S. CÆCILII CYPRIANI OPERA

Recognita & Illustrata

A JOANNE FELLO,

OXONIENSI EPISCOPO.

Accedunt

ANNALES CYPRIANICI,

SIVE

Tredecim annorum, quibus S. Cyprianus inter Christianos versatus est, brevis historia Chronologicè delineata

A JOANNE PEARSONIO,

CESTRIENSI EPISCOPO.

Editio Tertia cui additæ sunt DISSERTATIONES CYPRIANICÆ

HENRICI DODWELLI.

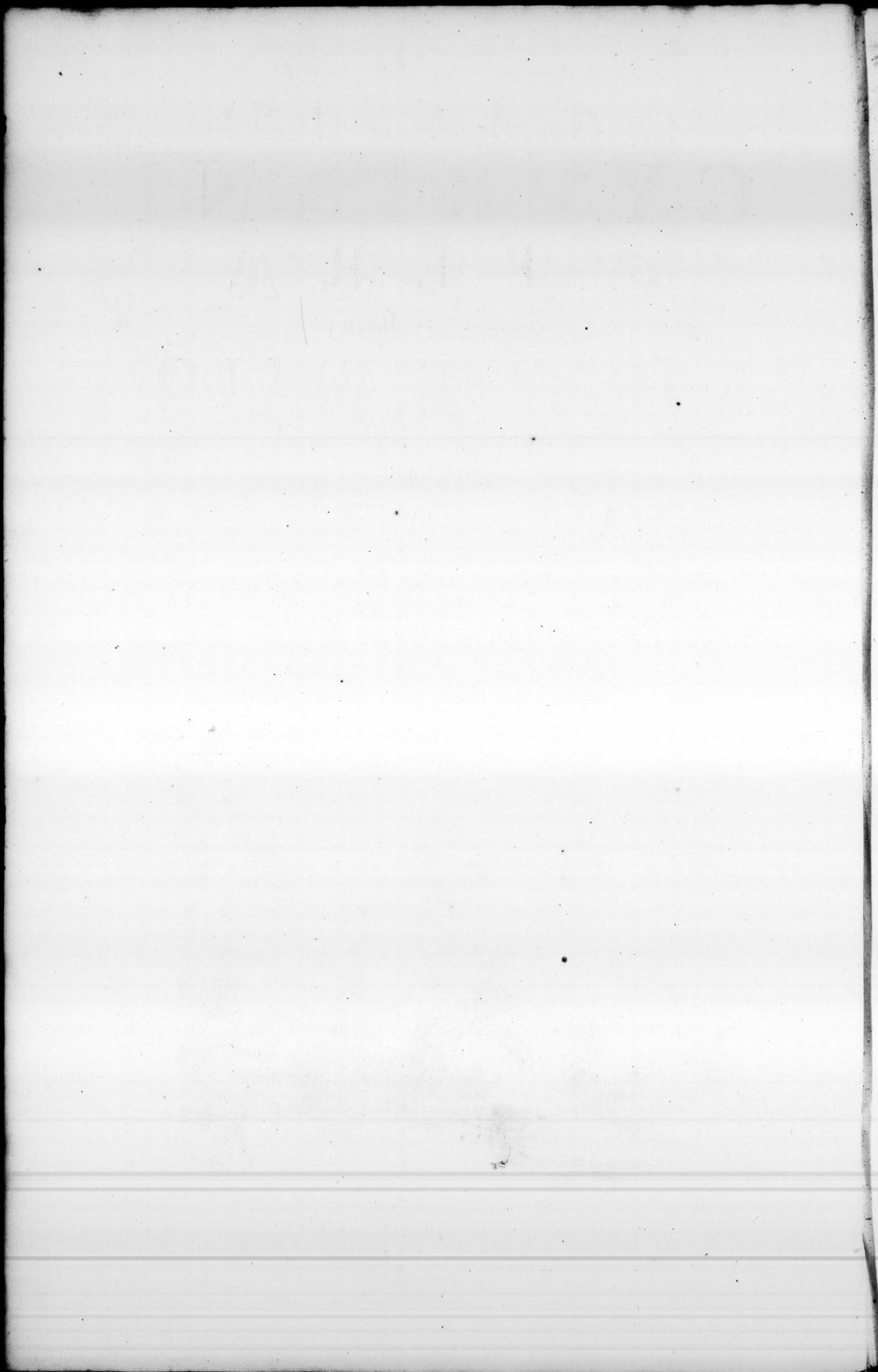

OXONII

Et Veneunt PARISIIS via Jacobæa.

Apud PETRUM de LAUNAY, sub insigne Urbis Romæ.

M. DCC.

McAlpin
1700
fC99
144504

LECTORI S.

QUANQUAM præfandi onere magna me ex parte levavit, eruditissimis suis Annalibus Cyprianicis, Frater meus omnibus nominibus mihi dilectissimus; tamen quædam supersunt, de quibus Lectorem admonitum fuisse minime pigebit. Et primo instituti mei rationem reddere par erit, quod B. Martyrem quem edendum suscepi, ad quæstionem denuo vocaverim; & si non capite plexum, artubus detruncatis, mutilum saltem atque mancum dimiserim: Tractatibus nimirum plurimis qui Cypriani operibus hucusque inserebantur, exauctoratis; id egerim, ut jam pars minima sit ipse sui.

Norunt eruditi, in quantum rei literariæ damnum cesserint supposititia scripta magnis insignita nominibus, fraude ad librariorum compendium instituta; quibus mendacio pretium facere pro mercatura habetur. Hinc comparatum est, ut statuæ aureæ non modo pedes lutei; sed & vivo corpori, putridum cadaver subinde jungantur. In ethnicis literis hoc quidem facilius ferendum; quid enim magni refert si Oratio una aut altera semibarbara Ciceroni aut Salustio; vel futile Carmen Virgilio aut Ovidio tribuantur? Sed cum in Pietatis negotio, & SS. Patrum scriptis hoc intervenerit, dici vix potest, quanti malum istud steterit. Ex noxa hac non modo hæretica dogmata decus sibi & honestamentum quærunt; sed fides & auctoritas, quibus sacra illa monumenta unice pollent, languent inde & evanescunt: & postquam fucum in aliquibus detexerit Lector; de aliis dubitabit, & demum omnia despiciet. Nec ex nupero maleficio hæc passus est Cyprianus, cui

ſeculo quarto imputabantur Novatiani hæretici ſcripta; Cypriani ψευδεπίγραφον hæreſeως librum appellat Hieronymus, cujus etiam meminit illi ſuppar Ruffinus. Neque intra iſtos limites ſtetit injuria, ſiquidem non modo ſuppoſititii libri Martyri noſtro inſcripti fuerant, ſed & ſubdititius Cyprianus terrarum orbi obtrudebatur, homo flagitioſiſſimus & Magus: de quo alibi dabitur diſſerendi locus.

Agnoſco Tractatus quos eliminandos curavi, criticæ ſacræ Auctores olim falſi inſimulaſſe; & nuperos Editores, quaſi gradu ſubmotos, ſeorſim repoſuiſſe; ſed interea temporis, illi ipſi Editores, aut quæſtionem de eorum ſtatu intactam prætererunt; aut pro aliquibus ipſi fidejubebant; quod præ aliis fecit Pamelius; de nonullis enim ait, Stylus ipſe, & Scripturæ citatæ certo convincunt eſſe D. Cypriani genuina. De aliis addit, Etſi ſtylus nonnihil hæſitationis adferat, multa tamen ſunt, quæ aut D. Cypriani eſſe perſuadent, aut ad minimum ſcriptoris æque vetuſti. Cujus cenſuræ eminentiſſimi Cardinales Bellarminus & Baronius aliique nonnulli, quibus error inveteratus pro antiquitate placuit, adſtipulati ſunt. Inficias non iverim, eorum nonnulla quæ à me notantur, luce publica ſatis eſſe digna: ſed non hic agitur quam boni ſint libri, ſed an Cyprianum habuerint auctorem; & an iiſdem cum ipſo auſpiciis in medium procedere, & eodem cum ipſo lare uti debeant.

Floreat per me licet, & in doctorum manibus feratur, de Symbolo Apoſtolorum commentarius; ſed hoc fieri nolim cum Martyris noſtri moleſtia, & Ruffini qui ſcripſerat damno. In apricum procedat de Cardinalibus Chriſti operibus ſatis grandis liber; ſed inter Arnoldi Bonæ-vallis Abbatis opera prodeat, in cujus MSS. codicibus etiamnum paſſim cernitur: niſi quod Impoſtor qui Cypriano aſſignabat, ut fucum celaret, in principio operis pagellas aliquot de ſuo addiderit, quæ in Arnoldi libris, quos vidi, minime occurrunt. De Singularitate clericorum opuſculum, locum aliquem habeat; ea lege ſi aut Origenes, aut Gaudentius Brixianus, aut alius aliquis circa ſeculum milleſimum ſcriptor, quo tempore lis iſta in Occidente maxime fervebat, pro ſuis agnoſcere ſuſtineant. Altercationi inter Jaſonem & Papiſcum quæ Origenis tempora anteverterat, & Celſo convitiandi materiem præbuit, tandem aliquando modum ſtatui velim; ſed arbitrio Celſi alterius qui ſe pro interprete venditavit, & extra cujus præfationem nihil ad nos perveniſſe deprehenditur. Duodecim abuſiones ſeculi, quæ tamen in codicibus

dicibus

dicibus plurimis MSS. Auguſtino tribuuntur, tandem ſibi habeat bonus ille, qui Eraſmo judice conſcripſerat, laicus; ex Pamelii conjectura Erardus nomine; aut etiam fuerit ille S. Patricius, qui Hibernorum Apoſtolus dicebatur, quod nonnulli ſenſerunt. Certe in linguam gentis noſtræ veterem olim transferebatur, & in Manuſcripto volumine admodum antiquo Homiliarum Saxonicarum locum invenit, ſub hoc titulo; De duodecim abuſivis ſecundum diſputationem S. Cypriani Epiſcopi & Martyris. Ego quidem hoc unum contendo, ut decimatertia abuſiva non addatur, nominis Cypriani injuria.

Porro inter ſe diſtribuant perſonati Declamatores, proluſiones ſuas de Spectaculis, de Diſciplina & bono Pudicitiæ, de Laude Martyrii, de Duplici Martyrio, de Venia Lapſis non deneganda, de Aleatoribus, de Montibus Sina & Sion, de Judæis qui inſecuti ſunt Dominum Jeſum Chriſtum, cum Carminibus quæ muſis invitis nata: ſub hac exceptione, ut longe à bonarum literarum finibus ablegentur, nugarum refertiſſimæ ſarcinæ, Cœna Cypriani, Revelatio capitis Joannis Baptiſtæ, quæque ad Magum Antiochenum pertinent, Pœnitentia, Secreta & Orationes Cypriani, de quibus hoc unum dicendum, quod eorum nonnulla plus mille annos jactant.

Supereſt demum opus quoddam Paſchale Cypriano noſtro tributum, de quo viri docti varie ſentiunt. Probabile omnino eſt, illum ipſum eſſe librum qui à Paulo Diacono (quem aliqui immani errore Pontium Diaconum dixere) laudatur titulo Chronici valde utilis, quod compoſuiſſe Cyprianum dicit. Certe Martyris noſtri ſeculum per omnia refert, & Paſchales tabulas pro naſcentis Eccleſiæ ſtatu non bene conſignatas exhibet; porro S. Scripturas ipſiſſimis Cypriani verbis ſubinde laudat. Qualis qualis ſit liber, ad Cottoniani & Remenſis MSS. fidem quantum fieri potuit, emaculate edendum curavimus. Et parcent mihi ſpero B. Martyris manes, ſi in purgato ſolo, ſacram ipſius imaginem ſtatuam, ejuſdemque baſi uncialibus literis inſcribam; Procul hinc, procul ite profani. Quantumcunque adſcititia moles accreverit Auctori noſtro, tantum juſtæ ejus ſtaturæ deceſſit; & quo grandius factum eſt volumen, liber tantundem diminutus eſt.

Interim, ut Lectores illos demerear, quos quidem non paucos eſſe intelligo, quibus ingens liber par lucrum eſſe videtur: Spurios Tractatus univerſos, Cypriano olim adſcriptos; cum mantiſſa ſatis liberali quorundam hucuſque ineditorum,

seorsim imprimendos curavi; tali etiam forma, ut cum genuinis commode jungi possent: Ut nemo queratur, se expectata merce fraudatum.

His de operis summa præstitutis, proximum fuerit de ejusdem partibus, hinc inde novo ordine digestis rationem reddere. Et revera siquidem Editores fere omnes id juris sibi arrogaverant, ut proprio judicio libere uti velint; alii Epistolas in quatuor, alii in quinque libris collocarent, alii in unum fasciculum compingerent, alii seorsim reponerent, alii demum cum Tractatibus permiscerent, quæ etiam non uno ordine invicem succedebant: inexpiabile non videbitur facinus, si aliquid & mihi licere crediderim; & inter tot diverticula, nulli semitæ præscriptæ insisterem. In Tractatuum quidem & Epistolarum dispositione, quando temere omnia erant congesta, parum referebat quid primum quidve ultimum occurreret; neque enim in S. Scripturarum libris ordinandis, speciatim S. Pauli Epistolis, temporis ratio habita videtur. Sed aliter longe se res habuit, ex quo Pamelius id in se operæ suscepit, ut ad temporis leges singula digerere præ se ferret; consilio quidem egregio, (siquidem ordo legitimus, commentarii, imo historiæ fere vicem suppleverit) successu tamen non pariter felici: quandoquidem Lector præjudiciis imbutus, ad hypothesin quam animo concepit, omnia finxit protenus & efformavit. Exinde igitur factum, ut quoties Pamelius perturbatis calculis temporum rationes confudit; accidit porro, ut Lectorem una transversum raperet. His ita se habentibus, mihi Cypriani editionem adornaturo, eligendi potestas hæc permissa est, utrum veterum cæcam sortitionem repetere, an vero Pamelii vestigiis utcunque deviis insistere, aut demum potiora aliunde sequi vellem. Quid in hoc negotio maxime sit expetendum in promtu fuerit dicere; si non laudem, saltem veniam merebitur, optima voluisse: & quidem spero me iis usum auspiciis, de quibus nec me, nec lectorem poenitere debeat.

Si cui Martyris nostri placitis addictior æquo subinde videar; cogitet me notas ad Cyprianum, non in eum scripsisse. Tutelæ quoddam genus suscipit Editor; nec propriam liberat fidem, nisi Auctoris sui tueatur. Minime mihi placet illorum industria, qui in nævis Patrum ostentandis operam collocant, non sine insigni Religionis damno Orthodoxi. Rectius illi pietatem colunt, qui verendæ Patrum nuditati non tantum tergum

tergum obvertunt, ſed etiam pallium injiciunt; & errores humanitus admiſſos, benigna humanitate diſſimulant ſimul & amoliuntur. Interim illa fuit eximia & pene ſingularis Cypriani felicitas, ut pauciſſima apud eum ſint, quæ aut cenſuram metuant, aut veniam requirant.

In adnotationibus deſignandis, non ita perpetuas ingeſſi, tanquam ipſe omnia ſcire videri vellem, Lectorem vero omnia neſcire exiſtimarem. Quicquid ab aliis commode dictum reperi, eorum verbis, peculiari charactere deſcripſi; nominibus inſuper additis. Et quia Nicolaus Rigaltius in Epiſtolis præſertim elucidandis, ſumma cum laude verſabatur; illum fere integrum exhibui, noſtris modeſtius additis. A nobis præterita, opportune ſupplebit eruditiſſimis ſuis obſervationibus Cyprianicis, propediem edendis; vir optimus, ad pietatis juxta & rei literariæ profectum natus, Henricus Dodwellus.

Quod ad diſpoſitionem operis Typographicam ſpectat, id egi ut textum ipſum Cypriani, varias inſuper lectiones, & demum adnotata, ſimul & ſemel proponerem: expertus moleſta fere eſſe, ſi non & inutilia, quæ ad libri calcem rejici ſolent. Quinimo ut lectoris non oculis modo, ſed & animo ſubveniretur, quæ utraque diutina intentione fatigata, intervalla deſiderant; textum Cypriani in breves paragraphos diſtinxi; adjunctis, ſingulis eorum, indiculis marginalibus.

Lectorem ulterius non morabor, niſi tantiſper dum monuero, quibus præſidiis fretus ad opus hoc acceſſerim; illa vero erant hujuſmodi. Ad manum habui editiones vetuſtiſſimas, Spirenſem, Anni 1471. Innominatam cui nec patria nec ætas affigitur, nec non illam Remboldi Anni 1512. Mora eſſet referre Eraſmum, Gravium, Manutium, Morellium, & qui deinceps ſequebantur. Manuſcripti Codices ſuppetebant mihi, quatuor Bodleiani, quatuor itidem Illuſtriſſimi D. Iſaaci Voſſii; duo Novi Collegii Oxoniæ, unus Collegii Lincolnienſis ibidem, unus Collegii Pembrochiani Cantabrigiæ, unus Bibliothecæ Lambethanæ, alius Arundelianæ, alius Eboracenſis, alius Weſtmonaſterienſis, alius Sariſburienſis, alius Cottonianæ. Porro communicatæ ſunt mihi collationes Codicis Collegii Corporis Chriſti Cantabrigiæ, & alterius Londinenſis, opera Reverendi viri Thomæ Gale SS. Theol. Profeſſoris. Idem in Sariſburienſi quodam Codice præſtitit Reverendus in Chriſto Pater Aſaphenſis Epiſcopus. Collationibus etiam Codicum Thuani, nec non cœnobiorum S. Michaelis in periculo

maris,

maris, S. Victoris Parisiensis, S. Mauri Fossatensis, & S. Petri Corbeiensis frui datum est, ex singulari humanitate Reverendorum Patrum Benedictinorum Lutetiæ, qui à me non sine honoris præfatione solenni sunt memorandi. Demum collationes aliquot Codicum Vaticanorum, Veronensis itidem atque Beneventani, nec non Regis Galliæ, studio amicissimi viri Domini Roberti Rigby, mihi opportune perferebantur. Rationem porro habui codicum quibus pridem usi erant, Jacobus Pamelius, Simon Goulartius, Nicolaus Faber, Latinus Latinius, & si qui forte alii occurrerent, qui in hac palæstra desudarunt: quos omnes per operis decursum designaturus, voces in compendium abbreviatas adhibui, quas Lector suo Marte facile intelliget, ut in illis explicandis immorari supervacuum videatur.

Minime spondeo me in hisce omnibus exhibendis, ita serviliter addictum, ut non aliqua ultro præterirem, quæ aut Librariorum manifesti errores, aut minora erant quam ut Lectori moram facerent. Nec dissimulare ausim, plurima notatu digna, in tam diffuso opere, oculorum animique aciem fugisse. Id unum sancte profiteor, me nihil partium studio, aut suppressisse, aut permutasse. Peritiam aut diligentiam meam subinde fortassis desiderabit Lector; interim spero, fidem & voluntatem eum nunquam requisiturum. Ubicunque à recto tramite deviare contigerit, Dei atque hominum veniam obnixe peto, paratus meliora monentibus, non tantum obsequium præstare, sed etiam gratias referre.

VITA

VITA S. CÆCILII CYPRIANI

[1] PER PONTIUM EJUS DIACONUM.

YPRIANUS Religiosus Antistes, ac testis Dei gloriosus, tametsi multa conscripsit, per quæ memoria digni nominis supervivat; eloquentiæ ejus ac Dei gratiæ larga fœcunditas ita se copia & ubertate sermonis extendit, ut usque in finem mundi fortasse non taceat: tamen, quia operibus ejus ac meritis etiam hæc prærogativa debetur, (a) *ut exemplum suum in literas digeratur, placuit summatim pauca conscribere; non quod aliquem gentilium lateat tanti viri vita, sed ut ad posteros quoque nostros incomparabile & grande documentum in immortalem memoriam porrigatur. Certe durum erat, ut (cum* [2] *majores nostri, plebeiis & catechumenis martyrium consecutis, tantum honoris pro martyrii ipsius* (b) *veneratione dederint, ut de passionibus eorum multa, aut, prope dixerim, pene cuncta conscripserint, ut ad nostram quoque notitiam, qui nondum nati fuimus, pervenirent) Cypriani, tanti sacerdotis, & tanti Martyris, passio præteriretur, qui & sine martyrio habuit quæ doceret; & quæ dum vixit gesserit,* [3] *non paterent: quæ quidem tanta, atque tam magna & mira sunt, ut magnitudinis contemplatione deterrear, ac imparem me esse confitear ad proferendum digne pro meritorum honore sermonem, nec posse sic prosequi facta tam grandia, ut, quanta sunt, tanta videantur: nisi quod* (c) *numerositas gloriarum sibimetipsa sufficiens, alieno præconio non eget. Accedit ad cumulum, quod & vos de eo multum, aut, si fieri potest, totum desideratis audire, concupiscentes ardore flagranti, vel facta ejus cognoscere, etsi interim viva verba tacuerunt. In qua parte si dixero nos* (d) *opibus facundiæ defici minus dico, facundia enim ipsa deficit digna facultate, quæ desiderium vestrum pleno spiritu satiet. Ita* (e) *utrinque graviter urgemur: ille nos virtutibus suis onerat, vos* (f) *nos precibus fatigatis. Unde igitur incipiam? unde exordium bonorum ejus aggrediar, nisi à principio fidei, & nativitate cœlesti? siquidem hominis Dei facta non debent aliunde numerari, nisi ex quo Deo natus est. Fuerint licet studia, & bonæ artes*

Mos erat in Ecclesia ab ejus primordiis receptus, Martyrum passiones scriptis mandare.

(*a*) Et ad exemplum sui literis dirigatur, *Bod.* 1. *Imp.* dirigatur. *deest in Manut.* (*b*) Veneratione debuerint, *Bod.* 1. *Manut.* (*c*) Numerositas gloriosa, *Bod.* 1. (*d*) Viribus facundiæ, *Bod.* 1. (*e*) In utrumque, *Manut.* (*f*) Nos auribus, *Manut.*

1 *Per Pontium*] Hieron. in Catal. ait, *Pontius Diaconus Cypriani, usque ad diem passionis ejus cum ipso exilium sustinens, egregium volumen vitæ & passionis Cypriani reliquit.*

2 *Majores nostri*] Post Evangelium, & Apostolorum Acta, succedebant Christianorum qui deinceps sequebantur Passiones breviter enarratæ. Hujus generis vetusta illa acta Polycarpi martyris, quorum partem dedit Euseb. l. 4. totum vero exhibuit noster Armachanus: sic illa Perpetuæ & Felicitatis; de quibus Tertullianus mentionem facit: necnon alia multa, quæ interpolata fidem quam alias meruissent perdidere. In Deciana persecutione hoc munus acta Carthaginiensium martyrum describendi, Tertullo concreditum fuit.

3 *Non paterent.*] Per modestiam Cypriani, notitia hominum substracta. Sed hæc in Manutii editione desiderantur.

1 Nondum

tes devotum pectus imbuerint: tamen illa prætereo, nondum enim ad utilitatem, (a) *nisi seculi, pertinebant; postquam & sacras literas didicit, & mundi nube discussa, in lucem sapientiæ spiritalis emersit, si quibus ejus interfui, si qua de antiquioribus ejus operibus comperi, dicam: hanc tamen petens veniam, ut quicquid minus dixero (minus enim dicam necesse est) ignorantiæ meæ potius, quam illius gloriæ derogetur.*

Prima Cypriani cura fuit, ut castitatem tueretur; proxima ut S. Scripturis legendis incumberet; dein ut pauperibus subveniret: sub initiis ipsis perfectus.

Inter fidei suæ prima rudimenta nihil aliud credidit Deo dignum, quam si continentiam tueretur: tunc enim posse idoneum fieri pectus, & sensum ad plenam veri (b) *capacitatem pervenire, si concupiscentiam carnis robusto atque integro* (c) *sanctimoniæ vigore calcaret. Quis unquam tanti miraculi meminit?* [1] *Nondum secunda nativitas novum hominem splendore toto divinæ* (d) *lucis osculaverat, & jam veteres ac pristinas tenebras sola lucis paratura vincebat. Deinde quod majus est, cum de lectione divina quædam jam non pro conditione novitatis, sed pro fidei festinatione didicisset: statim rapuit quod invenit promerendo Domino profuturum. Distractis rebus suis ad* (e) *indigentiam pauperum sustentandam,* (f) *tota prædia pretio dispensans, duo bona simul junxit, ut & ambitionem seculi sperneret, qua perniciosius nihil est; & misericordiam, quam Deus etiam sacrificiis suis prætulit, quam nec ille qui legis omnia mandata servasse se dixerat, fecit; impleret: & præpropera velocitate pietatis, penè ante cœpit perfectus esse, quam disceret. Quis oro de veteribus hoc fecit? Quis de antiquissimis in fide senibus, quorum mentes & aures per plurimos annos divina verba pulsaverant, tale aliquid impendit, quale adhuc rudis fidei homo, & cui* [2] *nondum forsitan crederetur, supergressus vetustatis ætatem, gloriosis & admirandis operibus, perpetravit? Nemo metit statim ut sevit. Nemo vindemiam de novellis scrobibus expressit. Nemo adhuc unquam de noviter plantatis arbusculis matura poma quæsivit. In illo omnia* (g) *incredibilia cucurrerunt. Prævenit, si potest dici (res enim fidem non capit) prævenit, inquam,* (h) *tritura sementem, vindemia palmitem* (i) *poma radicem.*

Matth. 19. 20.

Cyprianus ad Ecclesiastica munera cito promotus.

Ajunt Apostoli literæ, debere neophytos præteriri, ne stupore gentilitatis nondum fundatis sensibus adhærente, aliquid in Deum novitas inerudita peccaret. Ille fuit primus, & puto solus exemplo, plus fide posse, quam tempore promoveri. Sed etsi in Apostolorum Actis Eunuchus ille describitur, quia toto corde crediderat, à Philippo statim tinctus; non est similis comparatio. Ille enim & Judæus erat, & de templo Domini veniens Prophetam legebat Isaiam, & sperabat in Christo, etsi nondum eum venisse crediderat: Hic de imperitis gentibus veniens, tam matura cœpit fide, quanta pauci fortasse perfecerint. Mora denique circa gratiam Dei nulla,

1 Tim. 3. vers. 6.

Act. 8. 37.

(*a*) Vitæ sed seculi, *Bod.* 1. (*b*) Capacitatem, si, *Manut.* (*c*) Sanctimoniæ tenore, *Bod.* 1. (*d*) Luci induerat, *Bod.* 1. (*e*) Indigentiam multorum pauperum sustinendam, *Bod.* 1. (*f*) Tota pretia, *Manut.* (*g*) Incredibiliter, *al.* (*h*) Messis sementem, *Rom.* (*i*) Ramus radicem, *Bod.* 1.

[1] *Nondum secunda nativitas.*] Hoc ipsum videtur esse, quod Cyprianus libro ad Donatum vivis coloribus depingit. *Postquam undæ genitalis auxilio, superioris ævi labe detersa in expiatum pectus & purum desuper lumen infudit; postquam cœlitus spiritu hausto, in novum me hominem nativitas secunda reparavit: mirum in modum protinus confirmare se dubia, patere clausa, lucere tenebrosa &c.*

[2] *Nondum forsitan crederetur.*] Ethnici nondum pro certo habuerunt à tanto Patrono se desertos; nec Christiani, Proselyta tam nobili se auctos.

nulla, nulla dilatio. Parum dixi: Presbyterium & Sacerdotium (a) *statim accepit. Quis enim non omnes honorum gradus crederet tali mente credenti? Multa sunt quæ adhuc plebeius, multa quæ jam Presbyter fecit, multa quæ ad veterum exempla justorum, imitatione consimili prosecutus, promerendo Dominum totius religionis obsequio præstitit. Nam & sermo illi de hoc fuerat usitatus, ut si quem prædicatum Dei laudatione legisset, suaderet inquiri propter quæ facta Deo placuisset. Si Job, Dei testimonio gloriosus, dictus est verus Dei cultor, & cui in terris nemo compararetur, faciendum docebat ille, quicquid Job ante fecisset: ut dum & nos paria facimus, simile in nos Dei testimonium provocemus. Contemtis ille dispendiis rei familiaris, in tantum exercitata virtute profecit, ut nec pietatis* [1] *temporalia damna sentiret. Non illum penuria, non dolor fregit.* [2] *Non uxoris suadela deflexit: non proprii corporis dira pœna concussit. Permansit in suis sedibus fixa virtus, & altis radicibus fundata devotio, nullo diaboli tentantis impetu cessit, quominus Dominum suum, fide grata, etiam inter adversa benediceret. Domus ejus patuit cuicunque venienti. Nulla vidua reversa est sinu vacuo: nullus indigens lumine, non illo comite directus est: nullus debilis gressu, non illo bajulo vectus est: nullus nudus auxilio de potentioris manu, non illo tutore protectus est. Hæc debent facere (dicebat) qui Deo placere desiderant. Et sic per bonorum omnium documenta decurrens, dum meliores semper imitatur, etiam ipse se fecit imitandum.*

Job. 1.

Erat sane illi etiam de nobis contubernium viri justi & laudabilis memoriæ Cæcilii, & ætate tunc & honore Presbyteri, qui eum ad agnitionem veræ divinitatis à seculari errore correxerat. Hunc toto honore atque omni observantia diligebat, obsequenti veneratione suspiciens, non jam ut amicum animæ coæqualem, sed tanquam novæ vitæ parentem (b). *Denique, ille demulsus ejus obsequiis, in tantum dilectionis immensæ* (c) *merito provocatus est: ut de seculo excedens, arcessitione jam proxima* [3] *commendaret illi conjugem ac liberos suos, & quem fecerat de sectæ communione participem, postmodum faceret pietatis hæredem. Longum est ire per singula: sancta ejus facta onerosum est enumerare.*

Cæcilius Cyprianum ad fidem convertit.

Ad probationem bonorum operum, solum hoc arbitror satis esse: quod judicio Dei & plebis favore ad officium Sacerdotii, & Episcopatus gradum adhuc neophytus, & ut putabatur, novellus electus est. Quamvis in primis fidei suæ adhuc diebus, & rudi vitæ spiritalis ætate, sic generosa indoles reluceret; ut etsi nondum officii, spei tamen fulgore resplendens, imminentis sacerdotii totam fiduciam polliceretur. Non præteribo etiam illud eximium, quemadmodum cum in dilectionem ejus & honorem totus populus (d) *adspirante Domino prosiliret, humiliter ille secessit antiquioribus cedens, & indignum se titulo tanti honoris existimans, ut dignus magis fieret. Magis enim dignus efficitur, qui quod meretur excusat.* (e) *Quo tunc ardore plebs*

Cyprianus ad Episcopatum nolens promovetur, & æmulis ignoscit.

** 2

(*a*) Statim emersit, *Bod.* 1. (*b*) Sectabatur, *Bod.* 1. (*c*) Meritis, *Bod.* 1. (*d*) Inspirante, *Bod.* 1. (*e*) Quantum, *Bod.* 1. *Sic Bod.* 1.

1 *Temporalia damna.*] Vide Marc. 8. 34. & Luc. 14. 26. quæ tamen promissa Evangelica.

2 *Non uxoris suadela.*] Ad Jobi historiam respicit.

3 *Commendaret illi conjugem*] Cum nondum esset in clero constitutus. Aut forte tanquam amico commendabat; non ut Tutori, aut Curatori. Vide quæ diximus ad Ep. 1.

1 *Ordi-*

plebs æstuans fluctuabat, spiritali desiderio concupiscens (ut exitus docuit) non tantum Episcopum; sed in eo quem tunc latentem divinitatis præsagio taliter (a) *flagitabat, non solummodo sacerdotem, sed & futurum etiam Martyrem requirebat. Obsederat fores domus copiosa fraternitas, & per omnes aditus solicita caritas circuibat. Potuisset fortasse tunc illi Apostolicum illud evenire, quod voluit, ut per fenestram deponeretur; si cum Apostolo etiam* [1] *ordinationis honore similaret. Erat videre ceteros omnes suspensos anxio spiritu expectare venturum, cum gaudio nimio excipere venientem. Invitus dico; sed dicam necesse est.* [2] *Quidam illi restiterunt, etiam ut vinceret. Quibus tamen quanta* (b) *lenitate, quam patienter, quam benevolenter indulsit, quam clementer ignovit, amicissimos eos postmodum & inter necessarios computans, mirantibus multis? Cui enim posset non esse miraculo, tam memoriosæ mentis oblivio?*

Actor. 9. 2 Cor. 11. 33.

Cypriani mores, & vitæ tenor.

Exinde quemadmodum se gesserit, quis referre sufficiat? (c) *Quæ illi pietas? qui vigor? misericordia quanta? quanta* (d) *censura? Tantum sanctitatis & gratiæ ex ore ejus lucebat,* (e) *ut confunderet intuentium mentes. Gravis vultus & lætus: nec severitas tristis,* (f) *nec comitas nimia, sed admixta utrinque temperies; ut esset ambigere, vereri plus an diligi mereretur: nisi quod & vereri & diligi merebatur. Sed nec cultus fuit dispar à vultu, temperatus & ipse de medio. Non illum superbia secularis inflaverat: nec tamen prorsus affectata penuria sordidarat: quia & hoc vestitus genus à jactantia minus non est, quam ostentata taliter ambitiosa frugalitas.* (g) *Quid autem circa pauperes Episcopus faceret, quos* [3] *catechumenus diligebat; Viderint pietatis Antistites, seu quos ad officium boni operis instruxit ipsius ordinis disciplina, seu quos sacramenti religio communis, ad obsequium exhibendæ dilectionis artavit. Cyprianum de suo talem accepit cathedra, non fecit.*

Cyprianus secedit & proscribitur, non sibi sed Ecclesiæ consulens.

Statim denique pro talibus meritis etiam Proscriptionis gloriam consecutus est. Nec enim aliud oportebat, quam ut eum, qui intra secretam conscientiæ latebram, religionis & fidei toto honore florebat, etiam publice celebrata gentilium fama titularet. Potuisset quidem tunc pro velocitate qua semper omnia consecutus est, etiam martyrii circa eum debita corona properare; maxime cum & suffragiis sæpe repetitis ad leonem postularetur: nisi per omnes ordines gloriarum transeundum illi esset, & sic ad summa veniendum; & nisi (h) *imminens ruina ope tam fœcundi* (i) *pectoris indigeret. Finge enim tunc illum martyrii dignatione translatum.* [4] *Quis emolumentum gratiæ per fidem proficientis ostenderet? Quis virgines ad congruentem pudicitiæ disciplinam, & habitum sanctimonia dignum,*

(a) Flagitabat, futurum, *Imp.* (b) Lenitate suspensos, *Manut.* (c) Quæ illa, *Bod.* 1. (d) Censura quam sobriæ, *Bod.* 1. (e) Ut advocaret, *Bod.* 1. (f) Nec lætitia nimia, *Bod.* 1. (g) Quid faciat, *Bod.* 1. (h) Imminentes ruinæ, *Bod.* 1. (i) Pectoris indigerent, *Bod.* 1.

[1] *Ordinationis honore similaret.*] Voluit Deus ut per secessum sibi consuleret; sed id noluit permittere donec Episcopus esset factus.

[2] *Quidam illi restiterunt.*] Quinque imprimis Presbyteri, nullis officiis leniendi: de quibus infra agetur.

[3] *Catechumenus diligebat.*] Supradictum, eum statim post fidem acceptam, res suas distraxisse in pauperum usum.

[4] *Quis emolumentum gratiæ.*] Quomodo hæc quæ sequuntur Cypriani scripta enarrent, videre est in notis ad Tractatus singulos, & etiam in Annalibus.

gnum, velut frænis quibusdam lectionis dominicæ coerceret? Quis doceret pœnitentiam lapsos, veritatem hæreticos, schismaticos unitatem, filios Dei pacem & (a) Evangelicæ precis legem? Per quem gentiles (b) blasphemi, repercussis in se iis quæ nobis ingerunt, vincerentur? A quo Christiani (c) mollioris affectus circa amissionem suorum, aut quod (d) magis est, fidei parvioris consolarentur spe futurorum? Unde sic misericordiam, unde patientiam disceremus? Quis livorem de venenata invidiæ malignitate venientem, (e) dulcedine remedii salutaris inhiberet? Quis martyras tantos exhortatione divini sermonis erigeret? quis denique tot Confessores, frontium notatarum secunda inscriptione signatos, & ad exemplum martyrii superstites reservatos, incentivo tubæ cœlestis animaret? Bene, bene tunc, & (f) vere spiritaliter contigit, quod vir tam necessarius, tam multis & tam bonis rebus, à martyrii consummatione dilatus est. Vultis scire secessum illum non fuisse formidinem: ut nihil aliud excusem, ipse postmodum passus est: quam passionem utique ex more vitaret, si & ante vitaßet. Fuit vero formido illa, sed justa; formido quæ Dominum timeret offendere: formido quæ præceptis Dei mallet obsequi, quam sic coronari. Dicata enim in omnibus Deo mens, & fides divinis admonitionibus mancipata; credidit se, (g) nisi Domino (h) latebram tunc jubenti paruisset, etiam ipsa passione peccare. Puto denique etiam nunc aliqua de dilationis utilitate (i) disserenda, tametsi jamdudum pauca perstrinximus: per hæc enim quæ videntur postmodum subsecuta, ut sequitur probemus, secessum illum non hominis pusillanimitate conceptum; sed, sicuti est, vere fuisse divinum. Vastaverat Dei populum persecutionis infestæ, insolens atque acerba grassatio; & quia omnes decipere una fraude non poterat artifex hostis; quacunque miles incautus prodiderat latus nudum, dispari genere sæviendi, singulos diversa strage dejecerat. Debebat esse qui posset saucios homines & varia expungentis inimici arte jaculatos, adhibita medicinæ (k) cœlestis medela pro qualitate vulneris, vel secare interim, vel fovere; servatus est vir ingenii præter cetera etiam spiritaliter temperati: qui inter resultantes collidentium schismatum fluctus, Ecclesiæ iter medium, librato limite gubernaret. Nonne hæc, oro, consilia divina sunt? Hoc fieri sine Deo potuit? Viderint qui putant posse fortuito ista contingere. Ecclesia illis clara voce respondet, dicens: Ego sine Dei nutu neceßarios reservari non admitto, non credo.

Cypriani pietas pestis tempore.

Percurramus tamen cetera, si videtur. Erupit postmodum lues dira, & detestabilis morbi vastitas nimia, innumeros per diem populos à sua quemque sede abrupto impetu rapiens, continuatas per ordinem domos vulgi trementis invasit. Horrere omnes, fugere, vitare contagium, exponere suos impiè: quasi cum illo peste morituro, etiam mortem ipsam aliquis posset excludere. Jacebant interim tota civitate, non jam corpora, sed cadavera plurimorum: & misericordiam in se transeuntium, contemplatione sortis mutuæ flagi-

(*a*) Evangelicæ pacis, *Bod.* 1. (*b*) Blasphemare soliti, *Bod.* 1. (*c*) Melioris, *Bod.* 1. (*d*) Magis est, mortem ipsam pro fide passuri, *Bod.* 1. (*e*) Dulcedine spiritalis, *Bod.* 1. Salutem, *Bod.* 1. (*f*) Vere Dei providentia, *Bod.* 1. (*g*) Ne, si, *Bod.* 1. *Morel.* (*h*) latebram hunc suggerenti non, *Bod.* 1. *Morel.* (*i*) Dicenda tametsi, *Bod.* 1. *Morel.* (*k*) Cœlestis arte, *Bod.* 1.

gitabant. Nemo respexit aliud præterquam lucra crudelia. Nemo similis eventus recordatione trepidavit. Nemo fecit alteri quod sibi fieri voluit. Quid inter hæc egerit [1] *Christi & (a) Dei Pontifex, qui Pontifices mundi hujus tanto plus pietate, quanto religionis veritate præcesserat, scelus est præterire. Aggregatam primo in loco uno plebem de misericordiæ bonis instituit, docens divinæ lectionis exemplis, quantum ad promerendum Deum prosint (b) officia pietatis. Tunc deinde subjungit non esse mirabile si nostros tantum debito caritatis obsequio foveremus; (c) eum perfectum posse fieri qui plus aliquid publicano, vel ethnico fecerit; qui malum bono vincens, & divinæ clementiæ instar exercens, inimicos quoque dilexerit; qui pro persequentium se salute, sicuti Dominus monet & hortatur, orarit. Oriri facit igitur solem suum, & pluvias subinde nutriendis seminibus impertit; exhibens cuncta ista non suis tantum, sed etiam alienis: & qui se Dei etiam filium esse profitetur, (d) cur non exemplum patris (e) imitatur? Respondere, inquit, nos decet natalibus nostris, & quos renatos per Deum constat, degeneres esse non congruit; sed probari (f) potius in sobole traducem boni patris, æmulatione bonitatis. (g) Multa alia & quidem magna prætereo, quæ temperandi voluminis ratio non patitur prolixiore (h) sermone replicari. De quibus hoc tantum dixisse satis est. Quod si illa gentiles pro rostris audire potuissent, forsitan statim crederent. Quid Christiana plebs faceret, cui de fide nomen est? Distributa sunt ergo continuo, pro qualitate hominum atque ordinum ministeria. Multi qui angustia paupertatis beneficia sumtus exhibere non poterant, plus sumtibus exhibebant; compensantes proprio labore mercedem divitiis omnibus cariorem. Sed quis non sub tanto doctore properaret inveniri in parte aliqua talis militiæ, per quam placeret & Deo Patri, & judici Christo, & tam bono interim sacerdoti? Fiebat itaque exuberantium operum largitate quod bonum est ad omnes, non ad solos domesticos fidei. Fiebat plus aliquid quam de Tobiæ incomparabili pietate signatum est. Ignoscat ille, & ignoscat iterum, & frequenter ignoscat: aut ut verius dixerim, merito concedat, tametsi ante Christum plurimum licuit, plus aliquid licuisset post Christum: cujus temporibus plenitudo debetur. Necatos ille a rege & projectos, sui tantum generis colligebat.*

Mat. 5. 45.

Gal. 6. 10.

Tobiæ. 2.

Cypriani exilium.

His tam bonis & tam piis actibus supervenit exilium. Hanc enim vicem semper repræsentat impietas, ut (i) melioribus pejora restituat. Et ut quid Sacerdos Dei Proconsule interrogante responderet, taceam; sunt Acta quæ referant: excluditur (k) interim è civitate, ille qui fecerat boni aliquid pro civitatis salute; ille qui laboraverat, ne viventium oculi paterentur infernæ sedis horrorem; ille inquam, qui excubiis pietatis invigilans (pro nefas!) ingrata bonitate providerat, ne omnibus tetram civitatis faciem relinquentibus, multos exules deserta respublica, ac destituta patria

(a) Episcopus & Dei, *Bod.* 1. (b) Officia caritatis, *Bod.* 1. *Morel.* (c) Eum enim perfectum, *Bod.* 1. (d) Oportet exemplum, *Bod.* 1. *Rom. Morel.* (e) Imitetur, *Bod.* 1. (f) Potius deberi in sobole traduci boni patris æmulationem bonitatis. (g) Et multa, *Bod.* 1. (h) Sermone iterari, *Bod.* 1. (i) Melioribus pessima, *Bod.* 1. (k) Interim civitate, *Bod.* 1.

[1] *Christi & Dei Pontifex.*] Loco huic lucem aliquam dabit Juliani Apostatæ Epistola ad Pontifices Galatiæ, ubi illos hortatur ne in misericordiæ operibus à Christianis superari se permittant.

tria ſentiret. Sed (a) viderit ſeculum, cui inter pœnas exilium computatur. (b) Nobis patria minus cara, & commune nomen eſt; qui parentes ipſos, ſi contra Dominum ſuaſerint, abhorremus. Illis extra civitatem ſuam vivere gravis pœna eſt. Chriſtiano totus hic mundus una domus eſt. Unde licet in abditum & abſtruſum locum fuerit relegatus; admixtus Dei ſui rebus, exilium non poteſt computare. Adde quod Deo integre ſerviens, etiam propria in civitate peregrinus eſt. Dum enim ſe carnalibus deſideriis continentia ſancti Spiritus abſtinet, converſationem prioris hominis exponens; etiam inter cives ſuos, aut prope dixerim, inter parentes ipſos vitæ terreſtris, alienus eſt. Accedit, quod & ſi hæc (c) talis pœna poſſent videri, in hujuſmodi tamen cauſis atque ſententiis quas ob approbandæ virtutis experimenta perpetimur, non eſt pœna, quia (d) gloria eſt. Sed eſto ſane nobis pœna exilium. Illis ultimum crimen, & peſſimum nefas etiam ipſorum conſcientia teſtis adſcribat, qui poſſunt innocentibus irrogare quod putant pœnam. Nolo (d) nunc deſcribere loci gratiam; & deliciarum omnium paraturam interim tranſeo. Fingamus locum illum ſitu ſordidum, ſqualidum viſu, non ſalubres aquas habentem, non (e) amœnitatem viroris, non viciniam litoris; ſed (f) rupes vaſtas ſilvarum, inter (g) inhoſpitas fauces deſertæ admodum ſolitudinis avia mundi parte ſummotum. Poſſet licet talis locus, habere nomen exilii: quo Cyprianus ſacerdos Dei venerat; cui ſi hominum miniſteria deficerent, vel alites, ut Heliæ, vel ut Danieli, angeli miniſtrarent. (h) Abſit ut credat aliquis, cuilibet minimo, dummodo in confeſſione nominis conſtituto, (i) aliquid defuturum exiſtimet. Tantum abeſt (k) ut Dei Pontifex ille, qui miſericordiæ ſemper rebus (l) inſtiterat, horum omnium opibus indigeret.

Luc. 14. 26.

3 Reg. 17. verſ. 6. Dan. 13.

Viſio nocturna, quæ de paſſione ſua Cyprianum admonuit.

Jam nunc quod ſecundo poſueram loco, cum gratiarum actione repetamus: Proviſum eſſe divinitus etiam pro animo tanti viri, apricum & competentem locum, hoſpitium pro voluntate ſecretum, & quidquid apponi ei ante promiſſum eſt, qui regnum & juſtitiam Dei quærunt. Atque ut omittam frequentiam viſitantium fratrum, ipſorum & inde civium caritatem, quæ repræſentabat omnia, quibus videbatur eſſe fraudatus; admirabilem viſitationem Dei non præteribo: qua Antiſtitem ſuum ſic in exilio eſſe voluit de ſecutura paſſione ſecurum, ut imminentis martyrii pleniore fiducia, non exulem tantummodo (m) Curubis, ſed & martyrem poſſideret. Eo enim die quo primum in exilii loco manſimus, (nam & me inter domeſticos comites dignatio caritatis ejus delegerat exulem voluntarium, quod utinam & in paſſione licuiſſet.) apparuit mihi, inquit, nondum ſomni quiete ſopito, juvenis ultra modum hominis enormis: qui cum me quaſi ad prætorium duceret, videbar mihi tribunali ſedentis tum Proconſulis admoveri. Is ut in me reſpexit, adnotare ſtatim cœpit in tabula ſententiam, quam non ſciebam, nihil enim de me ſolita interrogatione quæſierat: ſed enim

Mat. 6. 33.

(*a*) Videret hoc, *Bod.* 1. (*b*) Illis patria nimis cara, nos & parentes ipſos, *Bod.* 1. Et totus affectus eſt in parentes, *Morel.* (*c*) Alias pœna poſſet videri, *Bod.* 1. Si hæc alias pœna, *Morel.* (*d*) Gloria eſt. Nolo, *Bod.* 1. (*e*) Amœnitatis vigorem, *Bod.* 1. (*f*) Vaſta rupe ſilvarum, *Rom.* (*g*) In hoſpitas cautes, *Bod.* 1. *Morel.* (*h*) Abſit, abſit, *Bod.* 1. (*i*) Aliquid æſtimet, *Bod.* 1. (*k*) Ne dum Dei Pontifex, *Bod.* 1. (*l*) Inſtiterat, ullis bonorum opibus, *Bod* 1. *Morel.* (*m*) *Sic*, *Bod.* 1. Curubi, *Rigalt.*

enim juvenis, qui à tergo ejus ſtabat, admodum (a) *curioſus legit* (b) *quidquid fuerat adnotatum. Et quia id verbis proferre non poterat, nutu declarante monſtravit, quid in literis tabulæ illius haberetur. Manu enim expanſa &* [1] *complanata ad ſpathæ modum, ictum ſolitæ animadverſionis imitatus; quod* (c) *volebat intelligi, ad inſtar liquidi ſermonis expreſſit. Intellexi ſententiam paſſionis futuram. Rogare cœpi, & petere continuo, ut dilatio mihi vel unius diei prorogaretur, donec res meas legitima ordinatione diſponerem. Et cum preces frequenter iteraſſem, rurſus in tabula cœperat neſcio quid adnotare. Senſi tamen de vultus ſerenitate, judicis mentem, quaſi juſta petitione commotam. Sed & ille juvenis, qui jamdudum de paſſionis indicio, geſtu potius, quam ſermone prodiderat; clandeſtino identidem nutu, conceſſam dilationem, quæ in craſtinum* (d) *petebatur,* [2] *contortis poſt invicem digitis, ſignificare properavit. Ego quamvis non* (e) *eſſet lecta ſententia, & ſi de gaudio dilationis acceptæ læto admodum corde gauderem; metu tamen interpretationis incertæ ſic tremebam, ut reliquiæ formidinis, cor exultans* (f) *adhuc toto pavore pulſarent. Quid hac revelatione manifeſtius, quid hac dignatione felicius? Ante illi prædicta ſunt omnia, quæcunque poſtmodum ſubſecuta ſunt.* (g) *Nihil Dei verbis imminutum: nihil de tam ſancta promiſſione mutilatum.* (h) *Singula denique ſecundum quod oſtenſa ſunt, recognoſcite. Dilationem* (i) *petit craſtini cum de paſſionis ſententia cogitaretur: poſtulans, ut res ſuas die illo, quem impetraverat, ordinaret.* [3] *Hic dies unus ſignificabat annum, quo ille poſt viſionem acturus in ſeculo fuerat. Nam ut manifeſtius dicam, eo die poſt exactum annum coronatus eſt, quo hoc illi ante annum fuerat oſtenſum. Diem autem Domini,* (k) *& ſi non annum in divinis literis legimus, promiſſioni tamen futurorum, debitum illud tempus accipimus. Unde nihil intereſt;* (l) *ſi ſub diei ſignificatione ſolus annus oſtenſus eſt;* (m) *quia illud plenius debet eſſet quod majus eſt. Quod vero nutu potius, & non ſermone explanatum eſt, repræſentationi temporis ſervabatur ſermonis expreſſio. Solet enim tunc verbis quodcunque proferri, quotiens quidquid profertur impletur. Nam & vere nemo cognovit quare hoc ei oſtenſum fuiſſet, niſi poſtquam eodem die quo id viderat, coronatus eſt. Medio nihilominus tempore imminens paſſio pro certo ab omnibus ſciebatur: paſſionis tamen dies certus ab iiſdem omnibus quaſi ignorantibus, tacebatur. Sane & in ſcripturis tale aliquid invenio. Nam Zacharias ſacerdos, promiſſo ſibi per angelum filio, quia non crediderat obmutuit; ita ut* (n) *filii nomen, ſcripturus potius quam* (o) *relaturus nutu tabulas poſtularet. Merito & hic, ubi Dei nuncius paſſionem Antiſtitis imminen-*

Luc. 1. 59.

(*a*) Curioſus videre quicquid, *Morel.* (*b*) Quicquid ageretur, *Bod.* 1. (*c*) Volebat inde agi, *Bod.* 1. (*d*) Conceſſum eſſe quod petebatur, *Bod.* 1. (*e*) Eſſet ſola ſententia, *Bod.* 1. (*f*) Adhuc multa trepidatione, *Bod.* 1. (*g*) Nihil de Dei, *Bod.* 1. *Morel.* (*h*) Et ſingula, *Morel.* (*i*) Petit in craſtinum, *Bod.* 1. *Morel.* (*k*) Etſi annum, *Bod.* 1. *Morel.* (*l*) Si nunc ſub, *Bod.* 1. *Morel.* (*m*) Qua illud plenius, *Bod.* 1. (*n*) De filii nomine, *Bod.* 1. *Morel.* (*o*) Relecturus, *Bod.* 1.

[1] *Complanata ad ſpathæ modum.* Veget. l. 2. c. 15. in gravi armatura numerat, *gladios majores, quos ſpathos vocant.*

[2] *Contortis poſt invicem digitis.*] Quod inhibitæ actionis ſive dilationis nota. Ita verſus pollex damnationis ſignum, elatus abſolutionis.

[3] *Hic dies unum ſignificabat annum.*] Vid. Num. 14. 33. & Ezech. 4. 6.

[1] *Prin-*

nentem nutu potius expressit: & fidem admonuit, & sacerdotem munivit. Dilationis autem petendæ ratio, de ordinatione rerum & de voluntatis dispositione veniebat. Quæ vero res illi, aut quæ voluntas ordinanda, nisi Ecclesiastici status? Suprema iccirco accepta dilatio est, ut quicquid circa pauperum fovendorum curam (a) *supremo judicio disponendum fuerat, ordinaretur. Et puto propter nihil aliud, imo vero propter hoc tantum, etiam indulgentia ab ipsis,* (b) *qui ejecerant, & qui occisuri erant, admissa est; ut præsens & præsentes pauperes, novissimæ dispensationis extremis, & ut plenius dixerim totis sumtibus relevaret. Ordinatis ergo tam pie rebus, & sic* (c) *pro voluntate dispositis; proximabat dies crastinus.*

Xystus Pontifex Romanus de persecutione secutura Cyprianum admonet.

Jam de Xysto bono & pacifico sacerdote, ac propterea beatissimo Martyre, ab urbe nuncius venerat. Sperabatur jam jamque carnifex veniens, qui devota sanctissimæ victimæ colla percuteret; & sic erant omnes dies illi quotidiana expectatione moriendi, ut corona singulis posset ascribi. Conveniebant interim plures egregii & clarissimi ordinis & sanguinis, sed & seculi nobilitate generosi: qui propter amicitiam ejus antiquam, secessum subinde suaderent: & ne parum esset nuda suadela, etiam loca in quæ secederet offerebant. Ille vero jam mundum suspensa ad cœlum mente neglexerat; nec suadelis blandientibus annuebat. Fecisset fortasse tunc etiam quod à plurimis & fidelibus petebatur, si & divino imperio juberetur. Sed nec illa sublimis tanti viri gloria sine præconio transeunda est: quia jam seculo tumescente, & de fiducia Principum infestationem nominis anhelante; ille servos Dei, prout dabatur occasio, exhortationibus Dominicis instruebat, & ad calcandas passiones hujus temporis, contemplatione superventuræ claritatis animabat. (Rom. 8. 18.) *Videlicet tanta illi fuit sacri cupido sermonis, ut optaret sic sibi passionis vota contingere, ut dum de Deo loquitur, in ipso sermonis opere necaretur.*

Cyprianus Proconsulis jussu corripitur & eidem producitur.

Et hi erant quotidiani actus destinati ad placentem Deo hostiam sacerdotis; cum ecce Proconsulis jussu ad hortos ejus (ad hortos inquam, quos inter initia fidei suæ venditos; (d) *& Dei indulgentia restitutos, pro certo iterum in usus pauperum vendidisset, nisi invidiam* (e) *de persecutione vitaret) cum militibus suis* [1] *princeps repente subitavit; imo ut verius dixerim, subitasse se credidit. Unde enim posset tanquam improviso impetu mens semper parata subitari? Processit ergo jam certus expungi quod diu fuerat retardatum; processit animo sublimi, &* (f) *erecto, hilaritatem præferens vultu, & corde virtutem. Sed dilatus in crastinum, ad domum Principis à prætorio revertebatur; cum subito per Carthaginem totam sparsus rumor increbuit, productum esse jam Thascium, quem præter celebrem gloriosa opinione notitiam, etiam de commemoratione* [2] *præclarissimi operis nemo non noverat. Concurrebant undique versus omnes*

*** ad

(*a*) Suprema indicia, *Morel.* (*b*) Qui ejecerant, admissa est, *Bod.* 1. (*c*) *Sic Bod.* 1. *Morel.* Voluntate disposita, *Rigalt.* (*d*) Et de Dei indulgentia, *Bod.* 1. *Morel.* (*e*) Occupari in passione vitaret, *Bod.* 1. *Morel.* (*f*) Et sereno, hilaritatem, *Morel.*

1 *Princeps.*] De his ratio redditur in notitiis dignitatum, Imp. Rom. Erant summates & præcipui qui sub magistro officiorum militabant, describente Gothofred. Porro notum est; milites divisos, in Velites, Principes, Triarios.

2 *Præclarissimi operis.*] Singularis curæ in eos qui peste correpti grassantis luis tempore.

ad spectaculum, nobis pro devotione fidei (a) *gloriosum, gentilibus & dolendum. Receptum eum tamen & in domo Principis constitutum una nocte continuit* [1] *custodia delicata; ita ut convivae ejus, & cari in contubernio ex more fuerimus. Plebs interim tota sollicita, ne per noctem aliquid sine conscientia sui fieret, ante fores Principis excubabat. Concessit ei divina tunc bonitas, vere digno, ut Dei populus etiam in sacerdotis* [2] *passione vigilaret. Forsitan tamen quaerat aliquis, quae causa fuerit a praetorio revertendi ad Principem. Et volunt hoc scilicet quidam de suo tunc Proconsulem noluisse. Absit ut in rebus divinitus gestis segnitiem sive fastidium Proconsulis conquerar. Absit ut malum hoc intra conscientiam religiosae mentis admittam; ut de tam beatissimo Martyre* [3] *ructus hominis judicaret. Sed crastinus dies ille, quem ante annum dignatio divina praedixerat, vere crastinus esse debebat. Illuxit denique dies alius, ille signatus, ille promissus, ille divinus; quem si tyrannus ipse differre voluisset, nunquam prorsus valeret: dies de conscientia futuri Martyris laetus; & discussis per totum mundi ambitum nubibus, claro sole radiatus. Egressus est domum Principis, sed Christi & Dei Princeps, & agminibus multitudinis mixtae ex omni parte vallatus est. Sic autem comitatui ejus infinitus exercitus adhaerebat, quasi ad expugnandam mortem manu facta veniretur. Eundi autem interfuit transitus stadii. Bene vero, & quasi de industria factum, ut & locum congruentis certaminis praeteriret, qui ad coronam justitiae consummato agone currebat. Sed ubi ad praetorium ventum est, nondum procedente Proconsule, secretior locus datus est. Illic cum post iter longum nimio sudore madidatus sederet (sedile autem erat fortuito linteo tectum, ut & sub ictu passionis episcopatus honore frueretur) quidam ex* [4] *tesserariis, quondam Christianus, res suas obtulit; quasi vellet ille vestimentis suis humidis sicciora mutare: qui videlicet nihil aliud in rebus oblatis ambiebat, quam ut proficiscentis ad Deum Martyris sudores jam sanguineos possideret. Cui ille respondit, & dixit: Medelas adhibemus querelis quae hodie forsitan non erunt. Mirum, si contemsit laborem corpore, qui mortem mente contemserat? Quid plura? Subito Proconsuli nunciatus est; producitur, admovetur, interrogatur de suo nomine, se esse respondit; & hactenus verba.*

Sententia supplicii capitalis in Cyprianum fertur.

Legit itaque de tabula jam sententiam judex, quam nuper in visione non legerat: sententiam spiritalem non temere dicendam; sententiam Episcopo tali, & tali teste condignam; sententiam gloriosam; in qua dictus est sectae signifer, & inimicus deorum, & qui suis futurus esset ipse documento, & quod sanguine ejus inciperet disciplina sanciri. Nihil hac sententia plenius, nihil verius; omnia quippe quae dicta sunt, licet à gentili dicta, divina sunt. Nec mirum utique, cum soleant de Passione Pontifices prophetare. [Joh. 11. 51.]

[1] *Signi-*

(a) Gloriosum pariter. *Bod.* 1.

[1] *Custodia delicata.*] Idem quod dicitur, libera custodia.

[2] *Passione vigilaret.*] Ita vigiliae festos dies natalium Martyrum praecedunt.

[3] *Ructus hominis.*] Hominis male habentis, aeger stomachus. Proverbialem esse locutionem alibi adnotavimus.

[4] *Tesserariis.*] Veget. l. 2. cap. 7. dicit esse, *qui tesseram per contubernia militum aut praetorianorum nunciat*, Tacit. lib. 17. appellat Barbium Proculum; *tesserarium speculatorem.*

[1] *Signi-*

[1] Signifer fuerat, qui de ferendo ſigno Chriſti docebat: inimicus deorum, qui idola deſtruenda mandabat; documento autem ſuis fuit, qui multis pari genere ſecuturis, prior in Provincia, martyrii primitias dedicavit. Sanciri etiam cœpit ejus ſanguine diſciplina: ſed martyrum; qui doctorem ſuum imitatione gloriæ conſimilis æmulati, ipſi quoque diſciplinam exempli ſui proprio cruore ſanxerunt.

Passionis Cypriani apparatus.

Et cum exiret Prætorii fores, ibat comes militum turba, & nequid in paſſione deeſſet, centuriones & tribuni latus texerant: ipſe autem locus (a) *æqualis eſt ubi pati contigit, ut arboribus ex omni parte denſatis ſublime ſpectaculum præbeat. Sed per enormitatem ſpatii longioris viſu denegato per confuſam nimis turbam, perſonæ faventes in ramos arborum repſerant; ne vel hoc illi negaretur ut ad* Luc. 19. 2. *[2] Zacchæi ſimilitudinem de arboribus videretur. Sed jam ligatis per manus ſuas oculis, moram carnificis urgere tentabat, cujus munus eſt ferrum; & labente dextera gladium vix trementibus digitis circuibat, donec ad perpetrandam pretioſi viri mortem, clarificationis hora matura, centurionis manum conceſſo deſuper vigore firmatam, permiſſis tandem viribus expediret. O beatum Eccleſiæ populum, qui Epiſcopo ſuo tali, & oculis pariter & ſenſibus, & quod eſt amplius, publicata voce compaſſus eſt; & ſicut ipſo tractante ſemper audierat, Deo judice coronatus eſt. Quamvis enim non potuerit evenire, quod optabant vota communia, ut conſortio paris gloriæ ſimul plebs tota pateretur; quicunque ſub Chriſti ſpectantis oculis, & ſub auribus ſacerdotis ex animo pati voluit, per idoneum voti ſui teſtem, legationis quodam modo literas ad Deum miſit. Sic conſummata paſſione perfectum eſt; ut Cyprianus, qui bonorum omnium fuerat exemplum, etiam [3] ſacerdotales coronas in Africa primus imbueret: quia & talis eſſe poſt Apoſtolos prior cœperat. Ex quo enim Carthagini Epiſcopatus ordo numeratur, nunquam aliquis, quamvis ex bonis & ſacerdotibus, ad Paſſionem veniſſe memoratur; licet ſemper Deo mancipata devotio, dicatis hominibus pro martyrio deputetur: Cyprianus tamen etiam ad perfectam coronam Domino conſummante profecit; ut in civitate ipſa, in qua taliter vixerat, & in qua prior fecerat multa præclara, prior etiam ſacerdotii cœleſtis inſignia glorioſo cruore decoraret. Quid hoc loco faciam? inter gaudium paſſionis, & remanendi dolorem, in partes diviſus animus, & anguſtum nimis pectus affectus duplices onerant. Dolebo quod non comes fuerim? ſed illius victoria triumphanda eſt. De victoria triumphabo? ſed doleo, quod comes non ſim. Verum vobis tamen & ſimpliciter confitendum eſt, quod & vos ſcitis, in hac me fuiſſe ſententia. Multum, ac nimis multum de gloria ejus exulto; plus tamen doleo, quod remanſi.*

(*a*) In æquali, *Gal.*

*** 2 S. Cy-

[1] *Signifer fuerat.*] Non modo in Chriſtiana militia anteſignanus; ſed ducis ſui ſymbolo & charactere in corpore notatus, ad veteris militiæ morem. Vid. Galat. 6. 17. Porro crucem, Domini vexillum, verbis annunciatam; paſſione altius extulit; & felicius prædicabat.

[2] *Zacchæi ſimilitudinem.*] Ad rei iſtius geſtæ ſimilitudinem, ubi Zacchæus arborem conſcendit ut Dominum tranſeuntem videre poſſet.

[3] *Sacerdotales coronas.*] Non ex calvitie, ſed illuſtri virtute quæſitas. Coronæ regni, Rabbini tres alias addunt; nimirum coronam legis, coronam ſacerdotii, & coronam nominis boni; quo triplici diademate Cyprianus redimitus præfulgebat; & alteram Martyrii addidit. Apoſtolus Afrorum videtur Simon Zelotes de quo Niceph. l. 2. c. 40. dicitur, Αιγύπτῳ Κυρήνῃ τε ϗ τῇ Αφρικῇ προσβαλών. Μαυριτανίαν τε ϗ ὅσον τῆς Λιβύης ἐςὶ, τῷ εὐαγγελίῳ διαδραμών, &c.

[1] Impe-

S. Cypriani Passio ex Vet. Cod. MS.

[1] *IMperatore Valeriano quartum, & Gallieno tertium Consulibus* (a), *tertio Calendarum Septembrium, Carthagine* [2] *in secretario, Paternus Proconsul Cypriano Episcopo dixit: Sacratissimi Imperatores Valerianus & Gallienus, literas ad me dare dignati sunt, quibus præceperunt, eos qui* (b) *Romanam religionem non colunt, debere Romanas cæremonias recognoscere.* (c) *Exquisivi ergo de nomine tuo; quid mihi* (d) *respondes? Cyprianus Episcopus dixit: Christianus sum, & Episcopus.* (e) *Nullos alios Deos novi, nisi unum & verum Deum, qui fecit cœlum & terram, mare & quæ in eis sunt omnia. Huic Deo nos Christiani deservimus, hunc deprecamur diebus ac noctibus,* (f) *pro nobis, & pro omnibus hominibus, & pro incolumitate ipsorum Imperatorum. Paternus Proconsul dixit: In hac ergo voluntate* (g) *perseveras? Cyprianus Episcopus respondit, bona voluntas, quæ Deum novit,* (h) *immutari non potest. Paternus Proconsul dixit: Poteris ergo secundum præceptum Valeriani & Gallieni, exul ad urbem Curubitanam proficisci? Cyprianus Episcopus dixit: Proficiscor. Paternus Proconsul dixit: Non solum de Episcopis, verum etiam de Presbyteris mihi scribere dignati sunt. Volo ergo scire ex te, qui sint Presbyteri, qui in hac civitate consistunt. Cyprianus Episcopus respondit: Legibus vestris bene atque utiliter censuistis,* (i) [3] *delatores non esse.* (k) *Itaque detegi & deferri à me non possunt: in civitatibus autem suis invenientur. Paternus Proconsul dixit: Ego hodie*

(*a*) Tusco & Basso coss. *Vet. Martyr. Saris. Gal. Foss.* Nobilium Imperatorum scripta ad me venerunt, ut hi qui cæremonias execrantur, diis immolare, & ad sacrificandum compellantur inviti. *Act. Pass.* (*b*) Romanam religionem colunt, debere cæremonias recognoscere. (*c*) Exquiro ergo, *Gal. Saris.* (*d*) Respondens, *Gal. Saris.* (*e*) Nullos alios Deos colo, *Saris. Gal.* (*f*) Pro nobis, & pro incolumitate, *Saris. Gal.* (*g*) Perseveras ut non sacrifices, *Act. Pass.* (*h*) Mutari non potest. Non solum de Episcopis, *Gal. Saris. Act. Pass.* (*i*) *Sic Gal. Saris.* Nos delatores non esse, *Act. Pass. Impr.* (*k*) Itaque eos exhibere non possumus; sed nec ipsi se ultro offerunt, cum hoc Scriptura sancta prohibeat. A te enim quæsiti invenientur. Proconsul dixit: Jussum est ut nulla conciliabula faciant, *Act. Pass.*

[1] *Imperatore Valeriano.*] Actus passionis Cypriani secundum editiones Manutii & Morellii, egregiam fabulam prologi loco præmittit, quæ seculum in quo nata est satis profitetur, & sic se habet. *Cum gloriosum nomen Christi à gentilibus exosum, intentione maxima conaretur auferri, & esset persecutio apud urbem Romam: beatissimus Cornelius pontificatum prædictæ urbis summis virtutibus præditus tunc regebat; comprehensusque à Præside, & diuturnis tormentis afflictus gladio finivit temporalem vitam, percepturus à Deo sine fine perpetuam. Sed cum hoc odium fuisset etiam in Libycis terminis irrogatum; multi Christianorum populi malentes transitoriam vitam amittere, & illa quæ à Deo promissa sunt adipisci, diversis tormentis afflicti consummabantur. Ferunt etiam tunc à Præside clibanum calcis accensum; & in ore illius prunas cum thure exhibitas, Præsidem dicere Christianis: Eligite è duobus unum, aut thura super his carbonibus offerte Jovi, aut in calcem demergimini. Tunc trecenti viri fide armati, se ictu rapidissimo, Christum Dei filium Deum fatentes, jecerunt in ignem & inter vapores calcis pulverei sunt demersi; quos sibi Christus consecravit. In his autem diebus cum talia gererentur, beatus antistes Cyprianus Carthaginensem regebat Ecclesiam, qui comprehensus à gentilibus, sedente Paterno Proconsule in civitate, iniquis tribunalibus præsentatur.* In martyrologio veteri incipit, Tusco & Basso Coss. in secretario: quem in modum legunt Cod. Saris. & Gal. Nimirum cum in unum Actus exilii & passionis, in usus Ecclesiæ, commemorationis anniversariæ ergo, compingebantur; character temporum qui ad passionem solummodo pertinebat, utrique præfigebatur.

[2] *In secretario.*] Gloss. Græc. σέκρετον, δικαστήριον χαρτοφυλάκιον. σέκρετον, συνέδριον. Hesych.

[3] *Delatores non esse.*] Illis per rescripta principum, urbe exactis, & à tribunalibus depulsis. Exinde *Delator habuit, quod dedit, exilium.* Unde recte Cyprianus ad leges provocat, & frigide diceretur, *nos delatores non esse.*

hodie in hoc loco exquiro. Cyprianus dixit: Cum disciplina prohibeat, ut quis [1] *se ultro offerat, &* [2] *tuæ quoque censuræ hoc displiceat; nec offerre seipsi possunt* (a)*: sed à te exquisiti invenientur. Paternus Proconsul dixit: A me invenientur. Et adjecit: Præceperunt etiam, ne in aliquibus locis conciliabula fiant, nec* (b) *cœmeteria ingrediantur. Siquis itaque hoc tam salubre præceptum non observaverit, capite plectetur. Cyprianus Episcopus respondit:* (c) *Fac quod tibi præceptum est. Tunc Paternus Proconsul jussit beatum Cyprianum Episcopum in exilium deportari. Cumque diu ibidem moraretur, successit Aspasio Paterno Proconsuli, Galerius Maximus Proconsul, qui sanctum Cyprianum Episcopum ab exilio revocatum sibi jussit præsentari. Cumque Cyprianus sanctus Martyr, electus à Deo, de civitate Curubitana, in qua exilio præcepto Aspasii Paterni tunc Proconsulis datus fuerat, regressus esset; ex sacro præscripto in hortis suis manebat. Inde quotidie sperabat veniri ad se, sicut illi ostensum fuerat. Et cum illic demoraretur, repente Idibus Septembris Tusco & Basso Consulibus, venerunt ad eum* (d) *Principes duo: Unus* [3] *strator officii Galerii Maximi Proconsulis, qui Aspasio Paterno successerat, & alius* [4] (e) *Equistrator à* (f) *custodiis ejusdem officii, qui & in curriculum eum levaverunt, in medioque posuerunt, & in Sexti perduxerunt. Ubi idem Galerius Maximus Proconsul, bonæ valetudinis recuperandæ gratia secesserat. Et ita idem Galerius Maximus Proconsul, in aliam diem Cyprianum sibi reservari præcepit: Et eo tempore beatus Cyprianus ductus; ad principem & stratorem ejusdem officii Galerii Maximi Proconsulis clarissimi viri secessit. Et in hospitio ejus, cum eo in*

 vico

(*a*) In civitatibus suis invenientur. Paternus Proconsul dixit: A me invenientur. *Saris. Gal.* (*b*) Cœmeteria ingrediantur, quod qui facere deprehensus fuerit, capite plectatur. Sanctus Cyprianus respondit: Fac quod tibi præceptum est. Et post hæc ductus est in exilium B. Martyr per præceptum Aspasii proconsulis in civitatem Curubitanam. Post dies autem multos egressus, *Act. Pass.* (*c*) Fac quod tibi præceptum est. Cumque Cyprianus electus à Deo de civitate Curubitana, *Saris. Gal.* (*d*) Principes duo ex officio proconsulis Galerii Maximi; & levantes, *Act. Pass.* (*e*) Proconsularis equester, *Gal.* sequestrator, *Saris.* æquestrator, *MS. vet. à Gothof. laudat.* (*f*) Sed & custodes ejusdem officii, & ambo, *Saris.*

[1] *Se ultro offerat.*] Epist. ult. Cypr. ait, *Dominus nos confiteri magis voluit, quam profiteri.*

[2] *Tuæ quoque censuræ hoc displiceat.*] Sic Arrius Antoninus, Christianis quasi manu facta mortem deposcentibus dixit, ὦ δειλοὶ, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Tert. ad Scapul.

[3] *Strator officii.*] Perinde est sive stratorem, sive statorem dixeris; codices enim utrumque agnoscunt; altera vox græcæ originis, altera latinæ. Illi fere videntur esse, qui postea Commentarienses dicti. Egregia Constantini lex ad Florentium Rationalem, literis aureis scribenda, hominum istorum indolem graphice depingit. Veniam dabit lector si locum integrum exhibeam, siquidem mutilari minime debeat. Cod. l. 9. tit. 4. De custodia reorum. *In quacunque causa reo exhibito, sive accusator existat, sive eum publicæ sollicitudinis cura perduxerit, statim debet quæstio fieri, ut noxius puniatur, innocens absolvatur. Quod si accusator aberit ad tempus, aut sociorum præsentia necessaria videatur, id quidem debet quam celerrime procurari. Interea viro exhibito non ferreas manicas & inhærentes ossibus mitti oportet, sed prolixiores catenas, ut cruciatio desit, & permaneat fida custodia. Nec vero sedis intimæ tenebras pati debet inclusus, sed usurpando lucem vegetari: & ubi nox geminaverit custodiam, vestibulis carcerum, & salubribus locis recipi, ac revertente iterum die, ad primum solis ortum, ilico ad publicum lumen educi, ne pœnis carceris perimatur, quod innocentibus miserum, noxiis non satis severum esse cognoscitur. Illud etiam observabitur, ut neque his qui stratorum funguntur officio, neque ministris eorum liceat crudelitatem suam accusatoribus vendere, & innocentes intra carcerum septa lætho dare, aut subtractos audientiæ longa tabe consumere. Non enim existimationis tantum, sed etiam periculi metus Judici imminebit, si aliquem ultra debitum tempus inedia aut quocunque modo aliquis stratorum exhauserit, & non statim eum penes quem officium custodiæ est, atque ejus ministros capitali pœnæ subjecerit.*

[4] *Equistrator.*] ἀναβολεὺς, Mareschalcus, apud scriptores latino-barbaros: qui Imperatorem aut ducem armatum in equum imponit. De horum genitura ait Manilius, *Hic curru celsior ibit. Aut onerabit equos armis, aut ducet in arma.* Ammianus Marcell. lib. 30. cap. 5. *Stratorem militem* appellat.

vico qui dicitur Saturni, [1] *inter Veneream &* (a) *Salutariam mansit. Illuc universus populus fratrum convenit. Et cum hoc sanctus Cyprianus comperisset*, [2] *custodiri puellas* (b) *præcepit*, *quoniam omnes in vico ante januam hospitii principis manserant. Et ita altera die*, *octava decima Calendarum Octobrium*, (c) *mane*, *multa turba convenit ad Sexti*, *secundum præceptum Galerii Maximi Proconsulis. Et ita idem Galerius Maximus Proconsul*, *eadem die Cyprianum sibi offerri præcepit*, [3] *in atrio Sauciolo sedenti. Cumque oblatus fuisset*, *Galerius Maximus Proconsul Cypriano Episcopo dixit: Tu es Thascius Cyprianus? Cyprianus Episcopus respondit: Ego sum. Galerius Maximus Proconsul dixit: Tu Papam te sacrilegæ mentis hominibus præbuisti? Cyprianus Episcopus respondit. Ego. Galerius Maximus Proconsul dixit: Jusserunt te sacratissimi Imperatores ceremoniari. Cyprianus Episcopus dixit: Non facio. Galerius Maximus ait: Consule tibi. Cyprianus Episcopus respondit: Fac quod tibi præceptum est: in re tam justa nulla est consultatio. Galerius Maximus* [4] *collocutus cum consilio*, *sententiam vix ægre dixit verbis hujusmodi: Diu sacrilega mente vixisti*, *& plurimos nefariæ tibi conspirationis homines aggregasti*, *& inimicum te diis Romanis & sacris legibus constituisti*, *nec te pii & sacratissimi Principes Valerianus & Gallienus Augusti*, *&* [5] *Valerianus nobilissimus Cæsar*, *ad sectam ceremoniarum suarum revocare potuerunt. Et ideo cum sis nequissimorum criminum auctor & signifer deprehensus; eris ipse documento his*, *quos scelere tuo tecum aggregasti; sanguine tuo sancietur disciplina. Et his dictis*, *decretum ex tabella recitavit: Thascium Cyprianum gladio animadverti placet. Cyprianus Episcopus dixit:* (d) *Deo gratias.* (e) *Post hanc vero sententiam turba fratrum dicebat: Et nos cum ipso decollemur. Propter hoc tumultus fratrum exortus est*, *& multa turba eum prosecuta est. Et ita idem Cyprianus* [6] *in agrum Sexti productus est*, *& ibi se* [7] *lacerna birro expoliavit* (f), *& genu in terra*

(*a*) *Sic MS. Saris. Gal.* salariam, *Imp.* saltuariam, *alii* MS. Regressus de exilio habitabat in hortis suis, cumque ibidem moraretur, venerunt ad eum duo Principes ex officio Proconsulis Galerii Max. & levantes eum in curriculum suum, duxerunt ad Proconsulem, ad locum ubi pro reparanda sanitate degebat. Et collectus ab adstatore officii, secessit ad hospitium ejus, in vicum qui dicebatur Saturni, & habitabat ibi; convenit autem ad eum universus populus fratrum, *Act. Pass.* (*b*) Castigari puellas, *Gal. Saris.* in vico orantes, *Gal.* quæ advenerant audire verbum Dei, quoniam ante ostium Principis manebant, ob amorem Martyris gloriosi. (*c*) Mane autem facto, *Act. Pass.* Mane multo, *Gal.* Mane autem facto, oblatus est B. Cyprianus Proconsuli, quem intuitus, ait illi: Es Thascius Cyprianus qui te Papam sacrilegæ mentis hominibus præbuisti? Jusserunt te sacratissimi Imperatores sacrificare. Consule tibi ne pereas. Tunc iratus Proconsul dixit: Diu, *Act. Pass.* (*d*) Gratias ago Deo omnipotenti, qui me à vinculis hujus corporis dignatur absolvere, *Gal. Act. Pass.* (*e*) Et cum duceretur, populus plangens & ejulans dicebat: Nos cum ipso decollemur, *Act. Pass.* (*f*) Productus autem gloriosus Martyr, exuit se lacernum birrum, quem indutus erat, complicans; & posuit ad genua sua, dein tunicam tulit & Diaconibus tradidit, *Act. Pass.* Tunicam tulit, *Saris.*

[1] *Inter Veneream & Salutariam.*] Forte Veneris & Salutis fana.

[2] *Custodire Puellas*] Rigaltus ait, *Castigari. h. e. admonuit ut castissime sese haberent; castitatis*, *sanctitatis*, *& pudicitiæ memores.*

[3] *In atrio Sauciolo.*] Vid. quæ infra dicuntur.

[4] *Collocutus cum consilio.*] Ut mos erat Romanis Præsidibus, pone siparium consiliarios sedentes, de sententia ferenda consulere. Vid. Act. 25. 12.

[5] *Valerianus nobilissimus Cæsar.*] Quem Pater ejus in Persiam properans Cæsarem renunciavit, ubi infelicissimus senex, hanc Christianorum persecutionem, miserrima captivitate, & miseriore, si fieri potuit, morte luebat.

[6] *In agrum Sexti.*] Martyrologium Rom. *Agrum sexti*, in *sextum milliare à Carthagine juxta mare*, permutabat.

[7] *Lacerna birro.*] Lacerna sive birro; altera ex duabus

ra flexit, & in orationem se Domino prostravit. Et cum se dalmatica expoliasset, & Diaconibus tradidisset, (a) *in linea stetit, & cœpit spiculatorem sustinere. Cum venisset autem spiculator, jussit suis, ut eidem* [1] *spiculatori XXV. aureos darent* (b). *Linteamina vero & manualia à fratribus ante eum mittebantur* (c). *Postea vero Beatus Cyprianus manu sua oculos sibi texit.* (d) *Qui cum lacinias manuales ligare sibi non potuisset, Julianus Presbyter, & Julianus Subdiaconus ei ligaverunt. Et ita beatus Cyprianus passus est. Ejusque corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est* [2] *cum cereis & scolacibus, in areis Macrobii Candidi Procuratoris, quæ sunt in via Mappaliensi juxta piscinas, cum voto & triumpho magno. Post paucos autem dies Galerius Maximus Proconsul decessit. Passus est autem beatissimus Cyprianus Martyr die octava decima Kalendarum Octobrium, sub Valeriano & Gallieno Imperatoribus:* [3] *regnante vero Domino nostro Jesu Christo, cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen.*

[1] Passio

(*a*) Ad lineam, *Saris.* Stans in linea, *Act. Pass.* lineis vestibus, *Cal.* (*b*) Dare præcepit. *Saris.* (*c*) Fratres vero flentes, linteamina & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur à terra. *Act. Pass.* (*d*) Ligatis quoque manicis ad cervicem à Tulliano Presbytero, ipse sibi manu propria oculos texit, & sic gladio percussus occubuit. Hucusque corpus propter gentilium curiositatem, cum magna turba populi in proximo collocatum est, sed ne à gentilibus tolleretur, nocte adveniente ex eodem loco ubi positum fuerat, sublatum est inde cum cereis & scolacibus, & in area cujusdam Candidi procuratoris, cum magno triumpho sepultum est. Tale martyrium B. Cyprianus Carthaginiensis Episcopus explevit pro nomine Domini nostri Jesu Christi: cui est gloria in secula seculorum, Amen. Curubitana civitas dicitur, ubi in exilium fuit. Vicus ubi in domo Principis officiorum habitavit, dicitur Saturni, inter Veneriam & Salariam. Atrium quoque Proconsulis, dicitur Sauciolum. Locus in quo decollatus est, vocatur Sexti. Sepultus est in areis Macrobii Candidi procuratoris; quæ sunt in via Appellensi juxta piscinas: passus est XVIII. Kalend. Octobris. Galerius Maximus Proconsul, post dies paucos discessit è seculo, *Act. Pass.*

bus vocibus pro additamento habenda. Eminentissimus Cardinalis Baronius, multis agit ut hinc doceamur *qualis esset Episcoporum habitus:* & quidem, Lynceus ille nobis ostendit, lineam ad quam stetit Cyprianus, *commune illud omnibus Episcopis lineum indumentum quod Ephod alii dicunt, Italice vero Rochetto*, fuisse. Birrum *vero esse rubri coloris, & sericum habitum clericalem.* Proinde exhiberi *exploratum antiquum Episcoporum habitum, ut post vestem superinduerent lineam, & desuper eam solutam tunicam, ac denique humeros tantum tegens lacernum birrum: quo genere indumenti hodie videmus uti, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, atque Episcopos illos qui à Regularibus ad eam dignitatem provecti sunt.* Ita jam porro discimus, Cyprianum aut Cardinalem Ecclesiæ Romanæ fuisse; aut ex Regularibus ad dignitatem Episcopalem provectum. Nihil certe est, de quo partium studio addicti sibi non possunt persuadere, & etiam sperare ut aliis persuadeant. Itane veste sua spectabiles in publicum procedunt clerici Ecclesiæ Romanæ, quando in regionibus agunt ubi sibi metuunt: gladiis cincti, &, ut Campiani nostratis utar verbis: *habitu dementissimo induti?* Inepte Proconsul de Episcopis & Presbyteris detegendis fuisset sollicitus, si ex habitu essent omnibus conspicui. Obesæ prorsus est naris, qui in his quæ sequuntur, librariorum interpolationes, seculis & ingeniis suis dignas, non deprehenderit. Illi quidem cum *tunicam* dignitati Episcopali non satis responderе crediderant, officiosissimi homines, *Dalmaticam* subministrabant.

[1] *Spiculatori XXV. aureos darent.*] Largitio hæc videtur ex librariorum munificentia facta. Sed si singuli aurei monetæ nostræ quinque solidos valeant, summula data conficiet sex libras, & quinque solidos, pecuniarum quas sterlingas vocamus.

[2] *Cum cereis & scolacibus.*] Cardinalis Baronius, ad Ann. Chr. 261. num. 36. ait, *Pristinus hic mos reseratur Christianos sepeliendi, præcedente clero diversarum classium atque scholarum, accensas faces gestantibus singulis magna plane pompa.* Ita Valeriano imperium obtinente, diversas classes & scholas habuerunt Christiani; & Martyrum funera procedentes instructo agmine, ad hodiernum supplicationum ritum, celebrabant. Desideramus hic, ut alibi passim, historiæ Ecclesiasticæ fidem & dignitatem. Rigalt. ait. *In exemplaribus legitur. Ad cereos & scolaces. Rectissime. Scolaces Græcæ originis vocabulum, sirpos aut funes intortos significat, ex quibus ceratis funalia, in usum nocturni luminis. Funales & scolaces erant candelæ, quæ quoquo versus arcte vinciebant thecam librorum Numæ. Erant enim sequacis ad vincula lentitiæ, & sub terram depositæ non computrescebant, stipatæ cedro ceraque.* Intempesta nocte ad corpus amovendum perrexerant fratres, ne id attentarent in Cyprianum Afri, quod in Polycarpum perpetrarunt Gentiles Asiatici. De qua re vid. Euseb. l. 4. c. 15. Judæi Joan. 18. dicuntur venisse μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων.

[3] *Regnante Domino nostro Jesu Christo*] Hanc formulam serius in Ecclesiam introductam, satis norunt eruditi.

[1] *Passio*

[1] Passio S. Cypriani ex MS. S. Victoris, nec non Bodleiano 1.

CUM Cyprianus, sanctus martyr, electus à Domino, de civitate Curubitana, in qua exilio datus erat, ex præcepto Aspasii Paterni tunc [2] *Proconsulis, clariss. viri, regressus esset ex sacro rescripto,* [3] *specialiter ad hoc & personaliter emisso, in hortis suis manebat;* [4] *& ad diem omnibus* (a) *modis veniri sicut ei ostensum erat, sperabat. Idem cum illic* (b) *demoraretur, repente Idib. Septembrib. Tusco & Basso Consulibus, venerunt ad eum Principes duo, unus Strator officii Galerii Maximi Proconsulis, clariss. viri, qui Aspasio Paterno successit, & alius Equistrator qui esset a custodiis officii ejusdem clarissimi viri, & in curriculum eum* (c) *imposuerunt, & ambo eum tenuerunt, & in Sexti tulerunt; ubi idem Galerius Maximus Proconsul vir clariss. alia die, id est, crastina, offerri sibi præcepit, & ita idem Cyprianus cum Principe & Stratore officii Maximi Procons. clariss. viri secessit, &* [5] *in hospitio ejus, cum eo, vico Saturni,* [6] *inter Venerea & Salutaria mansit. Illic ante januam* [7] *universus populus fratrum mansit. Et cum hoc Cyprianus comperisset, castigari puellas præcepit, quoniam in vico omnes ante januam hospitii Principis jacebant. Et ita altera die, id est XVIII. Kal. Octob. mane multo, ad Sexti, secundum præceptum* (d) *Galerii Maximi Proconsulis, clariss. viri,* [8] *in atrio sedentis Sauciolo, oblatus est. Quo oblato, idem Galerius Maximus Proconsul, clariss. vir, Cypriano dixit:* (e) *Tu papatum*

(*a*) *Sic Bod.* 1. Omnibus veniri, *Imp.* (*b*) Cum illic idem demoraretur, *Bod.* 1. (*c*) Imposuerunt, & in Sexti, *Bod.* 1. (*d*) Galerii Maximi in atrio sedentis, obvoluto & sauciolo, *Rigalt.* Voluntarie Sauciolo, *Bod.* 1. (*e*) Tu es Thascius Cyprianus, Dixit: Ego. Galerius Maximus Dixit, *Bod.* 1.

1 *Passio S. Cypriani*] Rigalt. ait, *Hanc de Cypriani martyrio narrationem, ut est brevissima, sic etiam esse, antiquissimam arbitramur. Plurima Pontius pio erga suum Episcopum adfectu rhetorica libertate ingeniose commentus est. Multa etiam alii, pro captu quisque suo, adjecerunt, aliena seculo, aliena personis, quædam etiam detraxerunt valde bona; ut jam pauca supersint quæ præstare possimus sincera.* Illa ipsa quæ Prudentius Poeta, passionem Cypriani descripturus, famæ accepta refert; Actis inserta transeunt in historiam.

2 *Proconsulis clariss. viri*] Proconsulem titulo clarissimi viri insignitum fuisse ex Codice Justiniani & aliis veterum scriptis notum est; sed ut, quod hic factum est, perpetuo ingeratur; librariorum elegantia haberi debet: quorum perpetuus mos est, omnia quæ emendant contaminare.

3 *Specialiter ad hoc & personaliter*] Rigalt. ait, *Hæc ineptus aliquis de grege leguleiorum intrusit.*

4 *Et ad diem omnibus veniri*] Rigalt. ait, *Legendum videtur, Et ad se diebus omnibus veniri. Augustinus: Et inde quotidie sperabat veniri ad se. Ipse Cyprianus, epist.* 82. *ubi de literis Valeriani: Quas literas quotidie speramus venire.*

5 *In hospitio ejus.*] Rigalt. ait, *Pontius: delicata custodia.*

6 *Inter Venerea & Salutaria*] Inter Veneris & Salutis fanum. Rigalt. ait, *Acta, ex Cod. Fossatensi & Pratensi: inter Veneriam & Salariam. In aliis Codicib. legitur Salutariam. Non est spernendum quod in Victoriano scriptum est: inter Veneria & Salutaria; hac enim manu ducor, ut existimem scriptum fuisse, inter Venaria Saltuaria ab aliquo sciolo qui apud Pontium legerat, locum, ubi Cyprianum pati contigit, fuisse arboribus ex omni parte densatis consitum.*

7 *Universus populus fratrum mansit.*] Nocturnæ convocationes Christianorum olim apud Ethnicos suspectæ; & prostrata puellarum pudicitia passim illis objiciebatur. Vid. Tertull. ad Uxor. l. 2. Justin. & Athenag. in Legat. & Minut. Fel. Ideo de custodiendis virginibus adeo solicitus erat Cyprianus. Pontius istam pernoctationem, ad vigiliam maxime solennem quæ Pascha antecedebat, revocare videtur, quæ Eusebio, ἡ μεγάλης ἑορτῆς παννυχίς. l. 2. c. 17. & ἡ μεγάλη τοῦ πάσχα διανυκτέρευσις. l. 6. c. 9. Unde conjicere licebit, per illa secula, vigilias ex recepto more, martyrum natales, licet Episcopi essent, minime præcessisse. Siquidem tanquam peculiare quiddam observat, *quod Dei populus etiam in sacerdotis passione vigilaret.*

8 *In atrio sedentis Sauciolo.*] Rigalt. ait, *Sedenti obvoluto & sauciolo. Hactenus nemo hanc protulit ex ullo exemplari scripturam. Vulgatissima illa est: In atrio sedenti Sauciolo, & in Actis à Manutio & Morellio editis: Atrium quoque Proconsulis dicitur Sauciolum. Sed parum probabile videtur, ullum fuisse atrio cognomentum. Faber testatur, in veteri codice reperiri: Seleutiolo.*

patum sacrilegæ mentis hominibus exhibuisti? Cyprianus dixit: Ego. Galerius Maximus Proconsul, clariss. vir, locutus cum consilio, sententiam vix & ægre dixit, verbis hujusmodi: Diu sacrilega mente vixisti, & plurimos tibi nefariæ conspirationis homines aggregasti, & inimicum te constituisti Diis Romanis & Religionibus sacris, nec te pii & sanctissimi principes nostri Valerianus & Gallienus Augusti, & Valerianus nobilissimus Cæsar, secta felicissimorum temporum suorum, [1] *obdurati furoris, ad ceremonias percolendas, bonamque mentem habendam tanto tempore potuerunt revocare: & ideo quod nequissimi criminis auctor & signifer deprehensus es, quo tu scelere docuisti, ipso documento peribis; ut quoniam tuo adnisu duravit sacrilega contumacia, tuo sanguine sanciatur disciplina. Et decretum ex tabella recitavit. Thascium Cyprianum gladio animadverti placet.*

tiolo. Quod igitur in isto Victorino scriptum est, obvoluto & sauciolo, si cui displiceat istud, sauciolo: emendari poterit levissima mutatione: Mane multo ad Sexti, secundum præceptum Galerii Maximi Proconsulis, clarissimi viri in atrio sedenti, obvoluto & helucioso, oblatus est. Scriptor iste qui venaria dixit, pro venationibus, aut venatoriis, heluciosum quoque dixerit pro helucoso: ut sit helucosus sive heluciosus, ὁ καρηβαρῶν. *Notandum vero est, eundem Scriptorem hoc quoque tradere: Proconsulem in locum, qui dicitur Sexti, secessisse valetudinis gratia, locum nempe amœnum inter venationes & saltus. Notandum etiam in ista narratione, Proconsulem vix & ægre interrogasse & allocutum esse. Itaque sedisse in atrio obvolutum, pannis fortasse & focalibus, ut solent ægrotantes aut sauciati, unde aliquis postea dixerit obvolutum & sauciolum. Quæ conjectura firmatur eo quod in Actis aliis legitur: Post paucos dies Proconsulem decessisse.* At quantumcunque sibi placeat Rigaltius in conjectura sua, constat sauciolum prætorii atria denotare. Concil. Matisconensi secundo c. 19. dicitur. *Ut ad locum examinationis reorum nullus clericus accedat, neque intersit atrio sauciolo, ubi pro reatus sui qualitate, quispiam interficiendus est.* Si quis vocem hanc ex Gothica barbarie haustam, & à sequiorum temporum librario, in *Atrii* interpretamentum additam dixerit, minime repugnabo.

[1] *Obdurati furoris*] Rigalt. ait, *Aliquid hic turbatum est. Nam hæc verba sunt Proconsulis, in Cypriani constantiam & fidei Christiani robur; quasi Galerius allocutione ad martyrem sua dixisset: Nec te obdurati furoris, pii & sanctissimi Principes nostri, secta felicissimorum temporum suorum, ad ceremonias percolendas revocare potuerunt*, &c.

VETERUM ELOGIA.

Beati Cæcilii Cypriani, per Lactant. Instit. lib. 5. c. 1. elogium.

CYprianus magnam sibi gloriam ex artis oratoriæ professione quæsierat, & admodum multa conscripsit in suo genere admiranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suavi; &, quæ sermonis maxima est laus, aperto: ut discernere nequeas utrumne ornatior in loquendo, an facilior in explicando, an promtior in persuadendo fuerit.

Per Euseb. in Chron.

CYprianus primum Rhetor, deinde Presbyter, ad extremum Carthaginiensis Episcopus martyrio coronatur.

Κυπριανὸς Καρχηδόνιος ἐπίσκοπος τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ τελειοῦται.

Per Pacian. Epist. 2.

CYprianus in concordia omnium, in pace communi, in Confessorum grege passus est; & sæpe confessus iteratis persecutionibus & multa laceratione vexatus, & novissime salutari calice propinatus est.

Per D. Hieronymum. Catalogo Virorum Illuſtrium.

CYprianus Afer primum glorioſe Rhetoricam docuit : exinde, ſuadente Presbytero Cæcilio, à quo & cognomentum ſortitus eſt, Chriſtianus factus, omnem ſubſtantiam ſuam pauperibus erogavit: ac poſt non multum temporis, electus in presbyterum, etiam Epiſcopus Carthaginienſis conſtitutus eſt. Hujus ingenii ſuperfluum eſt indicem texere, cum ſole clariora ſint ejus opera. Paſſus eſt ſub Valeriano & Gallieno Principibus; perſecutione octava, eodem die, quo Romæ Cornelius, ſed non eodem anno.

Per eundem Epiſt. ad Paulam.

BEatus Cyprianus inſtar fontis puriſſimi, dulcis incedit & placidus: & cum totus ſit in exercitatione virtutum, occupatus perſecutionum anguſtiis, de ſcripturis divinis nequaquam diſſeruit.

Per eundem comment. in Jon. cap. 3.

PRoponamus nobis B. Cyprianum, qui prius idololatriæ adſertor fuit, & in tantam gloriam venit eloquentiæ, ut oratoriam quoque doceret Carthagini: audiſſe tandem ſermonem Jonæ, & ad pœnitentiam converſum, in tantam veniſſe virtutem, ut Chriſtum publice prædicaret, & pro illo cervicem gladio flecteret.

Per Hilar. comment. in Matt.

CYprianus vir ſanctæ memoriæ.

Per D. Auguſtin. l. 2. de Bapt.

NOn me terret Auctoritas Cypriani, quia reficit humilitas Cypriani; magnum quidem meritum novimus Cypriani Epiſcopi & Martyris.

Per Gelaſ. Pap. Rom. in ejus decret. de ſcript. Eccleſ. ordinem ducunt.

Opuſcula Cypriani Martyris & Carthaginienſis Epiſcopi.

Per S. Gregor. M. in Sacramentario.

18. *Kal. Octob. eadem die natales S S.* Cornelii *&* Cypriani.

Antiquiſſ. Bucherii Fragment.

18. *Kal. Octob. Cypriani Africæ, Romæ celebratur in Calliſti.*

Miſſal.

Missal. Roman.

BEatorum Martyrum pariterque Pontificum Cornelii & Cypriani nos quæsumus Domine, festa tueantur: Et eorum commendet oratio veneranda, per Dominum nostrum.

Per Maximum Taurinensem.

FUIT in Cypriano, sicut compertum habemus, & contra errores Diaboli, spiritalis sapientiæ plenitudo; & adversum persecutiones mundi, Christiani pectoris indefatigata constantia. Quis non hujusmodi virum, quantis valet, præconiis prosequatur; cujus eloquentia inspirata divinitus, & Ecclesias docuit, & seculum confutavit? Vere hic mirabilis atque omnium ubique studiis celebrandus, quem sanctitas Sacerdotem, peritia Doctorem, fides Martyrem consecravit. Pretiosa, inquit David, in conspectu Domini mors sanctorum ejus. Videte, carissimi, in quantum venerabilis Cyprianus, etiam propheticam supergressus est laudem, cujus in conspectu Domini non solum mors, sed & vita extitit pretiosa. Moriendo namque proprium Christo sanguinem dedit, vivendo nihilominus cohortatione fortissima, innumeros cœlo martyras adquisivit. Quid hoc clarius sacerdote, qui inter hominum turbas, gloria cœlestis conversationis emicuit, atque inter angelicos cœtus, & sua factus est & aliorum morte conspicuus.

Per Augustin. in Natal. Cypr.

PAssione Beati Cypriani tristis proculdubio Ecclesia fuit; at non damno cadentis, sed desiderio recedentis; semper cupiens videre præsentem tam bonum rectorem atque doctorem: sed quos adflixerat solicitudo certaminis, consolata est corona victoris. Et nunc non solum sine ulla tristitia, verum etiam cum ingenti lætitia, cuncta quæ tunc gesta sunt legendo recolimus, dieque isto nobis gaudere concessum est, non timere. Neque enim formidamus terribiliter venientem, sed expectamus hilariter redeuntem. Placet itaque universam illam fidelissimi & fortissimi & gloriosissimi Martyris passionem, cum exultatione recordari præteritam, quam tunc fratres sustinuere futuram.

Per Procop. lib. I. Belli Vandal.

ΚΥπριανὸν ἅγιον ἄνδρα μάλιστα πάντων οἱ Καρχηδόνιοι σέβονται, καὶ αὐτῷ νέων τινα λόγου πολλοῦ ἄξιον, πρὸ τῆς πόλεως ἱδρυσάμενοι παρὰ ταῖς τῆς θαλάσσης ᾐόνα, τά τε ἄλλα ἐξοσιοῦνται, καὶ ἄγουσιν ἐνιαύσιον ἑορτὴν, ἣν δὴ Κυπριανὰ καλοῦσι.

Per Cassiodorum Divin. lect. c. 19.

BEatissimus Cyprianus velut oleum decurrens in omnem suavitatem lingua composita: Declamator insignis doctorque admirabilis. Quantos enim ille dubitantes non pertulit labi, lapsos vero fir-

firmissima prædicatione solidavit, Confessores ad martyrium ipse perduxit? Et ne minor esset prædicationibus suis; ipse quoque martyrii corona, Domino præstante, decoratus est.

Per Prudent. Hymn. 13.

DEsine flere bonum tantum, tenet ille regna cœli,
Nec minus involitat terris, nec ab hoc recedit orbe:
Disserit, eloquitur, tractat, docet, instruit, prophetat.
Nec Libyæ tantum populos regit, exitusque in ortum
Solis; & usque obitum, Gallos fovet, imbuit Britannos,
Præsidet Hesperiæ, Christum serit ultimis Iberis:
Denique Doctor humi est, idem quoque martyr in supernis,
Instruit hic homines, illic pia dona dat Patronus.

Per Ennod. Episc. Ticinensem.

VAtis Cypriani & Martyris
Cor, lingua, sensus, dignitas
Mortem ferendo proferunt.
Vitalis ictum nex dedit,
Mucrone parta lux micat.
Dictis fuit præfulgidus,
Et ore dives unico,
Torrentis unda gurgitis
Impacta cornu spicula
Sermone vincens promulo, &c.

INDEX OPERUM OMNIUM SANCTI CYPRIANI JUXTA EDITIONEM ET CENSURAM PAMELII,

Quatenus respiciunt Erasmi & Manutii Editiones, & demum hanc nostram.

Epistolæ statim à Baptismo D. Cypriani conscriptæ.

Edit. Nost.	Edit. Pam.		Edit. Erasm. & Manut. Lib.	Epist.
	I.	Donati ad Cyprianum.		
	II.	Cypriani ad Donatum.	*Lib.* 2.	*Epist.* 2.

Epistolæ in secessu Cypriani toto biennio conscriptæ.

Edit. Nost.	Edit. Pam.		Lib.	Epist.
8.	III.	Cleri Romani ad Clerum Carthaginiensem, de secessu Cypriani.		
9.	IV.	Cypriani ad Clerum Romanum, de dormitione Episcopi Urbici.	3.	21.
5.	V.	Ad Clerum suum, de cura pauperum & quiete plebis.	5.	2.
14.	VI.	Ad eundem, de cura pauperum & Confessorum.	3.	10.
13.	VII.	Ad Rogatianum & ceteros Confessores, de observanda disciplina.	1.	5.
11.	VIII.	Ad Clerum, de precando Deo pro peccatis.	4.	4.
10.	IX.	Ad Martyres & Confessores, de Mappalico.	2.	6.
16.	X.	Ad Clerum de Presbyteris qui temere pacem Lapsis dederant, nec dum sedata persecutione, & citra conscientiam Episcoporum.	3.	14.
15.	XI.	Ad Martyres & Confessores qui petierunt Lapsis pacem dari.	3.	15.
17.	XII.	Ad plebem, de rescripto Martyrum, ac iis qui pacem petebant.	3.	16.
18.	XIII.	Ad Clerum, de lapsis Catechumenis, ne vacui communione exeant.	3.	17.
19.	XIV.	Ad eundem, de iis qui ad pacem festinabant.	3.	18.
20.	XV.	Ad Clerum Romanum, de præcedentium epistolarum exemplis è suo secessu Romam missis.	3.	5.
37.	XVI.	Ad Moysen & Maximum & ceteros Confessores Romanos, de eorum confessione.	2.	4.
23.	XVII.	Confessorum universorum ad Cyprianum, de pace Lapsis data.	5.	14.
26.	XVIII.	Cypriani ad Clerum, de præcedenti & duabus sequentibus epistolis.	3.	19.
24.	XIX.	Caldonii ad Cyprianum & Compresbyteros, de iis qui sacrificarent, sive de Lapsis.	5.	15.
25.	XX.	Cypriani ad Caldonium responsum.	3.	20.
21.	XXI.	Celerini ad Lucianum, de Numeria & Candida.		
22.	XXII.	Luciani ad Celerinum, de pace omnibus Lapsis data.		
27.	XXIII.	Cypriani ad Clerum Romanum, de sex epistolis præcedentibus & Luciani inverecundia.	5.	4.
29.	XXIV.	Ad Clerum suum, de literis præcedentibus Romam missis, & Saturo Lectore ac Optato hypodiacono factis.	3.	22.
28.	XXV.	Ad Moysen & Maximum & ceteros Confessores, de confessione eorum, & Lapsis.	4.	3.
31.	XXVI.	Moysis & Maximi & ceterorum ad Cyprianum rescriptum.	5.	12.
33.	XXVII.	Cypriani ad Lapsos, qui illi de usurpata pace per Paulum martyrem data, scripserant.	5.	6.
34.	XXVIII.	Ad Clerum, de Gaio Diddensi ac aliis qui Lapsis communicabant.	5.	3.
35.	XXIX.	Ad Clerum Romanum, de iisdem Lapsis qui sibi pacem à Paulo martyre datam vindicabant.	5.	5.
36.	XXX.	Ad Cyprianum Cleri Romani responsum.	5.	13.
30.	XXXI.	Ad eundem Cleri Romani aliud eadem de re rescriptum.	2.	7.
32.	XXXII.	Cypriani ad Clerum suum de missis Romam, & acceptis inde literis.	3.	4.
38.	XXXIII.	Ad Clerum & plebem, de Aurelio Doctore ordinato.	2.	15.
39.	XXXIV.	Ad eosdem, de Celerino Lectore ordinato.	4.	5.
40.	XXXV.	Ad eosdem, de Numidico Presbytero.	4.	10.
7.	XXXVI.	Ad Clerum, de cura pauperum & peregrinorum.	3.	24.
12.	XXXVII.	Ad eundem ut Confessoribus in carcere constitutis omnis humanitas præbeatur.	3.	6.
41.	XXXVIII.	Ad Caldonium & ceteros, de abstento Felicissimo.	5.	7.
42.	XXXIX.	Caldonii & ceterorum ad Clerum Carthaginiensem, de abstento Felicissimo cum suis.	5.	16.
43.	XL.	Cypriani ad plebem, de quinque Presbyteris factionis Felicissimi.	1.	8.

Epistolæ scriptæ sub Pontificatu Cornelii & Lucii.

Edit. Nost.	Edit. Pam.		Lib.	Epist.
44.	XLI.	Ad Cornelium, quod ordinationem Novatiani non receperit.	2.	11.

INDEX.

LIBRI ET TRACTATUS.

INDEX

INDEX OPERUM.

SANCTI CYPRIANI JUXTA EDITIONEM ERASMI ET MANUTII, APPOSITIS etiam numeris editionis Pamelianæ & noſtræ.

Epiſtolæ Libri primi.

Epiſtolæ libri ſecundi.

Epiſtolæ libri tertii.

I N D E X.

Epistolæ libri quarti.

Epistolæ libri quinti.

LIBRI ET TRACTATUS.

INDEX EPISTOLARUM

Juxta nomina eorum quibus dirigebantur ordine Alphabetico.

INDEX

Exhibens tempus & ordinem Epiſtolarum ſecundum hanc editionem & Annales Cyprianicos: adjectis earum numeris juxta ordinem Pamelii.

Epiſtolæ IV. à Cypriano Epiſcopo, per Fabiani tempora, ſcriptæ.

Ordo Noſter.	*Ordo Pamelii.*
I.	66.
II.	61.
III.	65.
IV.	62.

Epiſtolæ XXXIX. in ſeceſſu Cypriani, ſede Romæ vacante, ſcriptæ.

Ordo Noſter.	*Ordo Pamelii.*
V.	5.
VI.	81.
VII.	36.
VIII.	3.
IX.	4.
X.	9.
XI.	8.
XII.	37.
XIII.	7.
XIV.	6.
XV.	11.
XVI.	10.
XVII.	12.
XVIII.	13.
XIX.	14.
XX.	15.
XXI.	21.
XXII.	22.
XXIII.	17.
XXIV.	19.
XXV.	20.
XXVI.	18.
XXVII.	23.
XXVIII.	25.
XXIX.	24.
XXX.	31.
XXXI.	26.
XXXII.	32.
XXXIII.	27.
XXXIV.	28.
XXXV.	29.
XXXVI.	30.
XXXVII.	16.
XXXVIII.	33.
XXXIX.	34.
XL.	35.
XLI.	38.
XLII.	39.
XLIII.	40.

Epiſtolæ XVII. poſt reditum Cypriani, per Cornelii tempora, ſcriptæ.

Ordo Noſter.	*Ordo Pamelii.*
XLIV.	41.
XLV.	42.
XLVI.	44.
XLVII.	43.
XLVIII.	45.
XLIX.	46.
L.	48.
LI.	47.
LII.	49.
LIII.	50.
LIV.	51.
LV.	52.
LVI.	53.
LVII.	54.
LVIII.	56.
LIX.	55.
LX.	57.

Epiſtol. III. per Lucii tempora, ſcriptæ.

Ordo Noſter.	*Ordo Pamelii.*
LXI.	58.
LXII.	60.
LXIII.	63.

Epiſtol. XII. per Stephani temp. ſcriptæ.

Ordo Noſter.	*Ordo Pamelii.*
LXIV.	59.
LXV.	64.
LXVI.	69.
LXVII.	68.
LXVIII.	67.
LXIX.	76.
LXX.	70.
LXXI.	71.
LXXII.	72.
LXXIII.	73.
LXXIV.	74.
LXXV.	75.

Epiſt. IV. per Xyſti temp. ſcriptæ.

Ordo Noſter.	*Ordo Pamelii.*
LXXVI.	77.
LXXVII.	78.
LXXVIII.	79.
LXXIX.	80.

Epiſtolæ II. ſub finem vitæ Cypriani ſcriptæ.

Ordo Noſter.	*Ordo Pamelii.*
LXXX.	82.
LXXXI.	83.

Duæ Pamelii, prima & ſecunda excluduntur.

INDEX
S. SCRIPTURARUM
TOTO OPERE CITATARUM,

à Jac. Pamelio adornatus; relatione habita ad præsentem hanc Editionem.

Quum in Veterum operibus soleant plerique non aliud quam Scripturarum toto opere explicatarum Indicem texere, idque etiam verbis immutatis, ita ut quæ plerumque citantur juxta editionem 70. Interpretum, ipsi describant juxta vulgatam D. Hieronymi editionem (quam recte viderint alii) consilio eruditissimorum quorundam Theologorum, & verbo tenus ipsum Cyprianum secutus sum, & quidquid apud illum citatur, in hunc indicem contexui. Primus numerus indicat locum Scripturæ: Alter vero paginam hujus libri in quo citatur. Litera E. Epistolas, T. Tractatus, N. Annotationes designat.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX LEVITICO.

qui

qui maledixerit, foras extra castra, & imponent omnes qui audierunt manus suas super caput ejus, & lapidabit eum omnis Synagoga filiorum Israel, c. 24. v. 13. T. 50.

EX NUMERIS.

ET locutus est Dominus ad Moysen; dicens: Accipe Levitas de medio filiorum Israel & purificabis eos. Et ita facies eis purificationem eorum, circumsparges eos aqua purificationis. c. 8. v. 7. E. 298.

Aqua aspersionis purificatio est, ib. v. 19. E. ib.

Et fuit Moyses homo nimis lenis, cap. 12. v. 3. E. 246. N. 2. ib.

Desinat murmuratio eorum à me, & non morientur, c. 17. v. 10. T. 50, 113.

Chore, Dathan & Abiron surrexerunt contra Moysen, c. 16. v. 1. T. 83. E. 172, 296, 308.

Separamini à tabernaculis hominum istorum durissimorum, & noli tangere ab omnibus quæ sunt eis, ne simul pereatis in peccato eorum, ib. v. 26. E. 288. 296.

Memoriale filiis Israel, ut non accedat quisquam alienigena, qui non ex semine Aaron, imponere incensum ante Dominum, & non sit, ib. v. 40. E. 296.

Tribui autem Levi non dedit possessionem, cap. 8. v. 20. E. 170.

Et homo qui fuerit immundus usque ad vesperam hic purificabitur die tertio & die septimo, & mundus erit. Si autem non fuerit purificatus die tertio & die septimo, non erit mundus, & exterminabitur anima illa de Israel, quoniam aqua aspersionis non est super eum, c. 19. v. 7. E. 298.

Et omnia quæ tetigerit immundus, immunda erunt, ibid. v. 22. E. 300.

Apprehende Aaron fratrem tuum, & Eleazarum filium ejus, & impones eos in montem coram omni Synagoga, & exue Aaron stolam ejus, & indue Eleazarum filium ejus, & Aaron appositus moriatur illic, cap. 20. vers. 25. E. 288.

Asina Balaam, c. 22. v. 30. T. 123.

Non quasi homo Deus suspenditur, neque quasi filius hominis minas patitur, c. 23. v. 19. T. 34. N. 1. ib.

Ecce populus quasi populus Leoninus exsurget, ib. v. 24. T. 21.

Procedet homo de semine ejus & dominabitur multarum gentium, & exaltabitur Gog regnum ipsius, & augebitur regnum ejus, & Deus eduxit eum ab Ægypto, quasi claritas unicornis ei, & edet gentes inimicorum suorum, & crassitudines illorum emedullabit, & ballistis suis configet inimicum: recumbens requievit quasi leo, & quasi catulus leonis. Quis suscitabit eum? Qui benedicunt te benedicti sunt, qui maledicunt te maledicti sunt, cap. 24. vers. 7. T. 28. N. 5. ib.

Orietur stella ex Jacob, & exsurget homo ex Israel, ib. v. 17. T. 28.

Zelus Phinees, c. 25. E. 309.

EX DEUTERONOMIO.

DOminus Deus tuus, Deus zelans est, cap. 4. vers. 24. E. 309.

Diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de tota anima tua, & de tota virtute tua, cap. 6. vers. 5. T. 52.

Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies, ibid. v. 13. T. 48, 120, 130.

Dominus Deus tuus vexabit te, & famem injiciet tibi, & cognoscetur in corde tuo, si bene custodieris præcepta ejus, sive non, c. 8. v. 2. T. 113.

Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra, c. 13. v. 3. T. 50, 113, 122.

Et propheta ille, aut somnium somnians; ille qui locutus est, ut errare te faceret à Domino Deo tuo, interficietur, ib. v. 5. E. 229.

Quod si rogaverit te frater tuus, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor tua quæ est in sinu tuo, aut amicus tuus, qui æqualis est animæ tuæ, latenter dicens: Eamus & serviamus diis aliis, diis gentium; non consenties ei, & non exaudies eum, & non parcet oculus tuus super eum & non celabis eum, annuncians annunciabis de illo. Manus tua erit super eum inprimis, interficere eum, & manus omnis populi postremo; & lapidabunt eum & morietur: quoniam quæsivit avertere te à Domino Deo tuo, ib. v. 6. T. 121. N. 3. ib.

Aut si audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare te illic, dicentes: Eamus & serviamus diis aliis, quos non nosti; quæres solicite, & si inveneris certum esse quod dicitur: interficiens necabis omnes qui sunt in civitate cæde gladii, & incendes civitatem igni, & erit sine habitaculo in æternum. Non reædificabitur etiam nunc, ut avertatur Dominus ab indignatione iræ suæ, & dabit tibi misericordiam, & miserebitur tui, & multiplicabit te, si exaudieris vocem Domini Dei tui, & observaveris præcepta ejus, ib. v. 12. T. 121.

Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut judicem quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, cap. 17. vers. 12. E. 172, 175, 229, 260, 284.

Et omnis populus cum audierit, timebit, & non agent impie etiam nunc, ib. E. 172.

Non ominemini, neque auguremini, cap. 1. vers. 10. T. 62.

Et dixit Dominus ad me: Prophetam excitabo eis de fratribus eorum sicut te; & dabo verbum meum in ore ejus, & loquetur ad eos ea quæ præcepero ei. Et quisquis non audierit, quæcunque locutus fuerit Propheta ille in nomine meo, ego vindicabo, ib. v. 18. T. 20.

Non inducetur vir veste muliebri, cap. 22. vers. 5. E. 171.

Non fœnerabis fratri tuo usura pecuniæ & usura ciborum, c. 23. v. 19. T. 57.

Si autem voveris votum Domino Deo tuo, non moram feceris reddere illud, quia inquirens quæret illud Dominus Deus tuus à te, & erit in peccatum. Ea quæ egredientur per labia tua, observabis, & facies donum quod locutus es ore tuo, ib. v. 21. T. 54.

Et scribes super lapidem omnem legem hanc, manifeste nimis, c. 27. v. 8. T. 31.

Eritis gentes in caput, incredulus autem populus in caudam. c. 28. v. 24. T. 21.

Et erit pendens vita tua ante oculos tuos, & timebis die & nocte, & non credes vitæ tuæ, ibid. vers. 66. T. 33. N. 3. ib.

In novissimis diebus circumcidet Deus cor tuum, & cor seminis tui ad Dominum Deum amandum, cap. 30. vers. 6. T. 18.

Ecce dedi ante faciem tuam vitam & mortem, bonum & malum: elige vitam tibi, ut vivas, ib. v. 19. T. 58.

Sacrificaverunt dæmoniis, & non Deo, cap. 32. vers. 17. T. 16, 120.

Mihi vindictam & ego retribuam, ib. v. 35. T. 64, 133.

Videte, quia ego sum Deus, & non est Deus præter me. Ego interimam & vivere faciam, percutiam & ego sanabo, & non est qui eripiat de manibus meis, ibid. vers. 39. T. 120.

Qui dicunt patri aut matri: Non novi te, & filios suos non agnoverunt, hi custodierunt præcepta tua, & testamentum tuum servaverunt, c. 33. v. 9. T. 101, 121, 141.

EX JESU NAVE.

NOn recedet liber legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo die ac nocte, ut observes facere omnia quæ scripta sunt in eo, c. 1. v. 8. E. 315.

Patrem tuum, & matrem tuam, & fratres tuos, & totam domum patris tui colliges ad teipsam in domum tuam: & omnis qui exierit ostium domus tuæ foras, reus sibi erit, c. 2. v. 18. T. 80. E. 295.

Et dixit Dominus ad Jesum: Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos, & assidens circumcide secundo filios Israël, c. 5. v. 2. T. 18.

Et factum est cum esset Jesus in Jerico, circumspexit oculis, & vidit hominem stantem ante faciem suam, & frameam habentem (*vel* tenentem) in manu ejus, & dixit: Noster es, an adversariorum? ille autem dixit: Ego sum dux virtutis Domini, nunc adveni. Et Jesus cecidit in faciem ad terram, & ait illi: Domine, quid imperas famulo tuo? Et ait dux virtutis Domini: Solve calceamentum de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est, ib. v. 13. T. 33. N. 1. ib.

Et accepit lapidem magnum, & statuit eam illic contra Dominum. Et ait Jesus ad populum: Ecce lapis iste erit in testimonium, quia iste audivit omnia quæ dicta sunt à Domino, quanta locutus est ad vos hodie, & erit ipse vobis in testimonium in novissimo dierum, quando recesseritis à Deo vestro, c. 24. v. 26. T. 31. N. 2. ib.

INDEX

EX JUDICUM LIB.

EX REGNORUM LIB. I.

EX REGNORUM II.

EX REGNORUM III.

EX REGNORUM IV.

EX PARALIPOMENON II.

EX ESDRÆ I.

EX ESDRÆ II.

EX ESDRÆ III.

EX TOBIA.

moriam orationis vestræ in conspectu claritatis Dei. Et cum sepelires tu mortuos simpliciter, & quia non es cunctatus exsurgere & derelinquere prandium tuum, & abisti & condidisti mortuum, missus sum tentare te. Misit me Deus curare te & Sarram nurum tuam. Ego enim sum Raphael unus ex septem angelis justis, qui assistimus & conversamur ante claritatem Dei, ib. v. 15. T. 20, 112.

Ergo in terra captivitatis meæ confiteor illi, & ostendo virtutem ejus in natione peccatrice, c. 13. v. 6. T. 178.

EX JOB.

JOb homo verus & justus habuit septem filios, & filias tres. Et emundavit illos offerentes pro eis hostias Deo secundum numerum illorum, & pro peccatis eorum unum, c. 1. v. 5. T. 142.

Animadvertisti puerum meum Job, non enim est similis illi quisquam in terris homo sine querela; verus Dei cultor, abstinens se ab omni malo, ib. v. 8. T. 50, 112.

Ecce omnia quæcunque habet, in manus tuas do, sed ipsum cave ne tangas, ib. v. 12. T. 106.

Nudus exivi de utero matris meæ, nudus etiam ibo sub terram: Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum, ib. v. 21. T. 47. N. 2. ib. 112.

Dic verbum aliquod in Dominum, & morere. At ille intuitus eam, dixit: Tanquam una ex insipientibus mulieribus locuta es. Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur non tolerabimus, c. 2. v. 10. T. 50, 112.

In his omnibus quæ contigerunt ei, nihil peccavit Job labiis suis in conspectu Domini, ib. v. 22. T. 47, 112.

Reprehendam sapientes in astutia ipsorum, cap. 5. vers. 13. T. 62, 145.

Quis enim mundus à sordibus? Nec unus, etiam si unius diei sit vita ejus in terra, c. 14. v. 4. T. 58. N. 3. ib.

Conservavi egenum de manu potentis, & pupillo cui non erat adjutor, auxiliatus sum. Os viduæ benedixit me, cum essem oculus cæcorum, pes quoque claudorum ego essem, & invalidorum pater, c. 29. v. 12. T. 65.

EX PSALMIS.

CAthedra pestilentiæ, Psal. 1. v. 1. T. 80.

In lege Domini voluntas ejus, & in lege ejus meditabitur die ac nocte, ib. v. 2. T. 66.

Propterea non resurgent impii in judicio, neque peccatores in consilio justorum, ib. v. 6. T. 54. N. 4. ib.

Ad quid tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes collecti sunt in unum adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus à nobis jugum eorum, Ps. 2. v. 1. T. 19, 65.

Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion, montem sanctum ejus, adnuncians imperium ipsius, ibid. v. 6. T. 36.

Dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ, ib. v. 7. T. 28.

Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas fictile confringes eos, ib. v. 9. E. 240, 249.

Et nunc reges intelligite: emendamini qui judicatis terram, ib. v. 10. T. 65.

Servite Domino in timore, & exultate ei in tremore, ib. v. 11. T. 53.

Continete disciplinam ne forte irascatur Dominus, & pereatis de via recta, cum exarserit cito ira ejus super vos, ibid. v. 12. E. 174. T. 61. N. 2. ib. 67. N. 4. ib.

Ego dormivi, & somnum cepi, & resurrexi, quoniam Dominus auxiliatus est mihi, Psal. 3. v. 5. T. 35.

Dicite in cordibus & in stratis vestris, & transpungemini, Psal. 4. v. 5. T. 100.

Sacrificate sacrificium justitiæ, & sperate in Dominum, ib. v. 6. T. 19.

Rex meus & Deus meus, quoniam ad te orabo Domine, mane exaudies vocem meam: mane assistam tibi, & contemplabor te, Psal. 5. v. 2. T. 37, 108.

Apud inferos autem quis confitebitur tibi? Psalm. 6. v. 6. E. 246, 250. T. 65.

Det tibi Dominus secundum cor tuum, Psalm. 13. v. 4. E. 201.

Qui pecuniam suam non dedit in fœnore, & munera super innocentes uon accepit: qui ista fecerit, non commovebitur in æternum, Psal. 14. v. 6. T. 57.

Non derelinques animam meam apud inferos, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem. Psalm. 15. v. 10. T. 35.

Cum justo justificaberis, & cum viro innocente innocens eris, & cum perverso perversus eris, Psalm. 17. v. 28. T. 63.

Constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi, ib. v. 47. T. 21.

In universam terram exivit sonus eorum, Psalm. 18. v. 4. E. 320.

Et ipse velut sponsus egrediens de thalamo suo, exultavit ut gigas viam currere, à summo cœli egressio ejus, & decursio ejus usque ad summum ejus, & non est qui lateat à calore ejus, ib. v. 5. T. 32.

Timor Domini castus perseverans in secula seculorum, ib. v. 10. T. 53.

Delicta quis intelligit? Ab occultis meis munda me, Domine, ib. v. 13. T. 58.

Isti in curribus, & isti in equis; non autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimus. Ipsi copulati sunt pedes, & ceciderunt; nos autem surreximus & erecti sumus, Ps. 19. v. 8. T. 123. N. 4. ib.

Ego autem sum vermis & non homo, maledictum hominis & abjectio populi. Omnes qui me videbant, despiciebant me, & locuti sunt in labiis, & moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, qnoniam vult eum, Ps. 21. v. 6. T. 30.

Aruit velut testa virtus mea, & lingua mea adglutinata est faucibus meis, ib. v. 16. ib.

Effoderunt manus meas, & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi autem contemplati sunt, & viderunt me, & diviserunt vestimenta mea sibi; & super vestem meam sortem miserunt. Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum à me: in auxilium meum attende. Libera à gladio animam meam, & de manu canis unicam meam. Salva me ex ore leonis, & à cornibus unicornium humilitatem meam. Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te, ib. v. 18. T. 33. N. 4. Ib.

Commemorabuntur & convertentur ad Dominum omnes termini terræ, & adorabunt in conspectu tuo omnes patriæ gentium; quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur omnium gentium, ib. v. 29. T. 36.

Calix tuus inebrians, quam peroptimus, Psalm. 22. v. 7. E. 279. N. 2. ib.

Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, & non juravit subdole proximo sibi: iste accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo salutari suo. Ista nativitas eorum qui eum quærunt, qui quærunt faciem Dei Jacob, Psal. 23. v. 3. T. 32, 62.

Auferte portas principes vestras, & extollimini portæ æternales, & introibit rex claritatis. Quis est iste rex claritatis? Dominus fortis & potens, Dominus fortis in prælio. Auferte portas principes vestras, & extollimini portæ æternales, & introibit rex claritatis. Quis est iste rex claritatis? Dominus virtutum ipse est rex claritatis, ib. v. 7. T. 37. N. 1. ib.

Vias tuas Domine ostende mihi, & semitas tuas; doce me, & deduc me ad veritatem tuam, & doce me, quoniam tu es Deus salvator meus, Psal. 24. v. 4. T. 27.

Si directa fuerint in me castra, non timebit cor meum; & si exsurrexit super me bellum, in illud ego sperabo. Unam petii à Domino, hanc requiram ut inhabitem in domo Domini per omnes dies vitæ meæ, Psal. 26. v. 5. T. 123. E. 319.

Redde eis retributionem eorum, quoniam non intellexerunt in operibus Domini, Psal. 27. v. 7. T. 17.

Domine, reduxisti ab inferno animam meam, Salvasti me à descendentibus in lacum, Psal. 29. v. 3. T. 35.

Nunquid exomologesin facit tibi pulvis? ib. v. 12. T. 65. N. 2. ib.

Sermone Dei cœli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum, Psal. 32. v. 6. T. 25.

Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo, Psal. 33. v. 1. T. 50.

Gustate & videte quoniam dulcis est Dominus; felix est vir qui sperat in eum. Timete Dominum Deum omnes sancti ejus, quoniam non est inopia eis qui eum metuunt. Divites eguerunt & esurierunt, qui autem inquirunt Dominum, non indigebunt omni bono, ibid. vers. 8. T. 22, 53.

Quis est homo qui vult vitam, & amat videre dies optimos, ib. v. 12. T. 50, 85.

Contine linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur in-

Beati qui immaculati sunt in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui perscrutantur martyria ejus, in toto corde exquirunt eum, Ps. 118. v. 1. T. 52, 127.

Confige clavis de metu tuo carnes meas, ibid. vers. 119. T. 33. N. 5. ib.

Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Ambulantes ambulabant, & plorabant, mittentes semina sua. Venientes autem venient in exultatione, tollentes gremia sua, Ps. 125. v. 6. T. 51, 127. N. 2. ib.

Juravit Deus ipsi David veritatem, & non reprobavit eam: de fructu ventris tui ponam super thronum tuum, Psal. 131. v. 11. T. 29.

Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum, Psal. 132. v. 1. E. 319. T. 63.

Idola gentium argentum & aurum, &c. sicut supra, Psal. 134. v. 15. T. 59, 120.

Quod est imperfectum meum viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur, Psalm. 139. vers. 16. T. 95. N. 2. ib.

Adlevatio manuum mearum sacrificium vespertinum, Ps. 140. v. 2. T. 33.

Oleum peccatoris non ungat caput meum, ibid. vers. 6. E. 301.

EX PAROEMIIS SALOMONIS.

Quærent me mali, & non invenient; oderunt enim sapientiam, verbum autem Domini non receperunt, c. 1. v. 28. T. 17.

Fili, ne neglexeris disciplinam Dei, neque defeceris ab eo correptus. Quem enim Deus diligit, corripit, cap. 3. v. 11. T. 61, 67.

Ne dixeris: Abi & revertere, cras ego dabo, cum possis continuo benefacere: non enim scis quid contingat sequenti die, ib. v. 28. T. 44.

Dominus condidit me initium viarum suarum in opera sua, ante seculum fundavit me: in principio, antequam terram faceret, & antequam abyssos constitueret, priusquam procederent fontes aquarum, antequam montes collocarentur, ante omnes colles genuit me Dominus. Fecit regiones & inhabitabilia, & fines inhabitabiles sub cœlo. Cum pararet cœlum, aderam illi, & cum secerneret suam sedem, cum super ventos validas faceret desuper nubes, & cum confirmatos ponebat fontes sub cœlo, quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram penes illum disponens, ego eram cui adgaudebat: quotidie autem jucundabar ante faciem ejus in omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto, cap. 8. v. 22. T. 24. N. 1. ib.

Sapientia ædificavit sibi domum, & subdidit columnas septem; Mactavit suas hostias, miscuit in cratera vinum suum, & paravit suam mensam, & misit servos suos convocans cum excelsa prædicatione ad craterem, dicens: Quis est insipiens? declinet à me. Et egentibus sensu dixit: Venite, edite de meis panibus; & bibite vinum quod miscui vobis. Derelinquite stultitiam, & quærite prudentiam, & corrigite scientiam in intellectu, cap. 9. vers. 1. E. 277. T. 21, 25. N. 1. ibid.

Qui corripit impium, odietur ab eo. Corripe sapientem, & diliget te, ib. v. 8. T. 64.

Qui fidens est in falsis, hic pascit ventos, ibid. vers. 12. T. 159. N. 6. ib.

Ab aqua aliena abstine te, & à fonte alieno ne biberis, ib. v. 19. E. 300. N. 6. ib. 326. N. 1. ib. T. 159.

Non occidet Dominus fame animam justam, c. 10. v. 3. T. 105, 140.

Qui ambulat simpliciter, ambulat fidenter, ibid. vers. 10. T. 58.

Ex multiloquentia non effugies peccatum, parcens autem labiis sensatus eris, ib. v. 19. T. 64.

Captans annonam maledictus in plebe est: benedictio autem ejus in capite est, qui communicat, cap. 11. vers. 26. T. 60.

Imprudens eadem die enunciat iram suam; abscondit autem inhonorationem suam astutus, cap. 12. vers. 17. T. 48.

Abominatio est Domino, labia mendacia, ibid. vers. 22. T. 64.

Qui parcit baculo, odit filium, ib. v. 23. T. 64.

Noli diligere detrahere, ne extollaris, c. 13. v. 25. T. 64. N. 4. ib.

Liberat de malis animam martyr fidelis, cap. 14. v. 27. T. 51. N. 1. ib.

In omni loco speculantur oculi Dei, bonos & malos, c. 15. v. 3. T. 58.

Qui oderunt correptiones, consumentur turpiter, ib. v. 11. E. 175.

Non diligit indisciplinatus castigantem se, ibid. vers. 13. E. 175.

Eleemosynis & fide peccata purgantur, ib. v. 29. T. 44, 137.

Cor viri cogitet justa, ut à Deo dirigantur gressus ejus, c. 19. v. 1. T. 157.

Ne destiteris puerum emendando, ib. v. 18. T. 64.

Perversus in ore suo portat perditionem, & in labiis suis ignem condit, ib. v. 27. E. 268. N. 3. ib.

Melior est vir patiens forti. Qui enim iracundiam continet, melior est, quam qui urbem rapit, ibid. vers. 32. T. 48.

Malus obaudit lingua iniquorum, justus autem non intendit labiis mendacibus, c. 17. v. 4. E. 269, 285.

Frater fratrem adjuvans exaltabitur, c. 18. v. 19. E. 246. N. 8. ib.

Testis falsus non erit impunitus, c. 19. v. 5. E. 326.

Qui miseretur pauperem, Deo fenerat, c. 19. v. 17. T. 43, 141.

Qui conversatur sine vituperatione in justitia, beatos post se filios relinquit, c. 20. v. 7. T. 44, 142.

Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse à peccatis? ib. v. 9. T. 138.

Cor regis in manu Dei est, c. 21. v. 1. T. 62.

Ne dixeris: Ulciscar me de inimico meo, sed expecta Dominum ut tibi auxilio sit, ib. v. 22. T. 133.

Qui obturat aures suas ne audiat imbecillum, & ipse invocabit Deum, & non erit qui exaudiat eum, c. 21. v. 13. T. 44, 138.

In aures imprudentis noli quicquam dicere: ne quando audierit, irrideat sensatos sermones, cap. 23. vers. 9. T. 57, 129.

Ne adduxeris impium in habitaculum justorum, cap. 24. v. 18. T. 63. N. 3. ib.

Si esurierit inimicus tuus, ciba eum: & si sitierit, pota eum: hoc enim faciens carbones vivos superfundes in caput ejus, c. 25. v. 21. T. 44.

Noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis fias illi, c. 26. v. 4. T. 129.

Qui fodit foveam proximo suo, ipse incidet in eam, ib. v. 26. T. 65.

Beatus homo qui veretur omnia per metum, c. 28. v. 14. T. 52.

Qui dat pauperibus, nunquam egebit: qui autem avertit oculum suum, in multa penuria erit, ibid. vers. 27. T. 43, 139.

In locis impiorum gemunt justi: in illorum autem perditione abundabunt justi. ib. v. 28. T. 47. N. 5. ib.

Homo animosus parit lites, & vir iracundus exaggerat peccata, c. 29. v. 22. E. 326.

EX ECCLESIASTE.

Vidi universa opera quæ facta sunt sub sole, & ecce omnia vanitas, c. 1. v. 14. T. 48.

Prout voveris votum Deo, ne moram feceris reddere illud, c. 5. v. 3. T. 54.

Noli esse justus multum, & noli argumentari plus quam oportet, c. 7. v. 17. T. 58.

Scindens ligna periclitabitur in eis, si exciderit ferrum, c. 10. v. 9. T. 63. N. 1. ib.

EX CANTICIS.

Veni sponsa de Libano, advenies & pertransibis à principio fidei, c. 4. v. 8. E. 324. N. 1. ib.

Ingressus sum in hortum meum soror mea, sponsa, cap. 5. v. 1. E. 324.

Ego dormio & cor meum vigilat, ibid. vers. 2. T. 107.

Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suæ, electa genitrici suæ, c. 6. v. 9. E. 294. T. 78.

Hortus conclusus, soror mea, sponsa fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum, c. 4. v. 12. E. 294, 318, 324.

INDEX

EX SAPIENTIA.

EX ECCLESIASTICO.

EX ESAIA.

Quo

Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum: holocaustomata arietum, & pinguamina agnorum, & sanguinem taurorum & hircorum nolo. Quis enim exquisivit ista de manibus vestris? ib. vers. 11. T. 19. N. 2. ibid.

Jam non laxabo peccata vestra. Cum extenderitis manus, avertam faciem à vobis; etsi multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ab animis vestris à conspectu oculorum meorum, cessate à nequitiis vestris, discite bonum facere, exquirite judicium, conservate eum qui injuriam patitur, judicate pupillo, & justificate viduam. Et venite disputemus, dicit Dominus: & si fuerint peccata vestra ut phœniceum, ut nivem exalbabo: & si fuerint quasi coccinum, ut lanam inalbabo. Et si volueritis & audieritis me, bona terræ edetis. Si autem nolueritis & non audieritis me, gladius vos consumet. Os enim Domini locutum est ista, ib. v. 15. T. 22. N. 1. ib.

Erit in novissimis diebus (*vel* temporibus) manifestus mons Domini, & domus Dei super vertices montium, & exaltabitur super colles, & venient super illum omnes gentes, & ambulabunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Jacob, & nunciabit nobis viam ejus, & ambulabimus in illa. De Sion enim procedet lex, & verbum Domini de Hierusalem, & judicabit inter gentes, & redarguet populum multum; & concident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & jam non discent pugnare, c. 2. v. 3. E. 319. T. 18, 32. N. 1. ib.

Venite ambulemus in lumine Domini. Dimisit enim populum suum domum Israel, ib. v. 5. T. 18.

Adoraverunt eos quos fecerunt digiti eorum, & curvatus est homo, & humiliatus est vir, & non laxabo illis, ib. v. 8. E. 282. T. 89, 120, 133.

Dies enim Domini Sabaoth super omnem injuriosum & superbum, & super omnem elatum & excelsum, ib. v. 12. E. 260.

Ecce dominator Dominus Sabaoth auferet à Juda & ab Hierusalem valentem & validum, valentiam panis & valentiam aquæ, c. 3. v. 1. T. 22.

Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt, & semitam pedum vestrorum turbant, ib. vers. 11. E. 217. T. 65, 91.

Exaltatæ sunt filiæ Sion, & ambulaverunt alto collo, & nutu oculorum, & incessu pedum trahentes tunicas, & pedibus simul ludentes. Et humiliabit Deus principales filias Sion, & revelabit Dominus habitum earum, & auferet Dominus gloriam vestis illarum, & ornamenta earum, & crines, & cincinnos, & lunulas, & discriminalia, & armillas, & botronatum, & dextralia, & annulos, & inaures, & serica contexta cum auro & hyacintho. Et erit pro odore suavitatis pulvis, & pro cingulo reste cingeris, & pro ornamento capitis aureo calvitium habebis, ibid. v. 16. T. 71. N. 1. ib.

Septem mulieres apprehendent hominem unum, cap. 4. T. 125.

Vinea Domini Sabaoth domus Israel est, cap. 5. vers. 7. E. 279.

Væ qui conjungunt domum ad domum, & agrum ad agrum continuant, ut auferant proximo suo aliquid. Nunquid habitabitis soli super terram? ibid. vers. 8. T. 60. N. 2. ib.

Væ qui arguti sunt in semetipsis, c. 5. v. 21. T. 58.

Et in his omnibus non sunt conversi; igitur extollet signum in gentes quæ longe sunt, & attrahet illos à summo terræ. Et ecce cito leviter venient, non esurient, neque sitient, ibid. v. 25. T. 22.

Vade & dic populo isti: Aure audietis & non intelligetis, & videntes videbitis & non videbitis. Incrassavit enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos concluserunt, ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & revertantur, & curem illos, c. 6. v. 9. T. 11, 17.

Si non credideritis, neque intelligetis, cap. 7. vers. 9. T. 17, 56.

Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens: Pete tibi signum à Domino Deo tuo, in altitudinem sursum, & in altitudinem deorsum. Et dixit Achaz: Non petam, & non tentabo Dominum Deum meum. Et dixit: Audite ergo domus David: Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat agonem, Propter hoc dabit Deus ipse vobis signum: Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabitis nomen ejus Emmanuel. Butyrum & mel manducabit; priusquam cognoscat ut præferat mala, commutabit bonum, ibid. vers. 10. E. 184. T. 28. N. 1, 2. ib.

Tunc manifesti erunt, qui signant legem ne discant. Et dicet: Expecto Deum qui avertit faciem suam à domo Jacob, & fidens ero in illum, cap. 8. vers. 16. T. 18. N. 2. ib.

Terra Zabulon & terra Nephtalim via maris, & ceteri qui maritima inhabitatis, & trans Jordanem Galilæa gentium; populus ambulans in tenebris, videte lumen magnum, qui habitatis in regione umbræ mortis, lumen lucebit super vos, c. 9. v. 1. T. 21.

Ecce natus est nobis puer, & datus est nobis filius, cujus imperium super humeros ejus, & vocatum est nomen ejus magnæ cogitationis nuncius, ibid. vers. 6. T. 34. N. 3. ib.

Verbum consummans & brevians in justitia: quoniam sermonem breviatum faciet Deus in toto orbe terræ, cap. 10. v. 22. T. 25, 106.

Et exibit virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & implebit eum spiritus timoris Domini, c. 11. v. 1. T. 29.

Et erit in die illa radix Jesse, qui surget imperare omnibus gentibus: in illum gentes sperabunt, & erit requies ejus honor, ib. v. 10. T. 21.

Ululate, proximus est enim dies Domini, & obtritio à Deo erit. Ecce enim dies Domini venit, insanabilis indignationis & iræ, ponere orbem terræ desertum, & peccatores perdere ex eo, c. 13. v. 9. T. 134.

Tu autem dixisti in animo tuo, in cœlum ascendam, super stellas Dei ponam sedem meam, sedebo in monte alto super montes altos in Aquilonem, ascendam super nubes, ero similis Altissimo. Tu vero ad inferos descendes in fundamenta terræ, & qui te videbunt mirabuntur super te, c. 14. v. 13. E. 260. N. 1. ib.

Hic homo qui concitat terram, & commovet reges, qui ponit orbem terræ totum desertum, ibid. vers. 16. T. 65.

Edamus & bibamus, cras enim moriemur. Non remittetur vobis peccatum istud, quoadusque moriamini, cap. 22. v. 13. T. 60.

Domine Deus, altum est brachium tuum, & non sciebant: cum cognoverint autem, confundentur, c. 26. v. 11. T. 25. N. 3. ib.

Ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, summum, angularem, honoratum, & qui crediderit in eum, non confundetur, c. 28. v. 16. T. 31.

Et dedit illis Deus spiritum transpunctionis, c. 29. v. 10. E. 265. T. 97. N. 2. ib.

Et erunt vobis hi omnes sermones, sicut sermones libri qui signatus est: quem si dederis homini scienti literas ad legendum, dicet: Non possum legere, signatus est enim, cap. 29. v. 11. T. 17.

Populus iste labiis honorificat me, cor vero eorum longe separatum est à me. Sine causa autem colunt me, mandata & doctrinas hominum docentes, ibid. vers. 13. E. 277. bis. 288, 315.

Sed in illa die audient surdi sermones libri, & qui in tenebris, & qui in nebula sunt; oculi cæcorum videbunt, ibid. v. 18. T. 17.

Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo, ib. v. 14. T. 145.

Væ vobis filii desertores: Hæc dicit Dominus: Habuistis consilium & non per me, & fecistis conventionem, & non per spiritum meum adjicere peccata super peccata, cap. 30. v. 1. E. 260. N. 6. ib.

Cum conversus gemueris, tunc salvaberis, & scies ubi fueris, ib. v. 15. E. 217. T. 98. N. 1. ib.

Nunc exsurgam dicit Dominus, nunc clarificabor, nunc exaltabor, nunc videbitis, nunc intelligetis, nunc confundemini: vana erit fortitudo spiritus vestri, ignis vos consumet, c. 33. v. 10. T. 35.

Confortamini manus resolutæ, & genua debilia exhortamini. Qui estis pusillanimi, nolite metuere. Deus noster judicium retribuet, ipse veniet, & salvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, tunc saliet claudus sicut cervus, & plana erit lingua mutorum, quia rupta est in deserto aqua, & rivus in terra sitienti, cap. 35. v. 3. T. 27.

Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Omnis rivus implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt omnia tortuosa in directum, & aspera in campum, & videbitur claritas Domini, & videbit omnis caro salutare Dei, quoniam Dominus locutus est, c. 40. v. 3. T. 26. N. 4. ib.

Clama: Omnis caro fœnum, & omnis claritas ejus ut flos

Expandi manus meas tota die ad plebem contumacem & contradicentem mihi; qui ambulant vias non bonas, sed post peccata sua, ib. v. 2. T. 33. N. 2. ib.

Ecce qui serviunt mihi, manducabunt; vos autem esurietis. Ecce qui mihi serviunt, jucundabuntur; vos autem confundemini. Vos interficiet Dominus; eis autem qui serviunt mihi, nomen nominabitur novum, quod benedicetur in terra, ib. v. 13. T. 22.

Sic dicit Dominus Deus: Cœlum mihi thronus, & terra suppedaneum pedum meorum. Quam mihi sedem ædificabitis, aut quis locus ad requiem mihi? Omnia enim ista fecit manus mea, & sunt mea omnia ista, cap. 66. vers. 1. T. 25, 47.

Et super quem aspiciam alium, nisi super humilem & quietum, & trementem sermones meos, ibid. v. 2. E. 189, 205. T. 47, 52.

Ecce enim Dominus sicut ignis veniet, & sicut procella currus ejus, retribuere in ira vindictam. In igne enim Domini judicabuntur, & in gladio ejus vulnerabuntur, ib. vers. 15. T. 151. N. 2. ib.

Venio colligere omnes gentes & linguas, & venient & videbunt claritatem meam, & dimittam super eos signum, & mittam ex eis conservatos in gentes quæ longe sunt, quæ non audierunt nomen meum, neque viderunt gloriam meam, & nunciabunt claritatem meam in gentes, ibid. vers. 18. T. 22.

Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur; & erunt ad visionem universæ carni, ibid. vers. ult. T. 135.

EX HIEREMIA.

PRiusquam te formarem in utero, novi te: & priusquam exires de vulva, sanctificavi te, & prophetam in gentibus posui te, c. 1. v. 5. T. 21, 93.

Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare, c. 2. v. 13. E. 300. T. 17, 80.

Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non acceperunt, ib. v. 30. T. 131.

Et mœchata est in lignum & lapidem, & in his omnibus non est reversa ad me, cap. 3. v. 9. E. 278. bis.

Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent oves pascentes cum disciplina, ib. vers. 15. E. 173. T. 19, 61, 67.

Hæc dicit Dominus viris Juda, & qui inhabitant Jerusalem: Renovate inter vos novitatem, & ne seminaveritis in spinis; circumcidite vos Deo vestro, & circumcidite præputium cordis vestri, ne exeat sicut ignis ira mea, & exurat, & non sit qui extinguat, c. 4. v. 4. T. 18. N. 1. ib.

Verberasti eos, nec doluerunt: flagellasti eos, nec voluerunt credere, nec accipere disciplinam, cap. 5. vers. 3. T. 131.

Ecce sermo Domini factus est eis in maledictum, & non volunt illum, c. 6. v. 10. T. 17.

Audite vocem tubæ. Et dixerunt. Non audiemus. Propter hoc audient gentes, & qui pascent pecora in eis, ib. v. 17. T. 21.

Noli orare pro populo hoc, & noli postulare pro eis in prece & oratione, quia non exaudiam in tempore quo invocabunt me, in tempore afflictionis suæ, c. 7. v. 16. T. 93, 121. N. 2. ib.

Hæc dicit Dominus: Nunquid qui cadit, non surget, aut qui avertitur, non convertetur? cap. 8. vers. 4. T. 65.

Cognovit tempus suum turtur & hirundo, ruris passeres custodierunt tempora introitus sui: populus autem meus non cognovit judicium Domini. Quomodo dicetis, sapientes sumus, & lex Domini nobiscum est? Incassum facta est metatura falsa, scribæ confusi sunt, sapientes trepidaverunt, & capti sunt, quia verbum Domini reprobaverunt, ibid. v. 7. T. 17. N. 1. 2. ib.

Non glorietur sapiens in sapientia sua, neque glorietur fortis in fortitudine sua, neque glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui gloriatur, intelligere & nosse quoniam ego sum Dominus, qui facio misericordiam & judicium & justitiam super terram; quoniam in his est voluntas mea, dicit Dominus, c. 9. v. 23. T. 48.

Hæc dicit Dominus: Secundum viam gentilium ne ambulaveritis, c. 10. v. 2. T. 55.

Domine significa mihi & cognoscam, tunc vidi meditationes eorum. Ego sicut agnus sine malitia perductus sum ad victimam, in me cogitaverunt cogitatum dicentes: Venite mittamus lignum in panem ejus, & eradamus à terra vitam ejus, & nomen ejus non erit in memoria amplius, cap. 11. v. 18. T. 31, 33.

Exterrita est quæ parit, & tæduit anima ejus. Subiit sol ei cum adhuc medius dies esset; confusa est & maledicta, reliquos eorum in gladio dabo in conspectu inimicorum eorum, c. 15. v. 9. T. 34.

Ut quid, qui contristant me, prævalent? Plaga mea solida est, unde sanabor? Dum fit, facta est mihi quasi aqua mendax, non habens fidem, ibid. vers. 18. E. 308. N. 2. ibid.

Et auferam de civitatibus Juda, & de quadriviis Hierusalem vocem lætantium, & vocem gaudentium, vocem sponsi, & vocem sponsæ, c. 16. v. 9. T. 32.

Maledictus homo qui spem habet in homine, c. 17. v. 5. T. 48, 92.

Benedictus homo qui fidit in Domino, & erit in Deo spes ejus, ib. v. 7. T. 48.

Et homo est, & quis cognoscet eum, ib. v. 9. T. 28. N. 4. ib.

Nolite audire sermones pseudoprophetarum, quoniam visiones cordis eorum frustrantur eos. Loquuntur, sed non ab ore Domini. Dicunt eis qui abjiciunt verbum Domini: Pax erit vobis, & omnibus ambulantibus in voluntatibus suis: Omnis qui ambulat in errorem cordis sui, non venient super eum mala, c. 23. v. 16. E. 228. T. 80. N. 4. ib.

In novissimo dierum cognoscetis ea, ibid. vers. 20. T. 17.

Non locutus sum ad eos, & ipsi prophetaverunt. Si stetissent in substantia mea, & audissent verba mea, & si docuissent populum meum; convertissem eos à malis cogitationibus eorum, ib. v. 21. T. 80. N. 4. ib.

Ego Deus approximans, & non Deus de longinquo. Si absconditus fuerit homo in absconditis, ergo ego non videbo eum? Nonne cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus, ib. v. 23. T. 58, 95, 100.

Quid est paleis ad triticum? Propter hoc ecce ego ad prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea unusquisque à proximo suo, & seducunt populum meum in mendaciis suis & in erroribus suis, ib. v. 28. E. 278. bis.

Misi ad vos servos, meos prophetas, ante lucem mittebam, (& non audiebatis me, neque intendebatis auribus vestris) dicens: Convertatur unusquisque à via sua mala, & à nequissimis affectationibus vestris; & habitabitis in terra ista, quam dedi vobis & patribus vestris à seculo & usque in secula, c. 25. v. 4. T. 16.

In die illa contribulabo jugum à vertice illorum, & vincula illorum disrumpam, & non operabuntur aliis, sed operabuntur Domino Deo, & David regem suscitabo ipsis, c. 30. v. 8. T. 19.

Audite verbum Domini gentes, & nunciate insulis quæ longe sunt, dicite: Qui dispergit Israel congregabit illum, & custodiet sicut pastor gregem suum; quia eruit Dominus Jacob, & eruit de manu fortioris illius, cap. 31. vers. 10. T. 19.

Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo domui Israel, & domui Juda testamentum novum. Non secundum testamentum quod disposui patribus eorum in die qua apprehendi manus eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; quia non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dans leges meas, in sensum illorum scribam illas, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in plebem; & non docebunt unusquisque fratrem suum, dicentes: Dignosce Dominum, quia omnes scient me à minimo usque ad maximum eorum; quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum non ero memor amplius, ibid. v. 31. T. 18. N. 3, 4. ib.

Maledictus qui facit opera Dei negligenter, c. 48. v. 10. T. 54.

EX BARUCH.

HIc Deus noster, & non deputabitur alius absque illo; qui invenit omnem viam prudentiæ, & dedit eam Jacob puero suo, & Israel dilecto sibi: in terris visus est, & cum hominibus conversatus est, cap. 3. vers. 35. T. 26.

In sensu debet tibi adorari, Deus, cap. 6. vers. 5. T. 100. N. 4. ib.

EX EZECHIELE.

EX DANIELE.

EX OSEA.

EX JOELE.

sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo, ibid. vers. 15. T. 32. N. 2, & 3. ibid.

EX AMOS.

ET pluam super unam civitatem, & super aliam non pluam. Pars una compluetur, & pars super quam non pluero, arefiet. Et congregabuntur duæ & tres civitates in unam civitatem potandæ aquæ causa, nec satiabuntur; & non convertimini ad me, dicit Dominus, cap. 4. vers. 7. T. 130.

Quærite Deum, & vivet anima vestra, cap. 5. vers. 6. T. 135.

Et erit in die illo dicit Dominus, occidet sol meridie, & obtenebrabitur dies lucis, & convertam dies festos vestros in luctum, & omnia cantica vestra in lamentationem, cap. 8. v. 9. T. 34. N. 7. ib.

EX MICHEA.

QUoniam de Sion lex proficiscetur, & sermo Domini de Hierusalem; & judicabit inter plurimos populos, & revincet, & deteget validas nationes, cap. 4. vers. 2. T. 18.

Et tu Bethleem domus Ephrata non exigua es, ut constituaris in millibus Juda; ex te mihi procedet ut sit princeps apud Israel; & processiones ejus à principio à diebus seculi, c. 5. v. 2. T. 11, 29. N. 2. ib.

EX ABACUC.

JUstus ex fide mea vivet, cap. 2. vers. 4. T. 17, 56. N. 6. ibid.

Ille vero qui præsumit & contumax est, vir sui jactans, nihil omnino perficiet, qui dilatavit tanquam infernus animam suam, ib. v. 5. E. 260, 293.

Texit cœlos virtus ejus, & laudis ejus plena est terra, & splendor ejus ut lux, cornua in manibus ejus erunt. Et illic constabilita est virtus gloriæ ejus, & constituit dilectionem validam: ante faciem suam ibit verbum, & procedet in campos secundum gressus suos, cap. 3. vers. 3. T. 34. N. 2. ib.

Ficus non afferet fructum, & non erunt nascentia in vineis. Mentietur opus olivæ, & campi non præstabunt cibum. Deficient à pabulo oves, & non erunt in præsepibus boves. Ego autem in Domino exultabo, & gaudebo in Deo salutari meo, ib. v. 17. T. 134. N. 2. ib.

EX SOPHONIA.

DEfectione deficiat à facie terræ, dicit Dominus. Deficiat homo, & pecudes deficiant, volucres cœli & pisces maris: Et auferam iniquos à facie terræ, c. 1. v. 2. T. 57. N. 2. ib.

Metuite à facie Domini Dei, quoniam prope est dies ejus; quia apparavit Dominus sacrificium suum, sanctificavit electos suos, c. 1. v. 7. T. 33. N. 6. ib.

Ædificabunt domos, & non inhabitabunt: & instituent vineas, & non bibent vinum earum, quia prope est dies Domini, ib. v. 13. T. 60.

Expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in testimonium, quoniam judicium meum ad congregationes gentium, ut excipiam reges, & effundam super eos iram meam, c. 3. v. 8. T. 151.

EX AGGÆO.

HÆc dicit Dominus Deus omnipotens: Eo quod domus mea deserta est, vos autem sectamini unusquisque in domum suam; propterea abstinebit cœlum à rore, & terra subtrahet procreationes suas, & inducam gladium super terram, & super frumentum, & super vinum, & super oleum, & super homines, & super pecora, & super omnes labores manuum eorum, cap. 1. v. 9. T. 130.

EX ZACHARIA.

ET ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem illum magnum, stantem ante faciem angeli Domini, & diabolus stabat ad dexteram ejus adversari ei. Et Jesus erat indutus vestimenta sordida, & stabat ante faciem ipsius angeli, & respondit, & ait ad eos qui stabant ante faciem ejus, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo, & dixit ad eum: Ecce abstuli iniquitates tuas, & induite eum poderem, & imponite cidarin mundam super caput ejus, cap. 3. v. 1. T. 30. N. 1. ib.

Ecce ego adduco puerum meum, Oriens nomen est ei, quoniam lapis quem dedi ante faciem Jesu, super lapidem ipsum unum septem oculi sunt, ib. v. 8. T. 31.

Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi justus & salvans, mitis, sedens super asinum indomitum, cap. 9. v. 9. T. 36.

Et transibunt per mare angustum, & percutient in mari fluctus, & arefacient omnes altitudines fluminum, & confundetur omnis injuria Assyriorum, & sceptrum Ægypti auferetur: & confortabo eos in Domino Deo ipsorum, & in nomine ejus gloriabuntur, dicit Dominus, c. 10. vers. 11. T. 26. N. 1. 27.

Et intuebuntur in me, in quem transfixerunt, c. 12. vers. 10. T. 33.

EX MALACHIA.

NOn est mihi voluntas circa vos, dicit Dominus, & sacrificium acceptum non habebo ex manibus vestris. Quoniam à solis ortu & usque in occasum, clarificatum est nomen meum apud gentes, & in omni loco odores incensi offeruntur nomini meo, & sacrificium mundum; quoniam magnum est nomen meum apud gentes, dicit Dominus, c. 1. v. 10. T. 19. N. 3. ib.

Rex magnus sum ego, dicit Dominus, & nomen meum illustre est apud gentes, ib. v. 14. T. 36.

Et nunc præceptum hoc ad vos est, ô Sacerdotes: Si non audieritis, & si non posueritis in corde vestro, ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus; immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionem vestram, c. 2. v. 1. E. 265, 317.

Testamentum meum fuit cum Levi vitæ & pacis, & dedi illi timorem ut timeret me, à facie nominis mei proficisci illum. Lex veritatis fuit in ore ejus, injustitia non est inventa in labiis ejus. In pace linguæ corrigens, ambulavit nobiscum, & multos avertit ab injustitia. Quoniam labia sacerdotis servabunt scientiam, & legem exquirent ab ore ejus, quoniam angelus omnipotentis est, cap. 2. vers. 5. T. 26.

Nonne unus Deus condidit nos? Nonne pater unus est omnium nostrum? Quid utique dereliquistis unusquisque fratrem suum? ib. v. 10. T. 45.

Derelictus est Juda, & abominatio facta est in Israel & in Hierusalem, quoniam profanavit Judas sancta Domini, in quibus dilexit, & affectavit deos alienos. Exterminabit Dominus hominem qui facit hæc, & humilis efficietur in tabernaculis Jacob, ibid. v. 11. T. 16. N. 3. ib.

Et sedebit conflans & expurgans sicut aurum & argentum, & emundabit filios Levi, c. 3. v. 3. T. 58.

Ecce dies Domini venit ardens velut clibanus, eruntque omnes alienigenæ, & omnes iniqui stipula: & succendet illos adveniens dies, dicit Dominus, cap. 4. v. 1. T. 36. N. 2. ib. 134, 151.

Vobis autem, qui timetis nomen Domini, orietur sol justitiæ, & in alis ejus curatio, ib. v. 2. T. 109.

EX MACHABÆORUM.

LIB. I.

MAttathias interficit eum, qui ad aram sacrificaturus accesserat, c. 1. v. 24. T. 121.

Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, & deputatum est ei ad justitiam, ib. v. 52. T. 51.

Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum, ib. v. 60. T. 58.

Et verba viri peccatoris ne timueritis, quia gloria ejus in stercora erit & in vermes. Hodie extolletur, & cras non invenietur; quoniam conversus est in terram suam, & cogitatio ejus periit, ib. v. 62. E. 260. T. 46.

EX MACHABÆORUM.

Lib. II.

EX MATTHÆO.

Multi

Multi mihi dicent in illo die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia exclusimus, & in tuo nomine virtutes magnas fecimus? Et tunc dicam illis: Nunquam vos novi, recedite à me omnes qui operamini iniquitatem, ibid. vers. 22. T. 53, 82.

Qui audit verba mea, & facit ea, similabo eum viro sapienti qui ædificavit domum suam super petram. Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & impegerunt in domum illam, & non cecidit; fundata enim fuit super petram. Et omnis qui audit verba mea, & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam. Descendit pluvia, venerunt flumina, & impegerunt in domum illam, & cecidit, & facta est ruina ejus magna, ib. v. 24. E. 241. T. 64, 75.

Vade, & monstra te sacerdoti, & offer donum, cap. 8. v. 4. E. 172, 260.

Multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham & Isaac & Jacob in regno cœlorum; filii autem regni expellentur in tenebras exteriores, illic erit ploratio & stridor dentium, ib. v. 11. E. 171. T. 22, 102, 114.

Vulpes foveas habent, & volucres cœli diversoria; filius autem hominis non habet ubi caput suum inclinet, ib. vers. 20. T. 49.

Sine mortuos sepelire mortuos suos, ibid. vers. 22. T. 101.

Quid nobis & tibi fili David? Venisti ante tempus punire nos? ib. v. 29. T. 36.

Non est opus sanis medicus, sed male habentibus, cap. 9. v. 12. E. 246. N. 3. ib. 293.

In viam nationum ne ieritis, & in civitatem Samaritanorum ne introieritis, ib. v. 10. E. 296.

Gratis accepistis, gratis date, c. 10. v. 8. T. 64.

Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ, ib. v. 16. T. 63, 75, 153.

Ante reges & potestates stabitis, ib. v. 8. E. 213.

Cum autem tradiderint vos, nolite cogitare quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis, ib. v. 19. E. 183, 253, 257, 329. T. 51, 123.

Et tradet frater fratrem ad mortem, & pater filium, ibid. v. 21. E. 213.

Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, ibid. v. 22. E. 188, 191, 213. T. 68, 84, 122, 148.

Cum persequentur vos in civitate ista, fugite ad aliam, ib. v. 23. E. 199.

Si patrem-familias Beelzebub dixerint, quanto magis domesticos ejus? ib. v. 25. T. 62.

Ne timueritis eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest animam & corpus occidere in gehennam, ibid. vers. 28. E. 177, 257. T. 51, 121.

Nonne duo passeres asse veneunt, & neuter eorum cadit in terram sine patris voluntate? ib. v. 29. E. 261, 284.

Inimici hominis domestici ejus, ib. v. 30. E. 259.

Quicunque in me confessus fuerit coram hominibus, & ego illum confitebor coram patre meo qui in cœlis est; qui autem negaverit me coram hominibus, & ego negabo eum coram patre meo qui in cœlis est, & coram angelis ejus, ibid. v. 33. E. 188, 195, 212, 256, 264. T. 51, 121.

Qui amat patrem aut matrem super me, non est me dignus; & qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus; & qui non tollit crucem suam, & sequitur me, non est meus discipulus, ib. v. 37. E. 213. T. 52. N. 1. ibid. 121, 141.

Qui potaverit unum ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, in nomine discipuli; amen dico vobis, non peribit merces ejus, ib. v. 42. T. 44.

Inter prophetas non surrexit major Joanne Baptista, c. 11. v. 12. E. 213.

Omnes Prophetæ & lex usque ad Joannem prophetaverunt, ib. v. 13. T. 18.

Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos requiescere faciam. Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum bonum est, & sarcina mea levis, ib. v. 28. T. 19, 65.

Arundinem quassatam non confringet, &c. c. 12. v. 19. T. 30.

Ejicit dæmonia per Beelzebub, cap. 12. vers. 24. T. 11, 154.

Qui non est mecum, adversus me est, & qui mecum non colligit, spargit, ib. v. 30. T. 67, 78. N. 1. ib. 79, 162.

Quicunque dixerit verbum adversus filium hominis, remittetur illi; qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur illi, neque in hoc seculo, neque in futuro, ib. v. 31. E. 195. T. 53.

Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis nequam? De abundantia enim cordis os emittit. Bonus homo de bono thesauro emittit bona, & nequam homo de nequam thesauro emittit nequam, ib. v. 34. E. 260.

Dico autem vobis, quia omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die judicii. De sermonibus enim tuis justificaberis, & de sermonibus tuis condemnaberis, ib. v. 37. E. 205. T. 50.

Progenies nequam & adultera signum quærit, & signum non dabitur illi, nisi signum Jonæ Prophetæ. Quomodo enim Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus, c. 16. v. 4. T. 35.

Et dabunt fructus, aliud centenarium, aliud sexagesimum, aliud tricesimum, c. 13. v. 8. E. 298. T. 73. N. 1. ib.

Multi prophetæ & justi cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt, ib. v. 17. T. 35.

Parabola de zizaniis, ib. v. 25. E. 240.

Simile est regnum cœlorum homini negotianti, quærenti bonas margaritas: ubi autem invenit pretiosam margaritam, abiit & vendidit omnia quæ habuit, & emit illam, vers. 45. T. 44, 139.

Modicæ fidei, quare dubitasti? c. 14. v. 31. T. 56.

Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur, cap. 15. v. 4. E. 312.

Omnis plantatio quam non plantavit pater meus cœlestis, eradicabitur, ib. v. 13. E. 233, 262, 311.

Cæci sunt duces cæcorum; cæcus autem cæcum ducens, simul in foveam cadent, cap. 15. vers. 14. E. 229. T. 83, 161.

Ego tibi dico Petre, quia tu es Petrus, & super istam petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincent eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum. Et quæ ligaveris super terram, erunt ligata & in cœlis; & quæcunque solveris super terram, erunt soluta & in cœlis, c. 16. v. 18. E. 216. N. 1. ib. 229, 252, 324. T. 76. N. 1. ib. 77.

Hic est filius meus dilectissimus, &c. ibid. v. 20. E. 93, 155.

Si autem & Ecclesiam contemserit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus, c. 18. v. 17. E. 269, 294.

Dico autem vobis, quoniam si duo ex vobis convenerint in terra de omni re quamcunque petieritis; continget vobis à Patre meo, qui in cœlis est. Ubicunque enim fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum, v. 19. E. 186. T. 45, 81.

Donavi tibi omne debitum, quia rogasti me, ibid. vers. 32. E. 212. T. 105.

Servus qui post dimissum sibi debitum, conservo noluit dimittere, in carcere relegatur, ib. v. 34. T. 105.

Non omnes capiunt verbum, sed illi quibus datum est. Sunt enim spadones qui ex utero matris sic nati sunt, & sunt spadones qui coacti sunt ab hominibus, & sunt spadones qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat, cap. 19. vers. 12. E. 175. T. 54, 68. N. 6. ib. 74.

Si vis ad vitam venire, serva mandata, &c. ibid. v. 17. T. 44, 75.

Si vis perfectus esse, vade & vende omnia tua, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni, sequere me, ib. v. 21. T. 90, 105, 139.

Et acceperunt singulos denarios, c. 20. v. 9. E. 298.

Deus non est mortuorum, sed vivorum, ibid. vers. 32. E. 216.

Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit, &c. cap. 21. v. 5. T. 36.

Deus ad convivium vocat, c. 22. v. 12. E. 212.

Dixit Dominus Domino meo: Sede ad dexteram meam, &c. ib. v. 44. T. 35.

Diliges proximum tuum tanquam te, ib. v. 39. T. 120. E. 190.

Diligunt primum recumbendi locum in cœnis, & primam sessionem in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem ne vocaveritis Rabbi; unus est enim vobis magister, cap. 23. vers. 6. T. 47. N. 1. ibid.

Nolite vocare vobis patrem in terra, ibid. vers. 9. T. 101, 125.

Væ vobis Scribæ & Pharisæi, quia ædificatis monumenta Prophetarum, ib. v. 13. E. 36.

Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas missos ad te; quoties volui colligere filios tuos sicut gal-

EX MARCO.

EX LUCA.

demtionem populo suo, & excitavit nobis cornu salutis in domo David pueri sui, ib. v. 67. T. 28.

Ne timueritis. Ecce enim adnuncio vobis quoniam natus est vobis hodie salvator qui est Jesus Christus in civitate David, c. 2. v. 10. T. 28.

Nunc dimittis servum tuum Domine secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, c. 2. v. 29. T. 59, 111.

Non recedebat de templo, jejuniis & orationibus serviens nocte ac die, ib. v. 37. T. 109.

Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant, c. 4. v. 10. T.

Ipse autem fuit secedens in solitudinem, & adorans, c. 5. v. 16. T. 107.

Quid cogitatis nequam in cordibus vestris? ibid. vers. 22. T. 100.

Exiit in montem orare, & fuit pernoctans in oratione Dei, c. 6. v. 12. E. 186. T. 107.

Beati eritis cum vos oderint homines & separaverint vos & expulerint, & maledixerint nomini vestro quasi nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die & exultate; ecce enim merces vestra multa est in cœlis, ib. v. 22. E. 256. T. 51, 91, 127.

Si diligitis qui vos diligunt, quæ est vobis gratia? ibid. v. 32. T. 57.

Estote misericordes, sicut & pater vester misertus est vestri, ib. v. 36. E. 246.

Nolite judicare, ne judicemini: nolite condemnare, ne condemnemini, ib. v. 37. T. 53.

Cui plus dimittitur, plus diligit: & cui minus dimittitur, modicum diligit, c. 7. v. 47. T. 65.

Cui multum datur, multum quæretur ab eo, cap. 8. v. 18. T. 84.

Qui perdiderit animam suam propter me, hic salvabit illam, c. 9. v. 24. T. 127.

Quid prodest homini lucrifacere totum mundum, seipsum autem perdere? ib. v. 25. T. 60.

Qui minimus fuerit in vobis, hic erit magnus, ib. v. 48. E. 190. T. 47, 155.

Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare, ib. v. 56. E. 280.

Nemo enim retro attendens, & superponens manum suam super aratrum, aptus est regno Dei, ibid. vers. 62. E. 187. T. 48, 122.

Qui vos audit, me audit; & qui me audit, audit eum qui me misit: & qui rejicit vos, me rejicit; & qui me rejicit, rejicit eum qui me misit, cap. 10. vers. 16. E. 260, 285.

Sacerdotes & Levites prætererierunt, ib. v. 31. E. 247.

Duxit illum in stabulum, ib. v. 34. E. 293.

Quærenti dabitur, & pulsanti aperietur, cap. 11. vers. 10. E. 185.

Qui non est mecum, adversum me est, & qui non colligit mecum, spargit. ib. vers. 23. E. 294. N. 3. ibid. 302, 324.

Qui fecit quod intus est, fecit & quod foris est, ib. v. 40. T. 45.

Veruntamen date eleemosynam, & ecce vobis munda sunt omnia, ib. v. 41. T. 137.

Qui confessus me fuerit coram hominibus, & ego confitebor eum coram Patre, qui in cœlis est, cap. 12. vers. 8. T. 93.

Qui me negaverit coram hominibus, negabo & ego coram patre meo, & coram Angelis ejus. ib. v. 9. E. 212.

Dixit autem illi Dominus: Stulte, hac nocte expostulatur anima tua: quæ ergo parasti, cujus erunt? ib. vers. 20. T. 60, 105.

Res vestras vendite, & date eleemosynam, ib. vers. 33. T. 45, 139.

Sint lumbi vestri accincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando veniat à nuptiis: ut cum venerit & pulsaverit, aperiant ei: Beati servi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes, ib. v. 35. T. 33, 48, 86, 122.

Ille autem servus, qui cognoscit voluntatem Domini sui, & non paruerit voluntati ejus, vapulabit multis, ib. vers. 47. E. 185. T. 52.

Habeo alio baptismate baptizari, ib. v. 50. E. 312.

Qui sese extollit, humiliabitur; & qui se humiliaverit, exaltabitur, c. 14. v. 11. T. 47, 84.

Cum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres, neque vicinos, neque divites, ne forte & illi reinvitent te, & fiat tibi retributio. Sed cum facis epulum, voca pauperes, debiles, cæcos, & claudos & beatus eris; quoniam non habent retribuere tibi, retribuetur autem tibi in resurrectione justorum, ibid. vers. 12. T. 45. N. 2. ib.

Præmium in resurrectione justis promissum, ib. vers. 14. E. 256.

Qui non renunciat omnibus quæ sunt ejus, non potest meus esse discipulus, ibid. v. 33. T. 49, 104, 122.

Dico vobis: Sic erit majus gaudium in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, quibus non est opus pœnitentia, cap. 15. v. 7. E. 237, 319.

Parabola filii prodigi, ib. E. 319.

Filii hujus seculi prudentiores sunt filiis lucis in seculo isto, c. 16. v. 8. E. 311.

Si in injusto mammona fideles non fuistis; quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis; quod est vestrum quis dabit vobis? ib. v. 11. T. 139.

Audiebant hæc omnia Pharisæi, qui erant cupidissimi, & irridebant eum, v. 14. T. 140.

Mitte Lazarum ut refrigeret linguam meam, ib. vers. 23. E. 260. N. 2. ib.

Commemorare quoniam percepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc vero hic rogatur, tu autem doles, ib. v. 23. E. 120. T. 60. N. 3. ib.

Quis vestrum habens servum arantem, aut pastorem, & venienti de agro dicit continuo, transi, recumbe? Sed dicit illi: Para aliquid ut cœnem, & accingere, & ministra mihi, donec manducem & bibam, & postea tu manducabis & bibes. Nunquid habet gratiam servo illi, quia fecit quæ ei imperata sunt? Sic itaque & vos cum perfeceritis quæ vobis imperata sunt, dicite: Servi supervacui sumus, quod habuimus facere, fecimus, c. 17. v. 7. E. 216. T. 57. 58. N. 1. ib.

Sicut fulgur resplendet de Oriente usque ad Occidentem, ita erit adventus filii hominis, ib. v. 14. T. 124.

Regnum Dei intra vos est, ib. v. 21. T. 58. N. 2. ib.

Et qui in agro est, non convertatur retro. Memores estote uxoris Loth, ib. v. 31. T. 122.

Quidam qui nec hominem cogitant, nec Deum timent, c. 18. v. 2. E. 196. N. 5. ib.

Putas cum venerit filius hominis, inveniet fidem in terra? ib. v. 8. T. 86. E. 290. 317.

Homines duo ascenderunt in templum adorare: unus Pharisæus, & unus Publicanus. Pharisæus cum stetisset, talia apud se precabatur: Deus, gratias tibi ago, quia non sum sicut ceteri homines, injusti, raptores, adulteri, quomodo & Publicanus iste. Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium quæcunque possideo. Publicanus autem de longinquo stabat, & neque oculos ad cœlum volebat levare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam, magis quam ille Pharisæus, ib. v. 10. T. 100.

Quia omnis qui se extollit, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur, ib. v. 14. T. 47.

Amen dico vobis, nemo est qui relinquat domum, aut agrum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum, & non recipiat septies in isto tempore, in seculo autem venturo vitam æternam, &c. ibid. vers. 19. E. 256. T. 51. 127.

Ecce dimidium ex substantia mea do egenis, & si cui quid fraudavi, quadruplum reddo. Dixit autem Jesus; quia salus hodie domui huic facta est, quoniam & ipse filius est Abrahæ, c. 19. v. 8. E. 277. T. 45, 139.

Servus qui in minimo fidelis fuit, constituetur super decem civitates, ib. v. 17. E. 181.

Filii hujus seculi generant & generantur; qui autem habuerint dignationem seculi illius, & resurrectionis à mortuis, non nubunt neque nubuntur. Neque enim incipient mori; æquales enim sunt Angelis Dei, cum sint filii resurrectionis. Resurgere autem mortuos Moyses significat cum dicit in rubo: Dominus Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob. Non est Deus mortuorum, sed vivorum, omnes enim illi vivunt, c. 20. v. 34. T. 54. N. 5. ib. 73.

Amen dico vobis, quoniam vidua ista plus omnibus misit in dona Dei. Omnes enim isti de eo quod abundavit illis, miserunt in dona Dei; hæc autem de inopia sua omnem quemcunque habuit victum misit, c. 21. v. 3. T. 141.

Ponite in cordibus vestris non præmeditari excusare: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii vestri, ib. v. 14. E. 329. T. 123. N. 7. ib.

Et eritis odibiles omnibus hominibus propter nomen meum, ib. v. 17. T. 54.

Cum autem videritis hæc omnia fieri, scitote, qnoniam in proximo est regnum Dei, ib. v. 31. T. 110.

Dixit Dominus ad Petrum: Ecce Satanas postulavit ut vexaret vos quomodo triticum; ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua, c. 22. v. 31. E. 186. N. 7. ib. T. 107.

Erat

EX JOANNE.

Si me dilexissetis, gauderetis; quoniam vado ad Patrem, quia Pater major me est, ib. v. 28. T. 59, 111.
Pater major me est, v. 28. E. 311.
Ego sum vitis vera. c. 15. v. 1. E. 276.
Hoc est mandatum meum ut diligatis invicem, quemadmodum dilexi vos, &c. ib. v. 12. E. 186. T. 45, 82.
Si feceritis quæ mando vobis, jam non dicam vos servos, sed amicos, ib. v. 14. E. 277. bis. T. 75.
Si seculum vos odit, mementote quoniam me priorem vobis odit, &c. ib. v. 18. T. 54, 124. N. 1. ib.
Veniet hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium Deo facere. Sed & hoc facient, quoniam non cognoverunt Patrem, neque me, &c. cap. 16. v. 2. E. 255. T. 51, 124.
Amen amen dico vobis, quoniam vos plorabitis & plangetis, seculum autem gaudebit: vos tristes eritis, sed tristitia vestra in gaudium veniet, ibid. vers. 20. T. 111, 124.
Quodcunque petierimus à Patre in nomine ejus, dabit nobis, ib. v. 23. T. 99, 139.
Petite & accipietis, ib. E. 186.
Hæc locutus sum vobis ut in me pacem habeatis, in seculo autem pressuram habebitis: sed fidite, quoniam ego vici mundum, ib. v. 33. T. 47, 124 148.
Hæc autem est vita æterna, ut cognoscant te solum & verum Deum, & quem misisti Jesum Christum, c. 17. v. 3. E. 311. T. 24, 107 120, 135.
Ego te clarificavi in terra, opus perfeci quod dedisti mihi ut faciam, &c. ib. v. 4. E. 311.
Non pro his autem rogo solis sed & pro illis qui credituri sunt per verbum ipsorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint, ib. v. 20. T. 107.
Pater, quos dedisti mihi volo ut ubi ego fuero, & ipsi sint mecum, & videant claritatem meam quam mihi dedisti ante constitutionem mundi, ib. v. 24. T. 59, 115.
Si male locutus sum, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? c. 18. v. 23. E. 173, 285.
Regnum meum non est de isto seculo; si de isto seculo esset regnum meum, ministri mei turbarentur ne traderer Judæis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: tu dicis quoniam Rex sum; Ego in hoc natus sum; Ego in hoc veni in seculum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est de veritate, audit vocem meam, ibid. vers. 36. T. 37. N. 2. ib.
Nullam haberes potestatem adversus me, nisi data esset tibi desuper, c. 19. v. 11. T. 62, 106.
De tunica autem, quia de superiore parte non consutilis, sed per totum textilis erat, dixerunt ad invicem: Non scindamus illam, sed sortiamur de ea cujus sit, ibid. vers. 25. T. 79.
Sicut me misit pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset, inspiravit, & ait illis: Accipite Spiritum sanctum. Si cui remiseritis peccata, remittentur illi: si cujus tenueritis, tenebuntur, c. 21. v. 16. E. 297, 308, 324. T. 77.
Dixit Simoni Jesus: Diligis me? Respondit, Diligo. Ait illi: Pasce oves meas, ib. v. 17. E. 180. T. 77, 155.
Dixit Dominus ad Thomam: Injice huc digitum tuum, & vide manus meas, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit autem Thomas & dixit illi: Dominus meus & Deus meus. Dicit illi Jesus, quia vidisti me, credidisti: felices qui non viderunt & crediderunt, ibid. vers. 27. E. 223. T. 27.

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

NEmo potest cognoscere tempus, aut tempora, quæ Pater posuit in sua potestate, c. 1. v. 7. T. 63.
Jesus in nube sublatus est, ib. v. 9. T. 11.
Et erant perseverantes omnes unanimes in oratione cum mulieribus, & Maria quæ fuit Mater Jesu, & fratribus ejus, ib. v. 14. E. 288. T. 101.
Surrexit Petrus in medio discentium: fuit autem turba in uno, ib. v. 15. E. 288. N. 5. ib.
Et factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur flatus vehemens, & implevit totum illum locum in quo erant sedentes. Et visæ sunt illis linguæ divisæ, quasi ignis, qui & insedit in unumquemque illorum; & impleti sunt omnes Spiritu sancto, c. 2. v. 2. T. 64.
Cum sit hora diei tertia, ib. v. 17. T. 108.
Pœnitemini, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est promissio, & filiis vestris, & omnibus deinceps, quoscunque advocaverit Dominus Deus noster, ib. v. 38. E. 311.
Ad horam orationis nonam, ib. T. 108. N. 4. ib.
Argentum quidem & aurum non est mihi, quod autem habeo hoc tibi do. In nomine Jesu Christi Nazareni, surge & ambula, & apprehensa manu ejus dextera, excitavit eum, c. 3. v. 6. T. 60, 70.
Prophetam excitabo eis de fratribus eorum, &c. ib. v. 22. & c. 7. v. 27. T. 20.
Principes populi & Seniores Israel audite: Ecce nos hodie interrogamur à vobis super benefacto hominis infirmi, in quo iste salvatus est. Sit vobis omnibus notum, & omni populo Israel, quia in nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit à mortuis, in illo iste in conspectu vestro sanus adstat, in alio autem nullo. Hic est lapis qui contemtus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli. Non enim est nomen aliud sub cœlo datum hominibus, in quo oportet salvari vos, cap. 4. v. 8. T. 31. N. 3. ib.
Turba autem eorum qui crediderant, anima ac mente una agebant; nec fuit inter illos ullum discrimen, nec quicquam suum judicabant ex bonis quæ eis erant, sed fuerunt illis omnia communia, ibid. vers. 32. E. 186. T. 46, 85, 144. N. 2. ib.
Cur implevit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? &c. c. 5. v. 3. T. 54.
Angelus adfuit Apostolis custodia clausis, ib. v. 19. T. 81.
Et convocarunt illi duodecim totam plebem discipulorum, & dixerunt illis, &c. cap. 6. vers. 2. E. 169, 289. N. 1. ibid.
Et elegerunt septem Diaconos, ib. v. 2. E. 173.
Exi de terra & de cognatione tua, &c. cap. 7. vers. 3. T. 21.
Cœlum mihi thronus, & terra suppedaneum pedum meorum, &c. ib. v. 49. T. 25.
Domine, ne statuas illis hoc peccatum, ibid. vers. 60. T. 149.
Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum, c. 8. v. 14. E. 308, 322.
Pecunia tua tecum sit in perditione, quia existimasti gratiam Dei per pecuniam possideri, ib. v. 20. T. 64.
Ait Eunuchus: Ecce aqua, quid est quod me impedit baptizari? Tunc dixit Philippus: Si credis ex toto corde tuo, licet, ib. v. 36. T. 56.
Tabitha, exsurge in nomine Jesu Christi, cap. 9. vers. 36. T. 138.
Cornelius Centurio fuit faciens multas eleemosynas in plebem & semper orans Deum. Huic circa horam nonam oranti astitit Angelus, testimonium reddens sui operis & dicens: Corneli, orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt ad memoriam coram Deo, c. 10. v. 1. T. 108.
Petrus ascendit in superiora, ut oraret circa horam sextam, ib. v. 9. T. 108.
Dominus dixit mihi neminem communem dicendum & immundum, ib. v. 28. E. 281.
Et jussit eos baptizari, ib. v. 48. E. 305.
Filius meus es tu, ego hodie genui te, cap. 13. vers. 33. T. 28.
Vobis primum oportuerat indicari verbum Dei: sed quia repulistis illud, nec vos dignos æternæ vitæ judicastis; ecce convertimus nos ad gentes. Sic enim dixit per scripturas Dominus: Ecce lumen posui te inter gentes, ita ut sis in salvationem usque ad fines terræ, ib. v. 46. T. 22.
Visum est sancto Spiritui & nobis, nullam vobis imponere sarcinam, quam ista quæ ex necessitate sunt; abstinere vos ab idololatris, & sanguinis effusione, & fornicatione. Et quæcunque vobis fieri non vultis, aliis ne feceritis, cap. 15. v. 8. T. 66.
Circa mediam autem noctem Paulus & Silas orantes gratias agebant Deo. Audiebant autem eos vincti, c. 16. v. 25. T. 50.
In quo sumus, vivimus, & movemur, cap. 17. vers. 28. T. 2.
Baptizati prius baptismo Joannis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu, c. 19. v. 5. E. 313. 322.
Beatus Paulus cum ei dictum esset, sic insilis in Sacerdotem Dei maledicendo: Nesciebam (inquit) fratres, quia Pontifex est. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices, cap. 23. vers. 4. E. 172. N. 4. ib. 260, 285.

INDEX

EX PAULI EPISTOLA

Ad Romanos.

EX EPISTOLA AD

Corinthios I.

Nescitis

Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis, ibid. v. 16. E. 256, 274. T. 53, 68.

Nemo se decipiat. Si quis putat sapientem se esse in vobis, mundo huic stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Reprehendes sapientes in astutia ipsorum. Et iterum: Cognovit Deus cogitationes sapientium quoniam stultæ sunt, ib. v. 18. T. 62. N. 1. ib. 145.

Quid enim habes, quod non acceperis? Si autem acceperis; quid gloriaris quasi non acceperis? cap. 4. vers. 7. T. 46.

Non in sermone est verbum Dei, sed in virtute, ibid. v. 20. T. 64.

Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio sicut estis azymi. Nam & Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ; sed in azymis sinceritatis & veritatis, c. 5. v. 7. T. 49, 50. N. 1. ib. 72.

Audet quisquam vestrum adversus alterum negotium habens disceptare apud injustos, & non apud sanctos? An nescitis quia sancti hunc mundum judicabunt? Jam quidem totum delictum in vobis est, quia judicia habetis cum invicem. Quare non magis injuriam patimini, aut quare non magis fraudamini? Sed vos injuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus? an nescitis quoniam injusti regnum Dei non consequentur? c. 6. v. 1. T. 56.

Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum adpetitores, neque fures, neque fraudatores, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores regnum Dei consequentur. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed justificati estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri, ibid. v. 10. E. 190, 260. T. 61, 102.

Omnia licent, sed non omnia expediunt, &c. ib. vers. 12. T. 63, 70.

Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Auferens membra Christi, faciam membra fornicariæ? Absit. An nescitis, quia qui conglutinatur fornicariæ, unum corpus sunt? Erunt enim duo in carne una. Qui autem se conjunxerit Domino, unus spiritus est, ibid. vers. 15. T. 60.

Omne delictum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat, ib. vers. 18. E. 249. T. 61.

Non estis vestri; emti enim estis pretio magno. Clarificate & portate Deum in corpore vestro, ibid. v. 19. T. 49. N. 1. ib. 61, 68, 102, 122.

Bonum est homini mulierem non contingere: propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, & unaquæque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter & uxor viro. Uxor corporis sui potestatem non habet, sed vir: similiter & vir potestatem sui corporis non habet, sed uxor. Nolite fraudare invicem nisi ex conventione ad tempus ut vacetis orationi, & iterum revertimini ad idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram: Hoc dico secundum veniam, non secundum imperium; volo autem omnes homines esse, sicut & me, sed unusquisque proprium habet donum à Deo: alius sic, alius autem sic, c. 7. v. 1. T. 54.

Quod si non se continent, nubant. Iis autem quæ nupserunt præcipio, non ego sed Dominus, uxorem à viro non separari: si autem recesserit, manere innuptam, aut reconciliari viro, & virum uxorem non dimittere, ib. v. 9. E. 174. T. 63.

Tempus collectum; superest ergo ut & qui habent uxores, quasi non habentes sint; & qui plangunt, quasi non plangentes; & qui gaudent, quasi non gaudentes; & qui emunt, quasi non ementes; qui possident, quasi non possidentes; & qui hoc mundo utuntur, quasi non utantur. Præterit enim figura hujus mundi, ibid. vers. 29. T. 49. N. 2. ib. 70.

Cœlebs cogitat ea quæ sunt Domini, quomodo placeat Deo: qui autem matrimonium contraxit, cogitat ea quæ sunt mundi hujus, quomodo placeat uxori. Sic & mulier, & virgo innupta, cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta & corpore & spiritu: quæ autem nupsit, cogitat de iis quæ sunt mundi hujus, quomodo placeat viro, ibid. vers. 32. T. 55. N. 1. ib. 69.

Mulier vincta est quamdiu vivit vir ejus; si autem dormierit, liberata est, ut cui vult nubat, tantum in Domino: felicior autem erit, si sic permanserit, ibid. vers. 39. T. 60.

Cibus nos non commendat Deo: neque si manducaverimus, abundabimus: neque si non manducaverimus, egebimus, ib. v. 8. T. 60.

Si quis se putat scire aliquid, nondum scit quemadmodum oportebat, c. 8. v. 2. T. 53.

Si cibus scandalizat fratrem, non manducabo carnes in æternum, ne fratrem scandalizem, ib. v. 13. E. 174.

Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrarer, c. 9. v. 22. E. 245.

Nescitis quoniam qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus tamen accipit palmam? Sic currite ut occupetis. Omnis enim qui agonizat, in omnibus continens est. Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos vero incorruptam, c. 9. v. 24. E. 184. T. 53, 122.

Nolo enim vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Hæc autem omnia figuræ nostræ fuerunt, c. 10. v. 1. T. 17.

Et qui se putat stare, videat ne cadat, ibid. v. 12. T. 53. E. 246.

Tentatio vos non occupavit, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari super quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam evadendi facultatem, ut possitis tolerare, ib. v. 13. T. 63.

Non potestis calicem Domini bibere & calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini communicare, & mensæ dæmoniorum, ib. v. 21. E. 195. T. 92.

Tu quis es qui judicas alienum servum? ibid. vers. 26. E. 246.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: Omnia licent, sed non omnia ædificant, ib. v. 23. T. 63.

Imitatores mei estote, sicut & ego Christi, c. 11. v. 1. E. 245.

Omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salventur, c. 11. v. 1. E. 245.

Viri caput Christus est, ib. v. 3. E.

Si quis autem putatur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei, ibid. v. 16. E. 314.

Oportet & hæreses esse, ut probati manifesti sint, ib. v. 19. T. 63, 80.

Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem; & gratias agens, fregit ac dixit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc facite in meam commemorationem. Simili modo & calicem, postquam cœnatum est, accepit dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite, quotiescunque feceritis in meam commemorationem. Quotiescunque enim ederitis panem istum & calicem biberitis, mortem Domini adnunciabitis quoadusque veniat, ib. v. 23, &c. E. 279, 278. bis.

Quicunque ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini, ib. vers. 27. T. 63. N. 2. ib. 82. E. 193, 195, 326.

Si patitur unum membrum, compatiuntur & cætera, &c. c. 12. v. 26. E. 246. N. 1. ib. 274.

Etsi habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Etsi in cibos distribuero omnia mea, etsi tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil proficio. Caritas magnanima est, caritas benigna est: caritas non zelat, non agit perperam, non inflatur, non irritatur, non cogitat malum; non gaudet super injustitiam, conlætatur autem in veritate. Omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, caritas nunquam excidit, cap. 13. v. 2. E. 251, 312. T. 46. N. 2. ib. 82, 106, 149, 156.

Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte; tunc autem cognoscam, sicut & ego cognitus sum. ib. v. 12. T. 58.

Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & ceteri examinent. Si autem alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat, c. 14. v. 29. E. 304, 317, 320.

Mulieres in Ecclesia taceant. Si quæ autem quid discere volunt, domi viros interrogent, ib. v. 34. T. 57.

Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ, ibid. v. 33. E. 268. T. 63, 83.

Stulte, tu quod seminas non vivificabitur, nisi prius mortuum fuerit, &c. ib. v. 36. T. 59.

Stella à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum. Seminatur corpus in corruptione, resurgit sine corruptela. Seminatur in ignominia, resurgit in gloria. Seminatur in infirmitate, resurgit in virtute. Seminatur corpus animale, resurgit spiritale, ib. v. 41. T. 59.

Oportet enim corruptivum istud induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptivum hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet verbum quod scriptum est: Absorpta est mors in contentionem. Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua, ibid. v. 53. T. 59. N. 3. ib. 112. N. 2. ib.

EX EPISTOLA AD

CORINTHIOS II.

EX EPISTOLA AD

GALATAS.

EX EPISTOLA AD

EPHESIOS.

Et

Et vos parentes nolite in iracundiam mittere filios vestros, sed nutrite eos in disciplina & correptione Domini, ib. v.4. T. 62.

Servi obedite dominis carnalibus cum metu & tremore, & in simplicitate cordis vestri sicut Christo, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed quasi servi Dei, ib. v. 5. T. 62.

Et vos Domini eadem facite ad eos, laxantes iracundiam, scientes quia & vester & ipsorum Dominus est in cœlis, & exceptio personarum non est in illo, ibid. v. 9. T. 62.

Non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus potestates & principes hujus mundi harum tenebrarum, adversus spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Propter quod induite tota arma Dei, ut possitis, stetis accincti lumbos vestros in veritate Evangelii, induentes loricam justitiæ, & calceati pedes in præparatione Evangelii pacis, in omnibus assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia ignita jacula nequissimi extinguere, & galeam salutis & gladium spiritus qui est verbum Dei, ib. v. 12. E. 258. T. 65. N. 3. ib.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

Mihi vivere Christus est, & mori lucrum, c. 1. vers. 21. T. 111.

Veruntamen omni modo sive per occasionem, sive per veritatem, Christus adnuntietur, c. 2. v. 18. E. 310. N. 3. ib. 325.

Qui in figura Dei constitutus, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. Humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, cap. 2. v. 6. T. 30, 56. N. 3. ib. 84.

Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod est super omne nomen: ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum, ib. v. 9. T. 151.

Omnia autem pro dilectione facientes sine murmurationibus, & reputationibus, ut sitis sine querela & immaculati, filii Dei, ib. v. 14. T. 50.

Lucete sicut luminaria in mundo, ib. vers. 15. T. 53. N. 2. ib. E. 189. N. 4. ib.

Omnes sua quærunt, & non quæ sunt Christi, ib. vers. 21. T. 49.

Attendamus non posteriora, c. 3. v. 14. E. 187.

Quorum finis est interitus, quorum Deus venter est: & gloria in confusionem eorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cœlis est, unde & salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ, conformatum corpori claritatis suæ, ib. v. 19. E. 328. T. 49, 115.

Saturatus sum recipiens ab Epaphrodito ea quæ à vobis missa sunt, odorem suavitatis, sacrificium acceptum & placitum Deo, c. 4. v. 18. T. 108.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Qui est imago Dei invisibilis & primogenitus totius creaturæ, c. 1. v. 15. T. 24.

Primogenitus à mortuis, ut fieret in omnibus ipse primatum tenens, ib. v. 18. T. 24.

Videte ne quis vos deprædetur per philosophiam & inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis, cap. 2. vers. 8. E. 246. T. 145.

Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione carnis, sed in circumcisione Christi, ibid. vers. 11. T. 18.

Si mortui estis cum Christo ab elementis mundi; quid tanquam viventes in mundo vana sectamini? ibid. vers. 20. T. 49. N. 5. ib.

Si consurrexistis cum Christo; quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ terrena sunt. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos cum eo apparebitis in gloria, c. 3. v. 1. T. 49, 156.

Mortificate itaque membra vestra quæ sunt in terra, exponentes fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam quæ sunt idolorum servitus, propter quæ venit ira Dei, ibid. vers. 5. E. 250. N. 3. ib.

Instate orationi, vigilantes in ea, cap. 4. vers. 2. E. 186. T. 66, 107.

EX EPISTOLA AD THESSALONICENSES I.

Non circumvenire in negotio fratrem suum; quia ultor est Deus de his omnibus, c. 4. v. 6. T. 63.

Nolumus vos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini sicut & ceteri qui spem non habent. Si enim credimus quia Jesus mortuus est & resurrexit, sic & Deus eos qui dormierunt in Jesu, adducet cum illo, &c. ib. vers. 13. T. 59, 115.

Dies Domini sicut fur in nocte ita veniet. Cum dixerint pax & firmitas, tunc illis repentinus adveniet interitus, c. 5. v. 2. T. 63.

EX EPISTOLA AD THESSALONICENSES II.

Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam nisi discessio venerit primum, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis qui adversatur & extollit se super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Et tunc revelabitur inimicus quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, & evacuabit illuminatione adventus sui eum, cujus est adventus, secundum opera Satanæ, in omni virtute, signis & prodigiis mendacibus. Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, dilectum veritatis non habuerunt ut salvi fierent, ac propterea mittet illis Deus operationem erroris: ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed sibi placeant in injustitia, cap. 2. v. 10. T. 97. E. 265.

Præcipimus autem vobis in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut discedatis ab omnibus fratribus ambulantibus inordinate & non secundum traditionem, quam acceperunt à nobis, c. 3. v. 6. E. 269. T. 61, 85.

Neque gratis panem manducavimus ab aliquo vestrum, sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes ne quem vestrum gravaremus, ibid. v. 8. E. 192.

EX EPISTOLA AD TIMOTHEUM. I.

Qui primo fui blasphemus, & persecutor, & injuriosus; sed misericordiam merui, quia ignorans feci, c. 1. v. 13. E. 310.

Sint mulieres vestræ cum verecundia & pudicitia componentes se, non in tortis crinibus, neque auro, neque margaritis, aut veste pretiosa, sed ut decet mulieres promittentes castitatem per bonam conversationem, cap. 2. vers. 9. T. 55, 70.

Mulier in silentio discat in omni subjectione. Docere autem mulierem non permitto, neque præpositam esse viro, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva; & Adam seductus non est, mulier autem seducta est, ib. v. 11. T. 57.

Nemo juventutem tuam perspiciat, capit. 4. vers. 12. E. 173.

Viduas honora quæ vere viduæ sunt, &c. cap. 5. v. 3. T. 62.

Si quis autem suorum & maxime domesticorum non agit curam; fidem denegat, & est infideli deterior, ib. vers. 8. T. 62.

Juniores autem viduas præteri. Cum enim indelicatæ fuerint in Christo, nubere volunt, habentes judicium: quoniam primam fidem reprobaverunt, ib. v. 11. T. 62.

Adversus majorem natu accusationem ne receperis, ibid. v. 19. T. 62.

Peccantes coram omnibus corripe, ut & ceteri metum habeant, ib. v. 20. T. 62.

EX EPISTOLA AD TIMOTHEUM II.

EX EPISTOLA AD TITUM.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

EX EPISTOLA PETRI I.

EX EPISTOLA PETRI II.

EX EPISTOLA JOANNIS I.

niam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi, quæ non est à Patre, sed ex concupiscentia seculi, & mundus transibit & concupiscentia ejus: qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, quomodo Deus manet in æternum, ibid. v. 17. T. 49. N. 8. ib. 52, 69, 103, 115.

Audistis quia Antichristus venit, nunc autem Antichristi multi facti sunt, unde cognoscimus quia novissima hora est, ib. v. 18. E. 294, 302. T. 160.

Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum, ibid. v. 19. E. 262, 294. T. 62, 80.

Qui negat Filium, neque Patrem habet; qui confitetur Filium, & Filium & Patrem habet, ib. v. 23. T. 36, 121.

In hoc apparent filii Dei & filii diaboli. Omnis qui non est justus, non est de Deo, & qui non diligit fratrem suum, c. 3. v. 10. T. 46.

Qui fratrem suum odit homicida est, & scitis quia omnis homicida non habet in se vitam æternam manentem, ibid. v. 15. T. 46, 106, 155.

Qui habuerit substantiam mundi, & viderit fratrem suum desiderantem, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in illo? ib. v. 17. T. 45. 141.

Si cor nostrum nos non reprehendat; fiduciam habemus apud Deum, & quodcunque petierimus, accipiemus ab eo, ib. v. 21. T. 62.

Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, de Deo est; qui autem negat in carne venisse, de Deo non est, sed est de Antichristi spiritu, c. 4. vers. 2. E. 310. T. 28.

Major est qui in vobis est, quam in isto mundo, ib. v. 4. E. 183. T. 48, 123.

Deus dilectio est, & qui manet in dilectione, in Deo manet, & Deus in eo, ib. v. 16. T. 46, 82.

Si quis dixerit quoniam diligit Deum & fratrem suum odit, mendax est; qui enim non diligit fratrem suum quem videt; Deum quem non videt, quomodo potest diligere? ibid. vers. 20. T. 46.

Et hi tres unum sunt, c. 5. v. 7. E. 310. T. 79. N. 1. ib.

EX EPISTOLA
JOANNIS II.

SI quis ad vos venit, & doctrinam Christi non habet: nolite eum admittere in domum vestram, & ave illi ne dixeritis. Qui enim dixerit illi ave, communicat factis ejus malis, c. 11. v. 10. T. 166.

EX APOCALYPSI
JOANNIS.

ET conversus respexi, ut viderem vocem quæ mecum loquebatur; & vidi septem candelabra aurea, & in medio candelabrorum similem filio hominis vestitum podere, & erat præcinctus supra mamillas zonam auream. Caput autem ejus & capilli erant albi velut lana aut nix, & oculi ejus ut flamma ignis, & pedes ejus similes aurichalco, sicut de fornace ignis, & vox ejus ut sonus aquarum multarum, & habebat in dextera sua septem stellas, & ex ore ejus gladius utraque parte acutus exibat, & facies ejus splendebat ut sol in virtute sua. Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus, & imposuit super me dexteram suam, dicens: Noli timere, ego sum primus & novissimus, & vivus qui fueram mortuus; & ecce sum vivens in secula seculorum, & habeo claves mortis & inferorum, c. 1. v. 12. T. 35, 72.

Septem stellæ, septem Angeli, septem Candelabra, septem Ecclesiæ, c. 1. v. 4. T. 20.

Memor esto unde excideris, & age pœnitentiam, & fac propria opera, si quo minus, veniam tibi nisi pœnitentiam egeris, c. 2. v. 5. T. 92. E. 198, 217, 248.

Qui vincet, dabo illi edere de ligno vitæ quod est in paradiso Dei, ib. v. 7. T. 52.

Nihil eorum timeas quæ passurus es, ibid. vers. 10. T. 123.

Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ, ib. v. 10. T. 52. E. 188. 190.

Habeo adversus te multa, quod uxorem tuam Jezabel, quæ se dicit Prophetam, sinis docere & seducere servos meos fornicari, & manducare de sacrificiis. Et dedi illi tempus ut pœnitentiam ageret, & pœnitere non vult à fornicatione sua. Ecce mitto eam in lectum, & qui cum eo fornicati sunt in tribulationem maximam, nisi pœnitentiam gesserint ab operibus suis, ib. v. 20. E. 248. N. 3. ib.

Et scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutator renis & cordis, & dabo unicuique secundum opera sua, ib. vers. 23. E. 184, 249. T. 58, 95, 100, 114.

Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam, cap. 3. v. 11. T. 84, 122, 148.

Dicis: Dives sum, & ditatus sum, & nullius rei egeo, & nescis quoniam tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum de igne, ut sis dives, & vestem albam vestiaris, ut non appareat in te fœditas nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos ut videas, ib. v. 17. T. 140.

Quos diligo, redarguo & castigo, ib. v. 19. T. 91.

Vincenti dabo sedere super thronum meum, sicut & ego vici & sedi super thronum Patris mei, ib. v. 21. E. 213.

Et vidi librum in dextera Dei sedentis super thronum, scriptum intus & retro, signatum signis septem; & vidi angelum fortem prædicantem voce magna: quis dignus est accipere librum, & aperire signa ejus? Nec quisquam poterat, neque de cœlo, neque super terram, neque sub terra aperire librum, sed neque perspicere eum. Et ego flebam multum, quod nemo dignus repertus esset qui aperiret librum, aut videret illum. Et unus ex senioribus dixit mihi: Ne fleveris, ecce vicit leo de tribu Juda, radix David aperire librum, & solvere septem signa ejus, c. 5. v. 1. T. 29.

Et vidi in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem, & oculos septem; qui sunt septem spiritus Dei missi per orbem terræ. Et venit, & accepit librum de dextera Dei sedentis in throno. Et cum accepisset librum, quatuor animalia & viginti quatuor seniores prostraverunt se ante agnum, habentes singuli citharas, & pateras aureas plenas odoramentis supplicationum, quæ sunt orationes sanctorum, & cantaverunt canticum novum, dicentes: Dignus es Domine accipere librum & aperire signacula ejus, quoniam occisus es, & redemisti nos sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, & fecisti nos regnum Deo nostro, sacerdotesque fecisti, & regnabunt super terram, ibid. vers. 6. T. 31.

Et cum aperuisset quintum signum, vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei & martyrium suum, & clamaverunt magna voce, dicentes: Quousque domine sanctus & verus non judicas, & vindicas sanguinem nostrum, de his qui in terris inhabitant? Et datæ sunt eis singulæ stolæ albæ, & dictum est eis ut requiescerent brevi adhuc tempore, donec impleretur numerus conservorum & fratrum eorum, quique postea occidentur exemplo ipsorum, ibid. v. 9. T. 51, 92, 151. N. 1. ib.

Post hæc vidi turbam magnam quam dinumerare ex his nemo poterat, ex omni gente, & ex omni tribu, & ex omni populo & lingua, stantes in conspectu throni, & in conspectu agni, & erant amicti stolas albas, & palmæ fuerunt in manibus eorum, & magno clamore dicebant: Salus Deo nostro sedenti super thronum, & agno. Et respondit unus ex senioribus, dicens mihi: Hi qui amicti sunt stolas albas, qui sunt, & unde venerunt? Et dixi ei: Domine mi, tu scis. Et ait mihi: Hi sunt qui venerunt ex magna tribulatione, & laverunt stolas suas, & candidas eas fecerunt in sanguine agni. Ideo sunt in conspectu throni Dei, & serviunt ei diebus ac noctibus in templo ejus. Et is qui sedet in throno, inhabitat super eos, neque esurient neque sitient unquam, sed neque sol super eos cadet, nullum unquam æstum patientur, quoniam agnus qui in medio throni est, reget eos. Et deducet eos ad fontes vitæ aquarum, & absterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum, cap. 7. vers. 9. T. 51, 126.

Et vidi, & ecce agnum stantem in monte Sion & cum eo centum quadraginta quatuor millia, & habebant nomen ejus, & nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis, c. 14. v. 1. T. 34.

Hi sunt, qui cum mulieribus se non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt: hi sunt qui sequuntur agnum quocunque ierit, ib. v. 4. T. 69.

Et vidi alium angelum volantem in medio cœlo, habentem Evangelium æternum, ut adnunciaret super omnem terram, & super omnes nationes, & tribus, & linguas, & populos, dicentem voce magna: Metuite potius Deum, & date illi claritatem, quoniam venit hora judicii ejus, & adorate eum; fecit cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, ib. v. 6. T. 120. N. 3. ib.

Si quis adorat bestiam & imaginem ejus, & accipit notam in fronte sua & in manu; bibet & ipse de vino iræ Dei, mixto in poculo iræ ejus, & punietur igne & sulphure sub oculis sancto-

Franciſcus Turrianus in defenſione Canonum Apoſtolorum & Epiſtolarum decretalium, ait, *meminiſſe ſe non ita pridem cum eſſet Cyprianus Romæ imprimendus, fuiſſe qui judicarent tunc in teſtimoniis veteris ſcripturæ, quæ ſunt omnia apud Cyprianum ex interpretatione* 70. *pro interpretatione* 70. *interpretationem Hieronymi ſubſtitui debere.* Bene quidem habuit quod conſilia iſta temeraria minime obtinuerint : Interim intelligimus quam lubrica fide agant nonnulli in tradendis antiquorum monumentis; qui ſcalpello & ſpongia armati, ad bonorum Auctorum editionem prodeunt, & ſiquid ad palatum eorum non faciat, protenus aut corrumpunt aut delent. Quanti vero interſit rei literariæ, ne lectiones iſtæ antiquæ S. ſcripturarum intercidant, ſatis cognoſcunt eruditi ; non enim tantum verſio græca 70. interpretum, in Eccleſia Chriſtiana per plurima ſecula ubique recepta, inde ſæpius confirmatur, & non raro reſtituitur ; ſed etiam novi teſtamenti lectiones, quæ olim invaluerunt, licet jam in deſuetudinem abierint, denuo exhibentur. Qualis illa 1 Cor. 13. 7. ubi ait Cyprianus quod caritas *omnia diligit*, unde apparet legiſſe eum πάντα στέργει non autem στέγει, quod nunc dierum obtinet. Sic 1 Cor. 6. 20. Cyprianus habet, *glorificate & portate Dominum in corporibus veſtris*, licet codices hodierni ſolummodo habeant δοξάσατε δὴ τὸν θεόν. At vero Cypriani lectionem olim receptam fuiſſe, ſuadet Ignatii Martyris θεοφόρου nomen ; nec non Tertulliani ſuffragium, qui legit *glorificate & tollite.* Tertulliani quidem lectio quæ habet *tollite*, ſuſpicionem faceret Græcam vocem in ejus exemplari fuiſſe ἄρατε, eamque à ſcriba pro ἄρα repoſitam ; ſed iſte error alium ſupponit minime probabilem, ſubſtituiſſe eum prius ἄρα pro δή. Hujus generis plurima in Annotationibus noſtris obſervavimus : & tamen omiſimus plura, quæ adhuc ſuperſunt ab aliis, cum profectu, obſervanda.

In Codice vetuſtiſſimo Bibliothecæ Bodleianæ hæc habentur quæ ad Cyprianum ſpectant, & illius tempora.

CHriſtiani [1] quartam perſecutionem paſſi ſunt à Decio Imperatore auctore malorum. Hac perſecutione Cyprianus per Epiſtolas hortatus eſt [2] Auguſtinum & Felicitatem, qui paſſi ſunt apud civitatem Capuenſem Metropolin Campaniæ, Valeriano imperante. Tunc etiam Cyprianus paſſus eſt apud Carthaginem.

[1] *Quartam perſecutionem.*] In perſecutionum numero variant ſcriptores. Lactantius de mortibus Perſecut. poſt Neronis & Domitiani furores Decii collocat ; & proinde illo ſupputante hæc Decii tertia futura eſt perſecutio ; niſi Domini noſtri paſſio ſub Tiberio, perſecutionibus accenſeatur : quod ad Lactantii mentem accedere videtur, & hanc numerandi rationem confirmat.

[2] *Auguſtinum & Felicitatem.*] Obſervat Franciſcus Maria Florentinius in notis ad vetuſt. Martyrolog. in Nov. 16. quod *duplicem ſeriem ſanctorum, qui Capuanam Eccleſiam fœcundarunt affert hac die MS. Antwerpienſe ; quorum tamen nullibi memoriam invenire licuit. Auguſtinum & Felicitatem profert in limine laterculi, &c.* De *Auguſtino* quidem in hac die meminerunt Beda noſtras & Rabanus, ſed de *Felicitate* ſilent. Verba eorum ſunt *in Capua natale Auguſtini.* Si quid veri narrationi huic ſubſit, putandum Athletas hoſce Africa extorres, in Italia oppreſſos fuiſſe. Interim fieri poſſit, civitatem *Capuenſem* pro *Capſenſi*, cum additamento *urbis Campaniæ*, à librario, cui notior erat Italia quam Africa, repoſitam.

INDEX

INDEX ALPHABETICUS

PC. Provinciam Proconſularem. N. Numidiam. B. Byzacenam. MS. Mauritaniam Sitifenſem. M. reliquas Mauritanias. I. ſedem Incertam deſignat.

INDEX SEDIUM EPISC. IN AFRICA.

Maxula PC.
Maza N.
Medianum B.
Medefessa I.
Megarmele I.
Meglopolis PC.
Melicbuza MS.
Melza PC. *v.* Melda.
Membresa PC.
Membro PC. *v.* Memblosita.
Menephessa B.
Merterobi I.
Mesarfelti I.
Metæ N.
Metagonium M.
Mibiarcesis B.
Midila N.
Midila B.
Migirpa PC.
Milevi N.
Mileum N.
Mimiana B.
Minna M.
Miriciana B.
Misua PC.
Monte N.
Mopte M.
Moroteri B.
Moxori N.
Mozota MS.
Mulita PC.
Mulia N.
Munaciana I.
Munavili I.
Mulli I.
Municipia & Gernifiæ B.
Municipium canapium PC.
Municipium Tulliense N.
Municipitogia PC.
Murconium M.
Murustaga M.
Musti PC.
Musti N.
Mussurti I.
Muticita M.
Mutuge N.
Muzua PC.
Muzuca B.
Muzula PC.

N.

NAbala M.
Namnuli I.
Nara B.
Naraggara PC.
Narabcata N.
Nasaita I.
Nasbicena M.
Natio I.
Neapolis PC.
Nebbi I.
Neptita B.
Neva I. *v.* Nova.
Niba N.
Nicibe N.
Nigna major I.
Nigna minor I.
Niguzibi I.
Noba cæsaris N.
Nobalicia MS.
Noba barbara N.
Noba Germania N.
Noba parsa N.
Nobatina. N.
Nobica M.
Numidia M.
Nummula PC.
Nurconia M. *v.* Nurconium.
Nova M.
Nova petra I.
Nova sine I.
Nova summa I.

O.

OBba M.
Oborita M.
Octaba B.
Octabum N.
Oea T.
Ofita PC.
Oliva MS.
Onze I.
Oppenna B.
Oppidum novum M.
Oppinum M.
Oriene I.
Ospitum N.

P.

PAmaria M.
Panatoria M.
Papia PC.
Parisium PC.
Partenium MS.
Pausere I.
Pederodiana B.
Peradamium B.
Perdices MS.
Persusa PC.
Pia PC.
Pisita T.
Pisita PC.
Piste I.
Præcausa B.
Præsidium B.
Privatum MS.
Pumentia N.
Pupput PC.
Putea N.
Putea B.
Putzia I.

Q.

QUæstionaria B.
Quidium M.
Quidium N.

R.

REfale PC. *v.* Cefale.
Regium M.
Regium N.
Respecta N.
Reperitana M.
Ressana N.
Rotaria N.
Rucuma PC.
Rufiniana B.
Rusadira M.
Rusgonia M. *v.* Rustonium.
Ruspe B.
Rustonium M.
Rusticiana N.
Rusubicari M.
Rusucurrum M.

S.

SAbrata T.
Saiæ I.
Saldæ MS.
Salica I.
Satafa MS.
Satafa M.
Saturnica I.
Scilita PC.
Seberiana B.
Segermis B.
Selenesita I.
Seleucia N.
Semesfila I.
Semina PC.
Sene I.
Septiminiciana N.
Serbasiana N.
Sereddeli M.
Serre I.
Serta M.
Sertere I.
Sestum M.
Sibida I.
Sicca PC.
Siccesi I.
Sicilibba PC.
Sfasterium M.
Siguite I.
Silæ M.
Sillitæ N.
Simidicca I.
Simithu PC.
Simungita I.
Sinitu N.
Sennipse M.
Sinvara PC.
Sistoriana N.
Sitifi MS.
Socia MS.
Suaba N.
Sublecte B.
Subobbrite I.
Subur M.
Sucarada M.
Succuba PC.
Suffara M.
Sufes B.
Sugita N.
Summa I.
Sumula M.
Surista MS.
Susicasia N.

T.

TAbadacara M.
Tabazagene I.
Tabla M.
Tabora PC.
Tabora M.
Tabuca PC.
Tabuda N.
Tacape T.
Taccara N.
Tadama M.
Tadua PC.
Tagara PC.
Tagara B.
Tagarbala B.
Tagaste N.
Talaptula B.
Talbora PC.
Tale I.
Tamaluma B.
Tamaluma MS.
Tamalempsis M.
Tamascaria MS.
Tamazuca M.
Tambaia B.
Tamagasia N.
Tamuda M.
Tamugada N.
Taprure I.
Tapsus B.
Taraza B.
Tarassa N.
Tarunamusa M.
Tasacora M.
Tasbalte B.
Talia montanensis PC.
Tauracina PC.
Tebeste N.
Tegla N.
Telepte B.
Temuniana B.
Tenissa M.
Tennona PC.
Tescita B.
Tesania I.
Thagamata B.
Thagura N.
Thimgrista MS.
Thelæ PC.
Thenæ B.
Theudalis PC.
Theusita B.
Thubunæ M.
Thurati PC.
Thurris PC.
Thurza B.
Thybæ I.
Tibazabenula I.
Tibilita I.
Tibuzbalte I.
Tices B.
Ticvalta B.
Tididita N.
Tifelta M.
Tigamibena M
Tigava M.
Tigisi M.
Tigisi N.
Tigillaba N.
Tigimma PC.
Tignica PC.
Timici M.
Timida PC.
Tingaria M.
Tinissa PC.
Tipasa N.
Tisidium N.
Tisilis PC.
Tissica PC.
Tizia B.
Trisipellis PC.
Trofoniana B.
Travascani I.
Tubi M.
Tubunia N.
Tubulbaca B.
Tubursus commodiana I.
Tuburbo majus PC.
Tuburbo minus PC.
Tubussputus MS.
Tubursica N.
Tucca N.
Tucca MS.
Tucca PC.
Tuccabora PC.
Tulana PC.
Tunagate I.
Tuncuvada I.
Tunes PC.
Turreblandis B.
Turres ammeniarum N.
Turres concordiæ N.
Turris N.
Turris alba I.
Turviva I.
Tuzumme I.
Tuzurite M. *v.* Tusdrite.
Tuzurita B.
Tysurus B.
Tzella *v.* Zella.

V.

VAda N.
Vada N.
Vadentiana B.
Vadesita N.
Vaga N. *v.* Ausuagga.
Vagadæ N.
Vaga M.
Vagal M.
Vagarmelita N.
Vagrava N.
Valentia PC.
Vaia *v.* Baia.
Vallis PC. *v.* Ullite.
Vamai I.
Valeria PC.
Vamalla MS.
Vamacore *v.* Bammacore.
Vanaria I.
Vararita B.
Vacua PC.
Vardimessa M.
Vartane I.
Vassianasse B.
Vatarbe I.
Vaudianum M.
Vazari N.
Vazua PC.
Ubaba M.
Uci majus PC.
Uci minus PC.
Ucula I.
Vegesela N.
Venta I.
Vescetra MS.
Veri PC.
Verrate I.
Veseli N.
Vessetra MS.
Vici Cæsaris I.
Victoriana B.
Vicus ateriæ B.
Vicus pacis N.
Villa degensis N.
Villa magna PC.
Villa noba M.
Vina PC.
Vinde I.
Vise *v.* Vite.
Vissalsa M.
Ullita N.
Unizibira B.
Undesita I.
Unuricopolis B.
Vol PC.
Voncaria M.
Voncariana M.
Vosete I. *v.* Visite, Bosute.
Urci PC.
Urge I.
Uruge. I. N.
Utica PC.
Utimira PC.
Utina PC.
Utina PC.
Uthinuna I. *v.* Uci.
Uvazia I.
Uzala PC.
Uzippari PC.
Uzita PC. *v.* Visi.
Uzula B.

Z.

ZAbi MS.
Zabi N.
Zabuna I. *v.* Medizabunæ.
Zallata MS.
Zama N.
Zarai MS.
Zaradu N.
Zarna PC.
Zartara N.
Zella B. *v.* Zelta.
Zeuta PC.
Zerta N.
Zeni *v.* Zenta.
Zigga PC.
Zica I.
Zuchabari M.
Zumma N.
Zura I.

INDEX
IN
SANCTI CYPRIANI
EPISTOLAS ET TRACTATUS.

A.

I N D E X

deſertor

I N D E X.

Epifco-

I N D E X.

F.

Fra-

INDEX.

N.

Nova-

O.

P.

Pusil-

ad

INDEX.

Subsi-

I N D E X.

Monendus est porro lector superesse quendam libellum, qui licet Cyprianum pro auctore non habeat, instauratorem tamen agnoscit. *Tironis* intelligo & *Senecæ Notas*, quas Præsul & Martyr noster auctario satis grandi locupletavit, adjiciens vocabula Christianorum usibus necessaria, quæ in Codice à Grutero edito, affatim comparent. Ars hæc siglorum, quam *Verborum furtum* Hieronymus appellabat, fori usibus inprimis addicebatur: ideoque Ulpianus ait l. 14. *eos qui notis scribunt Acta judicum, reipublicæ causa videntur abesse*; Artem hanc post Ciceronem, Rhetores Romani libertorum opera passim exercuere; & par est credere Tertullum, de quo in Cypriani Epistolis sæpius agitur, sub illius Rhetoris jam Christiani auspiciis hac arte instructum, ad acta martyrum excipienda accessisse.

F I N I S.

ANNALES

ANNALES CYPRIANICI.

SIVE

Tredecim Annorum,

QUIBUS

S. CYPRIANUS

Inter Christianos versatus est,

BREVIS HISTORIA

CHRONOLOGICE DELINEATA.

PER

JOANNEM CESTRIENSEM.

PRÆFATIO.

VITAM S. Cypriani a principio susceptæ fidei & nativitate cœlesti, usque ad Martyrium describere, ac brevem tredecim annorum historiam tradere paratus, in perturbatissima me tempora incidisse, maximisque difficultatibus immersum esse sentio. Cum enim annorum numerus & rerum ab eo gestarum ordo, tam Imperatorum, sub quibus varie tractatus est, quam Pontificum Romanorum cum quibus multa transegit, temporibus ad amussim quadrare debeant; invenio Pontifices intra tam paucos annos Romæ sedisse quinque; Fabianum, Cornelium, Lucium, Stephanum & Xystum: neque pauciores in Imperio succedentes, Philippum, Decium, Gallum, Æmilianum & Valerianum. Horum autem tum Imperatorum tum Pontificum tempora maxime confusa hactenus reperta sunt, ac proinde ad scripta S. Cypriani, resque ab eo in Ecclesia gestas minime accommodata. Et quidem ab Historia vel Chronico Eusebii, scriptoris in rebus Occidentis parum accurati, non multum nobis subsidii sperandum est; ab Epiphanio multo minus, qui dubitasse videtur a qua Persecutione, Maximini, an Decii, an Valeriani, origo Schismatis Novatiani, (quod utramque paginam apud nostrum facit) petenda sit: neque vero Theodoretus quicquam juvat, qui licet Novatum sub Cornelio schisma instituisse, ipsumque Cornelium & Dionysium multas contra Novatianos Epistolas scripsisse recte doceat, Cypriani tamen, utpote Latini, nusquam meminit.

2. Ad Imperatores autem illos quinque quod attinet; eorum tempora ad intelligendum Cyprianum prorsus necessaria, perquam obscura reddidit veterum Historicorum penuria. Nam & Historiæ Augustæ corpus hic potissimum truncatum est, cum Vitæ Philipporum, Deciorum, Galli & Volusiani a Trebellio Pollione scriptæ penitus intercisæ sint; Valeriani & Gallieni mutilatæ. Nihil hic Juliani dicteria: nihil Joannis Antiocheni aut Suidæ excerpta exhibent. Imo barbara illa excerpta a Scaligero edita hic plane nos destituunt: ne unius quidem horum Imperatorum natalis vel in Calendario Herwartiano, vel in Indiculo Bucheriano memoratur. Eutropius, Zosimus, uterque Victor, Orosius, & Zonaras de his Imperatoribus paucissima tradidere: Joannes Malela Philippos, Decios, Æmilianum, Gallum & Volusianum intactos prætermisit, imo Valerianum Antonino Caracallæ successisse tradit. Cedrenus Decium post Gallum & Volusianum imperasse, & sub eo S. Cyprianum passum esse docet. Et revera Decii nomen multas hic turbas ciet. Cum enim Optatus de bestiis apud Danielem ita locutus esset, *Primo fuit ut leo: hæc erat persecutio sub Decio & Valeriano. Secunda ut ursus, alia persecutio sub Diocletiano & Maximiano.* Cumque Hieronymus in vita Pauli eremitæ hæc haud accurate scripsisset, *Sub Decio & Valeriano persecutoribus, quo tempore Cornelius Romæ, & Cyprianus Carthagine felici cruore damnati sunt.* Ac rursus de Methodio in Catalogo, *Ad extremum novissimæ persecutionis, sive, ut alii affirmant, sub Decio & Valeriano, in Chalcide Græciæ martyrio coronati sunt.* Consarcinatores Actorum Martyrum mira tradiderunt, quæ cum aliunde, tum vel hoc uno nomine falsi convincuntur. Ut ipsum Novatiani Pseudomartyrium in quo continebatur γενέσθαι τὸ μαρτύριον Δεκίε καὶ Οὐαλερίε Ῥωμαίων βασιλεύοντος, teste Eulogio Alexandrino apud Photium. Cod. CCLXXX. vel Οὐαλεριάνε, ut in Cod. CLXXXII. Quinetiam moderni Chronologi de horum temporum incertitudine maxime queruntur: De Philippis, Deciis & Gallo agens Petavius de doctrina temporum lib. XI. c. 26. *Sane* (inquit) *tam horum, quam insequentium Imperatorum tempora, partim scriptorum inopia vel ἀνιστορησία, partim Consulatuum perturbatione, obscurissima remanserunt; ut ad historicos illos nodos & controversias dirimendas, probabili conjecturæ præcipuus esse locus debeat.*

3. Nec tamen a Proposito hæc me deterrent, cum in tanta discrepantia numerus annorum omnium, quibus Imperatores illi, de quibus hic agitur, regnarunt, satis compertus esse videatur. Nam Porphyrius, qui illis temporibus vixit, ipsi Cypriano synchronus, (quippe 25. annos natus, quando ille passus est) luculentum nobis testimonium præbet. Ille enim, per annos Imperatorum vitam Plotini accurate descripsit, & ostendit Philosophum illum primo Philippi (hoc est A. D. 244.) XL annos natum, decimo Gallieni (hoc est A. D. 263.) LIX egisse: Non igitur plures anni a primo Philippi ad decimum Gallieni, quam novendecim numerandi sunt; neque certe pauciores, cum ibidem doceat Amelium a tertio Philippi ad decimum Gallieni in Schola Plotini decimum-octavum annum egisse: & hic calculus nostro, qui a tertio Philippi incipiens in quinto Gallieni desinit, plane consentire deprehendetur, quod ad annos omnes simul sumtos spectat: Quamdiu autem unusquisque sigillatim imperavit, ipsa historiæ nostræ series plusquam probabiles conjecturas præbebit, & Dexippi, Porphyrii, & Dionysii Alexandrini testimoniis subinde munita, multo certiora tradet.

4. Romanorum quidem Pontificum anni magis adhuc perturbati sunt; nam ab ordinatione Cornelii, post quam VII tantum annos cum mensibus aliquot vixit Cyprianus, ad martyrium Xysti, qui ante Cyprianum passus est, annos XII cum octo mensibus numerat Eusebius, &, quod magis mirum est, XIII vetustissimi Catalogi Auctor, ut nunc editur: nam hic attribuit

	Annos.	*mens.*	*dies,*
Cornelio	2	3	10
Lucio	3	8	10
Stephano	4	2	21
Xysto	2	11	6.
Omnibus simul	13	1	17.

Cum a Consulatu utriusque Decii, sub quo Cornelium ordinatum esse indicat, ad Consulatum Tusci & Bassi, quo passum esse Xystum ipse tradit, etiam inclusive anni tantum VIII sint: adeo manifeste corruptus est vetustissimus ille Catalogus in annis unicuique Pontifici singulatim assignatis.

5. Nec tamen de solvendis his nodis desperandum est, dum remanent Fasti Consulares, quibus inniti potest Chronologia nostra, & ad quos reduci dubia Imperatorum tempora, atque etiam Pontificum haud immerito debent. Quamvis enim vetustissimi scriptores Christiani, annos, quoties opus erat, per Imperatores numerare solerent; ut Theophilus, Clemens Alexandrinus & Tertullianus; Posteriores tamen numerum annorum e Fastis Consularibus deducebant. Scaliger quidem Eusebium nomina Consulum in Chronico suo apposuisse tradit; cujus rei aliqua videntur vestigia in priori opere adhuc remanere:

 sed

ſed ſi unquam Conſules omnes apud eum ſua ſerie annotati ſunt, certe eos ante tempora Caſſiodori intercidiſſe exiſtimo, aut etiam ante Proſperum, & fortaſſe ab Hieronymo omiſſi ſunt. Primus omnium, quos novi, Auctor Catalogi circa A. D. 354. ut bene conjeciſſe videtur Bucherius, creationes, & obitus Pontificum Romanorum per Conſules deſcripſit. Poſt quem Epiphanius in Alogorum hæreſi circa A. D. 376. ſcripta, *τὰς μὲν δυναμένας σφαλῆναι καθ' εἱρμὸν ὑπατείας. Conſulatus ſecundum ſeriem infallibiles* adhibuiſſe ſe perhibet. Ita poſtea Sulpitius Severus lib. 2. *Id geſtum poſt Romam Conditam anno fere ducenteſimo ſexageſimo, Macherino & Augurino Coſſ. abhinc annos (ſi tamen inveſtigatio Conſulum non fefellit)* 888. *Omne enim tempus ad Stiliconem Coſ. direxi. Si inveſtigatio Conſulum non fefellit* cautè dixit, non propter incertitudinem Faſtorum, ſed propter computantis diligentiam haud ſemper exactam, aut etiam Faſtos ipſos in computatione neglectos; ut Velleius de Pompeio loquens obſervat: lib. 2. cap. 53. *In ætate tanti viri nimium occupatos fefellit quinquennium, cum à C. Atilio & Q. Servilio tam facilis erat annorum digeſtio.* Haud aliter S. Auguſtinus de Civ. Dei lib. 18. cap. 52. agens de die Pentecoſtes, quem ſtatuit contigiſſe Idibus Maiis, duobus Geminis Coſs. *Numeratis* (inquit) *proinde Conſulibus*, 365. *anni reperiuntur completi per eaſdem Idus, Conſulatu Honorii & Eutychiani:* Et Idem de Baptiſmo lib. 5. c. 1. *Pluſquam* 40. *anni ſunt inter Cypriani Paſſionem & divinorum Codicum exuſtionem, ſicut Conſulum ordo declarat.* Poſthac Annalium ſcriptores Chriſtianos, juxta morem veterum Hiſtoricorum, Coſſ. adhibuiſſe notiſſimum eſt.

6. Horum exemplo, quaſi fundum hujus Hiſtoriolæ, Faſtos Conſulares poſuimus; & quidem XIII Conſulum paria res omnes Cypriani noſtri jam Chriſtiani facti complectentur; quorum Laterculum hic proponendum eſſe cenſui, præfixo cuique Conſulatui Anno Domini Æræ Vulgaris, annoque Periodi Julianæ.

Per. Jul.	A. D.	Coſs.
4959	246	*Præſens* & *Albinus.*
4960	247	*Philippus* II. & *Philippus.*
4961	248	*Philippus* III. & *Philippus* II.
4962	249	*Æmilianus* & *Aquilinus.*
4963	250	*Decius* II. & *Gratus.*
4964	251	*Decius* III. & *Hetruſcus.*
4965	252	*Gallus* II. & *Voluſianus,*
4966	253	*Voluſianus* II. & *Maximus.*
4967	254	*Valerianus* II. & *Gallienus.*
4968	255	*Valerianus* III. & *Gallienus* II.
4969	256	*Glabrio* & *Maximus.*
4970	257	*Valerianus* IV. & *Gallienus* III.
4971	258	*Tuſcus* & *Baſſus.*

Enimvero de his Conſulibus in hoc Indiculo poſitis dubitare non licet: (nam quod Petavius de Conſulatuum perturbatione queritur, non ad Faſtos veteres, ſed modernos pertinet.) Quippe hi omnes eodem ordine in veteribus Conſulum Faſtis a Cuſpiniano uſurpatis, a Bucherio evulgatis, recenſentur. Quinque etiam poſteriores eadem ſerie in initio optimi Indiculi de Præfectis Urbi exhibentur: In Victorini porro Canone Paſchali & Caſſiodori Chronico, omnes eodem ordine repræſentantur. Faſti etiam Siculi conſentiunt, uno excepto, quod Decios Gallo & Voluſiano ſubjungunt, ubi manifeſta tranſpoſitio eſt. Denique omnes Conſulatus Imperatorum, qui ex his tredecim haud pauciores quam novem ſunt, veteribus nummis & Inſcriptionibus confirmantur. Imo vero non tantum illi, ſed & reliqui quoque omnes Conſulatus, cum Reſcriptis Principum & conſtitutionibus in Codice Juſtinianeo, nullo alio intermixto, inveniuntur.

7. Neque vero quenquam movere debet trita illa Turriani, Baronii & aliorum objectio, qui nullam Faſtis certitudinem attribui volunt, quod ſæpe, ut ajunt, ſuffecti Conſules pro ordinariis hiſce tabulis inſeruntur, Nam cum hoc ſe demonſtrare poſſe putant, ſæpiſſime falluntur. Exempli gratia, Panvinius ex Caſſiodoro & Faſtis Græcis, imo & ex optimo Cuſpiniani libro ad A. D. CCCCVIII. Severum & Sabinianum Conſules ordinarios fecerat: Hos fuiſſe ſuffectos contendit Falconerius in Inſcriptionibus Athleticis, idque probare nititur ex inſcriptione quam pro ſua ſententia, ſeu pro confirmatione Faſtorum protulerat Onuphrius. *Feretrum Fieri Placet. Jubentius Celſus pro magiſtro Subſcripſi.* 3. *Non. Novemb. Antio Pollione & Opimiano Kos. Ordinariis Severo & Sabiniano Cos.* Hinc contra Faſtos omnes. *Pollionem*, inquit, *& Opimianum Conſules ordinarios fuiſſe diſerte teſtatur hic lapis.* Sed non vidit vocem *Ordinariis*, non ad priores ſed ad poſteriores duos Conſules pertinere. Id conſtat ex Codice Juſtinianeo, ubi extat Reſcriptum (lib. 2. tit. 1.) Antonini Pii, *PP.* IV. *Kalend. Octob.* Sabino II. & Severo Coſs. Nam ordinariorum Coſs. non ſuffectorum nomina Reſcriptis Principum adjungi ſolebant. Idem etiam Torquatum & Herodem tertio Antonini Pii anno Conſules ordinarios fuiſſe; & Panvinium mire Faſtos conturbaſſe aſſerit. Idque ex veteri Inſcriptione infeliciter probare nititur. Nam Inſcriptio facta eſt 12. KAL. IOVN. *i. e.* die decimo ſexto Maii. Eo die Torquatus & Herodes Conſules fuere: ſuffecti nempe; nam tunc Conſules ordinarios fuiſſe ipſa Inſcriptio aperte negat; quæ hæc de Antonino Pio habet. Δημαρχικῆς ἐξȣσίας τὸ Γ. ὕπατος τὸ Γ. Trib. Pot. 3. Cos. III. Falconerius ipſe largitur Antoninum II. & Bruttium Præſentem Conſules ordinarios ante hunc annum fuiſſe; & anno præcedente Antoninum imperium capeſſiſſe VI. Id. Julii, Hadriano defuncto. Sed Hadrianus eodem anno ante obitum ſuum IV. Cal. Martias Antonino Trib. Poteſtatem indulſerat, ut teſtatur Capitolinus; Tertius igitur annus Antonini incepit Februarii 25. Erat autem eo tempore quo hæc Inſcriptio facta eſt, & Trib. Pot. tertius, & Conſulatus Antonini tertius. Ergo Torquatus & Herodes eo die Conſules ſuffecti fuere, ſi accurata ſit inſcriptio; nam ordinarii erant Antoninus Pius III. & M. Aurelius Cæſar. Sed ſuſpicor Inſcriptionem in anno Trib. Pot. male eſſe expreſſam, & levi mutatione pro F. legi debere S. ſexti numeri notam: qua emendatione admiſſa Conſulatus ordinarius Torquati & Herodis ſecundum ſeriem Faſtorum magis adhuc confirmatur. Non igitur hujus viri eruditi & in rebus hujuſmodi, ut videtur, bene verſati, & ſimilium curioſa diligentia; multo minus in aliorum contra Faſtos, ſine ulla exceptione notabili, nuda, aut ad errores ſuos contegendos neceſſaria, vitilitigatione movemur, ut a Faſtorum, eorum præcipue, qui ad hæc tempora pertinent, auctoritate recedamus.

8. Æram autem Chriſti vulgarem uſurpavi, quod ea ab omnibus agnita & fixa ſit; cum æra quælibet ejuſdem pro vera habita & propoſita, varia ſit & incerta pro ſcriptoris cujuſque ſententia atque judicio. Annos autem hujus æræ recte a me Conſulum paribus appoſitos eſſe demonſtrat vel unus Philippi III. & Philippi II. Conſulatus, quo Ludi ſeculares milleſimo U. C. celebrati ſunt; qui annus, quatenus cum eo Conſulatu componitur in annum Domini 248. incidit. Quod magis adhuc confirmatur, ſi adjicias Conſulatum Ulpii & Pontiani Characteribus Cenſorini maxime notabilem, qui certiſſime notus eſt ad A. D. 238. pertinere. Nam ab illo Conſulatu, ad Conſulatum Præſentis & Albini, a quo noſter Indiculus incipit, tum in numero, tum in ordine Conſulum

sulum omnes Fasti etiam Siculi & Idaciani consentiunt; & a Capitolino obiter fere omnes in Codice Justinianeo confirmantur. Denique plerique nuperi Chronologi eosdem consulatus cum iisdem annis æræ vulgaris committunt, ut Petavius, Calvisius, Lydiatus, Bucherius, Labbeus & Acciolius.

Quibus observatis, annum unumquemque hujus historiolæ Æra vulgari, cum Periodo Juliana & Consulibus etiam, imprimis signandum putavi, in quibus tanta tum monumentorum veterum, tum doctorum virorum hujus ævi consensio reperitur. Imperatorum autem & Pontificum Romanorum annos, de quibus tanta & veterum & recentiorum dissensio est, non in initio suppono, sed in ipso opere probo ex Historicorum Romanorum scriptis, ex veteribus nummis & Fastis Consularibus, ac præcipue ex scriptis Cypriani & contemporaneorum, quæ nunc pacem Ecclesiæ, nunc persecutionem sub Imperatoribus alternatim, nunc vacationem sedis, nunc ordinationem Episcopi Romani, nunc obitum exhibent. Quo certius criterion vix reperiri posse putandum est. Neque enim Baronius tam perturbate atque confuse hæc tempora tradere, neque vir doctissimus Carolus le Conte a mente Cypriani & Dionysii adeo aberrare potuisset, nisi uterque Fastos Consulares pro arbitrio immutasset, & alii potius testimonio nimis infido credidisset, ut & alii Viri docti solent. Cum enim Pontificum tempora per Consulatus in veteri Catalogo, & exinde in Pontificali describantur, iis aut neglectis aut perturbatis, solent hujus ævi Chronologi annos Pontificum ex ordinationum numero in Pontificali expresso sæpe deducere. Quæ quidem methodus, quod ad priora Ecclesiæ secula attinet, fallacissima est. Nam ut vetustissimi Catalogi Auctor, Pontificum tempora per Consules descripsit, & quidem vere de iis, quorum anni ad notitiam ejus pervenerant; sed his non contentus primis etiam Pontificibus Consules adhibuit, quos tamen ignorasse deprehenditur. Ita Gestorum Pontificalium Auctor numerum ordinationum a posterioribus Episcopis factarum exhibuit, quas satis certo novisse putandus est; idem autem in prioribus etiam similiter fecit; de quorum annuis ordinationibus nullam omnino notitiam habere potuit.

9. Sed & Imperatorum initia, ex his Consulatibus rite secundum Fastos dispositis, optime & prope certo colliguntur. Solebant enim Imperatores novi, mox post acceptum aut arreptum Imperium, Consulatum proximis Cal. Jan. adire. Hoc notavit Plinius in Panegyrico, dum Trajani omnia laudat, quod hunc morem ipse omisit; quamvis id fecerit ob duos scilicet Consulatus antea gestos: *Contigit ergo* (inquit) *privatis aperire annum fastosque reserare, & hoc quoque reddita libertatis indicium fuit, quod Consul alius quam Cæsar esset.* Et rursus. *Initio Principatus Consulatum recusasti, quem novi Imperatores destinatum aliis in se transferebant, hocque honore privatis cessisti.* Cum enim ipse consulatum secundum, eo ipso anno, quo Imperator factus est, gessisset, & quidem a fine Januarii imperium simul obtinuisset; eumque annum pene cum imperio, certe cum Tribunitia potestate, quam paulo ante susceperat, aperuisset, annum sequentem aperire noluit, sed ut Senecio & Palma proximis Calendis Januariis Consulatum inirent permisit: Hoc erat in Trajano singulare, sed ob causam pariter, ut indicavimus, singularem. Veterem morem mox secutus est Hadrianus, & post eum Antoninus Pius, post hos Commodus & Severus, Heliogabalus, Maximinus, Gordianus & Philippus, qui ante tempora nostra Imperium occuparunt. Post hæc etiam tempora qui secuti sunt, eundem morem observabant, ut Aurelianus, Tacitus, Probus, Carus, Diocletianus reliquique. Dubitari itaque non debet, quin Decius, Gallus, & Valerianus eundem morem secuti sint, & proximis post assumtam Purpuram Kal. Jan. novo consulatu annum aperuerint, & Fastos reseraverint. Hæc Chronologiæ fulcimenta, in temporibus hactenus adeo perturbatis, erant omnino adhibenda: ut scripta S. Cypriani, & res gestæ recte intelligi possent. Παρ᾽ οἷς γὰρ ἀσυνάρητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων ἀναγραφὴ, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν δυνατόν. *Apud quos enim temporum descriptio minime cohæret, apud hos ea quæ ad historiam pertinent, vera esse nullo modo possunt*, ut observat Tatianus.

10. His recte positis, multo facilius & certius ordo tum Epistolarum S. Cypriani, tum Tractatuum disponetur: Tractatus sive libellos, & Epistolas dico, quia utrorumque tempora ex rerum circumstantiis æque colligi possunt. Et quidem Epistolas a libellis jure distingui debere nemo diffitebitur, ut Syncellus scripta Cypriani in ἱεροὺς λόγους, & ἐπιστάλματα dividit; tametsi antiquitus confundebantur: ut Epiphanius eundem Tractatum suum & λόγον ἀγκυρωτὸν, & ἐπιστολὴν nominavit, & Ruffinus Epistolas Dionysii Alexandrini de Baptismo ab Eusebio semper nominatas in sua versione libros appellat: Ita Literæ & Tractatus Cypriani ab Episcopis in metallo constitutis confunduntur Ep. 79. *Semper magnis sensibus pro temporis conditione Literis tuis locutus es, Cypriane dilectissime, quibus assidue lectis & pravi corriguntur, & bonæ fidei homines corroborantur; dum enim non desinis Tractatibus tuis sacramenta occulta nudare, sic nos in fide facis crescere, & de seculo homines ad credulitatem accedere: nam quæcunque bona in multis libris tuis intulisti, nescius ipsum te nobis designasti.* Et veteres nunc Epistolas, Libellorum; nunc Libellos, Epistolarum nomine vocabant: *Solet S. Cypriani martyris omne Epistolarum corpus in uno codice scribi*, inquit Ruffinus in Origenis Apologia; sine dubio etiam libellos nomine Epistolarum comprehendens, quoniam ibidem docet huic corpori hæreticos quosdam Tertulliani libellum de Trinitate inseruisse; quod, nisi alii libelli in eodem corpore reperti essent, nunquam fecissent. Sic Tractatum de Lapsis, quem ipse Cyprianus Libellum vocat, Pacianus (licet optime in scriptis Cypriani versatus) Epistolam nominat: *Lege* (inquiens) *totam de Lapsis Epistolam:* ita ille Ep. 3. ad Sympronianum: Quod non aliter intelligi debere ostendit. *Nam quod Cyprianum beatissimum mihi pro contrario Testem proponit, quia in Epistola, quæ de Lapsis est, Moysen & Danielem & Job, orasse pro peccatoribus dicat, nec impetrasse:* de ea enim re latius agit in hoc libello Cyprianus. Similiter Augustinus Tractatum de Unitate, quem ipse Cyprianus Libellum vocat, Epistolam nominat, lib. 2. contra Cresconium cap. 33. *Cui Cyprianus ipse quale testimonium perhibeat, audi ex Epistola, quam de Unitate conscripsit.* Unde Facundus lib. 1. *Quod tamen Joannis Apostoli testimonium B. Cyprianus Carthaginiensis antistes & martyr in Epistola sive Libro, quem de Trinitate* (lege *de Unitate*) *conscripsit, de Patre & Filio & Spiritu S. dictum intelligit.* Rursum D. Augustinus libellum de Zelo & Livore Epistolam appellat lib. 4. de Bapt. c. 8. *Legamus igitur Epistolam Cypriani de Zelo & Livore*, & ex eo libello nonnullis recitatis. *Hæc Verba*, inquit, *ex Epistola omnibus nota, quam vera, quam fortia sint recognoscimus.* Male Coquæus hunc Tractatum Epistolæ nomine insignitum fuisse putavit, quod in secessu scriptus esset; cum in Pace Ecclesiæ sub Valeriano, sed controversia de baptismo hæreticorum gliscente, scriptum eum esse constet. Idem Tractatum de Patientia, & libellum de Habitu Virginum, & Eleemosyna, & de Oratione Dominica,

minica, Epiſtolam vocat, & illum de Mortalitate nunc librum, nunc Epiſtolam appellat: E contra Pacianus Epiſtolam triceſimam vocat Libellum, ad Sympronianum Ep. 3. *Libellum de negatoribus vel lapſis recipiendis Novatianus veſter cum adhuc in Eccleſia degeret, & ſcripſit & ſuaſit & legit.* Hieronymus Epiſtolam ad Jubaianum ſcriptam, lib. adverſus Luciferianos, Libellum indigitat: *Ad Jubaianum quoque de Hæreticis rebaptizandis ſcribens, in fine Libelli ſic locutus eſt.* Et S. Auguſtinus Epiſtolam ad Cæcilium vocat librum; de Doctr. Chriſtian. lib. 4. c. 2. Neque mirum eſt Hieronymum Epiſtolam Cypriani libellum appellaſſe, cum ſuas etiam Epiſtolas ſæpe libellos nominet. Ut in Epiſtola ad Nepotianum; *Scripſi*, inquit, *ad avunculum tuum ſanctum Heliodorum exhortatoriam Epiſtolam:* & non multo poſt addit. *Sed & noſtra, qualiacumque ſunt, ſuſcipe; & libellum hunc libello illius copulato.* Rurſus ad Ruſticum, *Habeant illi ordinem & gradum ſuum; quem ſi tenueris, quomodo in eo vivendum ſit, editus ad Nepotianum liber docere te poterit.* Ita de Epiſtola LXXXIII ad Oceanum data ipſe in Apologia adverſus Ruffinum loquitur, *Habent libellum quem in crimen vocant; ille reſpondeat.*

11. Neque tamen dubitandum eſt, quin a Libellis Epiſtolæ proprie dictæ recte & utiliter ſeparatæ fuerint. Et quidem Remboldus omnium primus Pariſiis Epiſtolas ipſas in Libros diſtinxiſſe fertur; de qua re ſic queritur Eraſmus: *Porro quod in toto opere, neſcio quis, diſſecuit libros, diſtinxit tractatus ab Epiſtolis, tametſi ſciebam inepte factum, tamen diſſimulavi, quod non admodum referat.* Sane quod ad Librorum diſſectionem attinet, erat illa ſatis inepta, quia nullo modo utilis; ſed diſtinctio tractatuum ab Epiſtolis inepta non fuit, ſua enim utilitate non caret. Cum autem nec Epiſtolæ, neque Tractatus in vetuſtiſſimis Codicibus ordine continuo eſſent diſpoſiti, aut certum aliquem locum obtinerent: admodum referebat, ut Epiſtolæ ſecundum varias rerum & temporum circumſtantias ſcriptæ in certum ordinem ad ſua tempora redigerentur. Hoc enim pacto & Epiſtolæ ipſæ multum lucis ſibiipſis affunderent, & hiſtoriæ eorum temporum nimis obſcuræ, enucleandæ atque illuſtrandæ appoſitiſſime inſervirent, & Lectorem in rerum illius ævi notitiam primo quaſi intuitu manuducere viderentur.

12. Vidit hoc vir doctus & diligens Jacobus Pamelius, ideoque quod Paulus Manutius in ordinandis Ciceronis ad Atticum Epiſtolis cum laude præſtiterat, idem in Cyprianicis præſtare conatus eſt. Et huic ſpartæ, quam ſuſceperat adornandæ, magnam adhibuit diligentiam; ſed difficultatibus hiſtoricis oppreſſus, & receptæ pontificum Romanorum Chronologiæ nimis adhærens, etiamſi multa præclare obſervavit, in haud paucis tamen a recto tramite aberravit; quod in vita Cypriani ab ipſo collecta clarius eluceſcit. Ordinem à Pamelio editum aliquoties corrigere conatus eſt Illuſtriſſimus Cardinalis Baronius; ſed non multum præſtitit, & Hiſtoriam pluribus erroribus maculavit. Poſt eum Rigaltius, dum aliud ageret, ſi quando ordinem reſpiceret, nihil bonæ frugis attulit. Poſtremo non inutilem in hoc ordine diſponendo operam poſuit nuper vir doctus Lombertus; ſed niſi admodum fallor, hæc res ulteriorem diligentiam poſtulat, quam in me, propter ſummi Antiſtitis, beatiſſimique Martyris venerandam auctoritatem, & ſcriptorum ejus ſummam in Eccleſia utilitatem, nimis facile ſuſcepi, certe non ſine maxima moleſtia præſtiti; dum & notas omnes temporis in ipſis Epiſtolis & Libellis vel expreſſas vel indicatas excutio; & Imperatorum ac Pontificum Romanorum annos, utpote in hoc negotio maxime neceſſarios, obſervo; & ut amice inter ſe ſingula & cum iis, quæ Cornelius & Pontius & Dionyſius Alexandrinus eodem tempore divulgarunt collata, conſpirare poſſint, ſollicite curo.

13. Quoniam autem ordinem Pamelii aliquoties immutare coacti ſumus, ne id temere a nobis factum eſſe quiſpiam ſuſpicetur, in ipſis Annalibus uniuſcujuſque fere Epiſtolæ meminimus; & hiſtoriam rei geſtæ, quæ occaſionem cuique ſcribendæ præbuit, narravimus; & fontem erroris, quo alii Viri docti videntur eſſe ſeducti, pariter aperuimus. Quinetiam cum Pamelius Cypriani literas omnes in quinque Claſſes diſtribuerit, in quarum tertiam rejecit *Epiſtolas varias, de quibus*, ut ait, *quo tempore ſcriptæ ſint, certi nihil colligere licuit:* Nos eaſdem, quæ quidem octo ſunt, ut inoffenſo pede Lector progrediatur, ad certa loca redigere veriti non ſumus, conjectura ſatis ubique appoſita ducti. Cum enim ille *in pace Eccleſiæ* ſcriptas eas omnes fuiſſe fateretur, & quoniam hiſtoriam illius ætatis nonniſi conturbatam ſecutus eſt, tempora ipſa pacis haud recte diſtingueret, ad quæ loca referri deberent, perſpicere non potuit: ego vero Imperatorum & Pontificum annos rectius diſponens, paciſque & perſecutionis intervalla accuratius diſtinguens, & ipſarum Literarum, quas pro incertis habuit, argumenta penitius introſpiciens, ad ſua tempora ſatis tuto revocaſſe me non dubitavi.

14. Enimvero cum ex tredecim annis hujus vitæ Cypriani, tres præcipui notandi ſint, a morte Fabiani ad reditum Lucii, utpote ad quos major pars Epiſtolarum pertineat; cumque res maximæ de ſede vacante, & ſeceſſu; de perſecutione, & lapſis; de Pontificatu Cornelii, & primo ſchiſmate, primoque Antipapa, hoc triennio circumſcribantur: ad ordinem dilucidius & certius percipiendum, hos tres annos ſuis menſibus diſterminandos curavi; quos partim ex certis Hiſtoriæ monumentis, partim ex conjecturis vel inde, vel ex re nata petitis, collegi. Neque quiſquam nos affectatæ diligentiæ reos peragat, quod ſcripta Cypriani per hæc minora temporis intervalla diſponimus, quaſi pro Annalibus Menologia ſcriberemus. Hoc enim ideo tantum fecimus, ut res ipſæ, ubi rem attingimus, prope poſitæ ſibi invicem lumen præbeant; & ſi quando erramus, error ipſe manifeſtius appareat; & a lectore erudito tum citius detegatur, tum facilius emendetur; utque clare eluceſcat, majus temporis ſpatium non requiri ad res omnes, quæ ſub vacatione ſedis & pontificatu Cornelii, ad reditum uſque Lucii contigere, explicandas; quam triennii, quibus enarrandis alii quadriennium, alii fere quinquennium, neceſſario tribuendum eſſe putaverunt; unde maxima perturbatio in ſequentia tempora redundavit.

An-

Annales Cyprianici.

A. D. CCXLVI. *Præſente & Albino.* COSS. *Period. Jul.* 4959.

ERAT in Africa vir haud obſcurus, qui & Cyprianus, & Taſcius vocabatur, ut ſeipſum nominat Epiſtola ad Pupienum; & ut eum nominaſſe Proconſulem, tradunt Acta paſſionis; & populum præterea Carthaginienſem, Pontius. Unde decretum quod hactenus Gelaſio Papæ tributum eſt: *Opuſcula Tatii Cypriani Apocrypha.* Hic autem *poſtquam magnam ſibi gloriam ex artis oratoriæ profeſſione quæſierat*, ut loquitur Lactantius, ad fidem Chriſtianam converſus eſt: unde S. Auguſtinus, *Nonne aſpicimus quanto auro, & argento, & veſte ſuffarcinatus exierit ex Ægypto Cyprianus doctor ſuaviſſimus, & martyr beatiſſimus.* Et quidem in ipſa urbe Carthagine fidem ſuſcepit, ut ipſe teſtatur Epiſtola ad Clerum Carthaginienſem data, dum ait. *Ubi enim mihi aut melius poſſit eſſe, aut lætius, quam illic, ubi me Deus credere voluit & creſcere?* Unde legimus apud Suidam, Καρχηδὼν, ἡ Ἀφρικὴ, ἐξ ἧς ὡρμᾶτο ὁ μέγας Κυπριανός. Converſus autem eſt opera Cæcilii presbyteri Carthaginienſis, qui eum ad agnitionem veræ divinitatis, a ſeculari errore correxit, cum *prius idololatriæ aſſertor fuiſſet*, ut teſtatur Hieronymus. Unde quaſi in familiam divini ſenis aſſumtus prænomen Cæcilii poſtea ſortitus eſt. Ut patet ex forma Proſcriptionis. *Si quis tenet vel poſſidet de bonis Cæcilii Cypriani Epiſcopi Chriſtianorum:* quod & Hieronymus teſtatur. Hunc Cæcilium fuiſſe aliquando Diadumeni Imperatoris Magiſtrum, inanis Baronii conjectura eſt; cum Afer ille rhetor nec Cæcilius nec Cæcilianus apud Capitolinum, quem unicum pro ſua ſententia adducit; ſed Cælianus ſcribatur etiam in omnibus vetuſtis membranis teſte Caſaubono. Idem Cardinalis jam ſenem ad Chriſtum eſſe converſum Cyprianum docet; cum Pontius, quamvis per tredecim ferme annos poſt converſionem multa ac dura paſſus ſit, nunquam ſenectutis mentionem faciat. Adhibet quidem Baronius Cypriani teſtimonium ad hanc rem minime idoneum; Ita enim ipſe ad Donatum: *Qui poſſibilis, aiebam, eſt tanta converſio, ut repente & perniciter exuatur quod genuinum ſitu materiæ naturalis obduruit, vel uſurpatum diu ſenio vetuſtatis inolevit.* ubi ſummus ille Orator non de ſua ætate, ſed de conſuetudine peccandi longo uſu roborata, loquitur. Sane Pontius narrat fuiſſe illi contubernium Cæcilii & ætate tunc, & honore presbyteri; quod indicat Cyprianum ipſum eo tempore ut non honore, ita nec ætate fuiſſe presbyterum, hoc eſt, ſenem.

II. Dum Cyprianus pro Eccleſiæ more adhuc Catechumenus erat; ſive ut loquitur Pontius, *inter fidei ſuæ prima rudimenta, operam dedit ut continentiam tueretur:* unde porro Cardinalis obiter tradit eum tunc ſeculo nuncium remiſiſſe; cariſſima conjuge & dulciſſimis liberis, commendatis illis Cæcilio presbytero, relictis; eminentioris vitæ iter confeſtim arripuiſſe. Qua obſervatione, & id quod falſum eſt, aſſerit; & quod verum eſt, diſſimulat. Nihil de uxore, aut liberis Cypriani dixit Pontius; nihil ipſe, aut alius quiſpiam; uxoratum quidem fuiſſe unquam, non conſtat. Loquitur quidem Pontius de uxore & liberis Cæcilii, quos ille uſque ad vitæ extremum diem ſecum habuit, licet presbyter eſſet. *Denique*, inquit, *ille* (nempe Cæcilius) *demulſus ejus* (ſcilicet Cypriani) *obſequiis, in tantum dilectionis immenſæ merito provocatus eſt, ut de ſeculo excedens, arceſſitione jam proxima commendaret illi* (nempe Cypriano) *conjugem & liberos ſuos; & quem fecerat de ſectæ communione participem, poſtmodum faceret pietatis hæredem.* Hæc Pontius de conjuge & liberis, non Cypriani; ſed Cæcilii, qui Cyprianum Chriſtianum fecerat. Atque hunc locum ita intelligi debere, tum res ipſa, tum verba præcedentia perſpicue demonſtrant. Erant quippe tunc temporis, quemadmodum antea, presbyteri in Eccleſia Africana conjugati, ut hic Cæcilius, & Novatus qui uterum uxoris calce percuſſit; quibus addi fortaſſe debent Felix cum uxore Victoria; & Numidicus, qui uxorem adhærentem lateri ſuo concrematam lætus aſpexit ipſe ſemiuſtulatus; quod hinc obſervari noluit Cardinalis. Quod nec alii obſervare voluerunt, qui affirmare non dubitant, Epiſcopos, presbyteros, & diaconos ex Eccleſiæ diſciplina, uſu ab Apoſtolicis temporibus derivato, firmata; perpetuam continentiam ſervaſſe. Cyprianus quidem continentiam a primordio fidei ſuæ imprimis tueri ſtuduit, antequam de ſacris Ordinibus cogitabat, quod ei majori laudi fuiſſe putandum eſt, ſi in virili & florente ætate fidem ſuſceperit, non in ſenectute, ut exiſtimavit Baronius; nec illud tantum tam mature præſtitit, ſed etiam tum diſtractis rebus ſuis, ad indigentiam pauperum ſuſtentandam tota prædia pretio diſpenſavit; etiam hortos ſuos vendidit, qui poſtea Dei indulgentia reſtituti ſunt: unde Pontius, *Quid autem circa pauperes Epiſcopus faceret, quos catechumenus diligebat?*

III. Hæc ante hujus anni Paſcha contigiſſe puto, dum inter catechumenos manſit Taſcius Cyprianus; baptizatus autem videtur inter Paſcha & Pentecoſten. Nam ut obſervat Tertullianus presbyter Africanus, *Diem baptiſmo ſolenniorem Paſcha præſtat, cum & paſſio Domini, in quam tinguimur, adimpleta eſt. Exinde Pentecoſte ordinandis lavacris latiſſimum ſpatium eſt. Quo & Domini reſurrectio inter diſcipulos frequentata eſt.* Ubi Pentecoſte non unum tantummodo diem denotat, ſed quinquaginta dies a Paſchate uſque ad feſtum Pentecoſtes incluſive numerando clare complectitur: quo temporis ſpatio catechumeni, ſive adulti ad Chriſtianam fidem converſi & inſtituti, legitimo & ſolenni baptiſmo tingi ſolebant. Quæ de aliis paucis diebus, quibus illud ſacramentum in aliquibus Eccleſiis ſolenniter celebrari ſolebat, afferri poſſunt exempla, ætate Tertulliani longe poſteriora ſunt. Quare intra hoc temporis ſpatium ordinandis lavacris in Eccleſia Africana deputatum, Cyprianum ſolenniter baptizatum fuiſſe perquam credibile eſt; & ab illo ſanctiſſimo lavacro novi natalis aſcendentem *primas manus apud matrem cum fratribus aperuiſſe*, ut idem Tertullianus loquitur.

IV. Nec Cyprianus poſt baptiſmum diu ſilere, aut artem, qua tantopere excelluit, celare potuit. Sub autumno enim hujus anni ſcripſiſſe videtur Epiſtolam, ſive Libellum potius, ad Donatum & in Oratoria profeſſione & in baptiſmo ſocium; cujus exordium ita celebrat Ruffinus Prologo in Origenis Homilias in Numeros. *Utar verbis tibi, Frater, beati martyris; Bene admones, Donate cariſſime.* In quo opuſculo Chriſtianæ religionis vim atque virtutem mire extollit, & ſtylo plane oratorio depingit. Tempus anni ipſe indicat, dum *indulgente vindemia*, & *ad lenes auras blandientis autumni* ſe ſcripſiſſe memorat. Quamvis enim certo id colligi ex his verbis non poteſt, ſi modum ſcribendi conſideremus, cui licentia concedi ſolet quodvis anni tempus rhetorice deſcribendi; haud tamen diu poſt baptiſmum ſuum hæc ab eo ſcripta eſſe autumo, tum quod baptiſmum tanquam præcipuam orationis partem proponit; tum quod illam ita propoſitam verbis quamplurimis & ſententiis artem ipſam quam nuper excoluerat nimis redolentibus proſequitur; tum denique quod S. Auguſtinus primum hoc ejus opus fuiſſe indicat; dum reliquas, *conſequentes literas* appellat, de doctrina Chriſtiana, l. 4. c. 1. Quare hoc opuſculum ſcripſit, aliaque multa fecit adhuc plebeius; quæ nos ignorare voluit Pontius.

A. D. CCXLVII. *Philippo Imp.* II. & *Philippo Cæſ.* COSS. *Period. Jul.* 4960.

DIonyſius, alius Rhetor apud Græcos ſane præclarus, & Origenis aliquando diſcipulus, (cujus in his Annalibus ſæpe mentio facienda eſt) fit Epiſcopus poſt Heraclam Alexandrinus. Euſebius Hiſt. lib. VI. c. 35. *Anno Philippi tertio, cum Heraclas poſt ſedecim præſidentiæ annos obiiſſet, Epiſcopatum Alexandrinæ Eccleſiæ ſuſcipit Dionyſius.* In Chronico quidem, anno Philippi quinto hæc aſſignat, ſed errore manifeſto; dum ſeptem annos imperii Philippo tribuit, qui quinque tantum integros imperavit, ut poſtea probabitur. Et ipſe Euſebius Hiſt. lib. VII. cap. 28. tradit Dionyſium obiiſſe duodecimo anno Gallieni, cum ſeptendecim annis Alexandrinæ Eccleſiæ præfuiſſet. Cui merito hic credendum eſt; quia rerum Alexandrinæ Eccleſiæ eo ſeculo maxime peritus fuiſſe cenſendus eſt, propter ea quæ tunc Origeni ſuo contigerunt. De annis ſeptendecim conſentit Indiculus Nicephoro tributus, qui hic obiter emendandus eſt. Nam in editione Pariſienſi ex codice valde corrupto facta, legimus; Δημήτριος ἔτη ί. Ἡρακλᾶς ἔτη μγʹ. pro quibus omnino legendum eſt, ex codice MSo. Londinenſi. Δημήτριος ἔτη μγʹ. Ἡρακλᾶς ἔτη ις. *Demetrius annis* 43. *Heraclas annis* 16. Male in Verſione Euſebii Ruffiniana, *Heraclas apud Alexandriam ſexto anno Epiſcopatus ſui diem obiit.* pro *decimo ſexto.* Male Baronius ex alia verſione legebat *undecim annis* pro *ſedecim.* Tunc autem ſequitur, in MSo. Διονύσιος ὁ ἐπὶ Βαλλεριανοῦ βασιλέως ἐξορισθεὶς, ἔτη ιζʹ. *Dionyſius, qui ſub Imperatore Valeriano in exilium actus fuit, annis* 17. Hic igitur Dionyſius, Cypriano ſynchronus, arte oratoria pariter clarus, iiſdem perſecutionibus exagitatus, paribus exiliis multatus, iiſdem fidei controverſiis immiſtus, literis ad eoſdem Præſules & Presbyteros Romanos datis, certiſſimum rebus Cyprianicis teſtimonium præbuit; nobiſque etiamnum ejus Fragmenta ab Euſebio conſervata, maxime exploratam iſtarum perſecutionum diſtinctionem, & Imperatorum erga Chriſtianos animum aut benevolum aut exulceratum repræſentant; quæ ſunt ad horum temporum intervalla rite diſterminanda, prorſus accommodatiſſima.

II. Cyprianus hoc etiam anno multa adhuc plebeius fecit; & quidem, ut puto, Libellum de Vanitate idolorum conſcripſit; tum quod illius non meminit Pontius dum ſeceſſum Epiſcopi ſui excuſat; tum quod tales libri Apologetici pro Chriſtianis adverſus Gentes à viris eruditis ad fidem converſis ſcribi ſolerent. Nam omnibus catechumenis & recens baptizatis, ut hoc ipſo tempore contra Celſum ſcribit Origenes, vanitas idolorum inculcari ſolebat, ἐπὰν καὶ τοῖς πρώτοις εἰσαγομένοις καταφρόνησιν μὲν εἰδώλων καὶ πάντων δὲ ἀγαλμάτων ἐμποιήσωμεν, & ipſa Libelli textura, qui dum tria capita perſequitur, nihil in illis ſingulare habet; non alii quam huic tempori eum aſſignandum eſſe per ſe oſtendere videatur. Denique de hoc argumento quam primum ſcribere voluiſſe videtur Cyprianus, quod ipſe antea idololatriæ aſſertor fuiſſet, ut tradit Hieronymus.

III. Sub finem hujus anni, menſe, ut opinor, Decembri, presbyter factus eſt; & multa quidem presbyter fecit, ut teſtatur Pontius. Aliquandiu igitur presbyteratus ordine gaviſus eſt, antequam ad Epiſcopatum evectus eſt. Unde Hieronymus in Catalogo, *Poſt non multum temporis electus in presbyterum, etiam Epiſcopus Carthaginenſis conſtitutus eſt.* Uti Euſebius in Chronico, *Cyprianus, primum rhetor, dein presbyter, ad extremum Carthaginienſis Epiſcopus, martyrio coronatur.* Quæ & ex Euſebio, ſive Hieronymo, tum Proſper, tum Caſſiodorus pariter exhibent. Et tamen D. Blondellus in Apologia pro ſententia Hieronymi contra expreſſam de Cypriano Hieronymi ſententiam, docere Pontium tradit, Cyprianum mox a ſacro lavacro ad Epiſcopalem thronum raptum eſſe: cum Pontius cujus *egregium volumen* & vidit & laudavit Hieronymus, diſerte doceat, poſt baptiſmum multa eum adhuc plebeium, antequam ſcilicet presbyter factus eſt, multa jam presbyterum feciſſe, nempe antequam Epiſcopus conſtitutus eſt. Mirum enim eſt, quod hic comminiſcitur Blondellus, tradidiſſe Pontium: *Vitæ Cypriani a baptiſmo ſtatum bipartitum; primum inter plebeios, ſecundum in presbyterio;* quaſi Epiſcopatum presbyterii nomine ſignificaſſet, quod apud veteres prorſus inauditum eſt; ſed & verba Pontii, quæ huc trahit, plane contrarium evincunt; *presbyterium & ſacerdotium ſtatim accepit;* non tantum *presbyterium*, ſed & *ſacerdotium.* Illis enim verbis duo ordines ſive gradus aperte ſignificantur atque plane diſtinguuntur; quorum unum poſt alterum ſtatim obtinuit. Per presbyterium enim, presbyteratus ordinem ſive presbyterorum conſortium; per ſacerdotium, Epiſcopatum hic intelligi pro certo haberi debet. Eum ſenſum verba proxime ſequentia omnino poſtulant, *Quis enim non omnes honorum gradus crederet tali mente credenti?* Pontius etiam ipſe mentem ſuam paulo inferius clarius adhuc explicat, cum de proſcriptione Cypriani poſt Epiſcopatum loquens ait, *Potuiſſet quidem tunc pro velocitate qua ſemper omnia conſecutus eſt, etiam martyrii circa eum debita corona properare.* Quis enim non videt, hanc velocitatem qua *ſemper omnia* conſecutus eſt, ad *omnes honorum gradus*, quos eum ſtatim accepiſſe ante dixerat, ſignanter reſpicere? Neque etiam dubito quin inter illos omnes gradus, diaconatus numerari debeat, licet eum nec Pontius, nec alius quiſpiam diaconum fuiſſe diſertis verbis teſtetur. Nam & vetus conſuetudo quæ tunc in Eccleſia viguit hoc etiam poſtulat; idemque mihi innuere videntur obſcura illa verba, *Erat ſane illi, etiam de nobis, contubernium viri & laudabilis memoriæ Cæcilii, & ætate & honore presbyteri.* Cum enim illa ſcripſerit Pontius, qui diaconus tantum fuit, *etiam de nobis* aliter interpretari non poſſum quam etiam cum diaconus, ſive de noſtro ordine fuit. Quare circa finem hujus anni ordinem presbyteratus adeptum eſſe Cyprianum, aut pro certo, aut pro veriſimillimo habendum eſt.

S. Cyprianus hoc anno non pauca ex multis presbyter fecit; & cum jam studio Scripturarum maxime incubuisset, multa ad veterum exempla justorum imitatione consimili prosecutus est. Ita cum Jobum diligenter legisset, omniaque ejus opera sermone usitato recitasset, *Hæc debent facere, dicebat, qui Deo placere desiderant*. eodem tempore scripsisse videtur libros duos Testimoniorum adversus Judæos ad Quirinum; paulo post etiam tertium ab Augustino bis laudatum.

II. Hucusque intervalla temporis ex conjectura tantum disposui, eamque ex solis Pontii verbis cepi, qui tradit Cyprianum postquam Christianam fidem amplexus est, multa adhuc plebeium, multa jam presbyterum fecisse; quibus faciendis ad minimum biennii spatium tribuendum esse censui. Eundem autem cum doceat presbyterium *statim* accepisse, & ad Episcopatus gradum *adhuc neophytum*, & ut putabatur, *novellum* electum esse, Catechumenum eum integro triennio ante Episcopatum non putavi statuendum. Quæ autem hæc sequuntur multo certiora sunt omnia. Hoc enim anno jam adulto S. Cyprianus presbyter, Episcopus Carthaginiensis constitutus est. De tempore certiores ipse nos facit, dum in Epistola quinquagesima nona ad Cornelium sub initio persecutionis Galli *A. D.* CCLII. mense Julio data, se *plebi suæ in Episcopatu quadriennio jam probatum* scribit. Et quidem sub his Consulibus Philippo III. & Philippo II. Episcopum eum ordinatum esse docent Pamelius Baroniusque; & hoc anno æræ vulgaris CCXLVIII. Petavius, Bucherius, Ricciolius, Labbeus, & Lombertus. Quibus hic plane assentior, ut Episcopatum Cyprianus toto decennio tenuerit.

III. Decessor ejus a nemine nominatur; ex ipso tamen recte colligitur Donatum quendam, de quo nusquam alibi legimus, in Episcopatu proxime præcessisse. Cum enim ad Cornelium scribat Privatum hæreticum *Antecessorum etiam nostrorum (quod & vestram conscientiam non latet) Fabiani & Donati literis severissime notatum fuiße*, innuere videtur Donatum antecessorem suum fuisse, quemadmodum Fabianus Cornelii antecessor fuisse noscitur. Quem tamen locum aliter exposuisse mihi videtur Vir doctissimus Lucas Holstenius, dum Episcopos ante Cyprianum Carthaginienses tres enumerat, Agrippinum, Fabianum & Donatum; non enim aliunde, quam ex hoc loco colligere potuit Fabianum aliquem in cathedra Carthaginiensi ante Cyprianum sedisse. Ita igitur verba præcedentia interpretatus est, ut Cyprianus tum Fabianum, tum Donatum antecessores suos vocaverit, & utrumque Carthagine ante se sedisse innuerit. Quam interpretationem licet novam & inexspectatam firmare tamen videntur verba Cypriani plane similia, Epistola ad Stephanum Papam, *Servandus est enim antecessorum nostrorum beatorum Martyrum Cornelii & Lucii honor*; horum enim uterque Stephani decessor fuit, neuter Cypriani. Quocunque modo sumas, certe in Donati locum successit Cyprianus. Neque obstat S. Augustinus, qui lib. 2. de Baptismo cap. 27. Agrippinum prædecessorem vocat; sed potius alium aliquem, Donatum scilicet, decessorem ejus, Agrippinum autem prædecessorem fuisse innuit; Ut Siricius Papa in Epistola ad Himerium Tarraconensem, Damasum decessorem, Liberium prædecessorem suum vocat: Eam mentem fuisse Augustini, ipse lib. 3. cap. 12. his verbis ostendit: *Cur enim Jubaianus de novitate turbaretur, ut eum per auctoritatem Agrippini sanari oporteret, si ab Agrippino usque ad Cyprianum hoc tenebat Ecclesia?* Dum enim loquitur de tempore *ab Agrippino usque ad Cyprianum* clare significat, Cyprianum Agrippino proxime haud successisse. Summo sane populi consensu & ardore, mortuo Donato, ad Episcopatum postulatus est S. Cyprianus: *Quidam tamen illi restiterunt*, ut ait Pontius; Ipse autem Episcopatum antiquioribus cedens recusavit, & ut evitaret, *humiliter secessit*. Salmasius quidem in Notis ad Historiam Augustam pro *secessit* legit *se gessit* plane contra mentem Diaconi, qui statim plebem eum *tunc latentem* flagitasse tradit: Secessit itaque latuitque, cum ad Episcopatum postulabatur.

IV. Ab initio Episcopatus ejus duo præcipue veniunt notanda. Primum, quod cum neophytus & novellus putaretur, statueret nihil agere sine consilio cleri & consensu populi sui. Secundum, quod disciplinæ divinitus traditæ, quam *Pax longa* a Maximini vel etiam Severi tempore *corruperat*, inprimis studeret & inserviret: Quorum exempla haud pauca & hic & proximus annus suppeditabit, reliqui autem cumulate referent. Pacem hanc longam optime interpretatur Sulpicius, *Severo imperante Christianorum vexatio fuit: Interjectis deinde annis* VIII *&* XXX *pax Christianis fuit, nisi quod medio tempore Maximinus nonnullarum Ecclesiarum clericos vexavit.* Certe hæc Epocha recte huic tempori & loco convenire videtur; cum ab initio Antonini Caracallæ tot fere anni ad imperium Decii effluxerint. Localis autem Maximini persecutio in Africa vix obtinuisse, aut non multum invaluisse putanda est; quia Afri ejus imperio maxime restiterunt. Et Gordianus tunc Africæ Proconsul fuit, *adnitentibus cunctis qui Alexandri*, Imperatoris Christianis amicissimi, *imperium etiam in Africa clarum, per Proconsulis dignitatem haberi atque esse voluerunt*, ut observat Capitolinus.

V. Hoc etiam anno sub exordio Episcopatus sui S. Cyprianus, dum continentiæ maxime studeret, & disciplinæ inserviret, scripsit præclarum illud Opusculum de Habitu Virginum, quod Hieronymus ad Eustochium, *Beati Cypriani egregium volumen* vocat. Stylus enim hujus Tractatus ad priorem proxime accedit; & omnium Sermonum Episcopalium omnino primus fuisse videtur; in quo auctoritatem suam & indicare & dissimulare voluit, ut cum de virginibus ait, *Ad has loquimur, has adhortamur, affectione potius quam potestate.* Postea clarius Episcopum prodit, dum se virginum parentem agnoscit. *Audite igitur, virgines, ut parentem; audite, quæso, vos docentem pariter ac monentem.* Sed hunc Tractatum hoc anno, tam mature, ante persecutionem, & ante secessum scriptum fuisse negare videtur Pontius, qui dum secessum Antistitis sui magna industria & arte excusat; omnia fere ejus Opuscula adeo Ecclesiæ necessaria enumerat, eorum argumenta breviter perstringens; quasi ea omnia, postquam secesserat, scripta fuissent. Quomodo enim utilitas ullius libri, qui ab ipso ante ortam persecutionem exaratus fuerat, secessum ejus, fervente persecutione, excusare potuit? Veruntamen Pontius mihi videtur pro sua facultate rhetorica, etiam illa quæ prius scripta sunt, quod essent valde illustria, minime præterire voluisse. Sane illud quod primo loco commemorat: *Quis emolumentum gratiæ per fidem proficientis ostenderet?* ad nullum alium tractatum pertinet, quam eum ipsum quem primo loco scripsit ad Donatum. Unde idem similiter judicandum est de eo quod secundo loco ponit: *Quis virgines ad con-*

congruentem pudicitiæ disciplinam, & habitum sanctimonia dignum velut frænis quibusdam lectionis dominicæ coërceret? illud etiam secundo loco, & ante secessum exaratum esse. Quæ duo si tanquam valde illustria, & quæ prætermitti nullo modo debuerant hic posita esse censeantur; reliqua quæ sequuntur, tempori optime respondebunt, quod vel in secessu vel postea transactum est: *Quis doceret pœnitentiam lapsos, veritatem hæreticos, schismaticos unitatem?* Ab his enim verbis si incipias, clare procedunt omnia.

A. D.	*Æmiliano & Aquilino,*	*Period. Jul.*
CCXLIX.	COSS.	4962.

VEra & accurata hujus anni historia maximi momenti est ad reliquam Cypriani vitam recte intelligendam; adeo ut ad cætera temporum intervalla debito ordine disponenda, & Imperatorum Pontificumque Romanorum annos disterminandos, quasi pro fundamento haberi debeat. Hujus autem historiæ series ex Dionysii, Alexandrini tunc temporis Episcopi, testimonio extra omnem aleam posito & certissime & facillime colligi potest. Ille enim in Epistola ad Fabianum Antiochenæ Ecclesiæ Antistitem sub imperio Decii scripta, narrat persecutionem Alexandriæ ex motu populari ortam esse: quales motus in ea urbe frequentes fuisse ex quacunque vel levissima causa aliunde notissimum est. Hanc autem persecutionem popularem integro anno ante edictum Decii contigisse ait, cum aliæ Ecclesiæ alta pace sub Philippo fruerentur. Ita ipse apud Eusebium lib. 6. cap. 41. ὀυκ ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ προστάγματος ὁ διωγμὸς παρ' ἡμῖν ἤρξατο· ἀλλὰ γὰρ ὅλον ἐνιαυτὸν προὔλαβε. *Nequaquam ex Imperatoris edicto persecutio apud nos cœpta est; quippe quæ integro anno anteverterat.* Hæc disertius adhuc a Dionysio explicantur, verbis de incerto auctore hujus præviæ persecutionis proxime sequentibus, nondum recte intellectis. Καὶ Φθάσας ὁ κακῶν τῇ πόλει ταύτῃ μάντις καὶ ποιητὴς, ὅστις ἐκεῖνος ἦν, ἐκίνησε καὶ παρώρμησε καθ' ἡμᾶς τὰ πλήθη τῶν ἐθνῶν. Hinc enim Magum quendam populum Alexandrinum instigasse vult Baronius, & quidem eum ipsum qui postea Valerianum adversus Ecclesiam concitavit: sed vatem & poetam potius eum fuisse statuit Valesius, quia poetæ cum vatibus magnam habent societatem, & Ægyptii poetica delectabantur: unde ea verba sic transtulit. *Etenim infaustus quidam vates & poeta, quisquis ille fuit, commoverat jam antea atque incitaverat adversus nos gentilium turbas.* Sed neuter mentem magni illius Rhetoris assecutus est. Tu simpliciter verte, *Et prævertens malorum huic urbi vates & auctor, quisquis ille fuit, commovit & incitavit adversus nos gentilium turbas.* Hoc enim voluit, nescio quem, priorum civitati malorum auctorem fuisse sub Philippo, futurorum autem sub Decio vatem: qua occasione arrepta, luculentam rerum, quæ hoc anno in imperio Romano contigerunt, obiter historiam texit: quam alibi certo temporis intervallo signatam vix reperies, quæque hic haud immerito explicanda est.

II. Etenim hæc persecutio Alexandriæ sub imperio Philippi Christianis maxime benigno, ex motu populari & tumultuario orta, referente Dionysio, ἐπιπολὺ, hoc est, *diu*, non *diutissime*, (ut Valesius) duravit. Usque ad festum Paschatis edictum Decii præcedentis certe sæviit. Tamdiu durasse Dionysius ipse indicat, in Epistola Paschali, apud Eusebium lib. 7. cap. 22. *Multa quidem & acerba ante hanc calamitatem nobis contigerunt*, πρῶτον μὲν ἡμᾶς ἤλασαν, καὶ μόνοι πρὸς ἁπάντων διωκόμενοι καὶ θανατούμενοι ἑορτάσαμεν καὶ τότε. *Primum quidem nos expulerunt; cumque soli ab omnibus fugaremur, & morti exponeremur, etiam tum festum celebravimus*, Paschale scilicet de quo agit. Hæc sane de hac persecutione populari, quæ prima sub Dionysio fuit, & solos spectabat Alexandrinos, omnino intelligenda sunt, ut recte animadvertit Valesius: in qua adhuc durante, Confessores Alexandrini urbe pulsi & fugati, in ipsa solitudine festum Paschale celebrabant. Sed hæc persecutio paulo post Pascha cessavit. Orta enim inter ipsos Gentiles seditio persecutionem eam popularem repressit. Διαδεξαμένη δὲ τοὺς ἀθλίους ἡ στάσις καὶ ὁ πόλεμος ὁ ἐμφύλιος τὴς καθ' ἡμῶν ὠμότητα πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ἔτρεψεν. Ubi pro ἀθλίους mallem legere ἄθλους, quæ vox agonibus seu certaminibus & passionibus martyrum frequenter attributa est, & in hac ipsa Epistola postea ita usurpatur, ut sensus sit, *Excipiens autem hos agonas seditio cum civili bello, crudelitatem contra nos in ipsos mutuo convertit.* Id enim διαδέχεσθαι postulat, quod successionem significat: quæ quidem hoc loco non personas, sed res spectat. Verum quocunque modo legas, seditio cum civili bello insperato exorta persecutioni huic populari, quæ integro anno ante edictum Decii eruperat, post Pascha finem imposuit.

III. Seditio autem illa quæ persecutionem Alexandrinam tunc temporis sedavit, πολλῶν κατὰ ταυτὸν ἐμπεσουσῶν ταραχῶν τοῖς πράγμασιν, ut loquitur Zosimus extitit: & civile illud bellum spectat ad Jotapianum in Oriente, & Marinum in Occidente, & quæ exinde sequebantur. Nam sub Philippis hoc anno Orientales milites Jotapianum ad imperium evexerunt, legiones autem Mœsiæ & Pannoniæ Marinum: unde in nummis legitur, *Imp. C. P. Carvil. Marinus Aug.* Sed neuter imperio diu gavisus est; Τοῦ Ιωταπιανοῦ τε καὶ Μαρίνου σὺν οὐ πολλῷ πόνῳ καθαιρεθέντων, ut idem Zosimus testatur. Quo tempore Christiani Alexandriæ paululum respirarunt, ut ait Dionysius; qui adhuc progreditur & rerum in Rep. statum sic describit. Εὐθέως δὲ ἡ τῆς βασιλείας ἐκείνης εὐμενεστέρας ἡμῖν μεταβολὴ διήγγελται. *Subito autem imperii illius erga nos benignioris mutatio nuntiata est.* Et mutatio illa non *animi mutatio* fuit, ut male locum explicat Baronius, sed, ipsius imperii ex subita Imperatorum nece. Decius enim, sublato Marino, ad Pannonicas legiones castigandas à Philippo missus, in Pannonia renuntiatus est Imperator ab exercitu. Qui purpura indutus, Philippum seniorem adversus eum cum ingenti exercitu contendentem commissio prælio occidit Veronæ; post quem Philippus junior occisus est Romæ, & proinde Decius se Imperatorem & Consulem renunciavit. Hæc erat benignioris erga Christianos imperii mutatio, cujus ad Alexandrinos fama perlata, gravissimæ Christianis minæ intentabantur. Hucusque Dionysius, Episcopus ea tempestate Alexandrinus, rerum suæ Ecclesiæ testis omni exceptione major,

IV. Hæc autem omnia hoc anno CCXLIX. Persecutionem Decianam præcedente, Æmiliano & Aquilino Coss. contigisse pro certo haberi debet; quia Dionysius tum persecutionem popularem, tum respirationem, tum civile bellum, tum imperii mutationem, tum minas intentatas, tum edictum Imperatoris intra unius integri anni spatium clare compingit. Unde minime audiendus Lydiatus nostras, qui anno priore, duobus Philippis Coss. Jotapianum & Marinum Imperatores appellatos esse; & utroque Philippo occiso, Decium hoc anno circa mensem Martium imperium obtinuisse tradit. Neque vero admittenda hic sententia Calvisii, qui Philippos periisse statuit A. D. CCL. Decio & Grato Coss. anno Imperii sui septimo: multo minus illa Baronii, qui tumultum

multum hunc ad annum sequentem, Decio & Grato Coss. rejicit, & manifesto biennii metachronismo, tandem sub Consulatu utriusque Decii utrumque Philippum periisse, & Decium in Imperio successisse dicit; eo ipso anno quo non uterque Philippus, sed uterque Decius periit. Nobis interim demonstrandum est, secundum historiam ex Dionysio delineatam, hoc ipso anno periisse Philippos, imperasse Decium. Quod ad hos Annales recte disponendos perquam necessarium est. Gesta enim Cypriani ab initio fere imperii, atque adeo persecutionis Decianæ procedunt. In qua Epocha quisquis fallitur, ut in historiæ hujus serie semper oberret necesse est. In Codice Justinianeo extat Rescriptum lib. IV. tit. 16. cum hac inscriptione, *Imp. Decius A. Thelemachæ*; cui subscribitur, *P. P.* XIV. *Kal. Novemb. Æmiliano & Aquilino Coss.* Unde clare constat Decium hoc ipso anno mense Octobri pro Imperatore & Augusto habitum agnitumque fuisse. Et quidem ante hunc annum pariter constat eum ad imperium minime evectum esse. Nam in eodem Codice Justinianeo extat etiam Constitutio lib. IX. tit. 32. cum hac Inscriptione, *Philippi A. A. & C. C. Basiliæ*; & hac subscriptione, *P. P.* X. *Kal. Martii, Æmiliano & Aquilino Coss.* Imo & alia Constitutio illa posterior lib. VIII. tit. 56. *Imp. Phil. A. Cosmino, Dat.* XV. *Kal. Julii, Æmiliano & Aquilino Coss.* Mense igitur Junio istis Coss. adhuc imperabant Philippi, ante Octobrem perierunt. Quæ cum sint per se certissima, ulterius tamen confirmanda sunt propter sententiam Illust. Annalistæ, qui omni genere Chronographiæ putavit se probasse occisos esse Philippos, & subrogatum Decium sub Consulatu utriusque Decii, hoc est, biennio postea; quo argumento omnia conturbavit.

V. Quapropter primo statuendus est annus, quo Philippus, occiso Gordiano, imperium arripuit. Quod ab eo factum sub Consulatu Arriani & Papi (A. D. CCXLIII) circa mensem Septembrem tradit Lydiatus; & inde imperium Philippi septem Consulatus attigisse colligit; sed aperte fallitur. Extant enim Constitutiones à Gordiano datæ post mensem Septembrem in Codice Justinianeo; prima XII. *Kal. Novemb.* lib. 6. tit. 50. secunda VIII. *Cal. Novembr.* lib. 5. tit. 62. tertia XVI. *Cal. Dec.* lib. 4. tit. 14. omnes *Arriano & Papo Coss.* Mense igitur Novembri ejus anni adhuc imperabat Gordianus. Sed nec eo anno periit. Duæ enim Constitutiones etiam extant, prima VIII. *Id. Janu.* lib. 9. tit. 2. secunda *Idibus Januarii*, lib. 6. tit. 10. utraque *Peregrino & Æmiliano Coss.* Constat itaque Gordianum in imperio fuisse sub initio eorum Consulatus, A. D. CCXLIV. Unde Onuphrius, & post eum alii, illis Coss. mense Martio periisse Gordianum, successisse Philippum statuunt haud immerito. Extat enim Constitutio Philippi Codice 2. tit. 4. *Pridie Cal. Aprilis*, aliaque Cod. 3. tit. 43. *P. P. II. Idus Martii*, utraque *Peregrino & Æmiliano Coss.* Dissimulandum interim non est, extare etiam in eodem Codice, lib. 6. tit. 20. sub nomine Gordiani *A. Claudio Dat.* VII. *Kal. Maii*, *Peregrino & Æmiliano Coss.* Sed cum duæ Constitutiones Philippi tot diebus præcesserint, & tertia mox sequatur VI. *Idus Maii*, lib. 9. tit. 34. omnino in illa Gordiani pro *Maii* legendum est *Martii*. Illa autem correctione admissa, Gordianus periit & imperavit Philippus inter diem vicesimum tertium Februarii, & decimum tertium Martii, Peregrino & Æmiliano Coss. A. D. CCXLIV. Probatum autem est ante, Decium occisis Philippis imperium occupasse, Æmiliano & Aquilino Coss. A. D. CCXLIX. & quidem ante mensem Octobrem. Non plures igitur annos quam quinque integros imperavit, neque plures quam sex Consulatus attigit Philippus.

VI. Hæc præterea confirmanda sunt consensu Romanorum Historicorum maxime unanimi. *Philippi duo*, inquit Eutropius, *annis quinque imperaverunt.* Victor Schotti *annos potentiæ quinque egere.* Victor alter, *Philippus imperavit annos quinque*; nempe præter menses aliquot quos illi omisisse videntur, quia Jotapianus & Marinus & Decius sumta purpura postremos imperii menses, & si Zonaræ credamus, cui fidem nummi faciunt, priores Marcus & Hostilianus occuparunt. Romanis Historiæ scriptoribus usquequaque consentiunt inscriptiones numismatum; quæ annos Tribunitiæ potestatis cum Consulatibus Imperatoriis referunt, & cum Fastis ita concurrunt, ut clare desinant in Consulatu Æmiliani & Aquilini, & quinque integros imperii annos complectantur, sextum autem tantummodo attingant. Nam Inscriptiones plurimæ, δημαρχικῆς ἐξεσίας & *TR. P.* clare spectant annum CCXLIV. Peregrino & Æmiliano Coss. quo Philippus Imperator, sed nondum Consul fuit, nisi designatus. Ad quod tempus referri debet Inscriptio Africana apud Falconerium, *Imp. Cæs. M. Julius Philippus. Invictus Pius Felix Aug. Pont. Max. Trib. Pot. Cos. Desig. TR. P. Cos.* ante mensem Martium anni CCXLV. quo Consul cum Titiano fuit. *TR. P. II. Cos.* ante Martium anni CCXLVI, quo Præsens & Albinus Coss. fuere. *TR. P. III. Cos. II.* ante Martium anni CCXLVII. Ipso secundum & Philippo juniore Coss. *TR. P. IV. Cos. III.* ante Martium anni CCXLVIII. Ipso tertium, & Philippo juniore secundum Coss. *TR. P. V. Cos. III.* post Martium ejusdem anni CCXLVIII. *TR. P. VI. Cos. III.* post Martium anni CCXLIX. Æmiliano & Aquilino Coss. Nec ulterius nummi progrediuntur; neque septimus Tribunitiæ potestatis annus ullibi Philippo tribuitur. Idem etiam demonstratur ex nummis Philippi junioris, qui tertio Imperii patris sui anno & Augustus & Consul factus est. Unde legimus, *M. Julius Philippus Tr. P. Cos.* anno scilicet CCXLVII. Et rursus *TR. P. II. Cos. II.* anno CCXLVIII. rursusque *TR. P. III. Cos. II.* anno CCXLIX. Æmiliano & Aquilino Coss. neque ulterius ejus nummi progrediuntur.

VII. Eusebius quidem tum in Chronico tum in Historia, septem annos imperio Philippi tribuit, quem secuti sunt Græci, & post versionem Hieronymi, etiam Latini Christiani. Sed error erat manifestus, neque interpretatione Lydiati molliendus; quasi Eusebius intelligendus esset de septem Consulatibus ordinariis quos Philippi imperium attigisset. Imperium enim ejus non septem sed sex tantum Consulatus attigit, ut ostendimus. Illust. Annalista, qui ex sententia Eusebii & sequacium septem annos imperio Philippi tribuit, & proinde octo Consulatus enumerat, quos ejus imperium attigisse putat, ex ipsis Consulibus quos adjicit, erroris clare convincitur. Non enim tantum per totum Consulatum Æmiliani & Aquilini imperasse Philippum docet, cum illis Coss. imperare cœpisse Decium jam ostenderim: sed etiam per totum Consulatum Decii & Grati Philippos imperio potitos esse asserit; cum in Codice Justinianeo supersint sex Imperialia Rescripta quæ à Decio Augusto illis Coss. data sunt, & Fabianus iisdem Coss. passus sit, (ut testatur vetustissimi Catalogi auctor) qui non sub Philippis, sed sub Decio passus est. Et præterea anno sequenti duobus Deciis Coss. Philippos periisse tradit; cum eo Consulatu Decios ambos periisse constet, & Cornelium ordinatum esse indicet idem Auctor Catalogi, qui non nisi biennio fere postquam Decius imperare cœpit, Romæ Episcopus fuit; ut ex Cypriano nostro certo colligitur. Quapropter omni genere Chronographiæ, omnique historiæ fide, non duobus Deciis, sed Æmiliano & Aquilino Coss. A. D. CCXLIX. occisos esse

esse Philippos, & Decium imperare cœpisse habetur expressum. Quinimo inanis est conjectura Spondani, invidia & odio Christiani nominis septimum Philippi imperii annum obscurum valde remansisse; cum revera non tam obscurus quam nullus fuerit.

VIII. Ut autem ad Dionysium redeam, quantum ex ejus Epistolis conjectura capere possum, ineunte mense Maio Marinus in Pannonia sumsit imperium; exeunte Julio Decius, sublato Marino sumsit purpuram; mense Augusto occisus est senior Philippus Veronæ, & paulo post junior Romæ. Unde mense Septembri ineunte Decius se Imperatorem & Consulem statim renunciavit. Atque in hunc modum post persecutionem Ecclesiæ Alexandrinæ ex motu populari ortam, post seditionem populi cum bello civili excitatam, Philipporum imperium, qui omnium hactenus Imperatorum maxime Christianis faverant, penitus excisum est. Quæ imperii mutatio cum Alexandrinis nuntiata est, statim terror & minæ intentabantur; donec tandem ex Edicto novi Imperatoris, Christianis maxime infensi, gravissima persecutio erupit. Hæc omnino mens est Dionysii Alexandrini de anno Decianam persecutionem præcedente historice explicata, & cum reliquis veræ antiquitatis monumentis collata; quæ pro fundamento hisce nostris Annalibus merito substernitur. Quibus substratis res Episcopi & Martyris nostri, quæ ad hunc annum videntur pertinere, pertexemus.

IX. S. Cyprianus, qui ab Episcopatus exordio statuerat nihil sine consilio Cleri sui agere, die Paschæ hujus anni communi consilio Saturum Clero proximum fecit, dum ei semel atque iterum lectionem dedit; & circa idem tempus inter Lectores Optatum doctorem Audientium constituit, ut ipse indicat Epistola vicesima nona anno proximo, mense Augusto scripta. Nam neque anno priori, cum ipse Cyprianus nondum Episcopus esset; neque sequenti, cum persecutio Carthagine, maxime sub tempore Paschatis, sæviret, hæc communi consilio fieri potuerunt. Pertinet etiam ad commune consilium simul atque curam disciplinæ Epistola prima ad Furnitanos à Cypriano & Collegis cum Presbyteris præsentibus, ut mihi videtur, hoc anno scripta. Nam in ea meminit formæ cujusdam, & ab antecessore suo & nuper factæ, quæ duo huic anno, cum ipse jam nuper Episcopus ordinatus fuerat, optime conveniunt; præsertim, cum hic nulla mentio sit persecutionis aut exortæ, aut prævisæ, à qua opportune potuit argumentum sumere: sed illud potius tempus indicatur, quod persecutionem præcessit, quod Cyprianus lib. de Lapsis exprimit & describit; *quando Episcopi plurimi, quos & hortamento esse oportet cæteris & exemplo, divina procuratione contemta, procuratores rerum seculi fierent.* Observatio quidem Pamelii nostræ refragatur: sed ea nihili esse videtur; putavit ille Geminium Victorem in hac Epistola notatum eum ipsum Episcopum fuisse, qui Concilio Carthaginiensi septennio postea interfuisse noscitur; hunc autem mortuum esse hic supponitur, unde sequeretur sub finem vitæ S. Cypriani, scriptam fuisse hanc Epistolam; sub illa scilicet gravissima persecutione, qua Cyprianus exilio multatus & martyrium passus est; quod nullo modo verisimile est. Neque vero Geminius ille, qui testamentum fecit, Frater vocatur, quasi Episcopus esset; sed eo tantum modo, quo plebs Furnitana fratres charissimi appellantur; imo fratrem signanter dixisse videtur, respiciens scilicet decretum Concilii non diu ante habiti; *Ne quis frater excedens ad tutelam vel curam Clericum nominaret*: unde Cyprianus ipse hanc scripsit Epistolam, *ut cæteris fratribus daretur exemplum.* Quare Geminius Victor, cum hic nominatur & tractatur tanquam frater, à Clero distingui & separari videtur. Melior itaque multo conjectura est, alterum Geminium, Faustinum nempe, non Victorem, qui tum cum hæc Epistola scripta est, Furnitanorum Presbyter fuit, postea ejusdem oppidi Episcopum factum esse & Concilio interfuisse. Cumque Pamelius putet in Synodo quadam post Carthaginiensem tertiam de baptismo Hæreticorum has literas scriptas esse: id docet, quod à nemine proditum est; Cyprianum scilicet Synodum ullam post illam Carthaginiensem coegisse; neque persecutio, quæ anni proximi initio orta est, patiebatur. Paulo consultius Illustrissimus Cardinalis hoc factum sub initio Pontificatus Stephani tradit, quamvis haud verius; & de sacra Synodo loquitur, quam tamen *Collegæ, qui præsentes aderant*, apud Cyprianum semper facere non solent. Ubi obiter notandum male Pamelium observasse, de Furnis nullam alibi mentionem factam esse, præterquam apud Victorem Uticensem, ubi legitur Mansuetus Uticitanus incensus in porta Furnitana: nam & Florentinus Furnitensis vocatur in Collatione Carthaginiensi; non Furvitensis, ut recte observat Holstenius; & Simeon Episcopus plebis Furnitanæ in concilio Bonifacii etiam appellatur.

X. Ad eandem curam disciplinæ & hunc ipsum annum pertinere videtur Epistola ad Eucratium scripta, de histrione quodam, qui ad fidem Christianam conversus à theatro seipsum subtraxerat, sed artem histrioniam in aliis erudiendis exercuit; nam cum ad eum comprimendum rationibus tantummodo generalibus utatur Cyprianus, nulla mentione facta persecutionis aut ferventis aut sedatæ, aut prævisæ, vel alterius circumstantiæ ad Ecclesiæ statum quoquo modo pertinentis, unde ansam premendi urgendique argumenti peropportune sumere, uti solet, potuit, omnino persuasum habeo, hoc ipso anno in altissima Ecclesiæ pace, tum à persecutione tum à schismate & controversiis libera, eam exaratam esse. Propter easdem rationes non dubito quin Epistola ad Rogatianum Episcopum de superbo, sive potius contumelioso Diacono, qui eum contumeliis & injuriis suis exacerbaverat, hoc ipso tempore scripta sit: necnon altera ad Pomponium Episcopum de Virginibus, quæ detectæ sunt in eodem lecto pariter mansisse cum masculis; scripta ad hunc ipsum annum pertineat, quo Pamelius & Baronius nullam omnino ex omnibus Cyprianis Epistolis scriptam fuisse autumabant. Et quidem Pamelius, cum octo Epistolas, quas *Miscellaneas* vocat, *in pace Ecclesiæ variis temporibus conscriptas esse fateatur, de quibus quo tempore scriptæ sint, nihil colligere licuit*, nullam ad hoc tempus pacis, ante persecutionem Decii referre potuit, cum per totum hunc annum eam persecutionem sæviisse male putaret, & Cyprianum paucis ante hunc annum mensibus Episcopum factum esse recte statueret. Mirum autem est Baronium nullam Epistolam ad hoc tempus pacis retulisse, qui Cyprianum toto biennio & mensibus haud paucis Episcopatum gessisse putavit, antequam Decius imperium occuparet. Nos quatuor ex illis octo Pamelii miscellaneis ad hoc pacis tempus (quod notabile ipse Cyprianus fecit, dum ad Cornelium *in hac quiete se serviisse disciplinæ* professus est) reduximus; reliquas etiam suis temporibus reddituri. Unde factum est ut quæ fuit Pamelio Epistola sexagesima sexta, nobis prima, quæ illi sexagesima prima, nobis secunda; quæ illi sexagesima quinta, nobis tertia; quæ denique illi sexagesima secunda, nobis quarta sit. Et has quatuor Epistolas à S. Cypriano jam Episcopo, sub Fabiano Pontifice Romano in altissi-

altissima Ecclesiæ pace, paulo ante persecutionem Decianam exaratas esse censeo.

XI. Extat præterea singulare exemplum disciplinæ postrema hujus anni parte exercendæ quidem, sed non exercitæ. Novatus enim presbyter Carthaginiensis uterum uxoris calce percusserat, unde abortio statim secuta est. Quare dictus est ei dies quo apud Cyprianum causa ejus ageretur; sed persecutio ante venit. Plane ut de Lucilla narrat Optatus; *Irascenti & dolenti, ne disciplinæ succumberet, occurrit subito persecutionis enata tempestas.* Qui perpetuam continentiam Clericorum ea ætate observatam fuisse tradunt, facinus hoc Novatum ante ordinationem suam perpetrasse volunt; quod diu ignotum Ecclesiæ fuisse tradunt, tunc autem vulgatum, cum in ejus mores, schismatis ab eo facti occasione, diligentius inquisitum est; quo nihil dici potuit à veritate magis alienum. Nam notissimum hoc ejus facinus fuit ante schismatis originem; schisma enim, sæviente persecutione, ortum est; facinus autem ante persecutionem notum est. Ita Cyprianus statim post illud facinus eleganter descriptum; *Hanc* (inquit) *conscientiam criminum jampridem timebat, propter hoc se non de Presbyterio excitari tantum, sed & communicatione prohiberi pro certo tenebat; & urgentibus fratribus imminebat cognitionis dies, quo apud nos causa ejus ageretur, nisi persecutio ante venisset.* Novatus presbyter notissimi hujus criminis de utero uxoris suæ calce percusso reus, judicio sistendus ante persecutionem fuit; sed ante diem, quo de presbyterio ejiciendus & excommunicandus fuit, orta est persecutio. Et quod præcipue notandum, schisma Novati non erat occasio detegendi criminis, sed è contrario detectio criminis & pœnæ metus ad excitandum schisma ipsum impulerunt: Ita diserte Cyprianus; *Quam iste persecutionem voto quodam evadendæ & lucrandæ damnationis excipiens, hæc omnia commisit & miscuit, ut qui ejici de Ecclesia & excludi habebat, judicium sacerdotum voluntaria discessione præcederet; quasi evasisse sit pœnam, prævenisse sententiam.* Hoc igitur ipso tempore Novatus presbyter uxoratus ob notissimum crimen in uxoris suæ corpus perpetratum judicandus fuit; sed persecutio prius venit.

XII. Nam Decius, jam Imperator & Augustus, cum bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressisset, Romam venit; ubi ad eum Jotapiani ora inopinato feruntur: jamque in imperio confirmatus gravissimam persecutionem molitus est: Edicta ejus in omnibus provinciis publicabantur, ut testatur Gregorius Nyssenus in vita Gregorii Thaumaturgi: Tempus indicat Dionysius Alexandrinus in Epistola sæpe laudata: Postquam nuntiata est imperii mutatio, *gravissimus*, inquit, *nobis minarum terror intentabatur*, καὶ δὲ καὶ παρῆν τὸ πρόςαγμα, *imo etiam aderat Edictum.* Post igitur initium imperii Deciani primo minæ intentabantur, deinde Edictum prodiit; circa finem sine dubio hujus anni, aut ineunte proximo: Quare tunc orta est SEPTIMA PERSECUTIO; sub qua quid alibi passi sunt Christiani à Dionysio Alexandrino, Eusebio & Gregorio Nysseno proditum est; quid autem Romæ & in Africa, ea durante, actum est, ex Cypriani scriptis potissimum discitur.

A. D.	*Decio II. & Grato*	*Period. Jul.*
CCL.	COSS.	4963.

I. ACcuratiores Fasti exhibent hoc anno Decium II. & Gratum Consules, ut Indiculus & Catalogus à Bucherio editi, & Fasti Idatiani. Sed iterati honoris notam in Decio Victorius & Cassiodorus, ut sæpe solent, omiserunt. Unde Annalium conditor primum Decio non minus quam Grato hunc Consulatum assignat, & Consulatum Decii secundum cum Grato putat fuisse suffectum, errore manifesto. Nam in Codice Justinianeo lib. 3. tit. 22. Rescriptum Decii Imperatoris extat. Datum *Decio II. & Grato Coss.* Unde emendanda & huic rei accommodanda est subscriptio lib. 7. tit. 32. *PP. V. Kal. Aprilis, Decio A. V. Grato Coss.* Nam loco posteriori pro V. legendum est, duabus virgulis solutis, II. Emendatio certa est: Decius enim numquam quintum Consulatum attigit. Similis menda pariter tollenda est Cod. lib. 7. tit. 57. *Gordiano A. V. & Pompeiano Coss.* ubi legendum est, *Gordiano A. II.* Gordianus enim Augustus secundum Consul cum Pompeiano fuit, nec unquam tertium Consulatum iniit, nedum quintum. Alia etiam Constitutio pariter emendanda lib. 8. tit. 54. *PP. Non. Martii Decio A. I. & Grato Coss.* Pro I. enim quin legendum sit II. dubitari non potest, quia nota unitatis Consulatui nunquam apponitur: sed Consulatus sine nota pro primo, tum in libris tum in nummis & inscriptionibus, semper habetur. Ex his igitur Constitutionibus constat Decium II. & Gratum simul Consules, & quidem ordinarios, non suffectos, fuisse. Nam in Constitutionibus, & Rescriptis Imperatorum nulla suffectorum Consulum ratio haberi solet. Unde in Fastis MSS. apud If. Vossium, hoc anno Consules leguntur Τραιανὸς β. καὶ Γρᾶτος, hoc est, Decius Trajanus II. & Gratus. Et Cuspinianus. *Ignotus*, inquit, *auctor ponit hoc loco, Decius II, & Gratus, quasi Decius prius fuerit Cos. suffectus.* Quamobrem Decius anno superiori, occisis Philippis, se statim Consulem non minus quam Imperatorem renunciavit; & hunc annum postea more veteri aperuit ac Fastos reseravit, sumto Consulatu ordinario post suffectum, unde Cos. II. dictus est, & assumto, non filio suo Etrusco, sed Grato collega, quod etiam fieri solebat. Hæc autem nummorum inscriptionibus luculentissime confirmantur, quoties legimus de Decio. TR. P. Cos. II. & TR. P. II. Cos. III. & rursus TR. P. III. Cos. III. Quæ vera esse nullo modo possunt, nisi demus eum intra imperii sui annum primum, secundum Consulem fuisse; & intra imperii annum secundum, tertium Consulatum iniisse. Ad hujus igitur anni partem priorem pertinent hi Numismatum tituli Decio attributi, inter Græcos, ΔΗΜΑΡΧ. ΕΞΟΥC. ΥΠΑ. ΤΟ Β. inter Latinos TR. P. Cos. II. Et Inscriptio Africana apud Falconerium, *Imp. Cæs. C. Messius Q. Trajanus Decius Invictus Pius Felix Aug. P. M. Trib. P. Cos. II.*

II. His Consulibus, ipso anni initio, S. Cyprianus iterum flagitatus & quæsitus, & sæpius ad leonem petitus in Circo, in Amphitheatro, Dominicæ dignationis testimonio honoratus est. Tandem vero à Deo jussus secessit cum Victore diacono suo. *Dicata enim in omnibus Deo mens, & fides divinis admonitionibus mancipata credidit se, nisi Domino latebram tunc jubenti paruisset, etiam ipsa passione peccare*, ut loquitur Pontius. Quamobrem cum non appareret, proscriptus est, applicito & adjuncto Episcopatus nomine; cum publice legeretur, *Si quis tenet vel possidet de bonis Cæcilii Cypriani Episcopi Christianorum &c.* Quod à magistra-

giſtratibus factum eſſe puto circa medium menſis Januarii. Nam Carthagine, abſente Proconſule, perſecutio primum exercebatur per Magiſtratus, qua aliqui in carcerem conjecti, alii mox extorres facti ſunt: eandem vero ſeverius poſtea exercuit Proconſul ipſe, cum Carthaginem venit, ut in aliis etiam civitatibus fieri ſolebat. Ita in oppido cui Superius antiſtes præfuit, Ninus, Clementianus, & Florus, qui violentiam Magiſtratus & populi frementis impetum vicerant, poſtmodum cum apud Proconſulem pœnis gravibus excruciarentur, vi tormentorum ſubacti ſunt, ut legimus Epiſt. quinquageſima ſexta. Hæc diſtinctio omnino obſervanda, quam ſæpe innuit Cyprianus, & de Aurelio aperte his verbis tradit. *Parum fuerat ſub oculis paucorum, quando extorris fiebat, congreſſum fuiſſe: meruit & in foro congredi clariore virtute; ut poſt Magiſtratus etiam Proconſulem vinceret, poſt exilium tormenta ſuperaret.* Ceterum quidem hoc ipſo menſe; ſub initio perſecutionis, dum multi, confeſſione facta coram Magiſtratibus, in carcerem conjecti ſunt, plures multo fidem denegabant; de quibus ſic conqueritur Cyprianus Libello de Lapſis, *Ad prima ſtatim verba minantis inimici maximus fratrum numerus fidem ſuam prodidit.* Et rurſus, *Quid illi qui a Magiſtratibus veſpera urgente dilati ſunt?* Hi autem Lapſi, quibus opponebantur ſtantes, Chriſtum negabant. Quorum alii etiam idolis ſacrificabant, indeque dicti ſunt ſacrificati; alii vero ne ſacrificarent præmium dabant, ſed vel actis publicè habitis coram Magiſtratibus Chriſtum negabant, vel abſentes ut acta fierent mandabant, & libello accepto Libellatici dicebantur. Baronius hic miram hiſtoriam texit, dum receſſui Cypriani hæc ſtatim ſubnectit. *Sed & illud nefandum tunc accidit ut ex Clero Carthaginienſi quinque presbyteri deſertores facti, ſeſe ad perſequendos fideles adjunxerint Magiſtratibus.* Quod ſi verum eſſet, ut eſt per ſe prorſus incredibile, ab omnibus deteſtandum, omnique verborum copia à Cypriano ſtatim exagitandum fuiſſet; ſed nihil habuit unde hæc exculperet, niſi verba quædam anno ſequenti ſcripta, eaque peſſime intellecta, & miſerrime detorta.

III. Dum hæc Carthagine agerentur, Decius tyrannus infeſtus Sacerdotibus Dei, Maximinum ſecutus qui ſolos Eccleſiarum antiſtites ut Evangelicæ prædicationis auctores interfici juſſerat, S. Fabianum Romæ Epiſcopum ſuſtulit. Fabianus autem viceſimo die Januarii (non decimo octavo, ut Blondellus) martyrio coronatus eſt. Vetus Depoſitio martyrum, *Decimo tertio Kalendas Februarii, Fabiani in Calliſti.* Vetus Pontificum Catalogus. *Fuit temporibus Maximini, Gordiani, & Philippi, a Conſulatu Maximini & Africani uſque Decio II. & Grato. Paſſus XIII. Kalend. Februarii*, ut recte nuper hunc Catalogum edidit doctiſſimus Heinſchenius. Eundem enim diem & Catalogus ſecundus ab eo primum editus exhibet, & Martyrologia agnoſcunt. Et ex hoc Catalogi loco non tantum annus & dies obitus, ſed & tempus ſedis recte colligitur. Hinc enim patet Fabianum ſediſſe annos XIV. dies X. Additur quidem apud Catalogum menſis unus, ſed haud recte. Nam idem docet Anterum Fabiani deceſſorem dormiiſſe *tertio Nonas Januarii Maximino & Africano Coſs.* At à tertio nonas, hoc eſt, tertio die Januarii A. D. CCXXXVI. quo illi Conſules fuere, ad viceſimum Januarii A. D. CCL. Decio II. & Grato Coſs. ne unus quidem menſis præter annos XIV. & dies X. inveniri poteſt, nedum menſes XI. ut hunc Catalogi locum male corrigendo corruptius adhuc edidit Heinſchenius. Neque ſedit Fabianus annos XV. dies IV. ut tradit Annalium conditor. Res ipſa ita breviter ſe habere, ex antiquiſſimis Eccleſiæ monumentis deprehenditur. Pontianus Papa exul deportatus in inſulam nocivam Sardiniam IV. Kal. Octobris, ibi diſcinctus eſt A. D. CCXXXV. Severo & Quintiano Coſs. Anterus loco ejus ordinatus eſt XI. Kal. Decembris iiſdem Coſs. & cum ſediſſet, menſe uno, diebus duodecim (ut in ſecundo Catalogo recte legitur) dormiit III. Nonas Januarii. Maximino & Africano Coſs. A. D. CCXXXVI. Ejuſdem menſis die undecimo Fabianus ei ſucceſſit, & cum ſediſſet annis XIV. diebus X. hoc anno CCL. die viceſimo Januarii martyrio coronatus eſt. Poſt obitum S. Fabiani ſedes vacat per unius anni, menſium IV. ac dierum XV. ſpatium, ut ex creatione ſucceſſoris ejus Cornelii infra patebit. Mirum autem eſt plane quod docet Heinſchenius, ſedem vacaſſe menſibus IV. diebus XV. adeoque Cornelium creatum eſſe circa IV. Junii hujus anni CCL. Cum clare pateat ex literis Cleri Romani (quas ante menſem Auguſtum non fuiſſe ſcriptas conſtat) *poſt exceſſum nobiliſſimæ memoriæ viri Fabiani nondum Epiſcopum propter rerum & temporum difficultates* conſtitutum eſſe. De qua Epiſtola, ſcilicet triceſima, loquens Pacianus, nondum Epiſcopum factum eſſe Cornelium cum illa ſcriberetur, docet. *Cur igitur Novatianus tuus ne falſo quidem adhuc Epiſcopatu ſacerdos, longe antequam Cornelius Romæ Epiſcopus fieret, antequam ſacerdotio ejus invideret hæc ſuaſit.* Et rurſum. *Adhuc Cornelius, pro quo omnis hæc veſtra prorupit invidia, Epiſcopus non erat.* Et revera ad Epiſtolas Cypriani recte concipiendas & explicandas, tanta, quantam nos ponimus, Romanæ ſedis vacatio prorſus neceſſaria eſt. Unde perſpicitur quam tuto libro Pontificum fides adhiberi poſſit, qui tradit poſt obitum Fabiani ceſſaſſe Epiſcopatum dies ſex.

IV. Menſe Februario ineunte, ſi non exeunte Januario, Moyſes presbyter inſignis Eccleſiæ Romanæ cum aliis in carcerem conjectus eſt. Vetuſtiſſimus Catalogus, *Poſt paſſionem ejus* (Fabiani) *Moyſes & Maximus presbyteri, & Nicoſtratus diaconus comprehenſi ſunt & in carcerem miſſi.* Neque enim diu poſt paſſionem Fabiani hoc contigiſſe putandum eſt, quia Cyprianus eos hiberno tempore comprehenſos eſſe, & ſurgentis belli impetus primos immobili robore atque inconcuſſa ſtabilitate fregiſſe declarat. Quin etiam Celerinus, cujus avia Celerina, & patruus & avunculus Laurentius, & Ignatius diu antea martyrium paſſi fuerant, Moyſi & Maximo fidei & virtutis comes fuit. Qui inter perſecutionis initia ferventia cum Imperatore Decio congreſſus eſt, (quem Cyprianus ipſum infeſtationis principem & auctorem, Lucianus ipſum anguem majorem, metatorem Antichriſti, tacito nomine appellat,) & plurima tormenta perpeſſus, per decem & novem dies cuſtodia carceris ſeptus in nervo ac ferro fuit. Dum autem perſecutio Romæ præſente Imperatore ſeverius, Carthagine multo remiſſius per Magiſtratus exercebatur, Cyprianus in ſeceſſu ſuo deliteſcens, cum jam ſe incolumem ſentiret, & eorum etiam quæ Carthagine agebantur certior factus eſſet, ſcripſit ad Clerum ſuum de diſciplina & diligentia ſua vice præſtanda, ac præcipue de cura pauperum & quiete plebis. Quippe hoc eſt *datum Clero conſilium* cujus primo loco meminit in Epiſtola viceſima maxime notabili; & hæc eſt Epiſtola & nobis & Pamelio V. ex tredecim illis quas poſtea ad Clerum Romanum tranſmiſit, omnino prima. Paulo poſt ſcripſit Epiſtolam VI. quæ apud Pamelium eſt LXXXI. longe à ſuo loco, ut opinor, dimota. Miſſa autem eſt ad Confeſſores Carthaginienſes, & revera eſt *exhortatio iſta quæ confeſſoribus non defuit:* cujus mentio fit & quidem ſecundo loco, in Epiſt. viceſima à nobis

ſæpe

sæpe memoranda. Tota enim hæc Epistola sexta nihil aliud spirat quàm exhortationem ad martyrium alacriter subeundum; & est ejus generis prima, antequam tormenta venerunt, scripta; ac præterea florida est & generalis, qualem primam fuisse decuit. Sunt etiam alia nec levis momenti argumenta, quæ credere nos cogunt in secessu sub Decio, non in exilio sub Valeriano eam exaratam esse: quæque, ne nimis leviter à communi sententia recessisse videar, referre non pigebit.

V. Primo Cyprianus, scriptor valde accuratus, hac Epistola absentiam suam, ad Confessores iisdem verbis excusat, quibus eandem ad Clerum suum jamjam excusaverat Epistola priori, & quibus ad eundem postea excusat. Ad Clerum modo dixerat. *Et quoniam mihi interesse nunc non permittit loci conditio;* ad eundem postea dicit, *Utinam loci & gradus mei conditio permitteret, ut ipse nunc præsens esse possem:* ad Confessores hic dicit, *Saluto vos optans ipse quoque conspectu vestro frui, si me ad vos pervenire loci conditio permitteret.* Eandem certe occasionem sive rationem absentiæ eadem ubique excusandi formula satis indicat; ut eodem fere tempore, & sub iisdem circumstantiis tres has Epistolas haud immerito scripsisse videatur. Secundo fatetur Pamelius ex his verbis patere hanc Epistolam aut in secessu aut in exilio scriptam esse, quæ etiam per se considerata potius secessum voluntarium, quam exilium coactum & violentum indicant. Cum Curubi exul erat, sententia Proconsulis ut Carthagine præsens esset, non permisit; at in secessu suo nihil præter conditionem loci, hoc est Carthaginis, quo minus illic tunc præsens esset, impedivit. Perperam enim Pamelius in istis ad Clerum literis *locum* interpretatur secessum, de quo queri non potuit debuitve: intelligit certe Cyprianus locum in quo præsens esse, & iis interesse & conspectu eorum frui maxime concupivit; sed *loci*, hoc est Carthaginis, ubi persecutio jam fervebat, & *gradus* hoc est, Episcopatus, qui si ipse adesset Gentilium invidiam magis indies provocaret, conditio non permisit. Hæc mens Cypriani, hic animus in secessu fuit; aliter plane se excusat ad Confessores in metallo constitutos cum Curubi in exilio fuit, ubi relegationem & loci præfinitionem & coërcionem obtendit Epist. septuagesima sexta. *Gloria quidem vestra poscebat, beatissimi ac dilectissimi fratres, ut ad conspectum atque ad complexum vestrum venire ipse deberem, nisi me quoque ob confessionem nominis relegatum præfiniti loci termini coërcerent.* Tertio narratio ipsa de Rogatiano presbytero, quam sententiæ nostræ adversari putant, initio hujus persecutionis optime convenit. Nam primus hujusce turbationis impetus à plebe profectus est, quo tempore ipsum Cyprianum clamore violento frequenter populus flagitavit; & eodem modo in hac Epistola Rogatianus cum Felicissimo ferocientis populi impetum excepisse dicitur. His rationibus permotus Epistolam hanc ab extremo exilio Cypriani ad initium secessus revocandam putavi; neque argumentis Pamelii in contrarium moveor, quæ hic haud dissimulanda duxi.

VI. Primo scripsit Cyprianus in exilio Epistolam ad Martyres in metallo constitutos. Sed *eadem*, inquit, *Scripturæ in hac & illa Epistola citantur.* Ergo utraque in exilio scripta est. Maxime infirma est hæc consequentia. Sed & illud unde infertur falsum est. Nam cum in illa ad Martyres Epistola decem loca S. Scripturæ respiciat, ex illis unum tantummodo in hac tangit, eumque in alium finem adducit. Alterum ejus argumentum à Baronio explicatur, & dilucide proponitur his verbis, *Cyprianus, dum Rogatiani presbyteri tunc passi meminit, plane indicat non præterita persecutionis tempore, sed præsentis has à se scriptas fuisse literas. Nam Rogatianum superstitem fuisse aliis persecutionibus, ex aliis tunc datis literis satis manifeste apparet, ut & Felicissimum.* Illud quidem de Felicissimo addidit Baronius gratis, de quo nihil in aliis Cypriani literis legitur. Rogatianum presbyterum in vivis fuisse postquam persecutio Deciana Carthagine sedata est constat: eum autem martyrio coronatum esse nondum liquet. Sed Rogatiani & Felicissimi *una die passorum natalis solennitas in tabulis Ecclesiasticis consignata est VII. Kal. Novembris*, inquit Baronius. Illæ autem Tabulæ Ecclesiasticæ nihil aliud sunt quam Martyrologium Romanum, & scripta Bedæ, Usuardi & Adonis, aliorumque quorum omnium antiquissimus est Beda quem reliqui secuti sunt. Ceterum Beda has Cypriani literas laudat, & ex illis docet Rogatianum & Felicissimum martyrio coronatos esse. Omnia itaque tandem redeunt ad solam Bedæ interpretationem, quam ego incertam, imo falsam esse puto. Verba Cypriani hæc sunt, *Ut sequamini in omnibus Rogatianum presbyterum, viam vobis ad gloriam temporis nostri religiosa virtute & divina dignatione facientem: qui cum Felicissimo fratre quieto semper & sobrio excipiens ferocientis populi impetum, primum hospitium vobis in carcere præparavit, & metator quodammodo vester nunc quoque vos antecedit.* Ex quibus verbis nemo certe colligere potest Felicissimum tunc Martyrem fuisse, quem tantum fratrem vocat Cyprianus, Laicum fuisse indicans, quietum quidem & sobrium, ac præterea nihil. Quod si martyrium passus tum fuisset Felicissimus nunquam sine laude & insigni titulo eum nominasset. Imo vero neque Rogatianum ipsum tunc Martyrem aut defunctum fuisse indicat. Nihil enim aliud dicit quam presbyterum illum cum fratre primum cæteris Confessoribus hospitium præparasse, atque adeo metatorem quodammodo eorum fuisse; eundem etiam, eo ipso tempore quo scripsit, *viam eis ad gloriam temporis facere religiosa virtute & divina dignatione*, atque iisdem eos adhuc *antecedere*. Clare igitur ostendit Rogatianum senem adhuc vivere, optimumque se exemplum cæteris Confessoribus præbere, adeoque eum in omnibus sequendum docet.

VII. Cum jam haud pauci qui nomen Christi primo confessi sunt in carcerem fuissent conjecti, ad quos Cyprianus prædictas literas dederat: alii ob similem coram Magistratibus confessionem extorres potius facti sunt & eorum bona in fiscum redacta, circa hoc tempus, ut patet ex literis de Mappalico, mense Aprili scriptis, *Gloriata est nuper quidem Ecclesia, cum confessione perstante suscepta pœna est, quæ confessores Christi fecit extorres.* Quibus verbis & quando facti, & quales essent qui extorres dicebantur, ostenditur. Baronius quidem eos à Cypriano extorres dictos esse docet, qui ne fidem proderent, relictis omnibus alio commigrabant, sive qui, ne Christum negare cogerentur, dimissis omnibus se subtrahebant; sed aperte fallitur: ut ex loco citato constat. Certe Cypriano extorres sunt qui nomen Christi coram Magistratibus libere confessi, patria per eosdem magistratus expulsi sunt: quæ expulsio in pœnam confessionis & irrogata & accepta est, de qua *gloriata est*, inquit *Ecclesia*, propter confessionem præcedentem, & pœnam exilii subsequentem, non propter secessum aut substractionem sui, aut proscriptionem inde sequentem. Extorres enim non minus Confessores erant, quam qui in carcerem conjecti sunt: quod clarissime ostendit Cypriani adversus Lapsos pacem præpropere flagitantes, Ep. decima nona. *Ceterum quam irreligiosum est, & ipsis quoque festinantibus perniciosum; ut cum extorres facti & patria pulsi, ac bonis omnibus spoliati nondum ad Ecclesiam redierint, quidam de Lapsis Confessores ipsos prævenire, & ante*

ad

ad Ecclesiam introire festinent. Idem etiam clare illustrat exemplo Aurelii, quod ante tetigimus, *Gemino hic agone certavit, bis confessus, & bis confessionis suæ victoria gloriosus: & quando vicit in cursu factus extorris, & cum denuo certamine fortiore pugnavit.* Extorres igitur erant non qui, ne Christum negarent, se subtrahebant, sed qui apud magistratus Christum libere professi, in pœnam confessionis per eosdem patria pulsi sunt quales erant Aurelius, Statis, & Severianus, aliique qui Carthagine pulsi Romam profecti sunt, quos Celerinus nobilis Confessor collegas suos, & confessores, & extorres vocat.

VIII. Mense Martio ineunte, rursus ad Clerum suum Epistolam scribit Cyprianus, quæ quidem Pamelio est XXXVI. nobis autem VII. in qua rursus se incolumem esse profitetur, rursusque de cura pauperum, etiam peregrinorum, & quiete plebis agit: & cum summa communis per clericos distributa jam deficere potuerit, quantitatem suam pauperibus offert, & ne illa statim deficiat supplet, & quod nihil novi adhuc contigerit, ut opinor, nihil his addit. Has literas respicit non minus quam priores Epist. vicesima quæ consilii Clero dati mentionem facit, easdemque manifeste respicit Ep. decima quarta. Circa idem tempus acceptis Cleri Romani literis, tum ad se proprie tum ad Clerum suum datis, utrisque statim respondet; estque hæc Epistola IX. cui immediate præponitur illa Cleri Romani ad Clerum Carthaginiensem; quia hoc solenne est, ut literæ ad quas respondetur suis responsis præfigantur. Literæ autem ad ipsum Cyprianum datæ desiderantur; quas Rigaltius à Clero Romano scriptas putat ante Cypriani secessum, & ante persecutionem in Africa ortam. Sed facile refellitur, cum illæ missæ sint per Clementium, à quo didicerat Clerus Romanus, qui eas exaravit, jam ante secessisse Cyprianum; idemque Clerus simul testetur, non à se missum esse Clementium ad Clerum Carthaginiensem, sed è contrario, *Didicimus*, inquit, *secessisse benedictum Papam Cyprianum a Clementio subdiacono qui a vobis ad nos venit.* Et illa igitur ad Cyprianum, quæ non extat Epistola, & hæc ad Clerum Carthaginiensem, quæ à Morelio primum edita est, per eundem Clementium a Clero Romano uno & eodem tempore missæ sunt, iisque una & eadem Epistola respondit Cyprianus, & utramque se ab eodem Clementio accepisse testatus est. Certe eodem fere tempore & Romæ & Carthagine orta est persecutio Deciana; & circa idem tempus Fabianus Romæ passus est, & Carthagine secessit Cyprianus, ut totius historiæ series testatur. Lombertus quidem recte utramque Epistolam simul missam esse animadvertit; sed cum tertiam à Celerino per eundem Clementium ad Lucianum missam esse putet, ejus sententiam nullo modo probare possum, ut mox dicetur, ubi de tempore, quo scripsit Celerinus ille, plenius agetur.

IX. Sub initio Aprilis, ut videtur, Proconsul Africæ, quisquis ille fuit, venit Carthaginem: cujus adventu duobus modis persecutio, hactenus per Magistratus exercita, valde exacerbata est. Nam primo hoc potissimum tempore ad tormenta ventum est; & qui coram Proconsule Christianos se professi sunt, non jam extorres fiebant, sed vel statim tormentis subjiciebantur, vel carceribus inclusi sunt ut mox torquerentur, vel morte crudelissima afficiebantur. Dum corpora Martyrum *nunc flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret.* Tunc Saturninus in pœna ungularum fortiter confessus est, & mox Romam petiit. Secundo Proconsul Confessores in carceribus constitutos gravius multo vexandos esse decrevit. Hoc ad Celerinum literis suis indicat postea Lucianus, cum *jussi sumus*, inquiens, *secundum præceptum Imperatoris fame & siti necari.* Decimo sexto hujus mensis coram Proconsule cruciatus est Mappalicus, & decimo septimo die martyrio coronatus, ut Martyrologia testantur, & quidem cum sociis circa idem tempus passis. Nam qui ex illis in mensem Februarium a Martyrologis conjiciuntur, eos alieno loco positos esse, ut plerumque fit, ex ipso Cypriano facile cognoscitur. Post martyrium Mappalici statim literas ad Martyres & Confessores dedit Cyprianus (ut ex eo patet, quod ipsis tanquam documentum *præsens prælium* commendavit;) optans & exhortans ut istum beatissimum martyrem comitesque in fide stabiles sectarentur. Et hæc est Epistola X. Scripsit etiam ad Clericos *De precando Deo* Epistolam XI. quæ tempus ipsum quo scripta est pluribus indicat: ut ubi inquit, *tormenta venerunt*, ut de re recenti: & loquitur *præsentis pressuræ conflictatione*, ut antea de præsente prælio; eosque ad quos scribit, *positos* esse docet *inter plangentium ruinas, & timentium reliquias*, ut matrem Ecclesiam ante descripserat *plangentem ruinas & funera plurimorum.* Quæ omnia eidem tempori & rerum statui plane conveniunt. Quamobrem nullo modo viro docto, qui nuper hanc Epistolam in annum sequentem rejecit, assentiri possum; præsertim cum ipse Cyprianus Epist. vicesima sub æstate hujus anni certissime scripta, harum literarum mentionem clare faciat; *Nec universæ fraternitati ad deprecandam Dei misericordiam allocutio & persuasio nostra defuit.* Nam quamvis ad Clericos scriptæ sint, ut titulus præfert, & observavit Augustinus: Cyprianus tamen illis in mandatis dedit ut universæ fraternitati communicarentur. Sic enim eos alloquitur, *Nec ipsi utique apud vos hanc Epistolam teneatis occultam, sed legendam fratribus suggeratis;* & gravem addit comminationis sententiam, *Intercipere enim quibus nos Dominus admonere & instruere dignatur, ejus est qui admoneri & instrui fratrem suum nolit.* Hoc igitur tempore scriptam esse Epistolam XI. arbitror, cum Baronio: qui tamen cum putat hinc demonstrari posse Decium annum tantummodo unum ac menses tres imperasse, idque ex sede adhuc vacante, & morula prædicta, post quam pax ventura erat, fugit eum omnino ratio; nam decem mensibus, antequam hæc Epistola scripta est, Decius purpuram sumserat, & annum integrum postquam scripta est, sedes vacavit, & Cornelius Romæ sedit diu ante necem Decii. Neque vero pax illa, quæ post morulam ventura erat, de statu illo Ecclesiæ qui post mortem Decii contigit, intelligenda est; sed de sedata persecutione, quæ haud diu post secuta est; quam pacem ipse Cyprianus alibi appellat, qui visionem suam optime interpretari potuit.

X. Mense Maio Cyprianus, qui jam binas literas de iis qui tormenta passi sunt scripserat, scribit ad Clerum suum de Confessoribus, qui sub Proconsule in carceribus gravius vexati sunt, Epist. XII. quæ Pamelio est XXXVII. sed multo rectius à Baronio & Lomberto ad hæc tempora refertur. Mandat enim ut *corporibus omnium qui etsi torti non sunt in carcere tamen glorioso exitu mortis excedunt, impertiatur & vigilantia & cura propensior.* Monet etiam ut *dies eorum quibus excedunt annotarentur, ut eorum commemorationes inter memorias Martyrum celebrari possent.* Quæ duo satis ostendunt hanc Epistolam tum scriptam esse, cum jam in carcere plures mortui essent, & quotidie morerentur: quod tempus Luciani literæ ad Celerinum satis indicant. Pamelius ipse fatetur in *quatuor MSS. exemplaribus tredecim Epistolarum, quarum sit mentio Epistola vicesima descriptum* reperiri, in quo hæc primo loco posita est; sed hanc earum numero exemit,

quasi

quasi nullum locum habere inter tredecim potuerit, quia prima non erat. Circa hoc tempus, ut videtur, Proconsul sanguine Martyrum satiatus Carthaginem reliquit, ut in aliis potius civitatibus Christianos paulo mitius persequeretur. Certe ab hoc illius discessu persecutio multo mitius indies per Magistratus Carthagine exercita est. Nam post hæc tempora ut de Proconsule, ita de tormentis, aut vexatione in carcere nulla mentio fit. Imo statim extorres nonnulli minus constantes præpropere reversi sunt, & cum aliis aliquibus Confessoribus carcere jam liberatis nimis sibi indulserunt, & Lapsi nimiam licentiam arrogarunt; de quibus omnibus posteriores sanctissimi Antistitis literæ queruntur. Cæterum Cyprianus mense Maio jam affecto iterum ad Confessores literas dat post eas quas jampridem scripserat *verbis exultantibus congratulatus*, hoc est, post Epistolam decimam, quæ sic incipit, (*Exulto lætus & gratulor, fortissimi ac beatissimi fratres*) quamque periisse Pamelius, Baronius & Lombertus frustra suspicati sunt. Tres enim Epistolas à se ad Confessores ante illam in causa Lapsorum scriptas satis aperte indicat Epistola vicesima; primam ante tormenta, quæ sexta est, secundam inter tormenta, quæ decima est; tertiam post gravem vexationem carceris, post paucorum extorrium reditum; quæ hæc XIII. est, & inter tredecim una. Unde Moyses & Maximus, visis tredecim Epistolis ad Clerum Romanum missis, Cyprianum maxime laudarunt, *quod literis Confessores frequenter corroboraßet*. Nullo igitur modo viro docto assentiri possum, qui nuper hanc Epistolam ad annum sequentem relegavit, cum ad eam clare alludat Epistola vicesima his verbis, *Nec extorribus quando oportuit objurgatio defuit*. Nam his ipsis literis Confessores jubet quosdam numerum suum inficientes *objurgare*, inter quos ille numeratur, qui *in eam patriam unde extorris factus est regreditur, ut deprehensus non jam quasi Christianus, sed quasi nocens pereat.* Hæc certe extorrium objurgatio fuit, *quando oportuit*, hoc est, non quando extorres facti sunt & patria pulsi, tunc enim laude digni erant, & à Cypriano maxime laudati sunt; sed quando immaturo tempore regressi legum sententiæ temere se obnoxios reddiderunt. Frustra igitur vir idem doctus, Epistolam quandam à Cypriano ad Extorres proprie datam esse, & cum aliis periisse tradit.

XI. Mense Junio ineunte, cum accepisset à quatuor compresbyteris suis literas, quæ illi minime, ut conjicio, placebant, optimus Antistes ad Clerum suum scribit Epistolam XIV. artificiosam plane & pungentem. Nam primo dolorem suum exprimens ob tempestatem nuper infestam, quæ non tantum plebem ex maxima parte prostraverat, sed & Cleri portionem sua strage perstrinxerat, & præsentiam suam, quæ mitiori tempore expectari potuit, quamque circa Ecclesiæ gubernacula utilitas communis exposcebat, solius Tertulli consilio, qui ad ipsum sæpius scripserat, excusans, curam non tantum pauperum, sed & Confessorum, qui è carcere jam prodierant eis commendat. Tum vero Confessores ipsos objurgat & corripit, non tantum propter pravos & malos mores, sed etiam quod quosdam audisset improbe & insolenter discurrere ad ineptias vel ad discordias vacare. Unde Lapsorum petulantiam jam se sensisse indicat. Neque dubitandum est quin quatuor presbyteri, Donatus, Fortunatus, Novatus, & Gordius de recipiendis Lapsis ad eum scripserint, ad quod solum se rescribere nihil potuisse profitetur. Hæc, ut opinor, controversiæ de Lapsis origo fuit, quæ ei postea maximam molestiam creavit. Nam hoc ipso mense, cum Lapsi exambirent ad Martyres passim, Confessores quoque importuna & gratiosa deprecatione corrumperent, & presbyteri aliqui, (quatuor ut puto, illi superius nominati) Lapsis nondum pœnitentia acta, nondum exomologesi facta, Eucharistiam darent; statim tres Epistolas scripsit, ut ipse Epistola vicesima testatur, primam ad Confessores, quæ est XV. secundam ad Clerum, quæ est XVI. tertiam ad plebem, quæ est XVII. Hic enim ordo servandus fuit, quem Auctor ipse servavit: quamvis has tres Epistolas eodem tempore missas fuisse appareat. Quibus omnibus maxime contendit, ne paxilli Lapso daretur, antequam mater *Ecclesia pacem a misericordia Dei prior sumeret*. Sed postea Cyprianus, cum secum reputasset æstatem jam cœpisse, quod tempus infirmitatibus assiduis & gravibus eam gentem infestare solebat; paululum recessit à severitate prioris sententiæ, & ad Clerum suum Epistolam scripsit XVIII. mense hoc Junio exeunte, statim post solstitium æstivum, quod ea ætate 23. Junii contigit. Hoc autem tempus æstatis jam cœptæ diligenter notandum est, utpote tum ad priores, tum ad posteriores hujus anni literas recto ordine disponendas maxime utile. Nam & optime convenit cum tempore martyrii S. Fabiani mense Januario passi, & Mappalici mense Aprili, & reliqua interstitia mire illustrat. Neque aliud fundamentum per menstrua spatia Cypriani literas digerendi, certius reperiri potuit. Hac igitur infestæ anni tempestatis occasione arrepta, cum proculdubio & Lapsi, & Presbyteri illis faventes, consilium sibi datum à Clero Romano contra sententiam Cypriani urgerent, ipse temperamentum hisce literis proposuit, consilio Cleri Romani maxime accommodatum, quod tribus partibus constat. Primo, ut *Lapsi incommodo aliquo & infirmitatis periculo occupati, non expectata Episcopi præsentia, apud presbyterum quemcunque vel etiam diaconum exomologesin facere possent, & pacem accipere*: Secundo, ut *alii* etiam *Lapsi præsentia Cleri foverentur* & *solatio focillarentur*, & ad veram pœnitentiam perducerentur. Tertio, ut Catechumeni sive *Audientes*, *adprehensi infirmitate, sive periculo praventi, non destituerentur quo minus misericordiam Domini consequi possent.* Quæ omnia literis Cleri Romani maxime conformia sunt, & ad præsentis temporis circumstantias à Cypriano prudentissime accommodata.

XII. Mense Julio ineunte, Presbyteri & Diaconi Carthaginienses, cum ad literas Antistitis sui nihil adhuc rescripsissent, negligentiæ tantæ Epistola priori merito accusati, literis se suis ad Cyprianum datis excusant quæ non extant, quibus ille statim respondit Epistola XIX. Et cum illi significassent, *quosdam adhuc communicationem accipiendam festinanter urgere, & in hac re formam dari desiderassent*, *standum sententiæ suæ putavit*, neque ab iis, quæ proximis literis ad hanc rem satis plene scripserat, ullatenus recedendum. Quam constantiam & observandam, & literis ad Antonianum dignam repetitione duxit. Cumque Cyprianus tredecim jam Epistolas ad Carthaginienses è secessu suo dedisset in quibus rerum omnium ad Ecclesiæ suæ tempora sane difficillima pertinentium curam ostendisset, tempus jam advenisse ratus est, quo se suaque Clero Romano facile probare posset. Quamobrem nunc tandem, non tantum secessum suum excusat, quem notasse Clerus Romanus literis ad Clerum Carthaginiensem scriptis videbatur; sed sinistris etiam rumoribus, quos adversarii sui & Lapsorum socii proculdubio Romæ spargendos curaverant, per Epistolam XX. occurrit, ut ex hoc ejus initio patet; *Quoniam comperi, fratres carissimi, minus simpliciter & minus fideliter vobis renunciari, quæ hic a nobis gesta*

gesta sunt & geruntur, necessarium duxi has ad vos literas facere, quibus vobis actus nostri, ac disciplinæ & diligentiæ ratio redderetur. Quæ enim à Cypriano jam gesta fuerant, & adhuc gerebantur, non potuerunt male Romanis renunciari, antequam illi primam Epistolam scripserunt. Tunc enim tantum illis innotuit Cyprianum secessisse, & quid Carthagine ageret Clerus, absente Episcopo, aut Episcopus ipse in secessu suo, nondum noverant; ideoque eos illis literis officii sui tantummodo admonent, & quid ab ipsis Romæ, sede vacante, factum fuerat, ostendunt, suum illis exemplum proponentes. Quare ut sinistram de se famam Romæ sparsam dilueret Cyprianus, tredecim Epistolas ad Clerum Romanum transmisit, quas è secessu ad Clerum & Confessores & Plebem suam intra paucos menses dederat, & breviter earum argumenta hac una Epistola tetigit; unde illæ à nobis facile dignosci & à reliquis distingui potuerunt. Harum tredecim Epistolarum decem congessit Pamelius & huic præfixit: illis unam addidit Baronius: ex illis octo tantum agnoscit Lombertus. Ego vero non dubito quin tredecim illæ omnes à nobis sint repertæ, & secundum sua tempora dispositæ, & huic recte præfixæ. Quinetiam puto eas omnes ideo conservatas fuisse, cum haud paucæ perierint, quod in unum fasciculum collectæ & ad Clerum Romanum transmissæ, tum Romæ, tum Carthagine ab omnibus legerentur. Antequam autem hæ literæ Romam pervenerunt, Clerus Romanus ad Clerum Carthaginiensem, Moyses & reliqui Confessores Romani ad Confessores Carthagine constitutos literas dederant, quæ non extant, earum tamen argumenta satis nota sunt. Nam ut Cyprianus ipse testatur, in illis *Evangelii plenus vigor & disciplina robusta legis dominicæ continebantur.* Ut Clerus Romanus proximis literis significat, in illis *sententiam dilucida expositione ipsi protulerant* de libellaticis & sacrificatis; *ne properata nimis remedia utique non profutura præstarentur.* Et Confessorum literas suis conspirasse indicat, qui severitatem Evangelicæ disciplinæ protulerunt, & *illicitas petitiones ab Ecclesiæ pudore revocarunt.* Hæc ad Clerum Carthaginiensem à Clero & Confessoribus Romanis tam opportune scripta Cyprianum laborantem & contra invidiæ impetum totis fidei viribus resistentem multum adjuvabant.

XIII. Jam enim literæ Luciani Confessoris prodierant, quæ Lapsis universis pacem dederant, & non tantum Cypriano, sed & in reliqua provincia per aliquot civitates Episcopis, magnam molestiam creaverant. Quod ne lateret Clerum Romanum, quem ex literis proximè datis in eadem secum fuisse sententia perceperat, ad eum scripsit Epistolam vicesimam septimam mense Augusto ineunte, eique subjunxit ipsas Luciani literas, cum quinque aliis Epistolis ad eandem rem pertinentibus, quas omnes ad sua tempora deduximus, & vicesimæ septimæ præfigendas curavimus. Nam inter has sex Epistolas illa Celerini ad Lucianum primo loco scripta est, circa finem Aprilis, ut opinor. Vir doctus eam missam fuisse putat simul cum literis Cleri Romani ad Cyprianum de excessu Fabiani per Clementium; sed ei assentiri non possum. Illæ enim sine dubio missæ sunt haud diu post martyrium Fabiani, qui vicesimo die Januarii passus est: & Cyprianus in responso suo fatetur rumorem tantum in Africa de ejus excessu incertum fuisse, antequam eas literas accepit. Missas igitur fuisse literas illas per Clementium mense Februario fateamur necesse est. Apparet autem Celerinum non nisi post Pascha literas suas ad Lucianum dedisse. In illis enim ipse significat se, *in lætitia Paschæ flevisse die & nocte, in cilicio & cinere lacrymabundum dies exegisse*, qui certe dies diem Paschatis sequebantur. Quinetiam sexaginta Confessores Carthagine extorres Romam jam venerant, quibus omnibus Numeria & Candida, (quæ circa Pascha lapsæ fuerant) ut pœnitentiam suam per opera exprimerent, aliquamdiu jam ministraverant. Imo non tantum Montanus de carcere, sed & Saturninus (qui in pœna ungularum fortiter Carthagine confessus fuerat) jam Romam pervenerat. Et Numeriæ & Candidæ utpote lapsarum, & jam pœnitentium, causa in presbyterio Romano audita fuerat, antequam Celerinus scripsit. Quippe hæc occasio scribendi fuit, ut illis sub pœnitentia Romæ constitutis atque detentis à Confessoribus Carthagine peccata remitterentur.

XIV. Observandum enim est hæc omnia Romæ facta esse, & Celerinum inde has literas misisse; quamvis Rosweydus vir sane doctus dixerit rationes non deesse, quibus ostendatur Celerinum Romæ non scripsisse. Quænam rationes illi fuerint nescio: ego certe nullam video. Exploratum enim est Lucianum, ad quem Celerinus scripsit, Carthagine tunc fuisse: Celerinum autem Romæ primo cum ipso Decio fortiter congressum esse. Qui se tantum audivisse dicit Lucianum penes Magistratus, hoc est, Carthagine, esse confessum; eumque de operibus Numeriæ & Candidæ, quæ secum erant, auditurum spondet. Qui earum causam jam auditam fuisse docet: & Præpositos præcipisse tantisper eas sic esse, donec Episcopus constituatur: quod de sede Romæ vacante necessario intelligitur. Qui Numeriam & Candidam tradit Confessores in *Urbem levavisse*, qua voce Romam ipsam indicari norunt eruditi. Qui denique scribit Etecusam ascendisse usque ad Trianfacta, sive Tria Fata, quod nomen loci erat in foro Romano, Procopius Gothicorum libro primo de Jano, ἔχει δὲ τὸν νεὼν ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸ τοῦ βουλευτηρίου ὀλίγον ὑπερβάντα· τὰ τρία Φάτα· οὕτω γὰρ Ῥωμαῖοι τὰς μοίρας νενομίκασι καλεῖν. Anastasius de Honorio Papa, *Fecit Ecclesiam beato Adriano* (vel *Aeriano*) Martyri in tribus fatis. Idem ejusdem loci bis in Adriano meminit. Neque mirum est in Cypriano Trianfacta legi, cùm etiam apud Anastasium pro *Tribus fatis*, MSS. aliqui *Tribus factis* repræsentent. Quamobrem constat Epistolam Celerini Roma ad Lucianum scriptam esse; &, ut arbitror, sub finem Aprilis vel initio Maii: cui respondit Lucianus mense Majo jam affecto; post excessum omnium Martyrum, quorum ipse meminit; & quidem tredecim diebus post mortem eorum, qui in carcere defuncti sunt. Nam Vir doctus, qui eum respondisse autumat pridie martyrii Mappalici, quia meminit Mappalici in quæstione quasi mandantis ut pax daretur Numeriæ & Candidæ, supponit Celerinum id dixisse quod nequaquam dixit. Mappalicum scilicet mandasse nominatim ut Numeriæ & Candidæ pax daretur. *Cum Mappalicus tantum domestica pietate commotus, matri suæ & sorori, quæ lapsæ fuerant, mandaverit pacem dari* ut Cyprianus ipse testatur. Et quidem Pauli nomine præcipue utebatur Lucianus; neque Paulum puto Numeriam aut Candidam nominasse: nam his literis nihil aliud petit ipse Lucianus, quam ut pacem habeant secundum præceptum Pauli non tantum hæ, sed & quæcunque ad animum suum pertinere noscebantur.

XV. Lucianus etiam paulo post, mense Julio, cum Cyprianus tum ad Confessores, tum ad Clerum, tum ad plebem scripsisset nemini lapso pacem dandam esse, antequam à Deo pax daretur Ecclesiæ, & postquam eas literas ad Clerum Romanum transmiserat, scripsit ad ipsum Cyprianum literas, universorum Confessorum, qui adhuc supererant nomine, se

uni-

universis pacem dedisse, de quibus apud eum ratio constiterit, quid post commissum egerint, & ab eo postulavit, ut hæc forma per eum aliis Episcopis innotesceret; quæ res ei majorem conflavit invidiam, & in provincia per aliquot civitates in Præpositos impetus multitudinum inde factus est. Haud diu post Caldonius, qui non temere pacem dandam putavit, literis suis Cyprianum consuluit quid in eorum causa facere oporteret, *qui primo sacrificaverant, & iterum tentati ac pro confessione nominis extorres facti pacem petebant.* Cui rescripsit, lapsis illis impertiendam esse pacem Epistola XXV. eique adjunxit quinque Epistolas de hoc negotio ad suos datas, quas ante ad Clerum Romanum, & ad aliquot Episcopos suæ provinciæ transmiserat. Tum vero Clerum suum harum rerum certiorem facit, legisse se literas Luciani sub universorum Confessorum nomine scriptas, instandum tamen esse Epistolis ad eos proxime factis: accepisse se etiam literas à Caldonio collega suo, eique rescripsisse, & utriusque Epistolæ exemplum huic XXVI. adjunxisse; Denique scripsit Epistolam XXVII. mense Augusto ineunte, ad Clerum Romanum, ut ante diximus. Scripsit etiam eodem tempore ad Moysen & Maximum reliquosque Confessores Romæ in carcere constitutos Epistolam XXVIII. Et hæc est prima à Cypriano ad eos Confessores scripta, ut ex ipso initio patet, *Gloriam fidei & virtutis vestræ, fortissimi ac beatissimi fratres, jampridem de opinione cognoveram*, quod notandum fuit contra ordinem Pamelii, qui huic aliam, diu post exaratam, manifesto errore præposuit. De his literis ipse ad Antonianum sic loquitur, *Quod etiam Romam ad Clerum tunc adhuc sine Episcopo agentem, & ad Confessores Maximum presbyterum, & cæteros in custodia constitutos, nunc in Ecclesia cum Cornelio junctos plenissime scripsi.* Ut autem hæ literæ solenniter, juxta morem Ecclesiæ, mitterentur; Cyprianus fecit Lectorem Saturum & Hypodiaconum Optatum Confessorem, easque per eosdem misit; cujus rei statim Clerum suum certiorem facit Epistola XXIX. Et hæc vera est secundæ Epistolarum Sylloges ratio.

XVI. Mense Augusto exeunte, Clerus Romanus scribit ad Cyprianum literas, non quidem illas quas voluit Pamelius, sed quas primo Baronius, & post eum Lombertus suo loco recte restituit. Hæc autem est Epistola XXX. post literas de Fabiani martyrio prima à Clero Romano ad Cyprianum proprie data, ut ex ipsa patet, & ex mentione literarum Cypriani ad se cum excusatione facta, & earum etiam quæ ad Confessores Romanos eodem tempore scriptæ sunt & missæ per Saturum & Optatum. Illæ enim, quas male prætulit Pamelius, respondent ad literas missas postea per Fortunatum. Et miror equidem doctissimum Valesium affirmare potuisse scriptam esse hanc Epistolam, cum jam Moyses annum in carcere exegisset: idque ex Cypriani Epistolis ad Moysen prius datis aperte colligi. Nam una tantum Epistola ante hanc à Cypriano ad Moysen data est; & illa, quæ annui spatii mentionem facit, diu post hanc scripta est. Sunt autem hæ Cleri Romani literæ præclare scriptæ, & literis ipsius Cypriani pene æquandæ; ex quibus de ingenio & eloquentia Novatiani judicium ferri potest. Ille enim hanc Epistolam exaravit, ut patet ex ipso Cypriano ad Antonianum; dum recitatis harum literarum ipsissimis verbis subjungit, *Additum est etiam Novatiano tunc scribente, & quod scripserat sua voce recitante, & presbytero Moyse, tunc adhuc Confessore, nunc etiam Martyre subscribente, ut Lapsis infirmis & in exitu constitutis pax daretur.* Ita hæc verba exposuit optimus hujus Antistitis interpres S. Pacianus Ep. 3. ut in Præfatione diximus. Huic autem Epistolæ subjectæ erant literæ, quas Clerus Romanus in Siciliam quoque miserat, quæ desiderantur. Adjecerunt etiam Confessores Romani literas suas; easque per Saturum & Optatum eodem tempore miserunt. Et est hæc Epistola XXXI. primo loco à Confessoribus ad Cyprianum scripta, ut ex ipsa satis aperte patet. Ne quis autem miretur, cur tam sero Clerus & Confessores Romani ad Cyprianum rescripserint; notandum est, Clerum Romanum, cum jam quid in Africa circa causam Lapsorum actum fuerat, à Cypriano didicissent, eidem negotio curam maximam adhibuisse. Nam ipsi *diu & quidem multi, cum quibusdam Episcopis vicinis, & quos ex aliis provinciis longe positis persecutionis istius ardor ejecerat, consilium inierant, temperamentum quærentes, & anxie curantes, ut nec pronam suam improbi homines laudarent facilitatem; nec vere pœnitentes accusarent quasi duram crudelitatem.*

XVII. Cyprianus his literis mense Septembri acceptis statim ad Clerum suum scribit, iisque tum suarum tum illorum literarum exempla transmittit, & mandat ut omnibus facultatem transcriptionis concederent; unde factum est ut literæ à Novatiano scriptæ per totum mundum missæ, & in notitiam omnibus Ecclesiis & universis fratribus perlatæ essent. Non, quod *tantam in sede Petri inesse auctoritatem omnes intelligerent, ut universus longe lateque diffusus Catholicus Orbis sibi servandum esse indubitatum haberet, quod sciret a Petri cathedra dimanare*, ut pro more suo loquitur Illust. Cardinalis, nec unquam minus feliciter, quam cum de nostro Antistite agitur. Hoc enim ideo tantum literis à Novatiano scriptis contigit, quia earum, ut & trium reliquarum, exempla transcripta & ad alias plures Ecclesias missa erant. Nec in alium finem illa missa sunt, quam *ut in Ecclesiarum statu quoquo modo interim componendo servaretur una fidei consensio*, ut Cyprianus ipse testatur. Vidit hæc, opinor, acutissimus Cardinalis, ideoque hanc Epistolam XXXII. ab illis de quibus diximus literis, & à Clero & à Moyse datis disjunxit, ac posterioribus à solo Clero scriptis & per Fortunatum redditis male subjunxit; & plane contra mentem Cypriani, qui hoc ipso loco quatuor Epistolarum diserte meminit, duarum à se, duarum etiam à Clero & Confessoribus Romanis datarum, & omnes per Saturum missas fuisse indicat: unde Lombertus hanc Epistolam recte huic loco restituendam esse censuit. Interim Cyprianus duas à diversis lapsis, his quidem quietis & verecundis, illis autem temerariis & arrogantibus Epistolas acceperat, quæ desiderantur, sed earum argumenta noscuntur: nam arrogantibus statim respondit Epistola XXXIII. ut singulorum nomina ad se transmitterentur, postulans. Ceterum eodem fere tempore contigit, ut Gaius Diddensis, Presbyter & Diaconus ejus frequenter cum Lapsis communicarent & eorum oblationes offerrent, & ab Episcopis moniti non desisterent; unde Clerus Carthaginiensis consilio Episcoporum, qui præsentes erant, eis non communicandum esse censuit. De qua re Cyprianus certior factus, scribit Epistolam XXXIV. ad Clerum suum, eorum sententiam confirmans, & ut idem in posterum fieret mandans.

XVIII. Mense Octobri ineunte, ne quid lateret Clerum Romanum, quod à se in causa Lapsorum, qua tantopere omnes Ecclesiæ premebantur, gestum fuerat, Cyprianus scribit Epistolam XXXV. eamque per Fortunatum hypodiaconum Romam mittit, simulque exemplum literarum Lapsorum petulantium, cum responso suo, & literarum suarum de Gaio Diddensi transmittit: ut esset ipsis circa

circa utilitatem Ecclesiasticæ administrationis commune consilium. Et per eundem Fortunatum de Privato Lambesitano, Episcopo quidem, sed hæretico, eos monuit. Mense Octobri exeunte, Clerus Romanus literis Cypriani per Fortunatum redditis respondet Epistola XXXVI. Lapsorum petulantiam condemnantes, & illius vigorem laudantes, significantesque de Privato hæretico nihil metuendum esse, cum ipsi antehac vexillarium ejus (non Felicissimum, ut male conjicit Pamelius, sed nescio quem Diaconum ejus) subrepere conatum rejecissent.

XIX. Mense Novembri nobilis Confessor Celerinus Roma venit Carthaginem, & Cyprianum in secessu adit. Cui Moysis reliquorumque Confessorum affectus repræsentat, deque iis dulciter ac sæpe loquitur. Cyprianus autem hisce sermonibus intime permotus scribit ad eos Epistolam XXXVII. circa finem hujus mensis, ut apparet. Constat enim Moysen aliosque vel exeunte Januario, vel Februario ineunte, post passionem Fabiani, hieme adhuc sæviente, in carcerem fuisse conjectos; ibique *jam revertentis anni volubilem circulum transgressos esse*, ut ipse loquitur. Annui circuli spatium per quatuor tempestates describens atque definiens; scripsit igitur jam affecto mense Novembri. Circa idem tempus in Africa sedata est persecutio, ut patet ex ipso Cypriano, qui testatur Aurelium auspicatum esse pacem, dum dedicat Lectionem. Neque Baronius debuit primum pacis radium in annum sequentem ante Paschæ tempus referre, aut bellum sub Decio contra barbaros in Africa comminisci. Satis enim est ad hanc sedationem persecutionis in hac provincia hoc tempore statuendam, finem jam annui Proconsulatus appropinquasse, novum Proconsulem mox in provinciam adventurum esse, satis sanguinis ab eo, qui decessurus erat, haustum jam fuisse. Quæ ratio sedandæ persecutionis valere Romæ non potuit, ubi non tantum Imperator ipse præsens fuit, sed & persecutioni præfecti in urbe insistebant. Hoc radio pacis jam apparente, veniunt ad Cyprianum in secessu suo Episcopi nonnulli, tempore ad ordinationem Clericorum accommodatissimo, unde & eorum, ut Collegarum, opera usus est.

XX. Quocirca mense Decembri ineunte, Cyprianus cum Collegis suis, inconsulto Clero suo, Aurelium Confessorem ordinavit Lectorem, & quidem, ut opinor, ipsis Calendis Decembribus; nam, ut ipse refert, *quoniam semper gaudium properat, nec potest moras ferre lætitia. Dominico legit* Aurelius. Hoc autem A. D. CCL. Cyclo Solis 7. Dominicali litera F. primus Decembris dies Dominicus fuit. Ipse proinde Clerum suum hujus ordinationis certiorem facit Epistola XXXVIII. Eodem die etiam Lector fuerat ordinandus ex sententia Cypriani & Collegarum, Celerinus Confessor illustris qui nuper Roma venerat: Sed ille consentire dubitavit Ecclesiæ, donec Dei ipsius admonitu & hortatu in visione per noctem compulsus est ne negaret. Tunc igitur & ille ordinatus, & Aurelio in Lectione junctus est: qua occasione scripta est Epistola XXXIX. Eodem etiam tempore se divinitus admonitum fuisse significat ut Numidicum presbyterum, qui nempe alicubi Presbyter fuerat, & hortatu suo copiosum Martyrum numerum lapidibus & flammis necatum ante se miserat, Presbyterorum Carthaginiensium numero adscriberet. Id autem ut fieret, monet Clerum suum Epistola XL. & ut majorem ei auctoritatem conciliaret, docet eum promovendum esse ad ampliorem locum religionis suæ, hoc est, ad Episcopatum, cum Deus permiserit. Interea temporis dum Cyprianus Ordinationi Clericorum in secessu suo incumberet, quod & alii Episcopi, pro more, sine dubio faciebant, quorum nonnulli etiam tunc temporis Carthagine fuerunt, ut ex Epistolis prioribus patet; Novatus Presbyter Carthaginiensis Felicissimum Cypriano semper infensum, ipso nec permittente nec sciente, Diaconum suum fieri curavit. Habebant enim Presbyteri Diaconos suos, ut de Gaio Diddensi Presbytero & Diacono ejus legimus.

XXI. Hoc autem diversimode interpretantur Viri docti. Nam inde Novatum hunc Episcopum fuisse colligit Baronius & post eum Petavius, Labbeus, aliique; sed sine ullo fundamento, & contra omnium Veterum mentem. Presbyter enim tantummodo fuit ad finem A. D. CCXLIX, persecutione jam erumpente, ut ostendimus. Anno hoc CCL. persecutione sæviente, neminem Episcopum factum esse legimus, Novatum ipsum inter Presbyteros numeratum invenimus Epist. decima quarta, sub finem hujus anni Romam proficiscitur adhuc Presbyter, ut Eusebius, aut Hieronymus, in Chronico testatur, *Novatus Presbyter Cypriani Romam veniens, Novatianum & ceteros Confessores sibi sociat.* Pacianus Ep. 2. *Tuus forte Presbyter Novatus ex Africa Romam venit.* Dum in Africa fuit, & cum Romam venit Novatus, certe Presbyter fuit, neque eum unquam Episcopum factum esse indicat Cyprianus, *Sed fuisse Novatum in Africa Episcopum ex eo certum deducitur argumentum, quod de eo S. Cyprianus tradit fuisse ab ipso ordinatum Diaconum Felicissimum*, inquit Baronius. Et quidem si hoc S. Cyprianus tradidisset, inde Episcopatus Novati secundum praxin Ecclesiæ indubitatam recte elici videretur. Sed Felicissimum à Novato Diaconum ordinatum esse non tradit Cyprianus. Ejus verba de Novato ad Cornelium hæc sunt Epistola quinquagesima prima. *Ipse est qui Felicissimum satellitem suum Diaconum, nec permittente me nec sciente, sua factione & ambitione constituit.* Non dicit Novatum ordinasse Felicissimum, neque sua manu, sed sua factione eum constituisse Diaconum; hoc est, potentia factionis suæ, ut Diaconus ordinaretur sine venia aut notitia Episcopi sui, effecisse. Hæc mens Cypriani fuit, ut ex sequentibus clarissime patet. Nam *Similia & paria* eum Romæ *molitum esse* docet. *Qui*, inquit, *istic*, hoc est Carthagine, *adversus Ecclesiam Diaconum fecerat, illic*, hoc est Romæ, *Episcopum fecit.* Simili plane & pari modo, factione sua & ambitione utrumque fecit, sed neutrum ordinavit. Certe Novatianum *Episcopum fecit*, id est, sua factione, ut fieret, procuravit: eum autem minime ordinavit: quem à tribus Episcopis ex Italia accitis ordinatum esse postea probabimus. Qua observatione necessario admittenda tollitur *nobile Presbyterialis potestatis exemplum in ordinationibus*, quod hinc excogitavit Blondellus.

XXII. Hunc Felicissimum Novati Diaconum eo, quo diximus, modo constitutum diversum esse putat Baronius ab illo Felicissimo, qui sedi Cypriani adversatus, schismatisque auctor factus est; quam sententiam merito rejicit Lombertus, nullum inveniens hujus distinctionis de duobus Felicissimis vestigium. Et revera argumenta duo, quibus inductus est Baronius, vim nullam habent. Primum est, quod Felicissimus ille, qui adversatus est Cypriano, ipsius Presbyter jam fuisse dicitur, Epist. scilicet quadragesima tertia. Sed in ea Epistola Felicissimus Cypriani Presbyter non dicitur; tantummodo *quinque Presbyteros Felicissimo copulatos ejusque satellites fuisse*, illic refertur. Presbyteri autem non-presbytero copulari potuerunt. Imo quoties meminit Felicissimi & Presbyterii ejus, toties eum à Presbyteris distinguit, neque unquam Felicissimi alicujus

jus tanquam Presbyteri mentionem fecit. Secundum Baronii argumentum pariter imbecille est, quod cum duæ essent inter se contrariæ sectæ schismaticorum, Felicissimus ille sententiæ Novati adversarius erat, quod diceret Lapsos omnes absque pœnitentiæ mora recipiendos. Nam hæc omnino nihil probant. Quippe Novatus, quamdiu in Africa fuit, semper se ejusdem cum Felicissimo sententiæ de Lapsis recipiendis professus est. Cum autem Romam venisset, & se Novatiano adjunxisset, ut Romanum schisma promoveret; illius sententiam amplexus esse videbatur, sive serio sive ficte; ut & ipse Novatianus sententiam suam jam mutaverat, ut Cornelio fortius contradiceret. Hic autem Felicissimus, qui ab initio Cypriani electioni restiterat, Diaconus jam factus, portionem plebis cum Episcopo suo divisit, & persecutione jam sedata, in monte quodam suos colligebat, quo Lapsi petulantiores præcipue convolarent.

XXIII. Interea temporis Cyprianus Caldonium & Herculanum Episcopos & Collegas suos cum Numidico Presbytero, quem nuper Clero Carthaginiensi adjunxerat, Carthaginem mittit, eosque cum Rogatiano vicem suam acturos vicarios constituit: ut necessitates fratrum sumtibus expungerent, simul etiam & ætates eorum & conditiones & merita discernerent; unde ipse cognoscere posset quos ad Ecclesiasticæ administrationis officia promoveret. Dum autem illi his rebus incumberent, Felicissimus intercessit, ne quis posset expungi, neve singulorum merita possent diligenti examinatione discerni; præterea interminatus, quod secum in monte non communicarent, qui Cypriano obtemperare voluissent. Quamobrem Caldonius reliquique scribunt ad Cyprianum literas, quæ non extant, quibus eum monent docentque quid à Felicissimo sibi factum esset; quid etiam ab Augendo, altero, ut videtur, Diacono, qui se cum Felicissimi conspiratione sociaverat. Quibus Cyprianus graviter commotus scribit ad vicarios suos Epistolam XLI. qua illis in mandatis dat, ut Felicissimum excommunicarent, & Augendum etiam si perseveraret, aliosque qui conspirationi & factioni Felicissimi se adjungerent. Qua auctoritate muniti Caldonius & Herculanus Episcopi, cum Presbyteris Rogatiano & Numidico, Felicissimum & Augendum, aliosque nonnullos obscuriores communicatione abstinuerunt, ut ipsi indicant Epistola XLII.

A. D.	*Decio III.* & *Decio,*	*Period. Jul.*
CCLI.	COSS.	4964.

I. DEcius secundo imperii sui anno tertium Consulatum iniit, secundum vero ordinarium cum filio suo Decio Etrusco; ut ante eum Philippus primum cum Titiano, secundum cum Philippo filio suo sumsit. Unde hic annus duobus Deciis Coss. insignitur, tum in Fastis, tum apud Trebellium Pollionem, & veterem Pontificum Catalogum. Sub initio Januarii Novatus, relicto in Africa Felicissimo, Romam venit, & *separavit ab Ecclesia Novatianum* ut loquitur vetustissimi Catalogi auctor. Unde Novatianum antea sibi maxime familiarem Moyses Presbyter & Confessor illustris, ἔτι ὢν ἐν κόσμῳ, *adhuc superstes*, sed paulo ante mortem, ἀκοινώνητον ἐποίησεν, id est, se ab ejus communione separavit, ut testatur Cornelius Epist. ad Fabianum apud Eusebium l. 6. c. 43. Moyses autem paulo post moritur in carcere, hoc ipso mense exeunte, postquam *ibi fuisset menses undecim, & dies undecim*, ut refert ejusdem Catalogi auctor. Tempus enim hujus Confessoris obitus ad hujus historiæ veritatem indagandam prorsus necessarium accurate notandum fuit, & à virorum doctorum parachronismis vindicandum. Inter hos Blondellus, Moysen in carcere defunctum esse tradit Novembris XXV. & Novatianum statim à Novato factum esse Episcopum A. D. CCL. prochronismo non magno, haud tamen prætermittendo. Sed Illust. Annalista multo majori metachronismo peccat, dum docet Moysen martyrium consummasse A. D. CCLV. Galli & Volusiani anno secundo, secundum æram vulgarem anno CCLIII. Mirum hoc cuipiam videatur, cum Martyrologium Romanum, quod ipse Cardinalis notis illustravit, testetur Moysen sub Decio passum esse, cujus testimonium solito effugio eludere, sed frustra, conatur. Ipse fatetur Cornelium Romæ Episcopum factum esse ante mortem Decii; cum constet Moysen defunctum esse ante electionem Cornelii; non igitur Galli, sed Decii anno secundo mortuus est. Ipse fatetur Cornelium de morte Moysis tanquam præterita ad Fabianum Antiochiæ Episcopum scripsisse; cum notissimum sit ex literis Dionysii Alexandrini ad Cornelium datis, Fabianum illum sub initio imperii Galli & Volusiani obiisse. Denique Cornelium & Moysen eodem anno passos esse tradit, & quidem Cornelium decima quarta Septembris, quod verum est; jam vero si Moyses eodem anno Novembris decima quinta (ut ipsius Martyrologium testatur) passus sit, Moysen post Cornelii mortem vixisse dicendum esset, quod omnem hujus historiæ seriem penitus evertit. In hunc errorem perquam manifestum virum doctissimum conjecit Tractatus quidam Cypriano adscriptus, vel potius titulus ejus, *De laude Martyrii ad Moysen & Maximum & ceteros Confessores.* Cum enim in illo Tractatu lues memoretur, quæ sub Gallo & Volusiano cœpisse noscitur; ipsumque tractatum à Cypriano scriptum, & ab eodem ad Moysen missum putaret, inde asserere non est veritus Moysen post illius pestilentiæ ortum, ac *post strages populatarum urbium*, vixisse, & demum secundo Galli anno defunctum esse. Verumenimvero Tractatus ille à S. Cypriano scriptus non est, multo minus ad Moysen missus, sed à declamatore aliquo compositus, ut vel hæc ostendunt: *Etsi incongruens est, fratres carissimi, in hoc favore dicendi aliquid trepidationis afferre*; &, *Quæ vox, quæ latera, quæ vires instar tanti muneris capiant sustinere?* ut alia quamplurima omittam, quæ Cyprianus ad Moysen ad Confessores nunquam scripsisset. Quamobrem cum Veteribus statuendum est Moysen in carcere defunctum esse, & quidem hoc mense Januario jam exeunte, aut ineunte Februario. Nam Fabianus vicesimo Januarii anni prioris martyrium passus est; post ejus obitum Moyses in carcerem conjectus est, hyeme adhuc sæviente; in eo carcere defunctus est, postquam menses undecim, & dies undecim ibi permansisset, neque Pontificale docet eum passum esse Novembris XXV. ut tradit Blondellus: sed Martyrologia eum diem memoriæ ejus assignant, quod ubi dies passionis ignoratur, fieri solet.

II. Mense Februario jam affecto postquam Felicissimus & Augendus, aliique fuerant abstenti, & jam Romæ Novatus schisma excitare totis viribus nitebatur; quinque Presbyteri Carthagine se ab Ec-

clesia Africana separabant, & Felicissimo adjungebant. Id autem eorum malignitas & perfidia effecit, illi enim ipsi erant qui ordinationi Cypriani cum Felicissimo se opposuerant, qui in persecutione fomenta Confessoribus, ne concordarent cum Episcopo, tribuebant, quique Lapsos ad flagitandum communicationem sine Exomologesi animabant, & cum contumelia & contemptu Præpositi totum sibi vendicabant, ut de iis questus fuerat antea Cyprianus, Epist. decima septima. Ita tandem apparebat Felicissimi factio unde venisset, & quibus radicibus staret. Quinque hi Presbyteri, si Pamelio credamus, erant illi in Epist. quinquagesima nona nominati, Felix, Jovinus, Maximus, Fortunatus, & Repostus. Et quidem quin Fortunatus unus ex illis esset, dubitari non potest, quia Cyprianus ita ad Cornelium de eo loquitur. *Maxime quando & Fortunati nomen jam satis nosses; qui est unus ex quinque presbyteris jampridem de Ecclesia profugis.* Repostus autem inter eos minime numerandus fuit; erat enim Tuburbicensis ex Numidia, qui in persecutione ceciderat; quod de his presbyteris dici non potuit. Felix etiam ex eorum numero expungendus est, quem Privatus *extra Ecclesiam in hæresi pseudoepiscopum olim constituerat.* Jovinus & Maximus admitti possunt, in Concilio hoc anno abstenti; quod quinque presbyteris hisce satis recte competit. Reliqui demum duo, loco Reposti & Felicis ponendi, si divinare liceat, erant Donatus & Gordius, qui cum Fortunato & Novato ad Cyprianum primi scripserunt, ut ego arbitror, de recipiendis Lapsis. Quinque igitur illi presbyteri primum de Ecclesia profugi, ac postea in Concilio abstenti, erant, quantum conjectura capere possum, Fortunatus, Jovinus, Maximus, Donatus & Gordius. Horum defectione comperta maxime angebatur animi S. Cyprianus, quia statuerat eo ipso tempore Carthaginem redire; *Quas nunc pœnas patior*, inquit, *fratres carissimi, quod ipse ad vos inpræsentiarum venire non possum.* Altera enim persecutione jam sedata; hanc defectionem quasi novam persecutionem aliamque tentationem interpretatus est. Quamobrem ad plebem suam postea scripsit Epistolam XLIII. eos vehementer urgens ut Ecclesiæ adhærere pergerent, nec ætate vel auctoritate illorum presbyterorum se divelli paterentur. Quinetiam promittit se ad eos post Paschæ diem cum Collegis suis venturum.

III. Toto igitur mense Martio in secessu suo se continuit Cyprianus, propter minas & insidias factionis Felicissimi & Presbyterii ejus prodire tutum sibi & Ecclesiæ minime ratus. Et quamvis festum Paschatis jam appropinquaret, quod secundum Canonem Hippolyti hoc A. D. CCLI. Cyclo solis VIII. litera Dominicali E in vicesimum tertium Martii incidit, quodque cum suis Carthagine celebrare maxime in votis habuit, distulit tamen adventum suum ad ea tempora quæ solennia Paschatis proxime sequuta sunt. Itaque Epist. quadragesima tertia ad plebem suam scripta hoc ipso mense, significat quinque presbyterorum malignitatem & perfidiam perfecisse, *ne ad eos ante diem Paschæ venire licuisset*, se autem prævidere novissimam hanc & extremam tentationem cito Domino protegente transituram, *ut repræsenter*, inquit, *vobis post Pascha diem cum Collegis meis.* Quippe ut se facilius & certius tueretur contra machinationes Felicissimi & Presbyterorum qui ab ejus communione ultro desciverant, prudenter reliquorum Episcoporum adventum præstolabatur, qui ex provincia post Pascha quotannis Carthaginem adire solebant. Hujus moris cum alii meminerint, tum ipse Cyprianus certos nos reddit, dum Fortunatum cum aliis Episcopis sic affatur Epist. quinquagesima sexta; *Quoniam tamen scripsistis ut cum pluribus Collegis de hoc ipso plenissime tractem, & nunc omnes fere inter Paschæ prima solennia apud se cum fratribus demorantur, quando solennitati celebrandæ apud suos satisfecerint, & ad me venire cœperint, tractabo cum singulis plenius.* Quamdiu solennitas illa ætate Cypriani durare soleret haud scio; post ejus tempora per quindecim dies continuata esse videtur, ex Papiani Responsorum libro tit. 12. *Messivis feriis & vindemialibus, Paschalibus etiam XV. Diebus & Natalis Domini VIII. Dominicis etiam diebus ceterisque Epiphaniæ & Quinquagesimæ nulla prorsus sunt litigia contingenda.* Hoc igitur mense Martio scripta est hæc Epistola, qua Cyprianus satis exprimit quamdiu ipse tunc cum scripsit in secessu deliterat, his verbis: *Non suffecerat exilium jam biennii, & a vultibus atque ab oculis vestris lugubris separatio.* Hoc enim de biennio tantum inchoato, non autem expleto, necessario intelligendum est. Et Pamelius, qui biennium jam exactum esse putavit, primum annum secessus ante persecutionem posuit, & quid de secundo scriberet non habebat.

IV. Mense Aprili, ut opinor, *Lucio Prisco, qui Macedonas præsidatu regebat, delata dominatio, Gothorum concursu. Qua causa Decius quam potuit maturrime Roma digressus est.* Inde etiam Romæ deferbuit persecutio, ut fieri solebat, orta seditione aut bello civili, ut ante diximus. Interea Episcopi Africani post Paschatis solennia domi celebrata suas sedes pro more relinquunt, & Carthaginem petunt. Quinetiam Cyprianus jam de factione Felicissimi securus è secessu prodit & sedem suam occupat. Pompeius autem & Stephanus, Episcopi Africani, Carthagine Romam profecti sunt, ut Ordinationi Episcopi Romani, quam propediem, absente Decio, futuram expectabant, interesse possent. Jamque Cyprianus, qui toties causam Lapsorum ad commune consilium reservaverat, seque cum collegis suis de factione Felicissimi & presbyterii ejus judicaturum promiserat, Episcopos ex provincia sua convolantes ad Concilium rite ac pro more celebrandum præparavit. Unde nobis observanda veniunt tempora, quibus Concilia in Africa sub Episcopatu Cypriani celebrata sunt, quæ hactenus à viris doctis non sunt accurate consignata. Duo quidem Concilia à Cypriano memorantur ante ipsius Episcopatum coacta, sed eorum tempora ignorantur. Primum erat sub Agrippino Carthaginiensi Episcopo, cum Episcopis Africæ atque Numidiæ, de baptizandis hæreticis ad Ecclesiam Catholicam venientibus, cujus meminit Epistola ad Quintum. *Quod quidem & Agrippinus, bonæ memoriæ vir, cum ceteris coepiscopis suis, qui illo tempore in provincia Africa & Numidia Ecclesiam Domini gubernabant, statuit, & librato consilii communis examine firmavit.* Secundum illud quod Lambesitanum vocant, de quo Cyprianus ad Cornelium scribit A. D. CCLII. *significans Privatum veterem hæreticum in Lambesitana colonia ante multos fere annos ob multa & gravia delicta nonaginta Episcoporum sententia condemnatum.* Docet etiam eundem Privatum Fabiani & Donati literis severissime notatum fuisse. Unde sub Fabiano Pontifice Romano, & Donato Episcopo Carthaginiensi Concilium illud celebratum esse colligi, non immerito potest. Reliqua quæ à Cypriano sunt coacta ad annos suos, & plerumque menses nullo negotio reducuntur.

V. Certe mense Maio hujus anni CCLI. Primum Carthaginiense Concilium sub Cypriano celebratum est, de quo ipse literis ad Antonianum ante secundum Concilium datis, *Secundum quod tamen ante fuerat destinatum, persecutione sopita, cum data esset facultas in unum conveniendi, copiosus Episcoporum*

rum numerus, *quos integros & incolumes fides sua & Domini tutela protexit*, *in unum convenimus*. Tempus conveniendi his verbis accurate descriptum est; destinatum enim fuit, quamprimum *Episcopis in unum convenire*, *indulgentia divina permitteret*, quod post hujus anni Pascha contigisse multa convincunt. Factum est *persecutione sopita*, nondum penitus finita, hoc est ante mortem Decii, qui hoc anno affecto periit; imo & ante Electionem Cornelii, qui Decio adhuc imperante ordinatus est. *Diu* quidem continuatum est hoc Concilium, *Scripturis ex utraque parte prolatis; diu multumque tractatu inter eos habito*, imo, & *frequenter actum* est, & sæpius prorogatum, ut inferius patebit. Interea Romæ, ut opinor, absente Decio, & in Macedonia bello civili occupato, *Julius Valens cupientissimo vulgo imperium cepit*, & mox in Illyricum profectus est. Tunc autem Romani ad eligendum Episcopum festinabant, qui omnes controversias hactenus distulerant, donec Episcopus constitueretur, qui omnia moderari, & eorum qui Lapsi sunt posset cum auctoritate & consilio habere rationem. Duo tunc erant quorum alteri Episcopatus ab omnibus decernebatur, Cornelius & Novatianus. Et quidem Cornelius Presbyter, jam erat per omnia Ecclesiastica officia promotus, & in divinis administrationibus Dominum sæpe promeritus, Clero Romano atque plebi etiam gratissimus. Novatianus autem etiam Presbyter Romanus, sed non æquo jure fuit. Nam primo philosophus fuerat, & quidem Stoicus: dein cum inter Catechumenos erat, tanquam dæmoniacus exorcizatus est, & non nisi in lecto baptizatus; postea ex solo Episcopi favore Presbyter ordinatus est, quæ omnia ejus ambitioni maxime obstabant. Et tamen cum esset magni ingenii, nec minoris doctrinæ atque eloquentiæ, reliquos in Clero Romano insuper habuit, seque omnium Pontificatu dignissimum putavit: & Novati jam atque quinque Presbyterorum, quos secum respuerat Moyses, factione stipatus, & Confessorum, quos ad suas partes post mortem Moysis traxerat, accessione nobilitatus, & severa contra Lapsos disciplina turgidus, ac pro Euangelii vindice à suis habitus, Episcopatum publice renuens, tacite quasi postulavit. Sed Cornelius electus & *factus est Episcopus de Dei & Christi ejus judicio*, *de Clericorum pene omnium testimonio*, *de plebis quæ tunc affuit suffragio*, *& de Sacerdotum antiquorum & bonorum virorum collegio*, ut loquitur Cyprianus. Ex quibus sane qualiter fieri soleret Romani Pontificis electio expressum satis habetur, ut observat Illust. Cardinalis, sed male interpretatur. Cum enim Cyprianus Clero testimonium, plebi suffragium tribuerit, ille è contrario plebi testimonium, Clero suffragium largitur: ut plebi suffragium adimat, quod ubique asserit Cyprianus, ut de se ipso loquitur, *Quando Episcopus in locum defuncti substituitur*, *quando populi universi suffragio in pace deligitur;* & rursus, *Nemo post divinum judicium*, *post populi suffragium*, *post coepiscoporum consensum judicem se jam non Episcopi*, *sed Dei faceret*. Eidem *ordinatio justa & legitima* dicitur, *quæ omnium suffragio & judicio fuerit examinata*, qui locus Cardinalis interpretationem minime juvat, imo ne fert quidem. Hoc *Sacerdotum collegium* nihil aliud erat quam sedecim Episcopi qui ejus ordinationi interfuerunt; inter quos duo erant Africani, Pompeius & Stephanus.

VI. Tempus hujus ordinationis imprimis indagandum est, quod quidem imperante adhuc Decio contigisse constat. *Sedisse* enim Cornelium *intrepidum Romæ in Sacerdotali cathedra cum tyrannus infestus Sacerdotibus Dei fanda atque infanda comminaretur*, testatur ipse Cyprianus, qui etiam mihi videtur indicare eum, absente Decio, & arrepto per Valentem imperio ordinatum esse, *cum multo patientius & tolerabilius audiret levari adversus se æmulum Principem*, *quam constitui Romæ æmulum Sacerdotem*, vel potius ut in MSS. legitur, *Dei Sacerdotem*. Minime enim ferenda eorum observatio est, qui ex sarcasmo Tertulliani male intellecto putant Episcopum Romanum tunc temporis passim intitulatum esse *Pontificem Maximum*, & Decium edixisse post Fabiani mortem, ne quis Christianus augustum illum titulum deinceps usurparet; & Urbicam Christianitatem hoc mandatum sprevisse; & denique Decium patientius tulisse à Gallo & Volusiano imperium, quam à Cornelio invadi titulum summi Pontificatus, ut Christianus Lupus loquitur. Nam ut priora gratis, & sine ullo fundamento asseruntur, ita illud quod postremo loco ponitur, historiæ monumentis manifeste contradicit. Decius levari adversus se Gallum & Volusianum audire non potuit, quia Gallus sub ipso tunc militavit, nec nisi post mortem Decii imperium arripuit, & aliquanto post Volusianum sibi Augustum adjunxit. Male igitur Acciolius Cornelii creationem refert ad vernum tempus anni sequentis sub imperio Galli. Neque recte Annalista tradit Cornelium mense Aprili ordinatum, Decium eodem mense paulo post defunctum esse. Ordinatio enim ejus diu ante necem istius Persecutoris facta est, ut constat ex his Cypriani verbis de Cornelio, *Qui tantum temporis sedit expectans corporis sui carnifices*, *& tyranni ferocientis ultores*. Decius autem ante mensem Novembrem hujus anni non periit. Non igitur opus est ut Aprili Cornelium sedisse statuamus, quod ante necem Decii factus sit Episcopus, *& tyrannum armis & bello postmodum victum prior Sacerdotio suo vicerit*; aut quod Concilium Carthaginiense Maio mense celebratum sit: illud enim ante electionem Cornelii coactum est. Quamobrem dicimus Cornelium mense Junio ineunte, Romæ Episcopum ordinatum esse, & quidem die ejus mensis quarto, qui *sedit annum unum*, *menses tres*, *& dies decem*. Annos quidem duos exhibet Catalogus, ut nunc legitur; sed veterem lectionem conservant Gesta Pontificalia, in quibus *annum unum* recte legimus. Emendationem hanc necessario postulant ipsa Catalogi verba quæ sequuntur, *A Coss. Decio III. & Decio*, *usque Gallo & Volusiano*. Qui enim creatus est utroque Decio Coss. A. D. CCLI. & obiit Gallo & Volusiano Coss. A. D. CCLII. duobus annis & mensibus aliquot sedere nullo modo potuit. Jam vero ab ejus decessu, retro numerando recte colligitur initium Pontificatus ejusdem. Cum enim omnes consentiant Cornelium die Septembris decimoquarto obiisse; si annum unum, menses tres & dies decem sederit, eundem quarto Junii die Sacerdotalem cathedram occupasse pariter fatendum est; præcipue cum hæc omnia scripta Cornelii, Cypriani, & Dionysii Alexandrini optime consentiant. Cornelius autem literas statim de ipsius ordinatione ad Cyprianum dedit, quæ non extant.

VII. Interim Novatianus contra ordinationem Cornelii aperte disputavit, eamque ut illegitimam publice traduxit & abrogare conatus est. Quod ut perficeret multa Cornelio ipsi & nefanda objecit, librumque acerbationibus criminosis plenum evulgavit, præcipue illi minime à quopiam communicandum esse docens, quod cum Lapsis communionem haberet. Ita discordia gliscente & in pejus recrudescente, Novatianus factione sua jam corroboratus magna parte plebis etiam separata, duos deploratæ conditionis homines sibi socios adjunxit, ut eos in exiguam & vilissimam Italiæ partem mitteret, atque illinc accitos tres Episcopos pelliceret, simulate

late quasi Romæ ortam discordiam sedaturos. Revera autem cum Romam tres illi Episcopi ex Italia venissent, Novatianus qui novit eum numerum secundum Canones Ecclesiæ primitivæ ad ordinandum Episcopum sufficere, ab illis se ordinari procuravit, præcipue per Epistolam à Confessoribus missam. Unde Cornelius ipse per tres Episcopos ordinatum esse Novatianum Epistola ad Fabianum fatetur; Pacianus autem eum sine consecratione legitima Episcopum factum, ideoque nec factum tradit, per Epistolam eorum qui se Confessores esse simularent. Non quod Confessores antea non fuissent, sed quod tunc schismatici essent, & confessionis gloriam perdidissent. Ipsi enim postea confessi sunt, *circumductos commisisse se quoque schismata & heresis auctores fuisse*, *ut paterentur ei manus quasi in Episcopum imponi*. Constat igitur Novatianum à tribus Episcopis ordinatum esse, & quidem Italicis, quorum manus ei imponebantur, non autem Novati. Licet enim apud Catalogi vetustissimi auctorem in Cornelio legamus: *Sub Episcopatu ejus Novatus extra Ecclesiam ordinavit Novatianum in Urbe Roma & Nicostratum in Africa;* id tamen non Novati manu factum, sed factione ejus effectum esse omnino dicendum est, ut ante monuimus. Cæterum Novatianus per εἰκονικήν τινα καὶ ματαίαν χειροθεσίαν, *adumbratam quandam & cassam ordinationem*, loco Petri & gradu cathedræ Sacerdotalis per Cornelium antea legitime occupato, quasi ex machina alter Episcopus, & primus Antipapa apparuit. Qui etiam è vestigio, pro more, Legatos cum literis de sua electione, quasi ea fuisset maxime legitima, misit ad Cyprianum cum Concilio Carthagine coacto. Legati autem illi erant Maximus Presbyter, & Augendus Diaconus, & Machæus quidam & Longinus: qui etiam librum ferebant crimina Cornelio objecta continentem.

VIII. Mense Junio jam affecto Cyprianus in Concilio acceptis Cornelii & Collegarum literis, quibus tum Cornelii electio, tum grave schisma repræsentabatur, nondum audita Novatiani ordinatione, Caldonium & Fortunatum Episcopos Africanos è Concilio Legatos cum literis ad Cornelium & Coepiscopos misit, ut non tantum persuasione literarum, sed præsentia sua eniterentur ut ad Catholicæ Ecclesiæ unitatem scissi corporis membra componerent. Per eosdem etiam Episcopos duarum Epistolarum exempla, quadragesimæ primæ de Felicissimo, & quadragesimæ tertiæ de Presbyterio ejus ad Cornelium transmisit ut toti fraternitati legerentur. Missis autem his Legatis, à Concilio statutum est; Ut omnia interim integra suspenderentur, donec Legati redirent. Atque ita Concilium quasi prorogatum est, ut etiam postea patebit. Neque enim aliter Cyprianus ipse, & Liberalis in Hadrumetinam coloniam, sedente Concilio, proficisci voluissent. Et quidem hoc Concilium non tantum diu habitum, sed etiam *frequenter actum* esse legimus: quod ego de frequenti Episcoporum conventione per intervalla intelligendum esse sentio, ut non tantum diu continuatum, sed & aliquoties prorogatum fuisse videatur. *Frequenter* enim hic accipio non pro magno numero, sed pro multis vicibus, ut Sulpicius Severus de Ariminensi Synodo: *Igitur frequentibus conciliis nihil actum; nostris in fide permanentibus, illis de perfidia non cedentibus.* Qui aliter illa verba, *ut omnia interim integra suspenderentur* interpretantur, ac si decretum esset neque Cornelio neque Novatiano communicandum, sed literas ad Clerum Romanum dirigendas esse, sibi ipsis contradicunt; nondum enim Novatianum Episcopum factum esse noverant; imo Baronius ipse tradit, Caldonium & Fortunatum Legatos Romæ agentes cum incassum omnia pertentassent, *vidisse ex improviso velut ex portis inferorum Novatianum creatum Romanum Episcopum.*

IX. Mense Julio ineunte Legati à Novatiano missi Carthaginem veniunt, ex quorum sermone & asseveratione, ut & ex literis, quas secum ferebant, Cyprianus & Collegæ Novatianum Episcopum factum esse didicerunt; qui illicitæ ordinationis pravitate commoti, Legatos à communione sua statim cohibendos esse censuerunt. Tum vero supervenerunt Pompeius & Stephanus Episcopi Africani, qui Cornelii ordinationi interfuerant, suaque testimonia protulerunt, unde Cyprianus & collegæ Legatos Novatiani haud ultra audiendos esse statuerunt. Quamobrem Legati à Novatiano missi, & à Concilio Carthaginiensi rejecti, ostiatim per multorum domos, & oppidatim per aliquas civitates discurrentes quærebant sibi comites. Quorum omnium Cornelium fratrem suum certiorem reddidit Cyprianus Epistola XLIV. hoc mense jam affecto, per Primitivum Presbyterum missa. Tum vero Cyprianus, & Collegæ de legitima Cornelii ordinatione satis persuasi, ad negotia Ecclesiæ Africanæ pertractanda diligentius accesserunt: ac primo in Concilio, Felicissimum & quinque Presbyteros nuper ab Ecclesia profugos audierunt, eosque auditos abstinuerunt. Et quoniam ex reditu & relatione Caldonii & Fortunati ordinationis Cornelii & ratio justa & gloriosa innocentia apparuit, omnes Episcopi Carthagine coacti in totam Africæ provinciam, in Numidiam etiam & Mauritanias literas scripserunt, ut universi Collegæ Cornelium & communicationem ejus probarent firmiter ac tenerent. Quinetiam Synodicæ literæ ad Cornelium scriptæ sunt, ut quid de Felicissimo & Presbyterio ejus actum esset, scire posset: quas Episcopi omnes manu sua subscriptas miserunt: sed hæ literæ desiderantur.

X. Mense igitur Augusto ineunte Cyprianus scripsit Epistolam XLV. eamque cum literis Synodicis ad Cornelium misit per Mettium hypodiaconum & Nicephorum acoluthum, literarum suarum de Felicissimo & Presbyterio ejus exemplaria rursus subjungens. Et quoniam Confessorum nomine per omnes Ecclesias literæ calumniis & maledictis plenæ frequentes missæ sunt; ipse ad eos dat Epistolam XLVI. qua eos, ut ad matrem Ecclesiam revertantur, breviter hortatur; quam arbitrio Cornelii permittit proxima ad eum per Mettium data. Circa idem tempus scripsit etiam ad eosdem Confessores Dionysius Alexandrinus, dum adhuc Novatiani sententiæ favebant, ut observat Eusebius. Quo etiam, opinor, tempore literas ad Novatianum dedit, breves certe sed præclaras, quæ apud Eusebium lib. 6. cap. 45. habentur, sed insigni mendo maculatæ. Ἔδει μὲν γὰρ πᾶν ὁτιοῦν παθεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ διακόψαι τήν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. καὶ ἦν οὐκ ἀδοξοτέρα τῆς ἕνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι μαρτυρία, κατ᾽ ἐμὲ δὲ καὶ μείζων ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ μιᾶς τις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐκκλησίας μαρτυρεῖ. Doctissimus Valesius non vidit hunc locum fuisse corruptum, ideo putavit esse mutilum, & hac interpretatione eum supplere conatus est. *Satius quidem fuerat quidvis pati ne Ecclesia Dei discinderetur. Nec minus gloriosum fuißet, idcirco subire martyrium ne Ecclesiam scinderes, quam ut ne idolis sacrificares. Imo illud meo quidem judicio illustrius fuisset.* Sed magnus Dionysius in tam brevi Epistola & acuta tautologice nunquam locutus est. Itaque pro σχίσαι legendum est θῦσαι. Studiosus enim aliquis ad marginem posuerat σχίσαι, tanquam interpretationem vocis διακόψαι: imperitus autem librarius eam vocem in textu posuit loco τοῦ θῦσαι, quæ vox loco suô restituta sententiam Dionysii satis elegantem & acutam reddit. Emendationem hanc Ruffini versio confirmat

Et

Et erat non inferior gloria, sustinere martyrium ne scindatur Ecclesia; quam est illa, ne idolis immoletur.

XI. Post Felicissimi & quinque Presbyterorum abstentionem, de causa Lapsorum Synodice conclusum est: & Synodi placita libello sunt inscripta, ut scribit Cyprianus ad Antonianum. Magno autem temperamento Placita hæc concepta sunt, quæ omnia ad duo generalia capita à Cypriano redacta sunt. Primo, ne in totum spes communicationis & pacis Lapsis denegaretur, contra Novatiani sententiam. Secundo, ne censura Euangelica solveretur, ut ad communicationem temere prosilirent, contra Felicissimi factionem. Hic autem libellus Canonum, in quo singula Placitorum capita conscripta sunt, à Synodo ad Cornelium Collegam suum missus est, & ad alios etiam in Africa Episcopos. Et satis infelix est conjectura Baronii, qui unum hunc Libellum in duos divisit, eosque à Cypriano ad Confessores diu postea missos esse putavit. Interea Primitivus cum literis ad Cornelium priori mense missus Carthaginem redierat cum literis Cornelii ad Cyprianum quæ desiderantur. Sed earum argumentum satis cognoscitur ex responso Cypriani. Significaverat enim se motum fuisse, quod cum Polycarpus Episcopus ad ipsum post electionem suam scripsisset, tanquam legitimum Romæ Episcopum; postea quam Cyprianus & Liberalis in Hadrumetinam coloniam venissent, cœpissent illuc ad Presbyteros & Diaconos literæ dirigi, quasi scilicet nondum Romæ legitimus Episcopus constitutus esset. Quocirca Cyprianus Epistola XLVIII. ei respondet, ut mihi videtur, nimis dilute. Cumque jam omnia Concilii auctoritate composita atque confirmata essent, Maximus & Longinus & Machæus, Legati à Novatiano missi Africa expulsi sunt.

XII. Mense Septembri Cornelius, accepto à Synodo Carthaginiensi Canonum Libello, ipse Concilium convocare statuit, & quidem numero quam potuit maxime copioso. Quod ipse Cyprianus ad Antonianum his verbis indicat, *Ac si minus sufficiens Episcoporum in Africa numerus videbatur, etiam Romam super hac re scripsimus ad Cornelium Collegam nostrum, qui & ipse cum plurimis coepiscopis habito Concilio in eandem nobiscum sententiam pari gravitate & salubri moderatione consensit.* Curavit igitur ut sexaginta Episcopi Romæ convenirent quamprimum fieri potuit, ut ex Eusebio constat. Neque enim audiendus est Baronius, qui duo Concilia à Cornelio Romæ coacta esse tradit; Primum hoc tempore, cujus meminit Cyprianus; Secundum anno sequente, cujus mentionem fecit Eusebius. In quem errorem incidit, quod putaret Epistolam ad Antonianum *ipso Cornelii sedis exordio* scriptam esse, in qua mentio Romani Concilii facta est, cum literæ illæ anno sequente scriptæ sint, ut postea patebit. Labbeus etiam, qui Baronium & Binium sequutus esse videtur in distinguendis duobus Romanis Conciliis, ut primum sit, in quo decretum Carthaginiensis Concilii confirmatum; secundum, in quo Novatianus ejusque fautores excommunicatione perculsi; statim addit, *cum utrumque in uno forte potuerit perfici*; quod verum est.

XIII. Mense igitur Octobri celebratum est Concilium Romanum sub Cornelio, quo Synodi Carthaginiensis decreta de Lapsis recipiendis corroborata sunt, & Novatianus cum suis anathemate percussus. Erant autem in ea Synodo sexaginta Episcopi, & multo plures Presbyteri ac Diaconi. Concilio finito, Cornelius decreta ejus Ecclesiis longe dissitis communicavit, & ad Fabianum Antiochiæ Episcopum de iis scripsit. Et quia non pauci in Italia Episcopi Concilio minime interfuerant, eorum quoque sententias seorsim postulavit, unde Concilium Italicum ex Hieronymo conflatum est, an recte dubito. Interim Novatianus cum videret Maximum Presbyterum cum suis Africa expulsum, & in Concilio Carthaginiensi Cornelii electionem confirmatam, suam sententiam de Lapsis condemnatam, & condemnationem eam à Synodo Romana roboratam, jamque omnes per Italiam Episcopos in suam excommunicationem consensuros prævideret; prostratus virtutibus Dei denuo resurrexit, & misit in Africam Euaristum suæ partis Episcopum, Novatum Carthaginiensis Ecclesiæ Presbyterum, Nicostratum Diaconum unum ex Confessoribus cum Primo etiam & Dionysio. Quare Cornelius literis per Augendum Confessorem missis de eorum discessu Cyprianum admonuit; sed literæ illæ desiderantur. Interea Confessores Romani, quos è carcere prodeuntes schismaticus & hæreticus error exceperat, & jamdiu palabundos populus viderat, literis Cypriani & Dionysii primo molliti, & lecto, ut videtur, libello de Unitate quem hoc tempore scripsit, & Romam misit Cyprianus, bene instructi, de reditu ad Ecclesiam cogitaverant, idque fratribus nonnullis significaverant, Novato jam cum reliquis tanquam procella & turbine recedente, Presbyteros Romanos adierunt, circumventos se esse affirmabant, & ad Ecclesiam se redire cupere protestati sunt.

XIV. Mense Novembri, cum jam Confessorum animus satis esset perspectus, Cornelio placuit contrahi Presbyterium, cui adfuerunt etiam Episcopi quinque; coram quibus & Confessores, Maximus, Urbanus, Sidonius & Macarius (Nicostratus enim eorum in Confessione socius in schismate perseveravit) & plerique fratres qui se iis adjunxerant, summis precibus desiderabant, ut ea quæ ante fuerant gesta in oblivionem cederent. De qua re Episcopi cum Presbyteris sententias suas dixere. Et actu omni populo mox insinuato, & magno fraternitatis concursu facto, professionem fecerunt, & ad communicationem & pacem Ecclesiæ admissi sunt. Quin etiam eadem hora, eodemque momento Cornelius horum omnium Cyprianum certiorem facit Epistola XLIX. per Nicephorum acoluthum missa. Cui etiam subjiciendas curavit sententias Episcoporum & Presbyterorum in eo negotio prolatas, quæ desiderantur. Scripsit etiam festinanter breves literas, quibus docere Africanos voluit, quales viri essent qui à Novatiano jam missi sunt, ac præcipuè Nicostratus & Euaristus. Nec assentior Pamelio qui putavit hanc fragmentum esse Epistolam: quoniam Cyprianus dicit se ea de novis Novati & Novatiani machinis plenissime instructum fuisse; cum non de Epistola, sed de Nicephoro acolutho loquatur Cyprianus, qui eum plenissime instruxerat, & satis fuisse ostendit, quod de Euaristo & Nicostrato scripserit Cornelius. *Nam de Novato*, inquit, *nihil inde ad nos fuerat nunciandum, cum magis per nos debeat vobis Novatus ostendi.*

XV. Mense hoc Novembri Decius uterque Augustus & Consul simul periit. Victor Schotti, *Decii Barbaros trans Danubium persectantes Bruti fraude cecidere, exacto regni biennio.* Pro *Bruti* lege *Abruti*, & locum intellige ubi periere; fraudem vero non Bruti, sed Galli interpretare. Ita Dexippus eorum temporum scriptor apud Georgium Syncellum, Ἐπανιεῖσι δὲ Σκύθαις ἐπὶ τὰ σφέτερα ὁ αὐτὸς Δέκιος ἐπιθέμενος ἀναιρεῖται, ἐν Ἀβρύτῳ τῷ λεγομένῳ Φόρῳ θεμαρανίῳ σὺν τῷ παιδί· Post exactum igitur biennium à nece Philipporum periit uterque Decius. Et quidem Decium tertium imperii annum attigisse apparet ex Inscriptione apud Gruterum pag. 273. *Imp. Cæs. C. Messio Quinto Trajano Decio Pio Fœlici Aug. Pontifici Max. Trib. Pot. III. Cos. II. PP. PR. Cos. Ordo Feltr.* Imo posteriorem hujus anni partem quo

quo Decius pater tertium Consul fuit eam attigisse constat ex nummis, in quibus leguntur. TR. P. Cos. II. TR. P. II. Cos. II. TR. P. II. Cos. III. TR. P. III. Cos. III. Unde apparet primum Tribunitiæ potestatis sive imperii annum, priorem ejus anni partem, quo secundum Consul fuit, complexum esse: secundum rursus Tribunitiæ potestatis annum posteriorem ejus anni & priorem sequentis partem occupasse: Tertius itaque Tribunitiæ potestatis annus, ad posteriorem Consulatus tertii partem pertingit. Hoc igitur anno jam affecto Decius superstes fuit. Quod & Trebellius Pollio his verbis testatur. *Duobus Deciis Coss. VI. Cal. Novemb. die ob Imperatorias literas in æde Castorum Senatus habebatur.* Valerianus autem *in procinctu suo cum Decio agebat.* Non igitur ante Novembrem periit; sed sub initio hujus mensis sine dubio defunctus est, tricesimo imperii sui mense, à quo primum purpuram sumsit, ut Victor in Epitome. *Decius e Pannonia inferiore Bubalia natus imperavit menses triginta.* Scilicet A. D. CCXLIX. mense Junio, sublato Marino purpuram sumsit A. D. CCLI. mense Novembri palude absorptus est. Atque inde plena pax Ecclesiæ, non tantum sedata aut sopita, sed & prorsus finita persecutione à Deo indulta est. Hoc igitur mense exeunte, Cyprianus edidit Libellum de Lapsis, eumque Romam misit, cujus initium hoc ipsum indicat, *Pax ecce dilectissimi fratres, Ecclesiæ reddita est; & quod difficile nuper incredulis ac perfidis impossibile videbatur, ope atque ultione divina securitas nostra reparata est.* Ultio enim illa divina ad interitum Deciorum manifeste refertur.

XVI. Mense Decembri ineunte, Cyprianus acceptis literis à Cornelio per Nicephorum acoluthum missis, respondet duabus Epistolis LI. de reditu Confessorum congratulatoria, & LII. de Novati sceleribus.

A. D.	*Gallo II. & Volusiano.*	*Period. Jul.*
CCLII.	COSS.	4965.

HAnc seriem Consulum interturbat Baronius, & contra omnes Fastos Decium III. & Gratum II. ex Actis Pionii interponit. Imo ubicunque in Actis martyrii passus aliquis Decio & Grato Coss. dicitur, de hoc Consulatu interpretatur; *quia*, inquit, *prior Consulatus Decii cum Grato primum ante Philippi obitum contigit, quo nondum persecutio aliqua in Occidente Christianos vexabat.* Ita erroribus errores cumulat, & dum Decium, se & Grato Coss. imperasse negat, Gratum iterum una cum Decio Consulem creat, & innumeros sub Decio passos esse Martyres tradit, postquam Decius ipse periisset: imo ex Actis martyrum expeditionem Decii in Persas refert, & partam de Persis ingentem victoriam ope Mercurii hominis Christiani narrat, & persecutionem acrius illic à Decio exercitam tradit, ipso Mercurio & Persis Christianis, qui in ejus manus devenerant, occisis. Quæ quidem fabula omnibus historiæ monumentis repugnat, & Baronio maxime indigna fuit, qui Decii imperio annum tantummodo unum cum tribus mensibus tribuit. Quando enim motus in Gallia pacavit, quando persecutioni Romæ sævienti ipse interfuit, quando ibidem mœnia instituit atque dedicavit, quando Hetruscum in Illyrios præmisit, quando Priscum in Macedonia, Valentem in Illyrico oppressit, quando ad Tanaidos ripas accessit, si primo imperii sui anno *comparato exercitu bellum susceperit adversus Persas*, & ingenti in Perside victoria potitus severissime Christianos Persas persecutus sit, & uno tantum anno cum tribus mensibus imperaverit? Neque hæc aliunde quam ex Actis Martyrum minime probatis haurire potuit Annalium conditor: quæ eorum Auctores ex verbis Hieronymi male intellectis primum commenti esse videntur. Ille enim in vita Pauli eremitæ hæc habet. *Sub Decio & Valeriano persecutoribus, quo tempore Cornelius Romæ & Cyprianus Carthagine felici cruore damnati sunt, multas apud Ægyptum & Thebaida Ecclesias tempestas sæva populata est.* Quæ ab eo minus accurate & distincte scripta, ut in Præfatione monuimus, male à posteris accepta sunt, quasi Decius & Valerianus eodem tempore Ecclesiam persecuti essent. Inde liber Pontificum sub Decio Cornelium tradit Centumcellas missum, ab eodem Romam revocatum, & ibi decollatum esse: & Acta martyrii mutuos inter Cornelium & Decium sermones recitant. Inde Sixtum Pontificem sub Decio Imperatore & Valeriano præfecto passum esse volunt, & Laurentium Diaconum cum eodem Imperatore congressum omni tormentorum genere coram ipso miseris modis laniatum fuisse. Inde Martyrum Persarum ipso Decio præsente passiones enarrant, qui Persidem fortasse nunquam, certe postquam Imperator factus est, non vidit. Et pessime hunc locum accepit Baronius, qui Hieronymum ea de causa Decio Valerianum apposuisse ait, *quod Decio in Persas proficiscente Valerianus Romæ Principis vicem ageret, & Christianos edictis exagitaret*, cum nec profectionis Decii in Persas, nec edictorum Valeriani sub Decio ulla in Historia vestigia supersint, imo edictorum ejus adversus Christianos nulla mentio facta sit antequam ipse exercitum pararet adversus Persas, Decio jamjam ante sexennium defuncto neque ille primo Decii anno Romæ ex censoria potestate Principis vicem agere potuerit, qui non est Censor factus ante tertium imperii Deciani annum, cum ipse absens in contubernio Decii esset, & quidem paulo ante cædem ejus.

II. Interim novimus ex Codice Justinianeo Æmiliano & Aquilino Coss. Decium imperio potitum esse; novimus ex sex Constitutionibus Decio & Grato Coss. propositis, eum tunc imperium administrasse; novimus ex Fastis, Inscriptionibus & Historia eum cum Decio Hetrusco consulatum gessisse: Grati autem secundum Consulatum cum Decio nusquam legimus nisi in Annalibus Illust. Cardinalis. Facessant igitur hi novi Consules, ex mustaceo eruti, & Fastis importune inserti; dum sub Gallo II. & Volusiano quid hoc an. gestum est inquirimus. Quanquam Baronius nec hunc titulum probat, quem Fasti agnoscunt; sed adscribi vult *Gallo & Volusiano secundum Coss.* asseritque ambos simul secundum Consulatum gessisse. Sed Georgius Syncellus, aut apud eum Eusebius, Καὶ τὰ ςρατόπεδα βασιλέα πάλαι τινὰ γενόμενον ὕπατον Γάλλον ἀναγορεύουσιν ἅμα Βολουσιανῷ τῷ παιδὶ, ut ejus verba exhibet Scaliger: sed aliter Goar mirus Scaligeri censor, ἅμα Βολουσιανοῦ τοῦ Δεκίου παιδὶ legit, & interpretatur. *Gallum quendam Exconsulem, & cum eo Volusianum Decii filium milites salutant Imperatorem.* Tu lege ἅμα Βολουσιανῷ τῷ αὐτοῦ παιδὶ, Volusianus enim non Decii, sed Galli filius

filius fuit. Et ita quidem legi debuit, ſi veritas quærenda eſſet. Sed opinor, Euſebii verba ea non ſunt, ſed Syncelli, qui rurſus Voluſianum Decii filium vocat, quod & ſequiores Græci rerum Romanarum ignari facere ſolebant. Ut Scholiaſtes ad Dionyſii Alexandrini Canones, *καὶ ἐνὶ Γάλλε καὶ Βολεσιανοῦ τοῦ ὑιοῦ Δεκίε.* Gallus igitur qui diu ante Conſul fuerat, hoc anno Conſulatum iniit ſecundum, & cum eo Voluſianus primum. *Verum ex antiquis numiſmatum Inſcriptionibus*, inquit Annaliſta, *ambos ſimul ſecundum Conſulatum geſſiſſe colligitur, quibus ſecundus Conſulatus, cum Tribunitia poteſtate ſecundo repetita ponitur.* Imo vero inde colligi non debuit utrumque ſimul ſecundum Conſulatum geſſiſſe, ſed hoc tantum, utrumque intra primum imperii biennium ſecundum Conſulem fuiſſe. Quod certe verum eſt: & ex utriuſque nummis clare patet Gallum primo imperii ſui anno ſecundum Conſulatum geſſiſſe. Ita nummus Græcus apud Goltzium, cui reſpondet hic Latinus, *Imp. Cæſ. C. Vib. Trebonianus Gallus Aug. P. M. TR. P. Coſ. II. P. P.* Voluſianum autem primo imperii ſui anno primo Conſulatum iniiſſe pariter ex his nummis conſtat, Græco ΑΤΤΟΚ. Κ. Γ. ΟΤΙΒ. ΟΤΩΛΟΥΣΙΑΝΟΣ ΣΕΒ. ΔΗΜΑΡΧ. ΕΞΟΤΣ. ΥΠΑΤΟΣ Latino *Imp. C. C. VIB. Voluſianus Aug. Pontif. TR. P. Coſ.* Primo igitur imperii ſui anno Gallus ſecundum iniit Conſulatum, poſt quem nullum geſſit. Primo ejuſdem imperii anno primum Conſulatum geſſit Voluſianus, ſecundo ſecundum: primum nempe cum Gallo, ſecundum cum Maximo. In hunc modum Faſti cum nummis optime congruunt; Baronius ab utriſque ſimul aperte diſſidet. Nihil eſt quod illius ſententiæ patrocinetur; Faſti & nummi hac Inſcriptione, quæ apud Onuphrium & Gruterum extat, ſolide confirmantur. ACTUM PR. KAL. AUG. IMPP. DD. NN. GALLO AUG. II. ET VOLUSIANO AUG. COSS. Quare Gallus II. & Voluſianus hunc annum aperiebant & Faſtos reſerabant, eoque veterem morem obſervantes, ordinarii Conſules facti ſunt.

III. Ipſo ſtatim hujus anni initio S. Cyprianus ad Confeſſores Romanos dat Epiſtolam LIV. de eorum ad Eccleſiam reditu congratulatoriam; poſtquam non tantum à Cornelio, ſed ab ipſis etiam poſtea literas de regreſſione ſua & fraterna redintegratione accepiſſet. His autem literis duos libellos à ſe ſcriptos illis commendat, de Unitate unum, quem ad Romanos dudum, antequam Confeſſores ad Eccleſiam reverſi ſunt; de Lapſis alterum, quem nuper poſt interitum Decii apud ſuos legerat, & Romam tranſmiſerat; cujus brevem Synopſin his verbis proponit, *Ubi Lapſis nec cenſura deeſt, quæ increpet; nec medicina, quæ ſanet.* Ad hæc enim duo capita omnia in illo libello præclare dicta facile reduci poſſunt; ut appareat libellum de Lapſis decretis in Concilio nuper factis plane conformem fuiſſe. Duo igitur libelli, quorum hac Epiſtola mentio fit, erant Tractatus duo ab ipſo Cypriano exarati, & Carthagine lecti, & Romam pro communi dilectione tranſmiſſi, de Unitate & de Lapſis; non autem Libelli canonum à Concilio Carthaginienſi editi & promulgati, ut putat Baronius. Singula enim placitorum ejus Concilii capita uno Libello conſcripta ſunt, ut Cyprianus ipſe ad Antonianum teſtatur. Circa idem tempus S. Cornelius ſcripſit ad Fabianum Epiſcopum Antiochenum Epiſtolam de facinoribus Novatiani, cujus inſigne fragmentum extat apud Euſebium lib. 6. cap. 43. quod cum Cyprianicis collatum lumen dat accipitque viciſſim. In hac Epiſtola reditum Confeſſorum deſcribit, & Novatianum jam fere ab omnibus deſertum eſſe narrat, quod ante hoc tempus dici non potuit, cum jam Confeſſores in Eccleſiam recepti, cumque Nicoſtratus, Euariſtus, Primus & Dionyſius, magna Novatiani partis præſidia, Roma in Africam profecti, & ab Eccleſia Africana rejecti eſſent. In hac Epiſtola Cornelius obiter omnes Cleri Romani gradus enumerat, quos Blondellus in Præfatione in hunc modum ex eo recitat. *A. D. 251.* (*contra quam libri Pontificalis ſcriptor putavit*) *Presbyteris* 46. *Diaconis* 7. *acoluthis* 42. *exorciſtis, lectoribus & oſtiariis* 52. *conſtitit totius Romani Cleri* Σύνταγμα. *Unde*, inquit, *conſtare poteſt*, 1. *nullos tum in urbe ſubdiaconos fuiſſe*, 2. *de eorum creatione vel nullum a Fabiano decretum conditum, vel, ſi conditum eſt ullum, executioni necdum mandatum eſſe.* Quæ omnia & aperte falſa ſunt, & expreſſis Cornelii verbis prorſus contraria. Verba ejus cum in Editione nupera H. Valeſii, tum in prima illa Roberti Stephani hæc ſunt. Ὁ *ἐκδικητὴς οὖν τοῦ ἐυαγγελίε οὐκ ἠπίςατο ἕνα ἐπίσκοπον δεῖν εἶναι ἐν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ· ἐν ᾗ οὐκ ἠγνόει, πῶς γάρ; πρεσβυτέρες εἶναι τεσσαράκοντα ἓξ, διακόνες ἑπτὰ, ὑπαδιακόνους ἑπτὰ, ἀκολέτους δύο καὶ τεσσαράκοντα, ἐξορκιςὰς δὲ καὶ ἀναγνώςας ἅμα πυλωροῖς δύο καὶ πεντήκοντα·* Vetuſtiſſima Ruffini Verſio, *Is ergo qui Euangelium vendicabat, neſciebat in Eccleſia Catholica unum Epiſcopum eſſe debere: ubi videbat eſſe Presbyteros quadraginta & ſex* (male Valeſius, *quatuor*) *diaconos ſeptem, ſubdiaconos ſeptem, acoluthos quadraginta & duos, exorciſtas & lectores cum oſtiariis quinquaginta & duos.* In eadem Epiſtola Gregorius Syncellus ὑποδιακόνους ζ'. Anaſtaſius ejus interpres *ſubdiaconos ſeptem* refert. Locus igitur tam inſignis mutilari non debuit; nec ſententia tam falſa ex eo elicienda fuit. Quod ideo monendum duxi, ne noſtri ſcriptores tanti Viri errorem nimis ſecure poſtea ſequantur. Scripſit etiam Cornelius ejuſdem argumenti Epiſtolam ad Dionyſium Epiſcopum Alexandrinum, adverſus Novatianum, cujus obiter meminit Euſebius lib. 6. cap. 46.

IV. Menſe Februario ſcribit Cyprianus ad Antonianum Numidiæ Epiſcopum Epiſtolam LV. prolixam ſane atque inſignem, & ad hujus temporis hiſtoriam illuſtrandam apprime comparatam: quam Baronius *ipſo Cornelii ſedis exordio* ſcriptam eſſe perperam exiſtimavit. Nam poſt ordinationem Novatiani primas ad Cyprianum literas dederat Antonianus, quibus ſignificavit ſe non cum Novatiano ſed cum Cornelio communicare. Poſtmodum Novatianus literas ad Antonianum dedit, quæ ſcriptæ ſunt, poſtquam Trophimus & thurificati à Cornelio admiſſi fuerant in Eccleſiam. His literis permotus alias dedit ad Cyprianum Antonianus, quibus ſe nutare cœpiſſe ſignificavit, iiſque hac Epiſtola reſpondet Cyprianus, quæ ipſo Cornelii ſedis exordio exarari non potuit. Quinimo ex ipſa Epiſtola conſtat, poſt Concilium prioris anni Carthagine diu habitum, imo poſt Concilium Romanum quo Carthaginienſe confirmatum eſt, poſt Confeſſorum reditum ad unitatem Eccleſiæ, & poſt interitum Decii, eam ſcriptam fuiſſe. Et eſt ſane Epiſtola præclara, in qua Cyprianus de cauſa Lapſorum plene diſſerit, ſeipſum ſedulo purgat, Cornelium copioſe defendit, Novatianum acriter perſtringit; placita prioris Concilii ita explicat & tuetur, ut ante ſecundum Concilium, hoc anno Idibus Maiis celebratum, ſe ſcripſiſſe aperte ſignificet.

V. Menſe Martio Fabianus Antiochiæ Epiſcopus, qui Novatiani partibus nimis favebat, acceptis Cornelii literis de facinoribus Novatiani, ut videtur, Concilium indicendum curavit, quod Antiochiæ de Schiſmate deliberaturum conveniret. Tum vero Helenus cum ſuis ex Cilicia, & Firmilianus ex Cappadocia, & Theoctiſtus è Palæſtina ſedi Antiochenæ ſubditi, Dionyſium Alexandriæ Epiſcopum ad idem Concilium invitabant, quod ſentirent Antiochiæ nonnullos ad Novatiani ſchiſma confirmandum para-

paratos fuiſſe. Sed antequam Concilium Antiochiæ conveniret, mortuus eſt Fabianus, & ejus loco electus Demetrianus, ut ad Cornelium ſcribit Dionyſius. Unde Euſebius in Chronico, ad primum Galli Imperatoris annum, *Antiochiæ decimus quartus conſtituitur Epiſcopus Demetrianus.* Et Græcum Synodicum, Συνόδος θεία καὶ ἱερὰ τοπικὴ, ἐν Αντιοχείᾳ συναθροισθεῖσα ὑπὸ Δημητριανοῦ τοῦ ταύτης ἁγιωτάτȣ ἐπισκόπȣ, καθελοῦσα Ναύατον, ὡς ὄντα Φιλαμαρτήμονα. *Synodus divina & ſacra localis, Antiochiæ collecta à Demetriano ejus urbis ſanctiſſimo Epiſcopo, quæ Novatum*, ſeu Novatianum, *depoſuit, tanquam qui peccatoribus patrocinaretur*, ſive potius, *peccatis faveret*, dum homines in eis relinqueret neque ullum pœnitentiæ fructum in hac vita expectandum eſſe doceret, ac proinde iter doloris & pœnitendi viam præcluderet atque abſcinderet, ut loquitur Cyprianus.

VI. Hoc anno Paſcha celebratum eſt ſecundum Canonem Hippolyti III. Idus Aprilis. Cyprianus autem inter Paſchæ prima ſolennia, ſcribit Epiſtolam LVI. ad Fortunatum alioſque Epiſcopos qui in Capſenſi civitate propter ordinationem Epiſcopi convenerant, Reſpondens ad quæſtionem ſibi propoſitam, an Lapſos per triennium pœnitentes ad communicationem jam fas eſſet admittere. Cæterum tum ex notatione temporis, tum ex ipſa natura quæſtionis palam eſt literas haſce poſt Concilium prioris anni datas eſſe, in quo decretum eſt, ut Lapſi agerent pœnitentiam plenam priuſquam communicationem acciperent. Eaſdem etiam patet ante Concilium hujus anni exaratas eſſe; tum quod poſt illud Concilium quo major Lapſis indulgentia conceſſa eſt, nullus tali quæſtioni locus relictus eſt; tum quod Epiſcopi peterent, ut Cyprianus cum pluribus Collegis de hoc ipſo pleniſſime tractaret, & Cyprianus id ſe ſtatim facturum ſponderet, cum jam Epiſcopi plures convenirent, ut de eo quod conſuluerunt, figatur & reſcribatur firma illa ſententia, multorum Sacerdotum conſilio ponderata. Quod quidem in Concilio Idibus Maiis celebrato mox conſtitutum, neque poſt illius decretum de hac re poſtea dubitari potuit. Triennium igitur in his literis non pro exacto ſed pro inchoato ſumendum eſt: & ii, de quibus agitur, ſub initio perſecutionis lapſi ſunt.

VII. Menſe Maio, cum jam Epiſcopi poſt Paſchæ ſolennia, quibus apud ſe cum fratribus demorati ſunt, Carthaginem ſe contuliſſent, habitum eſſe Concilium Carthaginienſe II. & quidem Idibus Maiis, ut clare patet ex Epiſt. Cypriani quinquageſima nona, in qua & hujus meminit, & alterius etiam quod anno priore celebratum eſt. In hac autem Synodo relaxatio quædam facta eſt decreti quod in ſuperiori conſtitutum eſt; quod Lapſi ſcilicet agerent diu pœnitentiam plenam, & ſi periculum infirmitatis urgeret, pacem ſub ictu mortis acciperent. Loco igitur illius decreti aliud in hunc modum condiderunt. *Eis qui de Eccleſia Domini non receſſerunt, ſed pœnitentiam agere & lamentari, ac Dominum deprecari a primo lapſus ſui die non deſtiterunt, pacem dandam eſſe.* Quod Synodus tunc cenſuit, non tantum ut Επιείκειαν Lapſis vere pœnitentibus præſtarent, ſed neceſſitate cogente; quia crebris atque aſſiduis oſtenſionibus admonebantur, diem alterius perſecutionis jam appropinquare cœpiſſe: unde Lapſos vere pœnitentes ad prælium, quod tum imminebat, armari & inſtrui oportere putabant. Facto hoc decreto, Synodica Epiſtola miſſa eſt ad S. Cornelium Romæ Epiſcopum, quæ eſt LVII. in qua & Decretum ipſum ponitur, & rationibus multis aſſeritur atque defenditur. Scripſit etiam Cyprianus de omnium Collegarum conſilio, miſitque Cornelio nomina Epiſcoporum qui integri & ſani in Eccleſia Catholica tunc fratribus præfuerunt, ut ipſe & Collegæ ſcirent quibus ſcribere, & literas mutuo à quibus eos accipere oporteret.

VIII. Concilio hoc ſedente, Carthaginem venit Privatus, olim Lambeſæ in Numidia Epiſcopus, qui ante aliquot annos ob multa & gravia delicta nonaginta Epiſcoporum ſententia condemnatus fuerat, & Presbyterio Romano, Sede vacante, fruſtra obrepere conatus erat. Venit autem non ſolus, ſed cum Felice Pſeudo-epiſcopo à ſe conſtituto, Jovino & Maximo comitantibus, & Repoſto Tuburſicenſi adjuncto: quibus ſtipatus in Concilio apud Epiſcopos cauſam ſuam agere ſe velle dixit, ſed admiſſus non eſt. Quamobrem à Concilio rejectus, audaciſſimo facinore impiiſſimoque ſe obſtrinxit. Nam Fortunatum unum ex quinque Presbyteris Carthaginienſibus, anno priori de Eccleſia profugis & abſtentis, loco S. Cypriani Carthaginis Pſeudo-epiſcopum fecit. Atque etiam Maximum Presbyterum, à Novatiano Legatum miſſum, & à communicatione Eccleſiæ Africanæ anno priore rejectum, pars Novatiani in Africa Pſeudo-epiſcopum fecit. Cæterum Fortunatus ab Hæreticis & Schiſmaticis Pſeudo-epiſcopus Carthagine factus, exemplo Novatiani jam pene in Italia ab omnibus deſerti minime motus, quaſi legitime cathedram Carthaginienſem adeptus eſſet, legatos pro more ad Cornelium Romæ Epiſcopum mittit, ut ampliſſimæ Sedis communione frueretur. Inter hos princeps fuit Feliciſſimus Cypriani ab initio juratus hoſtis, & totius ſchiſmatis anteſignanus: qui ſtipatus factione deſperatorum, & literas ferens, Romam navigavit. Cujus legationem cum Cyprianus intelligeret, nactus occaſionem familiariſſimi hominis, Feliciani Acoluthi, literas ei dedit ad Cornelium quamprimum præferendas, quibus eum de ordinatione Fortunati, & de Legatione Feliciſſimi certiorem faceret. Sed dum Felicianus moras trahebat, Feliciſſimo ad Cornelium properante præventus eſt.

IX. Menſe Junio, Cornelius Feliciſſimum legatione ſua, & comitum caterva turgidum vigore pleno de Eccleſia pepulit, & literas ejus accipere recuſavit; atque confeſtim ad Cyprianum literas ipſe ſcripſit, dilectionis fraternæ & Eccleſiaſticæ diſciplinæ & Sacerdotalis cenſuræ ſatis plenas, quæ deſiderantur. Tum vero Feliciſſimus ejuſque comites, hanc repulſam indigne ferentes, pro ſolita ſua obſtinatione atque audacia, Cornelium minis atque terroribus aggrediuntur, multa turpia & probroſa in Cyprianum & ſuos proferunt, viginti quinque Epiſcopos ordinationi Fortunati affuiſſe jactitant, ac denique ſumma deſperatione comminantur, quod ſi Cornelius literas quas attulerant non accepiſſet, ipſi eas publice recitarent. Hiſce comminationibus Cornelius ipſe nimis commotus, Feliciano Acolutho nondum adventante, Literas alias prioribus ſubjunxit, quibus culpam in Cyprianum transfert, quod ille de Fortunato hoc Pſeudo-epiſcopo nihil adhuc ſcripſiſſet. Sed & hæ literæ perierunt. Dum hæc Romæ aguntur, appropinquante jam, imo imminente Galli perſecutione, Cyprianus ſcripſit ad Thibaritanos qui frequenter deſideraverant, ut ipſe Thibarin veniret, & exhortatione ſua præſens fraternitatem corroborare dignaretur. Sed cum nec rerum ratio nec temporis conditio permitteret, Epiſtola hac LVIII. docet eos propter crebras admonitiones pro certo credere & tenere debere, preſſuræ diem ſuper caput eſſe cœpiſſe, & rationibus multis ex Scriptura deductis ad prælium armat, & ad martyrium accendit.

X. Sub finem hujus menſis Perſecutio, tot oſtentis & admonitionibus præviſa atque prædicta, à

Gallo

Gallo tandem excitata est; de qua Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. cap. 1. ita loquitur. *Sed neque Gallus culpam Decii intellexit: neque prospexit quid tandem illum pessundedisset. Quin potius ad eundem lapidem ante oculos suos positum impegit. Qui cum imperium ipsius prospero in statu esset, cunctaque ex animi sententia succederent, viros sanctos qui pro pace & incolumitate ipsius preces ad Deum allegabant, insectatus est. Cum illis ergo orationes pro ipso fieri solitas simul fugavit.* Unde Georgio Syncello dicuntur, τῆς αὐτῆς κακοτροπίας ἐχόμενοι τῷ Δεκίῳ, interprete Anastasio, *nequaquam Decii mores sectati*, perperam omnino. Sed pro *nequaquam*, legendum est *nequam*, quod non observavit Fabrotus. Hoc ipso tempore hanc Persecutionem ortam esse, ex literis Synodicis quæ de ea tanquam futura loquuntur, & ex literis Cypriani, de quibus mox agendum est, quæ eam referunt, tunc incœptam esse, liquido apparet. Conteus quidem post Deciorum mortem persecutionem quievisse ferme per biennium tradit; & pro hac sententia sua unicum hoc affert argumentum, quod proximo post mortem Decii anno primum Carthaginiense Concilium, ac demum altero secundum celebraverat Cyprianus. Sed nimis aperte fallitur. Primum enim Carthaginiense Concilium ante mortem Decii seditionibus & bello occupati, sedata persecutione, ut Cyprianus ipse loquitur; secundum intra septem menses ab ejus nece coactum est, cum pace jam plena frueretur Ecclesia, sed persecutionem mox futuram præsentiret. Et revera falluntur omnes qui Concilium hoc secundum non ante annum æræ vulgaris CCLIII. celebratum esse statuunt, ut Labbeus, Ricciolius. Hujus autem Persecutionis hæc occasio fuisse videtur. Gravis jam pestilentia aliquas imperii partes invaserat, & Hostilianum cum Gallo Imperatorem à Senatu constitutum absumserat: cumque magis adhuc ingravesceret, Gallus & Volusianus ad aras Deorum suorum confugiebant, nummos cudi curabant cum hac inscriptione, APOLLINI SALUTARI. Imo ipsi *anxie studioseque tenuissimi cujusque exequias curabant*, ut refert Victor; unde etiam edicta in provincias undique emittebant quibus sacrificia præscribebantur. Inde persecutio in Christianos orta est, qui sacrificia, quæ Ethnici adeo saluti Reipub. necessaria putabant, celebrare vel attingere prorsus recusabant. Hoc mihi his verbis ipse Cyprianus innuere videtur ad Cornelium scriptis in ipso persecutionis exordio. *His ipsis etiam diebus, quibus has ad te literas feci, ob sacrificia quæ Edicto proposito celebrare populus jubebatur; clamore popularium ad leonem denuo postulatus in circo.* Neque enim Edictum aliquod à Gallo propositum legimus, quo Proconsules vel Magistratus Christianos persequi juberentur.

XI. Hac igitur Persecutione Carthagine in hunc modum jam cœpta, Cyprianus binis à Cornelio literis de Felicissimi legatione acceptis, respondet Epistola LIX. & quidem priores, quibus de publica Felicissimi comitumque rejectione Cornelius disseruerat, grato animo se accepisse significat, & tam opportunum Ecclesiasticæ censuræ exemplum perhonorifice prædicat. Ad posteriores autem, quibus Cornelius minis se Felicissimi comitumque commotum fuisse significavit, & probra in Cyprianum jacta cum terroribus commemorasset, ipsumque quod eum de ordinatione Fortunati certiorem non fecisset accusavit, fortiter & animose respondet, de Fortunato quod non statim scripserit multis se excusans vel potius defendens; scripserat enim per Felicianum, sed ille tardius Romam petiit. Tum vero rem totam exponit. Privatum & Collegas suos tanquam homines sceleratissimos describit, Felicissimi & sociorum nefanda crimina patefacit & mendacia refellit: circumcursationis eosque maxime accusat, quod, cum Episcopo suo aliisque Episcopis Africanis causam suam subjicere tenerentur, Romam navigarent, & in alienam provinciam tenderent, quasi illic causam acturi. De qua re verba Cypriani summa attentione digna sunt. *Quæ autem causa veniendi, & pseudo-episcopum contra Episcopos factum nunciandi? Aut enim placet illis quod fecerunt, & in suo scelere perseverant: aut si displicet, & recedunt, sciunt quo revertantur. Nam cum statutum sit omnibus nobis, & æquum sit pariter & justum, ut uniuscujusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum, & singulis pastoribus portio gregis sit ascripta quam regat unusquisque & gubernet, rationem sui actus Domino redditurus; oportet utique eos quibus præsumus non circumcursare, nec Episcoporum concordiam cohærentem sua subdola & fallaci temeritate collidere: sed agere illic causam suam, ubi & accusatores habere & testes sui criminis possunt.* Hoc ipso tempore post literas ad Thibaritanos datas, Persecutione non jam appropinquante, aut imminente, sed incumbente, ad Fortunatum scripsit Libellum de Exhortatione martyrii, testimoniis ex S. Scriptura prolatis; ut Dei plebem non tantum classico vocis suæ erigeret, sed & credentium fidem divina lectione firmaret. Hic autem à nobis objectio removenda est quæ suadere videatur hunc Libellum nec hoc anno CCLII, nec à Cypriano scribi potuisse. Auctor enim Libelli, quisquis fuit, Cypriano multo junior ex his ipsius verbis fuisse videri potest. *Adversarius vetus est, & hostis antiquus, cum quo prælium gerimus. Sex Millia annorum jam pene complentur, ex quo hominem Diabolus impugnat:* hoc est, ab initio mundi. Peritiores autem Chronologi hac ætate annum Mundi MMMM CXXXV. An. Dom. CCLII. respondere putant. Debilem nimis & dilutam responsionem hic adhibet Pamelius. Quare observandum est Veteres longe aliam Mundi æram quam Recentiores secutos esse. Illi enim docuerunt Christum ipsum natum esse A. M. MMMMM D. Horum autem calculum, ac præcipue Africani, cujus auctoritas tunc in Ecclesia haud immerito magna fuit, secutum esse Cyprianum ut credamus necesse est. Mirum igitur esse non debet, si post annos plures quam 5750. sex millia annorum jam pene completa esse diceret. Nam & Sulpicius Severus Anno Domini CCCC. *Mundus a Deo constitutus est abhinc annos jam pene sex millia*, dixit: cum tamen ipse à mundo condito annos tantummodo 5604. tunc effluxisse doceret. Eodem tempore missam vult à Cornelio ad Lupicinum Episcopum Viennensem Epistolam Baronius; sed ea proculdubio spuria est, ut & illa Pii Pontificis ad Justum Viennensem, quam adulterinam esse alibi demonstramus, ubi pariter Missarum mentio facta est. Certe hæc & Cornelio indigna est, & veri nihil continet. Primo conqueritur *Edictis Imperatorum Christianos ubique tormentis variis affici:* quasi jam per provincias severissima Persecutio grassata fuisset: quod tum fieri non potuit, neque fortasse postea factum est. Dein, *In urbe Romana*, inquit, *Imperator ad hoc constitutus est.* Quod intelligi non potest. Baronius primo interpretatur de Volusiano, quasi tunc primo à Patre Augusti nomine insignito, qui ad finem anni prioris ante Consulatum Augustus nominatus est, ut ex nummis patet. Mox ad Hostilianum confugit, quasi Senatus, quod videret Gallum & Volusianum pacem reddidisse Ecclesiæ, ad exturbandos Christianos hunc ipsum in Imperium provexerit. At Hostilianus ipso exordio imperii Galli & ante Volusianum à Senatu factus est Augustus. Victor Schotti statim post descriptionem interitus Decii, *Hac ubi Patres comperere, Gallo, Hostilianoque*

lianoque augusta imperia, Volusianum Gallo editum Cæsarem decernunt. Neque Eutropius errat, aut cum Gallo Hostilianum confundit, cum ait: *Mox Imperatores creati sunt, Gallus Hostilianus, & Galli filius Volusianus.* Pergit porro personatus Cornelius, *Jam plures martyrio coronati sunt.* Hæc Cornelius ipso persecutionis exordio, antequam teneretur, inquit Annalista, coronatis interea nonnullis, ut ait, martyrio, & inter alios Moyse Romano Presbytero, sub Decio olim jam prope biennium detento in vinculis. Quod de Moyse tradit sub persecutione Galli martyrium passo, adeo perspicue falsum est ut refutatione non indigeat. Sed nec alios ullos passos esse antequam teneretur Cornelius, satis locuples testis est Cyprianus in Epistola mox commemoranda. *Exprimi satis non potest quanta istic exultatio fuerit, & quanta lætitia, cum de vobis prospera & fortia comperissemus; ducem te illic confessionis fratribus extitisse, sed & confessionem Ducis de fratrum confessione crevisse; ut dum præcedis ad gloriam multos feceris gloriæ comites, & Confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri.* Et paulo post de Adversario loquens, *Unum primo aggressus, ut lupus ovem secernere a grege, ut accipiter columbam ab agmine volantium separare tentaverat*, quod de Cornelio intelligendum est. Illa igitur Cornelii Epistola ad Lupicinum inter spurias & suppositias numeranda est.

XII. Cum mense Julio Romæ non minus quam Carthagine aræ ubique fumarent, & Christiani pro salute Reipub. Diis sacrificare recusarent, Cornelius Romæ Episcopus ab Imperatore Gallo in exilium pulsus est. Locus exilii Centumcellæ fuit, ut ex Catalogo antiquissimo didicimus. Jam vero Cyprianus mense Augusto scripsit ad Cornelium in exilio, ut dicitur, de ejus confessione Epistolam LX. in qua se ostendit incredibili lætitia exultare propter gloriosam confessionem Cornelii, & fratrum, ac præcipue Lapsorum, qui in hoc agone restituti steterunt fortes, & ipso dolore pœnitentiæ facti ad prælium fortiores; unde maxime opportunam de Novatiano triumphandi occasionem nactus, argumentum copiose & acute persequitur. De hac Epistola Vitæ & Actorum Cornelii Auctores mira narrant. Primo, Auctor libri Pontificum, *Post hoc Cornelius Episcopus Centumcellas pulsus est, & ibi scriptam Epistolam de sua confirmatione, missam a Cypriano (quam Cyprianus in carcere conscripsit & dedit Celerino lectori) suscepit.* Illud de carcere aperte falsum est. De Celerino aliter Ado in Martyrologio, de eodem exilio scribens. *Quo tempore beatus Cyprianus scripsit ei de Celerino Lectore, quanta pro fide & confessione Christi sustinuerit.* Quam opportune. Sed hæc sunt sequiorum temporum frivola & inania commenta.

XIII. Mense Septembri Cornelius Pontifex Centumcellis obiit die decimo quarto. Locum quo mortuus est nobis indicat vetustissimi Catalogi auctor in Cornelio. *Post hoc Centumcellis expulsus ibi cum gloria dormitionem accepit.* De die nos certiores facit S. Hieronymus in Catalogo, de Cypriano loquens. *Passus est sub Valeriano & Gallieno principibus, persecutione octava eodem die, quo Romæ Cornelius, sed non eodem anno.* Constat autem Cyprianum XVIII. Cal. Octob. passum esse, quo die in Martyrologiis utriusque passio celebratur. Quamvis in Breviario Romano ad XVI. Septembris diem devolvitur, cum mira illa Oratione, *Beatorum martyrum, pariterque Pontificum, Cornelii & Cypriani nos, quæsumus Domine, Festa tutantur.* Sed de loco, & anno major multo est dissensio. Cum enim obiter dixisset Hieronymus verbis jam allatis Cornelium Romæ passum esse, & ex ejusdem verbis superius laudatis, eum cruenta morte sub Decio affectum esse posteriores colligerent, nescio quæ Acta martyrii ejus excogitarunt, & insulsas historias Martyrologiis inseruerunt. Liber Pontificalis de Cornelio, *Hic sub Cæsare Decio martyrio coronatur.* Inde Acta apud Adonem. *Decius Cæsar audito quod multi ei scriberent, & de beato Cypriano jussit eum sibi exhiberi.* Tum vero ab ipso Decio mandatum esse tradunt, ut plumbatis cæderetur, & decollaretur postea. Hæc certe aperte falsa sunt, & à Baronio frustra tentata, qui in textum Decii nomen irrepsisse vult, & ejus loco substituit Volusianum. Nam omnes alii Decii nomen semper præferunt, quod etiam in Breviarii Romani Lectionibus recitatur. Acta igitur martyrii tum apud Adonem, tum apud Baronium adulterina sunt. Nam Cornelius non sub Decio, sed Gallo decessit, & quidem sub repentina ejus persecutione, ut loquitur Cyprianus ad Lucium, quod etiam Eusebius, & Hieronymus, & res ipsa testatur. Gallus quidem Cornelium ad Centumcellas relegavit, *locum perjucundum* ut testatur Plinius, de crudelitate aut Galli aut Volusiani nihil legimus. Assentior igitur auctori vetustissimi Catalogi, qui narrat eum Centumcellis dormitionem accepisse, & quidem hoc anno. Scribit enim eum sedisse à Consulatu utriusque Decii *usque Gallo & Volusiano*, qui hoc anno Consulatum gessere. Neque in annum sequentem obitus ejus ullo modo dejici potest, cum Stephanus ipse, qui post mortem Lucii Episcopatum obtinuit, à *Consulatu Volusiani & Maximi* sedisse dicatur, qui anno proximo Consules fuisse noscuntur. Falluntur igitur Chronologi qui Cornelium annis duobus & mensibus aliquot sedisse dicunt: ac demum anno sequente obiisse. Et dubitari ulterius non potest, quin hic optimus Pontifex & gloriosus Martyr hoc anno æræ Vulgaris CCLII. XVIII. Cal. Octobris die Martis, in Domino obdormiverit. Et quidem eodem die decessit, quo Cyprianus passus: non tantum eodem die mensis, sed etiam septimanæ.

XIV. Circa hoc tempus, cum jam lues & fames sævirent, scripsit S. Cyprianus Libellum insignem ad Demetrianum, quem viri docti putant fuisse eo anno Africæ Proconsulem. Objecerat enim Cypriano Demetrianus vulgare illud argumentum, omnia mala, quæ Remp. premebant, propter Christianos, qui sacra Deorum negligebant contigisse; cui acute respondens, ista non accidere inquit, *quod Dii vestri a nobis non colantur, sed quod a vobis non colatur Deus.* Hunc autem Libellum scriptum fuisse arbitror sub initio persecutionis Galli, ex illis Cypriani verbis, *Documentum recentis rei satis est, quod sic celeriter, quodque in tanta celeritate sic granditer nuper secuta defensio est, ruinis regum, jacturis opum, dispendio militum, diminutione castrorum.* Non enim hæc intelligo de interfectione Gordianorum & Philipporum, cum Pamelio, quod perabsurdum est; sed de sola nece Deciorum, qui tam celeriter, tamque granditer ob persecutionem puniti sunt; & quorum ruinas statim jacturæ opum secutæ sunt, cum Gallus, Scythis χρημάτων τι μέτρον ἔτους ἑκάστου χορηγεῖν ὑπέσχετο, ut loquitur Zosimus. Quibus consentit & illa Demetriani querela. *Hostem quereris exurgere*, πανταχόθεν ἐπιβρύσαντος πολέμου, ut idem Zosimus. Hunc autem Demetrianum Proconsulem fuisse non puto: sed judicem aliquem, Cypriano familiariter notum. Quod cum multa alia persuadent, tum vero illa verba quæ de Proconsule intelligi nullo modo possunt. *Nam cum ad me studio magis contradicendi, quam voto discendi venires, & clamosis vocibus personans malles tua impudenter ingerere, quam nostra patienter audire.* Et rursus, *Respondeo igitur & tibi, Demetriane pariter & ceteris, quos tu forsitan concitasti, & adversum nos odia tuis maledicis vocibus seminando comites tibi plures, radicis atque originis tuæ pullulatione fecisti.* Et hic est Tractatus quem Pontius innuit

his

his verbis, *Per quem Gentiles repercussis in se iis quæ nobis ingerunt, vincerentur?* quemque Idem indicat post Libellum de Oratione Dominica, & ante tractatum de Mortalitate locandum esse.

XV. Post obitum Cornelii cessasse Episcopatum dies XXXV. indicat Liber Pontificum. Sed unde ista hausta sunt nescio. Nemo certe ei fidem adhibebit de vacatione Sedis post obitum Cornelii, qui in Vacatione post passionem decessoris ejus Fabiani tam turpiter tamque manifeste erravit, ut tum Episcopatum cessasse dies sex tantummodo dixerit. Ceterum ego cessasse Episcopatum hac vice dies XXXV. non puto, & minus intervallum verbis Cypriani magis congruere sentio. Vetustissimus quidem Catalogus in Lucio maxime corruptus est; neque quicquam aliud inde colligi potest, quam Lucium Gallo & Volusiano Coss. ordinatum esse, ut Pseudo-Isidorus in Epistolæ à se confictæ subscriptione significat. Qui non in anno, sed in mense se prodidit, dum scripsit, *Data Kal. Aprilis Gallo & Volusiano viris clariss. Coss.* Post enim Cal. Aprilis hujus anni ultra quinque menses vixit Cornelius. Quamobrem pro comperto haberi debet Lucium hoc anno Pontificatum iniisse, & quidem post diem decimum quartum Septembris: sed tempus ipsum Ordinationis, ab obitu ejus cujus dies certus & definitus habetur, & à paucis illis ad Pontificatum ipsius pertinentibus quæ apud Cyprianum extant, tantummodo colligi potest. Ut autem hoc quam fieri potest certissime faciam, decem dies qui soli in Catalogo veri esse possunt, sumo; & tot menses adjicio, quot ab obitu Cornelii ad exitum Lucii numerari possunt; qui quinque tantum integri sunt. Eutychius quidem menses octo, Eusebius totidem, sed non integros, Nicephorus Lucio haud septem integros tribuit, qui veritatem proxime attingere videtur. Qui enim de triennio locuti sunt, longissime aberrasse ab omnibus agnoscuntur. Mihi tutissime statui posse videtur Lucium Romæ Episcopum die Septembris vicesimo quinto ordinatum esse, menses quinque integros & dies decem sedisse, & quarto die mensis Martii A. D. CCLIII. obiisse.

XVI. Mense Octobri ineunte, Lucius à persecutoribus in vitæ discrimen adductus est. Cumque jam Cyprianus tum ordinationis tum Confessionis ejus certior factus esset, ipse cum Collegis suis literas communicatorias ad Lucium statim dedit. Quæ quidem non supersunt, sed earum satis diserte meminit ipse Cyprianus in exordio Epistolæ ad eundem post reditum missæ. *Et nuper quidem tibi, Frater Carissime, gratulati sumus, cum te honore geminato in Ecclesiæ suæ administratione Confessorem pariter & Sacerdotem constituit divina dignatio.* Launoius hoc negavit levissimo argumento ductus. *Cyprianus*, inquit, *se quidem gratulatum fuisse ait sed gratulatum se per literas non ait. Et revera Cyprianus secum & cum aliis Episcopis de gemino Lucii honore gratulari potuit, quamvis per alias ab citata literas non fecerit.* Hæc ille nimis subtiliter, imo nimis dilute. Nam Cyprianus & Collegæ significant se non minus post reditum gratulatos esse Lucio, quam post ordinationem & confessionem eidem gratulati fuerant. Non dicunt se sibi, sed illi gratulatos esse tempore utroque; & male Launoius vocem *tibi* utrobique omisit, nec vim ejus perspexit. Neque animadvertit hanc esse solennem in Epistolis Cypriani formam. Ut in illa ad Confessores de Mappalico. *Exulto lætus & gratulor, fortissimi & beatissimi fratres, cognita fide & virtute vestra.* Et in altera ad Rogatianum & Confessores, quæ illam respicit. *Et jampridem vobis, fratres carissimi & fortissimi, literas miseram, quibus fidei & virtuti vestræ verbis exultantibus congratularer.* Cum autem Gallus Lucium non minus fortiter, quam Cornelium confessionem nominis facere, & plebem ad moriendum pro fide Christiana non minus incitare & impellere videret, illum etiam pari exilio multavit. De quo Catalogus Pontificum, *Hic exul fuit.* De hac re præcipuè intelligenda sunt illa Dionysii verba de Gallo, τὲς ἱερὲς ἄνδρας τὲς περὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ καὶ τῆς ὑγιείας πρεσβεύοντας πρὸς τὸν θεὸν ἤλασεν. Ηλασεν enim est agitavit, suis sedibus expulit, in exilium misit. Ut Coriolanus Dionysio Halicarnassensi dicitur Φυγῇ αἰδίῳ ἐλασθεὶς, *exilio perpetuo multatus.* Cornelium scilicet & Lucium cum aliquibus ex Clero Romano, qui proprie πρεσβεύειν πρὸς τὸν θεὸν dicuntur, Gallus exilio multavit.

XVII. Cum jam lues & fames simul incumberent, scripsit Cyprianus Libellum de Mortalitate ad fratres suos; ne ex imbecillitate animi vel fidei parvitate, vel dulcedine secularis vitæ minus fortiter starent. Nam etiamsi Lues hæc diu duravit, hoc tamen potissimum tempore Tractatum hunc editum esse apparet, quia argumentum ab instante persecutione, & Antichristo veniente ductum late persequitur. Est autem hic Libellus & Cypriano apprime dignus, & reliquis ejus Tractatibus tum stylo, tum vigore, tum denique argumentandi ratione simillimus. Attamen Christophorus Sandius, novus hujus seculi Arianus, hunc inter supposititios reponit, levissimo argumento motus. *Sermo*, inquit, *de Mortalitate ne verbo quidem meminit, vel Ægypti, vel Alexandriæ, vel pestilentis morbi, qua tamen in eo contineri testatur Eusebius Chronico, & Jornandes.* Nam quod ait Cyprianum hoc sermone ne verbo quidem pestilentis morbi meminisse, aperte falsum est. Nam ipsum morbum contagiosum graphice depingit, & statim hæc subjungit. *Mortalitas ista ut Judæis & Gentilibus & Christi hostibus pestis est, ita Dei servis salutaris excessus est.* Et rursus: *Quid deinde illud, fratres dilectissimi, quale est, quam pertinens, quam necessarium, quod pestis illa & lues quæ horribilis & feralis videtur, explorat justitiam singulorum.* Non meminit Alexandriæ aut Ægypti; quorsum enim, cum Carthagine ipsa pestilentia sæviret? Legimus quidem in Chronico Eusebii, *Pestilens morbus totius orbis provincias occupavit, maximeque Alexandriam & Ægyptum, ut scribit Dionysius, & Cypriani de mortalitate testis est liber.* Sed expedita responsio est. Hieronymus in eo Chronico plurima nunc à se addita, nunc mixta fatetur. Meminit Eusebius pestilentiæ ex Dionysio, quæ Alexandriam & Ægyptum occupavit, quam ipse ex eo describit in Historia. Addidit testem ejusdem pestilentiæ, quamvis non eodem loco, Hieronymus Cyprianum: cujus scripta ignoravit Eusebius. Interim Hieronymus testis est Cyprianum scripsisse librum de Mortalitate; hunc autem quem in manibus habemus, eum esse quem scripsit Cyprianus, testis est Augustinus, qui in libro de Prædestinatione sanctorum, & contra Julianum & contra duas Epistolas Pelagii plurimas sententias atque periodos recitat quæ omnes etiamnum in hoc libello inveniuntur. Laudavit etiam dictum de Episcopo quodam ægrotante, quod Possidius ex hoc libello ipsissimis verbis refert. Hic igitur quem habemus de Mortalitate libellus, ætate Augustini, *multis ac pene omnibus qui Ecclesiasticas literas amabant laudabiliter notus*, hoc demum seculo rejici non debet, imo non potest.

XVIII. Quinetiam Lucius Roma relegatus cum comitibus suis haud diu in exilio mansit. Causa relaxationis à nemine exprimitur; sed ad providentiam Dei refertur. Catalogus Pontificum. *Postea nutu Dei incolumis ad Ecclesiam reversus est.* Et ad ipsum Cyprianus. *Reduces vos denuo ad suos fecit benigna Domini & larga protectio.* Tempus autem reditus ad Novembrem spectare puto, & circa finem hujus mensis

mensis eum Romam cum comitibus reversum esse statuo, ipso hoc anno æræ vulgaris Christi CCLII. Nemo quidem tam mature eum rediisse hactenus putavit. Pamelius per totum quod reliquum erat, Galli imperium in exilio permansisse, ac demum sub Valeriano, pace Ecclesiis reddita reversum esse docet, *Gallo & Volusiano fraude Æmiliani interfectis & ipso deinde Æmiliano post tres menses extincto.* Sed illius sententia nullo negotio refellitur. Cyprianus enim iisdem literis, quibus reditum ejus celebrat, sub eadem persecutione adhuc durante eum rediisse clare ostendit. *Regredientibus vobis breviata non est in Episcopo confessionis suæ dignitas, sed magis crevit Sacerdotalis auctoritas, ut altari Dei assistat Antistes, qui ad confessionis arma sumenda & facienda martyria non verbis plebem sed factis cohortetur, & imminente Antichristo paret ad prælium milites non solum sermonis & vocis incitamento, sed fidei & virtutis exemplo.* Et rursus, *Et orare pariter ac petere, ut qui perfectus est atque perficiens, custodiat & perficiat in vobis confessionis vestræ gloriosam coronam. Qui & ad hoc vos fortasse revocavit, ut gloria esset occulta, si foris essent confessionis vestræ consummata martyria.* In media igitur persecutione Galli, cum nondum pax expectaretur, Lucius cum comitibus Romam ab exilio reversus est. Neque hoc A. D. CCLIV. aut CCLIII. factum est, sed hoc ipso anno post ad modum breve exilium, quod ex literis Cypriani firmiter & certo colligitur, quæ post Lucii reditum sibi & Collegis suis cognitum exaratæ sunt. Nam primo; *nuper* se Lucio gratulatum esse de Ordinatione & Confessione significat: diu igitur in exilio esse non potuit. Secundo, non tantum Lucium nuper relegatum, sed & Cornelium etiam nuper exilio multatum, & Persecutionem ipsam Romæ nuper exortam fuisse iisdem literis tradit. *Intelligimus, Frater carissime, & tota cordis nostri luce perspicimus divinæ majestatis salutaria & sancta consilia, unde illinc repentina persecutio nuper exorta est, unde contra Ecclesiam Christi & Episcopum Cornelium, beatum martyrem, vosque omnes, secularis potestas subito proruperit.* Quisquis hæc animadvertit, nunquam majus quam semestre spatium inter persecutionis hujus exordium & Epistolæ Cyprianicæ scriptionem, nunquam quinquemestre plenum inter exilium Cornelii, & reditum Lucii intercessisse putabit.

XIX. Mense Decembri Cyprianus de reditu Lucii & sociorum certior factus, cum Collegis suis qui forte tunc aderant, non in Concilio sexaginta sex Episcoporum, ut hariolatur Pamelius, dedit ad eum Epist. LXI. in qua ei de eodem reditu magnopere gratulatur, & iterum de Novatiano merito triumphat, quod ipse ab omni persecutionis molestia immunis esset, dum duo Episcopi, quibus tantopere adversatus est, ad martyrii palmam cum suis gloriosi contenderent. Unde vim majorem post has, quam post illas ad Cornelium exulem literas accipiunt verba Paciani ad Sympronianum. *Nam quod ante passum Novatianum putas, & Cyprianum dixisse subjungis,* Præcessit me adversus meus, *vide quam manifeste respondeam. Novatianus martyrium nunquam tulit; nec ex verbis beatissimi Cypriani auditum istud aut lectum est. Habes ejus Epistolas quibus Cornelium Urbis Episcopum, cui tunc Novatianus inviderat, inimicis Principibus resistentem, sæpe confessum, sæpe vexatum refert, plurimis Confessoribus, plurimis quoque martyribus ducem factum, & cum plurimis gloriosissime coronatum, vivente adhuc Novatiano etiamque securo. Nam ideo ab Ecclesia recesserat, ne illum labor confessionis urgeret.*

A. D. CCLIII.	*Volusiano II. & Maximo* COSS.	*Period. Jul.* 4966.

Maximum quidem Consulem Baronius hic agnoscit, Collegam Volusianum rejicit & expungit. Hoc autem facit eadem ratione permotus qua secundum ei Consulatum anno priore tribuebat. Quo argumento jam à nobis refutato, necesse est, Volusianus locum suum cum nota iterati Consulatus teneat, quem fuisse secundum Consulem ne ipse quidem Annalista negare potuit. Neque vero ejus vice inferciendus erat Valerianus, tanquam hujus anni Consul ordinarius, qui parte ejus postrema tantum Consul, & suffectus seu honorarius fuit; unde anno sequente Cos. II. in Fastis & in Nummis dicitur; & Consulatus ille secundus in Nummis cum primo Tribunitiæ potestatis anno conjungitur, ut Δ. E. ΥΠΑΤ. ΤΟ. Β. & TR. P. Cos. II. quia primus imperii ejus annus magnam partem secundi Consulatus occupavit. Aliter de Gallieno, qui cum eo simul imperavit, & cum eo secundum Consule primum Consul fuit, Δ. E. ΥΠΑΤ. & TR. P. Cos. quia primus imperii ejus annus eandem partem primi Consulatus pariter occupavit. Ratio autem differentiæ hæc fuit, quia Valerianus Imperator hoc anno factus, se Consulem statim declaravit scilicet suffectum, Gallienum non item. Nec Valerianus ante sumtam purpuram Consul fuit, sed Censor.

II. Circa initium hujus anni S. Cyprianus scripsit Epistolam ad Episcopos Numidas, de redemtione fratrum ex captivitate Barbarorum. De tempore scriptionis viri docti non consentiunt; alii sub initio imperii Galli, dum pax esset in Ecclesia, alii sub ejus persecutione, alii sub Æmiliano, alii denique sub Valeriano & Gallieno scriptam esse Epistolam arbitrantur. Hæc incertitudo inde oritur, quod Cyprianus refert fratres à Barbaris in captivitatem abductos fuisse. *A Gothis*, inquit Pamelius, *sive Scythis hoc factum est contra quos Decius profectus est, aut ab illis qui paulo post per Bosphorum in Pontum Euxinum perruperunt.* Alii his Persas addunt, qui circa ea tempora Antiochiam usque omnia vastarunt. Sed mihi mirum videtur, cuiquam in mentem venire potuisse aut Scythas aut Persas in Africam pervenisse & plurimos Christianos ex Numidia captivos abduxisse, & captivos ab illis abductos redimi potuisse. Barbari certe, de quibus conqueruntur Numidæ non tam longe arcessendi fuere; de propinquis potius & quidem Afris cogitandum erat: quod miror neminem adhuc vidisse. Quippe S. Augustinus in Epistola LXXX. huic loco lucem affundit. *Sunt enim*, inquit, *apud nos, hoc est in Africa barbaræ innumerabiles gentes, in quibus nondum esse prædicatum Evangelium, ex iis qui ducuntur inde captivi & Romanorum servitiis jam miscentur, quotidie nobis addiscere in promtu est.* Erant autem ante ætatem Augustini hæ omnes barbaræ gentes & Romanis infestæ, & à religione Christiana prorsus alienæ. *Pauci autem anni sunt ex quo quidem eorum rarissimi atque paucissimi, qui pacati Romanis finibus adhærent, ita ut non habeant Reges suos, sed super eos Præfecti a Romano constituantur imperio, & illi & ipsi eorum præfecti Christiani esse cœperunt. Interiores autem qui sub nulla sunt potestate Romana prorsus nec*

reli-

religione Christiana in suorum aliquibus detinentur. Barbari igitur in Africa innumeri Romanis finibus adjacentes sub regibus suis sed sub nulla Romana potestate fuere. Unde nunc ex illis Romani, nunc illi ex Christianis imperio Romano subjectis, captivos ducebant. Ut Augustinus Epistola CXXII. *Nam Sitifensis ante paucos annos Severi Episcopi neptis Sanctimonialis a barbaris ducta est.* Sic sub imperio Joviani, Austuriani contermini Tripoleos partibus Barbari exiluere sedibus suis, & non nisi aucti rapinis & trahentes captivum Silvam, ordinis sui primatem reversi sunt. Sic *Africam jam inde ab exordio Valentiniani imperii exurebat Barbarica rabies per procursus audentiores & crebris cædibus & rapinis intenta*, ut loquitur Ammianus Marcellinus. Hæc certe sufficiunt ut de barbaris finitimis, non de Scythis aut Persis cogitemus. Sed est & aliud quod Numidas propius spectat, & Cypriani literas magis adhuc illustrat. Nam Herodianus lib. 7. de rebus Maximini agens qui prima Cypriani ætate imperabat, hæc narrat, Καπελλιανὸς γὰρ ἦν τις ὄνομα τῶν ἀπὸ συγκλήτου. ἡγεῖτο δὲ Μαυρουσίων τῶν ὑπὸ Ρωμαίοις, Νομάδων δὲ καλουμένων· τὸ δὲ ἔθνος στρατοπέδοις πέφρακται, διὰ τὸ περικείμενον πλῆθος Μαυρουσίων τῶν βαρβάρων ὡς ἂν ἐπέχοι αὐτῶν τὰς ἐξ ἐπιδρομῆς ἁρπαγάς· *Erat enim quidam nomine Capellianus ex Senatorio ordine. Præsidebat autem Mauris Romano imperio subjectis qui Numidæ vocantur. Hæc autem gens castris munita est propter multitudinem Maurorum barbarorum circumjacentium, ut eorum incursus & populationes coercerent.* Qui & exercitum Capelliani ad pugnandum paratum esse dicit τῇ πρὸς τοὺς βαρβάρους μάχης συνηθείᾳ *ex consuetudine præliorum adversus barbaros.* Inde factum est ut inter reliquas provincias Africæ hæc sola Legionem Romanam constanter aleret. In descriptione Ptolemaica Numidiæ legitur Λεγεὼν τρίτη Σεβαστή, *Legio tertia Augusta.* Dio Historicus de Legionibus, quæ sua ætate supererant lib. 55. καὶ τὰ τρία τὰ τρίτα, τό τε ἐν Φοινίκῃ τὸ Γαλατικὸν καὶ τὸ ἐν Αραβίᾳ, τὸ Κυρηναϊκόν· τό τε ἐν Νουμιδίᾳ τὸ Αὔγουστειον. *Et tres tertiæ, una in Phœnicia, Gallica: alia in Arabia, Cyrenaica; altera in Numidia, Augusta dicta.* De hac ipsa Legione tertia Augusta tutandis imperii finibus in Africa collocata intelligendus est Tacitus, Historiæ lib. 4. *Legio in Africa auxiliaque, tutandis imperii finibus sub Divo Augusto Tiberioque principibus Proconsuli parebant.* Cajus autem eam Proconsuli ablatam Legato tradidit: quam sub imperio Vitellii regebat Valerius Festus in Africa. Hi igitur Mauri barbari Numidiæ finitimi, imperio Romano minime subjecti, hoc tempore famis & pestilentiæ, cum Gallus negligenter & supine imperium administrabat, in Numidiam militum copiis haud bene munitam irrumpunt, eamque late populantur, cumque aliis Christianos complures captivos abducunt, qui tamen ob hostium viciniam haud difficulter redimi potuerunt. Sed cum earum partium facultates ad omnium eorum redemtionem procurandam minime sufficerent: Episcopi aliquot Numidiæ ad Cyprianum scribunt, ut pro redimendis captivis subsidia nummaria colligere dignaretur. Qui statim tum Cleri ac plebis suæ, tum Collegarum etiam qui præsentes erant collatione collecta, eam ad Numidiæ Episcopos cum Epistola LXII. transmisit.

III. Circa hoc tempus Cyprianus Literas ad Cæcilium dedit de Sacramento Dominici calicis, cum observasset aliquos, etiam, ut opinor, Episcopos in calice Dominico sanctificando & plebi ministrando aquam meram sine vino adhibuisse. Non quod illud semper fecerint, ut Hæretici qui Aquarii dicebantur, sed in matutinis sacrificiis tantum; neque in illis semper, sed præcipue tempore persecutionis. Cyprianus autem nullo tempore in sacramento Calicis omittendum esse vinum tum ex institutione Christi, tum aliis quamplurimis rationibus probat. Duabus etiam objectionibus occurrit, uni à consuetudine, alteri à persecutione ductæ. Consuetudo illa ab aliquo Carthaginiensi Episcopo, qui aliquando aquam solam vel ignoranter vel simpliciter usurpaverat, quem alii postea simpliciter secuti erant, profluxisse videtur. Argumentum à persecutione retorquet, quod hac vini in oblationibus subtractione à passione Christi in persecutionibus fraternitas retardaretur. Hoc autem tempore hanc Epistolam scriptam esse arbitror, primo quia diu jam in Episcopatu fuisse Cyprianum illa verba mihi indicare videntur. *Cum mediocritatem nostram semper humili & verecunda moderatione teneamus.* Secundo quia non in pace Ecclesiæ, sed sub persecutione potius exarata est, ut non solum objectio, de qua diximus, innuit, sed & illa verba ostendunt. *Et quia jam secundus ejus adventus appropinquat, magis ac magis benigna ejus & larga dignatio corda nostra luce veritatis illuminat.*

IV. Mensis Martii die quinto qui erat dies Sabbati, Lucius Pontifex Romanus moritur. Vetus depositio Episcoporum, *Tertio nonas Martii Lucii in Callisti.* Auctor primi Catalogi, *Hic exul fuit, & postea nutu Dei decessit tertio nonas Martias.* Consentit Auctor secundi Catalogi; solus liber Pontificum IV. nonas assignat, unde error unius diei in Martyrologia irrepsisse videtur, de anno major multo inter se & à nobis dissensio est. Pamelius & Baronius eum passum esse tradunt Volusiano II. & Gallieno Coss. hoc est, anno æræ vulgaris CCLIV. Petavius & Labbeus, Coss. Valeriano III. & Gallieno II. A. CCLV. cum sedisset annum unum menses V. aut circiter. Heinschenius eodem anno, cum sedisset annis duobus & mensibus aliquot. Qui longissime ab eo quod verum est absunt, habent tamen quem sequuntur, nempe librum Pontificum, imo etiam vetustissimum Catalogum, ut nunc editur, in quo ita scribitur de Lucio, *Fuit temporibus Galli & Volusiani usque Valeriano III. & Gallieno II.* Hi autem Coss. fuere A. D. CCLV. Eo igitur anno, ut volunt, decessit Lucius. Sed facile perspicere potuerunt Catalogum hoc loco corruptum esse; primo, quod Gallus & Volusianus non potiti sunt imperio usque ad tertium Valeriani Consulatum. Secundo, quod Catalogus idem Cornelium, cui Lucius successit, passum esse Gallo & Volusiano Coss. A. CCLII. indicet: sed Lucium pene triennium sedisse quis credet? Tertio quod idem tradit Stephanum Volusiano & Maximo Coss. inauguratum esse, biennio ante tertium Valeriani consulatum. Denique, quod doceat Lucium & Stephanum iisdem Coss. defunctos esse. Quæ omnia Catalogum hunc in Lucio fœde corruptum esse demonstrant. Attamen ex iis quæ in Cornelio & Stephano sana sunt, tempus quo sedit Lucius inter utrumque Pontifex, satis certo colligitur. Nam Cornelius decessit, secundum Catalogum priorem Gallo II. & Volusiano Coss. hoc est, A. D. CCLII. Stephanus ordinatus est, secundum eundem Catalogum, Volusiano II. & Maximo Coss. hoc est, A. D. CCLIII. Nam inter primum Volusiani cum Collega Gallo, & secundum cum Maximo Consulatum, nulli alii Consules in Fastis reperiuntur. Ergo Lucius post Cornelii discessum ordinatus A. D. CCLII. & ante Pontificatum Stephani ipse decessit A. D. CCLIII. Heinschenius quidem recte hunc exitum Cornelii & initium Stephani observavit & agnovit. Sed annis Lucii, quos ex corrupto Catalogo sumserat, mire conciliavit. Docet enim Stephanum per biennium fere Lucii vicarium, & mensibus tantummodo quinque verum Pontificem fuisse. Hoc autem est veterem historiam nova Chronologiæ ratione non confirmare, sed evertere.

tere. Quid enim, si Stephanus ea tempestate qua Afros & Orientales Episcopos excommunicandos esse statuebat, vicarius tantum Lucii fuisset, & tandem post ejus reditum ab exilio nullus, post obitum tantummodo verus Pontifex; an hoc Cyprianus tacuisset, qui de fastu Stephani tam graviter conquestus est? an hoc Firmilianus silentio præteriisset? annon & Afri & Orientales Lucium ubicunque exulem, judicem potius expetissent? Sed hoc fieri nullo modo potuit, cum ex ipso Cypriano constet Lucium ante discordiam inter Stephanum & Afros ortam defunctum esse, & cum Cornelio inter beatos Martyres & Stephani antecessores numeratum. Sic enim ille in literis de Marciano Arelatensi Stephanum alloquitur nondum irritatus. *Servandus est enim antecessorum nostrorum beatorum Martyrum Cornelii & Lucii honor gloriosus, quorum memoriam cum nos honoremus, multo magis tu, Frater carissime, honorificare & servare gravitate & auctoritate tua debes, qui vicarius & successor eorum factus es.* Stephanus Cornelii non minus quam Lucii vicarius, hoc est, interprete Cypriano successor. Sic Latini eam vocem usurpabant, ut observat Suidas, Βικάριος, παρὰ Ρωμαίοις διάδοχος. Sic Cyprianus ipse ad Florentium Pupianum. *Qui dicit ad Apostolos, ac per hoc ad omnes præpositos, qui Apostolis vicaria ordinatione succedunt:* qui eam alibi *ordinationem succidaneam* vocat. Non magis igitur vicarius Lucii erat Stephanus quam Cornelii; & Lucio defuncto diu ante successerat in Pontificatu, quam controversia de Baptismo orta est. Qui Lucium menses septendecim sedisse statuunt, sola nituntur auctoritate libri Pontificalis, qui eum tradit duas ordinationes per mensem Decembrem fecisse; cui in ea re minime fidendum esse in Præfatione de industria ostensum est. Quapropter statuendum est hoc anno CCLIII. mensis Martii die quinto Lucium Pontificem obiisse.

V. Non diu post martyrium Lucii, mense, ut opinor, Aprili, Æmilianus sumsit purpuram; & ex hac seditione, persecutione, ut fieri solebat, defervescente, Stephanus Romæ Episcopus electus & ordinatus est decimo tertio die Maii: qui *sedit annos quatuor, menses duos, dies viginti unum.* Verba sunt vetustissimi Catalogi. Et hoc quidem anno eum Pontificatum iniisse testatur ejusdem Catalogi auctor. *Fuit* enim *temporibus Valeriani & Gallieni a Consulatu Volusiani & Maximi.* Unde supplenda est sententia secundi Catalogi, quæ nunc ex mutilatione satis absurda est. *Fuit temporibus Valeriani & Gallieni & Maximi.* Tu supple & lege, à *Consulatu Volusiani & Maximi.* Sedisse quidem eum dicit idem Catalogus ut nunc editur, *usque Valeriano III. & Gallieno II.* Sed locus in numeris manifeste corruptus est, & ex libro Pontificum hic emendandus, cujus auctor recte legebat, *usque Valeriano IV. & Gallieno III.* Dubitari enim non potest quin Stephanus diu post Consulatum Valeriani III. & Gallieni II. vixerit. Nam ineunte hyeme anni post eum Consulatum, cum ad Cyprianum scripsit Firmilianus, ut probabimus, certe Stephanus in vivis fuit; & cum passus sit secundo die mensis Augusti, ut omnes fatentur, non nisi anno post eum proximo pati potuit, hoc est A. D. CCLVII. Valeriano IV. & Gallieno III. Coss. quo tempore Valeriani persecutio orta est, ut postea demonstrabitur. Hæc erant omnino observanda ut res gestæ in Ecclesia sub Stephani Pontificatu, bene distinguantur, & recte suo ordine disponantur. Nam cum sub eo exorta sit celeberrima de baptismo hæreticorum controversia, qua totus orbis Christianus agitatus est, biennium necessario tribuendum ejus Pontificatui in pace Ecclesiæ ante ortam dissensionem, & alterum biennium quo illa Controversia, & ortum suum & progressum, Stephano adhuc vivente & sedente, habuit. Nam quod Baronius totum de Basilide cum Hispanis & de Martiale cum Gallis negotium, & tria etiam Concilia de controversia in causa baptismi in unum annum, vel potius novem unius anni menses conjicit, tum ex re ipsa, tum ex Cypriano, clarissime refellitur.

VI. Non diu post ordinationem Stephani plena pax reddita est Ecclesiæ. Nam Æmilianus post assumtam purpuram, & milites Scythis oppositos suo exercitui adjunctos, statim Italiam versus movere cœpit. Gallus Valerianum censorem & Senatus principem, sed non Consulem, misit ut Celticas & Germanicas legiones adduceret. Ipse autem per Italiam copias collegit, & adversus Æmilianum ad Urbem magna festinatione contendentem profectus est. Cumque jam amborum exercitus appropinquarent, militesque Galli se numero longe inferiores viderent, Gallum ipsum cum Volusiano trucidarunt, seque exercitui Æmiliani adjunxerunt. In hunc modum Imperatores ambo & Ecclesiæ Christi persecutores, Gallus & Volusianus decimo nono imperii sui mense perierunt. Hæc ex Historia satis perspicua sunt. Nam Dexippus tradidit eos octodecim mensibus imperasse, ut de ipsis Georgius Syncellus loquitur. Οἱ καὶ βασιλεύουσι κατὰ Δέξιππον μῆνας ιή. πράξαντες οὐδὲν ἀξιόλογον. κατὰ δὲ ἄλλους τινὰς ἔτη γ´, καὶ καθ᾽ ἑτέρους ἔτη β´. Anastasius ejus interpres, *Qui & imperant mensibus decem & octo nihil dignum laude gerentes, secundum alios autem annis tribus; porro secundum quosdam annis duobus.* Et sane illis omnibus merito præferendus est Dexippus, alter Thucydides judice Photio, vel potius Xenophon alter, nam & Philosophiæ peritus, & in historia clarus, & belli dux eximius fuit, & ad hanc controversiam dirimendam aptissimus, utpote qui sub Galli imperio ipse vixerit. Huic suffragatur Eutropius qui eosdem Interamnæ occisos esse tradit *non completo biennio.* Idem docet Victor Schotti, de Gallo Hostilianoque & Volusiano ac Æmiliano simul agens. *His sane omnibus biennio profecit.* Idem tradit Eusebius Historiæ lib. 7. cap. 9. Οἵ γε μὲν ἀμφὶ, τὸν Γάλλον οὐδ᾽ ὅλοις ἔτεσι δυο ἀρχὴν κατασχόντες ἐκποδὼν μεθίσανται. Ruffinus interpres, *Gallus vero non integris duobus annis imperio detento, rebus humanis exemtus est.* Orosius lib. 7. *Gallus regnum adeptus vix duobus annis cum Volusiano filio obtinuit.* Idem tradit etiam Eutychius. Ex his magnus ille Panvinius Onuphrius, *Post cædem Decii Gallus & Volusianus in insula Danubii Menynge imperium adepti, infelicissime illud per annum & sex menses obtinuerunt.* Unde perspicere licet quam vere hæc dixerit Baronius, *Gallum & Volusianum omnes biennio vel paulo amplius vixisse tradunt.* Victor in Epitome annos duos assignat, integros non dicit. Epiphanius & Cassiodorus menses quatuor Æmiliani attexentes, secuti sunt Eusebii Chronicon; quod ipse, ut solet, in Historia correxit.

VII. Parum hoc est: nam Illustrissimus Annalista his Imperatoribus alterum biennium addit, Gallumque & Volusianum ad quatuor annos imperium prorogasse asserit. Quinetiam per illud alterum biennium simul cum eis Valerianum & Gallienum imperasse statuit. Quæ cum invita omni historia tradantur, tum distincta pacis & persecutionis tempora plane confundunt, quæ sunt ad res Ecclesiasticas, ac præcipue Cyprianicas, recte percipiendas accurate distinguenda, & disterminanda. Qualis enim Christianorum sub quatuor Imperatoribus, quorum duo eos atrociter persecuti sunt, duo autem maxime fovebant, conditio fuit, quis divinare potest? Hæc igitur necessario ad examen revocanda & enucleate pensitanda sunt. Præsertim cum sententia Baronii, quam desertam putavi, adhuc obtinere videatur, quod alius Annalista prioris æmulus, vir doctissimus, Carolus le Cointe, eam amplectatur,

& his

& his verbis clare enunciet, *Volusiano Augusto secundum & Maximo Coss. A. D. CCLV. Valerianus acclamatus est Imperator, superstitibus adhuc Gallo & Volusiano, qui post biennium occisi sunt, Maximo iterum & Glabrione Coss. A. D. CCLVII.* Miram hanc & novam historiam probare nititur Baronius partim ex nummis Galli & Volusiani, partim ex nummis Gallieni. Nummi autem illi Gallieni tam certo sunt adulterini, tamque manifeste se produnt, ut defendi nullo modo possint, quod anno sequente demonstrabimus. Unde vehemens suspicio est illos etiam Galli & Volusiani non esse genuinos. Qui si se non prodant, ex historia tamen falsitatis convincuntur, neque à suffragatoribus suis defendi possunt. Illi enim fatentur ex historia Valerianum hoc anno Volusiano II. & Maximo Coss. purpuram sumsisse; & simul ex nummis statuunt Gallum & Volusianum per biennium superstites fuisse. Hæc autem duo simul consistere, & vera esse non possunt. Eo ipso enim anno quo Valerianus sumsit purpuram, Gallus & Volusianus occisi sunt. Valerianus enim non aliter sumsit purpuram quam ex arbitrio militum transalpinorum. At ille transalpinis militibus non præfuit antequam Æmilianus purpuram sumserat. Tunc enim eum Gallus misit, ut Celticas & Germanicas legiones adduceret, ut Zosimus auctor satis diligens diserte testatur. Ab illis legionibus tunc acclamatus est Augustus, quibus antea nunquam præfuit; & statim, Æmiliani exercitu appropinquante, Gallus & Volusianus occisi sunt. Nummos igitur, qui tertiam & quartam Tribunitiam potestatem cum Consulatu secundo, Gallo & Volusiano tribuunt, minime probandos esse sentio, quos sine stomacho legere non potuit Lydiatus nostras. Neque mirum videri debet quod nobilissimus Annalista Gallo & Volusiano ex nummis contra omnem historiæ fidem annos imperii duos addiderit, Fastosque conturbaverit: nam & pari modo postea Aureliani imperio biennium addidit, ex unius nummuli auctoritate. Inscriptionem in nummo hanc affert. *Restitut. Orbis C. P. I. P. M. TR. P. VII. Cos. III. P. F.* & Adolphum testem citat. Sed primo partes Inscriptionis male conjungit; cum priora pertineant ad unum nummum & quidem æreum, posteriora ad alium, nempe aureum. De quo quid sentiendum sit vel inde colligitur, quod Adolphus hanc solam inter Latinas habeat Inscriptionem ad annos Trib. potestatis spectantem. Goltzius vero nullam: qui nec inter Græcas ullam habet quæ quintum imperii annum superat. Unde Petavius de ista re, *Tot Historicorum concordia pluris est apud me, quam Inscriptionis illius fides, quæ sive cusoris hallucinatione sive exceptoris ipsius, mendosa videri potest.*

VIII. Sed ille Dionysius Petavius, magnus artis Chronologicæ instaurator, qui hoc imperii quadriennium ferre non potuit, quartam tamen Tribunitiam potestatem Galli & Volusiani ex nummis libenter admisit, & alio plane modo historiam cum numismatibus conciliare conatus est. Cæterum supponit ex Eusebii Chronico & Cassiodoro, imperasse Gallum cum Volusiano annos duos menses quatuor: quamvis illi menses quatuor aperte pertineant ad imperium Æmiliani (de quo illi silent) & duo illi anni minime fuerint integri, secundum sententiam ipsius Eusebii in Historia. Hoc autem supposito, statuit Gallum imperare cœpisse circa finem anni CCLI. & non longe ab initio CCLIV. extinctum esse, cum imperasset annos solidos duos & menses quatuor, qui postremam anni CCLI. partem & tres circiter primos anni CCLIV. menses occupant. Quo tempore Tribunitiam potestatem quater instaurari potuisse ait, quia cum novo anno Juliano nova tribunitia potestas inchoata est. Qua ratione explicata, in hæc verba erumpit. *Vides quam belle cum Inscriptione veteri Chronologia nostra consentiat.* Hoc est singulare Petavii commentum, Tribunitiam potestatem Cal. Januarii renovatam esse: quo, ubi ad incitas redigitur, sæpius utitur, nunquam autem infelicius quam in hoc ipso Galli imperio. Gallus imperium obtinuit circa finem anni CCLI. anno CCLII. consul secundum morem factus est ordinarius, & à Calendis Januariis dictus est Cos. II. ab eo autem die non est ejus Tribunitia potestas innovata, sed continuata, ut ex nummis tum Græcis, tum Latinis certo intelligitur. ΑΤΤ. Κ. Γ. ΟΤΙΒ. ΤΡΕΒΩΝ. ΓΑΛΛΟϹ ϹΕΒ. ΔΗΜΑΡΧ. ΕΞΟΤϹ. ΥΠΑΤΟϹ ΤΟ Β. Imp. Cæs. C. Vib. Trebonianus Gallus P. M. TR. P. Cos. II. P. P. Similiter de Volusiano, qui cum eo imperium adeptus est, & mox Consulatum primum simul cum Patre iniit, legimus ΑΤΤΟΚ. Κ. Γ. ΟΤΙΒ ΟΥΩΛΟΥϹΙΑΝΟϹ ϹΕΒ. ΔΗΜΑΡΧ. ΕΞΟΥϹ. ΥΠΑΤΟϹ. Imp. c. c. Vib. Volusianus Aug. Pontif. TR. P. Cos. Quamobrem eadem Tribunitia potestas quæ anno CCLI. his Imperatoribus contigit, post Cal. Januarias anni CCLII. sub Consulatu Galli secundo & Volusiani primo continuata est. Idem etiam observare licet in nummis omnium Imperatorum qui ex more vetusto anno post imperium arreptum aut concessum Consulatum inierunt, quibus TR. P. simpliciter posita cum eo Consulatu tribuitur. Cum si vera esset Petavii observatio TR. P. II. ei Consulatui ab ipso initio semper præfigeretur. Frustra igitur ad sinceritatem paucorum & adulterinorum nummorum tuendam hoc adminiculum adhibetur, quod omnes nummi respuunt & aversantur. Unum pro nova hac sententia exemplum affert in Epiphanianis Animadversionibus Petavius, quo conjecturam suam de Tribunitia potestate Kal. Jan. repetita affirmari ait. Illud autem petit ex Inscriptionibus quibusdam de Imperatore Caro quæ apud Gruterum extant. Quarum una Trib. Pot. Caro jam Augusto tribuit, altera eidem Trib. Pot. II. *Et tamen vix est*, inquit, *ut annum excesserit. Imo, si qua fides Annalibus, paucissimos menses imperavit.* Sed hic eximius Chronologus non uno nomine fallitur & nos fallit. Tertiam enim Inscriptionem apud Gruterum eodem loci extantem dissimulavit, quæ ejus conjecturam funditus evertit. *Imp. Cæs. M. Aur. Caro Invicto Aug. P. M. TR. P. Cos. II.* Quæ Inscriptio reliquis addita hæc nobis clare ostendit. Tribunitiam potestatem Caro jam Augusto, puta anno CCLXXXII. attributam esse, antequam Consulatum ordinarium iniisset. Eandem post Cal. Januarias anni CCLXXXIII. quo Consulatum pro more suscepit, & Fastos reseravit, continuatam esse: ac demum, finito primo Imperii sui anno, Trib. Pot. II. sub postrema parte ejusdem Consulatus attributam esse. Nam quod Baronius paucissimos eum menses imperasse tradit, aperte falsum est; & secundum imperii annum Carum attigisse satis certum est. Ut enim omittam eum ante secundum diem Novembris anni CCLXXXII. Imperio potitum esse, quod probare nimis longum esset; post eum diem anni sequentis eundem in imperio mansisse constat. Quippe Carus cum Carino & Numeriano Constitutionem edidit, pridie idus Novembris quæ extat Cod. 6. tit. 42. aliam etiam II. Cal. Decembris Cod. 9. tit. 46. aliam rursus 8. Cal. Decemb. Cod. 4. tit. 20. aliamque 5. Cal. ejusdem mensis Cod. 7. tit. 45. Quæ omnes ad mensem Novembrem pertinent, anni CCLXXXIII. Quinetiam postremam edidit 6. Id. Decembris Cod. 5. tit. 71. omnes Caro & Carino Coss. Quare sub finem Decembris anni CCLXXXIII, vel sub initio Januarii anni CCLXXXIV. extinctus est. Nam Carino & Numeriano Coss. Carinus & Numerianus A. A. sine Caro Constitutionem ediderunt, 2. Id. Jan. Cod. 8. tit. 96. Quare constat Carum Imperatorem

torem obiisse inter diem octavum Decembris, & octavum Januarii; adeoque secundum Imperii annum, & secundam pariter Trib. potestatem attigisse, ac per duos menses administrasse. Denique hinc apparet Tribunitiam potestatem Calendis Januarii innovari non solere, nec ea ratione nummos qui Gallo Trib. Pot. IV. tribuunt defendi posse. Præterea etiam notandum est sententiam Petavii ferri non posse, qui imperium Galli & Volusiani tres circiter primos anni CCLIV. menses occupasse, & tum Valerianum cum Gallieno ei successisse statuit. Cum enim & ipse aliique recte Gallienum anno CCLXVIII. circa IX. Cal. Aprilis interiisse doceant, inde sequeretur Gallienum annos tantummodo XIV. imperasse, cui omnes XV. tribuunt; cujus etiam imperii annum decimum quintum memorat Porphyrius, qui sub eo vixit, eumque pene integrum transiisse Gallienum satis clare indicat. Unde etiam clarius apparet Valerianum & Gallienum hoc ipso An. CCLIII. & quidem medio imperium iniisse.

VIII. His omnibus perpensis statuere non immerito possumus, Valerianum, Gallo & Volusiano occisis, in Norico purpuram sumsisse, mense Junio hujus anni, & tandem, cæso Æmiliano, omnium consensu pro Augusto habitum esse. Mox etiam Gallienus Valeriani filius a Senatu Romæ Cæsar dictus est; *& statim Tiberis adulta æstate diluvii facie inundavit*, ut testatur Victor. Quod est ad historiam Ecclesiasticam recte intelligendam pernecessarium. Postquam enim Valerianus, vir gravissimus, imperium adeptus est, statim plenam pacem Ecclesiæ indulsit. Quippe, ut observat Dionysius Alexandrinus, Epistola ad Hermammonem apud Eusebium lib. 7. cap. 10. ab ipso initio imperii Christianos maxime fovebat. *Neque enim*, inquit, *ullus superiorum Principum, (ne illi quidem qui palam Christiani dicuntur) tam benevole & humaniter erga eos animatus erat, quam ille familiariter & amanter in initio principatus sui eos accepisse compertus. Totaque ejus familia piis hominibus repleta fuit, & erat Ecclesia Dei.* Hæc autem pax, non, ut vult Cointeus, per biennium tantum, sed usque ad initium anni CCLVII. hoc est per triennium & amplius duravit. Neque vero intra biennii spatium ea omnia compingi possunt, quæ in hac Ecclesiæ pace gesta esse ex ipso Cypriano compertum est.

IX. Postquam autem pax tam insperata post tot revelationes Cypriano aliisque factas, tamque secura & firma per Valerianum reddita est, frequentissima Synodus sexaginta sex Episcoporum Carthagine coacta est, & quidem, ut opinor, mense Septembri. Tot certe Episcopi congregati sunt ut de rebus Ecclesiasticis post persecutionem commune consilium caperent. Nulla enim peculiaris ratio, quæ eos convenire cogeret, reperitur. Dum illi in Concilio erant, allatæ sunt à Fido Episcopo, ut videtur, scriptæ literæ, duplici querela refertæ, prima de Therapio Episcopo quod Victori presbytero præpropera festinatione pacem dedisset, secunda de Baptismo infantium recens natorum, quod eos intra secundum aut tertium diem ipse non baptizari oportere putaret. Et prima quidem Concilium valde commovit quod recessum esse à decreti sui auctoritate viderent. Nihil tamen immutare voluerunt, Therapium tantummodo tunc in Concilio existentem objurgabant, pacem à Sacerdote Dei semel datam non putabant auferendam. Unde Lombertus, propter materiæ connexionem haud diu post primum Carthaginiense Concilium hæc gesta & scripta esse tradit. Sed ei non accedo, primo, quia tam frequens Concilium statim post primum, quod tam diu habitum est, coactum fuisse minime verisimile est; secundo, quia in eo, quod secundum, Carthaginiense dictum est, unius tantum Concilii prius acti mentio fit; tertio, quia Cyprianus in hoc Concilio satis manifeste indicat post utramque Synodum prius habitam hoc celebratum esse. *Quæ res*, inquit, *satis nos movit, recessum esse a Decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum & plenum tempus satisfactionis, & sine petitu & conscientia plebis, nulla infirmitate urgente* (quod spectat ad Synodum primam) *ac necessitate cogente* (quod respicit Synodum secundam in qua relaxatio aliqua facta est, *necessitate cogente*) *pax ei concederetur.* Præterea mihi hæc serius multo contigisse videntur; primo, quia pro Victore *quodam presbytero* cum Manutio & Morellio legendum puto *quondam presbytero*, non enim post lapsum eum ulterius presbyterum fuisse agnovit Cyprianus. Neque lectio vulgata à Pamelio recte defenditur, *eo quod satis constat ex sequentibus adhuc vixisse Victorem presbyterum.* Vixit enim, sed presbyterio privatus; ut constat Fortunatianum tunc vixisse, cum eum Cyprianus Assuritanorum *quondam Episcopum* vocavit. Secundo, quia posterior pars Epistolæ hujus peculiarem controversiam de Baptismo tunc primum ortam tangit, quæ propius ad illud tempus pertinere videtur, quo de Baptismo Hæreticorum disputatum est. In qua causa unanimem Concilii sententiam in hæc verba, *Nulli hominum nato misericordiam Dei & gratiam denegandam*, protulit Cyprianus, & copiose defendit.

X. Hoc autem pacis tempore, post mortem Cornelii & Lucii, sub novo Pontifice Stephano cum in aliis provinciis, tum etiam in Africa Episcopi & Presbyteri lapsi, & censura Ecclesiæ sacerdotio privati, gradum suum aut retinere aut recuperare conati sunt. Erat in provincia Proconsulari Assuri, sive oppidum, sive urbs; (nam Plinio oppidum Assuritanum, Augustino civitas Assuritana dicitur) sedes certe Episcopalis; cujus Episcopus Fortunatianus sub persecutione Decii sacrificaverat, & cum ex sententia Cornelii, & Cypriani, omniumque Episcoporum in toto mundo constitutorum decretum fuisset, ut sacrificati ab ordinatione cleri & sacerdotali honore prohiberentur, & post pœnitentiam plenam ad laïcam tantum communionem admitterentur, ab Episcopatu dejectus fuerat; nunc autem pro integro agere voluit, & Episcopatum sibi vindicare cœpit. Quod ubi Cyprianus cognoverat, graviter & dolenter motus scripsit Epistolam LXV. ad Epictetum fratrem & plebem Assuris consistentem, in qua Fortunatianum *quondam Episcopum* vocat, indicans eum jamdiu Episcopum non fuisse; ideoque Assuritanos monet, ut se ab ejus fallacia separent, & contagione secernant.

XI. Neque hæc in Africa tantum, hac tempestate, sed & his simillima tum in Hispania tum in Gallia contigerunt. In Hispania Basilides, persecutione sæviente, nefando idololatriæ libello se commaculaverat, & Deum blasphemaverat, & Episcopatum sponte deposuerat. Unde Sabino de universæ fraternitatis suffragio, & Episcoporum judicio, Episcopatus jam deferebatur, & manus ei in locum Basilidis imponebatur. Martialis etiam, actis publice habitis, obtemperasse se idololatriæ & Christum abnegasse confessus fuerat; unde etiam in ejus locum Felix, ut videtur, ordinatus est. In Gallia Martianus Arelatensis Novatiano se jamdiu conjunxerat, & à Catholicæ Ecclesiæ unitate discesserat: unde Episcopi vicini eum tolerandum non putabant, & de ea re tum ad Stephanum Romam, tum ad Cyprianum Carthaginem, literas dederunt, ut eorum auctoritate muniti facilius & tutius Novatianum illum Episcopatu privare possent. Hæc aliaque ad disciplinam Ecclesiæ pertinentia, plena jam pace per Valerianum reddita, sub Stephano Pontifice, ubique agitata sunt.

Vale-

VAlerianus anno priore imperium adeptus, & consul suffectus, hunc annum ex more aperuit, & Fastos reseravit factus Consul ordinarius cum Collega filio suo Gallieno. Nota iterati à Valeriano Consulatus apud Cassiodorum desideratur; sed in aliis Fastis longe accuratioribus exprimitur. Baronius autem hic observat manifestum esse, anno hoc, quo Gallienus primum Consul fuit, numerari cœptum tertium imperii; probatque nummis duobus apud Adolphum: quorum primus est, *Imp. Gallienus P.F. Aug. G. M. P. M. TR. P. III. Cos.* & quidem male expressus, aut adulterinus, quod potius reor. Ipse enim Adolphus eum noluit ad primum Gallieni Consulatum adducere, cum quo stare nullo modo potuit; ad secundum autem produxit, sub quo cum iterati Consulatus nota admitti posset. Posteriori enim secundi Consulatus parte Gallienus annum imperii tertium inchoavit. Sine qua nota si recipiatur, reliqui ejus omnes nummi protenus rejiciendi sunt. Inscriptio Græca extat apud Goltzium, ΑΥΤ. Κ. ΠΟ. ΛΙΚΙΝ. ΓΑΛΛΙΗΝΟC. CEB. Δ. Ε. ΥΠΑΤΟC, & Latina, *Imp. C. P. Lic. Gallienus Aug. P. TR. P. Cos.* Utraque autem clare significat primum Tribunitiæ potestatis annum aliquam primi Consulatus Gallieni partem occupasse. Rursus Græce, ΑΥΤ. Κ. ΠΟΥ. ΛΙΚΙΝ. ΓΑΛΛΙΗΝΟC. CEB.L. Β. ΥΠΑΤΟC. ΤΟ. Β. & Latine, *Imp. C. P. Lic. Gallienus P. Aug. TR. P. II. Cos. II.* Unde constat secundum Trib. pot. annum aliquam secundi Consulatus partem attigisse. Jam vero cum primus Tribunitiæ potestatis annus primi Consulatus, & secundus secundi partem necessario occupasse dicendus sit; tertius Tribunitiæ potestatis annus à primo Consulatu Gallieni prorsus excluditur. Idem demonstratur ex Inscriptionibus Valeriani; Δ. Ε. ΥΠΑΤ. ΤΟ. Β. & *TR. P. Cos. II.* Hæc enim vera esse non possunt admisso illo Baronii nummo; nisi statuamus Gallienum filium vel biennio, vel uno saltem anno, ante patrem Valerianum imperium tenuisse. Iisdem argumentis ex summo numismatum consensu ductis, secundus ille nummus pro quarto Trib. pot. anno cum secundo Gallieni Consulatu à Baronio laudatus refutatur. Hic igitur annus non est Valeriani aut Gallieni imperii tertius, sed partim primus, partim secundus.

II. Ipso hujus anni initio Florentius Pupianus, Episcopus, ut videtur, Africanus, qui sub persecutione Decii præclaram confessionem fecerat, & postea parti Novatiani adhæserat, multaque nefanda atque turpia Cypriano, Novatianis ac Felicissimi factioni nimis credulus, objecerat; ad Cyprianum literas dat, quibus significat se veterem suam de eo tanquam Episcopatu indigno opinionem adhuc retinere. Arrogantiam atque superbiam, ei exprobrat, dum Sacerdotes humiles esse debere monet. Scrupulum sibi tollendum de animo dixit, quo credidit omnes cum eo communicantes polluto ejus ore pollutos esse; denique asserit Ecclesiam propter Cyprianum portionem sui in disperso habere, ac si ille unica schismatis causa fuisset. His literis respondet Cyprianus Epistola sexagesima sexta, ac pro conscientiæ suæ puritate auctoritateque sacerdotali Pupianum acriter & vehementer corripit; innocentiam suam ordinationemque copiose defendit; illum autem se Episcopum Episcopi, & judicem judicis ad tempus à Deo dati constituisse ostendit. Ante hunc annum Responsum hoc ad Pupiani literas non scriptum esse satis certo colligitur, tum quod longum tempus intercessisse significat ex quo Pupianus tam turpia de Cypriano concepisset; tum quod se quotidie advenientes singulos cum voto & gaudio suscepisse dicat; tum denique quod sexto Episcopatus sui anno hæc se scripsisse profiteatur.

III. Interim Basilides in Hispania jure ac merito depositus, cum videret in sedem suam Sabinum subrogatum, Romam contendit, & Stephanum Episcopum adit, ut cum eo communicans Episcopatui suo restitui posset. Unde pro more suo Illust. Cardinalis. *Videas*, inquit, *hoc exemplo antiquissimum usum Ecclesiæ ex remotissimis Orbis partibus Episcopos, qui aliquid injusti à Collegis passos esse prætexerent, provocare solere ad Romanum Pontificem, tanquam primarium Ecclesiæ universalis Antistitem.* Quasi vero Hispania inter partes Orbis ab urbe Roma remotissimas numerari debeat; aut antiquitas usus Ecclesiæ hinc demonstrari posset, quem ne quidem post annos septuaginta obtinuisse ex quinto Canone Nicæni Concilii intelligitur, quemque in causa Fortunati paulo ante Cyprianus tam acriter exagitaverat atque reprobaverat. Basilides quidem per fallaciam, obreptionem, & circumventionem à Stephano nimis incauto atque negligente obtinuerat, ut pro Episcopo adhuc haberetur. Unde aliqui Episcopi Hispani deificam disciplinam negligendam putantes, cum Basilide & Martiale communicabant. Quamobrem Felix presbyter cum plebibus consistentibus ad Legionem & Asturicæ, & Lælius Diaconus cum plebe Emeritæ consistente ad Cyprianum & Synodum post Pascha pro more congregatam Carthagine, literas dant, mittuntque per Felicem & Sabinum, Episcopos loco Basilidis & Martialis nuper constitutos: quibus etiam suas literas adjunxit Felix de Cæsaraugusta Episcopus. Horum literis in Synodo lectis, Cyprianus & Episcopi Africani statuunt Sabini ordinationem legitimam fuisse, & ratam esse debere, Basilidem in Episcopatum injuste impositum esse, neminem se cum Basilide & Martiale profanis & maculatis Sacerdotibus communicatione sacrilega miscere debere.

IV. Circa hoc tempus Cyprianus scripsisse videtur Tractatum de Opere & Eleemosynis, quem Pontius post illum de Mortalitate, ante alterum de Patientia recenset. In quo quamvis generalibus tantum argumentis utatur, quæ cuivis tempori apte conveniunt; attamen circa finem ea attexit quæ post duas persecutiones, & in pace secundo reddita Ecclesiæ scriptum esse indicare videntur. Nam misericordiam, quam tantopere prædicat, vocat *coronam pacis, sine periculo persecutionis*, cum pacem priorem repentina persecutio secuta sit, & hanc etiam alia sequi posset. Quo sensu optime explicari videtur elegans illa totius operis conclusio. *Si expeditos, si celeres, si in hoc operis agone currentes dies nos vel reditionis vel persecutionis invenerit; nusquam Dominus meritis nostris ad præmium deerit: in pace vincentibus coronam candidam pro operibus dabit, in persecutione purpuream pro passione geminabit.*

V. Cum Episcopi Gallicani, ac præcipue Faustinus Lugdunensis Episcopus, literis suis ad Stephanum datis in causa Martiani nihil obtinuissent; Faustinus iterum ad Cyprianum scribit, ut ipse Catholicis Episcopis suppetias faceret; & Stephanum etiam officii sui moneret. Quare Cyprianus statim ad Stephanum literas dat cura pastorali & majestate

ac dignitate Ecclesiæ plenas. Hoc autem eum fecisse ait Illust. Cardinalis, *quod nosset deponere Metropolitanum Episcopum juris esse principis omnium Episcoporum Romani Pontificis.* Sed Cyprianus de Metropolitano Episcopo aut de depositione in hisce literis nihil habet; de principe omnium Episcoporum neque hic, neque alibi quicquam dixit; sed contrariam & hic & ubique sententiam explicat & tuetur. Nihil aliud à Stephano in causa Marciani petit vel potius requirit, quam ut decretum à Cornelio & Cypriano factum, à Lucio confirmatum, & ab omnibus ubique susceptum confirmaret atque defenderet; & cum Marcianus in auctore schismatis Novatiano, semper retuso & refutato, ac per totum orbem à sacerdotibus Dei abstento, satis condemnatus esset, ideoque nova condemnatione non egeret, ipse ad Episcopos Gallicanos scriberet Marcianum à se abstentum esse. Quod ideo necessarium esse videbatur, quia Marcianus ipse contra Episcopos Gallicanos asserebat, se à Stephano & Cypriano non abstentum esse, dum ipse se jactaret ab eorum communione segregasse. Nihil denique à Stephano postulabant Episcopi Gallicani, quod non à Cypriano pariter petebant; nihil à Stephano postulabat Cyprianus, quod ipse præstare paratus non erat. *Nostrum est*, inquit, *consulere & subvenire, qui gubernandæ Ecclesiæ libram tenemus:* utrumque sibi non minus quam Stephano tribuit. *Quapropter facere te oportet ad Coepiscopos plenissimas literas;* quod ipse sine dubio fecit, quia causam hujus rei communem allegat, quod *necdum a nobis videatur abstentus*, & finem etiam ad eos scribendi eundem præfert, *ne Collegio nostro insultare patiantur.* Imo cum hæc verba addit, *Dirigantur in provinciam & ad plebem Arelate consistentem a te literæ, quibus abstento Marciano alius in locum ejus substituatur, & Grex Christi qui in hodiernum ab illo dissipatus & vulneratus contemnitur, colligatur*, (quibus liquido cerni putat Illust. Cardinalis auctoritatem illam Romani Pontificis tanquam omnium Episcoporum principis cognitam esse) clare ostendit Cyprianus nihil aliud se à Stephano postulare, quam ut illis subveniatur, *qui solatium nostræ*, ut ait, *opitulationis exposcunt*: hac ratione diserte subjuncta, quæ sententiæ Illust. Cardinalis jugulum petit. *Idcirco enim, frater carissime*, (non Princeps, aut Pontifex maxime) *copiosum corpus est Sacerdotum concordiæ mutuæ glutino atque unitatis vinculo copulatum, ut si quis ex collegio nostro hæresim facere, & gregem Christi lacerare & vastare tentaverit, subveniant cæteri, & quasi pastores utiles & misericordes oves dominicas in gregem colligant.* Hæc doctrinæ, quam ubique inculcat Cyprianus, adeo consona sunt, & ex omni parte consentientia, & sententiis atque verbis styloque & methodo, zeloque & vigore ipsum referentia, ut de auctore hujus Epistolæ dubitare nos non sinant. Quamobrem etiamsi vir doctissimus Launoius plurima argumenta congesserit, quibus ipse permotus, eam sublestæ fidei, & diu post ætatem Cypriani scriptam esse censuit: mihi tamen nullo modo persuadet; ideoque ea quæ à violatione temporum deducit argumenta ad examen revocare non erit ab Annalium nostrorum instituto alienum.

VI. Primo, si Cypriani ea sit Epistola, oportet eam scriptam esse antequam inter eum & Stephanum orta est dissensio. Nam postquam eorum animi exarserant, nec Faustinus ad Cyprianum tanquam favorabilem in Urbe patronum literas dedisset, neque Cyprianus eo modo in causa Marciani Stephanum compellasset. Hanc argumenti partem omnes admittunt, neque eam rejicere ullâ cum rationis probabilitate quisquam potest. Quamobrem ulterius objicitur, ante eam dissensionem hanc Epistolam scribi non potuisse, quia istud jurgium secundo statim Stephani anno ortum est; ea autem, quæ in his literis continentur, clare ostendunt primo ejus Pontificatus anno perfici ista non potuisse, quæ Cyprianum ad scribendum perpulerunt. Nam Episcopi in Provincia constituti ad Stephanum de Marciano Novatiano scripserant; ad eundem etiam scripserat Faustinus Episcopus Lugdunensis, nec ab eo quicquam obtinere potuerant: de eadem igitur re ad Cyprianum scribit Faustinus, semel atque iterum. Intra primum Stephani annum nemo putabit hæc omnia contigisse: præsertim si simul cogitetur, sub initio Pontificatus Stephani pacem Ecclesiæ nondum redditam fuisse. Quis enim existimabit Episcopos Gallicanos sub ipsa persecutione contra Marcianum communi consilio aliquid molitos esse; aut Stephanum, post recens Lucii martyrium, in eadem conditione positum solicitare voluisse; aut de his rebus componendis tum cogitasse, cum Valerianus in colligendis Celticis legionibus versaretur, ut cum Æmiliano confligeret? Sine dubio pax plena à Valeriano Ecclesiæ reddita & confirmata est, antequam Episcopi Gallicani de rejiciendo Marciano superbo & contumace hæretico consilium commune inierunt. Præterea alia sunt de Marciano ipso dicta, quæ ostendunt Epistolam hanc sub initio Pontificatus Stephani scribi non potuisse. Ut cum de eo Cyprianus dicit, *Jampridem jactat & prædicat quod Novatiano studens a communicatione se nostra segregaverit.* Hoc enim tempus aliquod haud exiguum postulat; quod quam longum fuerat aliis verbis satis diserte indicatur. *Sufficiat multos illic ex fratribus nostris, annis istis superioribus, excessisse sine pace.* Anni igitur aliquot intercesserant, ex quo Martianus Novatiano studens pacem fratribus denegaverat. At sub initio Pontificatus Stephani nondum biennium elapsum erat, ex quo Marcianus Novatiano adhærere potuit, si ab ipso istius Schismatis exordio in illius partes transiisset. Nam ante mensem Junium anni CCLI. nondum exortum est Novatiani Schisma; mense Maio anni CCLIII. Pontificatum iniit Stephanus. Superiores igitur anni, quibus tot fratres sine pace sub Marciano mortui sunt, longius profecto temporis intervallum postulant. Et revera qui secundo statim Stephani anno Marcianum abstentum esse concedunt, huic argumento satisfacere non poterunt. Ego largior hanc Epistolam non esse scriptam ante secundum Pontificatus Stephani annum jam adultum: sed simul assero jurgium inter Stephanum & Cyprianum minime ortum esse ante tertium Stephani annum, & quidem jam affectum. Nulla igitur hujus argumenti vis est, quod in errore communi sed manifesto fundatur.

VII. Secundum argumentum quod à violatione temporum ducitur, multo majoris est momenti, ac propter celebrem hac ætate controversiam solutione indiget solida & accurata. Volunt enim Trophimum presbyterum, à Romano Episcopo Episcopum factum, & Decio & Grato Coss. Arelate missum, primum ejus Sedis Antistitem fuisse; & Trophimum hunc Arelate consistentem, ac in summa sanctitate viventem, non quidem sub Decio passum esse, sed cum quatuor aliis Episcopis qui cum eo simul in Galliam missi sunt, post acquisitos Ecclesiæ populos, ac fidem Christi per omnia dilatatam, felici confessione migrasse. Quamobrem quis ferre potest Epistolam S. Cypriano attribui, quæ tradit Marcianum quendam, cujus nomen in historia alibi inauditum est, Decio imperante, Arelate Antistitem sedisse, Novatiano Antipapæ adhærentem; multos ab eo Christianos ad Novatiani Schisma adductos esse: multos etiam Catholicos ei minime consen-

ſenſiſſe: haud paucos etiam Epiſcopos in eadem provincia de abſtentione ejus cum Epiſcopo Romano atque Carthaginienſi ſollicite egiſſe? Certe ſi ea vera ſint quæ de Trophimo traduntur, de ſinceritate hujus Epiſtolæ actum eſt. Sed alia extat de Trophimo traditio, quæ eum Apoſtolorum ætate miſſum eſſe, & quidem Roma Arelatum teſtatur. Quæ licet vera minime videatur; inde tamen non inepte colligitur, traditionem alteram de adventu ejus Decio & Grato Coſs. haud eſſe ſatis firmam: præſertim cum unica Gregorii Turonenſis auctoritate nitatur, quæ nullo modo ſufficit ad probandum, aut Trophimum tunc primum in Galliam veniſſe, aut nullum alium ante Decii & Grati conſulatum Arelatenſi Eccleſiæ præfuiſſe.

VIII. Duo quidem afferuntur pro tuenda Gregorii auctoritate teſtimonia, primum Sulpitii Severi, ſecundum Auctoris Paſſionis Saturnini: ſed neutrum id quod volunt præſtat. Sulpitii teſtimonium his verbis continetur; *Sub Aurelio Antonini filio perſecutio quinta agitata; ac tum primum intra Gallias martyria viſa, ſerius trans Alpes Dei religione ſuſcepta.* Et hæc ego vera eſſe puto, cum ſcripta ſint à viro docto & rerum Gallicarum perito, & qui profeſſus eſt ſe habuiſſe Martyrum paſſiones, quæ extabant. Credo nullas Martyrum in Gallia paſſiones literis conſignatas & evulgatas fuiſſe ante illam Lugdunenſium, & Viennenſium ſtragem. Puto etiam ſero religionem in Gallia Chriſtianam ſuſceptam eſſe; tempore Pothini præter ipſum nullum, imo tempore Victoris, durante controverſia de Paſchate, præter Irenæum, nullum ibi Epiſcopum fuiſſe. Sed hæc Marciano noſtro ſub Decio & Gallo & Valeriano Epiſcopo Arelate conſiſtenti non officiunt; neque teſtimonio Gregorii Turonenſis ullo modo favent. Nam poſt illam Lugdunenſium cladem adeo nobilem; ſub extremo Marci Antonini imperio, ſub toto Commodi erga Chriſtianos clementis, ſub initio Severi, plurimi in Gallia Chriſtiani facti ſunt; adeo ut plures nationes eam religionem amplexas eſſe tempore Severi Tertullianus teſtetur. Sub Caracalla, Alexandro, Gordiano, & Philippis quibus imperantibus alta pace fruebatur Eccleſia, quis plurimos Epiſcopos per plures Galliæ nationes conſtitutos eſſe negabit? Nullum igitur Arelate, tam nobili civitate, Lugdunenſibus & Viennenſibus tam propinqua, Epiſcopum conſtitutum eſſe per hæc tempora incredibile eſt. Trophimum neſcio quem ſub Decio primum ſedem Epiſcopalem ibi fixiſſe nullo modo veriſimile eſt: cujus vel ipſum nomen ea ætate de primo cujuſvis civitatis Epiſcopo uſurpatum fabulam olet. Teſtimonium igitur Sulpitii Severi, quamvis veriſſimum eſſe videatur, ſententiæ Gregorii Turonenſis de primo Epiſcopo ſub imperio Decii Arelate conſtituto, ſive ille Trophimus, ſive quis alius fuerit, minime ſuffragatur.

IX. Secundo Auctor Paſſionis Saturnini, quiſquis fuit, non ſatis firmiter probat Trophimum primum Arelatenſem Epiſcopum fuiſſe, aut Decio & Grato Coſs. illuc primo perveniſſe. Nam Gregorius ipſe, qui tam ſecure docet Sixtum Epiſcopum Romanæ Eccleſiæ, & Laurentium Archidiaconum & Hippolytum ſub Decio paſſos eſſe, & Valentinianum & Novatianum ſub eodem hæreticorum principes extitiſſe; ſatis etiam confuſe reliqua pertexit. *Hujus tempore ſeptem presbyteri Epiſcopi ordinati in Gallias miſſi ſunt, ſicut hiſtoria paſſionis ſancti martyris Saturnini denarrat. Ait enim, ſub Decio & Grato Conſulibus, ſicut fideli recordatione retinetur, primum ac ſummum Tholoſana civitas S. Saturninum habere cœperat ſacerdotem. Hi ergo miſſi ſunt, Turonicis Gratianus Epiſcopus, Arelatenſibus Trophimus Epiſcopus, Narbonæ Paulus Epiſcopus, Tholoſæ Saturninus Epiſcopus, Pariſianis Dionyſius Epiſcopus, Arvernis Aſtremonius Epiſcopus, Lemovicinis Martialis eſt deſtinatus Epiſcopus.* Septem quidem Epiſcopos ſub Decio in Galliam miſſos tradit hic Gregorius, & citat hiſtoriam paſſionis S. Saturnini. Sed verba quæ citat ad Saturninum ſolum pertinent, quæ adhuc etiam in ejus Paſſione reperiuntur. Reliqua vero, *Hi ergo miſſi ſunt*, & quæ ſequuntur, non ſunt verba Paſſionis, ſed ipſius Gregorii; qui hanc Epocham Saturnini inde nactus, reliquorum ſex Epiſcoporum tempora, quorum certa initia ignoravit, ad eam referenda eſſe duxit. Neque ſi Auctor Paſſionis reliqua etiam addidiſſet, ſatis firma eſſet ejus auctoritas de primis tot Sedium Epiſcopalium initiis, qui quæ habet de ſuo Saturnino ita tantum narrat, *Sicut fideli recordatione retinebatur.* Quamobrem ſive Gregorius Turonenſis ad Epocham Saturnini reliquorum ſex Epiſcoporum tempora retulerit, quod maxime probabile eſt; ſive Auctor Paſſionis, & notæ & temporis incerti vir, ipſe ad ſui Martyris hiſtoriam obiter adjunxerit, neuter ſufficit ad probandum tot Sedium Gallicarum primos Antiſtites uno anno miſſos & receptos eſſe; quod cum per ſe ſit minus credibile, tum vero ex anno quo ordinati eſſe dicuntur, & loco à quo miſſi eſſe putantur, omnem fidem amittere videtur. Cum enim Decius ipſe perſecutioni exercendæ ſeveriſſime Romæ incumberet, cum Romanæ urbis Pontifex Fabianus ſtatim paſſus ſit, cum presbyteri ſedem Romanam per anni ſpatium & amplius ſupplere per novi Epiſcopi electionem auſi non ſint, ut eo ipſo tempore ſeptem Presbyteri ordinationem Epiſcopalem Romæ acciperent, & in Gallias fervente perſecutione mitterentur, & nulla tam præclaræ actionis vel à presbyteris Romanis, vel ab aliis mentio fieret, quis credet?

Valer-

PRO his Consulibus, immutato omnium Fastorum ordine, ponit Cointeus Maximum II. & Glabrionem. Quæ ratio virum doctum moverit ut id faceret nescio; nisi forte Cuspinianum secutus sit, qui nec Libellum de Præfectis Urbi, nec Cassiodorum recte intellexit. Cassiodorus in primo ordinario Valeriani Consulatu notam iterati officii omisit, unde Valeriani & Gallieni Consulatus pari semper numero apud eum, & Victorium decurrunt, contra omnes accuratiores Fastos & nummorum inscriptiones. Quod cum non animadverteret Cuspinianus, Libellum de Præfectis Urbi à secundo Gallieni Consulatu incepisse putavit, cum Libellus ille manifesto à primo ejus Consulatu exordium sumat, qui cum secundo Valeriani idem erat. Deinde observandum esse ait eum Libellum Consules variasse, quod Valerianum III. & Gallienum II. ante Maximum & Glabrionem collocaverit: quod etiam falsum est. Nam etiam Cassiodorus Maximum & Glabrionem Coss. post secundum Gallieni Consulatum posuit. Nulla igitur hic Consulum variatio. Rursus cum idem Libellus Maximo & Glabrioni subjungit Valerianum IV. & Gallienum III. Cuspinianus notat eum Consulatum hic non poni; quod pariter falsum est. Nam tertius Gallieni Consulatus hic, tum in Libello tum apud Cassiodorum, ponitur. Optimus igitur Libellus de Præfectis Urbi prima quatuor Coss. paria recto ordine sic collocavit.

Valeriano II. & Gallieno, Lollianus Præfectus Urbi.
Valeriano III. & Gallieno II. Valerius Maximus P. U.
Maximo & Glabrione. Nummius Albinus P. U.
Valeriano IV. & Gallieno III. Junius Donatus P. U.

Quæ omnia non tantum optimo Coss. Fragmento, & Fastis Idatianis, sed & numismatum inscriptionibus confirmantur. Certe Maximus & Glabrio ante Valerianum III & Gallienum II. Consules esse non potuerunt. Nam Valeriano in nummis constanter Tribunitia potestas cum Consulatu secundo, & Tribunitia potestas II. cum Consulatu tertio conjungitur. Tertius igitur ejus Consulatus immediate secundum secutus est. Similiter de Gallieno dicitur, TR. P. Cos. & TR. P. II. Coss. II. Ergo ejus Consulatus secundus primum immediate, nullo ordinario Consule interveniente, secutus est. Præterea Valerius Maximus anno post Consulatum Valeriani II. & Gallieni non Consul, sed Præfectus Urbi fuit, ut ex ipso Libello de Præfectis constat. Si Cointeus Prosperi Chronicon sequutus est, secundum Consulatum, quem Valerianus & Gallienus simul inierunt, in eo nunc omissum esse non observavit.

II. Hoc anno novæ indies de Baptismo inter Afros ortæ sunt controversiæ, & in iis judicium S. Cypriani à multis petebatur. Ut ante Fidus de infantibus recens natis quæsiverat, an omnino baptizari possent; ita Magnus quidam de Clinicis quærit, *an qui in infirmitate & languore gratiam Dei consequuntur, habendi sint legitimi Christiani, eo quod aqua salutari non loti sint sed perfusi.* Quod argumentum sic expressit S. Augustinus de Baptismo lib. 6. cap. 7. *Sic in Epistola quam scripsit ad Magnum, cum de baptismo tinctorum & perfusorum quæreretur, utrum aliquid interesset.* Rursum ut Antonianus ante quæsiverat, quam hæresin Novatianus introduxit, ita nunc Magnus quærit, an inter ceteros hæreticos eos quoque, qui a Novatiano venerunt, baptizari oporteret. Et hæc videtur de hoc negotio primo scripta à Cypriano Epistola, ut à Baronio observatum est: non tantum quod nulla in ea mentio habeatur de scriptis ante literis ad diversos Episcopos, aut de Conciliis in Africa ea causa collectis, quorum necessaria citatio videri poterat: sed etiam quia Cyprianus ipse ex sua tantum sententia tum de Clinicis, tum de Novatianorum baptismo se rescripsisse significat, *quantum fidei*, inquit, *nostræ capacitas, & scripturarum divinarum sanctitas ac veritas suggerit:* & rursus, *Rescripsi quantum parva nostra mediocritas valuit, & ostendi quid nos quantum in nobis est sentiamus.* Est quidem locus unicus, sed non recte intellectus, ex quo viri docti collegerunt hanc Epistolam, post ceteras ejusdem argumenti, scriptam esse: ait enim. *Illud mirandum est, imo indignandum potius & dolendum, Christianos Antichristis assistere, & prævaricatores fidei atque Ecclesiæ intra ipsa septa Ecclesiæ contra Ecclesiam stare.* Illa enim verba, *intra ipsa septa Ecclesiæ* tanquam de Stephano dicta interpretatur Pamelius, cum de iis Christianis loquatur, qui in Africa baptismo Novatianorum minime resistebant: de quibus etiam conquestus est in Epistola ad Quintum, quæ, antequam Stephanus huic controversiæ se immiscuerat, data est. *Nescio etenim qua præsumtione ducuntur quidam ut putent eos qui apud hæreticos tincti sunt, quando ad nos venerint baptizari non oportere.* Pejus adhuc illa verba, *Christianos Antichristis assistere* interpretatur Rigaltius, dum reddere putat Cyprianum Stephano voces suas; *Oblique*, inquit, *Antichristum vocat, a quo pseudo-christus fuerat nuncupatus & pseudo-apostolus, ut videre est sub finem Epistolæ Firmiliani.* Nam Cyprianus hoc loco de Stephano non cogitavit: Novatianos Antichristos vocavit, quo nomine omnes hæreticos & schismaticos semper de industria appellat. Ut igitur in hac Epistola postea loquitur. *Nisi si justum quibusdam videtur, ut illi qui extra Ecclesiam apud adversarios & Antichristos profana aqua polluuntur, baptizari judicentur;* ita in Epistola proxima ad Januarium & Episcopos Numidas, cum nondum Stephanus suam sententiam protulisset, probat ex S. Joanne schismaticos omnes adversarios Domini & Antichristos esse, & considerandum esse docet, *an qui adversarii sunt Domini, & appellati sunt Antichristi, possint dare gratiam Christi;* atque ita semper postea loquitur. Quod ideo observandum duxi, ne quis putet Cyprianum adeo frequenter Stephanum perstringere, etiam ubi nulla eum objurgandi occasio se obtulit.

III. Præterea illud etiam sine animadversione præteriri non debet, quod docet Baronius: nimirum Cyprianum, quia Novatianus Catholicos ad se venientes ut immundos denuo baptizavit, *provocatum ad æmulationem* idem de Novatianis statuisse. Non enim licet de tam candido pectore tam male suspicari, aut existimare tam sanctum Antistitem tali stimulo ad sententiam suam ferendam incitatum fuisse. Illud potius observandum fuit, nihil illum post hanc ortam controversiam de Novatianis aut hic, aut alibi scripsisse, nisi quod semper verum esse putavit, quodque ab ipsa hujus schismatis origine diserte scripserat. Sic enim mentem suam ante triennium in libello de Unitate clare expresserat. *Quando aliud baptisma præter unum esse non possit, baptizare se posse opinantur. Vitæ fonte deserto, vitalis & salutaris aquæ gratiam polli-*

pollicentur. Non abluuntur illis homines, sed potius sordidantur: nec purgantur delicta, sed imo cumulantur. Non Deo nativitas illa, sed diabolo filios generat. Hac ille primum doctrina imbutus fuit, hanc à prædecessore Agrippino, hanc à Magistro suo Tertulliano, qui & Catholicus & Montanista eandem docuit, hauserat. Insignis ejus locus in libro de Pudicitia, *Cui enim dubium est hæreticum institutione deceptum, cognito postmodum casu & pœnitentia expiato, & veniam consequi & in Ecclesiam redigi? Unde & apud nos, ut ethnico par, imo & supra ethnicum, hæreticus etiam per baptisma veritatis utroque homine purgatus admittitur.* Quare Cyprianus Agrippini successor, Tertulliani admirator, Scripturarum de unitate & privilegiis Sanctæ Ecclesiæ, & de odio omnium hæreseon assiduus scrutator, illis præsidiis satis munitum se putans in hanc arenam descendit. Novatianum simiarum more, quæ cum homines non sint, homines tamen imitantur, Ecclesiæ Catholicæ auctoritatem sibi & veritatem vindicare dixit. Et cum Novatiani gesta à Jubaiano ipsi objicerentur, sic illi libere postea respondit. *Nec nos movet, Frater carissime, quod in literis tuis complexus es, Novatianenses rebaptizare eos, quos a nobis sollicitant; quando ad nos omnino non pertineat, quid hostes Ecclesiæ faciant, dummodo tentamus ipsi potestatis nostræ honorem, & rationis ac veritatis firmitatem.* Quare Cyprianus non *provocatus ad æmulationem*, sed suæ sententiæ firmiter adhærens, scripsit ad Magnum eos qui à Novatiano ad Ecclesiam venerunt, legitimo & Ecclesiastico baptismo tingendos esse, Epist. LXIX. Hunc errorem Baronii non tantum sequutus est sed etiam auxit nuper Schelstratius, qui controversiam de baptismo hæreticorum hoc tempore exagitatam esse putavit, eo quod Catholici videbant Novatianos rebaptizare omnes ad sese venientes, idque ex Firmiliani Epistola & Synodo Iconiensi deducere conatur, quæ res diu ante Novatiani schisma gestas respiciunt, ut postea ostendemus.

IV. Cum jam Cyprianus sententiam suam de Schismaticis tam aperte explicuisset, quæ adeo Novatianos feriebat, ut plerique eos ad Ecclesiam venientes sine baptismo admittere nollent; res tota in dubium vocatur, disputatumque est, An Hæreticorum non minus quam Schismaticorum Baptisma ratum haberi deberet. Et quidem hæc controversia primum in Numidia publice ventilata est; ubi octodecim Episcopi simul convenientes & quid statuerent aut facerent incerti, Cyprianum & Episcopos Africanæ provinciæ per literas suas consulunt, quæ non extant. Quare suam sententiam Cyprianus & Collegæ in Concilio conscribunt, & ad Collegas quosdam, ut loquitur Augustinus, mittunt. Erat autem Concilium plurimorum Episcoporum, cum compresbyteris qui aderant, ut ipse loquitur Cyprianus Epistola ad Quintum. In hoc Concilio Patres censuerunt, *Neminem foris baptizari extra Ecclesiam posse; ideoque de errore & pravitate venientibus per omnia divinæ gratiæ sacramenta unitatem & fidei veritatem dari debere;* quia neque apud hæreticos, neque apud schismaticos aut baptismum, aut chrisma, aut Eucharistiam fieri potuisse putabant, ut ex ipsa Synodali Epistola constat, quæ est ordine LXX.

V. Tempus hujus Concilii Carthaginiensis de Baptismo primi cum merito indagandum sit, hoc ipso anno CCLV. illud celebratum fuisse omnino statuo contra virorum doctorum sententiam. Nam cum Pamelius idem dubitanter asseruisset, Baronius aliique ad annum sequentem dejecerunt. Et Cointeus, qui se certam hujus Concilii Epocham invenisse putat, celebratum esse statuit anno sequenti in autumno: & rationem hanc reddit, quod Acta ejus Cyprianus ad Firmilianum statim scripsit, & Firmilianus nulla mora responsionem fecit hieme jam imminente. Sed, licet verum sit anno sequenti, hieme imminente, respondisse Firmilianum, non tamen inde sequitur, primum hoc Concilium ejusdem anni autumno celebratum fuisse. Apparet enim ex responsione Firmiliani, scripsisse ad eum Cyprianum post Concilium secundum, post Stephani literas acceptas, post suas ad Jubaianum & Pompeium datas, quas omnes per Rogatianum misit, quasque Firmilianus in sua Epistola semper respexit. Ego sane multo meliori jure, quia Firmilianus sequenti anno, imminente hieme, ad Cyprianum scripsit, ideo concludo primum hoc Concilium sub hujus anni autumno celebratum esse. Pessime enim viri docti hactenus conjecerunt quinque Synodos de Baptismo hæreticorum in unum annum, & intra octo menses ejusdem anni concluserunt, Carthaginienses tres, Orientales duas. Quarum duæ posteriores diu ante habitæ sunt; tres autem reliquæ intra tam breve tempus compingi non debuerunt, ut literæ utrinque datæ inter primam & ultimam aperte ostendunt.

VI. Quamvis hæc de Baptismo hæreticorum ab Episcopis provinciæ Africæ in Concilio Carthaginiensi, ut diximus, decreta fuerant; à nonnullis tamen Africæ Episcopis consensum minime obtinuerunt. Qui duobus argumentis, de uno baptismo, & de veteri consuetudine, ducti, potius statuebant, eos qui apud hæreticos tincti sunt, quando ad Ecclesiam venerint, baptizari non oportere. Unde Lucianus presbyter retulit ad Cyprianum, Quintum in Mauritania Episcopum desiderasse, ut illi significaret quid de ea re sentiret. Quare Cyprianus circa hujus anni finem scribit ad Quintum Epistolam LXXI. qua duobus illis argumentis secundum suam sententiam respondet, simulque literarum, quæ à Concilio ad Episcopos Numidas datæ fuerant, exemplar transmisit, ut illæ non tantum Quinto, sed & reliquis Mauritaniæ Episcopis innotescerent.

S. Cyprianus, cum videret nonnullos etiam Episcopos, nec nuperi Concilii, nec vetustioris sub Agrippino prædecessore Synodi decreto motos, sed veteri quadam consuetudine, quæ ante Agrippinum obtinuerat, potius ductos docere, homines ab hæreticis venientes non baptismo Ecclesiastico, sed sola manuum impositione recipiendos esse; ad mala futura, quæ ex ea sententiæ & praxeos diversitate oriri potuerunt avertenda, scribit Libellum de Bono Patientiæ, (generalibus fere argumentis usus, & præsentem controversiam parcissime perstringens, ne nimis acerbus aut molestus Collegis suis videretur) eamque ad Jubaianum postea pro mutua dilectione transmisit. Quinetiam propter eandem rationem necesse tunc habuit cogere, & celebrare Concilium de hoc negotio secundum, cui præsentes statim erant LXXI. Episcopi, non tantum ex provincia Africæ, sed & ex Numidia, ubi controversia maxime fervebat, quæ nuperi Concilii ex solis Africæ Proconsularis Episcopis conflati auctoritate sopiri non potuit. Hoc autem ante hujus anni Pascha factum esse arbitror, quoniam non tam ex consuetudine, quam ex necessitate Synodus coacta esse dicitur. In hoc Concilio Carthaginiensi de baptismate secundo, præter alia multa prolata atque transacta, duo præcipue constituta sunt: primo confirmata est sententia prioris Concilii de vero & Ecclesiastico hominum ab hæresi venientium baptismate; secundo additum est aliud etiam Decretum, quod Clerici, sive in Ecclesia Catholica prius ordinati, sive apud hæreticos à Pseudo-episcopis profana ordinatione promoti, ab hæresi revertentes, ad laicam tantum communionem admitti deberent. Ceterum Cyprianus & Collegæ in Concilio de his Stephanum Romæ Episcopum per literas suas Synodicas, pro honore communi & pro simplici dilectione, certiorem faciunt; transmissis etiam Cypriani literis ad Quintum, ipsisque Synodicis in priori Concilio ad Episcopos Numidiæ scriptis: idque fecerunt credentes etiam Stephano pro religionis suæ & fidei veritate placitura, quæ ipsis & religiosa pariter & vera videbantur. Atque hæc est Epistola LXXII.

II. Jubaianus autem frater scribit ad Cyprianum de hac controversia literas, quæ non extant: & cum iis simul mittit exemplum Epistolæ contra sententiam Cypriani scriptæ, quæ pariter periit. Quam quidem Epistolam incerti Auctoris, putavit Pamelius ex argumenti similitudine eam omnino fuisse quam scripsit Stephanus ad ipsum Cyprianum: eandemque prius ad Jubaiani, quam ad Cypriani manus pervenisse autumat. Quæ sane inanis est conjectura. Nondum enim accepisse à Stephano Epistolam aut Cyprianum, aut alium in Africa quenquam liquido apparet. Quippe vel ipso Synodi tempore vel statim post, ad Cyprianum scripsit Jubaianus, ut ex verbis Cypriani colligi potest. (*Et nunc quoque, cum in unum convenissemus tam provinciæ Africæ quam Numidiæ Episcopi*) & ante literas à Jubaiano datas, ut exarata sit illa Epistola necesse est, cujus exemplum ab illo mittebatur. Stephanus autem sua non scripsit antequam literas hujus Concilii secundi Synodicas Romam allatas accepisset. Sed neque Firmilianus, ea omnia ad quæ respondet in Epistola Stephani contenta fuisse innuit, sed potius contrarium, cum ait, *Et quoniam Stephanus & qui illi consentiunt, contendunt*, ac rursus: *Nunquid & hoc Stephanus & qui illi consentiunt, comprobant? &c.* Quippe Firmilianus respondit ad literas Stephani, & aliorum etiam, qui Stephano consentiebant, illius præcipue incerti auctoris, cujus Epistolæ exemplum miserat Jubaianus: ac proinde diversa ea fuit ab Epistola Stephani, sed ejusdem argumenti. Præterea Jubaiani & Stephani argumenta prorsus dissona, & inter se contraria sunt; ille enim urgebat hæreticos & schismaticos sine baptismo in Ecclesiam recipiendos, quia *Novatienses rebaptizabant eos quos a Catholicis sollicitabant*; hic autem aliter disputabat, Catholici non debent ab hæresi reversos baptizare, quia *hæretici* Catholicos *ad se venientes non baptizabant, sed communicabant tantum.* Utcunque sit, Cyprianus Jubaiano plene respondet, & ad argumenta Epistolæ incerti auctoris solutiones suas adhibet, Epistola LXXIII. Et Jubaianus statim aliis literis, quæ nunc non extant, sed in proximo Concilio recitabantur, sibi satisfactum esse docuit, Cyprianoque gratias egit.

III. Mox etiam Stephanus scribit ad Cyprianum Epistolam, quæ non extat, sed statim periit, ejusque paucissima fragmenta, in literis Cypriani ad Pompeium fratrem, nec alibi supersunt. In ea autem sententiam Concilii Carthaginiensis rejicit & condemnat; ipsumque Cyprianum & reliquos Africanos Episcopos qui in eo Concilio consenserant abstinendos docet, & suam sententiam profert, qua a quacunque hæresi venientes baptizari in Ecclesia vetat. Ita tandem *erant duarum ementissimarum Ecclesiarum, Romanæ scilicet & Carthaginiensis, Episcopi duo, Stephanus & Cyprianus, ambo in unitate Catholica constituti: quorum Stephanus baptismum Christi, in nullo iterandum esse censebat, & hoc facientibus graviter succensebat: Cyprianus autem in hæresi vel schismate baptizatos, tanquam non habentes baptismum Christi, baptizandos in Ecclesia Catholica existimabat*, ut loquitur S. Augustinus cap. 14. contra Petilianum. Quibus verbis status controversiæ, ut tunc se habuit, accurate depingitur. Vera enim utriusque sententia universali propositione constabat; si Stephanum spectes, Omnes ab hæreticis quibuscunque baptizati, reversi ab hæresi, in Ecclesia recipi debent sine legitimo baptismo: si Cyprianum spectes, Nullus in aliqua hæresi aut schismate primo baptizatus, ab hæresi aut schismate reversus, sine baptismo legitimo recipi debet. Quæ quidem propositiones non sunt proprie contradictoriæ, ut unam vel alteram veram esse necesse sit: sed sunt ita comparatæ, ut utraque falsa esse posset, & ea tantummodo vera, quæ neutri consentiret, sed potius doceret, Neque omnes à qualibet hæresi venientes, neque nullum sine baptismo Ecclesiastico recipiendum esse, ut posteriores Ecclesiæ Patres, omni calore deposito, & utriusque sententia ad examen sedate revocata atque perpensa statuerunt. Stephanus tamen non tantum sententiam suam adversus Cyprianum & Synodum Africanam etiam iteratam protulit, sed & ipsum & Episcopos contraria sentientes *abstinendos esse putavit*, ut tum Cyprianus, tum Augustinus disertis verbis testantur. Qui sane erat *tyrannicus* ille *terror*, de quo Cyprianus in Concilio tertio sic conquestus est: *Neque enim quisquam nostrum Episcopum se esse Episcoporum constituit aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem Collegas suos adigit.*

IV. Cum jam responsum Stephani ad manus Cypria-

priani pervenisse notum est, Pompeius, Sabratensis, ut videtur, ex Tripoli Episcopus, qui sequenti Concilio per Natalem Oeensem absens consensit, à Cypriano petit ut ea quæ Stephanus rescripserat ad notitiam suam perferantur. Quapropter Cyprianus, qui aliarum Epistolarum ad eum exempla transmiserat, hujus etiam Rescripti exemplum Pompeio misit: ac ne eo moveretur, literis suis ad Stephani argumenta respondit; multa quidem præteriens vel ut superba, vel ad rem non pertinentia, vel sibi ipsi contraria; illis tantum insistens, quæ aut à traditione, aut à praxi hæreticorum, aut à valore eorum baptismi & majestate nominis Jesu Christi ducta sunt. *Oportuisset sane*, inquit Baronius, *Cyprianum integram illam Stephani Epistolam recitaße*, in his ad Pompeium scilicet literis; quasi haud recte fecerit quicquam omittendo, cum ipsius Epistolæ exemplum eodem tempore, & non multo post ad Firmilianum transmiserit. Utinam quidem ipsam integram recitasset, eo enim pacto adhuc superfuisset, & nobis illum Romæ Episcopum suis coloribus repræsentasset. Sed non est Cypriano imputandum quod Stephani Epistola integra non extet; aliunde ratio potius quærenda, cur ea posteritati commendata non est, & ostendenda fuit aliqua Cardinale digna. Mihi certe hæ maxime verisimiles videntur, quod Cypriani nomen nomine Stephani, ea tempestate & postea, multo illustrius fuit; quod ipsis etiam Romanis statim displicebat nimia Stephani severitas, ut de aliquibus innuit Dionysius Alexandrinus in literis suis ad Xystum Stephani successorem datis; quod gravis persecutio subsecuta Cyprianum multo adhuc clariorem, non tantum in Africa sed & Romæ reddidit: quod denique unio Ecclesiarum & Episcoporum sub ea pressura valde necessaria fuit, quam Stephanus sua severitate conturbaverat. Unde ipsi Romani, non minus quam alii, sui Episcopi Epistolas intercidere & perire passi sunt.

V. Cæterum Stephanus scribit etiam ad Orientales, quos eandem cum Agrippino & Cypriano sententiam amplexos fuisse novit, eosque excommunicandos fore pariter minatur. Hanc Epistolam perstringit Dionysius Alexandrinus literis postea ad Xystum datis, in quibus de Stephano agens hæc habet, *Ante quidem literas scripserat de Heleno & Firmiliano* ὀυδὲ ἐκείνοις κοινωνήσων, *neque cum illis communionem habiturus*: quibus verbis significat Stephanum Afris idem prius minatum esse. Veruntamen Baronius hæc omnia invertit, & jurgium Stephani primo loco proponit cum Orientalibus, ejusque iram contra eos ac præcipue Firmilianum summopere exaggerat, ut eum multo mitiorem erga Cyprianum ostendere possit. Quapropter *primo tempestatis hujus fluctus motos esse in Oriente* docet, & quod tunc temporis celebratum fuit Iconiense Concilium, Stephanum Papam omnes Patres illius Concilii communione privasse tradit. Quinetiam Orientales Episcopos, Apostolicæ Sedis communione privatos, legatos Episcopos ad Stephanum Romam misisse vult, reddituros rationem de iis, quæ in Synodo à Collegis Episcopis gesta essent. Hos etiam Legatos ab Orientalibus Episcopis missos à Stephano nec auditos, nec receptos esse, & Firmilianum quod communione Apostolica interceptus esset, stomachatum vehementer postea ad Cyprianum scripsisse. *Post hæc autem*, inquit, *reipsa in controversiam ubique deducta, Ecclesia Africana nutavit.* Sed hæc omnia de primo cum Orientalibus jurgio ipsi historiæ à Cypriano, Firmiliano & Dionysio Alexandrino proditæ aperte repugnant: *earum autem rerum proprie est historia, quibus rebus gerendis interfuerit is qui narret*, ut optime olim notavit Verrius Flaccus.

VI. Eusebius qui Dionysii scripta diligenter legerat, in hunc modum narrationem orditur lib. 7. c. 3. ut eum doctissimus Valesius ex MSS. recte restituit: Πρῶτος τῶν τότε Κυπριανὸς, τῆς κατὰ Καρχηδόνα παροικίας ποιμὴν, ȣ̓δ᾽ ἄλλως ἢ διὰ λȣτρȣ̃ πρότερον τῆς πλάνης ἐκκαθηρμένȣς προσιέσθαι δεῖν ἡγεῖτο. *Primus omnium ea tempestate Cyprianus Carthaginiensis Episcopus*, hæreticos *non nisi per baptismum ab errore prius purgatos admittendos esse censuit.* In Africa igitur primum hæc sub Pontificatu Stephani orta est controversia: & à Cypriano pro baptismo hæreticorum sententia primum ea tempestate lata est, quæ Stephanum commovit. Hæc ex nostra versione plana sunt, quod viri docti hactenus non viderunt. Nam Gerardus Joannes Vossius, ex his verbis colligebat Eusebium deceptum esse, cum diceret Cyprianum primum rebaptizandos putasse, qui ab hæreticis venirent, scilicet quia ante eum Agrippinus idem putavit. Sed Eusebius minime culpandus fuit; loquitur enim de Pontificatu Stephani, & controversia sub eo mota, & eorum, qui tunc temporis extitere, primum Cyprianum id docuisse tradit, quod verissimum est. Hunc secutus est in Annotationibus ad hunc locum Henricus Valesius, & pluribus frustra probat Cyprianum hujus sententiæ primum auctorem non fuisse. Ipse enim illa verba, πρῶτος τῶν τότε Κυπριανὸς, τῆς κατὰ Καρχηδόνα παροικίας ποιμὴν, male vertit, *Primus omnium Cyprianus, qui tunc temporis Carthaginiensem regebat Ecclesiam*, dum non perciperet quo illud τότε referri debuit. Certe πρῶτος τῶν τότε aliud Græce non sonat, quam *primus eorum qui tunc temporis extitere vel floruere*, & hoc τὸ τότε respondet τῷ τηνικάδε in priori sententia. Neque vero Iconiense Concilium ad tempora Stephani pertinebat, aut controversiæ sub ejus Pontificatu ortæ, de qua nunc agimus, intercedebat: non certe magis quam Concilium Carthaginiense sub Agrippino. Ad illud enim provocat pro sua sententia Firmilianus eodem modo, quo ad hoc recurrit Cyprianus, *Quod totum nos jampridem in Iconio, qui Phrygiæ locus est, collecti in unum, convenientibus ex Galatia & Cilicia & ceteris proximis regionibus confirmavimus tenendum contra hæreticos firmiter & vindicandum, cum a quibusdam de ista re dubitaretur.* Nempe *jampridem*, hoc est diu ante Pontificatum Stephani & Novatiani schisma, simile Decretum in Concilio Iconiensi factum fuerat, ex occasione simili, *cum a quibusdam de ista re dubitaretur*, propter Montanistas, qui uti Novatiani, primum schismatici tantum videbantur. Ita Firmilianus postea, *Plane quoniam quidam de eorum baptismate dubitabant, qui etsi novas prophetias recipiunt, eosdem tamen Patrem & Filium nosse nobiscum videntur: plurimi simul convenientes in Iconio diligentissime tractavimus, & confirmavimus repudiandum esse omne omnino baptisma, quod sit extra Ecclesiam constitutum.* Nunquam dubitabant Asiatici, quin hæreticorum, qui verum Patrem & verum Filium in Symbolo descriptos non agnoscebant, baptisma nullum esset: de Montanistis tantummodo dubitatum est memoria Firmiliani qui Patrem & Filium agnoscere videbantur, sed quod novas prophetias admitterent, ab Ecclesia exclusi sunt. Hæc observatio de tempore Iconiensis Concilii à Dionysio Alexandrino egregie confirmatur, Epistola ad Philemonem Romanæ Ecclesiæ presbyterum post mortem Stephani data, apud Eusebium lib. 7. cap. 3. Μεμάθηκα καὶ τοῦτο, ὅτι μὴ νῦν οἱ ἐν ἀφρικῇ μόνον τοῦτο παρεισήγαγον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ κατὰ τȣ̀ς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπȣς, ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις, καὶ ταῖς Συνόδοις τῶν ἀδελφῶν ἐν Ικονιῳ καὶ Συννάδοις καὶ παρὰ πολλοῖς τοῦτο ἔδοξε. *Illud præterea didici non ab Afris solis nuper hoc invectum esse, sed & multo antea superiorum Episcoporum temporibus in Ecclesiis populosissimis & in Conciliis fratrum apud Iconium & Synnada & apud multos idem sancitum fuisse*, vel in Synnadensi Synodo, vel aliqua ante Iconiensem, in earum certe aliqua

quas maximas Episcoporum Synodos appellat Dionysius. Cum hæc de antiquitate tum Iconiensis tum Synnadensis Concilii tam clara sint, verisimile mihi videtur, institutos esse in Asia duos Canones (qui inter Apostolicos numerantur XLV. XLVI.) Occidentalibus tunc temporis prorsus ignotos. Canon Apostolicus XLV. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον αἱρετικῶν δεξαμένους βάπτισμα [ἢ θυσίαν] καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν. τίς γὰρ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου. Dionysio Exiguo Interprete, *Episcopum aut presbyterum hæreticorum suscipientem baptisma damnari præcipimus. Quæ enim conventio Christi ad Belial? ani quæ pars fidelis cum infideli?* Canon XLVI. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν κατ' ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα ἐὰν ἄνωθεν βαπτίσῃ, ἢ τὸν μεμολυσμένον μὴ βαπτίσῃ, καθαιρείσθω. *Episcopus vel presbyter eum qui vere habet baptismum, si de integro baptizaverit, vel si eum, qui ab impiis pollutus est, non baptizaverit, deponatur.* Hæc proculdubio in Ecclesiis Asiaticis de baptismo hæreticorum ante Concilium Iconiense decreta sunt; in hoc autem Concilio propter Montanistas, qui schismatici fuere, & ab Ecclesia propter novas prophetias ejecti, repudiatum est omne omnino baptisma, quod sit extra Ecclesiam constitutum. Minime igitur audiendus est Illust. Cardinalis, qui ut majorem Sedi Romanæ auctoritatem conciliaret, contra omnem historiæ fidem, Stephanum omnes Iconiensis Concilii Patres, communione privasse tradit.

VII. Quod etiam de Legatis Episcopis ab Orientalibus Romam missis tradit Baronius pariter erroneum est. Firmilianus enim, quem pro se adducit, clare docet non ab Orientalibus, sed ab Afris eos Legatos missos esse. *Quid enim*, inquit, *humilius aut lenius, quam cum tot Episcopis per totum mundum dissensisse, pacem cum singulis vario discordiæ genere rumpentem, modo cum Orientalibus, quod nec vos latere confidimus, modo vobiscum qui in meridie estis? à quibus Legatos Episcopos patienter satis & leniter suscepit ut eos nec ad sermonem saltem colloquii communis admitteret.* Quid enim ex illorum verborum serie exploratius esse potest, quam Legatos eos Episcopali honore conspicuos, non ab Orientalibus, sed ab iis qui *in meridie* erant, hoc est, Afris missos fuisse? Neque aliter illa Firmiliani verba intelligenda esse sentio, *Nisi quod nos gratiam referre Stephano in isto possumus, quod per illius inhumanitatem nunc effectum sit, ut fidei & sapientiæ vestræ experimentum caperemus.* Illa enim *inhumanitas* nihil aliud erat quam Legatorum rejectio, per quam *nec confabulatio jam posset esse aut sermo communis.* Sed Cardinalis hæc commentus est, ut ostenderet quanta in Petri successore esset auctoritas, cum ad eum tot Episcopi Apostolicæ Sedis communione privati, Legatos confestim Episcopos ad eum miserint, rationem actus sui reddituros. Verumenimvero nec Orientales nec Afri post minas Stephani acceptas ullam illi actus sui rationem reddere voluisse noscuntur. Et illi Legati ante minas Pontificis Romani missi sunt à Synodo Carthaginiensi secunda: & postquam reversi sunt, & literæ Stephani acceptæ: neque legationem instituit, neque ad Stephanum scripsit, aut se suosque excusavit Cyprianus: sed è contrario literis ad Pompeium datis Stephanum graviter increpuit, & mox Synodum multo celebriorem convocavit, in qua professus est *habere omnem Episcopum pro licentia libertatis & potestatis suæ arbitrium proprium, tamque judicari ab alio non posse, quam nec ipse potest alium judicare.* Hæc non sunt verba Episcopi irato Pontifici Romano actus sui rationem redditurі.

VIII. Quid quod Baronius mira licentia mentitum esse Firmilianum affirmat? quod alia nulla ratione tueri potuit, quam ea, qua credi vult Stephanum primo Orientalibus, dein postea Afris iratum fuisse. Firmilianum ait tradidisse Cyprianum à Stephano nominatum esse pseudo-christum & pseudo-prophetam operariumque dolosum. Hoc autem patentis mendacii arguere conatur: primo quia Cyprianus de his ne leviter quidem conquestus est. Certe; sed Cyprianus de his tantum queri potuit, quæ ipse tunc aut viderat aut audiverat, cum de Stephano scriberet. Hæc autem quæ Firmilianus prodidit, scripta sunt ad Orientales Episcopos; nec ea novit Cyprianus antequam à Firmiliano accepit, post cujus literas acceptas ipse de Stephano nihil scripsit. Unde etiam argumentum, quod ab Augustino petit, qui cuncta, quæ eodem tempore contigerunt ab eodem scripta exacte pervidit, pariter concidit. Non erat certe Firmilianus in hunc modum tractandus, qui pluribus quam viginti ante hanc controversiam sub Stephano ortam Cæsareæ in Cappadocia Episcopus διέπρεπε, teste Eusebio; quem inter περιφανεστάτους τῶν ἐπισκόπων numeravit Dionysius Alexandrinus; qui Nicephoro dicitur περιφανὴς ἀνὴρ, καὶ ἑκατέρας γνώσεως ἠκριβωμένας ἔχων τὰς ἕξεις, *qui*, ipso Baronio teste, *& doctrina & sanctitudine morum nulli propemodum illorum temporum videbatur esse secundus.*

IX. Posthac Cyprianus etiam, ut minas Stephani evitaret, majus & frequentius Concilium convocandum duxit, ex omnibus provinciis cum Africæ, tum Numidiæ, atque Mauritaniæ, in quo Episcopi comparebant minimum octoginta septem. In quo tres literæ primum lectæ sunt, Jubaiani ad Cyprianum, Cypriani ad Jubaianum, & Jubaiani rursus ad Cyprianum. Lecta est etiam Epistola Cypriani ad Stephanum quod quidem ipse omisit, sed Crescens à Cirta Episcopus notavit. Quibus lectis, Episcopi omnes sigillatim, præsentibus presbyteris & diaconis, maximaque parte plebis, de baptismo hæreticorum suam sententiam dixerunt, omnesque, verbis licet diversis, sententiam Cypriani unanimiter confirmarunt. Quæ sententia in tanta Synodo dicta licet vera non sit, & à S. Augustino postea propter Donatistas refutata: insigne tamen hoc est venerandæ antiquitatis monumentum. De tempore hujus Concilii dubitandum non est: celebratum enim est Calendis Septembribus ut ex ipso patet, & quidem hoc anno. Cointeus non ante annum sequentem celebratum esse tertium hoc Concilium statuit; cum tamen hoc anno recte observet Firmilianum ad Cyprianum literas dedisse. Putat enim statim post primum Concilium missum fuisse Rogatianum cum literis ad Firmilianum. Quæ sententia omnibus hisce Cypriani Epistolis repugnat. Nam statim post primum Concilium, nondum scripserat Cyprianus ad Stephanum de baptismo hæreticorum, nedum Stephanus ad Cyprianum, multo minus Jubaianus, quorum tamen omnium literæ ad Firmilianum missæ sunt, ut ex ejus responso patet. Quin etiam ante proximum Septembrem mortuus est Stephanus, & Romæ Episcopus creatus est Xystus, qui anno post eum proximo passus est, ut hæc ad eum annum pertinere non possint.

X. Cum S. Cyprianus pro certo haberet Stephanum, etiam ad Orientales Episcopos de eadem controversia scripsisse, dedit ad Firmilianum Cæsareæ in Cappadocia Antistitem, inter Orientales Episcopos maxime illustrem literas, easque cum suis ad Stephanum & Jubaianum per Rogatianum Diaconum misit, quæ desiderantur. Firmilianus autem in eadem controversia diu ante versatus, & eandem cum Africana Ecclesia sententiam amplexus, respondet Cypriano, ipsi in omnibus consentiens, Epistola LXXV. per Rogatianum hoc eodem anno ingruente hieme transmissa. Ipse & annum & anni tempus indicat: primum his verbis, *Ante viginti & duos*

duos fere annos, temporibus post Alexandrum Imperatorem multæ istic conflictationes & pressuræ acciderunt; secundum autem istis, *Quoniam vero legatus ille a vobis missus regredi ad vos festinabat, & hibernum tempus urgebat; quantum potuimus ad scripta vestra rescripsimus.* Quamobrem Lomberto assentiri non possum, qui cum de anno recte sentiat, responsum Firmiliani ad manus Cypriani sub finem æstatis pervenisse statuit; & Cyprianum hac Epistola munitum convocasse hoc Concilium, quod Calendis Septembribus convenisse legitur. Nam & hoc ipsi Firmiliano plane contradicit, qui hibernum tempus urgere tunc cum ipse scriberet dixit; & Cyprianus opus non habuit auctoritatis Firmiliani ad conciliandos sibi Africanorum animos; sed satis esse putavit, si literæ suæ coram Concilio recitarentur, & liberum exinde judicium unicuique Episcopo permitteretur.

XI. Cæterum his positis, etiamsi hic annus ex Epistola Firmiliani recte deductus à viris doctis, & jampridem probatus esse videatur; idem tamen à nobis paulo accuratius præstandum esse duximus. Firmilianus clare docet à morte Alexandri Imperatoris, ad illud tempus quo ipse scripsit, effluxisse annos fere viginti duos. Quamobrem si pro certo habere possimus, quando Alexander periit, pro certo pariter habebimus quo tempore Firmilianus ad Cyprianum scripsit. Et quidem A. D. CCXXXV. Severo & Quintiano Coss. Alexandrum periisse communis & vera sententia est. Nam imperium obtinuit A. D. CCXXII. Heliogabalo IV. & ipso Coss. ac tredecim annis eum imperasse docet uterque Victor: dies novem addunt Lampridius & Eutropius. Decimum quartum Trib. Pot. annum ei tribuunt Nummi. Annos quatuordecim eum imperasse tradit non semel Herodianus, quo majorem anni decimi quarti partem ab eo confectam esse significat, si recte observet Petavius. *Sed sine dubio fallitur Herodianus*, inquit ille; quod ego non puto. Petavium potius falli dixerim quam Herodianum, qui sub ipso Alexandri imperio vixit. Nam primo constat ex Actis Urbis Alexandrum imperium obtinuisse sexto die Martii, *Ad pridie nonas Martias*; ut Lampridius ex ipsis Actis refert. Factum autem illud est Heliogabalo IV. & Alexandro ipso Coss. ut ex plurimis locis Justinianei Codicis apparet; in quo solus Alexander Cos. memoratur. Isque erat A. D. CCXXII. ut ostendit Hippolytus in suo Canone, Ἔτους α. βασιλείας Ἀλεξάνδρου αὐτοκράτορος ἐγίνετο ἡ ιδ. τοῦ πάσχα εἰδοῖς Ἀπριλίοις σαββάτῳ, *Anno primo imperii Alexandri Imperatoris contigit* XIV. *Paschæ, idibus Aprilis Sabbato.* Hoc enim circa ea tempora contingere idibus Aprilis sabbato non potuit, nisi anno CCXXII. quo litera Dominicalis fuit F. Jam vero, cum Alexandrum obtinuisse imperium sexto die Martii A. D. CCXXII. tam clare demonstratum sit, si per novem tantum dies ultra annos tredecim in imperio vixisset, ut viri docti volunt, ante decimum sextum Martii, A. D. CCXXXV. Severo & Quintiano Coss. eum interiisse dicendum esset: quod tamen falsum esse cognoscitur. Extat enim Rescriptum Codicis lib. I. tit. 26. *Imp. Alexander A. Restituto*, cui subscribitur *Dat. Idibus Augusti, Severo & Quintiano Coss.* Unde habemus menses quinque & dies aliquot, quibus præter annos tredecim, in imperio permansit. Quod si dies novem à Lampridio & Eutropio recte positi sunt, additis mensibus, omnino dicendum est Alexandrum decimo-quinto Augusti periisse, quo tempore eum in tabernaculo meditantem oppressit Maximinus. Viri docti qui hactenus menses illos omiserunt, res gestas Maximini confuse omnes tradidere; ad quas recte disponendas hæc observatio necessaria fuit. Certe Maximinus arrepto imperio, statim Persecutionem in Christianos exercuit, & Pontianum Romæ Episcopum in insulam nocivam Sardiniam deportari mandavit: quod factum est Severo & Quintiano Coss. ut in antiquissimo Catalogo legitur. Pontianus autem in eadem insula discinctus est IV. Kal. Octobris Coss. S. S. Unde apparet error secundi Catalogi, qui refert Pontianum martyrio coronatum esse temporibus Alexandri. Inde etiam idem error primo in Pontificale, ac mox in Martyrologium Romanum dimanavit. Hoc igitur ipsum tempus à Firmiliano, dum scriberet, satis accurate indicatum (annus scilicet ab exordio imperii Maximini vicesimus secundus:) quod nulli anno priori competere potest, multo minus posteriori, cum anno sequenti diu ante initium hiemis, & Persecutio orta sit, & Stephanus decesserit, & Cyprianus exilio mulctatus sit.

XII. Dum hæc inter Stephanum, & Africanos Orientalesque Episcopos agitantur, magnus Dionysius Alexandrinæ urbis Episcopus, *in Cypriani & Africanæ Synodi dogma consensit*, ut loquitur Hieronymus. Quare ad Stephanum eam Epistolam scripsit, quæ inter ejus de Baptismo Epistolas prima numerata est, in qua copiose de hoc argumento disseruit; ac præterea pro Heleno, Firmiliano, reliquisque per Ciliciam, Cappadociam, Galatiam, & Orientem Episcopis enixe obtestatus, ne quid contra eos durius statuere pergeret, & ne pacem post dissidia ex Novatiani schismate orta nuperrime confirmatam turbaret.

XIII. Observandum denique est per totum annum quo Maximus & Glabrio ordinarii Consules fuere, nobilissimum Annalistam nihil habuisse, quod de Cypriano aut Ecclesia Africana, de Dionysio aut Ecclesia Alexandrina, aliisve Asiaticis aut Orientalibus scriberet. Enim vero post illud de fictitia reconciliatione Stephano facta, totum pariter replet narratione longa de persecutione Romæ exorta, spatio plusquam annuo ante Edictum, primum & mitius a Valeriano Imperatore editum. *Lento*, inquit, *gradu hæc persecutio cœpta est, cum absque Edicto pro arbitrio in Christianos Imperator ageret*, Initium hujus persecutionis arbitrariæ arcessit ex Actis Eusebii & sociorum, in quibus Maximum Commentariensem, qui Christianam fidem amplexus est, Valerianus ipse iratus jussit præcipitari per pontem. *Postea autem corpus inventum Eusebius sepelivit in Cœmeterio via Appia XIII. Cal. Febr.* Quod si Eusebius qui iisdem Coss. mense Octobri passus esse dicitur, corpus illud, & quidem postea inventum, XXII. Januarii sepeliverit; aut ipso initio horum Consulatus, aut etiam antea, orta est hæc persecutio, irato & jam tum sæviente Valeriano. Imo ante hunc annum, Valeriano III. & Gallieno II. Coss. ut inceperit persecutio hæc necesse est, si Acta sint legitima. Ante enim Valerianus Imperator jusserat illos, qui Christianam religionem amplexi fuerant inquiri; & Maximus eos invenire satagens, a dæmone correptus est, & mox curatus, & demum baptizatus cum Stephano habitavit aliquot diebus; & post multos dies requisitus, & captus, demum de ponte præcipitatus est. Unde verisimillimum est istum Actorum Eusebii consarcinatorem in initio ad annum ante Consulatum Glabrionis & Maximi respexisse; & si talia scripta emendationem mereantur, pro *Valeriano & Lucilio Coss.* legendum esse non *Valerio & Acilio*, sed *Valeriano & Licinio*, nempe Gallieno. Mira hæc quidem sunt; Baronius tamen non tantum ex illis, sed & ex Actis Stephani hanc narrationem persequitur. Hæc ille Acta *legitima, germana, fidelissimaque* esse pronunciat, quæ nobis paralyticum in baptismo sanatum, cæcæ a nativitate aqua salutari visum datum, par-

partem templi Martis precum ope collapsam repræsentant, (quod tamen Xysto Pontifici pari fide tribuit Ado Viennensis) & simulacrum æneum Martis liquefactum defluxisse docent; qualia miracula eorum temporum scriptores narrare non solent. Quinctiam Consulem Maximum ad Nemesii preces suffocatum a dæmone expirasse tradunt; quod nulla historia agnoscit; & viri docti non immerito putant, eundem Maximum biennio post proconsulatum in Africa gessisse. Quid quod Gallienum mire ferocientem adversus Christianos, (unde volunt eum non minus crudeliter, quam Valerianum persecutioni institisse, quod nulla historia probata refert) idque Romæ, repræsentant, cum is eo tempore in Gallia fuisse potius credendus sit. Sed & Christianos conspectum gentilium Romæ fugientes, & Stephanum ipsum per cryptas latitantem describunt eo ipso tempore, quo fraternitati universæ præcepit, ne quis legatos Episcopos ex Africa missos in domum suam reciperet. Quare omnia illa quæ à Baronio sub hoc Consulatu gesta sunt, prorsus eliminanda esse censeo, & sequentis anni res gestas, interstitio annuo minime admisso, continuandas.

A. D. CCLVII. | *Valeriano* IV. & *Gallieno* III. COSS. | *Period. Jul.* 4970.

EST, inquit Annalista, *nummi vetus Inscriptio, qua cum Gallieni tertio Consulatu Tribunitia potestas sextum ponitur iterata*, (recte quidem, nec nummus iste improbandus est) *plane significans tertium Consulatum Gallieni in annum sextum ejus imperii contigisse*. Sed hæc Inscriptio nec plane, nec ullo modo hoc significat. Tertius enim Consulatus cum annis Tribunitiæ potestatis conjungendus fuit donec quartum Consul esset, ut ex omnibus nummis, & inscriptionibus certissimum est. Tres autem anni post consulatum Gallieni tertium, & ante ejusdem quartum interfuerunt, ut Fasti referunt. Sed & nummi reliqui plane sententiæ Baronii contradicunt. In quibusdam enim legimus TR. P. IV. Cos. III. in aliis rursus TR. P. V. Cos. III. in illo Baroniano, TR. P. VI. Cos. III Ex quibus apparet Gallienum aliqua parte anni imperii sui, sive Tribunitiæ potestatis quarti, Consulatum tertium gessisse. Et fieri etiam potest, ut TR. P. V. eidem anno, quo consulatum tertium gessit, jam affecto assignetur. Sed sextus Trib. Pot. annus, ab eo anno quo Cos. tertium fuit, prorsus excluditur. Quarto igitur imperii sui anno, hoc est, A. D. CCLVII. Valerianus quartum, & Gallienus tertium inierunt Consulatum.

II. His autem Coss. pendente adhuc controversia de baptismo hæreticorum, orta est persecutio quæ octava dicitur. Baronius quidem tradit anno priori Episcopos, qui sententiam de rebaptizandis his qui fuissent ab hæreticis baptizati hactenus pertinaciter defendissent, tandem Stephano consentientes eidem Christianæ concordiæ fœdere reconciliatos esse: quod aperte falsum est. Neque enim illo anno, neque alio quopiam nominando, Episcopi qui tunc temporis Cypriani sententiæ favebant, decretum Stephani amplexi sunt. De Africanis Episcopis nihil omnino Baronius habuit quod afferret: cum illi omnes qui in Synodo sub Stephano ultima subscripsere sigillatim, in sua sententia, quantum novimus, perstiterint. Imo eos in eadem perstitisse satis mihi demonstrare videntur illa Cypriani ad Episcopos in metallo constitutos, *Ut qui hic caritatis & pacis vinculo copulati contra hæreticorum injurias, & pressuras Gentilium simul stetimus, pariter in regnis cœlestibus gaudeamus*. Omnes enim illi Episcopi tertio Concilio Carthaginiensi de baptismo hæreticorum interfuisse noscuntur. De palinodia ipsius Cypriani aliquas affert conjecturas ex Augustino, sed frustra: cum ipse Augustinus de Cypriano dicat, *Correxisse autem istam sententiam non invenitur*. De Orientalibus Episcopis locum profert ex Epistola Dionysii ad Stephanum data, sed ad hanc rem minime pertinentem: quamvis eum antidoti loco ad pestilentem scilicet illam Firmiliani Epistolam adduxerat Pamelius. Dionysius, inquit Eusebius, δηλοῖ ὡς αἱ πανταχόσε ἐκκλησίαι τὴν κατὰ Ναυάτον ἀποςραφεῖσαι νεωτεροποιΐαν, εἰρήνην ἀνειλήφασαν, *significat omnes ubique Ecclesias Novati schisma detestantes inter se pacem iniisse*. Hoc idem Dionysius significavit in ea Epistola; quam ad Stephanum scripsit de controversia circa baptismum hæreticorum. *Scias autem nunc, frater, cunctas per Orientem & ulterius positas Ecclesias, quæ prius erant discissæ, unitas esse, & omnes ubique Antistites consentire; ob redditam insperato pacem incredibili gaudio exultantes*; sed iis verbis eam controversiam haud omnino respexit. Loquitur enim de pace Ecclesiarum Orientalium, quæ jam per aliquot annos discissæ fuerant, tandem inter se recuperata, non de reconciliatione irato Stephano facta: & pacem hanc vocat ὁμόνοιαν καὶ φιλαδελφίαν *concordiam fraternamque caritatem*, qua seipsas istæ Ecclesiæ tunc amplexæ sunt, quarum pleræque nova hac controversia turbatæ non fuerant. Præterea Dionysium eam controversiam his verbis minime respexisse, patet ex epistola secunda de baptismo, quam post mortem Stephani ad Xystum Papam dedit. *Antea enim*, inquit, *Stephanus literas scripserat de Heleno & de Firmiliano, ac de omnibus Episcopis per Ciliciam, Cappadociam, Galatiam, cunctasque finitimas nationes constitutis, se neque cum iis communionem habiturum, ob hanc eandem causam, quod hæreticos, ut ait, rebaptizent*. Dein Xystum monet de hujus gravitate negotii, ostenditque se audivisse *in maximis Episcoporum Conciliis decretum esse ut ab hæreticis venientes primum Catechumeni fierent, ac deinde abluti veteris & impuri fermenti sordibus purgarentur*, Euseb. lib. 7. c. 5. Postremo indicat se ad Stephanum Epistolam misisse de his omnibus, obtestantem scilicet ut a tanta severitate in ea sententia condemnanda abstineret. Quicquid igitur ad Stephanum scripserat Dionysius, de pace in Ecclesiis Orientalibus; ad controversiam de baptismo hæreticorum non pertinebat. Quis enim unquam credet Dionysium ad Stephanum scripsisse de consensu omnium Ecclesiarum in illius sententiam, cum ipse sententiæ Stephani non acquiesceret, ne quidem sub pontificatu Xysti? Ille potius hac pace ac concordia inter se tanquam argumento usus est adversus Stephani severitatem, ut ei vel inde persuaderet, ne tot Ecclesias conturbaret, quæ jam tandem omnes contra Novatiani schisma consenserant, & in pace Ecclesiæ permanebant.

III. Sed appellat Eusebius, inquit Baronius, sententiam de rebaptizatione *pravitatem Novati*, seu potius Novatiani hæresin, ea nimirum ex causa, *quod Novatianus id temporis*, rebaptizare aggressus esset. Nimis hoc argute & plane falso vir doctissimus commentus est. Non erat hæc ἡ κατὰ Ναυάτον νεωτεροποιΐα. Diu ante eum Tertullianus adhuc Catholicus idem docuerat, & Agrippinus cum Concilio statuerat. Ecclesiæ Asiaticæ hoc sibi semper traditum fuisse

fuiſſe & decretis maximorum Conciliorum confirmatum affirmabant. Ipſa vox *νεωτεροποιΐα* hanc interpretationem reſpuit, noſtram admittit. Eſt enim *νεωτεροποιΐα* in Republica ſeditio, quæ in Eccleſia ſchiſma eſt. Unde Suidæ *νεωτεροποιὸς, ἀντάρτης*, & in veteri Gloſſario Νεωτεριςὴς, *factioſus*. Cyrilli Lexicon MS. Νεωτεροποιεῖ, *κενὰ* (lego *καινὰ*) *πράττει*. Νεωτεροποιὸς, *ἀντάρτης, τύραννος*. Schiſma Novatiani religioni Chriſtianæ, & Sedi Romanæ præcipue periculoſum, Eccleſia Antiochena ſub Fabiano approbaſſe videbatur; & difficulter ad ſanam mentem per finitimarum provinciarum Antiſtites reducta fuit. Non erat hoc à Stephano contemnendum, quia ſi reliquas Eccleſias, quarum ope ſchiſma apud Antiochenos ſedatum eſt, ipſe à ſua communione ſepararet, Antiocheni aliique ad ſchiſma Novatiani defendendum facile permoveri potuiſſent. Neque vero mirum eſt nuperos ſcriptores, in Dionyſii mente explicanda hallucinatos eſſe, cum ipſe Euſebius pacem illam haud recte intellexiſſe videatur. Ille enim, cum de pace Eccleſiarum Dionyſius mentionem faceret, ita eum interpretatus eſt, ac ſi locutus eſſet de pace in Eccleſia poſt ſedatam perſecutionem facta. Ita enim ait, *του διωγμου λελωφηκότος*, *mollito jam perſecutionis furore*, ſive *jam Perſecutione levius incumbente*, pacem factam eſſe; cum jam per triennium & amplius plena pax eſſet in Eccleſia, imperante Valeriano: nec Dionyſius reſpicere potuit eam perſecutionem, cum loquitur de pace eo ipſo tempore, quo ſcripſit præter exſpectationem facta. Tradidit quidem S. Hieronymus, adhuc juvenis, in Dialogo contra Luciferianos, *illos ipſos Epiſcopos qui rebaptizandos hæreticos cum Cypriano ſtatuerant, ad antiquam conſuetudinem revolutos, novum emiſiſſe decretum*. Sed neque uſquam conſtat eos ipſos Epiſcopos à ſententia ſua receſſiſſe; neque ulla vola aut veſtigium novi alicujus decreti ab ipſis emiſſi apparet: Neque ſententia Catholicorum de hac re poſtea differentium, neque diſputatio inter Donatiſtas & S. Auguſtinum tale Decretum aut agnoſcit, aut admittit.

IV. Pendente igitur, uti diximus, hac de baptiſmo hæreticorum controverſia, & auctoritate Stephani prorſus neglecta, & pace inter illius adverſarios probe conſervata, circa hujus anni initium orta eſt perſecutio quæ octava dicitur. Exordium autem illius perſecutionis, a Valeriano Imperatore præter exſpectationem excitatæ, non aliunde petendum eſt quam ex verbis Dionyſii & literis Cypriani optime conſentientibus. Dionyſius quidem hæc verba Apocalypſeos, *Et data eſt illi poteſtas*, & *menſes XLII.* de Valeriano interpretatur, & ſatis clare indicat hanc perſecutionem per tres annos & dimidium ſub eodem Imperatore continuatam eſſe, antequam a Perſis captus pœnas hujus ſceleris dedit. Captus autem a Perſis Valerianus A. D. CCLX, Seculari & Donato Coſs. ut poſtea probabimus: hoc igitur anno CCLVII. ineunte, primo mota eſt hæc Perſecutio, & paulo poſt Cyprianus in exilium miſſus eſt. Quo autem auctore permotus fuit Valerianus, qui hactenus Chriſtianis maxime favebat, ut adverſus eos perſecutionem excitaret, haud inutiliter quæritur. Eum Baronius aſſerit magum fuiſſe Ægyptium, & eum ipſum qui perſecutionem illam quæ Decianam prævertit, Alexandriæ excitavit; quique poſtea Romam veniens Plotinum magiæ præſtigiis dementavit. Omnia infeliciſſime. De priori jamdudum diximus, de hoc pariter dicendum eſt. Illuſt. Cardinalis, cæteroquin doctiſſimus, ſed haud magna linguæ Græcæ peritia inſtructus, ſtilum Dionyſii plane rhetoricum neque illic, neque hic recte intellexit; unde nobis magum quendam utroque loco repræſentavit, qui tamen locis inſpectis utrobique confeſtim diſparuit. Sic enim Antiſtes Alexandrinus de Valeriano, in Epiſtola ad Hermammonem, loquitur, *Αποσκ.υχέσασθαι δὲ παρέπεισεν αὐτὸν ὁ διδάσκαλος, καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτε μάγων ἀρχισυνάγωγος*. *Magiſter autem, & magorum, qui ex Ægypto erant, archiſynagogus Valeriano perſuaſit ut Chriſtianos deſereret atque rejiceret.* Magiſter ille neque magus neque Ægyptius fuiſſe dicitur, ſed magorum ex Ægypto Archiſynagogus, hoc eſt maximus patronus, utpote qui illis frequenter & familiariter uſus eſt, & auctoritate ſua, qua pollebat apud Imperatorem maxima, protexit. Erat autem iſte non alius, quam notiſſimus ille Macrianus, eo nomine, ut recte obſervabat Valeſius, ab ipſo Dionyſio ſtatim indigitatus; qui à magis admonitus fore ſe aliquando Imperatorem, & novarum rerum exinde cupidus, hanc illis gratiam rependit, ut Chriſtianis, qui illorum malis artibus maxime adverſati ſunt, Valerianum infenſum reddiderit. Hoc volunt illa verba Dionyſii, *Καλὰ γοῦν αὐτὸς Μακριανὸς τῆς ἐλπιζομένης βασιλείας προσήνεγκε χαριςήρια*. Et paulo poſt, *Οʻ μὲν γὰρ Ουαλεριανὸς εἰς ταῦτα ὑπὸ τέτε προαχθεὶς, εἰς ὕβρεις καὶ ονειδισμὲς ἐκδοθεὶς*, *Etenim Valerianus ad hujuſmodi facinora ab hoc homine*, Macriano nimirum antedicto, *impulſus*, *contumeliis & opprobriis expoſitus fuit*, ſecundum Prophetam; nempe cum à Perſis caperetur. Neque vero hominem diſerte nominavit tantum, ſed & in illo nomine luſit Dionyſius. Nam cum eum Καθολικὸν aliquando fuiſſe, nempe ſummæ rei Rationalem, & tamen nihil rationale aut catholicum ſenſiſſe ludens dixiſſet; in eodem genere ſcribendi pergit porro, *Ηλλοτρίωσε δὲ καὶ ἀπεξένωσεν ἑαυτὸν τῦ ἐλέε; τῦ Θεοῦ, καὶ ὡς πορρωτάτω τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐφυγάδευσεν, ἐν τέτῳ τὸ ἴδιον ἐπαληθέυων ὄνομα*. *Alienum autem & extorrem ſe a miſericordia Dei fecit, & quam longiſſime a ſua ſe ſalute fugavit, in hoc exprimens veritatem nominis ſui*, quod ſcilicet *ἀπὸ τοῦ μακρὰν* deductum eſſe voluit, quod ante per *πορρωτάτω quam longiſſime* expreſſerat. Suidas, *Πορρωτέρω καὶ πορρωτάτω ἐπὶ συγκρίσεως καὶ ὑπερθέσεως, ἀντι τοῦ πάνυ μακράν*. Hic certe Macrianus, quod nemo eo tempore ſapientior ducum habebatur, nemo ad res gerendas aptior, vir fortis, conſtans, integer, probatus in repub. atque ditiſſimus, cujus jam pueri virtus in Italia, adoleſcentis in Gallia, juvenis in Thracia, in Africa jam provecti, ſeneſcentis denique in Illyrico & Dalmatia comprobata eſt; hic vir tantus in rep. Romana, non magus Ægyptius, cum Valerianus periculoſiſſimo tempore optimos duces quæreret, ei facile perſuaſit ut Chriſtianos deſereret, & ad ſurgentium bellorum impetus ſe quamprimum præpararet.

V. Cæterum hoc anno, Valeriano IV. & Gallieno III. Coſs. Valerianus Imperator, qui Chriſtianis hactenus maxime faverat, à Macriano permotus, perſecutionem excitavit; cujus initio Chriſtianis vetitum eſt conventus agere, & cœmeteria adire, ut Acta Proconſulis in Africa, & Præfecti Auguſtalis in Ægypto referunt; unde orta eſt illa Germani de Dionyſio Alexandrino querela, ſed injuſta, quod tempore hujus perſecutionis nullos conventus egerit. Poſt hoc edictum Stephanus Papa moritur; unde & pro martyre habetur, multa de martyrio ejus leguntur, & decollatus in ſua ſede creditur. Pontii tamen verba prætereunda non ſunt. *Jam de Xyſto, bono & pacifico Sacerdote, ac propterea beatiſſimo martyre, ab urbe nuncius venerat*, quibus Stephanum videtur perſtringere, eumque negare, aut omnino martyrium ſubiiſſe, aut ſi ſubierit, verum & beatum martyrem fuiſſe. Quinetiam in vetuſtiſſimo martyrum catalogo, Stephani nomen non apparet; & in depoſitione Epiſcoporum memoratur. Fateor autem Lucium Papam in depoſitione Epiſcoporum, non in martyrum catalogo inveniri; quem tamen glo-

gloriosum martyrem, ipse Cyprianus indigitat. Utcunque sit, hoc anno Stephanus Papa moritur: qui sedisse dicitur usque Valeriano IV. & Gallieno III. ut recte in libro Pontificali scribitur. Et male Ricciolius in Chronico magno statuit eum obiisse anno sequenti, paulo ante martyrium Cypriani, quod tum ex Pontio, tum ex Cypriano clare refutatur. Male Cointeus non nisi biennio post, eum passum esse tradit, ex nova opinione sua de consulatu Fusci & Bassi, de qua postea disputandum erit. Ante hunc annum certe mortuus non est, ut apparet ex epistola Firmiliani, hieme priori ingruente, Stephano adhuc vivente, scripta: & ex tertio Carthaginiensi Concilio, quod Cal. Septembribus celebratum est. Obiit enim secundo die mensis Augusti, adeoque ante autumnum. Ita vetus depositio Episcoporum, *Quarto nonas Augusti Stephani in Callisti.* Tunc autem cessavit Episcopatus dies viginti duos, & ejusdem Augusti die vicesimo quarto circiter creatus est Xystus.

VI. Tricesimo Augusti die, S. Cypriani confessio secuta est, ut referunt Acta quæ post Morellium & Lazium edidit Pamelius, *Imperatore Valeriano quartum, & Gallieno tertium Coss. tertio Kalendarum Septembrium, Carthagine in secretario Paternus Proconsul Cypriano Episcopo dixit, &c.* De quibus Pontius, *Et ut quid Sacerdos Dei, Proconsule interrogante, responderit taceam, sunt Acta quæ referant.* Quorum etiam meminere Episcopi ad metalla post damnati, Epistola septuagesima nona. Et hæc Proconsulis Acta forte eadem sunt quæ in Passione Cypriani, ut dixi, recitantur; quamvis permulta ejus generis in Bibliothecis lateant a viris doctissimis Antuerpiæ suo loco edenda. Neque caussam esse video de iis dubitandi, cum sint iis simillima, quæ eodem tempore sub Æmiliano Præfecto Augustali in Ægypto scripta, & in Epistola Dionysii apud Eusebium conservata sunt. Hanc S. Augustinus Cypriani confessionem vocat lib. I. cap. 31. contra Gaudentium; & ex ipsis Actis, ut videtur, verba citat, cum ait, *His sacris literis eruditus B. Cyprianus in confessione sua dixit*, Disciplinam prohibere ne quis se offerat. Hanc autem Cypriani confessionem primam omnino fuisse in Africa sub hac Valeriani persecutione factam, testantur literæ a Confessoribus reliquis ad ipsum postea scriptæ, qui testantur eum, *primos impetus non timuisse*, & *in acie prima* pugnantem spiritali gladio diabolum interfecisse: unde colligitur hanc Valeriani persecutionem in Africa ante mensem Augustum non cœpisse. Finita confessione, *Paternus Proconsul jussit B. Cyprianum Episcopum in exilium deportari.* De quo Pontius, *His tam bonis & tam piis actibus supervenit exilium. Excluditur interim e civitate ille qui fecerat boni aliquid pro civitatis salute.* Locus exilio destinatus erat Curubis, ut testantur Pontius, Acta Passionis, & S. Augustinus: erat autem Curubis in Zeugitana provincia, sub jurisdictione Proconsulis posita: oppidum liberum dicitur Plinio, in Actis Civitas Curubitana, & si non tunc temporis, certe postea Episcopalis sedes fuit: Unde Peregrinus Curubitanus in Concilio Carthaginiensi Bonifacii. Contractius Curbi dicta videtur, unde Felix Curbitanus in Notitia Africæ, & Benenatus Curbitanus in Epistola synodica provinciæ Proconsularis. Erat autem Civitas in deserto posita, ut ceteri Confessores innuunt. *Nec seculi primos impetus timuit, nec ire in exilium recusavit; nec relinquere civitatem dubitavit, nec in deserto loco commorari horruit:* quamvis eum ut apricum & competentem locum agnoscat Pontius exilii comes. Decimoquarto Septembris ad hunc locum exilio destinatum Curubin, comitante Pontio diacono deductus est, eodem mensis die, quo post anni spatium passus est. Quamobrem nihil inter Xystum, & Cyprianum commercii legitur, quod sententiam hanc de undecim mensibus Pontificatus Xysti maxime confirmat. Nam de communione omni inter Ecclesiam Romanam & Africanam per Stephanum sublata, & excommunicatione adhuc durante, intelligendum esse non puto, quia Pontius Xystum tanquam bonum & pacificum sacerdotem celebrat.

VII. Quod autem in interrogatione Cypriani Paternus Proconsul, se quæsiturum dixerat & alios Ecclesiæ ministros, haud segniter adimplevit: quippe qui complures episcopos atque presbyteros, diaconos & alios Ecclesiæ ministros, ab Ecclesiis ipsorum avulsos, fustibus cæsos aliisque pœnis affectos ad metalla damnavit, ut ait Baronius. Et quidem quin Paternus id quod dixerat de Presbyteris Carthagine statim adimpleverit, dubitari non debet: sed quod idem episcopos, presbyteros & diaconos ad metalla damnaverit, asseri non potest. Ipsi in metallo constituti hoc non dicunt; sed potius eum, a quo damnati sunt, alium & a Proconsule diversum fuisse indicant, dum ad Cyprianum hæc scribunt, *Nam quasi bonus & verus doctor, quid nos discipuli secuti apud Præsidem dicere deberemus, prior apud Acta Proconsulis pronunciasti.* Hic enim Præses a Proconsule manifeste distinguitur, ut in illis Senatus literis apud Capitolinum in Maximino, *proconsulibus, præsidibus, legatis, ducibus, tribunis, magistratibus.* Omnes enim illi, ad metalla damnati, erant Numidiæ Episcopi; & Præsidi suo, non Proconsuli subjecti. Proconsul Africæ Cyprianum ad exilium, Præses Numidiæ episcopos Numidas ad metalla damnavit; uterque curavit ut eos intra suæ jurisdictionis limites retineret. Locum igitur in quem deportati sunt episcopi Numidæ, non puto fuisse apud Sigam civitatem Mauritaniæ Tingitanæ, ut voluit Vir doctus, de qua re postea.

VIII. Cyprianus autem cum suis exul Curubi constitutus, revelationibus divinis ante assuetus, visionem accepit de martyrio suo tempore secuturo, obscuram quidem illam, sed satis recte ab ipso intellectam, quam Pontio diacono suo, tanquam idoneo testi indicavit. Ac primo Juvenis illi apparens quasi ante tribunal Proconsulis consistenti, & manu ictum solitæ animadversionis imitatus, sententiam passionis quasi jamjam futuram ostendit. Sed cum Cyprianus frequenter peteret ut dilatio vel unius diei prorogaretur; Juvenis mox concessam dilationem, quæ in crastinum petebatur significavit. Hæc summa visionis; sed ille dies unus dilationis concessus; revera significavit annum, quem ille post visionem acturus fuerat. Nam eo die post exactum annum coronatus est, quo hoc illi ante annum fuerat ostensum, Pontio tum interprete, tum oculato teste.

IX. Interea Præses Numidiæ finitimæ provinciæ, Proconsule Africæ longe ferocior novem episcopos, cum presbyteris, diaconis & fratribus, Christi nomen confessos, primum fustibus cædit, dein ad metalla damnat. Hæc autem metalla extra provinciam Numidiæ in Mauritania Tingitana collocat Baronius; quod metallum diceretur Sigense, proximi autem Sigæ essent montes Chalcorychii dicti, apud quos erant æris fodinæ quarum meminit Strabo. Erat quidem Siga antiquitus in Mauritania Tingitana Syphacis regia, *sed alterius jam Mauritania*, ut ait Plinius, nempe Cæsariensis, ut postea apud Ptolemæum, in ea provincia Σίγα πόλις κολωνία. Sed æris fodinas Sigæ proximas non memorat Strabo, tantum de Mauritania loquens, & mira nonnulla commemorans, hæc habet, Ἐςὶ δὲ πȣ αὐτόθι καὶ ἀσφάλτȣ πηγὴ, καὶ χαλκωρυχία, *Quin & alicubi illic est & bituminis fons & æris fodina.* Nullam igitur hinc memo-

memoriam habemus Sigensis metalli. Neque vero hoc metallum, de quo agitur; Sigense dicitur, sed Siguense: unde Holstenii viri doctissimi conjectura multo verisimilior est, qui Siguiense vel Siguitense fuisse, & ad Siguitam pertinuisse putat, quæ in Numidia sedes Episcopalis fuit, unde Cresconius in Carthag. Coll. Siguitensis, & Victor Siguitanus in Notitia Africæ. Præterea hi Episcopi in tribus diversis & distinctis metallis videntur fuisse constituti, quorum unum tantummodo Siguense dicebatur. Nam cum Cyprianus ad omnes Episcopos simul unica Epistola scripserit, & subsidium per eosdem nuncios omnibus miserit: illi tribus tamen respondent, acceptas literas & subsidium separatim agnoscentes; quinque Episcopi primo; dein Lucius, *&*, ut inquit, *qui mecum sunt omnes;* ac tertio, tres Episcopi *cum Presbyteris & omnibus nobiscum commorantibus apud metallum Siguense.* Videntur igitur in tria metalla distributi Confessores, quorum unum tantummodo nominatur Siguense. Plurima enim per Africam erant metalla. Ut Constantinus A. ad Maximum Rationalem Africæ, *Secandorum marmorum ex quibuscunque metallis volentibus tribuimus facultatem.* In Numidia magna marmorum copia fuit, de quo Plinius, *Nec præter marmoris Numidici ferarumque proventum aliud insigne.*

X. Interim Dionysius Alexandrinus Episcopus, Alexandria per Æmilianum præfectum Augustalem pulsus, & in Cephro constitutus (ubi plures ad Christianam fidem convertit, & frequentes conventus habuit) ad Xystum secundam suam de Baptismo scribit Epistolam: primam enim ad Stephanum miserat. Scribit etiam ad Philemonem Romæ Presbyterum tertiam, & ad Dionysium itidem adhuc ibidem Presbyterum quartam; eodem tempore utramque, quo scripsit ad Xystum secundam, ut patet ex literis ad Xystum datis apud Eusebium lib. 7. cap. 7. Scripserat quidem ante ad Philemonem & Dionysium Romanum, sed breviter, dum illi Stephano adhærebant, unde illæ Epistolæ non extabant: nunc autem copiosius sub Xysto pacifico Sacerdote scripsit, cùm eos ipsos Stephani severitatem minime tueri cognosceret. Illust. Cardinalis Epistolam ad Philemonem cujus pars insignis extat, cum altera ad Dionysium Presbyterum tradit exaratam & missam esse sub Pontificatu Stephani; plane contra mentem ipsius Dionysii Alexandrini, qui breviter tantum ad Philemonem se scripsisse sub Stephano indicat; cum fuerit hæc Epistola, ut ex ipsis fragmentis patet, sane prolixa. Sic enim, cum haud pauca recitasset, loquitur Eusebius, πάλιν δὲ ἐπιπολὺ γυμνάσας τὸ πρόβλημα ταῦτα ἐπιλέγει. *Rursus autem, cum quæstionem abunde ventilasset, hæc addit,* vel *subdit*, non *concludit in hunc modum*, ut Valesius interpretatur. Idem enim est hoc loco ἐπιλέγει, quod paulo ante ἐπιφέρει λέγων, idque vox πάλιν aperte ostendit; non enim rursus concludit, sed rursus subdit. Idem etiam contra mentem Eusebii factum est, qui hanc Dionysii Epistolam τρίτην τῶν περὶ βαπτίσματος, *earum quas de baptismo scripsit tertiam* vocat; eam autem quam ad Xystum jam Pontificem dedit, secundam appellat. Quomodo vero tertia sub Stephano, secunda sub Xysto scribi potuit?

XI. Quinetiam sub finem hujus anni, ut videtur, idem Dionysius quintam ordine ad Xystum scribit Epistolam de Baptismo; ad Xystum quod pertinet, secundam: quam inverso ordine Baronius, creato Xysto Romano Pontifice quasi statim scriptam adducit, & inde Dionysium erroris pœnitentem, quod à Stephano reprehensus esset, exhibet & exponit. Sed non minus sensum quam ordinem illius Epistolæ pervertit, ut inde pœnitentiam Dionysio imponeret. Alius in illa plane scrupulus; an qui diuturnum Eucharistiæ in Ecclesia usum habuerat, per baptismum renovari deberet; quod se apud hæreticos nefarie tinctum diceret. Eum se non ausum esse baptizare fatetur Dionysius, quod diuturnam communionem sufficere putaret. Sed cum scrupulus ille animo hominis altius hæreret, nec ut ad mensam sacram accederet, adduci potuit; sententiam Xysti in hac re expetit Dionysius. Hæc pœnitentiæ ejus summa.

A. D.	*Tusco & Basso*	*Period. Jul.*
CCLVIII.	COSS.	4971.

HIC Consulatus est omnium notatu dignissimus, & ad historiam Ecclesiasticam recte intelligendam maxime utilis, imo necessarius. Huic enim affigitur tum Xysti Pontificis Romani, tum S. Cypriani martyrium ex indubitatis antiquæ historiæ monumentis: neque alius ante hunc Consulatus rei alicujus historicæ in Ecclesia illustris certa illigatione nobilitatus est. Quare cum ad hunc annum pervenitur, Chronologorum industria maxime sudat ut calculos suos cum his Coss. recte componant; quod cum, si quibus forte erroribus teneantur, facere non possunt, Consules ipsos loco suo movent, & Fastos pro arbitrio violant ut eos quisque ad sententiam suam trahat. Interim moneo, Tuscum & Bassum Coss. post Valerianum IV. cum Gallieno III. & ante Æmilianum cum Basso immediate ponendos esse. Eo enim ordine collocantur in antiquissimis Fastis apud Cuspinianum, in optimo libello de Præfectis Urbi, in Fastis Idacianis, in Chronico Prosperi & Cassiodori, in Canone Victorii, & Fastis Siculis & Græcis MSS. D. Vossii. Cointeus tamen pro his Coss. post Valerianum IV. & Gallienum III. collocat Æmilianum & Bassum, & post eos Secularem & Donatum, ac denique Tuscum & Bassum contra omnes Fastos metachronismo biennii: de qua re, aliorumque nimia in eradendis, commutandis transponendisve, hoc præsertim loco, licentia agam in Appendice, quam his Annalibus addere cogor, ne rerum Cypriani seriem prolixis dissertationibus perturbem.

II. Quid Cyprianus exul fecerit hoc anno nescimus, & de Xysto ferè nihil habemus. Hic tamen mihi aurem vellit Philippus Labbeus, & admonuit ut aliquid de Xysto scriberem. Ille enim de Xysto agens hoc anno, primus & solus, ut opinor, annotavit, *XXIX. die Junii levata fuisse è Catacumbis SS. Petri & Pauli corpora*, nullamque suæ sententiæ rationem addidit, nullam observationis novæ utilitatem proposuit: quamvis & ratio haud mala, & utilitas haud parva subesse videatur. Ratio, si recte capio, in antiquissima depositione martyrum continetur; ubi hæc leguntur, *Tertio Kalendas Julii, Petri in Catacumbas, & Pauli Ostiense, Tusco & Basso Coss.* Et ad marginem Bucherius, *Nescio quid hic sibi velint hi Consules, forte aliunde luxati.* Scilicet ex communi sententia, Petrum & Paulum hoc die passos esse putavit, quorum passionem cum sub Nerone contigisse omnes noverint, quid hi Consules hic facerent videre non potuit. Verum enimvero non de passionis, sed translationis tempore hic agitur. Apostolos passos

ſos Nerone & Vetere Coſs. Tuſco & Baſſo Coſs. tranſlatos eſſe docuit ſub Xyſto Auctor depoſitionis Martyrum. Idem voluit geſtorum Pontificalium Auctor, ſed Epiſcopos permutavit, ut ſæpe ſolet, & pro Xyſto Cornelium, utpote notiorem poſuit. Sic enim ille, *Hic temporibus ſuis rogatus à quadam matrona corpora Apoſtolorum Petri & Pauli levavit noctu.* Inde Pſeudo-Iſidorus eandem hiſtoriam fictitiæ Cornelii Epiſtolæ inſeruit. Neque erat huic narrationi fides abroganda propter auctoritatem Gregorii magni; cum hiſtoria, quam ille narrat, nulla omnino fide digna ſit. Caius quidem, qui circa A. D. CC. ſcripſit, oſtendit Apoſtolorum trophæa tunc temporis in Vaticano & Oſtienſi aſſervata fuiſſe. Hæc igitur trophæa, qualiacunque fuere, in Catacumbas tranſtuliſſe videtur Xyſtus, magis indies ſæviente perſecutionis ardore, ut ibi ſtationes tutius haberi poſſent. Hujus obſervationis utilitas diem reſpicit, quo facta eſſe dicitur tranſlatio, nempe tertium Kalendas Julii; quo die vulgo putant eos Apoſtolos paſſos eſſe, contra Veterum ſententiam, qui ultimo Neronis anno eorum martyrium aſcribunt. Ultimo enim Neronis anno, viceſimo nono Junii pati non potuere, quia ipſe Nero ſexto die Junii periit. Sed ſi alio die depoſitio facta eſt, alio tranſlatio, quam ſecuta eſt poſtea ſolennitas; ſalva erit Veterum ſententia. Et ſane ante Pſeudo-Iſidori ætatem, ante geſta Pontificalia, natalibus SS. Apoſtolorum Petri & Pauli, alius dies aſſignabatur. Nam Polemius Sylvius in laterculo ſuo ſacra profanaque Feſta continente, A. D. CCCCXLIX. evulgato, hæc habet, *VIII. Cal.* (Martii) *depoſitio SS. Petri & Pauli.* De qua varietate alibi latius à nobis diſputatum eſt.

III. Sub initio hujus anni, priuſquam ingraveſceret Valeriani perſecutio, Dionyſius, à Cephrone in Mareoticen juſſu Æmiliani deductus, & Eccleſia Alexandrina ſcribunt ad Xyſtum Pontificem & Eccleſiam Romanam, ſextam de Baptiſmo Epiſtolam, quæ quinta in verſione Valeſii minus recte dicitur, cum poſt quintam ἄλλη ab Euſebio dicatur: in qua & ſuo & Eccleſiæ ſuæ nomine de baptiſmo hæreticorum, contra ſententiam Stephani, ſine dubio, latius & liberius diſſeruit.

IV. Cæterum Valerianus, ſenex Imperator, cum in deligendis reip. ducibus egregiam operam poſuiſſet, & exercitum ad expeditionem contra Perſas comparaſſet, primo vere apud Byzantium milites duceſque congregavit, hoc certe anno, Memmio Fuſco Conſule ordinario. Hoc certiſſime colligitur ex libris Acholii, qui Magiſter admiſſionum Valeriani principis fuit, apud Vopiſcum in vita Aureliani. *Cum conſediſſet Valerianus Auguſtus in thermis apud Byzantium præſente exercitu, præſente etiam officio Palatino, aſſidentibus Memmio Fuſco Conſule ordinario, Bebio Macro Præfecto prætorii, Q. Ancario Præſide Orientis.* Cum enim hoc factum eſſe tradat Acholius, Conſule ordinario Memmio Fuſco aſſidente, ambigendum non eſt quin hoc anno Valerianus Imperator Byzantii fuerit cum exercitu, jam quidem collecto, nondum adverſus Saporem ducto, ſed mox in Perſas per Aſiam & Orientem ducendo. Quod quidem ad res tum in Eccleſia, tum in Rep. ea tempeſtate geſtas recto ordine explicandas notatu dignum fuit. Cum enim Antiochiam tenderet Valerianus, Macriano totam remp. credidit, ut ipſe oratione ad Senatum è Perſidis finibus miſſa teſtatur, apud Pollionem. *Ego P. C. bellum Perſicum gerens, Macriano totam remp. credidi,* quod, (vel *quidem*) *à parte militari. Ille vobis fidelis, ille mihi devotus, illum & amat & timet miles.* Unde ratio optima redditur cur hoc potiſſimum tempore perſecutio maxime ſub Valeriano ſæviret. Nam unius Macriani ſuaſu primo incepit, ut dictum eſt: nunc autem ab eodem incitatus Imperator, cum ei totam remp. certe militarem, credendam eſſe duxit, multo in Chriſtianos acerbior & crudelior evaſit. Atque ita tandem. *Reſcripſit Valerianus ad Senatum, ut Epiſcopi, Presbyteri & Diacones animadvertantur, Senatores vero & viri egregii, & equites Romani, dignitate amiſſa etiam bonis ſpolientur, & ſi, ademtis facultatibus, Chriſtiani eſſe perſeveraverint, capite quoque mulctentur: matronæ ademtis bonis in exilium relegentur: Cæſariani quicunque vel prius confeſſi fuerant, vel nunc confeſſi fuerint, confiſcentur, & vincti in Cæſarianas poſſeſſiones deſcripti mittantur.*

V. Reſcripto Valeriani apud Senatum propoſito, in continenti Xyſtus Romæ Epiſcopus animadvertitur, & cum eo Quartus, qui vel Presbyter vel Diaconus fuiſſe videtur. Nam de iis Eccleſiæ ordinibus reſcriptum ſine ulla reſtrictione id mandaverat. Actum autem hoc eſt Auguſti VI. die Dominico, dum Xyſtus ob difficultatem temporis in cœmeterio divina perageret. Depoſitio martyrum apud Bucherium, *Octavo Idus* (Auguſti) *Xyſti in Calliſti.* Idem etiam in vetuſtiſſimo Catalogo notatur. Imo Cyprianus ipſe in epiſtola ad Succeſſum idem ſtatim docuit. *Xyſtum autem in cœmeterio animadverſum ſciatis octavo Iduum Auguſtarum die, & cum eo Quartum.* Hæc Cyprianus, cum *jam de Xyſto bono & pacifico paſtore, ac propterea beatiſſimo martyre ab Urbe nuncius venerat,* ut loquitur Pontius. Et de die conſentiunt Martyrologia: quanquam de Xyſto hiſtoria Epiſcoporum Antiſſiodorenſium hæc habet, *Iſtic beatiſſimus Pontifex, nimia jam perſecutione ſæviente, ab Urbe quidem eſt egreſſus, ſed martyrium ſuum capitis abſciſſione complevit, ſub die decimo ſexto Kal. Julias, Imperatoribus Gallieno & Valeriano, Æmiliano & Baſſo Coſs.* Hæc autem tum de die tum de anno aperte falſa ſunt. De die tamen poſt ea quæ diximus, dubitari non poteſt; de anno cum alii tum viri doctiſſimi Scaliger & Petavius varie errarunt. *Ego,* inquit Scaliger ad Euſebium, *cenſeo Xyſtum Valeriano IV. & Gallieno Coſs. ſequenti autem anno, Tuſco & Baſſo Coſs. Cyprianum paſſum.* Putavit, opinor, reſcriptum Valeriani, quod *caput illius perſecutionis* vocat, ſub ipſo initio perſecutionis prodiiſſe; quæ cum Valeriano IV. & Gallieno III. Coſs. inceperit, eodem anno Xyſtum paſſum eſſe dixit. Utcunque ſit, eodem quo Cyprianus obiit anno paſſum eſſe Xyſtum, tum ex Cypriano, tum ex Pontio, qui interfuit, conſtat, & quidem ante Cyprianum. E contra Petavius uno anno poſt paſſionem Cypriani deceſſiſſe Xyſtum ſtatuit libro de Doctrina temporum decimo tertio: & pejus adhuc biennio Ricciolius in Chronico magno. His enim Coſs. beatus Pontifex certiſſime martyrii coronam accepit, ut Vetuſtiſſimus catalogus de Xyſto: *Sedit uſque Tuſco & Baſſo, & paſſus eſt VIII. Idus Auguſti.* Petavium poſtea errorem ſuum correxiſſe video in Rationario temporum lib. 5. cap. 18. ubi docet Sixtum poſt annum unum menſes fere duos obiiſſe, A. D. CCLVIII. Quanquam de duratione Pontificatus ne ſic quidem ei aſſentior. Nam Auguſto menſe anni prioris ineunte defunctus eſt Stephanus, eodemque menſe exeunte ordinatus eſt Xyſtus, & ejuſdem hujus anni menſis die ſexto, martyrio coronatus, ut duodecim plenis menſibus haud ſederet. Vetuſtiſſimus Catalogus recte ei tribuit *menſes undecim, dies ſex*; ſed in eo corrupti adduntur anni duo, ex Conſulatu prius corrupto, Valeriani III. & Gallieni II. pro IV. & III. ut diximus. Euſebius in Chronico ut nunc editur, annos ei VIII. tribuit, Syncellus IX. Hiſtoria autem

autem Eusebiana Pontificatui ejus annos XI. assignat, (neque ei Dionysius ante annum undecimum in ipso Chronico successisse dicitur) cum menses totidem potius tribuendi essent. Enimvero novum non est Græcos, in rebus Romanis hospites, annos pro mensibus ponere; ut Georgius Syncellus τριετῆ χρόνον imperio Æmiliani assignat, quem Latini per tres menses, aut quatuor, tantum imperasse tradiderunt. Certe ad historiæ veritatem confirmandam Xystum ante Cyprianum passum asserendum erat. Nusquam enim Xysti meminit Cyprianus nisi ubi de ejus martyrio loquitur. Cujus rei optima ratio reddi potest, quod eodem fere tempore, quo Xystus Romæ ordinatus, Cyprianus in exilium relegatus est.

VI. S. Cyprianus de martyrio Xysti certior factus, eodem die cum Xysto passum esse Quartum docet, in Epistola ad Successum statim scripta, quod ex hoc loco Auctor Martyrologii quod Bedæ tribuitur, recte collegit, neque aliunde hausit, ut ex ipsius verbis apparet, *Passus est cum eis & beatus Quartus, ut scribit S. Cyprianus.* Sed dum Felicissimum & Agapitum, Xysti Diaconos fuisse, & eodem die passos esse tradit, omnino fallitur. Aliud verba Cypriani quæ sequuntur suadent. *Sed & huic persecutioni quotidie insistunt præfecti in Urbe, ut si qui oblati fuerint animadvertantur, & bona eorum fisco vindicentur.* Institisse persecutioni quotidie præfectos docet, sed præter Xystum & Quartum neminem tunc, cum literæ Roma scriptæ sunt, passum esse innuit. Quamobrem cum eodem die & Martyrologia & Missale Felicissimum & Agapitum quasi Diaconos Xysti simul passos esse tradunt, eorum auctores secundus Catalogus decepit. Illum hujus erroris fontem fuisse ex Beda constat. *Decollati sunt cum eis & alii quatuor, ut in Gestis Pontificalibus legitur, Januarius, Magnus, Vincentius, Stephanus, subdiaconi*, eademque gesta Pontificalia citat Ado Viennensis. Error secundi Catalogi, quod Felicissimum & Agapitum spectat, ex mala vetustissimæ depositionis martyrum interpretatione ortus est, cujus hæc verba sunt, *Octavo Idus* (Augusti) *Xysti in Callisti, & Prætextati, Agapiti & Felicissimi.* Sed nullum ex his Diaconum fuisse dicit, nullum cum Xysto passum esse tradit; eodem tantum die horum omnium stationes habitas esse ostendit; quod recte fieri potuit, licet nec eodem loco, nec eodem anno passi sint. Quid quod secundi catalogi Auctor Felicissimum & Agapitum Xysti Diaconos indigitat, quod nemo ante dixit; imo & quatuor prorsus inauditos addit; quos simul sex Diaconos facit, & cum Xysto truncatos asserit VIII. Idus Augusti: alii quatuor posteriores, subdiaconos faciunt. Hæc ut defenderet Baronius (quippe omnia quæ in tabulis Ecclesiasticis scripta sunt, ut loqui amant, defendi debent) duo effugia adversus Cypriani verba excogitavit, qui solius Quarti cum Xysto passi meminit. Primo mentionem Diaconorum & subdiaconorum, à Cypriano idcirco prætermissam putat, quod non eodem loco passi esse videantur, quod Xystus in Cœmeterio Callisti, reliqui in Cœmeterio Prætextati sepulti sint. Verum si diversis cœmeteriis sepulti fuerint, potuerunt tamen eodem loco truncari. Neque aliter senserunt qui hæc nobis narrarunt. *Sanctos vero Sixtum, Felicissimum & Agapitum duxerunt in clivum Martis ante templum, & ibi decollati sunt VIII. Idus Augusti*, ut ait Ado Viennensis. Et idem etiam tradunt Acta Laurentii, sed falso. Non enim in clivo Martis, sed in cœmeterio animadversus est Xystus, ut Cyprianus ipse docet. Sed & illud de cœmeterio Prætextati prorsus incertum est. Primus qui hos Diaconos in eo cœmeterio sepultos esse docuit, est secundi Catalogi Auctor, qui errorem eum ex verbis depositionis Martyrum nuper citatis derivasse videtur. Ubi legimus *& Prætextati*, (quod indicat Prætextatum eodem die passum esse) ille legisse videtur *& in Prætextati*, quod significaret in ejus cœmeterio celebratos esse natales Agapiti & Felicissimi. Sed demus veriorem ibi lectionem esse, *& in Prætextati*, non tamen loci distantia aut diversitas tanta fuit, ut qui certo cognosceret Xystum passum esse in Cœmeterio Callisti; nescire posset diaconos ejus in cœmeterio Prætextati truncatos esse. Nam utrumque cœmeterium in via Appia fuit; imo hoc Prætextati illi Callisti adhærebat, & quasi pars fuit, ut testatur Aringhus. Quod etiam secundo comminiscitur, nuncios Cypriani adeo festinanter rediisse ut omnes præter Xystum & Quartum eadem die in Urbe passos haud facile compertos habuerint, verisimilitudine omni caret. An enim duo Diaconi, & quatuor subdiaconi; vel, ut alii volunt, sex Diaconi eodem die truncari potuere; & nuntios illos, qui nihil aliud in mandatis habuerunt, quam ut omnia diligenter observarent, latere? An Laurentius septem Diaconorum primus, Xysti jamjam morituri lateri adhærere potuit, cum reliqui omnes capite mulctati sunt. Atque hæc de martyrio Xysti boni & pacifici sacerdotis dicta sufficiant.

VII. Cum autem S. Cyprianus exul Curubi per undecim fere menses constitutus fuisset, bonis suis minime privatus ex indulgentia ipsorum, qui ejecerant & occisuri erant; utriusque nempe Proconsulis: crescente jam persecutionis ardore, Maximus Proconsul eum Curubi accersivit, ab exilio revocavit, & in hortis suis remanere permisit; plane ut Æmilianus Præfectus Augustalis Ægypti, Dionysium ab exilio apud Cephronem revocavit, & in Colluthionis regione, non longe ab Alexandria, collocavit, quo citius eum comprehendere posset. Proconsul autem ipse Uticam Carthagine, alteram quasi Proconsulis sedem, profectus est; & Cyprianus cum multa varia & incerta ventilarentur, nuncios Romam misit ut exploratam sibi veritatem referrent. Qui reversi, non tantum Rescripti à Valeriano ad Senatum missi exemplar retulerunt, sed & exemplum literarum, quas ad Præsides provinciarum de Christianis fecerat, eidem subjectum esse indicarunt. Quare Proconsul literis Uticæ acceptis, quæ quadraginta milliaribus à Carthagine non distabat, Frumentarios misit, qui Cyprianum Uticam perducerent; ut de se loquitur Dionysius Alexandrinus. Τοῦ κατὰ Δέκιον προτεθέντος διωγμοῦ Σαβῖνος αὐτῆς ὥρας Φρουμεντάριον ἔπεμψεν εἰς ἀναζήτησίν με. Hos cum ad se comprehendendum missos esse intelligeret Cyprianus, ex hortis secessit; non ut mortem evitaret, sed ut Carthagine potius quam Uticæ, quæ alterius Episcopi etiam tum sedes fuisse videtur, (nam Concilio Arelatensi primo interfuisse dicitur Victor Episcopus de civitate Utica) pateretur: hanc justam intervenisse causam ratus, eo quod convenit Episcopum in ea civitate, in qua Ecclesiæ Dominicæ præest, illic Dominum contestari, & plebem universam Præpositi præsentis, confessione clarificari. Quare in secessu abdito constitutus adventum Proconsulis Carthaginem redeuntis expectavit, auditurus ab eo quid Imperatores super Christianorum Laicorum & Episcoporum nomine mandaverunt. Nam licet literæ ad præsides provinciarum de persecutione Christianorum, à solo Valeriano in Oriente factæ essent, utriusque tamen Imperatoris nomine ex more consignatæ sunt.

VIII. S. Cyprianus in hoc abdito secessu constitutus, ultimam Epistolam scribit ad Presbyteros, Diaconos, & plebem universam Carthaginiensem, in qua hæc verba habet, *Quid autem de cetero nos observare conveniat, antequam in me super confessio-*

ne nominis Dei Proconsul sententiam ferat, *instruente Domino in commune disponemus*: ex quibus colligere voluit Blondellus, pro Presbyterorum potestate in Apologia disputans, S. Cyprianum *partita cum comministris cura ac potestate plebem Carthaginiensem gubernavisse*. Quæ ex hoc loco nulla arte exculpi possunt. Si enim Cyprianus eo tempore potestatem suam Episcopalem partitus est; non Presbyteris tantum, sed etiam Diaconis: nec illis solum, sed etiam plebi, quam gubernabat, potestatem suam communicavit. His enim verbis & Presbyteros, & Diaconos & plebem universam allocutus est. Certe in commune disponere quid observare conveniat, non est sua potestate se exuere, aut ejus parte aliqua alios donare, neque ad Episcopalem gubernationem ullo modo spectat. De dispositione rerum tum suarum tum Ecclesiasticarum loquitur. Quis illi tunc animus fuit satis aperte nobis ostendit Pontius ipsius Diaconus, qui in hunc modum rem omnem exprimit, *Quæ vero res illi*, *aut quæ voluntas ordinandi nisi Ecclesiastici status? Suprema iccirco accepta dilatio est*; *ut quicquid circa pauperum fovendorum curam supremo judicio disponendum fuerat*, *ordinaretur*.

IX. Interim Proconsul Utica revertitur apud Carthaginem, provinciæ suæ caput, & Ecclesiæ Africanæ metropolin, ex novis literis Imperialibus instaurandam persecutionem auspicaturus. Quocirca S. Cyprianus de adventu ejus certior factus, quamprimum ex abdito secessu prodiit, & ad hortos suos reversus est. Ac sperabatur jam jamque carnifex veniens qui devota sanctissimæ victimæ colla percuteret: sed viri ex civitate præcipui, etiam Gentiles, rei atrocitate permoti, & veteris consuetudinis memores, Tascium suum imminente mortis periculo liberare conati sunt. Quippe conveniebant plures egregii & clarissimi ordinis & sanguinis, sed & seculi nobilitate generosi, qui propter amicitiam ejus antiquam secessum subinde suaderent: & ne parum esset nuda suadela, etiam loca, in quæ secederet, offerebant. At sanctissimus Antistes nec eorum consilio, nec fidelium precibus annuebat; sed è contra servos Dei exhortationibus Dominicis instituebat, & ad calcandas passiones hujus temporis contemplatione supervenientis claritatis animabat. Cum ecce Proconsulis jussu ad hortos ejus, veritus ne iterum se subduceret, repente subitavit cum militibus suis Princeps, Princeps, inquam, officii, cum militibus suis. Nam erant in officio Proconsulis loco Statorum, ut in Digestis legimus lib. 1. tit. 16. *Nemo Proconsulum statores suos habere potest*, *sed eorum milites ministerio in provinciis funguntur*. Erant autem milites illi cohortalini, non armatæ, sed cohortalis militiæ. Ad Principis adventum processit Cyprianus, jam certus expungi, quod diu fuerat retardatum. Processit animo sublimi & erecto, hilaritatem præferens vultu & corde virtutem, ac ad prætorium deductus est. Sed jussu Proconsulis dilatus in crastinum ad domum Principis à prætorio revertebatur; ubi eum una nocte continuit custodia delicata, ita ut convivæ ejus & cari in contubernio ex more fuerint. Solebant enim Romani Præsides martyribus veniam concedere, ut ante passionem etiam in carcere cum suis liberis cœnarent. Sic in Passione Perpetuæ, *Horruit & erubuit Tribunus*, *& ita jussit illos humanitus haberi*, *ut fratribus ejus & ceteris facultas fieret introeundi & refrigerandi cum eis*: hanc autem *cœnam liberam* vocabant. Quin etiam plebs concurrebat undique ad spectaculum, tota solicita ne per noctem aliquid, sine conscientia sui fieret, ante fores Principis excubabat. Cum concessit S. martyri divina tunc bonitas vere digno, ut Dei populus etiam sacerdotis passione vigilaret, ut acute observat Pontius, quia in solius Domini passione vigilare solebant. Aliæ tunc statæ & solennes vigiliæ erant inter Catholicos nullæ. Basilidiani quidem hæretici diem baptismi Christi festum cum vigilia celebrabant, non Catholici. Οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλείδȣ καὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἑορτάζȣσιν, προδιανυκτηρεύοντες ἀναγνώσεσι, inquit Clemens Alexandrinus Strom. l. 1.

X. Die crastino S. Cyprianus egressus est domum Principis, & agminibus multitudinis mixtæ ex omni parte circumvallatus, iterum ad prætorium venit; ubi illi, nondum procedente Proconsule, sedile oblatum est, fortuito linteo tectum, ut sub ictu passionis Episcopatus honore frueretur. Etenim tunc temporis Episcopi linteatis sedilibus utebantur. Ita Pacianus in Epistola secunda ad Sempronianum, *An Novatianus*, *quem absentem*, *consecrante nullo*, *linteata sedes accepit*. Linteata Paciano sedes est, quæ apud Pontium linteo tecta: quam Græci θρόνον ἐςολισμένον ἐπισϰοπιϰῶς, Augustinus *cathedram velatam* vocat. Subito autem Proconsuli nunciatus est, producitur, admovetur, interrogatur de suo nomine; & hactenus verba. Ita breviter Pontius, iterum lectorem remittens ad Acta Proconsulis tunc omnibus nota, quæ aut hæc aut hujusmodi fuere, ut tum Passio ejus, tum Homilia S. Augustini perhibent. Proconsul Cypriano Episcopo dixit, *Tu es Tascius Cyprianus*? Cyprianus Episcopus respondit, *Ego sum.* Proconsul dixit, *Tu Papam te sacrilegæ mentis hominibus præbuisti?* Cyprianus Episcopus respondit, *Ego.* Proconsul dixit, *Jusserunt te sacratissimi Imperatores ceremoniari.* Cyprianus Episcopus dixit, *Non facio.* Galerius Maximus ei, *Consule tibi.* Cyprianus Episcopus respondit. *Fac quod tibi præceptum est. In re tam justa nulla est consultatio.* Hactenus verba. Hæc erat Confessio nominis. Tunc Proconsul, collocutus cum consilio, sententiam vix ægre dixit verbis hujusmodi. *Diu sacrilega mente vixisti*, *& plurimos nefariæ tibi conspirationis homines aggregasti*, *& inimicum te Diis Romanis & sacris legibus constituisti. Nec te pii & sacratissimi Principes Valerianus & Gallienus Augusti & Valerianus nobilissimus Cæsar*, *ad sectam ceremoniarum suarum revocare potuerunt. Et ideo cum sis nequissimorum criminum auctor & signifer deprehensus*, *eris ipse documento his*, *quos scelere tuo tecum aggregasti*; *sanguine tuo sancietur disciplina.* Hæc referuntur in Passione; & sane aut his aut ejusmodi verbis constabat sententia Proconsulis. Nam in ea sententia S. Cyprianus dictus *secta suæ signifer*, *& inimicus deorum*, *& qui suis futurus esset documento*, *& quod sanguine suo inciperet disciplina sanciri*, ut testatur Pontius. His autem dictis, Proconsul decretum ex tabella recitavit, *Thascium Cyprianum gladio animadverti placet.* Cyprianus Episcopus dixit, *Deo gratias.* Et cum exiret prætorii fores, ibat comes militum turba, & centuriones ac tribuni, cohortalini nempe, (omnia enim fere armatæ militiæ nomina cohortalis militia usurpavit) latus tegebant, donec ad agrum Sexti perventum est, ubi beatissimus Martyr, in conspectu populi sui decollatus est.

X. Illustre hoc martyrium consummatum est Fusco & Basso Coss. anno æræ vulgaris CCLVIII. XVIII. Calendas Octobris, die Martis. Vetustissima Depositio martyrum, *Decimo octavo Kalendas Octobris Cypriani*, *Romæ celebratur in Callisti*, in illo nempe cœmeterio in quo plurium Pontificum Romanorum natales celebrari solebant. Fasti Siculi.

ΥΠ. ΤΟΥΣΚΟΥ καὶ ΒΑΣΣΟΥ.

Ἐπὶ τȣ́των τῶν ὑπάτων ὁ ἅγιος Κυπριανὸς ἐμαρτύρησεν πρὸ ιη Καλανδῶν Οϰτωβρίων. Auctor ignotus apud Cuspinianum, *Consulibus Tusco & Basso passus est Cyprianus Carthagini decimo octavo Calend. Octobris.* S. Hieronymus in Catalogo, *Passus est sub Valeriano & Gallieno Principibus persecutione octava*, *eodem die quo Romæ Cornelius*,

lius, sed non eodem anno, ubi eundem diem indicat. Natalis enim S. Cypriani dies omnibus erat notissimus, & Festum in honorem ejus perdiu duravit. Horum optimus testis Procopius, Vandalicorum libro primo. Κυπριανὸν ἅγιον ἄνδρα μάλιςα πάντων οἱ Καρχηδόνιοι σέβονται, καὶ αὐτῷ νεών τινα λόγε πολλοῦ ἄξιον πρὸ τῆς πόλεως ἱδρυσάμενοι, παρὰ τὴν τῆς θαλάσσης ἠϊόνα, τά τε ἄλλα ἐξοσιοῦνται, καὶ ἄγεσιν ἐνιαύσιον ἑορτὴν, ἣν δὴ Κυπριανὰ καλοῦσι. *Cyprianum virum sanctum omnium maxime Carthaginienses colunt; & templum ei quoddam sane praclarum ante urbem ædificantes, ad littus maris, cum alia sacra faciunt, tum annuum Festum celebrant, quod Cypriana vocant.* Duæ autem Ecclesiæ ante ea tempora memoriæ S. Cypriani dedicatæ fuerant, ut refert Victor, circa Carthaginem. Geisericus enim, *etiam foris muros quascunque voluit* [Ecclesias] *occupavit, & præcipue duas egregias & amplas S. Martyris Cypriani: unam ubi sanguinem fudit, aliam ubi ejus sepultum est corpus, qui locus Mappalia vocitatur.* Tempus etiam quo Natalis hujus Martyris celebratur, ex ipso Procopio haud difficulter colligi potest. Notat enim tempestatem eo anni tempore oriri solere, quam ideo nautæ τὰ Κυπριανὰ vocabant. Eo autem tempore Belisarium tradit cum exercitu Africam intrasse; diem quidem aut mensem non nominat, sed satis aperte indicat libro secundo. Ἡ μὲν οὖν μάχη καὶ δίωξις ἥδε καὶ τοῦ Βανδίλων ςρατοπέδε ἡ ἅλωσις τρισὶ μησὶν ὕςερον γέγονεν ἢ Ῥωμαίων ςρατὸς ἐς Καρχηδόνα ἦλθε· μεσοῦντος μάλιςα τοῦ τελευταίε μηνὸς, ὃν Δεκέμβριον Ρωμαῖοι καλοῦσι. Hoc est, tribus mensibus confectum est bellum contra Vandalos postquam exercitus Romanus Carthaginem venit, medio mense Decembri; Ergo Belisarius medio mense Septembri Carthaginem cepit, quo tempore Natalis S. Cypriani celebratus est. Reliqua quæ de hoc beatissimo Martyre dici possent, ad Annales minus pertinent.

APPENDIX.

A. D.	*Æmiliano* & *Basso*	*Period. Jul.*
CCLIX.	COSS.	4972.

HOs Coss. hic collocandos esse ex omnium Fastorum auctoritate statuo. Baronius, Petavius & Cointeus eorum loco ponunt Gallienum IV. & Valerianum (Cæsarem nempe) Æmiliano & Basso aut penitus rejectis, aut alieno loco positis. Ut horum sententiis quaquaversum occurram, & vulgarem ordinis seriem sartam tectam conservem; primo statuendum est Æmilianum & Bassum ex Fastis Consularibus minime eliminandos, sed pro ordinariis Consulibus sub imperio Valeriani & Gallieni agnoscendos esse, contra sententiam Ill. Annalistæ. Nam constitutiones & rescripta Imperatorum non aliis quam ordinariis Consulibus signari solebant. Sed Valeriani & Gallieni rescripta Æmiliani & Bassi nominibus in Codice Justinianeo sæpissime consignata reperiuntur, Cod. 2. tit. 3. *Impp. Valer. & Gallien. A. A. & Valerianus nobiliss. Cæs. Pactumeio.* Cui subscribitur, *PP. X. Kalend. Martii Æmiliano & Basso Coss.* & ejusdem Codicis tit. 4. similiter. Codice etiam tertio, & quarto, & quinto, & septimo, & octavo, & decimo sub iisdem Imperatoribus, iidem Coss. nominantur; nono etiam ter repetuntur. Quinetiam in Codicis Gregoriani excerptis quæ extant, Æmilianus & Bassus Coss. ter nominantur. Quorum Rescriptorum unum etiam in veteri Consultatione cujusdam Jurisperiti reperitur. Qui autem toties rescriptis eorundem Imperatorum affixi sunt, ex Fastis Consularibus, in quibus sedem immotam hactenus & merito obtinuere eliminari pro arbitrio aut ex conjectura non debent. Sed Baronius putat Æmilianum & Bassum perperam poni tanquam distinctos Coss. à Tusco, seu Fusco, & Basso; adeoque Cassiodorum aliosque deceptos esse, cum Consulatus distinguerent. Sed levissima hæc conjectura est, & facillime refellitur. Nam in eodem Codice Justinianeo ad eorundem Imperatorum rescripta Tuscus & Bassus octies nominantur, in illis subscriptionibus quæ sunt ipsis Imperatoribus, & rescriptis coævæ. Et quod maxime observandum est, eodem loco, Cod. 9. tit. 22. primo Tuscus & Bassus, dein Æmilianus & Bassus Coss. memorantur. Qui quidem locus, utpote insignis, præteriri aut leviter tangi non debet. *Impp. Valer. & Gallien. AA. & Valerian. C. Heliodoro PP. III. Kal. Jul. Tusco & Basso Coss.* Post quæ hæc sequuntur. *Iidem AA & CC. Marino. PP. III. Kal. Jul. Æmiliano & Basso Coss.* Hic enim idem dies, sed diversi anni indicantur. Unde Consulatus Tusci & Bassi Consulatum Æmiliani & Bassi præcessisse intelligitur. Nam 3. Cal. Julii, Tusco & Basso Coss. unicus erat Cæsar, Valerianus junior; at 3. Cal. Julii, Æmiliano & Basso Coss. ut videtur duo Cæsares fuere. Et quidem pridie Nonas Maias Tusco & Basso Coss. Valerianus Cæsar Augustis additus in rescriptis invenitur Cod. 9. tit. 9. Unde Pollio recte explicari posse videtur, apud quem de Valeriano juniori, legimus, *a patre absente Cæsar appellatus est*, cum scilicet Valerianus pater Byzantii fuit, certe antequam Antiochiam attigit: eo ipso tempore quo Valerianus junior Romæ Consul suffectus fuit, Anno proximo, Æmiliano & Basso Coss. alius Cæsar appellatus est, & quidem Saloninus Gallienus, ut videtur. Quæ conjectura si cuipiam placeat; adderem libenter Gallienum juniorem à Gallieno patre Cæsarem appellatum esse mense Junio Æmiliano & Basso Coss. Nam pridie Id. Junii Valerianus Cæsar tanquam unicus Augustis additur in Codice Gregoriano. Quis igitur non videt Æmilianum & Bassum ex Fastorum albo obliterandos non esse?

II. Secundo, Gallienus IV. Consul immediate post Tuscum & Bassum esse non potuit, ut volunt Baronius & Petavius: quia ipsi agnoscunt eundem Gallienum III. Consulem fuisse immediate ante Tuscum & Bassum. Sic enim unus tantum annus, inter tertium & quartum Gallieni consulatum agnosci deberet, quod aperte falsum est. Nam in ejus nummis hæ omnes Inscriptiones inveniuntur. TR. P. IV. Cos. III. TR. P. V. Cos. III. TR. P. VI. Cos. III. TR. P. VII. Cos. III. TR. P. VIII. Cos. IV. Plures igitur consulatus inter tertium & quartum Gallieni agnoscendi sunt. Et revera Tuscus & Bassus quinto ejus imperii anno consulatum iniere; ipse non ante imperii sui octavum, consulatum quartum gessit.

III. Tertio, Gallienus & Valerianus junior simul nunquam fuere Consules ordinarii. Gallienus septies Consul fuit, & post ejus septimum Consulatum Valerianus Cæsar Consul ordinarius. *Siquidem capto jam Valeriano, scriptum invenimus in Fastis, Valeriano Imperatore Cos.* ut scribit Pollio; quinto nempe post captivitatem Valeriani anno, Valeriani junioris quisquis ille fuit, nomen, & non ante, Fastis insertum est. Hos tamen tanquam Consules ordinarios in Fastos retulerunt Baronius, Petavius, Cointeus, quod id Flavium Vopiscum tradidisse putarent. Quippe primo Baronius, cum apud eum in vita Aureliani legerat, Valerianum Imperatorem consulatum Crinito & Aureliano in locum Gallieni & Valeriani promisisse, idque in annum sequentem; & cum in eadem pagina observaverat, Memmium Fuscum consulem ordinarium Byzantii cum Valeriano sedisse; statim pronunciavit, Gallienum IV. & Valerianum consules ordinarios post Fuscum & Bassum fuisse. Qua observatione adeo triumphavit, ut in hæc verba statim prorumpere non dubitaverit, *Explosis itaque tum a præsenti, tum a sequenti anno consulibus ascititiis, recipiant Fasti Consulares suos legitimos Consules ordinarios, Gallienum quarto atque Valerianum juniorem*; & sic suæ Chronologiæ rationem exacte redditam esse dixerit. Sed nihil horum Vopiscus, nihil de hoc anno, nihil de Consulibus ordinariis, de Gallieno Imperatore nihil: & *annum sequentem* de hoc anno post Consulatum Fusci & Bassi pessime interpretatur Annalista. Sententiam suam hausit ex Epistola & Actis Valeriani inter se comparatis, sed dum eorum tempora distinguenda esse non vidit, quæ erant sedulo disterminanda, in immanes errores incidit. Recte quidem notavit Acta ad annum eum quo Fuscus & Bassus

Bassus Consules fuerunt pertinere: id enim Acholii verba clare indicant, quæ Memmium Fuscum Consulem ordinarium Valeriano Imperatori assidentem tunc apud Byzantium describunt. Et hoc nos non tantum verum esse fatemur; sed tanquam certissimum historiæ monumentum, & ad hæc tempora recte intelligenda pernecessarium amplectimur. Fuscus ejus anni Consul ordinarius, aliis suffectis cum Valeriano in expeditione Parthica Byzantii fuit, plane uti Piso Consul ordinarius anno CXV. cum Trajano in Expeditione Parthica Antiochiæ fuit, teste Dione, ibique in gravissimo terræ motu periit. Unde cladis illius annus malè ab Evagrio, rectius à Joanne Malela descriptus esse cognoscitur. Et Valerianus imperator anno priore, Fusco & Basso Coss. anno imperii sui quinto jam affecto, apud Byzantium cum exercitu proculdubio fuit. Sed Epistola Valeriani ad Aurelianum scripta nullo modo indicat, Gallienum & Valerianum anno, illa apud Byzantium Acta sequenti, Consules ordinarios, aut omnino Consules fuisse. Illa enim Epistola scripta est anno ante Consulatum Fusci & Bassi, quando Valerianus vicem Ulpii Criniti Aureliano dedit, ipsumque militiæ magistrum fecit. Eo anno, Valeriano IV. & Gallieno III. Coss. Aurelianus exercitum duxit, limitem restituit, prædam militibus dedit, Thracias bobus, equis, mancipiis captivis locupletavit, & manubias in palatio collocavit. *Tunc* autem post hæc omnia *Ulpius Crinitus publice apud Byzantium sedenti Valeriano in thermis egit gratias, dicens, magnum de se judicium habitum quod eidem vicarium Aurelianum dedisset.* Tunc etiam Valerianus Augustus dixit, *Gratias tibi agit, Aureliane, resp. quod eam Gothorum potestate liberasti, Abundamus per te præda, abundamus gloria.* Sed Epistola Valeriani ad Aurelianum ante hæc omnia scripta est, antequam exercitum contra Gothos duceret, in qua hæc verba extant, *Consulatum cum eodem Ulpio Crinito in annum sequentem à die undecimo Kalend. Juniarum in locum Gallieni & Valeriani sperare te convenit sumtu publico.* Hic aperte *annus sequens* eum annum significabat, qui eum quo scripta est Epistola, sequebatur; is autem *annus sequens* erat ille ipse quo Fuscus & Bassus Consules ordinarii fuere. Unde sequitur Gallienum & Valerianum, in quorum locum Crinitus & Aurelianus sufficiendi erant, non fuisse Consules ordinarios, sed suffectos. Quod ex reliquis planius adhuc constat. Nam Valerianus in thermis apud Byzantium adhuc sedens, assidente Fusco Consule ordinario, jubet Aurelianum inter alia victoriæ præmia Sellam eboratam capere. *Nam te Consulem*, inquit, *hodie designo, scripturus ad Senatum, ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces.* Ita quod anno priori promiserat hoc anno sequenti, dum Byzantii esset, perimplendum curavit. Unde statim Aurelianus Imperatori sic respondit, *Ago ergo tibi gratias, & accipio Consulatum quem das.* Et mox Ulpius Crinitus, *Jube igitur ut lege agatur, sitque Aurelianus hæres sacrorum, nominis, & bonorum, totiusque juris Ulpio Crinito jam consulari viro, ipse actutum, te judice consularis.* Fuit igitur Aurelianus Consul suffectus, post Gallienum & Valerianum Consules honorarios, seu suffectos: sed eo ipso anno quo Fuscus & Bassus Consulatum ordinarium gerebant. Et quidem Gallienum & Valerianum non ordinarios sed honorarios fuisse, vel dies ipse quo Aurelianus exspectare Consulatum jubebatur, indicat, sc. à die XI. Cal. Juniarum, ut verisimile sit aliquos etiam ante eos suffectos Coss. fuisse. Ante enim eum diem duo suffectorum Coss. nundina vel nundinia præterierant. Neque etiam verisimile est Valerianum cautum Principem, Fuscum Cos. Ordinarium in exercitu secum habere voluisse: nisi ejus & Collegæ loco alios ante suffecisset; imo nec bellum Persicum incepisse priusquam omnia Consulum nundina clausisset. Quare Gallienum & Valerianum in Fastis nemo ante Baronium repperit, nemo posthac recipiat. Æmilianus & Bassus locum suum in Fastis & Rescriptis quem hactenus obtinuere, retineant; & Consulatus Gallieni quartus, eum ordinem servet, quem & Fasti & nummi requirunt.

IV. Post martyrium S. Xysti vacavit Romæ Sedes anno fere uno: quo tempore penes Presbyteros cura Ecclesiæ Romanæ mansit, Vetustissimus Catalogus, ex secundo, & Pontificali supplendus. [*Et Presbyteri præfuerunt*] *à Consulatu Tussi & Bassi usque in diem XII.* (vel XI.) *Kal. Augusti, Æmiliano & Basso Coss.* Horum verborum loco alia plane confusa, & nullum sensum fundentia supposuit secundi Catalogi Auctor, *Et præfuerunt a Consulatu Maximi & Gravionis usque ad Consulatum Tusci & Gravionis XIII. Kal. Augusti.* Pontificale hæc habet paulo correctius, sed nihilo verius. Post hanc vacationem, Dionysius Romanæ Ecclesiæ Presbyter Romæ Episcopus creatus est. De quo Vetustissimus Catalogus, *Fuit temporibus Gallieni ex die undecimo Kal. Augusti Æmiliano & Basso Coss.* Unde obiter observandum est quam male hi Consules à Baronio exploduntur, & à Cointeo transmutantur. Nam si vel eorum exclusio, vel transpositio admittatur; unde initium Pontificatus Dionysii innotescet, cum Eusebius immani errore statuat hunc Dionysium anno Gallieni duodecimo constitutum esse? Recte igitur Onuphrius eum XI. Cal. Augusti creatum esse scripsit; & male Baronius qui veterem Catalogum non vidit, neque hunc Consulatum approbavit, anno præterito Dionysium sedisse asserit.

V. Hoc etiam anno Baronius & Cointeus statuunt Valerianum à Rege Persarum captum esse, & pacem Ecclesiæ à Gallieno redditam, atque edictis confirmatam. Quorum primum non ante annum proximum, secundum non ante annum ab hoc secundum contigit. Quod ut dilucidius appareat, res tunc in Oriente gestæ paulo accuratius tractandæ sunt. Anno præterito Valerianus qui cum exercitu apud Byzantium fuerat, cum eodem, prima æstate Antiochiam pervenit. Quam urbem cum inveniret misere devastatam, accersivit Successianum, qui tum dux exercitus circa Hellespontum fuit, & Scythas in ea loca irrumpentes nuperrime vicerat abegeratque. Hunc Præfectum prætorio fecit, & cum eo res Antiochenæ civitatis, & instaurationem ejus ordinavit. Absente Successiano, Scythæ priores qui abacti fuerunt, in Hellespontum redeunt, Pityuntem & Trapezuntem capiunt. Scythæ autem alii prioribus finitimi, expectato hiemis tempore, pedestri exercitu, ad fretum Byzantinum contenderunt. Hic erat anni præteriti finis. Hoc autem anno ineunte, Scythæ freto trajecto, Chalcedonem occupabant, & post eam Nicomediam, aliisque urbibus captis Bithyniam devastabant. De quo tempore intelligendus est Trebellius, *Accesserat praterea his malis, quod Scythæ Bithyniam invaserant, civitatesque deleverant. Denique Astacum, quæ postea Nicomedia dicta est, incensam graviter vastaverunt.* Neque quicquam adhuc inter Persas & Romanos actum est, Valeriano in instauratione Antiochiæ occupato. Cum autem ille tantam in Bithynia devastationem factam esse comperisset, Felice misso qui Byzantium tueretur: ipse cum exercitu ab Antiochia in Cappadociam contendit; cumque longiori mora urbes illius regionis attrivisset, Antiochiam reversus est. Hic erat hujus anni finis, in quo nihil inter Saporem & Valerianum actum esse cognoscitur;

cum

cum hæc omnia diligenter à Zosimo descripta sint. Quamobrem male hoc anno captivitatem Valeriani consignant; & rectius Petavius in annum sequentem rejicit. Pejus adhuc Baronius hoc anno Macrianum, sublato Valeriano imperium usurpasse scribit. De quibus omnibus suo loco agemus.

A. D.	*Seculare* & *Donato*	*Period. Jul.*
CCLX.	COSS.	4973.

HOS Consules Baronius explosit, Petavius omisit, Cointeus permutavit, perperam omnes, certe priores. Nam hos Consules omnes Fasti etiam hoc loco agnoscunt, in Rescriptis & Constitutionibus Valeriani & Gallieni sæpissime adhibentur, in Codice Justinianeo tredecies citantur, & in excerptis Codicis Gregoriani semel. Neque mirum eos hoc anno simul Consulatum gessisse qui alternatim Præfecti Urbi fuerant. Nam in optimo libello, *Valeriano IV. & Gallieno III. Junius Donatus, P. V. Tusco & Basso Cornelius Secularis P. V. Æmiliano & Basso. Cornelius Secularis P. V.* Sed aut ejus loco, aut potius post eum ponendus fuit Junius Donatus iterum. Nam illis Consulibus Donatus sub initio mensis Junii P. U. fuit, ut patet ex Constitutione eo mense facta, quæ in excerptis Cod. Gregoriani extat. *Ac si facere hoc tentaverit, opponet auctoritatem suam Julius* (seu *Junius*) *Donatus V. C. PF. V. amicus noster, ut tam improba petitio repellatur, Dat. prid. Id. Jun. Æmiliano & Basso Coss.* Sic etiam paulo post. A. D. 273. idem Libellus, *Aureliano III. & Marcellino, Postumius Syagrius P. V.* priori nempe anni parte; posteriori enim parte, certe die septimo Cal. Octob. non Postumius Syagrius, sed Ælius Cæstianus Præfectus urbi fuit, ut ex Vopisci Tacito constat. Imo ipso anni initio, imperante adhuc Aureliano Furius Orfitus, adhuc Præf. U. fuit. Inscriptio, p. 276. 4. *Furius Orfitus V. C. Præf. Urb. devotus numini majestatique ejus Dedic. Kal. Febr. Aureliano Aug. III. & Marcellino Coss.* Sic enim imperio mutato, mutari etiam solebant Præfecti Urbi. Quare anno præterito verisimile est Secularem & Donatum unum post alterum præfecturam Urbis administrasse, hoc anno simul Consulatum ordinarium eosdem iniisse exploratum est.

II. Hoc autem anno, cum pestis magnam exercitus Romani partem absumsisset, & Sapores instaret, & Orientis fere omnia in suam potestatem redegisset; Valerianus qui ducibus exercitus sui ante diffiderat, & spem in armis nullam videret, Legatos ad Saporem misit, ut data pecunia finem bello imponerent. Sapores autem renuit cum Legatis de pace agere, sed cum Valeriano ipso se tractaturum fore promisit. Inde Valerianus quavis conditione pacis cupidus, inconsulto vel potius ex consilio Macriani, a quo proditum eum esse affirmat Dionysius Alexandrinus, cum paucis ad Saporem profectus captivus ducitur: & qui jam persecutionem in Christianos per menses fere quadraginta duos acerbe exercuerat, in manus crudelissimi hostis, justo Dei judicio traditur anno imperii sui septimo. De quo Dei judicio præclara extat sententia Constantini Magni in Oratione ad Sanctorum cœtum; eiusdemque opportune meminit, Valeriano non nominato, in Epistola ad alterum Saporem Persarum Regem, quæ & apud Eusebium & Theodoretum legitur. Τȣ́των ἐκείνων ἕνα ἡγȣ̃μαι γεγονέναι, ὃν καθάπερ τὶς σκηπτὸς ἡ θεία μῆνις τῶν τῆδε ἀπελάσασα, τοῖς ὑμετέροις μέρεσι παραδέδωκε· τῆς ἐπ' αὐτῷ αἰσχύνης πολυθρύλλητον τὸ παρ' ὑμῖν τρόπαιον ἀποφήναντα. Hoc est, interprete Epiphanio: *Horum igitur esse reor Valerianum, quem veluti quadam virga iracundiæ Divinæ de nostris terris expellens, vestris partibus tradidit puniendum, Qui scilicet verecundiæ suæ nobilissimum apud nos trophæum demonstrasse cognoscitur.* Ubi recte mentem Constantini de Valeriano cepit, verba autem male interpretatus est. Nam σκηπτὸς non *virgam*, sed *fulmen* significat, & ἡ ἐπ' αὐτῷ αἰσχύνη, non est *verecundia sua*, sed dedecus ignominia, opprobrium ipsi ab hostibus illata (ὕβρεις & ὀνειδισμȣ̀ς vocavit. Dionysius Alexandrinus exponens Prophetæ ἐμπαίγματα) seu ad Romanam remp. redundantia, ut Zosimus μεγίστην αἰσχύνην τῷ Ρωμαίων ὀνόματι καταλελοιπώς. Ita Imperator diu optimus justo Dei judicio tandem infelicissimus, unius in Christianos persecutionis pœnas dedit. Eventum agnoscunt & mirantur Ethnici, quia crimen & justitiam divinam in vindicta non viderunt. De quo Vopiscus, *Valerianus enim cum optimus fuerit, ab omnibus infelix apparuit.*

III. Septimo imperii Valeriani anno his Coss. hæc contigisse dicimus; sexto Valerianum captum esse contendunt Baronius & Cointeus. Sententiam nostram confirmat primo Historia eorum temporum, quam tradidimus & quam mox trademus. Secundo Inscriptiones nummorum Valeriano septimum imperii annum tribuunt. ATT. K. Π. ΛΙΚΙΝ. ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ ΣΕΒ. L. Z. *Imp. C. P. Lic. Valerianus P. F. Aug. P. M. TR. P. VII. Cos. IIII. P. P.* Tertio, Secularis & Donatus qui ante septimum ejus imperii annum Consules non fuere, toties Rescriptis Valeriani & Gallieni subscribuntur, ut hujus anni aliqua parte eum adhuc libertate gavisum esse necesse sit. Quarto quadraginta & duobus mensibus, quod ex Dionysii scriptis recte colligitur, Christianos persequi non potuit nisi ejus auctoritas aliqua hujus anni parte durasset. Denique Sextus Aurelius Victor calculum nostrum confirmat, dum de Gallieno ait, *Regnavit annis quindecim, cum patre septem, solus octo.*

IV. Sed nobilissimus Annalista, anno præterito, imperii sui sexto Valerianum captum esse testificationibus apertissimis demonstrasse se putavit. Testes producit Dionysium Alexandrinum, cujus verba ab eo adducta hoc non probant; Eusebium in Chronico, qui de captivitate non loquitur, sed ad annum ejus sextum tantum ait, *Valeriano in Persas ducto, Gallienus nostris pacem reddidit.* Imo anno quarto persecutionem commotam esse ait; unde capi non potuit ante annum septimum, siquidem persecutio ultra triennium duravit. Anno tertio Cyprianum passum esse docet; ex illo igitur Chronico certi nihil colligi potest. Solus illi testis, qualis qualis est, Trebellius Pollio relinquitur. Et ille quidem Valerianum anno imperii sexto captum esse asserit, vel potius supponit: dum de annis Gallieni, quibus solus regnavit adeo imperite disputat, ut an de solitario an de toto imperio loquatur nescias. Pergit igitur Baronius, *Sed & cum agit de Gallieno affirmat Gallieno & Volusiano Coss. capto Valeriano, Macrianum & Balistam de subrogando in locum ejus Imperatore tractare cœpisse.* Recte quidem: & hoc pro sententia nostra validissimum argumentum est. Non erant Gallienus & Volusianus Coss. ante octavum Valeriani annum, sub eorum autem Consulatu Macrianus & Balista primum de successore tractabant. Ergo non sexto, sed septimo imperii anno captus est Valerianus. Imo eodem anno utrumque factum putat Baronius, quod multo

multo verisimilius est, quam ut biennio fere post ejus captivitatem demum, de ea re tractare inciperent. Seculare & Donato Coss. captus est Valerianus, Regis Saporis amici egerunt per literas, ut Valerianus suis redderetur; sed frustra. Odenatus copias collegit, ut Imperatorem recuperaret. Sed Sapores cum captivo è Mesopotamia rediit. Cum igitur nulla spes esset recuperandi Valeriani, Macrianus & Balista, Gallieno & Volusiano Coss. sequentis anni initio, de novo Imperatore adversus Gallienum subrogando consilium inierunt. Vis hujus argumenti declinari aliter non potuit quam permutatione Consulum, quam satis aperte refutavimus. Victor quidem Schotti idem refert quod Pollio; sed contra tot rationes duo illi audiendi non sunt, præsertim cum Pollio illud ipsum tradat quod eam sententiam clare refellit.

V. Ceterum cum Gallienus captivitatem Patris sui audivisset, nullamque postea ejus recuperandi spem superesse cognosceret, quasi jam vere mortuus esset, in Rescriptis & Constitutionibus nomen Valeriani Imperatoris omisit: neque enim aliud post VIII. Cal. Octobris opinor, reperitur. Circa igitur illud tempus cœpit se solum Imperatorem putare Gallienus, & statim Christianis, quibus ipse nunquam valde infensus fuisse apud Veteres legitur, plenam pacem restituit. Primo quidem Constitutionem ad Episcopos dedit, qua iis ut Cœmeteriorum suorum loca recuperarent permisit, aliisque mandavit ut à locis religiosis Christianorum recederent. Ab initio enim Persecutionum Valeriani conventus agere & cœmeteria adire Christianis omnibus vetitum est. Et sic tandem Persecutioni finis impositus est quam excitavit Valerianus, quæque jam per 42. menses duraverat, ab Aprili A. D. CCLVII. ad Octobrem A. D. CCLX.

A. D.	*Gallieno* IV. & *Volusiano.*	*Period. Jul.*
CCLXI.	COSS.	4974.

HOS Coss. Fasti omnes agnoscunt, & Trebellius diserte. Baronius tamen & Cointeus pro Volusiano Valerianum posuerunt, & alieno loco collocarunt; perperam, ut ostendimus. Petavius autem, qui cum eis Gallienum IV. & Valerianum admisit, propter auctoritatem Trebellii Volusianum agnovit; & Coss. simul posuit Gallienum V. & Volusianum; in quo gravius & manifestius erravit. Nam cum Gallienum V. cum Volusiano conjungit, contra Fastos id facit, qui Volusianum Gallieno IV. adjungunt & contra subscriptiones Principum, quæ Gallienum V. non cum Volusiano sed Faustino conjungunt. Cod. 3. tit. 8. *Imp. Valerianus & Gallienus A. A. ad Calphurnium. P. P. nonas. Gall. A. V. & Faustino Coss.* & in Codice Gregoriano, *P. P. VI. Idus Junii Gallieno V.* (ita legendum, non II.) *& Faustino Coss.* Et hunc errorem in posteriores Gallieni Consulatus Petavius transfudit. In Fastis habentur Gallienus v. & Faustinus, hic Petavio est Gallienus vi. In illis apparent Gallienus vi. & Saturninus, hic Petavio Gallienus VII. est. Denique in Fastis memorantur Gallienus VII. & Sabinillus, sine dubio recte. Nam in Codice Justinianeo hæc habentur Cod. 4. tit. 19. *Imp. Gallienus A. Sabino. P. P. III. Non. Martias Gallieno A. VII. & Sabino Coss.* Hic tamen Petavio est Gallienus VIII. Et sic tandem error manifestus est, nam Gallienus VIII. Consul nunquam fuit: septem tantum Consulatus gessit, ut ex nummis constat, in quibus hæ inscriptiones reperiuntur, TR. P. XIII. Cos. VII. TR. P. XIV. Cos. VII. TR. P. XV. Cos. VII. Post eum annum neque Consul, neque Imperator fuit. Baronius qui Gallienum biennio ante Consulem IV. fecit; hoc anno Albinum & Maximum Coss. agnoscit.

II. His Coss. Macrianus & Balista de novo Imperatore creando consilium inierunt, ipso hujus anni initio Trebellius in Gallienis, *Gallieno igitur & Volusiano Coss. Macrianus & Balista in unum exercitus reliquias convocant, & cum Romanum in Oriente nutaret imperium, quem facerent Imperatorem requirunt, Gallieno tam negligenter se agente, ut ejus ne mentio quidem apud exercitum fieret.* Consilii hujus finis erat, ut Macriano patri cum filiis, Macriano & Quieto deferretur imperium. Qui statim cum filio Macriano contra Gallienum venire cœpit, Balista & Quieto in Oriente relictis. Et cum Valentem Proconsulem Achaiæ vehementer reformidaret, Pisonem ad eum interficiendum misit, qui cum Valentem sumsisse imperium comperisset, Thessaliam concessit, sumta etiam purpura interemtus est. Et Senatus-consultum ad noscendam ejus majestatem factum est die septimo Cal. Julias, ut refert Trebellius. Et Macrianus congressus cum Aureolo, octavo Gallieni anno jam affecto, interemtus est. Quod cum intelligeret Odenatus, Quietum cum Balista, ineunte nono Gallieni anno, interemit. Sicque Macrianus hostis Christianorum infestissimus cum utroque filio extinctus est; ut Dionysius Epist. ad Hermammonem, Εκεῖνος μὲν οὖν τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων τὸν μὲν προέμενος, τῷ δὲ ἐπιθέμενος, παγγενῆ (vel παγγενὴς) εὐθέως ἐξηφανίσθη. *Ille igitur*, Macrianus, *cum priorum Imperatorum alterum*, Valerianum, *prodidißet*, *alteri*, Gallieno, *bellum intulisset; confestim cum universa familia stirpitus interiit.* Has historiæ particulas colligendas connectendasque esse putavi, ut res gestas cum vero anno captivitatis Valeriani, & cum Fastis Consularibus minime violatis optime convenire ostenderem.

III. Quinetiam extant fragmenta Epistolæ à Dionysio Alexandrino anno Gallieni nono, utroque Macriani filio jam interemto, & universa familia stirpitus eradicata scriptæ; quæ, si eam recte intelligo, felicem nostræ Dissertationi coronidem imponet. Apud Eusebium libro septimo, capite vicesimo tertio, pars posterior Epistolæ Dionysii ad Hermammonem superest. In hac Epistola maximus ille Rhetor ostendit, quomodo Valerianus Imperator Christianis maxime favens, à Macriano ad acerbam persecutionem adversus eosdem excitandam impulsus est: quomodo ab eodem proditus justo Dei judicio Sapori traditus est. Macrianus autem eo capto, imperium, cui inhiaverat, cum filiis obtinuit., & Gallienum regno spoliare conatus est; in Ægypto sane ab omnibus receptus est. Hunc Macrianum nubi assimulat quæ radios solis aliquandiu intercipit, ipsumque solem obscurat: postea vero sol, ea evanescente, quasi novus & clarus apparet. οὕτω προστὰς καὶ προσπελάσας ἑαυτὸν ὁ Μακριανὸς τῆς ἐφεστώσης Γαλλιηνοῦ βασιλείας, ὁ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ μηδὲ ἦν. Valesius pro προστὰς legendum monet προσστὰς cum duplici σ, quasi *adstans*; sed ei non accedo. Ipse enim in eadem

Epiſtola Dionyſius ita loquitur de Macriano, *δύο παῖδας προεςήσατο*, & hoc loco ſimilitudinem nubis ſpectans, quæ quaſi ante ſolem ſtare videtur: ita loquitur quod ille ante Gallienum ſtare, ejuſque ſplendorem ab eorum oculis avertere conabatur. *καὶ προσπελάσας ἑαυτὸν*, ita ille ex MSS. legit; ſed ſi neque *προςὰς*, neque *προσπελάσας* legas, nihil erit quod voci *βασιλείας* congruat. Illud autem quaſi per antitheſin, addidit, & in eo quaſi luſit, quod cum nomen *Μακριανὸς* potius cum longe abeſſe ſignificaret, appropinquare tamen, & propius accedere non vereretur. Vos etiam *ἐφεςώσης* ad *προςὰς* reſpicit. Agnoſcit Gallieni *βασιλείαν* prius *ἐφεςῶσαν* Ægypto, quaſi *ſupra ſtantem*; tum vero Macrianum Imperatorem appellatum, & in Ægypto præcipue receptum (utpote Magorum maximum patronum, quorum prædictionibus imperium arripuerat) quaſi ante ſtantem atque adpropinquantem deſcribit, ut jam Gallieni regnum plane diſpareret. Hæc nuda verſione Latina exprimi non poſſunt; ſed à me explicanda erant, ut ea quæ ſequuntur rectius intelligantur. Nam de Gallieno hæc ſcribit, *ὁ δὲ ὁσιώτερος καὶ φιλοθεώτερος ὑπερβὰς ἑπταετηρίδα νῦν ἐνιαυτὸν ἔνατον διανύει.* *Religioſiſſimus vero Deique amantiſſimus Imperator ſeptennalem circulum emenſus, nunc nonum annum tranſigit vel percurrit.* Quis autem ita unquam locutus eſt, ut quis poſt ſeptennium diceretur nonum annum jam agere? Neceſſe eſt ut illud ſeptennale aliquid peculiare deſignet; & diverſum ab eo tempore quod poſtea ſecutum eſt. Eſt autem illud ſeptennium Imperii quod cum patre adminiſtraverat. Ut Victor, *Regnavit annos quindecim, cum patre ſeptem, ſolus octo.* Septennium, *ὑπερέβαινε*, Octavo imperii anno, Macrianus imperialem honorem adeptus eſt præſertim in Ægypto; poſt purpuram ab eo ſumtam auctoritas nulla fuit Gallieni in Ægypto. Anno Gallieni nono, hoc ipſo ſcilicet, Macriano patre, & utroque filio Auguſtis jam interemtis, majeſtas Gallieni etiam apud Ægyptios agnita eſt, *ἀνεδείχθη δὲ καὶ συνάνωμολογήθη παρὰ πάντων ὁ Γαλλιηνὸς, παλαιὸς ἅμα βασιλεὺς καὶ νέος, πρῶτος ὢν καὶ μετ' αὐτοὺς παρών.* *Gallienus vero renunciatus, & communi conſenſu omnium iterum approbatus eſt, vetus ſimul Imperator ac novus, prior* illis *ac poſt illos præſens*, poſt illos nempe Macrianum & filios. Et Gallienus ipſe, *quod Macrianus cum ſuis liberis eſſet occiſus, quaſi ſecurus rerum, ac patre jam recepto, libidini & voluptati ſe dedit.* Ex quibus patet Gallienum uſque ad ſeptimum imperii annum cum Patre regnaſſe: octavo Macrianum imperio potitum eſſe; quo cum filiis interemto, anno nono imperialis majeſtas Gallieno apud Ægyptios reſtituta eſt. Et tunc Gallienus Reſcriptum dedit ad Dionyſium, Pinnam & Demetrium Ægypti Epiſcopos, quo locos ſacros recuperarent, quod *πρὸ πολλοῦ* anno ſcilicet ſuperiori conceſſerat. Nonus autem Gallieni annus ab adulta hujus anni æſtate incepit; & tempus quo ſcripta eſt Epiſtola Dionyſii, ut obſervat Euſebius, hinc intelligitur, nempe ante Paſcha A. D. CCLXII. Hæc Chronologiæ noſtræ, quæ nulla Coſs. perturbatione nititur, plane conſona ſunt. Baronius autem minime memor eorum quæ dixerat ad annum 251. *Qui Conſulatus ſubducunt a Faſtis, ordine temporum ſemel confuſo, diverſis ſe alioſque implicant labyrinthis;* Faſtis ipſis nunc novos Conſules inſeruit, nunc veteres ſubduxit, nunc vulgares permutavit; omnia pro arbitrio fecit, adeoque mire ſe hiſtoriamque torſit, & ſequaces devios abduxit. Hoc autem ideo etiam feciſſe deprehenditur, quod aliter ad æram Diocletiani recte ſtatuendam pervenire non poſſet: neque illud quidem efficere potuit, niſi aliud par Conſulum ex Faſtis ſubduxiſſet, Probum II. & Lupum.

D. CÆCILII

D. CÆCILII [1] CYPRIANI (a) AD [2] DONATUM LIBER, [3] De Gratia Dei.

Scriptus circa autumnum, *An.* 246. forte die festo vindemiæ, *Sept.* 5.

Ad Pamelli numeros Epist. 11. Ad Erasmi numeros *lib.* 2. *Ep.* 2.

Operis introductio ad rei gesta speciem composita.

ENE [4] admones, Donate carissime. Nam & [5] promisisse me memini, & reddendi tempestivum prorsus hoc tempus est; quum (b) [6] indulgente vindemia, solutus animus in quietem, solennes ac statas (c) anni fatigantis inducias sortitur (d): locus etiam cum die convenit, & mulcendis sensibus ac fovendis ad lenes auras blandientis autumni, hortorum facies amœna consentit. Hic jucundum sermonibus diem ducere, & [7] studentibus (e) fabulis in divina præcepta conscientiam pectoris erudire: ac ne colloquium (f) nostrum arbiter profanus impediat, aut clamor intemperans familiæ strepentis obtundat, [8] petamus hanc sedem; dant secessum vicina secreta, ubi dum erratici palmitum lapsus nexibus pendulis per arundines bajulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. Bene hic studia in aures damus: & dum in arbores & vites (g) oblectante prospectu oculos amœnamus, animum simul & auditus instruit, & pascit (h) obtutus: quamquam tibi sola nunc gratia, sola cura (i) sermonis est. Contemtis voluptariæ visionis illecebris; in me oculos (k) tuos fixus es; quam (l) ore, quam mente

(*a*) Ad Donatum de erroribus mundi, & contemtu ejus, *Cambr. Dun. March. Vict.* De disciplina ad Donatum, *Voss.* 4. (*b*) Quod, *Ar. Ben. Bod.* 3. Quo, *Lam. Eb. Lin. NC.* 1. *Spir. Thu. Voss. Vict.* Quo indultis vindemiis, resolutus, *Voss.* 4. (*c*) Statutas, *Lam. Ben. Ebor. Lin. NC.* 1. *Reg. Voss.* 4 *sed male.* Ratas *Foss. Vict.* (*d*) Sortiatur, *Lam. Bod.* 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. *Ben. Foss. Vict. Voss.* 4. Feriatur, *Thu.* (*e*) Stupentibus, *Vict.* (*f*) Eloquium, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Ben.* (*g*) Vites videmus, *Eb. Ar. Pem. Lam. Reg.* Vites quas videmus, *Bod.* 3. *NC.* 1. *Spir. Pem. Er. Man. Fossat.* Videmus oblectantem prospectum, *Thuan.* (*h*) Ut pascit, *Salis.* (*i*) Cura nunc, *Mich. Vict.* (*k*) Oculus tuus fixus est, *Ben. Lam. Spir. Rem. Eras. Man. Thu. Fossat. Vict.* (*l*) Quo ore, qua, *Lam. Lin. NC.* 1. *Ebor. Voss.* 2. tam ore, quam, *Bod.* 3. *Fossat. Spir. Rem. Eras. Man. Morell.* Quo more, qua mente, *Thu. Vict.* ô quam recta mente, *Voss.* 4.

1 *Cæcilius Cyprianus.*] Idem qui Thascius. vid. Ep. 67. numerante Pam. 69. nec non Acta Martyrii Cyp. Unde parum consulto, in Synodo Romana LXX. Episcoporum quæ Gelasio tribuitur, Cypriani Martyris opuscula admittuntur; Thascii vero Cypriani scripta tanquam apocrypha damnantur.

2 *Ad Donatum.*] Editio Spirensis, arti typographicæ fere coæva, ita inscribit. *Liber Cypriani ad Donatum.* Et quidem plurimi MSS. codices consentiunt: apud quos primo in limine, solennia scripti Epistolici verba, & salutis datæ præfatio sæpius desiderantur. Porro, in nullis exemplaribus, sive impressis, sive scriptis, clausula valedictoria uspiam adjicitur. Fateor D. Augustinum, Epistolam appellare; sed recordari oportebit pariter, tractatus de Oratione, de Mortalitate, de Opere & Eleemosyna, de Habitu virginum, & de Patientia, eodem titulo ab illo passim insignitos. Nimirum quatenus libros istos postquam scriberentur, amico singulari, aut totius Ecclesiæ communitati, Autor transmitteret; quod in plerisque factum constat: aut quomodo breviculi tractatus & libelli, qui Epistolæ mensuram non excedunt Epistolæ passim audiunt. Character operis hujus ab Epistolari prorsus abhorret, & revera eo consilio hoc scriptum videtur quo Tertulliani Apologeticus, & Minut. Felicis Octavius, & similia, tanquam religionis Christianæ vindiciæ. Siquidem, ut recte observat Doctiss. Rigaltius, viri eruditiores cum primum apud Ecclesiam nomen profiterentur, concinnare soliti sectæ quam susceperunt, & instituti sui apologias. Quod vero subjicit idem vir eruditus, hoc opus Augustini tempore in exemplaribus anteponi solitum, idque ex libro *de doctrina Christiana* constare, non pariter liquet. In loco enim laudato, sub hac forma locum allegat sanctiss. Pater, *in quadam Epistola*; si autem ordinem duxisset, primam procul dubio appellasset. Imo ita in ordine operum scriptoris hujus variatur, ut nec in impressis libris, nec MSS. (rem compertissimam loquor,) aut hic tractatus, aut aliquis alius certum locum obtineat.

3 *De gratia Dei.*] Titulum hunc ceu simplicissimum atque ab ipso Cypriano positum retinemus: hoc præfati, ex librariorum ingenio hunc & reliquos fere omnes appositos. Huc enim respexisse omnino videtur Pontius, quando ait, *Quis emolumentum gratiæ per fidem proficientis ostenderet?* Licet enim is eo in loco id agat, ut pro secessu B. Martyris apologiam institueret, in medium afferens scripta illa quibus caruisset Ecclesia Dei, si primo Decianæ persecutionis turbine Cyprianus fuisset ereptus; tamen cum ex rebus in secessu deinceps per decennium gestis, scripta etiam priora auctoramentum & lucem fœnerarentur, non temere etiam illa, eidem secessui & saluti exinde partæ, imputabat Pontius.

4 *Bene admones.*] Ruffinus prologo in Orig. homil. in Numeros, loci hujus meminit dicens. *Utar verbis tibi frater, beati Martyris, bene admones Donate carissime.*

5 *Promisisse me memini.*] Hæc & plurima quæ sequuntur ad ornatum interposita videntur, ad exemplum scriptorum Platonis & Ciceronis; & præsertim Minutii Felic. in Octavio suo, quem manifeste Cyprianus in toto hoc apparatu imitatur. Varronem de hoc scribendi genere admonet Tullius, in præfatione quæstionum Academicarum. *Puto fore ut cum legeris mirere id nos locutos inter nos, quod nunquam locuti sumus, sed nosti morem dialogorum.* Inepte ergo sciolus quidam, ne forte aliquid desideraretur, sub Donati nomine epistolam commentus est, quæ Cypriani responso aditum faceret; quin ea, licet in unico exemplari reperta, à Pamelio, qua erat facilitate, fidem, & Cardinale Baronio laudem meruit. Ne vero de fraude sibi facta suspicetur lector, apposuisse non pigebit egregium Epistolium. Sic ergo se habet. *Credo te retinere, sanctissime Cypriane, quæ nobis fuerit apud Oratores garrulitas; unus sensus, una cogitatio, individua lectio. Quare non & in divina lectione ita animis roboramur? Aut non ea semper nobis fuit cogitatio, ut simul crederemus?*

6 *Indulgente vindemia.*] Quanquam festa Gentilium pro impiis & profanis haberent Christiani, de vindemialibus mitius sentiebant, utpote quæ levamentum post messis labores, magis quam numinum cultum profiterentur. Et ideo Christiani Imperatores, cum alia abolerent, hæc retinuerunt. *Leg.* Omnes dies. c. de feriis. *Illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accipit, æstivis fervoribus mitigandis, & autumnis fœtibus decerpendis, &c.*

7 *Studentibus fabulis.*] *i. e.* Oratione cum studio ac cura composita, quales solent esse Rhetorum μύθοι. Infra dicitur, *studia in aures damus*; & Tertul. De Spect. *Ubi voluptas, ibi studium, per quod scil. voluptas sapit: ubi studium, ibi & æmulatio, per quam studium sapit.* Fabulæ vero voce, narratio rei gestæ designatur, sic Minut. Felix. *Iter fabulis fallentibus legebamus*, &c.

8 *Petamus hanc sedem.*] Locum hunc affert D. Augustinus in exemplum picturatæ dictionis, & spumeo verborum ambitu diffluentis. Depingit fortasse illos ipsos hortos, quos Pontius eum ad fidem conversum vendidisse memorat, & in quos paulo ante martyrium se recepit.

An. 246. mente totus auditor es; & hoc amore, quo diligis. Cæterum quale vel quantum eſt, quod in [1] pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenii anguſta mediocritas tenues admodum fruges parit, nullis ad copiam fœcundi ceſpitis culmis (a) ingraveſcit: aggrediar tamen facultate (b), qua valeo; nam & materia dicendi facit mecum (c). In judiciis (d), in concione pro roſtris, opulenta facundia volubili (e) ambitione jactetur: cum vero de domino (f) Deo vox eſt; vocis pura (g) ſinceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, ſed rebus. Denique accipe non diſerta, ſed fortia; nec ad audientiæ popularis illecebram (h) culto ſermone fucata (i), ſed ad divinam [2] indulgentiam prædicandam rudi veritate ſimplicia. Accipe quod ſentitur antequam diſcitur; nec per moras temporum longa agnitione colligitur, ſed compendio gratiæ maturantis hauritur.

Simplex ſermo rebus ſacris convenit.

[3] Ego (k) cum in tenebris atque in nocte cæca jacerem; cumque in ſalo jactantis (l) ſeculi nutabundus ac dubius, veſtigiis oberrantibus fluctuarem; vitæ (m) meæ neſcius, veritatis ac lucis alienus; difficile prorſus ac durum, pro illis tunc moribus, opinabar, quod in ſalutem mihi divina indulgentia pollicebatur, ut quis renaſci denuo poſſet; utque in novam vitam lavacro aquæ ſalutaris animatus (n), quod prius fuerat [4] exponeret (o); & corporis licet manente compage (p), hominem (q) animo ac mente mutaret. Qui poſſibilis (r), aiebam, eſt tanta converſio; ut repente ac perniciter exuatur, quod vel [5] genuinum (s) ſitu materiæ naturalis obduruit; vel uſurpatum diu ſenio vetuſtatis inolevit? Alta hæc, & profunda pœnitus radice ſederunt. Quando parcimoniam diſcit, qui epularibus cœnis & largis dapibus aſſuevit? & qui pretioſa veſte conſpicuus in auro atque in purpura fulſit, ad plebeium ſe ac ſimplicem cultum quando deponit? Faſcibus ille oblectatus & honoribus, privatus & inglorius eſſe non poteſt. Hic ſtipatus clientium cuneis, frequentiore comitatu officioſi agminis honeſtatus, pœnam putat eſſe cum ſolus eſt. Tenacibus ſemper illecebris [6] neceſſe eſt, ut ſolebat, vinolentia invitet, inflet ſuperbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas ſtimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. (ſ)

Baptiſmi mirabiles effectus.

Joh. 6. 60.

Joh. 3. 7. 8.

Hæc egomet (t) ſæpe mecum: nam ut (u) ipſe quamplurimis vitæ prioris erroribus implicitus (v) tenebar, quibus exui me poſſe non crederem; ſic (w) vitiis adhærentibus obſecundans eram, & deſperatione (x) meliorum, malis meis veluti jam propriis ac vernaculis favebam. Sed poſtquam undæ genitalis auxilio ſuperioris ævi labe deterſa, in expiatum pectus ac purum, deſuper ſe (y) lumen infudit; poſtquam cœlitus ſpiritu hauſto, in novum me hominem nativitas ſecunda reparavit; mirum in modum protinus confirmare ſe dubia, patere clauſa, lucere tenebroſa (z); facultatem dare quod prius difficile videbatur; geri (aa) poſſe quod impoſſibile putabatur ut eſſet; agnoſcere terrenum fuiſſe, quod prius carnaliter natum delictis obnoxium viveret; Dei eſſe cœpiſſe, quod jam Spiritus ſanctus animaret. Scis ipſe profecto, & mecum pariter recognoſcis quid detraxerit nobis, quidve contulerit [7] mors iſta criminum, vita virtutum. Scis ipſe, nec prædico (bb), in proprias laudes odioſa (cc) jactatio eſt: quamvis non jactatum poſſit eſſe, ſed gratum quicquid non virtuti hominis adſcribitur, ſed de Dei munere prædicatur; ut jam non peccare eſſe [8] cœperit fidei, quod ante peccatum eſt (dd) fuerit erroris humani. Dei eſt inquam, Dei (ee) omne quod poſſumus: inde vivimus, inde pollemus, inde ſumto & concepto vigore (ff), hic adhuc poſiti futurorum indicia prænoſcimus. Sit tantum timor innocentiæ cuſtos,

Act. 17. 28.

(*a*) Culminibus, *impreſſi fere omnes & MSS. ſed male.* (*b*) Facultatem, *Ben.* (*c*) Metum, *Goul.* (*d*) In judicii contentione, *Vict. Lin. Goul.* judicii concione, *Thu. Foſ.* (*e*) Nobili, *Fab.* (*f*) Domino & de Deo, *Foſ.* & de domino & de Deo, *Thu.* (g) Puræ, *Voſ.* 4. (*h*) Illecebras, *Ar. Lam.* (*i*) Fucatam, *Thu.* (*k*) Ego, *impreſſi fere omnes & MSS. Pamelius* Ergo, *nullis præſidiis poſuit.* (*l*) Hujus, *Voſſ.* 4. (*m*) *forte* Viæ. (*n*) Armatus, *Ar. Lam. Eb.* (*o*) Exponeret: corporis licet, *male. impreſſi plerique & MSS. Rigalt.* corporea. (*p*) Manente materia, *Thu.* (*q*) Hominem ac mentem, *Vict.* (*r*) Quid impoſſibilibus aiebam quam, *Pem. Lam. Eb. Reg.* Quin, *Pem. Foſſ. Spir. Rem. Manut.* Cui, *Goul. Lam.* qui poſſibilis, *Vict.* quomodo, *Voſſ.* 4. (*s*) Genitum in ſinu, *nota marginalis veteris Cod.* Gemino ſitu, *Voſſ.* 4. *Spir.* Genitum in ſitu, *Bod.* 3. (*ſ*) Et libido præcipitet, *Thu.* (*t*) Ego memini, *Ebor. Ben.* (*u*) Nam & ipſe, *Lam. Ebor. Voſſ.* 2. *Vict.* (*v*) Implicatus, *Thu. Foſſ.* (*w*) Segnis vitiis adhærentibus, *Thu.* (*x*) Eram deſperatione, *Thu. Foſ. Vict.* (*y*) Deſuper ſe lumen, *Ar. Pem. Lam. Lin. Ben. NC.* 1. *Spi. Rem. Eraſ. Man. Mor. Thu. Foſſ. Vict. Deerat apud*, *Pam. & Rig.* (*z*) Cœperunt, *Voſſ.* 4. (*aa*) Geri poſſe quod prius impoſſibile putabatur eſſe; agnoſcere terrenum fuiſſe, quod prius carnaliter natum delictis obnoxium; ut vere Dei eſſe cœpiſſet quod --- *Lam. Er. Goul. Vict.* (*bb*) Scribere in proprias, *Ben. Ebor. Lam.* In propriis laudibus, *Pem.* (*cc*) Otioſa, *Spir. Rem. Eraſ. Foſſ. Vict.* (*dd*) Ante peccatum fuerit, *Lam. Ar. Eb.* Generis, *NC.* 1. (*ee*) Dei eſt omne, *Thu. Foſ. Vict.* (*ff*) Sumto vigore, *Voſ.* 4.

1 *In pectus tuum veniat.*] Quo tuam benevolentiam promerear.

2 *Divinam indulgentiam.*] Paſſim hac voce gratiam divinam intelligit autor noſter, ut & Tertullianus. Ob mirificos & ſubitaneos effectus, *compendium gratiæ* ſtatim appellatur. At totus hic locus à Tertulliano depromtus. Lib. de Bapiſm. *Nonne mirandum lavacro dilui mortem?* Et paulo poſt. *Nos quoque ipſi miramur, ſed quia credimus; cæterum incredulitas miratur, non credit; miratur enim ſimplicia quaſi vana, magnifica quaſi impoſſibilia, &c.*

3 *Ego cum in tenebris.*] Reſtituo veterem lectionem, contra fidem omnium Codicum mutatam.

4 *Exponeret.*] Deponeret: ſenſu apud autorem noſtrum, & Tertullianum uſitatiſſimo.

5 *Genuinum ſitu materiæ.*] Mala naturalia, quæ quaſi ſitu & ſordibus veteris hominis unde prodierunt obducta: quibus opponuntur voluntaria, conſuetudine diutina in alteram naturam tranſcripta, quæ *uſurpata* appellat autor noſter. Non male codex Bodleianus tertius, *genitum* ponit: ſed nihil facile muto.

6 *Illecebris aſſuetum.*] Vocem poſteriorem contra fidem omnium fere Exemplarium addidit *Pamelius*, & retinuit *Rigaltius*; unde meliore jure eliminandam cenſemus.

7 *Mors iſta criminum.*] Baptiſmus ſcil. in quo cum Chriſto morimur Rom. 6. 4. Coloſſ. 2. 12. ita tamen ut Deo & juſtitiæ ejus deinceps vivamus: quemadmodum exinde Apoſtolus in locis ſupra citatis, & alibi paſſim concludit.

8 *Cœperit eſſe fidei.*] Si quid laude dignum jam facimus gratiæ divinæ acceptum referendum; ſi quid olim commiſſum, errori humano imputabit clementiſſimus Deus vid. Act. 17. 30. 1 Tim. 1. 1, & 14.

1 *Inſul-*

custos, ut qui in mentes (a) nostras indulgentiæ cœlestis allapsu clementer Dominus 1 infulsit, in animi oblectantis hospitio justa (b) operatione teneatur: ne (c) accepta securitas indiligentiam pariat, & vetus denuo hostis obrepat.

An. 246.

Ceterum si tu innocentiæ, si justitiæ (d) viam teneas (e), si 2 illapsa firmitate vestigii tui incedas, si in Deum viribus totis, ac toto corde suspensus; hoc sis tantum quod esse cœpisti: tantum tibi ad 3 licentiam datur, quantum gratiæ spiritalis augetur. Non enim, qui (f) beneficiorum terrestrium mos est, in capessendo munere (g) cœlesti 4 mensura (h) ulla vel modus est: profluens largiter spiritus nullis finibus premitur, nec coercentibus claustris intra certa metarum spatia frænatur (i); manat jugiter, exuberat affluenter. Nostrum tantum sitiat pectus & pateat; quantum illuc (k) fidei capacis afferimus, tantum gratiæ inundantis haurimus. Inde jam facultas datur, castitate sobria, mente integra, voce pura (l), virtute sincera; 5 in medelam (m) dolentium, posse venenorum virus extinguere (n); animorum desipientium labes reddita sanitate purgare, infestis jubere pacem, violentis quietem, ferocientibus lenitatem: 6 immundos & erraticos spiritus qui se expugnandis (o) hominibus immerserint (p), ad confessionem minis increpantibus cogere; ut recedant duris verberibus urgere; conflictantes, ejulantes, gementes, incremento pœnæ propagantis extendere; flagris cædere, igne torrere. Res illic geritur, nec videtur; 7 occulta plaga, & (q) pœna manifesta. Ita quod esse jam cœpimus, acceptus spiritus licentia sua potitur; quod 8 nec dum corpus ac membra mutavimus, adhuc carnalis aspectus seculi nube cæcatur. Quantus hic animi potentatus, quanta vis est? non tantum ipsum esse subtractum perniciosis contactibus mundi, ut (r) qui expiatus & purus, nulla incursantis inimici labe capiatur: sed adhuc majorem, & fortiorem viribus fieri; ut in omnem adversarii grassantis exercitum imperioso jure dominetur?

Fructus Spiritus Sancti.

Mat. 9. 29.

Phil. 4. 14.

1 Joh. 3. 6.

Atque ut illustrius veritate patefacta divini muneris indicia clarescant, lucem tibi ad cognitionem dabo; malorum caligine abstersa (s), opertas (ſ) seculi tenebras revelabo. Paulisper te crede subduci in montis ardui verticem celsiorem, speculare inde rerum infra te jacentium facies; & oculis in diversa porrectis, ipse à terrenis contactibus liber, fluctuantis mundi turbines intuere. Jam seculi & ipse misereberis; tuique admonitus, & plus in Deum gratus, majore lætitia quod evaseris gratulaberis. Cerne (t) tu itinera latronibus clausa, maria obsessa prædonibus, cruento horrore castrorum 9 bella ubique divisa (u): madet

Miseri & flagitiosi seculi hypotyposis.

(*a*) Quod in mentes nostras clementer dominus inflixit, *Ar. Eb.* Influxit, *Ben. Lam. Bod.* 3. *Voss.* 1. 4. *Spir. NC.* 1. *Pem. Eras. Manut.* Inluxit, *Morel. Vict.* (*b*) Justam per orationem, *Ben. Ar.* (*c*) Ne cum accepta sec. indil. par. vetus, *Pem. Lam. Eb. Lin. Ben. Voss.* 2. Nec recepta, *Foss.* (*d*) Justitiæ semitam, *Lin.* (*e*) Teneas illapsa firmitate vestigii, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Thu. Foss.* Vestigiis tuis, *Voss.* 4. *Morel.* (*f*) Qualis, *Voss.* 4. (*g*) Munere divino, *Vict.* (*h*) Censura, *Lam. Eb. Lin.* (*i*) Refrenatur, *Lam. Ben. Ebor. Thu. Vict.* (*k*) Illic fide, *Vict.* (*l*) Virtute sincera, *Lam. Spir. Eb. NC.* 1. *Pem. Eras. Man. Thu. Foss. Vict quas voces omiserunt Pam. & Rig.* Sancta, *Ben.* (*m*) Medela languentium, *Ar. Ben. Lam. Ebor. Bod* 3. *Rig.* Medulla adolescentium, *Lin. NC.* 1. *Foss. & omnes fere impressi.* (*n*) Extingui, *Thu.* (*o*) Ad expugnandos homines, *Vict.* (*p*) Immerserant, *Thu.* (*q*) Sed pœna, *Thu.* (*r*) Quis *Thu. Foss. Vict. Voss.* 4. (*s*) Detersa, *Lam.* (*ſ*) Operti *Lam. Ebor. NC.* 1. *& omnes fere impressi. nec non Reg. & Corb. MSS.* (*t*) Cernes tu, *Ar. Pem.* (*u*) Diffusa, *Ar Lam. Ebor. Ben.*

1 *Infulsit.*] Probata hæc lectio, & ex dialecto Africana desumta. Sic Tertul. lib. de Anima. *Examen Valentini semen sophiæ infulsit animæ.* Nec tamen illa quæ *influxit* reposuit, prorsus rejicienda. Min. Fel. *Terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor*, &c. Sed & *inluxit* dici poterat.

2 *Illapsa firmitate.*] Stabili, erecta, sine lapsu. Eadem forma qua Tertul. adv. Marc. l. 4. ait, *si frater illiberis decesserit.* Voce hac videtur in flagitium aliquod Lapsos perstringere.

3 *Ad licentiam datur.*] Tantum potes, quantum credis. Sic infra *Acceptus spiritus licentia sua potitur.* & alibi *Dans credentibus tantum quantum se credit accipere.* vid. *c.* 42. *l.* 3. *ad Quirin.*

4 *Mensura ulla.*] Altera lectio quæ *censuram* reponit, videtur respicere D. Jac. effatum cap. 1. 5. dicentis quod, *Deus dat omnibus, & non improperat.*

5 *In medelam dolentium.*] Lectio olim recepta erat *in medulla adolescentium* &c. phrasi duriuscula, sed quæ ab Afrorum dialecto minime abhorret. Sensus certe commodissime sic procederet, ut dicat Autor; quod à baptismo facultas data est, qua extinguatur virus venenorum à natura intimis medullis infixorum; & purgetur voluntate concepta ex malis moribus animorum labes. Pari mente qua supra dicitur, *Vel genuinum situ materiæ.* &c. Sed nihil muto.

6 *Immundos & erraticos spiritus.*] Dæmonia passim immundi spiritus in Evangelio vocantur: nec non & erratici pariter audiunt, Job. 1. Mat. 12 48. 1 Pet. 5. 8. At vero postquam ex Domini promisso Marc. ult. 17. Signa eos qui crediderunt hæc sequerentur, quod in nomine ejus Dæmonia ejicerent, &c. atque omnibus è vulgo Christianis jus & potestas illa rata haberetur, adeo ut Tertul. in Apolog. spondere præsumeret, si quis à dæmone agitatus juberetur à quolibet *Christiano loqui, spiritum illum tam se Dæmonem confessurum de vero, quam alibi Deum de falso; & nisi se Dæmones confessi fuerint Christiano mentiri non audentes, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem fundite:* hinc factum est ut, quemadmodum apud Judæos, Act. 19. 13. nebulones & impostores se pro exorcistis venditarent, jure etiam Cæsareo notati ff. leg. 1. Tit. de extraord. cognit. *Si incantaverit, si imprecatus est, si (ut vulgari verbo impostorum utar) exorcizaverit.* Ut malo huic occurreretur, id egit Ecclesia ut probati viri huic muneri assignati essent. Porro siquidem plerique Ethnicorum nefariis mysteriis se Dæmonum potestati totos mancipassent; servitio Christi, quæ vera libertas, non poterant vindicari, donec ejecto malæ fidei possessore, meliori hospiti locus relinqueretur: unde iidem qui catechumenis instruendis præfuerant, exorcistarum itidem munere fungebantur. Vide Can. 10. Antioch. & 26. Laod. ubi ad exorcistæ mentionem Balsam. ait ἐφορκισταὶ ἤτοι κατηχηταί. & τινες ἐπεχείρουν ἐφορκίζειν, τουτέςι, κατηχεῖν ἀπίςους, μὴ λαβόντες τοῦτο διὰ ἐπισκοπῆς χειροθεσίας. &c. pariter Harmenop. in Epit. can. Sect. I. Tit. 9. ἐξορκιςαὶ, κατηχηταὶ interpretatur. In Cod. Theod. leg. 121. de Decurion. exorcistæ tanquam superioris meriti Clerici, oneribus civilibus eximuntur. Formula ordinationis exorcistæ habetur Concil. Carthag. 4. c. 7. Porro munere hoc non tantum presbyteri, sed etiam ipsi Episcopi data occasione fungebantur; de Ambrosio id refert Paulinus, de Augustino Possidius, ut alios præteream.

7 *Occulta plaga.*] Ad Demet. infra dicit *spiritalibus flagris* & de Idololat. *operatione majestatis occultæ flagris cædi.* Ita etiam Minut. Fel. *Adjurati per Deum verum & solum, inviti & miseri corporibus inhorrescunt; & vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat.*

8 *Nec dum corpus & membra.*] Interea temporis priusquam mutavimus. Licet corporis sarcina gravati adhuc simus, non tamen prorsus seculi nube cæcamur. Plurima in futurum spondet Sp. sanctus, sed & plurima repræsentat. Speramus quidem, sed & potimur.

9 *Bella ubique divisa.*] Infra ait, *post dispersas orbe toto multiplices pugnas.*

An. 246. madet orbis mutuo sanguine; & homicidium cum admittunt singuli crimen est, virtus vocatur cum publice geritur; impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sævitiæ (a) magnitudo.

Spectaculorum nefaria voluptas.

Jam si ad Urbes ipsas (b) oculos tuos atque ora convertas, celebritatem offendes omni solitudine tristiorem. Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. [1] Impletur in (c) succum cibis fortioribus corpus, & arvinæ (d) toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in pœnam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & ut quis possit occidere peritia est, usus est, ars est: scelus non tantum geritur, sed & docetur. Quid potest inhumanius, quid acerbius dici? disciplina est, ut perimere quis possit: & gloria est, quod perimit (e). Quid illud, oro te, quale est, ubi se feris objiciunt, quos nemo damnavit (f)? ætate integra, honesta (g) satis forma, [2] veste pretiosa; viventes in ultroneum funus ornantur, malis suis miseri gloriantur: pugnant [3] ad bestias (h) non crimine, sed furore. Spectant filios suos patres; Frater in cavea est, & soror præsto est; & spectaculi licet pretium largior muneris apparatus amplificet, ut mœroribus suis mater intersit, hoc, (i) proh dolor! [4] mater & redimit. Et in tam impiis spectaculis, tamque (k) diris & funestis, esse se non putant oculis (l) parricidas.

Ludorum scenicorum flagitia.

Converte hinc vultus ad diversa (m) spectaculi non minus pœnitenda contagia: in theatris quoque conspicies, quod tibi & dolori sit, & pudori. Cothurnus est tragicus [5] prisca (n) carminum facinora recensere: de parricidis & [6] incestis error (o) antiquus, expressa ad imaginem veritatis actione replicatur, ne scelus transeuntibus exolescat quod aliquando commissum est. Admonetur ætas omnis auditu, fieri posse, quod factum est; nunquam ævi senio delicta moriuntur, nunquam temporibus crimen obruitur, nunquam scelus oblivione sepelitur: exempla fiunt, quæ esse jam facinora destiterunt. Tum delectat in mimis turpitudinum magisterio (p) vel quid domi gesserit recognoscere, vel quid gerere possit audire. Adulterium discitur, dum videtur; & lenocinante ad vitia publicæ autoritatis malo, quæ pudica fortasse, ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo revertitur impudica. Adhuc deinde morum quanta labes? quæ probrorum fomenta? quæ alimenta (q) vitiorum, histrionicis gestibus inquinari? videre contra fœdus jusque (r) nascendi [7] patientiam incestæ turpitudinis elaboratam? Evirantur mares, honor omnis & vigor sexus enervati corporis dedecore mollitur, plusque illic placet quisquis virum in fœminam magis fregerit; in laudem crescit ex (ſ) crimine, & peritior (t) quo turpior judicatur. Spectatur hic, proh nefas! & libenter (v); quid non possit suadere qui talis est? Movet sensus, mulcet affectus, expugnat boni pectoris conscientiam fortiorem: nec deest probri blandientis autoritas, ut auditu molliore pernicies hominibus obrepat. Exprimunt impudicam Venerem, adulterum Martem; & Jovem illum suum, non magis regno quam vitiis principem, in terrenos amores cum ipsis suis fulminibus ardentem, nunc in plumis oloris albescere (x), nunc aureo imbre defluere, nunc in puerorum pubescentium raptus ministris avibus prosilire. Quære jam nunc an possit esse qui spectat integer, vel pudicus. Deos (y) suos quos venerantur imitantur: fiunt miseris & (z) religiosa delicta.

Domuum privatarum flagitia.

O si possis in illa sublimi specula constitutus oculos tuos inserere secretis, recludere cubiculorum obductas fores, & ad conscientiam luminum penetralia occulta reserare! aspicias ab impudicis geri, quod nec possit aspicere frons (w) pudica. Videas quod crimen

(*a*) Vitii magnitudo, *Lin.* (*b*) Ad urbes oculos, *Bod.* 1. (*c*) Siccum, *Spir. Rem.* (*d*) Ad ruinam corporis membrorum. *Ben. Lam. Ebor. NC.* 1. Et arvinæ roris, *Spir. Rem.* Assidui nidoris, *Eras.* (*e*) Peremit, *Foss.* (*f*) Damnavit ad Bestias, *Bod.* 1. (*g*) Venusta, *Bod.* 3. *Foss.* (*h*) Bestias non crimine, *Ar. Lam. Bod.* 3. *Ben.* (*i*) Pro dolore, *Vict.* (*k*) Diris sceleribus. *Pem. Voss.* 2 *Ebor. Lin. NC.* 1. (*l*) Oculi. *pler. MSS. & imp.* (*m*) Diversi spectaculi, *Lam. Voss.* 1. 4 *Bod.* 3. *Ben. Foss.* (*n*) Prisco carmine, *Bod.* 3. Facinora carminum, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Ben. Thu. Vict.* (*o*) Horror, *pler. MSS & imp.* (*p*) Magisterium, *Voss.* 4. (*q*) Incitamenta *Vict.* (*r*) Legemque nascendi, *Voss.* 4. (*ſ*) Et laudem consequitur, *Vict.* (*t*) Eo peritior, *Bod.* 3. (*v*) Libenter admittitur, *Voss.* 4. (*x*) Florescere, *Spir. Rem.* (*y*) Cum Deos, *Voss.* 4. (*z*) Miseris religiosa, *Bod.* 3. (*w*) Mens, *Lam. NC.* 1. *Ebor.*

1 *Impletur in succum.*] Edit. Spiren. & Remb. legunt, *Impletur in siccum cibis fortioribus corpus, & arvinæ roris.* Atque utinam alii editores tam simpliciter & ingenue errare voluissent; nimirum apponendo quod in exemplari invenerunt; promtissimus enim inde foret ad veram lectionem transitus. Postquam vero Erasm. pro critica sua; loco *arvinæ roris*, tororum immemor, *assidui nidoris* apposuisset, atque alii librarii *ad ruinam corporis*, pari felicitate emendassent; deploratum fere erat ulcus, & nisi inspectis primis exemplaribus prorsus immedicabile.

2 *Veste pretiosa.*] Huc respicit Juven. Sat. 3. *Pinnirapi cultos juvenes.* Ad luxum faciebat, ut non humano solum, sed & generoso sanguine oculi pascerentur; & honesta oris forma, & splendida vestis spectaculum commendarent. Porro veste Deo cui ludi instituebantur sacra, damnatos indui solere constat ex Actis Felic. & Perpet. quibus amiculum Saturni impositum.

3 *Ad bestias non crimine.*] Pam. & Rig. leg. *Pugnant ad bestias bestiæ.* Sed de hominibus agit autor, quos frigide & populari convitio, minime putandus est bestias appellasse.

4 *Mater & redimit.*] Commodam sedem pretio mercatur. Spectaculo fortasse non interfutura, nisi filii discrimine invitata.

5 *Prisca carminum facinora.*] Pamel. & Rigal. legunt *Prisca facinora carmine.* MSS. Suffragiis fultus, Doct. Gronovio adstipulante, ab ipsis recedendum duxi.

6 *Incestis error.*] Pace Rigaltii & aliorum qui *horror* reposuerunt, MSS. sequor & Gronov. Nota res est; erroribus scenam argumenta fabularum fere omnium debere. Hinc Thyesteæ epulæ, Herculis & Thesei parricidia, & (qui tragicorum utramque paginam implet, quemque hoc in loco Cyprianus respicit,) Oedipodis incestus. Lectionem hanc confirmat Tertul. qui in Apolog. de hac ipsa re ait. *Simul error impegerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere.* Atque iterum. Ad Nation. lib. de incesto verba faciens, habet; *Neque ignorantiæ, neque errori, neque casui opposita sit.* &c. Sed ut *horror*, pro *errore* scribatur non est lapsus singularis. Spirens. Pemb. Erasm. supra legerunt *Vitæ prioris horroribus.* pro *erroribus*.

7 *Patientiam incestæ turpitudinis.*] Omnis nefaria consuetudo, licet non cum propinquis, ita appellatur. Sic virgines vestales violatæ incestus postulandæ. At interim, nulli adeo propinqui, ac qui ejusdem sexus: in quibus, ut recte ait Autor noster; contra Jus & fœdus nascendi peccatur.

Conscium

An. 246. Rom. 1.

men sit & videre: videas quod vitiorum furore dementes (a) gessisse se negant, & gerere festinant. Libidinibus insanis in viros viri proruunt. Fiunt quæ nec illis (b) possunt placere, qui faciunt. Mentior nisi alios qui talis est increpat; turpes turpis infamat, & evasisse se [1] conscium credit, quasi conscientia (c) satis non sit. Iidem in publico accusatores, in occulto rei; in semetipsos censores pariter, & nocentes. Damnant foris, quod intus operantur: admittunt libenter, quod cum admiserint (d) criminantur. Audacia prorsus [2] cum vitiis faciens (e), & impudentia congruens impudicis. Nolo mireris quæ loquuntur hujusmodi ore illo (f): quicquid jam voce delinquitur, minus est.

Fori flagitia.

Sed tibi post insidiosas vias, post dispersas orbe toto multiplices pugnas, post spectacula vel cruenta, vel turpia; post libidinum probra vel lupanaribus prostituta, vel domesticis parietibus obsepta, quorum quo secretior culpa, major audacia est; forum fortasse videatur immune, quod ab injuriis lacessentibus liberum, nullis malorum contactibus polluatur. Illuc aciem tuam flecte, plura illic quæ detesteris invenies, magis oculos tuos inde divertes. Incisæ sint licet leges [3] duodecim tabulis, & publice (g) ære (h) præfixo jura (i) præscripta sint; inter leges ipsas delinquitur, inter jura peccatur. [4] Innocentia nec illic ubi defenditur reservatur. Sævit invicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta, forum litibus mugit insanum. Hasta illic & gladius, & carnifex præsto est; ungula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens; ad hominis corpus unum, supplicia plura quam membra (k) sunt. Quis inter hæc vero subveniat? Patronus? sed (l) prævaricatur & decipit. Judex? sed (m) sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit; & ut reus innocens pereat, fit nocens judex. Flagrant ubique delicta; & passim multiformi genere peccandi, per improbas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subjicit (n): ille falsum [5] capitali fraude conscribit: hic arcentur hæreditatibus liberi: illic bonis donantur alieni. Inimicus (o) insimulat, calumniator impugnat, testis infamat; utrobique grassatur in [6] mendacium (p) criminum, prostitutæ vocis venalis audacia; cum (q) interim [7] nocentes, nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus est: de quæsitore, de judice pavor nullus: quod potest redimi, non timetur: esse jam inter nocentes innoxium, criminis (r) est: malos (s) quisquis non imitatur, offendit. Consensere jura peccatis, & cœpit licitum esse quod publicum est. Quis illic rerum pudor, quæ esse possit integritas; ubi qui damnant improbos desunt, soli tibi (ſ) qui damnentur occurrunt?

Ambitionis mala.

Sed (t) ne videamur eligere fortasse pejora, & studio destruendi per ea oculos tuos ducere, quorum tristis atque aversandus aspectus ora & vultus conscientiæ melioris offendat: jam tibi illa quæ ignorantia secularis bona opinatur ostendam, illic etiam fugienda conspicies. Quos (u) honores putas esse, quos fasces, quam affluentiam in divitiis, quam potentiam in castris, in magistratu (v) purpuræ speciem, in principatu licentiæ potestatem; malorum blandientium virus occultum est: (w) arridentis nequitiæ facies quidem læta, sed calamitatis (x) abstrusæ illecebrosa fallacia. Instar quoddam (y) veneni, ubi, in lethales succos dulcedine asperſa calliditate fallendi sapore medicato, poculum videtur esse quod sumitur; ubi epotaveris (z), pernicies hausta grassatur. Quippe illum vides qui amictu clariore conspicuus, fulgere sibi videtur in purpura: quibus hoc (aa) sordibus emit, ut fulgeat? quos arrogantium fastus (bb) prius pertulit? quas superbas fores matutinus salutator obsedit? quot (cc) tumentium contumeliosa (dd) vestigia (ee) stipatus in clientium cuneis (ff) ante præcessit, ut ipsum etiam salutatum (gg) comes postmodum pompa præcederet, obnoxia non homini, sed potestati?

(a) Gementes, *Spir. Rem. Eras.* (b) Illis ipsis, *Pam.* (c) Conscientiam suam non posse effugere satis non sit, *Pam. Vict.* (d) Et alios cum admiserint, *Mor.* (e) Pro convitiis faciens, *Eras.* Favens, *Lam. Ben. Ebor.* Convitiis faciens, *Spir. Rem.* (f) Ore illo polluto, *Lin. Manut. Pam.* (g) Publico ære, *Pem. Lam. Eb. NC.* 1. *Voss.* 2. Publica, *Voss.* 4. (h) Præfixa, *Spir. Rem.* (i) Proscripta, *Man.* (k) Quam membra. Quis, *Lam. Bod.* 3. *Eb. NC.* 1. *Lin. Voss.* 4. (l) Patronus scil. *Voss.* 4. (m) Judex sententiam *Voss.* 4. (n) Subducit, *Thu. Foss.* (o) Inimicus insimulat, calumniatur, impugnat testes, infamat verum, ubique grassatur, *Vict.* (p) Criminis, *Rig. Pem. Bod.* 3. *Voss.* 2. *Lin. Spir. Rem. Man. Mor.* (q) Cum nocentibus innocentes pereunt. *Lam. Ben. Ar. NC.* 1. (r) Crimen est, *Pem. Bod.* 3. *Voss.* 4. *Rig.* (s) Malus quisque dum non, *Ebor. Lam.* (ſ) Soli ubi, *Lam. Ar. Ebor.* Tibi, *Eras. Morel. Voss.* 4. (t) Sed videamur, *Lam. Ebor. NC.* 1. Nos videamur, *Bod.* 3. *Manut. Morel.* (u) Quos honores putas esse, *omissa interrog. Voss.* 2. *sic Morel. quos sequimur, Rigaltius, omnia per interrogationes repetitas extulit.* (v) Magistratibus ---- principatibus, *NC.* 1. *Ebor. Lam.* (w) Et arridentis. *Voss.* 4. (x) Calamitates abstrusæ, *Pem. Voss.* 2. (y) Cujusdam, *Voss.* 2. *at alterum non minus latine*, (z) Epotatum, *Ebor.* Epota res, *Spir. Rem. Man. Thu. Vict.* (aa) Quibus hic, *Voss.* 4. (bb) Fastus pertulit, *Voss.* 4. (cc) Quæ tumentium, *Bod. Spir. Rem. Foss.* (dd) Contumeliosis vestigiis, *Ar. Ben. Lam. Ebor.* (ee) Stipatus clientium, *Spir. Eras.* (ff) Cuneos, *Mor. & impressi fere omnes.* (gg) Salutantium, *Lamb. Eras.*

1 *Conscium credit.*] Nimirum qui sibi tantum conscius; quem delator in jus trahere non potest.

2 *Cum vitiis faciens.*] Stans à vitii partibus, moribusque pessimis digna.

3 *Duodecim tabulis.*] Postquam colonia civium Romanorum Carthaginem deduceretur, urbs illa alio deinceps nomine Romæ æmula facta est. Hinc pariter apud eos Theatra, Balnea, Fora, Legum 12 tabulæ, imo & Capitolium, v. inf. de Lapſ.

4 *Innocentia nec illic ubi defenditur reservatur.*] Protegitur, servatur.

5 *Capitali fraude.*] Qualis scil. excipitur ff. de Ædil. edict. Porro capitalis pœna est, quæ mortem vel amissionem civitatis continet l. 103. de verb. sign. Tertul. adv. Marcion. l. 4. c. 9. *Septem maculas delictorum capitalium* vocat *Idololatriam*, *Blasphemiam*, *Homicidium*, *Adulterium*, *Stuprum*, *falsum Testimonium*, *Fraudem*. Sic de pœnitentia. *Graviora & exitiosa quæ veniam non capiunt*, *Homicidium*, *Idololatria*, *Fraus*, *Negatio*, *Blasphemia*, *utique & Mœchia & Fornicatio*, *& si quæ alia violatio templi Dei.* Quæ nihil fere aliud sunt quam trium famosorum criminum in varios ramos distributio. His enim ipsa Ecclesia catholica unicam permisit pœnitentiam.

6 *Mendacium criminum.*] Falsæ criminationes. Sic Tertullian. de Coron. *Si mendacium divinitatis Diabolus operatur*, *in hac etiam specie à primordio mendax*, *sine dubio & eos ipse prospexerat*, *in quibus in mendacium divinitatis ageretur.*

7 *Nocentes*, *nec cum innocentibus pereunt.*] Duplici injustitia; pereunt innocentes, servantur flagitiosi.

An. 246. testati? Neque enim coli moribus meruit ille, sed fascibus. Horum denique videas exitus turpes, cum auceps (a) temporum palpator abscessit, cum privati latus nudum [1] desertor assecla fœdavit: tunc laceratæ domus plagæ conscientiam feriunt, tunc rei familiaris exhaustæ (b) damna noscuntur; quibus redemtus favor vulgi, & caducis atque inanibus votis popularis aura quæsita est. Stulta prorsus & vana jactura, (c) [2] frustrantis spectaculi voluptate id parare voluisse, quod nec populus acciperet, & perderet magistratus.

Divitiarum mala.

Sed & quos (d) divites opinaris, continuantes saltibus saltus; & de confinio pauperibus exclusis, infinita ac sine terminis rura latius porrigentes; quibus argenti & auri maximum pondus, & pecuniarum ingentium vel extructi aggeres, vel defossæ strues; hos etiam inter divitias suas trepidos, cogitationis incertæ sollicitudo discruciat, ne prædo vastet, ne percussor infestet, ne inimica cujusque locupletioris invidia calumniosis litibus inquietet. Non cibus securo (e), somnusve contingit. Suspirat ille in convivio, bibat licet gemma; & cum epulis marcidum corpus torus mollior alto sinu condiderit (f), vigilat (g) tamen in pluma: nec intelligit miser speciosa sibi esse supplicia, auro se alligatum teneri, & possideri magis quam possidere divitias (h) atque opes. O detestabilis (i) cæcitas mentium, & cupiditatis insanæ profunda caligo! Cum exonerare se possit & levare ponderibus, pergit magis fortunis angentibus incubare, pergit pœnalibus cumulis pertinaciter adhærere. Nulla in clientes inde largitio est, cum indigentibus nulla partitio (k): & pecuniam suam dicunt, quam velut alienam domi clausam sollicito labore custodiunt, ex qua non amicis, non liberis quicquam, non sibi denique impertiunt. Possident ad hoc tantum, ne possidere alteri liceat. Et, ô nominum quanta diversitas! bona appellant, ex quibus nullus illis, nisi ad res malas usus est.

Potentiæ secularis mala.

An tu vel illos putas tutos, illos saltem inter honorum infulas, & opes largas, stabili firmitate securos; quos regalis aulæ splendore fulgentes, armorum excubantium tutela circumstat? Major illis quam cæteris metus est: tam ille timere cogitur, quam timetur. Exigit pœnas pariter de potentiore sublimitas; sit licet satellitum manu septus (l), & clausum ac protectum latus numeroso stipatore tueatur. [3] Quam securos non finit esse subjectos, tam necesse est non sit & ipse securus. Ante ipsos terret potestas sua, quos (m) facit esse terribiles. Arridet, ut sæviat: blanditur, ut (n) fallat: illicit, ut occidat: extollit, ut deprimat. Fœnore quodam nocendi, quam fuerit amplior summa dignitatis & honorum (o), tam major exigitur usura pœnarum.

Sola pietas felices præstat.

Una igitur placida & fida tranquillitas; una solida, & firma & perpetua securitas: si quis ab his inquietantis seculi turbinibus extractus, salutaris portus statione fundetur; ad cœlum oculos tollat (p) à terris; & ad [4] Domini munus admissus, ac Deo suo mente jam proximus, quicquid apud cæteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, intra suam jacere conscientiam glorietur. Nihil appetere jam, nihil desiderare de seculo potest, qui seculo major est. Quam stabilis, quam inconcussa tutela est, quam perennibus (q) bonis cœleste præsidium, implicantis mundi laqueis solvi, in lucem immortalitatis æternæ de terrena fæce purgari; [5] viderit (r) quæ in nos prius infestantis inimici pernicies insidiosa grassata sit. Plus amare compellimur, quod futuri sumus; dum & scire conceditur, & damnare quod eramus. Nec ad hoc pretiis, aut ambitu, aut manu opus est, ut hominis summa vel dignitas vel potestas elaborata mole (s) pariatur: sed (ſ) gratuitum de Deo munus (t), & facile (u) est. Ut sponte sol radiat (v), fons rigat, imber irrorat; ita se spiritus cœlestis infundit. Postquam auctorem suum cœlum intuens anima cognovit, solo (w) altior, & hac omni terrena potestate sublimior, id esse incipit, quod se esse credit. Tu tantùm quem jam spiritalibus castris cœlestis militia signavit, tene incorruptam, tene sobriam religiosis virtutibus disciplinam. Sit tibi vel oratio [6] assidua, vel lectio: nunc tu (x) cum Deo loquere, nunc Deus tecum. Ille te præceptis suis instruat, ille disponat: quem ille divitem (y) fecerit, nemo pauperem faciet. Penuria esse nulla jam poterit; cui (z) semel pectus cœlestis sagina saturavit. Jam tibi auro distincta laquearia, & pretiosi marmoris crustis vestita domicilia sordebunt; cum scieris te (aa) excolendum magis, te potius ornandum; domum tibi hanc esse potiorem, quam Dominus insedit templi vice, in qua Spiritus Sanctus cœpit

(*a*) Anceps, *Spir. Rem. Eras.* (*b*) Exhausta, *Spir. Rem. Eras.* (*c*) Jactatio *Pem. Voss.* 2. (*d*) Quod, *Pem. Mor.* (*e*) Securus, *Lam. Eb. Spir. Rem. Eras.* Securos, *Voss.* 2. *Mor.* Securum, *Voss.* 4. (*f*) Condat, *Lam. Ebor. Lin. Ben.* Condidit, *Mor. Man.* (*g*) Vigilat in pluma, *Voss.* 2. 4. *Lam. NC.* 1. *Ebor. Lam. Lin. Spir. Rem. Man. Mor.* (*h*) Divitias. O detest. *Lam. Ebor. Lin.* (*i*) Atque adeo detest. *Lam.* Instabilis, *Mor. NC.* 1. *Ebor. sensu procedente.* Atque ô detest. *Spir. Rem. Eras. Man. Foss.* (*k*) Participatio, portio. *Lam. Ebor. Ben. M. R.* (*l*) Septum, *Bod.* 3. (*m*) Quam facit, *Bod.* 3. (*n*) Fallat extollit, *Pem. Voss.* 2. (*o*) Bonorum major, *Rem. Voss.* 1. 4. *Lam. Eb. NC. Lin.* Honorum, *Pem. Lam.* (*p*) Oculos tollit, *Voss.* 2. (*q*) Bonis affluens, *Goul. Morel.* (*r*) Videre, *Mor.* Videri, *Lam.* (*s*) Manu, *Lin.* (*ſ*) Et gratuitum, *Voss.* 2. (*t*) Munus religiosa mente concipitur, *Voss.* 3. *u* Facile est. Sponte, *Lam. Eb.* (*v*) Radiat, dies luminat, *Ar. Lam. Lin. Spir. Rem. Omisere Pam. & Rig.* (*w*) Sole altior, *Pem. Voss.* 2. *Bod.* 3. *Spir. Rem. Man.* Solo *legunt Pam. Rig.* &c. (*x*) Nunc tu cum, *Ar. Eb. Lam. Ben. Omittunt* tu *Pam. & Rig.* (*y*) Mandatorum suorum fecerit, *Pem. Voss.* 2. *Fab.* (*z*) Cum semel pectus, *Ar. Pem.* (*aa*) Esse excolendum, *Voss.* 2. *Lin.*

1 *Desertor assecla fœdavit.*] Nudum reliquit.

2 *Frustrantis spectaculi.*] Congiaria, sportulæ, missilia, tributorum remissiones, revera populo cui donantur prosunt: spectacula vero solum corrumpunt: æquum ergo ut in muneribus istis utrique pariter frustra essent; & quod populus inutiliter acciperet, perderet honorum candidatus.

3 *Quam securos non finit.*] Quantum per illos abest ut securi esse possint, tantum, &c.

4 *Domini munus.*] Baptisma nimirum. Alibi hic passim vocatur *Gratia Dei.* Infra, *Gratuitum de Deo munus.*

5 *Viderit quæ in nos.*] Locutio Autori nostro, & Tertulliano fere perpetua, in Apol. *Viderit habitus dum materiæ qualitas eadem sit, viderit forma dum id ipsum Dei corpus sit.*

6 *Oratio assidua, vel lectio.*] Sequentia evincunt lectionem S. scripturarum intelligi. Neque enim per illa secula, sacra illa volumina laicis, imo modo baptizatis, interdicta.

1 *Lumine-*

cœpit habitare. Pingamus hanc domum pigmentis innocentiæ, [1] luminemus (a) luce justitiæ. Non hæc unquam procumbet in lapsum senio vetustatis; nec pigmento parietis (b), aut auro exolescente fœdabitur. Caduca sunt quæcunque fucata, nec fiduciam præbent possidentibus stabilem, quæ possessionis (c) non habent firmitatem (d). Hæc (e) manet cultu jugiter vivido, honore integro, splendore diuturno; aboleri non potest, nec extingui; potest tantum in melius corpore redeunte formari. [2] Hæc interim brevibus, Donate carissime; nam etsi facilem (f) de [3] bonitate patientiam, mentem (g) solidam, fidem tutam, salutaris auditus oblectat; nihilque tam tuis auribus gratum est, quam (h) quod Deo gratum est; moderari tamen (i) dicenda debemus, simul [4] juncti, & sæpius collocuturi (k). Et quoniam feriata nunc quies, ac tempus est otiosum; quicquid inclinato (l) jam sole in vesperam diei superest, ducamus hanc diem læti; nec sit vel hora convivii gratiæ cœlestis immunis: sonet psalmos (m) convivium sobrium: & ut tibi tenax memoria est, vox canora; [5] aggredere hoc munus ex more. (n) Magis carissimos pasces, (o) si sit nobis spiritalis auditio, prolectet aures religiosa mulcedo.

An. 246.

(*a*) Illuminemus, *Pam. Rig.* (*b*) Pigmentum parietis auro, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*c*) Possessionibus, *Pem. Lam. Bod.* 3. (*d*) Veritatem, *Lam. Lin.* (*e*) Firmitatem. Manet, *Voss.* 3. (*f*) Si facile- - de bonitate patientiæ, *Voss.* 2. (*g*) Mentem in Deum solidam, *Ar. Pem. Lin.* (*h*) Quam quod in domino, *Lin.* In Deo, *Spir. Rem. Er. Man.* Quam quod Deo gratum, *Pem. Voss.* 2. *Eb. NC.* 1. *Ben. Lam. Omisit, Rig.* (*i*) In dicendo, *Fab.* In Deo, *Spir. Rem. Man. Morel. Desunt in Pam. & Rig.* (*k*) Locuturi, *Lin. Voss.* 2. *Ebor. impressi fere omnes. Pam. & Rig.* collocuturi. (*l*) Inclinante *Voss.* 3. (*m*) Psalmus, *Voss.* (*n*) Ex ore tuo magis, *Morel.* Magis enim, *Fab.* (*o*) Pasces: sit, *Lam. Bod. Ebor. Lin. NC.* 1.

1 *Luminemus luce justitiæ.*] Accedo doct. Gronov. qui ita legendum censet, adstipulantibus MSS. exemplaribus. In lib. de Opere & Eleem. dicitur, *Sol radiat*, *dies luminat*, quemadmodum hoc ipso in loco, ante lineam unam aut alteram, plurimi codices legunt. Hinc apud medii seculi scriptores, luminare est pingere, & in vernacula nostra lingua, luminator, pictor audit. Interim non est dissimulandum, illuminare, & inluminare, sæpe sæpius legi.

2 *Hæc interim brevibus.*] Paucis, succinctè, breviter.

3 *De bonitate patientiam.*] Patientiam bonitati consentaneam, & ab ea profluentem, locutione Tertulliano fere perpetuâ. Adv. Marc. l. 2. ait, *solus Deus de incorruptibilitatis proprietate felix.* lib. de Patient. *Omnem sapientiæ ostentationem de patientiâ præservat.* Paulo supra autor noster *gratuitum de Deo munus.* D. Gronov. suspicatur periodum sic esse concipiendam. *Facilem de bonitate patientiæ mentem*, *in Deum solida fide tutam*, *salutaris auditus oblectat.* Cujus conjecturæ adstipulatur codex eruditissimi Vossii secundus.

4 *Simul juncti.*] In viciniâ habitantes.

5 *Aggredere hoc munus ex more.*] Pluribus describit morem hunc Tertullianus in Apol. *Non prius discumbitur quam oratio ad Deum prægustetur*, *editur quantum esurientes cupiunt*, *bibitur quantum pudicis est utile. Ita saturantur*, *ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur*, *ut qui sciant Deum audire. Post aquam manualem & lumina*, *ut quisque de Scripturis sanctis*, *vel de proprio ingenio potest*, *provocatur in medium Deo canere. Hinc probatur quomodo biberit*; *æque oratio convivium dirimit.* Pariter Clemens Alexandrinus Strom. 7. De christianorum moribus verba faciens, ait *ἅπας ὁ βίος αὐτοῦ*, *πανήγυρις ἁγία*, *αὐτίκα θυσίας μὲν αὐτῷ*, *εὐχαί τε καὶ αἶνοι*, *καὶ πρὸ τῆς ἑστιάσεως ἐντεύξεις τῶν γραφῶν*, *ψαλμοὶ δὲ καὶ ὕμνοι παρὰ τὴν ἑστίασιν.* &c. Quemadmodum scilicet pietas Christiana ritus alios ab ecclesia Judaica desumsit, hunc etiam morem de sacris lectionibus, & gratiis ad cibum solenniter agendis mutuata est. Imo vero hoc ipsum publicis generis humani religionibus sancitum. *Antequam vescerentur*, *Diis libare instituerunt*, inquit Censorinus. Ex eo factum ut proverbio apud Ethnicos notarentur, tanquam impii prorsus & scelerati, *ἄθυτα ἱερὰ κατεσθίοντες* atque *ἄσπονδοι.* Et exinde passim in veterum scriptis *ἱερεῖα*, animantium carnes denotabant. Quo minus ferendi sunt, qui nulla orationis apud Deum præfatione, caninas agunt epulas, & tanquam Harpyiæ in cibos propositos involant. Hoc ergo in loco critica Scaligeri supervacua videtur, dicentis periodum sic concipiendam. *Aggredere hoc munus tuo ore magis.* Cui accessit Morellius.

D. CÆCILII

D. CÆCILII CYPRIANI

1 (a) De Idolorum Vanitate Liber.

Scriptus Ann. 247.

Ad Pamelii numeros Tractatus VI. Ad Erasmi, tractatus IV.

DEOS non esse, quos colit vulgus, hinc notum est. 2 Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud suos postmodum etiam in morte cœperunt. Inde illis instituta templa: inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa simulacra; quibus (b) & immolabant hostias, & dies festos dando honores (c) celebrabant: inde posteris facta sunt sacra, quæ primis fuerant assumta solatia. Et videamus an stet hæc apud singulos veritas. Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt postmodum maris numina. 3 Castor & Pollux (d) alternis moriuntur, ut vivant. Æsculapius ut in Deum surgat, fulminatur. 4 Hercules ut hominem exuat, Oeteis (e) ignibus concrematur. Apollo Admeti pecus pavit. Laomedonti muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accepit. 5 Antrum Jovis in Creta visitur (f), & sepulcrum ejus ostenditur: & ab eo Saturnum fugatum esse (g) manifestum est; inde Latium de latebra (h) ejus nomen accepit. Hic literas imprimere, hic 6 signare nummos in Italia primus instituit, unde (i) ærarium Saturni vocatur: (k) & 7 rusticitatis hic cultor fuit, inde falcem ferens senex pingitur (l). Hunc fugatum hospitio Janus exceperat (m), de cujus nomine Janiculum dictum est; & mensis Januarius institutus est. Ipse Bifrons exprimitur, quod in medio constitutus annum incipientem pariter & recedentem spectare videatur. 8 Mauri vero manifeste Reges colunt, nec ullo velamento hoc nomen obtexunt.

Dii gentium Reges vita defuncti.

Cultus iste per gentes varius &

Inde per gentes & provincias singulas varia deorum religio mutatur, dum non unus ab omnibus Deus colitur, sed propria cuique majorum suorum 9 cultura servatur.

1 Hoc

(a) Quod Idola dii non sint, & quod unus Deus sit, & quod credentibus salus data sit, *Lam. Ebor.* Quod Idola dii non sint, contra paganos, *Vict. & alii.* Quod credentibus datum sit Deos non esse, &c. *Voss.* 4. *Lin. Spir.* Ratum, *Dun.* De Idolis Gentium, *Goul.* (b) Nam & immolabant, *Foss. Corb.* Simulacra: & immolabant, *Lin. Ben. Ver.* (c) Honorem, *Lin. Lam.* Honore, *Pem. Mic. Vict. Thu. Foss. Corb.* Tanto honore, *Voss.* 4. (d) Castores, *Pem. Voss.* 2. 3. *Ver.* 4. *Lin. Lam. Thu. Mic. Vict.* (e) Oetæ ignibus concrematur, *Lin. Thu.* (f) Videtur, *Thu. Foss.* Dicitur, *Pem. Voss.* 2. Visitatur, *Voss.* 4. (g) Fugatum manifestum, *Pem. Voss.* 2. *Thu. Mich. Vict.* (h) Latebris, *Pem. Voss.* 2. (i) Inde, *Lam. Thu. Foss. Mich.* (k) Nam & rusticitatis, *Mich. Vict.* (l) Ferens pingitur, *Lam. Bod.* 3. *Voss.* 2. *Spir. Rem. Er. Man.* (m) Excepit, *Foss. Mich. Vict.*

1 *De Idolorum vanitate*] Quæ in impressis olim Tituli loco præfigebantur, revera Argumentum sive summa contentorum sequentis operis dici deberent. Nos illa tantum retinemus, quæ ad scripti designationem videntur maxime accommoda. Notandum porro, illas ipsas rationes quæ libellum ad Donatum à Cypriano statim post acceptam fidem conscriptum fuisse suadent, pariter tractatus hujus prorsus Apologetici natales designare. Proinde cum alter vindemialibus feriis, ad finem anni 246. deputetur; hic initio sequentis, hoc est 247. non immerito assignabitur. Tractatum hunc S. Hieronymus Ep. 84. ad Magnum, luculento ornat elogio. *Cyprianus quod Idola dii non sint qua brevitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum & sensuum splendore perstrinxit?* Interim non est dissimulandum, haud pauca à Tertulliano, plurima à Minutio ad verbum huc traducta: sed primis Christianis *cor erat unum & anima una, & nemo eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.* quemadmodum dicitur Act. 4. 32. adeo nulla de plagio actio esse potuit. Quare iisdem pariter armis Athenagoras, Justinus, Clemens, Tatianus, Arnobius, Augustinus, & quotquot adversus Gentilium cultum scripserunt Patres, pugnavere. Imo, quod quis minus expectaverit, iisdem prius usi fuerant, ut Græcos prætercam, Varro, Cicero & Plinius, nec non & alii passim Ethnici Scriptores. Unde de hac re verba faciens D. August. l. de Baptis. cont. Petil. non temere refert. *Cyprianus de uno vero Deo, adversus multorum Deorum cultores disputans multa profert testimonia de libris eorum, quos præclaros Auctores habent.* Quid enim accommodatius ad amoliendam invidiam Gentilium qui Christianos atheismi insimulabant, eo nomine quod numina ipsorum contemnerent, quam productis in medium eruditissimorum apud Ethnicos suffragiis, palam facere, illos eadem cum Christianis de Diis sensisse? Porro Pontius, libellum hunc indiciis satis manifestis designans, ait. *Per quem Gentiles Blasphemi repercussi in se iis quæ nobis ingerunt vincerentur?* Quo vero jure scripti hujus, una cum aliis nonnullis quæ Cypriani secessum præcesserant, in loco prorsus alieno meminerit Auctor ille, superius diximus.

2 *Reges olim fuerunt,*] Aut saltem proles regia. Sic Ino seu Leucothoe, Cadmi regis Thebarum filia. Tyndaridæ, filii Regis Oebaliæ. Hercules Jovis, &c. *Deus est mortali*, inquit Plinius, l. 2. c. 7. *juvare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via. Hac proceres iere Romani. Hæc nunc cœlesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector Vespasianus Augustus, fessis rebus subveniens. Hic est vetustissimus referendi gratiam benemerentibus mos, ut numinibus adscribantur.* Ita & Cicero l. 2. de nat. Deorum. *Suscipit vita hominum, & consuetudo communis, ut beneficiis excellentes viros in Cœlum fama & voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor & Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber etiam, hinc Romulus, &c.* Similia habet lib. etiam 3. Hos ergo recte appellat Cyprianus, *Deos*, non quos sapientes, sed, *quos vulgus colit.*

3 *Castor & Pollux.*] Si tanti esset rem levis momenti mutare, reponere hic oporteret Castores; ita enim Minutius, unde hæc desumta videntur, scribit; & MSS. plurimi suffragantur.

4 *Hercules ut hominem exuat.*] *Non video*, inquit idem Cicero, *quo pacto ille, cui in monte Oetæo illatæ Lampades fuerunt, ut ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore pervenerit.*

5 *Antrum Jovis in Creta.*] *Tres*, inquit Cicero ubi sup. *Joves numerantur, ex quibus primus & secundus nati in Arcadia; tertius Cretensis Saturni filius, cujus in illa insula sepulcrum ostenditur.*

6 *Signare nummos.*] Tert. Apol. c. 10. *Ab ipso primum tabulæ, & imagine signatus nummus, & inde ærario præsidet.* Primus tamen Romæ nummos percussit Servius Tullus, si Plinio fides.

7 *Rusticitatis.*] Ruris, quamquam Papias distinguat. *Rusticitas est morum; Rusticatio est operis; cultura terræ.*

8 *Mauri vero.*] Tertul. in Apol. *Unicuique provinciæ & civitati suus Deus est; ut Syriæ Astartes, ut Arabiæ Disares, ut Noricis Belenus, ut Africæ Cœlestis, ut Mauritaniæ reguli sui.*

9 *Cultura.*] Sic Tertul. de Idol. *Idololatriam, in homines esse culturam.*

Hoc

[1] Hoc ita esse Alexander magnus insigni volumine ad matrem suam scribit: (a) metu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus à sacerdote secretum; quod majorum & regum memoria servata sit; inde colendi, & sacrificandi ritus (b) inoleverit. Si autem aliquando dii nati sunt, [2] cur non hodieque nascuntur? nisi si forte Jupiter senuit, aut partus in Junone defecit. Cur vero deos putas pro Romanis posse, quos videas nihil pro suis adversus eorum arma valuisse? Romanorum enim vernaculos deos novimus. Est Romulus pejerante Proculo Deus factus, & Picus, & Tiberinus, & Pilumnus: & Consus, quem Deum fraudis, velut consiliorum Deum, coli Romulus voluit; postquam in raptum Sabinarum [3] perfidia provenit (c). [4] Deam quoque Cloacinam Tatius & invenit (d) & coluit: [5] Pavorem Hostilius atque Pallorem: mox, à nescio quo, Febris dedicata, & Acca, & (e) Flora meretrices. In tantum vero deorum vocabula apud Romanos finguntur, ut sit apud illos & Viduus Deus qui anima corpus viduet, qui quasi feralis & funebris intra muros non habetur, sed foris collocatur; & nihilominus, quia extorris factus, damnatur potius Romana religione quam colitur. Est & Scansus ab ascensibus dictus, & Forculus à foribus, & à liminibus Limentinus, & Cardea à cardinibus, & [6] ab orbitatibus Orbona (f). Hi dii Romani. [7] Cæterum Mars Thracius, & Jupiter Creticus, & Juno, vel Argiva, vel Samia, vel Pœna, & Diana Taurica, & Deûm Mater Idæa, & Ægyptia portenta, non numina: quæ utique si quid potestatis habuissent, sua ac suorum regna servassent. Plane sunt apud Romanos & victi penates (g), quos Æneas profugus advexit. [8] Est & Venus Calva, multo hic turpius calva, quam apud Homerum vulnerata.

An. 247. subinde mutatus: porro absurdus & cultoribus inutilis.

Regna autem non merito accidunt, sed sorte variantur. Cæterum imperium ante tenuerunt & Assyrii, (h) & Medi, & Persæ: & Græcos & Ægyptios regnasse cognovimus. Ita vicibus potestatum, Romanis quoque, ut & cæteris, imperandi tempus obvenit. Cæterum si ad originem redeas, erubescas. Populus de sceleratis & nocentibus congregatur, & Asylo constituto facit numerum impunitas criminum. Ut Rex ipse principatum habeat ad crimina, fit Romulus parricida: atque ut Matrimonium faciat, rem (i) concordiæ per discordias auspicatur. Rapiunt, ferociunt, fallunt. Ad copiam civitatis augendam, nuptiæ sunt illis rupta hospitii fœdera, & cum soceris bella crudelia. Est & gradus summus in Romanis honoribus consulatus: sic consulatum cœpisse videmus ut Regnum; filios interficit Brutus, ut crescat de suffragio sceleris commendatio dignitatis. Non ergo de religionibus sanctis, nec de auspiciis, aut auguriis Romana regna creverunt, sed acceptum tempus certo fine

Regna minime numinum istorum beneficio concessa, aut retenta.

(*a*) Scripsit, *Voss.* 2. (*b*) Colendi ritus, *Ver. Thu. Foss. Corb. Mich. Vin.* (*c*) Hodie quoque pervenit, *Bod.* 3. *M. R.* (*d*) Tatius invenit, *Lam.* (*e*) Flora meretrices. Hi dii, *Bod.* 3. *Pem. Voss.* 2. 3. *Lam. Thu. Foss. Corb. Mich. Vinc. Linc. M. R.* (*f*) Suburbana, *MSS. & impressi passim.* (*g*) Vecti, *Grav.* Vincti. *Camb.* (*h*) Syri & Persæ, *Lin. Ebor. Lam. Bod.* 3. *Thu Foss. Mich.* & Tyrii, *Ver. Voss.* 4. (*i*) Facit rem, *impressa Exemp. sed sequimur Lam. Veron. Voss.* 4. *Lin. Ebor.*

1 *Hoc ita esse Alexander M.*] Rigaltius contendit, hæc revera ad alterum Alexandrum, nimirum Polyhistorem pertinere: quæ conjectura in tantum ipsi placuit, ut ter ingesserit. Nimirum hic loci, in notis ad Tertullianum, & etiam ad Minutium. Decepti erant nimirum Cyprianus, Athenagoras, Minutius, Augustinus, imo probatissimi etiam apud Ethnicos scriptores, qui omnes, literas ab Alexandro magno, matri Olympiadi scriptas referunt, in quibus arcanum hoc de numinum natalibus, metu ipsius potentiæ extortum perhibetur. Unus vero Tertullianus rem ipsam, si Rigaltio fides, dicitur assecutus; qui Cornelii Lentuli pædagogo tribuenda demonstrat, dum ait, *Quod Ægyptii narrant, & Alexander digerit, & mater legit.* Ubi voces illæ *Alexander digerit*, συντάκτην vult respicere; & quæ sequuntur, *mater legit*, scripta nescio quæ matri ejus dicata, ait liquido denotare. Mihi quidem nondum constat Ægyptios sacerdotes potentiam servuli Græculi adeo timuisse, nec dum matri pauperculæ à Polyhistore librum fuisse inscriptum didici. Unum hoc scio, vocem *digerere* apud scriptores nostros nihil amplius innuere, quam rei alicujus qualemcunque enarrationem. Ita *Tertul.* lib. de Patientia ait. *Si de aliquo bono sermo est, res postulat contrarium quoque boni recensere: quid enim sectandum sit magis illuminabis, si quod vitandum sit, proinde digesseris*, &c. Sic & Pontius. *Ut exemplum in literas digeratur.* Porro quis credet Cyprianum errare potuisse in volumine laudando, quod pro *insigni* habuit? Aut Athenagoram qui diserte ait colloquia hæc cum sacerdotibus ἐν τῇ Ἡλιοπόλει, καὶ Μέμφει καὶ Θήβαις contigisse? aut Augustinum hallucinatum, qui ter in Libris de Civitate Dei Epistolam hanc citat; dicitque à Leone sacerdote hæc Alexandro prodita; monetque Lectores ut Epistolam ipsam adeant, & *recolant quæ legerunt*? Sed Litem dirimat Plutarchus, in Alexandri rebus si quis alius versatissimus, & in historia testis locuples. Is in Alexandri vita ait Ἀλέξανδρος ἐν ἐπιϛολῇ πρὸς τὴν μητέρα φησὶν, γεγονέναι τινὰς αὐτῷ μαντείας ἀποῤῥήτους, ἃς αὐτὸς ἐπανελθὼν φράσει πρὸς μόνην ἐκείνην &c. λέγεται δὲ καὶ Ψάμμονος ἐν Αἰγύπτῳ τοῦ φιλοσόφου διακούσας, ἀποδέξασθαι μάλιϛα τῶν λεχθέντων, ὅτι πάντες ἄνθρωποι βασιλεύονται ὑπὸ θεοῦ, τὸ γὰρ ἄρχον ἐν ἑκάϛῳ καὶ κρατοῦν θεῖόν ἐϛιν. &c.

2 *Cur non hodieque nascuntur?*] Plin. l. 2. c. 7. *Matrimonia quidem inter deos credi, tantoque ævo ex his neminem nasci, & alios esse grandævos semperque canos, alios juvenes atque pueros, atricolores, aligeros, claudos, ovo editos, & alternis diebus viventes morientesque, puerilium prope deliramentorum est.*

3 *Perfidia provenit.*] Feliciter successit. Sic infra. *generis magnitudo provenit.* Vid. Tertul de spectac. & Adv. Marc. l. 1.

4 *Deam quoque Cloacinam.*] *Cloacinæ simulacrum in cloaca maxima repertum Tatius consecravit; & quia cujus esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.* Arnob. l. 1.

5 *Pavorem Palloremque.*] Pariter apud Ciceron. disputatur. l. 3. de nat. Deor. *Amor, dolus, metus, labor, invidentia, fatum, senectus, mors, tenebræ, miseria, querela, gratia, fraus, pertinacia, parcæ, hesperides, somnia: quos omnes erebo & nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monstra probanda sunt, aut prima tollenda.*

6 *Ab Orbitatibus Orbona.*] Hæc omnia in MSS. probatissimis desunt, & sensum perturbant; tamen quia in Beneventano, Veronensi, Corbeiensi, & uno saltem è quatuor Vossianis comparent, retinemus. De Orbona apud Plinium l. 2. & Cicer. l. 3. de nat. Deor. occurrit mentio. *Orbati liberis parentes in tutela sunt Orbonæ*, inquit Arnobius. Quod forte *Suburbanæ*, quæ erat lectio recepta, locum fecit. Aut pro *orbitatibus Orbona*, inversis ultimis literis factum, *ab Orbitate suburbana.*

7 *Cæterum Mars Thracius.*] μαμερτὸν Lycophron vocat.

8 *Est & Venus Calva.*] Lactant. l. 1. c. 20. *Urbe à Gallis capta; obsessi in Capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta fecissent, ædem Veneri Calvæ consecrarunt.*

An. 247. sine custodiunt. Cæterum & [1] Regulus auspicia servavit, & captus est: & [2] Mancinus religionem tenuit, & sub jugum missus est: & [3] pullos edaces Paulus habuit, & apud Cannas tamen cæsus est. [4] C. Cæsar, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret auguriis & auspiciis retinentibus, sprevit; & eo facilius navigavit & vicit. Horum autem omnium ratio est illa, quæ fallit & decipit, & præstigiis cæcantibus veritatem stultum & prodigum vulgus inducit. (a) Spiritus (b) insinceri & vagi, qui postea quam terrenis vitiis immersi sunt, & à vigore cœlesti, terreno contagio recesserunt, non desinunt perditi perdere, & depravati errorem pravitatis infundere.

A plerisque pro dæmoniis agnita.

[5] Hos & poetæ dæmonas norunt: & Socrates instrui se & regi ad arbitrium dæmonis prædicabat: & Magis inde est ad perniciosa vel ludicra potentatus; quorum tamen [6] præcipuus, Hostanes, & formam veri Dei negat conspici posse, & Angelos veros (c) sedi ejus dicit assistere. In quo (d) & [7] Plato pari ratione consentit; & unum Deum servans, cæteros Angelos, vel dæmonas dicit. Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur, eumque incomprehensibilem atque inæstimabilem confitetur. Hi ergo spiritus sub statuis atque imaginibus consecratis (e) delitescunt. Hi afflatu suo vatum pectora inspirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper involvunt. Nam & falluntur, & fallunt: vitam turbant, [8] somnos inquietant. Irrepentes etiam in corporibus occulte mentes terrent, membra distorquent, valetudinem (f) frangunt, morbos lacessunt: ut ad cultum sui cogant; ut nidore altarium, & rogis pecorum saginati, remissis quæ constrinxerant, curasse videantur. Hæc est de illis medela, cum illorum cessat injuria. Nec aliud illis studium est, quam à Deo homines avocare, & ad superstitionem sui ab intellectu veræ religionis avertere (g); cum sint ipsi pœnales, quærere (h) sibi ad pœnam comites, quos ad crimen suum fecerint errore participes. Hi tamen adjurati per Deum verum à nobis, statim cedunt, & fatentur, & de obsessis corporibus exire coguntur. Videas illos, nostra voce & operatione (i) majestatis occultæ, flagris cædi, igne torreri; incremento pœnæ propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari; unde veniant, & quando discedant, ipsis etiam qui se colunt audientibus confiteri: & vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. Hinc vulgus in odium nostri nominis cogunt; ut nos odisse incipiant homines antequam nosse; ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint.

Deus unus est.

Unus igitur omnium Dominus est Deus. Neque enim illa sublimitas potest habere consortem, cum sola omnem teneat potestatem. Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam Regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore desiit? Sic Thebanorum (k) germanitas rupta, & permanens rogis dissidentibus etiam in morte discordia: & Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hospitium. Pompeius & Cæsar affines fuerunt, nec tamen necessitudinis fœdus in æmula potestate tenuerunt. Nec hoc tantum de (l) homine mireris, cum in hoc omnis natura consentiat. Rex unus est apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus: multo magis mundi unus est rector, qui universa, quæcumque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est: nec comprehendi, tactu purior est: nec æstimari, sensu major est; & ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus (m). [9] Quod (n) vero templum habere possit Deus, cujus templum totus est mundus? & cum homo latius

(*a*) Dejicit, *Lam. Ebor. Veron.* (*b*) Sunt, *Lam. Ebor.* (*c*) Nostros, *Voss.* 3. (*d*) Quod, *Foss. Mich. Vict.* (*e*) Congregati, *Lam.* (*f*) Valetudines, *Lam.* (*g*) Avertere, & cum, *Foss. Mich. Vict. Spir.* (*h*) Quærunt, *Lam.* (*i*) Voce & oratione, *Bod.* 3. *Lam. Thu. Foss. Mich. Vin. Corb. Lin. Spir.* Non nostra voce, sed operatione, *Ver.* (*k*) Thebanorum fratrum, *Ver.* (*l*) Hoc de homine, *Pem. Mich.* Nec tu de, *Lam. Spir.* (*m*) Credimus, *Lin.* (*n*) Quale, *Lam. Ebor.*

1 *Regulus auspicia servavit.*] Valerius Max. l. 1. cap. de servata Religione ait. *In his quæ ad custodiam Religionis attinent nescio an omnes M. Attilius Regulus præcesserit.* Dein paucis interpositis subjungit. *Potuerunt profecto dii immortales efferatam mitigare sævitiam; cæterum quo clarior esset Attilii gloria, Carthaginenses moribus suis uti passi sunt.*

2 *Mancinus religionem tenuit.*] Eatenus scil. quod postquam Lanuvii in Hispaniam ituro prodigia acciderant, *territus, converso itinere, Genuam petiit:* qui ibi scapham ingressus, alio prodigio, quod tamen sprevit, terrebatur. Vid. Val. Max. l. 1. cap. de prodig.

3 *Pullos edaces.*] Cic. l. 2. de Divinat. *Flaminius non paruit auspiciis: itaque periit cum exercitu. At anno post Paulus paruit: num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu?*

4 *C. Cæsar ante.*] Cicero de Divin. l. 2. *Quid ipse Cæsar? cum à summo aruspice moneretur, ne ante brumam in Africam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, unum in locum omnes adversariorum copiæ convenissent.* Ita Sueton. in Jul. c. 95.

5 *Hos & Poetæ Dæmonas norunt.*] Notandum vocem pridem fuisse mediæ, imo laudatæ, significationis: neque melius intelligentiæ quam à scientia cognomentum accepere. Unde in sacris literis quinquies tantum mali spiritus dæmones vocantur, sed passim dæmonia audiunt. Postquam vero Valentiniani aliique Gnostici δαίμονας sive Æones suos tanquam mundi conditores & rerum arbitros deprædicabant; malos genios Ecclesiæ patres dæmonas appellabant: bonos vero, Angelos semper dixere.

6 *Præcipuus Hostanes.*] Plin. l. 30 c. 1. *Primus extat (ut quidem invenio) commentatus de ea Ostanes, Xerxem regem Persarum bello, quod is Græciæ intulit, comitatus; ac velut semina artis portentosæ sparsit, obiter infecto, quacunque commeaverat, mundo. Hic maxime Ostanes ad rabiem, non aviditatem modo scientiæ ejus, Græcorum populos egit.*

7 *Plato & Hermes.*] Alter in Timeo, alter in Pœmandro.

8 *Somnos inquietant.*] Quo spectant fortassis illa Judæ Apostoli. ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μιαίνουσι.

9 *Quod vero templum.*] Tertul. de spectac. c. 10. habet. *Nec minus templa quam busta despuimus.* Minut. Fel. *Templa ut busta despiciunt.* Pariter Arnob. l. 1. & Clem. Alex. in protrept. aliique ex patribus adversus illa defunctorum sepulcra, & claustra numinum invehuntur. Interim Ecclesias, ὑπερῷα Κυριακὰ, Εὐκτηρίους οἴκους, Areas, & loca Dei omnipotentis cultui sacra, semper admisere. Simile observare est in voce *Aræ* sive βωμοῦ, à qua abhorruere perpetuo Christiani: altaris vero sive θυσιαστηρίου nomen, ultro amplexabantur.

Nec

latius maneat, intra unam ædiculam vim tantæ majestatis includam? In nostra dedicandus est mente, in nostro consecrandus est pectore. [1] Nec nomen Dei (a) quæras. Deus nomen est illi. Illic vocabulis opus est, ubi propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo, qui solus est, Deus (b) vocabulum totum est. Ergo unus est, & ubique totus (c) diffusus est. Namque (d) & [2] vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cum mens & anima sui auctoris & principis admonetur. Dici frequenter audimus, ô Deus; & Deus (e) videt; & Deo commendo; & Deus mihi reddet; & quod vult Deus; & si Deus dederit. Atque (f) hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis. *[An. 247.]*

[Veræ Religionis origo & derivatio.]

Quod vero Christus sit, & quo modo per ipsum nobis salus venerit, sic est ordo, sic ratio. Judæis (g) primum erat apud Deum gratia. Sic olim justi erant, sic majores eorum religionibus obediebant. Inde illis & Regni sublimitas floruit, & generis magnitudo provenit (h). Sed illi negligentes, indisciplinati (i) & superbi postmodum facti, & fiducia patrum inflati; dum divina præcepta contemnunt, datam sibi gratiam perdiderunt. Quam vero fuerit illis profana vita, quæ contracta sit violatæ religionis offensa, ipsi quoque testantur; qui etsi voce tacent, exitu confitentur: dispersi & palabundi vagantur, soli & cœli sui profugi, per hospitia aliena jactantur. Nec non (k) Deus ante prædixerat fore, ut vergente seculo, & mundi fine jam proximo, ex omni gente (l), & populo & loco, cultores sibi allegeret Deus multo fideliores (m), & melioris obsequii; qui indulgentiam de divinis muneribus haurirent (n), quam acceptam Judæi contemtis religionibus perdidissent. Hujus igitur indulgentiæ, gratiæ disciplinæque arbiter & magister, sermo & filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retro, illuminator & doctor (o) humani generis prædicabatur (p). Hic est virtus Dei, hic ratio, hic sapientia ejus, & gloria. Hic in virginem illabitur (q); carnem, Spiritu (r) sancto cooperante, induitur. Deus cum homine miscetur. Hic Deus noster, hic Christus est, qui mediator duorum, hominem induit, quem perducat ad Patrem. Quod homo est, esse Christus voluit, ut & homo possit esse quod Christus est. Sciebant & Judæi Christum esse venturum. Nam hic (s) illis semper prophetis admonentibus (t) adnunciabatur. Sed significato duplici ejus adventu; uno qui exercitio & exemplo hominis fungeretur, altero qui Deum fateretur: non intelligendo primum adventum, qui passione præcessit occultus; unum tantum credunt, qui erit in potestate manifestus. Quod autem hoc Judæorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit. Sic erant sapientiæ & intelligentiæ cæcitate multati, ut qui vita indigni essent, haberent vitam ante oculos, nec viderent.

[Amos. 9. 11. Hos. 2. 23. Es. 42. 1. 1 Cor. 1. 24. Jo. 1. 1. 14. Luc. 2. 32. Heb. 2. 17. Mat. 2. 1. Mic. 5. 2. Es. 6. 9.]

[Christi miracula, passio, resurrectio, ascensio, evangelium.]

Itaque cum Christus Jesus, secundum à prophetis ante prædicta, verbo & vocis imperio dæmonia de hominibus excuteret, paralyticos restringeret, leprosos purgaret, illuminaret cæcos, claudis gressum daret, mortuos rursus animaret, cogeret sibi elementa famulari, servire ventos, maria obedire, inferos cedere: Judæi qui illum crediderant hominem tantum, de humilitate carnis & corporis; existimabant magum, de licentia potestatis. Hunc magistri eorum atque primores, hoc est, quos & doctrina ille, & sapientia revincebat, accensi (v) ira & indignatione provocati, postremo detentum, Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat, tradiderunt; crucem ejus & mortem, suffragiis (w) violentis ac pertinacibus flagitantes. Hoc eos facturos & ipse prædixerat, & prophetarum omnium testimonium sic ante præcesserat; oportere illum pati, non ut sentiret tantum mortem (x), sed ut vinceret; & cum passus esset, ad superos denuo regredi, ut vim divinæ majestatis ostenderet. Fidem itaque rerum cursus implevit. Nam & crucifixus, prævento carnificis officio spiritum sponte dimisit, & die tertio rursus à mortuis sponte surrexit. Apparuit discipulis suis talis ut fuerat, agnoscendum se videntibus præbuit; simul junctus, & substantiæ corporalis firmitate conspicuus, ad dies quadraginta remoratus est, ut de eo ad præcepta vitalia instrui possent, & discerent quæ docerent. Tunc in cœlum circumfusa nube sublatus est: ut hominem quem dilexit, quem induit, quem à morte protexit, ad patrem victor imponeret, jam venturus è cœlo ad pœnam diaboli, & ad censuram generis humani, ultoris vigore, & judicis potestate; per orbem vero discipuli magistro (y) & Deo monente diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent (z), cæcos & ignaros [3] ad agnitionem veritatis ocula-

[Mat. 12. 24. Mat. 27. 20. Act. 3. 18. Luc. 23. 25. Luc. 11. 22. Es. 53. 8. Dan. 9. 26. Zach. 3. 7. Mat. 27. 50. 28. 17. Act. 1. 9. Marc. 16. 15.]

(a) Deo, *Veron.* (b) Dei, *Thu. Foss. Mich. Vict.* (c) Ubique ipse diffusus, *Pem. Thu. Foss. Ver. Bod.* 3. (d) Ipsum namque, *Pem.* (e) Et Deus scit, *Pem.* (f) At quæ est, *Spir. Foss. Mich. Vict.* (g) Judæis erat, *Spir. Thu. Foss. Vict. Pem. Lam.* (h) Obediebant: sed, *Cam.* (i) Negligentes disciplinarum, *Voss.* 4. (k) Hæc Deus, *Lam.* (l) Ex omni genere, *Man. & Mon.* (m) Fidei fortioris, *Grav.* (n) Haurirent, hujus, *Thu. Mich. Vict.* (o) Illuminator & deductor, *Lam. Thu. Ver. Vict. Mich.* (p) Prædicatur, *Thu. Vict. Mich.* (q) Delabitur, *Pem. Lam. Ver.* (r) Carne Spiritus, *Ver.* Carne Spiritu sancto induitur, *Lam. Eb.* Carnem Spiritus induitur, *Voss.* 4. (s) Nam hoc illis, *Pem. Vir.* (t) Prophetis monentibus, *Lam. Thu. Mich. Vict.* (v) Accensa ira, & indignatione provocata, *Thu. Foss. Vict. Mich.* (w) Suffragiis pertinacibus, *Rem. Thu. Foss. Mich. Vict. Corb.* Flagitarent, *Lam. Vict.* (x) Sentiret mortem, *Thu. Foss. Vict. Corb. Mich. Lam. Voss.* 3. *Spir. Rem. Er. Man.* (y) Non Magistro, sed Deo, *Ver.* (z) Dare, adducere, oculare, *Voss.* 3.

1 *Nec nomen dei quæras.*] ὄνομα τῷ ἀῤῥήτῳ θεῷ ὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν &c. Justin. Apol. 2. Ita quodlibet Dei nomen ἀνεκφώνητόν. Minut. *Nec nomen Deo quæras, Deus nomen est illi.*

2 *Vulgus in multis naturaliter Deum confitetur.* [Hæc res peculiari commentario Tertulliani argumentum fecit, nimirum, de Testimonio animæ.

3 *Ad agnitionem veritatis ocularent.*] Locutio à Tertulliano mutuata. *Hirundo si excæcaverit pullos, novit illos oculare rursus de sua Chelidonia.* Qua voce similiter utitur in lib. de pudicitiâ.

An. 247. ocularent (a). Ac ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio; per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur. Dolor qui veritatis testis est, admovetur; ut Christus Dei filius, qui hominibus ad vitam datus creditur, non tantum præconio vocis, sed & passionis testimonio prædicaretur (b). Hunc igitur comitamur, hunc sequimur, hunc habemus itineris ducem, lucis principem, salutis auctorem, cœlum pariter & patrem, quærentibus & credentibus pollicentem. 1 Quod est Christus, erimus Christiani, si Christum fuerimus (c) imitati.

(*a*) Dare adducere, oculare. *Voss.* 3. (*b*) Probaretur. *Voss.* 3. (*c*) Secuti, *Pem. Lam. Thu. Vict. Foss. Mich.*

1 *Quod est Christus.*] Jam mystici corporis membra, deinceps gloriæ ejus participes.

D. CÆCI-

D. CÆCILII CYPRIANI

Teſtimoniorum (a) ad Quirinum Adverſus Judæos,

LIBRI TRES.

Præfatio in duos Libros priores.

CYPRIANUS QUIRINO (b) FILIO S.

Script. circa An. 248.

Ad Pamelii & Eraſmi numeros tractatus XII.

1 OBtemperandum fuit, fili (c) cariſſime, deſiderio tuo ſpiritali, impenſiſſima petitione divina magiſteria poſcenti; quibus nos Dominus per ſcripturas ſanctas erudire & inſtituere (d) dignatus eſt, ut à tenebris (e) erroris abducti, & luce (f) ejus pura & candida luminati, viam vitæ per ſalutaria ſacramenta teneamus. Et quidem ſicut petiſti, ita à nobis ſermo compoſitus, & libellus compendio breviante (g) digeſtus eſt: ut quæ ſcribebantur (h) non copia latiore (i) diffunderem; ſed, quantum mediocris memoria ſuggerebat, (k) excerptis capitulis & annexis, neceſſaria quæque colligerem, quibus non tam tractaſſe, quam tractantibus materiam præbuiſſe videamur. Sed & legentibus brevitas ejuſmodi plurimum prodeſt, dum non intellectum legentis & ſenſum liber longior ſpargit (l), ſed ſubtiliore (m) compendio id quod legitur

(*a*) Ad Quirinum de Sacramento Chriſti *N. C.* 1. *Bod.* 2. *Lam.* Liber adverſus Judæos *Remb. Er. Man. Mor.* Epiſtola Cyp. ad Quirin. *Lin.* (*b*) Quirino ſuo, S. *N. C.* 2. (*c*) Fuit, Cariſ. *Bod.* 1. (*d*) Erudire & inſtruere, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Veron. Benev. Voſſ.* 3. (*e*) Tenebroſi erroris caligine, *Bod.* 1. *Voſſ.* 3. (*f*) Et per lucem ejus puram & candidam inluminati, *Bod.* 1. Illuminari, *Voſſ.* 3. ad Lucem, &c. *Lin.* (*g*) Brevi ante, *Voſſ.* 4. Brevi dig. *Bod.* 1. 2. Brevi ad te dig. *Spir.* Compendioſa brevitate, *Voſſ.* 3. (*h*) Scribantur, *Lin.* (*i*) Latior, *Bod.* 4. (*k*) Suggeſſerat, *N. C.* 1. *Lamb. Bod.* 2. (*l*) Spargeret, *Ver.* (*m*) Utiliore compendio, *Ver.*

1 *Obtemperandum fuit.*] Tractatus iſtos Cyprianum ſcripſiſſe, & *Teſtimoniorum libros* olim appellatos, non tantum Beda & Gennadius, aliique ſequiorum temporum Auctores fidem faciunt; ſed Pelagius, Hieronymus & Auguſtinus, id ipſum teſtantur. Scilicet, *Pelagius teſtimoniorum libros ſcribens, ſe imitatorem, imo expletorem operis beati martyris Cypriani ſcribentis ad Quirinum fatetur*; Ut inquit Hieronymus adv. Pelagianos l. 1. c. 9. Quod & Auguſtinus repetit iiſdem fere verbis l. 4. contra duas Epiſtolas Pelagianorum c. 8. & 10. Quinimo obſervare licebit, non modo duos priores libros, ſed & tertium, ex Patrum prædictorum ſententia, Cypriano tribuendum. Siquidem illa loca ex Jobi 25. 1 Jo. 1. & Pſal. 51. (ab ipſis laudata ex libro Cypriani ad Quirinum;) non in priorum aliquo, ſed ultimo reperiuntur. Imo Hieronymus diſertiſſimis verbis, non modo librum, ſed ipſum etiam caput deſignat; dicens, *in quinquageſimo quarto titulo tertii libri poni*, ubi etiamnum habentur. Rigaltio itaque requirenti *Unde liber tertius? quem certe non habet vetus editio*, reſpondere licebit; quod ab eodem Cypriano, licet aliquanto ſerius, à quo priores, prodiit.

Tractatum hunc non niſi poſt Cypriani Epiſcopatum fuiſſe tranſmiſſum, oſtenderet Quirini ſub filii titulo compellatio: niſi illa in quibuſdam codicibus deſideraretur; & inſuper conſtaret, non modo epiſcopos, ſed etiam presbyteros, pariter ſuos diſcipulos titulo iſto compellaſſe. Quo tempore ad Quirinum hoc ſcriptum dirigebatur, illum Neophytum fuiſſe, hinc ſuadetur; ſiquidem dicat Cyprianus, *Legenti tibi interim proſint, ad prima fidei lineamenta formanda.* Et deinceps, *Bibere uberius, & ſaturari copioſius poteris; ſi tu quoque ad eoſdem divinæ plenitudinis fontes, nobiſcum pariter potaturus acceſſeris.* Unde ſi ad Quirinum in Ep. 77. & 78. pari fere paſſu cum Cypriano nominatum (quod ſatis veriſimile videtur) hæc pertineant; certe longe ante extrema Cypriani tempora perſcripta fuiſſe comparebit. Aut ſi forte libelli iſti ſerius aliquanto miſſi fuerint, materiæ tamen ſylvam pridem collectam digeſtamque minime dubitaverim. Proindeque non prorſus abſurdam fuiſſe lectionem illam MS. codicis D. Voſſii quæ ait, *Libellus compendio brevi ante digeſtus eſt.* Revera quiſquis ſcribendi methodum à Cypriano uſurpatam diligenter conſideraverit; facile animadvertet, hoc ipſi poſt acceptam fidem primum fuiſſe ſtudium, ut non tantum in S. literis fieret verſatiſſimus; ſed ut illas quaſi in locos communes accurate digeſtas in numerato haberet. Hoc enim ipſi ſolenne & fere perpetuum eſt; ut in quocunque argumento verſetur, ſacræ ſcripturæ teſtimonia glomeratim proponat, & tanquam ex armamentario inſtructiſſimo in aciem producat. Quod lectorem in limine fere operis obſervaſſe minime pigebit.

Demum cum formula illa ſub qua paſſim in his ſcriptis citantur S. literarum teſtimonia, & ipſæ SS. librorum nomenclaturæ, prorſus diverſæ ſint ab iis quæ in reliquo opere occurrant; varietatis iſtius (quando utrorumque eundem fuiſſe Auctorem conſtiterit) vix alia ratio reddi poterit, quam quod diverſis temporibus ſcriberentur; & proinde dicendum, tractatum hunc reliqua omnia quæ ſequuntur prævertiſſe.

Sperabam quidem ex largo hoc quod in tractatu iſto habetur ſcripturarum ſpicilegio; ad verſionis latinæ quæ Hieronymianam præceſſit reſtitutionem, gradum aliquem præſtrui potuiſſe. Et certe, ſi modo ſibi ubique conſtaret Cypriani textus, loca illa quæ à lectione vulgata diſcrepare deprehenduntur, pro antiquæ verſionis reliquiis non immerito haberemus. Sed cum ea ſit lectionum in MSS. codicibus varietas, ut plura ſimul occurrant quæ a vulgatis diſcrepent; & in his quid à Cypriano ſcriptum fuerit, codicibus ſibi invicem non reſpondentibus, minime conſtet: Porro cum primorum ſeculorum Patres, in S. ſcripturis laudandis diverſimode ſe habeant; curam hanc ceu tantum non deploratam cenſemus. Flam. Nobilius, aliique viri eruditi, Tertulliani, Cypriani, Hilarii, Ambroſii, Hieronymi & Auguſtini lectiones ſcripturarum, ex libris impreſſis affatim ingerunt; parum memores in codicibus MSS. rem aliter atque aliter paſſim ſe habere. Interim gratiæ immortales Deo Opt. Max. habendæ ſunt; cujus providentia comparatum eſt, ut in pene infinita vocularum diſcrepantia, rerum momenta & doctrinæ ordo uſque inviolata permaneant. De ſcripturis nulla pene lis eſt, licet de ſcriptione ubique dubitetur.

1 *Judæos*

An. 248. legitur tenax memoria custodit. Complexus sum vero libellos duos pari (a) æqualitate moderatos. Unum, quo ostendere enisi sumus; (b) 1 Judæos secundum quæ fuerant ante prædicta, à Deo recessisse, & indulgentiam Domini quæ sibi jampridem data, & in posterum promissa fuerat, perdidisse; successisse vero in eorum locum Christianos, fide (c) Dominum promerentes; & de omnibus gentibus, ac de toto orbe venientes. Item libellus alius continet Christi sacramentum, quod idem (d) venerit, qui secundum scripturas annunciatus est; & gesserit ac perfecerit universa quibus intelligi & (e) cognosci potest, quod ipse sit qui prædictus est. Quæ legenti tibi (f) interim prosint ad prima fidei lineamenta formanda. Plus roboris tibi dabitur, & magis ac magis intellectus cordis operabitur, scrutanti scripturas veteres ac novas plenius, & universa librorum spiritalium (g) volumina perlegenti. Nam nos nunc de divinis (h) fontibus implevimus modicum, quod tibi interim mitteremus. Bibere uberius (i) & saturari copiosius poteris, si tu quoque ad eosdem divinæ plenitudinis fontes nobiscum pariter potaturus accesseris. Opto te fili carissime, semper bene valere.

(*a*) Pari qualitate, *Veron.* Moderatus, *Voss.* 4. (*b*) Simus, *excusi plerique, sed sequimur Lam. Bod.* 1. 2, 3, 4. *Lin. NC.* 1. *Voss.* 4. (*c*) Fidem domini, *Bod.* 1. 3. *Voss.* 4. (*d*) Jam advenerit. *NC.* 2. (*e*) Agnosci posse prædictus est, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin.* Posset sicut prædictus est, *Voss.* 2. (*f*) Legentibus interim, *Ver.* (*g*) Librorum volumina, *Lam. Lin. NC.* 1. (*h*) Divinæ plenitudinis fonte, *Voss.* 3. (*i*) Bibere liberius, *Bod.* 4.

1 *Judæos secundum quæ fuerant.*] Cyprianus in Magistri scriptis adeo libenter & fere perpetuo se exercuit, ut paucissima præterierint, quæ non libello ejusdem prorsus argumenti denuo tractaverit. Quemadmodum enim de Baptismo commentarium edidit Tertullianus; ita de Gratia Dei, sive baptismo ad Donatum (ut Epistolas ad Jubaianum, Pompeium, aliosque ea de re prætercam) scripsit Martyr noster. Quo modo de Idololatria egit Tertullianus, sic de Idolorum vanitate disseruit Cyprianus. Porro deinceps videre erit tractatus Tertulliani, de cultu fæminarum & Virginibus velandis; de Patientia, ad Scapulam; ad Martyras, de Oratione, de Pœnitentia, de Præscriptione; quasi ἀντιςοίχως, respici ab Auctoris nostri scriptis, de disciplina & habitu Virginum; de bono Patientiæ; ad Demetrianum; de exhortatione Martyrii; de Oratione dominica; de Lapsis; de unitate Ecclesiæ. Quæ omnia semel hic indigitasse suffecerit.

CAPITU-

CAPITULA LIBRI PRIMI.

An. 248.

1. Judæos in offensam (a) Dei graviter deliquisse, quod dominum dereliquerint, & idola secuti sint.
2. Item quod prophetis non crediderint, & eos interfecerint.
3. Ante prædictum, quod dominum neque cognituri, neque intellecturi, neque recepturi essent.
4. Quod scripturas sanctas intellecturi Judæi non essent, intelligi autem haberent in novissimis temporibus, posteaquam Christus venisset.
5. Nihil posse Judæos intelligere de scripturis, nisi prius crediderint in Christum.
6. Quod Hierusalem perdituri essent, & terram quam acceperant relicturi.
7. Item quod essent amissuri lumen Domini.
8. Quod circumcisio prima carnalis evacuata sit, & secunda spiritalis repromissa sit.
9. Quod lex prior quæ per Moysen data est, cessatura esset.
10. Quod lex nova dari haberet.
11. Quod dispositio alia, & Testamentum novum dari haberet (b).
12. Quod baptisma (c) vetus cessaret, & nouum (d) inciperet.
13. Quod jugum vetus evacuaretur, & jugum novum daretur.
14. Quod pastores veteres cessaturi essent, & novi inciperent.
15. Quod domus & templum Dei Christus (e) futurus esset, & cessasset templum vetus, & novum cœpisset.
16. Quod sacrificium vetus evacuaretur, & novum celebraretur.
17. Quod sacerdotium vetus cessaret, & novus sacerdos veniret, qui in æternum futurus esset.
18. Quod propheta alius sicut Moyses promissus sit; scilicet, qui testamentum novum daret, & qui magis audiri deberet.
19. Quod duo populi prædicti sint, major & minor; id est, vetus Judæorum, & novus qui esset ex nobis (f) futurus.
20. Quod Ecclesia, quæ prius sterilis fuerat, plures filios habitura esset ex gentibus, quam quot synagoga ante habuisset.
21. Quod gentes magis in Christum crediture essent.
22. Quod panem & calicem Christi, & omnem gratiam ejus, amissuri essent Judæi, nos vero accepturi: & quod Christianorum novum nomen benediceretur in terris.
23. Quod ad regnum cœlorum magis gentes quam Judæi perveniant.
24. Quod solo hoc Judæi accipere veniam possint delictorum suorum, si sanguinem Christi occisi baptismo ejus abluerint, & in Ecclesiam transeuntes præceptis ejus obtemperaverint.

(a) Offensa, *Voss.* 4. (b) Deberet. *Voss.* 4. (c) Baptismus, *Voss.* 4. (d) Novus, *Voss.* 4. (e) Templum Christus, *Voss.* 4. (f) Novis, *Bod.* 1.

D. CÆCIL-

D. CÆCILII CYPRIANI

Testimoniorum ad Quirinum

ADVERSUS JUDÆOS LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

1 Judæos in offensam Dei graviter deliquisse, quod Dominum (a) dereliquerint, & idola secuti sint.

IN Exodo populus ad Aaron: Exsurge (b), & fac nobis deos qui nos præcedant; quia Moyses vir (c) hic qui nos 2 ejecit de Ægypto, quid ei acciderit, non scimus. Item illic Moyses ad Dominum: Precor, ait, Domine (d), deliquit populus hic delictum grande (e): fecerunt sibi deos aureos & argenteos, & nunc si dimittis ei delictum, dimitte: sin autem, dele me de libro quem scripsisti. Et dixit Dominus ad Moysen: Si quis deliquit ante me, deleam illum de libro meo. Item in Deuteronomio: Sacrificaverunt dæmoniis & non deo. Item libro Judicum: & fecerunt filii Israel malignum (f) coram Domino Deo patrum suorum, qui ejecit eos de terra Ægypti, & secuti sunt Deos gentium (g), quæ circa illos sunt (h); & offenderunt Dominum (i), & reliquerunt Deum & servierunt Baal. Item illic: Et adjecerunt filii Israel iterum facere (k) malignum coram Domino, & servierunt Baal & Diis alienigenarum, & reliquerunt Dominum, & non servierunt illi. Item apud Malachiam (l) 3 Derelictus est Juda, & abominatio facta est in Israel & in Hierusalem; quoniam profanavit Judas sancta Domini in quibus dilexit, & affectavit Deos alienos. Exterminabit Dominus hominem qui facit hæc, & humilis efficietur in tabernaculis Jacob.

Exod. 32. 1. — Exod. 32. 31. — Deut. 32. 17. — Jud. 2. 11. — Ibid. — Malach. 2. 11.

Item quod prophetis non crediderint, & eos interfecerint.

II. Apud Hieremiam Dominus dicit. Misi ad vos servos meos prophetas, ante lucem mittebam (& non audiebatis (m) me, neque intendebatis auribus vestris) dicens: Convertatur unusquisque à via sua mala, & à nequissimis affectationibus (n) vestris; & habitabitis in terra ista, quam dedi vobis & patribus vestris à seculo & usque in secula. Item illic: Nolite ambulare post Deos alienos ut serviatis eis, & ne adoraveritis eos (o), & ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad (p) disperdendos vos; & non audistis me. Item 4 in Basileion (q) libro tertio, Helias ad Dominum: (r) Æmulando æmulatus sum Domino Deo omnipotenti; quia dereliquerunt te filii Israel, altaria tua demolierunt & prophetas tuos interfecerunt gladio, & remansi (s) ego solitarius, & quærunt (t) animam meam auferre eam (u). Item in Hesdra: Desciverunt (w) à te, & abjecerunt legem tuam post dorsum (x) suum; & prophetas tuos interfecerunt, qui obtestabantur eos ut reverterentur ad te.

Jer. 7. 25. — Jer. 25. 4. — 3 Reg. 19. 10. — Nehem. sive 2 Esd. 9. 26.

Ante prædictum quod Dominum neque cognituri, neque intellecturi, neque recepturi essent.

III. Apud Esaiam: Audi cœlum, & percipe auribus (y) terra, quoniam Dominus locutus est: Filios generavi & exaltavi, ipsi autem me reprobaverunt (z). Agnovit bos possessorem suum, & asinus præsepe (aa) Domini sui; Israel autem me non cognovit, & populus me (bb) non intellexit. Væ genti peccatrici (cc), populo (dd) pleno peccatis.

Isai. 1. 2.

(*a*) Reliquerint, *Thu. Foss. Corb.* (*b*) Exsurge, Fac, *Bod.* 2. (*c*) Vir qui, *Corb.* (*d*) Precor Domine, *Thu. Foss. Corb.* (*e*) Populus hic grande, *Foss.* (*f*) Quod malignum, *Thu. NC.* 2. *Bod.* 1. 4. contra dominum, *Voss.* 3. malum coram, *Voss.* 4. (*g*) Deos à gentibus, *NC.* 1. *Lin. Lamb. Thu. Corb. Benev. Ver.* (*h*) Circa illos, &, *Thu.* (*i*) Contra dominum, *Ar. Lam. NC.* 1. *Lin. Thu. Foss. Corb. Bod.* 1, 2, 3, 4. sic infra. (*k*) Et iterum fecerunt malum, *Voss.* 4. (*l*) Derelictus est Juda. *Tota hæc periodus ad* Apud Hierem. *deest in Ar. Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 3, 4. *Thu. Corb. Voss.* 3. (*m*) Obaudiebatis, *Foss.* (*n*) Affectionibus vestris, à seculo, *Spir. Rem. Er. Lin. NC. Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Foss. Corb.* (*o*) Adoraveritis, & ne, *Spir. Rem. Er. NC.* 1, 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss. Corb.* (*p*) Dispergendos, *NC.* 1. (*q*) Item in Regum, Libro *Bod.* 2. *NC.* 2. (*r*) Æmulatus sum Dominum Deum omnipotentem, *Foss.* (*s*) Ego solus, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 4. *Lin.* (*t*) Quærunt auferre animam, *Foss. Voss.* 3. (*u*) Eam à me, *Bod.* 2. 4. *Voss.* 3. 4. (*w*) Discesserunt à te, *Bod.* 1, 2, 3 *Voss.* 4. (*x*) Post corpus, *Bod.* 1. 4. *Voss.* 3. (*y*) Præbe aures, *Ar. Bod.* 1. 2. 4. *Lam. Thu. Corb. Voss.* 4 (*z*) Me spreverunt, *NC.* 1. *Bod.* 2. *Lin. Foss. Voss.* 3. sic *Tertul.* & *Iren.* (*aa*) Præsepium Domini, *Bod.* 2. 4. *Thu. Foss. Corb. Voss.* 4. Præsepem, *Ver.* (*bb*) non agnovit, *Bod.* 3. 4. Populus non, *Foss.* (*cc*) Væ gens peccatrix. (*dd*) Populus, *Lin. Bod.* 1. *sic Tertul.*

1 *Judæos in offensam.*] Fastus Judæorum validissimum opposuit obicem quo minus in obsequium fidei venirent. Rectissime ergo hinc exordium sumitur; quemadmodum olim à Sancto Stephano factum; & ab Apostolis in Actis, atque Epistolis videmus præstitum.

2 *Ejecit de Ægypto.* [Lectio Cypriano, nec non Tertulliano fere perpetua; nata videtur ex homonymia vocis עלה quæ rei non ascensum modo, sed mutationem status aut loci fere omnem donotat. Quod in græco αἴρω, latino *tollo*, nec non & vernaculis nostris linguis passim obtinet.

3 *Derelictus est Juda.*] Licet in MSS. plerisque desiderentur quæ sequuntur ad finem hujus capitis; tamen cum in Spirensi, reliquisque impressis compareant, & etiam vulgatam versionem non sequantur; pro nupero assumento minime ducimus.

4 *In Basileion.*] Regnorum, Puta Judæ, & decem tribuum sive Israelis. Sero admodum ex hebræis fontibus hauserunt Christiani; unde etiamnum Græca nomenclatura plerorumque S. Codicis librorum, ad vernaculas nostras linguas pervenit. Inde Genesin, Exodum, Leviticum, Deuteronomium, &c. appellamus. Codices aliqui MSS. Latinis verbis hæc efferunt, sed pauci præ reliquis qui Græcam nomenclaturam agnoscunt; proinde nihil mutandum censemus. Idem de formula laudandi Evangelia cata Matthæum, cata Joannem, &c. dicendum.

peccatis. Semen nequam (a), filii scelesti, reliquistis Dominum, & in indignationem misistis (b) illum sanctum Israël. Item apud eundem Dominus dicit: Vade & dic populo isti (c): Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis (d). [Isai. 6. 9.] Incrassavit (e) enim cor populi hujus; & auribus graviter audierunt, & oculos suos concluserunt, [Rom. 11. 8.] ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & revertantur (f), & curem illos. [Jer. 2. 13.] Item apud Hieremiam Dominus dicit: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & effoderunt sibi lacus detritos, qui non poterunt (g) aquam portare. [Jre. 6. 10.] Item apud eundem: Ecce sermo Domini factus est eis in maledictum (h), & non volunt illum. [Jer. 8. 7.] Item apud eundem Dominus dicit. (i) Cognovit tempus suum turtur & hirundo (k), [1] ruris passeres custodierunt tempora introitus sui: Populus autem meus non cognovit judicium Domini. Quo modo dicetis, sapientes sumus, & lex Domini nobiscum est? Incassum facta est [2] metatura falsa (l), scribæ confusi sunt, sapientes trepidaverunt, & capti sunt, quia verbum Domini reprobaverunt. [Prov. 1. 28.] Item apud Salomonem: Quærunt (m) me mali, & non invenient: odie enim habuerunt sapientiam; sermonem autem Domini non receperunt. [Ps. 27. 6.] Item in Psalmo 27. Redde eis retributionem eorum, quoniam non intellexerunt in operibus Domini. [Ps. 81. 5.] Item in Psalmo 81. Non cognoverunt neque intellexerunt, in umbra deambulabunt. [Johan. 1. 11.] Item in Evangelio cata Joannem: In sua propria venit: & sui eum non receperunt. Quotquot eum receperunt, dedit illis potestatem ut filii Dei fierent, qui credunt in nomine ejus.

Quod scripturas sanctas intellecturi Judæi non essent: intelligi autem haberent in novissimis temporibus, posteaquam Christus venisset.

[Isai. 29. 11. & 18] IV. Apud Esaiam. Et erunt vobis hi omnes sermones sicut sermones libri qui signatus est: quem si dederis homini scienti literas ad legendum, dicet: Non possum legere, signatus est enim. Sed in illa die audient surdi sermones libri, (n) & qui in tenebris & qui in nebula sunt: oculi cæcorum videbunt. [Jer. 23. 20.] Item apud Hieremiam: In novissimo (o) dierum cognoscetis ea. [Dan. 12. 4.] Item apud Danielem: Muni sermones, (p) & signa librum, usque ad tempus consummationis, quoad discant multi, & impleatur agnitio (q); quoniam cum fiet dispersio, cognoscent omnia hæc. [1 Cor. 10. 1.] In Epistola Pauli ad Corinthios prima: Nolo enim vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt. [2 Cor. 3. 13.] Item in Epistola ad Corinthios secunda: Obtusi sunt sensus eorum usque in hunc diem, hoc eodem velamento in lectione veteris testamenti manente, quod non revelatur, quia in Christo evacuatur: & usque in hodiernum (r), si quando legitur Moyses, velamentum est super cor eorum. Mox autem ut conversi fuerint (s) ad Dominum auferetur velamentum. [Luc. 24. 44.] In Evangelio Dominus post resurrectionem dicit: Isti sunt sermones, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum: quia oportet adimpleri omnia scripta (t) in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc adaperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, & dixit illis: Quia sic scriptum est (u), & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissam peccatorum usque in omnes gentes.

Nihil posse Judæos intelligere de scripturis, nisi prius crediderint in Christum.

[Isai. 7. 9.] V. Apud Esaiam: Et, si non credideritis, neque intelligetis. [Joh. 8. 24.] Unde Dominus in Evangelio. Si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. [Abacuc. 2. 4.] Fide autem stare justitiam, & illic esse vitam, prædictum est apud Abacuc: Justus autem ex [3] fide (w) mea vivet. Inde Abraham pater gentium credidit. [Gen. 15. 6.] In Genesi: credidit Abraham Deo, & deputatum est ei ad Justitiam. [Galat. 3. 6.] Item Paulus ad Galatas: Abraham credidit Deo, & (x) deputatum est ei ad justitiam. Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Providens autem scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, quia benedicentur in illo omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicti sunt cum fideli Abraham.

Quod (y) Jerusalem perdituri essent, & terram quam acceperant relicturi.

[Isai. 1. 7.] VI. Apud Esaiam: Terra vestra deserta, civitates vestræ igni exustæ; regionem vestram in conspectu vestro, alieni (z) comedent eam; & deserta & subversa à populis alienis derelinquetur filia Sion, sicut casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario, quasi civitas quæ expugnatur. Et nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorra similaremur (aa). Item in Evangelio Dominus

(a) Semen pessimum, *Bod.* 1. 3. *Voss.* 4. (b) Ad iracundiam provocastis, *Ar. Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. ad iracundiam & indignationem misistis illum, provocastis illum sanctum, *Voss.* 2. (c) Populo huic, *Bod.* 2. *Voss.* 4. (d) Non aspicietis, *Ar. NC.* 1. *Bod* 2. (e) Incrassavi enim, *Foss.* (f) Et convertantur, *Corb. sic Tertul.* Ut curem, *Voss.* 3. (g) Non potuerunt, *Corb.* (h) Maledictum, non *Thu. Foss.* (i) Milvus cognovit, *Bod.* 3. (k) Hirundo, passeres, *Corb.* (l) Mœcatura *Afflig.* Metatura vestra, *Bod.* 1, 2, 3. *Lam. Lin. Thu. Corb. Voss.* 3. 4. (m) Quærent me mali, *Thu.* 1. *Voss.* 4. (n) Libri hujus, *Voss.* 4. (o) In novissimis dierum, *Voss.* 4. (p) Muni librum, *Ver.* (q) Impleantur agnitione omnes, *Lin.* (r) Hodiernum diem, *NC.* 1. *Lam. Bod.* 2 (s) Conversus est ad Dominum, *Ar. NC.* 1. *Lin. Lam. Bod.* 2. *Voss.* 3. (t) Omnia quæ scripta, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (u) Quia scriptum est, & oportet, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. NC.* 1. *Voss.* 3. (w) Fide vivet, *NC.* 1. *Bod.* 1. 4. *Tert.* (x) Reputatum, *Bod.* 1. 2. (y) Judæi, *Lam.* (z) Alienigenæ comedent, *Ben. Ar. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 3, 4. *Mor.* (aa) Similes essemus, *Ar. NC.* 2. Similaremus, *Thu. Foss. Corb.*

1 *Ruris passeres.*] στρυθίον avis sive Passer. In Textu Heb. est עגור quam vocem retinuerunt Aquila & Symmachus, & ἄγυρ scripsere; unde utrisque vocibus retentis; lectio, ἀγρῦ στρυθία in Græcis exemplaribus obtinuit.

2 *Metatura falsa.*] In Heb. עט שקר σχοῖνος ψευδής sed cum arundine non modo scriberent veteres, sed & metirentur; pro Stylo scribæ, metatura substituebatur. Ex contortis arundinibus funiculus mensorum, Zach. 2. 1. σχοινίον γεωμετρικὸν appellatur.

3 *Fide mea.*] In Græco textu habetur δίκαιος μου ἐκ πίστεως ζήσεται, alia exemplaria, & fortasse antiquiora, transpositis vocibus legerunt ἐκ πίστεώς μου, quam lectionem sequuntur exemplaria nonnulla Novi Testamenti, ad Heb. 10. 38. Vid. l. 3. hujus scripti c. 42.

An. 248. Dominus dicit: Hierusalem Hierusalem, quæ occidis (a) prophetas, & lapidas missos ad te: quoties volui colligere (b) filios tuos sicut gallina (c) pullos sub alas suas, & noluisti? Ecce relinquetur (d) vobis (e) domus vestra deserta. Mat. 23. 37.

Quod (f) essent amissuri lumen Domini.

VII. Apud Esaiam: Venite ambulemus in lumine Domini: dimisit enim populum suum domum Israel. Isai. 2. 5. Item in Evangelio cata Joannem: (f) Fuit lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (g). Joh. 1. 9. In hoc mundo fuit, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit. Item illic: Qui non crediderit, jam judicatus est: quia non credidit in nomine unici filii Dei. Hoc autem est judicium, quoniam lux venit in seculum, & magis dilexerunt (h) tenebras quam lucem. Joh. 3. 18.

Quod circumcisio prima carnalis evacuata sit, & secunda spiritalis repromissa sit.

VIII. Apud Hieremiam; Hæc dicit dominus viris Juda (i), & qui inhabitant Hierusalem: 1 Renovate inter vos novitatem, & ne seminaveritis in spinis: circumcidite vos Deo vestro, & circumcidite præputium cordis vestri; ne exeat sicut ignis ira mea, & exurat, & non sit qui extinguat. Jer. 4. 3. Item Moyses dicit: In novissimis diebus circumcidet Deus cor tuum & cor seminis tui, ad Dominum Deum amandum. Deut. 30. 6. Item apud Jesum Nave: Et dixit Dominus ad Jesum: Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos, & assidens circumcide (k) secundo filios Israel. Jos. 5. 2. Item Paulus ad Colossenses: Circumcisi estis circumcisione, non manufacta in expoliatione carnis, sed in circumcisione Christi. Coloss. 2. 11. Item quod Adam primus à Deo factus incircumcisus, & Abel justus, & Enoch qui Deo placuit & translatus est. Gen. 1. 27. Gen. 4. 2. Gen. 5. 22. Et Noë, qui terris hominibusque ob delicta (l) pereuntibus, solus in quo humanum genus servaretur electus est: Gen. 6. 8. & Melchisedech sacerdos, secundum cujus ordinem Christus repromissus est. Gen. 14. 18. Tum quod illud signaculum feminis non proficit, signo autem Domini omnes signantur. Gen. 17. 10. Apoc. 7. 9. Gal. 3. 28.

Quod lex prior quæ per Moysen data est, cessatura esset.

IX. Apud Esaiam: tunc manifesti erunt qui signant legem, 2 ne discant. (m) Et dicet (n): Expecto Deum qui avertit faciem suam à domo Jacob & fidens ero in illum. Isai. 8. 16, 17. Item in Evangelio: Omnes prophetæ & lex, usque ad Joannem prophetaverunt. Mat. 11. 13.

Quod lex nova dari haberet.

X. Apud Micheam: Quoniam lex de Sion proficiscetur, & sermo Domini de Hierusalem. (o) Et judicabit inter plurimos populos, & revincet & deteget validas nationes. Mich. 4. 2. Item apud Esaiam: De Sion enim procedet lex, & verbum Domini de Hierusalem, & judicabit inter gentes. Isai. 2. 3. Item in Evangelio cata Matthæum: Et ecce vox de nube dicens: Hic est filius meus dilectissimus, in quo bene sensi, ipsum audite. Mat. 3. 17.

Quod dispositio alia & testamentum novum dari haberet.

XI. Apud Hieremiam: Ecce Dies veniunt, dicit dominus, & consummabo domui (p) Israel, & domui Juda testamentum novum. Jer. 31. 31. Non secundum testamentum quod disposui patribus eorum in die qua apprehendi manus eorum, ut educerem eos de terra Ægypti (q); 3 quia non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit dominus. Quia hoc testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Heb. 8. 8. Dans leges meas, in sensum illorum scribam illas, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi 4 in plebem; & non docebunt unusquisque fratrem suum, dicentes: Dinosce Dominum, quia omnes scient me à minimo usque ad maximum eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum non ero memor amplius.

Quod Baptisma vetus cessaret, & novum inciperet.

XII. Apud Esaiam: Nolite ergo priora (r) meminisse, & antiqua nolite reputare. Isai. 43. 18. Ecce facio nova quæ nunc orientur, & cognoscetis; & faciam in deserto viam, & flumina in loco inaquoso, adaquare genus meum (s) electum, plebem meam, quam acquisivi (t) ut virtutes meas exponeret. Item apud eundem: Si sitierint, per deserta adducet illos (u), aquam de petra producet illis: findetur petra, & fluet aqua, & bibet (w) plebs mea. Isai. 48. 21. Item in Evangelio cata Matthæum Joannes dicit: Ego quidem vos Mat. 3. 11.

(*a*) Interficis, *Thu. Bod.* 1. 3. 4. *Corb. Voss.* 3. 4. (*b*) Congregare filios. *Ar. Lam. NC.* 1. 2. congregare te & filios, *Voss.* 4. (*c*) Aquila pullos suos, *Bod.* 3. (*d*) Ecce mittetur vobis, *Bod.* 1, 2, 3, 4. remittetur, *Voss.* 3. (*e*) Domus vestra, *Ar. Ben. Er. Ver. Man. Voss.* 4. (*f*) Essent Judæi amissuri, *Lam.* (*g*) Veniens in hunc mundum, *Ver. Benev.* (*h*) Dilexerunt homines, *Lam. NC.* 1. *Voss.* 3. 4. (*i*) Viri Juda, *Corb.* (*k*) Abscide, *Foss.* Adscide, *Thu. Corb.* Asside, *NC.* 1. *Lam.* & abscide & circumscide, *Voss.* 3. (*l*) Qui in terris omnibus ob delicta, *NC.* 1. 2. *Lin. Lamb. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Benev. Ver. Man. Voss.* 3. & sede, *Voss.* 4. (*m*) Ne discedant, *Bod.* 4. (*n*) Et dices expecto, *Lin. NC. Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 4. (*o*) Ab Hierosol. *Lin. NC.* 1. *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 3. 4. (*p*) Consummabo domum Israel & Domum Juda, *NC.* 1. & testamentum, *NC.* 1. *Lin. Lam. Corb. Bod.* 2, 3, 4. *Voss.* 4. (*q*) De terra Ægypti, *reliqua ad finem capitis desunt in Ar. Thu. Lamb. Foss. NC.* 1. 2. *Bod.* 2, 3, 4. *Voss.* 3. 4. (*r*) Nolite priora, *Ar.* (*s*) Genus humanum, *Foss.* (*t*) Quam elegi, *Corb.* (*u* Adducet illis aquam de petra, findetur, *Bod.* 1. 2. 4. *Lin. Benev. Voss.* 3. 4. (*w*) Vivet plebs mea. *Ar.*

1 *Renovate inter vos novitatem.*] Novate vobis novale, inquit Interpres Vulg. sed prior lectio est Tertulliani, qui aliquando *novitatem*, aliquando etiam *novamen* reddit.

2 *Ne discant*,] 70 Interpretes habent, τῦ μὴ μαθεῖν. Lectionem hanc agnoscit Paraphrastes Chaldæus, qui reddit לא צבן רילפון כה nec non & Arabs لئلا يتعلموها Ad mentem Auctoris nostri sic locum explicat Procopius. Δῆσον τὸν νόμον, ὐκέτι γὰρ χρεία τῦ Μωϋσέως νόμυ, ὐ δὲ τῶν παρ' αὐτῦ μαρτυρίων, τῆς καινῆς παραδεδομένης διδασκαλίας τοῖς διδακτοῖς αὐτῦ, τοῖς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις, οἵτινες φανεροὶ ἔσονται σφραγίζοντες τὸν νόμον τῦ μὴ μαθεῖν αὐτὸν, ὐκ ἔτι ὄντα χρήσιμον τῇ παραθέσει τῦ κρείττονος.

3 *Quia non permanserunt.*] Hæc licet MSS. suffragio destituantur, tamen ex versione à vulgata aliena, & Cypriani consona; auctoramentum sibi præstant. Quod de sequentibus, pariter in exemplaribus desideratis dicendum.

4 *In Plebem.*] Hellenistæ, ut gentem Israeliticam ab ethnicis distinguant, λαὸν appellare amant; quam vocem studiose vertit Noster: cui solenne est fideles, *Plebem*, & *Plebem stantem* dicere. Minus accurate Tertullianus; *populum* dicit; quemadmodum vulgatus interpres, & alii passim veteres.

1 Domum

vos Baptizo in aqua in pœnitentiam; qui venit autem post me, fortior (a) me est, cujus non sum idoneus (b) calceamenta portare. Ipse vos Baptizat (c) in Spiritu Sancto & igni. Item cata Joannem: Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in Regnum Dei. Quod enim natum est, de carne, caro est; & quod natum est de spiritu, spiritus est. *An. 248.*

Joh. 3. 5.

XIII. In Psalmo secundo: Ad quid tumultuatæ (d) sunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt (e) reges terræ & principes collecti (f) sunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Disrumpamus vincula eorum, & abjiciamus (g) à nobis jugum eorum. Item in Evangelio cata Matthæum Dominus dicit: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos requiescere (h) faciam. Tollite jugum meum super vos, & discite (i) à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris: Jugum enim meum bonum (k) est, & sarcina levis. Apud Hieremiam (l). In illa die contribulabo jugum à cervice illorum, & vincula illorum disrumpam; & non operabuntur aliis, sed operabuntur Domino Deo, & David Regem suscitabo ipsis.

Ps. 2. 1. — Math. 11. 28. — Jer. 30. 8.

Quod jugum vetus evacuaretur, & jugum novum daretur.

XIV. Apud Ezechielem: Propterea hæc dicit dominus: Ecce ego super pastores, & inquiram oves meas de manibus eorum, & avertam eos ut non pascant oves meas, & jam non pascent eas, & extraham oves meas de ore eorum, & pascam eas cum judicio. Apud Hieremiam (m) Dominus dicit: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos pascentes cum disciplina. Item apud Hieremiam. Audite verbum Domini gentes, & nunciate Insulis quæ longe sunt, dicite: qui dispergit Israel congregabit illum, & custodiet sicut pastor gregem suum, quia eruit Dominus Jacob, & eruit de manu fortioris illius.

Ezech. 34. 10. — Jer. 3. 15. — Jer. 31. 10. — Paralip. 17. 3. ibid. v. 11.

Quod pastores veteres cessaturi essent, & novi inciperent.

XV. Basileion secundo. Et fuit verbum Domini ad Natham dicens; Vade & dic servo meo David: Hæc dicit Dominus: non tu ædificabis mihi domum ad inhabitandum: sed erit, cum impleti fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit de utero tuo; & parabo regnum ejus; hic ædificabit mihi 1 domum (n) in nomine meo, & erigam thronum ejus in secula, & ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium; & fidem consequetur domus ejus, & regnum ejus usque in secula in conspectu meo. Item in Evangelio Dominus dicit: Non relinquetur in templo lapis super lapidem qui non dissolvatur (o). Et, post triduum aliud excitabitur sine manibus.

2 Reg. 7. 11. — ver. 16. — Mat. 24. 2. — Jo. 2. 19. — Mar. 14. 58.

Quod domus & templum Dei Christus futurus esset, & cessasset templum vetus & novum cœpisset.

XVI. Apud Esaiam: (p) Quo mihi (q) multitudinem sacrificiorum vestrorum dicit Dominus? Plenus sum; 2 holocaustomata arietum, & pinguamina agnorum, & sanguinem taurorum & hircorum nolo. Quis enim exquisivit ista de manibus vestris? Item in Psalmo quadragesimo nono: Non edam carnes taurorum, aut sanguinem hircorum bibam. Sacrifica Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua: Invoca me in die (r) pressuræ, & eruam (s) te, & clarificabis (t) me. Item in Psalmo eodem: Sacrificium laudis clarificabit me, illic via est in qua ostendam illi salutare Dei (u). Item Psalmo quarto (w): Sacrificate sacrificium justitiæ, & sperate in Dominum. Item apud Malachiam: 3 Non est mihi voluntas (x) circa vos, dicit Dominus, & sacrificium

Isai. 1. 11. — Ps. 49. 14. — ver. 24. — Ps. 4. 6. — Mal. 1. 10.

Quod sacrificium vetus evacuaretur, & novum celebraretur.

(*a*) Venit fortior *Thu. Foss. Corb.* (*b*) Dignus calceamenta portare, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2, 3, 4. (*c*) Baptizabit, *Foss. Ar. Lam. Lin. Bod.* 1. 2. Spiritu Sancto, *Bod.* 2. *Foss.* (*d*) Quare fremuerunt, *Lin. Lam. NC.* 1. *Corb. Voss.* 3. 4. (*e*) Convenerunt in unum, *Ar. Corb. NC.* 1. 2. *Lam. Lin. Bod.* 1, 2, 3. *Voss.* 3. (*f*) Congregati, *Voss.* 4. (*g*) Projiciamus à nobis, *Lam. Thu. Bod.* 2. 4. *NC.* 1, 2. *Corb. Lin. Voss.* 4. (*h*) Vos requiescam, *Thu. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 3. (*i*) Scitote à me, *Thu.* (*k*) Jugum meum suave, *Lin. Thu. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*l*) Apud Hierem. in illa, *desunt apud*, *Ar. Lam. NC.* 1. 2. *Lin. Voss.* 3. 4. (*m*) Apud Hierem. dominus dicit, & dabo, *desunt apud*, *Ar. Lin. Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb. Voss.* 3. (*n*) Domum nomine, *Bod.* 1. 2. *Thu. Foss.* (*o*) Qui non destruetur, *Ar. Bod.* è *Lam. NC.* 1. (*p*) Esaiam dicit, *Bod.* 1. (*q*) Quid mihi, *Bod.* 3. 4. (*r*) Diem pressuræ. *Thu.* (*s*) Eximam te, *Ver. Cam. Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Corb. Ar. Bod.* 1, 2. 4. (*t*) Magnificabit, *Lin.* honorificabit, *Ar. Corb.* (*u*) Salutare meum, *Ar. Cam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*w*) Et illic, *Thu. Foss. Corb.* (*x*) Voluptas circa, *Voss. Bod.* 3. 4. in vobis, *Ver.*

1 *Domum in nomine.*] Ubi Deus revera inter homines habitabat; & propitiatorium pro totius mundi peccatis exhibuit. Hanc vero corporis sui in templo Hierosolymitano præfigurationem Dominus noster in Evangelio passim declarat.

2 *Holocaustomata arietum.*] Voce hac utuntur Irenæus & Tertullianus, & vetera vulgatæ versionis exemplaria.

3 *Non est mihi voluntas.*]. Locus à nemine fere antiquorum patrum præteritus, quando de sacrificio novi fœderis sermo occurrit. Late eum explicat Irenæus adv. Hæres l. 4. c. 30. *Dominus noster suis discipulis dans consilium primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi nec ingrati sint; eum qui ex creatura panis est accepit, & gratias egit dicens, Hoc est corpus meum: & calicem similiter, qui est ex creatura quæ est secundum nos, suum sanguinem confessus est. Et novi Testamenti novam docuit oblationem, quam Ecclesia ab apostolis accipiens, in universo mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis præstat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim prophetis Malachias sic præsignificavit; Non est mihi voluntas in vobis dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam de manibus vestris; Quoniam ab ortu solis ad occasum, nomen meum glorificatur inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo & sacrificium purum, quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens. Manifestissime significans per hæc, quoniam prior quidem populus cessavit offerre Deo: omni autem loco sacrificium offertur Deo, & hoc purum; nomen autem ejus glorificatur in gentibus.* Et cap. 33. addit. *Quoniam nomen filii proprium patris est, & in Deo omnipotente per Jesum Christum offert Ecclesia; bene ait secundum utraque, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum. Incensa autem Joannes, in Apocalypsi, orationes ait esse Sanctorum.* Et cap. 34. *Offerimus ei quæ sunt ejus, congruenter communicationem & unitatem prædicantes carnis & spiritus. Quemadmodum enim qui est à terra panis percipiens invocationem Dei, jam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti; sic & opera nostra percipientia Eucharistiam, jam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia.* Justinus Martyr in Dial. cum Tryph. p. 344. D. *Edit. Paris.* 1636. Ἀρχιερατικὸν τὸ ἀληθινὸν γένος ἐσμὲν τοῦ θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς μαρτυρεῖ, εἰπὼν ὅτι ἐν παντὶ τόπῳ ἐν τοῖς ἔθνεσι θυσίας εὐαρέστους αὐτῷ καὶ καθαρὰς προσφέροντες. οὐ δέχεται δὲ παρ' οὐδενὸς θυσίας ὁ θεὸς, εἰ μὴ διὰ τῶν ἱερέων αὐτοῦ. πάντας οὖν οἳ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου θυσίας ἃς παρέ-

An. 248. crificium acceptum (a) non habebo ex manibus vestris. Quoniam à solis ortu & usque in occasum clarificatum est nomen meum apud gentes, & in omni loco odores incensi offeruntur (b) nomini meo, & sacrificium mundum; quoniam magnum est nomen meum apud gentes, dicit Dominus.

Quod sacerdotium vetus cessaret, & novus sacerdos veniret, qui in æternum futurus esset.

XVII. In Psalmo 109. 1 Ante luciferum (c) genui te. Juravit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Item in Basileion primo Deus ad Heli sacerdotem: Et suscitabo mihi sacerdotem fidum (d), qui omnia quæ sunt in corde meo faciet; & ædificabo ei (e) domum fidelem, & transibit in conspectu Christorum meorum omnibus diebus; & erit, qui remanserit in domo tua, veniet adorare in obolo pecuniæ & in pane uno. Ps. 109. 4. 1 Reg. 2. 35.

Quod propheta alius, sicut Moyses, promissus sit; scilicet qui testamentum novum daret, & qui magis audiri deberet.

XVIII. In Deuteron. Deus ad Moysen: & dixit Dominus ad me: Prophetam excitabo eis de fratribus eorum sicut te; Et dabo verbum meum in ore ejus, & loquetur ad eos ea quæ præcepero ei. Et quisquis non audierit quæcunque loquutus (f) fuerit propheta ille in nomine meo, ego vindicabo. De quo & Christus in Evangelio cata Joannem (g): Scrutamini scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere; hæc (h) sunt quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, ut vitam habeatis. Nolite putare quia ego vos accuso apud patrem; est qui vos accuset Moyses, in quem (i) vos speratis. Si enim credidissetis Moysi, crederetis & mihi; de me enim ille scripsit: Si autem illius scripturis non creditis, quo modo verbis meis credetis? Deu. 18. 18. Act. 3. 22. & 7. 37. Joh. 5. 39. ver. 45.

Quod duo populi prædicti sint major & minor, id est, vetus Judæorum, & novus qui esset ex nobis futurus.

XIX. In Genesi: Et dixit dominus (k) Rebeccæ: Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre (l) tuo dividentur; & populus populum superabit, & major serviet minori. Item apud Osee: Vocabo non populum meum, populum meum; & non dilectam, dilectam. Erit enim quo loco dicetur non populus meus, illo loco vocabuntur filii Dei vivi. Gen. 25. 23. Os. 2. 24. Os. 1. 10.

Quod Ecclesia quæ prius sterilis fuerat, plures filios habitura esset ex gentibus, quam quot Synagoga ante (m) habuisset.

XX. Apud Esaiam: Jucundare sterilis quæ non paris: erumpe, & exclama quæ non parturis; quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui, & auleorum tuorum, & fige (n). Noli parcere, longas fac mensuras tuas, & palos (o) tuos confirma. Adhuc in dexteram tuam & in sinistram extende, & semen tuum gentes possidebit (p), & civitates desertas inhabitabit. Noli timere quia revinces; neque verearis, quia maledicta es; quoniam confusionem æternam oblivisceris. Sic & Abrahæ cum de ancilla natus esset prior filius, Sarra sterilis diu mansit, & sero in senecta de pollicitatione peperit filium Isaac, qui fuit typus Christi. Sic & Jacob accepit uxores duas: majorem Liam, oculis infirmioribus, in (q) typum synagogæ; minorem speciosam Rachel in typum Ecclesiæ, quæ & sterilis diu mansit, & postea peperit filium (r) Joseph, qui & ipse fuit typus Christi. Et in Basileion primo legitur, Helcana (s) habuisse uxores duas; Phenennam cum filiis, & Annam sterilem, ex qua nascitur Samuel, non secundum ordinem generandi, sed secundum Dei miserationem & promissionem, cum illa orasset in templo, & natus Samuel typus fuit Christi. Item in Basileion primo: Sterilis septem peperit, & quæ plurimos habebat filios infirmata est. Filii autem (t) sunt ecclesiæ septem. Unde & Paulus septem ecclesiis scripsit; & Apocalypsis ecclesias septem ponit, ut servetur septenarius numerus: ut dies septem, quibus Deus mundum fecit: 2 ut Angeli septem qui assistunt & conversantur ante faciem Dei, sicut Raphael angelus in Tobia Isai. 54. 1. Gen. 16. 15. Gal. 4. 3. Gen. 29. 23. Gen. 30. 22. 1 Reg. 1. 2. 1 Reg. 2. 5. Apoc. 1. 4. Gen. 2. 2.

(*a*) Non accepto habeo, *Veron.* (*b*) Incensi offerentur, *Bod.* 1. (*c*) Generavi te, *Benev. Veron. Thu. Foss.* (*d*) Sacerdotem fidelem, ei *Lam.* (*e*) Thronum meliorem, *Lin.* Domum fidelem omnibus diebus, *Lin. NC.* 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*f*) Quæcunque loquitur, *Bod.* 1. 4. Loquetur, *Bod.* 2. *Lamb. Thu. Foss. Corb.* Quæ loquetur *Lam.* (*g*) Joannem dicit, *Bod.* 4. (*h*) Hæc sunt, *Thu. Foss. Corb.* Hæc sunt quæ testimonio sunt, *Benev. Ver. Lin. Bod.* 2, 3, 4. *Thu.* (*i*) In quo vos speratis, *Bod.* 1. 2. (*k*) Dominus ad Rebeccam, *Bod.* 2. (*l*) De utero tuo dividentur, *Foss. Corb.* (*m*) Synagoga habuisset, *Ver.* (*n*) Et fige funiculos, *Bod.* 1. *Mor.* Fige & noli, *Lam.* (*o*) Et paxillos tuos, *Corb.* (*p*) Possidebunt, inhabitabiles. *Thu. Corb. Bod.* 1. 4. (*q*) Infirmioribus typum, *Bod.* 1. 4. 3. (*r*) Peperit Joseph, *Foss. Corb. Bod.* 1. 2. 4. (*s*) Primo Helcana, *Bod.* 1, 2, 3, 4. Helcana habuit, *Ar. Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Corb. Thu.* (*t*) Filii autem septem, *Bod.* 1, 2, 3, 4.

παρέδωκεν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς γίνεσθαι, τουτέστιν ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου, τὰς ἐν παντὶ τόπῳ τῆς γῆς γινομένας ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, προλαβὼν ὁ θεὸς, μαρτυρεῖ εὐαρέστους ὑπάρχειν αὐτῷ· τὰς δὴ ὑφ᾽ ὑμῶν καὶ δι᾽ ἐκείνων ὑμῶν τῶν ἱερέων γινομένας ἀπαναίνεται, λέγων, καὶ τὰς θυσίας ὑμῶν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. διότι ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου ἕως δυσμῶν, τὸ ὄνομά μου δεδόξασται, λέγει, ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. καὶ μέχρι νῦν φιλονεικοῦντες λέγετε, ὅτι τὰς μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τῶν ἐκεῖ τότε οἰκούντων Ἰσραηλιτῶν καλουμένων θυσίας οὐ προσδέχεται ὁ θεός· τὰς δὲ διὰ τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ τότε δὴ ὄντων ἀπὸ τοῦ γένους ἐκείνου ἀνθρώπων εὐχὰς προσίεσθαι αὐτὸν εἰρηκέναι, καὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν θυσίας καλεῖν. ὅτι μὲν οὖν καὶ εὐχαὶ καὶ εὐχαριστίαι ὑπὸ τῶν ἀξίων γινόμεναι, τέλειαι μόναι καὶ εὐάρεστοί εἰσι τῷ θεῷ θυσίαι, καὶ αὐτός φημι. ταῦτα γὰρ μόνα καὶ χριστιανοὶ παρέλαβον ποιεῖν, καὶ ἐπ᾽ ἀναμνήσει δὲ τῆς τροφῆς αὐτῶν ξηρᾶς τε καὶ ὑγρᾶς, ἐν ᾗ καὶ τοῦ πάθους ὃ πέπονθε δι᾽ αὐτοῦ ὁ υἱὸς, τοῦ θεοῦ μέμνηται. Tertul. adv. Marc. l. 3. c. 21. *Ut pariter concurreret & Malachiæ prophetia; non est voluntas mea, dicit dominus, & Sacrificia vestra non accipiam; quoniam ab ortu solis usque in occasum nomen meum glorificatum est in nationibus, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum; gloriæ scilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni.* Lib. 4. c. 1. *Sacrificium mundum* interpretatur quod sit *simplex oratio de conscientia pura.* Loco ergo victimarum, & ex cæsis animalibus viscerationum, sola apud Christianos superest rationale & incruentum sacrificium, quod Malachiæ verbis, מנחה טהורה mincha turo, hoc est, oblatione farrea cum suo libamine, pane scilicet & vino; vero illo semperque duraturo sacrificio Eucharistico; & precum piarum thymiamate constat.

1 *Ante Luciferum.*] Tertullianus Adv. Marc. l. 5. c. 9. Judæos refutat, qui nocturnam Hezechiæ nativitatem verbis istis designatam satagebant, dominique nostri natalibus prophetiam asserit.

2 *Angeli Septem.*] Ad eum morem in Aula Persica septem primarii satrapæ privilegio gaudebant, ut *assisterent & conversarentur ante faciem Regis.* Ex laudato hoc loci, necnon alibi, scriptore hoc; satis importune confectum it Pamelius, Tobiæ librum esse canonicum. Minime dubitandum libros veteris testamenti qui Apocryphi dicuntur, & in Hebræis fontibus minime comparent, in libris Græcis quibus Hellenistæ utebantur, passim reperiri; & proinde jure merito Christiani, qui ab Hellenistis Judæis Biblia sacra mutuabantur, indiscriminatim testimonia exinde, præsertim adversus Hellenistas desumserant. Postquam XXII. sacri codicis volumina recensuisset Josephus cont. Apio

[Tob. 12. 15. Ex. 25. 31. Zac. 3. 9. Apoc. 1. 21. Prov. 9. 1.] Tobia dicit: & lucernæ (a) ſeptiformes in Tabernaculo (b) martyrii: & oculi domini ſeptem, qui mundum ſpeculantur: & lapis cum oculis ſeptem, ut Zacharias dicit: & ſpiritus ſeptem, & candelabra in Apocalypſi ſeptem: & columnæ ſeptem ſuper quas ædificavit domum ſapientia apud Salomonem. *An. 248.*

Quod gentes magis in Chriſtum credituræ eſſent.

[Gen. 12. 1. Act. 7. 3.] XXI. In Geneſi: Et dixit dominus deus ad Abraham: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in illam terram quam tibi oſtendero; & faciam te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum & eris benedictus; & benedicam qui te benedixerit, & maledicam qui te maledixerit (c); & benedicentur in te omnes tribus (d) terræ. [Gen. 27. 27.] De hoc ipſo in Geneſi; & benedixit Iſaac Jacob. (e) Ecce odor filii mei ſicut odor agri pleni, quem benedixit dominus: Et det tibi deus de (f) rore cœli, & à fertilitate terræ multitudinem frumenti, & vini & olei; & ſervient tibi gentes, & adorabunt te principes, & eris Dominus fratris (g) tui, & adorabunt te filii patris tui; & qui te maledixerit erit maledictus, & qui te benedixerit (h) benedictus. [Gen. 48. 17.] De hoc ipſo in Geneſi: (i) ut videt autem Joſeph, quoniam ſuperpoſuit (k) pater ſuus manum dexteram ſuper caput Ephraim, grave illi viſum eſt; & apprehendit Joſeph manum patris ſui (l), auferre eam à capite Ephraim ad caput Manaſſe. Dixit autem Joſeph ad patrem ſuum, Non ſic pater, hic eſt primitivus (m) meus, ſuperpone dexteram tuam ſuper caput ejus: Ille autem noluit, & dixit, Scio fili, ſcio; & hic erit in populum, & hic exaltabitur, ſed frater ejus junior major illo (n) erit; & ſemen ejus erit in multitudinem gentium. [Gen. 49. 8.] Item in Geneſi: Juda, te laudabunt (o) fratres tui, manus ſuper (p) dorſum inimicorum tuorum. Adorabunt filii patris tui, catulus leonis Juda, de frutice fili mi aſcendiſti, recubans obdormiſti velut leo, & velut catulus leonis. Quis excitabit illum? Non deficiet princeps de Juda, & dux de femoribus ejus, quoad uſque veniant (q) depoſita illi; & ipſe eſt (r) ſpes gentium. Deligans (s) ad vitem pullum ſuum, & ad helicem (t) pullum aſinæ ſuæ: Lavabit in vino ſtolam (u) ſuam, & in ſanguine uvæ amictum ſuum. 1 Formoſi (w) oculi ejus à vino, & candidi dentes ejus (x) magis quam lac. [Num. 23. 24.] Inde in Numeris de populo noſtro ſcriptum eſt: Ecce populus quaſi populus leoninus exſurget. [Deut. 28. 24.] In Deuteronomio: eritis gentes in caput, incredulus autem populus in caudam. [Jer. 6. 17.] Item apud Hieremiam: Audite vocem tubæ; & dixerunt, Non audiemus: propter hoc audient gentes, & qui paſcent pecora (y) in eis. [Pſ. 17. 47.] In Pſalmo 17: Conſtitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi, ſervivit (z) mihi, in auditu auris obedivit mihi. [Jer. 1. 5.] De (aa) hoc ipſo apud Hieremiam Dominus dicit: Priuſquam te formarem in utero, novi te; & priuſquam exires de vulva, ſanctificavi te, & prophetam in gentibus (bb) poſui te. [Iſai. 55. 4.] Item apud Eſaiam: Ecce (cc) teſtem illum nationibus manifeſtavi, principem & imperantem gentibus. [Iſai. 55. 5.] Item apud eundem: Gentes quæ non noverunt te; invocabunt te: & populi qui ignorabant te, ad te confugient. Item apud eundem: Gentes quæ non noverunt te; invocabunt te: & populi qui ignorabant te, ad te confugient. [Iſai. 11. 10.] Item (dd) apud eundem: Et erit in illa die radix Jeſſe, qui ſurget imperare (ee) omnibus gentibus; in illum gentes ſperabunt, & erit requies ejus honor. [Iſai. 9. 1. Mat. 4. 16.] Item (ff) apud eundem: Terra Zabulon & terra Neptalim via maris, & (gg) cæteri qui maritima inhabitatis, & trans Jordanem Galilæa (hh) gentium; populus ambulans in tenebris, videte (ii) lumen magnum: qui habitatis in regione umbræ mortis, lumen lucebit ſuper vos. [Iſai. 45. 1.] Item (kk) apud eundem: Sic dicit dominus deus 2 Chriſto meo Domino cujus tenui dexteram, ut exaudiant eum gentes; & fortitudinem regum diſrum-

(*a*) Lucerna ſeptiformis, *Thu. Foſſ. Corb.* (*b*) Tabernaculo Teſtimonii, *Foſſ.* (*c*) Maledixerint, *Bod.* 1. (*d*) Omnes gentes *Bod.* 1. (*e*) Jacob & dixit, *Lin. Lam. NC.* 2. (*f*) A rore cœli, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Foſſ.* (*g*) Dominus fratribus tuis, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*h*) Benedixerit erit, *Thu. Corb.* (*i*) Ubi vidit, *Thu. Corb.* (*k*) Quoniam poſuit, *Thu. Corb.* (*l*) Patris ſui à capite, *Foſſ.* (*m*) Primogenitus, *Ar.* (*n*) Major illi erit, *Foſſ.* (*o*) Laudant, *Bod.* 4 *Thu.* (*p*) Manus tuæ ſuper, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foſſ.* (*q*) Veniant quæ repoſita ſunt, *Lamb. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *NC.* 1. (*r*) Ipſe erit ſpes, *Corb.* (*s*) Religaus ad vitem, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3. *Thu.* (*t*) Ad cilium, *Thu. Foſſ. Ben. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*u*) Anabolium, *Bod.* 1. (*w*) Formidoloſi, *Bod.* 1, 2, 3, 4 (*x*) Dentes ejus lacte, *Ar.* (*y*) Pecora ejus, *Thu. Foſſ. Corb.* (*z*) Serviet mihi, *Corb.* (*aa*) Servivit mihi. De hoc ipſo, *NC.* 1. 2. *Lam. Lin. Thu. Corb. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*bb*) Prophetam in gentes, *Thu.* (*cc*) Ecce poſui illum teſtem nationibus, manifeſtavi principem & imperatorem, *Thu.* (*dd*) Item illic apud eundem, *Bod.* 1. (*ee*) Surgens imperabit, *Thu.* (*ff*) Illic apud eundem, *Bod.* 1. (*gg*) Et qui maritima, *Foſſ.* (*hh*) *Sic NC.* 2. *Bod.* 1. 3. 4. & LXX. *Impreſſi & MSS. plerique legerunt* trans Jordanem gentium populus. (*ii*) Vidit lumen magnum, *Ar. Corb.* (*kk*) Illic apud eundem, *Bod.* 1.

Apion. l. 1. τὰ δικαίως πεπιςευμένα, ſubjungit, Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξε μέχρι τῶ καθ' ἡμᾶς χρόνε, γέγραπται μὲν ἕκαςα, πίςεως δὲ ἐχ' ὁμοίως ἠξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχὴν. δῆλον δ' ἐςιν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιςεύκαμεν. τοσέτε γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, ὔτε προσθεῖναί τις ὐδὲν, ὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, ὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν, &c. Si quis vero ex Rabbinorum nuperorum placitis, qui juratiſſimi Chriſtiani nominis hoſtes, à verſione Græca librìſque ab Helleniſtis vernaculo idiomate conſcriptis maxime abhorrent, de veteri Judæorum indole ſententiam ferat, eorumque inſtituta exinde metiatur; is certe à vero, toto (quod aiunt) cœlo aberrabit. Illi namque nihil antiquius habuere quam ut ſacram gentis ſuæ Philoſophiam & res geſtas literis conſignarent, aliorumque ea in palæſtra ſtudiis impenſiſſime faverent. Quod non tantum ex ſcriptis Siracidis, Tobiæ, Eſdræ, Baruchi, Philonis, Ariſtobuli, Demetrii, Eupolemi, & Joſephi dignoſcitur; ſed ex Sibyllinis carminibus, Phocylide, aliiſque Judæorum perſonatis lucubrationibus manifeſtum eſt.

1 *Formoſi Oculi.*] χαροποὶ terribiles. Vera videtur lectio *Formidoloſi* in ſenſu paſſivo Ita Salluſtius ait *Regibus boni quam mali ſuſpectiores ſunt, ſemperque his aliena virtus formidoloſa eſt.* Pariter Cicero, *Conſervatio ſtabilis judicii in iis rebus quæ formidoloſæ videntur.*

2 *Chriſto meo Domino.*] Χριςῷ μυ Κύρῳ. Librarii, quibus ſolenne eſt mutare quod non intelligunt, κυρίῳ repoſuere; Quæ lectio apud omnes fere veteres obtinuit. Et quidem cum Cyrus, liberator populi Dei, Meſſias ejus ſive unctus dicatur, & Domini noſtri Typum geſſit; Verba hæc rectiſſime domino noſtro tribuuntur.

An. 248. disrumpam (a); aperiam ante ipsum portas, & civitates non claudentur. Item apud eundem: Venio colligere omnes gentes & linguas, & venient & videbunt claritatem meam; & dimittam super eos signum, & mittam ex eis conservatos in gentes quæ longe sunt, quæ non audierunt nomen meum, neque viderunt gloriam meam; & nunciabunt claritatem meam in gentes. Item apud eundem: Et in omnibus his non sunt conversi; igitur extollet signum in gentes quæ sunt longe, & attrahet illos (b) à summo terræ. Item apud eundem: Quibus non est nunciatum de eo, videbunt; & qui non audierunt, intelligent. Item apud eundem: Manifestus (c) factus sum eis, qui me non quærunt (d); inventus sum ab eis, qui me non interrogabant. Dixi, ecce (e) sum, genti, quæ non invocavit (f) nomen meum. De hoc ipso in Actibus Apostolorum Paulus: Vobis primum oportuerat indicari verbum Dei: Sed quia expulistis illud, nec vos dignos vitæ æternæ judicastis; ecce convertimus nos ad gentes. Sic enim dixit per scripturas Dominus: Ecce lucem posui te inter gentes, ita ut sis in salvationem (g) usque ad fines terræ.

Isai. 45. 1. Isai. 66. 18. Isai. 5. 25. Isai. 52. 15. Isai 65. 1. Rom. 9. 14. & 10. 20. Eph. 12. 13. Act. 13. 46.

Quod panem & calicem Christi, & omnem gratiam ejus, amissuri essent Judæi, nos vero accepturi; & quod Christianorum novum nomen benediceretur in terris.

XXII. Apud Esaiam sic dicit Dominus: Ecce qui serviunt mihi, manducabunt; vos autem esurietis: ecce (h) qui mihi serviunt, jucundabuntur; vos autem confundemini. Vos interficiet Dominus: Eis autem qui serviunt mihi, nomen nominabitur (i) novum, quod benedicetur in terra. Item illic: Igitur extollet signum (k) in gentes quæ sunt longe, & attrahet illos (l) à summo terræ. Et ecce cito leviter (m) venient; non esurient, neque sitient. Item illic: Ecce itaque dominator Dominus Sabaoth auferet à Juda, & ab Hierusalem, valentem & validum, valentiam (n) panis, & valentiam aquæ. Item in Psalmo tricesimo tertio: Gustate & videte quoniam dulcis (o) est Dominus: felix est vir qui sperat in eum. Timete Dominum Deum omnes sancti ejus; quoniam non est inopia eis qui eum metuunt. Divites eguerunt & esurierunt: qui autem inquirunt Dominum, non indigebunt omni bono. Item in Evangelio cata Joannem dominus dicit: Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet; & qui in me crediderit, non sitiet unquam. Item illic ipse: Si quis sitit, veniat & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Item illic ipse: Nisi ederitis carnem filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

Isai. 65. 13. Isai. 5. 26. Isai. 3. 1. Ps. 33. 8. Joh. 7. 35. Joh. 7. 37. Joh. 6. 54.

Quod ad regnum cœlorum magis gentes quam Judæi perveniant.

XXIII. In Evangelio Dominus dicit: Multi venient ab oriente & occidente, & recumbent cum Abraham & Isaac & Jacob in regno cœlorum. Filii autem regni exibunt in tenebras exteriores: illic erit ploratio & stridor dentium.

Mat. 8. 11.

Quod solo hoc Judæi accipere veniam possint delictorum suorum, si sanguinem Christi occisi baptismo ejus abluerint; & in Ecclesiam ejus transeuntes, præceptis ejus obtemperaverint.

XXIV. Apud Esaiam Dominus dicit: Jam non laxabo (p) peccata vestra. Cum extenderitis manus (q), avertam faciem meam (r) à vobis: & si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ab animis vestris, à conspectu oculorum meorum; cessate à nequitiis vestris, discite bonum facere, exquirite judicium, conservate eum qui injuriam patitur, judicate pupillo, & justificate viduam. Et venite disputemus, dicit Dominus; & si fuerint peccata vestra 1 ut phœniceum (s), ut nivem exalbabo; & si fuerint quasi coccinum (t), ut lanam inalbabo. Et si volueritis, & audieritis (u) me, bona terræ edetis. Si autem nolueritis, & non audieritis me, gladius vos consumet (w). Os enim domini locutum est ista (x).

Isai. 1. 15.

(a) *Sic Spir. Remb. Er. Man. Tert. Lam. Lin. NC.* 1. *Voss* 3. 4. *Nuperi impr. legunt*, cujus teneo. Disrumpet, *Bod.* 1. 3. 4. Fortitudinem suam disrumpent, & in illum gentes sperabunt, & civitates concludentur, *Thu. Foss.* non claudentur illi, *Tert.* (b) Attrahet illas, *Corb.* Attrahent *Bod.* 3. (c) Manifestus sum, *Foss.* (d) Quærebant, *Ar. Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (e) Ecce adsum genti, quoniam non. *Corb.* (f) Vocavit nomen, *Thu.* (g) Ut sint salvati, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (h) Ecce qui serviunt mihi, bibent; vos autem sitietis, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (i) Nominabitur magnum, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ar.* (k) Ignem in gentes, *Bod.* 1. *Rigal.* lignum, *contra fidem MSS. & excus. Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2, 3, 4. *Thu. Foss. Corb.* (l) Attrahet illas, *Foss.* (m) Cito venient, *Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 2. (n) Virtutem panis & virtutem aquæ, *Bod.* 1. (o) Quoniam suavis, *Ar. Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3. (p) Relaxabo, *Bod.* 2. 3. 4. *Spir. Rem. Eras.* (q) Manus vestras, *Bod.* 3. 4. (r) *Sic Bod.* 1. 4. *Tert. Spir. Remb. Eras. Morell. Deest in impress. nuperis* Meam, (s) Quasi Russeum, *Ver.* quasi roseum, *Tert. Benev. Veron. Manut.* (t) Quasi coccum, *Thu. Foss. Benev. Ver. Man.* (u) Obaudieritis me, *Bod.* 4. non obaudieritis, *Bod.* 4. (w) Vos comedet. *Lin.* (x) Locutum est hæc, *Bod.* 1.

1 *Ut phœniceum.*] Lectionem hanc non facile mutamus, præsertim cum codicum suffragio abunde muniatur. Interim dicendum, prorsus verisimile videri auctorem scripsisse *quasi russeum*, quæ codicis Veronensis est lectio, & cujus vestigia remanent in iis libris in quibus scribitur *quasi roseum.* Idem de locis Tertulliani dicendum Adv. Marc. l. 4. c. 10. & etiam in Scorpiaco. Rubrum colorem russeum dici, omnibus notum.

LIBRI

LIBRI SECUNDI CAPITULA.

1. Christum primogenitum esse; & ipsum esse sapientiam Dei, per quem omnia facta sint.
2. Quod sapientia Dei Christus (a): & de sacramento incarnationis (b) ejus, & passionis, & calicis & altaris, & Apostolorum qui missi prædicaverunt.
3. Quod Christus idem sit & (c) sermo Dei.
4. Quod Christus idem sit (d) manus, & brachium Dei.
5. Quod idem angelus, & Deus. (e)
6. Quod Deus Christus.
7. Quod Christus Deus venturus esset illuminator & salvator generis humani.
8. Quod (f) cum à principio filius Dei fuisset, generari denuo haberet secundum Carnem.
9. Quod hoc futurum esset signum nativitatis ejus, ut de virgine nasceretur homo & Deus, hominis & Dei filius.
10. Quod (g) homo & Deus Christus, ex utroque genere concretus, ut mediator esse (h) inter nos & patrem posset.
11. Quod de semine David secundum carnem nasci haberet.
12. Quod in Bethleem nasceretur.
13. Quod humilis in primo adventu suo veniret.
14. Quod ipse sit justus (i), quem Judæi occisuri essent.
15. Quod ipse (k) sit ovis & agnus, qui occidi haberet: & de sacramento passionis.
16. Quod idem & lapis dictus sit.
17. Quod deinde idem lapis mons fieret, & impleret totam terram.
18. Quod in novissimis temporibus idem mons manifestaretur, super quem gentes venirent, & in quem justi quique ascenderent.
19. Quod ipse sit Sponsus, Ecclesiam habens sponsam, de qua filii spiritaliter nascerentur.
20. Quod cruci illum fixuri essent Judæi.
21. Quod in passione crucis & signo, virtus omnis sit & potestas.
22. Quod in hoc signo crucis, salus sit omnibus qui in frontibus notentur.
23. Quod medio die in passione ejus tenebræ futuræ essent.
24. Quod à morte non vinceretur, nec apud inferos remansurus esset.
25. Quod ab inferis tertio die resurgeret.
26. Quod cum resurrexisset, acciperet à patre omnem potestatem, & potestas ejus æterna sit.
27. Quod perveniri non possit ad Deum patrem, nisi per filium ejus Jesum Christum.
28. Quod ipse judex venturus sit.
29. Quod ipse sit Rex in æternum regnaturus.
30. Quod ipse sit & judex & rex.

(a) Christus est, *Bod.* 1. 2. (b) Concarnationis, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Veron.* (c) Idem & sermo, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (d) Idem manus, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (e) Deus in Genesi, *Bod.* 1. (f) Quod Dominus cum à principio, *Bod.* 1 (g) Quod & homo & Deus, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (h) Ut mediator esset, *Corb. Bod.* 2. 3. (i) Quod ipse sit Christus quem Judæi, *Lam. NC.* 1. (k) Ipse dictus sit ovis, *Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 2, 3, 4.

D. CÆCI-

D. CÆCILII CYPRIANI

Teſtimoniorum Liber Secundus (a)

ADVERSUS JUDÆOS AD QUIRINUM.

CAPUT PRIMUM.

Chriſtum primogenitum eſſe, & ipſum eſſe ſapientiam Dei, per quem omnia facta ſint.

APud Solomonem in Parœmiis: 1 Dominus condidit me initium viarum ſuarum in opera ſua, ante ſeculum fundavit me. In principio, antequam terram faceret, & antequam abyſſos conſtitueret, (b) priuſquam procederent fontes aquarum, antequam montes collocarentur, ante omnes colles genuit me Dominus. Fecit regiones (c) & inhabitabilia, & fines inhabitabiles ſub cœlo. Cum pararet cœlum, aderam illi, & cum ſecerneret ſuam ſedem. Cum ſuper ventos validas faceret deſuper nubes, & cum confirmatos ponebat (d) fontes ſub cœlo; quando fortia faciebat fundamenta terræ; eram penes illum diſponens; ego eram, cui adgaudebat: quotidie autem jucundabar ante faciem ejus in omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto. Item apud eundem in Eccleſiaſtico. 2 Ego ex ore altiſſimi prodivi ante omnem creaturam. Ego in cœlis feci ut oriretur lumen indeficiens, & nubila (e) texi omnem terram. Ego in altis (f) habitavi, & thronus meus in columna nubis. Gyrum cœli circuivi (g), & in profundum abyſſi penetravi, & in fluctibus maris ambulavi, & in omni terra ſteti: & in omni populo, & in omni gente primatum (h) habui, & omnium excellentium & humilium corda (i) propria virtute calcavi. In me omnis ſpes vitæ (k) & virtutis. Tranſite ad me omnes qui concupiſcitis me. Item in Pſalmo 88. Et ego primogenitum ponam (l) eum, altiſſimum apud reges terræ. In æternum ſervabo illi miſericordiam meam, & teſtamentum meum fidele illi. Et ponam in ſeculum ſeculi ſemen ejus (m). Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint; ſi juſtificationes meas profanaverint, & præcepta mea non obſervaverint; viſitabo in virga facinora eorum, & in flagellis delicta eorum. Miſericordiam autem meam non diſpergam ab eis. Item in Evangelio cata Joannem Dominus dicit: Hæc autem eſt vita æterna, ut cognoſcant te ſolum & verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum. Ego te clarificavi (n) in terra: opus (o) perfeci quod dediſti mihi ut faciam. Et nunc tu clarifica me (p) apud te ipſum claritate, quam habui apud te prius quam mundus fieret. Item Paulus ad Coloſſenſes: Qui eſt imago Dei inviſibilis, & primogenitus totius creaturæ. Item illic: Primogenitus à mortuis, ut fieret in omnibus ipſe primatum tenens. Item in Apocalypſi: ego ſum α & ω, initium & finis. Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ (q) gratis. Quod idem ſit & ſapientia & virtus Dei, Paulus ad Corinthios prima: Quoniam Judæi ſigna deſiderant (r), & Græci ſapientiam (s) quærunt: nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum; Judæis quidem ſcandalum, gentibus autem ſtultitiam: ipſis autem vocatis Judæis & Græcis, Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam.

Prov. 8. 22. Heb. 1. 2. Eccle. 24. 5. Pſ. 88. 27. Jo. 17. 3. Coloſſ. 1. 15. verſ. 18. Apoc. 21. 6. 1 Cor. 1. 22.

II. Apud

(*a*) De ſacramento Chriſti, *Lin.* (*b*) Priuſquam produceret, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. *Foſſ. Thu.* (*c*) Regiones & habitabilia, & fines, *Veron.* (*d*) Ponebat montes, *Cod.* 1. (*e*) Nebula texi, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 2, 3, 4. Nube, *Bod.* 1. (*f*) In altiſſimis, *Bod.* 1. 2. *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*g*) Circuivi ſola, *Lam. Bod.* 2. 3. *NC.* 1. (*h*) Primatum tenui, *Bod.* 2. *Lam.* (*i*) Corda virtute calcavi, *Thu. Corb. Benev. Ver.* (*k*) In me via vitæ, *Lin.* ſpes vitæ, *Foſſ.* (*l*) Ponam eum, & excelſum præ regibus terræ, *NC.* 2. (*m*) Semen ejus, & thronum ejus ſicut dies cœli, *NC.* 2. (*n*) Clarificavi te ſuper terram, *Lam NC.* 1. (*o*) Opere conſummato, *Lin.* quo dediſti mihi, *Foſſ.* (*p*) Clarifica me pater, *Lin.* (*q*) Aquæ vivæ gratis, *NC.* 1. 2. *Lam.* (*r*) Signa petunt, *Lin.* (*s*) *Sic legunt*, *Bod.* 1. *Voſſ.* 3. *Morell. Tert. In Græco* σοφίαν. Prudentiam, *Impreſſ. & MSS. Pler.*

1 *Dominus condidit.*] Euſebius & Hieronymus pro ἐκτίσατο legendum contendunt ἐκτήσατο, quibus Hebræus textus conſentit. Philo autem Judæus, Ignatius, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Origenes, Auctori noſtro in hac lectione præivere, Dominoque noſtro verba illa tribuebant; quod Ariani etiam fecere, & nefarii dogmatis ceu certiſſimum præſidium adhibuerunt. Sed eſto, Filium Pater condidit, æterna nimirum generatione. Æterni certe Patris non niſi coævus eſſe poterit Filius.

2 *Ego ex ore altiſſimi.*] Ex laudato à Patribus Siracide contendunt nonnulli, ſcriptum ejus eſſe Canonicum; quod ipſe abnegat præfationis verſu 5. ubi lectoris ſui veniam ſubmiſſe depoſcit. Quæ apud Judæos pietatis & ſapientiæ monita, pro Solomonis dictatis circumferebantur, & à Siracide cum auctariis collecta, apud Helleniſtas non levi in honore erant, ita à noſtro Auctore fuiſſe laudata nemo mirabitur, qui Prophetiam Enochi non minus Apocrypham, à D. Juda pariter citatam meminerit. Non inutiliter monebat pridem Euſebius, hoc ipſum ab aliis Eccleſiæ ſcriptoribus uſurpatum. De Clemente Alexandrino verba faciens, ait ipſum uſum fuiſſe ἀντιλεγομένων γραφῶν μαρτυρίαις, τῆς λεγομένης Σολομῶντος σοφίας, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιράχ.

1 *Sapientia*

An. 248.

Quod ſapientia Dei Chriſtus, & de ſacramento (a) incarnationis ejus, & paſſionis, & calicis, & altaris, & Apoſtolorum qui miſſi prædicaverunt.

Prov. 9. 1. II. Apud Salomonem in Parœmiis : 1 Sapientia ædificavit ſibi domum, & ſubdidit (b) columnas ſeptem. Mactavit ſuas (c) hoſtias, miſcuit in cratera (d) vinum ſuum, & paravit ſuam menſam, & miſit ſervos ſuos convocans cum excelſa prædicatione ad craterem, dicens ; Quis eſt inſipiens ? declinet ad me. Et egentibus ſenſu dixit : Venite, edite de meis panibus, & bibite vinum quod miſcui vobis. Derelinquite ſtultitiam, & quærite prudentiam, & corrigite (e) ſcientiam in intellectu.

Quod Chriſtus idem ſit Sermo Dei.

Pſ. 44. 1. III. In Pſalmo 44. 2 eructavit cor meum ſermonem bonum, dico ego opera mea regi. Pſ. 32. 6. Item in Pſalmo 32. Sermone (f) Dei cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis virtus eorum. Iſai. 10. 23. Item apud Eſaiam ; Verbum conſummans & brevians in juſtitia : quoniam ſermonem breviatum faciet Deus in toto orbe terræ. Pſ. 106. 20. Item in Pſalmo 106. Miſit ſermonem ſuum (g) & curavit illos. Joh. 1. 1. Item in Evangelio cata Joannem : In principio erat ſermo (h), & ſermo erat apud Deum, & Deus erat ſermo. Hic (i) erat in principio apud Deum : omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt. In illo vita erat (k), & vita erat lux hominum ; & lux lucet in tenebris, & (l) tenebræ illam non comprehenderunt. Apoc. 19. 11. Item in Apocalypſi : & vidi cœlum apertum, & ecce equus albus : & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur fidelis & verus, æquum (m) juſtumque judicans, & præliabatur (n) ; eratque coopertus veſte (o) conſperſa ſanguine, & dicitur nomen ejus Sermo Dei.

Quod Chriſtus idem manus & brachium Dei ſit.

Iſai. 59. 1. IV. Apud Eſaiam : Numquid non valet manus Dei ut ſalvos faciat ? aut gravavit aurem ut non exaudiat ? Sed peccata veſtra (p) inter vos & Deum ſeparant, & propter peccata (q) veſtra avertit faciem ſuam à vobis ne miſereatur ; manus (r) enim veſtræ inquinatæ ſunt ſanguine, & digiti veſtri in peccatis. Labia autem veſtra locuta ſunt facinus, & lingua veſtra injuſtitiam meditatur (s). Nemo loquitur vera, neque eſt judicium verum. Fidunt (t) in vanis, & loquuntur inania, qui parturiunt (u) dolorem, & pariunt facinus. Iſai. 53. 1. Jo. 12. 38. Rom. 10. 18. Item illic : Domine quis credidit auditui noſtro ? & brachium Dei cui revelatum eſt ? Iſai. 66. 1. Act. 7. 49. Item apud eundem ſic dicit dominus : Cœlum mihi Thronus, & terra ſuppedaneum (w) pedum meorum. Quam mihi ſedem (x) ædificabitis ? aut quis locus ad requiem mihi ? omnia enim iſta fecit manus mea. Iſ. 26. 11. Item apud eundem : Domine Deus, 3 altum eſt brachium tuum, & non ſciebant (y) : cum cognoverint autem, confundentur. Iſai. 52. 10. Item apud eundem : Revelavit Dominus brachium ſuum, illum ſanctum, in conſpectu omnium gentium ; videbunt omnes gentes, ipſa ſuprema terræ, ſalutem (z) à Deo. Iſai. 41. 15. Item illic : Ecce feci te ſicut rotas vehiculi triturantis novas 4 in ſerras (aa) formatas ; & triturabis montes, & extenuabis colles, & ſicut lanuginem

(a) Concarnationis, *Lin. NC.* 2. *Thu. Bod.* 3. 4. (b) Succidit, *Lam. NC.* 1. (c) Suam hoſtiam, *Thu. Foſſ. Corb.* (d) In cratere vinum, *Lam. Thu. Corb. NC. Bod.* 1. 2. in craterem, *Bod.* 3. (e) Percipite ſcientiam & intelligentiam, *Bod.* 1. 4. (f) *Sic*, *Bod.* 3. *Foſſ. Spir. Remb. Eraſ.* Verbo Dei ſolidati ſunt, *nuperi Impreſſ. & MSS. pleriq.* (g) Verbum ſuum *Bod.* 2. *Lam. NC.* 2. (h) Erat Verbum, *NC.* 1. 2. *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Et ſic deinceps.* (i) Hoc erat, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin. Foß. Bod.* 1, 2, 3, 4. (k) Vita eſt, *Bod.* 1, 2, 4. *Thu. Foß Corb. Ver. Benev. Man.* Quod factum eſt in illo vita erat, *Pam. Rig.* (l) Et tenebræ eum, *Bod.* 1. 4. *Thu. Corb.* (m) Verus & cum juſtitia, *Bod* 1. (n) Sic *Mor. Man.* Præliabantur, *Pam. Rig.* præliator, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voſſ.* 3. *Thu. Corb.* Judicans & præliaturus *Foſſ. Spir. Rem. Eraſ.* (o) Veſtem conſperſam ſanguine, *Thu. Corb.* (p) Peccata noſtra, *Bod.* 3. (q) Propter debita, *Veron.* (r) Manus veſtræ plenæ ſunt ſanguine, *NC.* 2. *Bod.* 3. (s) Injuſtitiam meditabitur, *Thu.* (t) Confidunt in vanis, *Bod.* 1. (u) Qui concipiunt dolorem, *Bod.* 4. (w) Scabellum pedum, *Bod.* 1, 2, 3. *Lam. NC.* 1 (x) Domum ædificabitis, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 2 *Foſſ.* (y) Qui autem non cognoverunt confundentur, *Lin.* (z) Salutare Dei, *Bod.* 3. 4. *Quæ ſequuntur deſunt in Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. *Thu. Foſſ. Corb. Benev. Veron. Spir. V. Innom. Remb. Eraſ. Manut.* (aa) In ſerram, *Veron. & Benev.* in ſeres formatas, *Voß.* 4. & *MSS.* 2. *Pam.*

1 *Sapientia ædificavit.*] Totum fere octavum caput, quod huic aditum facit, ab Irenæo l. 4. c. 37. Juſtino Martyre adv. Tryph. Tertulliano adv. Herm. Cypriano l. 1. ad Quirin. c. 1. & Origene περὶ Αρχ. l. 1. c. 2. Domino noſtro, late & diligenter addicitur : unde merito hoc in contextu Cyprianus, quæ de eadem Dei ſapientia dicuntur, Eccleſiæ ejus myſteriis explicandis adhibet. Quod de *excelſa prædicatione ad craterem* hic habetur, 70. interpretibus acceptum referendum, qui ſcripſerant ὑψηλὸν κήρυγμα ἐπὶ κρατῆρα ; & videntur legiſſe pro על גפי literis non multum immutatis, & ſono minimum variato על גביע Eccleſiam ſeptenario numero denotari, cap. 20. ſuperioris libri dictum eſt. Quod v. Domus & templum Dei Chriſtus ; cap. 15. ejuſdem libri docetur. Reliqua titulus capitis explicat.

2 *Eructavit cor meum.*] Suaviter irrident Ariani Nicænos patres, & ſcriptores noſtri ſeculi Orthodoxos, qui hæc & ſimilia S. literarum loca, ad Domini noſtri divinitatem ſtabiliendam attulere. Sed conſiderare oportebat, à Nicænis patribus hoc imprimis comprobandum incubuiſſe, fidem ab ipſis commendatam in Eccleſia olim fuiſſe receptam ; ſeque eo prorſus modo S. ſcripturas interpretatos, quemadmodum Eccleſiaſtici ſcriptores ante motam controverſiam interpretarentur ; Hunc vero Pſalmum non modo Auctor ad Heb. 1. 8. Irenæus l. 4. c. 66. Juſtinus Martyr adv. Tryph. Orig. in Jo. 1. & Patres fere omnes Meſſiæ tribuunt ; ſed hoc à Judæis ipſis, Chaldæo Paraphraſte, Kimchio, Solom. Iarchi, Aben. Ezra præſtitum. Textum vero hunc de ſermone bono, ad eſſentiale Dei verbum referendum, non tantum hoc in loco Cyprianum, ſed in plurimis Tertullianum intellexiſſe, in comperto eſt. Notandum porro veteres divinum λόγον, *Sermonem* potius quam *verbum* appellaſſe.

3 *Altum eſt brachium.*] D Hieronymus licet verſionem hanc quæ LXX. reſpondet multum mutaverit ; fatetur in Commentario *locum poſſe intelligi ſuper Judæos qui Chriſtum brachium Domini neſcierunt.* Nec abludit Chaldæus paraphraſtes qui ait ויכד התגלי בגבורתך לאוטבא לדחלתך לא ינהר לסנאי יחזון רשיעיא ויבהתון Certe Chriſtum eſſe brachium Dei, præter Procopium in hunc locum, alioſque conſimiles ; docuerunt Juſtinus Martyr Apol. 2 & adv. Tryph. nec non Tertul. adv. Prax. parag. 71. & 72 & de Reſurrect. c. 59. Manum vero Domini eſſe divinum λόγον teſtem appellamus Chaldæum paraphraſten, qui quod in textu Hebræo habetur יד יהוה reddit frequenter מימר דיי quibus verbis Deum opt. Max. apud illum ſcriptorem denotari notiſſimum eſt.

4 *In ſerras formatas.*] Certiſſima hæc eſt lectio, & græcæ verſioni conſona, quæ habet ἐποίησά σε ὡς τροχὺς ἁμάξης ἀλοῶντας καινὺς πριστηροειδεῖς. Hujus ſuperſunt veſtigia in MSS. illis qui in *ſeres formatas* habuerunt. Recepta huc uſque lectio, quæ *in ſe retornatas* poſuit, Itali alicujus librarii videtur commentum, qui (quod id genus hominibus ſolenne eſt,) ea appoſuit quæ ipſe magis ſibi viſus eſt intellexiſſe. Tota autem hæc perioche ; in Spirenſi, Remboldi, Eraſmi & Manutii editionibus deſiderata licet fuerit ; tamen cum in impreſſis aliis compareat, & in MSS. quam plurimis habeatur, & inſuper vulgatam verſionem minime refeTat, retinenda omnino videtur.

An. 248. ginem pones & ventilabis, & ventus occupabit illos & procella disperget: tu autem jocundaberis in sanctis Israël, & exultabunt inopes & egeni; quærent enim aquam & non erit, lingua enim eorum à siti siccabit: ego Dominus Deus, ego exaudiam Deus Israël, & non derelinquam eos; sed aperiam inter montes flumina & in mediis campis fontes, faciam desertam in nemora aquosa, & sitientem terram in aquæductus; ponam in inaquosam terram, cedrum & buxum & myrtum (a) & cupressum & populum; ut videant & cognoscant & sciant & credant simul, quia manus Domini fecit ista, & sanctus Israël ostendit.

Quod idem Angelus & Deus Christus.

V. In Genesi ad Abraham: Et 1 vocavit eum Angelus Domini de cœlo, & dixit illi: Abraham, Abraham. Ille autem dixit: Ecce ego. Et dixit: Noli imponere manum tuam super puerum, neque feceris illi quidquam. Nunc enim cognovi quoniam times Deum tuum (b), & non pepercisti filio tuo dilectissimo (c), propter me. (Gen. 22. 11.) Item illic ad Jacob: Et dixit mihi Angelus Domini in somnis: Ego sum Deus quem vidisti in loco Dei, ubi (d) unxisti mihi titulum lapideum, & vovisti mihi votum. (Gen 31. 13.) Item in Exodo: Deus autem præibat eos, die quidem per columnam nubis, ostendere (e) illis iter; noctu autem in columna ignis. (Exo. 13. 21.) Et postea illic: Promovit autem Angelus Dei, qui præcedebat exercitum filiorum Israël. (Exo. 14. 19.) Item illic. Ecce ego præmitto Angelum meum ante faciem tuam ad custodiendum te in itinere, ut te inducat in terram (f) quam tibi præparavi. Observa eum (g) & obaudi eum, & ne fueris inobaudiens ei, & 2 non deerit tibi, nomen enim meum in illo est. (Exo. 23. 20. 1 Cor. 10. 9.) Unde ipse in Evangelio dicit. Ego veni in nomine patris mei, & non recepistis me: cum alius venerit in nomine suo, illum accipietis. (Joh. 5. 43.) Item in Psalmo 117. Benedictus est qui venit in nomine Domini. (Ps. 117. 24.) Item in Malachia (h): Testamentum meum fuit cum Levi vitæ & pacis, & dedi (i) illi timorem ut timeret me, à facie nominis mei proficisci illum. (Mal. 2. 5.) Lex veritatis fuit in ore ejus (k), injustitia non est inventa in labiis ejus. In pace (l) linguæ corrigens, ambulavit nobiscum; & multos avertit ab injustitia. Quoniam labia sacerdotis servabunt scientiam, & legem exquirent ab ore ejus, quoniam Angelus (m) omnipotentis est.

Quod Deus Christus.

VI. In Genesi: Dixit autem Deus ad Jacob: exsurge & ascende (n) in locum Bethel, & habita illic, & fac illic altare 3 illi Deo qui tibi apparuit cum fugeres à facie Esau fratris tui. (Gen. 35. 1.) Item apud Esaiam: Sic dicit dominus Deus Sabaoth: Fatigata est Ægyptus, & negotiatio Æthiopum, & Sabaim viri alti ad te transgredientur, & tui erunt servi, & post (o) te ambulabunt vincti compedibus; & adorabunt te & in te precabuntur; quoniam in te Deus est, & non est (p) Deus alius præter te. Tu enim es Deus, & non sciebamus, Deus Israël salvator. Confundentur & reverebuntur omnes qui adversantur tibi, & cadent in confusionem (q). (Isai. 45. 14.) Item apud eundem: Vox clamantis in deserto (r): parate viam Domini (s), rectas facite semitas Dei nostri. (t) 4 Omnis rivus implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur; & erunt omnia tortuosa (u) in directum, & aspera in campum (w), & videbitur claritas (x) Domini, & videbit omnis caro salutare Dei, quoniam Dominus locutus est. (Isai. 40. 3. Mat. 3. 3.) Item apud Hieremiam, hic Deus (y) noster & non deputabitur (z) alius absque illo; qui invenit omnem viam prudentiæ, & dedit eam Jacob (aa) puero suo, & Israël dilecto sibi: post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est. (Baru. 3. 35.) Item apud Zachariam Deus dicit: Et transibunt per mare angustum, & percutient in mari fluctus, & arefacient (bb) omnes altitudines fluminum: & confundetur (cc) omnis injuria Assyriorum, & sceptrum Ægypti (Zach. 10. 11.)

(a) Myrhum & cupressum, *Pam. Rig.* Et ulmum & populum, *NC.* 2. *Bod.* 1. 3. 4. (b) Times Dominum Deum tuum, *Bod.* 1, 2, 3. (c) Filio tuo dilecto, *Bod.* 1. 3. *Ver. Benev.* (d) In loco ubi, *Bod.* 3. (e) ostendens illis iter, *Bod.* 2. (f) In terram bonam, *Bod.* 1. (g) Eum ne fueris inobaudiens, *Thu. Foss. Corb.* ei, non enim, *Bod.* 1. 4. *Thu. Corb. Spir.* (h) Item in Mal. *Hæc & sequentia desiderantur* in *Ben. & Ver. Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 1. 2. *V. Inn. MS. R. Thu. Foss. Corb.* (i) Dedi illi timere me, *Bod.* 3. (k) Ejus, & injustitia, *Bod.* 1. (l) In pace corrigens, *NC.* 2. (m) Angelus domini, *Bod.* 1. 2. 4. (n) descende in locum. *Lam. NC.* 1. (o) Et postea ambulabunt, *Foss.* (p) Et non est alius, *Bod.* 1. 3. (q) In confusione, *Thu. Foss.* (r) In eremo, *NC.* 1. *Lam. Bod.* 1. 2. 4. (s) Viam Domino, *Bod.* 3. 4. *Thu. Foss. Corb.* (t) Omnis vallis, *NC.* 2. (u) Omnia prava, *NC.* 2. (w) Aspera in vias planas, *NC.* 2. (x) Omnis claritas, *Bod.* 3, 4. *Foss.* (y) Hic est Deus meus, *Bod.* 3. (z) Non computabitur, *Lin.* (aa) Et dedit Jacob. *Thu.* dilecto suo, *Foss.* (bb) Et arefient omnes, *NC.* 2 (cc) Confundentur omnes injuriæ, *Foss.*

1 *Vocavit eum angelus Domini.*] Sufficisse poterat ad vindicandam hanc Auctoris nostri de Christo angelo fœderis sententiam, locum parallelum novi testamenti, nimirum 1 Cor. 10. 9. (pro methodo à me usurpata) apposuisse. Quis enim contra Dominum ipsum, ejusve Apostolos veteris instrumenti interpres audiendus erit? Sed cum Novatores in hoc argumento nihil non sibi licere crediderint, & audacter doceant, Angelum qui olim Patriarchis & Mosi apparuit, & Jehova fere perpetuo appellatur, creatorum & ministrantium spirituum satellitio annumerandum: unde Socinianorum placitis patentissimus aperitur aditus; (quid enim proderit ostendisse, Dominum nostrum, Deum & Jehova, in S. scripturis dici, si hoc pariter angelis quibuscunque legationem aliquam Dei vice obeuntibus tribuatur?) non pigebit dixisse, dogma hoc ab Universæ primitivæ Ecclesiæ sententia & fide omnino abhorrere. Quod Christus ceu angelus fœderis ἦν ὁ Μωσεῖ καὶ τῷ Αβραάμ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἁπλῶς Πατριάρχαις φανεὶς καὶ ὁμιλήσας, per multas paginas diligentissime probat Justinus in Dial. adv. Tryph. atque etiam in Apol. 2. Similiter disputat Irenæus l. 3. c. 6. & l. 4. c. 17. & 26. Clem. Alex. Pædag. l 1. c. 7. Tertul. adv. Jud. c. 9. & cont. Marcion. l. 2. c. 27. & cont. Prax. c. 16. Origen. in Es. Hom. 1. Porro in eadem versabantur sententia qui secuti sunt Patres, Euseb. hist. Eccl. l. 1. c. 2. Basil. adv. Eunom. l. 2. & l. 4. Athan. l. 4. cont. Arian. Hilar. de Trinit. l. 4. & l. 12. Greg. Naz. orat. 35. & 49. Ambros. in Ep. ad Coloss. c. 1. v. 15. & in 1. Thes. c. 4. v. 16. Augustin. Ep. 112. Synodus Antioch. & Syrm. apud Athan.

2 *Non deerit.*] LXX. habent, ὑποστείληται, præ timore dimittet tutelam. Tert. *celabit*, præ timore subducet se.

3 *Illi Deo.*] LXX. posuerunt τῷ θεῷ τῷ ὀφθέντι, quam emphasin minime prætermittendam duxit Auctor noster. Locum pariter allegat Justin. adv. Tryph.

4 *Omnis Rivus.*] Heb. נחל non modo vallem, sed & rivum significat: sed Esaias hic loci alia voce, scil. גיא utitur. In lectione vero omnes fere codices consentiunt.

1 *Nomine*

Ægypti auferetur (a), & confortabo eos in Domino Deo ipſorum, & in [1] nomine ejus gloriabuntur, dicit Dominus. Item apud Oſee dicit dominus: Non faciam juxta iram indignationis meæ, non ſinam deleri Ephraim: quoniam Deus ego ſum, & non homo in te (b) ſanctus, & non introibo (c) in civitatem, poſt Deum ibo. Item in Pſalmo 44. Thronus tuus Deus in ſecula ſeculorum; virga æquitatis, virga regni tui. Dilexiſti juſtitiam & odiſti (d) iniquitatem (e); propterea unxit te Deus Deus tuus, oleo exultationis (f) ſuper participes tuos. Item in Pſalmo 45. Vacate & cognoſcite, quoniam ego ſum Deus. Exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra. Item in Pſalmo 81. Non cognoverunt (g) neque intellexerunt, in umbra deambulabunt (h). Item in Pſalmo 67. Cantate Deo, pſallite nomini ejus, viam facite ei qui aſcendit in occaſum, Deus nomen illi (i). Item in Evangelio cata Joannem: In principio erat (k) ſermo, & ſermo erat apud Deum, & Deus erat ſermo. Item in eodem dominus ad Thomam: Injice huc digitum tuum, & vide manus meas, & noli eſſe incredulus, ſed fidelis: Reſpondit Thomas & dixit illi: dominus meus & Deus meus. Dicit illi Jeſus, quia vidiſti (l) me, credidiſti: Felices qui non viderunt & crediderunt. Item Paulus ad Romanos: Optabam ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus cognatiſque (m) meis ſecundum carnem; qui ſunt Iſraelitæ, quorum adoptio & claritas, & teſtamentum, & legis conſtitutio, & famulatus, & promiſſiones; quorum patres (n), ex quibus Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia [2] Deus benedictus in ſecula. Item in Apocalypſi: Ego ſum (o), α, & ω, initium & finis. Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ (p) gratis: qui vicerit (q) [3] poſſidebit ea, & eorum hæreditatem: & ero ejus Deus, & ille erit mihi filius. Item in Pſalmo 81. Deus ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autem deos diſcernens. Et iterum illic: Ego dixi dii eſtis, & filii altiſſimi omnes: vos autem ſicut homines moriemini. Quod ſi juſti qui fuerint & præceptis divinis obtemperaverint, dii dici poſſunt: quanto magis Chriſtus Deus (r) dei filius? Sic ipſe (s) in Evangelio dicit cata Joannem: Nonne ſcriptum eſt in lege, quoniam ego dixi dii eſtis? Si illos dixit deos (t) ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolvi ſcriptura; quem pater ſanctificavit & miſit in ſeculum, vos dicitis, quoniam blaſphemas (u), quia dixi filius Dei ſum? Quod (w) ſi non facio facta patris, nolite mihi credere (x); quod ſi facio, & mihi non vultis credere, factis credite; & cognoſcite, quoniam in me eſt pater, & ego in illo. Item in Evangelio cata Matthæum. Et vocabitis nomen ejus Emmanuel, quod eſt interpretatum, nobiſcum Deus.

An. 248. — Hoſ. 11. 9. — Pſ. 44. 8. — Heb. 1. 8. — Pſ. 45. 10. — Pſ. 81. 5. — Pſ. 67. 4. — Joh. 1. 1. — Joh. 20. 27. — Rom. 9. 3. — Apoc. 21. 6. — Pſ. 81. 1. — ver. 6. — Joh. 10. 34. — Math. 1. 23.

VII. Apud Eſaiam: Confortamini manus reſolutæ, & genua debilia exhortamini (y): Qui eſtis puſillanimi (z), nolite metuere. Deus noſter judicium retribuet, ipſe veniet & ſalvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum audient. Tunc ſaliet claudus ſicut cervus, & plana erit lingua mutorum: quia rupta eſt in deſerto aqua, & rivus in terra ſitienti. Item illic: [4] Non ſenior neque (aa) angelus, ſed ipſe dominus liberabit illos; quia diliget (bb) eos & parcet eis, & ipſe redimet eos. Item illic: ego dominus Deus vocavi te in juſtitia, ut teneam manum tuam, & confortabo te; & dedi te in teſtamentum generis mei, in lumen gentium, aperire oculos cæcorum, producere à (cc) vinculis vinctos, & de domo carceris ſedentes in tenebris. Ego Dominus Deus (dd) hoc mihi nomen eſt: claritatem meam alii non dabo, neque virtutes meas ſculptilibus. Item in Pſalmo 24. Vias tuas Domine oſtende (ee) mihi, & ſemitas tuas edoce me, & deduc me ad veritatem tuam, & doce me: quoniam tu es Deus ſalvator meus. Unde in Evangelio cata Joannem Dominus dicit: Ego

Quod Chriſtus Deus venturus eſſet illuminator & ſalvator generis humani.

Iſai. 35. 3. — Iſai. 63. 9. — Iſai. 42. 6. — Pſ. 24. 4. — Joh. 8. 12.

(*a*) Ægypti transferetur, *Bod.* 1. avertetur, *NC. Lam. Bod.* 2. (*b*) Homo inter ſanctos, *Lamb. Bod.* 2. *Thu. Lin. NC.* 1. (*c*) Non ibo, *Thu.* (*d*) Odio habuiſti, *Lin. Thu. Corb.* (*e*) Injuſtitiam, *Bod.* 1. 4. (*f*) Lætitiæ præ conſortibus tuis, *NC.* 2. *Bod.* 3. (*g*) Cognoverunt me neque, *Bod.* 1. (*h*) Deambulant, *NC.* 1. *Lam.* deambulaverunt, *Lin.* (*i*) Nomen illi eſt, *Bod.* 1. 4. (*k*) In principio fuit, *Thu. Foſſ. Corb.* Verbum, *Lam. Bod.* 2, 3, 4 *NC.* 1. 2. (*l*) Vidiſti credidiſti, *Bod.* 1, 2, 4. Vidiſti me Thoma, *Lin Bod.* 3. Credent, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*m*) Fratribus cognatis meis, *Lam. Bod.* 1, 2. *NC.* 1. 2. *Lin. Thu. Corb.* (*n*) Quorum patres ſunt, *NC.* 1. *Lam.* (*o*) Ego α, & ω, *Bod.* 1. 2. (*p*) Aquæ vivæ, *Foſſ.* (*q*) Qui biberit, *NC.* 1. *Lam.* (*r*) Chriſtus Dei filius, *Foſſ.* (*s*) Sic ut ipſe, *Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Foſſ. Corb.* (*t*) Dixit Deos & non poteſt, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Foſſ. Corb.* (*u*) Blaſphemaris, *Bod.* 1. (*w*) Sum. Si non facio, *Thu. Foſſ. Corb.* (*x*) Nolite mihi credere, ſed ſi mihi non vultis credere, *Thu. Foſſ.* (*y*) Exhortamini, qui eſtis puſillanimi, *Ver. Benev.* (*z*) Nolite timere, nolite metuere, *Thu. Foſſ.* (*aa*) Senior, non Angelus, *Lam.* atque *Bod.* 3. (*bb*) Diligit eos, *Foſſ. Lam.* eos, & ipſe redimet, *Thu. Corb.* (*cc*) Producere è vinculis, *Bod.* 1. (*dd*) Deus, claritatem, *Foſſ.* (*ee*) Notas fac mihi, *NC.* 2.

1 *Nomine ejus gloriabuntur.*] שם ſive nomen, Deum apud Hebræos ſonat. Et ſub hac notatione hic intellectum arbitrari fas erit. Certe LXX. qui κατακαυχήσονται poſuerunt, יתהללו non יתהלכו legiſſe certum eſt.

2 *Deus benedictus.* [Locum hunc allegat Irenæus l. 3. c. 18. & diligentiſſime premit Tertul. adv. Prax. parag. 13. & 15. Et merito id quidem, quando ut Proclus *de fide* rectiſſime dicit, παρεισδύσιν συκοφαντίας ἀποτειχίζει. & maxime ſolennem formulam contineat, qua in Eccleſia Judaica Deo opt. Max. honos exhibebatur. Interea agnoſcere oportebit, vocem *Deus* in Spirenſi, veteri innominato, Remboldi, & Eraſmi editionibus abeſſe: ſed in ſequentibus habetur, atque etiam in omnibus MSS. quos conſului. Quamobrem defectus iſte jure merito ab Eraſmo librariis imputatur; præſertim cum in Pauli textu Vox iſta ubique occurrat. Porro ברוך ex linguæ ſanctæ idiomate, nulla voce addita, Deum ubique ſignificat.

3 *Poſſidebit ea.*] Exemplaria plurima legunt κληρονομήσει πάντα: ſed alia, atque illa non contemnenda, habent κληρονομήσει ταῦτα, cui lectioni non tantum Auctorem hunc ſed etiam vulgatum interpretem adſtipulari cernimus.

4 *Non ſenior neque angelus.*] Diverſitatis hujus quæ in verſione LXX. & Vulg. atque hac occurrit, ratio petenda eſt, à vario vocis צר ſignificatu; hanc enim defective ſcribi pro ציר putabant LXX. & πρέσβυς ſeu *legatus* poſuere. Hos ſequitur Tertul. adv. Marc. l. 4. c. 22. & prophetiam Domino noſtro adſerit. Latina vero verſio vocem πρέσβυς in eo ſignificatu accipiebat, quo *ſenem* denotat. Hieronymus autem ſenſu radicis צור *tribulatum* reddit.

An. 248. Ego ſum (a) lumen mundi: qui me ſecutus fuerit, non ambulabit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Item cata Matthæum: Gabriel angelus ad Joſeph: Joſeph fili David, ne metueris (b) aſſumere Mariam (c) uxorem tuam. Quod enim ex illa natum fuerit, de ſpiritu ſancto eſt. Pariet autem filium, & vocabis nomen ejus Jeſum. Hic enim ſalvum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Item cata Lucam: Et Zacharias impletus eſt Spiritu ſancto, & prophetavit dicens: Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui proſpexit (d) redemtionem populo ſuo, & excitavit (e) nobis cornu ſalutis in domo David pueri ſui. Item illic: Angelus ad paſtores: ne timueritis: ecce enim adnuncio vobis, quoniam natus eſt vobis hodie ſalvator, qui eſt Jeſus Chriſtus in civitate David.

Mat. 1. 20. Luc. 1. 67. Luc. 2. 10.

Quod cum à principio filius Dei fuiſſet, generari denuo haberet ſecundum carnem.

VIII. In Pſalmo 2. Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui (f) te. Poſtula (g) à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Item in Evangelio cata Lucam; & factum eſt, (h) ut audivit ſalutationem Mariæ Eliſabet, exultavit infans in utero ejus; & impleta eſt Spiritu ſancto, & exclamavit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi contingit ut veniat mater (i) Domini mei ad me? Item Paulus ad Galatas: At ubi advenit impletio (k) temporis, miſit Deus filium ſuum natum de muliere (l). Item in epiſtola Joannis: Omnis ſpiritus, qui confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, de Deo eſt: qui autem negat in carne veniſſe, de Deo non eſt (m), ſed eſt de antichriſti ſpiritu.

Pſ. 2. 7. Act. 13. 33. Luc. 1. 41. Gal. 4. 4. 1 Joh. 4. 2.

Quod hoc futurum eſſet ſignum nativitatis ejus, ut de virgine naſceretur homo & Deus, hominis & Dei filius.

IX. Apud Eſaiam: Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, (n) dicens: Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo in altitudinem (o) ſurſum, & in altitudinem deorſum. Et dixit Achaz: Non petam, & non tentabo dominum Deum meum. Et dixit: Audite itaque Domus David (p); Non puſillum (q) vobis certamen cum hominibus quoniam Deus 1 præſtat agonem. Propter hoc dabit Deus ipſe vobis ſignum: ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabitis (r) nomen ejus Emmanuel. Butyrum & mel manducabit (s); priuſquam 2 cognoſcat ut præferat mala, commutabit (t) bonum. Hoc ſemen prædixerat Deus de muliere procedere, quod calcaret caput diaboli; in Geneſi. Tunc dixit Deus ad ſerpentem: Quia tu hoc feciſti, maledictus tu ab omni (u) genere beſtiarum terræ. Pectore tuo & ventre repes, & erit tibi terra cibus in omnibus diebus vitæ tuæ. Et ponam inimicitiam inter te & mulierem, & inter ſemen (w) ejus: 3 ipſe (x) tuum obſervabit caput, & tu obſervabis calcaneum ejus.

Iſa. 7. 10. Gen. 3. 14.

Quod & homo & Deus Chriſtus, ex utroque genere concretus, ut mediator eſſe inter nos & Patrem poſſet.

X. Apud Hieremiam (y), 4 & homo eſt, & quis cognoſcet eum? Item in Numeris: Orietur ſtella ex Jacob, & exſurget homo ex Iſrael. Item illic: 5 Procedet homo de ſemine ejus, & dominabitur multarum gentium, & exaltabitur (z) Gog regnum ipſius, & augebitur regnum ejus, & Deus eduxit eum ex Ægypto (aa), quaſi claritas unicornis (bb) ei, & edet gentes (cc) inimicorum ſuorum, & craſſitudines illorum

Hierem. 17. 9. Num. 24. 7.

(*a*) Ego ſum lux mundi, *Bod.* 3. (*b*) Ne timueris, *Lam. NC.* 2. *Lin. Bod.* 3. 4. (*c*) Mariam conjugem, *NC.* 1. 2. *Lam.* (*d*) Qui fecit redemtionem, *NC.* 2. (*e*) Suſcitavit, *NC.* 2. (*f*) Hodie generavi, *Bod.* 4. (*g*) Poſce à me, *Lin. Bod.* 1. *Thu. Foſſ.* pete, *NC.* 2. (*h*) Factum eſt quomodo audivit, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb. Ver. Benev.* (*i*) Ut mater domini, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* (*k*) Adimpletio, *Thu. Foſſ. Corb.* Plenitudo, *Lin. Bod.* 3. (*l*) Natum de virgine, *Lin. Bod.* 3. 4. (*m*) De Deo natus non eſt, ſed eſt Antichriſtus, *Bod.* 3. (*n*) Achaz pete, *Thu. Foſſ. Corb. Bod.* 1. 1. 4. (*o*) In altitudine, *Bod.* 1. (*p*) Itaque domus Jacob. *Lam. Bod* 1, 2, 3, 4. *NC.* 1. *Lin.* (*q*) Puſillum erit vobis, *NC.* 1. *Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*r*) Et vocabis nomen, *Thu. Foſſ. Corb.* vocabitur, *Bod.* 3. Jeſus, *Bod.* 3. (*s*) Comedet, *Lin.* (*t*) *Sic*, *Voſſ.* 3. 4. *Thu. Cor. Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. commutat, *Voſſ.* 3. 4. *Benev.* commutato, *Ver. Impreſſa* ſciat reprobare malum, & eligere bonum. (*u*) Tu ab omni pecore, & ab, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *NC.* 1. *Thu. Foſſ. Corb.* (*w*) Tuum, & inter ſemen, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foſſ. Corb.* (*x*) Ipſa tuum obſervabit, *Benev. Ver. NC.* 1. *Lam. Bod.* 2, 3. (*y*) Hieremiam dicitur, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2, 3, 4. (*z*) Exaltabitur tanquam Gog. *Bod.* 1, 2, 3, 4. Gigas, *Bod.* 1 (*aa*) Ægypto gloria ejus, *Bod.* 1. (*bb*) Unicornis, & edet, *NC.* 1. 2. *Lam. Lin. Thu. Foſſ.* (*cc*) Carnes inimicorum, *Foſſ.*

1 *Præſtat agonem.*] In LXX. exemplaribus paſſim, & Juſtin. Mart. legitur κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; ſed etiam olim videtur lectum κύριος παρέχει ἀγῶνα, ſic enim non modo hoc in loco Auctor noſter, ſed & alibi in Epiſtolis, & etiam Irenæus & Tertullianus locum efferunt.

2 *Cognoſcat ut præferat mala, commutabit bonum.*] Lectionem hanc genuinam puto, utpote MSS. fere omnium præſidio munitam, ac etiam Irenæi ſuffragio fultam (qui rariſſime ab Auctore noſtro diſſentit in ſcripturarum recenſione;) & demum ad LXX. mentem propius accedentem. Agnoſco pro *commutabit* apud Iren. l. 3. c. 26. à Feuardentio factum *communicavit*; ſed ipſe fatetur quod in aliis editionibus aliter habetur, & certe in MS. Arundeliano priori modo ſcriptum reperio. Fortaſſis voces à vulgato interprete deſcriptæ, felicius hebræam veritatem exhiberent; ſed non quæritur quid optimum, ſed quid à Cypriano poſitum.

3 *Ipſe tuum obſervabit.*] Vulgata lectio quæ *ipſam* retinet, nullos haberet fautores in erudito hoc ſeculo, ſi non plus valeret partium, quam veritatis, utcunque manifeſtæ, ſtudium. Certe Irenæus ter locum eo prorſus modo, quo auctor noſter, citat; Obſervandum vero in Græcis exemplaribus olim lectum fuiſſe αὐτός σου τηρήσει, licet ipſos ſcripſiſſe τειρήσει minime ſit dubium.

4 *Et homo eſt.*] *Inſcrutabile*, inquit vulg. *deſperate morbidum* alii. In Hebræo habetur ואנש הוא quæ vox ſæpiſſime defective ſcribitur, ut finale Thin pro ſuſtentaculo ſit τῷ holem, & hominem ſignificet. Certe Tertullianus ita textum hunc reddidit, *ut oſtenderet* (verbis Hieronymi utor) *quod homo ſit Dominus atque Salvator, ſecundum diſpoſitionem carnis aſſumtæ, nulluſque poſſit nativitatis ejus ſcire myſterium.* Loca ſunt adverſus Judæos. De carne Chriſti. Adv. Marcion l. 3.

5 *Procedet homo de ſemine ejus.*] LXX. habent ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ. מים מדליו Aqua de ſitula, proverbiali apud Hebræos locutione hominum à parentibus ortorum derivationem denotat. Unde non tantum hic LXX. vocem מים ἄνθρωπον reddunt: ſed & Targum per מלכא interpretatur. Notari etiam poterit vocem זרע quæ ſequitur, in eo ſignificatu intellectam videri quo brachium refert. κυριεύειν ἐθνῶν πολλῶν, idem prorſus eſt quod Pſ. 88. v. 25. dicitur, ἔχειν ἐν θαλάσσῃ χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ. Demum advertere licebit, in verbis proxime ſequentibus מאגג tanquam מגוג lectum. ὑψωθήσεται ἢ γὼγ. inquiunt LXX. Imo Symmachus pariter, ὑψωθήσεται ὑπὲρ γὼγ. Ex Ezech. 38. & 39. & Apoc. 20. 8. diſcimus per Gog & Magog (gentes imprimis barbaras) hoſtes Eccleſiæ deſignari: at hic dicitur illas regnum fore Chriſti: quod ex Evangelii prædicatione eventum feliciſſime ſortitum eſt.

An. 248.

rum emedullabit, & balliſtis ſuis configet (a) inimicum: Recumbens (b) requievit quaſi leo, & quaſi catulus leonis: quis ſuſcitabit eum? qui benedicunt (c) te, benedicti ſunt; & qui maledicunt te, maledicti ſunt. Item apud Eſaiam: Spiritus Domini ſuper me, propter quod unxit (d) me, bene nunciare pauperibus miſit me; curare (e) contribulatos corde, prædicare captivis remiſſionem, & cæcis viſum (f), vocare annum Domini acceptabilem, & diem retributionis. Unde in Evangelio Gabriel (g) ad Mariam: Et reſpondens angelus dixit ad (h) illam: Spiritus Sanctus ſuperveniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit te (i): quapropter (k) qui naſcetur ex te ſanctus, vocabitur filius Dei. Item in epiſtola Pauli ad Corinthios priore: Primus homo de terræ limo, ſecundus homo de (l) cœlo. Qualis ille de limo, tales & qui de limo: & qualis cœleſtis, tales & cœleſtes: quomodo portavimus imaginem ejus qui de limo eſt, portemus & imaginem ejus qui de cœlo eſt.

Iſa. 61. 1. — Luc. 1. 35. — 1 Cor. 15. 47.

Quod de ſemine David ſecundum carnem naſci haberet.

XI. In Baſileion 2. Et fuit verbum Domini ad Nathan dicens; Vade & dic ſervo meo David; Hæc dicit Dominus; Non tu ædificabis mihi domum ad inhabitandum: ſed erit, cum impleti fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, qui erit de utero tuo, & parabo regnum ejus. Hic ædificabit mihi domum (m) in nomine meo, & erigam thronum ejus uſque in ſeculum. Et ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium; 1 & fidem conſequetur domus ejus, & regnum ejus uſque in ſeculum in conſpectu meo. Item apud Eſaiam: Et exibit (n) virga de radice Jeſſe, & flos de radice ejus aſcendet (o): & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, & implebit eum ſpiritus timoris Domini (p). Item in Pſalmo 131. Juravit Deus ipſi David veritatem, & non reprobavit (q) eam, de fructu ventris tui ponam ſuper thronum tuum (r). Item in Evangelio cata Lucam: Et dixit Angelus ad illam: Ne timeas Maria, inveniſti enim gratiam ante Deum: Ecce concipies in utero (s), & paries filium, & vocabis nomen ejus Jeſum. Hic erit magnus, & filius altiſſimi vocabitur: Et dabit illi Dominus Deus thronum David patris ſui, & regnabit (t) ſuper domum Jacob in ſecula (u) & regni ejus non erit finis. Item in Apocalypſi: Et vidi librum in dextera Dei ſedentis ſuper thronum, ſcriptum intus & retro (w), ſignatum ſignis (x) ſeptem; & vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis dignus eſt accipere librum, & aperire ſigna ejus? Nec quiſquam poterat neque in cœlo, neque ſuper terram (y), neque ſub terra (z) aperire librum, ſed neque perſpicere eum. Et ego flebam multum, quod nemo dignus (aa) repertus eſſet qui aperiret librum, aut videret illum. Et unus ex ſenioribus dixit mihi: Ne fleveris, ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, & (bb) ſolvere ſeptem ſigna ejus.

1. Paralip. 17. 4. & 11. — Iſa. 11. 1. — Pſ. 131. 11. — Luc. 1. 30. — Apoc. 5. 1.

Quod in Bethleem naſceretur.

XII. Apud Micheam: Et tu Bethleem domus (cc) Ephrata 2 non exigua es, ut conſtituaris in millibus Juda: ex te mihi procedet, ut (dd) ſit princeps apud Iſrael, & proceſſiones (ee) ejus à principio à diebus ſeculi. Item in Evangelio: & cum Jeſus natus eſſet in Bethleem Judæ, in (ff) diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt (gg) Hieroſolymam dicentes: ubi eſt qui natus eſt rex Judæorum? Vidimus enim ſtellam ejus in oriente, & (hh) venimus adorare illum.

Mich. 5. 2. — Mat. 2. 1.

Quod humilis in primo adventu ſuo veniret.

XIII. Apud Eſaiam: Domine quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini (ii) cui revelatum eſt? Annunciavimus coram ipſo ſicut pueri, ſicut radix in terra ſitienti. Non eſt figura ejus neque claritas: & vidimus illum, & non habuit figuram neque ſpeciem; ſed figura ejus ſine honore, & deficiens præter cæteros homines. Homo in plaga poſitus, & ſciens ferre imbecillitatem (kk): quia averſa (ll) eſt facies ejus, inhonoratus eſt, & non eſt computatus (mm). Hic peccata noſtra portat (nn), & pro nobis dolet, (oo) & nos putavimus (pp) illum eſſe in dolore, & in plaga, & in vexatione: ipſe autem vulneratus eſt propter facinora noſtra, & infirmatus eſt propter peccata

Iſa. 53. 1. — Jo. 12. 38. — Ro. 10. 16.

(*a*) Confringet, *Bod.* 1. conficiet. *Lin.* 2. *Bod.* 3. 4. (*b*) Recubans, *Bod.* 1, 2, 3. *Lam. Lin. Thu. Foſſ. Cor. NC.* 1. 2. (*c*) Benedicent, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2, 3, 4. (*d*) Quod miſit me bonum, *Bod.* 3. (*e*) Sanare contribulatos, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*f*) Cæcis viſum reſtituere, *NC.* 2. (*g*) Gabriel angelus, *Bod.* 1. (*h*) Dixit ad Mariam Virginem, *Bod.* 3. 4. (*i*) Adumbrabit tibi, *Bod.* 2. *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*k*) Quapropter hoc quod naſcetur ex te ſanctum, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1. 3. 4. *Thu. Foſſ. Corb.* (*l*) Secundus de cœlo, *Lam. Lin. NC.* 1. (*m*) Domum nomine meo, *Thu. Foſſ. Corb. Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2, 3, 4. (*n*) Exivit, *Corb.* exiet, *Thu.* (*o*) Radice ejus deſcendens, *Corb.* (*p*) Timoris Dei, *Thu. Corb.* (*q*) Et non fruſtrabit, *NC.* 2. reprobravit eum, *Foſſ.* (*r*) Super Thronum meum, *Rigalt.* (*s*) In utero tuo, *Bod.* 3. (*t*) Et regnum, *Foſſ.* (*u*) In æternum, *Bod.* 3. (*w*) Scriptum intus & ſecreto, *NC.* 2. foris *Bod.* 1. (*x*) Sigillis, *Bod.* 1. *Lam. Lin. NC.* 1. (*y*) In terra, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Lin. NC.* 1. (*z*) Sub terram, *Bod.* 2, 3, 4. (*aa*) Nemo dignus in terra, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Lin. NC.* 1. (*bb*) Et ſeptem, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (*cc*) Bethleem domus illius, *Lin. Bod.* 1. 4. *NC.* 2. *Thu. Foſſ. Corb.* nunquid exigua, *Bod.* 1. 3. 4. *Lin. NC.* 2. (*dd*) Qui ſit princeps, *Foſſ.* (*ee*) Progreſſiones, *Lam. NC.* 1. (*ff*) Bethleem in diebus, *Foſſ.* (*gg*) Advenerunt, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Lin. NC.* 1. 2. (*hh*) Et ecce venimus, *NC.* 2. cum muneribus, *Foſſ.* (*ii*) Brachium Dei, *Thu.* annunciatum eſt, *Lin.* (*kk*) Ferre infirmitatem, *Lin.* (*ll*) Quia verſa eſt facies, *Thu.* adverſa, *Foſſ.* (*mm*) Non eſt commutatus, *Bod.* 1, 2. (*nn*) Portavit, *Bod.* 1, 2, 3. (*oo*) Doluit, *Bod.* 1. dolens, *Bod.* 3. (*pp*) Putabamus, *Corb.*

1 *Et fidem conſequetur.*] πιςώτω αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ, in LXX. interpretum exemplaribus etiamnum legitur. Credibile vero eſt ipſos ſcripſiſſe ἐπιςήσω, nam in Hebræo eſt חעמריתיהו:

2 *Non exigua es.*] Cujus contradictorium profiteri videtur textus Hebræus. Pariter LXX. habent ὀλιγοςὸς εἶ. Sed Auctor noſter ſequitur lectionem D. Matthæi qui ait, οὐδαμῶς ἐλαχίςη εἶ. Imo vero, ſi R. Tanchum, erudito Judæo, fides; veritatem Hebræam exhibet D. Matthæi lectio. Monet quippe ille, vocem צער quæ *parvum* ſonare perhibetur, rem utique pretio magnam denotare.

1 *Jeſum*

An. 248. peccata nostra. Doctrina pacis nostræ super illum, & livore (a) ejus sanati sumus. Omnes, sicut oves, erravimus, homo à via sua erravit. Et Deus tradidit illum pro peccatis nostris, & ipse propterea quod vexatus est, non aperuit os suum. Item apud [Isa. 50. 6.] eundem. Non sum contumax, neque contradico; dorsum meum posui ad flagella, [Mat. 27. 30] & maxillas meas ad palmas, faciem autem meam (b) non averti à fœditate sputorum, & fuit Deus (c) auxiliator meus. Item apud eundem: Non clamabit, neque audiet [Ps. 50. 5.] quis (d) in plateis vocem ejus: arundinem quassatam non confringet, & linum fumi- [Isa. 42. 3.] gans non extinguet, sed in veritate (e) proferet judicium. Fulgebit & non quassabi- [Mat. 12. 19.] tur quoadusque ponat (f) in terra judicium: & in nomine ejus gentes credent. Item in Psalmo 21. Ego autem sum vermis & non homo, maledictum (g) hominis & abje- [Ps. 21. 6.] ctio (h) populi. Omnes qui me videbant, despiciebant (i) me: & locuti sunt in labiis (k) & moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum: salvum faciat eum, quo- [Ps. 21. 16.] niam vult eum: Item illic: Aruit velut (l) testa virtus mea, & lingua mea (m) adglu- [Jo. 19. 28.] tinata est faucibus meis. Item apud Zachariam. Et ostendit mihi Dominus 1 Jesum sa- [Zach. 3. 1.] cerdotem illum magnum, stantem ante faciem angeli Domini, & diabolus stabat ad dexteram ejus adversari ei. (n) Et Jesus erat indutus vestimenta (o) sordida, & stabat (p) ante faciem ipsius angeli, & respondit, & ait ad eos qui stabant ante faciem ejus, dicens: Auferte (q) vestimenta sordida ab eo, & dixit ad eum: Ecce abstuli iniquitates tuas. Et induite eum poderem (r), & imponite cidarim mundam super caput ejus. Item Paulus ad Philippenses. Qui in figura Dei constitutus, non rapinam arbitratus [Phil. 2. 6.] est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit (s), formam servi accipiens, in similitudinem hominum (t) factus, & habitu inventus ut homo (u) humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod est (w) super omne nomen, ut in nomine Jesu omne (x) genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum; & omnis lingua confiteatur; quia Dominus Jesus Christus in gloria (y) est Dei patris.

Quod ipse sit justus, quem Judæi occisuri essent.

XIV. In sapientia Solomonis: Circumveniamus justum, quoniam insuavis (z) est [Sap. 2. 12.] nobis; & contrarius est operibus nostris, & exprobrat (aa) nobis peccata legis. Promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductione (bb) cogitationum nostrarum, gravis est nobis etiam ad videndum: quoniam dissimilis est aliis vita illius, & mutatæ sunt viæ illius. Tanquam nugaces (cc) æstimati sumus ab illo, & continet se à viis nostris quasi ab immunditiis, & præfert novissima justorum, & gloriatur patrem (dd) se habere Deum. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tentemus quæ ventura sunt illi. Contumelia & tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam (ee) illius, & probemus patientiam illius. Morte turpissima condemnemus eum. Hæc cogitaverunt, & erraverunt: excæcavit enim illos malitia ipsorum, & nescierunt sacramenta Dei. Item apud Esaiam; Videte quo modo [Isa. 57. 1.] 2 justus perit, & nemo intelligit; & viri justi tolluntur, & nemo recognoscit. A facie enim injustitiæ sublatus est justus, & erit in pace (ff) sepultura ejus. De hoc ipso in Exodo ante prædictum. Innocentem & justum non occides. Item in Evangelio: [Exod. 23. 7.] Judas pœnitentia (gg) ductus, sacerdotibus & senioribus dixit: Peccavi tradens sangui- [Mat. 27. 3.] nem justum.

Quod ipse dictus sit ovis & agnus qui occidi haberet, & de sacramento passionis.

XV. Apud Esaiam: Sicut ovis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram ton- [Isai. 53. 7.] dente (hh) se sine voce, sic non aperuit os suum: in humilitate judicium ejus sublatum est; nativitatem (ii) ejus quis enarrabit? Quoniam auferetur à terra vita ejus, à facinoribus populi mei adductus est ad mortem, & dabo malos pro sepultura ejus, & (kk) ipsos divites pro morte ejus: quia facinus non fecit, neque (ll) insidias ore suo. Propterea ipse consequetur (mm) multos, & fortium dividet spolia: propterea quod tradita est ad mortem anima ejus, & inter facinorosos deputatus est. Et ipse peccata multorum

(*a*) Livore ejus nos omnes, *Lam. Lin. NC.* 1. (*b*) Faciem meam, *Bod.* 1. *Thu.* (*c*) Et fuit Dominus, *Corb.* (*d*) Audiet quisquam, *Lam. NC.* 1. 2. (*e*) In veritatem, *Bod.* 4. (*f*) Ponatur, *Bod.* 3. (*g*) Homo, opprobrium, *Lin.* (*h*) Maledictio, *Bod.* 3. maledictus, *Bod.* 1. plebis, *Lin. Bod.* 3. Abjectio hominum, *Thu. Foss. Corb.* (*i*) Subsannabant me, *Lin. NC.* 2. (*k*) Suis labiis, *Bod.* 1. (*l*) Testa fortitudo, *NC. Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* testum, *Ver.* (*m*) Adhæsit, *Lin. NC.* 2. (*n*) Adversari ei cœpit, *Corb. Ver.* (*o*) Veste, *Foss.* (*p*) Stabant, *Thu. Corb. Foss.* (*q*) Avertite vestimenta ejus, *Bod.* 1. (*r*) Podere, *Lam. NC.* 1. (*s*) Sed se exinanivit, *Lin. Ver. NC.* 1. 2. *Lam. Bod.* 1, 2, 3. (*t*) Similitudinem hominis, *Lam. Lin. NC.* 1. *Thu. Corb.* (*u*) Inventus homo, *Thu.* (*w*) Nomen ut sit, *Lin. Thu. Corb. Benev. Ver.* (*x*) Omnes genu flectant, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Thu. Corb.* curvent, *Lin. NC.* 2. *Bod.* 1. 4. *Ver.* (*y*) Jesus in gloria Dei patris, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Foss.* (*z*) Quoniam inutilis est nobis, *NC.* 2. (*aa*) Et improperat, *Corb. Ver.* (*bb*) In traductionem cogitationum, *Lam. Lin. NC.* 1. (*cc*) Nugæ æstimati *Lam. Bod.* 2. Nugas *NC.* 1 (*dd*) Patrem Deum, *Bod.* 4. *Corb. Thu. Benev. Ver.* (*ee*) Reverentiam illius, & morte, *Bod.* 1. 3. (*ff*) In pace erit memoria, *Bod.* 3. justus, in pace erit enim, *Lam. Lin.* NC. 1. *Bod.* 1. 4. (*gg*) Pœnitentia actus, *NC.* 2. (*hh*) Tondente, sine *Bod.* 3. *Thu. Corb.* tondentibus eam, *Foss.* (*ii*) Nativitatem autem, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 3. 4. *Thu. Foss. Corb.* (*kk*) Et divites, *Bod.* 1. (*ll*) Neque dolus inventus in ore ejus, *Bod.* 3. Insidians ore, *Lin.* insidiatur, *Thu.* insidias ore suo locutus est, *Bod.* 4. (*mm*) Ipse confitetur multos, *Foss.*

1 *Jesum sacerdotem.*] Locum hunc Domino nostro attribuit Justin. Martyr in Dial. cum Tryph. nec non Tertullianus adv. Jud. & adv. Marc. l. 3. c. 7. qui ait. *Zacharias in persona ipsius Christi, imo & in ipsius nominis sacramento, verus summus sacerdos.*

2 *Justus perit.*] Hæc ad dominum nostrum pertinere docent Justin. Mart. in Apol. 2. & Dial. cum Tryph. Iren. l. 4. c. 67. Tert. adv. Marc. l. 3. c. 22. Ita pariter Hieron. *Justus perit de quo dicit Uxor Pilati, nihil tibi sit & justo illi. Qui lotis manibus innocens sum ego, inquit, à sanguine justi hujus.*

Jer. 11. 18. rum pertulit, & propter facinora illorum traditus est. Item apud Hieremiam: Domine significa (a) mihi & cognoscam, tunc vidi meditationes (b) eorum. Ego sicut agnus sine malitia perductus sum ad victimam; in me cogitaverunt cogitatum dicentes: 1 Venite mittamus lignum in panem (c) ejus, & eradamus (d) à terra vitam ejus, & nomen ejus non erit in memoria (e) amplius. Item in Exodo (f) Deus ad Moysen: Accipiant sibi singuli ovem per domos tribuum (g), ovem sine vitio, perfectum, masculum, anniculum (h) erit vobis. Ab agnis & ab hœdis accipietis, & occident illum omne vulgus (i) synagogæ filiorum Israël ad vesperam; & accipient (k) de sanguine ejus, & ponent super duos postes, & super limen in domibus, in quibus eum (l) edent in ipsis: & edent carnes ipsa nocte assatas igni, & azyma cum picridibus (m) edent. Non edetis de eis crudam, neque coctam in aqua, nisi assatam igni, caput cum pedibus (n) & interaneis; nihil derelinquetis (o) ex eis in mane, & os (p) non confringetis ex eo. Quæ autem relicta fuerint de eo usque in mane, igni crementur. Sic autem comedetis eum: (q) Lumbi vestri præcincti, & caligæ (r) vestræ in pedibus vestris, & bacula (s) vestra in manibus vestris, & edetis eum festinanter, pascha est (t) enim Domini. Item in Apocalypsi: Et vidi in medio throni (u) & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi per orbem terræ. Et venit, & accepit librum de dextera (w) Dei sedentis in throno: Et cum accepisset librum, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores prostraverunt se ante agnum, habentes singuli citharas, (x) & pateras aureas plenas odoramentis supplicationum quæ sunt orationes sanctorum, & cantaverunt canticum novum dicentes: Dignus es Domine accipere librum & aperire signa (y) ejus, quoniam occisus es, & redemisti (z) nos sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione: & fecisti nos regnum Deo nostro, sacerdotesque fecisti. Et regnabunt super terram. Item in Evangelio; Altera die videt (aa) Joannes Jesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei (bb): & ecce qui aufert peccata mundi.

An. 248.

Exo. 12. 3.

Apoc. 5. 6.

Joh. 1. 29.

Isa. 28. 16. XVI. Apud Esaiam sic dicit Dominus: Ecce ego immitto (cc) in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum (dd), summum, angularem, honoratum; & qui crediderit in eum, non confundetur. Item in Psalmo 117. Lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factus (ee) est iste, & est admirabilis in oculis nostris. Iste est dies (ff) quem fecit Dominus, exultemus & jucundemur (gg) in eo. O Domine salva (hh) igitur; O Domine dirige igitur: benedictus est qui venit in nomine Domini. Item apud Zachariam: Ecce ego adduco puerum meum, Oriens (ii) nomen est ei: quoniam lapis quem dedi ante faciem Jesu, super lapidem ipsum unum septem oculi sunt. Item in Deuteronomio. Et scribes (kk) super lapidem omnem legem hanc, manifeste nimis. Item apud Jesum Nave: 2 & accepit lapidem magnum, & statuit eum illic contra Dominum, & ait Jesus ad populum: ecce lapis iste erit in testimonium, quia (ll) iste audivit omnia quæ dicta sunt à Domino, quanta locutus est (mm) ad vos hodie; & erit ipse vobis in testimonium in novissimo dierum, quando recesseritis à Deo vestro. Item in Actibus Apostolorum Petrus: Principes populi & seniores (nn) Israël audite; 3 ecce nos hodie interrogamur à vobis super benefacto (oo) hominis infirmi in quo iste salvatus est. Sit vobis

Quod idem & lapis dictus sit.

Ps. 117. 21.

Zach. 3. 8.

Deut. 27. 8.

Jos. 24. 26.

Act. 4. 8.

(*a*) Domine significasti, *NC.* 1. *Lam.* (*b*) Vidi cogitationes, *Thu.* (*c*) In pane ejus, *Thu. Foss. Corb. Lam.* (*d*) Tollamus à terra, *Bod.* 3. ejiciemus, *Lin. Corb.* (*e*) In memoriam, *Bod.* 1. 4. (*f*) Exodo dixit, *NC.* 2. (*g*) Ovem per tribus, *Bod.* 3. (*h*) Anniculus erit, *Bod.* 1. (*i*) Omne vulgus filiorum, *Foss.* omnis populus, *Bod.* 3. (*k*) Et accipient de sanguine, & *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*l*) Quibus comedent, *Lam. NC.* 1. istas, *Thu. Foss. Pla NC.* 2. & carnes ipsas, *Bod.* 1. 3. 4. *Corb.* (*m*) Amaritudinibus, *Lin. Bod.* 1. 4. *Corb.* (*n*) Pedibus ejus, *Lam.* intestinis, *Bod.* 3. *NC.* 2. interaneis vero ab illis *Lam. NC.* 1. 2. (*o*) Derelinquentes, *Thu. Foss.* ex eo, *Lin.* (*p*) Ossum, *Camb.* ossa, *Affl.* ab eo, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. (*q*) Sint lumbi, *Bod.* 1. (*r*) Calceamenta, *Lam. Lin. NC.* 1. (*s*) Baculi vestri, *Corb.* (*t*) Est domini, *Corb.* (*u*) Throni quatuor animalia, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (*w*) De dextra sedentis, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss.* (*x*) Aureas, & pateras, *Lam. Thu. Bod.* 1, 2, 3. *NC.* 1. 2. *Lin.* Phialas aureas, *Bod.* 1. *Corb.* (*y*) Signacula, *Bod.* 3. *NC.* 2. Dignus es accipere *Lam. NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1. 2. (*z*) Redemisti nos Deo, *Thu. Foss. Corb.* emisti, *Ver.* Deo nostro, & sacerdotes, & regnabunt *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. 4. (*aa*) Videns Joannes Jesum venientem ad se ait, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 2. 4. *Lin.* vidit, *Joan. Foss. Corb.* (*bb*) Ecce agnus Dei, ecce qui aufert, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Foss.* auferet. *Thu.* (*cc*) Ego mitto, *Bod.* 1. (*da*) Electum, mundum, summum, *Bod.* 2. *Lam. Lin.* (*ee*) Factum est istud & est mirabile, *Lin. Bod.* 3. (*ff*) Hæc est dies, *Bod.* 3. (*gg*) Lætemur, *Bod.* 3. *Lin. NC.* 1. 2. (*hh*) Salvum fac, bene prosperare, *Lin. NC.* 2. *Bod.* 1. *Corb.* (*ii*) Ortus nomen est, *Lin. NC.* 2. *Thu. Foss.* (*kk*) Scribe super, *Bod.* 3. 4. (*ll*) Quod auditatis omnia, *Foss.* (*mm*) Locutus est vobis, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*nn*) Seniores Israël, ecce, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Foss. Corb.* (*oo*) Beneficio hoc hominis, *Bod.* 3.

1 *Venite mittamus lignum.*] Alii aliter hunc locum reddunt nimirum, *Destruamus arborem cum fructu ejus*; aut *mittamus lignum in carnem ejus*; hoc est, fustibus coerceamus. Sed maxime literalis is videtur sensus quem LXX. & vulgatus Interpres retinent, & Targum Jonathanis agnoscit גרמי סמא דמותא במיכליה Locum utique laudat Justin. in Dial. cum Tryph. & Tert. adv. Jud. c. 10. Nonnulli ex Rabbinis lignum ipsum designant, & Taxum esse volunt, ex cujus venenato succo, Toxica confecta autumant.

2 *Et accepit lapidem magnum.*] Minime putandus est Auctor noster credidisse lapidem illum fuisse Christum; sed illo lapide fuisse adumbratum eum, qui revera *audivit omnia quæ dicta fuerunt.* Pariter Tertullianus circumcisos ait Israëlitas à Josua, *petrina acie, id est Christi præceptis; petra enim Christus.* Adv. Marc. l. 3. c. 16. & l. 4. c. 13. Eodem prorsus modo Apostolus, 1 Cor. 10. 4. dicit *omnes bibisse eundem potum spiritualem, & bibebant de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus.*

3 *Ecce nos.*] Pro *εἰ* legisse videtur ἰδὲ.

1 *Ascen-*

An. 248 bis omnibus notum, & omni populo Israël; quia in nomine Jesu Christi Nazareni quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit (a) à mortuis, in illo iste in conspectu vestro sanus adstat (b), in alio autem nullo. Hic est lapis, qui contemtus est à vobis ædificantibus (c), qui factus est in caput anguli. Non est enim nomen aliud sub cœlo datum hominibus, in quo oportet salvari nos. Hic est lapis in Genesi, quem ponit Jacob ad caput suum, quia caput viri Christus; & dormiens videt scalam ad cœlum pertingentem, in qua constitutus erat Dominus, & angeli ascendebant; quem lapidem consecravit & unxit, sacramento (d) unctionis Christum significans. Hic est lapis in Exodo, super quem sedit Moyses in cacumine collis (e), quando Jesus Nave contra Amalech (f) dimicavit, & sacramento lapidis, & stabilitate sessionis Amalech superatus est ab Jesu, id est, diabolus à Christo victus est. Hic est lapis magnus in Basileion primo, super quem posita est arca testamenti, quando (g) eam ab Allophylis remissam & redditam in plaustro boves reportaverunt. Item hic est lapis in Basileion primo, quo David frontem Goliæ percussit & occidit; significans diabolum & servos ejus inde prosterni, victos scilicet, ea (h) capitis parte, quam signatam non habent (i). Quo signo nos & tuti semper sumus, & vivimus. Hic est lapis, quem cum alienigenas Israël vicisset; statuit Samuel, & appellavit nomen ejus Abenezer, id est, lapis auxiliator (k).

Gen. 28. 11. Exo. 17. 12. 1 Reg. 6. 15. 1 Reg. 17. 49. 1 Reg. 7. 12.

Quod deinde idem lapis mons fieret, & impleret totam terram.

XVII. Apud Danielem: & ecce imago nimis magna, & contemplatio ejus imaginis metuenda & elata stabat contra te; cujus caput fuit ex auro bono, pectus & brachia ejus argentea, venter & femora ærea, pedes autem ex parte quidem ferrei, ex parte autem fictiles; quoadusque abscissus est lapis de monte sine manibus concidentium, & percussit imaginem super pedes ferreos & fictiles, & comminuit eos minutatim, & fractum (l) est simul ferrum & testa, & æramentum & argentum & aurum: & facta sunt minuta quasi palea, aut pulvis in area æstate, & ventilavit illa ventus, ita ut nihil (m) remanserit ex illis: & lapis qui percussit imaginem, factus est mons magnus, & implevit totam terram.

Dan. 2. 31.

Quod in novissimis temporibus idem mons manifestaretur, super quem gentes venirent (n), & in quem justi quique ascenderent.

XVIII. Apud Esaiam (o): erit in novissimis temporibus manifestus mons Domini, & domus Dei super vertices montium, & exaltabitur super colles, & venient super illum omnes gentes, & ambulabunt multi, & dicent: Venite 1 ascendamus in montem Domini: & in domum Dei Jacob, & nunciabit nobis viam ejus, & ambulabimus (p) in illa. De Sion enim procedet (q) lex, & verbum Domini ab Hierusalem; & judicabit inter gentes, & redarguet populum multum, & concident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, (r) & jam non discent pugnare. Item in Psalmo 23. Quis ascendet in montem Domini; aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus & mundo (s) corde, qui non accepit in vano animam suam, & non (t) juravit subdole proximo sibi: iste accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo salutari suo. Ista nativitas (u) eorum qui eum quærunt, qui quærunt faciem Dei Jacob.

Isa. 2. 2. Ps. 23. 3.

Quod ipse sit sponsus Ecclesiam habens sponsam, de qua filii spiritaliter nascerentur.

XIX. Apud Johel: Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, & 2 indicite curationem, aggregate (w) populum, sanctificate Ecclesiam, excipite majores natu, colligite parvulos lactentes; 3 procedat sponsus de cubili (x) suo, & sponsa de thalamo suo. Item apud Hieremiam; Et auferam de civitatibus Juda, & de quadriviis (y) Hierusalem, vocem lætantium & vocem gaudentium, vocem sponsi, & vocem sponsæ. Item in Psalmo 18. Et ipse velut sponsus egrediens de thalamo suo. Exultavit ut (z) gigas viam currere; à summo cœli egressio (aa) ejus, & decursio ejus usque ad summum ejus, & non est qui lateat (bb) à calore ejus. Item in Apocalypsi. Veni ostendam tibi novam nuptam uxorem agni; & duxit me in spiritu in montem magnum, & ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo à Deo, habentem claritatem Dei (cc). Item in Evangelio cata Joannem: Vos mihi testes estis, quoniam dixi eis, qui missi sunt ab Hierosolymis ad me, quia non sum Christus, sed quoniam missus

Joel. 2. 15. Jer. 16. 9. Ps. 18. 5. Apoc. 21. 9. Joh. 3. 28.

(*a*) Deus excitavit à mortuis, *Bod.* 1. 3. 4. (*b*) Sanus astitit, *Foss.* (*c*) Qui ædificabitis, *Bod.* 1. *Corb. Vero. Benev.* positus est in caput, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. 4. (*d*) Sacramento Christum, *Thu.* (*e*) Cacumine montis. *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2, 3, 4. (*f*) Amalech dimicabat, *Thu. Corb.* dimicavit sacramento, *Bod.* 1. (*g*) Quando ab, *Bod.* 3. (*h*) Victos eam capitis partem, *Lam. Bod.* 1, 2, 4. victus, *Bod.* 3. *Ver.* (*i*) Haberet, *Lam. Lin. NC.* 1. (*k*) Lapis adjutor, *NC.* 2. (*l*) Et factum est simul, *Impr.* (*m*) Remaneret in illis, *Bod.* 1. 2. *Thu.* (*n*) Gentes convenirent, *Bod.* 3. (*o*) Esaiam, & erit, *Bod.* 1. 3. 4. (*p*) Et ingrediemur. *Lam. Bod.* 2. *Lin.* (*q*) Prodiet lex, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (*r*) In falces, & jam non accipiet gens super gentem gladium, & jam non discent, *Ver. Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. discent belligerare, *Lin.* (*s*) Mundus corde, *Lam. NC.* 1. *Thu. Bod.* 2. (*t*) Nec juravit in dolo, *Lin. NC.* 2. *Bod.* 3. (*u*) Hæc est generatio quærentium, *Lin. NC.* 2. (*w*) Congregate populum, *Bod.* 1. 3. (*x*) De cubiculo suo, *Bod.* 1. 2. 4. (*y*) Plateis Jerusalem, *NC.* 2. (*z*) Velut gigas, *Bod.* 1. 3. ad currendam viam, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2, 3. *NC.* 1. 2. (*aa*) Cœli profectio, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* processio, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*bb*) Nec est qui se abscondet, *Lin. NC.* 1. 2. lateat calorem, *Lam. NC.* 2. *Bod.* 2. 4. (*cc*) Claritatem item, *Lam.*

1 *Ascendamus in montem.*] Locum hunc diligenter exsequitur Tertul. adv. Jud. c. 3. & adv. Marc. l. 3. c. 21.

2 *Indicite curationem.*] θεραπείαν sive cultum solennem, habent LXX. Sed cum illa vox pariter ea officia denotet quæ ægris exhibentur; in hoc sensu reddidit Latinus interpres.

3 *Procedat Sponsus.*] Dominum nostrum sponsi titulo insignitum abunde constat. Ne vero quis opinetur, temere locum hunc allatum in hujusce generis negotio, recordari oportebit, prophetiam hanc Act. 2. 19. ab Apostolo Messiæ assertam. Locum Jeremiæ 16. qui sequitur, eodem modo interpretatur in commentariis D. Hieronymus. Alterum qui succedit Psal. 18. pariter interpretatur Tertul. adv. Marc. l. 4. c. 11.

1 *Virtutis*

missus sum ante illum. Qui enim habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi *An.* 248. est, qui stat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hujus rei mysterium ostensum est apud Jesum Nave, Jos. 5. 13. quando jussus est excalceare (a) se, quod scilicet sponsus non ipse esset. Erat enim in lege, ut quisquis (b) nuptias recusaret (c), calceamentum deponeret (d), calcearetur vero ille qui sponsus futurus esset. Et factum est cum (e) esset Jesus in Jerico, circumspexit oculis, & vidit hominem stantem ante faciem suam, & frameam tenentem (f) in manu ejus, & dixit: Noster es, an adversariorum? Ille autem dixit: Ego sum dux [1] virtutis Domini, nunc adveni. Et Jesus cecidit in (g) faciem ad terram, & ait illi: Domine quid imperas famulo (h) tuo? & ait dux virtutis Domini: Solve calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas terra sancta est. Item in Exodo Exod. 3. 2. Moyses jubetur calceamentum deponere (i), quod nec ipse sponsus esset. Et apparuit ei Angelus Domini in flamma ignis de rubo, & vidit quoniam rubus arderet igni, rubus autem non cremabatur (k). Et dixit Moyses: Transiens videbo (l) hoc grande visum, cur utique non crematur (m) rubus. Ut vidit autem quoniam accedit videre; vocavit eum Dominus Deus de rubo dicens: Moyses Moyses. (n) Qui dixit, Quid est? & dixit, Ne accesseris huc nisi solveris calceamentum de pedibus tuis; locus enim in quo stas terra sancta est. Et dixit ei, Ego sum Deus patris (o) tui, Deus Abraham, & Deus Isaac, Deus Jacob. Hoc autem manifestatum est in Evangelio cata Joannem. Et respondit illis Joannes, Joh. 1. 26. Ego quidem (p) Baptizo in aqua, in medio autem vestrum stat, quem vos nescitis (q), ipse est enim de quo dixi, Post me veniens homo (r) ante me factus est, cujus non sum dignus corrigiam calceamenti (s) solvere. Item cata Lucam: Luc. 12. 35. Sint lumbi vestri præcincti (t) & lucernæ ardentes (u), & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando veniat (w) à nuptiis; ut cum venerit & pulsaverit, aperiant ei. Beati (x) servi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes. Item in Apocalypsi: Apoc. 19. 6. Regnavit Dominus Deus omnipotens, gaudeamus & exultemus, & demus ei gloriæ (y) claritatem, quoniam venerunt nuptiæ agni; & uxor ejus se præparavit.

Quod cruci illum fixuri essent Judæi.

XX. Apud Esaiam: Isa. 65. 2. [2] Expandi manus meas tota die ad plebem contumacem, & contradicentem mihi; qui ambulant vias non bonas (z), sed post peccata sua. Item apud Hieremiam: Jer. 11. 19. Venite mittamus lignum in panem (aa) ejus, & eradamus (bb) à terra vitam ejus. Item in Deuteronomio: Deut. 28. 66. Et [3] erit pendens vita tua ante oculos tuos, & timebis die & nocte, & non credes vitæ tuæ. Item in Psalmo 21. Ps. 21. 18. [4] Effoderunt manus meas, & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi autem contemplati sunt, & viderunt me, & diviserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam sortem miserunt. Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum à me: in auxilium meum attende. Libera à gladio animam meam, & de manu canis unicam meam. Salva me ex ore leonis, & à cornibus unicornium unicam meam. Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. Item in Psalmo 118. Ps. 118. 119. [5] Confige clavis de (cc) metu tuo carnes meas. Item in Psalmo 140. Ps. 140. 2. Allevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. De quo sacrificio Sophonias dixit: Sopho. 1. 7. Metuite à facie Domini Dei, quoniam prope est [6] dies ejus: quia apparavit (dd) Dominus sacrificium suum, sanctificavit electos (ee) suos. Item apud Zachariam: Zach. 12. 10. Et intuebuntur in me, in quem transfixerunt. Item in Psalmo 87. Ps. 87. 10. Exclamavi ad te Domine tota die, extendi ad te manus

(a) Ut excalcearet se, *Lin.* (b) Ut quicunque, *Voss.* 3. *Lam. NC.* 1. (c) Nuptias excusaret, *Bod.* 1. *Voss.* 2. (d) Excalcearetur, *Bod.* 1. (e) Quando fuit Jesus, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 4. Jerico in agro, *Foss.* (f) Frameam ferentem, *Thu. Foss. Corb.* (g) Super faciem *Bod.* 1. (h) Imperas servo, *Lam.* (i) Calceamentum solvere, *Bod.* 3. (k) Non concremabatur, *Bod.* 1. comburebatur, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (l) Vado & videbo, *Bod.* 1. (m) Non concrematur, *Bod.* 1. (n) Moyses Moyses, qui dixit quid est, *reliqua desunt in MR.* (o) Deus patrum tuorum, *NC.* 1. (p) Ego vos quidem bap. *Bod.* 1. 3 4. (q) Vos non nostis, *NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lin.* (r) Homo, & ante me, *NC.* 2. *Bod.* 1. (s) Calceamentorum, *Lam. NC.* 2. *Bod.* 1. 2. (t) Vestri accincti, *Bod.* 1. 3. 4. (u) Ardentes in manibus vestris, *Bod.* 3. (w) Quando revertatur, *Lin. NC.* 2. (x) Felices servi, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 4. (y) Demus ei claritatem, *Lam. Lin. NC.* 1, 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (z) Qui non ambulant vias meas, *Bod.* 3. (aa) Lignum in pane, *Thu. Corb. Foss.* (bb) Vellamus à terra, *Cod.* 3. (cc) De timore tuo, *Lin.* Elevatio, *Lin.* (dd) Paravit dominus, *Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Lam. NC.* 1. 2. *Corb.* (ee) Sanctificavit vocatos, *NC.* 1. 2. *Corb. Ver.*

1 *Virtutis Domini.*] LXX. Legunt δυνάμεως κυρίȣ: quomodo vocem צבא passim reddunt.

2 *Expandi manus.*] In eandem mentem Justin. Apol. 2. & Dial. cum Tryph. nec non Tert. adv. Judæos. c 13. textum hunc interpretantur.

3 *Erit pendens vita tua.*] Sic locum hunc interpretatur Tert. adv. Jud. c. 11.

4 *Effoderunt manus.*] Psalmus iste ita certo ad Messiam pertinet ut Judæos habeat confitentes; qui tamen ut se expediant duplicem comminiscuntur Messiam, alterum ben Joseph, humilem illum quidem, & hic loci descriptum: alterum ben David, Principem & bellatorem. Quod ad verba hæc attinet, ex iis sunt quæ geminam inter Hebræos sortiuntur lectionem. Et viri eruditi, licet alibi lectioni ab Hebræis receptæ addictissimi, illam dicendi formam quam LXX. sequuntur, quæque כרו vel כארו ὤρυξαν, sive *foderunt* habet; hodiernæ quæ כארי ὡς λέων, sive *sicut leo* exhibet, præferendam censent. Et merito id quidem; non enim Psalmi contextus ex altera lectione ita commode procederet; nec punctatio analogiæ grammaticæ responderet.

5 *Confige clavis.*] LXX. καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μȣ. Aquila [illegible] posuit. Unde hariolari licebit primam scriptionem fuisse καθήλωσεν. Hoc loquendi genere utitur Solomon Eccles. 12. 12. λόγοι σοφῶν, ὡς τὰ βȣκέντρα, καὶ ὡς ἧλοι πυρώμενοι. vel ut Theodot. ἧλοι πεπηγότες: רסמ Hebræum non tantum *horruit* significat, sed etiam *clavis confixit*.

6 *Dies ejus.*] Diem Domini Messiæ tempora designare satis notum. Vid. Act. 2. 20. Auctor noster pro κλητȣ̀ς, ἐκλεκτȣ̀ς legisse videtur.

An. 248. nus meas. Item in Numeris: Non quaſi homo (a) 1 Deus ſuſpenditur, neque quaſi filius hominis minas patitur. Unde (b) in Evangelio Dominus dicit: Sicut Moyſes exaltavit ſerpentem in eremo: ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui crediderit in filium (c) habeat vitam æternam. Num. 23. 19. Joh. 3. 14.

Quod in paſſione crucis & ſigno, virtus (d) omnis ſit & poteſtas.

XXI. Apud Abacuc: 2 Texit (e) cœlos virtus ejus, & laudis ejus plena eſt terra: & ſplendor ejus ut lux (f), cornua in manibus ejus (g) erunt. Et illic conſtabilita eſt virtus gloriæ ejus, & conſtituit dilectionem validam: ante faciem ſuam ibit verbum, & procedet (h) in campos ſecundum greſſus (i) ſuos. Item apud Eſaiam: Ecce natus eſt nobis puer, & datus eſt nobis filius, cujus 3 Imperium ſuper humeros ejus; & vocatum eſt nomen ejus, magnæ cogitationis (k) nuncius: Hoc ſigno crucis & Amalech victus eſt ab Jeſu per Moyſen. In Exodo dixit Moyſes ad Jeſum (l): Elige tibi viros, & exi, & conſtitue cum Amalech in craſtinum (m). Ecce ego ſtabo in cacumine collis, & virga Dei in manu mea. Et factum eſt 4 cum levabat manus Moyſes, prævalebat Iſraël. Ubi autem ſubmiſerat (n) manus Moyſes, invaleſcebat Amalech: ſed manus Moyſi erant graves, & accepto lapide ſuppoſuerunt ſub eo, & ſedebat ſuper eum; & Aaron & Ur ſuſtentabant manus ejus hinc & inde, & factæ ſunt manus Moyſi ſtabiles uſque in occaſum ſolis, & fugavit Jeſus Amalech, & omnem populum ejus. Et dixit Dominus ad Moyſen: Scribe hoc, ut ſit memoria in libro, & da in aures Jeſu (o); quoniam deletione deleam memoriam Amalech de ſub cœlo. Abac. 3. 3. Iſa. 9. 6. Exod. 17. 9.

Quod in hoc ſigno Crucis ſalus ſit omnibus qui in frontibus notentur (p).

XXII. Apud Ezechielem dicit Deus. 5 Tranſi mediam Hieruſalem, & notabis ſignum ſuper frontes virorum qui ingemunt & mœrent ob iniquitates quæ fiunt in medio ipſorum. Item illic: Vadite (q) & cædite, & nolite parcere oculis veſtris. Nolite miſereri ſenioris, & juvenis, (r) & virginis; & parvulos, & mulieres interficite, ut perdeleantur. Omnem autem ſuper quem ſignum ſcriptum eſt, ne tetigeritis, & ab ipſis (s) ſanctis meis incipite. Item in Exodo Deus ad Moyſen: Et erit (t) ſanguis in ſigno vobis ſuper domos, in quibus ibi eritis; & videbo ſanguinem, & protegam vos, & non erit in vobis plaga diminutionis, cum percutiam terram Ægypti. Item in Apocalypſi. Et vidi, & ecce agnum ſtantem in monte (u) Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, & habebant nomen ejus, & nomen patris ejus ſcriptum in frontibus ſuis. Item illic: Ego ſum α & ω, primus & noviſſimus, initium & finis. Felices eos qui faciunt præcepta ejus, ut ſit poteſtas eorum 6 ſuper lignum (w) vitæ. Ez. 9. 4. Exod. 12. 13. Apoc. 14. 1. Apoc. 22. 13.

Quod medio die in paſſione ejus tenebræ futuræ eſſent.

XXIII. Apud Amos: Et erit in illo die, dicit Dominus, 7 occidet ſol meridie, & obtenebrabitur dies lucis; & convertam dies feſtos veſtros in luctum, & omnia cantica veſtra in lamentationem. Item apud Hieremiam: Exterrita eſt quæ parit, & tæduit (x) anima ejus. Subiit ſol ei, cum adhuc medius dies eſſet, confuſa eſt & maledicta; reliquos eorum in gladio (y) dabo, in conſpectu inimicorum eorum. Item in Amos. 8. 9. Jer. 15. 9.

(*a*) Homo ſuſpenditur, *Foſſ. Corb.* Filius homine patitur, *Lin.* (*b*) Deinde in Evangelio, *NC.* 2. (*c*) Crediderit in eum, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. (*d*) Signo virtutis, *Lin.* virtus ſit & poteſtas, *NC.* 2. *Bod.* 1. 3. 4. (*e*) Operuit cœlos, *Bod.* 3. (*f*) Ut lux erit, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*g*) Manibus ejus ſunt, *Bod.* 1, 3. (*h*) Exibit in campos, *Bod.* 2. 3. (*i*) Secundum greges, *Lin. Bod.* 4. (*k*) Magni conſilii nuncius, *Bod.* 3. (*l*) Ad Jeſum Nave, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*m*) Craſtino, *Corb.* & ego ſtabo, *Bod.* 1. 2. (*n*) Submiſerat invaleſcebat, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Foſſ. Corb.* (*o*) Aures ejus, quoniam, *Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 1. 2. *Foſſ.* (*p*) Frontibus notantur, *Bod.* 3. (*q*) Vadite, cædite, *Bod.* 1, 2, 3, 4. nolite, *Bod.* 3. (*r*) Senioribus & juvenibus, virginibus & parvulis, *Bod.* 1. *Corb.* ſeniores & *Bod.* 2. (*s*) Ab ipſis ſicut à ſanctis, *Bod.* 3. (*t*) Is ſanguis, *Bod.* 2. in ſignum, *Lin. Bod.* 1. 3. (*u*) In montem, *Bod.* 1. 2. 3. 4. (*w*) Super lignum, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Benev.* (*x*) Tædiavit anima, *NC.* 2. *Bod.* 2. (*y*) In gladium dabo, *Bod.* 1. 2.

1 *Deus ſuſpenditur.*] LXX. ὐκ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς διαρτηθῆναι. Quod Scholiaſtes Græcus non incommode interpretatur. Διαρτηθῆναι, τῦτ' ἐςι σαλευθῆναι. τὰ γὰρ κρεμάμενα σαλεύονται.

2 *Texit cœlos virtus ejus.*] Locus iſte apparatum omnem traditæ olim legis deſcribit, cujus mediator fœderis angelus, ſive dominus noſter. Tertul. l. 4. adv. Marc. c. 22. transfigurationem dominicam verbis illis exhiberi contendit; quæ quidem paſſionis ſecuturæ adumbratio, teſte D. Luca. c. 9. 33. Notetur verba illa *& illic conſtabilita eſt virtus gloriæ ejus*, & *conſtituit dilectionem validam*, eſſe duas verſiones ejuſdem textus, hebræi nimirum, ושם חכיון עזה quæ ex homonymia Linguæ iſtius natæ. Talis in ſequenti voce דבר quæ *verbum* & *peſtem* ſonat, occurrit; & proxima שרף quæ *terram torridam*, & *prunam ardentem* denotat.

3 *Imperium ſuper humeros.*] Tert. adv. Jud. c. 10. *Quis omnino regum inſigne poteſtatis ſuæ humero præfert, aut non in capite diadema, aut in manu ſceptrum, aut aliquam propriæ veſtis notam? ſed ſolus novus rex ſeculorum Chriſtus Jeſus, novæ gloriæ & poteſtatem & ſublimitatem ſuam in humero extulit, crucem ſcilicet.*

4 *Cum levabat manus.*] Tert. adv. Jud. c. 10. & adv. Marc. l. 3. c. 18. *Jam vero Moſes quid utique tunc tantum, cum Jeſus adverſus Amalec præliabatur, extenſis manibus orabat reſidens, quando in rebus tam attonitis, magis utique genibus poſitis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutata, orationem commendare debuiſſet? niſi quia illic ubi nomen Jeſu dimicabat, dimicaturi quandoque adverſus Diabolum, crucis habitus quoque eſſet neceſſarius, per quam Jeſus victoriam eſſet relaturus.* Ita Juſtin. Mart. dial. cum Tryph.

5 *Tranſi mediam Hieruſalem.*] In eandem mentem Tert. adv. Jud. c. 11. & adv. Marc. l. 3. De his & ſequentibus inquit Pamelius. *Loci diligenter adnotandi contra noſtri temporis ſugillatores, imo inimicos Chriſti.* Si qui in ſignum hoc ſalutare indignis modis debacchantur, cenſuram quam merentur ferant, nos non ita Chriſtum didicimus. Interim dicendum, non pro compertis crucis Chriſti hoſtibus protenus habendos, qui religioſum cultum cruci non exhibent. Ænei ſerpentis illi graviſſimi hoſtes, quorum ſuperſtitio in cauſa erat, ut ab Hezechia optimo principe, è medio tolli deberet.

6 *Super lignum vitæ.*] Ut ſecundus Adam primo certius reſponderet, quemadmodum alter mortem per lignum orbi intulit, alter vitam dedit. Pariter & orbe poſt diluvium reparato ὁ Νῶε ἐν ξύλῳ διεσώθη, ἐποχύμενος τοῖς ὕδασι, inquit Juſtin. Mart. in Dial.

7 *Occidet ſol meridie.*] Prophetia hæc ad paſſionem dominicam refertur, non modo ab Auctore noſtro, ſed etiam Iren. l. 4. c. 66. Tert. adv. Marc. l. 4. c. 42. Ita locum Jerem. ſequentem interpretatur etiam Iren. l. 4. c. 66. Vox *ſeptem*, ab utroque omiſſa.

1 *Vivifica-*

Mat. 27. 45. in Evangelio: A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super (a) totam terram, usque ad horam nonam.

Quod à morte non vinceretur, nec apud inferos remansurus esset.

Ps. 29. 3. Ps. 15. 10. Ps. 3. 5. Act. 2. 3. Joh. 10. 18. XXIV. In Psalmo 29. Domine reduxisti (b) ab inferno animam meam. Item in Psalmo 15. Non derelinques animam meam apud inferos, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem (c). Item in Psalmo 3. Ego dormivi, & somnum (d) cœpi, & resurrexi, quoniam Dominus auxiliatus (e) est mihi. Item cata Joannem: Nemo aufert animam meam à me, sed ego à me pono eam; potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam: hoc enim mandatum accepi à patre meo.

Quod ab inferis tertio die resurgeret.

Os. 6. 2. Exo. 19. 10. Mat. 16. 4. XXV. Apud Osee 1 Vivificabit (f) nos post biduum, die tertio (g) resurgemus. Item in Exodo: Et dixit Dominus ad Moysen, descende & testificare populo, & sanctifica illos hodie & cras, & 2 lavent vestem (h) suam, & sint parati in perendinum diem: die enim tertio descendet Dominus in montem (i) Sina. Item in Evangelio, Progenies nequam & adultera signum quærit, & signum non dabitur illi nisi (k) signum Jonæ prophetæ. Quomodo enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ (l) tribus diebus & tribus noctibus.

Quod cum resurrexisset acciperet à patre omnem potestatem, & potestas ejus æterna sit.

Dan. 7. 13. Isa. 33. 10. Ps. 109. 1. Mat. 22. 44. Act. 2. 34. Apoc. 1. 12. XXVI. Apud Danielem; Videbam in visu nocte (m), & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, & stetit in conspectu ejus, & 3 qui assistebant (n) ei obtulerunt eum: & data est ei potestas regia, & omnes reges terræ (o) per genus: & omnis claritas serviens (p) ei: & potestas ejus æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus non corrumpetur. Item apud Esaiam: Nunc exsurgam, dicit Dominus, nunc clarificabor, nunc exaltabor, nunc videbitis, nunc intelligetis, nunc confundemini: vana erit fortitudo spiritus vestri, igni (q) vos consumet. Item in Psalmo 109. Dixit (r) Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam, quoad usque (s) ponam inimicos tuos suppedaneum (t) pedum tuorum: Virgam virtutis tuæ mittet (u) Deus à Sion; & dominaberis in medio inimicorum tuorum. Item in Apocalypsi: Et conversus respexi, ut viderem vocem quæ mecum loquebatur; & vidi septem candelabra aurea, & in medio candelabrorum similem filio hominis vestitum podere, & erat præcinctus supra mamillas (w) zonam auream. Caput autem ejus & capilli erant albi velut lana aut nix; & oculi ejus ut flamma ignis; & pedes ejus similes aurichalco, sicut de fornace ignis (x); & vox ejus ut sonus aquarum multarum: & habebat in dextera sua septem stellas, & ex ore ejus gladius utraque (y) parte acutus exibat, & facies ejus splendebat (z) ut sol in virtute sua. Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus, & imposuit (aa) super me dexteram suam dicens: Noli timere, ego sum primus & novissimus, & vivus qui fueram mortuus: & ecce sum vivens in secula seculorum, & habeo claves mortis & inferorum. Item in Evangelio Dominus post resurrectionem (bb) discipulis dicit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: ite (cc) ergo, & docete omnes gentes, tingentes (dd) eos in nomine Patris, & Filii, & spiritus sancti, docentes eos observare omnia quæcunque præcepi (ee) vobis.

Mat. 28. 18.

Quod perveniri non possit ad Deum patrem, nisi per filium (ff) ejus Jesum Christum.

Joh. 14. 6. Joh. 10. 9. Mat. 13. 17. Joh. 3. 36. Eph. 2. 17. Rom. 3. 23. XXVII. In Evangelio: Ego sum via & veritas & vita: nemo venit ad patrem nisi per me. Item illic: Ego sum ostium (gg); per me si quis (hh) introierit, salvabitur. Item illic: Multi prophetæ & justi cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis & non audierunt. Item illic: Qui credit in filium, habet vitam æternam: Qui dicto (ii) non audiens est in filium, non habet vitam: sed ira Dei manebit super eum: Item Paulus ad Ephesios: Et cum venisset, annunciavit vobis pacem his qui longe, & pacem iis qui prope: quia per ipsum habemus accessum (kk) ambo in uno spiritu ad patrem. Item ad Romanos: Omnes enim peccaverunt, & egent claritate Dei; justificantur autem dono ipsius & gratia, per redemtionem quæ est in Christo Jesu. Item in Epistola Petri Apostoli: Christus semel pro peccatis (ll) nostris mortuus

(*a*) Per totam terram, *Bod.* 1. 2. 4. universam, *Bod.* 3. (*b*) Domine imposuisti ab inferno, *NC.* 1. *Lam.* Eduxisti, *NC.* 2. *Bod.* 1. 2. 4. revocasti, *Lin.* inferni. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*c*) Videre interitum, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*d*) Soporatus sum, *Lin.* quievi, *NC.* 2. surrexi, *Bod.* 1. 3. (*e*) Dominus auxiliator, *Bod.* 2. 3. suscepit me, *Lin. NC.* 2. (*f*) Vivificavit nos, *Bod.* 1. 3. (*g*) Die tertio item, *Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*h*) Vestimenta sua, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 3. (*i*) In monte Sina, *Bod.* 1. 3. (*k*) Nisi Jonæ prophetæ, *Bod.* 1. 4. (*l*) Desunt illæ voces, in corde terræ, *Bod.* 1. *Foss. Corb.* (*m*) In visu noctis, *Bod.* 2. *Foss.* (*n*) Assistebant obtulerunt, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*o*) Terræ & gens omnis, *Foss.* secundum genus, *Tert.* (*p*) Serviet, *Lin.* (*q*) Ignis vos consumet, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*r*) Dicit Dominus, *Lam.* (*s*) Donec ponam, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*t*) Scabellum, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. 3. (*u*) Emittet, *Foss.* Deus ex Sion, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*w*) Supra mammas, *Bod.* 1. 3. 4. zona aurea *Foss. Corb.* (*x*) Fornace ignea, *Bod.* 1. 3. 4. *Brev. Ver.* (*y*) Gladius utrinque acutus, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. 4. (*z*) Splendida, *Bod.* 1. (*aa*) Et posuit, *Bod.* 1. 4. (*bb*) Resurrectionem dicit, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*cc*) Ite, & docete, *Bod.* 1. (*dd*) Baptizantes eos, *NC.* 2. *Bod.* 3. (*ee*) Præcipio vobis, *Bod.* 1. Mandavi, *Lin.* (*ff*) Nisi per illum, *Lam.* (*gg*) Janua, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. (*hh*) Per me qui introierit, *Bod.* 4. *Foss.* (*ii*) Qui in dicto non audiens, *Lam. Foss. Corb.* inobediens, *Lin.* 2. *Bod.* 1. 4. (*kk*) Habemus pacem ambo, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2, 3, 4. (*ll*) Pro peccatis mortuus, *Bod.* 1. 3. 4.

1 *Vivificabit nos post biduum.*] Sic Tert. adv. Jud. c. 14. & adv. Marc. l. 4. c. 43.

2 *Lavent vestem suam.*] Hunc Exodi locum respexisse videtur, D. Jo. in Apoc. 7. 14.

3 *Qui assistebant ei obtulerunt eum.*] pro ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη, quæ lectio Chaldææ respondet, olim legebatur, οἱ παρεστηκότες προσήγαγον αὐτὸν, ut ex Justino in Dial. patet. Porro Tertullianus legit *qui assistebant adduxerunt illum*, adv. Marc. l. 3. c. 9. Unde pro *afferebant*, librarii videntur scripsisse *offerebant*. In reliquis etiam Auctor noster, nec non Tertul. lectionem Justini Martyris sequuntur, relictis LXX.

An. 248 mortuus est, justus pro injustis (a), ut nos offerret Deo. Item illic: In hoc enim & mortuis prædicatum est, [1] ut suscitentur. Item in Epistola Joannis: Qui negat filium, neque patrem habet: qui confitetur filium (b), & filium & patrem habet. *1 Pet. 3. 18. 1 Pet. 4. 6. 1 Joh. 2. 23.*

Quod ipse judex venturus sit.

XXVIII. Apud Malachiam: [2] Ecce dies Domini venit ardens velut clibanus, eruntque omnes alienigenæ, & omnes iniqui stipula, & succendet illos adveniens dies, dicit Dominus. Item in Psalmo 49. Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram. A solis ortu usque ad occasum, ex (c) Sion species decoris ejus. Deus manifeste (d) veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis ante eum ardebit: & in circuitu ejus procella (e) nimia. Vocavit cœlum sursum (f), & terram [3] (g) ut separet populum suum. Colligite (h) illi justos ejus, eos qui disponunt (i) testamentum ejus in sacrificiis; & annunciabunt cœli justitiam ejus, quoniam Deus judex est. Item apud Esaiam: Dominus (k) Deus virtutum prodibit, & comminuet bellum. Excitabit certamen, & clamabit (l) super inimicos suos (m) cum fortitudine. Tacui (n), nunquid semper tacebo? Item in Psalmo 67. Exsurgat Deus, & dissipentur (o) inimici ejus, & fugiant à facie ejus qui oderunt eum. Sicut (p) deficit fumus, deficiant: Sicut tabescit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei, & justi jucundentur (q) & exultent in conspectu Dei: & lætentur in jucunditate. Cantate Deo, psallite (r) nomini ejus, iter (s) facite ei, qui ascendit in occasum, Deus nomen illi. [4] Turbabuntur à facie ejus patris (t) orphanorum, & judicis viduarum. Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit unanimes (u) in domo, producens (w) vinctos in virtute, similiter eos qui in iram provocant (x), qui inhabitant in monumentis. Deus dum prodires (y) in conspectu populi tui in transeundo (z) in eremum. Item in Psalmo 81. Exsurge Deus, judica terram, quoniam tu [5] exterminabis (aa) in omnibus gentibus. Item in Evangelio cata Marcum: Quid nobis & tibi fili David? Quid huc venisti ante tempus punire nos (bb)? Item cata Joannem: Nihil pater judicat, sed judicium omne filio dedit, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem: qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui eum misit. Item in Epistola Pauli ad Corinthios secunda: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut reportet (cc) unusquisque sui corporis propria, secundum quæ egit, sive bona sive mala. *Mal. 4. 1. Ps. 49. 1. Is. 42. 13. Ps. 67. 1. Ps. 81. 8. Marc. 1. 24. Joh. 5. 22. 2 Cor. 5. 10.*

Quod ipse sit Rex in æternum regnaturus.

XXIX. Apud Zachariam: Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi justus & salvans, mitis sedens super asinum (dd) indomitum. Item apud Esaiam: [6] Quis nunciabit vobis (ee) locum illum æternum? Ambulans in justitia, & manus abstinens à muneribus, gravans aures ut non audiat judicium sanguinis, & comprimens oculos suos ne videat injustitiam; hic inhabitabit (ff) in alta spelunca petræ fortis. Panis illi dabitur, & aqua ejus fidelis: regem cum claritate videbitis. Item apud Malachiam: Rex magnus sum ego, dicit Dominus, & nomen meum illustre est apud gentes. Item in Psalmo 2. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem Sanctum ejus, adnuncians (gg) imperium ipsius. Item in Psalmo 20. Commemorabuntur (hh) & convertentur ad Dominum omnes termini terræ: & adorabunt in conspectu tuo omnes patriæ gentium; quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur (ii) omnium gentium. Item in Psalmo 23. Auferte *Zach. 9. 9. Mat. 21. 5. Isa. 33. 14. Mal. 1. 14. Ps. 2. 6. Ps. 21. 29.*

(*a*) Justus pro iniquis, *NC.* 1. *Lam.* (*b*) Confitetur filium, & patrem habet, *Bod.* 1. 4. *Foss.* (*c*) A Sion, *Bod.* 1. 2. 4. Species elegantiæ, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*d*) Deus manifestus, *Bod.* 1. 2. 4. (*e*) Circuitu ejus tempestas valida, *Lin. NC.* 2. *Bod.* 3. (*f*) Cœlum sursum, à terra. *Ben. Ver.* (*g*) Ut separaret populum, *Foss. Corb.* (*h*) Congregate sanctos, *NC.* 2. (*i*) Qui ordinaverunt, *NC.* 2. *Lin.* (*k*) Dominus dicit, Deus virtutum, *Bod.* 2. (*l*) Exclamabit, *Bod.* 1. (*m*) Inimicos ejus, *Foss.* (*n*) Tacui quidem, nunquid, *Bod.* 3. (*o*) Dispergantur inimici, *Bod.* 1. 4. (*p*) Quomodo deficit, *Foss. Corb. Bod.* 1, 2, 3, 4. quomodo tabescit cera, *Bod.* 1, 2, 3, 4. Cera fluet, *Lin. NC.* 2. (*q*) Justi epulentur, *Lam. Bod.* 2. 3. *NC.* 2. (*r*) Psalmum dicite, *Lin. NC.* 2. jucunditate in Deo, *Bod.* 3. (*s*) Viam facite ei, *NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4 *Foss. Corb.* (*t*) Patres orphanorum & judices, *Bod.* 1. 3. 4. *Foss. Corb.* (*u*) Unius moris, *Lin.* (*w*) Qui educit vinctos in fortitudine, *Lin. NC.* 2. (*x*) Eos qui amaricant, *Corb.* Eos qui inhabitant in monumentis, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2, 3, 4. *Foss.* (*y*) Dum egredereris, *Lin. NC.* 2. (*z*) Tui dum transieris, *Foss.* (*aa*) Tu exhæredabis, *Bod.* 2. *Lam.* Disperdes, *NC.* 2. (*bb*) Perdere nos, *Bod.* 3. (*cc*) Ut recipiat unusquisque, *Lam. NC.* 1. *Corb.* quæ gessit sive bona, *NC.* 1. *Lam.* (*dd*) Super pullum asini, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*ee* (Quis nunciabit vobis quia ignis ardet? quis nunciabit vobis locum illum æternum, *Lam. Bod.* 2, 3, 4. *Lin. NC.* 1 2. *Foss.* (*ff*) Hic habitabit, *Bod.* 1. (*gg*) Montem sanctum ejus, prædicans præceptum domini, *NC.* 2. *Foss.* imperium ejus, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*hh*) Reminiscentur & convertentur, *NC.* 2. (*ii*) Dominabitur gentium, *Foss.*

1 *Ut suscitentur.*] In hac lectione consentiunt MSS. Codices; rectius diceretur, *ut judicentur.*

2 *Ecce dies Domini venit.*] Hanc Malachiæ prophetiam sibi asserit Dominus Mat. 11. 14. Illum qui sequitur, Diem Judicii spectare monet paraphrastes Chaldæus, qui Psalmum 49. respicere docet יום דינא רבא diem magni judicii. Cui concinit August. de Civit. Dei l. 20. c. 24. Similiter Ps. 67. qui Arcæ fœderis, & illic Divinæ præsentiæ celebrandæ destinatur, multo illustrius σκήνωσιν illius in carne exequitur, quod monet D. Paulus Ep. 4. 9.

3 *Ut separet.*] LXX. Legunt τοῦ διακρῖναι. Revera extremum judicium per separationem expedietur, vid. Mat. 25. 32.

4 *Turbabuntur à facie ejus.*] Hæc licet in Græcis exemplaribus compareant; desiderantur in fontibus Hebræis.

5 *Exterminabis in omnibus gentibus.*] κατακληρονομήσεις. LXX. habent. Qui quid sibi vendicat, alios possessione excludit.

6 *Quis nunciabit vobis.*] τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν. LXX. habent, qui pro יגיד יגור legisse videntur. Quod sequitur de τόπῳ αἰωνίῳ seu loco æterno, euphemismum Hebræum sapere videtur. τόπον βασάνης, D. Lucas appellat. Sero erat quando infernus per Tophet & gehennam designabatur.

Pſ. 23. 7. [1] Auferte (a) portas principes veſtras, & extollimini portæ æternales, & introibit Rex *An.* 248. claritatis. Quis eſt iſte Rex (b) claritatis? Dominus fortis & potens: Dominus fortis in prælio. Auferte portas principes veſtras, & extollimini portæ æternales, & introibit Rex claritatis. Quis eſt iſte Rex claritatis? Dominus virtutum ipſe eſt Rex claritatis. Pſ. 44. 1. Item in Pſalmo 44. Eructavit cor meum ſermonem (c) bonum, dico (d) ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcriptoris (e) acute ſcribentis; decorus (f) ſpecie ſuper filios hominum. Effuſa (g) eſt gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in ſecula (h). Accingere enſe (i) tuo ad femur potentiſſime. Decori & ſpeciei tuæ & intende, & dirige (k), & regna propter veritatem (l) & manſuetudinem & juſtitiam. Pſ. 5. 2. Item in Pſalmo 5. Rex meus & Deus meus, quoniam ad te orabo Domine, mane exaudies vocem meam; mane aſſiſtam (m) tibi, & contemplabor te. Item in Pſalmo Pſ. 96. 1. 96. Dominus regnavit, exultet terra, jucundentur (n) inſulæ multæ. Item in Pſalmo Pſ. 44. 11. 44. Aſtitit regina ad dexteram tuam in veſte (o) inaurata, amicta eſt varietate. Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliviſcere populi tui, & domus (p) patris tui. Quoniam deſideravit rex ſpeciem tuam; quia ipſe eſt Dominus (q) Deus tuus: Item in Pſ. 73. 13. Pſalmo 73. Deus autem Rex noſter ante ſeculum (r), operatus eſt ſalutem in medio Mat. 2. 1. terræ. Item in Evangelio cata Matthæum: Et cum Jeſus natus eſſet in Bethleem Judæ in diebus Herodis regis: ecce Magi ab Oriente, venerunt (s) Hieroſolymam dicentes: ubi eſt qui natus eſt Rex Judæorum? Vidimus enim ſtellam ejus in Oriente, Joh. 18 36. & venimus adorare eum. Item cata Joannem dixit Jeſus: Regnum meum non eſt de iſto ſeculo (t): ſi de iſto ſeculo eſſet Regnum meum, [2] miniſtri mei turbarentur (u) ne traderer Judæis: nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit (w) Pilatus: Ergo Rex es tu? Reſpondit Jeſus: Tu dicis, quoniam Rex ſum: Ego in hoc natus ſum: Ego (x) in hoc veni in ſeculum, ut teſtimonium perhibeam (y) veritati. Omnis qui eſt de veritate, audit vocem meam.

Quod ipſe (z) ſit & judex & Rex.

Pſ. 71. 1. Apo. 19 11. XXX. In Pſalmo 71. Deus judicium tuum regi da, & juſtitiam tuam filio regis. Judicare populum tuum in juſtitia. Item in Apocalypſi: Et vidi cœlum (aa) apertum, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum vocabatur fidelis & verus (bb), æquum juſtumque judicat, & præliatur. Oculi autem ejus erant tanquam flamma ignis: & ſuper caput ejus diademata multa: & portabat nomen ſcriptum nemini alii niſi ſibi (cc) notum. Et erat coopertus veſtem (dd) aſperſam ſanguine, & dicitur nomen ejus verbum (ee) Dei; & exercitus qui ſunt in cœlo ſequebantur eum in equis albis, induti byſſinum (ff) album mundum; & de ore ejus exibat gladius utrinque (gg) acutus, ut ex eo percuteret nationes, quas ipſe paſciturus (hh) eſt in virga ferrea, & ipſe calcabit torcular vini iræ Dei omnipotentis. Habet etiam in veſte & in femore ſuo nomen Mat. 25. 31. ſcriptum: Rex regum & Dominus dominantium (ii). Item in Evangelio: Cum venerit filius hominis in claritate ſua, & omnes Angeli cum eo, tunc ſedebit in throno claritatis ſuæ, & colligentur ante eum omnes gentes, & ſegregabit illos (kk) ab invicem, quemadmodum paſtor ſegregat oves ab hœdis, & ſtatuet oves ad dexteram ſuam, hœdos autem ad ſiniſtram (ll). Tunc dicet Rex eis qui ad dexteram ejus erunt: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum eſt ab origine mundi: Eſurivi enim, & dediſtis mihi manducare; ſitivi, & potaſtis (mm) me; hoſpes fui, & adduxiſtis (nn) me; nudus, & texiſtis (oo) me; infirmus (pp), & viſitaſtis me; in carcere fui, & veniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei juſti dicentes: Domine, quando

(*a*) Tollite portas principes, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 2, 3. elevamini portæ, *Bod.* 1, 2, 3. *Lam. NC.* 1. (*b*) Æternæ, *Bod.* 4. Rex gloriæ, *Bod.* 1, 2, 3. *Lam. Lin. NC.* 1. 2. claritatis, Dominus fortis in prælio. *Foſſ.* fortis in prælio, item in Pſalmo, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*c*) Cor meum verbum bonum, *Bod.* 2. 3. *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*d*) Dico opera mea regi, *Bod.* 1. (*e*) Calamus ſcribæ, *Lam: Bod.* 2. 3. *Lin. NC.* 1. 2. Scribæ velociter, *Lam. Bod.* 2. 3. *Lin. NC.* 1. 2. (*f*) Specioſus forma præ filiis hominum, *Lin. NC.* 2. (*g*) Diffuſa eſt gratia, *Bod.* 2 3. (*h*) Deus in æternum, *Bod.* 3. (*i*) Enſem tuum, *Lam. Bod.* 2, 3, 4. gladium, *Lin.* NC. 2. *Bod.* 1. (*k*) Proſpere inequita, *Bod.* 1. 3. procede, *Lin. NC.* 2. (*l*) Sanctitatem & juſtitiam, *Lam. Bod.* 1. 4. *NC.* 1. juſtitiam, & docebit te mirabilia dextra tua, *Bod.* 3. (*m*) Mane aſtabo tibi & videbo, *Lin. NC.* 2. (*n*) Exultet terra, lætentur, *Bod.* 2. *Lin. NC.* 2. (*o*) In veſtitu deaurato circumornata & variata, *Lin.* circumamicta varietate, *NC.* 2. circumamicta & variata, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*p*) Domum patris, *Corb.* (*q*) Dominus tuus, *Bod.* 1, 2, 3. (*r*) Ante ſecula, *Corb.* (*s*) Advenerunt Hieroſolymam, *Bod.* 1. (*t*) De hoc mundo, ſi de hoc mundo, *Bod.* 2. *Lam. NC.* 2. (*u*) Utique decertarent, *Bod.* 3. (*w*) Dixit autem Pilatus, *Bod.* 1. (*x*) Natus ſum, & in hoc veni, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lin. NC.* 1. (*y*) Teſtimonium dicam, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Corb.* (*z*) Quod Chriſtus in fine ſeculi judex omnium veniens, bonis præmia, malis ſupplicia pro meritis reſtituet, *Bod.* 3. (*aa*) Cœlum totum apertum, *Bod* 4. (*bb*) Fidelis & verax, *Foſſ.* & juſtus, *Corb.* juſtum judicans, *Lam. NC.* 1. præliator, *Lam. NC.* 1. *Corb.* (*cc*) Niſi ipſi ſoli, *Foſſ.* (*dd*) Veſte aſperſa, *Foſſ.* veſte ſparſa, *Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 2 (*ee*) Sermo Dei. (*ff*) Byſſino mundo, *Foſſ.* (*gg*) Gladius ex utraque parte, *Corb.* (*hh*) Paſturus, *Bod.* 2, 3, 4 (*ii*) Dominorum, *Bod.* 1. 4. (*kk*) Segregabit illas, *Corb.* (*ll*) A ſiniſtris, *Corb.* Dextram ſuam ſunt, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*mm*) Dediſtis mihi bibere, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*nn*) Suſcepiſtis me, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*oo*) Nudus & cooperuiſtis, *Lam. NC.* 1. (*pp*) Infirmatus, *Ver.*

1 *Auferte portas.*] Lectionem hanc genuinam puto licet Pamelio aliter viſum, nata enim videtur ex græci textus ἄρατε πύλας homonymia, nec à librarii errore potuit contingere. Loca ex Pſalmis quæ hic congeruntur, Domino noſtro vindicare ſupervacuus eſſet labor; ſiquidem pleraque à Judæis ipſis Meſſiæ tribuantur. Dominus noſter, Jo. 10. 1. ſeipſum portam profitetur; atque in hanc mentem Clemens in Epiſt. ad Corinthios, geminum locum Pſ. 118. Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, interpretatur.

2 *Miniſtri mei turbarentur.*] ἠγωνίζοντο inquit Apoſtolus, in agonia verſarentur: Dominus ſuam Agoniam deſcripturus ait, *nunc anima mea turbata eſt.*

An. 248. quando te vidimus esurientem, & pavimus? sitientem, & potavimus? quando autem te vidimus hospitem, & adduximus (a)? nudum, & vestivimus; quando autem te vidimus infirmum (b), & in carcere, & venimus ad te? Et respondens (c) Rex dicet eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum ex fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet illis, qui ad sinistram ejus erunt (d): Discedite à me maledicti in ignem æternum, quem 1 paravit pater meus diabolo & angelis ejus: Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare; sitivi, & non potastis (e) me; hospes fui, & non adduxistis me; nudus, & non vestistis me; infirmus, & in carcere, & non visitastis (f) me. Tunc respondebunt & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi? Et respondebit illis (g): Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni ex minimis his, neque mihi fecistis: & abibunt isti in ambustionem (h) æternam, justi autem in vitam æternam.

(a) Suscepimus, *Bod.* 2. abduximus, *Ver.* (b) Infirmari, *Bod.* 1. 3. 4. (c) Respondit Rex & dicit, *Bod.* 1. (d) Qui sunt ad sinistram, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. (e) Dedistis mihi bibere, *Bod.* 2. potastis me, hospes fui & non suscepistis me, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. (f) Non venistis ad me, *Bod.* 3. 4. abduxistis, *Ver.* (g) Respondebit illis Rex dicens, *Lam. NC.* 1. (h) In ignem æternum, *NC.* 2.

1 *Paravit pater meus.*] Constans est Auctor noster in hac lectione, quemadmodum etiam Irenæus. Illam agnoscit MS. Cantab. vetustissimus, ut & alii codices Græci, qui legunt ὃ ἡτοίμασεν ὁ πατήρ μου.

D. CÆCI-

D. CÆCILII CYPRIANI

Testimoniorum (a) ad Quirinum

[1] Liber Tertius.

PRÆFATIO.

Cyprianus Quirino Filio Salutem.

PRo fide ac devotione (b) tua quam Domino Deo exhibes, fili carissime, petisti ut ad instruendum te excerperem de scripturis sanctis quædam capitula ad religiosam sectæ nostræ disciplinam pertinentia: lectionis divinæ succinctam diligentiam quærens, ut animus Deo deditus, non longis aut multis librorum voluminibus fatigetur, sed eruditus breviario præceptorum cœlestium, habeat ad fovendam memoriam suam salubre & grande compendium. Et quia tibi plenum dilectionis obsequium debeo, feci quod petisti; ut laborarem semel, ne tu semper laborares. Quantum potuit itaque mediocritas nostra complecti, collecta sunt à me quædam præcepta Dominica & magisteria divina; quæ esse (c) facilia & utilia legentibus possint, dum in breviarium pauca digesta, & velociter perleguntur, & frequenter iterantur. Opto te fili carissime semper bene valere. *An.* 249.

(*a*) De capitulis mandatorum Dei, ad Christianæ Religionis disciplinam pertinentibus. (*b*) Fide ac dilectione, *Lam. NC.* 1. *Ben.* (*c*) Esse & facilia, *NC.* 2. *Bod.* 1.

1 *Liber Tertius.*] Liber hic licet in editione Spirensi, Veteri innominato, & Remboldi desideretur; in Erasmi, quæque ipsum secutæ sunt omnibus, deinceps reperitur. Porro MSS. codices passim exhibent. Genuinum esse Auctoris nostri scriptum, superius ex Hieronymi, Augustini, aliorumque veterum suffragiis ostendimus. Mantissæ autem loco addere etiamnum licebit, non modo titulum 54. hujus libri disertis verbis ab Hieronymo laudatum fuisse, sed etiam titulum quartum ab Augustino sæpius citari, nimirum Retract. l. 2. c. 1. Adv. Pelag. c. 9. De Prædest. sanct. c. 3. Inficias non iverim testimonia quædam à librariis interpolata, alia verbis vulgati interpretis descripta occurrere; sed hæc ad libri ipsius statum non pertinent: & omnia fere veterum scripta ex æquo tangunt. Rectius dubitari poterit an liber iste ad Quirinum tertius, vel singularis potius, suique juris dici debeat. Quæ adversus Judæos superius habentur testimonia; unicum, licet bipartitum, opus conficere videntur: quod argumenti ratio, & Epistola præmissa suadere poterint. Quinimo diversi prorsus argumenti quæ sequuntur testimonia, & Epistola denuo addita, tractatum hunc novis auspiciis scriptum testantur. Unde non male codex Lambethanus, præcedentes libellos pro uno ducit, atque hunc qui sequitur, non tertium, sed secundum ad Quirinum librum appellat. Sed quandoquidem altera numerandi ratio invaluit, ab eadem minime recedendum ducimus.

CAPI-

CAPITULA LIBRI TERTII.

An. 249.

1. De bono operis (a) & misericordiæ.
2. In opere & eleemosynis, etiamsi per mediocritatem minus fiat ipsam (b) voluntatem satis esse.
3. Agapen & dilectionem fraternam religiose & firmiter exercendam.
4. In nullo gloriandum quando nostrum nihil sit.
5. Humilitatem & quietem in omnibus tenendam.
6. Bonos quosque (c) & justos plus (d) laborare, sed tolerare debere quia probantur.
7. Non contristandum (e) Spiritum sanctum, quem accepimus.
8. Iracundiam vincendam esse, ne cogat delinquere.
9. Invicem se fratres sustinere debere.
10. In Deum (f) solum fidendum, & in ipso gloriandum.
11. Eum qui fidem consecutus est, exposito (g) priore homine, cœlestia tantum & spiritalia cogitare debere, nec attendere ad seculum cui jam renunciavit (h).
12. Non jurandum.
13. Non maledicendum.
14. Nunquam mussitandum, sed circa omnia quæ accidunt (i) benedicendum Deum.
15. Ad hoc tentari homines à Deo, ut probentur (k).
16. De bono Martyrii.
17. Minora esse quæ in seculo patimur, quam sit præmium quod promissum est.
18. Dilectioni Dei ac Christi nihil præponendum.
19. Voluntati non nostræ, sed Dei obtemperandum.
20. Fundamentum, & firmamentum spei, & fidei esse (l) timorem.
21. Non temere de altero judicandum.
22. Accepta injuria (m) remittendum & ignoscendum.
23. Vicem malis non reddendam.
24. Non posse ad patrem (n) perveniri, nisi per Filium ejus Jesum Christum.
25. Ad regnum Dei nisi baptizatus & renatus quis fuerit, pervenire non posse.
26. Parum esse baptizari & Eucharistiam accipere, nisi quis factis & opere proficiat.
27. Baptizatum quoque gratiam perdere, quam consecutus (o) sit, nisi innocentiam servet.
28. Non posse in Ecclesia remitti ei, qui in Deum deliquerit.
29. De odio nominis ante prædictum.
30. Quod quis Deo voverit, cito reddendum.
31. Eum qui non crediderit, jam judicatum esse.
32. De bono virginitatis & continentiæ.
33. Nihil patrem judicare, sed filium; & patrem ab eo non honorificari, à quo non honorificetur (p) filius.
34. Fidelem gentiliter vivere non oportere (q).
35. Deum ad hoc patientem esse, ut nos pœniteat (r) peccati nostri & reformemur.
36. Mulierem ornari seculariter non (s) debere.
37. Fidelem non oportere ob alia delicta, nisi ob nomen solum puniri.
38. Servum Dei innocentem esse debere, ne incidat in pœnam secularem.
39. Datum nobis esse exemplum vivendi in Christo.
40. Non jactanter nec tumultuose operandum.
41. Inepte & scurriliter (t) non loquendum.
42. Fidem in totum (u) prodesse, & tantum nos posse, quantum credimus.
43. Posse eum statim consequi qui vere crediderit.
44. Fideles inter se disceptantes, non debere gentilem judicem experiri.
45. Spem futurorum esse, & ideo fidelem (w) circa ea quæ promissa sunt, patientem esse debere.
46. Mulierem in Ecclesia tacere debere.
47. Delicto & merito nostro fieri ut laboremus, nec Dei opem in omnibus sentiamus.
48. Non fœnerandum.
49. Inimicos quoque diligendos.

50. Sa-

(a) Opere misericordiæ, *Corb. Lam. NC.* 1. (b) Ipsa voluntate. *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1.4. (c) Bonos quoque, *Bod.* 1.4. (d) Plurimum laborare, *Corb.* (e) Non contristare, *Lam. Lin. NC.* 1. (f) Deo solo, *Bod.* 1. 2. confidendum, *Corb.* (g) Expoliato primo homine, *Thu.* (h) Renunciavimus, *Bod.* 1.3.4. (i) Accidunt semper, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (k) Deo ut explorentur, *NC.* 2. *Bod.* 1.4. (l) Dei, *Bod.* 4. (m) Acceptam injuriam remittendam & ferendam, *Lam. NC.* 2. *Corb.* (n) Non posse ad Deum patrem, *Corb.* veniri, *Bod.* 1.2.4. *Thu.* nisi per Christum. *Bod.* 1.2. *Corb. Thu.* (o) Consecutus est, *Thu. Corb.* (p) Honorificetur & filius, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (q) Debere, *Corb.* (r) Pœniteat à peccatis nostris, *Lam. NC.* 1. (s) Non oportere, *Lam. NC.* 1. (t) Inepte & seculariter, *Bod.* 3. (u) Tantum, *NC.* 2. totam, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Corb.* (w) Fidem nostram, *Impr. Thu. Corb.*

(a) In

50. Sacramentum fidei non esse profanandum.
51. Quod nemo in opere suo extolli debeat.
52. Credendi vel non credendi libertatem in arbitrio positam.
53. Dei arcana perspici non posse; & idcirco fidem nostram simplicem esse debere.
54. Neminem sine sorde & sine peccato esse.
55. Non hominibus, sed Deo placendum.
56. Deum nihil latere ex his quæ geruntur.
57. Fidelem emendari & reservari.
58. Neminem contristari morte debere, cum sit in vivendo labor & periculum, (a) in moriendo pax & (b) resurgendi securitas.
59. De idolis quæ gentiles deos putant.
60. Ciborum nimiam concupiscentiam non appetendam.
61. Possidendi concupiscentiam & pecuniam non (c) appetendam.
62. Matrimonium cum gentilibus non jungendum.
63. Grave (d) delictum esse fornicationis.
64. Quæ sint carnalia, quæ mortem pariant; & quæ spiritalia, quæ ad vitam ducant (e).
65. Omnia delicta in baptismo deponi.
66. Disciplinam Dei in Ecclesiasticis præceptis observandam.
67. Prædictum, quod disciplinam sanam aspernaturi essent.
68. Recedendum ab eo qui inordinate (f), & contra disciplinam vivat.
69. Non in sapientia mundi, nec in eloquentia esse regnum Dei, sed in fide crucis, & virtute conversationis.
70. Parentibus obsequendum.
71. Patres quoque asperos circa filios esse non oportet (g).
72. Servos cum crediderint, plus dominis carnalibus servire debere.
73. Item dominos mitiores esse debere.
74. Viduas probatas quasque honorandas.
75. Suorum, & maxime fidelium, curam plus unumquemque habere debere.
76. Majorem natu non temere accusandum.
77. Peccantem publice objurgandum.
78. Cum hæreticis non loquendum.
79. Innocentiam (h) fidenter petere, & impetrare.
80. Nihil licere Diabolo in hominem, nisi Deus permiserit.
81. Mercedem (i) mercenario cito reddendam.
82. Non augurandum.
83. Cirrum (k) in capite non habendum.
84. Barbam (l) non vellendam.
85. Surgendum, cum Episcopus aut Presbyter veniat.
86. Schisma non faciendum, etiamsi in una fide, & in eadem traditione permaneat qui recedit.
87. Fideles, simplices cum prudentia esse debere.
88. Fratrem non circumveniendum.
89. Subito venire finem mundi.
90. Uxorem à viro non recedere, aut si recesserit innuptam manere (m).
91. Tantum unumquemque tentari, quantum potest sustinere.
92. Non quidquid licet esse faciendum.
93. Prædictum quod hæreses futuræ essent.
94. Cum timore & honore Eucharistiam accipiendam.
95. Bonis conveniendum (n), malos autem vitandos.
96. Factis non verbis operandum (o).
97. Et ad fidem & ad consecutionem properandum (p).
98. Catechumenum peccare jam (q) non debere.
99. Judicium secundum tempora futurum, vel æquitatis ante legem, vel legis post Moysen.
100. Gratiam Dei gratuitam esse debere.
101. Spiritum sanctum in igne frequenter (r) apparuisse.
102. Correptionem bonos quosque (s) libenter audire debere.
103. A multiloquentia temperandum.
104. Non mentiendum.
105. Frequenter emendandos qui delinquunt in domestico ministerio.

106. Injuria

(*a*) In moriendo autem, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Corb.* (*b*) In resurgendo securitas, *Bod.* 2. (*c*) Admittendam, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*d*) Gravius, *Bod.* 1. 2. 3. 4 fornicari, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*e*) Ducant sempiternam, *Lin.* (*f*) Inordinate & absque disciplina, *Lin.* inordinate vadit, *Corb.* contra disciplinam Dei, *Lam. NC.* 1. (*g*) Non oportere, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. 4. (*h*) Innocentem fideliter, *NC.* 1. (*i*) Mercedes, &c. *Lin.* (*k*) Cirrum non habendum, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* (*l*) Pilum, *Bod.* 1. (*m*) Innuptam remanere, *Voss.* innuptam permanere, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*n*) Convivendum, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*o*) Obtemperandum, *Bod.* 1. (*p*) Properandum esse, *Voss.* 2. (*q*) Peccare non debere, *Lam. Lin. NC.* 1. (*r*) In igne semper, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*s*) Quoque, *Bod.* 2. 3. 4.

An. 249.

106. Injuria accepta patientiam (a) tenendam, & ultionem Deo relinquendam.
107. Non detrahendum.
108. Non esse proximo insidiandum.
109. Infirmos visitandos.
110. Susurrones (b) maledictos esse.
111. Sacrificia malorum acceptabilia non esse.
112. Gravius judicari de his qui in seculo plus habuerunt potestatis.
113. Viduam (c) & pupillos protegi oportere.
114. Dum in carne est quis, exomologesin facere debere.
115. Adulationem perniciosam esse.
116. Plus ab eo diligi Deum, cui in baptismo plura peccata dimittuntur.
117. Fortem congressionem esse adversus diabolum, & ideo fortiter nos stare debere, ut possimus vincere.
118. De antichristo quod in homine (d) veniat.
119. Grave fuisse jugum legis, quod à nobis (e) abjectum est: & leve esse jugum Domini, quod à nobis susceptum est.
120. Orationibus insistendum.

(*a*) Patientiam esse, *Lam. NC.* 1. (*b*) Susurrones & bilingues, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Corb.* (*c*) Viduas *Bod.* 1. (*d*) In hominem veniet, *Corb.* (*e*) Susceptum non, *Corb.*

D. CÆCILII CYPRIANI

Testimoniorum Liber Tertius

AD QUIRINUM.

CAPUT PRIMUM.

Isa. 58. 1.

1 An. 249.

(a) De bono operis & misericordiæ.

APud Esaiam : Exclama , (b) inquit , in fortitudine & noli parcere ; sicut tuba exalta vocem tuam , adnuncia plebi (c) meæ peccata ipsorum , & domui Jacob facinora eorum. Me de die in diem quærunt , & cognoscere vias meas concupiscunt , quasi plebs quæ justitiam fecerit , & judicium (d) Dei non (e) deseruerit. Postulant (f) me nunc judicium justum , & appropinquare Deo concupiscunt dicentes : Quid (g) quia jejunavimus , & non vidisti ; humiliavimus animas nostras , & (h) non cognovisti ? In diebus enim (i) jejunii inveniuntur (k) voluntates vestræ : 2 aut enim subjectos vobis subpungitis , aut ad judicia & lites jejunatis , aut proximos cæditis pugnis ; ut quid mihi jejunatis , ut hodie audiatur vox vestra in clamore ? Non hoc jejunium (l) ego elegi , (m) nisi humiliet homo animam suam. Et si contorseris quasi circulum collum tuum , & saccum & cinerem substraveris , (n) nec sic vocabitur jejunium acceptum. Non tale jejunium elegi , dicit Dominus : sed solve omnem nodum injustitiæ , resolve suffocationes impotentium commerciorum. Dimitte quassatos in requiem , & omnem consignationem (o) injustam dissipa. Frange esurienti panem tuum , & egenos sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum , vesti (p) : & domesticos seminis tui non despicies. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum , 3 & vestimenta tua cito orientur. Et præibit ante te justitia , & claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis , & Deus exaudiet te. Dum adhuc loqueris dicet : ecce adsum (q). De hoc ipso apud Job. Conservavi egenum de manu potentis , & pupillo cui non erat adjutor , auxiliatus sum. Os viduæ benedixit me , cum essem oculus cæcorum , pes quoque claudorum ego essem , & invalidorum pater. De hoc ipso apud Tobiam : Et (r) dixi Tobiæ filio meo : Vade & adduc quemcunque pauperem inveneris ex fratribus nostris , qui tamen (s) in mente habeat Deum ex toto corde suo ; (t) hunc adduc , & manducabit pariter (u) meum prandium hoc : Ecce 4 sustineo te fili donec venias. Item illic : Omnibus diebus vitæ tuæ , fili Deum in mente habe , & noli præterire præcepta ejus. Justitiam fac omnibus diebus vitæ tuæ , & noli ambulare viam (w) iniquitatis : quoniam agente te ex veritate , erit respectus operum tuorum. Ex substantia tua fac eleemosynam , & noli avertere faciem tuam ab ullo paupere : ita fiet ut nec à te avertatur facies Dei. Quomodo (x) habueris fili , sic fac. Si tibi fuerit copiosa substantia , plus ex illa fac eleemosynam : si exiguum habueris , ex hoc ipso exiguo communica. Et ne timueris , cum facis eleemosynam , præmium bonum reponis tibi in diem necessitatis : quoniam eleemosyna à morte liberat , & non patitur ire in tenebras. Munus bonum est eleemosyna (y) , omnibus qui faciunt eam coram summo Deo. De hoc ipso apud Solomonem in Parœmiis. Qui (z) pauperum miseretur , Deo fœnerat. Item illic : Qui dat pauperibus nunquam indigebit. Qui autem

Job. 29. 12. Tob. 2. 2. Tob. 4. 6 Pro. 19 17. Pro. 28. 27.

(a) De bono opere & misericordia, *Lam. NC.* 1. *Corb.* (b) Exclama in fortitudine, *Voss.* 2. (c) Plebi tuæ, *Voss.* 2. (d) Judicium non , *Voss.* 4. (e) Dereliquerit, *Lin.* (f) Postulant quidem, *Bod.* 3. postulant à me, *Bod.* 1. 2. *Lam. NC.* 1. 2. *Voss.* 2. (g) Ut quid jejunavimus, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (h) Et nescisti , *Lin.* (i) Jejuniorum vestrorum , *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (k) Voluptates , *Lin. Thu. Corb.* (l) Quod ego elegi , *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 3. *Cott.* (m) Sed humiliare hominem, *Cott.* jejunium dicit dominus, per diem humiliare hominem animam suam, tametsi contorseris quasi circulum, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Cott. Voss.* 3. (n) Nec sic hoc , *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. hoc non sic , *Cott.* (o) Consignationem injustitiæ , *NC.* 1. (p) Vesti eum , *Cott.* (q) Adsum prope , *Cott.* (r) Dixit Tobias filio suo, *Lam. NC.* 2. *Bod.* 1. 2. *Voss.* 4. (s) Qui tamen habet Dominum in toto corde suo , *Lam. NC.* 1. (t) Huc adduc , *Corb.* (u) Pariter mecum , *Thu. Corb. Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. *Voss.* 2. (w) In viam , *Voss.* 2. (x) Quomodo & habueris , *Bod.* 2. *Voss.* 2. *Thu. Lam.* (y) Eleemosyna , omnibus facientibus , *Corb.* (z) *Sic Lam. Voss.* 3. pauperi , *Impr.* Deum fœnerat , *Thu. Corb.*

1 *An.* 249.] Librum hunc novis omnino auspiciis, & tamen ante persecutionem conscriptum ; anno 249. quo exeunte , persecutio intentabatur , assignandum duximus. Sed ne à reliquis testimoniorum libris divelleretur ; tractatui de Habitu virginum , quem ante Episcopatum scriptum putamus, inverso aliquantum temporis ordine, præmisimus.

2 *Aut enim subjectos vobis subpungitis.*] Tertullianus pariter per disjunctivam particulam legit , *aut ad lites jejunatis.* Unde utrique legisse videntur , ἢ γὰρ τοὺς ὑποχειρίους ὑμῶν ὑπονύσσετε, ἢ εἰς κρίσεις , &c.

3 *Et vestimenta tua.*] τὰ ἰάματά σου, LXX. *Sanitas tua citius orietur*, Vulgatus interpres. Noster legisse videtur τὰ ἱμάτιά σου. Imo & Tertullianus similiter legit.

4 *Sustineo te.*] Opperior, expecto.

An. 249. autem avertit oculum (a) suum, in (b) multa penuria erit. Item illic: (c) 1 Eleemosynis & fide (d) peccata purgantur. (Pro. 16. 7.) Item illic: Si esurierit inimicus tuus (e) ciba eum, & si sitierit (f) pota eum: hoc enim faciens, carbones (g) vivos superfundes (h) in caput ejus. (Pro. 25. 21.) Item illic: Sicut aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum. (Eccl. 3. 33.) Apud eundem in Parœmiis: ne dixeris, (i) abi & revertere, cras ego dabo, cum possis continuo bene facere: non enim scis quid contingat sequenti die. (Pro. 3. 28.) Item illic: Qui obturat aures (k) suas ne audiat (l) imbecillum; & ipse invocabit Deum; & non erit qui exaudiat eum. (Pro. 21. 13.) Item illic: Qui conversatur sine vituperatione (m) in justitia, beatos filios (n) relinquit. (Pro. 20. 7.) Apud eundem in Ecclesiastico: Fili si habes, bene fac tecum, & Deo dignas oblationes (o) offer, memorare quoniam mors non tardat. (Eccl. 14. 11.) Item illic: Conclude eleemosynam 2 in corde pauperis, & hæc pro te (p) orabit ab omni malo. (Eccl. 29. 15.) De hoc ipso in Psalmo 36. misericordiam (q) & posteris prodesse: (r) Junior fui, etenim senui, & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem. (Ps. 36. 26.) Tota die miseretur (s) & fœnerat, & semen ejus in benedictione (t) est. De hoc ipso in Psalmo 40. (u) Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die malo liberabit illum Deus. (Ps. 40. 1.) Item in Psalmo 111. (w) Distribuit, dedit pauperibus, justitia ejus manebit in seculum seculi. (Ps. 111. 8.) De hoc ipso apud Osee: Misericordiam (x) volo 3 magis quam sacrificium, & agnitionem Dei (y) plusquam holocaustomata. (Os. 6. 6.) De hoc ipso in Evangelio cata Matthæum: Beati (z) qui esuriunt & sitiunt justitiam, quia ipsi saturabuntur. (Mat. 5. 6.) Item illic: (aa) Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Item illic: Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque tinea, neque comestura (bb) exterminat, & ubi fures non effodiunt, (cc) & furantur. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, illic erit & cor tuum. (Mat. 6. 20.) Item illic: Simile est regnum cœlorum homini negotianti, quærenti bonas margaritas: ubi autem invenit (dd) pretiosam margaritam, abiit & vendidit omnia quæ habuit, (ee) & emit illam. (Mat. 13. 45.) Etiam modicum opus prodesse. Item illic: Et qui (ff) potaverit unum ex minimis istis calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli; amen dico vobis, non (gg) peribit merces ejus. (Mat. 10. 42.) Nemini negandam eleemosynam. Item illic: Omni (hh) poscenti te da: & ab eo qui voluerit mutuari, (ii) ne aversatus fueris. (Mat. 5. 42.) Item illic: si vis (kk) ad vitam venire serva mandata. (Mat. 19. 17.) Dicit ille, quæ? Dicit illi Jesus. Non occides, non mœchaberis, (ll) non falsum testimonium dices. Honora patrem & matrem, & diliges proximum (mm) tibi tanquam te. Dicit illi juvenis: 4 Omnia ista observavi; quid adhuc mihi deest? dicit illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade & vende (nn) omnia tua, & da (oo) pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. Item illic: Cum venerit filius hominis in majestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit (pp) in throno claritatis suæ, & (qq) colligentur ante eum omnes (rr) gentes. (Mat. 25. 31.) Et (ss) segregabit illos ab invicem, quemadmodum pastor segregat oves ab hœdis. Et statuet oves (tt) ad dexteram suam, hœdos autem (uu) ad sinistram. Tunc dicet rex eis qui ad dexteram suam sunt: Venite benedicti patris mei, (ww) percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare; sitivi, & (xx) potastis me; hospes fui, & (yy) adduxistis me; nudus, & (zz) texistis me; (aaa) infirmatus sum, & visitastis;

(a) Oculum in multa, *Bod.* 1. 2 4. *Lam. Thu. Corb.* (b) In magna inopia, *NC.* 2. (c) Eleemosyna, *Bod.* 1. *Voss.* 2. (d) Delicta purgantur, *Bod.* 1, 2, 3. (e) Pasce, *Lin. Bod.* 1. 4. *Thu. Voss.* 2. (f) *Sic Voss.* 3. *Bod.* 2. potabis, *Impr.* (g) Carbones ignis, *NC.* 2. *Cott.* (h) Capiti, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. *Thu. Voss.* 2. superponet capiti, *Corb. Cott.* (i) Vade & revertere, *Cott.* cras dabo tibi, *Lam. NC.* 1. 2. (k) Aures ne audiat, *Bod.* 1. 3. *Voss.* 2. (l) Infirmum, *Cott.* (m) Vituperatione justitiæ, *Cott.* (n) Relinquet, *Cott. Voss.* 2. (o) Oblationes offeres, *NC.* 1. 2. *Cott. Lam. Voss.* 2. (p) Te exorabit, *Corb. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Thu. Voss.* 2. (q) Misericordiam fac, & poteris prodesse, *Corb.* (r) Juvenior fui, & senui, & nunquam, *Cott. Corb.* (s) Miseretur & commodat, *Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 2. (t) Benedictione erit, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Cott.* (u) Felix qui, *Bod.* 4. *Thu. Corb.* (w) Dispersit, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Cott. Voss.* 2. *Thu. Corb.* (x) Misericordiam malo quam, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. 4. *Thu. Corb.* (y) Dei quam, *Lam. Lin. NC.* 1. *Thu. Corb. Cott.* (z) Beati esurientes & sitientes, *Voss.* 2. *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* (aa) Felices misericordes, *Bod.* 4. *Thu.* (bb) Comestura demolitur, *Cott.* (cc) Effodiunt. Ubi, *Lin. NC.* 2. *Thu. Bod.* 1. 4. *Voss.* 4. nec furantur, *infra*, *de opere*, *& Eleem.* (dd) Bonam margaritam, *Cott.* (ee) Ad emendam illam, *Lin.* (ff) Dederit uni, *Cott.* tantum in nomine meo, *Cott.* (gg) Non perdet mercedem, *Cott.* (hh) Petenti da, *Cott.* (ii) Ne averteris te, *Bod.* 3. *Voss.* 4. (kk) In vitam, *Cott.* (ll) Non mœchaberis, non furtum facies, non falsum, *Cott.* (mm) Proximum tuum tanquam teipsum, *Cott.* proximum tanquam, *Thu.* (nn) Vende bona, *Bod.* 1. 2. 4. omnia bona, *Cott. Voss.* 2. (oo) Egenis, *Lam. Lin. NC.* 1. *Thu. Voss.* 2. (pp) In claritate sua, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* super sedem majestatis, *Cott.* (qq) Congregabuntur ante, *Cott.* (rr) Omnes gentes terræ, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (ss) Et separabit, *Cott.* (tt) Oves quidem à dextris, *Cott.* (uu) A sinistris, *Cott.* (ww) Possidete paratum, *Cott.* (xx) Dedistis mihi potum, *Lin.* mihi bibere, *Cott.* (yy) Et collegistis, *Cott.* (zz) Operuistis, *Cott.* (aaa) Infirmus, *Corb. Voss.* 2. *sic supra lib.* 2. *Voss.* 2.

1 *Eleemosynis & fide.*] Exemplaria LXX. quæ Proverbiorum librum satis perturbate exhibent, verba hæc interponunt loco alieno, nimirum. cap. 15. v. 29. sed olim capite 6. comparuisse hinc suadetur, quandoquidem in versione Syriaca & Arabica habentur.

2 *In corde pauperis.*] ἐν ταμιείοις σου, legunt LXX. pro quo lectum videtur, ἐν καρδίᾳ πτωχοῦ.

3 *Magis quam sacrificium.*] Pro ἢ θυσίαν, Noster legisse videtur ὑπὲρ θυσίαν. Quam lectionem agnoscunt plurima LXX. exemplaria. Prior vero lectio Hebræo textui consona, Mat. 9. 13. & 12. 7. perpetuo retinetur.

4 *Omnia ista observavi.*] Quæ in sacro textu sequuntur, *à juventute mea* prætermisit Auctor. Observet vero lector loca hæc ipsa pariter congesta in libro *de opere & Eleemosyna*; quæ iis quæ diximus supra, pag. 13. de Cypriani methodo in laudandis S. scripturis, prorsus respondent. Imo & librum hunc eidem asserunt.

Ut

tastis; in carcere fui, & (a) venistis ad me. Tunc respondebunt ei justi dicentes: Domine quando te vidimus esurientem, & pavimus; sitientem, & potavimus? Quando te vidimus hospitem, & (b) adduximus; nudum, & vestivimus? Quando autem te vidimus (c) infirmum, & in carcere; & venimus ad te? Et respondens rex dicet eis: Amen dico vobis quam diu fecistis uni horum ex fratribus meis minimis, & mihi fecistis. Tunc dicet illis, qui (d) à sinistris ejus sunt: Discedite à me maledicti in (e) ignem æternum, (f) quem præparavit pater meus diabolo & angelis ejus. Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare; sitivi, & non potastis me; hospes fui, & non adduxistis me; nudus fui, & non vestistis me; infirmus, & in carcere, & non (g) visitastis me. Tunc respondebunt & ipsi dicentes: Domine quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non (h) ministravimus tibi? (i) Et respondebit illis: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis (k) uni ex minimis his, neque mihi fecistis. Et abibunt isti in ambustionem æternam, justi autem in vitam æternam. De hoc ipso in Evangelio cata Lucam: (l) Res vestras vendite, & date eleemosynam. Item illic: qui fecit quod est intus, fecit & quod foris est. (m) Veruntamen date eleemosynam, & ecce vobis omnia sunt munda. Item illic: Ecce dimidium ex substantia mea do egenis; & si cui quid (n) fraudavi, quadruplum (o) reddo. Dixit autem Jesus, quia salus hodie domui huic facta est, quoniam & ipse filius est Abrahæ. De hoc ipso Paulus (p) ad Corinthios secunda: Vestra abundantia illorum inopiam suppleat; ut & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, ut fit æqualitas, sicut scriptum est: Qui multum habuit, non abundavit: & qui modicum, non (q) indiguit. Item illic: Qui parce seminat, parce & metet; & qui seminat in (r) benedictione, de benedictione & metet (s). Unusquisque autem sicut corde proposuit; non quasi ex tristitia, vel ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus. Item illic: Sicut scriptum est: distribuit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in æternum. Item illic: Qui (t) autem administrat semen seminanti, & panem ad edendum præstabit: Et multiplicabit (u) semen vestrum, & augebit incrementa frugum justitiæ vestræ, 1 ut in omnibus locupletemini. Item illic: Administratio hujus officii non tantum supplevit ea quæ sanctis desunt; sed (w) abundavit per (x) multam gratiarum actionem in Deum. De hoc ipso in epistola Joannis: Qui habuerit substantiam (y) mundi, & viderit fratrem suum desiderantem (z), & clauserit viscera sua (aa) ab eo; quomodo (bb) caritas Dei (cc) manet in illo? De hoc ipso in Evangelio cata Lucam: Cum facis prandium aut cœnam, noli vocare (dd) amicos tuos, neque fratres, neque vicinos, 2 neque divites, ne forte & illi reinvitent te, & fiat tibi retributio. Sed cum facis epulum, voca (ee) pauperes, debiles, cæcos & claudos, & (ff) beatus eris: quoniam non habent retribuere tibi, (gg) retribuetur autem tibi in resurrectione justorum.

[Margin: An. 249. — Luc. 12. 33. — Luc. 11. 40. — Luc. 19. 8. — 2 Cor. 8. 14. — 2 Cor. 9. 6. — 2 Cor. 9. 9. — 2 Cor. 9. 12. — 1 Joh. 3. 17. — Luc. 14. 12.]

II. In epistola Pauli ad Corinthios secunda: Si voluntas promta est, (hh) secundum quodcunque habuerit, (ii) acceptabile est, non secundum quod (kk) non habuerit: (ll) neque sit aliis refrigerium, vobis autem pressura.

[Margin: 2 Cor. 8. 12. — *In opere & eleemosynis, etiamsi per mediocritatem minus fiat, ipsam voluntatem satis esse.*]

III. Apud Malachiam: Nonne Deus unus condidit nos? Nonne pater unus est omnium (nn) nostrum? Quid (oo) utique dereliquistis unusquisque fratrem suum? De hoc ipso cata Joannem: Pacem (pp) vobis remitto, pacem meam do vobis. Item illic: Hoc est mandatum meum ut diligatis invicem, quemadmodum dilexi vos. Majorem hac caritatem nemo habet, quam ut animam suam quis ponat pro amicis suis. Item in Evangelio Matthæi: (qq) Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur. Item illic: Amen dico vobis, quoniam si (rr) duobus ex vobis convenerit (ss) in terra, de

[Margin: Mal. 2. 10. — Joh. 14. 27. — Joh. 15. 12. — Mat. 5. 9. — Mat. 18. 19. — (mm) *Agapen & dilectionem fraternam religiose & firmiter exercendam.*]

(*a*) Visitastis me, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Lin. NC.* 1. (*b*) Collegimus. (*c*) Infirmari, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Sic supra lib.* 2. *Cott.* (*d*) Ad sinistram, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Cott. Voss.* 2. (*e*) In supplicium æternum, *Cott.* (*f*) Quem paravit, *Bod.* 1. *sic supra.* (*g*) Venistis ad me, *Lin.* (*h*) Administravimus, *Bod.* 1. 4. *Thu. sic supra Voss.* 2. (*i*) Tunc respondebit, *Lam. NC.* 1. *Corb.* (*k*) Minimis meis, *Corb.* (*l*) Vendite quæ possidetis, *Lin.* (*m*) Verum date, *Bod.* 1. 3. 4. vobis munda omnia, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*n*) Defraudavi, *Lin.* (*o*) Reddam, *Lam. NC.* 1. *Corb.* (*p*) *Sic NC.* 1. 2. *Corb. Impressa omittunt.* (*q*) Non indigebit, *Corb.* non minoravit, *Bod.* 1. *Voss.* 2. (*r*) In benedictionem, *Thu.* (*s*) Metet vitam æternam, *Lam. NC.* 1. *Cott.* (*t*) Qui administrat, *Lam. Lin. Bod* 1, 2, 3, 4. *NC.* 1. 2. *Thu. Corb.* (*u*) Seminationem vestram, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Benev. Voss.* 2. (*w*) Sed & abundavit, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. abundabit, *Bod.* 2. *Thu. Voss.* 4. (*x*) Per multarum, *Lam. NC.* 1. *Cot. Voss.* 2. (*y*) Hujus mundi, *Lam. NC.* 1. *Cott.* (*z*) Desiderantem aliquid, *Lam. Bod.* 2. *Ver.* (*aa*) Viscera sua quomodo, *Bod.* 1, 3, 4. *Voss.* 2. (*bb*) Agape Dei, *Benev.* (*cc*) Manebit in illo, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*dd*) Neque cognatos tuos, neque vicinos, *Cott.* (*ee*) Voca mendicos, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Cott. Voss.* 2. (*ff*) Felix eris, *Bod.* 1. 4 *Thu. Ver. Voss.* 2. (*gg*) Restituetur autem, *NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu.* (*hh*) Ipsa voluntate quod habuerit. *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. secundum quod unusquisque, *Corb. Voss.* 2. (*ii*) Acceptabilis, *NC.* 2. (*kk*) Quod non habuit, *Lam.* (*ll*) Ut sit aliis refrigerium, *Corb. Bod.* 1. 2. ut aliis refrigerium, vobis pressura sit, *Thu.* (*mm*) Caritatem, *Lam. NC.* 2. *Bod.* 1. *Voss* 2. (*nn*) Omnium? Quid, *Corb.* (*oo*) Despicit unusquisque, *NC.* 2. *Corb.* (*pp*) Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo, *Cott.* (*qq*) Felices, *Bod.* 1. 2. 4. *Lam. Thu.* (*rr*) Duo ex vobis convenerint, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. (*ss*) Super terram, *Cott.*

1 *Ut in omnibus locupletemini.*] Sic aliqui Græci codices legunt. ἵνα ἐν παντί.

2 *Neque divites.*] Quam lectionem MSS. exemplaria Græca tuentur, quæ habent μηδὲ τοὺς πλουσίους. Et quidem quæ ex adversa parte sequuntur, nimirum pauperum, debilium, cæcorum & claudorum distincta mentio, lectioni huic favere videntur.

An. 249. de omni re quamcunque petieritis, continget vobis à patre meo qui in cœlis est. Ubicunque enim fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum. De hoc ipso Paulus ad Corinthios prima: Et ego quidem fratres non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus; quasi (a) infantibus in Christo (b) lac vobis potum dedi, non (c) escam; (d) 1 dum enim adhuc pusilli eratis, non poteratis, sed neque nunc potestis: adhuc enim estis carnales. Ubi enim in vobis (e) æmulatio & contentio & dissensiones, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Item illic: & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil (f) sum. Et si in cibos (g) distribuero omnia mea, & si tradidero corpus meum (h) ut ardeam, (i) caritatem autem non habeam, (k) nihil proficio. 2 Caritas magnanima est, (l) caritas benigna est, caritas non æmulatur, caritas non agit perperam, 3 non inflatur, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super injustitiam, conlætatur autem in veritate. Omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet (m). Caritas nunquam excidet. De hoc ipso ad Galatas: diliges proximum (n) tibi tanquam te. Si autem mordetis (o), & incusatis invicem, videte ne consumamini ab invicem. De hoc ipso in epistola Joannis: In hoc (p) apparent filii Dei, & filii diaboli. Omnis qui non est justus, non est de Deo: & qui non diligit fratrem suum. (q) Qui enim fratrem suum odit, homicida est: & scitis quia omnis homicida non habet in se vitam æternam in se manentem. Item illic: Si quis dixerit quoniam diligit Deum, & fratrem suum odit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem (r) suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere? De hoc ipso in Actibus Apostolorum: Turba autem eorum qui crediderant, anima ac mente una agebant: nec fuit inter illos 4 discrimen ullum, nec (s) quidquam suum judicabant ex bonis quæ eis erant, sed fuerunt illis omnia communia. De hoc ipso (t) in evangelio cata Matthæum: Si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque illic munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc (u) veni & 5 offer munus tuum ad altare. Item in Epistola Joannis: Deus caritas est, & qui manet in (w) caritate, in Deo manet, & Deus (x) in eo. Item illic: Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit (y), mendax est, & 6 in tenebris ambulat usque adhuc.

[1 Cor. 3. 1.] [1 Cor. 13. 2.] [Galat. 5. 15.] [1 Joh. 3. 10.] [Ibid. v. 15.] [1 Joh. 4. 20.] [Act. 4. 32.] [Mat. 5. 23.] [1 Joh. 4. 16.] [1 Joh. 2. 9.]

7 In nullo gloriandum quando nostrum nihil sit.

IV. In evangelio cata Joannem: Nemo potest quidquam accipere, nisi datum fuerit illi de cœlo. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Quid enim habes quod non (z) acceperis? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Item in Basileion primo: Nolite gloriari, neque (aa) loquamini (bb) elata, & non procedat (cc) magniloquentia ex ore vestro: quia Deus (dd) scientiarum Dominus. Item illic: Invalidus factus est arcus potentium, & infirmi accincti sunt (ee) virtute. De hoc ipso 8 in Maccabæis: Justum est subditum Deo esse, & mortalem non paria Deo sentire. Item illic: Et verba viri peccatoris ne timueritis (ff): quia gloria ejus in (gg) stercora

[Joh. 3. 27.] [1 Cor. 4. 7.] [1 Reg. 2. 3.] [Ibid v. 4.] [Macc. 9. 12.] [Macc. 2. 62.]

(*a*) Parvulis in Christo, *Cott.* (*b*) Lacte vos potavi, *Bod.* 1. 2. 4. *Lam. Lin. NC.* 1. *Ver. Benev. Thu. Corb.* (*c*) Non cibo, *Lam. Lin NC.* 1. *Thu. Corb.* (*d*) Escam, non dum enim poteratis, *Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 2. (*e*) In vobis cadit æmulatio, *Bod.* 3. vobis sunt, *Cott.* (*f*) Nihil proficio, *Bod.* 3. *NC.* 2. (*g*) In cibos pauperum, *Lam.* (*h*) Ut ardeat, *Benev. Ver. Corb.* (*i*) Agapen, *Lam. NC.* 1. *Thu. Lin. sic passim infra.* (*k*) Nihil sum, *Cott.* (*l*) Magnanima est, patiens est, benigna est, non inflatur, non dehonestatur, non quærit quæ sua sunt, non cogitat malum, ingaudet injustitiam, *Cott.* (*m*) Omnia suffert, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (*n*) Proximum tuum tanquam teipsum, *Cott. Thu. Corb. Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*o*) Mordetis, & criminatis, *Bod.* 1. accusatis, *Lam. Bod.* 2. ad invicem, *Bod.* 3. (*p*) Apparebunt filii, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*q*) Item illic: Qui fratrem, *Thu. Cor.* (*r*) Fratrem quem videt quotidie, *Cott.* (*s*) Nec quisquam suum judicabat de bonis, *Corb.* (*t*) In evangelio, *desunt in Thu.* (*u*) Tunc offeres, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*w*) Manet in dilectione, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*x*) Deus in eo erit, *Bod.* 1. in Deo manet. Item, *Bod.* 2, 3, 4. (*y*) Odit, homicida est, *Bod.* 3. (*z*) Accepisti, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. (*aa*) Eloquamini, *Bod.* 2. (*bb*) Elate, *Corb.* (*cc*) Magniloquela, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*dd*) Scientiarum Dominus est, *Cott.* (*ee*) Accincti sunt robore, *Bod.* 3. (*ff*) Timueris, *Lam. Lin. NC. Bod.* 4. *Cott.* (*gg*) Stercore, *Lam. Lin. NC.* 1.

1 *Dum enim adhuc pusilli eratis.*] Additamentum à librario forte adhibitum, abest enim in lib. de zelo & livore, ubi textus hic laudatur. Simile apud Irenæum occurrit l. 4. c. 75. *Lac vobis potum dedi non escam; nondum enim poteratis escam percipere.*

2 *Caritas magnanima.*] μακροθυμεῖ. *Magnanimem* Tertullianus appellat libro de Patientia. Sed *longanimus*, vox pariter barbara magis obtinuit.

3 *Non inflatur, non irritatur.*] Codices Græci passim legunt οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ: Sed MSS. quamplurimi habent οὐ φυσιοῦται, οὐ φιλοτιμεῖ, quos auctor noster videtur secutus. In libro de unit. Ecclesiæ, eodem modo textus hic effertur.

4 *Discrimen ullum.*] Hanc lectionem tuentur probatissimi codices Græci MSS. Bodleianus, si quis alius venerandæ antiquitatis, uncialibus literis descriptus; legit οὐκ ἦν χωρισμὸς ἐν αὐτοῖς τίς. Bezæ vero qui Cantabrigiæ servatur οὐ διάκρισις ἐν αὐτοῖς οὐδεμία. Sequiorum temporum apographa prætereo. Porro notandum, Bedam nostratem, hanc discrepantiam olim observasse in Retract. in Act. Apost.

5 *Offer munus tuum ad altare.*] Voces, *ad altare*, redundant.

6 *In tenebris ambulat.*] Vox, *ambulat*, quanquam hic loci non reperiatur, infra v. 11. habetur.

7 *In nullo gloriandum.*] Locum hunc supra monuimus ab Augustino sæpius laudatum, dum Pelagii furores oppugnaret.

8 *In Maccabæis.*] De scriptis apocryphis à Cypriano sæpius laudatis egimus lib. 1. ad Quirin. testim. adv. Jud. c. 6. Quoniam vero Pamelius occasione hinc arrepta, historiam Maccabaicam pro canonica scriptura habendam satagit, & testem adhibet D. Augustin. de civit. Dei, c. 36. qui dicit. *Maccabæorum libros licet à Judæis non recipiantur in canonem, Ecclesiam pro canonicis habere*, voces quæ sequuntur subjicere non gravabor. Ait enim id fieri *propter quorundam martyrum passiones violentas & mirabiles.* Et in epistola contra secundam Gaudentii. c. 23. ait quod *Maccabæorum scriptura non inutiliter recepta est ab Ecclesia si sobrie legatur, vel audiatur; maxime propter illos Maccabæos, qui pro Dei lege sicut veri martyres, à persecutoribus tam indigna & horrenda passi sunt.* Nimirum scriptum istud in dignatione habetur, non propter Auctoris fidem, quæ S. literarum prærogativa; sed rei gestæ utile exemplum: & perinde legitur in Ecclesia, sicut alia scripta apocrypha, referente Hieronymo præfat. ad Prov. *ad ædificationem plebis; sed non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandum.*

cora erit & in vermes. Hodie (a) extolletur, & cras non invenietur: quoniam conversus est in terram suam, & cogitatio ejus (b) periit.. *An. 249.*

Isa. 66. 1. V. Apud Esaiam; sic dicit Dominus Deus: Cœlum mihi (c) thronus, & terra suppedaneum pedum meorum. Quam mihi (d) sedem ædificabitis, aut quis locus ad requiem mihi? Omnia enim ista fecit manus mea, & sunt mea omnia ista. Et super (e) quem aspiciam alium, nisi super humilem & quietum, & (f) trementem sermones Mat. 5. 4. meos? De hoc ipso in evangelio cata Matthæum: (g) Beati mites, quoniam ipsi hære- Luc. 9. 48. ditabunt terram. De hoc ipso cata Lucam: Qui minimus (h) erit in omnibus vobis, Luc. 14. 11. hic erit magnus. Item illic: Qui se extollit, humiliabitur; & qui se humiliaverit, Rom. 11. 20. exaltabitur. De hoc ipso ad Romanos: Noli altum (i) sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. De hoc ipso in Psalmo Ps. 33. 18. 33. Et humiles spiritu salvabit. Item ad Romanos: Reddite omnibus (k) quæ de- Rom. 13. 7. bentur: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis. Item in Mat. 23. 6. Evangelio cata Matthæum: Diligunt primum recumbendi locum in (l) cœnis, & primam sessionem in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus, rabbi. Joh. 13. 16. 1 Vos autem (m) ne vocaveritis rabbi: unus est enim vobis magister. Item in Evangelio cata Joannem. Non est servus major Domino suo, neque apostolus major eo Ps. 81. 3. qui se misit. Hæc scientes (n) beati eritis, si ea feceritis. Item in Psalmo 81. Humilem & pauperem justificate.

Humilitatem & quietem in omnibus tenendam.

Eccl. 27. 6. VI. Apud Solomonem: Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio tri- Ps. 50. 18. bulationis. Item in Psalmo 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contri- Ps. 33. 18. tum, & humiliatum Deus non (p) despiciet. Item in Psalmo 33. Proximus est Dominus (q) contritis corde; & humiles spiritu salvabit. Item illic: (r) Multæ pressuræ justorum, (s) sed ex omnibus illis liberabit eos Dominus. De hoc ipso apud Job: Job. 1. 21. Nudus exivi de utero matris meæ, 2 nudus etiam ibo (t) sub terram: Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino (u) placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum (w). In his omnibus quæ contigerunt (x) ei, nihil peccavit Job labiis suis in Mat. 5. 5. conspectu Domini. De hoc ipso in Evangelio cata Matthæum: (y) Beati plangentes, Joh. 16. 33. quoniam ipsi consolabuntur. Item cata Joannem: Hæc locutus sum vobis ut in me pacem habeatis, in seculo autem pressuram (z) habebitis: (aa) sed fidite, quoniam ego 2 Cor. 12. 7. vici (bb) mundum. De hoc ipso ad Corinthios secunda: Datus est mihi 3 stimulus carnis meæ, angelus satanæ, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus Rom. 5. 2. in infirmitate perficitur. De hoc ipso ad Romanos: Gloriamur in spe claritatis Dei: non solum autem: sed & gloriamur in pressuris, scientes quoniam pressura tolerantiam operatur, tolerantia autem probationem, probatio autem spem. Spes autem non confundit, quia dilectio Dei (cc) infusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum Mat. 7. 13. qui datus est nobis. De hoc ipso cata Matthæum: 4 Quam lata & spatiosa via est, quæ ducit ad interitum, & multi sunt qui (dd) intrant per eam! Quam arta & angusta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui eam inveniunt! De hoc ipso in To- Tob. 12. 16. bia: Ubi sunt justitiæ tuæ? ecce quæ pateris. Item in sapientia Solomonis: (ee) 5 In Pro. 28. 28. locis impiorum gemunt justi: in illorum autem (ff) perditione abundabunt justi.

Bonos (o) quosque & justos plus laborare, sed tolerare debere quia probantur.

Eph. 4. 30. VII. (hh) Paulus ad Ephesios: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis 6 in (ii) die redemtionis. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia (kk) auferantur à vobis.

Non (gg) contristandum Spiritum Sanctum, quem accepimus.

VIII. Apud

(*a*) Extollitur, *Bod.* 2. (*b*) Peribit, *Lam. Lin. Cott. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* (*c*) Sedes, *Corb.* (*d*) Mihi domum, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Corb.* (*e*) Super quem aspiciam, nisi, *Bod.* 2. (*f*) Et timentem, *Bod.* 3. (*g*) Felices mites, *Bod.* 4. *Thu.* (*h*) Minimus fuerit, *Bod.* 3. (*i*) Altum respicere, *Bod.* 3. (*k*) Omnibus debita. *Bod.* 1. (*l*) In comestione, *Bod.* 3. (*m*) Nolite vocari, *Lin.* ne vocemini, *NC.* 2. vocati fueritis, *Corb.* (*n*) Felices eritis, *Bod.* 1. 4. (*o*) Bonos quoque, *Bod.* 1. 2 4. (*p*) Despicit, *Bod.* 2. spernit, *Lin. NC.* 2. *Bod.* 3. *Thu. Corb.* (*q*) Contribulatis corde, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb. Cott.* (*r*) Multa flagella, *Bod.* 3. multæ tribulationes, *NC.* 2. *Cott.* (*s*) Et ex omnibus, *Corb.* (*t*) Ibo in terram, *Bod.* 1. 4. *Thu. Cott.* (*u*) Domino visum est, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Corb. Cott.* (*w*) Benedictum in secula, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*x*) Contigerunt, nihil, *Bod.* 2. (*y*) Felices, *Bod.* 4. *Thu.* lugentes, *Bod.* 1. qui lugent, *Cott.* plangentes nunc, *Lam. NC.* 1. (*z*) Pressuram: sed, *Thu. Bod.* 1. 3. 4. (*aa*) Confidite, *Bod.* 1. 3. (*bb*) Vici seculum, *Bod.* 1. 4. *Thu. Corb.* (*cc*) Diffusa, *Cott.* (*dd*) Introeunt, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* (*ee*) In loco, *Bod.* 2. (*ff*) Perditione ululabunt, *Cott.* perditionem, *Impr.* (gg) Contristare, *Lam. Lin. NC.* 1. (*hh*) *Sic Corb. Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. 3. *deest in Imp.* (*ii*) In diem, *Thu. Corb. Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. (*kk*) Auferatur, *Thu. Corb.* à vobis, cum omni malitia, *Vir. Cott.*

1 *Vos autem ne vocaveritis rabbi.*] Si titulum istud admittere non liceat, pariter & deferre vetitum. Græca nostra habent μὴ κληθῆτε. Vulgatus interpres habet *Nolite vocari.*

2 *Nudus etiam ibo sub terram.*] Hæc interpretamenti loco, ponuntur, pro eo quod LXX. brevius efferunt ἀπελεύσομαι ἐκεῖ. Infra quæ eodem modo adjecta sunt, LXX. interpretes habent auctores. ἐν τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐκ ἥμαρτεν Ἰὼβ, οὐδὲ ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ.

3 *Stimulus carnis meæ.*] Vox *meæ* redundat. Quod sequitur, *virtus in infirmitate perficitur*, ejecta voce *mea*, universalius quoddam lemma conficit.

4 *Quam lata!*] Complutensia biblia, nec non omnes fere vetustiores codices MSS. pariter legunt τί στενή, admirative.

5 *In locis impiorum.*] Pro בקום legisse videntur LXX. interpretes במקום Monet Pamelius *Excusos codices habuisse in margine Ecclesiastis* 3. *Sed neque ibi Græce reperitur, neque in libro Sapientiæ.* Goulartius contendit Ecclesiastis 3. scriptum haberi. Sed revera in proverbiis Solomonis 28. 28. omnino reperitur; quem librum Sapientiam Solomonis frequenter appellat Auctor noster.

6 *In die redemtionis.*] Consentit cum iis Græcis codicibus qui legunt ἐν ἡμέρᾳ.

1 Sx

An. 249.

Iracundiam vincendam eſſe, ne cogat delinquere.

VIII. Apud Solomonem in Parœmiis: Melior eſt vir patiens forti. Qui enim iracundiam (a) continet, melior eſt, quam qui urbem capit. Item (b) illic: Imprudens eadem die enunciat iram ſuam: abſcondit autem inhonorationem ſuam aſtutus. De hoc ipſo (c) Paulus ad Epheſios: Iraſcimini & nolite (d) peccare. Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Item in Evangelio cata Matthæum: Audiſtis quia dictum (e) eſt antiquis, non occides: qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo ſine cauſa, reus erit judicio.

Pro. 16. 32. Pro 12. 16. Eph. 4. 26. Mat. 5. 21.

Invicem ſe fratres ſuſtinere debere.

IX. (f) Paulus ad Galatas: (g) In contemplatione habentes unuſquiſque, ne & vos tentemini. (h) Alterutrum onera ſuſtinete, & 1 ſic adimplebitis legem Chriſti.

Gal. 6. 1.

In (h) Deum ſolum fidendum, & in ipſo gloriandum eſſe.

X. Apud Hieremiam: Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua: neque glorietur fortis in fortitudine ſua: neque glorietur dives in divitiis ſuis: ſed in hoc glorietur, (k) qui gloriatur; intelligere (l) & noſſe quoniam ego ſum Dominus, qui facio miſericordiam & judicium & juſtitiam ſuper terram: quoniam in his eſt voluntas mea, dicit Dominus. De hoc ipſo in Pſalmo 54. In Domino ſperavi, non timebo quid faciat mihi homo. Item illic: 2 Non niſi ſoli Deo (m) ſubjecta eſt anima mea. Item in Pſalmo 117. Non metuam quid faciat mihi homo, Dominus mihi (n) auxiliator eſt. Item illic: Bonum eſt confidere (o) in Dominum, quam fidere (p) in homine. Bonum eſt ſperare in Dominum, quam ſperare (q) in principibus. De hoc ipſo apud Danielem: 3 Reſponderunt autem Sidrac, Miſac, & Abdenago, & dixerunt regi Nabuchodonoſor: Rex non opus eſt nobis de hoc (r) verbo reſpondere tibi. Eſt enim Deus, cui nos ſervimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis rex liberabit nos. (s) Et ſi non, notum ſit tibi quia diis tuis non (t) ſervimus, (u) & imaginem auream quam ſtatuiſti non adoramus. Item apud Hieremiam: Maledictus homo, qui ſpem habet in homine: & benedictus homo qui fidet in Domino, & erit in Deo ſpes ejus. De hoc ipſo in Deuteronomio: Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies. De hoc ipſo ad Romanos. Et coluerunt & ſervierunt creaturæ, relicto creatore (w). Propter quod & tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ. De hoc ipſo apud Joannem: Major eſt qui in vobis eſt, quam qui in hoc mundo.

Jer. 9. 23. Pſ. 55. 11. Pſ. 61. 1. Pſ. 117 6. ibid. v. 8. Dan. 3. 16. Jer. 17. 5. 7. Deut. 6. 13. Rom. 1. 25. 1 Joh. 4. 4.

Eum qui fidem conſecutus eſt, (x) 4 expoſito priore homine, cæleſtia tantum & ſpiritalia cogitare debere, nec attendere ad ſeculum cui jam renunciavit.

XI. Apud Eſaiam: Quærite Dominum, & cum inveneritis, invocate eum. Cum autem appropinquaverit vobis, relinquat impius vias ſuas, & vir (y) facinoroſus cogitationes ſuas: & convertatur ad Dominum, & miſericordiam conſequetur; (z) quia in multum remittet peccata veſtra. De hoc ipſo apud Solomonem. Vidi univerſa opera quæ facta ſunt ſub ſole; & ecce omnia vanitas. De hoc ipſo in Exodo: Sic autem comedetis eum. 5 Lumbi veſtri præcincti, & (aa) calceamenta veſtra in pedibus veſtris, & baculi veſtri in manibus veſtris, & edetis eum feſtinanter: (bb) paſcha eſt enim Domini. De hoc ipſo in evangelio cata Matthæum: Nolite cogitare dicentes, quid (cc) edemus, aut quid bibemus, aut quid veſtiemur? hæc enim (dd) nationes inquirunt: ſcit (ee) autem pater veſter, quia horum omnium indigetis. Quærite primum regnum Dei, & juſtitiam ejus; & omnia iſta apponentur vobis. Item illic: Nolite cogitare in craſtinum: craſtinus (ff) enim dies ipſe (gg) cogitabit ſibi. Sufficit diei malitia ſua. Item illic: Nemo retro attendens & ſuperponens manum ſuam ſuper aratrum, aptus eſt regno Dei. Item illic: Aſpicite volatilia cœli, quoniam non ſeminant, neque metunt, neque colligunt in horrea, & pater veſter (hh) cœleſtis paſcit illa. Nonne vos pluris eſtis illis? De hoc ipſo cata Lucam: Sint (ii) lumbi veſtri accincti, & lucernæ ardentes (kk). Et vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum

Iſa. 55. 6. Eccl. 1. 14. Exod. 12. 11. Mat. 6. 25. Luc. 9. 62. Mat. 6. 26. Luc. 12. 35.

(a) Iracundiam contemnit, *Bod.* 3, 4. qui iracundiam continet, capiet urbem, *Cott.* (b) In parabolis, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. Proverb. *NC.* 2. (c) *Sic Lam. NC.* 1. 2 *Bod.* 2. *deeſt in impreſſis.* (d) Delinquere, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. 4. (e) Dictum eſt ab antiquis, *Lam. NC.* 1. (f) *Sic Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. (g) Vos fratres, & ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpiritales eſtis inſervite hujuſmodi in ſpiritu manſuetudinis, conſiderans teipſum ne tenteris. Invicem onera veſtra portate, *Cott.* (h) Alter alterius onera, *NC.* 2. *Lin.* onera veſtra, *NC.* 1. *Bod.* 2. (i) Deo ſolo, *Bod.* 2. (k) Glorietur fortis, *Cott.* glorietur, qui gloriatur fortis, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (l) Noſſe debet, *Thu.* & ſciat quia ego ſum Dominus, *Cott.* (m) Deo ſubdita, *Bod.* 2. (n) Adjutor, *Lam. Lin. Bod.* 2. & ego videbo inimicos meos, *Cott.* (o) Domino, *Thu. Cott.* (p) In homines, *Thu. Bod.* 4. *Cott.* (q) In principes, *Bod.* 1. 2. 4. (r) Sermone reſpondere, *Bod.* 2. (s) Et nunc notum ſit, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (t) Adorabimus, *Corb.* (u) Nec imaginem auream quam ſtatuiſti adoramus, *Lam. Lin. NC.* 1. adorabimus, *Corb.* (w) Creatore, qui eſt benedictus in ſecula, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (x) Expoliato priore, *Thu.* (y) Facinoroſus ſemitas, *Corb.* iniquus conſilia ſua, *Lin.* (z) Quia multum miſericors eſt & remittet, *Bod.* 4. (aa) Et caligæ veſtræ, *Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Cott.* (bb) Paſcha eſt Domini, *Thu.* (cc) Edimus, aut quid bibimus, *Cott.* (dd) Nationes quærunt, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (ee) Scit enim Pater, *Cott.* (ff) Craſtinus enim ipſe, *Bod.* 1. (gg) Cogitat, *Bod.* 1. cogitavit, *Bod.* 3. 4. (hh) Cœleſtis alit illa, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2. 3. *Cott.* (ii) Lumbi veſtri præcincti, *Lam. Lin. Bod.* 2. *NC.* 1. 2. *Cott.* (kk) Ardentes in manibus, *Bod.* 1. 3.

1 *Sic adimplebitis legem Chriſti.*] Eodem modo textus hic laudatur epiſtola ad Antonian. quaſi legiſſet, οὕτως πληρώσετε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

2 *Non niſi ſoli Deo ſubjecta.*] LXX. legunt Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχή μου; Legiſſe videtur Auctor noſter Οὐκ ἢ τῷ Θεῷ. Vulgatus interpres imperative effert, *Veruntamen Deo ſubjecta eſto anima mea.*

3 *Reſponderunt autem Sidrac.*] Locus hic Cyprani animo ſemper fere obverſabatur. Non modo in his libris, ſed in exhort. martyr. Epiſtola ad Thibaritanos, & ad Rogatianum, in medium profertur.

4 *Expoſito priore homine.*] Videat lector quæ diximus p. 1. in libro ad Donatum.

5 *Lumbi veſtri præcincti.*] Recte locum hunc affert Auctor noſter, in probationem lemmatis ſui. Ægypti enim ſervitus, & in terram Canaanæam tranſitus; ſtatum noſtrum ſub peccati tyrannide, & libertate Evangelica adumbrabant.

1 *Emti*

suum quando [a] veniat à nuptiis, ut cum venerit & pulsaverit, aperiant illi: Beati servi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes. De hoc ipso apud Matthæum: (Mat. 8. 20.) [b] Vulpes foveas habent, & volucres [c] cœli diversoria; filius autem hominis non habet ubi [d] caput suum inclinet. Item illic, Qui non renunciat omnibus quæ sunt ejus, non potest meus discipulus esse. (Luc. 14. 33.) De hoc ipso ad Corinthios prima: Non estis vestri, [1] emti [e] enim estis pretio magno, clarificate & portate Deum in corpore vestro. (1 Cor. 6. 19.) Item illic: Tempus [f] collectum: superest ergo ut & qui habent uxores, quasi non habentes sint; & qui [g] plangunt, quasi non plangentes; & qui gaudent, quasi non gaudentes; & qui emunt, quasi non ementes; & qui possident, quasi non possidentes; & qui [h] hoc mundo utuntur, [i] [2] quasi non utantur. Præterit enim figura hujus mundi. (1 Cor. 7. 29.) Item illic: Primus homo [k] de terræ limo, secundus homo de [l] cœlo. Qualis ille è limo, tales & qui de limo, & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Quomodo portavimus imaginem ejus qui de limo est, [3] portemus & imaginem ejus qui de cœlo est. (1 Cor. 15. 47.) De hoc ipso ad Philippenses: [m] Omnes sua quærunt, & non quæ sunt Christi [n]; Quorum finis est interitus, quorum Deus venter est: & gloria in [o] confusionem eorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cœlis est: unde & Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ [p] conformatum corpori claritatis suæ. (Phil. 2. 21. ibid. 3. 19.) De hoc ipso ad Galatas: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. (Gal. 6. 14.) De hoc ipso ad Timotheum: Nemo militans Deo [q] obligat se molestiis secularibus, ut possit [4] placere ei cui se probavit. Sed & si [r] certaverit quis, non coronabitur, nisi legitime pugnaverit. (2 Tim. 2. 4.) De hoc ipso ad Colossenses: Si mortui estis cum Christo ab elementis [s] mundi, [t] quid tamquam viventes in mundo [u] [5] vana sectamini? (Colos. 2. 20.) Item de hoc ipso: Si [w] consurrexistis cum Christo; quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextra Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non [x] quæ terrena sunt. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos cum eo apparebitis in gloria. (Colos. 3. 1.) De hoc ipso ad Ephesios: [y] Exponite prioris conversationis veterem hominem, qui corrumpitur secundum [z] concupiscentias deceptionis. Innovamini autem [6] spiritu sensus vestri, & induite novum hominem [aa], eum qui secundum Deum [bb] constitutus est [7] in justitia, & sanctitate, & veritate. (Eph. 4. 22.) De hoc ipso in epistola Petri: Quasi hospites, & peregrini abstinete vos à carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam: conversationem [cc] autem habentes inter gentes bonam, ut dum [dd] detrectant de vobis, quasi de [ee] malignis, bona opera vestra aspicientes magnificent Deum. (1 Pet. 2. 11.) De hoc ipso in epistola Joannis. Qui dicit se in Christo manere, debet quo modo ille ambulavit & ipse ambulare. (1 Joh. 2. 6.) Item illic: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas patris in illo. Quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi quæ non est à patre, sed ex concupiscentia [ff] seculi: & mundus transibit, & concupiscentia ejus. Qui autem [gg] fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, [8] quomodo Deus manet in æternum. (ibid. v. 15.) Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, (1 Cor. 5. 7.)

(*a*) Quando revertatur, *Cott.* (*b*) Vulpes cubilia, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *NC. Thu. Corb.* (*c*) Cœli nidos, *Cott.* (*d*) Caput inclinet, *Thu.* reclinet, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*e*) Emti estis magno, *Lam. Bod.* 2. 4. *NC.* 1. (*f*) Tempus enim breve est, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* collectum: reliquum, *Bod.* 2. *Lam. NC.* 1. (*g*) Qui flent, quasi non flentes, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (*h*) Utuntur de hoc mundo, *Cott.* (*i*) Quasi non abutantur. *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*k*) De terra è limo, *Bod.* 2. 4. de limo, *Corb.* de limo terrenus. (*l*) Cœlo cœlestis, *Cott.* (*m*) Omnes enim, *Lam. NC.* 1. quæ sua sunt quærunt, *Bod.* 1. *Cott.* (*n*) Item illic: multi ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem, & flens dico, inimici sunt crucis Christi, *Cott.* (*o*) In confusione, *Thu.* in pudendis, *Bod.* 1. (*p*) Configuratum, *Bod.* 3. ad conformen, *Cott.* (*q*) Implicat se negotiis, *NC.* 2. *Cott.* (*r*) Certaverit in agone, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Cott.* (*s*) Hujus mundi, *NC.* 1. *Bod.* 2 (*t*) Quid adhuc, *Cott.* (*u*) De hoc mundo decernitis, *Cott.* (*w*) Resurrexistis Christo, *Bod.* 2. 4. consurrexistis Christo, *Lam.* (*x*) Non quæ super terram, *Cott.* (*y*) Deponite, *Corb.* expurgate pristinam conversationem, *Cott.* (*z*) Desideria erroris, *Cott.* renovamini hominem, *Cott.* (*aa*) Hominem qui, *Bod.* 3. *Thu.* (*bb*) Creatus est in justitia, *Cott.* (*cc*) Conversationem habentes inter gentiles, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2, 3, 4 *Cott.* (*dd*) Tractant de vobis, *Cott.* detrectandum vobis putant, *Bod.* 1. (*ee*) De malefactoribus, *Cott.* (*ff*) Concupiscentia ejus, & mundus, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*gg*) Perfecerit voluntatem, *Cott.*

1 *Emti enim estis pretio magno, clarificate & portate.*] Legisse videtur Auctor noster ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς μεγάλης, δοξάσατε, καὶ βαστάσατε. Et quidem posteriori additamento favent exemplaria: certe in lectione hac constans est Auctor noster.

2 *Quasi non utantur.*] In textu Græco, ὡς μὴ καταχρώμενοι. Quæ voces non male versionem istam admittunt, Sic Plato Epist. 8. οὐκ ὀρθῶς κατακέχρηται δωρεᾷ.

3 *Portemus & imaginem.*] Quod iis exemplaribus consonum, quæ legunt φορέσωμεν.

4 *Placere ei cui se probavit.*] De probatione militari plurimæ extant leges imperiales. 1. Origo inquirebatur, ne forte militiæ obtentu nonnulli Curias defugerent. 2. Ætas spectata, scil. ut sit decimus octavus annus expletus. 3. Statura, ut sit quinque pedum & septem unciarum. 4. Status, ut non servi, nec qui vitæ genus ignobile exercebant. 5. Robur, & habitudo corporis; quorum diversa ratio, pro diversitate equestris & pedestris militiæ. 6. Secta, ita Judæi, & aliquando Christiani, armata militia prohibiti.

5 *Vana sectamini.*] Sectis absurdis adhæretis, in Græco textu habetur δογματίζεσθε.

6 *Spiritu sensus vestri.*] νοὸς ὑμῶν. Iisdem verbis locum hunc effert Tertullianus lib. de Anima. c. 45.

7 *In justitia, in sanctitate & veritate.*] Libri impressi passim legunt ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Sed plurimi codices MSS. lectioni Auctoris nostri accedunt, nimirum ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ὁσιότητι, καὶ ἀληθείᾳ.

8 *Quomodo Deus manet in æternum.*] Additamentum hoc aliunde videtur petitum.

An. 249. conſperſio, ſicut eſtis azymi. Nam & [1] Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus: Itaque (a) feſta celebremus non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſinceritatis & veritatis.

Non jurandum.

XII. Apud Solomonem (b): Vir multum jurans (c) replebitur iniquitate, & non diſcedet à domo ejus plaga: [2] & ſi vane juraverit, non juſtificabitur, (d) & ſi fruſtra juraverit (e), dupliciter punietur. De hoc ipſo cata Matthæum: Dico vobis non (f) jurare in totum. Sit autem ſermo veſter, eſt, eſt; non, non. De hoc ipſo in Exodo: Non accipies nomen Domini Dei (g) tui in vanum. [Eccl. 23. 12. Mat. 5. 34. Exod. 20. 7.]

Non maledicendum.

XIII. In Exodo: Non maledices, neque Principi populi tui detraxeris. Item in Pſalmo 33. Quis eſt homo qui vult vitam, & (h) amat videre (i) dies bonos? (k) contine linguam tuam à malo, & labia tua (l) ne loquantur dolum. De hoc ipſo in Levitico. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: Produc eum, qui maledixerit, foras extra caſtra, & imponent omnes qui audierunt manus ſuas ſuper caput ejus, & (m) lapidabit eum omnis ſynagoga filiorum Iſraël. De hoc ipſo in epiſtola Pauli ad Epheſios. Omnis ſermo malus de ore veſtro (n) non procedat, ſed bonus [3] ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus. De hoc ipſo ad Romanos: (o) [4] Benedicentes, & non maledicentes. De hoc ipſo in Evangelio cata Matthæum: Qui dixerit fratri ſuo fatue, (p) reus erit in gehennam ignis. De hoc ipſo cata eundem Matthæum: Dico autem vobis, quia omne (q) verbum otioſum, quod locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die judicii, de ſermonibus enim tuis juſtificaberis, & de ſermonibus tuis (r) condemnaberis. [Exod. 22. 28. Pſ. 33. 12. Levi. 24. 13. Eph. 4. 29. Rom. 12. 14. Mat. 5. 22. Mat. 12. 36.]

Nunquam muſſitandum ſed circa omnia quæ (s) accidunt, benedicendum Deum.

XIV. Apud Job: Dic verbum aliquod (t) in Dominum, & morere. At ille intuitus eam dixit: Tanquam una ex ineptis mulieribus locuta es; ſi bona (u) excepimus de manu Domini, mala (w) cur non tolerabimus? In (x) his omnibus quæ acciderunt ei, nihil peccavit Job labiis ſuis in conſpectu Domini. Item illic: Animadvertiſti (y) ad puerum meum Job? non enim eſt ſimilis illi quiſquam in terris, homo ſine querela, verus Dei cultor, abſtinens ſe ab omni (z) malo. De hoc ipſo in Pſalmo 33. Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus ejus in ore meo. De hoc ipſo in Numeris: Deſinat murmuratio eorum à me, & non morientur. De hoc ipſo in Actibus Apoſtolorum: Circa mediam autem noctem Paulus & Silas orantes gratias agebant Deo; audiebant autem eos (aa) vincti. Item in epiſtola Pauli ad Philippenſes: Omnia autem pro (bb) dilectione facientes ſine (cc) murmurationibus & reputationibus, ut ſitis ſine querela & immaculati, (dd) filii Dei. [Job. 2. 9. Job. 1. 8. Pſ. 33. 1. Num. 17. 10. Act. 16. 25. Phil. 2. 14.]

Ad hoc tentari homines à Deo, ut (ee) probentur.

XV. In Geneſi: Et tentavit Deus Abraham, & dixit ad illum: Accipe filium (ff) tuum unicum quem (gg) diligis Iſaac, & vade in terram (hh), (ii) imponens illum ibi [5] in (kk) hoſtiam, in (ll) unum ex montibus (mm) de quo tibi dixero. De hoc ipſo in Deuteronomio: (nn) Tentat Dominus Deus veſter vos, ut ſciat, ſi diligitis Dominum Deum veſtrum ex toto corde veſtro, & ex tota anima veſtra. De hoc ipſo in ſapientia Solomonis: Etſi coram hominibus tormenta paſſi ſunt ſpes eorum immortalitate plena eſt; & in paucis vexati, in multis bene diſponentur, quoniam Deus (oo) tentavit illos, & invenit illos dignos ſe. Tamquam aurum in fornace probavit illos, & quaſi (pp) holocauſta hoſtiæ accepit illos, & in tempore (qq) erit reſpectus illorum (rr). Judicabunt [Gen. 22. 1. Deut. 13. 3. Sap. 3. 4.]

(a) Itaque diem feſtum, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (b) Solomonem: Multum, *Bod.* 1. 3. 4. *Thu.* (c) Implebitur, *Lam. Lin. NC.* 1. *Cott.* (d) Et ſi fruſtra, *deſunt in impreſſis.* (e) Dupliciter delinquet, *Cott.* (f) Jurare omnino, *Cott.* (g) In os tuum in vanum, *Bod.* 3. (h) Et cupit videre, *NC.* 1. 2 *Bod.* 1. *Cott.* (i) Dies optimos, *Lam. Bod.* 4. *Thu.* (k) Prohibe linguam, *Cott.* (l) Ne loquantur inſidioſe, *Lam. Lin. NC.* 1. *Ver. Bod.* 2. *Thu.* (m) Lapidabunt, *Thu. Cott.* (n) Non prodeat, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2 4. (o) Benedicite & nolite maledicere, *Cott.* (p) Reus erit gehenna. *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Corb. Cott.* (q) Verbum vacuum, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (r) Damnaberis, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (s) Accidunt ſemper, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (t) Contra Dominum, *Cott.* (u) Bona ſuſcepimus, *Bod.* 3. (w) Mala non tolerabimus, *Bod.* 1. 2. 4. (x) In omnibus, *Bod.* 2. (y) Animadvertiſti in puerum, *Lin.* animadvertiſti puerum, *Lam. Bod.* 1. 3. 4. *NC.* 1. vidiſti puerum, *Cott.* (z) Omni opere malo, *Bod.* 3. (aa) Cæteri vincti, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (bb) Pro delectatione, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (cc) Sine murmurationibus & hæſitationibus, *Cott.* (dd) Immaculati ſicut, *Cott. Bod.* 2. (ee) Ut explorentur, *NC.* 2. *Bod.* 1. 4. (ff) Filium ſuum illum, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Thu.* (gg) Dilexiſti, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu.* (hh) In terram altam, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Cott.* (ii) Et impones, *Bod.* 1, 2, 3. *Cott.* (kk) *Sic Bod.* 1. 2. *Thu. Corb.* In holocauſtum hoſtiam, *Impreſſa, & MSS. exemplaria plurima.* (ll) In uno, *Bod.* 1. 2. 4. (mm) Quem tibi dixero, *Cott.* (nn) Tentavit vos, *Cott.* (oo) Probavit illos, & invenit illos dignos eſſe, & holocauſtum, *Cott.* (pp) Holocauſtum ac hoſtiam, *Bod.* 1. holocauſti hoſtiam, *Lam. NC. Bod.* 2. 3. holocauſtum hoſtiam, *Ben. Ver. Thu.* (qq) Tempore illo, *Bod.* 1. (rr) Reſpectus illorum fulgebunt; tanquam ſcintillæ in arundineto current, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.*

1 *Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus.*] Impreſſi legunt Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη Χριςός. Sed MSS. exemplaria paſſim habent πάσχα ἡμῶν ἐθύθη Χριςός. Cui lectioni vulgatus interpres conſentit.

2 *Et ſi vane juraverit.*] Poſt verſum 10. omittitur undecimus, & apponitur duodecimus; quia non opus ut quis perjurii crimen exaggeret, cum conſtiterit frequenter aut levi de cauſa vere jurare non licere.

3 *Ad ædificationem fidei.*] Exemplaria impreſſa habent πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας: ſed pro lectione Auctoris noſtri ſtant plurimi MSS. & habent πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πίςεως.

4 *Benedicentes & non maledicentes.*] Pro εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε, legiſſe videtur noſter εὐλογοῦντες, καὶ μὴ καταρώμενοι.

5 *In hoſtiam.*] Habetur hic textus in Epiſt. ad Rogat. Et utrobique legitur, *in holocauſtum hoſtiam.* Cyprianum tamen ſcripſiſſe puto, *in holocauſtoma*; ſed librarii ex loco Sapient. 3. 4. qui ſequitur; & ingeniis ſuis, ad immutanda omnia nimium proclivibus, corrigendum putaverant, & repoſuere *in holocauſtum hoſtiam.*

1 *Liberat*

An. 249.

Judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus eorum in perpetuum. De hoc ipso in (a) Maccabæis : Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, & deputatum est ei ad justitiam?

Mac. 2. 52.

Pro. 14. 25.

De bono Martyrii.

XVI. In sapientia Solomonis : 1 Liberat de malis animam (b) martyr (c) fidelis. Item illic : Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se (d) angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum : Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, (e) dicentes inter se pœnitentiam (f) habentes, & per angustiam spiritus gementes. Hi sunt quos aliquando habuimus in (g) derisum & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. (h) Quo modo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est? Ergo erravimus à via veritatis, & justitiæ lumen non luxit nobis, & sol non est ortus nobis. (i) Lassati sumus in iniquitatis via & perditionis, & ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. (k) Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum jactatio contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam umbra. De hoc ipso in Psalmo 115. (l) Pretiosa in conspectu Domini mors (m) sanctorum ejus. Item in Psalmo 125. Qui seminant in lacrymis in (n) exultatione metent. Ambulantes (o) ambulabant, & plorabant mittentes semina sua : venientes autem venient in exultatione 2 tollentes (p) gremia sua. De hoc ipso in Evangelio cata Joannem : Qui amat animam suam, perdet illam : & qui odit animam suam in isto seculo, in vitam æternam (q) inveniet illam. Item illic : Cum autem tradiderint vos, nolite cogitare quid loquamini, non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Item illic; Veniet hora, ut omnis qui (r) interficit vos, (s) arbitretur obsequium se Deo facere. Sed & hoc facient, quoniam non cognoverunt patrem, neque me. De hoc ipso apud Matthæum : Beati qui persecutionem passi fuerint (t) propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Item illic : Ne timueritis eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest animam & corpus occidere (u) in gehennam. Item illic : Quicumque me confessus fuerit coram hominibus, & ego confitebor illum coram patre meo (w), qui in cœlis est. Qui autem me negaverit coram hominibus; & ego negabo eum coram patre meo, qui in cœlis est. (x) Qui autem sustinuerit usque in finem, hic salvus erit. De hoc ipso cata Lucam : Beati eritis cum vos oderint homines, & separaverint vos, & expulerint, & maledixerint nomini vestro quasi nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die & exultate, ecce enim merces vestra multa (y) est in cœlis. Item illic : Amen dico vobis, nemo est (z) qui (aa) relinquat domum, (bb) aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios (cc) propter regnum Dei, & non recipiat septies tantum in isto tempore, in seculo autem futuro vitam æternam (dd). De hoc ipso in Apocalypsi : Et cum aperuisset quintum (ee) signum, vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei & martyrium suum, & clamaverunt magna voce dicentes : Quousque Domine sanctus & verus non judicas & vindicas sanguinem nostrum de his qui in terris inhabitant? (ff) Et datæ sunt eis singulis stolæ albæ, & dictum est eis ut requiescerent (gg) brevi adhuc tempore, donec (hh) impleatur numerus conservorum, & fratrum eorum, quique postea occidentur exemplo ipsorum. Item illic : Post hæc vidi turbam multam, quam dinumerare (ii) ex his nemo poterat, ex omni gente, & ex omni tribu, & ex omni populo & lingua, stantes in conspectu throni, & in conspectu agni, & erant amicti stolas albas, & palmæ fuerunt in manibus eorum, & (kk) magno clamore dicebant : (ll) Salus Deo nostro sedenti super thronum, & agno. Et (mm) respondit unus ex senioribus, dicens mihi : Qui amicti sunt stolis albis, qui sunt (nn), & unde venerunt? Et dixi ei : Domine (oo) mi tu scis. Et ait mihi : Hi sunt qui venerunt ex magna tribulatione,

Sap. 5. 1. — Ps. 115. 5. — Ps. 125. 6. — Joh. 12. 25. — Mat. 10. 19. — Joh. 16. 2. — Mat. 5. 10. — Mat. 10. 28. — Mat. 10. 32. — ibid. v. 22. — Luc. 6. 22. — Luc. 18. 29. — Apoc. 6. 9. — Apoc. 7. 9.

(*a*) In Genesi, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*b*) Animam suam, *Lam. NC.* 1. *Cott.* (*c*) Martyr Dei, *Bod.* 2. (*d*) Qui diripuerunt labores, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4 *Thu. Cott.* (*e*) Dicent inter se, *Thu.* (*f*) Pœnitentiam agentes, *Cott.* (*g*) In risu & in similitudine, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Corb. NC.* 1. *Cott.* (*h*) Ecce quomodo, *Bod.* 3. (*i*) Luxati sumus, *Cott.* (*k*) Ut quid nobis profuit, *Cott.* (*l*) Pretiosa est, *Lam. NC.* 1. (*m*) Mors justorum, *Bod.* 1. 4. *Thu.* (*n*) In gaudio, *Lin. Cott.* (*o*) Ambulantes ibant & flebant portantes, *Lin.* ambulabant, *Thu.* ambulant & plorant, *Corb.* euntes ibunt & flebunt mittentes, *Cott* (*p*) Tollentes manipulos suos, *Lin. Bod.* 1. portantes, *Cott.* (*q*) Conservat, *Bod.* 2. *Lam. NC.* 1. conservabit, *Lin. Bod.* 1. 4. *Thu Corb.* (*r*) Occiderit vos, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (*s*) Putet officium, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu.* judicium Deo, *Cott.* (*t*) Causa justitiæ; *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (*u*) Occidere in Gehenna, *Lam.* mittere in gehennam, *Cott. NC.* 1. *Thu.* (*w*) Coram patre meo & angelis ejus, *Bod.* 1. (*x*) Qui autem perseveraverit, *Lin. Cott.* (*y*) Multa in cœlis, *Bod.* 1. 4. copiosa est, *Cott.* (*z*) Nemo est hic, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*aa*) Qui reliquerit, *Bod.* 4. (*bb*) Domum aut agrum, *Corb.* (*cc*) Aut filios aut agros, *Cott.* (*dd*) Vitam æternam possidebit, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*ee*) Quintum sigillum, *Bod.* 1. (*ff*) Et data est singulis stola alba, *Thu.* (*gg*) Breve adhuc tempus, *Corb.* (*hh*) Donec suppleatur, *Bod.* 2. (*ii*) Dinumerare nemo poterat, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Lin.* (*kk*) Et magna voce clamantes dicebant, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*ll*) Laus Deo, *Bod.* 3. (*mm*) Et respondens unus ex senioribus dixit mihi, *Bod.* 3. (*nn*) Sunt hi & unde, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. (*oo*) Domine tu scis, *Bod.* 1. 2. 3. 4.

1 *Liberat de malis.*] Si verax testis in causis civilibus, & communis vitæ negotiis tantum valet : multo magis qui Dei causa Martyr.

2 *Tollentes gremia.*] Idem quod cremia sive fasciculi surculorum aridorum, quæ eodem fere modo colligantur ut manipuli spicarum. Ulpian. l. 55. De legat. & fidei com. l. 32. *Sed si voluntas non refragatur, & virgulæ, & gremia, & sarmenta, & superamenta materiarum continebuntur* Columel. l. 12. c. 32. *Mustum in vasa defrutaria deferemus, levique primum igne ex tenuibus admodum lignis quæ gremia rustici appellant.*

An. 249. ne, & laverunt stolas suas, & candidas eas fecerunt in sanguine agni: (a) Ideo sunt in conspectu throni Dei, & serviunt ei diebus & noctibus in templo ejus. Et is qui sedet in throno, inhabitabit super eos, (b) neque esurient, neque sitient unquam, sed neque sol super eos cadet, neque ullum (c) æstum patientur. Quoniam agnus qui in medio throni est (d), teget eos (e), & deducet eos ad (f) fontes vitæ aquarum, & abstergit Deus omnem lacrymam (g) ex oculis eorum. Item illic: Qui vincit dabo illi edere (h) de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei. Item illic: Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Item illic: (i) Beati erunt qui (k) vigilabunt & servabunt vestimenta sua ne nudi ambulent, & videant turpitudinem suam. (l) De hoc ipso ad Timotheum secunda: (m) Ego jam delibor, & tempus instat (n) meæ assumtionis. (o) Bonum agonem certavi, cursum perfeci, fidem servavi: (p) jam superest mihi corona justitiæ, quam mihi reddet Dominus in illo die (q) justus judex: non solum autem mihi, sed & omnibus qui dilexerint adventum ejus. De hoc ipso ad Romanos: Sumus filii Dei, si autem filii, & hæredes Dei, cohæredes autem Christi: si quidem (r) compatiamur, ut & commagnificemur. De hoc ipso in Psalmo 118. (s) Beati qui immaculati sunt in via, & qui ambulant (t) in lege Domini. Beati qui perscrutantur martyria ejus (u).

Apoc. 2. 7. ibid v. 10. Apoc. 16. 15. 2 Tim. 4. 6. Rom. 8. 16. Ps. 118. 1.

Minora esse quæ in seculo patimur quam sit præmium quod promissum est.

XVII. In epistola Pauli ad Romanos: Non sunt condignæ passiones hujus temporis, ad (w) superventuram claritatem quæ revelabitur in nobis. (x) De hoc ipso in Maccabæis. Domine qui sanctam habes scientiam, manifestum est, quia cum possim morte liberari, durissimos dolores corporis tolero, flagellis vapulans; animo autem propter ipsius metum libenter hæc patior. Item illic: Tu quidem impotens ex hac præsenti vita nos perdes: sed mundi Rex defunctos nos pro suis legibus, in æternam vitæ resurrectionem suscitabit. Item illic: Potius est ab hominibus morti datos expectare spem à Deo iterum ab ipso suscitari. Tibi enim resurrectio in vitam non erit. Item illic: Potestatem inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis quod vis; noli autem putare genus nostrum à Deo esse derelictum. Sustine & vide magna potestas ejus qualiter te & semen tuum torquebit. Item illic: Noli frustra errare. Nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, peccantes in Deum nostrum: tu autem ne te existimes impunitum futurum, aggressus pugnare cum Deo.

Rom. 8. 18. 2 Macc. 7.

Dilectioni Dei & Christi nihil præponendum.

XVIII. In Deuteronomio: Diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de tota anima tua, & de tota virtute tua. Item in Evangelio cata Matthæum: Qui amat patrem aut matrem (y) super me, non est me dignus; (z) & qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus, & qui non accipit crucem suam & sequitur me, 1 non est meus discipulus. Item in Epistola Pauli ad Romanos (aa): Quis nos separabit (bb) à caritate Christi, (cc) pressura, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? sicut scriptum est: (dd) Quoniam causa tui (ee) occidimur tota die, deputati sumus ut (ff) oves victimæ: sed in his omnibus supervincimus, 2 pro eo qui dilexit nos.

Deut. 6. 5. Mat. 10. 37. Rom. 8. 35.

Voluntati non nostræ, sed Dei obtemperandum.

XIX. In Evangelio cata Joannem: Non descendi de cœlo ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem (gg) ejus qui me misit. De hoc ipso cata Matthæum: Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste: verumtamen non quod ego volo, sed quod tu (hh). Item in prece quotidiana: Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra. Item cata Matthæum: Non omnis qui mihi dicit, Domine Domine, introibit in regnum cœlorum; sed is qui facit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse introibit in regnum cœlorum. Item cata Lucam: Ille autem servus qui cognoscit voluntatem domini sui, & non paruerit voluntati ejus, vapulabit (ii) multis. In epistola Joannis: Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, quo modo & (kk) ipse manet in æternum.

Joh. 6. 38. Mat. 26. 39. Mat. 6. 10. Mat. 7. 21. Luc. 12. 47. 1 Joh. 2. 17.

Fundamentum, & firmamentum spei, & fidei esse timorem.

XX. In Psalmo 110. Initium sapientiæ timor Domini. De hoc ipso in Sapientia Solomonis: Initium sapientiæ, metuere Deum. Item in Parœmiis ejusdem: Beatus homo est qui veretur omnia (ll) per metum. De hoc ipso apud Esaiam: Et super quem alium respiciam, nisi super humilem, & quietum, & trementem sermones meos?

Ps. 110. 10. Eccl. 1. 16. Pro. 28. 14. Isa. 66. 2.

(*a*) Propter hoc sunt, *Lam. NC.* 1. *Thu. Corb. Cott.* (*b*) Non esurient neque amplius sitient, *Lin. Cott.* (*c*) Ullum dolorem patientur, *Bod.* 3. (*d*) Throni est, reget, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (*e*) Deducere eos, *Bod.* 2. (*f*) Ad fontem vitæ, *Cott.* ad fontem aquæ vivæ, *Bod.* 3. (*g*) Ab oculis, *Bod.* 1. 3. (*h*) Ex ligno, *Bod.* 1. 3. 4. (*i*) Felices, *Bod.* 1. 4. *Thu.* (*k*) Vigilant & servant, *Bod.* 1. *Cott.* (*l*) Item Paulus ad Timotheum, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Thu. Corb.* (*m*) Ego jam libor, *Bod.* 1. 2. *Thu.* (*n*) Instat assumtionis, *Bod.* 1. 3. 4. repositionis, *Cott.* (*o*) Bonum certamen, *Bod.* 2. *Cott.* cursum consummavi, *Cott.* (*p*) De cætero reposita, *Cott.* (*q*) Ille justus, *Bod.* 1. 2. 4. (*r*) Compatiamur & commagnificemur, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. simul magnificemur, *Bod.* 1. (*s*) Felices, *Bod.* 1. 4. *Thu.* (*t*) Ambulant in via domini, *Bod.* 1. 2. *Thu. Corb.* (*u*) Martyria ejus, & in toto corde exquirunt eum, *Bod.* 1. (*w*) Ad futuram gloriam, *Bod.* 1. (*x*) De hoc ipso in Maccabæis. *Desunt ista in Impressis, sed agnoscunt Veron. Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Corb.* (*y*) Plus quam me, *Cott.* (*z*) Et qui diligit, *Corb.* (*aa*) Quid separabit, *Thu.* (*bb*) Ab agape Christi, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 4. *Corb.* (*cc*) Tribulatio, angustia, *Cott.* (*dd*) Quoniam propter te, *Bod.* 3. (*ee*) Mortificamur, *Cott.* (*ff*) Oves occisionis, *Bod.* 1. *Cott.* (*gg*) Patris mei qui me misit, *Cott.* (*hh*) Sed quod tu vis, *Cott.* (*ii*) Multis plagis, *Cott.* (*kk*) Deus manet in æternum, *Cott.* (*ll*) Omnia propter metum, *Cott.*

1 *Non est meus Discipulus.*] Cyprianus pro μή ἄξιος, legisse videtur μυ μαθητὴς. Et ita habetur. Luc. 14. 26.

2 *Pro eo qui dilexit nos.*] διὰ τῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, alii codices legunt διὰ τὸν ἀγαπήσαντα. Vulgatus habet, *propter eum.*

1 *Eadem*

Gen. 22. 11. meos? De hoc ipso in Genesi: & vocavit eum Angelus Domini de cœlo, & dixit illi: *An.* 249. Abraham Abraham. Ille autem dixit: Ecce ego. Et dixit: Noli (a) imponere manum tuam super puerum, neque feceris illi quidquam. Nunc enim cognovi, quoniam times Deum tuum, & non pepercisti filio tuo dilectissimo propter me. Item in Ps. 2. 11. Psalmo 2. Servite Domino in timore, & exultate ei in tremore. Item in Psalmo 33. Ps. 33. 9. Timete Dominum omnes sancti ejus; quoniam non est inopia eis qui eum metuunt. Ps. 18. 10. Item in Psalmo 18. (b) Timor Domini castus perseverans in secula seculorum.

Luc. 6. 37. XXI. In Evangelio cata Lucam: Nolite judicare, ne judicemini: nolite condemnare, ne condemnemini. Rom. 14. 4. De hoc ipso ad Romanos: Tu quis es qui judicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit; stabit autem, potens est enim Deus statuere eum. Rom. 2. 1. Et iterum quare (c) sine excusatione es ô homo omnis qui judicas; in quo enim judicas alium, te ipsum condemnas, 1 eadem enim agis, quæ judicas. Speras autem tu qui judicas eos qui mala agunt, & eadem facis, quia ipse effugies judicium Dei? Item in 1 Cor. 10. 12. Epistola Pauli ad Corinthios prima: Et qui se putat stare, videat ne cadat. Et iterum: 1 Cor. 8. 2. Si quis se (d) putat scire aliquid, (e) nondum scit quemadmodum oporteat eum scire. *Non temere de altero judicandum.*

Mat. 6. 12. XXII. In Evangelio, (f) in prece quotidiana: (g) Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Mar. 11. 25. Item cata Marcum: Et cum steteritis ad orationem, remittite si quid habetis adversus aliquem, ut & pater vester qui in cœlis est, remittat vestra peccata vobis: (h) Si autem vos non dimiseritis; neque pater vester qui in cœlis est dimittet vobis peccata vestra. Marc. 4. 24. Item illic: In qua mensura (i) mensi fueritis, in ea remetietur vobis. *Accepta injuria remittendum & ignoscendum.*

Rom. 12. 17. XXIII. In Epistola Pauli ad Romanos: Nemini malum pro malo reddentes. ibid v. 21. Item illic: Noli vinci à malo, sed vince in (k) bono malum. Apoc. 22. 10. De hoc ipso in Apocalypsi: Et dixit mihi, ne signaveris verba prophetiæ libri hujus, quia jam tempus in proximo est; & hi qui perseverant nocere, noceant; & qui in sordibus est, sordescat adhuc: Justus (l) autem adhuc justiora faciat, similiter & sanctus sanctiora. Ecce venio cito, & merces mea mecum est reddere unicuique secundum (m) facta sua. *Vicem malis non reddendam.*

Joh. 14. 6. XXIV. In Evangelio cata Joannem: Ego sum via, veritas & vita: nemo venit ad patrem nisi per me. Joh. 10. 9. Item illic: Ego sum (p) ostium: per me si quis introierit, salvabitur. *Non posse ad patrem (n) perveniri, nisi per (o) filium ejus Jesum Christum.*

Joh. 3. 5. XXV. In Evangelio cata Joannem: nisi quis (r) renatus fuerit ex aqua & spiritu (s), non potest introire in regnum Dei. Quod enim natum est de carne, caro est: & quod Joh. 6. 54. natum est de spiritu, spiritus est. Item illic: Nisi ederitis carnem filii hominis, & biberitis sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis. *Ad regnum Dei nisi (q) baptizatus & renatus quis fuerit, pervenire non posse.*

1 Cor. 9. 24. XXVI. In Epistola Pauli ad Corinthios prima: Nescitis quia qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus tamen accipit (t) palmam? Sic currite (u) ut (w) occupetis; & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos (x) vero incorruptam. Mat. 3. 10. In Evangelio cata Matthæum: Omnis arbor non faciens fructum bonum, excidetur & Mat. 7. 22. in ignem mittetur. Item illic: Multi mihi dicent in illa die: Domine Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia (y) exclusimus, & in tuo nomine virtutes (z) magnas fecimus? Et tunc dicam illis: Nunquam vos (aa) novi, recedite à me qui operamini iniquitatem. Mat. 5. 16. Item illic: (bb) Luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant bona opera vestra, & (cc) clarificent patrem vestrum qui in cœlis est. Phil. 2. 15. Item Paulus (dd) ad Philippenses: 2 Lucete sicut luminaria in mundo. *Parum esse baptizari & Eucharistiam accipere, nisi quis factis & opere proficiat.*

Joh. 5. 14. XXVII. In Evangelio cata Joannem: Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi (ee) deterius fiat. 1 Cor. 3. 16. Item in Epistola Pauli ad Corinthios prima: Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? si quis (ff) templum Dei (gg) violaverit, disperdet illum Deus. 2 Parali. 15. 2. De hoc ipso in Paralipomenon: Deus vobiscum est, dum estis vos cum ipso, si dereliqueretis eum, derelinquet vos. *Baptizatum quoque gratiam perdere, quam consecutus sit, nisi innocentiam servet.*

Mat. 12. 32. XXVIII. In Evangelio cata Matthæum: Qui dixerit verbum adversus filium hominis, remittetur illi: qui autem dixerit adversus Spiritum Sanctum, non remittetur illi. *3 Non posse in Ecclesia remitti ei, qui in Deum deliquerit.*

(a) Inferre manum, *Cott.* (b) Timor Domini sanctus permanens in æternum, *Cott.* (c) Inexcusabilis, *Cott.* (d) Se sperat, *Bod.* 2. (e) Nondum hoc scit, *Corb.* nondum cognovit, *Cott.* (f) In Evangelio Matthæi: Remitte, *Cott.* (g) Dimitte nobis, *Bod.* 2. *Corb.* & *sic deinceps.* (h) Si autem vos, *desunt hæc in Thu.* (i) Metiveritis, *Corb.* (k) In bonum, *Thu. Corb. Cott.* (l) Justus justiora faciet, *Bod.* 1. *Cott.* (m) Opera sua, *Cott.* (n) Patrem venire, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (o) Nisi per Christum, *Bod.* 1. 2. *Thu. Corb.* nisi per dominum, *Cott.* (p) Sum janua, *Bod.* 1. 3. *Cott.* (q) Nisi quis baptizatus, *Cott.* (r) Natus fuerit, *Bod.* 3. 4. (s) Et spiritu sancto, *Lam. Lin. NC.* 1. (t) Accipit Brabeion, *Bod.* 3. (u) Currite omnes, *Thu.* (w) Omnes comprehendatis, *Cott.* (x) Nos autem incorruptibilem, *Cott.* (y) Dæmonia ejecimus, *Cott. Voss.* 3. (z) Virtutes multas, *Bod.* 1. *Cott.* (aa) Cognovi, *Cott.* (bb) Sic luceat, *Cott.* (cc) Et magnificent, *Bod.* 2. (dd) Ad Philippenses: Inter quos lucetis sicut, *Cott.* (ff) Deterius contingat, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (gg) Si quis autem, *Cott.* (hh) Violaverit, violabit, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Cor.*

1 *Eadem enim agis quæ judicas.*] In nostris exemplaribus legimus, τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων: sed Noster legisse videtur, αὐτὰ πράσσεις ἃ κρίνεις. Et postea pro τοιαῦτα, τὰ κακά.

2 *Lucete sicut luminaria.*] Non indicative, sed imperative intellexit vocem φαίνεσθε.

3 *Non posse in Ecclesia remitti.*] Hæc prima fronte hypothesi Novatianæ favere videntur; sed scripturarum quæ afferuntur suffragia, ad peccatum adv. Sp. S. vel saltem graviora flagitia (& quidem prima Christianismi tempora nullam illis veniam fecere,) restringuntur. Porro cum ex priscis moribus, publice delinquentes, Ecclesia essent pellendi antequam ad pœnitentiam admitterentur; recte dicetur, non posse in Ecclesia illiusmodi flagitiosis remitti. In eandem mentem dicit Auctor noster lib. de Habitu Virg. *Nulla sit venia ultra delinquere, postquam Deum nosse cœpisti.* vid. ad Heb. 6. 4.

An. 249. illi, neque in isto seculo, neque in futuro. Item cata Marcum: Omnia peccata remittentur filiis hominum & blasphemiæ: (a) qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur illi, sed reus erit æterni peccati. De hoc ipso in Basileion primo: Si (b) delinquendo peccet vir adversus virum, (c) orabunt pro eo (d) Dominum: si autem in Deum peccet homo, quis orabit pro eo. Marc. 3. 29. 1 Reg. 2. 25.

De odio nominis ante prædictum.

XXIX. In Evangelio cata Lucam: Et eritis odibiles omnibus hominibus propter nomen meum. Item cata Joannem: Si seculum vos odit, scitote quoniam (e) me primo odit: si 1 de seculo essetis, seculum quod suum esset amaret: sed quia de seculo non estis, & ego elegi vos de seculo, propterea odit vos seculum. Mementote (f) sermonis quem dixi vobis: Non est major servus (g) Domino suo, si me persecuti sunt, & vos persequentur. Luc. 21. 17. Joh. 15. 18.

2 Quod quis Deo voverit, cito reddendum.

XXX. Apud Solomonem: Prout voveris votum Deo, ne moram feceris reddere illud. (h) De hoc ipso in Deuteronomio: Si autem voveris votum Domino Deo tuo, non tardabis reddere illud: quia inquirens quæret illud Dominus Deus tuus à te, & erit in (i) peccatum. Ea quæ egredientur per labia tua, observabis: & (k) facies donum quod locutus es (l) ore tuo. De hoc ipso in Psalmo 49. Sacrifica (m) Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Invoca me in die (n) pressuræ, & (o) eximam te, & (p) clarificabis me. De hoc ipso in actibus Apostolorum: (q) Cur implevit Satanas cor tuum (r) mentiri te Spiritui sancto? cum (s) esset fundus venditus, in tua erat potestate: non hominibus mentitus es, sed Deo. Item apud Hieremiam: 3 Maledictus (t) qui facit opera Dei negligenter. Eccl. 5. 3. Deut. 23. 21. Ps. 49. 15. Act. 5. 3. Jer. 48. 10.

Eum qui non crediderit, jam judicatum esse.

XXXI. In Evangelio cata Joannem: Qui non crediderit, jam judicatus est; quia non credidit in nomine (u) unici filii Dei. Hoc autem est judicium, quoniam lux venit in seculum, & magis dilexerunt (w) homines tenebras, quam lucem. De hoc ipso in Psalmo 1. Propterea 4 non (x) resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum. Joh. 3. 18. Ps. 1. 6.

De bono virginitatis & continentiæ.

XXXII. In Genesi: (y) Multiplicans multiplicabo tristitias tuas, & gemitus tuos: & in tristitia paries filios, & (z) erit conversio tua ad virum tuum, & ipse tui dominabitur. De hoc ipso in Evangelio cata Matthæum: Non omnes capiunt verbum, sed illi quibus datum est: sunt enim spadones, qui ex utero matris nati sunt: (aa) & sunt spadones, qui coacti sunt ab hominibus: & sunt spadones, qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat. Item cata Lucam: Filii seculi hujus 5 generant & generantur: qui autem habuerunt dignationem seculi illius, & resurrectionis à mortuis, non nubunt, (bb) neque nubuntur. Neque enim incipient mori: æquales enim sunt angelis Dei, cum sint filii resurrectionis. (cc) Resurgere autem mortuos Moyses significat, cum dicit (dd) in rubo: Dominus Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob; non est Deus mortuorum, sed vivorum: omnes enim illi vivunt. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Bonum est homini mulierem non (ee) contingere: propter (ff) fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, & unaquæque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat: similiter & uxor viro. Uxor corporis sui potestatem non habet, sed vir. Similiter & vir corporis sui potestatem non habet, (gg) sed uxor. Nolite fraudare invicem, nisi ex conventione (hh), ad tempus, ut vacetis orationi; & iterum (ii) revertimini ad idipsum, ne tentet Gen. 3. 16. Mat. 19. 11. Luc. 20. 34. 1 Cor. 7. 1.

(a) Qui autem blasphemaverit, non habet remissam, *Thu. Corb. Voss.* 3. non habebit remissam, *Bod.* 1. 2. 4. *Lam. Lin. NC.* 1. remissionem, *Cott.* (b) Delinquendo peccaverit, *Corb. Thu.* delinquendo deliquerit, *Cott.* (c) Orabit sacerdos, *NC.* 2. orabunt justi, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (d) Ad Dominum, *Bod.* (e) Me primum, *Cott.* me priorem odit, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (f) Sermones quos, *Thu.* Sermonum quos locutus sum, *Corb.* (g) Domino suo: neque apostolus major eo qui misit illum, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Cott.* (h) Item in Deuteronomio, *Imp.* (i) In te peccatum. *NC.* 1. *Bod.* 2. si ea quæ egredientur per labia tua non observabis, *Voss.* 3. (k) Et facies Domino Deo tuo donum, *Cott. NC.* 1. *Bod.* 2. (l) Ex ore, *Cott.* (m) Immola, *Cott.* (n) Tribulationis, *Cott.* (o) Et eruam, *Cott.* (p) Magnificabis, *Cott.* (q) Ut quid implevit satanas, *Thu. Cott.* (r) Mentiri te apud Spiritum sanctum, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Benev. Ver.* (s) Sic, *Bod.* 1. *Cott. Voss.* 3. *Impressa legunt* cum esset fundus in tua, (t) Maledictus homo, *Lam. Bod.* 1. *NC.* 1. *Cott.* (u) Unigeniti, *Cott.* (w) Magis dilexerunt tenebras, *Bod.* 2. 4. *Thu. Corb. Cott.* (x) Non exsurgent, *Bod.* 1. *Voss.* 3. ideo non resurgent, *Cott.* (y) Replens replebo mœrores tuos, suspirium tuum, & in tristitia paries natos tuos, *Cott.* (z) Et conversio tua, *Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 3. (aa) Sic & spadones, *Bod.* 1. eunuchi, *Cott.* (bb) Neque uxores ducunt, *Bod.* 1. (cc) De resurrectione autem mortuorum non legistis in libro Mosis, *Cott.* (dd) In rubo vidi Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Jacob. *Bod.* 1. 4. *Corb.* (ee) Mulierem non tangere, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Cott.* (ff) Propter fornicationes, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. (gg) Sed mulier, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 2, 3, 4. (hh) Conventione, & ad tempus, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Lin. NC.* 1. (ii) Revertimini ad ipsum, *Lam. NC.* 1. *Lin.* Convertimini. *Corb.*

1 *De seculo essetis.*] Corrumpere & corrumpi, seculum vocatur.

2 *Quod quis Deo voverit.*] Pamelius suo more vota monastica hinc nobis commendat; parum memor, nec temporis, nec scripti istius rationem, istiusmodi vota posse respicere.

3 *Maledictus qui facit opera Dei negligenter.*] Gentes Cananeæ per anathema seu חרם devotæ; unde qui in bellis istis quæ Dei auspiciis gerebantur, victis pepercit, tanquam juramenti violati reus peragebatur. Porro bella non sine votis olim suscepta, Abrahæ, Jepthæ, & Israelitarum passim exemplis liquet.

4 *Non resurgent impii in judicio.*] Judæi in illa erant sententia, se solos in judicio venturo sistendos.

5 *Generant & generantur.*] Græca quædam exemplaria, cum bona Pamelii venia, legunt γεννῶνται καὶ γεννῶσι. Quod sequitur minus Latinum, *non nubunt, neque nubuntur*, apud omnes fere Patres Latinos retinetur; vix enim aliter voces in Græco textu, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται, totidem verbis exhiberentur. Vulgatus interpres Luc. 20. 24. habet, *Filii hujus seculi non nubunt, & traduntur ad nuptias.* Quod statim sequitur, *neque enim incipient mori*, Græcis iis acceptum referendum quæ habent οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι, ἰσάγγελοι τῷ θεῷ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες.

1 *Sic*

tet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Hoc dico secundum (a) veniam, non secundum (b) imperium: volo autem omnes homines esse sicut & me: sed unusquisque proprium (c) habet donum à Deo, alius sic, alius autem sic. Item illic: Cœlebs cogitat ea quæ sunt Domini, quo modo (d) placeat Deo. Qui autem matrimonium contraxit, cogitat ea quæ sunt mundi hujus, quo modo placeat uxori: 1 sic & mulier, & virgo innupta cogitat ea quæ sunt Domini, (e) ut sit sancta & corpore & spiritu: quæ autem nupsit, cogitat de iis quæ sunt mundi hujus, quo modo placeat viro. Item in Exodo: cum præcepisset Dominus Moysi, ut sanctificaret populum in diem tertium, sanctificavit ille, (f) & adjecit: Estote parati: (g) tribus diebus non accedetis (h) ad mulieres. Item in Basileion primo: Et respondit sacerdos ad David, & dixit: (i) Non sunt panes profani in manu mea, 2 nisi panis sanctus unus: (k) si observati sunt pueri à muliere, manducabunt. Item in Apocalypsi: Hi sunt qui cum mulieribus se non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt: hi sunt qui sequuntur agnum quocunque (l) ierit.

1 Cor. 7. 32. — Exo. 19. 15. — 1 Reg. 21. 4. — Apoc. 14. 4.

XXXIII. In evangelio cata Joannem: Nihil pater judicat, sed judicium omne filio dedit, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem (m). Qui non (n) honorificat filium, non honorificat patrem qui eum misit. Item in Psalmo 71. 3 Deus judicium tuum Regi da, & justitiam tuam filio Regis, judicare (o) populum tuum in justitia. Item in Genesi: Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem de cœlo à Domino.

Joh. 5. 22. — Ps. 71. 1. — Gen. 19. 24.

Nihil patrem judicare, sed filium: & patrem ab eo non honorificari, à quo non honorificatur filius.

XXXIV. Apud Hieremiam: Hæc dicit Dominus: Secundum (q) viam gentilium ne ambulaveritis. De hoc ipso quod segregare se quis debeat à gentilibus, ne sit socius culpæ, (r) & fiat particeps plagæ eorum, in Apocalypsi: Et audivi aliam vocem de cœlo dicentem: Exi de ea populus meus, ne particeps sis delictorum ejus, & ne perstringaris plagis ejus; quoniam delicta ejus usque ad cœlum pervenerunt, & meminit Dominus Deus (s) iniquitatum ejus. Ideo (t) reddidit ei dupla, & in quo poculo miscuit, (u) duplum remixtum est ei; & in quantum se clarificavit, & deliciarum habuit; in (w) tantum datus est ei & cruciatus & luctus; quoniam in corde suo dicit; Regina sum, & vidua esse non possum, nec luctum visura sum, propterea una hora plagæ ejus (x) advenient, mors, luctus & fames, & igni cremabitur; quoniam fortis est Dominus Deus qui eam judicabit. Et flebunt & plangent se in ea Reges terræ, qui cum ea fornicati sunt, & in (y) deliciis conversati sunt. Item apud Esaiam; Exite de medio eorum, qui (z) fertis vasa Domini.

Jer. 10. 2. — Apoc. 18. 4. — Isa. 52. 11.

Fidelem gentiliter vivere non (p) oportere.

XXXV. Apud Solomonem in Ecclesiastico: Ne dixeris, peccavi, (aa) & quid accidit mihi triste? est enim altissimus (bb) patiens redditor. Item Paulus ad Romanos: (cc) An nunquid opulentiam bonitatis ejus, & sustinentiam & patientiam contemnis, ignorans quia bonitas Dei in pœnitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei; qui reddet unicuique secundum opera sua.

Eccl. 5. 4. — Rom. 2. 4.

Deum ad hoc patientem esse, ut nos pœniteat peccati nostri & reformemur.

XXXVI. In Apocalypsi: Et venit unus ex septem angelis habentibus phialas, & aggressus est me dicens: Veni ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, sedentis super aquas multas, cum qua fornicati sunt Reges terræ. Et vidi mulierem sedentem super bestiam: & mulier illa amicta erat (dd) pallium purpureum, & coccineum, & adornata erat auro, & lapidibus pretiosis, & margaritis, tenens poculum aureum in manu sua; plenum execrationum, & immunditiæ, & fornicationis totius terræ. Item (ee) ad Timotheum: Sint (ff) mulieres vestræ cum verecundia & pudicitia componentes se: non in tortis crinibus, neque auro (gg), neque margaritis (hh), aut veste pretiosa, sed ut decet mulieres promittentes castitatem per bonam conversationem. De hoc

Apoc. 17. 1. — 1 Tim. 2. 9.

Mulierem ornari seculariter non debere.

(a) Secundum consilium, *Bod.* 3. (b) Non secundum jussum, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *NC.* 1. *Thu. Benev. Ver.* secundum indulgentiam, & non secundum imperium, *Cott.* (c) Habet Charisma à Deo, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 3. *Lin. NC.* 1. (d) Placeat Deo. Qui autem cum uxore; cogitat quæ sunt mundi hujus, quomodo placeat uxori: & divisæ sunt mulier, *Cott. Ver.* Placeat uxori: & virgo innupta, *Lam. Cott. NC.* 1. *Bod.* 2. (e) Ut sancta sit corpore, *Bod.* 1. 3. (f) Adjecit dicens, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Voss.* 3. (g) In tribus diebus, *Cott.* (h) A mulieribus, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (i) Non sunt mihi panes abunde, nisi panis unus, (k) Si custoditi sunt, *Cott.* (l) Quocunque vadit, *Bod.* 3. 4. *Cott. Voss.* 4. (m) Patrem qui eum misit, *Lam. NC.* 1. *Voss.* 3. (n) Honorat, *Cott.* (o) Populos tuos, *Bod.* 4. *Cott.* (p) Non debere, *Corb.* (q) Vias gentium, *Bod.* 2. 4. (r) Et fiat particeps plagæ, in Apoc. *Bod.* 1. 2. 4. (s) Iniquitatis ejus, *Bod.* 1. 3. 4. (t) Reddet ei dupla, *Cott.* (u) Duplum remiscuit, *Bod.* 1. (w) Tantum datum, *Bod.* 2. datur, *Bod.* 1. 2. 3. (x) Adveniet, *Bod.* 1. (y) Delictis, *Impr.* (z) Qui portatis vasa, *Cott.* (aa) Et quid accidit mihi? est, *Corb.* tristitiæ, *Bod.* 2. (bb) Patiens, & redditurus, *Cott.* altissimus & patientissimus, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (cc) An divitias bonitatis, & longanimitatis ejus, & patientiam, *Cott.* (dd) Pallio purpureo, & coccineo, *Corb.* (ee) Item Paulus ad Tim. *Lam. Bod.* 2. *Lin. NC.* 1. (ff) Sint, inquit, mulieres, *Bod.* 2. (gg) Auro, nec argento, *Cott.* (hh) Neque in margaritis pretiosis, *Bod.* 2.

1 *Sic & mulier, & virgo.*] Consentit iis Græcis MSS. quæ legunt, καὶ ἡ γυνὴ, καὶ ἡ παρθένος ἡ ἄγαμος, μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου.

2 *Nisi panis sanctus unus.*] Codices LXX. quidam habent εἰ μὴ ἄρτος ὁ ἅγιος, quas voces singularem panem denotare credidit Auctor noster. Sed exemplaria impressa passim legunt. ἢ ἅγιοι ἄρτοι εἰσίν.

3 *Deus judicium tuum Regi da.*] Locum hunc Messiæ asseruit auctor Noster c. 2. libri superioris. Is qui sequitur Gen. 19. 24. à Patribus passim ut Personarum in Deitate distinctio comprobetur afferri solet. Videat lector Justin. in Dial. cum Tryph. Iren. l. 3. c. 6. Tertul. adv. Prax. Cyrill. l. 1. in Joan. Athanas. Epist. de Synod. Hilar. l. de Synod. Hieron. in 45. Isai. Amb. l. 1. de Fide.

An. 249.

hoc ipso in epistola Petri [1] ad Ponticos: Sit in muliere non exterior ornamenti, aut auri, aut vestis cultus; sed cultus cordis. Item in Genesi: Thamar cooperuit se pallio, & adornavit: & cum aspexisset eam Judas, visum est ei meretricem esse. (1 Pet. 3. 3. Gen. 38. 14.)

(a) Fidelem non oportere ob alia delicta, nisi ob nomen solum puniri.

XXXVII. In epistola Petri ad Ponticos: Nec quisquam vestrum tanquam fur aut homicida (b) patiatur; aut tanquam maleficus, aut curas alienas agens (c), sed tanquam Christianus. (1 Pet. 4. 15.)

Servum Dei innocentem esse debere, ne incidat in pœnam secularem.

XXXVIII. In epistola Pauli ad Romanos: Vis non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem (d) ex illa. (Rom. 13. 3.)

Datum nobis esse exemplum vivendi in Christo.

XXXIX. In epistola Petri ad Ponticos: (e) Christus enim passus est pro nobis, relinquens (f) vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus. Qui cum malediceretur, non (g) remaledixit; cum pateretur, non (h) minabatur: [2] tradebat autem se judicanti (i) injuste. Item Paulus ad Philippenses. (k) Qui [3] in figura Dei constitutus, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed (l) se (m) exinanivit, formam servi accipiens, in (n) similitudinem hominis factus, & (o) habitu inventus ut homo. Humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi (p) nomen, ut sit super omne nomen: ut in nomine Jesu (q) omne genu curvetur, cœlestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur (r), quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei patris. De hoc ipso in Evangelio cata Joannem: Si ego lavi pedes vestros magister, & dominus, & vos debetis (s) aliorum pedes lavare. Exemplum enim dedi vobis, ut, sicut (t) ego feci, (u) & vos aliis faciatis. (1 Pet. 2. 21. Phil. 2. 6. Joh. 13. 14.)

Non jactanter, nec tumultuose operandum.

XL. In Evangelio cata Matthæum: Nesciat sinistra (w) tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in (x) abscondito: & pater tuus qui videt [4] in abscondito, reddet tibi palam. Item illic: Cum facis eleemosynam, (y) noli buccinare ante te quomodo hypocritæ faciunt, in vicis & synagogis, ut (z) clarificentur ab hominibus. Amen dico vobis, (aa) compleverunt mercedem suam. (Mat. 6. 3. ibid. v. 2.)

Inepte & scurriliter non loquendum.

XLI. In epistola Pauli ad Ephesios: (bb) Stultiloquium & scurrilitas, quæ ad rem non pertinent, nec nominentur quidem in vobis. (Eph. 5. 4.)

[5] Fidem (cc) in totum prodesse, & tantum nos posse, quantum credimus.

XLII. In Genesi: Et credidit Abraham Deo, & (dd) deputatum est ei (ee) ad justitiam. Item apud Esaiam: Et si non credideritis, neque intelligetis. Item in Evangelio cata Matthæum: Modicæ fidei (ff) quare dubitasti? Item illic: Si habueritis fidem (gg) quasi granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc illo, & transibit: & nihil impossibile erit vobis. Item cata Marcum: Omnia quæcunque oratis & petitis, credite, quia accipietis, & erunt vobis. Item illic: Omnia (hh) possibilia credenti. Apud Abacuc: [6] Justus autem ex (ii) fide mea vivet. Item in Daniele: Ananias, Azarias, Misahel (kk) credentes Deo liberati sunt de flamma ignis. (Gen. 15. 6. Isa. 7. 9. Mat. 14. 31. Mat. 17. 19. Marc. 11. 24. Marc. 9. 22. Abac. 2. 4. Dan. 3. 27.)

Posse eum [7] statim (ll) consequi qui vere crediderit.

XLIII. In Actibus Apostolorum: Ecce aqua, quid est quod me (mm) impedit baptizari? Tunc dixit (nn) Philippus: si credis (oo) ex toto corde tuo, licet (Act. 8. 36.)

Fideles inter se disceptantes, non debere gentilem judicem experiri.

XLIV. In epistola Pauli ad Corinthios. 1. (pp) Audet quisquam vestrum adversus alterum negotium habens disceptare apud injustos, & non apud (qq) sanctos? An nescitis quia (rr) sancti hunc mundum judicabunt? Et iterum: Jam quidem (1 Cor. 6. 1. ibid. v. 7.)

(*a*) Fidelem non debere, *Corb.* (*b*) Homicidam agens puniatur, *Cott.* (*c*) Curas alienas agens puniatur, *Bod.* 2. alieni speculator, *Tert.* (*d*) Laudem ab illa, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 4. (*e*) Christus passus est pro vobis, *Thu. Corb. Cott.* (*f*) Relinquens exemplum, *Bod.* 1. 3. (*g*) Non maledicebat, *Bod.* 2. (*h*) Non comminabatur, *Corb.* (*i*) Judicanti se, *Bod.* 3. (*k*) Cum in figura Dei constitutus esset, *Cott.* (*l*) Sed semetipsum, *Bod.* 1. 4. *Cott.* (*m*) Inanivit, *Thu. Corb.* (*n*) In similitudine, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Corb. Thu.* hominum, *Bod.* 2. (*o*) In specie inventus, *Cott.* (*p*) Nomen quod est super, *Bod.* 3. *Thu. Cott.* (*q*) Flectetur omne genu, *Cott.* genu curvent, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu.* (*r*) Confiteatur Deo, *Lam. NC.* 1. *Cott.* (*s*) Alter alterius pedes, *Cott.* (*t*) Ego feci vobis, *Cott.* (*u*) Et vos faciatis, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (*w*) Sinistra quid, *Lam. NC.* 1. *Thu.* (*x*) In absconso, *Bod.* 2. *Cott. Lam. Lin. Bod.* 2. *NC.* 1. *Cott. Voss.* 4. (*y*) Noli tuba canere, *Lin. NC.* 2. tumultuari, *Bod.* 3. *Benev. Ver. Voss.* 4. (*z*) Honorificentur, *Cott.* (*aa*) Pensaverunt, *Lam. Lin. Thu. NC.* 1. *Corb. Bod.* 2. 4. perceperunt, *NC.* 2. *Cott.* receperunt, *Bod.* 1. *Voss.* 3. compensaverunt, *Benev. Ver.* (*bb*) Multiloquium, *Bod.* 3. (*cc*) Fidem tantum; *Voss.* 3. 4. *NC.* 2. fidem prodesse, *Thu.* (*dd*) Reputatum, *Cott.* (*ee*) In justitiam, *Cott.* (*ff*) Ad quid dubitasti, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 4. *Thu. Corb.* (*gg*) Fidem sicut, *Bod.* 1. 2. (*hh*) Possibilia sunt, *Corb.* possibilia sunt credentibus, *Cott.* (*ii*) Ex fide vivet, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3. justus autem meus, ex fide, *Cott.* (*kk*) Credentes liberati sunt, *Bod.* 1. 2. 4. (*ll*) Consequi baptismum, *Lam. NC.* 1. (*mm*) Quod me impediat tingi, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Cott. Voss.* 1. (*nn*) Dixit ei, *Corb.* (*oo*) In toto corde, *Bod.* 1. *Cott.* (*pp*) Audet aliquis vestrum negotium disceptare, *Cott.* (*qq*) Sanctos? Nescitis, *Bod.* 1. (*rr*) Sancti mundum, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Corb. Bod.* 1. 2. 4. de hoc mundo, *Cott. Voss.* 3.

1 *Ad Ponticos.*] Sic Tert. in Scorpiaco.

2 *Tradebat autem se judicanti injuste.*] Codices nostri legunt κρίνοντι δικαίως. Sed legisse videtur noster παρέδωκεν αὐτὸν τῷ κρίνοντι ἀδίκως. respectu ad Pilatum & Caiapham habito.

3 *In figura Dei constitutus.*] Tertullianus legit, *in effigie Dei constitutus.* Adv. Marcion. l. 5. c. 20. Vulgatus, *in forma.*

4 *In abscondito reddet tibi.*] Quod sequitur ἐν φανερῷ, in pluribus MSS. deest quod olim S. Augustinus observavit. De Serm. Domini in Monte. l. 2. c. 5.

5 *Fidem in totum.*] Sic capite sequente, *in totum delictum in vobis est.*

6 *Justus autem ex fide mea.*] Hunc locum supra tractavimus lib. 1. ad Quirin. l. 5.

7 *Statim consequi.*] Alibi consecutio pro baptismo ponitur c. 97. *ad fidem & consecutionem properandum.* Pariter Tertullianus lib. de bapt. c. 19. *Si qui pondus intelligant baptismi, magis timebunt consecutionem.* Huic opponitur status competentium. Leges Ecclesiasticæ, quæ postquam donum discretionis spirituum cessasset, cavebant ne Judæi & Gentiles aliique indigni præpropere per Baptismum admissi, Christiano nomini dedecus inurerent; non debent, nec possunt, gratiæ divinæ præjudicare.

1 Per

An. 249. dem (a) in totum delictum in vobis est quia judicia habetis cum (b) invicem. Quare non magis (c) injuriam patimini, aut quare non magis fraudamini? sed vos injuriam facitis, & fraudatis, (d) & hoc fratribus: (e) an nescitis, quoniam injusti regnum Dei (f) non consequentur?

Spem futurorum esse, & (g) ideo fidem nostram circa ea quæ promissa sunt, patientem esse debere.

XLV. In epistola Pauli ad Romanos: Spe salvati sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, [1] (h) per patientiam expectamus. Rom. 8. 24.

Mulierem in Ecclesia tacere debere.

XLVI. In epistola Pauli ad Corinthios prima: (i) Mulieres in Ecclesia taceant. (k) Si quæ autem quid discere volunt, domi viros suos interrogent. Item ad Timotheum: Mulier cum silentio discat in omni (l) subjectione. Docere autem mulierem non permitto, neque (m) præpositam esse viro, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva: & Adam seductus non est, mulier autem seducta est. 1 Cor. 14. 34. 1 Tim. 2. 11.

Delicto & merito nostro fieri ut laboremus, nec Dei opem in omnibus sentiamus.

XLVII. Apud Osee: Audite sermonem Domini filii Israel, quia (n) judicium est Domino adversus incolas (o) terræ, quod neque misericordia, neque veritas, neque agnitio Dei sit super terram. Sed execratio, & mendacium, & cædes, & furtum, & adulterium diffusum est super terram, sanguinem sanguini supermiscent. Iccirco terra lugebit cum universis incolis suis, cum bestiis agri, cum serpentibus terræ, cum volucribus cœli: & deficient pisces maris, (p) ut nemo judicet, nemo (q) revincat. De hoc ipso apud Esaiam: Numquid non valet manus Domini) ut salvos faciat: aut (s) gravavit aurem ut non exaudiat? sed peccata vestra inter vos & Deum separant: & (t) propter delicta vestra avertit faciem à vobis ne misereatur. Manus enim vestræ (u) inquinatæ sunt sanguine, & digiti vestri in peccatis: labia autem vestra locuta sunt facinus, & lingua vestra injustitiam meditatur: nemo loquitur vera, neque est judicium verum: fidunt in vanis, & loquuntur inania: qui (w) parturiunt dolorem, & (x) pariunt facinus. Item apud Sophoniam: [2] Defectione deficiat à facie terræ, dicit Dominus: Deficiat homo & pecudes, deficiant volucres cœli, & pisces maris: & auferam iniquos à facie terræ. Os. 4. 1. Is. 59. 1. Sopho. 1. 2.

[3] Non fenerandum.

XLVIII. In Psalmo 14. Qui pecuniam suam non (y) dedit in fenore, & munera super innocentes non accepit: qui (z) ista fecerit, non (aa) commovebitur in æternum. Item apud Ezechielem. [4] Homo autem qui erit justus, hominem non opprimet (bb), & pignus debitoris reddet, & (cc) rapinam non faciet, & panem suum esurienti dabit, & nudum operiet, & pecuniam suam in usuram non dabit. Item in Deuteronomio. Non fenerabis fratri tuo (dd) usura pecuniæ, & usura ciborum. Ps. 14. 6. Ezec. 18. 7. Deut. 23. 19.

Inimicos quoque diligendos.

XLIX. In Euangelio cata Lucam: Si diligitis qui vos diligunt, quæ est vobis gratia? & (ee) peccatores enim diligunt eos qui se diligunt. Item cata Matthæum: Diligite inimicos vestros, & orate pro his qui vos persequuntur: ut sitis filii patris vestri qui in cœlis est; qui (ff) solem oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Luc. 6. 32. Mat. 5. 44.

[5] Sacramentum fidei non esse profanandum.

L. Apud Solomonem in Parœmiis: In aures imprudentis noli quidquam dicere: ne quando audierit, irrideat sensatos sermones tuos. Item in Euangelio cata Matthæum: Ne dederitis sanctum canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte (gg) inculcent eas pedibus suis, & conversi (hh) elidant vos. Prov. 23. 9. Matt. 7. 6.

Quod nemo in opere suo extolli debeat.

LI. Apud Solomonem in Ecclesiastico: Noli te extollere in faciendo opere tuo. Item in Euangelio cata Lucam: Quis vestrum habens servum arantem, aut (a) pasto- Eccl. 10. 39. Luc. 17. 7.

(*a*) Tantum delictum, *Cott.* (*b*) Habetis invicem, *Bod.* 1. *Cott.* (*c*) Fraudem patimini, *Lam. Bod.* 1. *NC.* 1. sustinetis, *NC.* 2. injuriam accipitis, *Bod.* 1. (*d*) Et hoc fratres, *Bod* 4. (*e*) Aut nescitis, *Thu. Corb.* (*f*) Non possidebunt, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (*g*) Ideo fidelem circa, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*h*) Per patientiam speramus, *Lam. Bod.* 1. *NC.* 2. expectamus, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (*i*) Mulier, *Corb.* Mulieres vestræ, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Cott. NC.* 1. *Voss.* 3. Ecclesia tacere debent, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*k*) Si quid autem discere, *NC.* 2. Si quæ autem sint, *Lin.* (*l*) Humilitate, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Corb.* submissione, *Bod.* 1. 4. *Thu.* in omni modestia, *Cott.* (*m*) Dominari in virum, *Cott.* (*n*) Judicium est à Domino, *Lam. Bod.* 2. Domini, *Voss.* 1. (*o*) Terræ eo quod, *Bod.* 4. (*p*) Ut nemo sit qui judicet. (*q*) Nemo qui, *Lin.* (*r*) Ut salvet, *Lam. NC.* 1. 2. *Corb.* (*s*) Gravavit aures, *Thu. Corb.* (*t*) Propter peccata, *Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 3. 4. (*u*) Plenæ sunt sanguine, *Bod.* 3. *Voss.* 4. (*w*) Parturiunt dolum, *NC.* 2. (*x*) Pariunt iniquitatem, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Corb.* (*y*) Dedit ad usuram, *Cott.* dedit fenori, *Bod.* 1. *Thu. Corb.* (*z*) Facit hæc, *Corb.* (*aa*) Non delebitur, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*bb*) Et debitum reddet, *Corb.* debitori reddet, *Cott.* (*cc*) Rapinam non rapiat, *Bod.* 1. 3. 4. *Thu.* (*dd*) Usuras, *Bod.* 1, 2, 3, 4. in usura, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Lin.* usuram, *Bod.* 1. *Lin. Thu.* usuram pecuniæ, *Cott. Voss.* 3. 4. (*ee*) Peccatores enim diligunt eos qui se diligunt, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (*ff*) Solem suum, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 3. (*gg*) Ne inculcent ea pedibus, *Cott.* conculcent eas, *NC.* 2. *Bod.* 2. (*hh*) Allidant, *Corb.*

1 *Per patientiam expectamus.*] Sic in lib. de bono patientiæ, & hic loci probati legunt MSS. Quod olim legebatur *per spectationem speramus* librariorum barbariei imputandum.

2 *Defectione deficiat.*] τὰ πάντα non hic tantum, sed etiam in Græcis exemplaribus plurimis deesse observasse non pigebit; pariter habet comma proxime succedens, ϗ ἀσθενήσουσιν οἱ ἀσεβεῖς quod Theodotionis erat additamentum, ut Græca hebræis responderent. Symmachus rectius vertit, ϗ σκάνδαλα μετ' ἀσεβῶν.

3 *Non fenerandum.*] Usura apud scriptores ecclesiasticos perpetuo male audit: & merito, quandocunque ob moram pecuniæ ob inopiam non solutæ pretium exigitur. Alia fortasse ratio est pecuniarum quas qui accepit in lucro ponit: nisi quatenus leges positivæ contrarium statuunt, aut scandalum aliter suadet.

4 *Homo autem qui erit justus.*] Voces istæ ad supplendum sensum à sequentibus appositæ.

5 *Sacramentum fidei.*] Mysteria nimirum non evulganda: quod in omni religione semper obtinuit.

An. 249. (a) paſtorem, & venienti de agro dicit continuo, (b) tranſi, recumbe? Sed dicit illi, para aliquid (c) quod cœnem, & accingere, & miniſtra mihi, donec manducem & bibam: & poſtea tu manducabis & bibes. Numquid habet gratiam (d) ſervo illi, quia fecit quæ ei imperata ſunt? ſic itaque & vos (e) cum perfeceritis quæ vobis imperata ſunt, dicite: (f) Servi ſupervacui ſumus: 1 (g) quod habuimus facere, fecimus.

Credendi vel non credendi libertatem, in arbitrio poſitam.

LII. In Deuteronomio: Ecce dedi ante faciem tuam vitam & mortem, bonum & malum: (h) elige vitam tibi, ut vivas. Item apud Eſaiam: Et ſi volueritis & audieritis me, bona (i) terræ edetis. Si autem nolueritis, & non audieritis me, gladius vos conſumet: os enim Domini locutum eſt iſta. Item in Euangelio cata Lucam: 2 (k) Regnum Dei intra vos eſt.

Deut. 30. 19. Iſa. 1. 19. Luc. 17. 21.

Dei arcana perſpici non poſſe, & ideo fidem noſtram ſimplicem eſſe debere.

LIII. (l) In Epiſtola Pauli ad Corinthios prima: Videmus nunc (m) per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc ſcio ex parte, (n) tunc autem cognoſcam (o) ſicut & ego cognitus ſum. Item apud Solomonem in Sapientia: Et in ſimplicitate cordis (p) quærite illum. Item apud eundem; Qui ambulat ſimpliciter, ambulat fidenter. Item apud eundem; Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris. Item in Solomone; Noli eſſe (q) multum juſtus, & noli argumentari plus (r) quam oportet. Item apud Eſaiam; Væ qui arguti ſunt in ſemetipſis. Item in Maccabæis; Daniel in ſua ſimplicitate liberatus eſt de ore leonum. (s) Item in Epiſtola Pauli ad Romanos; O altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, (t) quam incomprehenſibilia ſunt judicia ejus, & quam inveſtigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius ejus fuit? vel quis prior dedit ei, & retribuetur illi? Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi claritas in ſecula ſeculorum. Item ad Timotheum: Stultas autem & ineruditas quæſtiones devita, ſciens quia lites generant. Servum autem Dei non oportet litigare, ſed mitem eſſe ad omnes.

1 Cor. 13. 12. Sap. 1. 1. Prov. 10. 9. Eccl. 3. 22. Eccl. 7. 17. Iſa. 29. 15. 1 Mac. 2. 60. Rom. 11. 33. 1 Tim. 1. 23.

Neminem (u) ſine ſorde & ſine peccato eſſe.

LIV. Apud Job: Quis enim mundus à ſordibus? 3 nec unus (w) etiam ſi unius diei ſit vita ejus in terra (x). Item in Pſalmo 50. (y) Ecce in iniquitatibus conceptus ſum, & in (z) delictis concepit me mater mea. Item in Epiſtola Joannis: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipſos decipimus, & veritas in nobis non eſt.

Job. 14. 4. Pſ. 50. 6. 1 Joh. 1. 8.

Non hominibus, ſed Deo placendum.

LV. In Pſalmo 52. Qui hominibus placent, confuſi ſunt: quia Deus nihil fecit illos. Item in Epiſtola Pauli ad Galatas (aa): Si hominibus (bb) placere vellem, Chriſti ſervus non eſſem.

Pſ. 52. 7. Gal. 1. 10.

Deum nihil latere ex his quæ geruntur.

LVI. In Sapientia Solomonis: In omni loco ſpeculantur oculi Dei bonos & malos. Item apud Hieremiam: Ego Deus approximans, & non Deus (cc) de longinquo (dd). Si abſconditus fuerit homo in abſconditis, (ee) ergo ego non videbo eum? Nonne cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus? Item in Baſileion primo: Homo (ff) videt in facie, Deus autem in corde. Item in Apocalypſi: (gg) Et ſcient omnes Eccleſiæ quia ego ſum (hh) ſcrutator renis & cordis: & dabo unicuique veſtrum ſecundum (ii) opera ſua. Item in Pſalmo 18. Delicta quis intelligit? (kk) Ab occultis meis munda me Domine. Item in epiſtola Pauli ad Corinthios ſecunda, Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti (ll), ut reportet unuſquiſque (mm) ſui corporis propria, ſecundum quæ egit, ſive bona, ſive mala.

Prov. 15. 3. Jer. 23. 23. 1 Reg. 16. 7. Apo. 2. 23. Pſ. 18. 13. 2 Cor. 5. 10.

Fidelem emendari & (nn) reſervari.

LVII. In Pſalmo 117. (oo) Emendans emendavit me Dominus, & morti non tradidit me. Item in Pſalmo 88. Viſitabo (pp) in virga facinora eorum, & in flagellis delicta eorum. Miſericordiam autem meam non (qq) diſpergam ab eis. Item apud Malachiam: Et (rr) ſedebit conflans & expurgans ſicut aurum & argentum: & emundabit filios

Pſ. 117. 18. Pſ. 88. 32. Mal. 3. 3.

(*a*) Paſtorem venientem, *Lam. Corb. NC.* 1. (*b*) Tranſi & recumbe. *Corb.* (*c*) Ut cœnem, *Corb.* (*d*) Servus illi, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*e*) Cum feceritis, *Thu.* (*f*) Servi inutiles, *Thu. Corb.* (*g*) Quod debuimus facere, *Bod.* 1. 2. 4. *Cott.* (*h*) Elige vitam, ut vivas, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (*i*) Terræ manducabis, *Cott.* (*k*) Ecce regnum Dei, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (*l*) Paulus in Epiſtola ad Corinthios prima, *Corb.* (*m*) Per ænigmata, *Lin.* (*n*) Tunc cognoſcam, *Bod.* 1. (*o*) Sicut cognitus, *Cott.* (*p*) Quærite Deum, *Thu. Voſſ.* 4. Dominum, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Lin. NC* 2. (*q*) Multum ſapiens, *Lin.* multum ſapiens apud ſeipſum, *Cott.* (*r*) Quam neceſſe eſt, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Thu. Corb.* (*s*) Paulus ad Rom. *Corb.* (*t*) Quam inſcrutabilia, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb. Voſſ.* 3. (*u*) Sine ſordibus, *Ver. Benev.* (*w*) Nec ſi unius, *Bod.* 1. (*x*) Terra; non poteſt eſſe ſine querela, *Cott.* (*y*) Ecce in facinore, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Voſſ.* 3. (*z*) In peccatis concepit, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 3. 4 aluit me in utero, *Voſſ.* 3. (*aa*) Si adhuc hominibus, *Lam. NC.* 1. (*bb*) Placerem, *Bod.* 1. *Voſſ.* 3. (*cc*) Deusde longe, *Lam. NC.* è longinquo, *Cott.* (*dd*) Quod ſi abſconditus fuerit homo in abſconditis ſuis, *Lam. NC.* 1. abſconditus ergo, *Corb.* (*ee*) Ergo non, *Bod.* 3. (*ff*) Videt in faciem, Deus autem in cor. *Thu. Lin.* Deus videt in corde, *Cott.* (*gg*) Et ſcient omnes gentes & Eccleſiæ, *Bod.* 1. *Voſſ.* 3. (*hh*) Sum Dominus ſcrutator, *Lam. NC.* 1. (*ii*) Opera veſtra, *NC.* 2. opera, *Thu.* (*kk*) A ſecretis meis, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. *Thu. Corb. Voſſ.* 3. (*ll*) Recipiat unuſquiſque, *NC.* 2. (*mm*) Noſtrum quod geſſit, *Cott.* (*nn*) Reſervari debere, *Lam. NC.* 1. (*oo*) Caſtigans caſtigavit, *Cott.* Caſtigans emendavit, *NC.* 1. 2. (*pp*) In virga ferrea, *Bod.* 1. *Voſſ.* 3. (*qq*) Non diſperdam, *Corb.* auferam, *Bod.* 3. *Voſſ.* 4. (*rr*) Et ſedit Deus, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. *Thu.*

1. *Quod habuimus facere.*] Locutio Tertulliano frequens, lib. de Anim. c. 55. *Habes & regionem inferum ſubterraneam credere.* De pudicitia c. 13. *Erudiri haberent blaſphemandum non eſſe.*

Regnum Dei intra vos eſt.] Poſſe homines gratiæ divinæ obicem ponere, vix illuſtriori documento quis oſtenderit, quam quod Meſſiam præſentem uſque requirebant Judæi: imo odiis inexpiabilibus proſequebantur.

3 *Nec unus.*] Magis ad mentem veritatis Hebrææ, habent vulgati interpretes; *Nonne tu qui ſolus es? Ecce breves dies homini ſunt.* ſed LXX. ſequitur Auctor noſter.

1 *Non*

An. 249. filios Levi. Item in Euangelio: 1 Non exibis inde, donec exsolvas novissimum quadrantem. *Mat.* 5. 26.

Neminem contristari morte debere, cum sit in vivendo labor & periculum, in moriendo pax (a) *& resurgendi securitas.*

LVIII. In Genesi: Tunc dixit Dominus ad Adam: Quia exaudisti vocem (b) uxoris tuæ, & manducasti ex illa arbore 2 de qua sola præceperam tibi (c) ne manducares, maledicta terra erit in omnibus operibus tuis. In tristitia & gemitu edes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos ejiciet tibi, & (d) pabulum agri edes. In sudore vultus tui edes panem tuum, donec revertaris in terram, de qua & sumtus es; quia terra es, & in terram ibis. Item illic: & complacuit Enoch Deo, & (e) non est inventus postmodum: quia Deus illum transtulit. Et apud Esaiam; Omnis caro fœnum, & omnis claritas ejus, ut flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: (f) Sermo autem Domini (g) manet in æternum. Apud (h) Ezechielem: Ipsi dicunt; Arida facta sunt ossa nostra, periit spes nostra, expiravimus: propterea (i) Prophetiza, & dic: Hæc dicit Dominus; Ecce ego aperio monumenta vestra, & educam vos de monumentis vestris, & inducam vos in terram Israël. Et dabo spiritum meum in vos, & vivetis. Et ponam vos in terram vestram, & cognoscetis quoniam ego Dominus locutus sum, & faciam (k), dicit Dominus. Item in Sapientia Solomonis: (l) Raptus est ne malitia mutaret intellectum illius: placita enim erat Deo anima illius. Item in Psalmo 83. (m) Quam dilectissimæ habitationes tuæ Deus virtutum: (n) desiderat & properat anima mea (o) ad atria Dei. Et in epistola Pauli ad Thessalonicenses: Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, ne contristemini sicut & cæteri qui spem non habent. Si enim credimus quia Jesus mortuus est & resurrexit: sic & Deus eos qui dormierunt in Jesu, adducet cum eo. Item ad Corinthios prima; (p) Stulte, tu quod seminas, non vivificatur (q) nisi prius mortuum fuerit. Et iterum; Stella à stella differt in claritate, sic & (r) resurrectio mortuorum. Seminatur corpus in corruptione, resurgit (s) sine corruptela. Seminatur (t) in ignominia, resurgit in gloria. Seminatur in infirmitate, resurgit in virtute. Seminatur corpus animale, (u) resurgit spiritale. Et iterum: Oportet enim 3 corruptivum istud induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptivum hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem; tunc fiet verbum quod scriptum est; (w) Absorpta est 4 mors (x) in contentionem. Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua? Item in Euangelio cata Joannem; Pater, quos dedisti mihi, volo, ut ubi ego fuero, & ipsi sint mecum, & videant claritatem meam, quam mihi dedisti (y) ante constitutionem mundi. Item cata Lucam; Nunc dimittis servum tuum Domine secundum verbum tuum in pace; Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Item cata Joannem; Si me dilexissetis, (z) gauderetis; quoniam vado ad patrem, quia pater major me est.

Gen. 3. 17. *Gen.* 5. 24. *Isa.* 40. 6. *Ezec.* 37. 11. *Sap.* 4. 11. *Ps.* 83. 1. 1 *Thess.* 4. 13. 1 *Cor.* 15. 36. *Ibid.* v. 41. *Ibid.* v. 53. *Joh.* 17. 24. *Luc.* 2. 29. *Joh.* 14. 28.

De idolis quæ gentiles Deos putant.

LIX. In Sapientia Solomonis; Omnia idola nationum æstimaverunt Deos, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque (aa) nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque (bb) digiti in manibus ad contrectandum; sed & pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, & qui (cc) spiritum mutuatus est, is finxit illos. Nemo autem sibi similem homo poterit Deum fingere: cum sit enim (dd) mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior est autem ipse iis quos colit: quoniam ipse quidem vixit, illi nunquam. De hoc ipso: Neque opera attendentes cognoverunt quis esset artifex, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem, aut lunam, rectores orbis terræ Deos putaverunt: quorum si propter speciem hoc æstimaverunt, sciant quanto his Dominus sit speciosior: aut si virtutes & opera eorum mirati sunt, intelligant ab ipsis, quoniam qui hæc constituit fortia, fortior est illis. Item in Psalmo 134. Idola gentium argentum & aurum, opus manuum hominum. Os habent, & non loquuntur; ocu-

Sap. 15. 15. *Sap.* 13. 1. *Ps.* 134. 15.

(*a*) Et in resurgendo securitas, *Bod.* 3. (*b*) Mulieris, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 3, (*c*) Ne manducares, & manducastis ex ea, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*d*) Edes panem tuum de pabulo agri. *Corb.* (*e*) Non est inventus, quia, *Cott.* (*f*) Verbum, *NC.* 2. *Manut.* (*g*) Manebit, *Bod.* 3. 4. (*h*) Ezechielem; dicunt, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb.* (*i*) Propheta & dic, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Cott. Voss.* 3. (*k*) Dicit Dominus omnipotens, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*l*) Raptus est justus, *Cott.* commoratus est in brevi, explevit tempora, placebat enim Deo, *Cott.* (*m*) Quam amabiles, *Bod.* 3. amabilia tabernacula, *Lin.* (*n*) Concupiscit & deficit, *Lin. NC.* 2. (*o*) In atria, *Bod.* 1. (*p*) Insipiens tu, *Cott.* (*q*) Nisi ante, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. *Voss.* 3. Stella enim, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (*r*) In resurrectione, *Bod.* 1. (*s*) In incorruptione, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (*t*) In ignobilitate, *Cott.* (*u*) Resurgit corpus, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (*w*) Absumta est mors, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *NC.* 1. (*x*) Sine contentione, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*y*) Antequam mundus fieret, *Cott.* (*z*) Gauderetis utique, *Lin.* (*aa*) Nares ad odorandum, *Cott.* (*bb*) Digiti manuum ad tractandum, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 3. manus ad palpandum, *Cott.* (*cc*) Spiritum mutuat, *Lam. NC.* 1. (*dd*) Mortalis, mortuum finget, *Voss.* 3, 4.

1 *Non exibis inde*] Textus hic affertur ut probet, fidelem emendari malis à Deo immissis in hoc seculo. Nimirum solus infernus pœnarum proprie dictarum locus.

2 *De qua sola.*] ἐνετειλάμην σοι τούτου μόνου habent LXX. qui præiverunt in additione vocis *Sola*.

3 *Corruptivum istud.*] Eodem modo legit Tertull. de Resurrect. carnis passim.

4 *Mors in contentionem.*] εἰς νῖκος, apud Apostolum: sed Auctor noster, & etiam Tertullianus legisse videntur εἰς νεῖκος. LXX. posuerunt Osee 13. 14. ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου ᾅδη; Et revera, judicia forensia non sine contentione peraguntur: quique causam obtinet, vicisse passim dicitur. Notetur Græcos interpretes דבר non pro peste, sed sententia à judice prolata accepisse. Insuper legisse non ut nos יהי sed אהי quod Chaldæum fecisse versu 10. constat. Porro advertere licebit, nonnulla græca exemplaria pro ᾅδη, cùm auctore nostro, denuo legisse θάνατε.

An. 249. oculos habent, & non vident; aures habent, & (a) non audiunt; neque enim est spiritus in ore eorum. (b) 1 Similes fiant illis qui (c) faciunt ea, & omnes qui confidunt in illis. Item in Psalmo 95. Omnes Dii gentium dæmonia, Dominus autem cœlos fecit. Item in Exodo: Non facietis vobis Deos argenteos, neque aureos. Et iterum: Non facies tibi idolum, nec cujusquam similitudinem.

Ps. 134 17. Ps. 95. 5. Exo. 20. 23. Exo. 20. 4.

Ciborum nimiam concupiscentiam non appetendam.

LX. Apud Esaiam: (d) Edamus & bibamus, cras enim moriemur. Non remittetur vobis peccatum istud, quoadusque moriamini. Item in (e) Exodo: Et consedit populus manducare & bibere, & (f) surrexerunt ludere. Paulus ad Corinthios 1. Cibus nos non commendat Deo: neque si (g) manducaverimus, abundabimus: neque si non manducaverimus, (h) egebimus. Et iterum: (i) Cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis (k) esurit, domi manducet, ut non (l) ad judicium conveniatis. Item ad Romanos: Non est regnum Dei esca & potus, sed justitia & pax & gaudium in spiritu sancto. (m) In Evangelio cata Joannem: (n) Ego cibum habeo, quem vos non nostis. Meus cibus est, (o) ut faciam voluntatem ejus qui me misit, & perficiam opus ejus.

Isa. 22. 13. Exod. 32. 6. 1 Cor. 8. 8. 1 Cor. 11. 33. Rom. 14. 17. Joh. 4. 33.

Possidendi concupiscentiam, & pecuniam non appetendam.

LXI. In Ecclesiastico apud Solomonem: Qui diligit argentum, non satiabitur argento. Item in Parœmiis: Captans annonam maledictus in plebe est; benedictio autem in ejus capite est, (p) qui communicat. Item apud Esaiam: (q) Væ qui (r) conjungunt domum (s) ad domum, & (t) agrum ad agrum continuant, 2 ut auferant (u) proximo suo aliquid. Numquid habitabitis soli super terram? Item apud Sophoniam: Ædificabunt domos & (w) non inhabitabunt; & instituent vineas, & non bibent vinum earum, quia prope est dies Domini. Item in Evangelio cata Lucam: Quid enim prodest homini lucrifacere totum mundum, (x) se ipsum autem perdere? Et iterum: Dixit autem illi Dominus: Stulte, hac nocte (y) expostulatur (z) anima tua: quæ ergo (aa) parasti, cujus erunt? Et iterum: commemorare quoniam (bb) percepisti bona in vita tua, & (cc) Lazarus similiter mala. Nunc vero (dd) 3 hic rogatur, tu autem doles; & in Actibus Apostolorum; Dixit autem Petrus ad eum; Argentum quidem & aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do; In nomine Jesu Christi (ee) Nazareni, surge & ambula. Et (ff) apprehensa manu ejus dextera, (gg) excitavit eum. (hh) Item ad Timotheum prima; nihil intulimus in hunc mundum, verum nec (ii) auferre quid possumus. 4 Habentes itaque exhibitionem & tegumentum, his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri, (kk) incidunt in tentationem, 5 & muscipulam, & desideria multa & nocentia, quæ mergunt hominem in perditionem & in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes naufragaverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.

Eccl. 5. 9. Prov. 11. 26. Isa. 5. 8. Sophon. 1. 13. Luc. 9. 25. Luc. 12. 20. Act. 3. 6. 1 Tim. 6. 7.

Matrimonium cum gentilibus non jungendum.

LXII. Apud Tobiam: Uxorem accipe ex semine parentum tuorum & noli sumere (ll) alienam mulierem, quæ non est ex tribu parentum tuorum. Item in Genesi: Mittit puerum suum Abraham, ut de semine suo (mm) accipiat Rebeccam filio ejus Isaac. Item in Esdra: Satis non fit Deo cum vastarentur Judæi, nisi alienigenas uxores cum filiis quoque quos ex illis procreaverant, reliquissent. Item in epistola Pauli ad Corinthios 1. (nn) Mulier vincta est quamdiu vivit vir ejus: si autem dormierit, (oo) liberata est, ut (pp) cui vult nubat, tantum in Domino: (qq) felicior autem erit si sic (rr) permanserit. Et iterum: Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt?

Tob. 4. 12. Gen. 24. 3. 1 Esd. 10. 1 Cor. 7. 39. 1 Cor. 6. 15.

(*a*) Non audiunt; nares habent, & non odorabunt; manus habent, & non palpabunt; pedes habent, & non ambulabunt, *Bod.* 1. *Cott.* *Voss.* 3. (*b*) Similes sint omnes, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4 *Thu. Corb.* (*c*) Faciunt ea. Item, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*d*) Non dicemus; Edamus &, *NC.* 1. (*e*) Exodo: Consedit, *Bod.* 1. (*f*) Exsurrexit, *Thu. Voss.* 3. (*g*) Ederimus, *Thu.* (*h*) Deficiemus, *Bod.* 3. (*i*) Cum conveneritis, *Lam. NC.* 1. (*k*) Esurierit, *Bod.* 1. 3. (*l*) In judicium, *Bod.* 1. 3. 4. (*m*) Item in Evangelio, *Bod.* 1. 4. (*n*) Cibum habeo manducare, *Corb. NC.* 2. (*o*) Ut perficiam, *NC.* 2. (*p*) Communicans ei, *Bod.* 1. (*q*) Væ his, qui, *Cott.* (*r*) Adjungit domum, *Bod.* 1. (*s*) Ad domum, villam ad villam, *Lin. Corb.* (*t*) Agrum agro, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 3. 4. *Thu.* (*u*) Proximis suis, *Bod.* 2. 3. *Corb.* proximi, *Bod.* 1. 4. (*w*) Non habitabunt in eis, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod. Cott.* (*x*) Si Animæ suæ detrimentum patiatur, *NC.* 2. (*y*) Postulatur anima, *Lam. NC.* 1. (*z*) Anima tua à te, *Lin.* (*aa*) Præparasti, *Lam.* (*bb*) Recepisti bona, *Lam. NC.* 1. (*cc*) Lazarus autem mala, *NC.* 1. 2. (*dd*) Hic lætatur, *Lam. Cott.* hic quiescit, *Bod.* 1. hic consolatur, *Bod.* 2. *Corb.* (*ee*) Nazaræi, *Thu.* (*ff*) Apprehendens manum, *Lin.* (*gg*) Elevavit, *Thu.* (*hh*) Item Paulus, *Bod.* 2. (*ii*) Auferre possumus, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Lam. Voss.* 3. auferre poterimus, *Cott.* (*kk*) Incidunt in laqueos tentationum, *Corb.* in laqueum Diaboli, *NC.* 2. muscipulam Diaboli, *Cott.* (*ll*) Alienam uxorem, *Bod.* 1. 4. *Voss.* 3. *Thu.* (*mm*) Accipiatur Rebecca, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu.* (*nn*) Mulier alligata est, *NC.* 2. (*oo*) Liberata est, cui, *Voss.* 3. *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. (*pp*) Cui volet, *Thu. Corb.* (*qq*) Beatior, *Bod.* 1. *NC.* 2. (*rr*) Permanserit. Item de hoc ipso ad Corinthios prima, *Bod.* 1. 3. 4.

1 *Similes fiant.*] Nihil gravius accidere potest Idololatræ, quam ut Deo suo similis reddatur.

2 *Ut auferant proximo.*] Ita LXX. sed Sym. & Theod. rectius, ἕως τοῦ μὴ ὑπάρχειν τόπον. Vulgat. legit. *Usque ad terminum loci.*

3 *Hic rogatur.*] παρακαλεῖται. Nunc mendici partes, mutatis rerum vicibus, agit Dives, & Lazarum rogat. Vulgatus interpres & alii, vocem reddunt in altero significatu, *hic consolatur.*

4 *Habentes exhibitionem.*] Phrasis Tertulliano perpetua cum de victu quotidiano agit. Vid. lib. de Idol. c. 6. 8. 12. de corona. c. 7. de monogam. c. 16. Et quidem locutio à tritura fori quod uterque exercuit hausta: nam *exhibere*, illic sonat vitæ necessaria suppeditare. Paulus in L. Nesennius. ff. de negot. gest. *Pone, peregre patrem ejus abiisse, & matrem dum in patriam reverteretur, tam filium quam filiam ejus exhibuisse.* Sic Ulp. l. 1. ff. de officio præfect. urb. *Sed & patronos egentes de suis libertis querentes audiet; maxime si ægros se esse dicant, desiderentque à libertis exhiberi.*

5 *Et muscipulam.*] Muscipula, παγίς. Gloss. vetus. Machina quidem animalculo liguritori capiendo satis apta; sed homini prorsus indigna.

1 *Continentiæ*

An. 249.

sunt? (a) Auferens membra Christi, faciam (b) membra fornicariæ? absit. Aut nescitis quia (c) qui conglutinatur fornicariæ, unum corpus sunt? Erunt enim duo in una carne. Qui autem (d) se conjunxerit Domino, (e) unus spiritus est. Item ad Corinthios secunda: Nolite conjungi cum infidelibus. Quæ autem participatio est justitiæ & iniquitati? Aut quæ est communicatio (f) luci ad tenebras? Item de Solomone in Basileion 3. Et averterunt uxores alienigenæ cor ejus post Deos suos.

2 Cor. 6. 14. — 3 Reg. 11. 4.

Grave delictum esse fornicationis.

LXIII. Paulus ad Corinthios: Omne delictum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Non estis vestri: emti enim estis pretio magno. Clarificate & portate Dominum in corpore vestro.

1 Cor. 6. 18.

Quæ sunt carnalia, quæ mortem pariant & quæ spiritalia, quæ ad vitam ducant?

LXIV. Paulus ad Galatas: Caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem. Hæc enim invicem (g) adversantur sibi, ut non quæ vultis, ipsa faciatis. Manifesta sunt autem facta carnis, quæ sunt (h) adulteria, fornicationes, immunditiæ, spurcitiæ, idololatriæ, veneficia, homicidia, inimicitiæ, contentiones, (i) æmulationes, animositates, provocationes, simultates, dissentiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his (k) similia. Quæ (l) prædico, quia qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est caritas: gaudium (m), pax, magnanimitas, bonitas (n), fides, mansuetudo, [1] continentia, castitas. Qui enim sunt Christi, carnem suam crucifixerunt (o) cum vitiis & concupiscentiis.

Gal. 5. 17.

Omnia delicta in baptismo deponi.

LXV. In epistola Pauli ad Corinthios 1. Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque (p) masculorum appetitores; neque fures, neque fraudatores, neque ebriosi, neque maledici, (q) neque raptores regnum Dei consequentur. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, (r) sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, & in spiritu Dei nostri.

1 Cor. 6. 10.

Disciplinam Dei in ecclesiasticis præceptis observandam.

LXVI. Apud Hieremiam: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & (s) pascent oves pascentes cum disciplina. Item apud Solomonem in Parœmiis: Fili ne neglexeris disciplinam Dei, neque defeceris ab eo correptus. Quem enim Deus diligit, corripit. Item in Psalmo 2. (t) [2] Continete disciplinam ne forte irascatur Dominus, & (u) pereatis à via recta. Cum exarserit cito ira ejus super vos: (w) beati omnes qui confidunt in eo: Item Psalmo 49. Peccatori autem (x) dicit Deus: Ad quid exponis justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum; tu autem odisti disciplinam, & (y) abjecisti sermones meos retro? Item in sapientia Solomonis: Disciplinam qui abjicit, infelix est.

Jer. 3. 15. — Prov. 3. 11. — Ps. 2. 12. — Ps. 49. 17. — Sap. 3. 11.

Prædictum, quod disciplinam sanam aspernaturi essent.

LXVII. Paulus ad Timotheum 2. Erit tempus quando sanam doctrinam non sustinebunt, sed secundum sua (z) desideria coacervabunt sibi magistros [3] prurientes in audiendo; scalpentes aures: Et à veritate quidem (aa) auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.

2 Tim. 4. 3.

Recedendum ab eo qui (bb) inordinate, & contra (cc) disciplinam vivit.

LXVIII. Paulus ad Thessalonicenses: Præcipimus autem (dd) vobis in (ee) nomine Domini nostri Jesu Christi, ut discedatis ab omnibus fratribus ambulantibus inordinate, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Item in Psalmo 49. Si videbas furem simul (ff) currebas cum eo, & (gg) cum adulteris portionem tuam ponebas.

2 Thess. 3. 6. — Ps. 49. 19.

Non in sapientia mundi, nec in eloquentia esse regnum Dei, sed in fide crucis, & in virtute conversationis.

LXIX. In epistola Pauli ad Corinthios 1. Misit me Christus annunciare non in sermonis sapientia, ne inanis fiat crux Christi: Verbum enim crucis stultitia est iis qui pereunt; iis autem qui salvantur, virtus Dei est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi (hh) conquisitor hujus seculi? nonne (ii) infatuavit Deus sapientiam hujus mundi? (kk) Quoniam quidem in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, complacuit Deo per stultitiam prædicationis salvare credentes. Quoniam Judæi (ll) signa desiderant, & (mm) Græci prudentiam quærunt: nos autem prædicamus Christum

1 Cor. 1. 17.

(*a*) Tollam membra Christi, *Cott.* auferens ergo, *Bod.* 2. (*b*) Membra meretricis fornicariæ, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. *Cott. Voss.* 3. (*c*) Qui conglutinantur, *Bod.* 2. 4. *Thu. Corb.* adhæret meretrici, *Voss.* 3. (*d*) Se conjungunt, *Cott.* (*e*) Uno spiritu sunt, *Cott.* (*f*) Lumini, *Voss.* 3. (*g*) Enim adversantur, *Voss.* 3. (*h*) Fornicatio, impudicitia, *Cott.* (*i*) Æmulatio, ira, rixa, animositates, *Cott.* (*k*) Similia. Quia qui talia agunt, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod. Thu. Corb.* (*l*) Prædico vobis sicut prædixi, quia, *Cott.* (*m*) Pax, patientia, benignitas, bonitas, *Cott.* (*n*) Fides, modestia, mansuetudo, continentia, castitas, dilectio, adversus hujusmodi non est lex, *Cott.* (*o*) Cum passionibus & desideriis, *Cott.* (*p*) Masculorum concubitores, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. *Cott. Voss.* 3. (*q*) Neque rapaces regnum Dei, *Cott.* (*r*) Sed sanctificati, sed justificati, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*s*) Pascent vos cum disciplina, *Cott. Voss.* 3. (*t*) Apprehendite disciplinam, *Bod.* 2. (*u*) Pereatis à via justa, *Cott.* (*w*) Felices omnes qui confidunt in eum, *Cott. Corb.* (*x*) Dixit Deus; Quare tu narras justitias meas, *Cott.* ut quid, *Voss.* 3. (*y*) Projecisti post te, *Cott.* (*z*) Desideria ambulantes, *Lam. NC.* 1. (*aa*) Auditum avertentes, *Lam. Bod.* 2 *NC.* 1. *Corb.* (*bb*) Inordinate vadit, *Corb.* (*cc*) Disciplinam Dei vivit, *Lam. NC.* 1. (*dd*) Vobis fratres in nomine, *Lam. Lin. NC.* 1. (*ee*) *Sic Græca, Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. *Thu. Corb. Voss.* 3. *Imp. omittunt* Domini nostri. (*ff*) Concurrebas ei, *Lam. NC.* 1. *Thu. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*gg*) Inter mœchos, *Bod.* 4. cum mœchis particulam, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Thu. Corb.* (*hh*) Conquisitor hujus mundi, *Lam. NC.* 1. (*ii*) Stultam fecit sapientiam, *Cott. Voss.* 3. stultitiam fecit Deus, *Bod.* 1. (*kk*) Quandoquidem sapientiam Dei non cognovit mundus per insipientiam suam; placuit Deo per stultitiam, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. per sapientiam suam, *Cott.* (*ll*) Signa petunt, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (*mm*) Græci sapientiam quærunt, *Cott. Voss.* 3.

1 *Continentia, castitas.*] Consentit iis MSS. qui addunt ἁγνεία.

2 *Continete disciplinam.*] Sic reddit locum in lib. de habitu Virg. Legunt LXX. δράξασθε παιδείας. Fortasse olim scriptum δράξασθε παιδία. amplexamini filium.

3 *Prurientes in audiendo, scalpentes aures.*] Alterum horum videtur ex margine desumtum.

An. 249. Christum crucifixum, Judæis quidem ſcandalum, gentibus autem ſtultitiam: ipſis autem vocatis Judæis & Græcis Christum Dei virtutem, & Dei ſapientiam. Et iterum: Nemo ſe decipiat. 1 Si quis putat ſapientem ſe eſſe in vobis, (a) mundo huic ſtultus fiat, ut ſit ſapiens. Sapientia enim hujus mundi ſtultitia eſt apud Deum. Scriptum eſt enim: (b) Reprehendes ſapientes in aſtutia ipſorum. Et iterum: Dominus cognovit cogitationes (c) ſapientium, (d) quia ſunt ſtultæ. (1 Cor. 3. 18.)

LXX. In epiſtola Pauli ad Epheſios: Filii obſequentes eſtote parentibus veſtris, hoc enim eſt juſtum. Honora patrem tuum, (e) & matrem tuam, quod eſt mandatum (f) primum in promiſſione, ut bene ſit tibi, & ſis longævus ſuper terram. (Eph. 6. 1.)

LXXI. Et (h) vos parentes nolite in (i) iracundiam mittere filios veſtros, ſed nutrite eos (k) in diſciplina, & correptione Domini. (Eph. 6. 4.)

LXXII. In Epiſtola Pauli ad Epheſios: Servi obedite Dominis carnalibus cum metu & tremore, & in ſimplicitate cordis veſtri ſicut Chriſto, non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed quaſi (l) ſervi Dei. (Eph. 6. 5.)

LXXIII. (m) Item illic: Et vos Domini eadem facite ad eos, (n) laxantes iracundiam, ſcientes quia & (o) veſter & ipſorum Dominus eſt in cœlis, & exceptio perſonarum (p) non eſt in illo. (Eph. 6. 9.)

LXXIV. In Epiſtola Pauli ad Timotheum prima; Viduas honora, quæ vere ſunt viduæ. Quæ autem delicata eſt vidua, (q) vivens mortua eſt. Et iterum: (r) Juniores autem viduas præteri. Cum enim (s) indelicatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt, habentes judicium: quoniam primam fidem reprobaverunt. (1 Tim. 5. 3. 1 Tim. 5. 11.)

LXXV. Ad Timotheum prima: Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum non agit curam, fidem denegat, & eſt deterior infideli. De hoc ipſo apud Eſaiam: ſi videris nudum, veſti, & domeſticos ſeminis tui non (t) deſpicias. De quibus domeſticis in Evangelio dictum eſt: Si patrem-familias Beelzebub dixerint, quanto magis domeſticos ejus? (1 Tim. 5. 8. Iſa. 58. 7. Mat. 10. 25.)

LXXVI. Ad Timotheum prima: Adverſus majorem natu accuſationem receperis. (1 Tim. 5. 19.)

LXXVII. In Epiſtola Pauli ad Timotheum prima: Peccantes coram omnibus corripe, ut & cæteri metum habeant. (1 Tim. 5. 20.)

LXXVIII. Ad Titum: Hæreticum hominem poſt unam aut ſecundam correptionem devita, ſciens quoniam perverſus eſt hujuſmodi, & peccat, & eſt à ſemetipſo damnatus. De hoc ipſo in epiſtola Joannis: Ex nobis exierunt, ſed non fuerunt ex nobis: ſi enim fuiſſent ex nobis, manſiſſent utique nobiſcum. Item ad Timotheum ſecunda: Sermo eorum ut cancer ſerpit. (Tit. 3. 10. 1 Joh. 2. 19. 2 Tim. 2. 17.)

LXXIX. In epiſtola Joannis: Si cor noſtrum nos non reprehendat, fiduciam habemus ad Deum, & quodcunque petierimus accipiemus ab eo. Item in Euangelio cata Matthæum: (v) Beati mundo corde, 2 quoniam ipſi Deum videbunt. Item in Pſalmo 23. Quis aſcendet in montem Domini, aut quis ſtabit in loco ſancto ejus? Innocens manibus & (w) mundo corde. (1 Joh. 3. 21. Mat. 5. 8. Pſ. 23. 3.)

LXXX. In Euangelio cata Joannem: Dixit Jeſus; 3 nullam haberes poteſtatem adverſus me, niſi data tibi eſſet deſuper. Item in Baſileion tertio: Et excitavit Dominus ſatanan ipſi Solomoni. Item in Job (x) prius Deus permiſit, & tunc Diabolo licuit. Et in Euangelio Dominus (y) ante permiſit dicendo Judæ; Quod facis (z), fac celerius. Item apud Solomonem in Parœmiis: Cor regis in manu Dei. (Joh. 19. 11. 3 Reg. 11. 23. Job. 2. 6. Joh. 13. 27. Prov. 21. 1.)

LXXXI. In Levitico: Non dormiet merces mercenarii tui apud te (aa) uſque in mane. (Lev. 19. 13.)

LXXXII. In Deuteronomio: (bb) Non ominemini neque auguremini. (Deut. 18. 10.)

LXXXIII. 4 Non facietis cirrum ex coma capitis veſtri. (Lev. 19. 27.)

LXXXIV.

Parentibus obſequendum. g *Patres quoque aſperos eſſe circa filios non oportere. Servos cum crediderint, plus dominis carnalibus ſervire debere. Dominos mitiores eſſe debere. Viduas probatas quaſque honorandas. Suorum, & maxime fidelium curam, plus unumquemque habere debere. Majorem natu non temere accuſandum. Peccantem publice objurgandum. Cum hæreticis non loquendum. Innocentiam fidenter petere, & impetrare. Nihil licere diabolo in hominem, niſi Deus permiſerit. Mercedem mercenario cito reddendam. Non augurandum.* cc *Cirrum non habendum.*

(*a*) Seculo huic ſtultus fiat, *Bod.* 1. 3. 4. *Voſſ.* 3. (*b*) Reprehendens, *Lin. NC.* 1. reprehendam, *Morel.* (*c*) Sapientum hominum, *Lam.* (*d*) Quia ſunt vanæ, *Bod.* 1. (*e*) Et matrem, quod, *Bod.* 1. 2. 4 (*f*) Primum in repromiſſione, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. *Voſſ.* 3. (*g*) Parentes quoque, *Bod.* 2. 4. (*h*) Vos patres, *Thu. Voſſ.* 3. *Corb.* (*i*) Iracundiam provocare, *NC.* 1. (*k*) Cum diſciplina, *Cott.* in diſciplinam & correptionem, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Voſſ.* 3. (*l*) Servi Chriſti, *Lam. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 3. 4. *Voſſ.* 3. (*m*) Item illic, *deſunt in impreſſis, quæ vocem* illic *tranſponunt. Reſtituo, ex Lam. NC.* 1. *Voſſ.* 3. *Lin.* (*n*) Remittentes iracundiam, *Lam. Cott.* (*o*) Et veſtrum ipſorum, *Voſſ.* 3. (*p*) Non eſt apud illum, *NC.* 2. (*q*) Viva mortua eſt, *Bod.* 1. 4. *Corb.* (*r*) Adoleſcentes autem viduas devita, *Cott.* Omitte, *Voſſ.* 3. (*s*) Delicatæ fuerint, *Benev. Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. in deliciis fuerint, *Voſſ.* 3. (*t*) Deſpexeris, *Bod.* 1. *Voſſ.* 3. (*u*) Felices mundo, *Lam. Thu. Corb. Lin. NC.* 1 *Bod.* 1. 2. 4. (*w*) Mundus corde, *Bod.* 4. (*x*) In omnibus prius Deus, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*y*) Ante præmonuit, *Bod.* 1. (*z*) Fac velocius, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 4. *Cott.* velociter, *Lin.* citius, *NC.* 2. *Bod.* 3. (*aa*) Uſque ad, *Bod.* 2. uſque mane, *Bod.* 1. 4. *Cott.* (*bb*) Ominaberis neque auguraberis, *Cott.* (*cc*) Cirrum non habendum, *ſic*, *Thu. Corb. Lam. NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Impreſſa addunt in capite.* In Levitico.

1 *Si quis putat ſe ſapientem eſſe in vobis, mundo huic ſtultus fiat*] Legunt exemplaria noſtra εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τέτῳ, μωρὸς γενέσθω. Noſter Auctor aliter diſtinxiſſe videtur, nimirum. εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, τῷ αἰῶνι τέτῳ μωρὸς γενέσθω.

2 *Quoniam ipſi Deum videbunt.*] Qui precantur faciem Domini requirere dicuntur; & quos Deus averſatur, dicitur avertere faciem ab iis.

3 *Nullam haberes poteſtatem*] Recte iſta, licet Pilato dicta, ad Diabolum referuntur: ait pariter enim Dominus, hanc eſſe illorum, nempe Judæorum horam, & deinceps ſubjungit poteſtatem tenebrarum, Luc. 22. 53.

4 *Non facietis cirrum.*] σισόην vertunt LXX. quod Heſychius explicat (ſi hariolari liceat poſt Caſaubonum & Heinſium) ut ſit κουρὰ παρὰ Φασηλίταις. Tonſura in uſu apud gentem Paleſtinæ finitimam Phaſelitarum, &c. eo Iſraëlitis vetita. Tertul. de virgin. vel. notat *Germanorum cirros*. Quod Tacito interprete, de morib. Germ. eſt, *obliquare crimen, nodoque ſubſtringere. Effigies barbæ*, eſt ὄψις τῦ πώγωνος apud LXX.

1 Pie-

An. 249.

Barbam non vellendam.

LXXXIV. Non corrumpetis effigiem barbæ vestræ. Lev. 19. 27.

Surgendum, cum Episcopus aut presbyter veniat.

LXXXV. A facie senioris exsurges, & (a) honorabis personam (b) presbyteri. Lev. 19. 32.

Schisma non faciendum, etiamsi in una fide, & in eadem traditione permaneat qui recedit.

LXXXVI. In Ecclesiastico apud Solomonem: Scindens ligna 1 periclitabitur in eis si exciderit ferrum. Item in Exodo: in domo una comedetur, non ejicietis de domo carnem foras. Item in Psalmo 132. Ecce (c) quam bonum & quam jucundum (d) habitare fratres in unum. Item in Euangelio cata Matthæum: Qui non est mecum, adversus me est. Et qui mecum (e) non colligit, spargit. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. (f) Sitis autem compositi in eodem sensu, & in eadem sententia. Item in Psalmo 67. Deus qui inhabitare facit (g) unanimes in domo. Eccl. 10. 9. Exo. 12. 46. Ps. 132. 1. Mat. 12. 30. 1 Cor. 1. 10. Ps. 67. 6.

Fideles simplices cum prudentia esse debere.

LXXXVII. In Euangelio cata Matthæum: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ: & iterum; Vos estis sal terræ: Si autem (h) sal infatuatum fuerit, in quo salietur? (i) ad nihil valet, (k) nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus. Mat. 10 16. Mat. 5. 13.

Fratrem non circumveniendum.

LXXXVIII. In Epistola Pauli ad Thessalonicenses prima: (l) Non circumvenire in negotio fratrem suum; quia (m) ultor est Deus de his omnibus. 1 Thes. 4. 6.

Subito venire (n) finem mundi.

LXXXIX. Inquit Apostolus: Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet (o). Cum (p) dixerint pax (q) & firmitas, tunc illis repentinus (r) adveniet interitus. Item in Actibus Apostolorum: Nemo potest cognoscere (s) tempus, aut tempora, quæ pater posuit in sua potestate. 1 Thes. 5. 2. Act. 1. 7.

Uxorem à viro non recedere, aut si recesserit (t) innuptam manere.

XC. Paulus ad Corinthios: Iis autem quæ nupserunt præcipio, non ego sed Dominus, uxorem à viro (u) non separari: si autem (w) recesserit, manere innuptam, aut reconciliari viro (x) & virum uxorem non demittere. 1 Cor. 7. 10.

Tantum unumquemque tentari, quantum potest sustinere.

XCI. Paulus ad Corinthios in epistola prima: Tentatio vos non (y) occupavit, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari (z) super quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam evadendi facultatem, ut possitis tolerare. 1 Cor. 10. 13.

Non quidquid licet esse faciendum.

XCII. Paulus in epistola ad Corinthios prima: Omnia licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. 1 Cor. 6. 12.

Prædictum quod hæreses futuræ essent.

XCIII. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Oportet & hæreses esse, ut probati manifesti sint in vobis. 1 Cor. 11. 19.

Cum timore & honore Eucharistiam accipiendam.

XCIV. In Levitico: Anima autem quæcunque manducaverit ex carne sacrificii salutaris, quod est Domini, & immunditia ipsius super ipsum est, peribit anima illa de populo suo. Item ad Corinthios prima: 2 Quicunque ederit panem, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Lev. 7. 20. 1 Cor. 11. 27.

(aa) Bonis (bb) convivendum, malos autem vitandos.

XCV. Apud Solomonem in Parœmiis: 3 Ne adduxeris impium in habitaculum justorum. Item apud eundem in Ecclesiastico: Viri justi sint tibi convivæ. Et iterum: Amicus fidelis medicamentum vitæ, & immortalitatis. Item illic: Longe abesto ab homine potestatem habente (cc) occidendi, & non suspicaberis timorem. Item illic: (dd) 4 Beatus qui invenit amicum verum, & qui enarrat justitiam auri audienti. Item illic: Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam. Item in Psal. 17. Cum justo justificaberis (ee); & cum viro innocente innocens eris; & cum perverso (ff) perversus eris. Item in Epistola Pauli ad Corinthios prima: Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ. Pro. 24. 15. Eccl. 9. 22. ibid. 6. 16. ibid. 9 18. ibid. 15. 12. ibid. 48. 28. Ps. 17. 28.

XCVI.

(a) Honorificabis personam, *Cott.* (b) Presbyteri tui, *Bod.* 2. (c) Ut quid bonum & voluptabile, *Benev. Lin. Bod.* 4. (d) Ut habitent, *Bod.* 2. 4. (e) Non colligit, dispergit, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *NC.* 1. 2. non congregat, *Cott.* (f) Sitis autem perfecti, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (g) Unius moris in domo, *Cott.* (h) Sal evanuerit, *Cott.* (i) Ad nihilum, *NC.* 2. valet ultra, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (k) Nisi projici foras & conculcari, *Bod.* 4. *Thu. Corb. Voss.* 3. (l) Noli circumvenire fratrem tuum, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 4. vide nequis circumveniret, *Cott.* (m) Vindex, *Cott.* (n) Finem mundi. In Euangelio, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Lin.* (o) Diem autem illam & horam nemo scit, neque angeli cœlorum nisi pater solus, *Cott.* (p) Dixerint homines pax, *Bod.* 2. (q) Et securitas, *Bod.* 1. (r) Superveniet interitus, *Lam.* (s) Momenta aut tempora, *Cott.* (t) Innuptam permanere, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (u) Non discedere, *Bod.* 2. *Cott.* (w) Discesserit, *Cott.* (x) Vir uxorem non demittat, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (y) Occupabit, *Thu. Corb.* apprehendit, *Bod.* 1. (z) Super id, *Bod. Lam. NC.* 1. (aa) Cum bonis, *Lam. NC.* 1. *Voss.* 3. (bb) Conveniendum, *Mor. Man.* (cc) Occidendi, Item illic, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* (dd) Felix qui invenit, *Bod.* 4. *Thu.* (ee) Cum electo electus eris, *Lin. Cott.* (ff) Perverteris, *Lin.*

1 *Periclitabitur in eis si exciderit ferrum.*] Lectio hæc à LXX. desumta, interpunctione tamen mutata. Apud eos verba in duas periodos distinguuntur σχίζων ξύλαι κινδυνεύσει ἐν αὐτοῖς. Ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, &c. Rectius vulgatus interpres Hebræam veritatem exhibet. *Qui scindit ligna vulnerabitur ab eis. Si retusum fuerit ferrum & hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur.*

2 *Quicunque ederit panem, aut biberit calicem.*] Pamelius in locum hunc, lib. de Lapsis, ait, *lectionem hanc notatu dignam contra eos qui necessitatem urgent communionis sub utraque specie.* Nimirum, illo judice, hinc conficitur sufficere ad Eucharistiæ perceptionem, ut quis solummodo panem edat: proinde & dicat pariter, non minus sufficere, ut quis calicem solum bibat. Porro ait, *advertendam venire hujus loci expositionem, de præmittenda exomologesi ante eucharistiam.* Hoc est, confessionem auricularem sacris illis mysteriis necessario prærequiri; scil. mandatum ut quis *se examinet*, id omnino jubet, ut singuli examen alienum subeant. Certe qui hypothesi suæ sic patrocinium præstat: tacendo impensius commendasset.

3 *Ne adduxeris impium in habitaculum justorum.*] Sacer textus habet אל תארב רשע לבית צדיק quod vulgatus interpres vertit *ne insidieris*, &c. LXX. vero, quos Auctor noster sequitur, paraphrasi non incommoda reddunt μὴ προσαγάγῃς ἀσεβῆ νομῇ δικαίων. Videntur pro תארב Legisse תערד

4 *Beatus qui invenit amicum verum.*] LXX habent, ὃς εὗρεν φρόνησιν. Sed legisse videtur Cyprianus. ὃς εὗρεν φίλον. aut, φίλον πιστόν.

1 *Ad*

An. 249.

Factis, non verbis operandum.

XCVI. Apud Solomonem in Ecclesiastico: Noli citatus esse in lingua tua, & inutilis & remissus in operibus tuis. Et Paulus ad Corinthios prima: Non in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Item ad Romanos: Non auditores legis justi sunt apud Deum; sed factores legis justificabuntur. Item in Euangelio cata Matthæum: Qui fecerit, & sic docuerit, maximus vocabitur in regno cœlorum. Item illic: Omnis qui audit verba mea & facit ea, similabo eum viro sapienti qui ædificavit domum suam super petram; (a) Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & impegerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim fuit super petram. Et omnis qui audit verba mea & (b) non faciat ea, similabo eum viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam. Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & impegerunt in domum illam, & cecidit, & facta est ruina ejus magna. — Eccle. 4. 34. 1 Cor. 4. 20. Rom. 2. 13. Mat. 5. 19. Mat. 7. 24.

Et ad fidem & 1 ad consecutionem properandum.

XCVII. Apud Solomonem in Ecclesiastico: Ne tardes converti ad Deum, & ne (c) differas de die in diem. Subito enim venit (d) ira illius. — Eccles. 5. 8.

Catechumenum peccare jam non debere.

XCVIII. In epistola Pauli ad Romanos. Faciamus (e) mala, 2 dum veniunt bona, quorum condemnatio justa est. — Rom. 3. 8.

Judicium secundum tempora futurum, vel æquitatis ante legem, vel legis post Moysen.

XCIX. Paulus ad Romanos: (f) Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. Et quotquot in lege peccaverunt, per legem & judicabuntur. — Rom. 2. 12.

Gratiam Dei gratuitam esse debere.

C. In Actibus Apostolorum: Pecunia tua (g) tecum sit in perditione; (h) quia existimasti gratiam Dei per pecuniam (i) possideri. Item in Euangelio: (k) Gratis accepistis, gratis date. Item illic: Domum Patris mei, domum fecistis negotiationis. Item apud Esaiam: Qui sititis, vadite ad aquam, & quotquot non habetis pecuniam, euntes (l) emite & bibite sine pecunia. Item in Apocalypsi: Ego α & ω initium & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis. 3 Qui vicerit, (m) possidebit ea, & eorum hæreditatem; & ero ejus Deus, & ille erit mihi filius (n). — Act. 8. 20. Mat. 10. 8. Joh. 2. 16. Isa. 55. 1. Apoc. 21. 6.

Spiritum Sanctum in igne frequenter apparuisse.

CI. In Exodo: Et mons Syna (o) fumabat totus; quoniam descenderat Deus in eum in igne. Item in Actibus Apostolorum. Et factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur flatus vehemens, & implevit totum illum locum, in quo erant (p) sedentes. Et visæ sunt illis linguæ divisæ quasi ignis, qui & insedit in unumquemque illorum: & impleti sunt omnes Spiritu sancto. Item in sacrificiis quæcunque accepta habeat Deus, descendebat ignis de cœlo, quæ sacrificata consumeret. In Exodo: in flamma ignis apparuit angelus Domini de rubo. — Exo. 19. 18. Act. 2. 2. 1 Reg. 18. 38. Exod. 3. 2.

Correptionem (q) bonos quosque libenter audire debere.

CII. Apud Solomonem in Parœmiis: Qui corripit impium, odietur ab eo. Corripe sapientem, (r) & diliget te. — Pro. 9. 8.

(s) A multiloquentia temperandum.

CIII. Apud Solomonem: Ex multiloquentia non effugies peccatum, parcens autem labiis sensatus eris. — Pro. 10. 19.

Non mentiendum.

CIV. (t) Apud Solomonem: Abominatio est Domino (u) labia mendacia. — Pro. 12. 22.

Frequenter emendandos qui delinquunt in domestico ministerio.

CV. In Solomone: Qui (w) parcit baculo, odit filium. Et iterum: Ne (x) destiteris parvulum emendando. — Pro. 13. 24. Pro. 19. 18.

Injuria accepta patientiam tenendam, & (y) ultionem Deo relinquendam.

CVI. Ne dixeris ulciscar me de inimico meo, sed sustine Dominum ut tibi auxilio sit. Item alibi: Mihi vindictam, ego retribuam: dicit Dominus. Item apud Sophoniam: Expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in testimonium: quoniam judicium meum ad congregationes gentium, ut excipiam reges, & effundam super eos iram meam. — Deut. 32. 35. Sopho. 3. 8.

Non detrahendum.

CVII. Apud Solomonem in Parœmiis: 4 Noli diligere (z) detrahere, ne extollaris. Item in Psalmo 49. Sedens adversus fratrem tuum detrahebas; & adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Item in epistola Pauli ad Titum. De nullo male loqui, nec litigiosos esse. — Prov. 17. 9. Ps. 49. 21. Tit. 3. 2.

CVIII.

(a) Ascenderunt venti, *Cott.* descenderunt pluviæ, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. (b) Non facit, *Lam. Lin. NC.* 1. *Voss.* 3. (c) Differas diem in diem, *Lam. Lin. NC.* 1. (d) Ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te, *Lin. Cott.* (e) Mala, ut veniant nobis bona, *Lam. NC.* 1. (f) Quotquot inique peccaverunt, inique, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Voss.* 3. (g) Tecum sit in interitum, *Bod.* 1. *Voss.* 3. (h) Qui æstimasti, *Cott.* existimasti te, *Lam. NC.* 1. (i) Possidere, *Lam. NC.* 1. (k) Quod gratis accepistis, *Cott. Bod.* 3. (l) Emite & Edite, *Cott.* (m) Possidebit hæc, *Cott.* (n) In filium, *Bod.* 3. (o) Fumigabat totus, *Cott.* (p) Sedentes Apostoli, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (q) Bonos quoque, *Bod.* 1. 3. 4. *Cott.* (r) Et diliget te. Item in Psalmis corripiet me justus & increpabit me in misericordia sua, *Bod.* 3. (s) A multiloquio, *Cott.* (t) Apud Solomonem. *Sic Lam. NC.* 1. & *Bod.* 2. *deest in Impr.* (u) Labia mendacia. Item: os quod mentitur occidit animam, *Cott.* Item illic noli velle mentiri omne mendacium, assiduitas illius non bona, *Lin.* (w) Parcit virgæ, *Cott.* baculo suo, *Bod.* 1. 4. (x) Destitueris parvulum, *Lam. Lin. NC.* 2. (y) Ultionem relinquendam. Apud Solomonem ne dixeris reddam malum, sed expecta Dominum & salvabit te, *Cott.* expecta Dominum, *Lam. Bod.* 2. *Lin. NC.* 1. (z) Detrahere, ne eradiceris, *Bod.* 3. *NC.* 1. *Cott.*

1 *Ad consecutionem properandum.*] Consecutionem, baptismum notare supra dictum est. Ob hanc baptismi moram clinici olim in Ecclesia infames, sed pro temporum ratione hac in re variatum est. Tertul. in contraria fuit sententia lib. de Bapt. c. 19. *Si qui pondus intelligant baptismi, magis timebunt consecutionem, quam dilationem.*

2 *Dum veniunt bona.*] Legisse videtur Cyprianus ἕως, aut ἐφιῶ, Scil. hoc intervallo fruamur, & voluptatibus indulgeamus, donec baptismus veniam præteritorum omnium concesserit.

3 *Qui vicerit possidebit ea.*] Vide quæ diximus in c. 6. l. 2. ad Quirin.

4 *Noli diligere detrahere ne extollaris.*] Hebræa veritas habet אל תאהב שנה פן תורש & Vulg. *Noli diligere somnum ne te egestas opprimat.* Sed LXX. cum nostro legunt μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῇς. Diversitatis hujus ratio petenda videtur ab homonymia vocis שנה quæ non *somnum* modo, sed & *iterationem* significat, & in dialecto Hebræa maledicentiam & obtrectationem. Prov. 7. 9. שנה רבר à vulgato interprete redditur. *Qui alteri sermonem repetit.* & 26. 11. בסיל שונה כאולתו pariter reddi potest *stultus iterans in stultitia sua.* Vox *extollaris*, idem videtur velle, ac si dictum esset, *è medio tollaris.*

1 *Filius*

An. 249.

Non esse proximo insidiandum. Infirmos visitandos. Susurrones maledictos esse. Sacrificia malorum (d) acceptabilia non esse. Gravius judicari de his qui in seculo plus habuerunt potestatis. Viduam & pupillos protegi oportere. Dum in carne est quis, exomologesin facere debere. Adulationem perniciosam esse. Plus ab eo diligi Deum, cui in baptismo plura peccata dimittuntur. Fortem congressionem esse adversus diabolum, & ideo fortiter nos stare debere, ut possimus vincere. Item de Antichristo quod 5 *in* (z) *homine* (aa) *veniat. Grave fuisse jugum Legis, quod à nobis abjectum est: & leve esse jugum Domini, quod à nobis susceptum est.*

CVIII. Apud Solomonem in Parœmiis: Qui fodit foveam proximo suo, ipse incidet in eam. (Pro. 26. 27.)

CIX. Apud Solomonem in Ecclesiastico: Ne pigriteris visitare infirmum, ex his enim in dilectione firmaberis. Item in Euangelio: Infirmus fui, & (a) visitastis me; in carcere fui, & venistis ad me. (Eccl. 7. 39. Matt. 25. 36.)

CX. In Ecclesiastico apud Solomonem: susurro, & bilinguis (b) maledictus: (c) multos enim turbabit pacem habentes. (Eccl. 28. 15.)

CXI. Apud eundem; Dona iniquorum (e) non probat Altissimus. (Eccl. 34. 23.)

CXII. Apud Solomonem: Judicium durissimum (f) in his qui præsunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur. Item in Psalmo 2. Et nunc Reges intelligite, (g) emendamini qui judicatis terram. (Sap. 6. 6. Ps. 2. 10.)

CXIII. Apud Solomonem in Ecclesiastico: Esto pupillis misericors ut pater, & pro viro matri illorum: (h) & eris velut 1 filius altissimi si obedieris. Item in Exodo: Omnem viduam & orphanum non vexabitis. Si autem (i) vexaveritis eos, & vociferantes exclamaverint ad me, exaudiam exclamationes eorum, & irascar animo in vobis, & perimam vos gladio; & erunt conjuges vestræ viduæ, & filii vestri orphani. Item apud Esaiam: (k) Judicate pupillo, & justificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus. Item apud Job: conservavi egenum de manu potentis; & pupillo cui non erat adjutor, auxiliatus sum: os viduæ benedixit me. Item in Psalmo 67. Patris orphanorum, & judicis viduarum. (Eccl. 4. 10. Exo. 22. 22. Isa. 1. 17. Job. 29. 12. Ps. 67. 5.)

CXIV. In Psalmo 5. Apud inferos autem quis confitebitur tibi? Item in Psalmo 29. (l) Numquid 2 exomologesin faciet tibi pulvis? Item alibi, exomologesin faciendam: (m) Malo pœnitentiam peccatoris quam mortem. Item apud Hieremiam: Hæc dicit Dominus: (n) Numquid qui cadit, non surget? aut qui avertitur, non convertetur. (Ps. 5. 6. Ps. 29. 12. Eze. 33. 11. Jer. 8. 4.)

CXV. Apud Esaiam: Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt, & semitas pedum (o) vestrorum turbant. (Isa. 3. 12.)

CXVI. In Euangelio cata Lucam: cui plus dimittitur, plus diligit: & cui (p) minus dimittitur, modicum diligit. (Luc. 7. 47.)

CXVII. In epistola Pauli ad Ephesios: Non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus potestates & principes hujus (q) mundi, & 3 harum tenebrarum, adversus spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Propter hoc (r) induite arma Dei, ut (s) possitis resistere in die nequissimo, ut cum omnia 4 perfeceritis, stetis, accincti lumbos vestros in (t) veritate Euangelii, induentes loricam justitiæ, & calceati pedes in præparatione (u) Euangelii pacis; in omnibus assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia (w) ignea jacula nequissimi extinguere, & (x) galeam salutis assumere, & gladium spiritus, qui est (y) verbum Dei. (Eph. 6. 12.)

CXVIII. Apud Esaiam: Hic homo qui concitat (bb) terram, commovet reges, qui ponit orbem terræ totum desertum (Isa. 14. 16.)

CXIX. In Psalmo 2. (cc) Ad quid tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt Reges terræ, & (dd) principes congregati sunt in unum adversus Dominum & adversus Christum ejus. Dirumpamus vincula eorum, & (ee) projiciamus à nobis jugum eorum. Item in Euangelio cata Matthæum: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos (ff) requiescere faciam. Tollite jugum meum super (Ps. 2. 1. Mat. 11 8.)

(*a*) Visitastis me; nudus fui, & vestistis me, *Lin.* (*b*) Maledictus in plebe, *Cir.* (*c*) Multos enim tribulant, *Cott.* (*d*) Accepta non esse, *Bod.* 1. 2. 4. *Lam.* (*e*) Reprobat, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Cott.* (*f*) In his qui præstant, *Lam. NC.* 1. (*g*) Erudimini qui judicatis, *NC.* 2. *Lin.* (*h*) Et filius altissimi eris, *Bod.* 1. (*i*) Vexabitis, *Bod.* 1. 2. 4. nocueritis, *Cott.* (*k*) Judicate pupillum, *Cott.* (*l*) Nunquid confitebitur, *Bod.* 1. (*m*) Exomologesin malo peccatoris, & pœnitentiam quam mortem, *Ver. Man.* (*n*) Non adjiciet ut resurgat, *Cott.* (*o*) Vestrorum conturbant, *Lam. NC.* 2. *Bod.* 2. 3. (*p*) Pusillum dimittitur, *Lam. NC.* 1. *Lin. Bod.* 1. 2. *Thu. Ben. Ver.* (*q*) Mundi, rectores tenebrarum harum, *Cott.* (*r*) Induite tota arma, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. 4. *NC.* 1. *Benev.* (*s*) Possitis persistere. *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*t*) Veritate, induentes, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. (*u*) Euangelii; in omnibus, *Ver.* (*w*) Ignita jacula, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Benev. Ver. Thu.* (*x*) Galeam salvationis, *Bod.* 1. 2. 4. *Lam.* (*y*) Sermo Dei, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Corb. Lam.* (*z*) Homine, *sic Lam. Lin. NC.* 1. & *Bod.* 1. 2. 4. *Impress.* hominem. Homine invenietur, *Cott.* (*aa*) Veniat. Paulus ad Thessalonicenses: Cum revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, *Cott.* (*bb*) Terram & commovet, *Bod.* 2. (*cc*) Quare fremuerunt, *Bod.* 3. *Cott.* (*dd*) Principes convenerunt, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. collecti sunt, *Bod.* 1. 4. convenerunt in unum, *Cott.* (*ee*) Abjiciamus, *Ver. Bod.* 4. (*ff*) Reficiam, *Lam. Lin. Bod.* 1 2.

1 *Filius altissimi si obedieris.*] Voces *si obedieris*, redundant: nisi forte illæ quæ sequuntur καὶ ἀγαπήσει, per errorem lectæ fuerint εἰ ἀγαπήσῃς, aut quid simile.

2 *Exomologesin.*] Pœnitentiam nimirum. *Exomologesis* enim est, definiente Tertulliano, *prosternendi, & humilificandi hominis disciplina.* Ex hac voce ista in periodo plura exsculpere, est nodum in scirpo quærere: quam operam libenter Pamelio relinquimus.

3 *Harum tenebrarum.*] Deest etiam in Græcis quibusdam codicibus, vox αἰῶνος.

4 *Perfeceritis, stetis.*] Consentit cum iis MSS. qui omittunt στῆτε οὖν.

5 *In homine veniat.*] Homo futurus est. Quod reges Assyrii & Chaldæi Israëlitis, hoc Antichristus Christianis. Quemadmodum ergo sub Luciferi cœlo ruentis schemate, Regis Babyloniæ clades designabatur Isai. 14. 12. pari etiam terroris apparatu à primis Christianis descriptus erat Antichristus, ut sit nimirum malus quidam genius, & cacodæmonum princeps. Tert. de resurrectione carnis c. 25. *Bestia Antichristus, cum suo pseudo-propheta certamen Ecclesiæ Dei inferat, atque ita Diabolo in abyssum relegato &c.* Quæ respicere videntur Apoc. 20. *Ubi Draco, Serpens antiquus, qui est diabolus & satanas* describitur. Certe Hippolytus martyr aperte erat in illa sententia, Antichristum fuisse ipsum Diabolum phantastico & aëreo corpore contectum.

An. 249. per vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum (a) bonum est, & (b) onus meum leve est. Item in Actibus Apostolorum: Visum est Sancto Spiritui & nobis nullam vobis imponere sarcinam, quam ista, quæ ex necessitate sunt; abstinere vos ab idololatriis, & 1 (c) sanguinis effusione, & fornicatione. Et quæcunque vobis fieri non vultis, aliis (d) ne feceritis. Act. 15. 8.

Orationibus insistendum. CXX. In epistola Pauli ad Colossenses: Instate orationi, vigilantes in ea. Item in Psalmo 1. (e) Sed in lege Domini voluntas ejus & in lege ejus meditabitur die ac nocte. (f) Item apud Solomonem. Ne impediaris orare semper, & non cesses usque ad mortem justificari: quoniam merces Domini manet in æternum. Colos. 4. 2. Ps. 1. 2. Eccles. 18. 23.

(a) Suave est, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 3. *Cott.* (b) Sarcina mea levis, *Bod.* 1. *Thu. Corb.* (c) Et sanguine &, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Benev. Ver.* & suffocatione, *Cott.* (d) Nec feceritis, *Cott.* (e) Beatus qui non abiit in consilio impiorum & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit, sed in lege Domini, *Cott.* (f) Item apud Solomonem, *sic*, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. & *Cott. desunt in Imp.*

1 *Sanguinis effusione.*] Græca habent καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ. Si verbis istis interdictus esset sanguinis esus, tantum abesset ut juberentur Christiani abstinere ab effusione sanguinis; ut, quod Augustinus contra Faustum Manichæum l. 32. cap. 19. recte admonet, opus esset ut cautum sit, *Ne quicquam ederent carnis, cujus sanguis non esset effusus.* Unde Levit. 17. 13. id ipsum in mandatis datur, ut *Sanguis tanquam aqua effunderetur.* Quamobrem plerique ex veteribus, qui in ea erant sententia, sanguinis mentione ejus esum fuisse interdictum; Suffocati mentionem, velut supervacaneam præteriere. Cujus autem, quantique momenti sit illud additamentum, καὶ ὅσα ἂν μὴ θέλητε ὑμῖν γίνεσθαι, ἑτέροις μὴ ποιεῖν, & utrum hæc, præcepta filiis Noachi data respiciant, viderint eruditi.

D. CÆCI-

D. CÆCILII CYPRIANI

DE

1 (a) HABITU VIRGINUM.

An. 248. *Disciplinæ Christianæ laudes.*

2 DIsciplina (b) custos spei, 3 retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo (c) manere semper, ac (d) jugiter Deo vivere, & ad promissa cœlestia & divina præmia pervenire. Hanc & sectari salubre est, & (e) aversari ac negligere lethale. In Psalmis loquitur Spiritus (f) sanctus: 4 continete disciplinam, ne forte irascatur Dominus; & (g) pereatis 5 à via recta, cum (h) exarserit cito ira ejus super vos. Et iterum: Peccatori autem (i) dixit Deus. (k) Ad quid exponis justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tu autem odisti disciplinam, & (l) abjecisti sermones meos (m) retro. Et denuo legimus: (n) Disciplinam qui abjicit, infelix est. Et de Solomone mandata sapientiæ monentis accipimus: Fili ne neglexeris disciplinam Domini, (o) nec defeceris ab eo correptus. Quem enim diligit Deus, (p) corripit. Si autem Deus quem diligit corripit; & ad hoc corripit, ut emendet; fratres quoque, & maxime sacerdotes, non oderunt, sed diligunt eos quos corripiunt ut emendent; quando & Deus per Hieremiam ante prædixerit, & tempora nostra significaverit, dicens: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos pascentes cum disciplina.

Ps. 2. 11. *Ps.* 49. 17. *Sap.* 3. 11. *Prov.* 3. 11. *Jer.* 3. 15.

Quod

(*a*) *Sic Vet. innom. NC.* 2. *Voss.* 1. *Pem. Bod.* 1. 4. *Thu. Foss. & Corb. Impr.* De disciplina & habitu virginum. (*b*) Disciplina est, *Voss.* 1. (*c*) Manere semper, & ad promissa, *Ar. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor. Lam. Vat.* 3. *MR.* 2. (*d*) Jugiter in Deo, *Foss.* (*e*) Adversari, *Thu. Foss.* (*f*) Sanctus, dicens, *Ver.* (*g*) Pereatis de via, *Bod.* 1. via justa, *Lam. Ebor. NC.* 2. *Corb. Thu. Voss.* 3. (*h*) Exarserit in brevi, *Vat.* 2. (*i*) Dicit Deus, *Ar. NC.* 1. *Voss.* 3. (*k*) Ut quid, *Vet. innom. Voss.* 1. *Bod.* 1. *Thu. Foss.* (*l*) Projecisti, *Voss.* 3. (*m*) Retrorsum, *Pem. Bod.* 4. post se, *NC.* 2. (*n*) Disciplinam Dei, *NC*, 1. (*o*) Et ne defeceris, *Foss. Voss.* 3. (*p*) Sic corripit, *Foss.*

1 *De habitu virginum.*] Librum hunc Cypriano asserunt Pontius, Hieronymus, Augustinus, atque ex veteribus alii: ita ut de scriptore nulla sit controversia. Scriptionis vero tempus non pariter in confesso. Doctissimus Rigaltius post Episcopatum compositum censet, & Pamelio dicam impingit, quod putaret *ab auctore conscriptum cum primum in ecclesia Christi, ex plebeio excessisset*: remque sibi confectam extra controversiæ aleam credit, ex Pontii verbis, qui ait, *Finge nunc illum martyrii dignatione translatum. Quis virgines ad congruentem pudicitiæ disciplinam, & habitum sanctimonia dignum coerceret? quæ verba*, inquit, *tam clare significant hunc de virginibus libellum, à Cypriano post persecutionem editum fuisse, quam inscriptum de Disciplina & habitu virginum.* Nos vero, qui in principio operis adnotavimus, verba illa Pontii, *Quis emolumentum gratiæ per fidem proficientis ostenderit*, librum illum ad Donatum *de Gratia Dei* respicere; non obstante apologia illa pro secessu ejus quæ à scriptis ibi memoratis instituitur: & siquidem in confesso apud omnes, imo ipsum Rigaltium, sit, librum ad Donatum, à Cypriano conscriptum, *cum primum apud Ecclesiam nomen profiteretur*: affirmare minime dubitamus, ex prædictis Pontii verbis, de ordine scriptorum martyris nostri, nihil certi posse colligi. Eruditissimus Lombertus, Rigaltii sententiam alio argumento, ex Hieremiæ verbis infra laudatis, propugnare satagit; ubi dicit Propheta, *Dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos pascentes cum disciplina*: ac si Liber de Habitu virginum conscriptus, disciplinæ ecclesiasticæ istiusmodi esset pars, quæ Episcopo soli competeret. Sed hoc nemo dixerit, quisquis meminerit plures libros eo argumento à Tertulliano Presbytero elucubratos. Certe majoris videntur ponderis quæ in causæ suæ præsidium attulit Pamelius, verba citans Auctoris nostri, quando dicit, *virgines se alloqui, virgines adhortari, affectione potius quam potestate: non quod extremus & minimus, & humilitatis suæ admodum conscius, aliquid ad censuram licentiæ vindicaret*, &c. Parum omnino iis notus Cyprianus, quibus post Episcopatum, ita locutus, ceu schemate rhetorico, videtur. Demum si quis diffluentes feminarum mores, promiscuum balneorum usum, & splendidum vestium apparatum, hoc in opere notatos observaverit; haud facile sibi in animum induxerit, persecutionis Decianæ tempora describi. Stet ergo, tractatum hunc ad An. CCXLVIII. & ad illa quæ, teste Pontio, *Presbyter fecerat* Cyprianus, referendum. Veterem libelli hujus titulum, quem editio Spirensis, Vetus innominata, Remboldi, Erasmi, Manutii Gravii; & plerique MSS. codices tuentur; quique simplicissimus videtur, & operis contenta commodissime exhibet, nec non Tertulliani nomenclaturæ proxime accedit, retinendum censuimus. Tertullianus, lib. de cultu fem. docet, *Habitum duplicem speciem circumferre, cultum & ornatum.* De his Septimius seorsim egerat in libris *de Cultu feminarum, & de Virginibus velandis.* Cum vero rem totam unico volumine absolvere statuisset Cyprianus, nihil instituto ipsius accommodatius esse potuit, quam ut in fronte operis *Habitum*, vocem latissimæ significationis adhiberet. Pontium, S. Martyris libros describere potius quam citare, res est manifesta; unde licet ille de *congruente pudicitiæ disciplina, & habitu sanctimonia digno*, mentionem faciat; non proinde titulum libri extendendum existimamus. Non magis quam quia S. Hieron. librum hunc, *Volumen de Virginitate* appellat, Epist. ad Eustoch. sic inscribendum censemus.

2 *Disciplina custos spei.*] Utramque fere Tertulliani paginam implet *disciplinæ* vox; & apud eum omne pietatis officium hoc elogio censetur. Patientiæ, fidei, orationis, sanctitatis, monogamiæ, pudicitiæ disciplinam passim commendat. Et tractatum huic supparem de Virginibus velandis, disciplinæ mentione sæpius repetita inchoat, atque ibidem Paracleto suo hanc institutionis prærogativam tribuit. Cyprianus vero, magistrum ad aras sequitur; felicissimis auspiciis, ita imitatus semper, ut corrigat; atque ut is sit quem alii tuto imitentur. Quæ hic congeruntur S. Scripturæ testimonia, reperire est Epist. 4. (ad Pamelii numeros 62.) de Virginibus. Et quidem Auctori nostro solenne est, pari in causa, iisdem armis ex S. literis productis pugnare.

3 *Retinaculum fidei.*] Cui, ceu funi nautico, fidei anchora alligatur. Sed contrario prorsus sensu Tertul. lib. de Cultu fem. 2. vocat mundum muliebrem, *retinacula spei nostræ*, scil. quæ spem non sustinent; sed morantur.

4 *Continete disciplinam.*] De his & sequentibus, vide quæ dicta sunt l. 3. ad Quirin. cap. 66. cap. 63. cap. 28.

5 *A via recta, cum exarserit.*] Hanc distinctionem habent LXX.

An. 248.

Insignis usus istius disciplinæ quæ in tuenda castitate versatur.

Quod si in Scripturis sanctis (a) frequenter & ubique disciplina præcipitur, & fundamentum omne religionis ac fidei de observatione ac timore proficiscitur; quid cupidius appetere, quid magis velle ac tenere nos convenit, quam ut radicibus fortius fixis, & domiciliis nostris super petram robusta mole solidatis, inconcussi ad procellas & turbines seculi stemus, (b) ut ad Christi munera per divina præcepta veniamus, considerantes pariter ac scientes, quod templa Dei sint membra nostra, ab omni fæce contagionis antiquæ, (c) lavacri vitalis sanctificatione purgata; nec violari ea aut pollui fas sit, quando qui violat, & ipse violetur? Eorum nos templorum cultores & antistites sumus: serviamus illi, cujus esse jam cœpimus. Paulus in Epistolis suis (d) dicit, quibus nos ad curricula vivendi per divina magisteria formavit: Non estis vestri: (e) emti enim estis pretio magno. (f) Glorificate & portate Deum in corpore vestro. Glorificemus & portemus Deum puro & (g) mundo corpore, & observatione meliore; & qui per sanguinem (h) Christi Domini nostri redemti sumus, per omnia servitutis obsequia redemtoris imperio pareamus: demusque operam, ne quid immundum & profanum templo Dei inferatur, ne offensus sedem quam inhabitat, derelinquat. (i) Sospitantis Domini verba sunt & (k) docentis, curantis pariter & monentis: Ecce, inquit, sanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat. Dat 1 (l) vivendi (m) timorem, dat innocentiæ legem, postquam contulit sanitatem; nec habenis liberis & solutis vagari postmodum patitur, sed ipsis potius, quibus sanatus fuerat, mancipato, gravius comminatur; quod sit scilicet minor culpa deliquisse ante, cum necdum (n) nôsses disciplinam Dei, 2 (o) nulla sit venia ultra delinquere, (p) postquam Deum nôsse cœpisti: & quidem hoc tam viri quam mulieres, tam pueri quam puellæ, sexus omnis atque omnis ætas observet, (q) & curet pro religione & fide, quam Deo debet, ne quod sanctum & purum de Domini dignatione percipitur, minus solicito timore teneatur, (r) quia scriptum est: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

1 Cor. 3. 17.

1 Cor. 6. 19.

Joh. 5. 14.

Mat. 10. 22.

Cura hæc, virgines peculiari ratione tangit.

3 Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quo sublimior (s) gloria est, major & cura est. (t) Hæ sunt Ecclesiastici germinis flores, decus atque ornamentum gratiæ spiritalis, læta indoles, laudis & honoris opus integrum atque incorruptum, Dei imago respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet (u) per illas, atque in illis largiter floret Ecclesiæ matris gloriosa fecunditas: quantoque plus copiosa virginitas numero suo (w) addit, tanto plus gaudium matris augescit. Ad has loquimur, 4 has adhortamur affectione potius quam (x) potestate: non quod extremi & minimi & humilitatis nostræ admodum (y) conscii, aliquid ad censuram licentiæ vindicemus; (z) sed (aa) quod ad sollicitudinem magis cauti, plus de diaboli infestatione timeamus (bb). Neque enim inanis hæc cautio est, & vana formido, quæ ad salutis viam consulit, quæ Dominica & vitalia præcepta custodit, 5 ut quæ se Christo dicaverint, & à carnali concupiscentia recedentes tam carne quam mente se Deo voverint, consumment opus suum magno præmio destinatum; nec ornari jam aut placere cuiquam nisi Domino suo studeant, à quo & mercedem virginitatis expectant, dicente ipso: Non omnes capiunt (cc) verbum, sed illi quibus datum est. Sunt enim spadones qui ex utero (dd) matris sic nati sunt, & sunt spadones, qui coacti sunt ab hominibus, & sunt 6 spadones qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Denuo quoque per hanc angeli vocem continentiæ munus ostenditur, & virginitas prædicatur: Hi (ee) sunt qui cum mulieribus se non coinqui-

Mat. 19. 11.

(a) *Sic Ar. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 4. *Lam. Lin. Ebor. Voss.* 1. 2. 3. *Ver. Thu. Foss. Corb. & Goul. Impressa addidêre*, tam veteribus, quam etiam novis prædicatur. (b) Ut ad munera, *Ver.* & ad Dei munera, *Ar. Lin. Eb. Lam. Bod.* 1. 2. 4. *NC.* 1. *Voss.* 1. 2. *Pem. Thu. Corb.* (c) Lavacri salutaris, *Ar. NC.* 1. *Ebor. Lam. sic ad Donat. MR.* (d) Ponit & dicit, *Foss.* Quibus nos successibus, *Voss.* 3. (e) Emti estis magno, *Bod.* 2. 4. *NC.* 1. *Pem. Lam. Ebor. Ver. MR.* (f) Clarificate, *Voss.* 1. 2. *Ver. Thu. Corb. Lam. NC.* 1. *Lam. Lin. Ver.* (g) Mundo corde & corpore, *Foss.* (h) Christi redemti, *Thu. Foss. Voss.* 3. (i) Hospitantis Domini, *Bod.* 4. Suscitantis, *Voss.* 3. (k) Docentis pariter, *Thu.* (l) Viventi, *Ar. Lam. Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Ebor. Voss.* 1. (m) *Sic Lam. Lin. Ebor. Voss.* 1. 2. *Vat. & Ver. Pam.* morem. (n) Nôsset, *Foss. Vat.* 4. (o) Nullaque, *Pem.* non facilis venia, *Voss.* 3. (p) Postquam Dominum, *Foss.* (q) Atque procuret, *Foss.* (r) Quia scriptum est, &c. *Hæc desunt in Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Ebor. Voss.* 1. *Thu. Foss. Corb. Remb. & Mor.* (s) Gloria, major, *Thu. Foss.* (t) *Sic*, *NC.* 1. *Lam. Ebor. MR.* & *Impressa habent*; Flos est ille: *pariter Augustinus de Doct. Christ. l.* 4. *c.* 21. (u) Et per illos, *Pem.* (w) Addit, gaudium matris, *Thu. Corb. Foss.* (x) Potestates, extremi & minimi, *Ar.* (y) Conscii, tale quid, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. Ben. NC.* 1. (z) Nec quod, *Voss.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb.* nec quo, *MR.* (aa) Quod, *Thu. Corb. Foss.* ex ultra nati, *Lin. Pem.* solicitudinem pertinet, *Ver.* (bb) Neque inanis, *Thu. Foss. Corb.* (cc) Verbum hoc, *Vat.* 2. Domini, *Ver.* (dd) Matris nati, *Man.* (ee) Sunt, inquit, qui, *Ver.*

1 *Vivendi timorem*] Dixerat supra, *Fundamentum omne religionis ac fidei, de observatione ac timore proficiscitur.* Insuper statim. *Ne quod sanctum & purum de Domini dignatione percipitur; minus solicito timore teneatur.*

2 *Nulla sit venia.*] Vid. quæ dicta ad c. 28. l. 3 ad Quir.

3 *Nunc nobis ad virgines sermo est.*] Locum hunc affert D. Augustinus de Doctrina Christiana l. 4. c. 21. in exemplum temperatæ dictionis. Porro observat, quod in libello hoc *Martyr Cyprianus de habitu virginum, non de suscipiendo virginitatis proposito scripsit.*

4 *Has adhortamur, affectione potius quam potestate.*] Similiter Tertullianus, de cultu fem. l. 2. *Ancillæ Dei vivi, conservæ & sorores meæ, quo jure deputor vobiscum postremissimus.* & deinceps. *Utinam miserrimus ego in illa die Christianæ exultationis, vel infra calcanea vestra caput elevem.*

5 *Ut quæ se Christo dicaverint.*] Votorum religionem qui non agnoscit, ut is pietatem omnem abneget periclitari videtur. Sed illi partibus nimium quantum addicti, qui præsentis seculi mores, primitivæ Ecclesiæ imputant: & vitæ asceticæ initia non à Paulo Eremita, sed Paulo Apostolo arcessunt. Qui Iphigeniam non ab Agamemnone, sed D. Matthæo consecratam somniant. Qui Philippi Diaconi filias, sanctimoniales fuisse pronunciant. Imo virgines, quas velandas matronarum more contendit Tertullianus, ex hodierno ritu perpetuæ virginitati devotas perhibent. Hac quidem ex parte, hypothesi suæ minus addictum vehementer cuperem Pamelium.

6 *Spadones qui seipsos castraverunt.*] Tertul. dixit, *qui se Spadonatui obsignant propter regnum Dei.*

Sic

An. 248. quinaverunt, virgines enim permanserunt: hi sunt qui sequuntur agnum quocunque ierit. Apo. 14. 4. Neque enim tantum masculis (a) continentiæ gratiam Dominus repromittit, & fœminas præterit; sed quoniam fœmina viri portio est, & ex eo sumta atque formata est, in scripturis fere omnibus protoplastum Deus loquitur: quia sunt duo in carne una, & in masculo simul significatur & fœmina.

Continentia cum corporis cultu non consistit.

Quod si Christum continentia sequitur, & regno Dei virginitas destinatur, quid est illis cum terreno cultu & cum ornamentis; quibus dum hominibus placere gestiunt, Deum offendunt, non cogitantes esse prædictum: qui hominibus placent confusi sunt, quoniam Deus nihil fecit illos? (b) Et Paulum quoque gloriose & sublimiter prædicasse. Si (c) hominibus placere vellem, Christi servus non essem. Continentia vero & pudicitia non in sola carnis integritate consistit, sed etiam in cultus & ornatus honore pariter ac pudore, ut secundum Apostolum, quæ innupta est, sancta sit & corpore, & spiritu. (d) Instruit Paulus (e) & dicit: Cœlebs cogitat ea quæ sunt Domini, quo modo placeat Deo. Qui autem matrimonium contraxit, cogitat ea quæ sunt mundi hujus, quo modo placeat uxori. 1 Sic & virgo & mulier innupta cogitat ea, quæ Domini, ut sit sancta & corpore & spiritu. Virgo non esse tantum, sed & intelligi debet, & credi, ut nemo cum (f) virginem videt, dubitet, an virgo sit. Parem se integritas in omnibus præstet, nec bonum corporis cultus infamet. Quid ornata, quid comta procedit, quasi maritum aut habeat, aut quærat? Timeat potius placere, si virgo est, nec periculum sui appetat, quæ ad meliora & divina se servat. Quæ virum non habent, cui placere se simulent; (g) integræ & puræ non tantum corpore, sed etiam spiritu perseverent. 2 Neque enim fas est virginem ad speciem formæ suæ comi, aut de carne, & de ejus pulcritudine gloriari; cum nulla sit illis magis quam adversus carnem colluctatio, & vincendi (h) corporis ac domandi obstinata certatio. Paulus forti ac sublimi voce proclamat: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: & virgo in Ecclesia de specie carnis ac de corporis pulcritudine gloriatur? Addit Paulus & dicit: Qui enim sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis: Et quæ se concupiscentiis (i) carnis & vitiis renuntiasse profitetur, in iisdem quibus renunciaverat; invenitur? Deprehenderis virgo, detegeris. Aliud esse te jactas, & affectas. Maculis te concupiscentiæ carnalis aspergis, cum (k) integritatis candidata sis, & pudoris. Clama, inquit Esaiæ Dominus: Omnis caro fœnum, & omnis claritas ejus ut flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: (l) sermo autem Domini manet in æternum. Neminem Christianum decet, & maxime virginem non decet, (m) claritatem ullam computare carnis & honorem, sed solum appetere (n) sermonem Dei, bona in æternum mansura complecti. Aut si in carne sit gloriandum, tunc plane 3 quando in (o) nominis confessione cruciatur, quando fortior femina viris torquentibus invenitur; quando ignes, aut cruces, aut ferrum, vel bestias patitur, ut coronetur. Illa sunt carnis pretiosa monilia, illa corporis ornamenta meliora.

Ps. 52. 7.
Gal. 1. 10.
1 Cor. 7, 32.
Gal. 6. 14.
Gal. 5. 24.
Es. 40. 6.

A divitiis frustra excusatio petitur.

Sed sunt aliquæ divites, & facultatum ubertate locupletes, quæ opes suas præferant, & se bonis suis uti debere contendant. Sciant primo illam divitem esse, (p) quæ in Deo dives est: illam esse locupletem, quæ locuples in Christo est: bona illa esse, quæ sunt spiritalia, divina, cœlestia, quæ nos ad Deum ducant, quæ nobiscum apud Deum perpetua possessione permaneant. Cæterum quæcunque terrena sunt (q) in seculo (r) accepta, 4 & hic cum seculo remansura, tam contemni debent, quam mundus ipse contemnitur, 5 cujus pompis & deliciis jam tunc renunciavimus, cum meliore transgressu ad Deum venimus. (s) Joannes nos excitat & hortatur spiritali & cœlesti (t) voce contestans: Nolite, ait, diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis (u) dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo: quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi, quæ non est (w) à Patre, sed ex concupiscentia seculi. Et mundus transibit & concupiscentia ejus. Qui autem fecerit voluntatem (x) Dei, manet in æternum, 6 quo modo & Deus manet in æternum. Æterna igitur & divina sectanda sunt, & omnia de Dei voluntate facienda sunt, ut Domini nostri (y) vestigia, & magisteria sectemur, qui monuit & dixit: Non descendi de cœlo ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus

1 Joh. 2. 15.
Jo. 6. 38.

(a) Continentiam Dominus, *MR.* (b) Et Paulo quoque gloriose & sublimiter prædicante, *Bod.* 4. *Ver.* & Paulus quoque prædicat, *Voss.* 3. (c) Hominibus placerem, *Lam. NC.* 1. *Voss.* 1. *Corb.* (d) Instruit nos, *Foss.* (e) Et docet dicens, *Lin.* (f) Virginem videret, *Lin. Voss.* 1. *Lam. Ebor.* (g) Integræ & pudicæ, *Voss.* 1. *Ver. MR.* (h) Corporaliter, *Vat.* (i) Carnis aspergis, *Bod.* 4. (k) Integritate candida sis & pudore, *NC.* 2. *Foss.* (l) Verbum autem, *Bod.* 4. *Man.* (m) Claritatem ullam proponere, *Ar. Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. *Ben.* (n) Verbum, *Bod.* 4. *Foss.* (o) Nominis Christi, *NC.* 1. *Lam. Bod.* 2. *Ben.* (p) Quæ Deo dives, *Lam. Lin. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 1. 2. 4. (q) In seculo, & seculo remansura, *Bod.* 1. (r) Et accepta, *Lam. Ebor.* (s) Hinc Joannes, *Foss.* (t) Voce corroborans, *Foss.* (u) Dilexerit mundum, aut ea quæ in mundo sunt, *Pem. Voss.* 2. (w) De Patre, *Bod.* 2. (x) Dei manebit, *Thu.* (y) Vestigia & magisteria divina, *Imp. sed Ver. Lam. Ebor. Lin. Voss.* 2. & *Man. rectius omittunt*, vestigia sectamur, *Ar. Lam. Lin. Bod.* 1. 2.

1 *Sic & virgo & mulier innupta.*] Sic l. 3. ad Quir. c. 32.

2 *Neque enim fas est virginem, ad speciem formæ suæ comi,*] Infra se interpretatur, dum ait. *Omnia licent, sed non omnia expediunt.*

3 *Quando in nominis confessione cruciatur.*] Tertull. prius dixerat. *Cum propter Christum lacerata duraverit.*

4 *Et hic cum seculo remansura.*] Quæ morituri relinquere coguntur.

5 *Cujus pompis & deliciis jam tunc renunciavimus.*] Tertull. de spectac. c. 4. *Cum aquam ingressi Christianam fidem in legis suæ verba profitemur, renunciasse nos Diabolo, & pompæ & Angelis ejus, ore nostro contestamur.*

6 *Quomodo & Deus manet.*] Additamentum hoc in Græcis non comparet.

An. 248. ejus qui me misit. Quod si non est major Domino suo servus, & liberatori debet (a) obsequium liberatus; qui esse cupimus Christiani, debemus quod Christus (b) fecit, imitari. Scriptum est, & legitur, & auditur, & in exemplum nostri Ecclesiæ ore celebratur: Qui dicit se in Christo manere, debet quo modo ille ambulavit & ipse ambulare: Ambulandum est igitur vestigiis paribus, æmula ingressione nitendum est. Tunc (c) respondet ad fidem nominis, sectatio veritatis, & credenti præmium (d) datur, si (e) quod creditur, & geratur. Locupletem te dicis & divitem, sed divitiis tuis Paulus occurrit, & ad cultum atque ornatum tuum justo fine moderandum, sua voce præscribit. Sint, inquit, mulieres cum verecundia & pudicitia componentes se, non in tortis crinibus, neque auro, neque margaritis, aut veste pretiosa, sed ut decet mulieres promittentes castitatem per bonam conversationem. Item Petrus ad hæc eadem præcepta, consentit, & dicit: Sit in muliere non exterior ornamenti, aut auri, aut vestis cultus, sed cultus cordis. Quod si illi mulieres quoque admonent (f) coercendas, & ad Ecclesiasticam disciplinam religiosa observatione moderandas, quæ excusare cultus suos soleant per (g) maritum: quanto id magis observare virginem fas est, cui nulla ornatus sui competat venia; nec derivari in alterum possit (h) mendacium culpæ, sed sola ipsa remaneat in crimine? Locupletem te dicis & divitem: sed non omne quod potest, debet & fieri; nec desideria prolixa, & de seculi ambitione nascentia, ultra honorem ac pudorem virginitatis extendi, cum scriptum sit: Omnia (i) licent, sed non omnia expediunt. Omnia licent, sed non omnia ædificant.

1 Joh. 2. 6.

1. Tim. 2. 10.

1 Pet. 3. 3.

1 Cor. 6. 12.

Clades quæcunque accidunt, illis quæ iisdem occasionem dedere, imputandæ.

Cæterum si tu te sumtuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te juventutis illicias, suspiria adolescentium post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, (k) suspirandi fomenta succendas, ut etsi ipsa non pereas, alios tamen perdas, & velut gladium te & venenum videntibus præbeas; excusari non potes quasi mente casta sis & pudica. Redarguit te cultus improbus & impudicus ornatus, nec computari jam potes inter puellas & virgines Christi, quæ 1 sic vivis ut possis adamari. Locupletem te dicis & divitem; sed jactare divitias suas virginem non decet. Cum dicat scriptura divina: Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum (l) jactatio contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra. Et Apostolus rursum moneat & dicat: Et qui emunt sic sint quasi non possidentes, & qui hoc mundo utuntur quasi 2 non (m) utantur: præterit enim figura hujus mundi. (3) Petrus etiam cui oves suas Dominus pascendas, tuendasque commendat, super quem posuit & fundavit (n) Ecclesiam, aurum quidem sibi esse & argentum negat, sed esse se dicit Christi gratia divitem, esse fide ejus & virtute locupletem; quibus multa magnalia cum miraculo faceret quibus ad gratiam gloriæ (o) bonis spiritalibus abundaret. Has opes, has divitias possidere non potest, quæ se divitem seculo mavult esse quam Christo. Locupletem te dicis & divitem; & utendum putas iis (p), quæ possidere te Deus voluit. Utere, sed ad res (q) salutares utere, sed ad bonas artes, utere, sed ad illa quæ Deus præcepit, quæ Dominus ostendit. Divitem te sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. (r) Patrimonio tuo Deum fœnera, Christum ciba; ut virginitatis perferre gloriam liceat, ut ad Domini præmia venire contingat, multorum precibus exora: Commenda illic thesauros tuos, ubi fur nullus effodiat, quo nullus insidians grassator irrumpat. Possessiones tibi, sed cœlestes magis compara, ubi fructus tuos juges ac perennes, & ab omni contactu injuriæ secularis (s) immunes, nec rubigo atterat, nec grando cædat, nec sol urat, nec pluvia corrumpat. Nam delinquis & hoc ipso in Deum, si ad hoc tibi ab illo divitias (t) datas credis, ut illis non salubriter perfruaris. Nam & vocem (u) Deus homini dedit, & tamen (w) non sunt iccirco amatoria cantanda, nec turpia: & ferrum esse ad culturam terræ Deus voluit, nec homicidia sunt iccirco facienda: aut quia thura & merum, & ignem Deus instituit, sacrificandum est inde idolis; vel quia abundant pecudum greges in agris tuis, victimas & hostias immolare debebis. Alioqui tentatio est patrimonium grande, nisi ad usus bonos census operetur; (x) ut patrimonio suo unusquisque locupletior, magis redimere debeat quam augere delicta.

Sap. 5. 8.

1 Cor. 7. 30.

Act. 3. 6.

Ornamentorum insignia, & lenocinia formarum, solum impudicis congruunt.

Ornamentorum ac vestium insignia & lenocinia formarum non nisi prostitutis & impudicis fœminis congruunt, & nullarum fere pretiosior cultus est, quam quarum pudor vilis est. Sic in scripturis sanctis, quibus nos instrui Dominus voluit & moneri, (4) describitur civitas meretrix comta pulcrius & ornata, & cum ornamentis suis, ac prop-

(a) Officium liberatus, *Bod.* 1. 2. 4. (b) Fecit & docuit, *Voss.* 1. dixit, *Thu. Foss. Corb.* (c) Respondebit, *Ar. Bod.* 1. 2. 4. *MR.* (d) Dabitur, *Ben. MR.* (e) Quod legitur, *Voss.* (f) Et coercendas. *Bod.* 1. (g) Maritos, *Voss.* 1. (h) Mendacii culpa, *Bod.* 1. (i) Mihi licent, *Bod.* 2. (k) Peccandi fomenta, *Foss.* sperandi fomenta, *Bod.* 1. 2. 4. *Ver. Man.* (l) Jactantia, *Thu.* (m) Utantur eo, *Ar. Lam. NC.* 1. *Ebor.* (n) Ecclesiam suam, *Bod.* 4. (o) Donis, *Bod.* 4. (p) Putas his, *Lam. Lin. Corb.* (q) Salutares, & ad bonas artes, *Lam. Lin. Foss.* (r) *Sic. Lin. NC.* 2. *Voss.* 2. *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Corb. Ver. Man.* Patrimonium tuum Deo. *Imp.* (s) Immunes, nec judex ambiat, nec quæsitor inquirat, *Vat.* (t) Datas esse, *Bod.* 4. (u) Deus hominibus, *Lin.* (w) Non sunt amatoria, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (x) Et patrimonio, *Thu.*

1 *Sic vivis ut possis adamari.*] Tertul. lib. de virg. vel. rem sic explicat. *Arabiæ feminæ ethnicæ, quæ non caput sed faciem quoque ita totam tegunt; ut uno oculo liberato, contentæ sint dimidiam frui lucem, quam totam faciem prostituere. Quas propterea infelicissimas ait Romana quædam Regina; quod adamare magis, quam adamari possint.*

2 *Non utantur.*] Vid. l. 3. Test. ad Quir. c. 11.

3 *Petrus etiam.*] Si in tanta dignatione Apostolus, ultimam paupertatem subibat; frustra sibi placent feminæ Christianæ in divitiarum affluentia.

4 *Describitur civitas meretrix.*] Locum hunc pariter laudat Tertullianus l. 2 de cultu fem. c. 12. *Illa civitas valida, quæ super montes septem, & plurimas aquas præsidet*, &c. Vid. lib. 3. testim. ad Quir. c. 36.

1 *Incess*

An. 248. propter ipsa potius ornamenta, peritura: Et venit, inquit, unus ex septem angelis habentibus phialas septem, & aggressus est me, dicens: Veni ostendam tibi damnationem meretricis magnæ sedentis super aquas multas, cum qua fornicati sunt Reges terræ. Et duxit me in spiritu: & vidi mulierem sedentem super bestiam, & mulier illa amicta erat (a) pallio purpureo, & coccineo, & adornata erat auro & lapidibus pretiosis, & margaritis, tenens poculum aureum in manu sua plenum execrationum & (b) immunditiæ, & fornicationis totius terræ. ( ) Fugiant castæ virgines & pudicæ incestarum cultus, habitus impudicarum, lupanarium insignia, ornamenta meretricum. Clamat etiam spiritu sancto plenus Esaias, & filias Sion auro & argento, ac veste corruptas increpat, & objurgat perniciosis opibus affluentes, (d) & à Deo per (e) seculi delicias recedentes: Exaltatæ sunt, ait, filiæ Sion, & (f) ambulaverunt alto collo, & nutu oculorum, & (1) incessu pedum trahentes tunicas & pedibus simul ludentes. Et humiliabit Deus (2) principales filias Sion, & revelabit Dominus habitum earum, & auferet Dominus gloriam vestis illarum, & ornamenta earum, & crines, & cincinnos, & 3 lunulas & (g) 4 discriminalia, & armillas, & 5 botronatum, & 6 dextralia, & annulos, & inaures, & serica contexta cum auro & hyacintho. Et erit pro odore suavitatis pulvis, & pro cingulo (h) reste cingeris, & pro ornamento capitis aureo (i) calvitium habebis. Hoc Deus culpat, hoc denotat: hinc corruptas esse virgines, hinc à cultu vero atque divino descivisse pronunciat. (j) Exaltatæ ceciderunt: comtæ turpitudinem fœditatemque meruerunt: (k) sericum & purpuram indutæ, Christum induere non possunt: auro, & margaritis, & monilibus adornatæ, ornamenta cordis ac pectoris perdiderunt. Quis non id execretur & fugiat, quod (l) alii fuerit exitio? Quis id appetat & assumat, quod ad necem alterius pro gladio fuerit, & telo? Si hausto poculo moreretur ille qui biberat, venenum scires esse lethale quod acceptum potuit occidere, nec ederes inde, nec biberes, unde interiisse alios ante conspiceres.

Apo. 17. 1.

Is. 3. 16.

Cultus iste Dei opus pervertit.

Nunc quanta (m) ignorantia veri est, animi quanta dementia, id velle, quod & nocuerit semper & noceat: & putare quod inde ipsa non pereas, unde alios periisse cognoscas? 7 Neque enim Deus coccineas aut purpureas oves fecit, aut herbarum succis, & conchiliis tingere & colorare lanas docuit. Nec distinctis auro lapillis & margaritis, contexta serie & numerosa compage digestis, monilia instituit; quibus cervicem, quam fecit, (n) absconderes; ut operiatur illud quod Deus in homine formavit, & conspiciatur id desuper, quod (o) diabolus adinvenit An vulnera inferri auribus Deus voluit, quibus innocens adhuc infantia, & mali secularis ignara crucietur; ut postea de aurium cicatricibus & cavernis, pretiosa grana dependeant, gravia etsi non suo (p) pondere, mercium quantitate? Quæ omnia (q) 8 peccatores & apostatæ angeli suis artibus prodiderunt, quando ad terrena contagia devoluti, à cœlesti vigore (r) recesserunt. Illi & oculos (ſ) circumducto nigrore fucare, & genas mendacio ruboris inficere, & mutare (s) adulterinis coloribus crinem, & expugnare omnem oris & capitis veritatem, (t) corruptelæ suæ impugnatione docuerunt.

Ad iram Deum provocat.

Et quidem isto in loco, pro timore, quem nobis fides suggerit; pro dilectione, quam fraternitas exigit, non virgines tantum, aut viduas, sed & nuptas puto, & omnes

(*a*) Pallium purpureum, *Lin. NC.* 1. *Pem. Ver. Neap. Thu. Corb.* (*b*) Omnis immunditiæ, *Ver.* (*c*) Fugiant, fugiant, *Ver.* (*d*) Et à Domino, *Voss.* 3. (*e*) Seculi divitias, *Bod.* 4. (*f*) Processerunt alta cervice, *Neap. Foss.* Incesserunt alta cervice, *Benev.* (*g*) Specula, *Man. Foss.* redimicula, *Neap.* Discrimen, *Ver. Corb. Voss.* 1. *Pem. NC.* 1. *Lin. Lam. Bod.* 1. 2. 4. (*h*) Reste præcingeris, *Voss.* 1. (*i*) Calvitium habebunt, *Pem. Voss.* 1. (*j*) Exaltatæ, inquit, ceciderunt, *Veron.* (*k*) Serico & purpura, *Vat.* 3. *Foss.* (*l*) Aliis fuerit, *Foss.* exitium, *Voss.* 1. (*m*) Ignorantia tui, *Foss.* (*n*) Abscondere, *Ar. Bod* 1. 2. 4. absconderet, *Veron. Vat.* 1. (*o*) Diabolus invenit, *Foss.* (*p*) Pondere, tamen, *Neap. Bod.* 2. (*q*) Prævaricatores & apostatæ, *NC.* 2. (*r*) Cesserunt, *Ver.* (*ſ*) Circumducto nigro refucare, *Ar.* (*s*) Adulteris coloribus, *Ver. Corb.* (*t*) Corruptela suæ impugnationis, *Bod.* 2.

1 *Incessu pedum trahentes tunicas.*] Has una voce Homerus appellat ἑλκεσιπέπλους.

2 *Principales filiæ Sion.*] Vulgatus ad Hebræam veritatem accommodatius reddit. *Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion.* Quod postea exinde dicitur, *revelabit Dominus habitum*, ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα, quædam exemplaria felicius legunt αἰσχύνωμα.

3 *Lunulas.*] μηνίσκοι sunt ex Symmachi sententia μανιάκια, & Hesychii περιτραχήλια, μανιάκια, περιδέραια, Revera LXX. conjungunt μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα. κάθεμα autem interprete eodem Hesychio ὁ κατὰ στήθους ὅρμος. scil. monile collo circumdatum, appensa gemma solet ornari. Respectu cujus Hieronymus vertit lunulas, *bullas dependentes ad lunæ similitudinem.*

4 *Discriminalia*] Acus discriminalis, apud latinos scriptores res satis nota. Hac Fulvia mortui Ciceronis linguam transfixit.

5 *Botronatum.*] Quicquid ex adverso senserint Rhenanus & Pamelius, videtur botronatus aurium ornamentum. Hesychius dicit βοτροειδία ἐνωταρίων εἶδος. Horum botronatuum meminit Tertul. l. 2. de Cultu.

6 *Dextralia.*] Quæ fuerint ἐπιδέξια hæc, vix felicius intelligitur, quam ex Tarpeiæ virginis pacto, quæ, referente Plutarcho, prodidisse dicitur arcem Romæ Sabinis ἐπιθυμήσασα τῶν χρυσῶν βραχιονιστήρων. Vid. Exod. 35. 21. Num. 31. 50. 2 Reg. 1. 10. Aquila χλιδῶνα βραχίονος, βραχιάλιον, vertit. Sed in istis omnibus Græca ab Hebræis, Latina ab utrisque, & Auctorem nostrum ab universis plurimum discedere nemo mirabitur; qui gestaminum, præsertim muliebrium, in qualibet gente, & quovis seculo, infinitam varietatem considerat.

7 *Neque enim Deus coccineas.*] Tert. de Cultu fem. l. 2. c. 10. *Nimirum enim Deus demonstravit succis herbarum, & concharum salivis, incoquere lanas; exciderat illi cum universa nasci juberet, purpureas & coccineas oves mandare.* Hieron. in vita Marcellæ eodem modo Rhetoricatur.

8 *Peccatores & apostatæ angeli.*] Tert. l. 1. de Cultu fem. c. 2. *Illi scil. angeli qui ad filias hominum de cœlo ruerunt*, &c. Hac etiam in sententia versabantur Lactant. l. 2. c. 15. Euseb. de Præp. l. 5. August. de Civit. Dei l. 15. c. 23.

1 *Si*

An. 248. omnes omnino feminas admonendas; quod opus Dei & (a) factura ejus & plastica adulterari nullo modo debeat, adhibito flavo colore, (b) vel nigro pulvere, vel rubore, aut quolibet denique lineamenta nativa corrumpente medicamine. (c) Dicit Deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram; & audet quisquam mutare & convertere quod Deus fecit? Manus Deo inferunt, quando id quod ille formavit, reformare & transfigurare contendunt; nescientes quia opus Dei est omne quod nascitur; diaboli, (d) quodcumque mutatur. 1 Si quis pingendi artifex vultum alicujus & speciem, & corporis qualitatem 2 æmulo colore signasset, & signato jam consummatoque simulacro, manus alius inferret, ut jam formata, jam picta quasi peritior reformaret; gravis prioris artificis injuria & justa indignatio videretur. Tu te existimas impune laturum tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Ut enim impudica (e) circa homines, & incesta fucis lenocinantibus non sis; corruptis violatisque quæ Dei sunt, pejor adultera (f) detineris. Quod ornari putas, quod putas comi, impugnatio est ista divini operis, (g) prævaricatio est veritatis. Monentis Apostoli vox est: Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis (h) azymi; nam & pascha nostrum immolatus est Christus: (i) itaque festa celebremus, non in fermento vetere, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis. (k) Num sinceritas perseverat & veritas, quando quæ sincera sunt polluuntur (l) colorum adulteriis, & (m) medicaminum fucis in mendacium vera mutantur? Dominus tuus dicit: (n) Non potes facere capillum unum album aut nigrum: & 3 tu ad vincendam Domini tui vocem vis te esse potiorem? Audaci conatu & sacrilego contemtu crines tuos inficis, malo præsagio futurorum, 4 capillos jam tibi flammeos auspicaris; & peccas, (o) pro nefas, 5 capite, id est, corporis parte (p) meliore! Et cum scriptum sit de Domino: Caput autem ejus & capilli erant albi velut lana, aut nix; tu execraris canitiem, detestaris alborem, qui sit ad Domini caput similis! Non metuis oro quæ talis es, ne 6 cum resurrectionis dies venerit artifex tuus te non recognoscat, & ad sua præmia & promissa venientem removeat & excludat? (q) increpans vigore censoris & judicis dicat: Opus hoc meum non est, nec imago hæc nostra est; cutem falso medicamine polluisti, crinem adultero colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum videre non poteris, quando oculi tibi non sunt quos Deus fecit, sed quos diabolus infecit. Illum tu sectata es, rutilos atque depictos oculos serpentis imitata es; de inimico tuo comta, cum illo pariter & arsura. Hæc oro cogitanda non sunt Dei servis? non die semper ac (r) nocte metuenda? Viderint quid sibi nuptæ per placendi studium de conjugum solatio blandiantur; quos dum in excusationem suam proferunt, ad societatem criminosæ consensionis adsciscunt. Virgines certe, quibus hic sermo nunc consulit, quæ se ejusmodi artibus comserint, inter virgines non putem debere numerari, sed, tanquam contactas oves & (ſ) morbidas pecudes, à sancto & puro grege virginitatis arceri, ne contagio suo cæteras polluant, dum simul degunt; ne perdant alias quæcunque perierunt.

Gen. 1. 26.

1 Cor. 5. 7.

Mat. 5. 36.

Apoc. 1. 14.

Inanis excusatio, quæ petitur à seculi moribus: nuptiis & balneis abstinere debent virgines Christianæ.

7 Et quoniam (s) continentiæ bonum quærimus, perniciosa quæque & (t) infesta vitamus: nec illa prætereo, quæ, dum negligentia in usum veniunt, contra pudicos & sobrios mores licentiam sibi de usurpatione fecerunt. Quasdam non pudet nubentibus interesse, (u) & in illa lascivientium libertate sermonum colloquia incesta miscere, (w) audire quod non decet, quod non licet dicere, observare; & esse præsentes inter 8 verba turpia, & temulenta convivia, quibus libidinum fomes accenditur, sponsa ad patientiam stupri, ad audaciam sponsus animatur. (x) Quis illi in nuptiis locus est cui animus ad nuptias non est? aut (y) voluptaria illic, & læta esse quæ possunt, ubi & studia

(*a*) Facturam ejus & plasma, adulterare nullo modo debeant, *Ar. Lam. NC.* 1. *Voss.* 1. (*b*) Vel nigro pulvere, aut quolibet, *MR.* (*c*) Cum dicat Deus, *Lin.* (*d*) Quod additur & mutatur, *Ar. Neap. Bod.* 4. (*e*) Circa homines non sis, incesta, *Bod.* 2. (*f*) Teneris, *Voss.* 1. (*g*) Impugnatio veritatis, *NC.* 1. *Pem.* (*h*) Azyma, *Ver. Neap.* (*i*) Itaque epulemus, *Voss.* 1. (*k*) Numquid sinceritas, *Ar.* (*l*) Coloribus adulteris, *Bod.* 2. (*m*) Medicaminum succis, *Lam. Bod.* 1. (*n*) Non potest homo, *Bod.* 1. (*o*) Pro nefas, in caput, *Bod.* 1. (*p*) Meliore! cum scriptum, *Lam. Eb. Bod.* 1. 2. 4. (*q*) Et increpans, *Ver.* (*r*) Nocte meditanda, *Voss.* 1. (*ſ*) Morbidas, à sancto, *NC.* 2. (*s*) Continentiæ donum, *Voss.* 1. (*t*) Incesta, *Lam.* infesta vitamus, *sic Lam. Ebor. Lin. Voss.* 1. vitemus, *Impr.* (*u*) Et inter illam, &c. *Foss.* & in illa lascivitate convivantium, *Ben.* inter illas lascivientium libertates, *Voss.* 1. *Bod.* 2. (*w*) Audire quod non licet, quod non decet dicere, observare, *Voss.* 1. (*x*) Quis illis in nuptiis locus est quibus, *Lin. Bod.* 4. (*y*) Voluntaria illic, *Thu.*

1 *Si quis pingendi artifex.*] Hæc D. Augustinus late exequitur, tanquam exemplum grandis dictionis, loco prælaudato, De doct. Christ.

2 *Æmulo colore.*] Cujus pulcritudinem omnes æmulentur.

3 *Tu ad vincendam Domini tui vocem.*] Ita Tertul. De Cultu l. 2. c. 6. *Sed enim Dominus ait, quis vestrum potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro; itaque revincunt Deum.* Et paulo post. *Mirum quod non contra dominica præcepta contenditur, ad mensuram neminem sibi adjicere posse pronunciatum est, vos vero adjicitis ad pondus collu- ras quasdam*, &c.

4 *Capillos jam tibi flammeos auspicaris.*] Tert. ibid. *Pessime tibi auspicentur flammeo capite.*

5 *Peccas capite.*] Respicere videtur, non, quod vult Rigaltius, diminutionem capitis ex jure Romano; sed verba Apostoli 1 Cor. 11. 10. καταισχύνει τὴν κεφαλήν. Porro meminisse verborum Magistri putarem, dicentis. *Sciant quia totum caput mulier est, limites & fines ejus eo usque porriguntur, unde incipit vestis.*

6 *Cum resurrectionis dies venerit.*] Idem, ubi supra. *Videbo an cum cerussa, & purpurisso, & croco, & illo ambitu capitis resurgatis.*

7 *Et quoniam.*] Sensus verborum non aliter consistere posse videtur, nisi cum sequentibus cohæreant.

8 *Verba turpia.*] Fescennini versus, prorsus obscœni; *qui*, ut ait Festus, *canebantur in nuptiis.*

An. 248. ſtudia & vota diverſa ſunt? quid illic dicitur, quid videtur? (a) quantum à propoſito ſuo virgo deficit, quando pudica quæ venerat, impudica diſcedit? corpore licet virgo ac mente permaneat; oculis, auribus, lingua minuit illa (b) quæ habebat. Quid vero quæ promiſcuas balneas adeunt, quæ oculis ad libidinem curioſis, pudori ac pudicitiæ corpora dicata proſtituunt, quæ cùm viros, atque à viris nudæ, vident turpiter, ac videntur, nonne ipſæ illecebram vitiis præſtant? nonne ad corruptelam & injuriam ſuam deſideria præſentium ſolicitant & invitant? Viderit, inquis, qua illuc mente quis veniat: mihi tantum reficiendi corpuſculi cura eſt, & lavandi. Non te purgat (c) iſta defenſio; nec laſciviæ & petulantiæ crimen excuſat. Sordidat lavatio iſta, non abluit; nec emundat membra, ſed maculat. Impudice tu neminem conſpicis, ſed ipſa conſpiceris impudice; oculos tuos turpi oblectatione non polluis, ſed dum oblectas alios, ipſa pollueris. Spectaculum de lavacro facis: (d) theatro ſunt fœdiora quo convenis; verecundia illic omnis exuitur, ſimul cum amictu veſtis honor corporis ac pudor ponitur, denotanda & contrectanda virginitas revelatur. Jam nunc conſidera an cum (e) veſtita es, verecunda ſis inter viros, talis, (f) cui ad inverecundiam proficit audacia nuditatis. Sic ergo frequenter Eccleſia virgines ſuas plangit, ſic ad infames earum ac deteſtabiles fabulas ingemiſcit, ſic flos virginum extinguitur, honor continentiæ ac pudor (g) cæditur, gloria omnis ac dignitas profanatur. Sic ſe expugnator inimicus per artes ſuas inſerit: ſic inſidiis per occulta fallentibus Diabolus obrepit: ſic dum ornari cultius, dum liberius evagari (h) virgines volunt; eſſe virgines deſinunt, furtivo dedecore corruptæ, viduæ antequam nuptæ, (i) non mariti ſed Chriſti adulteræ; quam fuerant præmiis ingentibus (k) virgines deſtinatæ, tam magna ſupplicia pro amiſſa (l) virginitate ſenſuræ. Audite itaque (m) virgines ut parentem, audite, quæſo vos, (n) docentem pariter ac monentem, audite utilitatibus & commodis veſtris fideliter conſulentem. Eſtote tales quales vos Deus artifex fecit: eſtote tales quales vos manus patris inſtituit: maneat in vobis facies incorrupta, cervix pura, forma ſincera. Non inferantur auribus vulnera, nec brachia includat aut colla de armillis & monilibus catena pretioſa; ſint à compedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati, oculi conſpiciendo Deo digni. Celebrentur lavacra cum feminis, (o) quarum pudica lavatio eſt. Nuptiarum feſta improba, & (p) convivia laſciva vitentur, quorum periculoſa contagio eſt.

Virgininitas ad Martyrium gradus proximus.

Vince veſtem, quæ virgo es, quæ Deo ſervis: (q) vince aurum, quæ carnem vincis & ſeculum. Non eſt (r) ejuſdem non poſſe à majoribus vinci, & imparem (s) minoribus inveniri. Arcta & anguſta eſt via, quæ ducit ad vitam: (t) durus & arduus eſt limes qui tendit ad gloriam. Per hunc viæ limitem martyres pergunt, eunt virgines, (u) juſti quique gradiuntur. Lata & ſpatioſa itinera vitate: lethales illic illecebræ & mortiferæ voluptates: illic diabolus blanditur ut fallat; arridet, ut noceat; illicit, ut occidat. 1 (w) Primus enim centenarius martyrum fructus eſt, ſecundus ſexagenarius veſter eſt. Ut apud (x) Martyrem non eſt carnis & ſeculi (y) cogitatio, nec parva & levis & delicata congreſſio: ſic & in vobis, quarum (z) ad gloriam merces ſecunda eſt, ſit & virtus ad tolerantiam proxima. Non eſt ad magna facilis aſcenſus: quem ſudorem perpetimur, quem laborem, cum conamur aſcendere colles & vertices montium? quid ut aſcendamus ad cœlum? Si præmium pollicitationis attendas, minus eſt quod laboras; immortalitas (aa) perſeveranti datur, perpetua vita promittitur, regnum dominus pollicetur. (bb) Servate virgines, ſervate quod eſſe cœpiſtis, ſervate quod eritis. Magna vos merces manet, præmium grande virtutis, munus maximum caſtitatis.

Mat. 7. 14. *Mat.* 13. 8.

Virgines Evæ maledictum evitant.

Vultis ſcire quo malo careat, & quid boni teneat continentiæ virtus? Multiplicabo, inquit mulieri Deus, triſtitias tuas, & gemitus tuos; & (cc) in triſtitia paries filios, & converſio tua ad virum tuum, & ipſe tui dominabitur. Vos ab hac ſententia liberæ eſtis, vos mulierum triſtitias & gemitus non timetis: nullus vobis de partu circa filios metus eſt, nec maritus eſt dominus, ſed (dd) dominus veſter & caput Chriſtus eſt.

Gen. 3. 16.

Maribus, imo Angelis æquantur.

Ad inſtar & vicem maſculi, ſors vobis & conditio communis eſt. Domini vox eſt illa dicentis! Filii ſeculi hujus generant & generantur: qui autem habuerint dignationem ſeculi illius & reſurrectionis à mortuis, 2 non nubunt, neque matrimonium faciunt:

Luc. 20. 34.

(*a*) Tantum à propoſito ſuo virgo deficit, quantum impudicitior, quæ venerat pudica, *Lam. Ebor. NC.* 2. *Thu. Foſſ. Corb. Ver. MR.* pudicitior. *Bod.* 1. 4. *Lin.* (*b*) Quod. (*c*) Sordida iſta, *Pem. Voſſ.* 2. (*d*) Theatra ſunt, *Voſſ.* 1. *à Vet. innom.* (*e*) Veſtita eſt, verecunda ſit, *Ar. Lam. Voſſ.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *NC.* 1. *MR. Thu. Foſſ.* (*f*) Quæ ad inverecundiam, *Lam. Lin. NC.* 1. (*g*) Pudor læditur, *Neap.* Pudor ponitur, *Vat.* 1. 2. 3. *Foſſ.* (*h*) Virgines deſtinant, *Foſſ.* (*i*) Non maritis, ſed Chriſto, *Ar.* (*k*) Præmiis ingentibus deſtinatæ, *MR.* (*l*) Virginitate erunt, *Bod.* 2. (*m*) Me virgines, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2. *Ben.* (*n*) Timentem, *Bod.* 1. 4. *Voſſ.* 1. (*o*) Quarum pudica, *Sic Veron. & Man.* Quarum in vos pudica, *Foſſ.* 1. 2. *Lam. Ebor. & omnes fere impreſſi.* (*p*) Temulenta convivia vitentur, *Ver.* (*q*) Virgo es, vince, *Lam.* (*r*) Ejuſdem virtutis & animi, *Voſſ.* 1. (*s*) Minoribus inveniri. Parem ſe integritas præſtat in omnibus, nec bonum virginitatis cultus infamet, *Lin.* (*t*) Durus & arctus, *Bod.* 2. (*u*) Juſtique, *Voſſ.* 1. (*w*) Primus cum centeno, *Bod.* 1. 4. *Thu. Foſſ. Corb.* centeſimo, *Lam. Ebor. MR. Ver.* (*x*) Martyres, *Ar. Bod.* 1. 2. 4. *Voſſ.* 1. Martyras, *Thu. Corb.* (*y*) Seculi luctatio, *Lin.* colluctatio, *Ver.* (*z*) Ad gratiam merces, *Bod.* 1. 2. *Thu. Foſſ. Corb. MR.* (*aa*) Perſeverantibus, *Bod.* 1. (*bb*) Servate quod debetis, *Foſſ.* (*cc*) Cum triſtitia, *Ver.* (*dd*) Dominus, dominus veſter, *Bod.* 1. 2. 4.

1 *Primus enim centenarius.*] Aliter rationes haſce ſubducit D. Hieron. contr. Jovin.

2 *Non nubunt, neque matrimonium faciunt.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quirin. c. 32.

An. 248. ciunt: neque enim incipient mori, æquales enim sunt angelis Dei, cum sint filii resurrectionis. Quod futuri sumus, jam vos esse cœpistis: vos resurrectionis gloriam in isto seculo jam tenetis: per seculum sine seculi contagione transitis. Cum castæ perseveratis & virgines, angelis Dei estis æquales; tantum maneat & duret solida & illæsa virginitas, &, ut cœpit (a) fortiter, jugiter perseveret. Nec monilium aut vestium quærat ornamenta, sed morum. Deum spectet & cœlum; neque oculos ad sublime porrectos, ad carnis & mundi concupiscentiam deprimat, (b) aut ad terrena deponat. Prima sententia crescere & (c) generare præcepit: secunda continentiam suasit. Cum adhuc rudis mundus & inanis (d) esset, copiam fœcunditatis generantes propagamur, & crescimus ad humani generis augmentum. (e) Cum jam refertus est orbis & mundus impletus, qui capere continentiam possunt, spadonum more viventes, castrantur ad regnum. Gen. 1. 28.

Instituto huic non necessitas imponitur: sed manet voluntatis liberum arbitrium.

Nec hoc jubet Dominus, sed hortatur: nec jugum necessitatis imponit, quando maneat voluntatis arbitrium liberum. Sed cum habitationes multas apud patrem (f) suum dicat, melioris habitaculi hospitia demonstrat: habitacula ista meliora vos petitis, carnis desideria castrantes, 1 majoris gratiæ præmium in cœlestibus obtinetis. Omnes quidem qui ad divinum munus & (g) patrium baptismi sanctificatione perveniunt, hominem illic veterem gratia lavacri salutaris exponunt, & innovati Spiritu sancto à sordibus contagionis antiquæ iterata nativitate purgantur. Sed nativitatis iteratæ vobis major sanctitas & veritas competit, quibus desideria jam carnis & corporis nulla sunt. Sola in vobis, quæ sunt (h) virtutis & spiritus, ad gloriam remanserunt. Apostoli vox est, quem Dominus vas electionis suæ dixit, quem ad (i) promenda mandata cœlestia Deus misit: Primus homo, inquit, de terræ limo: (k) secundus homo de cœlo. Qualis ille de limo, tales & qui de limo: & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Quo modo portavimus imaginem ejus qui de limo est, 2 portemus & imaginem ejus qui de cœlo est. Hanc imaginem virginitas portat, portat integritas, sanctitas portat & veritas. Portant disciplinæ Dei memores, justitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendam injuriam mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordes. Quæ vos singula ô bonæ virgines observare, diligere, implere debetis; quæ Deo & Christo vacantes ad Dominum, cui vos dicastis, & majore & meliore parte præceditis. Provectæ annis, junioribus facite magisterium: minores natu præbete majoribus ministerium, comparibus incitamentum: hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam provocate. Durate fortiter, spiritaliter pergite, pervenite feliciter: tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis 3 virginitas honorari. Mat. 19. 12. 1 Cor. 15. 47.

(a) Fortiter &, *Lam.* (b) Nec ad terrena, *Bod.* 2. (c) Generare Deus, *Bod.* 4. (d) Esset, *sic omnes MSS.* est, *Imp.* copiosa, *Ar.* copia fœcunditatis, *Bod.* 1. 2. *Ver Voss.* 1. (e) At cum refertus, *Ver.* (f) Suum esse, *Vat.* 3. (g) Patrimonium, *Foss.* (h) Virtutis & spiritus remanserunt, *Ar. MR.* (i) Proponenda mandata, *Bod.* 1. promerenda, *MR.* (k) Secundus de cœlo, *Thu. Foss. Corb.*

1 *Majoris gratiæ præmium.*] Ultra modulum gratiæ baptismalis, annis juxta & pietate adultis, uberiora Deus concedit dona: sed vix ulla magis expetenda, quam quæ carnis desideriis domandis vires suppeditant.

2 *Portemus & imaginem.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quir. c. 11.

3 *Virginitas honorari.*] Ad martyrium præparat disciplina continentiæ. Quo vero in loco priscis temporibus martyrum preces habitæ erant, ex venia lapsis indulta per earum suffragia, abunde notum est. Imitatur Tertul. sub finem libri de baptismo; qui recens baptizatos, & criminum præteritorum labe purgatos alloquitur. *Tantum oro, ut cum petitis, etiam Tertulliani peccatoris memineritis.* Nimirum *cum de sanctissimo lavacro novi natalis ascenderent, & primas manus cum fratribus aperirent*, istis orationum primitiis, eum Deo commendarent. Et recte quemadmodum Magister tractatum de baptismo claudit allocutione ad νεοφωτιστάς, ut eorum precibus juvaretur; pari formula Cyprianus librum de Virginum habitu absolverit: siquidem illic comparationem inter utrosque instituit. *Omnes quidem qui ad divinum munus & patrium, baptismi sanctificatione perveniunt, hominem illic veterem gratia lavacri salutaris exponunt, & innovati spiritu sancto, à sordibus contagionis antiquæ, iterata nativitate purgantur. Sed nativitatis iteratæ vobis major sanctitas & veritas competit, &c.* Unde frustra agit Pamelius qui dicit, *facere hunc locum pro invocatione sanctorum post hanc vitam.* Et frustra Goulartius, qui excusationes supervacuas nectit. Tunc certe quis vere dixerit Virginitatem incepisse honorari, cum primum Confessionis decore in terris aucta; non autem cum gloria cœlesti cumulata fuerit, & cum post martyrii coronam, venturi demum regni diadema induerit. Sed demus sanctorum preces in cœlis, nobis viatoribus prodesse hic in terris; non statim sequetur, licite preces ad ipsos dirigendas. Multo minus sequetur; quia Virginum in vivis agentium preces expetebat Cyprianus, defunctas pariter invocandas.

DE

D. CÆCILII CYPRIANI

[1]DE

UNITATE ECCLESIÆ.

An. 251.

Simplicitati Christianæ, adjungi debent, prudentia & obsequium.

Cum moneat Dominus & dicat: Vos estis sal terræ, cumque esse nos jubeat ad innocentiam simplices, & tamen cum simplicitate prudentes: quid aliud fratres dilectissimi, quam providere nos convenit, & sollicito corde vigilantes subdoli hostis insidias intelligere pariter & cavere; ne qui Christum sapientiam Dei patris (b) induimur, minus (c) sapere in tuenda salute videamur? Neque enim persecutio sola (d) metuenda est ea, quæ subruendis ac dejiciendis Dei servis aperta impugnatione grassatur. Facilior cautio est, ubi (e) manifestior formido est; & ad certamen animus ante præstruitur, quando se adversarius (f) profitetur. Plus metuendus (g) est & cavendus inimicus, cum latenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit, unde & nomen serpentis accepit. Ea est ejus semper astutia: ea est (h) circumveniendi hominis (i) cæca & latebrosa fallacia: sic ab initio statim mundi (k) fefellit, & verbis mendacibus (l) blandiens, rudes animas incauta credulitate decepit: sic Dominum ipsum tentare conatus, quasi obreperet rursus & falleret, latenter accessit; intellectus tamen est & (m) retusus, & ideo prostratus, quia agnitus atque detectus. Unde nobis exemplum datum est veteris hominis viam fugere, vestigiis Christi vincentis insistere; ne denuo incauti in mortis laqueum revolvamur, sed ad periculum (n) providi, accepta immortalitate potiamur. Immortalitate autem potiri quomodo possumus, nisi ea quibus mors expugnatur & vincitur, Christi mandata servemus? ipso monente & dicente: Si vis ad vitam venire, serva mandata. Et iterum: Si (o) feceritis quæ mando vobis, jam non (p) dicam vos servos, sed amicos. Hos denique fortes dicit & stabiles; hos super petram (q) robusta mole fundatos; hos contra omnes (r) tempestates & turbines seculi immobili & inconcussa firmitate solidatos. Qui audit, inquit, verba mea, & facit ea, similabo eum viro sapienti, qui ædificavit domum suam super petram. Descendit pluvia, (s) venerunt flumina, flaverunt venti, & impegerunt in domum illam, & non cecidit: (t) fundata enim fuit super petram. Verbis igitur ejus insistere; quæcunque & (u) docuit & fecit, discere & facere debemus. Cæterum credere se (w) in Christum quomodo dicit, qui non facit quod Christus (x) facere præcepit? aut unde perveniet ad præmium fidei, qui fidem non vult servare mandati? Nutet necesse est, & vagetur; & spiritu erroris arreptus, velut pulvis quem ventus excutit, ventiletur; nec ambulando proficiet ad salutem, qui salutaris vitæ non tenet veritatem.

Mat. 5. 13.
Ib. 10. 16.
Mat. 19 17.
Jo. 14. 15.
Mat. 7. 24.

Ca-

(a) *Sic*, *Voss.* 1. *Lam. Ebor. Pem. Augustin.* Ecclesiæ catholicæ, *Impr.* contra hæreticos & schismaticos, *Lin. Ar.* Adversus Novatianum, *Spir. Vet. innom. Thu. Foss.* (b) Induimus, *Voss.* 1. (c) Sapere ad tuendam, *Bod.* 3. (d) Metuenda est ea quæ, *sic Ver. Ebor. Lam. Lin. NC.* 2. *Ben. Bod.* 1. 2. *Thu. Foss.* Metuenda est, & ea, *deinde*, grassantur, *Voss.* 1. *Imp.* (e) Manifesta, *Lam. Ebor. NC*, 1. *Lin. Bod.* 1. 2. 3. *Satis*, *Ver.* (f) Confitetur, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. 2. *Ben. Thu. Foss.* (g) Timendus, *Salis. Bod.* 1. 2. 3. *Cambron.* (h) Circumveniendis hominibus, *Ben. Lin.* (i) Cæca & tenebrosa, *MR. Man.* (k) Fefellit, verbis, *Bod.* 4. (l) Blanditus, *Bod.* 3. (m) Retrusus, *Lam. NC.* 1. 2. *Ebor Vat.* 4. (n) Providi & cauti, *Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ben.* (o) Feceritis quod, *Ebor. Voss.* 1. *Pem. Lam. NC.* 1. *Ver. Neap. Thu. Foss.* (p) Dico, *Voss.* 1. *Pem. MR.* (q) Robusta & solida, *Voss.* 1. 3. (r) Molestias omnes & turbines, *Spir.* (s) Advenerunt flumina, *Lam. Ebor. Pem. Ar. Ver. MR. Voss.* 3. Et venerunt, *Thu. Foss.* (t) Fundata enim erat, *Lam. Pem. Ebor. NC.* 1. (u) Fecit & docuit, *Ver.* (w) Credere se Christo, *Thu. Voss.* 3. (x) Fieri præcepit, *Ver.*

1 *De Unitate Ecclesiæ.*] Liber hic, ad solvendum Novatiani schisma conscriptus, non tantum Cypriano asseritur ex Pontii, & D. Augustini l. 2. cont. Cresc. c. 33. aliorumque è veteribus ejusdem mentione: sed ipsius Cypriani Ep. 54. (ad Pamelii numeros 51.) testimonio. Is enim ibidem agnoscit libellum à se compositum, qui *expressit catholicæ Ecclesiæ unitatem.* Quæ verba volumen hoc respicere, nemo facile dubitaverit. Vocis *Catholicæ* in libelli titulo additamentum quod passim obtinuit, suffragantibus MSS. quamplurimis omisimus, præsertim cum Pontius etiamnum contraxerit, singulari *unitatis* vocula tractatum hunc designans. Porro D. August, loco prælaudato, disertis verbis librum hunc *Epistolam de Unitate* appellasse certum est. Cui nomenclaturæ accedere videtur Facundus l. 1. p. 16. loco à librariis, (quod recte observat Eruditissimus Lombertus) male mulctato: nom enim librum Cypriani de Trinitate qui nullus erat, sed de Unitate laudare voluit, quod locum ipsum inspicienti erit manifestum. Remboldi editio aliam reposuit formulam, scil. *De simplicitate Prælatorum*, à principio libelli petitam; ubi dicitur moneri nos, esse *ad innocentiam simplices*, *& tamen cum simplicitate prudentes.* Tale quiddam accidisse in præcedente Tractatu observavimus, apud illos qui titulum instituerunt. *De disciplina & habitu virginum.* Tempus quod attinet elucubrati operis: ex illius argumento & Epistola superius laudata; post Cornelii pontificatum, Novatiani schisma, & Confessorum defectionem conscriptum: porro ante ejusdem Cornelii martyrium, imo ante Confessorum reditum in Ecclesiam, nempe A. 251. Romam transmissum fuisse constare censemus.

An. 251. Cavenda (a) ſunt autem, fratres dilectiſſimi, non ſolum quæ ſunt (b) aperta atque manifeſta, ſed & aſtutæ fraudis ſubtilitate fallentia. Quid vero aſtutius, quidve ſubtilius, quam ut Chriſti adventu detectus ac proſtratus Inimicus (poſtquam lux gentibus venit, & ſoſpitandis hominibus ſalutare lumen effulſit, ut ſurdi auditum gratiæ ſpiritalis admitterent, aperirent ad Deum oculos ſuos cæci, infirmi (c) æterna ſanitate revaleſcerent, claudi ad Eccleſiam currerent, muti claris vocibus & precibus orarent) videns ille idola derelicta, & per nimium credentium populum ſedes ſuas ac templa deſerta, excogitaverit novam fraudem, ut ſub ipſo Chriſtiani nominis titulo fallat incautos? Hæreſes invenit & ſchiſmata, quibus ſubverteret fidem, veritatem corrumperet, ſcinderet unitatem. Quos detinere non poteſt in viæ veteris cæcitate, circumſcribit & decipit novi itineris errore. Rapit de ipſa Eccleſia homines, & dum ſibi appropinquâſſe jam lumini, atque evaſiſſe ſeculi noctem videntur, alias neſcientibus tenebras rurſus infundit; ut cum Evangelio Chriſti, & cum obſervatione ejus, & lege non ſtantes, Chriſtianos ſe vocent; & ambulantes in tenebris, habere ſe lumen exiſtiment; blandiente adverſario atque fallente, qui ſecundum Apoſtoli vocem, transfigurat ſe velut angelum lucis, & miniſtros ſubornat ſuos velut miniſtros juſtitiæ; aſſerentes noctem pro die, interitum pro ſalute, deſperationem ſub obtentu ſpei, perfidiam ſub prætextu fidei, Antichriſtum ſub vocabulo Chriſti; ut dum veriſimilia mentiuntur, veritatem ſubtilitate fruſtrentur.

Imprimis cavendæ Hæreſes.

2 Cor. 11; 14, 15.

Hoc eo fit, fratres dilectiſſimi, dum ad veritatis originem non reditur, 1 nec caput quæritur, nec (d) magiſtri cœleſtis doctrina ſervatur. (e) Quæ ſi quis conſideret & examinet, tractatu longo atque argumentis opus non eſt. Probatio eſt ad fidem facilis compendio veritatis. 2 Loquitur Dominus ad Petrum: Ego tibi dico, (f) inquit, 1 quia

Hæreſeôn origo Scripturarum ignorantia, & unitatis Eccleſiæ contemtus.

Mat. 16. 18.

(*a*) Sunt autem non ſolum, *Lam. Ebor. Voſſ.* 1. 3. *Lin.* 1. 2. *Bod.* 1. 3. 4 *Sariſ. MR. Thu. Foſſ.* (*b*) Aperte manifeſta, *Vat.* 3. *Spir.* (*c*) Æterna ſalute, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Magiſterii, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. *Ver.* (*e*) Quam ſi quis, *Pem. Voſſ.* 2. (*f*) Inquit Petre, *Voſſ.* 2.

1 *Nec caput quæritur.*] Pro ſolita ſua fiducia, aſſerit Pamelius, Cyprianum hic dicere, idque *latiſſime & apertiſſime*, *initium hæreſeôn & ſchiſmatum eſſe*, *Romani Pontificis contemtum*; *atque adeo*, *quantumvis id quidam alıorſum detorqueant*, *illud*, nec caput quæritur, *prorſus de Pontifice Romano intelligendum venit.* Nimirum non Dominus noſter qui *via*, *veritas & vita*, non ſanctum ejus Evangelium, non Eccleſia catholica; ſed Papa Romanus, *veritatis origo & caput.* Se recolligat lector, & contextum ipſum reſpiciat, atque libere ſententiam ferat, an quæ Pamelius ſomniat, *latiſſime & apertiſſime* dicantur. Revera Epiſcoporum contemtus hæreſi & ſchiſmati non raro originem dedit: ſed contemta prius veritate Evangelica. In Epiſt. ad Pupianum profitetur Auctor noſter, *inde ſchiſmata & hæreſes oborta*, *dum Epiſcopus qui unus eſt*, *& Eccleſiæ præeſt*, *ſuperba quorundam præſumtione contemnitur.* Verbis vero iſtis non Romanum, ſed Carthaginienſem Epiſcopum imprimis deſignat: quod pariter de quovis alio Præſule Eccleſiæ, dixiſſe potuiſſet.

2 *Loquitur Dominus ad Petrum.*] Rectiſſime Rigaltius *totum hunc locum*, *variis editionibus paſſim interpolatum*, *una primum obſervatione ad exemplarium fidem conſtituendum* cenſuit. Et quidem id diligenter præſtitit. Sed rectius egiſſet, ſi textum ipſum in integrum reſtituendum curaſſet: quotuſquiſque enim lector auctorem quem legit ita pro ſuſpecto habet, ut ad annotationes, præſertim ad calcem libri rejectas, perpetuo velit recurrere. Negotium ipſum ſic ſe habet. Spirenſis, Vetus innom. Remboldus, Eraſmus, Gryphius, Gravius, & quotquot deinceps ſequebantur editores ante Manutium, de *Cathedra una*, *Petri primatu*, *Cathedra Petri ſuper quam fundata eſt Eccleſia*, nihil inaudiverunt. Manutius vero unius Vaticani codicis, in quo aſſumenta iſta reperiebantur, præſidium nactus, reclamantibus nequicquam aliis, textui inſeruit; nulla facti ſui ratione reddita: quanquam annotatiunculam in locum illum appoſuerit. Ne vero egregii facinoris gloriam ſibi totam vendicaret Manutius, Onuphrius Panvinius ſe interponit, & pag. 55. tractatus quem ſcripſit de Primatu Petri, & Pio quinto Pontifici dicavit, Cal. Mart. A. 1566. poſtquam aſſumenta hæc adjeciſſet, ait: *Hunc librum depravatum fuiſſe*, *multa rejecta verba ſatis declarant. Ego eum reſtitui ex antiquo ſcripto codice Marcelli* 2. *Papæ*, *& quo facilius quæ reſtituta ſunt cognoſci poſſint*, *quæ ego ex antiquo exemplari addidi*, *literis majuſculis ſcripſi. Ne quis vero exiſtimaret verba illa conficta fuiſſe*, *Gratiani canonum collectoris locum ex eo Cypriani libro citabo*, *qui in ejus vulgatis codicibus ita legitur*, *quemadmodum ego ex antiquo exemplari reſtitui. Quod ut magis pateat*, *primum Cypriani locum depravatum addam*, *deinde ex vetuſto codice reſtitutum*, *quem Gratiani teſtimonio confirmabo*, &c. Et quidem bene habet quod verba adſcititia, quoniam ab omnibus fere exemplaribus rejecta ſunt, librum depravatum demonſtrant. Hoc argumento quicquid interpolatum eſt, pro genuino habebitur. Quanquam leviore cum damno boni auctores mutilantur, quam ſubdititiis augmentis excreſcunt. Benignius ille agit, qui vini mihi appoſiti partem ſubtrahit, quam qui venenis additis corrumpit, imo vel vappa affuſa diluit. Ne vero domeſticum teſtem ex Marcelli familia, cujus monitis Onuphrius fatetur ſe excitatum ut ad Eccleſiaſticam hiſtoriam ſe conferret, hic citaſſe, res ſuſpecta videatur: Gratiani fidem appellat Onuphrius. Illum vero ſi conſulamus Cauſ. 24. quæſt. 1. ubi paragraphus iſte late exhibetur, aſſumentorum iſtorum nec vola nec veſtigium comparet. Imo Diſtinct. 93. c. 3. quod hic adducitur, ſi notæ marginali in veteri editione fides, illud hunc Cypriani locum in lib. de Unitate minime reſpicit, ſed Epiſtolam ad Florentium Pupianum; ubi verba quædam occurrunt à Gratiani dictatis non prorſus abhorrentia, quod illi in Patribus laudandis ſolet ſufficere. In nupera quidem Editione res aliter ſe habet, & Cypriano locus tribuitur, in lib. de Unitate Eccleſiæ. Sed heſternum Gratianum non eſt quod moremur. Conſideranda autem hic accedit nota quædam ad prædictam Diſtinct. 93. quæ in Editione Pariſienſi, Antonii Auguſtini & Cujacii nominibus commendata, appoſita occurrit; & novæ hujus lectionis rationem reddit. *In Vaticana Bibliotheca*, *præter octo integra Cypriani exemplaria*, *eſt etiam aliud in quo opuſcula quædam continentur*, *& inter ea hic tractatus*; *atque in eo codice*, *itemque in altero integro monaſterii S. Salvatoris Bononiæ*, *ſunt verba hæc quæ à Gratiano & Ivone afferuntur.* Ita octo exemplaribus MSS. & omnibus excuſis, & plerîſque per orbem terrarum MSS. prævalent duo exemplaria, quæ Cathedram Romani Pontificis commendatum eunt. Certe in Thuani codice, in quo diligenti manu variæ lectiones MSS. Vaticanæ Bibliothecæ, Veron. Neap. & R. Galliæ ſubnotantur, & quo Rigaltius in ſua editione imprimis nitebatur, codicem illum qui aſſumenta hæc agnoſcit, *imperfectum & corruptum* fuiſſe appellatum didicimus. Unde non immerito Morellius, qui poſt Romanam Editionem Cyprianum imprimendum ſuſcepit, locum hunc ad veterem formam expreſſit; contentus admonuiſſe poſt verba illa, *erunt ſoluta & in cœlis*; *duos vetuſtiſſimos libros addere*: *ſuper illum unum*, &c. Non eſt diſſimulandum Gretſerum lib. 2. de jure & more prohib. lib. c. 7. Codicem quendam Bavaricum; & Pamelium, Cambronenſem in probationis ſubſidium afferre. Imo & quatuor MSS. codices vidiſſe me qui aſſumenta hæc agnoſcunt, libere profiteor. Præterquam vero, quod exiguus omnino iſte ſit numerus ſi cum illis conferatur, qui veterem tuentur lectionem: hoc peculiare occurrit, quod illi plerique qui interpolationibus iſtis favere videntur, non magis à recepta prius lectione, quam ab invicem diſcedunt; & ita locum varie torquent, amputant, & perturbant, ut de illis merito dicatur quod de Teſtibus Mat. 26. 59 profertur. *Quærebant falſum teſtimonium*, *& non invenerunt*, *cum multi falſi teſtes acceſſiſſent.* Sed de his alibi. Monere pretium operæ fortaſſe hic fue-

An. 251. [1] quia tu es Petrus, & super (a) istam petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincent (b) eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum, (c) & quæ ligaveris super terram, erunt ligata & in cœlis: & quæcunque solveris super terram, erunt soluta & in cœlis. Et (d) iterum eidem post Resurrectionem suam dicit: Pasce oves meas. (e) Super unum ædificat Ecclesiam suam. Et quamvis Apostolis (f) omnibus parem potestatem (g) tribuat & dicat; Sicut misit me Pater, & Ego mitto vos, accipite Spiritum sanctum. (h) Si cui remiseritis peccata, remittentur illi; si cui tenueritis, (i) tenebuntur: tamen (k) ut unitatem (l) manifestaret, (m) unitatis ejusdem (n) originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. [2] Hoc erant utique & ceteri Apostoli, quod

Joh. 21. 16, 17.
Joh. 20. 23, 24, 25.

(*a*) Hanc, *Ar. Bod.* 4. (*b*) Eam. Tibi dabo, *Thu. Foss.* (*c*) Et quæcunque ligaveris, *Pem.* (*d*) Et idem post, *Bod.* 4. *Voss.* 2. *Lam.* (*e*) *Sic Spir. Vet. innom. Remb. Eras. Grav. Morel. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Ebor. Voss.* 1. *NC.* 1. *Linc. Saris. Ben.* Super illum unum ædificat Ecclesiam suam, & illi pascendas mandat oves suas, *Pem. Voss.* 2 3 *Nuperi Imp.* Meas. Et quamvis *Spir.* (*f*) *Sic Pem. Saris. Voss.* 2. *Bod.* 4. Omnibus post resurrectionem suam, *Lam. Imp.* (*g*) *Sic, Spir. Vet. Innom. Rem. Eras. Grav. Morel. Ben. Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. Voss.* 1. 3. *NC.* 1. *Lin. Saris.* Tribuat potestatem, unam tamen cathedram constituit & unitatis originem atque rationem sua auctoritate disposuit. Hoc erant utique & cæteri quod & Petrus, sed primatus, *Bod.* 4. quod & Petrus, sed primatus Petro datur, ut una Ecclesia & cathedra una monstretur, *Bod.* 3. *Voss.* 2. *Pem.* (*h*) Si cujus, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. 4. quorum, *Bod.* 3. (*i*) Retenta erunt, *Lam.* (*k*) Ut unitatem, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem manifestaret, *MR.* (*l*) *Sic Voss.* 1. 3. *Saris. Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. *MR. Thu. Foss. Ben. & Veteres omnes impressi.* (*m*) Manifestaret, unam cathedram constituit, & unitatis. *Nuper. Impr. Pem Voss.* 2. *Vat.* 1. Unitatis ejus idem originem, *Saris.* (*n*) Uno incipiente, *Bod.* 1. 4. originem sua auctoritate, *Pem. Voss.* 2.

fuerit, quod duo illi Bodleiani codices, qui interpolationi supra memoratæ videntur assentire, nuper Bibliothecæ nostræ inserebantur; quorum alter hoc habet admodum peculiare, quod postquam paragraphum totum assumentis prædictis locupletasset; & plurimis textui detractis, vices denuo rependisset: omnia de integro exequitur: assumentis prorsus omissis, & quæ prius præteriebantur restitutis; ita ut cuilibet constare possit, librarium quæ in margine invenerat, textui inseruisse; deinde in opere, bona fide progressum.

1 *Tu es Petrus.*] In MSS. Cardinalis Hosii, post S. scripturæ clausulam hanc, subnectitur: *Hic Primatus Petro datur.* Quam librarii observationem, alii ejusdem artis & ingenii homines textui cum augmentis inseruere; absurde omnino, quod rectissime admonet Rigaltius. *Etenim neque hic, neque in sequentibus, de Primatu, aut principatu Petri agitur, sed de unitate Ecclesiæ. Immo destruit unitatem primatus; nam qui unus est, is non primus neque postremus, sed solus.* Epistola 33. (ad Pamelii numeros 27.) hunc D. Matthæi locum laudat Cyprianus, sed non Pontifici Romano, at omnibus Episcopis tribuit. *Episcopi honorem, & Ecclesiæ suæ rationem disponens in Evangelio loquitur, & dicit Petro, ego tibi dico quia tu es Petrus, &c.* Et statim addit, *Inde per temporum & successionum vices, Episcoporum ordinatio, & Ecclesiæ ratio decurrit, ut Ecclesia super Episcopos constituatur, & omnis actus Ecclesiæ per eosdem Præpositos gubernetur.* In eadem prorsus sententia est Origenes Comment. in Matth. nisi quod ad omnes fideles dictum Salvatoris extendat. Εἰ δὲ φήσαντες καὶ ἡμεῖς ὡς ὁ πέτρος. σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, οὐχ ὡς σαρκὸς καὶ αἵματος ἡμῖν ἀποκαλυψάντων, ἀλλὰ φωτὸς ἡμῶν τῇ καρδίᾳ ἐλλάμψαντος ἀπὸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρὸς, γινόμεθα πέτρος, καὶ ἡμῖν ἂν λέγοιτο ἀπὸ τοῦ λόγου τό. σὺ εἶ πέτρος, καὶ τὰ ἑξῆς. πέτρα γὰρ πᾶς ὁ χριστοῦ μαθητὴς, ἀφ' οὗ ἔπινον οἱ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν τοιαύτην πέτραν οἰκοδομεῖται ὁ ἐκκλησιαστικὸς πᾶς λόγος, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν πολιτεία. ἐν ἑκάστῳ γὰρ τῶν τελείων ἐχόντων τῶν τὸ ἄθροισμα συμπληρούντων τὴν μακαριότητα λόγων, καὶ ἔργων, καὶ νοημάτων, ἔστιν ἡ ὑπὸ τοῦ θεοῦ οἰκοδομουμένη ἐκκλησία εἰ δὲ ἐπὶ τὸν ἕνα ἐκεῖνον πέτρον νομίζεις ὑπὸ τοῦ θεοῦ οἰκοδομεῖσθαι τὴν πᾶσαν ἐκκλησίαν μόνον, τί ἂν φήσαις περὶ ἰωάννου τοῦ τῆς βροντῆς υἱοῦ, ἢ ἑκάστου τῶν ἀποστόλων; ἄλλως τε ἄρα τολμήσωμεν λέγειν ὅτι πέτρου μὲν ἰδίως πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσι, τῶν δὲ λοιπῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν τελείων κατισχύουσιν; οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ πάντων, καὶ ἐφ' ἑκάστῳ αὐτῶν τὸ προειρημένον, τό. πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, γίνεται καὶ τό, ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν; ἄρα δὲ τῷ πέτρῳ μόνῳ δίδονται ὑπὸ τοῦ κυρίου αἱ κλεῖδες τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ οὐδεὶς ἕτερος τῶν μακαρίων αὐτὰς λήψεται; εἰ δὲ κοινόν ἐστι καὶ πρὸς ἑτέρους τό. δώσω σοι τὰς κλεῖδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, πῶς οὐχὶ καὶ πάντα τά τε προειρημένα, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα ὡς πρὸς πέτρον λελεγμένα; Similiter August. tract. 124. Exp. in Evan. Joan. *Hoc agit Ecclesia spe beata in hac vita ærumnosa: cujus Ecclesiæ Petrus Apostolus propter apostolatus sui primatum gerebat figurata generalitate personam. Quod enim ad ipsum proprie pertinet, natura unus homo erat, gratia unus Christianus, abundantiore gratia unus idemque primus Apostolus: sed quando ei dictum est, tibi dabo claves regni cœlorum, & quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcunque solveris super terram, erit solutum & in cœlis: universam significabat Ecclesiam, quæ in hoc seculo diversis tentationibus velut imbribus, fluminibus, tempestatibusque quatitur, & non cadit, quoniam fundata est super petram, unde & Petrus nomen accepit. Non enim à Petro petra, sed Petrus à petra: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo revocatur. Ideo qui ait Dominus. Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: quia dixerat Petrus, tu es Christus filius Dei vivi. Super hanc inquit petram quam confessus es, ædificabo Ecclesiam meam. Petra erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus. Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Ecclesia ergo quæ fundatur in Christo, claves ab eo regni cœlorum accepit in Petro, id est, potestatem ligandi solvendique peccata. Quod enim est per proprietatem in Christo Ecclesia, hoc est per significationem Petrus in petra; qua significatione intelligitur Christus Petra, Petrus Ecclesia.* Sic Cyril. Alex. Dial. de Trinit. l. 4. c. 1. πέτραν οἶμαι παρωνύμως, ἕτερον οὐδὲν, ἢ τὴν ἀκατάσειστον καὶ ἑδραιοτάτην τοῦ μαθητοῦ πίστιν ἀποκαλῶν, ἐφ' ᾗ καὶ ἀδιαπτώτως ἐρήρεισταί τε καὶ διαπέπηγεν ἡ ἐκκλησία τοῦ χριστοῦ, καὶ αὐταῖς ἀνάλωτος ταῖς ᾅδου πύλαις εἰς ἀεὶ διαμένουσα. Porro ad Chrysostomi mentem Theophylactus, fidei confessionem respiciens locum exsequitur. αὕτη ἡ ὁμολογία θεμέλιον μέλλει εἶναι τῶν πιστευόντων. ὥστε πάντα ἄνθρωπον μέλλοντα κτίζειν τὸν τῆς πίστεως οἶκον, ταύτην τὴν ὁμολογίαν ὑποτιθέναι θεμέλιον.

2 *Hoc erant utique & ceteri*] Nihil esse potest accommodatius istis quæ hic affert Rigaltius. Proinde verba ejus describo. *Eulogius Episcopus Alexandrinus* l. 2. *contra Novatianos, quo in opere fortiter pro Cornelio Episcopo Romano dimicavit, claves regni cœlorum soli Petro datas à Christo fuisse dicebat, hoc colore, quod negaturus Christum Petrus, ac pœnitentia sua, fletu illo amaro, veniam promeriturus, post impetratam commissi veniam clavium potestate donatus, mitius videretur acturus cum negatoribus. Ad Eulogii verba Photius notat* τοῦτο μὲν φησὶν ὁ Εὐλόγιος πιθανώτερον μᾶλλον ἢ ἀληθέστερον λέγων. εἰ γὰρ καὶ πρὸς πέτρον εἴρηται. ἀλλ' ὅμως ἐν προσώπῳ τοῦ κορυφαίου, καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν μαθητῶν, ἡ τοιαύτη ἐξουσία ἐδέδοτο. *Sacramentum fuit unitatis, quod Christus Petro promisit claves, quas postmodum & ceteris dedit Apostolis. Nec aliud quidquam sibi volunt Optati verba* lib. 7. *Bono unitatis Petrus, cui satis erat si postquam negavit, solam veniam consequeretur, & præferri omnibus Apostolis meruit. Et claves regni cœlorum communicandas ceteris solus accepit. Communicandas ceteris dixit, quas ipse Christus communicaturus erat & ceteris. Nam quod Matth.* 16. 18. *dixit Petro, Quodcunque ligaveris, hoc etiam Matth.* 18. 18. *dixit & ceteris. Quæcunque ligaveritis. Quod promittit se daturum Petro, non dedit Petro, nisi cum dedit & ceteris, post suam videlicet resurrectionem insufflavit eis & dixit: Accipite spiritum sanctum: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*, &c. Jo. 20. 22, 23. De assumento illo. *Primatus Petro datur, ut una Christi Ecclesia ministretur.* Addit idem eruditissimus Rigaltius. *Male meriti sunt de sanctissimo Cypriano, qui sapientissimum Episcopum faciunt auctorem istius paralogismi, ut supra demonstravimus. Hanc absurditatem agnovit auctor notarum ad calcem editionis Romanæ. Nam quod hic à Cypriano dicitur, hoc fuisse ceteros Apostolos quod fuit Petrus, pari consortio præditos honoris & potestatis, omnino de æqualitate apostolatus intelligendum esse ait: hanc vero æqualitatem cum Apostolis morientibus cessasse, nec ad Episcopos transisse qui succedunt, inquit, apostolis in ministerio Episcopalis dignitatis, pro sua quisque portione: at in solo Petro remansisse omnem plenitudinem potestatis, ad universalem ecclesiæ totius guberna-*

An. 251. quod fuit Petrus, pari consortio præditi & honoris & potestatis, sed exordium ab unitate (a) proficiscitur, ut Ecclesia una (b) monstretur; quam unam Ecclesiam etiam in Cantico Canticorum Spiritus sanctus ex persona Domini designat & dicit: Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suæ, electa genitrici suæ. *Cant.* 6. 9.

Fidei naufragium facit qui ab unitate discedit. Hujus unitatis nexus, episcopatus.

(c) Hanc Ecclesiæ unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit? qui Ecclesiæ renititur & (d) resistit, in Ecclesia se esse confidit? quando & beatus Apostolus Paulus hoc idem doceat, & sacramentum unitatis ostendat, dicens: Unum corpus & unus spiritus, una spes vocationis vestræ, unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus. *Eph.* 4. 4. 5. 6. Quam unitatem firmiter tenere & vindicare debemus, maxime Episcopi, qui in Ecclesia præsidemus, ut Episcopatum quoque ipsum, unum atque indivisum probemus. Nemo fraternitatem mendacio fallat; nemo fidei veritatem (e) perfida prævaricatione corrumpat. Episcopatus unus est, cujus à singulis 1 in solidum pars tenetur. (f) Ecclesia quoque una est, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur: quo modo solis multi radii, sed lumen unum: & rami arboris multi, (g) sed robur unum tenaci radice fundatum: & cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis à corpore, (h) divisionem lucis unitas non capit: ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit: à fonte præcide rivum, præcisus (i) arescet. Sic Ecclesia domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, (k) profluentes largiter rivos (l) latius expandit: unum tamen caput est, & origo una, & una mater, fœcunditatis successibus copiosa.

Extra Ecclesiam non est salus.

Illius fœtu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu ejus animamur. Adulterari non potest sponsa Christi, incorrupta est & pudica: unam domum novit, unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit. Hæc nos Deo servat, hæc filios regno quos generavit assignat. Quisquis ab Ecclesia segregatus adulteræ jungitur, à promissis Ecclesiæ separatur. Nec pervenit ad Christi præmia, qui relinquit Ecclesiam Christi. Alienus est, profanus est, hostis est. (m) Habere jam non potest Deum patrem, qui Ecclesiam non habet matrem. (n) Si potuit evadere quisquam qui extra arcam Noë fuit; & qui extra (o) Ecclesiam foris fuerit, evadet. Monet Dominus & dicit: Qui non est mecum, adversus me est: & qui non mecum colligit, spargit. Qui pacem Christi & concordiam rumpit, adversus Christum facit. Qui alibi præter Ecclesiam colligit, Christi Ecclesiam spargit. Dicit Dominus: Ego & Pater unum sumus. Et iterum de Patre & Filio *Mat.* 12. 30.

(*a*) *Sic*, *Ar. Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Ben. Voss.* 1. *Bod.* 1. 2. proficiscitur. Primatus Petro datur. *Nuperi Impr. Pem. Voss.* 2. *Vat.* 1. (*b*) *Sic*, *MSS. prædicti*, & *Impr. Vet.* ut una Christi Ecclesia & cathedra una monstretur. Et pastores sunt omnes, sed grex unus ostenditur, qui ab Apostolis omnibus unanimi consensione pascatur. Quam unam, *Impr. nuperi*, *Pem. Voss.* 2. *Vat.* 1. pascatur. Ut Ecclesia Christi una monstretur. Quam *Manut.* (*c*) Hanc Petri unitatem, *Pem. Voss.* 2. Pauli unitatem, *Bod.* 4. (*d*) *Sic*, *MSS. prædicti* & *Vet. Impr.* resistit, qui cathedram Petri, super quam fundata est Ecclesia deserit; in Ecclesia, *Impr. nuper. Pem. Voss.* 2. *Vat.* 1. *Bod.* 3. (*e*) Perfidiæ prævaricatione, *Ver.* (*f*) Ecclesia una est, *Bod.* 1. 2. 4. (*g*) Sed arbor una, tenaci radice fundata, *Pem. Voss.* 2. *Ver. Man.* (*h*) Divisionem corporis lucis, *Ben. NC.* 1. *Lam. Pem. Bod.* 2. non recipit, *Voss.* 3. (*i*) Arescit. *Lam. Ebor. Thu. Foss. Voss.* 3. (*k*) Profluentes rivos, *Lam. Ebor.* (*l*) Latius pandit, *Thu.* (*m*) Habere non potest, *Voss.* 3. *Thu. Foss. Lam.* (*n*) Si potuit evadere quisquis extra arcam Noë tunc fuit, *Ver.* non potuit, *Voss.* 3. (*o*) Ecclesiæ fores, *Thu.*

tionem. Huc usque Rigaltius; sed omisit ostendere quam absurda hæc hypothesis & fundamento omni destituta. Nimirum quod verba à Salvatore nostro dicta Petro, ad ejus successores pertingunt; at quæ Apostolis dicebantur, illorum personis continentur, destitutis prorsus eorundem successoribus. Imo quod magis mirandum, Episcopalis dignitatis ministerium spectantia, successoribus protenduntur: plenitudine potestatis ad universalem Ecclesiæ totius gubernationem interim intercepta; &, ceu canali quodam peculiari, ad Pontifices Romanos derivatâ. Hæc quidem fabellæ aut somnii rationem vix sustinentia, importune admodum adhibentur ad juris istius & prærogativæ plusquam imperatoriæ firmamentum, quæ Papa nunc dierum per universum terrarum orbem sibi arrogat.

1 *In solidum pars tenetur.*] Locutio ab usu forensi desumta. In solidum quis tenetur, quando licet plures convenerint; tamen non pro rata parte, sed toto singuli cavent & rem præstare coguntur. Eadem fere possidendi ratio, cum quid in solidum tenetur. Supra dixerat Episcopos pares esse consortio, jure & honore. Addit hic, Episcopatum ipsum unum esse, & ita à singulis possideri, ut singuli omnem pleno jure possideant. In epistola 56. (ad Pamelii numeros 53.) eadem fere habentur. *A Christo una Ecclesia per totum mundum in multa membra divisa. Item Episcopatus unus, Episcoporum multorum concordi numerositate diffusus.* Nec obstat quod Ep. 59. (ad Pamelii numeros 55.) dicitur, *singulis pastoribus portio gregis adscripta, quam regat unusquisque & gubernet, rationem sui actus Domino redditurus.* Quia, quod ait, Ep. 68. (ad Pamelii numeros 67.) *Etsi pastores multi sumus, unum tamen gregem pascimus, & oves universas quas Christus sanguine suo & passione quæsivit, colligere & fovere debemus.* Ita Tertullianus de Præscript c. 20. *Tot & tantæ Ecclesiæ, una est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes, sic omnes primæ, & omnes apostolicæ, dum unam omnes probant unitatem.* Hinc factum, quod Africanis patribus semper displicuit adeo, omnis transmarina jurisdictio; & ipsius Augustini temporibus, in famosa Apiarii causa, Appellandi conatus. Hinc etiam tituli ad fastum compositi prorsus ab iisdem interdicti. De quibus videantur Canones Concilii Carthaginensis 32. & 42. Porro Hieronymus in Epistola ad Evagrium in eandem mentem ait. *Ubicunque fuerit Episcopus, sive Romæ, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rhegii, sive Alexandriæ, sive Tanis, ejusdem meriti, ejusdem est & sacerdotii; potentia divitiarum & paupertatis humilitas, vel sublimiorem vel inferiorem Episcopum non facit. Ceterum omnes Apostolorum successores sunt.* Inviolata ergo maneat sacerdotii & Ecclesiæ unitas; non à monarchico dominatu, sed fraterna caritate repetenda. Salva sint Metropolitarum jura, sed canonum limitibus, & moribus antiquis statuminanda. Obtineat semper Patrum Nicænorum prudentissimum, & sopiendis litibus accommodatissimum, effatum, τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω. Perinde peccant, utriusque partis Novatores; nimirum qui pro Episcopatu uno, unum in orbe terrarum Episcopum; & qui nullum volunt.

1 *Hi*

An. 251. Filio & Spiritu Sancto scriptum est: (a) Et [1] hi tres unum sunt; & quisquam credit hanc unitatem de divina firmitate venientem, sacramentis cœlestibus cohærentem, scindi in Ecclesia posse, & voluntatum collidentium divortio separari? Hanc unitatem qui non tenet; Dei legem non tenet, non tenet Patris & Filii fidem, & (b) veritatem non tenet ad salutem.

Jo. 10. 30. 1 *Jo.* 5. 7.

Tunica Christi non erat dividenda.

Hoc unitatis sacramentum, hoc vinculum concordiæ inseparabiliter cohærentis ostenditur; quando in Evangelio tunica Domini Jesu Christi non dividitur omnino, nec scinditur, sed sortientibus de veste Christi, (c) quis ipsam potius indueret, integra vestis accipitur; & incorrupta atque (d) individua tunica possidetur. Loquitur ac dicit scriptura divina: De (e) tunica autem, quia de superiore parte non consutilis, sed per totum textilis fuerat, dixerunt ad invicem: Non scindamus illam, sed sortiamur de ea cujus sit. Unitatem illa (f) portabat [2] de superiore parte venientem, id est, de cœlo & à patre venientem; quæ ab accipiente ac possidente scindi omnino non poterat, sed totam (g) semel & solidam firmitatem inseparabiliter obtinebat. Possidere non potest indumentum Christi, qui scindit & dividit Ecclesiam Christi. Contra denique cum Solomone moriente, regnum ejus & populus scinderetur, Achias propheta Jeroboam Regi obvius factus in campo, in duodecim scissuras vestimentum suum discidit, dicens; Sume tibi decem scissuras, quia hæc dicit Dominus; Ecce scindo regnum de manu Solomonis, & dabo tibi decem sceptra, & duo sceptra erunt ei propter servum meum David, & propter Hierusalem civitatem quam elegi, ut ponam nomen meum illic. Cum duodecim tribus Israel scinderentur, vestimentum suum propheta (h) Achias discidit. At vero quia Christi populus non potest scindi, tunica ejus per totum textilis & cohærens, divisa à possidentibus non est: (i) individua, copulata, connexa, ostendit populi nostri, qui Christum (k) induimus, concordiam cohærentem; sacramento vestis (l) & signo declaravit Ecclesiæ unitatem.

Jo. 19. 24. 3 *Reg.* 11. 30.

Multo minus corpus ipsum.

Quis ergo sic est sceleratus & perfidus, quis sic discordiæ furore vesanus; ut aut credat scindi posse, aut audeat scindere unitatem Dei? vestem Domini? Ecclesiam Christi? Monet ipse in Evangelio suo, & docet dicens: Et erit unus grex, & unus pastor. Et esse posse uno in loco aliquis existimat aut multos pastores, aut plures greges? Apostolus item Paulus hanc eandem nobis insinuans unitatem, obsecrat & hortatur dicens: Obsecro, inquit, vos fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christ, ut id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. Sitis autem compositi in eodem sensu & in eadem sententia. Et iterum dicit: Sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in (m) conjunctione pacis. Stare tu & vivere putas posse de Eccle-

1 *Cor.* 1. 10. *Ephes.* 4. 3.

(a) Et tres, *Voss.* 3. *Lam. Ebor.* (b) *Sic. Pem. Ar. Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. Vitam non tenet & salutem, *Imp.* nec salutem, *Voss.* 3. (c) Qui Christum potius indueret, *Ar. Lam. Ebor. Voss.* 1. *Thu. Foss. Spir.* (d) Indivisa, *Ar. Pem. Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (e) Tunica autem ejus, *Lam. Ebor. NC.* 1. (f) Unitatem ille, *Lam. Ebor. NC. Pem. Bod.* 1. 2. 3. *Saris. Voss.* 3. *Thu. Foss. Spir.* (g) Semel solida, firmitatem inseparabiliter, *Saris.* simul, *Vet. Imp.* (h) Achias scidit, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Foss.* (i) Individua copula connexa, *Voss.* 3. (k) Induimur, *Voss.* 2. *Pem.* (l) Sacramento vestis declaravit, *Foss. Spir.* (m) Vinculo pacis, *Voss.* 3.

1 *Hi tres unum sunt.*] Faustus Socinus Commentariis suis in hanc periochen ait, *Satis constare illam esse adulterinam, & ab hominibus qui suum dogma de trino & uno Deo, quacunque ratione defendere ac propagare volebant, in locum hunc infartum.* Addit porro, *quod Hieronymus, ut is qui, ut recte de eo Erasmus alicubi scribit, non satis prudenter sæpe ad victoriam, & ad causæ suæ defensionem & favorem multa trahebat, nactus forte exemplar aliquod, aut etiam plura exemplaria in quibus particula ista* (nempe triplicis testimonii Patris, Verbi, & Sp. sancti in cœlo testantium) *ita adjecta fuerat, ut fraus animadverti non possit, adversus fidem aliorum omnium exemplarium, tam Latinorum, quam Græcorum, lectionem particulæ illius tanquam germanam defendere & promovere cœpit, conquerens publicè, cum culpa & fraude hæreticorum abrasam à vulgatis codicibus fuisse.* Cui gravissimæ calumniæ de D Hieronymo falsario, & S. Scripturarum interpolatore, amoliendæ; sufficere poterit, Cyprianum citasse non modo ante Hieronymi tempora, sed Arii ipsius, & litem de dogmate illo (quod adeo displicet Socino) de trino & uno Deo, scriptorem; qui tamen hic loci, & in Epistola ad Jubaianum hanc pericopen agnoscit. Imo hoc à Tertulliano præstitum, libro adv. Prax. cap. 25. Interim mirari subit, hanc D. Hieronymi Epistolam, quæ crucem primum Erasmo, & dein Socino & ejus sequacibus figebat, quæque non modo ab ipsis, sed libris MSS. passim, & fere omnibus codicibus impressis antiquioribus, & interpretum commentariis agnita est: Et, ut distinctius paulo agam, habetur in Bibliis Latinis quæ prodierunt Nurembergæ An. 1475. Venetiis An. 1498. Basil. An. 1506. Lugduni An. 1520. Paris. An. 1563. Lugdun. An. 1589. Ant. An. 1617. hoc nostro seculo, quasi præstigiis quibusdam oculos perstringentibus prorsus disparuisse. Utrum hoc ex casu, an maleficio contigerit, dispiciant eruditi. Epistolam ipsam quia brevis est, neque nunc dierum in promtu habetur, apposuisse non pigebit. *Incipit Prologus in Epistolas canonicas. Non ita est ordo apud Græcos, qui integrè sapiunt, fidemque rectam sectantur, Epistolarum septem, quæ canonicæ nuncupantur, sicut in Latinis codicibus invenitur; Ut quia Petrus est primus in ordine Apostolorum, primæ sint etiam ejus Epistolæ in ordine ceterarum. Sed sicut Evangelistas dudum ad veritatis lineam correximus, ita has proprio ordini, Deo juvante reddidimus. Est enim una earum prima Jacobi, duæ Petri, tres Johannis, & Judæ una. Quæ si sicut ab eis digestæ sunt, ita quoque ab interpretibus fideliter in Latinum verterentur eloquium, nec ambiguitatem legentibus facerent, nec sermonum sese varietates impugnarent, illo præcipue loco ubi de unitate Trinitatis in prima Johannis epistola, positum legimus. In qua etiam ab infidelibus translatoribus, multum erratum esse à fidei veritate comperimus, trium tantummodo vocabula, hoc est, Aquæ, Sanguinis & Spiritus, in ipsa sua editione ponentibus; & Patris Verbique, ac Spiritus testimonium omittentibus: in quo maxime & fides catholica roboratur, & Patris ac Filii & Spiritus sancti una divinitatis substantia comprobatur. In ceteris vero Epistolis, quantum à nostra, aliorum distet editio, lectoris judicio derelinquo. Sed tu, virgo Christi Eustochium, dum à me impensius scripturæ veritatem inquiris, meam quodammodo senectutem invidorum dentibus corrodendam exponis, qui me falsarium, corruptoremque sanctarum pronunciant scripturarum. Sed ego in tali opere, nec æmulorum meorum invidiam pertimesco, nec sanctæ scripturæ veritatem poscentibus denegabo.*

2 *De superiore parte.*] De seipso, & doctrina sua, & regeneratorum nativitate secunda, ἄνωθεν sive superne venientibus, passim agit Dominus noster. Ad eandem ergo mentem vocem illam hic loci trahit D. Cyprianus; & Unitatem, ceu cœlo lapsam, tunica Christi, quæ ἄνωθεν ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου adumbrari statuit. Hujus interpretamenti meminit Chrysost. Homil. πέ. Sed concludit τοῦτο δὲ ἐμοὶ δοκεῖ λέγειν αἰνιττόμενος τὸ εὐτελὲς τῶν ἱματίων.

1 *Cum*

An. 251. Ecclesia recedentem? sedes sibi alias & (a) diversa domicilia condentem? cum dictum sit ad Raab, in qua præformabatur Ecclesia: patrem tuum & matrem tuam, & fratres tuos, & totam (b) domum patris tui (c) colliges ad te ipsam in domum tuam, & erit, omnis qui exierit ostium domus tuæ foras, reus sibi erit: (d) Item sacramentum Paschæ nihil aliud in Exodi lege (e) contineat, quam ut agnus, qui in figura Christi occiditur, in domo una edatur. Loquitur Deus dicens: In domo una comedetur, non ejicietis de domo carnem foras. Caro Christi & sanctum Domini ejici foras non potest, nec (f) alia ulla credentibus præter unam Ecclesiam domus est. Hanc domum, hoc (g) unanimitatis hospitium designat, & denunciat Spiritus sanctus in Psalmis, dicens: Deus qui inhabitare facit unanimes in domo. In domo Dei, (h) in Ecclesia Christi unanimes habitant, concordes & simplices perseverant.

Jos. 2. 18.
Exo. 12. 3.
Vers. 46.
Ps. 67. 7.

Indolis Christianæ Columbæ & Oves emblemata.

Iccirco & (i) in columba venit Spiritus sanctus. Simplex animal & (k) lætum est, non felle amarum, non morsibus sævum, non (l) unguium laceratione violentum; (m) hospitia humana diligere, unius domus consortium nosse, 1 cum generant simul filios edere, cum commeant volatibus invicem cohærere, communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere. Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc caritas obtinenda; ut columbas dilectio fraternitatis imitetur, ut mansuetudo & lenitas agnis & (n) ovibus coæquetur. Quid facit in pectore Christiano luporum feritas? & canum rabies? & venenum lethale serpentum? & cruenta sævitia bestiarum? Gratulandum est, cum tales de Ecclesia separantur; ne columbas, ne oves Christi sæva sua & venenata contagione prædentur. Cohærere & conjungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum serenitate, pugna cum pace, cum fœcunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas.

Hæresis malitiæ prius latentis detectio: & Fidelium probatio.

Nemo existimet bonos Ecclesia posse discedere. Triticum non rapit ventus, nec arborem solida radice fundatam procella subvertit. Inanes paleæ tempestate jactantur, invalidæ arbores turbinis incursione evertuntur. Hos execratur & percutit Joannes Apostolus dicens: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, (o) mansissent utique nobiscum. Hinc hæreses & factæ sunt frequenter, & fiunt, dum (p) perversa mens non habet pacem, dum perfidia discordans non tenet unitatem. (q) Fieri vero hæc Dominus permittit & patitur, manente propriæ libertatis arbitrio, ut dum corda & mentes nostras veritatis discrimen examinat, probatorum fides integra, manifesta luce clarescat. Per Apostolum præmonet Spiritus sanctus, & dicit: Oportet & hæreses esse, ut probati manifesti sint in vobis. Sic probantur fideles, sic perfidi deteguntur: sic & ante judicii diem hic quoque jam justorum atque injustorum animæ dividuntur, & à (r) frumento paleæ separantur.

1 Jo. 2. 19.
1 Cor. 11. 19.

Hæreticorum descriptio.

(s) Hi sunt qui se ultro apud temerarios (t) convenas sine divina dispositione, præficiunt, qui se præpositos sine ulla ordinationis lege constituunt, qui nemine Episcopatum dante, 2 Episcopi sibi nomen assumunt: quos designat in Psalmis Spiritus sanctus, sedentes in pestilentiæ cathedra pestes & lues fidei, serpentis ore fallentes, & corrumpendæ veritatis artifices, venena lethalia linguis pestiferis evomentes: quorum sermo ut cancer serpit: quorum 3 (u) tractatus pectoribus & cordibus singulorum mortale virus infundit. Contra ejusmodi clamat Dominus, ab his refrænat & revocat errantem plebem suam, dicens: Nolite audire sermones pseudo-prophetarum: quoniam visiones cordis eorum frustrantur eos. Loquuntur, sed non ab ore Domini. Dicunt eis qui abjiciunt verbum Dei: Pax erit vobis; & omnibus ambulantibus in voluntatibus suis: (w) omnis qui ambulat in errore cordis sui, non venient super eum mala. Non locutus sum ad eos, & ipsi prophetaverunt. Si stetissent 4 in substantia mea, & audissent verba mea, & si docuissent populum meum: convertissem eos à malis cogitationibus eorum. Hos eosdem denuo Dominus designat & denotat, dicens: Me dereliquerunt fontem (x) aquæ vivæ, & effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare. 5 Quando aliud baptisma præter unum esse non possit, baptizare se posse opinantur.

Psal. 1. 1.
2 Tim. 2. 17.
Jer. 23. 16.
Vers. 21. 22.
Jer. 2. 13.

(*a*) Divisa domicilia, *Voss.* 3, (*b*) Familiam, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Collige, *Saris. Bod.* 2. (*d*) Et iterum, sacramentum, *Lam. Ebor.* (*e*) Continet, *Pem. Voss.* 2. continetur, *Voss.* 3. (*f*) Alia una credentibus, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*g*) Unitatis hospitium, *Voss.* 1. (*h*) Id est, in Ecclesia, *Voss.* 3. (*i*) In columbam, *Ver.* (*k*) Lætum, non, *Thu. Foss. Spir.* (*l*) Ungularum, *Foss. Spir.* (*m*) Hospitia consuevit, *Lam. Ebor. Ben. NC.* 1. (*n*) Ovibus æquetur, *Thu. Foss.* (*o*) Mansissent nobiscum, *Thu. Foss.* (*p*) Perversa mens non tenet unitatem, *Ar.* (*q*) Fieri vero hoc, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*r*) A tritico, *Voss.* 3. (*s*) Hinc sunt qui, *Thu.* (*t*) Conventus. *Voss.* 3. (*u*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Saris. Bod.* 1. 2. 3. 4. *Voss.* 1. *Thu. Foss. Ver.* tactus, *Impr.* (*w*) Omni, *Ver.* (*x*) Aquæ vitæ, *Ver. Thu.*

1 *Cum generant, simul filios edere.*] *Amor utrique sobolis æqualis*, inquit Plinius, qui l. 10. c. 34, late columbarum œconomiam describit. *Pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria, conjugii fidem non violant; communemque servant domum. Nisi cœlebs aut vidua nidum non relinquit*, &c.

2 *Episcopi sibi nomen assumunt.*] Qualis nimirum erat Novatianus. Per *temerarios convenas* intelligendi veniunt tres ex Italia evocati Episcopi, qui ordinationi Novatiani manus suas commodabant.

3 *Tractatus.*] Sermones. Sic Epist. 77. (ad Pamelii numeros 78.) dicitur, *non desinis tractatibus tuis sacramenta occulta nudare.* Et statim, *Omnibus in tractatu major, in sermone facundior.* Quin hoc ipso opere, *Tractatu longo.* Hinc fluentibus seculis *Tractatores* dicebantur, qui conciones coram populo haberent. Gloss. Cyr. ὁμιλητικός, *Tractator.*

4 *In substantia mea.*] Ponitur pro eo quod LXX. habent ἐν ὑποστήματι, qui legisse videntur ביסודי Hesychius per πλῆθος explicat ὑπόστημα.

5 *Quando aliud baptisma.*] De dogmate hoc alibi dabitur dicendi locus.

1 Cor-

An. 251. nantur. Vitæ fonte deserto, vitalis & salutaris aquæ gratiam pollicentur. Non (a) abluuntur illis homines, sed potius sordidantur: nec purgantur delicta, sed imo cumulantur. Non Deo nativitas illa, sed diabolo filios generat. Per mendacium nati, veritatis promissa non capiunt. De perfidia procreati, fidei gratiam perdunt. Ad pacis præmium venire non possunt, qui pacem Domini discordiæ furore ruperunt.

Promissio Domini quod paucissimis interesse dignabitur, collectis, non separatis facta.

Nec se quidam vana interpretatione decipiant, quod dixerit Dominus: Ubicunque fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, Ego cum eis sum. (Mat. 18, 20.) 1 Corruptores Euangelii atque interpretes falsi extrema ponunt, & superiora prætereunt; (b) partis memores, & partem subdole comprimentes. Ut ipsi ab Ecclesia scissi sunt, ita capituli unius sententiam scindunt. Dominus enim cum (c) discipulis suis unanimitatem suaderet & pacem: Dico, inquit, vobis: quoniam si duobus ex vobis convenerit in terra, de omni re, quamcunque petieritis, continget vobis à Patre meo qui in cœlis est. (Mat. 18. 19.) (d) Ubicunque enim fuerint duo, aut tres collecti in nomine meo, Ego cum eis sum: ostendens non multitudini, sed unanimitati deprecantium plurimum tribui. Si duobus, inquit, ex vobis convenerit in terra: unanimitatem (e) prius posuit; concordiam pacis ante præmisit; ut conveniat nobis, fideliter & firmiter docuit. Quo modo autem potest ei cum aliquo convenire; cui cum corpore ipsius Ecclesiæ & cum universa fraternitate non convenit? Quomodo possunt duo aut tres in nomine Christi colligi, quos constat à Christo & ab ejus Evangelio separari? non enim nos ab illis, sed illi à nobis recesserunt. Et cum hæreses & schismata postmodum nata sunt dum conventicula sibi diversa constituunt, veritatis caput atque originem reliquerunt. Dominus autem (f) de Ecclesia sua loquitur, & ad hos qui sunt in Ecclesia loquitur: ut si ipsi concordes fuerint, si secundum quod mandavit & monuit, duo aut tres licet, collecti unanimiter oraverint; duo aut tres licet sint, impetrare possint de Dei majestate quod postulant. (g) Ubicunque fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, Ego, inquit, cum eis sum; cum simplicibus scilicet, atque (h) pacatis, cum Deum timentibus, & Dei præcepta servantibus. Cum his, duobus vel tribus licet, esse se dixit. Quo modo & cum tribus pueris in camino ignis fuit; & quia in Deum simplices, atque inter se unanimes permanebant, flammis ambientibus medios 2 spiritu roris animavit. (Dan. 3. 25.) Quomodo Apostolis duobus in custodia clausis, quia simplices, quia unanimes erant, ipse ipse adfuit; resolutis carceris claustris, ut verbum quod fideliter prædicabant, multitudini traderent, ad forum rursus imposuit. (Act. 5. 19.) Quando ergo in præceptis suis ponit & dicit: (i) Ubi fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, (k) ego cum eis sum: (Mat. 18. 20.) non homines ab Ecclesia dividit, qui instituit & fecit Ecclesiam; sed exprobrans discordiam (l) perfidis, & fidelibus pacem sua voce commendans, ostendit magis esse se cum duobus aut tribus unanimiter orantibus, quam cum dissidentibus plurimis: plusque impetrari posse paucorum (m) concordi prece, quam discordiosa oratione multorum. Ideo & cum orandi legem daret, addidit dicens: (Mat. 11. 25.) Et cum steteris ad orationem, remittite si quid habetis adversus aliquem, ut & pater vester qui in cœlis est, remittat vobis peccata. Et ad sacrificium cum dissensione venientem revocat ab altari, & jubet prius concordare cum fratre, tunc cum pace redeuntem Deo munus offerre, (Mat. 5. 23. Gen. 4. 5.) quia nec ad Cain munera respexit Deus: neque enim pacatum habere Deum poterat, qui cum fratre pacem per zeli discordiam non habebat.

Nec Martyrio schisma potest expiari.

Quam sibi igitur pacem promittunt inimici fratrum? quæ sacrificia celebrare se credunt æmuli (n) sacerdotum? an secum esse Christum, cum collecti fuerint (o) opinantur, qui extra Christi Ecclesiam colliguntur? 3 Tales etiamsi occisi in confessione nominis fuerint, macula ista nec sanguine abluitur. Inexpiabilis & gravis culpa discordiæ, nec passione purgatur. Esse Martyr non potest, qui in Ecclesia non est: ad regnum pervenire non poterit, qui eam, quæ regnatura est, derelinquit. Pacem nobis Christus dedit: concordes atque unanimes esse præcepit: dilectionis & caritatis fœdera incorrupta atque inviolata servari mandavit: exhibere se non potest martyrem, qui

(a) Abluuntur illic, *Voss.* 3 *Thu. Foss. Spir.* (b) Partim memores & partim, *Bod.* 1. *Voss.* 1. *Saris. Thu.* (c) Discipulis unanimitatem, *Ebor. NC.* 2. (d) Ubicunque fuerint, *Foss.* (e) Prius exposuit, *Lin.* (f) Ad Ecclesiam suam loquitur, *Voss.* 1. (g) Ubicunque collecti nomine, *Thu. Foss.* (h) Pacificis, *Ver.* placatis, *Voss.* 3. (i) Ubi duo aut tres collecti, cum iis, *Voss.* 3. (k) Ego inquit, *Ar. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Lin.* (l) Perfidis & infidelibus, pacem, *Ar.* (m) Concordantium pacem, quam discordantium orationem multorum, *Voss.* 3. (n) Sacerdotum? secum esse Christum, *Lam. Ebor. Lin. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. (o) Opinantur hi, *Lin.*

1 *Corruptores Euangelii.*] De hoc hæreticorum sacrilegio videndi sunt Iren. l. 3. c. 5. Tertul. de Præscript. c. 17. & 33. Adv. Marc. l. 5. c. 18. Euseb. Hist. l. 5. c. 28. Augustin. hær. 46. de Manich. & hær. 70. Theodorit. l. 2. Hæret. fab. c. 5.

2 *Spiritu roris.*] Irrorati erant Spiritus refrigeriis. Sed si hæc verborum mens sit, accommodatius diceretur, ipsos Spiritus roris animatos fuisse. Unde suspicio subit, Auctorem scripsisse, *Deum simplices atque inter se unanimes, spiritu roris animasse.* Quæ loquendi formula in S. literis satis est usitata.

3 *Tales etiamsi occisi.*] Effatum hoc, quod perpetuo inculcat Cyprianus, Ecclesiam orientalem permeavit. De illo enim D. Chrysost. in Ep. ad Ephes. Serm. 11. huc respiciens ait ἀνήρ τις ἅγιος εἶπέ τι δοκοῦν εἶναι τολμηρὸν, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐφθέγξατο. τί δὴ τοῦτο ἐστιν; οὐδὲ μαρτυρίου αἷμα ταύτην δύνασθαι ἐξαλείφειν τὴν ἁμαρτίαν ἔφησεν. Quantum nefas & prorsus inexpiabile sit schisma, reliqui Patres nos passim docent. Clem. Ep. ad Corinth. Ignat. Ep. ad Smyrn. & Ephes. Iren. l. 4. c. 62. Dionys. Alex. ap. Euseb. l. 6. c. 45. Firmilian. Ep. ad Cypr. Optat. l. 1. Fulgent. ad Monim. l. 2. August. cont. Parm. l. 2. c. 2. Vincent. Lirin. c. 34. Prosp. de prom. & prædict. Impl. c. 5.

An. 251. qui fraternam non (a) tenuit caritatem. Docet hoc & contestatur Paulus Apostolus dicens: Et si habuero fidem ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Et si in cibos pauperum distribuero omnia mea, & si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil proficio. 1 Caritas magnanima est, caritas benigna est, caritas non æmulatur (b), non agit perperam, non inflatur, non irritatur, non cogitat malum. Omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet: caritas nunquam (c) excidit. Nunquam, inquit, excidit caritas: hæc enim semper in regno erit; hæc in æternum fraternitatis sibi cohærentis unitate durabit. Ad regnum cœlorum non potest pervenire discordia; (d) nec præmium Christi, qui dixit: Hoc est mandatum meum ut diligatis, (e) invicem, quemadmodum dilexi vos. (f) Pertinere non poterit ad Christum, qui dilectionem Christi perfida dissensione violavit. Qui caritatem non habet, Deum non habet. Joannis beati Apostoli vox est: Deus, inquit, dilectio est, & qui manet in dilectione, (g) in Deo manet, & Deus in illo manet. Cum Deo manere non possunt, (h) qui esse in Ecclesia Dei unanimes noluerunt; ardeant licet flammis & ignibus traditi, vel objecti bestiis animas suas ponant; non erit illa fidei corona, sed pœna perfidiæ; nec religiosæ virtutis exitus gloriosus, sed desperationis interitus. Occidi talis potest, coronari non potest.

1 Cor. 13. 2.

Jo. 15. 12.

1 Jo. 4. 16.

Nomine tenus est Christianus qui dilectionem fraternam non colit.

Sic se Christianum esse profitetur, (i) quomodo & Christum diabolus sæpe mentitur, ipso Domino præmonente & dicente: (k) Multi venient in nomine meo (l) dicentes: Ego sum Christus, & multos fallent. Sicut ille Christus non est, quamvis fallat (m) in nomine illius: ita nec Christianus videri potest, qui non permanet in Euangelii ejus & fidei veritate. Nam & prophetare, & (n) dæmonia excludere, & virtutes magnas in terris facere, sublimis utique & admirabilis res est; non tamen regnum cœleste consequitur, quisquis in his omnibus invenitur, nisi recti & justi itineris observatione gradiatur. Denunciat Dominus & dicit: Multi mihi dicent in illo die: Domine, Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus? & in tuo nomine dæmonia exclusimus? & in nomine tuo virtutes magnas fecimus? Et tunc dicam illis: Nunquam vos cognovi: (o) recedite à me qui operamini iniquitatem. Justitia opus est, ut promereri quis possit Deum judicem. Præceptis ejus & monitis obtemperandum est, ut accipiant 2 (p) merita nostra mercedem. Dominus in Euangelio cum spei & fidei nostræ viam 3 compendio breviante dirigeret: (q) Dominus Deus tuus, inquit, unus est: & Diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de tota anima tua, & de tota virtute tua. Hoc est primum mandatum: & secundum simile huic: Diliges proximum tuum tanquam (r) te. In his duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Unitatem simul & dilectionem magisterio suo docuit: prophetas omnes & legem (s) præceptis duobus inclusit. Quam vero unitatem servat, quam dilectionem custodit aut cogitat; qui discordiæ furore vesanus Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, caritatem dissipat, sacramentum profanat?

Marc. 13. 6.

Matt. 7. 22.

Marc. 12. 30.

Schismata olim oritura ab Apostolis prædictum.

Malum hoc, (t) dilectissimi fratres, jam pridem cœperat, sed nunc crevit ejusdem mali infesta clades, & exurgere ac pullulare plus cœpit (u) hæreticæ perversitatis & schismatum venenata pernicies: quia & sic in occasu (w) mundi fieri oportebat, prænunciante per Apostolum nobis & præmonente Spiritu sancto: In novissimis, inquit, diebus aderunt tempora molesta, & erunt homines sibi placentes, superbi, tumidi, cupidi, blasphemi, (x) parentibus inobedientes, ingrati, impii, sine affectu, (y) sine fœdere, delatores, incontinentes, immites, bonum non amantes, proditores, procaces, (z) stupore inflati, voluptates magis quam Deum diligentes, 4 habentes deformationem religionis, virtutem autem ejus abnegantes. (aa) Ex iis sunt qui repunt in domos, & prædantur mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis, semper discentes, & nunquam ad scientiam

2 Tim. 3. 1.

(a) Tenet caritatem, *Lam. Ebor. Voss.* 1. 3. *MR. NC.* 1. *Saris.* (b) Non agit perperam, non irritatur, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. non inflammatur, non gaudet super injustitiam, *Ver.* (c) Excidet. *Man. Cam. Lam. Ebor. Ver. NC.* 1. 2. *Thu. Foss.* (d) *Sic Ar. Lam. Ebor. Voss.* 1. 2. 3. *NC.* 1. *Saris. Thu. Foss.* Discordia ad præmia, *Imp.* (e) Vos invicem, *Bod.* 3. (f) *Sic Bod.* 1. 4. *Saris. Voss* 3. Ad præmia Christi, *Lam. Ebor. Ben.* dilexi vos, pertinere non poterit qui, *Imp.* (g) In Deo manet, cum Deo, *Pem. Lin. Voss.* 1. *NC.* 2. (h) Quia esse, *Imp.* (i) Quomodo se Christum, *Bod.* 1. 4. (k) Multi enim venient, *Lam. Ebor. NC.* 1. (l) Dicentes: quia ego, *Lam. Ebor. NC.* 1. (m) Fallat in nomine; ita nec, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Benev. Ver. Voss.* 3. (n) Dæmonia expellere, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 2. (o) Recedite à me omnes qui, *Ver.* Operabamini injustitiam. *NC* 1. 2. *Pem. Voss.* 2. *Thu.* (p) Opera nostra, *Voss.* 3. (q) Deus tuus, inquit Deus, *Ar. Bod. Lam. Lin. NC.* 1. inquit Dominus, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss.* (r) Tanquam teipsum, *Pem. Lin. Voss.* 3. (s) Præceptis duobus conclusit. *Lam. Ebor.* (t) Fidelissimi fratres, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Saris. Thu. Foss. Ver.* (u) Hæretica perversitas, *Voss.* 3. (w) Mundi oportebat, *Lam. Lin. NC.* 1. *Ebor. Saris.* (x) Parentibus in dicto inaudientes, *Lam. Pem. Neap.* obaudientes, *Voss.* 1. indicti audientes, *Ver.* (y) Affectu, sine misericordia, *Voss.* 3. (z) Stupore inflati, superbi, *Ar.* Ambitiosi, *Voss.* 1. 3. (aa) Ex his sunt, *Lam. Ben. NC.* 1. *Lin.*

1 *Caritas magnanima est.*] Vide quæ dicta sunt in cap. 2. l. 3. ad Quirin.

2 *Merita nostra mercedem.*] Merces ista ex Dei beneplacito, qui sua dona in nobis coronat. Quando de *meritis* apud Auctorem nostrum mentio habetur; recurrendum est ad celebratissimum ejus lemma, à D. Augustino, tanquam oraculum sæpius laudatum l. 3. ad Quirin. c. 4. *In nullo gloriandum, quando nostrum nihil sit.*

3 *Compendio breviante.*] Eandem phrasin habet Auctor noster, in Præfatione primi libri ad Quirin.

4 *Habentes deformationem religionis.*] μόρφωσιν εὐσεβείας inquit Apostolus. Deformationem pro descriptione sæpius ponit Tertull. *Utriusque exitum deformans, Herodis tormenta, & Joannis refrigeria.* Adv. Marc. l. 4. c. 34. *Simulacrum non prius argilla deformat*, Apol. c. 12.

An. 251. tiam veritatis pervenientes. Et quomodo Iamnes & Mambres restiterunt Moysi: sic & hi resistunt (a) veritati, homines corrupti sensu, reprobi circa fidem, sed non proficient plurimum, Imperitia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. Adimplentur quæcunque prædicta sunt; & appropinquante jam seculi fine, hominum pariter ac temporum (b) probatione venerunt. Magis ac magis adversario sæviente error fallit, extollit stupor, livor incendit, cupiditas excæcat, depravat impietas, superbia inflat, discordia exasperat, ira præcipitat. Non tamen nos moveat (c) aut turbet multorum nimia & abrupta perfidia, sed potius (d) fidem nostram prænunciante rei veritate corroboret. (e) Ut quidam (f) tales esse cœperunt, quia hæc ante prædicta sunt: ita ceteri fratres ab ejusmodi (g) caveant, quia & hæc ante prædicta sunt; instruente Domino & dicente: Vos autem cavete, ecce prædixi vobis omnia. Vitate quæso, (h) vos ejusmodi homines, & à latere atque auribus vestris perniciosa colloquia velut contagium mortis arcete, sicut scriptum est: Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam. Et iterum: Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ. Docet Dominus & admonet à talibus 1 recedendum. Cæci sunt, inquit, duces cæcorum. Cæcus autem cæcum ducens, simul in foveam cadent. Aversandus est talis atque fugiendus quisquis fuerit ab Ecclesia separatus. Perversus est hujusmodi & peccat, & est 2 à semetipso damnatus. An esse sibi cum Christo videtur, qui adversus sacerdotes Christi facit? qui se à cleri ejus & plebis societate secernit? Arma ille contra Ecclesiam portat, contra Dei dispositionem repugnat: hostis altaris, adversus sacrificium Christi rebellis, pro fide perfidus, pro religione sacrilegus, inobsequens servus, filius impius, frater inimicus, contemtis episcopis & Dei sacerdotibus derelictis constituere audet aliud altare, precem alteram illicitis vocibus facere, Dominicæ hostiæ veritatem per falsa sacrificia profanare; (i) nec dignatur scire, quoniam qui contra (k) ordinationem Dei nititur, ob temeritatis audaciam divina animadversione punitur.

Mar. 13. 23. Eccl. 28. 28. 1 Cor. 15. 13. Mat. 15. 14. Tit. 3 11.

Sacerdotii invasores Deum habent vindicem.

Sic Chore & Dathan & Abiron, qui sibi contra Moysen & Aaron (l) sacerdotem sacrificandi licentiam vindicare conati sunt, (m) pœnas statim pro suis conatibus pependerunt. Terra compagibus ruptis in profundum sinum patuit, stantes atque viventes (n) recedentis soli hiatus absorbuit. Nec tantum eos qui (o) auctores fuerant, Dei indignantis ira percussit: sed & ceteros ducentos quinquaginta participes ejusdem furoris & comites, qui coagulati cum iisdem simul ad audaciam fuerant, exiens à Domino ignis, properata ultione consumsit; admonens scilicet & ostendens contra Deum fieri, quidquid improbi fuerint ad destruendam ordinationem Dei humana voluntate conati. Sic & Ozias Rex, cum thuribulum ferens, & contra legem Dei sacrificium sibi violenter assumens, resistente sibi Azaria sacerdote, obtemperare nollet & (p) cedere; divina

Num. 16. 1. 2 Paral. 26. 18. 4 Reg 15. 5.

(*a*) Veritati, sed non proficient, *Ar. Lam. Ebor. Lin. Thu. Foss. Ben. NC.* 1. *Voss.* 1. *Thu.* (*b*) Probationes venerunt, *Ver. Voss.* 3. (*c*) Aut terreat multorum, *Voss.* 1. 3. multorum ruina & obrupta, *NC.* 1. 2. (*d*) Fidem nostram prænuvitas corroboret, *Benev. Ver.* prænunciatæ rei, *Saris.* rei veritate, res ipsa, *Vat.* 3. (*e*) Ut quoniam sicut tales, *NC.* 2. *Pem. Bod.* 4. *Voss.* 3. (*f*) Fallaces esse cœperunt, *Bod.* 1. *Lin.* (*g*) Caveant, instruente Domino, *Voss.* 1. 2. *Lin. Pem. NC.* 1. (*h*) Vos fratres ejusmodi, *Voss.* 1. (*i*) Nec scire, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Voss.* 2. 3. *MR.* (*k*) Ordinationem divinam, *Saris.* (*l*) Sacerdotes, *Lam. NC.* 1. *Pem. Voss.* 2. consacerdotes, *Voss.* 1. Aaron sacrificandi, *Voss.* 3. (*m*) Hi pœnas, *Bod.* 4. (*n*) Recedentibus omnibus, *Voss.* 2. *Pem.* (*o*) Auctores fuerant ejus dementiæ, *Ver.* (*p*) *Sic. Lam. Ebor. Voss.* 1. 3. *Imp. Vet.* nollet & credere, *Imp. Nup.*

1 *Recedendum.*] Prima fronte hæc non bene cohærere videbuntur, quod ad Unitatem simul hortetur Auctor noster & secessionem: sed notandum quod Ecclesiæ unitas in hoc imprimis vertitur, ut Christiani omnes, in omnibus pietatis officiis, invicem communicent. Hinc factum ut Imperatorum rescriptis de solvendis Hetæriis, & conventibus non agendis nequicquam interdicentibus, cœtus usque haberent fideles; hac freti excusatione, quod Deo magis quam hominibus obedire oporteret. Debet quilibet Christianus, cum quovis Christiano sacris operari & preces jungere. Nec sine gravi peccato quisquam ab istis muniis vel ipse abstinet, aut alium exinde arcet: tantisper scilicet dum alteruter hoc societatis jure, culpa sua non exciderit. Id autem si forte contigerit, protenus conversa rerum est facies. Ecclesiæ foribus ob delicta expulsus, si importune se ingerat, priores offensas tantum abest ut expiet, quod in immensum aggravet; & istiusmodi flagitiosum admittens, seipsum certius excludit. In exclusionis casu. *Qui alios omnes putat se abstinere posse, se ab omnibus abstinet*, inquit Firmilianus, Epist. ad Cyp. Ex altera parte, Cornelio dica erat impacta, quod cum Trophimo & thurificatis communicasse diceretur. Ita Gajus Diddiensis presbyter & diaconus ejus, qui cum lapsis communicabant ipsi sunt abstenti. Ep. 25. ad Pam. numeros 23. Nimirum ex Canone Apost. 10. εἴ τις ἀκοινωνήτῳ κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, οὗτος ἀφοριζέσθω. Porro ita ratum erat, singularis alicujus præsulis judicium, ut per universum, qua pateret, Christianum orbem, vim obtineret. In Andronici & Thoantis & participum eorum excommunicatione, ait Synesius Ep. 58. Ἀνδρονίκῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ, Θόαντι καὶ τοῖς αὐτοῦ, μηδὲν ἀνοιγνύσθω τέμενος τοῦ Θεοῦ, ἅπας αὐτοῖς ἱερὸς ἀποκεκλείσθω, καὶ σηκὸς καὶ περίβολος. &c. & paucis interjectis. εἰ δέ τις ὡς μικροπολῖτιν ἀποσκυβαλίσει τὴν ἐκκλησίαν καὶ δέξεται τοὺς ἀποκηρύκτους αὐτῆς, ὡς οὐκ ἀνάγκη τῇ πένητι πείθεσθαι. ἴστω σχίσας τὴν ἐκκλησίαν ἣν μίαν ὁ Χριστὸς εἶναι βούλεται. ὁ δὲ τοιοῦτος, εἴ τε λευΐτης ἐστὶν, εἴ τε πρεσβύτερος, εἴ τε ἐπίσκοπος, παρ' ἡμῖν ἐν Ἀνδρονίκου μοίρᾳ τετάξεται. &c. Quinimo Marcion à Patre suo Sinopenti præsule Ecclesia pulsus, cum à Pontifice Romano communioni restitui peteret, responsum tulit, οὐ δυνάμεθα ἄνευ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ τιμίου πατρός σου τοῦτο ποιῆσαι. μία γάρ ἐστιν ἡ πίστις καὶ μία ἡ ὁμόνοια καὶ οὐ δυνάμεθα ἐναντιωθῆναι τῷ καλῷ συλλειτουργῷ πατρὶ δὲ σῷ. Epiphan. hær. 42. sect. 1. Ne vero in tyrannidem abiret, hæc exors episcoporum potestas, Synodi bis quotannis fuerant congregandæ, nimirum, ut ait Zonaras in can. 37. Apostolorum, διὰ τοὺς παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἀφορισμοῖς ὑποβαλλομένους, εἰ αἰτιῶνται τοὺς ἀφορίσαντας. Tempus quando convenerant maxime solenne erat statim post Pascha. Vid. Ep 52. ad Pam. num. 55. Hanc prisci juris Ecclesiastici hypotyposin libentius propono, quia lucem videtur allatura, non modo tractatui huic de unitate, sed sequenti etiam de lapsis.

2 *A semetipso damnatus.*] Certe nullis mortalium magis quam Novato & Novatiano hæc Apostoli verba quadrant, illi enim non prius ab Ecclesia quam à seipsis secessum fecere. Alter postquam in Africa lapsos omnes sine mora admittendos contendisset, Romam navigans contrarium dogma proposuit, nimirum pro inexpiabili scelere habendum si unquam admitterentur. Alter qui judicio cleri Romani de recipiendis lapsis non interfuit modo sed etiam præfuit; propria manu scripsit, proprio ore publice legit literas ad Africanam Ecclesiam ea in causa transmissas, in illa ipsa Roma, sententiæ istius, hoc est suæ, assertores, Apostatis & lapsis adnumerandos docuit; ibique cum Episcopatum abjurasset invasit.

An. 251. vina indignatione confusus, & lepræ varietate in fronte maculatus est; ea parte corporis notatus offenso Domino; (a) 1 ubi signantur qui Dominum promerentur. Et filii Aaron qui imposuerunt altari ignem alienum, quem non præceperat Dominus; in conspectu statim Domini vindicantis extincti sunt. Quos imitantur scilicet atque sectantur, qui Dei traditione contemta alienas doctrinas appetunt, & magisteria humanæ institutionis inducunt; quos increpat Dominus & objurgat in Evangelio suo dicens: Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis.

Lev. 10. 1. Marc. 7. 9.

Schismaticus lapso gravius peccat; nec martyrio purgandus.

Pejus hoc crimen est, quam quod (b) admisisse lapsi videntur; qui tamen in pœnitentia criminis constituti, Deum 2 plenis satisfactionibus deprecantur. Hic Ecclesia quæritur & rogatur: illic Ecclesiæ repugnatur. Hic potest necessitas fuisse: illic voluntas tenetur in scelere. Hic qui lapsus est, sibi tantum nocuit: illic qui hæresin vel schisma facere conatus est, multos secum trahendo decepit. Hic animæ unius est damnum: illic periculum plurimorum. Certe peccasse se hic & intelligit, & lamentatur & plangit: ille tumens in peccato suo, & in ipsis sibi delictis placens, à matre filios segregat, oves à pastore sollicitat, Dei sacramenta disturbat. Et cum lapsus semel peccaverit, ille quotidie peccat: Postremo lapsus, martyrium postmodum consecutus potest (c) regni promissa percipere; ille si extra Ecclesiam fuerit occisus, ad Ecclesiæ non potest præmia pervenire.

Minime mirandum si in hac noxa ipsi sint Confessores.

Nec quisquam miretur, dilectissimi fratres, etiam 3 de Confessoribus quosdam (d) ad ista procedere, inde quoque aliquos tam nefanda (e) tam gravia peccare. Neque enim confessio immunem facit ab insidiis diaboli, aut contra tentationes, & pericula, & incursus atque impetus seculares adhuc in seculo positum perpetua securitate defendit: ceterum nunquam in Confessoribus fraudes, & stupra, & adulteria postmodum videremus, quæ nunc in quibusdam videntes ingemiscimus & dolemus. Quisquis ille Confessor est, Solomone major, aut melior, aut Deo (f) carior non est. Qui tamen quamdiu in viis Domini ambulavit: tamdiu gratiam, quam de Domino fuerat consecutus obtinuit: (g) postquam dereliquit Domini viam, perdidit & gratiam (h) Domini, sicut scriptum est: Et excitavit Dominus Satanam ipsi Solomoni. Et ideo scriptum est: Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Quod utique Dominus non minaretur, auferri posse coronam justitiæ; nisi quia recedente justitia, recedat necesse est & corona. Confessio exordium gloriæ est, (i) non meritum jam coronæ; nec perficit laudem, sed initiat dignitatem. Cumque scriptum sit; qui perseveraverit (k) usque ad finem, hic salvus erit: quidquid ante finem fuerit gradus est, quo ad fastigium salutis ascenditur, non terminus quo jam culminis summa teneatur. Confessor est, sed post confessionem periculum majus est: quia plus adversarius provocatus est. Confessor est; hoc magis stare debet cum Domini Evangelio, per Evangelium gloriam consecutus à Domino. Ait enim Dominus: Cui multum datur, multum quæretur ab eo, & cui plus dignitatis adscribitur, plus de illo exigitur (l) servitutis. Nemo per Confessoris exemplum pereat: nemo injustitiam, nemo insolentiam, nemo perfidiam de Confessoris moribus discat. Confessor est, sit humilis & quietus, sit in actu suo cum disciplina modestus; ut qui Christi Confessor dicitur, Christum quem confitetur imitetur. Nam cum dicat ille: Qui se extollit, humiliabitur, & qui humiliat se, exaltabitur; & ipse à patre exaltatus sit, quia se in terris sermo, & virtus, & sapientia Dei patris humiliavit: quo modo potest extollentiam diligere, qui & nobis humilitatem sua lege mandavit, & ipse à patre amplissimum nomen præmio humilitatis accepit? Confessor est Christi; sed si non postea blasphemetur per ipsum majestas & dignitas Christi. Lingua Christum confessa non sit maledica, non turbulenta, non conviciis & litibus perstrepens audiatur: non contra fratres & Dei sacerdotes, post (m) verba laudis serpentis venena jaculetur. Cæterum si culpabilis & detestabilis postmodum fuerit, si confessionem suam mala (n) conversatione prodegerit, si vitam suam turpi fœditate maculaverit; si Ecclesiam denique, ubi Confessor factus est, derelinquens, & unitatis concordiam scindens fidem primam perfidia posteriore mutaverit, blandiri sibi per confessionem non potest, (o) quasi sit electus ad gloriæ præmium; quando ex hoc ipso magis creverint merita pœnarum: Nam & Judam inter Apostolos Dominus elegit, & tamen Dominum Judas postmodum prodidit.

3 Reg. 11. 14. Apoc. 3. 11. Mat. 10. 22. Luc. 8. 18. Mat. 23. 12. Phil. 2. 8.

Non

(a) Qua salvari obtemperantes Domino, *Pem. Voss.* 2. *Bod.* 4. (b) Admisisse hi qui sacrificaverunt, *Pem. Voss.* 2. (c) Regni cœlorum, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *Ben.* (d) Ad istam dissentionem procedere, *Bod* 3. prosilire, *Ver.* (e) *Sic*, *Ver. Lam. Ebor. Lin. NC. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 1. quam gravia. *Impr.* Tam nefarie, tamque gravia peccare, *Ver.* (f) Carior est? *Voss.* 3. (g) Postquam autem dereliquit, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (h) Domini, scriptum est. Et ideo, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Saris. Voss.* 1. 2. & ideo in Apocalypsi Dominus ad Joannem graviter comminatur, *Ver. Manut.* (i) Meritum coronæ, *Pem.* (k) Usque in *Lam. Ebor.* (l) Obsequium servitutis, *Bod.* 3. (m) Verba laudis & confessionis, *Ver.* (n) Conversatione perdiderit, *Bod.* 1. 2. prodiderit, *Man.* (o) Quasi electus, *Bod.* 1. 4. *Saris.*

1 *Ubi signantur qui Dominum promerentur.*] Non tantum inter baptismi solennia, frontibus crucis signum imprimebant Christiani, *sed ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad vestitum & calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque illos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terebant.* Referente Tertul. de corona Mil. c. 3. Interim cultus religiosus aberat. *Cruces*, inquit Octavius apud Minut. *nec colimus, nec optamus.*

2 *Plenis satisfactionibus.*] Quid plena satisfactio, infra in libro de lapsis discutietur.

3 *De Confessoribus quosdam.*] Perstringit Maximum, Nicostratum, Evaristum, aliosque, qui literis suis Novatianum ad Episcopatum commendabant, partesque ejus fovebant.

1 *Exciderunt*

An. 251.

Quorundam lapsus, Confessorum gloriam non minuit.

Non tamen iccirco Apostolorum fides & firmitas cecidit, quia proditor Judas ab eorum societate defecit: sic & hic non statim Confessorum sanctitas & (a) dignitas comminuta est, quia quorundam fides fracta est. Beatus Apostolus in Epistola sua loquitur dicens: Quid enim si 1 exciderunt à fide quidam illorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Stat Confessorum pars major & melior in fidei suæ robore, & in legis ac disciplinæ Dominicæ veritate. Nec ab Ecclesiæ pace discedunt, qui se in Ecclesia gratiam consecutos de Dei dignatione meminerunt: (b) atqui hoc ipso ampliorem consequuntur fidei suæ laudem, quod ab eorum perfidia segregati, qui (c) juncti Confessionis consortio fuerunt, à contagio criminis recesserunt; (d) vero illuminati Evangelii lumine, pura & candida Domini luce radiati, tam sunt in conservanda Christi pace laudabiles, quam fuerunt in diaboli congressione victores. — Rom. 3. 2.

Schismaticorum commercia vitanda.

Opto equidem, dilectissimi fratres, & consulo pariter & suadeo; ut, si fieri potest, nemo de fratribus pereat, & consentientis populi corpus unum, gremio suo gaudens (e) mater includat. Si tamen quosdam schismatum duces, & dissensionis auctores, in cæca & obstinata dementia permanentes, non potuerit ad salutis viam consilium salubre revocare: cæteri tamen vel simplicitate capti, vel errore inducti, vel aliqua fallentis astutiæ calliditate decepti, à fallaciæ vos (f) laqueis solvite, vagantes gressus ab erroribus liberate, iter rectum (g) viæ cœlestis agnoscite. Contestantis Apostoli vox est: Præcipimus vobis, inquit, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut recedatis ab omnibus fratribus ambulantibus inordinate, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Et iterum dicit: Nemo vos decipiat inanibus verqis. Propterea enim venit ira Dei (h) super filios contumaciæ. Nolite ergo esse participes eorum. Recedendum est à delinquentibus, vel imo fugiendum, ne dum quis male ambulantibus jungitur, & per itinera erroris & criminis graditur, à via veri itineris exerrans, pari crimine & ipse teneatur. Deus unus est, & Christus unus, & una Ecclesia ejus, & fides una, (i) & plebs in solidam corporis unitatem 2 concordiæ glutino copulata. Scindi unitas non potest, nec corpus unum discidio compaginis separari (k) divulsis laceratione visceribus in frusta discerpi. Quidquid à matrice discesserit, seorsim vivere & spirare non poterit; (l) substantiam salutis amittit. Monet nos Spiritus (m) Sanctus, & dicit: Quis est homo, qui vult vitam, & amat videre (n) dies optimos? Contine linguam tuam à malo, & labia tua ne (o) loquantur insidiose. Declina à malo & fac bonum, quære pacem & sequere eam. Pacem quærere debet & sequi filius pacis, à dissentionis malo continere linguam suam debet, qui novit & diligit vinculum caritatis. (p) Inter sua divina mandata & magisteria salutaria, passioni jam proximus Dominus addidit, dicens: Pacem dimitto vobis, pacem meam do vobis. Hanc nobis (q) hæreditatem Christus dedit: dona omnia suæ pollicitationis & præmia in pacis conservatione promisit. Si hæredes Christi sumus, (r) in Christi pace maneamus. Si filii Dei sumus, pacifici esse debemus: Beati, inquit, pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur. Pacificos esse oportet Dei filios, corde mites, sermone simplices, affectione (s) concordes, fideliter sibi unanimitatis nexibus cohærentes. Hæc unanimitas sub Apostolis olim fuit; sic novus credentium populus Domini mandata custodiens, caritatem suam tenuit. Probat scriptura divina quæ dicit: Turba autem eorum qui crediderunt, (t) anima & mente una agebant. Et iterum: Et erant (v) perseverantes omnes unanimes in oratione cum mulieribus, & Maria quæ fuit Mater Jesu, & fratribus ejus. Et ideo efficacibus precibus orabant, ideo impetrare cum fiducia poterant quodcunque de Domini misericordia postulabant. — 2 Thes. 3. 6. — Eph. 5. 6. — Ps. 33. 10. — Jo. 14. 17. — Mat. 5. 9. — Act. 4. 32. — Act. 1. 14.

Status Ecclesiæ in pejus proficientis.

In nobis vero sic unanimitas diminuta est, (w) ut & largitas operationis infracta est. Domos tunc & fundos venundabant, & thesauros sibi in cœlo reponentes, distribuenda in usus indigentium pretia Apostolis offerebant. At nunc de patrimonio 3 nec decimas damus, & cum vendere jubeat Dominus, emimus potius & augemus. Sic in nobis

(a) Dignitas imminuta, *NC.* 2. (b) Atque hoc ipso majorem consequuntur fidei suæ laudem, imo ampliorem, quod ab eorum perfidia segregati quibus juncti confessionis consortio fuerunt, à contagio criminis recesserunt, *Ver. Sarif.* (c) Junctis confessionibus, *Sarif.* (d) Steterunt vero illuminati, *Bod.* 3. At vero, *Bod.* 2. (e) Mater Ecclesia, *Voss.* 3. (f) Laqueis absolvite, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (g) Viæ cœlestis assumite, *Lam. Ar. Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (h) In filios diffidentiæ, *Ar. Lam.* (i) Et plebs una in solidam corporis firmitatem, *Ver.* plebs una, *Pem. Voss.* 2. *Bod.* 4. in solida corporis unitate, *Bod.* 1. 4. (k) Nec divulsis, *Voss.* 1. 3. (l) Nec substantiam salutis admittit, *Bod.* 1. (m) Sanctus in Psalmis, *Ver.* (n) Dies bonos, *Lam. Ebor. Bod.* 1. *Voss.* 3. (o) Loquantur dolum, *Bod.* 1. 3. 4. *Voss.* 2. (p) Inter sua denique mandata, *Ver.* 3. (q) Hæreditatem dedit, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (r) In Christi pacem abeamus, *Corb.* maneamus. Beati, *Ar.* (s) Concordes, fide stabiles, *Lin.* (t) Animam & mentem unam habebant, *Bod* 3. (v) Perseverantes unanimes, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. (w) Ut largitas operationis infracta. Domos, *Ver.* infracta sit, *Voss.* 3.

1 *Exciderunt à fide.*] ἠπίϛησαν *non crediderunt*, reddit vulgatus interpres, sed noster rectius videtur concepisse; vox enim illa respicit, quod superius dicebatur, ἐπιϛεύθησαν τὰ λόγια τῦ Θεῦ.

2 *Concordiæ glutino.*] Nimirum uno Episcopo, Ep. ad Pupianum ait. *Ecclesiam esse plebem sacerdoti adunatam, & pastori suo gregem adhærentem.* Optatus Episcopum vocat, *sponsum coagulum pacis.*

3 *Nec decimas damus.*] Ex naturæ prius multo, quam legis Mosaicæ præscripto decimas solutas; si minus fidem faciant quæ in lectione LXX Interp. habentur Genes. 4. 7. οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες; certe quæ leguntur capite 14. 18. de decimis ab Abrahamo pensitatis, id evicerint: præsertim cum mos iste per universum terrarum orbem, quasi publico humani generis decreto, olim invaluerit. Cujus rei testes locupletissimi Herodot. l. 1. 2. 3. 9. & pas-

An. 251. nobis emarcuit vigor fidei, sic credentium robur elanguit? & iccirco Dominus tempora nostra respiciens, in Euangelio suo dicit: Filius hominis cum venerit, putas inveniet fidem in terra? Videmus fieri quod ille prædixit. In Dei timore, in lege justitiæ, in dilectione, in opere fides nulla est. (a) Nemo futurorum metu, cogitat diem Domini, & iram Dei: & incredulis ventura supplicia, & statuta perfidis æterna tormenta nemo considerat. (b) Quod metueret conscientia nostra si crederet; quia non credit omnino, nec metuit: si autem crederet, & caveret: (c) si caveret, evaderet. Excitemus nos quantum possumus, dilectissimi fratres, & somno inertiæ veteris abrupto, ad observanda & gerenda Domini præcepta vigilemus. Simus tales, quales esse nos ipse præcepit dicens: Sint lumbi vestri accincti, & lucernæ (d) ardentes: & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando (e) veniat à nuptiis, ut cum venerit & pulsaverit, aperiant ei. Beati servi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes: Accinctos nos esse oportet, ne cum (f) expeditionis dies venerit, impeditos nos & implicitos apprehendat. Luceat in bonis (g) operibus nostrum lumen, & fulgeat, ut ipsum nos ad lucem claritatis æternæ de hac seculi nocte perducat. Expectemus solliciti semper & cauti adventum Domini repentinum, ut quando ille pulsaverit, evigilet fides nostra, vigilantiæ præmium de Domino receptura. Si hæc mandata serventur, si hæc monita & præcepta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non (h) possumus, servi vigiles Christo dominante (i) regnabimus.

Luc. 18. 8.

Luc. 12. 35.

(*a*) *Sic Voss.* 3. *Lam. Ebor.* Nemo futurorum metum cogitat, diem, *Bod.* 1. 4. *Imp.*. (*b*) Quod quidem metueret, *Voss.* 1. quæ metueret, *Ver.* quicquid metueret, *Benev.* (*c*) Si caveret & evaderet, *Bod.* 1. 4. *Ver. Voss.* 3. (*d*) Ardentes in manibus vestris, *Bod.* 3. *Voss.* 1. 3. (*e*) Revertatur à nuptiis, *Ar.* (*f*) Proditionis dies, *Pem. Imp.* (*g*) Opus nostrum, ejusdemque operis lumen & fulgeat, *Voss.* 3. (*h*) Possumus, sed, *Bod.* 1. Possumus &, *Bod.* 4. (*i*) Regnabimus. Amen, *Voss.* 3.

& passim. Dionys. Halic. l. 1. 4. 6. Pausan. Eliac. & Phoc. Diod. Sic. l. 5. Plut. in quæst. Rom. In Camil. Syll. Lucull. &c. Arist. Oecon. l. 2. Thucyd. l. 3. Justin. l. 18. 20. Cicer. de Nat. Deor. l. 3. Liv. l. 5. c. 21. Cum primum luce Euangelica perfunderetur Orbis, Oblationibus, Primitiis, Sportulis, & totius rei familiaris in Ecclesiæ subsidium venditionibus, nihil decantatius. Imo Patres antiquissimi de Decimis solvendis verbis disertissimis mandant. Iren. l. 4. c. 20. ait. *Sacerdotes sunt omnes Domini Apostoli, qui neque agros, neque domos hæreditant hic, sed semper altari & Deo serviunt. De quibus & Moyses, non erit sacerdotibus Levitis in tota tribu Levi pars, neque substantia cum Israël: fructificationes Domini substantia eorum, manducabunt eas. Propter hoc & Paulus, non inquiro inquit datum, sed inquiro fructum.* Et in eodem lib. c. 27. *Propter hoc Dominus, pro eo quod est non mœchaberis, non concupiscere præcepit: & pro eo quod est non occides, neque irasci quidem: & pro eo quod est decimare, omnia quæ sunt pauperibus dividere. Hæc omnia non dissolventis legem erant, sed extendentis & dilatantis.* Porro c. 34. *Illi quidem Decimas suorum habebant consecratas, qui autem perceperunt libertatem, omnia quæ sunt ipsorum ad Dominicos decernunt usus; hilariter & libere dantes, ea quæ non sunt minora, utpote majorem spem habentes.* Sic Origen. in c. 18. Numer. *Nemo licite nec legitime utitur fructibus quos terra produxit, nec animantibus quæ pecudum protulit partus, nisi ex singulis quibusque Deo primitiæ, id est, sacerdotibus offerantur. Hanc ergo legem observari etiam secundum literam, sicut & alia nonnulla, necessarium puto.* Et deinceps addit, *Dominus dicit in Euangeliis. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, hoc est decimam datis menthæ, & cymini & anethi, & præteritis quæ majora sunt legis: Hypocritæ, hæc oportet fieri, & illa non omitti. Vide ergo diligentius quomodo sermo Domini vult fieri quidem omnimode quæ majora sunt legis, non tamen omitti & hæc quæ secundum literam designantur. Quod si dicas quia hæc ad Pharisæos dicebat, non ad discipulos; audi iterum ipsum dicentem ad discipulos. Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Pharisæorum & Scribarum, non intrabitis in regnum Cœlorum. Quod ergo vult fieri à Pharisæis, multo magis & majori cum abundantia vult à discipulis impleri, &c.* Mora esset singula huc spectantia percurrere: consulat is cui otium est, Hilar. in Matt. c. 24. Explan. Psal. 118. Octon. Hc. Nazianz. Orat. 5. Hieron. in Malac. 3. Chrysost. Hom. 35. in Genes. 18. In Act. Apost. 14. & Hom. 4. in 2. c. ad Eph. Ambr. com. in Luc. c. 11. l. 7. Serm. 34. in Fer. 3. Serm. in die Ascens. Augustin. in Psalm. 146. Serm. de Temp. 166. & 219. Hom. 48. Imo videantur quæ Auctor noster habet. Ep. 1. ad Pamelii numeros 66. ubi ait Leviticam tribum *de fructibus qui nascebantur decimas recepisse: quod totum fiebat de auctoritate & dispositione divina, ut qui orationibus divinis insistebant, in nulla re avocarentur, nec cogitare, aut agere secularia cogerentur. Quæ nunc ratio & forma in clero tenetur, ut qui in Ecclesia Domini ordinatione clerica promoventur, in nullo ab administratione divina avocentur*, &c.

D. CÆCILII CYPRIANI

DE

LAPSIS.

An. 251.

Pia gratulatio ob pacem Ecclesiæ redditam.

PAx ecce dilectissimi fratres, ecclesiæ reddita est: & quod difficile nuper incredulis, ac perfidis impossibile videbatur, ope atque ultione divina securitas nostra reparata est. In lætitiam mentes redeunt, & tempestate pressuræ ac (a) nube & caligine discussa, tranquillitas ac serenitas refulserunt. Dandæ laudes Deo, & beneficia ejus ac munera cum gratiarum actione celebranda, quamvis agere gratias (b) nostra vox nec in persecutione cessaverit. Neque enim tantum inimico licere potest, ut (c) non qui Dominum toto corde, & anima, & virtute diligimus, benedictiones ejus & laudes semper & ubique cum gloria prædicemus. Exoptatus (d) votis omnium dies venit, & post longæ noctis horribilem tetramque caliginem, Domini luce radiatus mundus (e) eluxit.

Varia Confessorum decora, & nobilis triumphus.

Confessores præconio (f) boni nominis claros, & virtutis ac fidei laudibus gloriosos, lætis conspectibus intuemur, sanctis osculis adhærentes, desideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adest militum Christi 2 cohors candida qui persecutionis urgentis ferociam turbulentam stabili congressione fregerunt, parati ad patientiam carceris; armati ad tolerantiam mortis: (g) repugnastis fortiter seculo, spectaculum gloriosum præbuistis (h) Deo, secuturis fratribus fuistis exemplo. Religiosa vox (i) Christum locuta est, in quem se semel credidisse confessa est. Illustres manus quæ non nisi divinis operibus assueverant, (k) sacrificiis sacrilegiis restiterunt. Sanctificata ora cœlestibus cibis, post corpus & sanguinem Domini, profana contagia & idolorum reliquias respuerunt. 3 Ab impio sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit. 4 Frons cum signo Dei pura diaboli coronam ferre non potuit, coronæ se Domini reservavit. Quam vos (l) læto sinu (m) excipit mater ecclesia de prælio revertentes? Quam beata, quam gaudens portas suas (n) aperit, ut adunatis agminibus intretis, de hoste prostrato trophæa referentes? Cum triumphantibus viris & feminæ veniunt, quæ (o) cum seculo dimicantes, sexum quo-

que

(a) Nube discussa & caligine discissa, *Ar. NC. 1. Bod. 2. Lam. Ebor.* tempestate pressa, *Voss.* 3. nube discussa, tranquillitas, *Bod.* 1. 3. 4. (b) Nostra vox convenit, *Bod* 4. (c) Nos qui Deum toto corde & animo diligimus benedictiones ejus & laudes non, *Voss.* 3. (d) Votis omnibus, *Voss.* 3. sanctis oculis. (e) Eluxit & confessores, *Bod.* 4. (f) Boni numinis, *Ben.* luminis, *Ar. Voss.* 1. *Lam. Bod.* 2. (g) Repugnantes fortiter, *Bod.* 1. 3. (h) Deum secuturis, *Voss.* 1. (i) Christi locuta, *Bod.* 1. 4. (k) Sacrificiis ac Sacrilegiis, *Lin. Voss.* 2. *Bod.* 3. 4. Sacrilegis melius restiterunt, *Ar. Ben. MR.* (l) Lætos in sinum, *Voss.* 1. 2. 3. *Bod.* 1. 4. (m) Excepit, *Bod.* 1. 2. *Lam.* (n) Aperuit, *Voss.* 1. (o) Cum seculo sexum quoque, *Bod.* 1. 3. 4. *Lam. Ebor. Voss.* 1. 3. *Thu. Foss. Vat.* 2. *MR.*

1 *De lapsis.*] Lapsus, ubi de moribus agitur, significare solet graviorem quamlibet noxam, qua quis in vitæ cursu non solum titubat & gradu dimovetur, sed prosternitur & decidit. Ita Adami peccatum ejus lapsus passim appellatur. Sed in usu Ecclesiastico illi fere intelliguntur lapsi, qui persecutionis tempore minis aut tormentis cessere; quique *disjecti*, *prostrati*, & *jacentes* infra dicuntur. Quemadmodum illi qui in fide permansere *Stantes* appellati, quos Zach. Propheta videtur adumbrasse, c. 3. 7. ubi *ambulanti in viis Domini*, & *custodiam ejus custodienti* promittitur sors בין העמדים *inter stantes*. Lapsorum variæ fuerunt Classes. 1. eorum qui libellis securitatem paciscebantur, & libellatici dicti. 2. Qui thus adolebant, aut de victimis epulabantur; qui thurificati & sacrificati, audiebant. 3. Qui blasphemiis nefas cumulantes Christianum nomen ejurarunt, & Apostatæ appellati. Cum vero Deciana clades plurimos variis hisce ruinæ generibus perculisset; iique Novati & Felicissimi & Presbyterorum quorundam qui cum ipsis sentiebant factione; aut etiam Martyrum benignis nimium suffragiis sublevati, reditum in Ecclesiam impudenter postulabant: Cyprianus, quod olim facturum se promiserat, pace Ecclesiæ reddita, quid de singulis statuendum sit librato cum fratribus consilio, decernit. Libellus hic, ut & præcedens de Unitate, Carthagine primum, & ut par est credere, in ipso Concilio, lectus; dein Romam transmittebatur, quod ex Epistola 54. ad Pamelii numeros 51. docemur. Voces istæ in fronte operis, *Pax ecce dilectissimi fratres Ecclesiæ reddita est, & quod difficile nuper incredulis, ac perfidis impossibile videbatur, ope atque ultione divina, securitas nostra reparata est*; satis indicant post Decii mortem, idque statim post nuncium acceptum, libellum hunc Romam fuisse transmissum. Prius autem aliquanto scriptum, & Carthagine publice lectum minime dubito. Plures enim menses, quibus Concilium in lapsorum causa frequenter habitum, à Cypriani reditu ad Decii mortem, eamque in Africa renunciatam, intercessere. Sed Auctores id juris in scripta sua perpetuo vendicant, ut quædam subinde pro re nata addant, detrahant, & varie immutent, quod etiam à Cypriano hic loci factum existimo. Scripti hujus meminerunt Pontius, Eusebius, Rufinus, Augustinus, Fulgentius, Pacianus, & alii passim veteres.

2 *Cohors Candida.*] Pariter & Martyres dicti à nostro Auctore, *Massa Candida*. Sic Tertull. de Coron. *De Martyrii candida laurea melius coronandus*. Interim respectu habito ad sanguinem fusum, *floridi* & *russati* alibi appellantur.

3 *Ab impio sceleratoque velamine.*] Omnis fere gentilium religio, in mortuorum cultu & placandis Diis manibus versabatur; unde habitu funereo & velato capite sacra ut plurimum peragebantur. E contra vero præeunte Apostolo 1 Cor. 11. 10. Christiani homines nudo capite preces fundebant, feminis tantum modestiæ & obsequii ergo in Ecclesia velatis. Porro obnubilatum caput servilis conditionis signum. Unde servili pœnæ subjiciendus, velamento obductus. *I lictor* apud Liv. l. 1. inquit Horatii periclitantis pater; *colliga manus quæ paulo ante armatæ imperium populo Romano pepererunt. I caput obnube liberatoris urbis*, &c.

4 *Frons cum signo Dei pura.*] Nempe in baptismi lavacro signata, & spinei Domini Jesu serti memor, admittere non potest aliud capitis gestamen, aut habitum à *Candidatis diaboli introductum*, quod ait Tertull. in lib. de Cor. qui etiam refert Claudium Saturninum in libro de Coronis; *origines, causas & species & solennitates earum ita edisserere, ut nullam gratiam floris, nullam lætitiam frondis, nullum cespitem, aut palmitem, non alicujus capiti invenias consecratum.*

1 *Ma-*

An. 251.

que vicerunt. Veniunt & geminata militiæ ſuæ gloria virgines, & pueri (a) annos ſuos continentiæ virtutibus tranſeuntes. Nec non & cetera (b) Stantium multitudo veſtram gloriam ſequitur, proximis & pene conjunctis laudis inſignibus veſtigia veſtra (c) comitatur. Eadem & in illis ſinceritas cordis, eadem fidei tenacis integritas. Inconcuſſis præceptorum cœleſtium (d) radicibus nixos, & Euangelicis traditionibus roboratos; non præſcripta exilia, non deſtinata tormenta, non rei familiaris damna, non corporis ſupplicia terruerunt. Explorandæ fidei præfiniebantur dies, ſed qui ſeculo renunciaſſe ſe meminit, nullum ſeculi diem novit. Nec tempora terrena jam computat; qui æternitatem de Deo ſperat. (e) Nemo, fratres dilectiſſimi, nemo hanc gloriam mutilet, nemo incorruptam ſtantium firmitatem 1 maligna obtrectatione debilitet: cum 2 dies (f) negantibus præſtitutus exceſſit; quiſquis profeſſus intra diem non eſt, Chriſtianum (g) ſe eſſe confeſſus eſt. Primus eſt victoriæ titulus, gentilium manibus apprehenſum Dominum confiteri. Secundus ad gloriam (h) gradus eſt, cauta ſeceſſione ſubtractum Domino (i) reſervari. Illa publica, hæc privata confeſſio eſt. Ille judicem ſeculi vincit, hic contentus Deo ſuo judice, conſcientiam puram cordis integritate cuſtodit. Illic fortitudo promtior, hic ſollicitudo ſecurior. Ille appropinquante hora ſua jam maturus inventus eſt, hic fortaſſe dilatus eſt: qui patrimonio derelicto iccirco ſeceſſit, quia non erat negaturus; confiteretur utique ſi fuiſſet & ipſe detentus.

Lapſorum clades plane miſeranda.

Has Martyrum cœleſtes coronas, has Confeſſorum glorias ſpiritales, has ſtantium fratrum maximas eximiaſque virtutes mœſtitia una contriſtat, quod avulſam noſtrorum viſcerum partem violentus inimicus populationis ſuæ ſtrage dejecit. Quid hoc loco faciam, dilectiſſimi fratres, fluctuans vario mentis æſtu, quid, aut quo modo dicam? Lacrymis magis quam verbis opus eſt ad (k) exprimendum dolorem, quo corporis noſtri plaga deflenda eſt, quo populi aliquando numeroſi multiplex lamentanda jactura eſt. Quis enim ſic (l) durus ac ferreus, quis (m) ſic fraternæ caritatis oblitus; qui inter ſuorum multiformes ruinas, & lugubres, ac multo ſqualore deformes reliquias conſtitutus, ſiccos oculos tenere prævaleat, nec erumpente ſtatim fletu, prius gemitus ſuos lacrymis quam voce depromat? Doleo, fratres, doleo vobiſcum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria, & ſanitas privata blanditur; quando plus paſtor in gregis ſui vulnere vulneretur. Cum ſingulis pectus meum copulo, mœroris & funeris pondera luctuoſa participo. Cum plangentibus plango: cum deflentibus defleo: cum jacentibus jacere me credo. Jaculis illis (n) graſſantis inimici, mea ſimul membra percuſſa ſunt: ſævientes gladii per mea viſcera tranſierunt. Immunis & liber à perſecutionis incurſu fuiſſe non poteſt animus. In proſtratis fratribus & me proſtravit affectus.

Rom. 12. 15.

Corrupti Chriſtianorum mores, harum calamitatum origo.

Habenda tamen eſt, fratres dilectiſſimi, ratio veritatis, nec ſic mentem debet & ſenſum perſecutionis (o) infeſtæ tenebroſa caligo cæcaſſe, ut nihil remanſerit lucis & luminis, unde divina præcepta perſpici poſſint. Si cladis cauſa cognoſcitur, & medela vulneris invenitur. Dominus probari familiam ſuam voluit, & quia traditam nobis divinitus 3 diſciplinam pax longa corruperat, jacentem fidem (p) & pene dixerim dormientem, cenſura cœleſtis erexit: cumque nos peccatis noſtris (q) amplius pati mereremur, clementiſſimus Dominus ſic cuncta moderatus eſt, ut hoc omne quod geſtum eſt, exploratio potius quam perſecutio videretur. Studebant augendo patrimonio ſinguli; & obliti quid Credentes, aut ſub Apoſtolis ante feciſſent, aut ſemper facere deberent, inſatiabili cupiditatis ardore ampliandis facultatibus incubabant. Non in (r) ſacerdotibus religio devota, non in (s) miniſtris fides integra, non in operibus miſericordia, non in moribus diſciplina. 4 Corrupta barba in viris, in feminis forma fucata. Adulterati poſt Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda ſimplicium callidæ fraudes, circumveniendis fratribus ſubdolæ voluntates: 5 Jungere cum infidelibus vinculum matrimonii, (t) proſtituere gentilibus membra Chriſti: non jurare tantum temere, ſed adhuc etiam pejerare: Præpoſitos ſuperbo tumore

2 Cor. 6. 14.

(a) Annos ſuos virtutibus tranſeuntes, *Voſſ.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. (b) Circumſtantium multitudo, *Lin. Voſſ.* 1 3. *Foſſ. Vat.* 4. (c) Comitantur, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Voſſ.* 1. 3. (d) Radicibus eſſe, *Bod.* 3. 4. (e) Nemo fratres, nemo, *Voſſ.* 1. *Lam. MR.* (f) Negantium, *Voſſ.* 1. 3. (g) Se non eſſe confeſſus eſt? *Lam.* (h) Gradus eſt, cum quis ſe, *Voſſ.* 1. (i) Servavit, *Voſſ.* 1. (k) Extendendum, *Ar. Lam. Ben. Ebor. NC.* 2. *Bod.* 2. (l) Durus eſt, *Voſſ.* 1. (m) Sic cladis, *Lam.* (n) Graſſantibus, *Lin. NC.* 2. (o) Infeſtæ illecebroſa, *Voſſ.* 1. 3. (p) Et ut pene, *Lam Bod.* 2. (q) Amplius meremur, *Bod.* 1. 2. 3. *Lam. Voſſ.* 3. *Manut.* (r) Sacerdotiis, *Bod.* 1. 4. (s) Miniſteriis, *Bod.* 2. 4. *Thu. Foſſ. Lam. Manut.* (t) Proſtituere cum gentibus, *NC.* 1. *Lam.*

1 *Maligna obtrectatione debilitet.*] Ut ſe lapſi excuſatiores facerent, dicebant plurimos inter ſtantes pariter cum ipſis fuiſſe ſuccubituros ſi pariter tentati: ſi non tunc fuga (quemadmodum Cyprianus) elapſi. In cauſa non abſimili, dictum. *Caſta eſt quam nemo rogavit.*

2 *Dies negantibus præſtitutus exceſſit.*] Propoſita fuerant adverſus Chriſtianos edicta, ut intra diem præfinitum Chriſtianus quiſque, coram Præſide, Proconſule, aliove Magiſtratu profiteretur ſe renunciare Chriſto: Ni faceret capite eſſet plectendus, aut ſorte bonis exiliove mulctandus. Poſtquam illud tempus elapſum eſſet, quicunque ſe non profitebantur, pœnis denunciatis fiebant obnoxii; & proinde inter Confeſſores erant numerandi. Hanc ob cauſam ait noſter, *non præſcripta exilia, non deſtinata tormenta, non rei familiaris damna Epiſcopos terruerunt.*

3 *Diſciplinam pax longa corruperat.*] Sulpitius Severus triginta octo annos pacis Eccleſiæ computat; ſcil. à Severo Imp. ad Decium; ſiquidem Maximiniani attentata Eccleſiarum aliquarum Clerum duntaxat percellebant; Africamque intactam reliquerant. Eadem fere dicuntur Epiſt. 13. ad Pam. numeros 7.

4 *Corrupta barba.*] Reſpicit Levit. 19. 27. ubi interdicitur, ne corrumpantur anguli barbæ. Hac de re vid. l. 3. cap. 84. ad Quir. De feminarum moribus in lib. de Cultu egit.

5 *Jungere cum infidelibus.*] Reſpicit Auctor monitum D. Pauli 2 Cor. 6. 14. & 1 Cor. 7. Vid. l. 3. Teſtim. ad Quirin. c. 62.

1 *Epiſco-*

An. 251. tumore contemnere, venenato sibi ore maledicere, odiis pertinacibus invicem dissidere: 1 Episcopi plurimi, quos & (a) hortamento esse oportet cæteris & exemplo, divina procuratione contemta, procuratores rerum secularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis (b) quæstuosæ nundinas aucupari. 2 Esurientibus in Ecclesia (c) fratribus non subvenire, habere argentum largiter velle, fundos insidiosis (d) fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere. Quid non perpeti tales pro peccatis ejusmodi mereremur? cum jam pridem præmonuerit ac (e) dixerit censura divina: Si (f) dereliquerint legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint: si (g) justificationes meas profanaverint & præcepta mea non observaverint, visitabo in virga (h) facinora eorum, & in flagellis delicta eorum. Prænunciata sunt ista nobis, & ante prædicta: sed nos datæ legis & observationis immemores, id egimus per nostra peccata, ut dum Domini mandata contemsimus, ad (i) correctionem delicti & probationem fidei remedii severioribus veniremus. Nec sal tem sero conversi ad Domini timorem sumus, ut hanc correptionem nostram probationemque divinam (k) patienter & fortiter subiremus. 3 Ad prima statim verba minantis inimici maximus fratrum numerus fidem suam prodidit, nec prostratus est persecutionis impetu, sed voluntario lapsu (l) se ipse prostravit.

Ps. 88. 31

Lapsorum crimen prorsus inexcusabile.

Quid oro inauditum, quid novum venerat, ut velut (m) incognitis atque inopinatis rebus exortis, Christi sacramentum temeritate præcipiti solveretur? Nonne hæc & Prophetæ ante, & Apostoli postmodum nunciaverunt? Nonne justorum pressuras & gentilium semper injurias pleni Sancto Spiritu prædicaverunt? Nonne fidem nostram semper armans, & Dei servos cœlesti voce corroborans dicit scriptura divina: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies? Nonne iram divinæ indignationis ostendens, & pœnæ metum præmonens, denuo dicit: (n) Adoraverunt eos quos fecerunt digiti eorum, & curvatus est homo, & humiliatus est vir, & non laxabo illis. Et iterum Deus loquitur, dicens: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli. In Evangelio quoque postmodum Dominus in verbis doctor, (o) consummator in factis; docens quid fieret, & faciens quodcunque docuisset; quicquid nunc geritur & geretur, nonne ante præmonuit? Nonne & negantibus (p) æterna supplicia, & salutaria confitentibus præmia ante constituit? Exciderunt quibusdam, pro nefas, omnia, & de memoria recesserunt. Non expectaverunt (q) ut 4 ascenderent apprehensi, aut interrogati negarent. Ante aciem multi victi, sine congressione prostrati; nec hoc sibi reliquerunt, ut sacrificare idolis viderentur inviti. Ultro ad forum currere, ad mortem sponte properare; quasi hoc olim cuperent, quasi amplecterentur occasionem datam, (r) quam semper optassent. (s) Quid illi qui à magistratibus vespera urgente dilati sunt; quod ne eorum differretur interitus, etiam rogaverunt? Quam vim potest talis obtendere (t) qua crimen suum purget; cum vim magis ipse fecerit ut periret? Nonne quando 5 ad Capitolium sponte ventum est, quando ultro ad obsequium diri facinoris accessum est, (u) labavit gressus, caligavit aspectus, tremuerunt viscera, brachia conciderunt? Nonne sensus obstupuit, lingua hæsit, sermo defecit? (w) Stare illic potuit Dei servus, & loqui, & renunciare Christo; 6 qui jam Diabolo renunciarat & seculo? Nonne ara illa, quo moriturus accessit, rogus illi fuit? Nonne diaboli altare, quod fœtore tetro fumare ac redolere conspexerat, velut funus & bustum vitæ suæ horrere ac (x) fugere debebat? Quid hostiam tecum miser, quid victimam (y) supplicaturus imponis? Ipse ad aras

Mat. 4. 10. Deut. 6. 13. Is. 2. 8. Ex. 22. 20.

(a) Ornamento, *Foss.* (b) Quæstuosas nundinas, *Bod.* 4. (c) Fratribus, habere, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Foss. Lam. Voss.* 3. (d) Fraudibus jungere, *Gra.* (e) Dixerit Scriptura divina, *Voss.* 1. 3. (f) Dereliquerint filii, *Voss.* 1. (g) Justitias, *Ar. Bod.* 3. *Lam. MR.* (h) Iniquitates eorum & in flagellis delicta eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis, *Voss.* 3. (i) Ad correptionem, *Ar. Lam. Voss.* 1. (k) Patienter subiremus, *Voss.* 3. *Lin.* (l) Se ipsum, *Voss.* 1. (m) Ignotis, *Voss.* 1. (n) Adoraverunt Deos, *Voss.* 3. (o) Et consummator, *Thu. Voss.* (p) Futura sua, *Bod.* 4. (q) *Sic Thu. Foss. Ver. Vat. MR.* expectaverunt saltem ut interrogati rogarent, ut thus accenderent, *Voss.* 3. *Imp.* (r) Quam libenter optassent, *Ar. Bod.* 1. 2. 3. 4. *Voss.* 1. 3. *Ver. Vat. MR.* (s) Quod illic. *Voss.* 1. (t) Quæ crimen, *Bod.* 1. 2. (u) Lapsus est gressus, *Voss.* 1. (w) Stare illic quomodo, *Voss.* 2. illic num. *Bod.* 2. (x) Fugere debuerat, *Voss.* 1. (y) Immolaturus vel supplicaturus, *Foss.*

1 *Episcopi plurimi.*] Hunc locum sæpius attingit D. Augustin. adv. Donatistas. vid. l. 3. cont. Ep. Parmen. c. 2. & l. 4. cont. Cresc. c. 26.

2 *Esurientibus in Ecclesia fratribus.*] Quanquam Apostolis consultum videbatur Act. 6. *Ut non derelinquerent verbum Dei, & ministrarent mensis*, & inde Diaconi subrogati; pauperum tamen cura apud Episcopos perpetuo mansit. Quam solicite hoc procurabat D. Paulus, ejus Epistolæ nos passim docent. De moribus Christianorum sequentis seculi rationem reddit Justinus Apol. 2. τὸ συλλεγόμενον τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται, καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τε καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσον ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὖσι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὖσι ξένοις, καὶ ἁπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρείᾳ οὖσι κηδεμὼν γίνεται. Hanc fuisse perpetuam D. Cypriani solicitudinem Epistolæ ejus nescire nos vetant; præsertim Ep. 62. ad Pam. num. 60. ubi redimendis captivis, si recte rationes subduxerit Rigaltius, librarum 25000. erogabantur.

3 *Ad prima statim verba.*] Terrore hoc inexpectato perculsos Cyp. Ep 60. ad Pam. num. 57. *Subitatos* appellat. Similem lapsorum in Ægypto hoc ipso tempore stragem late describit Dionysius Alexandrinus apud Euseb. l. 6. c. 41.

4 *Ascenderent apprehensi.*] Hanc lectionem quam MSS. plerique tuentur, commendat similis locutio Cleri Rom. Ep. 8. ad Pamel. numeros 3. *Ascendentes ab hoc quod compellabantur revocavimus.*

5 *Ad Capitolium sponte ventum est.*] Arcem Carthaginensem, imitamentum Romanæ. Novatiani & Donatistæ Catholicos, quod huc ascendentes lapsos recepissent, per contemtum vocabant *Capitolinos*. Sic Pacianus Ep. 2. *Nunquid Cypriano sancto viro hoc obest, quod populus ejus Apostaticum nomen habet, vel Capitolinum, vel Synedrium?*

6 *Qui jam Diabolo renunciarat.*] Solennia hæc baptismi verba Tertul. de Spectac. c. 4. & alibi passim inculcat; quod etiam à Cypriano nostro aliisque Patribus factum. Formula hæc antiquissima non aliunde ortum duxit quam à Christianismi initiis, & videtur esse illud ἐπερώτημα de quo D. Petrus 1 Ep. 3. 21. In Judæorum baptismo, Proselytus patriam, parentes, & humanitatem ejurabat; Christianus vero, noxias cupiditates, seculi pompas, & Diaboli nequitiam abdicat & amandat.

An. 251. aras hostia, victima ipse venisti. Immolasti illic salutem tuam; spem tuam, fidem tuam funestis illis ignibus concremasti.

Gravissimum eorum flagitium qui, alii auctores fuere ut pariter delinquerent.

Ac multis proprius interitus satis non fuit, hortamentis mutuis (a) in exitium suum populus impulsus est: mors invicem 1 lethali poculo propinata est. Ac nequid deesset ad criminis cumulum, 2 infantes quoque parentum (b) manibus vel impositi, vel attracti; 3 amiserunt parvuli, quod in (c) primo statim nativitatis exordio fuerant consecuti. Nonne illi cum judicii dies venerit, dicent: Nos nihil fecimus, nec derelicto cibo & poculo Domini ad profana contagia (d) sponte properavimus: perdidit nos aliena perfidia, parentes sensimus parricidas. Illi nobis Ecclesiam matrem, illi patrem Deum negaverunt; ut dum parvi & improvidi, & tanti facinoris ignari, per alios ad consortium criminum jungimur, (e) aliena fraude caperemur?

Expenduntur causæ quæ crimen suaderent. Patriæ desiderium.

Nec est, pro dolor, justa aliqua & gravis causa, quæ tantum facinus excuset: relinquenda erat patria, & patrimonii facienda jactura. Cui enim nascenti atque morienti non relinquenda quandoque patria, & patrimonii sui facienda (f) jactura est? Ut Christus non relinquatur, salutis ac sedis æternæ jactura timeatur. Clamat ecce per prophetam Spiritus Sanctus: 4 Discedite, discedite, exite inde, & immundum nolite tangere. Exite de medio ejus, (g) separamini qui fertis vasa Domini: & qui vasa sunt Domini ac templum Dei, ne immundum tangere, & feralibus cibis pollui, violarique cogantur, non exeunt de medio, nec recedunt? Alibi quoque vox auditur è cœlo præmonens, quid (h) Dei servos facere (i) conveniat, & dicens: Exi de ea populus meus, ne particeps sis delictorum ejus, & ne perstringaris plagis ejus. Qui (k) exit & cedit, delicti particeps non fit. Plagis vero & ipse perstringitur, qui socius criminis invenitur. Et ideo Dominus in persecutione secedere & fugere mandavit, atque ut id fieret & docuit, & fecit. Nam cum corona de Dei dignatione descendat, nec possit accipi nisi fuerit hora sumendi; quisquis in Christo manens interim cedit, non fidem denegat, (l) sed tempus expectat. Qui autem cum non secederet, cecidit; negaturus remansit.

Is. 52. 11. — Apoc. 18. 4.

Patrimonii amor.

Dissimulanda fratres veritas non est, nec vulneris nostri materia & causa reticenda. (m) Decepit multos patrimonii sui amor cæcus; nec ad recedendum parati aut expediti esse potuerunt, quos facultates suæ velut compedes ligaverunt. (n) Illa fuerunt remanentibus vincula, illæ catenæ; quibus & virtus retardata est, & (o) fides pressa, & mens vincta, & anima præclusa; ut serpenti terram secundum Dei sententiam devoranti, præda & cibus fierent, qui (p) terrestribus cupiditatibus inhærerent. Et iccirco Dominus bonorum magister, (q) & præmonens & consulens in futurum: Si vis, inquit, perfectus esse, vade, vende (r) omnia tua, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni, sequere me. Si hoc divites facerent, per divitias (s) suas non perirent; thesaurum in cœlo reponentes, (t) hostem nunc expugnatorem domesticum non haberent: esset in cœlo cor & animus & sensus, si thesaurus esset in cœlo. Nec vinci à seculo posset, qui unde vinceretur in seculo non haberet: sequeretur Dominum (u) solutus & liber, ut Apostoli (w) & sub Apostolis multi; & nonnulli sæpe fecerunt, qui & rebus suis & parentibus derelictis, individuis Christo nexibus adhæserunt. Sequi autem Christum quomodo possunt, qui patrimonii vinculo detinentur? Aut quomodo cœlum petunt, & ad sublimia & alta conscendunt, qui terrenis cupiditatibus degravan-

Gen. 3. 14. — Mat. 19. 21.

(a) In exitium populus, *Bod.* 1. 2. 3. 4. (b) Manibus impositi, *Bod* 1. 2. 3. 4. *Lam. Voss.* 1. (c) Primo nativitatis, *Voss.* 3. (d) Sponte provenimus, *Voss* 3. (e) Aliena fraude moreremur, *Voss.* 1. 2. *Bod.* 4. *Foss.* (f) Jactura est? Christus non relinquatur, *Bod.* 1. 2. 3. 4. *Voss.* 1. (g) Mundamini, *Man.* Qui portatis vasa, *Lin. Bod.* (h) Dei servis, *Voss.* 3. (i) Conveniat dicens, *Bod.* 2. (k) Exit & secedit, *Pem. Lin. Voss.* 3. (l) Horam expectat, *Voss.* 3. (m) *Sic Bod.* 1. 2. 3. decepit, *Imp.* (n) Illæ fuerunt, *Voss.* 1. (o) Fides prodita, & mens victa, *Voss.* 1. (p) Terrestribus inhærerent, *Lam. Bod.* 1. 2. 3. 4. (q) Et præmonens in futurum, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 1. *Thu. Foss. Voss.* 3. (r) Omnia quæ habes, *Voss.* 3, (s) Divitias non, *Lam. Thu. Foss. Voss.* 3. (t) Hostem nunc & expugnatorem, *Lam. Ar.* (u) Securus & liber, *Bod.* 4. (w) Et sub Apostolis nonnulli, *Lam.*

1 *Lethali poculo propinata est.*] Respicit libamina gentilium, de quibus D. Paulus 1 Cor. 10. 21. *Non potestis calicem Domini bibere & Dæmoniorum.*

2 *Infantes quoque.*] De eorum baptismo vid. Ep. ad Fidum. Quem morem late impugnat Rigaltius notis suis in dictam Epistolam: & hic loci dicit, *Hoc sensu permoti censuerunt infantes baptizandos, signum fidei dederunt homini, priusquam esset homo fidei capax. Signum sine re, ipsius rei vicarium fecerunt.* Ex Anabaptistarum fæce fanaticus non alia scripsisset. Itane vero infantes fidei prorsus incapaces? Si hoc ratum sit, quomodo Joannes Baptista aliique à matris utero pleni Spiritu Sancto? Porro circumcisio ante legem, & sub ipsa, erat fœderalis ritus, qui pro fundamento habuit fidem in Messiam postmodum venturum; quemadmodum ejus Antitypus Baptisma sub Evangelio, innititur fide in eundem Messiam qui advenerat: si vero infantes Israelitarum, licet fidei actualis incapaces, ad circumcisionem recipiendam fuerant idonei; pariter & parentum Christianorum nati, eodem obice, fidei scil. defectu, non obstante, baptismi esse poterint participes. Baptizati pridem illi erant Infantes, qui acris & vividi illius *sensus* qui præfertur, specimina dederunt; quare manifestum est perperam dici exinde Ecclesiam *permotam censuisse infantes baptizandos.* Porro ante Cypriani seculum Infantum baptismum in Ecclesia receptum, Irenæus nos docet l. 2. c. 39. qui *renasci apud Deum dicit infantes & parvulos & pueros, & juvenes & seniores.* Similiter Origenes in c. 6. ad Rom. ait *Ecclesiam ab Apostolis traditionem suscepisse etiam parvulis baptismum dare.* Morem illum Tertulliani seculo obtinuisse, vel hinc constiterit, quod iste contrarium suadeat. *Quid festinet innocens ætas ad remissionem peccatorum?* Quæ sententia adeo plurimis placuit, ut baptismum ad ultimæ senectutis tempora differendum censerent. Id nimirum satagebant, ut de venia per lavacri salutaris expiationem securi, peccandi commeatum sibi facerent.

3 *Amiserunt parvuli.*] D August. Ep. 23. ad Bonif. rem sic expedit. *Amiserunt, dixit, quantum attinuit ad illorum scelus, à quibus amittere coacti sunt. Amiserunt in eorum mente ac voluntate, qui in illos tantum facinus commiserunt. Nam si in seipsis amisissent, remansissent utique divina sententia damnandi. Quod si sanctus Cyprianus arbitraretur, non eorum defensionem continuo subjiceret, dicens,* &c.

4 *Discedite, discedite.*] Causam suam agit Cyprianus adversus obtrectatores, qui fugam tanquam rem turpem ipsi impegerunt; hanc ille non modo ceu licitam videtur defendere, sed tanquam rem imperatam commendare: hac ex parte à Magistro Tertulliano longe discedens.

1 *Musci-*

[An. 251.] vantur? Possidere se credunt, qui potius possidentur; census sui servi, nec ad (a) pecuniam suam Domini, (b) sed magis pecuniæ mancipati. Hoc tempus, hos homines Apostolus denotat dicens: Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem & 1 (c) muscipulam & desideria (d) multa & nocentia, quæ mergunt hominem in perditionem & in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes (e) naufragaverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. [1 Tim. 6. 9.] Dominus autem quibus nos præmiis ad contemtum rei familiaris invitat? parva hæc & exigua hujus temporis damna, quibus mercedibus pensat? Nemo est, inquit, qui relinquat domum aut agrum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, propter regnum Dei; & non recipiat centies tantum in isto tempore, in seculo autem venturo vitam æternam. [Mar. 10. 29] Quibus cognitis, & de Domini pollicentis veritate compertis, non tantum timenda non est ejusmodi, sed & optanda, jactura; ipso denuo (f) Domino prædicante & monente: (g) Beati ertiis cum (h) persecuti vos fuerint, & separaverint vos, & expulerint, & maledixerint nomini vestro ut nequam, propter filium hominis. [Luc. 6. 22.] Gaudete in illa die & exultate; ecce enim merces vestra multa est in cœlis.

[*Tormentorum metus.*] Sed tormenta (i) postmodum ventura erant, & cruciatus graves reluctantibus imminebant. Queri de tormentis potest qui per tormenta superatus est: excusationem doloris obtendere, qui victus est (k) in dolore. (l) Potest rogare talis & dicere: (m) Certare quidem fortiter volui, & sacramenti mei memor, devotionis ac fidei arma suscepi: sed me in congressione pugnantem cruciamenta varia & supplicia longa vicerunt. Stetit mens stabilis, & fides fortis, & cum torquentibus pœnis immobilis diu anima luctata est: sed cum durissimi judicis recrudescente sævitia (n) jam fatigatum, jam lassum corpus, 2 nunc (o) flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in colluctatione deseruit, infirmitas viscerum cessit, nec animus sed corpus dolore defecit. (p) Potest cito proficere ad veniam causa talis: potest ejusmodi excusatio esse miserabilis. (q) Sic hic Casto & 3 Æmilio aliquando Dominus ignovit: sic in prima congressione devictos, victores in secundo prælio reddidit, ut fortiores ignibus fierent, qui ignibus ante cessissent; & unde superati essent, inde superarent. Deprecabantur illi non lacrimarum miseratione, sed vulnerum; nec sola lamentabili voce, sed laceratione corporis & dolore. Manabat pro fletibus sanguis, (r) & pro lacrimis cruor semiustulatis visceribus defluebat. Nunc vero quæ vulnera ostendere victi possunt? quas plagas hiantium viscerum, quæ tormenta membrorum; ubi non fides congressa cecidit, sed congressionem perfidia prævenit? Nec excusat oppressum necessitas criminis, ubi crimen est voluntatis.

[*Lapsis adblandiri, summa crudelitas.*] Nec hoc ideo dico ut fratrum causas onerem, sed ut magis fratres ad (s) precem satisfactionis instigem. Nam cum scriptum sit: Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt, & semitas pedum vestrorum turbant: [Is. 3. 12.] Qui peccantem (t) blandimentis adulantibus palpat, peccandi fomitem subministrat: nec comprimit delicta ille, sed nutrit. At qui consiliis fortioribus redarguit simul atque instruit fratrem, promovet ad salutem. Quos diligo, inquit Dominus, redarguo & castigo. [Apo. 3. 19.] Sic oportet & Dei sacerdotem non obsequiis decipientibus fallere, sed remediis salutaribus providere. Imperitus est medicus, qui tumentes vulnerum sinus manu parcente contrectat, & in altis recessibus viscerum virus inclusum dum servat exaggerat. Aperiendum vulnus est & secandum, & putraminibus amputatis medela fortiore curandum. Vociferetur & clamet licet, & conqueratur æger impatiens per dolorem, gratias aget postmodum (u) cum senserit sanitatem. Emersit enim, fratres dilectissimi, (w) novum genus cladis; & quasi parum persecutionis procella sævierit, accessit ad cumulum sub misericordiæ titulo malum fallens, & blanda pernicies. Contra Evangelii vigorem, contra (x) Domini ac Dei legem temeritate quorundam laxatur incautis communicatio (y): irrita & falsa (z) pax, periculosa dantibus, & nihil accipientibus profutura. Non quærunt (aa) sanitatis patientiam, nec veram de satisfactione medicinam. (bb) Pœnitentia de pectoribus excussa est, gravissimi extremique delicti memoria sublata est. Operiuntur morientium vulnera: & plaga lethalis altis & profundis visceribus infixa, dissimulato

(a) Pecuniam Domini, *Voss.* 1. (b) Sed ipsi potius pecuniæ mancipati, *NC.* 2. (c) Muscipulam Diaboli, *Voss.* 3. (d) *Sic Lam. Ebor. Voss.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. multa inutilia & nocentia, *Imp* (e) Erraverunt à fide, *Ar. Thu. Foss. MR. Voss.* 3. (f) Domino & Deo, *Voss.* 1. 3. (g) Beati eritis cum odio vos habuerint homines, *Voss.* 1. (h) Persecuti vos fuerint homines, *Ar. Bod.* 2. 3. (i) Postmodum venerant, *Lam. Voss.* 1. *Ben. Bod.* 1. 2. 4 (k) Per dolorem, *NC.* 2. (l) Potest talis & dicere, *Voss.* 3. (m) Et certare, *Lam.* (n) Jam fatigatum corpus, *Lam.* (o) Flagella adhuc, *Bod.* 1. 3. 4. (p) Potest proficere, *Voss* 1. (q) Sic sic Casto, *Lam. Voss.* 1. *Foss. Spir. Imp. Nup.* (r) *Sic Voss.* 3. & pro lacrimis cruore, *Imp.* (s) Precem & ad satisfactionem, *Voss.* 3. (t) Verbis adulantibus, *Voss* 3. (u) Cum receperit sanitatem, *Voss.* 3. (w) In nos novum genus, *Voss.* 3. (x) Contra Deum & Dei legem, *Voss.* 3. (y) Communicatio irrita, & falsa pax, *Lam. Ebor.* (z) Pax, perniciosa dantibus, *Ebor.* (aa) Sanitatis pœnitentiam, *Voss.* 1. *Lin.* (bb) Pœnitentia de peccatis, *Ar. Ben.* de peccatoribus exclusa, *Voss.* 1.

1 *Muscipulam.*] Vid. quæ dict. ad l. 3. ad Quir. c 61.

2 *Nunc flagella scinderent.*] Pariter tormenta hæc describit Tertul. Apol. c. 30. *Expansos ungulæ fodiant, cruces suspendant, ignes lambant, gladii guttura detruncent, bestiæ insiliant.*

3 *Æmilio aliquando Dominus ignovit.*] Baptismus sanguinis ex Ecclesiæ veteris sententia non minus certo omnem anteactæ vitæ labem eluebat, quam aquæ lavacrum; proinde cum Castus & Æmilius ad Martyrii decus admissi erant, de venia ipsis facta minime dubitandum. Unde Ep. 18. ad Pam. numeros 13. lapsos qui ad pacem festinabant sic alloquitur Cyprianus. *Acies adhuc geritur, & agon quotidie celebratur; si commissi vere & firmiter pœnitet, & fidei calor prævalet: qui differri non potest, potest coronari.* Quod dicitur Dominum *hic aliquando* ignovisse, videtur innuere hoc pridem Carthagine factum.

An. 251. lato dolore contegitur. A (a) diaboli aris revertentes, ad 1 sanctum Domini sordidis & infectis nidore manibus accedunt. Mortiferos idolorum cibos adhuc pene ructantes, exhalantibus etiam nunc scelus suum faucibus, & contagia funesta redolentibus, 2 Domini corpus invadunt; quando occurrat scriptura divina & clamet & dicat: Omnis mundus manducabit carnem, & anima quæcunque manducaverit ex carne sacrificii salutaris, quod est Domini, & immunditia ejus super ipsum est; peribit anima illa de populo suo. [Levit. 7. 20. 22. 3.] Apostolus item (b) testatur & dicit: Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini communicare, & mensæ dæmoniorum. [1 Cor. 10. 21.] Idem contumacibus & pervicacibus comminatur & denunciat dicens: Quicunque ederit panem, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. [1 Cor. 11. 27.] Spretis his omnibus atque contemtis, vis infertur corpori ejus & sanguini: & plus modo in Dominum manibus atque ore delinquunt, quam cum Dominum negaverunt. Ante expiata delicta, ante exomologesin factam criminis, ante purgatam conscientiam sacrificio & manu sacerdotis, ante offensam placatam indignantis Domini & minantis; pacem putant esse, quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa, sed bellum: nec Ecclesiæ jungitur, qui ab Euangelio separatur. Quid injuriam beneficium vocant? Quid impietatem vocabulo pietatis appellant? quid eis qui flere jugiter & rogare Dominum suum debent, intercepta pœnitentiæ lamentatione communicare se simulant? Hoc sunt (c) ejusmodi lapsis; quod grando frugibus; quod turbidum sidus arboribus; quod armentis pestilens vastitas; quod navigiis sæva tempestas. Solatium æternæ spei (d) adimunt, arborem à radice subvertunt; sermone morbido ad lethale contagium serpunt; navem scopulis, ne in portum perveniat, illidunt. Non concedit pacem facilitas ista, sed tollit; nec communicationem tribuit, sed impedit ad salutem. Persecutio est hæc alia, & alia tentatio, per quam subtilis inimicus (e) impugnandis adhuc lapsis occulta populatione grassatur; ut lamentatio conquiescat, ut dolor sileat, ut delicti memoria evanescat, ut comprimatur pectorum (f) gemitus, statuatur fletus oculorum; nec Dominum graviter offensum longa & plena pœnitentia deprecetur; cum scriptum sit: Memento unde cecideris, & age pœnitentiam. [Apoc. 2. 5.]

Solus Deus condonare potest peccata.

Nemo se fallat, nemo se decipiat. Solus Dominus misereri potest. Veniam (g) peccatis, quæ in ipsum commissa sunt, solus potest ille largiri, qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem Deus tradidit pro peccatis nostris. Homo Deo esse non potest major: nec remittere aut donare indulgentia sua servus potest, quod in Dominum delicto graviore commissum est; ne adhuc lapso & hoc accedat ad crimen, si nesciat esse prædictum: Maledictus homo qui (h) spem habet in homine. [Jer. 17. 5.] Dominus (i) orandus est, Dominus nostra satisfactione placandus est; qui negantem negare se dixit, qui omne judicium (k) de patre solus accepit. Credimus quidem posse apud judicem plurimum martyrum merita, & opera justorum; 3 sed cum judicii dies venerit, cum post occasum seculi hujus & mundi, ante tribunal Christi populus (l) ejus adstiterit. Cæterum si quis præpropera festinatione temerarius remissionem peccatorum dare se (m) cuiquam putat posse, aut audet Domini præcepta rescindere; non tantum nihil prodest, sed & obest lapsis. Provocasse est iram, non servasse sententiam: nec misericordiam prius Dei deprecandam putare, sed contemto Domino de sua facilitate (n) præsumere.

Qualis martyrum prærogativa, & quibus limitibus contineatur.

Sub ara Dei animæ occisorum martyrum clamant magna voce, dicentes: Quousque Domine sanctus & verus non judicas & vindicas sanguinem nostrum de his, qui (o) in terris inhabitant? [Apoc. 6. 10.] & requiescere ac patientiam tenere adhuc jubentur: & quemquam posse aliquis existimat remittendis passim donandisque peccatis dignum fieri contra judicem velle, aut 4 prius quam (p) vindicetur, ipse alios posse defendere? Mandant aliquid Martyres (q) fieri? si justa, si licita, si non contra ipsum Dominum, (r) à Dei sacerdote facienda sunt; obtemperantis facilis & prona consensio, si petentis fuerit religiosa moderatio. Mandant aliquid Martyres fieri? Sed si scripta non sint in Domini lege

(a) Et à Diaboli, *Voss.* 1. (b) Testetur & dicat, *Bod.* 1, 2, 3. 4. comminetur & denunciet, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (c) Hæc sunt ejusmodi, *Ar. Bod.* 1. 2. 3. (d) Solatium spei, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 1. adimunt radice, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (e) Inimicus impugnandis blanditur, *Bod.* 4. impugnandis hominibus, *Voss.* 2. 4. *Pem.* (f) Peccatorum gemitus, *Lin. Voss.* 1. (g) Veniam peccati, *Ben.* (h) Qui confidit in homine, *Ar. Bod.* 2. *Ben.* (i) Dominus orandus, Dominus, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. (k) Judicium à patre, *Lin. Lam.* (l) Populus adstiterit, *Bod.* 2. (m) *Sic Bod.* 1. *Voss.* 2. Dare se cunctis posse, *Imp.* dare se posse, *Bod.* 2. (n) De sua facultate, *Imp.* felicitate, *Ar.* (o) Terram inhabitant, *NC.* 2. habitant, *Lam.* (p) Prius quam judicetur, *Lam. Bod.* 1. (q) Martyres fieri, sed si, *Voss.* 1. (r) Ac Dei sacerdotem, *Voss.* 2.

1 *Sanctum Domini.*] Infra vocat, *Sanctificatum in sanguine Domini cibum & potum*, ut recte admonet Rigalt.

2 *Domini corpus invadunt.*] Duplici S. Scripturæ testimonio se explicat Auctor noster; scil. Levit. 22. 3. ubi dicitur; *caro sacrificii quod est Domini.* & 1 Cor. 10. 27. *Quicunque ederit panem, aut biberit calicem Domini*, &c. Explicatissime Facundus Cypriani sectator fidissimus. l. 9. c. 5. *Sacramentum corporis & sanguinis Christi, quod est in pane & poculo consecrato, corpus ejus & sanguinem dicimus, non quod proprie corpus ejus sit panis, & poculum sanguis, sed quod in se mysterium corporis ejus sanguinisque contineant. Hinc & ipse Dominus benedictum panem & calicem, quem discipulis tradidit, corpus & sanguinem suum vocavit.*

3 *Sed cum judicii dies venerit.*] Respicit locum D. Joan. Apoc. 6. 10. quem statim laudat, ubi dicitur; *Quod sub ara Dei animæ occisorum martyrum clamant magna voce, dicentes, Quousque* &c. Veteres in ea erant sententia, de solis martyribus ante diem judicii sententiam fuisse latam, de aliis omnibus ampliatura.

4 *Prius quam vindicetur.*] Pax à martyribus concessa, non omnino valebat, antequam coronati fuissent. Vid Ep. Luciani; ubi post Pauli & aliorum Martyrum *arcessitionem*, eorum nomine *pax dimittenda* perhibetur. Et merito hoc factum; siquidem non pauci Confessores postmodum lapsi vel ipsi fuerant.

An. 251. lege quæ mandant; ante eſt ut ſciamus illos de Deo impetraſſe quod poſtulant; tunc facere quod mandant: neque enim ſtatim videri poteſt de divina majeſtate conceſſum, quod fuerit humana pollicitatione promiſſum. [1] Nam & Moyſes pro peccatis populi petiit, nec tamen peccantibus veniam, cum petiſſet, accepit: Precor, ait, Domine deliquit (a) populus hic delictum (b) grande, & fecerunt ſibi Deos aureos, & nunc ſi dimittis eis, delictum dimitte: ſin autem, dele me de libro (c) quem ſcripſiſti. Et dixit Dominus ad Moyſen: Si quis deliquit (d) ante me, & deleam eum de libro meo. Ille amicus Dei, ille facie ad faciem locutus ſæpe cum Domino, quod petiit impetrare non potuit, nec Dei indignantis offenſam ſua deprecatione placavit. Hieremiam Deus laudat & prædicat, dicens: Prius quam te formarem in utero, novi te: & (e) prius quam exires de vulva, ſanctificavi te, & prophetam in gentibus poſui te: & eidem pro peccatis populi deprecanti frequentius & oranti: Noli, (f) ait Dominus, orare pro populo hoc, & noli poſtulare pro eis in prece & oratione, quia non exaudiam in tempore in quo invocabunt me, in tempore afflictionis ſuæ. Quid vero juſtius Noë, qui cum repleta eſſet terra peccatis, ſolus inventus eſt juſtus in terris? Quid glorioſius Daniele? Quid illo (g) ad facienda martyria in fidei firmitate robuſtius? in Dei (h) dignatione felicius? qui totiens & cum confligeret vicit, & cum vinceret ſupervixit? Quid Job in operibus promtius, in tentationibus fortius, in dolore patientius, in timore ſubmiſſius, in fide verius? Nec his tamen, ſi rogarent, conceſſurum ſe Deus dixit. Cum Propheta Ezechiel pro delicto populi deprecaretur: Terra, inquit, quæcunque peccaverit mihi ut delinquat delictum, extendam manum meam ſuper eam, & obteram ſtabilimentum panis, & immittam in eam famem, & auferam ab ea hominem & pecora. Et ſi fuerint tres viri hi in medio ejus, Noë, & Daniel, & Job; non liberabunt filios neque filias, ſed ipſi ſoli ſalvi erunt. (i) Adeo non omne quod petitur in (k) præjudicio petentis, ſed in dantis arbitrio eſt. Nec quidquam ſibi uſurpat & vindicat humana ſententia, niſi annuat & cenſura divina. In Evangelio Dominus loquitur dicens: Qui confeſſus me fuerit coram hominibus, & ego confitebor eum coram patre meo, qui in cœlis eſt. Qui autem (l) me negaverit, & ego negabo eum. Si negantem non negat, nec (m) confitentem confitetur. Non poteſt Evangelium in parte conſiſtere, & in parte nutare. Aut utrumque (n) oportet valeat, aut utrumque vim veritatis amittat. Si negantes rei criminis non erunt, nec confitentes præmium virtutis accipient. Porro ſi fides quæ vicerit, coronatur, neceſſe eſt ut victa perfidia puniatur. Ita martyres aut nihil poſſunt, ſi Evangelium ſolvi poteſt: aut, (o) ſi Evangelium non poteſt ſolvi, contra Evangelium facere non poſſunt, qui de Evangelio martyres fiunt. Nemo, fratres dilectiſſimi, [2] nemo (p) infamet Martyrum dignitatem, nemo eorum glorias deſtruat & coronas. Manet incorruptæ fidei robur incolume; nec dicere aliquid aut facere contra Chriſtum poteſt, cujus & ſpes, & fides, & virtus, & gloria omnis in Chriſto eſt. Ut ab Epiſcopis contra mandatum Dei fiat, auctores eſſe non poſſunt, qui ipſi Dei mandata fecerunt. An quiſquam major Deo, aut divina bonitate clementior, qui aut infectum velit quod paſſus eſt Deus fieri: aut quaſi illi minus poteſtatis ad protegendam Eccleſiam ſuam fuerit, auxilio nos ſuo putet poſſe ſervari? niſi hæc ignaro Deo geſta (q) ſunt, aut non permittente illo omnia iſta evenerunt; cum doceat indociles, & admoneat immemores ſcriptura divina, quæ loquitur dicens: Quis dedit in direptionem Jacob, & Iſraël iis qui prædabantur illum? nonne Deus cui peccaverunt; & nolebant in viis ejus ambulare, neque audire legem ejus? Et ſuperduxit ſuper eos [3] iram animationis ſuæ. Et alibi teſtatur ac dicit: Numquid non valet manus Dei ut ſalvos faciat? aut gravavit aurem ut non exaudiat? ſed peccata veſtra inter vos & Deum ſeparant, & propter delicta veſtra avertit (r) faciem à vobis ne miſereatur. Delicta potius noſtra reputemus, actus (s) noſtros & animi ſecreta revolventes, conſcientiæ merita ponderemus. Redeat in cor noſtrum non ambulaſſe nos in viis Domini, & abjeciſſe legem Dei; præcepta ejus, & monita ſalutaria nunquam ſervare voluiſſe. (t) Quid de eo bono ſentias? Quem timorem fuiſſe apud eum, quam fidem credas; quem corrigere nec metus potuit, quem perſecutio ipſa non reformavit? Alta & erecta cervix, nec quia cecidit, inflexa eſt. Tumens animus & ſuperbus, nec quia victus eſt, fractus eſt. Jacens ſtantibus, & integris vulneratus minatur: & quod non ſtatim Domini corpus inquinatis manibus ac-

[Margin: Exo. 32. 31. — Jer. 1. 5. — Ibid. 7. 16. — Ezec. 14. 13. — Luc. 12. 8. — Iſa. 42. 24. — Ibid. 59. 1.]

(a) Deliquit populus tuus, *Bod.* 2. (b) Delictum magnum, *Bod.* 1. (c) Libro tuo, *Lam.* quem ſcripſi, *Voſſ.* 1. (d) Deliquerit ante me, *Voſſ.* 1. *Pem.* (e) Et antequam exires, *Pem.* (f) Noli, ait, orare: *Bod.* 1. 2. 4. (g) Quid ad facienda, *Lin.* (h) Dignatione facilius, *Voſſ.* 2. (i) A Deo, *Voſſ.* 2. (k) In prece, judicio petentis, *Voſſ.* 1. (l) Negaverit coram hominibus, *Bod.* 4. (m) Confitentem non, *NC.* 1. *Lam.* (n) Neceſſe eſt &, *Lam.* (o) Si Evangelium ſolvi poteſt, aut ſi non poteſt ſolvi contra, *Lin. Lam. NC.* 1. 2. *Pem. Ebor. Voſſ.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (p) Nemo hanc gloriam mutilet, *Bod.* 3. (q) Geſta ſunt, aut permittente, *Lin.* (r) Avertit faciem ſuam, *Bod.* 2. (s) Actus noſtri, *Bod.* 1. 2. 4. (t) Et quid de eo, *Lin.*

1 *Nam & Moyſes.*] Locum hunc laudat Pacianus, Ep. 3. & repulſam pati ſanctorum preces docet, *ſi pro non rogantibus petant, ſi pro perſeverantibus in crimine deprecentur, ſi non ſingulos, ſi non paucos, ſed millia multa defendant.*

2 *Nemo infamet Martyrum dignitatem.*] Nemo, inquit, convellat privilegium olim illis indultum, ut pro lapſis intercederent; modo intra terminos præfinitos ſiſtatur. Si nimirum quod dicitur Ep. 17. ad Pamel. num. 10. largiantur, *qualia in præteritum, anteceſſores eorum martyres conceſſerunt.* Tertull. ad Mart. *Pacem quidam in Eccleſia non habentes, à martyribus in carcere exorare conſueverunt.* Pax vocabatur venia lapſis conceſſa; quia per eam ad ſacrorum, &, ſpeciatim, orationis commercia, & pacis oſculum, *orationis ſignaculum*, Tertulliani ſunt verba, admittebantur.

3 *Iram animationis.*] LXX poſuerunt ὀργὴν θυμοῦ.

1 *Ad*

An. 251. accipiat, aut ore polluto Domini ſanguinem bibat, ſacerdotibus ſacrilegus iraſcitur. Atque (a) ô tuam nimiam furioſe dementiam. Iraſceris ei, qui abs te avertere iram Dei (b) nititur, ei minaris qui pro te Domini miſericordiam deprecatur, qui vulnus tuum ſentit, quod ipſe non ſentis, qui pro te lacrimas fundit, quas forſitan ipſe non fundis. Oneras adhuc crimen & cumulas: & cum ſis ipſe implacabilis (c) iraſceris ad antiſtites & ſacerdotes Dei, putas (d) circa te Dominum poſſe placari? Accipe potius & admitte quæ loquimur: Quid ſurdæ aures ſalutaria præcepta non audiunt, quæ monemus? Quid cæci oculi pœnitentiæ iter non vident, quod oſtendimus?

Exempla afferuntur divinæ animadverſionis in lapſos.

(e) Quid perculſa & alienata mens remedia vitalia non percipit, quæ de ſcripturis cœleſtibus & diſcimus, & docemus? Aut ſi incredulis quibuſdam minor fides eſt futurorum; vel præſentibus terreantur. Ecce eorum qui negaverunt quæ ſupplicia conſpicimus? quos eorum triſtes exitus flemus (f)? Nec hic eſſe ſine pœna poſſunt, quamvis necdum dies venerit pœnæ. Plectuntur (g) interim quidam, quo ceteri (h) corrigantur. Exempla ſunt omnium, tormenta paucorum. Unus ex his qui ſponte capitolium negaturus aſcendit, poſtquam Chriſtum negavit, obmutuit. Pœna inde cœpit, unde cœpit & crimen; ut nec rogare jam poſſet qui verba 1 ad (i) precandam miſericordiam non haberet. Alia in balneis conſtituta (hoc enim crimini ejus & malis (k) deerat, ut & ad balneas ſtatim pergeret, quæ lavacri vitalis gratiam perdidiſſet (l), illic ab immundo ſpiritu immunda correpta cecidit, laniavit dentibus linguam, qua fuerat vel paſta impie, vel locuta. Poſtquam ſceleratus cibus ſumtus eſt, in perniciem ſuam rabies oris armata eſt. Ipſa ſui carnifex extitit, nec diu ſupereſſe poſtmodum potuit; doloribus ventris & viſcerum cruciata defecit. Præſente ac teſte me ipſo, accipite quid evenerit. Parentes forte fugientes dum trepidi minus (m) ſuis conſulunt, ſub nutricis alimento parvulam filiam reliquerunt, relictam nutrix detulit ad magiſtratus. Illi ei apud idolum quo populus confluebat, quod carnem necdum poſſet edere per ætatem, panem mero mixtum, quod tamen & ipſum de immolatione pereuntium ſupererat, tradiderunt. Recepit filiam poſtmodum mater. Sed facinus puella commiſſum tam loqui & indicare non potuit, quam nec intelligere prius potuit, nec (n) arcere. Ignoratione igitur obreptum eſt, ut 2 ſacrificantibus nobis (o) eam ſecum mater inferret. Sed enim puella mixta cum ſanctis, precis noſtræ & orationis impatiens, nunc ploratu concuti, nunc mentis æſtu cœpit fluctuabunda jactari, & velut tortore cogente, quibus poterat indiciis conſcientiam facti in ſimplicibus adhuc annis rudis anima fatebatur. Ubi vero ſolennibus adimpletis calicem Diaconus offerre præſentibus cœpit, & accipientibus ceteris locus ejus advenit; faciem ſuam parvula inſtinctu divinæ majeſtatis avertere, os labiis obturantibus premere, calicem recuſare. Perſtitit tamen Diaconus, & reluctanti licet, de ſacramento calicis infudit. Tunc ſequitur ſingultus & vomitus. In corpore atque ore violato Euchariſtia permanere non potuit. Sanctificatus in Domini ſanguine potus, de pollutis viſceribus erupit; tanta eſt poteſtas Domini, tanta majeſtas. Secreta tenebrarum ſub ejus luce detecta ſunt, ſacerdotem Dei nec occulta crimina fefellerunt. Hoc circa infantem, quæ ad eloquendum alienum circa ſe crimen necdum habuit ætatem. At vero ea, quæ ætate provecta, & in annis adultioribus conſtituta ſacrificantibus nobis latenter obrepſit, non cibum, ſed gladium ſibi ſumens, & velut quædam venena (p) lethalia inter fauces & pectus admittens, angi & anima exæſtuante concludi poſtmodum cœpit. Et preſſuram non jam perſecutionis, ſed delicti ſui paſſa, palpitans & tremens concidit. Impunitum diu non fuit nec occultum diſſimulatæ conſcientiæ crimen, quæ fefellerat hominem, Deum ſenſit ultorem. Et cum quædam arcam ſuam, in qua Domini ſanctum fuit, manibus (q) indignis tentaſſet aperire, igne inde ſurgente deterrita eſt, ne auderet attingere. Et (r) alius qui & ipſe maculatus; ſacrificio a ſacerdote celebrato, partem cum ceteris (s) auſus eſt latenter accipere: ſanctum Domini edere, & contrectare non potuit; 3 cinerem ferre ſe apertis manibus invenit. Documento unius oſtenſum eſt, Dominum recedere, cum negatur; nec immerentibus ad ſalutem prodeſſe quod ſumitur, quando gratia ſalutaris in cinerem, ſanctitate fugiente mutetur. Quam multi quotidie

(a) pœni-

(*a*) Atque ob tuam, *Bod.* 1, 2, 3. *Voſſ.* 2. (*b*) Dei nititur & minaris, *Bod.* 1, 2, 3. (*c*) Implacabilis ad antiſtites Dei, *Eraſ.* ſacerdotes Dei iraſceris, & *Lin. Voſſ.* 2. (*d*) Cito poſt placari, *Ver.* (*e*) Quid præcluſa & alienata mens, *Pem. Voſſ.* 1. 2. *NC.* 2. *Bod.* 2. 4. (*f*) Flemus ac dolemus, *Voſſ.* 2. (*g*) Plectuntur in terra quidam, *NC.* 2. (*h*) Ceteri dirigantur, *Lin. Ebor. Voſſ.* 2. (*i*) Precum miſericordiam, *Lin. Ebor. Lam. Voſſ.* 1. *NC.* 2. *Pem. Spir.* (*k*) Non deerat, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*l*) Perdidiſſet ſed, *Lin.* (*m*) *Sic Pem.* minus conſulunt, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Spir. Vet. innom.* minus ſibi, *Imp.* (*n*) Nec cavere, *Bod.* 1. (*o*) Eandem ſecum, *Bod.* 2. (*p*) Venena inter, *Bod.* 2. (*q*) Manibus inquinatis, *Pem. Voſſ.* 2. *Ver.* (*r*) Et cum alius, *Bod.* 1. (*s*) Ceteris accipientibus, *Pem. Voſſ.* 2.

1 *Ad precandam miſericordiam.*] A Deo patre, & filio Domino Jeſu Chriſto quos ejuraverat.

2 *Sacrificantibus nobis.*] Vid. quæ diximus ad lib. 1. adv. Judæos cap. 16. Ad Euchariſtiæ myſteria participanda, olim admittebantur infantes ſtatim poſt baptiſmum; ex vi verborum Domini Jo. 6. 53. *Niſi manducaveritis carnem filii hominis & biberitis ejus ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Differebantur vero poſtea ex monitu Apoſtoli 1 *Cor.* 11. 28. *Probet ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat.*

3 *Cinerem ferre.*] In more erat ut Euchariſtiæ participes accepta panis portione, non ſolum inter ſacrorum ſolennia comederent; ſed aliquid reſervarent, domumque deferrent, ibique vel ante cibum, vel in periculis, aut rerum agendarum auſpiciis, ſumerent: quemadmodum cum Eulogiis deinceps factum. Mos hic videtur perduraſſe uſque ad Concilium Cæſar-Auguſtanum. Huc ſpectat illud Tertul. l. 2. ad Uxor. *Neſciat maritus quid ſecreto ante omnem cibum guſtes.* l. de Orat. *Accepto corpore Domini & reſervato.* Panem Euchariſticum in Dominicum corpus tranſubſtantiari, fidem videtur ſuperare; ſed majus quiddam ſi fieri poteſt; quodque nemo facile dixerit, Dominicum corpus in cineres fuiſſe converſum.

1 *Fe-*

An. 251. (a) pœnitentiam non agentes, nec delicti sui conscientiam confitentes, immundis spiritibus adimplentur, quam multi usque ad insaniam mentis excordes, dementiæ furore quatiuntur? Nec necesse est ire per exitus singulorum, cum per orbis multiformes ruinas tam delictorum pœna sit varia: quam delinquentium multitudo numerosa. Unusquisque consideret, non quid alius passus sit, sed quid pati & ipse mereatur. Nec evasisse se credat, si eum interim pœna distulerit, cum timere plus debeat, (b) quem sibi Dei judicis censura servavit.

Libellaticorum causa expenditur. Nec sibi quo minus agant pœnitentiam, blandiantur, qui etsi nefandis sacrificiis manus non contaminaverunt, libellis tamen conscientiam polluerunt. Et illa professio denegantis; contestatio est Christiani, quod (c) fuerat abnuentis; 1 fecisse se dixit, quicquid alius faciendo commisit. Cumque scriptum sit: Non potestis duobus Dominis servire; servivit seculari Domino, qui (d) obtemperavit ejus edicto: magis obaudivit humano imperio, quam Deo. Viderit an minore vel dedecore, vel crimine apud homines publicaverit quod admisit. Deum tamen judicem (e) subterfugere & vitare non poterit, cum dicat Spiritus sanctus in Psalmis: Quod est imperfectum meum, viderunt oculi tui; & in libro tuo 2 omnes scribentur. Et iterum: Homo (f) videt in facie, Deus autem in corde. Ipse quoque Dominus præmoneat & præstruat dicens: Et scient omnes Ecclesiæ quia ego sum scrutator renis & cordis: Perspicit ille abdita; & secreta atque occulta considerat. Nec Dei oculos potest aliquis evadere dicentis: Ego Deus approximans, & non Deus de longinquo. Si absconditus fuerit homo in absconditis, ergo ego non (g) videbo eum? Nonne cœlum & terram ego impleo? Videt ille corda & pectora singulorum, & judicaturus est non tantum de factis, sed & de verbis & de cogitationibus nostris, omnium mentes voluntatesque conceptas in ipsis adhuc clausi pectoris latebris intuetur. Denique quanto & fide (h) majores & timore meliores sunt, qui quamvis nullo sacrificii, aut libelli facinore constricti? quoniam tamen 3 de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter & simpliciter confitentes, exomologesin conscientiæ faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet & modicis vulneribus exquirunt: scientes scriptum esse: Deus non deridetur. Derideri & circumveniri Deus non potest, nec astutia aliqua fallente deludi. Plus imo delinquit, qui secundum hominem Deum cogitans, evadere se pœnam criminis credit, si non palam crimen admisit. Christus in præceptis suis dicit: Qui (i) confusus me fuerit, confundetur eum filius hominis. Et Christianum se putat, qui Christianus esse (k) confunditur, aut veretur? Quo modo potest esse cum Christo, qui ad Christum pertinere aut erubescit, aut metuit? Minus plane peccaverit non videndo idola, nec sub oculis circumstantis atque insultantis populi, sanctitatem fidei profanando, non polluendo manus suas funestis sacrificiis, nec sceleratis cibis ora maculando. Hoc eo proficit ut sit minor culpa, non ut

Mat. 6. 24. *Ps.* 139:16. *1 Reg.* 16: 7. *Apo.* 2. 23. *Jer.* 23. 23. *Gal.* 6. 7. *Marc.* 8. 38.

(a) Quotidie immundi, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Spir.* (b) Quæ sibi, *Lin.* ira reservavit, *Bod.* 1, 2, 3. 4. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (c) Quod cum fuerat, *Lam.* (d) Quia obtemperavit, *Bod.* 1. (e) Judicem fugere, *Ver. Ben. Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor.* (f) Homo videt in facie, Deus autem in cor, *Ver. Benev.* abdita atque occulta, *Lin.* (g) Non videbo eum? videt ille, *Ben. Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (h) Fide majore & timore meliore, *Lam. Lin. Ebor. Voss.* 1. *Bod.* 2. 3. (i) *Sic Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. Spir.* fuerit confessus, confitebitur, *Imp.* eum coram patre qui est in cœlis, *Bod.* 4. (k) Esse aut confunditur, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4.

(1) *Fecisse se dixit.*] Putat eruditissimus Rigaltius loco huic lucem accessuram *ab Epistola clericorum Ecclesiæ Romanæ*, ubi timidus Christianus *profitetur se dedisse præmium concussori, sive militi, sive præsidi, ne quod non licet faceret*; *scil. ne cogeretur sacrificare idolis.* Utique hoc ex Epistola ad Antonianum, nimirum Ep. 55. ad Pam. num. 52. uberius illustrari. At verba hæc aliud quiddam innuere videntur; libellatici nempe vice, alium aliquem id egisse aut dixisse, quod in auctorem ex merito rediens, illum denegantem seu lapsum constituat. Species itaque facti quod Cyprianus hic respicit hæc potius fuerit. Christianus male sibi metuens, aut Ethnicum submittit qui ejus personam induens sacrificaret, fidemque ejuraret, & libellum sive chartam certificatoriam obtineret alterius nomine, qua si forte in quæstionem vocari contigerit, is se tueretur, & delatores averteret; quasi legibus Imperatorum ab ipso abunde fuerit satisfactum: vel saltem pretio aut prece ejusmodi tesserulam obtineret quæ hæc ita gesta fuisse profitebatur. Et quidem hoc in casu libellaticus rectissime dicetur fecisse *quicquid alius faciendo commisit*, *& se infidelem illicita nefariorum libellorum professione prodidisse.* Certe nuper apud nos sub Cromwelliana tyrannide, cum rebellium arma optimum principem oppressissent, & victores in eos impotentissime grassarentur quotquot in fide permanserunt; plurimi fuere qui in adversa castra transierunt, & aperte desciverant, Apostatis annumerandi. Multi etiam erant, modestius, ut sibi videbantur, mali, qui tesserulis (cujusmodi traditæ fuerant illis qui fidem rebellibus obligaverant) vel pretio emtis, aut ab indutis personam eorum acceptis; securitatem paciscebantur; Jactantes interim, se in fide permanere, nec per nefaria fœdera conjuratis consensisse; licet tesserulæ id asserentis, opportuno mendacio se protexissent: quod quidem hominum genus, libellaticis videtur accensendum. Apud Præsidem ipsum totam hanc scenam olim fuisse quandoque adornatam, docet nos prædicta Ep. ad Antonian. Et revera nisi ipso conscio, vix commode transigi potuit. Imo demum, nonnunquam coram ipso Præside libellaticos disertis verbis licet privatim, Christum ejurasse constat ex Ep. 66. ad Pam. num. 68. ubi Martialis & Basilides dicuntur *libellis Idololatriæ commaculati*, *& nefandorum facinorum conscientia vincti*, & iterum, *nefando idololatriæ libello contaminati.* Unde etiam in *publicis actis continebatur*, *Martialem contestatum fuisse*, *se obtemperasse idololatriæ*, *& Christum.* Tantillum distabat iste libellaticorum ordo, ab impudenti & aperta Apostasia.

2 *Omnes scribentur.*] Sic. LXX. quasi ad librum vitæ, & Acta Dei judicis respiceretur.

3 *De hoc vel cogitaverunt.*] Eruditissimus Lombertus recte hinc colligit, *crimina secreta confessione & pœnitentia apud Deum expianda:* nec auricularem confessionem, quod voluit Pamelius, exinde confici. Dicit porro prædictus vir doctus, *Cyprianum hic loqui tantum de pœnitentia publica*, & in dictorum fidem citat Morinum, qui privatam pœnitentiam seculo septimo imputat lib. 7. de administ. Pœnit. Certe Valentiniani & Theodosii ævo, in Ecclesia Romana pœnitentiam, non à Presbytero privatim, sed ab Episcopo publice ἐν τόπῳ ἐκδήλῳ irrogatam, aperte docet Sozom. hist. Eccl. l. 7. c. 16. Qua de re consulantur annotata Eruditissimi Valesii.

1 *Lava-*

An. 251.

ut innocens conſcientia. Facilius poteſt ad veniam criminis pervenire, non eſt tamen immunis à crimine. Nec ceſſet in agenda pœnitentia atque in Domini miſericordia deprecanda, ne quod minus (a) eſſe in qualitate delicti videtur, in neglecta ſatisfactione cumuletur. Confiteantur ſinguli, quæſo vos fratres dilectiſſimi, delictum ſuum, dum adhuc qui deliquit in ſeculo eſt, dum admitti confeſſio ejus poteſt, dum ſatisfactio & remiſſio facta per ſacerdotes apud Dominum grata eſt. Convertamur ad Dominum mente tota, & pœnitentiam criminis veris doloribus exprimentes, Dei miſericordiam deprecemur. (b) Illi ſe anima proſternat, (c) illi mœſtitia ſatisfaciat: illi ſpes omnis incumbat.

Qualis pœnitentis habitus, & vitæ ratio.

Rogare qualiter debeamus dicit ipſe: revertimini, inquit, ad me ex toto corde veſtro, ſimulque & jejunio, & fletu, & planctu; & ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. (Joel. 2. 12.) Ad Dominum toto corde redeamus. Iram & offenſam ejus, jejuniis, fletibus, planctibus, ſicut admonet ipſe, placemus. Lamentari eum putamus ex toto corde, jejuniis, fletibus, planctibus Dominum deprecari; qui ex primo criminis die, (d) [1] lavacra quotidie celebrat, qui epulis affluentibus paſtus, & ſagina largiore diſtentus, cruditates ſuas poſtridie ructat, nec cibos & potus ſuos cum pauperum neceſſitate communicat? Qui hilaris ac lætus incedit, quomodo mortem ſuam deflet? Cumque ſcriptum ſit: Non corrumpetis effigiem barbæ veſtræ; (Levit. 19. 27.) barbam vellit, & faciem ſuam comit? Et placere nunc cuiquam ſtudet, qui Deo diſplicet? An illa ingemiſcit & plangit, cui vacat cultum pretioſæ veſtis induere, nec indumentum Chriſti, quod perdidit, cogitare? accipere pretioſa ornamenta, & monilia laborata, nec divini & cœleſtis ornatus damna deflere? Tu licet indumenta peregrina & veſtes ſericas induas, nuda es. Auro te licet & margaritis gemmiſque condecores, ſine Chriſti decore deformis es. Et quæ capillos tuos inficis, vel nunc in doloribus deſine. Et quæ (e) nigri pulveris ductu oculorum lineamenta depingis, vel nunc lacrymis oculos tuos ablue. (f) Si quem de tuis caris mortalitatis exitu perdidiſſes, ingemiſceres dolenter & fleres; facie inculta, veſte mutata, neglecto capillo, vultu nubilo, ore dejecto, indicia mœroris oſtenderes. (g) Animam tuam miſera perdidiſti, ſpiritaliter mortua ſupervivere hic tibi, & ipſa ambulans funus tuum portare cœpiſti; & non acriter plangis, non jugiter ingemiſcis? Non te vel pudore criminis, vel continuatione lamentationis abſcondis? Ecce pejora adhuc peccandi vulnera, ecce majora delicta; peccaſſe, nec ſatisfacere, deliquiſſe, nec delicta deflere. Ananias, Azarias, Miſahel illuſtres ac nobiles pueri; quo minus [2] exomologeſin Deo facerent nec inter flammas & camini exæſtuantis incendia quieverunt. Bene ſibi licet conſcii, & Dominum fidei ac timoris obſequio ſæpe promeriti, humilitatem tamen tenere, & [3] Domino ſatisfacere, nec inter ipſa glorioſa virtutum ſuarum martyria deſtiterunt. Loquitur ſcriptura divina: Stans, inquit, Azarias precatus eſt, & aperuit os ſuum, & exomologeſin faciebat Deo ſimul cum ſodalibus ſuis in medio ignis. (Dan. 3. 24.) Daniel quoque poſt fidei atque innocentiæ ſuæ multiplicem gratiam, poſt dignationem Domini circa virtutes ac laudes ſuas ſæpe repetitam, jejuniis adhuc promereri Deum nititur, in ſacco & in cinere voluta-

(a) Minus eſſe delicti, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ben.* (b) Illi ſe proſternat, *Ben.* (c) Illius majeſtati ſatisfaciat, *Voſſ.* 1. (c) Lavacra quotidie cum feminis celebrat, *NC.* 2. (d) Nigro pulveris ductu, *Ver.* pulveris inductu, *Pem.* (e) Si quem de tuis carum, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ar. Ben. Lam. Ebor. Ver.* (f) Animam tuam miſeram, *Voſſ.* 1. 2. *Pem. Lin.*

1 *Lavacra quotidie celebrat.*] Delicatam hanc & ſibi blandientem pœnitentiam, vivis depingit coloribus Tertul. ſub fin. lib. de Pœnit.

2 *Exomologeſin Deo facerent.*] Reſpicit LXX. Interpretum adjectitiam hiſtoriam, ubi tres Pueri in fornacis medio, propria peccata, & totius populi delicta late confitentur. Inde etiam ratio petenda dictorum in libro ſuperiore, nimirum quod pueri prædicti *erant ſpiritu roris animati:* illic enim dicitur quod Angelus Domini caminum reddidit ὡς πνεῦμα δρόσου διασυρίζον. Iſtis exigenda ſunt quæ ſuperius hac in re dicta p. 81.

3 *Domino ſatisfacere.*] Videntur illæ ſatisfactiones conſiſtere in iſtiuſmodi vitæ tenore & inſtituto, quæ de pœnitentia ſerio acta fidem faciant, eamque promoveant atque procurent *per omnem proſternendi & humilificandi hominis diſciplinam, converſationem injungentem miſericordiæ illicem*; ut ait Tertul. de Pœnit. minime vero audiunt piamenta quæ criminis noxam quaſi pretio ſoluto diſpungant. Infeliciter quidem ceſſit, quod dum priſci ſcriptores exomologeſin & ſolennes pœnitentiæ ærumnas ſatisfactionis nomine ornarunt, arrepta ſit anſa Socinianis aliiſque hæreticis docendi ipſum Dominum noſtrum non aliter ſatisfeciſſe: Et ex adverſo, cum alii meritorum Chriſti vindicias meditarentur ita illum ſatisfeciſſe contendant, ut ſacrilegii inſtar ſit, ſi nos pœnales aliquos pœnitentiæ actus adhibeamus. Certe D. Paulus à Corinthiis ſuis 2. Cor. 7. 11. videtur exegiſſe *non ſolicitudinem* modo, *ſed defenſionem*, *ſed indignationem*, *ſed timorem*, *ſed æmulationem*, *ſed vindictam*: & idem Apoſtolus 1 Cor. 5. 2. & 2. 12. 21. Eccleſiæ in delinquentes cenſuras non ſine publico luctu irrogari oſtendit; & prorſus abſurdum videretur ut à noxa alieni in mœrore agerent, cum interim flagitioſi in deliciis volutarent, genioque indulgerent. Status hujus luctuoſi habitum deſcribit Tertullianus in lib. de Pœnit. Ut ſit, *ſacco & cineri incubare*, *corpus ſordibus obſcurare*, *animum mœroribus dejicere*, *illa quæ peccavit triſti tractatione mutare*, *cæterum paſtum & potum pura noſſe*, *non ventris ſcil. ſed animæ cauſa*, *plerumque vero preces jejuniis alere*, *ingemiſcere*, *lacrymari*, *& mugire dies noctesque ad Dominum Deum*, *Presbyteris advolvi*, *caris Dei adgeniculari*, *omnibus fratribus legationes deprecationis injungere. Hæc omnia exomologeſis.* Ergo ſi ex iſtis aliquid deſideraretur, non erit plena ſatisfactio. Interea tamen non evanida quævis & perfunctoria delibatio horum operum ſufficiet, alibi Auctor noſter requirit *longam & plenam pœnitentiam*, *ut trahatur diu pœnitentia*, ut *agant pœnitentiam lapſi juſto tempore*; ut *non ante legitimum & plenum tempus ſatisfactionis*, *pax concederetur*: eique opponit veniam *crudo tempore* factam. Quodnam vero temporis ſpatium pro maturo & legitimo haberi debeat, non adeo in promptu fuerit ſtatuere. Satis conſtat, paulo ante, & poſt concilium Nicænum, & halcyonium Conſtantini ſeculum, cum in Eccleſiam mundus conflueret, & pacem licentia ſequeretur; acrioribus exemplis fuiſſe opus, adeo ut flagitiis quibuſdam, 8. 12. 15. annorum, imo vitæ totius, quocunque extenderetur, ſpatium ſit præfinitum. Sed veriſimile videtur Apoſtolorum ævo & deinceps uſque ad Montanum, extra caſus idololatriæ, mœchiæ, & homicidii, qui forte excipiendi, lenius fuiſſe actum. Certe pœnitentia inceſto Corinthio impoſita, qui matrimonii jura crimini ſuo præ-

lutatur, exomologesin faciens dolenter, & dicens: Domine Deus magnus (a) & fortis, & metuendus, qui servas testamentum tuum & miserationes eis qui te diligunt, & conservant imperia tua, peccavimus, facinus admisimus, impii fuimus, transgressi sumus, ac deseruimus præcepta tua & judicia tua, non audivimus verba puerorum tuorum Prophetarum, quæ locuti sunt in nomine tuo, super reges nostros, & omnes gentes, & super omnem terram. Tibi Domine gloria, tibi justitia, nobis autem confusio. Hæc mites, hæc simplices, hæc innocentes in promerenda Dei majestate fecerunt; & nunc satisfacere, & Dominum rogare detrectant, qui Dominum negaverunt? Quæso vos fratres acquiescite salubribus remediis, consiliis obedite melioribus; cum lacrymis nostris vestras lacrymas jungite, cum nostro gemitu vestros gemitus copulate. Rogamus vos, ut [1] pro vobis Deum rogare possimus; preces ipsas ad vos prius vertimus, quibus Deum pro vobis ut misereatur, oramus. Agite pœnitentiam plenam: dolentis ac lamentantis animi probate mœstitiam. Nec vos quorundam moveat aut error improvidus, aut stupor vanus, qui cum teneantur (b) in tam grandi crimine; percussi sunt animi cæcitate, ut nec intelligant delicta, nec plangant. Indignantis Dei major hæc plaga est, sicut scriptum est: Et dedit illis Deus [2] spiritum transpunctionis. Et iterum: [3] Dilectum veritatis non receperunt, ut salvi fierent; ac propterea mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in injustitia. Injuste sibi placentes, & transpunctæ mentis alienatione dementes; Domini præcepta contemnunt, (c) medelam vulneris negligunt, agere pœnitentiam nolunt. Ante admissum facinus improvidi, post facinus obstinati; nec prius stabiles, nec postmodum supplices: quando debuerant stare jacuerunt: quando jacere & prosternere se Deo debent, stare se opinantur. Pacem sibi ultro nemine dante sumserunt; falsa pollicitatione seducti, & apostatis ac perfidis juncti, errorem pro veritate suscipiunt. Communicationem non communicantium ratam ducunt; hominibus contra Deum credunt, qui contra homines Deo non crediderunt. Ejusmodi homines quantum potestis (d) fugite, perniciosis contactibus adhærentes salubri cautione vitate. Sermo eorum sicut cancer serpit, colloquium velut contagium transilit, noxia & venenata persuasio persecutione ipsa pejus interficit. (e) Illic sola superest

Dan. 9. 4.

Isa. 29. 10.
2 Thes. 2. 10.

2 Tim. 2. 17.

(a) Et fortis, & potens, *Lin.* (b) In tam gravi crimine, *Ver. Ben. Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 3. (c) Medelam vulneris negligentes, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (d) *Sic Pem. NC.* 2. Effugite, *Imp.* (e) Illic superest pœnitentia, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss.*

prætexebat, non ultra intervallum scriptionis primæ & secundæ Epistolæ perduravit. Hoc autem videtur contineri temporis spatio quod impendebatur itineri Timothei ex Macedonia ad Corinthum, & ejusdem exinde reditum. Porro notari poterit, ipsum Cyprianum qui *longam & plenam satisfactionem, justum tempus, & diu tractam pœnitentiam* adeo districte exigit, & forte primus omnium veniam ullam idololatris concessit; ex Concilii ibidem habiti decreto, ubi lapsis pœnitentiam istam injunxerat; pacem illis protenus dandam, hoc est, post semestre fere spatium, monet & contendit. Imo si omne tempus post admissum crimen, nimirum à Decii imperii initiis adjiciatur, certe triennii spatio continebitur. Vid. Ep. 57. ad Pamelii numeros 54. Pœnitentia quidem alter baptismus est, & quemadmodum Catechumenatus Competentiæque mora, ex eorum perfidia ortum duxerat, qui statim in Ecclesiam admissi, eadem facilitate eandem deseruere; ita Fletus, Audientiæ, & Consistentiæ intervalla, tanquam sufflamina quædam ad pœnitentiæ post-liminium, & secundam post naufragium tabulam, intercesserant; ut eorum nequitiæ occurreretur, qui de remedio securi, in exitium denuo præcipites ferebantur. Interim monendum est; pacem in antecessum datam intuitu pœnitentiæ secuturæ, rem esse ab institutis veteris Ecclesiæ prorsus abhorrentem, & non nisi post Caroli Magni tempora in usu receptam. Capit. 119. dicitur, *Mediator Dei & hominum Jesus Christus, hanc præpositis Ecclesiæ tradidit potestatem, ut & confitentibus pœnitentiæ actionem darent, & ab eadem salubri satisfactione purgatos, ad communionem sacramentorum, per januam reconciliationis admitterent.* Morem Ecclesiæ Occidentalis usque ad sua tempora luculenter describit Sozomenus Hist. Eccl. l. 7. c. 16. & demum de lapso concludit περιμένει τὸν χρόνον, εἰς ὅσον αὐτῷ τέταχεν ὁ ἐπίσκοπος. τῇ δὲ προθεσμίᾳ, ὥσπέρ τι ὄφλημα διαλύσας τὴν τιμωρίαν τῆς ἁμαρτίας ἀνίεται, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ ἐκκλησιάζει. Et recte observat consultissimus Sirmondus in histor. pœnitentiæ publicæ. c. 10. *Cum solam ægritudinem canones excipiant, frustra exciperent si extra hanc integrum fuisset. Status ergo fixusque usu mos fuit, ut usque ad expletam pœnitentiam absolutio differatur.* Sed alia nunc invaluit Theologia, & pax in antecessum data; non modo legitima, sed necessaria perhibetur: siquidem *nullo modo satisfacere quis poterit nisi prius absolutus, quia sine Christi gratia satisfacere non possumus.* Catech. Rom. de Sac. pœnit. ad qu. 58.

1 *Pro vobis Deum rogare possimus.*] Quantumvis nunc temporis formula judiciaria & potestativa, *Ego te absolvo*, quasi tradita à Christo per Apostolos feratur; ex adverso compertissimum habetur, per decem priora secula in usu minime receptam: imo nec adhuc in Ecclesia Orientali invaluisse. Qua de re videantur quæ diligenter congessit eruditissimus Morinus in opere de Administ. sacr. pœnit. l. 8. c. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Notari autem poterit, in omni delicto duo spectanda occurrere, primo offensam adversus Deum, de qua David Ps. 51. *In te, in te solum peccavi*, in cujus remedium precibus & resipiscentia unice proficitur; juxta illud D. Petri Act. 8. 22. ad Simonem Magum, *pœnitentiam age ab hac nequitia tua, & roga Deum:* secundo intervenire offensam adversus fratres, de qua D. Paulus 1 Cor. 8. 12. *Peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum*, &c. Cui amoliendæ venia ab Ecclesia ceu parte læsa, & illius nomine ab Episcopo qui eidem præest, omnino expetenda est, juxta illud Apostoli 2 Cor. 2. 10. *Cui autem aliquid donastis, & ego: nam & ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Et quidem quantum ad forum exterius, sive offensam adversus fratres, locum fortassis habere poterit illa auctoritativa quæ in occidentali Ecclesia invaluit formula, qua & usus fuisse videtur Zepherinus Tertulliani seculo. *Ego mœchiæ & fornicationis delicta pœnitentia functis dimitto.* l. de Pud. c. 1. Nec non illa Confessorum Ep. 40. ad Pam. num. 26. *Scias nos universis, de quibus apud te ratio constiterit, quid post commissum egerint, dedisse pacem.* & Ep. 21. *universis pacem dimisimus.* Revera de Martyrum suffragiis apud Deum, magnifica sentiebat Ecclesia; quamquam minime prætereundum, pacem hanc à confessoribus lapsis concessam, ita demum ratam fuisse, *si Episcopo ratio constiterit, quid post commissum egerint.* Nimirum remittebant illi per modum impetrationis, non per modum satisfactionis; nedum absolutionis in foro aut interiori aut exteriori. Quia autem Ecclesiæ pax, illam cum Deo redintegratam semper præsumebat, penes erat Episcopum hæc tota cognitio. Unde Ep. 17. sive 10. negat Cyprianus, *quemquam posse ad communicationem venire nisi prius illi ab Episcopo & clero manus fuerit imposita.* Porro hoc decernitur lege lata Can. 3. secundæ Synod. Carthag. & can. 27. & 31. Synod. 3. ibid.

2 *Spiritum transpunctionis.*] Hic κατάνυξιν reddit vulgatus interpres *soporem:* sed Rom. 11. 8. habet *compunctionem.* κατάνυξιν dicit Theophylactus ex mente Chrysostomi τὴν πρὸς κακὰ ἐπίμονον καὶ ἀμετάθετον ἕξιν τῆς ψυχῆς. κατανύσσεσθαι γάρ ἐστι τὸ ἐμπήγνυσθαί που, καὶ προσηλοῦσθαι. Hesychius vero ἡσυχίαν reddit.

3 *Dilectum veritatis.*] Dilectionem nimirum; ἀγάπην τῆς ἀληθείας. Vulgatus habet, *caritatem veritatis.*

An. 251. superest pœnitentia, quæ satisfaciat. Qui autem pœnitentiam criminis tollunt, satisfactionis viam claudunt: ita fit ut dum temeritate quorundam vel promittitur salus falsa, vel creditur, spes veræ salutis adimatur. Vos vero, fratres dilectissimi, quorum timor in Deum pronus est, & in ruina licet animus constitutus, mali sui memor est; pœnitentes ac dolentes peccata vestra perspicite, gravissimum conscientiæ crimen agnoscite, ad intelligentiam delicti vestri oculos cordis aperite, nec desperantes misericordiam Domini, nec tamen jam veniam vindicantes. Deus quantum patris (a) pietate indulgens (b) semper & bonus est, tantum judicis majestate metuendus est.

Criminis magnitudinem pœnitentia æmuletur.

Quam magna deliquimus, tam granditer defleamus. Alto vulneri diligens & longa medicina non desit; pœnitentia crimine minor non sit. Putas-ne tu (c) Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium præponere maluisti, cujus templum sacrilega contagione violasti? Putas facile eum (d) misereri tui, quem tuum non esse dixisti? Orare oportet impensius & rogare, diem luctu transigere, vigiliis noctes ac fletibus ducere, tempus omne lacrimosis lamentationibus occupare: (e) stratos solo adhærere (f) cineri, in cilicio & sordibus volutari: post indumentum Christi perditum; nullum hic (g) jam velle vestitum: post diaboli cibum malle jejunium: justis operibus incumbere, quibus peccata purgantur: eleemosynis frequenter insistere, quibus à morte animæ liberentur. Quod adversarius auferebat, Christus accipiat, nec teneri jam nec amari patrimonium debet, quo quis & deceptus & victus est. Pro hoste vitanda (h) res, pro latrone fugienda; pro gladio metuenda possidentibus & (i) veneno. Ad hoc tantum profuerit quod remansit, ut inde crimen & culpa redimatur. Incunctanter & largiter fiat operatio: census omnis in medelam vulneris erogetur: (k) opibus & facultatibus nostris qui de nobis judicaturus est Dominus feneretur. Sic sub Apostolis fides viguit, sic primus credentium populus Christi mandata servavit, promti erant, (l) largi erant, distribuendum per Apostolos totum dabant, & non talia delicta redimebant. Si precem toto corde quis faciat, si veris pœnitentiæ (m) lamentationibus & lacrimis ingemiscat, si ad veniam delicti sui Dominum justis & continuis operibus inflectat; misereri talium potest, qui & misericordiam suam protulit dicens: 1 (n) Cum conversus ingemueris, tunc salvaberis, & scies ubi fueris. Et iterum: Nolo (o) mortem morientis, dicit Dominus quantum ut revertatur & vivat. Et Johel Propheta pietatem Domini, Domino ipso monente (p) declarat: Revertimini, inquit, ad Dominum Deum vestrum; quoniam misericors & pius est, & patiens, & multæ miserationis, & qui sententiam flectat adversus 2 malitias irrogatas. Potest ille indulgentiam dare, sententiam suam potest ille (q) deflectere. Pœnitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere, potest in acceptum referre, quidquid pro talibus & petierint martyres, & fecerint sacerdotes: (r) vel si quis plus eum suis satisfactionibus moverit, si ejus iram, si indignantis offensam justa deprecatione placaverit; dat ille & arma rursum, quibus (s) victus armetur, reparat & corroborat vires, quibus fides instaurata vegetetur. Repetet certamen suum miles, iterabit aciem, provocabit hostem, & quidem (t) factus ad prælium fortior per dolorem. Qui sic Deo satisfecerit, qui (u) pœnitentia facti sui, qui pudore delicti, plus & virtutis & fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit; exauditus & adjutus à Domino, quam contristaverat nuper, lætam faciet Ecclesiam: nec jam solam Dei veniam merebitur, sed coronam.

Is. 30. 15. *Ez.* 33. 11. 18. 32. *Joel.* 2. 13.

(*a*) Pietate clemens, *Pem. Voss.* 2. (*b*) Semper, semper & bonus, *Pem.* (*c*) *Sic Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. Dominum posse placari, *Impr.* (*d*) Posse misereri tui, *Pem.* (*e*) Strato solo, *Affl. Thu. Foss.* (*f*) In cinere & cilicio, *Ben.* (*g*) Nullum jam, *Thu. Foss.* (*h*) Res est, pro, *NC. Lam. Ebor.* (*i*) *Sic Ar. Ben. Man. Mar. Lam. Pem. Lin. Voss.* 1. *NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. vendenda, *Imp. Nup.* (*k*) Operibus & facultatibus, *Lin. Pem. NC.* 2. *Bod.* 3. facultatibus nostris qui de bonis, *Thu. Foss.* (*l*) Largi erant ad distribuendum, *Pem.* (*m*) Lamentis & lacrimis, *Lam. Ebor.* (*n*) Conversus fueris, *NC.* 2. (*o*) Mortem peccatoris, *Lin.* (*p*) Declarat dicens, *Bod.* 2. *Lam. Ebor.* (*q*) Deflectere, delicta remittere, *Bod.* 1. (*r*) Vel si quis eum, *Voss.* 2. (*s*) Virtus armetur, *Bod.* 1. (*t*) Jam factus ad prælium, *Lin. Voss.* 1. (*u*) Pœnitentiam facti sui, qui pudorem delicti, *Bod.* 1. 3. 4. *Thu.*

1 *Cum conversus ingemueris*] LXX. Interpretes in hac lectione præivere, quam haud facile ex textu Hebræo elicueris. Hieronymus tamen agnoscit, non modo in Epistola ad Sabinianum, sed in Commentario; & dicit quod *juxta Anagogen omnes ad pœnitentiam peccatores, & præcipue hæreticos cohortatur sermo divinus, quod cum reversi à vitiis ingemuerint, & egerint pœnitentiam salvi fiant, & tunc intelligant ubi prius fuerint, & quod frustra in vanis speraverant.*

2 *Malitias irrogatas.*] Intellige mala pœnæ. LXX. habent, μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις. Tert. l. 2. adv. Marc. c. 24. ait. *Et pœnituit Dominum de malitia quam dixerat facturum se illis, nec fecit.*

D. CÆCILII CYPRIANI

DE

[1] ORATIONE DOMINICA.

An. 252.

Præceptorum Evangelicorum elogium.

EVangelica præcepta, fratres dilectiſſimi, nihil ſunt aliud quam magiſteria divina, fundamenta (a) ædificandæ ſpei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præſidia obtinendæ ſalutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris inſtruunt, ad cœleſtia regna perducunt. Multa & per Prophetas ſervos ſuos dici Deus voluit & audiri: ſed quanto (b) majora ſunt quæ filius loquitur, quæ Dei (c) ſermo qui in Prophetis fuit propria voce teſtatur: non jam mandans ut paretur venienti via, ſed ipſe veniens, & viam nobis aperiens & oſtendens; ut, qui in tenebris mortis errantes improvidi & cæci prius fuimus, luce gratiæ (d) luminati, iter vitæ duce & rectore Domino teneremus. Qui inter cetera ſalutaria ſua monita & præcepta divina, quibus populo ſuo conſuluit ad ſalutem, etiam orandi ipſe formam dedit; ipſe quid precaremur, monuit & inſtruxit.

Vix alibi indulgentior nobis Dominus quam cum orare docuit.

Qui fecit vivere, docuit & orare; benignitate (e) ea, ſcilicet, qua & cetera dare & conferre dignatus eſt: ut dum prece (f) & oratione, quam filius docuit, apud patrem loquimur, facilius audiamur. Jam prædixerat horam venire: quando veri adoratores adorarent patrem in ſpiritu & veritate, & (g) implevit quod ante promiſit; ut qui ſpiritum & veritatem de ejus (h) ſatisfactione percepimus, de traditione quoque ejus vere & ſpiritaliter adoremus. Quæ enim poteſt eſſe (i) magis ſpiritalis oratio, quam (k) quæ à Chriſto nobis data eſt, à quo nobis & Spiritus Sanctus miſſus eſt? Quæ vera (l) magis apud patrem precatio, quam quæ à filio qui eſt veritas, de ejus ore prolata eſt? ut aliter orare quam docuit, non ignorantia ſola ſit, ſed & culpa; quando ipſe poſuerit & dixerit: Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem veſtram ſtatuatis. Oremus itaque, fratres dilectiſſimi, ſicut magiſter (m) Deus docuit. Amica & familiaris oratio eſt Deum de ſuo (n) rogare; ad aures ejus aſcendere Chriſti oratione. Agnoſcat pater filii ſui verba. Cum precem facimus, qui habitat intus in pectore, ipſe ſit & in voce. Et cum ipſum habeamus apud Patrem advocatum pro peccatis noſtris; quando peccatores pro delictis noſtris petimus, advocati noſtri verba promamus. Nam cum dicat; quia quodcunque petierimus à Patre in nomine ejus, dabit nobis: quanto efficacius impetramus (o) quod petimus in Chriſti nomine, ſi petamus ipſius oratione?

Jo. 4. 24. — Jo. 14. 6. — Marc. 7. 8. — Jo. 2. 2. — Jo. 16. 23.

Sit orantibus ſermo & oratio cum diſciplina.

Sit autem orantibus ſermo & precatio cum diſciplina, quietem continens & pudorem. Cogitemus nos ſub conſpectu Dei ſtare: placendum eſt divinis oculis & habitu corporis, & modo (p) vocis: Nam ut impudentis eſt clamoribus ſtrepere, ita contra congruit verecundo modeſtis precibus orare. Denique magiſterio ſuo Dominus ſecreto orare nos præcepit, in abditis & (q) ſemotis locis, in cubiculis ipſis, quod (r) magis con-

Mat. 6. 6.

(a) Fundamenta corroborandæ fidei, nutrimenta ædificandæ ſpei, firmamentum fovendi cordis, *Voſſ.* 3. (b) Meliora, *Voſs.* 2. *Pem.* (c) Quæ filius Dei, *Bod.* 2. *Ben. Vict.* (d) Gratiæ illuminati, iter, *Thu. Foſſ. Vict.* Iter, viæ duce, *Lin. NC.* 2. *Bod.* 1. 2. 4. (e) Benignitate ſua, *Bod.* 1. (f) Precem & orationem, *Voſſ.* 3. (g) Veritate adimplevit, *Bod.* 1. (h) Sanctificatione, *Voſſ.* 3. *MR.* (i) Quæ enim poteſt eſſe ſpiritalis, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. 2. *Pem. Voſſ* 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. ſpiritalior, *Vict.* (k) *Sic Voſſ.* 3. *Lam. Ebor. Lin. Sariſ. NC.* 1. 2. quæ vere à Chriſto, *Impr.* (l) Quæ vera apud patrem oratio aut deprecatio, *Bod.* 3. quæ verior, *Vict.* (m) Sicut magiſter dominus, *Ar.* magiſter docuit, *Bod.* 2. 3. (n) De ſuo ore rogare, *Bod.* 1. (o) Impetrabimus, *Lin.* (p) Modulo vocis, *Vict. Voſſ.* 3. (q) Secretis locis, *Lin. Thu.* ſecretis vel ſemotis, *Foſſ.* (r) Maxime congruit, *Ar. Lam. Ebor.*

1 *De Oratione.*] Pontius in recenſione operum S. Cypriani, poſt tractatus de Lapſis, & Unitate, hunc memorat, qui *docet Euangelicæ precis legem.* Et hoc fere ordine Editores omnes; certe Spir. Vet. innom. Remb. Eraſ. ut alios prætercam, repoſuerunt; ita ut librum de Lapſis immediate ſequeretur. Et revera ſi quis perpetua ad unitatem tuendam monita, quæ utramque paginam hic implent conſideraverit, non alio à præcedentibus aut inſtituto, aut tempore conſcripta judicabit. Sed cum priora ſcripta ſub finem Anni 251. Romam miſſa fuiſſe cognoſcantur, hoc ad ſequentem, nimirum 252. videtur rejiciendum. Ex Martyris noſtri lucubrationibus, vix aliud D. Auguſtino commendatius occurrit. In lib. de Gratia & libero arbitrio ait. *Commoneo & exhortor, ut beati Cypriani librum quem ſcripſit de Oratione Dominica diligenter legatis, & quantum vos Dominus adjuverit intelligatis, memoriæque mandetis.* Pariter laudat. Ep. 47. & 107. nec non l. 4. c. 9. ad Bonif. cont. 2. Epiſt. Pelag. & l. 2. de bono perſev. Et de corrept. & grat. c. 5. Porro D. Hilarius hunc Tractatum adeo omnibus numeris abſolutum cenſuit, ut commentariis ſuis in Matt. Can. 5. dixerit, quod *De orationis ſacramento neceſſitate commentandi, Cyprianus vir ſanctæ memoriæ liberavit: quanquam & Tertullianus hinc volumen aptiſſimum ſcripſiſſet,* &c.

Quæ enim poteſt eſſe magis ſpiritalis Oratio.] Novatores fanatici illam ſolum precem ſpiritualem cenſent, quæ extemporaneo fervore effunditur, à Cypriano noſtro longe diverſi. Tertul in lib. de orat. dixit, quod *Oratio à Chriſto conſtituta, ex tribus conſtituta eſt, ex ſermone quo enunciatur, ex ſpiritu quo tantum poteſt, ex ratione qua ſuſcipitur.*

An. 252.

convenit fidei; ut ſciamus Deum ubique eſſe præſentem, audire omnes & videre, & majeſtatis ſuæ plenitudine in abdita quoque & occulta penetrare, ſicut ſcriptum eſt: Ego Deus approximans, & non Deus de longinquo. Si abſconditus fuerit homo in abſconditis, ego ergo non videbo eum? Nonne cœlum & terram ego (a) impleo? Et iterum: In omni loco oculi Dei ſpeculantur bonos & malos. Et quando in unum cum fratribus convenimus, & ſacrificia divina [1] cum Dei ſacerdote celebramus, verecundiæ & diſciplinæ memores eſſe debemus: Non paſſim ventilare preces noſtras [2] inconditis vocibus; nec petitionem commendandam modeſte Deo, tumultuoſa loquacitate jactare. Quia Deus non vocis, ſed cordis auditor eſt. Nec admonendus eſt clamoribus, qui cogitationes (b) hominum videt, probante Domino & dicente; Quid cogitatis nequam in cordibus veſtris? & alio loco: & ſcient omnes Eccleſiæ, quia ego ſum ſcrutator renis & cordis. Quod Anna in primo Regnorum libro, Eccleſiæ typum portans, cuſtodit & ſervat; quæ Dominum non (c) clamoſa petitione, ſed tacite & modeſte intra ipſas pectoris latebras precabatur. Loquebatur prece occulta; ſed manifeſta fide: loquebatur non voce, ſed corde: quia ſic Deum ſciebat audire; & impetravit (d) efficaciter quod petiit, quia fideliter poſtulavit. Declarat (e) hoc ſcriptura divina quæ dicit: Loquebatur in corde ſuo, & labia ejus movebantur & vox ejus non audiebatur, & exaudivit eam Deus. Item legimus in Pſalmis: Dicite in (f) cordibus; & in ſtratis veſtris, & tranſpungimini. [3] Per Hieremiam quoque hæc eadem Spiritus ſanctus ſuggerit & docet dicens: [4] In ſenſu autem tibi (g) debet adorari Deus. Adorans autem, fratres dilectiſſimi, nec illud ignoret, quemadmodum in templo cum Phariſæo Publicanus oraverit, non allevatis in cœlum impudenter oculis, nec manibus inſolenter erectis, ſed pectus ſuum pulſans, & peccata intus incluſa conteſtans, divinæ miſericordiæ implorabat auxilium. Et cum ſibi Phariſæus placeret, (h) ſanctificari hic magis meruit qui (i) ſic rogavit; qui ſpem ſalutis non in fiducia innocentiæ ſuæ poſuit, cum innocens nemo ſit, ſed peccata confeſſus humiliter oravit, & exaudivit orantem (k) qui ſemper humilibus ignoſcit. Quæ Dominus in Evangelio ſuo ponit & dicit: Homines duo aſcenderunt in templum (l) orare, unus Phariſæus, (m) & unus Publicanus. Phariſæus (n) cum ſtetiſſet talia apud ſe precabatur (o): Deus gratias tibi ago, quia non ſum ſicut ceteri homines, injuſti, raptores, adulteri, quomodo & publicanus iſte: jejuno bis in ſabbato, decimas (p) do omnium quæcunque poſſideo. Publicanus autem de longinquo ſtabat, & neque oculos (q) volebat ad cœlum levare, ſed percutiebat pectus ſuum dicens: Deus propitius eſto mihi peccatori. (r) Dico vobis, deſcendit hic juſtificatus in domum ſuam magis quam ille Phariſæus. Quia omnis qui (s) ſe extollit humiliabitur: & qui ſe humiliat exaltabitur. Quæ nos, fratres dilectiſſimi, de divina lectione diſcentes, poſtquam cognovimus qualiter ad orationem accedere debeamus; cognoſcamus docente Domino & quid oremus. Sic, inquit, orate: [5] *Pater noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua* (t) *ſicut in cœlo & in terra. Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Et* (u) *remitte nobis debita noſtra, ſicut & nos remittimus debitoribus noſtris: Et ne* (w) *nos patiaris induci in tentationem: ſed libera nos à malo, Amen.*

Jerem. 23. 23.
Prov. 15. 3.
Luc. 5. 22.
Apoc. 2. 23.
1 Reg. 13.
Pſ. 4. 5.
Bar. 6. 5.
Luc. 18. 10.
Luc. 18. 10.
Mat. 6. 9.

Publica eſt nobis & communis oratio.

Ante omnia pacis doctor atque unitatis magiſter, [6] ſingillatim noluit & privatim precem fieri, ut quis cum precatur, pro ſe tantum precetur. Non enim dicimus pater meus qui es in cœlis; nec, panem meum (x) da mihi hodie; nec dimitti ſibi tantum unuſquiſque debitum poſtulat; aut ut in tentationem non inducatur, (y) atque à malo liberetur, pro ſe ſolo rogat. Publica eſt nobis & communis oratio: & quando ora-

(a) Impleo dicit Dominus, *Vict.* (b) Cogitationes videt, *Voſſ.* 3. *Sariſ. Bod.* 1. 2. (c) Clamoſa voce nec petitione, *Ebor.* (d) Efficacius, *Voſſ.* 3. (e) *Sic NC.* 1. *Lam. Vict.* declarat ſcriptura, *Imp.* (f) In cordibus veſtris, & in cubilibus, *Pem. Voſſ.* 2. *Bod.* 3 4. (g) Tibi debemus adorare, *Sariſ.* In ſenſu autem tibi eſſe debet adoratio Domini, *Ver.* in corde autem, *Vict.* (h) *Sic*, *Bod.* 1. 2, 3, 4. *Sariſ. Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* ſanctificari Publicanus hic. *Impr.* (i) Sic oravit, *Pem. Lin. Voſſ.* 2. (k) Qui humilibus ignoſcit, *Lam. Lin. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voſſ.* 3. (l) *Sic*, *Lam. Ebor. Sariſ. Bod.* 3. 4. adorare *Imp.* (m) Phariſæus & alter, *Ebor. Voſſ.* 3. alius, *Ver. Lam. NC.* 1. *MR.* (n) Phariſæus autem, *Lam. Ebor.* (o) Precabatur dicens, *NC.* 1. *Lam.* (p) Do de omnibus, *Ver. Ebor. NC.* 2. (q) Oculos ſuos levabat, *Sariſ.* (r) Amen Amen, *Bod.* 1. (s) Qui ſe exaltat, *Ar. Lam. Sariſ. Bod.* 2. (t) Voluntas tua in cœlo &, *Bod.* 1. 4. (u) Dimitte, *Pem. Ebor. Sariſ. Lam. Ebor. Ver.* (w) Ne nos inducas, *Ar. Ebor. Pem. Lin. Voſſ.* 2. *Bod.* 3. 4. *Vict.* & ne paſſus fueris induci nos, *Ver.* (x) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. da nobis, *Impr.* (y) Aut à malo, *Voſſ.* 3.

1 *Cum Dei ſacerdote celebramus.*] Ignota erat olim, unius ſolitarii ſacerdotis communio.

2 *Inconditis vocibus.*] *Cum modeſtia*, inquit, *Septimius*, *& humilitate adorantes, magis commendabimus Deo preces noſtras; ne ipſis quidem manibus ſublimius elatis, ſed temperate & prope elatis: ne vultu quidem in audaciam erecto, nam ille Publicanus qui non tantum prece & vultu humilitatus atque dejectus orabat, juſtificatior Phariſæo procaciſſimo diſceſſit. Sonos etiam vocis ſubjectos eſſe oportet: aut quantis arteriis opus eſt, ſi pro ſono audiamur? Deus autem non vocis, ſed cordis auditor eſt, ſicut conſpector.* Fortaſſe ethnicam battologiam à Domino notatam Mat. 6. 7. & 3. Reg. 18. 26. deſcriptam, reſpicit Cyprianus; cujus ſpecimen dat Æſchyl. in ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις. Ita porro in recta Deorum nomenclatura fiduciam ponebant Gentiles, ut indigitamentis ſe tuerentur, ne memoria lapſi religiones confunderent, & numina quæ placare conabantur offenſa redderent.

3 *Per Hieremiam quoque.* In codicibus Græcis ſextum Baruchi caput, ἐπιστολὴ ἱερεμίου dicitur. Rationem ſupra reddidimus in annotat. ad lib. 1. adv. Judæos, quare in laudandis S. ſcripturis, libros Apocryphos paſſim adhibeat Auctor noſter.

4 *In ſenſu autem tibi debet adorari Deus.*] Mente ſive intellectu, præſtari tibi debet adoratio O Deus. LXX. habent, τῇ διανοίᾳ σοὶ δεῖ προσκυνεῖν δέσποτα.

5 *Pater noſter.*] Lucianus in Philopat. Dominicam Orationem vocat, τὴν εὐχὴν ἀπὸ πατρός, Adeo minime nova videtur recepta apud nos nomenclatura à primis vocibus.

6 *Singillatim.*] Vox à Tertulliano uſurpata. *Dæmonia nullum nomen habent ſingillatim*, l. de Idol.

1 Orationis

An. 252. oramus, non pro uno, sed pro toto populo oramus; quia totus populus unum sumus. Deus pacis & concordiæ magister qui docuit unitatem, sic orare unum pro omnibus voluit, quo modo in uno omnes ipse portavit. Hanc orationis legem servaverunt tres pueri in camino ignis inclusi; consonantes in prece, & spiritus consensione concordes. Quod declarat scripturæ divinæ fides, & dum docet quo modo oraverint (a) tales, dat exemplum quod imitari in precibus debeamus, ut tales esse possimus. Tunc Dan. 3. 51. illi tres, inquit, quasi ex uno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum. Loquebantur quasi ex uno ore, & nondum illos Christus in carne visus docuerat orare, & iccirco orantibus fuit impetrabilis & efficax sermo, quia promerebatur Dominum pacifica, & simplex, & spiritalis oratio. Sic & Apostolos cum (b) discipulis post ascensum Domini invenimus orasse. Erant, inquit, perseverantes omnes unanimes in Act. 1. 14. oratione cum mulieribus & Maria, quæ fuit mater Jesu, & fratribus ejus. Perseverabant in oratione unanimes; orationis suæ & instantiam simul & concordiam declarantes. Quia Deus, qui inhabitare facit unanimes in (c) domo, non admittit in divi- Ps. 67. 6. nam & æternam domum, nisi eos apud quos est unanimis oratio. Qualia autem sunt, fratres dilectissimi, 1 orationis Dominicæ sacramenta, quam (d) multa, quam magna, 2 breviter in sermone collecta; sed in virtute spiritaliter copiosa, ut nihil omnino prætermissum sit quod non in precibus atque orationibus nostris, cœlestis doctrinæ comprehendatur?

Auspicia precum à Deo patre petuntur.

Sic, ait, orate: *Pater noster qui es in cœlis.* Homo novus, renatus, & Deo suo per ejus gra- Mat. 6. 9. tiam restitutus: Pater, primo in loco dicit; quia filius esse jam cœpit. In sua, inquit, propria venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem eum receperunt, dedit illis potestatem ut filii Dei fierent, his qui credunt in nomine ejus. Qui ergo credidit in nomine ejus, Jo. 1. 11. & factus est Dei filius; hinc debet incipere, ut & gratias agat, & profiteatur se Dei filium; dum nominat patrem sibi esse in cœlis Deum. Contestetur quoque inter prima statim nativitatis suæ verba renunciasse se terreno & carnali patri, & patrem solum nosse se & habere cœpisse qui sit in cœlis, sicut scriptum est: Qui dicunt patri & matri, non novi te, & filios suos non agnoverunt, hi custodierunt præcepta tua, & testamentum tuum ser- Deut. 33. 9. vaverunt. Item Dominus in Evangelio suo præcepit, ne vocemus nobis patrem (e) in terra, quod sit scilicet nobis unus pater qui est in cœlis. Et discipulo qui mentionem Mat. 23. 9. defuncti patris fecerat, respondit: Sine, mortui mortuos suos sepeliant; dixerat enim patrem suum mortuum; cum sit credentium pater (f) vivus. Nec hoc solum, fratres dilectissimi, animadvertere & intelligere debemus, quod appellemus patrem qui sit in Mat. 8. 22. cœlis: sed conjungimus & dicimus, Pater noster, id est, eorum qui credunt (g); eorum qui per eum sanctificati, & gratiæ spiritalis nativitate reparati, filii Dei esse cœperunt. 3 Quæ vox Judæos etiam perstringit & percutit, qui Christum sibi per prophetas annunciatum, & ad se prius missum, non tantum infideliter spreverunt, sed & crudeliter necaverunt. Qui jam non possunt patrem Deum vocare, cum Dominus eos confundat & redarguat dicens. Vos de diabolo patre nati estis, & concupiscentias patris vestri facere vultis. Ille enim homicida fuit ab initio, & in veritate Jo. 8. 44. non stetit, quia veritas non est in illo. Et per Esaiam prophetam Deus clamat indignans: (h) Filios generavi & exaltavi, ipsi autem me (i) spreverunt. Agnovit bos possessorem suum, & asinus (k) præsepe domini sui: Israël autem me non cognovit & po- Is. 1. 3. pulus meus me non intellexit. (l) Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis, (m) semen nequam, (n) filii scelesti. Dereliquistis Dominum, & in indignationem (o) 4 misistis illum sanctum Israël. In quorum (p) exprobrationem, Christiani quando oramus, Pater noster, dicimus; quia noster esse cœpit, & Judæorum qui eum reliquerunt, esse desiit: nec peccator populus potest esse filius; sed quibus (q) 5 remissa peccatorum datur, eis filiorum nomen adscribitur; eis & æternitas repromittitur, Domino ipso dicente: Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum, filius autem manet in æternum. Quanta autem Domi- Jo. 8. 34. ni indulgentia, quanta circa nos dignationis ejus & bonitatis ubertas; qui sic nos voluerit orationem celebrare in conspectu Dei, ut Deum patrem vocemus, & ut est Christus

(*a*) Tale dat exemplum, *Voss.* 3. (*b*) Cum condiscipulis *Voss.* 3. (*c*) In domo una, *Pem. Voss. Bod.* 4. (*d*) Quam magna, quam grandia, *Ar. Bod.* 2. *MK.* (*e*) In terris, *Ver.* super terram, *Bod.* 4. (*f*) Credentium pater unus, *Lam.* (*g*) Qui credunt in eum, *Bod.* 1. non eorum qui pereunt, sed. *Voss.* 3. (*h*) Filios genui, *Bod.* 2. 4. *Thu. Foss.* (*i*) Reprobraverunt, *NC.* 2. (*k*) Præsepium Domini, *Thu. Foss.* (*l*) *Sic Voss.* 3. *Bod.* 3. *Tert. Spir. Vet. innom. Man. & in vocibus sequentibus omnes codices.* væ genti, *Imp. Nup.* (*m*) Semen pessimum, *Pem. Bod.* 4. *Voss.* 2. (*n*) Filii scelesti, *Bod.* 1. sine lege, *Bod.* 4. (*o*) Misistis sanctum, *Bod.* 4. *Saris.* (*p*) Exprobratione, *Thu. Foss.* (*q*) Remissa peccatorum dantur, *Bod.* 1. 4. remissio, *Vict.*

1 *Orationis dominicæ Sacramenta.*] Nulla vox apud scriptores Ecclesiasticos laxioris est significatus quam *Sacramentum.* Sub hac forma de prece Dominica locutus est D. Hilarius in loco superius laudato.

2 *Breviter in sermone collecta.*] Hanc ob causam preces breviores passim vocantur *Collectæ.* Tertul. hanc orationem appellat *Breviarium totius Evangelii* l. de Orat. c. 1. Hæc Chrysost. ait Dominum docuisse μέτρον εὐχῆς. Hom. de Anna. Tertul. vocat l. de fuga. c. 2. *legitimam orationem*, & etiam *ordinariam.*

3 *Quæ vox Judæos etiam perstringit.*] Pariter Tert. de Orat. c. 2. *Hoc est quod Israëli exprobratur.*

4 *Misistis illum sanctum.*] Redundat vox *illum*, nisi forte quando LXX. posuerunt τὸν ἅγιον, articuli Græci emphasin interpres latinus sic exprimendum putaret,

5 *Remissa peccatorum datur.*] Vocem hanc à Magistro hausit auctor noster, adv. Marc. l. 4. c. 18. ait, *diximus de remissa peccatorum.*

1 *Cla-*

An. 252. Christus Dei filius, sic & nos Dei filii (a) nuncupemur? Quod nomen nemo nostrum in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare. Meminisse itaque, fratres dilectissimi, & scire debemus, quia quando patrem Deum dicimus, quasi filii Dei agere debemus; ut quo modo nos nobis placemus de Deo patre, sic sibi placeat & ille de nobis. Conversemur quasi Dei templa, ut Deum in nobis constet habitare. Nec sit degener actus noster à spiritu, ut qui cœlestes & spiritales esse cœpimus, non nisi spiritalia & cœlestia cogitemus & agamus, quia & ipse Dominus (b) Deus dixit: Eos qui clarificant me, clarificabo: & qui me spernit, spernetur. Beatus quoque (c) Apostolus Paulus in Epistola sua posuit: Non estis vestri, (d) emti enim estis pretio magno: (e) 1 clarificate & portate Deum in corpore vestro. [1 Reg. 2. 30. — 1 Cor. 6. 20.]

Petimus ut Dei nomen sanctificetur.

Post hoc dicimus: *Sanctificetur nomen tuum*, 2 non quod optemus Deo, ut sanctificetur orationibus nostris; sed quod petamus ab eo, ut nomen ejus sanctificetur in nobis. 3 Ceterum à quo Deus sanctificetur, qui ipse sanctificat? Sed quia ipse dixit Sancti estote, quoniam & ego sanctus sum, id petimus & rogamus, ut qui in baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse cœpimus perseveremus, & hoc quotidie deprecamur. Opus est enim nobis quotidiana sanctificatione, ut qui quotidie delinquimus, (f) delicta nostra sanctificatione assidua repurgemus. Quæ autem sit sanctificatio quæ nobis de Dei dignatione confertur, Apostolus prædicat dicens: Neque (g) fornicarii, neque idolis servientes; neque adulteri, neque molles, neque masculorum (h) appetitores, neque fures, neque (i) fraudatores, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores regnum Dei (k) consequentur. (l) Et 4 hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed justificati estis, (m) sed sanctificati estis in nomine Domini Jesu Christi & in spiritu Dei nostri. Sanctificatos nos dicit in nomine Domini Jesu Christi & in spiritu Dei nostri. Hæc sanctificatio ut in nobis permaneat oramus: & quia Dominus & judex noster (n) sanato à se & justificato comminatur jam non delinquere, ne quid ei deterius fiat, hanc continuis orationibus precem facimus hoc diebus ac noctibus postulamus, ut sanctificatio & vivicatio quæ de Dei gratia sumitur, ipsius protectione servetur. [Levit. 20. 7. — 1 Cor. 6. 9. — Jo. 5. 14.]

Porro ut regnum ejus adveniat.

Sequitur in oratione: *Adveniat regnum tuum.* Regnum etiam Dei 5 repræsentari nobis petimus; sicuti & nomen ejus, ut in nobis sanctificetur postulamus. Nam Deus quando non regnat? aut apud eum quando incipit, quod & semper fuit, & esse non desinit? Nostrum regnum petimus advenire à Deo nobis repromissum, Christi sanguine & passione quæsitum; ut qui in sæculo ante servivimus, postmodum (o) Christo dominante regnemus, sicut ipse pollicetur & dicit: venite benedicti patris mei, percipite (p) regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Potest vero, fratres dilectissimi, & ipse Christus esse regnum Dei, quem venire quotidie cupimus, cujus adventus ut cito nobis repræsentetur, optamus. Nam cum (q) resurrectio ipse nostra sit, quia in ipso resurgimus: sic & regnum Dei potest ipse intelligi, quia in illo regnaturi sumus. Bene autem regnum Dei petimus, id est, regnum cœleste, quia est & terrestre regnum. Sed qui renunciavit jam seculo; major est & honoribus ejus, & regno, & ideo qui se Deo & (r) Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat. Continua autem oratione & prece opus est, ne excidamus à regno cœlesti, sicut Judæi, quibus hoc prius promissum fuerat, exciderunt, Domino manifestante & probante: Multi, inquit, venient ab oriente & occidente, & (s) recumbent cum Abraham, Isaac & Jacob in regno cœlorum. (t) Filii autem regni expellentur in tenebras exteriores: illic (u) erit ploratio & stridor dentium. Ostendit quia ante filii regni Judæi erant, quando & filii Dei esse perseverabant: Postquam cessavit circa illos nomen paternum, cessavit & regnum. Et ideo Christiani qui in oratione appellare (w) patrem Deum cœpimus, nos & ut regnum Dei nobis veniat, oramus. [Mat. 25. 34. — Mat. 8. 11.]

Insuper ut fiat voluntas Dei sicut in cœlo, & in terra.

Addimus quoque & dicimus: *Fiat Voluntas* (x) *tua, sicut in cœlo & in terra*: non ut Deus faciat quod vult, sed ut nos facere possimus, quod Deus vult. 6 Nam Deo quis (y) obsistit, quo minus (z) quod velit faciat? Sed quia nobis à diabolo obsistitur, quo minus [Mat. 26. 39.]

(*a*) *Sic Pem. Voss.* 2. *Ebor. Bod.* 3. *Voss.* 3. *Vict.* filios nuncupemus, *Imp.* (*b*) Deus noster dixit, *Ar. NC.* 1. (*c*) *Sic Pem. Bod.* 4. Apostolus in Epistola, *Impr.* (*d*) Emti estis magno, *NC.* 1. *Lam. Bod.* 3. (*e*) Glorificate, *Ar. Bod.* 2. (*f*) Delicta nostra satisfactione assidua, *Ar.* (*g*) Fornicatores, *Lin.* (*h*) Concubitores, *Bod.* 1. (*i*) Fraudulenti, *Ar. Saris. Thu. Foss.* (*k*) Possidebunt, *Pem. Bod.* 4. *Voss.* 1. (*l*) Et hæc quidam, *Ver.* (*m*) Sanctificatos nos dicit, *Lam. Ebor. Voss.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*n*) Sanato à se & vivificato, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. *MR.* sanato & vivicato, *Voss.* 3. (*o*) Christo donante, *Vict.* (*p*) Regnum Dei, *Saris.* (*q*) Resurrectio ipse sit, *Lam. Ebor. Lin. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*r*) Christo dicavit, *Lam. Ben. Bod.* 2. 3. dicat, *Bod.* 1. 4. *Saris.* (*s*) Accumbent, *Bod.* 1. (*t*) Filii autem regni hujus, *Bod.* 4. ejicientur & mittentur, *NC.* 2. (*u*) Erit fletus, *Bod.* 1. 2. (*w*) Patrem Deum cœpimus nosse, *Lam. Pem. Voss.* 2. *Ben. Bod.* 2, *Voss.* 3. cupimus, *Ar.* (*x*) Tua in cœlo, *Saris. August.* (*y*) Resistit, *Voss.* 3. (*z*) Quod velit fiat, *Saris.*

1 *Clarificate & portate*] Vid. quæ dicta in l. 3 ad Quirin. c. 11. Tert. passim legit. *Glorificate & tollite.*

2 *Non quod optemus Deo.*] Similiter Tert. de orat. c. 3. *Non quod deceat homines bene Deo optare, quasi sit & alius de quo ei possit optari, aut laboret nisi optemus.*

3 *Ceterum à quo Deus sanctificetur, qui ipse sanctificat?*] Iisdem fere verbis Tert. ibid. *Ceterum quando non sanctum & sanctificatum est per semetipsum nomen Dei, cum ceteros sanctificet ex semetipso?*

4 *Hæc quidem fuistis.*] Pariter lectum l. 3. ad Quir. c. 65. utrobique manifesto sed inveterato errore, cujus participes Iren. l. 4. c. 46. & l. 5. c. 10. Tert. de Pudic. c. 10. & August. de pœnit. c. 10. In textu Græco habetur, ταῦτά τινες ἦτε. *hæc aliquando quidam fuistis.* Sed nihil muto; non enim quid scribi oportuit, sed quid scriptum fuerat spectamus.

5 *Repræsentari nobis petimus.*] Tert. de Orat. c. 5. ait. *Ad nostram suspensionem pertinet, regni Dominici repræsentatio.*

6 *Nam Deo quis obsistit?*] Sic Tert. ibid. *Non quod aliquis obsistat quo minus Dei voluntas fiat.*

1 *Nemo*

An. 252. minus per omnia noster animus atque actus Deo obsequatur; oramus & petimus ut fiat in nobis voluntas Dei, quæ ut fiat in nobis, opus est Dei voluntate, id est, ope ejus & protectione; quia [1] nemo suis viribus fortis est, sed Dei indulgentia & misericordia tutus est. Denique (a) & Dominus infirmitatem hominis, quem portabat ostendens ait: Pater si fieri potest, transeat à me (b) calix iste. Et exemplum discipulis suis tribuens, ut non voluntatem suam, sed Dei faciant, addidit, dicens: Veruntamen non quod ego volo, sed (c) quod tu. Et alio loco dicit: Non descendi de cœlo ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Quod si [2] filius obaudivit ut faceret patris voluntatem: Quanto magis servus obaudire debet ut faciat Domini voluntatem. Sicut in Epistola sua (d) Joannes quoque ad faciendam Dei voluntatem hortatur & instruit dicens: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, (e) non est caritas patris in illo. Quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi, quæ non est à patre, sed ex (f) concupiscentia mundi; & mundus transibit & concupiscentia ejus. Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, [3] quo modo & Deus manet in æternum. Qui in æternum manere volumus, Dei qui æternus est, voluntatem facere debemus.

Matt. 26. 39. Jo. 6. 38. 1 Jo. 2. 15.

Voluntas Dei in quibus consistit.

Voluntas autem Dei est, quam Christus & fecit & docuit: Humilitas in conversatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis justitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina; injuriam facere non nosse, & (g) factam posse tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere, amare in illo quod pater est, timere quod Deus est; Christo nihil omnino præponere, quia nec nobis quidquam ille præposuit; caritati ejus inseparabiliter adhærere, cruci ejus (h) fortiter ac fidenter adsistere; quando de ejus nomine & honore certamen est, exhibere in sermone constantiam qua confitemur; in quæstione fiduciam, qua congredimur; in morte patientiam, qua coronamur: hoc est cohæredem Christi esse velle, hoc est præceptum Dei facere, hoc est voluntatem patris adimplere.

Non animo tantum sed & corpore præstanda.

Fieri autem petimus voluntatem (i) Dei ut in cœlo & in terra; quod utrumque ad consummationem (k) nostræ incolumitatis pertinet & salutis. Nam cum corpus è terra, & spiritum possideamus è cœlo, ipsi terra & cœlum sumus; & in utroque, id est, & corpore & spiritu, ut Dei voluntas fiat oramus. Est enim inter carnem & spiritum colluctatio, & (l) discordantibus adversus se invicem quotidiana congressio; ut non quæ volumus ipsa faciamus; (m) dum spiritus cœlestia & divina (n) quærit, caro terrena & secularia concupiscit: & ideo petimus impense inter duo ista, (o) ope & auxilio Dei concordiam fieri: ut dum & in spiritu & in carne voluntas Dei geritur, quæ per eum renata est anima servetur. Quod (p) aperte atque manifeste Apostolus Paulus sua voce declarat: Caro, inquit, concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem: hæc enim invicem adversantur sibi, ut non quæ vultis ipsa faciatis. Manifesta autem sunt (q) opera carnis, quæ sunt adulteria, fornicationes, immunditiæ, spurcitiæ, idololatriæ, [4] veneficia, homicidia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, provocationes, simultates, dissentiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. (r) Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, magnanimitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, castitas. Et iccirco quotidianis imo continuis orationibus hoc precamur, & in cœlo & in terra voluntatem circa nos Dei fieri: quia hæc est voluntas Dei, ut terrena cœlestibus cedant, spiritalia & divina prævaleant.

Gal. 5. 17.

Hoc Deus peculiari modo vult, ut peccatores convertantur.

Potest & sic intelligi, fratres dilectissimi, ut quoniam mandat & monet Dominus etiam inimicos diligere, & pro iis quoque qui nos persequuntur orare; (s) petamus & pro illis qui adhuc (t) terra sunt, & necdum cœlestes esse (u) cœperunt, ut & circa illos voluntas Dei fiat, (w) quam Christus hominem conservando & redintegrando perfecit. Nam cum discipuli ab eo non jam terra appellentur, sed sal terræ: & Apostolus primum hominem vocet de terræ limo, secundum vero de cœlo: merito & nos qui esse debemus (x) patri Deo similes (qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos) sic Christo monente oramus & petimus, ut precem pro omni-

Mat. 5. 44. Mat. 5. 13. 1 Cor. 15. 47. Mat. 5. 45.

(a) *Sic. Ar. Lam. Voss.* 3. *Vict.* Deus, *Imp.* (b) Calix iste. Exemplum, *Bod.* 2. exemplum discipulis suis demonstrans, *Vict.* (c) Quod tu vis, *Voss.* 3. (d) Johannes quoque unumquemque, *Lin.* (e) Non est dilectio, *Ebor. Thu. Foss. Lin.* (f) Concupiscentia seculi, & mundus, *Thu. Foss.* mundus transit, *Sarif.* (g) Factam sibi, *Voss.* 3. (h) Fortiter ac fideliter, *Bod.* 3. 4. fortiter ac libenter insistere, *Ver.* (i) Dei in cœlo & in terra, *Sarif. Aug.* (k) Nostræ voluntatis, *Remb. Man.* (l) Discordantium, *Bod.* 3. (m) Ut dum spiritus, *Sarif. Voss.* 3. (n) Concupiscat, *Sarif.* (o) Opem & auxilium, *Bod.* 4. (p) Aperte Apostolus Paulus, *Sarif. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Aug.* (q) Facta, *Lin. NC.* 2. *Sarif. Bod.* 1. 3. 4. *Man.* (r) Fructus autem spiritus est agapes, gaudium, pax, magnanimitas, suavitas, benignitas, *Ver. Man.* pax, patientia, longanimitas, suavitas, *Voss.* 3. (s) Precemur & pro istis, *Aug.* (t) Terreni sunt, *Ar. Bod.* 1. 2. *Thu. Foss.* terrena sapiunt, *Vict.* (u) Potuerunt, *Sarif.* (w) Quos Christus homines, *Ebor.* (x) Patri similes, *Ar.*

1 *Nemo suis viribus fortis.*] Ad repellendos Pelagii furores à nullo ex Patribus liberalius tela suppeditantur; unde illum D. August. perpetuo in partes advocat, Vid. ad Bonif. l. 4. c. 9. ubi integræ paginæ fere describuntur.

2 *Filius obaudivit.*] Nulla fere vox Cypriano usitatior. Tertul. in Exhort. Cast. c. 2. ait, *voluntas Dei in obaudientiam venerat. Proinde & tu si non obaudieris Deo*, &c. Prisci observante Festo pro *obedivit* posuere.

3 *Quomodo Deus manet.*] Additamentum hoc habetur etiam l. 3. ad Quir. c. 13.

4 *Veneficia, homicidia.*] In istis recensendis ordo non semel immutatur.

An. 252. omnium salute faciamus; ut quomodo in cœlo, id est, in nobis per fidem nostram voluntas Dei facta est, ut essemus è cœlo; ita & in terra, hoc est, (a) in illis non credentibus fiat voluntas Dei, (b) ut qui adhuc sunt prima nativitate terreni, incipiant esse cœlestes, ex aqua & (c) spiritu nati.

Panis mysticus Eucharisticus hic intelligitur.

Procedente oratione postulamus & dicimus. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Quod potest & spiritaliter, & simpliciter intelligi: quia & uterque intellectus utilitate divina proficit ad salutem. Nam panis vitæ Christus est, & panis hic omnium non est, sed noster est: & [1] quomodo dicimus pater noster, quia intelligentium & credentium pater est; sic & panem nostrum vocamus; quia Christus, (d) noster (qui [2] corpus ejus contingimus) panis est. Hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus, & [3] eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo graviore delicto, dum (e) abstenti & non communicantes à cœlesti pane prohibemur, à Christi corpore separemur; ipso (f) prædicante & monente: Ego sum panis vitæ qui de cœlo descendi. Si quis ederit de meo pane, vivet in æternum. Panis autem, quem ego dedero, caro mea est pro (g) seculi vita. Quando ergo dicit in æternum vivere, si quis ederit de ejus pane; ut (h) manifestum est eos vivere, qui corpus ejus attingunt, & eucharistiam (i) jure communicationis accipiunt: ita contra timendum est & orandum, ne dum quis abstentus separatur à Christi corpore, (k) procul remaneat à salute; comminante ipso & dicente: Nisi ederitis carnem filii hominis, & biberitis sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis. Et ideo panem nostrum, id est, Christum dari nobis quotidie petimus, ut qui in Christo manemus & vivimus, à sanctificatione ejus & corpore non recedamus.

Jo. 6. 51.

Jo. 6. 53.

Panis etiam terrenus.

Potest vero & sic intelligi, ut qui seculo renunciavimus, & divitias ejus & pompas (l) fide gratiæ spiritalis abjecimus; cibum nobis tantum petamus & victum; quando instruat Dominus & dicat: Qui non renunciat omnibus quæ sunt ejus, non potest meus discipulus esse. Qui autem Christi cœpit esse discipulus, secundum magistri sui vocem renuncians omnibus, diurnum debet cibum petere, nec in longum desideria (m) petitionis extendere, ipso iterum (n) Domino præscribente & dicente: Nolite in crastinum (o) cogitare, crastinus enim (p) dies ipse cogitabit sibi. (q) Sufficit diei malitia sua. Merito ergo Christi discipulus victum sibi in diem postulat, qui de crastino cogitare prohibetur: (r) quia & contrarium sibi sit & repugnans, ut quæramus in seculo diu vivere, qui petimus regnum Dei velociter advenire. Sic beatus Apostolus monet, (s) formans & corroborans spei nostræ ac fidei firmitatem: Nihil, inquit, intulimus in hunc mundum, verum nec auferre possumus, (t) Habentes itaque [4] exhibitionem & tegumentum his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri incidunt in tentationem & muscipulam & desideria multa & nocentia, quæ mergunt hominem in perditionem & in interitum: Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes naufragaverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. (u) Docet non tantum contemnendas; sed & (w) periculosas esse divitias, illic esse (x) radicem malorum

Luc. 14. 33.

Mat. 6. 34.

1 Tim. 6. 7.

(a) In illis credentibus, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss. Vict. Man.* (b) Ita hi, *Saris.* (c) Spiritu renati, *Bod.* 4. *Saris.* (d) Eorum qui corpus ejus contingunt, *Ar. Pem. NC.* 2. *Lam. Ebor. Voss.* 2. *Saris. Bod.* 1. 2. 4. *Thu.* (e) Absentes, *Ar. Bod.* 2. 4. *Saris. Vict. August. sæpius.* (f) Prædicante & dicente, *Bod.* 1. 4. *Saris. Vict. Voss.* 3. (g) Mundi vita, *Voss* 3. (h) Manifestum sit, *Saris.* est eos edere, *Voss.* 3. (i) Jure communionis, *Ar.* (k) Alienus, *Lam. Saris. NC.* 1. *Voss.* 3. *Vict. Ben.* (l) Fidei gratia spiritalis, *Foss.* (m) Petitionis nostræ extendere, *Foss.* (n) Domino præcipiente, *Bod.* 4. (o) Cogitare quid manducetis, aut quid bibatis, *Pem. Voss.* 2. *Bod.* 4. (p) Dies cogitabit, *Ar.* (q) Sufficit enim, *Ar. Bod.* 2. (r) An non contrarium hoc videtur & repugnans, *Saris.* (s) Informans & corroborans, *Ebor.* (t) Habentes itaque victum, *Bod.* 3. nutrimentum, *Lin.* (u) Docet nos, *Saris.* (w) Perniciosas esse, *Lin.* (x) Radicem omnium, *Pem. Voss.* 2. *Bod.* 4.

1 *Quomodo dicimus Pater noster, quia intelligentium & credentium pater est, sic & panem nostrum vocamus.*] D. Hieron. adv. Pelag. l. 3. sub finem ait, Dominus *docuit Apostolos suos ut quotidie in corporis illius sacrificio, credentes audeant loqui. Pater noster qui es in Cœlis, sanctificetur nomen tuum. Illi nomen Dei, quod per se sanctum est, in se sanctificari cupiunt. Illi inferunt adveniat regnum tuum, spem regni futuro tempore præstolantes: ut regnante Christo, nequaquam regnet peccatum in mortali eorum corpore: junguntque, fiat voluntas tua sicut in cœlo, & in terra: ut imitetur Angelos humana fragilitas, & voluntas Dei compleatur in terra. Panem quotidianum, sive super omnes substantias venturum Apostoli deprecantur, ut digni sint assumtione corporis Christi,* &c. Si in precibus ad Deum minus solennibus, quod Cypriano visum est, *aliter orare quam Dominus docuit, non ignorantia sola sit, sed & culpa,* certe inter S. Eucharistiæ mysteria ab Ecclesia precem Dominicam unquam prætermissam minime putandum: præsertim cum panis Eucharisticus illis omnino quotidianus haberetur. Tert. de orat. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, spiritaliter intelligamus, Christus enim panis noster est, quia vita Christus & vitæ panis. Ego sum inquit panis vitæ. Et paulo post, panis est sermo Dei vivi qui descendit de cœlis. Tum quod & corpus ejus in pane censetur.* Hoc est, interpretante Eruditissimo Rigaltio, *Per panis sacramentum commendat corpus suum.* Quemadmodum Augustinus l. 1. Quæst Evan. 43. dixit. *Per vini sacramentum commendat sanguinem suum.*

2 *Corpus ejus contingimus.*] Affinitate aliqua conjunctus familiæ aut personæ cuicunque, dicitur apud Latinos auctores illos contingere. Sic Cic. in Verrem. Sueton. in Galb. Val. Max. l. 7. c. 8. Christianus Domino frater est, imo corporis ejus membrum; ita individuo nexu junctus ipsum non contingit modo, sed participat. Infra *ait nos jure communicationis Christum contingere.* Quæ verba respiciunt D. Pauli effatum. 1 Cor. 10. 16. ubi vinum Eucharisticum dicitur κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

3 *Eucharistiam quotidie.*] Panis Eucharisticus Christianis erat quotidianus usque ad Hieronymi, Ambrosii & D. Augustini tempora, ut videre est ex Epist. Hieron. ad Lucam Bæticum. & Apol. ad Pammach. Ex Ambr. c. ult. l. 4. & 5. Sacram. & Aug. Epist. 118. Porro can. 9. Apost. & can. 2. Concil. Antioch. decretum, πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς, καὶ τῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ παραμενόντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἁγίᾳ μεταλήψει, ὡς ἀταξίας ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφορίζεσθαι χρή. Apud Tertullianum cum scrupulus oriretur, quomodo stationum diebus fideles sacra mysteria participarent, ita ut non de solvendo jejunio periclitarentur, reponitur, *Nonne solennior erit statio tua, si ad aram Dei steteris? Accepto corpore Domini & reservato, utrumque salvum est, & participatio sacrificii, & executio officii.* lib. de Orat. sub fin. Ubi obiter notetur, Septimium non Ecclesiæ morem, sed suum inventum proponere.

4 *Exhibitionem & tegumentum.*] Quid exhibitio significet, diximus l. 3. ad Quirin. c. 61.

1 *Poss*

An. 252. lorum blandientium, cæcitatem mentis humanæ occulta deceptione fallentium. Unde & divitem stultum (a) seculares copias cogitantem, & se exuberantium fructuum largitate jactantem redarguit Deus dicens: Stulte hac nocte expostulatur anima tua: quæ ergo parasti cujus erunt? Lætabatur stultus in fructibus ipsa nocte moriturus, & cui vita jam deerat, (b) victus abundantiam cogitabat. Contra autem Dominus perfectum & consummatum docet fieri, qui omnibus suis venditis, atque in usum pauperum distributis, thesaurum sibi condat in cœlo. Eum dicit 1 posse se sequi, & gloriam Dominicæ passionis imitari; qui expeditus & succinctus nullis laqueis rei familiaris involvitur, sed solutus ac liber facultates suas ad Deum ante præmissas, ipse quoque comitatur. Ad quod ut possit unusquisque nostrum parare se; sic discat orare, & de orationis lege qualis esse debeat noscere. Neque enim deesse quotidianus cibus potest justo, (c) cum scriptum sit: Non occidit Dominus fame (d) animam justam. Et iterum: (e) Junior fui & senui, & non vidi justum derelictum, neque semen ejus quærens panem. Item Dominus promittat & dicat: Nolite cogitare dicentes; quid edemus, aut quid bibemus, aut quid vestiemur? hæc enim nationes quærunt. Scit autem pater vester, quia horum omnium indigetis. (f) Quærite primo (g) regnum Dei, & justitiam ejus, & hæc omnia (h) apponentur vobis. Quærentibus regnum & justitiam Dei, omnia promittit apponi. Nam cum Dei sint omnia, habenti Deum nihil deerit: (i) si Deo ipse non desit. Sic Danieli in leonum lacu jussu Regis incluso, prandium divinitus procuratur, & inter feras (k) esurientes & parcentes, homo Dei pascitur. Sic alitur Helias in fuga: & in solitudine corvis ministrantibus, & volucribus cibum sibi apportantibus in persecutione nutritur. Atque ô humanæ malitiæ detestanda crudelitas: feræ parcunt, aves pascunt, & homines insidiantur & sæviunt.

[Luc. 12. 20. — Mat. 19. 21. — Prov. 10. 3. — Ps. 37. 25. — Mat. 6. 31. — Dan. 14. 30. — 3 Reg. 17. 6.]

Porro ut Deus remittat nobis debita nostra.

Post hæc & pro peccatis nostris deprecamur dicentes: 2 (l) *Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.* Post subsidium cibi petitur & venia delicti; ut qui à Deo pascitur, in Deo vivat: nec tantum præsenti & temporali vitæ, sed & æternæ consulatur, ad quam veniri potest, si peccata donentur: quæ debita Dominus appellat, sicut in Evangelio suo dicit: Dimisi tibi omne debitum, quia me rogasti. Quam necessarie autem, quam providenter, & (m) salutariter (n) admonemur, quod peccatores sumus, qui pro peccatis rogare compellimur, ut dum indulgentia de Deo petitur, conscientiæ suæ animus recordetur. Ne quis sibi quasi innocens (o) placeat, cum innocens nemo sit, & se extollendo plus pereat; instruitur & docetur peccare se quotidie, dum quotidie pro peccatis jubetur orare. Sic denique & Joannes in epistola sua (p) monet dicens: Si dixerimus quia peccatum non habemus; (q) nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis & justus est Dominus, qui nobis peccata dimittat. In epistola sua utrumque complexus est, quod & (r) rogare pro peccatis debeamus, & (s) impetremus indulgentiam cum rogamus. Ideo & fidelem dixit Dominum ad dimittenda peccata, 3 fidem pollicitationis suæ reservantem. Quia qui orare nos pro debitis & peccatis docuit, paternam misericordiam promisit & veniam secuturam.

[Mat. 18. 32. — 1 Jo. 1. 8.]

Conditio veniæ à Deo obtinendæ, ut eam fratribus nostris concedamus.

Adjunxit plane & addidit legem, certa nos conditione & sponsione constringens, ut sic nobis dimitti debita postulemus, secundum quod & ipsi debitoribus nostris dimittimus: scientes impetrari non posse, quod pro peccatis petimus; nisi & ipsi (t) circa debitores nostros paria fecerimus. Iccirco & alio in loco dicit: In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis. Et servus qui post dimissum sibi à Domino omne debitum, conservo suo noluit ipse dimittere, in carcerem relegatur. Quia indulgere conservo suo noluit, quod sibi à Domino indultum fuerat, amisit. Quæ adhuc fortius Christus in præceptis suis majore censuræ suæ vigore proponit: Cum steteritis, inquit, ad orationem, remittite si quid habetis adversus aliquem, ut & pater vester qui in cœlis est, remittat peccata vestra vobis; si autem vos non remiseritis, neque pater vester qui in cœlis est 4 remittet vobis peccata vestra. Excusatio tibi nulla in die judicii super-

[Mat. 7. 2. — Mat. 18. 34. — Marc. 11. 25.]

(a) Seculi res cogitantem, *Vict.* (b) Victus sui abundantiam, *Lam.* (c) Cum de justo scriptum, *Pem. Voss.* 2. (d) Animam justi, *Bod.* 1. (e) Juvenior, *Saris. Bod.* 1. 2. 4. *Pem. Voss.* 2. (f) Quærite ergo, *Ebor.* quærite primum, *Foss. Vict.* (g) Regnum & justitiam Dei, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss.* (h) Adjicientur, *Ebor. Vict.* (i) Sine Deo ipse non erit, *Saris.* (k) Esurientes & rugientes, *Pem. Voss.* 2. *Bod.* 1. 4. (l) Dimitte, *Bod.* 1. 2, 3, 4. *August. Ver.* (m) Salubriter, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Saris. August. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Man.* (n) Admonemur ut providentes simus, qui pro peccatis, *Saris.* (o) Placeat, & se extollendo, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Saris. August. Voss.* 3. (p) Ponit dicens, *Pem. Voss.* 2 *Saris.* ponens dixit, *August.* (q) Nos ipsos seducimus, *Voss.* 3. *Ebor.* (r) Ut rogare, *Voss.* 3. (s) Impetremus veniam, *Voss.* 3. de Dei indulgentia, *Pem. Voss.* 2. (t) Circa peccatores, *Ver. Vat. Voss.* 3. *Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4.

1 *Posse se sequi.*] In lib. de Lapsis dicitur, *Nec vinci à seculo posset, qui unde vinceretur in seculo non haberet: sequeretur Dominum solutus & liber ut Apostoli*, &c. Ubi contra exemplarium fidem Doctiss. Gronov. legendum contendit, *unde vinciretur*, &c.

2 *Et remitte nobis.*] Graves tragœdiæ de his vocibus olim excitabantur, & male audiebat Erasmus quod *dimitte nobis* reposuisset, Immerito quidem, cum res ipsa levissimi sit momenti, & veteres utroque modo locutos fuisse constet. Certe antiquissimum Cypriani exemplar Veronense litteris capitalibus exaratum, ubique retinet *Dimitte, Dimisi & Dimittimus*; & omnes quotquot sunt codices alicubi saltem usurpant.

3 *Fidem pollicitationis suæ reservantem*] *Reservo* idem valet quod *servo* Sic Tert. adv. Jud. *Isaac cum ligno reservatus est.*

4 *Remittet vobis peccata vestra.*] Post hæc verba in Editione Parisiensi An. 1541. assumentum viginti fere linearum inseritur, quod pluribus deinceps fucum fecit. Cujus generis & alterum occurrit, sub finem ejusdem paragraphi; neutrum vero MSS. alicujus codicis præsidio fultum: crimine falsi pœnis gravissimis vindicando. Sed diu hominum animis nefaria illa insedit libido, ut vilem spuriamque prolem, nobilissimis familiis inserere cuperent.

An. 252. pereſt, cum ſecundum tuam ſententiam judiceris, & quod, (a) feceris, hoc ipſe patiaris. Pacificos enim & concordes atque unanimes eſſe in domo ſua Deus præcipit: & quales nos fecit ſecunda nativitate, tales vult renatos perſeverare; ut qui filii Dei eſſe cœpimus, (b) in Dei pace maneamus; & quibus ſpiritus unus eſt, unus ſit & animus & ſenſus. Sic (c) nec ſacrificium (d) Deus recipit diſſidentis, & ab altari revertentem prius fratri reconciliari jubet, ut pacificis precibus & Deus poſſit eſſe (e) pacatus. [1] Sacrificium Deo majus eſt pax noſtra, & fraterna concordia, & de unitate Patris & Filii & Spiritus Sancti plebs adunata. Neque enim in ſacrificiis quæ Abel & Cain primi obtulerunt, munera eorum Deus, ſed corda intuebatur; ut ille placeret in munere, qui placebat in corde. Abel pacificus & juſtus dum Deo ſacrificat innocenter, docuit & ceteros quando ad altare munus offerunt, ſic venire cum Dei timore, cum ſimplici corde, cum lege juſtitiæ, cum concordiæ pace. Merito ille dum in ſacrificio Dei (f) talis eſt ipſe, poſtmodum ſacrificium Deo factus eſt; ut martyrium primus oſtendens, initiaret ſanguinis ſui gloria Dominicam paſſionem: qui & juſtitiam Domini habuerat & pacem. Tales denique à Domino coronantur; tales in die judicii cum Domino vindicabuntur. Ceterum diſcordans & diſſidens, & pacem cum fratribus non habens, ſecundum quod beatus Apoſtolus & ſcriptura ſancta teſtatur, nec ſi pro nomine Chriſti occiſus fuerit, crimen diſſenſionis fraternæ poterit evadere; quia ſicut ſcriptum eſt: Qui fratrem ſuum odit, homicida eſt; nec ad regnum cœlorum pervenit, aut cum (g) Deo vivit homicida. Non poteſt eſſe cum Chriſto; qui imitator Judæ maluit eſſe, quam Chriſti. Quale delictum eſt, quod nec baptiſmo ſanguinis poteſt ablui? quale crimen eſt, quod martyrio non poteſt expiari?

Mat. 5. 24. Gen. 4. 5. 1 Cor. 13. 3. 1 Jo. 3. 15.

Quin & petimus ut non inducemur in tentationem.

Illud quoque neceſſarie admonet Dominus, ut in oratione dicamus: [2] *Et ne nos* (h) *patiaris induci in tentationem.* Qua in parte oſtenditur nihil contra nos adverſarium poſſe, niſi Deus ante permiſerit; ut omnis timor noſter & devotio atque (i) obſervatio ad Deum convertatur, quando in tentationibus noſtris nihil malo liceat, niſi (k) poteſtas inde tribuatur. (l) Probat hæc ſcriptura divina quæ dicit: Venit Nabuchodonoſor Rex Babyloniæ in Hieruſalem; & expugnabat eam, & dedit eam Deus in manum ejus. Datur autem poteſtas adverſus nos malo ſecundum noſtra peccata, ſicut ſcriptum eſt: Quis dedit in direptionem Jacob, & Iſraël eis qui prædabantur illum? nonne Deus cui peccaverunt, & nolebant in viis ejus ambulare, neque audire legem ejus, & ſuperduxit ſuper eos [3] (m) iram (n) animationis ſuæ? Et iterum, Solomone peccante, & à præceptis atque à viis Domini recedente, poſitum eſt? Et [4] excitavit Dominus Satanam ipſi Solomoni. Poteſtas vero dupliciter adverſus nos datur, vel ad pœnam cum delinquimus, vel ad gloriam cum probamur: ſicuti de Job factum videmus, manifeſtante Deo & dicente: Ecce omnia quæcunque habet, in manus tuas do: ſed (o) ipſum cave ne tangas. Et Dominus in Evangelio loquitur tempore paſſionis ad Pilatum: (p) Nullam haberes adverſum me poteſtatem, niſi data eſſet tibi deſuper. Quando autem rogamus ne in (q) tentationem veniamus, admonemur infirmitatis & imbecillitatis noſtræ, dum ſic rogamus, ne quis ſe inſolenter extollat, ne quis ſibi ſuperbe atque arroganter aliquid aſſumat, ne quis aut confeſſionis, aut paſſionis (r) gloriam ſuam ducat, cum Dominus ipſe humilitatem docens dixerit: Vigilate & orate ne veniatis in tentationem. Spiritus quidem promtus eſt, caro autem infirma: ut dum præcedit humilis & ſummiſſa confeſſio, & datur totum Deo: (s) Quicquid ſuppliciter cum timore & (t) honore Dei petitur, ipſius pietate præſtetur.

4 Reg. 24. 11. Iſ. 42. 24. 3 Reg. 11. 14. Job. 1. 12. Jo. 19. 11. Marc. 14. 38.

Demum oramus ut Deus nos liberet à malo.

Poſt iſta omnia in (u) conſummatione orationis venit clauſula, univerſas petitiones & preces noſtras (w) collecta brevitate concludens. In noviſſimo (x) enim ponimus: *Sed libera nos à malo*, comprehendentes adverſa cuncta, quæ contra nos in hoc mundo molitur inimicus; à quibus non poteſt eſſe fida & firma tutela, niſi nos Deus liberet, niſi deprecantibus atque implorantibus opem ſuam præſtet. Quando autem dicimus: ſed libera nos à malo, nihil remanet quod ultra adhuc debeat poſtulari: quando ſemel protectionem Dei adverſus malum petamus, qua impetrata contra omnia quæ diabolus & mundus operantur, ſecuri ſtamus & tuti. Quis enim ei de ſeculo metus eſt, cui in ſeculo Deus tutor eſt? Quid mirum, fratres dilectiſſimi, ſi oratio talis eſt quam Deus docuit, qui magiſterio ſuo (y) omnem precem noſtram ſalutari ſermone breviavit: Hoc jam per Eſaiam Prophetam fuerat ante prædictum, cum plenus Spiritu ſancto de Dei majeſtate ac pietate loqueretur: [5] Verbum conſummans, inquit, & brevians in juſtitia: quoniam ſer-

Iſ. 10. 22.

(*a*) Feceris aliis hoc &, *Voß.* 3. (*b*) In ejus pace, *Ver.* (*c*) Nec ad ſacrificium Deus reſpicit, *Ver. Ar.* (*d*) Deus reſpexit ſed, *Pem. Voſſ.* 2. (*e*) Placatus, *Ar. MR.* in die Domini *Sariſ.* (*f*) Talis extitit, *Voſſ.* 3. (*g*) Deo poſſit eſſe, *Voſſ.* 3. (*h*) Inducas, *Pem. Voſſ. Man.* paſſus fueris induci nos, *Ver.* (*i*) Obſecratio, *NC.* 1. (*k*) Poteſtas à Domino, *Voſſ.* 2. (*l*) Probat hoc, *Voſſ.* 3. (*m*) Dominus iram, *Bod.* 1. (*n*) Animadverſionis, *Ebor. Voſſ* 3. (*o*) Ipſum vide ne, *Pem. Voſſ.* 2. (*p*) Nullam inquit, *MR.* in me, *Ver.* (*q*) Tentationem incidamus, *Ebor.* inducamur, *Lin.* (*r*) Gloriam ſuam dicat, *Ver. Voſſ.* 3. (*s*) Quicquid ſimpliciter, *Voſſ.* 3. (*t*) Honore à Deo, *Bod.* 4. (*u*) Conſummationem, *Voſſ.* 3. (*w*) Collectas concludens, *Sariſ.* (*x*) Ponimus & dicimus, *NC.* 2. (*y*) *Sic Ar. Sariſ. Lam. Vat.* 3. *MR. Ver. Ebor. NC. Bod.* 2. 3. 4. omnem pacem, *Imp.* præceptum, *Lin.*

1 *Sacrificium Dei majus eſt.*] Non turturis aut agnellæ. Sed bovis, imo hecatombes Sacrificium majus eſt maximum. Sic Tertul. de præſcript. c. 2. *Hæreſes mortem æternam, & majoris ignis ardorem inferentes*, &c.

2 *Ne nos patiaris induci.*] Interpretamentum Tertulliani pro textu ipſo reponit Auctor noſter. Ille enim in lib. de Orat. ait, *ne nos inducas in tentationem, id eſt, ne nos patiaris induci, ab eo utique qui tentat. Ceterum abſit ut Dominus tentare videatur, quaſi aut ignoret fidem cujuſque, aut dejicere geſtiens.* Cyrillus Cat. Myſtag. 5. ait τὸ μὴ εἰσελθεῖν, εἰς πειρασμόν ἐςι, τὸ μὴ καταβαπτισθῆναι, ὑπὸ τῦ πειρασμῦ.

3 *Iram animationis.*] Vid. quæ dicta in lib de Lapſis.

4 *Excitavit Dominus Satanam.*] Eodem modo laudatur locus iſte l. 3. ad Quir. c. 80.

5 *Verbum conſummans.*] Locum hunc pariter interpretantur Origenes, Procopius, Tertul. nec non & Hieron. D. Paulus Rom. 9. 28. Domino noſtro aſſerit. Pro *conſummato* Tertullianus *deciſum ſermonem* vertit. adv. Marc. l. 4. c. 1.

3 *Fa-*

An. 252. sermonem breviatum faciet Deus in toto orbe terræ. Nam cum Dei sermo Dominus noster Jesus Christus omnibus venerit, & colligens doctos pariter & indoctos, omni sexui atque ætati præcepta salutis ediderit: præceptorum suorum fecit grande compendium, ut in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium, (a) velociter disceret. Sic cum doceret quid sit vita æterna, sacramentum vitæ magna & divina brevitate complexus est dicens: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te (b) solum & verum Deum, & quem misisti Jesum Christum. Item cum de lege & Prophetis præcepta prima & majora decerperet: Audi, inquit, Israël, Dominus Deus tuus, Deus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de tota anima tua, & de tota virtute tua: hoc est primum mandatum, & secundum simile est huic: Diliges (c) proximum tuum tanquam te ipsum. In his duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Et iterum: Quæcunque volueritis ut [1] faciant vobis homines bona, ita & vos facite illis. Hæc est enim lex & Prophetæ.

Jo. 17. 3. Mar. 12. 29. Matt. 22. 40. 7. 12.

Non verbis tantum sed & factis Dominus orare nos docuit.

Nec verbis tantum, sed & factis Dominus orare nos docuit, ipse orans frequenter & deprecans; & quid facere nos oporteret, exempli sui contestatione demonstrans, sicut scriptum est: Ipse autem fuit secedens in solitudinem, & (d) adorans. Et iterum: Exivit in montem orare, & fuit pernoctans in oratione Dei. Quod si ille orabat qui sine peccato erat; quanto magis (e) peccatores oportet orare? Et si ille per totam noctem jugiter vigilans continuis precibus orabat; quanto nos magis in frequentanda oratione debemus nocte vigilare? Orabat autem Dominus, & rogabat non pro se: quid enim pro se innocens precaretur? sed pro delictis nostris, sicut & ipse declarat cum dicit ad Petrum: Ecce (f) Satanas expetivit ut vos (g) vexaret quomodo triticum: ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua. Et postmodum pro omnibus patrem deprecatur dicens: Non pro his autem rogo solis, sed pro illis qui credituri sunt per verbum ipsorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, (h) ut & ipsi in nobis unum sint. (i) Magna Domini propter salutem nostram benignitas pariter & pietas; ut non contentus quod nos sanguine suo redimeret, adhuc pro nobis amplius & rogaret. Rogantis autem desiderium videte quod fuerit, ut quomodo unum sunt pater & filius; sic & nos in ipsa unitate maneamus: ut hinc quoque possit intelligi quantum delinquat, qui unitatem scindit & pacem; cum pro hoc & rogaverit Dominus, volens scilicet sic plebem suam salvam fieri & in (k) pace vivere, cum sciret ad regnum Dei discordiam non venire.

Luc. 5. 16. 6. 12. Luc. 22. 31. Jo. 17. 20.

Inter precandum attentione animi opus est.

Quando autem stamus ad orationem, fratres dilectissimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis carnalis & secularis abscedat, nec quidquam tunc animus, quam id solum cogitet quod precatur: Ideo & sacerdos ante orationem præfatione præmissa, parat fratrum mentes dicendo: [2] Sursum corda; ut dum respondet plebs: Habemus ad Dominum, admoneatur nihil aliud se quam Dominum cogitare debere. Claudatur contra adversarium pectus, & soli Deo pateat, nec ad se hostem Dei, tempore orationis (l) adire patiatur: obrepit enim frequenter & penetrat, & subtiliter fallens preces nostras à Deo avocat, ut aliud habeamus in corde, & aliud in voce, quando intentione sincera Dominum debeat non vocis sonus, sed animus & sensus orare. Quæ autem segnitia est (m) alienari & rapi ineptis cogitationibus & profanis, cum Dominum deprecaris; quasi sit aliud quod magis (n) debeas cogitare quam quod cum Deo loqueris? Quo modo te audiri à Deo postulas, cum te ipse non audias? Vis esse Deum memorem tui cum rogas; quando tu ipse (o) memor tui non sis? Hoc est, (p) ab hoste in totum non cavere; hoc est, (q) quando oras Deum, majestatem Dei negligentia orationis offendere; hoc est, vigilare oculis & corde dormire; cum debeat Christianus & cum dormit oculis, corde vigilare: sicut scriptum est ex persona Ecclesiæ loquentis in Cantico Canticorum: (r) Ego dormio, & cor meum vigilat. Quapropter solicite & caute Apostolus admonet dicens: Instate orationi vigilantes in ea; docens, scilicet, & ostendens, eos impetrare quod postulant de Deo posse, quos Deus videat in oratione vigilare.

Cant. 5. 2. Coloss. 4. 2.

Precibus Eleemosynæ jungendæ.

Orantes autem non infructuosis, nec nudis precibus ad Deum (s) veniant: inefficax petitio est, cum precatur Deum sterilis oratio. Nam cum omnis arbor non faciens (t) fructum excidatur, & in ignem mittatur: utique & sermo non habens fructum, promereri Deum non potest, qui nulla est operatione fœcundus: Et ideo scriptura divina instruit dicens: Bona est oratio cum jejunio & eleemosyna. Nam qui in die judicii præ-

Matt. 7. 19. Tob. 12. 9.

(*a*) Ecclesia disceret, *Pem.* (*b*) Solum verum, *Saris.* (*c*) Proximum tibi. *Ver. MR. Lam. NC.* 1. tanquam te, *Saris.* (*d*) Orans, *Lam. Ebor. Ar. Bod.* 2. 3. (*e*) Peccatores oportet &, *Lin.* (*f*) Satanas postulavit, *Ver. MR. Tert. Ar. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam.* (*g*) Cribraret, *Voss.* 3. (*h*) Ut & ipsi nobis sint, *Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 4. *Man.* (*i*) Magna autem Domini, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 4. (*k*) Pace unire, *Ar. Sar. Bod.* 2. unanimiter, *Voss.* 3. (*l*) Venire patiatur, *Pem.* (*m*) Et alienari, *Saris.* alienari & capi, *Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. *MR. Man.* (*n*) Debeat cogitari, *Pem. Voss.* 2. (*o*) Memor non sis, *Bod.* 1. 2. (*p*) De eo hostem, *Ebor. Bod.* 4. (*q*) Quando oras, majestatem, *Lin. Ebor.* (*r*) Ego dormio, inquit, *Ar. Lam. NC.* 1. (*s*) Veniamus, *Voss.* 3. (*t*) Fructum bonum, *Saris.*

1 *Faciant vobis homines bona.*] Vox *bona* in ipso textu subaudiebatur, adjectivum enim ἵνα substantivum exigit. Sic quod dicitur Luc. 18. τί ποίησω, Matt. 19. 16. est, τί καλὸν ποίησω.

2 *Sursum Corda.*] Nihil in Christiana pietate precum formulis antiquius. Sacerdos verbis conceptis præibat, plebs invicem respondebat, idque *sine monitore*, quod Gentilibus solenne, *quia*, ut ait Tert. Apol. c. 30. *de pectore orabant*, id est, preces memoriter tenebant. Eandem formulam in Ecclesia Orientali obtinuisse ex Cyrillo discimus; ubi prædictis illis verbis, subjunguntur verba solennia etiamnum in usu: *Gratias agamus Domino*, cum Plebis responso: *Dignum & justum est.* Catech. Mystag. 5. Justinus Mart. in Apol. 2. veterem liturgicam describens dicit, post scripturarum lectionem, & Præpositi concionem ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν. καὶ ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ. καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας ὅση δύναμις αὐτῷ ἀναπέμπει, καὶ ὁ λαὸς εὐφημεῖ ἀμήν. De solennibus in baptismo verbis alibi actum.

[An. 252.] præmium pro operibus & eleemosynis redditurus est; hodie quoque ad (a) orationem cum operatione venienti benignus auditor est. Sic denique Cornelius Centurio cum oraret [Act. 10.] meruit audiri: (b) Fuit faciens multas eleemosynas in plebem & semper orans Deum, huic circa horam nonam oranti astitit Angelus testimonium (c) reddens sui operis, & dicens: Corneli orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt ad memoriam coram Deo. Cito orationes ad Deum ascendunt, quas ad Deum merita nostri operis imponunt. Sic & Raphaël Angelus Tobiæ oranti semper, & semper operanti, testis fuit dicens: [Tob. 12.] Opera Dei revelare & confiteri honorificum est. Nam quando orabas tu & Sarra, ego obtuli memoriam orationis vestræ in conspectum claritatis Dei. Et cum sepelires tu 1 mortuos simpliciter: Et quia non es (d) cunctatus exsurgere & derelinquere prandium tuum, sed abisti & condidisti mortuum, 2 missus sum tentare te; & iterum me misit Deus curare te, & Sarram nurum tuam. Ego enim sum Raphaël, unus ex septem Angelis (e) sanctis, qui assistimus & conversamur ante claritatem Dei. Per Esaiam quoque Dominus admonet & docet similia contestans: Solve, inquit, omnem nodum injustitiæ, resolve suffocationes impotentium commerciorum. Dimitte quassatos in requiem, & omnem consignationem injustam dissipa. [Is. 58. 6.] Frange esurienti panem tuum, & egenos sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum vesti, & domesticos seminis tui non despicies. Tunc 3 erumpet temporaneum lumen tuum, & vestimenta tua cito orientur, & præibit ante te justitia, & claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis, & Deus exaudiet te, & dum adhuc (f) loqueris, dicet: ecce adsum. Adesse (g) se promittit; & audire ac protegere se eos dicit, qui injustitiæ nodos de corde solventes, & eleemosynas circa domesticos Dei, secundum ejus præcepta facientes, dum audiunt quod Deus præcipit fieri, ipsi quoque à Deo merentur audiri. Beatus Apostolus Paulus in necessitate pressuræ adjutus à fratribus, (h) opera bona quæ fiunt, sacrificia Dei dixit esse: Saturatus sum, inquit, recipiens ab Epaphrodito ea quæ à vobis missa sunt, odorem suavitatis, (i) sacrificium acceptum, & placitum Deo. [Phil. 4. 18.] Nam quando quis miseretur pauperis; Deum fœnerat: & qui dat minimis, Deo donat, spiritaliter Deo suavitatis odorem sacrificat.

[*Horæ precum solennes.*] In orationibus vero celebrandis invenimus observasse cum Daniele tres pueros in fide fortes, & in captivitate victores, 4 horam tertiam, sextam, nonam, (k) sacramento scilicet trinitatis; quæ in novissimis temporibus manifestari habebat. Nam & prima hora in tertiam veniens, consummatum numerum trinitatis ostendit. Itemque ad sextam quarta procedens, declarat alteram trinitatem. Et quando à septima nona completur per ternas horas trinitas perfecta numeratur: quæ horarum spatia jampridem spiritaliter determinantes adoratores Dei, statutis & legitimis ad precem temporibus (l) serviebant; & manifestata postmodum res est sacramenta olim fuisse; quod ante sic justi precabantur. Nam super discipulos hora tertia descendit Spiritus sanctus, qui gratiam (m) Dominicæ repromissionis implevit. Item Petrus hora sexta in tectum superius ascendens, [Act. 10. 9.] signo pariter & voce Dei monentis instructus est, ut omnes ad gratiam salutis admitteret, cum de emundandis gentilibus ante dubitaret. Et Dominus hora sexta crucifixus, [Mat. 27. 45.] ad nonam peccata nostra sanguine suo abluit, & ut redimere & vivificare nos posset; tunc victoriam suam passione perfecit. Sed nobis, fratres dilectissimi, præter horas antiquitus observatas, orandi nunc & spatia & sacramenta creverunt. Nam & mane orandum est, ut resurrectio Domini matutina oratione celebretur. Quod olim [Ps. 5. 2.] Spiritus Sanctus designabat in Psalmis dicens: Rex meus & Deus meus, quoniam (n) ad te orabo Domine; mane exaudies vocem meam: mane (o) assistam tibi, & contemplabor te. [Os. 6. 1.] Et iterum per Prophetam loquitur Dominus: Diluculo vigilabunt ad me dicentes: Eamus & revertamur ad Dominum Deum nostrum. Recedente item sole ac die cessante, necessario rursus orandum est. Nam quia Christus sol verus, & dies est verus, sole ac die seculi recedente, quando oramus & petimus ut super nos lux denuo veniat, Christi precamur adventum, lucis æternæ gratiam præbiturum. Christum autem diem dictum declarat in Psalmis Spiritus sanctus: Lapis,

(*a*) Orationem cum eleemosyna, *Ar. Lam. NC.* 1. (*b*) Fuit enim faciens, *Ver. Lam. NC.* 2. *Bod.* 1. eleemosynas in plebe *Ver.* (*c*) Reddens suis operibus, *Ver. Ebor. Pem. Bod.* 4. (*d*) Cunctatus surgere, *Bod.* 1. (*e*) *Sic infra de Mort. & hic*, *Ar. Lam NC.* 1. *Bod.* 2. 3. *MR.* justis, *Impr.* (*f*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. loquens, *Impr.* (*g*) Se repromittit, *Bod.* 1. 2. 4. *Lam. Lin.* (*h*) Opera quæ fiunt, *Lam. Ebor Lin. NC.* 1. (*i*) Sacrificio placente, accepto Deo, *Ebor.* (*k*) Sacramentum, *Ver.* sacramenta, *Vat* 2. habebant, *Vat.* 2. (*l*) Domino serviebant, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*m*) Dominicæ promissionis, *Thu. Vict.* (*n*) Ad te adorabo, *Ver.* (*o*) Astabo tibi. *Lam. MR. NC.* 1. *Bod.* 2. 3.

1 *Mortuos simpliciter.*] Scribendum *similiter*, nam LXX. ὅτι ἔθαπτες τὺς νέκρὺς, ὡσαύτως συμπαρήμην σοί. Et certe minime dubitandum hanc esse genuinam lectionem: sed quia codices omnes in errore consentiunt, idque non tantum hic loci, sed & infra in lib. de Mortalit. religio erat quidquam mutare.

2 *Missus sum tentare.*] Ac si cæcitatem Tobiæ immisisset Angelus. Quanquam exemplaria Græca, quibus utimur, & Latina insuper versio lectionem non agnoscant; olim obtinuisse ex Syriaca versione discimus.

3 *Erumpet temporaneum lumen.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quirin. c. 1.

4 *Horam tertiam, sextam, nonam.*] Tert. de Jejun. c. 10. *Cum in eodem commentario Lucæ, & tertia hora orationis demonstretur, sub qua spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur; & sexta, qua Petrus ascendit in superiora; & nona, qua templum sunt introgressi, cur non intelligamus salva plane indifferentia, semper & ubique & omni tempore orandi; tamen tres istas horas, ut insigniores in rebus humanis, quæ diem distribuunt, quæ negotia distinguunt, quæ publice resonant, ita & solenniores fuisse in orationibus divinis. Quod etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantis; utique per aliquarum horarum exceptionem; non aliarum autem quam insigniorum exinde Apostolicarum, tertiæ, sextæ, nonæ.*

1 *Iste*

An. 252. pis, inquit, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino (a) factus est iste, & est (b) admirabilis in oculis nostris. 1 Iste est dies quem fecit Dominus, ambulemus & (c) jucundemur in eo. Item quod sol appellatus sit, (d) Malachias Propheta testatur dicens: Vobis autem qui timetis nomen Domini, orietur sol justitiæ, & in alis ejus curatio est. Quod si in scripturis sanctis sol verus, & dies verus est Christus: hora nulla à Christianis excipitur, (e) quo minus frequenter ac semper Deus debeat adorari; ut qui in Christo, hoc est in sole & in die vero sumus, insistamus per totum diem (f) precibus & oremus: & quando (g) mundi lege decurrens, vicibus alternis (h) nox revoluta succedit, nullum de nocturnis tenebris esse orantibus damnum potest, (i) quia filiis lucis & in noctibus dies est. Quando enim sine lumine est, cui lumen in corde est? (k) Aut quando sol ei & dies non est, cui (l) sol & dies Christus est? Qui autem in Christo, hoc est, in lumine semper sumus, nec noctibus ab oratione cessemus. Sic Anna vidua sine intermissione rogans semper & (m) vigilans, perseverabat (n) in promerendo Deo, sicut in Evangelio scriptum est: Non recedebat, inquit, de templo, jejuniis & orationibus serviens nocte ac die. (o) Viderint vel gentiles, qui necdum illuminati sunt: vel Judæi, qui (p) deserti lumine in tenebris remanserunt. (q) Nos, fratres dilectissimi, qui in Domini luce semper sumus, qui meminimus & tenemus, quid esse accepta gratia cœperimus; computemus noctem pro die. Ambulare nos credamus semper in lumine, non impediamur à tenebris quas evasimus: nulla sint horis nocturnis precum damna; nulla orationum pigra & ignava dispendia. Per Dei indulgentiam recreati spiritaliter & renati, imitemur quod futuri sumus: (r) habituri in regno sine interventu noctis (s) solum diem; sic nocte, quasi (t) in lumine vigilemus: oraturi semper & acturi gratias Deo; hic quoque orare, & (u) gratias agere non desinamus.

Ps. 118. 22

Mal. 4. 2.

Luc. 2. 37.

(*a*) Factum est istud, *Pem. Sarif. Vict.* (*b*) Mirabilis, *Ar. Ben.* (*c*) Exultemus, *Ver. Vict.* lætemur in eo, *NC.* 2. (*d*) Malachiel, *Ver. Vict.* (*e*) Qua Deus debeat, *Sarif.* (*f*) Precibus & orationibus, *Bod.* 3. (*g*) Mundi legem decurrens, *Thu.* (*h*) Nox resoluta, *Thu. Foss.* (*i*) Quia filius lucis, & noctis dies est, *Thu.* (*k*) Aut quomodo sol, *Foss.* (*l*) Nox dies est, *NC.* 2. (*m*) Vigilans pernoctabat, *Sarif.* (*n*) In promerendo Deum, *Vict.* (*o*) Riserint gentiles, *Bod.* 3. (*p*) Deserto lumine, *Bod.* 1. 2. derelicto, *Vict.* (*q*) Nos vero fratres, *Bod.* 4. (*r*) Nunc habituri, *Bod.* 4. habituri in regno Dei, *Ver.* (*s*) Solem & diem, in nocte, *Vict.* (*t*) In luce, *Sarif.* (*u*) Gratias Deo, *Pem. Lam. Bod.* 2. 4.

1 *Iste est dies quem fecit Dominus.*] Locum hunc adducit Auctor noster l. 2. ad Quirin. c. 16. ut probaret *Dominum Jesum lapidem dictum fuisse*, ubi (licet nonnulla exemplaria vulgatam sequantur) legisse pariter videtur, *à Domino factus est iste*: quæ LXX. interpretum est lectio, à D. Marco agnita. Hic vero adhibetur iste Textus, ut conficiat, *Christum diem dictum.* Quod interpretamentum Cypriano videtur peculiare; licet aliunde id satis commode conficiatur.

2 *Nulla sint horis nocturnis precum damna.*] Christianos noctu conventus habuisse res satis nota. *Nocturnas convocationes* appellat Tertull. ad Uxor. l. 2. *antelucanos* vocat Plinius in Ep. ad Trajan. Sed insuper ex privata devotione, fideles lecto se eripiebant, *& per noctem exsurgebant oratum.* ut ait Tertull. loco prælaudato; sic in Apologet. *Ita saturantur ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse.*

D. CÆCILII CYPRIANI

[1]DE

MORTALITATE.

An. 252.

Inter calamitates id imprimis considerandum quod prædicta sunt.

(a) ET si apud plurimos vestrum, fratres dilectissimi, mens solida est, & fides firma, & anima devota, quæ ad præsentis mortalitatis copiam non movetur, (b) sed tanquam petra fortis & stabilis turbidos impetus mundi, & violentos seculi fluctus frangit potius ipsa, nec frangitur, & tentationibus non vincitur, sed probatur: tamen quia animadverto in plebe quosdam vel imbecillitate animi, vel fidei parvitate, vel dulcedine secularis vitæ, vel sexus mollitie, vel, quod majus est, veritatis errore; minus stare fortiter, nec pectoris sui divinum atque invictum robur (c) exerere; dissimulanda res non fuit nec tacenda, quo minus quantum nostra (d) mediocritas potest, vigore pleno & sermone de Dominica lectione concepto, delicatæ mentis ignavia comprimatur, & qui homo Dei & Christi esse jam cœpit, Deo & Christo dignus habeatur. Agnoscere enim se debet, fratres dilectissimi, qui Deo militat, qui positus in cœlestibus castris divina jam (e) spirat, ut ad procellas & turbines mundi trepidatio (f) nulla sit in nobis, nulla cunctatio; quando (g) hæc ventura prædixerit Dominus, providæ vocis (h) hortatu instruens & docens, & præparans atque corroborans Ecclesiæ suæ populum ad omnem tolerantiam futurorum, bella, & fames, & terræ motus, & pestilentias per loca singula exsurgere (i) prænunciavit & docuit. Et ne inopinatus nos & novus rerum infestantium metus quateret, magis ac magis in novissimis temporibus adversa crebescere ante præmonuit. Fiunt ecce quæ dicta sunt; & quando fiunt quæ ante prædicta sunt, sequentur & quæcunque promissa sunt, Domino ipso pollicente & dicente: Cum autem videritis hæc omnia fieri, scitote (k) quoniam in proximo est regnum Dei. Luc. 21. 31.

Porro quod regnum Dei appropinquare ostendunt.

Regnum Dei, fratres dilectissimi, (l) esse cœpit in proximo: (m) præmium vitæ & gaudium salutis æternæ, & perpetua lætitia, & possessio paradisi nuper amissa, mundo transeunte jam veniunt; jam terrenis cœlestia, & magna parvis, & caducis æterna succedunt. Quis hic anxietatis & sollicitudinis locus est? quis inter hæc trepidus & mœstus est, nisi cui spes & fides deest? [2] Ejus est enim mortem timere, qui ad Christum nolit ire: ejus est ad Christum nolle ire, qui se non credat cum Christo incipere regnare. Scriptum est enim justum fide vivere. Si justus es, & fide vivis, si vere in Deum credis; cur non cum Christo futurus; & de Domini pollicitatione securus, quod ad Christum voceris, amplecteris; & quod diabolo careas, gratularis? Symeon denique ille justus, que verè justus fuit, qui fide plena Dei præcepta servavit, cum ei divinitus respon sum fuisset, quod non ante moreretur quam Christum vidisset, & Christus infans in templum Rom. 1. 17.

(a) Est apud plurimos, *Ebor.* (b) Et tanquam, *Sarif.* (c) Exercere, *Lam. Ebor.* (d) Mediocritas sufficit, *Ver. Ar. Ben. Voss.* 1. *Ebor. Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. (e) *Sic Ver. Neap. Lam. Ebor. Ben. Voss.* 1. *NC.* 1. adspirat, *Sarif.* sperat, *Lin. NC.* 2. *Impr.* (f) Nulla sit nobis, nulla turbatio, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2 *Salij. Bod.* 2. 4. (g) Hæc eventura, *Ver. Pem. Lin. Voss.* 2. *Sarif.* (h) Hortatus instruens, *Pem. Voss.* 2. (i) Prænunciavit & cecinit, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Sarif. Bod.* 1, 2, 3, 4. *MR.* (k) Quoniam prope, *Voss.* 1. (l) Esse jam cœpit, *Bod.* 3. (m) Præmium vitæ, gaudium, *Voss.* 1.

1 *De Mortalitate.*] Sive lue mortifera. Tertull. de resurrect. carn. c. 51. definite explicat. *Aliud*, inquit, *mortale & aliud mortalitas; aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit.* Revera morbus iste epidemicus tam varia & erratica habuit symptomata, ut ad pestis proprie dictæ typum minime responderet. *Corporis vires solutus in fluxum venter eviscerabat. In faucium vulnera conceptus medullitus ignis exæstuabat. Assiduo vomitu intestina quatiebantur, oculi vi sanguinis inardescebant, quorundam pedes vel aliquæ membrorum partes contagio morbidæ putredinis amputabantur, debilitabatur incessus, obstruebatur auditus, cæcatus fuit aspectus.* Teterrima hæc lues in Arabia primum nata, deinde in Ægyptum devecta, postmodum in Africam processit, & exinde per occidentales Romani imperii partes grassabatur; furore Atheniensis illius, quam describit Thucydides æmulo, itinere consueto & via quasi prætoria: ait enim Plinius l. 7. c. 50. *Observatum à meridianis partibus, ad occasum solis pestilentiam semper ire.* Imperantibus Gallo & Volusiano hoc malum contigit, testibus Euseb. in Chron. Oros. l. 7. & Zonar. annal. l. 2. Porro pacis tempore hoc evenisse docet Euseb. l. 7. c. 22. ex literis Dionys. Alex. τῇ χρισοῦ πάλιν ἐνηυφράνθημεν εἰρήνῃ, ἣν μόνοις ἡμῖν ἔδωκε. βραχυτάτης δὲ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τυχόντων ἀναπνοῆς, ἐπικατέσκηψεν ἡ νόσος αὕτη. Quibus præstructis, librum hunc anno 152. conscriptum, idque ante redintegratam persecutionem, adstipulante tractatus totius tenore, pronunciamus. Scripti hujus meminit Pontius, qui & egregiam à Cypriano peste laborantibus & exinde mortuis navatam operam pluribus exsequitur. Augustinus lib. de prædestin. sanct. ait, *Cypriani librum de mortalitate, multis ac pene omnibus qui ecclesiasticas literas amant, laudabiliter notum.* Citat etiam Ep. 107. ad Vital. nec non l. 2. adv. Julian. cont. 2. Epist. Pelag. l. 4. c. 8. Pariter laudat Euseb. aut saltem Hieron. in Chron.

2 *Ejus est mortem timere, qui ad Christum nolit ire*] Ex toto libri hujus decursu constat Cyprianum in ea fuisse sententia, mortuos statim post exitum, pro vitæ ratione aut præmia reportare, aut pœnas exsolvere. Pariter ad Demetrian. *Donec ævi temporalis fine completo ad æternæ vel mortis, vel immortalitatis hospitia dividimur.* Et statim. *Quando istinc excessum fuerit, nullus jam pœnitentiæ locus est, nullus satisfactionis effectus; hic vita aut amittitur aut tenetur.*

1 *Coge-*

An. 252. plum cum matre venisset; agnovit in spiritu natum esse jam Christum de quo sibi fuerat ante prædictum, quo viso scivit se cito esse moriturum. Lætus itaque de morte jam proxima, & de vicina accersitione securus, accepit in manus puerum, & benedicens Deum exclamavit & dixit: Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace: quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Probans, scilicet, atque contestans tunc esse servis Dei pacem, tunc liberam, tunc tranquillam quietem, quando de (a) istis mundi turbinibus extracti, sedis & securitatis æternæ portum petimus, quando (b) expuncta hac morte ad immortalitatem venimus. **Luc.** 2. 29.

A morte expectanda fida tranquillitas & perpetua securitas.

Illa est enim nostra pax, illa fida tranquillitas, illa stabilis & firma & perpetua securitas. Ceterum quid aliud in mundo, quam pugna (c) adversus diabolum quotidie geritur? quam adversus jacula ejus & tela conflictationibus assiduis dimicatur? (d) Cum avaritia nobis, cum impudicitia, cum ira, cum ambitione congressio est: cum carnalibus vitiis, cum illecebris secularibus (e) assidua & molesta luctatio est. (f) Obsessa mens hominis & undique diaboli infestatione (g) vallata vix (h) occurrit singulis, vix resistit. Si avaritia prostrata est, exsurgit libido: si libido compressa est, succedit ambitio: si ambitio contemta est, ira exasperat, inflat superbia, vinolentia invitat, invidia concordiam rumpit, (i) amicitiam zelus abscindit. 1 Cogeris maledicere, quod divina lex prohibet: 2 compelleris jurare, quod non licet. (k) Tot persecutiones animus quotidie patitur, tot periculis pectus urgetur, & delicta hic inter (l) diaboli gladios diu stare; cum magis concupiscendum sit & optandum ad Christum, subveniente (m) velocius morte, properare, ipso instruente (n) nos & dicente: Amen amen dico vobis, quoniam vos plorabitis & plangetis, 3 seculum autem gaudebit: vos tristes eritis, sed tristitia vestra in lætitiam veniet. Quis non tristitia carere optet? quis non ad lætitiam venire festinet? Quando autem in lætitiam veniat nostra tristitia, Dominus denuo ipse declarat dicens: (o) Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo auferet à vobis. Cum ergo Christum videre, gaudere sit, (p) nec possit esse gaudium nostrum nisi (q) cum viderimus Christum; quæ cæcitas animi, quæve dementia est, amare (r) pressuras & pœnas, & lacrymas mundi, & non festinare potius ad gaudium quod nunquam possit auferri? **Jo.** 16. 20. **Io.** 16. 22.

Ex infidelitate fit quod mortem adeo aversemur.

Hoc autem fit, fratres dilectissimi, quia fides deest; quia nemo credit vera esse quæ promittit Deus qui verax est, cujus sermo credentibus æternus & firmus est. Si tibi vir gravis & laudabilis aliquid polliceretur, (s) haberes utique pollicenti fidem, nec te falli aut decipi ab eo crederes; quem stare in sermonibus atque in actibus suis (t) scires: nunc Deus tecum loquitur; & tu mente incredula perfidus (u) fluctuas? Deus de hoc mundo recedenti tibi immortalitatem atque æternitatem pollicetur, (w) & tu dubitas? Hoc est Deum omnino non nosse: hoc est, (x) Christum credentium Dominum & magistrum peccato incredulitatis offendere; hoc est, in Ecclesia constitutum (y) fidem in domo fidei non habere. Quantum prosit exire de seculo, Christus ipse salutis atque utilitatis nostræ magister ostendit; qui cum discipuli ejus contristarentur, quod se jam diceret recessurum, locutus est ad eos dicens: Si me dilexissetis, (z) gauderetis, quoniam vado ad Patrem: (aa) docens scilicet & ostendens, cum cari quos diligimus de seculo exeunt, gaudendum potius quam dolendum. Cujus rei memor beatus (bb) Apostolus Paulus in Epistola sua ponit & dicit: Mihi vivere Christus est, & mori lucrum. Lucrum maximum computans, (cc) jam seculi laqueis non teneri, jam nullis peccatis & vitiis carnis obnoxium fieri; exemtum (dd) pressuris angentibus, & (ee) venenatis diaboli faucibus liberatum, ad lætitiam salutis æternæ Christo vocante proficisci. **Io.** 14. 28. **Phil.** 1. 21.

At

(*a*) Istius mundi turbinibus, *Bod.* 1. (*b*) Expugnata, *NC.* 2. expuncta morte, *Bod* 3. (*c*) Quando adversus, *Pem.* (*d*) Cum avaritia, cum, *Pem.* (*e*) Jugis & molesta, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. conluctatio, *Sarif.* (*f*) Obsessa mens & undique, *Voss.* 1. (*g*) Circumvallata, *Lam. Ebor. Bod* 3. 4. (*h*) Occurrit in singulis, *Bod.* 1. (*i*) Amicitiam scelus, *August.* (*k*) Tot persecutionibus mens quotidie quatitur, *Voss.* 1. *NC.* 2. *Ita etiam in l. de Patientia.* (*l*) Diaboli laqueos, *August.* (*m*) Veloci morte, *Pem. Voss.* 2. *NC.* 2. (*n*) Nos & monente, *Lam. Voss.* 1. *Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. (*p*) Iterum autem, *Lam. Voss.* 1. *Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. (*q*) Nec possit videri, aut esse gaudium, *Pem. Voss.* 1. (*q*) Quis viderit Christum, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4 (*r*) Pressuras & pugnas, *Bod.* 1. 4. (*s*) Haberes pollicenti, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Voss.* 1. 2. (*t*) Scires: Deus tecum, *Sarif. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*u*) Fluctuaris, *Bod.* 3. 4. (*w*) Et dubitas, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin. Voss.* 1, 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*x*) Christum credendi magistrum, *Veron. Benev. Sarif. Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Voss.* 1. 2. *Bod.* 2. 4. *Manut.* (*y*) Fidem in Domino fidei, *Sarif.* (*z*) Gauderetis utique quia, *Lam.* (*aa*) Docens & ostendens, *Lam. Ebor. Sarif. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*bb*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin. Sarif. Ar.* Apostolus in Epistola, *Imp.* (*cc*) Se jam seculi, *Bod.* 4. secularibus. *Ar. Ben. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 1. *Lam. Ebor.* (*dd*) Pressuris cogentibus, *NC.* 1. (*ee*) Venantis diaboli, *Morel.*

1 *Cogeris maledicere.*] Christo scil. Ita Paulus persecutionem auspicabatur, quemadmodum de se ipso fatetur Act. 26. 11. & ita deinceps Ethnici præsides illam promovebant. Sic Euseb. l. 4. Hist. Eccl. c. 15. de martyrio Polycarpi verba faciens, Proconsulem describit dicentem. λοιδόρησον τὸν χρισόν. cui SS. Martyr reposuit ὀγδοήκοντα ϗ ἓξ ἔτη δȣλεύω αὐτῷ, ϗ οὐδέν με ἠδίκησε. ϗ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου τὸν σώσαντά με;

2 *Compelleris jurare.*] Per genium Cæsaris, aut fortunam ejus. Sic Proconsul apud Euseb. l. 4. c. 15. loco prælaudato, Polycarpo ingerit ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, cui ille respondit, μετὰ παῤῥησίας ἄκυε χεισιανός εἰμι. Proinde Tertullianus in Apol. c. 32. dicit *Christianos jurare, sicut non per genios Cæsarum, ita per salutem eorum* (hoc est Deum) *quæ est augustior omnibus geniis.* Interim tamen non est dissimulandum, verba hæc, ad maledicentiam, & jurandi usum in communi vita, recte posse referri.

3 *Seculum autem gaudebit.*] Κόσμον sive *mundum* intelligit, & ita passim vocem illam vertit Auctor noster.

1 *Morbi*

An. 252.

Inepta eſt querela Chriſtianorum, quod cum gentilibus plectantur.

At enim quoſdam movet, quod æqualiter cum (a) gentilibus, Noſtros [1] morbi iſtius valetudo corripiat; quaſi ad hoc crediderit Chriſtianus, ut immunis (b) à contactu malorum, mundo & ſeculo feliciter perfruatur, & non omnia hic adverſa perpeſſus ad futuram lætitiam reſervetur. Movet quoſdam quod ſit nobis cum ceteris mortalitas iſta communis. Quid enim nobis in hoc mundo non commune cum ceteris, quamdiu adhuc ſecundum legem primæ nativitatis manet caro iſta communis? Quoadusque iſtic in mundo ſumus; cum genere humano carnis æqualitate conjungimur, ſpiritu ſeparamur. Itaque donec [2] corruptivum iſtud induat incorruptionem, & mortale hoc accipiat immortalitatem, & ſpiritus nos perducat ad Deum patrem; quæcunque ſunt carnis incommoda, ſunt nobis cum humano genere communia. Sic cum fœtu ſterili terra jejuna eſt, neminem fames ſeparat: ſic cum irruptione hoſtili civitas aliqua poſſeſſa eſt, omnes ſimul captivitas vaſtat. Et quando imbrem [3] nubila ſerena ſuſpendunt, omnibus ſiccitas una eſt. Et cum [4] navem ſcopuloſa (c) ſaxa conſtringunt, navigantibus naufragium ſine exceptione commune eſt. Et oculorum dolor, & impetus febrium, & (d) omnium valetudo membrorum cum ceteris communis eſt nobis, quamdiu portatur in ſeculo caro iſta communis: Quinimo ſi qua conditione, qua lege crediderit Chriſtianus, noſcat & teneat; ſciet (e) plus ſibi, quam ceteris in ſeculo laborandum, cui magis ſit cum diaboli impugnatione luctandum. Docet & præmonet ſcriptura divina dicens: Fili accedens ad ſervitutem Dei, [5] ſta in juſtitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Et iterum: In dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe; quoniam in igne probatur aurum & (f) argentum, Homines vero receptibiles in camino humiliationis.

1 Cor. 15. 53.

Eccl. 2. 1.

4.

Job non magis pietate quam calamitatibus notabilis.

Sic Job poſt rerum damna, poſt pignorum funera, [6] vulneribus quoque & vermibus graviter afflictus, non victus eſt ſed probatus; qui in ipſis conflictationibus & doloribus ſuis patientiam religioſæ mentis oſtendens ait; (g) Nudus exivi de utero (h) matris, nudus etiam ibo ſub terram: Dominus (i) dedit, Dominus abſtulit: ſicut (k) Domino viſum eſt, ita factum eſt: ſit nomen Domini benedictum. Et cum eum uxor (l) quoque ſua compelleret, ut vi doloris impatiens aliquid adverſus Deum querula & (m) invidioſa voce loqueretur, reſpondit & dixit: Tamquam una ex (n) inſipientibus mulieribus locuta es. Si (o) bona ſuſcepimus de manu Domini, (p) mala cur non tolerabimus? In his omnibus quæ contigerunt ei, nihil peccavit Job labiis ſuis in conſpectu Domini. Itaque illi Dominus Deus perhibet teſtimonium dicens: (q) Animadvertiſti puerum meum Job? (r) non enim eſt ſimilis illi quiſquam in terris, homo ſine querela, verus Dei cultor.

Job. 1. 21.

2. 10.

1. 22.

1. 8.

Pariter Tobias ærumnis exercitatus.

[7] Et Tobias poſt opera magnifica, poſt (s) miſericordiæ ſuæ multa & glorioſa præconia, cæcitatem luminum paſſus, timens & benedicens in adverſis Deum, per ipſam corporis ſui cladem crevit ad laudem; quem & ipſum uxor ſua depravare tentavit dicens: Ubi ſunt (t) juſtitiæ tuæ? ecce quæ pateris. At ille circa timorem Dei ſtabilis & firmus, & ad omnem tolerantiam paſſionis fide religionis armatus, tentationi uxoris invalidæ in dolore non ceſſit, ſed magis Deum patientia majore promeruit; quem poſtmodum Raphaël angelus collaudat & dicit: Opera Dei (u) revelare, & confiteri honorificum eſt. Nam quando orabas tu & (w) Sarra nurus tua, [8] ego obtuli memoriam orationis veſtræ in conſpectu claritatis Dei. Et cum ſepelires tu mortuos ſimpliciter: & quia non es cunctatus exſurgere & derelinquere prandium tuum, & abiſti, & condidiſti mortuum, miſſus ſum tentare te. [9] Et iterum me miſit Deus curare te, & Sarram nurum tuam: ego enim ſum Raphaël unus ex ſeptem angelis ſanctis; qui aſſiſtimus & converſamur ante claritatem Dei.

Tob. 2. 14.

Tolerantiam juſti ſemper habuerunt; ipſe Abraham pater fidelium tentatus.

Hanc tolerantiam juſti ſemper habuerunt, hanc Apoſtoli diſciplinam de Domini lege tenuerunt; non muſſitare in adverſis, ſed quæcunque in ſeculo accidunt fortiter & (x) patienter accipere; cum Judæorum populus hinc ſemper offenderit, quod adverſus Deum

(*a*) Gentilibus nos, *Pem. Voſſ.* 2. (*b*) A contagione, *Pem. Voſſ.* 2 *Bod.* 4. (*c*) Saxa confringunt, *Lam. Lin. NC.* 1. *Ar. Bod.* 1, 2. 3, 4. (*d*) Omnium invalitudo, *Pem.* (*e*) Plus ſibi in ſeculo, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 4. (*f*) Argentum. Sic Job. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Sariſ. Bod.* 2. 3 4. (*g*) Nudus egreſſus, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. (*h*) Matris meæ, *Pem. Voſſ.* 2. *Bod.* 3. (*i*) Dedit, & *Bod.* 1. (*k*) Domino placuit, *Voſſ.* 1. *Pem. Bod.* 3. (*l*) Quoque ejus, *Voſſ.* 1. 2. *Pem.* quoque compelleret, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. (*m*) Injurioſa, *Pem. Voſſ.* 2. (*n*) Ineptis, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*o*) Bona excipimus, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3. 4. (*p*) Mala non, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 3. 4. *Voſſ.* 1. 2. (*q*) Animadvertiſti ad, *Pem. Voſſ.* 2. (*r*) Non eſt ſimilis, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 2. *Voſſ.* 1. (*s*) Miſericordiæ multa, *NC.* 1. (*t*) Juſtitiæ tuæ & eleemoſynæ, *Voſſ.* 2. *Pem.* (*u*) Revelare honorificum, *Sariſ.* (*w*) Sarra, ego, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Voſſ.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4 (*x*) Patienter excipere, *Ar, Bod.* 1, 2, 3, 4.

1 *Morbi iſtius valetudo.*] Nimirum mala valetudo; unde languidi & infirmi dicuntur valetudinarii. Cic. offic. l. 2. ait, *Æſculapius poteſt præſcribere per ſomnum curationem valetudinis.*

2 *Corruptivum iſtud.*] Sic Tert. de reſurrect. carnis c. 41. & alibi paſſim legit.

3 *Nubila ſerena ſuſpendunt.*] Tertul. in Apol. c. 40. *Cum ab imbribus æſtiva hiberna ſuſpendunt, & annus in cura eſt.*

4 *Navem ſcopuloſa ſaxa conſtringunt.*] Sic Tert. Adv. Marc. l. 2. c. 16. *Ferramenta Medici accuſes, quod ſecent, & inurant, & amputent, & conſtrictent.*

5 *Sta in juſtitia & timore.*] Hæc non occurrunt in Græcis exemplaribus, ſed habet vulgatus interpres.

6 *Vulneribus quoque & vermibus.*] Sic infra in l. de Patientia, quaſi phthiriaſi laboraſſet. Locus Jobi qui reſpicitur eſt, c. 7. 4. ubi pulveris non minus quam vermium mentio. Sed hæc minime, ſaltem ad vulgi ſententiam, mortuum deſcribunt; in illorum enim ſepulcris nunquam vermes comparent. Quod additur, *nudus etiam ibo ſub terram*, interpretamentum eſt vocum LXX. ἀπελεύσομαι ἐκεῖ.

7 *Et Tobias.*] Vid. quæ dicta in lib. de Orat.

8 *Ego obtuli memoriam.*] Sic Apoc. 8. 3. dicitur *Angelus ſtetiſſe ante altare habens thuribulum aureum, & data ſunt illi incenſa multa ut daret de orationibus ſanctorum*, &c.

9 *Et iterum.*] LXX. legunt καὶ νῦν. Legiſſe videtur Noſter, καὶ πάλιν. Pro *aſſiſtimus* legunt iidem, οἱ ἀναφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων.

1 *Deli-*

An. 252. Deum frequentius murmuraret. Sicut testatur in Numeris Dominus Deus, dicens: Desinat murmuratio eorum à me, & non morientur. (a) Murmurandum non est in adversis, fratres dilectissimi, sed patienter & fortiter (b) quidquid acciderit sustinendum, cum scriptum sit. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicit. In Deuteronomio quoque moneat per Moysen Spiritus sanctus & dicat: Dominus Deus tuus vexabit te, & famem injiciet tibi, & cognoscetur in corde tuo si bene custodieris præcepta ejus, sive non. Et iterum: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra. Sic Abraham Deo (c) placuit, quia ut placeret Deo, nec amittere filium timuit, nec gerere parricidium recusavit. Qui filium non potes lege & sorte mortalitatis amittere; quid faceres si filium jubereris occidere?

Num. 17. 10. Ps. 51. 17. Deut. 8. 2. 13. 3. Gen. 22. 1

Calamitates omnis generis, illustrandæ virtuti inserviunt.

Ad omnia te paratum facere timor Dei & fides debet. Sit licet rei familiaris amissio, sit de infestantibus morbis assidua membrorum & cruenta vexatio, sit de uxore, de liberis, de excedentibus caris funebris & tristis avulsio, non sint tibi scandala ista, (d) sed prælia: nec debilitent aut frangant Christiani fidem, sed potius ostendant (e) in colluctatione virtutem; cum contemnenda sit omnis injuria malorum præsentium, fiducia futurorum bonorum. Nisi præcesserit pugna, non potest esse victoria: cum fuerit in pugnæ congressione victoriæ, tunc datur vincentibus & corona. Gubernator in tempestate dignoscitur, in acie miles probatur. 1 Delicata jactatio est, cum periculum non est; (f) conflictatio in adversis probatio est veritatis. Arbor quæ alta radice fundata est, ventis incumbentibus non movetur: & navis quæ forti (g) compage solida est, pulsatur fluctibus, nec foratur: & quando area fruges terit, ventos (h) grana fortia & robusta contemnunt, inanes paleæ flatu portante rapiuntur. Sic & Apostolus Paulus post naufragia, post flagella, post carnis & corporis multa & gravia tormenta, non vexari, sed (i) emendari se dicit adversis, ut dum gravius affligitur, (k) verius probaretur: Datus est mihi, inquit, stimulus carnis meæ, angelus satanæ qui me colaphizet, ut non extollar: propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam 2 virtus in infirmitate perficitur: quando ergo infirmitas & imbecillitas, & vastitas aliqua grassatur, tunc virtus nostra perficitur: tunc fides, si tentata perstiterit, coronatur, sicut scriptum est: Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio tribulationis. Hoc denique inter nos & ceteros interest qui Deum nesciunt, quod illi in adversis queruntur & murmurant: nos adversa non avocant à virtutis & fidei veritate, sed (l) corroborant in dolore. Hoc quod nunc corporis vires solutus in fluxum venter eviscerat: quod in faucium vulnera conceptus medullitus ignis exæstuat, quod assiduo vomitu intestina quatiuntur; quod oculi vi (m) sanguinis inardescunt, quod quorundam vel pedes vel aliquæ membrorum partes contagio morbidæ putredinis amputantur; quod per jacturas & damna corporum prorumpente languore vel debilitatur incessus, vel auditus obstruitur, vel cæcatur aspectus, ad documentum (n) proficit fidei. Contra tot (o) impetus vastationis & mortis, inconcussis animi virtutibus congredi, quanta pectoris magnitudo est, & quanta sublimitas, inter ruinas generis humani (p) stare erectum; nec cum eis quibus spes in Deum nulla est, jacere prostratum? (q) Gratulari magis oportet, & temporis munus amplecti, quod dum nostram fidem (r) firmiter promimus, & (s) labore tolerato ad Christum per angustam Christi viam pergimus, (t) præmium vitæ ejus & fidei ipso judicante capiamus.

2 Cor. 12. 7. Eccl. 27. 5.

Mors fortasse ethnicis timenda, minime Christianis.

Mori plane timeat, sed qui ex aqua & spiritu non renatus, gehennæ ignibus mancipatur: mori timeat, qui non Christi cruce & passione censetur: mori timeat, qui ad secundam mortem de hac morte transibit: mori timeat, quem de seculo recedentem perennibus pœnis æterna flamma torquebit: mori timeat, cui hoc mora longiore confertur, ut cruciatus ejus & gemitus interim differantur. Multi ex nostris in hac mortalitate moriuntur, hoc est, multi ex nostris de seculo liberantur. Mortalitas ista ut Judæis & gentilibus & Christi hostibus pestis est, ita (u) Dei servis salutaris excessus est. (w) Hoc quod sine ullo discrimine generis humani cum injustis moriuntur & justi; non est quod putetis bonis & malis interitum esse communem: 3 ad refrigerium justi vocan-

(a) Murmurandum non est adversus Dominum, *Bod.* 4. (b) Si quid acciderit, *Saris.* (c) Placuit qui, *Bod.* 1 2. 4. (d) Sed præmia, *Voss.* 1. (e) In congressione, *Bod.* 3. fidei virtutem, *Bod.* 4. (f) Colluctatio in adversis probatio est virtutis, *Voss.* 3. (g) Compage solidata, *Lam. Ebor. Voss.* 1. 2. 3. *NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. (h) Grana fortiora, *Saris.* (i) Emendari se dixit, *Saris. Lam. Ebor. Bod.* 2. 3. (k) Verius comprobetur, *Benev.* (l) Comprobant, *Ar. Saris. Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 3. (m) Sanguinis colore, *Voss.* 3. (n) Proficit fides, *Bod.* 1. (o) Impetus vastitatis, *Ar. Lam. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 3. (p) Stare rectum, *Ver.* (q) Gratulari magis est, &, *NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (r) Fortiter promimus, *Benev.* (s) In labore, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. (t) Præmium viæ, *Bod.* 1. 2. 4. (u) Est Dei autem, *Lam. Ebor. Voss.* 1. 3. Dei autem servis, *Lam. Voss.* 1. (w) Nam hoc quod, *Voss.* 1.

1 *Delicata jactatio.*] Ubi animi causa littus legitur, & in portu navigatur.

2 *Virtus in infirmitate.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quir. c 5.

3 *Ad refrigerium*] Locutio hæc ab Act. 3. 19. desumta, ubi mentio habetur καιρῶν ἀναψύξεως, sive diei universalis judicii, quando fideles consummatissima beatitudine in cœlis perfruentur. Interim tamen gaudia illa quæ fidelium animæ statim post excessum participant, eadem voce solent indigitari. Ita hic loci, *refrigerium justorum*, & *supplicium injustorum* opponuntur. Sic Ecclesia Romana Ep. 30. ad Pamelii numeros 31. ait quod Deus *paravit cœlum*, *sed paravit & tartarum: paravit refrigeria*, *sed paravit etiam æterna supplicia.* Quare satis inconsulto agunt, qui quoties de refrigerii mortuis comprecatione in veterum scriptis aliquid legunt; de purgatorii ignis ardoribus, sermones haberi contendunt. Præsertim cum preces olim pro mortuis conceptæ; Apostolos, Martyres & ipsam Deiparam Virginem, qui certe purgatorio minime addicebantur, respiciebant: quod ex omnibus veteribus liturgiis manifestum est. Notetur porro opera misericordiæ & subsidia pauperibus collata, *refrigeria* passim dici.

An. 252. vocantur, ad supplicium rapiuntur injusti: datur (a) velocius tutela fidentibus, perfidis pœna. Improvidi & ingrati sumus, fratres dilectissimi, ad divina beneficia, nec quid nobis conferatur agnoscimus. Excedunt ecce in pace tutæ cum gloria sua virgines, venientis Antichristi minas & corruptelas & lupanaria non timentes: pueri periculum lubricæ ætatis evadunt, ad continentiæ atque innocentiæ præmium feliciter perveniunt: tormenta jam non timet delicata matrona, metum persecutionis & manus cruciatusque carnificis, moriendi celeritate lucrata. Pavore mortalitatis & temporis (b) accenduntur tepidi, constringuntur remissi, excitantur ignavi: desertores compelluntur, ut redeant: gentiles coguntur, ut credant: 1 vetus fidelium populus ad quietem vocatur: ad aciem recens & copiosus exercitus robore fortiore colligitur, pugnaturus sine metu mortis cum prælium venerit, qui ad militiam tempore mortalitatis accedit.

Multis de causis utilis est pestis.

Quid deinde illud, fratres dilectissimi, quale est, quam pertinens, quam necessarium, quod pestis ista & lues, quæ horribilis & feralis videtur, explorat justitiam singulorum; & mentes humani generis examinat? an infirmis serviant sani, an propinqui cognatos pie diligant, an misereantur servorum languentium Domini, an deprecantes ægros non deserant Medici, an feroces violentiam suam comprimant, an rapaces avaritiæ furentis insatiabilem semper ardorem vel metu mortis extinguant, an cervicem flectant superbi, an (c) audaciam leniant improbi, an pereuntibus caris, vel sic aliquid (d) divites largiantur & donent, sine hærede morituri. Ut nihil aliud mortalitas ista contulerit, hoc Christianis & Dei servis plurimum præstitit, quod martyrium cœpimus libenter appetere, dum mortem discimus non timere. Exercitia sunt nobis ista, non funera; dant animo fortitudinis gloriam, (e) contemtu mortis præparant ad coronam.

Nec hoc nomine pestis aversanda, quod à Martyrio excludat.

Sed fortasse aliquis opponat & dicat: Hoc me ergo in præsenti mortalitate contristat, quod qui paratus ad confessionem fueram, & ad tolerantiam passionis toto me corde & plena virtute devoveram, martyrio meo privor, dum morte prævenior; Primo in loco non est in tua potestate, sed in Dei dignatione martyrium: nec potes te dicere perdidisse, quod nescis an merearis accipere: tunc deinde Deus (f) scrutator renis & cordis, & occultorum contemplator & cognitor, videt te, & laudat, & comprobat; & qui perspicit apud te paratam fuisse virtutem, reddet pro virtute mercedem. Numquid Cain cum Deo munus offerret, jam peremerat fratrem? & tamen parricidium mente conceptum Deus providus ante damnavit. Ut illic cogitatio mala, & perniciosa conceptio Deo (g) providente prospecta est: ita & in Dei servis, apud quos confessio cogitatur, & martyrium mente concipitur, animus ad bonum deditus Deo judice coronatur. (h) Aliud est enim martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium. Qualem te invenit Dominus cum (i) vocat, talem pariter & judicat; quando ipse testetur & dicat: Et scient omnes Ecclesiæ quia ego sum scrutator renis & cordis. (Apo. 2. 23.) Nec enim Deus (k) sanguinem nostrum sed fidem quærit. Nam nec Abraham, nec Isaac, nec Jacob occisi sunt, & tamen fidei ac justitiæ meritis honorati inter Patriarchas primi esse meruerunt; ad quorum convivium congregatur quisquis fidelis & justus & laudabilis invenitur. (Matt. 8. 11.)

Id unum nobis incumbit, ut ad Dei voluntatem nos componamus.

Meminisse debemus voluntatem nos, non nostram, sed Dei facere debere; secundum quod nos Dominus quotidie jussit orare. Quam præposterum est quamque perversum, ut cum Dei voluntatem fieri postulemus, quando evocat nos & accersit de hoc mundo Deus, non statim voluntatis ejus imperio pareamus. Obnitimur & reluctamur, & pervicacium more servorum ad conspectum Domini cum tristitia & mœrore perducimur, exeuntes istinc necessitatis vinculo, non obsequio voluntatis: & volumus ab eo præmiis cœlestibus honorari, ad quem venimus inviti? Quid ergo oramus & petimus ut adveniat regnum cœlorum, si captivitas terrena delectat? Quid precibus frequenter iteratis rogamus & poscimus, ut (l) acceleret dies regni, si majora desideria, & vota potiora sunt servire istic diabolo, quam regnare cum Christo?

Notabilis historia mortis cujusdam Episcopi.

Denique ut manifestius divinæ providentiæ indicia clarescerent, quod Dominus præscius futurorum suis consulat ad veram salutem: cum quidam de collegis & consacerdotibus (m) nostris jam infirmitate defessus, & de appropinquante morte solicitus commeatum sibi precaretur, astitit deprecanti, & jam pene morienti juvenis honore & majestate venerabilis, (n) statu excelsus, & clarus aspectu, & quem assistentem sibi vix posset humanus aspectus oculis carnalibus intueri, nisi quod talem videre jam poterat de (o) seculo recessurus. (p) Atque ille non sine quadam animi & vocis indignatione infremuit & dixit: Pati timetis, exire non vultis, quid faciam vobis? Increpantis vox & monentis est: qui 2 de persecutione solicitis, de accersitione securis, non consentit ad præsens desiderium; sed consulit in futurum. Audivit frater noster & collega moriturus, quod ceteris diceret. Nam qui moriturus audivit, (q) ad hoc audivit ut diceret: audivit non

(*a*) Velociter, *Voss.* 3. (*b*) Accenduntur trepidi, *Benev.* (*c*) Audaciam comprimant, *Pem. Voss.* 2. (*d*) Divites indigentibus, *Lin. Voss.* 3. (*e*) Cum contemtu, *NC.* 2. (*f*) Scrutator est, *Voss.* 2. *Pem. Saris. Bod.* 1. 4. (*g*) Providente perspecta, *Voss.* 3, (*h*) Aliud est martyrio, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lin.* (*i*) Evocat, *Bod.* 1. (*k*) Sanguinem nostrum desiderat, *NC.* 2. *Bod.* 3. 4. *Voss.* 3. (*l*) Ad celeres dies regni veniamus, *Bod.* 1. (*m*) Nostris infirmitate, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin. Voss.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*n*) Statura, *Voss.* 1. *Bod.* 4 celsus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin. Bod.* 1. 2. (*o*) Seculo jam recessurus, *Bod.* 3. (*p*) Ad quem ille, *Lam. Ebor NC.* 1. *Bod.* 2. (*q*) Ob hoc, *Voss.* 3.

1 *Vetus fidelium populus.*] Qui fidem à prima juventute receperunt. Sic Act. 21. 16. Mnason Cyprius, *antiquus discipulus* dicitur.

2 *De persecutione solicitis.*] Martyrii coronam refugiunt, cœlestia gaudia non expetunt.

1 *Com-*

An. 252. non sibi ille, sed nobis. Nam quid disceret jam recessurus? didicit (a) imo nobis remanentibus, ut dum (b) sacerdotem Dei qui [1] commeatum petebat, increpitum esse comperimus, quid cunctis expediat (c) agnosceremus.

Cypriano divinitus revelatum, ut contra mortis metum fratres armaret.

Nobis quoque ipsis minimis & extremis quoties revelatum est, quam frequenter atque manifeste de Dei dignatione præceptum est: ut contestarer assidue & publice prædicarem, fratres nostros non esse lugendos accersitione Dominica de seculo liberatos, cum sciamus non eos (d) amitti, sed præmitti, recedentes præcedere, ut proficiscentes, ut navigantes solent; desiderari eos debere, non plangi: nec accipiendas esse hic atras vestes, quando illi ibi [2] indumenta alba jam sumserint: occasionem dandam non esse gentilibus, ut nos merito ac jure reprehendant, quod quos vivere apud Deum dicimus, ut extinctos & perditos lugeamus; & fidem quam sermone & voce depromimus, cordis & pectoris testimonio non probemus?

Spei & fidei prævaricatio est mortem refugere.

Spei nostræ ac fidei prævaricatores sumus; (e) simulata, ficta, fucata videntur esse quæ dicimus. Nihil prodest verbis præferre virtutem, factis destruere veritatem. (f) Improbat denique Apostolus Paulus, & objurgat, & culpat, si qui contristentur in excessu suorum. (g) Nolumus, inquit, ignorare vos fratres de dormientibus, ut non contristemini sicut & ceteri, qui spem non habent. Si enim credimus quia Jesus mortuus est, & resurrexit: Sic & Deus eos qui dormierunt in Jesu, adducet cum illo. Eos contristari dicit in excessu suorum, qui spem non habent. Qui autem spe vivimus; & in Deum credimus, & Christum passum esse pro nobis, & resurrexisse confidimus, in Christo manentes, & per ipsum atque in ipso resurgentes; quid aut ipsi recedere istinc de seculo nolumus, aut nostros recedentes quasi perditos plangimus ac dolemus? ipso Christo (h) Domino & Deo nostro monente ac dicente: Ego sum resurrectio & vita; qui credit in me, licet moriatur vivet: & omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum. Si (i) in Christum credimus, fidem verbis & promissis ejus habeamus; & non morituri in æternum, ad Christum, cum quo & victuri & regnaturi semper sumus, læta securitate veniamus. Quod interim morimur, ad immortalitatem (k) morte transgredimur: nec potest vita æterna succedere, nisi hinc (l) contigerit exire: non est exitus iste, sed transitus; & temporali itinere decurso, ad æterna transgressis. Quis non ad meliora festinet? Quis non mutari & reformari ad Christi speciem, & ad cœlestis gratiæ dignitatem venire citius exoptet? Paulo Apostolo (m) prædicante: Nostra autem (n) conversatio, inquit, in cœlis est, unde & Dominum expectamus Jesum Christum, qui (o) transformabit corpus humilitatis nostræ, (p) configuratum corpori claritatis suæ. Tales nos futuros & Christus Dominus pollicetur, quando ut cum illo simus, & cum illo in æternis sedibus vivamus, atque in regnis (q) cœlestibus gaudeamus, (r) Patrem pro nobis precatur dicens: Pater quos mihi dedisti, volo ut ubi ego fuero, & ipsi sint mecum; & videant claritatem quam mihi dedisti prius quam mundus fieret.

1 Thess. 4. 13.

Jo. 11. 25.

Phil. 3. 20.

Jo. 17. 24.

Justissima gaudii causa, quod mortis interventu Christo jungatur fidelis.

Venturus ad Christi sedem, ad regnorum cœlestem claritatem, lugere non (s) debet & plangere; sed potius [3] (t) secundum pollicitationem Domini, secundum fidem veritatis in profectione hac sua & translatione gaudere. Sic denique invenimus & Enoch translatum esse, qui Deo placuit: sicut in Genesi testatur & loquitur scriptura divina: (u) Et placuit Enoch Deo, & non est inventus postmodum, quia Deus illum transtulit. Hoc fuit placuisse in conspectu Dei, de hoc contagio seculi meruisse transferri. Sed & per Solomonem docet Spiritus sanctus, eos qui Deo placeant, maturius istinc eximi, & citius liberari; ne dum in isto mundo diutius immorantur, mundi contactibus polluantur. Raptus est, inquit, ne malitia mutaret intellectum illius: placita enim erat Deo anima ejus: propter hoc properavit educere eum (w) de medio iniquitatis. Sic & in Psalmis ad Dominum properat spiritali fide Deo suo anima (x) devota, dicens: Quam dilectissimæ habitationes tuæ Deus virtutum, desiderat & properat anima mea ad (y) atria Dei. Ejus est in mundo diu velle remanere, quem mundus oblectat, quem seculum blandiens atque (z) decipiens, illecebris terrenæ voluptatis invitat.

Gen. 5. 24.

Heb. 11. 5.

Sap. 4. 11.

Ps. 84. 1.

Quod etiam a mundi hostili incursu liberetur.

Porro cum mundus oderit Christianum; quid amas eum qui te odit, & non magis sequeris Christum qui te & redemit & diligit? Joannes in epistola sua clamat & loquitur: & ne carnalia desideria sectantes mundum diligamus, hortatur: Nolite, inquit, diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est cari-

1 Jo. 2. 15.

(*a*) Imo remanentibus, *Sar. Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin. Voss.* 1. 2 *Bod* 1, 2, 3, 4. (*b*) Sacerdotem qui, *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*c*) Nosceremus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*d*) Non amitti, sed recedentes præcedere, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*e*) Si simulata, ficta, *Voss.* 1. *Bod.* 4. (*f*) Increpat, *Voss.* 2. *Pem. forte legendum*, improperat. (*g*) Nolo inquit, *Bod.* 1. 3. (*h*) Domino nostro monente, *Voss.* 1. *NC.* 2. (*i*) In Christo, *Saris.* (*k*) Morte transimus, *Pem. Voss.* 2. *Bod.* 4. (*l*) Contingat, *Bod.* 3. 4. (*m*) Prædicante & dicente, *Voss.* 2. *Pem.* (*n*) Conversatio cœlestis, *Saris.* (*o*) Reformabit, *Lam. Ebor. Voss.* 3. (*p*) Conformatum, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 3. 4. (*q*) Sedibus gaudeamus, *Saris.* (*r*) Sic patrem pro, *Voss.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*s*) Debet nec plangere, *Voss.* 1. 2. *Pem. NC.* 2. *Bod.* 3. 4. *Neap.* (*t*) Ad pollicitationem, *Voss.* 3. (*u*) Et placuit, inquit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*w*) De media iniquitate, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. 2. (*x*) Devota sicut scriptum est, *NC.* 1. 2. *Ebor. Lam. Bod* 2. (*y*) Atria tua Deus, *Ver.* (*z*) Decipiens impedit &, *Voss.* 2. *Pem.*

1 *Commeatum petebat.*] Veniam absentiæ longioris à Domino: hoc est vitæ hic in terris moram.

2 *Indumenta alba jam sumserint.*] Vestem Agni nuptialem. Unde Apoc. 3. 5. dicitur. *Qui vicerit, sic vestietur in vestimentis albis.* Horum præludia, candidæ Baptizatorum vestes.

3 *Secundum pollicitationem.*] Ut suadet Domini status felicissimi pollicitatio, & ut postulat certa fiducia, &c. neque enim alicubi promisit Dominus hæc à fidelibus præstanda.

An. 252. caritas Patris in illo: quia omne quod in mundo eſt, concupiſcentia carnis eſt & concupiſcentia oculorum, & ambitio ſeculi, quæ non eſt à Patre, ſed ex concupiſcentia mundi; & mundus tranſibit & concupiſcentia ejus: qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, 1 quo modo & Deus manet in æternum. Potius, fratres dilectiſſimi, mente integra, fide firma, virtute robuſta, (a) parati ad omnem voluntatem Dei ſimus: pavore mortis excluſo, immortalitatem quæ (b) ſequitur, cogitemus. Hoc nos oſtendamus eſſe quod credimus, ut neque carorum lugeamus exceſſum: & cum acceſſitionis propriæ dies venerit, incunctanter & libenter ad Dominum ipſo vocante veniamus.

Præſertim cum jam in fine ſeculi mala graviſſima impendeant.

Quod cum ſemper faciendum fuerit Dei ſervis, nunc fieri multo magis debet, corruente jam mundo, & malorum infeſtantium turbinibus obſeſſo; ut qui cernimus cœpiſſe jam gravia, & ſcimus imminere graviora, lucrum maximum computemus, ſi iſtinc velocius recedamus. Si in habitaculo tuo parietes vetuſtate nutarent, tecta deſuper tremerent, domus jam fatigata, jam laſſa, ædificiis ſenectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate (c) migrares? Si navigante te turbida & procelloſa tempeſtas fluctibus violentius excitatis, prænunciaret futura naufragia; nonne portum velociter peteres? 2 Mundus ecce nutat & labitur; & ruinam ſui non (d) jam ſenectute rerum, ſed fine teſtatur: & tu non Deo gratias agis, non tibi gratularis; quod exitu maturiore ſubtractus, ruinis, & naufragiis, & plagis (e) imminentibus exuaris?

Baptiſmale votum animis noſtris perpetuo debet obverſari; una cum ſtatu ad quem anhelamus.

Conſiderandum eſt, fratres dilectiſſimi, & identidem cogitandum, renunciaſſe nos mundo, & tanquam hoſpites & peregrinos (f) iſthic interim degere. 3 Amplectamur diem, qui aſſignat ſingulos domicilio ſuo; qui nos iſtinc ereptos, & laqueis ſecularibus exſolutos paradiſo reſtituit, (g) & regno cœleſti. Quis non peregre conſtitutus properaret in patriam regredi? Quis non ad ſuos navigare feſtinans, ventum proſperum (h) cupidius optaret, ut velociter caros liceret amplecti? (i) Patriam noſtram paradiſum computemus, parentes Patriarchas habere jam cœpimus; quid non properamus & currimus; ut patriam (k) noſtram videre, ut parentes ſalutare poſſimus? Magnus illic 4 nos carorum numerus expectat, parentum, fratrum, filiorum frequens nos & copioſa turba deſiderat, jam de ſua (l) immortalitate ſecura, (m) & adhuc de noſtra ſalute ſolicita. Ad horum conſpectum & complexum venire, quanta & illis & nobis in commune lætitia eſt? Qualis illic cœleſtium regnorum voluptas ſine timore moriendi, & cum æternitate vivendi? quam ſumma & perpetua felicitas? Illic Apoſtolorum glorioſus chorus: illic Prophetarum exultantium numerus: illic martyrum innumerabilis populus ob certaminis & paſſionis victoriam coronatus: triumphantes illic virgines, quæ concupiſcentiam carnis & corporis, continentiæ robore ſubegerunt: remunerati miſericordes, qui alimentis & largitionibus pauperum juſtitiæ opera fecerunt: qui Dominica præcepta ſervantes, ad cœleſtes theſauros terrena patrimonia transtulerunt. Ad hos, fratres dilectiſſimi, avida cupiditate properemus; ut cum (n) his cito eſſe, ut cito ad Chriſtum venire contingat, optemus. Hanc cogitationem noſtram Deus videat, hoc propoſitum mentis & fidei Dominus Chriſtus aſpiciat; daturus eis (o) gloriæ ſuæ ampliora præmia, quorum circa ſe fuerint deſideria majora.

(*a*) Parati ad omnem tolerantiam, *Voſſ.* 3. (*b*) Sequitur, collimemus, *Sariſ.* (*c*) Ex ea migrares, *Bod.* 4. (*d*) Tam ſenectute rerum quam, *Sariſ.* (*e*) Imminentibus eximaris, *Bod.* 3. (*f*) Hic interim, *Lam. Sariſ. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*g*) Et Regno. Quis, *Lam. Ebor. Sariſ. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voſſ.* 3. (*h*) Cupidus, *Bod.* 1. 4. exoptat, *Sariſ. Voſſ.* 3. (*i*) Patriam nos noſtram, paradiſum computemus, *Bod.* 2. (*k*) Noſtram videamus, *Bod.* 3. 4. (*l*) Incolumitate ſecura, *Ar. Lam. Ebor. Voſſ.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* (*m*) Sed adhuc, *Voſſ.* 1. (*n*) Iis quoque eſſe poſſimus, *Bod.* 3. (*o*) Claritatis ſuæ, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Vat. Voſſ* 3.

1 *Quomodo Deus manet in æternum.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quirin. c. 11.

2 *Mundus ecce nutat & labitur.*] Vix alia de cauſa graviorem invidiam ſibi conflabant Chriſtiani, quam quod male ominarentur de rebus humanis. Nec quidem temere in hanc ſententiam venerunt; ſiquidem Apoſtoli non modo *finem rerum omnium inſtare*, & *ultimos veniſſe dies* paſſim teſtentur; ſed addant inſuper, *ultimam adveniſſe horam.* 1 Jo. 2. 18. In l. de reſurrectione carnis c. 22 ait Tertullianus. *Vota noſtra ſuſpirant in ſeculi hujus occaſum*, &c. Cum vero ad Gentiles ſcribit, ut ipſos demulceret Apol. c. 32. è contra ait. *Eſt & alia major neceſſitas nobis orandi pro Imperatoribus, etiam pro omni ſtatu imperii, rebuſque Romanis, qui vim maximam univerſo orbi imminentem, ipſamque clauſulam ſeculi acerbitates horrendas comminantem, Romani imperii commeatu ſcimus retardari.*

3 *Amplectamur diem, qui aſſignat ſingulos domicilio ſuo.*] Mortis dies recte dicitur particularis judicii dies; quemadmodum mundi finis, univerſalis perhibetur: tertium aut diem aut locum prorſus ignoravit pia Antiquitas.

4 *Nos carorum numerus expectat.*] Quanquam cœlo receptæ animæ ſeculi hujus curis non vacent; ut ſuis felicitatem eandem exoptent & demum gratulentur, nihil eſt quod impediat: *caritas* enim *nunquam excidit.* Quæ poſtea ſequuntur, de *Apoſtolorum glorioſo choro*, *Prophetarum exultantium numero*, & *Martyrum innumerabili populo*, anſam dediſſe videntur iis quæ occurrunt in Hymno Ambroſiano, qui *Te Deum*, appellatur.

D. CÆCILII CYPRIANI

AD FORTUNATUM [1] DE

(a) EXHORTATIONE MARTYRII.

PRÆFATIO.

An. 252. DEsiderasti, Fortunate cariſſime, ut quoniam perſecutionum & preſſurarum pondus incumbit, & (b) in fine atque in conſummatione mundi, Antichriſti tempus infeſtum appropinquare nunc cœpit, (c) ad præparandas & corroborandas fratrum mentes de divinis ſcripturis hortamenta componerem, quibus milites Chriſti ad cœleſte & ſpiritale certamen animarem. Obtemperandum fuit deſiderio tuo tam neceſſario, ut quantum ſufficit [2] mediocritas noſtra auxilio divinæ inſpirationis inſtructa, quaſi arma ac munimenta quædam pugnaturis fratribus, de præceptis Dominicis promerentur. Parum eſt enim quod Dei plebem claſſico noſtræ vocis erigimus; niſi credentium fidem, & dicatam Deo devotamque virtutem, divina lectione firmemus. Quid autem potius aut majus curæ noſtræ ac ſolicitudini congruit; (d) quam ut commiſſum nobis divinitus populum, & exercitum in caſtris cœleſtibus conſtitutum, adverſus diaboli tela & jacula, exhortationibus aſſiduis præparemus? Neque enim idoneus poteſt eſſe miles ad bellum, qui non exercitatus prius in campo fuerit. (e) Aut qui agoniſticam coronam quærit adipiſci, in ſtadio coronabitur, niſi uſum, & peritiam virium ante meditetur. Adverſarius vetus eſt, & hoſtis antiquus, cum quo (f) prælium gerimus. [3] Sex millia annorum jam pene complentur, ex quo hominem diabolus impugnat. Omnia genera tentandi, & artes atque [4] inſidias dejiciendi uſu ipſo vetuſtatis edidicit. Si imparatum invenerit militem Chriſti, ſi rudem, (g) ſi non ſolicitum ac toto corde vigilantem, circumvenit neſcium, fallit incautum, (h) decipit imperitum. Si vero quis Dominica præcepta cuſtodiens, & fortiter (i) Chriſti veſtigiis adhærens, contra eum ſteterit, vincatur neceſſe eſt: quia Chriſtus quem confitemur, invictus eſt. Ac ne in longum ſermonem meum extenderem, frater cariſſime, & au-

(*a*) De bono martyrii. lege in pace, frater cariſſime, hiſque temporibus noſtra tempora conferens, tacitus ingemiſce, *NC* 2. (*b*) In finem & conſummationem, *Bod.* 1. 4. (*c*) Ad præparandas fratrum, *Voſſ.* 1. (*d*) Quam commiſſum, &c. præparare, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Voſſ.* 1. 2. (*e*) Aut quis, *Bod.* 1. (*f*) Bellum gerimus, *Lin.* geritur, *Bod.* 1. (*g*) Si non ſolicito, *Ar. Lam. Ebor. Ver. Voſſ.* 3. (*h*) Decipit imparatum, *Lam. NC.* 1 *Ebor. MR.* (*i*) Chriſto adhærens, *Ar. Lam. Ebor. MR. Bod.* 1, 2, 3, 4.

1 *De Exhortatione Martyrii.*] Conſimili forma Tertull. inſcripſit libellum, *De Exhortatione caſtitatis.* Ex Cypriani ſcriptis vix aliquod luculentius à Pontio laudatum. *Quis*, inquit ille, *Martyras tantos exhortatione divini ſermonis erigeret? Quis denique tot confeſſores frontium notatarum ſecunda inſcriptione ſignatos, & ad exemplum martyrii ſuperſtites reſervatos, incentivo tubæ cœleſtis animaret?* Revera epiſtolæ ad eximios confeſſores, Moyſen & Maximum, nec non ad Thibaritanos; ut & aliæ nonnullæ, in hoc totæ verſantur, ut ad martyrium accendant. Sed ut *ſermone divino, & tubæ cœleſtis incentivo*, exhortatio peragatur, ſcripti hujus peculiaris videtur character; & qui inſtituto librorum ad Quirinum plane reſpondet. Porro loca S. ſcripturæ eodem modo utrobique laudata, auctorem eundem aperte profitentur. Quis vero fuerit is Fortunatus cui liber hic inſcribitur, non promtum fuerit dicere, cum plures ejuſdem nominis in Cypriani ſcriptis occurrant: & demum fieri poſſit, ut ad alium hæc pertineant, diverſum ab omnibus alicubi memoratis. Putarem tamen hæc Epiſcopum illum reſpicere ad quem Ep. 56. ad Pam. num. 53. dirigitur: & forte qui in Carthaginenſi ſynodo, Fortunatus à Thuccabori dicitur. Demum exaratum cenſeo occaſione perſecutionis ſub Gallo & Voluſiano recrudeſcentis, de qua viſis cœleſtibus admonitus Cyprianus, alios admonere non deſtitit. Deciana clades inexpectata graſſatione obvios quoſque oppreſſit, ut de lapſis reſtituendis unica maneret cura; quæ vero ſub Valeriano & Gallieno ſucceſſerunt, feræ nimis videntur, pro martyris noſtri diligentia, ut remedia huc uſque fuerint dilata. Relinquitur ergo ut ad intermedium hoc tempus, nimirum ad annum 252. libelli iſtius natales ſint referendi. Quod ex D. Hieron. Ep. ad Pammach. c. 50. à quibuſdam affertur, ut ſuaderi poſſit D. Hilar. tractatus hujus fuiſſe auctorem, ſiquidem libri ejus ad Fortunatum habetur mentio, nullius videtur momenti; ſiquidem ſi quis Hilarii ævum ſpectet, non admodum opportunus tunc temporis ſub imperatoribus Chriſtianis de Martyrio adverſus gentilium furores liber. Porro lubrica prorſus ex Perſonæ nomine probatio; inſuper nec Fortunati qui vitam filiæ Hilarii ſcripſit tempora reſpondent; & demum in plurimis Exemplaribus Hieron. MSS. non Hilarii nomen, ſed Cypriani reponitur. Haud interim facile eſt conjicere quid Pamelio in mentem venerit, ut diceret Remboldum primum omnium tractatum hunc edidiſſe, cum in Spirenſi editione, arti typographicæ coæva, & etiam in veteri innominata, quæ certe Remboldum longe præceſſit, compareat.

2 *Mediocritas noſtra auxilio divinæ inſpirationis inſtructa.*] Quicquid gratiæ divinæ præſidio factum, id inſpirationi imputat Auctor noſter. Ita Tertull. l. de Patientia c. 1. ait. *Bonorum quorundam, ſicuti & malorum, intolerabilis magnitudo eſt: ut ad capienda & præſtanda ea, ſola gratia divinæ inſpirationis operetur.*

3 *Sex millia annorum jam pene complentur.*] Calculum veterem, & ſuis temporibus in Africa receptum ſequitur Auctor noſter; nimirum qui æram Chriſtianam anno mundi 5500. aſſignat; cui numero ſi 252. anni addantur, conſurgent 5752. quæ non longe abeunt à 6000. Notum vero eſt, in numeris recenſendis ad proximos integros recurri ſolitum. Dixerat D. Petrus 2. Ep. 3. 8. *Mille annos apud Deum haberi ſicut dies unus*; & exinde à veteribus creditum, Hexamero finito ſabbatum æternum, & mundi finem ſuccedere. Porro cum Dominus promiſiſſet, Matt. 24. 22. *Electorum cauſa dies iſtos abbreviandos* fore, non temere omnium fere animis inſederat opinio. *Conſummationem mundi, & Antichriſti tempus infeſtum inſtare.* Vid. quæ hac de re dicta in l. de Mortal.

4 *Inſidias dejiciendi.*] *Colluctatio noſtra*, inquit Apoſtolus, Eph. 6. 12. *Non eſt adverſus carnem & ſanguinem, ſed adverſus principes & poteſtates*, &c.

An. 252. & audientem vel legentem ſtili latioris copia fatigarem, compendium feci; ut 1 propoſitis titulis, (a) quos quis & noſſe debeat & tenere, capitula dominica ſubnecterem, & id quod propoſueram divinæ lectionis auctoritate ſolidarem; ut non tam tractatum meum videar tibi miſiſſe, quam materiam tractantibus præbuiſſe. Quæ res in uſum ſingulis proficit utilitate majore. Nam ſi confectam & paratam jam (b) veſtem darem, veſtis eſſet mea, qua alius uteretur; & forſitan non pro (c) habitudine ſtaturæ & corporis res alteri facta, minus congruens haberetur. Nunc vero de agno, per quem redemti ac vivificati ſumus, 2 lanam ipſam & purpuram miſi, quam cum acceperis, tunicam tibi pro voluntate conficies, (d) & plus ut in domeſtica tua atque in propria veſte lætaberis: & ceteris quoque ut conficere & ipſi pro arbitrio ſuo poſſint, quod miſimus exhibebis; ut vetere illa nuditate contecta, perferant omnes indumenta Chriſti, cœleſtis gratiæ ſanctificatione veſtiti. Nec non & illud conſilium, frater cariſſime, utile & ſalubre proſpexi; in exhortatione tam neceſſaria quæ martyres faciat, amputandas eſſe verborum noſtrorum moras & tarditates, atque ambages ſermonis humani ſubtrahendas; ponenda ſola illa quæ Deus loquitur, quibus ſervos ſuos ad martyrium Chriſtus hortatur. Præcepta ipſa divina velut arma pugnantibus ſuggerenda ſunt. Illa ſint militaris tubæ hortamenta, illa pugnantibus claſſica. Inde aures erigantur, inde inſtruantur mentes, inde & animi & corporis vires ad omnem paſſionis tolerantiam roborentur. Nos tantum qui 3 Domino permittente primum baptiſma credentibus dedimus, ad aliud quoque ſingulos (e) præparemus, inſinuantes & docentes hoc eſſe baptiſma in gratia majus, in poteſtate ſublimius, in honore pretioſius: baptiſma in quo 4 Angeli baptizant, (f) baptiſma in quo Deus & Chriſtus ejus exultant, baptiſma poſt quod nemo jam peccat, baptiſma quod 5 fidei noſtræ incrementa conſummat, baptiſma quod nos de mundo recedentes 6 ſtatim Deo copulat. In aquæ baptiſmo accipitur 7 peccatorum remiſſa; in ſanguinis corona virtutum. Amplectenda res eſt & optanda, & omnibus poſtulationum noſtrarum precibus expetenda, ut qui (g) ſervi Dei ſumus, 8 ſimus & amici.

(*a*) Quos quiſquis, *Bod.* 1. 3. (*b*) Veſtem miſiſſem, *Ver.* (*c*) Habitu ſtaturæ, *Voſſ.* 1. 3. (*d*) Et plus in, *Bod.* 3. 4. (*e*) Præparemus, inſtruentes, *Ver.* (*f*) Baptiſma paſſionis in quo Deus & Chriſtus ejus exultant, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ar. Ben. Bod.* 1. (*g*) Servi Dei fuimus, *Ver. Ben. Bod.* 1, 2, 3, 4. *MR.*

1 *Propoſitis titulis.*] Illa ergo exemplaria ad mentem Auctoris maxime videntur accedere, quæ titulos hoſce, ſimul ſemelque in libri principio exhibent.

2 *Lanam & purpuram.*] In oblationibus quæ in Tabernaculi uſum admittebantur Exod. 25. erant *Hyacinthus*, *Purpura*, *Coccinum*, *cum Byſſo*: Sed in Eccleſiæ Chriſtianæ ornatum, ſufficiunt innocentiæ & martyrii colores.

3 *Domino permittente primum baptiſma credentibus dedimus.*] Baptiſma olim, non niſi ex mandato Epiſcopi celebratum. οὐκ ἐξόν ἐστι χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν, οὔτε ἀγάπην ποιεῖν, &c. Inquit Ignatius Ep. ad Smyrn. Unde in Eccleſia ſolum qua ipſe ſedebat, erat baptiſterium. Martyrium, baptiſmi nomen, ex Domini verbis accepit, Matt. 20. 22.

4 *Angeli baptizant.*] Qui ſuſceptorum munere funguntur; & martyrum animas ſanguinis lavacro exemtas in cœlum portant; vid. Luc. 16. 22.

5 *Fidei noſtræ incrementa conſummat.*] De hac τελειώσει vid. Luc. 13. 32. & Heb. 2. 10.

6 *Statim Deo copulat.*] Tertulliani verbis l. de Patient. c. 23. *producit ad ipſum divinæ ſedis aſcenſum*: dum fideles alii longius conſiſtunt, & præſentia gaudia, venturi diei judicii expectatione diluunt. In Apologet. ait Septimus, Martyrio *Dei totam gratiam redimi*, & *omnem veniam expediri.* Nimirum criminum etiam poſt baptiſmum admiſſorum notas eluit lavacrum ſanguinis; quemadmodum Aquæ luſtratio univerſa expiat delicta quæ præceſſerunt: idque feliciſſimo præjudicio, ut reus nulla inquiſitione habita liberetur, nulla lata ſententia abſolvatur. Hoc eſt quod Epiſt. ad Antonian. & alibi dicit Auctor noſter, *Martyres ſtatim virtutis & fidei accipere mercedem*, & *ſtatim coronari.*

7 *Peccatorum remiſſa.*] Vid. quæ dicta in l. de Orat. Dom. p. 101. Phraſis pariter adhibita l. de Patient. & Epiſt. 19. ad Pam. numeros 14. Baptiſma peccata delet, martyrium pietatem remunerat.

8 *Simus & amici.*] Martyres *perfecti ſunt in dilectione.* 1 Jo. 4. 18. Unde Tertullianus in illum Joannis locum, Scorpiac. c. 12. ait. *Perfecta dilectio foras abjicit timorem, quoniam timor pœnam habet, & qui timet non eſt perfectus in dilectione. Quem timorem intelligi præſtat niſi negationis auctorem? quam dilectionem perfectam affirmat, niſi fugatricem timoris, & animatricem confeſſionis? Qua pœna timorem puniat*, (non, *quam pœnam* ut habetur in impreſſis) *niſi quam negator relaturus eſt, cum corpore & anima occidendus in gehennam?* Hinc martyres amicitiæ jure, Domini lateri perpetuo aſſiſtunt; & *ſequuntur Agnum quocunque ierit*, Apoc. 14. 4.

CAPI-

CAPITULA LIBRI SEQUENTIS.

I. In exhortandis itaque ac (a) præparandis fratribus nostris, virtutis ac fidei firmitate ad præconium Dominicæ confessionis, atque ad prælium (b) persecutionis & passionis armandis, primo in loco dicendum est, idola Deos non esse, quæ homo sibi faciat. Neque enim quæ fiunt, factore suo & fabricatore majora sunt; aut protegere & servare quemquam possunt, quæ ipsa de templis suis pereunt, nisi ab homine serventur. Sed nec elementa colenda esse vice Deorum, quæ homini secundum dispositionem & præceptum Dei (c) serviunt.

II. Destructis idolis & elementorum ratione (d) monstrata, ostendendum Dominum solum colendum esse.

III. Tunc addendum quæ comminatio Dei sit adversus eos, qui idolis (e) sacrificant.

IV. Præterea docendum non facile ignoscere Deum idololatris.

V. Et quod sic idololatriæ indignetur Deus, ut præceperit etiam eos interfici, qui sacrificare & servire idolis suaserint.

VI. Subjungendum post hæc, quod redemti ac vivificati Christi sanguine, nihil Christo præponere debeamus: quia nec ille quidquam nobis præposuerit: (f) & ille propter nos mala bonis prætulerit; paupertatem divitiis, servitutem dominationi, mortem immortalitati. Nos contra in passionibus nostris paupertati seculari paradisi divitias & delicias (g) præferamus; dominatum & regnum æternum temporariæ servituti, immortalitatem morti, Deum & Christum diabolo & antichristo.

VII. Insinuandum quoque, ne erepti de faucibus diaboli, & de laqueis seculi (h) liberati, si in angustiis & pressuris esse cœperint, regredi denuo ad seculum velint, & 1 perdant quod evaserint.

VIII. Insistendum potius esse & perseverandum in (i) fide & virtute, & cœlestis ac spiritalis gratiæ consummatione, ut ad palmam & coronam possit perveniri.

IX. Ad hoc enim pressuras & persecutiones fieri ut probemur.

X. Nec timendas esse injurias, & pœnas persecutionum; quia major est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum.

XI. Ac ne expavescat quis & conturbetur ad pressuras & persecutiones, quas patimur in isto mundo, (k) probandum ante prædictum esse, quod nos mundus odio habiturus esset, & quod persecutiones adversum nos excitaret, ut (l) ex hoc ipso quod hæc fiant, manifesta sit fides divinæ pollicitationis, in mercedibus & præmiis postmodum secuturis. Nec novum quid accidat Christianis, quando ab initio mundi boni laboraverint, & oppressi atque occisi sint justi ab injustis.

XII. In novissima parte ponendum est, quæ spes & quæ merces maneat justos & martyres post conflictationes hujus temporis & passiones. Et quod plus accepturi simus in passionis remuneratione, quam quod hic sustinemus in ipsa passione.

(*a*) Parandis, *Ver.* reparandis, *Voss.* 3. (*b*) Persecutionis armandis, *Ar. NC.* 1. *Lam. Ebor.* (*c*) Serviunt ei, *Ar.* (*d*) Prostrata, *Ar. Ben.* (*e*) Serviunt, *Voss.* 3. (*f*) Et hic, *Lin.* (*g*) Proponamus, *Ver.* (*h*) Liberati, in angustiis & pressuris esse cum, *Bod.* 3. 4. (*i*) Fide & veritate, *Vat.* (*k*) Probatum jam & prædictum, *Bod.* 4. (*l*) Et hoc, *Voss.* 3.

1 *Perdant quod evaserint.*] Profectus, quos fecerunt, amittant. Tertul. de Anim. ait illam *varie per accidentia evadere:* hoc est, promoveri: & de Patient. *hominem evadere ad salutem*, hoc est *procedere:* & eodem fere sensu passim, similiter Virgilius, *Evado ad summi fastigia culminis.* Aut forte vox adhibetur, in notatione qua significat, *esse*, aut *fieri*, ut sensus sit. Qui ad seculum redeunt postquam Christiani evasere; Christianismo excidunt.

D. CÆCILII CYPRIANI
DE
EXHORTATIONE MARTYRII.
CAPUT PRIMUM.

An. 252.

Quod idola Dii non sint, nec elementa vice Deorum colenda sint.

Ps. 113. 4. — 134. 15. — Sap. 15. 15.

OStenditur in Psalmo 113. Idola gentium argentum & aurum, (a) opera manuum hominum. Os habent & non loquuntur, oculos habent & non vident. Aures habent & non (b) audiunt, neque enim est spiritus in ore ipsorum. Similes (c) illis fiant qui (d) faciunt ea. Item in Sapientia Solomonis: Omnia idola nationum æstimaverunt Deos, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad (e) percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti in manibus ad tractandum, sed & pedes eorum eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, & qui spiritum mutuatus est, (f) finxit illos. Nemo autem sibi similem homo poterit Deum fingere; cum sit enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior est autem ipse 1 iis quos colit, quoniam ipse quidem vixit, illi autem nunquam. Item in Exodo: Non facies 2 tibi idolum, nec cujusquam similitudinem. Item apud Solomonem de elementis: Neque opera attendentes, agnoverunt quis esset artifex, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem, aut lunam rectores orbis terrarum Deos putaverunt. Quorum si propter speciem hoc æstimaverunt, sciant quanto iis Dominus sit speciosior: aut si virtutes & opera eorum mirati sunt, intelligant ab ipsis, quoniam qui (g) hæc constituit fortia, fortior est illis.

Exod. 20. 4. — Sap. 13. 1.

Quod Deus solus colendus sit.

Deut. 6. 13. — Exod. 20. 3. — Deut. 32. 39. — Apoc. 14. 6.

II. (h) Scriptum est in Deuteronomio: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies. Item in Exodo: Non erunt tibi Dii alii absque me. (i) Item in Deuteronomio: Videte quia (k) ego sum, & non est Deus præter me. (l) Ego interimam & vivere faciam, percutiam & ego sanabo, & non est (m) qui eripiat de manibus meis. Item in Apocalypsi: Et vidi alium angelum volantem in medio cœlo, habentem Evangelium æternum, ut annunciaret super terram & (n) super omnes nationes, & tribus, & linguas, & populos, dicentem voce magna: (o) Metuite potius Deum, & date illi claritatem, quoniam venit hora judicii ejus; & adorate eum qui fecit cœlum & terram & mare, 3 & omnia quæ in eis sunt. Sic & Dominus in Evangelio commemorationem facit primi & secundi præcepti dicens: Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus unus est: Et diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de tota anima tua, & de tota virtute tua; hoc primum, & secundum simile huic. Diliges proximum (p) tuum tanquam te. In his duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Et iterum: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum & verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.

Marc. 12. 29. — Matt. 22. 39. — Jo. 17. 3.

Quæ comminatio Dei sit adversus eos qui idolis sacrificant.

Exo. 22. 20. — Deut. 32. 17. — Is. 2. 8. 57. 6. — Jerem. 7. 6. — Apoc. 14. 9.

III. (q) In Exodo: Sacrificans Diis eradicabitur, nisi Domino soli. Item in Deuteronomio: Sacrificaverunt dæmoniis, & non Deo. Item apud Esaiam: Adoraverunt Deos, quos fecerunt digiti eorum, & curvatus est homo, & humiliatus est vir, & non (r) laxabo illis. Et iterum: Illis fudistis libamina, & illis imposuistis sacrificia. Super hæc ergo non indignabor, dicit Dominus? Item apud Hieremiam: Nolite ambulare post Deos alienos ut serviatis eis, & ne adoraveritis eos, & ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad (s) disperdendos vos. Item in Apocalypsi: Si quis (t) adorat bestiam & imaginem ejus, & (u) accipit notam in fronte sua, & in manu, bibet

(a) Opus, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lin. NC.* 1. 2. *Ver.* (b) Audiunt, nares habent & non odorabunt, manus habent & non palpabunt, non clamabunt in gutture suo, *Lin.* (c) Illis sint, *Ben. Ver. Lam. Ebor.* sunt, *Voss.* 3. (d) Faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis, *Bod.* 3. (e) Accipiendum spiritum, *Bod.* 4. (f) Is finxit illos, *Voss.* 1. (g) Hæc constituit fortior est illis, *Bod.* 1 2. 4. (h) Sicut scriptum est: Dominum, *Lam. Ebor. Lin. Voss* 1. *Bod.* 1, 2. 3, 4. (i) *Sic*, *Voss. Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Imp.* illic. *sed male.* (k) Ego sum Dominus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (l) Ego occidam, *Bod.* 1. 3. 4. (m) Qui possit eruere de manu mea, *Voss.* 1. 3. (n) Per omnes nationes, *Ben. Ver.* (o) Servite potius Domino, *Voss.* 1. *Bod.* 3. *Voss.* 3. (p) Proximum tibi, *Lam. Ebor. NC.* 1. (q) *Sic Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ar. Lam. Ebor Lin.* legitur in, *Imp. Voss.* 3. (r) Laxabo illis dicit Dominus, *Ar. NC.* 1. *Lam. Ebor. Bod.* 2. (s) Dispergendos, *Voss.* 3. (t) Adoraverit, *Bod.* 1. 3. 4. (u) Accepit, *Bod.* 1.

1 *Iis quos colit.*] In Græco habetur, τῶν σεβασμάτων αὐτῶ. Eadem voce utitur D. Paulus Act. 17. 23. & 2. Thess. 2. 4.

2 *Tibi idolum.*] Sic LXX. εἴδωλον, non γλυπτόν reddit; nec enim refert an arte statuaria an pictoria fiat quod colitur.

3 *Et omnia quæ in eis sunt.*] In Græco habetur, καὶ πηγὰς ὑδάτων; quam lectionem Codicis MSS. agnoscunt.

1 Rogat

An. 252. bibet & ipse de vino iræ Dei mixto in poculo iræ ejus, & punietur igne & sulphure sub oculis sanctorum Angelorum, & sub oculis agni; & fumus de tormentis eorum in secula seculorum ascendet. Nec habebunt requiem die ac nocte quicunque adorant bestiam & imaginem ejus.

Non facile ignoscere Deum idololatris.

IV. Moyses in Exodo pro populo 1 rogat nec impetrat: Precor, ait, Domine deliquit populus hic delictum grande: fecerunt sibi deos (a) aureos: & nunc si dimittis illis delictum, dimitte: sin autem, dele me de libro quem scripsisti. Et dixit Dominus ad Moysen: Si quis deliquit ante me, deleam eum de libro meo. Item cum Hieremias pro populo deprecaretur, Dominus ad eum loquitur dicens: Et tu noli orare pro populo hoc, & noli postulare pro ipsis in prece & oratione; quia non exaudiam 2 in tempore quo invocabunt me, in tempore afflictionis suæ. Ezechiel quoque hanc eandem denunciat indignationem Dei eis, qui (b) in Deum delinquunt: Et fuit, inquit, verbum Domini ad me dicens: Fili hominis terra quæcunque peccaverit mihi, ut delinquat delictum, extendam manum meam super eam, & obteram stabilimentum (c) panis, & immittam in eam famem, & auferam de ea hominem & pecora. Et si fuerint tres viri hi in medio ejus, Noë, Daniel, & Job, non liberabunt filios neque filias, ipsi soli salvi erunt. Item in Regnorum primo. Si delinquendo peccet vir adversus virum, orabunt pro eo Dominum: Si autem in Deum peccet homo, quis orabit pro eo?

Exo. 32. 31. Jerem. 7. 16. Ezech. 14. 12. 1 Reg. 2. 25.

Quod sic idololatriæ indignetur Deus, ut præceperit etiam eos interfici, qui sacrificare & servire idolis suaserint.

V. In Deuteronomio: 3 Quod si rogaverit te frater tuus, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor tua quæ est in sinu tuo, aut amicus tuus, qui 4 æqualis est animæ tuæ, latenter dicens: Eamus & serviamus Diis (d) aliis, Diis gentium, non consenties ei, & non exaudies eum, & non parcet oculus tuus super eum, & non celabis eum, annuncians annunciabis de illo. Manus tua erit super eum, in primis interficere eum, & manus omnis populi postremo; & lapidabunt eum & morietur; quoniam quæsivit avertere te à Domino Deo tuo. Et iterum loquitur Dominus & dicit, nec civitati parcendum, etiam si universa consenserit ad idololatriam: Aut si audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare te illic, dicentes: Eamus & serviamus Diis aliis, quos non nosti; quæres solicite, & si inveneris certum esse quod dicitur: Interficiens necabis omnes qui sunt in civitate cæde gladii, & incendes civitatem igni, & erit sine habitaculo in æternum. Non reædificabitur etiam nunc, ut avertatur Dominus ab indignatione iræ suæ. Et dabit tibi misericordiam & miserebitur tui, & multiplicabit te, si exaudieris vocem Domini Dei tui, & observaveris præcepta ejus. Cujus præcepti & vigoris memor Mattathias interfecit eum qui ad aram sacrificaturus (e) accesserat. 5 Quod si ante adventum Christi circa Deum colendum & (f) idola spernenda, hæc præcepta servata sunt: quanto magis post adventum Christi servanda sunt; quando ille veniens non verbis tantum nos hortatus sit, sed & factis, post omnes injurias & contumelias passus quoque & crucifixus; ut nos pati & mori exemplo suo doceret; ut nulla sit homini excusatio pro se non patienti, cum passus sit ille pro nobis; & cum ille passus sit pro alienis peccatis, multo magis pro peccatis suis pati unumquemque debere? Et ideo in Evangelio comminatur & dicit: Quicunque confessus fuerit me coram hominibus, & ego (g) confitebor eum coram patre meo qui in cœlis est: Qui autem negaverit me coram hominibus, & ego negabo eum coram patre meo qui in cœlis est: Item Apostolus Paulus: Si enim commorimur, inquit, & convivemus: si toleramus, & conregnabimus: si negabimus, & ipse negabit nos. Item Joannes: Qui negat filium, neque patrem habet: qui confitetur filium, & filium & patrem habet. Unde nos ad contemtum mortis hortatur Dominus & corroborat dicens: Nolite timere eos qui occidunt corpus, (h) animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum qui potest animam & (i) corpus occidere in gehennam. Et iterum: Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in isto seculo, in vitam æternam conservabit illam.

Deut. 13. 6. Deut. 13. 12. 1 Maccab. 2. 24. Matt. 10. 33. 2 Tim. 2. 11. 1 Jo. 2. 23. Matt. 10. 28. Jo. 12. 25.

Quod redemti & vivificati Christi sanguine nihil Christo præponere debeamus.

VI. In Evangelio Dominus loquitur & dicit: Qui diligit patrem aut (k) matrem super me, non est me dignus. (l) Et qui diligit filium aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non (m) accipit crucem suam & sequitur me, (n) non est me dignus. Sic & in (o) Deuteronomio scriptum est: Qui dicunt patri & matri, non novi te, & filios suos non agnoverunt, hi custodierunt præcepta tua, (p) & testamentum tuum servaverunt. Item Apostolus Paulus: Quis nos, inquit, separabit à caritate Christi, pressura an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te occidimur tota die, æstimati sumus

Mat. 10. 37. Deut. 33. 9. Rom. 8. 35.

(a) Aureos & argenteos, *Ar. Bod.* 2. (b) Dominum derelinquunt, *Voss.* 3. (c) Panis ejus, *Bod.* 3. (d) Alienis, *Ar. Lam. Ebor.* (e) Ascenderat, *Bod.* 1. (f) Idola sternenda, *Bod.* 1. (g) Confitebor in ipso, *Ar. Voss.* 1. (h) Et Animam, *Bod.* 2. (i) Corpus perdere, *Ar. Lam. Bod.* 2. (k) Matrem plus quam me, *Lam. Ebor. NC.* 1. (l) Et qui diligit filium aut filiam super me, non est me dignus, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *desunt in Impr.* (m) Tollit crucem, *Bod.* 4. (n) Non est meus discipulus, *Ar.* (o) Deuteronomio positum est, *Bod.* 3. (p) Et mandatum, *Lam. Ebor. Bod.* 2.

1 *Rogat nec impetrat.*] Vid. quæ dicta in lib. de lapsis p. 93.

2 *In tempore quo invocabunt me, in tempore afflictionis suæ.*] Hæc omnia redundant; & videntur loco alieno apposita.

3 *Quod si rogaverit.*] Locus hic non integer describitur, & plurima subinde omittuntur.

4 *Æqualis animæ tuæ.*] ὁ ἴσος τῇ ψυχῇ σοῦ. Hinc petenda explicatio loci D. Pauli Phil. 2. 20. οὐδένα ἔχω ἰσόψυχον.

5 *Quod si ante adventum Christi.*] Esto idololatras in Theocratia Judaica capite plexos; at minime hinc conficitur, quod voluit Pamelius, hæreticos, ex Cypriani sententia, in republica quavis Christiana morte plectendos.

6 *Propter eum qui dilexit.*] Exemplaribus istis accedit Noster quæ legunt, διὰ τὸν ἀγαπήσαντα.

An. 252. mus ut (a) oves victimæ, sed (b) in his omnibus superamus 6 propter eum qui dilexit nos. Et iterum: Non estis vestri: (c) emti enim estis pretio magno, [1] (d) glorificate, & portate Deum in corpore vestro. Et iterum: Pro omnibus mortuus est, ut & qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.

1 Cor. 6. 20.
2 Cor. 5. 15.

Ereptos de faucibus diaboli, & de laqueis seculi liberatos, non debere denuo ad seculum reverti, ne perdant quod evaserint.

VII. In Exodo: Judaicus populus ad umbram nostri & imaginem præfiguratus, cum Deo tutore & vindice evasisset Pharaonis atque Ægypti, id est, diaboli, & seculi durissimam servitutem; circa Deum perfidus & ingratus; adversus Moysen mussitat, respiciens solitudinis ac laboris incommoda, & non intelligens libertatis ac salutis beneficia divina, reverti quærit ad (e) Ægypti, hoc est, ad seculi servitutem (f) unde fuerat exutus: cum magis (g) fidere deberet in Deum & credere: quoniam qui à diabolo & seculo liberat populum suum, protegit liberatum: Quid hoc nobis, inquiunt, fecisti in ejiciendo nos de Ægypto? (h) melius est nobis servire Ægyptiis (i) quam mori in solitudine hac. Et dixit Moyses ad populum: [2] (k) Fidite, & state, & cernite salutem quæ à Domino est, quam vobis faciet hodie: Dominus ipse pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Quod nos admonens in Evangelio suo Dominus, & docens ne ad diabolum rursus & ad seculum, quibus renunciavimus, & unde evasimus, revertamur, dicit: Nemo retro attendens, & superponens manum suam super aratrum, aptus est regno Dei. Et iterum: Et qui in agro est, non convertatur retro; (l) Memores estote uxoris Loth. Ac ne quis aliqua vel cupiditate rerum, vel suorum dulcedine retardetur quo minus Christum sequatur, addit & dicit: Qui non renunciat (m) omnibus quæ sunt ejus, non potest meus esse discipulus.

Exo. 14. 11.
Luc 9. 62.
17. 31.
14. 33.

Insistendum esse & perseverandum in fide & virtute, & cælestis ac spiritalis gratiæ consummatione, ut ad palmam & coronam possit perveniri.

VIII. In Paralipomenon: Dominus vobiscum est, (n) quamdiu & vos estis cum ipso. Si autem dereliqueritis eum, derelinquet vos. Item apud Ezechielem: Justitia justi non liberabit eum, in quacunque die exerraverit (o). Item in Evangelio Dominus loquitur & dicit: Qui perseveraverit (p) usque in finem, hic (q) salvus erit. Et iterum: Si permanseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos: Præmonens quoque nos paratos semper esse debere, & expeditos in procinctu firmiter stare; addit & dicit: Sint (r) lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes; & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, (s) quando revertatur à nuptiis; ut cum venerit & pulsaverit aperiant ei. (t) Beati servi illi, quos adveniens dominus invenerit vigilantes. Item beatus Apostolus Paulus, ut fides nostra proficiat & crescat & ad summa perveniat, hortatur dicens: Nescitis (u) quoniam qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, (w) unus tamen accipit palmam? Sic currite (x) ut occupetis; omnis enim qui agonizat, in omnibus continens est. Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, vos autem incorruptam. Et iterum: Nemo militans Deo, obligat se molestiis secularibus, ut possit placere ei [3] cui se probavit. Sed & si certaverit quis, non coronabitur, nisi legitime pugnaverit. Et iterum: Oro autem vos, fratres, per misericordiam Dei, ut constituatis corpora vestra (y) hostiam viventem, sanctam, placentem Deo; nec configuremini seculo huic, sed transformamini [4] (z) in renovatione spiritus, ad probandum quæ sit voluntas Dei bona, & placens & perfecta. Et iterum; Sumus filii (aa) Dei: si autem filii, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Si quidem compatiamur, ut & (bb) commagnificemur. Et in Apocalypsi eadem loquitur divinæ prædicationis hortatio, dicens: (cc) Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Quod exemplum perseverandi & permanendi designatur in Exodo, ubi Moyses ad superandum Amalech, [5] qui figuram portabat diaboli, in signo & sacramento crucis adlevabat supinas manus. Nec vincere adversarium potuit, nisi postquam stabilis (dd) in signo adlevatis jugiter manibus perseveravit. Et factum est, inquit, cum levabat Moyses manus, prævalebat Israël; ubi autem submiserat manus, (ee) invalescebat Amalech. Et accepto lapide supposuerunt sub eo, & sedebat super eum. Et Aaron & (ff) Ur sustentabant manus ejus hinc & inde; & factæ sunt manus Moysi stabiles usque in occasum solis. Et fugavit Jesus Amalech, & omnem (gg) populum ejus. Et dixit Dominus ad Moysen: Scribe hoc ut sit (hh) memoria in libro, & da in aures Jesu: quoniam deletione (ii) delεam memoriam Amalech (kk) de sub cælo.

2 Par. 15. 2.
Ezec. 33. 12.
Mat. 10. 22.
Jo. 8. 31.
Luc. 12. 35.
1 Cor. 9. 24.
2 Tim. 2. 4.
Rom. 12. 1.
Rom. 8. 17.
Apo. 3. 11.
Exo. 17. 11.

Ad hoc pressuras & persecutiones fieri, ut probemur.

IX. In Deuteronomio: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra, & ex tota virtute vestra.

Deut. 13. 3.

(a) Oves occisionis, *Ar. NC.* 2. *Bod.* 2. (b) In his omnibus supervincimus, *Ver.* pro eo, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. 4. (c) Emti estis magno, *Ver. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 3. (d) Clarificate, *Ver.* (e) Ægyptum, *Lin. Spir. Bod.* 1. 3. 4. (f) Unde fuerat exemtus, *Bod.* 3. abstractus, *Spir. Morel.* (g) Fidem in Deo habere, *Lin.* (h) Melius erat, *Bod.* 3. (i) Quam obire, *Ar. Bod.* 2, (k) Silere & state, *Bod.* 1. state fidentes & videte, *Spir.* (l) Tollere vestimentum suum, *Ar. Lam. Ebor Bod.* 2. *NC.* 1. 2. *Ben.* (m) Omnibus quæ possidet, *Ar.* (n) Quamdiu vos, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (o) Et iniquitas iniqui non affliget eum, quacunque die reversus fuerit ab iniquitatibus suis, *Voss.* 1. (p) Usque ad finem, *Lin.* (q) Salvabitur, *Bod.* 4. (r) Lumbi vestri accincti, *Voss.* 4. (s) Quando veniat, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (t) Felices, *Ar. Bod.* 1. 2. 4. (u) Quoniam hi qui in stadio currunt, *Bod.* 1. (w) Sed unus, *Bod.* 1. 3. (x) Ut comprehendatis, *Bod.* 1. (y) Hostiam vivam, *Bod.* 1, 2, 3, 4. rationabile ministerium vestrum, *Lin. Voss.* 1. rationabile obsequium vestrum, & nolite configurari, *Bod.* 4. (z) Renovatione sensus, *Bod.* 3. (aa) Sumus filii, si autem, *Bod.* 1. (bb) Simul glorificemur, *Bod.* 3. (cc) Tene inquit, *Bod* 1. 4. (dd) In signo crucis, *Bod.* 1. (ee) Invalescebat Amalech. Sed manus Moysi graves erant, & accepto, *Ver. & similiter l. 2. ad Quir. c.* 21. (ff) Ur supportabant, *Voss. NC.* 2. (gg) Populum ejus in ore gladii, *Ver.* (hh) Memoriale, *Ar. Bod.* 3. (ii) Delebo, *Bod.* 4. (kk) In sempiternum, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2.

1 *Glorificate & portate.*] De hac lectione vid. supra l. 3. ad Quir. c. 10.

2 *Fidite, & state, & cernite.*] LXX. legunt θαρσεῖτε, στῆτε καὶ ὁρᾶτε, sed prior vox in textu sacro non comparet.

3 *Cui se probavit.*] Vid. quæ dicta. ad Quir. l. 3. c. 11.

4 *In renovatione spiritus.*] Intellexisse videtur Auctor noster Spiritum sanctum, sed exemplaria Græca habent, non πνεύματος ἁγίου sed νοὸς ὑμῶν.

5 *Qui figuram portabat Diaboli*]. Sic l. 2. ad Quir. c. 16. *Amalech superatus est à Jesu, id est Diabolus à Christo victus est.*

1 *Nec*

An. 252. vestra. Et iterum apud Solomonem: Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio tribulationis. Paulus quoque paria testatur ac loquitur dicens: Gloriamur in spe claritatis Dei, non solum autem sed & gloriamur in pressuris, scientes quoniam pressura tolerantiam operatur, tolerantia autem probationem, probatio autem spem: spes autem non confundit: quia dilectio Dei (a) infusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Et Petrus in Epistola sua ponit & dicit: Carissimi, nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit; 1 nec excidatis tanquam novum aliquid vobis contingat. Sed 2 quotiescunque communicatis Christi passionibus, per omnia gaudete; ut & in revelatione facta claritatis ejus (b) gaudentes exultetis. Si improperatur vobis in (c) nomine Christi, beati estis; quia majestatis & virtutis 3 Domini nomen in vobis requiescit: quod quidem (d) secundum illos blasphematur, secundum nos autem honoratur.

Eccl. 27. 5. Rom. 5. 3. 1 Pet. 4. 12.

Timendas non esse injurias & pœnas persecutionum, quia major est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum.

X. Joannes in epistola sua (e) probat dicens: Major est qui in vobis est, quam qui in isto mundo. Item in Psalmo 117. Non metuam quid mihi faciat homo, Dominus mihi auxiliator est. Et iterum: isti in curribus & isti in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri (f) magnificabimus. (g) Illis 4 copulati sunt pedes & ceciderunt: nos autem surreximus & erecti sumus. Et adhuc fortius docens & ostendens Spiritus sanctus castra Diaboli non timenda, & si bellum nobis hostis indixerit, in ipso magis bello spem nostram consistere, & congressione illa justos ad divinæ sedis & salutis æternæ præmium pervenire, in Psalmo 26. ponit & dicit: Si directa fuerint in me castra, non timebit cor meum: & si exsurrexerit super me bellum, (h) in illud ego sperabo: 5 (i) Unam petii à Domino, (k) hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini per omnes dies vitæ meæ. Item in Exodo declarat scriptura divina pressuris multiplicari nos potius & augeri: dicens: Quantoque eos deprimebant, tanto plures fiebant, & invalescebant magis. Et in Apocalypsi protectio divina promittitur passionibus nostris: Nihil, inquit, eorum timeas quæ passurus es. Nec alius securitatem nobis & protectionem pollicetur, quam qui & per Esaiam Prophetam loquitur dicens: Noli timere, quia te redemi, & vocavi te nomine tuo, meus es tu. Et si transieris per aquam tecum sum, & flumina te non inundabunt, & si transieris per (l) ignem, 6 non combureris & flamma te non comburet: quoniam ego Dominus Deus tuus sanctus Israël, qui te salvum facio. (m) Qui & in Evangelio promittit auxilium divinum Dei servis in persecutionibus non defuturum, dicens: Cum autem vos tradiderint, nolite cogitare quo modo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et iterum: Ponite in cordibus vestris non 7 præmeditari excusare: ego enim dabo vobis (n) os & sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii vestri. Sicut in Exodo ad Moysen cunctantem & ad populum ire trepidantem, Deus loquitur dicens: Quis dedit os homini? & quis fecit 8 (o) mogilalum, & quis surdum? & quis videntem & cæcum? nonne ego Dominus Deus? Et nunc perge, & ego aperiam os tuum, & instruam te quid loquaris. Nec difficile est Deo aperire os hominis devoti sibi, & confessori suo inspirare constantiam & fiduciam loquendi, qui in Numeris adversus Balaam Prophetam etiam asinam fecerit loqui. Quare in persecutionibus nemo cogitet, quod periculum diabolus importet, sed imo consideret quod auxilium Deus præstet: nec mentem labefactet humana infestatio, sed corroboret fidem divina protectio: quando unusquisque secundum (p) Dominica promissa, & fidei suæ merita 9 tantum accipiat de Dei ope, quantum se credat accipere; nec sit quod omnipotens præstare non possit, nisi si accipientis (q) fides caduca defecerit.

1 Jo. 4. 4. Ps. 117. 6. Ps. 19. 8. Ps. 26. 3. Exod. 1. 12. Apoc. 2. 10. Is. 43. 1. Matt. 10. 19. Luc. 12. 11. Exo. 4. 11. Num 22. 30.

XI. Do-

(*a*) *Sic Manut. Pam. Rig. Voss.* 1 2 *Lin.* & *l.* 3. *ad Quir. c.* 6. Diffusa *Lam. Ebor. NC.* 2 *Spir. Vet. innom. Eras. Morel. Grav.* (*b*) Gaudeatis & exultetis, *Bod.* 4. (*c*) Nomine Jesu, *Bod* 4. (*d*) Per illos, *Spir.* (*e*) Ponit & dicit, *Spir* (*f*) Invocabimus, *Ar. Bod.* 1. 2. 4. *Ben. Ver.* magnificabimur, *Spir.* (*g*) *Sic Ar. NC.* 1. 2. *Lam Ebor. Voss.* 1. *Lim. Bod.* 1. 2. *Ben. Ver.* ipsi obligati sunt &, *Imp.* (*h*) In illo ego sperabo, *Voss.* 1. (*i*) Unum petii, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. 4. (*k*) Hoc exquiram, *B d.* 1. 4. *Lam. Ebor.* (*l*) *Sic Ver. Vat. Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Voss.* 1. *Bod.* 1. 2 3. ignem, flamma, *Impr.* (*m*) Quin & Evangelio, *Prior.* (*n*) Os sapientiæ, *Bod.* 4. (*o*) *Sic Ver. Benev. Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin. Bod.* 1. 4. mutum, *Impo.* mutum & loquentem, audientem & surdum, *Bod.* 3. (*p*) Dominica præcepta & promissa, *Ar. Bod.* 4. (*q*) Fides catholica, *Ar.*

1 *Nec excidatis.*] Quanquam in textu Græco nulla vestigia hujus lectionis compareant, tamen similiter legit Auctor noster Epistola ad Thibaritanos; quasi legisset μήτε ἐκπέσητε.

2 *Quotiescunque communicatis.*] MSS. codices non pauci similiter legunt κοινωνοῦντες, & statim τῆς δόξης τῆς δυνάμεως.

3 *Domini nomen.*] *Non* πνεῦμα, sed ὄνομα legisse videtur noster, & pro ὑμᾶς, ἡμᾶς.

4 *Copulati sunt pedes.*] LXX. Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν.

5 *Unam petii.*] LXX. μίαν ᾐτησάμην. scil. αἴτησιν. vid. 3 Reg. 2. 20.

6 *Non combureris.*] In hac lectione MSS. codices consentiunt, & LXX. interpretum versio illam exigit, ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρὸς, οὐ μὴ κατακαυθῇς, φλὸξ οὐ κατακαύσει σέ. Porro Hebræa veritas etiam deposcit. בי תלך כמו אשלא תבוה ולהבה לא תבער בך perperam ergo in Impressis ista huc usque omittebantur.

7 *Præmeditari excusare.*] In texto Græco est ἀπολογηθῆναι. & quidem omnis apologia est quædam excusatio. Vulgat. habet *quid respondeatis.*

8 *Mogilalum.*] Ita scripsisse Cyprianum minime est dubitandum. Nam ut tot exemplaria in voce inusitata infercienda conspirarent nulla idonea ratio reddi potest; sed quare librarii id nuperi mutaverint, causa subest satis manifesta, quæ etiam passim obtinuit; ut ad vulgatam editionem omnia melius responderent. Revera Græca exemplaria δύσκωφον habent: sed Aquila, Symmachus & Theodotio in μογιλάλῳ consentiunt; quæ vox Marc. 7. 32. adhibetur.

9 *Tantum accipiat de Dei ope.*] Vid. l. 7. ad Quirin. c. 42.

An. 252.

Ante prædictum esse, quod nos mundus odio habiturus esset, & quod persecutiones adversum nos excitaret & quod nihil novum Christianis accidat, quando ab initio mundi boni laboraverint, & oppressi atque occisi sint justi ab injustis.

XI. Dominus in (a) Evangelio præmonet & prænunciat, dicens: Si mundus vos odit, scitote quoniam me primo odiit. 1 Si de mundo essetis, mundo quod suum esset amaret: sed quia de mundo non estis, & ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis quem dixi vobis: Non est servus major Domino suo: si me persecuti sunt, & vos persequentur. Et iterum: Veniet hora ut omnis qui vos occiderit, putet se officium Deo facere: sed hoc facient, quoniam non cognoverunt Patrem, neque me. Hæc autem locutus sum vobis ut cum venerit hora, eorum memores sitis, quia ego dixi vobis. Et iterum: Amen amen dico vobis, quoniam vos plorabitis & plangetis, seculum autem gaudebit: vos tristes eritis, sed tristitia vestra in lætitiam veniet. Et iterum: Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis, in seculo autem pressuram habebitis: sed fidite quoniam ego vici seculum. Et cum à discipulis suis interrogaretur de signo adventus sui & (b) consummationis mundi, respondit & dixit: Cavete ne quis vos fallat, multi enim venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus; & multos fallent. Incipietis autem audire bella & (c) auditus bellorum: videte, nolite tumultuari: oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Exurget enim gens super gentem, & (d) regnum super regnum; & erunt fames & terræ motus & pestilentiæ per singula loca; omnia autem ista initia parturitionum sunt. Tunc tradent vos in pressuram, & interficient vos; & eritis odibiles omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & invicem tradent & odient invicem. Et multi pseudoprophetæ exurgent & seducent multos: & eo quod facinus abundet, refrigescet caritas multorum. Qui autem (e) toleraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur Evangelium istud regni (f) per totum orbem terræ in (g) testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis. Cum ergo videritis abominationem (h) vastationis, quæ dicta est per Danielem Prophetam, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes; & qui in tecto est, non descendat tollere quidquam de domo; & qui in agro est, non convertatur retro auferre vestimentum suum. Væ autem prægnantibus & (i) nutrientibus in illis diebus. Orate autem ne fiat fuga vestra hyeme, neque sabbato. Erit enim tunc pressura magna, (k) qualis non fuit ab initio mundi usque nunc, sed neque fiet: & nisi breviati essent dies illi, (l) non esset salva omnis caro; propter electos autem breviabuntur illi dies. Tunc si quis dixerit vobis: ecce hic est Christus, aut ecce illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ: & dabunt (m) signa magna, & prodigia ad (n) errorem faciendum, si fieri potest, etiam electis. Vos autem cavete, ecce prædixi vobis omnia. Si ergo dixerint vobis: (o) Ecce in solitudine est, nolite exire; ecce (p) in cubiculis, nolite credere. Sicut enim coruscatio (q) exit ab oriente, & apparet usque ad occidentem, ita erit & adventus filii hominis. Ubi fuerit (r) cadaver, illuc (s) colligentur aquilæ. Continuo autem post pressuram dierum illorum sol (t) tenebricabit, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum movebuntur. Et tunc apparebit signum filii hominis in cœlo, & lamentabuntur omnes tribus terræ, & videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute magna & claritate. Et mittet Angelos suos cum tuba magna. Et colligent electos ejus à quatuor (u) ventis, à summis cœlorum usque ad summitates eorum. Nec nova aut repentina hæc sunt quæ nunc accidunt Christianis, cum boni semper & justi, & Deo innocentiæ lege ac veræ religionis timore devoti, (w) per pressuras & injurias, & graves ac multiformes (x) infestationum pœnas angusti itineris difficultate gradiantur. Sic in origine statim mundi Abel justus à fratre primus occiditur, & Jacob fugatur, & Joseph venundatur, & 2 David misericordem Saul Rex persequitur, & Heliam majestatem Dei constanter ac fortiter asserentem Rex Achab opprimere conatur. Zacharias sacerdos interficitur in medio templi & altaris, ut illic hostia ipse fiat, ubi Deo hostias immolabat. Tot denique martyria justorum sæpe celebrata, tot edita in posterum fidei & virtutis exempla. Tres pueri, Ananias, Azarias, Misahel, ætate compares, (y) dilectione concordes, fide stabiles, virtute constantes, flammis ac pœnis urgentibus fortiores, soli se Deo servire, solum nosse, solum colere (z) proclamant dicentes: Nabuchodonosor Rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus, cui nos servimus, potens nos eripere de camino ignis ardentis, & de manibus tuis Rex liberabit nos. Et si non, notum sit tibi, quia Diis

Jo. 15. 18.

Jo. 16. 4.

20.

33.

Mat. 24. 4.

Dan. 3. 16.

(a) Evangelio suo, *Lam. Bod.* 2. (b) Consummationis seculi, *Bod.* 4. (c) Opiniones bellorum, *Bod.* 3. (d) Regnum contra regnum, *Bod.* 1. (e) Perseveraverit usque ad, *Bod* 1. (f) Toto orbe, *NC.* 2. (g) Testimonium omnium gentium, *NC.* 2. (h) Desolationis, *Bod.* 4. (i) Prægnantibus & lactantibus, *Voss.* 1. (k) Qualis non est facta, *Lam. Ebor. NC.* 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (l) Non liberaretur omnis, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. 3. *Ver.* (m) Signa magna & portenta, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ben. Ver.* (n) Terrorem, *Bod.* 1. 2. (o) Exite in solitudine est, *Bod.* 3. (p) In cubilibus, *Voss.* 1. (q) Quæ exit, *NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. coruscatio procedens, *Lin.* (r) *Sic*, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Benev. Ver.* corpus, *Impr.* (s) Congregabuntur, *Bod.* 2 3. *Tertull.* (t) *Sic*, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Benev. Ver.* tenebrescet, *Impr.* (u) Ventis cœli, *Ver.* (w) Pressuras & angustias, *Bod.* 1. (x) Infestantium pœnas, *Lam Ebor. Ben. Bod.* 1, 2, 3, 4. (y) Dilectione Dei, *Bod* 1. (z) Proclamabat, *Bod.* 2. 4.

(1) *Si de mundo essetis.*] Cum eadem voce utatur D. Joan. capite 15. & 16. non promtum est dicere, quare varie reddiderit auctor noster; sed libri omnes in lectione consentiunt, Vulgati interpretis lectione insuper habita: cui librarii solent omnia passim accommodare.

2 *David misericordem.*] Locum hunc tractat Tertull. in Scorpiac. c. 8. *David exagitatur*, *Helias fugatur*, *Hieremias lapidatur*, *Esaias secatur*, *Zacharias inter altare & ædem trucidatur*, &c.

1 *Sep-*

An. 252. Diis tuis non ſervimus, & (a) imaginem auream quam ſtatuiſti, non adoramus. Et Daniel Deo devotus, & ſancto Spiritu plenus exclamat & dicit: Nihil colo ego niſi Dominum Deum meum, qui condidit cœlum & terram : Tobias quoque ſub regali licet ac tyrannica ſervitute, ſenſu tamen ac ſpiritu liber, confeſſionem ſuam Deo ſervat, & virtutem majeſtatemque divinam ſublimiter prædicat, dicens : Ego in terra captivitatis meæ confitcor illi, & oſtendo virtutem ejus in natione peccatrice. Quid vero in Maccabeis, ſeptem fratres & natalium pariter & virtutum ſorte conſimiles, ſeptenarium numerum ſacramento perfectæ conſummationis implentes? ſic ſeptem fratres in martyrio cohærentes, ut primi in diſpoſitione divina 1 ſeptem dies (b) annorum ſeptem millia continentes, ut ſeptem (c) ſpiritus & angeli ſeptem qui aſſiſtunt & converſantur ante faciem Dei, & lucernæ ſeptiformes in tabernaculo martyrii, & in Apocalypſi ſeptem candelabra aurea, & apud Solomonem columnæ ſeptem, ſuper quas (d) ædificavit domum ſapientia: ita & iſtic ſeptem fratrum numerus, Eccleſias ſeptem numeri ſui quantitate complexus, ſecundum quod in primo regnorum libro legimus, ſterilem ſeptem peperiſſe. Et apud Eſaiam: Septem mulieres unum hominem apprehendunt, cujus invocari ſuper ſe nomen expoſcunt. Et Apoſtolus Paulus qui hujus legitimi numeri & certi meminit, 2 ad ſeptem Eccleſias ſcribit. Et in Apocalypſi Dominus mandata ſua divina, & præcepta cœleſtia ad ſeptem Eccleſias, & earundem angelos dirigit, qui nunc iſtic in fratribus numerus invenitur, ut conſummatio (e) legitima compleatur. Cum ſeptem liberis plane copulatur & mater origo & radix; quæ Eccleſias ſeptem poſtmodum peperit, ipſa prima & 3 una ſuper (f) petram Domini voce fundata. 4 Nec vacat quod in (g) paſſionibus ſola cum liberis mater eſt. Martyres enim qui ſe Dei filios in paſſione teſtantur, jam non niſi Deo patre cenſentur; ſicut in Evangelio (h) Dominus docet, dicens: (i) Ne vocaveritis vobis patrem ſuper terram, unus eſt enim pater veſter qui in cœlis eſt. Quæ vero ediderunt confeſſionum præconia, quam præclara, quam magna documenta fidei præbuerunt? Rex Antiochus infeſtus, immo in Antiocho antichriſtus expreſſus, ora martyrum glorioſa & ſpiritu confeſſionis invicta, (k) contagio ſuillæ carnis maculare quærebat, & cum flagellis graviter verberaſſet, ac nihil promovere potuiſſet, ſartagines juſſit igniri: quibus ignitis & accenſis, eum qui primus locutus fuerat, & (l) magis regem virtutis & fidei conſtantia provocaverat, admoveri præcepit & frigi, producta & exſecta prius lingua, quæ confeſſa Deum fuerat: quod martyri glorioſius contigit; lingua enim confeſſa nomen Dei, prior ad Deum debuit ipſa proficiſci. Poſt (m) in ſecundo excogitatis acrioribus pœnis, antequam cætera membra torqueret, cutem capitis cum capillis detraxit, odio ſcilicet certo. Nam cum caput viri Chriſtus ſit, & caput Chriſti Deus; qui caput laniabat in martyre, Deum & Chriſtum perſequebatur in capite. At ille (n) in martyrio ſuo fidens, & reſurrectionis ſibi præmium de Dei remuneratione promittens, exclamavit & dixit; Tu quidem (o) impotens ex hac præſenti vita nos perdis; ſed mundi rex defunctos nos pro ſuis legibus in æternam vitæ reſurrectionem ſuſcitabit. Tertius linguam poſtulatus cito protulit : nam pœnam linguæ exſecandæ jam didicerat à fratre contemnere ; manus quoque amputandas conſtanter extendit, multum beatus genere iſto ſupplicii, cui contigit extenſis ad pœnam manibus paſſionis Dominicæ inſtar imitari. Nec non & quartus pari virtute tormenta contemnens, & ad retundendum regem cœleſti voce reſpondens exclamavit & dixit: Potius eſt ab hominibus morti datos expectare ſpem à Deo iterum 5 ab eo (p) ſuſcitandos: tibi enim reſurrectio ad vitam non erit. Quintus, præter quod carnificinam Regis, & duros variosque cruciatus (q) fidei vigore calcabat, ad præſcientiam quoque & notitiam futurorum ſpiritu divinitatis animatus, prophetavit Regi indignationem Dei & ultionem velociter ſecuturam: Poteſtatem, inquit, inter homines habens, cum ſis corruptibilis, facis quod vis. Noli autem putare genus noſtrum à Deo derelictum eſſe. Suſtine & vide (r) magnam poteſtatem ejus, qualiter te & ſemen tuum torquebit. Quale illud

Dan. 14. 4.
Tob. 13. 6.
Matt. 23. 9.
2 Maccab. 7.
2 Maccab. 7. 9.
14.
16.

(a) *Sic*, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Benev. Ver.* ſtatuam, *Impr.* (b) Annorum ratione *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (c) Spiritus aut. *Benev. Ver.* (d) Ædificat, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. (e) Legitime compleatur, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (f) *Sic Spir. Innom. Remb. Eraſ. Morel. Grav. Fox.* ſuper Petrum, *Lam. Voſſ.* 1. *Lin. Nup. Imp.* (g) Paſſionibus ſolatium, *Bod.* 4. (h) Dominus loquitur dicens, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (i) Ne vocaveritis patrem, *Ebor.* (k) Contagione, *Lin.* (l) Magis iram Regis, *Bod.* 3. (m) In ſecundum, *Voſſ.* 1. (n) In martyrio ſuo fortis, *Bod.* 1. (o) Potens, *Bod.* 2. (p) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Voſſ.* 1. 3. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ben. Ver.* ſuſcitandos in vitam æternam, *Impr.* (q) Fide & vigore, *Bod.* 2. (r) Magna poteſtas, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Voſſ.* 1. *Lin. Bod.* 1. 2. *Benev. Ver.*

1 *Septem dies annorum ſeptem millia.*] Durationis mundi nimirum. Alibi ſex dierum, ſive ſex mille annorum ſpatio mundi ævum Auctor noſter concludit; nec neceſſe eſt ut in Papiæ caſtra hic tranſiiſſe videatur; ſunt enim qui ipſum judicii diem mille annorum moram habiturum ſtatuunt.

2 *Ad ſeptem Eccleſias ſcribit.*] Nimirum ad Romanos, Corinthios, Galatas, Epheſios, Philippenſes, Coloſſenſes, & Theſſalonicenſes. Si requiratur quo in loco Paulus, *hujus legitimi numeri & certi meminerit*, forte dicendum, hoc ab eo præſtitum, Heb. 11. 30.

3 *Una ſuper petram.*] Primus qui lectionem hanc mutavit & *Petrum* repoſuit erat Manutius, Vid. quæ dicta ad lib. de Unitate Eccleſiæ, p. 76. Porro notetur ſententiam noſtram de aſſumentis textui Cypriani illic additis à viro conſultiſſimo Latino Latinio, in ejus Bibliotheca ſacra & profana An. 1677. Romæ edita, p. 178, & 179. egregie confirmari. Diſertiſſimis verbis ait Dominus, *ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω.*

4 *Nec vacat.*] Myſterio ſcil. ſive, non caret: haud temere aut fruſtra dicitur.

5 *Ab eo ſuſcitandos.*] In impreſſis additum, *in vitam æternam.* Sed contra exemplarium MSS. & Græci textus fidem.

An. 252. lud levamentum fuit (a) martyri, quam grande solatium, in cruciatibus suis non tormenta propria cogitare, sed tortoris sui supplicia prædicare? In sexto vero non virtus sola, sed & humilitas prædicanda est; nihil sibi martyrem vindicasse, nec confessionis suæ honorem superbis vocibus ventilasse, peccatis potius suis adscripsisse, quod persecutionem à Rege pateretur; Deo vero dedisse quod postmodum, vindicaretur. Docuit esse martyres verecundos, de ultione fidere, & nihil in passione jactare: Noli, inquit, frustra errare: nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, peccantes in Deum nostrum. Tu autem ne te existimes (b) impune futurum, aggressus pugnare cum Deo. Admirabilis quoque mater, quæ nec sexus infirmitate fracta; nec multiplici orbitate commota, morientes liberos spectavit libenter, nec pœnas illas pignorum, sed glorias computavit, tam grande martyrium Deo præbens virtute oculorum suorum, quam præbuerunt filii ejus tormentis & passione membrorum: (c) Cum sex punitis & occisis superesset unus ex fratribus, cui Rex divitias, & potentatus, & multa pollicebatur, ut crudelitas ejus ac feritas vel unius subacti solatio foveretur, & peteret ut ad filium dejiciendum secum deprecaretur & mater; deprecata est illa, sed ut decebat martyrum matrem, ut decebat legis & Dei memorem, ut decebat filios suos non delicate, sed fortiter diligentem. Deprecata est enim, sed ut Deum confiteretur: deprecata est ne à fratribus suis frater in consortio laudis & gloriæ separaretur: tunc se septem filiorum computans matrem, si sibi contingeret filios septem (d) Deo potius peperisse, non seculo. Armans itaque eum & corroborans, & feliciore tunc partu filium generans: Fili, inquit, miserere mei, quæ te in utero (e) mensibus novem portavi, & lac triennio dedi & alui, & in ætatem istam perduxi. Oro fili, aspicias in cœlum & terram; & omnibus quæ in eis sunt aspectis, intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus: (f) Ita fiet ne timeas carnificem istum, sed dignus fratribus effectus excipias mortem, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam. Magna laus matris in exhortatione virtutis; sed major in Dei timore & in (g) fidei veritate, quod nihil sibi aut filio de sex martyrum honore promisit, 1 nec fratrum precem profuturam credidit ad negantis salutem: persuasit potius participem passionis fieri, ut in judicii die posset cum fratribus inveniri. Posthæc (h) liberis suis commoritur & mater, neque enim aliud (i) jam decebat, quam ut quæ martyres pepererat, & fecerat, in consortio illis gloriæ jungeretur; & quos ad Deum præmiserat, ipsa quoque sequeretur. 2 Ac ne quis vel libelli, vel alicujus rei oblata sibi occasione qua fallat, amplectatur, decipientium malum munus; nec Eleazarus tacendus est, qui cum sibi à ministris Regis offerretur facultas, ut accepta carne qua (k) liceret sibi vesci, ad circumveniendum Regem simularet se illa edere, quæ de sacrificiis atque illicitis cibis ingerebantur; consentire ad hanc fallaciam noluit, dicens: nec ætati suæ, nec nobilitati convenire id fingere, quo ceteri scandalizarentur, & in errorem inducerentur, existimantes Eleazarum nonaginta annos natum, ad alienigenarum morem, relicta & prodita Dei lege transisse: nec tanti esse lucrari brevia vitæ momenta, ut offenso Deo incurreret æterna supplicia. At ille excruciatus diu, & in extremo jam constitutus, cum inter verbera & tormenta moreretur, ingemiscens ait: Domine qui sanctam habes scientiam, manifestum est, quia cum possem à morte liberari, durissimos dolores corporis tolero flagellis vapulans; animo autem propter tui ipsius metum libenter hæc patior. Sincera prorsus fides & virtus integra ac satis pura, non regem Antiochum cogitasse, sed (l) Deum judicem; & scisse proficere sibi ad salutem non posse, si hominem derideret ac falleret; quando Deus qui conscientiæ nostræ judex est, & solus timendus est, nec derideri possit omnino nec falli. Si igitur & nos dicati ac devoti Deo vivimus, si (m) supra justorum antiqua & sancta vestigia iter facimus: per eadem documenta pœnarum, per eadem passionum martyria pergamus; hoc ampliorem gloriam computantes temporis nostri, (n) quod cum vetera exempla numerentur, exuberante postmodum copia virtutis ac fidei, numerari non possunt martyres Christiani; testante Apocalypsi & dicente: Post hæc vidi (o) turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omni gente, & ex omni tribu & populo & lingua, stantes in conspectu throni, & agni: & erant amicti (p) stolas albas, & palmæ fuerunt in manibus eorum, & magno clamore dicebant: (q) Salus Deo nostro sedenti super thronum, & agno: & respondit unus ex senioribus dicens mihi: Hi qui amicti sunt stolas albas, qui sunt, & unde venerunt? Et dixi ei: Domine mi tu

18. | 2 Maccab. 7. 28. | 2 Maccab. 6. 22. | 30. | Apoc. 7. 9.

(*a*) Martyris, *Ar.* (*b*) Impunitum futurum, *Lamb. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1, 2. 3, 4. *Lin. Voss.* 1. 2. *Benev. Ver.* (*c*) Cum reliquis, *NC.* 2. (*d*) Deo peperisse, non, *NC.* 2. potius peperisse quam, *Voss.* 1. (*e*) Mensibus decem, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 1. *Ver.* (*f*) *Sic*, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin. Ver. Voss.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 4. itaque fili, *Impr.* (*g*) Fide veritatis, *Bod.* 1. (*h*) Cum liberis, *Ver.* (*i*) Jam licebat, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *NC.* 1. *Lin.* (*k*) Liceret vesci, *Lam. Ebor. NC.* 1. & vesci, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*l*) Deum judicem metuisse, *Voss.* 1. (*m*) Supra ipsa, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*n*) Quo cum vetera, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*o*) Turbam multam, *Bod.* 1. 2, 3, 4. *Ver.* (*p*) Stolis albis, *Voss.* 1. stola alba, *Ver.* (*q*) Laus Deo, *Bod.* 4.

1 *Nec fratrum precem profuturam.*] Perstringit martyres qui veniam quibuslibet facere se posse putabant. Tertullian. de pudic. libro satis malo non male ait. *Sufficiat martyri propria delicta purgasse. Ingrati vel superbi est in alios quoque spargere quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei filius? Nam & in ipsa passione liberavit latronem. Ad hoc enim venerat, ut ipse à delicto purus, & omnia sanctus pro peccatoribus obiret. Proinde qui illum æmularis, si nihil ipse deliquisti, plane patere pro me: si vero peccator es, quomodo oleum faculæ tuæ sufficere tibi & mihi poterit?*

2 *Ac ne quis vel libelli.*] Hæc prorsus confirmant sententiam nostram de libellaticis, de qua videatur lib. de Lapsis.

1 *Holo-*

An. 252. tu scis: & ait mihi: Hi sunt qui venerunt ex magna tribulatione, & laverunt stolas suas, & candidas eas fecerunt in sanguine agni: propter hoc sunt in conspectu throni Dei, & (a) serviunt ei die ac nocte in templo ejus. Quod si tantus ostenditur & probatur Christianorum martyrum populus; nemo difficile vel arduum putet esse martyrem fieri, quando videat martyrum populum non posse numerari.

Quæ spes, & merces maneat justos & martyres post conflictationes hujus temporis & passiones.

XII. Per Solomonem Spiritus sanctus ostendit & (b) præcavit dicens: Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes eorum immortalitate plena est. Et in paucis vexati, in multis bene disponentur: quoniam Deus tentavit illos, & invenit illos, dignos se. Tamquam aurum in fornace probavit illos, & quasi 1 (c) holocausta hostiæ accepit illos, & in tempore erit respectus illorum. Judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus eorum in perpetuum. Item apud eundem vindicta nostra describitur, & persequentium nos atque infestantium pœnitentia prædicatur. Tunc stabunt, inquit, justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum: videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatatione insperatæ salutis, dicentes inter se, (d) pœnitentiam agentes, & (e) per angustiam spiritus gementes: Hi sunt quos aliquando habuimus (f) in derisum & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. (g) Quomodo ergo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Ergo erravimus à via veritatis, & justitiæ lumen non (h) luxit nobis, & sol non est ortus nobis. Lassati sumus in iniquitatis via & perditionis, & ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut quid divitiarum (i) jactatio contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra. Item in Psalmo 115. pretium & merces passionis ostenditur: Pretiosa est, inquit, in conspectu Domini (k) mors sanctorum ejus. Item in Psalmo 125. tristitia conflictationis, & lætitia retributionis exprimitur. Qui seminant, inquit, in lacrymis, in gaudio metent. Ambulantes ambulabant & flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient in exultatione 2 (l) portantes (m) gremia sua. Et iterum in Psalmo 118. Beati qui immaculati sunt in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui (n) perscrutantur martyria ejus, in toto corde exquirunt eum. Item Dominus in Evangelio, ultor ipse persecutionis nostræ & (o) renumerator passionis: Beati, inquit, qui persecutionem passi fuerint propter justitiam, quia ipsorum est regnum cœlorum. Et iterum: Beati eritis cum odio vos habuerint homines, & separaverint vos, & (p) expulerint, & maledixerint nomini vestro quasi nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cœlis. Et iterum: Qui perdiderit animam suam propter me, hic salvabit illam. Nec solos animadversos & interfectos divinæ pollicitationis manent præmia, sed etiam si ipsa passio fidelibus desit, fides tamen integra atque invicta perstiterit, & contemtis ac relictis suis omnibus Christum se sequi Christianus ostenderit, ipse quoque à Christo inter martyres honoratur, pollicente ipso & dicente: Nemo est qui relinquat domum, aut agrum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, & non recipiat septies tantum in isto tempore, in seculo autem venturo vitam æternam. Item in Apocalypsi hoc idem loquitur: Et vidi, inquit, animas occisorum (q) propter nomen Jesu & sermonem Dei: & cum primo in loco posuisset occisos, addidit, dicens: Et quicunque imaginem bestiæ non adoraverunt, nec acceperunt inscriptionem in fronte aut in manu sua; quos universos à se in eodem loco simul visos conjungit & dicit: & vixerunt & regnaverunt cum Christo. Vivere omnes dicit & regnare cum Christo, non tantum qui occisi fuerint, sed & quicumque in fidei suæ firmitate, & Dei timore perstantes, imaginem bestiæ non adoraverint, neque ad funesta ejus, & sacrilega edicta consenserint.

Sap. 3. 4. — Sap. 3. 1. — Psl. 115. 3. — Psl. 125. 8. — Psl. 118. 1. — Matt. 5. 10. — Luc 6. 22. — Luc. 9. 24. — Luc. 18. 29. — Apo. 20. 4.

Plus nos accipere in passionis mercede, quam quod hic sustinemus in ipsa passione.

Probat beatus Apostolus Paulus, qui dignatione divina usque in tertium cœlum atque in paradisum raptus, audisse se innenarrabilia verba testatur; qui (r) oculata fide Jesum Dominum vidisse se gloriatur, qui id quod & didicit & vidit, (s) majori conscientiæ veritate profitetur. Non sunt, inquit, condignæ passiones hujus temporis ad superventuram claritatem, quæ revelabitur in nobis. Quis ergo non omnibus viribus elaboret ad tantam claritatem pervenire, ut amicus Dei fiat, ut cum Christo statim gaudeat? ut post tormenta & supplicia terrena, præmia divina percipiat? Si militibus secularibus gloriosum est, ut hoste devicto redeant in patriam triumphantes: quanto potior & major est gloria, victo diabolo ad paradisum (t) triumphantem redire, & unde Adam peccator ejectus est, illuc prostrato eo qui ante (u) dejecerat, trophæa victricia

Rom. 8. 18.

(*a*) Serviunt in templo, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ben. Ver.* (*b*) Monet, *Ar. Lam. Ebor. NC.* præcipit, *Bod.* 1. 4. (*c*) Holocaustum hostiam, *Bod.* 1. 4. *Benev. Ver.* (*d*) Pœnitentiam habentes, *Lam. Ebor. Voss.* 1. *Bod.* 2. 4. (*e*) *Sic*, *Bod.* 1. 2. *Benev. Ver. ad Quir. l.* 3. *c.* 16. præ angustia, *Impr.* (*f*) In risu, & in similitudine, *Lam. Bod.* 1. 2. 4. *Ver.* (*g*) Quomodo computati, *ad Quir. l.* 3. *c.* 16. (*h*) Luxit super nos, *NC.* 1. (*i*) Jactantia, *Lam. Ebor.* (*k*) Mors justorum, *Bod.* 1. 3. *Benev. Ver.* (*l*) Tollentes, *Bod.* 2. 3. 4. (*m*) Manipulos suos, *Bod.* 1. *Lin.* (*n*) Perscrutantur mysteria, *NC.* 1. testimonia, *Lin.* (*o*) Munerator, *Bod.* 1. 2. 4. *Ver.* (*p*) Expugnaverint, *Ar. Bod.* 2. (*q*) Verbum Jesu, *Bod.* 2. Testimonium Jesu, *Ver.* (*r*) Oculo fidei, *Bod.* 3. occulta, *Lam. Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*s*) Majoris conscientiæ, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*t*) Triumphantes, *Bod.* 2. 3. 4. (*u*) Deceperat, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 1. 2.

1 *Holocausta hostiæ.*] Vid. quæ dicta lib. 3. ad Quir. c. 15. LXX. legerunt ὁλοκάρπωμα θυσίας, & forte verissima lectio fuerit. *Holocaustum hostiæ.*

2 *Portantes gremia sua.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quir. c. 16.

1 *Clan-*

An. 252. cia reportare? offerre Deo acceptissimum munus, incorruptam fidem, & virtutem mentis incolumem, laudem devotionis illustrem? comitari eum, cum venire cœperit, vindictam de inimicis recepturus? lateri ejus assistere, cum sederit judicaturus? cohæredem Christi fieri? Angelis adæquari? cum Patriarchis, cum Apostolis, cum Prophetis cœlestis regni possessione lætari? Has cogitationes quæ (a) persecutio potest vincere, quæ possunt tormenta superare? Durat fortis & stabilis (b) religiosis meditationibus fundata mens: & adversus omnes diaboli terrores & minas mundi, animus immobilis perstat; quem futurorum (c) fides certa & solida corroborat. 1 (d) Clauduntur in persecutionibus terræ, sed patet cœlum: minatur Antichristus, sed Christus tuetur; mors infertur, sed immortalitas sequitur: occiso mundus eripitur, sed restituto paradisus exhibetur: vita temporalis extinguitur, sed æterna reparatur. Quanta est dignitas & quanta securitas exire hinc lætum, exire inter pressuras & angustias gloriosum: claudere in momento oculos, quibus homines videbantur & mundus, & aperire eosdem statim ut Deus videatur & Christus? Tam feliciter migrandi, (e) quanta velocitas? terris repente subtraheris, ut in regnis cœlestibus reponaris. Hæc oportet mente & cogitatione complecti, hæc die ac nocte meditari. Si talem (f) persecutio invenerit Dei militem, vinci non poterit virtus ad (g) prælium promta. Vel si accersitio ante prævenerit, sine præmio non erit fides, quæ erat ad martyrium præparata. 2 Sine damno temporis merces, judice Deo, redditur: in persecutione, militia; in pace, 3 conscientia coronatur.

(a) Persecutiones possunt, *Bod.* 2. *Lam.* (b) Religiosis imitationibus, *Voss.* 1. (c) Fides grata, *Voss.* 1. (d) *Sic*, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Voss.* 1. 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ben. Ver.* clauduntur oculi, *Impr.* (e) Quanta felicitas, *Vat.* (f) Persecutor invenerit, *Bod.* 3. (g) Prælium destinata, *Bod.* 3.

1 *Clauduntur in persecutionibus terræ.*] Proscriptis nimirum, & deportatis. Quod in Editionibus prioribus lectum, *clauduntur oculi in persecutionibus terræ*, ex librariorum infelicissima critica natum; qui mendam cum non inveniunt corrigendo faciunt. Infra legerunt, *claudi in momento oculos quibus homines videbantur & mundus*, & nihil præter oculos claudi putabant.

2 *Sine damno temporis.*] Per omnia Confessores Martyribus æquantur, si à judicii mora, quæ baptismi sanguinis singularis prærogativa habebatur, pariter sint exemti. Tertull. de Anima dixit, *modica delicta mora resurrectionis expendi*: ratus hac pœna damni, in illa animadverti. Sequiorum temporum Doctores, pœnam sensus, & purgatorios ignes addidere. Imo Origenes gehennæ ignes purgatorios statuebat. Quæ ex Epistola ad Antonianum à quibusdam in hac causa afferuntur, ad Lapsorum censuras hic in Ecclesia omnino pertinent, nec cum pœnis quæ vita functos exercent, quidquam habent commune.

3 *Conscientia coronatur.*] Per *conscientiam* intelligit, *virtutem ad prælium promptam*, & *fidem quæ erat ad martyrium præparata.*

D. CÆCI-

D. CÆCILII CYPRIANI
[1] AD
DEMETRIANUM.

An. 253. *Prioris silentii, & præsentis scripti ratio redditur.*

OBlatrantem te, & adversus Deum, qui unus & verus est, ore sacrilego & verbis impiis obstrepentem, frequenter Demetriane contemseram; verecundius ac melius existimans errantis imperitiam silentio spernere, quam loquendo dementis insaniam provocare. Nec hoc sine magisterii (a) divini & nominis auctoritate faciebam, cum scriptum sit: In aures imprudentis noli quidquam dicere; ne, quando audierit, irrideat sensatos sermones tuos. Et iterum: noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis fias illi: & sanctum quoque jubeamur intra conscientiam nostram tenere, nec inculcandum porcis & canibus exponere, (b) loquente Domino & dicente: Ne dederitis sanctum canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos; ne (c) inculcent (d) ea pedibus, & conversi elidant vos. [2] Nam cum ad me sæpe studio magis contradicendi, quam voto discendi venires, & clamosis vocibus personans, malles tua impudenter ingerere, quam nostra patienter audire: (e) ineptum videbatur congredi tecum, quando facilius esset & levius, turbulenti maris concitos fluctus clamoribus retundere quam tuam rabiem tractatibus coercere. Certe & labor irritus & nullus effectus, offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto: cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. Hæc considerans sæpe conticui, & (f) impatientem patientia vici; cum nec docere indocilem possem, nec impium religione comprimere, nec furentem lenitate cohibere. Sed enim cum dicas, (g) plurimos conqueri quod bella crebrius surgant, quod lues, quod fames sæviant, quodque imbres, & pluvias serena longa suspendant, nobis imputari; [3] tacere ultra non oportet; ne jam non verecundiæ, sed diffidentiæ esse incipiat, quod tacemus; & dum criminationes falsas contemnimus refutare, videamur crimen agnoscere. Respondeo igitur & tibi Demetriane pariter, & ceteris, quos tu forsitan concitasti, & adversum nos odia tuis maledicis vocibus seminando, comites tibi plures, radicis, atque originis tuæ pullulatione fecisti, quos tamen sermonis nostri admittere credo rationem. Nam qui ad malum motus est fallente mendacio, multo magis ad bonum movebitur, veritate cogente.

Prov. 23. 9. Prov. 26. 4. Matt. 7. 6.

Dixisti

(*a*) Divini auctoritate, *Ar. Bod.* 1. 3. 4. *Thu. Foss.* (*b*) Monente Domino, *Pem. Voss.* 1. (*c*) *Sic, Voss.* 2. *Bod.* 1. 4. *Thu. Foss. Vict. & sup. ad Quir.* conculcent, *Imp.* (*d*) Eas pedibus suis, *Bod.* 1, 2, 3, 4. pedibus suis. Nam cum, *Ar. Lam. Ebor. Voss.* 2. (*e*) Ineptum mihi videbatur, *Bod.* 1. 2. *Thu. Vict.* (*f*) Impatientiam patientia, *Bod.* 1. (*g*) Plurimos torqueri, *Lin.*

1 *Ad Demetrianum.*] Hunc Africæ Proconsulem fuisse uno ore dicunt Baronius, Pamelius, Lombertus, aliique qui de Cypriani rebus scripserunt. Sed parum verisimile est summum magistratum, depositis fascibus & imperii insignibus, ad Episcopi Christiani domum, idque non semel sed *sæpe*, *venturum*. Nec magis ad Proconsulem faciunt; *ut ceteros concitaret, & odia suis maledicis vocibus seminando, comites sibi plures, radicis atque originis suæ pullulatione fecerit.* Aliter irascebantur, & magis decretoriis armis pugnabant provinciarum præsides. Porro à Cypriani moribus longe videtur abesse, ut principem virum verbis parum honorificis exciperet; *ut oblatrantem eum, & ore sacrilego & verbis impiis obstrepentem, contemnere* se profiteretur; & *indocilem, impium, furentem, cæcum, surdum, & brutum* compellaret. Omnino igitur dicendum est, Demetrianum judicem saltem fuisse in civitate Carthaginensi; aut aliquem è Consiliariis qui Præsidi solebant in judiciis assistere, de quibus vid. Act. 25. 12. Et virum istiusmodi, Cypriano ob communia olim studia familiariter notum, veterem sodalem aliquando invisere voluisse, vero non est absimile. Certe Pontius non alio illum titulo ornat, quam *gentilis blasphemi.* Et Lactantius sine aliqua honoris præfatione, *hominem veritatis ignarum* appellat. Nec refert quod Demetrianus dicitur *Dei caros domo privare, patrimonio spoliare, catenis premere, carcere includere, bestiis, gladio & ignibus punire.* Hæc enim inferioris subsellii persecutori satis quadrant, & de Saulo Act. 8. & 9. qui certe non erat provinciæ Præses, referuntur. Luem illam de qua supra in lib. de Mortalitate actum; & famem, quæ pesti supervenire solet, apologiæ huic occasionem dedisse, satis aperte profitetur Auctor noster. Et quandoquidem fames cessanti agriculturæ, hoc est pesti adultæ & diutinæ, succedere dignoscitur; librum hunc non ante secundum à morbi initiis annum, hoc est 253. scriptum fuisse censemus.

2 *Nam cum ad me sæpe.*] Lactantius Instit. l. 5. c. 4. (cui succenturiator accedit D. Hieron. Ep. ad Magn.) dicit, *Cyprianum in ea oratione quæ Demetrianum, sicut ipse ait, oblatrantem atque obstrepentem veritati redarguere conatur, ea materia non usum esse ut debuit, non enim scripturæ testimoniis quam ille utique vanam, fictam, commentitiamque putabat, sed argumentis & ratione fuerat refellendus. Nam cum ageret contra hominem veritatis ignarum, dilatis paulisper divinis lectionibus, formare hunc à principio tanquam rudem debuit, eique paulatim lucis principia monstrare, ne toto lumine objecto caligaret.* Hæc vero criminatio & calumnia prorsus evanescet, quam primum constiterit non cum homine ita *rudi & veritatis ignaro* rem fuisse gestam; sed illo qui *sæpe* ad Cyprianum *venisset*, & de fidei capitibus acriter subinde disceptasset. Porro observandum, loca S. Scripturæ quæ à S. Cypriano in toto hoc scripto afferuntur, ex prophetiis fere esse desumta; nec ad redarguendum infidelem, ulla methodus accommodatior. Unde D. August. orat. de quinque hæres. postquam attulisset SS. Scripturæ veteris testamenti suffragia, ait. *Hic esto & tu Pagane. Audi quid dicat Propheta, non mihi ego quod volui scripsi, codex in quo hæc scripta leguntur, in armario Judæi habetur. Inimicus meus testis est meus, ab ipso quære: aperi, lege & crede.* Quinimo argumentum hoc late tractat idem SS. Pater, contra Faustum Manich. l. 13.

3 *Tacere ultra non oportet.*] Diu erat antequam criminationem hanc deposuerunt Ethnici; adeo ut ipsi D. Augustino opus fuerit, conscribere librum de Civitate Dei, & Orosio historiam suam, ut eam diluerent.

An. 253.

Diluitur calumnia Christianis impacta, quod illis imputari debeant mala omnia, quibus mundus jam in senectam vergens quatitur & urgetur.

Dixisti (a) per nos fieri, & quod nobis debeant imputari omnia ista, quibus nunc mundus quatitur & urgetur, quod Dii vestri à nobis non colantur. Qua in parte (b) quia ignarus divinæ cognitionis, & veritatis alienus es, illud primo in loco scire debes, 1 senuisse jam (c) mundum, non illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore & robore eo valere quo antea prævalebat. Hoc etiam nobis tacentibus, & nulla de scripturis sanctis prædicationibusque divinis documenta promentibus, (d) mundus ipse jam loquitur, & occasum sui rerum labentium probatione testatur: Non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est: non frugibus æstate torrendis (e) solis tanta flagrantia est, nec sic 2 verna de temperie (f) sua læta sunt, nec adeo arboreis fœtibus autumna fœcunda sunt. Minus de effossis & fatigatis montibus eruuntur marmorum crustæ minus argenti & auri opes suggerunt exhausta jam metalla: & pauperes venæ breviantur in dies singulos, (g) & decrescunt: deficit in (h) agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, justitia in judicio, in amicitiis concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Putasne tu tantum posse substantiam rei senescentis existere, quantum prius potuit novella adhuc & (i) vegeta juventute pollere? Minuatur necesse est quicquid fine jam proximo in occidua (k) extrema devergit. Sic sol in occasu suo radios minus claro & igneo splendore jaculatur, sic declinante jam cursu, exoletis cornibus luna tenuatur; & arbor quæ fuerat ante viridis & fertilis, arescentibus ramis fit postmodum sterili senectute deformis. Et fons qui exundantibus prius venis largiter profluebat, senectute deficiens, vix modico sudore distillat. Hæc sententia mundo data est: hæc Dei lex est, ut omnia orta occidant, & aucta senescant; & infirmentur fortia, & magna minuantur; & cum infirmata & (l) diminuta fuerunt, finiantur. Christianis imputas, quod minuantur singula mundo senescente: quid si & senes imputent Christianis, quod minus valeant in senectute? quod non perinde ut prius vigeant auditu aurium, cursu pedum, oculorum acie, virium robore, succo viscerum, mole membrorum? & cum olim ultra octingentos, & nongentos annos vita hominum (m) longæva procederet, vix nunc possit ad centenarium numerum pervenire? Canos videmus in pueris, capilli deficiunt antequam crescant, nec ætas (n) in senectute desinit, sed incipit à senectute: sic in ortu adhuc suo ad finem nativitas properat: sic quodcunque nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat; ut nemo mirari debeat singula in mundo cœpisse deficere, quando totus ipse jam mundus in defectione sit & fine.

Ex justa Dei vindicta ob Christianæ pietatis contemtum, tot mala eveniunt.

Quod autem crebrius bella continuant, quod sterilitas & fames 3 (o) solicitudinem cumulant, quod sævientibus morbis valetudo frangitur, quod humanum genus luis populatione vastatur; & hoc scias esse prædictum, in novissimis temporibus multiplicari mala & adversa variari, & appropinquante jam judicii die magis ac magis in plagas generis humani censuram Dei indignantis accendi. Non enim sicut tua falsa querimonia & imperitia veritatis ignara jactat & clamitat, ista accidunt, quod Dii vestri à nobis non colantur; sed quod à vobis non colatur Deus. Nam cum ipse sit (p) mundi Dominus & rector, & cuncta arbitrio ejus & nutu gerantur, nec quidquam fieri possit, nisi quod aut fecerit, aut fieri ipse permiserit: utique quando ea fiunt, quæ iram Dei indignantis (q) ostendunt, non propter nos fiunt, à quibus Deus colitur; sed delictis & meritis vestris irrogantur à quibus Deus omnino (r) nec quæritur, nec timetur; nec relictis vanis superstitionibus religio vera cognoscitur; ut qui Deus unus est, unus colatur ab omnibus & rogetur. Ipsum denique audi loquentem, ipsum voce divina instruentem (s) nos pariter ac monentem: Dominum Deum tuum adorabis, inquit, & illi soli servies. Et iterum: Non erunt tibi Dii alii absque me. Et iterum: Nolite ambulare post Deos alienos, ut serviatis eis, & ne adoraveritis eos; & ne (t) incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos vos. Propheta item Spiritu sancto plenus contestatur & denunciat iram Dei, dicens: Hæc dicit Dominus Deus omnipotens: Eo quod Domus mea deserta est, vos autem sectamini unusquisque in domum suam, propterea abstinebit cœlum à rore, & (u) terra subtrahet procreationes suas, & inducam gladium super terram; & super frumentum, & super vinum, & super oleum, & super homines, & super pecora, & super omnes labores manuum eorum. Item Propheta alius repetit & dicit: Et pluam super unam civitatem, & super (w) aliam non pluam. Pars una compluetur, & pars, super quam non pluero, arefiet. Et congre-

Deut. 6. 13. Luc 4. 8. Ex. 20. 3. Hier. 25. 6. Agg. 1. 9. Amos. 4. 7.

(*a*) Propter nos, *Bod.* 3. (*b*) Qui ignarus, *Bod.* 1. 2. 4. *Thu. Vict.* (*c*) Mundum & non, *Voss.* 1. (*d*) Mundus ipse loquitur, *Bod.* 2. *Voss.* 2. *Ebor.* (*e*) Solita flagrantia, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Ebor. Thu. Foss.* (*f*) Sic, *Voss.* 2. *Thu. Foss. Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* sata læta, *Vict. Imp.* (*g*) Et decrescit & deficit, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*h*) Arvis, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*i*) Vegeta juventa, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4 *Foss.* (*k*) Et extrema, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*l*) Diminuta fuerint, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*m*) Longo ævo, *Bod.* 3, (*n*) In senectutem, *Bod.* 2. 4. (*o*) Solitudinem, *Vict.* (*p*) Totius mundi, *Bod.* 2. *Ben.* (*q*) Accendunt, *Ar. Ben.* (*r*) Nec colitur, *Voss.* 1. *Ebor.* (*s*) Nos ac monentem, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*t*) Irritetis, *NC.* 2. (*u*) Terra retrahat, *Ar.* (*w*) Unam non pluam, *Lam. Ebor. Pem. Lin. NC.* 1. *Voss.* 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4.

1 *Senuisse jam mundum.*] Universi machinam senio dilabi, & ad interitum vergere; longe alia res est à seculi clausula & mundi fine, quem dies judicii secum affert; ita enim differunt ut mors naturalis & violenta. Utramque tamen ruinam, primi Christiani pariter expectabant, & gentilibus minabantur.

2 *Verna de temperie sua.*] Probata hæc lectio, & phrasi Tertull. consona. Is l. de resur. carn. c. 12. ait *Revolvuntur hyemes & æstates, verna & autumna.* Editores importuna liberalitate, *sata* addidere.

3 *Solicitudinem cumulant.*] Tertull. in Apol. dixit, ex occasione consimili; *Annum in cura esse.*

1 *Pallidas*

An. 253. congregabuntur duæ & tres civitates in unam civitatem potandæ aquæ causa, nec satiabuntur; & non convertimini ad me, dicit Dominus. Indignatur ecce Dominus & irascitur, & quod ad eum non convertamini comminatur: & tu miraris aut quereris in hac obstinatione & contemtu vestro, si rara desuper pluvia descendat, si terra situ pulveris squalcat, si vix jejunas & 1 pallidas herbas sterilis gleba producat, si vineam debilitet grando cædens, si oleam detruncet turbo subvertens, si fontem (a) siccitas statuat, aerem pestilens aura corrumpat, hominem morbida valetudo consumat; cum omnia ista peccatis provocantibus veniant, & plus (b) exacerbetur Deus quando nihil talia & tanta proficiant? Fieri enim ista vel ad disciplinam contumacium, vel ad pœnam malorum, declarat in scripturis sanctis idem Deus dicens: Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non exceperunt. Et Propheta devotus ac dicatus Deo, ad hæc eadem respondet & dicit; Verberasti eos, nec doluerunt: flagellasti eos, (c) nec voluerunt accipere disciplinam. Ecce irrogantur divinitus plagæ & nullus Dei metus est. Ecce verbera desuper & flagella non desunt, & (d) trepidatio nulla, nulla formido est. Quid si non intercederet rebus humanis vel ista censura; quanto adhuc major in hominibus esset audacia facinorum impunitate secura?

Hier. 2. 30.

5. 3.

Impudenter expectant homines ut omnia ipsis famulentur, qui nullum Deo, qui universi dominus, obsequium præstant.

Quereris quod minus nunc tibi uberes fontes, & auræ salubres, & frequens pluvia, & fertilis terra obsequium præbeant, quod non ita utilitatibus tuis, & (e) voluptatibus elementa deserviant. Tu enim (f) Deo servis, per quem tibi cuncta deserviunt? Tu (g) famularis illi, cujus nutu tibi universa famulantur? Ipse de servo tuo exigis servitutem, & homo hominem parere tibi & obedire compellis; & cum sit vobis eadem sors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, æquali jure, & pari lege vel veniatur in istum mundum vel de mundo postmodum recedatur: tamen nisi tibi pro arbitrio tuo serviatur, nisi ad voluntatis obsequium pareatur, imperiosus & nimius servitutis exactor, flagellas, verberas, fame, siti, nuditate, ferro frequenter, & carcere affligis & crucias; & non (h) agnoscis miser Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse in homine dominatum? Merito ergo incursantibus plagis non desunt Dei flagella nec verbera: quæ cum nihil istic promoveant, nec ad Deum singulos tanto cladium terrore convertant, manet postmodum carcer æternus, & jugis flamma, & pœna perpetua, nec audietur illic rogantium gemitus, quia nec hic Dei indignantis terror auditus est, qui per Prophetam clamat, & dicit: Audite sermonem Domini filii Israël, quia (i) judicium est Domini adversus incolas terræ, eo quod neque misericordia, neque veritas, neque (k) agnitio Dei sit super terram, sed execratio, & mendacium, & cædes, & furtum, & adulterium diffusum est super terram, sanguinem sanguini supermiscent. Iccirco terra lugebit cum universis incolis suis, cum bestiis agri, cum serpentibus terræ, cum volucribus cœli, & deficient pisces maris, ut nemo judicet, nemo revincat. Indignari se (l) Deus dicit, quod agnitio Dei non sit in terris, & Deus non agnoscitur nec timetur. Delicta mendaciorum, libidinum, fraudum, crudelitatis, impietatis, furoris, Deus increpat & incusat, & ad innocentiam nemo convertitur. Fiunt ecce quæ verbis Dei ante prædicta sunt, nec quisquam fide præsentium, ut in futurum consulat, admonetur. Inter ipsa adversa, quibus vix coartata & conclusa anima respirat, & vacat malos esse, & in periculis tantis non de se magis, sed de altero judicare. Indignamini indignari Deum, quasi aliquid boni male vivendo mereamini, quasi non omnia ista quæ accidunt, minora adhuc sint & leviora peccatis vestris.

Os. 4. 1.

Ad Demetriani conscientiam provocatur.

Qui alios judicas, aliquando esto & (m) tui judex, conscientiæ tuæ latebras intuere, imo (quia nullus jam, (n) delinquendi metus vel pudor est, & sic peccatur, quasi magis per ipsa peccata placeatur) 2 qui perspicuus & nudus à cunctis videris, & ipse te respice. Aut enim superbia inflatus es, aut avaritia rapax, aut iracundia sævus, aut alea prodigus, aut vinolentia temulentus, aut livore invidus, aut libidine incestus, aut crudelitate violentus; & miraris (o) in pœnas generis humani iram Dei crescere, cum crescat quotidie quod puniatur? Hostem quereris exsurgere, quasi, & si hostis desit, esse pax inter ipsas (p) togas possit. Hostem quereris (q) exsurgere, quasi non, etsi extrema de barbaris arma & pericula comprimantur, ferocius intus & gravius, de calumniis & injuriis potentium civium, domesticæ impugnationis tela grassentur. De sterilitate (r) ac fame quereris; quasi famem majorem siccitas quam rapacitas faciat, quasi non de captatis annonarum incrementis & pretiorum cumulis flagrantior inopiæ ardor excrescat.

(*a*) Siccitas destituat, *NC.* 1. *Ben.* (*b*) Exacerbetur offensis, *Pem. Voss.* 2. (*c*) Et non accipiunt. *Bod.* 3. (*d*) Trepidatio nulla, nulla cunctatio, *Voss.* 1. 2. *Grav.* (*e*) Voluntatibus elementa, *Bod.* 3, 4. (*f*) Non Deo servis, *Voss.* 2. (*g*) Nec famularis, *Voss.* 2. (*h*) Agnoscis Dominum Deum, cum sic exerceas ipse dominatum, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam Ebor. NC.* 1. *Lin Voss.* 1. (*i*) Judicium Domini, *Bod.* 1, 2, 3, 4 (*k*) Auditio Dei, *NC.* 2. (*l*) Dicit Deus, & irasci, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ver.* (*m*) Tibi judex, *Foss. Vict. Vet. innom.* (*n*) *Sic*, *Lam. Ebor. Voss.* 1. 2. *Bod.* 2. Delinquendi vel, *Impr.* (*o*) Inter plagas, *Ben. Bod.* 2. *Ver.* (*p*) Togas, cultum pacis, *Bod.* 1. (*q*) *Sic*, *Bod.* 1, 2, 3, 4. resurgere, *Impr.* (*r*) *Sic*, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu.* aut fame, *Imp.*

1 *Pallidas herbas sterilis gleba producat.*] Sic Tert. ad Scapul. *Doleamus necesse est, quod nulla civitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem, sicut & sub Hilarione præside, cum de areis sepulturarum nostrarum adclamassent. Areæ non sint: areæ ipsorum non fuerunt: messes enim suas non egerunt.*

2 *Qui perspicuus & nudus.*] Judicem pariter effeminatum, & multitiis non vestitum sed pellucentem, Juvenalis exagitat Sat. 2.

An. 253. excrescat. Quereris cludi imbribus cœlum; cum sic [1] horrea cludantur in terris. Quereris minus nasci; quasi quæ nata sunt, indigentibus præbeantur. Pestem & luem criminaris; cum peste ipsa & lue vel detecta sint, vel aucta crimina singulorum, dum nec infirmis exhibetur misericordia, & defunctis avaritia inhiat ac rapina: Iidem ad pietatis obsequium timidi, ad impia lucra temerarii; fugientes morientium funera, & appetentes spolia mortuorum: ut appareat in ægritudine sua miseros ad hoc (a) forsitan derelictos esse, ne possint, dum curantur, evadere. Nam perire ægrum voluit, qui censum pereuntis invadit.

Immerito de cladium gravitate instituuntur querelæ, cum earundem terror dare non possit innocentiæ disciplinam.

Tantus cladium terror dare non (b) potest innocentiæ disciplinam; & inter populum frequenti strage morientem, nemo considerat & se esse mortalem. Passim discurritur, rapitur, occupatur. Prædandi (c) dissimulatio nulla, nulla cunctatio, nulla formido est. Quasi liceat, quasi oporteat, quasi ille, qui non rapit, damnum & dispendium proprium sentiat; sic unusquisque rapere festinat. In latronibus est utcunque aliqua scelerum verecundia, avias fauces & desertas solitudines deligunt, & sic illic delinquitur, ut tamen delinquentium facinus tenebris & nocte veletur. Avaritia palam sævit, & ipsa audacia sua tuta, in fori luce abruptæ cupiditatis arma prostituit: Inde falsarii, inde venefici, inde in media civitate sicarii, tam ad peccandum præcipites, quam impune peccantes. [2] A nocente crimen admittitur, nec innocens qui vindicet, invenitur. De accusatore (d) vel judice metus nullus. Impunitatem consequuntur mali, dum modesti tacent, [3] timent conscii, veneunt judicaturi. Et iccirco per Prophetam divino spiritu & instinctu, rei (e) veritas promitur, certa & manifesta ratio monstratur; Deum posse adversa prohibere, sed ne ille subveniat, merita peccantium facere. Nunquid, ait, non valet manus Dei, ut salvos vos faciat, aut gravavit aurem, ut non exaudiat? Sed peccata vestra inter vos & Deum separant. Et propter delicta vestra avertit faciem suam à vobis, ne misereatur. Peccata itaque & delicta reputentur, conscientiæ vulnera cogitentur, & desinet unusquisque (f) de Deo vel de nobis conqueri, si quod patitur, intelligat se mereri. *Isai.* 59. 1.

Extremæ est impietatis, non modo Dei cultum negligere, sed ut ab aliis colatur prohibere.

Ecce id ipsum quale est, unde nobis (g) vobiscum maxime sermo est, quod nos infestatis innoxios, quod in contumeliam Dei impugnatis, atque opprimitis Dei servos. Parum est quod furentium varietate vitiorum, quod iniquitate feralium criminum, quod cruentarum compendio rapinarum vita vestra maculatur, quod superstitionibus falsis religio vera subvertitur, quod Deus omnino nec quæritur, nec timetur: adhuc insuper Dei servos, & majestati ac nomini ejus dicatos, injustis (h) persecutionibus agitatis. Satis non est, quod (i) ipse tu Deum non colis; adhuc insuper eos qui colunt sacrilega infestatione persequeris. Deum nec colis, nec coli omnino permittis; & cum ceteri, qui non tantum ista inepta idola, & manibus hominis facta simulacra, sed portenta quædam & monstra venerantur, tibi placeant; solus displicet Dei cultor. Fumant ubique in templis vestris hostiarum busta, & rogi pecorum; & Dei altaria vel nulla sunt, vel occulta. [4] Crocodili & cynocephali, (k) & lapides & serpentes à vobis coluntur, & Deus solus in terris aut non colitur, aut non est (l) impune quod colitur. Innoxios, justos, Deo caros domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis. Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio, & simplici ac veloci brevitate pœnarum: admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia, nec feritas atque immanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis; excogitat novas pœnas ingeniosa crudelitas.

Contra fas omne, in confitentes quæstio exercetur.

Quæ hæc est insatiabilis carnificinæ rabies? quæ inexplebilis libido sævitiæ? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Christianum esse, aut est crimen, aut non est. Si crimen est, quid non interficis confitentem? si crimen non est, quid persequeris innocentem? [5] Torqueri enim debui si negarem. Si pœnam tuam metuens id quod prius fueram, & quod Deos tuos non colueram, mendacio fallente celarem, tunc torquendus fuissem, tunc ad confessionem criminis vi doloris adigendus; sicut in ceteris quæstionibus torquentur rei qui se negant crimine quo accusantur teneri, ut facinoris veritas, quæ indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur. Nunc vero cum sponte confitear & clamen, & crebris ac repetitis identidem vocibus, Christianum me esse

(*a*) Et derelictos. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*b*) Potest disciplinam, *Ar. Ben.* (*c*) *Sic*, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss. Vict.* Dissimulatio nulla, nulla formido, *Imp.* nulla cunctatio. Quasi liceat, *Ar. MR. Max. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*d*) De judice, *Bod.* 3. metus nullus, quod potest redimi non timetur, *Bod.* 3. (*e*) Veritas cernitur, *Bod.* 2. *MR.* (*f*) Vel de Deo, *Lin.* (*g*) Nobiscum, *Lam. Ebor.* (*h*) Persecutionibus flagitatis, *Bod.* 1. 2. 3. *Man.* fatigatis, *Ver. Vict.* flagellatis, *Thu. Voss. Vet. innom.* (*i*) Ipse Deum, *Bod.* 1. 2 3. (*k*) Et liberides, *Bod.* 3. (*l*) Impune quod colatur, *Voss.* 1.

1 *Horrea cludantur in terris.*] Hujus maleficii reus Prov. 11. 26. dicitur מונע בר συνέχων σῖτον. Eleganter rem describit Nazianzenus; ut sit κατεπραγματεύεσθαι τῆς ἐνδείας, καὶ γεωργεῖν τὰς συμφορὰς. Dardanariorum nomen licet infame & legibus coercitum, tamen qui in Provinciis potestate præerant, exinde compendia sibi facere minime erubescebant.

2 *A nocente.*] In hanc mentem plura dicuntur in lib. ad Donatum. Nec novum est ut Auctores, illis quæ prius scripserant, subinde tanquam suis utantur.

3 *Timent conscii.*] Accusare scil. & deferre.

4 *Crocodili & Cynocephali*] Tertullianus in Apol. c. 6. ait hæc Ægyptiorum portenta *Pisonem & Gabinium Coss. capitolio prohibuisse, porro eversis etiam aris eorum abdicasse:* postea vero illis in integrum *restitutis*, *summam majestatem collatam.*

5 *Torqueri enim debui si negarem.*] Hoc argumentum late tractat Tertull. in Apol. c. 2. & l. 1. ad Nationes c. 2. Nec non Minut. Felix in Octavio qui dicit *perversam quæstionem exerceri*, *non quæ verum erueret*, *sed quæ mendacium cogeret.*

1 *Si*

An. 253. esse contester; quid tormenta admoves confitenti? & Deos tuos non in abditis & (a) secretis locis, sed palam, sed publice, sed in foro ipso, magistratibus & præsidibus audientibus, destruenti? ut etsi parum fuerat, quod in me prius criminabaris, creverit quod & odisse & punire plus debeas? quod dum me Christianum celebri loco & populo circumstante pronuncio, & vos & (b) Deos vestros clara & publica prædicatione confundo: quid te ad infirmitatem corporis vertis? quid cum terrenæ carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congredere, virtutem mentis infringe, fidem destrue, (c) disceptatione si potes vince, vince ratione.

Dii gentium si numen & potestatem habeant seipsos vindicent; qui tamen à Christianis exorcistis sedibus suis quotidie pelluntur.

Vel si quid Diis tuis numinis & potestatis est, ipsi in ultionem suam surgant, ipsi se sua majestate defendant: aut quid præstare colentibus possunt, qui se de non colentibus vindicare non possunt? Nam si eo qui vindicatur pluris est ille qui (d) vindicat, tu Diis tuis major es. Si autem iis quos colis major es, non tu illos colere, sed ab (e) ipsis potius coli debes & timeri ut Dominus. Sic illos læsos ultio vestra defendit, quo modo & clausos, ne pereant, tutela vestra custodit. Pudeat te eos colere, quos ipse defendis; pudeat tutelam de iis sperare, quos tu ipse tueris. O 1 si audire eos velles, & videre, quando à nobis adjurantur & torquentur spiritalibus flagris, & verborum tormentis de obsessis corporibus ejiciuntur, quando (f) ejulantes & gementes voce humana, & potestate divina flagella & verbera sentientes, venturum judicium confitentur. Veni & (g) cognosce vera esse, quæ dicimus. Et quia sic Deos colere te dicis, vel ipsis quos colis, crede, aut si volueris & tibi credere, de te (h) ipso loquetur, audiente te, qui nunc tuum pectus (i) obsedit, qui nunc mentem tuam ignorantiæ nocte cæcavit; videbis nos rogari ab eis, quos tu rogas; timeri ab iis quos tu times, quos tu adoras. Videbis sub manu nostra stare vinctos, & (k) tremere captivos, quos tu suspicis, & veneraris ut Dominos. Certe vel sic confundi in istis erroribus tuis poteris; quando conspexeris & audieris Deos tuos; quid sint, interrogatione nostra statim prodere, & præsentibus licet vobis, præstigias illas, & fallacias suas non posse celare.

Extremæ est dementiæ idola colere, & Deum vivum provocare.

Quæ ergo mentis ignavia est, imo quæ desipientium cæca & stulta dementia, ad lucem de tenebris nolle venire? & mortis æternæ laqueis vinctos, spem nolle immortalitatis excipere? non metuere Deum comminantem & dicentem: Sacrificans Diis eradicabitur nisi Domino soli? Et iterum: Adoraverunt eos quos fecerunt digiti eorum, & incurvatus est homo, & humiliatus est vir, & non (l) laxabo illis. Quid te ad falsos Deos humilias & inclinas? Quid ante inepta simulacra & figmenta terrena captivum (m) corpus incurvas? Rectum te Deus fecit; & cum cetera animalia prona, & ad terram situ vergente depressa sint, tibi sublimis status, & ad cœlum atque ad (n) Deum sursum vultus erectus est. Illuc intuere, illuc oculos tuos erige, in supernis Deum quære. Ut carere inferis possis, ad alta & cœlestia suspensum pectus attolle. Quid te in lapsum mortis cum serpente quem colis, sternis? Quid in ruinam Diaboli per ipsum & cum ipso cadis? Sublimitatem serva, qua natus es. Persevera talis, qualis à Deo factus es. Cum statu oris & corporis, animum tuum statue. Ut cognoscere Deum possis, te ante cognosce. Relinque idola, quæ humanus error invenit. Ad Deum convertere, quem si imploraveris, (o) subvenit. Christo crede, quem vivificandis ac reparandis nobis (p) pater filium misit. Lædere servos Dei & Christi, persecutionibus tuis desine; quos læsos ultio divina defendit. Inde est enim (q) quod nemo nostrum quando apprehenditur, reluctatur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur.

Exod. 22. 20.
Isa. 2. 8.

Patienter ferunt Christiani persecutorum injurias, quia de Dei vindicta securi.

Patientes facit de secutura ultione securitas. Innocentes nocentibus cedunt. Insontes pœnis & cruciatibus acquiescunt; certi & fidentes quod inultum non remaneat quodcunque perpetimur; quantoque major fuerit persecutionis injuria, tanto & justior fiat & gravior pro (r) persecutione vindicta. Nec unquam impiorum scelere in nostrum nomen exsurgitur, ut non statim divinitus vindicta comitetur. Ut memorias (s) taceamus antiquas, & ultiones pro cultoribus Dei sæpe repetitas, nullo vocis præconio revolvamus; documentum recentis rei satis est, quod sic celeriter, quodque in tanta celeritate sic granditer nuper secuta defensio est, (t) 2 ruinis regum, jacturis opum, dispendio militum, diminutione castrorum. Nec hoc casu accidisse aliquis existimet, aut fuisse fortuitum putet; cum jam pridem scriptura divina posuerit & dixerit: Mihi (u) vindictam, ego retribuam, dicit Dominus. Et iterum Spiritus sanctus præmoneat & dicat: Ne dixeris, ulciscar me de inimico meo, sed expecta Dominum, ut tibi auxilio sit. Unde clarum est atque manifestum; quia non per nos, sed (w) pro nobis accidunt cuncta ista, quæ de Dei indignatione descendunt.

Deut. 32. 35.
Prov. 20. 22.

Nec

(a) Semotis, *Bod.* 3. (b) Deos & Deas, *Bod.* 1. (c) Disceptationem, *Vict.* (d) Vindicat, igitur, *Lam. NC.* 1. (e) Ipsis coli, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. (f) Ululantes, *Bod* 3. (g) Agnosce, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (h) Ipsi loquentur, *Bod.* 1. 3. (i) Obsident, *Bod.* 1. 3. (k) Timere captivos, *Bod.* 1. (l) Laxabo illis, dicit Dominus, *NC.* 1. *Lam. Ebor. Bod.* 2. (m) *Sic*, *Thu. Foss. Vict. Lam. Ebor. Lin. Imp. Vet.* captiva, *Imp. Rig.* (n) Deum, suum, *Lam. Ebor. Voss.* 1. 2. 3. *Thu. Foss.* (o) Subveniet, *Bod.* 1. (p) Pater misit, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 4. *Lin. Vet. innom.* (q) Quod &, *Lam. Voss.* 1. *Pem. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (r) Persecutionibus vindicta, *Bod.* 1. (s) Non teneamus, *Vet innom.* (t) Ruinis rerum, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* (u) Vindictam &, *Bod.* 1. (w) Pro vobis, *Bod.* 1.

1 *Si audire eos velles.*] Vid. quæ dicta sunt in lib. ad Donat. p. 3.

2 *Ruinis regum.*] Deciorum nimirum; quorum cladem in principio libri de Lapsis, ultioni divinæ imputat Auctor noster. Res ista singulari libello Lactantii argumentum fecit. Quam etiam tractat Orosius Hist. l. 7. c. 31.

1 *Vale-*

An. 253.

Mala quæ pariter fideles & infideles premere videntur; infideles multo gravius affligunt.

Nec ideo quis putet Christianos (a) iis quæ accidunt non vindicari, (b) quod & ipsi videantur accidentium (c) incursatione perstringi. Pœnam de adversis mundi ille sentit, cui & lætitia & gloria omnis in mundo est. Ille mœret & deflet si sibi male sit in seculo, cui bene non potest esse post seculum; cujus vivendi fructus omnis hic capitur, cujus hic solatium omne finitur; cujus caduca & brevis vita, hic aliquam dulcedinem computat & voluptatem: quando istinc excesserit, pœna jam sola superest ad dolorem. Ceterum (d) nullus iis dolor est de incursatione malorum præsentium, quibus fiducia est futurorum bonorum. Denique nec consternamur adversis, nec frangimur, nec dolemus, neque in ulla aut rerum clade, aut corporum 1 valetudine mussitamus; spiritu magis quam carne viventes, firmitate animi infirmitatem corporis vincimus. Per ipsa, quæ (e) vos cruciant & fatigant, probari & corroborari nos scimus & fidimus. Putatis nos adversa vobiscum æqualiter (f) perpeti, cum eadem adversa videatis à nobis & vobis non æqualiter sustineri? Apud vos impatientia clamosa semper & querula est: apud nos fortis & religiosa patientia, quieta semper, & semper in Deum grata est: nec quidquam istic lætum aut prosperum sibi vendicat, sed mitis & lenis, & contra omnes fluctuantis mundi turbines (g) stabilis, divinæ pollicitationis tempus expectat. Quamdiu enim corpus (h) hoc permanet, commune cum ceteris sit necesse est, & corporalis conditio communis; nec (i) separari generi humano ab invicem datur, nisi istinc de seculo recedatur. Intra unam domum boni & mali interim continemur, quidquid intra domum evenerit, pari sorte perpetimur; donec ævi temporalis fine completo, ad æternæ vel mortis vel immortalitatis hospitia dividamur. (k) Non ergo iccirco compares vobis & æquales sumus, quia in isto adhuc mundo & carne hac constituti, mundi & carnis incommoda vobiscum pariter incurrimus: nam cum in sensu doloris sit omne quod punit; manifestum est eum non esse participem pœnæ tuæ, quem tecum videas non dolere. Viget apud nos spei robur, & firmitas fidei, & inter ipsas seculi labentis ruinas erecta mens est, & immobilis virtus, & nunquam non læta patientia, & de Deo suo semper anima secura; sicut per Prophetam Spiritus sanctus loquitur & hortatur, spei ac fidei nostræ firmitatem cœlesti voce corroborans: Ficus, inquit, non afferet fructum, & non erunt nascentia in vineis. Mentietur (l) opus olivæ, & campi non (m) præstabunt cibum. Deficient 2 (n) à pabulo oves, & non erunt in præsepibus boves. Ego autem in Domino exultabo, & gaudebo in Deo salutari meo. Dei hominem, & cultorem Dei, subnixum spei veritate, & fidei stabilitate fundatum, negat mundi hujus & seculi infestationibus commoveri. Vinea licet fallat, & olea decipiat, & herbis siccitate morientibus æstuans campus arescat: quid hoc ad Christianos? quid ad Dei servos, quos paradisus invitat, quos gratia omnis & copia regni cœlestis expectat? Exultant semper in Domino, & lætantur, & gaudent in Deo suo; & mala atque adversa mundi (o) fortiter tolerant, (p) dum bona & prospera futura prospectant. 3 Nam qui exposita nativitate terrena, spiritu recreati & renati sumus, nec jam mundo, sed Deo vivimus; non nisi cum ad Deum venerimus, Dei munera & promissa capiemus: & tamen 4 pro arcendis hostibus, & imbribus impetrandis, & vel auferendis vel temperandis adversis, rogamus semper & preces fundimus: & pro pace ac salute vestra propitiantes ac placantes Deum, diebus ac noctibus jugiter atque instanter oramus.

Abac. 3. 17.

Retro est judicii dies, quæ pœnis etiamnum gravioribus subjiciet.

Nemo itaque sibi blandiatur, quod nobis Dei cultoribus, & profanis Deo adversantibus, sit interim per æqualitatem carnis & corporis, laborum secularium conditio communis; ut ex hoc opinetur non omnia ista quæ accidunt, (q) vobis irrogari; cum Dei ipsius (r) prædicatione & prophetica contestatione ante prædictum sit, venturam super injustos iram Dei, persecutiones quæ nos humanitus læderent non defuturas, sed & ultiones quæ læsos divinitus defenderent secuturas. Et quanta sunt quæ istic pro nobis interim fiunt? In exemplum aliquid datur ut Dei vindicis ira noscatur: ceterum retro est judicii dies, quem scriptura sancta denunciat, dicens: Ululate, proximus est enim dies Domini, (s) & obtritio à Deo aderit. Ecce enim dies Domini venit insanabilis, indignationis & iræ, ponere orbem terræ desertum, & peccatores perdere ex eo. Et iterum: Ecce dies Domini venit ardens velut (t) clibanus, eruntque omnes alienigenæ, & omnes iniqui (u) stipula: & succendet illos (w) adveniens dies; dicit Dominus. Succendi & cremari alienigenas præcinit Dominus, id est, alienos à divino genere & profanos, spiritaliter non renatos, nec Dei filios factos. Evadere enim eos solos posse, qui renati & signo Christi signati fuerint, alio in loco Deus loquitur; quando ad vastationem

Is. 13. 6. 9.

Malac. 4. 1.

(a) In his, *Voss.* 1. (b) Quando & ipsi, *Bod.* 1. (c) Incursione, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (d) Nullus hic dolor, *Bod.* 3. 4. his, *Bod.* 1. 2. (e) Nos cruciant, *Vict. Vet. innom.* (f) Perpeti, quando, *Lam. Ebor.* (g) Mens stabilis, *Voss.* 3 stabile, *Vict.* (h) Corpus hic, *Vet innom.* (i) Separari humanitus, *Pem. Voss.* 2. (k) Nunc ergo, *Bod.* 1. 3 (l) Opus oleæ, *Bod.* 1. *Voss.* 1. *Thu. Vict. Grav. Morell.* (m) Præstabunt escam, *Pem. Voss.* 2. præstabunt frumentum, *Foss. Vict.* (n) A stabulo, *Foss. Spir. Vet. innom. Grav. Morell.* (o) Fortiter tolerando, bona & prospera futura expectant, *Lam. Ebor.* (p) *Sic*, *Voss.* 1. *Thu. Foss. Vict.* dum dona, *Imp.* (q) Nobis irrogari, *Voss.* 2. *Ar. Bod.* 1. 2. 4. (r) Prædicatione & Apostolica, *Pem.* (s) Et retributio, *Ar.* (t) Ignis, *Voss.* 1. (u) Ut stipula, *Bod.* 3. quasi, *Ar. Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (w) Adveniens, dicit, *Ar. Bod.* 1. 2. 3.

1 *Valetudine mussitamus.*] Tantum abest ut blasphemias voces proferamus, imo ut cum fremitu murmuremus; quod ne vel leviter mussitemus.

2 *A pabulo oves.*] LXX. ἐξέλιπον ἀπὸ βρώσεως πρόβατα. Sed Hebrææ veritati magis responderet altera lectio, quæ habet. *Deficient à stabulo oves.* Nam גזר ממכלה צאן sic optime redditur. LXX. legisse videntur מאכל

3 *Nam qui exposita.*] Vid. quæ dicta in lib. ad Donat.

4 *Pro arcendis hostibus, & imbribus impetrandis.*) Respicit memorabile Christianorum militum facinus sub Aurelio imp. de quo Justinus Martyr. & Tertull. in Apologet.

1 *Ne*

An. 253. tionem mundi & interitum generis humani Angelos suos mittens, gravius in ultimo comminatur, dicens: Vadite & cædite, & nolite parcere oculis vestris. Nolite miseri (a) senioris aut juvenis, & virginis: & parvulos, & mulieres interficite, ut perdeleantur. Omnem autem super quem signum scriptum est, 1 ne tetigeritis. Quod autem sit hoc signum, & qua in parte corporis positum, manifestat alio in loco Deus, dicens: (b) Transi per mediam Hierusalem, & notabis signum super frontes virorum, qui ingemunt & mœrent ob iniquitates, quæ fiunt in medio ipsorum. Et quod ad passionem & sanguinem Christi pertineat hoc signum, & ille salvus atque incolumis reservetur, quisquis in hoc signo invenitur; item Dei testimonio comprobatur dicentis: Et (c) erit sanguis (d) in signo vobis super domos, (e) in quibus vos eritis: & videbo sanguinem & protegam vos, & non erit in vobis plaga diminutionis, cum percutiam terram Ægypti. Quod ante occiso agno præcedit in imagine, impletur in Christo, (f) secuta postmodum veritate. Ut illic percussa Ægypto, Judaicus populus evadere non nisi signo & sanguine agni potuit: (g) ita & cum vastari cœperit mundus & percuti, quisquis in sanguine & signo Christi inventus fuerit, solus evadet.

Ezec. 9. 5.

4.

Exo. 12. 13.

Unicum superest à pœnitentia remedium.

Resipiscite itaque dum tempus est ad veram & æternam salutem: & quia jam mundi finis in proximo est, ad Deum mentes vestras (h) Dei timore convertite. Nec vos delectet in seculo (i) inter justos & mites, impotens ista & vana dominatio; quando & in agro inter cultas & fertiles segetes lolium & avena dominetur. Nec dicatis mala accidere, quia dii vestri à nobis non colantur, (k) sciatis hanc (l) iram Dei esse censuram: (m) ut qui beneficiis non (n) intelligitur, vel plagis intelligatur. Deum vel sero quærite, quia jam pridem per Prophetam Deus præmonens hortatur & dicit: Quærite Deum & vivet anima vestra. Deum vel sero cognoscite, quia (o) Christus adveniens hoc admonet & docet dicens: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum. Credite illi qui omnino non fallit. Credite illi, qui hæc omnia futura prædixit. Credite illi, qui credentibus præmium vitæ æternæ dabit. Credite illi, qui incredulis æterna supplicia gehennæ ardoribus irrogabit. Quæ tunc erit fidei gloria, quæ pœna perfidiæ, cum judicii dies venerit? quæ lætitia credentium, quæ mœstitia perfidorum; noluisse istic prius credere, & ut credant, jam redire non posse? Cremabit addictos ardens semper gehenna, & vivacibus flammis vorax (p) pœna, nec erit unde habere tormenta vel requiem possint aliquando vel finem. Servabuntur cum corporibus suis animæ infinitis cruciatibus ad dolorem. Spectabitur illic à nobis semper, qui hic (q) nos spectavit ad tempus: & in persecutionibus factis 2 oculorum crudelium brevis fructus, perpetua visione pensabitur: secundum scripturæ sanctæ fidem dicentis: Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt ad visionem (r) universæ carni: Et iterum: Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis; dicentes inter se, (s) pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes: Hi sunt quos habuimus aliquando (t) in derisum & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Quo modo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors eorum est? Ergo erravimus à via veritatis & justitiæ lumen non luxit nobis, & sol non ortus est nobis. Lassati sumus in iniquitatis via, & perditionis; (u) ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut quid divitiarum jactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra. Erit tunc (w) sine fructu pœnitentia, dolor pœnæ, inanis ploratio, & inefficax deprecatio. In æternam pœnam sero credent, qui in vitam æternam credere noluerunt. Securitati igitur & vitæ, (x) dum licet, providete.

Amos. 5. 6.

Jo. 17. 3.

Isa. 66. 24.

Sap. 5. 1.

Nullum certius dilectionis qua inimicos complectimur indicium, quam quod monemus ut resipiscant.

Offerimus vobis animi & consilii nostri salutare munus. Et quia odisse non licet nobis, & sic Deo plus placemus, dum nullam pro injuria vicem reddimus, hortamur dum facultas adest, dum adhuc aliquid de seculo superest, Deo satisfacere, & ad veræ religionis candidam lucem (y) de profunda & tenebrosa nocte superstitionis emergere. Non invidemus commodis vestris, nec beneficia divina celamus. Odiis vestris benevolentiam reddimus, & pro tormentis ac suppliciis, quæ nobis inferuntur, (z) salutis itinera monstramus. Credite & vivite; & qui nos ad tempus prosequimini, in æternum gaudete nobiscum.

Quando

(*a*) Senioribus neque juvenibus, *Bod.* 1. 2. 3. *Thu. Foss.* (*b*) Transi mediam, *Lam. Ebor. NC.* 2. *Voss.* 2. (*c*) Erit hic sanguis, *Voss.* 1. (*d*) In signum, *Lam. Ebor. Foss. Vict.* (*e*) In quibus ibi eritis, *Bod.* 1. 2. 4. habitaveritis, *Lin.* (*f*) Servata postmodum, *Lam.* (*g*) Ita & nunc, *Lin.* (*h*) De Dei timore, *Bod.* 2. (*i*) Injustos & immites, *Bod.* 3. 4. (*k*) Sed sciatis, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*l*) Iræ Dei esse censuram, *Lam. Pem. Bod.* 2. *NC.* 1. *Foss.* 1. *Vict.* (*m*) Ut quod, *Bod.* 3. (*n*) Intelligitur à vobis, *Bod.* 3. (*o*) Et Christus adveniens, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin.* (*p*) Pœna decerpet, *Voss.* 1. (*q*) Spectabuntur, &c. Spectaverunt, *Ver.* nos expectavit, *Bod.* 1. *Thu.* (*r*) Universæ carnis, *Pem. Voss* 2. (*s*) Pœnitentiam habentes, *Ar. Bod.* 1. 2. 4 per angustiam, *Lam. Ver.* (*t*) In derisu, *Ar. Lam. Vict. Vat.* in risu, *Manut.* (*u*) Et ambulavimus, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*w*) Erit enim sine, *Ver.* sine fructu pœnitentiæ, *Bod.* 1. 4. (*x*) Dum tempus est, *Ver.* (*y*) De profundo tenebrosæ superstitionis, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss.* (*z*) Salutaria itinera, *Bod.* 1. demonstramus, *Bod.* 2.

1 *Ne tetigeritis.*] Legunt μὴ ἐγγίσητε. Cyprianus videtur legisse μὴ θίγητε. Vid. l. 2. ad Quir. c 22.

2 *Oculorum crudelium brevis fructus.*] Evanida illa & sæva Theatrorum gaudia quæ persecutorum pascebant oculos, luent miseri in Gehennæ flammis æternum cruciandi; & à pauperibus in sinum Abrahæ receptis è longe spectandi.

1 *Hic*

An. 252.

Quando istinc excessum fuerit, nullus jam pœnitentiæ locus.

Quando istinc (a) excessum fuerit, nullus jam pœnitentiæ locus est, nullus satisfactionis (b) effectus: 1 hic vita aut amittitur, aut tenetur; hic saluti æternæ cultu Dei, & fructu fidei providetur. Nec quisquam aut peccatis retardetur, aut annis, quo minus veniat ad consequendam salutem. In isto adhuc mundo manenti, pœnitentia nulla sera est. Patet ad indulgentiam Dei aditus, & quærentibus atque intelligentibus (c) veritatem facilis accessus est. Tu (d) sub ipso licet exitu & vitæ temporalis occasu, pro delictis roges: & Deum qui unus & verus est, confessione & fide agnitionis ejus implores. Venia confitenti datur; & credenti indulgentia salutaris de divina pietate conceditur; & 2 ad immortalitatem sub ipsa morte transitur. Hanc gratiam Christus impertit, hoc munus misericordiæ suæ tribuit, subigendo mortem trophæo crucis, redimendo credentem pretio sanguinis sui, reconciliando hominem Deo patri, (e) vivificando mortalem regeneratione cœlesti. Hunc (si fieri potest) sequamur omnes; hujus sacramento & signo censeamur: hic nobis viam vitæ aperit, hic ad paradisum reduces facit, hic ad cœlorum regna perducet. Cum ipso semper vivemus, facti per ipsum filii Dei: cum ipso exultabimus semper, ipsius cruore reparati. Erimus Christiani cum Christo simul gloriosi, de Deo patre beati, (f) de perpetua voluptate lætantes semper in conspectu Dei, & agentes Deo gratias semper. Neque enim poterit nisi & (g) lætus esse semper & gratus, qui cum morti fuisset obnoxius, factus est de immortalitate securus.

(*a*) Recessum fuerit, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* (*b*) Effectus est, *Bod.* 1. (*c*) Dei veritatem, *Bod.* 3. (*d*) Ut sub ipso, *Bod.* 4. (*e*) Vivificando hominem, *Ar.* (*f*) De propria, *Bod.* 1. voluntate. (*g*) Lætus & gratus, *Thu.* factus est immortalitate, *Foss. Vict. Thu. Lam. Lin. Spir.*

1 *Hic vita amittitur.*] De purgatoriis ignibus non est quod quis sibi blandiatur, & vitæ postliminium speret ab inferis.

2 *Ad immortalitatem sub ipsa morte transitur.*] Hæc omnia ad Ethnicum dicuntur; & nondum per baptismum renatum. Christianis improbis, & sero resipiscentibus, non tam facilis potest promitti venia.

D. CÆCI-

D. CÆCILII CYPRIANI

[1] DE

OPERE ET ELEEMOSYNIS.

An. 254.

Inter præcipua Dei omnipotentis beneficia reputandum est, quod nobis liceat aliis benefacere.

MUlta & magna sunt, fratres (a) cariſſimi, beneficia divina, quibus in ſalutem noſtram Dei patris & Chriſti larga & copioſa clementia & operata ſit, & ſemper operetur, quod conſervandis ac vivificandis nobis pater filium ſuum miſit, ut reparare nos poſſet, quodque filius miſſus eſſet, & hominis (b) filius dici (c) voluit, ut nos Dei filios faceret; humiliavit ſe, ut populum qui prius jacebat, erigeret; vulneratus eſt, ut vulnera noſtra ſanaret; ſervivit, ut ad libertatem ſervientes extraheret; mori ſuſtinuit, ut immortalitatem mortalibus exhiberet. Multa hæc ſunt, & magna divinæ (d) miſericordiæ munera. Sed adhuc qualis providentia illa, & quanta clementia eſt, quod nobis ſalutari ratione proſpicitur, ut homini qui redemtus eſt, reſervando, plenius conſulatur. Nam cum Dominus adveniens ſanaſſet illa quæ [2] Adam portaverat vulnera, & venena (e) ſerpentis antiqui curaſſet; legem dedit (f) ſano, & præcepit ne ultra jam peccaret, ne quid peccanti gravius eveniret. *Jo. 5. 14.* Coartati eramus, & in anguſtum innocentiæ præſcriptione concluſi. Nec (g) haberet, quid fragilitatis humanæ infirmitas atque imbecillitas faceret: niſi iterum pietas divina ſubveniens, juſtitiæ, & miſericordiæ operibus oſtenſis, viam quandam tuendæ ſalutis aperiret; ut ſordes poſtmodum quaſcunque (h) contrahimus, eleemoſynis abluamus. Loquitur in ſcripturis divinis Spiritus ſanctus & dicit: Eleemoſynis & fide delicta purgantur. *Prov. 15. 29.* [3] Non utique illa delicta, quæ fuerant ante contracta, nam illa Chriſti ſanguine & ſanctificatione purgantur. Item denuo dicit. Sicut aqua extinguit ignem, ſic eleemoſyna extinguit peccatum. *Eccl. 3. 33.* Hic quoque oſtenditur & probatur, quia ſicut lavacro aquæ ſalutaris gehennæ ignis extinguitur, ita eleemoſynis atque (i) operibus juſtis (k) delictorum flamma ſopitur. (l) Et quia ſemel in baptiſmo (m) remiſſa peccatorum datur, aſſidua & [4] jugis operatio, (n) baptiſmi inſtar imitata, Dei rurſus (o) indulgentiam largitur. Hoc & in Evangelio Dominus docet: nam cum denotarentur diſcipuli ejus quod ederent, nec prius manus (p) abluiſſent, reſpondit & dixit: Qui fecit quod intus eſt, fecit & quod foris eſt. Verum date eleemoſynam, & ecce vobis munda omnia: docens *Luc. 11. 41.* ſcilicet, & oſtendens, non manus lavandas eſſe, ſed pectus; & ſordes intrinſecus potius quam extrinſecus detrahendas: verum qui purgaverit quod eſt intus, eum quoque id quod foris eſt, repurgaſſe; & emundata mente, cute quoque & corpore mundum eſſe cœpiſſe. Porro autem monens & oſtendens unde mundi & purgati eſſe poſſimus, addidit eleemoſynas eſſe faciendas. Miſericors docet ac monet, miſericordiam fieri; & quia ſervare quærit, quos (q) magno pretio redemit, poſt baptiſmi gratiam ſordidatos docet denuo poſſe purgari. Agnoſcamus, itaque, fratres cariſſimi, divinæ indulgentiæ munus (r) ſalubre, & emundandis purgandiſque peccatis noſtris, qui ſine aliquo conſcientiæ vulnere eſſe non poſſumus, medelis ſpiritalibus vulnera noſtra curemus.

Nec

(a) Dilectiſſimi, *Ar.* (b) *Sic*, *Lam. Ben. Ebor. Ar. Ver. Bod.* 1. 2. 3. eſſe & hominis filius voluit, *Imp.* dici ſe & hominis filium, *Ver.* (c) Curaret, *Weſt. Lam. Ebor. Ar. Bod.* 1. 3. 4. *Benev. Ver. Thu.* (d) Miſericordiæ opera, *Ar.* (e) Serpentis antiqua, *Thu. Foſſ. Man.* (f) Sanis, *NC* 1. peccarent, *NC.* 1. (g) Habebat, *Weſt. Auguſt. Sariſ.* (h) Contraximus, *NC.* 2. (i) Operationibus, *Bod.* 1. 2, 3, 4. (k) Delictorum fomes, *Bod.* 3. (l) Ut quia, *Bod.* 1. (m) *Sic*, *Foſſ. Lam. Ebor.* remiſſio, *Imp.* repromiſſa peccatorum venia datur aſſidua, *Bod.* 3. (n) Baptiſmi inſtar operata, *Bod.* 4. (o) Indulgentia, *Bod.* 4. largiatur, *Bod.* 1. 4. (p) Laviſſent, *Ar. Sariſ. Ver. MR.* (q) Magno redemit, *Ar. Bod,* 1, 2, 3, 4. (r) Salubre, ut, *Auguſt.*

1 *De opere & Eleemoſynis.*] Nulla magis re emicuit primæva pietas, quam illa effuſa largitione qua pauperum neceſſitatibus ſuccurrebatur. Nec in officiis ullis plebi Chriſtianæ commendandis magis deſudavit aut Apoſtolorum, aut S. Patrum diligentia. Et quidem quæ de hac materia in libello iſto egregie ſunt congeſta, non ſine numine aliquo videntur ſcripta, ut paratiores eſſent fratrum Carthaginenſium mentes ad opem ferendam laborantibus Numidis qui à barbaris hac tempeſtate erant capti; cujus rei mentio occurrit Ep. 62. ad Pamelii numeros 60. Libellum hunc ante illam cladem ſcriptum fuiſſe ſatis inde conficitur; quod inter hortamenta, nulla occurrat mentio cauſæ tam favorabilis. Tractatum igitur ipſum An. 254 aſſignamus, qui prædictam barbarorum incurſionem videtur præceſſiſſe. Librum hunc laudat D. Hieronym. Epiſt. ad Pammach. Nec non D. Auguſt. contra Pelagianos: Cont. Julian. & alibi paſſim. Ejuſdem meminiſſe videtur Pontius ſub titulo libri *de Miſericordia.*

2 *Adam portaverat.*] Apportaverat, inflixit. D. Auguſt. hunc locum ſæpius laudat, dicitque duas Pelagianorum falſitates hic redargui, ***unam qua dicunt nihil vitiorum ex Adam trahere genus humanum, quod ſit ſanandum curandumque per Chriſtum: alteram qua dicunt, nullum poſt baptiſmum ſanctos habere peccatum.*** Cont. 2. Epiſt. Pelag. ad Bonif. l. 4. c. 8.

3 *Non utique illa delicta quæ fuerant ante contracta.*] Obſervanda venit ſumma ſcriptorum veterum ſolicitudo, ne quid ab ipſis dictum, elevet certiſſimam fidem, quod peccata omnia anteactæ vitæ, baptiſmi lavacro purgantur; qua ſpe & expectatione, quotquot Chriſtianæ fidei nomina dedere, imprimis ad baptiſmum allecti videntur.

4 *Jugis operatio.*] Hac voce paſſim deſignat Auctor, omne illud, quod apud nos bonorum operum notatione intelligitur: unde ſic in libri hujus titulo adhibetur, ut idem ſit cum Eleemoſyna: & caput primum tertii libri ad Quirin. inſcribitur, *De bono operis & miſericordiæ.* Ubi vide quæ dicta.

An. 254.

Frustra innocentiam jactat aliquis quasi misericordia divina illi non esset opus.

Nec (a) quisquam sic sibi de puro atque (b) immaculato corde blandiatur, ut innocentia sua fretus medicinam non putet adhibendam esse vulneribus: cum scriptum sit; Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse à peccatis? Et iterum in epistola sua Joannes ponat & dicat: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos (c) ipsos decipimus, & veritas in (d) nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis & justus est Dominus, qui nobis peccata dimittat. Si autem nemo esse sine peccato potest, & quisquis se inculpatum dixerit, aut superbus, aut stultus est; quam necessaria, quam benigna est divina clementia? quæ (e) cum sciat non deesse sanatis quædam postmodum vulnera, dedit curandis denuo sanandisque vulneribus remedia salutaria

Prov. 20. 9. 1 Jo. 1. 8.

In officiis misericordiæ exigendis, minime cessant divina eloquia.

Nunquam denique, fratres dilectissimi, admonitio divina (f) cessavit, nunquam & tacuit, quo minus in scripturis (g) sanctis tam veteribus quam novis, semper & ubique ad misericordiæ opera Dei (h) populus provocaretur; & canente atque exhortante Spiritu sancto, quisquis ad spem regni cœlestis instruitur, facere eleemosynas jubetur. Mandat & præcipit Esaiæ Deus: Exclama, inquit, in fortitudine, & noli parcere: sicut tuba exalta vocem tuam, & annuncia plebi meæ peccata ipsorum, & domui (i) Jacob facinora eorum. Et cum peccata eis sua exprobrari præcepisset, cumque eorum facinora pleno indignationis impetu protulisset, dixissetque, eos, nec si orationibus & precibus & jejuniis uterentur, satisfacere pro delictis posse; nec si in cilicio & cinere volverentur, iram Dei posse lenire; in novissima tamen parte demonstrans solis eleemosynis Deum posse placari, addidit dicens: Frange esurienti panem tuum, & egenos sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, vesti eum, & domesticos seminis tui non despicies. Tunc erumpet 1 temporaneum lumen tuum, & vestimenta tua cito orientur, & præibit ante te justitia & claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis, & Deus exaudiet te: dum adhuc loqueris, dicet: ecce adsum. (k) Remedia propitiando Deo, ipsius Dei verbis data sunt: quid deberent facere peccantes, magisteria divina docuerunt; operationibus justis Deo satisfieri, misericordiæ meritis peccata purgari: Et apud Solomonem legimus: Conclude eleemosynam 2 (l) in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Et iterum: Qui obturat aures ne audiat imbecillum, & ipse invocabit Deum, & non erit qui exaudiat eum. Neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit, aut impetrabit de divina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus. Quod item in Psalmis Spiritus sanctus declarat & probat, dicens: Beatus qui intelligit super (m) egenum & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus. Quorum præceptorum memor Daniel, cum Rex Nabuchodonosor adverso somnio territus æstuaret, pro avertendis malis, ad divinam opem impetrandam remedium dedit dicens: Propterea Rex consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & injustitias tuas miserationibus pauperum, & erit (n) Deus 3 patiens peccatis tuis. Cui Rex non obtemperans, adversa quæ viderat & infesta perpessus est: quæ evadere & vitare potuisset, si peccata sua eleemosynis redemisset, Raphael quoque angelus (o) paria testatur, & ut eleemosyna libenter ac largiter fiat, hortatur dicens: (p) Bona est oratio cum jejunio & eleemosyna: quia eleemosyna à morte liberat, & ipsa purgat peccata. Ostendit orationes nostras ac jejunia minus posse, nisi (q) eleemosynis adjuventur. Deprecationes solas parum ad impetrandum valere, nisi factorum & operum accessione (r) farciantur. Revelat angelus & manifestat, & firmat eleemosynis petitiones nostras efficaces fieri, eleemosynis vitam de periculis redimi, eleemosynis à morte animas liberari.

Is. 58. 1. Eccl. 29. 15. Prov. 21. 13. Ps. 40. 1. Dan. 4. 27. Tob. 12. 8.

Eleemosynæ non tantum à secunda, sed etiam à prima morte liberant.

4 Nec sic, fratres carissimi, ista proferimus, ut non quod Raphaël Angelus dixit veritatis testimonio comprobemus. (s) In Actibus Apostolorum facti fides posita est, & quod eleemosynis non tantum à secunda, sed à prima morte animæ liberentur, gestæ & impletæ rei probatione (t) compertum est. (u) Tabitha operationibus justis & eleemosynis præstandis plurimum dedita, cum infirmata esset & mortua, ad cadaver exanime Petrus accitus est: qui cum impigre pro Apostolica humanitate venisset, circumsteterunt eum viduæ flentes, & rogantes, pallia & tunicas & omnia illa quæ prius sumserant indumenta monstrantes, nec pro defuncta suis vocibus, sed ipsius operibus deprecantes. Sensit Petrus impetrari posse, quod sic petebatur; nec defuturum Christi auxilium viduis deprecantibus, quando esset in viduis ipse vestitus. Cum itaque genibus (w) nixus orasset, viduarum ac pauperum idoneus advocatus, legatas sibi preces ad Dominum pertulisset, conver-

Act. 9. 36.

(a) Quisquam sibi, *Lin. Voss.* 1. (b) Immaculato pectore, *West. Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. *August.* (c) Ipsos seducimus, *Voss.* 1. (d) Nobis non est. Si autem nemo, *Ar. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4 *Thu. August.* (e) Stultus est; cum sciat, *August.* (f) Cessavit & tacuit, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Saris. Lin Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu.* (g) Sanctis semper & ubique, *Thu.* (h) Populos provocaret, *West. Saris.* (i) Jacob delicta, *Saris.* (k) Remedia de, *Bod.* 3. (l) In sinu pauperis, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. exorabit in die malo, *Ver.* (m) Egentem, *Lam. Ebor. NC.* 1 *Ver.* (n) Deus parcens, *Lam. Lin. Pem. Voss.* 1. 2. *Bod.* 2. 3. (o) Paria Tobiæ, *Ar. Lam. Bod.* 2. (p) Bona est, inquit, *Lam.* à peccatis, *Ver.* eleemosyna cum justitia, *Bod.* 4. (q) Eleemosynis socientur, *Ar. West. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. (r) Subveniatur, *Lin.* (s) Sic in Act. *West.* (t) Testatum est, *Saris.* (u) Tabitha Eleemosynaria, *Bod.* 3. orationibus, *Ar. Saris. Bod.* 2. (w) Nixis, *Ver.* orasset, & *Saris.*

1 *Temporaneum lumen tuum.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quir. c. 1.

2 *In corde pauperis.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quir. c. 1.

3 *Patiens peccatis tuis.*] LXX. ἔσαι μακρόθυμος. & perinde est sive *patientem*, sive *parcentem* dixeris.

4 *Nec sic, fratres carissimi.*] Supra rationem reddidimus quare veteres Apocryphos scriptores, siquidem in Græcis bibliis occurrebant, passim laudarent: nimirum sic afferuntur, ut *veritatis testimonio comprobentur*: ita demum rata, si cum canonicis scripturis consentiant.

An. 254.

conversus ad corpus, quod [1] in tabula jam lotum jacebat: Tabitha, inquit, exsurge in (a) nomine Jesu Christi: nec defuit Petro, quo minus statim ferret auxilium, qui in (b) Evangelio dari dixerat quicquid fuisset ejus nomine postulatum. Mors itaque suspenditur, & spiritus redditur: & mirantibus ac stupentibus cunctis, ad hanc mundi denuo lucem redivivum corpus animatur: tantum potuerunt misericordiæ merita; tantum (c) opera justa valuerunt. Quæ laborantibus viduis largita fuerat subsidia vivendi, meruit ad vitam viduarum petitione revocari.

40. Jo. 14. 13.

Nullum mandatum à Domino crebrius præcipitur, aut acrius urgetur, quam ut insistamus Eleemosynis.

Itaque in Evangelio Dominus, doctor vitæ nostræ, & magister salutis æternæ, vivificans credentium populum, & vivificatis consulens in æternum; inter sua mandata divina & præcepta cœlestia nihil crebrius mandat & præcipit, quam ut insistamus eleemosynis dandis: nec terrenis possessionibus incubemus, sed cœlestes thesauros potius recondamus. Vendite, inquit, res vestras, & date eleemosynam. Et iterum: Nolite vobis condere thesauros super terram, ubi tinea & comestura exterminant, & ubi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, ubi neque tinea, neque comestura exterminat, & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum. Et cum observata lege perfectum & consummatum vellet ostendere: Si vis, inquit, perfectus esse, vade & vende (d) omnia tua, & da egenis, & habebis thesaurum in cœlo; & veni, sequere me. Item alio loco negotiatorem cœlestis gratiæ, & comparatorem salutis æternæ, distractis omnibus rebus suis, pretiosam margaritam, hoc est, vitam æternam Christi cruore pretiosam, de quantitate patrimonii sui dicit debere mercari. Simile est, inquit, regnum cœlorum homini (e) negotiatori quærenti bonas margaritas. Ubi autem invenit pretiosam margaritam, abiit & vendidit omnia quæ habuit, & emit illam. Eos denique & Abrahæ filios dicit, quos in juvandis alendisque pauperibus operarios cernit. Nam cum Zachæus dixisset: Ecce dimidium ex substantia mea do egenis, & si cui (f) quid fraudavi, quadruplum reddo: respondit Jesus & dixit: (g) Quia salus hodie huic domui facta est, quoniam & hic filius est Abrahæ. Nam si Abraham credidit Deo, & deputatum est ei ad justitiam: utique qui secundum præceptum Dei eleemosynas facit, Deo credit; & qui habet fidei veritatem, servat Dei timorem; qui autem Dei timorem servat, in miserationibus pauperum (h) Deum cogitat. (i) Operatur enim ideo quia credit, quia scit vera esse quæ prædicta sunt verbis Dei, nec scripturam sanctam posse mentiri: arbores infructuosas, id est, steriles homines excidi, & in ignem mitti, misericordes autem ad regnum vocari. Qui & alio in loco operarios & fructuosos, fideles appellat: infructuosis vero & sterilibus fidem derogat dicens: Si in injusto mammona fideles non fuistis, (k) quod est verum quis credit vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod est vestrum, quis dabit vobis?

Luc. 12. 33. Mat. 6. 19. Mat. 19. 21. Mat. 13. 45. Luc. 19. 8. Rom. 4. 3. Matt. 3. 10. 5. 7. Luc. 16. 11.

Inanis metus quo quis veretur, ne larga operatione ad penuriam redigatur.

(l) Sed vereris & metuis, ne si operari plurimum cœperis, patrimonio tuo larga operatione finito ad penuriam forte redigaris: esto in hac parte intrepidus, esto securus; finiri non potest, unde in usus Christi impenditur, unde opus cœleste celebratur. Nec hoc tibi de meo spondeo, sed de sanctarum scripturarum fide, & divinæ pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur per Solomonem Spiritus sanctus & dicit: Qui dat pauperibus nunquam egebit; qui autem avertit oculum suum, in magna penuria erit: ostendens misericordes atque operantes egere non posse, magis parcos & steriles ad inopiam postmodum devenire. Item beatus Apostolus Paulus Dominicæ inspirationis gratia plenus: Qui administrat, inquit, semen seminanti, & panem ad edendum præstabit, & multiplicabit seminationem vestram, & augebit incrementa frugum justitiæ vestræ, ut in omnibus locupletimini. Et iterum: Administratio hujus officii non tantum supplebit ea quæ sanctis desunt, (m) sed & abundabit (n) per multam gratiarum actionem in Deum. Quoniam dum gratiarum actio ad Deum (o) pro eleemosynis atque operationibus nostris pauperum oratione dirigitur, census (p) operantis Dei retributione cumulatur. Et Dominus in Evangelio jam tunc ejusmodi hominum corda considerans, & perfidis atque incredulis præscia voce denuncians, contestatur & dicit: Nolite cogitare dicentes: quid edemus aut quid bibemus, aut quid vestiemur? hæc enim nationes quærunt. Scit (q) autem pater vester quia omnium horum indigetis. Quærite primum regnum Dei, (r) & justitiam ejus, & omnia ista apponentur vobis. Eis omnia apponi dicit & tradi, qui regnum & justitiam Dei quærunt. Eos enim Dominus, cum judicii dies venerit, ad percipiendum regnum dicit admitti, qui fuerint in Ecclesia ejus operati.

Prov. 28. 27. 2 Cor. 9. 10. 12. Matt. 6. 31.

Non vanus tantum sed & impius prætextus à futuræ inopiæ metu ducitur.

Metuis ne patrimonium tuum forte deficiat, si operari ex eo largiter cœperis: & nescis miser, quia dum times ne res familiaris deficiat, vita ipsa, & salus deficit: & dum ne quid rebus tuis minuatur attendis, non respicis quod ipse minuaris, amator magis

(*a*) Nomine Domini, *West.* (*b*) Suo, *Voss.* 2. *Pem.* (*c*) Opera justitiæ, *Ar. Ben. Bod.* 2. Evangelio suo, *Voss.* 2. *Pem.*. (*d*) Omnia quæ habes, *Voss.* 1. possides, *NC.* 2. (*e*) Negotianti, *Ar. West. Saris. Bod.* 2. 3. 4. (*f*) Quem defraudavi, *Bod.* 3. (*g*) Quia, inquit, salus, *Saris.* (*h*) Deum fœnerat, *Voss.* 1. *Lam. NC.* 2. (*i*) Operatur enim Deo, *Bod.* 1. 2. 3. (*k*) Quod vestrum, *Lam. Bod.* 3. 4. (*l*) *Sic*, *Bod.* 1, 2, 3, 4. si, *Impr.* (*m*) Sed & abundare facit, *Bod.* 4. *supra habetur*; supplevit, &, abundavit. (*n*) Per multas gratiarum actiones, *Saris.* (*o*) Per eleemosynas, *Saris.* (*p*) Operantibus, *Bod.* 1. (*q*) Enim, *Bod.* 1. 2. *Saris.* (*r*) *Sic*, *Ver. Thu. Voss. deerant in Impr.*

[1] *In tabula jam lotum.*] ἐν τῷ ὑπερῴῳ Act. 9. cœnaculo, in superiore nimirum *tabulato*. Librarii pro captu suo, mensæ maxime memores, *tabulam jam*, reposuerunt. Mos lavandi mortuos apud Gentes obtinuit; unde Ennius dixerat. *Tarquinii corpus bona femina lavit & unxit.*

An. 254. magis mammonæ quam animæ tuæ: ut dum times (a) ne pro te patrimonium tuum perdas, ipse pro patrimonio tuo pereas. Et ideo bene Apostolus clamat & dicit: Nihil intulimus in hunc mundum, verum nec auferre quid possumus: habentes itaque 1 exhibitionem & tegumentum, his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in muscipulam, & desideria multa & nocentia, quæ mergunt hominem in perditionem & in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes naufragaverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Metuis ne patrimonium tuum forte deficiat, si operari ex eo largiter cœperis? quando enim factum est ut justo possent (b) deesse subsidia vitæ? cum scriptum sit: Non occidet fame Dominus animam justam. Helias in solitudine corvis ministrantibus pascitur: & Danieli in lacu ad leonum prædam jussu Regis incluso, prandium divinitus apparatur: & tu metuis ne operanti tibi & Dominum promerenti desit alimentum? quando ipse in Evangelio ad exprobrationem eorum, (c) quibus mens dubia est & fides parva, contestetur & dicat: Aspicite volatilia cœli, quoniam non seminant, neque metunt, neque colligunt in horrea, & pater vester cœlestis (d) alit illa: nonne vos pluris illis estis? Volucres Deus pascit, & passeribus alimenta diurna præstantur, & quibus nullus divinæ rei sensus est, eis nec potus, nec cibus deest. Tu Christiano, tu Dei servo, tu operibus bonis dedito, tu Domino suo caro aliquid existimas defuturum? (e) Nisi si putas quia qui Christum pascit, à Christo ipse non pascitur; aut eis terrena deerunt, quibus cœlestia & divina tribuuntur.

1 Tim. 6. 7.
Prov. 10. 3.
3 Reg. 17. 6
Dan. 14. 30.
Mat. 6. 26.

Cogitatio hæc Pharisæo congruit, non Christiano.

Unde hæc incredula cogitatio? unde impia & sacrilega ista meditatio? quid facit in domo fidei perfidum pectus? quid qui Christo omnino non credit, appellatur & dicitur Christianus? Pharisæi tibi magis congruit nomen. Nam cum Dominus in Evangelio de eleemosynis disputaret, & ut nobis amicos de terrestribus lucris provida operatione faceremus, qui nos postmodum in tabernacula æterna susciperent, fideliter ac salubriter præmoneret; addidit post hæc (f) scriptura dicens: Audiebant autem hæc omnia Pharisæi qui erant cupidissimi, & irridebant eum. (g) Quales nunc in Ecclesia quosdam videmus, quorum præclusæ aures; & corda cæcata nullum de spiritalibus ac salutaribus monitis lumen admittunt; de quibus mirari non oportet quod contemnant in tractatibus servum, quando à talibus ipsum Dominum videamus esse contemtum.

Luc. 16. 14.

Sterilitatem sola avaritia efficit.

Quid tibi in istis ineptis & stultis cogitationibus plaudis, quasi metu & sollicitudine futurorum ab operibus retarderis? quid umbras & præstigias quasdam vanæ excusationis obtendis? Confitere imo quæ vera sunt, & quia scientem non potes fallere, secreta & abdita mentis exprome. Obsederunt animum tuum sterilitatis tenebræ, & recedente inde lumine veritatis, carnale pectus 2 alta & profunda avaritiæ caligo cæcavit: pecuniæ tuæ captivus & servus es: catenis cupiditatis & vinculis alligatus es; & quem jam solverat Christus, denuo vinctus es. Servas pecuniam, (h) quæ te servata non servat: patrimonium cumulas, quod te pondere (i) suo gravius onerat: nec meministi quid Deus responderit diviti exuberantium fructuum (k) copiam stulta exultatione jactanti: Stulte, inquit, hac nocte expostulatur (l) anima tua à te; quæ ergo parasti, cujus erunt? Quid divitiis tuis solus incubas? quid in pœnam tuam patrimonii tui pondus exaggeras; ut quo locupletior seculo fueris, pauperior Deo fias? Reditus tuos divide cum Domino Deo tuo: fructus tuos partire cum Christo: fac tibi possessionum terrestrium Christum participem, ut & ille te sibi faciat regnorum cœlestium cohæredem.

Luc. 12. 20.

Solus ille dives qui in opere largus. Alii omnes, pauperes, cæci, & miseri.

Erras & falleris quisquis te in seculo divitem credis. Audi in Apocalypsi Domini tui vocem, ejusmodi homines justis objurgationibus increpantem: Dicis, inquit, dives sum, (m) & ditatus sum, & nullius rei egeo; & nescis quoniam tu es (n) miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me (o) aurum ignitum de igne, ut sis dives; & vestem (p) albam ut vestiaris, & non appareat in te fœditas nuditatis tuæ, & collyrio (q) inunge oculos tuos ut videas. Qui ergo locuples & dives es, eme tibi à Christo aurum ignitum, ut sordibus tuis tanquam igne decoctis, esse aurum mundum possis, si eleemosynis & justa operatione purgeris. Eme tibi albam vestem, ut qui secundum Adam nudus fueras, & horrebas ante deformis, indumento Christi candido vestiaris. Et quæ (r) matrona in Ecclesia Christi locuples & dives es, inunge oculos tuos, 3 non stibio (s) diaboli, sed collyrio Christi; ut pervenire

Apoc. 3. 17.

(*a*) Ne forte, *West. Ebor. Foss.* ne pro te patrimonium perdas, id agis ut ipse pro patrimonio pereas, *Ver.* (*b*) Deesse substantia, *Ver.* (*c*) Quorum, *West.* (*d*) Pascit, *Ar. Lam. Lin.* (*e*) Nisi putas quod, *Ar. Bod.* 2. (*f*) Scriptura divina, *Ar. Voss.* 1. *Lam. Bod.* 2. 3. (*g*) Tales nunc, *Ar.* (*h*) A te servata, *Saris.* (*i*) Suo onerat, *Ar. West. Lam. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*k*) Copia, stulta se, *Ver.* (*l*) Anima tua, quæ, *Ver. Ar. Saris.* (*m*) Et ditatus, & nullius, *Saris.* (*n*) Miser & pauper, *West. Saris. Bod.* 1. (*o*) Aurum probatum, *Voss.* 1. (*p*) *Sic*, *Bod.* 1. 3. 4. *Thu. Foss.* albam vestiaris, *Imp.* induaris, *Ar. Bod.* 2. *MR.* (*q*) Unge, *Saris.* (*r*) Matrona lucuples, *Ar. Saris. Bod.* 1. 2. 4. (*s*) Diaboli deformis, *Bod.* 3.

1 *Exhibitionem.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quir. c. 61.

2 *Alta & profunda.*] Papias ait, *Altitudo commune est nomen excelso & profundo.* Intelliguntur tenebræ quæ totum medium, cœlum & terras pervadunt.

3 *Non stibio diaboli.*] Pigmentum hoc in usu fuisse apud Judæos, constat ex 2 Reg. 9. 30. Jer. 4. 30. Ezech. 23. 40. Græci πλατυόφθαλμον & ἐμματογράφον vocarunt. Porro nec Romanis ignotum. *In calliblepharis mulierum dilatare oculos*, dicit Plinius l. 33. c. 6. Diabolo, *interpolatori naturæ*, cosmeticas artes olim imputabat Tertull. lib. de cultu fem. & alibi.

1 *Domi-*

An. 254. venire ad videndum Deum possis, dum Deum, & (a) operibus bonis & moribus promereris. Ceterum quæ talis es, nec operari in Ecclesia potes: Egentem enim & pauperem non vident oculi tui superfusi nigroris tenebris; & (b) nocte contecti.

Res nullo modo excusanda ut quis ad Eucharistiam sine oblatione accedat.

Locuples & dives es, & [1] Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non respicis; quæ in Dominicum sine sacrificio venis; quæ partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis? Intuere in Evangelio viduam (c) præceptorum cœlestium memorem, inter ipsas pressuras & angustias egestatis operantem, in gazophylacium duo, (d) quæ sola sibi fuerant, minuta, mittentem. Quam cum animadverteret Dominus & videret; non de patrimonio, sed de animo opus ejus examinans, & considerans, non quantum sed ex quanto dedisset; respondit & dixit: Amen dico vobis, quoniam vidua ista plus omnibus misit in dona Dei. Omnes enim isti de eo quod abundavit illis, miserunt in dona Dei: hæc autem de inopia sua omnem quemcunque habuit victum misit. Multum beata mulier & gloriosa, quæ etiam ante diem judicii meruit judicis voce laudari. Pudeat divites (e) sterilitatis atque infidelitatis suæ: vidua, & inops vidua, (f) in opere larga invenitur. Cumque universa quæ dantur, pupillis & viduis conferantur, dat illa quam oportebat accipere, ut sciamus quæ pœna sterilem divitem maneat, quando hoc documento operari etiam pauperes debeant. Atque ut intelligamus (g) hæc opera Deo dari, & cum quisquis hæc faciat, Dominum promereri; Christus illud Dei dona appellat, & in dona Dei viduam duos quadrantes misisse significat, ut magis ac magis possit esse manifestum, quia qui miseretur pauperis, (h) Deum fenerat.

Luc. 21. 3. Prov. 19. 17.

Familiæ cura, minime excusat.

Sed nec illa res, fratres carissimi, à bonis operibus & justis refrænet & revocet Christianum, quod excusari se posse aliquis existimet beneficio filiorum: quando in impensis spiritalibus (i) Christum cogitare, qui accipere se professus est, debeamus; nec conservos liberis nostris, sed Dominum præferamus, ipso instruente & monente. Qui diligit, inquit, patrem aut matrem super me, non est me dignus: & qui diligit filium aut filiam super me non est me dignus. Item in Deuteronomio, ad corroborationem fidei & dilectionem Dei, paria conscripta sunt: Qui dicunt, inquit, patri aut matri, non novi te, & filios suos non agnoverunt, hi custodierunt præcepta tua, & testamentum tuum servaverunt. Nam si Deum toto corde diligimus; nec parentes, nec filios Deo præferre debemus. Quod & Joannes in epistola sua (k) ponit, caritatem Dei apud eos non esse, quos videamus operari in pauperem nolle: Qui habuerit, inquit, substantiam mundi, & viderit (l) fratrem suum desiderantem, & clauserit (m) viscera sua ab eo, (n) quomodo caritas Dei manet in illo? Si enim Deus eleemosynis pauperum feneratur, & cum datur minimis, Christo datur: non est quod quis terrena cœlestibus præferat, nec divinis humana præponat.

Mat. 25. 40. Mat. 10. 37. Deut. 33. 9. 1 Jo. 3. 17. Pro. 19 17.

Quantum sit ex hoc dispendio compendium, exemplis monstratur.

Sic vidua illa in tertio Regnorum libro, cum in siccitate & fame consumtis omnibus, de modico farre & oleo quod superfuerat, fecisset (o) [2] subcinericium panem, quo assumto moritura cum liberis esset; supervenit Helias, & petiit (p) sibi prius ad edendum dari; tunc quod superfuisset, inde illam cum filiis suis vesci; nec obtemperare illa dubitavit, aut Heliæ filios mater in fame, & egestate præposuit. Fit imo in conspectu Dei, quod Deo placeat; promte ac libenter quod petebatur, offertur: nec de abundantia portio, sed de modico totum datur, & esurientibus liberis alter prius pascitur, neque in penuria & fame cibus, antequam misericordia, cogitatur; ut dum (q) in opere salutari carnaliter vita contemnitur, spiritaliter anima servetur. Helias itaque typum Christi gerens, & quod ille pro misericordia vicem singulis reddat, ostendens: respondit & dixit: Hæc dicit Dominus: (r) [3] fidelia farris non deficiet, & capsaces olei non

3 Reg. 17. 14.

(a) Operibus, & moribus, *Ar West. Sarif. Bod.* 1, 2, 3, 4. (b) Nocte cœcati, *Foss.* (c) Præceptorum divinorum, *Lam. Ebor.* (d) Quæque sola, *Saris.* (e) Sterilitatis atque infelicitatis, *Ar. Saris. West. Voss.* 1. *Ebor. Lam.* 6. *NC.* 1. 2. *Thu. Foss. Bod.* 1. 2. 3. (f) In opere invenitur, *West. Ar. Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. (g) Hanc operam, *NC.* 2. (h) Deo fenerat, *Bod.* 1. 2. (i) Christo erogare, *Saris.* (k) Ponit & dicit, *Saris.* (l) Fratrem egentem, *West.* desiderantem aliquid, *Ver.* (m) *Sic, West. Voss.* 2. *Pem. Foss.* Viscera sua, quomodo, *Imp.* (n) Quomodo poterit, *Ver.* (o) Cineritium, *Ver. Bod.* 1. 2. 4. (p) Sibi cibum prius, *Bod.* 1. (q) In opere spiritali, *Saris.* (r) Hydria farinæ, *Saris.* minuet, *Ver.*

1 *Dominicum celebrare te credis.*] Respicere videtur Auctor noster, locum D. Pauli 1 Cor. 16. 2. ubi jubentur singuli fideles *prima Sabbati* sive quavis die Dominica, *seponere quod eis beneplacuerit.* Et morem hac ex parte, Ecclesiæ Christianæ explicat Justinus Martyr Apol. 2. Τῇ τῦ ἡλίυ λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλιν ἢ ἀγρὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται. Cumque precum & Eucharistiæ solennia descripsisset subjungit, οἱ εὐποροῦντες δὲ ϗ βυλόμενοι, κατὰ προαίρεσιν ἕκαςος τὴν ἑαυτῦ, ὃ βύλεται δίδωσι, ϗ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεςῶτι ὑποτίθεται, ϗ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τὲ ϗ χήραις, &c. Observandum venit, *Dominici* voce tria significari apud veteres. 1. Diem ipsam, ita habetur Apoc. 1. 9. & Ignat. Ep. ad Trallian. 2. Ecclesiam. ita Concil. Neocæs. can. 5. jubet Catechumenum ingredientem ἐς τὸ κυριακὸν, in loco catechumenorum subsistere. Et Hieron. in Chronico sic voce *Dominici* utitur. Et in vernaculis nostris linguis, nostratium Church, & Germanorum *Dohm*, ex hoc fonte liquido deducuntur 3. ponitur pro mysteriis loco & tempore prædictis celebrari solitis; ita κυριακὸν τελεῖν, est sacris Christianis operari. Et fortasse huc facit, quod hic dicitur *Dominicum celebrare te credis?* Certe adeo arctus erat nexus inter Eucharistiæ perceptionem, & jus oblationes participandi; ut pari semper passu procederent; & abstenti viderentur, quibus hoc privilegium κοινωνίας μετὰ προσφορᾶς negatum: qua de re videatur Concil. Ancyr. can. 5. nec non quæ dicuntur in Ep. 2. In hanc mentem locutus videtur D. August. serm. 213. de Temp. *Oblationes quæ in altario consecrantur offerte; erubescere debet homo idoneus, si de aliena oblatione communicat.*

2 *Subcinericium panem.*] LXX. habent ἐγκρυφίαν μικρόν. Hesychio interprete, ἐγκυφίας, ἄρτυ εἶδος ὁ ἐν σποδῷ γενόμενος, τῷ μὴ εἶναι κλίβανον.

3 *Fidelia farris.*] Vas fictile. LXX. ὑδρία τῦ ἀλεύρυ ὐκ ἐξέλιπε, ϗ ὁ καψάκης τῦ ἐλαίυ.

An. 254. non minuetur usque in diem, quo dabit Dominus imbrem super terram. Secundum divinæ pollicitationis fidem multiplicata sunt viduæ & cumulata quæ [a] præstitit; & operibus justis, ac misericordiæ meritis, augmenta & incrementa sumentibus, farris & olei vasa completa sunt. Nec filiis abstulit mater quod Heliæ dedit, sed magis [b] contulit filiis, quod benigne & pie fecit. Et illa nondum Christum sciebat, nondum præcepta ejus audierat: non cruce & passione ejus redemta, cibum & potum pro sanguine rependebat; ut ex hoc appareat quantum in Ecclesia peccet, qui se & filios Christo anteponens, divitias suas servat, nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate communicat.

Multitudo liberorum beneficentiam uberiorem suadere debet.

Sed enim multi sunt in domo liberi, & retardat te numerositas filiorum, quo minus largiter bonis operibus insistas: atquin hoc ipso operari amplius debes quo multorum pignorum pater es. Plures sunt pro quibus Dominum depreceris: multorum delicta redimenda sunt, multorum purgandæ conscientiæ, multorum animæ liberandæ. Ut in hac vita seculari [c] alendis sustinendisque pignoribus quo major est numerus, hoc major & sumtus est: ita & in vita spiritali atque cœlesti, quo amplior fuerit pignorum copia, esse & operum debet major impensa. Sic & Job sacrificia numerosa pro liberis offerebat: quantusque erat in domo pignorum numerus, tantus dabatur Deo & numerus hostiarum. Et quoniam quotidie deesse non potest quod peccetur in conspectu Dei, sacrificia quotidiana non deerant, quibus possent peccata tergi. [d] Probat scriptura divina, dicens: Job homo 1 verus & justus, habuit filios septem, & filias tres, & emundabat illos offerens pro eis hostias Deo secundum numerum illorum, & pro peccatis eorum vitulum unum. Si ergo vere filios tuos diligis, si eis exhibes plenam & paternam dulcedinem caritatis; operari magis debes, ut filios tuos Deo justa operatione commendes. [e] Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui & temporarius & [f] infirmus est; sed illum patrem pares, qui æternus & firmus filiorum spiritalium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas hæredibus servas: ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes injurias seculares divina majestate protector. Patrimonium [g] Deo creditum, nec respublica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur. Hoc est caris pignoribus in posterum providere: hoc est futuris hæredibus paterna pietate consulere, secundum fidem scripturæ sanctæ dicentis: [h] Junior fui, & senui, & non vidi justum derelictum, neque semen ejus [i] egens pane. Tota die miseretur & commodat: & semen ejus in [k] benedictione est. Et iterum: Qui conversatur sine [l] vituperatione in justitia, beatos post se filios relinquet.

Job. 1. 5.

Ps. 36. 25.

Prov. 20. 7.

Produnt filios, & male illis consulunt, qui non thesauros cum fœnore reddendos, apud pauperes recondunt.

Prævaricator itaque & proditor pater es, nisi filiis tuis fideliter consulas, nisi conservandis eis religiosa & vera pietate prospicias. Qui studes terreno magis quam cœlesti patrimonio, filios tuos [m] diabolo magis commendare quam Christo, bis delinquis, & geminum ac duplex crimen admittis: & quod non præparas filiis tuis Dei patris auxilium, & quod [n] doces filios patrimonium plus amare quam Christum. Esto potius liberis tuis pater talis, qualis Tobias extitit. Da utilia & salutaria præcepta pignoribus, qualia ille filio dedit: manda filiis tuis, quod & ille filio mandavit, dicens: Et nunc fili mando tibi, servi Deo in veritate, & fac coram illo, quod illi placet, & filiis tuis manda ut faciant justitiam & eleemosynas, & sint memores Dei, & benedicant nomen ejus omni tempore. Et iterum: Omnibus diebus vitæ tuæ, fili dilectissime, Deum in mente habe, & noli præterire præcepta ejus. Justitiam fac omnibus diebus vitæ tuæ, & noli ambulare viam iniquitatis, quoniam agente te ex veritate, erit respectus operum tuorum. Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: Ita fiet ut nec à te avertatur facies Dei. Prout habueris fili, sic fac: si tibi fuerit copiosa substantia, plus ex illa fac eleemosynam: si exiguum habueris, ex hoc ipso exiguo communica. Et ne timueris cum facies eleemosynam: 2 præmium enim bonum reponis tibi in diem necessitatis. Quia eleemosyna à morte liberat, & non patitur ire in [o] tenebras. Munus bonum est eleemosyna, omnibus qui faciunt eam coram summo Deo.

Tob. 14. 10.

4. 6.

Tob. 4. 6.

Eleemosyna Dei spectaculum, cum gentilium & Diaboli muneribus comparatur.

3 Quale munus est, fratres carissimi, [p] cujus editio Deo spectante celebratur? Si in gentilium munere grande & gloriosum videtur, Proconsules vel Imperatores habere præsentes; & apparatus ac sumtus apud munerarios major est, ut possint placere majoribus: quanto illustrior muneris & major est gloria, Deum & Christum spectatores habere?

(*a*) Præstitit in operibus justis, *Bod.* 1. 4. (*b*) Contulit quod benigne, *Bod.* 1. (*c*) Alendis sustentandisque, *Saris.* (*d*) Probat hoc, *West.* (*e*) Nec te liberis, *Saris. Voss.* 1. (*f*) Infirmus es, *Saris. Voss.* 1. (*g*) Deo credentium, *Ar. Bod.* 1. 2. 4. *Lam.* nec fur rapit, *Voss.* 2. (*h*) Juvenior fui, *Bod.* 1. *Saris.* (*i*) Quærens panem, *Saris. West. Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*k*) Benedictione erit, *Bod.* 1. 3. (*l*) Vituperatione & injuria, *Saris.* (*m*) Diabolo mavis, *Pem. Voss.* 2. (*n*) *Sic*, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Spir. Vet. innom. Voss.* 1. *Lam. Ebor.* filiis, *Rigalt.* (*o*) *Sic*, *West*, *Ar. Ben. Pem. NC.* 2. *Saris. Voss.* 2. *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* gehennam, *Imp.* (*p*) Cujus præbitio, *Bod.* 1.

1 *Verus & justus.*] Lectionem illam sequitur Auctor noster quæ habet. ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀληθινὸς, δίκαιος: cujus loco alia exemplaria reponunt ἄμεμπτος, alia ἄμωμος. Quæ hic redundant de offerendo vitulum pro peccatis, in Græcis passim exemplaribus occurrunt; & revera, θυσίαις superaddi solent, τὰ περὶ ἁμαρτίας. Vid. Ps. 39. 10.

2 *Præmium enim bonum.*] Sic etiam legit Vulgatus interpres. Græca habent, θεμα ἀγαθόν. unde θέματικοὶ ἀγῶνες, in quibus deposito aliquo præmio certatur: qui & ἀργυρῖται; oppositi στεφανῖται & φυλλῖται.

3 *Quale munus.*] Impensæ munerariorum apud Ethnicos, in hominum laniena & pernicie versabantur; Christiani in iisdem sublevandis sumtus fecerunt. Spectaculum illud Deo Opt. Max. alterum Diabolo dignum. Porro non solum in largitionibus, sed multo magis in perpessionibus; spectaculum Deo, angelis, & hominibus facti sunt Christiani; referente Apostolo 1 Cor. 4. 9. *Munus coram summo Deo.* videtur opponi illis quæ fiunt, *coram hominibus.*

An. 254. habere? Quanto istic & apparatus uberior, & sumtus largior exhibendus est; ubi ad spectaculum conveniunt cœlorum virtutes, conveniunt Angeli omnes; ubi muneratio non [1] quadriga vel consulatus petitur, sed vita æterna præstatur: nec captatur inanis & temporarius favor vulgi, sed perpetuum præmium (a) regni cœlestis accipitur? Atque ut pigros & steriles, & cupiditate nummaria nihil circa fructum salutis operantes magis pudeat, ut plus conscientiam sordidam dedecoris ac turpitudinis suæ (b) rubor cædat; ponat unusquisque ante oculos suos, (c) diabolum cum servis suis, id est, cum populo perditionis ac mortis in medium prosilire: plebem (d) Christi, præsente & judicante ipso, comparationis examine provocare dicentem: Ego pro istis quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis & cruoris redemi; sed nec regnum illis cœleste promitto, nec ad paradisum restituta immortalitate denuo revoco; & munera mihi quam grandia, quam pretiosa, quam nimio & longo labore quæsita, sumtuosissimis apparatibus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris comparatione, vel venditis; [2] ac nisi editio honesta (e) successerit, conviciis ac sibilis ejiciuntur, & furore populari nonnunquam pene lapidantur? Tuos tales munerarios Christe (f) demonstra præceptis tuis monitos, & pro terrenis cœlestia recepturos, illos divites, illos copiosis opibus affluentes; an in Ecclesia præsidente, & spectante te ejusmodi munus edant, oppignoratis vel distractis rebus suis, imo ad cœlestes thesauros mutata in melius possessione translatis? In istis muneribus meis caducis atque terrenis nemo pascitur, nemo vestitur, nemo cibi alicujus aut potus solatio sustinetur: cuncta inter furorem edentis & spectantis errorem, prodiga & stulta voluptatum frustrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu vestiris & pasceris, tu æternam vitam operantibus polliceris; & vix tui (g) meis pereuntibus adæquantur, qui à te divinis mercedibus & præmiis cœlestibus honorantur. Quid ad hæc respondemus, fratres carissimi; (h) sacrilega sterilitate, & quadam tenebrarum nocte coopertas divitum mentes, qua ratione defendimus? qua excusatione purgamus? qui diaboli servis minores sumus, ut Christo pro pretio passionis & sanguinis, vicem nec in modicis rependamus?

In die judicii pro beneficentiæ ratione sententia fertur.

Præcepta ille nobis dedit: quid facere servos suos oporteret instruxit: operantibus præmium pollicitus, & supplicium sterilibus comminatus, sententiam suam protulit; quid judicaturus sit, ante prædixit. (i) Quæ potest excusatio esse cessanti? quæ defensio sterili? nisi quod non faciente (k) servo quod præcipitur, Dominus faciet quod minatur; qui & dicit: Cum venerit filius hominis (l) in claritate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit in throno claritatis suæ, & colligentur ante eum omnes gentes, & segregabit eos ab invicem, quemadmodum pastor segregat oves ab hœdis: & statuet oves ad dexteram suam, hœdos autem ad sinistram. Tunc dicet Rex iis, qui ad (m) dexteram suam erunt: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi: Esurivi enim & dedistis mihi manducare; sitivi, & potastis me; hospes fui, & adduxistis me; (n) nudus, & texistis me; infirmus & visitastis me; in carcere fui, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei justi, dicentes: Domine quando te vidimus esurientem, & pavimus? sitientem, & potavimus? quando te vidimus hospitem, & adduximus? nudum, & vestivimus? quando autem te vidimus (o) infirmum, & in carcere, & venimus ad te? Tunc respondens Rex dicet eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum ex fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & illis, qui ad (p) sinistram ejus erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum [3] quem paravit pater meus diabolo, & angelis ejus. Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare; sitivi, & non potastis me; hospes fui, & non adduxistis me; nudus, & non vestistis me; infirmus & in carcere, & non (q) visitastis me. Tunc respondebunt & ipsi dicentes: Domine quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi? Et respondebit illis: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni ex minimis his, neque mihi fecistis. Et abibunt isti in (r) [4] ambustionem æternam, justi autem in vitam æternam.

Mat. 25. 31.

Summa operum misericordiæ commendatio; quod Christo præstari dicuntur.

Quid potuit nobis majus Christus edicere? quo modo magis potuit justitiæ ac

(a) Ac cœleste regnum, *Lin.* (b) Rubor accedat, *Pem Voss.* 1. (c) Diabolum cum angelis, *Voss.* 1. (d) Christo præsente, *Voss.* 1. *Lam. Bod.* 1. 3. 4. (e) Accesserit, *Saris.* (f) Demonstra, divites, *Ar. West. Lam. Ebor. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. (g) Meis perdentibus, *Ar. West. Bod.* 4. *Ver. Corb. Man. Mor.* (h) Sacrilegas sterilitates, *Lam. Bod.* 2. 4. *Ver.* (i) Quæ potest esse defensio, *Saris. Voss.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (k) Servo quicquid. (l) *Sic*, *Ar. West. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. *sup. adv. Jud. & ad Quir.* in gloria, *Imp.* (m) Dextram suam sunt, *Ar. West. Saris. Bod.* 1, 2, 3, 4. (n) *Sic*, *Ar. West. Saris. sup. adv. Jud. ad Quir.* vestistis, *Imp.* (o) *Sic*, *Bod.* 1. *sup. adv. Jud. & ad Quirin.* Infirmatus sum, *Imp.* (p) Sinistram ejus sunt, *Ar. West. Saris. Bod.* 1, 2, 3. 4. (q) Venistis ad, *NC.* 2. *Bod.* 3. 4. (r) Combustionem, *Pem. Voss.* ignem, *Lin.*

1 *Quadriga vel Consulatus.*] Majorum magistratuum honores & insignia. *Curules*, inquit Festus, *equi quadrigales.*

2 *Ac nisi editio honesta successerit.*] Sic lib. ad Donatum. *Stulta prorsus & vana jactura, frustrantis spectaculi voluptate id parare voluisse, quod nec populus acciperet, & perderet magistratus.*

3 *Quem paravit Pater meus.*] Vid. quæ dicta lib. 3. ad Quir. c. 1.

4 *Ambustionem.*] Græca habent κόλασιν αἰώνιον. Noster, constans in hac lectione, πύρωσιν legisse videtur.

An. 254. ac misericordiæ nostræ opera provocare, quam quod præstari dixit sibi, quicquid egenti præstetur & pauperi: & se dixit offendi, nisi egenti præstetur & pauperi; ut qui respectu fratris in Ecclesia non movetur, vel Christi contemplatione moveatur: & qui non cogitat in labore atque in egestate conservum, vel Dominum cogitet in ipso illo quem despicit constitutum. Et iccirco, fratres carissimi, quibus metus in Deum pronus est, & spreto calcatoque jam mundo ad superna & divina animus erectus est; fide plena, mente devota, operatione continua, (a) promerendo Domino obsequium præbeamus: demus Christo vestimenta terrena, indumenta cœlestia recepturi. Demus cibum & potum secularem, cum Abraham, Isaac & Jacob ad convivium cœleste venturi: ne parum (b) metamus, plurimum seminemus. Securitati ac saluti æternæ, dum tempus est, consulamus, Paulo Apostolo admonente & dicente: Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum est ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus. Gal. 6. 10. 9.

Exemplum apostolicorum temporum proponitur. Cogitemus, fratres dilectissimi, 1 quid sub Apostolis fecerit credentium populus, quando inter ipsa primordia majoribus virtutibus mens vigebat; quando credentium fides novo adhuc fidei calore fervebat: domicilia tunc & prædia venundabant, & dispensandam (c) pauperibus quantitatem libenter ac largiter Apostolis offerebant, terreno patrimonio vendito atque distracto, fundos illuc transferentes, ubi fructus caperent possessionis (d) æternæ: Illic comparantes domos, ubi inciperent semper habitare. Talis tunc fuit in operationibus cumulus, qualis in dilectione consensus: sicut legimus in Actis Apostolorum: Turba autem eorum qui crediderant, anima ac mente una agebant: nec fuit inter illos 2 discrimen ullum, nec quidquam suum judicabant ex bonis quæ eis erant, sed fuerunt illis omnia communia. Hoc est nativitate (e) spiritali vere Dei (f) filios fieri, hoc est, lege cœlesti æquitatem Dei patris imitari. Quodcunque enim Dei est, in nostra usurpatione commune est, nec quisquam à beneficiis ejus & muneribus arcetur, quo minus omne humanum genus bonitate ac largitate divina æqualiter perfruatur. Sic æqualiter dies luminat, sol radiat, imber rigat, ventus aspirat, & dormientibus somnus unus est, & stellarum splendor ac lunæ communis est. (g) Quo æqualitatis exemplo, qui possessor in terris reditus ac fructus suos cum fraternitate partitur; dum largitionibus gratuitis communis ac justus est, Dei patris imitator est. Act. 4. 32.

Merces demum futura proponitur. Quæ illa erit, fratres carissimi, operantium gloria, quam grandis & summa lætitia: cum populum suum Dominus cœperit recensere: & meritis atque operibus nostris præmia promissa contribuens, pro terrenis cœlestia, pro temporalibus sempiterna, pro modicis magna præstare; offerre nos patri, (h) cui nos sua sanctificatione restituit; æternitatem nobis immortalitatemque largiri, ad quam nos sanguinis sui vivificatione reparavit; reduces ad paradisum denuo facere, regna cœlorum fide & veritate suæ pollicitationis aperire? Hæc hæreant firmiter sensibus nostris: hæc intelligantur plena fide: hæc corde toto diligantur: hæc indesinentium operum (i) magnanimitate redimantur. Præclara & divina res, fratres carissimi, salutaris operatio; solatium grande credentium, securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei, (k) medela peccati: res posita in potestate facientis, res & grandis & facilis; sine periculo persecutionis, corona pacis: verum Dei munus & maximum, infirmis necessarium, fortibus gloriosum, quo Christianus (l) adjutus perfert gratiam spiritalem, promeretur Christum judicem, Deum computat debitorem. Ad hanc operum salutarium palmam libenter ac promte certemus: omnes in agone justitiæ Deo & Christo spectante curramus; & qui seculo & mundo majores esse jam cœpimus, cursum nostrum nulla seculi & mundi cupiditate tardemus. Si expeditos, si celeres, si in hoc operis agone currentes, 3 dies nos vel (m) redditionis, vel (n) persecutionis invenerit: nusquam Dominus meritis nostris ad præmium deerit; in pace vincentibus coronam candidam pro operibus dabit, in persecutione purpuream pro passione geminabit.

(*a*) In promerendo, *Voss.* 1. (*b*) Metemus non fatigati, *Bod.* 1. 4. (*c*) Pauperibus facultatem, *West.* (*d*) Æternæ: ut illis comparent, *Bod.* 3. 4. (*e*) Spiritali vivere, *West.* (*f*) Filium, *Lam. Ebor. West.* (*g*) Quo æquitatis, *Bod.* 1. 2. 3. (*h*) Qui nos, *Bod.* 3. de sanctificatione, *Bod.* 2. (*i*) Magnanimitate reddantur, *Lin.* (*k*) Medela peccati reposita, *Ar.* (*l*) Adjutus perferre, *Bod.* 1. præfert, *Rig.* ac justus, *West. Lin.* (*m*) Reditionis, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Veron. Corb. Vet. Innom. Spir. Man.* (*n*) Percussionis, *Morel.*

1 *Quid sub Apostolis fecerit credentium populus.*] Ad illa pariter tempora provocat Auctor noster, sub finem lib. de Orat.

2 *Discrimen ullum.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quirin. c. 3.

3 *Dies nos vel redditionis.*] Tertullianus de Resurrect. carnis c. 32. *redhibitionem* ponit. Altera lectio quæ *reditionem* habet, Rigaltio non displicet: *ut reditio quæ spontanea videtur, persecutioni opponatur, quæ est violenta. Vel potius, ut per reditionem intelligatur in Paradisum aditus, unde expulsus peccator Adamus, & progenies Adami infecta peccato. Hoc peccatum abolevit Christus, atque inde boni Christiani redeunt in Paradisum, quo Cainus fratricidio non redit, inquit Cyprianus, de zelo & livore sub finem.*

D. CÆCILII CYPRIANI DE (a) BONO PATIENTIÆ.

An. 255.

Vera sapientia sine patientia esse non potest.

DE patientia locuturus, fratres dilectissimi, & utilitates ejus & commoda praedicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam, vestram patientiam video esse necessariam; ut nec hoc ipsum quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis? Tunc enim demum (b) sermo & ratio salutaris efficaciter discitur, si patienter quod dicitur audiatur. Nec invenio, fratres dilectissimi, inter ceteras cœlestis disciplinæ vias, quibus ad consequenda divinitus præmia, spei ac fidei nostræ secta dirigitur, (c) quid magis sit vel utilius ad vitam, vel majus ad gloriam; quam ut qui præceptis Dominicis obsequio timoris ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota observatione (d) tueamur. 2 Hanc se sectari Philosophi (e) quoque profitentur, sed tam illic patientia falsa est, quam & falsa sapientia est. Unde enim vel sapiens esse vel patiens possit, qui nec sapientiam, nec patientiam Dei (f) novit? quando ipse de iis qui sibi sapere in mundo videntur, moneat & dicat: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Item beatus Apostolus Paulus plenus Spiritu sancto, & vocandis (g) formandisque gentibus missus, contestetur & instruat, dicens: Videte ne quis vos deprædetur per Philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis. Et alio loco: Nemo se, inquit, decipiat: Si quis putat sapientem se esse in vobis, mundo huic stultus fiat ut fiat sapiens. Sapientia enim mundi hujus, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: (h) Reprehendam sapientes in astutia ipsorum. Et iterum: Cognovit (i) Dominus cogitationes sapientium, quia sunt stultæ. Quare si sapientia illic vera non est, esse non potest & vera patientia. Nam si (k) patiens ille est, qui est humilis & mitis; philosophos autem nec humiles videmus esse nec mites, sed sibi multum placentes, & hoc ipso quod sibi placeant Deo displicentes: apparet (l) illic veram non esse patientiam, ubi sit insolens affectatæ libertatis audacia, & exerti ac seminudi pectoris inverecunda jactantia.

Is. 29. 14. — Coloss. 2. 8. — 1 Cor. 3. 18 — Job. 5. 13. — Ps. 93. 11.

Patientiæ virtus cum Deo nobis communis.

Nos autem, fratres dilectissimi, qui philosophi non verbis sed factis sumus; nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus; qui virtutum conscientiam magis quam jactantiam novimus; qui non loquimur magna, sed vivimus; (m) quasi servi & cultores Dei, patientiam quam magisteriis cœlestibus discimus, obsequiis spiritalibus præbeamus. Est enim nobis 3 cum Deo virtus ista communis. Inde patientia incipit, inde claritas ejus & dignitas caput sumit. Origo & magnitudo patientiæ Deo auctore procedit. Diligenda res homini, quæ Deo (n) cara est. Bonum quod amat majestas Divina, commendat. Si Dominus nobis & pater Deus est, sectemur patientiam Domini pariter & patris: quia & servos oportet esse obsequentes, & filios non decet esse degeneres. Qualis vero in Deo & quanta patientia, quod in contumeliam suæ majestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena figmenta, & sacra sacrilega patientissime sustinens, super bonos & malos æqualiter facit diem nasci, & lumen solis oriri; & cum imbribus terras rigat, nemo à beneficiis ejus excluditur, quo minus justis similiter & injustis indiscretas pluvias largiatur? Videmus inseparabili æqua-

(a) De patientia, *Bod.* 4. *Lin. August.* (b) Sermo Domini, *Bod.* 4. (c) Aliquid magis vel utile ad vitam, vel magis ad gloriam esse necessarium, *Bod.* 4. (d) Teneamus, *Pem. Voss.* 1. (e) Philosophi quique, *Ver.* (f) Novit: quomodo &, *Lam. Ebor. NC.* 1. (g) Servandisque gentibus, *Lin.* (h) Comprehendam, *Voss.* 1. reprehendeus, *Pem. Lin. Voss.* 2. *NC.* 2. reprehendes, *Sup.* l. 3. *ad Quir. c.* 63. (i) Deus, *Saris. Ver.* (k) Nam utique si patiens, *Lam. Ebor. NC* 1. *Pem. Ar. MR. Thu. Foss.* sapiens, *Rigalt.* (l) Illic non esse patientiam, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. (m) Ut servi, *Saris.* quia servi, *Bod.* 4. Cara est, ac bonum, *Bod.* 1.

1 *De bono patientiæ.*] Ipse Cyprianus in celebri ejus epistola ad Jubaianum, titulum hunc tuetur; ubi ait: *Propter hoc, etiam libellum de bono Patientiæ quantum valuit nostra mediocritas, permittente Domino & inspirante conscripsimus.* Unde etiam facile discitur; quo tempore, & ex qua occasione eundem ediderit tractatum. Nimirum post motam de hæreticorum baptismo litem. Scil. circa annum 255. scripsisse apparet; ut exacerbatis hinc inde partium animis remedium afferret: cui rei, quo rectius consuleretur, per totum operis decursum, ne vel voculam unam interponit (quod singularis prudentiæ qua in rebus gerendis usus est, indicio esse possit,) quæ infelicis controversiæ memoriam refricaret. Porro libelli hujus non modo meminit Pontius, sed etiam Hieron. adv Lucifer. August. l. 3. cont. Cresc. cap. 1. Etiam l. 7. de Baptismo contra Donat. c. 54. Nec non l. 4. ad Bonif. c. 8. & alibi passim.

2 *Hanc se sectari Philosophi quoque profitentur.*] Tertullianus pariter ait lib. de Patientia. *Philosophi quidem, qui alicujus sapientiæ animalia deputantur, tantum illi subsignant, ut cum inter se variis sectarum libidinibus, & sententiarum æmulationibus discordent, solius tamen patientiæ in commune memores, huic uni studiorum suorum commiserint pacem: in eam conspirant, in eam fœderantur, illam affectatione virtutis unanimiter student, omnem sapientiæ ostentationem de patientia præferunt.*

3 *Cum Deo virtus ista communis.*] Tert. de Patientia c. 3. *Penes nos ratio & structio, satis aperte non sermonibus modo in præcipiendo, sed etiam passionibus in sustinendo, probant his quibus credere datum est, patientiam Dei esse naturam, effectum & præstantiam ingenitæ cujusdam proprietatis.*

An. 255. æqualitate patientiæ, nocentibus & innoxiis, religiosis & impiis; gratias agentibus & ingratis, Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, (a) grandescere copias messium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata florere. Et cum crebris imo continuis exacerbetur offensis Deus; indignationem suam temperat, & præstitutum semel retributionis diem patienter expectat. Cumque habeat in potestate vindictam, mavult diu tenere patientiam; sustinens scilicet clementer & differens, ut; si fieri possit, multum malitia protracta aliquando mutetur; & homo in errorum & scelerum contagione volutatus, vel sero ad Dominum convertatur, ipso monente & dicente: Nolo mortem morientis, quantum ut revertatur & vivat: & iterum Propheta: Revertimini ad Dominum Deum vestrum, quoniam misericors & pius est, & patiens, & multæ miserationis, & qui sententiam flectat adversus 1 (b) malitias irrogatas. Quod item beatus Apostolus Paulus commemorans, & peccatorem ad pœnitentiam revocans, proponit & dicit: An numquid opulentiam bonitatis ejus, (c) & sustinentiæ & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam patientia & bonitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram (d) in die iræ, & revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Justum judicium Dei dixit esse, quia serum est, quia diu multumque differtur; ut homini ad vitam, longa Dei patientia consulatur. Tunc repræsentatur pœna impio & peccatori, quando jam non potest pœnitentia prodesse (e) peccanti.

Ezech. 18. 32.
Joël. 2. 23.
Rom. 2. 4.

Præcepta Evangelica imprimis patientiam jubent.

Atque ut plenius intelligere possimus, fratres dilectissimi, quia patientia, Dei res est; & quisquis lenis, & patiens, & mitis est, Dei patris imitator est; cum in Evangelio suo Dominus præcepta in salutem daret, & divina monita depromens (f) ad perfectum (g) discipulos erudiret, posuit & dixit: Audistis quia dictum est: Diliges (h) proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, & orate pro eis qui vos persequuntur, ut sitis filii patris vestri qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Si enim dilexeritis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis, (i) nonne sic & publicani faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid (k) amplius facitis? nonne & ethnici id ipsum faciunt? (l) Estote itaque vos perfecti, (m) sicut pater vester cœlestis perfectus est. Sic perfectos dixit fieri Dei filios, sic consummari ostendit & docuit cœlesti nativitate reparatos; si patientia Dei patris maneat in nobis, si similitudo divina, (n) quam peccato Adam perdiderat, manifestetur & luceat in actibus nostris. Quæ gloria est similem Deo fieri, qualis & quanta felicitas, habere in virtutibus, quod divinis laudibus possit æquari?

Mat. 5. 43.

Patientiam quam verbis docuit Dominus noster, implevit & factis.

Nec hoc, fratres dilectissimi, Jesus Christus Deus & Dominus noster tantum verbis docuit, sed implevit & factis. Et quia ad hoc descendisse se dixerat, ut (o) voluntatem patris faceret; inter cetera (p) admirabilia virtutum suarum, quibus indicia divinæ majestatis expressit, paternam quoque patientiam tolerantiæ tenore servavit. (q) Omnes denique actus ejus ab ipso statim adventu, patientia comite (r) signantur: (s) quod primum de illa sublimitate cœlesti ad terrena descendens, non aspernatur Dei filius carnem hominis induere; &, cum peccator ipse non esset, aliena peccata portare. 2 Immortalitate interim posita, fieri se mortalem patitur, ut innocens pro nocentium (t) salute perimatur. Dominus baptizatur à servo, & remissam peccatorum daturus, ipse non dedignatur lavacro regenerationis corpus abluere. Diebus quadraginta jejunat; per quem ceteri saginantur; esurit & famem sentit, ut qui in fame sermonis & gratiæ fuerant, cœlesti pane saturentur. Cum diabolo tentante congreditur, & inimicum tantum vicisse contentus, nihil ultra verba conatur. Discipulis non ut servis Dominica potestate præfuit, sed benignus & mitis fraterna eos caritate dilexit. Dignatus est etiam pedes Apostolorum lavare; ut dum circa servos talis est Dominus, exemplo suo doceret, qualis circa compares & æquales debeat esse conservus. Nec (u) mirandum, quod circa (w) obedientes talis extiterit, qui Judam potuit usque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum (x) inimico sumere, hostem domesticum scire nec palam ostendere, traditoris osculum non recusare. In Judæis vero tolerandis æquanimitas quanta, & quanta patientia? incredulos ad fidem suadendo flectere, obsequio ingratos fovere, contradicentibus respondere leniter, superbos sustinere clementer, humiliter persequentibus cedere; prophetarum interfectores & adversum Deum semper rebelles, usque ad crucis & passionis horam, velle colligere. Sub ipsa autem passione

Mat. 3. 15.
Mat. 4. 2.
Jo. 13. 5.
Mat. 26. 25.

(*a*) Candescere copias messium, *Morel.* fructus maturescere, *Foss.* nitescere, *Vict.* fructus maturatus, *Lin.* (*b*) Malitiam irrogatam, *Ben. Bod.* 1,2,3,4. *Saris.* (*c*) Sustinentiam & patientiam, *Ver. Ben. Saris. Bod.* 1. 3. 4. *Ar. Sup. ad Quir. l.* 3. *c.* 35. (*d*) In diem iræ, *Bod.* 1. 4. *Ver.* (*e*) Peccati, *Lam. Ver. Thu. Foss.* (*f*) Ad profectum, *Ebor. Bod.* 3. (*g*) Discipulos suos, *Pem. Voss.* 1. (*h*) Proximum tibi, & odio habebis inimicum tibi, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. 4. *Ver.* (*i*) Nonne & publicani hoc faciunt, *Bod.* 1. *Thu.* (*k*) Amplius facietis, *Bod.* 1. 2. *Lam. Foss.* (*l*) Eritis itaque, *Bod.* 1. 2. 3. *Thu. Foss. Ver.* (*m*) Quomodo pater, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* (*n*) Quam peccando Adam. *Bod.* 3. (*o*) Voluntatem patris adimpleret, *Bod.* 3. (*p*) Magnalia, *Ver.* (*q*) Omnis denique, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Thu.* (*r*) Signatur, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Thu.* (*s*) Primum quod, *Lam. Ebor.* (*t*) Salute puniatur, *Bod.* 3. (*u*) Mirandum si, *Bod.* 1. (*w*) Obaudientes, *Lin. NC.* 2. (*x*) Inimico capere, *Ar. Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. Ben. Ver.*

1 *Malitias irrogatas.*] Vid. quæ dicta lib. de Lapsis, sub finem p. 98.

2 *Immortalitate interim posita.*] Sic Principes majestatem ponere dicuntur, cum dignitatis insignia exuentes, plebeio habitu in medium procedunt,

1 Oculos

An. 255. passione & cruce, priusquam ad crudelitatem necis & effusionem sanguinis veniretur, quæ conviciorum probra patientèr audita, quæ contumeliarum tolerata ludibria? ut insultantium (a) sputamina patienter exciperet, qui sputo suo cæci [1] oculos paulo ante formasset: & in cujus nomine à servis nunc ejus diabolus cum angelis suis flagellatur, flagella ipse pateretur: coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat æternis: palmis in faciem verberaretur, qui palmas veras vincentibus tribuit: spoliaretur veste terrena, qui indumento immortalitatis ceteros vestit: cibaretur felle, qui cibum cœlestem dedit: aceto potaretur, qui (b) salutare poculum propinavit. Ille innocens, ille justus, imo innocentia (c) ipsa, & ipsa justitia, inter facinorosos deputatur; & testimoniis falsis veritas premitur, judicatur judicaturus, & Dei sermo ad victimam tacens ducitur. Et cum ad crucem Domini confundantur sidera, elementa turbentur, contremiscat terra, nox diem claudat; sol, ne Judæorum facinus aspicere cogatur, & radios, & oculos suos subtrahat: ille non loquitur, nec movetur, nec majestatem suam sub ipsa saltem passione profitetur: usque ad finem perseveranter ac jugiter tolerantur omnia, [2] ut consummetur in Christo plena & perfecta patientia. Et (d) post ista omnia, adhuc interfectores suos, si conversi ad eum venerint, suscipit; & patientia salutari, ad conservandum (e) benignus, Ecclesiam suam nemini cludit: illos adversarios, illos blasphemos, illos nominis sui semper inimicos, si pœnitentiam delicti agant, si admissum facinus agnoscant, non solum ad indulgentiam criminis, sed & ad præmium regni cœlestis admittit. Quid potest patientius, quid benignius dici? vivificatur Christi sanguine, etiam qui fudit sanguinem Christi. Talis est Christi ac tanta patientia; quæ nisi talis ac tanta existeret, Paulum quoque Apostolum Ecclesia non haberet. Quod si & nos, fratres dilectissimi, in Christo sumus, si ipsum induimus, si ipse est salutis nostræ via; qui Christum vestigiis salutaribus sequimur, per Christi exempla gradiamur; sicut Joannes Apostolus instruit dicens: Qui dicit se in Christo manere, debet quo modo ille ambulavit, & ipse ambulare. Item Petrus, [3] super quem Ecclesia Domini dignatione fundata est, in epistola sua ponit & dicit: Christus passus est [4] pro nobis, relinquens (f) vobis exemplum ut sequamini vestigia ejus: qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus; qui cum malediceretur, non (g) maledicebat: (h) cum pateretur, non comminabatur. Tradebat autem se [5] (i) judicanti se injuste.

Jo. 19. 6.
Mat. 27. 29.
1 *Jo.* 2. 6.
1 *Pet.* 2. 21.

Patriarchæ & Prophetæ eandem patientiæ semitam insistebant.

Invenimus denique & Patriarchas, & Prophetas, & justos omnes, qui figuram Christi imagine præeunte portabant, nihil magis custodisse in laude virtutum suarum; quam quod patientiam forti & stabili æquanimitate tenuerunt. Sic (k) Abel, originem martyrii & passionem (l) justi hominis initians primus & dedicans, adversus [6] (m) fratrem parricidam non resistit, nec reluctatur; sed humilis & mitis patienter occiditur. Sic Abraham Deo credens, & radicem ac fundamentum fidei primus instituens, tentatus in filio, non dubitat neque cunctatur, sed præceptis Dei tota patientia devotionis obsequitur. Et Isaac ad hostiæ Dominicæ similitudinem præfiguratus; quando à patre immolandus offertur, patiens invenitur. Et Jacob fugatus à fratre, de terra sua patienter excedit; & majore patientia postmodum supplex, adhuc magis impium & persecutorem muneribus pacificis ad concordiam redigit. Joseph venundatus à fratribus & (n) relegatus, non tantum patienter ignoscit; sed & (o) gratuita frumenta venientibus (p) largiter & clementer impertit. Moyses ab ingrato & perfido populo contemnitur frequenter, & pene lapidatur, & tamen lenis & patiens pro eisdem Dominum deprecatur. In David vero ex quo secundum carnem Christi nativitas oritur, quam magna & mira & Christiana patientia, (q) habuisse in manu sæpe ut Saul Regem persequentem se, & interficere concupiscentem posset occidere; & tamen subditum sibi, & traditum maluisse servare, nec rependisse inimico vicem, sed occisum adhuc insuper & vindicasse? Tot denique Prophetæ interfecti; tot martyres gloriosis mortibus honorati, qui omnes ad cœlestes coronas patientiæ laude venerunt. Neque enim potest accipi dolorum & passionum corona, nisi præcedat in dolore & passione patientia.

Gen. 4. 2.
Gen. 22 1.
Gen. 28. 32.
Gen. 37. 27.
45. 4.
Exod. 32. 11.
1 *Reg.* 20.

Quam

(a) Sputamina exciperet, *Ar. Sarif. Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* (b) Salutari poculo, *Bod.* 4. salutaria pocula, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. salutari poculo, *Thu.* (c) Ipse & ipse, *Bod.* 1. 2. 3. *Thu. Foss.* (d) Post ista adhuc, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. (e) *Sic*, *Ar. Sarif. Lam. Ebor. NC.* 1. *Pem. Voss.* 1. *Lin. Ver. Vet. innom. Spir. Man.* Benignus & patiens, *Imp.* (f) Vobis, *Ver.* (g) Remaledixit, *Lin. Bod.* 4. *Sarif. NC.* 2. *Ver. Thu.* (h) Qui cum pateretur, *Voss.* 1. (i) Judicanti injuste, *Ar.* (k) Abel in origine mundi martyrium, *Voss.* 1. (l) Justi initians, *Ar. Bod.* 2. *Ver.* (m) Fratrem homicidam, *Lam.* fratricidam, *Foss.* (n) Ligatus, *Lam. Pem. Voss.* 2. (o) Gratis, *Pem. Voss.* 2. grana & frumenta, *Bod.* 3. (p) Largitur, *Bod.* 3. (q) Habuisse dignoscitur, *Bod.* 3.

1 *Oculos paulo ante formasset.*] Ac si non aperuisset oculos, sed fecisset. Sic Nonnus c. 9. Joan. ἀφωτίςοιο προσώπυ.
Συμφέρτην, ἀμέριςον ἔχων ἀχάρακτον ὀπώπην,
Ην φύσις ὐκ ἐτύπωσε. λιποβλεφάροιο δὲ κύκλυ,
Οιδαλέον ξένον ὄμμα γενεθλιὰς εἶχεν ὀμίχλη.

2 *Ut consummetur in Christo.*] Respicere videtur Auctor noster verba Servatoris dicentis τετέλεςαι. Jo. 19. 30. quasi non prophetias, sed Patientiam adimplevisset.

3 *Super quem Ecclesia*] Similia habentur in Epistolis ad Florent. Pupien. ad Jubaian. ad Quint. & alibi: solet enim Auctor noster cum Scripturæ testimonium laudat, id scriptoris ipsius elogio illustrare. In lib. de Opere & Eleem. D. Paulum citans ait, *Apostolus Paulus dominicæ inspirationis gratia plenus.* Et in hoc ipso libro, *Beatus Apostolus Paulus, plenus Spiritu sancto, & vocandis formandisque gentibus missus.* Et paulo post, *Paulus divini præcepti memor.* ut & alibi passim. Vid. quæ dicta lib. de Exhort. Mart. p. 125. & de Unit. Ecclesiæ. p. 77.

4 *Pro nobis.*] Variant hic Græca etiam exemplaria vid. l. 3. ad Quir. c. 39.

5. *Judicanti injuste.*] Vid. quæ dicta l. 3. ad Quirin. c. 39.

6 *Fratrem parricidam.*] Lege Pompeia de parricidiis cavetur, ut parricidii teneatur, non solum qui patrem aut matrem interfecerit; sed qui fratrem, sororem, patruelem, &c. occiderit.

An. 255.

Utilitas patientiæ demonſtratur, quod ad labores & ærumnas naſcamur.

Quam ſit autem patientia utilis & neceſſaria, fratres dilectiſſimi, ut manifeſtius poſſit & plenius noſci; Dei ſententia cogitetur, quam in origine ſtatim mundi & generis humani Adam præcepti immemor, & datæ legis tranſgreſſor (a) accepit: tunc ſciemus quam patientes eſſe in iſto ſeculo debeamus, qui ſic naſcimur, ut preſſuris iſtic & conflictationibus laboremus. Quia audiſti, inquit, vocem mulieris tuæ, & manducaſti ex illa arbore, de qua ſola præceperam tibi ne (b) manducares, maledicta terra erit in omnibus operibus tuis. In triſtitia & gemitu edes ex ea, omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos (c) ejiciet tibi, & edes pabulum agri. In ſudore vultus tui edes panem tuum, donec revertaris in terram, de qua ſumtus es, quia terra es, & in terram ibis. Hujus ſententiæ vinculo colligati omnes & conſtricti ſumus, donec (d) expuncta morte de iſto ſeculo recedamus. In triſtitia & gemitu ſimus neceſſe eſt omnibus diebus vitæ noſtræ. Edamus panem neceſſe eſt cum ſudore & labore. Unde unuſquiſque noſtrum (e) cum naſcitur, & hoſpitio mundi hujus excipitur, 1 initium ſumit à lacrymis: & quamvis adhuc omnium neſcius & ignarus, nihil aliud novit in illa ipſa prima nativitate, quam flere: providentia naturali lamentatur vitæ (f) mortalis anxietates; & labores, & procellas mundi quas ingreditur, in exordio ſtatim ſuo, ploratu & gemitu rudis anima teſtatur. Sudatur enim quamdiu iſtic vivitur, & laboratur.

Gen 3. 17.

Chriſtianis quibus adverſus Diabolum internecinum geritur bellum; peculiari ratione patientia opus eſt.

Nec ſudantibus & laborantibus poſſunt alia magis quam patientiæ ſubvenire ſolatia: quæ cum apta ſint & neceſſaria in iſto mundo univerſis; tum magis nobis qui diabolo impugnante plus quatimur, qui in acie quotidie ſtantes, inveterati & exercitati hoſtis colluctationibus fatigamur; quibus præter varias & aſſiduas tentationum pugnas, in perſecutionum quoque certamine patrimonia relinquenda ſunt, (g) ſubeundus carcer, portandæ catenæ, animæ impendendæ, gladius, beſtiæ, ignes, cruces, omnia denique tormentorum ac pœnarum genera, fide & virtute patientiæ perferenda, Domino ipſo inſtruente & dicente: Hæc locutus ſum vobis, ut in me pacem habeatis: in mundo autem preſſuram habebitis, (h) ſed fidite, quoniam ego vici mundum. Si autem qui diabolo & mundo renunciavimus, preſſuras & infeſtationes diaboli & mundi crebrius ac violentius patimur; quanto magis patientiam tenere debemus, qua adjutrice & comite omnia infeſta toleremus? Domini & (i) magiſtri ſalutare præceptum eſt: (k) Qui toleraverit, inquit, uſque ad finem, hic ſalvus erit: & iterum: Si permanſeritis, inquit, in verbo meo, vere (l) diſcipuli mei eritis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos.

Jo. 16. 33.

Mat. 10. 22.

Jo. 8. 31.

Chriſtiana pietas fidei & ſpei res eſt, & patientia opus habet.

Tolerandum & perſeverandum eſt, fratres dilectiſſimi, ut ad ſpem veritatis & libertatis admiſſi, ad veritatem & libertatem ipſam pervenire poſſimus: quia hoc ipſum quod Chriſtiani ſumus, fidei & ſpei res eſt; ut autem ſpes & fides ad fructum ſui poſſint pervenire, patientia opus eſt. Non enim præſentem gloriam ſequimur, ſed futuram; (m) quod Paulus Apoſtolus monet dicens: Spe (n) ſalvati ſumus, ſpes autem quæ videtur non eſt ſpes: quod enim videt quis, quid ſperat? Si autem quod non videmus ſperamus, 2 per (o) patientiam expectamus: propterea expectatio & patientia neceſſaria eſt, ut id quod eſſe cœpimus, impleamus: & quod credimus, & ſperamus, (p) Deo præſtante capiamus. Denique alio in loco idem Apoſtolus, juſtos & operantes, & divini fenoris incremento cœleſtes theſauros ſibi recondentes, ut patientes quoque ſint, inſtruit & docet dicens: Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum eſt ad omnes, maxime vero ad domeſticos fidei. Bonum autem facientes non deficiamus: tempore enim ſuo (q) metemus. Admonet ne quis impatiens in operatione deficiat; ne quis tentationibus aut avocatus, aut victus, in medio laudis & gloriæ itinere deſiſtat; & pereant præterita, dum quæ cœperant, deſinunt eſſe perfecta. Sicut ſcriptum eſt: Juſtitia juſti non liberabit eum in quacumque die exerraverit. Et iterum: Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Quæ vox adhortatur patienter & fortiter perſeverare; ut (r) qui ad coronam laude jam proxima nititur, durante patientia coronetur.

Rom. 8. 24.

Gal. 6. 10.

Ez. 33. 12.

Apo. 3. 11.

Non tantum bona cuſtodit patientia, ſed repellit adverſa.

Patientia autem, fratres dilectiſſimi, non tantum bona cuſtodit; ſed & repellit adverſa. Spiritui ſancto favens, & cœleſtibus ac divinis cohærens; contra facta carnis & corporis, quibus anima expugnatur & (s) capitur, virtutum ſuarum propugnaculo reluctatur. Inſpiciamus denique pauca de multis, ut de paucis intelligantur & cætera. Adulterium, fraus, homicidium 3 mortale crimen eſt. (t) Sit fortis & ſtabilis in corde patien-

(a) Accepta gratia non tenuit, ſed amiſit, *Voſſ.* 1. (b) Manducares ex ea, *Bod.* 1. (c) Germinabit tibi, *NC.* 1. (d) Extincta morte, *Bod.* 4. Extincti morte, *Bod.* 3. (e) Unuſque cum naſcitur, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Sariſ.* (f) Vitæ temporalis, *Ver.* (g) Subeúndus eſt, *Bod.* 3. (h) Sed credite, *NC.* 1. *Lam. Bod.* 1. 2. (i) Magiſtri noſtri, *Lam. Ebor. Lin. Sariſ. Bod.* 1, 2, 3, 4. (k) Qui perſeveraverit, *Lin.* (l) Diſcipuli mei eſtis, *Ar. Sariſ. Bod.* 1, 2, 3, 4. (m) Secundum quod & Paulus, *Bod* 1, 2, 3, 4. (n) Salvi facti ſumus, *Lam. Ebor. Pem. Bod.* 2. (o) Expectationem ſperamus, *Sariſ. Ar. Bod.* 2. 4. *Ver.* (p) Deo repræſentante, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Sariſ. Lin. Ver. Benev. Benet.* (q) Metemus non fatigati, *NC.* 1. (r) Coronam laudis jam proximam, *Bod.* 1. 3. 4. *Voſſ.* 1. laudem quam proxime, *Morel.* & laudem jam proximam, *Foſſ. Eraſ.* (s) Quatitur, *Pem. Voſſ.* 2. *Bod.* 2. 4. (t) Sic forti & ſtabili manente in corde patientia, nec adulterio, *Sariſ.*

1 *Initium ſumit à lacrymis.*] Plinius l. 7. in proœmio, hoc multis exequitur. *Hominem nudum & in nuda humo, natali die abjicit natura, ad vagitus ſtatim & ploratum, nullumque tot animalium ad lacrimas, & has protinus vitæ principio. At hercule riſus, præcox ille & celerrimus, ante quadrageſimum diem nulli datur.*

2 *Per patientiam expectamus.*] Locum hunc pariter laudat Auctor noſter l. 3. ad Quirin. c. 5,

3 *Mortale crimen.*] Vid. quæ dicta l. ad Donat. p 5.

1 *Juſti-*

An. 255. patientia: & nec adulterio sanctificatum corpus & Dei templum polluitur; 1 nec justitiæ dicata innocentia, contagione fraudis inficitur; 2 nec post (a) gestatam Eucharistiam, manus gladio & cruore maculatur. Caritas fraternitatis vinculum est, fundamentum pacis, tenacitas ac firmitas unitatis, quæ & spe & fide major est; quæ & opera & martyria præcedit; quæ nobiscum semper (b) æterna apud Deum in regnis cœlestibus permanebit. Tolle illi patientiam, & desolata non durat. Tolle sustinendi tolerandique substantiam, & nullis radicibus ac viribus perseverat. Apostolus denique cum de caritate loqueretur, tolerantiam illi & patientiam junxit. 3 Caritas, inquit, magnanima est, caritas benigna est, caritas non æmulatur, non inflatur, non irritatur, non (c) cogitat malum, omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Ostendit inde illam perseverare tenaciter posse, quod norit omnia sustinere. Et alio in loco. Sustinentes, inquit, invicem in dilectione, satis agentes, servare unitatem Spiritus in conjunctione pacis: probavit nec unitatem servari posse nec pacem, nisi se invicem fratres mutua tolerantia foveant, & concordiæ vinculum patientia intercedente custodiant.

1 Cor. 13. 4.

Eph. 4. 2.

Patientia virtutes omnes constituunt.

Quid deinde, ut non jures, neque maledicas; ut tua ablata non repetas: ut accepta alapa & alteram maxillam verberanti præbeas; ut fratri in te peccanti non tantum (d) septuagies septies, sed & omnia omnino peccata dimittas; ut diligas inimicos tuos, ut pro adversariis & persecutoribus precem facias: (e) Poterisne ista (f) perficere, nisi patientiæ & tolerantiæ firmitate? quod factum videmus (g) in Stephano, qui cum à Judæis vi & lapidibus necaretur, non sibi vindictam, sed interfectoribus veniam postulabat dicens: Domine ne statuas illis hoc peccatum. Sic esse oportuit primum martyrem Christi, qui martyras secuturos gloriosa morte præcurrens, non tantum Dominicæ passionis (h) prædicator esset, sed & patientissimæ lenitatis imitator. Quid dicam de ira, de discordia, de simultate, quæ in Christiano esse non debent? sit patientia in pectore & hæc illic locum habere non possunt: aut si adire tentaverint, cito exclusa discedunt, ut domicilium pacificum perseveret in corde, ubi Deum pacis delectet habitare. Admonet denique Apostolus & (i) docet dicens: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in (k) diem redemtionis. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia auferatur à vobis. Si enim Christianus à furore & contentione carnali, tanquam de maris turbinibus excessit, & tranquillus ac lenis in portu Christi esse jam cœpit; nec iram, nec discordiam debet intra pectus admittere, cui nec malum pro malo reddere liceat, nec odisse. Nec non ad varia quoque carnis incommoda, & crebros corporis durosque cruciatus, quibus humanum genus quotidie fatigatur & quatitur, patientia necessaria est. Nam cum in illa prima transgressione præcepti, firmitas corporis cum immortalitate discesserit; & cum morte infirmitas venerit, nec possit firmitas recipi, nisi cum recepta & immortalitas fuerit: oportet in hac fragilitate atque infirmitate (l) corporea luctari semper & congredi, quæ luctatio & congressio non nisi patientiæ viribus potest sustineri. Examinandis autem nobis atque (m) explorandis diversi importantur dolores, & multiplex tentationum qualitas irrogatur, de jacturis facultatum, de ardoribus febrium, de cruciatibus vulnerum, de amissione carorum. Nec aliud (n) magis inter injustos discernit & (o) justos; quam quod in adversis per impatientiam queritur & blasphemat injustus, patientia (p) justus probatur, sicut scriptum est: In dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe: quoniam in igne probatur aurum & argentum (q).

Act. 7. 60.

Eph. 4. 30.

Eccles. 2. 4.

Pii omnes hoc examine probati.

Sic Job examinatus est & probatus, & ad summum fastigium laudis patientiæ virtute provectus. Quanta adversus eum diaboli jacula emissa? quanta admota tormenta? jactura rei familiaris infligitur; numerosæ sobolis orbitas irrogatur: dives in censu Dominus, & in liberis pater ditior; nec Dominus (r) repente, nec Pater est: accedit vulnerum vastitas, & tabescentes ac fluentes artus edax quoque 4 vermium pœna consumit. Ac ne quid omnino remaneret, quod non Job in suis tentationibus experiretur, armat diabolus & uxorem; illo antiquo nequitiæ suæ usus ingenio, quasi omnes per mulierem deci-

(*a*) Gustatam Eucharistiam, *Bod.* 1. 2. *MR. Thu. Foss. Voss.* 1. 2. *Lam. Ebor. & omnes Imp. ante Pamel.* gestam Eucharistiam, *Lin.* (*b*) Æterna in regnis, *Ar. Lam. Ebor. NC. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*c*) Cogitat malum, non gaudet super iniquitatem, collætatur autem in veritate, *Lin.* (*d*) Septuaginta & septem, *Bod.* 4. (*e*) Non poteris ista, *Bod.* 1. 3. (*f*) Perferre, *Ar. Sarif. Lam. Ebor. Foss.* (*g*) A Stephano, *Lam Ebor. Bod.* 2. (*h*) Meruit Prædicator esse, *Sarif.* (*i*) Monet dicens, *Bod.* 1. admonet denique Apostolus Paulus, *Ver.* (*k*) Die redemtionis, *Sarif. Bod.* 1. 2. *Vict.* (*l*) Corporis luctari semper, *Bod.* 3. 4. (*m*) Probandis diversi importantur labores, *Ver.* (*n*) Magis justos discernit, *Sarif. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*o*) Justi, *Voss.* 1. (*p*) Homines vero receptibiles in camino humiliationis, *Bod.* 1. (*q*) Factus repente, *Bod.* 3.

1 *Justitiæ dicata innocentia.*] Baptismalis nimirum.

2 *Nec post gestatam Eucharistiam.*] Lectionem Pamelii retinemus, paucorum licet codicum auctoritate fultam; revera enim melius respondet *manui*, cujus mentio hic habetur, *gestata*, quam *gustata Eucharistia*. Et quidem non dissimili loquendi genere usus alibi est Cyprianus, in Ep. nimirum ad Thibaritanos. *Armemus*, inquit, *dextram gladio spirituali, ut sacrificia funesta fortiter respuat, & Eucharistiæ memor, qua Domini corpus accepit.* Sic in lib. de Lapsis. *Quod non statim Domini corpus iniquitatis manibus accipiat.* Insuper constat ex libro prædicto; Panem eucharisticum fidelibus non tantum per sacerdotem distributum; sed ab iisdem domum deportatum. Sed illa gestatio, longe alia erat, à solenni quam ante quatuor secula instituit Urbanus IV. A. 1260. ob circumgestatam per urbes & compita Eucharistiam.

3 *Caritas magnanima.*] Quæ hic habentur, non prorsus respondent lectioni 1. 3. ad Quir. c. 3. vid. quæ illic dicta.

4 *Vermium pœna consumit.*] In hanc mentem supra locutus est Auctor noster in lib. de Mortalit. *Erumpentes bestiolas* vocat Tertull. lib. de Patientia.

1 *Ut*

An. 255. decipere posset & fallere, quod fecit in mundi origine: nec tamen Job gravibus ac densis conflictationibus frangitur; quo minus inter illas angustias & pressuras suas, Dei (a) benedictio victrice patientia prædicetur. Tobias quoque post justitiæ & misericordiæ suæ opera magnifica, luminum amissione tentatus; In quantum patienter cæcitatem pertulit, in tantum granditer Deum patientiæ laude promeruit.

Patientiæ bona ex impatientiæ incommodis magis elucescunt.

Atque ut magis, fratres dilectissimi, patientiæ bonum luceat; (b) quid mali è contrario impatientia importet, consideremus. Nam ut patientia bonum Christi est, sic contra impatientia diaboli (c) malum: & sicut in quo habitat, & manet Christus, patiens invenitur; ita impatiens semper existit, cujus mentem diaboli nequitia possidet.

Exordia impatientiæ spectanda sunt; hac Diabolus cecidit; Adam, Cain, Esau, Judæi periere.

Exordia denique ipsa videamus. Diabolus (d) hominem ad imaginem Dei factum impatienter tulit; inde & periit primus, & perdidit. Adam contra cœleste præceptum sibi lethalis impatiens, in mortem cecidit; nec acceptam divinitus gratiam patientia custode servavit: & ut fratrem Cain perimeret, sacrificii ejus & muneris impatiens fuit: Et quod Esau de majoribus ad minora descendit, primatus suos per impatientiam (e) lentis amisit. Quid? Judaicus populus circa beneficia divina perfidus & ingratus, nonne quod à Deo primum recessit, impatientiæ crimen fuit? dum Moysi cum (f) Deo conloquentis moras non potest ferre, profanos deos (g) ausus postulare; 1 ut itineris sui (h) duces nuncuparet, caput bubulum, & terrestre figmentum: nec unquam ab eadem impatientia destitit, quo minus semper docilitatis & divinæ admonitionis impatiens, prophetas suos & justos quosque perimendo, ad crucem quoque & sanguinem Domini prosiliret.

Impatientia in Ecclesia hæretici fiunt.

Impatientia (i) etiam & in Ecclesia hæreticos facit, & ad Judæorum similitudinem contra Christi pacem & caritatem rebelles, ad hostilia & furiosa odia compellit. Et ne longum sit singula recensere, omnia omnino, quæ patientia operibus suis ædificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam. Quare, fratres dilectissimi, & 2 bonis patientiæ, & impatientiæ malis diligenter expensis, patientiam per quam in Christo manemus, (k) ut venire cum Christo ad Deum possimus, plena observatione teneamus; quæ copiosa & multiplex non angusto fine concluditur, nec brevibus terminis coërcetur.

Latissime patet patientiæ virtus.

Late patet patientiæ virtus, & ubertas ejus & largitas de unius quidem nominis fonte proficiscitur, sed exundantibus venis per multa gloriarum itinera diffunditur; nec proficere aliquid in actibus nostris potest ad consummandam laudem, nisi inde consummationis accipiat (l) firmitatem. Patientia est, quæ nos Deo & commendat & servat: ipsa est, quæ iram temperat, quæ linguam frænat, quæ mentem gubernat, pacem custodit, disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium simultatis extinguit, coërcet potentiam divitum, inopiam pauperum refovet: tuetur in virginibus beatam integritatem, 3 in viduis laboriosam castitatem, in conjunctis & maritatis individuam caritatem: facit humiles in prosperis, (m) in adversis fortes, contra injurias & contumelias mites: docet delinquentibus cito ignoscere; si ipse delinquas, diu & multum rogare: tentationes expugnat, persecutiones tolerat, passiones & martyria consummat. Ipsa est quæ fidei nostræ fundamenta firmiter munit: ipsa est quæ incrementa spei (n) sublimiter provehit: (o) ipsa actum dirigit, ut tenere possimus viam Christi, dum per ejus tolerantiam gradimur: ipsa efficit ut perseveremus filii Dei, dum patientiam Patris imitamur.

Futurum judicium ad patientiam suadet.

Sed quoniam plurimos scio, fratres dilectissimi, vel pondere injuriam angentium, vel dolore, de iis qui adversum se grassantur & sæviunt, vindicari velociter cupere,

(a) nec

(a) Benedictionem victrice patientia prædicaret, *Voss.* 1. *Pem. Bod.* 4. *NC.* 2. (b) Et quid mali, *Saris.* (c) Malum est, *Bod.* 1.4. (d) Deum superiorem se & hominem ad, *Vict.* (e) Mentis, *Bod.* 1.3. (f) Deo loquentis, *Ar. Bod.* 2. *Foss. Vict.* (g) Ausus est postulare, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1,2,3,4. (h) Duces diceret, *Ar.* (i) Etiam in Ecclesia, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1.2. (k) Et venire cum Christo ad Deum possumus, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1,2,3,4. (l) Firmamentum, *Lin. Pem.* (m) Et in adversis fortes, *Bod.* 1. (n) Subtiliter provehit, *Ar.* (o) Ipsa agnitionem actuum, *Bæn. NC. Ebor. Lam. Bod.* 2.

1 *Ut itineris sui Duces nuncuparet, caput bubulum, & terrestre figmentum.*] Tertullianus adversus Judæos cap. 1. ait *processisse eis bubulum caput*, & quod *huic figmento universus Israel relicto Deo honorem dederunt, dicentes; hi sunt Dei qui nos ejecerunt de terra Ægypti.* Ita autem verba hæc concepit Auctor noster, ut non unum sed multiplex Idolum ab Israelitis cultum referat. Et revera non temere & ex Hebræo solum idiomate LXX. interpretes plurali numero usi sunt dicentes οὗτοι οἱ θεοί σου Ἰσραὴλ, & ποίησον ἡμῖν θεοὺς οἳ προπορεύσονται ἡμῶν. Etenim ex prophetia Amos. c. 5. v. 26. (à D. Stephano laudata) constat, ab Israelitis non tantum conflatum vitulum aureum, sed *tabernaculum Moloch, & imaginem Idolorum, Sydus Dei Rempham, figuras quas fecerunt.* A Psalmista Ps. 77. 64. dicuntur Israelitæ, hoc facinore *Deum ad æmulationem accendisse*: idque merito. Cultum scil. Deo opt. max. debitum, quique in Tabernaculo columna ignis & nube conspicuus apparuit; Molocho sive Soli tanquam præsentiori numini tribuebant, (& ipsius tabernaculum, thensamve septem conclavium, pro planetarum numero, referente R. Simeon. in Jalkut,) circumferebant. Insuper cultum Jehovæ, sive Deo summo; *qui est, erat, futurus est*, peculiare; Rephan sive Saturno (sic enim apud Ægyptios appellatur) temporis Deo, & planetarum summo, cujus emblema bos stellatus; (ob agriculturam cui præfuit, & sydus ejus ἐπὶ μετώπου ἄκρου, inquit Cyrillus) transtulerunt,

2 *Bonis patientiæ & impatientiæ malis.*] Eadem plane methodo utitur Tertull. in lib. de Patient.

3 *In viduis laboriosam castitatem.*] Simili formula Tertullianus de Virg. velandis, *continentiæ laboratioris* meminit. Et inter virgines & viduas comparationem instituens, dicit *Virginitatem gratia constare, continentiam vero virtute. Non concupiscendi cui concupiscendo inoleveris, grande certamen est. Cujus autem concupiscendi ignoraveris fructum, facile non cupisces.*

1 Sin-

An. 255. (a) nec in illum extremi judicii diem malorum retributionem differre; nobiscum, hortamur, interim amplectimini patientiæ bonum, ut in istis fluctuantis mundi turbinibus, Judæorum sive gentilium & hæreticorum quoque persecutionibus constituti, patienter expectemus ultionis diem, nec ad vindictam doloris nostri querula & invidiosa festinatione properemus: cum scriptum sit: Expecta me, dicit Dominus, in die (b) resurrectionis meæ in testimonium, quoniam judicium meum ad congregationes gentium, ut excipiam reges, & effundam super eos iram meam. Expectare nos jubet Dominus, (c) fratres dilectissimi, & futuræ ultionis diem forti patientia sustinere: qui & in Apocalypsi loquitur dicens: Ne signaveris verba prophetiæ libri hujus, quia jam tempus in proximo est, ut & ii qui perseverant nocere, noceant, & qui in sordibus est, sordescat adhuc: justus autem adhuc justiora faciat, similiter & qui (d) sanctus est, sanctiora. Ecce venio cito, & merces mea mecum est, reddere unicuique secundum facta sua. Unde etiam clamantes martyres, & ad vindictam suam dolore erumpente properantes, expectare adhuc jubentur, & temporibus consummandis, implendisque martyribus præbere patientiam. Et cum aperuisset, inquit, (e) quintum sigillum, vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei, & martyrium suum, & clamaverunt voce magna dicentes: Quousque Domine sanctus & verus non judicas & vindicas sanguinem nostrum, de iis qui in terris inhabitant? Et datæ sunt eis 1 singulæ (f) stolæ albæ, & dictum est eis ut requiescerent brevi adhuc tempore, donec impleatur numerus conservorum & fratrum eorum, (g) qui postea occidentur exemplo ipsorum. Quando autem veniat sanguinis justi divina vindicta, declarat (h) per Malachiam prophetam Spiritus sanctus dicens: Ecce dies Domini, venit ardens velut clibanus, eruntque omnes alienigenæ & omnes iniqui (i) stipula; & (k) succendet illos adveniens dies, dicit Dominus. Quod item legimus in Psalmis, ubi Dei judicis prædicatur adventus censuræ suæ majestate venerandus: Deus manifestus veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis ante eum ardebit, & in circuitu (l) ejus procella nimia, (m) advocabit cœlum sursum, & terram deorsum; ut separet populum suum. Colligite illi justos ejus, eos qui disponunt testamentum ejus in sacrificiis: & (n) annunciabunt cœli justitiam ejus, quoniam Deus judex est. (o) Et Esaias eadem prænunciat dicens: Ecce enim Dominus sicut ignis veniet, & sicut procella currus ejus, retribuere in ira vindictam: in 2 igne enim Domini judicabuntur, & in gladio ejus vulnerabuntur: Et iterum: Dominus Deus virtutum prodibit & comminuet bellum, (p) excitabit certamen, & clamabit super inimicos suos cum fortitudine, Tacui, numquid semper tacebo? Quis autem est hic qui tacuisse se prius dicit: & non semper tacebit? utique ille qui sicut ovis ad victimam ductus est, & sicut agnus (q) coram tondente se, sine voce, (r) non aperuit os suum: utique ille qui non clamavit; neque in plateis vox ejus audita est: utique ille qui non fuit contumax, neque contradixit, cum dorsum suum poneret ad flagella, & maxillas ad palmas; faciem autem suam non avertit à fœditate sputorum; utique ille, qui cum accusaretur à sacerdotibus & senioribus, nihil respondit; & admirante Pilato (s) patientissimum silentium tenuit. (t) Hic est qui cum (u) in passione tacuerit; in ultione postmodum non tacebit. Hic est Deus noster, id est, non omnium, sed fidelium & credentium Deus, qui cum in secundo adventu (w) manifestus venerit non silebit: nam cum in humilitate prius fuerit occultus, veniet in potestate manifestus.

Sophon. 3. 8. — Apo. 22. 10. — 6. 9. — Mal. 4. 3. — Ps. 49. 3. — Is. 66. 15. — 42. 13. — 53. 7. — 42. 2. — 50. 5.

Qui ad vindictam properat consideret Deum ipsum inultum permanere.

Hunc expectemus, fratres dilectissimi, judicem & vindicem nostrum; Ecclesiæ suæ populum, & ab initio mundi (x) justorum omnium numerum secum pariter vindicaturum. Qui ad (y) vindictam suam nimium festinat & properat, consideret, quia necdum vindicatus est ipse, qui vindicat. Pater Deus præcepit filium suum adorari: & Apostolus Paulus, divini præcepti memor, ponit & dicit: Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen (z) quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu (aa) omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum: & in Apocalypsi angelus Joanni volenti adorare se (bb) resistit & dicit: Vide ne feceris, quia conservus tuus sum & fratrum tuorum, Jesum

Phil. 2. 9. — Apo. 22. 9.

(*a*) Nec illud in extrema parte reticendum est ut in istis, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Ben. Sarisf. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Foss.* (*b*) Retributionis meæ, *Bod.* 3. (*c*) *Sic*, *Lam. Ebor. Pem. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ver.* Dominus &, *Imp.* (*d*) Sanctus sanctiora, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver. Man.* (*e*) Quintum signum, *Lam. Ebor. Sarisf. Bod.* 2. 3. 4. *Ver. Thu.* (*f*) Data est singulis stola alba, *Thu.* Ut sustinerent, *Bod.* 1. (*g*) Quinque postea, *Lam. Pem. Lin. Ebor. Sarisf. NC.* 1. *Voss.* 1. 2. *Thu. Foss. Vict.* Occiderentur, *Pem.* (*h*) Malachiam spiritus, *Ver.* (*i*) Sicut stipula, *Pem. Voss.* 1. ut, *Bod.* 1. (*k*) Accendit, *Bod.* 1. (*l*) Ejus tempestas, *Bod.* 3. valida, *Pem. Bod.* 3. (*m*) Vocabit, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ar. Lam. Ver.* (*n*) Nunciabunt, *Sarisf. Bod.* 1, 2, 3, 4. (*o*) Nam & Esaias, *Bod.* 1. *Foss.* (*p*) Concitabit certamen, *Voss.* 2. *Pem.* (*q*) Coram tondente, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* (*r*) Sic non aperuit. *Lam. Ebor.* (*s*) Patientissimus silentium, *NC.* 2. (*t*) Hic qui, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (*u*) In passione prius, *Ver.* (*w*) Manifestius, *Lin.* (*x*) Justos omnes, *Voss.* 1. (*y*) Vindictam sui, *Bod.* 1. (*z*) Ut sit super omne nomen, *Ar. Lam. Ebor. Ver.* (*aa*) Omnes genu curvent, *NC.* 1. *Lam. Ebor. Bod.* 1. *Ver.* (*bb*) Restitit, *Lam. Ebor. Voss.* 1. *NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 3.

1 *Singulæ stolæ albæ.*] Codices MSS. non pauci legunt ἐδόθη αὐτοῖς ἑκάστῳ στολὴ λευκή. Deinceps in Græco textu solum occurrit πληρώσονται, quodque hic de numero habetur, interpretamenti loco apponitur.

2 *Igne enim Domini.*] LXX. legunt, ἀποσκορακισμὸν ἐν φλογὶ πυρός. ἐν γὰρ πυρὶ κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σάρξ.

1 Do-

An. 255. Jesum 1 Dominum (a) adora. Qualis Dominus Jesus, & quanta patientia ejus; ut qui in cælis adoratur, necdum vindicetur in terris? Hujus patientiam, fratres dilectissimi, in persecutionibus & passionibus nostris cogitemus. Hujus adventui plenum expectationis obsequium præbeamus. Nec defendi ante Dominum servi irreligiosa & (b) inverecunda festinatione properemus. (c) Insistamus potius & (d) elaboremus, & toto corde (e) vigilantes, atque ad omnem tolerantiam stabiles, Dominica præcepta servemus; ut cum ille iræ & vindictæ dies venerit, non cum impiis & peccatoribus puniamur, sed cum justis & Deum timentibus (f) honoremur.

(*a*) Adora. Hujus, *Ar. Lin. Pem. Voss.* 2. (*b*) Perdita festinatione, *Saris.* (*c*) Insistamus autem, *Saris.* (*d*) Laboremus, *Lam. Ebor. Ver.* (*e*) Vigilantes ad Deum, *Bod.* 3. (*f*) Coronemur, *Vict.*

1 *Dominum adora.*] Legisse videtur Cyprianus non τῷ θεῷ προσκύνησον, sed τῷ κυρίῳ.

D. CÆCI.

D. CÆCILII CYPRIANI [1]DE ZELO ET LIVORE.

An. 256.

Invidia hoc ipso gravius malum est, quod leve videtur.

ZElare quod (a) bonum videas; & invidere melioribus, leve apud quosdam & modicum crimen videtur, fratres dilectissimi: dumque existimatur leve esse & modicum, non timetur; dum non timetur, contemnitur; dum contemnitur, non facile vitatur, & fit cœca & occulta pernicies: quæ dum minus perspicitur ut caveri à (b) providentibus possit, improvidas mentes latenter affligit. Porro autem Dominus prudentes esse nos jussit, & cauta sollicitudine vigilare præcepit; ne adversarius vigilans (c) semper, & semper insidians ubi in pectus (d) obrepserit, de scintillis conflet incendia, de parvis maxima exaggeret; & dum remissis & incautis leniore aura & flatu molliore blanditur, procellis ac turbinibus excitatis, ruinas fidei & salutis, ac vitæ naufragia moliatur. Excubandum est itaque, fratres dilectissimi, atque omnibus viribus elaborandum, ut inimico sævienti, & jacula sua in omnes corporis (e) partes, quibus percuti & vulnerari possumus dirigenti; sollicita, & plena vigilantia repugnemus, secundum quod Petrus Apostolus in epistola sua præmonet & docet; dicens: Sobrii estote & vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens [2] circuit, (f) aliquem devorare quærens. Circuit ille nos singulos, & tanquam hostis, clausos obsidens, muros explorat, & tentat an sit pars aliqua membrorum minus stabilis, & minus fida, cujus aditu ad interiora penetretur. Offert oculis (g) formas illices, & faciles (h) voluptates, ut visu destruat castitatem. Aures (i) per canoram musicam tentat, ut soni dulcioris auditu solvat, & molliat Christianum vigorem. Linguam convicio provocat, manum injuriis lacessentibus ad petulantiam cædis instigat: ut fraudatorem faciat, lucra opponit injusta: ut animam pecunia (k) capiat, ingerit perniciosa compendia: honores terrenos promittit, ut cœlestes adimat: ostentat falsa, ut vera subripiat: & cum latenter non potest fallere, exerte (l) atque aperte minatur, terrorem turbidæ persecutionis intentans, ad debellandos Dei servos inquietus semper, & semper infestus: in pace subdolus, in persecutione violentus.

Mat. 10. 16.
Mat. 24. 42.
1 Pet. 5. 8.

Zelus & livor, tanquam ipse Diabolus fugiendi.

Quamobrem, fratres dilectissimi, contra omnes diaboli vel fallaces insidias, vel apertas minas stare debet instructus animus & armatus; (m) tam paratus semper ad repugnandum, quam est ad impugnandum semper paratus inimicus. Et quoniam frequentiora sunt tela ejus, quæ latenter obrepunt, magisque occulta & clandestina jaculatio; quo minus perspicitur, hoc & gravius & crebrius in vulnera nostra grassatur: ad hæc quoque intelligenda & depellenda vigilemus; ex quibus est zeli & livoris malum. Quod si quis penitus inspiciat, inveniet nihil magis Christiano cavendum, nihil cautius providendum, quam ne quis invidia & livore capiatur; (n) ne quis fallentis inimici cæcis laqueis implicatus, dum zelo frater in fratris odia convertitur, gladio suo nescius ipse perimatur; quod ut colligere plenius & manifestius perspicere possimus, ad caput ejus atque originem recurramus.

Ad originem zeli recurritur.

Videamus unde zelus, & quando, & quo modo cœperit; facilius enim à nobis malum tam perniciosum vitabitur, si ejusdem mali & origo & magnitudo noscatur. Hinc Diabolus inter initia statim mundi & perit primus, & perdidit. (o) Ille dudum angelica majestate subnixus, ille Deo acceptus & carus, postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum malevolo livore prorupit, non prius alterum dejiciens instinctu zeli, quam [3] ipse zelo ante dejectus; captivus antequam capiens; perditus, ante-

(a) Bonos, *Lin.* (b) A prævidentibus, *Voss.* 1. Prudentibus, *Pem. Voss.* 2. (c) Semper ipse, *Ben. Voss.* 2. (d) Latenter obrepit, *Pem. Voss.* 2. obrepsit, *Ar. Bod.* 2. 4. *Ver. Thu. Foss.* obrepent, *Vict.* (e) Partes mittenti, *Bod.* 3. (f) Aliquid devorare, *Bod.* 1. 2. *Ver. Thu.* (g) Formas muliebres, *Bod.* 3. (h) Voluntates, *Lam. Ebor. Voss.* 1. 2. *NC.* 1. *Pem. Bod.* 2. 4. *Vict. Voss.* (i) Canora musica, *Ben. Thu. Foss.* (k) Capiat, ostendit, *Bod.* 1. (l) Atque manifeste, *Bod.* 1. (m) Sit tam paratus, *Pem. Voss.* 2. (n) Ne quis inimici, *Pem. Voss.* 1. (o) Ille angelica, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Voss.* 1. 2. potestate subnixus, *Bod.* 3.

1 *De zelo & livore.*] Liber iste, ejusdem fere argumenti cum præcedente, ex eadem occasione etiam scriptus videtur. Sed cum in epistola ad Jubaianum; tractatus de Patientia, non autem hujus de zelo & livore meminerit Cyprianus; par est credere, tempore scriptionis istius Epistolæ, alterum duorum tractatuum solummodo fuisse elucubratum. Proinde Auctorem nostrum hunc non ante annum proxime sequentem, nimirum 256 edidisse. Ulterius autem illud opus minime dilatum, exinde suadetur; quod statim persecutio ingrueret, quæ publica clade privatas simultates, quemadmodum ruinæ solent incendia, extingueret: quæque etiam Cyprianum ipsum perculit, & Curubas amandavit. Libellum hunc Pontius evidenter designat, quando ait. *Quis Livorem de venenata invidiæ malignitate venientem, dulcedine remedii salutaris inhiberet?* Ejusdem meminit Hieron. in Comment. in Epist. ad Galat. c. 5. ubi appellat *Librum de Zelo & Livore valde optimum*, (hoc addito elogio) *quem qui legerit, non dubitabit annumerare operibus carnis invidiam.* Pariter laudat Augustin. l. 4. c. 8. 9. 11. De Baptism. cont. Donatistas. & etiam l. 5. c. 14. Citat etiam Beda nostras in 1 Epist. D. Petri. c. ult.

2 *Circuit, aliquem devorare quærens.*] In sacro textu est περιπατεῖ, plurimi codices MSS habent περιέρχεται. Ita Israelitæ urbem Hierecuntem circumambulando destruebant. In libro Job, dicitur Diabolus orbem pererrare; hic *nos singulos circuire* perhibetur: ita intentus in uniuscujusque, ut in omnium perniciem.

3 *Ipse zelo ante dejectus.*] Sunt qui superbiæ potius quam invidiæ, Angelorum lapsum imputant; sed adeo individuo nexu vitia ista cohærent; ut seorsim consistere neutrum possit: imo alterum alteri parens simul sit & proles.

An. 256. antequam perdens; (a) dum ſtimulante livore homini gratiam datæ immortalitatis (b) eripit, ipſe quoque id, quod prius fuerat, amiſit. Quale malum eſt, fratres dilectiſſimi, quo Angelus cecidit; quo circumveniri & ſubverti alta illa & præclara ſublimitas potuit; quo deceptus eſt ipſe qui decepit? Exinde invidia graſſatur in terris, dum livore periturus, magiſtro perditionis obſequitur: dum diabolum, qui zelat imitatur. Sicut ſcriptum eſt: Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum. Imitantur ergo illum qui ſunt ex parte ejus. Hinc denique novæ fraternitatis prima odia, hinc parricidia nefanda cœperunt, dum Abel juſtum Cain zelat injuſtus, dum bonum malus invidia & livore perſequitur. Tantum valuit ad conſummationem facinoris æmulationis furor; ut nec caritas fratris, nec ſceleris immanitas, nec timor Dei, nec pœna delicti cogitaretur. Injuſte oppreſſus eſt, qui juſtitiam primus oſtenderat: odia perpeſſus eſt, qui odiſſe non noverat: occiſus eſt impie, qui moriens non repugnabat. Et quod Eſau fratri ſuo Jacob inimicus extitit, zelus fuit. Nam quia ille benedictionem patris acceperat, hic in odium perſecutionis facibus livoris exarſit. Et quod Joſeph fratres ſui vendiderunt, cauſa vendendi de æmulatione deſcendit; poſtquam id quod ſibi in viſionibus proſperum fuerat oſtenſum, ſimpliciter ut fratribus frater expoſuit, in invidiam malevolus animus erupit. Saul quoque Rex ut David odiſſet, ut perſecutionibus ſæpe repetitis innocentem, miſericordem, miti lenitate patientem necare cuperet, quid aliud quam zeli ſtimulus provocavit? quia Goliad interfecto, & ope ac dignatione divina tanto (d) hoſte deleto, populus admirans in laudes David (e) prædicationis ſuffragio proſiliit: (f) Saul ſimultatis atque inſectationis furias de livore concepit. Et ne longum faciam ſingulos (g) accenſendo, pereuntis (h) ſemel populi attendamus interitum. Judæi nonne inde perierunt, dum Chriſto malunt invidere quam credere? Obtrectantes magnalibus quæ ille faciebat, zelo excæcante decepti ſunt, nec ad divina noſcenda cordis oculos aperire potuerunt.

Sap. 2. 24.
Gen. 4. 8.
Gen. 27. 41.
Gen. 37. 18.
1 Reg. 18. 8.
Mat. 12. 24.

Eorum exemplis qui per zelum perierunt, oportet ut nos muniamus. Neque enim unum ſed multiplex malum eſt.

(i) Quæ nunc conſiderantes, fratres dilectiſſimi, contra tantam mali perniciem vigilanter & fortiter dicata Deo pectora muniamus. Aliorum mors proficiat ad noſtram ſalutem; imprudentium pœna providentibus conferat ſanitatem. Non eſt autem quod aliquis exiſtimet malum iſtud una ſpecie contineri, aut brevibus terminis, & anguſto fine concludi. Late patet zeli multiplex & fœcunda pernicies. (k) Radix eſt malorum omnium, fons cladium, ſeminarium delictorum, materia culparum. Inde odium ſurgit, animoſitas inde procedit. Avaritiam zelus inflammat; dum quis ſuo non poteſt eſſe contentus, videns alterum ditiorem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus (l) auctiorem: zelo excæcante ſenſus noſtros, atque in ditionem ſuam mentis arcana redigente, Dei timor ſpernitur, magiſterium Chriſti negligitur, judicii dies non providetur. Inflat ſuperbia, exacerbat ſævitia, perfidia prævaricatur, impatientia concutit, furit diſcordia, ira ferveſcit; nec ſe jam poteſt cohibere, vel regere, qui factus eſt poteſtatis alienæ. Hinc Dominicæ pacis vinculum rumpitur, hinc caritas fraterna violatur, hinc adulteratur veritas, unitas ſcinditur, ad hæreſes atque ad ſchiſmata proſilitur; dum obtrectatur ſacerdotibus, dum Epiſcopis invidetur, cum quis aut queritur non ſe (m) potius ordinatum, aut dedignatur alterum ferre præpoſitum. Hinc recalcitrat, hinc rebellat de zelo ſuperbus, de æmulatione perverſus; animoſitate & livore, non hominis, ſed honoris inimicus.

Nihil invido injuſtius, nihil juſtius invidia; quæ certiſſimas pœnas malevolo repoſcit.

(n) Qualis vero animæ tinea, quæ cogitationum tabes, pectoris quanta rubigo? zelare in altero vel virtutem ejus, vel felicitatem, id eſt, odiſſe in eo vel merita propria, vel beneficia divina; in malum proprium bona aliena convertere, illuſtrium proſperitate torqueri, aliorum gloriam facere ſuam pœnam; velut quoſdam pectori ſuo admovere carnifices, cogitationibus & ſenſibus ſuis adhibere tortores, qui ſe inteſtinis cruciatibus lacerent, qui cordis ſecreta malevolentiæ ungulis pulſent: non cibus talibus lætus, non potus poteſt eſſe jucundus; ſuſpiratur ſemper, & ingemiſcitur, & doletur: dumque ab invidis nunquam 1 livor exponitur, diebus ac noctibus pectus obſeſſum ſine intermiſſione laniatur. Mala cetera habent (o) terminum; & quodcunque delinquitur, delicti conſummatione finitur. In adultero ceſſat facinus perpetrato ſtupro; in latrone conquieſcit ſcelus homicidio admiſſo; & (p) prædoni 2 rapacitatem ſtatuit præda poſſeſſa; & falſario modum ponit impleta fallacia; zelus terminum non habet, permanens jugiter malum & ſine fine peccatum, quantoque ille cui invidetur ſucceſſu meliore profecerit, tanto invidus in majus incendium livoris ignibus inardeſcit. Hinc vultus minax, torvus aſpectus, pallor in facie, in labiis tremor, ſtridor in dentibus, verba rabida, effrenata convicia, manus ad cædis violentiam promta; etiam ſi à gladio interim vacua, odio tamen (q) furiatæ mentis armata: & iccirco Spiritus ſanctus

(a) Et dum ſtimulante, *NC.* 1. *Lam. Ebor. Bod.* 2. (b) *Sic*, *Lam. Ebor. Lin. Voſſ.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. eripit, qui quoque, *Imp.* (c) Per ſpiritum, *Ar.* (d) Hoſte dejecto, *Pem. Voſſ.* 2. (e) Prædicationis officio, *Bod.* 1. (f) Saul Rex, *Pem. Voſſ.* 2. (g) Recenſendo, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Voſſ.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. (h) Simul populi, *Pem. Ebor.* (i) Quæ nos conſiderantes, *Thu. Foſſ. NC.* 2. (k) Radix eſt enim, *Lin. Pem. Voſſ.* 2. *Bod.* 3. 4. (l) Altiorem, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. (m) Potius honoratum, *Bod.* 3. (n) Qualis vero eſt, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3, 4. (o) Terminum ſuum, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (p) Prædonis rapacitatem, *Ar. Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Vict.* ſatiat, *Vat.* (q) Furioſæ menis *Pem. Voſſ.* 2.

1 *Livor exponitur.*] E medio tollitur, ex idiomate Auctoris, de quo ſupra monuimus in lib. ad Donat.

2 *Rapacitatem ſtatuit.*] Conſiſtere facit; cohibet, ita ſupra ſiccitas dicitur flumina ſtatuere.

1 *Vide-*

An. 256. sanctus dicit in Psalmis: (a) Noli zelare bene ambulantem in via sua. Et iterum: Observabit peccator justum, & (b) stridebit ad eum (c) dentibus suis. Deus autem irridebit eum; quoniam providet quia (d) veniet dies ejus. Hos beatus Apostolus Paulus designat & denotat dicens: Venenum aspidum sub labiis eorum, & os eorum (e) maledictione & amaritudine plenum est. (f) Veloces ad effundendum sanguinem pedes eorum: (g) contritio & calamitas in viis eorum, (h) qui viam pacis non agnoverunt, nec est timor Dei ante oculos eorum. Multo malum levius, & periculum minus est, cum membra gladio vulnerantur. Facilis cura est, ubi plaga perspicua est; & cito ad sanitatem medela subveniente (i) perducitur vulnus, quod videtur: zeli vulnera abstrusa sunt & occulta, nec remedium curæ medentis admittunt, quæ se intra conscientiæ latebras cæco dolore clauserunt. Quicunque es invidus & malignus; 1 videris quam sis eis quos odisti insidiosus, perniciosus, infestus: nullius magis quam tuæ salutis inimicus es. Quisquis ille est quem zelo persequeris, subterfugere & vitare te poterit: tu te non (k) potes fugere: ubicunque fueris, adversarius tuus tecum est, hostis semper (l) in pectore tuo est, pernicies intus inclusa est, ineluctabili catenarum nexu ligatus & vinctus es, zelo dominante captivus es, nec solatia tibi ulla subveniunt. Perseverans malum est, hominem persequi ad Dei gratiam pertinentem: calamitas sine remedio est, odisse felicem,

Ps. 36. 7. 12.

Rom. 3. 13.

Ut æmulationem omnem amputaret Dominus, illum maximum fore spondet qui minimus est.

Et iccirco, fratres dilectissimi, huic periculo consulens Dominus, ne quis zelo fratris in laqueum mortis incurreret; cum eum discipuli interrogarent (m) quis inter illos major esset: Qui fuerit, inquit, minimus in omnibus vobis, hic erit magnus. Amputavit omnem æmulationem responso suo, omnem causam & materiam mordacis invidiæ eruit & abscidit. (n) Discipulo Christi zelare (o) non licet, non licet invidere. Exaltationis apud nos non potest esse contentio, de humilitate ad summa (p) crescimus, didicimus unde placeamus. Denique & Apostolus Paulus instruens & monens, ut qui illuminati Christi lumine, tenebras nocturnæ conversationis evasimus; in factis atque in operibus luminis ambulemus; scribit & dicit: Nox transivit, dies autem appropinquavit; abjiciamus ergo opera tenebrarum, & (q) induamus arma lucis, tanquam in die (r) decenter ambulemus: non in comessationibus & ebrietatibus; non in concupiscentiis & impudicitiis; non in certaminibus & zelo. Si recesserunt de pectore tuo tenebræ; si nox inde discussa est; si caligo detersa est; si illuminavit sensus tuos splendor diei; si homo lucis esse cœpisti: quæ sunt Christi gere; quia (s) lux & dies Christus est. Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo livoris involvis? quid invidiæ cæcitate, omne pacis & caritatis lumen extinguis? quid ad Diabolum, cui renunciaveras, redis? quid Cain similis existis? Homicidii namque facinore constringi eum quisquis zelaverit, & odio habuerit fratrem suum, declarat Joannes Apostolus, in Epistola sua dicens: Qui fratrem suum odit, homicida est: & scitis quia omnis homicida non habet in se vitam manentem: Et iterum: Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc, & in tenebris ambulat, & non scit quo eat: quoniam tenebræ excæcaverunt oculos ejus. Qui odit, inquit, fratrem suum, in tenebris ambulat, & (t) non scit quo eat: it enim nescius in gehennam, ignarus & cæcus præcipitatur in pœnam; recedens scilicet à Christi lumine monentis & dicentis: Ego sum lumen mundi: qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Sequitur autem Christum, qui præceptis ejus insistit, qui per magisterii ejus viam graditur, qui vestigia ejus atque itinera sectatur, qui id quod Christus & fecit & docuit, imitatur: secundum quod (u) Petrus quoque hortatur & monet dicens: 2 Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum ut sequamini vestigia ejus.

Luc. 22. 24.

Rom. 13. 12.

1 Jo. 3. 15.

1 Jo. 2. 9. 11.

Jo. 8. 12.

1 Pet. 2. 21.

Non temere discipulos suos Oves appellabat Dominus.

Meminisse debemus quo vocabulo plebem suam Christus appellet, quo titulo gregem suum nuncupet: oves nominat, ut innocentia Christiana ovibus æquetur: agnos vocat, ut agnorum naturam simplicem simplicitas mentis imitetur. Quid sub vestitu ovium lupus latitat? quid gregem Christi, qui se Christianum mentitur, infamat? Christi nomen induere, & non per Christi viam pergere; quid aliud quam prævaricatio est divini nominis, quam desertio itineris salutaris? quando ipse doceat & dicat eum ad vitam venire, qui (w) mandata servaverit; & eum esse sapientem, qui verba ejus audierit & fecerit: 3 doctorem quoque eum maximum in regno cœlorum vocari, qui fecerit & sic docuerit: tunc prædicanti profuturum quod bene atque utiliter prædicatum fuerit, si id quod ore promitur, factis sequentibus impleatur. Quid vero insinuavit crebrius discipulis suis Dominus, quid inter salutaria monita & præcepta cœlestia custodiendum magis servandumque mandavit; quam, ut eadem dilectione qua

Jo. 21. 17.

Mat. 5. 19.

(a) Noli te zelare, *Bod.* 4. (b) Stridet, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu. Ver.* (c) Dentes, *Bod.* 1, 2, 3. 4. *Ben.* (d) Venient dies, *Bod.* 4. venit, *Bod.* 3. (e) Maledicto, *Bod.* 2. 4. *Ver. Thu.* (f) Et veloces, *Bod.* 3. (g) Contribulatio, *Ar. NC.* 1. *Voss.* 2. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver.* infelicitas, *Bod.* 3. (h) Quia viam, *Bod.* 1. (i) Perducitur quod videtur, *Ar. Lam, Ebor. Thu. Foss. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. (k) Potes vitare nec fugere, *Ar Voss.* 2. fugere, ubicunque fugeres, *Foss.* (l) In pectore est, *Lam. Ebor. Thu. Bod.* 1. 2. (m) Quis eorum, *Lin.* (n) Discipulum Christi, *Lam. Lin. Bod.* 2. (o) Non decet, *Bod.* 2. (p) Crescimus unde placeamus, *Pem. Voss.* 2. (q) Induamur, *Ver. Vet. innom.* (r) Honeste, *Lin.* (t) Et lux & dies, *Bod.* 1. (s) Nescit quo eat, *Bod.* 2. (t) Petrus Apostolus, *Bod.* 3. (u) Passus est pro vobis, *Lam. Bod.* 1. 2. *Thu. Foss. vid. l.* 3. *ad Quir. c.* 39. (w) Mandata ejus, *Ver. Bod.* 2.

1 *Videris quam sis.*] Consideres, reputes. De hac Cypriani phrasi egimus in lib. ad Donat.

2 *Christus passus est.*] Locus hic sæpius affertur.

3 *Doctorem quoque eum maximum.*] Sacer textus solummodo habet μέγας κληθήσεται. Illi vero quibus cœlestis regni politia magis quam domus sua nota videtur; peculiarem Aureolam Doctoribus assignant, ita ut etiam in cœlis doctoratus gradus sit capessendus, vid. Dan. 12. 3.

An. 256. qua diſcipulos ipſe dilexit, (a) nos quoque invicem diligamus? Quo modo autem vel pacem Domini, vel caritatem tenet, qui intercedente zelo nec pacificus poteſt eſſe, [1] nec carus? Ideo & Apoſtolus Paulus cum pacis & caritatis merita depromeret, cumque aſſeveraret firmiter & doceret nec fidem ſibi, nec eleemoſynas, nec paſſionem quoque ipſam (b) confeſſionis & martyrii profuturam, niſi caritatis fœdera integra atque inviolata ſervaſſet; adjecit & dixit: Caritas magnanima eſt, caritas benigna eſt, caritas non zelat. Docens ſcilicet & oſtendens eum poſſe caritatem tenere quiſquis [2] magnanimus fuerit & benignus, & zeli ac livoris alienus. Item alio loco cum moneret, ut homo jam Sancto ſpiritu plenus, & nativitate cœleſti Dei filius factus, non niſi ſpiritalia & divina ſectetur, ponit & dicit: Et ego quidem, fratres, non potui vobis loqui quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus, quaſi infantibus in Chriſto, (c) Lac vobis potum dedi, non cibum: nondum enim poteratis, ſed neque nunc (d) poteſtis, adhuc enim eſtis carnales: ubi (e) enim in vobis zelus & contentio & diſſenſiones ſunt, nonne carnales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis?

1 Cor. 13. 4.

1 Cor. 3. 1.

Zelus & livor, ceu certiſſima opera carnis, obterendi & conculcandi.

Obterenda ſunt, fratres dilectiſſimi, vitia & peccata carnalia, & terreni corporis infeſta labes ſpiritali vigore calcanda: ne dum iterum ad veteris hominis converſationem revolvimur, letalibus laqueis implicemur, Apoſtolo hoc idem (f) providenter & ſalubriter præmonente: Itaque, inquit, fratres, non ſecundum carnem vivamus, ſi enim ſecundum carnem (g) vixeritis, [3] incipietis mori; ſi autem ſpiritu opera carnis (h) mortificaveritis, vivetis: quotquot enim ſpiritu Dei aguntur, hi filii Dei ſunt. Si filii Dei ſumus, ſi templa ejus eſſe jam cœpimus, ſi accepto Spiritu ſancto, ſancte & ſpiritaliter vivimus, ſi de terris oculos ad cœlum ſuſtulimus, ſi ad ſuperna & divina plenum Deo & Chriſto pectus ereximus: non niſi quæ ſunt Deo & Chriſto digna faciamus: ſicut & Apoſtolus excitat & hortatur: Si (i) conſurrexiſtis, inquit, cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt ſapite, (k) non quæ ſuper terram. Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo: cum autem Chriſtus apparuerit vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Qui ergo in baptiſmo ſecundum hominis antiqui peccata carnalia, (l) & mortui & ſepulti ſumus, qui regeneratione cœleſti Chriſto conſurreximus; quæ ſunt Chriſti & cogitemus pariter & geramus: ſicut idem Apoſtolus docet rurſus & monet, dicens: Primus homo de terræ limo, ſecundus homo de cœlo: qualis ille de limo, tales & qui de limo: & qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Quomodo portavimus imaginem ejus qui de limo eſt, [4] portemus & imaginem ejus qui de cœlo eſt. Imaginem autem cœleſtem portare non poſſumus, niſi in eo quod eſſe nunc (m) cœpimus, Chriſti ſimilitudinem præbeamus: hoc eſt enim mutaſſe quod fueras, & cœpiſſe eſſe quod non eras, ut in te divina nativitas luceat, ut ad patrem Deum deifica diſciplina reſpondeat, ut honore & laude vivendi Deus in homine clareſcat; ipſo exhortante & monente, & eis qui ſe clarificant, vicem mutuam pollicente: Eos, inquit, qui clarificant me, clarificabo; & qui ſpernit me, ſpernetur. Ad quam (n) clarificationem formans nos ac præparans Dominus, & filiis Dei ſimilitudinem Dei patris inſinuans, in Evangelio ſuo dicit: Audiſtis quia dictum eſt: Diliges (o) proximum tibi, (p) & odio habebis inimicum tibi. Ego autem dico vobis, diligite inimicos veſtros, & orate pro his qui vos perſequuntur, ut ſitis (q) filii patris veſtri qui in cœlis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos. Si hominibus lætum eſt & glorioſum, filios habere conſimiles; & tunc magis generaſſe delectat, ſi ad patrem lineamentis paribus [5] ſoboles (r) ſubſiciva reſpondeat: quanto major in Deo patre lætitia eſt, cum quis ſic ſpiritaliter naſcitur, ut in actibus ejus & laudibus divina (s) generoſitas prædicetur? Quæ juſtitiæ palma eſt, quæ corona, (t) eſſe te talem, de quo Deus non dicat: Filios (u) genui & exaltavi, ipſi autem ſpreverunt (w) me; ſed collaudet te potius Chriſtus, & invitet ad præmium dicens: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum eſt ab origine mundi?

Rom. 8. 12.

Coloſſ. 3. 1.

1 Cor. 15. 47.

1 Reg. 2. 30.

Mat. 5. 43.

Iſ. 1. 2.

Mat. 25. 34.

His

(*a*) Nos invicem, *Ar. Bod.* 2. *Thu. Voſſ.* (*b*) Confeſſoris aut martyris, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu.* (*c*) Lacte vos potavi non cibo, *Ar. Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Thu.* lacte vos cibavi, *Bod.* 1. eſcam, *l.* 3. *ad Quir. c.* 3 (*d*) Poteſtis cibum ferre, *Voſſ.* 1. (*e*) Etenim inter vos, *NC.* 1. *Lam. Bod.* 2. (*f*) Providente, *Ar. Bod.* 2. (*g*) Vivitis, *Bod.* 3. 4. *Voſſ.* 1. *Ver. Ben.* moriemini, *Bod.* 3. *Voſſ.* 1. (*h*) Mortificatis, *Ver.* (*i*) Conſurrexiſtis inquit Chriſto, *Ver.* conreſurreximus, *Thu.* (*k*) Non quæ terrena, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ver. Ben.* (*l*) Emortui, *Ar.* (*m*) Cœpimus perſeveremus, *Voſſ.* 1. (*n*) Clarificationem conformans, *Voſſ.* 1. (*o*) Proximum tuum, *Ar.* (*p*) Et odies, *Pem. Voſſ.* 1 *Bod.* 1. 3. (*q*) Similes patri, *Ar. Lin. NC.* 2 *Bod.* 1. 3. 4. patri veſtro, *Thu.* (*r*) Succiſiva, *Bod.* 3. ſuccidiva, *Vict.* (*s*) Generatio, *Ar. Bod.* 2. (*t*) Eſſe talem, *Ar. Bod.* 2. (*u*) Generavi, *Bod.* 1. 3. 4. (*w*) Me; collaudet te potius, *Ar. Bod.* 1, 2, 3, 4.

1 *Nec carus.*] Caritatis cultor, benignus & amicus.

2 *Magnanimus fuerit.*] Longanimis. De hac phraſi Cypriani Vid. quæ dicta l. 3. ad Quir. c. 1.

3 *Incipietis mori.*] Μέλλετε ἀποθνήσκειν.

4 *Portemus & imaginem.*] De hac lectione ſæpius monuimus.

5 *Soboles ſubſiciva.*] Legendum ſuadet Rigaltius *ſucceſſiva*; ſed codicum ſuffragiis deſtitutus. Ego lectioni receptæ adhærendum cenſeo; ut ex vulgari loquendi formula, filii quaſi ex parentum ſtirpe ſurculi abſciſſi habeantur, qui arboris ingenio reſpondent. Sic Rom. 11. Apoſtolus Judæos bonæ olivæ germen, Gentes oleaſtri compellat. Et Iſaias pariter c. 5. Iſraëlitas vitis generoſæ ſtoloni comparat, qui pro uvis fecerat labruſcas. Epiſtola ad Euchratium de hiſtrione, ſimili fere modo dicit Auctor noſter. *Non poteſt videri ceſſaſſe, qui vicarios ſubſtituit, & qui pro ſe uno plures ſuccidaneos ſuggerit.*

1 Cor

An. 256.

Officii sui erga Patrem cælestem, & præmii repositi memor Christianus, pacem & caritatem sectetur.

His meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi, ejusmodi exercitationibus contra omnia diaboli jacula firmandus. Sit ante oculos divina lectio, in manibus bona operatio, in sensibus Dominica cogitatio. Oratio jugis omnino non cesset. Salutaris operatio perseveret. Spiritalibus semper actibus occupemur, ut quotiescunque inimicus accesserit, quoties adire tentaverit, & clausum adversum se pectus inveniat & armatum. Non enim Christiani hominis corona una est, quæ tempore persecutionis accipitur. Habet & pax coronas suas, quibus de varia & multiplici congressione victores, prostrato & subacto adversario coronamur. Libidinem subegisse, continentiæ palma est. Contra iram, contra injuriam repugnasse, corona patientiæ est. De avaritia triumphus est, pecuniam spernere. Laus est fidei, fiducia (a) futurorum mundi adversa tolerare. Et qui superbus in prosperis non est, gloriam de humilitate consequitur. Et qui ad pauperum fovendorum misericordiam pronus est, retributionem thesauri cœlestis adipiscitur. Et qui zelare non novit, quique unanimis & mitis fratres suos diligit, dilectionis & pacis præmio honoratur. In hoc virtutum stadio quotidie currimus, ad has justitiæ palmas & coronas sine intermissione temporis pervenimus. Ad quas ut pervenire tu etiam possis, qui fueras zelo & livore possessus, omnem illam malitiam, qua prius (b) tenebaris abjice, ad viam vitæ æternæ vestigiis salutaribus reformare. Evelle de pectore tuo spinas & tribulos, ut te Dominicum (c) semen fertili fruge locupletet, ut divina & spiritalis seges in copiam fœcundæ messis exuberet. Venena fellis evome, discordiarum virus exclude: purgetur mens, quam serpentinus livor infecerat; amaritudo omnis quæ intus insederat, Christi dulcedine leniatur. Si de sacramento crucis & cibum sumis & potum; lignum, quod (d) apud Mara profecit in imagine ad saporis dulcedinem, tibi in veritate proficiat ad mulcendi pectoris lenitatem: nec ad medelam prosperandæ valetudinis laborabis; unde vulneratus fueras, inde curare. Ama eos quos ante oderas, dilige illos quibus injustis obtrectationibus invidebas. Bonos imitare, si sectari potes: (e) si autem eos sectari non potes, collætare certe & (f) gratulare melioribus: fac te illis adunata dilectione participem, fac te consortio caritatis & fraternitatis vinculo cohæredem. Dimittentur tibi debita, quando ipse dimiseris: accipientur sacrificia tua, cum pacificus ad Deum veneris. Sensus atque actus tui divinitus dirigentur, quando ea quæ divina & justa sunt cogitaveris, sicut scriptum est: [1] Cor viri cogitet justa, ut à Deo dirigantur gressus ejus. Habes autem multa quæ cogites. Paradisum cogita; quo Cain non redit, qui zelo fratrem peremit. Cogita cœleste regnum, ad quod non (g) nisi concordes atque unanimes Dominus admittit. Cogita quod filii Dei hi soli possint vocari, qui sint pacifici; qui (h) nativitate cœlesti & lege divina, ad similitudinem Dei patris & Christi respondeant adunati. Cogita sub oculis nos Dei stare, spectante ac judicante ipso conversationis ac vitæ nostræ curricula decurrere: pervenire nos tunc demum posse, ut eum videre contingat; si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris; si nos dignos gratia ejus & indulgentia præbeamus; si placituri semper in regno, in hoc mundo ante placeamus.

Mat. 5. 24.

Prov. 16. 1.

Mat. 5. 9.

(a) Futurorum bonorum, *Bod.* 2. 3. (b) Tenebraris abige, *Bod.* 2. (c) Semen feraci, *Bod.* 1. (d) Apud Marram, *Ver.* (e) Si sectari non potes, *Bod.* 1,2,3,4. *Ver.* (f) *Sic*, *Voss.* 1. congratulare, *Imp.* (g) Nisi unanimes, *Lin.* (h) Nativitate & lege, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Voss.* 1. 2. *Bod.* 1,2,3,4.

1 *Cor viri cogitet justa.*] Hæc frustra quæsiveris in bibliis quæ textum Hebræum sequuntur; sed lectioni LXX. omnino respondent. Et quidem nihil perturbatius, quam liber hic proverbiorum in codicibus Græcis. Verba ipsa sunt, καρδία ἀνδρὸς λογιζέσθω δίκαια, ἵνα ὑπὸ τȢ̃ Θεȣ̃ διορθωθῇ τὰ διαβήματα αὐτȣ̃. Sed si attentius rem pensitemus, apparebit LXX. Interpretes non longe hic à scopo aberrasse: legerunt scil. ארח pro דוח quomodo legisse videtur Chaldæus paraphrastes dum ait אלהא מתקן ארחתיה aut saltem secreta viarum hominum, idem esse cum spiritu ejus duxerunt.

D. CÆCILII CYPRIANI

[1] CONCILIUM CARTHAGINIENSE, DE (a) Baptizandis Hæreticis.

SENTENTIÆ EPISCOPORUM (b) LXXXVII.

An. 256. *Proloquium Sancti Cypriani cum synodum aperiret.*

CUm in unum Carthagini convenissent Kalend. Septembris Episcopi plurimi ex [2] provincia Africa, Numidia, Mauritania, cum Presbyteris & Diaconibus, (c) præsente etiam plebis maxima parte, & lectæ essent literæ Jubaiani ad Cyprianum factæ, item Cypriani ad Jubaianum rescriptæ, de hæreticis baptizandis; quidque postmodum Cypriano Jubaianus idem rescripserit; [3] Cyprianus dixit: Audistis collegæ dilectissimi, quid mihi Jubaianus coepiscopus noster scripserit, consulens mediocritatem nostram de illicito & profano hæreticorum (d) baptismo; & quid ego ei rescripserim; censens scilicet, quod semel atque iterum & sæpe censuimus, hæreticos ad Ecclesiam venientes, Ecclesiæ baptismo baptizari & sanctificari oportere. Item lectæ sunt vobis & aliæ Jubaiani literæ, quibus pro sua sincera & religiosa devotione, ad epistolam nostram rescribens, non tantum consensit, sed etiam instructum se esse gratias egit. Superest ut de hac ipsa re singuli quid sentiamus, proferamus; neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes. Neque enim quisquam nostrum (e) [4] Episcopum se Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem (f) collegas suos adigit; quando habeat omnis Episcopus pro licentia libertatis & potestatis suæ, arbitrium proprium; tamque judicari ab alio non possit, quam nec ipse (g) potest judicare. Sed expectemus universi judicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus & solus habet potestatem & præponendi nos in (h) Ecclesiæ suæ gubernatione, & de actu nostro judicandi.

I.

[5] *Cæcilius à (i) Bilta dixit.*

Ego unum baptisma in Ecclesia sola scio, & extra Ecclesiam nullum. Hic erit unum ubi spes vera est, & fides certa; sic enim scriptum est. Una fides, una spes, unum baptisma; non apud hæreticos, ubi spes nulla est, & fides falsa, ubi omnia per mendacium aguntur, ubi exorcizat dæmoniacus; sacramentum interrogat cujus os & verba cancer emittunt; fidem dat infidelis; veniam delictorum tribuit sceleratus; in nomine Christi tingit antichristus; benedicit à Deo maledictus; vitam pollicetur mortuus; pacem

Eph. 4. 5.

(*a*) Baptismo venientium ab hæreticis, *Ebor.* (*b*) Numero 87. *Corb. Foss. Lam.* (*c*) Præsentibus, *Foss.* (*d*) Baptismo, quidque ego illis, *Ebor.* (*e*) *Sic*, *Ver.* Episcopum se esse Episcoporum, *Imp.* (*f*) Collegas suos adjungit, *Lam.* (*g*) Alium judicare, *Lam. Ebor. Ben.* (*h*) Ecclesiæ gubernatione, *Ver.* (*i*) Bidil. Bida, λιβράριος, *Zonar.*

1 *Concilium Carthaginiense.*] Post litem de hæreticorum baptismo diu multumque agitatam, non tantum per Epistolas cum Episcopis seorsim, sed etiam in synodis eorundem frequenter congregatis; Cal. Septembris A. 256. Concilium, si quod aliud, ante Constantini tempora, celebratissimum LXXXVII. Episcoporum Africæ Provinciæ, Numidiæ & Mauritaniæ cogendum Carthagini curavit Cyprianus. Cum vero controversiæ statum in literis Jubaiani ad ipsum scriptis, ejusque invicem responso perquam accurate proponi censeret consultissimus Præsul; ex iisdem primo in loco lectis, tractationem synodicam inchoandum duxit. Epistolas vero prædictas lite jam adulta, & Stephano in apertas simultates provecto, transmissas fuisse; ex iis quæ inibi memorantur rebus gestis, abunde constat. Quemadmodum vero tractatui de Patientia natales exinde suos assignavimus, quod ante literas illas conscriptus appareat: eodem jure de hoc Concilio sententiam feremus; nimirum quod illo temporis spatio, imo mensis Septembris initiis debeatur, quæ transmissas illas Epistolas, & Valeriani persecutionem intercesserant. Porro non tantum Epistolas Jubaiani, & Cypriani ad ipsum; sed etiam illas ad Stephanum in Concilio lectas constat ex suffragio octavo, quod Crescens à Cirta tulit. Obiter notandum, nihil in hac causa ab Africanis Patribus innovatum; qui decretis olim sub Agrippino, nec non in Oriente non uno loco conciliariter sancitis adhærebant. Imo Ecclesia universalis in Concilio Nicæno Stephani placitis qui *à quacunque hæresi venientes* admisit, nullatenus accessit; siquidem Paulianistas ad Ecclesiam accedentes baptizandos decreverat. Rei gestæ historiam alibi fusius enarrabimus.

2 *Provincia Africa.*] Plinio *Zeugitana regio*, *& quæ proprie vocetur Africa.* l. 5. c. 4. Quæ nimirum capta Carthagine, in Romanam ditionem primo pervenerat; & in Provinciæ formam redigebatur: quæque Romæ ad Africam proxime adjacebat.

3 *Cyprianus dixit.*] Sententiam is suam ultimus tulit; hæc autem non per modum suffragii afferebantur, sed præfationis, & ut consultationi futuræ aditus panderetur. *Primum sermonem* vocat Augustinus l. 2. de Bapt. cont. Donat. Is libris 6. & 7. concilium hoc verbatim descripsit, redargutionibus singulis Episcoporum sententiis appositis.

4 *Episcopum se Episcoporum.*] Vid. quæ dicta in l. de Unitate p. 77. Hunc loquendi modum non à Tertulliano Montanista didicit Cyprianus, quod Pamelius insinuare voluit; sed à D. Petro, siquidem in Epistola ad Quintum dicat Auctor noster, B. Apostolum *non vendicasse sibi aliquod violenter, aut arroganter assumsisse, ut diceret se primatum obtinere*, &c.

5 *Cæcilius à Bilta.*] Urbs Mauritaniæ. Idem fortasse locus qui Bidil, Bita, aut urbs Abitensis, sive Abidensis. Recte de his omnibus ait Plinius. *Populorum oppidorumque nomina, vel maxime sunt ineffabilia, præterquam ipsorum linguis.*

1 *Qui*

An. 256. pacem dat [a] impacificus; Deum invocat blaſphemus; ſacerdotium adminiſtrat profanus; ponit altare ſacrilegus. Ad hæc omnia accedit & illud malum, ut antiſtites diaboli audeant Euchariſtiam facere; aut [1] qui illis aſſiſtunt, dicant hæc omnia falſa eſſe de hæreticis. Ecce ad qualia cogitur Eccleſia [b] conſentire, & ſine baptiſmo ac venia delictorum communicare compellitur. Quam rem, fratres, fugere ac vitare debemus, & à tanto ſcelere nos ſeparare, & unum baptiſma tenere; quod ſoli Eccleſiæ à Deo conceſſum eſt.

II.

c Primus à 2 Miſgirpa dixit.

Cenſeo omnem hominem ab hæreſi venientem baptizandum. Fruſtra enim illic putat ſe eſſe baptizatum, cum non ſit baptiſma, niſi in Eccleſia, unum, & verum: quia & Deus unus, & fides una, & Eccleſia una eſt, in qua ſtat unum baptiſma, & ſanctitas, & [d] cætera. Nam quæ foris exercentur, nullum habent ſalutis effectum.

III.

3 Polycarpus ab Adrumeto dixit.

Qui hæreticorum baptiſma probant, [e] noſtrum evacuant.

IV.

Novatus à 4 Thamugade dixit.

Licet ſciamus [f] omnes ſcripturas ſibi teſtimonium reddere de ſalutari baptiſmo, debemus tamen fidem noſtram exprimere. Hæreticos & ſchiſmaticos ad Eccleſiam venientes qui pſeudobaptizati videntur, debere eos in fonte perenni baptizari. Et ideo, ſecundum teſtimonium ſcripturarum, & ſecundum decretum collegarum noſtrorum ſanctiſſimæ memoriæ virorum, omnes ſchiſmaticos & hæreticos qui ad Eccleſiam converſi ſunt, baptizari; ſed & eos [g] qui ordinati [h] videbantur, inter laicos recipi.

V.

Nemeſianus à 5 Thubunis dixit.

Baptiſma, quod dant hæretici & ſchiſmatici, non eſſe verum; ubique in ſcripturis ſanctis declaratum eſt. Quoniam ipſi præpoſiti eorum falſi Chriſti ſunt [i], & falſi prophetæ, dicente Domino per Solomonem: 6 Qui fidens eſt in falſis, hic paſcit ventos; idem autem ipſe ſequitur aves volantes. [k] Deſerit enim vias vineæ ſuæ, à [l] ſemitis vero agelli ſui erravit. Ingreditur autem per avia loca atque arida, & [m] terram deſtinatam in ſitim: [n] contrahit autem manibus infructuoſa. Et iterum: [o] ab aqua aliena abſtine te, & de fonte alieno ne biberis, ut longum vivas tempus, adjiciantur etiam tibi anni vitæ. Et in Evangelio divina ſua voce Dominus noſter Jeſus Chriſtus locutus eſt, dicens: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt introire in regnum Dei. Hic eſt ſpiritus qui ab initio ferebatur ſuper aquam. Neque enim ſpiritus aqua operari poteſt, neque aqua ſine ſpiritu. Male ergo ſibi quidam interpretantur, ut dicant, quod per manus impoſitionem Spiritum ſanctum accipiant, & ſic recipiantur; cum manifeſtum ſit utroque ſacramento debere eos renaſci in Eccleſia Catholica. Tunc quippe poterunt filii Dei eſſe, dicente Apoſtolo: Curantes ſervare unitatem ſpiritus in conjunctione pacis: unum corpus, & unus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ: unus Dominus, una fides, unum baptiſma, unus Deus. Hæc omnia Eccleſia Catholica loquitur. Et iterum in [p] Evangelio Dominus dicit: Quod natum eſt de carne, caro eſt: & quod natum eſt de ſpiritu, ſpiritus eſt; quia Deus ſpiritus eſt, 7 & de Deo natus eſt. Ergo omnes hæretici & ſchiſmatici, omnia quæcunque faciunt carnalia ſunt, dicente Apoſtolo: Manifeſta enim ſunt opera carnis, quæ ſunt, fornicationes, immunditiæ, inceſtum, idololatriæ, veneficia, inimicitiæ, cer-

Prov. 9. 12. 19.
Jo. 3. 5.
Gen. 1. 2.
Eph. 4 3.
Jo. 3. 6.
4. 24.
Gal. 5. 19.

(*a*) Εἰρήνης ἀλλότριος, *Zonar.* (*b*) *Sic Ebor. Lam. Ben. Auguſt.* Eccleſia &, *Imp.* (*c*) Primus Felix, *Auguſt.* Miſcirpa, Migirpa, Μαστρίτης, *Zonar.* (*d*) Ὅσα ἄλλα εἰς σωτηρίαν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐπιτελεῖται, *Zonar.* (*e*) Noſtrum hæreticis communicant, *Corb.* noſtrum improbat, *Ver.* (*f*) Omnem ſcripturam, *Aug.* (*g*) Quicunque ordinati, *Aug.* (*h*) Videbantur, laicos recipi, *Lam. Ebor.* (*i*) *Græcum exemplar hic claudit hanc ſententiam.* (*k*) Derelinquit enim vias, *Auguſt.* (*l*) Semitis agri, *Aug.* (*m*) Terram deſtinatam à meſſe, *Aug. Corb. Ben.* (*n*) Colligit autem manibus ſterilitatem, *Aug. Corb.* (*o*) Ab aqua autem aliena abſtine te, nec de fonte extraneo biberis, *Lam. Ebor.* (*p*) *Sic, Ebor.* Evangelio dicit, *Imp.*

1 *Qui illis aſſiſtunt.*] Qui Novatiani partes tuentur.

2 *Primus à Miſgirpa.*] Urbs Zeugitanæ. Auguſtinus habet, *primus Felix à Miſgirpa.* Idque nomen ſæpius, & deſignato repetit. Cum vero conſtet plures hic ſubſequi Felices; & ſolenne ſit ejuſdem nominis Epiſcopos, adjecta aliqua nota à reliquis diſtinguere: ſubeſt non levis ſuſpicio, illum qui hoc loco ſententiam tulit Felicem fuiſſe appellatum, & quia ante reliquos dixerat, primum vocari, ut à Felice à Bagai, alio Felice ab Uthina, à Marrozani, à Buſlacenis, & à Gurgitibus diſtingueretur; & ita, lapſu ſatis proclivi, primi vocem quæ numerum ſolummodo deſignabat, vero nomine, tanquam ſupervacaneo, omiſſo, in nomen tranſiiſſe. Civitatis hujus Epiſcopi mentionem faciunt inter alios Collat. Carthag. & Vict. Vit. Porro notandum, in Africa Primates, non ab urbium opibus aut prærogativa, *ſed ſecundum tempus ſuæ ordinationis*, ut Leonis IX. verbis utar, cenſeri ſolitos: atque ideo *ſenes* appellabantur. Inſuper in ſuffragiis ferendis is fuit mos perpetuus, ut ii qui primi ad epiſcopatum promoti, ante alios ſententiam dicerent. Quare illos qui hic ordinem ducunt, provinciarum primates fuiſſe exiſtimo. Septem quidem fuerunt partitiones Africæ, reſpectu regiminis civilis; ſed tres tantum fuiſſe Eccleſiaſticas, ex ſynodi hujus initio datur intelligi.

3 *Polycarpus ab Adrumeto.*] Is eſt ille de quo mentio facta in Epiſt. 46. ad Pam. num. 45. & fortaſſe Ep. 86. ad Pamelii num. 68. Urbs eſt littoralis & colonia, Carthagine diſtans, deſignante Antonino, 85. M. P. Vulgo Siſſa nigra dicitur. Hujus meminit Plinius l. 5. c. 4. & Byzacenæ aſſignat: quod & facit Antoninus. De hujus urbis Epiſcopo mentio habetur in Coll. Carth. & Vict. Vit.

4 *Thamugade.*] Numidiæ urbs in Mauritaniæ confinio, Lambeſæ 14. M. P. Sitifi 22. diſtans. De hac meminit Procop. Vandal. l. 2. Aug. Ep. 61. Retract. l. 2. cap. 59. Collat. Carthag. Zonaras appellat Θάνη βασιλέως. Auguſtinus duos libros ſcripſit contra Gaudentium Tamugadenſem. Et meminere Collat. Carth. & Concil. Carth. paſſim.

5 *Thubunis.*] Θέβινις Ptolemæo, Mauritaniæ Cæſarienſis urbs, cujus meminit Auguſt. Ep. 70. & Coll. Carthag.

6 *Qui fidens eſt in falſis.*] LXX. hic loci non interpretes, ſed Auctores habendi. Omnia enim hæc in ſacro textu deſiderantur.

7 *Et de Deo natus.*] Et natus de ſpiritu, de Deo natus eſt.

1 *Lam-*

An. 256. certamina, zelus, ira, divisiones, hæreses, & his similia; de quibus prædixi vobis; sicut prædico, quoniam quicunque hæc faciunt, regnum (a) Dei non hæreditabunt. (b) Condemnat æque Apostolus cum omnibus malis (c) & eos qui divisionem faciunt, hoc est, schismaticos & hæreticos. Nisi ergo acceperint baptisma salutare in Ecclesia Catholica quæ una est, salvi esse non possunt; sed cum carnalibus in (d) judicio Domini Christi damnabuntur.

VI.

Januarius à 1 Lambæse dixit.

Secundum scripturarum sanctarum auctoritatem decerno, hæreticos omnes baptizandos, & sic in Ecclesiam sanctam admittendos.

VII.

Lucius à 2 Castro galbæ dixit:

Cum Dominus in Evangelio suo dixerit: Vos estis sal terræ; Si autem sal infatuatum fuerit, (e) 3 in quo salietur? ex eo ad nihilum valebit, nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus: Et iterum post resurrectionem suam mittens Apostolos suos mandaverit dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra; Ite ergo & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Cum ergo manifestum sit hæreticos, id est, hostes Christi, non integram sacramenti confessionem habere: Item schismaticos non posse condire sapientia spiritali, cum ipsi, ab Ecclesia quæ una est recedendo infatuati, contrarii facti sint; fiat sicut scriptum est: (f) 4 Domus contrariorum legis debet emundationem: & (g) consequens est eos qui à contrariis baptizati inquinati sunt, primo purgari, & tum demum baptizari.

Mat. 5. 13. Mat. 28. 18. Prov. 14. 9.

VIII.

Crescens à 5 Cirta dixit.

In tanto cœtu sanctissimorum (h) sacerdotum lectis literis Cypriani dilectissimi nostri ad Jubaianum, itemque ad Stephanum, quæ tantum in se (i) sanctorum testimoniorum descendentium ex scripturis deificis continent, ut merito omnes per Dei gratiam adunati consentire debeamus: (k) Censeo, omnes hæretico & schismaticos, qui ad Catholicam Ecclesiam voluerint venire, non ante ingredi, nisi (l) exorcizati & baptizati prius fuerint; exceptis his sane qui in Ecclesia Catholica fuerint ante baptizati, ita tamen ut per manus impositionem (m) in pœnitentiam Ecclesiæ reconcilientur.

IX.

Nicomedes à 7 Segermis dixit.

Mea sententia hæc est, ut hæretici ad Ecclesiam venientes baptizentur, eo quod nullam foris apud peccatores remissionem peccatorum consequantur.

X.

(n) Monnulus à 8 Girba dixit.

Ecclesiæ Catholicæ matris nostræ veritas semper apud nos, fratres, & mansit & manet, & vel maxime in baptismatis 9 trinitate; Domino nostro dicente: Ite & baptizate gentes, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Cum ergo manifeste sciamus hæreticos non habere nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctum; debent venientes ad Ecclesiam matrem nostram vere renasci, & baptizari, ut cancer quod habebant, & damnationis ira, & erroris (o) effectura, per sanctum & cœleste lavacrum sanctificetur.

Mat. 28. 18.

XI.

Secundinus à 10 Cedias dixit.

Cum Dominus noster (p) Christus dicat: Qui non est mecum, adversus me est: & Joannes Apostolus eos qui ab Ecclesia exeunt antichristos dicat: indubitanter hostes Christi, quique antichristi nominati sunt, gratiam baptismi salutaris ministrare non possunt. Et ideo censeo eos qui de insidiis hæreticorum confugiunt ad Ecclesiam, baptizandos esse à nobis, qui amici appellati sumus (q) Dei, de ejus dignatione.

Mat. 12. 30. 1 Jo. 2. 18. Jo. 15. 15.

XII. Sicut

(a) Dei non possidebunt, *Ebor. Lam.* (b) Condemnat itaque, *Ebor.* (c) Et quicunque, *Ebor.* (d) Judicio Domini nostri Jesu Christi damnandi, *Lam. Ebor.* (e) Id quod salietur, *Aug.* (f) Domus contrariorum domus legis, *Fox.* (g) Consequens sit, *Aug.* (h) Sanctissimorum consacerdotum, *Morel.* (i) Sanctissimorum documentorom, *Aug.* (k) Genseo ego, *Aug. Lam. Ebor.* censeo ergo, *Morel.* (l) *Sic*, *Aug.* exorcizati prius, *Imp.* (m) In pœnitentia, *Ebor.* (n) Monalus, *Aug.* dixit in pace, *Ver & sic deinceps habet illud exemplar.* (o) Offectura, *Aug.* offensa, *Corb. Manut. Morell.* effectus, *Lam. Ebor.* (p) Jesus Christus, *Ebor.* Dominus noster dicat, *Aug.* (q) *Sic*, *Lam. Aug. Ebor.* Dei, ejus dignatione, *Imp.*

1 *Lambæse.*] Δαμαίσα sive Δαμβαίσα Ptol. Numidiæ urbs. de qua supra ex Anton. insuper Cypr. Ep. 59. ad Pam. numeros 55. Lambesitanam Coloniam appellat.

2 *Castro Galbæ.*] Hæc etiam Gilba dicitur. Duæ sunt urbes cognomines in Numidia, quarum altera castri additamento videtur distingui. Hujus meminit Augusti. Ep. 92. nec non Victor Vitens. Concil. Milev. & Conc. Carth. sub Bonif.

3 *In quo salietur.*] Augustini lectio quæ interrogationem omittit, satis commode videtur procedere, & à textu Græco non abhorrere. ἐντινι ἁλισθήσεται εἰς ὐδὲν ἰσχύει ἔτι.

4 *Domus contrariorum legis.*] LXX. habent. οἰκίαι παρανόμων ὀφειλήσυσι καθαρισμόν. Hebræa toto cœlo videntur distare. אווילים ליץ אשם Nec facile est conjectura assequi quid præ oculis haberent Græci interpretes, nisi forte per errorem legerant אהלי ליץ אשם habitacula derisoris in piamentum.

5 *Cirta.*] Apud Romanæ historiæ scriptores, Numidiæ urbs celebratissima: de qua agunt, Livius, Cæsar, Sallustius, Plinius, & alii passim. κίρτα ἰυλία Ptolemæo: postea Constantina appellabatur. A Lambese distat 84. M. P. ab Hippone regio 94. à Carthagine 321. supputante Anton.

6 *Exorcizati prius.*] Quare exorcizatio baptismum præcesserit, supra dictum.

7 *Segermæ.*] Urbs Numidiæ Byzacenæ: cujus mentio habetur in Notitia Ep. Africæ. & Collat. Carthag.

8 *Girba.*] Ptolemæo. Γέῤῥα Urbs insulæ Lotophagorum, ad Tripolitanam pertinens. de qua Not. Ep. Afric. & Collat. Carth. De Monnulo mentio habetur Ep. ad Cornelium Concilii nomine, de pace lapsis danda.

9 *Trinitate.*] Quia trina immersione expediebatur; nomine Patris, Filii & S. Spiritus. Tertull. de Corona ait. *Ter mergitamur.* Basilius de Sp. S. c. 27. vocat τρὶς βαπτίζεσθαι. De hac re videantur Cyrill. Hierosol. Athan. Ambros. & Hieronym. & alii è veteribus passim.

10 *Cedias.*] Mentio hujus occurrit in collat. Carthag. Forte est *Quidias* Maurit. Cæsar. de quo notit. Africæ.

1 *Baga.*]

An. 256.

XII.

Felix à 1 Bagai dixit.

Sicut cæcus cæcum ducens ſimul in foveam cadunt, ita hæreticus hæreticum baptizans ſimul in mortem cadunt. Et ideo hæreticus baptizandus eſt, & (a) innovandus, ne nos vivi mortuis communicemus. Mat. 15. 14.

XIII.

Polianus à 2 Mileo dixit.

Juſtum eſt hæreticum baptizari in (b) Eccleſia ſancta.

XIV.

Theogenes ab 3 Hippone regio dixit.

Secundum ſacramentum Dei gratiæ cœleſtis quod accepimus, unum baptiſma quod eſt in Eccleſia ſancta credimus. Eph. 4. 5.

XV.

Dativus à 4 Badis dixit.

Nos quantum in nobis eſt, (c) hæreticis non communicamus, niſi baptizati in Eccleſia fuerint, & remiſſionem peccatorum acceperint.

XVI.

Succeſſus ab 5 Abbir Germaniciana dixit.

Hæreticis aut nihil licet, aut totum licet. Si poſſunt baptizare, poſſunt dare & Spiritum ſanctum. Si autem Spiritum ſanctum dare non poſſunt, quia non habent Spiritum ſanctum; nec baptizare ſpiritaliter poſſunt: propterea cenſemus hæreticos baptizandos eſſe.

XVII.

Fortunatus à 7 Thuchabori dixit.

Jeſus Chriſtus Dominus & Deus noſter, Dei patris & creatoris filius, 7 ſuper (d) petram ædificavit Eccleſiam ſuam, non (e) ſuper hæreſin; & poteſtatem baptizandi Epiſcopis dedit, non hæreticis. (f) Quare qui extra Eccleſiam ſunt; &, contra Chriſtum ſtantes, oves ejus & gregem ſpargunt; baptizare foris non poſſunt.

XVIII.

Sedatus à 8 Tuburbo dixit.

In quantum aqua ſacerdotis prece in Eccleſia ſanctificata abluit delicta; in tantum hæreticum ſermone, (g) 9 velut cancere, infecta, cumulat peccata. Quare omnibus (h) pacificis quidem viribus nitendum eſt, ne quis hæretico errore infectus & tinctus, ſingulare & verum Eccleſiæ baptiſmum (i) detrectet accipere, quo quiſquis non fuerit baptizatus, regno cœlorum fiet alienus.

XIX.

Privatianus à 10 Sufetula dixit.

Qui hæreticos poteſtatem baptizandi habere dicit, dicat prius, quis hæreſi condiderit. Si enim hæreſis à Deo eſt, habere & indulgentiam divinam poteſt. Si vero à Deo non eſt, quomodo gratiam Dei aut habere aut conferre (k) alicui poteſt?

XX.

Privatus à 11 Sufibus dixit.

Qui hæreticorum baptiſmum probat, quid aliud quam hæreticis communicat?

XXI.

Hortenſianus à 12 Laribus dixit.

Quot ſint baptiſmi, viderint aut præſumtores, aut fautores hæreticorum: nos unum baptiſma, quod non niſi in Eccleſia novimus, Eccleſiæ vindicamus. Aut quo modo poſſunt in nomine Chriſti aliquem baptizare, quos ipſe Chriſtus dicit adverſarios ſuos eſſe?

XXII.

Caſſius à 13 Macomadibus dixit.

Cum (l) baptiſmata duo eſſe non poſſint; qui hæreticis baptiſma concedit, ſibi tollit.

(a) *Sic Bod.* 2. juſtificandus, *Imp.* (b) Eccleſia Chriſti, *Aug.* (c) Hæretico non communicamus, *Ebor. Aug.* acceperit, *Ebor. Aug.* (d) Super Petrum, *Lam. Ver. Foſſ. Corb.* (e) Super arenam, *Aug.* (f) Quare? quia, *Aug.* (g) Cancer, *Lam. Ebor. Ver. Corb.* (h) Pacificis quidem viris, *Manut.* (i) Retractet accipere, *Ebor. Lam.* (k) Alieni, *Lam.* (l) Baptiſmata duo eſſe non poſſunt, *Ebor. Lam.*

1 *Baga.*] Urbs eſt Numidiæ, hujus mentio occurrit in collat. Carth. & Auguſt. Conc. 2. in Pſal. 36. Hic celebratum Concilium Donatiſtarum quod Bagaienſe dictum 310. Epiſcoporum.

2 *Mileum.*] Eſt Numidiæ urbs, plurimis Conciliis, & Optati Epiſcopatu celebris. De ea Auguſt. Ep. 34. 129. 137. & 242. Carolus à S. Paulo *Mileum* à *Milevi* diſtinguit.

3 *Hippo regius.*] Urbs Numidiæ, Auguſtini ſedes Epiſcopalis. A Carthagine diſtat Antonino ſupputante 218. M. P. ab Hippone diarrhito 160. M. P. Nunc temporis appellatur, *Bona.*

4 *Badis.*] Urbs Numidiæ, βάδεια ſive βάδιλ Ptolemæo.

5 *Abbir Germaniciana.*] Aliquando *Abbir*, aliquando *Germaniciana*, dicitur. Sic Candidus in Concil. Carthag. ſe nonnunquam ſcribit Candidum Germaniciæ, dein Germaniæ, porro Abbiritanum, nec non Abbiritenſem Germaniciorum. Eſt Urbs Africæ Zeugitanæ.

6 *Thuchabori.*] Præter urbem hanc quæ Tuccabori dicitur, duæ aliæ ſunt *Tuccæ* quarum in hoc Concilio mentio occurrit, nimirum ſuffragiis 52. & 77. Videtur civitas iſta *Tucca terebinthina* ab Antonino dici, Zeugitanæ regionis; & de illa mentio habetur in coll. Carth.

7 *Super petram.*] Quanquam de hac re ſæpius monuimus; quod importuni librarii ubi petræ occurrebat mentio, ſtatim ad Petrum id pertrahebant: tamen cum Rigaltio obſervare par erit, *Auguſtinum exemplaris ſui fidem ſecutum hic legiſſe. Ædificavit Eccleſiam ſuam Chriſtus ſuper petram, non ſuper arenam.*

8 *Tuburbo.*] Duæ erant hujus nominis urbes, quarum altera major, altera minor dicebatur, utraque in Zeugitana. *Thuburbo* Ptolemæo. *Thuburbis* Plinio, & collat. Carthag.

9 *Velut cancere.*] Vox recte ſe habet, quantumvis reclament quidam Grammatici. Lucretius l. 5. dicit, *Canceris ut vertat metas ad ſolſtitiales.* & neutrum eſſe, prout hic uſurpatur, diſerte affirmat Priſcianus.

10 *Sufetula.*] Urbs Byzacenæ, 50. M. P. à Tucca Terebinthina, 25. à Sufibus. De hac mentio habetur apud Victorem Vit. l. 2.

11 *Sufi.*] Urbs Byzacenæ ſecundum Anton. de hac Vict. Vit. l. 1.

12 *Lares.*] Urbs Numidiæ Ptolemæo: hujus meminit Salluſtius in Bell. Jugurth. Procop. Van. l. 2. Vict. Vit. l. 1. Inter Carthaginem & Cirtam collocatur. & *Laribum colonia* ab Antonino appellata. Carthagine abeſt 117. M. P. de hac mentio habetur in collat. Carthag.

13 *Macomadæ.*] Urbs Numidiæ, *Macodama* Ptolemæo. A Sufetula, ſecundum Antoninum, abeſt 175. M. P. Sed plures Macomadæ, quæritur enim in collat. Carthag. c. 197. *De qua Macomadia?* ubi reſpondetur *Ruſticiana.* Interim non eſt diſſimulandum, Epiſcopum prædictum Macomadiæ ruſticianæ, ruris ſuburbicarii quod urbi adjacebat Epiſcopum eſſe potuiſſe: poſtquam enim Novatiani & Donatiſtæ venena ſua per Africam ſparſiſſent, non tantum ſeditionibus, rixis, & collationibus; ſed Epiſcoporum numero certabant: nec tantum in urbibus celebrioribus, ſed *paſſim per villas*, Epiſcopos, imo primates collocabant; quod ex Greg. M. Epiſt. l. 1. Ep. 72 diſcimus.

An. 256. lit. Censeo itaque 1 flebiles & tabidos hæreticos baptizandos esse cum ad Ecclesiam venire cœperint; & sacra & divina lavatione lotos, & lumine vitæ illuminatos, non hostes, sed pacificos; non alienos, sed fidei Domini domesticos; non adulterinos, sed Dei filios; non erroris, sed salutis effectos, in Ecclesiam recipi: absque his, qui de Ecclesia fideles supplantati, ad hæresis tenebras transierant: sed eos per manus impositionem restituendos.

XXIII.

Alius Januarius à 2 Vico Cæsaris dixit.

Si non obtemperat error veritati, multo magis veritas non consentit errori. Et ideo nos Ecclesiæ assistimus in qua præsidemus, ut baptismum ejus ipsi soli vindicantes, eos, quos Ecclesia non baptizavit, baptizemus.

XXIV.

Alius Secundinus à 3 Carpis dixit.

Hæretici Christiani sunt, an non? Si Christiani sunt: cur in Ecclesia Dei non sunt? Si Christiani non sunt, (a) quomodo Christianos faciunt: Aut quo pertinebit sermo Domini dicentis; Qui non est mecum adversus me est, & qui non mecum colligit, spargit? (Mat. 12. 30.) Unde constat, super filios alienos & soboles antichristi, Spiritum sanctum per manus impositionem tantummodo non posse descendere, cum manifestum sit hæreticos baptisma non habere.

XXV.

Victoricus à 4 Thabraca dixit,

Si licet hæreticis baptizare, & remissam peccatorum dare; quid illos infamamus, (b) ut hæreticos appellemus?

XXVI.

Alius Felix à 5 Uthina dixit.

Nemini dubium est, sanctissimi consacerdotes, non in tantum posse humanam præsumtionem, quantum Domini nostri Jesu Christi adorandam & venerabilem majestatem. Memores ergo periculi, hoc quoque non tantum observare debemus, verum etiam ab omnibus nobis confirmare, ut omnes hæretici qui ad sinum matris Ecclesiæ accurrunt, baptizentur; (c) ut mens hæretica, quæ diuturna tabe polluta est, sanctificatione lavacri purgata, in melius reformetur.

XXVII.

Quietus à 6 Buruch dixit.

Qui fide vivimus, obsequi iis quæ instruendis nobis ante prædicta sunt, sedula observatione debemus. Nam scriptum est apud Solomonem: Qui baptizatur (d) à mortuo & iterum tangit mortuum, quid proficit lavatio ejus? (Eccl. 34. 30.) Quod utique de his qui ab hæreticis tinguntur, & de tingentibus loquitur. Si enim qui apud illos baptizantur, per remissionem peccatorum vitam æternam consequuntur, cur ad Ecclesiam veniunt? Si vero à mortuo salutis nihil accipitur, ac propterea agnito errore pristino, ad veritatem cum pœnitentia revertuntur; uno vitali baptismate, quod in Ecclesia Catholica est, sanctificari debebunt.

XXVIII.

Castus à 7 Sicca dixit.

Qui contemta veritate præsumit consuetudinem sequi; aut circa fratres invidus est & malignus, quibus veritas revelatur; aut circa Deum ingratus est, cujus inspiratione Ecclesia ejus instruitur.

XXIX.

Euchratius à 8 Thenis dixit.

Fidem nostram, & baptismatis gratiam, & legis Ecclesiasticæ regulam Deus & Dominus noster Jesus Christus suo ore Apostolos docens, (e) perimplevit dicens: Ite & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & spiritus sancti. (Mat. 28. 19.) Falsum ergo hæreticorum baptisma & iniquum, à nobis pellendum est, & (f) omni detestatione refutandum, de quorum ore virus, non vita; nec gratia cœlestis, sed 9 blasphemia trinitatis exprimitur. Et ideo venientes ad Ecclesiam hæreticos, integro & Catholico baptismate baptizari debere manifestum est, ut à (g) blasphemiæ suæ præsumtione purificati, possint Spiritus sancti gratia reformari.

XXX.

Libosus à 10 Vaga dixit.

In Evangelio Dominus; Ego sum, inquit, veritas: non dixit, ego sum consuetudo. (Jo. 14. 6.) Itaque veritate manifestata cedat consuetudo veritati, ut & si in præteritum quis in Ecclesia hæreticos non baptizabat, nunc baptizare incipiat.

XXXI.

(a) Non sunt, fiant, *Ebor. Bod.* 2. *August.* γενέσθωσαν, *Zonar.* (b) Et hæreticos illos appellamus, *Ebor. Lam.* (c) Ἔξω γενομένη διαστροφή, *Zonar.* (d) *Sic*, *Aug.* A mortuo, quid, *Imp.* (e) Implevit dicens, *Aug.* (f) Contestatione, *Aug. Ver.* (g) Blasphemia suæ præsumtionis, *Aug.*

1 *Flebiles & tabidos.*] Dubium an intelligat Cassius ex pœnitentia squalidos & lacrymis diffluentes; an malis moribus corruptos & deploratos. Infra dicitur, *Mens hæretica, quæ diuturna tabe polluta est:* quod ad posteriorem sensum inclinat.

2 *Vicus Cæsaris.*] Videtur esse Nova Cæsaris, Numidiæ Urbs, de qua Victor Vitensis, & collat. Carthag. Pamel. mavult *Jol*, sive Juliam Cæsaream, Mauritaniæ Cæsariensis, intelligi.

3 *Carpi.*] Urbs Zeugitanæ Plinio, & Ptolemæo; in Tunetis confinio. Hujus urbis in Concil. Carthag. frequens mentio habetur.

4 *Thabraca.*] Thabraca colonia Ptolemæo. *Tabraca* Plinio, *Tabathra* Stephano. Urbs Numidiæ, de hac collat. Carth. & Concil. Carth An. 398.

5 *Uthina.*] Οὔθινα. Ptolem. Urbs Zeugitanæ.

6 *Buruc.*] Βοῦρκα, ut videtur, Ptolemæo, Urbs Numidiæ. collat. Carthag. habet *Burug.*

7 *Sicca*] *Sicca Veneria* Ptolemæo, & Procopio: Urbs Zeugitanæ: hujus mentionem facit Cicero in Epist. ad Atticum, & collat. Carthag.

8 *Thena.*] Thenæ Ptolem. *Theæne* Plinio & Antonino. Urbs Byzacenæ regionis, 28. M. P. à Carthagine.

9 *Blasphemia Trinitatis.* Observet lector, hic & alibi, *Trinitatis* vocem Personas divinas designare. Sic Tert. adv. Prax. c. 3. *Numerum & dispositionem trinitatis, divisionem præsumunt unitatis; quando unitas ex semetipsa derivans trinitatem, non destruatur ab illa, sed administretur. Itaque duos & tres jam jactitant à nobis prædicari, se vero unius Dei cultores præsumunt: quasi non & unitas irrationaliter collecta, hæresin faciat; & trinitas rationaliter expensa, veritatem constituat.*

10 *Vaga.*] Urbs Numidiæ à Ptolemæo memorata, nec non August. l. 3. cont. Donat. c. 6.

1 *The-*

An. 256.

XXXI.

Lucius à 1 Thebeste dixit.

Hæreticos blasphemos atque iniquos, verbis variis decerpentes sancta & adorabilia scripturarum verba, execrandos censeo; & ideo exorcizandos & baptizandos esse.

XXXII.

Eugenius ab 2 Ammadera dixit.

Et ego hoc idem censeo; hæreticos baptizandos esse.

XXXIII.

Item alius Felix ab 3 Amaccura dixit.

Et ipse secutus divinarum scripturarum auctoritatem, baptizandos hæreticos esse censeo, sed & eos qui apud schismaticos baptizatos se esse contendunt. Si enim secundum cautum Christi, privatus fons noster est, intelligant cuncti Ecclesiæ nostræ adversarii, quia alieni sunt, nobiscum esse non potest. Nec duobus populis salutarem aquam tribuere potest ille, qui unius gregis pastor est. Et ideo manifestum est, nec hæreticos nec schismaticos aliquid cœleste posse suscipere, qui à (a) peccatoribus hominibus, & ab Ecclesia extraneis audeant accipere. Quando danti locus non est, utique nec accipienti prodest. *Cant. 3. 12.*

XXXIV.

Item alius Januarius 4 Muzulensis dixit.

Miror quod cum omnes confiteantur unum esse baptisma, non omnes intelligant ejusdem baptismatis unitatem: Ecclesia enim & hæresis, duæ & diversæ res sunt. Si hæretici habent baptisma, nos non habemus: si autem nos habemus, hæretici habere non possunt. Dubium autem non est, Ecclesiam solam baptismum Christi possidere, quæ sola possideat & gratiam Christi & veritatem.

XXXV.

Adelphius à 5 Thasbalte dixit.

Sine causa quidam falso & invidioso verbo impugnant veritatem, ut rebaptizare nos dicant; quando Ecclesia (b) hæreticos non rebaptizet, sed baptizet.

XXXVI.

Demetrius à 6 Leptiminus dixit.

Unum baptisma nos custodimus, quia Ecclesiæ Catholicæ soli rem suam vindicamus. Qui autem dicunt quia hæretici vere & legitime (c) baptizare possunt; ipsi sunt qui non (d) unum, sed multa baptismata faciunt. Nam cum hæreses multæ sint, pro earum numero & baptismata computabuntur.

XXXVII.

Vincentius à 7 Thibari dixit.

Hæreticos scimus esse pejores quam ethnicos: si ergo conversi ad Dominum venire voluerint, (e) habemus utique regulam veritatis, quam Dominus præcepto divino mandavit Apostolis dicens: Ite, in nomine meo manum imponite, dæmonia expellite. Et alio loco: Ite & docete gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Ergo primo per manus impositionem in exorcismo, secundo per baptismi regenerationem, tunc possunt ad Christi pollicitationem venire: alias autem fieri censeo non debere. *Mar. 3. 15. Mat. 28. 18.*

XXXVIII.

Marcus à 8 Mactari dixit.

Mirandum non est, si hæretici hostes atque impugnatores veritatis, rem sibi vindicent potestatis & dignationis (f) alienæ: sed illud mirandum est, quod quidam nostri, prævaricatores veritatis, hæreticis suffragantur, & Christianis adversantur. Propterea decernimus hæreticos baptizandos esse.

XXXIX.

Satius à 9 Sicilibba dixit.

Si hæreticis in (g) baptismo sua peccata donantur, sine causa ad Ecclesiam veniunt. Nam cum in die judicii peccata sint quæ puniuntur; nihil est quod timere possint hæretici de judicio Christi, si sunt remissionem peccatorum consecuti.

XL.

Victor à 10 Gor dixit.

Cum peccata non nisi in Ecclesiæ baptismo remittantur, qui hæreticum ad communicationem sine baptismo admittit, utrumque contra rationem facit, nec hæreticos purgat, & Christianos inquinat.

XLI.

Aurelius ab 11 Utica dixit.

Cum dicat Apostolus, non communicandum peccatis alienis, quid aliud quam peccatis alienis communicat, qui hæreticis sine Ecclesiæ baptismo communicat? Et ideo censeo baptizandos esse hæreticos ut accipiant remissam peccatorum, & sic illis communicetur. *1 Tim. 5. 22.*

XLII.

(*a*) Peccantibus, *Aug.* (*b*) Quando ab Ecclesia hæreticus non rebaptizatur, sed baptizetur, *Man.* (*c*) Baptizant, *Aug.* (*d*) Duo, *Aug.* (*e*) Habent, *Aug.* (*f*) Alienæ, illud, *Ebor. Aug.* (*g*) Baptismo suo, *Aug.*

1 *Thebeste.* Θϋέςη Ptolemæo. Numidiæ Urbs. *Theveste colonia* Antonino. A Carthagine distans 19. M. P. de hac Procop. l. 2. *Tibeste*, in notit. Afric. dicitur.

2 *Ammedera.*] Ptolem. Peuting. tab. & Antonin. 25. M. P. à Theveste. Numidiæ urbs.

3 *Amaccura.*] Videtur *Damatcore* aut potius *Vamaccore*; in Africæ notitia. Urbs Numidiæ.

4 *Muzuli.*] Videtur esse *Mazula* Urbs Numidiæ, de qua Vict. Vit. & collat. Carth. Porro Musulam agnoscunt Tabulæ Peuting. Quin & Episcopi Muzuensis mentio occurrit, in collat. Carthag. c. 127. & apud Victorem, sed illa in Zeugitana.

5 *Thasbalte.*] Urbs Byzacenæ, cujus meminit coll. Carth. Videtur Tabalta Antonini; à Sufetula 97. M. P. remota.

6 *Leptiminus.*] λέπτις μικρὰ Ptolem. Urbs Byzacenæ, cum Leptis magna ad Tripolitanam pertineat. A Carthagine secundum Antoninum 106. M. P. distat. De hac mentio habetur in collat. Carthag. & notit. Afric.

7 *Thibaris.*] Videtur esse *Tabora* Urbs Mauritaniæ Cæsariensis. De qua mentio habetur in collat. Carthag. Vict. Vit. & notitia Africæ.

8 *Mactaris.*] Urbs Byzacenæ. De qua collat. Carth. & Vict. Vit.

9 *Sicilibba.*] Urbs Zeugitanæ, Antonino *Sicilibra* 34 M. P. à Carthagine.

10 *Gor.*] Forte *Garra*; Urbs Mauritaniæ Cæsar. de qua Ptolem. & Vict Vit. aut *Garriana*, Urbs Byzacenæ; de qua Vict. Vit. & Notitia Africæ.

11 *Utica.*] Urbs Zeugitanæ, *civium Romanorum*; *morte Catonis nobilis*, ut ait Plinius. Ἰτύκη Polybio & Ptolem. nunc *Byzerta* appellata. De hac mentio occurrit collat. Carth. Vict. Vit. & Conc. Carthag. 3. & alibi passim

An. 256.

(a) *Confessor Iambus à* 1 *Germaniciana dixit.*

XLII.

Qui hæreticorum baptisma probant, nostrum improbant; ut extra Ecclesiam non dicam lotos, sed sordidatos, negent in Ecclesia baptizari oportere.

Lucianus à 2 *Rucuma dixit.*

XLIII.

Scriptum est: Et vidit Deus lucem quia bona est, & divisit inter lucem & tenebras. Si potest luci & tenebris convenire, potest nobis & hæreticis aliquid esse commune. Propterea censeo hæreticos baptizandos esse. Gen. 1. 4.

Pelagianus à 3 *Luperciana dixit.*

XLIV.

Scriptum est: (b) Aut enim Dominus tuus Deus est, aut Baal Deus est: ita & nunc, aut Ecclesia Ecclesia est, aut hæresis Ecclesia est. Porro si hæresis Ecclesia non est, quo modo esse apud hæreticos baptisma Ecclesiæ potest? 3 Reg. 18. 21.

Confessor & martyr Iader à 4 *Midila dixit.*

XLV.

Scimus non esse nisi unum baptisma in Ecclesia Catholica; & ideo non debemus admittere hæreticum, nisi baptizatus apud nos fuerit, ne se putet extra Ecclesiam Catholicam baptizatum esse.

Item alius Felix à 5 *Marrazana dixit.*

XLVI.

Una fides, unum baptisma; sed Ecclesiæ Catholicæ, cui soli licet baptizare.

Confessor Paulus (c) *à* 6 *Bobba dixit.*

XLVII.

Me non movet si aliquis Ecclesiæ fidem, & veritatem non vindicat, quando Apostolus dicat; Quid enim si exciderunt à fide quidam illorum? Numquid infidelitas eorum fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Si autem Deus verax est, quomodo esse apud hæreticos baptismi veritas potest, apud quos Deus non est. Rom. 3. 3.

Confessor Pomponius à 7 *Dionysiana dixit.*

XLVIII.

Manifestum est, hæreticos non posse baptizare, & remissionem peccatorum dare; qui potestatem non habent, ut aut solvere aut ligare aliquid in terris possint.

Confessor Venantius à 8 *Tinisa dixit.*

XLIX.

Si maritus peregre proficiscens amico suo commendasset uxorem suam custodiendam, commendatam sibi ille quanta posset diligentia conservaret, ne ab aliquo castitas ejus & sanctitas adulteraretur: Christus Dominus & Deus noster ad Patrem proficiscens, sponsam suam nobis commendavit; utrumne eam incorruptam & inviolatam custodiemus, an integritatem ejus & castitatem mœchis & corruptoribus prodemus? Qui enim baptisma Ecclesiæ commune cum hæreticis facit, sponsam Christi adulteris prodit.

Aymnius ab 9 *Ausuaga dixit.*

L.

Nos unum baptisma accepimus, & ipsum tenemus & exercemus. Qui autem dicit quia & hæreticis licet baptizare, ipse duo baptismata facit.

Saturninus à 10 *Victoriana dixit.*

LI.

Si licet hæreticis baptizare, excusati sunt & defensi illicita facientes. Nec video quare eos aut Christus adversarios suos, aut Apostolus antichristos appellaverit.

Alius confessor Saturninus à 11 *Thucca dixit.*

LII.

Gentiles quamvis idola colant, tamen 12 summum Deum Patrem creatorem cognoscunt & confitentur. In hunc Marcion blasphemat, & quidam non erubescunt Marcionis baptismum probare: quo modo tales sacerdotes, sacerdotium Dei aut servant aut vindicant, qui hostes Dei non baptizant, (d) & sic illis communicant?

Marcellus à 13 *Zama dixit.*

LIII.

Cum peccata non nisi in Ecclesiæ baptismo remittantur, qui hæreticum non baptizat, peccatori communicat.

Confessor Irenæus ab 14 *Ululis dixit.*

LIV.

Si ideo Ecclesia hæreticum non baptizat, quod dicatur jam baptizatus esse: hæresis major est.

Donatus à 15 *Cybaliana dixit.*

LV.

Ego unam Ecclesiam & unum baptisma ejus novi. Si est qui dicat esse apud hæreticos baptismi gratiam: ante est ut ostendat & probet esse illic Ecclesiam.

LVI. Reve-

(a) Confessor, *deest* in, *Ebor. Aug. Lam. & sic deinceps.* (b) Aut Deus, Deus est, *Aug. Lam.* (c) Ab Obba, *Aug.* (d) Sic istis, *Lam. Ebor.*

1 *Germaniciana*] Nova nimirum, ut ab Abbiritana distingueretur. Urbis hujus Episcopus tempore collat. Carthaginensis erat Innocentius. Ad Byzacenam pertinet, à Germanicarum cohortium veteranis habitata. De hac, ut & aliis plerisque, illud obtinet quod Plinius l. 4. c. 4. refert; quod *non civitates tantum, sed etiam nationes jure dici possunt.*

2 *Rucuma.*] Urbs Zeugitanæ.

3 *Luperciana.*] Forte Lubertina, memorata in coll. Carth.

4 *Midila.*] Urbs Numidiæ. De hac mentio habetur in collat. Carthag. nec non in notitia Africæ.

5 *Marrazana.*] Urbs Byzacenæ. De hujus Episcopo agitur in collat. Carth. Vict. Vit Not. Afric.

6 *Bobba.*] Urbs Mauritaniæ. Obba dicta in Not. Afric. & collat Carthag. sed codices plurimi habent Bobba, cui nomenclaturæ favet Plinius, qui in Mauritania *à Lixa* 40. *M. P. in mediterraneo Augusti coloniam Bobbam* collocat.

7 *Dionysiana*] Urbs Byzacenæ, de hac, collat. Carth. Notit. Afric.

8 *Tinisa.*] Urbs Zeugitanæ, de qua collat. Carthag. & Vict. Vit.

9 *Ausuaga.*] Videtur esse *Ausana* sive *Ausagga*. Vict. Vit. Regionis Zeugitan.

10 *Victoriana.*] Urbs Byzacenæ, de qua mentio habetur in collat. Carthag. Notitia Afric. & concil. Carthag. 3.

11 *Thucca.*] Urbs Numidiæ, Ptolem. Procop. l. 4. Castellum vocat. De hac mentio habetur in collat. Carth. Et Greg. M. l. 10. Ep. 3.

12 *Summum Deum.*] Jovem nimirum; qui pater hominum & deorum audit.

13 *Zama.*] Urbs Numidiæ. *Azama* Ptolem. A Strabone, Plinio, aliisque memorata. Hic loci Hannibal à Scipione magna strage victus.

14 *Ululi.*] Urbs Byzacenæ. Antonino, *oppidum latinum.* Plinio *Usilla municipium.* Tab. Peuting. ὄσιλλα Ptolem.

15 *Cybaliana.*] Forte Cerbaliana, Byzacenæ: de qua notitia Africæ, & concil. Carth. sub Bonif.

1 *Tha-*

An. 256.

LVI.

Zosimus à 1 Tharassa dixit. Revelatione facta veritatis, cedat error veritati; quia & Petrus qui prius circumcidebat, cessit Paulo veritatem prædicanti.

LVII.

Julianus à 2 Telepte dixit. Scriptum est: Nemo potest aliquid accipere, nisi datum fuerit illi de cœlo. Si hæresis de cœlo est, potest & baptisma dare. *Jo. 3. 27.*

LVIII.

Confessor Faustus à 3 Timida regia dixit. Non sibi blandiantur, qui hæreticis patrocinantur. Qui pro hæreticis Ecclesiastico baptismati intercedit; illos Christianos, & nos hæreticos facit.

LIX.

(a) Geminius à 4 Furnis dixit. Quidam de collegis hæreticos præponere sibi possunt, nobis non possunt; & ideo quod semel decrevimus tenemus, ut ab hæreticis venientes baptizemus.

LX.

Rogatianus à 5 Nova dixit. Ecclesiam Christus instituit, hæresin diabolus: quo modo potest habere baptismum Christi synagoga Satanæ?

LXI.

Confessor Therapius à 6 Bulla dixit. Qui hæreticis Ecclesiæ baptisma concedit & prodit, quid aliud sponsæ Christi quam Judas existit?

LXII.

Confessor item alius Lucius à 7 Membresa dixit. Scriptum est: Deus peccatorem non audit: hæreticus qui peccator est, quo modo audiri in baptismo potest? *Jo. 9. 31.*

LXIII.

Item alius Felix à 8 Bustaceni dixit. In hæreticis sine Ecclesiæ baptismo admittendis, nemo consuetudinem rationi & veritati præponat: quia consuetudinem ratio & veritas semper excludit.

LXIV.

Alius Saturninus ab 9 Avitinis dixit. Si potest Antichristus dare alicui gratiam Christi; possunt & hæretici baptizare, qui appellati sunt Antichristi.

LXV.

Quintus ab 10 Aggya dixit. Ille potest dare aliquid, qui aliquid habuerit: hæretici autem quid possunt dare, quos constat nihil habere?

LXVI.

Alius Julianus à 11 Marcelliana dixit. Si potest homo duobus dominis servire; Deo & mammonæ, potest & baptisma duobus servire, Christiano & hæretico. *Mat. 6. 24.*

LXVII.

Tenax ab 12 Horreiscæliæ dixit. Baptisma unum est, sed Ecclesiæ. Ubi Ecclesia non est, baptisma illic esse non potest.

LXVIII.

Confessor alius Victor ab 13 Assiuris dixit. Scriptum est, quia Deus unus est, & Christus unus est, & Ecclesia una, & baptisma unum. Quo modo ergo illic baptizari aliquis potest, ubi Deus & Christus, & Ecclesia una non est? *Eph. 4. 5.*

LXIX.

Donatulus à 14 Capse dixit. Et ego semper hoc sensi, ut hæretici qui nihil foris consequi possunt, quando ad Ecclesiam convertuntur, baptizentur.

LXX.

Martyr de 15 Schismaticis. Verulus à 16 Ruficcade dixit. Homo hæreticus dare non potest quod non habet; multo magis schismaticus, qui quod habuit, amisit.

LXXI. Novi-

(a) Geminus, *August.*

1 *Tharassa.*] Urbs Numidiæ, de qua Notit. Afric. forte τάῤῥον Ptolem.

2 *Telepte.*] Urbs Numidiæ Byzacenæ, de qua Procop. l. 4. Ædif. Just. collat. Carthag. Conc. Zellens. Conc. Carth. 4. Notit. Afric. & Vict. Vit.

3 *Timida.*] Urbs Zeugit. sive Timida regia. In collat. Carthag. scribitur Tumida.

4 *Furni.*] Urbs Zeugit. de qua agitur in collat. Carth. & Concil. Carthag. sub Bonif.

5 *Nova.*] Urbs Mauritaniæ Cæsariens. mentio ejus habetur in collat. Carthag. *Novæ* sive *Nobæ.* plurimæ sunt in Numidia.

6 *Bulla.*] Urbs Zeugitanæ. Duæ fuerunt cognomines. βυλλαρία quæ & *Bulæ & Bulla regia*; & βυλλαμίνσα seu Bulla minor. Ptolem. Bullæ etiam regiæ meminit Antoninus, & Carthagine 131. M. P. statuit. De his Vict. Vit. Not. Afric. & Concil. Carth. 3 Episcopi Bullamensis mentio in concil. Carthag. An. 525.

7 *Membresa.*] Potius *Memosita*, Urbs Zeugit. secundum Antonin. 47. M. P. à Carthagine: scribitur etiam Membrosa. De hac, in Notitia Afric. & collat. Carth.

8 *Bustacene.*] Reponendum crediderim, *Byzacene.* Bycacium enim βυζακίνην appellat Ptolemæus; cujus regionis fertilitatem miris modis effert Plinius non uno in loco. De hujus urbis Episcopo mentio habetur in collat. Carthag.

9 *Avitini.*] Videtur esse *Autenti*, Urbs Byzacenæ Antonino, non procul à Thenis, de qua mentio in Epistola synodali provinciæ Byzacenæ, & in Notitia Afric. & Vict. Vit.

10 *Aggya.*] Videtur esse *Aggiva*, de qua habetur mentio in collat. Carthag.

11 *Marcelliana.*] Episcopi Marcellianensis mentio habetur in Notitia Episcopat. Africæ.

12 *Horreacælii.*] Antonino *Horrea Cœlia vicus* Byzacenæ pertinet, & 75. M. P. à Carthagine abest.

13 *Assuri.*] Urbs Zeugit. collat. Carthag. Vict. Vit.

14 *Capsa*] Urbs Byzacenæ, de qua mentio habetur in collat. Carthag. concil. Carthag. sub Grato. Not. Afric. & Vict. Vit.

15 *De schismaticis.*] Eo ut videtur, loquendi genere positum, quo dicitur Ep. 42. *Repostus de extorribus.* Verulus scil. martyrio nobilis, licet olim schismaticus. Supra adnotatum elogia hæc omnia in plerisque exemplaribus omitti.

16 *Rusiccade.*] Urbs Numidiæ Plinio & Antonino, de qua mentio apud Optat. l. 1. & August. Cont. Fulgent. c. 12.

1 *Cuiculi.*]

An. 256.

LXXI.

Pudentianus à 1 Cuculi dixit.

Novitas (a) Episcopatus effecit, fratres dilectissimi, 2 ut sustinerem quid majores judicarent. Nam hæreses nihil habere, nec posse manifestum est; atque ita si qui ex eis venerint, baptizare æquissime statutum est.

LXXII.

Martyr Petrus ab 3 Hippone diarrhito dixit.

Cum baptisma unum sit in Catholica Ecclesia; manifestum est, non posse extra Ecclesiam baptizari. Et ideo in hæresi tinctos sive in schismate, venientes ad Ecclesiam censeo baptizari oportere.

LXXIII.

Item alius Lucius ab 4 Ausafa dixit.

Secundum motum animi mei, & Spiritus sancti, cum sit unus Deus pater Domini nostri Jesu Christi, & unus Christus, & una spes, & unus spiritus, & una Ecclesia; unum debet esse & baptisma. Et ideo dico, si quid ab hæreticis motum aut factum fuerit, rescindi debere, & eos qui inde veniunt in Ecclesia baptizandos esse.

LXXIV.

Item alius Felix à 5 Gurgitibus dixit.

Ego censeo ut secundum sanctarum scripturarum præcepta, (b) baptizatus ab hæreticis illicite extra Ecclesiam, cum ad Ecclesiam confugere voluerit, gratiam baptismi ubi (c) licite datur, consequatur.

LXXV.

Pusillus à 6 Lamasba dixit.

Ego credo baptisma salutare non esse, nisi in Ecclesia Catholica. Quidquid absque Catholica fuerit, simulatio est.

LXXVI.

Martyr Salvianus à 7 Gazaufala.

Hæreticos nihil habere constat; & ideo ad nos veniunt, ut possint accipere quod non habent.

LXXVII.

Honoratus à 8 Thucca dixit.

Cum Christus veritas sit, magis veritatem quam consuetudinem sequi debemus; ut hæreticos qui ideo ad nos veniunt, quia foris nihil accipere potuerunt, Ecclesiæ baptismo sanctificemus.

LXXVIII.

Victor ab 9 Octavo dixit.

Quod & ipsi scitis, non olim sum episcopus constitutus, & ideo expectabam præcessorum consilium. Hoc itaque existimo, ut quicunque ex hæresi venerint, sine dubio baptizentur.

LXXIX.

Confessor Clarus à 10 Mascula dixit.

Manifesta est sententia Domini nostri Jesu Christi, Apostolos suos mittentis, & ipsis solis potestatem à patre sibi datam permittentis, quibus nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes, & credentium fidem baptizantes. Et ideo hæretici qui nec potestatem foris, nec Ecclesiam Christi habent, neminem baptizare baptismo ejus possunt.

LXXX.

Martyr Secundianus à 11 Thambeis dixit.

Non debemus hæreticos nostra præsumtione decipere, ut in Ecclesia Domini nostri Jesu Christi non baptizati, ac per hoc remissionem peccatorum non consecuti, cum judicii dies venerit nobis imputent, quod per nos non sint baptizati, & indulgentiam divinæ gratiæ consecuti. Propter quod, cum sit una Ecclesia, & unum baptisma, quando ad nos convertuntur, simul cum Ecclesia, & Ecclesiæ baptisinum consequantur.

LXXXI.

Item alius Aurelius à 12 Chullabi dixit.

Joannes Apostolus in Epistola sua posuit dicens: Si quis ad vos venit, & doctrinam Christi non habet, nolite eum admittere in domum vestram, & ave, illi ne dixeritis. Qui enim dixerit illi, ave, communicat factis ejus malis. Quomodo admitti tales temere in domum Dei possunt, qui in domum nostram privatam admitti prohibentur? aut quomodo cum eis sine Ecclesiæ baptismo communicare possumus, quibus, si ave, tantum dixerimus, factis eorum malis communicamus?

2 Jo. I. 10.

LXXXII.

Confessor Littæus à 13 Gemellis dixit.

Cæcus si cæcum ducat, ambo in foveam cadunt. Cum ergo hæreticos constet non posse illuminare quenquam, ut pote cæcos, baptisma eorum non valet.

LXXXIII.

(a) Episcopatus mei, *Lam.* (c) Et Auctoritatem Dei, *Bod.* 2. (c) Licet &, *Lam.*

1 *Cuiculum.*] Urbs Numidiæ Antonino, de qua mentio habetur collat. Carthag. Notit. Afric. & concil. Carthag. Grati.

2 *Ut sustinerem.*] Expectarem. Pariter Victor ab Octavo infra dicit, *expectabam præcessorum consilium.*

3 *Hippo diarrhitus.*] Urbs Zeugit. *oppidum ita dictum*, interprete Plinio, *propter aquarum irrigua.* De hac Anton. Notit. Afric. & collat. Carthag.

4 *Ausafa.*] Urbs Zeugit. quæ etiam scribitur *Assapha.* De hac August. l. 3. cont. Cresc. c. 19. & 53. Vict. Vit. & collat. Carthag.

5 *Gurgites.*] Urbs Byzacenæ, *Gurgaita* Victori Vitens.

6 *Lamasba.*] Urbs Numidiæ, Antonino, qui 62. M. P. à Tamaguda, & etiam Sitifi distare dicit: mentio itidem ejus occurrit in collat. Carthaginiensi.

7 *Gazaufala.*] Urbs Numidiæ. Γαυσάφνα Ptolem. γαζόφυλα Procopio. De hac August Ep. 66. & collat. Carthag.

8 *Thucca.*] Quatuor in Africa Urbes istius nominis.

9 *Octavum.*] Urbs Numidiæ, quæ & *Octabum* dicitur in Notitia Africæ, & Vict. Vit. *Octavensem locum* appellat Optat. l. 3.

10 *Mascula.*] Urbs Numidiæ Antonin. collat. Carthag. Optat. l. 1. & Concil. Carth. sub Bonif.

11 *Thambei.*] Urbs Byzacenæ, de qua Collat. Carthag. & Vict. Vit.

12 *Chullabi.*] Videtur esse *Cululi*, Urbs Byzacenæ, Κύλουλις Procopio l. 4. ædific. de qua collat. Carthag. & Vict. Vit.

Gemelli.] Urbs Numidiæ Antonin. Colonia Romana sub Hadriano Imp. deducta, ut Ligorius ex ejus nummo docet ÆLIA HADRIANA GEMILLINA De hoc Litteo videtur mentio habita Epist. Cyp. 76.

An. 256.

LXXXIII. IV. V.

Natalis ab 1 *Oea dixit.* Tam ego præſens, quam Pompeius 2 Sabratenſis, quam etiam Dioga 3 Leptimagnenſis, qui mihi mandaverunt corpore quidem abſentes, ſpiritu præſentes, cenſemus quod & collegæ noſtri; quod hæretici communicationem habere nobiſcum non poſſunt, niſi Eccleſiaſtico baptiſmo baptizati fuerint.

LXXXVI.

Junius à 4 *Neapoli dixit.* Ab eo quod ſemel cenſuimus non recedo, ut hæreticos venientes ad Eccleſiam baptizemus.

LXXXVII.

Confeſſor & Martyr Cyprianus à Carthagine dixit. 5 Meam ſententiam pleniſſime exprimit 6 epiſtola quæ ad Jubaianum collegam noſtrum ſcripta eſt; hæreticos ſecundum Evangelicam & Apoſtolicam conteſtationem adverſarios Chriſti & Antichriſtos appellatos, (a) quando ad Eccleſiam venerint, unico Eccleſiæ baptiſmo baptizandos eſſe, ut poſſint fieri de adverſariis amici, & de Antichriſtis Chriſtiani.

(a) Si quando, *Lam. Bod.* 2.

1 *Oea.*] Urbs Tripolitanæ. De hac mentio habetur in collat. Carth. & Notit. Afric. Plinio eſt, *civitas Oeenſis.*

2 *Sabra.*] Urbs Tripolitanæ. *Sabrata* Plinio. De hac mentio habetur in collat. Carthag. Auguſt. l. 3. contra Creſcon. c. 53. & Vict. Vit. Pompeius urbis hujus Epiſcopus, ille ipſe videtur ad quem celebrem Epiſtolam ſcripſit Cyprianus in cauſa baptiſmi hæreticorum, contra Stephanum. Obſervari poterit, ab ultima antiquitate abſentibus epiſcopis jus ſuffragii non periiſſe, ſi modo alicui ex collegis vices ſuas obeundi poteſtatem fecerint. Et quidem fortaſſis hinc non prorſus abludit illud quod dicitur, 1 Cor. 5. 4. ut ſcil. Epiſcopi Achaiæ congregati ſynodice, in Corinthium inceſtum animadverterent per Eccleſiæ cenſuras; *cum* abſentis Apoſtoli *ſpiritu.*

3 *Leptiſmagna.*] Urbs Tripolitanæ, ex tribus Urbibus, Taphri, Abrotono, & Lepti magna conflata. Hanc memorant Plinius, Solinus, Antoninus & Ptolem. De Lepti minore ſuperius actum.

4 *Neapolis.*] Urbs Tripolitanæ. Ptolemæo Tripolis ipſa: ait enim Νεάπολις ἡ καὶ τρίπολις, ἡ καὶ λέπτις μεγάλη. Sed ea de qua hic agitur eſt alia Neapolis, ſcil. Zeugitanæ Antonino, juxta Curubin, quæ Colonia Ptolemæo dicitur. De qua mentio in collat. Carthag. & Concil. Carth. An. 419. ſub Bonif.

5 *Meam ſententiam.*] Quanquam dogmatis hujus invidia in Cyprianum noſtrum imprimis rejiciatur, illud tamen non tantum 87. Epiſcoporum Africæ, Numidiæ, & Mauritaniæ ſuffragiis fultum, ſed longe diſſitarum Eccleſiarum; per Ægyptum, Aſiam, & Europam ſparſarum, conteſſeratione erat firmatum. Canon. Apoſt. 46. dicit. ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον αἱρετικῶν δεξαμένους βάπτισμα, ἢ θυσίαν, καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν, τίς γὰρ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστοῦ μετὰ ἀπίστου; Ita etiam diu ante motam cum Stephano litem decreverant Synodi Iconienſis, & etiam Synadenſis Patres, quemadmodum diſcimus à Dionyſio Alexandrino, apud Euſeb. l. 7. c. 7. μὴ νῦν οἱ ἐν Ἀφρικῇ μόνον τοῦτο παρεισήγαγον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ μετὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπους, ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις, καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, ἐν Ἰκονίῳ καὶ Συνάδοις, καὶ παρὰ πολλοῖς τοῦτο ἔδοξεν, ὧν τὰς βουλὰς ἀνατρέπων, εἰς ἔριν καὶ φιλονεικίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν οὐχ ὑπομένω, οὐ γὰρ μετακινήσεις, φησὶν ὅρια τοῦ πλησίον σου ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου. De Iconienſi Synodo, eadem fere teſtatur Firmilianus. *Totum nos jampridem in Iconio, qui Phrygiæ locus eſt, collecti in unum, convenientibus ex Galatia & Cilicia, & ceteris proximis regionibus, confirmavimus.* Addit porro. *Nos, veritati & conſuetudinem jungimus, & conſuetudini Romanorum; conſuetudinem, ſed veritatis opponimus: ab initio hoc tenentes quod à Chriſto & Apoſtolis traditum eſt. Nec meminimus hoc apud nos aliquando cœpiſſe, cum ſemper illic obſervatum ſit, ut non niſi unum Deum noſſemus, & ſanctum baptiſma non niſi Eccleſiæ computaremus.* Cyprianus Epiſt. ad Jubaianum ait, *multos jam annos & longam tranſiiſſe ætatem ex quo ſub Agrippino, bonæ memoriæ viro, convenientes in unum Epiſcopi plurimi hoc ſtatuerint.* Et Epiſtola ad Quintum; non à deceſſore, ſed *Anteceſſoribus* ſuis ſtatutum affirmat. Inſuper Tertullianus l. de baptiſmo c. 15. *Unus omnino baptiſmus eſt nobis, tam ex Domini Evangelio, quam ex Apoſtoli literis: quoniam unus Dominus, & unum baptiſma, & una Eccleſia in cœlis. Sed circa hæreticos ſane quid cuſtodiendum ſit digne quis retractet. Ad nos enim editum eſt: hæretici autem nullum habent conſortium noſtræ diſciplinæ, quos extraneos utique teſtatur ipſa ademtio communicationis. Non debeo in illis cognoſcere quod mihi eſt præceptum, quia non idem Deus eſt nobis & illis; nec unus Chriſtus, id eſt, idem. Ideoque nec baptiſmus unus, quia non idem; quem cum rite non habeant, ſine dubio non habent; nec capit numerari quod non habetur. Ita nec poſſunt accipere, quia non habent.* Pariter in l. de præſcript. *Nemo inde ſtrui poteſt, unde deſtruitur: nemo ab eo illuminatur, à quo contenebratur.* Si ad Concilii Nicæni tempora deſcendamus, apparebit, ſynodi iſtius Patres, contra quod plurimi contendunt, litem hanc minime diremiſſe. Dicit quidem Hieronymus in Dialogo contra Luciferianos. Quod *Nicæna ſynodus omnes hæreticos ſuſcepit, exceptis Pauli Samoſateni diſcipulis.* Magis tamen caute agit Auguſtin. qui licet ſuam de baptiſmo ſententiam, *plenario totius orbis concilio, remotis dubitationibus firmatam*; ac *plenarii concilii ſincerum & eliquatum eſſe placitum, totiuſque orbis catholici conſenſum.* Porro *jam in ipſa totius mundi unitate diſcuſſum, conſideratum, perfectum, atque firmatum*: tamen, quod annotant Lovanienſes, *nuſquam neque nomen, neque locum concilii Auguſtinus expreſſit.* Credetne aliquis Nicænos Patres ſtatuiſſe ut a quacunque hæreſi ad Eccleſiam venientes, exceptis Pauli Samoſateni aſſeclis, ſine iterato baptiſmo admitterentur? Nimirum Marcionitas, Valentinianos, Ebionitas, Carpocratianos, Manichæos, & reliquam lernam potiore loco habitos, præ Samoſateni ſequacibus. Pace Balſamonis inducor ut credam, non perinde eſſe ſi παυλιανισταὶ aut παυλικιανοὶ, aut παυλιανίσαντες dicantur; ſed ultimam hanc vocem prædictos patres elegiſſe, ut omnes hæreticos, Pauli in morem ab orthodoxa fide quoquo modo errantes, comprehenderent. περὶ τῶν παυλιανισάντων εἶτα προσφυγόντων τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ὅρος ἐκτέθειται, ἀναβαπτίζεσθαι αὐτοὺς ἐξάπαντος. Quibus verbis diſerte dicitur, qui ſint per Eccleſiæ repetitum baptiſma admittendi; ſed ut alii ſine baptiſmo admitterentur, altum eſt ſilentium. Zonaras de Concilio noſtro Carthaginienſi hoc unum adnotat; quod ejus ſententiæ ex parte ſit derogatum; ſiquidem οὔτε ἐπὶ αἱρετικοῖς ἐκράτησαν πᾶσιν, οὔτε ἐπὶ τοῖς σχισματικοῖς. Et in hujus aſſertionis probationem affert, non Concilium Nicænum, ſed Conſtantinopolitanum primum. Certe qui poſt Concilium Nicænum variis in locis ſcripſerunt Patres, quique venerandi illius conſeſſus decreta, nec ignoraſſe cenſendi ſunt, nec contemſiſſe; placitum hoc minime *eliquatum, diſcuſſum, conſideratum, perfectum atque firmatum* credidere. Optatus Milevitanus, Parmeniano Donatiſtæ, orthodoxos quaſi omnium hæreticorum ſacramenta ratificantes ridenti, reſpondens diſerte ait; apud ipſos *non eſſe ſacramenta, aquam illis eſſe mendacem.* & lib. 4. & 5. docet generatim apud Hæreticos *nulla eſſe ſacramenta.* Unde Albaſpinæus hoc ſcholion apponit. *Ego ex hoc & aliis multis locis conjicio, quod Optatus non exiſtimat hæreticos poſſe baptizare.* In hac ipſa ſententia fuit Magnus Baſilius qui Can. 1. de Hæreticis in genere dicit, τούτοις δὲ δῆλον ὅτι ἄνευ βαπτίσματος ἡ ἐκκλησία οὐ παραδέχεται. & Can. 20. Encratitas, Saccophoros, & Apotactitas recenſens, ſummatim ait, ἡμεῖς μέν τοι ἑνὶ λόγῳ ἀναβαπτίζομεν τοὺς τοιούτους & Canon. 47. οὐ δεχόμεθα οὖν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐὰν μὴ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ἡμέτερον βάπτισμα. Succenturiatur iſtis Cyrillus Hieroſolymitanus, qui in præfatione ait, εἷς κύριος, καὶ μία πίστις, καὶ ἓν βάπτισμα, μόνον γὰρ οἱ αἱρετικοὶ ἀναβαπτίζονται, ἐπειδὴ τὸ πρότερον οὐκ ἦν βάπτισμα. Athanaſ. orat. 3. contra Arianos, de eorum baptiſmo dicit, πῶς οὐ παντελῶς κενὸν καὶ ἀλυσιτελὲς τὸ παρ' αὐτοῖς διδόμενόν ἐστι, προσποίησιν μὲν ἔχον, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲν ἔχον πρὸς εὐσέβειαν βοήθημα; Et ſi prætexatur eos in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti baptizare, reponit, ὥσπερ δὲ ἄλλο ἐστὶ κτίσμα παρὰ τὸν υἱόν, οὕτως ἄλλο ἂν εἴη τῆς ἀληθείας τὸ παρ' αὐτῶν νομιζόμενον δίδοσθαι, κἂν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ γεγραμμένον, ὀνομάζειν προσποιῶνται. Ait porro, πολλαὶ γοῦν καὶ ἄλλαι αἱρέσεις λέγουσι τὰ ὀνόματα μόνον, μὴ φρονοῦσαι δὲ ὀρθῶς, ὡς εἴρηται, μηδὲ τὴν πίστιν ὑγιαίνουσαν ἔχουσαι, ἀλυσιτελὲς ἔχουσι καὶ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ λειπόμενον εὐσεβείᾳ, ὥστε καὶ τὸν ῥαντιζόμενον παρ' αὐτῶν ῥυπαίνεσθαι μᾶλλον ἐν ἀσεβείᾳ, ἢ λυτροῦσθαι. Et inter eos qui integram baptiſmatis formulam ſervant, recenſet Manichæos,

chæos, Phrygas, ac Paulianiftas. Adeo nondum invaluit concilii Arelatenfis 1. decretum, cui Auguftinus fe addixit. *Si quis ab hæresi venerit, interrogent eum Symbolum, & si perviderint eum in Patre & Filio, & Sp. Sancto esse baptizatum, manus ei tantum imponatur*, &c. Concilium quidem Conftantinopolitanum canone 7. hac ex parte Arianis gratiam fecit, nec non Macedonianis, Sabbatianis, Novatianis, Quartadecimanis & Apollinariftis; ut Chrifmate folum adhibito in Ecclefiam admitterentur: fed ex adverfo, ab iis decretum, quod Eunomianos, Montaniftas, Sabellianos, καὶ τὰς ἄλλας πάσας αἱρέσεις, πάντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν θέλοντας προστίθεσθαι τῇ ὀρθοδοξίᾳ, ὡς ἕλληνας δεχόμεθα, καὶ τὴν πρώτην ἡμέραν ποιοῦμεν αὐτοὺς χριστιανοὺς, τὴν δὲ δευτέραν κατηχουμένους, εἶτε τῇ τρίτῃ ἐξορκίζομεν μὲν αὐτοὺς, μετὰ τοῦ ἐμφυσᾶν τρίτον εἰς τὸ πρόσωπον, καὶ εἰς τὰ ὦτα. καὶ οὕτως κατηχοῦμεν αὐτοὺς, καὶ ποιοῦμεν χρονίζειν εἰς την ἐκκλησίαν, καὶ ἀκροᾶσθαι τῶν γραφῶν, καὶ τότε αὐτοὺς βαπτίζομεν. Utrum ex paritatis ratione, qui non gravius errarunt Arianis, Macedonianis, reliquifque enumeratis hæreticis, canonis hujus virtute per Chrifma in Ecclefiam fint admittendi, non obftantibus verbis illis generatim perftringentibus τὰς ἄλλας πάσας αἱρέσεις, minime dixerim: certe Balfamon in locum, credidit, ὅτι πάντες οἱ βαπτιζόμενοι εἰς μίαν κατάδυσιν, πάλιν βαπτίζονται. Quanquam non ita multo poft, Gregorius M. trinam merfionem ex Hifpania profcripfit, dicens l. 1. Epift. 41. *Ne dum quod faciebant, faciunt; nostrum se morem vicisse glorientur.* Quæ ejus fententia, à quarta Toletana Synodo confirmata erat. Ubi decretum, *Simplam teneamus baptismi mersionem.* Agnofco gravem & diuturnam de hæreticorum baptifmo controverfiam, egregiis D. Auguftini fcriptis feliciter tandem aliquando difcuffam, &, ut ejus verbo utar, *eliquatam*: cujus invictis rationibus ceffit, qua patet Chriftianus orbis; & unam fidem faltem de baptifmo habuit, quod & unicum agnovit femper, donec hoc noftro feculo Anabaptiftarum furores; non Ecclefiarum modo, fed etiam graviffimo rerumpublicarum damno recruduerunt. Promtum eft dicere, Canone 8. Concilii Nicæni decretum; περὶ τῶν ὀνομαζόντων μὲν αὐτοὺς καθαροὺς ποτε, προσερχομένων δὲ τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ὥστε χειροθετουμένους αὐτοὺς, μένειν οὕτως ἐν τῷ κλήρῳ. Nimirum ut Novatiani non tantum pro Chriftianis, fed etiam, fi ad clerum admiffi, pro clericis habeantur. Novatianis quidem eo promtior venia, quia, ut ait Balfamon, περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενοι, ἀλλ' ὡς ἀσυμπαθεῖς κατακρινόμενοι. Sed fi perpendantur quæ canonibus fequentibus, fcil. nono & decimo habentur, fcil. quod graviorum criminum rei, aut etiam lapfi, fi ad facros ordines promoveri contingat, τούτους ὁ κανὼν οὐ προσίεται, & γνωσθέντες καθαιροῦνται, fufpicabitur hos tres canones, non de admiffione in Ecclefiam quidquam ftatuere; fed de gradu Ecclefiaftico fufcepto; aut retinendo, aut amittendo præfcribere; nimirum ut ordines, five per furreptionem, five alias collati hominibus olim Novatianarum partium, καθαροῖς ποτὲ, rati habeantur: criminum vero graviorum, aut Apoftafiæ compertis conceffi; prorfus irriti æftimentur. Sed nihil ftatuo. Unum obfervare liceat. D. Auguftinum qui in baptifmi negotio Cypriani auctoritate plurimum premebatur, caufæ fuæ adverfus tam grave præjudicium, unicum fere præfidium petiviffe, quod diceret, nihil ab Ecclefia eo ufque definitum: & proinde Cypriani errorem qui decefforum placitis & decretis mordicus infiftebat, extra noxam fuiffe: præfertim cum neminem condemnaret qui alibi gentium agens, ubi canones ifti non obtinuerant, Ecclefiæ fuæ moribus uteretur: nec ex adverfo illi impegit, quod ex hodierna Romanenfium Theologia palmarium, & omnino obvium occurreret, infallibilis cathedræ dictata, aut fucceforis Petri, atque Chrifti vicarii jura plufquam regalia; non fine hærefeos, imo læfæ majeftatis nota, atque falutis æternæ difpendio, à quoquam violanda. Nimirum infallibilitatis arcanum, & tranfmarina imperia, minime agnoverunt Africani Patres. Porro, Sanctus erat Cyprianus, erat beatiffimus Martyr, licet à placitis, imo communione Pontificis Romani alienus.

5 *Epistola quæ ad Jubaianum.*] Græci pro Epiftola ad Jubaianum, illam ad Januarium fuppofuere, & tanquam canonem Concilii hujus, eam totam inferebant fuis codicibus. Ita dicunt, fynodum hanc πασῶν τῶν συνόδων προγενεστέραν, & celebratam ἐπὶ δεκίου βασιλέως. Porro Novatum Presbyterum Romanum, Novatianæ hærefi originem atque nomen dediffe. In errorem errori cumulant, inter alios, Balfamon & Zonaras; & folenne eft Orientalibus fere univerfis, in rebus Occidentalium perpetuo hallucinari.

SANCTI

SANCTI CÆCILII CYPRIANI EPISTOLÆ.

EPISTOLA I.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus & plebi [(a)] Furnis 2 consisten-tibus, Salutem.

Ad Pamelii numeros Epist. LXVI. Ad Erasmi num. lib. I. Ep. 9.

1 Ad Clerum & Plebem Furnitanorum a de Victore, qui Faustinum Presbyterum tutorem nominavit.

GRAVITER commoti sumus ego & 3 collegæ mei qui præsentes aderant, & 4 compresbyteri nostri qui nobis (b) assidebant, fratres carissimi, cum cognovissemus quod Geminius Victor frater noster de seculo excedens, 5 Geminium Faustinum Presbyterum tutorem testamento suo nominaverit: cum jam pridem in concilio Episcoporum statutum sit, ne quis de Clericis, & Dei ministris tutorem vel (c) curatorem testamento suo constituat, quando singuli divino sacerdotio honorati, & in (d) Clerico ministerio constituti, non nisi altari & sacrificiis deservire, & precibus atque orationibus vacare debeant. Scriptum est enim: Nemo militans Deo (e) obligat se

Hæc & tres succedentes Epistolæ scriptæ in pace ante secessum, An. 249. Fabiano Romæ sedente.

Act. 6. 2. 3. 2 Tim. 2. 4.

(*a*) Furnis consistentem, *Thu. Foss. Mic.* (*b*) Assistebant, *Foss. Spir. Remb.* nobiscum assidebant. *Thu. Corb.* 2. (*c*) Custodem, *Lam. Ebor. Ben.* (*d*) Clericali, *Spir. Remb.* (*e*) Implicat, *Foss.*

1 *Ad Clerum & Plebem.*] Semel monere par erit, titulos hosce omnes à librariis pro eorum captu appositos; & proinde sæpius non magni pretii esse. De vocum vero istarum origine & usu videantur quæ infra Ep. 8. dicenda habeamus.

2 *Consistentibus.*] Formula hæc sæpius occurrit, & plus sibi velle videtur quam ut designaret fratres qui Furnis fuerant, aut qui consisterent cum assiderent Presbyteri. Ea potius mente appositam credamus, qua infra fratres stantes & consistentes appellantur, quatenus ab ἀποςάταις & lapsis, schismaticis atque hæreticis distingueret.

3 *Collegæ mei qui præsentes.*] Eminentiss. Baronius, Pamelius, quique nuper Concilia ediderunt, Epistolam hanc in Synodo quadam post reditum Cypriani ex secessu scriptam volunt. Sed è contra, solenne fere est Cypriano in Epistolis Synodicis nomina Episcoporum apponere; unde satis verisimile videtur, Episcopos de quibus hic mentio occurrit, ex causa minus solenni præsentes fuisse, quo tempore designationis istius à Victore factæ, nuncius accederet. Certe in Epistola 34. ad Pamelii numeros 28. mentio habetur *Collegarum qui præsentes erant*, ubi nulla celebrati concilii potest esse suspicio. Occasionem conjecturæ de tempore scriptæ Epistolæ videtur dedisse locus ille concilii Carthaginiensis 87. Episcoporum de baptizandis hæreticis, ubi Geminii à Furnis nomen habetur: hunc eundem credebant viri eruditi cum Geminio Victore, & proinde illum è vivis excessisse aliquanto post istam Synodum. Sed minus credibile est Geminium hunc Episcopum fuisse, tum ob facti ipsius notam, tum etiam quod fratrem eum, non collegam Cyprianus appellet. Sed esto Geminius Victor fuerit Episcopus, nonne pariter probabile, Geminium Faustinum etiam Episcopum fuisse; & qui eo tempore cum testamento alterius Geminii curator constitueretur, Furnitanorum Ecclesiæ erat Presbyter; deinceps, & speciatim concilii prædicti tempore, ad Episcopatum fuerat promotus? Quin istis addi poterit, in Synodo illa, ex fide nonnullorum codicum, & etiam D. Augustini; non Geminius, sed Geminus, Furnitanorum Episcopus perhibetur. Sed missa hac de nomine controversia, rationem reddamus immutati ordinis, & quare epistolam hanc non post reditum ex secessu, quod viris doctissimis placuit, scriptam censeamus; sed sub ipsis episcopatus Cypriani initiis, Philippis adhuc imperium retinentibus exaratam. Et primum, Victoris factum pacis illa tempora quæ Cyprianus in libro de Lapsis describit, respicere videtur; quando, ut ejus verbis utar, *Non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina; quando Episcopi plurimi, quos & hortamento esse oporteret cæteris & exemplo, divina procuratione contemta, procuratores rerum secularium fierent.* Et quidem non satis sanæ mentis videretur Geminius, si supremis tabulis tutorem scripsisset Christianum presbyterum sub Decianæ persecutionis æstu, aut certe illo nondum deflagrante; illumque alienæ salutis vindicem assignasset, qui de capite suo indies esset periclitaturus. Porro cum Cyprianus hac in Epistola expresse dicat, canonem illum qui prohibet ne clerici à fidelium quocunque tutores nominentur, ab *episcopis antecessoribus suis* sancitum, & tamen *formam* eam *nuper* datam; rei huic gestæ minime quadrabunt extrema Episcopatus ejus tempora. Non est dissimulandum, dicere etiam Cyprianum, *hoc jam pridem in concilio fuisse statutum*: at voces illæ, ex Cypriani loquendi more, tempus brevissimum denotant, quod infra videbimus in Epist. 57. ad Pamelii numeros 54. ubi Auctor noster rem ante annum vix gestam *jampridem statutam* fuisse ait. Sed de istis videantur Annales An. 249. §. 9.

4 *Presbyteri qui nobis assidebant.*] Ex utraque parte, Scil. Ignatius ad Magnes. illos Salutat, μετὰ τȣ̃ ἀξιοπρεπεστάτȣ ἐπισκόπȣ, καὶ πνευματικȣ̃ σεφάνȣ τȣ̃ πρεσβυτερίȣ. Theodor. l. 5. c. 3. docet quod ὁ μέσος θῶκος ad Episcopum pertineat. Imo viri eruditi ad hunc Episcopi in cleri medio sedendi morem, trahunt quæ habentur, Apoc. 4. 2.

5 *Geminium Faustinum Presbyterum tutorem.*] Observandum hoc loco, ex jure Romano, tutelam pupillorum, pro munere publico habitam, onus fuisse à quo non nisi ex certis iisque gravissimis causis lege definitis excusatio concedebatur; quas qui scire vellet adeat lib. 1. Instit. tit. 25. Quanquam vero minime expectandum, ut privilegio aliquo tam peculiari, ex indulgentia ethnicorum Imperatorum fruerentur sacerdotes Christiani; tamen ex mutuo inter se consensu, & vi canonum caveri potuit ne Christianus aliquis, id oneris cuiquam de clero vellet imponere, idque sub pœnis iisdem canonibus contentis. Constantinus revera Imperator rerum potitus, nihil antiquius habuit quam ut immunitates clero Christiano privatim factas, multiplici auctario cumulatas, legibus latis muniret. Huc facit rescriptum quod Eusebius memorat ad Anulinum Proconsulem Africæ lib. 10. c. 7. quodque & ipse Anulinus respicit in Epistola sua ad Constantinum, quamque laudat D. Augustinus Epist. 68. ad Jan. & habent acta collat. Carthaginiensis die 3. num. 216. & 220. Huc etiam spectat lex illa quæ prid. Calend. Nov. Constant. Aug. III. & Licinio III. Coss. hoc est. Anno Christi 313. edita. *Hæreticorum*, ait Imp. *factione comperimus, Ecclesiæ Catholicæ clericos ita vexari, ut nominationibus seu susceptionibus aliquibus quas publicus mos exponit, contra indulta sibi privilegia prægraventur. Idque placet, si quem tua Gravitas invenerit ita vexatum, eidem alium subrogari, & deinceps à supradictæ religionis hominibus hujusmodi injurias prohiberi.* Imo & alias deinceps leges extorsit Donatistarum importunus furor. At vero eodem fere seculo, pace Ecclesiæ reddita, & pacis longæ malis suppullulantibus; cum turpis lucri causa secularibus

An. 249. ſe (a) moleſtiis ſecularibus, [1] ut poſſit placere ei cui ſe probavit. Quod cum de omnibus dictum ſit, quanto magis Clerici moleſtiis & laqueis ſecularibus obligari non debent, qui (b) divinis rebus & ſpiritalibus occupati, ab Eccleſia recedere, & ad terrenos & ſeculares actus vacare non poſſunt?

Levitæ miniſterus divinis vacantes, argumento ſunt Chriſtianos pariter ſacerdotes, moleſtiis ſecularibus eximendos.

Cujus ordinationis & religionis formam Levitæ prius in lege tenuerunt, (c) ut cum terram dividerent, & poſſeſſiones partirentur undecim tribus, Levitica tribus, quæ templo & altari, & miniſteriis divinis vacabat, nihil de illa diviſionis portione perciperet; ſed aliis terram colentibus, illa tantum Deum coleret, & ad victum atque alimentum ab undecim tribubus de fructibus qui naſcebantur, decimas (d) reciperet. Quod totum fiebat de auctoritate & diſpoſitione divina, ut qui operationibus divinis inſiſtebant, in nulla re avocarentur; nec cogitare, aut agere ſecularia cogerentur. Quæ nunc ratio & forma in Clero tenetur, ut qui in Eccleſia Domini, (e) ordinatione Clerica promoventur, (f) in nullo ab adminiſtratione divina avocentur; nec moleſtiis & negotiis ſecularibus alligentur, ſed [2] in honore (g) ſportulantium fratrum, [3] tanquam decimas ex fructibus accipientes, ab altari & ſacrificiis non recedant, ſed die ac nocte cœleſtibus rebus & ſpiritalibus ſerviant. Num. 18. 20.

Canone cautum ut qui onera iſta impoſuerit, poſt mortem jure oblationum excidat.

Quod Epiſcopi anteceſſores noſtri religioſe conſiderantes, & ſalubriter providentes, cenſuerunt ne quis frater excedens, ad tutelam vel curam Clericum nominaret: ac ſi quis hoc feciſſet, non offeretur pro eo, nec (h) ſacrificium pro dormitione ejus celebraretur. Neque enim apud altare Dei meretur nominari in ſacerdotum prece, qui ab altari ſacerdotes & miniſtros voluit avocare. Et ideo Victor cum contra formam nuper in Concilio à ſacerdotibus datam, Geminium Fauſtinum Presbyterum auſus ſit tutorem conſtituere, [4] non eſt quod pro dormitione ejus apud vos fiat (i) oblatio, aut deprecatio aliqua nomine ejus in Eccleſia frequentetur. Ut Sacerdotum decretum religioſe & neceſſarie factum ſervetur à nobis, ſimul & ceteris fratribus detur exemplum, ne quis ſacerdotes & miniſtros Dei altari ejus & Eccleſiæ vacantes, ad ſeculares moleſtias devocet. Obſervari enim de cetero poterit, ne ultra hoc fiat circa perſonam Clericorum, ſi quod nunc factum eſt, fuerit vindicatum. (k) Opto vos, fratres cariſſimi, ſemper bene valere.

(*a*) Negotiis, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*b*) *Sic Bod.* 1. *Lin. NC.* 2. *Thu. Foſſ. Corb. Mich. Vict.* Bonis rebus, *Bod.* 2. *Ebor. NC.* 2. *Lam.* qui ſpiritalibus, *Imp.* (*c*) Et cum terram, *Thu.* (*d*) Perciperet, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC. Man.* (*e*) Ad ordinationem clericam promoventur, *Ebor. Ver. Spir. Foſſ. Bod.* 2. *NC.* 1. 2. *Ben. Corb. Mich.* Clericalem, *Rem.* (*f*) Nullo modo, *Corb.* nulla re, *Rem.* (*g*) Donaria, *NC.* 2. (*h*) Pro eo ſacrificium nec pro dormitione, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. 2. (*i*) Fiat oblatio aliqua nomine ejus in Eccleſia, ut ſacerdotum, *Bod.* 1. *Thu.* aut delegatio aliqua nomine ejus, *Corb.* (*k*) *Deſunt ſequentia, in Lam. Ebor. NC.* 1. *Et quidem formula iſta valedictoria in MSS. pleriſque perpetuo abeſt.*

tibus curis ſe immiſcerent Clerici, neceſſarium duxerunt Imperatores qui ſucceſſerant, nec non ſynodi, ut non privilegio excuſati eſſent, ſed legibus latis exinde depellerentur. Sic inter tria capita à Marciano Chalcedonenſi Synodo propoſita, & Can. 3. decreta occurrit, μηδένα τοῦ λοιποῦ, μὴ ἐπίσκοπον, μὴ κληρικὸν, μὴ μονάζοντα, ἢ μισθοῦσθαι κτήματα, ἢ πράγματα, ἢ ἐπεισάγειν ἑαυτὸν κοσμικαῖς διοκήσεσιν. Pariter Juſtinian. Novel. 123. cap. 6. prohibet in clero conſtitutos, *ex ulla lege tutores, aut curatores cujuſcunque perſonæ fieri, &c.*

1 *Ut poſſit placere ei cui ſe probavit.*] De hac probatione agit Trajani Epiſt. 39. lib. 10. Plin. Denique ea re in jure Cæſareo pluribus decernitur.

2 *In honore ſportulantium fratrum.*] Donaria ſatis erant honorifica quæ ſportularum nomine cenſebantur; talia nimirum quæ ſummi magiſtratûs accipere non detrectabant. Unde lege lata modus ipſis ſtatuebatur: ita ut reſcripto Theodoſii magni cautum. *Exceptis Conſulibus ordinariis, nulli prorſus alteri auream ſportulam dandi ſit facultas; cum publica vero celebrantur officia, ſit ſportulis nummus argenteus, nec majorem argenteum nummum fas ſit expendere, quam qui formari ſolet, cum argenti libram unam in argenteos ſexaginta dividimus.* Huc ſpectare videntur quæ de honorariis decurionum habet Plin. l. 10. Ep. 114. & etiam occurrunt l. 5. §. ult. ff. de don. inter vir. Sed in uſu Eccleſiæ, reſpectus non ſolum habitus videtur ad Romanorum ſportulas, ſed ad morem Eccleſiæ Judaicæ; apud quam oblationes caniſtris reponendæ: ut videre eſt Deut. 26. 2. Certe ad canones Apoſtolorum 3. & 4. ubi prohibetur plebs Chriſtiana, mel, lac, aut ſiceram, &c. ad altare offerre, ſed ad Epiſcopos & Presbyteros domum mittere jubetur; Balſamon annotat, hæc κανίσκια ſive ſportulas appellari.

3 *Tanquam decimas ex fructibus accipientes.*] Decimæ, quarum penſitatio legem Moſaicam longis temporum intervallis præceſſerat, minime jus ſuum à lege illa acceſſunt: ſed quemadmodum temporis nobis conceſſi ſeptimam partem tanquam Deo debitam uſque dicamus, ita facultatum decimas merito etiamnum ſolvimus. Serius quidem *decimas ex fructibus* accipiebant ſacerdotes Chriſtiani, quia ruris incolæ, quique agriculturam exercebant, non niſi ſero ad fidem erant converſi; unde Paganorum nomen ethnicis adhæſit. Et etiamnum apud nos, ubi decimæ ubique ſolvuntur, urbium parochi ex oblationibus ſive ſportulis potiſſimum aluntur. Igitur non ſatis opportune decimarum penſitationi, invidiam hic loci videtur facere eruditiſſimus Rigaltius. Sed de hac re fuſius agitur ſub calcem l. de Unit. Eccleſiæ.

4 *Non eſt quod pro dormitione ejus apud vos fiat oblatio.*] Oblationes pro mortuis, annuamque pro dormitione eorum commemorationem antiquitus habitas fuiſſe, res eſt compertiſſima. Nimirum quo magis conſtaret fideles vita defunctos minime periiſſe, ſed etiamnum membra Eccleſiæ exiſtere, oblationes eorum nomine ac ſi in vivis eſſent uſque offerebantur; quod præcipue in anniverſario dormitionis die factum, quando & nomina eorum (quod oblatis muneribus fieri ſolebat ſemper) publice recitata. Sed hæc in ſpei, fidei, & caritatis teſſeram; non autem in animarum ſubſidium, aut purgatorii ignis ardoribus æſtuantium refrigerium, præſtita fuiſſe exinde patet, quia hæc ad martyres imprimis ſpectabant. Qua de re videantur Epiſtolæ, 35. & 10. ad Pamelii numeros 34. & 37. Martyres vero, quemadmodum idem D. Cyprianus Ep 37. ad Pamelii numeros 16. diſerte ait; *confecto itinere virtutis ac fidei, ad complexum & oſculum domini, Domino ipſe gaudente venerunt*, nec interceſſoribus opus habuere. A quibus tantum aberant, ut, quod ex ſententia veteris Eccleſiæ rectiſſime dixerat D. Auguſtinus, *Injuriam ille faceret martyri qui orat pro martyre.* Pœna vero hæc Victori irrogata, id videtur oſtendere, Eccleſiam in ea fuiſſe ſententia: quod qui altari Dei inſervientes ſecularibus curis onerare attentarent, tale crimen admiſere, quod Abſtentionis pœnam meruit. Qui ergo per mortem cenſuram iſtam evitarunt, hanc infamiæ notam ſubibant, ut inter Abſtentos, & in quarto pœnitentiæ gradu poſitos, à ſuperſtitibus in Eccleſia numerarentur.

EPISTOLA II.

Cyprianus Eucratrio Fratri, Salutem.

Al. Pamelii numeros LXI. Al. Erasmi l. 1. Ep. 10. Respondetur Eucratio, consulenti de histrione, an communicare deberet.

Scripta in pace ante persecum. An. 249.

PRo dilectione tua, & verecundia mutua consulendum me existimasti, frater carissime, 1 quid mihi videatur de (a) histrione quodam, qui apud vos constitutus, 2 in ejusdem adhuc artis suæ dedecore perseverat, & magister & doctor non erudiendorum, sed perdendorum puerorum, id quod male didicit, ceteris quoque insinuat: an talis debeat communicare nobiscum. (b) Puto nec majestati divinæ, nec Evangelicæ disciplinæ congruere, ut pudor & honor Ecclesiæ tam turpi & infami contagione fœdetur. Nam cum 3 in (c) lege (d) prohibeantur viri induere muliebrem vestem, & maledicti ejusmodi judicentur; quanto majoris est criminis, non tantum muliebria indumenta accipere; sed & gestus quoque turpes, & molles, & muliebres, magisterio impudicæ artis exprimere?

Deut. 22. 5.

Futilis histrionis excusatio quod à theatro cessaverat, cum alios doceat.

Nec excuset se quisquam si à theatro ipse cessaverit, cum tamen hoc ceteros doceat. Non potest enim videri cessasse, qui vicarios substituit, & qui pro se uno, plures 4 succidaneos suggerit; contra institutionem Dei erudiens & docens, quemadmodum (e) masculus frangatur in fœminam, & sexus arte mutetur; & diabolo divinum plasma maculanti, per corrupti atque enervati corporis delicta, placeatur. Quod si penuriam talis & necessitatem paupertatis obtendit: potest inter ceteros, qui alimentis Ecclesiæ sustinentur, hujus quoque necessitas adjuvari; si tamen contentus sit (f) frugalioribus, sed innocentibus cibis: nec (g) putet 5 salario se esse redimendum ut à peccatis cesset, quando hoc non nobis, sed sibi præstet. Ceterum (h) quantum velit inde quærat, qualis quæstus est qui de convivio Abraham, Isaac, & Jacob homines rapit, & male ac perniciose in seculo saginatos, ad æternæ famis ac sitis supplicia deducit. Et ideo quantum potes, eum ab hac pravitate & dedecore, ad viam innocentiæ, atque ad spem vitæ suæ revoca; ut sit contentus Ecclesiæ sumtibus, parcioribus quidem, sed salutaribus. Quod si illic Ecclesia non sufficit ut laborantibus præstet alimenta, 6 poterit se ad nos transferre, (i) & hic quod sibi ad victum atque ad vestitum necessarium fuerit accipere; nec alios extra Ecclesiam 7 mortalia docere, sed ipse salutaria in Ecclesia discere. Opto te, fili carissime, semper bene valere.

Mat. 8. 11.

(*a*) Histrione qui apud, *MR.* (*b*) Quod puto ego, *Lam. Bod.* 1. 2. (*c*) Lege Dei, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (*d*) Prohibeatur vir, *Lam. Bod.* 2. (*e*) Masculus fingatur, *MR.* (*f*) Frugalioribus & innocentibus cibis, *NC.* 1. 2. *Lam. Ebor. Lin.* (*g*) Putet & salario, *Bod.* 1. (*h*) Quantum vult, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*i*) Et id quod, *Lam. Ebor. Bod.* 2.

1 *Quid mihi videatur de histrione.*] Hæc & quæ proxime habentur, licentiam istam sapiunt quæ longam pacem sequi solet; proinde illi rerum statui magis opportuna qui Decii imperium præcesserat, quam qui illud sequeretur. Sed de istis videantur Annales operi huic præmissi; ubi Epistolarum ordo diligenter tractatur. In vetustioribus editionibus quæ sine ullo delectu prout fors tulit singula exhibent, parum intererat quid primum, quidve ultimum fuerat; at postquam Pamelius omnia pro temporis ratione qua erant scripta digessisse se professus est, & isto imprimis filo se ducendum sperare lector, plurimum refert ne Editor seriem perturbet, & suo errore alios seducat.

2 *In artis suæ dedecore.*] Tertull. De spectac. c. 22. dicit has artes professos *damnari ignominia & capitis minutione, arceri curia, rostris, senatu, equite, ceterisque honoribus omnibus; simul & ornamentis quibusdam.* Pariter August. de civit Dei l. 2. c. 14. *Actores poeticarum fabularum removeri à societate civitatis, & ab honoribus omnibus repelli.* Unde Laberius cum à Cæsare coactus esset mimum agere, tanquam gravissima injuria affectus, quingenta millium pretio nequicquam intercedente, indoluit; dicens, *Eques Romanus lare egressus meo, Domum revertam mimus, nimium hoc die, Uno plus vixi, mihi quam vivendum fuit.* Et certe Ecclesia castior quam Civitas. Inanis ergo erat excusatio, quod histrio *hic à Theatro cessaverat*, & privatim doceret. Quibus non licet cogitare quod malum est, minime licebit privatim perpetrare.

3 *In lege prohibeantur viri.*] Tertull. de Spectac. c. 23. ait, *Cum in lege præscribit maledictum esse qui muliebribus vestiatur, quid de pantomimo judicabit, qui etiam muliebribus curatur?*

4 *Succidaneos suggerit.*] Vide quæ dicta lib. de Zelo & Livore p. 156. de *sobole subcisiva*. Sed non male scribi potuerit *succedaneos*: quæ vox, apud Medicos præsertim, usitatissima.

5 *Salario se esse redimendum.*] σιτηρεσίοις & lautis conditionibus; quæ Tribunis militaribus, ducibusque ex publico pendebantur. Ita Plinius l. 3. c. 7. *Honoribus militiæque interponitur, Salariis inde dictis.* Porro locutio hæc usque ad gentes orientales permeavit. Nam Ezræ 4. 14. מלח היכלא מלח est Aulæ Persicæ alumnus.

6 *Poterit se ad nos transferre.*] Eucratius in Concilio Africano 87. Episcoporum, Thenarum Præsul esse dicitur, quæ urbs Byzacenæ, & in via militari ad Carthaginem posita, ut ex Antonino liquet; unde commodus viatori transitus.

Mortalia.] Mortifera nimirum, vid. quæ dicta in principio lib. de Mortalitate.

EPISTOLA III.

Cyprianus Rogatiano Fratri, Salutem.

An. 249. *Ad Pamelii numeros LXV ad Eras. l. 3 Ep. 9. (a) Respondetur 1 Rogatiano Episcopo, de superbo Diacono qui eum contumeliis exacerbavit.*

Scripta in pace ante secessum.

GRAVITER & dolenter commoti sumus ego & (b) collegæ qui præsentes aderant, frater carissime, lectis literis tuis, quibus de Diacono tuo conquestus es, quod immemor sacerdotalis loci tui, & officii ac ministerii sui oblitus, contumeliis & injuriis suis te exacerbaverit. Et tu quidem honorifice circa nos, & (c) pro solita tua humilitate fecisti, ut malles de eo nobis conqueri, cum pro Episcopatus vigore & cathedræ auctoritate haberes potestatem, qua posses de illo statim vindicari; certus quod collegæ tui omnes (d) gratum haberemus quodcunque circa Diaconum tuum contumeliosum sacerdotali potestate fecisses, habens circa hujusmodi homines præcepta divina, cum Dominus Deus in Deuteronomio dicat: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut judicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, & omnis populus cum audierit, timebit: & non agent impie etiam nunc. Et ut sciamus hanc Dei vocem cum vera & summa (e) majestate processisse ad honorandos ac vindicandos sacerdotes suos; cum adversus Aaron sacerdotem 2 tres de ministris, Chore, & Dathan, & Abiron ausi sunt (f) superbisse, & cervicem suam extollere, & sacerdoti præposito se adæquare, hiatu terræ absorpti ac devorati, pœnas statim sacrilegæ audaciæ persolverunt. Nec soli illi, sed & cæteri ducenti quinquaginta, qui eis comites ad audaciam fuerunt, prorumpente à Domino igne consumti sunt; ut probaretur, sacerdotes Dei ab eo qui sacerdotes facit vindicari. In libro quoque Regum, cum Samuël sacerdos à Judæorum populo ob senectutem, sicut tu modo, contemneretur; exclamavit iratus Dominus, & dixit: Non te spreverunt, sed me spreverunt. Et 3 ut hoc ulcisceretur excitavit eis Saul Regem, qui eos injuriis gravibus affligeret, & per omnes contumelias & pœnas superbum populum calcaret & premeret, ut contemtus sacerdos de superbo populo ultione divina vindicaretur. Sed & Solomon in Spiritu sancto constitutus testatur & docet, quæ sit sacerdotalis auctoritas & potestas dicens: Ex tota anima tua time Deum, & sacerdotes ejus sanctifica. (g) Et iterum; Honora Deum ex tota anima tua, (h) & honorifica sacerdotes ejus. Quorum præceptorum memor beatus Apostolus Paulus, secundum quod in Actibus Apostolorum legimus, cum ei diceretur: Sic 4 insilis in sacerdotem Dei maledicendo? (i) Respondit & dixit: Nesciebam, fratres, quia Pontifex est: scriptum est enim: Principem (k) populi tui non maledices. Dominus etiam noster ipse Jesus Christus, Rex & judex & Deus noster, usque ad passionis diem servavit honorem Pontificibus & sacerdotibus, quamvis illi nec timorem Dei, (l) nec agnitionem Christi servassent. Nam cum leprosum emundasset, dixit illi: Vade & monstra te sacerdoti, & offer donum. Humilitate ea qua nos quoque esse humiles docuit, sacerdotem adhuc appellabat quem sciebat esse sacrilegum. Item (m) sub ictu passionis cum alapam accepisset, & ei diceretur, sic respondes Pontifici? nihil ille contumeliose locutus est in personam Pontificis, sed magis innocentiam suam tuitus est, dicens? (n) Si male locutus sum,

1 exprobra

Deut. 17. 12.

Num. 16. 1.

1 Reg. 8. 7.

Eccl. 7. 29. 31.

Ecclef. 7. 29.

Act. 23 4. 5.

Luc. 17. 14.

Matt. 8. 4.

(*a*) Ad Rogatianum de Diacono, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*b*) Collegæ mei, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. 2. (*c*) Pro insita, *Bod.* 1. (*d*) Ratum, *Eras.* (*e*) Majestate ejus, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. (*f*) Superbi esse, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. *Veron. Ben. Manut.* (*g*) Et iterum dicit, *Lam. Bod.* 1. 2. (*h*) Et honora, *Bod.* 1. (*i*) Respondit dicens, *Bod.* 2. *Lam.* (*k*) Plebis tui, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin.* (*l*) Nec dignationem Christi, *Bod.* 1. (*m*) Subditus passioni, *Lin.* (*n*) Si male locutus sum testimonium exprobra, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. 2.

1 *Rogatianum*] Conjicit Pamelius, eundem hunc esse qui in Concilio 87. Episc. à Nova dicitur: sed hoc minus verisimile, tam ob senectam Rogatiani cujus hic mentio habetur; quam quod alter à Nova, non inter primos; quod, ex Africanæ Ecclesiæ more, tot annorum qui intercesserunt Episcopatus postularet; sed ultimos suffragium tulit. Diaconi nomen nobis exhibet Codex Lincolniensis, & Cassium appellat. Cardinali Baronio non accedimus, qui An. 257. c. 12. hæc in synodo scripta pronunciat, ob causas superius Ep. 1. allatas. Observat Rigaltius, *hac Epistola Cyprianum consilium Rogatiano dare quod ipse in aliis Epistolis noluit sibi sumere, qui ad Episcopos & presbyteros ait. Aliud vero quod scripserunt nobis compresbyteri nostri solus rescribere nihil potui; quando à principio Episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro, & sine consensu plebis, mea privatim sententia gerere.* Sed qui consideret quanta cum invidia Cyprianus neophytus & plane novellus, ad sedis Carthaginiensis fastigium pervenerit; non mirabitur eum necesse habuisse popularibus artibus uti; & jure suo in plurimis, præsertim administrationis suæ primordiis, discedere; quod minime opus erat ut Rogatianus senex, & urbeculæ privatæ Episcopus, præstaret.

2 *Tres de ministris, Chore, & Dathan, & Abiron.*] Constat solum Chore Levitam fuisse, Dathan vero & Abiron ex tribu Ruben oriundos. Sed *facinus quos inquinat æquat*; quique cum rebellibus Levitis sentiebant, non immerito inter ipsos numerantur. Unde Moses ipse, *locutus est ad Core & omnem multitudinem*, non exceptis Dathan & Abiron, *multum erigimini filii Levi.*

3 *Ut hoc ulcisceretur.*] Huc spectare videtur illud Hoseæ 13 11. Ἐδωκά σοι βασιλέα ἐν ὀργῇ μȣ.

4 *Insilis in sacerdotem.*] Monet Faber in vetustissimo codice, legi. *Sic incilas sacerdotem.* Accius dicit, *me spernens, incilat probris.* Etiam Lucret. l. 3. *Jure ut opinor agat, jure increpet inciletque.* Nec non Lucilius. *Incilans me lædis vicissim.* Unde vox hæc, rectius quam altera, interpretabitur sacrum textum. ἀρχιερέα τȣ͂ Θεȣ͂ λοιδορεῖς; Locus hic pariter laudatur Epist. ad Pupian.

1 *Expro-*

An. 249. [1] exprobra de malo; Si autem bene, quid me cædis? Quæ omnia, ab eo ideo facta sunt Jo. 18. 23. humiliter atque patienter, ut nos humilitatis ac patientiæ haberemus exemplum. Docuit enim sacerdotes veros legitime & plene honorari, dum circa falsos sacerdotes ipse talis extitit.

Episcopi Apostolorum successores. (a) [2] Meminisse autem Diaconi debent, quoniam Apostolos, id est, Episcopos & Marc. 3. 14. præpositos Dominus elegit: Diaconos autem post ascensum Domini in cœlos Apostoli Act. 6. 2. sibi constituerunt Episcopatus sui & Ecclesiæ ministros. Quod si nos aliquid audere contra Deum possumus, qui Episcopos facit; possunt & contra nos audere Diaconi, à quibus fiunt. Et ideo (b) oportet Diaconum, de quo scribis, agere audaciæ suæ pœnitentiam, & honorem sacerdotis agnoscere, & Episcopo præposito suo plena humilitate satisfacere.

Initium hæreseon & schismaticum, Episcoporum contemtus. Hæc sunt enim initia hæreticorum, & ortus atque conatus schismaticorum male cogitantium, ut sibi placeant, & præpositum superbo tumore contemnant. Sic de Ecclesia receditur, sic altare profanum foris collocatur, sic contra pacem Christi & ordinationem atque unitatem Dei rebellatur. Quod si ultra te contumeliis suis exacerbaverit & provocaverit, (c) fungeris circa eum potestate honoris tui, ut eum vel [4] deponas vel abstineas. Nam si Apostolus Paulus ad Timotheum scribens dixit: Juventu- 1 Tim. 4. 12. tem tuam nemo despiciat, quanto magis tibi à collegis tuis dicendum est: Senectutem tuam (d) nemo despiciat? Et quoniam scripsisti quemdam cum eodem Diacono tuo se miscuisse, & superbiæ ejus atque audaciæ participem esse, hunc quoque & si qui alii tales extiterint, & contra sacerdotem Dei fecerint, vel [5] coercere poteris, vel abstinere. Nisi quod hortamur & monemus, ut peccasse se potius intelligant, & satisfaciant, & nos propositum nostrum tenere patiantur. Magis enim optamus & cupimus contumelias & injurias singulorum, clementi patientia vincere; quam sacerdotali licentia vindicare. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(a) Meminisse enim, *Lam. Bod.* 2. (b) Oportet Cassium Diaconum, *Lin.* (c) Fungeris contra, *Lin.* fungeris circa eum potestatem, *Ver.* (d) Nemo contemnat, *Lam. NC.* 1. *Ebor.*

1 *Exprobra de malo.*] Græca habent μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ. In Judæorum sacerdote satis quadrabit, contumeliose de reo loqui: Dominus noster non istas vices rependit, utcunque lacessitus. Fortasse scriptum erat *exproba.* In argumentum probationis scil. adversum me adhibeas ista quæ dixi.

2 *Meminisse autem Diaconi debent.*] Monitum hoc pariter & Presbyteros tangit: qui ab Episcopis in curarum partem admissi, ita tamen ut in illorum obsequia remaneant.

3 *Apostolos id est Episcopos.*] Sic Irenæus l. 3. c. 3. ab Eusebio laudatus l. 5. Hist. c. 6. dicit, *ab Apostolis institutos Episcopos fuisse, & eorum successores usque ad nos.* Dein recenset Episcopos qui in celebrioribus Ecclesiis, Apostolis successerunt. Pariter & Tertull. l. de præscript. c. 32. *Edant*, inquit, *origines Ecclesiarum suarum; evolvant ordinem Episcoporum suorum, ita per successionem ab initio decurrentem, ut primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseveraverint, habuerit auctorem & antecessorem. Hoc enim modo Ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt, sicut Smyrnæorum Ecclesia Polycarpum à Joanne conlocatum refert: sicut Romanorum*, &c. Porro hanc Episcoporum constitutionem & successionem, describit Apostolis suppar Clemens Rom. in Ep. ad Cor. c. 44.

4 *Deponas vel abstineas.*] Ad laicam communionem detrudas; vel prorsus à sacris arceas. Lectio codicis Veronensis, *fungeris potestatem*, prorsus Latina est; & veterem dicendi morem sapit.

5 *Coercere poteris, vel abstinere.*] E plebe rebellibus si clavium censura non intentetur; publica correptione coercendi sunt: secundum Domini mandatum εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ.

EPISTOLA IV.

Cyprianus, Cæcilius, Victor, Sedatus, Tertullus, cum Presbyteris qui præsentes aderant, Pomponio fratri, Salutem.

Ad Pamelii numeros LXII. Al Erasmi l. 1. Ep. 11. Ad Pomponium de Virginibus, quæ cum masculis in eodem lecto manserunt. *Scripta in pace ante secessum.*

LEGIMUS literas tuas, frater carissime, quas per Paconium fratrem nostrum misisti; postulans & desiderans, ut tibi rescriberemus; quid nobis de iis virginibus videatur, quæ cum (a) [1] in statu suo esse, & continentiam firmiter tenere decreverint, detectæ sint postea in eodem lecto pariter mansisse cum masculis: Ex quibus [2] unum Diaconum esse dicis; plane easdem quæ se cum viris dormisse confessæ sint, asseverare se integras esse. Circa quam rem, quoniam consilium nostrum desiderasti, scias nos ab Evangelicis & Apostolicis traditionibus non recedere, quo minus fratribus & sororibus nostris constanter & (b) fortiter consulatur, & (c) per omnes utilitatis & salutis vias, Ecclesiastica disciplina servetur; cum Dominus loquatur & dicat; Et Jerem. 3. 15. dabo vobis pastores secundum cor meum, (d) & pascent vos pascentes cum disciplina: & ite-

(a) Statum suum continenter & firmiter, *Bod.* 1. *Lin.* statutum, *Lam. Bod.* 2. *Ebor.* (b) Fortiter consuleremus per, *Lin.* (c) Per omnes vias Ecclesiasticæ disciplinæ; cum Dominus, *Bod.* 1. 2. per omnes utilitates & salutes Ecclesiasticæ disciplinæ, *Lam. Ebor. NC.* 1. (d) Et pascent vos cum, *Ebor. Lin. NC.* 1.

1 *In statu suo esse.*] Tres fœminarum numerantur status, Virginum, Viduarum, Nuptarum. Virgines præ reliquis in prima dignatione habebantur; quibus non tantum ob tutelam, sed etiam honoris ergo locus peculiaris in Ecclesia assignabatur; quem quæ capessebant, & habitu non matronali, sed virginum, id est Velo induebantur; se præclarum illud vitæ institutum sectari aperte profitebantur. Status autem vox, aut conditionem civilem; nimirum dignitates & jura liberi capitis, significat: aut ad rem agonisticam pertinet, quo quis se tueri, aut adversarium de gradu dejicere instruitur.

2 *Unum Diaconum esse.*] Et ideo graviore cum scandalo peccabatur. Stuprum Diaconi in Ecclesia Constantinopolitana sub Nectario, antiquam pœnitentiæ disciplinam apud Orientales, tantum non labefecit. Vid. Socrat. l. 5. c. 14.

 1 Pro

An. 249. & iterum scriptum sit: Disciplinam qui abjicit, infelix est: & (a) in Psalmis quoque spiritus sanctus admoneat & instruat, dicens: Continete disciplinam, ne forte irascatur Dominus, & pereatis à via recta, cum exarserit cito ira ejus super vos. Primo igitur in loco, frater carissime, & præpositis, & plebi nihil aliud elaborandum est, quam ut qui Deum timemus, cum omni observatione disciplinæ divina præcepta teneamus; nec patiamur errare fratres nostros, & 1 pro (b) arbitrio & ructu suo vivere, sed ad vitam singulis fideliter consulere: nec pati virgines cum masculis habitare, non dico simul dormire, sed nec simul vivere: quando & sexus infirmus, & ætas adhuc lubrica per omnia frænari à nobis & regi debeat, ne diabolo insidianti & sævire cupienti, ad nocendum detur occasio, quando & Apostolus dicat; Nolite locum dare diabolo. (c) Liberanda est vigilanter de periculosis locis navis, ne inter scopulos & saxa frangatur. 2 Exuenda est velociter de incendio sarcina, priusquam flammis supervenientibus concremetur. (d) Nemo diu tutus est, periculo proximus. Nec evadere (e) diabolum servus Dei poterit, qui se diaboli laqueis implicavit. Intercedendum est cito (f) talibus, dum adhuc separari innocentes possunt, quia (g) 3 dividi postmodum nostra intercessione non poterunt. Denique quam graves multorum ruinas hinc fieri videmus, & per hujusmodi illicitas & periculosas conjunctiones corrumpi plurimas virgines cum summo animi nostri dolore conspicimus. (h) Quod si ex fide 4 se Christo dicaverunt: (i) pudice & caste sine ulla fabula perseverent, ita fortes & stabiles præmium virginitatis expectent. Si autem perseverare nolunt, vel non possunt; melius est nubant, quam in (k) ignem delictis suis cadant. Certe nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant, cum scriptum sit: Si cibus scandalizat fratrem; non manducabo (l) carnem in seculum ne fratrem scandalizem.

Sap. 3. 11. Psal. 2. 12. Eph. 4. 27. 1 Cor. 7. 9. 1 Cor. 8. 13.

Turpis defensio earum, quæ ad explorantium oculos & manus provocant.

Nec aliqua (m) putet se hac excusatione defendi, quod 5 inspici, & probari possit; an virgo sit: cum & manus obstetricum & (n) oculus sæpe fallatur. Et si incorrupta inventa fuerit virgo ea parte sui qua mulier potest esse; potuerit tamen ex alia corporis parte peccasse, (o) quæ violari potest, & tamen inspici non potest. Certe ipse concubitus, ipse complexus, ipsa confabulatio & osculatio, & conjacentium duorum turpis & fœda dormitio, quantum dedecoris & criminis confitetur? Si superveniens maritus sponsam suam jacentem cum altero videat, nonne indignatur & fremit? & per (p) 6 zeli livorem fortassis & gladium in manum sumit? Quid? Christus Dominus, & judex noster, cum virginem suam sibi dicatam, & sanctitati suæ destinatam jacere cum altero cernit, quam indignatur & irascitur? & quas pœnas incestis ejusmodi conjunctionibus comminatur? Cujus (q) ut gladium spiritalem, & venturum judicii diem (r) unusquisque fratrum possit evadere, omni consilio providere & elaborare debemus.

Licet ad omnes Christianos spectet ut bono cum exemplo vivant hoc imprimis Præpositis & Diaconis incumbit.

Et cum omnes omnino disciplinam tenere oporteat, multo magis Præpositos & Diaconos curare hoc fas est, qui exemplum & documentum ceteris de conversatione & moribus suis præbeant. Quomodo enim possunt integritati & continentiæ præesse, si ex ipsis incipiant corruptelæ, & vitiorum magisteria procedere? Et iccirco consulte & cum vigore fecisti, frater carissime, 7 abstinendo Diaconum, qui cum virgine sæpe mansit, sed & cæteros qui cum virginibus dormire consueverunt. Quod si pœnitentiam hujus illiciti concubitus sui egerint, & à se invicem recesserint, 8 inspiciantur interim virgines ab obstetricibus diligenter, & si virgines inventæ fuerint, accepta communicatione ad Ecclesiam admittantur; hac tamen interminatione, ut si ad eosdem masculos postmodum reversæ fuerint, aut si 9 cum eisdem (s) in una domo & sub eodem tecto simul habitaverint, graviore censura ejiciantur, nec in Ecclesiam postmodum (t) facile recipiantur. Si autem de eis aliqua corrupta fuerit deprehensa, agat 1 pœni-

(*a*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* in Psalmo, *Imp.* (*b*) *Sic Veron.* Arbitrio & fructu suo, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin NC.* 1. 2. (*c*) *Sic*, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. 2. liberanda & *Imp.* (*d*) Nemo diuturnus, *Bod.* 1. (*e*) Diaboli manus, *Lin. NC.* 2. (*f*) Talibus ut separentur, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. (*g*) Dividi non poterunt, postquam conscientia gravissima cohæserint, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. *Ebor.* posteaquam conscientiam gravissimam admiserint, *Lin.* (*h*) Quæ si ex fide, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*i*) Si pudice, *Bod.* 2. (*k*) Ignem pro delictis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*l*) Carnem in æternum, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *Lin.* (*m*) Putet se posse, *Lam. Bod.* 2 *Lin. Ebor.* (*n*) Oculi sæpe fallantur, *NC.* 2. *Bod* 2. (*o*) Quæ corrumpi potest, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. (*p*) Zeli dolorem, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. 2. (*q*) Et gladium, *Bod.* 2. (*r*) Ut unusquisque, *Bod.* 2. (*s*) In eadem domo, *Bod.* 2. (*t*) Tales facile, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. 2.

1 *Pro arbitrio & ructu.*] Hanc lectionem cum Rigaltio verissimam censemus. Præsertim cum eadem fere formula locutus sit Pontius. *Absit ut de tam beatissimo martyre, ructus hominis judicaret.* Nemo ructui indulgere solet nisi inter servulos & parasitos; quibuscum omnia licent: unde illud satyrici. ---- *Si bene ructarit, &c.*

2 *Exuenda est velociter*] Sic in lib. de Mortal. *ruinis & naufragiis & plagis imminentibus exuaris.*

3 *Dividi postmodum nostra intercessione non poterunt.* Laqueis diaboli expediri, cura nostra non poterunt.

4 *Se Christo dicaverunt.*] Animi proposito & publica virginitatis professione, non voto adstrictæ; statim enim subjicitur, *melius est nubant, quam in ignem delictis suis cadant.* Quod recte observat Eruditiss. Rigalt.

5 *Inspici & probari.*] Quæ vere casta erat virgo, noluerit sic vindicari. Recte dicit Rigaltius, quod *inter obstetricum manus virginitas occiditur.*

6 *Zeli livorem.*] Liber de Zelo & livore, ostendit voces istas apud Cyprianum fere esse synonymas.

7 *Abstinendo Diacono*] Pro recepto diu in Ecclesia more; in laicorum crimina, excommunicatione reliquisque Ecclesiæ censuris; at Clericorum, depositione animadverti solitum. Sed tribus primis seculis; Episcopos, Presbyteros & Diaconos pœnitentiæ publicæ & manuum imponi sicut laicos obnoxios fuisse, res est manifesta. Consulat lector Morin. de administ. sacr. pœnit. l. 4. c. 12.

8 *Inspiciantur interim virgines ab obstetricibus.*] De beata virgine dicit Clemens Alex. Strom. 7. μετὰ το τεκεῖν ἀυτὴν μαιωθεῖσαν, φασί τινες, παρθένον εὑρεθῆναι.

9 *Cum iisdem in una Domo.*] Canones Ecclesiæ hac in re multis agunt, qui fœminarum subintroductarum commerciis clericos arcent.

1 *Pœniten-*

An. 249. [1] pœnitentiam plenam, quia quæ hoc crimen admisit, [2] non mariti sed Christi adultera est, & ideo æstimato justo tempore; postea exomologesi facta, ad Ecclesiam redeat. Quod si obstinate perseverant, nec se ab invicem separant; sciant se cum hac sua impudica obstinatione nunquam à nobis admitti in Ecclesiam posse, ne exemplum cæteris ad ruinam delictis suis facere incipiant.

Pœna capitalis schismaticis, sed gladio spirituali, irroganda.

Nec putent sibi vitæ aut salutis constare rationem, si Episcopis & sacerdotibus obtemperare noluerint; cum in Deuteronomio Dominus Deus dicat: Et homo quicunque (a) fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem, aut judicem, quicunque fuerit, in diebus illis, morietur homo ille, & omnis populus cum audierit, timebit, & non agent impie etiam nunc. (Deut. 17. 12.) Interfici Deus jussit sacerdotibus suis non obtemperantes, (b) judicibus à se ad tempus constitutis non obedientes; sed tunc quidem gladio occidebantur, quando adhuc & circumcisio carnalis manebat: nunc autem quia circumcisio spiritalis esse (c) apud fideles servos Dei cœpit, spiritali gladio superbi & contumaces necantur, dum de Ecclesia ejiciuntur. Neque enim vivere foris possunt, cum domus Dei una sit, & nemini salus esse, nisi in Ecclesia possit. Indisciplinatos autem perire, dum non audiunt nec obtemperant salubribus præceptis, testatur scriptura divina quæ dicit: Non diligit indisciplinatus castigantem se. Qui autem oderunt correptiones, consumentur turpiter. (Prov. 15. 12. 10.) Ergo ne indisciplinati consumantur & pereant, da operam, frater carissime, ut quantum potes, (d) consiliis salutaribus fraternitatem regas, & singulis ad salutem suam consulas. Arcta & angusta est (e) via per quam gradimur ad vitam, sed summus & magnus est (f) fructus cum pervenimus ad gloriam. (Matt. 7. 14.) Qui se semel castraverunt propter regnum cœlorum, Deo per omnia placeant; nec sacerdotes Dei aut Ecclesiam Domini, (g) scandalo suæ pravitatis offendant. (Mat. 19. 12. 2 Cor. 2.) Et si ad præsens à nobis (h) [3] contristari videantur, nos tamen in salubri persuasione maneamus, scientes & Apostolum dixisse: Ergo ego inimicus factus vobis sum, verum dicens vobis? (Gal. 4. 16.) Quod si obtemperaverint nobis, (i) lucrati sumus fratres, & eos ad salutem pariter & dignitatem nostro sermone formavimus. Si autem quidam de perversis obtemperare (k) noluerint, sequamur eundem Apostolum dicentem: Si hominibus placerem, Christi servus non essem: (Gal. 1. 10.) si quibusdam suadere non possumus ut eos Christo placere faciamus, nos certe, quod nostrum est, (l) Christo Domino & Deo nostro, præcepta ejus servando, placeamus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(*a*) Fecerit superbiam, *Bod.* 1. *Lin. NC.* 2. (*b*) Judicii sui sic tempus constituit non obedientibus, &, *Bod.* 1. (*c*) Ad fideles, *Ebor. Lam.* (*d*) Consiliis salubribus, *Lam. Ebor.* (*e*) Per quam ingredimur, *Lam. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. *Ebor.* (*f*) Fructus pervenientis ad gloriam, *Bod.* 1. (*g*) Scandalo se fratribus offerant, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*h*) Contristari videantur, nos tamen salubri persuasione moneamus, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. *M. R.* (*i*) Gratissimum est; stantes eos dignatione nostri sermonis formabimus, *Lam. Bod.* 1. 2. *Lin. Ebor. NC.* 1. 2. (*k*) Noluerit, secundum, *Lin. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. (*l*) Christi Domini & Dei nostri præcepta servantes, *Lin. Bod.* 1. 2. *NC.* 1.

1 *Pœnitentiam plenam.*] De hac egimus in lib. de Lapsis.

2 *Non Mariti, sed Christi adultera.*] Licet maritum non habeat, adultera audit. Christi sponsa est quælibet fidelis, at multo magis virginitatem professa.

3 *Contristari videantur.*] Respicere videtur 1 Cor. 5. & 2. Cor. 2. Per voces πενθεῖν & λυπεῖν passim apud Apostolum Ecclesiæ censuræ denotantur.

EPISTOLA V.

Cyprianus, Presbyteris & Diaconibus fratribus carissimis, S.

Ad Pamelii num. Ep. V. In Erasmi Edit. desiderata. Cyprianus in secessu constitutus, hortatur clerum ut vice sua rite fungantur.

Videtur scripta statim post secessum. An. 250.

[1] SALUTO vos incolumis per Dei gratiam, fratres carissimi, lætus quod circa incolumitatem quoque vestram omnia integra esse cognoverim. Et quoniam mihi interesse nunc [2] non permittit loci conditio; peto vos pro fide & religione vestra, fungamini illic & vestris partibus & meis; ut nihil vel ad disciplinam, vel ad diligentiam desit. (a) Quantum autem ad sumtus suggerendos sive illis, qui gloriosa voce Deum confessi, in carcere sunt constituti; sive iis, qui pauperes, & indigentes laborant, & tamen in Domino perseverant; peto nihil desit: cum (a) [1] summa

(*a*) Quantum ad, *Bod.* 1. *Vat.*

1 *Saluto vos incolumis.*] Cum ad destinatas latebras salvus pervenisset Cyprianus, consentaneum omnino erat ut pro intima illa quæ ipsum & fratres intercessit benevolentia, absentiæ desiderium quam primum fieri potuit, scripto leniret; certiores utique redderet de salute & rebus suis; & demum de iis, quæ ad Ecclesiæ statum spectarent, sedulo moneret. Quæ omnia hac in Epistola plenissime sunt præstita. Ideo verisimile admodum videtur, non modo literas hasce primo omnium, sed etiam statim post secessum factas; cui successit alia ejusdem fere argumenti, & iisdem fere verbis concepta, Ep. nimirum 6. ad Pamelii num. 81. Omnes in hisce latebris scriptas 13. numero fuisse, testatur ipse Cyprianus Ep. 20. ad Pamelii numeros 15. quæ omnes hic repræsentantur; licet alii Editores pro deploratis haberent earum nonnullas. Notari insuper poterit in veteribus exemplaribus MSS. Epistolam hanc rarissime comparere, adeoque sero admodum, sc. post omnes Erasmi editiones typis fuisse mandatam.

2 *Non permittit loci conditio.*] Tumultus Carthagine excitatus; in quo Cyprianus in *circo & amphitheatro* populari fremitu *ad leonem petitus*, & demum *proscriptus*, quemadmodum dicitur Ep. 59. ad Pamelii numeros 55. Infra eadem de re verba faciens ait. *Utinam loci & gradus mei conditio permitteret.*

An. 250. (a) [1] ſumma omnis quæ redacta eſt, illic ſit apud clericos diſtributa propter ejuſmodi caſus: ut haberent plures, unde ad neceſſitates, & preſſuras ſingulorum operari poſſint. (b) Peto quoque ad procurandam quietem ſolertia & ſolicitudo veſtra non (c) deſinat: [2] nam etſi fratres pro dilectione ſua cupidi ſunt ad conveniendum & [3] viſitandum confeſſores bonos, quos illuſtravit jam glorioſis initiis divina dignatio, tamen caute hoc, & non glomeratim, nec per multitudinem ſimul junctam puto eſſe faciendum: ne ex hoc ipſo invidia concitetur, & introeundi aditus denegetur, & dum inſatiabiles multum volumus, totum perdamus. Conſulite ergo & providete, ut cum temperamento (d) hoc agi tutius poſſit: ita ut presbyteri quoque, [4] qui illic apud confeſſores offerunt, ſinguli cum ſingulis diaconis per vices alternent: quia & mutatio perſonarum, & viciſſitudo convenientium minuit invidiam. Circa omnia enim mites & humiles, ut ſervis Dei congruit, [5] temporibus ſervire, & quieti proſpicere, & plebi providere debemus. Opto vos, fratres cariſſimi ac (e) deſideratiſſimi, ſemper bene valere, & noſtri meminiſſe. Fraternitatem univerſam ſalutate. Salutant vos Victor Diaconus, & qui mecum ſunt. Valete.

Monet etiam ut curent ne quid confeſſoribus aut pauperibus deſit, & ut non glomeratim viſitent martyres.

Rom 12. 11.

(*a*) Summula, *Bod.* 1. (*b*) Peto quoque ut ad, *Bod.* 1. (*c*) Deſinat: Etſi, *Morel. Pem. Rig.* (*d*) Hoc tutius poſſit impleri, *Vat.* 1. (*e*) Deſiderantiſſimi, *Ver.*

1 *Summa quæ redacta eſt.*] Sors tota quæ in pecuniis numeratis, rationibus ſubductis, ad pauperes pertinebat. Nam quemadmodum naſcente Eccleſia pretia rerum pietatis ergo venditarum, ad Apoſtolorum pedes deponebantur Act. 4. 35. ita deinceps quæ Deo erant dicata, Epiſcoporum fidei erant concredita: quod diſertiſſimis verbis Juſtinus Martyr in Apologia refert. Nimirum diviſione facta, pars una Epiſcopi, altera cleri, tertia pauperum uſibus ceſſit. Cum ergo ad ſeceſſum properaret Cyprianus, pecunias haſce inter Clericos partitas depoſuit, ut illi facilius denuo diſtribuerent.

2 *Nam etſi fratres.*] Ex MS. Bodleiano particulam interpono, in impreſſis huc uſque deſideratam.

3 *Viſitandum Confeſſores.*] Viſitare ægros, aut in alia quacunque calamitate conſtitutos, pietatis officium merito reputatur, vid. Mat. 25. 36 Sed & alia cauſa inferius apparebit quare glomeratim ad Martyres plurimi confluerent; nempe ut ab illis primum pacem extorquerent, & deinde ab Eccleſia. Obiter vero hic notandum, Cyprianum hoc in loco, quemadmodum & alibi, Confeſſoris & Martyris nominibus promiſcue uti; cum ſtrictius loquendo, illi ſolum Martyres dicendi qui pro Chriſti nomine paſſi fuerint; Confeſſores vero qui citra pœnas inſequentes, ſe Chriſtianos pro tribunali profitebantur.

4 *Qui apud Confeſſores offerunt.*] Antequam primæ pietatis ardores deferbuerunt, Chriſtiani ſingulis diebus, aut ſaltem dominicis, ſacra Myſteria participabant. Martyres vero qui ſub ictu paſſionis perpetuo verſabantur, id maxime ſatagebant ut nunquam divino illo viatico carerent. Quia vero in iſtis ſolennibus, oportebat ut Diaconus Presbytero adſiſteret, ita ut Presbyter ſolus accedere non potuerit, monet Cyprianus ut iſti *per vices alternent, & viciſſitudine convenientium minuant invidiam.* Quid ſit apud confeſſores offerre, à Cypriano diſcimus Ep. 34. ad Pamelii numeros 28. *Integre & cum diſciplina feciſtis, Fratres cariſſimi, quod conſilio collegarum meorum qui præſentes erant, Gaio Diddenſi presbytero, & Diacono ejus cenſuiſtis non communicandum: qui communicando cum lapſis, & offerendo oblationes eorum, in pravis erroribus frequenter deprehenſi,* &c. Ubi obiter notandum, aliquando presbyteris peculiares Diaconos qui ipſis aſſiſterent aſſignatos. *Communicare cum aliquibus*, & *oblationes* eorum *offerre*, res quidem inter ſe diverſæ; ſed quoniam nemo de ſacris Myſteriis participabat, qui non prius munus Deo obtulit; alterutra voce appoſita, totum hoc ſacrum officium ſæpiſſime intelligitur. Pariter, licet, quod ait D. Paulus Heb. 13. 10. habeamus altare, tamen ſacrificia Chriſtianæ pietatis, a gentium & Judæorum immolationibus prorſus abhorrent; & perperam nonnulli audito altaris, oblationis, aut ſacrificii nomine; victimam cruentam, atque hoſtiam cæſam importune ingerunt: quorum omnium invidiam, Apologiis ſuis Patres antiqui ſtrenue amoliebantur.

5 *Temporibus ſervire.*] Lectio hæc non modo plurimorum MSS. Codicum ſuffragiis munita; ſed & antiquitate commendata eſt. Sic enim non tantum Origenes in Comment. & Auctor noſter hic loci, ſed & Ignatius in Ep. ad Polyc. videtur legiſſe. Abbreviatura κω, pro κυρίῳ & καιρῷ ex æquo ponitur; unde fortaſſis varia lectio ortum duxerit.

EPISTOLA VI.

Cyprianus Sergio, Rogatiano, & cæteris confeſſoribus in Domino perpetuam S.

Ad Pamelii Numeros 81. Ad Eraſ. l. 4. Ep. 1.

1 Epiſtola (a) Cypriani hortatoria ad Martyres Domini Jeſu Chriſti.

SALUTO vos, fratres cariſſimi, optans ipſe quoque conſpectu veſtro frui, ſi me ad vos pervenire loci conditio permitteret. Quid enim mihi optatius & lætius (b) poſſet accidere, quam nunc vobis inhærere, (c) ut complecterer manus illas, quæ puræ & innocentes, & dominicam fidem ſervantes ſacrilega obſequia reſpuerunt? Quid

Scripta in ſeceſſu.

(*a*) *Sic, Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. Ad Rogatianum juniorem & cæteros confeſſores *Bod.* 1. & *Imp.* Confeſſores in carcere conſtitutos, *Imp. ſed deſid. in Pem. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lin. Ebor. Lam. NC.* 1. 2. (*b*) Poſſet accedere, *Bod.* 1. (*c*) Ut complecterimini me manibus illis, quæ puræ & innocentes, *Pem. Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Lin. Ebor. NC.* 1. 2. *Eraſ.*

1 *Epiſtola Cypriani ad Martyres.*] Non multum refert quod nonnulli codices MSS. nec non & impreſſi legant, *Ad Rogatianum juniorem & cæteros Confeſſores.* Tituli enim iſti librariorum curæ & ingeniis debentur, quibus lector ſine diſpendio plerumque carere poterit. Putabant illi *Rogatianum Presbyterum glorioſum ſenem, qui excipiens ferocientis populi impetum, primum hoſpitium in carcere præparavit, & metatator quodammodo anteceſſit*, Martyrio fuiſſe coronatum; & proinde fieri non poſſe ut ad illum literæ dirigerentur, atque ideo alium Rogatianum, priori diſſimilem quantum fieri potuit, ſcil. *Juniorem* excogitabant. Sed manifeſtum eſt nihil de Rogatiano ſene hic dici, niſi quod ex tumultu populari carceri fuiſſet mancipatus; imo potius innuitur illum in exemplum ſupereſſe, *& hunc quoque antecedere*, quando iſta ſcriberentur. Nec novum eſt, ut cum literæ pluribus conjunctim ſcribuntur, ex occaſione data, de illorum uno peculiaris mentio habeatur. Porro ſi conjecturæ ex nomine aliquid valeant, omnino Rogatianus qui hic deſcribitur, ille ipſe fuerit de quo mentio habetur Epiſtola ſequente, 7. nimirum. ad Pamelii numeros 36. Ep. 14. ad Pamelii numeros 6. & 41. ad Pamelii numeros 38. De tempore quando Epiſtola hæc miſſa erat, conſulat lector quæ diligentiſſime diſputata ſunt à reverendiſſ. Epiſcopo Ceſtrienſi in Annalibus Cyprianı, operi huic præmiſſis.

An. 250. Quid jucundius & ſublimius quam oſculari nunc ora veſtra, quæ glorioſa voce Dominum confeſſa ſunt; conſpici etiam præſentem ab oculis veſtris, qui deſpecto ſeculo, conſpiciendo Deo digni extiterunt? Sed quoniam huic lætitiæ (a) intereſſe facultas non datur, has pro me ad aures & ad oculos veſtros vicarias literas mitto, quibus gratulor pariter & exhortor, ut in confeſſione cœleſtis gloriæ fortes & ſtabiles perſeveretis; & ingreſſi viam Dominicæ dignationis, (b) ad accipiendam coronam ſpiritali virtute pergatis, habentes Dominum protectorem & ducem, qui dixit: Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad (c) conſummationem mundi. O beatum carcerem, quem illuſtravit veſtra præſentia! O beatum carcerem, qui homines Dei mittit ad cœlum! O tenebras lucidiores ſole ipſo, & luce hac mundi clariores; ubi modo conſtituta ſunt Dei templa, & ſanctificata divinis confeſſionibus membra veſtra! Nec quidquam nunc verſetur in cordibus & mentibus veſtris, quam divina præcepta & mandata cœleſtia, (d) quibus vos ad tolerantiam paſſionis Spiritus ſanctus ſemper animavit. Nemo mortem cogitet, ſed immortalitatem; nec temporariam pœnam, ſed gloriam ſempiternam, cum ſcriptum ſit: Pretioſa eſt in conſpectu Domini (e) mors juſtorum ejus. Et iterum: (f) Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non deſpicit. Et iterum, ubi loquitur ſcriptura divina de tormentis quæ martyras Dei conſecrant, & in ipſa paſſionis probatione ſanctificant: [1] Etſi (g) coram hominibus tormenta paſſi ſunt, ſpes eorum immortalitate plena eſt. Et in paucis vexati, in multis bene diſponentur, quoniam Deus tentavit illos, & invenit illos dignos ſe. Tanquam aurum in fornace probavit illos, & quaſi holocauſti hoſtiam accepit illos, & in tempore erit (h) reſpectus illorum. Fulgebunt juſti, & tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent. Judicabunt nationes & dominabuntur populis, & regnabit eorum Dominus in perpetuum.

Mat. 28. 20.
Pſ. 115. 5.
50. 18.
Sap. 3. 4.

Futurorum gaudio præſentia ſupplicia calcanda.

Quando ergo judicaturos vos & regnaturos cum Chriſto Domino cogitatis, exultetis neceſſe eſt, & futurorum gaudio præſentia ſupplicia calcetis; ſcientes ab initio mundi ſic inſtitutum, ut laboret iſtic in ſeculari conflictatione juſtitia, quando (i) in origine ſtatim prima, Abel juſtus occiditur; & exinde juſti quique & prophetæ & Apoſtoli miſſi. Quibus omnibus Dominus quoque in ſe ipſo conſtituit exemplum, docens ad ſuum regnum non niſi (k) eos qui ſe per viam ſuam ſecuti ſint, pervenire, dicens: Qui amat animam ſuam in iſto ſeculo, perdet illam. Et qui odit animam ſuam in iſto ſeculo, in vitam æternam conſervabit illam. Et iterum: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam vero non poſſunt occidere. Magis autem metuite eum qui poteſt & animam & corpus occidere in gehennam. Paulus etiam nos adhortatur, ut qui (l) ad Domini promiſſa venire cupimus, imitari Dominum in omnibus debeamus. Sumus, inquit, filii Dei, ſi autem filii, & hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti, ſiquidem compatiamur, (m) ut commagnificemur. Addit etiam comparationem præſentis temporis, & futuræ claritatis, dicens: Non ſunt condignæ paſſiones hujus temporis ad ſuperventuram claritatem, quæ revelabitur in nobis. Cujus claritatis gloriam cogitantes, preſſuras omnes & perſecutiones tolerare nos convenit; quia etſi ſunt multæ preſſuræ juſtorum, ex omnibus tamen liberantur, qui in Deum fidunt.

Gen. 4. 8.
Jo. 12. 25.
Mat. 10. 28.
Rom. 8. 16.
18.
Pſ. 33. 19.

Fœminæ atque pueri ad Martyrii decus admiſſi.

Beatas etiam fœminas, quæ vobiſcum ſunt in eadem confeſſionis gloria conſtitutæ; quæ Dominicam fidem tenentes, & ſexu ſuo fortiores, non ſolum ipſæ ad coronam proximæ ſunt, ſed & cæteris quoque fœminis exemplum de ſua conſtantia præbuerunt. Ac ne quid deeſſet ad gloriam (n) numeri veſtri, ut omnis vobiſcum & ſexus, & ætas eſſet in honore, pueros etiam vobis glorioſa confeſſione ſociavit divina dignatio; repræſentans nobis tale aliquid, quale Ananias, Azarias, & Miſahel illuſtres pueri aliquando fecerunt; quibus incluſis in (o) caminum ceſſerant ignes, & (p) [2] refrigerii locum flammæ dederunt, præſente cum illis Domino, & probante, quod in confeſſores & martyres ejus nihil poſſet gehennæ ardor operari, ſed quod qui in Deum (q) crederent, incolumes ſemper & tuti in omnibus perſeverarent. Et conſideretis diligentius peto pro veſtra religione, quæ apud illos pueros fides fuerit, quæ promereri Dominum plenius potuit. Ad omnia enim parati, ſicut omnes eſſe debemus, aiunt regi: Nabuchodonoſor Rex non opus eſt nobis de hoc verbo reſpondere tibi, eſt enim Deus, cui nos ſervimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus (r) tuis Rex liberabit nos: & ſi non; notum tibi ſit quoniam diis tuis non ſervimus, & imaginem auream quam ſtatuiſti, non adoramus. Cum ſe crederent, & pro fide ſua ſcirent poſſe etiam de

Dan. 3. 16.

(*a*) Intereſſe non datur, *Lam.* (*b*) Ad accipiendam vitæ coronam ſpiritali virtute pergatis, *Ebor. Pem. Lam. Bod.* 1. 2. 3. (*c*) Conſummationem ſeculi, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (*d*) Quibus nos, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. 4. *NC.* 1. 2. (*e*) Mors ſanctorum, *Lam. Bod.* 2. 3. *Ebor. NC.* 1. (*f*) Sacrificium Dei, *Bod.* 1. (*g*) Coram hominibus, inquit, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*h*) Reſpectus illorum: judicabunt juſti, *Pem. Lam. Ebor. Lin NC.* 2. *Ver.* (*i*) In origine mundi, *Bod.* 3. (*k*) Eos qui ſemper, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (*l*) Ad Dei noſtri promiſſa pervenire, *Bod.* 3. (*m*) Ut ſic glorificemur, *Veron.* ut & commagnificemur, *Bod.* 1. 2. *Lam. Lin. Ebor.* (*n*) Numero veſtro, *Neap.* muneris veſtri, *Ver.* (*o*) In camino, *Lam.* (*p*) Refrigerium flammæ, *Ver.* (*q*) Se & crederent, *Bod.* 1. 2. *Lam. NC.* 1. 2. *Ebor. Lin.* (*r*) Tuis liberabit, *Man. M. R.*

[1] *Etſi coram hominibus.*] Locus hic laudatur l. de Exhort. Mart. c. ult. & ad Quirin. l. 3. c. 15. ubi conſulantur quæ dicta.

[2] *Refrigerii locum flammæ dederunt.*] Reſpicit verba quæ occurrunt in Codice Græco, cantici trium puerorum v. 20. verſionis Latinæ Dan. c. 3. v. 5. Sed de his ſupra egimus.

An. 250. de præsenti supplicio liberari; jactare hoc tamen, & vindicare sibi noluerunt, dicentes: Et si non; ne minor esset confessionis virtus sine testimonio passionis. Addiderunt posse omnia Deum facere, sed tamen non in hoc fidere, ut liberari in præsentia vellent, sed illam libertatis, & securitatis æternæ gloriam cogitarent. Quam fidem nos quoque retinentes, & die ac nocte meditantes, toto corde ad Deum promti, contemtu præsentium futura tantummodo cogitemus, fructum regni æterni, complexum & [1] osculum Domini, conspectum Dei. Ut sequamini in omnibus Rogatianum Presbyterum gloriosum senem, (a) viam nobis ad gloriam temporis nostri, religiosa virtute & divina dignatione facientem, qui cum Felicissimo fratre nostro quieto semper & sobrio, excipiens ferocientis populi impetum, primum hospitium vobis in carcere præparavit, & [2] metator quodammodo vester, nunc quoque vos antecedit, quod ut consummetur in vobis, assiduis orationibus Dominum deprecamur, ut (b) initiis ad summa pergentibus, quos confiteri fecit, faciat & coronari. Opto vos, fratres carissimi ac beatissimi in Domino semper bene valere, & ad coronam cœlestis gloriæ pervenire.

(*a*) Viam vobis, *Neap.* (*b*) Initiis istis, *Pem.*

1 *Osculum Domini.*] Multa comminiscuntur Hebræi in sua Theologia de osculo Domini; & ita Mosen è vivis excessisse profitentur. Et siquidem Deut. 34. 5. occurrit, quod mortuus est Moses על פי יהוה aiunt Rabbini באותה שעה נשקו הקבה ונטל נשמתו בנשיקת פה In hoc vero longe abeunt à Christianis Judæi, quod his mors quieta & placida osculum Domini videbatur; nostris vero, cruenta & violenta, beatissima & maxime expetenda censetur.

2 *Metator.*] Vegetius ait l. 2. c. 7. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Ita Cæsarianus, apud Lucanum. *Hesperios audax veniam metator in agros.* Unde rectissime de Rogatiano & Felicissimo dictum, quod in carcerem primi quasi metatores accesserint.

EPISTOLA VII.

Cyprianus Presbyteris, & Diaconibus, Fratribus carissimis, Salutem.

Ad Pamelii numeros 36 In Erasmi Edit. l. 3. Ep. 24. Ad Clerum, (a) de cura pauperum & peregrinorum.

Scripta in secessu.

SALUTO vos, fratres carissimi, per Dei gratiam incolumis, optans cito ad vos venire, ut desiderio tam meo quam vestro (b) & omnium fratrum satisfiat. Oportet nos tamen paci communi consulere, & interdum, quamvis cum tædio animi nostri, deesse vobis, ne præsentia nostri invidiam & violentiam gentilium provocet; & simus auctores rumpendæ pacis, qui magis quieti omnium consulere debemus. Quando ergo vos scripseritis rebus compositis me venire debere, aut si ante [1] dignatus fuerit Dominus ostendere, tunc ad vos veniam; ubi enim mihi aut melius possit esse, aut lætius, (c) quam illic, ubi me Deus & [2] credere voluit & crescere? Viduarum & infirmorum & omnium pauperum curam peto diligenter habeatis; sed & peregrinis, si qui indigentes fuerint, sumtus suggeratis de [3] quantitate mea propria, quam apud Rogatianum compresbyterum nostrum dimisi: quæ quantitas ne forte jam universa erogata sit, misi eidem per Naricum [4] Acoluthum aliam portionem, ut largius & promtius circa laborantes fiat operatio. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

(*a*) De cura populi, *J. Mich.* (*b*) Et fratribus satisfiat, *S. Mich.* (*c*) Quam illic? Viduarum, *Thu. Mich. Vict.*

1 *Dignatus fuerit Dominus ostendere.*] Sæpius ad revelationes sibi factas provocat Cyprianus; id autem facit, non ut fidei dogmata aliis obtruderet, sed suam innocentiam ab invidis lacessitam tueretur. Secessius ejus tanquam turpis fuga male audiebat; ostendit ergo se gregis suæ causa tantum metuere; nec animo suo, sed mandato divino morem gessisse. Porro ipsi apud Clerum & plebem erat honorificum, quod Deus ipsum suis colloquiis, & rerum futurarum cognitione dignaretur. Hoc autem in Africana Ecclesia peculiarius obtinuit, ubi hæretici, & speciatim Montanus, prophetias & revelationes magna cum pompa ingerebant.

2 *Credere voluit & crescere.*] Carthagine nimirum, ubi ad fidem conversus erat, & ad Episcopatum promotus: sedi illi tanquam actis radicibus affixus.

3 *Quantitate mea propria.*] Vide quæ superius dicta de oblationibus in tres partes divisis, quarum una Episcopo cessit. Nam quod ad ea quæ olim ethnicus possederat, Pontius nos docet, quod quamprimum fidei Christianæ se addixerat, *distractis rebus suis ad indigentiam pauperum sustentandum, & tota prædia dispensans*, nihil reliquum sibi fecit quod denuo donaret.

4 *Acoluthum.*] Hesychius ait. Ἀκόλουθος ὁ νεώτερος. παῖς. θεράπων. ὁ περὶ τὸ σῶμα. Munus erat, si quod aliud, per totam Ecclesiam, hoc seculo receptissimum. Quod Orientales attinet, nomen à Græcis haustum ostendit apud illos in usu fuisse. De Romana Ecclesia, literæ Cornelii ad Fabium Antiochensem, quas infra laudaturi sumus, id abunde testantur. De Africana, locuples fuerit testis Auctor noster in Epistolis passim. Sed de his plura videantur in annotat. ad Ep. sequentem.

An. 250.

EPISTOLA VIII.

Ad Pamelii numeros III. In Erasmi Edit. desideratur.
1 Cleri Romani ad clerum Carthaginiensem de secessu D. Cyp.

[3] DIDICIMUS secessisse [4] benedictum (a) Papam Cyprianum, [5] à Clementio [6] subdiacono, qui à vobis ad nos venit, [7] certa ex causa; quod utique recte fecerit, cum sit persona insignis, & imminente agone quem permisit Deus in seculo (b) colluctandi causa cum adversario; simul cum servis suis, volens etiam angelis & hominibus certamen hoc manifestare, ut qui vicerit coronetur; victus

Scripta in secessu.

(*a*) Papatem, *Vat.* 1. *Bod.* 1. (*b*) Colluctandi causa, simul cum servis, *Vat.* 1.

1 *Cleri Romani.*] Quanquam verba hæc ad Epistolæ hujus titulum pertineant, qui à librario pro captu suo appositus, nullius ponderis aut auctoritatis esse poterit: eruditissimus Rigaltius occasionem hinc arripit, ut ostendat *Cleri* vocem, perperam trahi ad Personas Ecclesiasticas, hominesque sacris ordinibus initiatos designandos. Imprimis ait; *κλῆρος tria significat, sorticulam qua utimur in sortiendo; sortionem sive sortitum, actionem ipsam sortiendi; & quod sortitu cuique accidit.* Subjungit porro, *rerum Hebraicarum scriptores Græcos, ab iisque etiam Latinos, Clerum dixisse quod ex amplissimo illo terrarum tractu, Josua jubente, in undecim tribus Hebræorum diviso, per sortitionem unicuique contigerat.* Rem hanc instantia explicat. *Benjamini tribus cleris in urnam conjectis, urna mota, qui clerus exierat sortiente Benjamini tribu, id clerus Benjamini dicebatur. Atque ita de cæteris undecim tribuum portionibus.* Inde progreditur. *Posteaquam figuris Mosaicis veritas Christiana successit, & male merentibus Hebræis gratia divina ad gentes conversa est, quod Hellenistæ dixerant Ecclesiam, dixerunt etiam Clerum.* Multis interpositis, quibus tamen minime conficit Hellenistas pro *Ecclesia* denotanda *clerum* tanquam synonymum adhibuisse, periochen D. Petri adducit vir Doctus dicens quod *prava mortalium cæcitas, Christiana simplicitate neglecta, Pharisaicam superbiam reduxit, & obruit cœlestia terrenis. Cleri vocabulum ad res Christianas, primus transtulisse videtur Petrus, Epistola sua canonica prima. Hortatur presbyteros ipse compresbyter, ut gregem quem commisit iis Deus pascant providentes ovibus, non turpis lucri cupidine, sed gratis: neque ut dominantes in cleris*, id est Plebem Christianam. Queritur demum quod siquidem *ipsi pastores nomen cleri quod erat ovium universitati commune, sic proprium sibi fecerunt, ut etiam nomen ipsum ovilis, in populi sive plebis & laicorum appellatione vilesceret. Hinc exorta jam ævo Tertulliani & Cypriani, inter clericos & laicos differentia tanta, ut laici non intelligerentur appellatione cleri.* Quid sibi velit vir eruditus longa hac disceptatione, non facile est conjicere. An male ipsum habet quod in Ecclesia sint Episcopi & pastores? Id non videtur, siquidem agnoscat *adhibuisse Dominum ovili suo Pastores utique complures.* Et certe rerum diversitas, vocum diversitatem non admittit modo, sed etiam exigit. An quandoquidem D. Petrus, Presbyteros compresbyteros compellat, erit indicium neglectæ simplicitatis Christianæ, & Pharisaicæ superbiæ, si Apostolus aut Episcopus jus & potestatem in Clerum Ecclesiasticum sibi vendicet? & quod D. Paulus admonet 1 Tim. 5. 1. πρεσβυτέρον ἐπιπλήξῃ; sed eodem capite v. 20. Presbyteros flagitiorum compertos Apostolo id ipsum mandante, oportebit ἐνώπιον πάντων ἐλέγξαι. An vero in eo peccatur, quod quando *Cleri* vox omnes Christianos aliquando comprehendat, ad verbi etiam ministros aliquando contrahatur? At in usu communi id ubique obtinet. Non modo summum Numen, sed & Magistratus *dii* appellantur; & Apoc. 5. 10. omnes fideles *Reges & sacerdotes* audiunt; nemo tamen dixerit principes seculares, & sacris operantes cujuscunque ordinis, nomina illa per nefas sibi vendicare. Agnoscimus sortes tribuum Israeliticarum *cleros* dici: sed Levitarum à reliquis tribubus aliam longe fuisse rationem, ipse sacer textus nos docet. Num. 18. 20. ἐν τῇ γῇ αὐτῶν οὐ κληρονομήσεις, καὶ μερὶς οὐκ ἔσται σοὶ ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἐγὼ μερίς σου, καὶ κληρονομία σου ἐν μέσῳ τῶν υἱῶν ἰσραήλ. Alia certe res est ut terræ portiones tribubus assignatæ illorum *cleri* dicantur; & quod Levitæ ipsi, quos Dominus pro sorte sua agnoscit, ejus *Clerus* dicantur. Non diffitemur D. Petrum in Epistola sua 1. omnes Christianos *Domini Clerum* appellasse; sed ille ipse Petrus Act. 1. v. 17. munus Apostolicum κλῆρον διακονίας vocare non dubitat. Ultimo in loco si non sufficiat Rigaltio *Cypriani & etiam Tertulliani seculo inter clericos & laicos differentiam fuisse tantam, ut laici non intelligerentur voce Cleri:* id Apostolorum ævo obtinuisse testabitur Clemens Romanus in Epistola ad Corinthios, qui ait ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσί, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ λευΐταις ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται. ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δέδεται. &c. Sed de his plus satis.

2 *Cleri Romani ad Clerum Carthaginiensem.*] Rigaltius occasionem scriptæ hujus epistolæ his verbis explicat. *Fabiano mortuo sedes Romana vacabat. Secedente igitur Cypriano, Clerus Carthaginiensis literas ad Clerum Romanum dederat, & secessionis causas allegaverat, quales hic reddit Romanus. Nam & secessisse Carthaginienses clerici scripserant, & benedictum Papam Cyprianum suum nuncupaverant. Reddunt Carthaginiensibus voces suas Romani, sed mox istum Cypriani secessum in fugam vertunt; adduntque circumstantias, imminente agone, quem Deus permisit, ut sententiam damnationis ferat in eos qui de persecutione pedem referrent, aut Christum negarent. Hæc itaque sunt dulcacida, qualia præberi solent in poculis mellitis absinthia.* Plura hac de re videantur in Annalibus An. 250. § VIII.

3 *Didicimus secessisse Benedictum Papam Cyprianum.*] Dicit Rigaltius *secessum istum Cypriani, fugæ probro minime caruisse apud quosdam de Christiana fraternitate, qui Tertulliani de fuga in persecutione disputationem legerant. Nec dubito, quin ipsa tanti Magistri severitas, Discipuli mentem adeo suffuderit, vel aliquo saltem scrupulo sic pupugerit, ut fugæ suspicionem Cyprianus amoliri abs se magno studio contenderet. Hoc & Pontii familiaris sui satis intricata sedulitas persuadet: ipsiusque Cypriani epistolæ sequentes declarant; &, si verum amamus, haud aliud magis ista Romani Cleri tam argumentosa quam incondita commonitio proscribit. Fortissima est illa Cypriani defensio, quod Dei nutu, immo jussu secesserit. Nam quid apertius mandato divino per Christum Apostolis tradito? Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Quod si mandatum ad alios quam Apostolos pertinuisse negaveris, quis à Cypriano jussi Dominici, Spiritus sancti, divini erga ipsum quoque speciatim favoris testem exigat? Sed & complures humanæ prudentiæ rationes amici caussati sunt. Erat persona insignis. Unus Cyprianus Ecclesiam demonstrabat: Eo sublato, tota pessum ibat fraternitas. Unius Cypriani præsentia inimicas nomini Christiano potestates exasperabat. Unum præsertim Cyprianum populus efferatus ad leonem depostulaverat. Eo aliquantisper amoto rabies sedari posse videbatur. Denique absens nihilominus per procuratores aut vicarios, perque literas frequentiores Ecclesiæ suæ necessaria cuncta providebat, suggerebat. Has certe secessus causas, tunc valde probabiles, sequentibus seculis exemplo fuisse arguit præclara Augustini ad Honoratum epistola, quæ & consilia præbet adversus cunctas istius humanæ prudentiæ subtilitates saluberrima. Strategicorum scriptores quæstionem tractant huic nostræ haud absimilem: An sit laudandus in bello dux, quem non pigeat caput suum passim fortiter ac strenue periculis objectare. Quæ res hanc definitionem admittit. Habendam in primis esse rationem ducis, quo sublato, salus populi subvertatur necesse est, tunc enim* πρῶτον ἔργον ἀρετῆς εἶναι, σώζειν τὸν ἅπαντα τ' ἄλλα σώζοντα. *At ubi de exemplo ducis tota pendet exercitus constantia, tum vero, neque manibus neque capiti esse parcendum. Hoc sapienter observavit in Pelopida Plutarchus.*

4 *Benedictum Papam.*] Rigaltius ait. *Sic appellari Carthaginis Episcopum non invident Romani: Sed nec aliter appellat Romanum Pontificem Tertullianus, libro de Præscript. adversus hæreticos, & libro de Pudicitia. Hi fuere tunc Romano Pontifici cum plerisque aliarum Urbium Episcopis tituli communes. Et præter Ennodium Ticinensem & Cassiodorum, vix alii reperiantur, qui Papæ nomen, ut proprium & peculiare, Pontifici Romano adseruerint. Tandem vero Gregorius VII. in Synodo Romana, quod ad Ennodium Sirmondus observat, edixit ut Papæ nomen unius esset in orbe Christiano. Cæterum in matricula compalatina adeo descenderat appellatio Paparum etiam ad infimos sacerdotes, ut ipse Protopapa subesset Patriarchæ Consti-*

An. 250. victus vero ([a]) portaverit in se sententiam, quæ nobis manifesta est: Et cum incumbat [1] nobis qui videmur præpositi esse, & ([b]) vice pastoris custodire gregem; si negligentes inveniamur, dicetur nobis quod & [2] antecessoribus nostris dictum est, qui tam negligentes præpositi erant: quoniam perditum non requisivimus, & errantem non correximus, & [3] claudum [4] non ([c]) colligavimus; & lac eorum edebamus, & lanis eorum operiebamur. Denique & ipse Dominus implens quæ erant scripta in lege & ([d]) Prophetis, docet dicens: Ego sum Pastor bonus qui pono animam meam pro ovibus meis: mercenarius autem & cujus non sunt propriæ oves, cum viderit lupum venientem, ([e]) relinquens effugit, & lupus dispergit oves: [5] sed & ([f]) Simoni sic dicit: Diligis me? respondit, Diligo: Ait ei, Pasce oves meas. [6] Hoc verbum factum [7] ex actu ipso quo cessit cognoscimus; & ceteri discipuli similiter fecerunt.

Ezec. 34. 4. Joh. 10. 11. Joh. 10. 14. Joh. 21. 15.

Caveant pastores ne mercenarii inveniantur.

Nolumus ergo, fratres dilectissimi, vos mercenarios ([g]) inveniri, sed bonos pastores, cum sciatis non minimum periculum incumbere, si non hortati ([h]) fueritis fratres vestros stare in fide immobiles, ne ([i]) præceps iens ad idololatriam funditus eradicetur fraternitas. Nec enim ([k]) hoc solum verbis vos hortamur, sed discere poteritis à pluribus è nobis ad vos venientibus, quoniam ea omnia nos Deo adjuvante & fecimus & facimus cum omni

(*a*) Reportaverit, *Vat.* 2. (*b*) Vice pastorum, *Vat.* 2. (*c*) Collegimus, *Vat.* 1. (*d*) Prophetis dixit. *Vat.* 1. (*e*) Relinquit & fugit, *Vat.* 2. (*f*) Simoni dicit, *Vat.* 1. quod gessit, *Vat.* 1. (*g*) *Sic*, *Vat.* 1. invenire, *Imp.* (*h*) *Sic*, *Vat.* 1. Fratres nostros stare, *Imp.* (*i*) Præceps euntium, *Vat.* 1. (*k*) Hæc solum verbis, *Vat.* 2.

stantinopolitano: & Papa dicebatur quilibet sacerdos, quales nos hodie Patres vocitamus, & Presbyteros, etiam ætate plerumque inferiores. Sicuti Senatores Patres jam olim appellatos fuisse ait Sallustius, vel ætate, vel curæ similitudine.

Addit Porro *Papa. Infantile vocabulum. Græce* πάππας. *Unde Latini secundo casu dixere*, papatis. *Hesychius:* πάππας, πατρὸς ὑποκόρισμα. πεποίηται δὲ ἡ λέξις ἀπὸ τῶν παιδίων ἃ λέγει πάππα. *Inde &* παππάζειν, *Homero. Il. v. Plauto & Persio, pappare. Verum alio significatu, pappare minutum poscis. Et, opus est quod pappet. Hoc est, præmansum aliquid*, μασσηθὲν, *masticatum. Glossæ veteres: Pappat, hoc est, præmansum aliquid*, μασᾶται. *Aliæ:* μάσσω. *mastico, subigo. Quemadmodum vero de patris vocabulo fluxit papa sive pappas, sic de vocabulo matris, mamma, Hesych.* μάμμη, ὑποκόρισμα μητρὸς, ἐκ παιδίων Ἀττικοί. *Martialis: Mammas atque tatas habet Afra, &c. Sed & Saliari carmine Pa usurpatum fuisse, pro, patre, docent excerpta de libris Sex. Pomp. Festi.*

[5] *A Clementio.*] *Infra epistola proxime seq.*

[6] *Subdiacono.*] Causatur Rigaltius quod *sic paulatim, atque ab minimis, intravit in Ecclesiam regnum, & dominandi libido. Apostoli Diaconos tantum dixerant. Ætas Cypriani subdiaconos admisit. Sequens Archidiaconos, ac deinceps Archiepiscopos & Patriarchas. Apostoli Episcopos & Presbyteros tantum dixerant. Tertullianus dixit Episcopum esse summum sacerdotem.* Pace Rigaltii crediderim, non ad fastum, *ad regnum & dominandi libidinem*, subdiaconatum aliosque tam inferiores quam superiores in clero gradus Ecclesiæ invectos; sed ad necessarios pietatis Christianæ usus fuisse adhibitos. Quid magis potuit ad Africanæ Ecclesiæ unitatem, & alia publica commoda conferre, quam ut omnes *Africæ*, *Numidiæ & Mauritaniæ Episcopi*, Cypriani unius regimini subessent? Et ex adverso, gradus inferiores quod attinet; si quis primitivæ Ecclesiæ statum perpenderit, ad conventus solennes viritim omnes convocandos, & non sine delectu, & excubiis postea admittendos: nuntios non modo in regiones vicinas, sed longe dissitas subinde ablegandos; ægrorum, pauperum, catechumenorum, lapsorum, martyrum, vinctorum, ad metalla damnatorum, & demum mortuorum perpetuam habendam esse curam: non mirabitur in tot negotiis tam spissis, tam variis, tam laboriosis & periculo plenis, plurimos qui ea procurarent fuisse adhibendos: & post Episcopos, Presbyteros & Diaconos; Subdiaconos, Lectores, Acoluthos, Ostiarios, in solicitudinis Ecclesiasticæ partem subrogari. Cornelius, hoc ipso tempore Romanæ Ecclesiæ Episcopus, quot in urbe fuerint in Clero constituti, in Epistola ad Fabium Antiochensem, quæ habetur apud Euseb. l. 6. c. 43. distincte tradit. Fuisse nimirum πρεσβυτέρους τεσσαράκοντα ἕξ. διακόνους ἑπτά. ὑποδιακόνους ἑπτά. ἀκολούθους δύο καὶ τεσσαράκοντα. ἐξορκιστὰς δὲ καὶ ἀναγνώστας ἅμα πυλωροῖς δύο καὶ πεντήκοντα. Quibus subjungit fuisse χήρας σὺν θλιβομένοις, ὑπὲρ τὰς χιλίας πεντακοσίας, οὓς πάντας ἡ τοῦ δεσπότου χάρις καὶ φιλανθρωπία διατρέφει. Demum de universis concludit, τοσοῦτο πλῆθος καὶ οὕτως ἀναγκαῖον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διὰ τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας πλούσιός τε καὶ πληθύων ἀριθμὸς, μετὰ μεγίστου καὶ ἀναριθμήτου λαοῦ. Et quidem Romæ æmulam Carthaginem, nec in iis quæ ad Christianam pietatem spectant multum cessisse, credere par fuerit.

[7] *Certa ex causa, quod utique recte fecerit.*] Hæc ita continuanda esse dicit Rigaltius; *Certa ex causa; quod utique recte fecerit; cum sit persona insignis, & imminente agone. Quæ videntur esse verba cleri Carthaginiensis in gratiam & favorem Cypriani scripta ad excusandum ejus secessum.*

[1] *Nobis qui videmur esse præpositi.*] Dicit Rigaltius. *Cum abiisset è vivis Fabianus, Cyprianus vero secessisset, utraque Sedes vacabat, Romana & Carthaginiensis. Utrobique igitur Clerus Ecclesiæ suæ curam susceperat, & literas ad Romanum dederat Carthaginiensis super illo secessu Cypriani sui: Romanus Carthaginiensi rescribens: cum incumbat nobis, inquit, qui videmur præpositi esse, & vice pastoris custodire gregem, si negligentes inveniamur, dicetur nobis, &c. quæ verba cum sint communia, & curæ utrimque communis, civilem magis & verecundam solicitudinem caritati Christianæ convenientissimam significant, quam alicujus imperii sive potestatis superbiam.* Minoris est momenti quod subnectit, quod *nemo sanus negaverit, præcipuum jam olim ac primarium fuisse Romanæ Sedis honorem. Nam & ab clero Carthaginiensi datæ ad Romanum super secessu Cypriani literæ, quasi rationem reddunt; & Romanorum verba quæ hic sequuntur, Nolumus ergo vos mercenarios invenire, etsi hortatoria sint potius quam imperatoria, & consilia magis quam jussa, satis indicant Romanum jam tunc etiam sede Pontificia fuisse potiorem.* Romanæ Ecclesiæ πρωτεῖα si non aliunde melius conficiantur, parum stabili pede subsistent.

[2] *Antecessoribus nostris.*] Judæorum sacerdotibus. Ad verba quæ sequuntur *Errantem non correximus*, Rigaltius ait. *Tertullianus sic reddit: quod expulsum est non convertistis. Libro de Pudicitia.*

[3] *Claudum.*] Rigaltius ait, *Tertull. comminutum LXX.* συντετριμμένον *Ps.* 120. *Qui sanat infirmitates eorum, & alligat contritiones eorum.*

[4] *Claudum non colligavimus.*] Rigaltius ait. *Adhibitis fasciis atque etiam regulis.*

[5] *Sed & Simoni sic dicit.*] Rigaltius ait. *Quasi non jam Petro, qui de petra deciderat, parum servata fide, ob quam illi Christus nomen fecerat Petro à petra, hoc est firmitate; Petra autem erat Christus, fides & confessio nominis Christiani.*

[6] *Hoc verbum factum.*] Rigaltius ait, *Verbum scilicet quod fecit Christus ad Petrum, jam non Petrum vocans, sed Simonem, quasi de illius erga se dilectione addubitans.*

[7] *Ex actu ipso quo cessit.*] Rigaltius ait, *Ex facto Petri, qui apprehenso à Judæis Christo, non proprie fugit, sed cessit sive abscessit aut recessit. Nam, ut est in Evangelio, sequebatur Christum, sed longo intervallo quod fugæ speciem præbuit, adeoque in Evangelio legitur, discipulos omnes relicto Christo fugisse. Hæc autem cleri Romani epistola Petrum eo magis onerare videtur quod ait: Et ceteri discipuli similiter fecerunt. Quasi ad exemplum Petri. Atque hoc Romani torquent in Cypriani secessum, non sine opprobrio fugæ.* Sub eadem invidia fugæ nomine, per hoc ipsum tempus laborabat, dignitatis & studiorum particeps, grande Ægypti decus, Dionysius Alexandrinus; Is vero pariter se tuetur, quod voce divina admonitus latebras petiisset; ἐγὼ δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ λαλῶ, καὶ αὐτὸς οἶδεν ὅτι οὐ ψεύδομαι οὐδὲ μίαν ἐπ᾽ ἐμαυτοῦ βαλλόμενος οὐ τῇ ἀθεεὶ πεποίημαι τὴν φυγὴν, & plura in hanc mentem l. 6. Euseb. c. 40.

[1] *Ascen-*

An. 250. omni solicitudine & periculo seculari, ([a]) ante oculos plus habentes timorem Dei & pœnas perpetuas, quam timorem hominum & brevem injuriam: non deserentes fraternitatem, & hortantes eos stare in fide, & ([b]) paratos esse debere ire cum Domino: Sed & ([c]) [1] ascendentes ad hoc quod compellebantur, revocavimus ad [2] Ecclesiam istam fortiter in fide; licet quidam terrore ipso ([d]) compulsi, sive quod essent insignes personæ, sive apprehensi timore hominum, ([e]) ruerunt: quos quidem separatos à nobis non dereliquimus, sed ipsos cohortati sumus & hortamur agere pœnitentiam.[3] si quo modo ([f]) indulgentiam poterunt recipere ab eo qui potest præstare: ne si relicti fuerint à nobis, pejores efficiantur. Videtis ergo, fratres, quoniam & vos hoc facere debetis, ut etiam illi qui ciciderunt, hortatu vestro corrigentes animos eorum, si adprehensi fuerint, iterato confiteantur, ut possint priorem errorem corrigere.

Monita quomodo lapsis, viduis, afflictis, &c. subvenire debeat.

Et alia ([g]) quæ incumbunt vobis etiam ipsa subdidimus; ut, si qui in hanc tentationem inciderunt, cœperint adprehendi infirmitate, & agant pœnitentiam facti sui, & desiderent communionem, utique subveniri eis debet. [4] Sive viduæ, sive ([h]) thlibomeni, qui se exhibere non possunt, sive hi qui in carceribus sunt, sive ([i]) exclusi à sedibus suis, utique habere debent qui eis ministrent. Sed & [5] catechumeni adprehensi ([k]) infirmitate, decepti esse non debebunt, ut eis subveniatur. [6] Et quod maximum est, corpora Martyrum aut ceterorum si non sepeliantur grande periculum imminet eis quibus incumbit hoc opus. ([l]) Cujuscunque ergo vestrum, quacunque occasione ([m]) effectum fuerit hoc opus, certi sumus eum bonum servum æstimari, ut qui in minimo fidelis fuit, constituatur super decem civitates. (*Luc.* 19. 17.) Faciat autem Deus, qui omnia præstat sperantibus in se, ut omnes nos in his operibus inveniamur. Salutant vos fratres qui sunt in vinculis, & Presbyteri & tota Ecclesia, quæ & ipsa cum sollicitudine excubat pro omnibus qui invocant nomen Domini. Sed & ([n]) vos petimus mutua vice, ([o]) memores sitis nostri. Sciatis autem Bassianum pervenisse ad nos; & petimus vos, qui habetis zelum Dei, harum literarum exemplum ad quoscunque poteritis, transmittere, per [7] idoneas occasiones, vel vestras faciatis, sive nuncium mittatis, ut stent fortes & immobiles in fide. Optamus vos, fratres carissimi, bene valere.

(*a*) Ante oculos habentes timorem Dei & pœnas perpetuas magis quam, *Vat.* 2. (*b*) Paratos esse ire, *Vat.* 1. (*c*) Attendentes, *Vat.* 1. Sed & ascendentes ad hoc quod compellebantur, revocavimus. Ecsia ista fortis in fide, *Imp.* (*d*) *Sic*, *Bod.* 1. compulsi quod essent insignes, *Imp.* (*e*) *Sic*, *Vat.* 1. revertuntur, *Imp.* (*f*) *Sic*, *Vat.* 1. indulgentiam potuerant, *Imp.* (*g*) *Sic*, *Vat.* 1. Quæ incumbunt vobis, quæ etiam ipsa, *Imp.* (*h*) Clydomeni, *Bod.* 1. (*i*) Expulsi à sedibus suis, *Vat.* 1. (*k*) In infirmitate, *Vat.* 1. (*l*) Cujusque *Vat.* 2. (*m*) Factum fuerit, *Vat.* 2. (*n*) *Sic*, *Vat.* 2. nos, *Imp.* (*o*) Ut memores sitis, *Vat.* 2.

1 *Ascendentes ad hoc quod compellebantur.*] Facinus ipsum apertis vocibus efferre refugiunt. Rigaltius ait, ascendisse in *Capitolium, ut imponerent in acerram tura. Sic lib. de Lapsis. Non expectaverant saltem, ut ascenderent apprehensi, ut interrogati negarent. Et paulo post: Nonne quando ad Capitolium sponte ventum est, labavit gressus? Et eodem libro: Unus ex his qui sponte Capitolium negaturus ascendit. Canon* 59. *Concil. Eliberit. Ne quis Christianus ad idolum Capitolii sacrificandi causa ascendat.* Latinii Codex rem aliter proponit, quod nimirum Ecclesiæ Romanæ Presbyteri attendentes ad hoc quod infirmi Christiani metu impulsi ad Capitolium ascenderent, animum iis addentes monitis opportunis revocaverant ad Ecclesiam. Quod infra in Impressis dicitur, *apprehensos timore hominum revertisse*, ad contextum non videtur respondere.

2 *Ecclesiam istam fortiter in fide.*] Lectionem Pamelii retinens Rigaltius adnotat, quod *hac fortitudinis suæ jactantia Romani faciunt invidiam Carthaginiensibus. Et Romanæ quidem fidei prærogativam Tertullianus ipse Carthaginiensis prædicat lib. de Præscriptionibus: Si autem Italiæ adjaces, inquit, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas præsto est. Ista quam felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt! & libro advers. Marcionem quarto: Videamus quid etiam Romani de proximo sonent.* Sed Latinii lectio, fortitudinis laudem non Romanæ Ecclesiæ, sed Clero tribuit.

3 *Si quo modo indulgentiam potuerunt recipere.*] Rigaltius ait, *Indulgentiam pœnitentiæ.* Porro voces illæ, *Ab eo qui potest præstare*, subnectuntur; quia nondum Ecclesia Idololatras decreto aliquo ad pœnitentiam admisit; licet statim id fecerit.

4 *Sive viduæ, sive thlibomeni.*] Rigaltius ait, *Primus hanc epistolam edidit Guil. Morelius, nec indicavit unde habuerit exemplar. Non invenitur autem MSS. codicibus Pamelianis, nec in Italicis, neque in nostratibus. Et tamen valde proba est, nec tam scatet mendis, quam existimabat Pamelius. Morelius igitur hoc loco edidit clydomeni, quod mendosum esse non inficiamur, imo veram esse arbitramur Pamelii conjecturam, in authentico scriptum fuisse, clinomeni. Eoque magis hæc opinio firmari videtur, quod inter illius ævi Christianos probrosam vulgo fuisse constat appellationem clinicorum, qui decumbentes in lectulo, propter imminens mortis periculum aqua perfusi baptismum acceperant. Quasi non proprie baptizati, quia perfusi, non mersi; de quibus agitur in epistola Cypriani ad Magnum, Clerus ergo Romanus istorum etiam clinicorum curam suscipiens, vocabuli tristitiam mitigat, ac deflexa terminatione* κλινομένοις *dicit, non* κλινικοῖς. *Ejusmodi etiam benignitate Tertullianus in Apologetico, Christianos gravi senio prope confectos noluit appellare* clinicos, *sed* jam domesticos senes. Quod ad Epistolæ fidem spectat, præter Latinii codices, qui ipsam agnoscunt, in Bodleianorum uno habetur. Quod ad vocem præsentem attinet, probata lectio est illa quam adhibemus; cui fidem facit Epistola Cornelii ad Fabium quam supra laudavimus; ubi ex consimili occasione mentio habetur χηρῶν κ) θλιβομένων. *Se exhibere*, esse ad vitam necessaria sibi suppeditare, ostendimus l. 3. ad Quirin. c. 61.

5 *Catechumeni decepti esse non debebunt.*] Rigaltius ait, *Nam hæc in primis audiebant ab Episcopo sive Presbytero, summam esse apud Christianos curam caritatis sive dilectionis; & conqueri poterant se deceptos, si contigisset eos in ipso persecutionis æstu deseri.*

6 *Et quod maximum est, corpora Martyrum aut ceterorum si non sepeliantur.*] Rigaltius ait, *Ne superstites hoc suorum etiam post mortem supplicio deterriti, sepulturæ desperatione martyria expavescerent. Neve item ethnici Christianæ religioni crimen impietatis objicerent, quæ mortuis suis officia gentium consensu, & mundi fœdere, & sortis humanæ commercio debita, non impenderet.*

7 *Idoneas occasiones, vel vestras faciatis.*] Monet ut arriperent Romani quamcunque occasionem oblatam; aut ea cessante, certum nuncium eo solum nomine mitterent. Bassianus qui hic memoratur, fortasse is est cujus nomen occurrit Epist. 21. & alibi non semel.

EPISTOLA IX.

Cyprianus 1 Presbyteris & 2 Diaconibus Romæ consistentibus fratribus S.

Ad Pamelii numeros IV. Ad Erasm. l. 3. Ep. 21. Literæ ad Clerum Romanum; qui Cyprianum de Fabiani exitu certiorem fecerant.

3 CUM de excessu boni viri collegæ mei rumor apud nos incertus esset, fratres carissimi, & opinio dubia nutaret: 4 accepi à vobis literas ad me missas per (a) Clementium hypodiaconum, quibus plenissime de glorioso ejus exitu instruerer: & exultavi satis, quod pro integritate administrationis ejus, 5 consummatio quoque honesta processerit. In quo vobis quoque plurimum gratulor, quod ejus memoriam tam celebri & illustri testimonio prosequamini: ut per vos innotesceret nobis, quod & vobis esset circa 6 Præpositi memoriam gloriosum & nobis quoque fidei ac virtutis præberet exemplum. Nam (b) quantum perniciosa res est ad sequentium lapsum ruina præpositi, in tantum contra utile est & salutare, cum se Episcopus per firmamentum fidei fratribus præbet imitandum. 7 Legi (c) etiam literas, 8 in quibus (d) nec qui scripserint, nec ad quos scriptum sit, significanter expressum est. Et quoniam me in iisdem literis & scriptura, & sensus, & chartæ ipsæ quoque moverunt, ne quid ex vero vel subtractum sit vel immutatum; 9 eandem ad vos epistolam authenticam remisi, ut recognoscatis an ipsa sit quam Clementio hypodiacono perferendam dedistis: perquam etenim grave est, si Epistolæ clericæ veritas mendacio aliquo & fraude corrupta est. (e) Hoc igitur ut scire possimus, & (f) scriptura & subscriptio an vestra sit recognoscite; & nobis quid sit in vero rescribite. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

Scripta in secessu.

(*a*) Crementium, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Quanto, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Etiam alias literas, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. (*d*) Nec scripsit quis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Hæc, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*f*) Scripturam, & subscriptionem, *Lam. Ebor. Bod.* 1.2. *NC.* 1.

1 *Presbyteris & Diaconibus Romæ.*] Rigaltius ait, *Cum exorta sub Decio Cæsare adversus Christianos vexatio Fabianum Ecclesiæ Romanæ præpositum peremisset, Clerus Romanus ad Cyprianum Carthaginis Episcopum literas per Clementium Subdiaconum misit, ac de glorioso Fabiani exitu certiorem fecit. Mox eadem pernicie per Africam grassante, Cyprianus, cum jam ad leonem depostularetur, Deo sic annuente secessit; nec de secessu suo quicquam Ecclesiæ Romanæ significavit: Sed postmodum Carthaginiensis clerus datis ad Romanum literis, quid sibi consilii Cyprianus cepisset, aperuit. Ac subinde Romanus Carthaginiensi rescripsit, se non minimo dolore tangi, quod pastor ovibus derelictis latebras petiisset. Hoc vero agitur Epistola præcedenti, quam Morelio deberi testatur Pamelius, & ipsissimam esse quam Cyprianus in manus suas non sine aliqua fraudis suspicione pervenisse conquestus est, & remisit Romam Presbyteris ac Diaconis, ut recognoscerent an esset illa clerica sua quam Clementio perferendam tradiderant. Quid autem Romani rescripserint, non habemus. Hoc tantum assequi conjectura fas est, Epistolam suam agnovisse Romanos. Eam vero sic pupugisse animum Cypriani, ut necesse sibi esse duxerit, literas ad eos facere, quibus & actus sui & disciplinæ & diligentiæ ratio redderetur. Quod sane præstitit epistola quæ* hac editione *habetur XX,*

2 *Diaconibus.*] Rigaltius ait, *Antiquæ sunt inflectiones istæ, Diacones & Diaconibus. Et tamen habebant Apostolum in manibus, apud quem legitur:* διάκονοι & διακόνοις & διακόνους. *Et in veteri versione Latina, Diaconi, Diacones & Diaconos. Nescio quo pacto maluerint dicere Diacones & Diaconibus. Sane vocabulum Episcoporum reverentius habuerunt. Qui autem Episcopas dixere, non dixere diaconas, sed diaconissas. Justiniani* Novella 111. quasi epicœno genere, διακόνοις ἄρρενας ἑκατὸν, τεσσαράκοντα δὲ θηλείας.

3 *Cum de excessu boni viri collegæ mei.*] Rigaltius ait, *Quam ex æquo civilis mentio Episcopi Romani ab Episcopo Carthaginis apud Clerum Romanum! quem nihilominus universam Ecclesiam Sede Romana vacante rexisse Pamelius & Binius arbitrantur.* Sed si Fabianus Cypriani erat collega; utique Ecclesia Romana & Carthaginiensis sorores dicentur, nec altera alteram rexerit. Transmarina imperia etiam D. Augustini tempore ægre tulit Ecclesia Africana. Literas quidem scripsit ad Africanos Romana Ecclesia, sed ab illis prius literas acceperat.

Rigaltius ait porro, *excessum esse mortem, quæ mox consummatio dicitur. Mortis nomen quantum poterant evitabant Christiani, ob spem resurrectionis & vitæ sempiternæ. Itaque pro Mortuo, Præmissum; & pro Morte, Obitum & excessum dicebant. Ductoque de arte calculatoria vocabulo, consummatum & consummationem annorum, dierum, horarumque velut nummorum numero in supremam summam collecto computatoque. Qualia sæpe apud Tertullianum occurrunt schemata.*

4 *Accepi à vobis literas.*] Rigaltius adnotat quod *Hæ literæ hodie non extant.*

5 *Consummatio honesta processerit.*] Rigaltius ait, Φαβιανοῦ ἐπὶ Ῥώμης μαρτυρίῳ τελειωθέντος. *Euseb.* VI. 39. *Ruffinus: Fabiano in urbe Roma martyrio coronato.*

6 *Præpositi memoriam.*] Rigaltius ait, *Fabiani Episcopi Rom. quem etiam præpositum vocat Clerus Rom. epistola præcedente, & eodem nomine ceteros quoque Ecclesiarum rectores appellat.* προεστῶτι *dixerat Justinus. Præsidentem Tertullianus Apolog. Is est Episcopus qui & summus Sacerdos, ab eodem Tertulliano dicitur.*

7 *Legi etiam alias literas.*] Rigaltius ait, *Adsentior Pamelio, non alias fuisse quam præcedentes Epistolæ secundæ paginas.*

8 *In quibus nec qui scripserint, nec ad quos scriptum sit.*] Rigaltius ait, *Dicendum igitur, in authentico omissum fuisse titulum. Quæ fortean fuerit Romanorum cautio sive prudentia, inter pericula Decianæ persecutionis.*

9 *Eandem ad vos Epist. authenticam remisi.*] Rigaltius ait, *Authenticam dicit, de cujus tamen fide dubitabat: Sed nihilominus authenticam, cum eadem omnino esset quæ allata fuerat à Clementio.* Duplici nomine Epistola hæc clerica dicenda, quia scil à clero Romano ad Carthaginiensem dirigeretur; tum etiam, idque præcipue, quia per nuncium sacris ordinibus initiatum missa fuerat. De ordine harum Epistolarum, consulantur Anni 250. Annales, § VIII.

EPI-

An. 250.

EPISTOLA X.

Cyprianus, (a) [1] Martyribus & Confessoribus Jesu Christi Domini nostri in Deo patre perpetuam Salutem.

Ad Pamelii numeros IX. Ad Erasm. l. 2. Ep. 6. Epistola est gratulatoria ad Martyres & Confessores.

Scripta in secessu.

EXULTO lætus & gratulor, fortissimi ac beatissimi fratres, cognita fide ac virtute vestra, in quibus mater (b) Ecclesia gloriatur. Gloriata est & nuper quidem, cum confessione perstante suscepta pœna est, quæ Confessores Christi fecit extorres; [2] confessio tamen præsens, quanto in passione fortior, tanto clarior & major in honore est. Crevit pugna, crevit & pugnantium gloria. Nec retardati estis ab acie tormentorum metu, sed ipsis tormentis magis estis ad aciem provocati; fortes & stabiles ad maximi (c) certaminis prælium (d) promta devotione redistis. Ex quibus [3] quosdam jam comperi coronatos, quosdam vero ad coronam (e) victoriæ proximos, universos autem, quos agmine glorioso carcer inclusit, pari ac simili calore virtutis ad gerendum certamen animatos; sicut esse oportet in divinis castris milites Christi: ut incorruptam fidei firmitatem non blanditiæ decipiant, non minæ terreant, non cruciatus ac tormenta devincant; quia major est qui in nobis est, quam qui est in hoc mundo. (1 Jo. 4. 4.) Nec plus ad dejiciendum potest terrena pœna, quam ad erigendum tutela divina. Probata res est certamine fratrum glorioso, qui ad tormenta vincenda ceteris duces facti, exemplum virtutis ac fidei præbuerunt, congressi in acie, donec acies succumberet victa. Quibus ego vos laudibus prædicem, fortissimi fratres? robur pectoris vestri, & perseverantiam fidei quo præconio vocis exornem? (f) Tolerastis (g) usque ad consummationem gloriæ durissimam quæstionem, nec cessistis suppliciis, sed vobis potius supplicia cesserunt. (h) Finem dolorum, quem tormenta non dabant, coronæ dederunt. (i) Laniena gravior ad hoc diu perseveravit, non ut stantem fidem dejiceret, sed ut homines Dei ad Dominum velocius mitteret. Vidit admirans præsentium multitudo cœleste certamen, certamem Dei, (k) spiritale certamen, prælium Christi; stetisse servos ejus [4] voce libera, mente incorrupta, virtute divina, telis quidem secularibus nudos, sed armis (l) fidei credentes armatos. Steterunt torti torquentibus fortiores; & pulsantes ac laniantes ungulas, pulsata ac laniata membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit sæviens diu plaga repetita, quamvis rupta compage viscerum, torquerentur in servis Dei jam non membra, sed vulnera. Fluebat sanguis, qui incendium persecutionis extingueret, qui flammas & ignes gehennæ glorioso cruore sopiret. O quale illud fuit spectaculum Domino, quam sublime, quam magnum, quam Dei oculis, sacramento ac (m) devotione militis ejus, acceptum! sicut scriptum est in Psalmis, Spiritu sancto loquente ad nos pariter & monente: Pretiosa est in conspectu Domini mors justorum ejus: (Ps. 115. 5.) pretiosa mors hæc est, quæ emit immortalitatem (n) pretio sui sanguinis; quæ accipit coronam de consummatione virtutis. Quam (o) lætus illic Christus fuit, quam libens in talibus servis suis & pugnavit & vicit protector fidei? & [5] dans credentibus tantum, quantum se credit accipere qui sumit; certamini suo adfuit, præliatores atque assertores sui nominis erexit, corroboravit, animavit. Et qui pro nobis mortem semel vicit, semper vincit in nobis. Cum vos, (Mat. 10. 19.) inquit, tradiderint, nolite cogitare quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Documentum rei præsens prælium præbuit. Vox plena spiritu sancto

(*a*) Ad martyres & Confessores, *Bod.* 1. (*b*) Ecclesia gratulatur, *Bod.* 1. (*c*) Certaminis præmium, *Pem.* pretium, *Corb.* (*d*) Pro devotione prodiistis, *Bod.* 1. 3. *Corb.* (*e*) Victoriæ jam jamque proximos, *Thu. Foss. Bod.* 1. (*f*) Tolerantes, *Pem.* (*g*) Utique, *Bod.* 1. (*h*) Finem doloribus, *Voss.* 2. *Bod.* 1. 3. *Pem. Thu. Corb.* (*i*) Laniatio, *Pem.* laniandi mora, *Bod.* 3. lanio gravior, *Benev.* quæstio, *Thu.* (*k*) Spiritale prælium Christi, *Voss.* 2. *Bod.* 1. 3. *Pem.* (*l*) Fidei ardentis armatos, *Pem.* (*m*) *Sic*, *Bod.* 3. devotioni militum, *Imp.* (*n*) Pretiosa vis sanguinis, *Corb.* coronam Dei, *Bod.* 3. *Pem.* (*o*) Lætus in illis, *Bod.* 1.

[1] *Martyribus & Confessoribus.*] Nicolaus Faber, adnotat quod, *Confessores dicti sunt, qui coram judicibus interrogati, Christum professi erant: Martyres qui Christum professi, & præterea ut abnegarent torti, perseverabant. Martyres igitur omnes Confessores erant, sed Confessores nondum Martyres, nisi ut eleganter Tertullianus vocat, initio lib. ad Mart. designati, & alibi candidati martyrii.*

[2] *Confessio tamen præsens.*] Persecutio à magistratibus ordinariis intentata, ad exilium solummodo processit: Proconsul accedens, tormenta & mortem addidit.

[3] *Quosdam jam comperi coronatos.*] Quinam illi fuerunt discimus ex Luciani Epistola. Bassus nimirum, Mappalicus, Fortunio, Paulus, Fortuna, Victorinus, Victor, Herenius, Credulus, Herena, Donatus, Firmus, Ventus, Fructus, Julia, Martialis, Aristo.

[4] *Voce libera.*] Qua se Christianos pro tribunali profitebantur.

[5] *Dans credentibus tantum, quantum se credit accipere qui sumit.*] Sic supra lib. ad Donat. *Quantum fidei capacis afferimus, tantum gratiæ mundantis haurimus.*

1 *Deus*

An. 250. ſancto de Martyris ore prorupit, cum Mappalicus beatiſſimus inter cruciatus ſuos Proconſuli diceret: Videbis cras agonem. Et quod ille cum virtutis ac fidei teſtimonio dixit, Dominus implevit. ([a]) Agon cœleſtis exhibitus, & Dei ſervus in agonis promiſſi certamine coronatus eſt. Hic eſt agon quem Propheta ([b]) Eſaias prædixit; dicens: Non puſillum vobis certamen cum hominibus, quoniam [1] Deus præſtat agonem. Et ut oſtenderet quis hic agon futurus eſſet, addidit, dicens: Ecce virgo in ([c]) uterum accipiet & pariet filium, & vocabitis nomen ejus Emmanuel. Hic eſt agon fidei noſtræ qua congredimur, qua vincimus, qua coronamur. Hic eſt agon quem nobis oſtendit beatus Apoſtolus Paulus, in quo oportet nos currere, & ad coronam gloriæ pervenire. Neſcitis, inquit, quia qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ([d]) unus tamen accipit palmam? Sic currite ut occupetis. Omnis enim qui agonizat [2] in omnibus continens eſt, & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem ([e]) incorruptam. Item ſuum certamen oſtendens, & ([f]) hoſtiam ſe Domini cito futurum eſſe promittens, ait: Ego jam ([g]) libor, & tempus inſtat [3] aſſumtionis meæ. Bonum agonem certavi, curſum perfeci, fidem ſervavi. Jam ſupereſt mihi corona juſtitiæ, quam mihi reddet Dominus in illa die, ille juſtus judex: non ſolum autem mihi, ſed & omnibus qui dilexerint adventum ejus.

Eſai. 7. 13.

1 Cor. 9. 24.

2 Tim. 4. 6.

Mappalici & ſociorum ejus conſtantia.

Hunc igitur agonem per Prophetas ante prædictum, per Dominum commiſſum, per Apoſtolos geſtum, Mappalicus ſuo & collegarum ſuorum nomine Proconſuli repromiſit. Nec fefellit in promiſſo ſuo vox fidelis: pugnam quam ſpoſpondit, exhibuit; & palmam, quam meruit, accepit. Iſtum nunc beatiſſimum Martyrem & alios participes ejuſdem congreſſionis, & comites in fide ſtabiles, in dolore patientes, in quæſtione victores, ut ceteri quoque ſectemini, & opto pariter, & exhortor; ut quos vinculum confeſſionis & hoſpitium carceris ſimul junxit, jungat etiam conſummatio virtutis, & corona cœleſtis; ut lacrymas matris Eccleſiæ quæ [4] plangit ruinas & funera plurimorum, vos veſtra lætitia tergeatis; & ceterorum quoque ſtantium firmitatem veſtri exempli provocatione ſolidetis. Si vos ([h]) acies provocaverit, ſi certaminis veſtri dies venerit, militate fortiter, dimicate conſtanter, ſcientes vos ſub oculis præſentis Domini dimicare, confeſſione nominis ejus ad ipſius gloriam pervenire; qui non ſic eſt, ut ſervos ſuos tantum ſpectet; ſed & ipſe luctatur in nobis, ipſe congreditur, ipſe in certamine agonis noſtri & coronat pariter, & coronatur.

Propoſitum Martyrii corona non deſtituetur.

Quod ſi ante diem certaminis veſtri de indulgentia Domini [5] pax ſupervenerit, ([i]) vobis tamen maneat voluntas integra, & conſcientia glorioſa: Nec contriſtetur aliquis ex vobis, quaſi illis minor qui ante vos tormenta perpeſſi, victo & calcato ſeculo, ad Dominum glorioſo itinere venerunt: Dominus ſcrutator eſt renis, & cordis: arcana perſpicit & intuetur occulta. Ad ([k]) coronam Dei promerendam ſufficit ipſius teſtimonium ſolum, qui judicaturus eſt. Ergo utraque res, fratres cariſſimi, ſublimis eſt pariter & illuſtris. Illa ſecurior, ad Dominum victoriæ conſummatione properare: hæc lætior, [6] accepto poſt gloriam commeatu, in Eccleſiæ laude florere. O beatam Eccleſiam noſtram, quam ſic honor divinæ dignationis illuminat; quam temporibus noſtris glorioſus Martyrum ſanguis illuſtrat? Erat ante in operibus fratrum candida, nunc facta eſt in Martyrum cruore purpurea. Floribus ejus nec lilia nec roſæ deſunt. Certent nunc ſinguli ad utriuſque honoris ampliſſimam dignitatem. Ut accipiant coronas vel de opere candidas, vel de paſſione purpureas. In cœleſtibus caſtris & pax & acies habent flores ſuos, quibus miles Chriſti [7] ob gloriam coronetur. Opto vos, fortiſſimi ac beatiſſimi fratres, ſemper in Domino bene valere, & noſtri meminiſſe. Valete.

Apoc. 2. 23.

(*a*) Agone cœleſtis exhibitionis, *Voſſ.* 2. exhibitus eſt, *Bod.* 1. (*b*) Eſaias ante promiſit, dicens, *Voſſ.* 2. *Bod.* 1. (*c*) Utero, *Thu. Foſſ. Bod.* 1. 2. & *Adv. Jud.* (*d*) Sed unus, *Voſſ.* 2. (*e*) Incorruptibile, *Voſſ.* 2. *Bod.* 1. (*f*) Hoſtiam ſe Domino, *Bod.* 2. (*g*) Immolor, *Bod.* 3. delibor, *Foſſ. Corb.* (*h*) Acies vocaverit, *Bod.* 1. 3. *Thu. Foſſ.* (*i*) Vobis tamen voluntas integra, *Bod.* 1. (*k*) Coronam de eo, *Pem. Bod.* 3.

1 *Deus præſtat agonem.*] Vid. quæ ſupra hac de re habentur l. 2. adv. Judæos. c. 9.

2 *In omnibus continens eſt.*] Rigaltius ait, *Paulus ad Cor.* 1. πάντα ἐγκρατεύεται. *Et vulgata verſio:* ab omnibus ſe abſtinet. Quibus ſubnectit Priorius quod *Confert hic agonem Chriſtianum cum certaminibus gentilium, qui diligenter obſervabant victum & exercitationes pugilum, quibus non omnis cibus, ſed ἀναγκοφαγία, ut vocat Ariſtoteles, imponebatur. Panis eorum coliphium vocabatur. Abſtinebant autem à voluptatibus omnibus propter exercitationem corporis, ut innuit Clemens Alexandrinus Strom.* 3. *Plato lib.* 3. *de repub. idem habet* τοῦτο μὲν καὶ οἱ ἄλλοι ἀσκηταὶ ἴσασιν, ὅτι τῷ μέλλοντι σώματι εὖ ἕξειν, ἀφετέον τῶν τοιούτων ἁπάντων. *Voluptates intelligit & noxias illecebras.* His addi poſſunt quæ Tertullianus habet, in exhort. ad Martyr. *Athletæ ſegregantur ad ſtrictiorem diſciplinam, ut robori ædificando vacent: continentur à luxuria, à cibis lautioribus, à potu jucundiore,* &c.

3 *Aſſumtionis meæ.*] Legit. ἀναλήψεως, in noſtris codicibus ἀναλύσεως occurrit. vid. l. 3. ad Quirin. cap. 16. Tertull. in Scorpiac. habet. *Tempus disjunctionis.*

4 *Plangit ruinas & funera plurimorum.*] Rigaltius ait, *Sic epiſtola præcedenti, inter plangentium ruinas. Ruinas dicit fratrum lapſorum, quos tormenta dejecerunt, ac per ſævitiam tormentorum, tura dederant idolis, aut Chriſtum negaverant. Ruinæ lapſorum, funera negatorum.*

5 *Pax ſupervenerit.*] Rigaltius ait, *De qua paterfamilias in epiſtola ſequente per juvenem illum anxium mandaverat, his verbis: Dic illi ſecurus ſit, quia pax ventura eſt.*

6 *Accepto poſt gloriam commeatu.*] Rigaltius ait, *Poſt gloriam ſcilicet voluntatis integræ & conſcientiæ glorioſæ quæ nos coram Deo facit Martyras, etſi per ipſius indulgentiam Dei pax ſupervenerit non exſpectata nec ſperata, quæ nobis tribuat commeatum permanendi adhuc in ſeculo & in Eccleſia laude florentes, ipſo jam ſeculo proculcato. Sic alibi* Si accepta pace commeatus à Deo datur, *hoc eſt, ſi fratres in periculo mortis, poſt acceptam ab Eccleſia pacem, Deo volente periculum evadant, conceſſo illis à Deo vivendi commeatu, nihilominus pace fruantur, quam Eccleſia contemplatione mortis appropinquantis indulſerat. Et libro de mortalitate:* Cum quidam de collegis & conſacerdotibus noſtris infirmitate defeſſus & de appropinquante morte ſollicitus commeatum ſibi precaretur. *id eſt, à Deo peteret indulgeri ſibi, ut adhuc aliquandiu in vivis permaneret.*

7 *Ob gloriam coronetur.*] Glorioſum certamen ſcil. temperantiæ, caſtitatis, pietatis in pace: conſtantiæ, patientiæ & fidei, in congreſſione.

An. 250.

EPISTOLA XI.

Cyprianus Presbyteris, & Diaconibus (a) fratribus Salutem.

Ad Pamelii numeros VIII. ad Erasm. l. 4. Ep. 4. Epistola exhortatoria ad preces assiduas.

Scripta in secessu.

[1] QUANQUAM sciam, fratres carissimi, pro timore, quem singuli debemus Deo, vos quoque illic assiduis orationibus & enixis precibus instanter incumbere; admoneo (b) tamen & ipse (c) religiosam solicitudinem vestram, ut (d) ad placandum atque exorandum Dominum non voce sola, sed & jejuniis, & lacrymis, & omni genere deprecationis ingemiscamus. Intelligendum est enim & confitendum, pressuræ istius tam turbidam vastitatem, quæ gregem nostrum maxima ex parte populata est, & adhuc usque populatur secundum peccata nostra venisse, dum viam Domini non tenemus, nec data nobis ad salutem cœlestia mandata servamus. Fecit Dominus noster voluntatem patris, & nos non (e) facimus Domini voluntatem; patrimonio & lucro studentes, superbiam sectantes, æmulationi & dissentioni vacantes, simplicitatis & fidei negligentes, [2] seculo verbis solis & non factis renunciantes, unusquisque sibi placentes, & omnibus displicentes. Vapulamus itaque ut meremur, cum scriptum sit: Servus autem ille qui cognoscit voluntatem Domini sui, & non (f) paruerit voluntati ejus, vapulabit multis. Quas autem plagas, quæ verbera non meremur: quando nec confessores, qui exemplo ceteris ad bonos mores esse debuerant, teneant disciplinam? Itaque dum quosdam insolenter extollit confessionis suæ (g) tumida & inverecunda jactatio, (h) tormenta venerunt, & [3] tormenta sine fine tortoris, sine exitu damnationis, sine solatio mortis; tormenta quæ ad coronam non facile dimittant, sed tamdiu torqueant, [4] quamdiu dejiciant; nisi si aliquis divina dignatione subtractus [5] inter ipsa cruciamenta (i) defecerit, adeptus gloriam non termino supplicii, sed velocitate moriendi.

Jo. 5. 30. — *Luc.* 12. 47.

Justo Dei judicio persecutio immissa.

Hæc patimur delicto & merito nostro, sicut præmonuit divina censura, dicens: Si dereliquerint legem meam, & in (k) judiciis meis non ambulaverint; si justificationes meas profanaverint, & præcepta mea non observaverint: visitabo in virga facinora eorum, & in flagellis delicta eorum. Virgas igitur & flagella sentimus, qui Deo nec (l) bonis factis placemus, nec [6] pro peccatis satisfacimus. Rogemus de intimo corde & de tota mente misericordiam Dei, quia & ipse addidit dicens: Misericordiam autem meam non dispergam ab eis. Petamus & accipiemus; & si accipiendi mora & tarditas fuerit, quoniam graviter offendimus, pulsemus; quia & pulsanti aperietur, si modo pulsent ostium preces, gemitus, & lacrymæ nostræ, quibus insistere & [7] immorari oportet, etsi sit unanimis oratio.

Ps. 88. 30. — *Luc.* 11. 10.

Monitum Cypriano divinitus datum in visione.

Nam quod magis suasit & compulit, ut has ad vos literas scriberem, scire debetis (sicut Dominus ostendere & revelare (m) dignatur) [8] dictum esse in visione: Petite & im-

(*a*) Ceteris, *Pem.* (*b*) Etiam, *Bod.* 3. *Lin.* (*c*) *Sic*, *Eras. Pem. Voss.* 1. *Bod.* 1. 3. religionem vestram, ut *Rigalt.* (*d*) Ad supplicandum, *Voss.* 1. (*e*) Facimus Dei voluntatem, *Bod.* 1. *Pem.* *Lin.* (*f*) Fecerit voluntatem, *M. R.* (*g*) Tumor, *Corb.* (*h*) In tormenta venerunt, tormenta, *Corb.* (*i*) *Sic*, *Voss.* 2. *Vat. Pem.* profecerit, *Imp. Lin.* (*k*) Viis meis, *Voss.* 1. *Pem.* (*l*) *Sic*, *Voss.* 1. *Bod.* 1. 3. *Lin.* bonis & factis, *Imp.* (*m*) Dignatus est, *Bod.* 3. impetrabitis, *Bod.* 3. *Vet. Innom.*

[1] *Quanquam sciam.*] Rigaltius ait, *August. lib.* 4. *de bap. contra Donatistas mentionem facit hujus Epistolæ cum hoc titulo, Ad clericos, de precando Deo. Quem titulum agnoscit tanquam Cypriani genuinum; & quasi ad clericos verba faciens se quoque ipsum alloqueretur, transfigurans, inquit Augustinus, in se ut sanctus Daniel peccata populi sui.*

[2] *Seculo verbis solis & non factis renunciantes.*] Addit Augustinus ex Epist. Pauli ad Titum: *Confitentur enim nosse se Deum, factis autem negant.* Porro locum hunc laudat l. de fide & operibus c. ult. Epistola 89. 9. 4. & etiam l. 2. cont. Cresc. c. 15.

[3] *Tormenta sine fine tortoris, sine exitu damnationis, sine solatio mortis.*] Rigaltius ait, *Tertullianus ad Mart. Omne carnificis ingenium in tormentis: Ruffinus Versione Historiæ Eccles. Eusebianæ libro* VI. *ubi de Origenis vexatione sub Decio.* Ita ut mille mortibus vexatus sit, nec tamen una ei quam exoptabat accideret, persecutore summo studio id gerente ut nec interitus præstaretur, nec pœna cessaret. *Eusebius tantum scripserat.* μηδαμῶς αὐτὸν ἀνελεῖν παντὶ σθένει τοῦ δικαστοῦ φιλονείκως ἐνστάντος. Recte adnotat Pamelius, hinc indicium sumi quo tempore scripta sit hæc Epistola.

[4] *Quamdiu dejiciant.*] Usque dum. Donec.

[5] *Inter ipsa cruciamenta defecerit.*] Hanc lectionem maxime genuinam existimo; qui enim in tormentis expiraverit, recte dicitur *adeptus gloriam non termino supplicii, sed celeritate moriendi.*

[6] *Pro peccatis satisfacimus.*] Per satisfactionis vocem, seculo nostro vexatissimam, quid Cyprianus intellexerit, supra ostendimus in l. de Lapsis p. 96.

[7] *Immorari oportet, etsi sit unanimis oratio.*] Promisit Dominus Mat. 18. 19. discipulis *ut si consenserit super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à Patre qui est in cœlis.* Sed Luc. 18. 1. exigit, *ut semper orent, & non deficiant.*

[8] *Dictum est in visione.*] Rigaltius ait, *Visionum exempla sacri utriusque bibliothecæ Codices, Mosaici scilicet & Christiani, suggerunt: nam & multa sibi divinitus revelata Patriarchæ narrant, narrant Prophetæ. Vidit Petrus demissum sibi de cœlo vas ingens, & vidit Paulus quæ nec auris unquam audiverat, nec viderat oculus. Dein Christianæ patres Ecclesiæ pleraque sibi in somnis significata literis mandavere. Et visionum testimonia Tertullianus citat non semel. Adeo in hac Deciana Christiani populi vexatione Cyprianus, rem facit Episcopo convenientissimam, qui tempestate sæviente, ut peritus astrorum gubernator, cœlum contemplatur, & mandata sibi de cœlo vectoribus suis inculcat, suadendi genere efficacissimo, visione oblata sibi divinitus, negotio quod agitabat aptissima. Hanc vero visionem in somnis contigisse declarabit* Epistola 16. *ubi de Ecstasi.*

An. 250. impetratis. Tunc deinde præceptum plebi assistenti, [1] ut pro quibusdam personis designatis sibi peterent. In petendo autem fuisse (a) dissonas voces, & dispares voluntates: & vehementer hoc displicuisse illi qui dixerat: Petite & impetratis, quod plebis inæqualitas discreparet, nec esset fratrum consensio una & simplex, & juncta concordia; cum scriptum sit: Deus qui (b) inhabitare facit unanimes in domo. Et in Actis Apostolorum legamus: (c) Turba autem eorum qui crediderant, anima, ac mente una agebant: & Dominus sua voce mandaverit, dicens: Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem. Et iterum: Dico autem vobis, quoniam si (d) duo ex vobis convenerint in terra, de omni re quamcunque petieritis, continget vobis à patre meo qui in cœlis est. Quod si duo unanimes tantum possunt, quid si unanimitas apud omnes esset? quid si [2] secundum pacem, quam nobis Dominus dedit, universis fratribus conveniret? Jampridem de divina misericordia impetrassemus quod petimus, nec tamdiu in hoc salutis & fidei nostræ periculo fluctuaremus.

Jo. 16. Ps. 67. 6. Act. 4. 32. Jo. 15. 17. Mat. 18. 19.

Visio altera de retiario & secutore.

Imo vero nec venissent fratribus hæc mala, si [3] in unum fraternitas fuisset animata. Nam & illud ostensum est, quod sederet paterfamilias sedente sibi ad dextram juvene, qui juvenis anxius & cum quadam indignatione subtristis, maxillam manu sustinens, mœsto vultu sedebat. Alius vero in sinistra parte consistens [4] rete portabat, quod se mittere, [5] ut circumstantem populum caperet, minabatur: & cum miraretur, quid hoc esset, ille qui vidit, dictum est ei: Juvenem qui ad dexteram sic sederet, contristari & dolere quod præcepta sua non (e) observarentur: illum vero in sinistra exultare, quod sibi daretur occasio ut à patrefamilias potestatem sumeret sæviendi. Hoc prius longe ostensum est, quam tempestas (f) vastitatis hujus oriretur. Et vidimus impletum quod fuerat ostensum, ut dum Domini præcepta contemnimus, dum datæ legis mandata salutaria non tenemus, facultatem nocendi inimicus acciperet; & minus armatos, & ad repugnandum minus cautos [6] jactu retis operiret.

Precibus obnixe insistendum.

Oremus instanter, & assiduis precibus ingemiscamus. Nam & hoc nobis (g) non olim per visionem, fratres carissimi, exprobratum sciatis quod dormitemus in precibus, nec vigilanter oremus; & Deus utique, qui quem corripit diligit; quando corripit, ad hoc corripit ut emendet, ad hoc emendat, ut servet. Excutiamus itaque & abrumpamus somni vincula, & instanter ac vigilanter oremus: sicut Paulus Apostolus præcipit dicens: Instate orationi vigilantes in ea. Nam & Apostoli orare diebus ac noctibus non destiterunt, & Dominus quoque ipse disciplinæ magister, & exempli nostri via, frequenter & vigilanter oravit, sicut in Evangelio legimus: Exiit in montem orare, & fuit pernoctans in oratione Dei: & utique quod orabat, orabat ille pro nobis, cum peccator ipse non esset, sed (h) aliena peccata portaret. Adeo autem pro nobis ille deprecabatur, ut legamus alio loco: Dixit autem Dominus ad Petrum: Ecce Satanas postulavit [7] ut vos vexaret quo modo triticum, ego autem (i) rogavi pro te, ne deficiat fides tua. Quod si pro nobis ac pro delictis nostris ille & laborabat & vigilabat & precabatur, quanto nos magis insistere precibus & orare, & primo ipsum Dominum rogare, tum deinde per ipsum Deo patri satisfacere debemus? Habemus advocatum & deprecatorem pro peccatis nostris Jesum Christum Dominum & Deum nostrum, si modo nos in præteritum peccasse pœniteat, & confitentes atque intelligentes delicta nostra, quibus nunc Dominum offendimus, vel de cetero nos ambulare in viis ejus, & præcepta ejus metuere spondeamus.

Heb. 12. 7. Col. 4. 2. Luc. 6. 12. Luc. 22. 31. 1 Jo. 2. 1.

Fideles Deus simul corrigit & tuetur.

(k) [8] Pater nos & corrigit & tuetur, stantes tamen in fide & pressuris atque angustiis, & Chri-

(a) Dissonantes voces, & dissipatas, *Lin.* (b) Habitare, *Lin.* (c) Turba quæ crediderat, *Lin.* (d) Duobus ex vobis convenerit, *Bod.* 1. 3. *Voss.* 1. 2. conveneritis, *Rig.* (e) Observaverant, *Voss.* 2. (f) Vastitatis hujus operaretur, *Lin.* & videmus, *Vet. Innom.* (g) Jam olim, *Erasm.* (h) Nostra peccata, *Lin. Voss.* 1. 2. *Bod.* 1. *Pem.* (i) Oravi pro te, *Pem.* (k) Paterno affectu, *Bod.* 3. *Sic*, *Lin. M. R. Manut. Thu. Foss. Corb.* pariter, *Imp.*

1 *Ut pro quibusdam personis designatis sibi peterent.*] Rigaltius ait, *Quod memoriam facti alicujus refricat de quorundam lapsorum pœnitentia, circa quam dissona fuerant fratrum suffragia.*

2 *Secundum pacem quam nobis Dominus dedit.*] Rigaltius ait, *Dixit Apostolis apud Joannem*, XIV. 27. Pacem meam do vobis. Non quomodo mundus dat, ego do vobis. *Dabat enim pacem inter suos Apostolos mutuam. Ita sensit Chrysostomus*, ἐγὼ δίδωμι τοιαύτην, ὥστε μετ᾽ ἀλλήλων εἰρηνεύειν, ὅπερ ὑμᾶς ἰσχυροτέρους ποιεῖ.

3 *In unum fraternitas animata.*] ὁμοθυμαδόν.

4 *Rete portabat.*] Rigaltius ait, *hæc visio diabolum exhibet in armatura retiarii; qui rete jaculo & tridente seu fuscina pugnabat.*

5 *Ut circumstantem populum caperet.*] Rigaltius ait, *æmulus Christi diabolus homines capit dolis & fraudibus. At Christus ad piscatores, Simonem & Andream, capiendis piscibus intentos, Venite, inquit, faciam vos piscatores hominum. Et pro retibus & sagena dedit eis mandata Dei Patris omnipotentis ad salutem æternam efficacissima, quibus illi præceptis sive mandatis, homines à diabolo in mortem deceptos, ad vitam reciperent.*

6 *Jactu retis operiret.*] Rigaltius ait, *Retis superfusi, jaculo,* ἀμφιβλήστρῳ, *funda. Servius ad illud Virg. Georg.* —— *funda jam verberat amnem. Funda, inquit, genus est retis, dictum à fundendo, id est, jaculum, quod dicitur* βόλος. *Composito igitur retiario cum Thrace aut myrmillone aut secutore, ars certaminis erat ut retiarius effusum rete tanta agilitate contraheret, ut adversarium corriperet. Contractionem illam sive comprehensionem Tertullianus spongiam dixit, libro de Spectaculis, Defixus in morsus ursorum, & spongias retiariorum.*

7 *Ut vos vexaret.*] τοῦ σινιάσῃ, Intellexit in notione vocis communi, nimirum ut significet κακουργεῖν, βλάπτειν: non autem σείσῃ, κοσκινεύσῃ. de quibus Hesych.

8 *Pater nos & corrigit.*] Hanc genuinam esse lectionem suadent quæ sequuntur, *& Christo ejus firmiter adhærentes:* quæ certe verba præcedentia ad Patrem determinant. Altera vero lectio quæ habet, *pariter nos & corrigit & tuetur*, respicit quæ supra habentur, de *Jesu Christo Domino & Deo nostro:* quæ minime quadrant.

1 In

An. 250. Christo ejus firmiter adhærentes, sicut scriptum est: Quis nos separabit à dilectione Christi? pressura, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Nihil horum potest separare credentes, nihil potest avellere corpori ejus & sanguini cohærentes. Persecutio ista examinatio est atque (a) exploratio pectoris: excuti nos Deus voluit & probari sicut suos semper probavit: nec tamen in probationibus ejus aliquando auxilium credentibus defuit. Rom. 8. 35.

Per visionem Deus pacem cito venturam ostendit.

Denique ad minimum famulum suum, & 1 in delictis licet plurimis constitutum, & dignatione ejus indignum: tamen ille pro sua circa nos bonitate mandare dignatus est: 2 Dic illi, inquit, securus sit, quia pax ventura est: sed quod interim morula est, supersunt adhuc ali[illegible] qui probentur. Sed & de victu parco, & sobrio potu, divinis dignationibus admonemur; scilicet (b) ne vigore cœlesti sublime jam pectus illecebra secularis enervet, vel ne largioribus epulis mens gravata minus ad preces orationis evigilet. Dissimulare hæc singula & apud conscientiam meam solus occultare non debui, quibus unusquisque nostrum & instrui & regi possit. Nec (c) ipsi utique apud vos hanc Epistolam teneatis occultam, sed legendam fratribus suggeratis. Intercipere enim quibus nos Dominus admonere & instruere dignatur, ejus est qui admoneri & instrui fratrem suum nolit. Probari nos à Domino nostro sciant, nec unquam à fide qua in eum semel credidimus, præsentis pressuræ conflictatione deficiant.

Pœnitentia serio & mature agenda.

Delicta sua singuli recognoscentes, vel modo conversationem veteris hominis exponant: 3 Nemo enim retro attendens, & superponens manum suam super aratrum, aptus est regno Dei. Denique & uxor Lot, quæ liberata contra præceptum retro respexit, 4 quod evaserat perdidit. Attendamus non posteriora, quo diabolus revocat, sed priora, quo Christus vocat. Oculos erigamus ad cœlum, ne oblectamentis & illecebris nos suis terra decipiat. Unusquisque oret Deum non pro se tantum, sed pro omnibus fratribus, sicut Dominus orare nos docuit, ubi non singulis privatam precem mandat, sed oratione communi & concordi prece pro omnibus jussit orare. Si nos Dominus humiles & quietos, si (d) nobis invicem copulatos, si circa iram suam timidos, si præsenti tribulatione correctos emendatosque conspexerit, tutos ab inimici infestationibus exhibebit. Præcessit disciplina, sequitur & venia. Nos tantum sine cessatione poscendi, & cum fide accipiendi, simplices & unanimes Dominum deprecemur, cum gemitu pariter & fletu deprecantes, sicut deprecari oportes eos, qui sint positi inter plangentium ruinas, & timentium reliquias, inter numerosam (e) 5 languentium stragem, & exiguam stantium firmitatem. Rogemus (f) pacem maturius reddi, cito latebris nostris & periculis subveniri; (g) impleri quæ famulis suis Dominus dignatur ostendere, redintegrationem Ecclesiæ, securitatem salutis nostræ, post pluvias serenitatem, post tenebras lucem, post procellas & turbines placidam lenitatem. Pia paternæ dilectionis auxilia, divinæ majestatis solita magnalia, quibus & persequentium blasphemia retundatur, & 6 lapsorum pœnitentia reformetur, & fortis & stabilis perseverantium fiducia glorietur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere. Luc. 9. 62. Gen. 19. 26. Philip. 3. 14.

(*a*) Exploratio peccati, *Lin. Pem. Bod.* 1. *Voss.* 1. 2. exploratio corporis, *Vet. Innom.* (*b*) Ne à vigore, *Bod.* 1. (*c*) Ipsi denique, *Pem. Voss.* 1. *Bod.* 1. 3. (*d*) Nos invicem copulatos, *Thu. Foss.* (*e*) Jacentium, *Bod.* 1. stantium paucitatem, *Lin. Pem. Bod.* 1. 3. *Voss.* 2. *Thu. Foss.* (*f*) Pacem Ecclesiæ suæ maturius, *Voss.* 1. *Bod.* 3. (*g*) In plerisque, *Foss. Corb.*

1 *In delictis licet plurimis constitutum.*] In eandem mentem Tertullianus l. de Pœnitentia seipsum appellat, *peccatorem omnium notarum.*

2 *Dic illi, inquit, securus sit, quia pax ventura est.*] Rigaltius ait, *Itaque sub finem Epistolæ dicit; Rogemus pacem maturius reddi, cito latebris nostris & periculis subveniri. Hujusce autem visionis meminit Epist.* 4. *&* 16. *Alloquitur paterfamilias juvenem, qui supra apparuit Cypriano in somnis anxius & subtristis. Dic illi, id est, Cypriano.*

3 *Nemo retro attendens.*] Etiam Græca quædam exemplaria ordine isto verba legunt.

4 *Quod evaserat perdidit.*] Iter omne illud quod emensa fuerat in irritum cessit. De hoc usu vocis hujus apud Cyprianum, supra egimus.

5 *Languentium.*] Lapsorum.

6 *Lapsorum pœnitentia reformetur.*] Rigaltius ait, *Ne recipiatur cruda, præcox, & imperfecta, aut parum sincera.*

An. 250.

EPISTOLA XII.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros XXXVII. Ad Erasm. l. 3. Ep. 6.

Confessoribus & in carcere constitutis humanitas præbeatur.

Scripta in secessu.

QUANQUAM sciam vos, fratres cariſſimi, literis meis frequenter admonitos eſſe, ut glorioſa voce Dominum confeſſis, & in carcere conſtitutis omnis diligentia præbeatur: tamen identidem vobis incumbo, ne quid [1] ad curam deſit iis, quibus ad gloriam nihil deeſt. Atque utinam loci & gradus mei conditio permitteret, ut ipſe nunc præſens eſſe poſſem: promtus & libens ſolenni miniſterio cuncta circa fortiſſimos fratres noſtros dilectionis obſequia complerem: ſed officium meum veſtra diligentia repræſentet, & faciat omnia quæ fieri oportet circa eos, quos in talibus meritis fidei ac (a) virtutis illuſtravit divina dignatio. Corporibus etiam omnium, qui etſi torti non ſunt in carcere, tamen glorioſo exitu mortis excedunt, impertiatur & vigilantia, & cura propenſior. Neque enim virtus eorum aut honor minor eſt, quo minus ipſi quoque inter beatos Martyres aggregentur. Quod in illis eſt, toleraverunt quidquid tolerare parati & promti fuerunt. Qui ſe tormentis & morti ſub oculis Dei obtulit, paſſus eſt quicquid (b) pati voluit. Non enim ipſe tormentis, ſed tormenta ipſi defuerunt. (c) Sicut ſcriptum eſt, qui in me confeſſus fuerit coram hominibus, & ego confitebor in eum coram (d) Patre meo, qui in cœlis eſt; Confeſſi ſunt. Qui toleraverit (e) uſque ad finem hic (f) ſalvus erit, dicit Dominus: Toleraverunt; & ad finem uſque incorrupta & immaculata virtutum ſuarum merita pertulerunt. Et iterum ſcriptum eſt: Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ: uſque ad mortem Fideles, & ſtabiles, & inexpugnabiles perſeveraverunt. (g) Cum voluntati & confeſſioni noſtræ in carcere & vinculis accedit & moriendi terminus, conſummata Martyrii gloria eſt.

Mat. 10. 32. 22.

Apoc. 2. 10.

Natales martyrum ſubnotandi.

Denique & [2] dies eorum quibus excedunt annotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare poſſimus: quanquam Tertullus fideliſſimus & devotiſſimus frater noſter (h) pro cetera ſollicitudine, & cura ſua, quam fratribus in omni obſequio operationis impertit, (qui nec illic circa curam corporum deeſt) ſcripſerit & ſcribat, ac ſignificet mihi dies quibus in carcere beati fratres noſtri ad immortalitatem glorioſæ mortis exitu tranſeunt; & celebrentur hic à nobis [3] oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum, [4] quæ cito vobiſcum Domino protegente celebrabimus. Pauperibus quoque, ut ſæpe jam ſcripſi, cura ac diligentia veſtra non deſit, iis tamen, qui in fide ſtantes, & nobiſcum fortiter militantes, Chriſti caſtra non reliquerunt: quibus quidem nunc major à nobis & dilectio & cura præſtanda eſt: quod nec

(a) Virtutis ſuæ, *Bod.* 1. *Foſſ. Mich.* (b) Potuit, *Bod.* 1. (c) *Sic*, *Bod.* 1. defuerunt. Qui in me, *Imp.* (d) *Sic*, *Bod.* 1. *Foſſ.* Patre meo dicit Dominus, *Imp.* (e) Uſque in finem, *Foſſ. Mich. Vict.* (f) Salvabitur, *Bod.* 1. (g) Cum voluntate & confeſſionis nomine in carcere accidit & moriendi terminus, conſummata martyris gloria eſt, *Imp. Bod.* 1. (h) *Sic*, *Thu. Vict. Mic. Bod.* 1. Pro certa ſollicitudine, *Ver.*

[1] *Ad curam deſit iis.*] Tertull. ad Martyr. *Nihil adhuc dico de præmio ad quod Deus Martyres invitat. Ipſam interim converſationem ſeculi & carceris comparemus, ſi non plus in carcere ſpiritus acquirit, quam caro amittit; imo & quæ juſta ſunt caro non amittit per curam Eccleſiæ.*

[2] *Dies eorum quibus excedunt annotate.*] Tertull. l. de corona, Chriſtianum ſic alloquitur. *Habes tuos cenſus, tuos faſtos: nihil tibi cum gaudiis ſeculi; imo contrarium debes.* Libri rationum qui continebant expenſas in pauperibus ſublevandis factas, erant cenſuales fidelium tabulæ. Martyrologia, eorum faſti. Hoc fere tempore, ſub initiis Decii, *Fabianus Romæ ſeptem inſtituiſſe dicitur ſubdiaconos, qui ſeptem notariis imminerent, & geſta martyrum in integro colligerent.* Porro Martyrum paſſiones & dies, anniverſaria commemoratione per Africam celebrari, dicit Cyprianus Ep. 39. Et quidem de ſingulari priſcæ Eccleſiæ Orientalis hoc in negotio diligentia, illuſtre monumentum extat, cujus partem ſervavit Euſeb. l. 4. c. 15. Reverendiſſ. vero Uſſerius nuper integrum exhibuit; intelligo Epiſtolam Eccleſiæ Smyrnenſis ad Eccleſias Ponti perſcriptam, de Martyrio Polycarpi. Ibi poſtquam Acta Martyrii ejus percurriſſent, ſpondent fratres ſe favente numine ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἴς τε τῶν προηθληκότων μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν. Paſſionem autem incidiſſe ferunt μηνὸς Ξανθικοῦ δευτέρᾳ ἱσταμένου, πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν μαρτίων, σαββάτῳ μεγάλῳ, ὥρᾳ ὀγδόῃ, συνελήφθη ὑπὸ Ἡρώδου εἰρηνάρχου, ἐπὶ ἀρχιερέως Φιλίππου Τραλλιανοῦ, ἀνθυπατεύοντος Στατίου Κοδράτου. Quibus verbis nihil conſignatius dici aut cogitari poteſt. Quanquam vero Smyrnenſes adeo de tempore martyrii Polycarpi erant ſolliciti, quanquam ejus reliquias æſtimarent τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν, καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον, citra ſuperſtitionem pietas ſtetit; & à Martyrum cultu ſe prorſus abhorrere diſerte profitentur, υἱὸν τοῦ θεοῦ προσκυνοῦμεν. τοὺς δὲ μάρτυρας, ὡς μαθητὰς τοῦ κυρίου καὶ μιμητὰς, ἀγαπῶμεν ἀξίως ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον. ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς συγκοινωνούς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι. Et quidem pariter de martyribus male cenſent, qui illos aut precibus exorandos, aut iiſdem ſublevandos volunt: pro illis veniam petunt, aut ab ipſis rogant. Dolendum omnino eſt Acta martyrum, (quo ſcripti genere Chriſtiana pietas vix quicquam antiquius, aut utilius novit) ſequiorum temporum interpolationibus, miraculorum portentis, & anilibus fabulis, adeo contaminari, & intumeſcere; ut nihil fere genuinum aut illibatum remanſerit: nec paſſi gravius martyres, quam eorum hiſtoriæ videantur.

[3] *Oblationes & ſacrificia.*] Conſulantur quæ dicta ſunt in notis ad primam Epiſtolam.

[4] *Sacrificia quæ cito vobiſcum Domino protegente celebrabimus.*] Rigaltius ait, *Supra Epiſt.* VII. *Dominus ad Cyprianum in viſione per angelum: Dic illi, inquit, quia pax ventura eſt, & Epiſt.* XI. *perſecutionis iſtius noviſſima hæc eſt & extrema tentatio, quæ & ipſa cito Domino protegente tranſibit.*

1 *De*

An. 250. nec paupertate ([a]) victi, nec persecutionis tempestate prostrati, cum Domino fideliter serviunt; ceteris quoque pauperibus exemplum fidei præbuerunt. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere & nostri meminisse. Fraternitatem meo nomine salutate. Valete.

(*a*) *Sic Bod.* 1. adacti, *Imp.*

EPISTOLA XIII.

Cyprianus Rogatiano Presbytero & ceteris confessoribus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros VII. ad Erasm. l. 1. Ep. 5. Confessores præ aliis omnibus, de moribus suis cavere debent.

Scripta in secessu.

ET jampridem vobis, fratres carissimi ac fortissimi, literas miseram, quibus fidei & virtuti vestræ verbis exultantibus gratularer; & nunc non aliud in primis vox nostra complectitur, quam ut læto animo, frequenter ac semper gloriam vestri nominis prædicemus. Quid enim vel majus in votis meis potest esse, vel melius, quam cum video confessionis vestræ honore inluminatum gregem Christi? nam cum gaudere in hoc omnes fratres oportet, tum in gaudio communi major est Episcopi portio. Ecclesiæ enim gloria, ([a]) Præpositi gloria est. Quantum dolemus ex illis, quos tempestas inimica prostravit, tantum lætamur ex vobis, quos diabolus superare non potuit. Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos & simplicem caritatem, ut qui adversarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram ([b]) forti & perseveranti virtute teneatis. Adhuc in seculo sumus, adhuc in acie constituti, [1] de vita nostra quotidie dimicamus; danda opera est, ut post hæc initia ad incrementa quoque veniatur, & consummetur in vobis, quod jam rudimentis felicibus esse cœpistis. Parum est adipisci aliquid potuisse, plus est, quod adeptus es posse servare. Sicut & [2] fides ipsa & nativitas salutaris non accepta, sed custodita vivificat. Nec statim [3] consecutio, sed consummatio hominem Deo servat. Dominus hoc magisterio suo docuit dicens: Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne ([c]) quid tibi deterius fiat. Puta hoc illum & confessori suo dicere: Ecce confessor factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat. Solomon denique, & Saul, & ceteri multi ([d]) quamdiu in viis Domini ambulaverunt, datam sibi gratiam tenere potuerunt: recedente ab iis disciplina dominica, recessit & gratia. Perseverandum nobis est in arcto & in angusto itinere laudis & gloriæ: & cum quies & humilitas, & bonorum morum tranquillitas Christianis omnibus congruat, secundum Domini vocem, qui neminem alium ([e]) respicit, nisi humilem & quietum, & trementem sermones suos; tum magis hoc observare & implere vos ([f]) confessores oportet, qui exemplum facti estis ceteris fratribus, ad quorum mores omnium vita & actus debeat provocari. Nam sicut Judæi à Deo ([g]) alienati sunt propter quos nomen Dei blasphematur in gentibus: ita contra Deo cari sunt, per quorum disciplinam nomen Domini laudabili testimonio prædicatur; sicut scriptum est Domino præmonente & dicente: Luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & clarificent Patrem vestrum qui in cœlis est. Et Paulus Apostolus dicit. [4] Lucete sicut luminaria ([h]) in mundo. Et Petrus similiter hortatur: Sicut hospites, inquit, & peregrini abstinete vos à carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam, ([i]) conversationem habentes ([k]) inter gentiles bonam, [5] ut dum retractant de vobis; [6] quasi de malignis, bona opera vestra aspicientes magnificent Dominum. Quod quidem maxima pars vestrum cum meo gaudio curat, ([l]) & confessionis ipsius honore melior facta, tranquillis & bonis moribus gloriam suam custodit & servat; sed quosdam audio inficere numerum vestrum, & laudem [7] præcipui nominis prava sua conversatione destruere:

Joh. 5. 14.

Is. 66. 2.

Rom. 2. 24.

Matt. 5. 16.

Phil. 2. 15.

1 Pet. 2. 11.

(*a*) Præpositi honor, *N. Fab.* (*b*) Fortiter, *NC.* 2. (*c*) Aliquid tibi deterius contingat, *Bod.* 1. (*d*) Qui in viis Domini non ambulaverunt, datam sibi gratiam, tenere non potuerunt, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 3. (*e*) Prospicit, *Ebor. NC.* 1. recipit, *Lin.* (*f*) Confessores in terra, *Lam. NC.* 1. (*g*) Domino, *Lam.* (*h*) In hoc mundo, *Bod.* 1. (*i*) Conversationem vestram, *Pem.* (*k*) Inter gentes, *Ebor. NC.* 1. *Lam.* (*l*) A confessionis, *Bod.* 3. *Lin.*

[1] *De vita nostra quotidie dimicamus.*] Rigaltius ait, Quod Auctor *intelligit vitam æternam. ut supra pag.* 187. *Disciplinæ & vitæ ipsi omnium nostrum convenit.* Sed magis obvium quod morti quotidie objicimur, unde Tertullianus lib. de Spectaculis *cap.* 1. *expeditum morti genus, vocat Christianos. Et si quid inauguratum aut fatale contingeret, Christianos statim ad leonem.* Idem, Apolog. c. 40.

[2] *Fides & nativitas accepta.*] Rigaltius ait, *Acceptam fidem, dicit, & acceptam nativitatem, pro suscepta fide Christiana, & suscepto baptismo sic & amissum baptismum dixit Tertullianus lib. de Bapt. & in antiquis inscriptionibus de sacris magnæ Matris: Taurobolium accepit & percepit, & taurobolium fecit, & alicubi etiam,* Tauroboliatus est. *Quemadmodum autem accipere sacra dicebant, sic & tradere. Lapides antiqui. Tradiderunt Leontica. Tradiderunt Coracica. Tradiderunt Patrica.*

[3] *Consecutio.*] Baptisma. Vid. l. 3. ad Quirin. c. 42. & 97.

[4] *Lucete sicut luminaria.*] Pamelius adnotat quod, *vox græca* φαίνεσθε *ambigua est. Insuper ad imperandi modum, quo hic Cyprianus utitur, & Ambrosium in comment. deflexisse.*

[5] *Ut dum retractant de vobis.*] Rigaltius ait, *Dum ethnici quæstionem habent de vobis, dum inquirunt, dum examinant, dum obloquuntur: Petrus Epist.* 1. 2. ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν. *Vulgata versio, detrectant. Glossæ veteres, Detrectare,* λοιδορεῖν. *Detrectat,* ἀπωθεῖ.

[6] *Quasi de malignis.*] ὡς κακοποιῶν.

[7] *Præcipui nominis.*] Christiani nimirum. Jac. 2. 7. καλὸν ὄνομα.

1 *Quando*

An. 250. ſtruere: quos etiam vos ipſi utpote amatores, & (a) conſervatores laudis veſtræ, objurgare & comprimere & emendare debetis.

Principis imperio extorris factus, ſi regrediatur, deprehenſus non tanquam Christianus, ſed nocens perit.

Cum quanto enim nominis veſtri pudore delinquitur, [1] quando alius (b) aliquis temulentus & laſciviens demoratur: alius in eam patriam, [2] unde extorris factus eſt regreditur, ut (c) deprehenſus non jam quaſi Chriſtianus, ſed quaſi nocens pereat? Inflari aliquos, & tumere audio; cum ſcriptum ſit: Noli altum ſapere, ſed time; ſi enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Dominus noſter ſicut ovis ad victimam ductus eſt, & ſicut agnus coram (d) tondente ſine voce, ſic non aperuit os ſuum. Non ſum, inquit, contumax, neque (e) contradico. Dorſum meum poſui ad flagella, & maxillas meas ad palmas. Faciem autem meam non averti à fœditate ſputorum. Et quiſquam per ipſum nunc, atque in ipſo vivens, extollere ſe audet & ſuperbire, immemor & factorum quæ (f) ille geſſit, & mandatorum quæ nobis vel per ſe, vel per Apoſtolos ſuos tradidit? Quod ſi non eſt major Domino ſuo ſervus; qui Dominum ſequuntur; humiles & quieti, & taciturni veſtigia ejus imitentur. (g) quanto quiſquis inferior fuerit, ſublimior fiet, dicente Domino: Qui minimus fuerit in vobis, hic erit magnus.

Rom. 11. 20. — Iſ. 50. 5. — Joh. 13. 16. — Luc. 9. 48.

Execranda res adulter Confeſſor.

Quid deinde illud? quam vobis execrandum debet videri, quod cum ſummo animi noſtri gemitu & dolore cognovimus! Non deeſſe, qui Dei templa, & poſt confeſſionem ſanctificata; & [3] illuſtrata prius membra turpi & infami concubitu (h) ſuo maculent, cubilia ſua cum (i) fœminis promiſcua jungentes, quando & ſi ſtuprum conſcientiæ eorum deſit, hoc ipſo grande crimen eſt, quod (k) illorum ſcandalo in aliorum ruinas (l) exempla naſcuntur.

A contentione & æmulatione abſtinendum. Christi militibus.

Contentiones quoque & æmulationes inter vos nullas eſſe oportet, cum pacem ſuam nobis dimiſerit Dominus, & ſcriptum ſit: Diliges proximum tuum tanquam te. Si autem mordetis & incuſatis invicem: videte ne conſumamini ab invicem. A (m) convitiis etiam & maledictis, quæſo vos abſtinete: quia (n) maledici regnum Dei non (o) conſequuntur, & lingua, quæ Chriſtum confeſſa eſt, incolumis & pura cum ſuo honore ſervanda eſt. Nam qui pacifica, & bona, & juſta ſecundum præceptum Chriſti loquitur, Chriſtum quotidie confitetur. [4] Seculo (p) renunciaveramus cum baptizati ſumus: ſed nunc vere renunciavimus ſeculo, quando tentati, & probati à Deo; noſtra omnia relinquentes, Dominum ſecuti ſumus, & fide ac timore ejus ſtamus & vivimus. Corroboremus nos (q) exhortationibus mutuis, & magis ac magis proficiamus in Domino: ut cum pro ſua miſericordia pacem fecerit, quam ſe facturum repromittit, novi & pene mutati ad Eccleſiam revertamur, & excipiant nos ſive fratres noſtri, ſive gentiles, circa omnia (r) correctos, atque in melius reformatos; & qui admirati fuerant prius in virtutibus gloriam, nunc admirentur in [5] moribus diſciplinam. Opto vos, fratres cariſſimi, ſemper bene valere.

Lev. 19. 18. — Mat. 22. 39. — Gal. 5. 15. — 1 Cor. 6. 10.

(a) Converſationis & laudis, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (b) *Sic*, *Pem. Ebor. Lam. Lin. Voſſ.* 2. *Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. 3. *Vet. Imp.* alius ab aquis, *Rig.* (c) *Sic*, *Bod.* 1. 3. *Bod. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* deprehenſus non quaſi, *Imp.* (d) Tondente ſe, *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (e) Contradicens, *Lin. NC.* 1. 2. (f) Ille in lege geſſit, *Voſſ.* 2. (g) Quanto quiſque, *Pem.* (h) Plus maculent, *Rig.* cubilia promiſcua, *Thu.* (i) Fœminis permiſceant, *Lin. N*[illegible]. 1. (k) Illorum ſcandaloſa, *Pem.* (l) Exempla monſtrantur, *Lam.* noſcantur, *Bod.* 1. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (m) Convitiis etiam maledicis, *NC.* 2. *Lam.* (n) *Sic*, *Bod.* 1. neque maledici, *Imp.* (o) Conſequentur, *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (p) Renunciamus, *Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. 2. (q) Exhortationibus & precibus, *Lin. NC.* 2. (r) Incorruptos, *Bod.*

[1] *Quando alius aliquis temulentus.*] Rigaltius ait, *Omnes antehac editiones, quando alius aliquis, vel, quando unus aliquis temulentus. Hactenus igitur mendoſiſſima ſcriptura præclarum Cypriani ſenſum corrupit. Cum quanto, inquit, nominis veſtri pudore delinquitur, quando aliquis ab aquis temulentus & laſciviens demoratur? Ab aquis, id eſt, à baptiſmo. Qui nomen Chriſto dedit, qui in nomen Chriſti tinctus ſive baptizatus eſt, hoc ſacramento obligat ſeſe futurum hominem frugi ac temperantem. Subinde igitur, ſi temulentus, ſi nequam apparet, magnum dedecus & probrum religioni ſuæ objicit, nam cum temulentus à temeto dicatur, temetum autem aquis diluatur, iſte contra naturam ab aquis exiſtit temulentus, à lavacro laſcivus & turpis. Renunciavit Satanæ, & in Satanæ caſtra revertitur. Unde extorris factus eſt regreditur.* Pace Rigaltii dixerim, non omnes veteres editiones, ſed ipſius emendationem eſſe mendoſiſſimam; nulla exemplarium fide, nullo rationis præſidio ſubnixam. Hic enim loci non de nuper baptizatis, ſed confeſſoribus agitur: de revertentibus nimirum à Proconſulis tribunali, non autem ab Eccleſiæ baptiſterio. Solenne quidem eſt, ut cum Critici lectionem, quæ ipſis arguta videtur, ſectantur: genuinam & obviam deſerant.

[2] *Unde extorris factus &c.*] Pamelius ait, *Vides in expreſſis verbis in extorres objurgationem tendere; alludit autem, ad illud* 1 *Petr.* 2. *Quæ eſt enim gloria ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? utpote ſignificant illos, qui injuſſi ab exilio reverſi eſſent, jam occidi, non ut Chriſtianos, ſed ut nocentes.* Perperam hæc alio deflectit Rigaltius, quaſi hæc mens eſſet Cypriani; *Confeſſores ob cauſam quidem Chriſti in exilium pulſos, ſed ibi tam improbe converſatos, ut poſt reditum condemnentur à Judice, jam non ut Chriſtiani ſed nocentes.* Quæ extorres in aliena Provincia deliquerant, potuitne Africæ Proconſul Carthagine punire?

[3] *Illuſtrata membra.*] φωτισθέντα, Eſt enim martyrium, ſanguinis baptiſmus.

[4] *Seculo renunciaveramus.*] Non opus eſt de ſolenni obrenunciationis formula, perpetuis temporibus in Eccleſia uſurpata, eadem ſæpius monere.

[5] *In moribus diſciplinam.*] Rigaltius ait, *Poſt hæc verba, in codice Remenſi leguntur iſta: Et quanquam Clero noſtro, & nuper cum adhuc eſſetis in carcere conſtituti, ſed nunc quoque denuo pleniſſime ſcripſerim, ut ſi quid vel ad veſtitum veſtrum, vel ad victum, neceſſarium fuerit, ſuggeratur: tamen etiam ipſe de ſumticulis propriis, quos mecum ferebam, miſi vobis* CCL. *ſed & alia* CCL. *proxime miſeram. Victor quoque ex Lectore Diaconus qui mecum eſt, miſit vobis* CDXXV. *Gaudeo autem quando cognoſco plurimos fratres noſtros pro ſua dilectione certatim concurrere, & neceſſitates veſtras ſuis conlationibus adjuvare. Opto vos, &c. Quod auctarium tanto majoris eſſe pretii debet, quanto nobis apertius exemplum ſuggerit Cæcilianæ caritatis erga fratres. Nam in aliis quidem Epiſtolis habemus ipſum de propria quidem quantitate liberalem, hic vero etiam de ſumticulis ſuis, quos ſecum ad neceſſitates ſuas ferebat. Ut jam intelligamus, etiam de neceſſariis ſuis fratrum neceſſitates ſublevaſſe. Etenim ipſe ſibi neceſſaria ſumtibus ſuis degravabat. Viatico autem levi nihil gravius.* In codicibus tamen quos videre contigit, hæc nuſquam occurrunt.

An. 250.

EPISTOLA XIV.

Cyprianus Presbyteris & Diaconis Fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros VI. Ad Erasm. l. 3. Ep. 10. Lapsi, nec non Confessores, officii sui à clero admonendi.

Scripta in secessu.

OPTAVERAM quidem, fratres cariſſimi, ut univerſum Clerum noſtrum integrum & incolumem meis literis ſalutarem: ſed quoniam [1] infeſta tempeſtas, quæ plebem noſtram ex maxima parte proſtravit, (a) hunc quoque addidit noſtris doloribus cumulum, ut etiam Cleri portionem ſua ſtrage perſtringeret: oramus Dominum, ut vos ſaltem, quos & in fide, & in virtute ſtare cognovimus, tutos quoque in poſterum per divinam miſericordiam ſalutemus. Et quanquam cauſa compelleret, ut ipſe ad vos properare & venire deberem: primo cupiditate & deſiderio veſtri, quæ res in votis meis ſumma eſt; tum deinde ut [2] ea quæ circa Eccleſiæ (b) gubernaculum utilitas communis expoſcit, tractare ſimul & plurimorum conſilio examinata [3] limare poſſemus: tamen potius viſum eſt adhuc interim latebram & quietem tenere, reſpectu utilitatum aliarum, quæ ad pacem omnium noſtrum pertinent & ſalutem, quarum vobis à [4] Tertullo fratre noſtro cariſſimo ratio reddetur: qui [5] pro (c) cetera ſua cura, quam (d) impendens divinis operibus impertit, etiam hujus conſilii auctor fuit, ut cautus & moderatus exiſterem, (e) nec me in conſpectum publicum [6] & maxime ejus loci, ubi totiens flagitatus & quæſitus fuiſſem, temere committerem. Fretus ergo & dilectione & religione veſtra, quam ſatis novi, his literis & hortor & mando: ut vos quorum minime illic invidioſa & non adeo periculoſa præſentia eſt, vice mea fungamini circa gerenda ea, quæ adminiſtratio religioſa depoſcit.

Cura habenda pauperum.

Habeatur interim quantum poteſt, & quo modo poteſt pauperum cura: ſed qui tamen inconcuſſa fide ſtantes gregem Chriſti non reliquerunt: ut his ad tolerandam penuriam ſumtus per veſtram diligentiam ſuggeratur, ne quod (f) circa fidem tempeſtas non fecit, circa laborantes neceſſitas faciat. Confeſſoribus etiam glorioſis impertiatur cura propenſior. Et quanquam ſciam plurimos ex his [7] fratrum voto & dilectione ſuſceptos: tamen ſi qui ſunt, qui vel veſtitu, vel ſumtu indigeant, ſicut etiam pridem vobis ſcripſeram, (g) cum adhuc eſſent in carcere conſtituti, ſubminiſtrentur eis quæcunque ſunt neceſſaria, modo ut ſciant ex vobis & inſtruantur & [8] diſcant, quid ſecundum ſcripturarum magiſterium Eccleſiaſtica diſciplina depoſcat; humiles & modeſtos & quietos eſſe debere, ut honorem ſui nominis ſervent, (h) & qui glorioſi voce fuerint, ſint & moribus glorioſi: faciant ſe dignos, ut in omnibus Dominum promerentes, ad cœleſtem coronam laudis ſuæ conſummatione perveniant: plus enim ſupereſt, quam quod tranſactum videtur, cum ſcriptum ſit: Ante mortem ne laudes hominem quenquam. Et iterum: Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Et Dominus quoque dicat: qui toleraverit uſque ad finem, hic ſalvabitur.

Eccl. 11. 28. Apoc. 2. 10. Mat. 10. 22. Joh. 13. 14.

Dominus noſter paſſionis tempore humilior.

Imitentur Dominum, qui ſub ipſo tempore paſſionis non ſuperbior, ſed humilior fuit. Tunc enim Apoſtolorum ſuorum pedes lavit dicens: Si ego lavi pedes veſtros magiſter & Dominus, & vos debetis aliorum pedes lavare. Exemplum enim dedi vobis, ut ſicut ego feci,

(a) Hinc quoque, *Foſſ. Vict. Bod.* 1. (b) Gubernacula, *Bod.* 1. (c) Sincera *Vat.* 2. (d) Impenſe, *Bod.* 1. *Foſſ. Vict.* (e) Nec iis locis in quibus totiens, *Foſſ.* (f) Circa fidentes, *Bod.* 1. *Foſſ. Corb.* (g) Cum eſſent in carcere, *Ver.* (h) Ut qui, *Man.*

[1] *Infeſta tempeſtas.*] Rigaltius ait, *Decio imperante jam tum ſeptima perſecutione in Chriſtianos ſævitum. Sulp. Severus.*

[2] *Ea quæ circa Eccleſiæ gubernaculum.*] Rigaltius ait, *Erat tunc præcipua quæſtio de Lapſis ad Eccleſiam recipiendis. Et in hac diſciplinæ parte Eccleſiæ Romanæ præpoſiti laxiores & molliores fuiſſe videntur. Occurrunt exempla ſequentibus Epiſtolis.*

[3] *Limare poſſemus.*] Rigaltius ait. *Gloſſæ veteres: Limat,* ῥινίζει, ζητεῖ. *Phædrus: Si mendacium ſubtiliter limaſſet à radicibus, non everttiſſet ſcelere funeſto domum.*

[4] *Tertullo.*] Prius laudato, ſæpius laudando. Siquidem is notiſſimæ fortitudinis, & eximiæ induſtriæ in rebus martyrum procurandis vir fuerit; nulla ſuſpicio ſubeſſe poterat, quod is timida conſilia Epiſcopo ſuo ſuggeſſiſſet. Ita omnem anſam arripit Cyprianus ut ſeceſſum ſuum tueretur.

[5] *Pro cetera ſua cura.*] Rigaltius ait, *Rectam eſſe hanc ſcripturam confirmant ea quæ ſequuntur.*

[6] *Et maxime ejus loci, ubi totiens flagitatus.*] Rigaltius ait, *Hæc verba, & quæ proxime ſequuntur, Vos quorum minime illic invidioſa, & non adeo periculoſa præſentia, cauſas continent ſeceſſus Cypriani: quæ parum certe probabiles videntur Clericis Eccleſiæ Romanæ, ſupra.*

[7] *Fratrum voto.*] Forte illos reſpicit qui ſe Parabolanos in Eccleſiæ primordiis præſtitere.

[8] *Diſcant quid ſecundum ſcripturarum magiſterium Eccleſiaſtica diſciplina depoſcat.*] Rigaltius ait, *Inculcat quod jam monuit Epiſtola præcedenti, ut qui jam confeſſionis titulo glorientur, ſint nihilominus humiles, modeſti, quieti. Ne ſuperbia ſua provocent adverſum ſe ethnicorum ſævitiem, tanquam adverſus rebelles & contumaces, & ſic nomini Chriſtiano invidiam faciant. Curæ autem pretium fuerit, ſemel hic obſervare Cæcilium noſtrum iſtis Epiſtolis, hoc præſertim, contendere, ut populum faciat quietum, ac probe Chriſtianum. Sciebat enim pleroſque proterva Chriſtiani nominis jactatione importunos, ipſas etiam ſeculi poteſtates, ac perſæpe aliud agentes, toties concitaſſe, ut neceſſe habuerint publicæ quietis perturbatores pœnis ſupra modum exacerbatis crudeliſſime coërcere. Quæ res magnum fidei Chriſtianæ dedecus attulerat. Hoc item ſciebat, in Eccleſia ſua complures eſſe lavacri ſalutaris fiducia nimium ſecuros, diſciplinæ totiuſque fraternitatis immemores, lucri cupidos, ambitioni ſtudentes, factioſos, luxuriæ deditos, ſuperba converſatione ſibi placentes, omnibus diſplicentes, ſolo denique nomine Chriſtianos. Ait igitur Cyprianus hos mores tantorum cauſas eſſe luctuum, quibus Eccleſia protrita diſperditur. At quid iſtic miramur in duorum jam ſeculorum Eccleſia, qui & pejora Corinthiis ſuis Paulum exprobraſſe toties audimus aut legimus?*

An. 250. feci, & vos (a) faciatis. Item Pauli Apostoli documenta (b) sectentur; qui post carcerem sæpe repetitum, post flagella, post bestias, circa omnia mitis & humilis perseveravit, nec post tertium cœlum & paradisum quidquam sibi insolenter assumsit, dicens: Neque gratis panem manducavimus (c) ab aliquo vestrum, sed in labore & fatigatione nocte & die operantes, ne quem vestrum gravaremus. Hæc singula oro vos insinuate fratribus nostris. Et quia (d) is exaltabitur, qui se humiliaverit; nunc est ut magis insidiantem adversarium metuant, qui fortiorem quemque magis aggreditur, & acrior factus (e) hoc ipso quo victus est, superantem superare conatur. Dominus faciat, ut & ego iterum illos (f) mature videre, & (g) salutari exhortatione componere mentes eorum ad servandam gloriam suam possim. Doleo enim quando audio quosdam improbe & insolenter discurrere, & [1] ad ineptias vel ad discordias vacare; Christi membra & jam Christum confessa, per concubitus illicitos (h) inquinare; nec à diaconis aut presbyteris regi posse, sed id agere, ut per paucorum pravos, & malos mores, multorum & bonorum Confessorum gloria honesta maculetur: quos vereri debent, ne ipsorum testimonio & judicio condemnati, ab eorum societate priventur. Is enim demum Confessor illustris & verus est, de quo postmodum non erubescit Ecclesia, sed gloriatur.

2 Thess. 3. 8.

Mat. 23. 12.

Schismaticorum presbyterorum ratio non est habenda.

[2] Ad id vero quod scripserunt mihi compresbyteri nostri (i) Donatus & Fortunatus, Novatus & Gordius, solus rescribere nihil potui; quando à primordio Episcopatus mei statuerim, [3] nihil sine consilio vestro, & sine consensu plebis, mea privatim sententia gerere; sed cum ad vos per Dei gratiam venero, tunc de iis quæ vel gesta sunt vel gerenda, sicut honor mutuus poscit, in commune tractabimus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere, & mei meminisse: fraternitatem, quæ vobiscum est, multum à me salutate: & ut nostri meminerit admonete. Valete.

(*a*) Faciatis aliis, *Foss. Vict. Man.* (*b*) Sectemur, *Man.* (*c*) ab aliquo, sed, *Man.* (*d*) Exaltabuntur, qui se humiliaverint, *Bod.* 1. (*e*) Hoc ipso quod victus, *Ver. Neap.* (*f*) Maturius, *Ver.* (*g*) Salutare & exhortatione, *Man.* (*h*) Inquinari, *Neap. Vat. Foss.* (*i*) Donatus, Novatus, *Foss. Corb.*

1 *Ad ineptias & discordias.*] Rigaltius ait, *cavet Cyprianus Confessoribus istis, quemadmodum Septimius benedictis illis ad martyrium designatis, quos in ipso carcere à diabolo tentatos fuisse dicit vilibus scidiis, adfectionibus, aut inter se dissensionibus. Quæ sane multa mala dederunt reipublicæ Christianæ. Ineptias hic dicit, quæ Tertullianus viles scidas, aut vilia scidia.*

2 *Ad id vero quod scripserunt mihi compresbyteri nostri.*] Rigaltius ait, *De lapsis videlicet ad pœnitentiam recipiendis.*

3 *Nihil sine consilio vestro & consensu plebis.*] Rigaltius ait, *Hoc est cum tota Ecclesia, sicut Apostoli fecerant, prima illa Synodo, quæ describitur in Actor.* XV. 22. *Tunc placuit Apostolis & Senioribus cum omni Ecclesia.* Ἔδοξε τοῖς Ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ. *Ad eum vero locum præclare Chrysostomus:* ὥστε δεῖξαι ὅτι οὐ τυραννικῶς, ὅτι πᾶσι ταῦτα δοκεῖ. *& paulo post:* οὕτως οὐδεὶς τῦφος ἦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. *Sic ipsimet Romani infra Epistol.* 3. *Collatione consiliorum cum Episcopis, presbyteris, diaconis, confessoribus pariter ac stantibus laicis.* Supra monuimus sategisse Cyprianum invidiam amoliri: hic vero dicit se nihil quod ad disciplinæ Ecclesiasticæ rationes spectat inconsulta plebe statuere. Etenim cum exterior effectus potestatis clavium in hoc fere versabatur, ut Plebs censuræ subjectos pro Ethnicis & publicanis haberet; certe non erat expectandum ut amicos, necessarios, fratres excommunicationis fulmine percussos, desererent universi; aut alios quos ejecerant denuo admitterent, donec de eorum criminibus, aut pœnitentia, ipsis fuerit satisfactum. Porro hic observandum, in lapsorum causa non ex receptis in Ecclesia moribus, sed cum lenitate eo usque inaudita actum; & proinde magis è re erat, ut innovati moris ratio redderetur.

EPISTOLA XV.

Cyprianus Martyribus & Confessoribus, carissimis fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros XI. Ad Erasmi l. 3. Ep. 15. Ad Confessores imprimis spectat ut optimo sint aliis exemplo, & desideria sua pro lapsis moderentur.

Scripta in secessu.

SOLLICITUDO loci nostri, & (a) timor Domini compellit, fortissimi ac beatissimi Martyres, admonere vos literis nostris, ut à quibus tam devote & fortiter servatur (b) fides Domino, ab iisdem lex quoque & disciplina Domini reservetur. Nam cum (c) omnes milites Christi custodire oporteat præcepta Imperatoris sui, tum vos magis præceptis ejus obtemperare plus convenit, qui exemplum ceteris facti estis & virtutis & timoris Dei. Et credideram quidem Presbyteros & Diaconos, qui illic præsentes sunt, monere vos & instruere plenissime circa Evangelii legem, sicut in præteritum semper sub antecessoribus nostris factum est; ut Diaconi ad carcerem (d) commeantes, Martyrum desideria consiliis suis & scripturarum præceptis gubernarent: sed nunc cum maximo animi (e) dolore cognosco, non tantum illic vobis non suggeri divina præcepta, sed adhuc potius (f) impediri, ut (g) ea quæ à vobis ipsis & circa Deum caute, & circa sacerdotem Dei honorifice fiunt, à quibusdam Presbyteris resolvantur, qui nec timorem Dei, nec Episcopi honorem cogitantes; cum vos ad me literas direxeritis, quibus examinari desideria vestra, & quibusdam Lapsis pacem dari postulastis, cum perse-

(*a*) Timor Dei, *MR. Foss. Vict.* (*b*) Fides Domini, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. *Foss. Corb. Vict.* (*c*) Honestos milites, *Ver.* (*d*) Convenientes martyres, *Ver.* (*e*) Dolore recognosco, *Lam. Bod.* 2. *Ebor.* (*f*) Sic, *Ar. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. MR.* inveniri, *Corb. Imp.* (*g*) Ut ad ea quæ à nobis, *Lam. Ebor. NC.* 1.

An. 250. persecutione finita convenire in unum cum Clero & recolligi cœperimus; illi contra Evangelii legem, contra vestram quoque [1] honorificam petitionem, ante actam pœnitentiam, ante exomologesin [2] gravissimi atque extremi delicti factam, ante manum ab Episcopo & Clero in pœnitentiam impositam, [3] offerre ([a]) pro illis & Eucharistiam dare, id est, sanctum Domini corpus profanare audeant; cum scriptum sit: Qui ederit panem, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. (1 Cor. 11. 27.) Et [4] lapsis quidem potest in hoc venia concedi. Quis enim non mortuus ([b]) vivificari properet? Quis non ad salutem suam venire festinet? Sed Præpositorum est præceptum tenere, & vel properantes, vel ignorantes instruere, ne qui ovium pastores esse debent, lanii fiant. Ea enim concedere, quæ in perniciem vertant, decipere est. Nec erigitur sic lapsus, sed per Dei offensam magis impellitur ad ruinam. Vel ex vobis itaque discant, quod docere debuerant. Petitiones & desideria vestra Episcopo ([c]) servent, & ad pacem vobis petentibus dandam maturum & pacatum tempus expectent. ([d]) A Domino pacem [5] mater prior sumat, tunc secundum vestra desideria de filiorum pace ([e]) tractetur. Et quoniam audio, fortissimi & carissimi fratres, ([f]) impudentia vos quorundam premi, & verecundiam vestram vim pati: oro vos quibus possum precibus; ut Evangelii memores, & considerantes quæ & qualia in præteritum antecessores vestri Martyres ([g]) concesserint, quam ([h]) solliciti in omnibus fuerint; vos quoque ([i]) sollicite & caute petentium desideria ponderetis; ut pote amici Domini, & cum illo postmodum judicaturi, inspiciatis & actum, & opera, & merita singulorum; ipsorum quoque delictorum genera & qualitates cogitetis, ne si quid [6] abrupte & in-

(*a*) *Sic*, *Ar. Lam. MR. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. *Foss. Corb. Vict.* lapsis pacem, *Imp.* (*b*) Vivificari optet, *Corb.* (*c*) Servent, ad pacem vobis petentibus dandam maturum & pacatum tempus expectantes, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 2. (*d*) *Sic*, *Lam. Ebor. NC.* 1. *MR. Bod.* 1. *Foss. Corb.* ante domini pacem, *Imp.* (*e*) Tractabitur, *Ver.* (*f*) Ab impudentibus quibusdam vos premi, *Ver.* (*g*) Consenserint, *Ar. Lam. Bod.* 2. (*h*) Sollicite petentium desideria, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*i*) Solliciti & cauti, *Bod.* 1.

1 *Honorificam petitionem.*] Statim appellat, *Martyrum desideria.* Quicquid martyres in gratiam lapsorum præstitere, erat id totum per modum intercessionis; quæ quidem *honorifica* admodum, & non facile insuper habenda; *petitio* tamen usque fuit, & gratiæ solum prærogativis pollebat. Rem multis exsequitur Cyprianus in lib. de Lapsis. p. 92. hujus editionis, & deinceps. *Mandant*, inquit ille, *aliquid Martyres fieri? si justa, si licita, si non contra ipsum Dominum à Dei sacerdote facienda sunt; obtemperantis facilis & prona consensio, si petentis fuerit religiosa moderatio*, &c. Apud Deum intercessiones Martyrum plurimum valere putabantur, quia *amici Dei* peculiari ratione dicti & crediti sunt. In Ecclesia prærogativam habuerunt, quia si Lapsi eidem scandalo fuerant; Martyres è contra laudem & decus eidem fœnerabantur, atque cumulabant. At verisimile videtur; hic loci, modestum & sobrium libellum quem primo miserant Martyres; ipsis dignam & *honorificam petitionem*, peculiari ratione appellari. Observandum porro, quod etiam alibi annotavimus, aliter longe Martyrum jussa obtinuerunt qui coronati è vivis excesserant; & eorum qui etiamnum superstites, de corona & pace sua ipsi periclitabantur. Prisca martyrum simplicitas vivis coloribus depingitur ab Ecclesia Lugdunensi & Viennensi, literis quas scripserunt de passione martyrum sub M. Aurelio, Ecclesiis Asiæ & Phrygiæ. οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δὶς, ἀλλὰ πολλάκις μαρτυρήσαντες, καὶ ἐκ θηρίων αὖθις ἀναληφθέντες, καὶ τὰ καυτήρια, καὶ τοὺς μώλωπας, καὶ τὰ τραύματα ἔχοντες περικείμενα, οὔτ' αὐτοὶ μάρτυρας ἑαυτοὺς ἀνεκήρυττον, οὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτούς. &c. Porro Lapsos non quasi missilibus & donariis in medium projectis locupletabant, & securos beatosque esse jusserunt optimi Martyres; sed monitis, & sollicitæ pietatis officiis ad bonam frugem restituentes curabant, οὐ γὰρ ἔλαττον καύχημα κατὰ τῶν πεπτωκότων, ἀλλ' ἐν οἷς ἐπλεόναζον αὐτοὶ, τοῦτο τοῖς ἐνδεεστέροις ἐπήρκουν, μητρικὰ σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐκχέοντες δάκρυα πρὸς τὸν πατέρα, &c. Euseb. l. 5. c. 2. Demum Cyprianus hac in Epistola, post mentionem factam *honorificæ petitionis* Martyrum; transit ad *actam pœnitentiam*, dein recenset *exomologesin gravissimi atque extremi delicti*, nimirum Idololatriæ. Postea memorat, *manus ab Episcopo & clero in pœnitentiam impositas*, & demum *pacem oblatam Lapsis*, & *Eucharistiam datam* refert. Quibus verbis, quæ fere occurrunt Epistola proxima, typus exhibetur totius veteris ecclesiasticæ disciplinæ. Primus ad veniam & pacem gradus erat, si reus ad Pœnitentiam admitteretur; quod non sine manuum impositione, & exomologesi seu confessione expediebatur. Secundum complevit, pœnitentiæ impositæ, per varias fletus, auditionis, & consistentiæ periodos, decursus. Tertium fecit exomologesis altera, sive solennis & publica post peractam pœnitentiam peccati confessio. Huic quarto in loco successit, manus ab Episcopo & clero, denuo in tesseram reconciliationis concessæ, impositio. His rite peractis, ad Eucharistiæ mysteria tandem pandebatur aditus. Sed miro viarum compendio id nunc agebant Martyres, *ut Lapsi mortiferos idolorum cibos adhuc pene ructantes, exhalantibus etiam nunc scelus suum faucibus, & contagia funesta redolentibus, protenus Domini corpus invaderent.* Verba sunt Cypriani lib. de Lapsis p. 92. Suffragia Martyrum in causa Lapsorum in Ecclesia olim obtinuisse, ex Tertulliano ostendimus, P. hujus operis 93. unde recte infra dicitur. *Qualia in præteritum antecessores vestri Martyres concesserint.* Paulum vero, Aurelium, & præ reliquis, Lucianum, eos fuisse qui in libellis temere concedendis modum excessissent, ostendit Cyprianus Ep. 27. ad Pam. num. 23.

2 *Gravissimi atque extremi delicti.*] Rigaltius ait, *Alibi dixit: Æterni peccati, Idololatrian significat. Ingens & supra omnia peccatum. Principale crimen generis humani. Summus seculi reatus. Tota causa judicii. Tertullian.*

3 *Offerre pro illis.*] Verior certe hæc lectio, & quam Ep. 2. tuetur; ubi decreti synodici habetur mentio, ne *quis frater excedens ad tutelam vel curam Clericum nominaverit: ac si quis hoc fecisset, non offeretur pro eo.* Sic Epistola sequente; *offertur nomine eorum.* &, *prohibeantur offerre.* Ex altera parte, *offerre pacem* non ita commode dicitur.

4 *Lapsis quidem potest in hoc venia concedi.*] Rigaltius ait, *In hoc scilicet, quod urgeant; quod festinent; quod anticipare velint pœnitentiæ tempora.*

5 *Mater prior sumat.*] Rigaltius ait, *Ep. sequ. Mater nostra Ecclesia. Tertul. libro ad Martyras, Domina mater Ecclesia. Consultissime Cyprianus, desideria Martyrum super pace Lapsis concedenda, in illud tempus servat, cum ipsa mater Ecclesia pace gaudebit. Ne scilicet æstu persecutionis incalescente, à ruina recentes, confestimque ad pacem admissi, stantibus ceteris exemplo suo noceant, minus constanter in agone certaturis, blandiente ipsis post lapsum & ruinam, pro se quoque sperandi dulcedine.*

6 *Abrupte & indigne vel à vobis promissum.*] Rigaltius ait, *Ut apud Martyres, censoria verba sic præmittit, ut temperari possint sequentibus istis, vel à nobis factum.*

An. 250. indigne vel à vobis promissum, vel à nobis factum fuerit, [1] apud gentiles quoque ipsos Ecclesia nostra erubescere incipiat. Visitamur enim & castigamur frequenter, & ut Domini mandata incorrupta & inviolata permaneant, admonemur; quod quidem nec illic apud vos cessare cognosco, quo minus plurimos quoque ex vobis instruat ad Ecclesiæ disciplinam divina censura.

Ad Ecclesiæ disciplinam restituendam imprimis facit, ut Lapsi, qui Martyrum suffragiis juvari volunt, designentur nominatim libello.

Hoc autem totum potest fieri, si ea quæ à vobis petuntur religiosa contemplatione moderemini; intelligentes & comprimentes eos, qui [2] personas accipientes, in beneficiis vestris (a) aut gratificantur, aut illicitæ negotiationis nundinas [3] aucupantur. De hoc & [4] ad Clerum & ad plebem literas feci, quas utrasque vobis legi mandavi. Sed & illud ad diligentiam vestram redigere & emendare debetis, ut nominatim designetis eos quibus pacem dari desideratis: audio enim quibusdam sic libellos fieri ut dicatur: Communicet ille cum suis. Quod nunquam omnino à Martyribus factum est, ut incerta & cæca petitio invidiam nobis postmodum cumulet: late enim patet quando dicitur: Ille cum suis; & possunt nobis viceni, & triceni, & amplius offerri, qui propinqui & affines, & liberti ac domestici esse asseverentur ejus, qui (b) accipit libellum; & ideo peto ut eos quos ipsi videtis, quos nostis, quorum (c) pœnitentiam satisfactioni proximam conspicitis, designetis nominatim libello, & sic ad nos fidei ac disciplinæ congruentes literas dirigatis. Opto vos, fratres fortissimi ac (d) dilectissimi, in Domino semper bene valere & nostri meminisse. Valete.

(*a*) Ut aut gratificentur, *Ar. Ebor. Lam. NC.* 1. (*b*) Accepit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) *Sic, Spir. Vet. Innom. & Imp. Vet. Ar. Lam. Foss. Corb. Vict. MR. Bod.* 1. Pœnitentiam scitis, *Rig.* (*d*) Fidelissimi, *Ver.*

1 *Apud Gentiles quoque ipsos Ecclesia nostra erubescere incipiat.*] Rigaltius ait, *Sic supra, de quo postmodum non erubescit Ecclesia, apud gentiles scilicet. Erubescere autem contingebat ob dissolutos quorundam mores, vel ob disciplinam minime servatam: fide turpiter eversa ipso statim agonis principio.*

2 *Personas accipientes.*] Rigaltius ait, *Matthæus & Marcus dixere*, βλέπειν εἰς πρόσωπον XXII. 16. XII. 14. *Lucas* XX. 21. λαμβάνειν πρόσωπον. *Cui opponitur* ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκειν. *Deus non est* προσωπολήπτης.

3 *Aucupantur.*] Rigaltius ait, *Quam fœda labes etiam illius Ecclesiæ martyras prostravit? Nam hoc significat Cyprianus, etiam inter martyras extitisse qui venales haberent pacis libellos.* Turpius autem multo, si ipsi Pontifices mercium istarum institores sint & propolæ.

4 *Ad Clerum & ad plebem.*] Hæc simul scripta fuisse, cum duobus sequentibus hinc ostenditur. Quod licet earum hic meminerit Cyprianus, etiam vice versa earundem in illis mentionem faciat. Vid. Ep. 16. & 17. sub finem.

EPISTOLA XVI.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros X. Ad Erasm. l. 3. Ep. 14. Presbyteri dum plausibiles esse cupiunt, magis Lapsis obsunt.

Scripta in secessu.

[1] DIU patientiam meam tenui, fratres carissimi, quasi verecundum silentium nostrum proficeret ad quietem. Sed cum quorundam immoderata & abrupta præsumtio temeritate sua, & honorem Martyrum, & Confessorum pudorem, & plebis universæ tranquillitatem turbare conetur; tacere ultra non oportet, ne ad periculum & plebis pariter & nostrum taciturnitas nimia procedat. Quod enim non periculum metuere debemus de offensa Domini; quando [2] aliqui de Presbyteris, nec Evangelii, [3] nec loci sui memores, sed neque futurum Domini judicium, neque nunc sibi præpositum Episcopum cogitantes, quod nunquam omnino sub antecessoribus factum est, cum contumelia & [4] contemtu Præpositi totum sibi vendicent? atque utinam non (a) contra fratrum nostrorum salutem sibi omnia vendicarent. (b) Contumeliam Episcopatus nostri dissimulare & ferre possum, sicut dissimulavi semper & pertuli: sed dissimulandi nunc locus non est; quando decipiatur fraternitas nostra à quibusdam vestrum, qui dum [5] sine ratione restituendæ salutis plausibiles esse cupiunt, ma-

(*a*) Prostrata fratrum nostrorum salute, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. *Ar.* (*b*) Contumelias Episcopatus nostri dissimulare & ferre possem, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1.

1 *Diu patientiam meam tenui.*] Plures antea ex secessu scripsit Epistolas Auctor noster Presbyteris & Diaconibus; in causa vero Lapsorum, post acceptam Donati Fortunati, Novati & Gordii insolentem postulationem, cui satisfacturum se speraverat, cum de ea usque ad reditum suum ampliandum dixisset; nunc primum literas ad illos facit.

2 *Aliqui de Presbyteris.*] Scilicet superiore Epistola nominati, inter quos nonnulli illi ipsi esse noscuntur, qui deinceps Cypriano nostro infensi fuerunt; & quinque Presbyterorum titulo insigniti sunt: quos tamen ut deliniret, compresbyteros appellat.

3 *Nec loci sui memores.*] Rigaltius ait, *Gradus Presbyteralis, qui subditus est Episcopali. Nam sic erat ordo Ecclesiasticus sub Cypriano, atque idem omnino jam fuerat ævo Tertulliani. Nam ubi disserit de facultate dandi baptismi; Dandi quidem, inquit, habet jus summus sacerdos, qui est Episcopus, dein Presbyteri & Diaconi: non tamen sine Episcopi auctoritate, propter Ecclesiæ honorem; quo salvo, salva pax est.* Imo is erat ordo, à primis Christianæ pietatis initiis; saltem ex quo Presbyteros in partem curarum admiserunt Episcopi. Unde dicit quod hoc Presbyterorum attentatum, *nunquam omnino sub antecessoribus factum.* Ignatius ait, licere μηδὲν ἄνευ γνώμης ἐπισκόπου ποιεῖν, οὔτε βαπτίζειν, οὔτε προσφέρειν οὔτε θυσίαν προσκομίζειν.

4 *Contemtu Præpositi totum sibi vendicent.*] Non intra petitionis limites consistant, adeo ut nihil Episcopo relinquant, nisi obsequii gloriam, aut parendi necessitatem.

5 *Sine ratione restituendæ salutis.*] Rigaltius ait, *Id est, communionis, extra quam non est salus.*

1 *On-*

An. 250. magis Lapsis obsunt. Summum enim delictum esse quod persecutio committi coegit, sciunt ipsi etiam qui commiserunt; cum dixerit Dominus & judex noster: Qui me confessus fuerit coram hominibus, & ego (a) illum confitebor coram Patre meo qui in cœlis. Qui autem me negaverit, & ego illum negabo. Et iterum dixerit: [1] Omnia peccata remittentur filiis (b) hominum & blasphemiæ. Qui autem blasphemaverit (c) Spiritum sanctum, (d) non habebit remissam, sed reus est [2] æterni peccati. Item beatus Apostolus dixerit: Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini communicare, & mensæ dæmoniorum. Hæc qui subtrahit fratribus nostris, decipit miseros; ut qui (e) possunt agentes pœnitentiam veram, Deo qua patri & misericordi precibus & operibus suis satisfacere: seducantur ut magis pereant; & qui erigere se possent, [3] plus cadant. Nam cum [4] in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam justo tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exomologesin veniant, & per manus impositionem Episcopi & Cleri, jus communicationis accipiant: nunc crudo tempore, persecutione adhuc perseverante, nondum restituta Ecclesiæ ipsius pace, ad communicationem admittuntur, & [5] offertur nomen eorum, & nondum pœnitentia acta, nondum [6] exomologesi facta, nondum manu eis ab Episcopo & Clero imposita, Eucharistia illis datur, cum scriptum sit: Qui ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini.

Mat. 10.32. Mat. 12.31. Marc. 3.28. 1 Cor. 10. 21. 1 Cor. 11.27.

Plebs ad pacem festinans, longe illis excusatior Presbyteris, qui desideria ista accendunt.

Sed nunc illi rei non sunt, qui minus scripturæ (f) legem tenent; erunt autem rei, qui præsunt, & hæc fratribus non suggerunt, ut instructi à Præpositis faciant omnia cum Dei timore, & cum data ab eo & præscripta observatione. (g) Exponunt deinde invidiæ beatos Martyres; & gloriosos [7] servos Dei cum Dei sacerdote committunt, ut cum illi (h) [8] memores loci nostri ad me literas direxerint, & petierint tunc desideria sua examinari, & pacem dari, quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit, & nos divina protectio reduces ad Ecclesiam suam fecerit; hi sublato

(*a*) In illo, confitebor, *Ar. Lam. Bod.* 1. 2. (*b*) Hominum. Qui autem, *Bod.* 2. (*c*) In spiritum sanctum, *Ar. Ebor. Lam.* (*d*) Non habet, *Ar. Ebor. Lam. NC.* 1. (*e*) Possunt agere pœnitentiam; Deoque patri, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*f*) Legem tenuerunt, rei autem qui præsunt, *Ar. Bod.* 2. *Lam. NC.* 1. (*g*) Exponunt de invidia, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Memores legis nostræ, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2.

[1] *Omnia peccata remittentur filiis hominum.*] Rigaltius ait, *Marci verba sunt cap.* III. πάντα ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτήματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. *Quorum verborum sententiam vulgatæ versionis auctor ambiguam fecit transpositione verbi, remittentur, quam hic servavit Cyprianus. At libro ad Quirinum* III. *apertissime dixit, non posse in Ecclesia remitti ei, qui in Deum deliquerit; deinde citat ex Evangelio* κατὰ Ματθαῖον; *Qui dixerit verbum adversus filium hominis, remittetur illi: qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur illi, neque in hoc, neque in futuro seculo. Et statim apponit ex Marco: Omnia peccata remittentur filiis hominum & blasphemiæ, &c. Ex quibus fit manifestissimum, hac Epistola & libro ad Quirinum, hanc esse Cypriani mentem; Remitti omnia peccata quæ adversus filios hominum, id est, adversus homines, quis commiserit; non autem quæ adversus Spiritum sanctum. Hoc vero Cyprianus habet à magistro suo. Etenim libro de Pudicitia; Dimittis, inquit, ut dimittatur tibi à Deo. Delicta mundantur quæ quis in fratrem, non Deum, admiserit. Debitoribus denique dimissuros nos in oratione profitemur. Procul dubio intellexit Septimius, Debitoribus nostris, non Dei.* Bona cum venia Rigaltii, talis sensus his verbis Cypriani assignari debet, qui cum ejus instituto consistere poterit. Locum hunc laudat ut ostendat, veniam non temere Lapsis concedendam; ita tamen ut eadem pœnitentibus non denegetur. Dicendum itaque puto, Auctorem nostrum sensisse blasphemare Spiritum sanctum, idem prorsus esse ac Christum abnegare. Et revera Luc. 12. voces hæ immediate subnectuntur istis, *omnis quicunque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur eum coram angelis Dei; & qui me negaverit coram hominibus, negabitur coram angelis Dei.* Porro ubi occurrit idem Domini dictum Mat. 12. & Marc. 3. ad blasphemos in eum dirigitur. Vid. quæ adnotata in l. 3. ad Quirin. c. 28. *Remissam is non habebit.* Quia Ecclesia ejiciendus est, nec nisi per pœnitentiam, quæ unica post naufragium tabula, restitui potest.

[2] *Æterni peccati.*] Sic græca quædam Exemplaria legunt ἁμαρτίας. Per æternum peccatum, intelligit summum illud nefas idololatriæ, quod ab Ecclesia exterminat.

[3] *Plus cadant.*] Rigaltius ait, *Qui jam exciderunt de fide dicta Christo, nunc etiam excidunt de disciplina Ecclesiæ Christi.*

[4] *In minoribus peccatis.*] Saltem respectu habito ad Apostasiam, intelligit enim inter alia adulterium & homicidium. Eandem comparationem instituit Cypr. Ep. proxima.

[5] *Offertur nomen eorum.*] Rigaltius ait, *Inter orationum sacrificia nominantur. Orationes sive preces pro eis nominatim allegantur Deo per Presbyteros. Offertur nomen eorum una cum precibus quæ pro eis offeruntur. Quod observat Pamelius, in libris manuscriptis Canonem ita concipi: Memento Domine famulorum famularumque tuarum; nomina, sic intelligi debet, ut post ea verba, Memento Domine famulorum famularumque tuarum, scriptum fuerit præcipiendi modo, nomina; quo scilicet admoneatur Presbyter qui pro populo facit, mentionem hoc loco habendam esse certarum personarum nominatim.*

[6] *Exomologesi facta.*] Publicam confessionem hic intelligi supra in lib. de Lapsis, monuimus. Ita in Epistola ad Antonian. *Placuit sacrificatis in exitu subveniri, quia exomologesis apud inferos non est:* ubi omnino constat verba illa Psalmistæ laudari; *In inferno quis confitebitur tibi.* Disertis porro verbis subjicitur; *Et quia apud inferos confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest.* Sic lib. de Lapsis. *Quanto & fide majores, & timore meliores sunt, qui quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti; quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter & simpliciter confitentes, exomologesin conscientiæ faciunt, animi sui pondus exponunt.* Et statim de Tribus pueris ait, *Exomologesin faciebant Deo in medio ignis.* Et similiter de Daniele ait, *Exomologesin dolenter faciens*, dixit, *Domine Deus magnus, &c. Peccavimus, facinus admisimus* &c.

[7] *Servos Dei cum Dei sacerdote committunt.*] Rigaltius ait, *Id est, cum Episcopo. Sic Ep.* LII. *constitutum Romæ Dei sacerdotem. Animadvertendum hic Dei servos committi cum Dei sacerdote. Sed meminisse debet Dei sacerdos, esse se etiam Dei servum.*

[8] *Memores loci nostri.*] Rigaltius ait, *Episcopalis, & quidem Carthaginiensis Ecclesiæ, quæ prima provinciæ sedes, adeoque multarum Ecclesiarum curam sustinebat. Sic in Cod. Eccles. Afric. Aurelius Carthaginis Episcopus. Ego cunctarum Ecclesiarum dignatione Dei, ut scitis fratres, sollicitudinem sustineo. Ibidem, Numidius Episcopus ad Aurelium, fuit semper hæc licentia huic sedi, pro desiderio cujusque Ecclesiæ ordinare Episcopum. Epigonius item Episc. Necesse habes tu omnes Ecclesias suffulcire. Itaque ipse Cyprianus, Epistola* 15. *sic incipit: Sollicitudo loco nostri, & timor Domini compellit.*

An. 250. blato honore, quem nobis beati Martyres cum Confessoribus servant, contemta Domini lege & observatione, quam iidem Martyres & Confessores tenendam mandant, ante extinctum persecutionis metum, ante reditum nostrum, ante ipsum pene Martyrum excessum, communicent cum Lapsis [1] & offerant, [2] & Eucharistiam tradant: quando etiam si Martyres per calorem gloriæ [3] scripturam minus (a) contemplantes, contra legem Dei plus aliquid cuperent, à Presbyteris & Diaconis suggerentibus admoneri deberent, sicut semper in præteritum factum est. Castigare nos itaque divina censura nec noctibus desinit, nec diebus: præter nocturnas enim visiones, [4] per dies quoque impletur apud nos Spiritu sancto puerorum innocens ætas, quæ in extasi videt oculis, & audit, & loquitur ea quibus nos Dominus monere & instruere dignatur. Et audietis omnia quando ad vos reducem me Dominus fecerit, qui ut secederem jussit. (b) Interim temerarii & incauti & tumidi quidam inter vos, [5] qui hominem non cogitent, vel Deum timeant; scientes quoniam si ultra in iisdem (c) perseveraverint, utar ea admonitione, qua me uti Dominus jubet; [6] ut interim prohibeantur offerre, acturi & apud nos, & apud Confessores ipsos, & apud plebem universam causam suam; cum (d) Domino permittente, in sinum matris Ecclesiæ colligi cœperimus. De hoc (e) ad Martyres & Confessores & ad plebem literas feci, quas utrasque vobis legi mandavi. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi in Domino semper bene valere, & nostri meminisse. Valete.

Luc. 18. 2.

(a) *Sic*, *MR*. 2. contemplantes, plus aliquid, *Imp*. (b) Interim morari, *Foss. Vict. Mich.* (c) Perseveraverint vitare admonitionem, *MR*. (d) Domino permittente, cum in sinu, *Mich. Vict.* (e) Et ad Martyras, *Foss. Vict.* Martyres & Confessores ipsos, *Lam. Ebor.*

1 *Et offerant.*] Rigaltius ait, *Nomina Lapsorum, ut supra, vel offerant Lapsis pacem.*

2 *Et Eucharistiam tradant.*] Lapsis.

3 *Scripturam minus contemplantes.*] Rigaltius ait, *Quam supra recitavit, Qui ederit panem aut biberit calicem.* Non inepte ergo MR. 2. addit *contra Legem Dei.*

4 *Per dies quoque impletur apud nos spiritu sancto puerorum innocens ætas, quæ in extasi videt.*] Rigaltius ait, *Non ex somniis tantum, verum etiam ex furore, divina variorum eventuum præsagia concepere viri Christiana pietate laudatissimi. Et somniorum quidem exempla, quæ Cæcilius noster Ecclesiæ suæ presbyteris narrat, supra notavimus. Hac epistola per exstaticos puerorum innocentium effatus monita quædam sive mandata inculcat. Per dies, inquit, impletur apud nos spiritu sancto puerorum innocens ætas, quæ in extasi videt oculis, & audit & alloquitur ea quibus nos Dominus monere & instruere dignatur. Recte, in extasi. Nam adventans in pueros vis divini spiritus, elocabat quidquid in illis erat mentis inquilinæ sive domesticæ: ita ut quisque, non jam sui compos, magno illo habitatore plenus, nihil præter hospitem suum sentiret, nec videret, nec loqueretur. Quam prope exploratam habuit hanc divini furoris gratiam Aristoteles, libro de divinatione per insom. ubi fatetur exstaticos futura quandoque prospicere.* τῶν δὲ ἐνίους, *inquit*, τῶν ἐκστατικῶν προορᾷν, αἴτιον ὅτι αἱ οἰκεῖαι κινήσεις οὐκ ἐνοχλοῦσιν, ἀλλ' ἀπορραπίζονται. τῶν ξενικῶν οὖν μάλιστα αἰσθάνονται. *Unde autem illa* ξενικὰ, *nisi ab illo divino hospite illata & invecta? Præclare Philo Dissertatione sua, Quis divinorum hæres,* ἐξοικίζεται μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς κατὰ τὴν τοῦ θείου πνεύματος ἄφιξιν. θέμις γὰρ οὐκ ἐστὶ θνετὸν ἀθανάτῳ συνοικῆσαι. διὰ τοῦτο ἡ δύσις τοῦ λογισμοῦ καὶ τὸ περὶ αὐτὸν σκότος, ἔκστασιν καὶ θεοφόρητον μανίαν ἐγέννησε. *Idem auctor hunccce furorem dicit esse* ἔνθεον κατοχωτικήν τε μανίαν. *Ac propterea Tertullianus adversus Marcionem, hoc etiam defendit, gratiæ exstasin, id est, amentiam convenire. In spiritu enim homo constitutus, inquit, necesse est excidat sensu. Itaque in exstaticis aliquantisper sapientia moritur. Nimirum, divinæ superventu humana sic offuscatur & inumbratur, ut excessisse interim videatur. Chrysostomus, ubi de visione, qua Petrus vas ingens cœlo demissum conspexit:* ἔκστασις, πνευματικὴ θεωρία γέγονεν αὐτῷ. τοῦ σώματος, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξέστη ἡ ψυχή.

5 *Qui hominem non cogitent.*] Rigaltius ait, *Modeste dicit, hominem, pro Episcopo, Dei sacerdote. ita alibi: Qui nec Dei timorem, nec Episcopi honorem cogitantes.* Ego potius censeo locum D. Lucæ cap. 18. 2. Auctorem respexisse.

6 *Ut interim prohibeantur offerre.*] Pamelius ait, *En suspensionem quam vocamus à divinis, antiquitus usurpatam.*

EPISTOLA XVII.

Cyprianus Fratribus [1] in Plebe consistentibus, S.

Ad Pamelii numer. XII ad Eras. l. 3. Ep. 6. Monita Confessoribus & Clero prius transmissa, hic ad plebem diriguntur.

INgemiscere vos & dolere (a) ruinam fratrum nostrorum ex me scio, fratres carissimi, qui & ipse vobiscum pro singulis ingemisco pariter & doleo; & patior, ac sentio, quod beatus Apostolus dixit: Quis infirmatur, inquit, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Et iterum posuit in Epistola sua dicens: Si patitur membrum unum, compatiuntur & cetera membra; & si lætatur membrum unum, collætantur & cetera membra. Compatior ego & (b) condoleo de fratribus nostris, qui lapsi & persecutionis infestatione prostrati, partem nostrorum viscerum secum trahentes, parem dolorem nobis suis vulneribus intulerunt. [2] Quibus potens est divina misericordia medelam dare; (c) properandum tamen non puto, nec incaute aliquid & festinanter gerendum; ne, (d) dum temere pax usurpatur, divinæ indignationis offensa gravius provocetur. Fecerunt ad nos de quibusdam beati Martyres literas, petentes

Scripta in secessu.

2 Cor. 11. 29.

1 Cor. 12. 26.

(a) Ruinas, *Lam. Ebor. NC.* 1. (b) Condoleo fratribus, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. (c) Properamus, dum tamen non putem, *Lam. Ebor. NC.* 1. (d) Ne si temere pax usurpetur, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1.

1 *In plebe consistentibus.*] Vid. quæ dicta ad Ep. 1.

2 *Quibus potens est divina misericordia medelam dare.*] In illa erant sententia etiam Montani & Novatiani sequaces, gravissimorum flagitiorum compertos, licet ab Ecclesia veniam non obtineant, à Deo tamen posse obtinere: Iis ergo non in hoc vertebatur; & recte Auctor noster hoc sufflamen opponit Lapsis qui ad pacem festinarent, quod non de eorum salute conclamatum sit, quibus ante pœnitentiæ decursum mori contingeret.

An. 250. tes examinari desideria sua; cum pace nobis omnibus à Domino prius data, ad Ecclesiam regredi cœperimus, (a) examinabuntur singula [1] præsentibus & judicantibus vobis. Audio tamen quosdam de Presbyteris nec Evangelii memores, nec quid ad nos Martyres scripserint cogitantes, nec Episcopo honorem sacerdotii sui & cathedræ reservantes, jam cum Lapsis communicare cœpisse, & offerre pro illis, & Eucharistiam dare, quando oporteat ad hæc per ordinem perveniri. Nam cum in minoribus delictis, quæ non in Dominum committuntur, pœnitentia agatur justo tempore, & exomologesis fiat, inspecta vita ejus qui agit pœnitentiam, nec ad communicationem venire quis possit, nisi prius illi ab Episcopo & Clero manus fuerit imposita, (b) quanto magis in his gravissimis & extremis delictis caute omnia & moderate secundum disciplinam Domini observari oportet? (c) Vos quidem nostri Presbyteri & Diaconi monere debuerant, ut commendatas sibi oves foverent, & divino magisterio ad viam deprecandæ salutis instruerent. Ego plebis nostræ & quietem novi pariter & (d) timorem, qui in satisfactione Dei & deprecatione vigilarent, nisi illos quidam de Presbyteris gratificantes decepissent. Vel vos itaque singulos regite, & consilio ac moderatione vestra & secundum divina præcepta Lapsorum animos temperate: nemo adhuc importuno tempore acerba poma decerpat; nemo navem suam quassatam & perforatam fluctibus, priusquam (e) diligenter refecerit, in altum denuo committat; nemo tunicam scissam accipere & (f) induere properet, nisi eam & ab artifice perito sartam viderit, & à fullone curatam receperit. Audiant quæso patienter (g) consilium nostrum, expectent regressionem nostram, ut cum ad vos per Dei misericordiam venerimus, convocati coepiscopi plures, secundum Domini disciplinam & Confessorum præsentiam (h), beatorum Martyrum literas, & desideria examinare possimus. De hoc & ad Clerum, & ad Martyres, & Confessores literas feci, quas utrasque legi vobis mandavi. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, in Domino semper bene valere, & nostri meminisse. Valete.

(a) *Sic, MR.* 2. tunc examinabuntur, *Rig.* (b) Hoc magis in his, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (c) Quod quidem nostros, *Ar. NC.* 1. *Lam. Ebor.* (d) Timorem in satisfactione Dei & deprecatione vigilare, *Ar. Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. (e) Diligenter eam, *Lam. Ebor. NC.* 1. (f) Induere potest, *Lam. Ebor. NC.* 1. (g) Consilium meum, *Lam. Ebor. NC.* 2. (h) Et vestram quoque sententiam, *Bod.* 1.

1 *Præsentibus & judicantibus vobis.*] Rigaltius ait, *Etiam in plebe consistentibus. Itaque non tantum Clerici, sed etiam Laici tunc judicabant. Judicabant autem etiam de rebus gravissimi momenti, nempe, de pœnitentia Lapsorum, de recipiendis in Ecclesiam Lapsis, de Libellis quos Lapsi impetraverant à Martyribus, de pace Lapsis à Martyribus data.* Ita judices, bona Rigaltii cum venia, quemadmodum jurati duodecim viri in tribunalibus nostris, qui totius viciniæ personam subeunt; & quibus incumbit ut de facto ipso utrum res gesta fuerit aut secus pronuncient: ita tamen ut Magistratibus de reis sententiam ferendi, potestas inviolata permaneat. Porro oportebat ut fratribus, qui ex Lapsorum delicto pars læsa fuerant, per pœnitentiam satisfieret; priusquam Ecclesia ejecti, iidem in integrum restituerentur.

EPISTOLA XVIII.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii num. Ep. XIII. Ad Eras. l. 3. Ep. 19. Lapsis in pœnitentiæ decursu è morbo decumbentibus, porro & aliis; pace maturius data, aut saltem solatiis, subvenitur.

Scripta in secessu.

MIROR vos, fratres carissimi, ad multas Epistolas meas, (a) quas ad vos frequenter misi, (b) nunquam mihi rescripsisse; cum fraternitatis nostræ vel utilitas vel necessitas sic utique gubernetur, si à vobis instructi rerum gerendarum consilium limare possimus. Quoniam tamen video facultatem veniendi ad vos nondum esse, & jam [1] æstatem cœpisse, quod tempus infirmitatibus assiduis & (c) gravibus infestatur, occurrendum puto fratribus nostris; ut qui libellos à Martyribus acceperunt, & prærogativa eorum apud Deum adjuvari possunt, si incommodo aliquo & infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata præsentia nostra, apud Presbyterum (d) quemcunque præsentem, vel si Presbyter repertus non fuerit, & urgere exitus cœperit, [2] apud Diaconum quoque, exomologesin facere delicti sui possint; ut manu eis in

(a) Quas vobis, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (b) Nihil rescripsisse, *Ar. Ebor. Lam. NC.* 1. (c) Gravibus infestat, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (d) *Sic, Bod.* 1. 2. quemque, *Imp.*

1 *Æstatem cœpisse.*] Laxandæ disciplinæ causam aliam suppeditat Epistola vicesima, ad Pamel. numeros 15. Quod nimirum non modo Lapsi, & plurimi ex Presbyteris Carthaginiensibus, sed & Romana Ecclesia indulgentia utendum censuisset: & durum omnino esset, non suorum modo, sed & vicinæ Ecclesiæ, apud quem secessus ejus jam tum male audiebat, simul & semel invidiam & iras subire.

2 *Apud Diaconum quoque exomologesin facere.*] Rigaltius ait, *Est enim etiam in diaconatu sacerdotium.* Sic Epist. xx. *Item Presbyteris & Diaconibus non defuit sacerdotii vigor.* Caute hic legendus est Rigaltius dum ait *esse in Diaconatu sacerdotium.* Quæcunque necessitas cogit etiam illa defendit, sed tantisper dum incubuerit. Nota est historia apud Euseb. l. 6. c. 44. Eucharistiæ per puerum Serapioni transmissæ: nemo tamen dixerit, fas esse pueris sacra illa mysteria distribuere. Longe autem is à vero abit, cum in dictorum suorum fidem adducit verba quæ infra habentur. *Presbyteris & Diaconis non defuit sacerdotii vigor.* Intelligit enim illic Cyprianus, suam potestatem in ipsos delinquentes, sive Presbyteri essent sive Diaconi non defuisse: siquidem utrosque admonuisset. Dicitur porro apud Diaconum exomologesis facta, non quasi is solus esset ejusdem conscius; pœnitentia enim vel ægrotan-

An. 250. in pœnitentia imposita veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres literis ad nos factis (a) desideraverunt. Ceteram quoque [1] partem plebis quæ lapsa est, præsentia vestra fovete: & ut à fide & misericordia Domini non deficiant, vestro solatio focillate; neque enim deserentur ab ope & auxilio Domini, qui mites & humiles, & pœnitentiam vere agentes in bonis (b) operibus perseveraverint, quo minus illis quoque divino remedio consulatur. [2] Audientibus etiam si qui fuerint periculo præventi, & in exitu constituti, vigilantia vestra non desit, implorantibus divinam gratiam misericordia Domini non denegetur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere, & nostri meminisse. Fraternitatem universam meo nomine salutate, & ut nostri (c) meminerit admonete, & rogate. Valete.

(*a*) *Sic*, *Ar. Ebor. Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Pem.* desideraverunt. Partem, *Rig.* (*b*) Operationibus perseveraverant, *Lam. Ebor. NC.* 1. opinionibus, *Neap.* (*c*) Meminerit exorate, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2.

tantium, quantum fieri potuit istis seculis, publica erat; sed quia absente Presbytero, ad quem munus illud imprimis spectabat, Diaconi præsentia habebatur prorsus necessaria, quotcunque è plebe adesse contingeret. Cum enim Ecclesia clero & plebe contineretur, par erat ut quando per exomologesin eidem satisfieret, adessent qui utriusque partes sustinerent. *Forma* à Cypriano Episcopo *data* fuit: conditionem nimirum sub qua Lapsi in Ecclesiam reciperentur is præscripsit, quod ex Epistola hac & sequente, plurimisque aliis abunde constat. *Formæ* sive conditionis impletæ, Ecclesiæ nomine testes & arbitri erant Diaconus & fratres laici in hanc rem acciti. Hæc prisca disciplinæ Ecclesiasticæ ratio, *ut præpositi cum clero convenientes*, *præsente & stantium plebe*, *quibus & ipsis pro fide & timore suo honor habendus est*, *disponant omnia*, *consilii communis religione.* Sic in sacrorum ordinum collatione, καταστάσεις ad Episcopos, συνευδόκησις ad plebem spectabat. Vid. Ep. 67. nec non Clementis Ep. ad Rom. parag. 44.

[1] *Partem plebis quæ lapsa est.*] In secunda classe erant Lapsi nullis Martyrum suffragiis commendati, aut etiam nondum ad pœnitentiam admissi; sed terrore mortis ingruentis de periculo admoniti, supplices ut ad pacem admitti possent. Hi quanquam non pariter recipi deberent, divinæ tamen misericordiæ erant commendandi; cujus præsidio eorum animi, tantisper donec uberiora remedia procurari possent, erant fulciendi. Hunc esse verborum sensum, ex Epistola sequenti liquido apparet.

[2] *Audientibus etiam.*] Tertius ordo est Catechumenorum; qui cum nondum fidem Christo obstrinxissent, levius reliquis lapsi videbantur; & proinde paratiorem veniam expectare poterant.

EPISTOLA XIX.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus Fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numer. XIV. Ad Erasm. l. 3. Ep. 18. Ad pacem per pœnitentiam veniendum Illa autem agitur servando mandata. Infirmitate pressi, si Martyrum suffragiis subleventur, ad Pacem admitti possunt; ceteri usque ad Pacem Ecclesiæ factam detinendi.

[1] LEGI literas vestras, fratres carissimi, quibus scripsistis salubre consilium vestrum non deesse fratribus nostris, ut temeraria festinatione deposita religiosam patientiam Deo præbeant: (a) ut cum in unum per ejus misericordiam venerimus, de omnibus speciebus secundum Ecclesiasticam disciplinam tractare possimus: maxime cum scriptum sit: Memento unde cecideris, & age pœnitentiam. Pœnitentiam autem ille agit, qui (b) divinis præceptis mitis & patiens, & sacerdotibus Dei obtemperans, obsequiis suis & operibus justis Dominum promeretur. Quoniam tamen significastis quosdam immoderatos esse, & communicationem accipiendam festinanter urgere; & desiderastis in hac re formam à me vobis dari: satis plene scripsisse me ad hanc rem proximis literis ad vos factis credo, ut qui libellum à Martyribus acceperunt, & auxilio eorum adjuvari apud Dominum in delictis suis possunt, si premi infirmitate aliqua & periculo cœperint, exomologesi facta, & [2] manu eis à vobis in pœnitentia imposita, cum pace à Martyribus sibi promissa ad Dominum remittantur. Ceteri vero qui nullo libello à Martyribus accepto [3] invidiam faciunt; quoniam (c) non paucorum, nec Ecclesiæ unius, aut unius provinciæ, sed totius orbis hæc causa est: expectent de Domini protectione Ecclesiæ ipsius publicam pacem. Hoc enim & verecundiæ & disciplinæ & vitæ ipsi omnium nostrum convenit: ut Præpositi cum Clero convenientes, præsente & (d) [4] stantium plebe, quibus & ipsis pro fide & timore suo honor habendus est, disponere omnia consilii communis religione possimus. Ceterum quam irreligiosum est, & ipsis quoque festinantibus perniciosum, ut cum extorres facti, & patria pulsi, ac bonis suis omnibus spoliati nondum ad Ecclesiam redierint, quidam de Lapsis Confessores ipsos prævenire; & (e) ante ad Ecclesiam introire festinent. Qui si nimium properant, habent in sua potestate quod postulant; tempore ipso sibi [5] plus quam postulant largiente. Acies adhuc

Scripta in secessu.

Apoc. 2. 5.

(*a*) Quando in unum, *Ar. Lam.* (*b*) Divini præcepti, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Nec paucorum, *Ar.* (*d*) Adstante plebe, *Benev.* (*e*) Ante eos, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1.

[1] *Legi literas vestras.*] Hanc Epistolam (quæ tamen non extat) à clero suo extorsit, Cypriani eorundem quod diu tacuissent objurgatio.

[2] *Manu iis à vobis in pœnitentia imposita.*] Rigaltius ait, *Vobis, hoc est, Presbyteris & Diaconis, ut supra epistola præcedente.*

[3] *Invidiam faciunt.*] Rigaltius ait, *Quasi nos odio invidiaque onerent, tristioris ac durioris disciplinæ.*

[4] *Stantium plebe.*] Rigaltius ait, *Fidelium, non lapsorum.*

[5] *Plus quam postulant largiente.*] Rigaltius ait, *Coronam scilicet martyrii, non tantum pacem & communicationem, quam sibi ab Ecclesia concedi postulant. Ita Tertullianus. Tota paradisi clavis sanguis tuus.* Quanquam fortassis minus laudandum, si Christiani ultro se deferrent; non eadem Lapsorum ratio. Nihil justius quam ut ii qui pro tribunali Christum abnegassent; eo ipso in loco scelus retractarent, & ibidem, eum confiterentur.

An. 250. adhuc geritur, & agon quotidie celebratur; si commissi vere & firmiter pœnitet, & fidei (a) calor prævalet: [1] qui differri non potest, potest coronari. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere, & nostri meminisse. Fraternitatem universam meo nomine salutate, & ut nostri memores sint admonete. Valete.

(a) Calor permanet, *Ar. NC.* 1. *Lam. Ebor. Bod.* 2.

1 *Qui differri non potest.*] Rigaltius ait, *Qui moram pati non potest: Qui pœnitentiam differri sibi indignatur: Qui præfestinata pœnitentiæ impetratione, ad Ecclesiæ communionem redire contendit, potest martyrio fortiter suscepto, celeritate conjungendarum gratiarum, pœnitentiam includere martyrii corona.*

EPISTOLA XX.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus Romæ consistentibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros XV. Ad Erasm. l. 3. Ep. 5.

Secessus Cypriani, qui malignis plurimorum, præsertim Romanæ Ecclesiæ, censuris premebatur, defensio.

Scripta in secessu.

QUONIAM comperi, fratres carissimi, minus simpliciter & minus fideliter vobis renunciari, quæ hic à nobis & gesta sunt & geruntur, necessarium duxi has ad vos literas facere, quibus vobis [1] actus nostri, & disciplinæ, & diligentiæ ratio redderetur. Nam [2] sicut Domini mandata instruunt, orto statim turbationis impetu primo, cum me clamore violento frequenter populus flagitasset, non tam meam salutem, quam quietem fratrum publicam cogitans, interim secessi, ne (a) per inverecundam præsentiam nostram; seditio, quæ cœperat, plus provocaretur. Absens tamen corpore, (b) nec spiritu, nec actu, nec monitis meis defui; quo minus secundum Domini præcepta, fratribus nostris, in quibus (c) possem, mea mediocritate consulerem. Et quid egerim, loquuntur vobis [3] Epistolæ, pro temporibus emissæ numero tredecim, quas ad vos transmisi. In quibus nec Clero consilium, nec Confessoribus exhortatio, nec extorribus quando oportuit objurgatio, nec universæ fraternitati ad deprecandam Dei misericordiam allocutio, & persuasio nostra defuit: quantum secundum legem fidei, & timorem Dei, Domino suggerente, nostra mediocritas potuit eniti. Posteaquam vero & tormenta venerunt, sive jam tortis fratribus nostris, sive adhuc ut torquerentur inclusis, ad corroborandos, & (d) confirmandos eos noster sermo penetravit. Item cum comperissem eos, qui [4] sacrilegis contactibus manus suas atque ora maculassent, [5] vel nefandis libellis nihilominus conscientiam polluissent; exambire ad Martyres passim, Confessores quoque importuna & gratiosa deprecatione corrumpere, ut sine ullo discrimine atque examine singulorum, [6] darentur quotidie libellorum millia contra Evangelii legem; literas feci quibus Martyres & Confessores consilio meo quantum possem ad Dominica præcepta revocarem. Item [7] Presbyteris & Diaconibus non defuit sacerdotii vigor, ut quidam minus disciplinæ memores, & temeraria festinatione præcipites, qui cum lapsis communicare jam cœperant, comprimerentur, intercedentibus nobis. Plebi quoque ipsi quantum potuimus animos composuimus, & ut (e) Ecclesiastica disciplina servaretur, instruximus.

Mat. 10. 23.

Postmo-

(a) Per verecundam, *Lin.* (b) Nec scriptis, *Bod.* 1. (c) Posset mea mediocritas, *Lin.* (d) Confortandos, *Lam. Lin. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Ebor.* (e) Ecclesiasticam disciplinam servarent, *Bod.* 1. 2.

1 *Actus nostri ratio.*] Rigaltius ait, *Actum dicit, ministerium, administrationem, disciplinam. Et sub finem istius epist. Actus noster, qui adunatus esse & consentire circa omnia debet. Sic etiam Epist.* XXVI. *Actus suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari.*

2 *Sicut Domini mandata instruunt.*] Nimirum Matth. 10. 23. cui addi potest & ejus exemplum, quod mandato æquipollet. Luc. 4. 30. & alibi. Unde Origen. in Joan. 18. 12. ait. διδάσκει ἡμᾶς ἐν διωγμοῖς καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλαῖς ἀναχωρεῖν. In hanc mentem Clemens Alexand. Strom. 4. rationem reddens quare Dominus fugere jussit, dicit, βούλεται ἡμᾶς μηδενὶ αἰτίους μηδὲ συναιτίους κακοῦ τινος γίνεσθαι, σφίσιν τε αὐτοῖς, πρὸς δὲ, καὶ τῷ διώκοντι καὶ τῷ ἀναιροῦντι. τρόπον γάρ τινα προσαγγέλλει ἑαυτὸν περιΐστασθαι. ὁ δὲ παρακούων, τολμηρὸς καὶ ῥιψοκίνδυνος. εἰ δὲ ὁ ἀναιρῶν ἄνθρωπον θεοῦ, εἰς θεὸν ἁμαρτάνει, καὶ τοῦ ἀποκτιννύντος αὐτὸν ἔνοχος καθίσταται, ὁ ἑαυτὸν προσάγων τῷ δικαστηρίῳ. οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ μὴ περιστελλόμενος τὸν διωγμὸν, ἁλώσιμον διὰ θράσος παρέχων ἑαυτόν. οὗτός ἐστι τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, ὁ συνεργὸς γενόμενος τῇ τοῦ διώκοντος πονηρίᾳ. Similiter Ecclesia Smyrnensis Polycarpi passionem describens, quæ quidem post ejus secessum contigerat; eam vocat τὸ κατ' εὐαγγέλιον μαρτύριον. Subjungens, περιέμενεν γὰρ ἵνα παραδοθῇ ὡς ὁ κύριος, ἵνα μιμηταὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ γενώμεθα, μὴ μόνον σκοποῦντες τὸ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τοὺς πέλας, &c. Quæ ex altera parte magna cum pompa afferuntur, magis Montanum sapiunt quam Christum.

3 *Epistolæ pro temporibus emissæ.*] Ordinem præcedentium 13. Epistolarum, quæ hic deinceps sequuntur mirifice confirmant: de quibus videantur Annales An. 250. Parag. 11. & 12.

4 *Sacrilegis contactibus manus suas atque ora maculassent.*] Rigaltius ait, *Hi dicebantur Sacrificati, qui maculaverant manus suas imposito in acerram thure, vel maculaverant ora sua vescentes idolothyta.*

5 *Vel nefandis libellis nihilominus conscientiam polluissent.*] Vid. quæ dicta hac in re lib. de Lapsis.

6 *Darentur quotidie libellorum millia.*] Quantus Lapsorum in Deciana persecutione numerus vel hinc constare poterit; præsertim cum uno libello totas familias Martyres passim includerent. *Communicet ille cum suis.* Vid. Ep. 15. & alibi. Ep. 25. *Universis pacem dimisimus.* Et porro. *Habeant pacem non tantum hæ, sed & quas scias ad animum nostrum pertinere.* Ep. 22. Certe, hujusmodi libellorum millia, lapso humano generi videntur suffectura.

7 *Presbyteris & Diaconibus non defuit sacerdotii vigor.*] Locum hunc à Rigaltio pessime habitum supra monuimus; qui ex verbis his, quæ referunt Cyprianum sacerdotii vigorem exercuisse in Presbyteros & Diaconos delinquentes; conficere satagit, non tantum apud Presbyteros, sed etiam Diaconos esse jus sacerdotii.

1 Cele-

An. 250. *Temperamentum in Lapsorum causa adhibitum.*

Postmodum vero cum quidam de Lapsis, sive sua sponte, sive aliquo incitatore, audaci flagitatione (a) prorumperent, ut pacem sibi à Martyribus & Confessoribus promissam extorquere violento impetu niterentur, de hoc etiam bis ad clerum literas feci, & legi eis mandavi, ut ad illorum violentiam interim quoquo genere mitigandam, si qui libello à Martyribus accepto de seculo excederent, exomologesi facta, & manu eis in pœnitentiam imposita, cum pace sibi à Martyribus promissa ad Dominum remitterentur. Nec in hoc legem dedi, aut me auctorem temere constitui; sed cum videretur & honor Martyribus habendus, & eorum qui omnia turbare cupiebant impetus comprimendus, & præterea vestra scripta legissem, quæ huc ad clerum nostrum per (b) Clementium hypodiaconum nuper feceratis, ut iis, qui post lapsum infirmitate apprehensi essent, & pœnitentes communicationem desiderarent, (c) subveniretur: standum putavi & cum vestra sententia, ne actus noster qui adunatus esse & consentire circa omnia debet, in aliquo discreparet. Plane ceterorum causas, quamvis libello à Martyribus accepto, differri mandavi; & in nostram præsentiam reservari: ut cum pace à Domino nobis data, plures Præpositi convenire in unum cœperimus, communicato etiam vobiscum consilio disponere singula & reformare possimus. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

(*a*) Proruperint, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. 3. prorverent, *Lin.* (*b*) Crementium, *MSS. plerique.* (*c*) Subvenirent, *Lin.*

EPISTOLA XXI.

1 Celerinus Luciano Salutem.

Ad Pamelii numeros XXI. In Eras. edit. deest. Celerinus pro sororibus suis Romæ lapsis, pacem à Confessoribus Carthaginiensibus petit.

Scripta in secessu.

HÆC cum tibi scriberem, Domine frater, gaudens & tristis eram: gaudens eo quod audierim, te pro nomine Domini nostri Jesu Christi Salvatoris nostri tentum, & illius nomen penes magistratus (a) 2 hujus mundi confessum: tristis autem in eo quod ab eo ex quo te deduxi, nunquam literas tuas accipere potui. Et nunc modo duplex mihi tristitia incubuit: quod cum Montanum fratrem nostrum communem, abs te de carcere ad me esse venturum (b) scribas; de salute tua, vel quid penes te agatur, mihi non significaveris. (c) Et hoc solet contingere servis Dei, maxime eis qui in confessione Christi sunt constituti. Scio enim quoniam unusquisque jam quæ sunt seculi non attendit, quoniam coronam cœlestem sperat. Ego enim dixi, fortasse oblitum te esse mihi scribere. Nam ut (d) tum quoque, de infimo tuo vel (e) fratre dicam, si fuero dignus, Celerinus audiretur. Tamen cum essem & ego 3 in tam florida confessione, fratres meos vetustissimos memorabam; & eos literis meis memoravi, caritatem pristinam eorum penes me meosque nunc esse. 4 Peto tamen, carissime, à Domino, ut si (f) ante cruore illo sancto laveris pro nomine Domini nostri Jesu Christi, quam literæ meæ te in hoc mundo apprehendant: vel nunc si apprehenderint, mihi ad hæc rescribas. (g) Sic coronet te, cujus nomen confessus es. Credo enim quoniam etsi in hoc mundo nos non viderimus, in futuro tamen (h) nos coronati à Christo complectemur. (i) Pete ut sim dignus & ego coronari cum numero vestro. In (k) magna tamen tribulatione constitutum me scias, & ac si sis mecum præsens, sic caritatis pristinæ reminiscor die ac nocte, Deus solus scit. 5 Et ideo peto ut annuas desiderio meo, & mecum

(*a*) *Sic*, *Vat.* hujusmodi, *Imp.* (*b*) *Sic*, *Vat.* sciebas, *Imp.* (*c*) Sed hoc solet, *Vat.* (*d*) *Sic*, *Lat.* tibi, *Imp.* tu quoque, *Vat.* (*e*) *Sic*, *Vat.* tuus vel frater dicat si fuero dignus Celerinus audire, *Imp.* audires, *S. Salvat.* (*f*) *Sic*, *Morel. Vat. Bod.* non, *ex ingenio apposuit*, *Pamel.* (*g*) Si coronet te, *Vat.* (*h*) Nos coram, vel cum Christo complectemur, *Bod. Vat.* (*i*) *Sic*, *Bod.* 1. per te sim, *Imp.* (*k*) *Sic*, *Vat. Mor.* magna constitutum scias, *Imp.*

1 *Celerinus Luciano.*] Literæ hæ à Celerino Romæ agente, ad Lucianum Confessorem Carthaginiensem transmissæ, una cum sequentibus, multum faciunt ad explicandam de Lapsis restituendis controversiam, & in ea excitanda singularem Luciani inverecundiam ostendunt: quæ plurimum molestiæ Cypriano & Ecclesiæ ejus creabant. Unde è re erat, ut is hasce Epistolas recolligeret, atque suis adjungendas curaret. Vid. Ep. 37. & 39.

2 *Hujus mundi.*] Correctio ista receptæ lectionis, ut & sequentes adeo sunt manifestæ, ut non opus sit commentariis illas aut defendere aut illustrare.

3 *In tam florida confessione.*] Rigaltius ait, *Hoc est purpurea; in qua sanguis fusus est pro nomine Christi. Sic Tertullianus lib. de Corona, dixit militem Christi russatum sanguinis sui spe. Et paulo post Cæcilius noster dicet floridos martyres, sive confessores, sanguine fuso purpuratos. Jam vero pridem Salmasius probavit Græcos scriptores* ἀνθηρὰν *dixisse, purpuram veri luminis, hoc est coloris excellentis & perfectissime florentis. Sic etiam auctores Latini, circa Cypriani seculum, Floridos versus dixere, exquisitis sententiis nobiles: & excerpta quædam Apuleji, Florida. Et floridus color opponitur austero. Plin. lib.* XXXV. *cap.* 6.

4 *Peto tamen carissime à Domino.*] Ac si dixerit; Si Martyrium subieris antequam literæ meæ ad te pervenerint, Dominum rogo ut miserarum sororum mearum misereatur. Si vero literæ meæ ad te vivum pervenerint, responsum reddas obsecro, & à Deo petas ut sim dignus & ego coronari, & annuas desiderio meo pro sororibus.

5 *Et ideo peto ut annuas desiderio meo.*] Libellum concedas Numeriæ & Candidæ, quæ lapsæ erant. De origine horum libellorum, conjecturam satis commodam interponit illustrissimus Baronius in An. Christi 253. Parag. 60. *Fluxisse inde ea consuetudo videtur; quod Lapsi ad Confessores ab Episcopis pro pace consequenda, priusquam reconciliarentur Ecclesiæ, mitterentur; ut ab illis primo veniam peterent, in quos inverecundius deliquissent, dum fortiter confitentibus illis, ipsi ignaviter pernegassent. Magna certe imprimis hujusmodi pœna esse videbatur, ipsos turpi negatione fœdatos, vel vultus eorum inspexisse*

An. 250. eum doleas in morte sororis meæ, quæ [1] cecidit in hac (a) vastatione à Christo. Sacrificavit enim & exacerbavit Dominum nostrum. Quod nobis manifestum videtur. Pro cujus factis ego [2] in lætitia Paschæ flens die ac nocte, in cilicio & cinere (b) lacrymabundus dies exegi, & exigo usque in hodiernum, [3] donec auxilium Domini nostri Jesu Christi, & pietas per te vel per eos Dominos meos qui coronati fuerint, à (c) quibus postulaturus es ut veniam habeant nefanda naufragia; memor sum enim caritatis tuæ pristinæ, quod cum omnibus (d) doleas pro sororibus nostris, quas & tu bene nosti, id est, Numeriam & Candidam; pro quarum peccatis (e) quia nos fratres habent, debemus excubare. Credo enim Christum secundum illarum pœnitentiam & opera, quæ penes collegas nostros fecerunt extorres, qui à vobis venerunt, à quibus ipsis de operibus eorum audies; jam pro eis, vobis Martyribus suis, petentibus indulturum credo. Audivi enim te (f) [4] floridorum ministerium percepisse. (g) O te felicem! suscipere vota tua quæ semper desiderasti; vel in terra dormiens optasti pro nomine illius in carcerem mitti, quod nunc tibi contingit, sicut scriptum est: Det tibi Dominus secundum cor tuum. (Psal. 13. 4.) Et nunc super ipsos [5] factus Antistes Dei; [6] recognovit (h) idem minister. Rogo itaque, Domine, & peto per Dominum nostrum Jesum Christum, ut ceteris collegis tuis, (i) fratribus tuis & meis, meis Dominis referas, & ab eis petas, ut quicunque prior vestrum coronatus fuerit, istis sororibus nostris Numeriæ & Candidæ, tale peccatum remittat. (k) Nam [7] & ipsam Etecusam semper appellavi, testis est nobis Deus, [8] quia pro se dona numeravit, ne sacrificaret; sed tantum ascendisse videtur

(*a*) *Sic*, *Vat.* vastatione Christo, *Imp.* (*b*) Lacrymabundos dies, *Vat.* (*c*) A quibus postulandum est ut subvenerit tam nefando naufragio; memoratus sum enim, *Vat.* (*d*) *Sic*, *Vat.* doleas sorores nostras, *Imp.* (*e*) *Sic*, *Vat.* quæ nos, *Imp.* (*f*) Floride omnium eorum ministerium percepisse, *Vat.* (*g*) *Sic*, *Vat.* O te felicem! suscipe, *Imp.* (*h*) Enim, *Bod.* 1. ministri, *Bod.* 1. (*i*) *Sic*, *Vat.* fratribus tuis, meis Dominis, *Imp.* (*k*) *Sic*, *Vat.* Nam ipsam Etecusam, *Imp.*

spexisse confessionis gloria fulgidos atque decoros. Consulebatur hac via & Confessorum dignitati, & Lapsorum utilitati, qui sic cogerentur, ut victi, se victoribus subjicere, eaque animi dimissione eorum precibus veniam ab Ecclesia promereri. Sed quod in remedium olim fuerat introductum, humana nequitia cœpit convertere in delictum: dum Lapsi spreto Episcopo ac aliis sacerdotibus, sponte convolarunt ad Martyres, extortisque ab iis supplicibus ad Episcopum de communicatione libellis, quasi oppignoratam, ac Martyrum precibus debitam communicationem, ab Ecclesia exigebant potius, quam petebant. Et quidem Confessores ex parvis initiis in immensum sua privilegia ampliasse, fidem facit illorum hoc ipso fere tempore Romæ attentatum; ubi libellis suis Pseudoepiscopum Ecclesiæ obtrudebant. Sic Pacianus Ep. 2. dicit Novatianum *Episcopum factum per Epistolam eorum qui se Confessores esse simularent.* Et Ep. 3. *Ille auctoritate Epistolarum, sedente jam Romæ adversus fas sacerdotii singularis, alterius Episcopi sibi nomen assumit.* Sed in præsenti causa, quiddam peculiari ratione inexpectatum occurrit. Celerinus Romæ agens, à Luciano Carthaginiensi Confessore, pacem Numeriæ & Candidæ concedi petit, quæ Romæ erant Lapsæ, & illic ab Ecclesia depulsæ permanebant. Quæ quidem prærogativa, Episcoporum jura longis intervallis superat, quorum potestas inter suarum Diœceseon limites clauditur. Sed revera Martyres non uni alicui Ecclesiæ, sed omnibus, à primis Christianæ fidei seculis deputabantur; videmus enim Acta Martyrum, ab una Ecclesia ad alias transmissa; & singularum Ecclesiarum Martyrologia, non suorum modo, sed & longe dissitorum hominum nomina continere. Erant porro in proximo Moyses & Maximus, aliique Romæ Confessores, è quibus nonnulli, Moyses saltem, Martyrio coronabantur; quare non ab ipsis Celerinus veniam pro lapsis sororibus petit? An hoc factum quia Numeria & Candida Afræ erant, & licet Romæ deliquerint, Carthaginiensi Ecclesiæ deputabantur; & proinde Martyrum Ecclesiæ Carthaginiensis suffragiis sublevandæ? An lenior Romæ intentabatur persecutio, ut supplicia capitalia ibi non expectarentur? Certe Moyses post longos carceris pædores, ex morbo mortuus videtur; & reliqui tandem erant elapsi. An demum, quia nullus Romæ fuit Episcopus; nec tamen spes, ut in integrum restituerentur Lapsæ, *donec Episcopus constituatur*, ideo alio spectabant illæ, & fidem Præsulis Carthaginiensis implorarunt. De illis nihil libet statuere: dispiciat eruditus lector.

[1] *Cecidit in hac vastatione.*] Rigaltius ait, *Hoc est, persecutione. Cyprianus dixit, pressuræ secularis infestationem.*

[2] *In lætitia Paschæ.*] Tertull. de Corona. c. 3. *A Die Paschæ in Pentecosten usque gaudemus.* Et de Idololat. c. 14. *Excerpe singulas solennitates Nationum, & in ordinem exere, Pentecosten implere non poterunt.*

[3] *Donec auxilium Domini nostri Jesu Christi.*] Subaudi *sit*; sive, *præstetur.*

[4] *Floridorum ministerium.*] Rigaltius ait, *Sic legendum arbitramur. Floridos vocat Confessores illos jam florida confessione conspicuos, qui jam torti equuleo, sive ungulis concerpti, fidem Christo constantissime servaverant, adeoque Proconsulis arbitrium expectabant in carcere: sacrarum interea literarum constantiam pascentes, spem erigentes, fiduciam figentes: omnia denique tractantes, quæ præsentium temporum qualitas aut præmonere suadebat, aut recognoscere. Ad hæc igitur Christianæ pietatis officia fratribus secum inclusis Lucianus, super ipsos factus antistes, ipse quoque florida confessione præclarus ministrabat, ac desideria Confessorum ad fratres qui forte in proximo formam Ecclesiæ retinuerant, perscribebat, aut ab dominæ matris Ecclesiæ uberibus transmissa refrigeria dispensabat.* De illis qui Martyrum ministerio se addixerunt supra egimus. Infra dicitur, *sexaginta quinque ministraverunt.*

[5] *Factus Antistes Dei.*] Forte eadem mente qua in Apoc. 5. 10. Martyres dicuntur *Reges & sacerdotes Deo.* Aut peculiariter *Floridorum ministerium* intelligit, *quo super Martyres factus Antistes*, hoc est procurationem obibat eorum causa. Sed revera locus corruptus, nec quicquam boni sensus ex sequentibus facile exculpi poterit. Forte reponendum *Amicus Dei*, hoc enim Elogio Martyres perpetuo donantur.

[6] *Recognovit idem minister.*] Ex variis lectionibus Vaticani Codicis & Bodleiani, emergere videtur hæc lectio, *recognovit enim fidem ministri.* Aut forte, *recognovit enim Ministrum*, aut *ministerium*: Deus nimirum pro accepto habet id summæ pietatis officium, erga ejus Martyres. Sed nihil muto ex conjecturis.

[7] *Et Etecusam semper appellavi.*] Rigaltius ait, *Quasi diceret, ascendentem ad hoc quod compellebatur, revocavi. Quod sæpenumero fecisse gloriatur clerus Romanus Ep.* 11. *pag.* 186. Etecusæ causam à priore separat ut magis favorabilem. Satis vero confuse primo proponit *sororem ejus quæ cecidit in hac vastatione*; deinde *sorores ejus Numeriam & Candidam*, & demum *Etecusam.*

[8] *Quia pro se dona numeravit, ne sacrificaret.*] Rigaltius ait, *Sacrificandi necessitatem nummis redemerat. Sic plerique solebant, qui suis ad perferenda tormenta viribus diffidebant. Itaque paciscebantur cum delatore, vel milite, vel furunculo aliquo Præside. Erga istos Cæcilius noster multo fuit humanior ac benignior Tertulliano, qui persecutionem neque esse fugiendam censuit neque redimendam. Pretium interest, inquit: ceterum sicut fuga redemtio gratuita est, ita redemtio nummaria fuga est.* Pecuniariam vexationis redemtionem non excusat tantum, sed defendit Petrus Alexand. can. 12. exemplo Jasonis Act. 17. qui datis pecuniis dimittebatur; & loco illo S. Scripturæ, *Pretium redemtionis animæ hominis propriæ divitiæ.* De illis certe qui sic pecuniam dederunt diserte ait, οὐκ ἔστιν ἔγκλημα προσάγειν.

An. 250. tur [1] usque (a) ad Tria Fata, & inde descendisse. (b) Hanc ergo non sacrificasse ego scio. Quarum jam causa audita, præceperunt eas Præpositi tantisper sic esse, donec Episcopus constituatur. Sed quatenus per vestras (c) sanctas orationes & petitiones, in (d) quas nos fidimus quoniam estis amici, sed & testes (e) Christi, quod omnia indulgeatis. Peto ergo, Domine carissime Luciane, memor sis mei, & petitioni meæ annuas: sic Christus coronam illam sanctam, quam tibi non tantum in confessione, sed in sanctimonia tradidit, in qua semper cucurristi, exemplum sanctorum, semper & testis fuisti: ut omnibus dominis meis fratribus tuis Confessoribus referas de hoc facto, ut à vobis auxilium recipiant. Nam hoc, domine frater, scire debes, me non solum hoc pro eis petere, sed Statium & Severianum & omnes Confessores, qui inde huc à vobis venerunt, ad quos ipsæ in portum descenderunt, & in urbem levaverunt; quod [2] sexaginta quinque ministraverunt, & usque in hodiernum in omnibus foverunt. Sunt enim penes illas omnes. (f) Plus autem gravare cor illud sanctum tuum non debui, cum sciam te prona voluntate operari. Salutant te Macarius cum sororibus suis Cornelia & Emerita, qui lætantur confessione tua florida, sed & omnes fratres: & Saturninus, qui & ipse luctatus est cum diabolo, qui & Christi nomen est (g) confessus, qui & ibi in pœna ungularum fortiter est confessus, qui & (h) [3] hæc nimis rogat & petit. Salutant te fratres tui Calphurnius, & Maria, & omnes sancti fratres. Nam hoc scire debes; me & dominis meis fratribus tuis scripsisse, quas peto pro (i) illis sic legere digneris.

(*a*) *Sic*, *Vat.* Triafacta, *Imp.* (*b*) Has ergo non sacrificavisse, *Vat.* (*c*) Sanctas operationes, *Vat.* (*d*) In quas nobis fidimus, *Vat.* (*e*) Christi, qui omnia, *Vat.* (*f*) Plus enim, *Vat.* (*g*) *Sic*, *Vat.* fortiter confessus, *Imp.* (*h*) *Sic*, *Vat.* hic, *Imp.* (*i*) *Sic*, *Vat.* eas, *Imp.*

1 *Usque ad Tria Fata.*] Rigaltius ait, *Etecusam usque ad Trianfacta ascendisse sed non sacrificasse. Nimirum corruptis pretio militibus dimissionem redemisse. Quid vero significetur hoc vocabulo, Trianfacta, valde est ambiguum; cum ipsius scripturæ fidem, exemplarium inopia faciat incertam. Absque exemplaribus autem quis credat conjectanti, locum aliquem in capitolio significari, per quem esset ad Jovis simulacrum aditus sacrificaturo, cancellis in anfractum ordine triplici dispositis, adeoque, Afris Romanensibus neutro genere pronunciantibus, Triamfracta vocitatum. Sunt qui putent satis emendatam fore hanc scripturam: usque ad Triumfata, ac de loco intelligi velint ubi gentes victimis triumphatis vescebantur. Quod sane probari posse videatur Ovidii versu, Fast. 3. deque triumphato viscera tosta bove.* Eruditiss. Gronovius reponendum contendit Dryphacta, sive cancellos ex robore seu ligno confectos, qui templi aditum muniebant. Sed lectio Vaticani codicis, inanibus istis conjecturis finem imponit. Triafata enim locus erat notissimus in foro Romæ.

2 *Sexaginta quinque.*] Extorres habebantur omnes qui post confessionem proscripti, licet Romam pergerent. Nec tutiores ullibi, quam in urbe latebræ. Qui fuga antequam ad tribunal pertrahebantur sibi consuluerunt, Profugi audiebant. Non vulgari hac impensa, & profusa largitione erga tantum Confessorum numerum, nefas peractum redimere conabantur istæ sorores.

3 *Hæc nimis rogat.*] Valde, obnixe.

EPISTOLA XXII.

Lucianus Celerino Domino [1] si dignus fuero vocari Collega in Christo, S.

Ad Pamelii num. XX. In Erasmi Edit. deest. Lucianus Celerini petitioni annuit.

Scripta in secessu.

[2] ACCEPI literas tuas, Domine frater dilectissime, in quibus me [3] tantum gravasti, ut (a) propter tuam gravationem [4] tanto gaudio pene exciderim: ut (b) literas tuas quas & ego optabam, post tantum temporis legere, in quibus mei (c) dignatus es memorari, beneficio tantæ tuæ humilitatis legere exultavi: qui scribens mihi (d) diceres; si dignus fuero frater nominari tuus; hominis qui apud pusilliores nomen Dei cum timore confessus sum. Nam tu Deo volente ipsum (e) anguem majorem, metatorem An-

(*a*) *Sic*, *Vat.* perpetua gravatione, *Imp.* (*b*) *Sic*, *Vat.* literas quas, *Imp.* (*c*) *Sic*, *Vat.* dignatus memorare *Imp.* (*d*) *Sic*, *Vat.* dicis, *Imp.* (*e*) Anguem majorem & atrociorem, *Vat.*

1 *Si dignus fuero vocari collega.*] Rigaltius ait, *Scripserat Celerinus Luciano: Ut tibi quoque de infimo tuus vel frater dicat, si fuero dignus Celerinus audire. Reddit igitur Lucianus Celerino voces suas, pulcro Christianæ humilitatis certamine, quod explicabit ipsa mox epistola, non elegantior præcedenti, sed non minus Christiana.*

2 *Accepi literas tuas in quibus me tantum gravasti.*] Rigaltius ait, *Valde dura est & incomta dictio hujus Epistolæ totius, sed initium præsertim intricatissimum: mens vero digna bono Confessore Christi. Respondit Lucianus literis Celerini atque iis tanto se pudore oneratum fuisse ait, simul ac legit ea Celerini verba, si dignus fuero frater tuus audire, ut perpetuo dein pudore gravatus pene exciderit gaudio, quod maximum ceperat ex literis quas optabat post tantum temporis legere. Exultabam, inquit, lecta mentione mei honorificentissima, sed pro tanto tuæ humilitatis beneficio, quo tam demisse de te, aut tam magnifice de me sentis, ut dixeris: Si dignus fuero frater nominari tuus, in ruborem adeo sum datus, ut omnis mea lætitia confusa pene corruerit. Nam quid mea apud pusillum magistratulum confessio, præ illa tua, quæ Christi nomen confessa est, non tantum coram milite, aut coram aliquo præside, sed coram ipso Cæsare, atque hoc vocibus generosis ac verbis plane divinis, quibus scio, vicisti anguem illum majorem, metatorem Antichristi. Et hoc quidem scio, qua fiducia sciunt amatores fidei & zelotypi disciplinæ Christi: in qua tenoris vivacitate versari te etiam atque etiam lætor.*

3 *Tantum gravasti, ut propter tuam gravationem.*] Beneficii tui onus. Rem hanc obligationis voce passim efferimus. Sic infra dicit, *voluisti nos literis tuis gravare.*

4 *Tanto pene gaudio exciderim.*] Ut perculsus essem, & mente fere exciderim.

5 *Metatorem Antichristi.*] Rigaltius ait, *Nam ex verbis Pauli ad Thessalonicenses, à fine imperii Romani, Antichristus. Scite autem dicit anguem, quasi lineam seu funiculum metatoris. Alluditque ad Diabolum, quem sacræ literæ serpentem nuncupant.* Potius metator Antichristi est ejus præcursor, quemadmodum Metatores exercitus præibant, ut loca castris ponendis idonea designarent. Vid. quæ dicta ad Epist. 6.

An. 250. Antichristi, non tantum [1] confessus deterruisti, vocibus illis & verbis deificis: quibus (scio quasi amatores fidei: &, zelotypi disciplinæ Christi; (a) in qua tenoris vivacitate versari gaudeo) (b) vicisti: verum, Carissime, jam inter Martyres (c) deputande, voluisti nos literis tuis gravare, in quibus significasti de sororibus nostris; pro quibus utinam fieri posset, ut sine tanto scelere commisso memoriam faceremus; ad quam non profecto tantis lacrymis incumberemus, ut nunc. Scire debuisti quid circa nos actum sit; cum benedictus Martyr Paulus adhuc in corpore esset, vocavit me, & dixit mihi: Luciane, coram Christo tibi dico, ut si quis [2] post arcessitionem meam [3] abs te pacem petierit, des (d) in nomine meo: sed & omnes quos Dominus in tanta tribulatione arcessere dignatus est, universi (e) literis [4] ex compacto universis pacem dimisimus. Videas ergo frater, (f) quoniam partem ejus mihi Paulus præcepit; (g) pro universis, quoque censuimus, jam cum ante hanc tribulationem, cum jussi sumus, secundum præceptum Imperatoris fame & siti necari, & reclusi sumus in duabus cellis, ita ut nos afficerent fame & siti, (h) sed & ignis vapore; & pressura nostra intolerabilis erat, quam nemo portare posset; sed nunc [5] ipsam claritatem sumus consecuti. Et ideo, frater carissime, [6] saluta Numeriam & Candidam, [7] quæ secundum Pauli præceptum & ceterorum Martyrum, quorum nomina subjicio, [8] Bassi (i) in petrario, Mappalici in quæstione, Fortunionis in carcere, [9] Pauli à quæstione, Fortunæ, Victorini, Victoris, Hereni, Credulæ, Herenæ, Donati, Firmi, Venusti, Fructi, Juliæ, Martialis, & Aristonis, qui Deo volente in carcere fame necati sunt; (quorum & nos socios futuros intra dies audietis. (k) Jam enim, ut iterato reclusi sumus, sunt dies octo in die quo tibi literas scripsi. Nam & ante dies octo, per dies quinque medios modicum panis accepimus & aquam ad mensuram) & ideo frater peto, ut sicut hic cum Dominus cœperit ipsi Ecclesiæ pacem dare, secundum præceptum Pauli & nostrum tractatum, [10] exposita causa apud Episcopum, & facta exomologesi, habeant pacem; non tantum hæ, sed & quas scias ad (l) animum nostrum pertinere. Salutant vos Collegæ mei universi; vos salutate Confessores Domini qui ibi vobiscum sunt, quorum nomina significasti; inter quos & Saturninus (m) cum omnibus suis, sed & (n) collega ejus, & Macharius, Cornelia, & Emerita, Calphurnius & Maria, Sabina, Spesina, & sorores, Januaria, Dativa, Donata. Salutamus cum suis Saturum, Bassianum & universum Clerum, Uranium, Alexium, Quintianum, Colonicam, & universos; quorum nomina non scripsi, quia jam lassus eram, ideo ignoscere debent. Opto vos bene valere; Alexium, & Getulicum, & argentarios, & sorores. Salutant vos sorores meæ, Januaria & Sophia, quas vobis commendo.

(*a*) In qua te novi vivacitate versatum, in gaudio vixisti, *Vat.* (*b*) *Sic*, *Vat.* vicisti: Nunc, *Imp.* (*c*) Deputandos, *Vat.* (*d*) Da in nomine, *Vat.* (*e*) *Sic*, *Vat.* literas, *Imp.* (*f*) *Sic*, *Vat.* quod tam placuit mihi quod Paulus, *Imp.* (*g*) *Sic*, *Vat.* In quam universis quod censuimus, ex quibus eramus in hac tribulatione, cum jussimus, *Imp.* (*h*) *Sic*, *Vat.* Sed & ignis ab opere pressuræ nostræ tam intolerabilis, *Imp.* (*i*) Perario, *Vat.* pegrario, *Bod.* 1. pejerario, *Imp.* (*k*) *Sic*, *Bod.* 1. ex quo, *Vat.* jam iterato, *Imp.* (*l*) Animam nostram, *Vat.* (*m*) *Sic*, *Vat.* Cum comitibus, *Rig.* (*n*) *Sic*, *Vat.* Collega meus, *Imp.*

[1] *Confessus deterruisti.*] Ulcus immedicabile, cui medelam nec Vaticana, nec Bodleiana bibliotheca præstant; apud quas solas, hujus & præcedentis Epistolæ exemplaria reperimus. Si conjecturæ locus detur, crediderim voces illas, *scio quasi* (aut, eos) *amatores fidei.* Et *zelotypi disciplinæ Christi*, fuisse verba Celerini coram Imperatore, cum de Christianorum rebus interrogaretur. Sic itaque Periodus concipienda fuerit. *Nam tu Deo volente ipsum anguem majorem, metatorem Antichristi, non tantum confessus deterruisti; sed vocibus illis & verbis deificis; quibus*, scio quasi amatores fidei; &, zelotypi disciplinæ Christi, (*in qua tenoris vivacitate versari te gaudeo*) *vicisti.* Confessione sua Decium deterruit, apologia autem vicit. Aut etiam scribatur, *quibus scio qualis animator es fidei; & zelotypus disciplinæ Christi*; ut verba sint Luciani. Sed istis rectiora dabunt fortassis alii.

[2] *Post arcessitionem meam.* Rigaltius ait, *Postquam me Dominus vocaverit. Mortem dicere nolunt Christiani, minime autem Martyres, quibus est corona præsto.*

[3] *Si quis abs te pacem petierit, des in nomine meo.*] Rigaltius ait, *Imo in nomine Christi dari debuit, si dari expediebat: non in nomine Pauli illius, quamvis benedicti Martyris. Ac propterea merito Cyprianus Luciani inverecundiam notat Epistola proxime sequenti, plena gravitatis & prudentiæ Christianæ.*

[4] *Ex compacto.*] Rigaltius ait, *Mox dicet, secundum nostrum tractatum.*

[5] *Ipsam claritatem.*] A pædore carceris ad liberioris aeris usuram deducimur.

[6] *Saluta Numeriam.*] Pacem imperti. D. Joannes de illis qui ab Ecclesia ejici meruerunt ait. *Qui dicit illi ave, communicat operibus ejus malignis.* Salutatio ergo supponit restitutas.

[7] *Quæ secundum Pauli præceptum.*] Videtur deesse, *pace donentur*, aut *pacem habeant*, vel quid tale.

[8] *Bassi in petrario.*] Rigaltius ait, *Videndum in exemplari, an aliqua exstent vestigia scripturæ; in petrario, quod esset in metallo.* Consultis codicibus MSS. siquidem alter legit *perario*, alter *pegrario*, impressa *pejerario*, nullo prorsus sensu; minime dubitandum veram lectionem esse eam quam dedimus. Latomiæ vocem apud Græcos & Latinos scriptores carcerem, sive metalla significare satis notum est. Plautus in Captiv. *Ibis porro in Latomias lapidarias.*

[9] *Pauli à quæstione.*] Rigaltius ait, *Sic in Actis synodalibus collectis ab Hilario Pictavensi, Liberius de exilio.* Sed cum dicatur Mappalicus decessisse in quæstione, Paulus à quæstione: verisimile videtur alterum inter tormenta, alterum post tormenta mortuum.

[10] *Exposita causa apud Episcopum.*] Pamelius ait, *Vides hic à Luciano quantumvis indiscreto, tamen observatum illud quod toties in Presbyteris reprehendit Cyprianus; ut causæ apud Episcopum, & exomologesis præmitterentur, antequam pax daretur, etiam ad preces Martyrum.* Licet persecutio adhuc intentaretur saltem in eos qui custodiæ mancipati; tamen res ad pacem spectare videbantur; ut deinceps Christiani non inquirerentur; adeo Lucianus petit Lapsis pacem jam concedi, *cum Dominus cœperit, ipsi Ecclesiæ pacem dare*; non expectato scil. plenario ejus appulsu, & reditu Episcopi & Confessorum. Aliter nulla Cypriano cum Luciano lis intercederet; quod ille reddita Ecclesiæ pace restituendos Lapsos contenderet.

EPISTOLA XXIII.

Universi Confessores Cypriano (a) Papæ, Salutem.

Ad Pamelii num. XVII. Deest in Erasm. Edit. In Manut. l. 5. Ep. 14. Libellus Martyrum nomine à Luciano scriptus.

SCIAS nos universis, de quibus (b) apud te ratio constiterit, 1 quid post commissum egerint dedisse pacem: & hanc formam per te & aliis Episcopis innotescere volumus. 2 Optamus te cum sanctis Martyribus pacem habere. (c) 3 Præsente de Clero, & Exorcista, & Lectore; Lucianus scripsit. *Scripta in secessu.*

(a) Cypriano pappati, *Ver.* (b) Ad te, *Ver.* (c) Presbyter de clero, exorcista & lector Lucianus, *Ver.*

1 *Quid post commissum egerint.*] Qui ad Pœnitentiam admissi, in illa ita se gesserunt ut Episcopo & fidelibus offensam non dederint, licet tempus ipsis assignatum minime complevissent, protenus recipiantur. Idque non tantum Carthagine, sed ubique per Africam.

2 *Optamus te cum sanctis Martyribus pacem habere.*] Verba hæc interminationem continent. Nimirum si hæc minus præstaret Cyprianus, Martyres cum ipso non communicaturos; quasi penes ipsos esset, non tantum communionem quibusvis concedere; sed ab Episcopis ipsis eripere.

3 *Præsente de Clero.*] Non sine summo periculo commercia Christianorum olim peragebantur; ideoque Clericorum fidei perpetuo concreditæ erant literæ eorum, quæ exinde & Clericæ appellatæ: adeo ut necesse habuerit Cyprianus Lectorem ordinare, in hunc ipsum finem ut literas Romam portaret. Vid. Ep. 29. Lucianus vero ut auctoritatem aliquam literis suis conciliaret, testes adhibet qui ad Clerum pertinerent; sed illos minime locupletes, innominatum quendam Exorcistam, & etiam Lectorem pariter innominatum.

EPISTOLA XXIV.

Cypriano, & compresbyteris 1 Carthagini consistentibus, Caldonius, Salutem.

Ad Pamelii num. XIX. In Erasm. Edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 15. Consulitur Cyprianus an Lapsis, qui postea Christum sunt confessi, pax sit concedenda.

2 NECESSITAS (a) temporis facit, ut non temere pacem demus. Sed oportebat vobis scribere, quoniam ii qui posteaquam sacrificaverunt, iterato tentati, extorres sunt facti. Videntur ergo mihi abluisse prius delictum, dum possessiones & domos dimittunt, & pœnitentiam agentes Christum sequuntur. Ergo 3 Felix, qui Presbyterium subministrabat sub Decimo, proximus mihi (b) vicinus (plenius cognovi eundem Felicem) & Victoria conjux ejus, & Lucius fideles, extorres facti reliquerunt possessiones, quas nunc fiscus tenet. (c) Sed & mulier nomine Bona; quæ tracta est à marito ad sacrificandum, (d) quæ (conscientia, non commissi, sed (e) quia tenentes manus ejus ipsi sacrificabant) cœpit dicere contra: Non feci, vos fecistis; sic & ipsa extorris facta est. (f) Cum ergo universi pacem peterent, dicentes; recuperavimus fidem, quam amiseramus, pœnitentiam agentes, & Christum publice sumus confessi: quamvis mihi videantur debere pacem accipere; tamen ad consultum vestrum eos dimisi, (g) ne videar aliquid temere præsumere. Si quid ergo ex communi consilio placuerit; scribite mihi. 4 Salutate nostros, vos nostri. Opto vos felicissimos bene valere. *Scripta in secessu.*

(a) *Sic*, *Bod.* 1. temporum, *Imp.* (b) Proximus mihi vinculis, *Bod.* 1. (c) Sed & super se & pro eodem, *Bod.* 1. (d) *Sic*, *Bod.* 1. qua, *Imp.* (e) Sed tenentes, *Bod.* 1. sacrificaverunt, sic ipsa, *Bod.* 1. (f) Cum me ergo, *Bod.* 1. (g) Ne quid videatur, *Bod.* 1.

1 *Cypriano, & compresbyteris.*] Ita distinguo ut *Carthagini consistere*, ad Presbyteros, non vero ad Cyprianum pertineat. Constat enim Epistolam hanc flagrante persecutione scriptam, ex ejusdem primis verbis. Caldonium Episcopum fuisse, licet cujus civitatis parum sit compertum, ex Epist. 41. & 48. cognoscimus. Is autem cum in re dubia consulere vellet Ecclesiam Carthaginiensem, quid de ea fieri oporteret; æquum duxit literas suas non ad Cyprianum tantum qui in latebris erat, sed & ejus Presbyteros qui Carthagine fuerant; dirigere. Præsertim cum vix aliter nisi illorum ope eædem perferri poterant. Hic ipse Caldonius circa hujus persecutionis finem, delegatam potestatem à Cypriano accepit, ut ejus nomine & vice negotium de Lapsis restituendis administraret; & proinde, tunc saltem, quid in tota illa causa agere oporteret satis erat instructus. Divus Pet. Ep. 1. c. 5. Seipsum συμπρεσβύτερον appellat.

2 *Necessitas temporis facit, ut non temere pacem demus.*] In Ecclesia scil. sua quam Episcopus rexit.

3 *Felix, qui Presbyterium subministrabat.*] Pamelius ait, *Subministrare Presbyterum, non aliud videri, quam quod hodie dicimus vicarium Presbyteri agere.* Tales apud nos Parochorum Curati videntur. Rigaltius ait, *Qui frequenti ministerio Presbyteris aderat. Sic in Epistola Celerini quæ proxime habetur, Numeria & Candida, Confessores sexaginta quinque ministrasse, & in omnibus fovisse dicuntur.* Forte *Presbyterium subministrare*, idem erit quod ministrare, aut illo munere defungi: ut iste Felix Presbyter fuerit Decimi, qui decessor, Caldonii in Episcopatu. Interim agnoscendum, *Presbyterium* seculo Cypriani Consistorium ecclesiasticum denotasse. Sic in Epistola Cornelii de Confessoribus ad unitatem reversis dicitur, *placuit contrahi Presbyterium*; & fieri poterit ut confessus hujus scriba aut notarius, dicatur, *Presbyterium subministrare.* Si vero ex conjectura in antiquorum scriptis agere liceret; statuerem genuinam lectionem fuisse; *Felix qui Presbyterum subministrabat Decimo.* Hoc est qui Decimo Martyri in extremis agenti, id egit ut Presbyter assisteret.

4 *Salutate nostros.*] Legerem *vestros*; sed quia Codices in priore lectione consentiunt, nihil muto.

An. 250.

EPISTOLA XXV.

Cyprianus Caldonio fratri, S.

Ad Pamelii numeros Ep. XX. Ad Erasmi l. 3. Ep. 20. Pax fratribus impertienda qui post Lapsum fuerunt Confessores.

Scripta in secessu.

ACCEPIMUS literas tuas, frater cariſſime, ſatis ſobrias & integritatis ac fidei plenas. Nec miramur ſi exercitatus & in ſcripturis Dominicis peritus, caute omnia & conſulte geras. Recte autem ſenſiſti circa impertiendam fratribus noſtris pacem, quam ſibi ipſi vera pœnitentia & Dominicæ confeſſionis gloria reddiderunt, [1] ſermonibus ſuis juſtificati, quibus ſe ante damnaverant. Cum ergo abluerint omne delictum, & (a) maculam primam, aſſiſtente ſibi Domino, (b) poſteriore virtute deleverint, jacere ultra ſub diabolo [2] quaſi proſtrati non debent; qui extorres facti, & bonis ſuis omnibus ſpoliati erexerunt ſe, & cum Chriſto ſtare cœperunt. Atque utinam ſic & ceteri poſt lapſum pœnitentes in ſtatum priſtinum reformentur. Quos nunc urgentes, & pacem temere atque importune extorquentes, quomodo diſpoſuerimus, ut ſcires: [3] librum tibi cum Epiſtolis numero quinque miſi; quas ad Clerum, & ad plebem, & ad Martyres quoque & Confeſſores feci. Quæ (c) Epiſtolæ jam plurimis Collegis noſtris miſſæ placuerunt, & reſcripſerunt ſe quoque nobiſcum in eodem conſilio ſecundum Catholicam fidem ſtare. Quod ipſum etiam tu ad Collegas noſtros, quos potueris, (d) tranſmitte; [4] ut apud omnes unus actus, & una conſenſio ſecundum Domini præcepta, teneatur. Opto te, frater cariſſime, ſemper bene valere.

Mat. 12. 37.

(*a*) *Sic*, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. maculam priſtinam, *Imp.* (*b*) *Sic*, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. potiore, *Imp.* (*c*) Epiſtolæ etiam, *Ar. Lam. Bod.* 2. (*d*) Tranſmittere, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1.

[1] *Sermonibus ſuis juſtificati.*] Alludere videtur ad Matth. 12. 37.

[2] *Quaſi proſtrati non debent.*] Ipſe pœnitentium habitus atque geſtus Lapſum profitebatur; qui ideo ὑποπίπτοντες dicti; nimirum *ſubjacentes* & *ſubſtrati*. Cyprianus vero dicit eos, non fratribus modo adgeniculari; ſed Diabolo ſubſtratos.

[3] *Librum tibi miſi.*] Rigaltius ait, *Librum de Lapſis.* Sed ille liber nondum videtur ſcriptus. Et veriſimile eſt *libri* voce Cyprianum intellexiſſe, iſtum Epiſtolarum faſciculum quem tranſmiſit.

[4] *Ut apud omnes unus actus.*] Rigaltius ait, *In re ſcilicet fidei. Nam in Eccleſiæ adminiſtratione unicuique Præpoſito liberum eſſe ait voluntatis ſuæ arbitrium*, *Epiſtola ad Stephanum Epiſc. Rom. Ipſi Presbyteri Rom. ad Cyprianum*, *Epiſt.* XXXI. *Conſcientiam ſciant Deo ſoli debere ſe judici. Videantur extremæ clauſæ Epiſtolarum ad Stephanum & ad Jubaianum.* Imo adnitendum, quantum fieri poteſt, ut in Eccleſiæ adminiſtratione diſciplinæ *ſit unus actus.* Senſit enim priſca Eccleſia quantas turbas dederit, diverſus mos celebrandi Paſchatis, qui Orientem cum Occidente commiſit. Et quidem hic loci, non de fidei capite aliquo; ſed diſciplinæ, nimirum pœnitentiæ adminiſtratione, lis erat.

EPISTOLA XXVI.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii num XVIII. Ad Eraſm. l. 3. Ep. 19. Nulla ratio habenda libellorum Martyrum, ante pacem Eccleſiæ redditam.

Scripta in ſeceſſu.

DOMINUS loquitur & dicit: Super quem reſpiciam, niſi ſuper humilem, & quietum, & trementem ſermones meos? Hoc cum debeamus omnes (a) eſſe, (b) tum modo hujuſmodi illi eſſe debent quibus laborandum eſt, ut poſt gravem lapſum vera pœnitentia & humilitate tota [1] promereri Dominum poſſint. Legi autem & univerſorum Confeſſorum literas, quas voluerunt per me Collegis omnibus innoteſcere, & ad eos pacem à ſe datam pervenire, de quibus apud nos ratio conſtiterit, [2] quid (c) poſt commiſſum egerint. Quæ res (d) cum omnium noſtrum conſilium & ſententiam (e) expectet, præjudicare ego, & (f) ſolus mihi rem communem vendicare non audeo:

Iſ. 66. 2.

(*a*) Eſſe, hujuſmodi, *Lam. Ebor. NC.* 2. (*b*) Tum magis, *Bod.* 1. *Manut.* tum maxime, *Neap.* (*c*) Poſt admiſſum, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*d*) Dum, *Ar. Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*e*) Spectet, *MR. Manut.* (*f*) Soli mihi, *Pam.*

[1] *Promereri Dominum poſſint.*] Phraſi utitur à magiſtro acceptа. lib. de Jejun. c. 3. *Unde ratio ipſa proceſſerit hoc modo promerendi Deum.* Sic etiam alibi.

[2] *Quid poſt commiſſum egerint.*] Rigaltius ait, *Quam egerint facti ſui pœnitentiam. Supra. Ne quid admiſerint unde Eccleſia erubeſcat. Inſpiciatis & actum, & opera, & merita ſingulorum. Cognitionis hujus exemplum habemus in Epiſt. Celerini ad Lucianum in cauſa Numeriæ & Candidæ, pro quibus ad pacem obtinendam Celerinus literas ſive libellos ab egregio & fortiſſimo Confeſſore Luciano exoraturus, commemorat quid poſt commiſſum egerint. Ipſæ, inquit, ad Confeſſores, qui à vexatione huc venerunt, in portum deſcenderunt, & in urbem levaverunt, ſexaginta quinque miniſtraverunt, & in omnibus uſque in hodiernum foverunt. Sunt enim penes illos omnes. Aliud exemplum ſuggerit Epiſtola Caldonii Cyprianum exorantis pro Lapſis quibuſdam, qui poſtea quam ſacrificaverunt, iterato tentati, extorres facti ſunt. Videntur ergo mihi, inquit Caldonius, abluiſſe prius delictum, dum poſſeſſiones & domos dimittunt, & pœnitentiam agentes Chriſtum ſequuntur, reliquerunt poſſeſſiones quas nunc fiſcus tenet. Ideoque reſpondet Caldonio Cyprianus, recte eum ſenſiſſe circa impertiendam fratribus pacem, quam ſibi ipſi vera pœnitentia & Dominicæ confeſſionis gloria reddiderant; ſermonibus ſuis juſtificati, quibus ſe ante damnaverant.*

An. 250. deo: & ideo [1] instetur interim Epistolis, quas ad vos proxime feceram: quarum exemplum Collegis quoque multis jam misi; qui (a) rescripserunt placere sibi quod statuimus, (b) nec ab eo recedendum esse; donec, pace nobis à Domino reddita, in unum convenire, & singulorum causas examinare possimus. Sed & quid mihi Caldonius Collega meus scripserit, quidque ego ei rescripserim, ut sciretis; utriusque Epistolæ exemplum literis meis junxi: quod totum peto fratribus nostris legatis, ut magis ac (c) magis ad patientiam componantur, nec delicto (d) priori adjiciant adhuc aliud delictum, dum nec nobis nec Evangelio volunt servire, nec secundum universorum Confessorum literas causas suas (e) examinari permittunt. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere, & nostri meminisse. Fraternitatem universam salutate. Valete.

(*a*) Perscripserunt, *Manut.* (*b*) Nec recedendum, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Magis ad pœnitentiam, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *MR.* (*d*) *Sic*, *Ar. Bod. Lam. MR. Ebor. NC.* 1. proprio, *Imp.* (*e*) Examinare, *Neap.* *Vat.*

[1] *Instetur interim Epistolis.*] De illarum ordine siquidem diligentissime in Annalibus Cyprianicis agitur, non libet hic quicquam monere.

EPISTOLA XXVII.

Cyprianus Presbyteris & (a) Diaconibus Romæ consistentibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros XXIII. In Erasm. edit deest. In Manut. l. 5. Ep. 4. His literis Cyprianus Clerum Romanum certiorem reddit, de seditiosa Lapsorum postulatione, ut ad pacem restituerentur; & de inverecundia Luciani.

Scripta in secessu.

POST (b) factas ad vos literas, fratres carissimi, quibus actus noster expositus, & disciplinæ ac diligentiæ quantulacunque ratio declarata est, aliud accessit, quod nec ipsum latere vos debuit. Nam frater noster Lucianus & ipse unus de Confessoribus, [1] fide quidem calidus & virtute (c) robustus, sed minus Dominica lectione fundatus, quædam conatus est, (d) imperiti jampridem se vulgi auctorem constituens, ut manu ejus scripti libelli gregatim multis nomine Pauli darentur; [2] cum Mappalicus Martyr cautus & verecundus, legis ac disciplinæ memor, nullas contra Evangelium literas fecerit, sed tantum domestica pietate commotus matri suæ & sorori, quæ lapsæ fuerant, mandaverit pacem dari: Saturninus quoque post tormenta adhuc in carcere constitutus, nullas ejusmodi literas emiserit. Lucianus vero non tantum Paulo [3] adhuc in carcere posito nomine illius libellos manu sua scriptos passim dedit, sed & post ejus excessum eadem facere sub ejus nomine perseveravit, dicens hoc sibi ab (e) illo mandatum; nesciens Domino magis quam conservo obtemperandum. Aurelii quoque adolescentis tormenta perpessi nomine libelli (f) multi dati sunt, ejusdem Luciani manu scripti, quod literas ille non nosset. Cui rei ut aliquatenus posset obsisti, literas ad eos feci, quas ad vos sub Epistola priore transmisi; quibus petere & suadere non destiti, ut Dominicæ legis, & Evangelii ratio teneretur. Postquam vero ad eos literas misi, ut quasi moderatius aliquid & temperantius fieret, universorum Confessorum nomine idem Lucianus Epistolam scripsit, qua pene omne vinculum fidei, & timor Dei, & mandatum Domini, & Evangelii sanctitas & firmitas solveretur. Scripsit enim omnium (g) nomine, universis eos pacem dedisse; & hanc formam per me aliis Episcopis innotescere velle, cujus Epistolæ exemplum ad vos transmisi. Additum est plane: de quibus ratio constiterit, quid post commissum egerint. Quæ res majorem nobis conflat invidiam, ut nos cum singulorum causas audire, & excutere cœperimus, videamur multis negare, quod se nunc omnes jactant à Martyribus, & Confessoribus accepisse. Denique hujus seditionis origo jam cœpit: (h) nam in provincia nostra per aliquot civitates in Præpositos impetus (i) per multitudinem factus est, & pacem (k) quam semel cuncti à Martyribus & Confessoribus datam clamitabant, confestim sibi repræsentari coegerunt; territis & subactis Præpositis suis, qui ad resistendum minus virtute animi, & robore fidei prævalebant. Apud nos etiam quidam turbulenti, qui vix à nobis in præteritum regebantur, & in nostram (l) præsentiam differebantur, per hanc Epistolam, velut quibusdam facibus accensi, plus exardescere, & pacem sibi datam extorquere cœperunt.

Ut res gesta melius intelligatur, literas tum suas.

De quibus quales ad Clerum nostrum literas fecerim, exemplum vobis misi: sed & quid

(*a*) Diaconis, *Ver.* (*b*) Factis ad vos literis, *Bod.* 1. (*c*) *Sic*, *Bod.* 1. *Vat.* robustus minus, *Imp.* (*d*) Imperite jam se auctorem constituens, *Ver.* (*e*) Illo esse mandatum, *Bod.* 1. (*f*) Multis, *Vat.* (*g*) Nomine hæc, *Vat.* (*h*) Namque, *Vat.* (*i*) *Sic*, *Bod.* 1. *Vat.* multitudinum, *Imp.* (*k*) Quamvis semel, *Veron.* quam vix, *Lat.* (*l*) Sententiam, *Bod.* 1.

[1] *Fide quidem calidus.*] Rigaltius ait, *Sic Epist. ad Antonianum dixit fidei calorem, si fidei calor prævalet. Et lib. de Opere & Eleemos. Credentium fides novo adhuc fidei calore fervebat.*

[2] *Cum Mappalicus Martyr.*] Et tamen Lucianus non verebatur dicere, Mappalicum, crudam illam pacem quam passim is conferebat, dari præcepisse. Sed inverecundiam suam magis ille prodidit, cum à Cypriano admonitus proficeret in pejus, & Episcopo ipsi excommunicationem minaretur.

[3] *Adhuc in carcere posito.*] Cum nullo adhuc, ex Ecclesiæ institutis, privilegio gauderet; siquidem nondum coronatus. Porro ut Martyr post obitum pacem concedendi jus, supremis quasi tabulis hæredi legaret, res erat inaudita.

1 Secta

An. 250.

tum etiam Celerini & Luciani transmittendas curat Cyprianus.

quid mihi Caldonius Collega pro integritate & fide sua scripserit, quidve ego ei rescripserim, utrumque ad vos legendum transmisi. Exempla quoque Epistolæ Celerini, boni & robusti Confessoris, quam ad Lucianum, eundem Confessorem, scripserit, item quid Lucianus ei rescripserit, misi vobis; ut sciretis & (a) laborem circa omnia & diligentiam nostram, & (b) veritatem ipsam disceretis: Celerinus Confessor, quam sit moderatus & cautus, & humilitate ac timore [1] sectæ nostræ verecundus: Lucianus vero circa intelligentiam Dominicæ lectionis, (c) ut dixi, minus peritus, & circa invidiam verecundiæ nostræ relinquendam facilitate sua molestus. Nam cum Dominus dixerit, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti gentes tingui, & in baptismo præterita peccata dimitti: hic præcepti & legis ignarus, mandat pacem dari & peccata dimitti in [2] Pauli nomine & hoc sibi dicit ab illo esse mandatum, sicut in literis ejusdem Luciani ad Celerinum factis animadvertetis. (d) Quibus minime consideravit, quod non Martyres Evangelium faciant: sed per Evangelium Martyres fiant: quando & Paulus Apostolus, quem Dominus vas electionis suæ dixit, posuerit in Epistola sua, dicens: Miror quod sic tam cito demutamini ab eo qui vos vocavit [3] in gratiam, ad aliud Evangelium, quod non est aliud: nisi si sunt aliqui, qui vos turbant, & volunt [4] convertere Evangelium Christi; sed licet nos, aut Angelus de cœlo (e) aliud adnunciet, præterquam adnunciavimus vobis, anathema sit: sicut prædiximus, & nunc iterum dico, si quis vobis adnunciaverit præterquam quod accepistis, anathema sit. Opportune vero supervenerunt literæ vestræ, quas accepi ad Clerum factas, item quas beati Confessores Moyses & Maximus, Nicostratus & ceteri; Saturnino, & Aurelio, & ceteris miserunt, in quibus Evangelii plenus vigor, & disciplina robusta legis Dominicæ continentur. Laborantes hic nos, & contra invidiæ impetum totis fidei viribus resistentes, multum sermo vester adjuvit, ut divinitus compendium fieret; & priusquam venirent ad vos literæ, quas vobis proxime misi, declararetis nobis, quod secundum Evangelii legem stet nobiscum fortiter atque unanimiter etiam (f) vestra sententia. Opto vos, fratres, semper bene valere.

Mat. 28. 19.

Galat. 1. 6.

(*a*) Laborare circa omnia, *Bod.* 1. (*b*) Veritate ipsa, *Bod.* 1. (*c*) Ut diximus imperitus, *Bod.* 1. (*d*) Quibus minus, *Bod.* 1. (*e*) Aliter adnunciet præter quod, *Bod.* 1. (*f*) Vestra præsentia, *Bod.* 1.

1 *Sectæ nostræ.*] Pamelius ait, *Sectæ nomine in bonam partem frequenter utitur Tertullianus, pro confessione Christiana; uti videre est libris de fuga in persecutione, de Pallio, & apologetico contra gentes. Quem pro more suo imitatur Cyprianus, tum hic, tum Epist.* 33. *de Celerino, & præfat. lib.* 1. *testimon. ad Quirinum. Sic etiam Actor.* 26. *αἵρεσιν in bonam partem accepisse Apostolum, testis est Beda, retractatione sua in acta. Pro quo ibidem, Sectam, non male vertit noster interpres.*

2 *Pauli nomine.*] Paulo Martyri opponitur Paulus Apostolus.

3 *In gratiam.*] Destinato omisisse videtur vocem χριστοῦ, in qua Græci codices variant: alii enim habent θεοῦ, alii ἰησοῦ χριστοῦ. Pariter enim legit in Epistola ad Cæcilium de sacramento calicis, locum hunc Cyprianus. Ita etiam legit Tertullianus adv. hæres. c. 27.

4 *Convertere Evangelium Christi.*] μεταστρέψαι. pervertere.

EPISTOLA XXVIII.

Cyprianus Moysi & Maximo Presbyteris, & ceteris Confessoribus dilectissimis fratribus, Salutem.

Ad Pamelii num. XXV. In Erasmi edit. l. 4. *Ep.* 3. *Epistola hæc est gratulatoria ad Confessores Romanos.*

Scripta in secessu.

GLORIAM fidei & virtutis vestræ, (a) fortissimi ac beatissimi fratres, jam pridem de opinione cognoveram, lætatus satis & plurimum gratulatus; quod vos confessione sui nominis (b) paraverit ad coronam Domini nostri præcipua dignatio. Vos enim Primores & duces ad nostri temporis prælium facti cœlestis militiæ signa movistis. Vos [1] spiritale certamen, quod nunc geri Deus voluit, vestris virtutibus imbuistis. Vos surgentis belli impetus primos immobili robore atque (c) inconcussa stabilitate fregistis. Inde initia felicia pugnandi orta sunt. Inde vincendi auspicia cœperunt. (d) Contingit hic per tormenta (e) consummari martyria, sed qui in (f) congressione præcedens, exemplum virtutis fratribus factus est, cum Martyribus in honore communis est. (g) [2] Coronas vestra manu (h) sertas inde huc tradidistis, & de poculo salutari fratribus propinastis. Accessit ad confessionis exordia (i) gloriosa, & militiæ victricis auspicia disciplinæ tenor, quem de Epistolæ vestræ vigore perspeximus, quam modo ad Collegas vestros in (k) confessione vobiscum Domino copulatos, sollicita (l) admonitione

(*a*) Carissimi, *Lam. Ebor.* (*b*) Illustraverit, *Ver.* (*c*) Inconcussa fidei stabilitate, *Lam.* (*d*) Contigit hic, *Bod.* 1. (*e*) Consummare, *Ver.* (*f*) Confessione, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*g*) Coronas vestras, *MR.* (*h*) Manu consertas, *NC.* 1. (*i*) Ad gloriosæ militiæ, *Pem.* 1 *oss.* 2. (*k*) Confessione vobiscum domini, *Bod.* 1. (*l*) Admonitione fecistis, *Ver.*

1 *Spiritale certamen vestris virtutibus imbuistis.*] Rigaltius ait. *Incœpistis. Phrasis Tertulliani, lib. de jejuniis, ubi jam & familiaris populus allegi Deo cœpit, & restitutio hominis imbui potuit. Et lib. de Pudicitia, ubi de Petro: ipse clavem imbuit, id est, clave uti cœpit. Nempe, Evangelio verbi Dominici,*

2 *Coronas vestra manu sertas.*] Rigaltius ait, *In exemplari Corbeiensi legitur: Corona vestra manus vestras. Corrupte quidem, sed unde elici scriptura possit. Coronas vestra manu sutas. Non tamen displicet, sertas. Etenim serere coronam dici potest στεφανοπλόκος, qui flores in usum coronæ strophio inserit, nectitque.*

An. 250. tione misistis; ut Evangelii sancta præcepta, & tradita nobis semel mandata vitalia, forti & stabili observatione teneantur. Ecce alius gloriæ vestræ sublimis gradus, ecce iterum cum confessione geminatus promerendi Dei [1] titulus: ([a]) Stare firmo gradu; & in hac acie, ([b]) qui Evangelium conantur irrumpere, & præceptis Domini subruendis manus impias inferentes, fidei robore submovere; præbuisse ante initia virtutum, nunc & morum magisteria præbere. Dominus post resurrectionem mittens Apostolos mandat, & dicit; Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Ite ergo & docete gentes omnes, ([c]) tingentes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, docentes eos ([d]) observare omnia quæcunque præcepi vobis. Et Joannes Apostolus mandati memor in Epistola sua postmodum ([e]) ponit: In hoc, inquit, intelligimus quia cognovimus eum, si præcepta ejus custodiamus: Qui dicit quoniam cognovit eum, & mandata ejus non servat; mendax est; & veritas in illo non est. Hæc ([f]) præcepta cum custodienda suggeritis, divina & cœlestia mandata servatis. Hoc est esse Confessorem Domini, hoc est esse Martyrem Christi, servare [2] vocis suæ inviolatam circa omnia & solidam firmitatem; nec ([g]) propter Dominum Martyrem fieri, & præcepta Domini destruere conari: uti adversus illum dignatione, quam tibi dederit; armis ab illo acceptis rebellem quodammodo fieri: hoc est, Christum ([h]) confiteri velle, & Evangelium Christi negare. Lætor igitur ex vobis, ([i]) fortissimi ac fidelissimi fratres; & quantum gratulor ([k]) Martyribus istic honoratis ob virium gloriam, tantum gratulor pariter & vobis ob Dominicæ etiam disciplinæ coronam. Dignationem suam Dominus multiplici genere largitatis infudit, bonorum militum laudes & glorias spiritales copiosa varietate distribuit; honoris vestri participes & nos sumus, gloriam vestram nostram gloriam computamus, quorum tempora illustravit tanta felicitas, ut ætate nostra videre contingeret probatos servos Dei, & Christi milites coronatos. Opto vos, ([l]) fortissimi ac beatissimi fratres, semper bene valere, & nostri meminisse.

Mat. 28. 18.

1 Joh. 2. 3.

(*a*) Stare firmas, *Bod.* 1. & hanc aciem quæ Evangelium conatur irrumpere, & præceptis Domini subruendis manus impias inferre, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Quæ in Evangelio coronatur, *Ver. Vet. innom. Spir. Remb.* (*c*) Baptizantes, *Ebor. NC.* 1. (*d*) Servare, *Lin.* (*e*) Ponit & dicit, *Pem. Lin. Voss.* 2. (*f*) Præcepta custodienda, *Pem. Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*g*) Pro Domino, *NC.* 2. (*h*) Confiteri nolle, *Pem.* (*i*) Dilectissimi fratres, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. (*k*) Martyribus illis, *Pem.* quia dignationem, *NC.* 2. (*l*) *Sic*, *Pem. Voss.* 2. *Lin. Impr. Desunt reliqua in Corb.*

1 *Titulus.*] Vox apud Tertullianum perpetua. *Titulus ambitionis, idololatriæ, libidinum, officii, injuriarum*, & plurima ejusmodi. Imo sæpius habet *Titulare*, & *Titulatum*.

2 *Vocis suæ firmitatem.*] Rigaltius ait, *Hoc est fidei & professionis suæ constantiam. Supra dixit, vocem floridam.*

EPISTOLA XXIX.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros XXIV. Ad Eras. l. 3. Ep. 22. Clerus hac Epistola certior fit ordinationis Saturi & Optati; & de iis quæ Romam scripsit Cyprianus.

NE quid conscientiam vestram lateret, fratres carissimi, quid mihi scriptum ([a]) sit, quidque ego rescripserim, utriusque Epistolæ exemplum vobis misi: & credo vobis id quod rescripsi, non displicere. Sed & illud ad vos perferre literis meis debui, urgente causa, [1] Clero in urbe consistenti literas me misisse. Et [2] quoniam oportuit me per Clericos scribere: ([b]) scio autem nostros plurimos absentes esse, paucos vero, qui illic sunt, vix ad ministerium quotidiani operis sufficere: necesse fuit novos aliquos constituere, ([c]) qui mitterentur: Fecisse me autem sciatis Lectorem Saturum, & Hypodiaconum Optatum Confessorem: quos jam pridem communi consilio [3] Clero proximos feceramus; quando aut Saturo die Paschæ semel atque iterum lectionem dedimus; [4] aut modo cum Presbyteris doctoribus lectores diligenter probaremus, Opta-

Scripta in secessu.

(*a*) Sit, utriusque. *Lam. MR. Ebor. NC.* 1. (*b*) Scio enim, *Lam. Ebor. NC.* 1. *MR.* (*c*) Qui ministrent, *Ar. Ebor. Lam. NC.* 1. *MR.*

1 *Clero in Urbe.*] Romæ nimirum.

2 *Quoniam oportuit me per Clericos scribere.*] Rigaltius ait, *Tam reverenter Christiana negotia peragebantur, ut ad Clerum non scriberet Episcopus nisi per Clericos. Observandum vero est, ab eo jam tempore quo plebs Christiana simul cum Clericis de rebus Ecclesiæ judicabat, adeo separatos à Clericis laicos, ut Episcopi literas non nisi clerici perferrent. Et hoc fortean prudenter: ut si tutius videretur, etiam verbo mandata referrent.* Observavimus supra, parum candide Rigaltium sugillare distinctionem laicæ plebis & Cleri. Videantur quæ illic dicta.

3 *Clero proximos.*] Rigaltius ait, *Erat igitur aliqua dignitas, proximatus Clero, & fortean melloproximatus. Ad eamque dignitatem etsi minimam Cyprianus adsumebat communi consilio. Proximi isti Clero, facti ad exemplum eorum qui circa Principem in sacris scriniis militabant. Et est libro* XII. *C. tit. De proximis sacrorum scriniorum.* Ex Episcopi mandato publice in Ecclesia legere, erat solennis ad munus Lectoris designatio. Ergo statim subjicit, *nihil à me vobis absentibus factum est.*

4 *Aut modo cum Presbyteris.*] Videntur quidam de Clero, Cyprianum in secessu adiisse, & communi consilio quæ ad Ecclesiæ statum maxime pertinebant transegisse. Saturum ad Lectoris munus *jam pridem* designatum dicit, Optatum vero lectorem, modo Catechumenorum institutioni additum; & confessionis gloria clarum, Hypodiaconum jam renunciatum. Inter Presbyteros Rectores & Doctores, olim distinxisse videtur Divus Paulus Epist. 1. ad Tim. cap. 4. 17.

An. 250. Optatum [1] inter lectores doctorem Audientium constituimus; examinantes an congruerent illis testimonia, quæ esse debent in his, qui ad Clerum parabantur. Nihil ergo à me absentibus vobis factum est: sed quod jam pridem communi consilio omnium nostrum cœperat, necessitate urgente promotum est. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere, & nostri meminisse; fraternitatem salutate, Valete.

[1] *Inter lectores doctorem Audientium.*] Rigaltius ait, *Itaque tunc, etiam in Lectoribus eruditio & doctrina.* Et merito id quidem, si quidem institutioni Catechumenorum præficiebantur.

EPISTOLA XXX.

Cypriano Papæ, Presbyteri & (a) [1] Diaconi Romæ consistentes, Salutem.

Ad Pamelii numeros XXXI. Ad Erasm. l. 2. Ep. 7. Deo se primum commendat vir pius; sed deinde & fratribus.

Scripta in secessu.

QUANQUAM bene sibi conscius animus, & Evangelicæ disciplinæ (b) vigore subnixus, & verus sibi in (c) [2] decretis cœlestibus testis effectus, soleat solo Deo judice esse contentus, nec alterius aut laudes petere, aut accusationes pertimescere: tamen geminata sunt laude condigni, qui cum [3] conscientiam sciant (d) Deo soli debere se judici, actus tamen suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari. Quod te, frater Cypriane, facere non mirum est, qui pro tua (e) verecundia & ingenita industria, [4] consiliorum tuorum nos non tam judices voluisti, quam participes inveniri: ut in tuis rebus gestis, laudem tecum, dum illas probamus, inveniremus, & (f) tuorum consiliorum bonorum [5] cohæredes, (g) quia & affirmatores esse possimus. Idem enim omnes credimur (h) operati, in quo deprehendimur eadem omnes censuræ & disciplinæ consensione sociati. Quid enim magis aut in pace tam aptum, aut in bellis persecutionis tam necessarium, (i) quam debitam severitatem divini vigoris tenere? quam qui remiserit, instabili rerum cursu (k) erret semper necesse est, & huc atque illuc variis & incertis negotiorum tempestatibus dissipetur, & quasi extorto de manibus consiliorum gubernaculo, navem (l) Ecclesiasticæ salutis illidat in scopulos; ut appareat non aliter saluti Ecclesiasticæ consuli posse, nisi si qui & contra ipsam faciunt; quasi quidam adversi fluctus repellantur, & disciplinæ ipsius semper custodita ratio, quasi salutare aliquod gubernaculum in tempestate servetur.

Romanorum fides olim ab Apostolo laudata.

Nec hoc (m) nobis nunc nuper consilium cogitatum est, nec hæc apud nos adversus improbos modo supervenerunt repentina subsidia, sed antiqua hæc apud nos severitas, antiqua fides, disciplina legitur antiqua. Quoniam nec [6] tantas de nobis laudes Apostolus (n) protulisset dicendo: Quia [7] fides vestra prædicatur in toto mundo, nisi jam exinde vigor iste radices fidei de temporibus illis mutuatus fuisset; quarum laudum & gloriæ (o) degenerem fuisse, maximum crimen est. Minus est enim dedecoris nunquam ad præconium laudis accessisse, quam de fastigio laudis ruisse. (p) Minus est criminis honoratum bono testimonio non fuisse, quam honorem bonorum testimoniorum perdidisse. Minus est, sine prædicatione virtutum ignobilem (q) sine laude jacuisse; quam [8] exhæredem fidei factum laudes proprias perdidisse: ea enim quæ in alicujus gloriam proferuntur, nisi anxio & sollicito labore serventur, in invidiam maximi criminis intumescunt. Hoc

(a) Diacones, *Spir. Vet. Innom.* (b) Rigore, *Bod.* 1. (c) Castris, *Vat.* (d) Dei solius debere se judicio, *Ver.* (e) Verecundia & industria, *Lin.* (f) Tuorum consiliorum hæredes, *Spir. Lin.* (g) Qui, *Vat.* (h) Operari, *Lin.* (i) Quam ut debeat, *Lin.* (k) Ruat, *Lin.* (l) Ecclesiasticæ disciplinæ, *Lin.* (m) Nobis nuper, *Lin.* (n) Protulit, *Lin. Bod.* 1. (o) Degeneres, *Lin.* (p) Minus est enim, *Lin.* minoris, *Bod.* 1. (q) Sine laude tacuisse, *Lin.*

[1] *Diaconi Romæ consistentes.*] Rigaltius ait, *Sic Ep.* XLVIII. *Diaconi in Hadrumetino consistentes.* Presbyteri & Diaconi Romanæ Ecclesiæ, literas hasce agnoscendo pro suis cum legerentur à Novatiano qui eas scripserat, suas fecerunt. Vid. Epist. ad Antonian.

[2] *Decretis cœlestibus.*] Legibus divinis, statutis, testimoniis, mandatis.

[3] *Conscientiam Deo soli debere se judici.*] Rigaltius ait, *Observandum vero, etiam Cleri Romani Presbyteros agnoscere & adprobare quod Cyprianus ad Stephanum Episcopum Rom. & ad Jubajanum item Episcopum scripsit, in Ecclesiæ administratione, unumquemque Præpositum habere voluntatis suæ liberum arbitrium, & rationem actus sui Domino redditurum. Hoc amplius Clerici Romani hac epistola: Deo soli. Subjiciunt modestiæ clausulam: Actus tamen suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari. Videatur Epist.* XXV.

[4] *Consiliorum tuorum nos non tam judices voluisti, quam participes inveniri.*] Rigaltius ait, *Hinc illa quæ sæpe occurrunt Epistolis Cypriani. Solus respondere non debui, &, de communi consilio, &, communicato vobiscum consilio.*

[5] *Cohæredes.*] Rigaltius ait, *Simul dominos & auctores.*

[6] *Tantas de nobis laudes.*] Rigaltius ait, *Jam Cypriani seculo Romani sibi de hoc Pauli dicto blandiebantur, quasi judicio Pauli præstarent ceteris fide Christiana.*

[7] *Fides vestra prædicatur.*] Rigaltius ait, *Dixit Paulus*, καταγγέλλεται, *annunciatur. Hoc est, fama per omnes provincias spargitur, esse, etiam Romæ, cultores fidei Christianæ. Hisce autem Pauli verbis abutuntur hujus Epistolæ scriptores, quemadmodum & Urbicus ille notus Casulano ad quem est Augustini Epistola* 86. *Sed & ipse Cyprianus Epistola* LV. *Eos esse Romanos ait, quorum fides Apostolo prædicante laudata est, ad quos perfidia habere non possit accessum. Ambigua vero sunt illa Chrysostomi; Observa, inquit, prædicationis Evangelicæ majestatem, & vim verbi divini, quam brevi tempore per publicanos & piscatores pervasit ad universarum urbium caput & verticem; & Syri facti sunt Romanorum magistri ac duces. Laudat igitur Romanos, quod fidem susceperint, & quod tanta cum fiducia crediderint in Christum,* ὡς πᾶσαν τὴν γῆν καταλαβεῖν τὴν ὑπὲρ αὐτῶν φήμην.

[8] *Exhæredem fidei factum.*] Rigaltius ait, *Exhæres fidei dicitur qui negavit Christum, qui de fide Christiana decidit, & lapsus est. Desertor castrorum cœlestium.*

An. 250.

Libellaticorum scelus negantium sceleri suppar.

Hoc nos non falso dicere superiores nostræ literæ probaverunt, in quibus vobis sententiam nostram dilucida expositione protulimus, adversus eos, qui seipsos infideles illicita [1] nefariorum Libellorum professione prodiderant, (a) quasi evasuri irretientes illos diaboli laqueos viderentur, (b) quo non minus quam si ad nefarias aras accessissent, hoc ipso [2] quod ipsum contestati fuerant, tenerentur; [3] sed etiam adversus illos qui (c) accepta fecissent, licet præsentes cum fierent non affuissent, cum præsentiam suam utique ut sic scriberentur mandando fecissent. Non est enim immunis à scelere, qui ut fieret (d) imperavit; nec est alienus à crimine, cujus consensu, licet non à se admissum crimen, tamen publice legitur; & cum [4] totum fidei sacramentum in confessione Christi nominis intelligatur esse digestum: qui [5] fallaces in (e) excusatione præstigias quærit, negavit: & qui vult videri propositis adversus Evangelium vel edictis vel legibus satisfecisse, hoc ipso jam paruit, quod videri paruisse se voluit. Nec non etiam contra illos quoque, qui illicitis sacrificiis manus suas atque ora polluerant, pollutis ante mentibus propriis, unde etiam sunt ipsæ manus atque ora polluta; fidem nostram consensumque monstravimus.

Lenitate nimia Lapsos excipere summa crudelitas.

Absit enim ab Ecclesia Romana vigorem suum tam profana facilitate dimittere, & nervos severitatis eversa fidei majestate dissolvere; ut cum adhuc non tantum jaceant, sed & cadant eversorum fratrum ruinæ, properata nimis remedia communicationum utique non profutura præstentur, & nova per misericordiam (f) falsam vulnera veteribus transgressionis vulneribus imprimantur, ut miseris ad eversionem majorem eripiatur & pœnitentia. Ubi enim poterit indulgentiæ (g) medicina procedere, si etiam ipse medicus [6] intercepta pœnitentia indulget periculis? si tantummodo operit vulnus, nec finit necessaria temporis remedia obducere cicatricem? Hoc non est curare, sed, si dicere verum volumus, occidere.

Confessorum literæ ad disciplinam Ecclesiasticam conservandam plurimum conducebant.

Quanquam [7] Confessorum quoque, quos hic adhuc in carcerem [8] dignitas suæ confessionis inclusit, & ad certamen Evangelicum sua fides in confessione jam gloriosa semel coronavit, literas habeas conspirantes cum literis nostris, quibus severitatem Evangelicæ disciplinæ protulerunt, & illicitas petitiones ab Ecclesiæ pudore revocarunt. Nisi hoc fecissent, disciplinæ Evangelicæ ruina non facile (h) sarciretur, præsertim cum nulli magis tam congruens esset tenorem Evangelici vigoris (i) illibatum, dignitatemque servare; quam qui se excruciandos & excarnificandos pro Evangelio furentibus (k) tradidissent, ne martyrii (l) honorem merito perderent, si in (m) occasione martyrii prævaricatores Evangelii esse voluissent: nam qui quod habet non [9] custodit in eo ex quo illud possidet, dum id ex quo possidet, violat, (n) violat illud quod possidebat.

Cypriani etiam literæ Confessoribus similiter utiles.

In quo loco maximas tibi atque uberes gratias referre debemus & reddimus; quod illorum carceris tenebras (o) literis tuis illuminasti; quod ad illos venisti, quo modo introire potuisti; quod illorum animos, sua fide & confessione robustos, tuis allocutionibus literisque recreasti; quod felicitates eorum condignis (p) laudibus persecutus, accendisti ad multo ardentiorem cœlestis gloriæ cupiditatem; quod pronos impulisti, quod, ut cre-

(*a*) Quasi hoc evasuri in retinendis illos diaboli laqueos viderentur quod, *Lin.* quasi hoc evasuri, *Bod.* 1. *Vet. Innom. Foss.* (*b*) Quando non minus, *Lat.* (*c*) *Sic*, *Lin. Bod.* 1. *Benev. Manut.* Acta fecissent, *Pam. Rigalt.* (*d*) Impetravit, *Lin. Bod.* 1. *Vet. Innom. Spir.* (*e*) Excusationem, *Bod.* 1. (*f*) Facta vulnera, *Lin.* (*g*) Medicina prodesse, *Lin.* proficere, *Spir. Foss.* (*h*) Sarcirent, *Bod.* 1. (*i*) Illibata dignitate servare, *Vat.* (*k*) Tradidissent martyris, *Bod.* 1. (*l*) Honorem perderent, *Lin.* (*m*) Occisione, *Lin.* (*n*) Amittit illud quod possidebat, *Lin. Vet. Spir. Foss.* (*o*) Literis tuis animasti, *Fab.* (*p*) Laudibus prosecutus, *Bod.* 1.

[1] *Nefariorum libellorum professione.* Rigaltius ait, *Duas species libellatorum ostendit hæc Epistola. Unam eorum qui nomina sua libellis perscripserant, Jovis & Martis, & ceterorum hujusmodi Deorum cultum profitentibus: Alteram eorum, qui non ipsi quidem professione sua libellos ethnicis potestatibus obtulerant, sed per alios, ac per ipsas fortean potestates submissos acceperant, & signaverant. Tertium vero fuit libellatorum genus: eorum scilicet qui libello dato acceptove profitebantur se Christianos esse, ac per hoc, in capitolium ascendere aut sacrificare, sibi non licere, sed dare se ad hoc præmium, ne quod non licet, faciant. De hoc genere libellatorum dicetur ad Epist. Cypriani ad Antonianum.* Videantur ea quæ diximus lib. de Lapsis p. 95.

[2] *Quod ipsum contestati fuerant.*] Rigaltius ait, *Scilicet se ad nefarias aras accessisse. Unde apparet istud libellatorum genus diversum fuisse ab iis de quibus agitur in Epistola ad Antonianum.*

[3] *Sed etiam adversus illos qui accepta fecissent.*] Rigaltius ait, *Hoc est, qui submissos libellos accepissent; sic enim accepto & rato habuerant quicquid illis continebatur. Continebatur autem illum illo die in Capitolium ascendisse, ac dedisse thura Jovi: quod etsi ille non fecerat, attamen fecerat, ut se fecisse publice legeretur: Lecto scilicet libello, quo videri voluit propositis adversus Evangelium edictis satisfecisse, quod erat, fidem Christo datam deseruisse.*

[4] *Totum fidei Sacramentum.*] Rigaltius ait, *Tota fides Christiana. Sic sacramentum adoptionis Christianæ, adoptionem dici posse ait Facundus Hermianensis libro* IX. *ad Justinianum Imp.* Ita & ipse Cyprianus Epistola 51. ait *qui prius copulati Sacramento unanimitatis fuerint*: hoc est unanimitate juncti. Nulla vox apud veteres sæpius occurrit; & in nulla magis sibi indulgent. De hac statim iterum agetur, sub finem hujus Epistolæ.

[5] *Fallaces in excusatione præstigias quærit.*] Rigaltius ait, *Has præstigias damnat Psalm.* 140.

[6] *Intercepta pœnitentia.*] Rigaltius ait, *Interceptam pœnitentiam dicit, cujus tempora presbyter præpostera misericordia contraxit, nec procedere passus est quousque debuerat.* Etiam ut corporis morbi curentur, pœnitentia opus est. Crudelem medicum intemperans æger facit.

[7] *Confessorum, quos hic adhuc in carcerem dignitas suæ confessionis inclusit.*] Rigaltius ait, *Juvabit hic semel aliquid observasse de nomine Confessorum. Qua forma juris Auctores in quæstione de Servitutibus, Confessoriam actionem dicunt, qua sibi quis vindicat servitutem; & Negatoriam, qua servitutem, quis denegat vindicanti: Eadem forma Patres Christiani, in quæstione Fidei, Confessores dicunt eos, qui de Fide aut religione interrogati, nomen Christi fortiter adserunt, & se esse Christianos adfirmant; Negatores vero eos, qui perfide Christum deserunt; & se esse Christianos dissimulant aut negant.* Interim ludere videtur in vocibus, qui aliunde Confessoris nomen accersit, quam à Domini nostri verbis Matt. 10.

[8] *Dignitas confessionis.*] Rigaltius ait, *Floridæ scilicet: hoc est constantis, robustæ, & ad exemplum generosæ, vel ut mox sequitur, gloriosæ. Quam dignatio divina ad tantum gloriæ culmen evexit. Hanc dignationem, paulo post hæc epistola nuncupavit, divinam indulgentiam.*

[9] *Custodit in eo ex quo illud possidet.*] Dixerat supra Cyprianus Confessoribus; *illos ex Evangelio Martyres.*

1 *Quod*

An. 250. credimus & optamus, victores futuros viribus tui ([a]) sermonis animasti: ut quanquam ([b]) hoc totum de fide ([c]) confitentium, & de divina indulgentia venire videatur: tamen in martyrio suo tibi ex aliquo debitores facti esse videantur. Sed ut ad id, unde digressus sermo videbatur esse, rursus revertatur, quales literas in Siciliam quoque miserimus, subjectas habebis.

Expectanda Ecclesiæ pax & constitutus Episcopus antequam Lapsis pax detur.

Quanquam nobis differendæ hujus rei necessitas major incumbat, quibus, post excessum nobilissimæ memoriæ viri Fabiani, ([d]) nondum est Episcopus propter rerum & temporum difficultates constitutus, qui omnia ista ([e]) moderetur, & eorum, qui lapsi sunt, possit cum auctoritate & consilio habere rationem. Quanquam nobis in tam ingenti negotio placeat, 1 quod & tu ipse tractasti ([f]) prius: 2 Ecclesiæ pacem sustinendam, deinde, sic 3 collatione consiliorum cum Episcopis, Presbyteris, Diaconis, Confessoribus, pariter ac ([g]) 4 stantibus laicis facta, lapsorum tractare rationem. Perquam enim nobis & invidiosum & onerosum videtur, non per multos examinare, quod per multos commissum videatur fuisse, ([h]) & unum sententiam dicere, cum tam grande crimen per multos diffusum notetur exisse; quoniam nec firmum decretum potest esse, quod non plurimorum videbitur habuisse consensum. Aspice totum orbem pene vastatum, & ubique jacere dejectorum reliquias & ruinas, & idcirco tam grande ([i]) expeti consilium, quam late propagatum videtur esse delictum. Non sit minor medicina, quam vulnus est: non sint minora remedia, quam funera: ut quo modo qui ruerunt, ob hoc ruerunt, quod cæca temeritate nimis incauti fuerunt; ita qui hoc disponere ([k]) nituntur, omni consiliorum moderamine utantur, ne quid non ut oportet factum, tanquam irritum ab omnibus judicetur. Uno igitur eodemque consilio, iisdem precibus & fletibus tam nos, qui usque adhuc videmur temporis istius ruinas subterfugisse, quam illi qui in has ([l]) temporis videntur clades incidisse, divinam majestatem deprecantes, pacem ([m]) 5 Ecclesiastico nomini postulemus: mutuis votis nos invicem foveamus, custodiamus, armemus: oremus pro Lapsis, ut erigantur; oremus pro stantibus, ut non ad ruinas usque tententur: oremus, ut qui cecidisse referuntur, delicti sui magnitudinem agnoscentes, intelligant non momentaneam neque præproperam desiderare medicinam: 6 oremus ut ([n]) effectus indulgentiæ ([o]) Lapsorum subsequatur & pœnitentiam; ut intellecto suo crimine velint nobis interim præstare ([p]) patientiam, nec adhuc fluctuantem ([q]) turbent Ecclesiæ statum; ne interiorem nobis persecutionem ipsi incendisse videantur, & accedat ad criminum cumulum, quod etiam ([r]) inquieti fuerunt. Maxime enim illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inverecunda.

Pulsent Ecclesiæ fores Lapsi, sed non confringant.

Pulsent sane fores, sed non utique confringant. Adeant ad limen Ecclesiæ, sed non ([s]) utique transiliant. Castrorum cœlestium excubent portis, sed armati modestia, qua intelligant se desertores fuisse. Resumant precum suarum tubam, sed qua non bellicum clangant. Arment se quidem modestiæ telis, & quem negando mortis metu fidei dimiserant clypeum, resumant; sed ut contra hostem diabolum vel nunc armati, non contra Ecclesiam, quæ illorum dolet casus, armatos esse se credant. Multum illis proficiet petitio modesta, postulatio verecunda, humilitas necessaria, ([t]) patientia non

(*a*) Sermonis armasti, *Bod.* 1. *Vat.* (*b*) Hanc totam, *Bod.* 1. (*c*) Confidentiam, *Bod.* 1. (*d*) Nondum esset, *Bod.* 1. (*e*) Mederetur, *Lin.* (*f*) Prius Ecclesiæ, *Bod.* 1. (*g*) Astantibus laicis, *Vet. Innom. Spir. Foss.* (*h*) Et in unum, *Bod.* 1. *Neap.* & unam, *Vet. Innom. Spir. Foss.* (*i*) Expetit, *Bod.* 1. (*k*) Nitantur, *Lin.* (*l*) Temporibus istis, *Neap.* (*m*) *Sic*, *Neap. Foss.* Ecclesiastico nomine, *Imp.* (*n*) Affectus indulgentiam, *Lin.* (*o*) Lapsorum subsequatur & pœnitentia, *Lin.* (*p*) Pœnitentiam, *Bod.* 1. (*q*) Turbare, *Spir. Foss.* (*r*) Inquieti fuerint, *Neap.* (*s*) Ut transiliant, *Vet. Innom. Spir.* (*t*) Pœnitentia non otiosa, *Lin.*

1 *Quod & tu ipse tractasti prius.*] Rigaltius ait, *Videlicet Epist.* XIV. *ubi sic Cyprianus ad presbyteros & diaconos, Solus, inquit, rescribere nihil potui: quando à primordio episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro & consensu plebis, mea privata sententia gerere. Sic plebis suæ animos Cyprianus obligatissimos sibi ac devotissimos habuit.*

2 *Ecclesiæ pacem sustinendam.*] Rigaltius ait, *Expectandam, differendam. Trahendam diu pœnitentiam.* Sic infra sub finem Epistolæ *Dum Episcopus nobis dari à Deo sustinetur. In suspenso eorum qui moras possunt dilationis sustinere.* Et alibi sæpius.

3 *Collatione consiliorum cum Episcopis, Presbyteris, Diaconis, Confessoribus pariter ac stantibus laicis.*] Rigaltius ait, *Observat hoc loco Pamelius nunquam permissum fuisse laicis sententiam in conciliis Ecclesiasticis dicere: Et tamen hac Epistola Clerus Romanus in collatione consiliorum cum Episcopis, cujusmodi sane collatio concilium fuit, plebem adhibitam fuisse dicit stantium laicorum. Et, in tam ingenti negotio, & in tam grandi crimine, ubi erant dicendæ sententiæ, & habendus plurimorum consensus, hæc enim sunt verba hujus Epistolæ, quæ ab ipso Cypriano recitantur in Epistola ad Antonianum: Itaque hæc Observatio Pamelii apertissime contradicit Clero Romano comprobanti Cyprianicam œconomiam, quæ in maximi momenti negotiis requirebat etiam plebis consensum. Nam & plebs, sive laici, cum Episcopo & Presbyteris ac Diaconis, ecclesiam faciunt. Et in ipsa synodo Carthaginiensi, convenisse in unum dicuntur Episcopi plurimi cum Presbyteris & Diaconis, præsente etiam plebis maxima parte. Sed & sesquialtero fere post seculo collationi inter Catholicos & Donatistas interfuit Flavius Marcellinus Tribunus & Notarius ab Honorio & Theodosio Impp. missus, ut principe loco sedens judicaret. Ipse Marcellinus Collatione prima. Et quoniam libenter adsensum tribuit clementia principalis, & Concilium fieri intra Africam universale decrevit, utriusque partis juxta poscentibus, huic me disputationi principe loco judicem voluit residere. Et tamen eundem Marcellinum modestissime de se sensisse testantur hæc ipsius verba, in ejusdem collationis exordio: Licet supra meritum meum hoc cognoscam esse judicium, ut inter eos videar judicare, à quibus me potius decuerat judicari. Scio Pamelium sic evasurum dicturumque, plebem interfuisse quidem conciliis, minime autem dixisse sententiam.* Ostendimus supra ὁμοφημίαν sive assensum Plebis in Ecclesiæ negotiis expediendis requiri. Et hoc fere est quod passim dici solet, Conciliorum decreta non ante vim obtinere, donec ab Ecclesia recipiantur. Atque eo nomine quædam à Concilio Tridentino definita, in Galliis etiamnum locum non habent. Principum & qui eorum vices obeunt in Conciliis præsidentia alio nititur fundamento: non enim temere Constantinus se Episcopum τῶν ἔξω dixit & gessit.

4 *Stantibus laicis.*] Rigaltius ait, *Stantes dicit, quos persecutio non prostraverat, non everterat, non dejecerat. Stantes, non lapsos. Stantes, quos integros & incolumes fides sua & Domini tutela protexerat.*

5 *Ecclesiastico nomini.*] Ecclesiæ nimirum, ut extorres redeant, & lapsi restituantur. Pariter Christianum nomen, Christianismum denotat.

6 *Oremus ut effectus indulgentiæ.*] Pax nimirum.

An. 250. non otiosa. Mittant legatos pro suis doloribus lacrymas; [1] Advocatione fungantur ex intimo pectore prolati gemitus, dolorem probantes commissi criminis & pudorem. Imo si dedecoris admissi magnitudinem perhorrescunt, si pectoris & conscientiæ suæ lethalem plagam & sinuosi vulneris altos recessus vere medica manu tractant, erubescant & petere, [2] nisi quia majoris est rursum & periculi & pudoris, [3] auxilium pacis non petiisse. [4] Sed hoc totum in sacramento, sed in ipsius postulationis lege temporis facto temperamento, sed postulatione demissa, sed prece subdita; quoniam & qui petitur flecti debet, non (a) incitari; & sicut respici debet divina clementia, sic respici debet & divina censura; & sicut scriptum est: Donavi tibi omne debitum, quia me rogasti; sic scriptum est, Qui me negaverit coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo, & coram angelis ejus. Deus enim ut est indulgens, ita est præceptorum suorum exactor, & quidem diligens; & sicut ad convivium vocat, sic habitum nuptiarum (b) non habentem, ligatis manibus & pedibus extra sanctorum cœtum foras jactat. Paravit cœlum, sed paravit & tartarum. Paravit refrigeria, sed paravit etiam æterna supplicia. Paravit inaccessibilem lucem, sed paravit etiam perpetuæ noctis (c) vastam æternamque caliginem. Cujus temperamenti moderamen nos hic tenere quærentes, diu & quidem multi, & quidem cum quibusdam Episcopis vicinis nobis & appropinquantibus, & quos ex aliis provinciis (d) longe positis persecutionis istius ardor ejecerat, ante constitutionem Episcopi nihil innovandum putavimus, sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse (e) credidimus; ut interim dum Episcopus dari à Deo nobis sustinetur, in suspenso eorum qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur: eorum autem quorum vitæ suæ finem urgens exitus dilationem non potest ferre, [5] acta pœnitentia & professa frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentis ac vere pœnitentis animi signa prodiderint, cum spes vivendi secundum hominem nulla substiterit, ita demum caute & sollicite subveniri, Deo ipso sciente quid de talibus faciat, & qualiter judicii sui examinet pondera; nobis tamen anxie curantibus, (f) ut nec pronam nostram improbi homines laudent facilitatem, nec vere pœnitentes accusent nostram quasi duram crudelitatem. Optamus te, [6] beatissime ac gloriosissime Papa, in Domino semper bene valere, & nostri meminisse.

Mat. 18. 32. Mat. 10. 33. Luc. 12. 9. Mat. 22. 12.

(a) Citari, *Lin.* (b) Non habentium manus. *Bod.* 1. (c) Vastam & tetram, *Vat.* (d) Longe persecutionis, *Lin.* (e) *Sic*, *Bod.* 1. Credimus, *Imp.* (f) Ut in eo, *Bod.* 1.

1 *Advocatione fungantur.*] Rigaltius ait, *Ad veniam, ad misericordiam promerendam, sive impetrandam gemitus & fletus amari fungantur advocatorum vicem.*

2 *Nisi quia majoris est rursum & periculi & pudoris.*] Rigaltius ait, *Tertull. sub finem lib. de pœnitentia.*

3 *Auxilium pacis non petiisse.*] Rigaltius ait, *Hoc est veniæ sive indulgentiæ.*

4 *Sed hoc totum in Sacramento.*] Rigaltius ait, *Sunt enim signa, mysteria, & sacramenta dolentis ac vere pœnitentis animi; petitio modesta, postulatio verecunda, humilitas necessaria, patientia non otiosa, excubatio ad castrorum cœlestium portas, quod est limen Ecclesiæ. Omnia* ἐξομολογήσεως *sacramenta præclare describit Tertullianus, lib. de Pœnitentia. Itaque exomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est, conversationem injungens misericordiæ illicem. De ipso quoque habitu atque victu mandat, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus dejicere, illa quæ peccavit tristi tractatione mutare. Ceterum pastum & potum pura nosse, Jejuniis preces alere, ingemiscere, lacrymari, mugire dies noctesque ad Dominum, presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ injungere.* Rectius fecerit qui per *Sacramentum* simpliciter intellexerit legem Christianam, quæ *fidei Sacramentum* supra audit. Qua phrasi utitur etiam Tertullianus de Anima, & alibi passim. Ita legem Mosaicam, *Sacramentum Judaicum* appellat idem Tertullianus in Apolog. c. 19. cui opponit *nostrum*, sive Christianum.

5 *Acta Pœnitentia.*] Quanquam ab Ecclesia cautum, ut nemo sine Pace excederet; requirebatur tamen aliqua saltem *acta pœnitentia, & professa frequenter suorum detestatio factorum; lacrymæ* insuper *& gemitus & fletus, quæ dolentis ac vere pœnitentis animi signa prodiderunt*, & demum Languidus, divinæ misericordiæ relinquendus, *Deo ipso sciente quid de talibus faciat, & qualiter judicii sui examinet pondera.* Istis seculis sacerdos nondum judex erat constitutus.

6 *Beatissime ac gloriosissime Papa.*] Rigaltius ait, *Sic Romanus clerus appellat Cyprianum Carthaginis Episcopum.*

EPISTOLA XXXI.

Cypriano Papæ, Moyses & Maximus Presbyteri, & Nicostratus & Rufinus Diaconi, [1] & ceteri Confessores, qui cum eis sunt, Salutem.

Ad Pamelii numeros XXVI. In Erasm. Edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 12. Solatia quæ ex Cypriani literis perceperunt Romani Confessores, grati agnoscunt.

INTER varios & multiplices, frater, dolores nobis constitutis propter præsentes multorum (a) per totum pene orbem ruinas, hoc præcipuum nobis solatium supervenit, quod acceptis literis tuis (b) erecti sumus, & (c) dolentis animi mœroribus fomenta suscepimus. Unde intelligere jam possumus gratiam divinæ providentiæ, forsitan

Scripta in secessu.

(a) Fratrum per, *Lam. Bod.* 2. *Ben.* (b) Et recti sumus, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. & recreati, *Ben.* (c) Dolenti animæ roboris fomenta, *Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2.

1 *Et ceteri Confessores.*] Rigaltius ait, *Horum mentionem facere videtur Eusebii historia sexta c.* 43. *ex Cornelii quadam ad Fabium epistola. Ait Novatum, quosdam de Confessoribus viros optimos inter ipsa initia sibi assumsisse: & in iis fuisse Maximum Ecclesiæ Romanæ presbyterum, & Urbanum qui secundo Confessores extiterant. Sed & Sidonium, & Celerinum, qui valde clari in Confessoribus habebantur, eo quod omnia tormentorum genera superaverant. Observandus hic titulus honoris Christiani, Confessor.*

An. 250. sitan non ob aliam causam nos tamdiu clausos vinculis carceris reservare voluisse; nisi ut (a) instructi & robustius animati literis tuis, voto proniore ad coronam destinatam possemus pervenire. Illuxerunt enim nobis literæ tuæ, ut in tempestate quadam serenitas, (b) & in turbido mari (c) exoptata tranquillitas, (d) & in laboribus requies; ut in periculis & doloribus sanitas; ut in densissimis tenebris candida (e) lux & refulgens. Ita illas animo sitiente perbibimus, & voto esuriente suscepimus; (f) ut [1] ad certamen inimici, ex illis nos satis pastos, & saginatos (g) gaudeamus. Reddet tibi Dominus pro ista tua caritate mercedem, & hujus tam boni operis repræsentabit debitam frugem. Non minus enim coronæ mercede condignus est, qui hortatus est, quam qui & passus est: non minus laude condignus qui docuit, quam qui & fecit: non minus honorandus est, qui monuit, (h) quam qui dimicavit: nisi quoniam nonnunquam magis gloriæ cumulus redundat ad eum qui instituit, quam ad eum qui se docibilem discipulum subministravit. Hic enim fortassis hoc quod exercuit non habuisset, nisi ille docuisset. Percepimus igitur (i) (iterum dicimus) frater Cypriane, magna gaudia, magna solatia, magna fomenta, maxime quod & gloriosas Martyrum non dicam mortes, sed immortalitates, gloriosis & condignis laudibus prosequutus es: tales enim excessus talibus (k) vocibus personandi fuerunt, ut quæ referebantur, sic dicerentur (l) qualiter facta sunt. Ex tuis ergo literis vidimus gloriosos illos martyrum triumphos, & oculis nostris quodammodo, cœlum illos petentes, prosecuti sumus; & inter angelos ac potestates dominationesque cœlestes constitutos (m) contemplati sumus: sed & Dominum apud Patrem testimonium suum illis promissum (n) perhibentem auribus nostris (o) quodammodo sensimus. Hoc est ergo quod & nobis animum in dies singulos erigit, & ad consequendos gradus tantæ (p) dignationis incendit. Luc. 12. 8.

Martyrium non pœna sed felicitas.

Quid enim gloriosius, quidve felicius ulli hominum poterit ex divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices (q) interritum confiteri Dominum Deum? quam inter (r) sævientia secularis potestatis varia & exquisita tormenta, (s) etiam extorto, & (t) excruciato, & excarnificato corpore, Christum Dei Filium, etsi recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quam relicto mundo cœlum petisse? quam desertis hominibus inter Angelos stare? quam impedimentis omnibus secularibus ruptis in (u) conspectu Dei jam se liberum sistere? quam [2] cœleste regnum sine ulla cunctatione retinere? quam Collegam passionis cum Christo in Christi nomine factum fuisse? quam judicis sui divina dignatione judicem factum fuisse? quam immaculatam conscientiam de confessione nominis reportasse? quam humanis & sacrilegis legibus contra fidem non obedisse? quam veritatem voce publica contestatum fuisse? quam ipsam, quæ ab omnibus metuatur, moriendo mortem subegisse? quam per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quam omnibus sævitiæ instrumentis (x) excarnificatum & extortum, ipsis tormentis tormenta superasse? quam omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quam sanguinem suum profluentem non horruisse? quam supplicia sua post fidem amare cœpisse? quam (y) detrimentum vitæ suæ putare non exisse? Ad hoc enim prælium quasi quadam tuba Evangelii sui nos excitat Dominus: dicendo: (z) Qui plus diligit patrem aut matrem, quam me, non est me dignus. Et qui non tollit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Et iterum; Beati qui persecutionem (aa) passi fuerint propter justitiam; ipsorum enim est regnum cœlorum. (bb) Beati eritis cum vos persecuti fuerint & (cc) oderint: gaudete, & exultate; sic enim & Prophetas persecuti sunt, qui ante vos fuerunt, [3] patres eorum. Et iterum: Quoniam ante reges & (dd) potestates stabitis; & tradet frater fratrem ad mortem, & pater filium; & qui perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit. Et: Vincenti dabo sedere super thronum meum, sicut & ego vici & sedi super thronum patris mei; (ee) Sed & Apostolus: Quis nos separabit à caritate Christi? pressura, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius; sicut scriptum est, quia propter te interficimur tota die, æstimati sumus velut (ff) oves victimæ, sed in iis omnibus (gg) supervincimus [4] pro eo, qui nos dilexit.

Mat. 10. 37. 38. Mat. 5. 10. 11. 12. Mat. 10. 18. 21. 22. Apoc. 3. 21. Rom. 8. 35.

Hæc,

(*a*) Instructius, *Manut.* (*b*) Ut in turbido mari, *Voss. Pem.* (*c*) Exorta tranquillitas, *Bod.* 2. *Ben. Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Ut in laboribus, *Ver. Ben.* (*e*) Lux refulgens, *Ben. Bod.* 2. (*f*) In certamen animi, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*g*) Gauderemus, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Quam qui exercuit, *Bod.* 2. *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (*i*) Iterum dicemus, *Lam.* (*k*) Vocibus persequendi, *Lam. Bod.* 2. (*l*) Quomodo facta, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*m*) Quasi contemplati, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Ben. Bod.* 1. 2. *Vat. Vet. Innom.* (*n*) Reddentem auribus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*o*) Similiter sensimus, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*p*) *Sic*, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. accendit, *Ben.* intendit, *Imp.* (*q*) In ipso interitu, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ben.* (*r*) Sævientis secularis potestatis *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*s*) Jam extorto, *Bod.* 2. (*t*) Excruciato corpore, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*u*) Jam celerem sistere, *Ver.* (*x*) Excarnificatum & excoriatum, *Lam. Bod.* 2. *Ebor.* (*y*) Detrimentum vitæ putare vixisse, *Vat. Bod.* 2. vicisse, *Ver. Ben.* (*z*) Et qui plus animam suam, *Ben.* diligit quam me, non est me dignus, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*aa*) Patiuntur, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*bb*) Beati estis, *Bod.* 1. (*cc*) Odio habuerint, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. *Ben.* (*dd*) Præsides stabitis, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (*ee*) Sed & Paulus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*ff*) Oves occisionis, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ben.* (*gg*) Superamus, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Ben.*

[1] *Ad certamen inimici ex illis non satis pastos.*] Nec gladiatores in arenam, nec in aciem milites, impransi descendere solebant.

[2] *Cœleste regnum sine ulla cunctatione retinere.*] Hoc Martyrum privilegium perpetuo inculcant veteres.

[3] *Patres eorum.*] Pamelius ait, *Oratio consarcinata ex Matthæi & Lucæ Evangeliis. Nam verba hæc: sic enim faciebant prophetis patres eorum, Lucæ sunt; apud Matthæum vero sunt ista: sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerunt ante vos.*

[4] *Pro eo qui nos delexit.*] Vid. quæ dicta ad l. 3. Quir. c. 18.

An. 250.

Voces Evangelicæ, faces ad inflammandam fidem.

Hæc, & hujusmodi cum in Evangelio collata ([a]) perlegimus, & quasi faces quasdam ad inflammandam fidem, dominicis vocibus, suppositas nobis sentiamus: hostes veritatis jam non tantum non perhorrescimus, sed provocamus; & inimicos Dei jam hoc ipso, quod non ([b]) cessimus, vicimus: & nefarias contra ([c]) veritatem leges subegimus. Et si nondum nostrum sanguinem fudimus, sed ([d]) fudisse parati sumus, nemo hanc dilationis nostræ moram clementiam judicet, quæ nobis officit, quæ impedimentum gloriæ facit, quæ cœlum differt, quæ gloriosum Dei conspectum inhibet. In hujusmodi enim certamine, & in hujusmodi, ([e]) ubi decertat fides, ([f]) prælio, mora martyres non distulisse vera clementia est. Pete ergo, Cypriane carissime, ut nos gratia sua Dominus magis ac magis [1] in dies singulos quosque ([g]) uberius atque propensius, & armet & illustret, & viribus potentiæ ([h]) firmet ac roboret: utque ([i]) quasi optimus Imperator milites suos, quos usque adhuc in castris carceris exercuit & probavit, producat jam ad propositi certaminis campum: porrigat nobis arma divina, illa tela quæ nesciunt vinci, loricam justitiæ quæ nunquam solet rumpi, clypeum fidei qui non potest ([k]) perforari, & gladium Spiritus qui non consuevit vulnerari. Cui enim magis hæc, ut pro nobis petat, mandare debemus, quam tam glorioso Episcopo; ut ([l]) hostiæ destinati petant auxilium de sacerdote?

In Lapsorum causa sententiæ Cypriani acceditur.

Ecce aliud gaudium nostrum, quod in officio Episcopatus tui, ([m]) licet interim à fratribus pro temporis conditione distractus es, tamen non defuisti: quod literis Confessores frequenter corroborasti, quod etiam sumtus necessarios de tuis laboribus justis præbuisti, quod omnibus te præsentem quodammodo ([n]) exhibuisti: quod in nulla officii tui parte quasi aliquis desertor claudicasti. Sed quod nos ad majorem lætitiam ([o]) robustius provocavit, tacere non possumus; quin omni vocis nostræ testimonio prosequamur. Animadvertimus enim te congruente censura, & eos digne objurgasse, qui immemores delictorum suorum, pacem à Presbyteris per absentiam tuam festinata & præcipiti cupiditate ([p]) extorsissent; & illos qui sine respectu Evangelii sanctum Domini canibus, & margaritas porcis ([q]) profana facilitate donassent: ([r]) cum grande delictum, & per totum pene orbem incredibili vastatione grassatum, non oporteat nisi, ut ipse scribis, caute moderateque tractari, consultis omnibus Episcopis, [2] Presbyteris, Diaconibus, Confessoribus, & ipsis stantibus Laicis, ut in tuis literis & ipse testaris; ne dum volumus importune ruinis subvenire, alias majores ruinas ([s]) videamur parare. ([t]) Ubi enim ([u]) [3] divinus sermo relinquitur; ([x]) si tam facile peccantibus venia præstetur? fovendi sunt sane ([y]) ipsorum animi, & ad maturitatis suæ ([z]) tempus nutriendi; & de scripturis sanctis, quam ingens, & supra omnia peccatum commiserint, instruendi. Nec hoc animentur, quia multi sunt; sed hoc ipso magis reprimantur, quia non pauci sunt. ([aa]) Nihil ad extenuationem delicti numerus ([bb]) impudens valere consuevit; sed pudor, sed modestia, sed patientia, sed disciplina, sed humilitas, atque ([cc]) subjectio: sed alienum de se expectasse judicium; ([dd]) sed alienam de suo sustinuisse sententiam. Hoc est, quod pœnitentiam ([ee]) probat; hoc est, quod impresso vulneri inducit cicatricem; hoc est, ([ff]) quod dejectæ mentis ruinas erigit & attollit; quod ardentem delictorum ([gg]) æstuantium vaporem restringit & finit. Non ea, quæ ([hh]) sanorum sunt corporum, medicus ægris dabit: ne importunis cibis ([ii]) tempestatem valetudinis sævientis non reprimat, sed accendat: scilicet, ne quod potuisset maturius jejunio ([kk]) extenuari, per impatientiam longius pasta cruditate ([ll]) producat.

Mat. 7. 6.

Eluendæ

(*a*) Perlegamus, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Cessimus, vincimus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*c*) Civitatem leges, *Ver.* (*d*) Sed fundere, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Certamine ubi decertat fides, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*f*) Martyres prælio, non distulisse, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*g*) Liberius, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Probet ac formet, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*i*) Qua optimus, *Ver.* quia, *Vat.* (*k*) Perforari, galeam salutis quæ non potest frangi, *Lam. Ben. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*l*) Hostiæ destinatæ, *Ver. Ben.* (*m*) Licet à fratribus, *Manut.* licet inter initia, *Ben. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*n*) Semper, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*o*) Robustius provocasti, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*p*) Extorsisse dicuntur, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*q*) Prona facilitate, *Ver.* (*r*) Cum tam grande delictum, *Lam. Bod.* 1. 2. (*ſ*) Videamur præparare, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*t*) Ibi enim, *Ebor. Lam. NC.* 1. (*u*) Divinus metus, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Ben. Manut.* (*x*) Cum tale facile, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*y*) Lapsorum animi, *Vat.* (*z*) Tempore, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*aa*) Nihil enim, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*bb*) Impudens proficere, *Lam. Ebor.* impudens contulit, *Vat.* (*cc*) Subjectio: Hoc est, *Lam. Ebor.* (*dd*) Sed de suo actu sustinuisse sententiam, *Bod.* 1. (*ee*) Hoc impresso, *Ver.* (*ff*) Quod declives & trementes ruinas, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*gg*) Æstuantium morbum, *Ben. Vat. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. (*hh*) Enim, *Bod.* 1. 2. sanis corporibus, sed ægris medicus dabitur, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*ii*) Tempestatem valetudinis non reprimat, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (*kk*) Attenuante sanari, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Ben.* attenuari, *Ver.* (*ll*) Videatur produci, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Ben. Manut.*

1 *In dies singulos quosque.*] Universos nos nimirum. Aut etiam diebus omnibus.

2 *Presbyteris, Diaconibus, Confessoribus, & ipsis stantibus Laicis.*] Rigaltius ait, *Erant Cypriani ævo Subdiaconi & Lectores. An hic omittuntur, quia sub nomine diaconorum intelligantur? Et quid Diaconis subjungit quasi ordinem Confessorum, quando & Confessores etiam inter Presbyteros & Diaconos erat reperire? An fuit satis tales Confessores inter Presbyteros & Diaconos fuisse spectabiles? ceteros, de laicis eximi, tantum virtutis eorum signandæ gratia? ut jam denique stantes laici dicantur ea pars Ecclesiæ quæ numero constat fidelium, ex quibus fierent Confessores, & Subdiaconi; & Diaconi, & Presbyteri?*

3 *Divinus sermo relinquitur.*] Ubi supererit, & custodietur? sic infra, *ubi erit quod custodia squalidi carceris includuntur?*

1 *Et*

An. 250.

Non aliter quam per pœnitentiam restitui expetent Lapsi.

Eluendæ sunt (a) igitur impio sacrificio manus inquinatæ, (b) operibus bonis; & nefario cibo (c) ora misera polluta, (d) pœnitentiæ sunt veræ sermonibus expianda. Et in secretis cordis fidelis (e) novellandus & consecrandus est animus; (f) crebri pœnitentium gemitus audiantur, (g) 1 & iterum fideles ex oculis lacrymæ profundantur: ut illi ipsi oculi, qui male simulacra conspexerunt, quæ inlicita commiserant, (h) satisfacientibus Deo fletibus deleant. (i) Non est nisi patientia morbis necessaria: luctantur cum suo dolore qui languent; & ita demum sperant sanitatem, si tolerantia (k) superarint dolorem. Infidelis enim cicatrix, quam cito festinans medicus induxit: & ad quemlibet casum (l) medela rescinditur, (m) si non fideliter de ipsa tarditate remedia (n) præstentur. Cito rursus in incendium (o) flamma revocatur, nisi totius ignis etiam usque ad extremam scintillam materia (p) restinguatur: ut merito (q) hujusmodi homines sciant sibi etiam de ipsa mora magis consuli, & fideliora necessariis dilationibus remedia præstari. Ceterum ubi erit (r) quod custodia squalidi carceris includuntur, qui Christum confitentur: si sine periculo fidei sunt, qui negaverunt? ubi quod in nomine Dei catenarum ambitu vinciuntur, si sine communicatione non sunt, qui confessionem (s) Dei non retinuerunt? (t) Ubi quod detenti Martyres gloriosas animas suas ponunt; si, qui dereliquerunt fidem, periculorum & delictorum suorum non sentiunt magnitudinem? Quod si nimiam impatientiam (u) præ se ferunt, & intolerabili festinatione communicationem exposcunt, frustra querula ista & invidiosa, ac nihil adversus veritatem valentia jactant petulanti & infreni ore convicia: quandoquidem licuerit illis suo jure retinere, (x) quod (y) nunc 2 sua sponte quæsita necessitate coguntur postulare: fides enim quæ potuit Christum confiteri, 3 potuit & à Christo in communicatione retineri. (z) Optamus te, frater, bene valere, & nostri meminisse.

(*a*) Igitur ab impio, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Operibus malis, *Ben. Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Ora polluta, *Lam. NC.* 1. *Ben.* (*d*) Patienter sunt, *NC.* 1. veris sermonibus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*e*) Novellandus est animus, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*f*) Creber pœnitentiæ gemitus audiatur, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*g*) Non semel tantum, sed & iterum, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*h*) Satisfacientes, *Lam. Bod.* 1. *Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*i*) Non est impatientia, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben. Manut.* (*k*) Superaverit dolorem, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Ben.* infidelis est, *Ben.* (*l*) Extinguitur, *Vat.* (*m*) Cui non fideliter, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Ben.* (*n*) Præstentur. Incendium flammæ, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*o*) Lamina, *Ver.* (*p*) Restinguetur, *Manut.* (*q*) Ejusmodi, *Ver.* (*r*) Quod judicia patiuntur, quod carcere includuntur qui Christum, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ben.* (*s*) Dei renuerunt, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*t*) Ubi qui detenti gloriosas, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Manut.* (*u*) Præferunt minimam patientiam, *Ben. Vat. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. (*x*) Quod nunc necessitate, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*y*) Nunc necessitate, *Ben.* (*z*) Optamus te, beatissime ac gloriosissime Papa in Domino semper, *Pam.*

1 *Et iterum.*] Fortasse magis probata altera lectio quæ habet, *non semel tantum, sed & iterum.* At vero, quia magna pars cultus idololatrici, in justis funebribus & luctu versabatur; nihil immutandum duxi. Ut sensus fuerit, qui olim Idola fletibus prosequebantur, nunc peccata tandem lugeant.

2 *Sua sponte quæsita necessitate.*] Rigaltius ait, *Quæsita necessitas non est necessitas, sed quæsitus color & prætextus necessitatis, ficta & simulata necessitas.*

3 *Potuit & à Christo.*] Gratiæ divinæ suppetiis.

EPISTOLA XXXII.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus fratribus Salutem.

Ad Pamelii numeros XXXII. Ad Eras. l. 3. *Ep.* 4.

Monetur Clerus Carthaginiensis ut literas Cleri Romani & Cypriani responsa, communicanda curet.

Scripta in secessu.

QUALES literas ad Clerum Romæ agentem fecerim, quidque illi mihi rescripserint, quid etiam Moyses & Maximus Presbyteri, & Nicostratus & (a) Rufinus Diaconi, & ceteri cum eis Confessores in custodia constituti, (b) æque ad literas meas rescripserint, ut scire possetis, fratres carissimi, exempla vobis legenda transmisi. Vos curate quantum potestis pro diligentia vestra, (c) ut scripta nostra, & illorum rescripta fratribus nostris innotescant. Sed & si qui 1 de peregrinis (d) Episcopi Collegæ mei, vel Presbyteri, vel (e) Diacones præsentes fuerint, vel supervenerint, hæc omnia de vobis audiant: & si exempla Epistolarum transcribere, & ad suos (f) perferre voluerint, facultatem transcriptionis accipiant. Quamvis & (g) Saturo Lectori fratri nostro mandaverim, ut singulis desiderantibus describendi faciat potestatem, ut in Eccle-

(*a*) Rufus, *Lam.* (*b*) Ea, *Ar. Ebor. Lam.* (*c*) Ut & scripta; *Vat.* (*d*) Episcopis, *Bod.* 1. (*e*) Diaconi, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 2. (*f*) Transferre, *Neap.* (*g*) Satyro, *Ar.* Lectori nostro, *Lam. Bod.* 2.

1 *De Peregrinis Episcopi.*] Rigaltius ait, *Etiam peregrinis episcopis honorem habet, & Collegas suos vocat, & canone Arelatensi* XIX. *locus sacrificandi datur. Placet eis locum dari ut offerant. Præclarum est Aviti Viennensis de Maximiano quodam antistite monitum ad Cæsarium Arelatensem Epistol.* IX. *Quantalibet vel temporum longitudine, vel itineris vastitate, genitalis patriæ linquat habitaculum, peregrinus sacerdos dici non potest, ubi catholica reperiri Ecclesia potest. Quo sensu dici etiam poterit, minime esse probrosam nuncupationem Episcopi peregrini, quem Ecclesia sortitur aliunde quam ex proprio Presbyterio, vel propria patria.* Peregrina communio de qua canones loquuntur, adeo parum fuit honorifica ut in pœnam cederet. Sed hic loci, voces illæ, *de peregrinis Episcopi*, tales solummodo denotare videntur, qui extra diœcesem suam versantur: scilic. qui Carthaginem negotii alicujus causa, fortasse Ecclesiastici, accessissent.

An. 250. clesiarum statu quoquo modo interim componendo servetur ab omnibus (a) una & fida consensio. De ceteris vero quæ agenda erunt, sicut & Collegis meis (b) plurimis scripsi, plenius consilio communi tractabimus, quando convenire in unum permittente Domino cœperimus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere: fraternitatem salutate: Valete.

(*a*) Una fide, *Lin. Bod.* 1. fidei, *NC.* 1. una fida, *MR.* (*b*) Pluribus, *MR.*

EPISTOLA XXXIII.

Cyprianus Lapsis.

Ad Pamelii numeros XXVII. In Erasmi edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 6. Ecclesia super Episcopos constituta.

DOMINUS noster, cujus præcepta metuere & observare debemus, Episcopi honorem, & Ecclesiæ suæ rationem disponens in Evangelio (a) loquitur, & dicit Petro; Ego tibi dico, quia tu es Petrus, [1] & super istam petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincent eam, & tibi dabo claves regni cœlorum, & quæ ligaveris super terram, erunt ligata & in cœlis, & quæcunque solveris super terram, erunt soluta & in cœlis. Inde per temporum & successionum vices, Episcoporum ordinatio, & Ecclesiæ ratio decurrit, ut Ecclesia super Episcopos constituatur: & omnis actus Ecclesiæ per eosdem Præpositos gubernetur. Cum (b) hoc itaque divina lege fundatum sit, miror quosdam audaci temeritate sic mihi scribere (c) voluisse [2] ut Ecclesiæ nomine literas facerent; quando Ecclesia in Episcopo & Clero, & in omnibus stantibus sit constituta. Absit enim, (d) ne Domini misericordia & potestas ejus (e) invidiam patiatur, ut Ecclesia esse dicatur lapsorum numerus; cum scriptum sit, Deus non est mortuorum, sed vivorum. Omnes quidem vivificari optamus, & ut in statum pristinum restituantur, precibus nostris & gemitibus oramus. Si autem quidam Lapsi Ecclesiam se volunt esse, & si apud illos, atque in illis est Ecclesia: quid superest, quam ut ipsi rogentur à nobis, ut nos ad Ecclesiam dignentur admittere? Summissos ergo & quietos & verecundos esse oportet eos, qui delicti sui memores satisfacere Deo debent, nec Ecclesiæ nomine literas facere, cum se magis sciant Ecclesiæ scribere.

Scripta in secessu. Mat. 16. 18. Mat. 22. 32.

Non hæc labes lapsos omnes invasit, ut insolenter pacem deposcant.

Scripserunt autem mihi nuper quidam de Lapsis humiles, & mites, & trementes, & metuentes Deum, & qui in Ecclesia semper gloriose, & [3] granditer operati sunt; & opus (f) suum [4] Domino imputaverunt, scientes illum dixisse: Et cum hæc omnia feceritis, dicite: Servi supervacui sumus; quod debuimus facere, fecimus. Quæ illi cogitantes, & quamvis libello à Martyribus accepto, ut tamen à Domino satisfactio sua admitti possit, orantes scripserunt mihi, se delictum suum cognoscere, & pœnitentiam veram agere, nec ad pacem temere, aut importune properare; sed expectare præsentiam nostram, dicentes pacem quoque ipsam, si eam nobis præsentibus acceperint, dulciorem sibi futuram. Quibus quantum gratulatus sim, Dominus testis: [5] qui dignatus est ostendere quid ejusmodi & tales servi de ejus benignitate mereantur. [6] Quas literas cum nuper acceperim, & nunc aliud scripsisse vos legerim, peto discernatis desideria vestra, & qui-

Luc. 17. 10.

(*a*) Loquitur Ecclesiæ, *Bod.* 1. (*b*) Hoc ita divina lege, *Bod.* 1. cum hoc ita, *Bod.* 1. (*c*) *Sic*, *Bod.* 1. voluisse; quando, *Imp.* (*d*) Nec Domini, *Manut. Bod.* 1. (*e*) Invicta patiatur, *Bod.* 1. *Manut.* (*f*) Nunquam, *Bod.* 1.

1 *Et super istam petram.*] Rigaltius ait, *Cyprianus hoc loco verba Christi laudantis Petrinæ fidei professionem, tu es Christus filius Dei viventis; cujus professionis gratia Christus Simoni Petrinum nomen indidit, & super quam professionem, velut super petram, ædificaturum se dixit Ecclesiam suam, ad Episcopos transfert. Verba Christi sunt:* σὺ εἶ πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν. *Chrysostomus,* τουτέστι τῇ πίστει τῆς ὁμολογίας. *Matth.* 16. 18. *Et tamen Hieronymus in Epistola ad Marcellam: Apostolus Petrus, super quem Dominus fundavit Ecclesiam. Et ipse Cyprianus Epist.* XL. *Cathedra una super Petrum Domini voce fundata. Quod sic intelligi debet, ut sit allusio Christi, significantis duritiem & firmitatem fidei, per exemplum & figuram petræ, soliditate sua durissimæ. Sic & Apostolus piscatores, à captura piscium, ad hominum capturam traduxit.* δεῦτε ὀπίσω μου, *inquit,* καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. *Plena sunt hujusmodi figurarum Evangelia Christi. Quæ homines quam plurimos divina sua gratia ceperunt. Seneca dixit alicubi de Socrate, facetum fuisse, cujus sermo per figuras procedere solitus erat. Hæ vero figuræ sunt schemata, tropi, allegoriæ, ænigmata, similitudines: quæ sane sermonem faciunt facundiorem.* Tantum abest ut verba hæc senserit Cyprianus de Ecclesiæ Romanæ prærogativis fuisse intelligenda; ut exinde sua & aliorum omnium Episcoporum jura stabiliat atque asserat. *Ecclesia* enim *super Episcopos constituta.* Videantur quæ dicta sunt libro de Lapsis. Frustra agunt illi qui rem sibi confectam autumant si aliquando legerint, super Petrum Dominum fundasse Ecclesiam; cum id de aliis Apostolis passim dicatur: porro in dialecto Syriaca vox כפ כנ ubique immutata permaneat; & apud Græcos ipsos, perinde sit sive πέτρον sive πέτραν dixeris.

2 *Ut Ecclesiæ nomine literas facerent.*] Voces has prius desideratas, omnino textui inseri debere, res ipsa monet.

3 *Granditer operati.*] Rigaltius ait, *Magnifice, pro majestate ac disciplina fidei Christianæ. Sic Martialis in rebus seculi dixerat, grande opus, & grandia verba. Glossæ veteres,* μεγαλοεργῶς, *Magnopere.* Μεγαλοεργία, *magnificium. Tertullianus grande officium. Juvenalis, grande carmen, pro Tragico. Tertul. grandiores fabulæ. Granditatem verborum, Cic. de cla. or. ubi de grandiloquentia Demosthenis. Ipse Cyprianus infra Epist.* XXXIII. *Verba sublimia dixit, quæ Christianæ fidei testimonium dixerunt.*

4 *Domino imputaverunt.*] Quicquid bene ab ipsis gestum divinæ gratiæ acceptum referebant. Aut si lectio codicis Bodleiani admittenda; non bene olim facta lapsui suo opposuerunt. Ac si Deus ob merita fuisset veniæ debitor.

5 *Qui dignatus est ostendere.*] Rigaltius ait, *In somnis. Per visum. In visione. Supra Epist.* VII.

6 *Quas literas cum nuper acceperim.*] Pamelius ait, *Desiderantur tam hæ literæ lapsorum, quam illæ ad quas respondet, quæ si exstarent, jam libelli Martyrum forma nobis nota foret.* Imo nota est ex Epist. 23.

1 *Gaio*

An. 250. & quicunque estis qui has literas nunc misistis, nomina vestra libello subjiciatis, & libellum cum singulorum nominibus ad me transmittatis; ante est enim scire quibus rescribere habeam: tunc ad singula quæ scripsistis pro loci, & actus nostri mediocritate rescribam. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere, & secundum Domini disciplinam quiete & tranquille agere. Valete.

EPISTOLA XXXIV.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. XXVIII. In Erasmi Edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 3. Presbyter qui cum Lapsis communicat, communione arcendus.

Scripta in secessu.

INTEGRE & cum disciplina fecistis, fratres carissimi, quod (a) consilio Collegarum meorum qui præsentes erant, [1] Gaio (b) Diddensi Presbytero, & Diacono ejus censuistis non communicandum: qui communicando cum Lapsis, & [2] offerendo oblationes eorum, in pravis erroribus suis frequenter deprehensi, & semel, atque iterum, secundum quod mihi scripsistis, à Collegis meis moniti ne hoc facerent, in præsumtione & audacia sua pertinaciter perstiterunt, decipientes quosdam fratres ex plebe nostra; quibus nos omni (c) humilitate consultum cupimus, & quorum saluti non (d) adulatione composita, sed sincera fide, prospicimus; ut vera pœnitentia, & gemitu & dolore pleno (e) Dominum deprecentur, quia scriptum est; Memento unde cecideris, & age pœnitentiam. Et iterum loquitur scriptura divina: sic dicit Dominus: Cum conversus gemueris, tunc salvaberis, & scies ubi fueris. Ingemiscere autem & agere pœnitentiam quomodo possunt; quorum gemitibus & [3] lacrymis intercedunt quidam de Presbyteris, ut communicandum cum illis temere existiment? nescientes (f) quia scriptum est; Qui vos (g) felices dicunt, in errorem vos mittunt, & semitam pedum vestrorum turbant. Merito salubria nostra & vera consilia nihil promovent, dum blanditiis & palpationibus perniciosis (h) veritas impeditur; & patitur lapsorum saucia & ægra mens, quod corporaliter quoque ægri & infirmi sæpe patiuntur: ut dum salubres cibos & utiles potus, quasi amaros & abhorrentes respuunt, & illa quæ oblectare & ad præsens suavia videntur esse, appetunt; perniciem sibi, & mortem per inaudientiam & intemperantiam provocent: nec proficiat ad salutem artificis medela vera (i) dum blandimentis decipit dulcis illecebra. Vos itaque secundum literas meas fideliter & salubriter consulentes, à consiliis melioribus ne recedatis. Legite vero has easdem literas & Collegis meis, si qui aut præsentes fuerint, aut supervenerint, ut unanimes & concordes, ad fovenda & sananda lapsorum vulnera consilium salubre teneamus, tractaturi plenissime de omnibus, cum convenire in unum per Domini misericordiam cœperimus. Interea si quis immoderatus, & præceps, sive de nostris Presbyteris vel Diaconibus, sive de peregrinis ausus fuerit ante sententiam nostram communicare cum lapsis, à communicatione nostra arceatur; apud omnes nos causam dicturus temeritatis suæ, quando in unum permittente Domino, convenerimus.

Apoc. 2. 5. Isa. 30. 15. Isai. 3. 12.

Quæritur qua pœna animadverti in illos deberet, qui curam sibi in Ecclesia commissam, dereliquerunt.

Desiderastis quoque ut de Philumeno, & Fortunato Hypodiaconis, & Favorino Acolutho, qui medio tempore recesserunt, & nunc venerunt, quid mihi videatur rescribam. [4] Cui rei non (k) potui me solum judicem dare, [5] cum multi adhuc de Clero absentes sint, nec locum suum vel (l) sero repetendum putaverunt, & hæc singulorum tractanda sit, & limanda plenius ratio, non tantum cum Collegis meis, [6] sed & cum plebe ipsa universa: expensa enim moderatione libranda & pronuncianda res est, quæ

(*a*) Ex consilio, *Bod.* 1. (*b*) Didensi, *Bod.* 1. (*c*) Utilitate consultum, *Bod.* 1. (*d*) Adulatione corrupta, *Bod.* 1. (*e*) Domini, *Bod.* 1. (*f*) Scriptum esse, *Bod.* 1. (*g*) Beatos esse, *Bod.* 1. (*h*) Saturatis, veritas, *Bod.* 1. (*i*) Blandientis, *Rigalt. ex conject.* (*k*) Puto, me debere sententiam dare, *Bod.* 1. (*l*) Sorte repetendum, *Bod.* 1.

[1] *Gaio Diddensi.*] Pamelius ait, *Si quid in re incerta divinare licet, fit mihi verisimile, Diddam pagum quempiam fuisse in diœcesi Carthaginiensi, & Gaium hunc fuisse illius loci Presbyterum, id est, quem nunc vocamus Pastorem sive Curatum, idque quia Diaconi illius mentionem facit.* Porro locum admodum obscurum fuisse hinc licet conjicere, quia non alibi de eo occurrit mentio.

[2] *Offerendo oblationes eorum.*] Rigaltius ait, *Etenim Presbyteri & Diaconi, intempestive ac præmature cum Lapsis communicando, oblationes eorum, hoc est orationes & eleemosynas, pœnitentiam nondum probe consignatam, crudas adhuc operationes, ac per hoc divinæ majestati minime gratas, allegassent. Nimirum pœnitentes, & Presbyteris & Diaconis & omnibus fratribus legationes deprecationum suarum injungebant, ut ait Tertullian. lib. de pœnit.* Videantur quæ dicta in notis ad Epist. 5. De oblatione vero pro mortuis quæ habentur in notis ad Ep. 2. Porro observari potest quod in Epist. 16. ubi passim in Exemplaribus legitur, *Offertur nomen eorum.* Latinus Latinius, legendum suadet, & codicis cujusdam Vaticani fidem appellat, *offertur nomine eorum*, quæ quidem lectio videtur magis apposita.

[3] *Lacrymis intercedunt.*] Obicem illis ponunt. Impediunt. Quomodo Tribuni intercesserunt; hoc est rem, pro magistratus potestate, impediverunt.

[4] *Cui rei non potui me solum judicem dare.*] Rigaltius ait, *Sic supra: solus rescribere nihil potui.*

[5] *Cum multi adhuc.*] Quæstio hæc non tantum ad Philumenum, Fortunatum, & Favorinum, spectat; sed plurimos alios qui forte graviore pœna digni, siquidem *nec locum suum vel sero repetendum putaverunt.*

[6] *Sed & cum plebe ipsa universa.*] Invita aut inscia plebe, nihil in Ecclesia geri sæpius monitum.

An. 250. quæ in posterum circa ministros Ecclesiæ constituat exemplum. [1] Interim se à divisione mensurna tantum contineant, non quasi à Ministerio Ecclesiastico privati esse videantur, sed ut integris omnibus ad nostram præsentiam ([a]) differantur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere. Fraternitatem universam salutate, & valete.

(*a*) Et cognitio hæc differatur, *Bod.* 1.

[1] *Interim se à divisione mensurna tantum contineant.*] Rigaltius ait, *Sic edidit Pamelius, cum antea legeretur in libris quidem impressis, à divisione mensurantium: in manuscriptis autem quibusdam, à ditione; in aliis, aditione. At in nonnullis ex utraque conflata est tertia, quam esse arbitror veram, Interim se à dictione mensurnantium contineant. Hoc est, non dicant se mensurnantes, non habeantur in numero mensurnantium, nihil capiant ex divisionibus mensurnis, quarum fiet mentio Epist.* XXXIX. *Sane Pamelii conjectura eo minus ferenda est, quod apertissime repugnat auctoris menti. Nam hoc in primis cavet Cyprianus, ne quid absente se decernatur in causa Philumeni, Fortunati, & Favorini, sed ut integris omnibus ad suum reditum differantur: Pamelius contra, ut se interim à divisione mensurna tantum abstineant. Cyprianus eos ab Ecclesia sic abstinet, ut nec mensurnantes dici velit. Cujus appellationis æque ac sportulantium rara sunt in libris hodie vestigia.* Conjecturæ Rigaltii refragatur non modo Epist. 39. Sed & optimus codex Bodleianus primus, qui expresse habet, *à divisione mensurna.* Porro nec locum habet Latinii conjectura, qui legendum suadet *aditione mensurnantium.* scil. à consuetudine ceterorum Presbyterorum. Tertulliani ævo, *Modicam unusquisque stipem menstrua die, apponebat.* Quam sic collatam, *depositum pietatis* appellat, Apologet. c. 39. Videntur isti fugitivi censuræ Ecclesiasticæ subjecti, quæ dicitur suspensio à beneficio. Sed causa hæc cautius videbatur pertractanda, quia ipse Cyprianus ob secessum suum, simili invidia premebatur.

EPISTOLA XXXV.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus Romæ consistentibus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros XXIX. in Erasm. Edit. deest. in Manut. l. 5. Ep. 5. Plebs Carthaginiensis certior redditur de temeritate lapsorum qui pacem deposcebant.

Scripta in secessu.

ET dilectio communis & ratio exposcit, fratres carissimi, nihil conscientiæ vestræ subtrahere de his quæ apud nos geruntur, ut sit nobis circa utilitatem Ecclesiasticæ administrationis commune consilium: nam posteaquam ad vos literas feci, quas misi per Saturum Lectorem, & Optatum Hypodiaconum fratres nostros, de ([a]) quorundam [1] prospecta temeritate, qui pœnitentiam agere, & Deo satisfacere detrectant, literas ad me fecerunt; pacem non dandam sibi postulantes, sed quasi jam datam sibi vindicantes, quod dicant Paulum omnibus pacem dedisse, sicut in literis eorum, quarum exemplum ad vos transmisi, legetis. Simul quid & ego eis breviter interim rescripserim; sed & quales postea ad Clerum literas fecerim; ut scire possetis; hujus quoque rei exemplum vobis misi. Quod si ultra temeritas eorum nec meis nec vestris literis compressa fuerit, nec consiliis ([b]) salutaribus obtemperaverit, agemus ea quæ secundum Evangelium [2] Dominus agere præcepit. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

(*a*) *Sic*, *Bod.* 1. de quorundam temeritate, *Manut.* (*b*) Salubribus obtemperaverit, *Bod.* 1.

[1] *Prospecta temeritate.*] Deliberata. Tertull. in Apologet. c. 6. *Etiam circa ipsos Deos vestros quæ prospecte decreverant Patres vestri, iidem vos obsequentissimi rescidistis.*

[2] *Dominus agere præcepit.*] Nimirum quod Matt. 18. 17. dicitur. Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.

EPISTOLA XXXVI.

Cypriano Papæ Presbyteri & Diacones Romæ consistentes, Salutem.

Ad Pamelii numeros XXX. In Erasmi Edit. deest. in Manut. l. 5. Ep. 13. Ecclesia Romana certior sententiam suam de Lapsis, cum Carthaginiensis decretis consentientem proponit.

Scripta in secessu.

CUM perlegissemus, ([a]) frater, literas tuas quas per Fortunatum Hypodiaconum miseras, gemino sumus dolore perculsi, & duplici mœrore confusi, quod neque tibi requies ulla in tantis persecutionis necessitatibus traderetur; & lapsorum fratrum immoderata petulantia usque ad periculosam verborum temeritatem producta denotaretur. Sed quanquam nos atque animum nostrum ista, quæ diximus, graviter adfligerent; tamen mœroris nostri tam gravem sarcinam, vigor tuus, & secundum Evangelicam disciplinam adhibita severitas ([b]) temperat: dum & quorundam improbitatem ([c]) juste coercet, & hortando ad pœnitentiam, viam legitimam ([d]) salutis ostendit. Quos quidem satis mirati sumus ad hoc usque prosilire voluisse, ut tam

(*a*) Frater carissime, *Bod.* 1. (*b*) Temperata, *Bod.* 1. (*c*) Juste coerces, & cohortando, *Bod.* 1. (*d*) Salutis ostendis, *Bod.* 1.

An. 250. [1] tam urgenter, & tam immaturo atque acerbo tempore, [2] in tam ingenti & immenso crimine, atque delicto; pacem sibi non tam peterent, quam vindicarent, imo jam & in cœlis habere se dicerent.

Lapsis adhibita indulgentia, ad Evangelii normam exigitur.

Qui si habent, quid petunt, quod tenent? si autem non habere illos probatur, hoc ipso quod petunt, cur non judicium eorum sustinent, à quibus petendam pacem, quam utique non habent, putaverunt? Quod si ([a]) aliunde prærogativam communicationis habere se credunt, cum Evangelio illam conferre conentur, ut ita demum firmiter valeat, si ab Evangelica lege non dissonat. Ceterum quo pacto Evangelicam poterit præstare communicationem, quod contra Evangelicam decretum ([b]) videtur veritatem? Nam cum omnis prærogativa ita demum [3] ad indulgentiæ privilegium spectet; si ab eo ([c]) cui sociari quærit non ([d]) discrepet; qui à Deo, cui sociari quærit, discrepat, necesse est indulgentiam & privilegium societatis amittat. Videant igitur quid in hoc negotio ([e]) agere conentur. Nam si aliud quidem Evangelium, aliud autem Martyres dicunt posuisse decretum; collidentes contra Evangelium Martyres, utrobique periclitabuntur. Nam & Evangelii fracta jam & jacens videbitur esse majestas; si potuit alterius decreti novitate superari: Et de Martyrum capite gloriosa confessionis corona detracta; si non illam de Evangelii conservatione invenientur consecuti unde Martyres fiunt; ut merito nulli magis sit competens nihil contra Evangelium decernere, quam qui Martyris ([f]) nomen laborabat accipere. Illud præterea vellemus addiscere, si Martyres non propter aliud martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes; teneant Ecclesiæ usque ad effusionem sanguinis sui pacem; ne cruciatus dolore superati perdendo pacem, perdant ([g]) salutem, quam si sacrificassent se habituros non putaverunt; illis existiment donandam, qui sacrificasse dicantur: cum legem hanc debeant in aliis tenere, quam ipsi videbantur sibi ante posuisse?

Argumento est pacem à Confessoribus concessam, gratia tantum & favore inniti, quod lapsi ad Episcopos remittantur.

In quo negotio, hoc ipsum, quod pro se ipsis facere putaverunt, animadvertimus contra se ipsos protulisse. Nam si dandam illis pacem Martyres putaverunt, cur ipsi non dederunt? cur illos ad Episcopum, ut ipsi dicunt, remittendos censuerunt? Is enim qui jubet fieri, potest utique facere, quod fieri jubet. Sed ut intelligimus, immo ut res ipsa loquitur & clamat, sanctissimi Martyres utrobique adhibendum putaverunt temperamentum & pudoris & veritatis. Nam & quia à multis urgebantur, ([h]) dum [4] ad Episcopum illos remittunt, verecundiæ propriæ ne ulterius inquietarentur consulendum putaverunt: & dum illis non ipsi communicant, Evangelicæ legis illibatam sinceritatem custodiendam judicaverunt. [5] Tu tamen, frater, nunquam pro tua caritate desistas lapsorum animos temperare, & errantibus veritatis præstare medicinam; licet ([i]) animus ægrorum, medentium respuere soleat industriam. Recens est lapsorum nuper hoc vulnus, & adhuc in tumorem plaga consurgens: & idcirco certi sumus, quod spatio productioris temporis impetu isto consenescente, amabunt hoc ipsum, ad fidelem se dilatos esse medicinam, si tamen desint, qui illos arment ad periculum proprium, & in perversum instruentes, pro salutaribus ([k]) dilationum remediis, exitiosa deposcant illis properatæ communicationis venena.

Seditiosa pacis postulatio, Felicissimi factioni imputanda.

Neque enim credimus sine instinctu quorundam, ausuros fuisse omnes tam petulanter ([l]) sibi pacem vindicare. [6] Novimus Carthaginiensis Ecclesiæ fidem, novimus institutionem, novimus humilitatem: unde etiam mirati sumus, quod quædam [7] in te per Epistolam injecta durius notaremus: cum amorem vestrum mutuum, & caritatem exemplis multis reciprocæ adfectionis in vos invicem sæpe comperissemus. Tempus est igitur ut agant delicti pœnitentiam, ut probent lapsus sui dolorem, ut ostendant verecundiam, ut monstrent humilitatem, ut exhibeant modestiam; ut de submissione provocent in se Dei clementiam, & de honore debito ([m]) in Dei sacerdote, eliciant in se divinam misericordiam. Quanto meliores ipsorum literæ fuissent, si pro ipsis preces stantium humilitate ipsorum adjutæ fuissent, quoniam & facilius impetratur, quod petitur, quando is pro quo petitur, condignus est, ut quod petitur, impetretur.

Quod

(*a*) Alicunde, *Bod.* 1. (*b*) Videbitur veritatem, *Bod.* 1. (*c*) *Sic*, *Bod.* 1. qui, *Imp.* (*d*) Discrepat, *Bod.* 1. (*e*) Agere cogentur, *Bod.* 1. (*f*) Nomen ex Evangelio laborat, *Bod.* 1. (*g*) Quo pacto salutem quam se si sacrificassent habituros, *Bod.* 1. (*h*) Qui ad Episcopum, *Bod.* 1. (*i*) Animus ægrotans, *Bod.* 1. (*k*) Dilationis, *Bod.* 1. (*l*) Sibi jam pacem, *Bod.* 1. (*m*) *Sic*, *Bod.* 1. In Dei sacerdotem, *Manut. Morel.*

1 *Tam urgenter.*] Rigaltius ait, *Mox dicet*, *tam petulanter.*

2 *In tam ingenti & immenso crimine.*] Rigaltius ait, *Idololatria. Mox dicet*, *atque delicto.* ἀποστασία. *Ipse Cyprianus delictorem posuit pro desertore.*

3 *Ad indulgentiæ privilegium.*] Pamelius ait, *Vides hic bis usitatam*, *Christiane lector*, *vocem indulgentiæ*, *in eadem prorsus significatione*, *qua nunc utimur : habes eandem supra bis repetitam Epist.* 20. *& Epistola quoque sequenti.* Itane ex Romanæ Ecclesiæ usu, Thesaurus iste omnium Episcoporum fidei est concreditus, nec Pontificis Romani est prærogativa? Itane mortuis hic ex Martyris nostri placitis post Purgatorii flammas, aditus in cœlum panditur? Aut demum Cypriani seculo cœlum venale exponebatur?

4 *Ad Episcopum illos remittunt.*] Rigaltius ait, *In eo nervum disciplinæ infringi censebat B. Martyr*, *quod à Martyribus libelli corrogarentur*, *cum tamen ii pacem dare non possent*, *sed ad Episcopos suos unumquemque mittere solerent.*

5 *Tu tamen frater.*] Rigaltius ait, *Fratrem vocant Episcopum Carthaginis*, *quem initio Epistolæ Papam nuncuparunt.*

6 *Novimus Carthaginiensis Ecclesiæ fidem.*] Rigaltius ait, *Ipsi Romani fidem Carthaginiensis Ecclesiæ laudant.*

7 *In te per Epistolam injecta.*] Contumeliose adversus Cyprianum dicta.

An. 250.

Privatus Lambesitanus Romanam Ecclesiam minime latuit.

1 Quod autem pertinet ad Privatum Lambesitanum, pro tuo more fecisti, qui 2 rem nobis (a) sollicitam nunciare voluisti, omnes enim (b) nos decet 3 pro corpore totius Ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare: sed nos etiam ante literas tuas fraus callidi hominis latere non potuit. Nam (c) cum antehac quidam ex ipsius nequitiæ cohorte venisset vexillarius, Privati futurus, & fraudulenter 4 literas à nobis elicere curaret, nec quis esset, latuit, nec literas, quas volebat, accepit. Optamus te in Domino bene valere.

(*a*) Tanquam sollicitam, *Bod.* 1. (*b*) Noc docet, *Bod.* 1. (*c*) *Sic legitur in Veronen. Pamelius ediderat:* cum antehac quidam ex ipsius nequitiæ cohorte venisset vexillarius Privati, & furto ac fraudulenter literas à nobis elicere curaret.

1 *Quod autem pertinet ad Privatum Lambesitanum.*] Rigaltius ait, *Hunc hæreticum Epist.* LV. *in Lambesitana colonia ob multa & gravia delicta nonaginta episcoporum sententia condemnatum fuisse dicet.* Videatur Concilii Carthaginiensis suffragium LXXV.

2 *Rem nobis sollicitam*] De qua maxime solliciti tenemur, unitate scil. Ecclesiæ: unde cum ex conciliorum decretis contingeret hæreticos communione privari, statim vicinæ Ecclesiæ certiores reddebantur.

3 *Pro corpore totius Ecclesiæ cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt.*] Rigaltius ait, *Hæc pertinent ad sollicitudinem Cypriani erga omnes Ecclesias & ad unum illum episcopatum, cujus partem à singulis Episcopis in solidum teneri ait, libro de Unitate Ecclesiæ.*

4 *Literas à nobis elicere curaret.*] Communicatorias nimirum.

EPISTOLA XXXVII.

Cyprianus 1 Moysi & Maximo Presbyteris, & ceteris Confessoribus fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. XVI. Ad Erasm. l. 2. Ep. 4.

Confessores Romani, toties Confessores quoties rogati.

Scripta in secessu.

ET cunctos vos pariter & singulos (a) repræsentavit affectibus nostris, fratres carissimi, Celerinus adveniens, & fidei ac virtutis vestræ comes, & gloriosis (b) congressibus Dei miles; universos vos in illo veniente conspeximus; & cum (c) caritatem circa me vestram dulciter ac sæpe loqueretur, in ejus sermonibus vos audiebamus. Satis ac plurimum gaudeo, quando à vobis per tales talia perferuntur: vobiscum illic in carcere quodam modo & nos sumus, 2 divinæ dignationis (d) hortamenta vobiscum sentire nos credimus, qui sic vestris (e) cordibus inhæremus: honori nos vestro (f) caritas vestra individua connectit, (g) separari dilectionem spiritus non sinit: vos illic confessio, (h) me affectio includit. Et nos quidem vestri diebus ac noctibus memores, (i) & 3 quando in sacrificiis 4 precem cum pluribus facimus, & cum in (k) secessu privatis precibus oramus, coronis ac laudibus (l) vestris plenam à Domino faventiam postulamus; sed ad reddendam vobis vicem minor est nostra mediocritas: plus vos datis quando nostri in oratione meministis, qui (m) 5 spirantes jam sola cœlestia, & tantum divina meditantes, ad fastigia celsiora mora ipsa passionis (n) ascenditis; longoque temporum ductu glorias vestras (o) non trahitis, sed augetis. Beatum facit prima, & una confessio: vos totiens confitemini, 6 quotiens rogati, ut de carcere recedatis; carcerem fide, & virtute (p) præeligitis: tot vestræ laudes, quot dies; quot men-

(*a*) Præsentavit, *Corb.* (*b*) Congressionibus, *Bod.* 1. *Thu.* (*c*) De caritate, *Corb.* (*d*) *Sic, Vat. Foss. Corb.* ornamenta, *Ver.* (*e*) Cordibus adhæremus, *Pem. Voss.* 2. *Eb. Lam. Lin. NC.* 1. 2. (*f*) Caritas nostra, *Ebor.* (*g*) Separari enim, *Lam.* (*h*) Me hic affectio, *N. Fab.* (*i*) Et in sacrificiis, *Lam.* (*k*) Secreto privatis, *MR.* (*l*) Vestris Domini faventiam, *Lam. Bod.* 3. *NC.* 1. 2. *Lin.* (*m*) Sperantes, *Bod.* 1. *Vat. Thu. Corb.* (*n*) Conscenditis, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (*o*) Non subtrahitis, *Bod.* 1. *Thu. Foss. Corb.* (*p*) Præligistis, *Lam. Ebor. NC.* 1.

1 *Moysi & Maximo.*] De temporis spatio quo Moyses & Maximus carcere inclusi fuerant, consulantur Annales.

2 *Divinæ dignationis hortamenta.*] Pro istis reposuit Rigaltius *ornamenta*: sed cum dicat Cyprianus se *in Celerini sermonibus Martyres audivisse*, magis ad rem facit ut addat se *hortamenta cum illis sentire*, quam *ornamenta*.

3 *Quando in sacrificiis precem cum pluribus facimus.*] Rigaltius ait, *Jam Tertullianus dixerat, offerre sacrificium, & Sacrificiorum orationes, & libro* IV. *adversus Marcionem, pag.* 502. *ubi agit de Novi Testamenti sacrificiis, Sacrificiorum officia potiora significari ait verbis istis Malachiæ prophetæ: Non est voluntas mea in vobis, inquit Dominus, & sacrificia vestra non excipiam de manibus vestris, quoniam à solis ortu usque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificium offertur nomini meo, & sacrificium mundum, scilicet simplex oratio, de conscientia pura. Libro* III. *pag.* 497. *sacrificium illud mundum sic explicat: gloriæ scilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni: & eodem libro pag.* 512. *Hominem quondam peccatorem, verbo mox Dei emaculatum, offerre debere munus Deo apud templum, orationem scilicet, & actionem gratiarum apud Ecclesiam per Christum Jesum catholicum Patris sacerdotem.*

4 *Precem cum pluribus facimus.*] Rigaltius ait, *Orationum sacrificia fiebant à Presbytero qui pro populo faciebat, hoc est, populi preces allegabat Deo.* Perinde est ac si dixisset, Prece Ecclesiæ publica, & nostra privata.

5 *Spirantes jam sola cœlestia.*] Rigaltius ait, *Libro de Mortalitate: positus in cœlestibus castris divina jam spirat.*

6 *Quotiens rogati ut de carcere recedatis.*] Rigaltius ait, *Rogandi formula fuit, Serva animam tuam. Consule tibi. His vocibus amici & propinqui non Christiani, monere & hortari solebant amicos sive propinquos, ne perirent sine caussa. Sic illi Christianæ veritatis & cœlestium ignari. Nam disciplina quidem vetabat, ne quis ultro se offerret. Hoc enim est præcipitis & parabolani: eadem vero disciplina cavetur, ne quis animam suam sic amet, ut pro Christi nomine ponere eam nolit. Ipse proconsul Cyprianum, quem jam Imperatorum edicta duci jusserant, hortabatur, Jusserunt te principes ceremoniari. Respondit ille: Non facio. Proconsul adjecit & ait: Consule tibi. Augustinus de passione S. Cypr. mar.*

7 Tran-

An. 250. mensium curricula, tot incrementa meritorum. Semel vincit qui statim patitur: at qui (a) manens semper in pœnis, congreditur cum dolore, nec vincitur; quotidie coronatur.

Martyrum decus omnes seculi honores superat.

Eant nunc magistratus & Consules sive Proconsules, annuæ dignitatis insignibus & duodecim fascibus glorientur; ecce dignitas cœlestis in vobis honoris annui claritate signata est: (b) & jam revertentis anni volubilem circulum victricis gloriæ diuturnitate transgressa est. Illuminabat mundum sol oriens & luna decurrens, sed vobis idem qui solem fecit & lunam, majus in carcere lumen fuit; & in corde ac mentibus vestris Christi claritudo resplendens, horribiles ceteris atque funestas pœnalis loci tenebras, æterna illa & candida luce radiavit. Per vicissitudines mensium (c) [1] transmeavit tempus hybernum; (d) sed & vos inclusi tempora hyemis, persecutionis hyeme (e) pensastis; Successit hyemi verna temperies rosis læta, & floribus coronata; sed vobis rosæ & flores de paradisi deliciis aderant, & caput vestrum serta cœlestia coronabant. Æstas ecce messium fertilitate fœcunda est, & area frugibus plena est; sed vos qui gloriam seminastis, frugem gloriæ metitis: atque in Domini area constituti, exuri paleas inextinguibili (f) igne conspicitis, ipsi ut tritici grana purgata & frumenta pretiosa; (g) jam purgati & conditi, [2] hospitium carceris horreum computatis. Nec deest autumno ad munera (h) fungendi temporis gratia spiritalis, vindemia foris premitur, & profutura poculis in torcularibus uva calcatur. Vos de Domini vinea pingues racemi, & jam maturis fructibus botri, pressuræ secularis infestatione calcati: (i) torcular vestrum carcere (k) torquentes, vini vice sanguinem funditis, ad passionis tolerantiam fortes martyrii poculum libenter hauritis. Sic apud servos Dei annus evolvitur. Sic spiritalibus meritis, & cœlestibus præmiis temporum vicissitudo celebratur.

Minime promtum dicere, an beatiores illi qui semel an qui diu Martyres.

Beati satis qui ex vobis per hæc gloriarum vestigia commeantes, jam de seculo recesserunt, confectoque itinere virtutis ac fidei [3] ad complexum & osculum Domini, Domino ipso gaudente venerunt. Sed & vestra non minor gloria, qui adhuc in certamine constituti, & (l) comitum glorias secuturi, pugnam diu geritis, immotaque & inconcussa fide stabiles, quotidie spectaculum Deo vestris virtutibus exhibetis. Quo longior (m) vestra pugna, hoc corona sublimior. Agon unus, sed multiplici præliorum numerositate congestus. Famem vincitis, & sitim spernitis, & squalorem carceris, ac receptaculi pœnalis horrorem roboris vigore calcatis. Pœna illic (n) subigitur, cruciatus obteritur, nec mors metuitur, sed optatur; (o) quæ scilicet immortalitatis præmio vincitur, ut vitæ æternitate, qui (p) vicerit, coronetur. Qui nunc in vobis animus, quam sublime quam capax pectus; ubi talia & tanta volvuntur. Ubi non nisi Dei præcepta & Christi præmia cogitantur, voluntas est illic tantum Dei; & in carne adhuc licet vobis positis, vita jam vivitur non præsentis seculi, sed futuri.

Confessorum in precibus suffragia plurimi facienda.

Nunc est, (q) fratres carissimi, ut memores mei sitis, ut inter magnas atque divinas cogitationes vestras, nos quoque animo ac mente volvatis, simque in precibus & orationibus vestris; cum [4] vox illa purificatione confessionis illustris, & jugi honoris sui tenore laudabilis, ad Dei aures penetrat, & aperto sibi cœlo, de his (r) subacti mundi partibus ad superna transmissa, impetrat de (s) Domini voluntate quod postulat. Quid enim petitis de indulgentia Domini, quod non impetrare mereamini, qui sic Domini mandata ser-

(*a*) Manens in præliis, *Lam.* (*b*) Etiam, *Pem.* (*c*) Transmeavit hibernus, *Bod.* 1. 3. *Lin. Ebor. NC.* 1. 2. *Thu. Foss.* hibernum, *Corb.* (*d*) Sed vos inclusi, *Bod.* 1. *Lin. Ebor. NC.* 1. 2. *Thu. Foss. Corb.* (*e*) Pensatis, *Bod.* 1. *Thu.* (*f*) Igne perspicitis, *Bod.* 1. *Corb.* (*g*) Jam probati, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 3. *NC.* 1. 2. *Thu. Foss. Corb.* (*h*) Fugendi temporis, *Lam.* (*i*) Torcular nostrum, *Man.* (*k*) Torquente, *Pem. Bod.* 3. *Voss.* 2. *Lin. Lam.* torquente sentitis, *Thu. Foss.* (*l*) Comitum gloriam, *Pem. Lin. Ebor. NC.* 1. 2. (*m*) Vestra confessio, *Thu. Bod.* 1. (*n*) Subjicitur, *Thu. Foss.* (*o*) Quo scilicet, *Bod.* 1. *Thu.* (*p*) Vicerit honoretur, *Man. Voss.* 1. 3. *MR. Thu. Foss. Corb.* vicerint honorentur, *Bod.* 1. 3. (*q*) Fratres beatissimi, *Pem. Lam. Lin. Ebor. Bod.* 3. *NC.* 2. *Corb.* (*r*) Subactis, *Foss. Corb.* (*s*) Domini bonitate, *Pem. Lin. NC.* 2. *Voss.* 2. *Bod.* 1. 3. *Thu. Foss.*

[1] *Transmeavit tempus hibernum.*] Crediderim veriorem esse lectionem, quam plurimi codices commendant, *transmeavit hibernum.* Sic Tertull. adv. Marc. l. 1. *Totus annus hibernum.* Porro de voce illa supra egimus.

[2] *Hospitium carceris horreum.*] Priorius ait, *Tertullianus capit.* 2. *ad Martyres eodem eloquio detonat ut Martyres adhortetur ad vincenda etiam carceris discrimina, squalorem, egestatem. Custodiarium autem vocat ibi carcerem.*

[3] *Ad complexum & osculum Domini.*] Rigaltius ait, *Ad propagationem nominis Christiani, inter tot tamque atroces persecutionum procellas, quæ non raro plebem, atque etiam plebi regendæ præpositos evertebant, omnibus modis allaborandum fuit episcopo, ut populum & clerum haberet devotæ Christo fidei retinentissimum. Quod cum perfici nullo magis consilio posset, quam proposita Confessoribus Christi felicitate præsentissima, moram ejus adipiscendæ abrogari posse omnem, placuit Martyrii prærogativa. Ne forte illius obtinendæ spes in judicii sive resurrectionis tempus dilata minus strenuos milites faceret. Itaque Martyres statim à certamine ad coronam, hoc est, ad Domini complexum & osculum missi. Interea vero etiam ante Martyrii consummationem Confessoribus optimis indultum, ut pacem Lapsis impetrarent, quam non nisi per tristissimas longi temporis austeritates, secundum Ecclesiæ disciplinam sperare potuissent. Hac igitur Epistola Cyprianus paratissima felicitatis æternæ gaudia Confessoribus exhibet, ut eorum exemplo ceteros ad Martyrii constantiam erigat accendatque.* De osculo Domini superius actum. Negotium istud ita explicat Rigaltius, ac si Episcoporum consilio & artificio, proposita esset Confessoribus Christi felicitas præsentissima. Opinionem hanc illi ex sacris literis hauserunt. Luc. 23. 43. Phil. 1. 23. Apoc. 14. 14. & alibi passim.

[4] *Vox illa purificatione confessionis illustris.*] Rigaltius ait, *Christianus sum. Tertullianus Apolog. ad tyrannum præsidem: Vociferatur homo, Christianus sum, quod est dicit: tu vis audire quod non est. Purificationem confessionis dicit Cyprianus, quia martyrii baptismo, sive lavacro sanguinis pro Christo fusi omnia delicta purgantur. Vocem illustrem dicit, quemadmodum Celerinus Epist. ad Lucianum, dicit, Floridam confessionem. Hoc est purpuream, sanguineam.*

[1] *Super*

An. 250. servastis; qui Evangelicam disciplinam sincero fidei vigore tenuistis, qui incorrupto honore virtutis, cum præceptis Domini, & cum Apostolis ejus fortiter stantes, nutantem multorum fidem Martyrii vestri veritate solidastis? Vere Evangelii testes, & vere Martyres Christi radicibus ejus innixi, (a) [1] super petram robusta mole fundati, disciplinam cum virtute junxistis, ad timorem Dei ceteros provocastis, martyria vestra exempla fecistis. Opto vos, fortissimi ac beatissimi fratres, semper bene valere, & nostri meminisse.

(*a*) Super petræ robustam molem, *Bod.* 3.

[1] *Super petram robusta mole fundati.*] Rigaltius ait, *Sic Epist.* LV. *Graves viros, & semel supra petram solida stabilitate fundatos.*

EPISTOLA XXXVIII.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus, item plebi universæ Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. XXXIII. Ad Erasm. l. 2. Ep. 5. Certior fit Ecclesia Carthaginiensis de ordinatione Aurelii.

Scripta in secessu.

1 IN (a) ordinationibus Clericis, fratres carissimi, solemus vos ante consulere, & mores ac merita singulorum [2] communi consilio ponderare: sed expectanda non sunt testimonia humana, cum præcedunt divina suffragia; Aurelius frater noster, illustris adolescens, à Domino jam (b) probatus & in Deo suo carus, in annis adhuc novellus, sed (c) in virtutis ac fidei laude provectus; minor in ætatis suæ indole, sed major in honore, gemino hic agone certavit; bis confessus, & bis confessionis suæ victoria gloriosus; & (d) [3] quando vicit incursu factus extorris, & cum denuo certamine (e) fortiore pugnavit, triumphator & victor in (f) prælio confessionis extitit: quotiens adversarius provocare servos Dei voluit, totiens promtissimus ac fortissimus miles & pugnavit & vicit. (g) Parum fuerat sub oculis ante paucorum quando extorris fiebat, congressum fuisse; meruit & in foro congredi clariore virtute, ut post magistratus etiam Proconsulem vinceret, & post exilium tormenta superaret. Nec invenio quid in eo prædicare plus debeam, gloriam vulnerum an verecundiam morum; (h) quod honore virtutis insignis est, an quod pudoris admiratione laudabilis? Ita & dignitate excelsus est, & humilitate submissus, ut appareat illum divinitus reservatum, qui ad Ecclesiasticam disciplinam ceteris esset exemplo, quomodo servi Dei in confessione virtutibus vincerent, post confessionem moribus eminerent.

Optime merentes, per gradus in Ecclesia promovendi.

Merebatur talis, clericæ ordinationis ulteriores gradus & incrementa majora, non de annis suis, sed de meritis æstimandus; sed interim placuit ut ab officio lectionis incipiat; quia & nihil magis congruit voci, quæ Dominum gloriosa prædicatione confessa est, (i) quam celebrandis divinis lectionibus personare: post [4] verba sublimia quæ Christi martyrium prolocuta sunt, Evangelium Christi legere, unde Martyres fiunt: [5] ad pulpitum, post catastam venire: illic fuisse conspicuum gentilium multitudini, hic à fratribus conspici: illic auditum esse cum miraculo circumstantis populi, hic cum gaudio fraternitatis audiri. Hunc igitur; fratres dilectissimi, à me & à collegis qui præsentes aderant, ordinatum sciatis; quod vos scio & libenter amplecti, & optare tales in Ecclesia nostra quam plurimos ordinari. [6] Et quoniam semper gaudium properat, nec potest moras ferre

re

(*a*) De ordinationibus, *Bod.* 1. ordinandis, *Pem. Corb.* ordinationibus clericorum, *Bod.* 3. *NC.* 2. *Lin.* (*b*) Probatus est, *Voss.* 2. & Deo suo, *Voss.* 2. *Lam. Bod.* 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*c*) Virtute, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. (*d*) Vicit excursu, *Corb.* (*e*) Fortior pugnavit, *Bod.* 1. *Voss.* 2. repugnavit, *Lam. Lin.* (*f*) Prælio passionis, *Bod.* 3. confessionis quotiens, *NC.* 1. 2. *Ebor. Lin.* (*g*) Parum fuerat autem, *Bod.* 3. (*h*) An quod honore, *Lam.* (*i*) Quam celebrantibus, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin.*

[1] *In ordinationibus clericis.*] Rigaltius ait, *Ordinare, præpositos facere, Lampridio. Alexander Severus ubi aliquos voluisset vel rectores provinciis dare, vel procuratores aut rationales ordinare, nomina eorum proponebat, dicebatque grave esse, quum id Christiani facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordinandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus.*

[2] *Communi consilio ponderare.*] Rigaltius ait, *Supra. Quod jampridem communi consilio omnium nostrum cœperat, necessitate urgente promotum est.*

[3] *Quando vicit incursu factus extorris.*] Rigaltius ait, *In MS. Corbeiensi legitur, Excursu. Excursum sive incursum dicit, tanquam prolusionem ad fortius certamen. Vegetius lib.* 1. *cap.* 9. *Ad cursum præcipue adsuefaciendi sunt juniores, ut majore impetu in hostem procurrant.*

[4] *Verba sublimia.*] Rigaltius ait, *Quemadmodum Persius dixit, grandia verba morituri Catonis. Verba sublimia, quæ sublimiter Christum confessa sunt. Qualia sunt illa Romani Martyris apud Prudentium.*

[5] *Ad Pulpitum post catastam venire.*] Rigaltius ait, *Martyr ille Romanus: Audite cuncti, clamo longe, prædico, emitto vocem de catasta celsior. Catasta, pegma plerumque ligneum, Vocem Romanam esse ait Casaubonus, sed Græcæ, vel potius Siculæ originis, ad illud Persii ne sit præstantior alter, Cappadocas rigida pingues plausisse catasta. Martialis dixit, tabulata. Catastæ ferreæ martyres impositi, illic erant conspicui gentilium multitudini. Unde gloriosissimum fuit Aurelio, ab illa catasta, ubi Christum fortissime confessus erat, ad consimilem in Ecclesia machinam venisse, ut in conspectu fratrum divinas lectiones personaret. Lectores in Ecclesia sacras lectiones de pulpito recitabant, sive de ambone. Hinc etiam illa apud Scriptores Eccles.* καθίσταται ἐν ἄμβωνι, ἐν δεικτηρίῳ. *Epistola seq. dicet, in loco altiori constitui gloriosos vultus. Confessorum scilicet, adhuc in ordine Lectorum.*

[6] *Et quoniam semper gaudium properat.*] Rigaltius ait, *Quæ dehinc sequuntur, depravatissima sunt in editione Pamelii. Emendavimus ex Veronensi & Corbeiensi: Et quoniam semper gaudium properat, nec potest moras ferre lætitia, Dominico legit interim nobis, id est, auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem.*

An. 250. re lætitia. [1] Dominico legit interim (a) nobis, id est, auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem. Vos orationibus frequenter insistite, & preces nostras vestris precibus adjuvate, ut Domini misericordia favens nobis, [2] cito plebi suæ & sacerdotem reddat incolumem, & Martyrem cum sacerdote Lectorem. Opto vos, (b) fratres carissimi, in Deo Patre & Christo Jesu semper bene valere.

(*a*) Nobis, hoc die auspicatus est, dum, *Ebor. NC.* 1. 2. & nostri meminisse, *Lam. NC.* 1. (*b*) Carissimi semper, *Pem. Voss.* 2. *Lam. Lin.*

nem. Hæc vero mens Cypriani. Aurelius noster, ordinatus à nobis Lector, munus illud suum apud Ecclesiam auspicari debuisset. Verum cum huc adpulerit à Martyrio tam gloriose reversus, excipi sane debuit à nobis summa cum lætitia: Et quoniam semper gaudium properat, nec potest moras ferre lætitia, interea dum sese vobis ille cum pace Deo favente sistet, dominicis diebus hic apud nos leget. Hoc est, aget apud nos quod apud Ecclesiam agendum illi fuerat si pace frueretur, nimirum sedatis persecutionum furoribus. Auspicatus est autem optatissimam Ecclesiæ pacem apud nos, dum apud nos suum illud novitium legendi munus Ecclesiæ dedicavit.

[1] *Dominico legit.*] Hinc quis conjiceret, lectiones ex sacra S. non in conventibus habitis stationum aut aliis hebdomadæ diebus; sed tantum dominicis celebratas, nisi supra dixisset. *Vox Dominum confessa in his quæ Dominus locutus est quotidie audiatur.*

[2] *Cito plebi suæ & sacerdotem reddat incolumem.*] Rigaltius ait, *Me scilicet Cyprianum Episcopum & sacerdotem vestrum. Modeste sacerdotem se tantum nuncupat.* Ex Cypriani autem loquendi more, sacerdos est Episcopus.

EPISTOLA XXXIX.

Cyprianus Presbyteris, & Diaconibus, & plebi universæ, fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numer. Epist. XXXIV. Ad Erasm. l. 4. Ep. 5. Certior fit Ecclesia Carthaginiensis de Celerino lectore ordinato.

Scripta in secessu.

AGNOSCENDA & amplectenda sunt, fratres dilectissimi, beneficia divina, quibus Ecclesiam suam Dominus illustrare temporibus nostris & honestare dignatus est, [1] commeatum dando bonis Confessoribus suis & Martyribus gloriosis; ut qui sublimiter Christum confessi essent, Clerum postmodum Christi ministeriis Ecclesiasticis adornarent. Exultate itaque & gaudete (a) nobiscum lectis literis nostris, quibus ego & collegæ mei, qui præsentes aderant, [2] referimus ad vos, Celerinum fratrem nostrum virtutibus pariter & moribus gloriosum, Clero nostro non humana suffragatione, sed divina dignatione conjunctum. [3] Qui cum consentire dubitaret Ecclesiæ ipsius admonitu & hortatu in visione per noctem compulsus (b) est ne negaret nobis suadentibus, (c) cui plus licuit, quæ & coegit; quia nec fas fuerat nec decebat sine honore Ecclesiastico esse, quem sic Dominus honoravit cœlestis gloriæ dignitate. Hic ad temporis nostri prælium (d) primus, hic inter Christi milites antesignanus, hic inter persecutionis initia ferventia cum ipso infestationis principe & auctore congressus; dum inexpugnabili firmitate certaminis sui adversarium vincit, vincendi ceteris viam fecit; non brevi compendio vulnerum victor, sed adhærentibus diu & (e) permanentibus pœnis longæ colluctationis miraculo triumphator. Per decem & novem dies custodia carceris septus, in nervo ac ferro fuit. Sed posito in vinculis corpore, solutus ac liber spiritus mansit. Caro famis ac sitis diuturnitate contabuit; sed animam fide & virtute viventem, nutrimentis spiritalibus Deus pavit. Jacuit inter pœnas pœnis suis fortior, inclusus includentibus major, jacens stantibus celsior, (f) vincientibus firmior vinctus, sublimior judicantibus judicatus; & quamvis [4] ligati nervo pedes essent, calcatus serpens & obtritus & victus est. Lucent in corpore glorioso clara vulnerum signa; (g) eminent & apparent in nervis hominis, membris longa tabe consumtis, expressa vestigia. Sunt magna, sunt mira, quæ de virtutibus ejus ac laudibus fraternitas audiat. Et si aliquis Thomæ similis exstiterit, qui minus auribus credat; nec oculorum fides deest, ut quis quod audit, & videat. In servo Dei victoriam (h) gloria vulnerum fecit, gloriam cicatricum memoria custodit. Nec rudis iste aut novus est in Celerino carissimo nostro titulus gloriarum: per

Jo. 10. 27.

(*a*) *Sic, Lam. Pem. Voss.* 2. *Pamel.* nobiscum literis, *Rigalt.* (*b*) *Sic, Ver. Lam. Pem. Bod.* 3. *Ebor. NC.* 1. 2. est negaret, *Rigalt.* (*c*) Cui plus licuit, &, *NC.* 1. 2. *Ebor.* (*d*) Primus ingressus, *Lam. Ebor. Ben. NC.* 1. (*e*) Admanentibus, *Corb.* (*f*) Vincentibus firmior victus, *Ebor. NC.* 1. (*g*) Eminent etiam apparenter in nervis hominis ac membris, *Lam. Bod.* 2. 3. (*h*) Gloria cicatricum memoriam custodit. *Lam. Ebor. NC.* 1.

[1] *Commeatum dando bonis Confessoribus.*] Rigaltius ait, *Commeatum permanendi adhuc aliquantisper in seculo, ut supra accepto post gloriam commeatu in Ecclesiæ laude florere. Ad hoc à Domino de media morte subtractos, ut infra, hac Epist.*

[2] *Referimus ad vos.*] Quo sensu referre ad senatum dicitur. Nimirum ut quod factum est, vestro suffragio ratum habeatur. Saltem quoad muneris sui utilius exercitium.

[3] *Qui cum consentire dubitaret.*] Rigaltius ait, *Cyprianus exul ad Ecclesiæ suæ Presbyteros, Diaconos & plebem scribit, se una cum suis Collegis, qui tunc forte aderant, ordinasse Lectorem Celerinum multis virtutibus clarum. Celerino pro modestia ac pudore suo munus oblatum detrectanti, hæsitantique, visam in somnis Ecclesiam, quæ compelleret, ne diutius obsequi Cypriano suadenti cunctaretur. Ait igitur Cyprianus, suasu quidem suo se Celerinum adoptasse in clerum, Ecclesiam vero, cujus auctoritas major, compulisse & coegisse. Notanda hic etiam est industria Cypriani, visionum efficacia tam suaviter utentis.*

[4] *Ligati nervo pedes.*] Priorius ait, *Memini monuisse me aliquando Nervum esse tortorum instrumentum quo pedes Christianorum & crura alligabant, erat autem ligneum, & multis foraminibus separatum, ut facilius membra torquerentur, tanta scilicet vi ut plerunque luxarentur. Plutarchus de Deo Socr.* τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ δεδεμένοι alligati pedes in nervo.

An. 250. per vestigia cognationis suæ graditur, parentibus ac propinquis suis honore consimili divinæ dignationis æquatur. Avia ejus Celerina jam pridem Martyrio coronata est. Item patruus ejus & avunculus ([a]) Laurentinus & Ignatius, in castris & ipsi quondam secularibus militantes, sed veri & spiritales Dei milites, dum diabolum ([b]) Christi congressione prosternunt, ([c]) palmas Domini & coronas illustri passione meruerunt. [1] Sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties [2] Martyrum passiones & dies ([d]) anniversaria commemoratione celebramus. Nec degener ergo esse, nec minor poterat, quem sic domesticis exemplis virtutis ac fidei provocabat familiæ dignitas & generosa nobilitas. Quod si in familia seculari prædicationis ([e]) & laudis est, esse Patricium; quanto majoris laudis & honoris est, fieri in cœlesti prædicatione generosum? Non invenio quem beatiorem magis dicam, utrumne illos de posteritate ([f]) tam clara, an hunc de origine gloriosa. Ita æqualiter apud eos ([g]) recurrit & commeat divina dignatio, ut & illorum coronam ([h]) dignitas sobolis illustret, & hujus gloriam sublimitas generis illuminet. ([i]) Hunc ad nos, fratres dilectissimi, cum tanta Domini dignatione venientem, testimonio & miraculo ejus [3] ipsius qui se persecutus fuerat, illustrem, quid aliud quam super pulpitum, id est, super tribunal Ecclesiæ oportebat imponi, ut loci altioris ([k]) celsitate subnixus, & plebi universæ pro honoris sui claritate conspicuus, legat præcepta & Evangelium Domini, quæ fortiter ac fideliter sequitur? Vox Dominum confessa in his quotidie, quæ Dominus locutus est, audiatur? Viderit an sit ulterior gradus ad quem ([l]) profici in Ecclesia possit.

Is munere Ecclesiastico inprimis idoneus, qui non audiendus solum sed & imitandus.

Nihil est in quo magis ([m]) Confessor fratribus prosit, quam ut dum Evangelica lectio de ore ejus auditur, Lectoris fidem quisquis audierit, imitetur. Jungendus in lectione Aurelio fuerat, cum quo & divini honoris societate conjunctus est, cum quo omnibus ([n]) virtutis & laudis insignibus copulatus est, pares ambo, & uterque consimiles; in quantum gloria sublimes, in tantum verecundia humiles; quantum divina dignatione promoti, tantum sua quiete & tranquillitate submissi; & virtutum pariter & morum singulis exempla præbentes, & congressioni & paci congruentes, illic robore, hic pudore laudabiles. In talibus servis lætatur Dominus. In ejusmodi Confessoribus gloriatur, [4] quorum secta & conversatio sic proficit ad præconium gloriæ, ut magisterium ceteris præbeat disciplinæ. Ad hoc eos Christus esse hic in Ecclesia diu voluit, ad hoc de media morte subtractos, [5] quadam dixerim resurrectione circa eos facta, incolumes reservavit; ut dum ([o]) nihil in honore sublimius, nihil in humilitate submissius à fratribus cernitur, ([p]) hos eosdem ([q]) fraternitas sectata comitetur. Hos tamen lectores interim constitutos sciatis, quia oportebat lucernam super candelabrum poni, unde omnibus luceat, & gloriosos vultus [6] in loco altiore constitui, ubi ab omni populo circumstante conspecti, incitamentum gloriæ videntibus præbeant. Ceterum Presbyterii honorem designasse nos illis jam sciatis, ut & [7] sportulis iisdem cum Presbyteris honorentur, & ([r]) [8] divisiones mensurnas ([s]) æquatis quantitatibus partiantur, sessuri nobiscum provectis & corroboratis annis suis; quamvis [9] in nullo minor possit videri ætatis indole, qui consummavit ætatem gloriæ dignitate. Opto vos, fratres carissimi & desideratissimi, semper bene valere.

(*a*) Laurentius, *Pem.* Egnatius, *Lat.* (*b*) Christi confessione, *Pem. Voss.* 2. *Lam.* (*c*) Palmas à Domino, *Lam. Bod.* 1. 3. (*d*) Anniversarios, *Pem.* (*e*) Majoris & laudis, *Lam.* (*f*) Tam præclara, *Bod.* 3. (*g*) Currit & commeat, *Lam.* (*h*) Dignitatis soboles, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*i*) *Sic*, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. 3. hinc ad nos, *Imp.* (*k*) Celebritate subnixus, *Pem.* (*l*) Proficisci in Ecclesia, *Bod.* 3. (*m*) Confessor fratribus possit, *Pem. Voss.* 2. (*n*) Virtutis & fidei, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (*o*) Nihil in humilitate, *Bod.* 1. (*p*) Hoc eosdem, *Lam. NC.* 1. (*q*) Fraternitas sortita, *Bod.* 3. (*r*) Divisiones menstruas, *Pem. Lam.* (*s*) Æquales, *Bod.* 1. *Ebor. NC.* 1.

[1] *Sacrificia pro eis semper.*] Rigaltius ait, *Græci panegyrica celebravere honori virorum fortium; qui tyrannum sustulerant, aut alias pro patria feliciter pugnaverant, ut hoc exemplo suorum animos ad præclara facinora erigerent. Christiani sacris anniversariis laudes Deo dicunt, commemoratis eorum nominibus qui pro fide Christo dicta Martyrium fortiter obierunt.* Vid. Notas ad Ep. 2. Forsitan huc spectant illa quæ Tertullianus habet, de corona militis.

[2] *Martyrum passiones.*] Priorius ait, *Natalia vocat Tertullianus, Diem nimirum intelligendo qua cœlo nati sunt.*

[3] *Ipsius qui se persecutus fuerat.*] Decium intellige. Supra ait, *Cum ipso infestationis principe, & auctore congressus.*

[4] *Quorum secta & conversatio.*] Rigaltius ait, *Ab antecessore sive præceptore sectator & secta: à doctore discipulus & disciplina: à magistro minister & ministerium.*

[5] *Quadam resurrectione circa eos facta.*] Rigaltius ait, *Reviviscere videntur qui resurgunt, evigilantes à somno, vel revalescentes à morbo, præsertim difficili.*

[6] *In loco altiore.*] Rigaltius ait, *Supra dixit, ad pulpitum post catastam venire*, Epist. præced.

[7] *Sportulis iisdem cum Presbyteris honorentur.*] Rigaltius ait, *Sic Epist.* LXIX. *In honore sportulantium fratrum. Videatur Epist.* XXXIV. *sub finem.* Vid. notas in Epist. 1.

[8] *Divisiones mensurnas.*] Rigaltius ait, *De quantitate scilicet communi totius Ecclesiæ Carthaginiensis erogationi contributa. Extra hanc communem erat alia de quantitate propria Cypriani. Epist.* XXX.

[9] *In nullo minor.*] Minor natu, qui vicesimum quintum ætatis annum nondum attigerat, & proinde ex Ecclesiæ moribus, sacris ordinibus immaturus. Sic sup. Ep. 38. *Minor in ætatis suæ indole.* Et hac Epist. *Nec minor poterat.*

EPIS-

An. 250.

EPISTOLA XL.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus & Plebi universæ, carissimis ac desideratissimis fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. XXXV. Ad Erasm. l. 4. Ep. 10. Certior fit Ecclesia Carthaginiensis de Numidico Presbytero ordinato.

Scripta in secessu.

NUNCIANDUM (a) vobis fuit, fratres carissimi, quod pertineat & ad communem lætitiam, & ad Ecclesiæ nostræ maximam gloriam. [1] Nam admonitos nos & instructos sciatis dignatione divina, ut [2] Numidicus Presbyter adscribatur Presbyterorum Carthaginiensium numero, & nobiscum sedeat in Clero, luce clarissima (b) confessionis illustris, & virtutis ac fidei honore sublimis; qui hortatu suo (c) copiosum Martyrum numerum lapidibus & flammis necatum (d) ante se misit: quique uxorem adhærentem lateri suo, (e) concrematam simul cum ceteris (vel conservatam magis dixerim) lætus aspexit. Ipse semiustulatus & lapidibus obrutus, (f) & pro mortuo derelictus, dum postmodum filia solicito pietatis obsequio cadaver patris inquireret, semianimis inventus, (g) & extractus, & (h) [3] refocillatus à comitibus, quos ipse præmiserat, [4] remansit invitus; sed remanendi (ut videmus) hæc fuit causa, ut eum Clero nostro Dominus adjungeret, & desolatam per lapsum quorundam (i) Presbyterii nostri copiam, gloriosis sacerdotibus adornaret. Et [5] promovebitur quidem, cum Deus permiserit, ad ampliorem locum religionis suæ, quando in præsentiam protegente Domino venerimus. Interim [6] quod ostenditur fiat, ut cum gratiarum actione suscipiamus hoc Dei munus, sperantes de misericordia Domini ejusmodi ornamenta (k) complura; ut redintegrato Ecclesiæ suæ robore, tam mites, & humiles faciat [7] in consessus nostri honore florere. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

(a) Mandandum vobis, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (b) Confessionis muneri, *NC.* 2. confessionis & virtutis ac fidei honore, *Ebor. Lin.* (c) Gloriosam Martyrum, *Benev. Veron. Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. 2. (d) Ante præmisit, *Benev.* (e) Igne crematam, *NC.* 2. (f) Et pro mortuo propemodum relictus. Denique cum postmodum, *Benev.* (g) Et retractus, & vix refocillatus, *Veron. Manut.* (h) Refocillatus remansit invitus, *Bod.* 1. (i) Presbyterorum nostram copiam, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. nostrorum, *NC.* 2. (k) Quam plurima, *Lam. Ebor. Bod.* 1.

1 *Nam admonitos nos & instructos sciatis dignatione divina.*] Rigaltius ait, *Sic solet Cyprianus, quod absente clero per se ipse facere ordinando videbatur, ad Dei monitum referre. Itaque infra dicet, interim quod ostenditur fiat. Sic Epistola præcedenti, divinæ dignationis admonitu suscepisse dicit Celerinum lectoris officium; Epistola quoque 32. præcessisse ordinationem Aurelii suffragia divina. Hinc collige non prophanas sed sacras jam olim habitas ordinationes clericorum, non modo Hypodiaconorum, Diaconorum, Presbyterorum, sed & Lectorum, usque adeo ut fere signa quæpiam divinitus ante ordinationem illorum contingerent.*

2 *Numidicus Presbyter adscribatur.*] Baronius ait, *Numidicum nullo modo à S. Cypriano ordinatum Presbyterum, sed cum jam alterius cujuspiam Ecclesiæ Presbyter esset, tam præclaro exantlato Martyrio, eo honore dignum existimatum, ut in primaria totius Africæ Ecclesia Carthaginiensi, Presbyterio fungeretur. Suadent enim id illa verba: Ut Numidicus Presbyter adscribatur Presbyterorum Carthaginiensium numero; at de nova ordinatione ipsius ne verbum quidem, ut de Lectoribus ordinatis nuper pluribus fecisse vidimus: magnum quippe is censebatur honos, ut cum Episcopo in Cathedrali Ecclesia inter Presbyteros sederet. Dicebantur istiusmodi sic allegandi, incardinari; atque etiam adsciti, Cardinales.* Sed id semper agit illustrissimus Annalista ut veteris Ecclesiæ mores, ad præsentis seculi praxin accommodet. Sed non adeo promtum est credere; Ecclesiæ Romanæ Presbyteros, ita aliunde adscitos, ut exinde omnes Cardinales appellarentur.

3 *Refocillatus à comitibus.*] E mortuorum acervo extractus, & fatali illo onere levatus.

4 *Remansit invitus.*] Rigaltius ait, *Indicto sibi adhuc à Domino in carne commeatu.*

5 *Promovebitur ad ampliorem locum.*] Rigaltius ait, *Ad locum summi sacerdotis, id est, Episcopi. Interim sedebit in ordine secundo, qui est Presbyteratus. Nam & in tertio sacerdotii gradu est Diaconatus, nempe & Diaconium, sicut Presbyterium.*

6 *Quod ostenditur fiat.*] Rigaltius ait, *Quod ostenditur divina, ut supra dixit, dignatione.*

7 *In consessus nostri honore florere.*] Rigaltius ait, *Post floridam scilicet confessionem.*

EPISTOLA XLI.

Cyprianus Caldonio, & Herculano Collegis; item Rogatiano, & Numidico compresbyteris, S.

Ad Pamelii numer Epist. XXXVIII. In Erasm. Edit desst. in Manut. l. 5. Ep. 7. Felicissimus una cum seditionis suæ sociis abstinendus.

Scripta in secessu.

VEHEMENTER contristatus sum, fratres carissimi, acceptis literis vestris, ut cum mihi propositum semper & votum sit, universam fraternitatem nostram incolumem continere, & illibatum gregem, secundum quod caritas exigit, reservare; nunc nuncietis Felicissimum multa improbe & insidiose esse molitum; ut præter (a) fraudes veteres, & rapinas, de quibus jampridem multa cognoveram; nunc quoque [1] cum Episcopo portionem plebis dividere, id est, (b) à pastore oves, & filios à parente

(a) Fraudes suas, *Bod.* 1. (b) A pastore oves separare, & filios à parente secernere, *Bod.* 1.

1 *Cum Episcopo portionem plebis dividere.*] Rigaltius ait, *Notum est illud, Dividere cum fratre nolito, quod est ad turpia & obscœna productum.*

2 Ego

An. 251. parente separare, & Christi membra dissipare tentaverit: Cumque [1] ego vos pro me vicarios miserim, [2] ut expungeretis necessitates fratrum nostrorum sumtibus, si qui etiam vellent [3] suas artes exercere, additamento quantum satis esset, desideria eorum juvaretis: simul etiam & ætates eorum, & conditiones, & merita discerneretis; ut jam nunc ego, cui cura incumbit, omnes optime nossem, & dignos quoque & humiles, & mites [4] ad Ecclesiasticæ administrationis officia promoverem: (a) ille intercesserit ne quis posset expungi, neve ea, quæ desideraveram, possent (b) diligenti examinatione discerni; comminatus sit etiam fratribus nostris [5] qui primi expungi accesserant, potentatu improbo & terrore violento, quod secum (c) in monte non communicarent qui nobis obtemperare voluissent. Cumque post hæc omnia, nec loci mei honore motus, nec vestra auctoritate & præsentia fractus: instinctu suo quietem fratrum turbans, proripuerit se cum plurimis, ducem se factionis, & seditionis principem temerario furore contestans (in quo quidem gratulor plurimos fratres ab hac audacia recessisse, & vobis acquiescere maluisse, ut cum Ecclesia matre remanerent, & stipendia ejus Episcopo dispensante perciperent; quod quidem & ceteros pro certo scio cum pace facturos, & cito ab errore temerario recessuros) interim cum Felicissimus comminatus sit, [6] non communicaturos (d) in monte secum, qui nobis obtemperassent, id est, qui nobis communicarent: accipiat sententiam quam prior dixit; ut abstentum se à nobis sciat; quando ad fraudes ejus & rapinas, quas dilucida veritate cognovimus, adulterii etiam crimen accedit: quod fratres nostri graves viri deprehendisse se nunciaverunt, & probaturos se asseverarunt. [7] Quæ omnia tunc cognoscemus, quando in unum Collegis pluribus, permittente Deo, convenerimus. Sed & Augendus, qui nec Episcopum, nec Ecclesiam cogitans, pariter se cum illius conspiratione sociavit, si ultra cum eo perseveraverit, sententiam ferat, quam ille in se factiosus & temerarius provocavit. Sed & quisquis se conspirationi & factioni ejus adjunxerit, sciat se in Ecclesia nobiscum non esse communicaturum, (e) qui sponte maluit ab Ecclesia separari. Has literas meas fratribus nostris legite, & [8] Carthaginem ad Clerum quoque transmittite, additis nominibus eorum, quicunque se Felicissimo junxerunt. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

(*a*) *Sic*, *Bod.* 1. illi intercesserit, *Rig.* (*b*) Diligentiæ vestræ, *Bod.* 1. (*c*) In morte, *Vatic.* (*d*) In morte, *Vatic.* (*e*) Qui se, *Bod.* 1.

1 *Ego vos pro me vicarios miserim.*] Rigaltius ait, *Et in iis quidem ipsum Rogatianum, quem supra nominavit. Epist.* VII.

2 *Ut expungerentur necessitates fratrum nostrorum sumtibus.*] Rigaltius ait, *Matricula necessitatum continebat nomina personarum egentium. Cujus ergo necessitas beneficentia fratrum sublevabatur, ejus & nomen expungebatur; sic beneficentia necessitatem, & cum necessitate nomen egentis expungebat.*

3 *Suas artes exercere.*] Rigaltius ait, *Tractavit hanc de artibus quæstionem Tertullianus libro de Idololatria. Artes autem intellige Christiano minime indignas; non scenicas, aut idololatriæ faventes.* Et quidem hæc vera pauperum sublevandorum ratio; ut qui senectute & morbis prorsus confecti, publicis impensis omnino sustententur; ii vero qui licet ex laboribus quædam vitæ præsidia sibi comparare poterant, & tamen quæ non familiæ nutriendæ suffecerint lucrari, *additamento quantum satis esset juvarentur.*

4 *Ad Ecclesiasticæ administrationis officia promoverem.*] Ex istis enim qui in pauperum matricula erant; Ostiarii & minorum gentium clerici eligebantur. Quæ res ad œconomiæ Ecclesiasticæ compendia spectabat.

5 *Qui primi expungi accesserant.*] Rigaltius ait, *Sic Tertullianus dixerat, Adsunt esse testes. In aliquo exemplari legitur: qui primi expungi accersebantur.*

6 *Non communicaturos in monte secum.*] Rigaltius ait, *Sic supra: quod secum in monte non communicarent. Et hæc scriptura est omnium editionum & exemplarium, exceptis duobus Vaticanis, in quibus utrobique legitur, in morte. Quasi Felicissimus ille sit comminatus pacem nec in exitu mortalitatis daturum se iis qui Cypriano obtemperarent, nec celebraturum se oblationes & sacrificia ob commemorationes eorum. Nihilominus vulgatam lectionem veram esse arbitramur. Ut Felicissimus proripuerit se cum plurimis, & per factionem adversus Ecclesiam secesserit in montem: propetereaque, ut perversæ conspirationis auctorem, Cyprianus contraria comminatione repercutiat. Sciat, inquit, se in Ecclesia nobiscum non communicaturum. Opponens Ecclesiam fidelium, monti factiosorum. Comminatus est vobis, dixitque, vos non communicaturos in monte cum ipso: Nos comminamur illi, ac dicimus non communicaturum in Ecclesia vobiscum. Et tamen hæret scrupulus, quod in Epistolis sequentibus non faciat mentionem montis, etsi verba multa faciat de Felicissimo, deque illius factione ac secessione.* Montes semper venerationem habuere, tanquam loca cœlo proxima: forte Felicissimus ideo ex cacozelia in monte docuit, & ad orandum secessit quia id à Domino factum. Matth. 5. & Luc. 6. Certe Donatistæ Novatianorum sequaces, hic in Africa, Montenses audiebant. Sed & urbs erat in vicinia Carthaginis quæ *Montis* appellationem sortiebatur. Revera ex analogia, rectius montenses ab urbe dicerentur, quam à montibus. Illorum accolæ, montani & monticolæ appellantur. At hic verisimillimum videtur, locum designari in ipsa urbe. Ita Romæ dicitur aliquis in monte Palatino aut viminali; aut Corinthi, in Acrocorintho habitare. Arx Carthaginiensis quæ Byrsa dicebatur à Strabone l. 17. ὀφρὺς ἱκανῶς ὀρθία, perhibetur; & fortassis in illa urbis parte Felicissimus conventus suos habuit.

7 *Quæ omnia cognoscemus.*] Judicium exercebo. Inquiram. Unde dictum, Si judicas cognosce, si rex es jube.

8 *Carthaginem ad Clerum quoque transmittite.*] Ad Caldonium in Diœcesi sua agentem, videntur literæ primum transmissæ. Nec non & Herculano, etiam Episcopo, pariter reddendæ, antequam fratribus Carthaginiensibus traderentur.

EPIS-

An. 251.

EPISTOLA XLII.

Ad Pamelii numeros Ep. XXXIX. In Erasmi edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 16. Felicissimus, & schismatici fautores ejus communione arcentur.

[1] Caldonius cum Herculano & Victore collegis; item cum Rogatiano & Numidico Presbyteris, Cypriano S.

[2] ABSTINUIMUS communicatione Felicissimum & Augendum, item [3] Repostum de (a) extorribus, & Irenem Rutilorum, & Paulam sarcinatricem: quod ex [4] annotatione mea [5] scire debuistis. [6] Item abstinuimus Sophronium, & ipsum de extorribus Soliassum Budinarium.

Scripta in secessu.

(*a*) Extorrentibus, *Manut. Bod.* 1.

1 *Caldonius cum Herculano & Victore.*] Rigaltius ait, *Recte quidem Pamelius hic pro Novatiano restituit Rogatianum. Sed alias perversus est titulus, nec satis ostendit ad quos Epistola mittatur. Apertior erit inscriptio ex editione Manutii: Caldonius, Herculanus & Victor, Collegis: Item Rogatiano cum Numidico, Presbyteris.* Goulartius reponendum suadet. *Caldonius cum Collegis, Herculano, Victori, Rogatiano, & Numidico: compresbyteris, S.* Sed simplicissima videtur lectio quam tuetur, MS. Bod. 1. & interposito Cypriani nomine damus, nam evidenter hac Epistola respondetur præcedenti quæ à Cypriano dirigebatur Caldonio, Herculano, Rogatiano & Numidico. Notandum, quod & alibi observasse non piget, librarios in Epistolarum titulis designandis sibi passim indulsisse.

2 *Abstinuimus.*] Sententiam à Cypriano latam, executioni mandando.

3 *Repostum de extorribus.*] Rigaltius ait, *Qui scilicet, cum esset in Ecclesia, factus fuerat extorris propter nomen Christi.* Irene Rutilorum, videtur florida confessione Christum professa; Martyres enim *floridi*, *rutili* & *russati* dicebantur.

4 *Annotatione mea.*] Caldonii nimirum, qui unus Epistolam scripsit, licet alii illam subscriptionibus suis munirent.

5 *Scire debuistis.*] Cyprianus scilicet, qui forte honoris ergo in plurali salutatur; scribendum crediderim, *debuisti.*

6 *Item abstinuimus Sophronium.*] Rigaltius ait, *Sic legenda videtur hæc clausula: Item abstinuimus Sophronium, & ipsum de extorribus; Soliassum, & Budinarium, ut tres abstentos hic fuisse intelligamus. Sophronium, de extorribus; Soliassum, & Budinarium.* Omnino legendum censeo *Soliassum Burdonarium*, sive *mulionem.* 4 Reg. 5. dicitur *onus paris bardonum*; forte à פרד Hebræo. Civitate Græca vox donatur; scil. legere est βόρδον, βορδῶνα & βορδόνιον in glossariis. Porro vox habetur D. l. 32. l. 49. *In legato continentur mancipia puta lecticarii, qui solam matremfamilias portabant; vel lectica, vel sella, vel burdones.* Nec mirum si post Paulam sarcinatricem, etiam Soliassus burdonarius occurrat.

EPISTOLA XLIII.

Ad Pamelii numeros Ep. XL. In Erasm. Edit. l. 1. Ep. 8. Felicissimi factio quinque Presbyterorum & Confessorum quorundam ope, id satagebat ne plebs cum Episcopo concordaret.

Cyprianus Plebi universæ, Salutem.

QUANQUAM, fratres carissimi, (a) [1] Britius fidelissimus atque integerrimus Presbyter, item Rogatianus, & Numidicus, Presbyteri, Confessores, & gloria divinæ dignationis illustres, sed & Diaconi boni viri & Ecclesiasticæ (b) administrationi per omnia obsequia devoti, cum ceteris (c) ministris plenam vobis præsentiæ suæ diligentiam præbeant, & exhortationibus assiduis singulos corroborare, sed & lapsorum mentes consiliis salubribus regere & reformare non desinant; tamen ego quantum possum admoneo, & quo modo possum visito vos literis meis. Literis, inquam, fratres carissimi. Hoc enim quorundam Presbyterorum malignitas & perfidia (d) perfecit, [2] ne ad vos ante diem Paschæ venire licuisset: dum conjurationis suæ memores, & antiqua illa contra Episcopatum meum, imo contra suffragium vestrum & Dei judicium venena retinen-

Scripta in secessu.

(*a*) Viritus, *MR. Thu.* (*b*) Administrationis, *Mich. Vict.* (*c*) Ministeriis, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Thu. Mich.* (*d*) *Sic, Lam. Ebor. NC.* 1. *Thu. Mich. Bod.* 1. 2. perficit, *Rigal. Vict.* perfert, *Bod.* 3.

1 *Britius fidelissimus.*] Britius, Rogatianus, & Numidicus, tres omnino Presbyteri in fide permanserunt; quando quinque ad Felicissimi partes desciverunt. Nimirum Fortunatus, Jovinus, Maximus, Donatus & Gordius; de quibus videantur Annales. An. 251. Parag. 2. Et fortasse hic erat rerum novandarum prætextus, quod cum Presbyteri absente Episcopo æquo jure agerent, & tanquam senatus Ecclesiæ negotia communibus suffragiis administrarent; cum major numerus apud schismaticos esset, illi qui partes adversas tuebantur pro schismaticis habiti fuerant.

2 *Ne ad vos ante diem Paschæ venire licuisset.*] Rigaltius ait, *Omnia tunc schismatici turbaverant in Ecclesia Carthaginiensi, auctoritatem sibi arrogantes pacis dandæ lapsis, caussa nondum ad Ecclesiasticæ disciplinæ normam satis examinata. Ideoque Cyprianus reditum suum differendum sibi esse duxit, ne ad feriarum Paschalium solennia, plebis concursus, Episcopi reducis invidiosa præsentia, novarum occasionem turbarum præberent factiosis. Hæc ipsa Cypriani verba pagina sequenti; satis innuunt; dum per minas & per insidias perfidorum cavemus ne advenientibus nobis tumultus illic major oriatur.* Imo ex mora hoc lucri fecit Cyprianus, ut schismaticorum invidiæ non solus esset expositus; sed Episcoporum, quibus solenne erat ut post pascha convenirent, suffragiis & auctoritate fulcire-tur.

An. 251. nentes, instaurant veterem contra nos impugnationem suam, & sacrilegas machinationes insidiis solitis (a) denuo revocant. Et quidem de Dei providentia nobis hoc nec volentibus nec optantibus, imo & (b) ignoscentibus, & tacentibus, pœnas quas meruerant rependerunt, ut à nobis non ejecti (c) ultro se ejicerent, ipsi in se pro conscientia sua sententiam darent, secundum vestra divina suffragia; conjurati & scelerati de Ecclesia sponte se pellerent. (d) Nunc apparuit, (e) Felicissimi factio unde venisset, quibus radicibus & quibus viribus staret. Hi fomenta olim quibusdam Confessoribus & hortamenta tribuebant, ne concordarent cum Episcopo suo, nec Ecclesiasticam disciplinam cum fide & quiete juxta præcepta Dominica continerent, ne confessionis suæ gloriam incorrupta & immaculata conversatione servarent. Ac ne parum fuisset corrupisse quorundam Confessorum mentes, (f) & contra sacerdotium Dei portionem ruptæ fraternitatis armare voluisse; nunc se ad lapsorum perniciem venenata sua deceptione verterunt, ut ægros & saucios, & ad capienda fortiora consilia per calamitatem ruinæ suæ minus idoneos, & minus solidos, à medela vulneris sui avocent, & intermissis precibus & orationibus, quibus Dominus longa & continua satisfactione placandus est, ad exitiosam temeritatem mendacio captiosæ pacis invitent. Sed oro vos, fratres, vigilate contra insidias Diaboli, & pro vestra salute solliciti contra mortiferam fallaciam diligentius excubate.

Schismaticorum seditio, persecutio est alia.

Persecutio est hæc alia & alia tentatio, & quinque [1] isti Presbyteri nihil aliud sunt quam quinque primores illi, qui edicto nuper magistratibus fuerant copulati, ut (g) fidem nostram subverterent, ut (h) gracilia fratrum corda (i) ad letales laqueos prævaricatione veritatis averterent. Eadem nunc ratio, eadem rursus eversio, per quinque Presbyteros Felicissimo copulatos, ad ruinam salutis inducitur, ut non rogetur Deus, nec qui negavit Christum, eundem Christum quem negaverat deprecetur; post culpam criminis tollatur & pœnitentia: nec per Episcopos & (k) sacerdotes Domino satisfiat, sed relictis Domini sacerdotibus contra Evangelicam disciplinam nova traditio sacrilegæ institutionis exsurgat; cumque semel placuerit tam nobis quam Confessoribus & [2] Clericis urbicis, item universis Episcopis vel in nostra Provincia, vel trans mare constitutis, ut nihil innovetur circa lapsorum causam, nisi omnes in unum convenerimus, & collatis consiliis cum disciplina pariter & misericordia temperatam sententiam fixerimus; contra hoc consilium nostrum rebelletur, (l) & omnis sacerdotalis auctoritas & potestas factiosis conspirationibus destruatur. Quas nunc pœnas patior, fratres carissimi, quod ipse ad vos in præsentiarum venire non possum; ipse singulos aggredi, ipse vos secundum Domini & Evangelii ejus (m) magisterium cohortari? (n) Non suffecerat exilium [3] jam (o) biennii, & à vultibus atque ab oculis vestris lugubris separatio, dolor jugis & gemitus, qui me solum sine vobis continua lamentatione (p) discruciat: lacrymæ diebus ac noctibus profluentes, quod sacerdoti, quem tanto amore & ardore fecistis, nec dum vos salutare, & nec dum complexibus vestris inhærere contingat. Accessit hic tabescenti animo nostro dolor major, quod in tanta sollicitudine ac necessitate [4] excurrere ad vos ipse non possum, dum per minas & per insidias perfidorum cavemus, ne advenientibus nobis tumultus illic major oriatur; & cum paci & tranquillitati Episcopus providere in omnibus debeat, ipse (q) materiam seditioni dedisse, & persecutionem denuo exacerbasse videatur. Hinc tamen, fratres dilectissimi, hinc admoneo pariter & consulo, ne perniciosis vocibus temere credatis, ne fallacibus verbis consensum facile commodetis, ne pro luce tenebras, pro die noctem, pro cibo famem, pro potu sitim, venenum pro remedio, mortem pro salute sumatis. (r) Ne ætas vos eorum nec auctoritas fallat; qui ad duorum Presbyterorum veterem nequitiam respondentes, sicut illi Susannam pudicam corrumpere & violare conati sunt: sic & hi adulterinis doctrinis Ecclesiæ pudicitiam corrumpere, & veritatem Evangelicam violare conantur. Clamat & dicit Dominus; Nolite audire sermones pseudoprophetarum, [5] quoniam visiones cordis eorum frustrantur eos. Loquuntur, sed non ab ore Domini. Dicunt eis qui abjiciunt verbum Domini: Pax erit vobis. Pacem nunc offerunt, qui ipsi non habent pacem. (s) In Ecclesiam lapsos reducere & revocare promittunt, (t) qui de Ecclesia recesserunt.

Dan. 13. 20.

Jer. 23. 16.

Deus

(*a*) Denuo renovant, *Pem. Bod.* 1. 2. *Voss.* 2. *Ebor. Lam. Thu. Foss. Vict.* (*b*) Ignorantibus, *Pem.* (*c*) Ipsi se ejicerent, *Bod.* 1. *Thu.* (*d*) Nunc apparebit, *Lin.* (*e*) Felicissimi provectio, *Vic. Fat.* profectio, *Thu.* (*f*) Et adversus dispositionem domini & sacerdotum, *Lin. Thu. Vat. Foss. Vict.* & sacerdotum, *Pem. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. (*g*) Fidem nostram subruerent, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. *Lin.* (*h*) Fragilia fratrum, *Ver. Lin. Nic. Fab.* (*i*) Allectare, *Bod.* 1. *Thu.* (*k*) Sacerdotes Domini, *Thu.* (*l*) Ut omnis, *Vat.* (*m*) Ministerium, *Nic. Fab.* (*n*) Nos affectat, *Lam.* nos affecerat, *Ebor. NC.* 1. (*o*) Biennio, *Foss. Vict.* (*p*) Discrutiant, *Thu.* (*q*) Materiam seditionis, *Neap.* magisterium, *Thu.* (*r*) Nec ætas, *Pem. Bod.* 3. *Voss.* 2. *Lam. Thu. Foss. Vict.* (*s*) In Ecclesia lapsos, *Vict.* (*t*) Qui de Ecclesiæ communione recesserunt, *NC.* 1.

[1] *Isti Presbyteri nihil aliud sunt quam quinque primores illi.*] Rigaltius ait, *Quam exquisite omnia quæ ad suam causam faciunt congerit, ut invidiam adversario faciat! Quinque Presbyteros, qui se Felicissimo sociaverant, ut calumniam & periculum Cypriano crearent, à Deo sibi ostensos ac significatos esse ait per illos quinque primores qui magistratuum adversus Christianos edicto subscripserant ac proinde quinque illos Presbyteros non minore dignos odio, quam illos quinque primores persecutionis fautores.*

[2] *Clericis urbicis.*] Romanæ Ecclesiæ, quorum literas supra hac de re habemus.

[3] *Jam biennii.*] Quod primum annum excedit sequenti accensetur.

[4] *Excurrere ad vos non possum.*] Rigaltius ait, *Ante diem Paschæ, ut supra hac Epistola dixit.*

[5] *Quoniam visiones cordis.*] LXX. habent. ματαιοῦσιν ἑαυτοῖς ὁράσεις ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦσι. Cyprianus legisse videtur, ματαιοῦσιν αὐτοὺς ὁράσεις καρδίας αὐτῶν.

An. 251.

Deus unus, & Christus unus, & una Ecclesia.

Deus unus est, & Christus unus, & una Ecclesia, & [1] cathedra una (a) super Petrum Domini voce (b) fundata. Aliud altare constitui, aut sacerdotium novum fieri præter unum altare, & unum sacerdotium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit. Adulterum est, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio divina violetur. Procul ab hujusmodi hominum contagione discedite, & sermones eorum velut (c) cancer & pestem fugiendo vitate, præmonente Domino & dicente: Cæci sunt duces cæcorum: cæcus autem cæcum ducens, simul in foveam cadent. (d) [2] Intercedunt precibus vestris, quas nobiscum diebus ac noctibus Deo funditis, ut eum justa satisfactione placetis; intercedunt lacrymis nostris, quibus commissi delicti crimen abluitis: intercedunt paci, quam vere & fideliter de Domini misericordia postulatis, nec sciunt scriptum esse: Et Propheta ille aut somnium somnians, ille qui locutus est, ut errare te faceret à Domino Deo tuo interficietur. Nemo vos, fratres, (e) errare à Domini viis faciat. Nemo vos Christianos ab Evangelio Christi rapiat. Nemo filios Ecclesiæ de Ecclesia tollat. Pereant sibi soli, qui perire voluerunt. Extra Ecclesiam soli remaneant, qui de Ecclesia recesserunt. Soli cum Episcopis non sint, qui contra Episcopos rebellarunt, Conjurationis suæ pœnas soli subeant, (f) qui olim secundum (g) vestra suffragia nunc secundum Dei judicia, sententiam conjurationis & malignitatis suæ subire meruerunt. Monet nos Dominus in Evangelio suo, dicens: Rejicitis mandatum Dei ut traditionem vestram statuatis. Qui mandatum Dei rejiciunt, & traditionem suam statuere conantur, fortiter à vobis & firmiter respuantur. Sufficiat lapsis ruina una, nemo volentes surgere sua circumventione præcipitet. Nemo jacentes pro quibus nos rogamus, ut Dei manu & brachio subleventur, prosternat gravius & deprimat. Nemo semianimes, & ut salutem suam pristinam recipiant, deprecantes, ab omni spe salutis avertat. Nemo nutantibus lapsus sui caligine, omne (h) itineris salutaris lumen extinguat. Instruit Apostolus, dicens; Si quis aliter docet & non acquiescit sanis verbis Domini nostri Jesu Christi & doctrinæ ejus, (i) stupore elatus est; discedendum ab hujusmodi. Et iterum dicit ipse: (k) Nemo vos decipiat inanibus verbis. [3] Propter ea enim venit ira Dei super filios contumaciæ. Nolite ergo esse participes eorum: non est, quod decepti inanibus verbis, pravitatis eorum incipiatis esse participes. Discedite à talibus, quæso vos, & acquiescite consiliis nostris, qui pro vobis quotidie continuas Domino preces fundimus, qui vos ad Ecclesiam (l) revocari per Domini clementiam cupimus, qui de Deo pacem plenissimam prius matri, tum & filiis ejus oramus. Cum precibus atque orationibus nostris vestras quoque orationes & preces jungite; cum fletibus nostris vestras lacrymas copulate. Vitate lupos, qui oves à pastore secernunt: vitate linguam diaboli venenatam, qui ab initio mundi fallax semper & mendax mentitur ut fallat: blanditur, ut noceat: bona promittit, ut malum tribuat: vitam pollicetur, ut perimat. Lucet nunc quoque verba ejus, & venena manifesta sunt: pacem pollicetur, ne perveniri possit ad pacem: salutem promittit, ne qui deliquit veniat ad salutem; Ecclesiam spondet; quando id agat, ut qui illi credit, in totum ab Ecclesia pereat.

Mat. 16.18. Luc. 11. 18. 2 Tim. 2. 17. Mat. 15. 14. Deut. 13.5. Marc. 7.9. 1 Tim. 6. 3. Eph. 5. 6.

Non confessio sed perseverantia Deo commendat.

Nunc est, fratres dilectissimi, ut & qui statis fortiter perseveretis, & stabilitatem vestram gloriosam, quam in persecutione tenuistis, perpetua firmitate servetis, (m) & si qui circumveniente adversario lapsi estis, in secunda hac tentatione spei & paci vestræ fideliter consulatis; & ut vobis Dominus ignoscat, à sacerdotibus Domini non recedatis; cum scriptum sit: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem, aut judicem quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille. Persecutionis istius novissima hæc est, & extrema tentatio, [4] quæ & ipsa cito Domino protegente transibit, (n) ut repræsenter vobis post Paschæ diem cum collegis meis; quibus præsentibus secundum arbitrium quoque vestrum, & (o) omnium nostrum commune consilium, [5] sicut semel

Deut. 17. 12.

(*a*) Super Petram, *Foss. Vict.* (*b*) Fundata est, *Lam.* (*c*) Cancerem, *Vict.* cancrum, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (*d*) Sic, *Imp. Vet.* intercedunt precibus quas, *Ver.* nostris, *Rigalt.* (*e*) Errare à Dominicis, *Pem. Bod.* 1. (*f*) Qui olim secundum Dei, *Foss. Vict.* (*g*) Nostra suffragia, *Nic. Fab.* (*h*) Muneris salutaris, *Lin.* (*i*) Tumore elatus, *Erasm.* (*k*) Non sit quod decipiat vos inanibus verbis, non pravitatis eorum incipiatis esse participes, *Nic. Fab.* (*l*) Revocare, *Foss. Vict.* (*m*) Et qui circumveniente, *Pem. Voss.* 2. *Lam. Bod.* 1. 2. (*n*) Ut representet me, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*o*) Animi nostri, *Lam. Ebor. NC.* 1.

[1] *Cathedra una super Petrum Domini voce fundata.*] Rigaltius ait, *Sic legitur in vetustissimo codice Thuani, qui prius fuerat Nic. Fabri. Sic etiam in laudatissimo illo Veronensi. Neque ambigo sic à Cypriano fuisse hoc loco citata Domini verba; Nam & Cypriani mens hoc postulat. Et ipsa Christi verba, tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, Epistola* XXVII. *Petri personæ magis quam professioni adscribuntur, etsi non dixerit Christus, super hanc petram ædificaturum se Ecclesiam suam, nisi postquam Simoni nomen fecit Petro, ob præclaram illam rectæ fidei professionem, tu es Christus filius Dei vivi, quæ veræ fidei professio petra est, & super hanc petram Christus ædificavit Ecclesiam suam. Hieronymus ad ea Domini verba, Matth.* XVI. 18. *Tu es Petrus, &c. Simoni qui credebat in petram Christum, Petri largitus est nomen: Ac secundum metaphoram petræ, recte dicitur ei, Ædificabo ecclesiam meam super te.* Vid. quæ dicta in l. de Unitate.

[2] *Intercedunt precibus vestris.*] Rigaltius ait, *Oppositu & interventu suo impediunt preces vestras.* De hoc vocis usu supra actum. 1 Pet. 3. 7. dicitur, bonis moribus convivendum, *ne impediantur preces.*

[3] *Propter ea.*] In impressis libris, nec non & MSS. passim legitur *propterea*; sed Apostoli verba voces distinctæ melius reddunt. διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται. unde vulgatus interpres. *Propter hæc enim*, &c.

[4] *Quæ & ipsa cito Domino protegente transibit.*] Rigaltius ait, *Sic ipse, Epist.* XXXVII. *sub finem, quæ cito vobiscum Domino protegente celebrabimus.*

[5] *Sicut semel placuit.*] Rigaltius ait, *A primordio sui Episcopatus, ut ipse testatur Epist.* V. *sub finem.*

1 Cy-

An. 251. semel placuit, ea quæ agenda sunt, disponere pariter & limare poterimus. Si qui autem pœnitentiam agere, & Deo satisfacere detrectans, (a) ad Felicissimi & satellitum ejus partes concesserit, & se hæreticæ factioni conjunxerit; sciat se postea ad Ecclesiam redire, & cum Episcopis & plebe Christi communicare non posse. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere, & circa Domini misericordiam exorandam continuis nobiscum precibus insistere.

(a) In Felicissimi, *Lam. Ebor. NC.* 1.

EPISTOLA XLIV.

1 Cyprianus Cornelio fratri Salutem.

Ad Pamelii num. XLI. Ad Erasm. l. 2. Ep. 11. Nuncii à Novatiano missi, qui illius ordinationem Ecclesiæ Carthaginiensi significaverant à Cypriano rejiciuntur.

Sequuntur epistolæ scriptæ per Cornelii Pontificatum & post reditum.

VENERUNT ad nos, frater carissime, missi à Novatiano Maximus Presbyter & Augendus Diaconus, & Macheus quidam, & Longinus. Sed enim cum ex literis quas secum ferebant, & ex eorum sermone atque asseveratione, Novatianum Episcopum factum comperissemus, illicitæ & contra Ecclesiam Catholicam factæ ordinationis pravitate commoti, à communicatione eos nostra statim cohibendos esse censuimus, refutatis interim ac retusis, quæ obstinate ac pertinaciter asserere tentabant. (a) Nam & ego & collegæ plurimi qui ad me convenerant, expectavimus adventum collegarum nostrorum (b) Caldonii & Fortunati (quos ad te nuper & coepiscopos nostros qui ordinationi tuæ affuerant, legatos miseramus, ut eis adventantibus, & rei gestæ veritatem reportantibus, majore auctoritate & elucida per eos probatione, partis adversæ improbitas frangeretur. Supervenerunt vero Pompeius & Stephanus Collegæ nostri, qui & ipsi quoque ad instruendos istic nos, manifesta secundum gravitatem ac fidem suam indicia ac testimonia protulerunt, ut nec necesse fuerit audiri ultra eos qui à Novatiano venerant missi. Qui cum (c) 2 in statione invidiosis quoque convitiis & clamoribus turbulentis proruerent; & flagitarent, ut crimina quæ se afferre ac probare dicebant, publice à nobis, & à plebe cognoscerentur; gravitati nostræ negavimus convenire, ut Collegæ nostri jam delecti & ordinati, & laudabili multorum sententia comprobati, (d) ventilandum ultra honorem maledica æmulantium voce pateremur. Et quia, quibus refutati & compressi sunt, & illicitis conatibus hæresim fecisse nudati sunt, in Epistolam congerere longum fuit; ex Primitivo compresbytero nostro plenissime singula, quando ad vos venerit audietis. Ac ne eorum furens audacia unquam desisteret, hic quoque in schismatis partes Christi membra distrahere, & Catholicæ (e) Ecclesiæ corpus unum scindere ac laniare nituntur; ut ostiatim per multorum domos, vel oppidatim per quasdam civitates discurrentes, obstinationis suæ, (f) & 3 erroris sibi quærant comites. Quibus semel responsum dedimus, nec (g) mandare desistimus, ut perniciosa (h) dissensione & concertatione deposita impietatem esse sciant, matrem deserere: & agnoscant atque intelligant, Episcopo semel facto, & collegarum ac plebis testimonio (i) & judicio comprobato, alium constitui nullo modo posse: (k) proinde si pacifice sibi, ac fideliter consulunt, si se assertores Evangelii Christi esse confitentur, prius ad Ecclesiam revertantur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(a) Nam ego, *Thu. Corb. Foss.* jam & ego, *Bod.* 1. *Lin.* (b) Calidonii, *Foss. Mich. Vict.* (c) In stationem, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. 2. (d) Ventilari, *Bod.* 1. 2. *Thu. Foss. Corb. Vict. Mic.* (e) Ecclesiæ corpus scindere, *Pem. NC.* 2. (f) *Sic*, *NC.* 2. erroris scissi sibi quærant comites, *Imp.* (g) Mandare desistemus, *NC.* 2. nunc dare, *Bod.* 3. (h) Discessione, *Bod.* 3. (i) In Dei judicio, *Ver.* (k) Proinde pacifice sibi ac fideliter consuluisse, *Bod.* 1. 2. *Lin. Ebor. NC.* 1. 2. *Voss.* 2. Evangelii &, *Ebor. Lin. NC.* 1. 2.

1 *Cyprianus Cornelio.*] Dicitur hæc Epistola septima in plurimis MSS. Thu. Fossat. Corb. Mich. Vict. Ita proxima sexta dicitur; & quæ inde proxima, quinta audit. Sed librariorum temeritatem in titulis designandis alibi notavimus.

2 *In statione.*] Diei Mercurii aut Veneris, cum Ecclesia jejuniis vacaret & precibus.

3 *Erroris.*] Rigaltius ait, *Exemplaria & editiones* Scissi, *interponunt, sed prava interpunctio, quæ sensum turbavit, restituenda est, & conjungenda obstinatio cum errore, ut jam ipsi à corpore Ecclesiæ scissi, obstinationis & erroris quærant sibi comites.* Ego crediderim vocem *scissi* à librariis interpolatam, & quia statim seditiosi isti, *scissi corporis membra* audiunt, hic alieno in loco *scissi* dicantur; unde ex MSS. suffragiis, vocem omisimus.

An. 251.

EPISTOLA XLV.

[1] Cyprianus Cornelio fratri Salutem.

Ad Pamelii num. XLII. Ad Erasm. l. 2. Ep. 10. Contumeliæ de Cornelio à Novatianis sparsæ, rejiciuntur.

Scripta post reditum.

QUOD servis Dei & maxime [2] sacerdotibus justis [3] & pacificis congruebat, frater cariſſime, miſeramus nuper collegas noſtros (a) Caldonium & Fortunatum, ut non tantum perſuaſione literarum noſtrarum, ſed præſentia ſua & conſilio omnium veſtrum eniterentur, quantum poſſent, & elaborarent, ut ad Catholicæ Eccleſiæ unitatem ſciſſi corporis membra componerent, & Chriſtianæ caritatis vinculum copularent. Sed quoniam diverſæ partis obſtinata & inflexibilis pertinacia non tantum [4] radicis, & matris ſinum, atque complexum recuſavit; ſed etiam gliſcente & in pejus (b) crudeſcente diſcordia Epiſcopum ſibi conſtituit, & contra ſacramentum ſemel traditum divinæ diſpoſitionis & Catholicæ unitatis, (c) adulterum & contrarium caput extra Eccleſiam fecit: acceptis literis tam tuis, quam Collegarum noſtrorum, item adventantibus bonis viris, & nobis cariſſimis Collegis noſtris Pompeio & Stephano, à quibus hæc (d) omnia cum (e) triſtitia communi (f) adſerta ſunt firmiter & (g) probata, ſecundum quod divinæ traditionis & Eccleſiaſticæ inſtitutionis ſanctitas pariter ac veritas exigebat, literas noſtras ad te direximus. [5] Sed & per Provinciam noſtram hæc eadem Collegis ſingulis in notitiam perferentes, ab his quoque fratres noſtros cum literis (h) dirigendos eſſe mandavimus. Quanquam mens noſtra & propoſitum jam tunc fratribus & plebi iſtic univerſæ (i) manifeſtatum fuiſſet, quando literis nuper ab utraque parte ſuſceptis tuas literas legimus, & (k) Epiſcopatus tui ordinationem ſingulorum auribus intimavimus. Honoris etiam communis memores, & gravitatis ſacerdotalis ac ſanctitatis reſpectum tenentes, ea quæ ex diverſo (l) in librum ad nos tranſmiſſum congeſta fuerant acerbationibus crimīnoſis, reſpuimus; conſiderantes pariter & ponderantes, quod in tanto fratrum religioſoque conventu, conſidentibus Dei ſacerdotibus & altari poſito, nec legi debeant, nec audiri. Neque enim facile promenda ſunt, & incaute ac temere publicanda, (m) quæ diſcordioſo ſtylo ſcripta audientibus ſcandalum moveant, & fratres longe poſitos ac trans mare conſtitutos incerta opinione confundant. Viderint qui vel furori ſuo, vel libidini ſervientes, & divinæ legis ac ſanctitatis immemores, jactitare interim geſtiunt quæ probare non poſſunt; & cum innocentiam deſtruere atque expugnare non valeant, ſatis habent fama mendaci, & falſo rumore maculas inſpergere.

Epiſcopis & clericis convenit criminationes mendaces reſpuere.

Certe quod præpoſitis & ſacerdotibus congruit, danda opera eſt, ut talia, cum à quibuſdam ſcribuntur, per nos reſpuantur. Ubi enim erit quod diſcimus, ac docemus ſcriptum eſſe: Contine linguam tuam à malo, & labia tua ne (n) loquantur inſidioſe? Item alibi: Os tuum abundavit malitia, & lingua tua complectebatur inſidias: ſedens adverſus fratrem tuum detrahebas, & adverſus filium matris tuæ ponebas ſcandalum. Item quod Apoſtolus dicit: [6] Omnis ſermo malus de ore (o) veſtro non procedat, (p) ſed bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus; Porro hæc fieri debere oſtendimus, ſi, quando talia quorundam calumnioſa temeritate conſcripta ſunt, legi apud nos non patimur. Et idcirco, frater cariſſime, cum ad (q) me talia de te & compreſbyteris tecum conſidentibus ſcripta veniſſent, quæ religioſam ſimplicitatem ſonabant, nec ullis maledictorum & convitiorum latratibus perſtrepebant, clero & plebi legi præcepi. Quod autem ſcripta collegarum noſtrorum qui illic ordinationi tuæ

Pſ. 33. 13.
Pſ. 49. 20.
Eph. 4. 29.

(*a*) Calidonium, *Foſſ. Vict. Mich.* (*b*) Recrudeſcente, *Bod.* 2. 3. *NC.* 1. *Ebor.* Gliſcente impetu, & crudeſcente, *NC.* 2. divinæ diſpenſationis, *Corb.* (*c*) Alterum & contrarium, *Lin.* (*d*) Hæc omnia nobis, *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Voſſ.* 2. *Manut.* (*e*) Lætitia, *Lam. Bod.* 3. *Foſſ. Mich. Ebor. Voſſ.* 2. *Manut.* (*f*) Aſſeverata, *Thu. Foſſ. Manut. Mich.* (*g*) Probata quibus cognitis ſecundum, *Ver.* (*h*) Redigendos, *Bod.* 3. *Lin. Ebor. NC.* 1. *Foſſ. Vict. Mich.* (*i*) Manifeſtum, *Bod.* 3. (*k*) Sanctitatis tuæ, *Ver.* (*l*) In librum miſſum, *Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. *Lin. Ebor. Thu. Foſſ. Mich.* (*m*) Quæ diſcordiæ foculo audientibus, *Bod.* 3. quæ diſcordia ſint & inobaudientibus ſcandalum moveant, *Corb.* quæ diſcordioſo ſtylo ſcandalum, *Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. *Lin. Ebor. Thu. Foſſ. Corb. Mich. Vict.* (*n*) Loquantur dolum inſidioſe, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin. Bod.* 2. (*o*) Veſtro non exeat, *Lin. NC.* 2. (*p*) Sed ſi quis bonus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. (*q*) Talia adverſum, *Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2.

1 *Cyprianus Cornelio fratri.*] Rigaltius ait, *Non ſolum inſcriptio, ſed tota Epiſtola fraterna, & ex æquo.*

2 *Sacerdotibus juſtis.*] Rigaltius ait, *Hoc eſt, legitimis: rite ac legitime ab Eccleſia conſtitutis.*

3 *Et pacificis.*] Rigaltius ait, *Non factioſis & ſchiſmaticis.*

4 *Radicis & matris ſinum.*] Quæ non ſtolonis ritu ſeorſim excreſcit; ſed trunco arboris ſive matrici inſiſtit. Nec illic tanquam inſititium germen, & adulter atque alieni generis ſurculus, caput attollit.

5 *Sed & per Provinciam noſtram.*] Africam, Numidiam, & utraſque Mauritanias, quæ ſedi Carthaginienſi ſubjectæ.

6 *Omnis ſermo malus de ore veſtro non procedat.*] Rigaltius ait, *Hoc eſt, nullus ſermo malus de ore veſtro procedat. Ipſe Cyprianus lib.* III. *Teſtim.* 113. *Omnem viduam & orphanum non vexabitis. Sic in Pſal.* CXLVII. 8. *Non fecit taliter omni nationi, hoc eſt, nulli nationi fecit taliter. Sic apud Juvenalem, ſine omni labe, hoc eſt, ſine ulla. Abſque labe ulla. Sat.* XIV.

An. 251. tuæ affuerant desideravimus; non veteres mores obliti, novum aliquid quærebamus; nam satis erat, ut tu te (a) [1] Episcopum (b) factum literis nunciares; nisi esset ex diverso discrepans factio, quæ criminosis & calumniosis commentis suis collegarum pariter ac fratrum plurimorum turbaret mentes, & corda (c) confunderet. Cui rei sopiendæ necessarium duximus, ut scribentium nobis inde collegarum nostrorum firma & solida auctoritas pararetur: qui moribus ac (d) vitæ & disciplinæ tuæ condigna literarum suarum testimonia prædicantes, æmulis quoque & rerum vel novitate, vel pravitate gaudentibus, omnem ambigendi & discrepandi scrupulum sustulerunt; & secundum consilium nostrum salubri ratione (e) libratæ in hoc fluctu æstuantium fratrum mentes, sincere ac firmiter tuum [2] sacerdotium probaverunt. Hoc enim vel maxime (f) frater & laboramus & laborare debemus; ut unitatem à Domino, & [3] per Apostolos nobis successoribus traditam, quantum (g) possumus, obtinere curemus, & quod in nobis est, (h) palabundas & errantes oves, quas quorundam pervicax factio, & hæretica tentatio à matre secernit, [4] in Ecclesiam colligamus; illis solis foris remanentibus, qui in obstinatione sua vel furore perseveraverint, & ad nos redire noluerint; discretionis & separationis à se factæ & Ecclesiæ derelictæ ipsi rationem Domino reddituri.

Certior redditur Cornelius de abstentione Felicissimi, & sociorum ejus.

Quantum vero hic (i) ad Presbyterium quorundam, & Felicissimi causam pertinet, quid hic actum sit ut scire posses, [5] literas ad te Collegæ nostri manu sua subscriptas miserunt. Qui auditis eis, quid senserint, & quid pronunciaverint, ex eorum literis disces. Melius autem frater facies, si etiam exempla literarum, quæ ad te legenda pro dilectione communi per Caldonium & Fortunatum Collegas nostros proxime miseram, quæ de eodem Felicissimo, & de Presbyterio ejusdem ad Clerum istic nostrum & ad plebem scripseram, legi illic fratribus jubeas, quæ & (k) ordinationem & rationem rei gestæ loquantur; ut tam istic quam illic circa omnia per nos fraternitas instruatur. Exemplaria autem eadem nunc quoque per Mettium Hypodiaconum à me missum & Nicephorum Acoluthum transmisi. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(*a*) Factis literis Episcopum, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Lin.* (*b*) Tot Episcoporum, *Bod.* 3. (*c*) Concuteret, *NC.* 1. *Bod.* 1. 2. *Ebor.* (*d*) Vitæ tuæ sine crimine, *Lin.* (*e*) Libratas, *Lam. Ver. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* liberatas, *Corb.* (*f*) Frater carissime, *Bod.* 2. (*g*) Possumus ponere, *Lin. NC.* 2. (*h*) Balabundas, *Ver.* (*i*) Ad Presbyterorum, *Ver. NC.* 2. censuerunt, *NC.* 1. (*k*) De ordinatione & ratione, *Bod.* 1.

1 *Episcopum factum literis nunciares.*] Literis nimirum communicatoriis, quas Episcopi omnes post Electionem suam vicinis Ecclesiis de more miserunt. Unde ludit operam Pamelius qui hinc præeminentiam Romani Pontificis nobis commendat.

2 *Sacerdotium.*] Episcopatum. Presbyter enim olim fuerat Cornelius.

3 *Per Apostolos nobis successoribus.*] Sententia hæc à Cypriano fere perpetuo ingeritur, quod supra adnotavimus.

4 *In Ecclesiam colligamus.*] Rigaltius ait, *Ecclesiastica synaxi: nam qui aliter congregant, spargunt.*

5 *Literas ad te Collegæ nostri.*] Synodicas nimirum de abstentione Felicissimi & presbyterorum qui ejus partes tuebantur, & se pro Ecclesiæ Carthaginiensis presbyterio venditabant; quos per contemtum Cyprianus Felicissimi presbyterium appellat.

EPISTOLA. XLVI.

Cyprianus Maximo & Nicostrato, & ceteris Confessoribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. XLIV. In Erasm Edit. l. 3. Ep. 2. Cyprianus hortatur Confessores Romanos qui Novatiano consenserant ut ad Ecclesiam redeant.

Scripta post reditum.

1 CUM frequenter, carissimi, cognoveritis ex literis meis, quem & confessioni vestræ honorem; & [2] fraternitati connexæ dilectionem meo sermone servaverim: credatis quæso & acquiescatis his literis meis; quibus [3] vobis, & actui, ac laudibus vestris & scribo, & simpliciter ac fideliter consulo. Gravat enim me atque contristat, & intolerabilis (a) perculsi & pene prostrati pectoris mœstitia perstringit; cum vos illic (b) comperissem contra Ecclesiasticam dispositionem, contra Evangelicam legem, contra institutionis (c) catholicæ unitatem, [4] alium Episcopum fieri consensisse, id est, quod nec fas est, nec licet fieri, Ecclesiam aliam constitui; Christi membra discerpi, Dominici gregis animum & corpus unum, discissa æmulatione lacerari. Quod quæso ut, in vobis saltem, illicitum istud fraternitatis nostræ discidium non perseveret, sed & confessionis vestræ & divinæ traditionis memores, ad matrem revertamini unde

(*a*) Percussi, *Ver.* (*b*) Comperissem, contra Evangelicam legem, *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Vict. Mich. Ver. Vat.* (*c*) Catholicæ veritatem, *Lam. Bod.* 2.

1 *Cum frequenter.*] Rigaltius ait, *Scribit ad Confessores Romanos Episcopus Carthaginis, ac de rebus eorum curam gerit, consulit, hortatur.*

2 *Fraternitati connexæ.*] Per regionum & marium divortia; imo & lapsum in schisma, fraternitas usque connexa est. Fratris est orare à grege Christi alienos, ut ad fraternitatem redire velint.

3 *Vobis & actui.*] Rigaltius ait, *Actum dicit, Confessionem nominis Christi. Supra dixerat, confessionis vestræ honorem.*

4 *Alium Episcopum fieri consensisse.*] Mollissimis verbis, rem turpem & nefariam describit Cyprianus. Pacianus totum hoc negotium, Confessoribus imputat. Ait enim Novatianum *Episcopum factum per Epistolam eorum qui se Confessores esse simularent.* Et ceu Schismatis istius fundum Evaristum & Nicostratum passim sugillat, qui in schismate permanserunt, Cypriani scriptis, & Maximi aliorumque Confessorum ad Ecclesiam reversorum pœnitentia, minime persuasi.

1 Ad

An. 251. unde prodiistis, unde ad confessionis gloriam cum ejusdem matris exultatione venistis. (a) Nec putetis sic vos Evangelium Christi asserere, dum vosmetipsos à Christi grege, & ab ejus pace & concordia separatis; cum magis militibus gloriosis & bonis, congruat intra domestica castra consistere, & intus positos, ea quæ in commune tractanda sunt, agere ac providere. Nam cum unanimitas & concordia nostra scindi omnino non debeat, quia nos Ecclesia derelicta foras exire, & [1] ad vos venire non possumus, ut vos magis ad Ecclesiam matrem, & ad (b) nostram fraternitatem revertamini, quibus possumus hortamentis petimus & rogamus. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

(a) Nec potestis, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. NC. 1. 2. (b) Vestram, *Benev. Neap. Lam. Lin. Ebor.*

1 *Ad vos venire.*] Schismaticis accedere. Ecclesiam unam esse debere satis in confesso est. Quando ergo non licet illis qui in Ecclesia sunt, istinc egredi ut schismaticos conveniant; relinquitur ut illi qui extra sunt redeant, & ad fraternitatem revertantur.

EPISTOLA XLVII.

Cyprianus Cornelio Fratri, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. XLIII. In Erasmi Edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 9. Cyprianus certiorem reddit Cornelium de literis à se ad Confessores missis.

Scripta post reditum.

ET religiosum (a) nobis, & necessarium vobis existimavi, frater carissime, ad Confessores, qui illic sunt, & Novatiani ac Novati obstinatione & pravitate seducti; de Ecclesia recesserunt, literas breves facere, quibus eos pro affectione mutua convenirem, ut ad matrem suam, [1] id est, Ecclesiam Catholicam revertantur. Quas literas tibi (b) à Mettio Hypodiacono legi prius mandavi, ne quis aliud me scripsisse fingeret, quam quod meis literis continetur. Mandavi tamen eidem Mettio, à me ad vos misso, ut de tuo arbitrio rem gerat, & si easdem literas Confessoribus putaveris esse (c) reddendas, tunc eas tradat. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(a) *Sic*, *Bod.* 3. *Foss. Vict.* Et *Pem. Voss.* 2. Et religiosum vobis & necessarium existimavi, *Imp.*
(b) Ab Ethippo diacono, *Mich. Foss. Ar. NC.* 1. *Lam. Bod.* 2. 3. ita & eidem Ethippo, *Corb.*
(c) Credendas, *Foss. Mich. Vict.*

1 *Id est, Ecclesiam Catholicam.*] Rigaltius ait, *Ad Catholicam unitatem. Epist. seq. & Epist.* XLV. *ut Ecclesiæ Catholicæ radicem & matricem agnoscant.* Quælibet Ecclesia non hæretica aut schismatica; Catholica dicitur.

EPISTOLA XLVIII.

Cyprianus Cornelio fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Ep. XLV. Ad Erasm l. 4. Epist. 8. Excusat Cyprianus mutatam formumulam dirigendi literas ad Adrumetinos.

Scripta post reditum.

LEGI literas tuas, frater carissime, quas per [1] Primitivum compresbyterum nostrum misisti, in quibus te comperi motum, quod cum de Adrumetina Colonia [2] Polycarpi nomine ad te literæ dirigerentur, posteaquam nos, ego & Liberalis in eundem locum venissemus, cœpissent illuc ad Presbyteros & Diaconos literæ dirigi. Quod, scire te volumus & pro certo credere, nulla id levitate aut contumelia factum. Sed cum statuissemus Collegæ complures, qui in unum conveneramus, ut legatis ad vos coepiscopis nostris Caldonio & Fortunato missis, omnia interim integra suspenderentur, donec ad nos iidem Collegæ nostri rebus illic aut ad pacem redactis,

1 *Primitivum.*] De quo mentio habetur, Ep. 44.

2 *Polycarpi nomine ad se literæ dirigerentur.*] Notandum venit in usu olim fuisse, ut cum literæ aliquæ ab Ecclesia quacunque mitterentur, Episcopi, licet absens fuerit, nomen adscriberetur. Proinde licet Polycarpum abesse contigerit (forte in synodo Carthaginiensi) quo tempore ad Cornelii literas communicatorias ab Adrumetinis responsum daretur, tamen ejus nomen addebatur. Insuper notandum, si forte præterito Episcopo, ad Presbyteros, Diaconos & plebem alicujus Ecclesiæ, inscriberentur Epistolæ; id indicio erat, nullum tunc temporis ibidem esse Episcopum. Hinc ortum duxit Cornelii querela, quod cum primæ literæ ab Adrumetinis missæ ipsi inscriberentur; sequentes ad Presbyteros & Diaconos erant commendatæ. Porro siquidem hoc eo fere tempore accidit quo Cyprianus ea in urbe diversaretur; mutatam scribendi formulam, & contumeliam ejusdem, Cypriano imputabat Cornelius. Respondet vero Cyprianus primo, non tam formulam dirigendi literas, quam scriptorem ipsum mutatum; & primam Epistolam quæ Polycarpi nomen præferebat, minime ab eo prodiisse. Secundo docet literarum ad Clerum Romanum inscriptionem, non à singularis alicujus hominis, & proinde non ejus arbitrio; sed totius Africanæ synodi decreto originem duxisse: quæ statuerat *ut omnia integra suspenderentur*, donec Caldonius & Fortunatus Romam missi, ad rem totam diligenter exquirendam, redirent. Ostendit porro, hoc in Cornelii favorem fuisse designatum; ut non literis communicatoriis paucorum Episcoporum; sed ab Africæ, Numidiæ, & utriusque Mauritaniæ Ecclesiis omnibus, per synodicam earundem Epistolam, electio ejus agnosceretur; nec esse quod aut Cornelium aut Afros consilii istius pœniteret, siquidem *divinitus evenit*, & *providenter profecit.* Quin & de hac transigendi methodo olim convenisse constat, ex Epist. 44. & 45. Tertio demum in loco, Cornelium admonet Cyprianus, se perpetuo de illo & ejus rebus maxime fuisse sollicitum; adeo ut quando aliqui ex Africa Romam navigarent, sedulo eos moneret ne cum Novatiano sentirent; sed cum Cornelio communicarent: *& Ecclesiæ Catholicæ radicem & matricem agnoscerent & tenerent.*

An. 251. redactis, aut pro veritate compertis, redirent. Presbyteri & Diaconi in Adrumetina consistentes, Polycarpo coepiscopo nostro absente; ignorabant, quid nobis in commune placuisset. At ubi nos (a) in præsentiam venimus, comperto consilio nostro, ipsi quoque, quod & ceteri, observare cœperunt, ut in nullo Ecclesiarum istic consistentium consensio discreparet.

Licet nonnulli rumoribus malignis Cypriano invidiam facerent: Nihil ab eo omissum, quod Cornelii electionem comprobaret.

Quidam tamen mentes nonnunquam & animos sermonibus suis turbant, dum aliter quædam quam se habet veritas, nunciant. Nos enim singulis navigantibus, ne cum scandalo ullo navigarent, (b) rationem reddentes, scimus nos hortatos eos esse, ut [1] Ecclesiæ Catholicæ radicem & matricem agnoscerent ac tenerent. Sed quoniam latius fusa est [2] nostra provincia, habet etiam (c) Numidiam, & Mauritanias duas sibi cohærentes; ne in urbe (d) schisma factum absentium animos incerta opinione confunderet, (e) placuit ut per Episcopos, retenta à nobis rei veritate, & ad comprobandam ordinationem tuam facta auctoritate majore, tum demum scrupulo omni de singulorum (f) pectoribus excusso, per omnes omnino istic positos literæ fierent, (sicuti fiunt) ut te universi Collegæ nostri & communicationem tuam, id est, Catholicæ Ecclesiæ unitatem pariter & caritatem probarent firmiter ac tenerent. Quod divinitus evenisse, & consilium nostrum (g) providenter profecisse gaudemus. Sic enim nunc Episcopatus tui & veritas pariter & dignitas, apertissima luce & manifestissima, & firmissima comprobatione fundata est; ut ex rescriptis Collegarum nostrorum, qui ad nos literas inde fecerunt, & ex relatione, ac testimoniis coepiscoporum Pompeii, & Stephani, & Caldonii, ac Fortunati; ordinationis tuæ & origo necessaria, & ratio justa, & gloriosa quoque innocentia ab omnibus (h) nosceretur. Quod ut simul cum (i) ceteris Collegis nostris stabiliter ac firmiter administremus, atque ut Catholicæ (k) Ecclesiæ pacem concordiæ unanimitate teneamus, perficiet divina dignatio. Ut Dominus, qui sacerdotes sibi in Ecclesia sua eligere & constituere dignatur, electos quoque, & constitutos sua voluntate atque opitulatione tueatur, (l) gubernantes inspirans; ac subministrans, & ad improborum contumaciam frænandam, vigorem; & ad lapsorum fovendam pœnitentiam, lenitatem. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(*a*) In præsenti venimus, *Spir.* (*b*) Rationem reddidisse nos scimus & hortatos esse, *Spir. Innom.* (*c*) Numidiam & Mauritaniam sibi cohærentes, *Vet. Innom. Spir.* (*d*) Tua facta, *Spir.* (*e*) Placuit per, *Ver.* (*f*) Pectoribus excluso, *Ver.* (*g*) Processisse gaudemus, *Vet. Innom. Spir.* (*h*) *Sic*, *Vet. Innom. Spir.* Noscetur, *Rig.* (*i*) Ceteris quoque Collegis, *Vat.* (*k*) Ecclesiæ concorditer unanimitatem, *Vet. Innom. Spir.* (*l*) Gubernanter inspirans, *Vet. Innom. Spir.*

1 *Ecclesiæ Catholicæ radicem & matricem.*] Rigaltius ait, *Mox de communicatione Romana, dicet: Catholicæ Ecclesiæ unitatem. Sic Epist.* XLV. *radicis & matris sinum; & alibi Cathedram Petri Ecclesiam principalem. Hæc fuere tunc Monarchiæ Christianæ crepundia.* Imo vero hæc omnium ubique Ecclesiarum ex æquo sunt ornamenta. *Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus judex vice Christi cogitatur.* Ut in propria causa loquitur Cyprianus Ep. 59. & Ep. 71. ait. *Quos constat à nobis ad hæreticos transisse; ad matricem redeant.* Unde non opus erat ut in calce operis, Vir eruditus in suas observationes animadverteret, & crepundiis Monarchiæ Christianæ, nescio quas phaleras, ex Avito & Ennodio subjiceret. Hoc loco id unum videtur dicere Cyprianus, spectandum in omni schismate quæ pars radici & corpori Ecclesiæ insistat, quæ autem stolonis instar succrescat: quæ cum Episcopo sentiat, quæ autem altare adversus altare constituat. Priorius ait, *Pari loquendi forma Tertullianus utitur cap.* 21. *de præscript. Constat proinde, inquit, omnem doctrinam, quæ cum illis Ecclesiis Apostolicis matricibus & Originalibus fidei conspiret, veritati deputandam, id sine dubio tenendum, quod Ecclesia ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo suscepit. Sunt autem Matrices Ecclesiæ ex quibus tanquam parentibus, Christi fides ad nos pervenit, ac per orbem universum diffusa.* Ita stricte loquendo Ecclesia Hierosolymitana matrix omnium dici debet, quæ etiam à Tertull. adv. Marcion. l. 4. c. 35. *Matrix religionis* dicitur. Sic etiam appellatur in Epistola concilii Constantinopolitani ad Damasum.

2 *Nostra provincia, habet etiam Numidiam & Mauritanias duas sibi cohærentes.*] Provincia Cypriani erat Africa proprie dicta, sive Zeugitana, ubi sita erat Carthago. Duarum Mauritaniarum mentio, fortassis ex margine irrepsit; & vetus lectio quæ habet, *Numidiam & Mauritaniam*, sincerior fuerit. Mauritania teste Plinio lib. 5. cap. 1. in duas partes Cæsariensem & Tingitanam, per C. Cæsaris sævitiam divisa. Accessit & tertia pars, Sitifensis nimirum.

EPISTOLA XLIX.

1 Cornelius Cypriano fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. XLVI. Ad Erasm. l. 3. Ep. 11.

Cornelius certiorem facit Cyprianum de Confessoribus ad pacem reversis.

Scripta post reditum.

QUANTAM sollicitudinem, & anxietatem sustinuimus de iis confessoribus, qui dolo, & malitia hominis callidi, & veteratoris fuerant circumventi, & pene decepti, & ab Ecclesia alienati; (a) tanta lætitia affecti sumus, & Deo omnipotenti, & Christo Domino nostro (b) gratias egimus, cum ii cognito suo errore, & intellecta hominis maligni, velut serpentis, astutia venenata, ad Ecclesiam, unde exierant, sicut ipsi ex suo corde profitentur, simplici voluntate venerunt. Et primo quidem fratres nostri probatæ fidei, amantes pacem, unitatem optantes, tumorem illorum mol-

(*a*) Tantum lætitia adepti sumus, *Corb.* (*b*) Gratias agimus, *Bod.* 1.

1 *Cornelius Cypriano.*] Rigaltius ait, *Huic epistolæ consimilis illa videtur, quam ad Fabianum à Cornelio scriptam fuisse refert Euseb. Hist.* VII. *cap.* 33. *ubi & fortissimis Confessoribus adnumerantur Urbanus, & Sidonius, & Maxmus.*

2 Pla-

An. 251. mollitum jam adnunciabant, (a) fides tamen non idonea, ut facile nobis credere daretur, illos penitus esse mutatos. Postea vero Urbanus & Sidonius Confessores ad Presbyteros nostros venerunt, affirmantes Maximum Confessorem, & Presbyterum secum pariter cupere in Ecclesiam redire; (b) sed quoniam multa præcesserant ab eis designata, quæ tu quoque à coepiscopis nostris & literis meis cognovisti, ut non temere eis fides haberetur, ex ipsorum ore, & confessione, ista, quæ per legationem mandaverant, placuit audiri. Qui cum venissent, & à Presbyteris, quæ gesserant, (c) exigerentur, novissime quod per omnes Ecclesias literæ calumniis & maledictis plenæ, eorum nomine frequentes missæ fuissent, & pene omnes Ecclesias perturbassent: circumventos se esse affirmaverunt; nec quid in literis inesset scisse: (d) tantummodo circumductos commisisse se quoque schismatica, & hæresis auctores fuisse; ut paterentur ei manus quasi in Episcopum imponi. Qui, cum hæc, & cetera fuissent exprobrata, ut abolerentur & de memoria tollerentur deprecati sunt. Omni igitur actu ad me perlato, [1] placuit contrahi Presbyterium. Adfuerunt etiam Episcopi quinque, qui & hodie præsentes fuerunt, ut firmato consilio, quid circa personam eorum observari deberet, consensu omnium statueretur: Et ut motum omnium & consilium singulorum dignosceres, etiam sententias nostras placuit in notitiam vestri proferri, quas & subjectas leges. His ita gestis in Presbyterium venerunt Maximus, Urbanus, Sidonius, & Macarius, & plerique fratres qui se eis adjunxerant, summis precibus desiderantes ut ea quæ ante fuerant gesta, in oblivionem cederent, nullaque eorum mentio haberetur; proinde atque si nihil esset vel commissum, vel dictum, invicem omnibus remissis, cor mundum & purum jam Deo exhiberent; sequentes Evangelicam vocem dicentem: beatos esse puros corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Mat. 5. 8.

Solennis reditus Confessorum ad Ecclesiam describitur.

Quod erat consequens, omnis hic actus populo fuerat insinuandus, ut & ipsos viderent in Ecclesia constitutos, quos errantes & palabundos jam diu viderant & dolebant. Quorum voluntate cognita, magnus fraternitatis concursus factus est. Una vox erat omnium gratias Deo agentium, gaudium pectoris lacrymis exprimentes; complectentes eos, quasi hodie pœna carceris fuissent liberati, & ut ipsorum propria verba designem: Nos, inquiunt, Cornelium Episcopum sanctissimæ Catholicæ Ecclesiæ, electum à Deo omnipotente & Christo Domino nostro scimus. Nos errorem nostrum confitemur: nos imposturam passi sumus. Circumventi sumus perfidia, & loquacitate captiosa; Nam etsi videbamur quasi quandam communicationem cum schismatico & hæretico homine (e) habuisse; sincera tamen mens nostra semper in Ecclesia fuit. Nec enim ignoramus unum Deum esse, unum Christum esse (f) Dominum, quem confessi sumus, unum Spiritum sanctum, [2] unum Episcopum in Catholica Ecclesia esse debere. Ista eorum (g) professione non moveremur; ut quod apud potestatem seculi erant confessi, in Ecclesia constituti comprobarent? Quapropter [3] Maximum Presbyterum locum suum (h) agnoscere jussimus: ceteros cum ingenti populi suffragio recepimus. Omnia autem remisimus Deo omnipotenti, in cujus potestate sunt omnia reservata. Hæc igitur, frater carissime, (i) eadem hora, eodem momento ad te scripta transmisimus

(*a*) Fide tamen non idonea, haud facile nobis credere dabatur, illos repente esse mutatos, *Ver.* illos repente, *Bod.* 1. (*b*) Sed quoniam multa processerunt ab esse disseminata, *Ver.* & quoniam, *Bod.* 1. (*c*) Ingererentur, *Bod.* 1. (*d*) Tantummodo subscripsisse calliditate ejus circumducti, totos se commisisse quoque schismaticis, *Bod.* 1. *Vat.* neque in istis inesset utrumne scisse, tantummodo circum ductos se, ut paterentur ei manum quasi in Episcopatum imponi, qui cum & ceteris hæreticis fuissent, & ne exprobrarentur, *Ver.* nec quidem in istis literis inesset scisse; tantummodo circumductos commisisse se quoque schismati, & hæresis auctores fuisse: ut paterentur ei manum quasi in Episcopatum imponi: qui cum hæc & cetera fuissent exprobrata, ut abolerentur & de medio tollerentur, deprecati sunt, *Benev.* (*e*) Habuisse, certamen nostrum, *Bod.* 1. (*f*) Dominum nostrum, *Bod.* 1. (*g*) Professione quis non moveretur, *Bod.* 1. (*h*) *Sic*, *Corb.* ignoscere, *Rig.* (*i*) Eadem hora, eodemque momento, ad te scripta transmisimus, & Nicephorum Acoluthum, descendere navigandi destinatione, ad vos statim dimisimus, *Ver.* descendere ad navigandum destinatione ad vos statim dimissi, *Corb.*

[1] *Placuit contrahi Presbyterium.*] Presbyterorum Ecclesiæ Carthaginiensis consessum. Rigaltius ait, *Notandum, convocato Presbyterio interfuisse episcopos. Et Cyprianus passim non alium se dicit quam Presbyterum, quum alios appellat compresbyteros suos. Hoc tamen distabat, quod inter Presbyteros eminet Episcopus, ut Presbyter in specula constitutus. Itaque alios Episcopos in eodem officio speculandi constitutos appellat Collegas suos, sacerdotes Dei.* Bona Rigaltii cum venia, minime sequitur Cyprianum non alium fuisse quam Presbyterum, siquidem alios appellat Compresbyteros suos. Quantum intersit inter Episcopum & Presbyterum passim docet sanctissimus Martyr. Imo ex solenni ordinatione Episcoporum satis id patet. Pamelius ait, *Singulorum Episcoporum & sacerdotum sententias subjecerat epistolæ suæ Cornelius, quæ si extarent, notior foret auctoritas Cleri Romani in dicendis sententiis una cum Episcopis.* Itaque, si Pamelio credimus, ex sententiæ perierunt damno magis Cornelii, quam Cypriani. Porro cum probationes superstites desint, illæ quæ perierunt rem Pamelii, non minus feliciter conficiunt: & Cardinalitia potestas, hoc est Presbyterorum Ecclesiæ Romanæ serenitas illustrissima, & majestas plane regia, ex quinque Episcoporum sententiis deperditis belle potuerit exsculpi. Demum non meminisse videtur Pamelius, esse Diaconos cardinales, non minus quam Presbyteros.

[2] *Unum Episcopum in Catholica Ecclesia esse debere.*] Rigaltius ait, *Unus Episcopus dicitur, ut Ecclesia una. Quamvis Episcopatus in plures Episcopos & plures Ecclesias sit diffusus. Ejus enim à singulis in solidum pars tenetur. Et tamen plures Episcopi & plures Ecclesiæ, quum uno spiritu, qui est Spiritus sanctus, regunt & reguntur; unus est Episcopus & una Ecclesia, quæ per tot Petros petræ conjungitur uni. Versus est Aratoris poëtæ Christiani, in Carm. de S. Stephano: Dum per tot lapides petræ conjungitur uni. Et sane dicere poterat per tot petras petræ conjungitur uni. Verum ad saxa tantum alludebat, per quæ Stephanus lapidatus in cœlum ibat ad Petram, id est, Christum.* Sed Pamelium non piguit dicere. *Unum Episcopum, simpliciter pro Romano Episcopo accipi.*

[3] *Maximum Presbyterum.*] Qua ratione Maximus in integrum fuerit restitutus, infra ad Epistolam LII. dicetur.

An. 251. mus & Nicephorum Acoluthum descendere ad navigandum festinantem, de statione ad vos statim dimisi; ut nulla procrastinatione habita velut præsens in isto clero, & in isto populi cœtu, Deo omnipotenti & Christo Domino nostro gratias ageres. Credimus autem fore, quinimo pro certo jam confidimus, ceteros quoque qui in errore hoc sunt constituti, in Ecclesiam brevi reversuros, cum auctores suos viderint nobiscum agere. Has literas puto te debere, frater carissime, & ad ceteras Ecclesias mittere, ut omnes sciant schismatici hujus & hæretici dolum & prævaricationem (a) de die in diem evacuari. Bene vale, frater carissime.

(*a*) De die evacuare, *Corb.* per dies, *Ver.*

EPISTOLA L.

Cornelius Cypriano Fratri, Salutem.

Ad Pamelii numer. Ep. XLVIII. In Erasmi l. 3. Ep. 12. Cornelius Cypriano rationem reddit factionis Novatiani.

Scripta post reditum.

NE quid minus (a) ad pœnam futuram hujus scelerati hominis deesset; prostratus virtutibus Dei (cum Maximus, & Longinus, & Machæus inde fuissent expulsi) denuo resurrexit; & sicuti prioribus literis tibi, quas per Augendum confessorem misi, significavi; puto Nicostratum, & Novatum & Evaristum, & Primum, & (b) Dionysium [1] illo jam pervenisse: Invigiletur ergo, ut omnibus coepiscopis nostris & fratribus innotescat; Nicostratum multorum criminum reum, & non solum patronæ suæ carnali, cujus rationes gessit, fraudes & rapinas fecisse; verum etiam, [2] quod est illi ad perpetuam pœnam reservatum, Ecclesiæ deposita non modica abstulisse. Evaristum vero auctorem schismatis fuisse, & (c) successorem plebi, cui ante præfuerat, Zetum in locum ejus episcopum esse constitutum. (d) Majora vero & graviora hic designavit, malitia & (e) inexplebili pravitate sua, quam quæ illic (f) apud suos semper exercuit, ut scias quales duces & protectores, iste schismaticus & hæreticus [3] lateri suo semper junctos (g) habeat.

(*a*) Mali quod, *Bod.* 1. (*b*) Zoticum, *Bod.* 1. (*c*) Successorem, *Manut. Veron. forte* succussorem. (*d*) Novatus vero ea hic designavit, *Bod.* 1. (*e*) Inexplebili avaritia, qualia, *Bod.* 1. (*f*) *Sic*, *Bod.* 1. suos, *Imp.* (*g*) Habeat. Bene vale frater carissime, *Ver. Bod.* 1.

1 *Illo jam pervenisse.*] In Africam trajecisse, cum Roma depellerentur.

2 *Quod est illi ad perpetuam pœnam reservatum.*] Rigaltius ait, *Dei judicio reservatum. Nam Ecclesia pœnitentiæ tempus non dabit. Nec tam grave peccatum etiam in morte remittet; nisi restitutione satisfactum fuerit.*

3 *Lateri suo semper junctos habeat.*] Rigaltius ait, *Hinc illa Cypriani Epist. seq. perniciosum latus fugiant.*

EPISTOLA LI.

Cyprianus Cornelio Fratri, Salutem.

Ad Pamelii numeros XLVII. Ad Erasm. l. 2. Ep. 12. Cyprianus gratulatur Cornelio de reditu Confessorum.

Scripta post reditum.

ET egisse nos & agere, frater carissime, maximas gratias sine cessatione profitemur Deo patri omnipotenti, & Christo ejus Domino & Deo nostro (a) salvatori, quod sic Ecclesia divinitus protegatur, ut unitas ejus & sanctitas, (b) non jugiter nec in totum, perfidiæ & hæreticæ pravitatis obstinatione, (c) vitietur. Legimus enim literas vestras, & voti communis amplissimum gaudium exultanter excepimus: Maximum Presbyterum & Urbanum Confessores, cum Sidonio & Machario ad Ecclesiam Catholicam regressos esse, id est, errore deposito, & schismatico, imo hæretico furore deserto, unitatis ac veritatis domicilium fideli sanitate repetiisse, ut unde ad gloriam processerant, illuc gloriosi redirent: ne qui Christum confessi essent, Christi postmodum castra desererent, (d) nec tentarent caritatis atque veritatis fidem, qui victi robore, & virtute non fuerant. Ecce incolumis & immaculata laudis integritas, ecce incorrupta & solida confitentium dignitas; à desertoribus, & profugis recessisse, proditores fidei & Ecclesiæ Catholicæ impugnatores reliquisse. Merito illos revertentes summo, ut scribis, gaudio & clerus & plebs, & fraternitas omnis excepit, quoniam in Confessoribus gloriam suam conservantibus, & ad unitatem revertentibus, nemo non socium se & participem eorum gloriæ computat. Hujus diei lætitiam de nostris possumus sensibus æstimare. Nam cum istic ad literas vestras, quas de eorum confessione misistis, lætatus sit omnis fratrum numerus, & summa alacritate hunc nuncium communis gratulationis

(*a*) *Sic*, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. Salutari, *Imp.* (*b*) Non disjungatur, *Bod.* 1. *Lin.* (*c*) Violetur, *Pem. Ben. Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Nec tentarentur caritatis atque unitatis fide, *Bod.* 1. 2. *Voss.* 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Benev. Manut.*

3 Sequi

An. 251. lationis exceperit; quid illic ubi res ipsa & præsens lætitia sub oculis omnium gerebatur? Cum enim Dominus in Evangelio suo dicat esse summum gaudium in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente: quanto majus est gaudium & in terris pariter & in cœlo, super Confessoribus ad Ecclesiam Dei cum gloria sua & cum laude redeuntibus, & redeundi viam ceteris exempli sui fide & probatione facientibus? Hic enim quosdam fratres nostros error induxerat, quod (a) sibi communicationem Confessorum [1] sequi viderentur. Quo errore sublato, lux omnium pectoribus infusa est, & Ecclesia Catholica una esse, nec scindi, nec dividi posse, monstrata est. Nec quisquam jam facile poterit schismatici furentis verbis loquacibus decipi; quando probatum sit bonos & gloriosos Christi milites, non potuisse diu aliena fallacia & perfidia extra Ecclesiam detineri. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

Luc. 15. 7.

(*a*) Ibi, *Pem.*

1 *Sequi viderentur.*] Rigaltius ait, *Non omnes Confessores semper adhæsisse videntur Ecclesiæ. Nam & Confessores quidam improbi extitere; horum communicationem qui sequebantur, eos communicare cum Ecclesia negat Cyprianus.*

EPISTOLA LII.

Cyprianus Cornelio Fratri, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. XLIX. Ad Erasm. l. 2. Ep. 8. Cyprianus Cornelio Novati scelera recenset.

Scripta post reditum.

ET cum diligentia & (a) cum dilectione fecisti, frater carissime, festinato ad nos mittendo Nicephorum Acoluthum, qui nobis & de Confessoribus regressis gloriosam lætitiam nunciaret, & adversus [1] Novatiani & Novati (b) novas & perniciosas ad impugnandam Christi Ecclesiam machinas plenissime instrueret. Nam cum pridie istic venisset hæreticæ pravitatis nocens factio ipsa jam perdita, & alios qui sibi consenserint perditura, postero die Nicephorus cum vestris literis supervenit. Quibus & didicimus, & docere atque instruere ceteros cœpimus, Evaristum [2] de Episcopo jam nec laicum remansisse, cathedræ & plebis extorrem, & de Ecclesia Christi exsulem, per alias longe provincias oberrare, & ipsum veritatis ac fidei naufragum factum, circa quosdam sui similes paria naufragia (c) concitare: (d) Nicostratum vero, (e) [3] Diaconio sanctæ administrationis (f) amisso, [4] Ecclesiasticis pecuniis sacrilega fraude subtractis, & vidua-

(*a*) Et dilectione, *Bod.* 3. (*b*) *Sic*, *Voss.* 2. *NC.* 1. 2. *Lam. Lin. Ebor. Vet. Erasm. Manut.* novas perniciosas, *Rig.* (*c*) Cogitare, *Bod.* 1. (*d*) Nicostratum quoque, *Lamb.* (*e*) *Sic*, *Voss.* 2. *Lamb. Ebor. NC.* 1. 2. Diacono, *Rig.* (*f*) Admissum, *Bod.* 1. 3.

1 *Novatiani & Novati.*] Rigaltius ait, *Ambo schismatici, mox & hæretici. Novatus Presbyter Cypriani, ob flagitia & scelera abstentus à Cypriano, Romam navigavit, ac sese comitem addidit Novatiano Presbytero Romano, qui livore ac superbia percitus, adversus ordinationem Cornelii Episcopi Romani, turbas commovebat. Eoque subornato, conflavit hæresin quæ dicta est Catharorum. Hi pœnitentiam lapsis dandam esse negabant. Cujus dogmatis etsi uterque eodem tempore auctor & artifex fuerit, unum tamen Novatum hæresiarcham fuisse adserunt plerique veterum. Quasi Novatianus non jam ipse quoque auctor, sed adsecla & discipulus Novati censeri debeat. Hoc apertissime fecit Auctor libri de hæresibus, qui liber exstat tomo primo operum Augustini, ac verbis omnino iisdem quæ leguntur in Primasii opusculo etiam de Hæresibus, eademque hæresi Catharorum, sub numero* XXXVIII. *Pœnitentiam denegant, inquit, Novatum sectantes hæreticum: unde etiam Novatiani appellantur. Addit Primasius: Contra hunc beatus Xystus Martyr & Episcopus, & venerabilis Cyprianus Christi Martyr, tunc Carthaginiensis Pontifex scribit contra Novatum librum De lapsis, quod possint per pœnitentiam recuperare gratiam, quam labendo perdiderant: quod Novatus adserebat fieri omnino non posse. Quæ postrema verba consentanea sunt illis Theodoreti de Novato,* μὴ χρῆναι τοὺς ἀρνηθέντας σωτηρίας τυχεῖν. *Sed & Theodoretus inter eos reperitur, qui Novatum Africanum minime distinxerunt à Novatiano Romano. Præclare autem utrumque discrevit Eusebius ille Hieronymus, quem Scaliger edidit, posteriore libro Chronicorum. Novatus Presbyter Cypriani Romam veniens, Novatianum & ceteros Confessores sibi sociat, eo quod Cornelius pœnitentes apostatas recepisset. Sed & Indiculus hæreticorum à Menardo sub ejusdem Hieronymi nomine editus, Novatianum dicit Romæ Presbyterum fuisse, & adversus Cornelium, cathedram sacerdotalem invadere voluisse; Novatianorum dogma instruxisse, apostatas suscipi noluisse, & baptizatos baptizasse: Hujus auctorem fuisse Novatum Cypriani Presbyterum. Inde est igitur quod Pacianus ait ad Sympronianum, Novatianos de Novato aut Novatiano vocari. Utriusque historiam idem Pacianus Epistola* III. *narrat elegantissime, & plurima Cypriani loca illustrat. Latini autem scriptores hac parte Græcis proculdubio sunt præferendi. Hoc amplius, de Novato & Novatianis, in Photii Collectaneis reperiri, Philostorgium lib.* VIII. *Hist. Eccl. sic de Novatianorum hæresi censuisse, ut diceret fluxisse à Phrygibus, & ab ea quæ vocitata est* τῶν κατὰ Φρύγας, *quales fuerunt etiam Pepuzeni:* καὶ τὸν Νουάτον ἐκ φυλῆς ὁρμᾶσθαι τῶν Φρυγῶν. *qui sese Catharos, puros, ac ceteris meliores esse jactabant. De quibus est apud Basilium in epist. ad Amphil. eos omnes ejectos ab Ecclesia fuisse, & ex sententia quidem Cypriani & Firmiliani.* ἔδοξε τοῖς ἀρχαίοις, τοῖς περὶ Κυπριανὸν λέγω καὶ Φιρμιλιανὸν τὸν ἡμέτερον, τούτους πάντας μιᾷ ψήφῳ ὑποβαλεῖν.

2 *De Episcopo jam nec laicum remansisse.*] Rigaltius ait, *Episcopo semel ab Episcopatu deposito, quamvis pœnitenti, non reddebatur locus neque dignitas Episcopi. Pœnitentia completa reddebatur ei communio Christiana, sed laica, ita ut laicus in Ecclesia maneret. At Evaristus de episcopatu depositus, in Ecclesia non remansit.* Notandum, Ecclesiam aliquando de clero schismaticos, in integrum restituisse. Sic Novatianos restituerunt Nicæni Patres. Porro ipsos Arianos à Patribus Alexandrinis salvis honoribus receptos fuisse res satis nota est. Haud igitur mirum, si Maximus ad Ecclesiam redux, *locum suum agnoscere* jussus sit: præsertim cum verisimile fuerit, ipsum & socios ejus, ob confessionis honorem, Ecclesiæ censuris, atque anathematis fulmini nondum fuisse subjectos.

3 *Diaconio sanctæ administrationis amisso.*] Rigaltius ait, *Hoc enim erat in Diaconio præcipuum, sancta administratio arcæ Ecclesiasticæ, qua scilicet habebantur viduarum & pupillorum deposita. Et inter Diaconium & Diaconatum, quod inter magisterium & magistratum.*

4 *Ecclesiasticis pecuniis sacrilega fraude subtractis.*] Priorius ait, *Non uno crimine hæreseos laborasse videtur hic Nicostratus, qui mihi Archidiaconus fuisse videtur, cui etiam creditæ erant opes & pecuniæ Ecclesiæ, verum metu judicii ob rapinam & sacrilegium in Africam Novatum secutus est.* Dispiciendum, utrum Nicostrati seculo, obtinuerit Archidiaconatus munus.

1 *In*

An. 251. viduarum ac pupillorum depositis denegatis, non tam in Africam venire voluisse, quam (a) conscientia rapinarum & criminum nefandorum illinc ab urbe fugisse. Et nunc Ecclesiæ desertor ac profugus, quasi mutasse sit hominem, mutare regionem, Confessorem se ultra jactat & prædicat, cum Christi Confessor nec dici, nec esse jam possit, qui Ecclesiam Christi negavit.

Esse cum Christo non potest qui cum sponsa Christi non est.

Nam cum Paulus Apostolus dicat: Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & erunt duo in carne una. (b) Sacramentum istud magnum est, ego autem (c) dico [1] in Christum & in Ecclesiam. Cum hoc, inquam, beatus Apostolus dicat: (d) & Christi pariter atque Ecclesiæ unitatem individuis nexibus cohærentem, sancta sua voce testetur, quo modo potest esse cum Christo, qui cum sponsa Christi, atque in ejus Ecclesia non est? aut quomodo assumit sibi regendæ aut gubernandæ Ecclesiæ curam, qui spoliavit & fraudavit Ecclesiam Christi? Nam de Novato nihil inde ad nos fuerat nunciandum cum magis per nos vobis debeat Novatus ostendi, rerum novarum semper cupidus, avaritiæ (e) inexplebili rapacitate furibundus, arrogantia & stupore (f) superbi tumoris inflatus, semper istic Episcopis male cognitus, quasi hæreticus semper & perfidus omnium sacerdotum voce damnatus; curiosus semper ut prodat, ad hoc adulator ut fallat, nunquam fidelis ut diligat, (g) fax & ignis ad conflanda seditionis incendia, turbo & tempestas ad fidei facienda naufragia, hostis quietis, tranquillitatis adversarius, pacis inimicus. Denique Novato illinc à vobis recedente, id est, procella & turbine recedente ex parte illic quies facta est, & gloriosi ac boni Confessores, (h) qui de Ecclesia illo incitante discesserant, posteaquam ab urbe ille discessit, ad Ecclesiam reverterunt. Idem est Novatus, qui apud nos primum discordiæ & schismatis incendium seminavit, qui quosdam istic ex fratribus ab Episcopo segregavit, qui in ipsa persecutione ad evertendas fratrum mentes alia quædam persecutio nostris fuit. Ipse est qui Felicissimum satellitem suum Diaconum, nec permittente me, nec sciente, sua factione & [2] ambitione constituit; & cum sua tempestate Romam quoque ad evertendam Ecclesiam navigans similia illic & paria molitus est, à Clero portionem plebis avellens, fraternitatis, bene sibi cohærentis & se invicem diligentis, concordiam scindens. Plane, quoniam [3] pro magnitudine sua debeat Carthaginem Roma præcedere, illic majora & graviora commisit. Qui istic adversus Ecclesiam Diaconum fecerat, illic Episcopum fecit. Nec hoc quisquam miretur in talibus. Feruntur semper mali suo (i) furore dementes, & posteaquam scelera fecerint, conscientia ipsa sceleratæ mentis agitantur. Nec remanere in Ecclesia Dei possunt, qui [4] deificam & Ecclesiasticam disciplinam; nec actus sui (k) conversatione, nec morum pace, tenuerunt. Spoliati ab illo pupilli, fraudatæ viduæ, pecuniæ quoque Ecclesiæ denegatæ, [5] has de illo exigunt pœnas, quas in ejus furore (l) conspicimus. Pater etiam ejus in vico fame mortuus, & ab eo in morte postmodum nec sepultus. [6] Uterus uxoris calce percussus, & abortione properante in paricidium partus expressus. [7] Et damnare nunc audet [8] sacrificantium manus; cum sit ipse nocentior pedibus, quibus filius qui nascebatur, occisus est. Hanc conscientiam criminum jampridem timebat, propter hoc se non

Eph. 5. 31.

(*a*) Conscientiam, *Bod.* 3. (*b*) Sacramentum hoc, *Bod.* 3. (*c*) Dico in Christo & in Ecclesia, *Lam. Bod.* 1. 2. (*d*) Et Christum pariter, *Ebor. NC.* 1. *Lin.* (*e*) Inexplebilis, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. 3. *NC.* 1. 2. (*f*) Superbus, tumore inflatus, *Bod.* 3. (*g*) Pyx & ignis, *Pem. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*h*) Qui hic, *Bod.* 2. 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. (*i*) Fraude & furore, *Bod.* 3. (*k*) Conversationem, nec morum pacem, *Bod.* 1. 3. (*l*) Perspicimus, *NC.* 2. *Lin.*

1 *In Christum, & in Ecclesiam.*] Reddit Græcas voces, εἰς χριστὸν, καὶ εἰς ἐκκλησίαν.

2 *Ambitione constituit.*] Factione quidem & ambitu, non potestate propria. Cave ne cum Illustriss. Annalista putes, hoc ab ipso Novato præstitum. Pariter ille Romæ dicitur Episcopum fecisse; opera nimirum trium Episcoporum qui ex obscuris Italiæ angulis Romam erant acciti.

3 *Pro magnitudine sua debeat Carthaginem Roma præcedere.*] Rigaltius ait, *Propter potentiorem principalitatem*, *inquit Irenæus lib.* III. *cap.* 3. *& Concil. Chalced.* διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην. *Ipse Cyprianus Epist.* LV. *Petri cathedram dicit, atque Ecclesiam principalem.*

4 *Deificam & Ecclesiasticam disciplinam.*] Rigaltius ait, *Quæ Dei filios & Christi coheredes alit & retinet in vitam æternam. Sic in Synodo Carthagin. Crescens Episcopus Citensis dixit, Scripturas deificas. Ipse Cyprianus lib. de Zelo & Livore, deificam disciplinam quæ divinam inducit nativitatem in mentes hominum. Et Ælianus quidam Procos. Apud Optatum Milevitanum, lib.* I. *Instrumenta deifica, & scripturas deificas.*

5 *Has de illo exigunt pœnas.*] Gravissima sceleris admissi pœna, ad nova procedere.

6 *Uterus uxoris, &c.*] Pamelius ait, *Assumebantur tunc temporis, ob aliorum paucitatem multi conjugati in Clerum: quare non mirum est, si uxoris Novati meminit, quum Presbyter esset.* Imo ideo assumebantur, quia conjugium inter Christianos sanctum. Nec obfuit quo minus uxorati à Domino ipso in Apostolatum admitterentur.

7 *Et damnare nunc audet sacrificantium manus, cum sit ipse nocentior pedibus.*] Rigaltius ait, *Novatus pœnitentiam dari nolebat Christianis, qui in persecutione apprehensi sacrificaverant, adeoque damnabat eorum manus, cum ipse pedibus suis partum uxoris in utero necasset. Ait igitur Cyprianus ejusmodi paricidæ pedes nocentiores fuisse, quam sacrificantium manus. Itaque componit paricidium Novati cum idololatria; expensaque criminis utriusque gravitate, paricidium præponderare arbitratur. Hoc vero Cyprianus pro tempore, ac pro hypothesi, quod nos alibi, nec semel observavimus. Neque aliter censuit Optatus in causa schismaticorum, lib.* I. *Etenim committit trium criminum reos; sacrilegum, hoc est idololatram, paricidam & schismaticum. Deinde ait: Deus, cui displicet schisma, quod in sacrilegos & paricidam non fecerat, in schismaticos fecit. Sed viderit Optatus. Cujus sententiam nos aliquando, si Deus annuat, examinabimus. Interim, si quid pro Cypriano dicimus; vix aliud habemus, quam Novatum ideo nocentiorem dici sacrificantibus, quod pedes habuerit, non tantum paricidas, verum etiam schismaticos. Qui pedibus iisdem, quibus uxoris uterum percusserat, secessionem sive schisma postea fecerat, adversus Ecclesiam, adversus Sacerdotem Dei, adversus Episcopum.*

8 *Sacrificantium manus.*] Rigaltius ait, *Eorum scilicet qui thura dederant idolis. Qui etiam dicebantur Sacrificati, hoc est, sacrificio polluti, qua forma & Libellati.*

An. 251. non [1] de Presbyterio excitari tantum, sed & communicatione prohiberi pro certo tenebat; & urgentibus fratribus imminebat cognitionis dies, quo apud nos causa ejus ageretur, nisi persecutio ante venisset. Quam iste voto quodam evadendæ, & lucrandæ damnationis excipiens, hæc omnia commisit & miscuit; ut qui ejici de Ecclesia, & (a) excludi habebat, judicium sacerdotum voluntaria discessione præcederet, quasi evasisse sit pœnam, prævenisse sententiam. Circa ceteros autem fratres elaboramus, quos ab eo circumventos dolemus, ut [2] veteratoris [3] perniciosum latus fugiant, ut letales laqueos sollicitantis evadant, ut de qua ille pelli divinitus meruit, Ecclesiam repetant. Quos quidem Domino adjuvante, per ejus misericordiam regredi posse confidimus, neque enim [4] potest perire nisi quem constat esse periturum, cum Dominus in Evangelio suo dicat; Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Qui plantatu- (b) non est in præceptis Dei patris, & monitis; solus poterit de Ecclesia ille discedere; solus Episcopis derelictis cum schismaticis & hæreticis in furore remanere. Ceteros vero nobiscum adunabit Dei patris misericordia, & Christi Domini nostri indulgentia, & nostra patientia. Opto te frater carissime, semper bene valere.

Mat. 15. 13.

(*a*) Excludi debebat, *Bod.* 1. (*b*) Non est præceptis, *Bod.* 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2.

1 *De Presbyterio excitari.*] Rigaltius ait, *Exturbari, ejici. Sic Tertul. lib.* IV. *ad Marcionem, de atroci quadam depugnatione, dixit, omnem dentem excitatura. Unde nec cum pauculis dentibus evadere misero liceret.*

2 *Veteratoris.*] Veterator est servus nequam; qui plures lusit, & plures mutavit dominos: unde ab Ædilibus præceptum, referente Ulpiano; *ne veteranus pro novitio vaeniret.* Hinc vox ad vafros quoscunque, & mali moris homines, translata.

3 *Perniciosum latus effugiant.*] Rigaltius ait, *Tegit latus qui se comitem alicui præbet. Unde illud, Visne tegam spurcæ Damæ latus. Fugit latus improbi, qui se comitem non addit improbo. Qui societatem improbi vitat. Cornelius dixerat: Schismaticos & hæreticos lateri suo semper junctos habet.*

4 *Potest perire nisi quem constat esse periturum.*] *Certissimum futuri judicii præjudicium*, dixit Tertullianus. Innuere porro videtur Cyprianus, solos flagitiosos in schismate posse detineri. Promisit Dominus noster, Joh. 7. 17. Eos qui voluntatem ejus faciunt cognituros de doctrina. Interim Apostolus refert. 2 Timoth. 3. 13. Malos homines & seductores proficere in pejus, decipientes & deceptos. Schisma scil. inter opera carnis perpetuo numeratum, superbiam, iram, avaritiam; aut consimile aliquod crimen, semper pro fundamento præstructum sibi habet.

EPISTOLA LIII.

Cypriano fratri, Maximus, Urbanus, Sidonius, & Macarius, Salutem.

Ad Pamelii num. L. Ad Erasm. l. 3. Ep. 14. Maximus & Confessores Romani, Cyprianum certiorem reddunt, se ad Ecclesiam rediisse.

Scripta post reditum.

CERTI sumus, frater carissime, te quoque nobiscum pari voto congaudere, (a) nos habito consilio, utilitatibus Ecclesiæ & paci [1] magis consulentes, [2] omnibus rebus prætermissis & judicio Dei servatis, cum Cornelio Episcopo nostro pariter & cum universo Clero pacem (b) fecisse, cum gaudio etiam universæ Ecclesiæ, prona etiam omnium caritate. Hoc factum his literis nostris scire certissime debuisti. Oramus te, frater carissime, multis annis bene valere.

(*a*) Quod nos, *Lam. Ar. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. (*b*) Fecimus, *Lam. Ar. &c.*

1 *Magis consulentes.*] Quantum potuimus, maxime, ita comparativus gradus sæpe pro superlativo ponitur.

2 *Omnibus rebus prætermissis.*] Rigaltius ait, *Ipse Cornelius supra, Epist.* XLVI. *Ut ea quæ ante fuerant gesta in oblivionem cederent, invicem omnibus remissis. Nimirum pace facta, omnibus rebus judicio Dei servatis.*

An. 252.

EPISTOLA LIV.

1 Cyprianus Maximo Presbytero, item Urbano, (a) Sidonio, & Macario fratribus, Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LI. Ad Erasm. l. 3. Ep 3. Gratulatur Cyprianus Confessoribus Romanis de eorum reditu in Ecclesiam; & literis eorum respondet.

Scripta post reditum.

LECTIS literis vestris, fratres carissimi, quas ad me de vestra regressione, & de Ecclesiastica pace, ac fraterna redintegratione fecistis, in tantum me lætatum esse confiteor, in quantum fueram & ante lætatus, quando confessionis vestræ gloriam comperi, & militiæ vestræ (b) cœlestem ac spiritalem laudem gratulabundus excepi. (c) Nam & hæc fidei & laudis vestræ alia confessio est, 2 unam esse Ecclesiam confiteri; nec alieni erroris, vel potius pravitatis participem fieri: repetere eadem castra unde prodistis, unde ad gerendum prælium & adversarium subigendum fortissimis viribus prosilistis. Illuc enim erant de acie trophæa referenda, unde ad aciem fuerant arma suscepta: ne quos ad gloriam Christus parasset, eosdem gloriosos Christi Ecclesia non haberet. Nunc vero & vos congruentem fidei vestræ tenorem, atque individuæ caritatis & concordiæ legem (d) Dominica pace tenuistis, & exemplum ceteris dilectionis & pacis vestro itinere fecistis; ut Ecclesiæ veritas & (e) Evangelici sacramenti unitas, quæ à nobis tenebatur, vestro etiam consensu ac vinculo necteretur: nec Confessores Christi erroris duces fierent, qui virtutis & honoris auctores laudabiles extitissent. Viderint quantum vobis ceteri gratulentur, vel quantum apud se ipsos singuli glorientur: ego me & (f) gratulari satis vobis, & plus ceteris gloriari in hac vestra (g) pacifica regressione & caritate confiteor. Simpliciter enim quid in meo corde fuerit, debetis audire. Dolebam vehementer, & graviter angebar; quod eis communicare non possem quos semel diligere cœpissem. (h) 3 Posteaquam vos de carcere prodeuntes schismaticus & hæreticus error excepit, sic res erat, quasi vestra gloria in carcere remansisset. Illic enim (i) resedisse vestri nominis dignitas videbatur, quando milites Christi non ad Ecclesiam de carcere redirent, in quem prius cum Ecclesiæ laude & gratulatione venissent.

Etsi sint in Ecclesia zizania, non inde recedendum est.

Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen (k) impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo (l) laborandum est ut frumentum esse possimus, ut cum cœperit frumentum Dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus in Epistola sua dicit: In domo autem magna non solum vasa sunt aurea, & argentea; sed & lignea, & fictilia, & quædam quidem honorata, quædam vero inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut (m) vas aureum vel argenteum simus: ceterum 4 fictilia vasa confringere Domino soli concessum est, cui & virga ferrea data est. Esse non potest major Domino suo servus. Nec quisquam sibi quod soli filio pater tribuit, vindicare potest; ut putet aut ad aream ventilandam & (n) purgandam, 5 palam ferre se jam posse, aut à frumento universa zizania (o) humano judicio segregare. Superba est ista obstinatio, & sacrilega præsumtio, quam sibi (p) furor pravus assumit: (q) Et dum dominium sibi semper quidam, plusquam mitis justitia deposcit, assumunt, de Ecclesia pereunt: & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati

Mat.13.25.

2 Tim.2. 20.

Ps. 2.9.

Apoc.2.17.

Jo. 13. 16.

(a) *Sic, Ar. Foss. Mich. Vict. in Imp.* Sidonio, Macario. (b) Cœleste & spirituale gaudium, *Lin.* (c) Nam & hujus fidei, *Ar. Lam. NC.* 1. *Ebor.* (d) Dominicam pacem tenuistis, *Lam. Bod.* 2. *MR. Ar. NC.* 1. *Ebor. Mic.* (e) Evangelii ac, *Benev. Bod.* 1. *Ver.* Evangelica, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (f) Congratulari, *Bod.* 1. (g) Pacifica ingressione, *Ar.* (h) Postquam vos enim, *Ver.* (i) Recessisse vestri nominis, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. (k) Impediri debet semper, *Bod.* 1. (l) Fratres carissimi laborandum, *Ver.* (m) Vasa aurea aut argentea esse possimus, *Ver.* (n) Purgandam paleam, ferre se ventilabrum, *Codex Goulart.* (o) Humano judicio separare, *Ver. Aug.* (p) Furor pravus insipienter assumit, *Ver.* (q) Et dum sibi amplius quiddam, *Lin. NC.* 2. & dum sibi semper quidam, *Ver. Benev. Aug.*

1 *Cyprianus Maximo.*] Epistola hæc ordinem ducit inter eas quæ Anno Ch. 252. scribebantur, & videtur sub ipsum anni principium missa.

2 *Unam esse Ecclesiam.*] Hoc enim in fidei Symbolo profitemur dum dicimus; credo Ecclesiam Catholicam. Et ob hanc causam Nicæni patres disertis verbis aiunt: Credo unam Catholicam & Apostolicam Ecclesiam.

3 *Postquam vos de carcere prodeuntes Schismaticus & Hæreticus error excepit.*] Rigaltius ait, *Hæc verba satis arguunt vanam esse Pamelii observationem, Cyprianum hic, & aliis hujusmodi locis, non esse intelligendum de schismaticis aut hæreticis, sed de aliis improbis hominibus. Et quæ de libris Augustini Pamelius adducit, hoc tantum probant, sanctissimum doctorem, pro variis causarum figuris, diversa à Cypriano sensisse de puniendis hæreticis.* Loci hujus meminit D. August. l. 2. contra Cresc. Grammat. c. 34. & 37. Et Epist. 255. ad Macrobium Donatistam. Adducitur etiam hic locus in Collat. Carthag.

4 *Vasa fictilia confringere soli filio concessum est.*] Rigaltius ait, *Mox dicit: Nec quisquam sibi, quod soli filio pater tribuit, vindicare potest.*

5 *Palam ferre se.*] Pala est instrumentum rusticum latum & aliquantulum cavum, de quo Plinius l. 18. c. 6. *Juncosus ager verti pala debet, ac Saxosus bidentibus.* Hoc instrumentum adhibitum, ad frumentum purgandum: ac errare videntur qui ventilabrum esse putant. Propheta Isaias cap. 30. Versu 24. in textu Hebræo, palam à ventilabro distinguit, & utroque frumentum purgari docet: זרח ברחת ובמזרה pala & ventilabro ventilatum. D. Augustinus in Epistola sua ad Macrobium, locum sic legit. *Ut se putat aut ad aream ventilandam & purgandam, palam & ventilabrum etiam ferre posse.*

1 *Libram*

An. 252. cæcati veritatis lumen amittunt. Propter quod & nos temperamentum tenentes, & [1] libram Domini contemplantes, & Dei patris pietatem ac misericordiam cogitantes, diu multumque tractatu inter nos habito, justa moderatione agenda libravimus. Quæ omnia penitus potestis inspicere [2] lectis libellis, quos hic nuper legeram, & ad vos quoque legendos pro communi dilectione transmiseram, ubi lapsis nec censura deest, quæ increpet; nec medicina, quæ sanet. Sed & Catholicæ Ecclesiæ unitatem, quantum potuit, expressit nostra mediocritas. Quem libellum magis ac magis nunc vobis placere confido, quando eum jam sic legitis, ut & probetis, & ametis: siquidem quod nos verbis conscripsimus, vos factis impletis, quando ad (a) Ecclesiam caritatis ac pacis unitate (b) remeatis. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

(*a*) Ecclesiasticæ caritatis ac pacis unitatem, *Ar. Ebor.* (*b*) Remeastis, *Bod.* 1.

1 *Libram Domini.*] Sacras Scripturas; & Dei in puniendis sceleribus longanimitatem præ oculis habentes.
2 *Lectis libellis.*] De Lapsis, & de Unitate Ecclesiæ.

EPISTOLA LV.

Cyprianus Antoniano Fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LII. Ad Erasm. l. 4 Ep 2.

Duabus Antoniani literis, satis à se invicem discrepantibus respondet Cyprianus.

Scripta post reditum.

ACCEPI primas literas tuas, frater carissime, concordiam [1] collegii sacerdotalis firmiter obtinentes, & Catholicæ Ecclesiæ cohærentes, quibus significasti cum Novatiano te non communicare, sed sequi consilium nostrum & cum Cornelio coepiscopo nostro unum tenere consensum. Scripsisti etiam, ut exemplum earundem literarum ad Cornelium collegam nostrum transmitterem, ut deposita omni sollicitudine jam sciret, te secum, hoc est, cum Catholica Ecclesia communicare. Sed enim supervenerunt postmodum aliæ literæ tuæ per Quintum (b) compresbyterum missæ, in quibus animadverti animum tuum Novatiani literis motum nutare cœpisse. (c) Nam cum & consilium & consensum tuum firmiter ante fixisses, desiderasti in his (d) literis, ut rescriberem tibi, quam hæresin (e) Novatianus introduxisset; vel Cornelius, qua ratione [2] Trophimo & turificatis communicet. Quod quidem si pro (f) sollicitudine fidei anxie curas, & rei dubiæ veritatem sollicitus exploras; reprehendenda non est timore divino æstuantis animi sollicitudo suspensa. Quoniam tamen video, post primam sententiam Epistolæ tuæ, Novatiani literis postmodum te esse commotum, illud, frater carissime, primo in loco pono: graves viros, & (g) semel super petram solida stabilitate fundatos, non dico aura levi, sed nec vento aut turbine commoveri, ne animus dubius & incertus, variis opinionibus, velut quibusdam ventorum incursantium flatibus, frequenter agitetur, & à proposito suo cum quadam levitatis reprehensione mutetur. Quod ne vel apud te, vel apud quenquam Novatiani literæ faciant; ut desiderasti, frater, rationem rei tibi breviter exponam.

Mat. 7. 24.

Respondetur primo objectioni de variata lege circa Lapsos & eorum restitutione.

Et quidem primum (h), quoniam de meo quoque actu motus videris, mea apud te & persona, & causa purganda est, ne me aliquis existimet [3] à proposito meo leviter recessisse: & cum Evangelicum vigorem primo & inter initia defenderim, postmodum videar animum meum à disciplina, & censura priore flexisse; ut his, qui libellis conscientiam suam maculaverint, vel nefanda sacrificia commiserint, (i) laxandam pacem putaverim. Quod utrumque non sine librata diu & ponderata ratione à me factum est. Nam cum [4] acies adhuc inter manus esset, & prælium gloriosi certaminis in persecutione ferveret, toto hortatu, & pleno impetu militum vires fuerant excitandæ; & maxime lapsorum mentes classico quodam nostræ vocis animandæ, ut pœnitentiæ viam non solum precibus & lamentationibus sequerentur, sed (quoniam repetendi certaminis & reparandæ salutis

(*a*) Accepi literas, *Lam. Bod.* 3. *Ver. Corb.* (*b*) Compresbyterum nostrum, *Bod.* 3. (*c*) Nam cum & id consilio & in consensu tuo, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Literis, rescribi tibi, *Bod.* 1. *Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Novatianus introducat, *Bod.* 2. *NC.* 1. (*f*) Sollicitudine fidei, rei dubiæ veritatem, *Lam. Ebor.* (*g*) Et semper super petram, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Frater carissime, *Bod.* 2. *Lam. Ebor.* (*i*) Laxandam à me, *Bod.* 1.

1 *Collegii sacerdotalis.*] Eadem mente qua dixit infra in hac Epist. & in lib. de Unit. *Episcopatus unus est.*
2 *Trophimo.*] Admittebatur is quidem, sed tantum ad laicam communionem: idque ex receptissimo Ecclesiæ more, cum contingeret aliquos de Clero lapsos fuisse; his enim depositio erat pro excommunicatione.
3 *A proposito meo leviter recessisse.*] Videantur quæ de hac re dicta sunt in Notis ad lib. de Lapsis.
4 *Acies adhuc inter manus.*] Rigaltius ait, *Mox dicet: Acies adhuc geritur.*

An. 252. ſalutis dabatur occaſio) ad ([a]) confeſſionis potius ardorem, & martyrii gloriam ([b]) noſtris increpiti vocibus provocarentur. Denique cum de quibuſdam ad me Presbyteri & Diaconi ſcripſiſſent, eos immoderatos eſſe, & ad communicationem accipiendam feſtinanter urgere: reſcribens eis in ([c]) Epiſtola mea quæ extat, & hoc addidi: [Qui ſi nimium properant, habent in ſua poteſtate quod poſtulant, tempore ipſo ſibi plus quam ([d]) poſtulant largiente. Acies adhuc geritur, & [1] agon quotidie celebratur. Si commiſſi vere & firmiter pœnitet, & fidei calor prævalet, qui differri non poteſt, poteſt coronari.] De eo tamen quod ſtatuendum eſſet circa cauſam lapſorum diſtuli; ut cum quies & tranquillitas data eſſet, & Epiſcopis in unum convenire indulgentia divina permitteret: tunc communicato & ([e]) librato de omnium collatione conſilio, ſtatueremus quid fieri oporteret. Si quis vero ante Concilium noſtrum, & ante ſententiam de omnium conſilio ([f]) ſtatutam, lapſis temere communicare voluiſſet; [2] ipſe à communicatione abſtineretur. Quod etiam Romam ad Clerum tunc adhuc ſine Epiſcopo agentem, & ad Confeſſores Maximum Presbyterum, & ceteros in cuſtodia conſtitutos, nunc [3] in Eccleſia cum Cornelio junctos, pleniſſime ſcripſi. Quod me ſcripſiſſe, de eorum reſcriptis ([g]) poteris noſcere. Nam in Epiſtola ſua ita poſuerunt: [Quanquam nobis in tam ingenti negotio placeat, quod & tu ipſe tractaſti, prius eſſe [4] Eccleſiæ pacem ſuſtinendam; deinde ſic collatione conſiliorum cum Epiſcopis, Presbyteris, ([h]) Diaconibus, Confeſſoribus pariter ac ſtantibus laicis facta, lapſorum tractare rationem.] Additum eſt etiam Novatiano tunc ſcribente, & quod ſcripſerat ſua voce recitante, & Presbytero Moyſe, tunc adhuc Confeſſore, nunc jam Martyre, ſubſcribente; ut lapſis infirmis, & in exitu conſtitutis pax daretur. [5] Quæ literæ per totum mundum miſſæ ſunt, & in notitiam Eccleſiis omnibus & univerſis fratribus perlatæ ſunt.

Sopita perſecutione ſynodus Carthagini coacta, in cauſa Lapſorum.

Secundum quod tamen ante fuerat deſtinatum, perſecutione ſopita, cum data eſſet facultas in unum conveniendi, copioſus Epiſcoporum numerus, quos integros & incolumes fides ſua & Domini ([i]) tutela protexit, in unum convenimus, & ([k]) ſcripturis diu ex utraque parte prolatis, temperamentum ([l]) ſalubri moderatione libravimus, ut nec in totum ſpes communicationis & pacis lapſis denegaretur; ne ([m]) plus deſperatione deficerent, & eo quod ſibi Eccleſia ([n]) cluderetur, ſecuti ſeculum gentiliter viverent; nec tamen rurſus cenſura Evangelica ſolveretur, ut ad communicationem temere proſilirent; ſed traheretur [6] diu pœnitentia, & rogaretur dolenter paterna clementia, & examinarentur cauſæ, & voluntates, & neceſſitates ſingulorum; ſecundum quod [7] libello continetur, quem ad te perveniſſe confido, [8] ubi ſingula placitorum capita conſcripta ſunt.

Quæ in Africa decreta, etiam Romanæ Eccleſiæ ſuffragio munita.

Ac ſi minus ſufficiens Epiſcoporum in Africa numerus videbatur, etiam Romam ſuper hac re ſcripſimus ad Cornelium collegam noſtrum, qui & ipſe [9] cum plurimis coepiſcopis habito concilio, in eandem nobiſcum ſententiam pari gravitate & ſalubri moderatione conſenſit. De quo tibi neceſſe nunc fuit ſcribere, ut ſcias me nihil leviter egiſſe, ſed ſecundum quod literis meis fueram ante complexus, omnia ad commune concilii noſtri conſilium diſtuliſſe, & nemini quidem ex lapſis prius communicaſſe, quando adhuc erat, unde non tantum indulgentiam, ſed & coronam lapſus acciperet. Poſtea tamen ſicut collegii concordia, & colligendæ fraternitatis, ac medendi vulneris utilitas exigebat, [10] neceſſitati temporum ſuccubuiſſe, & ſaluti multorum providendum putaſſe, & nunc ab his non recedere, quæ ſemel in concilio noſtro de communi collatione placuerunt; quamvis multa multorum vocibus ventilentur, & mendacia adverſus ſacerdotes Dei, de Diaboli ore prolata, ad rumpendam Catholicæ unitatis concordiam ubique jactentur. Sed te oportet [11] ut bonum fratrem atque unanimem conſacerdotem, non quid maligni atque apoſtatæ dicant facile ſuſcipere; ſed quid collegæ tui

(*a*) Confeſſionis ardorem, *Lam.* (*b*) Noſtris increpitationibus, *Bod.* 3. (*c*) Epiſtola mea quæ expediant, *Lin.* (*d*) Quam quod poſtulant, *Bod.* 1. *Neap. MR.* (*e*) Deliberato, *Lam. Ben. Bod.* 2. *Ebor.* (*f*) Conſtitutam, *Lam. Bod.* 3. (*g*) Poteſt noſci, *Lam. Bod.* 2. (*h*) Diaconis, *Sup. Epiſt. Novat.* Diaconibus pariter, *Lam. Bod.* 2. (*i*) Tutela ſervavit, *Bod.* 3. (*k*) Scripturis divinis, *Lam. Ebor. Ben. Bod.* 2. *NC.* 1. (*l*) Salubri ratione, *Bod.* 3. (*m*) Nec potius deſperatione deficerent ex eo, *Bod.* 3. (*n*) Cluderetur & ſeculo, *Bod.* 3.

1 *Agon quotidie celebratur.*] Rigaltius ait, *Supra: adhuc prælium fervet. Epiſt.* 19.

2 *Ipſe à communicatione abſtineretur.*] Hæc habentur Ep. 34.

3 *In Eccleſia cum Cornelio junctos.*] Olim infeliciter diviſos. Ita Cornelius ad Fabium Antiochenum, Dionyſium Alexandrinum; & reliquos orientalis Eccleſiæ Epiſcopos ſcribit. vid. quæ Euſeb. l. 6. cap. 43. ex literis prædictis decerpit.

4 *Eccleſiæ pacem ſuſtinendam.*] Expectandam, ex græciſmo auctori noſtro ſolenni. ὑπομένειν, eſt expectare non minus quam ſuſtinere. Vid. Epiſt. 30. à Novatiano Cleri Romani nomine conſcriptam. Cogitent qui Eccleſiæ Romanæ decora ex Epiſtola illa venditant, quam egregio Præcone nitantur.

5 *Quæ literæ per totum mundum miſſæ ſunt.*] Rigaltius ait, *Vacabat Sedes Romana, Fabiano Martyrii gloria conſummato. Itaque ex unitatis Eccleſiaſticæ diſciplina, Cyprianus ſollicitudinem omnium Eccleſiarum ad ſe pertinere non ambigens, etiam Romam ſe dediſſe literas ait ad Clerum. Eas vero literas per totum mundum miſſas, hoc eſt, per Eccleſiam Catholicam, cujus Eccleſiæ unus eſt Epiſcopatus. Atque hujuſmodi Epiſcopatus à ſingulis Epiſcopis in ſolidum pars tenebatur.*

6 *Diu pœnitentia.*] De temporis ſpatio quod requirebatur, videantur quæ dicta in lib. de Lapſis.

7 *Libello continetur.*] Libello de Lapſis.

8 *Ubi ſingula placitorum capita conſcripta ſunt.*] Reſpicere videtur librum de Lapſis; licet Baronius An. 254. par. 88. neſcio quos pœnitentiales canones, & libellum à Synodo ſcriptum ſomniet. Si requiratur regula edocens quid in variis lapſorum caſibus ſit agendum, adeantur Epiſtolæ 18. & 19, quæ etiam Romam tranſmiſſæ, ſatis luculenter ſingula placitorum capita edocent.

9 *Cum plurimis coepiſcopis habito concilio.*] De hoc concilio vid. Euſeb. lib. 6. cap. 43.

10 *Neceſſitati temporum ſuccubuiſſe.*] Morem geſſiſſe. Vid. quæ infra hac de re dicuntur.

11 *Ut bonum fratrem, atque unanimem conſacerdotem.*] Rigaltius ait, *Tunc tempora ferebant iſtam converſationem Apoſtolicam.*

2 *Per*

An. 252. tui modesti & graves viri faciant, de vitæ & disciplinæ nostræ exploratione perpendere.

Cornelii Elogium. Venio jam nunc, frater carissime, ad (a) personam Cornelii collegæ nostri; ut Cornelium nobiscum verius noveris, non de malignorum & detrahentium mendacio, (b) sed de Domini Dei judicio, qui Episcopum fecit; & coepiscoporum testimonio, quorum numerus universus [1] per totum mundum concordi unanimitate consensit. Nam, quod Cornelium carissimum nostrum Deo, & Christo & Ecclesiæ ejus, item consacerdotibus cunctis laudabili prædicatione commendat; non iste ad Episcopatum subito pervenit, sed per omnia Ecclesiastica officia promotus, & in divinis administrationibus Dominum sæpe promeritus, [2] ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit. Tum deinde Episcopatum nec (c) ipse postulavit, nec voluit, nec ut ceteri, quos arrogantiæ & superbiæ suæ tumor inflat, invasit; (d) sed quietus & modestus, & quales esse consueverunt, qui ad hunc locum divinitus eliguntur, [3] pro pudore (e) virginalis conscientiæ suæ, & pro humilitate ingenitæ sibi & custoditæ verecundiæ, [4] non ut quidam, vim facit ut Episcopus fieret; sed ipse (f) vim passus est, ut Episcopatum coactus exciperet. Et factus est Episcopus à [5] plurimis collegis nostris, qui tunc in (g) urbe Roma aderant, qui ad nos literas honorificas, & laudabiles, & testimonio suæ prædicationis illustres de ejus ordinatione miserunt. Factus est autem Cornelius Episcopus [6] de Dei & Christi ejus judicio, de Clericorum pene omnium testimonio, de plebis quæ tunc affuit suffragio, & de sacerdotum antiquorum & bonorum virorum collegio; cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus, id est, cum locus Petri (h) [7] & gradus cathedræ sacerdotalis vacaret. Quo occupato de Dei voluntate, atque omnium nostrum consensione firmato; quisquis jam Episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est; nec habeat Ecclesiasticam ordinationem qui Ecclesiæ non tenet unitatem; quisquis ille fuerit, multum de se licet jactans, & sibi plurimum vindicans; profanus est, alienus est, foris est. [8] Et cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum qui solus esse debeat, factus est; non jam secundus ille, sed nullus est. Tum deinde post, Episcopatum non (i) exambitum, nec extortum; sed de Dei, qui sacerdotes facit, voluntate susceptum, quanta in ipso suscepto Episcopatu suo virtus? quantum robur animi? (k) qualis firmitas fidei? quod nos simplici corde & perspicere penitus, & laudare debemus: sedisse intrepidum Romæ in sacerdotali cathedra eo (l) tempore, cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei, fanda atque infanda comminaretur, cum multo patientius & [9] tolerabilius audiret, [1] levari

(*a*) Ad personam Collegæ nostri, *Lam. Bod.* 2. (*b*) Sed Dei judicio, *Bod.* 2. (*c*) Ipsum nec voluit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Sed quietus alias & modestus, *Ver. Benev. Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin.* (*e*) Virginalis continentiæ, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3. *Pem. MR.* (*f*) Vim fecit, *Lam. Bod.* 2. (*g*) Urbe Romana, *Bod.* 1. (*h*) Et cathedra, *Ver.* (*i*) Ambitu vel extortu, sed de Dei, *Lam. Bod.* 2. ex forte, *Fab.* (*k*) Quanta firmitas fidei, *Bod.* 3. (*l*) Tempore quo tyrannus, *Lam. Bod.* 2.

1 *Per totum mundum concordi unanimitate consensit.*] Rigaltius ait, *Ut supra, Literæ per totum mundum missæ sunt.*

2 *Ad sacerdotii sublime fastigium.*] Episcopatum.

3 *Pro pudore virginalis conscientiæ suæ.*] Rigaltius ait, *Infra dicet: Nulla illum libelli, ut quidam jactant, labe maculatum. Et de libellatis: Etsi manus eorum pura sit, conscientiam tamen eorum esse pollutam. Itaque hic virginalem conscientiam dicit, sanctam, integram, non libellatam, non turificatam, non alio hujusmodi crimine contaminatam. Sed Pamelius virginem fuisse Cornelium ex his Cypriani verbis colligit. Cui certe opinioni favent exemplaria nonnulla, in quibus scribitur, virginalis continentiæ. Et paulo post subjiciet Cyprianus de eodem Cornelio, ipsum vim passum esse, ut Episcopatum coactus acciperet.*

4 *Non ut quidam.*] Novatianus; à tribus temulentis & lucifugis in eam rem conductis Episcopis, noctu consecratus.

5 *Plurimis Collegis nostris.*] Sexdecim Episcopis qui ejus ordinationi interfuerunt, inter quos ex Africa duo, Pompejus & Stephanus.

6 *De Dei & Christi ejus judicio.*] Illustrissimus Annalista divino aliquo signo designatum putat. Sed nostrum non est miracula cudere. Ille Dei judicio electus dicitur, qui talis est, qualem lex divina ad id munus obeundum expetit. Vid. 1 Tim. Cap. 3. vers. 2, 3, 4, 5, 6.

7 *Et gradus Cathedræ sacerdotalis vacaret.*] Rigaltius ait, *Conjiciet aliquis, manum Cypriani tantum scripsisse: Cum Fabiani locus & cathedra sacerdotalis vacaret. Nec sane aliud quicquam patitur sensus Auctoris.*

8 *Et cum post primum secundus esse non possit.*] Rigaltius ait, *Post electum Cornelium, Novatianus per ambitum electus fuerat. Priorem illam Cornelii electionem, veram & legitimam, Cyprianus primam vocat. Unde & primum in Episcopatu fuisse ait Cornelium. Sic tamen, ut Novatianus postea electus, haberi aut dici nequeat secundus, quia Cornelius solus esse debeat. Neque enim licere plures haberi eodem tempore singularis Ecclesiæ Episcopos. Cum igitur Novatianus secundus esse non possit, recte Cyprianus argumentatur, nullum esse. Hoc est, Episcopante Cornelio, præter ipsum Cornelium esse Episcopum neminem. Hoc vero & ad omnes Ecclesias pertinet. Nam etsi Romana sit prima, tamen & ceteræ omnes. Una est ab Apostolis prima, ex qua omnes. Tertulliani verba sunt: Sic omnes prima, & Apostolicæ omnes, dum una omnes probant unitatem: dum est illis communicatio pacis & appellatio fraternitatis.*

9 *Tolerabilius audiret levari adversus se æmulum principem, quam constitui Romæ Dei sacerdotem.*] Rigaltius ait, *Æmulum sacerdotem; edidit Pamelius, ex codice ut ipse ait Affliginiensi: & verissimam esse adfirmat hanc scripturam, quæ proculdubio falsa est. Nam & in antiquis exemplaribus optimo consensu legitur: Quam constitui Romæ Dei sacerdotem: & Cypriani mens aliam lectionem non patitur. Etenim Cornelium Episcopum propterea commendat, quod per omnes gradus Ecclesiasticos promotus, tandem ex Dei & Christi judicio, clericorum testimonio, plebis suffragio, de sacerdotum collegio factus fuerit Urbis Romæ Episcopus. Eundem vero hoc etiam nomine prædicat, quod una cum Episcopatu tantum virtutis, tantum animi, tantum fidei susceperat, ut ab Officio suo non sit deterritus sævitia Decii. Qui tamen odio tanto Christianos oderat, ut libentius tulisset opponi sibi contrarium Cæsarem, quam constitui Romæ Dei sacerdotem. Atque hoc Cyprianus pro stili sui rhetorici facundia. Ceterum, quod adserit Pamelius Decium æquiore animo passurum fuisse æmulum adversus se principem, quam constitui Romæ Novatianum, æmulum Cornelii, valde est absurdum. Etenim Decius hostis Christiani nominis acerrimus, omnes uno ordine habebat Christianos, sive Catholicos sive schismaticos. Neque is erat qui sese vellet interponere sedandis illorum discordiis, & Novatiano æque pro sacerdote agendum fuisset, atque Cornelio. Sed multo est absurdius quod in mentem venit cuidam,*

An. 252. [1] levari adversus se æmulum principem, quam constitui (a) Romæ Dei sacerdotem. Nonne hic, frater carissime, summo virtutis & fidei testimonio prædicandus est? Nonne inter gloriosos Confessores & Martyres deputandus, qui tantum temporis sedit expectans corporis sui carnifices, & tyranni ferocientis ultores; qui Cornelium adversus edicta feralia resistentem, & minas, & cruciatus, & tormenta fidei vigore calcantem, vel gladio invaderent, vel crucifigerent, vel igne torrerent, vel quolibet inaudito genere pœnarum viscera ejus & membra (b) laniarent? Etiam si majestas Domini protegentis & bonitas, sacerdotem quem fieri voluit, factum quoque protexit: tamen Cornelius [2] quantum ad ejus devotionem pertinet & timorem, passus est quicquid (c) pati potuit, & tyrannum, armis & bello postmodum victum, [3] prior sacerdotio suo vicit.

Quæ de Cornelio quasi libellatico, aut qui cum sacrificatis communicaret feruntur, prorsus falsa erant.

Quod autem quædam de illo inhonesta & maligna jactantur nolo mireris; cum scias hoc esse opus semper Diaboli, ut servos Dei mendacio laceret, & opinionibus falsis gloriosum nomen infamet; ut qui [4] conscientiæ suæ luce clarescunt, alienis rumoribus sordidentur. [5] Explorasse autem collegas nostros scias, & verissime comperisse (d) nulla illum libelli, ut quidam jactant, labe maculatum esse; sed neque cum Episcopis, qui sacrificaverunt, (e) [6] communicationem sacrilegam miscuisse; sed eos demum, quorum causa audita & innocentia comprobata sit, conjunxisse nobiscum. Nam & de Trophimo, de quo tibi scribi desiderasti, non ita res est ut ad te pertulit rumor, & mendacium malignorum. Nam, sicut antecessores nostri sæpe fecerunt [7] colligendis fratribus nostris, carissimus frater noster Cornelius [8] necessitati succubuit; & quoniam cum Trophimo pars maxima plebis abscesserat, redeunte nunc ad Ecclesiam Trophimo, & satisfaciente, & pœnitentia deprecationis errorem pristinum confitente; & fraternitatem, quam nuper abstraxerat, cum plena humilitate & satisfactione revocante, auditæ sunt ejus preces; & in Ecclesiam Domini non tam Trophimus, (f) quam maximus fratrum numerus, qui cum Trophimo fuerat, admissus est: qui omnes regressuri ad Ecclesiam non essent, nisi cum Trophimo comitante venissent. Tractatu ergo illic cum Collegis plurimis habito, susceptus est Trophimus; pro quo satisfaciebat fratrum reditus, & restituta multorum salus: sic tamen admissus est Trophimus, [9] ut laicus communicet non secundum quod ad te malignorum literæ pertulerunt, quasi locum sacerdotis usurpet: sed & quod passim communicare sacrificatis (g) Cornelium tibi nunciatum est, hoc etiam de apostatarum fictis rumoribus nascitur. Neque enim possunt laudare nos, qui (h) recedunt: aut expectare debemus, ut placeamus illis, qui (i) nobis displicentes, & contra Ecclesiam rebelles, sollicitandis de Ecclesia fratribus violenter insistunt. Quare & de Cornelio, & de nobis quæcunque jactantur, nec audias facile, nec credas, frater carissime.

Si

(a) *Sic, Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. *Spir. Vet. Innom. Eras. Manut.* Romæ æmulum, *Pam.* (b) Lacerarent, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (c) Pati voluit, *Benev.* (d) Nulla jam illum, *Lam. Bod.* 2. (e) Communionem sacrilegam, *Lam. Ebor. NC.* 1. (f) Sed & quam maximus, *Bod.* 3. (i) Cornelius tibi nunciatus est, *Lam. Bod.* 3. *Ebor. NC.* 1. *Lin.* (k) Recedunt à nobis, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (l) Nobis displicent, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 3.

dam, his Cypriani verbis editione illa Pameliana interpolatis observanti, adeo magnificam illo jam ævo Episcopi Romani potestatem, ut esset ipsis Cæsaribus invidiosa. Quasi metuendum foret, ne Romanum imperium sacerdos Christianus invaderet. Longe aberant ab istiusmodi consiliis illo tempore Christiani, nec erat Romæ ullus Dei sacerdos æmulus Cæsareæ majestatis.

1 *Levari adversus se æmulum principem.*] Rigaltius ait, *Ex more tunc temporis castrorum. Quem faciebant imperatorem, milites impositum scuto, aspiciendum exercitui sublevabant. Ammianus Marcellinus, de Juliano: Cæsar adsentire coactus est, impositusque scuto pedestri, & sublatius eminens, nullo silente, Augustus renunciatus est. Ad eumque morem pertinet versus Claudiani citatus à P. Pithœo Adversarior.* II. *cap.* 6. *Sed mox cum solita miles te voce levasset. Sustinentium humeris vibratum, dixit Tacitus Hist.* IV. *Zonaras,* ἐπ' ἀσπίδος αὐτὸν μετάρσιον ἄραντες, *de Hypatio adversus Justinianum levato.* Pari verborum formula loquitur Lactantius de Mortibus persecutorum.

2 *Quantum ad ejus devotionem pertinet & timorem.*] εὐλάβειαν. Rigaltius ait, *Quem nobis hic timorem prædicat Cyprianus in Cornelio suo, quem fortissimum & intrepidum, & ad omnia perpetienda paratissimum exhibuit! Dicamus igitur, timorem intelligi debere, quem Tertullianus ait esse fundamentum æternæ salutis. Nempe timorem in Deum vindicem & ultorem, qui dixit se negaturum negatores, fidei desertores. Hoc timore Christiana mens armata sic exhorrescit inveniri parum fidelis, ut sit in perpetuo timore, nec ubi pro Christi sui nomine videatur esse non fortis. Devotissima Christo, hoc unum timet, ne devotione excidat sua. Hoc vero sensu bene Cyprianus devotioni timorem adjunxit.*

3 *Prior sacerdotio vicit.*] Ausus Episcopatum Decio vivo suscipere. Quamdiu sedem vacuam nemo impleret, Ecclesia Romana à Tyranno triumphata videbatur. Rigaltius ait, *sacerdotalibus armis, patientiæ Christianæ constantia* vicisti.

4 *Conscientiæ suæ luce clarescunt.*] Rigaltius ait, *Supra dixit, virginalem conscientiam, & mox subjiciet: nulla illum libelli, ut quidam jactant, labe maculatum.*

5 *Explorasse autem Collegas nostros scias.*] Qui à Carthagine missi ut quæ Romæ agerentur perspicerent, & Synodo renunciarent, de quibus supra.

6 *Communicationem sacrilegam miscuisse.*] Irrita esset potestas clavium, si liceret alicui Episcopo, in alia Ecclesia excommunicatum, ad communionem suam admittere. Qui anathematis fulmine percellitur; non ab una aliqua particulari Ecclesia, sed à Catholica exclusus est. Et merito quisquis tali admiscetur, causam ejus suam facit: alium temere admittendo seipsum excludit.

7 *Colligendis fratribus nostris.*] Rigaltius ait, *Hoc est, ad vitanda schismata.*

8 *Necessitati succubuit.*] Huic necessitati ipse D. Paulus cessisse videtur, dum 2 Cor. 10. 6. ait, *se in promtu habere ulcisci omnem inobedientiam*, sed non antequam *impleta fuerit* Corinthiorum *obedientia.*

9 *Ut laicus communicet.*] Rigaltius ait, *Sæviente adversus Christianos persecutione, si quem forte in ordine constitutum Ecclesiastico, puta Episcopum, Presbyterum, Diaconum, exilii metus aut violentia tormentorum de fide Christo data dejecerat, is ad fidem reversus postquam impetrata peractaque pœnitentia satisfecerat Ecclesiæ, recipiebat quidem ecclesiasticam communionem, hoc est, societatem & conversationem cum ceteris fidelibus, ita ut fieret particeps Corporis Christi; sed non recipiebat locum quem in ordine prius tenuerat. Itaque de Episcopo, de Presbytero, de Diacono fiebat id quod erat priusquam fuisset ordinatus. Reddebatur illi locus in Ecclesia, non dignitas loci. Communicabat ut laicus sive plebeius. Utebatur jure*

cetero-

An. 252. *Lapsis in exitu subveniendum; nec tamen par omnium conditio.*

Si qui enim infirmitatibus occupantur, illis, sicut placuit, in periculo subveniatur; postea quam tamen subventum est, & periclitantibus pax data est, (a) [1] suffocari à nobis non possunt, aut opprimi, aut vi & manu nostra in exitum mortis urgeri; ut quoniam morientibus pax datur, necesse sit mori eos, qui acceperint pacem: cum magis in hoc (b) judicium divinæ pietatis, & paternæ lenitatis appareat; quod qui pignus vitæ in data pace percipiunt, (c) hic quoque ad vitam percepta pace teneantur. Et idcirco si accepta pace commeatus à Deo datur, nemo hoc debet in sacerdotibus criminari, cum semel placuerit fratribus in periculo subveniri. Nec tu existimes, frater carissime, sicut quibusdam videtur, libellaticos cum sacrificatis æquari oportere; quando inter ipsos etiam qui sacrificaverint, & conditio frequenter & causa diversa sit. Neque enim æquandi sunt, ille qui ad sacrificium nefandum statim voluntate prosilivit; & qui reluctatus & congressus diu ad hoc funestum opus necessitate pervenit: ille qui & se & omnes suos prodidit; & qui ipse pro cunctis ad discrimen accedens, uxorem & liberos, & domum totam periculi sui (d) perfunctione protexit, (e) ille qui inquilinos vel amicos suos ad facinus compulit, & qui inquilinis & colonis pepercit, fratres etiam plurimos qui extorres & profugi recedebant, in sua tecta & (f) hospitia recepit, ostendens & offerens Domino (g) multas viventes & incolumes animas, quæ pro una saucia deprecentur.

Favorabilis inprimis libellaticorum causa.

Cum ergo inter ipsos qui sacrificarint, multa sit diversitas; quæ inclementia est, & quam acerba duritia libellaticos cum iis qui sacrificarint jungere? quando is cui libellus acceptus est, dicat: Ego prius legeram, & [2] Episcopo tractante cognoveram non sacrificandum idolis, nec simulacra servum Dei adorare debere; & idcirco ne hoc facerem, quod non licebat ([3] cum occasio libelli fuisset oblata, quem nec ipsum acciperem nisi ostensa fuisset occasio) ad magistratum vel veni, vel alio eunte mandavi: Christianum me esse, sacrificare (h) mihi non licere, ad aras diaboli me venire non posse, dare me ob hoc præmium, ne quod non licet faciam. Nunc tamen etiam iste qui libello maculatus est, posteaquam nobis admonentibus didicit nec hoc se facere debuisse, & si manus pura sit, & os ejus feralis cibi contagia nulla polluerint, conscientiam tamen ejus esse pollutam; flet auditis nobis, & lamentatur, & quod deliquerit nunc admonetur, & non tam crimine, quam errore deceptus, quod [4] jam de cetero instructus, & paratus sit, contestatur. Quorum si pœnitentiam respuamus habentium aliquam fiduciam tolerabilis conscientiæ, statim cum uxore, cum liberis quos incolumes reservaverant, (i) in hæresim vel schisma diabolo invitante rapiuntur: & adscribetur nobis in die judicii, nec ovem sauciam curasse, & propter unam sauciam multas integras perdidisse. Et cum Dominus relictis nonaginta novem sanis unam errantem & lassam quæsierit, & inventam humeris suis ipse portaverit; nos non tantum [5] non quæramus (k) lapsos, sed & venientes arceamus: & cum pseudoprophetæ gregem Christi nunc vastare & lacerare non desinant, occasionem canibus & (l) lupis demus, ut quos persecutio infesta non perdidit, eos nos duritia nostra & inhumanitate perdamus. Et ubi erit, frater carissime, quod Apostolus dicit? Omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis ut salventur. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Et iterum; Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrarer. Et

Luc. 15. 4. *1 Cor. 9. 22.* *1 Cor. 11. 1.* *1 Cor. 9. 22.*

(a) Offocari, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin.* (b) Indicium, *Lam. Lin. Bod.* 1. *Ver. Neap.* (c) Hi quoque, *Neap.* (d) Pactione, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Ver.* passione, *Ben. Neap.* (e) Ille qui intimos, *Bod.* 1. (f) Hospitatus cepit, *Bod.* 3. (g) Multa solventes, *Corb.* (h) Mihi omnino non, *Vat.* (i) In hæresin ut in schisma, *MR.* (k) Lassos, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. *Ver.* (l) Lupis dabimus, *Bod.* 3.

ceterorum fidelium qui nondum erant promoti ad quemquam ordinem ecclesiasticum. Hæc erat tunc temporis communio laica. Cujus adeo participes Eucharistica sacramenta, speciem inquam utramque panis & vini sumebant. Hodie communionem laicam diceremus, quæ sub una tantum specie panis conceditur, etiam Episcopis & Sacerdotibus extra sacrificiorum officia communicantibus. Imo & communionis vocabulum vix audimus alio significatu quam Eucharistiæ celebrandæ. Recte quidem dicit Rigaltius, *hodie communionem laicam dicendam quæ sub una tantum specie conceditur:* quia hæc res priscis ecclesiæ seculis inaudita. Can. Apost. 15. de Clerico fugitivo dicit, ὡς λαϊκῷ μόνῳ ἐκεῖσε κοινωνείτω. Ita Concil. Sardicens. can. 1. Ex Epistola ad Fidum quæ sequitur constat Victori quondam Presbytero pœnitentiam impositam.

[1] *Suffocari à nobis.*] Cyprianum puto scripsisse offocari; quæ MSS. plurimorum lectio, & vox à Tertulliano agnita lib. de Idololat. c. 24. *cumque fluctus ejus offocant, omnis vortex ejus ad inferos desorbet.* Praxi Ecclesiæ quæ thurificatis & sacrificatis, hoc est Idololatris, tantum in exitu pacem dare præ se ferebat; objecisse videtur Antonianus, quod ex istis plurimi, à morbis convalescebant, & ita diu ante exitum ad communionem restituti fuerunt. Cui objectioni occurrit Cyprianus dicendo; primum, non licuit Episcopis aut Presbyteris, postquam decumbentibus viaticum dedissent, illos è medio tollere. Et secundo, restituta à Deo valetudo, indicio esse possit, clementissimum numen pacem ab Ecclesia datam, ratam habuisse. Nec quidem erat unde è morte elapsis multum invideatur, siquidem ad Pœnitentiam usque tenebantur. Pacianus dixit accommode in hanc rem: *Aliud est de periculo liberari, aliud ad periculum cogi: & fortasse paterer hoc credi si pœnitentiæ deliciæ putarentur; cujus labor tantus imponitur, cui carnis interitus imperatur.*

[2] *Episcopo tractante.*] Concionante.

[3] *Cum occasio libelli fuisset oblata.*] Rigaltius ait, *Ab avaro scilicet Præside, vel fortean misericordi, ac de melioribus Ethnicis. Sed respuendam fuisse hanc occasionem docet Tertullianus in illo grandi & magnifico ad Fabium sermone, probatque exemplo Pauli: Cum Felix præses pecunias acceptum se pro eo à discipulis sperasset, de quo & ipse in secreto tractaverat cum ipso, neque ipse pro se, neque discipuli pro eo numerarunt.* Sed isti exemplo, opponitur factum Jasonis Act. 17. 9. Vid. quæ dicta in lib. de Lapsis.

[4] *Jam de cetero.*] Si in posterum similis tentatio acciderit, testatur se instructum & paratum omnia potius perpeti quam libelli labe conscientiam polluere.

[5] *Non quæramus lapsos.*] Veriorem puto lectionem, quam antithesis ad verba præcedentia videtur exigere, licuit enim Cypriano dixisse, *Errantem & lapsam*, si in animo esset eandem vocem statim repetere.

[1] *Col-*

An. 252. Et iterum : Si patitur membrum unum , compatiuntur & cetera membra : & si lætatur unum membrum , [1] collætantur & cetera membra. [1 Cor. 12. 26.]

Stoicus olim Novatianus; sectæ suæ placita Ecclesiæ invexit.

Alia est Philosophorum & Stoicorum ratio , frater carissime , qui dicunt omnia peccata paria esse ; & virum gravem non facile flecti oportere : inter Christianos autem & Philosophos plurimum distat. Et cum Apostolus dicat : Videte ne quis vos deprædetur per philosophiam & inanem fallaciam , [a] vitanda quæ non de Dei clementia veniunt , sed de philosophiæ durioris præsumtione descendunt. [Coloss. 2. 8.] De Moyse autem legimus in scripturis dictum ; Et fuit Moyses homo [b] [2] lenis nimis. [Num. 12. 3.] Et Dominus in Evangelio suo dicit : [c] Estote misericordes , sicut & pater vester [d] misertus est vestri. [Luc. 6. 36.] Et iterum : [3] Non est opus sanis medicus , sed male habentibus. [Mat. 9. 12.] Quam potest exercere medicinam , qui dicit : ego solos sanos curo , quibus medicus necessarius non est ? [e] Opem nostram , medelam nostram vulneratis exhibere debemus. Nec putemus mortuos esse , sed magis semianimes jacere eos , quos persecutione funesta [f] sauciatos videmus ; qui si in totum mortui essent , [g] nunquam de eisdem postmodum & Confessores & Martyres fierent. Sed quoniam est in illis quod [h] pœnitentia sequente revalescat ; ad fidem , & ad virtutem de [i] pœnitentia robur armatur ; quod armari non poterit , si quis desperatione deficiat , si ab Ecclesia dure & crudeliter segregatus , ad gentiles se vias & secularia opera convertat , vel ad hæreticos & schismaticos rejectus ab Ecclesia transeat. [4] Ubi etsi occisus propter [k] nomen postmodum fuerit extra Ecclesiam constitutus , & ab unitate atque à caritate divisus , coronari in morte non poterit. Et ideo placuit , frater carissime , examinatis causis singulorum , libellaticos interim admitti ; sacrificatis in exitu subveniri , quia [5] exomologesis apud inferos non est , nec ad pœnitentiam quis à nobis compelli potest , si fructus pœnitentiæ subtrahatur. [Psal. 6. 6.] [l] [6] Si prælium prius venerit , corroboratus à nobis [m] invenietur armatus ad prælium ; si vero ante prælium [n] infirmitas urserit , cum solatio pacis & communicationis abscedit.

Ecclesiæ censuræ, Dei judicio non præjudicant. Porro in re ancipiti ad leniorem partem accedere oportebit.

[7] Neque enim præjudicamus Domino judicaturo , quo minus si pœnitentiam plenam & justam peccatoris invenerit , tunc ratum faciat quod à nobis [o] fuerit hic statutum. Si vero nos aliquis pœnitentiæ simulatione deluserit ; Deus qui non deridetur , & qui cor hominis intuetur , de his quæ nos minus perspeximus judicet , & servorum sententiam Dominus emendet ; [Galat. 6. 7. 1 Reg. 16. 7.] dum tamen nos meminisse , frater , debeamus , scriptum esse : [8] Frater fratrem adjuvans exaltabitur. [Prov. 18. 19.] Et Apostolum quoque dixisse : In contemplatione habentes unusquisque , ne & vos tentemini. Alterutrum [p] onera sustinete , & sic adimplebitis legem Christi. [Galat. 6. 2.] [q] Item quod superbos redarguens & arrogantiam frangens in Epistola sua ponat : Et qui se putat stare , videat ne cadat. [1 Cor. 10. 12.] Et alio in loco dicat : Tu quis es qui judicas alienum servum ? Domino suo stat aut cadit ; stabit autem , potens est enim Deus [r] statuere eum. [Rom. 14. 4.] Joannes quoque Jesum Christum Dominum advocatum & deprecatorem pro peccatis nostris probat dicens : Filioli mei ista scribo vobis ne delinquatis ; & si quis deliquerit , advocatum habemus apud Patrem , Jesum Christum justum , & [s] ipse est deprecatio pro delictis nostris. [1 Jo. 2. 1.] Et Paulus quoque Apostolus in Epistola sua posuit ; Si cum adhuc peccatores essemus , Christus pro nobis mortuus est , multo magis nunc justi- [Rom. 5. 8.]

(*a*) Vitanda sunt , *Lam. Bod.* 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. (*b*) Lenissimus , *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*c*) Estote ergo misericordes , *Bod.* 3. quomodo & pater , *Ver.* (*d*) Misericors est , *Bod.* 3. (*e*) Opem nostram & medelam vulneratis , *Bod.* 1. (*f*) Saucios , *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*g*) Nunquam iidem , *Bod.* 3. (*h*) Pœnitentia frequenter , *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 2. (*i*) De pœnitentiæ robore , *Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. pœnitentiæ robur armatur , *Vatic.* (*k*) Nomen Christi , *Bod.* 2. (*l*) Si ergo prælium , *Lam. Ebor. NC.* 1. (*m*) Invenietur & armatus , *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*n*) Infirmitas venerit , *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*o*) Fuerit statutum , *Lam. Ebor. NC.* 1. (*p*) Onera vestra , *Lam. Ebor. NC.* 1. (*q*) Item superbos , *Lam.* ponit , *Lam.* (*r*) Stabilire , *Lam. Lin. Ebor. Bod.* 1. 2. 3. *NC.* 1. (*s*) Ipse est suffragator & deprecator , *Bod.* 3. ipse deprecator , *Lam.*

[1] *Collætantur & cetera membra.*] Quædam Græca exemplaria habent συγχαίρη.

[2] *Lenis nimis.*] πρᾳῢς σφόδρα.

[3] *Non est opus sanis medicus.*] Eodem modo locum hunc laudat Cyprianus in Epistola ad Stephanum de Marciano Arelatensi.

[4] *Ubi etsi occisus propter nomen.*] Eadem vocis notatione שם supponit apud Hebræos. Rigaltius ait , *Scilicet Christi. Itaque tota clausula sic constituenda est. Si ab Ecclesia dure & crudeliter segregatus , ad gentiles se vias & secularia opera convertat ; vel ad hæreticos & schismaticos , rejectus ab Ecclesia , transeat , ubi etsi occisus propter nomen postmodum fuerit , extra Ecclesiam constitutus , &c.* Martyrium ipsum schismaticis non prodesse , passim istis fere verbis pronunciat Cyprianus.

[5] *Exomologesis apud inferos non est.*] Pœnitentiæ remedia , ita mortuis sunt profutura ; ut adhibita illis medicamenta prodessent.

[6] *Si prælium prius venerit.*] Postquam esset constitutum ut in articulo mortis lapsi ad pacem admitterentur ; consequens erat ut id obtineret persecutionis tempore , quando par impenderet periculum.

[7] *Neque enim præjudicamus Domino judicaturo.*] Nondum pœnitentia in sacramentum accreverat ; nec sententiam decretoriam sibi arrogabat. Exors hæc in peccatis remittendis potestas à Donatistis primum arrepta ; quos Optatus l. 5. sic coarguit. *Concedite Deo præstare quæ sua sunt. Non enim potest munus ab homine dari , quod divinum est. Si sic putatis , Prophetarum voces & Dei promissa inanire contenditis , quibus probatur , quia Deus lavat non homo.* Idem hæreticum dogma Audianis imputatur à Theodorito hæret. fab. l. 4. οὗτοι δὲ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων ποιεῖσθαι νεανιεύονται. Quid de clavium potestate sentiamus sup. lib. de Lapsis retulimus.

[8] *Frater fratrem adjuvans exaltabitur.*] LXX. Legunt. ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος ὡς πόλις ὀχυρὰ καὶ ὑψηλή. Noster videtur legisse ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος ὑψωθήσεται ὡς πόλις ὀχυρά.

1 *Ut*

An. 252. justificati in sanguine illius, (a) liberabimur per illum ab ira. Cujus pietatem & clementiam cogitantes, non acerbi adeo, nec duri, (b) nec in fovendis fratribus inhumani esse debemus: sed dolere cum dolentibus, cum flentibus flere, & eos quantum possumus auxilio & solatio nostræ dilectionis erigere, nec adeo immites & pertinaces ad eorum pœnitentiam (c) retundendam, nec iterum soluti & faciles ad communicationem temere (d) laxandam. Jacet ecce saucius frater ab adversario in acie vulneratus. Inde diabolus conatur occidere quem vulneravit, hinc Christus hortatur ne in totum (e) pereat, quem redemit. Cui de duobus assistimus, in (f) cujus partibus stamus? utrum ne (g) diabolo favemus ut perimat, & semianimem fratrem jacentem, sicut in Evangelio (h) sacerdotes & Levites, præterimus? an vero ut sacerdotes Dei & Christi, quod Christus & docuit & fecit imitantes, vulneratum de adversarii faucibus rapimus, (i) [1] ut curatum Deo judici (k) reservemus?

Rom. 12. 15.

Luc. 10. 31.

Non metuendum ne indulgentia erga lapsos, animos Christianorum à Martyrio avertat: ærumnæ eorum qui in pœnitentia sunt positi, à martyrum prærogativis longissime absunt.

Nec putes, frater carissime, hinc aut virtutem fratrum minui, aut martyria deficere, quod lapsis laxata sit pœnitentia, & quod pœnitentibus spes pacis oblata. Manet vere fidentium robur immobile, & apud timentes ac diligentes (l) corde toto Deum, stabilis & fortis perseverat integritas. Nam & mœchis à nobis pœnitentiæ tempus conceditur, & pax datur, non tamen idcirco virginitas in Ecclesia deficit, aut (m) continentiæ propositum gloriosum per aliena peccata languescit. Floret Ecclesia tot virginibus coronata, & castitas ac pudicitia tenorem gloriæ suæ servat, nec quia adultero pœnitentia & venia laxatur, continentiæ vigor frangitur. [2] Aliud est, ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire: aliud missum in carcerem non exire inde, donec solvat novissimum quadrantem; aliud statim fidei & virtutis accipere mercedem: aliud pro peccatis longo (n) dolore cruciatum emundari, & (o) [3] purgari diu igne; aliud peccata omnia passione purgasse: [4] aliud denique pendere in die judicii ad sententiam Domini, aliud statim à Domino coronari.

Mat. 5. 26.

Mœchis olim pœnitentiam Episcopi quidam Africani denegabant, salva pace cum aliter sentientibus.

Et quidem [5] apud antecessores nostros, quidam de Episcopis istic in

1 Pro-

(*a*) Eliberabimur, *Ver. Man.* (*b*) *Sic*, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. & duri, *Bod.* 3. (*c*) *Sic*, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. MR.* refundendam, *Imp.* (*d*) Laxandum esse debemus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (*e*) Pereat quod, *Bod.* 3. (*f*) Cujus parte, *Bod.* 1. *Neap.* (*g*) Diabolo facimus, *Lam.* (*h*) Sacerdos, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (*i*) Nunc curatum, *Bod.* 1. 3. (*k*) Reservamus, *Bod.* 1. (*l*) Corde solo in Deum, *Bod.* 1. (*m*) Continentia, ac propositum, *MR.* (*n*) Doloris cruciatu, *Lam.* (*o*) Purgari divine, *Bod.* 2. 3. *Lam. Ebor.*

1 *Ut curatum Deo judici reservemus.*] Rigaltius ait, *Curatum intellige, cura diligenter habita, salutaribus monitis & aliis Christianæ caritatis officiis ad pœnitentiam, deinde ad Ecclesiam, revocatum.*

2 *Aliud est ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire.*] Rigaltius ait, *Disputat Cyprianus de lapsis ad pœnitentiam, hoc est ad veniam & Ecclesiam, recipiendis. Nam post impetratam pœnitentiam, ea rite peracta, pœnitentibus venia datur, pax & Ecclesia sive communio redditur lapsis, puta libellatis & turificatis. Ac varias quidem intercedere ait circumstantias & figuras delictorum, pro quibus Episcoporum arbitrio temperari pœnitentia debeat. Hoc tamen interesse, quod cum libellatis mitius agi debere, multa suadeant. Contradicebant Episcopi nonnulli, ideo maxime negandam esse pœnitentiam lapsis, quod laxata semel disciplinæ regula, maximum sequeretur ecclesiæ detrimentum, & in summo periculo versaretur fidei Christianæ tenor. Nam quis deinceps pro nomine Christi martyria non fugiat, aut vitam quacunque ratione suam non redimat, qui lapsis pœnitentiæ tempus concedi debere intellexerit? Hoc vero non ita metuendum esse Cyprianus ait. Etenim longe aliam esse conditionem lapsorum, aliam confessorum sive martyrum. Hos statim paradiso recipi, de gloria, de mercede, de corona certos. Illos ad veniam stare anxios & sollicitos quid statuat ac decernat Episcopus, & an pœnitentiæ tempus indicat tam longum, quam esse debitori solet carceris tædium, unde non exeant, donec solvant novissimum quadrantem. An forma pœnitentiæ futura sit tam atrox, pro qualitate scilicet criminis, ut per cineres & pulverem volutari, per jejuniorum tristitiam, perque ciliciorum asperitatem macerari, per gemitus & suspiria, cordis exæstuantis dolorem clare loquentia, velut metallum ignibus ardentissimis excoqui ac purgari debeant: & post hæc omnia tandem, aut si quia infirmitas urserit, ægre recepti, in diem judicii, ad sententiam Domini pendeant reservati. Cum sit igitur tanta pœna proposita lapsis ut eventus incerti pœnitentiam adipiscantur, tam certa vero tamque præsens martyri gloria, non esse cur ad fugienda martyria fideles invitari pœnitentia videantur.*

3 *Purgari diu igne.*] Quam parum hæc faciunt ad Purgatorium Romanensium stabiliendum, contra quod Pamelius sensit, optime ostendit Rigaltius: & revera nihil aut in veteri aut novo instrumento usitatius; quam per ignes, fornacem, πύρωσιν & flammas, quascunque afflictiones describere. Sed cum plures MSS. codices legant, non; *diu igne*, sed *divine*, suspicio subit, injecta literula, veram lectionem fuisse, *diutine*: ut periodus sic concipiatur. *Aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emundari, & purgari diutine; aliud peccata omnia passione purgasse.*

4 *Aliud denique pendere in die judicii.*] Rigaltius ait, *Ad notam Pamelii, ubi dicitur locum esse intelligendum de die particularis judicii uniuscujusque, Nic. Faber notat: Imo potius de extremo judicio ex ea opinione quæ fuit multorum & magnorum virorum tam Græcorum quam Latinorum in Ecclesia primitiva, qui solos martyras gloria divina perfrui ante illud extremum judicium*, ceteros vero, in extremum judicium *differri voluerunt. Quæ fuit etiam Tertulliani sententia.* Sed illa non erat Cypriani nostri sententia: qui passim in libro de Mortalitate docet, *ejus esse mortem timere qui ad Christum nolit ire. Et tunc esse servis Dei pacem, tunc liberam, tunc tranquillam quietem, quoniam de istis mundi turbinibus extracti, sedis & æternæ tranquillitatis portum petimus, quando expuncta hac morte ad immortalitatem venimus.* Tunc, *ad refrigerium justi vocantur, ad supplicium rapiuntur injusti, datur velocius tutela fidentibus, perfidis pœna. Inde amplectamur diem qui assignat singulos domicilio suo, qui nos istic ereptos, & laquis secularibus exsolutos, paradiso restituit & regno cœlesti.* Interim agnoscendum, veteres omnes sensisse diem judicii terrores, etiam sanctis formidandos, secum allaturum: unde forte preces etiam pro Martyribus conceptæ. *Sacrificia pro eis semper* offerimus, inquit Cyprianus, Ep. 39. *quoties martyrum passiones & dies anniversaria commemoratione celebramus.* Vid. quæ dicta ad Ep. 2. & 12.

5 *Apud antecessores nostros.*] Satis inconsulte Albaspineus asserit Mœchis veniam non factam ante Novatiani tempora, quando contrarium hic aperte doceat Cyprianus. Verisimilior longe Morini sententia, qui statuit pœnas pœnitentiales usque ad Novati tempora fuisse leviores: quod ex censura Apostolica 1 Cor. 5. & Joannis praxi quam ex Clemente Alexand. refert Eusebius, Hist. l. 2. c. 17. & aliis veterum scriptis conficit. Certe ipse Tertullianus quando in Zepherinum tanquam impudicitiæ patronum invehitur; agnoscit Psychicos, hoc est, Catholicos, mœchos olim ad pœnitentiam admisisse. *Erit igitur*, inquit, *& hic adversus Psychicos titulus, adversus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam levitatis objectent.* Porro, Zepherino antiquior Dionysius Corinthiorum Episcopus, cujusvis flagitii compertos per pœnitentiam suscipiendos decrevit. Ep. ad Amastrianos, apud Euseb. l. 4. c. 23. τοὺς ἐξ οἵας δ' ἂν ἀποπτώσεως ἢ πλημμελείας, εἴτε μὴν αἱρετικῆς πλάνης ἐπιστρέφοντας δεξιοῦσθαι προστάττει. Demum S. Ignatius Epist. ad Philadelphenses in universum pronunciat, ὅσοι ἂν μετανοήσαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας, προσδέχεσθαι αὐτούς.

1 Pro-

An. 252. [1] Provincia nostra dandam pacem mœchis non putaverunt, & in totum pœnitentiæ locum contra adulteria clauserunt; non tamen à coepiscoporum suorum collegio recesserunt, aut Catholicæ Ecclesiæ unitatem vel duritiæ, vel censuræ suæ obstinatione ruperunt; ut quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, de Ecclesia separaretur. [2] Manente concordiæ vinculo & perseverante Catholicæ Ecclesiæ individuo sacramento, actum suum disponit & dirigit unusquisque Episcopus, rationem propositi sui Domino redditurus.

Qui pacem lapsis denegant, SS. Scripturis repugnant.

Miror autem quosdam sic obstinatos esse ut dandam non putent lapsis pœnitentiam, aut pœnitentibus existiment veniam denegandam, cum scriptum sit: Memento unde cecideris, & age pœnitentiam, & fac priora opera. (Apoc. 2. 5.) Quod utique ei dicitur, quem constat cecidisse, & quem Dominus hortatur per opera rursus exsurgere, quia scriptum est: Eleemosyna à morte liberat; (Tob. 4. 11.) & non utique ab illa morte, quam semel Christi sanguis extinxit, & à qua nos salutaris baptismi, & redemtoris nostri gratia liberavit; sed ab ea, quæ per delicta postmodum serpit. Alio item loco pœnitentiæ tempus datur, & pœnitentiam (a) non agenti Dominus comminatur: Habeo, inquit, (Apoc. 2. 20.) adversus te multa, quod [3] uxorem tuam Jesabel, quæ se dicit (b) prophetem, finis docere & seducere servos meos, fornicari & manducare (c) de sacrificiis, & dedi illi tempus ut pœnitentiam ageret, & pœnitere non vult à fornicatione. Ecce mitto eam in lectum, & qui cum ea fornicati sunt, in maximam tribulationem; nisi (d) pœnitentiam fecerint ab operibus suis. Quos utique ad pœnitentiam Dominus non hortaretur, nisi quia pœnitentibus indulgentiam pollicetur. Et in Evangelio: Dico, inquit, vobis, sic (Luc. 15. 7.) erit gaudium in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, quibus non est opus pœnitentia. Nam cum (e) scriptum sit: Deus (Sapi. 3. 13.) mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum: utique qui neminem vult perire, cupit peccatores pœnitentiam agere, & per pœnitentiam denuo ad vitam redire. Ideo & per Joël Prophetam clamat & dicit: Et nunc dicit (f) Dominus (Joël. 2. 12.) Deus: Revertimini ad me ex toto corde vestro, simulque & jejunio, & fletu, & planctu, & (g) discindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & revertimini ad Dominum Deum vestrum, quia misericors & pius est, & patiens, & multæ miserationis, & qui (h) sententiam flectat [4] adversus (i) malitias irrogatas. In Psalmis etiam legimus censuram pariter & clementiam Dei comminantis simul atque parcentis; punientis ut corrigat, & cum correxerit reservantis; Visitabo, inquit, in virga facinora eorum, & in (Ps. 88. 32.) flagellis delicta eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis. Dominus quoque in Evangelio pietatem Dei patris ostendens ait: Quis est ex vobis homo quem si petietit filius ejus panem, lapidem porriget illi? aut si piscem postulaverit, serpentem illi porriget? (Mat. 7. 9.) Si ergo vos, cum sitis nequam, scitis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester cœlestis dabit bona (k) poscentibus se? Comparat hic Dominus carnalem patrem & Dei patris æternam largamque pietatem: quod si iste in terris nequam pater offensus graviter à filio peccatore & malo, si tamen eundem postmodum viderit reformatum, & depositis (l) prioris vitæ delictis ad sobrios & bonos mores, & ad innocentiæ disciplinam (m) pœnitentiæ dolore correctum, & gaudet & gratulatur; & susceptum, quem ante projecerat, cum voto paternæ exultationis amplectitur, quanto magis unus ille & verus pater, bonus, misericors & pius, imo (n) ipsa bonitas & misericordia & pietas, lætatur in pœnitentia filiorum suorum; nec iram pœnitentibus, aut plangentibus & lamentantibus pœnam comminatur, sed veniam magis & indulgentiam pollicetur? Unde Dominus in Evangelio beatos dicit plangentes, quia qui (Mat. 5. 5.) plangit, misericordiam provocat: qui pervicax & superbus est, iram sibi & pœnam judicii venientis exaggerat. Et iccirco, frater carissime, pœnitentiam non agentes, nec [5] dolorem delictorum suorum toto corde & manifesta lamentationis suæ professione testantes, prohibendos omnino censuimus à spe communicationis & pacis, si in infirmitate atque in periculo cœperint deprecari; quia rogare illos non delicti pœnitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit; nec dignus est in morte accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum.

1 Quod

(*a*) Non agentibus, *Lam. Bod.* 2. *Ebor.* (*b*) Prophetissam, *Bod.* 3. Prophetin, *Vulg.* Propheten, *Bod.* 1. 2. (*c*) De sacrificio, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Manut.* (*d*) Pœnitentiam gesserint, *Bod.* 1. 2. 3. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*e*) Scriptum fit, Dominus Deus, *Lam.* (*f*) Dominus Deus vester, *Ebor. NC.* 1. Dominus Deus, venite convertimini, *Lin.* (*g*) Scindite, *Bod.* 2. (*h*) Sententiam vertat, *Benev.* (*i*) Malitiam irrogatam, *Bod.* 1. *Lam. Ebor. NC.* 1. (*k*) Poscentibus eum, *Man.* (*l*) Prioribus, *Bod.* 3. (*m*) Ac pœnitentiam, ac dolore correctum, *Man.* (*n*) Ipse bonitas, *Ben. Ver. Bod.* 1. 2. *Man.* bonitatis & misericordiæ & pietatis fons, *Bod.* 3.

1 *Provincia nostra.*] Africa proprie dicta, quæ in provinciæ formam victa Carthagine redigebatur, & Zeugitana dicitur.

2 *Manente concordiæ vinculo.*] Quamdiu nullum Ecclesiæ decretum intervenit, quilibet Episcopus, omnia ad regimen plebis sibi commissæ, ex animi sui sententia administrat; ita tamen ut cum aliter sententibus fraternam caritatem retineat. Hunc locum laudat D. August. Epist. 48. ad Vincent. Rogatist. & l. 4. de Bapt. c. 12.

3 *Uxorem tuam Jesabel.*] Textus sacer habet τὴν γυναῖκα. Sensisse videtur Cyprianus, hanc pseudoprophetissam fuisse conjugem Episcopi Thyatiræ. Cui interpretationi favent illa Græca exemplaria quæ legunt τὴν γυναῖκά σου Ἰεζάβελ.

4 *Adversus malitias irrogatas.*] Eodem modo laudatur textus iste, in lib. de Lapsis, sub finem.

5 *Dolorem delictorum suorum.*] Rigaltius ait, *Intelligit delicta, proprie sumto Delicti vocabulo. Quæ scilicet commisisse qui dicitur, officium Christiani prætermisisse, fidem Christianam, hoc est Christum, dereliquisse ac deseruisse censetur. Hujusmodi vero sunt sacrificati, aut thurificati, & libellati.*

1 Quod

An. 252. *Novatiani character.*

1 Quod vero ad Novatiani personam pertinet, frater carissime, de quo desiderasti tibi scribi quam hæresim introduxisset; scias nos primo in loco nec curiosos esse debere quid ille doceat, cum foris doceat. Quisquis ille est, & qualiscunque est, Christianus non est, qui in Christi Ecclesia non est. ([a]) Jactet se licet & philosophiam vel eloquentiam suam superbis vocibus prædicet; qui nec fraternam caritatem, nec Ecclesiasticam ([b]) unitatem retinuit, etiam quod prius fuerat, amisit. Nisi si Episcopus tibi videtur, qui Episcopo in Ecclesia ([c]) à sedecim coepiscopis facto, adulter atque extraneus Episcopus fieri à desertoribus per ambitum nititur; & cum sit à Christo una Ecclesia per totum mundum in multa membra divisa, item 2 Episcopatus unus, Episcoporum multorum concordi numerositate diffusus; ille post Dei traditionem, post connexam & ubique conjunctam Catholicæ Ecclesiæ unitatem, 3 humanam conetur Ecclesiam facere, & per plurimas civitates novos Apostolos suos mittat, ut quædam recentia institutionis suæ fundamenta constituat; cumque jampridem per omnes provincias & per urbes singulas ordinati sint Episcopi in ætate antiqui, in fide integri, in pressura probati, in persecutione proscripti, ille super eos creare alios pseudo-episcopos audeat. Quasi possit aut totum orbem novi conatus obstinatione peragrare, aut ([d]) Ecclesiastici corporis compaginem discordiæ suæ ([e]) seminatione rescindere; nesciens schismaticos semper inter initia fervere, incrementa vero habere non posse, nec augere quod illicite cœperint, sed statim cum prava sua æmulatione deficere. Episcopatum autem tenere non posset, etiam si episcopus prius factus, à coepiscoporum suorum corpore & ab Ecclesiæ ([f]) unitate descisceret; quando Apostolus admoneat, ut invicem nosmetipsos sustineamus, ne ab unitate quam Deus constituit, recedamus, & dicat: Sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem Spiritus in conjunctione pacis. Qui ergo nec unitatem Spiritus, nec conjunctionem pacis observat; & se ab Ecclesiæ vinculo atque à sacerdotum collegio separat, Episcopi nec potestatem potest habere, nec honorem, qui Episcopatus nec unitatem voluit tenere, nec pacem. *Eph.* 4. 2.

Domini nostri prærogativa est, zizania à frumento discernere.

Tum deinde quantus arrogantiæ tumor est, quanta humilitatis & lenitatis oblivio, arrogantiæ suæ quanta jactatio, ut quis aut audeat, aut facere se posse credat, quod nec Apostolis concessit Dominus, ut zizania à frumento putet se posse discernere, aut quasi ipsi palam ferre & aream purgare concessum sit, paleas conetur à tritico separare? Cumque Apostolus dicat: In domo autem magna non solum vasa aurea sunt & argentea, sed & lignea & fictilia; aurea & argentea vasa videatur eligere, lignea vero & fictilia contemnere, abjicere, damnare; quando non nisi die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur, & fictilia ab eo cui data est ferrea virga, frangantur. *2 Tim.* 2. 20. *Ps.* 2. 9.

Ex admissis ad pœnitentiam mœchis sequitur, & Lapsos admittendos.

Aut si se cordis & renis scrutatorem constituit & judicem, per omnia æqualiter judicet, & cum sciat scriptum esse; Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat, fraudatores & mœchos à latere atque à comitatu suo separet: quando multo & gravior, & 4 pejor sit mœchi quam libellatici causa, cum hic necessitate, ille voluntate peccaverit; hic existimans sibi satis esse quod non sacrificaverit, ([g]) errore deceptus sit, ille matrimonii expugnator alieni, vel lupanar ingressus ad cloacam & cœnosam voraginem vulgi, sanctificatum corpus & Dei templum detestabili colluvione violaverit: ([h]) sicut Apostolus dicit: Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est; qui autem mœchatur in corpus suum peccat. Quibus tamen & ipsis pœnitentia conceditur, & lamentandi ac satisfaciendi spes relinquitur, secundum ipsum Apostolum dicentem: Timeo ne forte veniens ad vos, lugeam multos ([i]) ex iis qui ante peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam de immunditiis quas fecerunt, & fornicationibus & libidinibus. Nec sibi in hoc novi hæretici blandiantur, quod *Apoc.* 2. 23. *Jo.* 5. 14. *1 Cor.* 6. 18. *2 Cor.* 12. 20.

(*a*) Jactet se licet & ferat quomodo vult. *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*b*) Unitatem tenuit, *Lam. Bod.* 1. 2. (*c*) A decem & septem, *Bod.* 3. (*d*) Ecclesiastici ordinis, *Bod.* 3. (*e*) Contaminatione conscindere, *Lam. Bod.* 2. (*f*) Unitate discederet, *Lam.* (*g*) Errore deceptus, ille, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Secundum Apostolum, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*i*) Ex his qui ante, *Lam.*

1 *Quod vero ad Novatiani personam.*] Pamelius ait, *Hic respondet ad alteram Antoniani quæstionem, qua petebat doceri, quam hæresim introduxisset Novatianus; primum autem schismaticum, postea sub epistolæ finem etiam hæreticum fuisse docet.* Nefaria Novatiani dogmata, à Dionysio Alexandrino vivis coloribus depinguntur, apud Euseb. l. 7. cap. 8.

2 *Episcopatus unus.*] Non per visibilem in terris Ecclesiæ Monarcham, sed Episcoporum multorum concordem numerositatem.

3 *Humanam conetur Ecclesiam facere.*] Non Divinam, non Christianam, non Apostolicam. Christus Apostolis Ecclesiam pascendam commisit, illi eorum successoribus Episcopis jus suum demandabant; his data clavium potestas; sacramenta conficiendi & administrandi facultas. Qui suo marte aut Episcopos constituit, aut sacra eorum munia attentat, humanam conatur Ecclesiam facere; nec Sacramenta plebi, sed sacrilegia ministrat. Sed etiam hac ex parte furiosissime sacrilegus erat Novatianus, qui in Eucharistiæ mysteriis, homines non Deo, sed sibi initiabat. Cujus adjurationis formulam videre est apud Euseb. l. 6. Cap. 43. Porro in hac noxa versantur, quod humanam Ecclesiam facere satagant, hujus seculi politici, qui omnia ad magistratum civilem pertrahunt, & penes ipsum esse statuunt, regimen Ecclesiæ fingere & refingere.

4 *Pejor sit mœchi quam libellatici causa.*] Rigaltius ait, *Hoc habet Cyprianus ab Tertulliano suo, qui pluribus hanc quæstionem tractavit libro de Pudicitia: Quis magis negavit, qui Christum vexatus, an qui delectatus amisit? qui quum amitteret doluit, an qui cum admitteret, lusit?*

An. 252. quod se dicant idololatris non communicare; quando sint apud illos & adulteri & fraudatores, qui teneantur idololatriæ crimine, secundum Apostolum dicentem: Hoc enim [1] scitote intelligentes quia omnis fornicator aut [2] immundus, aut fraudator, quod est idololatria non habet hæreditatem in regno Christi & Dei. (a) Et iterum: Mortificate itaque membra vestra quæ in terra sunt, [3] exponentes fornicationem, immunditiam, & concupiscentiam malam, & cupiditatem, quæ sunt idolorum servitus, propter quæ venit ira Dei. Nam cum corpora nostra membra sint Christi, & singuli simus templum Dei, quisquis adulterio templum Dei violat, Deum violat; & qui in peccatis committendis voluntatem diaboli facit, dæmoniis & idolis servit. Neque enim mala facta de sancto Spiritu veniunt, sed de adversarii instinctu; & de immundo spiritu natæ concupiscentiæ; contra Deum facere, & Diabolo servire compellunt. Ita fit, ut si peccato alterius inquinari alterum dicunt, & idololatriam delinquentis ad non delinquentem transire sua asseveratione contendunt; excusari secundum suam vocem non possint ab idololatriæ crimine, cum constet de Apostolica probatione mœchos & fraudatores, quibus illi communicant, idololatras esse. Nobis autem secundum fidem nostram, & divinæ prædicationis datam formam competit ratio veritatis, unumquemque in peccato suo ipsum teneri, nec posse alterum pro altero reum fieri, cum Dominus præmoneat & dicat: Justitia justi super eum erit, & scelus scelerati super eum erit. Et iterum: Non morientur patres pro filiis, & filii non morientur pro patribus. Unusquisque in peccato suo morietur. Quod legentes scilicet & tenentes, neminem putamus à fructu satisfactionis & spe pacis arcendum; cum sciamus juxta scripturarum divinarum fidem, auctore & hortatore ipso Deo, & ad agendam pœnitentiam peccatores redigi, & veniam atque indulgentiam pœnitentibus non denegari.

Eph. 5. 5. Coloss. 3. 5. Ezech. 18. 20. 4 Reg. 14. 6.

Qui ad pœnitentiam suadet, & pœnitentibus veniam pacemque denegat, irridet non hortatur.

Atque ô [4] frustrandæ fraternitatis irrisio! ô miserorum lamentantium caduca deceptio! ô hæreticæ institutionis inefficax & vana traditio! (b) hortari ad satisfactionis pœnitentiam, & subtrahere de satisfactione medicinam; dicere fratribus nostris, plange & lacrymas funde, & diebus ac noctibus ingemisce, & pro abluendo & purgando delicto tuo largiter & frequenter operare, sed extra Ecclesiam post omnia ista morieris: quæcunque ad pacem pertinent, facies, sed nullam pacem, quam (c) quæris, accipies. Quis non statim pereat? quis non (d) ipsa desperatione deficiat? Quis non animum suum à proposito lamentationis avertat? Operari tu putas rusticum posse, si dixeris: agrum peritia omni rusticitatis exerce; culturis diligenter insiste: sed nullam messem metes, nullam vindemiam premes, nullos oliveti tui fructus capies, nulla de arboribus poma decerpes? Vel si ei, cui dominium (e) & usum navium suades, dicas; Materiam de excellentibus sylvis mercare frater; (f) carinam prævalidis & electis roboribus intexe, clavo, funibus, velis, ut fabricetur atque armetur navis, operare: sed cum hæc feceris, fructum de actibus ejus & cursibus non videbis? Præcludere est atque (g) abscindere iter doloris ac pœnitendi viam; ut cum in scripturis Dominus Deus revertentibus ad se & pœnitentibus blandiatur; nostra duritia & crudelitate dum (h) fructus pœnitentiæ intercipitur, pœnitentia ipsa tollatur. Quod si invenimus à pœnitentia agenda neminem debere prohiberi, & deprecantibus atque exorantibus Domini misericordiam, secundum quod ille misericors & pius est, per sacerdotes ejus pacem posse concedi; admittendus est plangentium gemitus & pœnitentiæ fructus dolentibus non negandus. Et quia [5] apud inferos confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest: qui ex toto corde pœnituerint, & rogaverint, in Ecclesiam debent interim suscipi, & in ipsa Domino reservari, qui ad (i) Ecclesiam venturus, de illis utique, quos in ea intus invenerit, judicabit.

Ps. 6. 6.

Apo-

(a) Et iterum dicit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (b) Hortari ad satisfactionem, *Bod.* 3. (c) Quæris invenies, *Lam. Ebor. NC.* 1. (d) Ipsa statim desperatione, *Lam. Ebor. NC.* 1. (e) *Sic*, *Lam. Ebor. Corb. NC.* 1. *Lin.* Est, *Imp.* vel si ei cui usum, *Benev.* cui dum, *Vatic.* (f) Fortem carinam, *Bod.* 1. 2. (g) Abscidere, *Ver. Benev.* (h) Fructus pœnitentiæ interdicitur, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (i) Ecclesiam suam, *Lam. Bod.* 3. *Ebor. Lin.*

[1] *Scitote.*] Codices impessi legunt ἴστε γινώσκοντες, Sed MSS. nonnulli cum Cypriano habent ἴστε.

[2] *Immundus, aut fraudator, quod est idololatria.*] Fraudator, πλεονέκτης. Revera isti *fraudatores*, ab Apostolo designati, sunt libidinosi & salaces, qui dolis & blanditiis ad impudicitiæ sordes illiciunt. Eph. 4. 19. ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. Sic quæ statim apud Cyprianum hic sequitur ex Coloss. 3. 5. *cupiditatis* mentio, in textu Græco est, πλεονεξία. Græcus textus habet πᾶς πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης. Sed tamen aliqui codices cum Cypriano legunt, ὅ ἐστιν εἰδωλολατρεία.

[3] *Exponentes.*] ἀποθέμενοι. De notatione vocis istius apud Auctorem nostrum diximus ad lib. ad Donat. Redundat vero hic loci; & desumi videtur à versu 8. qui sequitur. Unde etiam Tertullianus locum hunc laudans, *turpiloquium* desumsit. lib. de Pudic. c. 17. & huic versui quinto attexuit.

[4] *Frustrandæ fraternitatis irrisio.*] In speciem lenitatis & humanæ indulgentiæ dicebant Montanistæ & Novatiani, se peccatorum, quæ irremissibilia & inconcessibilia appellabant, reos Deo relinquere. Dicit Tertullianus de Pudic. l. 3. *Ad Dominum remissa, & illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur veniam, quod eam à solo Deo exorat, quod delicto suo humanam pacem sufficere non credit.* Sic Novatianus in Epistola ejus ad omnes ubique Ecclesias referente Socrate l. 4. c. 28. admonebat Episcopos, προτρέπειν ἐπιτηδευκότας εἰς μετάνοιαν, τὴν δὲ συγχώρησιν ἐπιτρέπειν θεῷ τῷ δυναμένῳ καὶ ἐξουσίαν ἔχοντι συγχωρεῖν ἁμαρτήματα. Ita vero res Deo omnipotenti permissa quemadmodum mortui resuscitatio. Objectioni enim quod Apostoli veniam indulserant; occurrit Tertullianus lib. de pudic. c. 21. dicendo, *non ex disciplina sed potestate fecisse, nam & mortuos suscitaverunt.*

[5] *Apud inferos confessio.*] LXX. ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου. ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι. Locum hunc sæpissime adducit.

An. 252. *Pœnitentibus non apostatis, qui post lapsum ethnico more vixerunt, pax concedenda.*

Apostatæ vero & desertores, vel adversarii, & hostes, & Christi (a) Ecclesiam dissipantes, nec si occisi (b) pro nomine foris fuerint, admitti secundum (c) Apostolum possunt ad Ecclesiæ pacem, (d) quando nec spiritus, nec Ecclesiæ tenuerunt unitatem. Hæc interim, frater carissime, pauca de multis quantum potui breviter decucurri, quibus & desiderio tuo satisfacerem: & te (e) magis ac magis collegii & corporis nostri societati conjungerem. Si autem tibi veniendi ad nos opportunitas & facultas fuerit, plura in commune conferre, & uberius ac plenius, quæ in salutarem concordiam faciant, tractare poterimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere. ¹ Cor. 13. 3.

(a) Ecclesiam jam dissipantes, *Lam. Ebor.* (b) Pro nomine ejus, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (c) Apostolum dicentem, *Lam. Ebor.* (d) Quando nec Christi, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (e) Magis nobis, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2.

EPISTOLA LVI.

Cyprianus Fortunato, Ahimnio, Optato, Privatiano, Donatulo & Felici, fratribus, Salutem.

Ad Pamelii num. Ep LIII. Ad Erasm. l. 3. Epist. 25. Sententiam suam exponit Cyprianus, quid fieri oporteret in causa eorum qui per tormenta superati. *Scripta post reditum.*

SCRIPSISTIS mihi, fratres carissimi, quod cum in ¹ Capsensi civitate propter ordinationem Episcopi essetis, pertulerit ad vos (a) Superius frater & collega noster: Ninum, Clementianum, Florum fratres nostros, qui in persecutione apprehensi prius fuerant, & nomen Domini confessi, ² violentiam magistratus & (b) populi frementis impetum vicerant; postmodum cum apud Proconsulem pœnis gravibus excruciarentur; vi (c) tormentorum subactos esse, & de gradu gloriæ, (d) ad quam plena fidei virtute (e) tendebant, diutinis cruciatibus excidisse: nec tamen post hunc gravem lapsum, ³ non voluntate, sed necessitate (f) susceptum, à pœnitentia agenda ⁴ per hoc triennium destitisse. De quibus consulendum putastis an eos ad communicationem jam fas esset admittere. Et quidem quod ad mei animi sententiam pertinet, puto his indulgentiam Domini non defuturam, quos constat stetisse in acie, (g) ⁵ nomen confessos esse: violentiam magistratuum & populi furentis incursum, immobilis fidei (h) obstinatione vicisse, passos esse carcerem, diu inter minas Proconsulis & fremitum populi circumstantis, tormentis laniantibus ac longa iteratione (i) cruciantibus repugnasse: ut quod (k) in novissima infirmitate carnis subactum videtur, meritorum præcedentium defensione relevetur: & sit satis talibus gloriam perdidisse, non tamen (l) debere nos eis & veniæ locum claudere, atque eos à paterna pietate, & à nostra communicatione privare; quibus existimamus ad deprecandam clementiam Domini posse sufficere, quod triennio jugiter ac dolenter, ut scribitis, cum summa pœnitentiæ lamentatione planxerunt. Certe non puto incaute & temere his pacem committi, quos videmus militiæ suæ fortitudine, ⁶ nec prius pugnæ defuisse, & si acies etiam denuo venerit, gloriam suam posse reparare. Nam cum in Concilio placuerit pœnitentiam agentibus in infirmitatis periculo subveniri & pacem dari; debent utique in accipienda pace præcedere, quos videmus non animi infirmitate cecidisse, sed in prælio congressos & vulneratos, per imbecillitatem carnis confessionis suæ coronam non potuisse perferre; maxime cum cupientibus mori non permitteretur occidi, sed tamdiu fessos tormenta laniarent, quamdiu non fidem, quæ invicta est, vincerent; sed (m) carnem, quæ infirma est, fatigarent. Quoniam tamen scripsistis, ut (n) cum pluribus collegis de hoc ipso (o) plenissime (p) tractem, & res tanta exigit majus & impensius de multorum collatione consilium, & nunc omnes fere, inter paschæ prima solennia, apud se cum fratribus demorantur; quando

(a) Superius collega, *Ver.* (b) Populi frequentis, *Bod.* 1. (c) Septies tormentorum, *Thu.* (d) Ad quem, *Ver.* & ad quam, *NC.* 2. quam pene, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (e) Pervenerant, *Ver.* (f) Susceptos ad pœnitentiam agendam, *Thu. Mich.* (g) Domini nomen, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 2. *Thu. Foss. Mich.* (h) Obstinationem vicisse, *Thu. Foss. Mich. Vict.* (i) Cruciatibus repugnasse, *Mich.* (k) In novissimo, infirmitate, *Thu. Foss. Mich. Vict.* (l) Sic, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Foss. Vict.* debere eis, *Imp.* (m) Carnem quæ victa est, *Lam. Ebor. NC.* 1. (n) Cum plurimi collegæ, *Ver.* celebrata, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (o) Plenius, *Ebor.* (p) Tractarem, *Ebor. Lin. NC.* 1.

¹ *Capsensi civitate.*] Urbs est Byzacenæ, de qua mentio in suffragio 69. Concilii Carthaginiensis. Hic thesauri Jugurthæ erant reconditi.

² *Violentiam magistratus.*] Alibi observatum Decianam persecutionem primo motam à civitatum magistratu & populari tumultu; dein Proconsulem quæstionem graviorem exercuisse.

³ *Non voluntate sed necessitate susceptum.*] Rigaltius ait, *Necessitati imputat vim tormentorum, longam iterationem cruciatuum.*

⁴ *Per hoc triennium.*] Quod justum pœnitentiæ tempus proxime attingere videtur.

⁵ *Nomen confessos esse.*] Rigaltius ait, *Hoc est, palam & liquido pronunciasse, Christiani sumus. Sic Epistola præced. Occisi pro nomine, videlicet Christi: constanter vociferantes se esse Christianos.*

⁶ *Nec prius pugnæ defuisse.*] Rigaltius ait, *Prius, hoc est, antequam carnem tormenta fatigassent.*

An. 252. do solennitati celebrandæ apud suos satisfecerint, & [1] ad me venire cœperint, tractabo cum singulis plenius, ut de eo quod consuluistis figatur apud nos, & rescribatur vobis firma sententia, multorum sacerdotum consilio ponderata. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

[1] *Ad me venire cœperint.*] Bis quotannis statæ habebantur synodi; post Pascha, & tempore Autumni: quæ ex data occasione protractæ, aut frequentius habitæ.

EPISTOLA LVII.

Cyprianus, Liberalis, Caldonius, Nicomedes, Cæcilius, (a) Junius, Marrutius, Felix, Successus, Faustinus, Fortunatus, Victor, Saturninus, alius Saturninus, Rogatianus, Tertullus, Lucianus, Eutyches, Amplus, Sattius, Secundinus, alius Saturninus, Aurelius, Priscus, Herculanus, Victoricus, Quintus, Honoratus, Montanus, Hortensianus, Verianus, Jambus, Donatus, Pompeius, Polycarpus, Demetrius, alius Donatus, Privatianus, alius Fortunatus, Rogatus & Monulus Cornelio fratri, S.

Ad Pamelii num. Epist. LIV. Ad Erasm. l. 1. Ep. 2. Epistola synodica Ecclesiæ Africanæ ad Ecclesiam Romanam, de pace lapsis maturius danda, ob persecutionem ingruentem.

Scripta post reditum.

STATUERAMUS quidem jam pridem, frater carissime, participato invicem nobiscum consilio, ut qui in persecutionis infestatione supplantati ab adversario & lapsi fuissent, & sacrificiis se illicitis maculassent, [1] agerent diu pœnitentiam plenam, & si periculum infirmitatis urgeret, pacem (b) sub ictu mortis acciperent. Nec enim (c) fas erat, aut permittebat paterna pietas & divina clementia, Ecclesiam pulsantibus claudi, & dolentibus ac deprecantibus spei salutaris subsidium denegari, ut de seculo recedentes sine communicatione, & pace ad Dominum dimitterentur; quando (d) permiserit ipse, qui legem (e) dedit, ut ligata in terris etiam in cœlis ligata essent; solvi autem possent illic, quæ hic prius in Ecclesia solverentur. (f) Sed enim cum videamus [2] diem rursus alterius infestationis appropinquare cœpisse, & [3] crebris atque assiduis ostensionibus admoneamur, ut ad certamen, quod nobis hostis (g) indicit, armati & parati simus; plebem etiam nobis de divina dignatione commissam exhortationibus nostris (h) paremus, & omnes omnino milites Christi, qui arma desiderant, & prælium flagitant, intra castra (i) Dominica colligamus: necessitate cogente, censuimus, eis qui de Ecclesia Domini non recesserunt, (k) sed pœnitentiam agere & lamentari, ac Dominum deprecari à primo lapsus sui die non destiterunt, pacem dandam esse; & eos ad prælium, quod imminet, armari & instrui oportere. Obtemperandum est namque ostensionibus, atque

Mat. 16. 19.

(*a*) Junius. *Hæc & quæ sequuntur addita ex, Pem. Voss. Corb. Lam. Ebor. Lin.* (*b*) Sub ictum, *Corb.* (*c*) Veritas erat, *Corb.* (*d*) Promiserit ipse & legem, *Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. *Ebor. Lin. Vict. Ver. Benev.* (*e*) Dederit, *Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Ver.* (*f*) Sed cum, *Foss. Vict.* (*g*) Inducit, *Bod.* 3. (*h*) Præparamus, *Bod.* 1. *Foss. Vict.* (*i*) *Sic, Pem. Ben. Voss.* 2. *Lam. Ebor. Bod.* 3. *Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Foss. Vict. Mich.* Domini, *Imp.* (*k*) Et pœnitentiam, *Thu.*

[1] *Agerent diu pœnitentiam plenam.*] Non recipiendi ante tempus quod præscribebatur expletum, nisi sub ictu mortis.

[2] *Diem alterius infestationis.*] Lapsis in persecutione Deciana, reditum in Ecclesiam importune urgentibus; Ep. XIX. respondit Cyprianus; *tempus ipsum plus quam peterent largiri*; quodque, *qui differri non potest, potest coronari:* quæ multum videntur distare ab iis quæ hic dicuntur de pace lapsis necessaria; frustra *doceri & provocari in confessione nominis sanguinem fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegemus.* Sed optime cohærent utrobique dicta. Primo aliter se habuit lapsorum status durante persecutione Deciana, & ipsa cessante. Nam qui in judicium vocatus mendacio se defendebat, erat fortasse obstrictus eo ipso in loco, coram iisdem judicibus, & circumstante populo crimen retractare, & publice verum profiteri: quod finita cognitione præstare minus tenebatur. Et ideo lapsus ad duras istas conditiones non erat etiamnum adigendus, ad quas dum prælium adhuc gerebatur cogi debebat. Secundo, in difficillimo lapsorum casu nihil erat ex privatis auspiciis innovandum; & ideo fas non fuit ex arbitrio singularis Episcopi lapsos admittere; sed postquam ex Concilii decreto pax iis erat concessa, nihil prohibebat temporis moram, interveniente utique Concilii auctoritate, ob causam etiam idoneam, expectatam scilic. persecutionem; aliquantum contrahi. Tertio, lapsi jam per idoneum temporis decursum in pœnitentia positi, sui specimina fecerunt, quod prius non fecissent. Porro notandum, quod lapsorum commoda cedere debebant utilitati Ecclesiæ; & utcunque optandum fuerit illis dominica saturitate perfrui, & ita ad passionem armari; hæc in considerationem non veniebant donec disciplinæ Ecclesiasticæ, per pœnas in delinquentes irrogatas, fuisset satisfactum. Imo lapsorum commodis tam crudo & importuno tempore non conduceret ut *mortiferos idolorum cibos adhuc pene ructantes, exhalantibus etiam scelus suum faucibus, & funesta contagia redolentibus, Domini corpus invaderent.* Verba sunt Cypriani lib. de Lapsis. Sed expectandum, & ut 1 Corinth. 11. 28. jubet Apostolus, *homo se probet, & sic de pane edat & de calice bibat.*

[3] *Crebris atque assiduis ostensionibus admoneamur.*] Rigaltius ait, *Sub finem Epistolæ: Hoc nobis divinitus frequenter ostenditur. Idem commemorat Epistola ad Thibaritanos, quos etiam de persecutione gravissima admonet.*

1 Pro-

An. 252. atque admonitionibus justis, ut à pastoribus oves (a) in periculo non deserantur, sed grex omnis in unum congregetur, & exercitus Domini ad certamen militiæ cœlestis armetur. Merito enim trahebatur dolentium pœnitentia tempore longiore, ut infirmis in exitu subveniretur, quamdiu quies & tranquillitas aderat, quæ differre diu plangentium lacrymas, & subvenire sero morientibus in infirmitate pateretur. At vero nunc non infirmis, sed fortibus pax necessaria est, nec morientibus, sed viventibus communicatio à nobis danda est, ut quos excitamus & hortamur ad prælium, non inermes & nudos relinquamus, sed [1] protectione sanguinis, & (b) corporis Christi muniamus: & cum ad hoc fiat Eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra (c) adversarium volumus, munimento Dominicæ saturitatis armemus. Nam quo modo docemus aut provocamus eos in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegamus? aut quo modo ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos prius ad bibendum in Ecclesia poculum Domini [2] jure communicationis admittimus?

Venia ad Apostatas non extenditur; sed tantum ad pœnitentes.

Interesse debet, frater carissime, inter eos qui vel apostataverunt, & ad seculum cui renunciaverant reversi, gentiliter vivunt, vel ad hæreticos transfugæ facti, contra Ecclesiam parricidalia quotidie arma suscipiunt: & inter eos qui ab Ecclesiæ limine non recedentes, & implorantes jugiter ac dolenter divina & paterna solatia, nunc se ad pugnam paratos esse, & pro Domini sui nomine, ac pro sua salute stare fortiter, & pugnare profitentur. Hoc in tempore pacem nos non dormientibus, sed vigilantibus damus: pacem non deliciis, sed armis damus: pacem non ad quietem, sed ad aciem damus. Si secundum quod eos audimus, & optamus & credimus, fortiter steterint; & adversarium nobiscum in congressione prostraverint: non pœnitet pacem concessisse tam fortibus, imo Episcopatus nostri honor grandis & gloria est, pacem dedisse Martyribus; ut sacerdotes qui (d) sacrificia Dei quotidie celebramus, hostias Deo & victimas præparemus.

Occurritur objectioni, quod fieri potest lapsorum pœnitentiam fictam esse.

Si autem (quod Dominus avertat à fratribus nostris) aliquis lapsorum fefellerit, ut pacem subdole petat, & impendentis prælii tempore communicationem non præliaturus accipiat, se ipsum fallit & decipit; qui aliud corde occultat, & aliud voce pronunciat. Nos in quantum nobis & videre & judicare conceditur, faciem singulorum videmus; cor scrutari, & mentem perspicere non possumus. De his judicat occultorum scrutator & cognitor cito venturus, & de arcanis cordis atque abditis judicaturus. Obesse autem mali bonis non debent, sed magis mali à bonis adjuvari. Nec ideo Martyrium facturis pax neganda est, quia sunt quidam negaturi; cum propter hoc (e) pax danda sit omnibus militaturis, ne per ignorantiam nostram ille incipiat præteriri, qui habet in prælio coronari.

Occurritur etiam & alteri objectioni, quod martyribus pace non sit opus.

Nec quisquam dicat, [3] qui martyrium tollit, [4] sanguine suo baptizatur: nec pax illi ab Episcopo necessaria est, habituro gloriæ suæ pacem, & accepturo majorem de Domini dignatione mercedem. Primo idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab Ecclesia non armatur ad prælium: & mens deficit, (f) quam non recepta Eucharistia (g) erigit, & accendit. Dominus enim in Evangelio suo dicit: Cum autem vos tradiderint, (h) nolite cogitare quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Quando autem dicat, [5] in traditis atque in (i) confessione nominis constitutis spiritum Patris loqui; quo modo potest ad confessionem paratus aut idoneus inveniri, qui non prius pace accepta receperit spiritum Patris, qui corroborans servos suos ipse loquitur & confitetur in nobis? Tum deinde si relictis omnibus rebus suis fugerit, & in latebris atque in solitudine constitutus in latrones forte incurrerit, aut in febribus & in languore decesserit: nonne nobis imputabitur quod tam bonus miles, qui omnia sua dereliquit, & contemta domo, & parentibus, ac liberis, sequi Dominum suum maluit, sine pace, & sine (k) communicatione decedit? Nonne nobis vel negligentia segnis, vel duritia crudelis ascribetur in die judicii; quod pastores creditas & commissas nobis oves nec curare in pace, nec in acie voluerimus armare? nonne ingeretur nobis à Domino, quod per Prophetam suum clamat & dicit: Ecce lac consumitis, lanis vos tegitis, & quod crassum est interficitis, & oves meas non pascitis; (l) quod infirmatum est non confortastis, & quod male

Mat. 10. 19.

Ezek. 34. 3.

(*a*) In periculum, *Thu.* Pastore oves in periculo, *Bod.* 2. *Lam.* (*b*) Nominis Christi, *Lam. NC.* 2. (*c*) Adversarium volumus, *Lam. Pem. Bod.* 1. 2. (*d*) Sacrificia Deo, *Corb.* (*e*) Pax donata, *Bod.* 3. (*f*) Quam non accepta, *Lam.* (*g*) Erigit & accingit, *Lin. NC.* 2. (*h*) Nolite cogitare quomodo aut quid, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (*i*) Confessione sui nominis, *NC.* 2. (*k*) Communicatione discedit, *Lam.* decidit, *Foss. Vict.* (*l*) *Sic*, *Ver.* Quod contritum, *Ben. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1.

[1] *Protectione sanguinis & corporis Christi muniamus.*] Rigaltius ait, *In sequentibus dicet, Eucharistia recepta fideles erigi & accendi. Jure id quidem. Nam à convivio Dominico, memores Dominici sanguinis, sumto sacramento, quemadmodum suprema illa nocte præceperat Dominus, ut conjurati prodibant alacres, mortemque fortiter oppetebant quam Dominus pro ipsorum salute obierat.*

[2] *Jure communicationis.*] Credidit Cyprianus plebem Christianam, *ad poculum Domini jure communicationis* admitti, nec sine injuria posse depelli.

[3] *Qui martyrium tollit.*] Sic Luc. 9. 23. ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Rigaltius ait, *Qui dignatione divina martyrium obtinet. Martyrium tollit, ut infra arma tollentes.*

[4] *Sanguine suo baptizatur.*] Rigaltius ait, *Tota paradisi clavis, sanguis tuus est, inquit Tertul.* Vid. Epist. LVIII.

[5] *In traditis atque in confessione nominis constitutis.*] Rigaltius ait, *Traditis*, παραδιδομένοις *Matthæi* X. 17. & 18. παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια, ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς. & Marci XIII. 9. & 10.

An. 252. male habuit non corroboraſtis, & [1] quod contribulatum eſt [2] non ([a]) conſolidaſtis, & quod errabat non revocaſtis, & quod periit non inquiſiſtis, & quod forte fuit, confeciſtis labore: & diſperſæ ſunt oves meæ, eo quod non ſunt paſtores, & factæ ſunt in ([b]) comeſturam omnibus beſtiis agri; & non fuit qui inquireret, neque qui revocaret. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego ſuper paſtores, & inquiram oves meas de manibus eorum, & avertam eos ([c]) ut non paſcant oves meas; & jam non paſcent eas, & extraham oves meas ([d]) de ore eorum, & [3] paſcam eas cum judicio. Ne igitur [4] ore noſtro, quo pacem negamus, quo [5] duritiam magis ([e]) humanæ crudelitatis, ([f]) quam divinæ & paternæ pietatis opponimus, oves nobis commiſſæ à Domino repoſcantur; placuit nobis, ſancto Spiritu ſuggerente, & Domino per viſiones multas & manifeſtas admonente, ([g]) quia hoſtis nobis imminere prænunciatur & oſtenditur, colligere intra caſtra milites Chriſti, & examinatis ſingulorum cauſis, pacem lapſis dare, imo pugnaturis arma ſuggerere: quod credimus vobis quoque paternæ miſericordiæ contemplatione placiturum. [6] Quod ſi de Collegis aliquis extiterit, qui urgente certamine pacem fratribus & ſororibus non putat dandam, reddet ille rationem in die judicii Domino, vel importunæ cenſuræ, vel inhumanæ duritiæ ſuæ. Nos, quod fidei, & caritati, & ſollicitudini congruebat, quæ erant in conſcientia noſtra protulimus; diem certaminis appropinquaſſe, hoſtem violentum cito contra nos exſurgere: ([h]) pugnam non talem qualis fuit, ſed [7] graviorem multo & acriorem venire. ([i]) Hoc nobis divinitus frequenter oſtenditur; de hoc nos providentia & miſericordia Domini ſæpius ([k]) admonent, de cujus ope & pietate qui in eum confidimus, poſſumus eſſe ſecuri: quia qui in pace militibus ſuis futuram prænunciat pugnam, dabit militantibus in congreſſione victoriam. Optamus te, frater cariſſime, ſemper bene valere.

Eze. 34. 10.

(*a*) Conſolati eſtis, *Impr.* (*b*) Comeſtionibus, *Lamb.* in deprecatione*, *Corb.* (*c*) Ut non paſcam eas, & extraham oves, *Lam.* (*d*) De manibus, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*e*) Inhumanæ crudelitatis, *Pem.* (*f*) Quam dulcedini divinæ, *NC.* 2. (*g*) Ut quia hoſtes, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *Lin. NC.* 1. 2. (*h*) Et pugnam, *Bod.* 1. *Voſſ.* 2. (*i*) Hoc nobis ſcimus divinitus frequenter oſtendi, *Pem. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. (*k*) Admoneri, *Lin. Ebor. Lam. NC.* 1. 2.

1 *Quod contribulatum.*] Librarii vocem hanc in vulgari tribulationis ſive ærumnæ notatione intelligebant; & ideo conſolationem melius reſpondere crediderunt; contra ſacri textus mentem.

2 *Non conſolidaſtis.*] LXX. legunt κατεδήσατε. Colligaſtis *Tertul.*

3 *Paſcam eas cum judicio.*] βοσκήσω αὐτὰ μετὰ κρίματος. Hæc deſumta ſunt ex verſu 16. Ipſe Deus ſingulis ovibus, paſcua ſua deſignabit.

4 *Ore noſtro quo pacem negamus.*] Videtur reſpicere Luc. 19. 22. *De ore tuo te judico ſerve nequam.* Porro alludit ad verba præcedentia. *Extraham oves meas de ore eorum:* ut repoſcere oves, idem ſit quod extrahere.

5 *Duritiam magis humanæ crudelitatis.*] Rigaltius ait, *Ipſe Epiſt.* LX. *magis philoſophiæ ſecularis pravitate durus, quam Philoſophiæ Dominicæ lenitate pacificus. Pacianus Epiſtol.* 11. *dixit, inobſecrabilem aſperitatem, cui opponit gratuita Domini bona, & cœleſtis clementiæ titulos.*

6 *Quod ſi de Collegis aliquis.*] Quanquam in Synodo convenerit lapſis ob ingruentem perſecutionem pacem maturius dandam eſſe, tamen cum penes Epiſcopum erat judicare de lapſi pœnitentia, res hæc in ejus arbitrio uſque permanſit. Aut fortaſſis reſpicit Epiſcopos eos, ad quos Provinciæ Africæ ſynodi decreta non pertinebant.

7 *Graviorem multo.*] Certe Cypriano erat gravior; qui poſt exilii tædia, tandem hac perſecutione capite plectebatur. Sed Prophetæ, viſorum ſuorum non ſemper fidi interpretes. Donum prophetias interpretandi, prorſus erat diſtinctum à prophetiæ chariſmate. vid. 1 Cor. 1. 10.

EPISTOLA LVIII.

Cyprianus [1] Plebi Thibari consistenti, Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LVI. Ad Erasm. l. 4. Ep. 6.

Excusat se Cyprianus Thibaritanis quod illos non invisisset, & de persecutione imminente admonet.

Scripta post reditum.

COGITAVERAM quidem, (a) fratres dilectissimi, (b) atque in votis habebam, (c) [2] si rerum ratio ac temporis conditio permitteret, secundum quod frequenter desiderastis, ipse ad vos venire, & quantulacunque mediocritate exhortationis nostræ (d) præsens illic fraternitatem vestram corroborare. Sed quoniam sic rebus (e) urgentibus detinemur, ut longe istinc excurrere, & diu à plebe, cui de divina indulgentia præsumus, abesse non detur facultas, has interim pro me ad vos vicarias literas misi. Nam (f) cum Domini instruentis dignatione instigemur sæpius, (g) amplius & admoneamur; ad vestram quoque conscientiam admonitionis nostræ sollicitudinem perferre debemus. Scire enim debetis & pro certo credere ac tenere, [3] pressuræ diem super caput esse cœpisse, & occasum seculi atque Antichristi (h) tempus appropinquasse; ut parati omnes ad prælium stemus: (i) nec quidquam nisi gloriam vitæ æternæ, & coronam confessionis dominicæ cogitemus. (k) Nec putamus talia esse, quæ veniunt, (l) qualia fuerunt illa quæ transierunt: gravior nunc & ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta, & virtute robusta parare se debent milites Christi; considerantes (m) iccirco se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, ut possint & ipsi propter Christum sanguinem fundere. Hoc est enim velle cum Christo inveniri, (n) id quod Christus & docuit, & (o) fecit imitari: secundum Joannem Apostolum dicentem: Qui dicit se in Christo manere, debet quomodo ille ambulavit & ipse ambulare. Item beatus Apostolus Paulus exhortatur & docet dicens. (p) Sumus filii Dei. Si autem (q) filii & hæredes; hæredes Dei, cohæredes autem Christi, si quidem compatiamur ut & commagnificemur.

1 Joh. 2. 6.

Rom. 8. 16.

Stimulos subdit ad Martyrium alacriter tolerandum.

Quæ nunc omnia consideranda sunt nobis, ut nemo quidquam [4] de seculo jam moriente desideret; sed sequatur Christum, qui & vivit in æternum, & vivificat servos suos in fide sui nominis constitutos. Venit enim tempus, fratres dilectissimi, quod jampridem Dominus noster prænunciavit, & docuit advenire: dicens: Veniet hora, ut omnis, qui vos occiderit, (r) putet se obsequium Deo facere. (s) Sed hæc facient, quoniam non cognoverunt Patrem, neque me. Hæc autem locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, memores sitis quia ego dixi vobis. Nec quisquam miretur persecutionibus nos assiduis fatigari, & pressuris angentibus frequenter urgeri; quando hæc futura in novissimis temporibus Dominus ante prædixerit, & militiam nostram magisterio & hortamento sui sermonis instruxerit: Petrus quoque Apostolus ejus docuerit, ideo persecutiones fieri, ut probemur, & ut dilectioni Dei, justorum præcedentium exemplo, nos

Joh. 16. 2.

(*a*) Fratres carissimi, *Lin. NC.* 2. (*b*) Idque in votis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Si rerum ac temporis, *Bod.* 3. (*d*) Præsentem, *Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*e*) Urgentibus hic, *Bod.* 3. (*f*) Cum de Domini, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*g*) Sæpius & admoneamur, *Ver. Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. 2. 3. *NC.* 1. (*h*) Tempus appropinquare, *Lam. Bod.* 2. (*i*) Quidquam aliud, *Lam.* (*k*) Nec putemus, *Bod.* 1, 2, 3, 4. (*l*) Qualia jam, *Ebor. NC.* 1. (*m*) Iccirco nos, *Bod.* 3. (*n*) Si id quod Christus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*o*) Fieri voluerit imitemur, *Lam. Ebor.* (*p*) *Sic, Lam. Bod.* 1. 2. 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Sic Ep.* 6. Sumus filii, si, *Imp.* (*q*) *Sic, Bod. Lam. Ver.* filii Dei, *Imp.* (*r*) Putet se officium, *Lam. Bod.* 1, 2, 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*s*) Sed hoc faciunt, *Bod.* 1. 2.

1 *Plebi Thibari consistenti.*] Videtur urbs Zeugitanæ. Pamelius ait, *Quum soleat ad majores civitates scribens tum clero tum plebi inscribere Epistolam, mirum est quod soli plebi hanc Epistolam scribat, præsertim quum inter Episcopos Africæ Vincentii Thibaritani fiat mentio.* Supra observatum ad Epistolam ad Cornelium de Polycarpo Adrumetino, omissum Episcopi nomen indicio esse Ecclesiam scriptionis tempore Episcopo carere. Hoc vero in loco, Episcopus & plebs simul præteriti ideo videntur, quod plebis Thibaritanæ desideriis prius ad Cyprianum, aut literis aut nuncio, sæpius transmissis, responsum hic reddatur. Sed res nova non est, ut Cyprianus Plebi seorsim à Clero scriberet; id enim supra, Epist. XVII. factum.

2 *Si rerum ratio ac temporis conditio.*] Rigaltius ait, *Sic Cyprianus etiam Domino serviens, non prohiberi se putat tempori quoque prudenter servire, hoc est, ut servo Dei congruit* δουλεύειν καιρῷ καὶ κυρίῳ. Rom. 12. 11.

3 *Pressuræ diem, occasum seculi, Antichristi tempus.*] Rigaltius ait, *Jam dixerat Paulus: Tempus esse in collecto, & appropinquare extrema tempora. Ipse Cyprianus hac Epist. mox dicet, novissimis temporibus. Infra dicet, diem nequissimum.* Hoc illud ipsum est quod Tertullianus vocat in Apologet. cap. 32. *Vim maximam universo orbi imminentem, ipsamque clausulam seculi acerbitates horrendas comminantem.* Et de resurrect. carnis. cap. 27. *Fines seculi, sub ultima ira.* Deinde diserte ait. *Post Antichristi eradicationem agitabitur resurrectio.*

4 *De seculo jam moriente.*] Rigaltius ait, *Supra dixit, occasum seculi.*

5 *Pressuris angentibus.*] Rigaltius ait, *Paulus in* II. *ad Cor.* θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. *Glossæ veteres. Angit,* θλίβει, στενοχωρεῖ, ἄγχει, πνίγει. *Hic igitur angi, sive angustiari, plus est quam pressuram pati, ut apud Paulum Esdræ* IIII. *Justi autem ferent angusta, sperantes spatiosa.* Psal. IIII. ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι. *Ipse Cyprianus Epist.* LVIII. *dicet, peccatis angentibus premebatur.*

1 *Nolite*

An. 252. nos etiam morte & passionibus copulemur: posuit enim in Epistola sua dicens: Carissimi, [1] nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit, (a) [2] ne excidatis tanquam novum vobis contingat; sed quotiescunque communicatis Christi passionibus, per omnia gaudete, ut & in revelatione facta claritatis ejus gaudentes exultetis. Si improperatur vobis in nomine Christi, beati estis, quia majestatis & virtutis Domini nomen in vobis requiescit. Quod quidem secundum illos blasphematur, secundum nos autem honoratur. Docuerunt autem nos Apostoli ea quæ de præceptis Dominicis & cœlestibus mandatis ipsi quoque didicerunt, Domino ipso scilicet corroborante nos, & dicente; Nemo est qui relinquat domum, aut agrum, aut parentes, aut fratres, aut sorores, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, & non recipiat septies tantum in isto tempore, in seculo autem venturo vitam æternam. Et iterum: Beati, inquit, eritis, cum odio vos habuerint homines, & separaverint vos, & expulerint, & maledixerint nomini vestro quasi nequam, propter filium hominis: gaudete in illa die & exultate, ecce enim merces vestra (b) multa in cœlis. Gaudere nos & exultare voluit in persecutionibus Dominus, quia quando persecutiones fiunt, tunc (c) dantur coronæ fidei, tunc probantur milites Dei, [3] tunc Martyribus patent cœli. Neque enim sic nomen militiæ dedimus, ut pacem tantummodo cogitare, & detrectare, & recusare militiam debeamus, quando in ipsa militia primus ambulaverit Dominus, humilitatis & tolerantiæ & (d) passionis magister, ut quod fieri docuit, prior faceret, & (e) quod pati hortatur, prior pro nobis ipse pateretur. (f) Sit ante oculos, fratres dilectissimi, quod qui omne judicium à patre solus accepit, & qui venturus est & judicaturus, jam judicii sui & cognitionis (g) futuræ sententiam protulerit; prænuncians & contestans, confessurum se coram patre suo confitentes, & negaturum negantes. Si mortem possemus evadere, (h) merito mortem timeremus. Porro autem cum mortalem mori necesse sit, amplectamur occasionem de (i) divina promissione & dignatione venientem, (k) & fungamur exitu mortis cum præmio immortalitatis; nec vereamur occidi, quos constet quando occidimur, coronari. Nec quisquam, fratres dilectissimi, [4] cum populum nostrum fugari conspexerit metu persecutionis & spargi, conturbetur, quod collectam fraternitatem non videat, [5] nec tractantes Episcopos audiat. Simul tunc omnes esse non possunt, [6] quibus occidere non licet, sed occidi necesse est. Ubicunque in illis diebus unusquisque fratrum fuerit à grege interim necessitate temporis corpore non (l) spiritu separatus, non moveatur (m) ad fugæ illius horrorem, nec recedens & latens deserti loci solitudine terreatur. Solus non est, cui Christus in fuga comes est. Solus non est, qui templum Dei servans, ubicunque fuerit, sine Deo non est. Et si fugientem in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera invaserit, fames aut sitis aut frigus afflixerit, vel per maria præcipiti navigatione properantem tempestas, ac procella submerserit: Spectat militem suum Christus ubicunque pugnantem, & persecutionis causa pro nominis sui honore morienti præmium reddit, quod daturum se (n) in resurrectione promisit. Nec minor est martyrii gloria, non publice & inter multos perisse, cum pereundi causa sit propter Christum perire. Sufficit ad (o) testimonium Martyrii sui, testis (p) ille est qui probat Martyres & coronat.

1 Pet. 4. 12.

Luc. 18. 29.

Luc. 6. 22.

Mat. 10. 32.

1 Cor. 3. 16.

Luc. 14. 14.

Exempla proponuntur piorum à mundi initio qui Martyrium passi.

Imitemur, fratres dilectissimi, Abel justum, qui initiavit martyria dum propter justitiam primus occiditur. Imitemur Abraham Dei amicum, qui non est cunctatus ut filium victimam suis manibus offerret, dum Deo (q) fide devotionis obsequitur. Imitemur tres pueros,

(*a*) Nec excidatis, *Bod.* 1. 3. *Sic l. de Exhort. Mart.* (*b*) Multa est, *Bod.* 2. 3. *Lin. Ebor.* (*c*) Datur corona, *Lam. Bod.* 3. (*d*) Passionis hujus, *Bod.* 3. (*e*) Qui prior hortatur, *Bod.* 1. 4. (*f*) Si ante oculos, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Rig.* (*g*) Futuram sententiam, *Lam.* (*h*) Merito mori, *Bod.* 1. 3. (*i*) Divina dignatione, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*k*) Ut fungamur, *Lam.* (*l*) Spiritu segregatus, *Lin.* (*m*) A fugæ illius horrore, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.* (*n*) *Sic*, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Manut.* in persecutione, *Imp.* (*p*) Testimonium martyris, *Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. (*p*) *Sic*, *Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. ille qui, *Imp.* (*q*) Omni fide & devotione, *NC.* 2.

1 *Nolite mirari ardorem accidentem.*] Rigaltius ait, *Petri* 1. 4. Μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει. *Tertullianus in Scorp. Dilecti ne expavescatis ustionem quæ agitur in vobis in tentationem, quasi novum accidat vobis. Ignium pœna summa, Tertulliano lib. ad Martyras: & Apostolus, ut ostendat summum fidei Christianæ experimentum,* καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσομαι, *Adeoque damnationis æternæ tormenta significantur in gehenna ignis.*

2 *Ne excidatis.*] Legisse videtur μηδὲ ἐξίστασθε ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος.

3 *Tunc martyribus patent cœli.*] Rigaltius ait, *Alludit ad illud Stephani; video cœlos apertos. Tertul. Tota paradisi clavis sanguis tuus est. Ipse Cyprianus Epist.* LIV. *Qui martyrium tollit, sanguine suo baptizatur. Hæc erat summa curarum Episcopis & Presbyteris, ut plebem facerent ad subeunda pro nomine Christi martyria fortem & constantem.*

4 *Cum populum nostrum fugari conspexerit metu persecutionis.*] Rigaltius ait, *Fugam in persecutione non abhorret, Tertulliano mitior & facilior.* Imo defendere debet; aliter seipsum condemnaturus.

5 *Nec tractantes Episcopos audiat.*] Rigaltius ait, *Hoc est, docentes, disserentes. Ipse Epist. ad Antonianum: Ego prius legeram, & Episcopo tractante cognoveram, non sacrificandum idolis. Pontius in vita Cypriani, O beatum Ecclesiæ populum, qui Episcopo suo tractante semper audierat.*

6 *Quibus occidere non licet.*] Rigaltius ait, *Arma Christianorum preces & lacrymæ, quandoque fuga: sæpissime autem fortis patientiæ constantia pro nomine Christi. Tertullianus in Apolog. Apud istam disciplinam magis occidi licet quam occidere. Christus exarmato Petro, omnem Christianum discinxit. Itaque Epistola sequenti Cyprianus ad Cornelium ait: milites Christi vigilare jam sobrios, & armatos ad prælium stare: vinci non posse: mori posse. Et hoc ipso invictos esse, quia mori non timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat.*

1 *Nihil*

An. 252. pueros, Ananiam, Azariam, & Misahelem; qui nec ætate territi, nec captivitate fracti, Judæa devicta & Hierosolymis captis, in ipso regno suo Regem fidei virtute vicerunt, qui adorare statuam, quam Nabuchodonosor rex fecerat, jussi, & minis Regis & flammis fortiores extiterunt, proclamantes & fidem suam per hæc verba testantes: Nabuchodonozor Rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus cui nos servimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus (a) tuis rex liberabit nos: & si non, notum sit tibi quia diis tuis non servimus, & imaginem auream quam statuisti, non adoramus. Credebant se illi (b) secundum fidem posse evadere, sed addiderunt; & si non, ut sciret Rex illos propter Deum quem colebant & mori posse. Hoc est enim robur virtutis & fidei, credere & scire quod Deus à morte præsente (c) liberare possit, (d) & tamen mortem non timere, nec cedere; ut probari fortius fides possit. Erupit per os eorum Spiritus sancti incorruptus & invictus vigor, ut appareant vera esse, quæ in Evangelio suo (e) Dominus dixit: Cum autem (f) vos apprehenderint, nolite cogitare quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Dixit, quid (g) loqui & respondere possimus, dari (h) nobis in illa hora & divinitus offerri; nec nos tunc esse qui loquimur, sed spiritum Dei Patris; qui cum à confitentibus non discedit, neque dividitur, ipse in nobis & loquitur, & coronatur. Sic & Daniel cum compelleretur adorare idolum Bel, quem tunc populus & Rex colebat, (i) in asserendum Dei sui honorem (k) plena fidei libertate prorupit, dicens; [1] Nihil colo ego (l) nisi Dominum Deum meum, qui condidit cœlum & terram. Quid in [2] Machabæis beatorum Martyrum gravia tormenta, & multiformes septem fratrum pœnæ, & confortans liberos suos mater in pœnis, & moriens ipsa quoque (m) cum liberis? nonne (n) magnæ virtutis & fidei documenta testantur; & nos ad martyrii triumphum suis passionibus adhortantur? Quid Prophetæ quos ad præscientiam futurorum Spiritus sanctus animavit? Quid Apostoli quos Dominus elegit? (o) Nonne qui justi occiduntur propter justitiam, mori nos quoque docuerunt? Christi nativitas à Martyriis infantium statim cœpit, ut ob nomen ejus à bimatu & infra qui fuerant, necarentur. Ætas necdum habilis ad pugnam, idonea extitit ad coronam; ut appareret innocentes esse qui propter Christum necantur, infantia innocens ob nomen ejus occisa est. Ostensum est neminem esse à periculo persecutionis immunem, quando & tales martyria fecerunt.

Dan. 3. 16. — Mar. 13. 11. — Dan. 14. 4. — Matt. 2. 16.

Omnia exempla superat Domini nostri passio.

(p) Quam ergo gravis causa sit hominis Christiani, servum pati nolle, cum prior passus sit Dominus: & pro peccatis nostris nos pati nolle, cum peccatum suum proprium non habens, passus sit ille pro nobis? Filius Dei passus est, ut nos filios Dei faceret; & filius hominis pati non vult, ut esse Dei filius perseveret: Si odio seculi laboramus, odium seculi sustinuit prior Christus. Si contumelias in hoc mundo, si fugam, si tormenta toleramus, graviora expertus est mundi factor, & Dominus, qui & admonet, dicens: Si seculum, inquit, vos odit, mementote (q) quia me priorem vobis odit. Si de seculo essetis, seculum quod suum esset amaret. Sed quia de seculo non estis, & ego elegi vos de (r) seculo, propterea odit vos seculum. Mementote sermonis quem dixi vobis: Non est servus major Domino suo: Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Dominus & Deus noster quidquid docuit, & fecit; ut discipulus excusatus esse non possit, qui discit & non facit. Neque aliquis ex vobis, fratres dilectissimi, futuræ persecutionis metu, aut Antichristi imminentis adventu sic terreatur; ut non Evangelicis exhortationibus & præceptis ac monitis cœlestibus ad omnia inveniatur armatus.

Joh. 15. 18.

Afflictissimis Antichristi temporibus supervenit Domini adventus.

Venit Antichristus, sed & supervenit Christus. Grassatur & sævit inimicus, sed statim sequitur Dominus, passiones nostras & vulnera vindicaturus. Irascitur adversarius & minatur, sed (s) est qui possit de ejus manibus liberare. Ille metuendus est, cujus iram nemo poterit evadere, ipso præmonente & dicente: Ne timueritis eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum qui potest & corpus & animam occidere in gehennam. Et iterum: Qui amat animam suam, perdet illam, & qui odit animam suam in isto seculo, in vitam æternam conservabit illam. Et in Apocalypsi instruit & præmonet, dicens: Si quis adorat bestiam & imaginem ejus, & accipit notam in fronte sua & in manu, bibet & ipse de vino iræ Dei mixto in poculo iræ ejus, & punietur igne & sulphure sub oculis sanctorum angelorum, & sub oculis Agni, & fumus de tormentis eorum ascendet in secula seculorum, nec habebunt requiem die ac nocte, quicunque adorant bestiam & imaginem ejus.

Mat. 10. 28. — Joh. 12. 25. — Apoc. 14. 9.

Ad

(a) Tuis liberabit, *Lam. Bod.* 1. 2. (b) Secundum fidem suam, *Ebor. NC.* 2. *Lam. Bod.* 2. (c) Liberare nos, *Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. (d) Sed tamen, *Lam. Bod.* 2. (e) Dominus edixit, *Bod.* 1. 2. dixit dicens, *Lam. Bod.* 3, 4. (f) Vos tradiderint, *Lam. Bod.* 2. (g) Loqui & quid, *Bod.* 2. (h) Nobis & in illa hora divinitus offerri, *Bod.* 3. (i) Asserendo Dei sui honore, *Bod.* 3. (k) Plena fide & libertate, *Bod.* 1. 2. 3. (l) Nisi unum Deum, *Bod.* 2. (m) Cum liberis suis, *Lam. Lin. NC.* 1. 2. (n) Magna virtutis, *Lam. Bod.* 2. (o) Nonne cum justi, *Bod.* 1. 2. 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (p) Quam vero, *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (q) Quia me primo, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2, 3. (r) Mundo, propterea odit vos mundus, *Bod.* 3. (s) Est qui nos possit, *Ebor. NC.* 1.

[1] *Nihil colo.*] LXX. ὀ σέβομαι εἴδωλα χειροποίητα. Sed Cyprianus non aliter legit in lib. de Exhort. Mart.

[2] *Machabæis.*] Hæc latissime prosequitur lib. de Exhort. Mart. Olim observavimus solenne esse Cypriano, easdem scripturas data occasione simul laudare; & arma ista divina tanquam ex armamentario depromere.

An. 252.

Stadii & Theatri agones fortiter & alacriter tolerati; incitamento esse possint, ad Martyrii passiones.

Ad agonem secularem exercentur homines & parantur; & magnam gloriam computant honoris sui, si illis spectante populo, & imperatore præsente contigerit coronari. Ecce agon sublimis & magnus, & coronæ cœlestis præmio gloriosus, ut spectet nos certantes Deus: & super eos quos filios facere dignatus est, oculos suos pandens certaminis nostri spectaculo perfruitur. Præliantes nos & fidei congressione pugnantes spectat Deus, spectant angeli ejus, spectat & (a) Christus. Quanta est gloriæ dignitas, quanta felicitas (b) præsente Deo congredi, & Christo judice coronari? (c) Armemur, fratres dilectissimi, viribus totis, & paremur ad agonem mente incorrupta, fide integra, virtute devota. Ad aciem quæ nobis indicitur, Dei castra procedant. Armentur integri, ne perdat integer [1] quod nuper stetit. Armentur & lapsi, ut & lapsus recipiat quod amisit. Integros honor, lapsos dolor ad prælium provocet. (d) Armat nos & præparat Apostolus dicens: Non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus potestates & principes hujus mundi [2] harum tenebrarum, (e) adversus spiritus nequitiæ in cœlestibus. Propter quod induite tota arma Dei, ut possitis resistere in die nequissimo; ut cum omnia perfeceritis, stetis accincti lumbos vestros in veritate, (f) induti loricam justitiæ, & calceati pedes in præparatione Evangelii pacis, assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia ignita jacula nequissimi extinguere, & galeam salutis, & gladium spiritus qui est sermo Dei. Hæc arma sumamus, his nos tutamentis spiritalibus & cœlestibus muniamus, ut [3] in die nequissimo resistere diaboli minis & repugnare possimus. Induamus loricam justitiæ, ut contra inimici jacula munitum sit pectus & tutum. Calceati sint Evangelico magisterio & armati pedes; ut cum serpens calcari à nobis & obteri cœperit, mordere & supplantare non possit. Portemus fortiter scutum fidei, quo protegente quidquid jaculatur inimicus, possit extingui. Accipiamus quoque ad tegumentum capitis galeam salutarem, ut muniantur aures, ne audiant edicta feralia: muniantur oculi, ne videant detestanda simulachra: muniatur frons, ut [4] signum Dei incolume servetur: muniatur os, ut Dominum suum Christum victrix lingua fateatur. Armemus & dexteram gladio spiritali, ut sacrificia funesta fortiter respuat, & [5] eucharistiæ memor, quæ Domini corpus (g) accepit, ipsum complectatur, (h) postea à Domino sumtura præmium cœlestium coronarum.

Eph. 6. 12.

Consideratio futuræ mercedis, ad omnia mala toleranda animat & accendit.

O dies ille qualis & quantus adveniet, fratres dilectissimi, cum cœperit populum suum Dominus recensere, & divinæ cognitionis examine singulorum merita recognoscere, mittere in gehennam nocentes, & persecutores nostros flammæ pœnalis perpetuo ardore damnare, nobis vero mercedem fidei & devotionis exolvere! (i) Quæ erit gloria, & quanta lætitia, admitti, ut Deum videas; honorari, ut cum Christo Domino Deo tuo salutis ac lucis æternæ gaudium capias? Abraham, & Isaac, & Jacob, & Patriarchas omnes, & Prophetas, & Apostolos, & Martyres salutare; cum justis & Dei amicis in regno cœlorum datæ immortalitatis voluptate gaudere; sumere illic quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit: majora enim nos accipere, quam quod hic aut operamur, aut patimur, Apostolus prædicat, dicens: Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad superventuram claritatem, quæ revelabitur in nobis: cum revelatio illa venerit, cum claritas super nos Dei fulserit, tam beati erimus, & læti, dignatione Domini honorati; quam rei remanebunt, & miseri, qui Dei desertores, aut contra Deum rebelles voluntatem fecerunt diaboli, ut eos necesse sit cum ipso simul inextinguibili igne torqueri. Hæc, fratres dilectissimi, hæreant (k) cordibus vestris: hæc sit armorum nostrorum præparatio, hæc diurna ac nocturna meditatio, ante oculos (l) habere, & cogitatione semper ac sensibus volvere iniquorum supplicia, & præmia ac merita justorum: quid negantibus Dominus comminetur ad pœnam, quid contra confitentibus promittat ad gloriam. Si hæc cogitantibus ac meditantibus nobis supervenerit persecutionis dies, miles Christi, præceptis ejus & monitis eruditus, non expavescit ad pugnam, sed paratus est ad coronam. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

1 Cor. 2. 9.

Rom. 8. 18.

(*a*) Christus ejus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*b*) Præside Deo, *Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. *Ebor.* (*c*) Armemur ergo, *Bod.* 2. (*d*) Armari nos & parari beatus Apostolus docet, *Lam. Bod.* 1, 2, 3. *Lin. Ebor. NC.* 1. (*e*) Adversus spiritus nequam, *Ebor. NC.* 1. (*f*) Induentes loricam, *Lam. Bod.* 2. (*g*) Accipit, *Ver. Manut.* (*h*) Postmodum Dominum, *Bod.* 1. *Vat.* (*i*) Quæ autem erit, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (*k*) *Sic, Lam. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ebor. Vet. innom. Spir.* cordibus vestris, hæc diurna, *Rigalt.* (*l*) Habere, & cogitare, *Lam. Bod.* 2. 3.

1 *Quod nuper stetit.*] Quod in nupero agone non lapsus est, nec de fide sua dejectus.

2 *Harum tenebrarum.*] Transpositis vocibus legisse videtur, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τοῦ σκότους τούτου.

3 *In die nequissimo.*] Rigaltius ait, *Scilicet, Antichristi.* τοῦ πονηροῦ.

4 *Ut signum Dei.*] Inter baptismi solennia fronte impressum.

5 *Eucharistiæ memor, quæ Domini corpus accepit.*] Rigaltius ait, *Ambrosius lib.* IV. *de Sacramentis, cap.* 2. *Dicit tibi sacerdos: Corpus Christi, & tu dicis: Amen, hoc est, Verum. Quod confitetur lingua, teneat affectus.* Priorius ait, *Loquitur hic secundum ritum quo eucharistia in manus laicorum porrigebatur, non in os, unde Trullana synodus can.* 28. *de Presbytero* μήτε τοίνυν δημοσίᾳ μήτε ἰδίᾳ εὐλογεῖτω, μήτε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ κατανεμέτω ἑτέροις. *Concilium Tolet.* 1. *cap.* 14. *Siquis autem acceptam à sacerdote eucharistiam non sumserit, velut sacrilegus propellatur. Et can.* 3. *Conc. Cæsar-august. Ubi advertendum, laicos manu accipere, ore autem sumere.* Romana Ecclesia, quæ morem hunc immutavit, credidisse videtur, manus laicorum ore ipsorum magis esse profanas.

EPIS-

EPISTOLA LIX.

Cyprianus Cornelio Fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LV. Ad Erasm. l. 1. Ep. 3. Cyprianum certiorem fecerat de Felicissimi & Fortunati attentatis Romæ.

Scripta post reditum.

LEGI literas tuas, frater carissime, quas per [1] Saturum fratrem nostrum Acoluthum misisti, & dilectionis fraternæ, & Ecclesiasticæ disciplinæ, & sacerdotalis censuræ satis plenas; quibus (a) significasti, Felicissimum hostem Christi, non novum, sed jam pridem ob crimina sua plurima & gravissima abstentum, & [2] non tantum mea, sed plurimorum coepiscoporum sententia condemnatum, rejectum (b) à te illic esse (c): & cum venisset stipatus caterva & factione desperatorum, vigore (d) pleno, quo Episcopos agere oportet, pulsum de Ecclesia esse: de qua jam pridem cum sui similibus, Dei majestate, & [3] Christi Domini & judicis nostri severitate, depulsus est, ne [4] schismatis & dissidii auctor, ne pecuniæ commissæ sibi fraudator, ne stuprator virginum, ne matrimoniorum multorum depopulator atque corruptor, ultra adhuc sponsam Christi incorruptam, sanctam, pudicam, præsentiæ suæ dedecore, & impudica atque incesta contagione violaret.

Etiam secundæ ejusdem Cornelii Epistolæ respondetur.

Sed enim lecta alia tua Epistola, frater, quam primis literis subjunxisti, satis miratus sum: cum animadvertissem te minis atque terroribus eorum, qui venerant, aliquantum esse commotum; cum te, secundum quod scripsisti, aggressi essent, cum summa desperatione comminantes, quod si literas quas attulerant non accepisses, (e) publice eas recitarent, & multa turpia ac probrosa, & ore suo digna proferrent. Quod si ita res est, frater carissime, ut nequissimorum timeatur audacia, & quod mali jure, atque æquitate non possunt, temeritate ac desperatione perficiant; actum est de Episcopatus vigore, & de Ecclesiæ gubernandæ sublimi ac divina potestate; nec Christiani ultra aut durare, aut esse jam possumus, si ad hoc ventum est, ut perditorum minas atque insidias pertimescamus. Nam & gentiles, & Judæi minantur, & hæretici, atque omnes quorum pectora & mentes diabolus obsedit, venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur; non tamen icciro cedendum est, (f) aut ideo adversarius & inimicus major est Christo, quia tantum sibi vendicat, & assumit (g) in seculo. Manere apud nos debet, frater carissime, fidei robur immobile; & stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursus, atque impetus oblatrantium fluctuum, [5] velut petræ objacentis fortitudine & mole debet obsistere. Nec interest unde Episcopo aut terror aut periculum veniat, qui terroribus & periculis vivit obnoxius, & tamen fit de ipsis terroribus ac periculis gloriosus. Nec enim solas gentilium vel Judæorum minas cogitare & spectare debemus, cum videamus ipsum (h) Dominum à fratribus esse detentum, & ab eo, quem inter Apostolos ipse delegerat, proditum: inter initia quoque mundi Abel justum non nisi frater occiderit; & Jacob fugientem persequutus sit frater infestus; & (i) Joseph puer venierit vendentibus fratribus: in Evangelio etiam (k) legamus, esse prædictum magis domesticos inimicos futuros, & qui prius copulati [6] sacramento unanimitatis fuerint, ipsos invicem odio tradituros. Nihil interest quis tradat, aut sæviat, cum Deus (l) tradi permittat quos disponit coronari. (m) Neque enim nobis ignominia est pati à fratribus, quod passus est Christus: nec illis gloria est facere quod (n) fecerit Judas. Quæ autem sui elatio est, quæ comminantium tumens & inflata & vana jactatio; illic absenti minari, cum hic me habeant in potestate præsentem? Convicia eorum, quibus se & vitam suam quotidie lacerant, non timemus; fustes, & lapides, & gladios, quos verbis parricidalibus jactitant, non perhorrescimus. Quod in illis est, homicidæ sunt apud

Marc. 3. 21. Mat. 26. 14. Gen. 4. 8. Gen. 27. 41. Gen. 37. 23. Mat. 10. 30.

(a) Significasti te, *Pem. Bod.* 3. (b) A te, & *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. rejectum & à se illic esse. (c) Ab Ecclesia prohibitum, *Ver.* (d) Pleno quod, *Bod.* 1. (e) Ut publice, *Bod.* 3. (f) Quia minantur, nec inde, *Lin. NC.* 2. aut inde, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (g) In isto seculo, *Bod.* 1. (h) Dominum nostrum, *Bod.* 1. (i) Joseph Ægyptum pervenerit, *Lam. Bod.* 2. 3. *NC.* 1. *Ebor. Lin.* Joseph venundatus sit à fratribus, *Bod.* 1. (k) Legamus, prædictum, *Lam. Lin. NC.* 2. (l) Tradit, permittit & coronari, *Benev. Ver.* ut & coronari, *Voss.* 2. *Bod.* 1. (m) Neque nobis, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* (n) Fecit Judas, *Ver. Lam. Ebor. NC.* 1.

[1] *Saturum fratrem.*] Forte idem ille qui Epistola 29. lector factus ut literas clericales transferret; de quo etiam mentio occurrit, Epist. 32. & 35.

[2] *Non tantum mea.*] Primo condemnatus jussu Cypriani in recessu, per Caldonium, Herculanum, Victorem & alios. Postea à patribus Africanis in prima post reditum synodo, & deinceps in proxima.

[3] *Christi Domini.*] Vid. 1 Cor. 5. 4.

[4] *Schismatis & dissidii auctor.*] Rigaltius ait, *Ad quod scilicet accessit. Quod favore & auctoritate quantum in ipso fuit auxit atque promovit.*

[5] *Velut Petræ.*] Respicit Mat. 7. 25.

[6] *Sacramento unanimitatis.*] Fraternitatis, aut Matrimonii jure. Vox sacramenti ad omnia fere significanda, quæ sacrum aliquid designant adhibetur.

An. 252. apud Deum tales: necare tamen non possunt, nisi eis Dominus necare permiserit. Et cum nobis semel moriendum sit, illi tamen & odio & verbis, & delictis suis quotidie perimunt.

Graviter perstringuntur superbi, & Episcopis immorigeri.

Sed non icciroo, frater carissime, relinquenda est Ecclesiastica disciplina, aut sacerdotalis solvenda censura, quoniam conviciis infestamur, aut terroribus quatimur, quando occurrat & moneat scriptura divina dicens: Ille vero qui præsumit & (a) contumax est, vir sui jactans, nihil omnino perficiet, qui dilatavit (b) tanquam infernus animam suam. Et iterum: Et verba viri peccatoris ne timueritis, quia gloria ejus in stercora erit & (c) in vermes. Hodie extolletur, & cras non invenietur, quoniam conversus est in terram suam, & (d) cogitatio ejus perit. Et iterum: Vidi impium exaltatum, & extolli super cedros Libani, & transivi, & ecce non fuit, & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus. Exaltatio, & inflatio, & arrogans ac superba jactatio, non de Christi magisterio, qui humilitatem docet, sed de Antichristi spiritu nascitur, (e) cui exprobrat per prophetam Dominus, & dicit: Tu autem dixisti in animo tuo: In cœlum ascendam, super stellas Dei ponam sedem meam: Sedebo [1] in monte alto super (f) montes altos in aquilonem, ascendam super nubes, ero similis Altissimo. Et addidit dicens: Tu vero ad inferos descendes in fundamenta terræ, & qui videbunt te, mirabuntur super te. Unde & parem talibus pœnam scriptura divina loco alio comminatur & dicit: Dies enim Domini Sabaoth super omnem injuriosum & superbum, & super omnem elatum & excelsum.

Abac. 2. 5. · 1 Maccab. 2. 62. · Psal. 36. 37. · Isai. 14. 3. · Isai. 2. 12.

Ex verbis quisque proditur & detegitur.

De ore itaque ac de verbis suis unusquisque statim proditur, & utrum Christum in corde suo, an vero Antichristum habeat, loquendo detegitur: secundum quod Dominus in Evangelio suo dicit: Progenies viperarum quomodo potestis bona loqui, cum sitis nequam? de abundantia enim cordis (g) os emittit. Bonus homo de bono (h) thesauro emittit bona, & nequam homo de nequam thesauro emittit nequam. Unde & dives ille peccator, [2] qui de Lazaro in sinu Abrahæ posito atque in refrigerio constituto implorat auxilium, cum in tormentis cruciabundus flammæ cremantis (i) ardoribus aduratur, inter omnes corporis partes magis os ejus & lingua pœnas dat; quia plus scilicet lingua sua & ore peccaverat. Nam cum scriptum sit: Neque maledici regnum (k) Dei consequentur; & iterum Dominus in Evangelio suo dicat: [3] Qui dixerit fratri suo, fatue; & qui dixerit [4] racha, (l) reus erit in gehenna ignis; quomodo possunt censuram (m) Domini ultoris evadere, qui talia ingerunt non solum fratribus sed & sacerdotibus; quibus honor tantus de Dei dignatione conceditur, ut quisquis sacerdoti ejus [5] & ad tempus hic judicanti non obtemperaret, statim necaretur? In Deuteronomio loquitur Dominus Deus, dicens: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem, aut judicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille; & omnis populus cum audierit, timebit: & non agent impie etiam nunc. Item ad Samuelem, cum à Judæis sperneretur, Deus dicit: Non te spreverunt, sed me spreverunt. Et Dominus quoque in Evangelio: Qui audit vos, inquit, me audit; qui (n) me audit, & eum qui me misit: & qui rejicit vos, me rejicit; qui me rejicit, rejicit eum qui me misit. Et cum leprosum emundasset, Vade, inquit, & demonstra te sacerdotibus. Et (o) cum postea tempore passionis alapam accepisset à servo sacerdotis, cumque ei dixisset: Sic respondes pontifici? adversus pontificem Dominus contumeliose nihil dixit, nec quidquam de sacerdotis honore detraxit, sed innocentiam suam magis asserens & ostendens: Si male, inquit, locutus sum, (p) [6] exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? Item in actis Apostolorum. Postmodum beatus Apostolus Paulus cum ei dictum esset: [7] Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? quamvis Domino jam crucifixo, sacrilegi, & impii, & cruenti illi esse cœpissent; [1] nec

Mat. 12. 34. · Luc. 16. 23. · 1 Cor. 6. 10. · Mat. 5. 22. · Deut. 17. 12. · 1 Reg. 8. 7. · Luc. 10. 16. · Mat. 8. 4. · Joh. 18. 22. · Act. 23. 4.

(*a*) Contumax est, viribus suis, *Bod.* 1. *Lin. NC.* 1. (*b*) Tanquam inferi, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. (*c*) Ut vermes hodie, *Bod.* 3. (*d*) Cogitatio ejus peribit, *Bod.* 3. (*e*) Quem exprobat, *Bod.* 3. (*f*) Montes aquilonis, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*g*) Os loquitur, *Lin.* (*h*) Thesauro cordis, *Lin.* (*i*) Ardoribus aduritur, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. adurebatur, *Bod.* 1. (*k*) Dei possidebunt, *NC.* 2. *Lin.* (*l*) Reus Gehennæ, *Voss.* 2. *Bod.* 3. (*m*) Dominicæ ultionis, *Bod.* 3. (*n*) *Sic, Lam. Lin. Bod.* 2. audit & eum qui me misit, *Rigalt.* (*o*) *Sic, Lam. Bod.* 1. 2. 3. *Ebor. Voss.* 2. *Pem. Lin. NC.* 1. 2. *MR. Spir. Vet. innom. & alii.* eum qui me. Et cum postea tempore passionis, *Rigalt.* (*p*) Testificare de malo, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2.

[1] *In monte alto super montes altos.*] Rigaltius ait, *Hoc est, in monte omnium altissimo quemadmodum Paulus dixit*, εἰς ὑπερβολὴν καθ᾽ ὑπερβολήν.

[2] *Qui de Lazaro in sinu Abrahæ posito.*] Rigaltius ait, *Tertullianus lib. de Idololatria. Sic & Lazarus apud inferos in sinu Abrahæ refrigerium consecutus: contra dives in tormento ignis constitutus, alternas malorum & bonorum vices æmula retributione compensant.*

[3] *Qui dixerit fratri suo fatue.*] Qui contumeliæ quod fratri dixerit racha, alteram addiderit, & fatuum appellaverit, reus erit in Gehenna: Nam alteri tantum istarum vocum Dominus noster Gehennæ pœnam interminatus est.

[4] *Racha.*] Rigaltius ait, *Hesych.* Ῥακκά, κενός. *vanus. Virg. Vane Ligur. Ligures autem Nigidio apud Servium insidiosi, fallaces, mendaces.*

[5] *Et ad tempus istic judicanti.*] Rigaltius ait, *Infra dicet, ad tempus sacerdos & ad tempus judex.*

[6] *Exprobra.*] μαρτύρησον exproba, testificare.

[7] *Sic insilis in sacerdotem.*] Rigaltius ait, *Faber, ex vetustiss. codice: sic incilas sacerdotem? Actius apud Nonium qui me incilant probris. Hoc verbo utuntur etiam Plautus & Lucretius.* De qua re alibi dictum.

An. 252. [1] nec jam quidquam de ſacerdotali honore & auctoritate retinerent: tamen ipſum quamvis inane nomen & umbram quandam ſacerdotis cogitans Paulus: (a) Neſciebam, inquit, quia Pontifex eſt. Scriptum eſt enim: (b) Principem populi tui non maledices.

Hæreſes hinc potiſſimum ortæ, quod ſacerdoti Dei non obtemperatur.

Cum hæc tanta ac talia, & multa alia exempla præcedant, quibus ſacerdotalis auctoritas & poteſtas de divina dignatione firmatur; quales putas eſſe eos, qui ſacerdotum hoſtes & contra Eccleſiam Catholicam rebelles, nec præmonentis Domini comminatione, nec futuri judicii ultione terrentur? Neque enim aliunde hæreſes (c) obortæ ſunt, aut nata ſunt ſchiſmata, (d) quam inde quod ſacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Eccleſia [2] ad tempus ſacerdos, & ad tempus judex vice Chriſti cogitatur. Cui ſi ſecundum magiſteria divina obtemperaret fraternitas univerſa, nemo adverſum [3] ſacerdotum Collegium quidquam moveret; nemo poſt divinum judicium, poſt (e) populi ſuffragium, poſt coepiſcoporum conſenſum; judicium ſe [4] jam non Epiſcopi, ſed Dei faceret: nemo diſſidio unitatis, Chriſti Eccleſiam ſcinderet; nemo ſibi placens ac tumens ſeorſim foris hæreſim novam conderet, (f) niſi ſi ita eſt aliquis ſacrilegæ temeritatis ac perditæ mentis, ut putet ſine Dei judicio fieri ſacerdotem, cum Dominus in Evangelio ſuo dicat: Nonne duo paſſeres aſſe væneunt, (g) & neuter eorum cadit in terram ſine (h) Patris voluntate? Cum ille nec minima fieri ſine voluntate Dei dicat; exiſtimat aliquis ſumma & magna, aut non ſciente, aut non permittente Deo, in Eccleſia Dei fieri; & ſacerdotes, id eſt, diſpenſatores ejus, non de ejus ſententia ordinari? Hoc eſt fidem non habere, qua vivimus; hoc eſt Deo honorem non dare, cujus nutu & (i) arbitrio regi, & gubernari omnia ſcimus & credimus. Plane Epiſcopi non de voluntate Dei fiunt, (k) qui extra Eccleſiam fiunt; (l) ſed contra diſpoſitionem & traditionem Evangelii fiunt: ſicut ipſe Dominus [5] in duodecim Prophetis ponit & dicit: (m) Sibimetipſis regem conſtituerunt, & non per me. Et iterum: Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui manducant ea, contaminabuntur. Et per Eſaiam quoque Spiritus ſanctus clamat & dicit: Væ vobis filii deſertores, hæc dicit Dominus, habuiſtis (n) conſilium & non per me, & [6] feciſtis conventionem non per ſpiritum meum, adjicere peccata ſuper peccata.

Mat. 10. 29. — Oſe. 8. 4. — Oſe. 9. 4. — Iſai. 30. 1.

Apologiam pro ſeipſo inſtituit Cyprianus.

(o) Cæterum (dico enim provocatus, dico dolens, dico compulſus) quando Epiſcopus in locum defuncti ſubſtituitur, quando populi univerſi ſuffragio [7] in pace deligitur, quando

(*a*) Neſciebam; fratres, *Pem. NC.* 1. 2. *Voſſ.* 2. *Lam. Bod.* 1. 2. *Lin.* (*b*) Principem plebis, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. 2. (*c*) Exortæ, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*d*) Quam quando, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Populi ſui, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (*f*) Niſi ita, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin.* (*g*) Et unus ex illis non cadet, *Lin. NC.* 2. (*h*) Patris veſtri, *Vir.* (*i*) Arbitrio geri, *Bod.* 1. (*k*) Sed qui extra, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*l*) Sed qui contra, *Pem. Bod.* 1. 3. *Lam. Ebor. NC.* 1. *Lin.* (*m*) Sibimetipſi, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. (*n*) Conſilium non, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (*o*) Ceterum dico, dico provocatus, *Vir.*

[1] *Nec jam quidquam de ſacerdotali honore & auctoritate retinerent.*] Sic Deus ipſe ad Eli ſummum ſacerdotem ait, 1 Sam. 2. 30. *Qui contemnunt me erunt ignobiles.* Character ſacerdotalis admiſſo facinore non deletur. Vid. 1 Cor. 9. 27. Sed revera crucifixo Domino legalia omnia, & proinde Pontificatus ceſſabant.

[2] *Ad tempus ſacerdos.*] Rigaltius ait, *Hoc eſt, qui pro tempore miniſtrabit. Vid. Epiſt.* XLII. *Alludit enim ad ea quæ de ſacerdote & judice Deuteron.* XVII. *Poteſt autem illud Cypriani, ad tempus ſacerdos, ſic etiam intelligi, uſque dum ſiſtat nos Chriſtus Jeſus Catholicus ſacerdos coram Deo Patre. Nam in Epiſtola ad Hebræos dicitur,* μέγας ἀρχιερεύς. *Tertullianus dixit, Catholicum ſacerdotem. Et, ad tempus judex, uſque dum veniat idem Chriſtus ſupremus ille judex vivorum & mortuorum. Sic enim ſupra, hac Epiſtol. dixit: ad tempus hic judicanti. Cornelius Epiſcopus Romanus Epiſtola quæ ſupra habetur* XLVI. *ad Cyprianum ſcribens dixit, unum Epiſcopum in Catholica Eccleſia eſſe debere. Et Cyprianus ad Antonianum Epiſt.* LII. *ubi de ordinatione Cornelii adverſus Novatianos agit: Quiſquis, inquit, poſt unum qui ſolus eſſe debeat, factus eſt, non jam ſecundus ille, ſed nullus eſt. Idem vero Cyprianus pro ſeipſo ad eundem Cornelium ſcribens, eandem ſibimetipſi unitatem adſerit, ſic tamen ut non præjudicet primatui Romano. Nam hoc tantum ſibi vult, uniuscujuſque Eccleſiæ, quæ univerſalis illius portio eſt, unum eſſe debere Epiſcopum ſacerdotem, qui ſit Eccleſiæ ſuæ ſacerdos ad tempus, & ad tempus judex vice Chriſti. Ecce autem Epiſcopos ævo jam Cypriani vicarios Chriſti. Epiſtola adverſus Florentium dicet, præpoſitos qui Apoſtolis vicaria ordinatione ſuccedunt.* Primatum ordinis Petro tribuebat Cyprianus in paritate honoris & poteſtatis; nec alium primatum ſucceſſoribus ejus tribuere cenſendus eſt.

[3] *Sacerdotum Collegium.*] Epiſcopos qui ordinationi aſſiſtebant. Populi etiam ſuffragium in Epiſcopi deſignatione adhibitum, ut etiam Dei omnipotentis, cujus opem Eccleſia ſolenni prece implorabat, ſæpius dictum.

[4] *Jam non Epiſcopi, ſed Dei.*] Rigaltius ait, *His gradibus nititur Cyprianus, ut honoris quantum poſſit plurimum adſtruat Epiſcopo. Ait Epiſcopum legitime in Eccleſia, concilio & conſenſu collegarum ſeu coepiſcoporum conſtitutum, jam non humano, ſed Dei judicio factum eſſe Dei ſacerdotem; & jam eſſe vicarium Chriſti. Unde colligit, poſt divinum judicium, poſt populi ſuffragium, poſt coepiſcoporum conſenſum, quod Epiſcopo ſic adminiſtrante decretum, propoſitum, pronunciatumque eſt, ſi retractare, aut convellere aliquis audeat, hunc oportere eſſe ſacrilegæ temeritatis ac perditæ mentis hominem, qui ſe judicem facere velit, jam non Epiſcopi, ſed Dei. Hoc ubique diligentiſſime adſerit Cyprianus, Epiſcopos fieri, non humano judicio, ſed Dei. Præſertim vero Epiſtol.* LXIX. *ubi obtrectantem ſibi Florentium, etſi jam martyrio clarum, eadem præſcriptione ſubmovet, qua hic Novatianum oblatrantem Cornelio: Animadverto, inquit, poſt Deum judicem, qui ſacerdotes facit, te velle, non dicam de me, (quantus enim ego ſum?) ſed de Dei & Chriſti judicio, judicare. Hoc eſt in Deum non credere, rebellem adverſus Chriſtum & adverſus Evangelium ejus exiſtere.*

[5] *In duodecim Prophetis.*] Scil. quos minores vocamus, & quorum ſcripta ab Hebræis pro uno libro habentur, תריסר dicto.

[6] *Feciſtis conventionem.*] LXX. habent συνθήκας, In Textu Hebræo eſt לבכך unde par eſt conjicere interpretes pro ך finali ך legiſſe.

[7] *In pace.*] Rigaltius ait, *Eccleſia ab ſeſe & ab imperio tranquilla.*

An. 252. quando Dei auxilio in persecutione protegitur; Collegis omnibus fideliter junctus; [1] plebi suæ in Episcopatu quadriennio jam probatus, in quiete serviens disciplinæ; in tempestate proscriptus, [2] applicito & adjuncto Episcopatus sui nomine; toties ad leonem petitus, in circo, in amphitheatro Dominicæ dignationis testimonio honoratus: his ipsis etiam diebus, quibus has ad te literas feci, ob sacrificia, quæ edicto proposito celebrare populus jubebatur, clamore popularium ad leonem denuo postulatus in circo: cum talis, frater carissime, à quibusdam desperatis & perditis, & extra Ecclesiam constitutis impugnari videtur, apparet quis impugnet. Non scilicet Christus, qui sacerdotes aut constituit aut protegit; sed ille, qui (a) Christi adversarius, & Ecclesiæ ejus inimicus, (b) ad hoc Ecclesiæ Præpositum sua infestatione persequitur, ut gubernatore sublato, atrocius atque violentius circa Ecclesiæ naufragia grassetur. Nec quenquam fidelem & Evangelii memorem, atque Apostoli præmonentis mandata retinentem, movere debet, frater carissime, si quidam in extremis temporibus superbi, & contumaces & sacerdotum Dei hostes, aut de Ecclesia recedunt, aut contra Ecclesiam faciunt, quando tales (c) nunc futuros, & Dominus & Apostoli ejus ante prædixerint. Nec præpositum servum deseri à quibusdam miretur aliquis; quando ipsum Dominum magnalia & mirabilia summa facientem, & virtutes Dei Patris factorum suorum testimonio comprobantem, [3] discipuli sui (d) reliquerint. Et tamen ille (e) non increpuit recedentes, aut graviter comminatus est, sed magis conversus ad Apostolos suos dixit: Num quid & vos (f) vultis ire? servans scilicet legem, qua [4] homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus, sibimet ipse, vel mortem appetit, vel salutem. Petrus tamen, super quem ædificata ab eodem Domino fuerat Ecclesia, unus pro omnibus loquens, & Ecclesiæ voce respondens, ait: Domine (g) ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes, & nos credimus & cognovimus, quoniam tu es filius Dei vivi: Significans scilicet & ostendens, eos qui à Christo recesserint, culpa sua perire: Ecclesiam tamen quæ in Christum credat, & quæ semel id quod cognoverit teneat, nunquam (h) ab eo omnino discedere: & eos esse Ecclesiam, qui in domo Dei permanent: Plantationem vero plantatam à Deo Patre non esse, quos videmus [5] non frumenti stabilitate solidari, sed tanquam paleas dissipantis inimici spiritu ventilari de quibus & Joannes in Epistola sua dicit: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Item Paulus monet nos, cum mali (i) de Ecclesia pereunt, non moveri, nec recedentibus perfidis fidem minui: Quid enim, inquit, si exciderunt à fide quidam eorum, nunquid in-

Jo. 16. 2. 2 Tim. 3. 1. Jo. 6. 67. Jo. 6. 68. Mat. 15. 13. 1 Jo. 2. 19. Rom. 3. 4.

(*a*) Christo adversarius, *Bod.* 1. (*b*) Ob hoc Ecclesiæ, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. (*c*) Jam nunc futuros, *Bod.* 2. (*d*) Dereliquerint, *Ver.* (*e*) Non increpavit, *Voss.* 2. *Lam.* (*f*) Vultis abire, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*g*) Ad quem imus, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*h*) Ab eo discedere, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*i*) De Ecclesia exeunt, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1.

1 *Plebi suæ in Episcopatu jam quadriennio.*] Rigaltius ait, *Itaque biennio post dicet adversus Florentium: Ecce jam sex annis nec fraternitas habuerit Episcopum. Ex hac vero Epistola Chronologi colligunt anno Christi* 248. *Cyprianum, mortuo Donato, creatum fuisse Episcopum Carthaginiensem.* Consulantur Annales Cyprianici.

2 *Applicito & adjuncto Episcopatus sui nomine toties ad leonem petitus.*] Rigaltius ait, *Fortissimum telum in adversarios stringit, qui sibi de sua, jam quadrienni in Episcopatum ordinatione controversiam movebant. Nam & se sub hoc elogio, Cyprianum Christianorum Episcopum, fuisse proscriptum, & ad leonem petitum, in circo, in amphitheatro. Sic Dominicæ dignationis testimonio honoratum, ut jam de ordinationis suæ jure ambigi nequeat. Hoc vero etiam commemorat Epist.* LXIX. *ubi aliquid etiam de formula ipsa proscriptionis recitat: unde discimus, non Episcopatus sui nomen, puta Carthaginiensis, sed ipsius tituli Episcopatus honorem adplicitum & adjunctum fuisse proscriptionis formulæ his verbis: Si quis tenet vel possidet de bonis Cæcilii Cypriani Episcopi Christianorum. Ut jam nemo dubitare queat, Cæcilium Cyprianum Episcopum fuisse Christianorum, quando id ipsum etiam Ethnici proscriberent.*

3 *Discipuli sui reliquerint.*] Rigaltius ait, *Non capientes verba Christi quæ sunt apud Joannem cap.* 6. *Caro mea vere est cibus. Etenim accipiebant ea* σαρκικῶς. *Itaque* ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω. *Apostoli vero permanserunt, atque inter omnes Petrus, ostendit se non accepisse ea verba* σαρκικῶς, *sed* πνευματικῶς, *& quemadmodum Christus dixerat, Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt; ipse Petrus pro ceteris Apostolis dixit: Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. Verba autem vitæ æternæ, sunt verba quæ fecit, & mandata quæ dedit Christus in carne apud homines agens. Ad hoc enim caro factus erat, ut in hominis carne sive corpore, hominum salutem procuraret, ut homines ad vitam æternam formaret. Itaque verba quæ fecit Christus in carne, Evangelium Christi, Caro Christi est. Hæc vero verba, hanc carnem, hunc cibum, percipi, manducari, & ruminari ab hominibus voluit Christus, ut homines eo cibo nutriti in vitam æternam proficerent. Hoc ita capiens & credens Petrus, respondit Christo: Verba vitæ æternæ habes. Nondum tamen Christus instituerat corporis & sanguinis sui sacramentum, nondum dixerat, Corpus suum esse panem. Sed jam dixerat, Carnem suam vere esse cibum, & sanguinem suum vere esse potum. Porro hanc fidei professionem Petrus edidit, unus pro omnibus loquens, inquit Cyprianus, & Ecclesiæ voce respondens. Ostenditque eos, qui à Christo recedunt, qui Christi carnem non manducant, aut manducant indigne, culpa sua perire.*

4 *Homo libertati suæ relictus.*] Rigaltius ait, *Contra hanc libertatem disputabant Prædestinati, edito sub nomine Augustini libello, atque ex his Apostoli quidem verbis ad Romanos: Reconciliati sumus Deo, non per voluntatem nostram, sed per mortem filii ejus. Unde sic inferebant: Per prævaricationem itaque primi hominis periit ab hominibus libertas arbitrii. Et hæc etiam verba citant ex eodem Apostolo; non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Ubi est ergo, inquiunt, voluntas hominis? exclusa est. Quare? quia non omnis qui vult, ipse salvetur. Omnis enim homo salvari vult. Sed non omnis salvatur homo. Salvatur autem is quem voluerit Deus, exclusa hominis voluntate. Deinde: Per prævaricationem primi hominis periit ab hominibus libertas arbitrii. Adversus hæc argumenta librum edidit Primasius, & in principio quidem sic agit: Recedant vana argumenta verborum, nihil habent omnino commune, prævaricatio delinquentis, & prædestinatio vindicantis; quia peccatum in voluntate transgressoris est, prædestinatio autem in redemtoris est ordinata virtute, &c.* Nemo inficias iverit, *hominem sibi mortem appetere*, cum ea de causa querelam sæpius interponat clementissimus Deus. *At salutem sibi appetere* dicendi sunt illi homines, qui gratiæ præsidiis muni manu effusis non resistunt; siquidem *omnia possumus in eo qui nos confortat.* Philip. 4. 14. Voluntas liberata certissime est libera.

5 *Non frumenti stabilitate solidari.*] Eadem fere dicuntur in libro de Unitate.

1 *Est*

An. 252. infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? absit: [1] est enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

Sint licet homines perversi, danda est opera ne Episcoporum culpa aliqui de Ecclesia pereant.

Quod ad nos attinet, (a) conscientiæ convenit, frater carissime, dare operam, ne quis culpa nostra de Ecclesia pereat. Si autem quis ultro & crimine suo perierit; & pœnitentiam agere, atque ad Ecclesiam redire noluerit, nos in die judicii inculpatos futuros, qui consulimus sanitati; illos solos in pœnis remansuros, qui noluerint consilii nostri salubritate sanari. Nec movere nos debent convicia perditorum, quo minus à via recta & à certa regula non recedamus, quando & Apostolus instruat dicens: (b) Si hominibus placerem, Christi servus non essem. Interest utrum quis homines promereri, an Deum cupiat. Si hominibus placetur, Dominus offenditur; si vero id enitimur & elaboramus ut possimus Deo placere, & convicia & maledicta debemus humana contemnere. *Gal.* 1. 10.

Ordinationis Fortunati pseudo-episcopi, & literarum serius missarum ratio redditur.

Quod autem tibi de Fortunato isto pseudoepiscopo, à paucis & inveteratis hæreticis constituto, non statim scripsi, frater carissime, non ea res erat, quæ in notitiam tuam deberet per nos festinato statim quasi magna aut metuenda perferri; maxime quando & Fortunati nomen jam satis nosses, qui est unus ex quinque Presbyteris jampridem de Ecclesia profugis, (c) & sententia coepiscoporum nostrorum, multorum & gravissimorum virorum nuper abstentis, qui [2] super hac re priore anno ad te literas fecerunt: item [3] Felicissimum signiferum seditionis recognosceres, qui & ipse in iisdem coepiscoporum nostrorum factis ad te pridem literis continetur: qui non tantum ab iis istic abstentus, sed abs te illic nuper de Ecclesia pulsus est. Cum hæc in notitia tua esse confiderem, & pro certo hærere memoriæ, & disciplinæ tuæ scirem: necessarium non putavi, celeriter & urgenter hæreticorum tibi ineptias nunciandas: neque enim ad Catholicæ Ecclesiæ majestatem pariter, ac dignitatem pertinere debet, quid apud se hæreticorum & schismaticorum moliatur audacia. Nam & (d) pars Novatiani Maximum Presbyterum, nuper ad nos à Novatiano legatum missum, atque à nostra communicatione rejectum nunc istic sibi fecisse pseudoepiscopum dicitur. Nec tamen de hoc tibi scripseram; quando hæc omnia contemnantur à nobis, & miserim tibi proxime nomina Episcoporum [4] istic constitutorum, qui integri & sani in Ecclesia Catholica fratribus præsunt. Quod utique ideo de omnium nostrorum consilio (e) placuit scribere; ut erroris diluendi ac perspiciendæ veritatis compendium fieret, & scires tu & Collegæ nostri, quibus scribere, & literas mutuo à quibus vos accipere oporteret. Si quis autem præter hos, quos Epistola nostra complexi sumus, scribere vobis auderet, sciretis eum vel sacrificio, vel libello esse maculatum; vel unum de hæreticis, perversum scilicet & profanum. Nactus tamen occasionem familiarissimi hominis & clerici; per Felicianum Acoluthum, quem cum Perseo Collega nostro miseras, inter cetera quæ in notitiam tuam perferenda hinc fuerant, etiam de Fortunato isto tibi scripsi. (f) Sed dum istic Felicianus frater noster vel vento retardatur, vel accipiendis aliis Epistolis (g) à nobis detinetur, Felicissimo ad vos properante præventus est. Ita enim semper scelera festinant, quasi contra innocentiam festinatione prævaleant. Per Felicianum autem significavi tibi, frater, venisse Carthaginem Privatum veterem hæreticum, in Lambesitana colonia [5] ante multos fere annos ob multa & gravia delicta nonaginta Episcoporum sententia condemnatum; [6] Antecessorum etiam nostrorum, quod & vestram conscientiam non latet Fabiani, & Donati literis severissime notatum, qui cum causam suam apud nos in concilio, quod habuimus (h) Idibus Maiis quæ proxime fuerunt, agere velle se diceret, nec admissus esset, Fortunatum istum sibi pseudoepiscopum dignum Collegio suo fecit. Venerat etiam cum

(*a*) Conscentiæ nostræ, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 3. (*b*) Si hominibus, inquit, *Lam. Ebor. NC.* 1. placere vellem, *Ver.* (*c*) Sed & sententiis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Parem Novatiani, *Ver.* (*e*) Placuit tibi scribere, *Bod.* 1. 2. 3. *Voss.* 2. (*f*) Sed dum iste, *Ver.* (*g*) A vobis detinetur, *Bod.* 3. (*h*) Idibus Martiis, *Ver.*

1 *Est enim Deus verax.*] Græcus textus per imperativum reddit γινέσθω δὲ ὁ θεὸς ἀληθής.

2 *Super hac re priore anno.*] Rigaltius ait, *Prior annus hic eo sensu dici videtur, quo Publii Syri versiculo: Discipulus prioris est posterior dies.*

3 *Felicissimum signiferum seditionis.*] Pamelius ait, *Latius hujus supra mentio facta est, vocatur autem tum vexilifer Privati, tum satelles Novati, è quibus appellationibus colligitur, fuisse eandem tum quinque presbyterorum tum Novati factionem, aut saltem quum principio diversæ essent, postea sibi invicem conjunctas. Porro repetit quod prius dixit, Felicissimum abstentum fuisse etiam à Cornelio.* Nimirum ejus communione prohibitum.

4 *Istic in Ecclesia Catholica fratribus præsunt.*] Rigaltius ait, *Supra, de Ecclesia Romana dixit, Ecclesiæ Catholicæ majestatem: hic, de Ecclesiis Africanis, dicit simpliciter, Ecclesiam Catholicam. Etiamsi minime dissimulari debeat, hoc sensisse Cyprianum, Ecclesiam in Africa æque ac Romæ Catholicam: ut ex aliis passim Epistolis colligitur.*

5 *Ante multos fere annos.*] Rigaltius ait, *Dixit Cyprianus, multos fere annos qui jam transacto factoque decennio ibant in vicennium. Primus terminus longi sive diuturni temporis, decennio comprehenditur. Aristo respondit, à debitore fisci qui solvendo non erat, manumissum, revocari in servitutem debere, nisi diu in libertate fuisset, non minus decennio. L. si quum. parag. Aristo. Qui & à quibus man. lib. non fiant.*

6 *Antecessorum nostrorum Fabiani & Donati.*] Rigaltius ait, *Ex hoc loco, non improbabili conjectura, Baronius Cyprianum in Episcopatu Carthaginiensi Donato successisse opinatur. Quia scilicet Cyprianus ad Cornelium Episcopum Romanum facta mentione nonaginta Episcoporum qui Privatum hæreticum in Lambesitana colonia ante annos tredecim damnaverant, eundem quoque Privatum severissime notatum fuisse significat literis Fabiani & Donati. Ut quemadmodum Cyprianus Fabianum Cornelii antecessorem nominat, sic etiam Donatum antecessorem suum nominaverit. Ideoque ad Cornelium scribens dixerit, antecessorum nostrorum: Fabiani tui, & Donati mei. Ceterum hanc loquendi formam non semper ad decessores in eodem episcopatu referri, docebit Epistola* LXVII. *Cyprianus antecessores suos nuncupat Cornelium & Lucium Episcopos Romanos, etsi nunquam præfuerint Ecclesiæ Carthaginiensi, simpliciter antecessores suos vocat quasi majores suos, quia scilicet annis aliquot ante se vixerant eodem Episcopali officio, sed aliis in provinciis functi.*

1 *Ipse*

An. 252. cum illo & Felix quidam, quem [1] ipse extra Ecclesiam in hæresi, pseudoepiscopum olim constituerat. Sed & Jovinus & Maximus comites cum Privato hæretico affuerunt, ob nefanda sacrificia & crimina in se probata, sententia novem Episcoporum collegarum nostrorum condemnati, & iterato quoque à pluribus nobis, in concilio anno priore abstenti. Cum his autem quatuor junctus est & [a] [2] Repostus Suturnicensis, qui non tantum in persecutione ipse cecidit, sed & maximam partem plebis suæ sacrilega [b] persecutione dejecit. Hi quinque cum paucis vel [3] Sacrificatis, vel [4] male sibi consciis, Fortunatum sibi pseudoepiscopum cooptarunt, ut criminibus [c] in unum convenientibus talis esset scilicet rector, quales illi qui reguntur. Hinc jam & cetera mendacia, frater carissime, potes noscere, [d] quæ illic homines desperati, & perditi ventilaverunt, ut cum de sacrificatis vel de hæreticis amplius quam quinque pseudoepiscopi non fuerint qui Carthaginem venerint, & Fortunatum sibi dementiæ suæ socium constituerint; illi tamen, quasi filii diaboli, & mendacio pleni, ausi sunt, ut scribis, jactitare vigintiquinque Episcopos affuisse: quod mendacium & istic prius apud fratres nostros jactitabant, dicentes vigintiquinque Episcopos de Numidia esse venturos, qui sibi Episcopum facerent; quo in mendacio suo posteaquam, quinque solis convenientibus naufragis & à nobis abstentis, detecti sunt atque confusi; [5] Romam cum mendaciorum suorum merce navigaverunt, quasi veritas post eos navigare non posset, quæ mendaces linguas rei certæ probatione convinceret. Atque hæc est, [e] frater, vera dementia, non cogitare, nec scire, quod mendacia non diu fallant; noctem tamdiu esse [f] quamdiu illucescat dies, clarificata autem die, & sole oborto, luci tenebras & caliginem cedere, & quæ grassabantur per noctem latrocinia cessare. Denique si nomina ab eis quæreres, non haberent vel quos falso nominarent: tanta apud eos etiam malorum penuria est, ut ad illos nec de sacrificatis, nec de hæreticis viginti quinque colligi possint. Et tamen ad decipiendas aures simplicium & absentium mendacio numerus inflatur; quasi, etsi verus esset hic numerus, aut ab hæreticis Ecclesia, aut ab injustis justitia vincatur. Nec me oportet, frater carissime, [g] paria nunc cum illis facere, & ea, quæ commiserunt atque hucusque committunt meo sermone decurrere; cum considerandum sit nobis, quid proferre & scribere sacerdotes Dei oporteat, nec tam dolor apud nos debeat, quam pudor loqui; & ne videar provocatus, maledicta potius quam crimina & peccata congerere. Taceo itaque de fraudibus Ecclesiæ factis: conjurationes, & adulteria, & varia delictorum genera prætereo: unum illud (in quo non mea, nec hominum, sed Dei causa est) de eorum facinore non puto esse reticendum; quod à primo statim persecutionis die, cum recentia delinquentium facinora ferverent, & [6] sacrificiis nefandis non tantum diaboli altaria, sed adhuc manus ipsæ lapsorum atque ora fumarent, communicare cum lapsis & pœnitentiæ agendæ intercedere non destiterunt.

Intercedunt ne pœnitentia agatur, qui sine illa ad communionem admittunt.

Clamat Deus: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domini soli. Et Dominus in Evangelio dicit: Qui me negaverit, negabo illum. Et alio loco indignatio & ira divina non tacet, dicens: Illis fudistis libamina, & illis imposuistis sacrificia: super hæc non indignabor? dicit Dominus: Et intercedunt ne rogetur Deus, qui indignari se ipse testatur. Intercedunt ne exoretur precibus & satisfactionibus Christus, qui negantem se negare profitetur. Nos in ipso persecutionis tempore de hoc ipso literas misimus, nec auditi sumus. Concilio frequenter acto, non consensione tantum nostra, sed & comminatione decrevimus, ut pœnitentiam fratres agerent, ut pœnitentiam non agentibus nemo temere pacem daret: & illi contra Deum sacrilegi, contra sacerdotes Dei impio furore temerarii, de Ecclesia recedentes, & contra Ecclesiam parricidalia arma tollentes, elaborant (ut opus suum Diaboli [h] malitia consumment) [i] ne vulneratos divina clementia in Ecclesia sua curet; miserorum pœnitentiam mendaciorum suorum fraude [k] corrumpunt, ne Deo indignanti satisfiat; ne Christum Dominum suum, qui Christianus esse vel erubuit ante, vel timuit, postmodum quærat; ne ad Ecclesiam qui de Ecclesia recesserat, redeat. Datur opera, [l] ne satisfactionibus & lamentationibus justis delicta redimantur, ne vulnera lacrymis abluantur.

Exod. 22. 20. *Matt.* 10. 33. *Isa.* 57. 6.

Pax

(*a*) Repostus Uturnicensis, *Lam.* Suturgensis, *MR.* Quaturnicensis, *Corb.* (*b*) Persecutione ipse defecit, *Lin.* (*c*) In unum consentientibus, *Lam. Ebor. Pem. Bod.* 1. 2. 3. *NC.* 1. 2. *Voss.* 2. *Foss. Vict.* (*d*) Quæ contra nos illic, *Bod.* 3. (*e*) Frater carissime, *Bod.* 3. (*f*) Quamdiu non illucescat, *Bod.* 3. (*g*) Pariter, *Thu.* (*h*) Malitia consummet, *Bod.* 1. 2. *Vat.* (*i*) Nec vulneratos, *Voss.* 2. *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 2. (*k*) Corrumpunt, *Pem. Lam. Voss.* 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*l*) Ne satisfactionibus justis, *Lam. Bod.* 2. *Lin. Ebor. NC.* 1.

[1] *Ipse extra Ecclesiam in hæresi.*] Rigaltius ait, *Perperam ipse constituerat, quia ipse in Ecclesia non erat, sed extra Ecclesiam; nempe in hæresi.*

[2] *Repostus Suturnicensis.*] In nomenclatura hujus urbis, de qua vix alibi mentio occurrit, cum codices dissentiant; putaverim lectionem MS. Lambethani ad verum proxime accedere, & *Utinunensis*, legi debere: Hujus autem urbis mentio habetur cap. 123. Collationis Carthaginiensis, ubi *Octavius Episcopus plebis Utinunensis* dicitur.

[3] *Sacrificatis.*] Rigaltius ait, *Idolorum sacrificio pollutis: ac per hoc fidei Christianæ desertoribus.*

[4] *Male sibi consciis.*] Rigaltius ait, *Infra dicet, hæreticis.*

[5] *Romam cum mendaciorum suorum merce navigaverunt.*] Rigaltius ait, *Canon vigesimus octavus Cod. Eccles. Afric. Non provocent ad transmarina judicia, sed ad primates suarum provinciarum, aut ad universale concilium. Ad transmarina autem qui putaverit appellandum, à nullo intra Africam ad communionem suscipiatur. Transmarina Græci dixere* τὰ περατικὰ & τὰς περατικὰς ἐκκλησίας. *Balsamo in can.* CVIII. *Syn. Cartha.* ἤγουν ἐν τῇ Ῥώμῃ. *Zonaras in can.* XXXI. *Videatur etiam Epistola Concilii Africani ad Papam Cœlestinum, Urbis Episcopum.*

[6] *Sacrificiis nefandis.*] Hæc schismaticorum impudentissima noxa; ab Ecclesia pulsi quia cum Lapsis communicarent, Ecclesiam sugillant quia cum lapsis communicat.

1 *Con-*

An. 252. Pax vera falsæ pacis mendacio tollitur, salutaris sinus matris noverca (a) intercedente præcluditur, ne de pectore atque ore lapsorum fletus, & gemitus audiatur. Compelluntur adhuc insuper lapsi, ut linguis atque ore, quo in Capitolio ante deliquerant, sacerdotibus convicium faciant; 1 confessores, & virgines, & justos quosque fidei laude præcipuos, atque in Ecclesia gloriosos, contumeliis & maledicis vocibus prosequantur. A quibus quidem non tam nostrorum modestia, & humilitas, & pudor cæditur, quam illorum ipsorum spes & vita laceratur. Neque enim qui audit, sed qui facit convicium, miser est: nec qui à fratre vapulat, sed qui fratrem cædit, in lege peccator est, & cum nocentes innocentibus injuriam faciunt, (b) illi patiuntur injuriam, qui facere se credunt. Denique hinc illis (c) percussa mens, & hebes animus, & sensus alienus est. Ira est Dei non intelligere delicta, (d) ne sequatur pœnitentia, sicut scriptum est: Et dedit illis Deus 2 spiritum transpunctionis; ne revertantur scilicet, & curentur, & deprecationibus & satisfactionibus justis post peccata sanentur. Paulus Apostolus in Epistola sua ponit & dicit: (e) 3 Dilectum veritatis non habuerunt ut salvi fierent; ac propterea 4 mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in injustitia. Primus felicitatis gradus est, non delinquere: secundus, delicta cognoscere (f). Illic currit innocentia integra & illibata quæ servet, hic succedit medela quæ sanet: quod utrumque isti offenso Deo perdiderunt, & ut amissa sit gratia, quæ de baptismi sanctificatione percipitur, (g) & non subveniat pœnitentia, per quam culpa curatur. An putas, frater, levia esse adversus Deum facinora, parva & modica delicta, quod per illos non rogatur majestas indignantis Dei? quod non timetur ira & ignis, & dies Domini? quod imminente Antichristo, exarmatur fides militantis (h) populi, dum tollitur vigor & timor Christi? Viderint laici hoc quomodo curent; sacerdotibus labor (i) major incumbit in asserenda, & procuranda Dei majestate, ne quid videamur in hac parte negligere; cum admoneat Dominus & dicat: Et nunc præceptum hoc ad vos est, ô sacerdotes: Si non audieritis, & si non posueritis in corde vestro ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus; immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionem vestram. Honor ergo datur Deo, quando sic Dei majestas & censura contemnitur, ut cum se ille indignari & irasci sacrificantibus dicat, & cum pœnas æternas & supplicia perpetua comminetur: proponatur à sacrilegis atque dicatur; ne ira cogitetur Dei, ne timeatur judicium Domini, ne pulsetur ad Ecclesiam Christi; sed sublata pœnitentia, nec ulla exomologesi criminis facta, despectis Episcopis atque calcatis, (k) pax à Presbyteris verbis fallacibus prædicetur; & ne lapsi surgant, aut foris positi ad Ecclesiam redeant, (l) communicatio à non communicantibus offeratur? Quibus etiam satis non fuit ab Evangelio recessisse, spem lapsis satisfactionis & pœnitentiæ sustulisse, fraudibus involutos, vel adulteriis commaculatos, vel sacrificiorum funesta contagione pollutos, ne Deum rogarent, ne in Ecclesia exomologesin criminum facerent, ab omni & sensu & fructu pœnitentiæ (m) removisse; nisi foris sibi extra Ecclesiam & contra Ecclesiam constituissent conventiculum perditæ factionis, cum male sibi consciorum & Deum rogare ac satisfacere nolentium caterva (n) conflueret.

Isa. 29. 10. 2 Thess. 2. 10, 11, 12. Malac. 2. 1.

In scelerum Fortunati, & satellitum

Post ista adhuc insuper pseudoepiscopo sibi ab hæreticis constituto, 5 navigare audent; & ad

(*a*) Intercedente clauditur, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*b*) Illi magis patiuntur injuriam, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Perversa mens, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. (*d*) Ne sequantur pœnitentiam, *Lin.* (*e*) Delectum, *Lam. Ebor. Lin. Voss.* 2. (*f*) Tertius delicta diluere, *Vet. Innom.* (*g*) Et non subsit pœnitentia, *Veron.* sumta sit, *Benev.* (*h*) Populi Dei, *Bod.* 3. (*i*) Major incurrit, *Lin. NC.* 2. (*k*) Pax à non veris, *Vir.* (*l*) *Sic*, *Bod.* 1. *Thu.* communicatio non communicantibus, *Imp.* (*m*) Removisse foris sibi extra Ecclesiam & contra Ecclesiam constituisse, *Voss.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 3. *MS.* (*n*) Confluere, *Ver.*

1 *Confessores & virgines.*] Rigaltius ait, *Hic locus satis indicat honorem habitum in Ecclesia tunc temporis, virginitati & continentiæ: etsi non voto solennibus verbis aut ritibus concepto, hujusce propositi sive status personas obligatas fuisse constet, neque sub ullius cœnobii disciplina conclusas. Nam hæc post aliquod tempus inventa sunt & instituta.* Absit ut in Ecclesia Dei ulla sint tempora, ulli homines, à quibus castitati virginali honos non defertur. Sobrii & pii homines id saltem agunt, ne per vota temeraria laqueus injiciatur conscientiis; nec perfectionis statum somniantes, qui angelos in eo imitantur quod nec nubant, nec matrimonia contrahant, illos etiam imitentur quod per superbiam cadant.

2 *Spiritum transpunctionis.*] Rigaltius ait, *Dixit Paulus ad Rom.* ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως. *Isaias dixerat*, πεπότικεν ὑμᾶς κύριος πνεύματι κατανύξεως. *Quod* LXX. κατάνυξιν *interpretantur*, *Aquila vertit*, καταφορὰν, *ut significaret eo poculo ebrio in stuporem dari, eoque stupore consopitos nutare, sensibus oppressis, non pungi*; & κατανύειν, *non* κατανύσσειν. *quod rectissime observavit Grotius Annotationibus in Epistolas Pauli.*

3 *Dilectum veritatis.*] Dilectionem, in Textu Græco ἀγάπην ἀληθείας.

4 *Mittet illis Deus operationem erroris.*] Rigaltius ait, Ἐνέργειαν πλάνης. *ut sunt etiam diabolica miracula, prodigia, portenta. Pauli locus est Epist.* II. *ad Thessal. Theophylactus*, Ἐνέργειαν δὲ πλάνης, τὰ ἔργα φησὶν ἀντιχρίστου. *Ibidem Paulus dixerat*, ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ.

5 *Navigare audent.*] Rigaltius ait, *Nullum non movet in schismaticos adversarios suos lapidem. Episcoporum Africæ Concilio damnati provocaverant. Itaque laudat Ecclesiam Romanam ad quam illi navigaverant cum libello appellationis. Et Petri cathedram esse dicit, & Ecclesiam principalem, & sacerdotalis unitatis originem, Romanorum fidem, Pauli prædicatione ac testimonio laudatam. Subinde autem schismaticis perfidiæ crimen inurit, quo magis faciat invisos Romanis fide præstantibus. Nam & hunc sensum Paulinis verbis accommodat. Ad eos vero perfidiam accessum habere ullum non debere, nec posse, ait. Subjicit, appellantes minime esse audiendos, caussa semel cognita, dictaque sententia. Mox & auctoritatem Episcoporum in provincia sua tuetur. Statutum esse omnibus Episcopis; sed & æquum esse pariter & justum, ut caussa non alibi disceptetur, quam ubi est crimen admissum. Singulis pastoribus Episcopis portionem gregis esse adscriptam, quam regat unusquisque, actus sui sive administrationis suæ rationem redditurus,*

An. 252. & ad Petri Cathedram, atque [1] ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est, à schismaticis & profanis literas ferre, nec cogitare [2] eos esse Romanos (quorum fides, Apostolo prædicante, laudata est) ad quos perfidia habere non possit accessum. Quæ autem causa veniendi & (a) pseudoepiscopum contra Episcopos factum nunciandi? aut enim placet illis quod fecerunt, & in suo scelere perseverant: aut si displicet & recedunt, sciunt quo revertantur. [3] Nam cum (b) statutum sit omnibus nobis, & æquum sit pariter ac justum, ut uniuscujusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum, & singulis pastoribus [4] portio (c) gregis sit adscripta, quam regat unusquisque & gubernet, rationem sui actus Domino redditurus; oportet utique eos quibus præsumus non circumcursare, nec Episcoporum concordiam cohærentem sua subdola & fallaci temeritate collidere, [5] sed agere illic causam suam, (d) ubi & accusatores habere & testes sui criminis possint; [6] nisi si paucis desperatis & perditis minor videtur esse auctoritas Episcoporum in Africa constitutorum, qui jam de illis

ejus cumulum accedit, quod constituto Pseudoepiscopo, ad transmarina judicia provocaverint.

Rom. 1. 8.

(*a*) Pseudoepiscoporum, *Lam. Bod.* 2. (*b*) Statutum sit ab omnibus nobis, *Voss.* 2. *Lin. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. (*c*) Gregis sit commissa, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*d*) Ut & accusatores, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 3. *NC.* 1. *Mich.*

rus, non Romæ, sed in cœlis: non Cornelio, sed Christo. Pulcre igitur & prudenter laudato Cornelio, de prædicata Ecclesiæ principalis auctoritate, sive prærogativa, negat ullas ejus esse partes in causa Novatiani, peracta jam in Africa cognitione damnati. Locus iste unde mirifica exculpunt monarchiæ papalis propugnatores, si contextus ratio & scopus rite perpendatur, longe alio spectare deprehendetur. Ait enim Cyprianus, factiosos istos homines Fortunatum & Felicissimum, licet ipsi inprimis schismatici essent, non in pari noxa Novatianum & illius sequaces adire; sed (pro summa sua impudentia) Cornelium legitimum Ecclesiæ Romanæ Episcopum, & S. Petri successorem adoriri; & ab Ecclesia divisos, non pariter ab ejusdem communione extorres, sed principalem sive matricem Ecclesiam (ubi fidelium corpus versatur, & stolonibus ἀποφυάσι perpetuo à Cypriano opponitur;) cum legitimo pastore unitam, & proinde illam unde unitas sacerdotalis exorta est, sollicitare: minime cogitantes Romanos, neutiquam ab illis degeneres, quorum fides Apostolo prædicante laudata est; ad quos, magnis experimentis, nimirum Novatiani & deinde Fortunati repulsa, constat; perfidiam schismaticam non habere posse accessum.

1 *Ad Ecclesiam principalem.*] Matricem & Catholicam, hoc est, non schismaticam. Rigaltius ait, *In urbe principali constitutam. Canone* 28. *Concil. Chalced.* τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην οἱ πατέρες ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα. *Maxima & antiquissima, & omnibus cognita, à gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo Romæ fundata & constituta Ecclesia. Ad hanc propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam. Irenæi verba sunt lib.* 3. *adversus hær.* cap. 3. Addit, *hoc est, eos qui sunt undique fideles.* Nimirum ad urbem imperatricem necesse habent negotiorum expediendorum causa confluere, qui sunt undique fideles. Romana Ecclesia ita à D. Petro & Paulo fundata dici debet, ut imperium Macedonicum ab Alexandro censetur; cujus revera initia Philippo patri debentur. Constat enim tempore scriptæ epistolæ ad Romanos, quando in urbem recepta erat Christiana fides, nondum illuc advenisse D. Paulum: quod etiam de D. Petro similiter locum habere, ex Lactantii libello de mortibus persecutorum, liquido constat.

2 *Eos esse Romanos (quorum fides Apostolo prædicante laudata est.*] Rigaltius ait, *Hieronymus adversus Ruffinum, Scito Romanam fidem, Apostolica voce laudatam, istiusmodi præstigias non recipere. Sic omnes fere Latini Patres Pauli ad Romanos verba acceperunt, quasi rectior & sincerior fuisset apud Romanos fides: cum hoc tantum dicat Apostolus; Agere se gratias Deo, quod ubique passim fama sit, etiam Romanos, rerum Dominos, fidem Christianam suscepisse. Quod certe ob dignitatem Urbis, quæ totius orbis erat caput & gentium Domina, valde ad fidei Christianæ propagationem conducebat. Ceterum fidem Romanorum Paulo scribente non usquequaque fuisse probabilem, ostendunt ipsa Pauli verba. Quod etiam observavit Ambrosius proœmio Commentarior. In Epistolam ad Rom. & in hæc ipsa quidem Pauli quæ citantur à Cypriano. Fidem Romanorum ait non fuisse tunc secundum regulam traditæ ab auctoribus veritatis. Tamen quia, quod ab uno Deo erat, interposito Christi nomine cœperant venerari, gratulatur illis Apostolus, sciens illos posse proficere. Tum quia fama fidei illorum erat profectus multorum. Tum certe quia qui non crediderant, poterant credere horum exemplo. Facile enim, inquit, facit inferior, quod fieri viderit à potiore. Denique ipse Hieronymus, proœmio libri secundi ad Galatas, non aliam habuisse ait Romanos fidem, nisi hanc quam omnes Christi Ecclesiæ, sed quod in eis major esset devotio, & simplicitas ad credendum. Ubi alibi tanto studio & frequentia ad Ecclesias & Martyrum sepulcra concurritur? Ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui Amen reboat, & vacua idolorum templa quatiuntur?*

3 *Nam cum statutum sit omnibus.*] Rigaltius ait, *Vetustissimo canone cavebatur* τοὺς ὑφ' ἑτέρων ἀποβληθέντας, ὑφ' ἑτέρων μὴ προσίεσθαι. *Hanc regulam Patres Nicæni can.* v. *servari volunt illibatam* τοῖς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόποις. *Epistola Concilii Africani ad Cœlestinum P. Presbyterorum quoque & sequentium clericorum improba refugia, sicut te dignum est, repellat sanctitas tua: quia & nulla Patrum definitione hoc Ecclesiæ derogatum est Africanæ, & decreta Nicæna, sive inferioris gradus clericos, sive ipsos Episcopos suis metropolitanis apertissime commiserunt. Prudentissime enim justissimeque viderunt, quæcunque negotia in suis locis, ubi orta sunt, finienda: nec unicuique provinciæ, gratiam sancti spiritus defuturam.*

4 *Portio gregis.*] Rigaltius ait, *Cujus gregis à singulis Episcopis in solidum pars & portio tenetur, ut ipse ait libro de Unitate Eccles.*

5 *Sed agere illic causam suam, ubi & accusatores habere & testes sui criminis possint.*] Illustrissimus Annalista dicit, *Hoc quod citat Cyprianus in Ecclesia esse statutum, ut primæ causæ in propriis cognoscantur Ecclesiis, apud Fabiani Epistolam ad Hilarium scriptam legi in hæc verba: Peregrina vero judicia, salva in omnibus apostolica auctoritate, generali sanctione prohibemus.* Sed Cyprianus diserte respicit ea quæ non à Papa Romano, sed à Collegis suis in Africa erant statuta; ait enim, *cum statutum sit ab omnibus nobis.* Nec agnovit Papæ exceptionem, cum ad ipsum ne se causis transmarinis immisceret scriberet. Certe minime in animo habuit, istas Fabiani literas, quæ tunc nullæ erant; sed Isidori fuerant figmenta, diu postea à pessimo isto mercatore extrusa. Imo si vel tempore Synodi Carthaginiensis sub Aurelio istiusmodi superfuisset Epistola, Zosimo Papæ non opus fuisset Sardicensem Canonem pro Nicæno ingessisse; nec necesse esset ut Patres Africani legatos in orientem dirigerent, qui consultis authenticis Ecclesiarum patriarchalium exemplaribus, fucum detegerent. Mitto dicere, Eruditissimo de Marca judice, nullam potestatem factam Pontifici Romano per canonem Sardicensem judicia synodorum per appellationem rescindendi; sed tantum eorundem revisionem procurandi, pluribus Episcopis prioribus additis, facultatem concessam. Ethnica Roma se in finitimarum gentium litibus componendis immiscens, & parti ac causæ infirmiori favens, potentiam sibi acquisivit; iisdem artibus Christiana Roma se mundi caput & dominam præstitit.

6 *Nisi si paucis desperatis & perditis minor videtur esse auctoritas Episcoporum in Africa constitutorum.*] Cypriani seculo non innotuit auctoritas Episcopi Romani super alios omnes Episcopos. Beato illo martyre judice, pro *desperatis & perditis* habendi sunt; *quibus minor videtur auctoritas Episcoporum in Africa*, quam vel Cornelii ipsius, in Petri cathedra Romæ sedentis.

1 Fra-

An. 252. illis judicaverunt, & eorum conscientiam multis delictorum laqueis vinctam judicii sui nuper gravitate damnarunt. Jam causa eorum cognita est: jam de eis dicta sententia est, nec censuræ congruit sacerdotum mobilis atque inconstantis animi levitate reprehendi, cum Dominus doceat & dicat: Sit sermo vester, est est, non non. *Matt.* 5. 37. Si eorum, qui de illis priore anno judicaverunt, numerus cum Presbyteris & Diaconis computetur, plures tunc affuerunt judicio & cognitioni, quam sunt iidem isti, qui cum Fortunato nunc videntur esse conjuncti. Scire enim debes, frater carissime, eum posteaquam pseudoepiscopus ab hæreticis factus est, jam pene ab omnibus esse desertum. Namque ii, quibus in præteritum præstigia obtendebantur, & dabantur verba fallacia, quod simul ad Ecclesiam regressuri dicerentur; posteaquam viderunt illic pseudoepiscopum factum, frustratos & deceptos se esse didicerunt, & remeant quotidie atque ad Ecclesiam pulsant: nobis tamen, à quibus ratio Domino reddenda est, anxie ponderantibus, & sollicite examinantibus, qui recipi & admitti ad Ecclesiam debeant. Quibusdam enim ita aut crimina sua obsistunt, [a] aut [1] fratres obstinate & firmiter renituntur; ut recipi omnino [b] non possint, cum scandalo, & periculo plurimorum. Neque enim sic [c] [2] putamina quædam colligenda sunt, ut quæ integra & sana sunt, vulnerentur; nec utilis aut consultus est pastor, qui ita morbidas & contactas oves gregi admiscet, ut gregem totum mali cohærentis afflictatione [d] contaminet.

Non sine assensu Plebis, ab Ecclesia profugi denuo admittendi.

O si posses, frater carissime, istic interesse nobiscum, cum pravi isti & [e] perversi de schismate revertuntur; videres quis mihi labor sit persuadere patientiam fratribus nostris, ut animi dolore sopito recipiendis malis curandisque consentiant. Namque ut gaudent & lætantur, cum tolerabiles & minus culpabiles redeunt: ita contra fremunt & reluctantur, quoties inemendabiles, & protervi, & vel adulteriis, vel sacrificiis contaminati, & post hæc adhuc insuper & superbi, sic ad Ecclesiam remeant, ut bona intus ingenia corrumpant. Vix plebi persuadeo, imo extorqueo, ut tales patiantur admitti: & justior factus est fraternitatis dolor, ex eo quod unus atque alius, [f] obnitente plebe, & contradicente, mea tamen facilitate suscepti, pejores extiterunt, quam prius [g] fuerant, nec fidem pœnitentiæ servare potuerunt, quia nec cum vera pœnitentia venerant.

Felicissimi & satellitum ejus fraudes & flagitia describuntur.

De istis vero quid dicam, qui nunc ad te cum Felicissimo omnium criminum reo navigaverunt, legati à Fortunato pseudoepiscopo missi, tam falsas ad te literas afferentes, quam est & ipse, cujus literas ferunt, falsus; quam [h] est ejus peccatorum multiplex conscientia, quam execrabilis vita, quam turpis, ut etsi in Ecclesia essent, ejici tales de Ecclesia debuissent? Denique quia conscientiam suam norunt, nec nos audent adire, aut ad Ecclesiæ limen accedere; sed foris per provinciam circumveniendis fratribus, & spoliandis pererrant: & omnibus jam satis noti, atque undique pro suis facinoribus exclusi, illuc etiam ad vos navigant. Neque enim potest illis frons esse ad nos accedendi, aut apud nos consistendi; cum sint acerbissima & gravissima crimina, quæ eis à fratribus ingerantur. Si judicium nostrum voluerint experiri, veniant. Denique si qua illis excusatio & defensio potest esse, videamus quem habeant satisfactionis suæ sensum, quem afferant pœnitentiæ fructum: nec Ecclesia istic cuiquam clauditur, nec [i] [3] Episcopus alicui denegatur; patientia & facilitas & humanitas nostra venientibus præsto est. Opto omnes in Ecclesiam regredi, opto universos commilitones nostros intra Christi castra, & Dei patris domicilia concludi: remitto omnia, multa dissimulo studio & voto colligendæ fraternitatis, etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno judicio religionis examino, delictis plusquam oportet remittendis pene ipse delinquo: amplector promta & plena dilectione cum pœnitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili & simplici confitentes.

Precibus, non minis, aditus ad Ecclesiam aperiendus.

Si qui autem sunt, qui putant se ad Ecclesiam non precibus, sed minis regredi posse, aut existimant aditum se sibi non lamentationibus, & satisfactionibus, sed terroribus facere; pro certo habeant, contra tales clausam stare Ecclesiam Domini, nec castra Christi invicta & fortia, & Domino tuente munita, minis cedere. Sacerdos Dei Evangelium tenens, & Christi præcepta custodiens, occidi potest, non potest vinci. Suggerit & subministrat nobis exempla [k] virtutis ac fidei Zacharias antistes Dei, qui cum

(*a*) Aut fratribus, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*b*) Non possunt, nisi cum scandalo, *Lam. Bod.* 1. 2. 3. *Ebor. NC.* 1. (*c*) Putramina, *Ver.* fragmina, *Lam. Ben. Bod.* 1. 2. 3. *Lin. NC.* 2. (*d*) Non attendas numerum illorum. Melior est enim unus timens, quam mille filii impii, sicut locutus est Dominus per Prophetam dicens: Fili, ne jocunderis in filiis impiis, si multiplicentur tibi, cum non fuerit timor Dei in ipsis, *Foss.* (*e*) Subversi, *Benev.* (*f*) Obtendente, *Bod.* 3. (*g*) Fuerunt, qui nec fidem, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*h*) Testis ejus peccatorum, *Bod.* 2. (*i*) Episcopatus, *Benev. Voss.* 2. *Bod.* 3. (*k*) Virtutis acris Zacharias, *Bod.* 3.

1 *Fratres obstinate & firmiter renituntur.*] Qui cum scandalo peccant ideo Ecclesia depulsi sunt; unde non mirum tales, in schisma lapsos, & Ecclesia extorres; non posse denuo, inemendati cum fuerint, in Ecclesiam recipi, præsertim renitente plebe, quæ scandalo illo læsa.

2 *Putamina.*] Purgamenta; membra putida & putrescentia, ense resecanda. Fortasse legi deberet, *Putramina quædam colliganda sunt, ut quæ integra & sana sunt vulnerentur.* Vulnera enim fasciis ligat Chirurgus, ut sanari possint. Sed infra dicit, *voto colligendæ fraternitatis.*

3 *Episcopus alicui denegatur.*] Facilis accessus ad Cyprianum Episcopum patet.

An. 252. cum illo & Felix quidam, quem [1] ipse extra Ecclesiam in hæresi, pseudoepiscopum olim constituerat. Sed & Jovinus & Maximus comites cum Privato hæretico affuerunt, ob nefanda sacrificia & crimina in se probata, sententia novem Episcoporum collegarum nostrorum condemnati, & iterato quoque à pluribus nobis, in concilio anno priore abstenti. Cum his autem quatuor junctus est & (a) [2] Repostus Suturnicensis, qui non tantum in persecutione ipse cecidit, sed & maximam partem plebis suæ sacrilega (b) persecutione dejecit. Hi quinque cum paucis vel [3] Sacrificatis, vel [4] male sibi consciis, Fortunatum sibi pseudoepiscopum cooptarunt, ut criminibus (c) in unum convenientibus talis esset scilicet rector, quales illi qui reguntur. Hinc jam & cetera mendacia, frater carissime, potes noscere, (d) quæ illic homines desperati, & perditi ventilaverunt, ut cum de sacrificatis vel de hæreticis amplius quam quinque pseudoepiscopi non fuerint qui Carthaginem venerint, & Fortunatum sibi dementiæ suæ socium constituerint; illi tamen, quasi filii diaboli, & mendacio pleni, ausi sunt, ut scribis, jactitare vigintiquinque Episcopos affuisse: quod mendacium & istic prius apud fratres nostros jactitabant, dicentes vigintiquinque Episcopos de Numidia esse venturos, qui sibi Episcopum facerent; quo in mendacio suo posteaquam, quinque solis convenientibus naufragis & à nobis abstentis, detecti sunt atque confusi; [5] Romam cum mendaciorum suorum merce navigaverunt, quasi veritas post eos navigare non posset, quæ mendaces linguas rei certæ probatione convinceret. Atque hæc est, (e) frater, vera dementia, non cogitare, nec scire, quod mendacia non diu fallant; noctem tamdiu esse (f) quamdiu illucescat dies, clarificata autem die, & sole oborto, luci tenebras & caliginem cedere, & quæ grassabantur per noctem latrocinia cessare. Denique si nomina ab eis quæreres, non haberent vel quos falso nominarent: tanta apud eos etiam malorum penuria est, ut ad illos nec de sacrificatis, nec de hæreticis viginti quinque colligi possint. Et tamen ad decipiendas aures simplicium & absentium mendacio numerus inflatur; quasi, etsi verus esset hic numerus, aut ab hæreticis Ecclesia, aut ab injustis justitia vincatur. Nec me oportet, frater carissime, (g) paria nunc cum illis facere, & ea, quæ commiserunt atque hucusque committunt meo sermone decurrere; cum considerandum sit nobis, quid proferre & scribere sacerdotes Dei oporteat, nec tam dolor apud nos debeat, quam pudor loqui; & ne videar provocatus, maledicta potius quam crimina & peccata congerere. Taceo itaque de fraudibus Ecclesiæ factis: conjurationes, & adulteria, & varia delictorum genera prætereo: unum illud (in quo non mea, nec hominum, sed Dei causa est) de eorum facinore non puto esse reticendum; quod à primo statim persecutionis die, cum recentia delinquentium facinora ferverent, & [6] sacrificiis nefandis non tantum diaboli altaria, sed adhuc manus ipsæ lapsorum atque ora fumarent, communicare cum lapsis & pœnitentiæ agendæ intercedere non destiterunt.

Intercedunt ne pœnitentia agatur, qui sine illa ad communionem admittunt.

Clamat Deus: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domini soli. Et Dominus in Evangelio dicit: Qui me negaverit, negabo illum. Et alio loco indignatio & ira divina non tacet, dicens: Illis fudistis libamina, & illis imposuistis sacrificia: super hæc non indignabor? dicit Dominus: Et intercedunt ne rogetur Deus, qui indignari se ipse testatur. Intercedunt ne exoretur precibus & satisfactionibus Christus, qui negantem se negare profitetur. Nos in ipso persecutionis tempore de hoc ipso literas misimus, nec auditi sumus. Concilio frequenter acto, non consensione tantum nostra, sed & comminatione decrevimus, ut pœnitentiam fratres agerent, ut pœnitentiam non agentibus nemo temere pacem daret: & illi contra Deum sacrilegi, contra sacerdotes Dei impio furore temerarii, de Ecclesia recedentes, & contra Ecclesiam parricidalia arma tollentes, elaborant (ut opus suum Diaboli (h) malitia consumment) (i) ne vulneratos divina clementia in Ecclesia sua curet; miserorum pœnitentiam mendaciorum suorum fraude (k) corrumpunt, ne Deo indignanti satisfiat; ne Christum Dominum suum, qui Christianus esse vel erubuit ante, vel timuit, postmodum quærat; ne ad Ecclesiam qui de Ecclesia recesserat, redeat. Datur opera, (l) ne satisfactionibus & lamentationibus justis delicta redimantur, ne vulnera lacrymis abluantur.

Exod. 22. 20. *Matt.* 10. 33. *Isa.* 57. 6.

Pax

(*a*) Repostus Uturnicensis, *Lam.* Suturgensis, *MR.* Quaturnicensis, *Corb.* (*b*) Persecutione ipse defecit, *Lin.* (*c*) In unum consentientibus, *Lam. Ebor. Pem. Bod.* 1. 2. 3. *NC.* 1. 2. *Voss.* 2. *Foss. Vict.* (*d*) Quæ contra nos illic, *Bod.* 3. (*e*) Frater carissime, *Bod.* 3. (*f*) Quamdiu non illucescat, *Bod.* 3. (*g*) Pariter, *Thu.* (*h*) Malitia consummet, *Bod.* 1. 2. *Vat.* (*i*) Nec vulneratos, *Voss.* 2. *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 2. (*k*) Corrumpunt, *Pem. Lam. Voss.* 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*l*) Ne satisfactionibus justis, *Lam. Bod.* 2. *Lin. Ebor. NC.* 1.

1 *Ipse extra Ecclesiam in hæresi.*] Rigaltius ait, *Perperam ipse constituerat, quia ipse in Ecclesia non erat, sed extra Ecclesiam; nempe in hæresi.*

2 *Repostus Suturnicensis.*] In nomenclatura hujus urbis, de qua vix alibi mentio occurrit, cum codices dissentiant; putaverim lectionem MS. Lambethani ad verum proxime accedere, & *Utinunensis*, legi debere: Hujus autem urbis mentio habetur cap. 123. Collationis Carthaginiensis, ubi *Octavius Episcopus plebis Utinunensis* dicitur.

3 *Sacrificatis.*] Rigaltius ait, *Idolorum sacrificio pollutis: ac per hoc fidei Christianæ desertoribus.*

4 *Male sibi consciis.*] Rigaltius ait, *Infra dicet, hæreticis.*

5 *Romam cum mendaciorum suorum merce navigaverunt.*] Rigaltius ait, *Canon vigesimus octavus Cod. Eccles. Afric. Non provocent ad transmarina judicia, sed ad primates suarum provinciarum, aut ad universale concilium. Ad transmarina autem qui putaverit appellandum, à nullo intra Africam ad communionem suscipiatur. Transmarina Græci dixere* τὰ περατικὰ & τὰς περατικὰς ἐκκλησίας. *Balsamo in can.* CVIII. *Syn. Cartha.* ἤγουν ἐν τῇ Ῥώμῃ. *Zonaras in can.* XXXI. *Videatur etiam Epistola Concilii Africani ad Papam Cœlestinum, Urbis Episcopum.*

6 *Sacrificiis nefandis.*] Hæc schismaticorum impudentissima noxa; ab Ecclesia pulsi quia cum Lapsis communicarent, Ecclesiam sugillant quia cum lapsis communicat.

1 *Con-*

An. 252. Pax vera falsæ pacis mendacio tollitur, salutaris sinus matris noverca ([a]) intercedente præcluditur, ne de pectore atque ore lapsorum fletus, & gemitus audiatur. Compelluntur adhuc insuper lapsi, ut linguis atque ore, quo in Capitolio ante deliquerant, sacerdotibus convicium faciant; [1] confessores, & virgines, & justos quosque fidei laude præcipuos, atque in Ecclesia gloriosos, contumeliis & maledicis vocibus prosequantur. A quibus quidem non tam nostrorum modestia, & humilitas, & pudor cæditur, quam illorum ipsorum spes & vita laceratur. Neque enim qui audit, sed qui facit convicium, miser est: nec qui à fratre vapulat, sed qui fratrem cædit, in lege peccator est, & cum nocentes innocentibus injuriam faciunt, ([b]) illi patiuntur injuriam, qui facere se credunt. Denique hinc illis ([c]) percussa mens, & hebes animus, & sensus alienus est. Ira est Dei non intelligere delicta, ([d]) ne sequatur pœnitentia, sicut scriptum est: Et dedit illis Deus [2] spiritum transpunctionis; ne revertantur scilicet, & curentur, & deprecationibus & satisfactionibus justis post peccata sanentur. Paulus Apostolus in Epistola sua ponit & dicit: ([e]) [3] Dilectum veritatis non habuerunt ut salvi fierent; ac propterea [4] mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in injustitia. Primus felicitatis gradus est, non delinquere: secundus, delicta cognoscere ([f]). Illic currit innocentia integra & illibata quæ servet, hic succedit medela quæ sanet: quod utrumque isti offenso Deo perdiderunt, & ut amissa sit gratia, quæ de baptismi sanctificatione percipitur, ([g]) & non subveniat pœnitentia, per quam culpa curatur. An putas, frater, levia esse adversus Deum facinora, parva & modica delicta, quod per illos non rogatur majestas indignantis Dei? quod non timetur ira & ignis, & dies Domini? quod imminente Antichristo, exarmatur fides militantis ([h]) populi, dum tollitur vigor & timor Christi? Viderint laici hoc quomodo curent; sacerdotibus labor ([i]) major incumbit in asserenda, & procuranda Dei majestate, ne quid videamur in hac parte negligere; cum admoneat Dominus & dicat: Et nunc præceptum hoc ad vos est, ô sacerdotes: Si non audieritis, & si non posueritis in corde vestro ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus; immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionem vestram. Honor ergo datur Deo, quando sic Dei majestas & censura contemnitur, ut cum se ille indignari & irasci sacrificantibus dicat, & cum pœnas æternas & supplicia perpetua comminetur: proponatur à sacrilegis atque dicatur; ne ira cogitetur Dei, ne timeatur judicium Domini, ne pulsetur ad Ecclesiam Christi; sed sublata pœnitentia, nec ulla exomologesi criminis facta, despectis Episcopis atque calcatis, ([k]) pax à Presbyteris verbis fallacibus prædicetur; & ne lapsi surgant, aut foris positi ad Ecclesiam redeant, ([l]) communicatio à non communicantibus offeratur? Quibus etiam satis non fuit ab Evangelio recessisse, spem lapsis satisfactionis & pœnitentiæ sustulisse, fraudibus involutos, vel adulteriis commaculatos, vel sacrificiorum funesta contagione pollutos, ne Deum rogarent, ne in Ecclesia exomologesin criminum facerent, ab omni & sensu & fructu pœnitentiæ ([m]) removisse; nisi foris sibi extra Ecclesiam & contra Ecclesiam constituissent conventiculum perditæ factionis, cum male sibi consciorum & Deum rogare ac satisfacere nolentium caterva ([n]) confluerent.

Isa. 29. 10.

2 *Thes.* 2. 10, 11, 12.

Malac. 2. 1.

In scelerum Fortunati, & satellitum

Post ista adhuc insuper pseudoepiscopo sibi ab hæreticis constituto, [5] navigare audent; & ad

(*a*) Intercedente clauditur, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*b*) Illi magis patiuntur injuriam, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Perversa mens, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. (*d*) Ne sequantur pœnitentiam, *Lin.* (*e*) Delectum, *Lam. Ebor. Lin. Voss.* 2. (*f*) Tertius delicta diluere, *Vet. Innom.* (*g*) Et non subsit pœnitentia, *Veron.* sumta sit, *Benev.* (*h*) Populi Dei, *Bod.* 3. (*i*) Major incurrit, *Lin. NC.* 2. (*k*) Pax à non veris, *Vir.* (*l*) *Sic*, *Bod.* 1. *Thu.* communicatio non communicantibus, *Imp.* (*m*) Removisse foris sibi extra Ecclesiam & contra Ecclesiam constituisse, *Voss.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 3. *MS.* (*n*) Confluere, *Ver.*

[1] *Confessores & virgines.*] Rigaltius ait, *Hic locus satis indicat honorem habitum in Ecclesia tunc temporis, virginitati & continentiæ: etsi non voto solennibus verbis aut ritibus concepto, hujusce propositi sive status personas obligatas fuisse constet, neque sub ullius cœnobii disciplina conclusas. Nam hæc post aliquod tempus inventa sunt & instituta.* Absit ut in Ecclesia Dei ulla sint tempora, ulli homines, à quibus castitati virginali honos non defertur. Sobrii & pii homines id saltem agunt, ne per vota temeraria laqueus injiciatur conscientiis; nec perfectionis statum somniantes, qui angelos in eo imitantur quod nec nubant, nec matrimonia contrahant, illos etiam imitentur quod per superbiam cadant.

[2] *Spiritum transpunctionis.*] Rigaltius ait, *Dixit Paulus ad Rom.* ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως. *Isaias dixerat,* πέποτικεν ὑμᾶς κύριος πνεύματι κατανύξεως. *Quod* LXX. κατάνυξιν *interpretantur, Aquila vertit,* καταφορὰν, *ut significaret eo poculo ebrio in stuporem dari, eoque stupore consopitos nutare, sensibus oppressis, non pungi; &* κατανύειν, *non* κατανύσσειν. *quod rectissime observavit Grotius Annotationibus in Epistolas Pauli.*

[3] *Dilectum veritatis.*] Dilectionem, in Textu Græco ἀγάπην ἀληθείας.

[4] *Mittet illis Deus operationem erroris.*] Rigaltius ait, Ἐνέργειαν πλάνης. *ut sunt etiam diabolica miracula, prodigia, portenta. Pauli locus est Epist.* II. *ad Thessal. Theophylactus,* Ἐνέργειαν δὲ πλάνης, τὰ ἔργα φησὶν ἀντιχρίστου. *Ibidem Paulus dixerat,* ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ.

[5] *Navigare audent.*] Rigaltius ait, *Nullum non movet in schismaticos adversarios suos lapidem. Episcoporum Africæ Concilio damnati provocaverant. Itaque laudat Ecclesiam Romanam ad quam illi navigaverant cum libello appellationis. Et Petri cathedram esse dicit, & Ecclesiam principalem, & sacerdotalis unitatis originem, Romanorum fidem, Pauli prædicatione ac testimonio laudatam. Subinde autem schismaticis perfidiæ crimen inurit, quo magis faciat invisos Romanis fide præstantibus. Nam & hunc sensum Paulinis verbis accommodat. Ad eos vero perfidiam accessum habere ullum non debere, nec posse, ait. Subjicit, appellantes minime esse audiendos, causa semel cognita, dictaque sententia. Mox & auctoritatem Episcoporum in provincia sua tuetur. Statutum esse omnibus Episcopis; sed & æquum esse pariter & justum, ut causa non alibi disceptetur, quam ubi est crimen admissum. Singulis pastoribus Episcopis portionem gregis esse adscriptam, quam regat unusquisque, actus sui sive administrationis suæ rationem redditurus,*

An. 252.

ejus cumulum accedit, quod constituto Pseudoepiscopo, ad transmarina judicia provocaverint.

& ad Petri Cathedram, atque [1] ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est, à schismaticis & profanis literas ferre, nec cogitare [2] eos esse Romanos (quorum fides, Apostolo prædicante, laudata est) ad quos perfidia habere non possit accessum. Quæ autem causa veniendi & (a) pseudoepiscopum contra Episcopos factum nunciandi? aut enim placet illis quod fecerunt, & in suo scelere perseverant: aut si displicet & recedunt, sciunt quo revertantur. [3] Nam cum (b) statutum sit omnibus nobis, & æquum sit pariter ac justum, ut uniuscujusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum, & singulis pastoribus [4] portio (c) gregis sit adscripta, quam regat unusquisque & gubernet, rationem sui actus Domino redditurus; oportet utique eos quibus præsumus non circumcursare, nec Episcoporum concordiam cohærentem sua subdola & fallaci temeritate collidere, [5] sed agere illic causam suam, (d) ubi & accusatores habere & testes sui criminis possint; [6] nisi si paucis desperatis & perditis minor videtur esse auctoritas Episcoporum in Africa constitutorum, qui jam de illis

Rom. 1. 8.

(*a*) Pseudoepiscoporum, *Lam. Bod.* 2. (*b*) Statutum sit ab omnibus nobis, *Voss.* 2. *Lin. Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. (*c*) Gregis sit commissa, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*d*) Ut & accusatores, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 3. *NC.* 1. *Mich.*

rus, non Romæ, sed in cœlis: non Cornelio, sed Christo. Pulcre igitur & prudenter laudato Cornelio, de prædicata Ecclesiæ principalis auctoritate, sive prærogativa, negat ullas ejus esse partes in causa Novatiani, peracta jam in Africa cognitione damnati. Locus iste unde mirifica exculpunt monarchiæ papalis propugnatores, si contextus ratio & scopus rite perpendatur, longe alio spectare deprehendetur. Ait enim Cyprianus, factiosos istos homines Fortunatum & Felicissimum, licet ipsi inprimis schismatici essent, non in pari noxa Novatianum & illius sequaces adire; sed (pro summa sua impudentia) Cornelium legitimum Ecclesiæ Romanæ Episcopum, & S. Petri successorem adoriri; & ab Ecclesia divisos, non pariter ab ejusdem communione extorres, sed principalem sive matricem Ecclesiam (ubi fidelium corpus versatur, & stolonibus ἀποφυάσι perpetuo à Cypriano opponitur;) cum legitimo pastore unitam, & proinde illam unde unitas sacerdotalis exorta est, sollicitare: minime cogitantes Romanos, neutiquam ab illis degeneres, quorum fides Apostolo prædicante laudata est; ad quos, magnis experimentis, nimirum Novatiani & deinde Fortunati repulsa, constat; perfidiam schismaticam non habere posse accessum.

1 *Ad Ecclesiam principalem.*] Matricem & Catholicam, hoc est, non schismaticam. Rigaltius ait, *In urbe principali constitutam. Canone* 28. *Concil. Chalced.* τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην οἱ πατέρες ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα. *Maxima & antiquissima, & omnibus cognita, à gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo Romæ fundata & constituta Ecclesia. Ad hanc propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam. Irenæi verba sunt lib.* 3. *adversus hær.* cap. 3. Addit, *hoc est, eos qui sunt undique fideles.* Nimirum ad urbem imperatricem necesse habent negotiorum expediendorum causa confluere, qui sunt undique fideles. Romana Ecclesia ita à D. Petro & Paulo fundata dici debet, ut imperium Macedonicum ab Alexandro censetur; cujus revera initia Philippo patri debentur. Constat enim tempore scriptæ epistolæ ad Romanos, quando in urbem recepta erat Christiana fides, nondum illuc advenisse D. Paulum: quod etiam de D. Petro similiter locum habere, ex Lactantii libello de mortibus persecutorum, liquido constat.

2 *Eos esse Romanos (quorum fides Apostolo prædicante laudata est.*] Rigaltius ait, *Hieronymus adversus Ruffinum, Scito Romanam fidem, Apostolica voce laudatam, istiusmodi præstigias non recipere. Sic omnes fere Latini Patres Pauli ad Romanos verba acceperunt, quasi rectior & sincerior fuisset apud Romanos fides: cum hoc tantum dicat Apostolus; Agere se gratias Deo, quod ubique passim fama sit, etiam Romanos, rerum Dominos, fidem Christianam suscepisse. Quod certe ob dignitatem Urbis, quæ totius orbis erat caput & gentium Domina, valde ad fidei Christianæ propagationem conducebat. Ceterum fidem Romanorum Paulo scribente non usquequaque fuisse probabilem, ostendunt ipsa Pauli verba. Quod etiam observavit Ambrosius procemio Commentarior. In Epistolam ad Rom. & in hæc ipsa quidem Pauli quæ citantur à Cypriano. Fidem Romanorum ait non fuisse tunc secundum regulam traditæ ab auctoribus veritatis. Tamen quia, quod ab uno Deo erat, interposito Christi nomine cœperant venerari, gratulatur illis Apostolus, sciens illos posse proficere. Tum quia fama fidei illorum erat profectus multorum. Tum certe quia qui non crediderant, poterant credere horum exemplo. Facile enim, inquit, facit inferior, quod fieri viderit à potiore. Denique ipse Hieronymus, procemio libri secundi ad Galatas, non aliam habuisse ait Romanos fidem, nisi hanc quam omnes Christi Ecclesiæ, sed quod in eis major esset devotio, & simplicitas ad credendum. Ubi alibi tanto studio & frequentia ad Ecclesias & Martyrum sepulcra concurritur? Ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui Amen reboat, & vacua idolorum templa quatiuntur?*

3 *Nam cum statutum sit omnibus.*] Rigaltius ait, *Vetustissimo canone cavebatur* τοὺς ὑφ' ἑτέρων ἀποβληθέντας, ὑφ' ἑτέρων μὴ προσίεσθαι. *Hanc regulam Patres Nicæni can.* v. *servari volunt illibatam* τοῖς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόποις. *Epistola Concilii Africani ad Cœlestinum P. Presbyterorum quoque & sequentium clericorum improba refugia, sicut te dignum est, repellat sanctitas tua: quia & nulla Patrum definitione hoc Ecclesiæ derogatum est Africanæ, & decreta Nicæna, sive inferioris gradus clericos, sive ipsos Episcopos suis metropolitanis apertissime commiserunt. Prudentissime enim justissimeque viderunt, quæcunque negotia in suis locis, ubi orta sunt, finienda: nec unicuique provinciæ, gratiam sancti spiritus defuturam.*

4 *Portio gregis.*] Rigaltius ait, *Cujus gregis à singulis Episcopis in solidum pars & portio tenetur, ut ipse ait libro de Unitate Eccles.*

5 *Sed agere illic causam suam, ubi & accusatores habere & testes sui criminis possint.*] Illustrissimus Annalista dicit, *Hoc quod citat Cyprianus in Ecclesia esse statutum, ut primæ causæ in propriis cognoscantur Ecclesiis, apud Fabiani Epistolam ad Hilarium scriptam legi in hæc verba: Peregrina vero judicia, salva in omnibus apostolica auctoritate, generali sanctione prohibemus.* Sed Cyprianus diserte respicit ea quæ non à Papa Romano, sed à Collegis suis in Africa erant statuta; ait enim, *cum statutum sit ab omnibus nobis.* Nec agnovit Papæ exceptionem, cum ad ipsum ne se causis transmarinis immisceret scriberet. Certe minime in animo habuit, istas Fabiani literas, quæ tunc nullæ erant; sed Isidori fuerant figmenta, diu postea à pessimo isto mercatore extrusa. Imo si vel tempore Synodi Carthaginiensis sub Aurelio istiusmodi superfuisset Epistola, Zosimo Papæ non opus fuisset Sardicensem Canonem pro Nicæno ingessisse; nec necesse esset ut Patres Africani legatos in orientem dirigerent, qui consultis authenticis Ecclesiarum patriarchalium exemplaribus, fucum detegerent. Mitto dicere, Eruditissimo de Marca judice, nullam potestatem factam Pontifici Romano per canonem Sardicensem judicia synodorum per appellationem rescindendi; sed tantum eorundem revisionem procurandi, pluribus Episcopis prioribus additis, facultatem concessam. Ethnica Roma se in finitimarum gentium litibus componendis immiscens, & parti ac causæ infirmiori favens, potentiam sibi acquisivit; iisdem artibus Christiana Roma se mundi caput & dominam præstitit.

6 *Nisi si paucis desperatis & perditis minor videtur esse auctoritas Episcoporum in Africa constitutorum.*] Cypriani seculo non innotuit auctoritas Episcopi Romani super alios omnes Episcopos. Beato illo martyre judice, pro *desperatis & perditis* habendi sunt; *quibus minor videtur auctoritas Episcoporum in Africa*, quam vel Cornelii ipsius, in Petri cathedra Romæ sedentis.

1 Fra-

An. 252. illis judicaverunt, & eorum conscientiam multis delictorum laqueis vinctam judicii sui nuper gravitate damnarunt. Jam causa eorum cognita est: jam de eis dicta sententia est, nec censuræ congruit sacerdotum mobilis atque inconstantis animi levitate reprehendi, cum Dominus doceat & dicat: Sit sermo vester, est est, non non. *Matt.* 5. 37. Si eorum, qui de illis priore anno judicaverunt, numerus cum Presbyteris & Diaconis computetur, plures tunc affuerunt judicio & cognitioni, quam sunt iidem isti, qui cum Fortunato nunc videntur esse conjuncti. Scire enim debes, frater carissime, eum postea quam pseudoepiscopus ab hæreticis factus est, jam pene ab omnibus esse desertum. Namque ii, quibus in præteritum præstigia obtendebantur, & dabantur verba fallacia, quod simul ad Ecclesiam regressuri dicerentur; posteaquam viderunt illic pseudoepiscopum factum, frustratos & deceptos se esse didicerunt, & remeant quotidie atque ad Ecclesiam pulsant: nobis tamen, à quibus ratio Domino reddenda est, anxie ponderantibus, & sollicite examinantibus, qui recipi & admitti ad Ecclesiam debeant. Quibusdam enim ita aut crimina sua obsistunt, (a) aut [1] fratres obstinate & firmiter renituntur; ut recipi omnino (b) non possint, cum scandalo, & periculo plurimorum. Neque enim sic (c) [2] putamina quædam colligenda sunt, ut quæ integra & sana sunt, vulnerentur; nec utilis aut consultus est pastor, qui ita morbidas & contactas oves gregi admiscet, ut gregem totum mali cohærentis afflictatione (d) contaminet.

Non sine assensu Plebis, ab Ecclesia profugi denuo admittendi.

O si posses, frater carissime, istic interesse nobiscum, cum pravi isti & (e) perversi de schismate revertuntur; videres quis mihi labor sit persuadere patientiam fratribus nostris, ut animi dolore sopito recipiendis malis curandisque consentiant. Namque ut gaudent & lætantur, cum tolerabiles & minus culpabiles redeunt: ita contra fremunt & reluctantur, quoties inemendabiles, & protervi, & vel adulteriis, vel sacrificiis contaminati, & post hæc adhuc insuper & superbi, sic ad Ecclesiam remeant, ut bona intus ingenia corrumpant. Vix plebi persuadeo, imo extorqueo, ut tales patiantur admitti: & justior factus est fraternitatis dolor, ex eo quod unus atque alius, (f) obnitente plebe, & contradicente, mea tamen facilitate suscepti, pejores extiterunt, quam prius (g) fuerant, nec fidem pœnitentiæ servare potuerunt, quia nec cum vera pœnitentia venerant.

Felicissimi & satellitum ejus fraudes & flagitia describuntur.

De istis vero quid dicam, qui nunc ad te cum Felicissimo omnium criminum reo navigaverunt, legati à Fortunato pseudoepiscopo missi, tam falsas ad te literas afferentes, quam est & ipse, cujus literas ferunt, falsus; quam (h) est ejus peccatorum multiplex conscientia, quam execrabilis vita, quam turpis, ut etsi in Ecclesia essent, ejici tales de Ecclesia debuissent? Denique quia conscientiam suam norunt, nec nos audent adire, aut ad Ecclesiæ limen accedere; sed foris per provinciam circumveniendis fratribus, & spoliandis pererrant: & omnibus jam satis noti, atque undique pro suis facinoribus exclusi, illuc etiam ad vos navigant. Neque enim potest illis frons esse ad nos accedendi, aut apud nos consistendi; cum sint acerbissima & gravissima crimina, quæ eis à fratribus ingerantur. Si judicium nostrum voluerint experiri, veniant. Denique si qua illis excusatio & defensio potest esse, videamus quem habeant satisfactionis suæ sensum, quem afferant pœnitentiæ fructum: nec Ecclesia istic cuiquam clauditur, nec (i) [3] Episcopus alicui denegatur; patientia & facilitas & humanitas nostra venientibus præsto est. Opto omnes in Ecclesiam regredi, opto universos commilitones nostros intra Christi castra, & Dei patris domicilia concludi: remitto omnia, multa dissimulo studio & voto colligendæ fraternitatis, etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno judicio religionis examino, delictis plusquam oportet remittendis pene ipse delinquo: amplector promta & plena dilectione cum pœnitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili & simplici confitentes.

Precibus, non minis, aditus ad Ecclesiam aperiendus.

Si qui autem sunt, qui putant se ad Ecclesiam non precibus, sed minis regredi posse, aut existimant aditum se sibi non lamentationibus, & satisfactionibus, sed terroribus facere; pro certo habeant, contra tales clausam stare Ecclesiam Domini, nec castra Christi invicta & fortia, & Domino tuente munita, minis cedere. Sacerdos Dei Evangelium tenens, & Christi præcepta custodiens, occidi potest, non potest vinci. Suggerit & subministrat nobis exempla (k) virtutis ac fidei Zacharias antistes Dei, qui cum

(*a*) Aut fratribus, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*b*) Non possunt, nisi cum scandalo, *Lam. Bod.* 1. 2. 3. *Ebor. NC.* 1. (*c*) Putramina; *Ver.* fragmina, *Lam. Ben. Bod.* 1. 2. 3. *Lin. NC.* 2. (*d*) Non attendas numerum illorum. Melior est enim unus timens, quam mille filii impii, sicut locutus est Dominus per Prophetam dicens: Fili, ne jocunderis in filiis impiis, si multiplicentur tibi, cum non fuerit timor Dei in ipsis, *Foss.* (*e*) Subversi, *Benev.* (*f*) Obtendente, *Bod.* 3. (*g*) Fuerunt, qui nec fidem, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*h*) Testis ejus peccatorum, *Bod.* 2. (*i*) Episcopatus, *Benev. Voss.* 2. *Bod.* 3. (*k*) Virtutis acris Zacharias, *Bod.* 3.

[1] *Fratres obstinate & firmiter renituntur.*] Qui cum scandalo peccant ideo Ecclesia depulsi sunt; unde non mirum tales, in schisma lapsos, & Ecclesia extorres; non posse denuo, inemendati cum fuerint, in Ecclesiam recipi, præsertim renitente plebe, quæ scandalo illo læsa.

[2] *Putamina.*] Purgamenta; membra putida & putrescentia, ense resecanda. Fortasse legi deberet, *Putramina quædam colliganda sunt, ut quæ integra & sana sunt vulnerentur.* Vulnera enim fasciis ligat Chirurgus, ut sanari possint. Sed infra dicit, *voto colligendæ fraternitatis.*

[3] *Episcopus alicui denegatur.*] Facilis accessus ad Cyprianum Episcopum patet.

An. 252. cum terreri minis & (a) lapidatione non posset, in templo Dei occisus est; clamans & identidem dicens: quod nos quoque contra hæreticos clamamus & dicimus: Hæc (b) dicit Dominus: Dereliquistis vias Domini, & Dominus (c) relinquet vos. Neque enim, quia pauci temerarii & improbi, (d) cœlestes & salutares vias Domini (e) derelinquunt, & sancta non agentes à sancto spiritu deseruntur; ideo & nos divinæ traditionis immemores esse debemus, ut majora esse furentium scelera, quam sacerdotum judicia censeamus; aut existimemus plus ad impugnandum posse humana conamina, (f) quam ad protegendum prævalet divina tutela. An ad hoc, frater carissime, deponenda est Catholicæ Ecclesiæ dignitas, & [1] plebis intus positæ fidelis atque incorrupta majestas, & sacerdotalis quoque auctoritas ac potestas, ut judicare velle se dicant de Ecclesiæ præposito extra Ecclesiam (g) constituti? de Christiano hæretici? de sano saucii? de integro vulnerati? de stante lapsi? de judice rei? de sacerdote sacrilegi? Quid superest quam ut Ecclesia Capitolio cedat, & recedentibus sacerdotibus, ac (h) Domini altare removentibus, in Cleri nostri sacrum venerandumque consessum, simulacra atque idola cum aris suis transeant, & Novatiano declamandi adversum nos atque increpandi largior & plenior materia præstetur; si ii qui sacrificaverunt, & Christum publice negaverunt, non tantum rogari, & sine acta pœnitentia admitti; sed adhuc insuper cœperint terroris sui potestate dominari? Si pacem postulant, arma deponant: si satisfaciunt, quid minantur? aut si comminantur, sciant quia à Dei sacerdotibus non timentur: neque enim & Antichristus cum venire cœperit, introibit Ecclesiam quia minatur; aut armis ejus & violentiæ ceditur, quia resistentes peremturum se esse profitetur. Armant nos hæretici, dum nos putant sua comminatione terreri nec in (i) faciem nos dejiciunt, sed magis erigunt & accendunt, dum ipsam pacem persecutione pejorem fratribus faciunt. Et optamus quidem ne quod loquuntur furore, impleant crimine: (k) ne qui verbis perfidis & crudelibus peccant, factis quoque delinquant.

2 Paral. 24. 21.

Stantes pro Lapsis orare oportet, quamdiu spes aliqua superest de meliori fruge.

Oramus ac deprecamur Deum, quem provocare illi & exacerbare non desinunt, ut eorum corda mitescant, ut furore deposito (l) ad sanitatem mentis redeant, ut (m) pectora operta delictorum tenebris, pœnitentiæ lumen agnoscant; & magis petant fundi pro se preces atque orationes antistitis, quam ipsi fundant sanguinem sacerdotis. Si autem in suo furore permanserint, atque in istis insidiis ac minis suis parricidalibus crudeliter perseveraverint, nullus Dei sacerdos sic infirmus est, sic jacens & abjectus, sic imbecillitate humanæ mediocritatis invalidus; qui non contra hostes & impugnatores Dei divinitus erigatur, cujus non humilitas & infirmitas, vigore & robore (n) Domini protegentis animetur. Nostra nihil interest, aut à quo, aut (o) quando perimamur, mortis & sanguinis præmium de Domino recepturi. Illorum flenda & (p) [2] lamentanda concisio est, quos sic Diabolus excæcat; ut æterna gehennæ supplicia non cogitantes, Antichristi jam propinquantis adventum conentur imitari. Et quanquam sciam, frater carissime, pro mutua dilectione quam (q) debemus, & exhibemus invicem nobis, florentissimo illic Clero (r) tecum præsidenti, & sanctissimæ atque amplissimæ plebi legere te semper literas nostras; tamen nunc & admoneo & peto, ut quod alias sponte atque honorifice facis, etiam petente me facias, ut hac Epistola mea lecta, si quod illic contagium venenati sermonis & pestiferæ seminationis irrepserat, id omne de fratrum auribus & pectoribus exuatur, & bonorum integra (s) ac sincera dilectio ab omnibus hæreticæ detractionis sordibus repurgetur. Declinent autem de cetero fortiter, & evitent dilectissimi fratres nostri verba & colloquia eorum, quorum sermo ut cancer serpit: sicut Apostolus dicit, Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ. Et iterum: Hæreticum hominem post unam correptionem evita, sciens quia perversus est (t) hujusmodi, & peccat, & est (u) à semetipso damnatus. Et per Solomonem loquitur Spiritus Sanctus: [3] Perversus, inquit, (x) in ore

2 Tim. 2. 17. 1 Cor. 15. 33. Tit. 3. 10, 11. Prov. 16. 27.

(*a*) Lapidationibus, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. 3. *Ebor.* (*b*) *Sic*, *Bod.* 1. 2. 3. *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. dixit, *Impr.* (*c*) Derelinquet, *Lam. Ebor. Lin.* (*d*) Cœlestes thesauros, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*e*) Derelinquerunt, *Bod.* 3. (*f*) *Sic*, *Voss.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. quam quod, *Imp.* (*g*) De Episcopo, *Ver.* constituti hæretici, *Voss.* 2. (*h*) De altari Domini, *Fab.* (*i*) *Sic*, *Voss.* 2. *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. *Thu. Mic. Vict.* pace, *Imp.* (*k*) Et qui verbis perfidis, *Lam. Bod.* 2. (*l*) Ad sanitatem mentes *Ver.* (*m*) Pectora obsessa, *Bod.* 3. *Lin. Benev.* ut peccatorum & delictorum, *Fab.* ut pectora à delictorum tenebris soluta, *Bod.* 1. (*n*) Domino protegente, *Bod.* 3. *Voss.* 2. (*o*) Quando pereamus, *Pam. Bod.* 1. (*p*) *Sic*, *Lam. Bod.* 1. *Voss.* 2. lamentanda consensio, *Lin. NC.* 2. conditio, *Thu. Corb.* flenda potius & lamentanda, *Benev.* (*q*) Habemus, *Ver.* (*r*) Tecum præsenti, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*s*) Sincera dilectione *Lam. Bod.* 2. (*t*) Hujusmodi, cum sciens peccat, *NC.* 2. (*u*) Per semetipsum, *Benev.* (*x*) In ore suo portat perversa, perditionis suæ ignem condens, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. *Mic. Vict.* in ore suo portat verbum perditionis suæ, *Fab.*

[1] *Plebis majestas.*] Rigaltius ait, *Quam reveretur plebis integræ & intaminatæ sacerdotium fideliter custoditum! baptisma illæsum & incorruptum, non sacrificio aut libello pollutum! Majestatis vocabulum, quod sibi proprium fecerat populus olim tantum Romanus, convenientissime Cyprianus, in republicæ Christianæ disciplina, transtulit ad plebem Romanam Christianam.*

[2] *Lamentanda concisio.*] κατατομή. Phil. 3. 2. Qui in hoc conspirant, ut Ecclesiam discerpant.

[3] *Perversus, inquit.*] LXX. legit Ἀνὴρ ἄφρων ὀρύσσει ἑαυτῷ κακά, ἐπὶ δὲ τῶν ἑαυτοῦ χειλέων θησαυρίζει πῦρ.

1 Sepi

An. 252. ore suo portat perditionem, & in labiis suis ignem condit. Item denuo monet dicens: [1] Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam. Et iterum: Malus obaudit linguæ iniquorum, justus autem non intendit labiis mendacibus. Quod, quanquam sciam illic fraternitatem nostram, vestra scilicet (a) providentia monitam, sed & sua vigilantia satis cautam, nec capi hæreticorum venenis posse, nec decipi; tantumque apud illos prævalere magisteria & præcepta divina, quantus illis in Deum timor est; tamen ex abundanti, vel sollicitudo nostra, vel caritas scribere ad vos ista persuasit, ut nulla cum talibus commercia copulentur, nulla cum malis convivia vel colloquia misceantur, simusque ab eis tam separati, quam (b) sunt illi de Ecclesia profugi, quia scriptum est; Si autem & Ecclesiam contemserit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus: & beatus (c) Apostolus non monet tantum, sed & jubet à talibus ut recedatur. Præcipimus, inquit, vobis in nomine Domini Jesu Christi, ut recedatis ab omnibus fratribus ambulantibus inordinate, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Nulla societas fidei & perfidiæ potest esse: qui cum Christo (d) non est, qui adversarius Christi est, qui unitati & paci ejus inimicus est, nobiscum non potest cohærere. Si cum precibus & satisfactionibus veniunt, audiantur: Si maledicta & minas ingerunt, respuantur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

Eccles. 28. 28.
Prov. 17. 4.
Mat. 18. 17.
2 Thes. 3. 6.

(*a*) Providentia munitam, *Pem. Bod.* 1. *Voss.* 2. *NC.* 2. *Lin. Thu. Foss.* (*b*) Sunt isti ab Ecclesia profugi, *Ver. Ben.* (*c*) Apostolus Paulus, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Non est, adversarius Christi est, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *Lin. NC.* 1.

1 *Sepi aures tuas spinis.*] LXX. habet περίφραξον τὰ κτήματά σου ἀκάνθαις, τὸ ἀργύριόν σου καὶ τὸ χρυσίον σου κατάδησον. Sed aliqui codices in extrema versus parte cum Cypriani lectione consentiunt, & subjiciunt, καὶ τῷ στόματί σου θυρώματα καὶ μοχλούς. Sed locus totus vulgatam sequitur.

EPISTOLA LX.

Cyprianus Cornelio fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. LVII. Ad Erasm. l. 1. *Ep.* 1. *Epistola est gratulatoria Cornelio, ob exilium Christi nomine susceptum.*

Scripta post reditum.

COGNOVIMUS, frater carissime, fidei ac virtutis vestræ testimonia gloriosa; & confessionis vestræ honorem sic exultanter accepimus, ut in meritis ac laudibus vestris nos quoque participes & socios computemus. Nam cum nobis & Ecclesia una sit & mens juncta, & individua concordia, (a) [1] quis non sacerdos in consacerdotis sui laudibus, tanquam in suis propriis gratuletur? aut quæ fraternitas non in fratrum gaudio ubique lætetur? Exprimi satis non potest, quanta istic exultatio fuerit, & quanta lætitia, cum de vobis prospera & fortia comperissemus: ducem te illic confessionis fratribus extitisse, sed & confessionem ducis (b) de fratrum confessione crevisse; ut dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloriæ comites, & confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri: ut non inveniamus quid prius prædicare in vobis debeamus, utrumne tuam promtam & stabilem fidem, an inseparabilem fratrum caritatem. Virtus illic Episcopi præcedentis publice comprobata est, adunatio sequentis fraternitatis ostensa est. [2] Dum apud vos unus animus & una vox est, Ecclesia omnis Romana confessa est. (c) [3] Claruit, fratres carissimi, fides, quam de vobis beatus Apostolus prædicavit. Hanc laudem virtutis, & roboris firmitatem jam tunc in spiritu prævidebat, & præconio futurorum merita vestra

(*a*) Quis non in, *Pem. Voss.* 2. (*b*) Et fratrum confessione crevisse, *Lam. Bod.* 2. consensione, *Thu. Foss. Vict.* (*c*) Claruit, frater carissime, *Lam. Lin. NC.* 1. 2.

1 *Quis non sacerdos in consacerdotis sui laudibus.*] Rigaltius ait, *Hoc Cyprianus ad Cornelium: sacerdos Carthaginis ad sacerdotem Romanum. Dicimusne, æmulam adhuc fuisse Romæ Carthaginem? An Carthaginem hic agere ut alteram Romam? An ex disciplina Christi, pro fraterna concordia, Carthaginis sacerdotem sive Episcopum, appellare consacerdotem suum Cornelium Romæ Episcopum?*

2 *Dum apud vos unus animus & una vox est.*] Rigaltius ait, *Minime igitur vana est illa Cleri Romani exultatio. Ecclesia ista fortis in fide. Nam & hoc Cypriani testimonio confirmatur.*

3 *Claruit fides, quam de vobis beatus Apostolus prædicavit.*] Rigaltius ait, *Jam observavimus Apostolum non prædicasse fidem Romanorum, sed gratulatum esse Romanis, quod fama per totum orbem spargeretur, etiam Romæ esse Christianos, supra Ep.* XXX. *&* LIV. *Sic tamen acceperunt plerique Patres antiqui, quasi dixerit Paulus, etiam fuisse jam ævo suo Romanorum fidem, ut ceteris gentibus præiret exemplo. Quid igitur? inquit Chrysostomus; Omnis terra fidem exaudiit Romanorum? Omnis exinde? Nec incredibile est quidem. Non enim ignobilis ea civitas, sed tanquam in vertice posita, ubique conspicua fuit. Et paulo post, duplicem esse ait Pauli laudationem, & quod in Christum crediderunt Romani,* καὶ ὅτι μετὰ παῤῥησίας ἐπίστευον. *Hoc sibi volunt ista Cypriani, quæ statim sequuntur: Hanc laudem virtutis & roboris firmitatem jam tunc in spiritu prævidebat: Apostolus scilicet.*

1 *Quic-*

An. 252. stra contestans, dum parentes laudat, (a) filios provocabat. Dum sic unanimes, (b) dum fortes estis, magna ceteris fratribus unanimitatis & fortitudinis exempla tribuistis. Docuistis granditer Deum timere, Christo firmiter adhærere; plebem sacerdotibus in periculo jungi; in persecutione fratres à fratribus non separari; concordiam simul junctam vinci omnino non posse; [1] quicquid simul petitur à cunctis, Deum pacis pacificis exhibere. Prosilierat adversarius terrore violento Christi castra turbare: sed quo impetu venerat, (c) eodem impetu pulsus est; & quantum formidinis & terroris attulit, tantum fortitudinis invenit & roboris. Supplantare se iterum posse crediderat Dei servos; (d) & velut tyrones, & rudes, quasi minus paratos, & minus cautos, solito suo more concutere. (e) Unum primo aggressus, ut lupus ovem secernere à grege, ut accipiter columbam ab agmine volantium (f) separare tentaverat; nam cui non est adversus omnes satis virium, circumvenire quærit solitudinem singulorum. Sed retusus adunati exercitus fide pariter & vigore, intellexit milites Christi vigilare jam sobrios, & armatos ad prælium stare; vinci non posse, mori posse: & hoc ipso invictos esse, quia mori non timent; nec repugnare contra impugnantes, cum occidere (g) innocentibus nec nocentem liceat; sed promte & animas & sanguinem tradere; ut cum tanta in seculo malitia & sævitia grassetur, à malis & sævis velocius recedatur. Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum? quale in conspectu Christi, (h) Ecclesiæ suæ gaudium, ad pugnam, quam tentaverat hostis inferre, non singulos milites, sed tota simul castra prodisse? omnes enim constat venturos fuisse, si audire potuissent, (i) quando accurrerit properanter, & venerit quisquis audivit. Quot illic lapsi, gloriosa confessione sunt restituti? Steterunt fortes, [2] & ipso dolore pœnitentiæ facti ad prælium fortiores; ut appareat nuper [3] subitatos esse, & novæ atque insuetæ rei pavore trepidasse; rediisse ad se postmodum, fidem veram, & vires suas de Dei timore collectas, ad omnem patientiam constanter & firmiter roborasse, nec jam [4] stare ad criminis veniam, sed ad passionis coronam.

Novatianus Orthodoxis persecutione vexatis, intactus relinquitur.

[5] Quid ad hæc Novatianus? frater carissime, utrumne jam deponit errorem? an vero (qui dementium mos est) ipsis bonis & prosperis nostris (k) plus adactus est ad furorem? & quo magis ac magis dilectionis ac fidei crescit hic gloria, illic dissensionis & zeli recrudescit insania: nec vulnus suum miser curat, sed adhuc gravius & se, & suos vulnerat? in perniciem fratrum lingua sua perstrepens, & facundiæ venenatæ jacula contorquens, (l) magis durus secularis philosophiæ pravitate, quam (m) [6] philosophiæ dominicæ lenitate pacificus; desertor Ecclesiæ, misericordiæ hostis, (n) interfector pœnitentiæ, doctor superbiæ, veritatis corruptor, (o) perditor caritatis? (p) Agnoscit ne jam qui sit sacerdos Dei? quæ sit Ecclesia & domus Christi? qui sint Dei servi, quos diabolus infestet? qui sint Christiani, quos Antichristus impugnet? Neque enim quærit illos, quos jam subegit, aut gestit evertere, quos jam suos fecit. Inimicus & hostis Ecclesiæ (q) quos alienavit ab Ecclesia & foras duxit, ut captivos & (r) victos contemnit, & præterit: eos pergit lacessere, in quibus Christum cernit habitare. Quanquam & si aliquis ex talibus fuerit apprehensus, non est quod sibi quasi in (s) confessionis nominis blandiatur, cum constet,

(a) Filios provocat, *Vindel. Foss. Corb.* (b) Dum sic fortes, *Foss. Mic. Vict.* (c) Eodem turbatus & pulsus, *Bod.* 3. Impetu repulsus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (d) Et quasi minus paratos, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (e) Nam primo aggressu, *Bod.* 3. (f) Superare tentaverat, *Bod.* 3. (g) Innocenti, *Lam. Bod.* 2. (h) Et ejus Ecclesiæ gaudium summum, *Corb. Bod.* 3. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. Christi & Ecclesiæ suæ, *Foss. Mic.* (i) *Sic Foss. Corb. Mic. Vict.* quando cucurrit, *Bod.* 3. occurrerit, *Imp.* (k) Latius adauctus, *NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.* (l) Magister durus, *Lin.* (m) Sophiæ dominicæ, *Ver. Benev. Manut.* (n) Interceptor pœnitentiæ, *Lin.* (o) Proditor caritatis, *Lin.* perditor castitatis, *NC.* 1. *Pem. Lam. Bod.* 2. (p) Agnoscis ne, *Bod.* 3. (q) Quos abalienavit, *Lam. Bod.* 2. (r) Victos, *Thu. Foss. Vict.* (s) Confessionis nomine, *Lin. NC.* 2.

1 *Quicquid simul petitur à cunctis.*] Rigaltius ait, *Quasi manu facta; quod in eandem sententiam dixerat Tertullianus in Apolog. Coimus ad Deum, quasi manu facta precationibus ambiamus. Hæc vis Deo grata est.*

2 *Et ipso dolore pœnitentiæ facti ad prælium fortiores.*] Rigaltius ait, *Dolorem pœnitentiæ dicit, acerrimum pudorem, quo solebant affici boni pœnitentes, id se commisisse propter quod pœnitentia indigerent, quo dolore, velut irritati, ad Martyria ferebantur acriores. Sic Epistola præcedenti, Lapsos dolor ad prælium provocet.*

3 *Subitatos esse.*] Voce hac sæpius utitur Cyprianus.

4 *Stare ad criminis veniam.*] Videl. quæ dicta in lib. de Lap.

5 *Quid ad hæc Novatianus.*] Rigaltius ait, *Insultat Novatiano, quasi dicat, frustra illum calumnias spargere de tali viro, qui tam constanter Christum confessus sit.* De hac re etiam agit in Epistola sequente. Illic ostenditur Novatianum immerito à suis pro martyre habitum.

6 *Philosophiæ Dominicæ lenitate.*] Rigaltius ait, *Opponit Cyprianus Sophiam dominicam Philosophiæ seculari. Hæc tam incerti falsique mater, quam illa fons & origo veri rectique. Hæc suos etiam Sophos habuit: sed inter eos qui nobilissimus extitit, invidiam vocabuli, professione contraria, damnavit. Ceteris adumbrata modestia Philosophiæ nomen placuit, verum, nec istis unquam amica sua potiri contigit. Illa igitur Sophia, Christus, nominis sui cultores habuit Christianos, qui Domini sui præcepta summo studio servantes, veram Sophiam, hoc est, summæ felicitatis & gloriæ professionem, consequuntur.*

7 Provi-

An. 252. stet, si occisi ejusmodi extra Ecclesiam fuerint, fidei coronam non esse, sed pœnam potius esse perfidiæ; nec in domo Dei inter unanimes habitaturos esse, quos videmus de pacifica & divina domo, furore discordiæ, recessisse. Hortamur plane quantum possumus, frater carissime, pro caritate mutua, qua nobis invicem cohæremus, ut (quoniam [1] providentia Domini monentis instruimur, & divinæ misericordiæ consiliis salubribus admonemur, (a) appropinquare jam certaminis & agonis nostri diem) jejuniis, vigiliis, orationibus insistere cum omni plebe non desinamus. Incumbamus gemitibus assiduis, & deprecationibus crebris: hæc sunt enim nobis arma cœlestia, quæ stare & perseverare fortiter faciunt. Hæc sunt munimenta spiritalia, & tela divina, quæ protegunt. Memores nostri invicem simus, concordes atque unanimes, [2] utrobique pro nobis semper oremus, pressuras & angustias mutua caritate relevemus. [b] Et quis istinc nostrum prior divinæ dignationis celeritate præcesserit, [3] perseveret apud Dominum nostra dilectio, pro fratribus & sororibus nostris apud misericordiam Patris non cesset oratio. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(*a*) Appropinquante jam certaminis & agonis nostri, die *Bod.* 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. *Mic.* (*b*) Et si quis, *Pem. Ebor. Lam. Lin. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. 3. si quis hinc, *Foss.*

1 *Providentia Domini monentis instruimur.*] Rigaltius ait, *Noctes habet Cyprianus haud cæcas. Sæpissime videt in somnis monstrantem sibi Dominum, & ostendentem quæ revelaret, quoties occasio posceret.*

2 *Utrobique pro nobis semper oremus.*] Rigaltius ait, *Reciproca dilectione: mutua caritate.*

3 *Perseveret apud Dominum nostra dilectio.*] Rigaltius ait, *Patet, inquit Pamelius, ex hoc loco Cyprianum sensisse & credidisse sanctos etiam defunctos pro vivis orare. Ego quidem hanc disciplinam Christiano dignissimam esse arbitror. Sed ambiguum mihi videtur, an hoc sentiat Cyprianus: nisi dicamus hæc illius verba, si quis istinc nostrum prior divinæ dignationis celeritate præcesserit, non esse accipienda de eo qui per Martyrii coronam præcesserit, quis enim orandum esse dicet pro martyre, cujus sanguis tota paradisi clavis est? sed de eo qui communi mortalitatis exitu diem certaminis anteverterit. Pro eo certe perseveret apud Dominum dilectio nostra. At si vicissim oremus, ut perseveret illi apud Dominum dilectio nostri, quæ ratio rogandi hortandive beatum jam & felicem, ut in dilectione fratrum suorum perseveret? cum absque ista dilectione, absque illa scilicet caritate, æterna vita plane esset indignus. Neque dici debeat sanctus, qui erga fratres suos caritatem amiserit. Profecto pius & fidelis est sermo, eorum qui jam exuti mortalitate facti sunt Christi cohæredes, & eorum qui superstites adhuc in terris ejusdem Christi cohæredes futuri sunt, unam esse Ecclesiam; uno Spiritu sanctontam probe junctam, ut nec morte corporis divellatur. Orant illi Deum pro nobis, & nos Deum laudamus pro illis. Et sic utrobique pro nobis semper oramus.* Sensus videtur esse, Alterutro ex nobis obeunte, sive ego qui Carthagini præsum, sive tu qui Romæ præsides superstes fuerit; ejus, cui in vivis diutius esse contigerit, pro utraque Ecclesia perseveret & supersit apud Deum oratio. Interim minime dubitamus, Animas cœlo receptas precibus Deum opt. max. sollicitare ut in terris agentium misereatur: sed non inde conficitur, preces ad Sanctos fundi debere. Deos, qui rogat, ille facit.

An. 252.

EPISTOLA LXI.

Cyprianus cum Collegis Lucio fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LVIII. Ad Erasm. l. 3. Ep. 3. Gratulatur Lucio Papæ Romano, de confessione, & reditu ab exilio.

Scripta post reditum, tempore Lucii.

ET nuper quidem tibi, frater cariſſime, gratulati ſumus, cum te honore geminato in Eccleſiæ ſuæ adminiſtratione Confeſſorem pariter & Sacerdotem conſtituit divina dignatio; ſed & nunc non minus tibi & comitibus tuis atque univerſæ fraternitati gratulamur, quod cum eadem gloria & laudibus veſtris reduces ([a]) vos denuo ad ſuos fecerit benigna Domini & larga protectio: ut paſcendo gregi paſtor, & gubernandæ navi gubernator, & plebi regendæ rector redderetur; & appareret relegationem veſtram ſic divinitus eſſe diſpoſitam, non ut Epiſcopus relegatus & pulſus Eccleſiæ deeſſet, sed ut ad Eccleſiam major rediret. Neque enim in tribus pueris minor fuit martyrii dignitas, quia morte fruſtrata de camino ignis incolumes exierunt; aut non conſummatus Daniel extitit in ſuis laudibus, quia qui leonibus miſſus fuerat ad prædam, protectus à Domino vixit ad ([b]) gloriam. In Confeſſoribus Chriſti dilata martyria non meritum confeſſionis minuunt, ſed magnalia divinæ protectionis oſtendunt. Repræſentatum videmus in vobis, quod apud Regem fortes atque illuſtres pueri prædicaverunt: Ipſos quidem paratos eſſe ardere flammis, ne diis ejus ſervirent, aut imaginem quam fecerat adorarent; Deum tamen quem colebant, quemque & nos colimus, potentem eſſe ut eos de camino ignis eximeret, & de Regis manibus ac de pœnis præſentibus liberaret. Quod invenimus in confeſſionis veſtræ fide, & in Domini circa vos protectione nunc geſtum; ut cum vos parati fueritis & ([c]) promti omne ſubire ſupplicium, Dominus tamen vos pœnæ ſubtraheret, & Eccleſiæ reſervaret. Regredientibus vobis breviata non eſt in Epiſcopo confeſſionis ſuæ dignitas, ſed magis crevit ſacerdotalis auctoritas; ut altari Dei aſſiſtat antiſtes, qui ad confeſſionis arma ſumenda & facienda martyria, non verbis plebem, ſed factis cohortetur; & [1] imminente Antichriſto paret ad ([d]) prælium milites ([e]) non ſolum ſermonis & vocis incitamento, ſed fidei & virtutis exemplo. Intelligimus, frater cariſſime, ([f]) & tota cordis noſtri luce perſpicimus divinæ majeſtatis ſalutaria & ſancta conſilia; unde illic ([g]) [2] repentina perſecutio nuper ([h]) exorta ſit, unde contra Eccleſiam Chriſti & Epiſcopum Cornelium beatum ([i]) Martyrem, voſque omnes ſecularis poteſtas ſubito proruperit: ut ad confundendos hæreticos & retundendos oſtenderet Dominus, quæ eſſet Eccleſia, [3] quis Epiſcopus ejus unus, divina ordinatione delectus; ([k]) qui cum Epiſcopo Presbyteri ſacerdotali honore conjuncti; quis adunatus & verus Chriſti populus Dominici gregis caritate connexus: qui eſſent, quos inimicus ([l]) laceſſeret, qui contra, quibus [4] diabolus ut ſuis parceret. Neque enim perſequitur & impugnat Chriſti adverſarius, niſi caſtra & milites Chriſti: hæreticos proſtratos ([m]) ſemel & ipſos & ſuos factos contemnit, & præterit: eos quærit dejicere, quos videt ſtare. Atque utinam nunc facultas daretur, frater cariſſime, ut intereſſe

Dan. 3.

Dan. 6.

Dan. 3. 16.

(*a*) Vos denuo fecit, *Voſſ.* 2. (*b*) Gloriam. Confeſſoribus Chriſti, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Promti omnes, *Bod.* 2. (*d*) Prælium milites Chriſti, *Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*e*) Non ſolo ſermonis, *Bod.* 1. (*f*) Et certa cordis, *Pem.* (*g*) Repentina tempeſtas, *NC.* 2. (*h*) Exorta fuit, *Pem.* (*i*) Martyrem in quem omnis, *NC.* 2. reliquoſque, omnis, *Bod.* 1. (*k*) Qui cum Epiſcopis & Presbyteris, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. (*l*) Laceſſeret qui contra, *Bod.* 1, 2. contra quibus, *Pem. Voſſ.* 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (*m*) Semel ſuos factos, *Pem. Ebor. Lam. Voſſ.* 2. *Lin. NC.* 1, 2. *Bod.* 1, 2.

1 *Imminente Antichriſto.*] Rigaltius ait, *Perſecutione.* Tertulliano in Apocal. c. 32. deſcribente, hic ſtatus rerum dicitur *vis maxima univerſo orbi imminens*, *Clauſula ſeculi quæ acerbitates horrendas comminatur.*

2 *Repentina perſecutio.*] Sub Gallo & Voluſiano, qui ut numinum iram lenirent, & peſtem per imperium graſſantem averterent, ſiquidem ſuperſtitione nihil inconſultius, nihil crudelius; Chriſtianos vexabant.

3 *Quis Epiſcopus ejus unus.*] Rigaltius ait, *In unaquaque univerſalis Eccleſiæ portione*, *hoc eſt in unoquoque Epiſcopatu*, *unus Epiſcopus.*

4 *Diabolus ut ſuis parceret.*] Decuiſſet Novatianum & ejus ſequaces ad Martyria ſubeunda fuiſſe promtiſſimos, qui ab Eccleſiæ communione eo nomine receſſerunt, quia illa cum lapſis communicaret: & exinde Orthodoxos appellabant, Paciano teſte, *Apoſtaticos*, *Capitolinos*, *&* *Synedrios.* Dicit quidem Socrates quod Novatianus, ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ τοῦ βασιλέως διωγμὸν κατὰ χριστιανῶν κινήσαντος ἐμαρτύρησεν. Hiſt. lib. 4. c. 28. & libellus circumferebatur cui titulus erat *Martyrium Novatiani*, quem confutavit Eulogius Epiſcopus Alexandrinus, lib. ſexto contra Novatianos; cujus excerpta habentur in Photii Bibliotheca. Narratio iſta dicit Novatianum, Martyrem ſive Confeſſorem fuiſſe, antequam ad Epiſcopatum promoveretur; quod quidem apertiſſime falſum. Certe Pacianus diſertiſſimis verbis ait, quod *Novatianus nunquam Martyrium tulit.* Addit porro, *ideo ab Eccleſia receſſerat*, *ne illum labor confeſſionis urgeret.* Nec puduit illum, teſte Cypriano, affirmare ingruente perſecutione, quod ad philoſophiam redire vellet, potius quam capitis periculum adire.

1 *Vix*

An. 252. tereſſe illic (a) vobis regredientibus poſſemus, qui vos mutua caritate diligimus, ut adventus veſtri lætiſſimum fructum præſentes cum ceteris ipſi quoque caperemus. Quæ illic exultatio omnium fratrum? qui concurſus atque complexus (b) occurrentium ſingulorum? (c) [1] Vix oſculis adhærentium poteſt ſatisfieri, vix vultus ipſi atque oculi plebis poſſunt videndo ſatiari. De adventus veſtri gaudio cognoſcere illic fraternitas cœpit, qualis & quanta ſit ſecutura Chriſto veniente lætitia: [2] cujus quia cito appropinquabit adventus, imago jam quædam præceſſit in vobis, ut quo modo Joannes præcurſor ejus & prævius veniens, prædicavit Chriſtum veniſſe; ſic nunc Epiſcopo Confeſſore Domini & ſacerdote redeunte, appareat & Dominum jam redire. Vicarias vero pro nobis (d) ego & Collegæ & fraternitas omnis has ad vos literas mittimus, frater cariſſime, & repræſentantes vobis per Epiſtolam (e) gaudium noſtrum, fida obſequia caritatis expromimus; hic quoque in ſacrificiis atque in orationibus noſtris non ceſſantes Deo Patri, & Chriſto filio ejus Domino noſtro gratias agere, & orare pariter ac petere, ut qui perfectus eſt atque perficiens, cuſtodiat & perficiat in vobis confeſſionis veſtræ glorioſam coronam: qui & ad hoc vos fortaſſe revocavit, ne gloria eſſet occulta, ſi foris eſſent confeſſionis veſtræ conſummata Martyria. Nam victima quæ fraternitati præbet exemplum virtutis & fidei, [3] præſentibus debet fratribus immolari. Optamus te, frater cariſſime, ſemper bene valere.

(*a*) Vobiſcum regredientibus, *Lin. NC.* 2. (*b*) Occurſantium ſingulorum, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2. (*c*) *Sic Bod.* 1. Oculis, *Imp. NC.* 2. (*d*) Et ego &, *Bod.* 2. (*e*) Gaudium noſtrum, noſtræ fidei, *Lam.*

[1] *Vix oſculis adhærentium.*] Poſt mentionem *complexus*, rectiſſime *oſcula* memorantur; præſertim in congreſſu Chriſtianorum. Porro ad lectionem hanc firmandam accedit, quod hic ſtatim ſequatur, *oculos plebis vix poſſe videndo ſatiari.*

[2] *Cujus quia cito appropinquabit adventus.*] Rigaltius ait, *Chriſti ſcilicet, qui tanquam agonothetes præſidebit certamini Martyrum certantium adverſus Antichriſti vexationes proxima perſecutione. Tertul. ad Martyras: Bonum agonem ſubituri eſtis, in quo agonothetes Deus vivus eſt: Xyſtarches Spiritus Sanctus: corona æternitas.*

[3] *Præſentibus debet fratribus immolari.*] Rigaltius ait, *Quod præſtitit ipſe Cyprianus, ut in ejus paſſione Pontius demonſtrat.*

An. 253.

EPISTOLA LXII.

Cyprianus Januario, Maximo, Proculo, Victori, Modiano, Nemesiano, Nampulo, & Honorato fratribus, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. LX. In Erasmi Edit. deest. In Manut. Edit. l. 5 Ep. 8. Episcopis Numidis respondetur, qui de captivitate fratrum apud barbaros eum certiorem fecerunt.

Scripta post reditum.

[1] CUM maximo animi nostri gemitu, & non sine lacrymis legimus literas vestras, fratres carissimi, quas ad nos pro dilectionis vestræ sollicitudine, de fratrum nostrorum & sororum captivitate fecistis. Quis enim non doleat in ejusmodi casibus? aut quis non dolorem fratris sui suum proprium computet? cum loquatur Apostolus Paulus, & dicat: Si patitur unum membrum, compatiuntur & cetera membra; si lætatur membrum unum, collætantur & cetera membra. Et alio loco: Quis infirmatur, inquit, & non ego infirmor? Quare nunc & nobis captivitas fratrum nostra captivitas computanda est: & periclitantium dolor pro nostro dolore numerandus est: cum sit scilicet ad Unationis nostræ corpus unum, & non tantum dilectio, sed & religio instigare nos debeat, & confortare ad fratrum membra redimenda. Nam cum denuo Apostolus Paulus dicat: Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? etiam si caritas non minus adigeret ad opem fratribus ferendam; considerandum tamen hoc in loco fuit, Dei templa esse, quæ capta sunt; nec pati nos longa cessatione, & neglecto dolore debere; ut diu Dei templa captiva sint; sed quibus possumus viribus elaborare, & velociter gerere, ut Christum judicem, & Dominum & Deum nostrum promereamur obsequiis nostris. Nam cum dicat Paulus Apostolus: Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis; in captivis fratribus nostris contemplandus est Christus, & redimendus de periculo captivitatis, qui nos redimit de periculo mortis: ut qui nos [2] de diaboli faucibus exuit, nunc ipse, qui manet & habitat in nobis, de Barbarorum manibus exuatur; & redimatur nummaria quantitate, qui nos cruce redemit, & sanguine: qui iccirco hæc fieri interim patitur, ut fides nostra tentetur, an faciat unusquisque pro altero, quod pro se fieri vellet, si apud Barbaros teneretur ipse captivus. Quis enim non humanitatis memor, & mutuæ dilectionis admonitus, si pater est, illic esse nunc filios suos computet? si maritus est, uxorem suam illic captivam teneri cum dolore pariter ac pudore vinculi maritalis existimet?

(1 Cor. 12. 26. — 2 Cor. 11. 29. — 1 Cor. 3. 16. — Galat. 3. 27.)

Virginum ex captivitate barbarica periculum gravissimum, ne pudoris jacturam faciant. Subsidia nummaria largiter confert Cyprianus, una cum fratribus.

Quantus vero communis omnibus nobis mœror est, & cruciatus de periculo virginum, quæ illic tenentur; pro quibus non tantum libertatis, sed & pudoris jactura plangenda est; nec tam vincula barbarorum, quam lenonum, & lupanarium stupra deflenda sunt; ne [3] membra Christo dicata, & in æternum continentiæ honore pudica virtute devota, insultantium libidine, & contagione fœdentur?

Quæ omnia istic secundum literas vestras fraternitas nostra cogitans, & dolenter examinans, promte omnes & libenter ac largiter subsidia nummaria fratribus contulerunt; semper quidem secundum fidei suæ firmitatem ad opus Dei proni, nunc tamen magis ad opera salutaria contemplatione tanti doloris accensi. Nam cum Dominus in Evangelio suo dicat; Infirmus fui, & visitastis me: quanto nunc quoque cum majore operis nostri mercede dicturus est: [4] Captivus fui, & redemistis me? Et cum denuo dicat: In carcere fui, & venistis ad me; quanto plus est cum cœperit dicere: In carcere captivitatis fui, & clausus, & vinctus apud Barbaros jacui; & de carcere illo servitutis liberastis me, cum judicii dies venerit præmium de Domino recepturi? Denique maximas vobis gratias agimus, quod nos vestræ sollicitudinis, & tam bonæ ac necessariæ operationis participes esse voluistis: ut offerretis nobis agros uberes, in quibus spei nostræ semina mitteremus, expectaturi messem de amplissimis fructibus qui de

(Mat. 25. 36.)

1 *Cum maximo animi nostri gemitu.*] Epistola hæc, quam genuinam esse minime dubitamus, in exemplaribus MSS. rarissime occurrit; neque enim in omnibus istis quorum copia mihi facta est, unicum vidi quod eam complecteretur. Alienissimam Pamelii conjecturam, qui Afros istos à Gothis captos autumat, refutare non est opus. Nec certe Africa monstrorum feracissima, adeo exculta & pacata, ut nullos barbaros aleret; sed in adverso mundi cardine essent requirendi. Hac de re consulantur Annales Cyprianici.

2 *De diaboli faucibus exuit.*] Rigaltius ait, *Sic Epist.* IV. *dicit*, *Exuenda est de incendio sarcina.*

3 *Membra Christo dicata.*] Animi instituto ad pudicitiam composito. Non enim illæ tunc temporis, claustris inclusæ. Pamelius ait, *Similem de sanctis virginibus phrasin habes tum Epist. ad Pompon. tum lib. de Discipl. & Hab. Virginum.*

4 *Captivus fui, & redemistis me.*] Redemtio captivorum semper in Ecclesia inter primaria caritatis officia fuit reputata. A Lactantio *magnum & præclarum justitiæ munus* dicitur. Ambrosius in hos usus vasa Ecclesiæ etiam initiata confregit. l. 2. Offic. c. 28. Augustinus, teste Possidio, idem præstitit: & Deo gratias, narrante Victore Vitensi. l. 1.

An. 253. de hac cœlesti & salutari operatione proveniunt. [1] Misimus autem (a) sestertium centum millia nummum, quæ istic in Ecclesia, cui de Domini indulgentia præsumus, Cleri & plebis apud nos consistentis collatione collecta sunt: quæ vos illic pro vestra diligentia dispensabitis. Et optamus quidem nihil tale de cetero fieri, & fratres nostros Domini majestate protectos, ab ejusmodi periculis incolumes reservari. Si tamen ad explorandam nostri animi caritatem, & examinandam nostri pectoris fidem, tale aliquid acciderit, nolite cunctari nunciare hæc nobis literis vestris; pro certo habentes, Ecclesiam nostram & fraternitatem istic universam ne hæc ultra fiant precibus orare; si facta fuerint, libenter, & largiter subsidia præstare.

Nomina illorum qui symbola sua contulerunt subdit, ut in precum officiis recitarentur.

Ut autem fratres nostros ac sorores, qui ad hoc opus tam necessarium promte ac libenter operati sunt, ut semper operentur, in mentem habeatis in orationibus vestris, & eis vicem boni operis in sacrificiis & precibus repræsentetis, [2] subdidi nomina singulorum; sed & Collegarum quoque & consacerdotum nostrorum, qui & ipsi cum præsentes essent, & suo, & plebis suæ nomine quædam pro viribus contulerunt, nomina addidi; & præter quantitatem propriam nostram, eorum quoque summulas significavi, & misi: quorum omnium secundum quod fides & caritas exigunt, in orationibus & precibus vestris meminisse debetis. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere.

(*a*) Sestertia, *Imp.*

[1] *Misimus autem sestertium centum millia nummum.*] Rigaltius ait, *Rectissime monuit Jo. Fredericus Gronovius lib. de Sestertiis, num.* 18. *frustra Pamelium addubitasse de vitio vulgatæ istius scripturæ. Etenim Latinam non esse, nec ullam summam Latine quidem significare. Itaque procul dubio scribendum, sestertium centum millia nummum. Quæ scriptura summam conficiet nostrarum hodie librarum* 25000. Lombertus hanc Rigaltii æstimationem ad septem mille quingentas libras gallicas reducit. Capellus aliter supputat, ut sint novem mille, sex centum, triginta novem libræ, septemdecem solidi, decem denarii. Si ad Monetæ Anglicanæ rationes calculos ineamus, fortasse ad rei veritatem proxime accedet qui dixerit, summam hic designatam conficere libras sterlingas septingentas, octoginta & unam, & solidos quinque. Manifestum librarii errorem ad linguæ Latinæ analogiam restituimus; satis enim certum est Cyprianum congrue loquutum: nec nobis placet solennis criticorum methodus, qui in textu sphalmata relinquunt, ut in notis suis operose corrigerent.

[2] *Subdidi nomina singulorum.*] Rigaltius ait, *Non frustra, nec supervacue. Nam in sacrificiis orationum offerebantur nomina eorum, qui ad hoc opus tam necessarium promte ac libenter operati erant.* A privilegio hoc excludi, pœnæ gravissimæ loco habitum, supra ostendimus, ad Epist. 1.

An. 253.

EPISTOLA LXIII.

Cyprianus Cæcilio fratri, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. LXIII. Ad Erasm. l. 2. Epist. 3. Docetur calicem Dominicum non aqua, sed vino offerendum.

Scripta post reditum.

[1] QUANQUAM sciam, frater carissime, Episcopos plurimos, Ecclesiis Dominicis in toto mundo divina dignatione præpositos, Evangelicæ veritatis ac Dominicæ traditionis tenere rationem, nec ab eo quod Christus magister & præcepit, & gessit, (a) [2] humana & novella institutione decedere; tamen quoniam quidam vel ignoranter, vel simpliciter in calice Dominico sanctificando, & plebi ministrando, non hoc faciunt, [3] quod Jesus Christus, Dominus & Deus noster, sacrificii hujus auctor & doctor, fecit & docuit; religiosum pariter ac necessarium (b) duxi has ad vos literas facere, ut (c) si quis in isto errore adhuc teneatur, veritatis luce perspecta ad radicem atque originem traditionis Dominicæ revertatur. (d) Nec nos putes, frater carissime, nostra & (e) humana conscribere, aut ultronea voluntate hoc nobis audacter assumere, cum mediocritatem nostram semper humili & verecunda moderatione teneamus; sed quando aliquid Deo (f) aspirante & mandante præcipitur, necesse est Domino servus fidelis obtemperet; excusatus apud omnes, quod nihil sibi arroganter assumat, qui offensam Domini timere compellitur, nisi faciat quod jubetur. (g) Admonitos autem nos scias, ut in calice offerendo Dominica traditio servetur, [4] neque aliud fiat à nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecerit: Ut calix qui (h) in commemoratione ejus offertur, mixtus vino offeratur. Nam cum dicat Christus: Ego sum vitis vera; sanguis Christi, non aqua est utique, sed vinum. [5] Nec potest videri sanguis ejus, quo redemti & vivificati sumus, esse in calice; quando vinum (i) desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac (k) testimonio effusus (l) prædicatur.

Joh. 15. 1.

Scripturæ veteris Testamenti allegantur.

Invenimus enim & in Genesi circa (m) sacramentum in Noe hoc idem præcurrisse, & figuram Dominicæ passionis illic extitisse, quod vinum bibit; quod inebriatus est; quod in domo sua nudatus est; quod fuit (n) recumbens nudis & patentibus femoribus: quod nuditas illa patris à medio filio (o) denotata est, & foras nunciata; à duobus vero majore, & minore contecta; & cetera quæ necesse non est exequi; cum satis sit hoc solum complecti, quod [6] Noe typum futuræ veritatis ostendens; non aquam, sed vinum biberit, & sic imaginem Dominicæ passionis expresserit. Item in sacerdote Melchise-

Gen. 9. 21.

(a) Humanam & novellam institutionem, *Bod.* 3, 4. (b) Duxi, de hoc, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ebor. Lin.* (c) Si qui in isto errore adhuc tenentur, *Bod.* 1. tenebratur, *NC.* 2. *Vat.* (d) Nec hoc nos putes, *Lam. Bod.* 2. 4. *Ebor. NC.* 1. 2. (e) Humana conscientia, *Lam. Bod.* 2. (f) Inspirante, *Lam. Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (g) Vos sciatis, *Aug.* (h) In commemorationem, *Bod.* 2, 3, 4. (i) Desit in calice, *Bod.* 3. (k) *Sic Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. *Ben.* testimonio prædicetur. (l) *Sic Lam. Bod.* 2, 3. *Ebor. NC.* 1. prædicetur, *Imp.* (m) Sacramentum Noe, *Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin.* 1, 2. *Corb.* sacramentum circa, *Corb.* (n) Recubans, *Lam. Bod.* 1, 2. (o) Denotata esset, *Bod.* 1. denudata, *Aug.*

[1] *Quanquam sciam.*] Non hac Epist. Cyprianus Aquarios, sive Hydroparastatas, Ebionitarum germen, teste Epiphan. Hæres. 30. aut Encratitas, Tatiani sequaces, refellit; quorum error in hoc maxime versabatur quod vinum quasi rem profanam & abominandam aversarentur, ut ait Epiphanius, διαβολικὸν φάσκοντες, fabulosa vanitate de Satana & terra germinasse asserentes vites. Ex ignorantia aut simplicitate deliquisse istos dicit Auctor noster. Et quia Antelucanis horis Eucharistiam sumebant, quo tempore nulli vinum biberent, referente Apostolo Actor. 2. 15. credibile est eos Aquam tanquam honestius poti genus, & suspicionibus minus obnoxium substituisse; præsertim cum ex vini odore detegere potuerint Ethnici, eos qui vinum olebant esse Christianos; qua de re agitur in fine hujus Epistolæ. Mentio autem solennis Epistolæ istius facta est à D. Augustino lib. 4. de Doctrin. Christiana, cap. 21. ubi quæ statim à principio occurrunt, in exemplum adducuntur *submissi dicendi generis.*

[2] *Humana & novella institutione.*] Rigaltius ait, *Sic paulo post dicet, Nostra & humana conscribere. Videantur quæ supra observavimus de humana Ecclesia; deque humana crudelitate, & traditione humana ad Epist.* LVII. & LX.

[3] *Quod sacrificii hujus auctor & doctor fecit & docuit.*] Rigaltius ait, *Quid fecerit, quid docuerit, Evangelia narrant. Nec aliud Corinthiis suis tradidit Paulus. Quod in cœna Christus instituit, Christiani dein sacrificium appellavere, & sacræ cœnæ ministros, sacerdotes.*

[4] *Neque aliud fiat à nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecerit.*] Rigaltius ait, *Hac eadem Epistola dicet: Quod si nec minima de mandatis Dominicis licet solvere, quanto magis tam magna, tam grandia, tam ad ipsius Dominicæ passionis & nostræ redemtionis sacramentum pertinentia fas non est infringere, aut in aliud quam quod divinitus institutum sit, humana traditione mutare?*

[5] *Nec potest videri sanguis ejus esse in calice.*] Rigaltius ait, *Sic Tertullianus lib. de Oratione, Corpus ejus in pane censetur. Et ipse Cyprianus mox, Calix quo Christi sanguis ostenditur. Ubi de aqua: quæ sola Christi sanguinem non possit exprimere.* Quando toties ingerit ut Calix sit mixtus; id potissimum agit, *ne vinum desit calici.* Quanquam enim ad conciliandos Aquariorum animos, & receptum in Ecclesia morem asserendum, aquam in Eucharistia rite adhiberi agnoscat Cyprianus, qua plebs Christiana adumbratur: & opinatus sit vino cibario & diluto Christum fuisse usum, omnia tamen ad dominicæ institutionis normam prorsus exigenda contendit, ut id scilicet fiat *quod Jesus Christus Dominus & Deus noster, sacrificii auctor & doctor,* non tantum *fecit* sed *docuit.* Quibus similia passim repetit, addens, *imagines sacrificii Christi pane & vino constitui.*

[6] *Noe vinum bibens, imaginem Dominicæ passionis expresserit.*] Rigaltius ait, *Valde indulserunt ingenio suo Patres, ubicunque in Scripturis Panis & Vinum occurrit.* Noachum redemtionis per Christum partæ typum gessisse ex 1 Pet. 3. 21. liquido constat; & à cataclysmi aquis superstes, magis salutares baptismi undas adumbrasse. Quid ergo mirum, si ad alterum etiam sacramentum Ecclesiæ, gradus præstruatur? & siquidem vino epoto edormiverit, præfigurasse calicem Eucharisticum, & Dominicam mortem dicatur? Interim ut typi ratio consistat, necesse est vinum non minus Dominum quam Noachum bibisse.

1 *Melchi-*

An. 253. chisedech ([a]) sacrificii Dominici sacramentum præfiguratum videmus, secundum quod scriptura divina testatur & dicit; Et [1] Melchisedech Rex Salem protulit Panem & Vinum. Fuit autem sacerdos Dei summi, & benedixit Abraham. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret: declarat in Psalmis Spiritus sanctus [2] ex persona Patris ad Filium dicens: Ante ([b]) Luciferum genui te; tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Qui ordo utique hic est de sacrificio illo veniens & inde descendens; quod Melchisedech sacerdos Dei summi fuit, quod Panem & Vinum obtulit, quod Abraham benedixit. ([c]) Nam quis magis sacerdos Dei summi, quam Dominus noster Jesus Christus? qui sacrificium Deo Patri obtulit, & ([d]) obtulit hoc idem quod Melchisedech obtulerat, id est Panem & Vinum, suum scilicet corpus & sanguinem. Et circa Abraham benedictio illa præcedens, ad nostrum populum pertinebat. Nam si Abraham Deo credidit, & ([e]) deputatum est ei ad justitiam; utique quisquis Deo credit, & fide vivit, justus invenitur, & jam pridem in Abraham fideli benedictus & justificatus ostenditur, sicut beatus Apostolus Paulus probat, dicens: Credidit Abraham Deo, & ([f]) deputatum est ei ad justitiam. Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Providens autem ([f]) scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prænunciavit Abrahæ, quia benedicentur in illo omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, ([g]) benedicti sunt cum fideli Abraham: unde in Evangelio invenimus de lapidibus excitari, id est, de gentibus colligi filios Abrahæ. Et cum Zachæum laudaret Dominus respondit & dixit: Salus hodie domui huic facta est: quia & hic filius est Abrahæ. Ut ergo in Genesi per Melchisedech sacerdotem benedictio circa Abraham posset rite celebrari, præcedit ante imago ([h]) sacrificii Christi in pane & vino scilicet constituta, quam rem perficiens & adimplens Dominus Panem & calicem mixtum Vino obtulit, & qui est plenitudo, veritatem præfiguratæ imaginis adimplevit. Sed & per Solomonem Spiritus sanctus typum ([i]) Dominici sacrificii ante præmonstrat immolatæ hostiæ & panis & vini, sed & altaris & [3] Apostolorum faciens mentionem: Sapientia, inquit, ædificavit sibi domum, & subdidit columnas septem. Mactavit suas hostias, miscuit in cratera vinum suum, & paravit mensam suam. Et misit servos suos, convocans cum excelsa prædicatione [4] ad craterem, dicens: Qui est insipiens, declinet ad me. Et egentibus sensu dixit: Venite, edite de meis panibus, & bibite vinum quod miscui vobis. Vinum mixtum declarat, id est, calicem Domini aqua & vino mixtum prophetica voce prænunciat; ut appareat in passione Dominica ([k]) id esse gestum quod fuerat ante prædictum. In benedictione quoque Judæ hoc idem significatur, ubi & illic Christi figura exprimitur, quod à fratribus suis laudari & adorari haberet, quod inimicorum dorsa, cedentium atque fugientium, manibus quibus crucem pertulit & mortem vicit, compressurus fuisset; quodque ipse sit leo de tribu Juda, & ([l]) recubet dormiens in passione, & surgat, & sit ipse spes gentium; quibus scriptura divina adjungit, & dicit: Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ amictum suum. Quando autem sanguis uvæ dicitur; quid aliud quam vinum calicis ([m]) Dominici sanguinis ostenditur? Nec non & apud Esaiam hoc idem Spiritus sanctus de Domini passione testatur, dicens; Quare rubicunda sunt vestimenta tua; & indumenta tua velut à calcatione torcularis [5] pleni & percalcati? Nunquid rubicunda vestimenta aqua potest facere? aut in torculari aqua est, quæ pedibus calcatur, vel prelo exprimitur? ([n]) Vini utique mentio ideo ponitur, ut ([o]) Domini sanguis intelligatur; & quod in calice Dominico postea manifestatum est, Prophetis annunciantibus ([p]) prædiceretur. Torcularis quoque calcatio & pressura taxatur: quia quo modo ad potandum vinum veniri non potest, nisi botrus calcetur ante, & prematur: sic nec nos sanguinem Christi

([a]) posse-

Gen. 14. 18. — Psal. 109. 4. — Gen. 15. 6. — Galat. 3. 6. — Matt. 3. 9. — Luc. 19. 9. — Prov. 9. 1, 2, 3, 4, 5. — Gen. 49. 11. — Isai. 63. 2.

(*a*) Sacramenti Dominici mysterium præfiguratum, *Aug.* (*b*) Luciferum generavi, *Bod.* 1. 3. (*c*) Sed qui magis, *Bod.* 1. (*d*) Obtulit fide, *Bod.* 3. (*e*) Reputatum, *NC.* 1. 2. *Ebor.* (*f*) Scriptura hæc, *Bod.* 4. hoc, *Bod.* 3. (*g*) Benedicentur, *Lin.* (*h*) Sacrificii in pane, *Bod.* 1, 2, 3. *NC.* 1. 2. *Lin. Ebor.* (*i*) Dominici sacramenti, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*k*) Idem esse gestum, *Bod.* 3. (*l*) Recubans & dormiens in passione, & surgens, *Lin.* (*m*) Dominici sanguis, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Lin.* 1. (*n*) Vinum itaque mixtum, *Ebor. NC.* 2. (*o*) Domini sanguis vino intelligatur, *Lam. Bod.* 1, 2, 3, 4. *Ebor. NC.* 1. (*p*) Prædicatur, *Lin. Bod.* 1. 2, *Ebor. NC.* 1. prædicetur, *NC.* 2.

1 *Melchisedech Rex Salem protulit Panem & Vinum.*] Rigaltius ait, *Septuaginta Interpret. Genes.* XIV. καὶ Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλὴμ ἐξήνεγκεν ἄρτους καὶ οἶνον. *Editio Complut.* ἐξῴνεγκεν αὐτῷ ἄρτους, *quomodo etiam citavit Ambrosius, lib.* 1. de *Abrahamo. Et Melchisedech Rex Salem protulit ipsi Panes & Vinum. Tertullianus autem apertissime dixerat adversus Jud. Melchisedech ipsi Abrahæ revertenti de prælio Panem & Vinum obtulit. Josephus*, τῷ Ἀβραάμου στρατῷ, *& pro Pane & Vino* πολλὴν ἀφθονίαν τῶν ἐπιτηδείων. *Auctor Commentariorum in Genesin, quæ tribuuntur Eucherio, lib.* 11. *num.* 17. *Nec esse mirum si Melchisedech victori Abraham processerit obviam, & in refectione tam ipsius quam pugnatorum ejus Panem Vinumque protulerit. Quæ autem in iisdem Commentariis hac de historia sequuntur, arguunt manum interpolatoris. Joannes Mercerus & Hugo Grotius fatentur non improbabilem esse sententiam existimantium, factum hoc fuisse sacrificio præcedente.*

2 *Ex persona Patris.*] Psalmum hunc non modo sibi asserit Dominus noster, Matth. 22. 44. & alibi; sed Judæi id passim agnoscunt. Moses Haddarsan in Genes. 37. 12. Midras Tehillim in Psal. 2. R. Saad. Gaon in Daniel. 7. 13. Talm. tract. Beracoth. c. 5.

3 *Apostolorum faciens mentionem.*] Per *servos* qui missi dicuntur, intelligit Apostolos.

4 *Ad Craterem.*] Videantur dicta ad l. 2. ad Quirin. c. 2. Dum dicit *vinum miscuisse*, Jansenio interprete, id solum intelligi debet, *ministrasse & præparasse*.

5 *Pleni & percalcati.*] LXX. habent, πλήρους καταπεπατημένης. Nimirum פורה quod Torcular significat, pro voce ejusdem fere formæ, quæ rerum copiam & ex fructibus ubertatem significat, accepere. D. Hieron. ad Hebræi textus mentem legit. *Torcular solus calcavi.*

 1 *No-*

An. 253. (a) possemus (b) bibere, nisi Christus calcatus prius fuisset & pressus, & (c) calicem prior biberet, in (d) quo credentibus propinaret.

Per aquam in scripturis non eucharistia, sed baptismus designatur.

Quotiescunque autem aqua sola in scripturis sanctis nominatur, baptisma praedicatur, ut apud Esaiam significari videmus. [1] Nolite, inquit, priora meminisse, & antiqua nolite reputare. Ecce ego facio nova, quae nunc orientur, & (e) cognoscetis, & faciam in deserto viam, & flumina in (f) loco inaquoso; adaquare genus meum electum, plebem meam quam acquisivi, ut virtutes meas exponeret. Praenunciavit illic per Prophetam Deus, quod apud gentes in locis, quae inaquosa prius fuissent, flumina postmodum (g) redundarent: & electum genus Dei, id est, per regenerationem baptismi filios Dei factos, adaquarent. Item denuo praecinitur, & (h) ante praedicatur, Judaeos, si sitierent, & Christum quaesierint, apud nos esse potaturos, id est, baptismi gratiam consecuturos. Si sitierint, inquit, per deserta (i) adducet illos, aquam de petra producet illis; findetur petra, & (k) fluet aqua, & (l) bibet plebs mea. Quod in Evangelio adimpletur, quando [2] Christus qui est petra, finditur ictu lanceae in passione: qui & admonens quid per Prophetam sit ante praedictum, clamat & dicit: Si quis sitit, veniat & bibat. Qui credit in me, (m) sicut scriptura dicit, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Atque ut magis posset esse manifestum, quia non de calice, sed de (n) baptismo illic loquitur Dominus, addidit scriptura, dicens: Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant, qui in eum credebant. Per baptisma enim Spiritus sanctus accipitur, & sic à baptizatis, & Spiritum sanctum consecutis ad bibendum calicem Domini pervenitur. Neminem autem moveat, quod cum de Baptismo loquatur scriptura divina, sitire nos dicit & bibere, quando & Dominus in Evangelio dicat: Beati esurientes & sitientes justitiam; quia quod (o) avida & sitienti cupiditate suscipitur, plenius & uberius hauritur. Sicut & alio loco ad Samaritanam mulierem Dominus (p) loquitur, dicens: Omnis qui biberit ex aqua ista, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dedero, non sitiet in aeternum. (q) Quo & ipsum baptisma salutaris aquae (r) significatur, quod semel scilicet sumitur, nec rursus iteratur: ceterum calix Domini in Ecclesia semper & sititur & bibitur. Nec argumentis plurimis opus est, frater carissime, ut probemus appellatione aquae baptisma significatum semper esse, & sic nos (s) intelligere debere; quando Dominus adveniens Baptismi & Calicis manifestaverit veritatem, qui aquam illam fidelem, aquam vitae aeternae praeceperit credentibus in Baptismo dari; [3] calicem vero docuerit exemplo magisterii sui, vini & aquae conjunctione misceri. Calicem etenim (t) sub die passionis accipiens; benedixit, & dedit discipulis suis, dicens: Bibite ex hoc omnes: (u) hic est enim sanguis novi testamenti, qui pro multis (x) [4] effundetur in remissionem peccatorum. Dico vobis, non bibam à modo (y) ex ista [5] creatura vitis:

Isai. 43. 18.

Isai. 48. 21.

Jo. 7. 37.

Id. v. 39.

Matt. 5. 6.

Jo. 4. 13, 14.

Matt. 26. 28, 29.

(*a*) Possumus, *Bod.* 1. (*b*) Ebibere, *Lin. NC.* 1. (*c*) Calicem prius biberet, *NC.* 2. (*d*) Quem credentibus, *Bod.* 3. (*e*) Cognoscetis veritatem, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*f*) Loca inaquosa, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*g*) Redundarent quae, *NC.* 2. (*h*) Ante praedicitur, *Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* (*i*) Adducet illis, aquam, *Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. (*k*) Fluent aquae, *Lam.* (*l*) Bibetis plebs *Bod.* 1. (*m*) Sicut scriptum est, *Lam.* (*n*) Baptismo hic, *NC.* 2. (*o*) Avide, *Bod.* 3. (*p*(Loquitur & dicit, *Lam.* (*q*) Quo & in ipso, *Bod.* 1. 2. 3. 4. *Ebor. NC.* 1. 2. (*r*) Significatum, *Bod.* 3. (*s*) Intelligere debemus, *NC.* 2. (*t*) Sub diem, *Lam.* (*u*) Hoc est enim, *Fab.* (*x*) Effunditur, *Bod.* 1. (*y*) De hac creatura, *NC.* 2.

1 *Nolite, inquit, priora meminisse.*] Haec de baptismo similiter interpretatur l. 1. ad Quirin. c. 12.

2 *Christus qui est petra.*] Rigaltius ait, *Super quam aedificavit Ecclesiam suam Christus. Et tamen plerisque locis Cyprianus quae de petra dicuntur transtulit ad Simonem, cui Christus ob rectum de Filio Dei effatum, nomen fecit Petro.*

3 *Calicem docuerit exemplo magisterii sui, vini & aquae conjunctione misceri.*] Dicit infra Cyprianus, *non observari à nobis quod mandatum est, nisi eadem quae Dominus fecit, nos quoque faciamus, & calicem Domini pari ratione miscentes, à divino magisterio non recedamus.* Et hoc deinceps fortius videtur urgere. Porro veteris Ecclesiae scriptores plerique consentiunt, Dominum in coena sua vinum aqua dilutum propinasse. Ita Justin. Apol. 2. Clemens Alex. l. 2. paedag. c. 2. Morem accersunt Patres Trullani à traditione, Can. 32. sed hujus rei certissima indicia ex Judaeorum ritibus sunt desumenda. Credere enim par est Dominum nostrum ad receptos in Ecclesia mores hac ex parte se accommodasse. Ut enim lectio Paschalis הגרה sive annunciatio dicitur, ita jubentur Apostoli *Annunciare mortem Domini, donec venerit.* Agnum Paschalem appellabant גופו של פסח corpus Paschatis, ita Dominus de pane Eucharistico ait, *hoc est corpus meum.* Quemadmodum etiam Pater familias in Paschatis celebratione משלים הברכה ואחר כך בוצע absoluta benedictione frangit; pariter Dominus accepto pane, *postquam gratias egisset*, fregit. De vino autem Hebraei Doctores dicunt, perinde fuisse si vinum adhibeatur aut merum, aut dilutum. בין חרש בין ישן בין חי בין מזוג ut traditur in Tosephos. Unde recte Aquinas part. 3. quaest. 74. Art. 7. & quaest. 83. Art. 6. ad 4. & Bonaventura in 4. sentent. distinct. 11. part. 2. quaest. 3. dicunt admistionem aquae non esse de necessitate vel integritate sacramenti. Armenii quidem in ea erant haeresi aquam à vino in Eucharistia abesse omnino debere, qui à synodo quinisexta damnati. Ecclesia Romana quanquam decernere videatur *calicem sanguinis Christi Domini non in pura aqua, nec in puro vino, seu sine aqua; sed in vino aqua mixto esse consecrandum:* tamen si res attente spectetur, in solo vino consecrandum volunt; monent enim, ut aqua in valde exigua quantitate, Eugenii verbis, *modicissima*, apponatur; & mora aliqua intercedat inter mixtionem & consecrationem, ut aqua in vinum demum sit conversa. Videatur Catech. Rom. c. 4. Parag. 17. & Sacerdotale Rom. part. 1. Tract. 19. cap. 2. Et in hoc negotio adduci solet testimonium Aristotelis l. 1. de Generat. & Corrupt. cap. ult. Ubi dicit vinum in minima quantitate aquae injectum, in aquam transire. μεταβάλλει θάτερον εἰς τὸ κρατοῦν. οἷον σταλαγμὸς οἴνου μυρίοις χοεῦσιν ὕδατος οὐ μίγνυται. λύεται γὰρ τὸ εἶδος καὶ μεταβάλλει εἰς τὸ πᾶν ὕδωρ. Ita Ecclesia Romana non unicam tantummodo transubstantiationem in Eucharistia, sed duplicem agnoscit. Porro observanda venit Ecclesiae Graecae praxis, de qua dicit Balsamo, πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι τὸ ἅγιον ποτήριον, οὐ βάλλεται τὸ ζέον εἰς τὴν ἕνωσιν, ἀλλὰ μετὰ τὸν ἁγιασμόν. Et proinde; Aqua, ex eorum sententia, sacrum istud mysterium consequitur, non ingreditur.

4 *Effundetur.*] Favet Cyprianus lectioni illorum codicum qui habent, ἐκχυθησόμενον.

5 *Creatura vitis.*] γεννήματος τῆς ἀμπέλου. Vocem ipsam retinuit versio vulgata. *Non bibam à modo de hoc genimine vitis.*

An. 253. vitis, usque in diem illum, quo vobiscum bibam ([a]) novum vinum in regno Patris mei. Qua in parte invenimus calicem mixtum fuisse quem Dominus obtulit, & vinum fuisse, quod sanguinem suum dixit. Unde apparet sanguinem Christi non offerri, si desit vinum calici; nec ([b]) sacrificium Dominicum legitima sanctificatione celebrari, nisi oblatio & sacrificium nostrum responderit passioni. Quomodo autem de creatura vitis novum vinum cum Christo in regno Patris bibemus, si in sacrificio Dei Patris & Christi vinum non offerimus, nec calicem Domini dominica traditione miscemus? Beatus quoque Apostolus Paulus à Domino electus & missus, & prædicator veritatis Evangelicæ constitutus, hæc eadem in Epistola sua ([c]) ponit, dicens: Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & ([d]) gratias agens fregit, & dixit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem. ([e]) Simili modo & calicem postquam cœnatum est accepit, dicens: ([f]) Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite quotiescunque biberitis in meam commemorationem: quotiescunque enim ederitis panem istum & calicem biberitis, mortem Domini annunciabitis quoadusque veniat. Quod si & à Domino ([g]) præcipitur, & ab Apostolo ejus hoc idem confirmatur & traditur, ut quotiescunque biberimus in commemorationem Domini, hoc faciamus, quod fecit & Dominus; ([h]) invenimus non observari à nobis quod mandatum est, nisi eadem quæ Dominus fecit, nos quoque faciamus, & ([i]) calicem Domini pari ratione miscentes à divino magisterio non recedamus. Ab Evangelicis autem præceptis omnino ([k]) recedendum non esse, & eadem quæ magister docuit & fecit, discipulos quoque observare & facere debere, constantius & fortius alio in loco ([l]) beatus Apostolus docet, dicens: Miror quod sic tam cito ([m]) demutamini ab eo qui vos vocavit ad gratiam, ad aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos turbant, & volunt [1] convertere Evangelium Christi. Sed licet nos aut Angelus de cœlo aliter annunciet, præterquam quod annunciavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis annunciaverit præterquam quod accepistis, anathema sit. Cum ergo neque ipse Apostolus, neque Angelus de cœlo annunciare possit aliter aut docere, præterquam quod semel Christus docuit, & Apostoli ejus annunciaverunt; miror satis unde hoc usurpatum sit, ut contra Evangelicam & Apostolicam disciplinam quibusdam in locis aqua offeratur in Dominico calice, quæ sola Christi sanguinem non possit exprimere.

1 Cor. 11. 23, 24.

Galat. 1. 6.

Typis ex veteri Testamento sumtis, usus vini in sacramento corporis Dominici illustratur.

Cujus rei sacramentum nec in Psalmis tacet Spiritus sanctus, faciens mentionem Dominici calicis, & dicens: [2] Calix tuus inebrians ([n]) quam peroptimus: calix autem qui inebriat, utique vino ([o]) mixtus est. Neque enim aqua inebriare quenquam potest. Sic autem calix Dominicus inebriat, ([p]) ut Noe in Genesi vinum bibens inebriatus est. Sed quia ebrietas Dominici calicis & sanguinis non est talis, ([q]) qualis ebrietas vini secularis, cum diceret Spiritus sanctus in Psalmo: Calix tuus inebrians: addidit, quam peroptimus, quod scilicet calix Dominicus sic bibentes inebriet, ut sobrios faciat, ut mentes ad spiritalem ([r]) sapientiam redigat, ut [3] à ([s]) sapore isto seculari ad intellectum Dei unusquisque resipiscat: & quemadmodum [4] vino isto communi mens solvitur, & anima relaxatur, & [5] tristitia omnis exponitur; ([t]) ita epoto sanguine Domini ([u]) & poculo salutari, exponatur memoria veteris hominis, & fiat oblivio conversationis pristinæ secularis, & mœstum pectus ac triste, quod prius [6] peccatis angentibus premebatur, divinæ indulgentiæ lætitia resolvatur; quod tunc demum potest lætificare in Ecclesia Domini bibentem, si quod bibitur ([x]) Dominicam teneat veritatem. Quam vero perversum est, quamque contrarium, ut cum Dominus in nuptiis de aqua vinum fecerit, nos de vino aquam faciamus: cum sacramentum quoque rei illius admonere & instruere nos debeat, ut in sacrificiis Dominicis vinum potius offeramus. Nam quia apud Judæos defecerat gratia spiritalis, defecit & vinum: vinea enim Domini sabaoth domus erat Israel; Christus autem docens & ostendens gentium populum succedere, & in locum quem Judæi perdiderant, nos postmodum merito fidei pervenire, de aqua vinum fecit, id est, quod ad nuptias Christi & Ecclesiæ, Judæis cessantibus, plebs magis gentium confluerent & conveniret, ostendit.

Ps. 22. 7.

Gen. 9. 21.

Jo. 2. 9.

Isai. 5. 7.

Aquas

(*a*) Novum in Regno, *Lam. Bod.* 1. 2. 3. *Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* (*b*) Sacrificium Dominum, *Bod.* 3. 4. *Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* (*c*) Ponit & dicit, *Lam. Bod.* 1. 2. (*d*) Gratias egit &, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. (*e*) Similiter, *Lam.* (*f*) Hic est calix novi testamenti, *Lam. Lin. Ebor.* (*g*) Præcipiatur, *Bod.* 3. (*h*) Inveniemus, *Bod.* 1. (*i*) Calicem pari, *Bod.* 1. 2. 3. *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Lin.* (*k*) Recedendum non est, *Lam. Bod.* 2. (*l*) Beatus Paulus, *Lin.* (*m*) Transferimini, *NC.* 2. (*n*) Perquam optimus, *Lam. Bod.* 1. 2. 3. 4. (*o*) Mixtus sit oportet. Neque enim aqua sola, *Lin.* (*p*) Ut & Noe, *Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. (*q*) Qualis est ebrietas, *Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*r*) Sapientiam reducat, *Bod.* 3. (*s*) Sopore isto seculari, *Bod.* 1. 2. 3. (*t*) Et potato, *Lam. Ebor.* & poto, *Ver. Benev.* potans, *Lin.* potus sanguinem, *NC.* 2. (*u*) Ut poculo, *NC.* 2. (*x*) Dominica teneatur veritate, *Bod.* 1.

[1] *Convertere Evangelium Christi.*] μεταστρέψαι. Ambrosius, Hieronymus & Augustinus similiter ea voce utuntur.

[2] *Calix tuus inebrians.*] LXX. ποτήριόν σου μεθύσκον, ὡσεὶ κράτιστον. Inebrians, tanquam vinum generosissimum. In Hebræo est כוסי & Hieron. ad Suniam ad Fretellam dicit LXX. scripsisse ποτήριόν μου.

[3] *A sapore isto seculari.*] Rigaltius ait, *Saporem vini communis & profani dicit esse saporem secularem, cui opponit intellectum divinum, ut jam non vinum sed sanguis Domini intelligatur.*

[4] *Vino isto communi mens solvitur.*] Rigaltius ait, *Vinum commune dicit, quod nondum est sanctificatum sive consecratum in sanguinem Christi. Itaque mox vino isto communi opponet sanguinem Domini. Jam non vocat vinum, sed sanguinem.*

[5] *Tristitia omnis exponitur.*] Sæpius admonuimus, *exponi* idem esse apud Cyprianum, ac è medio tolli.

[6] *Peccatis angentibus premebatur.*] Rigaltius ait, *Sic supra Epist.* LVI. *dixit: Pressuris angentibus frequenter urgeri.*

An. 253.

Aquæ symbolo populus intelligitur.

(a) Aquas namque populos significare, in Apocalypsi scriptura divina declarat, dicens: Aquæ quas vidisti, super quas sedet meretrix illa, populi, & turbæ, & gentes Ethnicorum sunt, & linguæ. Quod scilicet perspicimus & in sacramento calicis contineri. Nam quia nos omnes portabat Christus, qui & peccata nostra portabat; [1] videmus in aqua populum intelligi, [2] in vino vero (b) ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, & credentium (c) plebis ei in quem credidit, copulatur & conjungitur. Quæ copulatio & conjunctio aquæ & vini sic miscetur in calice Domini, ut commixtio illa non possit ab invicem separari. Unde Ecclesiam, id est, plebem in Ecclesia constitutam fideliter & firmiter in eo quod credidit, perseverantem, nulla res separare poterit à Christo, quo minus hæreat semper & maneat (d) individua dilectio. Sic autem in (e) sanctificando calice Domini, offerri aqua sola non potest; [3] quomodo nec vinum solum potest; nam si vinum tantum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis: si vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo: quando autem utrumque miscetur, & adunatione confusa sibi invicem copulatur, tunc sacramentum spiritale & cœleste perficitur. Sic vero calix Domini non est aqua sola, aut vinum solum, nisi (f) utrumque sibi misceatur, quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola, aut aqua sola, nisi utrumque adunatum fuerit & copulatum, & panis unius compage solidatum. Quo & ipso sacramento populus noster ostenditur adunatus, ut quemadmodum grana multa in unum collecta, & commolita, & commixta, panem unum faciunt: sic in Christo qui est panis cœlestis, unum sciamus esse corpus, cui conjunctus sit noster numerus & adunatus.

Apoc. 17. 15.

Consuetudo scripturarum præsidio destituta, minime sequenda.

Non est ergo, frater carissime, quod aliquis existimet sequendam esse quorundam consuetudinem, si qui in præteritum in calice Dominico aquam solam offerendam putaverint: quærendum est enim, ipsi quem sint secuti. Nam si [4] in sacrificio quod (g) Christus obtulerit, [5] non nisi Christus sequendus est: utique id nos obaudire & facere oportet,

(a) Aquis namque populos significari, *NC.* 2. (b) Sic, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. Ostendit, *Rig.* (c) Plebs sanguini ejus in quem credidit, copulatur & conjungitur, *Ver.* (d) Individua dilectione, *Bod.* 1. (e) Sanctificando calicem, *Lin. NC.* 2. (f) Utrumque commisceatur, *Lam. Bod.* 2. (g) Christus obtulit, *Lin. Ebor. NC.* 1. 2.

[1] *Videmus in aqua populum intelligi.*] Bertramus in libro de corpore & sanguine Domini, qui scriptus circa medium noni seculi, ex his verbis sic argumentatur. *Considerandum quoque* (inquit) *quod in pane illo non solum corpus Christi, verum corpus etiam in eum credentis populi figuretur, unde multis frumenti granis conficitur; quia corpus populi credentis multis, per verbum Christi, fidelibus coagmentatur, qua de re sicut in mysterio panis ille Christi corpus accipitur, sic etiam in mysterio membra populi credentis intimantur; & sicut non corporaliter, sed spiritualiter panis ille credentium corpus dicitur, sic quoque Christi corpus non corporaliter, sed spiritualiter necesse est intelligatur. Sic & in vino, qui sanguis Christi dicitur, aqua misceri jubetur, nec unum sine altero permittitur offerri: quia nec populus sine Christo, nec Christus sine populo, sicut nec caput sine corpore, nec corpus sine capite valet existere. Aqua denique in sacramento, populi gestat imaginem: igitur si vinum illud sanctificatum per ministrorum officium, in Christi sanguinem corporaliter convertitur; aqua quoque quæ pariter admixta est, in sanguinem populi credentis necesse est corporaliter convertatur. Ubi namque una sanctificatio est, una consequenter operatio; & ubi par ratio, par quoque consequitur mysterium. At videmus in aqua secundum corpus nihil esse conversum, consequenter ergo & in vino nihil corporaliter ostensum. Accipitur spiritualiter, quicquid in aqua de populi corpore significatur; accipiatur ergo necesse est spiritualiter, quicquid in vino de Christi sanguine intimatur.*

[2] *In vino vero ostendit sanguinem Christi.*] Rigaltius ait, *Supra hac Epist. Vinum quo Christi sanguis ostenditur. Et hic paulo post, ubi de aqua: quo & ipso sacramento populus ostenditur adunatus. Ostenditur, eo sensu quo dixit hoc ipso loco: Videmus in aqua populum intelligi. Videatur Epist.* LXIX.

[3] *Quomodo nec vinum solum potest.*] Manente scil. recepto in Ecclesia usu. Sed adnotandum, non semper illud quod mysterium in se continere dicitur, perpetuo ratum sanctumque in Ecclesia permanet. Olim pane grandiusculo utebantur fideles in Eucharistia, ut quotquot ejusdem participes fierent; unus panis ostenderentur esse, & fracti corporis Domini communione donati. Deinceps usu venit ut placentulæ adhiberentur, sed nondum periit mysterium; illæ enim nummulos repræsentant, dominici corporis pretium. Ita hac ipsa in Epistola refert Auctor noster, Eucharistiam primo à Domino noctu celebratam, sed nec hoc sine mysterio, *ut hora ipsa sacrificii ostenderet vesperam mundi, sicut in Exodo scriptum est: Et occident illum omne vulgus synagogæ filiorum Israel ad vesperam.* Subdit porro: *Nos autem resurrectionem Domini mane celebramus:* unde etiam patebit, quod *in lumine Christi ambulare volumus.* Porro, aqua decreto Eugenii Pontificis Rom. jubetur admisceri calici consecrando in *modica quantitate*; ita per excessum vini supra quantitatem aquæ, excessus meritorum Christi Domini, & dignitatis ejus supra naturam humanam, & supra peccata generis humani significatur. Sed non minus feliciter, mero adhibito, nos solis Christi meritis & sanguine salvari ostenditur. Similiter etiam Græci ferventem aquam calici consecrato infundunt, ad significandum, interprete Balsamone, in Can. 32. Concil. Trullani, τὸ εἶναι ζωοποιὰ τὰ ἀπὸ τῆς ἁγίας πλευρᾶς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ῥεύματα. Frigida utuntur Latini, ut testentur Christum vere fuisse mortuum, & non nisi morte ejus nos salvari. Pariter in baptismo accidit: olim trina immersio requirebatur, ut S. Trinitatis ratio constaret: dein unica successit, ut Deum unum à nobis agnitum profiteremur. Immersio etiam necessaria videbatur, ut baptismo sepulti cum Christo videremur; dein aqua aspergimur, ut sanguinis ejus aspersione purgati cognoscamur. Simili modo, lactis & mellis concordia aquæ baptismali addebatur, quæ ideo ad altare cum vino & spicis offerebantur; quæ tamen postea ex Canonum decretis in desuetudinem ivere, salvo interim sacramenti mysterio.

[4] *In sacrificio quod Christus obtulerit.*] Rigaltius ait, *in sacrificio Christus semetipsum obtulit Patri: in sacrificii sui sacramento panem & vinum corpus suum fecit, deditque discipulis suis cœnantibus.* Ratum enim illud quod dixit Dominus. *Caro mea vere cibus, & sanguis meus vere potus.* Nimirum siquidem digne communicantes, per fidem participes fierent corporis & sanguinis ejus, & alterentur in vitam æternam.

[5] *Non nisi Christus sequendus est. Solus Christus audiendus est.*] Rigaltius ait, *Tutissima traditionum custodiendarum regula, quam Cyprianus inculcat locis hac Epistola plerisque: Nam initio quidem sic ait: Neque aliud fiat à nobis quam quod pro nobis Dominus prior fecerit. Et hoc ipso loco: Nostræ redemtionis sacramentum fas non est infringere, aut in aliud quam quod divinitus institutum sit, humana traditione mutare. Et: Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet; sed Dei veritatem. Attamen idem ipse Cyprianus, hac ipsissima Epistola dicet: At enim non mane, sed post cœnam mixtum calicem obtulit Dominus: Nunquid ergo Dominicum post cœnam celebrare debemus? Tertulliani de Corona liber adversus Psychicos & Gnosticos scriptus est. Horum illud erat etiam in traditionis obtentu exigendam esse auctoritatem scriptam. Itaque adversus istos hoc tractare incipit, plurimas traditiones absque auctoritate scripta, & circa Baptisma, & circa Eucharistiam, receptas fuisse, quibus deberi obsequium fatetur. Sic opinioni & causæ suæ quisque velificat.*

An. 253. oportet, quod Chriſtus fecit, & quod faciendum eſſe mandavit; quando ipſe in Evangelio dicat: Si feceritis quod mando vobis, jam (a) non dico vos ſervos, ſed amicos. Et quod Chriſtus debeat ſolus audiri, Pater etiam de cœlo conteſtatur, dicens: Hic eſt filius meus (b) dilectiſſimus in quo bene ſenſi, ipſum audite. Quare ſi ſolus Chriſtus audiendus eſt, non debemus attendere, (c) quid alius (d) ante nos faciendum putaverit, ſed quid, qui ante omnes eſt, Chriſtus prior fecerit. Neque enim hominis conſuetudinem ſequi oportet, ſed Dei veritatem; cum per Iſaiam Prophetam Deus loquatur & dicat: Sine cauſa autem colunt me, mandata & doctrinas hominum docentes. Et iterum Dominus in Evangelio hoc idem repetat, dicens: Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem veſtram ſtatuatis. Sed & alio in loco ponit & dicit: Qui ſolverit unum ex mandatis iſtis minimis, & ſic docuerit homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. Quod ſi nec minima de mandatis Dominicis licet ſolvere: quanto magis tam magna, tam grandia, tam ad ipſum Dominicæ paſſionis & noſtræ redemtionis ſacramentum pertinentia, fas non eſt infringere; aut in aliud, quam quod divinitus inſtitutum ſit, humana traditione mutare? (e) Nam ſi Jeſus Chriſtus, Dominus & Deus noſter, (f) ipſe eſt ſummus ſacerdos (g) Dei Patris; & ſacrificium Patri ſe ipſum primus obtulit, & hoc fieri (h) in ſui commemorationem præcepit: utique ille ſacerdos vice Chriſti vere fungitur, qui id quod Chriſtus fecit, imitatur: & ſacrificium verum & plenum tunc offert in Eccleſia Deo Patri, ſi ſic incipiat offerre ſecundum quod ipſum Chriſtum videat obtuliſſe. Ceterum omnis religionis & veritatis diſciplina ſubvertitur, (i) niſi id quod ſpiritaliter præcipitur, & fideliter reſervetur.

Joan. 15. 14, 15.
Matt. 17. 5.
Iſa 29. 13.
Marc. 7. 13.
Matt. 5. 19.
Luc. 22. 19.

Occurritur objectioni, quod ſi primo mane vinum ſumatur; in calice Dominico, ſe Ethnicis prodent Chriſtiani. Porro & alteri reſpondetur, quod veſpere Euchariſtia inſtituta, ideo non mane ſumenda.

Niſi 1 in ſacrificiis matutinis (k) hoc quis veretur, ne 2 per ſaporem vini redoleat ſanguinem Chriſti. Sic ergo incipit & à paſſione Chriſti in perſecutionibus fraternitas retardari, dum in oblationibus diſcit de ſanguine ejus & cruore confundi. Porro autem Dominus in Evangelio dicit: (l) Qui confuſus me fuerit, confundetur eum filius hominis. Et Apoſtolus quoque loquitur, dicens: Si hominibus placerem: Chriſti ſervus non eſſem. Quomodo autem poſſumus propter Chriſtum ſanguinem fundere; qui ſanguinem Chriſti erubeſcimus bibere? An illa ſibi aliquis contemplatione blanditur, quod etſi mane aqua ſola offerri videtur, tamen 3 cum ad cœnandum venimus, mixtum calicem offerimus: Sed cum cœnamus, ad convivium noſtrum plebem convocare non poſſumus, ut 4 ſacramenti veritatem fraternitate omni præſente celebremus. 5 At enim non mane, ſed poſt cœnam mixtum calicem obtulit Dominus. Nunquid ergo Domi-

Mar. 8. 38.
Gal. 1. 10.

(*a*) Non dicam, *Lam. Bod.* 1, 2. *NC.* 2. *Ebor.* (*b*) Dilectus, *Bod.* 2 *Ebor NC.* 1, 2. (*c*) Quid aliqui, *Bod.* 1. (*d*) Ante nos temere, *NC.* 2. (*e*) Nam Jeſus Chriſtus, *Bod.* 1. (*f*) Ipſe ſummus, *Bod.* 1. (*g*) Deo Patri ſe ipſum obtulit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) In ſui commemoratione, *Bod* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (*i*) Specialiter percipitur, & fideliter obſervatur, *Vat.* (*k*) Hoc quis veretur, ne vinum offerat, ne per ſaporem vini odore fragrante, ab infideli conſcientia odor vini horis matutinis fuerit agnitus; & cognoſcatur eſſe Chriſtianus, dum nos ſanguinem Chriſti in vini oblatione commemoramus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *Lin. Benev.* (*l* Confuſus me fuerit, coram hominibus confundet eum, *Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.*

1 *In ſacrificiis matutinis.*] Rigaltius ait, *Tertullianus, etiam antelucanis cœtibus. Horis antelucanis Euchariſtiam celebrabant, quia ſi diſtuliſſent in cœnæ tempus, plebs ad convivium convocari non potuiſſet. Hoc innuunt in Cypriano ſequentia paulo poſt. Tertullianus autem cum ait etiam antelucanis cœtibus Euchariſtiam celebrari, fatetur etiam in tempore victus celebratam fuiſſe.*

2 *Per ſaporem vini.*] Tertullianus in lib. 2. ad Uxorem c. 5. rem totam exſequitur. *Quanto curaveris ea occultare, tanto ſuſpectiora feceris, & magis captanda gentili curioſitati. Latebiſne tu cum lectulum, cum corpuſculum tuum ſignas, cum aliquid immundum flantis explodis, cum etiam per noctem exſurgis oratum? & non Magiæ aliquid videberis operari? Non ſciet maritus quid ſecreto ante omnem cibum guſtes? & ſi ſciverit panem, non illum credit eſſe qui dicitur?* Revera matutina jentacula fiebant ex Meri hauſtu, unde ἀκρατίζεσθαι apud Græcos eſt jentare, & ἀκράτισμα jentaculi ſumtio; ſed hæc ad fœminas non ſpectabant, quibus inſtar ſceleris capitalis erat vinum deguſtaſſe. Lectio in qua codices probatiſſimi, Lambethanus, Eboracenſis, Bodleianus ſecundus, Lincolnienſis, Benedictinus, & Londinenſis, conſentiunt, minime videtur contemnenda; præſertim cum ad Tertulliani mentem maxime reſpondeat. Quod illic *infidelis conſcientia* dicitur, Septimius poſuit, *alterius conſcientiam mariti*. Sed nihil muto.

3 *Cum ad cœnandum venimus, mixtum calicem offerimus.*] Conſtat hinc Aquarios hoſce non Manichæorum, Tatianorum, aut Helcaſitarum errorem imbibiſſe, ut ſentirent vinum, ceu diaboli ſanguinem, prorſus eſſe abominandum: hæc enim in eorum perſona dicuntur, qui primo tantum *mane aqua ſola offerebant*. Conſtat etiam Euchariſtiam licet *horis antelucanis* ſumtam, veſpere etiam diſtribui ſolitam; cujus rei locuples teſtis Tertullianus lib. de Corona c. 3. *Euchariſtiæ ſacramentum tempore victus de Præſidentum manu ſumimus.* Et alibi monet ut finitis ſtationibus ſumatur. Conſuetudo poſt cœnam communicandi diu duravit in Eccleſia; Socrates enim ait l. 5. c. 22. Αἰγύπτιοι γείτονες ὄντες ἀλεξανδρέων, καὶ οἱ τὴν Θηβαΐδα οἰκοῦντες, ἐν σαββάτῳ μὲν ποιοῦνται συνάξεις. οὐχ' ὡς ἔθος δὲ χριστιανοῖς τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνουσι. μετὰ γὰρ τὸ εὐωχηθῆναι, καὶ παντοίων ἐδεσμάτων ἐμφορηθῆναι, περὶ ἑσπέραν προσφέροντες, τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνουσι.

4 *Sacramenti veritatem.*] Rigaltius ait, *Calicem mixtum & fraternitate omni præſente. Ut ſic vere obſervemus omnia quæ Chriſtus tradidit, offerendo calicem mixtum, & in tempore victus, & fraternitate omni præſente.*

5 *At enim non mane, ſed poſt cœnam mixtum calicem obtulit Dominus. Nunquid ergo Dominicum poſt cœnam celebrare debemus?*] Rigaltius ait, *Supra dixit, nefas eſſe ad ipſum Dominicæ ordinationis ſacramentum pertinentia infringere, aut in aliud quam quod divinitus inſtitutum ſit, humana traditione mutare. Hic vero cauſas & rationes ingenioſe comminiſcitur, cur Dominicum poſt cœnam celebrare non debeamus, etſi poſt cœnam Dominus inſtituerit. Dicet aliquis, cauſas ſive rationes quas Cyprianus adfert eſſe ſpiritales atque divinas; nempe, Chriſtum memoriam paſſionis ſuæ, quæ ad veſperam diei contigit, inſtituiſſe poſt veſperam: nos autem reſurrectionem Domini matutino tempore ab ipſo Domino patratam mane celebrare, ac proinde quod divinitus inſtitutum fuit, non videri humana traditione ſive præſumtione mutatum. Ævo jam Tertulliani mutatum aliquid circa hoc ſacramentum fuiſſe colligitur, & non ſolum veſpere, in tempore victus, ſed etiam horis antelucanis, ſacramentum corporis Chriſti celebratum fuiſſe arguunt hæc verba, lib. de Corona: Euchariſtiæ ſacramentum in tempore victus mandatum à Domino, etiam antelucanis horis ſumimus. Nondum tamen humana præſumtio ſic invaluerat, ut non etiam in tempore victus ſumeretur. Sed paulo poſt omnino invaluiſſe manifeſtum eſt, ex his quæ tradit hac Epiſtola Cyprianus. Imo placuiſſe Spiritui ſancto ait Auguſtinus, nec propter eas quas Cyprianus attulit rationes, ſed ut in honorem tanti ſacramenti, in os Chriſtiani prius Dominicum corpus intraret, quam ceteri cibi. Nam ideo, inquit, per univerſum orbem mos iſte ſervatur. Et* tamen

An. 253. Dominicum post cœnam celebrare debemus? ut sic mixtum calicem frequentandis Dominicis offeramus? Christum offerre oportebat circa vesperam diei, ut hora ipsa sacrificii ostenderet occasum & vesperam mundi, sicuti in Exodo scriptum est: Et occident illum omne vulgus synagogæ filiorum Israël ad vesperam. Et iterum in Psalmis: Allevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Nos autem resurrectionem Domini mane celebramus. Et quia passionis ejus mentionem in sacrificiis omnibus facimus ([1] passio est enim Domini, sacrificium quod offerimus) nihil aliud quam quod ille fecit, facere debemus. Scriptura enim dicit: Quotiescunque enim ederitis panem istum & calicem istum biberitis, mortem Domini annunciabitis quoadusque veniat. Quotiescunque ergo calicem in commemorationem Domini & passionis ejus offerimus, id quod constat Dominum fecisse, faciamus.

Exod. 12. 6. Psal. 14. 2. 1 Cor. 11. 26.

Non hominum exemplis, sed Domini magisteriis duci debemus.

Et (a) viderit, frater carissime, [2] si quis de antecessoribus nostris, vel ignoranter, vel simpliciter non hoc observavit & tenuit, quod nos Dominus facere exemplo & magisterio suo docuit: potest simplicitati ejus de indulgentia Domini venia concedi, nobis vero non poterit ignosci, qui nunc à Domino admoniti & instructi sumus, ut calicem Dominicum vino mixtum, secundum quod Dominus obtulit, offeramus. Et de hoc quoque ad Collegas nostros literas dirigamus, ut (b) ubique lex Evangelica & traditio Dominica servetur, & ab eo quod Christus & docuit & fecit, non recedatur. Quæ ultra jam contemnere, & in errore pristino perseverare, quid aliud est quam incurrere in objurgationem Domini increpantis in Psalmo & dicentis: Ad quid exponis justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tu autem odisti disciplinam, & abjecisti sermones meos retro. Si videbas furem, concurrebas ei, & inter mœchos (c) particulam tuam ponebas. Exponere enim justificationes & testamentum Domini, & non hoc idem facere quod fecerit Dominus; quid aliud est, quam sermones ejus abjicere, & disciplinam Dominicam contemnere, nec terrena sed spiritalia furta & adulteria committere; dum quis de Evangelica veritate furatur Domini nostri verba & facta, & corrumpit atque adulterat præcepta divina? Sicut apud Hieremiam scriptum est: Quid est, inquit, (d) paleis ad triticum? propter hoc ecce ego ad Prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea unusquisque à proximo suo, & seducunt populum meum in mendaciis suis, & in erroribus suis. Item apud eundem alio loco: Et mœchata est, inquit, in (e) lignum & lapidem; & in his omnibus, non est reversa ad me. Quod furtum & adulterium ne in nos etiam cadat, cavere sollicite & timide, ac religiose observare debemus. Nam si sacerdotes Dei & Christi sumus, non invenio quem magis sequi quam Deum & Christum debeamus; quando ipse in Evangelio maxime dicat: Ego sum lumen seculi. Qui me secutus fuerit, (f) non ambulavit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Ne ergo in tenebris ambulemus, Christum sequi & præcepta ejus observare debemus; quia & ipse in alio loco mittens Apostolos, dixit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Ite ergo & docete omnes gentes, (g) tingentes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, docentes eos observare omnia quæcunque (h) præcepi vobis. Quare si in lumine Christi ambulare volumus, à præceptis & monitis ejus non recedamus; agentes gratias, quod dum instruit in futurum quid facere debeamus, de præterito ignoscit quod simpliciter erravimus. Et quia jam [3] secundus ejus adventus nobis appropinquat; magis ac magis benigna ejus & larga dignatio corda nostra luce veritatis [4] (i) illuminat. Religioni igitur nostræ congruit & timori, & ipsi loco atque officio sacerdotii nostri, frater carissime, in Dominico calice miscendo & (k) offerendo, custodire [5] traditionis Dominicæ veritatem; & quod prius apud quosdam videtur erratum, Domino monente corrigere: ut cum in claritate sua & majestate cœlesti venire cœperit, inveniat nos tenere quod monuit, observare quod docuit, facere (l) quod fecit. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

Ps. 49. 16. Jer. 23. 28. Jer. 3. 9. Jo. 8. 12. Mat. 28. 18.

(*a*) Vide etiam, *Bod.* 3. (*b*) Ubicunque lex, *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (*c*) Portionem, *NC.* 2. adulteris portionem, *Bod.* 3. partem, *Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*d*) De paleis, *Lin.* (*e*) Ligno & lapide, *NC.* 2. (*f*) Non ambulat, *Ebor.* (*g*) Baptizantes, *NC.* 2. (*h*) Mandavi vobis, *NC.* 2. (*i*) Illuminet, *Lam.* (*k*) Atque offerendo, *Lam.* (*l*) Quod & ipse fecit, *Lam. Bod.* 2.

tamen idem observat, nonnullos probabili quadam ratione delectari, ut uno certo die per annum quo ipsam cœnam Dominus dedit, tanquam ad insigniorem commemorationem, post cibos offerri & accipi liceat corpus & sanguinem Domini. Deinde disputationem suam vir sanctissimus quasi dubius & incertus ita concludit: Quapropter neminem cogimus ante Dominicam illam cœnam prandere, sed nulli etiam contradicere audemus. Habetur autem ea disputatio Epistola CXVIII. *ubi hoc etiam observare est, eo die quo ipsam cœnam Dominus dedit, prope omnes in plerisque locis lavasse. Itaque addit Augustinus, Et quia nonnulli etiam jejunium custodiunt, mane offertur propter prandentes, quia jejunia simul & lavacra tolerare non possunt: ad vesperam vero, propter jejunantes.*

1 *Passio est enim Domini.*] Illius ἀνάμνησις. Luc. 22. 19. 1 Cor. 11. 24, 25.

2 *Si quis simpliciter non hoc observavit.*] Rigaltius ait, *Sic infra, sub finem Epistolæ dicet: Quod simpliciter erravimus.*

3 *Secundus ejus adventus appropinquat.*] Rigaltius ait, *Supra dixit, Occasum seculi. Epist.* LVIII.

4 *Magis illuminat.*] Non per Montani & Hypophetarum ejus insomnia, quod dixisset Tertullianus; sed per Christi & Apostolorum monita studiose observata.

5 *Traditionis Dominicæ veritatem.*] Rigaltius ait, *Supra dixit, sacramenti veritatem.* Id scil. ipsum quod Dominus docuit & fecit.

An. 253.

EPISTOLA LXIV.

Cyprianus & ceteri Collegæ qui in concilio affuerant numero LXVI. [1] Fido fratri Salutem.

Ad Pamelium LIX. Ad Erasm. l. 3. Ep 8.

Scripta post reditum, tempore Stephani P. Rom.

Patres Africani pacem à Therapio temere concessam, ratam esse statuunt.

LEGIMUS literas tuas, frater carissime, quibus significasti de (a) [2] Victore quondam Presbytero, quod ei, antequam pœnitentiam plenam egisset, & Domino Deo, in quem deliquerat, satisfecisset, temere Therapius collega noster immaturo tempore, & præpropera festinatione pacem dederit. Quæ res nos satis movit, secessum esse à decreti nostri (b) auctoritate, ut ante legitimum & plenum tempus satisfactionis, & [3] sine petitu & conscientia plebis, nulla infirmitate urgente, ac necessitate cogente, pax ei concederetur. Sed librato apud nos diu (c) consilio, satis fuit objurgare Therapium collegam nostrum, quod temere hoc fecerit; & instruxisse, ne quid tale de cetero faciat. [4] Pacem tamen quomodocunque à sacerdote Dei semel datam non putavimus auferendam, ac per hoc Victori communicationem sibi concessam usurpare permisimus.

Infantium modo natorum Baptismus ab iisdem stabilitur.

[5] Quantum vero ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem, (d) quo nati sint, constitutos, baptizari non oportere, & considerandam esse

(a) *Sic Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. *Ver. Benev.* Victore quodam, *Imp. Nup.* (b) Auctoritate, &, *NC.* 2. (c) Consilio objurgare Therapium collegam nostrum decrevimus, *NC.* 2. (d) Quam nati sunt, *Bod.* 1, 2. *NC.* 1, 2. *Ebor. Lin. Benev. Ver.*

1 *Fido fratri*] Pamelius ait. *Quo in loco fuerit Episcopus Fidus*, non constat; *verisimile tamen est fuisse vicinum Episcopatui Therapii, qui in Synodo cognominatur à Bulla:* Vid. Suffrag. 61. Concilii Carthaginiensis.

2 *Victore quondam Presbytero.*] Rigaltius ait, *Iste Victor quondam in Ecclesia Presbyter, male servata fide, Ecclesiam amiserat, & pacem. Itaque etsi pacem quomodocunque, hoc est præpropera Therapii festinatione recepisset, minime tamen locum in Ecclesia hoc est Presbyteri honorem receperat. Bene igitur, atque ex disciplina veteri, scripsit Cyprianus, de Victore quondam Presbytero, qui nunc inter laicos communicabat Ecclesiæ. Idem ergo Victor de laico Presbyter; de Presbytero lapsus: de lapso pœnitens: de pœnitente laicus.* Supra observavimus, non semper in Ecclesia obtinuisse, ut in Clericos delinquentes, solum per depositionem ad communionem laicam animadverteretur. Constat Victorem Ecclesia pulsum ad pœnitentiam eamque diutinam admissum. Licet vero Synodo post reditum Cypriani secunda, lapsis ob persecutionem ingruentem indultum; tamen non ea mens Patrum erat ut pace restitutus & *nulla necessitate cogente*, Episcopus omnia pro arbitrio laxaret. Pacem nunc Ecclesiæ redditam frequens Synodus indicat. Fortunatianus lapsus *quondam Episcopus* dicitur, statim Ep. LXV.

3 *Sine petitu & conscientia plebis.*] Rigaltius ait, *Hoc sæpissime dicit, communicato etiam cum plebe consilio.*

4 *Pacem quomodocunque à sacerdote Dei semel datam.*] Rigaltius ait, *Hoc ubique agit summo studio Cyprianus, ne quid fiat adversus Dei sacerdotem.*

5 *Quantum vero ad causam infantium pertinet.*] Rigaltius ait, *Fidus iste non exuerat circumcisionis antiquæ legem. Adeoque baptismum infantibus ante diem à partu matris octavum dari non debere arbitrabatur. Cyprianus moram adhibendam esse ullam negat. Uterque ab Tertulliano dissentit. Videamus quid Apostoli de baptismo tradiderint. Etenim fiunt, non nascuntur Christiani. Fiunt, venientes ab Ethnicis, hoc est, Gentibus non Christianis. Fiunt etiam, venientes à parentibus Christianis, vel alterutro Christiano. Hos Apostolus, etiam ante baptismum, sanctos esse ait, quasi designatos sanctitati, voto Parentis. Cui scilicet, & cujus semini cum Deo fœdus intercedit. Ad hujusmodi autem privilegium valet ex parentibus alter, quasi favore libertatis. Sed nemo Fidelis habetur, prinsquam Christum sciat. Itaque prius audiat oportet quæ sunt fidei Christianæ. Posteaquam audierit ac perceperit, tunc ab ipsa fide fidelis vocatur. Atque ut ea, quæ jam illi sunt demissa per aures in mentem, signo aliquo subjiciantur oculis, & ut fortius animum feriant, tinguitur, seu mergitur aqua, fluvio, fonte, lacuna, labro. Tria vero jam illi contigerant. Nam & fidem perceperat, & per fidem adeptus erat veniam omnium retro delictorum: prætereaque acceperat pignus resurrectionis in vitam æternam. Itaque illa tria baptismus significat. Tinctio, hominem fide imbutum: mersio, ablutum sordibus & maculis: emersio, resurgentem. Ergo jam perfecte fidelem dicimus* πίστει βεβαμμένοι εἰς βάθος, *quasi ebrium fidei Christianæ succo, ut lanam purpura. Sic Philippus Eunuchum, jam Christiana perdoctum, jam professum se toto corde credere Christum esse Filium Dei, obvia forte in itinere aqua baptizavit. Tinctionem sive mersionem, & tinguendi mergendique formulam tunc simplicissimam fuisse apparet hoc Eunuchi baptismo. Neque enim aliud mandaverat Christus dimittens Apostolos: Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti. Sic de Petri ad populum allocutione una Lucas: Qui sermonibus ejus fidem adhibuerunt, baptizati sunt; & addita sunt Ecclesiæ die illo animarum tria circiter millia. Qui toto corde crediderat in Christum, jam in illa fide vivebat Christianus Deo, imbiberat Christum, & integre sapiebat ad Deum. Illi ergo baptismus sive immersio signum erat fidei jam probæ: ac proinde necessitas signi sive sacramenti, ostendebat necessitatem rei cujus erat sacramentum. Nec inutilis erit hic repetita observatio formulæ ab ipso Domino præscriptæ: Docete, tinguentes eos. Nam qui docentur Christiana, tinguntur in Christum. Audientes & credentes, imbuuntur. Postquam audierunt & crediderunt, jam spiritaliter tincti seu baptizati sunt. Hunc vero baptismum spiritalem, signari & declarari voluit Christus aquæ sacramento, corporis baptismo. Apostolos ejusdem tinctionis & tinguendi formulæ simplicitatem conservasse, ipsorum Acta declarant. At Christianos ævi proxime sequentis addidisse pluscula, fatetur Tertullianus libro de Corona. Aquam adituri, inquit, ibidem, id est, ad ipsam aquam, & aliquanto prius in Ecclesia sub antistitis manu contestamur renunciare diabolo, & pompæ, & Angelis ejus. Dehinc, ter mergitamur. Inde suscepti, lactis & mellis concordiam prægustamus; atque ex ea die lavacro quotidiano per totam hebdomaden abstinemus. Et hæc omnia quidem, de Judaica morositate magis, quam de Christiana simplicitate, Septimius laudat, & ratione non carere affirmat: quorum tamen hodie magna pars exolevit. Idem Septimius, ætate jam sua baptismo adhibitam fuisse Unctionem testatur; Ex pristina, inquit, disciplina, hoc est, Mosaica, qua ungi oleo de cornu in sacerdotium solebant. Hoc vero mandatum à Domino, aut ab Apostolis factitatum fuisse non legimus; sed paulo post excessum Apostolorum, Christiani faciles multa de Judaicis observationibus nondum obliterata retinuerint; quæ hodie si quis omitteret, annorum supra mille prope quingentorum auctoritate obrueretur. Verba sunt in Apocalypsi Joannis ad Ecclesias in Asia: Gratia sit vobis à Christo Jesu, qui fecit vos reges & sacerdotes Deo & Patri suo. Sunt & ista Petri in Epistola priore: Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. Quæ de regno & sacerdotio spiritali sunt accipienda. Hoc tamen argumento, atque etiam vocabulo Christi, quantum ab origine Græca deducitur, persuasum fuit veteribus, omnem Christianum ungi oportere, tanquam regem & sacerdotem. Nec alias convenientius, quam in ipso quidem baptismo, quo nomen adsumit Christiani. Ungi quoque necesse est eum qui baptizatus sit, ait Cyprianus ad Episcopos Numidiæ, ut accepto chrismate, id est unctione, esse unctus Dei & habere in se gratiam Christi possit. Adeoque Canon secundus Synodi primæ Arausicanæ sic habet: Nullum ministrorum, qui baptizandi recepit officium, sine chrismate usquam debere progredi: quia inter nos placuit semel chrismari. De eo autem qui in baptismate, quacunque necessitate fa-*

An. 253. esse legem circumcisionis antiquæ, ut intra octavum diem eum qui natus est baptizandum & sanctificandum non putares; longe aliud [1] in (a) concilio nostro omnibus visum est. In hoc enim quod tu putabas esse faciendum, nemo consensit; sed universi potius judicavimus, nulli hominum nato (b) misericordiam Dei & gratiam denegandam. Nam cum Dominus in Evangelio suo dicat: Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare; quantum in nobis est, si fieri potest, nulla anima perdenda est. Quid enim ei deest, qui semel in utero Dei manibus formatus est? Nobis enim atque oculis nostris, [2] secundum dierum secularium cursum, accipere, qui nati sunt, incrementum videntur: ceterum quæcunque à Deo fiunt, Dei factoris majestate & opere perfecta sunt. Esse denique apud omnes, sive infantes, sive majores natu, unam divini muneris æqualitatem declarat nobis divinæ scripturæ (c) fides. Helisæus super infantem Sunamitidis viduæ filium qui mortuus jacebat, ita se Deum deprecans superstravit, ut capiti caput, & faciei facies applicaretur, & superfusi Helisæi membra singulis parvuli membris & pedes pedibus jungerentur. Quæ res si secundum nativitatis nostræ & cor-

Luc. 9. 56.

4 Reg. 4. 34.

(a) Concilio nostro visum, *Bod.* 2. *Ebor. NC.* 2. *Lin.* (b) Misericordis Dei gratiam, *August.* (c) Fides, cum Helizeus, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin.* Helizeus super viduæ, *Bod.* 1.

faciente, non chrismatus fuerit, in confirmatione sacerdos admonebitur. Hujusce unctionis administratio pro variorum Episcoporum ingenio variasse videtur; & in illo ipso Canone reperiuntur etiam in exemplaribus antiquis adjecta quædam parum constanter; & fortean ad usum seculi posterioris accommodata. Nam & invectæ sunt plures unctiones, & distingui cœpit ea quæ in fronte fiebat, ab alia quam in vertice fieri placuit. Hæc permissa Presbyteris, alia Episcopis reservata, perficientibus & consummantibus inchoata mysteria. Ad baptismi quoque disciplinam pertinere videntur ea, quæ tradidit Lucas de fraterna conversatione fidelium inter sese post adeptionem baptismi. Perseverabant, inquit, in doctrina Apostolorum, & communicatione, & fractione panis, & precibus. Sed in ea conversatione subit observatio circa infantes & parvulos; non ita fuisse participes Christianæ communionis, ut etiam baptizarentur. Hoc necessario colligi videtur ex antedictis, ubi apertissima sunt verba Domini, jubentis docere, prinsquam tingere: & Apostoli docentis Eunuchum, deinde baptizantis. Erat Deus ipse ratio, fidem explorans prinsquam imponat signaculum fidei, quæ fides, cum ex adsensu veniat, in homine non deprehenditur ante annos intellectus & sapientiæ capaces. Adeoque in Actis Apostolorum legimus: Cum credidissent Philippo evangelizanti, baptizatos fuisse viros & mulieres, mentione infantium nulla. Itaque ab ævo Apostolorum usque ad Tertulliani tempora, res in ambiguo mansit. Et fuere, qui occasione verbi Domini: Sinite parvulos venire ad me, quibus tamen aquas ministrari non jussit Dominus, etiam recens natos infantes baptizaverint. Et quasi seculare aliquod negotium cum Deo transigeretur, sponsores & fidejussores Christo dederint, adultos à fide Christiana non recessuros. Quod sane displicuit Tertulliano. Quid enim necesse est, inquit, sponsores etiam periculo ingeri? quia & ipsi per mortalitatem destituere promissiones suas possint, & proventu malæ indolis falli. Ait quidem Dominus: Nolite prohibere parvulos ad me venire. Veniant ergo, dum adolescunt: dum quo veniant docentur: fiant Christiani, quum Christum nosse potuerint. Quid festinat innocens ætas ad remissionem peccatorum? Parum advertebat Septimius ad primævæ originis peccatum, quod omnes in Adamo peccavimus cum innocentem esse dixit parvulorum ætatem; aut peccatum illud, quod in Adamo peccasse dicimur, satis expiari credidit pœna mortis, quam nos in Adamo quoque necesse est mori. Dubitatum etiam fuisse videtur Septimii tempore de innuptis, tam virginibus quam viduis. Et admitti ad baptismum virgines adhuc crudas satis periculosum existimabant, quia fortean aliquæ, postquam maturuissent, nuptias suas extra Ecclesiam ferebant, & cum in manum domumque Ethnici venissent, datam Christo fidem facile sibi cum virginitate eripi patiebantur. Nec erat absimile periculum in viduis adhuc juvenculis, occasione mariti quoque Ethnici, fortasse prædivitis ac desideratissimi. Ob hujuscemodi pericula Tertullianus pro cujusque personæ conditione ac dispositione, etiam ætate, cunctationem baptismi utiliorem fore ait; præcipue tamen circa parvulos. Denique ambiguitatem sic dijudicat: Si qui pondus intelligat baptismi, magis timebunt consecutionem, quam dilationem. Fides integra secura est de salute. Hanc Tertulliani sententiam plerique parum tutam esse arbitrati, cum Cypriano censuerunt, etiam recens natos lavacri salutaris participes fieri oportere, quod & Synodi decreto constitutum & dubitatio sublata. Satis argute quidem & subtiliter dixerat Tertullianus: Fuisse retro salutem per fidem nudam, ante Domini passionem & resurrectionem; ac ubi fides aucta est credendi in nativitatem, passionem & resurrectionem ejus, additam quoque fuisse ampliationem sacramenti, obsignationem baptismi, vestimentum quodammodo fidei, quæ retro erat nuda; nec potest jam sine sua lege. Legem enim tinguendi impositam esse, & formam præscriptam. Quia in hac causa prævaricatoris potius quam interpretis partes agere videtur Rigaltius; operæ pretium fuerit, rem totam paucis retractare. Dicit inprimis, *fieri, non nasci Christianos*; &, *neminem fidelem haberi, prinsquam Christum sciat*, &c. Sed meminisse oportet, infantes etiam à *matris utero vocatos*, & *Spiritu sancto plenos*, Is. 49. 1. Luc. 1. 15. Imo martyrii honore auctos, Matt. 2. 16. Porro certum est Judæos non minus quam Christianos, fide ad salutem pervenire, fide scil. in Messiam venturum, quemadmodum nos, fide in illum orbi datum; & si Israelita, infans licet, ad Circumcisionem, & proinde in Ecclesiam admissus, nihil est quod prohibeat infantem Christianum eodem privilegio gaudere. Infantium baptismum Tertulliani ævo invaluisse satis constat ex libro ejus de Baptismo; tunc etiam temporis docet sponsores adhibitos fuisse. Et licet ex propria sententia quærat, *quid festinat innocen ætas ad remissionem peccatorum*; tamen fatetur, si mortis periculum ingruat, homicidii reum si quis à sacro fonte in discrimine constitutos arceat. *Sufficiat*, inquit, *necessitatibus utaris, sicuti aut loci, aut temporis, aut personæ conditio compellit. Tunc enim constantia succurrentis excipitur, cum urget circumstantia periclitantis. Quoniam reus erit perditi hominis, si supersederit præstare quod libere potuit.* D. Augustinus Epist. 28. ait, *Beatus quidem Cyprianus non aliquod decretum condens novum, sed Ecclesiæ fidem firmissimam servans ad corrigendum eos, qui putabant ante octavum diem nativitatis non esse parvulum baptizandum: non carnem, sed animam dixit esse perdendam: & modo natum rite baptizari posse, cum suis quibusdam coepiscopis censuit.* Quomodo autem differendum baptismum infantium suadet Tertullianus, *non minore de causa innuptos quoque procrastinandos* censet: *in quibus tentatio præparata est tam virginibus per maturitatem, quam viduis per vocationem, donec aut nubant, aut continentia corroborentur.* Et demum concludit, *si qui pondus intelligant baptismi, magis timebunt consecutionem quam dilationem.* Sed hac ex parte Tertullianum audiendum nemo sanus dixerit. Hinc quidem ortum duxit baptismi usque ad mortis articulum dilatio; & infame in Ecclesia Clinicorum nomen. Porro hic notandum, non officere Infantium baptismo, *quod diem solenniorem baptismo pascha præstet*, ut ait Tertullianus; & *exinde Pentecoste ordinandis lavacris latissimum spatium est*: hæc enim ad baptismum adultorum potissimum spectant, qui post Catechumenatus & quadragesimæ decursum, casti & expiati ad sacrum fontem pergebant.

1 *In concilio nostro omnibus visum est.*] Augustinus lib. 4. de bapt. contra Donatistas cap. 23. 24. Infantium baptismum traditioni Apostolicæ adscribit, hanc regulam proponens, *Quod universa tenet Ecclesia, nec conciliis institutum, sed semper retentum est, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur.* Licet in Concilio hoc Carthaginiensi, 66. Episcoporum *omnibus visum sit*; *nulli hominum nato misericordiam Dei, & gratiam denegandam*, hæc non ad pædobaptismum statuendum adducta qui olim obtinuit; sed ad Afrorum hac in re judaizantium errorem refellendum vibrata, qui ad diem octavum, circumcisioni olim præstitutum, ritum illum differendum censebant.

2 *Secundum dierum secularium cursum.*] Rigaltius ait, *Sic infra: Secundum seculum, non secundum Deum. Nam apud Deum non est tempus. Dies igitur dicit seculares, uti ab hominibus in seculo numerantur.*

1 Unus-

An. 253.

& corporis qualitatem cogitetur, adulto & provecto infans non posset æquari, nec cohærere & sufficere possent parva membra majoribus. Sed illic æqualitas divina & spiritalis exprimitur, quòd pares atque æquales sint omnes homines, quando à Deo semel facti sunt; & possit ætas (a) nostra in incrementis corporum, secundum seculum, non secundum Deum habere discrimen: nisi si & gratia ipsa, quæ baptizatis datur, pro ætate accipientium vel minor, vel major tribuitur; cum Spiritus sanctus non de mensura, sed de pietate atque indulgentia paterna æqualis omnibus præbeatur. Nam Deus ut (b) personam non accipit, sic nec ætatem; cum se omnibus ad cœlestis gratiæ consecutionem æqualitate librata (c) præbeat patrem. Nam & quod vestigium infantis in primis partus sui diebus constituti, mundum non esse dixisti, quod 1 unusquisque nostrum adhuc horreat exosculari, nec hoc putamus ad cœlestem gratiam dandam impedimento esse oportere, scriptum est enim: Omnia munda sunt mundis.

Gal. 2. 6.

Tit. 1. 15.

Superstitiosus mos infantes ad Osculum non admittendi ante diem octavum, notatur.

Nec aliquis nostrum id debet horrere, quod Deus dignatus est facere. Nam etsi adhuc infans à partu novus est, non ita est tamen, ut quisquam illum in gratia danda atque in pace facienda horrere debeat osculari; quando in osculo infantis unusquisque nostrum pro sua religione ipsas adhuc recentes Dei manus debeat cogitare, quas in homine modo formato & (d) recens nato quodammodo exosculamur, quando id quod Deus fecit amplectimur. (e) Nam quod in Judaica circumcisione carnali 2 octavus dies observabatur, sacramentum est in umbra atque in imagine ante præmissum, sed veniente Christo veritate completum. Nam quia octavus dies, id est, post Sabbatum (f) primus dies futurus erat, quo Dominus resurgeret & nos vivificaret, & circumcisionem nobis spiritalem daret: hic dies octavus, id est, post Sabbatum primus & Dominicus præcessit in imagine, quæ imago cessavit, superveniente postmodum veritate, & data nobis spiritali circumcisione.

Nemo à baptismo impediendus.

Propter quod neminem putamus à gratia consequenda impediendum esse ea lege, quæ jam statuta est, nec spiritalem circumcisionem impediri carnali circumcisione (g) debere, sed omnem omnino admittendum esse ad gratiam Christi; quando & Petrus in Actis Apostolorum loquatur, & dicat: Dominus mihi dixit (h) neminem hominum communem dicendum & immundum. Ceterum si homines impedire aliquid ad consecutionem gratiæ posset; magis adultos, & provectos, & majores natu possent impedire peccata graviora. Porro autem si etiam (i) 3 gravissimis delictoribus & in Deum multum ante peccantibus, cum postea crediderint, remissa peccatorum datur, & baptismo atque à gratia nemo prohibetur; quanto magis prohiberi non debet infans, qui recens natus nihil peccavit, 4 nisi quod secundum Adam carnaliter natus, contagium mortis antiquæ prima nativitate contraxit? qui ad remissam peccatorum (k) accipiendum hoc ipso facilius accedit, quod illi remittuntur non propria, sed aliena peccata. Et iccirco, frater carissime, hæc fuit in concilio nostra sententia, à baptismo atque à gratia Dei, qui omnibus misericors & benignus & pius est, neminem per nos debere prohiberi. Quod cum circa universos observandum sit atque retinendum: magis circa infantes ipsos & (l) recens natos observandum putamus, qui hoc ipso de ope nostra, ac de divina misericordia plus merentur, quod in primo statim 5 nativitatis suæ (m) ortu plorantes ac flentes, nihil aliud faciunt quam deprecantur. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

Act. 10. 28.

(a) Nostra incrementis, *Lam. Bod.* 2. (b) Personam hominis, *Lin. NC.* 2. (c) Præbeat parem, *Lin.* (d) Recenter nato, *August.* (e) Nam quando, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.* circumcisione octavus, *Lam. Bod.* 2. *NC* 1. (f) Primus futurus, *Lam. Bod.* 1. (g) *Sic Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. Lam. NC.* 1, 2. *Spir. Innom. Eras.* deber, *Rig.* (h) Neminem communem, *Bod.* 2. (i) Gravissimis delictorum, *Thu. Corb.* (k) Accipiendam, *Bod.* 1, 2. *NC.* 1, 2. *Lin. Ebor.* (l) Recenter, *Bod.* 2. *Lam.* (m) Ortu flentes, *Lam. Bod.* 2. *Lin. NC.* 1, 2.

1 *Unusquisque nostrum adhuc horreat exosculari.*] Rigaltius ait, *Fidus, ad quem est hæc Epistola Cypriani, horrebat osculari recens natos infantes, cum suis impedimentis profusos utique & oblitos, indeque ino ctavum à partu diem differri baptismum volebat. Horrorem discutit Cyprianus iisdem argumentis quibus Tertullianus Marcionis hæresin confutavit exhorrentis Fidei Christianæ articulum quo Christum filium Dei de Mariæ virginis utero vere hominem natum adserimus. Christus dilexit hominem illum in immunditiis, in utero coagulatum, illum per pudenda prolatum, illum per ludibria nutritum. Propter eum descendit, propter eum prædicavit. Tu hæc erubescenda illi facis quæ redemit? Tu exhorrescis in infante recentes adhuc Dei manus? Natura veneranda est, non erubescenda.* Totus hic apparatus ex Ethnica superstitione originem sumsit. Macrobius l. 1. c. 16. *Est*, inquit, *Nundinum Romanorum Dea, à nono die nascentium nuncupata qui lustricus dicitur. Est autem dies lustricus quo infantes lustrantur & nomen accipiunt, sed is maribus nonus, octavus est feminis.* Dato infantes non ad osculum admittendos ante diem octavum, sequebatur utique non baptizandos; quilibet enim Christianus, fraternitatis jure ad pacis osculum admissus.

2 *Octavus dies observabatur, sacramentum est.*] Pariter hujus typi meminit D. Augustinus contra Faustum Manich. l. 16. c. 29. *Tertio die resurgens quem dominicum dicimus, qui post sabbatum numeratur octavus, etiam circumcisionem octavi diei ad se prophetandum pertinere declarant.* Et paulo post. *Quia ista resurrectio quæ credita est nos justificat, illa octavæ diei circumcisione figurata est.*

3 *Gravissimis delictoribus.*] Rigaltius ait, *Negatoribus, sacrificatis, libellatis. Delictores dicit eos qui fidem Christo datam deseruerunt, dereliquerunt. Observavimus supra ad Epist.* LV.

4 *Nisi quod secundum Adam.*] Vix alibi reperitur, apud antiquos scriptores, locus ad confirmandum dogma de originali peccato, magis appositus, & expressus. De veterum hac in causa placitis consulatur Auctor historiæ Pelagianæ, l. 2. qui tamen immerito sugillat Clementem Alexandrinum, quasi doctrinam de originali peccato non satis intellexisset, siquidem quæ Stromat. l. 3. ab ipso disputata sunt, adversus Encratitas intentabantur, qui ferebant τὴν γένεσιν ἁπλῶς ἐπικατάρατον, ut ait Epiph. Porro asserebant Adamum damnatum, Iren. l. 1. c. 30.

5 *Nativitatis suæ ortu plorantes.*] Scriptores Ethnici Infantium modo natorum fletum; miseriarum sequentis vitæ omen putabant: Cyprianus pietati ascribit, & ceu precum inarticulatam formulam commendat.

An. 253.

EPISTOLA LXV.

Cyprianus [1] Epicteto fratri, & Plebi, (a) Assuras consistenti, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. LXIV. Ad Erasm. l. 1. Epist. 7. Lapsum pro integro agere, & Episcopatum sibi vendicare omnem Ecclesiæ disciplinam pervertit.

Scripta post reditum.

GRAVITER & dolenter motus sum, fratres carissimi, quod cognoverim [2] (b) Fortunatianum quondam apud vos Episcopum, post gravem lapsum ruinæ suæ, pro integro nunc agere velle, & Episcopatum sibi vindicare cœpisse: quæ res contristavit me, primo propter ipsum, qui miser, vel diaboli tenebris in totum excæcatus, vel quorundam sacrilega persuasione deceptus (cum debeat satisfacere, & ad Dominum exorandum, diebus ac noctibus, lacrymis, & orationibus, & precibus incumbere) audet sibi adhuc sacerdotium quod prodidit, vindicare; quasi post aras diaboli accedere ad altare Dei fas sit: aut non majorem in se iram & indignationem Domini in die judicii provocet; qui cum fidei, & virtutis dux fratribus esse non potuerit, perfidiæ, & audaciæ, & temeritatis magister existat; & qui non docuit fratres in prælio fortiter stare, doceat eos, qui victi & prostrati sunt, nec rogare. Cum Dominus dicat: Illis fudistis libamina, & illis imposuistis sacrificia, (c) [3] super hæc ergo non indignabor, dicit Dominus? Et alio loco: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli. Item Dominus denuo loquitur & dicit: Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, & curvatus est homo, & humiliatus est vir, & [4] non laxabo illis. In Apocalypsi quoque legimus iram Domini comminantis & dicentis: Si quis adorat bestiam & imaginem ejus, & accipit notam in fronte sua & in manu, bibet & ipse de vino iræ Dei, mixto in poculo iræ ejus, & punietur igne & sulphure sub oculis sanctorum Angelorum, & sub oculis agni, & fumus de tormentis eorum in secula seculorum ascendet; nec habebunt requiem die ac nocte, qui adorant bestiam & imaginem ejus. Cum ergo hæc tormenta, hæc supplicia in die judicii Dominus comminetur iis qui diabolo obtemperant, & idolis sacrificant: quo modo se putat posse agere pro Dei sacerdote, qui obtemperavit & servivit diaboli sacerdotibus? aut quo modo putat manum suam transferri posse (d) ad Dei sacrificium & precem Domini, quæ captiva fuerit sacrilegio & crimini? quando in scripturis divinis Deus ad sacrificium prohibeat accedere sacerdotes etiam in leviori crimine constitutos; & in Levitico dicat: Homo in quo fuerit vitium & macula, non accedet offerre dona Deo. Item in Exodo: Et sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum sanctificentur, [5] ne forte derelinquat illos Dominus. Et iterum: (e) Et cum accedunt ministrare ad [6] (f) altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur. Qui ergo (g) gravia in se delicta adduxerunt, id est, qui idolis sacrificando sacrilega sacrificia fecerunt, sacerdotium Dei sibi vindicare non possunt, nec ullam in conspectu ejus precem pro fratribus facere; quando in Evangelio scriptum sit: Deus peccatorem non audit, sed si (h) qui Deum coluerit, & voluntatem ejus fecerit, illum audit: [7] quamvis sic quorundam pectora (i) tenebrarum ingruentium profunda caligo cæcaverit, ut de præceptis salubribus nihil lucis admittant, sed semel a recto limite veri itineris aversi, per præceps & (k) abruptum criminum suorum nocte atque errore rapiantur. Nec mirum, si consilia nostra aut Domini præcepta nunc abnuunt, qui Dominum negaverunt.

Isai. 57. 6. Exod. 22. 20. Isai. 2. 8. Apoc. 14. 9. Lev. 21. 17. Exo. 19. 22. Exo. 28. 43. Jo. 9. 31.

Nefarii homines sacrum ministerium, stipis & oblationum & lucri causa desiderant.

[8] Stipes & oblationes & lucra desiderant, quibus prius insatiabiles incubabant, & cœnis

(a) Asturas, *Lin. Thu. Foss. Corb.* (b) Fortunatum, *Corb.* (c) *Sic Bod.* 1, 2. *Lam. NC.* 1, 2. *Lin. Ebor. Spir. Innom. Erasm. Thu. Foss. Mic.* hæc omnia, *Rigalt.* (d) Ad sacrificium & precem Domini, *Corb.* (e) Et qui accedunt ministrare, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (f) *Sic Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Pam. Thu. Foss. Vict. Spir. Innom.* altare sanctum, *Corb.* ad sanctum, *Rig.* (g) Gravia delicta, *Lam. Bod.* 2. (h) Quis Deum coluerit, *Bod.* 1. *NC.* 1. *Lin. Thu. Foss. Corb. Vict.* (i) Tenebrarum irruentium, *Lin. NC.* 2. (k) Abrupta, *Bod.* 1.

1 *Epicteto.*] Pamelius ait, *Fuisse hunc Episcopum Assuritanum, verisimile est; quandoquidem autem in Synodo sententiam dixit alius Assuritanus Episcopus, Victor nomine, defunctus videtur Epictetus ante Synodum.* Vid. suffrag. Concil. Carth. 68.

2 *Fortunatianum quondam apud vos Episcopum.*] Pamelius ait, *Fuerat quidem Fortunatianus illorum Episcopus, sed quod lapsus esset, jam Episcopatu privatus; fuisse autem eum & factionis Novatiani ex sequentibus constat.* Dicitur *pro integro agere velle*; ac si lapsus post pœnitentiam peractam communioni Ecclesiæ redditus; ita in integrum restitutus esset, aut ejusdem regimen, postliminii quasi jure capessere liceret. Sed videtur Fortunatiano pœnitentiam non fuisse concessam, imo non expetitam; tantum aberat ut esset peracta.

3 *Super hæc ergo non indignabor.*] LXX. legunt, ἐπὶ τούτοις ὀργισθήσομαι, omisso πᾶσι.

4 *Non laxabo illis.*] Rigaltius ait, *Manebunt ligati, non remittetur eis, non absolventur.* οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς. Textus hic sub eadem forma sæpius laudatur.

5 *Ne forte derelinquat.*] LXX. legunt ἀπαλλάξῃ. Aquila magis ad mentem sacri textus habet, διακόψῃ, & Symmachus διαφθείρῃ. Vocem hanc LXX. 1 Reg. 25. 10. per ἀναχωρέω interpretantur; alibi passim per διακόπτω, καθαιρέω, & verba his synonyma exponunt.

6 *Altare Sancti.*] LXX. πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ ἁγίου. καὶ οὐκ ἐπάξονται ἐφ' ἑαυτοὺς ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀποθάνωσι. Editores huc usque Exod. 30. 20. designari putabant, qui error alios peperit.

7 *Quamvis.*] Utcunque, licet, *sic quorundam pectora tenebrarum ingruentium profunda caligo cæcavit*; nullum enim hic redditivum succedit.

8 *Stipes & oblationes & lucra desiderant,*] Rigaltius ait, *Itaque jam Cypriani seculo mali sacerdotes quæstum sive capturam ex oblationibus fidelium usurpaverant. August. lib.* IIII. *de baptismo, contra Donat. Hanc vero luem fœdissimam posteros invasisse apertissime conquestus est Sulpitius Severus, Hist.* l. 1. *Sedentes, inquit, munera expectant, atque omne vitæ decus mercede corruptum habent, dum quasi venalem præferunt sanctitatem.*

1 *Lapsus*

An. 253.

cœnis atque epulis etiam nunc inhiant, quarum (a) crapulam nuper superstite indies cruditate ructabant; nunc manifestissime comprobantes, (b) nec ante se religioni, sed ventri potius & quæstui profana cupiditate servisse. Unde & ipsam venisse perspicimus, & credimus de Dei exploratione censuram, ne apud altare consistere, & contrectare ulterius perseverarent, pudorem incesti, fidem perfidi, religionem profani, divina terreni, sancta sacrilegi.

Rom. 6. 18.

Piorum erit, contra maleficorum attentata excubare, nec alienæ dementiæ consentire.

Quod ne tales ad (c) altaris impiamenta, & contagia fratrum denuo redeant, omnibus viribus (d) excubandum est, ut quantum possumus ab hac eos sui sceleris audacia retundamus; ne adhuc (e) agere pro sacerdote conentur, qui ad mortis extrema dejecti, ultra (f) 1 lapsus laicos ruinæ majoris pondere proruerunt. Si vero apud insanos furor insanabilis perseveraverit, & recedente Spiritu sancto, quæ cœpit cæcitas in sua nocte permanserit; consilium nobis erit singulos fratres ab eorum fallacia separare; & ne quis in laqueos erroris incurrat, ab eorum contagione secernere: quando nec 2 oblatio sanctificari 3 illic possit, ubi Spiritus sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per ejus orationes & preces prosit, qui Dominum ipse violavit. Quod si Fortunatianus aut immemor criminis sui per diaboli cæcitatem, aut minister & servus diaboli factus, ad decipiendam fraternitatem in hoc suo furore permanserit: vos quantum potestis elaborate, & in hac caligine diaboli sævientis, fratrum mentes ab errore revocate; ne alienæ dementiæ facile consentiant, ne se desperatorum delictis participes faciant; sed teneant integri (g) salutis suæ & & integritatis conservatæ à se & custoditæ perpetuum vigorem. Lapsi vero magnitudinem delicti sui cognoscentes à deprecando Domino non recedant, nec Ecclesiam Catholicam (quæ una & sola est (h) à Domino constituta) derelinquant; sed satisfactionibus immorantes, & Domini misericordiam deprecantes ad Ecclesiam pulsent, ut recipi illuc possint, ubi fuerunt, & ad Christum redeant, à quo recesserunt. Nec audiant eos (i) qui se fallaci & mortali (k) circumventione decipiunt, cum scriptum sit: Nemo vos decipiat inanibus verbis; propterea enim venit ira Dei super filios contumaciæ: Nolite ergo esse participes eorum. Ergo contumaces, & Deum non timentes, & ab Ecclesia in totum recedentes, nemo comitetur. Quod si quis impatiens fuerit ad deprecandum Dominum qui offensus est, & nobis obtemperare noluerit; sed desperatos & perditos secutus fuerit: (l) sibi imputabit; cum judicii dies venerit. Quomodo enim deprecari in die illo Dominum poterit, qui & ante hoc Christum, & nunc quoque Ecclesiam Christi negavit: & Episcopis sanis & integris & viventibus non obtemperans, comitem se & participem morientibus præbuit? Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

Eph. 5. 6.

(a) Crapula nuper superstitem indies cruditatem, *Bod.* 2. *Lam. NC.* 1. superstitem indies cruditate, *Bod.* 1. *Lin. NC.* 2. (b) Non ante se, *Lin. NC.* 1. *Ebor.* (c) Altaris sanctificationem impia mente accedunt, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (d) Excubandum est & omni vigore renitendum, *Lam. Bod.* 1, 2. *NC.* 1, 2. *Ebor. Lin.* nitendum, *Thu. Foss. Corb. Vict.* (e) Agere sacerdotem, *Lin.* (f) *Sic Corb.* Lapsos laicos, *Neap.* (g) Integre salutis, *Thu. Foss. Corb. Spir. Innom.* integræ, *Erasm.* salutis suæ tenorem, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *NC.* 1. 2. (h) A Domino consecrata, *Ver.* (i) Qui se falsa, *Bod.* 1. *NC.* 2. (k) Seductione decipiunt, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Ebor.* (l) Sibi imputabitur, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.*

1 *Lapsus laicos.*] Laicorum lapsum. Sensus enim iste ad rem Cypriani magis facit.

2 *Oblatio sanctificari.*] Rigaltius ait, *Sanctificatur oblatio, cum sit Corpus Christi, quod absolute Sanctum dicitur. Observavimus apud Tertul. lib. de Oratione. Ex ore quo Amen in Sanctum protuleris. Et lib. de Præscr. hæreticor. Ne sanctum canibus jactaret. Postea vero invaluit pro sanctificatione dici consecrationem, vulgo sic existimante sacrandi vocabulo aliquid significari sanctificatione præstantius.* Quatenus Elementa in Eucharistia Christi corpus sint & dicantur, sæpius diximus.

3 *Quando nec oblatio sanctificari illic possit.*] Rigaltius ait, *Sententiæ Cypriani Pamelius opponit sententiam Augustini statuentis, Sacramenta ab impiis & sceleratis Episcopis sive Presbyteris ministrata, imo & baptismata ab hæreticis collata valere. Tract.* v. *in Joan. & lib.* VI. *&* VII. *contra Donatistas. Quæ res indiget distinctione facti in controversiam deducti. Nam hoc loco Cyprianus agit de Fortunatiano quondam Assurarum Episcopo, qui per idololatriam exciderat fide, adeoque Episcopatu, sacerdotio, Ecclesia, nec jam Christianus, nedum Presbyter aut sacerdos, nedum Episcopus censebatur. Ac pro disciplina quæ Cypriani tempore vigebat, si pœnitentiæ tempus impetrasset; eo peracto, post satisfactionem legitimam, poterat quidem recipi ad communicationem Christianam, minime autem ad Episcopatum, neque ad ullius in Ecclesia sacerdotii gradum. Reddebatur Ecclesia lapso, non locus, non gradus. Nam locum sive gradum perdiderat. Itaque ad plebem sive ad laicos sic retrahebatur, ut penes eum nullus remaneret sacerdotii character, neque potestas. In hujuscemodi autem idololatriæ causa, Cyprianus Fortunatianum, ab idololatra schismaticum, qui non impetrata pœnitentia gradum sibi Episcopalem vindicabat, ac plebeculam superbe & contumaciter collegerat, oblationes ullas sive orationes sive preces sanctificare negat potuisse. Quia scilicet extra Ecclesiam sic erat, ut jam non pertineret ad Christum, quem idolis sacrificando, negaverat, deraserat characterem Christi, superducti charactere Jovis, antichristi. Ab eadem disciplina venit quod ab hæreticis aut schismaticis baptizatos idem Cyprianus baptisma Christi suscepisse negat. Ait enim tales sacramentorum ministros extra Ecclesiam ministrantes, nihil ministrare, hoc nimirum argumento, quod cum Ecclesia sit una, in illa una qui non sint in nulla sint, nec aptitudinem habeant ullam, qua possint ab illa una quid accipere, quod acceptum communicent aut conferant. Talia dogmata, ævo potestatum secularium vexationibus & ministrorum Ecclesiæ factionibus afflictissimo, stabilire ac sancire visum Cypriano, ceterisque per Africam, Numidiam ac Mauritaniam coepiscopis, presbyteris & diaconis, quo sibi populum facerent fidei Christianæ magis tenacem, ministrosque haberent pacis & unitatis Ecclesiasticæ magis amantes. Hic ergo fuit scopus, in quem sanctissimi Patres omnia tunc Scripturarum ingenia contorsere. Proxima dein illis ætate, ut vel meliores ethnicos habuit, hoc est nomini Christiano minus infestos, vel ministros Ecclesiæ sortita est meliores, laxari disciplina cœpit, paulatimque argumentandi subtilitas acui studiosa nominis Catholici. Itaque sub Augustino placuit humanior sententia, quæ longe diversam ab idololatris causam constituit hæreticorum sive schismaticorum. Nam ab catholico sensu recedentes, ab Ecclesia quidem præcisi dicebantur, sed in eo tamen statu, ut si facta pace ad catholicam redirent, quasi postliminii jure, nunquam abscessisse fingerentur, & sic pristinum reciperent in Ecclesia locum: cujus Ecclesiæ caput, nempe Christum non negaverant, quemadmodum idololatræ: propatereaque & baptismata, quæ in schismate ministraverant, non fiebant irrita. Hinc igitur illa Augustini: Concedo sceleratos esse hæreticos; sed hæretici baptisma Christi dederunt. Et: Sic ergo quos baptizavit ebriosus, quos baptizavit homicida, quos baptizavit adulter, si baptismus Christi erat, Christus baptizavit. Et: Quod sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida monstrante polluatur. Idem Augustinus Epist.* CLXVI. *citat in hanc sententiam suam verba Constantini. Attendite, inquit, quid habeant verba Principis: Nam si in eis qui primo initiati sunt, idcirco religio baptismatis judicatur infirma, quod ii à quibus accipitur, peccatores putentur; toties renovari necesse erit traditum sacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati baptismatis administrator, & fides nostra non ex nostræ voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratia, sed ex meritis sacerdotum & clericorum qualitate pendebit.*

An. 254.

EPISTOLA LXVI.

[1] Cyprianus qui & Thascius, Florentio cui & Pupiano, fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Ep. LXIX. Ad Erasm. l. 4. Ep 9 Pupiano infanda & turpia de Cypriano credenti respondetur.

Scripta post reditum.

[2] EGO te, frater, credideram tandem jam ad pœnitentiam converti, quod in præteritum tam infanda, tam turpia, tam etiam gentilibus execranda aut audisses de nobis temere, aut credidisses. Porro autem etiam nunc in literis tuis animadverto eundem te adhuc esse, qui prius fueras, (a) eadem te de nobis credere, & in eo quod credideris perseverare; & ne forte claritatis & 3 martyrii tui dignitas nostra communicatione maculetur, in mores nostros diligenter inquirere, & post Deum judicem qui sacerdotes facit, te velle, non dicam de me, (quantus (b) enim ego sum?) sed de Dei & Christi judicio judicare. Hoc est in Deum non credere, hoc est rebellem adversus Christum & adversus Evangelium ejus existere, ut cum ille dicat: Nonne duo passeres asse veneunt, & neuter eorum cadit in terram sine Patris voluntate? & probet majestas ejus & veritas sine conscientia & permissu Dei (c) etiam minora non fieri, tu existimes sacerdotes Dei sine conscientia ejus in Ecclesia ordinari? Nam credere quod 4 indigni & incesti sint qui ordinantur; quid aliud est, (d) quam credere quod non à Deo, nec per Deum sacerdotes ejus in Ecclesia constituantur? An putas majus esse de me meum, quam Dei testimonium? cum Dominus ipse doceat & dicat testimonium non esse verum, si quis ipse de se testis existat, eo quod unusquisque utique (e) sibi faveat, nec contra se aliquis infesta & adversa depromat; fides vero (f) sincera sit veritatis, si 5 in prædicationibus nostris alius sit prædicator ac testis. Si testimonium, inquit, dixero de me; 6 testimonium meum non est verum: 7 alius est enim qui testis est de me. Quod si ipse (g) Dominus, omnia postmodum judicaturus, noluit de testimonio suo sibi credi, sed maluit de judicio ac testimonio Dei Patris probari: quanto magis hoc servos ejus observare oportet: qui judicio ac testimonio Dei non probantur tantum, sed etiam gloriantur? Prævaluit autem apud te contra divinam sententiam, & contra (h) conscientiam nostram fidei suæ viribus nixam, inimicorum & malignorum commentum; quasi apud lapsos & profanos, & extra Ecclesiam positos, de quorum pectoribus excesserit Spiritus sanctus, esse aliud possit nisi mens prava, & fallax lingua, & odia venenata, & sacrilega mendacia, quibus qui credit, cum illis necesse est inveniatur, cum judicii dies venerit.

Mat. 10. 29.

Jo. 5. 31.

Occurritur criminationi quod superbus esset.

Quod vero dixisti sacerdotes humiles esse debere, quia & Dominus & Apostoli ejus humiles fuerunt; humilitatem meam & fratres omnes, & gentiles quoque optime noverunt & diligunt; & tu quoque noveras & diligebas, cum adhuc in Ecclesia esses, & mecum communicares. Quis autem nostrum longe est ab humilitate, utrumne ego qui quotidie fratribus servio, & venientes ad Ecclesiam singulos benigne & cum voto & gaudio suscipio: an tu qui te (i) Episcopum Episcopi, & judicem judicis ad tempus à Deo dati constituis? cum Dominus Deus in Deuteronomio dicat: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem, aut judicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, & omnis populus cum audierit timebit, & non agent impie etiam nunc. Et iterum ad Samuelem loquitur & dicit: Non te spreverunt, sed me spreverunt. Et adhuc Dominus in Evangelio, cum ei dictum esset: Sic respondes pontifici? custodiens & (k) docens sacerdotalem honorem servari oportere, contra pon-

Deut. 17. 12.

1 Reg. 8. 7.

(a) Eadem de nobis, *Pem.* (b) Quantus enim ego? sed *Spir. Innom. Erasm.* (c) Etiam moram non fieri, *Bod.* 1, 2. (d) Quam contendere, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1, 2. *Benev. Neap.* concedere, *Ver.* (e) Sibi placeat, *Ver.* (f) Sincera fit si veritas, *Lin.* (g) Dominus cum omnia, *Lam. NC.* 1. qui omnia, *Pem. Bod.* 1. judicaturus sit, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2. *Ebor NC.* 1, 2. (h) Conscientiam nostram Dei viribus, *Bod.* 1. (i) Episcopum Episcopo, & judicem judici, *Bod.* 2. *Lam. Ebor.* (k) Docens sacerdotibus, *Lin. NC.* 2.

1 *Cyprianus qui & Thascius.*] Pamelius ait, *Videtur mihi eum Cretensi voluisse Cretisare Cyprianus: & quum Florentius nomen suum cum prænomine præfixisset, idipsum fecisset: Prænomen autem istud ipsum reperire est in actis passionis ejus. & apud* Pontium diaconum. Crediderim quidem Pupianum invidisse Cypriano Cæcilii nomen, quod à bonæ memoriæ Presbytero, à quo ad fidem erat conversus, accepit; & per contemtum Thascii titulo salutasse, quo inter gentiles noscebatur.

2 *Ego te, frater.*] Rigaltius ait, *Florentium etsi jam schismaticum, nihilominus vocat fratrem, quemadmodum Optatus Donatistas, objurgans eos quod ipsi Catholicos nollent vocare Fratres: Nolunt, inquit, se dici fratres nostros: tamen nos recedere à timore Dei non possumus, quos hortatur Spiritus sanctus per Esaiam Prophetam dicens: Vos qui timetis nomen Domini, audite nomen Domini: Hi qui vos odio habent & execrantur, & nolunt se dici Fratres nostros, vos tamen dicite eis, Fratres nostri estis. Sunt igitur sine dubio fratres, quamvis non boni. Nomen fraternitatis, nec interveniente peccato deponitur.*

3 *Martyrii tui dignitas.*] Rigaltius ait, *Ante schisma communicabat Florentius cum Cypriano, & in persecutione quidem ad summam Martyrii sublimitatem provectus fuerat, inquit Cyprianus infra.*

4 *Indigni & incesti.*] Rigaltius ait, *Hæc verba satis indicant qualia Florentius in Cyprianum opprobria fuderat, infanda & turpia, atque etiam gentilibus execranda.*

5 *In prædicationibus nostris.*] Rigaltius ait, *Cum de nobis aliquid ipsi prædicamus ac dicimus, alius sit prædicator, alius testis. Non idem sit prædicator & testis.* Οὐδεὶς ἑαυτῷ μαρτυρῶν ἀξιόπιστος.

6 *Testimonium meum non est verum.*] Rigaltius ait, *Non est legitimum, neque justum. Horatius, Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.*

7 *Alius est enim.*] Legisse videtur ἄλλος γάρ.

1 Sic

An. 254. Pontificem nihil dixit, sed innocentiam suam tantummodo purgans responderit, dicens: Si male locutus sum, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? Item beatus Apostolus, cum ei dictum esset: 1 Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? nihil contumeliose locutus sit adversus sacerdotem: quando & potuerit se constanter exerere adversus eos qui Dominum crucifixissent, & qui jam Deum & Christum, & templum, & sacerdotium (a) perdidissent. Sed quamvis in falsis & spoliatis sacerdotibus umbram tamen ipsam inanem sacerdotalis nominis cogitans, dixerit: Nesciebam fratres quia Pontifex est: scriptum est enim: (b) Principem populi tui non maledices. Nisi si sacerdos tibi fui ante persecutionem, quando mecum communicabas; post persecutionem sacerdos esse desivi. Persecutio enim veniens te ad summam martyrii sublimitatem provexit, me autem proscriptionis (c) onere depressit, cum publice legeretur: Si quis tenet vel possidet de bonis Cæcilii Cypriani 2 Episcopi Christianorum; ut etiam qui non (d) credebant Deo Episcopum constituenti, vel diabolo crederent Episcopum proscribenti.

Jo. 18. 23.
Act. 23. 4.
Act. 23. 5.

Episcopi Apostolis vicaria ordinatione succedunt, illis rejectis rejicitur Christus.

3 Nec hæc jacto, sed dolens profero, cum te judicem Dei constituas & Christi, qui dicit ad Apostolos, ac per hoc ad omnes Præpositos, qui Apostolis vicaria ordinatione succedunt: Qui audit vos, me audit, & qui me audit, audit eum qui me misit. Et qui rejicit vos, me rejicit, & qui me rejicit, rejicit eum qui me misit. Inde enim schismata & hæreses obortæ sunt & oriuntur, dum Episcopus qui unus est, & Ecclesiæ præest, superba quorundam præsumtione contemnitur, & homo dignatione Dei honoratus, indignus ab hominibus judicatur. Quis enim hic est superbiæ tumor, quæ arrogantia animi, quæ mentis inflatio, ad 4 cognitionem suam præpositos & sacerdotes vocare; ac nisi apud te purgati fuerimus, & sententia tua absoluti, (e) 5 ecce jam sex annis nec fraternitas habuerit Episcopum, nec plebs præpositum, nec grex pastorem, nec Ecclesia gubernatorem, nec (f) Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? Subveniat Pupianus & sententiam dicat: & judicium Dei & Christi in acceptum referat; ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis accersitus est, sine spe salutis & pacis exisse videatur; (g) nec 6 novus credentium populus, nullam per nos consecutus (h) esse baptismi & Spiritus sancti gratiam judicetur; ne tot lapsis & pœnitentibus, pax data, & communicatio nostra (i) examinatione concessa, judicii tui auctoritate solvatur. Annue aliquando & dignare pronunciare de nobis, & Episcopatum nostrum (k) cognitionis tuæ auctoritate firmare, ut Deus & Christus ejus agere tibi gratias possint, quod per te sit antistes & rector, altari eorum pariter & plebi restitutus.

Luc 10. 16.

Sine præpositis & duce, brutorum greges & latronum catervæ nequeunt consistere.

7 Apes habent regem & (l) ducem pecudes, & fidem servant 8 latrones, (m) mancipi obsequio pleno humilitatis obtemperant. Quanto simpliciores & meliores vobis sunt brutæ pecudes, & muta animalia, & cruenti licet ac furentes inter gladios atque inter arma prædones? Præpositus illic agnoscitur & timetur, quem non sententia divina constituit, sed in quem factio perdita & nocens caterva consensit.

Futilis excusatio ex rumoribus temere creditis petitur.

Dixisti sane scrupulum tibi esse tollendum de animo, in quem incidisti. Incidisti, sed tua crudelitate irreligiosa. Incidisti, (n) sed tua mente, & voluntate sacrilega, dum incesta, dum impia, dum nefanda contra fratrem, contra sacerdotem facile audis, libenter credis: aliena mendacia quasi propria & privata defendis; nec recordaris scriptum esse: Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam: & iterum: Malus obaudit linguæ iniquorum, justus autem non intendit labiis mendacibus. Quare in hunc scrupulum non inciderunt martyres Sancto spiritu pleni, & 9 ad conspectum Dei & Christi ejus, passione jam proximi? qui ad Cyprianum Episcopum literas de carcere

Eccles. 28. 28.
Prov. 17. 4.

(a) Amisissent, *Lin. NC.* 2. (b) Principem plebis, *Bod.* 1, 2. *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. 2. (c) Horrore, *Benev.* honore, *Ver. Bod.* 2. (d) Credebat Deo Episcopum constituenti, vel diabolo crederet, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (e) Et jam sex annis, *Bod.* 1. (f) Spiritus sanctus antistitem, *Lin.* (g) Ne novus credentium, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (h) Esse & baptismi, *Lam. Ebor. NC.* 1. (i) Examinatione commissa, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.* (k) Cognitionis tuæ vigore, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1. (l) Ducem & fidem, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Pem.* Regem & judicem, & ei fidem servant, *Spir. Innom. Erasm.* (m) Mancipia, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (n) Sed tua mente, & voluntate sacrilega, *Spir. Innom. Erasm.*

1 *Sic insilis in sacerdotem.*] De hac S. textus perioche & vocis *incilas* notatione, sæpius actum. Porro observavimus, solenne esse Cypriano Scripturarum testimonia, tanquam ex armamentatio, glomeratim depromere. Vid. quæ dicta Ep. III. & LIX.

2 *Episcopi Christianorum.*] Rigaltius ait, *Supra Epist.* LIX. *dixit, applicato & adjuncto Episcopatus sui nomine. Itaque proscriptus, quia Episcopus. Propter hoc tantum, non propterea quod Episcopus Carthaginis; sed quia Christianorum Episcopus.*

3 *Nec hæc jacto, sed dolens profero.*] Rigaltius ait, *Epist.* LIX. *Dico enim provocatus, dico dolens, dico compulsus,* &c.

4 *Cognitionem suam.*] Solennem & judicialem. Unde *Cognitores* dicti.

5 *Ecce jam sex annis.*] De tempore scriptionis hujus Epistolæ consulantur Annales.

6 *Novus credentium populus.*] Ethnici ad fidem conversi quibus baptismus non concedebatur ἄνευ γνώμης ἐπισκόπου, referente Ignatio.

7 *Apes habent Regem.*] Rigaltius ait, *Idem lib. de Idololat. Rex unus est apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus. Tales argutiæ tractari solent in scholis, & de ortygometra duce agminis cujusque coturnicum, & de gruibus. Nam & ducem eligunt quem sequantur, quique erecto collo provideat, & cetera hujusmodi. Ex quibus hoc colligitur, singulis alveis, singulis gregibus, singulis armentis, agminibus singulis regem, ducem, rectorem esse suum, œcumenicum nullum.*

8 *Latrones mancipi.*] Rigaltius ait, *A quo sunt conducti ad facinus aliquod. Mancipem vocat factionis magistrum.*

9 *Ad conspectum Dei.*] Ex martyrii prærogativa, de qua alibi dictum.

An. 253.

EPISTOLA LXV.

Cyprianus [1] Epicteto fratri, & Plebi, (a) Assuras consistenti, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. LXIV. Ad Erasm. l. 1. Epist. 7. Lapsum pro integro agere, & Episcopatum sibi vendicare omnem Ecclesiæ disciplinam pervertit.

Scripta post reditum.

GRAVITER & dolenter motus sum, fratres cariſſimi, quod cognoverim [2] (b) Fortunatianum quondam apud vos Epiſcopum, poſt gravem lapſum ruinæ ſuæ, pro integro nunc agere velle, & Epiſcopatum ſibi vindicare cœpiſſe: quæ res contriſtavit me, primo propter ipſum, qui miſer, vel diaboli tenebris in totum excæcatus, vel quorundam ſacrilega perſuaſione deceptus (cum debeat ſatisfacere, & ad Dominum exorandum, diebus ac noctibus, lacrymis, & orationibus, & precibus incumbere) audet ſibi adhuc ſacerdotium quod prodidit, vindicare; quaſi poſt aras diaboli accedere ad altare Dei fas ſit: aut non majorem in ſe iram & indignationem Domini in die judicii provocet; qui cum fidei, & virtutis dux fratribus eſſe non potuerit, perfidiæ, & audaciæ, & temeritatis magiſter exiſtat; & qui non docuit fratres in prælio fortiter ſtare, doceat eos, qui victi & proſtrati ſunt, nec rogare. Cum Dominus dicat: Illis fudiſtis libamina, & illis impoſuiſtis ſacrificia, (c) [3] ſuper hæc ergo non indignabor, dicit Dominus? Et alio loco: Sacrificans diis eradicabitur, niſi Domino ſoli. Item Dominus denuo loquitur & dicit: Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, & curvatus eſt homo, & humiliatus eſt vir, & [4] non laxabo illis. In Apocalypſi quoque legimus iram Domini comminantis & dicentis: Si quis adorat beſtiam & imaginem ejus, & accipit notam in fronte ſua & in manu, bibet & ipſe de vino iræ Dei, mixto in poculo iræ ejus, & punietur igne & ſulphure ſub oculis ſanctorum Angelorum, & ſub oculis agni, & fumus de tormentis eorum in ſecula ſeculorum aſcendet; nec habebunt requiem die ac nocte, qui adorant beſtiam & imaginem ejus. Cum ergo hæc tormenta, hæc ſupplicia in die judicii Dominus comminetur iis qui diabolo obtemperant, & idolis ſacrificant: quo modo ſe putat poſſe agere pro Dei ſacerdote, qui obtemperavit & ſervivit diaboli ſacerdotibus? aut quo modo putat manum ſuam transferri poſſe (d) ad Dei ſacrificium & precem Domini, quæ captiva fuerit ſacrilegio & crimini? quando in ſcripturis divinis Deus ad ſacrificium prohibeat accedere ſacerdotes etiam in leviori crimine conſtitutos; & in Levitico dicat: Homo in quo fuerit vitium & macula, non accedet offerre dona Deo. Item in Exodo: Et ſacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum ſanctificentur, [5] ne forte derelinquat illos Dominus. Et iterum: (e) Et cum accedunt miniſtrare ad [6] (f) altare ſancti, non adducent in ſe delictum, ne moriantur. Qui ergo (g) gravia in ſe delicta adduxerunt, id eſt, qui idolis ſacrificando ſacrilega ſacrificia fecerunt, ſacerdotium Dei ſibi vindicare non poſſunt, nec ullam in conſpectu ejus precem pro fratribus facere; quando in Evangelio ſcriptum ſit: Deus peccatorem non audit, ſed ſi (h) qui Deum coluerit, & voluntatem ejus fecerit, illum audit: [7] quamvis ſic quorundam pectora (i) tenebrarum ingruentium profunda caligo cæcaverit, ut de præceptis ſalubribus nihil lucis admittant, ſed ſemel à recto limite veri itineris averſi, per præceps & (k) abruptum criminum ſuorum nocte atque errore rapiantur. Nec mirum, ſi conſilia noſtra aut Domini præcepta nunc abnuunt, qui Dominum negaverunt.

Iſai. 57. 6. Exod. 22. 20. Iſai. 2. 8. Apoc. 14. 9. Lev. 21. 17. Exo. 19. 22. Exo. 28. 43. Jo. 9. 31.

Nefarii homines sacrum ministerium, stipis & oblationum & lucri causa desiderant.

[8] Stipes & oblationes & lucra deſiderant, quibus prius inſatiabiles incubabant, & cœnis

(a) Aſturas, *Lin. Thu. Foſſ. Corb.* (b) Fortunatum, *Corb.* (c) *Sic Bod.* 1, 2. *Lam. NC.* 1, 2. *Lin. Ebor. Spir. Innom. Eraſm. Thu. Foſs. Mic.* hæc omnia, *Rigalt.* (d) Ad ſacrificium & precem Domini, *Corb.* (e) Et qui accedunt miniſtrare, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (f) *Sic Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Pam. Thu. Foſſ. Vict. Spir. Innom.* altare ſanctum, *Gorb.* ad ſanctum, *Rig.* (g) Gravia delicta, *Lam. Bod.* 2. (h) Quis Deum coluerit, *Bod.* 1. *NC.* 1. *Lin. Thu. Foſſ. Corb. Vict.* (i) Tenebrarum irruentium, *Lin. NC.* 2. (k) Abrupta, *Bod.* 1.

1 *Epicteto.*] Pamelius ait, *Fuiſſe hunc Epiſcopum Aſſuritanum, veriſimile eſt; quandoquidem autem in Synodo ſententiam dixit alius Aſſuritanus Epiſcopus, Victor nomine, defunctus videtur Epictetus ante Synodum.* Vid. ſuffrag. Concil. Carth. 68.

2 *Fortunatianum quondam apud vos Epiſcopum.*] Pamelius ait, *Fuerat quidem Fortunatianus illorum Epiſcopus, ſed quod lapſus eſſet, jam Epiſcopatu privatus; fuiſſe autem eum & factionis Novatiani ex ſequentibus conſtat.* Dicitur *pro integro agere velle*; ac ſi lapſus poſt pœnitentiam peractam communioni Eccleſiæ redditus; ita in integrum reſtitutus eſſet, aut ejuſdem regimen, poſtliminii quaſi jure capeſſere liceret. Sed videtur Fortunatiano pœnitentiam non fuiſſe conceſſam, imo non expetitam; tantum aberat ut eſſet peracta.

3 *Super hæc ergo non indignabor.*] LXX. legunt, ἐπὶ τούτοις ὀργισθήσομαι, omiſſo πᾶν.

4 *Non laxabo illis.*] Rigaltius ait, *Manebunt ligati, non remittetur eis, non abſolventur.* οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς. Textus hic ſub eadem forma ſæpius laudatur.

5 *Ne forte derelinquat.*] LXX. legunt ἀπαλλάξῃ. Aquila magis ad mentem ſacri textus habet, διακόψῃ, & Symmachus διαφθείρῃ. Vocem hanc LXX. 1 Reg. 25. 10 per ἀναχωρέω interpretantur; alibi paſſim per διακόπτω, καθαιρέω, & verba his ſynonyma exponunt.

6 *Altare Sancti.*] LXX. πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ ἁγίου, καὶ οὐκ ἐπάξονται ἐφ' ἑαυτοὺς ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀποθάνωσι. Editores huc uſque Exod. 30. 20. deſignari putabant, qui error alios pepererit.

7 *Quamvis.*] Utcunque, licet, *ſic quorundam pectora tenebrarum ingruentium profunda caligo cæcavit*; nullum enim hic redditivum ſuccedit.

8 *Stipes & oblationes & lucra deſiderant,*] Rigaltius ait, *Itaque jam Cypriani ſeculo mali ſacerdotes quæſtum ſive capturam ex oblationibus fidelium uſurpaverant. Auguſt. lib.* IIII. *de baptiſmo, contra Donat. Hanc vero luem fœdiſſimam poſteros invaſiſſe apertiſſime conqueſtus eſt Sulpitius Severus, Hiſt.* l. 1. *Sedentes, inquit, munera expectant, atque omne vitæ decus mercede corruptum habent, dum quaſi venalem præferunt ſanctitatem.*

An. 253. cœnis atque epulis etiam nunc inhiant, quarum (a) crapulam nuper superstite indies cruditate ructabant; nunc manifestissime comprobantes, (b) nec ante se religioni, sed ventri potius & quæstui profana cupiditate servisse. Unde & ipsam venisse perspicimus, & credimus de Dei exploratione censuram, ne apud altare consistere, & contrectare ulterius perseverarent, pudorem incesti, fidem perfidi, religionem profani, divina terreni, sancta sacrilegi. [Rom. 6. 18.]

[Margin: ...riorum erit, contra maleficorum attentata excubare, nec alienæ dementiæ consentire.]

Quod ne tales ad (c) altaris impiamenta, & contagia fratrum denuo redeant, omnibus viribus (d) excubandum est, ut quantum possumus ab hac eos sui sceleris audacia retundamus; ne adhuc (e) agere pro sacerdote conentur, qui ad mortis extrema dejecti, ultra (f) 1 lapsus laicos ruinæ majoris pondere proruerunt. Si vero apud insanos furor insanabilis perseveraverit, & recedente Spiritu sancto, quæ cœpit cæcitas in sua nocte permanserit; consilium nobis erit singulos fratres ab eorum fallacia separare; & ne quis in laqueos erroris incurrat, ab eorum contagione secernere: quando nec 2 oblatio sanctificari 3 illic possit, ubi Spiritus sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per ejus orationes & preces prosit, qui Dominum ipse violavit. Quod si Fortunatianus aut immemor criminis sui per diaboli cæcitatem, aut minister & servus diaboli factus, ad decipiendam fraternitatem in hoc suo furore permanserit: vos quantum potestis elaborate, & in hac caligine diaboli sævientis, fratrum mentes ab errore revocate; ne alienæ dementiæ facile consentiant, ne se desperatorum delictis participes faciant; sed teneant integri (g) salutis suæ & & integritatis conservatæ à se & custoditæ perpetuum vigorem. Lapsi vero magnitudinem delicti sui cognoscentes à deprecando Domino non recedant, nec Ecclesiam Catholicam (quæ una & sola est (h) à Domino constituta) derelinquant; sed satisfactionibus immorantes, & Domini misericordiam deprecantes ad Ecclesiam pulsent, ut recipi illuc possint, ubi fuerunt, & ad Christum redeant, à quo recesserunt. Nec audiant eos (i) qui se fallaci & mortali (k) circumventione decipiunt, cum scriptum sit: Nemo vos decipiat inanibus verbis; propterea enim venit ira Dei super filios contumaciæ: Nolite ergo esse participes eorum. Ergo contumaces, & Deum non timentes, & ab Ecclesia in totum recedentes, nemo comitetur. Quod si quis impatiens fuerit ad deprecandum Dominum qui offensus est, & nobis obtemperare noluerit; sed desperatos & perditos secutus fuerit: (l) sibi imputabit; cum judicii dies venerit. Quomodo enim deprecari in die illo Dominum poterit, qui & ante hoc Christum, & nunc quoque Ecclesiam Christi negavit: & Episcopis sanis & integris & viventibus non obtemperans, comitem se & participem morientibus præbuit? Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere. [Eph. 5. 6.]

(a) Crapula nuper superstitem indies cruditatem, Bod. 2. Lam. NC. 1. superstitem indies cruditate, Bod. 1. Lin. NC. 2. (b) Non ante se, Lin. NC. 1. Ebor. (c) Altaris sanctificationem impia mente accedunt, Lam. Bod. 2. NC. 1. Ebor. (d) Excubandum est & omni vigore renitendum, Lam. Bod. 1, 2. NC. 1, 2. Ebor. Lin. nitendum, Thu. Foss. Corb. Vict. (e) Agere sacerdotem, Lin. (f) Sic Corb, Lapsos laicos, Neap. (g) Integre salutis, Thu. Foss. Corb. Spir. Innom. integræ, Erasm. salutis suæ tenorem, Lam. Ebor. Bod. 1, 2. NC. 1. 2. (h) A Domino consecrata, Ver. (i) Qui se falsa, Bod. 1. NC. 2. (k) Seductione decipiunt, Lam. Bod. 1. 2. NC. 1. Ebor. (l) Sibi imputabitur, Lam. NC. 1. Bod. 2. Ebor.

1 *Lapsus laicos.*] Laicorum lapsum. Sensus enim iste ad rem Cypriani magis facit.

2 *Oblatio sanctificari.*] Rigaltius ait, *Sanctificatur oblatio, cum fit Corpus Christi, quod absolute Sanctum dicitur. Observavimus apud Tertul. lib. de Oratione. Ex ore quo Amen in Sanctum protuleris. Et lib. de Præscr. hæreticor. Ne sanctum canibus jactaret. Postea vero invaluit pro sanctificatione dici consecrationem, vulgo sic existimante sacrandi vocabulo aliquid significari sanctificatione præstantius.* Quatenus Elementa in Eucharistia Christi corpus sint & dicantur, sæpius diximus.

3 *Quando nec oblatio sanctificari illic possit.*] Rigaltius ait, *Sententiæ Cypriani Pamelius opponit sententiam Augustini statuentis, Sacramenta ab impiis & sceleratis Episcopis sive Presbyteris ministrata, imo & baptismata ab hæreticis collata valere. Tract. v. in Joan. & lib. vi. & vii. contra Donatistas. Quæ res indiget distinctione facti in controversiam deducti. Nam hoc loco Cyprianus agit de Fortunatiano quondam Assurarum Episcopo, qui per idololatriam exciderat fide, adeoque Episcopatu, sacerdotio, Ecclesia, nec jam Christianus, nedum Presbyter aut sacerdos, nedum Episcopus censebatur. Ac pro disciplina quæ Cypriani tempore vigebat, si pœnitentiæ tempus impetrasset; eo peracto, post satisfactionem legitimam, poterat quidem recipi ad communicationem Christianam, minime autem ad Episcopatum, neque ad ullius in Ecclesia sacerdotii gradum. Reddebatur Ecclesia lapso, non locus, non gradus. Nam locum sive gradum perdiderat. Itaque ad plebem sive ad laicos sic retrahebatur, ut penes eum nullus remaneret sacerdotii character, neque potestas. In hujuscemodi autem idololatriæ causa, Cyprianus Fortunatianum, ab idololatra schismaticum, qui non impetrata pœnitentia gradum sibi Episcopalem vindicabat, ac plebeculam superbe & contumaciter collegerat, oblationes ullas sive orationes sive preces sanctificare negat potuisse. Quia scilicet extra Ecclesiam sic erat, ut jam non pertineret ad Christum, quem idolis sacrificando, negaverat, deraserat characterem Christi, superducti charactere Jovis, antichristi. Ab eadem disciplina venit quod ab hæreticis aut schismaticis baptizatos idem Cyprianus baptisma Christi suscepisse negat. Ait enim tales sacramentorum ministros extra Ecclesiam ministrantes, nihil ministrare, hoc nimirum argumento, quod cum Ecclesia sit una, in illa una qui non sint in nulla sint, nec aptitudinem habeant ullam, qua possint ab illa una quid accipere, quod acceptum communicent aut conferant. Talia dogmata, ævo potestatum secularium vexationibus & ministrorum Ecclesiæ factionibus afflictissimo, stabilire ac sancire visum Cypriano, ceterisque per Africam, Numidiam ac Mauritaniam coepiscopis, presbyteris & diaconis, quo sibi populum facerent fidei Christianæ magis tenacem, ministrosque haberent pacis & unitatis Ecclesiasticæ magis amantes. Hic ergo fuit scopus, in quem sanctissimi Patres omnia tunc Scripturarum ingenia contorsere. Proxima dein illis ætate, ut vel meliores ethnicos habuit, hoc est nomini Christiano minus infestos, vel ministros Ecclesiæ sortita est meliores, laxari disciplina cœpit, paulatimque argumentandi subtilitas acui studiosa nominis Catholici. Itaque sub Augustino placuit humanior sententia, quæ longe diversam ab idololatris causam constituit hæreticorum sive schismaticorum. Nam ab catholico sensu recedentes, ab Ecclesia quidem præcisi dicebantur, sed in eo tamen statu, ut si facta pace ad catholicam redirent, quasi postliminii jure, nunquam abscessisse fingerentur, & sic pristinum reciperent in Ecclesia locum: cujus Ecclesiæ caput, nempe Christum non negaverant, quemadmodum idololatræ: propterea que & baptismata, quæ in schismate ministraverant, non fiebant irrita. Hinc igitur illa Augustini: Concedo sceleratos esse hæreticos; sed hæretici baptisma Christi dederunt. Et: Sic ergo quos baptizavit ebriosus, quos baptizavit homicida, quos baptizavit adulter, si baptismus Christi erat, Christus baptizavit. Et: Quod sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida monstrante polluatur. Idem Augustinus Epist.* CLXVI. *citat in hanc sententiam suam verba Constantini. Attendite, inquit, quid habeant verba Principis: Nam si in eis qui primo initiati sunt, idcirco religio baptismatis judicatur infirma, quod ii à quibus accipitur, peccatores putentur; toties renovari necesse erit traditum sacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati baptismatis administrator, & fides nostra non ex nostræ voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratia, sed ex meritis sacerdotum & clericorum qualitate pendebit.*

EPIS-

An. 254.

EPISTOLA LXVI.

[1] Cyprianus qui & Thascius, Florentio cui & Pupiano, fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Ep. LXIX. Ad Erasm. l. 4. Ep 9 Pupiano infanda & turpia de Cypriano credenti respondetur.

Scripta post reditum.

[2] EGO te, frater, credideram tandem jam ad pœnitentiam converti, quod in præteritum tam infanda, tam turpia, tam etiam gentilibus execranda aut audisses de nobis temere, aut credidisses. Porro autem etiam nunc in literis tuis animadverto eundem te adhuc esse, qui prius fueras, (a) eadem te de nobis credere, & in eo quod credideris perseverare; & ne forte claritatis & [3] martyrii tui dignitas nostra communicatione maculetur, in mores nostros diligenter inquirere, & post Deum judicem qui sacerdotes facit, te velle, non dicam de me, (quantus (b) enim ego sum?) sed de Dei & Christi judicio judicare. Hoc est in Deum non credere, hoc est rebellem adversus Christum & adversus Evangelium ejus existere, ut cum ille dicat: Nonne duo passeres asse veneunt, & neuter eorum cadit in terram sine Patris voluntate? & probet majestas ejus & veritas sine conscientia & permissu Dei (c) etiam minora non fieri, tu existimes sacerdotes Dei sine conscientia ejus in Ecclesia ordinari? Nam credere quod [4] indigni & incesti sint qui ordinantur; quid aliud est, (d) quam credere quod non à Deo, nec per Deum sacerdotes ejus in Ecclesia constituantur? An putas majus esse de me meum, quam Dei testimonium? cum Dominus ipse doceat & dicat testimonium non esse verum, si quis ipse de se testis existat, eo quod unusquisque utique (e) sibi faveat, nec contra se aliquis infesta & adversa depromat; fides vero (f) sincera sit veritatis, si [5] in prædicationibus nostris alius sit prædicator ac testis. Si testimonium, inquit, dixero de me; [6] testimonium meum non est verum: [7] alius est enim qui testis est de me. Quod si ipse (g) Dominus, omnia postmodum judicaturus, noluit de testimonio suo sibi credi, sed maluit de judicio ac testimonio Dei Patris probari: quanto magis hoc servos ejus observare oportet: qui judicio ac testimonio Dei non probantur tantum, sed etiam gloriantur? Prævaluit autem apud te contra divinam sententiam, & contra (h) conscientiam nostram fidei suæ viribus nixam, inimicorum & malignorum commentum; quasi apud lapsos & profanos, & extra Ecclesiam positos, de quorum pectoribus excesserit Spiritus sanctus, esse aliud possit nisi mens prava, & fallax lingua, & odia venenata, & sacrilega mendacia, quibus qui credit, cum illis necesse est inveniatur, cum judicii dies venerit.

Mat. 10. 29.

Jo. 5. 31.

Occurritur crimmationi quod superbus esset.

Quod vero dixisti sacerdotes humiles esse debere, quia & Dominus & Apostoli ejus humiles fuerunt; humilitatem meam & fratres omnes, & gentiles quoque optime norunt & diligunt; & tu quoque noveras & diligebas, cum adhuc in Ecclesia esses, & mecum communicares. Quis autem nostrum longe est ab humilitate, utrumne ego qui quotidie fratribus servio, & venientes ad Ecclesiam singulos benigne & cum voto & gaudio suscipio: an tu qui te (i) Episcopum Episcopi, & judicem judicis ad tempus à Deo dati constituis? cum Dominus Deus in Deuteronomio dicat: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem, aut judicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, & omnis populus cum audierit timebit, & non agent impie etiam nunc. Et iterum ad Samuelem loquitur & dicit: Non te spreverunt, sed me spreverunt. Et adhuc Dominus in Evangelio, cum ei dictum esset: Sic respondes pontifici? custodiens & (k) docens sacerdotalem honorem servari oportere, contra pon-

Deut. 17. 12.

1 *Reg.* 8. 7.

(*a*) Eadem de nobis, *Pem.* (*b*) Quantus enim ego? sed *Spir. Innom. Erasm.* (*c*) Etiam moram non fieri, *Bod.* 1, 2. (*d*) Quam contendere, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1, 2. *Benev. Neap.* concedere, *Ver.* (*e*) Sibi placeat, *Ver.* (*f*) Sincera sit si veritas, *Lin.* (*g*) Dominus cum omnia, *Lam. NC.* 1. qui omnia, *Pem. Bod.* 1. judicaturus sit, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2. *Ebor NC.* 1, 2. (*h*) Conscientiam nostram Dei viribus, *Bod.* 1. (*i*) Episcopum Episcopo, & judicem judici, *Bod.* 2. *Lam. Ebor.* (*k*) Docens sacerdotibus, *Lin. NC.* 2.

1 *Cyprianus qui & Thascius.*] Pamelius ait, *Videtur mihi cum Cretensi voluisse Cretisare Cyprianus: & quum Florentius nomen suum cum prænomine præfixisset, idipsum fecisset: Prænomen autem istud ipsum reperire est in actis passionis ejus. & apud* Pontium diaconum. Crediderim quidem Pupianum invidisse Cypriano Cæcilii nomen, quod à bonæ memoriæ Presbytero, à quo ad fidem erat conversus, accepit; & per contemtum Thascii titulo salutasse, quo inter gentiles noscebatur.

2 *Ego te, frater.*] Rigaltius ait, *Florentium etsi jam schismaticum, nihilominus vocat fratrem, quemadmodum Optatus Donatistas, objurgans eos quod ipsi Catholicos nollent vocare Fratres: Nolunt, inquit, se dici fratres nostros: tamen nos recedere à timore Dei non possumus, quos hortatur Spiritus sanctus per Esaiam Prophetam dicens: Vos qui timetis nomen Domini, audite nomen Domini: Hi qui vos odio habent & execrantur, & nolunt se dici Fratres nostros, vos tamen dicite eis, Fratres nostri estis. Sunt igitur sine dubio fratres, quamvis non boni. Nomen fraternitatis, nec interveniente peccato deponitur.*

3 *Martyrii tui dignitas.*] Rigaltius ait, *Ante schisma communicabat Florentius cum Cypriano, & in persecutione quidem ad summam Martyrii sublimitatem provectus fuerat, inquit Cyprianus infra.*

4 *Indigni & incesti.*] Rigaltius ait, *Hæc verba satis indicant qualia Florentius in Cyprianum opprobria fuderat, infanda & turpia, atque etiam gentilibus execranda.*

5 *In prædicationibus nostris.*] Rigaltius ait, *Cum de nobis aliquid ipsi prædicamus ac dicimus, alius sit prædicator, alius testis. Non idem sit prædicator & testis.* Οὐδεὶς ἑαυτῷ μαρτυρῶν ἀξιόπιστος.

6 *Testimonium meum non est verum.*] Rigaltius ait, *Non est legitimum, neque justum. Horatius, Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.*

7 *Alius est enim.*] Legisse videtur ἄλλος γάρ.

1 *Sic*

An. 254. Pontificem nihil dixit, sed innocentiam suam tantummodo purgans responderit, dicens: Si male locutus sum, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? Item beatus Apostolus, cum ei dictum esset: 1 Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? nihil contumeliose locutus sit adversus sacerdotem: quando & potuerit se constanter exerere adversus eos qui Dominum crucifixissent, & qui jam Deum & Christum, & templum, & sacerdotium (a) perdidissent. Sed quamvis in falsis & spoliatis sacerdotibus umbram tamen ipsam inanem sacerdotalis nominis cogitans, dixerit: Nesciebam fratres quia Pontifex est: scriptum est enim: (b) Principem populi tui non maledices. Nisi si sacerdos tibi fui ante persecutionem, quando mecum communicabas; post persecutionem sacerdos esse desivi. Persecutio enim veniens te ad summam martyrii sublimitatem provexit, me autem proscriptionis (c) onere depressit, cum publice legeretur: Si quis tenet vel possidet de bonis Cæcilii Cypriani 2 Episcopi Christianorum; ut etiam qui non (d) credebant Deo Episcopum constituenti, vel diabolo crederent Episcopum proscribenti.

Jo. 18. 23. Act. 23. 4. Act. 23. 5.

Episcopi Apostolis vicaria ordinatione succedunt, illis rejectis rejicitur Christus.

3 Nec hæc jacto, sed dolens profero, cum te judicem Dei constituas & Christi, qui dicit ad Apostolos, ac per hoc ad omnes Præpositos, qui Apostolis vicaria ordinatione succedunt: Qui audit vos, me audit, & qui me audit, audit eum qui me misit. Et qui rejicit vos, me rejicit, & qui me rejicit, rejicit eum qui me misit. Inde enim schismata & hæreses obortæ sunt & oriuntur, dum Episcopus qui unus est, & Ecclesiæ præest, superba quorundam præsumtione contemnitur, & homo dignatione Dei honoratus, indignus ab hominibus judicatur. Quis enim hic est superbiæ tumor, quæ arrogantia animi, quæ mentis inflatio, ad 4 cognitionem suam præpositos & sacerdotes vocare; ac nisi apud te purgati fuerimus, & sententia tua absoluti, (e) 5 ecce jam sex annis nec fraternitas habuerit Episcopum, nec plebs præpositum, nec grex pastorem, nec Ecclesia gubernatorem, nec (f) Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? Subveniat Pupianus & sententiam dicat: & judicium Dei & Christi in acceptum referat; ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis accersitus est, sine spe salutis & pacis exisse videatur; (g) nec 6 novus credentium populus, nullam per nos consecutus (h) esse baptismi & Spiritus sancti gratiam judicetur; ne tot lapsis & pœnitentibus, pax data, & communicatio nostra (i) examinatione concessa, judicii tui auctoritate solvatur. Annue aliquando & dignare pronunciare de nobis, & Episcopatum nostrum (k) cognitionis tuæ auctoritate firmare, ut Deus & Christus ejus agere tibi gratias possint, quod per te sit antistes & rector, altari eorum pariter & plebi restitutus.

Luc 10. 16.

Sine præposito & duce, brutorum greges & latronum catervæ nequeunt consistere.

7 Apes habent regem & (l) ducem pecudes, & fidem servant 8 latrones, (m) mancipi obsequio pleno humilitatis obtemperant. Quanto simpliciores & meliores vobis sunt brutæ pecudes, & muta animalia, & cruenti licet ac furentes inter gladios atque inter arma prædones? Præpositus illic agnoscitur & timetur, quem non sententia divina constituit, sed in quem factio perdita & nocens caterva consensit.

Futilis excusatio ex rumoribus temere creditis petitur.

Dixisti sane scrupulum tibi esse tollendum de animo, in quem incidisti. Incidisti, sed tua crudelitate irreligiosa. Incidisti, (n) sed tua mente, & voluntate sacrilega, dum incesta, dum impia, dum nefanda contra fratrem, contra sacerdotem facile audis, libenter credis: aliena mendacia quasi propria & privata defendis; nec recordaris scriptum esse: Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam: & iterum: Malus obaudit linguæ iniquorum, justus autem non intendit labiis mendacibus. Quare in hunc scrupulum non inciderunt martyres Sancto spiritu pleni, & 9 ad conspectum Dei & Christi ejus, passione jam proximi? qui ad Cyprianum Episcopum literas de carcere

Eccles. 28. 28. Prov. 17. 4.

(*a*) Amisissent, *Lin. NC.* 2. (*b*) Principem plebis, *Bod.* 1, 2. *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. 2. (*c*) Horrore, *Benev.* honore, *Ver. Bod.* 2. (*d*) Credebat Deo Episcopum constituenti, vel diabolo crederet, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (*e*) Et jam sex annis, *Bod.* 1. (*f*) Spiritus sanctus antistitem, *Lin.* (*g*) Ne novus credentium, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*h*) Esse & baptismi, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*i*) Examinatione commissa, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.* (*k*) Cognitionis tuæ vigore, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1. (*l*) Ducem & fidem, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Pem.* Regem & judicem, & ei fidem servant, *Spir. Innom. Erasm.* (*m*) Mancipia, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*n*) Sed tua mente, & voluntate sacrilega, *Spir. Innom. Erasm.*

1 *Sic insilis in sacerdotem.*] De hac S. textus perioche & vocis *incilas* notatione, sæpius actum. Porro observavimus, solenne esse Cypriano Scripturarum testimonia, tanquam ex armamentatio, glomeratim depromere. Vid. quæ dicta Ep. III. & LIX.

2 *Episcopi Christianorum.*] Rigaltius ait, *Supra Epist.* LIX. *dixit, applicato & adjuncto Episcopatus sui nomine. Itaque proscriptus, quia Episcopus. Propter hoc tantum, non propterea quod Episcopus Carthaginis; sed quia Christianorum Episcopus.*

3 *Nec hæc jacto, sed dolens profero.*] Rigaltius ait, *Epist.* LIX. *Dico enim provocatus, dico dolens, dico compulsus*, &c.

4 *Cognitionem suam.*] Solennem & judicialem. Unde *Cognitores* dicti.

5 *Ecce jam sex annis.*] De tempore scriptionis hujus Epistolæ consulantur Annales.

6 *Novus credentium populus.*] Ethnici ad fidem conversi quibus baptismus non concedebatur ἄνευ γνώμης ἐπισκόπου, referente Ignatio.

7 *Apes habent Regem.*] Rigaltius ait, *Idem lib. de Idololat. Rex unus est apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus. Tales argutiæ tractari solent in scholis, & de ortygometra duce agminis cujusque coturnicum, & de gruibus. Nam & ducem eligunt quem sequantur, quique erecto collo provideat, & cetera hujusmodi. Ex quibus hoc colligitur, singulis alveis, singulis gregibus, singulis armentis, agminibus singulis regem, ducem, rectorem esse suum, œcumenicum nullum.*

8 *Latrones mancipi.*] Rigaltius ait, *A quo sunt conducti ad facinus aliquod. Mancipem vocat factionis magistrum.*

9 *Ad conspectum Dei.*] Ex martyrii prærogativa, de qua alibi dictum.

An. 254. cere dixerunt, sacerdotem Dei agnoscentes & contestantes ei. Quare in hunc scrupulum non inciderunt tot coepiscopi collegæ mei, qui vel 1 cum de medio (a) recederent, proscripti sunt, vel apprehensi in carcere & in catenis fuerunt; aut qui in exilium relegati, illustri itinere ad Dominum profecti sunt; aut qui quibusdam locis animadversi cœlestes coronas de Domini clarificatione sumserunt? Quare in hunc scrupulum non inciderunt de plebe ista nostra quæ apud nos est, & nobis de Dei dignatione commissa est, tot 2 Confessores quæstionati & torti, & insignium vulnerum & cicatricum memoria gloriosi? tot virgines integræ? tot laudabiles viduæ? Ecclesiæ denique universæ per totum mundum nobiscum unitatis vinculo copulatæ? (b) Nisi si omnes isti communicantes mecum, secundum quod scripsisti, polluto nostro ore polluti sunt, & spem vitæ æternæ communicationis nostræ contagione perdiderunt; Pupianus solus integer, inviolatus, sanctus, pudicus, qui nobis miscere se noluit, in paradiso atque in regno cœlorum solus habitabit.

Occurritur objectioni, multos Ecclesia per Cyprianum ejectos.

Scripsisti quoque quod Ecclesia nunc propter me portionem sui in disperso habeat, quando omnis Ecclesiæ populus & collectus sit & adunatus, & individua concordia sibi junctus; & soli illi foris remanserint, qui & si intus essent, ejiciendi fuerant: nec patiatur Dominus populi sui protector & tutor triticum de area sua diripi, sed solæ possint paleæ de Ecclesia separari, quando & Apostolus dicat: Quid enim si exciderunt à fide quidam illorum? Nunquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Et Dominus quoque in Evangelio, cum eum loquentem discipuli derelinquerent, conversus ad duodecim dixerit: Nunquid & vos vultis ire? Respondet ei Petrus, dicens: Domine, ad quem (c) ibimus? (d) verba vitæ æternæ habes, & nos credimus & cognovimus, quoniam tu es filius Dei vivi. 3 Loquitur illic Petrus, super quem ædificata fuerat Ecclesia: Ecclesiæ nomine docens & ostendens, quia etsi contumax ac superba obaudire nolentium multitudo discedat, Ecclesia tamen à Christo non recedit, & illi sunt Ecclesia plebs sacerdoti adunata, & pastori suo grex adhærens. Unde scire debes 4 Episcopum in Ecclesia esse, & Ecclesiam in Episcopo; & si qui cum Episcopo non sint, in Ecclesia non esse; & frustra sibi blandiri eos, qui pacem cum sacerdotibus Dei non habentes obrepunt, & latenter apud quosdam communicare se credunt; quando Ecclesia quæ catholica una est, scissa non sit, neque divisa; sed sit utique connexa, & cohærentium sibi invicem sacerdotum glutino copulata.

Rom. 3. 3.

Jo. 6. 68.

Cyprianus ad pœnitentiam Pupianum hortatur.

Quamobrem, frater, si majestatem Dei, qui sacerdotes (e) ordinat, cogitaveris: si Christum, qui arbitrio, & nutu, ac præsentia sua & præpositos ipsos, & Ecclesiam cum præpositis gubernat, aliquando respexeris; si de innocentia sacerdotum non humano odio, sed divino judicio credideris; si temeritatis & superbiæ atque insolentiæ tuæ agere vel sero pœnitentiam cœperis; si Deo & Christo ejus, quibus servio, & quibus 5 puro atque immaculato ore sacrificia, & in persecutione pariter & in pace, indesinenter offero, plenissime satisfeceris; communicationis tuæ poterimus habere rationem, manente tamen apud nos divinæ censuræ respectu, & metu; ut prius Dominum meum consulam an tibi pacem dari, & te ad communicationem Ecclesiæ suæ admitti sua ostensione & admonitione permittat. 6 Memini enim quid jam mihi sit ostensum, imo (f) quid servo obsequenti & timenti, de Dominica & divina auctoritate præceptum; qui inter cetera quæ ostendere & revelare dignatus est, & hoc addidit: Itaque qui Christo non (g) credit sacerdotem facienti, postea credere (h) incipiet sacerdotem vindicanti. Quanquam sciam somnia ridicula

(a) Recesserunt, *Bod.* 1. (b) Nisi omne, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 2. *NC.* 1, 2. (c) *Sic Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1. 2. *Benev. Spir. Innom. Erasm.* imus, *Rig.* (d) Verbum vitæ, *Ver. Lam. Bod* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (e) Ordinat Christi, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1. *Spir. Innom.* (f) Quid sit servo, *Pem. Lam. Bod.* 1. 2. (g) *Sic Bod.* 1, 2. crederet, *Imp.* (h) *Sic Lam. Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. incipit, *Rig.*

1 *Cum de medio recederent.*] Rigaltius ait, *Synodo soluta, post impositam mihi manum recedentes*, Sed siquidem pax in Ecclesia viguit quo tempore Cyprianus ad Episcopatum promovebatur; potius hæc intelligi debent de persecutione Deciana.

2 *Confessores quæstionati.*] Rigaltius ait, *A quæstione. Sic Lucianus Martyr Epist.* XXI. *dixit*, *Paulum à quæstione. Observandum hic Confessores dici primum quæstionatos, deinde tortos. Etenim cognitione data, habetur quæstio primum, dein tormenta adhibentur.*

3 *Loquitur illic Petrus.*] Rigaltius ait, *Joannis cap.* VII. *Quid vero loquitur? Loquitur super quem ædificata fuerat Ecclesia, Christum scilicet, filium Dei vivi. Etenim Petrus jam ediderat præclaram illam veræ Fidei professionem, Christum esse filium Dei vivi, quam professionem Christus petram esse dixit, & super hanc petram ædificaturum se Ecclesiam suam, Matthæi* XVI. 18. *Hoc tamen loco & quibusdam aliis Cyprianus Ecclesiam super Petrum fundatam esse dicit. Quod ferri quidem potest, respicientibus, non jam ad Simonem; sed ad Petrum à Petra, hoc est firmitate fidei professæ nuncupatum, à Petra Christo.*

4 *Episcopum in Ecclesia esse, & Ecclesiam in Episcopo.*] Ad unitatem Ecclesiæ omnino facit, ut Episcopus nec per hæresin nec idololatriam sit lapsus, aut ob aliam noxam communionis jure exclusus? Et ut plebs pariter Episcopo suo adhæreat, siquidem *qui cum Episcopo non est*, utique *in Ecclesia non est, nec cum Christo.* Quæ quidem ab Ignatio θεοφόρῳ videntur desumta.

5 *Puro atque immaculato ore sacrificia indesinenter offero.*] Rigaltius ait, *Preces de corde sincero, de conscientia pura & casta.*

6 *Memini enim quid jam mihi sit ostensum.*] Rigaltius ait, *Hic etiam utitur ostensionibus & visionibus, telo ad conterendos adversarios, in manu præsertim Cypriani, viri optimi atque divini, valentissimo: alias vano ac futili. Nam & callidus rhetor, & sophista vafer, hujusmodi visa ad causam suam appositissima poterit comminisci, & fallere incautos & simplices.* Sed siquidem rumoribus fidem adhibendam crediderat Pupianus, æquum est ut Cypriano somniis credenti non irasceretur.

1 *Et*

An. 254. ridicula & visiones ineptas quibusdam videri, sed utique illis qui malunt contra sacerdotes credere, quam sacerdoti. Sed nihil mirum, quando de Joseph fratres sui dixerunt: Ecce somniator ille venit; nunc ergo venite, occidamus illum; [1] & somniator postea quod somniaverat, consecutus sit, & occisores ac venditores confusi sint: ut qui verbis prius non credidissent, factis postmodum crederent. De iis autem quæ tu egisti vel in persecutione, vel in pace, stultum est, ut velim te judicare, quando tu magis judicem te nostri constitueris. Hæc pro animi mei pura conscientia, & Dei mei fiducia rescripsi. Habes tu literas meas, & ego tuas: [2] in die judicii ante tribunal Christi (a) utræque recitabuntur. Gen. 37. 19.

(a) Utrumque recitabitur, *Bod.* 1.

1 *Et somniator postea.*] Respicit verba insultantium fratrum, *tunc apparebit quid illi prosint somnia sua.*

2 *In die judicii ante tribunal Christi utræque recitabuntur.*] Ex Platonis sententia, magnus annus olim in terrarum orbe gesta restituet: sed revera dies *Domini magnus & manifestus* Act. 2. 20. omnium retro factorum ἀποκατάστασιν reportabit, Act. 3. 21. Ideo ad examen tam districtum mille annos requiri crediderunt plurimi viri eruditi. Sed utcunque de lectione literarum istarum res ceciderit, certissimum est utrarumque rationem reddendam; siquidem *de omni verbo otioso*, id dixerit Dominus, Matt. 12. 36.

EPISTOLA LXVII.

Cyprianus, Cæcilius, Primus, Polycarpus, (a) Nicomedes, Lucianus, Successus, Sedatus, Fortunatus, Januarius, Secundus, Pomponius, Honoratus, Victor, Aurelius, Sattius, Petrus, alius Januarius, Saturninus, alius Aurelius, Venantius, Quietus, Rogatianus, Tenax, Felix, Faustus, Quintus, alius Saturninus, Lucius, Vincentius, Libosus, Geminius, Marcellus, Iambus, Adelphius, Victoricus, & Paulus, Felici Presbytero, & plebibus consistentibus ad [1] Legionem & Asturicæ; item Lælio diacono, & plebi Emeritæ consistentibus, fratribus in Domino, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. LXVIII In Erasm. l. 1. Ep. 4. Responsum synodicum Ecclesiæ Africanæ, ad fratres Hispanos in causa Basilidis & Martialis.

Scripta post reditum.

CUM in unum convenissemus, legimus literas vestras, fratres (b) dilectissimi, quas ad nos per Felicem & Sabinum coepiscopos nostros pro fidei vestræ integritate, & pro Dei timore fecistis, significantes Basilidem & Martialem libellis idololatriæ commaculatos, & nefandorum facinorum conscientia vinctos Episcopatum gerere, & sacerdotium Dei administrare non oportere: & [2] desiderastis rescribi ad hæc vobis: & justam pariter ac necessariam sollicitudinem vestram vel solatio, vel auxilio nostræ sententiæ sublevari. Sed enim desiderio huic vestro non tam nostra consilia, quam divina præcepta respondent, quibus jam pridem mandatur voce cœlesti, & Dei lege præscribitur, quos & quales oporteat deservire altari, & sacrificia divina celebrare. In Exodo namque ad Moysen Deus loquitur, & monet dicens: Sacerdotes, qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus. Et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare Sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur. Item in Levitico præcipit Dominus, & dicit: Homo in quo fuerit macula & vitium, non accedet offerre dona Deo. Quæ cum (c) prædicta & manifesta sint nobis, præceptis divinis necesse est obsequia nostra deserviant, nec personam in ejusmodi rebus accipere; aut aliquid cuiquam largiri potest humana indulgentia, ubi intercedit, & legem tribuit divina præscriptio. Neque enim immemores esse debemus, quid ad Judæos per Esaiam Prophetam locutus sit Dominus, increpans & indignans, quod [3] contemtis divinis præceptis, humanas doctrinas sequerentur: Popu-

Exod. 19. 22. Exod. 30. 21. Levit. 21. 17.

(a) *Sic Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. Ver. Thu. Foss. Mic. Vict. Vet. Imp. Desunt in Rig.* (b) Carissimi, *Ver.* (c) Prædicta & mandata, *Ver.* vel mandata, *Foss.*

1 *Legionem.*] Urbs est Hispaniæ Tarraconensis in finibus Asturum à Nerva Imperatore condita, qui & Asturicam instauravit; unde ex vicinia non minus quam querela recte hic conjunguntur civitates istæ ut & Emerita, urbs adjacens ab Augusto condita. Quibus additur Cæsar-Augusta iisdem auspiciis structa, quibus pessimi exempli attentatum Martialis & Basilidis grave periculum induxerat.

2 *Desiderastis rescribi ad hæc vobis.*] Rigaltius ait, *Non inconvenienter, neque absurde aliquis opinabitur, Clerum Hispanum super istis Episcopis idololatris etiam ad Stephanum literas dedisse, ut ad Cyprianum. Sed cur ad Cyprianum, si potestas infinita penes Romanum? Imo Romano, ut longe posito, ac per negligentiam decepto, sive per ambitum aut gratiam subornato, Basilides & Martialis injuste repositi in Episcopatum, de quo juste depositi fuerant, cum usurpare locum pristinum conarentur, obstinere clerici Legionenses & Asturicenses una cum plebe, datisque ad Cyprianum literis appellavere Carthaginiensem adversus Romanum.*

3 *Contemtis divinis præceptis, humanas doctrinas sequerentur.*] Rigaltius ait, *Hic Esaiæ locus fons & origo est omnium quas antehac observavimus dictionum hujusmodi Cyprianicarum quibus hominum commenta, divinis mandatis opposita, damnantur: Dixerat autem Esaias:* μάτην δὲ σέβονταί με διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας. *Christus apud Matth.*

An. 254. Populus iste, inquit, labiis suis (a) honorificat me, cor vero eorum (b) longe separatum est à me. 1 Sine causa autem colunt me, mandata doctrinas hominum docentes. Quod item Dominus in Evangelio repetit & dicit: Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis. — *Esai* 29.13. *Marc.* 7.13.

Non nisi immaculati ordinandi, idque sub plebis conscientia.

Quæ ante oculos habentes, & sollicite ac religiose considerantes, in ordinationibus sacerdotum non nisi immaculatos & integros antistites eligere debemus, qui sancte & digne sacrificia Deo offerentes, audiri in precibus possint quas faciunt pro plebis Dominicæ incolumitate: cum scriptum sit: Deus (c) peccatorem non audit; sed si quis Deum coluerit, & voluntatem ejus fecerit, illum audit. Propter quod (d) plena diligentia, & exploratione sincera oportet eos ad sacerdotium deligi, quos à Deo constet audiri. Nec sibi plebs blandiatur quasi immunis esse à (e) contagio delicti possit, cum sacerdote peccatore communicans, & ad injustum atque illicitum præpositi sui Episcopatum consensum suum commodans, quando per Osee Prophetam comminetur & dicat censura divina: Sacrificia eorum tanquam panis luctus: omnes qui manducant ea, contaminabuntur. Docens scilicet & ostendens omnes omnino ad peccatum constringi, (f) qui fuerint profani & injusti sacerdotis sacrificio contaminati. Quod item in Numeris manifestari invenimus, quando Chore, & Dathan, & Abiron contra Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam vindicaverunt. Illic quoque per Moysen præcepit Dominus ut ab eis populus separetur, ne facinorosis conjunctus eodem facinore & ipse perstringatur: Separamini, inquit, 2 à tabernaculis hominum istorum durissimorum, & nolite tangere ea (g) quæ ad eos pertinent, ne simul pereatis in peccato eorum. Propter quod plebs obsequens præceptis Dominicis, & Deum metuens, à peccatore præposito separare se debet; nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere; quando ipsa maxime 3 habeat potestatem vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi. Quod & ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe præsente, sub omnium oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur, sicut in Numeris Dominus Moysi præcepit, dicens: Apprehende Aaron fratrem tuum, & Eleazarum filium ejus, & impones eos in montem coram omni Synagoga, & exue Aaron stolam ejus, & indue Eleazarum filium ejus, & Aaron appositus moriatur illic. Coram omni Synagoga jubet Deus constitui sacerdotem: id est, instruit & ostendit 4 ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe præsente vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur; & sit ordinatio justa & legitima; quæ omnium suffragio & judicio fuerit examinata. Quod postea secundum divina magisteria observatur in Actis Apostolorum; quando de ordinando in locum (i) Judæ Apostolo Petrus ad plebem loquitur: Surrexit, inquit, Petrus 5 in medio discentium, 6 fuit autem turba in uno. Nec hoc in Episcoporum tantum & sacerdotum, (k) sed in (l) Diaconorum ordinationibus observasse Apostolos animadvertimus, de quo & ipso in actis eorum scrip-

Jo. 9.31. *Hos.* 9.4. *Num.* 16. 26. *Num.* 20. 25. *Act.* 1. 15.

(*a*) Sacrificant, *Ver.* (*b*) Longe est à me, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*c*) Peccatores, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Plena diligentia Dei, & exploratione, *Bod.* 1, 2. *Lin. Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Contagione, *Lam. Lin.* (*f*) Quique fuerint, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (*g*) Quæ sunt eis, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *Lin. NC.* 2. *Thu. Foss. Corb. Mic. Vict.* (*h*) Episcopus plebe præsente, *Benev.* (*i*) *Sic Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. Episcopo, *Rig.* (*k*) Sed & in, *Lin. NC.* 2. (*l*) Etiam Diaconorum, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1.

Matth. Pharisæos increpans dixit: Quare & vos transgredimini mandatum Dei, per traditionem vestram. Quod Cyprianus interpretatur, Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis. Pro transgredimini, sive rejicitis, aut irritum fecistis, Græca habent παραβαίνετε & ἠκυρώσατε. *Cyprianus dixit, contemnitis. Itaque opponit humanæ indulgentiæ, divinam præscriptionem; humanis doctrinis, divina præcepta; traditionibus humanis mandata divina. Ac semel statuit quod semper custodiri velit, humanam indulgentiam nihil concedere cuiquam posse, ubi Deus intercedit, hoc est, vetat. Videantur Observationes ad Epist. III. de Ecclesia humana.*

1 *Sine causa colunt me.*] Rigaltius ait, *Sic reddidit Cyprianus, quæ Septuaginta dixere,* μάτην σέβονταί με. *Sine causa, vane, perperam.*

2 *A Tabernaculis hominum istorum durissimorum.*] Rigaltius ait, *Sic infra, Epistola sequente de Marciano, quem Cyprianus dicit hæreticæ præsumtionis durissimam pravitatem tenere: hominum scilicet durissimorum, hoc est Novatianorum, qui negabant pœnitentiam lapsis. Locus est lib. Numer.* XVI. 26. *ubi legitur, hominum istorum impiorum. Interpr.* LXX. ἀπὸ τῶν σκηνῶν τῶν ἀνθρώπων τῶν σκληρῶν τούτων. *Cyprianus vertit, durissimorum, apposite ad hæresim Novatianorum, quorum rigorem Pacianus Epist.* 1. *inobsecrabilis asperitatis titulo proscribit. Dionysius Alexandrinus Epist. ad Fabianum Antioch.* γνώμην *esse ait* μισάδελφον καὶ ἀπανθρωποτάτην. *Ruffinus, inhumanam & nihil fraternæ caritatis habentem. Idem, sententiæ illius auctores crudeles fuisse dicit & truces. Euseb. Hist. lib.* VI. *cap.* 32. & 33. *Iterum Pacianus Epist.* 3. *de Novatianis: Ergo & filii sanguinum vos eritis; non enim pacem fratrum, sed sanguinem concupiscitis. Fides falsa est vestra crudelitas: Et scite admodum Chrysostomus homilia quæ nuper auctior edita est, De politia morali: Dominus, inquit, lapsis pœnitentibus debitum dimisit, syngrapham dirupit, & Novatus improbo calumniatorum more, scidas illius syngraphæ diruptas colligit, ut adglutinatas iterum reducat in judicium.* Δεσπότης ἔῤῥηξε τὸ χειρόγραφον, καὶ Ναυάτος συνάγει τὰ διαῤῥαγέντα. εἶδες πότε φιλοπράγμονα, γραμματείων διαῤῥαγέντα, συνάγοντα, καὶ πάλιν φιλοπόνως, κολλῶντα, ἵνα τῆς συκοφαντίας τὴν ἀγωγὴν ἀνανεώσηται.

3 *Plebs habet potestatem eligendi dignos sacerdotes.*] Rigaltius ait, *Non proprio motu impulsa, sed admonita per justam ac necessariam sollicitudinem aliorum Præpositorum, per aliarum Ecclesiarum Episcopos, quorum consilia divinis præceptis respondent.*

4 *Ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere.*] Rigaltius ait, *Hoc exemplo Christianorum Alexander Severus dispositiones suas publicabat, ubi aliquos volebat vel rectores provinciis dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est rationales, ordinare: nomina eorum proponebat, dicebatque grave esse quum id Christiani & Judæi facerent in ordinandis sacerdotibus, non fieri in provinciarum rectoribus, &c. quæ apud Lampridium.*

5 *In medio discentium.*] Rigaltius ait, *Act.* 1. ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν. *Vulg. discipulorum.*

6 *Fuit autem turba in uno.*] Rigaltius ait, ἐπὶ τὸ αὐτό. *Ipse Cyprianus principio hujus Epist. Cum in unum convenissemus. Psal.* 121. ἧς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό.

1 *Con-*

An. 254. ſcriptum eſt: Et 1 convocaverunt, inquit, illi duodecim totam plebem diſcipulorum, & dixerunt eis. Quod utique iccirco tam diligenter & caute convocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris miniſterium, vel ad ſacerdotalem locum indignus obreperet. Ordinari enim nonnunquam indignos 2 non ſecundum Dei voluntatem, ſed ſecundum humanam præſumtionem, & hæc Deo diſplicere, quæ non veniant ex legitima & juſta ordinatione, Deus ipſe manifeſtat per Oſee Prophetam, dicens: Sibimet-ipſis conſtituerunt regem, 3 & non per me. Act. 6 2. Oſ. 8. 4.

Ut ordinationes rite celebrentur, uſu receptum ut Epiſcopi ejuſdem provinciæ proximi convenirent.

Propter quod diligenter de traditione divina, & Apoſtolica obſervatione (a) ſervandum eſt & tenendum quod apud nos quoque, & fere per provincias univerſas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem, cui præpoſitus ordinatur, Epiſcopi ejuſdem Provinciæ proximi quique conveniant, & Epiſcopus deligatur plebe præſente, quæ ſingulorum vitam pleniſſime novit, & uniuſcujuſque actum de ejus converſatione perſpexit. Quod & apud vos factum videmus in Sabini collegæ noſtri ordinatione, ut de univerſæ fraternitatis ſuffragio, & de Epiſcoporum qui in præſentia convenerant, quique de eo ad vos literas fecerant, judicio; Epiſcopatus ei deferretur, & manus ei in locum Baſilidis imponeretur. 4 Nec reſcindere ordinationem jure perfectam poteſt, quod Baſilides poſt crimina ſua detecta, (b) & conſcientiam etiam propria confeſſione nudatam 5 Romam pergens, Stephanum Collegam noſtrum longe poſitum, & geſtæ rei (c) ac tacitæ veritatis ignarum fefellit, ut 6 exambiret reponi ſe injuſte in Epiſcopatum, de quo fuerat (d) juſte depoſitus. Hoc eo pertinet ut Baſilidis non tam abolita ſint, quam cumulata delicta, ut ad ſuperiora peccata ejus etiam fallaciæ & circumventionis crimen acceſſerit. Neque enim tam culpandus eſt ille, cui negligenter obreptum eſt, quam hic execrandus, qui fraudulenter obrepſit. Obrepere autem ſi hominibus Baſilides potuit, Deo non poteſt, cum ſcriptum ſit: Deus non deridetur. Sed nec Martiali poteſt profuiſſe fallacia, quo minus ipſe quoque 7 delictis gravibus involutus Epiſcopatum tenere non debeat, quando & Apoſtolus moneat, & dicat: Epiſcopum oportet eſſe ſine crimine, quaſi Dei diſpenſatorem. Quapropter cum (ſicut ſcripſiſtis fratres dilectiſſimi, ut & Felix & Sabinus collegæ noſtri aſſeverant; utque alius Felix de (e) Cæſarauguſta fidei cultor ac defenſor veritatis, literis ſuis (f) ſignificat) Baſilides & Martialis nefando idololatriæ libello contaminati ſint: Baſilides adhuc inſuper præter libelli maculam cum in infirmitate decumberet, in Deum blaſphemaverit, & ſe blaſphemaſſe confeſſus ſit; & Epiſcopatum pro conſcientiæ ſuæ vulnere ſponte deponens, ad agendam pœnitentiam converſus ſit, Deum deprecans, & ſatis gratulans, 8 ſi ſibi vel laico communicare contingeret: Martialis quoque præter gentilium turpia & (g) 9 lutulenta convivia: (h) & 10 collegia diu frequentata, & 11 filios in eodem collegio exterarum gentium more apud profana ſepulcra Gal. 6. 7. Tit. 1. 7.

(a) *Sic Lam. Bod.* 1. 2. obſervandum, *Imp.* (b) Et conſcientiæ etiam propriæ confeſſione nudata, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin. Corb.* (c) Ac veritatis, *Bod.* 1. (d) Jure depoſitus; *Lam Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Neap.* (e) Cæſarea Auguſta, *Lam. Lin.* (f) Significant, *Bod.* 2. ſignificavit, *Lam. Ebor. Bod.* 1. *NC.* 1. (g) Temulenta convivia, *Lam. Ben. Ebor. Bod.* 2. *Lin. NC.* 1. (h) In Collegio, *MR.*

1 *Convocaverunt totam plebem.*] Rigaltius ait, *Act.* VI. 2. προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν. & 6. ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. *Pacianus Epiſtola* III. *cujus partes in unum.*

2 *Non ſecundum Dei voluntatem, ſed ſecundum humanam præſumtionem.*] Rigaltius ait, *Hic iterum Cyprianus, humanam præſumtionem oppoſitam Dei voluntati damnat.*

3 *Et non per me.*] Rigaltius ait, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ ἦρξαν. *Oſ.* VIII.

4 *Nec reſcindere ordinationem*] Papa Romanus Felicem & Sabinum Epiſcopos factos deponere non poteſt, nec Martialem & Baſilidem depoſitos reſtituere. Hac in re Stephanus fuit minus excuſandus quod contra canones propriæ Eccleſiæ tempore Cornelii ſtabilitos deliquerit; ubi ſancitum, *lapſos ad pœnitentiam agendam poſſe admitti, ab ordinatione autem cleri atque ſacerdotali honore prohiberi.* Quod etiam *ab omnibus Epiſcopis in toto mundo conſtitutis* Decretum. Rigaltius ait, *Lib N. F. ad notam Pamelian. num.* 17. *ubi de canone illo Niceno quo agitur de appellationibus ad Sedem Rom. At ille canon, inquit, ſuppoſititius eſt; quod ex Concilio 6. Carthag. & Synodicis epiſtolis ejus ad Cæleſtinum & Bonifacium conſtat. Suppoſititius, inquam, Nicenæ ſynodo, nam eſt concilii Sardicenſis.*

5 *Romam pergens.*] Rigaltius ait, *Quo ſolebant contumaces, ut procul ab ſuis quibus erant noti, facilius fallerent, fucum & impoſturam facerent.*

6 *Exambiret reponi.*] Ut ad communionem Romanæ Eccleſiæ admiſſus, ad ſuos redux; ſe illic pro Epiſcopo agnitum jactaret, nulloſque jam ſine ſchiſmatis nota poſſe ejus communionem refugere, ſiquidem Unitas Eccleſiæ id poſcebat, ut alicujus Eccleſiæ membrum ab omnibus agnoſceretur.

7 *Delictis gravibus involutus.*] Rigaltius ait, *Principio Epiſtolæ dixit: Nefandorum facinorum conſcientia vinctos. Mox dicet, gravibus delictis implicatos. Et alibi, conſcientiam multis delictorum laqueis vinctam.*

8 *Si ſibi vel laico communicare contingeret.*] Rigaltius ait, *Non repoſcebat locum quem obtinuerat inter Epiſcopos & ſacerdotes. Tantum rogabat ut cenſeretur inter fideles qui non Epiſcopi, nec Sacerdotes, nec Diaconi, neque Lectores. Etenim cum abſtentus fuiſſet, de Epiſcopo jam nec laicus remanſerat, ut loquitur Cyprianus Epiſt.* LII. *Hic igitur optabat, ut de Epiſcopo laicus in Eccleſiam reciperetur. Non jam Epiſcopus, neque ſaltem diaconus, ſed laicus. Sic Epiſt.* VI. *Addimus plane, eos quoque hac conditione ſuſcipi cum revertuntur, ut communicent laici, & ſatis habeant, quod admittuntur ad pacem, qui hoſtes pacis extiterint, nec debere eos revertentes ea apud nos ordinationis & honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverint. Videantur quæ ad Epiſtolam* LV.

9 *Lutulenta convivia.*] Ubi de Idolothytis veſci oportebat, nec ſine libatione ad profana numina bibere licuit.

10 *Collegia diu frequentata.*] Præter Pontificum, Fratrum arvalium, Potitiorum, Augurum, collegia, & alia id genus; quæ Ethnicam idololatriam proxime ſpectabant; plurima fuerunt quæ ad reipub. adminiſtrationem, ad negotiationes, & artificia pertinuere, quæ quidem omnia ſub tutela alicujus profani numinis collocabantur; & proinde fieri non potuit, ut quis illis intereſſet, quin cultus iſtius fieret particeps.

11 *Filios apud profana ſepulcra.*] Rigaltius ait, *In iis vero ſepulcris erant plurima quæ ad ritus ethnicos pertinebant, quibus communicare & contaminari videbantur, qui mortuos ſuos illic deponebant: & hoc ſolo participes idololatriæ fuiſſe dicebantur. Sed & minime conveniebat Chriſtianæ charitati unitatique Eccleſiaſticæ, fratrum defunctorum corpora ſepulcris inferre hoſtium nominis Chriſtiani; quaſi ipſi defuncti, tum maxime cum morerentur, extra Eccleſiam fuiſſent. Jure igitur Chriſtiana fraternitas Ethnicorum collegia deſpuebat, ut peſtifera; eorumque ſepulcra ut conditoria mortuorum. Etenim fideles habuere ſua* κοιμητήρια, *dormientium videlicet, in ſpem reſurrectionis ac beatitatis æternæ. Hujuſce autem ſpei*

An. 254. sepulcra depositos, & alienigenis consepultos; actis etiam publice habitis 1 apud procuratorem Ducenarium 2 obtemperasse se idololatriæ, & Christum negasse contestatus sit: cumque alia multa sint & gravia delicta, quibus Basilides & Martialis (a) implicati tenentur; frustra tales Episcopatum sibi usurpare conantur, cum (b) manifestum sit ejusmodi homines nec Ecclesiæ Christi posse præesse, nec Deo sacrificia offerre debere. Maxime cum jampridem nobiscum & cum omnibus omnino Episcopis in toto mundo constitutis, etiam Cornelius Collega noster, sacerdos pacificus ac justus, & martyrio quoque dignatione Domini honoratus, decreverit ejusmodi homines ad pœnitentiam quidem agendam posse admitti; ab ordinatione autem Cleri atque sacerdotali honore prohiberi.

Lapsorum perfidia stantibus offendiculo esse non debet, siquidem prædicta est.

Nec vos moveat, fratres dilectissimi, si apud quosdam in novissimis temporibus aut lubrica fides nutat, aut Dei (c) timor apud irreligiosos vacillat, aut pacifica concordia non perseverat. Prænunciata sunt hæc futura in seculi fine; & Domini voce, atque Apostolorum contestatione prædictum est, deficiente jam mundo, atque 3 appropinquante Antichristo, bona quæque deficere, mala vero & adversa proficere. Non sic tamen, quamvis novissimis temporibus, in Ecclesia Dei aut 4 Evangelicus vigor cecidit, aut (d) Christianæ virtutis aut fidei (e) robur elanguit, ut non supersit portio sacerdotum, quæ minime ad has rerum ruinas, & fidei naufragia succumbat; sed fortis & stabilis honorem divinæ majestatis & sacerdotalem dignitatem plena timoris observatione tueatur. Meminimus & tenemus, succumbentibus licet & cedentibus ceteris, Mattathiam legem Dei vindicasse fortiter: Heliam, Judæis (f) deficientibus atque à religione divina recedentibus, stetisse & certasse sublimiter: Danielem nec (g) sollicitudine regionis alienæ, nec persecutionis assiduæ infestatione deterritum, frequenter ac fortiter (h) gloriosa edidisse martyria: tres item pueros nec annis, nec minis fractos, contra ignes Babylonios fideliter obstitisse, & (i) victorem regem in ipsa sua captivitate vicisse. Viderit vel prævaricatorum numerus, vel proditorum, qui nunc in Ecclesia contra Ecclesiam surgere, & fidem pariter ac veritatem labefactare cœperunt. Permanet apud plurimos sincera mens, & religio integra, & non nisi Domino & Deo suo anima devota, nec Christianam fidem aliena perfidia deprimit ad ruinam, sed magis excitat & exaltat ad gloriam, secundum quod beatus Apostolus Paulus hortatur, & dicit: Quid enim si exciderunt à fide quidam eorum? nunquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Si autem omnis homo mendax est, & solus Deus verax; quid aliud servi, & maxime sacerdotes Dei facere debemus, nisi ut 5 humanos errores & mendacia relinquamus, & præ-

Luc. 18. 8. 2 Tim. 3. 1. 1 Macc. 2. 19. 3 Reg. 19. 10. Dan 6. 20. Dan. 3. 12. Rom. 3. 3.

(a) Implicati teneantur, *Lam, Ebor NC.* 1. (b) Manifestius sit, *Bod.* 1, 2. *Ebor. Lam. Lin. NC.* 1, 2. (c) *Sic Foss.* timor irreligiosus, *Imp.* (d) Christiana virtus, *Lin. NC.* 2. (e) Vigor languet, *Ver.* timor, *Corb.* (f) Deficientibus stetisse, *Lam. Lin. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (g) Solitudine, *Bod.* 1, 2 *Lam. NC.* 1. *Lin. Ebor.* (h) Gloriose, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1, 2. *Foss. Vict. Corb.* (i) Victores, *Lin. NC.* 2.

spei pignus illis fuit Christus, qui depositus in sepulchro revixit surrexitque. Ac mulieribus Dominum in sepulcro quærentibus obviam factus angelus dixit, οὐκ ἔστιν ὧδε, *Non est hic. Qui sane titulus tanto magnificus & gloriosus, quanto dispar vulgatis illis tumulorum inscriptionibus, hic situs est, hic jacet.* Porro quemadmodum à pluribus observatum, quod omnis fere gentium religio, mortuorum fuit cultus, ita vix aliqua ex parte magis Ethnica superstitio se exerebat, quam in cura pro mortuis; hinc sacrificiis, iisque non raro humanis, Dii inferi solicitandi, & placandi Manes; hinc tonsi crines, quæsita calvities, & incisa corpora mortuorum causa, de quibus agitur Deut 14. 1.

1 *Apud procuratorem Ducenarium.*] Rigaltius ait, *Extra curas exercitus & negotia belli, circa Principem Romanum fuit militia duplex. Literata, quæ scriniis operam dabat: actuosa, quæ rebus agendis erat occupatissima. Hi magistriani dicebantur, & ex eorum schola Ducenarii & Centenarii, sive Sexagenarii, qui fiscales pecunias exigebant, à numero pecuniarum quas in stipendium accipiebant, nuncupati, Dio lib.* LIII. *ubi de procur. Cæsar.* καὶ τοῖς γε ἐπιτρόποις καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδομένων αὐτοῖς χρημάτων. *Capitolinus in Pertinace: Ad ducenum sestertiorum stipendium translatus in Daciam. Vetus inscriptio: Procurator Augusti provinciæ Bœticæ ad ducena accipienda. Apuleius, Milesia* VII. *Procurator Principis ducenaria perfunctus. Natio valde infesta Christianis. Etenim per occasionem officii sui omnia minima maxima quæ in provinciis agerentur renunciabant. Itaque ab iis sæpe vexati Confessores Christiani nominis, nisi pactione turpi vexationem redimerent, sicut ab isto Martiali factum innuit Cyprianus. Titulus est lib.* X. *Cod. De exactionibus tributorum, ubi Constantinus Imp. vetat Ducenarios aliquem ex debitoribus convenire priusquam à tabulario civitatis nominatim breves accipiant debitorum, & l. seq. Nemo carcerem, inquit, plumbatarumque verbera, aut pondera, aliaque ab insolentia judicum reperta supplicia in debitorum solutionibus expavescat. Et apud Eusebium legitur Epistola Synodi Antiochenæ ad Dionysium Romæ, & Maximum Alexandriæ Episcopos, qua patres Antiocheni tantam in Paulo Samosateno fuisse superbiam notant, ut Ducenarius aliquis haberi debuerit magis, quam Episcopus, adeo prave & insolenter circa omnem fraternitatem satagebat. Verba Synodi, Historiæ Ecclesiasticæ libro* VI. *capite 24. sic habent,* καὶ οὕτως ὑψηλοφρονεῖ καὶ ὑπεραίρεται κόσμικα ἀξιώματα ὑποδυόμενος, καὶ δουκηνάριος μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι, καὶ σοβῶν κατὰ τὰς ἀγορὰς, καὶ ἐπιστολὰς ἀναγινώσκων καὶ ὑπαγορεύων, ἅμα βαδίζων δημοσίᾳ, καὶ δορυφορούμενος *&c. Hocce igitur hominum genus valde molestum, adeoque odiosum passim & invisum plerisque, ut etiam Circitorum & Curiosorum, sed præsertim Christianis, qui sæpissime talium officiorum crudelitate comprehensi ad potestates rapiebantur. Eulogius Archiepiscopus Alexandrinus libro de disciplina Ecclesiastica adversus Novatum, mentionem facit commentarii cujusdam Novatiani, cujus hanc fuisse hypothesin refert,* ὅτι βασιλεύοντος Ῥωμαίων Δεκίου καὶ Οὐαλεριανοῦ, Περέννιος Δουκηνάριος πρόσταγμα λαβὼν παρ᾽ αὐτῶν, πάντας τοὺς ἀνὰ τὴν Ῥώμην καὶ τὰς πέριξ ἐπαρχίας χριστιανοὺς βαρυτάταις βασάνοις καὶ πικραῖς τιμωρίαις εἰδωλολατρεῖν ἐβιάζετο. καὶ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι ἐνεδίδουν τῇ βίᾳ *&c. Videantur quæ de Beneficiariis & Curiosis ad Tertullianum observavimus, & quæ ad ultimam Cypriani Epistolam, de Frumentariis: sed inprimis quæ ad Capitolini Pertinacem, Salmasius.*

2 *Obtemperasse se idololatriæ.*] De libellis istis videantur quæ dicta ad lib. de Lapsis.

3 *Hæc futura appropinquante Antichristo.*] Rigaltius ait, *Nec mirandum nobis hodie quod etiam pejora videamus, Antichristo non jam appropinquante, sed longe lateque regnante atque triumphante. Hæc novissimis temporibus futura prædixit Christus, prædixerunt Apostoli. Et adhuc peraguntur illa novissima tempora, quæ quidem, præ æternitate momentanea sunt & brevissima. Ceterum novissima dicuntur, post quæ non alia venient, usque dum veniat iterum Christus, splendida facturus de Antichristo deque Antichristianis arbitria.*

4 *Evangelicus vigor cecidit.*] Rigaltius ait, *Sequentia vero secula Christum sibi fecerunt imperiis & bellis & pontificiis & gazis accommodatissimum.*

5 *Humanos errores.*] Rigaltius ait, *Rursus opponit humanis erroribus præcepta Dominica, humanos errores dicit, & mendacia, quam supra dixit humanam præsumtionem, hominum commenta.*

1 Non

An. 254. præcepta dominica custodientes, in Dei veritate maneamus? (a) Quare etsi aliqui de collegis nostris (b) extiterunt, fratres dilectissimi, qui deificam disciplinam negligendam putant, & cum Basilide & Martiale temere communicant, conturbare fidem nostram res ista non debet, cum Spiritus Sanctus in Psalmis talibus comminetur, dicens: Tu autem odisti disciplinam, & abjecisti sermones meos retro: (c) si videbas furem concurrebas ei, & cum (d) adulteris portionem tuam ponebas. Consortes & participes ostendit eos alienorum delictorum fieri, qui fuerint delinquentibus copulati. Sed & hoc idem Paulus Apostolus scribit & dicit: Susurratores, detractores, abhorrentes Deo, injuriosi, superbi, jactantes sui, adinventores malorum, qui cum justitiam Dei cognovissent, 1 non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, morte sunt digni, non tantum qui (e) faciunt ea, sed & qui consentiunt eis qui hæc agunt. Quoniam qui talia, inquit, agunt, morte sunt digni, manifestat & comprobat morte dignos esse, & ad pœnam venire non tantum illos qui mala faciunt, sed etiam eos qui talia agentibus consentiunt; qui dum malis & peccatoribus, & pœnitentiam non agentibus illicita communicatione miscentur, 2 nocentium contactibus polluuntur, & dum junguntur in culpa, sic nec in pœna separantur. Propter quod integritatis & fidei vestræ religiosam sollicitudinem, fratres dilectissimi, & laudamus pariter & probamus; & quantum possumus adhortamur literis nostris, ne vos cum profanis & maculatis sacerdotibus communicatione sacrilega misceatis, sed integram & sinceram fidei vestræ firmitatem religioso timore servetis. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

Ps 49. 18.

Rom. 1. 30.

(*a*) Qua in re, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Extiterint, *Lam. Ebor. Vict. Mic.* (*c*) Si videris, *Bod.* 1. (*d*) Adulteris partem, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *Lin. NC.* 1, 2. *Thu.* (*e*) Faciunt mala, sed & consentiunt eis, *Lam. Ebor. Lin. Thu. Vict. Corb.*

1 *Non intellexerunt.*] Consentit Cyprianus lectioni illorum codicum qui habent οὐκ ἐνόησαν; & deinceps οἱ αὐτὰ ποιοῦσι, & οἱ συνευδοκοῦσι.

2 *Nocentium contactibus polluuntur.*] Rigaltius ait, *Pacianus Epist.* III. *rejicere nocentes, attactus peccantium fugere.*

EPISTOLA LXVIII.

Ad Pamelii num. Ep. LXVII. ad Erasm. l. 3. Epist. 13. Faustini Lugdunensis literis sollicitatus Cyprianus, Stephanum hortatur ut Marciano Arelatensi, Novatianarum partium patrono, se opponat.

1 Cyprianus Stephano Fratri, Salutem.

FAUSTINUS Collega noster Lugduni consistens, frater carissime, semel atque iterum mihi scripsit, 2 significans ea, (a) quæ jam vobis scio utique nunciata tam ab eo, quam à ceteris coepiscopis nostris in eadem Provincia constitutis, quod 3 Marcianus Arelate consistens Novatiano sese conjunxerit, & à Catholicæ Ecclesiæ unitate atque

Scripta post reditum.

(*a*) Quæ etiam, *Ver. Man.*

1 *Cyprianus Stephano fratri.*] Rigaltius ait, *Hanc Epistolam non esse Cypriani, vir optimus & doctissimus Joannes Launoius Theologus Parisiensis edito libello multis rationibus contendit. Una me ratio, ne quid dissimulem, commovebat, quod Stephano Romanam Ecclesiam regente, disputatio de baptizandis hæreticis incaluerat, tanto utrinque inter Carthaginienses & Romanos studio, ut abstentus fuerit ab Stephano Cyprianus. Quo rerum statu, vix credibile videretur, Faustinum ab Stephano favoris aliquid sperasse per Cyprianum, aut Cyprianum Epistolam dedisse tam honorificam ad Stephanum, quem tum maxime scriptis atrocibus urgebat. Cujusmodi sane sunt Epistolæ complures, & concilii Carthaginiensis præfatio. Verum hujus argumenti vis cum tota pendeat ex circumstantia temporis quo scripsit epistolam Cyprianus, Stephano per quadriennium fere in Episcopatu sedente, satis esse potuit spatii, quo nondum exarserant animi. Nam & alia Cypriani ad eundem Stephanum extat epistola, quæ hac editione habetur post septuagesimam prima, non minus civilis & honorifica, scripta scilicet ante illas ad Jubaianum & Pompeium, priusquam signa cecinissent, & priusquam abstinuisset Cyprianum Stephanus. Addimus, hanc epistolam non esse tam invidiosam Stephano, nec tantum illi tribuere quantum Baronius existimat. Nam sunt aliæ passim Romanis Episcopis multo faventiores. Adeoque semel hic notabimus quod ubique fere observabitur, Carthaginiensem pro Romano dicere quæ ad propositum dicenti maxime faciant. Sic quandoque magis, quandoque minus intendere: quandoque parcius, quandoque liberalius concedere, prout expedit œconomiæ Christianæ propitium habere Romanum. Ceterum & stylus & methodus epistolam Cypriano satis adsignant. In quibusdam certe exemplaribus antiquis, ut in Vaticanis & Beneventano, non reperitur, sed habetur in vetustissimis Veronensi, & Corbeiensi, & Cambronensi, & in impresso veteri. Nec ullus est harum Epistolarum codex antiquus, in quo non aliqua desideretur, in quo non sit etiam ordo diversus.* De tempore scriptæ Epistolæ consulantur Annales. Quod ad Epistolam ipsam attinet, fateor inter viginti circiter codices MSS. quos evolvi; me nondum in aliquem incidisse qui hanc contineret: sed hoc aliis etiam Epistolis nonnullis contigit, quarum fidem nemo in dubium vocavit. Porro cum D. Augustinus in lib. 5. de Bapt. cont. Donat. c. 15. Epistolæ Cypriani ad Stephanum meminerit, *quæ prorsus ad quæstionem de baptismo non pertinet*; & duæ tantum noscantur à Cypriano ad Stephanum scriptæ; omnino hanc respexisse Augustinum dicendum est; siquidem altera, 72. nimirum, causam illam expresse tractat.

2 *Significans ea quæ jam vobis scio utique nunciata.*] Rigaltius ait, *In hac Marciani Episcopi Arelatensis causa, si jus abstinendi sive excommunicandi competebat soli Episcopo Romano, cur Faustinus Episcopus Lugdunensis Cypriano Episcopo Carthaginiensi longe dissito, semel atque iterum significat ea de Marciano, quæ jam utique ipse Faustinus & alii ejusdem provinciæ Episcopi nunciaverant Stephano, proximiori, & omnium Episcoporum principi? Dicendum igitur factum id fuisse aut per negligentiam Stephani, aut quod magis videtur, per disciplinam quæ tunc in Ecclesia vigebat, ut omnes quidem in circumpositis locis, sed præsertim urbium clarissimarum Episcopi, in commune consulerent Ecclesiæ, viderentque ne quid detrimenti res Christiana Catholica caperet. Itaque super isto Marciani Arelatensis facinore, Lugdunensem Episcopum ad Romanum & Carthaginiensem dedisse literas, istum vero ut remotissimum, dedisse vicissim suas ad Romanum, ut fratrem & collegam, qui in propinquo facilius posset de negotio cognoscere & statuere.*

3 *Marcianus Novatiano sese conjunxerit.*] Rigaltius ait, *Multa sunt in Epistolis Cypriani, quarum nulla fit ab aliis scriptoribus ecclesiasticis mentio: tum quia paucissima eorum scripta ad eos pervenerunt; tum quia variis tunc Ecclesia vexationibus oppressa, difficilis & infrequens erat provinciarum inter sese communicatio. Non propterea tamen suspecta nobis esse debet hæc de Marciano Epistola, quod istius Episcopi nemo veterum, qui hactenus editi sunt auctorum, meminerit, quando nec Basilidis, nec Martialis, de quibus est prior Epistola, mentio ulla quoque nunc extat.*

1 *Hæreticæ*

An. 254. atque à corporis noſtri & ſacerdotii conſenſione diſceſſerit, tenens [1] hæreticæ præſumtionis duriſſimam pravitatem; ut ſervis Dei pœnitentibus & (a) dolentibus & Eccleſiam lacrymis, & gemitu, & dolore pulſantibus, divinæ pietatis, & lenitatis paternæ ſolatia & ſubſidia claudantur, nec ad fovenda vulnera admittantur vulnerati, ſed ſine ſpe pacis & communicationis relicti ad luporum rapinam & prædam diaboli projiciantur. [2] Cui rei noſtrum eſt [3] conſulere & ſubvenire, frater cariſſime, qui divinam clementiam cogitantes, & [4] gubernandæ Eccleſiæ libram tenentes, ſic cenſuram vigoris peccatoribus exhibemus, ut tamen lapſis erigendis, & curandis vulneratis, bonitatis & miſericordiæ divinæ medicinam non denegemus. Quapropter facere te oportet [5] pleniſſimas literas ad coepiſcopos noſtros (b) in Galliis conſtitutos, ne ultra Marcianum pervicacem & ſuperbum, & divinæ pietatis ac fraternæ ſalutis inimicum, [6] collegio noſtro inſultare patiantur, quod necdum videatur à nobis abſtentus, [7] qui jam pridem (c) jactat & prædicat, quod Novatiano ſtudens, & ejus pervicaciam ſequens à communicatione (d) ſe noſtra ſegregaverit; cum Novatianus ipſe, quem ſequitur, olim abſtentus & hoſtis Eccleſiæ judicatus ſit. Et cum ad nos in Africam legatos miſiſſet, optans ad communicationem noſtram admitti, hinc [8] à concilio plurimorum ſacerdotum qui præſentes eramus ſententiam retulerit, ſe foris eſſe cœpiſſe, nec poſſe à quoquam noſtrum ſibi communicari, qui Epiſcopo Cornelio in Catholica Eccleſia de Dei judicio & cleri ac plebis ſuffragio ordinato, profanum altare erigere, & adulteram cathedram collocare, & ſacrilega contra verum ſacerdotem ſacrificia offerre tentaverit. Proinde ſi reſipiſcere, & ad ſanæ mentis conſilium redire vellet, ageret pœnitentiam & ad Eccleſiam ſupplex rediret. Quam vanum eſt, frater cariſſime, ut, [9] Novatiano nuper retuſo & refutato, & per totum orbem à ſacerdotibus Dei abſtento: nunc [10] adulatores adhuc nobis patiamur illudere, & de majeſtate ac dignitate Eccleſiæ judicare. [11] Dirigantur in Provinciam, & ad plebem Arelatæ conſiſtentem à te literæ, quibus abſtento Marciano alius in locum ejus ſubſtituatur, & grex Chriſti, qui in hodiernum ab illo diſſipatus & vulneratus contemnitur, colligatur. Sufficiat multos illic ex fratribus noſtris [12] annis iſtis ſuperioribus exceſſiſſe ſine pace; [13] vel ceteris ſubveniatur qui (e) ſuperſunt, qui & diebus ac noctibus ingemiſcunt, & divinam ac paternam miſericordiam deprecantes, [14] ſolatium noſtræ opitulationis expoſcunt.

Ideo Epiſcoporum copioſum corpus eſt ut ſi quis hæreſin excitet, reliqui ſubveniant.

Iccirco enim, frater cariſſime, [15] copioſum corpus eſt ſacerdotum concordiæ mutuæ glutino atque unitatis vinculo copulatum, ut ſi quis ex collegio noſtro hæreſin facere,

(a) Dolentibus Eccleſiam lacrymis, *Ver. Man.* (b) In Gallia, *Ver.* (c) Jactat & prædicat, hoſtis, *Corb.* (d) Se ſancta, *Ver.* (e) Superſunt & diebus, *Ver. Man.*

1 *Hæreticæ præſumtionis duriſſimam pravitatem.*] Rigaltius ait, *Hic proprie ſtringit in Novatianos, qui lapſorum pœnitentiam reſpuebant. Quæ ſecta, ſive diſciplina, ſolam duritiem continebat. Propterea que homines iſtos Epiſtola proxime ſequente duriſſimos dicet. Hæc vero forma loquendi clariſſime teſtatur ejuſdem eſſe auctoris utramque Epiſtolam. Sed & iſta quæ hic paſſim occurrunt, Marcianum pervicacem & ſuperbum, fraternæ ſalutis inimicum, &, fratres noſtros crudeliter deſpici, & Marcianus pietatis & miſericordiæ adverſarius, ab Cypriani manu & genio proculdubio ſunt. Ipſe Epiſt.* LVII. *ſub finem, Novatiani diſciplinam ait eſſe duritiam humanæ crudelitatis.* Vide quæ hac de re dicta in Epiſtola præcedente, p. 288.

2 *Cui rei noſtrum eſt conſulere.*] Rigaltius ait, *Noſtrum eſt, inquit Cyprianus ad Stephanum. Hoc eſt, tam mihi incumbit, quam tibi, nempe ſubvenire laborantibus, communi conſilio.*

3 *Conſulere & ſubvenire.*] In his poteſtas tota Epiſcoporum in Eccleſias vicinas vertitur; ut auctoritate adjuvent oppreſſas, conſilio dirigant errantes; hæretica pravitate imbutos, & lapſos, ſive laicos, ſive de Clero, evitent; & ab eorum communione ſe ſegregent. Quæ omnia præſuli Carthaginienſi non minus competunt, quam Papæ Romano. Statim enim ſubjungit, *Marcianum à nobis*, hoc eſt, utroque pariter, *abſtentum.* Quicquid ulterius faciendum manebat, à Concilio Arelati congregato effici debuit; & Papæ literæ ut & Cypriani tantum hortatoriæ erant, ut plebs & Epiſcopi in ea conſentirent quæ ad Eccleſiæ profectum maxime facerent.

4 *Gubernandæ Eccleſiæ libram tenentes.*] Rigaltius ait, *Hæc igitur libra tenebatur à compluribus. Itaque mox dicet: Facere te oportet literas ad coepiſcopos noſtros, hoc eſt, tam tuos Stephane, quam meos.*

5 *Pleniſſimas literas.*] Non quæ rerum capita ſummatim perſtringunt, & *breves* dicuntur; ſed quæ quæſtionis totius, de lapſis, ſtatum accurate tractant. Ita in Honorii & Theod. lege *de Navicularis per Africam*, opponuntur; per *libellum aditio, & plenaria interpellatio.*

6 *Collegio noſtro.*] Rigaltius ait, *Hoc eſt, Coepiſcoporum, quo & Stephanus includitur.*

7 *Qui jam pridem jactat & prædicat.*] Rigaltius ait, *Hæc & ſequentia, uſque ad, & hoſtis Eccleſiæ judicatus, non leguntur in Corbeienſi; apparent tamen in editione veteri. Unde colligitur editionem prodiiſſe ex alio MS. quo habetur hæc etiam Epiſtola inter Epiſtolas Cypriani.*

8 *A Concilio plurimorum ſacerdotum.*] De his Euſeb. l. 6. c. 43. agit; ſynodum ſexaginta Epiſcoporum fuiſſe ſcribens. Et ex Cornelii literis ad Fabium Antiochenum poſtquam meminit τῆς Ῥωμαίων συνόδου, illis ſubjungit, τὰ δόξαντα πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν ἰταλίαν καὶ ἀφρικὴν καὶ τὰς αὐτόθι χώρας.

9 *Novatiano nuper retuſo.*] Ante triennium, quando miſſi in Africam, ut Epiſtola XLI. dicitur, *à Novatiano Maximus presbyter, & Augendus diaconus, & Macheus quidam & Longinus.*

10 *Adulatores.*] Rigaltius ait, *Fautores Novatiani, ſequaces, aſſeclas, qualis erat Marcianus.*

11 *Dirigantur in Provinciam.*] Regionem Galliæ Narbonenſis, ibique horteris Arelatenſes ut ad Epiſcopi electionem procedant. Hinc Lynceus Annaliſta, *liquido cernit, tum à Cypriano, tum ab aliis Epiſcopis cognitam eſſe auctoritatem Romani Pontificis.* Et Pamelius pariter perſpicax, conficit *licuiſſe jam olim Pontificibus Romanis Epiſcopos juſtis de cauſis excommunicare, imo deſtituere, & novos in eorum locum ſubſtituere.* Felices ſane Romanenſes; qui illis ſe tuentur armis, quæ eorum jugulum petunt. Eodem jure dixiſſent, ex mandato Cypriani literas iſtas fuiſſe ſcriptas; & proinde Romanenſem Carthaginienſi ſubjectum.

12 *Annis iſtis ſuperioribus.*] Rigaltius ait, *Quod tempus extendi poteſt etiam ſupra Epiſcopatum Stephani.*

13 *Vel ceteris ſubveniatur.*] Saltem eorum ratio habita ſit, qui nondum è vita exceſſerunt.

14 *Solatium noſtræ opitulationis.*] Rigaltius ait, *Dicit, noſtræ; tam ſuæ quam Stephani.*

15 *Copioſum corpus eſt ſacerdotum.*] Rigaltius ait, *Epiſcoporum corpus in multas Eccleſias concordi numeroſitate diffuſum.* Remedium contra hæreſes ex Cypriani ſententia non Paſtor univerſalis & monarcha in Eccleſia; ſed corpus Epiſcoporum.

1 *Quaſi*

An. 254. cere, & gregem Christi lacerare & vastare tentaverit, subveniant ceteri, & (a) 1 quasi pastores utiles & misericordes, oves Dominicas in gregem colligant. Quid enim si in mari portus aliquis munitionibus suis ruptis infestus & periculosus esse (b) navibus cœperit; nonne navigantes ad alios proximos portus naves suas dirigunt, ubi sit tutus & salutaris introitus & statio secura? aut si in via stabulum aliquod obsideri & teneri à latronibus cœperit, ut quisquis ingressus fuerit, insidiantium illic infestatione capiatur; nonne commeantes, hac opinione comperta, stabula alia in itinere appetunt tutiora, ubi sint fida hospitia & receptacula commeantibus tuta? Quod nunc esse apud nos debet, frater carissime, ut fratres nostros, qui vitatis Marciani scopulis petunt Ecclesiæ portus salutares, suscipiamus ad nos prompta & benigna humanitate, & stabulum commeantibus præbeamus tale, quale est in Evangelio, quo à latronibus sauciati & vulnerati suscipi & foveri, & tutari ab stabulario possint. Luc. 10.

Cura pastoralis ad oves ubique dispersas, & male habentes extenditur.

Quæ est enim (c) major aut melior cura Præpositorum, quam diligenti sollicitudine & medela salubri fovendis & conservandis ovibus providere? cum Dominus loquatur & dicat: Quod infirmatum est, non confortastis: & quod male habuit, non corroborastis: & quod tribulatum est, non consolidastis: & quod erravit, non revocastis: & quod periit, non inquisistis: & dispersæ sunt oves meæ eo quod non sint pastores, & factæ sunt in comesturam omnibus bestiis agri, & non fuit qui inquireret, neque qui revocaret. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego super pastores, & inquiram oves meas de manibus eorum, & avertam eos ut non pascant oves meas, & jam non pascent eas, & extraham eas de ore eorum, & pascam eas cum judicio. Cum ergo pastoribus talibus per quos Dominicæ oves negliguntur & pereunt sic Dominus comminetur; 2 quid nos aliud facere oportet, frater carissime, quam colligendis & revocandis Christi ovibus exhibere diligentiam plenam, & curandis lapsorum vulneribus paternæ pietatis adhibere medicinam; quando & Dominus in Evangelio moneat & dicat: Non est opus sanis medicus, sed male habentibus. Nam etsi pastores multi sumus, 3 unum tamen gregem pascimus, & oves universas quas Christus sanguine suo & passione quæsivit, colligere & fovere debemus; nec pati supplices & dolentes fratres nostros crudeliter despici, & superba quorundam præsumtione calcari, cum scriptum sit: Ille autem qui contumax est, vir sui jactans, nihil omnino perficiet, qui dilatavit tanquam inferi animam suam: & ejusmodi homines Dominus in Evangelio suo culpet & damnet, dicens: Vos estis qui justificatis vos in conspectu hominum, Deus autem dignoscit corda vestra, quoniam quod excelsum est in hominibus, execratio est in conspectu Dei. Execrabiles & detestabiles dicit esse, qui sibi placeant, qui tumidi & inflati aliquid sibi arroganter assumant. Ex quibus cum Marcianus esse cœperit, & se Novatiano conjungens, adversarius misericordiæ & pietatis extiterit: sententiam non dicat, sed accipiat; nec sic agat quasi ipse judicaverit de collegio sacerdotum, quando ipse sit ab universis sacerdotibus judicatus. Servandus est enim 4 antecessorum nostrorum beatorum martyrum Cornelii & Lucii honor gloriosus; quorum memoriam cum nos honoremus, multo magis tu, frater carissime, honorificare & servare gravitate & auctoritate tua debes, qui vicarius & (d) successor eorum factus es. 5 Illi enim pleni Spiritu Dei & in glorioso martyrio constituti, dandam esse lapsis pacem censuerunt, & pœnitentia acta fructum communicationis & pacis negandum non esse literis suis signaverunt, quam rem omnes omnino ubique censuimus. Neque enim poterat esse apud nos sensus diversus, in quibus (e) unus esset Spiritus: & ideo manifestum est eum Spiritus sancti veritatem cum ceteris non tenere, quem videmus diversa sentire. 6 Significa plane nobis quis in locum Marciani Arelate fuerit substitutus, ut sciamus ad quem fratres nostros dirigere, & cui scribere debeamus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

Ezec. 34. 4.

Matt. 9. 12.

Abac. 2. 5.

Luc. 16 15.

(a) Qua pastores utiles, *Ver.* (b) Navigantibus, *Ver.* (c) Major pastorum, *Ver.* (d) Successor eis, *Ver.* (e) Unus est Spiritus, *Ver.*

1 *Quasi pastores utiles.*] Rigaltius ait, *Nota phrasis discipulo Tertulliani.*

2 *Quid nos aliud facere oportet.*] Rigaltius ait, *Etenim comminatur Dominus nobis, non Stephano tantum.*

3 *Unum tamen gregem pascimus.*] Rigaltius ait, *Cujus salutis cura non ad te tantum ô Stephane pertinet, verum etiam ad nos, qui tibi sumus coepiscopi. Unum gregem dicit, ut supra, unitatis vinculo copulatum. Et lib. de Unitate Ecclesiæ, Episcopatum dicit esse unum, cujus à singulis in solidum pars tenetur.*

4 *Antecessorum nostrorum Cornelii & Lucii.*] Rigaltius ait, *Cyprianus Afer Cornelium & Lucium, etsi non Carthaginis Episcopos, sed Romæ, antecessores suos nuncupat, quasi successor eorum fuerit. Nimirum, propter unitatem Ecclesiæ Catholicæ, cujus Episcopatus unus est.*

5 *Illi enim dandam esse lapsis pacem censuerunt.*] Rigaltius ait, *In veteri catalogo Episcoporum Ecclesiæ Romanæ, quem penes Nic. Fabrum Peirescium vidimus, hæc de Cornelio & Lucio leguntur. Cornelius ann.* II M. III. D. X. *à cons. Decio* IV. *& Decio* II. *usque Gallo & Volusiano. Sub Episcopatu ejus Novatus extra Ecclesiam ordinavit Novatianum, in urbe Roma, & Nicostratum in Africa. Hoc facto Confessores, qui se separaverunt à Cornelio, cum Maximo Presbytero qui cum Moyse fuit, ad Ecclesiam sunt reversi. Post hoc Centumcelis expulsus ibi cum gloria dormitionem accepit. Lucius ann.* III. M. VIII. D. X. *fuit temporibus Galli & Volusiani usque Valeriano* III. *& Gallieno* II. *Hic exul fuit. Et postea nutu Dei incolumis ad Ecclesiam reversus est* III. *Non. Mar. Cos. SS.* Quod hic de Novato dicitur, non aliter potest consistere, nisi quatenus ejus consilio hoc gestum. De reliquis parachronismis consulantur Annales.

6 *Significa plane nobis quis in locum Marciani.*] Rigaltius ait, *Quam ex æquo tunc vivebat Carthaginiensis cum Romano! Nimirum, ut solet inter fratres & collegas.* Literas communicatorias ad vicinos Episcopos statim post electionem suam ex more vetere, omnes Episcopi miserunt: unde ne ad longe positos Africanos aliquis per dolum subreperet, Cyprianus à Stephano viciniore petit; ut de electo à Catholicis, certior fieret.

An. 255.

EPISTOLA LXIX.

Cyprianus [1] Magno Filio Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LXXVI Ad Erasm. l 1. Ep 6. & l. 4. Ep. 7. Respondetur Magno inquirenti an à Novatiano venientes sint denuo baptizandi. Et primo, ex S. Scripturarum testimoniis unitas stabilitur.

Scripta post reditum.

PRO tua religiosa diligentia consuluisti mediocritatem nostram, fili carissime, an inter ceteros hæreticos, eos quoque, qui à Novatiano veniant, post profanum ejus lavacrum baptizari & sanctificari in Ecclesia catholica legitimo, & vero, & unico Ecclesiæ baptismo oporteat. De qua re quantum fidei nostræ capacitas, & scripturarum divinarum sanctitas ac veritas suggerit; dicimus omnes omnino hæreticos & schismaticos nihil habere potestatis ac juris. Propter quod 2 Novatianus nec debet, nec potest excipi, quo minus ipse quoque extra Ecclesiam consistens, & contra pacem ac dilectionem Christi faciens, inter adversarios & antichristos computetur. Neque enim Dominus noster Jesus Christus, cum in Evangelio suo testaretur, adversarios suos esse eos, qui secum non essent, aliquam speciem hæreseos designavit, sed (a) omnes omnino hæreticos qui secum non essent, & secum non colligentes gregem suum spargerent, adversarios suos esse ostendit, dicens: 3 Qui non est mecum, adversum me est: & qui mecum non colligit, spargit. Item beatus Joannes Apostolus nec ipse ullam hæresin, aut schisma discrevit, aut aliquos speciatim (b) separatos posuit, sed universos qui de Ecclesia exissent, quique contra Ecclesiam facerent, antichristos appellavit, dicens: Audistis quia antichristus venit, nunc autem Antichristi multi facti sunt: unde cognoscimus quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis; si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Unde apparet adversarios (c) Domini & antichristos omnes esse, quos constet à caritate atque ab (d) unitate Ecclesiæ Catholicæ recessisse. Adhuc quoque Dominus in Evangelio suo ponit & dicit: Si vero & Ecclesiam contemserit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus. Si autem qui Ecclesiam contemnunt, ethnici & publicani habentur; multo magis utique rebelles & hostes, 4 falsa altaria, & illicita sacerdotia, & sacrificia sacrilega, & 5 nomina adulterata fingentes, inter ethnicos & publicanos necesse est computentur; quando minora peccantes, & tantum Ecclesiæ contemtores, ethnici & publicani sententia Domini judicentur. Quod autem Ecclesia una sit, declarat in Cantico canticorum Spiritus sanctus ex persona Christi dicens: Una est columba mea, perfecta mea una est matri suæ, electa genitrici suæ. De qua item denuo dicit: Hortus conclusus, soror mea, sponsa; fons signatus, 6 puteus aquæ vivæ. Si autem hortus conclusus est sponsa Christi, quæ est Ecclesia; patere (e) res clausa alienis & profanis non potest. Et si fons signatus est; neque bibere inde, 7 neque consignari potest, cui foris posito accessus ad fontem non est. Puteus quoque aquæ vivæ si unus est, idemque intus est; vivificari & sanctificari foris positus ex illa aqua non potest, ex qua solis eis, qui intus sunt, usus omnis & potus concessus est. Quod & Petrus, ostendens unam Ecclesiam esse, & solos eos qui in Ecclesia sint, baptizari posse, posuit & dixit: In Arca Noe pauci, id est, octo animæ hominum salvæ factæ sunt per aquam 8 (f) quod & vos

Luc. 11. 23. *1 Jo. 2. 18.* *Mat. 18. 17.* *Cant. 6. 9.* *Cant. 4. 12.* *1 Pet. 3. 20.*

(a) Omnes omnino qui secum non essent, *Lam. Bod.* 1, 2, 3. *Lin. Ebor.* (b) Separes, *Bod.* 1. *Ben. Lin NC.* 2. separans, *Bod.* 2. (c) *Sic Bod.* 1. 2 *Lin. Lam. Ebor. NC.* 1. 2. Domini antichristos, *Rig* (d) Unitate Ecclesiæ recessisse, *Lam.* (e) Reclusa, *Lin.* (f) Quod & nos, *Bod.* 3.

1 *Magno filio.*] De plebe Christiana laico; si de Clero fuisset, fratrem vocasset Cyprianus; nisi forte ita filium vocet, ut Timotheum Paulus Apostolus, in fide filium.

2 *Novatianus nec debet nec potest excipi.*] Respicit decretum Ecclesiæ Africanæ pridem sub Agrippino sancitum. Quod forte Canone Apostolorum 47. exhibetur, nisi magis placeat ad Synodum Iconiensem aut Synadensem referre. A quacunque hæresi venientium baptisma ratum esse debere, solus fere mortalium Stephanus Papa docuit; unde non immerito dubitabat Magnus an à Novatianis venientes essent baptizandi, præsertim quando illi proselytas suos, ab Ecclesia Catholica transfugas, baptizabant.

3 *Qui non est mecum.*] Observet lector, locum hunc fere totum, ex lib. de Unitate Ecclesiæ desumi: & jure merito suis tanquam suis utitur Cyprianus.

4 *Falsa altaria.*] Nihil ad exaggerandum hæreseos scelus, & ad conflandam adversus schismaticos invidiam adeo solenniter à veteribus adhibitum, quam quod erigebant altare adversus altare. Rei hujus ratio à Judæorum cultu videtur expetenda, siquidem Deus Opt. Max. qui ipse unus, ut Deuteron. 12. locum unum ad cultum suum elegisse dicitur; ita unum pro Holocaustis altare sibi statui jussit. Extra hoc quicquid erat, ad falsum cultum pertinebat; & id ipsum falsum fuerat; scil. ara non altare, imo altaris simulacrum & idolum. Hoseæ 8. altaria ad peccatum multiplicari dicuntur; idque merito, siquidem à Deo vetita non poterant absque scelere extrui. Unde cum in lib. Josuæ c. 22. Reubenitæ & Gaditæ & dimidia tribus Manassis ad transitum Jordanis altare extruxisse dicuntur; legimus quod reliquæ tribus protinus bellum apparabant; non aliter placatæ, quam per solennem professionem, molem illam, memoriæ ergo congestam, non ad sacrificia destinatam.

5 *Nomina adulterata.*] Pamelius ait, *Alludit ad nomen quod sibi adrogabant Novatiani*, καθαρȣς, *hoc est, puros se nuncupantes, testibus Epiphanio hær.* 59. *& D. August. hær.* 18. qui tractatu de agone Christi, c. 31. *mundanos potius quam mundos appellandos* dicit.

6 *Puteus aquæ vivæ.*] Hæc in sacro textu frustra quæsiveris: Videntur ῥοιὰ quæ sequuntur, & malogranata denotant, ab interprete tanquam ῥοαὶ vel ῥοοὶ, sive fluenta lecta fuisse.

7 *Neque consignari potest.*] A fontis signati mentione, ad consignationem eorum qui de sacro fonte suscipiuntur non incommode transitum facit Cyprianus. Multum quidem desudat Jo. Dallæus in lib de Confirmatione p. 218. ut vocem hanc ad Chrismationem pertrahat, quod ex Hilario Sardo conficere nititur: & quidem crucis signo non tantum ritus fere omnes sacros peragi, sed vitæ communis negotia olim expediri; satis in confesso est. Interim maxime solennem in baptismi sacramento, crucis fuisse usum; nemo in dubium vocaverit.

8 *Quod & vos similiter.*] Legisse videtur ὑμᾶς.

1 *Nec*

An. 255. vos similiter salvos faciet baptisma; (a) probans & contestans unam arcam Noë typum fuisse unius Ecclesiæ. Si potuit tunc in illo (b) expiati & purificati mundi baptismo salvus per aquam fieri, qui in arca Noë non fuit; potest & nunc vivificari per baptisma, qui in Ecclesia non est, cui soli baptisma concessum est. Sed & Paulus Apostolus hoc idem adhuc apertius & (c) clarius manifestans ad Ephesios scribit & dicit: Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, (d) purgans eam lavacro aquæ. (Eph. 5. 25.) Quod si una est Ecclesia, quæ à Christo diligitur, & lavacro ejus sola purgatur: quomodo qui in Ecclesia non est, aut diligi à Christo, aut ablui & purgari lavacro ejus potest? Propter quod cum sola Ecclesia habeat aquam vitalem, & baptizandi atque abluendi hominis potestatem; qui dicit apud Novatianum baptizari & sanctificari aliquem posse, prius ostendat & doceat Novatianum in Ecclesia esse, aut Ecclesiæ præsidere. Ecclesia enim una est, quæ una & intus esse & foris non potest.

Legitima Episcoporum successione destitui, certissimum indicium schismatis.

Si enim apud Novatianum est, apud Cornelium non fuit. Si vero apud Cornelium fuit, qui Fabiano Episcopo legitima ordinatione successit, & quem præter sacerdotii honorem Martyrio quoque Dominus glorificavit, Novatianus in Ecclesia non est; 1 (e) nec Episcopus computari potest, qui Evangelica & Apostolica traditione contemta, nemini succedens, à se ipso ortus est: habere namque aut tenere Ecclesiam nullo modo posset, qui ordinatus in Ecclesia non est. Foris enim non esse Ecclesiam, nec scindi adversum se, aut dividi posse, sed inseparabilis atque individuæ domus unitatem tenere, manifestat scripturæ divinæ fides, cùm de sacramento paschæ & agni, qui agnus Christum designabat, scriptum sit: In domo una comedetur, non ejicietis de domo carnem foras. (Exo. 12. 46.) Quod item circa Rahab, quæ ipsa quoque typum portabat Ecclesiæ, expressum videmus; (f) cui mandatur & dicitur: Patrem tuum, & matrem tuam, & fratres tuos, & totam domum patris tui colliges ad te ipsam in domum tuam, & omnis qui exierit ostium domus tuæ foras, reus sibi erit. (Jos. 2. 18.) Quo sacramento declaratur in unam domum solam, id est, in Ecclesiam, victuros & ab interitu mundi evasuros, colligi oportere. Quisquis autem de collectis foras exierit, id est, si quis quamvis in Ecclesia gratiam consecutus, recesserit, & ab Ecclesia exierit, reum sibi futurum, id est, ipsum sibi quod pereat, imputaturum. Quod Apostolus Paulus explanat, docens & præcipiens hæreticum vitandum esse, ut perversum & peccatorem, & à semetipso damnatum. (Tit. 3. 10.) (g) Hic enim reus sibi erit, qui non ab Episcopo ejectus, sed sponte de Ecclesia profugus, & hæretica præsumtione à semetipso damnatus. Et iccirco Dominus insinuans nobis unitatem de divina auctoritate venientem ponit & dicit: Ego & Pater unum sumus: (Jo. 10. 30.) ad quam unitatem redigens Ecclesiam suam, denuo dicit: (h) Et erit unus grex & unus pastor. (Jo. 10. 16.) Si autem grex unus est, quomodo potest gregi annumerari, qui in numero gregis non est? aut pastor haberi quomodo potest, qui (manente vero pastore, & in Ecclesia Dei ordinatione succidanea præsidente) nemini succedens, (i) & à se ipso incipiens, alienus fit & profanus Dominicæ pacis ac divinæ unitatis inimicus; non habitans in domo Dei, id est in Ecclesia Dei, in qua non nisi concordes atque unanimes habitant? loquente in Psalmis Spiritu sancto & dicente: Deus qui inhabitare fecit unanimes domo. (Ps. 67. 6.) Denique unanimitatem (k) Christianam firma sibi atque inseparabili caritate connexam, etiam ipsa 2 Dominica sacrificia declarant. Nam 3 quando Dominus corpus suum panem vocat de multorum granorum adunatione congestum; 4 populum nostrum quem portabat, indicat adunatum: & quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum; gregem item nostrum significat, commixtione adunatæ multitudinis copulatum. Si Novatianus huic pani Dominico adunatus est, si Christi poculo & ipse commixtus est; poterit videri & unici Ecclesiastici baptismi habere gratiam posse, si eum constiterit Ecclesiæ unitatem tenere.

Unitatis sacramentum, non tantum monitis & exemplis; sed & pœnis in delinquentes irrogatis sancitum.

Denique quam sit inseparabile unitatis sacramentum, & quam sine spe sint, & perditionem sibi maximam de indignatione Dei acquirant, qui schisma faciunt, & relicto Episcopo, alium sibi foris pseudoepiscopum constituunt: declarat in libris Regnorum scriptura divina, ubi à tribu Juda & Benjamin decem tribus scissæ sunt, & (l) relicto rege, alterum sibi foris constituerunt: Et indignatus est, inquit, Dominus (m) in omne semen Israël, & (n) dimovit eos, & dedit eos in direptionem donec abjiceret eos à facie sua, quia dissipatus est Israël à domo David, & constituerunt sibi regem Hieroboam filium Nabath. (4 Reg. 17. 19.)

(*a*) Probans scilicet, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC* 1. (*b*) Expiatus & purificatus, mundi baptismo, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*c*) Clarius & manifestius, *Lam. Bod.* 2. (*d*) Purgans lavacro, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (*e*) Nec Episcopis computari potest, *Lin. Ebor.* (*f*) Cui id mandatur, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*g*) Hic est enim qui reus sibi erit, non, *Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. Lam.* (*h*) Et erunt unus grex, *Bod.* 2. (*i*) Sed à seipso, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. (*k*) Christianam firmam, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (*l*) Relicto rege suo, *Lam. Bod.* 3. *Lin.* (*m*) In omni semine, *Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. *Ebor.* (*n*) Demolivit, *Lin. NC.* 2.

1 *Nec Episcopus computari potest.*] Sic Tertull. de Præscript. c. 32. *Edant ergo origines Ecclesiarum suarum: evolvant ordinem Episcoporum suorum.* Similia his habet Irenæus l. 3. c. 3. Rem hanc serio pensitent, qui tantum absunt ut legitimam Episcoporum successionem proferre possint; quod nullum omnino inter se habeant Episcopum.

2 *Dominica sacrificia.*] Rigaltius ait, *Sacrificia dicit sacramenta, panem Dominicum, & Christi poculum.*

3 *Quando Dominus corpus suum panem vocat.*] Rigaltius ait, *Itaque mox etiam dicet: Sanguinem suum vinum appellat. Et observanda sunt hæc verba, vocat, indicat, appellat, significat* Videatur *Epist.* LXIII. Locus iste laudatur ab Augustino lib. 7. de Baptismo contra Donatistas cap. 50. Notetur ex Cypriani sententia, *panem esse quod Dominus corpus suum vocat.*

4 *Populum nostrum quem portabat.*] Cujus imaginem gessit. Sic *Rahab* supra dicitur *typum portasse Ecclesiæ.* Scilicet Christus caput corporis, cujus fideles sunt membra.

An. 255. Nabath. Indignatum esse (a) Dominum dicit, & eos in perditionem dedisse, 1 (b) quod ab unitate dissipati essent, atque (c) 2 alterum sibi Regem constituissent. Et tanta indignatio Domini extitit adversus illos, qui schisma fecerant, ut etiam cum homo Dei ad Hieroboam missus esset, qui ei peccata sua exprobraret, atque ultionem futuram prædiceret, panem quoque apud illos edere, & aquam bibere vetaretur. Quod cum non custodisset, & contra præceptum Dei prandisset, statim divinæ censuræ majestate percussus est, ut inde (d) regrediens impetu ac morsu leonis in itinere necaretur. Et audet quisquam dicere aquam baptismi salutarem, & gratiam cælestem communem cum schismaticis esse posse; cum quibus nec terrestris cibus nec secularis potus debet esse communis? (e) Sonat adhuc in Evangelio suo Dominus, & majorem intelligentiæ lucem manifestat, quod iidem qui se tunc à tribu Juda & Benjamin sciderant, & Hierosolymis derelictis, Samariam secesserant inter profanos & gentiles computarentur. Nam cum primum discipulos suos in ministerium salutis mitteret, mandavit & dixit: (f) In viam nationum ne ieritis, & in civitatem Samaritanorum ne introieritis. (g) Ad Judæos prius mittens, gentiles adhuc præteriri jubet. Addendo autem, & civitatem Samaritanorum debere omitti, 3 ubi erant schismatici; ostendit schismaticos gentilibus adæquari.

3 Reg. 13. 9.

Matt. 5. 10.

Schismatici licet symboli voces agnoscant, fidem ipsam denegant.

Quod si aliquis illud opponit, ut dicat, eandem Novatianum legem tenere, quam Catholica Ecclesia teneat, eodem symbolo quo & nos, baptizare; eundem nosse Deum patrem, 4 eundem filium Christum, eundem Spiritum sanctum, ac propter hoc usurpare eum potestatem baptizandi posse, quod (h) videatur in interrogatione baptismi à nobis non discrepare: sciat quisquis hoc opponendum putat; primum, non esse unam nobis & schismaticis symboli legem; 5 neque eandem interrogationem. Nam cum dicunt: Credis remissionem peccatorum & vitam æternam per sanctam Ecclesiam; mentiuntur in interrogatione, quando non habeant Ecclesiam. Tunc deinde voce sua ipsi confitentur 6 remissionem peccatorum non dari, nisi per sanctam Ecclesiam posse; quam non habentes, ostendunt remitti illic peccata non posse.

Exemplo Chore & sociorum ejus ostenditur quanto cum periculo Ecclesiæ pax, licet fides intacta maneat, violetur.

Quod vero eundem quem & nos Deum patrem, eundem filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adjuvare tales potest. Nam & Chore & Dathan & Abiron cum sacerdote Aaron & Moyse eundem Deum noverant, pari (i) lege & religione viventes unum & verum Deum, qui colendus atque invocandus fuerat, invocabant. Tamen quia loci sui ministerium transgressi contra Aaron sacerdotem, qui sacerdotium legitimum dignatione Dei atque ordinatione perceperat, sacrificandi sibi licentiam vindicaverunt, divinitus percussi pœnas statim pro illicitis conatibus (k) pendenrunt; nec potuerunt rata esse, & proficere sacrificia, irreligiose & illicite contra jus divinæ dispositionis oblata. Turibula quoque ipsa, in quibus incensum illicite fuerat oblatum, ne in usu de cetero essent sacerdotibus, sed potius indignationis & ultionis divinæ memoriam corrigendis posteris (l) exhiberent; jussu Domini conflata atque igne purgata, ad laminas ductiles producuntur, & affiguntur altari, secundum quod loquitur scriptura divina: Memoriale, inquit filiis Israel, ut non accedat quisquam alienigena, qui non est ex semine Aaron, imponere incensum ante Dominum, ut non sit sicut Chore. Et tamen illi 7 schisma non fecerant, nec foras egressi, contra Dei sacerdotes (m) imprudenter atque hostiliter rebellaverant; quod nunc hi Ecclesiam scindentes, & contra pacem atque unitatem Christi rebelles, cathedram sibi constituere & 8 (n) primatum assumere, & baptizandi atque offerendi licentiam vindicare conantur. Quomodo perficere quæ agunt, aut impetrare aliquid illicitis conatibus de Deo possunt, qui contra Deum, (o) quod eis non licet, moliuntur? Quare qui Novatiano, sive ceteris ejusmodi (p) schismaticis patrocinantur; frustra contendunt baptizari & sanctificari illic aliquem salutari baptismo posse, ubi constet (q) baptizantem baptizandi licentiam non habere. Atque ut magis intelligi posset contra ejusmodi (r) audaciam, quæ sit censura divina; invenimus in tali facinore non solum duces & auctores, sed & participes pœnis destinari, nisi se à communione malorum separaverint, præcipiente per Moysen Domino & dicente: Separamini à tabernaculis hominum istorum durissimorum,

Num. 16.

Num. 16. 40.

Num. 16. 26.

(a) Dominum dixit, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (b) Quotquot ab unitate, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1.
(c) *Sic Lam. Bened. Lin. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. adulterum, *Rig.* (d) Regrediens morsu, *Bod.* 1.
(e) Satiat adhuc, *Bod.* 1, 2. *Lam Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (f) In viam gentium, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1.
(g) Ad Judæos primum, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (h) Videatur interrogatione à nobis, *Lam. Bod.* 2 *Ebor. NC.* 1. (i) Lege & conditione, *NC.* 2. (k) Pependerunt, *Bod.* 1, 2, 3. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2.
(l) Exhiberentur, *Bod.* 3. (m) Impudenter, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *Lin. NC.* 1, 2. (n) Principatum, *Corb.* (o) Quod sibi non licet, *Lin. Bod.* 2. non licet, *Bod.* 1. (p) Hæreticis vel, *Lam. Ebor. NC.* 1.
(q) Baptizantes, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (r) Licentiam & audaciam, *Bod.* 3.

1 *Quod ab unitate dissipati essent.*] Seditio in Regno, schisma in Ecclesia certissime apportat.

2 *Alterum regem.*] Magis obviam lectionem retineo cui MSS. codices maxime favent, licet illa Rigaltii Cypriani locutioni satis respondeat; supra dicit in præcedente Epistola *adulteram cathedram.*

3 *Ubi erant schismatici.*] Videtur Cyprianus in ea fuisse sententia, Samaritanos tantum schismaticos fuisse.

4 *Eundem filium Christum.*] Hæc perpetua fraus hæreticorum, ut fidem quam verbis tueri videbantur, reipsa everterent: hinc Arriani novas quotidie fidei formulas, ad veri speciem subdole efformatas, seculo proxime sequente, procudebant.

5 *Neque eandem interrogationem.*] Rigaltius ait, *in baptismo, sub antistitis manu.*

6 *Credis remissionem peccatorum nisi per sanctam Ecclesiam.*] De veteri symboli formula, alibi, scil. Epist. 70. agimus.

7 *Schisma non fecerant.*] A tabernaculo non recesserunt: nam ad ejus ostium nefas perpetrabant. Nec novum altare erigebant, siquidem in hoc deliquerant, quod ad unicum illud quod summi numinis auspiciis stetit, accesserant.

8 *Primatum assumere.*] Rigaltius ait, *Locum Episcopi, sacerdotium Episcopale.*

1 No-

An. 255. rum, & 1 nolite tangere ab omnibus quæ sunt eis, ne simul pereatis in peccato eorum: & quod comminatus per Moysen Dominus fuerat, implevit; ut (a) quisquis à Chore, & Dathan, & Abiron non separasset, pœnas statim pro impia communione persolveret. Quo exemplo ostenditur & probatur, obnoxios omnes & culpæ, & pœnæ futuros, qui se schismaticis contra præpositos & sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint. Sicut etiam per Osee Prophetam Spiritus sanctus contestatur & dicit: Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui manducant ea, contaminabuntur. Docens scilicet & ostendens omnes omnino cum auctoribus supplicio conjungi, qui fuerint eorum peccato contaminati. Ose. 9, 4.

Frustra in eo se demereri Deum quis speret; in quo irritat.

Quæ ergo apud eos merita esse circa Deum possunt, quibus supplicia divinitus irrogantur? aut quomodo tales justificare & sanctificare baptizatos possunt; qui hostes sacerdotum, aliena & illicita, & nullo sibi jure concessa, usurpare conantur? Quos tamen ipsos non miramur pro sua pravitate contendere. Asserant enim (b) necesse est (c) singuli quique quod faciunt, nec volunt victi facile succumbere, quamvis sciant id quod faciant, non licere. (d) Illud mirandum est, imo indignandum potius & dolendum; 2 Christianos antichristis assistere, & prævaricatores fidei atque Ecclesiæ proditores, (e) intra ipsa septa Ecclesiæ contra Ecclesiam stare.

Ostendere conatur Cyprianus, illos solum Sp. sanctum dare posse qui ipsi habent.

Qui quoniam pertinaces alias & indociles, vel hoc tamen confitentur; quod universi sive hæretici, sive schismatici non habeant Spiritum sanctum, & ideo baptizare quidem possint, dare autem Spiritum sanctum non possint: in hoc ipso à nobis tenentur, ut ostendamus nec baptizare omnino eos posse, 3 qui non habeant Spiritum sanctum. Nam cum in baptismo unicuique peccata sua remittantur, probat & declarat in Evangelio suo Dominus, per eos solos peccata posse dimitti, qui habeant Spiritum sanctum. Post resurrectionem enim discipulos suos mittens loquitur ad eos & dicit: Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit & ait illis: Accipite Spiritum sanctum. Si cujus remiseritis peccata, remittentur illi: si cujus tenueritis, tenebuntur. Quo in loco ostendit, eum solum posse baptizare, & remissionem peccatorum dare, qui habeat Spiritum sanctum. Denique (f) ipsum Christum Dominum nostrum baptizaturus Joannes, accepit ante Spiritum sanctum cum adhuc esse in utero matris constitutus; ut certum esset atque manifestum, baptizare non posse, nisi eos qui habeant Spiritum sanctum. Itaque qui hæreticis sive schismaticis patrocinantur, respondeant nobis, habeantne Spirititum sanctum, an non habeant. Si habent, cur illic baptizatis quando ad nos veniunt, manus imponitur ad accipiendum Spiritum sanctum, cum jam utique illic acceptus sit, ubi si fuit, dari potuit? Si autem foris cuncti hæretici & schismatici non habent Spiritum sanctum, & ideo apud nos manus imponitur, ut hic accipiatur, quod illic nec est, nec dari potest; manifestum est nec remissionem peccatorum dari per eos posse, quos constet Spiritum sanctum non habere. Et iccirco ut secundum divinam dispositionem atque Evangelicam veritatem, peccatorum remissionem consequi & sanctificari, ac templa Dei fieri possint; Ecclesiæ baptismo baptizandi sunt omnes omnino, qui ab adversariis & antichristis ad Christi Ecclesiam veniunt. Jo. 20. 21. Luc. 1. 15.

Respondet Cyprianus Magno inquirenti de Clinicorum tinctione.

(g) 4 Quæsisti etiam, (h) fili carissime, quid mihi de illis videatur, qui in infirmitate & languore gratiam Dei consequuntur, an habendi sint legitimi Christiani, eo quod aqua salutari non loti sint, sed perfusi. Qua in parte nemini verecundia & modestia nostra præjudicat, quo minus unusquisque quod putat, sentiat, & quod senserit, faciat. Nos quantum concipit mediocritas nostra, æstimamus in nullo mutilari & debilitari posse beneficia divina, nec minus aliquid illic posse contingere, ubi plena & tota fide & dantis & sumentis accipitur, quod de divinis muneribus hauritur. Neque enim sic in sacramento salutari delictorum contagia, ut in lavacro carnali & seculari sordes cutis & corporis abluuntur, (i) ut 5 aphronitris, & ceteris quoque adjumentis, 6 & solio, 7 & piscina opus sit, quibus ablui & mundari corpusculum possit. Aliter pectus credentis abluitur, aliter (k) mens hominis per fidei merita mundatur.

1 In

(a) Quisquis se, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (b) Asserant necesse est, *Lam. Bod.* 1, 2. *NC.* 1, 2. *Lin.* (c) Necesse est insolenter, *Lam. Bod.* 2. (d) Illud autem mirandum, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (e) Intus in ipsa Ecclesia, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1. *Lin.* (f) Ipsum Jesum Christum, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (g) Quæsisti à me, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (h) Frater, *Eras. Spir. Vet. Innom.* (i) Ut & Aphronitris, *Bod.* 1, 2. sapone & nitris, *Erasm.* (k) Mens hominis perfidi mundatur, *Lin.*

1 *Nolite tangere ab omnibus.*] LXX. præiverunt dicentes, μὴ ἅπτεσθε ἀπὸ πάντων ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς.

2 *Christianos antichristis assistere.*] Rigaltius ait, *Reddit Cyprianus Stephano voces suas. Oblique antichristum vocat, à quo pseudo-christus fuerat nuncupatus & pseudo-apostolus. Ut videre est sub finem Epist. Firmiliani.*

3 *Qui non habeant Spiritum sanctum.*] Qui *foris sunt*, ut statim dicitur, *& iccirco secundum divinam dispositionem, atque Evangelicam veritatem, peccatorum remissionem consequi & sanctificari, ac templa Dei fieri non possunt.* Nec putandus est credidisse, sacramenta à sacerdote male sibi conscio, tamen intra Ecclesiam versante collata, esse irrita; licet eo in argumento multus sit, & multum triumphet D. Augustinus in libris de Baptismo.

4 *Quæsisti etiam.*] Duplici nomine obnoxius videbatur Novatianus; primo quod in causa lapsorum schisma fecerit: secundo quod in lecto perfusus, non autem baptizatus fuerit. Ita hæc quæstio priori cohæret.

5 *Aphronitris.*] Smegmate, cujus basis fere nitrum. Jerem. 2. 22. ἐὰν ἀποπλύνῃ ἐν νίτρῳ. Aphronitrum idem valet ac si nitrum laudatissimum diceretur; nam quod Plinius ait. l. 31. c. 10. *In nitro optimum quod tenuissimum, & ideo spuma melior.*

6 *Et solio.*] *Alveo in quo descenderent lavaturi*, describente Celso. De nitro dicit Plinius loco citato, *Podagricis in balneis uti solio nitri prodest.*

7 *Piscina.*] Sic canales sive lacus natatorios appellabant Romani. Plinius Jun. suum Laurentinum describens, ait: *Cohæret calida piscina mirifice, ex qua natantes mare aspiciunt.* Et alibi: *Si natare latius aut tepidius velis, in area piscina est.* Sic etiam Cicero: *Latiorem piscinam voluissem, ubi jactata brachia non offenderentur.*

1 *In*

An. 255.[1] In ſacramentis ſalutaribus, neceſſitate cogente, & Deo indulgentiam ſuam largiente, totum credentibus conferunt divina compendia.

Aſperſionem ad immunditias tollendas valere ex ritibus Leviticis oſtenditur.

Nec quenquam movere debet, quod aſpergi vel perfundi videntur ægri, cum gratiam Dominicam conſequuntur; quando ſcriptura ſancta per Ezechielem Prophetam loquatur & dicat: Et aſpergam ſuper vos aquam mundam, mundabimini ab omnibus immunditiis veſtris, & ab omnibus ſimulacris veſtris, emundabo vos, & dabo vobis cor novum, & ſpiritum novum dabo in vobis. Item in Numeris: Et homo qui fuerit immundus uſque ad veſperam, hic purificabitur (a) die tertio & die ſeptimo, & mundus erit. Si autem non fuerit purificatus die tertio & die ſeptimo, non erit mundus, & exterminabitur anima illa de Iſraël, quoniam aqua aſperſionis non eſt ſuper eum ſparſa. Et iterum: Et locutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: Accipe Levitas de medio filiorum Iſraël, & purificabis eos. Et ita facies eis purificationem eorum, circumſparges eos aqua purificationis. Et iterum: Aqua aſperſionis purificatio eſt. Unde apparet aſperſionem quoque aquæ, inſtar ſalutaris lavacri obtinere; & quando hæc in Eccleſia fiunt, ubi ſit & dantis & accipientis fides integra, ſtare omnia & conſummari ac perfici poſſe majeſtate Domini, & fidei veritate. Porro autem quod quidem eos ſalutari aqua & fide legitima Chriſti gratiam conſecutos, non Chriſtianos ſed Clinicos vocant, non invenio unde hoc nomen aſſumant; niſi forte qui plura & ſecretiora legerunt apud [2] Hippocratem vel Soranum, κλινικοὺς iſtos deprehenderunt. Ego enim qui Clinicum de Evangelio novi; ſcio paralytico illi, & debili per longæ ætatis curricula in lecto jacenti, nihil infirmitatem ſuam obfuiſſe, quo minus ad firmitatem cœleſtem pleniſſime perveniret: nec tantum indulgentia Dominica excitatum de grabato eſſe, ſed ipſum grabatum ſuum reparatis & vegetatis viribus ſuſtuliſſe. Et iccirco, quantum fide concipere & ſentire nobis datur, mea ſententia hæc eſt; ut (b) Chriſtianus judicetur legitimus, quiſquis fuerit in Eccleſia, lege & jure fidei, divinam gratiam conſecutus. Aut ſi aliquis exiſtimat eos nihil conſecutos, eo quod aqua ſalutari tantum perfuſi ſint, (c) ſed inanes & vacui ſunt; non decipiantur, ut ſi incommodum languoris evaſerint & convaluerint, baptizentur. Si autem baptizari non poſſunt, qui jam baptiſmo Eccleſiaſtico ſanctificati ſunt; cur in fide ſua & Domini indulgentia ſcandalizentur? An conſecuti ſunt quidam gratiam Dominicam, ſed breviore & minore menſura muneris divini ac Spiritus ſancti, ut habeantur quidem Chriſtiani, non ſint tamen ceteris adæquandi? Quinimo Spiritus ſanctus non de menſura datur, ſed ſuper credentem totus infunditur. Nam ſi dies omnibus æqualiter naſcitur, & ſi ſol ſuper omnes pari & æquali luce diffunditur; quanto magis Chriſtus ſol & dies verus, in Eccleſia ſua lumen vitæ æternæ pari æqualitate largitur? Cujus æqualitatis ſacramentum videmus in Exodo eſſe celebratum, cum de cœlo manna deflueret, & futurorum præfiguratione alimentum panis cœleſtis & [3] cibum Chriſti venientis oſtenderet. Illic enim ſine diſcrimine vel ſexus, vel ætatis (d) gomor à ſingulis æqualiter colligebatur. Unde apparebat Chriſti indulgentiam & cœleſtem gratiam poſtmodum ſecuturam, æqualiter omnibus dividi ſine ſexus varietate: ſine annorum diſcrimine, ſine acceptione perſonæ ſuper omnem Dei populum ſpiritalis gratiæ munus infundi.

Ezec. 36. 25. — Num. 19. 7. 19. 19. — Num. 8. 7. — Num. 19. 9. — Jo. 5. 5. — Exod. 16.

Gratia ſpiritalis æqualiter in Baptiſmo data, actu noſtro poſtmodum vel minuitur vel augetur.

Plane eadem gratia ſpiritalis, quæ (e) æqualiter in baptiſmo à credentibus ſumitur, in converſatione atque actu noſtro poſtmodum vel minuitur, vel augetur; ut in Evangelio Dominicum ſemen æqualiter ſeminatur, ſed pro varietate terræ aliud abſumitur, aliud in multiformem copiam vel triceſimi, vel ſexageſimi, vel centeſimi numeri fructu exuberante cumulatur. Adhuc vero cum ſinguli ad denarium vocentur, quid eſt ut quod à Deo æqualiter diſtribuitur, humana interpretatione minuatur? Quod ſi aliquis in illo movetur quod quidam de iis qui ægri (f) baptizantur, ſpiritibus adhuc immundis (g) tententur; ſciat diaboli nequitiam pertinacem uſque ad aquam ſalutarem valere, in baptiſmo vero omne nequitiæ ſuæ virus amittere. Quod exemplum cernimus in Rege Pharaone, qui diu reluctatus, & in ſua perfidia demoratus, tamdiu reſiſtere potuit & prævalere, donec ad aquam veniret: quo cum veniſſet, & victus eſt, & extinctus. Mare autem illud ſacramentum baptiſmi fuiſſe, declarat beatus Apoſtolus Paulus

Matt. 13. — Matt. 20. — Exod. 14.

(a) Die ſeptimo mundus erit, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. 2. *Ebor.* (b) Chriſtianus judicetur, quiſquis, *Lam.* (c) Si inanes, *Bod.* 1. 2. *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. (d) Gomor ſinguli æqualiter colligebant, *Lam. NC.* 2. *Lin.* (e) Æqualiter colligebatur, *Lam. Ebor. NC.* 1. (f) Baptizabantur, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (g) Tentabantur, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. NC.* 1.

1 *In ſacramentis ſalutaribus neceſſitate cogente totum credentibus conferunt divina compendia.*] Rigaltius ait, *Verbum enim conſummans & brevians fecit Dominus ſuper terram, & compendio fidei per gratiam ſalvos facit credentes, non per innumerabiles obſervationes quibus Judaica multitudo ſerviliter onerata premebatur. Corde creditur ad juſtitiam: ore confeſſio fit ad ſalutem. Qua conſummatione atque brevitate latro juſtificatus eſt, ſtatimque audire meruit: Hodie mecum eris in paradiſo. Primaſius Uticenſis in Epiſt. Pauli ad Rom.*

2 *Hippocratem & Soranum.*] Hippocratem Coum, nulli fere tacent ſcriptores. Soranus Epheſius eandem artem Romæ exercuit ſub Trajano & Adriano, quem reſpexiſſe videtur Cyprianus. Fuerunt enim alii ejuſdem nominis in re medica celebres.

3 *Cibum Chriſti venientis.*] Rigaltius ait, *Verbum vitæ æternæ Joannis* VI. *Hoc vero verbum corpus eſt Chriſti: atque hoc ſenſu caro Chriſti vere eſt cibus. Nempe verbum Dei caro factum, Chriſtus eſt; & corpus Chriſti verba Dei ſunt quæ habuit Chriſtus in carne. Corpus autem Chriſti manducamus credentes in Chriſtum & præcepta ejus fideliter obſervantes. Ait enim Chriſtus: Caro mea vere eſt cibus, Joan.* VI. 36. *&, Cibus meus eſt facere voluntatem Patris, Joan.* IV. 34. *Quo igitur modo Chriſtus faciens voluntatem, id eſt, faciens mandata Patris, manducavit Patrem, ſive voluntatem Patris; eo modo ſervantes mandata Chriſti, manducant Chriſtum. Eadem figura, eodemque intellectu dicuntur Chriſtiani manducare Chriſtum, quo dicuntur induere Chriſtum, qui ſecundum præcepta Chriſti ſapiunt & vivunt, Deum toto corde colunt, proximum ſicut ſeipſos diligunt.*

1 *Voce*

An. 255. lus dicens: Nolo enim vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes (a) in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Et addidit dicens: Hæc autem omnia figuræ nostræ fuerunt. Quod hodie etiam geritur, ut per exorcistas 1 voce humana & potestate divina flagelletur, & uratur, & torqueatur diabolus: Et cum exire se, & homines Dei dimittere sæpe dicat, in eo tamen quod dixerit fallat, & id quod per Pharaonem prius gestum est, eodem mendacio obstinationis & fraudis exerceat. Cum tamen ad aquam salutarem, atque ad baptismi sanctificationem venitur, scire debemus & fidere quia illic diabolus opprimitur, & homo Deo dicatus divina indulgentia liberatur. Nam si 2 scorpii & serpentes, qui in sicco prævalent, in aquam præcipitati prævalere (b) possunt, aut sua venena (c) retinere; possunt (d) & spiritus nequam, (qui scorpii & serpentes appellantur, & tamen per nos data à Domino potestate calcantur) permanere ultra in hominis corpore, in quo baptizato & sanctificato incipit Spiritus sanctus habitare. Hoc denique & rebus ipsis experimur, ut necessitate urgente in ægritudine baptizati & gratiam consecuti, careant immundo spiritu, quo antea movebantur; & laudabiles ac probabiles in Ecclesia vivant, plusque per dies singulos in augmentum cœlestis gratiæ per fidei incrementa proficiant. Et contra sæpe nonnulli de illis qui sani baptizantur, si postmodum peccare cœperint, spiritu immundo redeunte quatiuntur; ut manifestum sit, diabolum in baptismo fide credentis excludi, si fides postmodum defecerit, regredi: Nisi si justum quibusdam videtur, ut illi qui extra Ecclesiam apud adversarios & antichristos profana aqua polluuntur, baptizati judicentur: hi vero qui in Ecclesia baptizantur, minus indulgentiæ & gratiæ divinæ consecuti esse videantur; & tantus honor habeatur hæreticis, ut inde venientes non interrogentur utrumne loti sint, an perfusi; utrumne 3 Clinici sint an Peripatetici. Apud nos autem de integra fidei veritate detrahitur, & baptismo Ecclesiastico majestas sua & sanctitas derogatur. Rescripsi, fili carissime, ad literas tuas, quantum parva nostra mediocritas valuit, & ostendi quid nos quantum in nobis est sentiamus, nemini præscribentes, quo minus statuat quod putat unusquisque præpositus; 4 actus sui rationem Domino redditurus, secundum quod beatus Apostolus Paulus in Epistola sua ad Romanos scribit & dicit: Unusquisque nostrum pro se rationem dabit; non ergo nos invicem judicemus. Opto te, fili carissime, semper bene valere.

1 Cor. 10. 1.

Luc. 10. 19.

Rom. 14. 12.

(a) In Moysen, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. 2. (b) Non possunt, *Bod.* 1. (c) Retinere nesciunt, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (d) An spiritus nequam, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2.

1 *Voce humana & potestate divina.*] Rigaltius ait, *Abstulit suam, hoc est divinam, Christus potestatem, posteaquam homines divinæ potestati admiscuerunt humanam. Etenim diffidit Deo, qui hominem vocat in partem operis, quod est solius Dei. Et est Deus zelotes.* Vide quæ diximus Notis in lib. ad Donatum.

2 *Scorpii & serpentes, qui in sicco prævalent.*] Mali spiritus, qui hic scorpiis & serpentibus assimilantur, in locis siccis versari dicuntur, Mat. 12. 43. Istorum vero animalium virus torpet non tantum ad aquæ, sed etiam aeris brumalis frigora. De reliquis noxiis animalibus id minime obtinet, *quod in aquam præcipitata prævalere non possunt. In orbe terrarum*, teste Plinio, l. 28. c. 4. *pulcherrimum anguium genus est, quod in aqua vivit, hydri vocantur, nullis serpentium inferiores veneno.* De scorpionibus terrestribus ait idem Plin. l. 11. c. 25. *venenum omnibus medio die, cum incanduere solis ardoribus, itemque cum sitiunt, inexplebiles potu.*

3 *Clinici sint an Peripatetici.*] Rigaltius ait, *Jaceant an obambulent. Scaurus apud Senecam epist. 29. de Aristone Philosopho, qui in gestatione disserebat; cum de ejus secta tunc quæreretur, ait: Utique Peripateticus non est. Etenim in gestatione sedebat aut jacebat, & sic erat Clinicus.*

4 *Actus sui rationem.*] Hoc Episcoporum liberrimum jus & par consortium honoris & potestatis perpetuo ingerit Cyprianus.

EPISTOLA

EPISTOLA LXX.

Cyprianus, Liberalis, Caldonius (a) Junius, Primus, Cæcilius, Polycarpus, Nicomedes, Felix, Marrucius, Succeſſus, Lucilianus, Honoratus, Fortunatus, Victor, Donatus, Lucilius, Herculanus, Pomponius, Demetrius, Quintus, Saturninus, Januarius, Marcus, alius Saturninus, alius Donatus, Rogatianus, Sedatus, Tertullus, Hortenſianus, item alius Saturninus, Sattius: (b) Januario, Saturnino, Maximo, Victori, alteri Victori, Caſsio, Proculo, Modiano, Cittino, Gargilio, Eutichiano, alteri Gargilio, alteri Saturnino, Nemeſiano, Nampulo, Antoniano, Rogatiano, Honorato, Fratribus Salutem.

Ad Pamelii num. Ep. LXX Ad Eraſm. l. 1. Epiſt. 12. Reſpondetur Epiſtola ſynodica, Epiſcopis Numidis in quæſtione de baptizandis Hæreticis.

Scripta poſt reditum.

1 CUM ſimul in concilio eſſemus, fratres cariſſimi, legimus literas veſtras, (c) quas ad nos feciſtis, de iis qui apud hæreticos & ſchiſmaticos (d) baptizari videntur, an ad Eccleſiam catholicam, 2 quæ una eſt, venientes baptizari debeant. De qua re quamquam & ipſi illic veritatem & firmitatem Catholicæ regulæ teneatis: tamen quoniam conſulendos nos pro communi dilectione exiſtimaſtis, ſententiam noſtram non novam promimus, ſed jam pridem ab anteceſſoribus noſtris ſtatutam, & à nobis obſervatam, vobiſcum (e) pari cenſenſione conjungimus; cenſentes ſcilicet & pro certo tenentes, neminem foris baptizari extra Eccleſiam poſſe, cum ſit 3 baptiſma unum in ſancta Eccleſia conſtitutum, & ſcriptum ſit Domino dicente: Me dereliquerunt fontem (f) aquæ vivæ, & effoderunt ſibi 4 lacus detritos, 5 qui non poſſunt aquam portare. Et iterum divina ſcriptura moneat & dicat: 6 Ab aqua aliena abſtine te, & à (g) fonte aquæ alienæ ne biberis. 7 Oportet ergo mundari & ſanctificari aquam prius à ſacerdote, ut poſſit baptiſmo ſuo peccata hominis qui baptizatur, abluere; quia per Ezechielem Prophetam Dominus dicit: Et aſpergam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus immunditiis veſtris, & ab omnibus ſimulacris veſtris emundabo vos, & (h) dabo vobis cor novum, & ſpiritum novum dabo in vobis. Quomodo autem mundare & ſanctificare aquam poteſt, qui ipſe immundus eſt, & apud quem Spiritus ſanctus non eſt? cum Dominus dicat in Numeris: Et omnia quæcunque tetigerit immundus, immunda erunt. Aut quomodo baptizans dare alteri remiſſam peccatorum poteſt, qui ipſe ſua peccata deponere extra Eccleſiam non poteſt?

Jerem. 2. 13. *Prov.* 9. 19. *Ezec.* 36. 25. *Num.* 19. 22.

Sed

(a) *Sic Bod.* 1. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. *Benev. Vet. Imp. Eraſm. Morel. Deſunt in Rig.* (b) Jubaiano *Ebor. Lin. NC.* 1. *Ben.* (c) Quas feciſtis, *Bod.* 1. *Lam. Thu. Foſſ. Corb. Vict.* (d) Baptizati *Bod.* 1. *Ebor. NC.* 1, 2. (e) Pari confeſſione, *Corb.* (f) Aquæ vivæ gratis, *Bod.* 1. *Foſſ. Vict. Corb.* (g) Fonte alieno, *Lam. Ebor. NC.* 1. (h) Dabo in vobis, *Bod.* 1. *Thu. Foſſ. Vict. Mich.*

1 *Cum in concilio.*] Græculus interpres, ἐν κοινοβουλίῳ. Epiſtola hæc in Codice Synodico Græcæ Eccleſiæ, concilio Carthaginienſi ſub Cypriano habito præfigitur, & quaſi illius canon perhibetur, quem Epiſcoporum ſuffragia, quæ eum tanquam ἐνθυμήματα ſive ἐπιχειρήματα, ut ait Zonaras, varie illuſtrarunt, ſequebantur. Balſamo & Zonaras, literis iſtis Jubaiano reſponſum fuiſſe redditum aſſerunt, eo quod illius mentionem factam in Cypriani proloquio obſervaſſent; quanquam & Codices MSS. latini plurimi, ſuffragia hac in re perhibent. Sed perpetui hoſpites in occidentalium rebus fuerunt orientales, nec quidem rectius Epiſtolam ipſam in Græcum ſermonem tranſtulere, quam de ſcripti occaſione & origine ſenſerunt. Interea vero dicendum, quod ſiquidem hæc Epiſtola erat Synodica, & hæreticorum baptiſma damnabat pariter cum illa Synodo quæ ſequebatur LXXXVII. Epiſcoporum, merito in pandectas conciliorum recipiebatur; & ita ad Orientales, qui diverſarum Synodorum diverſis temporibus habitarum decreta, pro ejuſdem placitis accipiebant, errore non admodum damnoſo, fuerat tranſmiſſa. Porro notandum, omnes Synodos Africanas ſub Cypriano, à Concilio ſexto Generali in Trullo fuiſſe confirmatas can. 2.

2 *Quæ una eſt, venientes baptizari.*] Græca hic addunt, καὶ ἀναγεννώμεθα περὶ ὧν καὶ πεποίθαμεν, καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς ἐκεῖνα πράττοντας τὴν στερρότητα τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κανόνος κρατεῖν. ὅμως ἐπεὶ συγκοινωνοὶ ἡμῶν ἐστὲ, καὶ συζητῆσαι περὶ τούτου διὰ τὴν κοινὴν ἀγάπην ἠθελήσατε, οὐ πρόσφατον γνώμην, οὐδὲ νῦν ἱδρασμένην προσφέρομεν, ἀλλὰ τὴν πάλαι ὑπὸ τῶν προγενεστέρων ἡμῶν μετὰ πάσης ἀκριβείας καὶ ἐπιμελείας δεδοκιμασμένην, καὶ ὑφ' ἡμῶν παρατηρηθεῖσαν κοινούμεθα ὑμῖν καὶ συζεύγνυμεν.

3 *Baptiſma unum.*] Non tantum eo nomine quod repeti non debet; ſed quia ab Eccleſia proficiſcitur quæ niſi una ſupereſſe non poteſt.

4 *Lacus detritos.*] λάκκους συντετριμμένους. Rigaltius ait, *Vulg. ciſternas diſſipatas, hoc eſt, rimarum plenas, hac illacque perfluentes. Pacianus Epiſt.* III. *non conſecrata ſede contentus, detritum lacum adulterini fontis adamavit. Hieronymus adverſus Luciferianos: Conatus eſt & beatus Cyprianus contritos lacus fugere, nec bibere de aqua aliena, & iccirco hæreticorum baptiſma reprobans, ad Stephanum tunc Romanæ urbis Epiſcopum, qui à beato Petro vigeſimus ſextus fuit, ſuper hac re Africanam Synodum direxit: ſed conatus ejus fruſtra fuit.*

5 *Qui non poſſunt aquam portare.*] Rigaltius ait, *Septuaginta dixerant:* ὕδωρ συνέχειν. *Apud Balſam. & Zonaram legitur* σύσχειν. *Apud Tertul. foderunt ſibi lacus contritos, qui non poterant aquam continere.*

6 *Ab aqua aliena.*] Hæc fruſtra alibi quam in Græcis exemplaribus quæruntur.

7 *Oportet ergo mundari & ſanctificari aquam.*] Formulæ illæ liturgicæ quibus Elementa ſacramentorum ad uſus divinorum myſteriorum ſeparantur; hinc & aliunde apparent non tam nuperas eſſe, quam Novatores ſibi & aliis perſuadere ſatagunt.

1 *Sed*

An. 255.

Ex interrogatione in baptismo, ostenditur remissionem peccatorum non posse haberi nisi per sanctam Ecclesiam. Hoc etiam ex aliis ritibus conficitur.

1 Sed & ipsa interrogatio quæ fit in baptismo testis est veritatis. Nam cum dicimus: Credis in vitam æternam, & 2 remissionem peccatorum per sanctam Ecclesiam? Intelligimus remissionem peccatorum non nisi in Ecclesia dari; 3 apud hæreticos autem, ubi Ecclesia non sit, non posse peccata dimitti. Itaque 4 qui hæreticos asserunt, aut interrogationem mutent, aut vindicent veritatem; nisi si eis & Ecclesiam tribuunt, quos baptisma habere contendunt.

Ungi quoque necesse est eum, qui baptizatus sit, ut accepto chrismate, id est, unctione, esse unctus Dei, & 5 habere in se gratiam Christi. 6 Porro autem Eucharistia est unde baptizati unguntur, oleum in altari (a) sanctificatum. Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit, nec Ecclesiam. Unde nec unctio spiritalis apud hæreticos potest esse, quando constet oleum sanctificari, & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse. Scire autem & meminisse debemus, scriptum esse: Oleum peccatoris non ungat caput meum: quod ante in Psalmis (b) præmonuit Spiritus sanctus, ne quis exorbitans, & à via veritatis exerrans, apud (c) hæreticos & Christi adversarios ungeretur. 7 (d) Sed & baptizato quam precem facere potest sacerdos sacrilegus & peccator? cum scriptum sit: Deus peccatorem non audit: sed qui (e) eum coluerit, & voluntatem ejus fecerit, illum audit.

Ps. 140. 6. Jo. 9. 31.

Nemo potest dare quod ipse non habet.

Quis autem potest dare quod ipse non habeat? aut quomodo potest 8 (f) spiritalia agere, qui ipse amiserit Spiritum sanctum? Et iccirco baptizandus est & innovandus qui ad Ecclesiam rudis venit, ut intus per sanctos sanctificetur, quia scriptum est: Sancti estote, quia & ego sanctus sum, dicit Dominus: ut 9 qui (g) in errorem seductus est, & foris

Levit. 19. 2.

(*a*) *Sic Bod.* 1. *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin. Thu. Foss. Vict. Mich. Corb. Vet. Imp. Remb. Manut. Morel.* & unde, *Eras. Pam. Rig.* sanctificatur, *Eras. Pam. Rig.* (*b*) Admonuit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Hæreticos Christi, *Lam.* (*d*) Pro baptizato, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Deum coluerit, *Bod.* 1. (*f*) Spiritalia gerere, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*g*) In errore, *Lam. NC.* 1. 2. *Lin.*

1 *Sed & ipsa interrogatio quæ fit in baptismo.*] Rigaltius ait, *Dum mergitamur, inquit Tertullianus, amplius aliquid respondentes quam Dominus in Evangelio determinavit, sub Antistitis manu contestamur.*

2 *Remissionem peccatorum per sanctam Ecclesiam.*] Apostolorum Symbolum quanquam in omnibus Ecclesiis obtinuit, in singulis fere, quemadmodum à Ruffino olim observatum, aliquatenus variabat: Africanam Ecclesiam hoc modo articulos hosce concepisse, ex Cypriani verbis satis videtur constare; *ipsa*, inquit, *interrogatio quæ fit in baptismo testis est veritatis. Nam cum dicimus: Credis in vitam æternam, & remissionem &c.* patet hanc fuisse interrogationem quæ fit in baptismo; & verba ipsa quibus sacerdos interrogando præivit, & quæ catechumenus respondens repetebat. Epistola ad Magnum eadem occurrunt verba, ordine aliquantum mutato. *Credis remissionem peccatorum, & vitam æternam per sanctam Ecclesiam?* Certe articulus de communione sanctorum, in occidentali Ecclesia serius obtinuit. Neque enim in Aquileiana reperiebatur tempore Ruffini, nec agnoscit D. Augustinus in lib. de Fide & Symbolo; nec in fidei formula comparet quam tradidit Maximus Taurinensis, aut quam exposuit Chrysologus; non etiam occurrit in vetere codice MS. Regis Æthelstani in Biblioth. Cottoniana, ubi ad Psalterii calcem symbolum Græce habetur. Nec in codice Bodleiano Actorum Apostolicorum, ubi literis Saxonicis habetur symbolum Græce descriptum, quod constat mille abhinc annis fuisse exaratum. Imo non à Græcis agnoscebatur Eusebii tempore, nec Epiphanii, Cyrilli Hierosolymitani, aut Concilii Ephesini. Imo quidem articulus de vita æterna desideratur in Exemplaribus nostris supra memoratis; sic enim extrema symboli se habent: ἁγίαν ἐκκλησίαν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, σαρκὸς ἀνάστασιν. ἀμήν.

3 *Apud hæreticos autem, ubi Ecclesia non sit.*] Priorius ait, *Renuntiatio quæ fiebat in baptismo, non in baptisterio, quod* μητέρα τῆς υἱοθεσίας *matrem adoptionis vocat S. Dionysius de Eccl. hier. cap.* 2. *sed in Ecclesia quæ eidem est sacer locus,* ἱερὸς χῶρος *celebrabatur, atque etiam admota antistitis manu baptizandi capiti; nam tunc jubebat antistes verba ejurationis profiteri* τὰ τῆς ἀποταγῆς ὁμολογῆσαι.

4 *Qui hæreticos asserunt.*] Rigaltius ait, *Versio Græca:* οἱ αἱρετικῶν συνήγοροι.

5 *Habere in se gratiam Christi possit.*] Rigaltius ait, *Suavitatem, quæ unctione significatur. Christianus, inquit Septimius, quantum interpretatio est, ab unctione deducitur. Sed & cum perperam Christianus pronuntiatur, de suavitate vel benignitate impositum est.*

6 *Porro autem Eucharistia est unde baptizati unguntur, oleum in altari sanctificatum.*] Rigaltius ait, *Veram esse arbitramur scripturam quam edidit Manutius. Porro autem Eucharistia est unde baptizati unguntur, oleum in altari sanctificatum. Sic persuadent exemplaria. Nam in Corbeiensi legitur, Porro autem Eucharistia est unde baptizati unguntur oleo in altari sanctificato: in Veronensi, & Thuaneo, sicut in Manutiana editione. Perperam Græci apud Zon. & Bals.* ἁγιάζεσθαι ἔλαιον εἰς εὐχαριστίαν. *At præclare Cyprianus dixerat, eucharistiam esse oleum in altari sanctificatum. Oleum scilicet per* ἔντευξιν, *hoc est interpellationem sive invocationem divini nominis, per laudes & gratias Deo fusas & nuncupatas benedictum. Sic Matthæus & Marcus & Joannes eucharistiam dixerunt eulogiam, nec tantum in cœnæ Dominicæ institutione, verum etiam in panum multiplicatione. Quod Evangelistarum verbis accurate collatis facile deprehenditur.* Porro observare operæ pretium fuerit, quod Erasmus & Pamelius considerantes in hujus loci conclusione Cyprianum distincte loqui de oleo & Eucharistia, ut & Augustinum argumenta ejus solventem de bapt. cont. Donat. l. 5. c. 20. nihilque debere esse in conclusione quod non erat in præmissis; post *unguntur* reposuerunt & pro *est*; & *sanctificatur* pro *sanctificatum*. Non absurde id quidem, si id jus haberent editores ut quod ipsis non placebat, emendare licuisset; aut si in argumenti conclusione, oleum & Eucharistia disparate sint intelligenda. Verum Albaspinæus de Eucharist. l. 1. c. 14. eos insimulat audaciæ, ac contendit veterem lectionem retinendam esse, in qua magnum mysterium sibi visus est deprehendisse, siquidem oleum quo baptizati ungebantur, coram Eucharistia consecrari solitum. Sed nihil opus istis mysteriis, vera ratio propter quam Cyprianus Eucharistiam apud hæreticos fieri, & unctionem spiritalem conferri negat, ea est, quod censuerit in Eucharistia sicut & in oleo, & in baptismo, nos ungi spiritualiter sanguine Christi, Eucharistiamque perficere & complere quod baptismus & oleum hoc respectu inchoassent. Hoc autem sic intellecto, quis eum in unctionis spiritalis quæstione, Eucharistiæ mysterium adducere mirabitur? Certe participationem sanguinis Christi in Eucharistia Veteres unctionem dicebant. Clem. Alex. in Pædag. l. 2. c. 2. διττὸν τὸ αἷμα τοῦ κυρίου. τὸ μὲν γάρ ἐστιν αὐτοῦ σαρκικὸν, ᾧ τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα. τὸ δὲ πνευματικὸν, τουτέστιν ᾧ κεχρίσμεθα. Nazianzen. Orat. 41. μυστήριον ἔχρισέ με. Chrysost. in Epist. ad Heb. Rom. 17. μύρῳ χρίεις, καὶ πάλιν δυσωδίας πληροῖς; Revera, quemadmodum Dominus testatur, Mat. 23. 19. altare sanctificat munus quod superimponitur, ita qui non habent altare aut Eucharistiam, nec unctionem spiritualem habere possunt Et quidem argumenti hujus vim admisisse videntur adversariarum partium patroni, siquidem apud hæreticos baptizatos, per manuum impositionem recipiendos statuebant. Ad unctionem spiritualem hæc omnino revocat D. Augustin. l. 15. de Trinit. c 26. *Manifestius de illo*, scil. Christo, *scriptum est in Actibus Apostolorum* 10. 38. *Quoniam unxit eum Deus Spiritu sancto. Non utique oleo visibili, sed dono gratiæ, quod visibili significatur, unguento quo baptizatos ungit Ecclesia.*

7 *Sed & baptizato.*] Gr. ὑπὲρ τοῦ βαπτισθέντος.

8 *Spiritalia agere.*] Gr. πνευματικὰ ἐργάζεσθαι.

9 *Qui in errorem seductus est.*] Gr. ὁ ἐπὶ πλάνης βουκοληθείς.

An. 255. & foris tinctus, in baptismo vero & Ecclesiastico etiam hoc ipsum deponat, quod homo ad Deum veniens, dum sacerdotem quærit, in sacrilegum fraude erroris incurrit. Ceterum probare est hæreticorum & schismaticorum baptisma, consentire in id, quod illi baptizaverint.

Aut prorsus ratum, aut irritum esse debet hæreticorum baptisma.

Neque enim potest pars illic inanis esse, & pars prævalere. Si baptizare potuit, potuit & Spiritum sanctum dare: Si autem Spiritum sanctum dare non potest, quia foris constitutus 1 cum sancto Spiritu non est; nec baptizare venientem potest; quando & baptisma unum sit, & Spiritus sanctus unus, & una 2 Ecclesia à (a) Christo Domino (b) super Petrum origine unitatis (c) & ratione fundata. Ita fit, cum omnia apud illos inania & falsa sint, nihil eorum, quod illi gesserint, probari à nobis debeat. Quid enim potest ratum & firmum esse apud Deum quod illi faciunt, quos Dominus hostes & adversarios suos dicit, in Evangelio suo ponens: Qui non est mecum, adversum me est: & qui non mecum colligit, spargit? Et beatus quoque Apostolus Joannes mandata Domini & præcepta custodiens, in Epistola sua (d) posuerit: Audistis quia antichristus venit, nunc autem antichristi multi facti sunt, unde cognoscimus quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Unde nos quoque (e) 3 colligere & considerare debemus, an qui adversarii sunt Domini, & appellati sunt antichristi, possint dare gratiam Christi. Quare qui cum Domino sumus, & unitatem Domini tenemus, & secundum ejus dignationem sacerdotium ejus in Ecclesia administramus, 4 quæcunque adversarii ejus, & antichristi faciunt, repudiare & rejicere, (f) & pro profanis habere debemus, (g) & eis qui de errore & pravitate venientes agnoscunt unius Ecclesiæ veram fidem, dare illis 5 per omnia divinæ gratiæ sacramenta (h) unitatis & fidei veritatem. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere.

Luc. 11. 23.

1 *Jo.* 2. 18.

(*a*) Christo Domino nostro, *Bod.* 1. *Lin. Ebor. NC.* 1. 2. *Thu. Foss. Vict. Corb.* (*b*) Super petram, *Vict.* (*c*) Ex ratione, *Bod.* 1. (*d*) Ponit, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*e*) Colligere debemus, *Ver.* (*f*) Et profana habere, *Lam. NC.* 1. *Ebor. Veron.* (*g*) Et si qui, *Ver.* Et si quidem errorem & pravitatem rejicientes, *Corb.* (*h*) Et unitatis & fidei, *Ver. Benev.* ἑνότητός τε καὶ πίστεως καὶ ἀληθείας, Græc.

1 *Cum sancto Spiritu non est.*] Gr. πνεῦμα ἅγιον οὐκ ἔχει.

2 *Ecclesia super Petrum origine unitatis & ratione fundata.*] Rigaltius ait, *Versio Græca tantum habet*: ἐπάνω Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου ἀρχῆθεν ἑνότητος τεθεμελιωμένης. *Ipse Cyprianus lib. de Unitate Eccles. super unum ædificat Ecclesiam. Et paulo post: ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. Pacianus Epist.* III. *Ad Petrum locutus est Dominus: ad unum ideo, ut unitatem fundaret ex uno. Mox idipsum in commune præcipiens.*

3 *Colligere & considerare debemus.*] Græca versio συνιέναι καὶ νοεῖν.

4 *Quæcunque adversarii ejus, & antichristi faciunt, repudiare.*] Non id vult ut nihil facerent orthodoxi quod hæretici faciunt. In Epistola enim ad Jubaian. cum objiceretur *Novatianenses ad se venientes baptizare* solitos, respondet, *ad nos non pertinere quid hostes Ecclesiæ faciant.* Hoc ipsi propositum est ut conficiat; nihil ratum esse, aut ex jure valere quod illi fecissent, qui extra Ecclesiam positi.

5 *Per omnia divinæ gratiæ sacramenta.*] Non tantum per Confirmationis ritum, aut Eucharistiæ administrationem, sed etiam Baptismi, qui ad Ecclesiam ipsam aditum facit.

EPISTOLA LXXI.

Cyprianus, (a) 1 Quinto Fratri, Salutem.

Ad Pamelii numeros Ep. LXXI. in Erasm. editione extra ordinem ponitur. Respondetur Quinto in Mauritania Episcopo, consulenti de hæreticis baptizandis.

Scripta post reditum.

RETULIT ad me, frater carissime, Lucianus compresbyter noster, te desiderasse, ut significaremus tibi, (b) quid sentiamus de his qui apud hæreticos, & schismaticos baptizati videntur. De qua re quid nuper in Concilio plurimi coepiscopi cum compresbyteris qui aderant censuerimus, ut scires; ejusdem Epistolæ exemplum tibi misi. Nescio etenim qua præsumtione ducuntur quidam de Collegis nostris, ut putent eos qui apud hæreticos (c) tincti sunt, quando ad nos venerint, baptizari non oportere, eo quod dicant unum baptisma esse, quod unum scilicet in Ecclesia Catholica est. (d) Quæ Ecclesia si una est, esse baptisma extra Ecclesiam non potest. Nam cum duo baptismata esse non possint, si hæretici vere baptizant, ipsi habent baptisma. Et qui hoc illis patrocinium de auctoritate sua præstat, cedit illis & consentit; ut (e) hostes & adversarii Christi, habere videantur abluendi, & purificandi, & sanctificandi hominis potestatem. Nos autem dicimus eos qui inde veniunt, non rebaptizari apud nos, sed baptizari. Neque enim accipiunt illic aliquid, ubi nihil est; sed veniunt ad nos, ut hic accipiant, ubi & gratia & veritas omnis est; quia & gratia & veritas una est. Porro autem quidam de Collegis nostris malunt hæreticis honorem dare, quam nobis consentire: & dum unius baptismi asseveratione baptizare venientes nolunt, sic aut duo baptismata ipsi faciunt, 2 dum & apud hæreticos baptisma esse dicunt; aut certe quod est gravius, hæreticorum sordidam & profanam tinctionem, vero, & unico, & legitimo Ecclesiæ catholicæ baptismo præponere & præferre contendunt:

(*a*) Quintino fratri, *Erasm.* (*b*) Quid nos sentiamus, *Lam. Bod.* 2. (*c*) Et schismaticos, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*d*) Quæ Ecclesia quia una est, *Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. *Ebor.* si est una, & esse, *Corb.* quod unum scilicet in Ecclesia una est, & esse baptisma præter Ecclesiam non potest, *MR.* præter Ecclesiam, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1. 2. (*e*) Hostis & adversarius Christi habere videatur, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2. *Lin.*

1 *Quinto Fratri.*] Rigaltius ait, *Hunc & Collegam suum vocat, & in Mauritania constitutum fuisse testatur Epistola sequenti, ubi etiam meminit hujus Epistolæ.*

2 *Dum & apud hæreticos baptisma esse dicunt.*] Rigaltius ait, *Atque inter Canones, qui dicuntur Apostolorum, disertissime habetur*, τοὺς παρὰ τῶν αἱρετικῶν βαπτισθέντας ἢ χειροτονηθέντας, οὔτε πιστοὺς οὔτε κληρικοὺς εἶναι δυνατόν, *can.* 68.

An. 255. dunt: non confiderantes fcriptum effe: 1 Qui baptizatur à mortuo, quid proficit (a) lavatio ejus? Manifeftum eft autem eos qui non funt in Ecclefia Chrifti, inter mortuos computari, nec poffe ab eo vivificari alterum, qui ipfe non vivat; quando una fit Ecclefia, quæ vitæ æternæ gratiam confecuta, & vivit in æternum & vivificat Dei populum. Eccl. 34. 30.

Occurritur argumento à confuetudine ducto.

Et dicunt fe in hoc veterem confuetudinem fequi; quando apud veteres, hærefeos, & fchifmatum prima adhuc fuerint initia, (b) ut hi illic effent, qui de Ecclefia recedebant, & hic (c) baptizati prius fuerant; quos tunc tamen ad Ecclefiam revertentes, & pœnitentiam agentes neceffe non erat baptizare. Quod nos quoque hodie obfervamus, ut quos conftet hic baptizatos effe, & à nobis ad hæreticos tranfiffe, fi poftmodum peccato fuo cognito, & errore digefto, ad veritatem & matricem redeat, fatis fit in pœnitentiam manum imponere; ut quia (d) ovis fuerat, hanc 2 ovem abalienatam & errabundam in ovile fuum paftor recipiat. Si autem qui ab hæreticis venit, baptizatus in Ecclefia prius non fuit, fed alienus in totum & profanus venit; baptizandus eft, ut ovis fiat, quia una eft aqua in Ecclefia fancta quæ oves faciat. Et iccirco quia nihil poteft effe commune mendacio & veritati, tenebris & luci, morti & immortalitati, antichrifto & Chrifto; per omnia debemus Ecclefiæ Catholicæ unitatem tenere, nec in aliquo fidei & veritatis hoftibus cedere. 3 Non eft autem de confuetudine præfcribendum, fed ratione vincendum. Nam nec 4 Petrus quem primum Dominus elegit,

(a Lavatione, *Bod.* 1. *Lin.* (b) Ut illic effent, *Lam. Bod.* 2. (c) Ubi baptizati, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.* (d) Ovis jam, *Lam. Bod.* 1. 2. (e) Ovem abjectam, *Lam. NC.* 1. *Bod* 1. 2. abigeatam, *Ver. Thu.*

1 *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lavatio ejus?*] Rigaltius ait, *Sæpenumero quidem nofter Cyprianus & alii Patres, arripiunt de Scripturis quidquid vel folo verborum fono facere ad propofitum videtur, etfi longe alio fit audiendum fenfu: cujufmodi aliqua notavimus in præcedentibus. Quod vero hic de tricefimo Ecclefiaftici capite citatum plerique putant, omnino abludit ab Sapientia Siracidis. Rectiffime autem Cyprianus ait, hæreticos & fchifmaticos, qui extra Ecclefiam funt, inter mortuos computari, nempe mortuos fpiritaliter. At nihil tale fibi voluit Siracides, qui hoc tantum dixit: Eum qui à mortuo,* ἀπὸ νεκροῦ, *hoc eft, à contactu mortui lavit, & abluit quod immundi contraxerat ex contage cadaveris, fi poftea revertatur ad cadaveris contactum, jam illam fuam lavationem perdidiffe, quia novo mortui contactu fefe contaminavit. Quæ fententia nihil omnino facit ad mentem Cypriani. Ergo quifquis auctor fuit iftius dicti, Qui à mortuo baptizatur, quid proficit lavatio ejus (hoc enim primitus à Cypriano ufurpatum fuiffe nunquam crediderim) appellatione mortui aliquem intellexit ex Diis gentium, qui homines quondam fuerant, & jam cum inter Deos cenferi incipiebant, erant mortui: aut, fi non aliquem ex talibus Diis, faltem aliquem ex ejufmodi Deorum facerdotibus five cultoribus, qui etiam à Chriftianis inter mortuos feculi computabantur. Itaque auctor iftius dicti, ut verba Siracidis ad fuum de extra Ecclefiam baptizatis fenfum transferret, omifit quod apud Siracidem fequitur, & iterum tangit eum; quo certe omiffo, tota mens Siracidis eliditur: ex eoque quod à Siracide dictum fuerat, qui à mortuo baptizatur & iterum tangit eum, non proficit lavatio ejus, dictum prorfus aliud expreffit: Qui baptizatur à mortuo, non proficit lavatio ejus. Quod idiotis Chriftianorum, ob eam, quæ fuit ipfis notiffima, mortuorum appellationem, cum mire placuiffet, neglecto jam Siracidis fenfu, in proverbium abiit. Hoc igitur Cyprianum, non ex Siracide, fed ex vulgi proverbio fumfiffe malim equidem arbitrari, quam dicere virum tantum non legiffe, aut non intellexiffe Siracidem. Enimvero, fic etiam opinatum effe Auguftinum, ex eo colligitur, quod in prolixa adverfus Crefconium difputatione, qua Cypriani fententiam fatis acriter refellit, hæc ipfa verba à Cypriano prolata non ad Siracidis mentem retrahit, fed ex ore vulgi, uti tum ferebantur, excepta fic interpretatur, ut definiat baptifmum à mortuo, hoc eft hæretico five fchifmatico, extra Ecclefiam datum, tunc incipere baptizato proficere, cum taliter baptizatus tranfit ad corpus Chrifti, quod eft Ecclefia Dei vivi. Hoc ita citatur etiam à Quieto Ep. Buruchenfi, in Concil. Carth. & ab Auguftino lib.* I. *contra Petilianum. cap.* 9. *Item cum audierit, qui baptizatur à mortuo, non ei prodeft lavatio ejus, refpondebit: Vivit Chriftus, &c. Baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis. non enim & ipfi à facerdotibus fuis fe accipere arbitrantur fanctificationem quam putant; fed à Diis, qui quoniam homines fuerunt & ita mortui funt.* Non vulgatum omnino proverbium, fed textum fcripturæ, fatlem apocryphæ, hic laudatum conftat ex verbis Cypriani dicentis, *Scriptum effe: qui baptizatur à mortuo, &c.* Huic conjecturæ firmandæ accedit obfervatio Jofephi Scaligeri Elenct. c. 11. 8. Solere homines *notiffimas fententias dimidiatas citare.* Et pro inftantia affert illud Matt. 15. 5. δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. Simile quid apud Suidam videmus in ufu proverbii ἀπὸ καταδυομένης, quod revera fi totum efferatur erit, ἀπὸ νέως καταδυομένης ὅτι ἂν λάξῃς, κέρδος. Receptæ huic loquendi formulæ fortaffe D. Paulus videri poteft allufiffe. 1. Cor. 15. 29. τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; Quid conficient, aut lucrabuntur baptizati feu loti pro mortuis? Quo fenfu D. Lucas dixit, ἐποίησε ἄλλα πέντε τάλαντα. Mortui fi poffint polluere, faltem aliquid poffunt. Et vivi qui ab impuro contactu fe luftrandos procurant, agnofcunt pœnas manere inexpiatos, & proinde animam effe poft fata fuperftitem. Ad diverfiffimos fenfus eadem proverbialia dicta adhiberi res notiffima eft.

2 *Ovem abalienatam & errabundam.*] Non jam de Chrifti, fed Novati grege. Licet verior videatur lectio quæ habet *abigeatam.* Gloffæ veteres: *Abigator, Abactor, Abigens,* ἀπελάτης. Et juris auctores dixere, *crimen abigeatus.*

3 *Non eft autem de confuetudine præfcribendum.*] Rigaltius ait, *Et tamen poft multas difceptationes confuetudo vicit. Hoc teftatur Hieronymus apertiffime adverfus Lucifer. Denique illi ipfi Epifcopi, inquit, qui rebaptizandos hæreticos cum Cypriano ftatuerant, ad antiquam confuetudinem revoluti, novum emifere decretum. Quid facimus? ita & nobis majores noftri, & illis fui tradidere majores. Auguftinus lib.* III. *contra Crefc. cap.* 33. *Hæc confuetudo Ecclefiæ fuit ante concilium Cypriani. Hæc fuperari & auferri non potuit nec concilio Cypriani. Bonam iftius confuetudinis rationem ex Auguftino fupra obfervavimus. Et generaliter hoc definiri poffe videtur, in iftis fidei Chriftianæ myfteriis, ubi res ipfa conftat, & fides in tuto eft collocata, non effe cur ab alterutra parte unitatis Catholicæ tranquillitas turbetur. Communem hunc locum de vi & effectu confuetudinis varie tractant Patres Ecclefiæ, prout ad propofitum conducit. Ipfe Cyprianus adverfus confuetudinem dicit, non folum hic, fed etiam Epift.* LXIII. *Neque enim hominis confuetudinem fequi oportet, fed Dei veritatem. Et Epift.* LXXIV. *Nec confuetudo, quæ apud quofdam obrepferit, impedire debet quominus veritas prævaleat & vincat. Nam confuetudo fine veritate, vetuftas erroris eft. Pro confuetudine dixit Tertullianus, lib. de Corona: quam & idoneam teftem effe ait probatæ traditionis, ex perfeverantia obfervationis. Idem adverfus confuetudinem perorat, lib de Virg. velandis. Veritati, inquit, nemo præfcribere poteft. Non fpatium temporum, non patrocinia perfonarum, non privilegium regionum. Ex his enim fere confuetudo initium ab aliqua ignorantia vel fimplicitate fortita, in ufum per fucceffionem corroboratur, & ita adverfus veritatem vindicatur. Sed Dominus nofter Chriftus Veritatem fe, non Confuetudinem cognominavit. Atque his confimilia paffim apud Hieronymum & Auguftinum.*

4 *Petrus quem primum Dominus elegit.*] Rigaltius ait, *Petrus* πρωτόκλητος: *vocatus ante alios omnes. Matthæus, cap.* X. τῶν δὲ δώδεκα ἀποςόλων τὰ ὀνόματά ἐςι ταῦτα. πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος. *Princeps haud dubie collegii, inquit Grotius, à Chrifto defignatus ad retinendam corporis compagem. Et Matthæus quidem dixit primum, non fupremum: Et eft princeps, poft quem alii deinceps: ordine, non poteftate. Hoc præclare Cyprianus* oftendit

An. 255. elegit, & 1 super quem ædificavit Ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, 2 vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumsit; 3 ut diceret 4 se primatum tenere; & obtemperari, 5 à novellis & posteris, sibi potius oportere. Nec despexit Paulum quod Ecclesiæ prius persecutor fuisset, sed consilium veritatis admisit, & rationi legitimæ quam Paulus vindicabat, facile consensit; documentum scilicet nobis & concordiæ & patientiæ tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quæ aliquando à fratribus & Collegis nostris utiliter & salubriter suggeruntur, si sint vera & legitima, (a) ipsa potius nostra ducamus. Cui rei Paulus quoque prospiciens, & concordiæ & paci fideliter consulens in Epistola sua posuit, dicens: Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & ceteri examinent. (b) Si autem alii revelatum fuerit sedenti, ille prior taceat. Qua in parte docuit & ostendit, multa singulis in melius revelari; & debere unumquemque, non pro eo quod semel imbiberat & tenebat, pertinaciter congredi; sed si quid melius & utilius extiterit, libenter amplecti. Non enim vincimur quando offeruntur nobis meliora, sed instruimur; maxime in his, quæ ad Ecclesiæ unitatem pertinent, & spei & fidei nostræ veritatem: (c) ut nos sacerdotes Dei, & Ecclesiæ ejus de ipsius dignatione præpositi, sciamus remissam peccatorum non nisi in Ecclesia dari posse, nec posse adversarios Christi quicquam sibi circa ejus gratiam vindicare. Quod quidem & Agrippinus, bonæ memoriæ vir, cum ceteris coepiscopis suis, qui illo tempore in provincia 6 Africa & Numidia Ecclesiam Domini gubernabant, statuit, & librato consilii communis examine firmavit. Quorum sententiam & religiosam, & legitimam, & salutarem, fidei & Ecclesiæ Catholicæ congruentem, nos etiam secuti sumus. Et quales super hac re literas fecerimus ut scires; exemplum earum, ad (d) notitiam tam tuam, quam coepiscoporum nostrorum qui illic sunt, pro communi dilectione transmisimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

1 Cor. 14. 29.

(*a*) Ipsa potius amplectamur, *Thu.* ista potius, *Foss.* (*b*) Si alii, *Lam. Bod.* 1. (*c*) Ut sacerdotes, *Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (*d*) Notitiam tuam tanquam, *Bod.* 2.

ostendit libro de Unitate ecclesiæ, ad illa verba Christi, Tibi dabo claves. Super unum, inquit, ædificat Ecclesiam, & quamvis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat & dicat, Sicut misit me pater, & ego mitto vos, Accipite spiritum sanctum: Si cui remiseritis peccata, remittentur illi; & si cui tenueritis, tenebuntur: tamen ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. Sic enim legitur in antiquis exemplaribus, ut suo loco monstrabimus. Optatus Milevitanus lib. VII. *Stant toti innocentes, & peccator accipit claves, ut unitatis negotium formaretur; provisum est ut peccator aperiret innocentibus; ne innocentes clauderent contra peccatores, & quæ necessaria est unitas, esse non posset.* Non tempore erat Petrus primus; Andræam enim primo vocatum ex Jo. 1. 40. constat. Πρῶτος ὁ πέτρος, non autem πρωτεύων: prioritatem, aut si libet primatum, at non principatum habuit.

1 *Super quem ædificavit Ecclesiam*] Rigaltius ait, *Super petram, unde nomen inditum Petro: Qua de re diximus supra. Hieronymus ad Domini verba, Matth.* XVI. 18. *Secundum metaphoram petræ, recte dicitur Petro, Ædificabo Ecclesiam meam super te.*

2 *Nec vindicavit sibi aliquid insolenter aut arroganter.*] Rigaltius ait, *Ipse Cyprianus in Concilio Carthaginiensi, Neque enim quisquam nostrum tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem Collegas suos adigit. Zonaras & Balsamo,* τυραννικῇ αὐθαδείᾳ εἰς ἀνάγκην τοῦ ἕπεσθαι αὐτῷ.

3 *Ut diceret se primatum tenere.*] Rigaltius ait, *Hoc Cypriani telum Facundus Hermianensis Episcopus in adversarios suos torsit pro defensione trium capitulorum Concilii Calchedonensis, libro* IX. *Laudatur etiam Pauli minimi Apostolorum sana ratio atque libertas, quod Petrum Apostolorum primum adductum in hypocrisin, & non recta via incedentem ad veritatem Evangelii fidenter improbans, in faciem illi restitit. Et lib.* X. *Nam sic aliquando Petrus Apostolorum primus, sicut jam diximus, cum non recte ambularet ad veritatem Evangelii, reprehensus à Paulo minimo Apostolorum non indigne tulit, nec pro sui primatus gloria, resistentem sibi despexit* Subjectos sibi habuit Cyprianus Africæ Zeugitanæ, Numidiæ, & Mauritaniæ Episcopos; sed jure tantum Metropolitico, ut in Synodis præsideret, Ecclesiis præsule viduatis, in successoris ordinatione subveniret; & alia id genus faceret, quæ ad regimen Ecclesiæ exterius spectarent.

4 *Se primatum tenere*] Rigaltius ait, *Non imperium, non dominatum, non potentatum, sed primum locum. Hoc apertissime significat Evangelium Matthæi cap. supra citato.* Πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος. *Epist. Pauli ad Galatas, ut vulgo legitur inter Jacobum & Joannem medium posuit Petrum.* Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι. *Evangelium Marci c.* 16. *facta universim mentione Apostolorum, subdidit Petrum separatim* εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ. *Sed nec ordo ille medius, neque iste postremus, quicquam detrahunt de primatu. Etenim viri fide dignissimi testantur in antiquissimo Pauli exempl. nomen Cephæ inter Jacobum & Joannem non apparere, quasi fuerit satis quod præcedens comma Cephæ sive Petri nomen exhibeat; adeoque veterum scriptorum in illam ad Galatas commentaria Petrum primo loco recenseant. Illa vero angeli apud Marcum verba, Dicite discipulis ejus, & Petro, Discipulos quidem collectivo nomine commendant, sed præsertim & eximie Petrum nominatim designant, si non honoris, at singularis misericordiæ divinæ gratia, qua certe plus ceteris discipulis indigebat, quia ter Christum negaverat. Alias dici posset, angelum, comprehensis appellatione communi discipulis, separatim nominasse Petrum, qua forma dixit Homerus,* Τρῶας καὶ Ἕκτορα, *& Juris auctores, titulum scripsere, de Servitutibus & aqua. Et Lucas in Act.* 1. 14. σὺν ταῖς γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρί. *Denique utatur aliquis illa solutione Hieronymi ad Hedibiam, dicatque, non recipiendum hac in re testimonium Marci, quod in raris fertur Evangeliis, omnibus Græciæ libris pene hoc capitulum in fine non habentibus. Nam & hoc etiam se observasse refert Gregorius Nyssenus,* ἀκριβεστέροις ἀντιγράφοις, *Orat.* II *in Christi resurrectionem. Quam certe solutionem viri prudentes & docti non esse admittendam merito censuerunt.* In Concilio Hierosolymitano Act. 15. videre est, Præsidis locum non Petrum, sed Jacobum supplevisse. Ruffinus exinde ait, Jacobum justum constitutum fuisse *Apostolorum Episcopum.*

5 *A novellis & posteris.*] Rigaltius ait, *Primatui opponit novellitatem & posteritatem; Petro Apostolorum primo, Paulum novellum & postremum. Nam se ipse dicit,* ἐλάχιστον, & ἔκτρωμα. *Facundus appellat minimum Apostolorum, post omnes alios vocatum. Chrysost. in* 1. *ad Cor.* 15. 8. ἐπεὶ κἂν ἔσχατον ἐκάλεσε, πολλῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ πάντων λαμπρότερος ὤφθη. *Totum hunc Cypriani locum transcripsit Augustinus initio libri* II. *contra Donatist. Subindeque ait: Ecce ubi commemorat Cyprianus, quod etiam nos in scripturis sanctis didicimus, Apostolum Petrum, in quo primatus Apostolorum tam excellenti gratia præeminet, aliter quam veritas postulabat de circumcisione agere solitum, à posteriore Apostolo Paulo esse correctum, &c.*

6 *Africa & Numidia.*] Omittit Mauritaniæ mentionem Cyprianus, quæ etiam sedi Carthaginiensi subjecta, licet ad Mauritaniæ Episcopum scribens: unde conjicere licet Agrippini synodum ex Africæ provinciæ & Numidiæ Episcopis conflatam.

EPISTOLA

EPISTOLA LXXII.

An. 256.

Cyprianus & ceteri, Stephano Fratri Salutem.

Ad Pamelii num. LXXII Ad Erasm. l. 2. Ep. 1. Cyprianus Stephanum certiorem facit, eorum quæ gesta in concilio Africano, in causa baptizatorum ab hæreticis.

Scripta post reditum.

AD quædam disponenda (a) & consilii communis examinatione limanda, necesse habuimus, frater carissime, convenientibus in unum pluribus sacerdotibus cogere & celebrare concilium. In quo multa quidem (b) prolata atque transacta sunt: sed de eo vel maxime tibi scribendum, & 1 cum (c) tua gravitate ac sapientia conferendum fuit, quod magis pertineat, & ad sacerdotalem auctoritatem, & ad Ecclesiæ catholicæ unitatem pariter ac dignitatem, de divinæ dispositionis ordinatione venientem, eos qui sint foris extra Ecclesiam tincti, & apud hæreticos & schismaticos profanæ aquæ labe maculati, quando ad nos atque ad Ecclesiam, quæ una est, venerint, baptizari oportere; eo quod parum sit eis manum imponere ad accipiendum Spiritum sanctum, nisi accipiant & Ecclesiæ baptismum. Tunc enim demum (d) plene sanctificari, & esse filii Dei possunt, si sacramento utroque nascantur, cum scriptum sit: Nisi quis (e) renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei. Invenimus enim etiam in Actis Apostolorum hoc esse ab Apostolis custoditum, & salutaris fidei veritate servatum, ut cum in domo Cornelii centurionis super ethnicos qui illic aderant, fidei calore ferventes, & in Dominum toto corde credentes, descendisset Spiritus sanctus, quo adimpleti variis linguis Deum benedicerent; nihilominus tamen beatum Apostolum Petrum divini præcepti atque Evangelii memorem præcepisse, ut baptizarentur iidem illi, qui jam fuerant sancto Spiritu pleni; ut nihil prætermissum videretur, quo minus per omnia divini præcepti atque (f) Evangelii legem, apostolica magisteria servarent. Baptismum autem non esse quo hæretici utuntur, nec quemquam apud eos qui Christo adversantur, per gratiam Christi posse proficere; diligenter nuper expressum est in Epistola quæ ad Quintum Collegam nostrum in Mauritania constitutum, super ea re scripta est: item in literis quas Collegæ nostri ad (g) Episcopos in Numidia præsidentes ante fecerunt, cujus utriusque epistolæ exempla subdidi.

Jo. 3. 5.

Act. 10. 48.

Baptizati in Ecclesia extorres facti, cum fiunt reduces manuum impositione admittendi.

Addimus plane & adjungimus, frater carissime, consensu & auctoritate communi, ut etiam si qui Presbyteri aut Diaconi, qui vel in Ecclesia catholica prius ordinati fuerunt, & postmodum perfidi ac rebelles contra Ecclesiam steterint, vel apud hæreticos à pseudoepiscopis & antichristis contra Christi dispositionem profana ordinatione promoti sint, & contra altare unum atque divinum, sacrificia foris falsa ac sacrilega offerre conati sint; eos quoque hac (h) conditione suscipi cum revertuntur, ut communicent laici, & satis habeant quod admittuntur ad pacem, qui hostes pacis extiterint, nec debere eos revertentes ea apud nos 2 ordinationis & honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverint. Oportet enim sacerdotes & ministros qui altari & sacrificiis deserviunt, integros atque immaculatos esse, cum Dominus Deus in Levitico loquatur & dicat: Homo in quo fuerit macula & vitium, non accedet offerre dona Deo. Item in Exodo hæc eadem præcipiat & dicat: Et sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus. Et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare Sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur. Quod autem majus potest esse delictum, aut quæ macula deformior, quam adversus Christum stetisse; quam Ecclesiam ejus quam ille sanguine suo paravit & condidit, dissipasse; quam Evangelicæ pacis ac dilectionis oblitum, contra unanimem & concordem Dei populum hostilis discordiæ furore pugnasse? Qui etsi ipsi postmodum ad Ecclesiam redeunt, restituere tamen eos & secum revocare non possunt, qui ab eis seducti & foris morte præventi extra Ecclesiam sine communicatione & pace perierunt; quorum animæ in die judicii de ipsorum manibus expetentur, qui perditionis auctores & duces extiterunt. Et iccirco satis est talibus revertentibus veniam dari. Non tamen debet 3 in domo fidei perfidia promoveri. Nam quid bonis & innocentibus, atque ab Ecclesia non recedentibus reservamus; si eos qui à nobis recesserint, & contra Ecclesiam steterint,

Levit. 21. 21.

Exod. 19. 22.

Exod. 28. 43.

(a) Et ex concilii, *Bod.* 1. ad concilii, *Bod.* 2. *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (b) Prolata atque tractata, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (c) Tua reverentia, *Lam. Ebor.* (d) Plane sanctificari, *Lin.* (e) Natus fuerit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (f) Evangelii lege, *Lam Ebor. NC.* 1. (g) Coepiscopos in Numidia, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. *Lin.* (h) Confessione & conditione, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1.

1 *Cum tua gravitate ac sapientia conferendum fuit.*] Rigaltius ait, *Hunc ipsum Stephanum idem Cyprianus appellabit superbum, imperitum atque improvidum, ineptum, obstinatum. Epist. ad Pompeium.* Tantum abest; ut, quod Pamelius somniat, *hæc confirment Papæ Romani primatum, quod cum illo conferant decreta sua Patres concilii, quorum hæ sunt literæ. Gravitatem & sapientiam* Stephani expectabat Cyprianus, non cathedram infallibilem consuluit.

2 *Ordinationis & honoris arma.*] Rigaltius ait, *Arma sunt instrumenta cujuslibet rei, inquit Servius ad* 11. *Æneid. Hic vero sunt insignia sive ornamenta. Quemadmodum & Homerus dixit,* ὅπλισθεν δὲ γυναῖκες. *& in clypeis illustrium virorum descripti vultus expresso thorace. Arma lucis,* ὅπλα φωτός. *ad Rom.* XIII. 12. *Suid.* ὅπλα φωτός. ὁ ἀπόστολος. αἱ τῶν ἀρετῶν ἐργασίαι.

3 *In domo fidei.*] Rigaltius ait, *In Ecclesia Dei, quæ est fidelium mater. Unde & domestici fidei.* οἰκεῖοι τῆς πίστεως. *ad Gal.* VI. *qui sunt de familia fidei.*

An. 256. steterint, honoramus? [1] Hæc ad conscientiam tuam, frater carissime, & pro honore communi, & pro simplici dilectione pertulimus, credentes etiam tibi pro (a) religionis tuæ & fidei veritate placere, quæ & religiosa pariter & vera sunt. Ceterum scimus quosdam [2] quod semel imbiberint nolle deponere, nec propositum suum facile mutare, sed salvo inter Collegas pacis & concordiæ vinculo, quædam propria, quæ apud se semel sint usurpata, retinere. (b) Qua in re nec nos vim cuiquam facimus aut legem damus, (c) cum habeat in Ecclesiæ administratione voluntatis suæ arbitrium liberum (d) unusquisque præpositus, rationem actus sui Domino redditurus. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

(a) Religione tua, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (b) Qua in re non vim, *Hieron.* (c) Quin habeat, *Hieron.* (d) Unusquisque tibi, *Hieron.*

1 *Hæc ad conscientiam tuam.*] Rigaltius ait, *Ex his verbis Hieronymus ad Luciferianos observavit, beatum Cyprianum hæc non cum anathemate eorum, qui se sequi noluerant, edidisse: siquidem in communione, inquit, eorum permansit, qui sententiæ suæ contraierant, sed hortatum potius fuisse, propter Novatum, & alias tunc hæreses multas enascentes, ne quisquam ab eo, sine damnatione erroris sui, reciperetur.*

2 *Quod semel imbiberint nolle deponere.*] Rigaltius ait, *Epist. præced. Debere unumquemque, non pro eo quod semel imbiberat & tenebat, pertinaciter congredi; sed si quid melius & utilius extiterit, libenter amplecti.*

EPISTOLA LXXIII.

[1] Cyprianus Jubaiano Fratri, Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LXXIII. In Erasm. edit. extra ordinem ponitur sub finem operis. Respondetur Jubaiano de baptismo hæreticorum inquirenti.

Scripta post reditum.

SCRIPSISTI mihi, frater carissime, desiderans (a) significari tibi motum animi nostri, quid nobis videatur de hæreticorum baptismo, qui foris positi & extra Ecclesiam constituti vindicant sibi rem nec juris sui, nec potestatis, quod nos nec ratum possumus, nec (b) legitimum judicare, quando hoc apud eos esse constet illicitum. Et quoniam super hac re quid sentiremus, literis nostris expressimus: ut compendium facerem, exemplum earundem literarum tibi misi, quid in concilio cum complures adessemus, decreverimus; quid item postea Quinto collegæ nostro de eadem re quærenti rescripserimus. Et nunc quoque cum in unum convenissemus, tam provinciæ Africæ quam Numidiæ, Episcopi numero septuaginta & unus, hoc idem denuo sententia nostra firmavimus, statuentes unum baptisma esse quod sit in Ecclesia Catholica constitutum, ac per hoc non rebaptizari, sed baptizari (c) à nobis. Quicunque ergo ab adultera & profana aqua veniunt, abluendi sunt & sanctificandi salutaris aquæ veritate.

Occurritur argumento à praxi Novatianensium ducto.

Nec nos movet, frater carissime, quod in literis tuis complexus es: [2] Novatianenses rebaptizare eos, quos à nobis sollicitant: quando ad nos omnino non pertineat quid hostes Ecclesiæ faciunt, dummodo teneamus ipsi potestatis nostræ honorem, & (d) rationis ac veritatis firmitatem. Nam Novatianus simiarum more, quæ cum homines non sint, (e) homines tamen imitantur, vult Ecclesiæ catholicæ auctoritatem sibi & veritatem vindicare; quando ipse in Ecclesia non sit; imo adhuc insuper contra Ecclesiam rebellis & hostis extiterit. Sciens etenim unum esse baptisma, hoc unum sibi vindicat, ut apud se esse Ecclesiam dicat, & nos hæreticos faciat. Nos autem qui Ecclesiæ unius caput & radicem tenemus, pro certo scimus & fidimus, nihil illic extra Ecclesiam licere, (f) & baptismatis, quod est unum, caput nos esse, ubi & ipse baptizatus prius fuerat, quando divinæ unitatis & rationem & veritatem tenebat. Quod si in Ecclesia baptizatos, rebaptizandos foris extra Ecclesiam Novatianus existimat, à se incipere debuerat; ut prior extraneo & hæretico baptismo rebaptizaretur, qui post Ecclesiam, imo & contra Ecclesiam baptizandos foris opinatur. Quale est autem, ut quia hoc Novatianus facere audet, nos putemus non esse faciendum? Quid ergo? quia & honorem cathedræ sacerdotalis Novatianus usurpat, num iccirco nos cathedræ renunciare debemus? Aut quia Novatianus altare collocare, & sacrificia offerre contra fas nititur; ab altari & sacrificiis cessare nos oportet, ne paria & similia cum illo celebrare videamur? Vanum prorsus & stultum est, ut quia Novatianus extra Ecclesiam vindicat sibi veritatis imaginem, (g) relinquamus Ecclesiæ veritatem.

De baptizandis hæreticis ab Agrippini tempore in Africa præscribitur.

Apud nos autem non nova, aut repentina res est, ut baptizandos censeamus eos qui

(a) Designari tibi, *Bod.* 2. (b) Legitimum computare, *Bod.* 1. *NC.* 1. 2. *Lin. Ebor.* (c) A nobis quicunque ab adultera & profana aqua venientes, *Lam. Lin. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. (d) Rationem, *Lam. Ebor. NC.* 1. (e) Humana tamen, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. (f) Et baptisma quod unum est apud nos esse, *Lam. Lin. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. (g) Relinquat Ecclesiæ, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. *Lin. Ebor.*

1 *Cyprianus Jubaiano fratri.*] Rigaltius ait, *Hanc Epistolam à Cypriano scriptam fuisse addubitat Augustinus lib.* III *contra Cresconium, cap.* 33. *his verbis: Cum enim persuadere conaretur vel sanctus Cyprianus vel quicunque illam scripsit Epistolam, &c. Hieronymus ad Lucif. Cypriano tribuit, & libellum vocat.* Sed in libris de Baptismo. & ad Vincent. Rogatist. Augustinus passim agnoscit. Nec mirum si, pro disceptantium jure, probationis onus in adversarium subinde rejiciat, non quod ipse contrarium sentiret, sed ut oppugnantis fastum retunderet. In prælaudatis ad Vincentium literis, literarum fidem elevat Augustinus, *ac si sub ejus nomine à præsumtoribus atque mendacibus fuissent confictæ.*

2 *Novatianenses rebaptizare.*] Hoc etiam Arriani seculo sequente fecerunt. Sed impudenter hæresiarchæ suum baptisma aliis ingerebant, qui ipsi tantum Ecclesiæ baptismo initiati fuerant.

An. 256. qui ab hæreticis ad Ecclesiam veniunt, quando multi jam anni sint, & 1 longa ætas ex quo sub Agrippino bonæ memoriæ viro convenientes in unum Episcopi plurimi hoc statuerint, atque exinde in hodiernum tot millia hæreticorum in provinciis nostris ad Ecclesiam (a) conversi, non aspernati sint neque cunctati, imo & rationabiliter, & libenter amplexi sint, ut lavacri vitalis & salutaris baptismi gratiam consequerentur. Neque enim difficile est doctori vera & legitima insinuare (b) eis, qui hæretica pravitate damnata, & Ecclesiastica veritate comperta, (c) ad hoc veniunt ut discant, ad hoc discunt ut vivant. (d) Nos non debemus stuporem hæreticis patrocinio consensus nostri augere: cum libenter ac promte obtemperant veritati. Plane quoniam inveni in Epistola, cujus exemplum ad me transmisisti, scriptum esse, quod quærendum non sit quis baptizaverit, quando is qui baptizatus est, accipere remissam peccatorum potuerit secundum quod credidit; prætereundum hunc locum non putavi; maxime cum in eadem Epistola animadverterim etiam Marcionis fieri mentionem; ut nec ab ipso venientes dicat baptizari oportere, quod jam in nomine Jesu Christi baptizati esse videantur.

Considerandum imprimis, an baptismi forma constet. Considerare itaque debemus fidem eorum qui foris credunt, an secundum eandem fidem possint aliquid gratiæ consequi. Nam si fides una est nobis & hæreticis, potest esse & gratia una. Si eundem Patrem, eundem Filium, eundem Spiritum sanctum, eandem Ecclesiam confitentur nobiscum 2 Patripassiani, Anthropiani, Valentiniani, 3 Apelletiani, Ophitæ, Marcionitæ, & ceteræ hæreticorum pestes, & (e) gladiis ac venenis subvertentes veritatem: potest illic & baptisma unum esse, si est & fides una. Ac ne longum sit per hæreses universas decurrere, & (f) singulorum vel ineptias vel insanias recensere; quia nec delectat id dicere, quod aut horret, aut pudet nosse; de Marcione interim solo, cujus mentio in Epistola à te ad nos transmissa facta est, examinemus an possit baptismatis ejus ratio constare. Dominus enim post resurrectionem discipulos suos mittens, quemadmodum baptizare deberent, (g) instituit & docuit, dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: Ite ergo, & docete (h) gentes omnes baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. *Mat. 28. 18.* 4 Insinuat Trinitatem, cujus sacramento gentes baptizarentur. Nunquid hanc Trinitatem Marcion tenet? (i) Nunquid eundem asserit, quem & nos Patrem creatorem? Nunquid (k) eundem unum filium Christum, de Maria virgine natum: qui sermo caro factus sit, qui pec-

(a) Conversorum, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (b) Ei, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (c) Ad hoc venit ut discat, ad hoc discat ut vivat, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2 *Lin. NC.* 1, 2. (d) Nos non demus stuporem hæreticis patrocinio consensus nostri, cum, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *NC.* 1. 2. (e) Gladii ac venena subvertendæ veritatis, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1, 2. *Bod.* 1. 2. *Fab.* (f) Singularum, *Ebor. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. (g) Instruit & docet, dicens, *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. *Bod.* 1. 2. *Lin.* (h) Gentes omnes tingentes, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. (i) Nunquid eundem quem & nos novit, *Lam. Bod.* 1. 2. *Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (k) Eundem Deum filium, *Bod.* 2. *Lin. NC.* 1. 2. *Ebor.* eundem novit filium, *Fab.*

1 *Longa ætas ex quo sub Agrippino.*] Rigaltius ait, *Longam ætatem intercessisse ait Cyprianus ex quo decessor suus Agrippinus Carthaginis Episcopus celebrato concilio mutavit consuetudinem non baptizandi venientes ad Ecclesiam ab hæreticis baptizatos. Hanc vero longam ætatem Augustinus libro* IV. *contra Don. c.* 6. *in paucos annos contraxit: Consuetudinem, inquit, tam robustam antea Cyprianus invenit, ut cum ejus mutandæ auctoritatem quam sequeretur vir tanta scientia præditus quæreret, non nisi in Africa sola factum paucis ante se annis Agrippini concilio reperiret. Addit, hoc concilium non suffecisse Cypriano adversus totius orbis morem, & rationes Cypriani verisimiles esse potius quam veras. At in septimo tamen Eusebianæ historiæ libro, ex Epistolis fere Dionysii Alexandrini Episcopi composito, citantur magni illius viri Epistolæ de baptismo quinque, prima ad hunc Cypriani nostri Stephanum, secunda ad Xystum Episcopatu Romano Stephani Luciique successorem, tertia & quarta ad Romæ presbyteros Philemonem & Dionysium, quinta ad eundem Xystum. In illa vero ad Philemonem scribit: Hoc se etiam didicisse, non in Africa solum viguisse morem baptizandi venientes ab hæreticis; verum multo ante in Ecclesiis celeberrimis & conciliorum etiam decretis apud Iconienses & Synnadenses, & apud gentes plerasque alias jactitatum id fuisse.* μὴ νῦν οἱ ἐν Ἀφρικῇ μόνον τοῦτο παρεισήγαγον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ κατὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπους ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, *&c. Hoc amplius addit, Sustinere se, nec audere adversus eos sententiam ferre. Quæ certe non mediocrem faciunt controversiam Vincentio Lirinensi priore Commonitorio suo sic opinanti, Agrippinum istum omnium mortalium primum, contra divinum canonem, contra universalis Ecclesiæ regulam, contra sensum omnium consacerdotum, contra morem atque instituta majorum, baptizandos eos qui ab hæreticis ad Ecclesiam venirent, censuisse. Hujus Agrippini meminit etiam Facundus Hermianensis lib.* x. *prædecessorem Cypriani fuiße ait. Decessor autem dici potest etiam qui annis compluribus præcessit.* Conjicere licebit Agrippinum saltem Cataphrygarum hæresim, hoc est, annum Christi ducentesimum antevertisse; aliter enim minime omisisset Augustinus, qui nullum non movit lapidem ut magnorum nominum invidiam de causa tolleret, morem hæreticos baptizandi in Africa, à Montano aut Tertulliano, potius quam Agrippino catholicæ Ecclesiæ Episcopo, ejusque synodo non minus catholica, accersere.

2 *Patripassiani, Anthropiani, Valentiniani.*] Quæ fuerint monstrosa dogmata istorum, & qui his subjiciuntur, hæreticorum; ex veterum scriptis abunde notum est. Quod ad rem præsentem spectat, nimirum qualiter baptismi sacramentum celebraverint, opportunum fuerit ab Irenæo l. 1. cap. 18. didicisse. *Quidam ex ipsis sponsale cubiculum quoddam adaptantes, & quasi mysticum conficiunt, cum quibusdam profanis dictionibus iis qui sacrantur, & spiritales nuptias dicunt esse, id quod ab ipsis fit secundum similitudinem superarum conjugationum. Alii autem adducunt ad aquam & baptizantes ita dicunt: In nomine ignoti Patris omnium, in veritate matre omnium, & in nomine descendentis in Jesu, ad unitionem & redemtionem & communionem virtutum. Alii autem & Hebraica nomina superfantur, ut stupori sint, vel perterreant eos qui sacrantur. Sic Basyma, Cacabasa, Canaa, Irraurista, Dyarbada, Caeotaba, Fobor, Camelanthi.* Hæc vocum portenta aliter exhibet Epiphanius, & ab utrisque aliter Nicetas. Ubi notandum venit, hæc verborum terriculamenta pro Marcionistarum baptizandi formula, ab Epiphanio exhiberi; quorum baptisma ratum voluit Stephanus, siquidem expresse dicat, *nec ab ipso venientes baptizari oportere.*

3 *Apelletiani.*] Rigaltius ait, *Epistola ad Pompeium mentionem facit Apelletis. Unde Apelletiani, apud Horatium credat Judæus Apella. Apella,* Ἀπέλλης, Ἀπολλῶς. *Diximus ad Tertull.* Sed quando apud Horatium Judæus Apella dicitur, circumcisionis ritus videtur respici. Absque pelle, λιπόδερμος.

4 *Insinuat Trinitatem;*] Marcionis tria principia, *Bonum, Justum, Malum*, quæ materiæ, formæ & privationis apud Peripateticos rationem subibant, opponit sacræ Christianorum triadi Patri, Filio & Spiritui sancto.

1 *Qui*

An. 256. peccata nostra portaverit, 1 qui mortem moriendo vicerit, qui resurrectionem carnis per semetipsum primus initiaverit, & discipulis suis quod in eadem carne resurrexisset ostenderit? Longe alia est apud Marcionem, sed & apud ceteros hæreticos fides; imo nihil est apud illos nisi perfidia, & blasphemia, & (a) contentio sanctitatis & veritatis inimica. Quomodo ergo potest videri qui apud illos baptizatur, consecutus esse peccatorum remissam, & divinæ indulgentiæ gratiam per suam fidem, qui ipsius fidei non habuerit veritatem? Si enim, sicut quibusdam videtur, secundum fidem suam quis accipere aliquid foris extra Ecclesiam potuit, utique id accepit, quod credidit: falsum autem credens, verum accipere non potuit, sed potius adultera & profana, secundum quod credebat, accepit. Quem locum profani & adulteri baptismi, subtiliter Hieremias Propheta perstringit, dicens: 2 Ut quid qui contristant me, prævalent? Plaga mea solida est, unde sanabor? Dum fit, facta est mihi quasi aqua mendax, non habens fidem. Mentionem facit per prophetam Spiritus sanctus aquæ mendacis & fidem non habentis. Quæ est hæc aqua mendax & perfida? utique ea quæ baptismi imaginem mentitur, & gratiam fidei (b) adumbrata simulatione frustratur. *Jerem.* 15. 18.

Si necesse sit ut ab hæreticis baptizati confirmentur, eadem necessitas ut baptizentur.

Quod si secundum pravam fidem baptizari aliquis foris, & remissam peccatorum consequi potuit; secundum eandem fidem consequi & Spiritum sanctum potuit; & non est necesse venienti manum imponi ut Spiritum sanctum consequatur & signetur. Aut utrumque enim fides (c) foris potuit, aut neutrum eorum, qui foris fuerat, accepit. Manifestum est autem ubi & per quos remissa peccatorum dari possit, quæ in baptismo scilicet datur. 3 Nam Petro primum Dominus, super quem ædificavit Ecclesiam, & unde unitatis originem instituit & ostendit; potestatem istam dedit, ut id solveretur in cœlis, quod ille solvisset in terris. Et post resurrectionem quoque ad Apostolos loquitur, dicens: Sicut misit me Pater, & ego mitto vos: Hoc cum dixisset, inspiravit, & ait illis: Accipite Spiritum sanctum: Si cujus remiseritis peccata, remittentur illi: si cujus (d) tenueritis, tenebuntur. Unde intelligimus 4 non nisi in Ecclesia Præpositis, & in Evangelica lege ac Dominica ordinatione fundatis licere baptizare, & remissam peccatorum dare; 5 foris autem nec ligari aliquid posse nec solvi, ubi non sit qui aut (e) ligare possit aliquid, aut solvere. Nec hoc, frater carissime, sine scripturæ divinæ auctoritate proponimus, ut dicamus certa lege ac propria ordinatione divinitus cuncta esse disposita; nec posse quenquam (f) contra Episcopos & sacerdotes usurpare sibi aliquid, quod non sit sui juris & potestatis. Nam & Chore & Dathan, & Abyron, contra Moysen & Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam usurpare conati sunt; nec tamen quod illicite ausi sunt, impune fecerunt. Et filii Aaron qui alienum ignem altari imposuerunt, in conspectu statim Domini (g) indignantis extincti sunt. Quod supplicium manet eos, qui alienam aquam (h) baptismo inferunt falso; ut divina censura ulciscatur & vindicet, id hæreticos contra Ecclesiam gerere, quod non nisi soli liceat Ecclesiæ. *Mat.* 16. 19. *Jo.* 20. 21. *Num.* 16. *Levit.* 10.

A Philippo baptizati ab Apostolis Petro & Joanne, denuo confirmationis ritum susceperunt.

6 Quod autem dicunt quidam de eis qui in Samaria baptizati fuerant, advenientibus Apostolis Petro & Joanne, tantum super eos manum impositam esse, ut acciperent Spiritum sanctum, rebaptizatos tamen non esse: (i) locum, frater carissime, ad præsentem causam videmus omnino non pertinere. Illi enim qui in Samaria crediderant, fide vera crediderant; & intus in Ecclesia, quæ una est, & cui soli (k) gratiam baptismi dare, & peccata solvere permissum est, à Philippo diacono, quem iidem Apostoli miserant, baptizati erant. Et iccirco quia legitimum & Ecclesiasticum baptisma consecuti fuerant, baptizari eos ultra non oportebat: sed tantummodo quod deerat, id à Petro & Joanne factum est, ut (l) oratione pro eis habita, & manu imposita, invocaretur & infunderetur super eos Spiritus sanctus. Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in Ecclesia baptizantur, præpositis Ecclesiæ offerantur, & per nostram orationem *Act.* 8. 14.

(*a*) Contentio vanitatis, *Bod.* 1. (*b*) Adumbratam simulatione, *Bod.* 2. (*c*) Foris consequi, *Bod.* 1. 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. 2. (*d*) Detinueritis, *Bod.* 1. (*e*) Ligare possit aut solvere, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC* 1. 2. (*f*) Contra Ecclesiam, Episcopos, *Lin.* (g) Indignantis percussi, *Lin.* (*h*) In baptismo offerunt, *Ebor. NC.* 1. (*i*) Locum istum, frater, *Lam. Bod.* 1. 2. *Lin. NC.* 1. 2. (*k*) Gratia est baptismi data, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. (*l*) Oratione super eos, *Lin.*

1 *Qui mortem moriendo vicerit, &c.*] Priorius ait, *Errores Marcionis late describuntur, qui à Tertulliano confutantur lib. de Carne Christi, cap. 5. ubi interfector veritatis Marcion appellatur, & scelestissimus hominum. Idem adhuc lib. de Resurrectione carnis sub initium; sed & S. Ignatius ad Trallianos, B. Augustinus serm. 176. de tempore, & alii fanaticam illam opinionem de carne Christi phantastica refutarunt.*

2 *Quid qui me contristant.* Lectio hæc LXX. interpretum vestigiis insistit, ἱνατί οὐ λυποῦντές με κατισχύουσί μου; ἡ πληγή μου στερεὰ, πόθεν ἰαθήσομαι; γινομένη ἐγενήθη μοι ὡς ὕδωρ ψευδὲς, οὐκ ἔχον πίστιν. Diu est ex quo literali S. scripturarum sensui mysticus addebatur; qui in allegoricum, tropologicum, & anagogicum se diffundebat: unde evenit ut ad dogmatis alicujus firmamentum raro probationes ex Sacris literis deesse possint. Prophetam per aquas populum infidelem denotare, suadet ex Apocalypsi D. Augustinus. Revera videtur Jeremias alludere ad torrentes aquarum, qui hieme, cum minime opus, pleno gurgite fluunt, tument & strepunt; æstate vero, cum sitiunt omnia & undas desiderant, dilabuntur, nec ultra comparent. Confer Job. 6. 15.

3 *Nam Petro primum.*] Rigaltius ait. *Infra dicet, Super unum Domini voce fundatam Ecclesiam.* Locum hunc repetit Firmilianus, cum pluribus aliis hujus Epistolæ.

4 *Non nisi in Ecclesia Præpositis.*] Et qui sub eorum auspiciis sacramentum illud administrandi jus habent, presbyteris & diaconis, *id licet.* Minime feminis hoc concessum. Viderint illi, qui obstetricibus negotium hoc permittunt.

5 *Foris autem nec ligari quid posse nec solvi.*] Rigaltius ait, *Foris, hoc est, extra Ecclesiam. Ubi non est qui aut ligare possit aliquid aut solvere. Etenim qui extra Ecclesiam sunt, clavem non habent. Clavis est verbum Dei, præcepta Christi, Spiritus sanctus. Quo Spiritu, quibus præceptis, quo verbo data est potestas ligandi solvendique. Clavem non habent neque potestatem, qui utuntur clavibus adulterinis, humano spiritu, non divino: præceptis suis, non Christi.*

6 *Quod autem dicunt quidam.*] Pamelius ait, *Fatetur etiam D. Augustinus cap. 19. lib. 3. de Bapt. exemplum hoc ex Actis Apostol. ad rem non pertinere: Nam uti recte adnotavit Cyprianus, locus ille de illa manuum impositione intelligitur quæ in confirmationis sacramento fieri est solita, de qua latius Epistola præced.*

1 *Signaculo*

An. 256. nem ac manus impositionem Spiritum sanctum consequantur, & 1 signaculo Dominico consummentur. Non est ergo, frater carissime, quod hæreticis cedendum existimemus, ut baptisma quod non nisi uni, & soli Ecclesiæ datum sit, prodendum putemus. Boni militis est, adversus rebelles & hostes imperatoris sui castra defendere. Gloriosi ducis est commissa sibi signa servare. Scriptum est: Dominus Deus tuus Deus zelans est: qui Spiritum Dei accepimus, zelum divinæ fidei habere debemus. Quo zelo Phinees placuit, (a) & Deum promeritus indignantis iram populo pereunte lenivit. (b) Quid adulteram & alienigenam & divinæ unitatis inimicam in acceptum referimus, qui non nisi unum Christum & unam ejus Ecclesiam novimus? Ecclesiæ 2 paradisi instar exprimens, arbores fructiferas intra muros suos intus includit, ex quibus quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur. Has arbores rigat quatuor fluminibus, id est, Evangeliis quatuor, quibus baptismi gratiam salutaris, cœlesti inundatione largitur. Nunquid de Ecclesiæ fontibus rigare potest, qui intus in Ecclesia non est? Nunquid paradisi potus salubres & salutares impertire cuiquam potest; qui perversus & à semetipso damnatus, & extra paradisi fontes relegatus aruit, & æternæ sitis siccitate defecit? Clamat Dominus, ut qui sitit veniat & bibat de fluminibus aquæ vivæ quæ de ejus ventre fluxerunt. Quo venturus est qui sitit, utrumne ad hæreticos, ubi fons & fluvius aquæ vitalis omnino non est; 3 an ad Ecclesiam, quæ una est, & 4 super unum 5 qui & claves ejus accepit, Domini voce fundata est? Hæc est una quæ tenet & possidet omnem sponsi sui & domini potestatem, in hac præsidemus, (c) pro honore ejus atque unitate pugnamus, hujus & gratiam pariter & gloriam (d) fidei virtute defendimus. Nos de divino permissu rigamus sitientem Dei populum, nos custodimus terminos vitalium fontium. (e) Si possessionis ergo nostræ jus tenemus, si sacramentum unitatis agnoscimus; cur prævaricatores veritatis, cur proditores (f) unitatis existimamur? Aqua Ecclesiæ fidelis & salutaris & sancta, corrumpi & adulterari non potest; sicut & ipsa Ecclesia incorrupta & casta & pudica est. Si Ecclesiæ devoti, & in Ecclesia constituti sunt hæretici, possunt & baptismo ejus, & ceteris salutaribus bonis uti: si autem in Ecclesia non sunt, imo & contra Ecclesiam faciunt, quomodo baptizare baptismo Ecclesiæ possunt? Neque enim parva res hæreticis & modica conceditur, quando à nobis baptisma eorum in acceptum refertur: cum inde incipiat omnis fidei origo, & ad spem vitæ æternæ salutaris ingressio, & purificandis ac vivificandis Dei servis divina dignatio. Nam si baptizari quis apud hæreticos potuit; utique & remissam peccatorum consequi potuit. Si peccatorum remissam consecutus est, (g) & sanctificatus est, & 6 templum Dei factus est; quæro cujus Dei? si creatoris, non

Deut. 4. 24. Num. 25. Mat. 3. 10. Tit. 3. 10. Jo. 7. 38.

(a) Et Domini pro merito indignantis iram, *Lin. NC.* 2. (b) Quid adultera & aliena & divinæ unitatis inimica in acceptum perferimus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1 *Thu.* (c) Et pro honore, *Bod.* 2. (d) Fidei devote, *Bod.* 1. fideli devotione, *Bod.* 2. *Lam. Ebor. Bened. Lin. NC.* 1, 2. fidei devotione, *Thu.* fideli virtute, *Corb.* (e) Si ergo possessionis, *Ebor. NC.* 1. (f) Unitatis extitimus, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. existimus, *Bod.* 1. *Thu.* (g) Et sanctificatus est, si sanctificatus est, *Bo.d* 1. 2. *Lin Ebor. NC.* 1, 2.

1 *Signaculo Dominico consummentur.*] Rigaltius ait, *Absque hoc signaculo sive sacramento Cornelius Episcopus Romanus in Epistola quadam ad Fabianum Antiochiæ Episcopum scribit, minime esse putandum Novati clinici baptisma perfectum aut consummatum fuisse, aut Spiritum sanctum intervenisse. Hoc sua lingua sic narrat Eusebius Hist.* VI. *cap.* 35. οὐ μὴν οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἔτυχε, ὧν χρὴ μεταλαμβάνειν μετὰ τῆς ἐκκλησίας κανόνα, τοῦ τε σφραγισθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. τούτου δὲ μὴ τυχὼν, πῶς ἂν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔτυχε. *Ruffinus aliquid Corneliani stili servasse videtur: Et quod jacens in lecto, pro necessitate perfusus sit: nec reliqua in eo, quæ baptismum subsequi solent, solenniter adimpleta sint, nec signaculo chrismatis consummatus sit. Unde nec Spiritum sanctum unquam potuit promereri.*

2 *Paradisi instar exprimens.*] Rigaltius ait, *Instar dicitur absentis rei figura, similitudo,* ὁμοίωμα, ἀπεικόνισμα. *Quod rem absentem sic exprimit, ut res ipsa instare, hoc est in animo sive in oculis nostris stare videatur. Unde & instaurare dicuntur, qui rem aliquam quæ interciderat, sive abolita fuerat, restituunt, renovant, repræsentant. Sic artifices redemtoribus alicujus operis solent proponere Instar, quod est, delineatio & facies quædam operis faciundi. Ecclesia exprimit instar paradisi, hoc est, figuram & similitudinem nobis exhibet paradisi. Festus: Instaurari ab instar dictum est, cum aliquid ad pristinam similitudinem & comparationem reficitur. Beatus Augustinus in Gram. Instar est similitudo, & habet tres casus tantum, nominativum, accus. & voc. Et tamen Instar Instaris dixit in Catholicis Valerius Probus. Servius ad illud Æneid.* VI. *de Marcello quantum instar in ipso est, Instar, inquit, similitudo: & est nomen quod non recipit præpositionem. Ad instar enim non dicimus: quod Probus declarat.*

3 *An ad Ecclesiam & super unum.*] Rigaltius ait, *Ecclesiam nominat, deinde Petrum. Quemadmodum in Evangelio legimus, Dicite discipulis & Petro. Mox Ecclesiæ tribuit omnem sponsi & Domini sui potestatem: In hac præsidemus, inquit, &c. Ac demum de cunctis pariter Episcopis, Nos custodimus terminos vitalium fontium.*

4 *Super unum qui & claves ejus accepit.*] Rigaltius ait, *Dixit Dominus Petro: Dabo tibi claves regni cœlorum. Promisit, & dedit quod promiserat: sed non prius dedit Petro, quam cum dedit & ceteris discipulis suis. Tunc videlicet, cum de discipulis fecit Apostolos. Postquam surrexit à mortuis, intravit ad congregatos, stetit inter eos medius, dixitque: Sicut misit me Pater, ego mitto vos. Et insufflans in eos, Accipite, inquit, Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Inde est quod Cyprianus lib. de Unitate Ecclesiæ dixit: Hoc erant utique & ceteri Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio præditi, & honoris & potestatis. Sed exordium ab unitate proficiscitur. Exordium dicit, promissum. Dabo tibi claves. Claves autem intellige, verbum Dei: Evangelium Christi. Matth.* XVI 17. & XVII. 18. *Joannis* XX. 22. Siquidem ea insedit Cypriani animo sententia, *hoc fuisse ceteros Apostolos quod fuit Petrus, pari consortio præditos & honoris & potestatis*; relinquebatur ut quod primus Apostolorum Petrus diceretur, & sigillatim ipsi potestas clavium esset facta; ad adumbrandam Ecclesiæ unitatem solummodo spectarent. Ideoque telo hoc tanquam invictissimo perpetuo utitur, cum de ea re sermonem habet Martyr noster. Cui porro Firmilianus succenturiatur. Revera quandoquidem D. Paulus 1 Cor. 16. 9. 2 Cor. 2. 12. & Coloss. 4. 3. Evangelii prædicationem, ostium appellat apertum; utique hoc rectissime per claves significabitur; ita tamen ut censuræ Ecclesiasticæ; in quibus ligandi & solvendi potestas maxime versatur, non ipsæ excludantur.

5 *Et super unum Domini voce fundata est.*] Rigaltius ait, *Hoc ad unitatem Ecclesiæ pertinet, quæ cum una sit, unus est Episcopatus concordi numerositate diffusus in plures. Ut jam omnes ubicunque sint Ecclesiæ, una sint Ecclesia, & unus Episcopus*

6 *Templum Dei factus est.*] Pamelius ait, *Respondet Augustinus admittere se non fieri templum Dei qui apud hæreticos baptizatur; tamen pro baptizato habetur avarus, qui ab avaritia non recesserit etiamsi templum Dei non fiat, ita & hæreticum vere baptizari.*

An. 256. non potuit qui in eum non credidit: si Christi, nec hujus fieri potest templum, qui negat Deum Christum: si Spiritus sancti, cum tres unum sint, 1 quomodo Spiritus sanctus placatus esse ei potest, qui aut Patris, aut Filii inimicus est? [1 Jo. 5. 7.]

Frustra qui ratione vincuntur, consuetudinem opponunt,

Proinde 2 frustra quidam qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt; quasi consuetudo major sit veritate, aut non id sit in spiritalibus sequendum, quod in melius fuerit à sancto Spiritu revelatum. Ignosci enim potest simpliciter erranti, sicut de seipso dicit (a) Apostolus Paulus: Qui primo, inquit, fui blasphemus, & persecutor, & injuriosus; sed misericordiam merui, quia ignorans feci. [1 Tim. 1. 13.] Post inspirationem vero & revelationem factam, qui in eo quod erraverat, perseverat prudens & sciens, (b) sine venia ignorantiæ peccat: præsumtione enim atque obstinatione quadam nititur, cum ratione superetur.

Apostolica traditio perperam urgetur.

Nec quisquam dicat quod accepimus ab Apostolis, hoc sequimur; quando Apostoli non nisi unam Ecclesiam tradiderunt, & baptisma unum, quod non nisi in eadem Ecclesia sit constitutum; & neminem inveniamus ab Apostolis, cum apud hæreticos baptizatus esset, in eodem baptismo admissum esse, & communicasse, ut videantur Apostoli baptisma hæreticorum probasse. Quod enim quidam, (c) dicunt quasi ad hæreticorum suffragium pertineat, quod dixerit Apostolus Paulus: 3 Verumtamen omnimodo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuncietur: [Philip. 1. 18.] invenimus hoc quoque ad eorum patrocinium, qui hæreticis suffragantur & plaudunt, nihil posse proficere. Neque enim de hæreticis, aut de eorum baptismo loquebatur in Epistola sua Paulus, ut aliquid quod ad hanc rem pertineat, posuisse ostendatur. Loquebatur de fratribus sive inordinate, & contra Ecclesiasticam disciplinam ambulantibus, sive Evangelicam veritatem de Dei timore servantibus. Et quosdam ex eis posuit verbum Domini constanter atque intrepide locutos, quosdam vero in (d) invidia & dissensione versatos; quosdam servasse circa se benevolam caritatem, aliquos vero habuisse malevolam dissensionem. Sed tamen patienter omnia se sustinere, dummodo sive in veritate, sive per occasionem; 4 nomen Christi, quod Paulus prædicabat, ad plurimorum notitiam perveniret; & nova adhuc ac rudis sermonis seminatio loquentium prædicatione cresceret. Porro aliud est eos qui intus in Ecclesia sunt, de nomine Christi loqui: aliud est eos qui foris sunt, & contra Ecclesiam faciunt, in nomine Christi baptizare. Quare qui hæreticis (e) patrocinantur, non id proferant, quod Paulus de fratribus posuit, sed (f) ostendant si hæretico aliquid concedendum (g) putavit, aut si perfidos & blasphemos remissionem peccatorum (h) accipere extra Ecclesiam posse constituit. Si autem quid Apostoli de hæreticis senserint, consideremus; inveniemus eos in omnibus epistolis suis execrari & detestari hæreticorum sacrilegam pravitatem. Nam cum dicant sermonem eorum ut cancer serpere; quomodo potest is sermo dare remissam peccatorum, qui ut cancer serpit ad aures audientium? [2 Tim 2. 17.] Et cum dicant nullam participationem esse justitiæ & iniquitati, nullam communionem lumini & tenebris; quomodo possunt aut tenebræ illuminare, (i) aut iniquitas justificare? [2 Cor. 6. 14.] Et cum dicant de Deo eos non esse, sed esse de antichristi spiritu? quomodo gerunt spiritalia & (k) divina tractant, qui sunt hostes Dei, & quorum pectora obsederit spiritus antichristi? Quare (l) si 5 rejectis humanæ contentionis erroribus ad Evangelicam auctoritatem atque ad Apostolicam traditionem sincera & religiosa fide revertamur; intelligemus nihil eis ad gratiam Ecclesiasticam & salutarem licere, qui spargentes atque impugnantes Ecclesiam Christi, à Christo ipso adversarii, ab Apostolis ejus antichristi (m) nominantur.

Ad baptismi complementum non sufficit, quod fiat in Christi nomine.

6 Non est autem quod aliquis ad circumveniendam Christianam veritatem, Christi nomen

(*a*) Beatus Apostolus, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. (*b*) Jam non in venia, *Lin.* (*c*) Dicunt quod quasi, *Ebor. NC.* 1. (*d*) Invidiæ dissensione, *Lin.* (*e*) Patrocinatur, non id proferat, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. *Thu.* (*f*) Ostendat, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. *Thu.* (*g*) Putavit, aut si fidem & baptisma eorum probavit, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. (*h*) Accipere contra Ecclesiam, *NC.* 1. *Lin.* (*i*) Aut iniquitates, *Bod.* 1. *Thu.* (*k*) Divina, qui, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin.* (*l*) Si relictis, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. *Bod.* 1, 2. (*m*) Nominentur, *Bod.* 1, 2.

1 *Quomodo Spiritus sanctus placatus esse ei potest, qui aut Patris, aut Filii inimicus est?*] Rigaltius ait, *His Cypriani verbis confirmantur ea quæ ad Tertullianum notavimus, Visum fuisse Cypriano, venientes ab hæresi ad Ecclesiam iccirco baptizandos, quia tunc hæreses fere omnes alterutram de Trinitate personam oppugnabant, in qua cum res unum sint, totum Christum, ac per hoc totam Ecclesiam vexabant. Adeoque extra Ecclesiam, imo contra Ecclesiam, consistentibus nullum erat sacramenti Christiani commercium neque consortium.*

2 *Frustra quidam qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt.*] Rigaltius ait, *Hoc plane verum est, inquit beatus Augustinus lib.* IV. *contra Don. quia ratio & veritas consuetudini præponenda. Sed cum consuetudini veritas suffragetur, nihil oportet firmius retineri.*

3 *Veruntamen omnimodo.*] Rigaltius ait, *Epist. ad Philip. cap.* 1. τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται. *Observat Chrysostomus Paulum dixisse,* καταγγέλλεται, *annunciatur, forma narrandi quod fieret, non forma statuendi, quod fieri vellet,* καταγγελλέσθω, *annuncietur. Tertullianus lib.* V. *ad Marcionem, Pauli verba sic reddidit: Nihil mea, inquit, sive causatione, sive veritate Christus annuncietur. Deinde explicat: quia scilicet unus annunciabatur, sive ex causatione, sive ex veritate fidei. Ad fidem enim prædicationis retulit mentionem veritatis, non ad regulæ ipsius. Quia una quidem erat regula, sed fides prædicantium quorundam vera, id est simplex, quorundam nimis docta. Quod Septimius dicit, doctam, intelligo, cautam, versutam. Chrysost. ad mentem Cypriani addidit,* εἰ καὶ νομοθετῶν ἔλεγεν, οὐδὲ τὰς αἱρέσεις εἰσῆγεν.

4 *Nomen Christi ad plurimorum notitiam perveniret.*] Rigaltius ait, *Ideoque in ea quam scripsit ad Romanos Epistola, gaudere se ait & gratias agere Deo, quod annunciatur in universo mundo, fidem Christianam Romæ esse receptam.*

5 *Rejectis humanæ contentionis erroribus.*] Rigaltius ait, *Infra, hac ipsa Epist. opponet humanæ argumentationi, Evangelicæ prædicationis veritatem.*

6 *Non est autem quod aliquis, &c.*] Priorius ait, *Multis deducit Cyprianus, non esse verum baptisma quod in solo Christi nomine confertur, eo quod Christus baptizare jusserit in plena & adunata Trinitate. Imo & eorum confirmat sententiam, qui neque ab Apostolis Act.* 2. *ita collatum baptismum volunt.*

1 Ubi-

An. 256. nomen opponat, ut dicat: In nomine Jesu Christi 1 ubicunque (a) quomodocunque baptizati, gratiam baptismi sunt consecuti, quando ipse Christus loquatur & dicat: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, (b) intrabit in regnum cœlorum; & iterum præmoneat atque instruat, ne quis à pseudoprophetis, & pseudochristis in nomine suo facile fallatur. Multi, inquit, venient in nomine meo dicentes: ego sum Christus, & multos fallent. Et postea addidit, dicens: Vos autem cavete, ecce prædixi vobis omnia. Unde apparet, non ea statim suscipienda & assumenda quæ jactantur in nomine 2 Christi, sed quæ geruntur in Christi veritate. Quod enim in Evangeliis & in Apostolorum Epistolis Jesu Christi nomen insinuatur ad remissionem peccatorum, non ita est quasi aut sine Patre, aut contra Patrem prodesse cuiquam solus Filius possit; sed ut Judæis qui jactitabant se Patrem habere, ostenderetur quod nihil eis Pater profuturus esset, nisi in Filium crederent quem ille misisset. Nam qui Deum Patrem creatorem sciebant, Filium quoque Christum scire debebant; ne sibi blandirentur & plauderent de solo Patre sine Filii ejus agnitione; qui & dicebat: Nemo venit ad Patrem nisi per me. Duorum autem cognitionem esse quæ salvet, idem ipse manifestat, dicens: Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum & verum Deum, & quem misisti Jesum Christum. Cum ergo ex ipsius Christi prædicatione & contestatione Pater ante cognoscendus sit, qui misit: tunc deinde Christus, qui missus est: nec possit esse spes salutis, nisi duobus simul cognitis; quomodo non cognito, imo & blasphemato Deo Patre, qui apud hæreticos Christi nomine (d) baptizati dicuntur, peccatorum remissam consecuti judicantur? Alia enim fuit Judæorum sub Apostolis ratio, alia est gentilium conditio. Illi quia jam legis & Moysi antiquissimum baptisma fuerant adepti, in nomine quoque Jesu Christi erant baptizandi, secundum quod in Actis Apostolorum Petrus ad eos loquitur & dicit: Pœnitemini, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est promissio & filiis vestris, & omnibus deinceps quoscunque advocaverit Dominus Deus noster. Jesu Christi mentionem facit (e) Petrus, non quasi Pater omitteretur, sed ut Patri quoque Filius adjungeretur. Denique ubi post resurrectionem, à Domino Apostoli ad gentes mittuntur; in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti (f) baptizare gentiles jubentur. Quomodo ergo quidam dicunt foris extra Ecclesiam imo & contra Ecclesiam, modo in nomine Jesu Christi ubicunque & quomodocunque gentilem baptizatum, remissionem peccatorum consequi posse; quando ipse Christus gentes baptizari jubeat in plena & adunata Trinitate? Nisi si, qui Christum negat, negatur à Christo; qui patrem ejus negat, quem ipse Christus confessus sit, non negatur: & qui in eum blasphemat, quem Christus Dominum & Deum suum dixerit, remuneratus à Christo remissionem peccatorum, & baptismi sanctificationem consequitur.

Matt. 7. 21. — Matt. 24. 5. — Jo. 14. 6. — Jo. 17. 3. — Act. 2. 38. — Mat. 28. 19.

Ostenditur contra Stephani placitum, Marcionitarum baptisma validum esse non posse.

Qua autem potestate consequi in baptismo remissionem peccatorum potest, 3 negans Deum creatorem patrem Christi; quando ipsam potestatem qua baptizamur, & (g) sanctificationem ab eodem Patre Christus acceperit; quem majorem dixerit, à quo clarificari petierit, cujus voluntatem usque ad obsequium bibendi calicis, & subeundæ mortis impleverit? Quid est igitur aliud quam participem hæreticis blasphemantibus fieri; defendere velle & asserere, quod remissam peccatorum accipere in Christi nomine possit, blasphemans graviter & peccans in Patrem & Dominum & Deum Christi? Quid deinde illud, quale est, ut qui Filium Dei negat, neque Patrem habeat; & qui negat Patrem, Filium habere videatur; cum Filius ipse (h) contestetur & dicat: Nemo potest venire ad me, nisi fuerit illi datum à Patre: ut manifestum sit nullam remissionem peccatorum in baptismo accipi à Filio posse, quam constet Patrem non dedisse; maxime quando adhuc idem repetat & dicat: Omnis plantatio quam non (i) plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Quod si Christi discipuli (i) discere à Christo nolunt, quantum venerationis & honoris paterno nomini debeatur; vel de exemplis terrenis ac secularibus discant: & sciant Christum non sine maxima exprobratione posuisse; Filii seculi hujus prudentiores sunt filiis lucis in seculo isto. Si cujus patri aliquis convicium fecerit, si (k) contumeliosus ac procax pudorem ejus & honorem maledico ore laceraverit; indignatur filius & irascitur, & læsi patris injuriam quibus potest viribus vindicare conatur. Tu Christum putas impiis & sacrilegis, & in Patrem suum blasphemis impunitatem dare, & eis in baptismo peccata dimittere, quos constet baptizatos, eadem adhuc in personam Patris maledicta congerere, & inecessabili blasphemantis linguæ scelere peccare? Hoc Christianus, hoc Dei servus potest aut mente (l) concipere, aut

Jo. 14. 28. — Jo. 17. 1. — Jo. 6. 65. — Mat. 15. 13. — Luc. 16. 8.

(a) Ubicunque &, *Lam. Bod.* 1, 2. (b) Introibit, *Bod.* 1, 2. *Lin. Thu.* (c) Nec sibi, *Lam. Bod.* 1, 2. (d) Erant baptizati, *Bod.* 1. (e) Beatus Petrus, *Lam.* (f) Baptizare jubentur, *NC.* 2. (g) Sanctificamur, *Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (h) Testetur & dicat, *Lam. Bod.* 2. (i) Plantaverit, *Bod.* 1, 2. (k) Discedere, de Christo, *Lam. Ebor. Lin. Bod* 3. *NC.* 1. ex Christo, *Bod.* 1. (l) Contumeliosus ad provocandum, *Lin.*

1 *Ubicunque quomodocunque.*] Hæc videntur esse Stephani verba; infra enim à Cypriano traducuntur.

2 *Non quæ in Christi nomine, sed quæ in Christi veritate.*] Rigaltius ait, *Ab Ecclesia quippe omnes hæreses exierunt, quæ vocabulo Christiano decipiunt. August. lib.* v. *de Bap. contra Don. cap.* 15.

3 *Negans Deum creatorem.*] Tertull. l. 2. c. 2. adv. Marc. ait, *Duos Ponticus Deos affert tanquam duas Symplegadas naufragii sui; quem negare non potuit, id est creatorem, & quem probare non potuit, id est, suum.* Qui duos ponit Deos, nullum statuit; & qui bonum esse negat Patrem Christi, & mundi creatorem; is & Deum fuisse inficiatur. Commentum hoc de duplici principio, à Persarum Magis erat derivatum, teste Aristotele. Porro obiter hic notetur Tertullianum non sine sarcasmo Marcionem naucle rum Ponticum, symplegadum suarum nautis infamium; & non lapsus, sed naufragii admonere.

An. 256. aut fide credere, aut sermone proferre? Et ubi erunt legis præcepta divinæ, quæ dicunt: Honora patrem & matrem, (a) si vocabulum patris quod in homine honorari præcipitur, in Deo impune violatur? Ubi erit quod ipse Christus in Evangelio ponit & dicit: Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur: si is qui maledicentes parentibus carnalibus puniri & interfici mandat; in cœlestem & spiritalem patrem maledicos, atque Ecclesiæ matris inimicos ipse vivificat? Execranda ac detestanda res à quibusdam prorsus asseritur, (b) ut is qui blasphemantem in Spiritum sanctum 1 reum futurum peccati æterni comminatur, idem in Patrem Deum blasphemos salutari baptismo (c) sanctificare dignetur. Et nunc qui talibus ad Ecclesiam venientibus sine baptismo communicandum existimant, non putant se alienis, imo æternis peccatis communicare; admittentes sine baptismo eos, qui non nisi in baptismo possint blasphemiarum suarum peccata deponere.

Exo. 20.12. Mat. 15.4. Luc. 12.10.

Hæretici eo ipso quod ad Ecclesiam redeunt, agnoscunt se extra Ecclesiam fuisse.

Quam vanum est porro & perversum, ut cum ipsi hæretici repudiato & relicto vel errore, vel scelere in quo prius fuerant, agnoscant Ecclesiæ veritatem; nos veritatis ejusdem jura & sacramentum mutilemus, & venientibus ac pœnitentibus dicamus eos remissionem peccatorum consecutos esse, quando illi se peccasse, & propter hoc ad Ecclesiæ indulgentiam venire fateantur? Quare Ecclesiæ Catholicæ fidem ac veritatem, frater carissime, & tenere debemus firmiter & docere, & per omnia Evangelica & Apostolica præcepta rationem (d) divinæ dispensationis, atque unitatis ostendere. Nunquid potest vis baptismi esse major, aut potior, (e) quam confessio, quam passio; ut quis coram hominibus Christum confiteatur, & sanguine suo baptizetur? Et tamen neque hoc baptisma hæreticis prodest, quamvis Christum confessi, & extra Ecclesiam fuerint occisi, (f) nisi si hæreticorum patroni & advocati hæreticos in falsa confessione Christi interfectos, martyres prædicant, & contra Apostoli contestationem, qui nihil eos (g) quamvis exustos & occisos dicit posse proficere, gloriam eis & coronam passionis assignant. Quod si hæretico nec baptisma publicæ confessionis & sanguinis proficere ad salutem potest, quia salus extra (h) Ecclesiam non est: quanto magis ei nihil proderit, si (i) 2 in latebra & in latronum spelunca (k) adulteræ contagione aquæ tinctus, non tantum peccata antiqua non exposuerit, sed adhuc potius nova & majora cumulaverit? Quare baptisma nobis & hæreticis commune esse non potest, cum quibus nec Pater Deus, nec Filius Christus, nec Spiritus sanctus, nec fides, nec Ecclesia ipsa communis est: & ideo baptizari eos oportet qui de hæresi ad Ecclesiam veniunt; ut qui legitimo & vero, atque 3 unico sanctæ Ecclesiæ baptismo ad regnum Dei regeneratione divina præparantur, sacramento utroque nascantur, quia scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest intrare in regnum Dei.

1 Cor. 13.3. Jo. 3. 5.

Occurrit objectioni, quod Ecclesia pro Martyribus agnoscat, in Catechumenatu passos.

Quo in loco quidam quasi evacuare possint humana argumentatione, prædicationis Evangelicæ veritatem, catechumenos nobis opponunt, si quis ex his antequam in Ecclesia baptizetur, in confessione nominis apprehensus fuerit & occisus; an spem salutis & præmium confessionis amittat, eo quod ex aqua prius non sit renatus. Sciant igitur hujusmodi homines suffragatores & fautores hæreticorum, catechumenos illos primo integram fidem & (l) Ecclesiæ unitatem tenere, & ad debellandum diabolum de divinis castris cum plena & sincera Dei Patris, & Christi, & Spiritus sancti cognitione procedere; deinde nec privari baptismi sacramento, utpote qui baptizentur 4 gloriosissimo & maximo sanguinis baptismo, de quo & Dominus dicebat habere se aliud baptisma baptizari. Sanguine autem suo baptizatos, & passione sanctificatos consummari, & divinæ pollicitationis gratiam consequi; declarat in Evangelio idem Dominus, quando 5 ad latronem in ipsa passione credentem & confitentem loquitur, & quod secum futurus sit in paradiso pollicetur. Quapropter qui fidei & veritati præsumus, eos qui ad fidem & veritatem veniunt, & agentes pœnitentiam remitti sibi peccata deposcunt, decipere non debemus & fallere; (m) sed correctos à nobis ac reformatos ad regnum cœlorum disciplinis cœlestibus erudire.

Luc. 12.50. Luc. 23.43.

Sed

(*a*) Nisi si vocabulum patris, *Bod.* 1, 2. *Lin Ebor. NC.* 1, 2. (*b*) Si eum qui blasphemaverit, *NC.* 1. *Ebor.* (*c*) Sanctificare dicatur, *Lin.* (*d*) Divinæ dispositionis, *Lam. Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (*e*) Quam confessio & passio, *Lam. Lin. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1, 2. quam confessio quam passio, *Bod.* 1. (*f*) Hæretico prodest, quamvis Christum confessus, & extra Ecclesiam fuerit occisus, *Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (*g*) Quamvis exustos dicit, *Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (*h*) Ecclesiam esse non potest, *NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. (*i*) In tenebris, *Bod.* 1. (*k*) Adultera ea, *Bod.* 1. (*l*) Ecclesiæ veritatem, *Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (*m*) Sed correptos. *Lin. NC.* 2.

1 *Reum peccati æterni*, Rigaltius ait, *Quod Ecclesia non dimittet, neque in hoc neque in futuro seculo, nec pœnitentiam in morte.*

2 *In latebra & in latronum spelunca.*] Rigaltius ait, *Ecclesias omnes quæ sunt extra Ecclesiæ catholicæ unitatem, latebras appellat & speluncas, quales sunt latronum factiones.*

3 *Unico sanctæ Ecclesiæ baptismo.*] Vel hoc nomine Marcionis baptismus jure damnandus, quod non unus, sed triplex fuit; ad ejus infamiam eluendam ex repetitis flagitiis accommodatus, de qua re consulatur Epiph. Hæref. 42. c. 3.

4 *Gloriosissimo & maximo sanguinis baptismo.*] Rigaltius ait, *Sanguinis scilicet fidei Christianæ martyrio fusi. De quo apud Tertul. Tota paradisi clavis sanguis tuus est.*

5 *Ad latronem ipsa passione credentem.*] Rigaltius ait, *In latronis istius passione duplex tempus consideratur, adeoque duplex homo, duplex sanguis. Sanguis scilicet ante fidem fusus, sanguis fuit latronis: post fidem, sanguis Christiani. Sanguis latronis, pœna criminis fuit: at sanguis jam Christiani, in ipso fidei Christianæ testimonio fusus; quo testimonio Christum latro vere Dei Filium esse professus est, sanguis fuit Confessoris. Hunc sanguinem Christus applicuit suo, deque latrone fecit sibi consanguinem & cohæredem, ac de jam cohæredis sui sanguine baptisma. Hoc certe argumento pugnari adversus Cyprianum potest. Etenim baptisma datum quidem in hæresi, sed Christiano tamen ritu, quamdiu extra Ecclesiam perstat in hæresi, vanum & nihili esse recte dicimus; post expositam vero abjectamque hæresim, ad Ecclesiam veniens, jam Christiani ritus baptisma sanctificatur, & fit veræ fidei sacramentum.*

1 *Quid*

An. 256.

Occurritur objectioni alteri, quod aliqui ab hæreticis venientes, licet non baptizati; pro fidelibus agniti. Porro suadetur, hæreticos non sine baptismo recipere; ad eos convincendos maxime utile esse.

Sed dicit aliquis: 1 Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes, sine baptismo admissi sunt? Potens est Dominus misericordia sua indulgentiam dare, & eos qui 2 ad Ecclesiam simpliciter admissi, in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare. Non tamen quia aliquando erratum est, ideo semper errandum est; cum magis sapientibus & Deum timentibus congruat, patefactæ & perspectæ veritati libenter atque incunctanter obsequi, quam pertinaciter atque obstinate (a) contra fratres & consacerdotes pro hæreticis reluctari. Nec quisquam existimet hæreticos, 3 eo quod illis (b) baptisma opponitur; quasi secundi baptismi vocabulo scandalizatos, ut ad Ecclesiam veniant retardari: imo vero hoc ipso magis ad necessitatem veniendi, testimonio ostensæ sibi & probatæ veritatis adiguntur. Nam si viderint judicio ac sententia nostra id decerni & statui, ut baptisma justum & legitimum computetur, quo illic baptizantur; 4 putabant se Ecclesiam quoque & cetera Ecclesiæ munera juste & legitime possidere; nec erit causa veniendi ad nos, quando habentes baptisma, habere videantur & cetera. Porro autem cum cognoscunt baptisma nullum foris esse, nec remissam peccatorum extra Ecclesiam dari posse, avidius ad nos & promtius properant, & munera ac dona Ecclesiæ matris implorant; certi pervenire se omnino non posse ad veram divinæ gratiæ pollicitationem, nisi prius venerint ad (c) Ecclesiæ unitatem. Nec recusabunt baptizari apud nos hæretici legitimo & vero Ecclesiæ baptismo, quando ex nobis didicerint, baptizatos quoque à Paulo eos qui jam baptismo Joannis baptizati fuissent; sicut legimus in Actibus Apostolorum. Act. 19. 5.

Demum occurritur objectioni illorum, qui baptisma hæreticorum illicitum esse persuasi, non renovandum putant ob rebaptizationis metum.

Et nunc apud quosdam de nostris, hæreticorum (d) baptisma occupatum asseritur, & invidia quadam quasi rebaptizandi, (d) baptizare post hostes Dei nefas ducitur; cum baptizatos inveniamus quos Joannes baptizaverat: Ille Joannes major inter Prophetas habitus, ille divina gratia adhuc in utero matris impletus, ille Heliæ spiritu & virtute subnixus, qui non adversarius Domini, sed præcursor ac prædicator fuit, qui Dominum non tantum verbis prænunciavit, sed & oculis ostendit; qui ipsum Christum, per quem baptizentur ceteri, baptizavit. Quod si iccirco hæreticus jam baptismi obtinere potuit, quia prior baptizavit; non possidentis erit jam baptisma, 5 sed occupantis: & cum separari à se & dividi omnino non possint baptisma & Ecclesia; qui occupare baptisma prior potuit, & Ecclesiam pariter occupavit: & incipis tu illi hæreticus videri, qui præventus posterior esse cœpisti; qui cedendo ac manus dando, jus quod (f) acceperas reliquisti. Quam periculosum sit autem in divinis rebus ut quis cedat jure suo & potestate; scriptura sancta declarat, cum in Genesi, Esau 6 primatus suos inde perdiderit, nec recipere id postmodum potuerit quod semel cessit. Gen. 25. Hæc tibi (g) breviter pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini præscribentes aut præjudicantes,

(a) Et contra sacerdotes, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *NC.* 1. (b) Baptismata, *Rig. Pam. Manut.* (c) Ecclesiæ veritatem, *Bod.* 1, 2. *Lin. Ebor. NC.* 1. (d) Baptisma asseritur, *Lam. NC.* 1. *Lin.* (e) Baptizari hostes Dei, *Bod.* 1. *Ebor.* (f) Acceperas amisisti, *Lin. NC.* 2. (g) Brevibus, *Bod.* 1. *Lin. Ebor. NC.* 1. brevius, *Bod.* 2.

1 *Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes, sine baptismo admissi sunt?*] Rigaltius ait, *Augustinus libro* 11. *contra Don. Hic certe quid fieri soleret, etsi non fieri vellet, satis Cyprianus ostendit. Et eo ipso quod concilium Agrippini commemorat, aperte indicat fuisse aliam consuetudinem Ecclesiæ. Hoc argumentum tractatur etiam Epistola Firmiliani.* Nullibi tamen felicius tractatur res hæc, quam apud Euseb. Hist. l. 7. c. 9. Ubi Dionysius Alexandrinus qui Cypriani dogma de hæreticis baptizandis pariter fovebat, decisionis suæ in casu consimili, cujusdam in causa qui ab hæreticis baptizatus, diu cœtus fidelium particeps fuerat; in Epistola ad Xystum Episcopum Romanum rationem reddit. φήσας αὐτάρκη τὴν πολοχρόνιον αὐτῷ κοινωνίαν. εὐχαριστίας γὰρ ἐπακούσαντα καὶ συνεπιφθεγξάμενον τὸ ἀμήν, καὶ τραπέζῃ παραστάντα καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτείναντα, καὶ ταύτην καταδεξάμενον, καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετασχόντα ἱκανῷ χρόνῳ, οὐκ ἂν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνασκευάζειν ἔτι τολμήσαιμι. In casibus istiusmodi, ex usu Ecclesiæ, per baptismum hypotheticum subvenitur.

2 *Ad Ecclesiam simpliciter admissi.*] Rigaltius ait, *Hoc est, per errorem, ex sententia Cypriani. Sed Augustinus, Ista nobis simplicitas, inquit, sufficit; cui testimonium perhibet ipse Cyprianus, tantum bonum intelligens esse unitatem corporis Christi, ut in eam simpliciter admissos, etiam illos quos esse sine baptismo arbitrabatur, de divina misericordia mereri indulgentiam, & ab Ecclesiæ muneribus non separari, pia cogitatione præsumeret. Et paulo post: Hæc simplicitas, magis quam duplicitas, Ecclesiæ placuit universæ toto terrarum orbe diffusæ.* Opus non erat hac exaggeratione Augustini; *simpliciter admitti* nihil aliud sonat, quam statim & nullas per ambages admitti.

3 *Eo quod illis baptisma opponitur.*] In hæresi tinctis quasi obicis loco ad Ecclesiam redituris objicitur: siquidem non aliis conditionibus aditus in Ecclesiam patet. Rigaltius, penes quem sit fides, nihil enim istiusmodi à me deprehensum est; ait, *Baptismata habent libri veteres. Absolute hic ponitur vocabulum, baptismata, plurali numero, quem non admittit catholica baptismi unitas & simplicitas. Itaque Cypriani sectatoribus pœnitentes hæreticos baptizantibus, opponebatur illa vox, Baptismata. Quod jam in hæresi atque ab hæreticis baptizatos, rebaptizarent. Ac per hoc uni homini conferrent baptismata, hoc est, duplex baptisma. Cyprianus contra pertendit, ab hæresi venientes baptizari quidem, minime autem rebaptizari; quia scilicet datum in hæresi baptisma, vanum & pro nihilo censeatur.*

4 *Putabunt se Ecclesiam quoque juste & legitime possidere.*] Rigaltius ait, *Mirum esse ait Augustinus, quomodo dicat Cyprianus separari & dividi omnino non posse baptismum & Ecclesiam. Si enim baptisma in baptizato inseparabiliter manet; quomodo baptizatus separari ab Ecclesia potest, & baptismus non potest? Idem: Potest hæreticus & catholicus baptisma unum habere, & unam Ecclesiam non habere, sicut possunt in catholica innocens & homicida unum habere baptisma, & unum Spiritum non habere, quia sicut unum est baptisma, sic unus est Spiritus & una Ecclesia; ita fit ut hoc in quoque agnoscendum sit quod habet, hoc ei dandum quod non habet, &c. cap.* 15. *lib.* v. *contra Donatist.*

5 *Sed occupantis.*] Regula est juris, *Melior occupantis causa.* Rigaltius ait, *Ut sunt in agrorum conditione, occupatorii, pro indiviso, & indefensi. Augustinus: Non præoccupat baptismum hæreticus, cum eum ab Ecclesia sumserit. Nec potuit amittere cum recederet, quem jam non habere Ecclesiam dicimus, & tamen habere baptismum concedimus. Attamen Tertullianus alicubi dixit, amitti baptisma, & perdere pœnitentiam.*

6 *Primatus suos inde perdiderit.*] Rigaltius ait, *Subtiliter Augustinus: Nec primatum quisquam sibi derogat & hæretico tribuit, quia cum dicit secum abstulisse, quod non legitime daret, sed tamen legitimum daret; nec jam legitime haberet, sed legitimum haberet. Idem subjungit: Primatus autem non est, nisi in sancta conversatione & vita bona.*

An. 256. tes, quo minus unusquisque Episcoporum quod (a) putat faciat, [1] habens arbitrii sui liberam potestatem. Nos quantum in nobis est, propter hæreticos cum Collegis & coepiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam & Dominicam pacem tenemus; maxime cum & Apostolus dicat: Si quis autem (b) putatur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Servatur à nobis patienter & (c) firmiter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, & concordia sacerdotii. Propter hoc etiam (d) libellum de bono patientiæ, quantum valuit nostra mediocritas permittente Domino & inspirante conscripsimus, quem ad te pro mutua dilectione transmisimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

1 Cor. 11. 18.

(*a*) Putaverit, *Bod.* 1. *Lin. NC.* 1. *August.* (*b*) Putat contentiosus, *Lam. Bod.* 2. putaverit, (*c*) Leniter caritas, *Lam. Lin. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. *August. Hier.* (*d*) Libellum nunc, *Lin. Ebor. NC.* 1, 2. hunc, *August.*

1 *Habens arbitrii sui liberam potestatem.*] Rigaltius ait, *Atque hinc etiam Augustinus adserit sibi contradicendi Cypriano libertatem. Etiam nobis, inquit, qualibuscunque locum dedit pacifice secum ista tractandi. Et quam vere Christiana sunt quæ apponit! Præsens est enim, inquit, non solum per literas suas, sed etiam per ipsam quæ in illo maxime viguit, & mori nunquam potuit caritatem. Mox, etiam orationibus Cypriani adjuvari exoptat.* Sed hæc dissentiendi libertas tantisper valet, dum quæstio manet indecisa, Scripturæ silent, & ab Ecclesia nihil definitum. Supra observavimus, concilium Agrippini, ex Episcopis Provinciæ Africæ & Numidiæ conflatum, illas tantum regiones spectasse; non item Mauritaniam, Jam vero Jubaianus ex nomine Maurum se præfert. Quemadmodum etiam erat Quintus, ad quem Epist. 70. dirigebatur Certe se Jubaianus Africæ Proconsularis, aut Numidiæ fuisset Episcopus; minime esset opus ut Cyprianus ipsum de Synodo 71. Episcoporum Africæ provinciæ & Numidiæ certiorem redderet. Porro dicendum; Cyprianum, eo fuisse candore & lenitate animi; ut non cum fratribus, si etiam in rebus ab Ecclesia definitis, dissentire contigerit, violenter & pro imperio agere vellet.

EPISTOLA LXXIV.

[1] Cyprianus [2] Pompeio Fratri Salutem.

Ad Pamelianum Epist. LXXIV. In Erasmi edit. ultimis extra ordinem sub finem operis additur. Epistola hac literis à Stephano Romano missis, respondetur: in qua inprimis à traditione humana, ad doctrinam Evangelicam provocatur.

QUANQUAM plene ea quæ de hæreticis baptizandis dicenda sunt, (a) complexi sumus in Epistolis, quarum ad te exempla transmisimus, frater carissime; tamen quia desiderasti in notitiam tuam perferri, (b) quæ mihi ad literas Stephanus frater noster rescripserit, misi tibi rescripti ejus exemplum: quo lecto magis ac magis ejus errorem denotabis, qui hæreticorum causam contra Christianos, & contra Ecclesiam Dei asserere conatur. Nam inter cetera vel (c) superba; vel ad rem non pertinentia, vel sibi ipsi contraria, quæ 3 imperite atque improvide scripsit, etiam illud adjunxit, ut diceret: *Si quis ergo à quacunque hæresi venerit ad nos*, (d) 4 *nihil innovetur nisi quod traditum est, ut manus illi imponatur in pœnitentiam:* 5 *cum ipsi hæretici proprie* 6 *alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum.* (e) A quacunque hæresi venientem baptizari in Ecclesia vetuit, id est, omnium hæreticorum baptismata justa esse & legitima judicavit. Et cum sin-

Scripta post reditum.

(*a*) Complexi simus, *Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. *Ebor.* (*b*) Quid mihi, *Lam. Lin. NC.* 1, 2. *Bod.* 2. (*c*) Supervacua, *Lam. Ben. Ebor. NC.* 1. (*d*) Nihil aliud innovetur quam quod, *Lam.* (*e*) Hic à quacunque, *Bod.* 2.

1 *Cyprianus Pompeio fratri.*] Pompeianum aliqui, sed non recte, appellant. Rigaltius ait, *Hujus Epistolæ mentionem fecit Facundus Hermianensis, in hæc verba: Nemo sapiens Ecclesiam credit hæreticam, quia doctrinam beati Cypriani Carthaginiensis Episcopi & martyris laudat, cum ille non solum privatim, ut ei visum est, verumetiam congregato concilio definierit, ut omnis hæreticus ad Ecclesiam rediens baptizetur, & propter hoc culpatus ab Stephano antistite Romano restiterit, suamque sententiam scribens ad Pompeium quanta potuit humana argumentatione defenderit, injuriose tractans eundem B. Stephanum, à quo fuerat jure culpatus, &c. lib.* x Ad Epistolam hanc subinde respicit D. Augustinus, præcipue vero l. 5. de Baptismo contra Donat.

2 *Pompeio.*] *Episcopo Sabratensi.* Vide suffragium penult. Concil. Carthagin.

3 *Imperite atque improvide scripsit.*] Rigaltius ait, *Hæc in Stephanum irritatus effudit, inquit Augustinus, & quamvis commotior, sed tamen fraterne indignaretur; vicit tamen pax Christi in cordibus eorum, ut in disceptatione tali, nullum inter eos malum schismatis oriretur.* Ex Cypriani parte id verum; sed Stephanus omnia jura non pietatis modo, sed & humanitatis confudit; qui legatos ad se missos hospitio exclusit; quasi non Romæ, sed Tauricæ Precopensis fuisset Episcopus. Tantum aberat ut sacræ synaxeos participaret, ut non ad mensam, imo non ad tectum admitteret, quam rem Firmilianus vividis coloribus depingit.

4 *Nihil innovetur nisi quod traditum est.*] Rigaltius ait, *Traditionibus aliquid in religione novari solet. Traditiones autem longi temporis observatio & consuetudo corroborat Qua de re vulgatissimus est Tertulliani lib. de Corona locus. Nihil novi fiat circa baptismum. Novo baptismo non suspiciantur, nisi ut manus illis imponatur in pœnitentiam. Hoc enim est quod traditum esse videtur, ac deesse quidem apud Vincentium Lirinensem.*

5 *Cum ipsi hæretici proprie.*] Rigaltius ait, *Hoc est cum ipsi qui proprie ob propriam aliquam hæresin dicuntur hæretici. Ob causas scilicet alias, quam ob sectam rebaptizantium. Ipsi, inquit, ex aliis causis hæretici non baptizant venientes ad se ex alia quavis hæresi.*

6 *Alterutrum ad se venientes*] Rigaltius ait, *Rectissima est hæc scriptura. Hoc est, neque venientem à Marcione baptizat Montanus, neque venientem à Montano baptizat Marcion. Non rebaptizant alterutrum ad se venientes. In Veronensi legitur, Cum ipsi hæretici proprie alterutrum ad se venientes non baptizent, communicent tantum.* Hæreticos ad se ab Ecclesia catholica venientes baptizabant; ab alia vero hæresi transfugas simpliciter admittebant. Ita consistent quæ hic & infra dicuntur in Epist. ad Jubaianum. *Novatianenses rebaptizare eos quos à nobis sollicitant.*

1 *Unde*

An. 256. singulæ hæreses singula baptismata & diversa peccata habeant, hic cum omnium baptismo communicans, universorum delicta in sinum suum coacervata congessit. Et præcepit nihil aliud innovari nisi quod traditum est; quasi is innovet qui unitatem tenens, (a) unum baptisma uni Ecclesiæ vindicat, & non ille utique qui unitatis oblitus, mendacia & contagia profanæ tinctionis usurpat. *Nihil innovetur*, inquit, *nisi quod traditum est*. [1] Unde est ista traditio? utrumne de Dominica & Evangelica auctoritate descendens, an de Apostolorum mandatis atque Epistolis veniens? Ea enim facienda esse (b) quæ scripta sunt, Deus testatur, & (c) proponit ad Jesum Nave, dicens: Non recedet liber legis hujus ex ore tuo, (d) sed meditaberis in eo die ac nocte, ut observes facere omnia quæ scripta sunt in eo. Item Dominus Apostolos suos mittens, mandat baptizari gentes & doceri, ut observent omnia quæcunque ille præcepit. Si ergo aut in Evangelio præcipitur, aut in Apostolorum Epistolis aut Actibus continetur, ut à quacunque hæresi venientes non baptizentur, sed tantum manus illis imponatur in pœnitentiam; observetur divina hæc & sancta traditio. Si vero ubique hæretici nihil aliud quam adversarii & antichristi nominantur: (e) si vitandi, & perversi; & à semetipsis damnati pronunciantur: quale est ut videantur damnandi à nobis non esse, quos constat Apostolica contestatione [2] à semetipsis damnatos esse? Ut nemo infamare Apostolos debeat, quasi illi hæreticorum baptismata probaverint; aut eis sine Ecclesiæ baptismo communicaverint, quando talia (f) de hæreticis Apostoli scripserunt: Et hoc, cum nondum hæreticæ pestes acriores prorupissent, necdum quoque (g) Marcion de Ponto emersisset, [3] cujus (h) magister Cerdon sub (i) Hygino tunc Episcopo, qui in urbe nonus fuit, Romam venit; quem Marcion secutus additis ad crimen augmentis, impudentius ceteris & abruptius in Deum Patrem creatorem blasphemare instituit; & hæreticum furorem sacrilegis armis contra Ecclesiam rebellantem, sceleratius & gravius armavit. Quod si hæreses constat postmodum plures ac pejores extitisse; & si retro nusquam omnino præceptum est, neque conscriptum, ut hæretico tantum manus in pœnitentiam imponatur, & sic ei communicetur; & si baptisma non nisi unum est, quod apud nos est, & intus est, & soli Ecclesiæ de divina dignatione concessum est: quæ ista obstinatio est, quæve præsumtio, humanam traditionem divinæ dispositioni anteponere, nec animadvertere, indignari & irasci Deum, quotiens divina præcepta solvit & præterit humana traditio? Sicut per Esaiam prophetam clamat & dicit: Populus iste labiis honorificat me, (k) cor vero eorum longe separatum est à me. Sine causa autem colunt me, mandata & doctrinas hominum docentes. Item Dominus in Evangelio, increpans similiter

Jos. 1. 8.

Matt. 28. 20.

Tit. 3. 11.

Is. 29. 13.

(a) Unum baptisma Ecclesiæ indicat, *Lam. Ebor. NC.* 1. (b) Quæ sibi scripta, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (c) Præmonet, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 1, 2. *Thu.* (d) Et meditaberis, *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Thu.* (e) Si non potius vitandi, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (f) De hæreticis scripserint, *NC.* 1. *Thu.* (g) Marcion Ponticus, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2. *NC.* 1. (h) Magister & doctor Cerdon, *Ben. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (i) Hygino Episcopo, *Lam. Bod.* 1, 2. *Thu. Corb.* (k) Cor vero ejus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1.

1 *Unde est ista Traditio?*] Rigaltius ait, *Augustinus lib.* v. *contra Don. cap.* 23. *Apostoli autem nihil quidem exinde præceperunt, sed consuetudo illa quæ opponebatur Cypriano ab eorum traditione exordium sumsisse credenda est: sicut sunt multa quæ universa tenet Ecclesia, & ob hoc ab Apostolis præcepta bene creduntur, quanquam scripta non reperiantur. Apertissime dicit Augustinus Apostolos nihil de baptizandis aut non baptizandis iis qui ab hæresi veniunt, tradidisse: nondum enim proruperant hæretici, ut mox apponet Cyprianus: & consentiet Firmilianus, Epist. seq.* Augustinus lib. adv. Petilianum c. 13. *septuaginta decessores* Cypriani memorat, *qui hoc fecerunt & fieri præceperunt.* Quod si consistat, vix triennium cuilibet Episcopo assignabitur.

2 *A semetipsis damnatos.*] Hoc peculiari ratione in Marcione obtinuit, qui ob *inquietam curiositatem semel atque iterum ab Ecclesia ejectus.* Qui quidem *cum ducentis sestertiis quæ Ecclesiæ intulerat, novissime in perpetuum dissidium relegatus venena doctrinarum suarum disseminabat. Postmodum pœnitentiam confessus, cum conditioni datæ occurreret, ita pacem recepturus, si ceteros quos perditioni erudisset, Ecclesiæ restitueret, morte præventus est.* Tert. de Præscript. c. 30.

3 *Cujus Magister Cerdon sub Hygino tunc Episcopo.*] Rigaltius ait, *In Corbeiensi: cujus magister Cerdon sub Hygino Episcopo, qui in urbe nonus fuit. Hæc de Cerdone & Marcione Cyprianus ab Irenæo sumsisse videtur. Sic enim ille lib.* 1. *cap.* 28. *Cerdon autem quidam ab iis qui sunt erga Simonem occasionem accipiens cum venisset Romam sub hoc Hygino, qui nonum locum Episcopatus per successionem ab Apostolis habuit. Versus in Marcionem Pseudo-Tertulliani, libro* III. *sub finem.*

Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ
Composita à Petro, cujus successor & ipse;
Jamque loco nono cathedram suscepit Hyginus.

Epiphanius, Hæresi Cerdonianorum: ὗτος ὁ Κέρδων ἐν χρόνοις Ὑγίνȣ γέγονεν ἐπισκόπου τȢ ἐννάτȣ κλῆρον ἄγοντος ἀπὸ τῆς τῶν περὶ Ἰακώβȣ καὶ Πέτρȣ καὶ Παύλȣ Ἀποςόλων διαδοχῆς. *Hæc testimonia satis adserunt locum Hygino in Romana sede nonum. Nam quis crederet summos viros, Irenæum & Cyprianum, tam proximos Apostolicis temporibus, hujusce rei fuisse incertos? Et tamen valde dubiam faciunt ea quæ tradidit Hieronymus in Catalogo Scriptor. Eccles. ubi de Clemente. Plerique Latinorum, inquit, secundum post Petrum Apostolum putant fuisse Clementem. Ipse Hieronymus ibidem locum adsignat Clementi quartum: Irenæus libro item supradicto, tertium. Utrumlibet sequamur, non servabitur locus Hygino nonus, imo nec sibimetipsi constat Irenæus. Etenim qui lib.* 1. *cap.* 28. *nonum Hygino dederat per successionem ab Apostolis, idem lib.* III. *cap.* 3. *tribuit octavum. Hæc itaque sunt ambigua, & incerta valde; etsi hoc etiam dispiciamus, an series Episcoporum urbis Romæ ita ducenda sit computantibus, ut eximantur Apostoli de numero Episcoporum Hoc sibi velle videtur Irenæus lib.* III. *ubi secundum à Lino facit Anacletum, & tertium Clementem. Et sic octavo loco sive* κλήρῳ *censet Hyginum. Epiphanius autem ambobus Apostolis Petro & Paulo in Romanorum Episcoporum serie principem locum adsignat:* Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ ἀπόςολοι, *inquit,* αὐτοὶ καὶ ἐπίσκοποι. *Deinceps, secundo loco ponit etiam ambo simul Linum & Cletum: tertio Clementem: nono Hyginum. Sed hujusce catalogi fides vacillat. Interponit enim, quarto & octavo loco, duos Evaristos & in ipsa disquisitione formulis utitur ad dubitationem facientibus,* ὐ πάνυ σαφῶς ἴσμεν & διανȣ̃μαι γὰρ, ὐχ ὁρίζομαι. *Denique Optatus Milevitanus lib.* 2. *Sedisse ait priorem Petrum: deinde Linum: ac deinceps octavo loco ponit Hyginum.* Illi videntur rationes felicissime subducere, qui Hygino nonum in pontificatu Romano cum veteribus locum assignant, & Petrum primo numerantes, secundum Lino tradunt, tertium Anacleto, quartum Clementi, quintum Evaristo, sextum Alexandro, septimum Xysto, octavum Telesphoro, nonum Hygino, qui ad annum Christi centesimum vicesimum sextum sedisse creditur.

1 Stu-

An. 256. ſimiliter & objurgans ponit & dicit: Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem veſtram ſtatuatis. Cujus præcepti memor beatus Apoſtolus Paulus, commonet ipſe quoque & (Marc. 7. 13.) inſtruit, dicens: Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis verbis Domini noſtri Jeſu Chriſti & doctrinæ ejus; [1] ſtupore (a) elatus eſt, nihil ſciens, (b) diſcedendum ab hujuſmodi. (1 Tim. 6, 3.)

Stephano objicitur quod hæreticorum exempla ſectetur: & traditionem ſuam defendat.

(c) Præclara ſane & legitima traditio Stephano fratre noſtro docente proponitur, quæ auctoritatem nobis idoneam præbeat. Nam in eodem loco Epiſtolæ ſuæ addidit & adjecit: *cum ipſi hæretici proprie alterutrum ad ſe venientes non baptizent, ſed communicent tantum.* Ad hoc enim malorum devoluta eſt Eccleſia Dei & ſponſa Chriſti, ut hæreticorum exempla ſectetur, ut ad celebranda ſacramenta (d) cœleſtia diſciplinam lux de tenebris mutuetur, & id faciant Chriſtiani, quod antichriſti faciunt. Quæ vero eſt animi cæcitas, quæ pravitas, fidei unitatem de Deo Patre & de Jeſu Chriſti Domini & Dei noſtri traditione venientem nolle cognoſcere?

Ubi nec Eccleſia nec Sp. ſanctus eſt, ibi nec baptiſma.

Nomen Chriſti adhibitum non ſufficit ad conſtituendum Baptiſma.

Nam ſi iccirco apud hæreticos Eccleſia non eſt, quia una eſt, & dividi non poteſt: ſi ideo illic Spiritus ſanctus non eſt, quia unus eſt, & eſſe apud profanos & (e) extraneos non poteſt: utique & baptiſma quod in eadem unitate conſiſtit, eſſe apud hæreticos non poteſt, (f) quia ſeparari neque ab Eccleſia, neque à Spiritu ſancto poteſt.

Aut ſi effectum baptiſmi majeſtati nominis tribuunt, ut qui in nomine Jeſu Chriſti ubicunque & quomodocunque baptizantur, innovati & ſanctificati judicentur; cur non in ejuſdem Chriſti nomine illic & manus baptizato imponitur ad accipiendum Spiritum ſanctum? Cur eadem ejuſdem majeſtas nominis non prævalet manus impoſitione, quam valuiſſe contendunt in baptiſmi ſanctificatione? (g) Nam ſi poteſt quis extra Eccleſiam natus templum Dei fieri; cur non poſſit ſuper templum & Spiritus ſanctus infundi? Qui enim [2] peccatis in baptiſmo expoſitis ſanctificatus eſt, & in novum hominem ſpiritaliter formatus, ad accipiendum Spiritum ſanctum (h) idoneus factus eſt: quando Apoſtolus dicat: Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, [3] Chriſtum induiſtis. (Gal. 3. 27.) Qui poteſt apud hæreticos baptizatus Chriſtum induere; multo magis poteſt Spiritum ſanctum, quem Chriſtus miſit, accipere. Ceterum major erit mittente qui miſſus eſt, ut incipiat foris baptizatus Chriſtum quidem induiſſe, ſed Spiritum ſanctum non potuiſſe percipere; quaſi poſſit aut ſine Spiritu Chriſtus indui, aut à Chriſto Spiritus ſeparari. Illud quoque ineptum, ut cum nativitas ſecunda ſpiritalis ſit, qua in Chriſto per lavacrum (i) regenerationis naſcimur, dicant quod poſſit quis apud hæreticos ſpiritaliter naſci, ubi Spiritum negant eſſe. Peccata enim purgare & hominem ſanctificare aqua ſola non poteſt, niſi habeat & Spiritum ſanctum. Quare aut & Spiritum neceſſe eſt concedant eſſe illic, ubi baptiſma eſſe dicunt: aut nec baptiſma eſt, ubi Spiritus non eſt, quia baptiſma eſſe ſine Spiritu non poteſt. Quale eſt autem aſſerere & contendere, quod eſſe poſſint filii Dei, qui non ſint in Eccleſia nati? Baptiſma enim eſſe in quo homo vetus moritur & novus naſcitur, manifeſtat & probat beatus Apoſtolus, dicens: Salvavit nos per lavacrum regenerationis. (Tit. 3. 5.) Si autem in lavacro, id eſt, in baptiſmo eſt regeneratio; quomodo generare filios Deo hæreſis per Chriſtum poteſt, quæ Chriſti ſponſa non eſt? Eccleſia eſt enim ſola, quæ Chriſto conjuncta & adunata ſpiritaliter filios generat, eodem Apoſtolo rurſus dicente: Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea ut eam ſanctificaret, purgans eam lavacro aquæ. (Eph. 5. 25.) Si igitur hæc eſt dilecta & ſponſa quæ ſola à Chriſto ſanctificatur, & lavacro ejus ſola purgatur; manifeſtum eſt hæreſin (quæ cum ſponſa Chriſti non ſit, nec purgari, nec ſanctificari lavacro ejus poſſit) filios Deo generare non poſſe. Porro autem non per manus impoſitionem quis naſcitur quando accipit Spiritum ſanctum, ſed in baptiſmo; ut Spiritum jam natus accipiat, ſicut in primo homine Adam factum eſt. (Gen. 1.) Ante enim Deus eum plaſmavit, & tunc inſufflavit in faciem ejus flatum vitæ. Nec enim poteſt accipi Spiritus, niſi prius fuerit qui accipiat. Cum autem nativitas Chriſtianorum in baptiſmo ſit, baptiſmi autem generatio, & ſanctificatio apud ſolam ſponſam Chriſti ſit, quæ parere ſpiritaliter, & generare filios Deo poſſit; ubi, & ex qua, & cui natus eſt, qui filius Eccleſiæ non eſt, ut habere quis poſſit Deum patrem, ante Eccleſiam matrem? Cum vero nulla omnino hæreſis, ſed neque aliquod ſchiſma habere ſalutaris baptiſmi ſanctificationem foris poſſit; cur in tantum Stephani fratris noſtri obſtinatio dura prorupit ut etiam de Marcionis baptiſmo, item Valentini & Appelletis, & ceterorum blaſphemantium in Deum Patrem contendat filios Deo naſci? Et illic in nomine Jeſu Chriſti

(*a*) Elatus eſt &, *Ebor. NC.* 1. (*b*) Diſcede ab hujuſmodi, *Ver. Lam. Bod.* 1, 2. *Thu.* (*c*) Præclara plane, *Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1, 2. *NC.* 2. *Thu. Foſſ.* (*d*) Cœleſtis diſciplinæ, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*e*) Extrarios, *Ver.* (*f*) Quia neque ab Eccleſia, neque à Spiritu ſancto dividi poteſt, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. (*g*) Nam ſi poteſt qui extra Eccleſiam natus eſt, *Bod.* 1. *Lin.* (*h*) *Sic Ver. Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. *Lin. Thu.* non eſt, *Thu.* (*i*) Regenerationis renaſcimur, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1.

1 *Stupore elatus eſt.*] Rigaltius ait, 1 *ad Timoth. cap.* 6. num. 4. τετύφωται. *Eadem verba citavit Epiſt.* XL. *In cod. Thu. legitur, ſtupore inflatus eſt. Stuporem dicit, ſuperbiam, arrogantiam. Tertull. Stuporatam gloriam, Stupores Atticos, & Stuporem mulierum, quod adjectant mulieres, ut ſpectantium oculos ad ſe rapiant, ita ut admirando ſtupeſcant.*

2 *Peccatis in baptiſmo expoſitis.*] Rigaltius ait, *Etenim aquam adituri ſub antiſtitis manu conteſtantur ſe renunciare diabolo & pompæ ſeculari.*

3 *Chriſtum induiſtis.*] Rigaltius ait, *Auguſt. lib.* V. *contra Don. cap.* 24. *Induunt homines Chriſtum uſque ad ſacramenti perceptionem, aliquando & uſque ad vitæ ſanctificationem. Atque illud primum & bonis & malis poteſt eſſe commune: hoc autem alterum, proprium eſt bonorum & piorum.*

An. 256. sti dicat remissionem peccatorum dari, ubi blasphematur in (a) Patrem, & in (b) Dominum Deum Christum?

Hæreticos sine baptismo in Ecclesiam admittere sacerdoti periculosum.

Quo in loco considerandum est, frater carissime, pro fide & religione sacerdotalis loci quo fungimur, an (c) constare sacerdotis Dei ratio in die judicii possit, asserentis & probantis, & in acceptum referentis blasphemantium baptismata; cum (d) Dominus comminetur & dicat: Et nunc præceptum hoc ad vos est, ô sacerdotes; si non audieritis, & si non posueritis in corde vestro, ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus omnipotens, immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionem vestram. Dat honorem Deo, qui Marcionis baptismo communicat? Dat honorem Deo, qui apud eos qui in Deum blasphemant remissionem peccatorum dari judicat? Dat honorem Deo, qui foris de adultera & fornicaria nasci Deo filios asseverat? Dat honorem Deo, qui unitatem & veritatem de divina lege venientem non tenens, hæreses contra Ecclesiam vindicat? Dat honorem Deo, qui (e) hæreticorum (f) amicus, & inimicus Christianorum, (g) sacerdotes Dei, veritatem Christi, & Ecclesiæ unitatem tuentes abstinendos putat: Si sic honor Deo datur, si sic à cultoribus sacerdotibus ejus timor Dei & disciplina servatur; abjiciamus arma, manus demus in captivitatem, tradamus diabolo ordinationem Evangelii, dispositionem Christi, majestatem Dei: divinæ militiæ sacramenta solvantur, (h) castrorum cœlestium signa (i) prodantur: succumbat & (k) cedat Ecclesia hæreticis, lux tenebris, fides perfidiæ, spes desperationi, ratio errori, immortalitas morti, caritas odio, veritas mendacio, Christus antichristo. Merito & sic in dies singulos schismata & hæreses surgunt, (l) crebrius atque liberius excrescunt, & (m) 1 serpentinis crinibus pullulantes, adversus Ecclesiam Dei majoribus viribus venenorum suorum virus (n) exprimunt; dum illis advocatione quorundam, & auctoritas præstatur & firmitas; dum baptisma eorum defenditur, dum fides, dum veritas proditur, dum id quod contra Ecclesiam foris geritur, intus in ipsa Ecclesia vindicatur. Quod si est apud nos, frater dilectissime, Dei timor, (o) si tenor prævalet fidei, si custodimus Christi præcepta, si incorruptam atque inviolatam sponsæ ejus sanctitatem tuemur, si hærent sensibus & cordibus nostris verba Domini dicentis: Putas cum venerit filius hominis, inveniet fidem in terra: (p) quasi fideles Dei milites, qui Deo fide & religione sincera militamus, commissa nobis divinitus castra fideli virtute servemus.

Malac. 2. 1. — *Luc.* 18. 8.

Consuetudo sine veritate vetustas erroris est.

Nec consuetudo quæ apud quosdam obrepserat, impedire debet quo minus veritas prævaleat & vincat. Nam 2 consuetudo sine veritate vetustas erroris est. Propter quod relicto errore sequamur veritatem, scientes quia & apud Esdram veritas vicit, sicut scriptum est: Veritas manet & invalescit in æternum, & vivit & obtinet in secula seculorum. Nec est apud eam accipere personam, nec differentias, sed quæ sunt (q) justa facit; nec est in judicio ejus iniquum, (r) sed fortitudo, & regnum, & majestas, & potestas omnium seculorum; (s) Benedictus Deus veritatis. Quam veritatem nobis Christus ostendens, in Evangelio suo dicit: Ego sum veritas. Propter quod si in Christo sumus, & Christum in nobis habemus; si manemus in veritate, & veritas in nobis manet; ea quæ sunt vera teneamus.

1 Esd. 4. 38. — *Jo.* 14. 6.

Oportet Episcopum non tantum docere sed discere.

Fit autem studio præsumtionis & contumaciæ, ut quis magis sua prava & falsa defendat, quam ad alterius recta & vera consentiat. Cui rei prospiciens beatus Paulus Apostolus ad Timotheum scribit & monet, Episcopum (t) non litigiosum, sed mitem & (u) docibilem esse debere. Docibilis autem ille est, qui est ad discendi patientiam lenis & mitis. Oportet enim Episcopum non tantum docere, sed & discere; quia & ille melius docet, qui quotidie crescit, & proficit discendo meliora. Quod ipsum quoque idem Apostolus Paulus docet, præmonens, ut si alii sedenti melius revelatum fuerit, prior taceat.

2 Tim. 2. 24. — *1 Cor.* 14. 30.

Compendium eruendæ veritatis scripturarum scrutinium.

In compendio est autem apud religiosas & simplices mentes, & errorem deponere, & invenire atque (w) eruere veritatem. Nam si 3 ad divinæ traditionis caput & originem revertamur, cessat error humanus; & sacramentorum cœlestium ratione perspecta, quicquid sub caligine ac nube tenebrarum obscurum latebat, in lucem veritatis ape-

(a) Deum Patrem, *Lam. Bod.* 2. (b) Dominum Jesum Christum, *Lin.* (c) Constare sacerdoti Dei ratio in die judicii possit, asserenti & probanti, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. 2. (d) Dominus Deus, *Lam.* (e) Qui è contrario hæreticorum, *Lin. Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (f) Est amicus, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (g) Sacerdotes quoque, *Lam. Bod.* 2. Unitatem tenentes, *Ver. Manut.* (h) *Sic Thu. Lam. Ebor. Lin. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. 2. *NC.* 1. 2. sacrorum, *Imp.* (i) Dedantur, *Bened. Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1, 2. *Veron.* (k) *Sic Lam. Bod.* 1, 2. *Manut.* Cadat, *Imp.* (l) Uberius excrescant, *Lam. Ebor. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. (m) *Sic Ver. Lam. Bod.* 1, 2. *Bened. Thu.* criminibus, *Imp.* (n) Expromunt, *Lin. Thu.* (o) Si amor fidei, *Bened. Bod.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (p) *Sic Lam. NC.* 1. *Bod.* 2. qua fideles, *Bod.* 1 *Thu.* quia, *Imp.* (q) Justa justus facit, *Lam.* (r) Ejus fortitudo, *Lam. Bod.* 1. *Ebor. NC.* 1. (s) Benedictus Dominus Deus, *Bod.* 2. (t) Non litigiosum nec contentiosum, *Bod.* 1, 2. (u) Docilem esse debere, Docilis, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (w) Discernere veritatem, *Ver.*

1 *Serpentinis crinibus pullulantes.*] Furiali apparatu, quibus pro crinibus viperæ suæ grassantur hæretici. Altera lectio nimium quantum diluta videtur.

2 *Consuetudo sine veritate vetustas erroris est.*] Rigaltius ait, *Firmilianus: Consuetudini Romanorum, consuetudinem, sed veritatis, opponimus.* Ille vero epistolas ex Africa transmissas libenter repetit.

3 *Ad divinæ traditionis caput & originem revertamur.*] Rigaltius ait: *Mox dicet, ad originem Dominicam & Evangelicam & Apostolicam traditionem, cui traditioni Firmilianus Epist. seq. & Cyprianus passim opponit traditionem humanam. Hæc vero sæpissime adversatur divinæ*

An. 256. aperitur. (a) Si canalis aquam ducens qui copiose prius & largiter profluebat, subito deficiat; nonne ad fontem pergitur, ut illic defectionis ratio noscatur, utrumne arescentibus venis, in capite unda siccaverit; an vero integra inde & plena procurrens in medio itinere destiterit; ut si vitio interrupti aut bibuli canalis effectum est, quo minus aqua continua (b) perseveranter ac jugiter flueret; refecto & confirmato canali ad usum atque ad potum civitatis aqua collecta eadem ubertate atque integritate repræsentetur, qua de fonte proficiscitur. Quod & nunc facere oportet Dei sacerdotes præcepta divina servantes, ut si in aliquo nutaverit & vacillaverit veritas; 1 ad originem Dominicam & Evangelicam, & Apostolicam traditionem revertamur; & inde surgat actus nostri ratio, unde & ordo & origo surrexit. Traditum est enim nobis quod (c) si unus Deus, & Christus unus, & una spes, & fides una, & una Ecclesia, & baptisma unum non nisi in una Ecclesia constitutum, à qua unitate quisquis discesserit, cum hæreticis necesse est inveniatur; quos dum contra Ecclesiam vindicat, sacramentum divinæ traditionis impugnat. Cujus unitatis sacramentum expressum videmus etiam in Cantico Canticorum ex persona Christi dicentis: Hortus conclusus, soror mea sponsa, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Si autem Ecclesia ejus hortus conclusus est & fons signatus; quomodo in eundem hortum introire, aut bibere de fonte ejus potest, qui in Ecclesia non est? Item Petrus ipse quoque demonstrans, & (d) vindicans unitatem; mandavit & monuit nisi (e) per unum solum baptisma unius Ecclesiæ salvari nos non posse. In arca, inquit, Noë pauci, id est, octo (f) animæ, salvæ factæ sunt per aquam, 2 quod & vos similiter salvos faciet baptisma. (g) Quam brevi & spiritali compendio, unitatis sacramentum manifestavit? Nam ut 3 in illo mundi baptismo, quo iniquitas antiqua purgata est, qui in arca Noë non fuit, 4 non potuit per aquam salvus fieri: ita nec nunc potest per baptismum (h) salvus videri, qui baptizatus in Ecclesia non est, quæ ad arcæ unius sacramentum (i) Dominica unitate fundata est. Observatur itaque à nobis & tenetur, frater carissime, explorata & perspecta veritate, ut omnes qui ex quacunque hæresi ad Ecclesiam convertuntur, Ecclesiæ (k) unico legitimo baptismo baptizentur, exceptis his qui baptizati in Ecclesia prius fuerant, & sic ad hæreticos transierant: hos enim oportet cum redeunt, acta pœnitentia per manus impositionem solam recipi, & in ovile, unde erraverant, à pastore restitui. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

Ephes. 4. 5.

Cant. 4. 12.

1 Pet. 3. 20.

(*a*) Ut si canalis aquam ducat qua, *Lam. Bod.* 1, 2. *Thu. Ebor. NC* 1. *Lin.* (*b*) Perseveranter continuo, *Corb.* (*c*) Sit unus Deus, *Bod* 1. *Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (*d*) Indicans unitatem, *Ver.* (*e*) Per unum solum baptisma unius Ecclesiæ salvari non posse, *Ver. Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1, 2. (*f*) Animæ hominum, *Lam Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. *Thu.* (g) Quod brevi, *Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor. Lin.* Quo, *Bod.* 1 (*h*) Salvatus videri, *Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (*i*) Dominicæ observationis unitate, *Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1 (*k*) Unico & legitimo, *Thu. Corb.*

1 *Ad originem Dominicam & Evangelicam.*] Rigaltius ait, *Augustinus, Quod autem admonet ut ad fontem recurramus, id est ad Apostolicam traditionem, & inde canalem ad nostra tempora dirigamus, optimum est, & sine dubitatione faciendum. lib* v. *contra Don. cap.* 26.

2 *Quod & vos similiter salvos faciet baptisma.*] Rigaltius ait, *Sensum beati Petri valde contraxit, & multo augustiorem reddidit. Ait Petrus:* ἡμᾶς νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ βάπτισμα σαρκὸς, *non lavatio carnis,* ἀπόθεσις ῥύπου, *quæ est apud Tertullianum & Cyprianum, expositio sordium: quæ expositio si corporearum tantum sit sordium: homo in aqua demissus, inquit Tertullianus, non multo, vel nihilo mundior resurgit. Pergit Apostolus:* ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα, *quod est, bonæ conscientiæ stipulatio, qua sub manu antistitis interrogantis contestamur nos credere in Deum per resurrectionem Christi. Hinc igitur origo interrogationum in baptismo.*

3 *In illo mundi baptismo.*] Rigaltius ait, *Per baptismum hic intellige submersionem & abolitionem impiorum. Nam alias minus convenienter baptismus comparatur diluvio. Etenim diluvio perierunt omnes fere mortales; at baptismo Christi, mortalibus ad immortalitatem evadere datur. Aptissime autem Ecclesia comparatur Arcæ, extra quam illo diluvii miraculo nulli fuit animali salus, ita neque extra Ecclesiam nemini homini vita frui datur æterna. Quod vero Cyprianus diluvium hic imitatione Tertulliani mundi baptismum fuisse dicit, hac sola ratione placeat, quod & illo Noæ diluvio & Christi baptismo mersa est iniquitas mundi. Ac Tertullianus, malle se ait, propterea comparari baptismum diluvio, quod à baptismo, sicut à diluvio, mundus rursum deliquit. Itaque mundum igni destinari, sicut & hominem qui post baptismum delicta restaurat.*

4 *Non potuit per aquam salvus fieri*] Rigaltius ait, *Dixerat Petrus Epist.* 1. *cap.* 3. ὀλίγαι ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος, *quod à quibusdam Latine redditur, servatæ sunt in aqua. Nempe submersæ fuissent in aquis, & periissent per aquas, nisi arcæ illius ope & beneficio vectæ superassent aquas. Aqua igitur per se non servat, imo suffocat & necat. Etenim litera occidit. Et caro sive corpus, in rebus divinis pro nihilo solet esse. Spiritus autem vivificat. Itaque Domini Spiritus ferebatur super aquas, & servavit in Arca Noam cum suis. Sic Arcæ illius* τύπῳ *recte componitur* ἀντίτυπος, *Ecclesia Christiana.*

5 *Observatur itaque à nobis & tenetur.*] Rigaltius ait, *Conclusio Epistolæ, simul & controversiæ: Omnes qui ab hæresi ad Ecclesiam veniunt, etsi ab hæreticis baptizati fuisse dicantur, esse tamen Ecclesiæ unico legitimo baptismo baptizandos.*

An. 256.

EPISTOLA LXXV.

[1] Firmilianus Cypriano [(a)] Fratri in Domino Salutem.

Ad Pamelii num Ep. LXXV. In Erasm. Edit. deest. A Morellio primum edit. Firmilianus Cæsareæ Cappadociæ Episcopus respondet literis Cypriani, in causa baptismi hæreticorum.

Scripta post reditum.

ACCEPIMUS per Rogatianum cariſſimum noſtrum, diaconum à vobis miſſum, literas quas ad nos feciſti, frater dilectiſſime, & gratias propter hoc (b) Domino maximas egimus: quod contigerit, ut qui corpore ab invicem ſeparamur, ſic ſpiritu adunemur; quaſi non unam tantum regionem tenentes, ſed in ipſa (c) atque in eadem domo ſimul inhabitantes. Quod & decet dicere, quia & ſpiritalis domus Dei una eſt. Erit enim in noviſſimis, ait Propheta, diebus, manifeſtus mons Domini & domus Dei ſuper vertices montium. (d) In quam convenientes cum jucunditate adunantur, ſecundum quod & in Pſalmo hoc poſtulatur à Domino, inhabitare in domo Dei per omnes dies vitæ. Unde & in alio loco manifeſtatum eſt, eſſe apud Sanctos magnam voluntatis caritatem, in unum convenire: [2] Ecce, inquit, quam bonum & voluptabile eſt, [3] ut habitent fratres in unum. Adunatio enim & pax & concordia, non ſolum hominibus fidelibus & cognoſcentibus veritatem, ſed & angelis ipſis cœleſtibus voluptatem maximam præſtat; quibus dicit ſermo Divinus, eſſe gaudium in uno peccatore pœnitentiam agente, & ad unitatis vinculum revertente. Quod utique non diceretur de angelis, converſationem in cœlis habentibus, niſi ipſi quoque eſſent nobis adunati, qui noſtra adunatione lætantur: ſicut è contrario utique contriſtantur, quando vident diverſas quorundam mentes, & ſciſſas voluntates; quaſi non tantum unum & eundem Dominum ſimul invocent, ſed ſeparatis & diviſis ab invicem, nec confabulatio jam poſſit eſſe, aut ſermo communis. Niſi quod nos gratiam referre Stephano in iſto poſſumus: quod [4] per illius inhumanitatem nunc effectum ſit, ut fidei & ſapientiæ veſtræ experimentum caperemus. (e) Sed non ſi nos propter Stephanum hanc beneficii gratiam cepimus, ſtatim Stephanus beneficio & gratia digna commiſit. Neque enim & Judas perfidia ſua & proditione, qua ſcelerate circa Salvatorem operatus eſt, dignus videri poteſt, quaſi cauſam bonorum tantorum ipſe

Iſai. 2. 2.
Pſ. 26. 7.
Pſ. 132. 1.
Luc. 15. 10.

(a) Fratri S. *MR. Mich. Goul.* (b) Deo maximas, *Ar.* (c) Una atque eadem, *Goul.* (d) In qua convenientes, *Ar. Bod.* 2. (e) Sed non enim ſi, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. *Mich. Vict.*

1 *Firmilianus Cypriano fratri.*] Rigaltius ait, *Tantus amor veri Pamelio fuit, ut hanc epiſtolam, niſi à Morellio jam edita fuiſſet, omitti ac tenebris damnari conſultius eſſe cenſuerit. Cujuſmodi certe conſilio peccaſſe arbitror viros cetera præſtantes, qui vetuſtiſſimos codices inſpexerunt, Veronenſem & Beneventanum, & cum editionibus Manutii Pameliique contulerunt, abſque ulla mentione hujus Epiſtolæ. Etenim omiſſam illic fuiſſe, vix eſt credibile, cum in pleriſque, quos vidit Pamelius, ſit reperta: nimirum in Anglicano, Affliginenſi, Blandino, Marchiano, Dunenſi, Cauchiano. Ea certe in Regio noſtro extat, & per catalogum invenitur ſub numero* cccv. Porro in ſeptem MSS. codd. quorum copia mihi facta eſt, reperitur. Manutianæ omiſſionis culpam Latinus Latinius aperta fronte in ſe excipit, dicens. *Ego Latinus omiſi, non Manutius; cum majorum exempla ſecutus, tum hominis petulantiam deteſtatus.* Latin. Biblioth. Sacr. p. 177. Ita cum Patres immorigeris Filis ſuis, qui deteſtari malunt quam obſequi, diſplicent; ſilentium illis imperatur. Idem qui jus hoc plusquam cenſorium in Firmilianum exercuerunt; non aliter in Cyprianum animadvertiſſent, modo ſpes ſubeſſet fraudem latere potuiſſe; ſiquidem tota hæc Epiſtola recognitio quædam & recapitulatio videtur, literarum à Cypriano miſſarum: unde Firmilianus ait ſe illa, *quaſi ſua propria ſuſcipere:* & proinde, *eadem retexere ad confirmandam veritatem, & quædam addere ad cumulandam probationem.* Progreditur Rigalt. dicens, *epiſtolam hanc, Græce à Firmiliano Cæſareæ Cappadociæ Epiſcopo conſcriptam fuiſſe, atque etiam à Cypriano verſam Latine ſatis arguit ſtilus, etſi Firmiliani vocabulum Latinam prodat originem. Nec fruſtra Cyprianicis epiſtolis inſertam, varia diſciplinæ veteris arma teſtantur. Ipſum vero Firmilianum eximium Origenis diſcipulum inter illuſtres clariſſimarum urbium Epiſcopos recenſet* ὁ μέγας *ille apud Euſebium, & Baſilii Amphilochium, Dionyſius Alex. Ejuſdem elogium legitur apud Niceph. Eccl. hiſt. lib.* VI. Φιρμιλιανός τῆς ὁ τῆς Καππαδοκῶν Καισαρείας ποιμὴν, περιφανὴς ἀνὴρ, καὶ ἑκατέρας γνώσεως ἠκριβωμένας ἔχων τὰς ἕξεις.

2 *Ecce quam bonum & voluptabile eſt, ut habitent fratres.*] Rigaltius ait, *In exemplari Beneventano*, nec non aliis, *lib.* III. *ad Quirinum c.* 136. *idem locus ita citatur: Ut quid bonum & voluptabile eſt, ut habitent fratres in unum. Unde non mediocriter firmari conjectura poſſit, verſionis Epiſtolæ Firmilianeæ auctorem eſſe Cyprianum.*

3 *Ut habitent fratres in unum.*] Rigaltius ait, *Ut concordes bene conſentiant inter ſeſe. Pſal.* 133. *Ad quem locum Grotius appoſitiſſime citavit illud Menandri:* Ὡς ἡδύ γ' ἐν ἀδελφοῖσιν ὁμονοίας ἔρως.

4 *Per illius inhumanitatem.*] Rigaltius ait, *Stephanus Epiſtola quadam ſignificaverat nolle ſe cum Cypriano, neque cum Firmiliano ac ceteris ejuſdem cum illis ſententiæ Epiſcopis communicare: quod eſt, nolle ſe cum iis quicquam habere commune, quia ſcilicet hæreticos ad ſe venientes rebaptizarent. Hoc vero inciviliter atque inhumaniter ab Stephano factum queritur Firmilianus, ea potiſſimum ratione, quod Cyprianus & alii ſecum eadem de baptizandis hæreticis ſentientes, apertiſſime teſtarentur, nolle ſe propterea fraternitatis ſive commununionis jura diſſolvere, aut præjudicare quidquam adverſus aliter ſentientes: Itaque debuiſſe Stephanum fratres ſuos, etſi hac in re diſſentientes, mutua clementia ſuſtinere. Et eſt Cypriani quidem benignitas præcedentibus Epiſtolis conſignata paſſim, & publica concilii Africani præfatione promulgata. Nam & verba ipſa ſunt nec ſemel ab Auguſtino tranſcripta ſtudioſiſſime ac dilaudata. Sed & Firmiliani æquanimitas eo præſertim oſtenditur, quod in Pauli Samoſateni cauſa, nihil temere decernendum ratus cognitionem in aliud tempus diſtulerat; ſperans poſſe fieri, ut abſque religionis noſtræ opprobrio, ſicuti narrat Ruffinus, & abſque diſſenſionum nota res veniret in melius. Euſebii verba ſunt:* Ἐλπίσας ἄνευ τινὸς περὶ τὸν λόγον λοιδορίας τὸ πρᾶγμα εἰς δέον καταστήσεσθαι. Henricus Valeſius in Notis ad lib. 7. Euſeb. Hiſt. Eccl. c. 5. ait diſſidii cauſam inter Stephanum & Cyprianum fuiſſe, *quod Africana Synodus adverſus receptam totius Eccleſiæ conſuetudinem hæreticos rebaptizandos eſſe ſtatuiſſet, remque tanti ponderis & momenti, non conſulto prius Romanæ urbis Epiſcopo decernere auſa eſſet.* Satis conſtat & apud ipſum Valeſium eſt in confeſſo, ſententiam illam per Africanas, ut & Orientis Eccleſias olim receptam. Sed interim non abnuerim Stephanum, pro typho illo Romano, quem veteres paſſim notant, irritatum; quod ipſo inconſulto res gereretur.

ipse præstiterit, ut per illum mundus & gentium (a) populus liberaretur. Sed hæc interim quæ ab Stephano gesta sunt, prætereantur; ne dum audaciæ & insolentiæ ejus meminimus, de rebus ab eo improbe gestis longiorem mœstitiam nobis inferamus. De vobis autem cognoscentes, quod secundum regulam veritatis & sapientiam Christi, (b) hoc de quo nunc quæritur disposueritis; cum magna lætitia exultavimus & Deo gratias egimus, quia 1 invenimus in fratribus tam longe positis tantam nobiscum fidei & (c) veritatis unanimitatem.

Ab unitate divina pendet Christianorum unitas.

(d) Potens est enim gratia Dei copulare & conjungere caritatis atque unitatis vinculo, etiam ea quæ videntur longiore terrarum spatio esse divisa. Secundum quod & olim intervallo temporum separatos, ab 2 Job & Noë qui in primis fuerant; Ezechielem & Danielem, posteriores ætate, ad unanimitatis vinculum virtus divina conjunxit; ut quamvis temporibus longis discreti essent, eadem tamen divina inspiratione sentirent. Quod & nunc in vobis animadvertimus, ut qui longissimis regionibus à nobis separati estis, sensu tamen & spiritu copulatos vos esse nobiscum probaretis. Quod totum hoc fit divina unitate. Nam cum Dominus unus atque idem sit qui habitat in nobis, conjungit ubique & copulat suos vinculo unitatis. Unde in universam terram exivit sonus eorum, qui à Domino missi sunt unitatis spiritu velociter currentes. *Ps. 18. 4.* Sicut è contrario nihil prodest aliquos proximos & junctos sibi esse corporibus, si animo & mente dissideant; quando adunari animæ omnino non possint, quæ se à Dei unitate diviserint: Ecce enim, inquit, qui longinquant se abs te, peribunt: sed *Ps. 72. 26.* tales judicium Domini pro merito suo subibunt, recedentes à verbis ejus qui Patrem pro unitate deprecatur, & dicit: Pater da ut quomodo ego & tu unum sumus, sic & hi in *Jo. 17. 21.* nobis unum sint. Nos vero ea quæ à vobis scripta sunt, quasi nostra (e) propria suscipimus, nec in transcursu legimus, sed sæpe repetita memoriæ (d) mandavimus: neque obest utilitati salutari, aut eadem retexere ad confirmandam veritatem, aut & quædam addere ad cumulandam probationem. Si quid autem à nobis additum fuerit, non sic additur quasi à vobis aliquid minus dictum sit; sed quoniam sermo divinus humanam naturam supergreditur, nec potest totum & perfectum anima concipere. Iccirco & tantus est numerus Prophetarum, (f) ut multiplex divina sapientia per multos distribuatur. Unde & tacere præcipitur, primo in prophetia loquenti, si secundo fuerit *1 Cor. 14. 30.* revelatum. Qua ex causa necessario apud nos fit, 3 ut per singulos annos seniores & præpositi in unum conveniamus ad disponenda ea quæ curæ nostræ commissa sunt: ut si qua graviora sunt, communi consilio dirigantur: 4 lapsis quoque fratribus & post lavacrum salutare à diabolo vulneratis, per pœnitentiam medela quæratur; 5 non quasi à nobis remissionem peccatorum consequantur, sed ut per nos ad intelligentiam delictorum suorum convertantur, & Domino plenius satisfacere cogantur. Quoniam ver legatus iste à vobis missus regredi ad vos festinabat, & hibernum tempus urgebat; quantum potuimus ad scripta vestra rescripsimus.

Refellitur assertio Stephani dicentis, quod Apostoli ab hæreticis venientes baptizare prohibuerint.

Et quidem quantum ad id pertineat quod Stephanus dixit, 6 quasi Apostoli eos qui ab

(a) Populus passione Domini liberaretur, *Lam. Ebor. NC. 1. Ar. Bod. 3. Mich. Morel. Goul.* (b) Hoc de quo nunc sequitur, *Ar. Lam. Ebor. NC. 1. MR. Bod. 2.* (c) Veritatis unitatem, *Lam. Ebor. Ar. NC. 1. MR.* (d) Propria suscepimus, *Lam. Ebor. Ar. Mich. Vict.* (e) Mandamus, *Mich. Vict. Goul.* (f) Ut multiplex & divina, *Mich. Vict. Ar. Lam. Ebor. NC. 1.*

1 *Invenimus in Fratribus nostris tam longe positis.*] Rigaltius ait, *Sententiæ Cypriani super hæreticorum baptismo favebant non solum per Africam, Numidiam & Mauritaniam Ecclesiæ quamplurimæ, verumetiam omnes fere quæ in Oriente magno numero Christianam pietatem profitebantur. In iis autem Episcopi nobilium civitatum celeberrimi, nominatim indicati Epistola ad Stephanum, quæ prima est de septem illis Dionysii Alexandrini* περὶ βαπτίσματος *ab Eusebio memoratis. Et in ea quidem Epistola magnus ille Dionysius Stephanum certiorem faciebat, sedatos esse motus quos in Oriente Novatiani concitaverant, itaque omnes Ecclesias in eo consentire, ut lapsis pœnitentia daretur; verum adjecerat aliquid de pœnitentibus, qui ab hæreticis redirent, baptizandis, quod prætermisit Eusebius; unde Baronius occasionem sumsit affirmandi pro certo, sic omnes illas Ecclesias acquievisse Stephano, ut in ejus decretum, de non baptizandis hæreticis, abdicata Cypriani sententia convenirent. Quod adeo non est ab Dionysio traditum, ut defuncto postmodum Stephano; idem ille Dionysius Xystum Stephani successorem per alteram Epistolam diligenter ac serio monuerit; Consideraret attentius quæstionis pondus & causæ difficultatem: Stephanum quidem Heleno & Firmiliano, ceterisque per Ciliciam & Cappadociam & finitimas Ecclesias Episcopis nunciasse per literas, minime communicaturum se cum iis, eo quod hæreticos rebaptizarent: Veruntamen esse magni momenti negotium.* ὄντως γὰρ δόγματα γέγονεν ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν ἐπισκόπων συνόδοις, ὡς πυνθάνομαι, ὥστε τοὺς προσιόντας ἀπὸ αἱρέσεως, προκατηχηθέντας, εἶτα ἀπολούεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι τὸν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀκαθάρτου ζύμης ῥύπον. *Pergit Dionysius, aitque, hoc se ab Antiochiæ, Cæsareæ, Æliæ, Tyri, Laodiceæ, Tarsi Episcopis rogatum scribere Xysto: quin & compresbyteris suis Dionysio & Philemoni, qui fuerant ejusdem cum Stephano sententiæ, scripsisse hac de re plenius & uberius. Unde opinari liceat Dionysium illum & Philemonem repudiato Stephani dogmate, concessisse in Alexandrini Dionysii & ceterorum sententiam qui secundum Cypriani doctrinam consenserant Firmiliano.*

2 *Job & Noë qui in primis fuerant.*] Longe abest Cyprianus ab eorum sententia qui Jobum Solomonis, Isaiæ, aut Ezechielis temporibus assignant: illis potius accedit qui Semi nepotem statuunt; aut, quod Hieronymo visum, Esavi posteris accensent; ita nimirum ut Israëlitarum ex Ægypto exitum prævérteret.

3 *Ut per singulos annos.*] Post pascha præsertim, & etiam aliquando sub autumnum.

4 *Lapsis quoque fratribus.*] Rigaltius ait, *Thurificatis aut Libellatis. Lapsis fide.*

5 *Non quasi à nobis remissionem peccatorum consequantur.*] Rigaltius ait, *Novatianus aliquis apud Pacianum, Epist. 1. Paciano dicenti, Nunquam Deus non pœnitenti comminaretur, nisi ignosceret pœnitenti: Solus hoc, inquit, Deus poterit. Respondet Pacianus: Verum est: sed & quod per sacerdotes suos facit, ipsius potestas est. Haud absimiliter ea quoque temperanda videbuntur, quæ dixit Chrysostomus Homil.* V. περὶ ἀκαταλήπτου. οὐδὲ ἐκκαλύψαι τοῖς ἀνθρώποις ἀναγκάζω τὰ ἁμαρτήματα. *Duriora enim sunt quæ de Homiliis tanti Patris censet animadversio ad Epiphan. Hæresi Novat. ubi de historia Nectarii.* De hac remissionis peccatorum consecutione egimus in lib. de Lapsis.

6 *Quasi Apostoli eos qui ab hæresi veniant, baptizari prohibuerint*] Rigaltius ait, *Notare videtur Firmilianus ea Stephani verba: Si quis ergo à quacunque hæresi venerit, ad nos nihil in-*

An. 256. ab hæresi veniant, baptizari prohibuerint, & hoc custodiendum posteris tradiderint; pleniſſime vos respondiſtis, neminem tam ſtultum eſſe qui hoc credat Apoſtolos tradidiſſe, quando etiam ipſas hæreſes conſtet execrabiles ac deteſtandas poſtea extitiſſe. 1 Cum & Marcion Cerdonis diſcipulus inveniatur, ſero poſt Apoſtolos & poſt longa ab eis tempora, ſacrilegam adversus Deum traditionem induxiſſe. Apelles quoque blaſphemiæ ejus conſentiens, multa alia nova & graviora fidei ac veritati inimica addiderit. Sed & Valentini & Baſilidis tempus manifeſtum eſt, quod & ipſi poſt Apoſtolos & poſt longam ætatem, adverſus Eccleſiam Dei ſceleratis mendaciis ſuis rebellaverint. Ceteros quoque hæreticos conſtat pravas ſuas ſectas & inventiones perverſas prout quiſque errore ductus eſt, poſtea induxiſſe; quos omnes manifeſtum eſt à ſemetipſis damnatos eſſe, & ante diem judicii inexcuſabilem ſententiam adverſus ſemetipſos dixiſſe: quorum baptiſma qui confirmat, quid aliud quam 2 cum ipſis ſe adjudicat, & ſe ipſe participem talibus faciendo condemnat?

Eccleſia Romana tanquam cuſtos traditionum minus diligens deſertur.

3 Eos autem qui Romæ ſunt non ea in omnibus obſervare quæ ſunt ab origine tradita, & fruſtra Apoſtolorum auctoritatem prætendere; ſcire quis etiam inde poteſt, quod circa celebrandos dies paſchæ, & circa multa alia divinæ rei ſacramenta, videat eſſe apud illos aliquas diverſitates, nec obſervari illic omnia æqualiter, quæ Hieroſolymis obſervantur. Secundum quod in ceteris quoque plurimis provinciis, multa pro locorum & nominum diverſitate variantur; nec tamen propter hoc ab Eccleſiæ Catholicæ pace atque unitate aliquando diſceſſum eſt. Quod nunc Stephanus auſus eſt facere, 4 rumpens adverſum vos pacem, quam ſemper anteceſſores ejus vobiſcum amore & honore mutuo cuſtodierunt: adhuc (a) etiam infamans Petrum & Paulum beatos Apoſtolos, quaſi hoc ipſi tradiderint; qui in Epiſtolis ſuis hæreticos execrati ſunt, & ut eos evitemus monuerunt. Unde apparet 5 traditionem hanc humanam eſſe, quæ hæreticos aſſerit, & baptiſma quod non niſi ſolius Eccleſiæ eſt, eos habere defendit.

Rom. 16. 17. 2 Pet. 3. 17.

Ratio redditur quare hæretici alterutrum ad ſe venientes non baptizant.

Sed & ad illam partem bene à vobis reſponſum eſt, ubi Stephanus in Epiſtola ſua dixit: *Hæreticos quoque ipſos in baptiſmo convenire, &* (b) *quod ad alterutrum ad ſe venientes non baptizent, ſed communicent tantum*, quaſi & nos hoc facere debeamus. Quo in loco, etſi vos jam (c) probaſtis ſatis ridiculum eſſe, ut quis ſequatur errantes; illud tamen ex abundanti addimus: non eſſe mirum ſi ſic hæretici agant, qui etſi in quibuſdam minoribus diſcrepant, in eo tamen quod eſt maximum, unum & eundem conſenſum tenent, ut blaſphement creatorem, quædam ſomnia ſibi & phantaſmata ignoti Dei confingentes: (d) quos utique conſequens eſt ſic conſentire in baptiſmi ſui vanitate, ut conſentiunt in repudianda divinitatis veritate. De quibus quoniam longum eſt ad ſingula eorum, vel ſceleſta, vel ſupervacua reſpondere; ſatis eſt breviter illud in compendio dicere; (e) eos qui non teneant verum Dominum Patrem, tenere non poſſe, nec Filii nec Spiritus ſancti veritatem. Secundum (f) quod etiam illi qui καταφρύγας appellantur, & 6 novas prophetias uſurpare conantur, nec patrem poſſunt habere, (g) nec Filium, nec Spiritum (h) ſanctum;

(*a*) Etiam infamat, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*b*) Quod alterutrum, *Epiſt. Cyp.* (*c*) Probaſtis ridiculum, *Bod.* 2. (*d*) Quod utique conſequens, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Eo quod non teneant, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*f*) Quod utique, *Bod.* 2. (*g*) Nec Filium; quibus, *Ar. NC.* 1. *Ebor. Bod.* 2. *Mich. Vict.* (*h*) *Sic Lam.* Sanctum; quibus, *Rig.*

innovetur, niſi quod traditum eſt, quaſi traditio non baptizandi eos qui ab hæreticis veniunt, ab Apoſtolis deſcenderit. Quod opinari ſtultum eſſe ait Firmilianus, cum hæc traditio de hæreticis non baptizandis ab Apoſtolis fluxiſſe dici nequeat, quandoquidem hæretici de quibus hic quæſtio eſt, poſt Apoſtolos, & poſt longam ætatem prodierint. Pro Stephano tamen acriter Vincentius Lirinenſis adverſus Cyprianum & Firmilianum hæc verba protulit: Stephanum reliquos omnes tantum fidei devotione viciſſe, quantum loci auctoritate ſuperabat. Intelligebat enim vir ſanctus & prudens, inquit, nihil aliud rationem pietatis admittere; niſi ut omnia, qua fide à patribus ſuſcepta forent, eadem fide à filiis conſignarentur, noſque religionem, non qua vellemus ducere, ſed potius qua illa duceret, ſequi oportere: idque eſſe proprium Chriſtianæ modeſtiæ & gravitatis, non ſua poſteris tradere, ſed à majoribus accepta ſervare. Quæ ſane ſunt à Vincentio veriſſime ac prudentiſſime pronunciata, ſi non alia ſint à majoribus tradita quam quæ majores ab Apoſtolis ſuſceperant. Ceterum, ſub nomine ac perſona majorum per fatuos aut ſophiſtas, aſinina aut ſophiſtica pro Apoſtolicis traderentur. Quam obvia & expoſita omnibus res ſit traditionis Apoſtolicæ prætextus, ex hac ipſa baptiſmi hæreticorum controverſia ſatis apparet, quam utriuſque partis patroni, Stephanus & Firmilianus, pari fiducia ſibi arrogabant.

1 *Cum & Marcion.*] Omnes centuria ſecunda; & plerique illa affecta orti.

2 *Cum ipſis ſe adjudicat.*] Rigaltius ait, *A Domino judicatus, à ſeipſo quoque adjudicatur. Hic enim agnoſco Cypriani ſtilum ab Tertulliano traditum. Hæretici autem jam à Domino judicati, hoc eſt, damnati cum in hæreſi perſeverant, ipſi quoque ſe adjudicant ſive addamnant.*

3 *Eos qui Romæ ſunt.*] Rigaltius ait, *Obſervandum quod ait Firmilianus, eos qui tunc erant Romæ in pleriſque fruſtra Apoſtolorum auctoritatem prætendiſſe, quaſi Hieroſolymitæ, Apoſtolorum traditionibus magis inſtiterint, quam Romani.* Et quidem expectandum, quod Firmilianus, utpote Aſiaticus, morem paſcha obſervandi à Joanne Apoſtolo Epheſi traditum, & Hieroſolymis receptum, Romanæ Eccleſiæ praxi, omnino præferendum cenſeret, ideoque eam criminaretur ceu traditionis Apoſtolicæ cuſtodem minime fidelem. Par videtur ratio, jejunii feria ſexta celebrati. Vid. Socrat. hiſt. l. 5. c. 22.

4 *Rumpens adverſum vos pacem.*] Rigaltius ait, *Ad Cyprianum ſcribit. Itaque his verbis Firmilianus aperte ſatis queritur, ruptam fuiſſe ab Stephano communionem cum Cypriano: Et tamen hoc fuiſſe unquam ab Stephano factum negat Baronius. Hic Firmilianus factum eſſe dicit ab Stephano, quod ab Stephani anteceſſoribus factum non fuerat.*

5 *Traditionem hanc humanam eſſe.*] Rigaltius ait, *Non de dominica & Evangelica auctoritate deſcendentem, non de Apoſtolorum mandatis atque Epiſtolis venientem. Sic ſupra Cyprianus ad Pompeium.*

6 *Novas prophetias uſurpare conantur.*] Rigaltius ait, *Hic manifeſtiſſime Firmilianus à Tertulliano diſſentit, & ſub perſona Firmiliani Cyprianus magiſtrum ſuum deſerit.* Imo quantum profanas iſtas δευτερώτεις adverſabatur B. Martyr, ſatis ex omnibus ejus ſcriptis apparet, ſiquidem perpetuo provocat à traditionibus quibuſcunque, ad Domini noſtri & Apoſtolorum ejus dictata. Porro unitatem Eccleſiæ quam inſtantiſſime inculcat, non à Montano ejuſque meretriculis, ſed Epiſcopis accerſit. Et quidem, utcunque Montanus & Maximilla dum in vivis fuerant, hominibus minime malis, aut prorſus imprudentibus potuerint fucum facere; certe poſtquam laqueo gutture eliſo, utrique ſibi miſeram vitam clauſiſſent; non erat metuendum ne ſanctiſſimus juxta & conſultiſſimus Cyprianus, partibus iſtis inhoneſtis, & divina ultione notatis, ſe addiceret. Vid. Euſeb. l. 5. c. 16.

1 *Ubi*

An. 256. ctum; à quibus si quæramus quem Christum prædicent; respondebunt eum se prædicare qui miserit spiritum, per Montanum & Priscam locutum. In quibus cum animadvertamus non veritatis spiritum, sed erroris fuisse; cognoscimus eos qui falsam illorum prophetiam contra Christi fidem vindicant, Christum habere non posse. Sed & ceteri quique hæretici, si se ab Ecclesia Dei sciderint, nihil habere potestatis aut gratiæ possunt; quando omnis potestas & gratia in Ecclesia constituta sit, 1 ubi præsident majores natu, qui & baptizandi & manum imponendi & ordinandi possident potestatem. Hæretico enim sicut ordinare non licet, nec manum imponere; ita nec baptizare, nec quicquam sancte nec spiritaliter gerere, quando alienus sit à spiritali & deifica sanctitate. Quod totum nos jampridem 2 in Iconio, qui Phrygiæ locus est, collecti in unum; convenientibus ex Galatia, & Cilicia & ceteris proximis regionibus, confirmavimus tenendum contra hæreticos firmiter & vindicandum, cum à quibusdam de ista re dubitaretur.

Stephanus eo quod agnoscat hæreticos Sp. Sanctum dare non posse, convincitur eos nec baptizare in remissionem peccatorum.

Et quoniam Stephanus & qui illi consentiunt, contendunt dimissionem peccatorum & secundam nativitatem in hæreticorum baptisma posse procedere, apud quos etiam ipsi confitentur Spiritum sanctum non esse; considerent & intelligant spiritalem nativitatem sine Spiritu esse non posse; secundum quod & beatus Paulus Apostolus eos qui ab Joanne baptizati fuerant, priusquam missus esset à Domino Spiritus sanctus, baptizavit denuo spiritali baptismo, & sic eis manum imposuit, ut acciperent Spiritum sanctum. (Act. 19.) Quale est autem ut cum Paulum post Joannis baptisma iterato discipulos suos baptizasse videamus; nos eos qui ab hæresi ad Ecclesiam veniunt, (a) post inlicitam & profanam eorum tinctionem baptizare dubitemus? Nisi si his (b) Episcopis, de quibus nunc, minor fuit Paulus; ut hi quidem possint per solam manus impositionem venientibus hæreticis dare Spiritum sanctum; Paulus autem idoneus non fuerit, qui ab Joanne baptizatis Spiritum sanctum per manus impositionem daret, nisi eos prius etiam Ecclesiæ baptismo baptizasset.

Non satis videtur in nomine Patris & Filii & Sp. Sancti baptizare, si constet illis vocibus alios quam qui in Evangelio prædicantur, designari.

Illud quoque absurdum, quod non putant quærendum esse, quis sit ille qui baptizaverit, eo quod qui baptizatus sit, gratiam consequi potuerit invocata trinitate nominum Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Deinde, 3 hæc erit sapientia quam scribit Paulus esse in his qui perfecti sunt. (1 Cor. 2. 6.) (c) At quis est in Ecclesia perfectus & sapiens, qui hoc aut defendat, aut credat, quod invocatio hæc nominum nuda sufficiat ad remissionem peccatorum, & baptismi sanctificationem? cum hæc tunc utique proficiant, quando & qui baptizat habet Spiritum sanctum, & baptisma quoque ipsum non sit (d) sine Spiritu constitutum. Sed dicunt eum qui quomodocunque foris baptizatur, 4 mente & fide sua, baptismi gratiam consequi posse: quod & ipsum sine dubio ridiculum est, quasi de cœlo adducere ad se possit aut mens prava justorum sanctificationem, aut fides falsa credentium veritatem. Non omnes autem qui nomen Christi invocant, audiri, (e) & invocationem suam consequi aliquid gratiæ posse, Dominus ipse manifestat dicens: Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, & multos fallent. (Marc. 13. 6.) Nulla quippe differentia est inter pseudoprophetam & hæreticum. Nam ut ille in nomine Dei aut Christi, ita (f) iste in sacramento baptismi fallit. Mendacio uterque nititur, ad decipiendas hominum voluntates.

Historia mulieris Energumenæ, sacramenta administrantis.

Volo autem vobis & de historia quæ apud nos facta est, exponere ad hoc ipsum pertinente. Ante viginti enim & duos fere annos, temporibus post Alexandrum Imperatorem, multæ istic conflictationes & pressuræ acciderunt, vel in commune omnibus hominibus, vel privatim Christianis; terræ etiam motus plurimi & frequentes extiterunt, (g) ut per Cappadociam & per Pontum multa subruerent, quædam etiam civitates in profundum receptæ, dirupti soli hiatu devorarentur; ut 5 ex hoc persecutio quoque gravis adversum nos (h) Christiani nominis fieret. Quæ post longam retro ætatis pacem repente oborta, de (i) inopinato & insueto malo ad turbandum populum nostrum terribilior effecta est. Serenianus tunc fuit in nostra provincia Præses, acerbus & di-

(a) Post illicitam; *Ar. Lam.* (b) Episcopis, quibus, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. (c) At qui est in Ecclesia perfectus & sapiens, hoc, *Ar. Lam. Ebor. Mich. Vict.* (d) Sine Spiritu sancto, *Lam. Ebor. Bod.* 2. (e) Et per invocationem, *Ar.* (f) Iste sacramento, *Bod.* 2. (g) Ut & per Cappadociam, *Lam. Ebor. NC.* 1. (h) Christiani nominis, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (i) Inopinato malo, *Bod.* 2.

1 *Ubi præsident majores natu.*] Rigaltius ait, *Seniores & vere πρεσβύτεροι, qui & baptizandi, & manum imponendi & ordinandi possident potestatem, ordine sic ab Ecclesia constituto. Sed quare hic non fit mentio, offerendi? nisi quod tacite trium illorum potestate includitur.* Ordine, non lege positiva, Ecclesiæ constituto; sed Domini ipsius lege qui Ecclesiam constituit. Episcopi à Christo & ab Apostolis ejus potestate instructi; omnium quæ in Ecclesia geruntur auctores, & auspices; etiam eorum quæ Presbyteri & Diaconi administrant. Hoc Cyprianus & Ignatius sæpius inculcant.

2 *In Iconio.*] Vid. Euseb. l. 2. c. 7. Hic Dionysius ait, πρὸ πολλῦ κατὰ τὺς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπυς ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις, καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, ἐν Ἰκονίῳ καὶ Συνάδοις, καὶ παρὰ πολλοῖς τῦτο ἔδοξεν.

3 *Hæc erit sapientia.*] Rigaltius ait, *Hanc loquendi formam Cyprianus habet à Tertulliano suo. Atque hæc forma conjecturam firmat, Græca Firmiliani ab Cypriano fuisse in Latinum translata.*

4 *Mente & fide sua.*] Qualiscunque mens, utcunque perfida fides fuerit.

5 *Ex hoc quoque persecutio.*] Unde Antoninus Pius rescripto ejus ad Commune Asiæ, in gratiam Christianorum; admonet illos; περὶ τῶν σεισμῶν τῶν γεγονότων, καὶ τῶν γινομένων ὐκ εἰκὸς ἀθυμῦντας.

1 Dice-

An. 256. & dirus perſecutor. In hac autem perturbatione conſtitutis fidelibus, & huc atque illuc perſecutionis metu fugientibus, & patrias ſuas (a) relinquentibus, atque in alias partes regionum tranſeuntibus (erat enim tranſeundi facultas, eo quod perſecutio illa, non per totum mundum, ſed localis fuiſſet) emerſit iſtic ſubito quædam mulier, quæ (b) in extaſi conſtituta, propheten ſe præferret, & quaſi ſancto Spiritu plena ſic ageret. Ita autem principalium (c) dæmoniorum impetu ferebatur, ut per longum tempus ſollicitaret & deciperet fraternitatem; ac mirabilia quædam & portentoſa (d) perficiens, & facere ſe terram moveri pollicéretur. Non quod dæmoni tanta eſſet poteſtas, aut terram movere aut elementum concutere juſſu valeret; ſed quod nonnunquam ſpiritus nequam præſciens & intelligens terræ motum futurum, id ſe facturum eſſe ſimularet, quod futurum videret. Quibus mendaciis & jactationibus ſubegerat mentem ſingulorum, ut ſibi obedirent, & (e) quocunque præciperet & duceret ſequerentur: faceret quoque mulierem illam cruda hyeme nudis pedibus per aſperas nives ire, nec vexari in aliquo aut lædi illa diſcurſione: 1 diceret etiam ſe in Judæam & Hieroſolymam feſtinare, fingens tanquam inde veniſſet. Hic & unum de presbyteris (f) 2 ruſticum, item & alium Diaconum fefellit, ut eidem mulieri commiſcerentur, quod paulo poſt detectum eſt. Nam ſubito apparuit illi unus de exorciſtis vir probatus & circa religioſam diſciplinam bene ſemper converſatus, qui exhortatione quoque fratrum plurimorum, qui & ipſi fortes ac laudabiles in fide aderant, excitatus, erexit ſe contra illum ſpiritum nequam revincendum; qui ſubtili fallacia etiam hoc paulo ante prædixerat, venturum quendam (g) averſum & tentatorem infidelem. Tamen ille exorciſta inſpiratus Dei gratia fortiter reſtitit, & eſſe illum nequiſſimum ſpiritum, qui prius ſanctus putabatur oſtendit. Atqui illa mulier, quæ prius per præſtigias & fallacias dæmonis, multa ad deceptionem fidelium moliebatur, inter cetera quibus plurimos deceperat, etiam hoc frequenter auſa eſt, ut & invocatione non contemtibili (h) ſanctificare ſe panem & euchariſtiam facere ſimularet, & ſacrificium (i) 4 Domino non ſine ſacramento ſolitæ prædicationis offerret; baptizaret quoque multos 5 uſitata & legitima verba interrogationis uſurpans, ut nil diſcrepare ab Eccleſiaſtica regula (k) videretur. Quid igitur de hujus baptiſmo dicemus, quo nequiſſimus dæmon per mulierem baptizavit: Nunquid & hoc Stephanus, & qui illi conſentiunt comprobant? maxime cui nec ſymbolum Trinitatis, nec interrogatio legitima & Eccleſiaſtica defuit? Poteſt credi aut remiſſio peccatorum data, aut lavacri ſalutaris regeneratio rite perfecta, ubi omnia quamvis ad imaginem veritatis, tamen per dæmonem geſta ſunt? Niſi ſi & dæmonem in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti, gratiam baptiſmi dediſſe contendunt, qui (l) hæreticorum baptiſma defendunt. Apud quos ſine dubio idem error eſt, dæmonum fallacia ipſa eſt; quando apud illos omnino Spiritus ſanctus non eſt. Illud etiam quale eſt, quod vult Stephanus, his qui apud hæreticos baptizantur, adeſſe præſentiam & ſanctimoniam Chriſti? Nam ſi non mentitur Apoſtolus dicens: Quotquot in Chriſto tincti eſtis, Chriſtum induiſtis; utique qui illic in Chriſto baptizatus eſt, induit Chriſtum: ſi autem induit Chriſtum, accipere potuit & Spiritum ſanctum qui à Chriſto miſſus eſt, & fruſtra illi venienti ad accipiendum (m) Spiritum manus imponitur: niſi ſi à Chriſto Spiritum induit, ut apud hæreticos ſit quidem Chriſtus, non ſit autem illic Spiritus ſanctus. *Gal.* 3. 27.

Hæretici qui adulterant fidem, filios Deo generare non poſſunt.

Decurramus vero breviter & cetera quæ à vobis copioſe & pleniſſime dicta ſunt, feſtinante vel maxime ad vos Rogatiano diacono cariſſimo noſtro. Sequitur enim illud, quod interrogandi ſunt à nobis qui hæreticos defendunt, utrum carnale ſit eorum baptiſma, an ſpirituale. Si enim carnale eſt; nihil differunt à Judæorum baptiſmo, quo ſic illi utuntur, ut eo tanquam communi & vulgari lavacro tantum ſordes laventur. Sin autem ſpiritale eſt; quomodo apud illos eſſe baptiſma ſpiritale poteſt, apud quos Spiritus ſanctus non eſt? Ac per hoc aqua qua tinguntur, lavacrum eſt illis carnale tantum, non

(*a*) Relinquentibus, erat enim, *Bod.* 2. (*b*) In extaſin conſtituta, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*c*) Dæmonum, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Perficiens, terram ſe movere, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*e*) Diceret quocunque, *Bod.* 2. (*f*) *Sic Bod.* 2. *Morel.* Ruſticum, *Rig.* (g) Adverſum, *Ar. Lam.* (*h*) Sanctificare ſe pacem, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. *Mich. Vict.* (*i*) Domino ſine, *MSS.* & *Imp.* (*k*) Viderentur, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*l*) Hæreticorum baptiſmata, *Bod.* 2. *Vict.* (*m*) Spiritum ſanctum, *Ar. NC.* 1. *Lam. Ebor.*

1 *Diceret etiam ſe in Judæam & Hieroſolymam feſtinare.*] Peregrinatione religionis ergo; cujus rei fortaſſis hæc prima auſpicia, & quidem non læti ominis.

2 *Ruſticum.*] Simplicem & fraudibus non minus quam libidini obnoxium. Ita tres Epiſcopi ex Italiæ angulo acciti qui Novatiani ordinationi præerant, ἄνθρωποι ἀγροῖκοι deſcribente Cornelio, Euſeb. l. 6. c. 43.

3 *Eidem mulieri commiſcerentur.*] Raro ſine pudicitiæ proſtratione, adulteratur fides.

4 *Domino non ſine.*] Hanc eſſe veram lectionem ex contextu ſatis eſt manifeſtum; ſubjungitur enim, *baptizaret quoque multos uſitata & legitima verba interrogationis uſurpans, ut nil diſcrepare ab Eccleſiaſtica regula videretur.* Et quidem vis argumenti periret, ſi verba ſolennia, Euchariſtiæ adminiſtrationi præſtituta, non fuiſſent retenta. *Prædicatio ſolita* videtur iſta ἀνάμνησις quam Dominus fieri mandabat, & de qua D. Paulus 1 Cor. 11. 26. καταγγέλλετε τὸν θάνατον τοῦ κυρίου. De הגדה paſchali ſupra in Epiſt. ad Cæcil. dictum. Rem hanc exſequi videtur Juſtinus Martyr Apol. 2. ubi dicit, προσφέρεσθαι τῷ προεστῶτι τὸν ἄρτον, καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος, καὶ οὗτος λαβὼν οἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὅλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει, &c. Rigaltius ait, *Legendum videtur: ſive ſacramentum ſolitæ precationis offerret. Sacramentum precationis dicit, quemadmodum Tertullianus, ſacramentum orationis.*

5 *Uſitata & legitima verba interrogationis.*] Rigaltius ait, *Mox dicet interrogationem legitimam & Eccleſiaſticam. Hæc autem verba, atque hæc interrogatio ſic habentur Epiſt. ſequ. Credis remiſſionem peccatorum & vitam æternam per ſanctam Eccleſiam?*

An. 256. non baptismi sacramentum. Quod si baptisma hæreticorum habere potest regenerationem secundæ nativitatis; (a) non hæretici: sed filii Dei computandi sunt, qui apud illos baptizantur. Secunda enim nativitas quæ est in baptismo, filios Dei generat. Si autem sponsa Christi una est, quæ est Ecclesia Catholica; ipsa est quæ sola generat Dei filios. Neque enim (b) multæ sponsæ Christi; cum dicat Apostolus: Despondi vos uni viro virginem castam assignare Christo. *2 Cor. 11. 2.* Et: Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere (c) populi tui; quia desideravit Rex speciem tuam. *Ps. 44. 10.* Et: Veni Sponsa de Libano, advenies & 1 pertransibis à principio fidei. *Cant. 4. 8.* Et: Ingressus sum in hortum meum soror mea, sponsa. *Cant. 5. 1.* Videmus unam personam ubique proponi, quia & sponsa est una. Non est autem una nobiscum hæreticorum synagoga, quia nec sponsa est adultera & fornicaria; unde nec potest filios Dei parere. Nisi si secundum quod Stephano videtur, hæresis quidem parit & exponit: expositos autem Ecclesia suscipit; & quos non ipsa pepererit pro suis nutrit, cum filiorum alienorum mater esse non possit. Et ideo Christus Dominus noster unam esse manifestans sponsam suam, & unitatis ejus sacramentum declarans, ait: Qui non est mecum, (d) adversus me est, & qui non mecum colligit, spargit. *Luc. 11. 23.* Si enim nobiscum est Christus, hæretici autem non sunt nobiscum; pro certo adversus Christum sunt hæretici. Et si nos colligimus cum Christo, non colligunt autem nobiscum hæretici, sine dubio spargunt.

Ecclesia hortus conclusus; & Arca extra quam non est salus.

Sed nec illud prætereundum est à nobis, quod à vobis necessario dictum est, quod Ecclesia secundum Canticum Canticorum, hortus sit conclusus, & fons signatus, paradisus cum fructu pomorum. *Cant. 4. 12.* Qui autem nunquam in hunc hortum introierunt, neque paradisum à Deo creatore plantatum viderunt, quomodo de fonte qui (e) intus inclusus est, & divino sigillo signatus est, aquam vivam lavacri salutaris præbere alicui potuerunt? Cum vero & arca Noë nihil aliud fuerit quam sacramentum Ecclesiæ Christi, quæ tunc omnibus foris pereuntibus eos solos servavit qui intra arcam fuerunt; manifeste instruimur ad Ecclesiæ unitatem perspiciendam, quemadmodum & Apostolus Petrus posuit dicens: (f) Sic & vos similiter salvos faciet baptisma: ostendens, (g) quoniam quomodo qui cum Noë in arca non fuerunt, non tantum (h) purgati per aquam non sunt, sed statim diluvio illo perierunt; *1 Pet. 3. 21.* sic & nunc quicunque in Ecclesia cum Christo non sunt, foris peribunt, nisi ad unicum & salutare Ecclesiæ lavacrum per pœnitentiam, (i) convertantur.

Ecclesia super petram solidata, in symbolum unitatis Petro commendata.

Qualis vero error sit, & quanta sit cæcitas ejus qui remissionem peccatorum dicit apud synagogas hæreticorum dari posse, nec permanet in fundamento 2 unius Ecclesiæ quæ semel à Christo supra petram solidata est; hinc intelligi potest, quod soli Petro Christus dixerit: Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata & in cœlis: & quæcunque solveris super terram, erunt soluta & in cœlis: *Matt. 18. 18.* & iterum in (k) Evangelio quando in solos Apostolos insufflavit Christus dicens, Accipite Spiritum (l) sanctum: Si cujus remiseritis peccata, remittentur illi: & si cujus tenueritis, tenebuntur. *Jo. 20. 23.* Potestas ergo peccatorum remittendorum Apostolis data est, & Ecclesiis quas illi à Christo missi constituerunt, & Episcopis qui eis ordinatione vicaria successerunt. Hostes autem unius Catholicæ Ecclesiæ in qua nos sumus, & adversarii nostri qui Apostolis successimus, sacerdotia sibi illicita contra nos vindicantes, & altaria profana ponentes; quid aliud sunt quam Chore & Dathan & Abiron, pari scelere sacrilegi, & easdem quas & illis pœnas daturi cum his qui sibi consentiunt; secundum quod etiam tunc illorum participes & fautores pariter cum eis perierunt. Atque ego in hac parte juste indignor ad hanc tam apertam & 3 manifestam Stephani stultitiam, quod qui sic de Episcopatus sui loco gloriatur & se successionem Petri tenere contendit, super quem fun-

(*a*) Non Hæreticis, sed fidei computandi sunt, *Lam. Ebor. NC.* 1. *Mich* (*b*) Multæ sunt sponsæ, *Mich. Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*c*) Populum tuum, *Ar. Lam. Ebor. NC. Bod.* 2. (*d*) Contra me est, *Ar.* (*e*) Intus clausus, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. (*f*) Sic & nos similiter, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*g*) Quoniam quia, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Purgati & salvati, *Ar. Ebor. Lam. NC.* 1. (*i*) Conversi, *Ar.* (*k*) Evangelio in solos, *Ar. Lam.* (*l*) Sanctum: cujus, *Ar.*

1 *Pertransibis à principio fidei.*] LXX. ἀπὸ ἀρχῆς πίστεως. Aquila ἀπ' ἀρχῆς ἀμανά. Sic Vulgata, à capite Amana. Voces Hebreæ ראש אמונה quæ fidei vel veritatis, caput seu principium significant, versionum varietati locum fecere. Mons Amanus qui à Syris Ciliciam separat, Geographis satis notus est. Targum Chaldæum נהר דאמנה fluvium Amana ponit: & revera flumen Syriæ de quo mentio habetur 2 Reg. 5. 12. A Masoretis אמנ legitur. Et aliqui Græci Codices pro ἀβανά, legunt ἀμανα καὶ φαρφάρ.

2 *Unius Ecclesiæ quæ semel à Christo super petram solidata est.*] Rigaltius ait, *Recte hoc quidem Firmilianus, Ecclesiam semel esse solidatam à Christo supra petram. Quod autem adjicit: Soli Petro Christum dixisse: Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata & in cœlis, referri debet ad primam pollicitationis partem, quæ est apud Matthæum, Dabo tibi claves regni cœlorum. Atque hoc est etiam verissimum; nam & ad unitatem Ecclesiæ pertinet, Christum in persona Petri promisisse Ecclesiæ daturum se claves regni cœlorum. Dixit igitur Petro: Dabo tibi claves: At non dixit: Dabo tibi soli. Quod pollicitus est se daturum, diximus supra quando & quomodo dederit. Dedisse post resurrectionem suam, discimus ex Joanne: ac dedisse quidem Petro, non autem nominatim, sed cunctis Apostolis una congregatis. Verba vero Christi sunt: Sicut me misit Pater, ego mitto vos. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Quod igitur promiserat Petro daturum se, dedit omnibus Apostolis, atque ita Petro.* Atque hoc disertissimis verbis concludit Cyprianus, dicens; *Potestas ergo peccatorum remittendorum Apostolis data est, & Ecclesiis, &c.*

3 *Manifestam Stephani stultitiam.*] Hunc certe Firmilianus minime opinatus est fuisse universalem Ecclesiæ pastorem, & controversiarum infallibilem judicem; cujus personam & definitionem tam inciviliter tractavit.

1 *Mul*

An. 256. fundamenta Ecclesiæ collocata sunt, 1 multas alias petras inducat, & Ecclesiarum multarum nova ædificia constituat, dum esse illic baptisma sua auctoritate defendit. Nam qui baptizantur, complent sine dubio Ecclesiæ numerum. Qui autem baptisma eorum probat, de baptizatis & Ecclesiam illic esse confirmat. Nec intelligit obfuscari à se & quodammodo aboleri Christianæ petræ veritatem, qui sic prodit & deserit unitatem. Judæos tamen quamvis ignorantia cæcos & gravissimo facinore constrictos, zelum Dei Apostolus (a) habere profitetur; Stephanus qui per successionem cathedram Petri habere se prædicat, nullo adversus hæreticos zelo excitatur: concedens illis non modicam sed maximam gratiæ potestatem, ut (b) dicat eos & asseveret per baptismi sacramentum sordes veteris hominis abluere, antiqua mortis peccata donare, regeneratione cœlesti filios Dei facere, ad æternam vitam divini lavacri sanctificatione reparare. Qui sic magna & cœlestia Ecclesiæ munera hæreticis concedit & tribuit; (c) quid aliud quam communicat eis, quibus tantum gratiæ defendit ac vindicat? Et frustra jam dubitat in ceteris quoque consentire eis & particeps esse; ut & simul cum eis conveniat, 2 & orationes pariter cum eisdem misceat, & altare ac sacrificium commune constituat. Sed in multum, inquit, proficit nomen Christi ad fidem & baptismi sanctificationem, ut (d) quicunque in nomine Christi baptizatus fuerit, consequatur statim gratiam Christi; quando huic loco breviter occurri possit & dici, quoniam si in nomine Christi valuit foris baptisma ad hominem purgandum, in ejusdem Christi nomine valere illic potuit & manus impositio ad accipiendum Spiritum sanctum. Et incipient (e) cetera quoque quæ apud hæreticos aguntur, justa & legitima videri; quando in nomine Christi geruntur; secundum quod vos in Epistola vestra exsecuti estis: non nisi in Ecclesia sola valere posse nomen Christi, cui uni concesserit Christus cœlestis gratiæ potestatem.

Veritas consuetudini præferenda.

Quod autem pertinet ad consuetudinem refutandam, quam videntur opponere veritati; quis tam vanus sit ut veritati consuetudinem præferat? aut qui perspecta luce tenebras non derelinquat? Nisi si & Judæos Christo adventante, id est, veritate, adjuvat in aliquo antiquissima consuetudo, quod relicta nova veritatis via in vetustate permanserint. Quod quidem adversus Stephanum vos dicere Afri potestis, cognita veritate errorem vos consuetudinis reliquisse. Ceterum nos veritati & consuetudinem jungimus, & consuetudini Romanorum consuetudinem sed veritatis opponimus; ab initio hoc tenentes quod à Christo & ab (f) Apostolo traditum est. Nec meminimus, hoc apud nos aliquando cœpisse, cum semper istic observatum sit, ut non nisi unam Dei Ecclesiam nossemus, & sanctum baptisma non nisi sanctæ Ecclesiæ computaremus. Plane quoniam quidam de eorum baptismo dubitabant, qui & si novos Prophetas recipiunt, eosdem tamen Patrem & (g) Filium nosse nobiscum videntur; plurimi simul 3 convenientes in Iconio diligentissime tractavimus; & confirmavimus repudiandum esse omne omnino baptisma, quod sit extra Ecclesiam constitutum.

Apostoli verba Phil 1. elucidantur.

Ad illud autem quod pro hæreticis ponunt, & aiunt Apostolum dixisse: Sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuncietur, ut respondeamus, ineptum est; quando manifestum sit, Apostolum in Epistola sua qua hoc dixit, neque hæreticorum, neque baptismi eorum mentionem fecisse, sed locutum esse de fratribus tantum, sive perfide secum loquentibus, sive in fide sincera perseverantibus. Nec oporteat hoc longo tractatu excutere, sed ipsam satis sit Epistolam legere, & quid Apostolus dixerit, de ipso Apostolo recognoscere. Quid ergo, inquiunt, fiet de his qui ab hæreticis venientes sine Ecclesiæ baptismo admissi sunt? Si de seculo excesserunt, in eorum numero qui apud nos catechizati quidem sunt, sed priusquam baptizarentur obierunt, habentur. 4 Non modo dicunt emolumentum veritatis & fidei, ad

Philip. 1, 18.

(*a*) Habere confitetur, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Dicat eis, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*c*) Quid aliud agit, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*d*) Quicunque & ubicunque, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*e*) Cetera quoque apud hæreticos, justa, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2. (*f*) Apostolis, *Lam. NC.* 1. *Ebor.* (*g*) Filium & Sp. sanctum, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *Bod.* 2.

1 *Multas alias petras inducat.*] Rigaltius ait, *Multi alii esse possunt Petri, sed una esse debet Petra.*

2 *Et orationes pariter cum iisdem misceat.*] Ex disciplina Ecclesiæ cum hæreticis orare prorsus illicitum. Vid. Can. Ap. 10. 45. & 46. Antioch. Can. 2. Laodic. 11. Chalced. can. 14. Carthag. can 11. Sextæ Synod. can. 72.

3 *Convenientes in Iconio.*] Non de novo aliquid statuentes, sed prius recepta *confirmantes.*

4 *Non modo dicunt emolumentum.*] Codices omnes consentiunt in hac lectione. Sensus videtur esse, Catechumenos ante baptismum morte interceptos, non irritis vocibus fidei Christianæ beneficia enarrare; & profiteri solenniter divinæ gratiæ emolumenta, quorum illi interim immunes futuri sunt. Sed Dei Opt. Max. indulgentiam, ipsis utcunque infelicibus, minime defuturam. Ecclesiæ sacramenta sunt fœderis cum humano genere initi sigilla; quibus fidem suam Deus, pacti conventi arbiter, oppignoravit: sed clementissimus ille, non tantum ad legem bonus est; & præmia licet ideo elargitur quia promisit; magis præstat quia voluit. Interim, qui in seculo permanent, nec ad sacrum lavacrum accedunt; sciant se præsumtionis insolentis pœnas daturos. Qui laborantibus benigne subvenit, cessantes certius opprimet. Rigaltius ait, *Reponendum hoc loco verbum, habent: quod non intellecta reduplicatione præcedentis, excidit: ideoque scribendum. In eorum numero, qui apud nos catechizati quidem sunt, sed priusquam baptizarentur obierunt, habentur. Habent, non modo discunt, emolumentum veritatis & fidei, ad quam relicto errore pervenerant, etsi consummationem gratiæ consecuti non sint, morte præventi.* Sententia Firmiliani est, *eos qui apud orthodoxos catechizati quidem sunt, sed priusquam baptizarentur obierunt, non tantum didicisse, verum etiam habuisse, emolumentum veritatis & fidei, vitæ scilicet æternæ; quamvis consummationem gratiæ consecuti non sint. Consummationem gratiæ vocat sacramentum baptismi, quo significatur baptizatum adeptum esse consummationem & perfectionem gratiæ Christianæ apud Ecclesiam Christi: quod sacramentum signum est visibile gratiæ invisibilis, jam à Christo collatæ homini ad veritatem converso, etsi nondum baptizato. Non indiget Deus signis sive sacramentis, cum sit ipse veritas, & apud ipsum veritas ipsa. Sed apud homines utitur sacramentis & signis, ut hebetiores & tardiores intellectu homines, corporis sensibus signa corporea percipiant mirabilium quæ Deus facit etiam invisibili sua potestate.* Signa quidem sunt; sed eorum quæ conferunt, & exhibendo repræsentant.

An. 256. ad quam relicto errore pervenerant, & si consummationem gratiæ consecuti non sunt, morte præventi. Qui autem adhuc in seculo permanent, baptizentur Ecclesiæ baptismo, ut remissionem peccatorum consequi possint; ne per alienam præsumtionem in pristino errore manentes, sine gratiæ consummatione moriantur.

Baptisma temere admissum, temerariam Eucharistiæ participationem post se trahit.

Ceterum quale delictum est, vel illorum qui admittuntur, vel eorum qui admittunt; ut (a) non ablutis per Ecclesiæ lavacrum sordibus, nec peccatis expositis, usurpata temere communicatione contingant corpus & sanguinem Domini, cum scriptum sit: Quicunque ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini? Nos etiam illos quos hi qui prius in Ecclesia Catholica Episcopi fuerant, & postmodum sibi potestatem clericæ ordinationis assumentes baptizaverant, pro non baptizatis habendos judicavimus. Et hoc apud nos observatur, ut quicunque ab illis tincti ad nos veniunt, tanquam alieni & nihil consecuti, unico & vero Ecclesiæ Catholicæ baptismo apud nos baptizentur, & lavacri vitalis regenerationem consequantur. Et tamen multum interest inter eum qui invitus & necessitate persecutionis coactus succubuit, & illum qui sacrilega voluntate audax contra Ecclesiam rebellat, vel in Patrem & (b) Deum Christi, & totius mundi conditorem, impia voce blasphemat. Et non pudet Stephanum hoc asserere, ut per eos (c) qui cum ipsi in omnibus peccatis sint constituti, dicat posse remissionem peccatorum dari? Quasi possit esse in domo mortis lavacrum salutis. Ubi ergo erit quod scriptum est; 1 Ab aqua aliena abstine te, & à fonte alieno ne biberis: si relicto Ecclesiæ fonte signato, alienam aquam pro tua suscipis, & profanis fontibus Ecclesiam polluis? Quando enim baptismo hæreticorum communicas, quid aliud quam de voragine & cœno illorum bibis, & ipse Ecclesiæ sanctificatione purgatus, alienarum sordium contactibus inquinaris? Nec metuis judicium Dei, hæreticis testimonium contra Ecclesiam perhibens, cum scriptum sit: Falsus testis non erit impunitus.

1 Cor. 11. 27. — Prov. 9. 19. — Prov. 19. 5.

Qui hæreticorum baptisma pro rato habet, illos a pœnitentia avertit.

Quinimo tu hæreticis omnibus pejor es; nam cum inde multi cognito errore suo ad te veniant, ut Ecclesiæ verum lumen accipiant; tu venientium errores adjuvas, & obscurato lumine Ecclesiasticæ veritatis, tenebras hæreticæ noctis accumulas. Cumque se illi in peccatis esse, & nihil gratiæ habere se, ac propterea ad Ecclesiam venire fateantur; tu eis remissionem peccatorum subtrahis quæ in baptismo datur, dum dicis eos jam baptizatos, & extra Ecclesiam, Ecclesiæ gratiam consecutos: nec intelligis animas eorum de manu tua exquiri, cum judicii dies advenerit, qui sitientibus Ecclesiæ potum negasti: & volentibus vivere causa mortis fuisti. Et insuper indignaris.

Quod rationum momentis deest, ira & furore solet suppleri.

Vide qua imperitia reprehendere audeas eos, qui contra mendacium pro veritate nituntur. Quis enim justius indignari contra alterum debuit? Utrumne qui hostes Dei asserit, an vero (d) qui adversus eum qui hostes Dei asserit, pro Ecclesiæ veritate consentit? Nisi quod imperitos, etiam animosos atque iracundos esse manifestum est, dum per inopiam consilii & sermonis ad iracundiam facile vertuntur, ut de nullo alio magis quam de te dicat scriptura divina: Homo animosus parit lites, & vir iracundus exaggerat peccata. Lites enim & dissentiones quantas parasti per Ecclesias totius mundi? Peccatum vero quam magnum tibi exaggerasti, quando te à tot gregibus scidisti? 2 Excidisti enim teipsum: noli te fallere.

Prov. 29. 22.

Ille maxime schismaticus qui alios immerito tanquam schismaticos abstinet.

Siquidem ille est vere schismaticus, qui se à communione Ecclesiasticæ unitatis apostatam fecerit. Dum enim putas omnes à te abstineri posse, solum te ab omnibus abstinuisti. Nec te informare ad regulam veritatis & pacis vel Apostoli præcepta potuerunt, monentis & dicentis: Obsecro ergo vos ego vinctus in Domino, digne ambulare vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate sensus & lenitate, cum patientia sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem Spiritus in conjunctione pacis. Unum corpus, & unus Spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una Fides, unum Baptisma, unus Deus & Pater omnium, (e) qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. Hæc Apostoli mandata & monita (f) salutaria, quam diligenter Stephanus implevit, humilitatem sensus & lenitatem primo in loco servans? Quid enim humilius aut lenius quam cum tot Episcopis per totum mundum dissensisse; pacem cum singulis vario discordiæ genere rumpentem, modo

Eph. 4. 1.

(*a*) Ut non abluti, communicatione continguant, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Dominum Christum, *Ar. NC.* 1. (*c*) *Sic Ar. Lam. Ebor. NC.* 1. *MR.* Qui ipsi, *Rig.* (*d*) Qui adversus hostes Dei asserit, *Lam.* (*e*) Qui est super omnia, *Lam. Ebor.* (*f*) Salubria, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1.

1 *Ab aqua aliena.*] Supra observavimus in Epist. ad Januarium, & Suffrag. 5. concil. Carth. textum hunc frustra alibi quam in versione Græca requiri, nimirum abesse codicibus Hebræis & vulgato Latino. Habetur tamen in Syriaca, Arabica & Armenica interpretatione. Porro non modo laudatur à Nemesiano in suffragio quinto concilii Carthaginiensis, & Clemente Alexandrino Pœdag. l. 3. sed etiam hic à Firmiliano Cæsariensi agnoscitur. Unde conficere licebit, eandem versionem Græcam, etiam illic ubi ab Hebræo discedi-tur, ubique terrarum invaluisse.

2 *Excidisti enim teipsum.*] Nullum anathematis fulmen irritum est: missum in delinquentes, certissimum est judicii extremi præjudicium. Si adversus innocentem vibretur, in auctorem redit; siquidem diris immerentem devovens, ipse eandem ex talionis lege, quam intentabat, pœnam meretur. Si vero in privatum aliquem hominem sic injurius, tanto cum periculo peccet; quid de isto sentiendum, qui in totas gentes, & plurimas Ecclesias grassatur? Hac temeritate olim deliquit Victor in Paschatis negotio; sed viderint in eadem cathedra successores, quo jure omnes ubique per terrarum orbem Ecclesias, quæ se in eorum obsequium non permisere, simul & semel anathemate percellunt; & inter missarum solennia, atque altari posito, per ipsum Christi sanguinem, felicioribus usibus destinatum, tanquam ferali carmine; prorsus immerentes, æternis inferorum flammis addicunt. Vid. quæ dicta lib. de Unit. Eccl.

1 *Insuper*

An. 256. modo cum Orientalibus, (quod nec vos latere confidimus) modo vobiscum, qui in meridie estis? A quibus legatos Episcopos patienter satis & leniter suscepit, ut eos nec ad sermonem saltem colloquii communis admitteret: adhuc insuper dilectionis & caritatis memor, præciperet fraternitati universæ, ne quis eos in domum suam reciperet; ut venientibus non solum pax & communio, sed & tectum & hospitium negaretur. Hoc est servasse unitatem Spiritus in conjunctione pacis, (a) abscindere se à caritatis unitate, & alienum se per omnia fratribus facere, & contra sacramentum & fidem, contumacis furore discordiæ rebellare. Apud talem potest esse unum corpus & unus Spiritus, apud quem fortasse ipsa anima una non est, sic lubrica & mobilis & incerta? Sed quantum ad illum pertinet, relinquamus.

Occurritur objectioni; quod cum unum ubique sit baptisma, pariter ubique ratum esse debet.

(b) Excutiamus potius id de quo tum (c) maxima quæstio est. Qui contendunt ab hæreticis baptizatos sic recipi oportere tanquam legitimi baptismi gratiam consecutos; unum nobis atque illis baptisma dicunt esse, & in nullo discrepare. Sed quid ait Apostolus Paulus? Unus Dominus, una Fides, unum Baptisma, unus Deus. *Eph.* 4. 5. Si unum atque idem est cum nostro baptisma hæreticorum; sine dubio & fides una est; si autem fides una est; utique & Dominus unus: si Dominus unus est, consequens est dicere, quia unitas est. Si autem hæc unitas quæ separari omnino & dividi non potest, etiam apud hæreticos ipsa est; quid ultra contendimus? ut quid illos hæreticos, & non Christianos vocamus? Porro cum nobis & hæreticis nec Deus unus sit, nec Dominus unus, nec una Ecclesia, nec fides una, sed nec unus Spiritus, aut corpus unum; manifestum est nec baptisma nobis & hæreticis commune esse posse, quibus nihil est omnino commune. Et tamen non pudet Stephanum talibus adversus Ecclesiam patrocinium præstare: & propter hæreticos asserendos, fraternitatem scindere: 1 insuper & Cyprianum, pseudochristum, & pseudoapostolum & dolosum operarium dicere? Qui omnia in se esse conscius prævenit; ut alteri ea per mendacium objiceret, quæ ipse ex (d) merito audire deberet. Bene te valere omnibus nobis, cum universis qui in Africa sunt Episcopis, & cunctis Clericis, & omni fraternitate universi optamus; ut perpetuo unanimes & unum sentientes, habeamus nobiscum etiam de longinquo adunatos. *Matt.* 24. 24. 2 *Cor.* 11. 13.

(*a*) Abscindere se à caritatis veritate, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Exigamus, *Ar. Lam. Ebor.* (*c*) Quam maxima, *Ar. Lam.* (*d*) Ei non immerito objici deberent, *Ar. Lam. Ebor. NC.* 1.

1 *Insuper & Cyprianum.*] Rigaltius ait, *Hinc manifestum est Stephanum adeo infestum fuisse Cypriano, ut diceret Cyprianum esse pseudo-christum, & pseudo-apostolum, & dolosum operarium.* Quæ tamen omnia, ex Firmiliani sententia, *ipse ex merito audire deberet.* Ita qui convitiis certant nunquam ab adversario vincuntur. Utcunque ad maledicta de novo invenienda desit ingenium; præsto semper erit ingesta retorquere, & qui contumeliam repetit, pariter facit.

EPISTOLA LXXXVI.

An. 257. **Cyprianus [1] Nemesiano, Felici, Lucio, alteri Felici, Litteo, Poliano, Victori, Jaderi, Dativo, Coepiscopis: item Compresbyteris & Diaconibus, & ceteris Fratribus in Metallo constitutis Martyribus Dei Patris omnipotentis & Jesu Christi Domini, & Dei conservatoris nostri, æternam Salutem.**

Ad Pamelii num. Epist. LXXVII. In Erasm. l. 3. Ep. 25. Cyprianus exilio detentus excusat se quod Martyres non visitaverit.

Scripta in Exilio, tempore Xysti Pontificis Romani.

GLORIA quidem vestra poscebat, beatissimi ac dilectissimi fratres, ut ad conspectum atque ad complexum vestrum venire ipse deberem, nisi me quoque ob confessionem (a) nominis relegatum, 2 præfiniti loci termini coercerent: sed quo modo possum repræsento me vobis, & ad vos etiam si (b) corpore & gressu venire non datur, dilectione tamen & spiritu venio, exprimens literis animum meum, quo in istis virtutibus & laudibus vestris lætus exulto, participem me computans vobis, etsi non passione corporis, consortio caritatis. An ego possim tacere, & vocem meam silentio premere, cum de carissimis meis tam multa & gloriosa cognoscam, quibus vos divina

(*a*) Nominis Christi, *Pem.* (*b*) Corporeo gressu, *NC.* 2.

1 *Nemesiano.*] Horum omnium Episcoporum Numidarum nomina, in synodo Carthaginiensi comparent. Nemesianus à Thubunis dicitur Suffrag. 5. Felix à Bagai habetur Suff. 12. Ab Amaccura Suff. 33. Alii quidem ibi sunt Felices, sed qui ad Byzacenam pertinebant, qui non sunt hujus loci. Lucius memoratur Suff. 7. nec non 31. utrique Numidæ, alii istius nominis ad Zeugitanam pertinent. Litteus occurrit Suff. 82. Polianum habemus Suff. 13. qui à Mileo dicitur. Suff. 78. Victorem ab Octavo Numidam exhibet; alter à Gor non videtur hujus loci. Jader à Midila occurrit Suff. 45. Dativus demum à Badis memoratur Suff. 15. De Nemesiano solo dubitari poterit num Numida fuerit, an Maurus; nisi quod Tubunia occurrat in Numidia non minus quam in Mauritania; ut ex collatione Carthaginiensi apparet, & Notitia Imp. & quidem Siculis Ptolom. huc referenda videtur; licet aliter in notis ad Concil. Carth. statuerim. Prædictos Episcopos ad tres fodinas seorsim damnatos fuisse, ex triplici eorum responso apparet; licet quodnam sit Siguense Metallum Epist. 78. memoratum, non conveniat. Littei nomen in responsis desideratur; unde conjicere licebit, illum è medio excessisse.

2 *Præfiniti loci termini coercerent.*] Rigaltius ait, *Itaque Epistola* IV. & LXXXI. *excusat se ob loci conditionem; quem scilicet præfiniti termini coercebant.*

An. 257. divina dignatio honoravit: ut ex vobis pars jam martyrii sui consummatione præcesserit, meritorum suorum coronam de Domino receptura; pars adhuc in carcerum claustris, sive in (a) metallis & vinculis demoretur, exhibens per ipsas suppliciorum moras, corroborandis fratribus & armandis majora documenta, (b) ad meritorum titulos ampliores tormentorum tarditate proficiens, habitura tot mercedes in cœlestibus præmiis, quot nunc dies (c) numerantur in pœnis? Quæ quidem vobis, fortissimi ac beatissimi fratres, pro merito religionis ac fidei vestræ accidisse non miror, ut vos sic Dominus ad gloriarum sublime fastigium clarificationis suæ honore provexerit; qui semper in Ecclesia ejus (d) custodito fidei tenore viguistis, conservantes firmiter Dominica mandata; in simplicitate innocentiam, in caritate concordiam, modestiam in humilitate, diligentiam in administratione, vigilantiam in adjuvandis laborantibus, misericordiam in fovendis pauperibus, in defendenda veritate constantiam, in disciplinæ severitate censuram. Ac ne aliquid ad exemplum bonorum factorum deesset in vobis, etiam nunc in confessione vocis & passione corporis fratrum mentes ad divina martyria provocatis, duces vos exhibendo virtutis; ut dum grex pastores suos sequitur, & quod fieri à præpositis cernit, imitatur; paribus obsequiorum meritis à Domino coronetur.

Ad varias pœnarum species, fustigationem, metalla, vincula, &c. solatia sua accommodantur.

Quod autem fustibus cæsi prius graviter & afflicti, per ejusmodi pœnas initiastis confessionis vestræ religiosa primordia; 1 execranda nobis ista res non est. Neque enim ad fustes Christianum corpus expavit, 2 cujus est spes omnis in ligno. 3 Sacramentum salutis suæ Christi servus agnovit, redemtus ligno ad vitam æternam, ligno provectus est ad coronam. Quid vero mirum, si vasa aurea & argentea in metallum, id est, auri & argenti domicilium dati estis, nisi quod nunc metallorum natura conversa est, 4 locaque quæ aurum & argentum dare ante consueverant, accipere cœperunt? Imposuerunt quoque compedes pedibus vestris, & membra felicia ac Dei templa infamibus vinculis ligaverunt; quasi cum corpore (e) ligetur & Spiritus, aut aurum vestrum ferri contagione maculetur. Dicatis Deo hominibus, & fidem suam religiosa virtute testantibus, ornamenta sunt ista, non vincula; nec Christianorum pedes ad infamiam copulant, sed clarificant ad coronam. O pedes feliciter vincti, qui non à fabro, sed à Domino resolvuntur. O pedes feliciter vincti, qui itinere salutari ad paradisum diriguntur. O pedes in seculo ad præsens ligati, ut sint semper apud Dominum liberi. O pedes compedibus & 5 transversariis interim cunctabundi, sed celeriter ad Christum glorioso itinere (f) cursuri. Quantum vult hic vel invida crudelitas, vel maligna, nexibus vos suis & vinculis teneat; cito à terris & pœnis istis ad cœlorum regna venietis. Non fovetur in metallis, lecto & culcitris corpus, sed refrigerio & solatio Christi fovetur. Humi jacent fessa laboribus viscera; sed pœna non est cum Christo jacere. Squalent sine balneis, membra situ & sorde deformia; sed spiritaliter intus abluitur, quod foris carnaliter sordidatur. Panis illic exiguus; at non in solo pane vivit homo, sed in sermone Dei. Vestis algentibus deest; sed qui Christum induit, & vestitus abundanter & cultus est. 6 Semitonsi capitis capillus horrescit, sed cum sit caput viri Christus, qualecunque illud caput deceat necesse est, quod ob Domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis & (g) tetra gentilibus, quali splendore pensabitur? Secularis hæc & brevis pœna, quam clari & æterni honoris mercede mutabitur, cum secundum beati Apostoli vocem, transformaverit Dominus corpus humilitatis nostræ conformatum corpori claritatis suæ?

Deut. 8. 3.

Phil. 3. 21.

Solatur martyres quod offerendi facultas ipsis sit erepta.

Sed nec in illo, fratres dilectissimi, aliqua potest aut religionis, aut fidei jactura sentiri, quod illic nunc sacerdotibus Dei 7 facultas non datur offerendi & celebrandi sacrificia divina. Celebratis imo atque offertis sacrificium Deo & pretiosum pariter & gloriosum, & plurimum vobis ad retributionem præmiorum cœlestium profuturum; cum scriptura divina loquatur & dicat: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicit. Hoc vos sacrificium Deo offertis, hoc sacrificium sine intermissione die ac nocte celebratis, hostiæ facti Deo, & vosmetipsos sanctas atque immaculatas victimas exhibentes, sicut Apostolus adhortatur & dicit: Oro ergo vos fratres per misericordiam Dei, ut constituatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, placentem Deo; nec configuremini seculo huic, sed transformamini in renovatione sensus, ad probandum quæ sit (h) voluntas Dei (i) bona & placens, & perfecta.

Ps. 50. 18.

Rom. 12. 1.

Hoc

(*a*) Metallis demoretur, *Lam. Ebor. Bod.* 2 *NC.* 1. (*b*) Ad Martyrii titulos, *Pem. Voss.* 2. (*c*) Numerant in pœnis, *Lam. Ebor.* (*d*) Custoditæ fidei tenore, *Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (*e*) Ligetur & Christus, *Lam. Ebor. Bod.* 2. *NC.* 1. (*f*) Recursuri, *Lam. Bod.* 1. *NC.* 1. *Ebor* curritur, *Pem.* (*g*) Tetra à gentilibus, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Voluntas ejus, *Lam.* (*i*) Bona & beneplacens, *Lam. NC.* 1. *Ebor.*

1 *Execranda nobis ista res non est.*] Rigaltius ait, *Adeo nobis execranda non est, ut pro salutis æternæ sacramento accipi debeat.*

2 *Cujus est spes omnis in ligno.*] Rigaltius ait, *Hoc est, in Christo, qui pro peccatoribus pependit in ligno. Sic Paulus gloriatur in cruce, hoc est, in Domino crucifixo.*

3 *Sacramentum salutis nostræ.*] Rigaltius ait, *Eo sensu omnia quæ Christus gessit in carne, sacramenta sunt nostræ salutis.*

4 *Locaque quæ aurum.*] Minime necesse est ut ad auri vel argenti fodinas damnati essent Confessores; sufficit quod ex illis terræ visceribus illa malorum irritamenta soleant effodi. Certe Plinius ait, l. 4. Numidiam nullius rei *præter marmoris Numidici, ferarumque proventu insignem.*

5 *Transversariis.*] Rigaltius ait, *Transversaria dicit quæ ἐκ πλαγίου cohibent atque impediunt. Vitruvius lib.* VIII. *cap.* 6. *&* X. *cap.* 11. Catenæ, annulis ex quibus constant, ad motum omnem se accommodant; transversaria autem ferramenta compedibus interposita, numellarum instar torquent.

6 *Semitonsi capitis capillus horrescit.*] Rigaltius ait, *Deformitate sua horrorem infert spectantibus. Epist. seq. semitonsi capitis capillaturam adæquasti. Horatius. Curtatus inæquali tonsore capillos.* Ita ad remos damnati raduntur, ut si fuga elabi quærant, possint dignosci & retrahi.

7 *Facultas non datur offerendi.*] Martyribus in Deciana persecutione utcunque duriter habitis beneficium hoc non denegatum. Vid. Ep. 9.

1 *Præ-*

An. 257. Hoc est enim quod præcipue Deo placeat: hoc est, in quo majoribus meritis ad promerendam voluntatem Dei opera nostra proveniant: hoc est, quod solum Domino (a) de beneficiis ejus grandibus salutaribus fidei ac devotionis nostræ obsequia retribuant, prædicante in Psalmis & contestante Spiritu sancto: Quid retribuam, inquit (b) Domino pro omnibus quæ tribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo. Pretiosa in conspectu Domini (c) mors justorum ejus. *Ps. 115. 3.*

Deus remunerat quod ipse præstitit. Quis non (d) libenter & promte calicem salutis accipiat? Quis non appetat gaudibundus & lætus, in quo aliquid & ipse Domino suo retribuat? quis non pretiosam in conspectu Domini mortem fortiter & constanter excipiat; placiturus ejus oculis, qui nos in congressione nominis sui desuper spectans, volentes comprobat, adjuvat dimicantes, vincentes coronat, retributione (e) bonitatis ac pietatis paternæ (f) remunerans in nobis quidquid ipse præstitit, & honorans quod ipse perfecit? Ipsius enim esse quod vincimus, & quod ad maximi certaminis palmam subacto adversario pervenimus, declarat & docet Dominus in Evangelio suo, dicens: Cum autem vos tradiderint; nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et iterum: Ponite in cordibus vestris non 1 præmeditari excusare. Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii vestri. In quo quidem & credentium magna fiducia est, & culpa gravissima perfidorum; non credere ei qui se opem suam daturum confitentibus pollicetur, nec rursus eundem timere qui æternam pœnam negantibus comminatur. Quæ vos omnia, fortissimi ac fidelissimi milites Christi, insinuastis fratribus nostris, (g) implentes factis quod verbis ante docuistis; futuri maximi in regno cœlorum, pollicente Domino & dicente: Qui fecerit & sic docuerit, maximus vocabitur in regno cœlorum. Denique exemplum vestrum secuta multiplex plebis portio, confessa est vobiscum pariter, & pariter coronata est; connexa vobis vinculo fortissimæ caritatis, & à Præpositis suis nec carcere, nec metallo separata. Cujus numero nec virgines desunt, quibus ad 2 sexagenarium fructum centenus accessit, quasque ad cœlestem coronam (h) gloria geminata provexit. In pueris quoque virtus major ætate, annos suos confessionis laude transcendit, ut martyrii vestri beatum gregem, & sexus & ætas omnis ornaret. *Mat. 10. 19. Luc. 21. 14. Matt. 5. 19. Matt. 13. 8.*

Martyrum inter pœnas & tormenta gaudia. Qui nunc vobis, dilectissimi fratres, conscientiæ victricis vigor? quæ sublimitas animi? quæ in sensu exultantia? qui triumphus in pectore? unumquemque vestrum 3 stare ad promissum Dei præmium; de judicii die esse securum; ambulare in metallo, captivo quidem corpore sed (i) corde regnante; scire Christum secum esse præsentem, gaudentem tolerantia servorum suorum, per vestigia & vias suas ad regna æterna gradientium? Expectatis quotidie læti profectionis vestræ salutarem diem, & jam jamque de seculo recessuri (k) ad martyrum munera & domicilia divina properatis; post 4 has mundi tenebras visuri candidissimam lucem, & accepturi majorem passionibus omnibus & conflictationibus claritatem, Apostolo contestante & dicente: Non sunt condignæ passiones hujus temporis, ad superventuram claritatem quæ revelabitur in nobis. Plane quia nunc vobis in precibus efficacior sermo est, & ad impetrandum quod in pressuris petitur facilior oratio est: petite impensius & rogate, ut confessionem omnium nostrum dignatio divina consummet; ut de istis tenebris & laqueis mundi, nos quoque vobiscum integros & gloriosos Deus liberet; ut qui hic caritatis & pacis vinculo copulati, 5 contra hæreticorum injurias & pressuras gentilium simul stetimus, pariter in regnis cœlestibus gaudeamus. Opto vos, beatissimi ac dilectissimi fratres, in Domino bene valere, & nostri semper & ubique meminisse. Valete. *Rom. 8. 18.*

(a) Pro beneficiis, *Lam. Ebor. Bod.* 1, 2. *NC.* 2. (b) Domino de omnibus, *Voss.* 2. *Lam. Ebor. NC.* 1. (c) Mors sanctorum, *Lam. Ebor. Bod.* 1. (d) Libenter & propere, *NC.* 2 (e) Bonitatis paternæ, *Lam. Bod.* 2. *Ebor. NC.* 1. (f) Remunerans in bonis, *Lam. Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (g) Complentes, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. (h) Gloria gemina, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin.* (i) Corde regnantem scire, *Lam. Bod.* 2. *Ebor.* (k) Et etiam, *Voss.* 2.

1 *Præmeditari excusare.*] προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι. De hac versione alibi actum.

2 *Sexagenarium fructum.*] De centenario Martyrum, sexagenario virginum proventu, in lib. de habitu Virgin. actum.

3 *Stare ad promissum Dei præmium.*] Huic statui opponitur in lib. de Lapsis, *ad veniam stare.* Porro sæpius observavimus, ex veteris Ecclesiæ sententia, martyres peculiari privilegio, non expectato die judicii consummari. Unde infra dicit, *paratos omnes ad divinam & cœlestem gloriam:* Nimirum ad martyrium.

4 *Has mundi tenebras.*] Quæ fortassis sub dio & rutilante sole; graviores iis, quas ad metalla damnati, & intra terræ viscera defossi, sentiunt.

5 *Contra hæreticorum injurias*] In causa baptismi hæreticorum, cum Cypriano in Concilio stetisse hos Numidas, supra observatum est.

EPISTOLA LXXVII.

Cypriano fratri Nemesianus, Dativus, Felix & Victor, in Domino æternam Salutem.

Ad Pamelii num Ep. LXXVIII. In Erasm. Edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 10. Martyres supradicti gratis animis Cyprianum debitis laudibus prosequuntur.

Scripta in Exilio.

SEMPER magnis sensibus pro temporis conditione, literis tuis locutus es, Cypriane dilectissime; quibus assidue lectis, & pravi corriguntur; & bonæ fidei homines corroborantur: dum enim non desinis tractatibus tuis 1 sacramenta occulta nudare, sic nos in (a) fide facis crescere, & de seculo homines ad credulitatem accedere. Nam quæcunque bona in multis libris tuis intulisti, nescius ipsum te nobis designasti: (b) es enim omnibus in tractatu major, in sermone facundior, in consilio sapientior, in patientia simplicior, in operibus largior, in abstinentia sanctior, in obsequio humilior, & in actu bono innocentior. Scis & ipse, carissime, nostrum optabile votum esse, quod te videamus doctorem & amatorem nostrum ad coronam magnæ confessionis pervenisse: nam quasi bonus & verus doctor quid nos discipuli secuti apud Præsidem dicere deberemus, prior apud acta Proconsulis pronunciasti; & tuba canens, Dei milites cœlestibus armis instructos ad congressionis prælium excitasti: & in acie prima pugnans spiritali gladio diabolum interfecisti: agmina quoque fratrum hinc & inde verbis tuis composuisti, ut insidiæ inimico undique tenderentur, & (c) cadavera ipsius publici hostis nervis concisis calcarentur. Crede nobis, carissime, quoniam non est à centesimo præmio minor tua innocens anima, quæ nec seculi primos impetus, timuit, nec ire in exilium recusavit, nec relinquere civitatem dubitavit, nec in deserto (d) loco commorari horruit; & quoniam multis documentum confessionis dedit, ipsa Martyrium prior dixit; alios enim ad martyria facienda exemplo suo provocavit; & non tantum martyrum de seculo jam excedentium socia esse cœpit; sed & cum futuris cœlestem amicitiam copulavit. Agunt ergo tibi nobiscum damnati maximas apud Deum gratias, Cypriane dilectissime, quod literis tuis laborantia pectora recreasti, fustibus vulnerata membra curasti; compedibus pedes ligatos resolvisti; (e) semitonsis capitis capillaturam adæquasti; tenebras carceris illuminasti; montes metalli in planum deduxisti; (f) naribus etiam fragrantes flores imposuisti; & tetrum (g) odorem fumi exclusisti. Fecit autem & prosecutum ministerium tuum, & Quirini dilectissimi nostri; quod (h) per Herennianum hypodiaconum; & Lucanum, & (i) Maximum, & Amantium acoluthos (k) distribuendum misisti, quæcunque necessitatibus corporum defuerant expediri. Simus ergo orationibus nostri 3 alterutrum adjutores, & rogemus, sicut mandasti, ut Deum, & Christum, & angelos in omnibus actibus nostris habeamus fautores. Optamus te, Domine frater, semper bene valere, & nostri meminisse. Saluta omnes qui tecum sunt. Omnes nostri, qui nobiscum sunt, te amant & salutant, & videre desiderant.

(*a*) Fidem, *Voss* 2. (*b*) Etenim omnibus, *NC*. 2. (*c*) Cadaveris ipsius publici hostis nervi succisi, *Lin*. *NC*. 2. (*d*) Loco morari, *Lin*. *NC*. 2. (*e*) Semitonsis capitibus, *Lin*. (*f*) Naribus etiam flagrantibus, *Voss*. 2. (*g*) Odorem fumi discussisti, *Pem*. *NC*. 2. *Voss*. 2. (*h*) Per Felicem, Herennianum hypodiaconos, *Lin*. *NC*. 2. (*i*) Maximum & Augustalem; *Lin*. *NC*. 2. (*k*) Distribuendum mandasti, *Pem*.

1 *Sacramenta occulta nudare*.] Rigaltius ait, *Sacrarum scripturarum arcana, mysteria, difficultates, sensus abditos: incerta & occulta sapientiæ divinæ*.

2 *Ad credulitatem accedere*.] Rigaltius ait, *Ad fidem Christianam*.

3 *Alterutrum adjutores*.] Rigaltius ait, *Invicem alter alterutrum adjuvantes. Supra, Epist.* LXIV. *alterutrum ad se venientes*.

EPISTOLA LXXVIII.

Cypriano fratri & Collegæ, Lucius & qui mecum sunt omnes, in Domino Salutem.

Ad Pam. ven. Ep. LXXIX. Erasm. Edit. l. 3. Ep. 7. Martyres supradicti subsidium à Cypriano transmissum agnoscunt.

Scripta in Exilio.

EXULTANTIBUS nobis & lætantibus in Deo, quod nos ad (a) congressionem armaverit, & in prælio victores sua dignatione fecerit, supervenerunt literæ tuæ, frater carissime, quas per Herennianum hypodiaconum, & Lucanum, & (b) Amantium acoluthos misisti nobis; quibus lectis (c) recipimus in vinculis laxamentum, in pressura solatium, & in necessitate præsidium, & (d) excitati sumus & robustius animati ad si quid amplius fuerit pœnarum. Nam ante passionem à te sumus ad gloriam provocati, qui prior nobis ducatum ad confessionem nominis Christi (e) præbuisti. Nos vero secuti vestigia confessionis tuæ, parem gratiam tecum speramus. Nam qui prior est in cursu, prior est & ad præmium; & qui prior occupasti, de quo cœpisti, (f) inde hoc nobis communicasti; demonstrans scilicet individuam caritatem, qua semper nos dilexisti; ut quibus unus fuit spiritus in conjunctione pacis, esset precum (g) unitarum gratia, & una corona confessionis. Accessit autem tibi, frater carissime, ad confessionis coronam retributio operum, abundans mensura quam accipies à Domino in die remunerationis; qui te nobis literis tuis repræsentasti, ut pectus illud tuum candidum & beatum, quod semper novimus, manifestares; & 1 secundum latitudinem ejus nobiscum laudes Deo diceres, non quantum nos meremur audire, sed quantum tu potes dicere. Tuis enim vocibus & quæ minus in nobis instructa erant exornasti, & confirmasti ad sustentationem earundem passionum, (h) quas patienter ferimus, securi de præmio cœlesti, & de corona martyrii, & de regno Dei, (i) ex prophetia quam literis tuis Spiritu sancto plenus spopondisti. (k) Hoc totum fiet, dilectissime, si nos orationibus tuis in mente habueris, quod te facere confido, sicut & nos utique facimus. 2 Accepimus (l) itaque, frater desideratissime, id quod à Quirino, & à te ipso misisti, (m) sacrificium ex omni 3 opere mundo. Sicut & Noë obtulit Deo, & delectatus est Deus in odorem suavitatis, & respexit in sacrificium ejus; 4 ita & in vestrum respiciat, & delectetur (o) reddere vobis hujus tam boni operis mercedem. Peto autem ut literas, (p) quas ad Quirinum fecimus, transmitti (q) præcipias. Opto te, frater carissime ac desideratissime, semper bene valere, & nostri meminisse. Saluta omnes, qui tecum sunt. Vale.

Ephes. 4 3.

Gen. 8 20.

(a) In congressione, *Ar.* & ad congressionem, *Lam. Bod.* 2. (b) Maximum, Amantium, *Ar. Bod.* 1. *Voss.* 2. (c) Recepimus, *Bod.* 2. *NC.* 2. *Voss.* 2. *Lam. Ebor. Lin.* (d) Exercitati, *Ar. NC.* 1. (e) Tribuisti, *Bod.* 2. *NC.* 1. *Ebor.* (f) Inde eandem nobis communicasti demonstrationem, scilicet individuæ caritatis, *Ar. Voss.* 2. *Lin. Bod.* 1, 2, 3. demonstrasti scilicet individuam, *Pem.* (g) *Sic Lin. NC.* 2. Tuarum, *Imp.* (h) Quas patimur, *Lin. NC.* 2. (i) Ad prophetiam, *Bod.* 1, 2. *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (k) Hoc tamen, *Ar.* tantum, *Bod.* 2. (l) Ita nunc, *Bod.* 3. (m) Sacrificium vestrum, *Lin. NC.* 2. (n) Respiciet & delectabitur, *Ver.* (o) Reddens, *Lin. NC.* 2. (p) Quas ad Cyrinum feci, *Ver.* (q) Præcipias: vale, *Ben. Voss.* 2. *Bod.* 1.

1 *Secundum latitudinem ejus.*] Rigaltius ait, *Latitudinem pectoris dicit de pectore viri sancti, quod esse solet in Dei laudes & bonas operationes fœcundum & magnificum.*

2 *Accepimus id quod à Quirino & à te ipso misisti sacrificium*] De quo mentio habetur in superiore Epistola, & fortasse in libris Quirino inscriptis.

3 *Opere mundo.*] Creatura seu animali mundo. Pro πάντων τῶν κτηνῶν, legisse videtur, ἀπὸ πάσης κτίσεως.

4 *Ita & in vestrum respiciat.*] Rigaltius ait, *Epist. seq. Et erit in tempore respectus illorum.*

EPISTOLA LXXIX.

Cypriano cariſſimo & dilectiſſimo, Felix, Iader, Polianus; una cum Presbyteris & omnibus nobiſcum commorantibus apud metallum Siguenſe, æternam in Domino Salutem.

Ad Pameli num. Ep. LXXX. In Eraſm. Edit. deeſt. In Manut. l. 5. Ep. 11. Martyres ſupradicti ſubſidium à Cypriano tranſmiſſum grati agnoſcunt.

Scripta in Exilio.

RESALUTAMUS te, frater cariſsime, (a) per Herennianum hypodiaconum, Lucanum, & Maximum fratres noſtros, fortes & incolumes, adjuvantibus orationibus tuis. A quibus 1 accepimus oblationis nomine quantitatem una cum literis (b) quas ſcripſiſti; in quibus (c) dignatus es de verbis cœleſtibus nos tanquam (d) filios confortare: & Deo patri omnipotenti per Chriſtum ejus gratias egimus, & agimus; quod ſic confortati corroborati ſumus per tuam adlocutionem; petentes de animi tui candore, ut nos aſsiduis orationibus tuis in mente habere digneris: ut confeſsionem veſtram & noſtram, quam Dominus in nobis conferre dignatus eſt, ſuppleat. Saluta omnes qui tecum commorantur. Optamus te, frater cariſsime, in Deo ſemper bene (e) valere. 2 Felix ſcripſi, Iader ſubſcripſi, Polianus legi: (f) dominum meum Eutychianum ſaluto.

(a) *Sic Lam. Bod.* 1, 2. *Ebor. Lin. NC.* 1, 2. Victorium, Herennianum, *Imp.* (b) Quas miſiſti, *Lam. Lin. Ebor. NC.* 1, 2. (c) Dignatus es tuis, *Lam. Bod.* 1. 2. *NC.* 1. *Ebor.* (d) Filios tuos, *Lin. NC.* 2. (e) *Sic Pem.* Valere. Iader ſubſcripſi, *Imp.* (f) Dominum meum ſaluto, *Lam. Ebor. NC.* 1, 2. *Lin. Bod.* 2.

1 *Accepimus oblationis nomine quantitatem.*] Rigaltius ait, *Pecuniæ ſummam quam de ſuo quiſque contulerat: vel quam de propria ſua quantitate Cyprianus ſubmiſerat. Obſervavimus ad præced. Epiſtolas.*

2 *Felix ſcripſi.*] Hæc lectio omnino admittenda videtur; nam ut Felix qui primus in Epiſtolæ fronte comparet, omnino in ejuſdem calce prætereatur, ab uſu communi alienum eſt. Quinimo ut mentio reliquorum fieret, qui aut ſubſcripſerant aut legerant: illo qui ſcripſerat omiſſo, minime accommodum videtur. Quis ſit Eutychianus quem Polianus Epiſcopus Dominum appellet non promtum eſt conjicere. Salutationis formula ſatis uſitata eſt ut quis *Dominus frater* dicatur. Vid. Ep. 77. & alibi.

EPISTOLA LXXX.

Cyprianus Succeſſo fratri Salutem.

Ad Pam. num. Ep. LXXXII. In Eraſm. Edit. deeſt. In Manut. l. 5. Ep. 97. De ingruente perſecutione Succeſſum admonet Cyprianus.

Scripta poſt reditum ab exilio, Sede Rom. vacante.

UT non vobis in continenti ſcriberem, frater cariſſime, illa res fecit; quod univerſi clerici 1 ſub ictu agonis conſtituti, recedere iſtinc omnino non poterant, parati omnes pro animi ſui devotione ad divinam & cœleſtem gloriam. Sciatis autem eos veniſſe, quos ad Urbem propter hoc miſeram, ut quomodocunque de nobis reſcriptum fuiſſet, exploratam ſibi veritatem ad nos referrent. Multa enim varia & incerta opinionibus ventilantur; quæ autem ſunt in vero, ita ſe habent. 2 Reſcripſiſſe Valerianum ad ſena-

1 *Sub ictu agonis.*] Rigaltius ait, *Epiſtola ſequenti dicet, Sub illo confeſſionis momento.*

2 *Reſcripſiſſe Valerianum ad ſenatum.*] Mirabilis hæc rerum mutatio non videtur ſilentio prætereunda. Hic eſt ille Valerianus Imp. de quo Trebellius Pollio refert, *Nobilis genere, patre Valerio, Cenſor antea, & per dignitatum omnes gradus ſuis temporibus ad maximum in terris culmen aſcendens, cujus per annos 70. vita laudabilis in eam conſcenderat gloriam, ut poſt omnes honores & magiſtratus inſigniter geſtos, imperator fieret: non, ut ſolet tumultuario populi concurſu, non militum ſtrepitu, ſed jure meritorum, & quaſi totius orbis una ſententia. Denique ſi data eſſet omnibus poteſtas promendi arbitrii quem Imperatorem vellent, alter non eſſet electus. Et ut ſciatur quanta vis in Valeriano meritorum fuerit publicorum, ponam ſenatuſconſulta, quibus animadvertant omnes, quid de illo ſemper ampliſſimus ordo judicaverit. Duobus Deciis Coſſ.* VI. *Cal. Novemb. die, cum ob imperatorias literas in æde Caſtorum ſenatus haberetur, iturque per ſententias ſingulorum cui deberet cenſura deferri, (nam id Decii poſuerant in ſenatus ampliſſimi poteſtate) ubi primum Prætor edixit, quid vobis videtur P. C. de cenſore deligendo? atque eum qui erat princeps tunc ſenatus ſententiam rogaſſet, abſente Valeriano: (nam ille in procinctu ſuo cum Decio agebat) omnes una voce dixerunt, interrupto more dicendæ ſententiæ, Valeriani vita cenſura eſt. Ille de omnibus judicet qui eſt omnibus melior. Ille de ſenatu judicet qui nullum habet crimen. Ille de vita noſtra ſententiam ferat, cui nihil poteſt objici. Valerianus à prima pueritia Cenſor fuit. Valerianus in tota vita ſua fuit Cenſor. Prudens Senator, modeſtus Senator, gravis Senator. Amicus bonorum, inimicus tyrannorum, hoſtis criminum, hoſtis vitiorum. Hunc cenſorem omnes accipimus, hunc imitari omnes volumus. Primus genere, nobilis ſanguine, emendatus vita, doctrina clarus, moribus ſingularis, exemplum antiquitatis. Quæ cum eſſent ſæpius dicta, addiderunt, Omnes: atque ita diſceſſum eſt.* Accedit ad laudem viri hujus, quod Chriſtianis impenſe faveret, ita ut referente Dionyſio Alexandrino, ἔπιος καὶ φιλόφρων πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ θεοῦ, οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις οὕτω τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων ἐυμενῶς καὶ δεξιῶς πρὸς αὐτοὺς διετέθη; οὐδ᾽ οἱ λεχθέντες ἀναφανδὸν χριστιανοὶ γεγονέναι ὡς ἐκεῖνος οἰκειότατα ἐν ἀρχῇ καὶ προσφιλέστατα φανερὸς ἦν αὐτοὺς ἀποδεχόμενος. καὶ πᾶς ὁ οἶκος αὐτοῦ θεοσεβῶν πεπλήρωται, καὶ ἦν ἐκκλησία θεοῦ. Sed poſt hæc omnia, conſiliis Macriani impii hominis & Magi in tranſverſum actus, cum ad oppugnandam Eccleſiam ſe convertit; Perſico bello implicatus, & ab illo ipſo Macriano, conſiliorum adverſus Eccleſiam auctore, proditus; in barbari hoſtis poteſtatem venit,

An. 258. senatum; ut Episcopi, & Presbyteri, & Diacones 1 in continenti animadvertantur; Senatores vero & viri egregii, & equites Romani, dignitate amissa, etiam bonis spolientur, & si ademtis facultatibus Christiani esse perseveraverint, capite quoque multentur: Matronæ ademtis bonis in exilium relegentur: Cæsariani quicunque vel prius confessi fuerant, vel nunc confessi fuerint; confiscentur, & vincti 2 in Cæsarianas possessiones (a) descripti mittantur. Subjecit etiam 3 Valerianus Imperator orationi suæ exemplum literarum, quas ad præsides provinciarum de nobis fecit: quas literas quotidie speramus venire, stantes secundum fidei firmitatem ad passionis tolerantiam, & expectantes de ope & indulgentia Domini, vitæ æternæ coronam. Xistum autem 4 in cœmeterio animadversum sciatis, octavo iduum Augustarum die, 5 & cum eodem (b) Quartum. Sed & huic persecutioni quotidie insistunt 6 Præfecti in Urbe; ut si qui sibi oblati fuerint, animadvertantur; & bona eorum fisco vindicentur. Hæc peto per vos & Collegis nostris innotescant, ut ubique hortatu eorum possit fraternitas corroborari, & ad agonem spiritalem præparari: ut singuli ex nostris, non magis mortem cogitent, quam immortalitatem: & plena fide ac tota virtute Domino dicata, gaudeant magis quam timeant in hac confessione; in qua sciunt Dei & Christi milites non perimi, sed coronari. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

(a) Et scripti, *Ver.* (b) Quarto, *Vat.*

tem venit, ibique miserrimam serviens servitutem, quamdiu vixit scabelli vicem gessit; ab impotente victore calcatus; cui incurvato dorso, & in cervice ejus pede posito, is equum conscensurus se levabat: nec intercessio Regum qui Persæ adsistebant; nec metus populi Romani, & filiorum Valeriani qui in imperio succedebant, quidquam profuere; imo prorsus inultus periisset, nisi Odenatus Palmyrenus, collecto exercitu ferocientis barbari impetum fregisset; & insuper familiæ Marciani miseras reliquias, qui ab Aurelio cæsus, stirpitus delevisset.

1 *In continenti animadvertantur.*] Rigaltius ait, *Aliquando dies negandi, hoc est Christo renunciandi, præstituebatur; ut lib. de Lapsis, cum dies negantibus præstitutus excessit.*

2 *In Cæsarianas possessiones descripti.*] Lectio codicis Veronensis quæ habet, *& scripti*; manuducit ad magis probatam, *adscripti.* Satis notum est ex juris Cæsarei scriptoribus qualem servirent servitutem, adscriptitii glebæ.

3 *Valerianus Imperator orationi suæ.*] Rigaltius ait, *Orationem hic vocat, quod supra rescripsisse Cæsarem dixit. Ceterum Imperator oratione in senatu habita auctor erat Senatui censendi, quod tum è republica esse videbatur. Ejusmodi est illa Antonini de donationibus inter virum & uxorem oratio, quæ ab Ulpiano refertur.* Quæcunque cum oraculi prærogativa, in senatu olim ab Imperatoribus erant proposita, tanquam reipublicæ in commodum cessura; Orationes dicebantur: inde omnes constitutiones inscriptæ ad Senatum, Orationes principum dicebantur. Ita lege Theodosii & Valentis ad Senatum dicitur. *Hac oratione sancimus, ut pater etiam infantibus filiis successionem, sive ille matre ejus moriente, adeundæ hæreditatis; vel petendæ bonorum possessionis fuerit executus officium, sive ista neglexerit, morienti filio infanti, in qualibet ætate sine ambiguitate succedat.*

4 *In Cœmeterio.*] Area nimirum ubi cum plebe Christiana ad cultum Dei solennem convenerat, Imperatore Valeriano nequicquam vetante; unde in terrorem majorem incutiendum, ibidem in illum animadvertebatur. Martyrologium Rom. illum in cœmeterio Callisti passum refert, ubi etiam Cornelii martyrium memorabatur, nec non B. Cypriani; quod ideo factum dicitur, *ne sancti præsules qui tempore Decianæ persecutionis, vitæ sanctimonia, animi robore, & frequentibus Epistolis inter se conjuncti, ac eodem die coronati fuerant, in loco etiam venerationis disjungerentur.* Verba refero Francisci Mariæ Florentinii, in notis ad Martyrolog. Rom.

5 *Et cum eodem Quartum.*] Presbyter hic videtur, aut nominis alicujus, siquidem nullo cum additamento designatur. Quæ de Felici, Agapeto, Donatiano, Faustino, Prætextato, Laurentio, Epolito, Afra, & Militibus 165. addi solent, auctorem aliquem martyrologiis vulgatis fide digniorem desiderant.

6 *Præfecti in Urbe.*] Præfecti urbis munus erat illicita collegia coercere; sed hoc nomine à Cypriano omnes alii magistratus videntur intelligi.

EPISTOLA LXXXI.

Cyprianus Presbyteris & Diaconibus, & plebi universæ Salutem.

Ad Pamelii num. Epist. LXXXIII. In Erasmi Edit. deest. In Manut. l. 5. Ep. 1. Secessus sui rationem reddit Cyprianus.

Scripta post reditum ab exilio, in secessu paulò ante mortem.

CUM perlatum ad nos fuisset, fratres carissimi, 1 Frumentarios esse missos, qui me Uticam perducerent, & consilio carissimorum persuasum esset, ut de hortis nostris interim secederemus, justa interveniente causa, consensi; eo quod congruat Episcopum in ea civitate, in qua Ecclesiæ dominicæ præest, illic Dominum confiteri, & plebem universam præpositi Præsentis confessione clarificari. Quodcunque enim sub illo confessionis momento confessor Episcopus loquitur, aspirante Deo ore omnium loquitur.

1 *Frumentarios esse missos qui me Uticam perducerent.*] In itinere ad Uticam Proconsul submisit Frumentarios suos qui apprehenderent Cyprianum: idem redux ad Carthaginem, Stratorum opera utebatur. Utrique ad feralia mandata ministri opportuni. Unde, pace Rigaltii, satis consistunt, quæ hic & in Actis leguntur. Rigaltius ait, *Vita Cypriani quæ fertur ab ejus diacono Pontio perscripta, rhetoricæ dictionis gratiam magis quam narrationis historicæ diligentiam præfert. Adeo, de gestis sanctissimi viri, quæ sunt ipsius Epistolis comprehensa, nihil attingit: ac ne istud quidem ad martyrium pertinens; quod cum rescisset se ab Frumentariis requiri, perducendumque Uticam; tantisper latuerit, ne suis Carthaginiensibus eriperetur, quorum in oculis martyrium facere exoptaret, ut quæ pro Christi nomine perferenda sermonibus & scriptis docuerat, etiam exemplo suo moriens confirmaret. Latuit igitur in secessu abdito. Sic enim ait ipse hac Epistola. Sed ubi secessum habuerit, non dicit. Certe prudenter. Neque enim tutum illi tunc fuisset. At post obitum agonem, Pontius Diaconus, qui etiam in exilio comes & familiaris illi fuit; vitam Episcopi sui cum traderet posteris, quis hoc eum putet tam jejune tamque exiliter præstitisse, ut quem in locum de consilio carissimorum secesserit, non indicarit: imo totam hujusce secessus historiam prætermiserit? Nam quod exulasse Curubim, eo qui circumfertur Pontii tractatu legimus, nihil ad istum, de quo hic agitur, secessum pertinet. Nec latuisse Frumentarios dicendus est, qui eo, quo exulatum ire jussus est, migravit. Cæterum, si quis in eo de vita Cypriani opusculo scriptoris fidem aut diligentiam desideret, eodem ipsum desiderio tangi necesse*

An. 258. quitur. Ceterum 1 mutilabitur honor Eccleſiæ noſtræ tamglorioſæ, ſi 2 ego Epiſcopus alterius Eccleſiæ præpoſitus, accepta apud Uticam 3 ſuper confeſſione ſententia, exinde martyr ad Dominum proficiſcar; quandoquidem ego & pro me, & pro vobis apud vos confiteri, 4 & ibi pati, & exinde ad Dominum proficiſci, orationibus continuis deprecer, & votis omnibus exoptem & debeam. Expectamus ergo hic in ſeceſſu abdito conſtituti, adventum Proconſulis Carthaginem redeuntis: audituri ab eo, quid Imperatores ſuper Chriſtianorum laicorum, & Epiſcoporum nomine mandaverint; & dicturi, quod ad horam Dominus dici voluerit. Vos autem, fratres cariſſimi, pro diſciplina, quam de mandatis Dominicis à me ſemper accepiſtis, & ſecundum quod me tractante ſæpiſſime didiciſtis, quietem & tranquillitatem tenete: 5 ne quiſquam veſtrum aliquem tumultum de fratribus moveat, aut ultro ſe gentilibus offerat: apprehenſus enim, & traditus loqui debet; ſiquidem in nobis Dominus poſitus illa hora loquatur: qui nos confiteri magis voluit quam (a) profiteri. Quid autem de cetero nos obſervare conveniat, antequam in me ſuper confeſſione nominis Dei (b) Proconſul ſententiam ferat, inſtruente Domino, in (c) commune diſponemus. Incolumes vos, fratres cariſſimi, Dominus noſter in Eccleſia ſua permanere faciat, & conſervare dignetur.

(a) Temere profiteri, *Vat.* 1. (b) Proconſulis ſententia feriat, *Vat.* 1. (c) Domino, communius, *Ver.*

neceſſe eſt circa paſſionis acta quæ Lazius & Morellius ediderunt. Hunc enim Cypriani de hortis ſuis ſeceſſum non exhibent: hoc tantum, ab exilio reverſum in hortos, exinde accerſitum perductumque ad Proconſulem. Sed neque Auguſtinus Frumentariorum meminit, Martyrologia quædam Actis illis conſimilia ſecutus. Nam inter duos apparitores ad paſſionem curru portatum fuiſſe tradidit: Acta, veniſſe ad martyrem Principes duos, Stratorem officii & Equiſtratorem. Quæ ſane temporis illius ſcriptorum ignorantiam ſive negligentiam produnt. Longe aberravit à ſcopo, qui per metaphoram Frumentarios hic dici ſuſpicatur, lictores ipſos qui Chriſtianos ad ſupplicia raperent, quaſi frumentariorum more frumenta Dominica in horreum Dominicum conderent. Quam conjecturam eo magis rideat quiſpiam, quando ſit recta interpretatio, ſatis aperta & facilis: nec erat magnæ lucubrationis opera, pervidere, non alios hic à Cypriano frumentarios intelligi, quam id genus hominum qui militaribus officiis adnumerati, ſpecie frumentorum per varias provincias conquirendorum, auſcultabant explorabantque ſi quid adverſus Cæſaris aut populi Romani majeſtatem turbaretur, molitionum turbarumque auctores comprehendebant, & quo juſſi erant perducebant, aut etiam illico necabant. Eſt autem apud Euſebium Hiſt. lib. VI. *Dionyſii Epiſcopi Alexandrini Epiſtola, ſcribentis ad Germanum quendam in hæc verba:* Σαβῖνος, *is fuit præfectus ſub Decio* φρουμεντάριον ἔπεμψεν εἰς ἀναζήτησίν μου. *Ac pleriſque locis apud Spartianum, Lampridium & Capitolinum reperire eſt per frumentarios ſignificari, ſpeculatores,* ἀγγελιαφόρους, ἐποπτῆρας, διόπτας, ἐρευνητὰς κατασκόπους. *Itaque Adrianus Cæſ. ſic erat curioſus, non ſolum domus ſuæ, ſed etiam amicorum: ita ut per frumentarios occulta omnia exploraret: nec adverterent amici, ſciri ab Imperatore ſuam vitam, priuſquam ipſe hoc Imperator oſtenderet. Clarum eſt illud Capitolini de Maximino: Scriptum eſt ad omnes provincias, miſſis Frumentariis, juſſumque ut quicunque Maximinum juviſſet, is hoſtium numero duceretur. Hieronymus in Abdiam cap.* 1. *Eos enim quos nunc agentes in rebus, vel veredarios appellant, veteres frumentarios nominabant. Videantur quæ ad Tertullianum de Curioſis Beneficiariis.*

1 *Mutilabitur honor.*] Honori erant Eccleſiis ſuis Martyres, pariter & ipſi ab iiſdem honorandi. Sed pro hominum ingenio, quibus nihil mediocre placet, obſequium facile in cultum tranſibat; adeo ut animæ ſub altari jacentes, altaribus paſſim admoverentur & Angeli Eccleſiarum martyrio coronati, civitatum ſuarum tutelares Angeli deinceps ſint habiti. De Cypriano noſtro Carthaginienſium ſuorum vindice, memorabilis habetur narratio apud Procop hiſt. Vandal. l. 2. c. 21. Κυπριανοῦ οἱ βανδίλοι τὸν νεὼν, ἐπὶ ὀνωρίχου βασιλεύοντος τοὺς χριστιανοὺς βιασάμενοι, ἔσχον. καὶ αὐτῶν ἐνθένδε σὺν πολλῇ ἀτιμίᾳ τοὺς ἱερέας εὐθὺς ἐξελάσαντες, αὐτοὶ τῶν ἱερῶν τὸ λοιπὸν (ἅτε προσηκόντων ἀρειανοῖς) ἐπιμελοῦντο. ἀσχάλλουσιν οὖν διὰ ταῦτα καὶ διαπονουμένοις τοῖς λίβυσι, πολλάκις φασὶ τὸν κυπριανὸν ὄναρ ἐπισκήψαντα, φάναι· ἀμφ᾽ αὐτῷ μεριμνᾶν τοὺς χριστιανοὺς ἥκιστα χρῆναι. αὐτὸν γὰρ οἱ, προϊόντος τοῦ χρόνου, τιμωρὸν ἔσεσθαι. ἐπεὶ δὲ ὁ λόγος περιφερόμενος ἐς τοὺς λίβυας ἅπαντας ἦλθε, καραδοκεῖν μὲν αὐτοὺς, τίσιν ποτέ τινα, τῶν ἱερῶν τούτων ἕνεκα, ἐς τοὺς βανδίλους ἀφίξεσθαι, οὐκ ἔχειν μέν τοι τεκμηριῶσαι, ὅπη ποτὲ αὐτοῖς ἡ τοῦ ὀνείρου ὄψις ἐκβήσεται. νῦν οὖν ἐπειδὴ ἐς λιβύην ὁ βασιλέως στόλος ἀφίκετο (ἐπανιὼν γὰρ ἤδη ὁ χρόνος τῇ ὑστεραίᾳ τὴν πανήγυριν ἀγαγεῖν ἔμελλεν) οἱ μὲν τῶν ἀρειανῶν ἱερεῖς, καί περ ἅμματα βανδίλοις ἐς δέκιμον ἡγησαμένου, τότε ἱερὸν ἐκάθηραν ἅπαν. καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀναθημάτων τὰ κάλλιστα ἐκρέμων, καὶ λύχνα ἐν παρασκευῇ ποιησάμενοι, τά τε κειμήλια ἐξενεγκόντες ἐκ τῶν ταμείων, ἡτοίμασαν ἀκριβῶς ἅπαντα ᾧ πη αὐτῶν ἕκαστον ἐς τὴν χρείαν ἔχον ἐπιτηδείως ἐτύγχανε. τὰ δὲ ἐν δεκίμῳ οὕτως, ὥσπερ μοι προδεδήλωται, γενέσθαι ξυνέβη. καὶ οἱ μὲν ἀρειανῶν ἱερεῖς, φευγόντες ᾤχοντο· χριστιανοὶ δὲ, οἷς τὰ ἐς τὴν δόξαν ὀρθῶς ἤσκηται, ἀφικόμενοι εἰς τοῦ κυπριανοῦ τὸν νεὼν, τότε λύχνα ἔκαιον ἅπαντα, καὶ τῶν ἱερῶν ἐπεμελοῦντο ᾗπερ ἂν τοῖς ταῦτα τελεῖσθαι νόμος· οὕτω τε ἅπασιν, ἃ δὴ προὔλεγεν ἡ τοῦ ὀνείρου ὄψις ἐγνώσθη. De hac Orthodoxorum ab Eccleſiis Cypriano dicatis expulſione, agit Victor Vitenſis.

2 *Ego Epiſcopus alterius Eccleſiæ præpoſitus.*] Omnibus Africæ Eccleſiis jure metropolitico præerat: inquit enim Ep. 46. *Latius diffuſa eſt noſtra Provincia, habet enim Numidiam & Mauritanias duas ſibi cohærentes:* ſed jus Epiſcopale arctiori quodam vinculo innodatum; Epiſcopi vocibus preces totius Eccleſiæ Deo conceptæ; ejus itidem verbis confeſſio ſolennis inſtituta, præcipue ergo confeſſio illa quæ ſanguine ſancita, ab ipſo repeti debet. Ita Epiſtola 60. ait, quod in Cornelio, *Eccleſia omnis Romana confeſſa eſt.*

3 *Super confeſſione accepta ſententia.*] Rigaltius ait, *Hoc eſt in confeſſione nominis, nempe Chriſtiani. Auguſtinus, contra Epiſt. Gaud. His ſacris literis eruditus B. Cyprianus in Confeſſione dixit: Diſciplinam prohibere, ne quis ſe offerat.*

4 *Et ibi pati.*] Rigaltius ait, *Apud vos, in oculis Eccleſiæ cui ſum præpoſitus à Deo.*

5 *Nec quiſquam veſtrum ultro ſe gentilibus offerat.*] Circumcelliones potius quam martyres dicendi ſunt, qui perſecutorum furores provocant, & mortem ſibi accerſunt. Et quidem temeritas iſta infeliciter ut plurimum ceſſit. Qui ad certamen ineundum nimis promti, pariter ad detrectandum præcipites fuere; & feſtinatus iſte curſus ſolum ad lapſum præſtruebat gradum. Merito igitur Eccleſia gliſcenti huic malo ſufflamen oppoſuit; ne præfervidi & ſuperbientes homines, cum privata clade publicam miſcerent. Et recte quidem Theologi ſtatuunt, non debere homines abſolute à Deo, vel in precibus petere ut ſint Martyres; ſiquidem talis actus, ſine exceptione beneplaciti Divini, videbitur fluere potius ex præſumtione aut temeritate, quam ex vera ſpe, aut fide, aut caritate Chriſtiana. Ipſi Patres Eliberitani, imaginibus minime propitii, decreverunt can. 60. *Si quis idola fregerit, & ibidem fuerit occiſus; quatenus in Evangelio ſcriptum non eſt, neque invenitur ſub Apoſtolis unquam factum, placuit in numero eum non recipi Martyrum.* Rigaltius ait, *Hoc Cyprianum in confeſſione dixiſſe tradit Auguſtinus, loco jam citato. Et in veteribus Actis: Paterno Proconſuli exquirenti, Cyprianus dixit: Cum diſciplina prohibeat, ne quis ſe ultro offerat, & tuæ quoque cenſuræ hoc diſpliceat; ne offerre ſe ipſi poſſunt, ſed à te exquiſiti invenientur, ſcilicet in civitatibus ſuis. Horum itaque Actorum vetuſtas claro ſummi viri teſtimonio comprobatur.* Optandum quidem, ut quæ antiqua fuiſſe novimus; utique & ſincera haberemus.

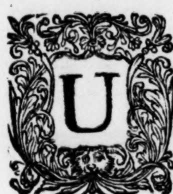
6 *In commune diſponemus.*] Rigaltius ait, *Non abs re hoc tam ſedulo inculcat: In commune. Prævidebat monarchiæ vitia, & abhorrebat maximi mali fomitem.* Interim fortaſſis ille dici poteſt in commune conſulere, qui utilitati publicæ vel ſolus proſpicit.

OPUSCULA
VULGO ADSCRIPTA
CÆCILIO CYPRIANO.

DE SPECTACULIS.

Epistola Ignoti AUCTORIS.

[1] Plebi in Evangelio stanti S.

UT me satis contristat, & animum meum graviter affligit, cum nulla mihi scribendi ad vos porrigitur occasio (detrimentum est enim meum vobiscum non colloqui) ita nihil mihi tantam lætitiam, hilaritatemque restituit, quam cum adest rursus occasio. Vobiscum me esse arbitror, cum vobis per literas loquor. Quanquam igitur ita se hæc habere quæ dico, certos vos esse sciam, nec quidquam de verborum meorum veritate dubitare: tamen etiam argumentum, sinceritatem rei asserit; nam cum nulla prorsus præteritur occasio, probatur affectio. Quamvis ergo certus sim, vos non minus esse in vitæ actu graves, quam in sacramento fideles; tamen, quoniam non desunt vitiorum assertores blandi & indulgentes patroni, qui præstant vitiis auctoritatem, & quod est deterius, censuram scripturarum cœlestium in advocationem criminum convertunt; quasi sicut innocens spectaculorum ad remissionem animi appetatur voluptas, (nam & eousque enervatus est ecclesiasticæ disciplinæ vigor, & ita omni languore vitiorum præcipitatur in pejus, ut jam non vitiis excusatio, sed auctoritas detur) placuit paucis vos non nunc instruere, sed instructos admonere; ne quia male sunt vincta vulnera, sanitatis obductæ perrumpant cicatricem. Nullum enim malum difficilius extinguitur, quam quod faciles reditus habet; dum & multitudinis consensu asseritur, & excusatione blanditur.

Non pudet, non pudet inquam fideles homines, & Christiani sibi nominis auctoritatem vindicantes, superstitiones vanas gentilium cum spectaculis mixtas, de scripturis cœlestibus vindicare, & auctoritatem idololatriæ conferre? nam quando id, quod in honore alicujus idoli ab ethnicis agitur, à fidelibus Christianis spectaculo frequentatur; & idololatria gentilis asseritur, & in contumeliam Dei religio vera & divina calcatur. Pudor me tenet [2] præscriptiones eorum in hac causa, & patrocinia referre. [3] Ubi, inquiunt, scripta sunt ista? ubi prohibita? Alioquin, & auriga est Israël Helias (a), & ante Arcam David ipse saltavit (b). [4] Nabla, æra, tympana, tibias, citharas, choros legimus (c). Apostolus quoque dimicans, cæstus & colluctationis nostræ adversus spiritalia nequitiæ proponit certamen (d). Rursus de stadiis sumit exempla, coronæ quoque collocat præmia. Cur ergo homini Christiano fideli non liceat spectare, quod licuit divinis literis scribere? Hoc in loco dixerim longe melius fuisse istis, nullas literas nosse, quam sic literas legere. Verba enim & exempla, quæ ad exhortationem evangelicæ virtutis posita sunt, ad vitiorum patrocinia transferuntur: quoniam non ut spectarentur ista scripta sunt, sed ut animis nostris instantia major excitaretur in rebus profuturis, dum tanta est apud ethnicos in rebus non profuturis. Argumentum est ergo excitandæ virtutis; non permissio, sive libertas spectandi gentilis erroris; ut per hanc animus plus accendatur ad Evangelicam virtutem propter divina præmia, cum per omnium laborum & dolorum calamitatem, concedatur pervenire ad terrena compendia. Nam quod Helias auriga est Israëlis, non patrocinatur spectandis Circensibus; in nullo enim is circo cucurrit. Et quod David in conspectu Dei choros egit, nihil adjuvat in theatro sedentes Christianos fideles. Nulla enim obscœnis motibus membra distorquens, desaltavit græcæ libidinis fabulam. Nabla, æra, tibiæ & citharæ Deum cecinerunt, non idolum.

Non igitur præscribetur, ut spectentur illicita: diabolo artifice ex sanctis in illicita mutata sunt. Præscribat igitur istis pudor, etiamsi non possunt sanctæ literæ. Quædam enim scriptura magis providet in præcipiendo: verecundiam passa plus interdixit, quia tacuit. Veritas si ad hæc usque descenderet, pessime de fidelibus suis sensisset; [5] nam & plerumque in præceptis quædam utilius tacentur: admonent sæpe dum interdicuntur: ita etiam tacentur, dum in literis scripta sunt; & præceptorum loco severitas loquitur, & ratio loquitur, quæ scriptura conticuit. Secum tantum unusquisque deliberet, & cum persona professionis suæ loquatur, nihil unquam inde eorum

(a) 4 *Reg*. 2. 12. (b) *Ps*. 33. 2. *&c*. (c) *Reg*. 6. 14. (d) 1 *Cor*. 9. 25.

[1] *Plebi in Evangelio stanti.*] Addunt impressi codices passim Cypriani nomen. In MSS. nullis, quos vidi, comparet hæc Epistola.

[2] *Præscriptiones eorum in hac causa.*] *Priorius ait*, Præscriptio hic ex usu Jureconsultorum est accusatoris defensio sive exceptio. Ulpianus in l. Julia §. marito. D. ad leg. Juliam de adult. Marito, ait, jure mariti accusanti illa præscriptio objicitur. Eadem in notione adhibetur hæc vox à Tertulliano.

[3] *Ubi, inquiunt, scripta sunt ista?* &c.] *Priorius ait*, Christianorum simplicitas hic non arguitur, sed protervia eorum qui ad spectacula concurrebant. Pari ratione cap. 3. de Spectac. Tertullianus. Quorundam enim fides aut simplicior aut scrupulosior ad hanc abdicationem spectaculorum de scripturis auctoritatem exposcit.

[4] *Nabla, æra, tympana*, &c.] *Pamelius ait*, Quum hic enumeret varia instrumentorum musicorum genera, male habebat codex Manutii hoc loco, aras, & paulo post, aræ, quod etiam addito asterisco satis ipse indicavit.

[5] *Nam & plerumque in præceptis quædam utilius tacentur.*] *Priorius ait*, Quod hic eleganter dicit Cæcilius habet à Magistro de Spectacul. cap. 19. Ceterum absit, ut de istius spectaculi aversione diutius discat Christianus: quanquam nemo hæc omnia plenius exprimere potest, nisi qui adhuc spectat. Malo non implere quam meminisse.

rum geret; plus enim ponderis habebit sententia, quæ nulli se alteri debebit nisi sibi. Quid scriptura interdixit? Prohibuit enim spectari, quod prohibet geri. Omnia inquam ista spectaculorum genera damnavit, quando idololatriam sustulit, ludorum omnium matrem, unde hæc [1] vanitatis & levitatis monstra venerunt. [2] Quod enim spectaculum sine idolo? quis ludus sine sacrificio? quod certamen non consecratum mortuo? [3] Quid inter hæc Christianus fidelis facit; si idololatriam fugit, quid loquitur? Qui jam sanctus sit, de rebus criminosis voluptatem capit? Quid contra Deum superstitiones probat, quas amat dum spectat? Ceterum sciat hæc omnia inventa dæmoniorum esse, non Dei.

Impudenter in Ecclesia dæmonia exorcizat, quorum voluptates in spectaculis laudat: & cum semel illi renuntians, recisa sit res omnis in baptismate; dum post Christum ad diaboli spectaculum vadit, Christo tanquam diabolo renuntiat. Idololatria, ut jam dixi, ludorum omnium mater est; quæ ut ad se Christiani fideles veniant, blanditur illis per oculorum & aurium voluptatem. Romulus Conso quasi consilii Deo ob rapiendas Sabinas Circenses primus consecravit. Ceterum reliqui, dum urbem fames occupasset, ad advocationem populi acquisiti sunt ludi scenici, & Cereri & Libero dicati postmodum, reliquisque idolis, & mortuis. Græca illa certamina, vel in cantibus, vel in fidibus, vel in vocibus, vel in viribus præsides suos habent varia dæmonia; & quicquid est aliud, quod spectantium aut oculos movet, aut delinit aures; si cum origine sua, & institutione quæratur, causam præfert idolum, aut dæmonium, aut mortuum. Ita diabolus artifex quia idololatriam per se nudam sciebat horreri, spectaculis miscuit, ut per voluptatem posset amari.

Plura prosequi quid est necesse? vel sacrificiorum in ludis genera monstrosa describere? inter quæ nonnunquam & [4] homo fit hostia, latrocinio sacerdotis; dum cruor etiam de jugulo calidus acceptus patera, dum adhuc fervet, & quasi sitienti idolo in faciem jactatus crudeliter propinatur; & inter voluptates spectantium quorumdam mors erogatur, ut per cruentum spectaculum sævire discatur: quasi parum sit homini privata sua rabies, nisi illam & publice discat. Ad pœnam hominis fera rabida nutritur in deliciis, ut sub spectantium oculis crudelius insaniat: erudit artifex belluam; quæ clementior fortasse fuisset si non illam magister crudelius sævire docuisset. Ergo ut taceam quicquid latius idololatria probat; quam vana sunt ipsa certamina? [5] lites in coloribus, contentiones in curribus, gaudere quod equus velocior fuerit, mœrere quod pigrior, annos pecoris computare, consules nosse, ætates discere, prosapiam designare, avos ipsos atavosque commemorare: quam hoc totum otiosum negotium? imo quam turpiter non otiosum?

Hunc inquam, memoriter totam equini generis sobolem computantem, & sine offensa hunc locum magna velocitate referentem? partes Christiani si perroges, nescit; aut infelicior, si scit: quem si rursum perrogem, quo ad illud spectaculum itinere pervenerit confitebitur per lupanarium, per prostitutarum nuda corpora, per publicam libidinem, per dedecus publicum, per vulgarem lasciviam, per communem omnium contumeliam. Cui ut non objiciam quod fortasse commisit, vidit tamen quod committendum non fuit, & oculos ad idololatriæ spectaculum per libidinem duxit: ausus secum Spiritum sanctum in lupanarium ducere si potuisset; qui festinans ad spectaculum, [6] dimissus, & adhuc gerens secum, ut assolet, Eucharistiam inter corpora obscœna meretricum tulit; plus damnationis meritus de spectaculi voluptate.

Sed ut ad scenæ jam sales inverecundos transitum faciam, pudet referre quæ dicuntur, pudet etiam accusare quæ fiunt: Agentium strophas, adulterorum fallacias, mulierum impudicitias, scurriles jocos, parasitos sordidos; ipsos quoque [7] patres-familias togatos, modo stupidos, modo obscœnos, in omnibus stolidos, certis nominibus inverecundos. Et cum nulli hominum aut generi, aut professioni, ab improbis isto sermone parcatur; ab omnibus tamen ad spectaculum convenitur. Commune dedecus delectat, videlicet, vel recognoscere otia vel discere: concurritur in illud [8] pudoris publici lupanarium, ad obscœnitatis magisterium, ne quid secreto minus agatur, quam quod in publico discitur; & inter ipsas leges docetur, quicquid legibus interdicitur. Quid inter hæc Christianus fidelis facit; cui vitia non licet nec cogitare, quid oblectatur simulacris libidinis, ut in ipsis deposita verecundia audacior fiat ad crimina? [9] Discit facere dum consuescit videre. Illas tamen, quas infelicitas sua in servitutem prostituit, libidinis publicæ occultat locus; & dedecus suum de latebris consolantur, erubescunt videri etiam quæ pudorem vendiderunt. At istud publicum monstrum omnibus videntibus geritur, & prostitutarum transitur obscœnitas: quæsitum est quo modo adulterium ex oculis admitteretur.

Huic dedecori condignum dedecus superducitur, homo [10] fractus omnibus membris, & vir ultra muliebrem mollitiem dissolutus, cui ars sit [11] verba manibus expedire; & propter unum nescio quem, nec virum, nec feminam, commovetur civitas tota, ut desaltentur fabulosæ antiquitatum libidines. Ita amatur quicquid non licet, ut quæ etiam ætas abscon-

[1] *Vanitatis & levitatis monstra.*] *Priorius ait*, Non semel hoc in opusculo spectacula vanitatis nomine indigitantur. Lucianus vanitatem illam vocat μανίαν.

[2] *Quod enim spectaculum sine idolo.*] Hæc & quæ succedunt, latius exequitur Tertullianus lib. de Spectac.

[3] *Quid inter hæc Christianus fidelis.*] *Priorius ait*, Hæ voces sæpissime hic: sensus vero idem est apud Tertullianum capite 25. de Spectac.

[4] *Homo fit hostia.*] Quæ barbaries diu apud Romanos è medio sublata.

[5] *Lites in coloribus.*] De Prasinis, Venetis & reliquis aurigantium factionibus loquitur; quæ non tantum Imperatores, sed totum populum Romanum in partes traxerunt.

[6] *Dimissus & adhuc gerens secum, ut assolet, Eucharistiam.*] *Pamelius ait*, Manutius asteriscum addidit voci, dimissus, quantum suspicor quod putaret locum mutilum: sed constare facile sensum deprehendent, qui adverterint veterem Ecclesiæ morem, quo fideles dimissi, peracto jam sacro, à Diacono exclamante, ite missa est, secum Eucharistiam domum deportabant, de qua latius supra lib. de Lapsis. MS. habet, dimissus è Dominico. Isid. ait, Missa tempore sacrificii est quando Catechumeni foras mittuntur.

[7] *Patres-familias togatos.*] Sic Juvenalis Sat. 1. Impune ergo mihi recitaverit ille togatas, hic elegos.

[8] *Pudoris publici lupanarium.*] *Priorius ait*, Impuritas spectaculorum & turpitudo satis revelatur & consoditur: quod etiam à Magistro factum cap. 17. de Spect.

[9] *Discit facere dum consuescit videre.*] *Priorius ait*, B. Chrysostomus Hom. 3. de pœnit. ἐθελοντὴς εἰργάσω τὴν δουλείαν, αἰχμάλωτος ἐγένου τῆς πόρνης. S. Augustinus lib. 3. Confess. Rapiebant me spectacula theatrica, plena imaginibus miseriarum mearum, & fomitibus ignis mei.

[10] *Fractus in omnibus membris.*] Fractus in feminam, dicit Cypr.

[11] *Verba manibus expedire.*] *Priorius ait*, Alio hic in loco ait, loqui digitis laborat. Lucianus de Saltat. ἀκούω ἄνθρωπε, ἃ ποιεῖς, οὐχ ὁρῶ μόνον, ἀλλά μοι δοκεῖς ταῖς χερσὶν αὐταῖς λαλεῖν.

conderat, sub oculorum memoriam reducantur; non est libidini satis, malis suis uti præsentibus, nisi suum de spectaculo faciat, in quo etiam superior ætas erraverat. Non licet inquam adesse Christianis fidelibus, non licet omnino; nec illis, quos ad oblectamenta aurium, ad omnes ubique Græcia instructos suis vanis artibus mittit. Clangores tuba bellicos alter imitatur raucos; alter lugubres sonos spiritu tibiam inflante moderatur; alter cum choris, & cum hominis canora voce, contendens spiritu suo, quem de visceribus suis superioribus nitens hauserat, tibiarum foramina modulans; nunc effuso, & nunc intus recluso ac represso; nunc certis foraminibus emisso, atque in aërem profuso, item in articulos sonum frangens, loqui digitis elaborat; ingratus artifici qui linguam dedit. Quid loquar comicas & inutiles curas? quid illas magnas Tragicæ vocis insanias? quid nervos cum clamore missos?

Hæc etiamsi non essent simulacris dicata, obeunda tamen & spectanda non essent Christianis fidelibus; quæ etsi non haberent crimen, habent in se & maximam & parum congruentem fidelibus vanitatem: nam illa altera dementia est manifesta, otiosis hominibus negotiatio sua ut vapulet; & prima victoria est ultra modum humani ventris esurire potuisse, super titulo coronæ edacis flagitiosæ nundinæ; ictibus infelix facies locatur, ut infelicior venter saginetur. Quam fœda præterea ista luctamina? Vir infra virum jacens, & amplexus inhonestis nexibus implicatur. In tali certamine stare (videris quis vincat) pudor victus est. Ecce tibi alter nudus salit, alter orbem æneum contentis in aërem viribus jactat; hæc gloria est dementiæ: denique remove spectatorem, reddideris vanitatem. Fugienda sunt ista Christianis fidelibus, ut jam frequenter diximus, tam vana, tam perniciosa, tam sacrilega spectacula: & oculi nostri sunt, & aures custodiendæ. Cito in hoc assuescimus, quod audimus, scelere. Nam cum mens hominis ad vitia ipsa ducatur; sibi quid faciet, si habuerit exempla naturæ corporis lubricæ, quæ sponte corruit; quid faciet, si fuerit impulsa? Avocandus est animus ab istis.

Habet Christianus spectacula meliora, si velit; habet veras & profuturas voluptates, si se recollegerit: & ut omittam illa quæ nondum contemplari potest, habet istam mundi pulcritudinem, quam videat atque miretur. Solis ortum aspiciat, rursus occasum mutuis vicibus dies noctesque revocantem: globum Lunæ, temporum cursus incrementis suis decrementisque signantem; astrorum micantium choros, & à summo de summa mobilitate fulgentes; anni totius per vices membra divisa, & dies ipsos cum noctibus per horarum spatia digestos; & terræ molem libratam cum montibus; & proflua flumina cum suis fontibus; extensa maria cum suis fluctibus atque littoribus: Interim constantem pariter summa conspiratione nexibusque concordiæ, extensum aërem medium; tenuitate sua cuncta vegetantem: nunc imbres contractis nubibus profundentem: nunc serenitatem refecta raritate revocantem; & in omnibus istis incolas proprios, in aëre avem, in aquis piscem, & in terra hominem. Hæc inquam, & alia opera divina, sint Christianis fidelibus spectacula. Quod theatrum humanis manibus extructum istis operibus poterit comparari? magnis licet lapidum molibus extruatur, crusta sunt montium; & auro licet tecta lacunaria reluceant; astrorum fulgore vincentur: nunquam humana opera mirabitur, quisquis se cognoverit filium Dei.

Dejicit se de culmine generositatis suæ, qui admirari aliquid post Deum potest. Scripturis, inquam, sacris incumbat Christianus fidelis; ibi inveniet condigna fidei spectacula. Videbit instituentem Deum mundum suum (*a*), & cum ceteris animalibus hominis illam admirabilem fabricam melioremque facientem: spectabit mundum in delictis suis: justa naufragia (*b*), piorum præmia, impiorumque supplicia; maria populo siccata (*c*); & de petra rursus populo maria porrecta (*d*): spectabit de cœlo descendentes messes, non ex areis (*e*): inspiciet flumina transitus siccos refrænatis aquarum agminibus exhibentia (*f*): videbit in quibusdam fidem cum igne luctantem (*g*); religione superatas feras, & in mansuetudinem conversas (*h*): intuebitur & animas ab ipsa morte revocatas (*i*): considerabit etiam de sepulcris admirabiles ipsorum consummatorum jam vitas corporum redactas (*k*): & in his omnibus jam majus videbit spectaculum, diabolum illum qui totum detriumphaverat mundum, sub pedibus Christi jacentem. Quam hoc decorum spectaculum fratres? quam jucundum? quam necessarium? intueri semper spem suam, & oculos aperire ad salutem suam. Hoc est spectaculum quod videtur etiam luminibus amissis; hoc est spectaculum, quod non exhibet Prætor, aut Consul, sed qui est solus, & ante omnia, & super omnia, imo ex quo omnia, pater Domini nostri Jesu Christi, [1] cui laus & honor in secula seculorum, Amen.

(*a*) *Gen.* 1.26. (*b*) *Gen.* 7.21. (*c*) *Exod.* 14.22. (*d*) *Exod.* 17.6. (*e*) *Exod.* 16.4. (*f*) *Jos.* 2.17. (*g*) *Dan.* 3.23. (*h*) *Dan.* 6.10. (*i*) 4 *Reg.* 4.35. (*k*) *Matth.* 27.52.

[1] *Cui laus & honor.*] Oblitus instituti sui scriptor hic personatus clausulam Epistolarem omittit.

[1] DE
DISCIPLINA ET BONO PUDICITIÆ.

Epiſtola Ignoti Auctoris.

ALiquas officiorum meorum partes non æſtimo præteriſſe, dum ſemper enitor, vel maxime quotidianis Evangeliorum tractatibus, aliquando vobis fidei & ſcientiæ per Dominum incrementa præſtare. Quid enim aliud in Eccleſia Domini utilius geri, quid accommodatius officio Epiſcopi poteſt inveniri; quam ut doctrina divinorum, per ipſum inſinuata collataque, verborum; poſſint credentes ad repromiſſum regnum pervenire cœlorum? Hoc certe mei & operis & muneris, quotidianum votivum negotium, abſens licet obtinere connitor; & per literas præſentiam meam vobis reddere conor. Dum vos ſolito more allocutionibus miſſis in fide interpello, ideo convenio, ut Evangelicæ radicis firmitate ſolidati, adverſus omnia diaboli prælia ſtetis ſemper armati. [2] Abſentem me non credam, ſi fuero ſecurus. [3] Veruntamen omnia quæ utiliter proferuntur, & æternæ vitæ ſtatum tractantibus vel definiunt, vel promittunt; ita demum fructuoſa ſunt, ſi ad emolumentum operis, divinæ indulgentiæ viribus, adjuventur. Non ſolum proferimus verba quæ de ſcripturarum ſacris fontibus veniunt, ſed cum ipſis verbis, preces ad Dominum & vota ſociamus, ut tam nobis quam vobis, & ſacramentorum ſuorum theſauros aperiat, & vires [4] ad implenda quæ cognoſcimus, tribuat. Periculum enim majus eſt voluntatem Domini cognoviſſe, & in Dei voluntatis opere ceſſaſſe.

Quamvis ergo ad multa vos negotia & ad divinæ monitionis præcepta, ſemper ut ſcitis exhorter, (quid enim mihi aliud votivum aut majus poteſt eſſe, quam ut per omnia perfecti ſtetis in Domino) tamen ut præcipue pudicitiæ clauſtra teneatis (quod & facitis) admoneo: ſcientes templum eſſe vos Domini, membra Chriſti, habitationem Spiritus ſancti, electos ad ſpem, conſecratos ad fidem, deſtinatos ad ſalutem; filios Dei, fratres Chriſti, conſortes Spiritus ſancti, nihil jam carni debentes, quaſi renatos ex aqua & pudicitia, [5] præter voluntatem (a) quam velle debemus ut noſtra ſit: præſtetur etiam propter redemtionem, ut corrumpi non poſſit, [6] quæ à Chriſto conſecrata ſit. Nam ſi Apoſtolus Eccleſiam ſponſam Chriſti (b) pronunciat: oro vos quanta pudicitia exigitur, ubi Eccleſia inter matrimonia ſponſa virgo præſtetur? Et ego quidem, niſi quod breviter vos admonere propoſui, latiſſimas ſatis puto, & locupletes pudicitiæ laudes proferre potui: ſed ſupervacuum duxi laudare eam diutius apud colentes. Vos enim illam ornatis dum geritis, & plures ejus laudes exercendo proferti; facti ejus ornamentum, dum & illa veſtrum eſt, mutuo decore invicem fenerando. Illa vobis diſciplinam bonorum ſuggerit morum, vos illi miniſterium præſtatis operum ſanctorum. Nam & illa quantum & quid poſſit, per vos apparuit, & quid vos velitis, ipſa demonſtravit & docuit; copulatis in unum, duobus bonis mandatorum & rerum, ne quid mutilum videretur, ſi aut præcepta miniſteriis, præceptis miniſteria defuiſſent.

Pudicitia eſt honor corporum, ornamentum morum, ſanctitas ſexuum, vinculum pudoris, fons caſtitatis, pax domus, concordiæ caput. Pudicitia ſollicita non eſt cui placeat niſi ſibi: Pudicitia ſemper verecunda, dum innocentiæ mater eſt: Pudicitia ſemper ornatur ſolo pudore, bene ſibi tunc conſcia de pulchritudine, ſi improbis diſplicet: Pudicitia nihil ornamentorum quærit, decus ſuum ipſa eſt. Hæc nos commendat Domino, connectit Chriſto: hæc expugnat omnia de membris illicita deſideriorum prælia, pacem noſtris corporibus inducit: beata ipſa, & beatos efficiens apud quoſcunque habitare dignatur; quam nunquam accuſare poſſunt, nec qui eam non habent: venerabilis etiam hoſtibus ſuis, dum illam multo magis mirantur, qui eam expugnare non poſſunt. Sed ut matura & in viris probata ſemper, & à feminis appetenda; ſic inimica ejus impudicitia ſemper eſt deteſtanda: obſcœnum ludibrium reddens miniſtris ſuis, nec corporibus parcens nec animis. Debellatis enim propriis moribus, totum hominem ſuum ſub triumphum libidinis mittit: blanda prius, ut plus noceat dum placet: exhauriens rem cum pudore; hoſtis continentiæ, frequenter perveniens ad ſanguinem cupiditatum infeſta rabies, incendium conſcientiæ bonæ, mater impœnitentiæ, ruina melioris ætatis, contumelia generis, expugnans ſanguinis & familiæ fidem, alienis affectibus ſuos inſerens filios, in aliena teſtamenta ſobolem ignoti & corrupti generis inducens. Quæ plerumque extra ſexum ardens, dum ſe non continet intra conceſſa, parum ſibi putat ſatisfactum, niſi in virorum quoque corporibus non voluptatem novam quærat, ſed extraordinaria & portentoſa contra ipſam naturam ex viris per viros monſtra conquirat.

Sed enim pudicitia locum primum in Virginibus tenet, ſecundum in Continentibus, tertium in Matrimoniis. Verum in omnibus glorioſa eſt cum gradibus ſuis. Nam & Matrimoniorum fidem tenere laus eſt, inter tot corporis bella; & Matrimonio de continentia modum ſtatuiſſe, majoris virtutis eſt, dum etiam

(a) *Joh.* 1. 13. (b) 2 *Cor.* 11.

[1] *De diſciplina.*] In nullo MS. Epiſtolam hanc videre contigit.

[2] *Abſentem me non credam.*] *Pamelius ait*, Ita Gravius ad marginem & MS. pro, non credo.

[3] *Veruntamen omnia quæ utiliter proferuntur.*] *Pamelius ait*, Hoc ex iiſdem Gravius MS. pro eo quod alii, proferunt, non placet autem quod habet ſolus Manutius, viriliter.

[4] *Ad implenda quæ cognoſcimus.*] *Pamelius ait*, Hanc conjecturam Eraſmi ſequuntur Gravius, Manutius, & Morellius, poterat nomen, quaque, accipi pro quacunque, præſertim quum ſic legant etiam MSS.

[5] *Præter voluntatem quam velle debemus ut noſtra ſit.*] *Pamelius ait*, Ex Coſterio habeo, ut, pro, &, adhuc tamen totus locus obſcurus eſt. MS. cod. & in noſtra fit, ſed non placet.

[6] *Quæ à Chriſto conſecrata ſit.*] *Pamelius ait*, Hic iterum Coſterius: quia Chriſto. ſed vel Eraſmo teſte, ille ſenſus conſtat, & ſic legunt etiam MSS. cod.

1 *Adul-*

etiam licita rejiciuntur. Certe ex utero ſanctitatem cuſtodiſſe, & infantem ſe uſque in ſenectutem in ſua ætate tota tenuiſſe admirandæ utique potentiæ eſt: niſi quod blandas corporis leges non noſſe, magis felicitatis eſt, notas jam viciſſe, virtutis eſt; ſic tamen ut & virtus iſta de dono Dei veniat, licet ſe in membris hominibus oſtendat.

Pudicitiæ, fratres, antiqua præcepta ſunt. Quare antiqua dico? quia cum ipſis hominibus inſtituta ſunt. Nam & ideo vir ſuus feminæ eſt, ut præter eundem alterum neſciat, & ideo viro reddita eſt mulier, ut ſubjecto quod fuerat ei proprium, nihil requirat alienum. Sic & duo, inquit, erunt in carne una (*a*), ut in unum redeat quod unum fuerat, ne ſeparatio ſine reditu occaſionem præſtet alterius. Inde & Apoſtolus: Caput mulieris pronunciavit virum (*b*), ut conjunctione duorum pudicitiam probaret. Nam ut alterius caput membris aptum non poteſt eſſe, ita & alieno capiti membra non ſua: caput enim ſuis convenit membris, & membra capiti ſuo; utraque naturali fibula in concordia mutua cohærent, ne qua oriente diſcordia de diviſione membrorum pactum divini fœderis rumperetur. Addit tamen & dicit: Quoniam qui uxorem ſuam diligit, ſeipſum diligit (*c*). Nemo enim carnem ſuam odio habet, ſed nutrit & fovet eam, ſicut & Chriſtus Eccleſiam. Caritatis cum pudicitia ex hoc magna præſcriptio, ſi uxores diligendæ ſunt à viris ſuis ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam; & ita uxores maritos debent diligere, ut Eccleſia diligit Chriſtum.

Hanc ſententiam Chriſtus quando uxorem dimitti non niſi ob adulterium dixit (*d*): interrogatus, tantum honorem pudicitiæ dedit. Hinc nata eſt illa ſententia: Adulteras non ſinetis vivere (*e*). Hinc Apoſtolus dicit: Hæc eſt voluntas Dei, ut abſtineatis vos à fornicatione (*f*). Hinc & illud dicit: Membra Chriſti, membris meretricis non eſſe jungenda (*g*). Hinc traditur ſatanæ in interitum carnis, qui proculcato jure pudicitiæ, vitia carnis exercet. Hinc merito regnum cœlorum non tenent adulteri; hinc eſt omne peccatum extra corpus eſſe, ſolum adulterum peccare in ſuum corpus: hinc ceteræ præceptoris auctoritates, quas nunc recolere omnes non eſt neceſſe, apud vos præſertim qui illas noſtis frequenter & facitis; quæ licet deſcripta non ſint, queruli tamen de his non poteſtis eſſe. [1] Adulter enim non habet excuſationem, aut habere potuit, quia ducere licebat uxorem.

Sed ſicut matronis jura præſcripta ſunt, [2] quæ ita ſunt nexæ, ut divelli inde non poſſint. Virginitas vero & Continentia extra jus omne ſunt; nihil ad virginitatem de matrimoniorum legibus pertinet, altitudine ſua tranſcendit omnes. Si ulla prava hominum auſa leges ſupergredi conantur, virginitas æquat ſe Angelis: ſi vero exquiramus, etiam excedit; dum in carne luctata victoriam etiam contra naturam refert, quam non habent Angeli. Virginitas quid aliud eſt quam futuræ vitæ glorioſa meditatio? [3] Virginitas neutri ſexus eſt: virginitas eſt perſeverans infantia: virginitas eſt voluptatum triumphus: virginitas filios non habet, ſed quod plus eſt, filiorum contemtum habet: non habet fœcunditatem, ſed non habet orbitatem: felix quod eſt extra partus dolorem, felicior autem quod eſt extra funerum filiorum calamitatem. Virginitas quid eſt aliud quam ſoluta libertas? maritum non habet dominum. Virginitas affectationibus omnibus ſoluta eſt: non matrimoniis eſt dicata, non ſeculo, non liberis. Perſecutionem non poteſt timere, dum illam de ſecuritate poteſt provocare.

Sed quia pudicitiæ nobis breviter ſunt expoſita præcepta, jam pudicitiæ ponamus exemplum. Plus enim proficitur, cum in rem præſentem venitur: nec de virtute dubitabitur, quando quod præcipitur, exemplis etiam ſignatur. Exemplum pudicitiæ à Joſeph cœpit (*h*). Adoleſcens Hebræus generoſus de patre, generoſior de innocentia, ob invidiam revelationum [4] diſtractus à fratribus Iſmaelitis, in domum devenerat hominis Ægyptii; obſequio & innocentia & tota ſervitutis fide facilem & benevolum in ſe animum ſui provocaverat domini, cujus faciem tam ſermo liberalis, quam ætas omnibus commendaverat. Sed iſta generoſitas ab uxore domini aliter quam decebat accepta eſt: in domus parte ſecreta, & ſine arbitris, alta & facinoribus accommoda; putavit ſe pudicitiam adoleſcentis incontinens mulieris impudicitia, nunc promiſſis, nunc minis poſſe ſuperare. Et cum retentus eſt veſtibus, eo quod moliretur fugam, propter tanti facinoris audaciam ipſas veſtes relinquens, & corporis nudi ſinceritatem habiturus innocentiæ teſtem; [5] ad crimen impudicitiæ ſuæ imprudens mulier adjicere non dubitavit calumniam: & ceteris & marito, ſqualida & fervens, ſpreto deſiderio ſuo, conqueſta eſt dolore ſimulato, quod Hebræus adoleſcens vim ſibi molitus fuiſſet inferre, quam ipſa conata fuerat irrogare. Maritalis ardor rerum inſcius, & uxoris accuſatione graviter inflammatus incenditur. Pudicus vero juvenis, quia delicto conſcientiam non miſcuit, in imum carceris truditur. Sed ſola non eſt in carcere pudicitia: nam eſt cum Joſeph Deus, & nocentes dantur in manu ejus, quia innocens fuerat. Somniorum præterea obſcura diſſolvit, quia ſpiritus in tentatione vigilabat; & per dominum liberatur à vinculis. [6] Qui in domo minor cum periculo fuerat; regiæ domus ſine periculo dominus effectus eſt: generoſitati ſuæ redditus, fructum pudicitiæ & innocentiæ, Deo judice, à quo meruerat, accepit.

Sed non minus ex parte diverſa, aliud nobis pudicitiæ ſimile de continentia feminarum exoritur exemplum.

(*a*) *Matth.* 19. 6. (*b*) 1 *Corinth.* 11. 3. (*c*) *Epheſ.* 5. 23. 29. (*d*) *Matth.* 5. 32. (*e*) *Levit.* 20. 10. (*f*) 1 *Theſſal.* 4. 3. (*g*) 1 *Cor.* 6. 9. 15. (*h*) *Gen.* 39. 7.

[1] *Adulter enim non habet excuſationem.*] *Pamelius ait*, Hoc rurſum ex Tertull. de Pudicitia, non procul ab initio, referens ad excuſationem peccati, quod ille male juxta ſuum errorem ad excuſationem veniat.

[2] *Quæ ita ſunt nexæ, ut divelli inde non poſſint.*] *Pamelius ait*, Locus pro matrimonii indiſſolubilitate. Eſt autem locus ille mutilus, quod etiam aſteriſco adnotavit Manutius. Proſequuntur quidam codices MSS. alia diſtinctione quæ ſequuntur, in hunc modum. Altitudine ſua tranſcendit omnes. Si ulla prava hominum leges auſa ſupergredi conantur, virginitas æquat ſe angelis Dei. Sed nec ſic ſatisfaciunt.

[3] *Virginitas neutri ſexus eſt.*] *Pamelius ait*, Gravius ad marginem, & codex S. Pantaleonis, neuter, ſed prius placet.

[4] *Diſtractus à fratribus.*] Diſtrahere eſt rem auctioni expoſitam, non uni addicere; ſed pluribus varia in loca adportantibus divendere. Eatenus diſtrahebatur Joſephus, quod à fratribus non ſingulari alicui domino, ſed catervæ Midianitarum negotiatorum, venundatus eſſet.

[5] *Ad crimen impudicitiæ.*] *Pamelius ait*, Optime ſic MSS. codices, pro, pudicitiæ.

[6] *Qui in domo minor.*] Recte etiam hoc MSS. codices pro, minori, neque enim in minori, ſed in majori erat periculo ibi Joſeph.

1 *Ut*

plum. Fuit, ut legimus, Susanna (a) filia Helciæ, uxor Joachim pulcherrima, pulcrior moribus. Hanc nullum ad decorem commendabat species; simplex enim erat. Excoluerat pudicitia, & cum pudicitia sola natura. Hanc è senioribus duo cœperant deperire, nihil memores nec divini timoris, sed nec suæ annis jam marcescentis ætatis; ita illos in flagrantia transactæ juventutis incendia, redivivæ libidinis flamma revocabat: Pudicitiæ latrones amorem profitentur, sed oderant. Resistenti minantur calumnias, adulterii se dicunt accusatores voto adulteri. Inter quos libidinis scopulos auxilium de Domino petebat, quia viribus corporis repugnare non valebat. Et exaudivit de cœlo clamantem ad se pudicitiam Dominus; & cum iniquitate oppressa duceretur ad pœnam, vidit inimicorum liberata vindictam. Bis victrix, & in periculo suo tam funeste toties consepta, & libidinem evasit, & mortem. Infinitum erit si exempla prosequar plura: his duobus contentus sum, præsertim cum omnibus sit viribus per istos pudicitia defensa.

Non illos emollire potuit in vita generosi sanguinis memoria, quæ in quosdam licentia lasciviæ est ministra: non decor corporis, & apte positorum figura membrorum, quæ suggerit plerumque [1] ut, quasi flos quidam, properans velociter transituræ ætatis, porrecta voluptatis occasione pascatur: non anni primi virentis, sed majoris ætatis; cum rudis adhuc sanguis æstuans, naturæ flammas accendat, & in medullis versata cæca incendia ad remedium, verum etiam per periculum pudoris itura: non ulla latebrarum & sine ullo conscio, quæ tuta quibusdam putatur, occasio; quæ maxima vis est admittendi sceleris, cum deliberationibus occurrit impunitas. Non posita necessitas de auctoritate jubentium, & in temeritate participum atque sociorum; quo genere franguntur etiam sæpe recta consilia. Non præmia ipsa & bonitas, non accusationes, non minæ, non pœnæ, non mortes; nihil tam sævum, tam durum, tam triste, quam cecidisse de alto pudicitiæ gradu. Digni tanto judicis divini præmio, quorum alter regio pene throno illustraretur, altera concordia mariti dotata inimicorum mortibus redimeretur. Hæc sunt & his similia semper nobis ante oculos exempla ponenda, his paria diebus noctibusque meditanda.

Nihil animum fidelem sic delectat, quam integra immaculati pudoris conscientia. Voluptatem vicisse, voluptas est maxima: nec ulla major est victoria, quam ea quæ de cupiditatibus refertur. Qui hostem vicit, fortior fuit, sed altero; qui libidinem repressit, seipso fortior fuit: qui inimicum prostravit, externum hostem percussit; qui cupiditatem depressit, hostem domesticum superavit. Malum omne facilius vincitur quam voluptas: quia illud quicquid est, horridum est; hoc blandum est. Nihil tam difficile opprimitur, quam quod per illud armatur. Qui cupiditates tollit, & metus sustulit; nam ex cupiditatibus metus veniunt. Qui cupiditates vincit, de peccato triumphat: qui cupiditates vincit, malum generis humani sub pedibus suis jacere ostendit: qui cupiditates vicit, pacem sibi perpetuam dedit: qui cupiditates vicit, libertatem sibi, quod etiam est ingenuis difficillimum, reddit. Meditanda ergo nobis, fratres, ut res docent, semper pudicitia: quo facilior sit, nullis artibus constat. [2] Quæ enim illa consummata voluntas, quæ nisi impediretur, longe est, sed nostra est: ita non est acquirenda, sed fovenda quæ nostra est.

Quid enim est aliud pudicitia, quam mens honesta ad custodiam corporis data; ut sexibus redditus pudor, severitate signatus, fidem honoris de incorrupta sobole servaret? Pudicitiæ autem, fratres, competunt & cogniti sunt in primis divinus pudor, & præceptorum sancta meditatio, & animus propensus ad fidem, & mens attonita ad sacram religionem: [3] deinde videre, ne quid in se ultra modum sculptum, ultra honestatem productum, ne quid proditum, ne quid arte fucatum, ne quid ad irritandos, aut redintegrandos dolos lenocinatum. Non est pudica quæ affectat animum alterius movere, etiam salva corporis castitate. Longe absint quibus pulchritudo non ornatur, sed prostituitur. Nam sollicitudo de pulchritudine, & malæ mentis judicium & deformitatis est. Sit natura corporis libera, nec divinis operibus inferatur vis. Semper est misera, quæ sibi non placet qualis est. Quid capillorum mutatur color? [4] quid oculorum extremitates suffuscantur? quid facies artibus in diversam formam convertitur? quid postremo speculum consulitur, nisi quia ne ipsa sit timetur? Cultus etiam mulieris pudicæ pudicus sit: adulterium fidelis nec in coloribus noverit. Vestibus aurum intexere, quasi pretio est vestes corrumpere. Quid inter fila staminum delicata, rigida faciunt metalla? nisi ut fluentes humeros premant, & luxuriam infeliciter animi jactantis ostendant? quid cum cervices peregrinis lapidibus urgentur, & absconduntur; quorum pretia etiam sine artibus [5] Kalendarium cujusvis excedunt? Non ornatur mulier, sed vitia mulieris ostenduntur. Quid cum digiti tali auro onerati, nec intrare possunt, nec egredi; utrum usus exposcitur, an patrimoniorum inanis pompa monstratur? Mirum negotium, mulieres ad omnia delicatæ, ad vitiorum sarcinas fortiores sunt viris.

Sed ut repetam quæ cœperam, colenda semper pudicitia viris & feminis, omni custodia servanda est intra limites suos. Cito natura corporis periclitatur in cor-

(a) *Dan.* 13.

[1] *Ut quasi flos quidam properans velociter transituræ ætatis.*] *Pamelius ait*, Pulcre sic restituit hunc locum Gravius, pro eo quod alii legunt quasi flos quidem properans velociter transire ætatis. Nam & consentiunt MSS. codices, qui etiam legunt, porrectæ, pro eo quod alii, porrecta.

[2] *Quæ enim consummata illa voluntas.*] *Pamelius ait*, Gravius in margine, voluptas; sed neque hoc perspicuum locum reddit.

[3] *Deinde videre nequid in se ultra modum sculptum.*] *Pamelius ait*, Hæc ex initio mutuatus est libri Tertull. de Cultu Fem. ubi docet etiam in cultu consistere pudicitiam, quod ipsum supra tractavit lib. de Discipl. & Hab. virg. Cyprianus; ubi latius de similibus Tertulliani locis. Atqui recte Erasmus conjecit legendum: lenocinatur pro, lenocinantium.

[4] *Quid oculorum extremitates suffuscantur.*] *Pamelius ait*, Ita censet legendum Erasmus, pro eo quod habebat vetus excusus codex, suffocantur, eo quod, inquit, stibio nigror oculis addi soleat: verum si legatur suffucantur, aut fucantur, accedet magis ad illud Cypriani libro cit. Oculos circumducto nigrore fucare.

[5] *Kalendarium cujusvis excedunt.*] Similiter Tertullianus de habitu muliebri uno lino decies sestertium insumitur, saltus & insulas tenera cervix fert, graciles aurium cutes Kalendarium expendunt, & in sinistra per singulos digitos de singulis saccis ludit: & seipsum explicans, hæ sunt vires, inquit, ambitionis tantarum usurarum substantiam uno & muliebri corpusculo bajulare. Kalendarium enim seu Kalendarii liber (ut nuncupatur à Seneca Epist. 88.) & tabulas domesticas significat, quibus adnotantur, quæ in singulos menses accipiuntur, & eas in quibus proscriptæ erant usuræ ad Kalendas exigendæ, sicut rectè adnotavit Rhenanus: Ulpianus enim & Africanus Jurisconsulti, posteriori hac significatione utuntur. Quare non est necesse confugere ad conjecturam Erasmi, ut legatur, cilindrorum onus excedunt.

corpore, dum rapit illam secum caro, quæ semper in lapsu est. Sub prætextu quippe naturæ quæ homines semper urget ad affectus, quibus ruinæ collapsi generis resarciuntur; blandimento voluptatis fallens, non ducit ad continentiam legitimæ conjunctionis sobolem, sed jactat in crimen. Ergo contra has carnis insidias, quibus se diabolus & socium ingerit & ducem facit, obluctandum est omni genere virtutis. Assumatur secundum Apostolum Christi opera, & à consortio carnis quantum potest animus colligatur: separetur consensus à corpore, vitia semper castigentur ut odiantur: ante oculos obversetur deformis iste atque dejectus peccati pudor. Pœnitentia ipsa cum luctibus suis commissorum criminum inhonesta contestatio est. Nihil consideretur curiose in alienis vultibus? Sermo & brevis sit, & sobrius risus, signum est enim animi facilis & remissi: nam contactus recedat etiam honestus. Nihil corpori liceat, ubi vitandum est corporis vitium. Cogitetur quam honestum sit vicisse dedecus, quam inhonestum victum esse dedecore.

Dicendum etiam, quod adulterium voluptas non est, sed mutua contumelia: nec delectare potest, quod & animam interficiat & pudorem. Coerceat animus stimulos carnis, refrænet impetum corporis. Accepit enim hanc potestatem, ut illi ad imperium ejus membra servirent; & quasi legitimus ac perfectus auriga, ultra concessas corporis metas extollentes se carnis impetus, cœlestium præceptorum habenis reflectat; ne ultra terminos suos currus iste corporis raptus, in periculum suum secum & ipsum rapiat aurigam. Sed inter hæc, imo & ante hæc, contra turbas & vitia omnia de divinis castris auxilium petendum est: solus enim potens est Deus qui homines dignatus est facere, & plena hominibus auxilia præstare. Ego pauca dictavi, quoniam non est propositum volumen scribere, sed allocutionem transmittere. Vos scripturas aspicite, exempla vobis de ipsis præceptis hujus rei majora conquirite. Fratres carissimi, bene valete.

DE
LAUDE MARTYRII
ad Moysen & Maximum vulgo inscripta ORATIO.

Etsi incongruens est, fratres carissimi, [1] in hoc favore dicendi aliquid trepidationis adferre, minimeque deceat gloriam tantæ devotionis infringere, ex eo quod fatear me cepisse dubitare: tamen identidem dico, ipsa animum deliberatione confringi (*a*); qui exequendæ laudis cupiditate succenditur, & a loquendo magnitudine virtutis inhibetur: cum aut non deceat tacere, aut periculosum sit parum dicere; nisi quod hæc æstuanti res sola subvenit, quod videatur ei facile ignosci posse, qui non timuit audere. Quam ob rem, carissimi fratres, tot tantisque rebus etsi potentia (*b*) rei oneratur facultas ingenii, ut quantum se in exprimenda martyrii dignitate protulerit, tantum ipso pondere laudis oppressa, atque æstimatione rerum omnium, de quibus cum maxime loquitur, debilitata ac fracta, intra se ipsa illaqueata oratione deficiat; nec habenis liberis ac solutis in apertum sermonis eloquium vim tantæ laudis (*c*) exprimat; tamen erit aliqua, nisi fallor, in eloquendo facultas (*d*), quæ ipsius operis oratione munita (*e*) [2] large fundat (*f*), [3] quod à dicendo impar ingenii conscientia submoveat. Cum igitur, fratres carissimi, tot tantisque rebus impliciti, ad comprobandos (*g*) salutis eximios pulcherrimosque proventus, omni studio ac labore nitamur; non vereor, ne quo ignaviæ metu territus vel revocer, vel extinguar: cum si quis ad id voluerit, de quo agimus, intueri, spe devotionis expensa, atque ipsa ejus magnitudine ponderata, magis miretur audere potuisse, in quo me positum & amplitudo rei premeret, & confusam gaudio mentem in augustias animi voti sui fervor urgeret. Nam & quis est, quem non ista res terreat? quis, quem non admirationis suæ pavore subvertat? Est enim profecto, nisi fallor, etiam in ipso conscientiæ robore admiranda formido (*h*), quæ nos exagitet pariter & inflammet. Cujus quanto penitius inspexeris potestatem, tanto ex ipso venerandæ claritatis aspectu, religionis suæ præmittat horrorem (*i*).

Considerare enim utique debetis, [4] quantæ sit gloriæ, vitæ quamlibet maculam, & sordes polluti corporis, & longa vitiorum tabe concreta contagia, tantoque temporis tractu mundi crimen exceptum, unius ictus remediis expiare: quo & augeri merces, & crimen possit excludi. Unde omnis consummatio & status vitæ in martyrio est collocatus. Hoc fundamentum vitæ & fidei, hoc præsidium salutis, hoc vinculum libertatis & honoris: & quamvis sint & alia per quæ adipisci lux possit, tamen ad proximitatem muneris repromissi, pœnis melius patrocinantibus pervenitur. Quantæ enim sit gloriæ ponderate, hujus vitæ cupi-

(*a*) Ipsa animi mei deliberatione confringi: nam, *Lam. Ebor. NC.* I. confringam, *Thu.* (*b*) Quamobrem etsi potentia, *Lam. Ebor. NC.* I. (*c*) Tantæ laudis exprimat, *Lam. Lin.* (*d*) Eloquendo fides, *Lam. Ebor. NC.* I. *Lin.* (*e*) Ratione munita, *Lam. Ebor. NC.* I. (*f*) Vage fundat, *Lam. Lin. Ebor. NC.* I. (*g*) Corroborandos, *Lam. Ebor. NC.* I. (*h*) Fortitudo, *Lam.* (*i*) Honorem, *Lam. Ebor. NC.* I. *Lin.*

[1] *In hoc favore dicendi.*] Exercendi styli gratia hæc videntur scripta, cum plenos theatri cuneos, & populi strepitum sibi repræsentat Orator. Inepte ergo librarius ut pretium operi adderet, Moysis & Maximi & Confessorum in Deciana persecutione nomina apposuit; quæ quidem in codicibus vetustis Lambethano, Eboracensi & N.C. omittuntur.

[2] *Large fundat.*] *Pamelius ait*, Istud habeo ex Affligin. cod. pro vage fundat, adhuc tamen locus obscurus est.

[3] *Quo à dicendo impar ingenii conscientia submovebat.*] *Pamelius ait*, Cambronen. cod. quod ad dicendum par ingenii conscientia commoveat. Quam postremam vocem habent etiam vulgati exc. codices.

[4] *Quantæ sit gloriæ, vitæ quamlibet maculam* &c.] *Pamelius ait*, Cambr. codic. non male, quanta sit gloriæ virtus, quam licet maculati cordis & polluti corporis licet modice injusta contagia. Accedens proprius ad corruptam Affligin. & exc. cod. lectionem: sed prior placet magis. Confirmat vero Cambronensis codex, quod habent Manutius & Morelius: ictus pro, ictu.

cupiditatibus (*a*) atque ab omni animum natura, mundique commercio segregatum, contra adversantis discrimen opponere, nec sævitiam torquentis horrere: animari hominem dolore, quo credatur extingui; & id sibi in augmentum virtutis assumere, quod cruciatui putat prodesse, qui punit. Nam prædurantibus licet costis resultans ungula recurrat in vulnus, & euntibus flagris cum avulsa corporis parte rediens habena ducatur; stat immobilis tamen pœnis suis fortior, hoc solum secum ipse convolvens; quod in illa crudelitate carnificum, plus, pro quo patitur, Christus, quam ipse patiatur. Nam quando, si negaverit Dominum, pro eo crimen subeat, pro quo vicisse debebat; necesse est eum videri cuncta tolerare, cui victoria debetur ex (*b*) pœna.

Igitur quoniam res summa martyrium est, tria sunt quæ ex eo nobis proposuimus esse dicenda: Quid sit (*c*), quantum sit, cui rei prosit. Quid est ergo martyrium? Delictorum finis, periculi terminus, dux salutis, [1] patientiæ magister (*d*), [2] domus vitæ, quo profecto etiam ea occidunt, quæ in futuro discrimine potuissent tormenta reputari. Per hoc & testimonium nomini redditur, [3] & majestas nominis redampliatur; non quod per se ipsa minui possit, vel de scelere detrectantis (*e*) magnitudo ejus infringi, sed quod redundet ad gloriæ cumulum, dum circumstrepentis populi terror impavidos animos dat dolori; & minis frendentis invidiæ addit ad titulum quod sibi mens crescat in pugna, quantum se ille putaverit vincere, per quem Christum hominem voluerit coronare. Tunc ergo omne fidei robur expenditur, tunc credulitas comprobatur, cum in sermones vulgi atque in opprobrium veneris: cumque te contra illas populares insanias religiosa mente firmaveris, convincens scilicet ac repugnans, quidquid super persona tua in injuriam Christi profanus sermo jactaverit. Ut cum adverso mari moles opposita reluctatur, feriant licet fluctus, & revolutum æquor identidem pulset; tamen hæret immobilis virtus, nec undis circumspumantibus adoperta succumbit, donec per scopulos vis digesta se supprimat, & superjacens saxis in aperta litoris spatia victum æquor evadat. Quid enim est in illis aliud quam sermo vacuus, & inane colloquium, & inanium voluptas prava verborum? sicut scriptum est: * Oculos habent & non vident, aures habent & non audiunt. Gravatum est cor insipiens eorum, ne quando convertantur & salvem illos (*f*). Non enim dubium est, quin hoc de omnibus dixerit, quorum dura mens semper, & obstinata pectoris feritas, à devotione vitali fugata dissentit, ducente dementia, furore rapiente, omni denique illos immanitate vexante, qua instigantur pariter ac feruntur: ut cum illis ad pœnam sua facta sufficerent, pœnam ipsam persecutionis agitatæ crimen oneraret.

Totum hoc in laudem martyrii spectat, totum gloriam passionis illuminat; in qua spes futuri temporis cernitur, in qua Christus ipse operatur, cujus aguntur exempla quæ petimus: cujus & virtus est, qua repugnamus. Et quia in hoc loco aliquid proferre suppetit, summa nimirum est ista atque admiranda dignatio, & quam nec mente concipere, nec verbis valeamus implere. Quid enim nobis amplius potuisset larga pietate largiri, quam ut in se primus ostenderet, quid in aliis coronaret? Mortalis factus est, ut immortales esse possemus: & humanæ sortis exitum (*g*) pertulit, per quem reguntur humana; ut nobis videretur præstitisse quod passus est; confessionem tribuit, martyria subjecit: omnia denique quibus lux supprimi (*h*) posset, in remedium salutare nativitatis suæ meritis relegavit, humilitate præcipua, virtute divina. Cujus rei quique digni esse meruerunt, caruerunt omni hac mundi teterrima labe, subactæ mortis conditionem vicerunt. Non enim dubium est quantum à Domino consequantur, qui saluti suæ nomen Dei prætulerunt, ut in illa judicii die meliores cruor faceret, [3] quos sanguis (*i*) suus martyres esse monstraret. Mors quippe integriorem facit vitam, mors magis deducit ad gloriam. [4] Sic quotiescunque jacentibus stipulis (*k*) distenta imbribus frumenta turgescunt, fœcundæ messes coquuntur æstate (*l*): Sic quotiens ferro vitis abscinditur erumpentibus pampinis, melius uva vestitur; nam & in augmentum proventuri temporis cedit, quidquid injuria sua proficit. [5] Flammas quippe plerumque agris juvit immittere, quo calore vagantis incendii cæca terræ spiramenta laxentur: juvit leves stipulas crepitanti igne torrere, ut se altius gravida seges tollere, parturientibus culmis densior arista valeat florere (*m*). Igitur talis & martyrii primo casus, postmodum fructus est, qui morte vitam condemnat, ut vitam morte custodiat.

Quid enim tam eximium atque sublime est, quam inter tot instrumenta carnificum devotione robusta cunctam fidei reservare virtutem (*n*)? quid tam magnum atque pulcherrimum, quam inter tot circumstantium gladios, libertatis suæ Dominum ac salutis auctorem, repetita sæpius voce profiteri? Et maxime si ante oculos tuos ponas, nihil detestabilius esse dedecore, nihil fœdius servitute, nihil aliud te debere jam petere, aliud optare, quam eripiendum esse cladibus seculi, exuendum malis mundi, & inter ruinas orbis jam jamque perituri, alienum à terrena contagione versari? Quid enim tibi cum hac luce, cui lux æterna promissa est? quid cum hoc vitæ naturæque commercio, quem cœli amplitudo deposcit? Sane teneat cupiditas ista vivendi, sed quos inexpiabili malo sæviens ignis æterna scelerum ultione torquebit: teneat cupiditas ista vivendi, sed quibus & mori pœna est, & durare tormentum. Tibi jam & mundus ipse succumbit, & terra cedit, qui morientibus cunctis ad hoc reservatus es, ut martyr esse potuisses. An non quotidiana cernimus funera? cernimus novos exitus

(*a*) Relevatis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) *Sic, Lam. Ebor. NC.* 1. &, *Imp.* (*c*) Quid sit hoc, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Iter patientiæ, magister domus vitæ, *Imp.* (*f*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. tractantis, *Imp.* (*g*) Sanem, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*h*) Exitium, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*i*) Opprimi, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*k*) Et sanguis suus esse, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*l*) Latentibus stipulis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*m*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Imp.* coguntur. (*n*) Arista floreat, *Lam. Ebor. NC* 1. (*o*) Reserare, *Lam. Ebor. NC.* 1.

* *Psal.* 113. 5.

1 *Iter patientiæ, magister domus vitæ.*] *Pamelius ait*, Hæc utriusque MS. lectio placet, eo quod antea, perversa tamen distinctione, legebatur in excusis vulgatis, iter patientiæ magister, domus vitæ. Alii omittunt vocem, iter.

2 *Domus vitæ, quo profecto.*] Ad quam domum proficiscenti.

3 *Et majestas nominis redampliatur.*] *Pamelius ait*, Huic etiam lectioni vulgat. consentiunt MSS. pro quo illi, ampliatur. Similes voces reperiuntur: recorporatio, redanimatio, apud Tertul. lib. de resurrect. Carn. Sequentia certe illi recte restituerunt.

4 *Quos sanguis suus Martyres esse monstraret.*] *Pamelius ait*, Hoc sic restitui ex Cambron. cod. pro eo quod duntaxat: sanguis suus (vel vivos) esse monstraret.

5 *Sic quotiescunque jacentibus stipulis.*] *Pamelius ait*, Ita etiam ex eodem hunc locum restitui: Nam veram esse eam lectionem tum probat experientia, tum quod alioqui non esset apta comparatio. Antea erat, latentes, pro quo Manutius & Morelius, lætantibus.

6 *Flammas plerumque agris juvit immittere.*] *Pamelius ait*, Cambronensis & hic & postea: libet, si legamus, libet, accedet propius ad lectionem prius excusorum & Affliginien. codicis, jubet. Latius de his in Georgicis Virgilius.

1 *Stan-*

exitus diuturnos factos ex sævientibus morbis (a); inexpertæ cujusdam cladis exitia, ac strages populatarum urbium intuemur, ut possimus (b) agnoscere quanta martyrii habenda sit dignitas, ad cujus gloriam nos cogere etiam lues cœpit.

Etenim, carissimi fratres, respicite ad hoc quæso vos plenius, in quo & salus vertitur & sublimitas computatur; licet non sim nescius, etiam vos plenissime nosse, [1] stantium omnium nos judiciis contineri; neque ignorare hanc esse nobis traditam disciplinam, ut sine ullo terrore militiæ, vim tanti nominis tueamur: quippe quos pridem à desiderio lucis istius cupiditas æternæ memoriæ deduxerit, quos futurorum vota devellerint (c), quosque ab omnibus vitiis optanda Christi societas segregarit: nisi si exitio succumbere, morti animam dubitamus offerre: nec jam retinenda sunt nobis, & amplectenda beneficia divina; quorum ultra rerum ardorem tanta sit merces, quantum in dicendo humana mediocritas vix possit implere. Sanguini nostro patet cœlum: sanguini gehennæ cedit habitaculum. Et inferiorum omnium gloria pulcrior sanguinis titulus, & integrior corona signatur. Sic quotiens de hoste triumphalibus spoliis onustus miles ingreditur, vulneribus suis gaudet. Sic quotiens tempestatibus diu nauta fatigatus littora tuta contigerit, felicitatem suam de perpesso periculo ducit. Est enim profecto, nisi fallor, labor lætus, per quem securitas invenitur. Igitur toleranda sunt omnia, patienda cuncta, nec appetendum quo modico gaudeas tempore, & perpetuo puniaris ardore. Meminisse enim debes, velut quadam te fœderis pactione constrictum, ex qua aut capessendæ salutis sit justa conditio, aut pœnæ meritæ formido. Stas inter adversa pariter ac prospera, arma inter & tela, hincque te secularis ambitio, inde cœlestis admonet magnitudo. Si salutem times perdere, scito te mori posse. Porro autem contemnenda tibi mors est, cui Christus occisus est. Ante oculos tibi quæso concurrant Dominicæ passionis exempla: concurrant oblata & præmia, & parata discrimina: & quantam inter se habeant difficultatem, res utrasque conspicito; nec enim poteris confiteri, nisi scias quantum noceas (d), si negaris. Cœlo Martyres gaudent, veritatis inimicos ignis absumit, Paradisus Dei testibus floret, [2] negatores gehenna complexa, æternus ignis inardescit.

Et ut de ceteris taceam, hoc nos utique magis debet hortari, quod confessio vocis unius Christi perpetua confessione servetur: sicut scriptum est: [3] Qui α me confessus fuerit in terris coram hominibus, & ego confitebor eum coram patre meo, & coram angelis ejus. Adhuc accedunt ad gloriæ cumulum ornamenta virtutum: ait enim: Fulgebunt β justi, tanquam scintillæ in arundineto discurrentes: judicabunt nationes, & dominabuntur populis. Magna est enim, fratres carissimi, claritas, viam salutis æternæ honestate passionis ornare; magna sublimitas ante ora Domini aspectumque Christi, potestatis humanæ tormenta contemnere, nec horrere. Sic Daniel γ minas regis & leonum frementium rabiem per constantiam fidei (e) suæ vicit, dum adorandum nullum alium esse quam Deum credidit. Sic in camino pueris constitutis in se arsit incendium, dum ignes justi tolerant; quod (f) de gehenna, Domino credendo, metuebant. Unde & retulere condigna, non in posterum tracti, non salutis æternæ præmio reservati. Fidem illorum Deus vidit, ut quod sibi post exitum promiserant, videre mererentur in corpore: nec enim poterit æstimari quanta in præsenti tributa (g) sit merces. Si sævitia fuit, cessit, si flamma, constitit (h). Erat enim una mens omnibus, quam nec violentia frangeret, nec ira subverteret, nec à devotionis obsequio timor mortis inhiberet. Unde per gratiam Domini factum est, ut sic in illis rex potius videretur punitus esse, dum evadunt quos se crediderat occidere.

Nunc jam ad eam rem, fratres carissimi, veniam; ex qua ostendere satis possum, quanta martyrii virtus habeatur; quæ tametsi est omnibus nota, [4] proque ingenitæ claritatis insignibus expetenda, tamen plus addidit necessitas temporis desiderio voluptatis (i). Etenim est in muneribus magnis (k), si eo tempore quis coronetur, quo coronatum se putat, si forte moriatur. Igitur cum sit sublime excelsumque martyrium; nunc magis est necessarium, quando mundus ipse subvertitur, partimque orbe concusso natura deficiens ultimi exitus monumenta testatur. Nam & cum cœlo imber incumbit, pluvias aer tristis ostendit (l), & quotiens atra tempestas horrenti imminet pelago, per inter apertam nubium noctem corusca ignium fulmina relucescunt: sed & cum magnis mare fluctibus volvitur, paulatim unda se tollit, paulatimque æquor albescit; donec cernas ita postmodum ruere, ut illisis (m) quibus retunditur saxis, spumam altius jaciat, quam undam tumidum pelagus expuebat. [5] Legis scriptum esse, δ usque quadrantem (n) nos ultimum reddere: (o) sed hæc pars ablata martyribus. Etenim qui salutis æternæ cupiditatibus freti, vitæ hujusce desideria vicerunt, hos expertes doloris universi, Domini propitiatio coronat (p).

Igitur hic primum, carissimi fratres, poterimus exponere, quanta martyrii virtus possit impleri. [6] Atque, ut transeam cuncta, meminisse debemus, quanta sit gloria ad Christum immaculatum venire, consortem passionis existere, perpetuaque cum Domino æternitate regnare, carere exitiis imminentibus seculi, nec inter cruentam morborum populantium stragem in communi cum ceteris sorte misceri. Atque ut

(a) Exitus corporis diu tractati, *Lam. Ebor.* (b) Unde possimus, *Lam. Ebor. Lin.* (c) Diu fefellerint, *Lin.* (d) Noceat, *Lam. Ebor. NC.* 1. (e) Per substantiam fidei, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (f) Quos, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (g) Præsenti tribulatione, *Lam. Ebor. NC.* 1. (h) Consedit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (i) Desiderio voluntatis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (k) Est muneris magni, *Lam. Ebor. NC.* 1. (l) Prætendit, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (m) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Imp.* In illis. (n) Usque ad novissimum quadrantem, *Lam. Ebor. NC.* 1. (o) Sed est solis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (p) Promissa fecerunt, *Lam. Ebor. NC.* 1.

α *Luc.* 12. 8. β *Sap.* 3. 7. γ *Dan.* 6. 26. δ *Matt.* 5. 26.

[1] *Stantium omnium nos judiciis contineri.*] *Pamelius ait*, Iterum hoc ex Cambron. cod. præterquam quod legat, ignoraret, pro eo quod Manutius & Morelius, stantium omnium nostrum judiciis contineri. Est enim frequens Stantium mentio apud Cyprianum.

[2] *Negatores gehenna complexa æternus ignis inardescit.*] *Pamelius ait*, Sic cum Manutio & Morelio Affligin. cod. pro eo quod erat, negatoris. Cambronensis autem cod. negatores gehenna complexos, &c. Quomodo si legas, active accipitur, inardescit, pro, comburit. Haud aliter ac dixit Virgilius Georg. 4. Ardebat Syrius Indos.

[3] *Qui me confessus fuerit in terris coram hominibus.*] *Pamelius ait*, Illud, in terris, neque alibi habet Cyprianus, neque Evangelistæ: pro more tamen Cypriani ex duobus Evangelistis concinnatum est hoc testimonium.

[4] *Proque ingenitæ.*] *Pamelius ait*, Affligin. proque ingentis. Quod quidem magis accedit ad lectionem vulgatam, pro quingentis; legit tamen illud cum illis Cambronensis: Neutrum displicet.

[5] *Legis scriptum esse, usque quadrantem nos ultimum reddere*, &c.] *Pamelius ait*, Eodem prorsus modo hanc scripturam explicat, nempe de doloribus post mortem, epistola ad Antonianum, quare etiam hic locus facit pro purgatorio. Quæ illic dicta sunt consulantur. Fides sit penes auctorem nostrum qui nullius nominis aut fidei.

[6] *Atque ut transeam cuncta*, &c.] *Pamelius ait*, Placet hæc Cambron. cod. præ illa Manut. & Morel. Atque ut transeam cunctas, neque vero male antea excusi cum Affligin. cod. Atque ut transeam nunc jam.

ut sileam de corona, si tibi in his naturæ lubricis malis posito, vitæ promitteretur excessus; nonne omni mente gauderes? Si inquam (*a*), te in hujus mundi turbinibus fluctuante vicina arcesseret requies, nonne mortem pro remedio computares? Positus inter arma carnificum, ac tela probantium quæstionum, sta sublimis ac fortis considerans quanta sit pœna negare eo tempore, quo frui seculo nequeas, cujus causa negaras: quoniam quidem gravia tormenta, ac puniendi noxias artes in perniciem nostram Dominus sciebat armari, quo fortes ad omnem tolerantiam faceret. Fili, inquit, accedens ad servitutem Dei [α], sta in justitia & timore, & præpara animam ad tentationem. Sed & beatissimus Paulus Apostolus exclamavit & dixit (*b*): Mihi vivere Christus est [β], & mori lucrum. Quam ob rem, carissimi fratres, fide firma, devotione robusta, contra minas (*c*) seculi atroces, & asperos insequentium fremitus, adversa virtute resistendum; nec timendum quorum spes æternitatis & vita cœlestis est, quorumque ardor in cupidine lucis succenditur, & salus de promissa immortalitate lætatur.

Hoc vero quod catenis arctantibus manus strictæ, & circumacti graves cervicibus nexus solido deprimunt pondere: vel quod equuleo corpus tensum candentes stridet ad laminas; non expetendi sanguinis, sed tentationis est causa. Nam & ipsam martyrii dignitatem (*d*) quem ad modum agnoscere possemus, nisi illam etiam cum damno corporis nostri cogeremur optare? Sensi equidem, nec me veritas fallit, cum sævæ (*e*) incumbentium manus membra divellerent, artusque laniatos tortor sæviens exararet, nec tamen vinceret, circumstantium verbis (*f*): [1] magnum istud est, dici profecto (*g*), non doloribus subigi, non pœnis angentibus frangi. Sed erant aliæ dicentium voces; & puto liberos habet: nam est illi socia in penatibus conjux; & tamen nec vinculo pignorum cedit, nec obsequio pietatis abductus à proposito suo deficit. Noscenda res est, & virtus penitus scrutanda visceribus: nec enim levis est ista quæcunque confessio, propter quam homo patitur, & mori posse. Etenim, carissimi fratres, virtus est tanta martyrii, ut per illam (*h*) credere etiam ille cogatur qui te voluit occidere. Scriptum est & legimus: In dolore sustine [γ], & in humilitate tua habe patientiam, quoniam per ignem probatur aurum & argentum. Quoniam ergo nos terrenis tentationibus probat Dominus, & his seculi malis scrutator Christus expendit; gratulandum nobis est, atque lætandum, quod non illis nos perennibus reservet exitiis, sed gaudeat ab omni contagione purgatos.

Ceterum ab his quos hæreditatis participes adsciscit (*i*), & in regna cœlorum libenter adsumit, quid utique aliud quam integritatis ambitum quærit? Sua ipse dixit universa, & quæ jacentibus se explicant campis, & quæ in obliquos se erigunt colles: sed & quod cœli magnitudo circumvenit, & quod pelago circumfluente lubricum æquor includit. Quod si illi adjacent omnia, nec à nobis exposcit nisi facta sincera; auro, ut ipse dixit, similes esse debemus. Aurum quippe cum relucentibus terris tremulo videris splendere sub lumine (*k*), [2] & in liquidum flammis torrentibus resolvi (nam & artificis gratia, fere sic est) caminis quotiens anhelantibus æstuans ignis evomitur; aditu terrestri canali angusto (*l*) dives flamma eligitur; & refluentibus glebis arena retinetur. Unde necesse est universa sufferre, quo possimus omni scelere carere, sicut per prophetam suum dixit: Et si coram hominibus [δ] tormenta passi sunt, tamen spes illorum immortalitate plena est: & vexati in paucis, in multis bene disponentur, quoniam Deus tentavit illos, & invenit illos dignos sui (*m*), [3] & quasi holocausti hostiam accepit illos.

Quod si te dignitas ambitiosa deterret, & congesta in thesauris pecuniæ admonet magnitudo, (*n*) quæ semper propositum bonæ mentis avertit, & devotam pro Domino suo animam furiali elidit horrore; quæso repetas verba cœlestia, nam & ipsa vox dicentis est Christi: Qui perdiderit [ε] animam suam pro nomine meo, recipiet in hoc seculo centuplum, & in futuro vitam æternam possidebit. Qua utique nihil majus, nihil aptius, nihil utilius computare debemus. Nam licet pretiosarum vestium more, purpura in imagines currat, & lentescentibus filis aurum erret ad speciem, nec de effossis gravia, quibus incumbis, desint metalla thesauris; vacua tamen, nisi fallor, ista atque inania computabuntur, si adjacentibus (*o*) tibi cunctis, sola salus tibi deesse videatur; sicut Spiritus sanctus loquitur, nihil nos in vicem animæ nostræ posse dare. Ait enim: [ς] Si totum orbem lucrifeceris, & animam tuam perdideris, quid proderit tibi? aut quam homo commutationem dabit (*p*) pro anima sua?

Vacua sunt enim universa quæ cernimus, & quæ infirmis radicibus posita, soliditatis suæ vim nequeant sustinere. Nam quod & de seculo capitur, vetustate temporis frustratur; unde & ne quid esset dulce, vel carum, vel quod salutis æternæ præferri cupiditatibus possit, Dominicis amputata præceptis, jure proprio, ac lege privata sunt: Ne in tormentis scilicet (*q*) patrem filius frangeret, neve obstrictum durati roboris pectus in aliam voluntatem affectus forte mutaret: solam veritatem, salutemque solam inter magnos complectendam esse cruciatus, suo Christus jure constituit: in quo conjux & liberi & nepotes, in quo omni viscerum sobole relicta, usurpanda victoria est. Nam & Abraham sic Deo placuit, qui tentatus à Deo, & filio non pepercit: pro quo ignosci forsitan posset, si illum dubitasset occidere. Armavit manus religiosa devotio, & omnes pietatis affectus Domini jubentis imperio (*r*) pietas paterna neglexit. Nec horruit quod nati funderet sanguinem, nec intremuit ad vocem; & adhuc

(*a*) Si qua, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*b*) Exclamat & dicit, *Lam.* (*c*) Contra omnes, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*d*) Dignationem, *Lin.* (*e*) Sæpe, *Lam. Ebor. Lin.* (*f*) Verbis dici, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*g*) Nescio quid, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*h*) Illud, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*i*) Adscivit, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*k*) Lumine prodest, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*l*) Dives omnis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*m*) Se, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*n*) Quæ sæpe propositum, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*o*) Si adjacentibus, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (*p*) Dare potest, *Lam. Ebor.* (*q*) Patrem positum, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*r*) Imperiis, *Lam. Ebor. NC.* 1.

α *Eccles.* 2. 1. β *Phil.* 1. 21. γ *Eccles.* 2. 4. δ *Sap.* 3. 4. ε *Marc.* 12. 36. ς *Gen.* 22. 2.

[1] *Magnum istud est, dici profecto.*] *Rigaltius ait*, Pulcre hic locus restitutus est à Manutio & Morel. antea erat, ustus est, *&c.*

[2] *Et in liquidum flammis torrentibus resolvi.*] *Pamelius ait*, Etiam hunc locum eleganter illi restituerunt, antea erat; ros & in liquidum flammis torrentibus resolvam, seu, resolvisset, &c. Et pro, canali, quod habet etiam Cambronensis, legebatur, carnali, pessime.

[3] *Et holocausti hostiam.*] *Pamelius ait*, Sic Affliginiens. & exc. cod. præter Manutium, qui habet, holocaustam hostiam. Quia autem Cambronensis legit, holocausta hostiam, suspicor esse legendum, sicut alibi Cyprianus: holocausta hostiæ. Atqui prorsus legendum, accepit, pro eo quod perperam omnes, accipit, quia & Græce & Latine illud legitur.

1 *Priusquam*

adhuc pro eo Christus non fuerat occisus. Quid enim carius eo quam qui ne quid invitus hodie sustineres, prius passus est, quod doceret? Quid eo dulcius, qui cum ipse sit Deus noster & Dominus, tamen patientem pro se hominem regni cœlestis efficit cohæredem? O grande nescio quid, sive quia illud conscientiæ ratio vix sustinet capere; quin magna semper miretur ad munera; sive quia tam larga majestas est Dei, ut insperantibus cunctis etiam ea offerat, quæ nobis contemplatione factorum nefas fuerat optare. Etenim si tantum salus daretur æterna, pro ipsa perpetuitate vivendi haberemur ingrati (*a*). At nunc cum cœlum, & judicandi de ceteris facultatem perenni seculo largiatur: quid est in quo se parem his omnibus possit humana mediocritas experiri? Si injuriis ageris, prior actus est ille: si contumeliis premeris, Dei munus imitaris. Unde & parum est quidquid pertuleris pro eo, qui nihil amplius potes facere, nisi quod in hoc salus universa consistit; quia martyrio totum ille promisit. Denique Apostolus, cui cordi fuerunt semper universa, cum instar munerum promissorum penitus miraretur: Æstimo, inquit, non esse condignas passiones hujus temporis ad superventuram claritatem *, quæ revelatur (*b*) in nobis. Etenim secum ipse volvebat quanta merces existeret, ut ei cui sufficeret morte carere, non tantum salutis daretur præmium, sed & conscendere cœlum; cœlum quod nec fugata lux cogit in noctem, nec alternis vicibus dies aperit in lucem, sed aeris liquidi serena temperies, per sudum igneo fulgore rutilantem puram explicat claritatem.

Jam superest, carissimi fratres, ut debeamus ostendere, cui rei martyrium prosit. Atque illud profecto doceamus, quod nos ad hunc gloriæ titulum metus excitet futurorum. Etenim quibus magna promissa sunt, magis magna sunt quæ metuenda esse illis videantur. Nam nec se in arma miles accendit, [1] priusquam se inimica hostis tela commoverint. Nec navem aliquis statione subducit, nisi animum pelagi pavor strinxerit. Sed & intentans suis opibus scrutator agricola, non ante felici terram suscitat vomere, quam in pulverem imbre concepto putris gleba solvatur. Ita est omnis naturalis hic usus, nescire quid prosit, nisi agnoveris quod occidit. Unde & datur sanctis omnibus præmium, dum infliguntur injustis tormenta factorum. Igitur quæ suis promiserit Dominus, nemini qui nesciat dubium, sed nec quantis minetur ignarum. Et quoniam ita se attulit sermo, ut de utrisque habeatur ratio, paucis & de utrisque dixi, breviter exponam. Sæviens locus, cui gehenna nomen est, magno plangentium murmure & gemitu (*c*), & eructantibus flammis per horrendam spissæ caliginis noctem, sæva semper incendia camini fumantis expirat: globus ignium artatus obstruitur, & in varios pœnæ exitus relaxatur. Tunc sæviendi plurima genera; tum in se ipse convolvit (*d*) quidquid ardoris emissi edax flamma cruciarit. Hos, quibus recusata vox Domini & imperia fuere contemta, disparibus coercet exitiis; proque merito salutis exactæ vires suas suggerit, dum pars sceleris (*e*) discrimen imponit. Et alios quidem moles intolerabilis curvat, alios per abruptum clivosi tramitis collem vis sæva præcipitat, & catenarum stridentium nexum (*f*) grave pondus inclinat. Sunt & quos agens strictim rota (*g*) & indefessa vertigo, & quos tenaci inter se densitate constrictos adhærens corpori corpus includat: ut & absumat incendium, & gravet ferrum, [2] & excruciet turba multorum.

Quibus autem inquisitus fuit semper Deus, aut notus, nunquam excidit Christi locus ubi jacet gratia, ubi virentibus campis terra luxurians alumno se induit gramine, & redolente pascitur flore; ubi altum nemora tolluntur in verticem; [3] & ubi arbor densiore coma vestit, quidquid curvantibus ramis scena dejacens inumbrarit. Omnia illic non frigoris, nec ardoris: nec ut in autumno arva requiescant, aut ut iterum vere novo tellus fœcunda parturiat: unius cuncta sunt temporis: unius poma feruntur æstatis. Quippe cum nec mensibus suis tunc luna deserviat, nec per horarum sol momenta decurrat, aut in noctem lux fugata concedat. Habet populos quies læta, sedes tenet placida, ubi fons scaturiens medius sinu alvei prorumpentis emergit, & rauco per intervalla circuitu sinuosis flexibus labitur, ut in ora nascentium sibi fluminum dividatur. Hinc ergo magna laus martyrum, hinc nobilis corona victorum, quibus majora his repromissa sunt, quibus auctiora sunt præmia. Quod vero vel feris corpus objicitur, vel imminens gladius non timetur; dignationis ostenditur ratio, manifestatur electio. Etenim incongruens fuerat, ut quem æquum tanti muneris judicasset, inter terrena vitia sordesque retineret.

Merito enim nihil vobis, ô boni martyres, denegatum: quos spes æternitatis alit, & lucis; quorumque devotio universa, & mens cœlesti dedita cernitur servituti. Merito, inquam, merito vobis nihil velle non licitum, quorum animo despectus hic mundus, & alienata seculi facies, velut confusa tenebrarum inhorruit cæcitate; cui semper hic mundus loco carceris, tecta pro claustris invita semper habita commeatus. Sic quippe triumphantibus victoria de his malis rapitur, quem non pompatico gressu vana subjecit ambitio, aut popularis extulit magnitudo; sed quem cœlesti cupiditate flagrantem suo Christus addidit regno. Nihil itaque tam magnum atque venerandum, quam quod liberat morte, & facit vivere, & dat perpetuo regnare cum sanctis. Hoc divitibus aptum, miseris necessarium, omnibus gratum; quo lætantur boni, relevantur abjecti, coronantur electi. Etenim Deus omnium cultor velut quoddam in (*h*) martyrio remedium vitæ dedit, quando aliis illud pro merito eorum tribuit; aliis pro misericordia sua tradidit. Vidimus quippe ad hunc nominis (*i*) titulum fide nobiles venisse plerosque, ut devotionis obsequium mors honestaret. Sed & alios frequenter aspeximus interritos stetisse; ut admissa peccata redimentes, cruore suo loti haberentur in sanguine, & reviviscerent interemti, qui viventes computabantur occisi. Mors quippe integriorem facit vitam;

(*a*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Imp.* In gratia. (*b*) Revelabitur, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Murmurat gemitu, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) Totum in se ipse convolvit cum, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*e*) Pars sceleri, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*f*) Nexu, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*g*) Rotet indefessa, *Lam.* (*h*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Imp.* Quoddam martyrio. (*i*) Homines, *Lam. Ebor. NC.* 1.

* *Rom.* 8. 18.

[1] *Priusquam se inimica hostis tela commoverint.*] *Pamelius ait,* Ex MS. hanc lectionem substituimus, pro quo Manutius. Priusquam inimica hostis tela commoverit; & Morelius, priusquam inimica hostes tela commoverint.

[2] *Et excruciet turba multorum.*] *Pamelius ait,* Rursum hoc ex Cambron. pro, & se cruciet. Juxta quem etiam nunc primum recte sic locus sequens distinguitur: Quibus autem inquisitus fuit semper Deus, aut notus nunquam excidit Christi locus. Neque enim in gehenna rite collocarentur, quibus semper fuit Deus inquisitus aut notus.

[3] *Ubi arbor densiore coma vestit.*] *Pamelius ait,* Hæc Cambronens. cod. lectio magis quadrat sequentibus. Excus. vulg. habebant. Arbor densior comam vestit, pro quo illi, arborem densior coma.

[1] *Sic*

vitam; mors amissam invenit gloriam. Nam hoc spes jam amissa percipitur, hoc salus cuncta reparatur. [1] Sic cum arentibus campis (*a*) sementa defecerint, & herbis terra morientibus æstuarit, supinis è collibus fluvium juvit elicere, & scaturientibus rivis arva sitientia temperare; quo se in uberes culmos victa agri jejunitas funderet, & pluviali imbre mentito seges densior inhorreret.

Quid igitur, fratres carissimi, potissimum referam, quidve dicam? Sic in unum convenientibus titulis dignitatis, turbatur animus, deducitur sensus, & in ipso conatu nitentis eloquii impar sermo vanescit. Quid enim dici satis possit; cum si vim æternæ salutis expresseris, occurrat ambitio; si ambitum dixeris, præveniat magnitudo? Res simulque congruunt, simulque concurrunt; [2] nec est quod dignum proferendum esse videatur. Ita impetus orationis audentis velut implicatos irretitosque obvia ex adverso martyrii exempla tenuerunt. Quæ vox, quæ latera, quæ vires instar muneris tanti capiant sustinere? Confessioni vocis unius adversa succumbunt, læta proveniunt, patent regna, parantur imperia, devincitur pœna, mors subigitur, vita profertur, & infestantis inimici repugnantia arma solvuntur (*b*). Si delictum est, occidit: si crimen, absistit. Unde, quæso vos hoc vestris mentibus ponderate, tantumque de nostra oratione percipite, quantum sciatis vos posse sentire. Veniat ante oculos vestros, qui dies ille sit, cum spectante populo, atque intuentibus cunctis, contra terrenas cruces & minas seculi, inconcussa devotio reluctetur; quam suspensi animi, mentesque sollicitæ de ancipiti trepidatione, gratulante formidine, pavido quatiantur horrore; quæ illic anxietas, quæ exoptatio precum, quæ vota memorentur, cum adhuc nutante victoria, atque in incertos exitus casus victrix capiti corona dependeat. Cumque illa pestilens ac furibunda confessio accendatur ira, inflammetur insania, omni denique pectoris rabie ac minis frendentibus torreatur. Etenim quantum hoc sit quis ignorat, ut non doloribus vulnerum, non ictibus quæstionum, velut despecta nostra fragilitas, & humanæ virtutis inopinata cedat audacia; stare hominem, nec moveri; torqueri, nec tamen vinci; sed pœna ipsa potius, qua cruciatur, armari.

Considerate quid sit, carissimi fratres; omnem martyrii firmitatem sensibus vestris animisque proponite. Ecce enim in cujuslibet passione, vocati gaudent jampridem acciti è seculo martyres; gaudent bonorum omnium nuncii; gaudent pariter electi; ibi lætatur milite suo Dominus, lætatur teste nominis sui Christus. Parum est quod dico, fratres carissimi, parum est. Ita magna mihi ratio in hoc genere dicendi, ac moles admiranda suscepta: sed arbitrii, quæso vos, gravitas ab intentione propria non desit, sciens tantum de martyrio posse dici, quantum potuerit æstimari. Unde & hæc sola exequendæ laudis fuit causa, non quo parem me gloriæ ejus, atque idoneum judicarem, sed quod tantam in illo cernerem esse virtutem, ut etsi parum de eo dicerem, plurimum me dixisse profiterer. Nam præferatur licet bono fidei custodita justitia, meliorem-que se inter omnium laudes virginitas immaculata cognoscat: cedat tamen (*c*) sanguini, summittatur cruori. Illi elegerunt bonum, hi imitati sunt Christum. Nunc vero, carissimi fratres, ne quis me arbitretur omnem salutem non in alio statu quam in martyrio collocasse: hoc primo profecto respiciat, neque me tantum esse qui loqui videor; neque ita se habere ordinem rerum, ut immortalitatis spes repromissa unius partis latere nitatur. Sed quoniam ita Dominus suo ore testatus est, esse habitacula penes patrem multa α; nihil majus credidi ea gloria, qua probantur hic homines, qui seculari indigni sunt vita (*d*).

Igitur, carissimi fratres, æmula religione certantes, velut incentivo quodam mercedis agitati (*e*), omnem virium copiam tolerantiamque subeamus. Non enim movere nos debent caduca, quæ semper in eversionem suam non modo lege proposita, sed etiam ipso fine temporis urgentur. Exclamat Joannes & dicit: Jam quidem securis β ad radicem arboris posita est: monstrans scilicet & ostendens, ultimam esse rerum omnium senectutem. Sed & ipse Dominus: Ambulate γ, inquit, dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant. Quod si illo tempore ambulandum nobis esse prædixit: utique ut nunc magis (*f*) ambularemus ostendit. Atque ut ad laudem martyrii redeam, vox est beatissimi Pauli dicentis: Nescitis δ quoniam qui in agone currunt, multi certant, unus autem accipit palmam? vos autem sic currite, ut omnes coronemini. Sed & alibi, quod ad martyrium possit hortari, cohæredes ε nos Christi vocavit. Quin etiam nequid omitteret; Si cum Christo, inquit, commortui estis, quid tanquam viventes in hoc mundo decernitis? Etenim, carissimi fratres, qui resurrectionis præmia sustinemus, qui judicii diem quærimus, qui denique cum Christo regnaturos nos esse confidimus; seculo mortui esse debemus. Nec poteris optare martyrium, nisi ante oderis seculum; nec pervenire ad Dei præmium, nisi amaveris Christum: Qui autem amat Christum, non amat seculum; Christus enim abjectus est seculo, sicut & seculum Christo; Ita ut scriptum est: Mundus ς mihi crucifixus est, & ego mundo. Nemini amabilis fuit mundus, quem non ante damnaverit Dominus; nec salute potuit frui æterna, qui mundi gloriatus est vita. Vox est ista Christi dicentis: Qui in hoc seculo ζ amaverit animam suam, in futuro perdet illam; qui autem in hoc seculo oderit illam, in futuro inveniet eam.

Sed & Apostolus Paulus: Imitatores η, inquit, mei estote, sicut & ego Christi. (*g*) Et alibi: Volo vos omnes θ, ait, si fieri potest, imitatores meos esse. Dixit hoc ille qui passus est, & qui ad hoc passus est, ut imitaretur Dominum; utique & nos ad hoc voluit pati, ut per ipsum imitaremur Christum. Si justus es & Deo credis, quid pro eo sanguinem fundere metuis, quem pro te toties passum esse cognoscis? In Esaia sectus, in Abel occisus, in Isaac immolatus, in Joseph venundatus, in homine crucifixus est: & de ceteris quidem taceo, quæ nec oratio potest dicere, nec animus sustinere. Vincitur conscientia humilitatis exemplo; & quando considerat quæ dum pateretur acci-de-

(*a*) Glebis, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*b*) Resolvuntur, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*c*) Necesse est, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*d*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Imp.* Indigni sunt. Igitur. (*e*) Agitatione, *Lam. Ebor. NC.* 1. (*f*) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Imp.* Ut nos. (*g*) Alibi ipse, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1.

α *Jo.* 14. 2. β *Matt.* 3. 10. γ *Jo.* 12. 35. δ 1 *Cor.* 9. 24. ε *Col.* 2. 20. ς *Gal.* 6. 14. ζ *Matt.* 10. 39. η 1 *Cor.* 11. 1. θ 1 *Cor.* 7. 7.

[1] *Sic cum arentibus campis sementa defecerint.*] *Pamelius ait*, Cambron. arantibus sementa defecerant, in ceteris cum illis consentiens, quum apud alios locus esset mutilus, præterquam quod legat cum exc. vulg. jubet elicere. Sui plagiarius fere repetit quæ supra dixerat. Quotiescunque jacentibus stipulis, &c.

[2] *Nec est quod dignum proferendum esse videatur.*] *Pamelius ait*, Hoc ex eodem cod. nunc primum pro, præferendum. Qui legit, impeditosque, pro, irretitosque. Recte etiam legunt illi & Cambron. cod. latera, pro, litera.

ciderint, miratur passum propter quem cuncta trepidarint. Dies fugit in noctem, in tenebras lux cuncta concessit: atque inclinato per alternas vices pondere, omnis terra commota dissiluit; turbati manes, monumenta nudata sunt; & sepulcris hiatu dehiscentibus terræ, reddita luci corpora constiterunt (a); fluxu sanguinis mundus intremuit, scissis quæ foribus dependebant velis templum omne mugiit; unde magnum est imitari eum qui moriendo (b) arguit seculum. Igitur cum ad exemplum Dominicæ passionis, atque ad omne testimonium Christi animam tuam ponas, nec fundere sanguinem metuas; martyrio totum necesse est cedat. Martyrii inæstimabilis gloria, infinita mensura, immaculata victoria, nobilis virtus, inæstimabilis titulus, triumphus immensus; quippe quo & propria confitentis (c) laude præfertur, velut socio Christi cruore decoratus.

Itaque, carissimi fratres, licet sit hoc totum Dominicæ promissionis & muneris, licetque tribuatur ex alto, nec capiatur nisi ejus imperio, sed nec aut mente concipi, aut exprimi verbis, aut oratione percurri, aut quibuslibet eloquentiæ viribus possit impleri: tamen erit hoc benevolentiæ vestræ; erit caritatis & amoris, si volueritis nostri memores esse, cum in vobis Dominus martyrium cœperit honorare. Vos intra se sanctum illud altare, vos intra se magna illa veneranda nominis sedes, veluti sinu quodam gremii amplectentis includit; vos imperia perennis temporis sustinent, & illic conregnaturi semper & victuri. O beati & quibus vere dimissa sunt peccata; si tamen qui Christi compares estis, aliquando peccastis. O beati quos à primordio mundi Domini sanguis infecit, & quos merito splendor iste nivei amictus induerit, & candor stolæ ambientis ornarit. Videor denique ipse mihi jam cernere, proque arbitrio mentis humanæ ante oculos & aspectum divinum illud mihi & insigne concurrit: videor, inquam, mihi jam cernere, ut ille vere nobilis numerus Christi sui gloriam iterque comitetur. Ibit ante ora ejus felix caterva victorum (d), & se densantibus turmis, velut solis exortu totum illuminatum agmen inferet potestatem. Et utinam perabjecto mihi istud videre contingat: sed hoc Dominus poterit efficere, quod vobis petentibus creditur non negare.

(a) *Sic Lam. Ebor. NC.* 1. *Imp.* Restituerunt. (b) *Sic Lam. Ebor. Nc.* 1. *Imp.* Scissa quæ foribus dependebant vela, templum omne mugiit: qui moriendo. (c) Consistentis, *Lam. Ebor. Lin. NC.* 1. (d) *Sic Lam. Imp.* Virorum.

AD

NOVATIANUM HÆRETICUM,

Quod Lapsis spes veniæ non est deneganda.

Tractatus ignoti AUCTORIS.

COgitanti mihi, & intolerabiliter animo æstuanti, quidnam agere deberem de miserandis fratribus qui vulnerati non propria voluntate, sed diaboli sævientis irruptione, adhucusque, hoc est, per longam temporum seriem agentes, pœnas darent; ecce ex adverso obortus est alius hostis, & ipsius paternæ pietatis adversarius [1] hæreticus Novatianus; qui non tantum, ut in Evangelio significatum est, sicut sacerdos vel Levites jacentem vulneratum præteriret, sed ingeniosa ac nova crudelitate sauciatum potius occideret, adimendo spem salutis, denegando misericordiam patris, respuendo pœnitentiam fratris. Mirum quot acerba, quot aspera, quot perversa sunt? Sed facilius quis in alieno oculo festucam perspicit, quam in suo trabem. Nos autem, fratres dilectissimi, non moveat, aut turbet hæretici istius perfidi abrupta dementia: qui cum in tam ingenti dissentionis & schismatis crimine constitutus, & ab Ecclesia separatus sit, sacrilega temeritate non dubitet in nos sua crimina retorquere. Cum sit enim à semetipso nunc factus immundus, sordibus sacrilegis inquinatus; hoc nunc nos esse contendit. Et cum scriptum sit, canes α foris remansuros; & Apostolus hos eosdem canes β docuerit esse vitandos, sicut legimus, ait enim: Videte canes, videte malos operarios: rabiem suam non cessat latratibus excitare, luporum more tenebrosam caliginem optare, qua facile possit ferina sua crudelitate, oves à pastore direptas, spelunca tenebrosa laniare. Aurum certe se suosque quos colligit, esse pronuntiat. Nec nos dubitamus desertores Ecclesiæ apostatas factos, in aurum nunc facile potuisse converti, sed illud aurum in quo prima delicta populi Israel denotata sunt. Ceterum vasa aurea & argentea, quæ ab Ægyptiis excusa sunt, in Dominica potestate, id est, Christi Ecclesia, perseverant: in qua domo si perseverasses, Novatiane, vas forsitan & pretiosum fuisses; sed nunc te in paleas & in stipulam conversum nec intelligis, nec plangis.

Quid igitur vanis rebus extolleris? damna potius quam lucra consequeris. Quid te ex quo pauperior factus es, divitem credis? Audi in Apocalypsi Dominicam vocem justis te objurgationibus increpantem: Dicis γ, inquit, dives sum, & ditatus sum, & nullius rei egeo: & nescis quoniam tu es miser, & miserabilis, & cæcus, & pauper, & nudus. Has opes, has divitias paupertatis pro certo possidere se credat, quisquis Christi Ecclesia derelicta ratione cæca, apud temerarios illos schismatum duces & dissentionis auctores converti non trepidat; quos Joannes antichristos appellat; quos Evangelista paleis similat; quos Dominus Christus fures δ & latrones designat, sicut ipse in Evangelio declarat dicens: Quia qui non introiit per ostium in ovile ovium, sed descendit per alteram partem, ille fur & latro est. Item in eodem quoque ait:

α *Apoc.* 22. β *Phil.* 3. γ *Apoc.* 3. δ *Jo.* 10.

[1] *Hæreticus Novatianus.*] Cyprianus Antoniano inquirenti quam hæresin introduxisset Novatianus, ait se non curiosum esse debere quid doceat, cum foris doceat; ac si schisma hæresi gravius quiddam esset. Epist. 69. & 70. illi impingit quod Articulum Symboli de remissione peccatorum per sanctam Ecclesiam ejuraverit.

ait: α Omnes qui venerunt, fures sunt & latrones. [1] Qui isti sunt, nisi desertores fidei, & transgressores Ecclesiæ Dei, qui contra [2] ordinationem Dei nituntur? quos merito Spiritus sanctus per Prophetam increpat, dicens: Fecistis β consilium non per me, [3] & conventionem non per spiritum meum, adjicere peccata super peccata. Quid ad ista respondeant perversissimi isti Novatiani, [4] vel nunc infelicissimi pauci; qui ad tantam furoris dementiam proruperunt, ut nec Deo, nec homini reverentiam habuerint? Illic impudenter & sine ulla ordinationis lege Episcopatus appetitur; hic autem propriis sedibus & cathedræ sibi traditæ à Deo renunciatur. Illic veritas: Aspernantur γ me, ut sacrificent mihi, nec offerunt oblationes sanctas filiorum Israel, nec accedunt offerre sancta sanctorum, sed accipient ignominiam suam in errore, quo erraverunt. Satis sit paucis probasse quidnam sint. Audite igitur Novatiani, apud quos scripturæ cœlestes leguntur potius quam intelliguntur, parum si non interpolentur. Sunt enim vestræ præclusæ δ aures & corda cæcata, qui nullum de spiritalibus ac salutaribus monitis lumen admittitis. Sicut Esaias ait, Excæcati ε sunt servi Dei; & merito excæcati, quia voluntas schismaticorum non est in lege (a), quæ lex unam nobis & singularem designat Ecclesiam; in illa scilicet quæ sub Noë ante diluvium Dei providentia fabricata est arca, in qua non tantum munda animalia, sed & immunda, ut tibi cito respondeatur Novatiane, invenimus esse reclusa. Quæ arca sola cum his quæ secum fuerant liberata est: in qua & cetera quæ in ea inventa non sunt, diluvio perierunt. Ex illa igitur arca remittuntur duæ aves, corax & columba. Qui corax vere hominum immundorum, & in tenebris perpetuis futurorum per seculi latam viam, & immunda vescentium apostatarum futurorum, & ad Ecclesiam se ultra non vertentium, figuram portabat, quem legentes invenimus emissum, & non amplius reversum. Huic ergo avi, id est, immundo spiritui, quique fuerint similes inventi, ad Ecclesiam amplius reverti non poterunt; qui & si voluerint, Dominus prohibebit, qui Moysi præcepit, dicens: ς Omne varium & immundum ejice foras extra castra. Columba autem emissa incontinenti significatur reversa, eo quod requiem non haberet pedibus suis: ζ quam Noë recepit in arcam, & post septimum diem iterato emissam, recepit eam portantem suo ore olivæ folium.

Et ego quidem, fratres dilectissimi, non temere ista cogitans, nec humana sapientia conspirans, sed ut cœlestis Domini dignatione necessarie & pertinenter mentibus nostris concipere permittitur; dico illam, id est, columbam, duplicem nobis per semetipsam significare figuram. [5] Primam quidem, & principalem, suam, hoc est spiritalem, olim, id est, ab initio divinæ administrationis insistit; & sacramentum baptismatis, quod in salutem generis humani provisum, & soli Ecclesiæ cœlesti ratione celebrare, per os suum præostendit. Ter enim emissa ex arca, volitans per aerem super aquam, significabat jam tunc Ecclesiæ nostræ sacramenta. Unde & Dominus Christus Petro, sed & ceteris discipulis suis mandat, dicens: η Euntes evangelizate gentibus, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti: hoc est, [6] ut Trinitas illa quæ sub Noë per columbam figuraliter operata est, hæc nunc in Ecclesia per hos spiritaliter operetur.

Sumamus jam nunc & secundam personam columbæ ex arca emissæ; diluvii scilicet tempore, quando omnes abyssi proruperunt, quando cataractæ cœli patefactæ sunt super terram, propter facinora hominum quæ quotidie exercebant coram Domino, sicut Moyses dixit: θ Et vidit Dominus Deus redundare nequitias hominum super terram, & quod omnes in malum recordarentur à principio dierum suorum, & dixit: Perdam hominem quem feci à facie terræ, ab homine usque ad pecus, & à reptili usque ad volatilia cœli. Emittitur ergo tempore cataclysmi columba ex arca, aquis violenter toto orbe terram infestantibus.

Illa arca figuram Ecclesiæ, sicut superius diximus, portabat, quæ verberabatur hinc atque inde aquis insurgentibus tantum. Cataclysmus ergo ille qui sub Noë factus est, figuram persecutionis quæ per totum orbem nunc nuper superessusa, ostendit. Aquis autem, diruptis cataractis, undique convenientibus & excrescentibus significabantur gentes, quæ ad vastandam Ecclesiam excreverunt. Sicut Apocalypsis docet, dicens: ι Aquæ quas vidisti, populi sunt, & gentes, & regna. Columba autem quæ pedibus suis requiem habere non poterat, lapsorum imaginem portabat; qui [7] immemores divinarum prædictionum, vel simpliciter ignorantes, vel audacter dissimulantes ceciderunt: quorum Dominus ruinam in Evangelio futuram his verbis significaverat, dicens: κ Qui audit verba mea & non facit ea, similabo eum viro stulto qui ædificavit domum suam super arenam: venerunt tempestates, & impegerunt in domum illam, & cecidit, & facta est ruina ejus magna. Et ne temere comparasse videamur, columbam illam lapsorum imaginem portare; propheta civitatem ut columbam, hoc est, lapsorum personam increpat, dicens: λ Columba non exaudit vocem, id est, præclara & redemta civitas non recipit doctrinam, & in Dominum fidens non fuit.

Quod autem requiem pedibus columba illa, sicut superius diximus, invenire non poterat; hoc significabat vestigia negantium, hoc est, sacrificatorum, lubrici veneno serpentis sauciata, in lapsum conversa; quæ ulterius non possent μ super aspidem & basiliscum conscendere, & draconem & leonem calcare. Quam potestatem tradidit Dominus discipulis suis, sicut in Evangelio ait: ν Ecce do vobis potestatem calcandi super

(a) Dei lege, *Voss.* 1.

α *Jo.* 10. 1. β *Is.* 30. 1. γ *Ezec.* 44. 13. δ *Matt.* 13. 14. ε *Is.* 42. 19. ς *Num.* 5. 1. ζ *Gen.* 8. 11. η *Matt.* 28. 19. θ *Gen.* 8. ι *Apoc.* 17. 15. κ *Matt.* 7. 26. λ *Zoph.* 3. 2. μ *Ps.* 90. 13. ν *Luc.* 10. 19.

[1] *Qui sunt isti nisi desertores*, &c.] *Pamelius ait*, Sicut & alibi mendum hic irrepserat apud Erasmum, ut legeretur, non, eo quod vetus excus. legat, non, quum potius juxta MSS. cod. significet, nisi.

[2] *Ordinationem Dei.*] *Pamelius ait*, Hoc quoque recte Gravius & MSS. cod. pro, ordinem; alludit enim ad Ordinationem Cornelii, de qua paulo post.

[3] *Fecistis conventionem.*] *Pamelius ait*, Hunc locum sic restitui, tum ex Epist. 55. tum ob vocem Græcam συνθήκης. hactenus legebatur, cogitationem.

[4] *Vel nunc infelicissimi pauci.*] *Pamelius ait*, Costerius & MSS. cod. infelicissime, non male, sed illud placet magis, ut per ἀντίφρασιν alludat ad Felicissimum, cujus sæpe in primo tomo fit mentio, & præsertim Epistola jam dicta 55.

[5] *Primam quidem & principalem.*] *Pamelius ait*, Locus obscurus & corruptus, etiam in MS. cod. præterquam quod hic satis significet solam Ecclesiam baptismi sacramentum habere; quod ad errorem Cypriani pertinet.

[6] *Ut Trinitas illa.*] *Pamelius ait*, Quidam, ternitas; Rectius meo judicio, trinitas. Sic enim MS. cod.

[7] *Immemores divinarum prædictionum.*] *Pamelius ait*, Sic lego, pro, prædicationum; eo quod sequitur, quorum Dominus ruinam in Evangelio futuram, &c.

[8] *Columba non exaudit.*] יונה Urbem prædatricem rectius denotat. vid. Jerem. 46. 16. & 50. 16.

ſuper omnem poteſtatem inimici, & ſuper ſerpentes & ſcorpiones, [1] & non nocebunt vobis. Iſtis ergo tot & tantis malignis ſpiritibus infeſtantibus, & in lapſorum necem inſurgentibus, proviſa eſt vulneratis ſalutis via: ut quibuſcunque viribus poſſent toto ſe corpore protrahere, caſtris ſuis recipere; quibus recepti poſſent medelis ſpiritalibus vulnera ſua curare. Recepta igitur columba, paucis etiam diebus interjectis, iterato emittitur ex arca; quæ reverſa, non tantum firma veſtigia, ſed & inſignia ſuæ pacis atque victoriæ, per illa olivæ folia quæ ſuo ore portabat, oſtendit. Duplex ergo illa emiſſio, duplicem nobis perſecutionis tentationem oſtendit: prima in qua qui lapſi ſunt, victi ciderunt; ſecunda in qua hi qui ceciderunt, victores exiterunt. Nulli enim noſtrum dubium vel incertum eſt, fratres dilectiſſimi, illos qui prima acie, id eſt, Deciana perſecutione vulnerati fuerunt; hos poſtea, id eſt, ſecundo prælio ita fortiter perſeveraſſe, ut contemnentes edicta [2] ſecularium principum, hoc invictum haberent; quod & non metuerunt exemplo boni paſtoris animam ſuam tradere, & ſanguinem fundere, nec ullam inſanientis tyranni ſævitiam recuſare.

Ecce, quam glorioſos, quam Domino caros, ſchiſmatici iſti ligna, fœnum, ſtipulam appellare non dubitant: quorum pares, hoc eſt, in eodem crimine lapſus ſui adhucuſque conſtitutos, nec ad pœnitentiam admittendos eſſe præſumunt; ex illa Domini pronuntiatione qua ait: α Qui me negaverit coram hominibus, negabo eum coram patre meo qui in cœlis eſt. Proh dolor: quid contra dominica præcepta contendunt, ut ea quæ Chriſtus judicii ſui tempore ſit acturus, hæc nunc ſtirps Novatiani, patris ſui exemplum diaboli ſecuta; exercere conetur? dicente ſcriptura: β Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus.

Reſpondebimus eis ad iſtam pronuntiationem Domini, [3] quam male intelligant & male ſibi interpretentur: Quod enim ait: Qui me negaverit coram hominibus, & ego negabo eum coram patre meo qui in cœlis eſt, utique futuri temporis ſignificatio eſt; quo tempore incipiet Dominus ſecreta hominum judicare; quo tempore tribunali Chriſti omnes nos oportet aſtare; γ quo tempore multi incipient dicere: Domine Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia excluſimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? & tamen audient vocem Domini dicentis: Diſcedite à me omnes qui operati eſtis iniquitatem; non novi vos. Ibi adimplebitur quod ait: Negabo & ego illos. Quos autem maxime negabit Dominus Chriſtus, niſi vos omnes hæreticos, & ſchiſmaticos, & nominis ſui alienos? Qui enim aliquando Chriſtiani, nunc Novatiani, jam non Chriſtiani, primam fidem veſtram perfidia poſteriore [4] per nominis appellationem mutaſtis; velim propoſitioni veſtræ reſpondeatis. Legite & docete, quem Dominus de his qui ſe dereliquerant vel negaverant, cum adhuc ipſe eſſet, negavit; atqui & ceteris qui ſecum remanſerant de Diſcipulis ait: δ Numquid & vos vultis abire? Petrum etiam quem negaturum ante prædixerat, cum negaſſet, ipſe non negavit, ſed ſuſtinuit; & amare illam ſuam negationem flentem ipſe poſtmodum lenit.

Quænam eſt tua, Novatiane, dementia, ut illa quæ ad exitium ſalutis pertineant, tantum legas: & quæ ad miſericordiam, prætereas? clamante ſcriptura & dicente: [5] Pœnitentiam agite qui erratis, convertimini corde. Et eodem quoque propheta ſimiliter exhortante & dicente: ε Convertimini ad me in toto corde veſtro, in jejunio, & ploratione, & planctu: & ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta, & convertimini ad Dominum Deum veſtrum: quoniam miſericors eſt, & miſerator multæ miſerationis.

Adeo quia multæ miſerationis eſt Dominus, audivimus: audiamus quid per David conteſtatur Spiritus ſanctus: η Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in mandatis meis non ambulaverint, & ſi juſtificationes meas profanaverint, & præcepta mea non cuſtodierint; viſitabo in virga facinora eorum, & in flagellis delicta eorum: miſericordiam autem meam non diſpergam ab eis. His ſimilia & per Ezechielem legimus dixiſſe Dominum: θ Fili hominis domus Iſrael habitavit ſuper terram ſuam, & coinquinaverunt eam facinoribus ſuis. Sicut mulieris menſtruatæ facta eſt immunditia eorum ante faciem meam, effudi iram meam ſuper eos, & diſſeminavi eos inter gentes, & ſecundum peccata eorum judicavi eos: quia coinquinaverunt ſanctum nomen meum. Et quia dictum eſt de his: Hic eſt populus Domini; peperci eis propter nomen ſanctum meum, quod ſprevit domus Iſrael inter gentes. Et conjungens ait: Propterea dic populo Iſrael: Hæc dicit Dominus: Non vobis parco domus Iſrael: ſed propter nomen ſanctum meum parcam, quod coinquinaſtis inter gentes, & ſcietis quia ego Dominus, cum ſanctificatus fuero in vobis. Item Dominus ad eundem: ι Fili hominis, dic populo Iſrael: Quare locuti eſtis dicentes: erroribus noſtris contabeſcimus, & quomodo ſalvi eſſe poterimus? dic eis: Vivo ego, dicit Dominus: quia non deſidero mortem peccatoris: ſed deſidero ut avertatur peccator à via ſua peſſima, & vivat. Redite ergo à via veſtra peſſima. Quid morti vos traditis domus Iſrael? Sic per Eſaiam Prophetam: κ Non in æternum indignabor vobis, [6] neque ſemper non defendam vos. Et quoniam Hieremias Propheta in perſona populi peccatoris deprecatur Dominum, dicens: λ Emenda nos Domine, ſed in judicio & non in ira, ne paucos facias nos; adjecit & dixit Eſaias: μ Propter peccatum modice contriſtavi eum, & percuſſi eum, & averti faciem meam ab eo, & contriſtatus eſt, & abiit triſtis in viis ſuis; & quia operatur, adjecit & dixit: Vias ejus vidi, & curavi eum, & dedi ei exhortationem veram, pacem ſuper pacem; [7] pœnitentibus, deprecantibus, & operantibus reſtitui poſſe, quod male perierint, quodque a Chriſto declinaverint.

Denique hoc in Evangelio comprobatur, ubi illa mulier

α *Matt.* 10. 32. β *Heb.* 10. 30. γ *Matt.* 7. 22. δ *Jo.* 6. 67. ε *Joel.* 2. 12. η *Pſal.* 89. 31. θ *Ezec.* 36. 17. ι *Ezec.* 33. 10. κ *Iſai.* 57. 16. λ *Hierem.* 10. 24. μ *Iſai.* 57. 18.

[1] *Et non nocebunt vobis.*] *Pamelius ait*, Sic. Manut. & Morell. pro, vos; quod tamen habet etiam MS. cod.

[2] *Secularium principum.*] *Pamelius ait*, Galli nempe & Voluſiani.

[3] *Quam male intelligant & interpretentur.*] *Pamelius ait*, MS. cod. intelligunt & interpretantur.

[4] *Per nominis appellationem mutaſtis.*] *Pamelius ait*, Iſtud denuo ex Gravio, pro eo quod alii, per nominis mutaſtis velum; præſertim cum etiam legat, velim MS. cod.

[5] *Pœnitentiam agite qui erratis, convertimini corde*, &c.] *Pamelius ait*, Hæc quoque Gravio & Manuſcriptis codd. accepta debemus, alibi deſiderata.

[6] *Neque ſemper non defendam vos.*] *Pamelius ait*, Mira tranſlatio, quum ad verbum Græce ſit οὐδὲ διὰ παντὸς ὀργισθήσομαι ὑμῖν. Quod Latine ſonat, neque ſemper iraſcar vobis. Coſterius omittens ſecundam negationem, accipit, defendam, pro, ulciſcar; qua ſignificatione alibi quoque utitur Cyprianus. Certe negandi particula poſtea fuit adjecta in cod. MS.

[7] *Pœnitentibus, deprecantibus, operantibus*, &c.] *Pamelius ait*, Sunt hæc verba auctoris, non Eſaiæ, uti male cenſet Morelius; eſt tamen ita adhuc locus obſcurus.

α mulier peccatrix describitur, quæ venit ad domum cujusdam Pharisæi, ubi erat Dominus vocatus cum discipulis, portans vas unguenti; quæ stetit ad pedes Domini, & lacrymis suis lavit pedes ejus, & capillis extersit, & oscula infixit, ut excitaretur ille Pharisæus & diceret: Hic si esset Propheta, sciret quæ & qualis esset ista mulier quæ eum tangit, quia peccatrix est. Unde incontinenti Dominus peccatorum remissor & pœnitentium receptor, ait: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille respondit dicens: Magister, dic. Et Dominus: Duo debitores erant cuidam fœneratori, unus qui habebat denarios quingentos, & alius quinquaginta: cum non haberent unde solverent, ambobus donavit. Et interrogavit: Quis illorum plus diligit? Et respondit Simon: Utique ille cui plus donavit. Et adjecit dicens: Vides istam mulierem? Intravi in domum tuam, osculum mihi non dedisti; hæc autem non cessavit osculando pedes meos: pedes meos non lavasti; hæc autem lacrymis suis lavit, & capillis extersit: oleo pedes meos non unxisti; hæc autem unxit. Propter quod dico tibi, Simon, quia remittuntur illi peccata ejus. Ecce Dominus utrisque debitoribus larga sua pietate debitum concedit. Ecce delicta donantem. Ecce mulierem peccatricem pœnitentem, flentem, deprecantem; & remissam peccatorum accipientem.

Erubesce jam nunc, si fieri potest, Novatiane: desine argumentis tuis impiis incautos decipere: desine unius capituli præscriptione terrere. Legimus & adoramus, nec prætermittimus cœlestem Domini sententiam, qua ait negaturum se negantem; nunquid & pœnitentem? Et quid ego tamdiu de miserationibus probare singula gestiam? quandoquidem Ninivitis Allophylis, & longe à lege Domini constitutis, propter civitatis suæ annunciatam eversionem deprecantibus, misericordia Dei non denegatur? Ipsi illi Pharaoni sacrilega temeritate repugnanti, cum quondam cœlestibus plagis verberaretur, & conversus Moysi & fratri ejus dixisset: β Orate pro me ad Dominum, quia peccavi; incontinenti ab eo suspendebatur ira Dei. Et tu jam Novatiane, judicas, & nullam spem pacis ac misericordiæ habere Lapsos prædicas; nec increpanti Apostolo aurem accommodas dicenti: γ Tu qui es, qui judicas servum alienum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem, potens est Deus stabilire eum. Unde pertinenter & necessarie ex persona eorumdem lapsorum increpat vos Spiritus sanctus, dum dicit: δ [1] Noli gratulari inimica mea mihi, quoniam si cecidi, & exurgam: & si in tenebris ambulavero, Dominus lumen est mihi. Iram Domini tolerabo, quoniam peccavi illi, usque dum justificet causam meam, & faciat judicium & justitiam, & producat me ad lucem. Videbo justitiam illius, & videbit me inimica mea, & cooperiet se confusione.

Oro, non legisti: ε Nolite gloriari, & nolite loqui excelsa, & ne exeat magniloquentia ex ore vestro; quoniam erigit à terra pauperem, à sterquilino erigit inopem, & sedere eum facit cum potentibus populi? Non legisti: ζ Quia Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam? Non legisti: η Qui se exaltat, humiliabitur? Non legisti: θ Quia Deus perdidit memoriam superborum, & non relinquit memoriam humilium? Non legisti: ι Quia quo judicio quis judicaverit, eum judicari necesse est? Non legisti: κ Quia qui odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat; & non scit quo eat, quia tenebræ excæcaverunt oculos ejus? Unde igitur & tam sceleratus, & tam perditus, tam discordiæ furore vesanus extiterit iste Novatianus, invenire non possum; qui semper in domo una, id est, Christi Ecclesia, proximorum delicta ut propria fleverit; onera fratrum, sicut Apostolus hortatur, λ sustinuerit; lubricos in fide cœlesti allocutione corroboraverit. At nunc ex quo [2] Cainam illam hæresim, quæ non nisi tantùm occidere gestit, exercere cœpit; nec sibi novissime parcit. Ceterum si legisset, μ quia justitia justi non liberabit eum in die qua erraverit, & iniquitas impii non nocebit ei ex qua die conversus fuerit, jam olim in cinere pœniteret, ille qui semper pœnitentibus adversatur; qui in ruina facilius ædificatorum stantium operatur, quam instructione jacentium ruinarum; qui multos ex fratribus nostris miserrimos falsis suis adversationibus perterritos, iterum fecit ethnicos, dicendo quod pœnitentia Lapsorum sit vana, nec possit eis proficere ad salutem; clamante scriptura & dicente: ν Memento unde excideris, & age pœnitentiam; si quo minus, veniam tibi, nisi pœnitentiam egeris. Et quidem ad septem Ecclesias scribens singulis sua quoque facinora, & delicta ingerens, pœnitemini dicebat. Quibus? nisi illis, scilicet, quos pretio magno sui sanguinis redemerat.

O te impium scelestumque hæretice Novatiane, qui post tot & tanta in Ecclesia, à quibusdam retro voluntarie commissa crimina, quæ & tu ipse in domo Dei priusquam apostata esse cognoveras; & hæc posse aboleri de memoria succedente bono utique docueras, secundum fidem scripturæ dicentis: ξ Quia si conversus fuerit, facinorosus ab omnibus facinoribus suis quæ commisit, & justitiam fecerit, vita æterna vivet, & non morietur in facinore suo (Delicta enim quæ commisit, abolebuntur de memoria succedentibus bonis factis.) Tu hodie retractas, an debeant lapsorum curari vulnera, qui nudati à diabolo ceciderunt, [3] violentia aquæ, quam suo ore serpens emisit post mulierem. Sed quid dicam? ait Apostolus: ο Laudo vos? in hoc non laudo: quia non in melius, sed in pejus venistis. Ubi enim sunt æmulationes & dissensiones in vobis; nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Nec nos quidem mirari oportet, cur iste Novatianus tam nefanda, tam gravia in personam lapsorum exercere nunc audeat: quandoquidem habemus exempla prævaricationis hujus præcedentia. Saul ille bonus, præter cetera, postea livore evertitur, & contra David omnia adversa & inimica agere molitur. Judas ille inter Apostolos electus, qui semper in domo Dei unanimis & fidelis; ipse postmodum Deum tradidit.

Prædixerat quidem & Dominus multos esse venturos sub

α *Luc.* 7. 37. β *Exod.* 9. 28. γ *Rom.* 14. 4. δ *Mich.* 7. 8. ε 1 *Reg.* 2. 8. ζ *Jac.* 4. 6. η 1 *Pet.* 5. 5. θ *Luc.* 18. 14. ι *Psal.* 9. 14. κ *Matth.* 7. 2. λ 1 *Jo.* 2. 11. μ *Gal.* 6. 2. ν *Ezech.* 33. 18. ξ *Apoc.* 2. 5. ο *Ezec.* 18. 21. π *Apoc.* 12. 15.

[1] *Noli gratulari inimica mea.*] *Pamelius ait,* Non minus & istud, pro eo quod corrupte erat, amica: Nam Græce apud 70. est ἔχθρα μȣ.

[2] *Cainam illam hæresim.*] *Pamelius ait,* Recte Erasmus, pro, caninam. Sic enim & Hieronymus appellat eam, quæ adimit spem remittendi peccati. Locus Hieron. est Epist. ad Oceanum, & meminit ejusdem quasi tollentis martyrium, libro contra Vigilant. Ut sit eadem quæ Gnosticorum, de quibus Tertullianus in Scorpiaco. Atque adeo etiam Caina, legendum censeo apud eundem Tertull. initio libri de Baptismo; aut saltem, Caiana, pro eo quod est, Gaiana. Quippe quæ remedium etiam baptismo tolleret. De aliis hujus sectæ erroribus vide eundem de Præscriptione adversus hær. Irenæum lib. 1. cap. ult. Epiphanium hær. 38. & August. hær. 18.

[3] *Violentia aquæ quam suo ore serpens emisit post mulierem.*] *Pamelius ait,* Intelligit persecutionem quam diabolus immisit in Ecclesiam.

3 *Apud*

sub pellibus ovium, rapaces lupos. α Qui sunt isti rapaces lupi, nisi sensu subdolo conspirantes ad infestandum gregem Christi? sicut legimus [1] apud Zachariam positum: β Ecce ego suscito pastorem in terra, qui quod aversum est, non visitabit, & carnes electorum manducabit, & talos illorum torquebit. Similiter & per Ezechielem increpat hujusmodi pastores, scilicet prædones & laniones (dicam ut æstimaverat) dicens: γ O pastores, quare lac ebibitis, & coagulatum comeditis, & forte ad nihilum perduxistis, & infirmum non visitastis, claudicantem non curastis, & errantem non revocastis, & permisistis populum meum errare inter spinas & tribulos? Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego veniam adversus pastores, & exquiram oves meas [2] de manibus illorum, & repellam eos ut non pascant oves meas, & non erunt eis amplius oves meæ in devorationem, & exquiram eas sicut pastor gregem suum in die qua fuerit caligo & nebula: sic exquiram oves meas, & exquiram eas in omni loco quocunque dispersi sunt: & quod perierat, requiram: & quod erraverat, revocabo: & quod claudicaverat, curabo: & quod infirmum est, custodiam, & pascam oves meas cum judicio.

Quis ista loquitur? Utique ille qui relictis nonaginta novem ovibus, quæsivit illam quæ de suo erraverat grege, sicut David dicit: δ Erravi velut ovis quæ periit; quam inventam Christus redit humero suo portans peccatricem delicatam; qui gaudens & exultans vocatis amicis & domesticis, ait: ε Congratulamini mihi, quoniam inventa est ovis mea quæ perierat. Dico, inquit, vobis, quia tale gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente. Et subjungens ait: Aut quæ mulier habens denarios decem, & cum perdiderit ex denariis unum, nonne accendet lucernam, & tota die domum suam emundat, quærens donec inveniat? Et cum invenerit, convocat amicas & vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quoniam inveni denarium quem perdideram. Dico vobis, quia tale gaudium erit in conspectu angelorum Dei super uno peccatore pœnitentiam agente. E contrario autem non agentes facinorum suorum pœnitentiam; quæ eos maneant ex ipsius Domini responso cognoscant. Legimus enim in Evangelio: quod quidam venerunt de Galilæis ad Dominum, annunciantes ei de eis quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis ipsorum: quibus respondit Dominus dicens: Putatis quia illi Galilæi super ceteros Galilæos peccatores fuerant, quia passi sunt talia? Non. Dico enim vobis, nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. ζ Aut illi decem & octo, super quos cecidit turris in Siloa, putatis quia debitores fuerunt morti super omnes homines qui habitabant in Hierusalem? Non. Dico vobis, inquit, quia nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis.

Excitemus itaque nos quantum possumus, fratres dilectissimi, & abrupto inertiæ & securitatis somno, ad observanda Domini præcepta vigilemus. Quæramus tota mente quod perdidimus, ut invenire possimus: η Quia quærenti, ait scriptura, dabitur, & pulsanti aperietur. Mundemus domum nostram munditia spiritali, ut secreta quæque & abdita pectoris nostri, vero Evangelii lumine radiata, dicant: θ Tibi soli deliqui, & nequissimum in conspectu tuo feci; ι Quia mors peccatorum mala, & apud inferos pœnitentia nulla: habentes in contemplatione maxime diem judicii & retributionis: & quod ab omnibus nobis credendum, & firmiter est tenendum, quia acceptio personarum non est apud Deum; cum præcepit in Deuteronomio, non accipiendam personam in judicio: κ Non accipies, ait, personam, nec secundum minimum, nec secundum maximum judicabis. His similia & per Ezechielem dixit; λ Omnes, inquit, animæ meæ sunt, sicut anima patris & anima filii. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur. Hic erit igitur à nobis venerandus, hic tenendus, μ hic per plenam & dignam nostram confessionem propitiandus, qui habet potestatem animam & corpus mittendi in gehenna ignis; sicut scriptum est: ν Ecce venit cum multis millibus nunciorum suorum facere judicium de omnibus, & perdere omnes impios, & arguere omnem carnem [3] de omnibus factis impiorum quæ fecerunt impie, & de omnibus verbis impiis, quæ de Deo locuti sunt peccatores.

His similia & Daniel: ξ Vidi, inquit, thronum positum, & vetustus dierum sedebat super eum, & vestitus ejus erat tanquam nix, & capilli capitis ejus tanquam lana alba: thronus illius flamma ignis, rotæ illius ignis ardens. [4] Flumen ignis prodibat ante eum, millia millium serviebant ei: & millia millium assistebant ei. Ad judicium sedit, & libri aperti sunt. Joannes autem manifestius & de die judicii & consummatione seculi declarat, dicens: ο Et cum aperuisset, inquit, sigillum sextum, ecce terræmotus factus est magnus, & factus est sol niger, ut saccus cilicinus, & luna tota sanguinea facta est, & stellæ ceciderunt in terram, quomodo ficus à vento magno agitata mittit grossos suos, & cœlum recessit ut liber cum involvitur, & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt: & reges terræ, & maximi quique, & tribuni, & divites, & fortes, & omnis servus & liber absconderunt se in speluncis & in cavernis montium, dicentes montibus & petris; Cadite super nos, & abscondite nos à conspectu Patris sedentis super thronum, & ab ira Agni: quoniam venit dies interitionis, & quis poterit stare? Item in eadem Apocalypsi hoc quoque Joannes dicit sibi revelatum: π Vidi, inquit, thronum magnum; & candidum sedentem super eum, à cujus facie fugit cœlum & terra, & locus eorum inventus non est: & vidi mortuos magnos, & pusillos stantes ante conspectum throni Domini, & libri aperti sunt. Et alius liber apertus est qui est vitæ: & judicati sunt singuli secundum ea quæ scripta erant in libro secundum opera ipsorum. Sed & Apostolus bonum consulens, sic hortatur nos, dicens: ρ Nemo vos decipiat inanibus verbis: propterea enim venit ira Dei super filios contumaciæ, nolite esse participes eorum.

Demus igitur totis viribus fidei nostræ Deo laudem, demus plenam confessionem: quandoquidem super pœnitentia nostra gaudeant virtutes cœlorum, gaudeant angeli omnes, gaudeat & Christus; qui nos denuo peccatis oneratos, delictis obrutos, plena & clementi moderatione cessare à facinore hortatur, dicens:

α *Matt.* 10. 16. β *Zach.* 11. 16. γ *Ezech.* 34. 3. δ *Ps.* 119. 176. ε *Luc.* 15. 4. 8. ζ *Luc.* 13. 4. η *Luc.* 11. 10. θ *Psal.* 50. 6. ι *Eccles.* 9. κ *Deut.* 16. 19. λ *Ezech.* 19. 4. μ *Matt.* 10. 26. ν *Jud.* 14. ξ *Dan.* 7. 9. ο *Apoc.* 6. 12. π *Apoc.* 20. 11. ρ *Eph.* 5. 6.

[1] *Apud Zachariam.*] *Pamelius ait*, Hoc ex conjectura Costerii, pro ad, consentit etiam MS. cod.

[2] *De manibus illorum.*] *Pamelius ait*, Adjecit istud recte Gravius; nam habent 70. & Cyprianus supra Epist. 54. sic etiam MS. cod.

[3] *De omnibus factis impiorum, quæ fecerunt impie.*] *Pamelius ait*, Ita ex margine Gravii in textum inseruimus, eo quod reperiantur apud Judam Apostolum, præsertim consentiente MS. cod.

[4] *Flumen ignis prodibat ante eum.*] *Pamelius ait*, Gravius & Manutius flumen; sed pugnat vox Græca ποταμός.

dicens: α Convertite vos, & redite ab impietatibus vestris, & non erunt vobis iniquitates vestræ ad pœnam. Projicite à vobis omnes impietates vestras quas fecistis adversum me: & facite vobis cor novum & spiritum novum. Et ut quid vos morti traditis domus Israel? Non enim desidero mortem peccatoris. Ego sum, ego sum, qui deleo facinora tua, & non commemorabor te: tu autem in mente habe, & judicemus. Dic tu facinora tua prius, ut justificeris. Dum patet, fratres, indulgentiæ aditus, Deum plenis satisfactionibus deprecemur. Humiliemus nos, ut exaltari possimus. Acquiescamus divinæ exhortationi, qua evadere liceat diem Domini & iram. Dicit enim sic: β Respice, fili, nationes hominum, & scite. Quis speravit in Domino, & confusus est; permansit in mandatis illius, & derelictus est; aut invocavit eum, & despexit illum? quoniam pius & misericors Dominus, & remittens in tempore tribulationis peccata, omnibus inquirentibus se in veritate. Ait ergo: γ Dic tu facinora tua prius, ut justificeris. [1] Præ manu sit vobis oratio illa exomologeseos plena.

α *Ezec.* 18. 30. β *Isai.* 43. 25. γ *Eccles.* 11. 12.

[1] *Præ manu sit vobis oratio illa exomologeseos plena.*] *Pamelius ait*, Ex MSS. cod. reposuimus vobis, pro nobis, hinc autem apparet, nisi fore illud, dic facinora, &c. mutilum esse & imperfectum hunc librum, neque tamen oratio illa Cypriani pro martyribus, ea esse potest cujus meminit; quod nulla pœnitentiæ aut relaxationis peccatorum, (uti ante me quoque Erasmus adnotavit) fiat mentio. Accedit quod in cod. vet. ex quo hunc librum descripsit ille medius interponatur sermo D. Augustini de Cypriano; & in MSS. Affligin. Marchinensi, Dunensi, & Anglico codd. reperiatur illa oratio cum sequenti, absque tamen hoc libro, ac vicissim hic liber in MSS. cod. sine ulla Oratione.

Tractatus ignoti Auctoris, a Rigaltio, in notis ad Cyprianum, primum editus; in quo suadetur, non debere denuo baptizari qui semel in nomine Domini nostri Jesu Christi sint tincti.

ANimadverto quæsitum apud fratres, quid potius observari oportet in personam eorum, qui in hæresi quidem, sed in nomine Dei nostri Jesu Christi tincti, postmodum inde digressi, & suppliciter ad Ecclesiam Dei advolantes, totis præcordiis pœnitentiam agerent, & erroris sui damnationem nunc demum intelligentes, auxilium salutis ab ea implorent: utrum vetustissima consuetudine ac traditione ecclesiastica, post illum, qui foris quidem, sed in nomine Jesu Christi [1] Dominicum acceperunt baptisma, tantummodo imponi eis manum ab Episcopo, ad accipiendum Spiritum sanctum sufficeret, & hæc manus impositio signum fidei iteratum atque consummatum eis præstaret: an vero etiam iteratum baptisma his necessarium esset, tanquam nihil habituris, si hoc quoque adepti ex integro non fuissent, perinde ac si nunquam baptizati in nomine Jesu Christi forent. Ideoque nonnulla super hac nova quæstione scripta aut rescripta esse jactabantur, quibus utraque pars ad destruenda aliena summo studio nitebatur.

In quo genere quæstionis, ut mihi videtur, nulla omnino potuisset controversia aut disceptatio emergere, si unusquisque nostrum contentus venerabili ecclesiarum omnium auctoritate, & necessaria humilitate, nihil innovare gestiret, cum [2] locum contradictioni non quemlibet animadverteret. Namque omne quod anceps & ambiguum, & diversis sententiis prudentium ac fidelium virorum constitutum est, si contra priscam & memorabilem cunctorum emeritorum sanctorum & fidelium solennissimam observationem judicatur, damnari utique debet, cum in re olim composita & ordinata, quodcunque est illud quod contra Ecclesiarum quietem atque pacem in medium producatur, nihil præter discordias & simultates & schismata allaturum: ubi nullus alius fructus reperiatur, nisi hic solus, ut unus homo, quicunque ille est, magnæ prudentiæ & constantiæ esse apud quosdam leves homines inani gloria prædicetur, & [3] hæreticorum stupore præditus, quibus hoc unicum perditionis solatium est, si non soli peccare videantur, errores & vitia universarum Ecclesiarum correxisse apud simillimos sui & compares celebretur. Hæreticorum enim omnium hoc studium atque propositum est, sanctissimæ matri nostræ Ecclesiæ ejusmodi & plurimas quantas calumnias nectere, & invenisse aliquid quod ei crimini, vel etiam leviter, dari posset, summam gloriam ducere. Quod cum nullum sanæ mentis fidelium tenere, vel maxime nullum omnino in quocunque clero constitutum, ac multo magis episcoporum, audere deceat, monstri simile est, ipsos episcopos talia scandala cogitare, & turpitudinem matris Ecclesiæ, si quam putant in hoc negotio esse, contra præceptum Legis & omnium scripturarum nimis irreverenter cum sua ipsorum turpitudine & periculo non vereri detegere. Quanquam nulla sit in hoc, nisi in errore ipsorum illorum, turpitudo Ecclesiæ. Itaque deterius delinquitur ab hominibus ejusmodi, si id quod in observatione antiquissima, aliis, tanquam non recte fiat reprehenditur, & ab his qui ante nos fuerunt, tum etiam à nobis recte observatum & observari manifeste ac fortiter ostendatur, ita ut

[1] *Dominicum acceperunt Baptisma.*] *Rigaltius ait*, In exemplari legitur: Domini non acceperunt baptisma. Quod absque dubio pravum est. Itaque edi curavimus, Dominicum, ex conjectura quam exhibuit doctissimi Sirmondi manus, qui nobis istius scripti copiam fecit; nam ipsum exemplar nondum inspeximus. Dominicum baptisma dicitur. quod est in nomine Domini nostri Jesu Christi collatum fideli sive credenti.

[2] *Locum contradictioni non quemlibet.*] *Rigaltius ait*, Non quemlibet, dicit, qui est in ancipiti & in ambiguo, & diversam sententiam patitur; contradictione tam obvia, tamque in promtu, ut eam nemo non gestiat proponere.

[3] *Hæreticorum stupore.*] *Rigaltius ait*, Stuporem dicit, arrogantiam, superbiam. Quod jam compluribus locis observavimus apud Tertull. & Cypr.

ut etsi paribus argumentis ex utraque parte congrederemur, tamen quia non poterat id quod innovabatur sine dissensione fratrum & damno Ecclesiastico consistere, utique non debeat contra fas quod aiunt & nefas, id est, contra bonum & æquum, Ecclesiæ matri quasi macula temere infligi, eisque qui hoc adtentarint, audaciæ hujus atque impietatis ignominia merito debeat adscribi.

Sed quoniam non est in nostra potestate, ut secundum præceptum Apostoli idipsum dicamus omnes, neve sint in nobis schismata, tamen in quantum possumus, connitimur hujus tractatus statum demonstrare; & turbulentis hominibus, ut vel nunc suum negotium agere incipiant, persuadere; consecuturis etiam plurimum nobis, si hoc quoque consilio sano tandem voluerint acquiescere. Et ideo quæcunque sanctarum [1] scripturarum ad hanc partem pertinentia sunt capitula, necessario in unum congeremus: & quæ videntur esse diversa aut varia, quantum poterit, manifeste inter se conglutinabimus, & utilitatem ac commodum singulorum pro mediocritate nostra examinabimus, [2] ut accedenti in Ecclesia formam & consuetudinem saluberrimam atque pacificam universis fratribus insinuemus. Igitur aggredientibus tractatum salutaris & novi, hoc est, spiritalis & evangelici baptismatis, inprimis occurrit notissima omnibus prædicatio celebrata atque cœpta à Joanne Baptista, qui aliquantum desciscens à Lege, id est Moyse, antiquissimo baptismate, & viam novæ & veræ gratiæ præsternens, & baptismate, quod interim exercebat, aquæ & pœnitentiæ sensim aures Judæorum præveniebat, & occupabat spiritalis baptismatis futuri annuntiatione, adhortans eos & dicens: Qui post me venit, fortior me est, cujus ego non sum dignus corrigiam calceamenti solvere. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni. Propter quod nobis quoque hujus sermonis orsus hinc incipere debebit. Nam & Dominus hanc eandem vocem Joannis post suam resurrectionem in Actis Apostolorum confirmans, præcepit eis, ab Hierosolymis ne discedere, sed expectare illam promissionem Patris quam audistis à me, quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Itemque Petrus eadem verba Domini percensuit, rationem pro se apud Apostolos reddens dicendo: Cum autem inciperem loqui ego, irruit Spiritus sanctus super eos, sicut & super nos in principio, & recordatus sum sermonem Domini, sicut dicebat: Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto. Si ergo æquale donum dedit eis, sicut & nobis credentibus Dominum Jesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere Domino? Et iterum: Viri fratres, scitis quia à diebus antiquis in nobis Deus elegit per os meum audire gentes verbum Evangelii & credere, & qui corda novit Deus testimonium perhibuit, dans eis Spiritum sanctum, sicut & nobis. Ac propterea hujus sententiæ quæ sit vis & potestas considerare debemus. Ait enim Dominus eis qui postmodum baptizari haberent quia crederent, baptizandos esse, non quemadmodum à se in aqua in pœnitentiam, sed in Spiritu sancto. De qua prædicatione cum utique nemo nostrûm possit ambigere, manifestum est qua ratione homines in Spiritu sancto baptizati sint. Nam & proprie in ipso solo sancto Spiritu baptizati sunt qui crediderunt. Quia Joannes discrevit & dixit, dicens, se quidem in aqua baptizare, venturum autem qui in Spiritu sancto baptizet, [3] gratia & virtute Dei, sunt & hoc & occulta largiente & operante; nihilominus autem etiam in baptismate Spiritus & aquæ. Præterea etiam in baptismate Spiritus in sanguine proprio uniuscujusque. Sicut declarant nobis sanctæ scripturæ, quarum per singula quæque eorum quæ enarrabimus, adferemus perspicuas probationes.

Ad quæ forte tu, qui novum quid inducis, continuo impatienter respondeas ut soles, dixisse in Evangelio Dominum: Nisi quis denuo natus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum cœlorum. Ex quo manifeste apparet, [4] illum baptismum solum prodesse, cui possit etiam Spiritus Sanctus inesse. Super ipsum enim Dominum cum baptizaretur Spiritum sanctum descendisse, factumque ejus atque dictum pariter congruere, nec ulla alia ratione mysterium istud posse consistere. Cui responso nemo nostrûm adeo ita insanus reperitur aut contumax, ut audeat contra fas aut contra verum contradicere: scilicet, rebus integris, & omni modo ita in Ecclesia gerendis, & secundum disciplinæ ordinem perpetuo à nobis observandis. Sed si in eodem novo Testamento hæc quæ in isto negotio deprehendimus adunata, nunquam reperiantur quodammodo divisa ac separata, & proinde disposita, atque si sint singula, videamus utrum possint esse aliquando etiam singulariter solitaria, quasi non sint mutila, sed tanquam integra atque perfecta. Nam cum per manus impositionem Episcopi datur unicuique credenti Spiritus sanctus, sicut Apostoli circa Samaritanos post Philippi baptisma manum ei imponendo fecerunt, & hac ratione Spiritum sanctum in eos contulerunt. Quod ut fieri posset, ipsi pro eis oraverunt; nondum enim super quemquam eorum descenderat Spiritus, tantum autem baptizati erant in nomine Domini Jesu. Dominus quoque noster post resurrectionem, cum insufflasset & dixisset Apostolis suis, Accipite Spiritum sanctum, ita demum largitus eis Spiritum.

Cum ita invenitur, quid tibi frater videtur? Si quis non ab Episcopo baptizatus, ita ut si incontinenti etiam manus ei imponatur, priusquam tamen acciperet Spiritum sanctum, fuerit defunctus, utrum censeas salutem percepisse eum, necne. Quoniam quidem & ipsi [5] Apostoli & Discipuli, qui etiam alios baptizabant, qui etiam à Domino baptizati, non statim Spiritum sanctum acceperint, qui nondum erat, quia Jesus nondum fuerat clarificatus: sed post resurrectionem ejus nec modicum intervallum temporis quo id gestum est, intercesserit. Sicuti & cum baptizati à Philippo Samaritani: donec Samariam rogati ab Hierusalem Apostoli descenderent ad illos, ut eis manum imponerent, & Spiritum sanctum per manus impositionem in eos conferrent. Quoniam illo intervallo temporis aliquis eorum non adeptus Spiritum sanctum, morte potuit inter-

[1] *Scripturarum capitula.*] *Rigaltius ait*, Sic etiam sæpe Tertull. & Cypr.

[2] *Ut accedenti in Ecclesia.*] *Rigaltius ait*, Fortean, ut tacendi in Ecclesia formam & consuetudinem insinuemus.

[3] *Gratia & virtute Dei, sunt & hoc.*] *Rigaltius ait*, Aliquid hic deesse videtur, quod absque alterius exemplaris ope restitui nequeat. Nisi dicamus ista: Gratia & virtute Dei sunt, pendere de præcedentibus illis: proprie in ipso solo sancto Spiritu baptizati sunt, ut continua lectione sic perducamus: Gratia & virtute Dei sunt, nempe baptizati: deinde sequatur, hoc & occulta largiente & operante. Verum hæc sunt nimis anxia & coacta. Sustinebimus igitur usque dum in alium incidamus codicem antiquum.

[4] *Illum baptismum.*] *Rigaltius ait*, Mox dicet, illud. Sicut & modo baptismum, modo baptisma. Et in dandi casu, alio.

[5] *Apostoli & Discipuli qui etiam à Domino baptizati.*] *Rigaltius ait*, Tertullianus lib. de Baptismo: Apostolos tinctos non invenimus in Domino, præter Paulum. Ibidem: Illis vel primæ adlectionis, & exinde individuæ familiaritatis prærogativa compendium baptismi conferre potuit.

intercipi, & defraudatus gratia Spiritus sancti defungi. Quod hodierna quoque die non potest dubitari esse usitatum, & evenire solitum ut plerique post baptisma sine impositione manus episcopi de seculo exeant, & tamen pro perfectis fidelibus habentur. Sicuti Æthiops eunuchus cum rediret ab Hierusalem & legeret prophetam Esaiam & hæsitaret, suggerente Spiritu, audita veritate à Philippo diacono, credidit & baptizatus est, & cum ascendisset de aqua Spiritus Domini rapuit Philippum, & non vidit eum jam nunc amplius eunuchus. Abibat enim viam suam gaudens; quoniam ut animadvertis imposita ei manus non est ab Episcopo, ut Spiritum sanctum reciperet.

Quod si hoc admittis, & salutare esse credis, nec opinioni omnium fidelium refragaris, necesse est confitearis, proinde autem atque hoc latius tractatu procedit, etiam illud aliud latius posse consistere. Id est, ut per solam manus impositionem Episcopi, quia baptisma in nomine Jesu Christi Domini nostri præcessit, possit alio homini pœnitenti atque credenti etiam Spiritus sanctus tribui. Quoniam eos qui in Christum credituri essent Scriptura sancta prædixit, Oportere in Spiritu baptizari. Ita ut & hi quoque non videantur minus aliquid habere, quam illi qui perfecte sunt Christiani, ne necesse sit quæri, quale illud baptisma fuerit quod in nomine Jesu Christi sunt consecuti. Nisi forte in illo quoque superiore tractatu, circa eos qui tantummodo in nomine Christi Jesu baptizati fuerint, statuas etiam sine Spiritu sancto posse salvos fieri, [1] aut non hac sola ratione; sed si per manus impositionem Episcopi Spiritum sanctum consuesse præstari, aut etiam non Episcopum dicas Spiritum sanctum solum esse largiri.

Quod si ita est, & potest aliquid horum eveniens salutem homini credenti non præripere, tu quoque ipse annuis quoniam modo dimidiatum, & non ut contendis consummatum mysterium fidei, [2] qua necessitas intervenit, salutem adimere non posse credenti & pœnitenti homini.

Aut si dicis hujusmodi hominem salvum non posse fieri, omnibus Episcopis salutem adimimus, quos ita periculis quam certissimis adstringis ut omnibus qui sub cura eorum agunt, & hac atque illac dispersis regionibus ipsorum infirmantur, per semetipsos subvenire deberent, quia ceteri homines minores clericis qui periclitantur; hoc idem præstare non possint, ne sanguis eorum qui vacui de seculo exisse videbantur, de manu episcoporum necesse habeat requiri. Porro autem ut non ignoratis, credentibus hominibus invenitur Spiritus sanctus à Domino datus sine baptismate aquæ, sicut Actis Apostolorum continetur in hunc modum: Adhuc loquente Petro verba hæc, irruit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, & obstupefacti sunt qui erant ex circumcisione fideles quotquot simul venerant cum Petro, quia & super gentes donum Spiritus sancti effusum est. Audiebant enim eos loquentes linguis suis & magnificabant Deum. Tunc respondit Petrus, Numquid aliquis aquam prohibere potest ut non baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? Et præcepit eos baptizari in nomine Jesu Christi. Sicut etiam Petrus postmodum de eisdem gentibus plenissime docuit nos, dicens: Et nihil discrevit inter nos & ipsos, fide emundatis cordibus eorum. Atque hoc non erit dubium in Spiritu sancto homines posse sine aqua baptizari; sicut animadvertis baptizatos hos prius quam aqua baptizarentur ut satisfieret & Joannis & ipsius Domini prædicationibus, quandoquidem hæc sine manus impositione Apostolorum, & sine lavacro, quod postea adepti sunt, gratiam repromissionis acceperint. Et emundatis cordibus eorum, Deus per fidem ipsorum etiam remissionem peccatorum simul eis largitus sit, ut hoc solum eis baptisma subsequens præstiterit, ut invocationem quoque nominis Jesu Christi acciperent, nequid eis deesse videretur ad integritatem ministerii & fidei.

Quod etiam, à contrario latere tractatus hujus, sunt consecuti ipsi illi discipuli Domini nostri, super quos jampridem baptizatos, postremo die Pentecostes supervenit Spiritus sanctus, voluntate Dei quidem, non sua sponte cœlo lapsus, sed ad hoc ipsum munus effusum, sed & super unumquemque eorum. [3] Cum justi jampridem ut diximus baptismate Domini fuissent baptizati, sicut & ipsi Apostoli, qui tamen omnes Domino nocte qua apprehensus est, deseruisse inveniuntur. Et ille ipse, qui gloriatus est perseveraturum se in sua fide, Petrus, & adversus ipsius Domini prædictum obstinatissime repugnavit. [4] Postremo tamen tum ipsum negavit, ut hac ratione ostenderetur nobis, quæ medio tempore, quoque modo, contraxerant delicta, eadem hæc in eis [5] fide postmodum sincerata per baptisma Spiritus sancti non dubie esse dimissa. Nec ulla ut puto alia ex causa Apostoli his quos in Spiritu sancto adloquebantur, nisi quia virtus nominis Jesu super quemcunque hominum baptismate invocata ad salutem adsequendam non modicam prærogativam ei qui baptizaretur præstare posset, sicuti Petrus in Actis Apostolorum narrat, dicens: Nec enim aliud est nomen sub cœlo quod datum est hominibus, in quo oportet salvos fieri nos. Sicut etiam Apostolus Paulus aperit, ostendens: quia Deus exaltavit Jesum Dominum nostrum & donavit illi nomen ad hoc ut sit super omne nomen, ut in nomine Jesu omnes genua curvent cœlestium & terrestrium & infernorum; & omnis lingua confiteatur, quia Dominus est Jesus in gloria Patris.

Et ille in quo, cum baptizaretur, invocatum esset in nomine Jesu, licet in aliquo errore consequeretur, tamen quandoque non prohiberetur rectum sapere, & errorem suum corrigere, & ad Ecclesiam & ad Episcopum venire, & sinceriter confiteri Jesum nostrum coram hominibus, ut tunc cum ab Episcopo ei manus imponeretur, etiam Spiritum sanctum acciperet, nec invocationem illam pristinam nominis Jesu amitteret, quam nemini nostrum licet damnare: quum hæc nuda & singularis sit constituta non posset ad salutem præstandam sufficere, ne hac ratione etiam ethnicos & hæreticos abutentes nomen Jesu, credamus ad salutem sine vera re atque integra posse pervenire. Quam tamen invocationem nominis Jesu, correctione erroris & agnitione fidei veritatis, & abscisa omni labe præ-

[1] *Aut non hac sola ratione, sed si per manus impositionem.*] *Rigaltius ait*, Aliquid hic deesse videtur; nisi totam clausulam sic constituamus: Circa eos qui tantummodo in nomine Christi Jesu baptizati fuerint, statuas etiam sine Spiritu sancto posse salvos fieri; aut, non hac sola ratione, sed & per manus impositionem Episcopi, Spiritum sanctum consuesse præstari; aut etiam non Episcopum dicas Spiritum sanctum esse largiri. Solum, hoc est, sine aqua, sine baptismo. Esse largiri, hoc est, Spiritum sanctum dare posse etiam non Episcopum, videlicet aliquem de minore clero, vel de iis qui sunt minores clericis.

[2] *Qua necessitas intervenit.*] *Rigaltius ait*, Peculiari necessitatis causatione, cujus exempla observavimus apud Tertull. & Cypr.

[3] *Cum justi jampridem.*] *Rigaltius ait*, Leg. cum isti.

[4] *Postremo tamen tum ipsum negavit.*] *Rigaltius ait*, Leg. ter ipsum neg.

[5] *Fide postmodum sincerata.*] *Rigaltius ait*, Ad sinceritatem reducta. Mel sincerum, quod purum & sine cera. Infra dicet, purificato corde.

1 *Ali-*

præteritæ conversationis, mysterio Dei, circa ejusmodi homines rite perpetratam, locum quem habitura non erat, obtinere, & postremo in fide recta, & ad integritatem signi præstandam non obesse, supplemento ejus quod deerat accedente.

Perquam utile est credere, & tot annorum, totque Ecclesiarum, itemque Apostolorum & Episcoporum auctoritati cum bona ratione adquiescere: Cum sit maximum incommodum ac dispendium sanctissimæ matris Ecclesiæ adversus prisca consulta; post tot seculorum tantam seriem, nunc primum repente ac sine ratione insurgere. Nec enim propter aliud Petrus, qui jam fuerat baptizatus, & quid sentiret de Domino ab ipso Domino erat interrogatus, & veritate revelationis Patris cœlestis in eum collocata, quod Dominus noster non solum Christus, verum etiam filius Dei vivi esset confessus, postmodum eidem Christo prædicanti de sua passione refragatus esse monstratus est, & propterea Satanas dici ostensus est. Nisi quia futurum erat, ut quidam tametsi variantes in sententia propria, & claudicantes aliquando in fide atque doctrina, cum in nomine Jesu baptizarentur, tamen si intervallo quodam temporis recorrigere id potuissent, non propterea à salute exciderent. Sed quandoque resipuissent, integram spem salutis pœnitendo obtinerent. Præsertim cum Spiritum sanctum, quo baptizari unusquisque hominum debet, acciperent, aliquid tale designassent. Sicuti non solum Petrum hoc passum esse in Evangelio deprehendimus, verum universos quoque discipulos, quibus jam baptizatis postea Dominus ait, quia vos omnes scandalizabimini in me. Qui omnes, ut animadvertimus, correcta fide sua, post resurrectionem Domini in Spiritu sancto sunt baptizati. Ut non immerito hodie quoque credamus homines correctos à pristino errore, in Spiritu sancto posse baptizari, qui cum aqua baptizarentur in nomine Domini [1] aliquod, scabram habuissent fidem. Quoniam multum interest, utrum in totum quis non sit baptizatus in nomine Domini nostri Jesu Christi, an vero in aliquo claudicet cum baptizatur [2] baptismate aquæ, quod minus est; dummodo postea constet in veritate sincera fides in baptismate Spiritus, quod majus est.

Nec æstimes huic tractatui contrarium esse quod dixit Dominus: Ite, docete gentes, tinguite eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Quia cum hoc verum & omnibus modis in Ecclesia observandum sit, & observari quoque solitum sit, tamen considerare oportet quod invocatio nominis Jesu non debet à nobis futilis videri propter venerationem & virtutem ipsius nominis, in quo nomine virtutes omnes solent fieri: & nonnunquam aliquæ etiam [3] ab hominibus extraneis. Ceterum quo pertinent illa verba Christi, qui negaturum se esse dixit, nec nosse eos qui sibi in die judicii dicturi essent: Domine Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes magnas fecimus, respondendo eis etiam cum jurejurando, quia nunquam cognovi vos: Discedite à me qui operamini iniquitatem: nisi ostenderetur nobis, nonnunquam etiam ab his qui operarentur iniquitatem, posse [4] per nimiam virtutem nominis Jesu etiam hæc fieri. Idcirco quæ, debet invocatio hæc nominis Jesu quasi initium quoddam mysterii Dominici commune nobis & ceteris omnibus accipi, quia possit postmodum residuis rebus impleri, alias non profutura talis invocatio cum sola permanserit. Quia post mortem ejusmodi hominis non potest ei quicquam omnino adjici vel suppleri, aut in aliquo prodesse in die judicii, cum illa à Domino nostro quæ supra memoravimus cœperint exprobrari, qui tamen universi hodie, ut sibi his modis subveniant quibus supra ostendimus, non possunt ab ullo hominum tam dure tamque crudeliter prohiberi.

Sed ad hæc ut soles contradices, opponendo nobis, tunc cum baptizarentur integre ac recte discipulos, ac non ut hos hæreticos esse baptizatos, quod ex persona ipsorum, & ejus qui baptizavit illos, sumas necesse est. Et ideo nos ad propositionem hanc tuam non ut accusatores discipulorum Domini respondemus, sed sicuti compellimur, quia necesse est ubi & quando & quemadmodum unicuique nostrum salus sit præstita, rationibus investigemus. Namque natum esse Dominum nostrum, & Christum esse eum, multis rationibus à discipulis ejus non immerito credi videbatur, quod ex tribu Juda, quod ex genere David, quodque in civitate Bethleem fuisset natus, & quod pastoribus ab Angelis, quoniam salvator illis natus esset, eodem momento fuisset annunciatus, quod in Oriente visa ejus stella, solicitissime fuisset à Magis requisitus & adoratus, & illustribus donis & insignibus muneribus honoratus: quod puer admodum in templo sedens cum legis doctoribus prudenter & cum admiratione omnium disputasset; quod cum baptizaretur, ita ut nulli alii contigerat, cœlis apertis descensione Spiritus sancti, & super eum mansione, testimonio etiam Patris sui, itemque Joannis Baptistæ fuisset clarificatus: quod supra humanam mediocritatem corda & cogitationes universorum intelligeret: quod languores & vitia & valetudines cum potestate maxima curaret atque sanaret: quod remissiones peccatorum cum evidenti probatione præstaret, quod dæmonia jussu expelleret, quod leprosos verbo mundaret, quod aquam in vinum convertendo, convivium nuptiale admirabili lætitia amplificaret: quod visionem restitueret aut indulgeret: quod doctrinam Patris cum omni fiducia assereret: quod in loco deserto de quinque panibus quinque millia hominum saturaret. Quod reliquiæ atque buccellæ plusquam duodecim cophinos implerent: quod mortuos pro sua pietate passim suscitaret: quod ventis & mari ut quiescerent imperaret: quod super mare pedibus ambularet: quod virtutes omnes omnino perficeret.

Quibus rebus & hujusmodi compluribus factis ad claritatem ejus pertinentibus consequens esse videbatur, ut quemadmodum Judæi de Christo sentiant. Quod tamen de Jesu Christo Domino nostro non credunt, ut etiam ipsi existimarent, ut talis & tantus nulla obita morte in æternum perseveret, & regnum Israël & totius orbis in perpetuum quod non corrumperetur possideret. Unde etiam Judæi ausi fuerant eum rapere & in regnum unguere: quod quidem [5] necesse habuit ille superfugere. Ac propterea discipuli ejus arbitrabantur, quod nulla alia ratione vitam æternam his præstiturus esset, nisi primum ipse vitam hanc temporalem cum illa æterna in seipso continuasset. Denique cum conversarentur in Galilæa dixit eis Jesus, Incipit filius homi-

[1] *Aliquod scabram habuissent fidem.*] *Rigaltius ait*, Fortean scripserit Auctor, aliquo scabram. Hoc est, aliquatenus. Ut apud Tertull. aliquo Numidas. Quod si quis malit, aliquod scabram, ferri certe poterit, quemadmodum apud Virgil. os humerosque Deo similis.

[2] *Baptismate aquæ.*] *Rigaltius ait*, Sic emendavit quod in MS. Remensi prave scriptum est, Baptismata ea quæ.

[3] *Ab hominibus extraneis.*] *Rigaltius ait*, Non domesticis fidei: extra Ecclesiam constitutis. Infra dicet, alienis.

[4] *Per nimiam virtutem.*] *Rigaltius ait*, Abundantia, sive exuberantia divinæ virtutis, nominis Jesu.

[5] *Necesse habuit superfugere.*] *Rigaltius ait*, Hoc certe magis Deo convenit, quam subterfugere.

hominis tradi in manus hominum, & interficient eum, & poſt triduum reſurget, & contriſtati ſunt nimis ac mente conceperant. Denique hic fuit etiam Judæorum ſermo contradictionis adverſus eum; [1] cum ſe ipſe quidem doceret eos, & futura annuntiaret. Illi autem dicerent, Nos audivimus à lege quia Chriſtus manet in æternum, & quomodo tu dicis, quia exaltari oportet filium hominis? Itaque fuit diſcipulorum hæc præſumtio de Chriſto, prorumpente in iſtum ſermonem incredulitatis ſuæ Petro ipſo duce ac principe Apoſtolorum. Cum enim à Domino ſimul cum ceteris fuiſſet interrogatus quidnam ſentiret de ipſo, id eſt, quem eſſe eum exiſtimaret, & primo veritatem confeſſus fuiſſet dicens, eſſe eum Chriſtum filium Dei vivi, & propterea beatus ab illo judicatus eſſet, quod hoc non carnaliter, ſed per Patris cœleſtis revelationem adſecutus eſſet: idem tamen, ubi cœpit Jeſus oſtendere diſcipulis ſuis quia oportet illum Hieroſolymam ire, & multa pati à ſenioribus & ſacerdotibus & Scribis, & interfici, & poſt diem tertium reſurgere, nihilominus ille verus Chriſti confeſſor poſt pauculos dies, aſſumto eo cœpit illum corripere, dicens, [2] Propitius ſis tibi, non erit iſtud: ut propterea audire à Domino commeruerit, Vade poſt me Satanas, ſcandalum mihi es. Ob hoc quod non ſaperet ea quæ ſunt Dei, ſed ea quæ ſunt hominum.

Quæ increpatio adverſus Petrum magis magiſque eluxit adprehenſo Chriſto, cum à muliercula conterritus diceret, Neſcio quid dicas, neque novi te. Et iterum cum hoc diceret adhibito jurejurando, & tertio [3] devotans & jurans adfirmaret, quoniam non noſſet hominem; & non ſemel, ſed ſæpius eum negaſſet. Quod conſilium ei quoniam uſque ad paſſionem Domini perſeveraturum erat, multo prius à Domino palam factum eſt, ut nos quoque id non ignoremus. Denique poſt reſurrectionem Domini unus è diſcipulis ejus Cleopas cum eſſet mœſtus ſecundum errorem omnium condiſcipulorum ſuorum, ipſi Domino, tanquam alicui ignoto, referens quod contigerat, ſic locutus eſt, dicens: De Jeſu Nazareno, qui fuit propheta potens in factis & dictis in conſpectu Dei & univerſi populi, quomodo hunc tradiderunt ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt: Nos autem ſperabamus quod ipſe erat redemturus Iſraël. Juxta quæ, omnes quoque diſcipuli adſeverationem quoque mulierum, quæ poſt reſurrectionem viderant Dominum, judicaverunt deliramenta, & quidam ipſorum viſo eo non crediderunt, ſed dubitaverunt. Quique tunc non interfuerunt, omnino non crediderunt, niſi poſtmodum ab ipſo Domino omnibus modis fuiſſent objurgati atque increpati. Quoniam mors eos ita offenderat, ut putarent eum non reſurrexiſſe, [4] quem timuerant mori non debuiſſe, quia contra opinionem ipſorum ſemel mortuus fuiſſet. Itaque quod ad ipſos diſcipulos pertinet, neque integram neque perfectam fidem habuiſſe his modis quibus retulimus inveniuntur; & quod multo gravius eſt, ſicut in Evangelio [5] circa Joannem ſcriptum eſt, etiam alios baptizabant.

Præterea, quid dicturus es de his, qui plerumque ab Epiſcopis peſſimæ converſationis baptizantur; qui tamen tandem, cum Deus voluerit, in ſceleribus ſuis convicti, [6] etiam ipſo, aut prorſus etiam communicatione privantur? Aut quid ſtatues de eis qui ab Epiſcopis prave ſentientibus aut imperitioribus fuerint baptizati? quando non ad liquidum & integre, vel etiam aliter quam oportet, in traditione ſacramenti fuerint locuti. Certe aut interrogaverint quid, aut interrogantes à reſpondentibus audierint, quod minime ita interrogati aut reſponderi debet. Quod tamen non valde illam noſtram rectam fidem lædat, ſed non ornate ut tu & compoſite, iſti quoque ſimpliciores homines myſterium fidei tradant. Dicturus es enim utique pro tua ſingulari diligentia, hos quoque denuo baptizandos eſſe, cum maxime eis res deſit, aut obſtet, quominus inviolabile illud divinum myſterium fidei intemeratum poſſint accipere. Sed enim [7] vivorum optime reddamus & permittamus virtutibus cœleſtibus vires ſuas, & dignationi divinæ majeſtatis concedamus operationes proprias, ut intelligentes quantum in ea ſit emolumentum, libentes ei adquieſcamus. Et ideo cum ſalus noſtra in baptiſmate ſpiritus, quod plerumque cum baptiſmate aquæ conjunctus, ſit conſtituta, ſiquidem per nos baptiſma tradetur, integre & ſolenniter & per omnia quæ ſcripta ſunt adſignetur, atque ſine ulla ullius rei ſeparatione tradatur: aut ſi à [8] minore clero per neceſſitatem traditum fuerit, eventum expectemus, [9] ut aut ſuppleatur à nobis, [10] aut à Domino ſupplendum reſervetur. Si vero ab [11] alienis traditum fuerit, ut poteſt hoc negotium & ut admittit, corrigatur. Quia Spiritus ſanctus extra Eccleſiam non ſit, fides quoque non ſolum apud hæreticos, verum etiam apud eos qui in ſchiſmate conſtituti ſunt, ſana eſſe non poſſit. Idcirco quæ pœnitentiam agentibus correctiſque per doctrinam veritatis & per fidem ipſorum, quæ poſtea emendata eſt, purificato corde eorum, tantummodo baptiſmate ſpiritali, id eſt, manus impoſitione Epiſcopi, & Spiritus ſancti ſubminiſtratione ſubveniri debeat. Signum quoque fidei integrum hoc modo & hac ratione tradi in Eccleſia merito conſuevit; ne invocatio nominis Jeſu, quæ aboleri non poteſt, contemtui à nobis videatur habita. Quod utique non oportet, quanquam talis invocatio, ſi nihil eorum quæ memoravimus ſervatum fuerit, ab operatione ſalutis ceſſet ac vacet. Dicente enim Apoſtolo,

unum

[1] *Cum ſeipſe quidem doceret eos.*] *Rigaltius ait*, Docebat ſe Chriſtus, docens ſe eſſe natum hominem, crucifixum, ſepultum, poſtea vero ſurrexiſſe ac revixiſſe. Nam totum illud, homo Chriſti, ſive Corpus & Sanguis Chriſti, caro Chriſti, Crux Chriſti, ac denique omne illud quod pro nobis in homine ſuo, converſatus nobiſcum, fecit dixitque, Chriſtus eſt: hiſtoria Corporis & crucis Chriſti, Chriſtus eſt. Eam qui ſciunt, Chriſtum ſciunt, qui geſta & mandata Chriſti animo ſuo, corde ſuo, mente ſua, bene ac fideliter continent; Chriſtum in ſe habent. In illis vivit Chriſtus, & vivunt in Chriſto; Chriſtum ſciunt, ut Tertullianus dixit, Alexandrum qui ſciunt, de iis qui Alexandri vitam ſive hiſtoriam ſcirent.

[2] *Propitius ſis tibi.*] *Rigaltius ait*, Comparative dictum videtur, Propitiora tibi adveniant; quaſi fatum ſuum Chriſtus narraſſet diſcipulis.

[3] *Devotans & jurans.*] *Rigaltius ait*, Tertullianus dixit, devotamenta.

[4] *Quem timuerant mori non debuiſſe.*] *Rigaltius ait*, Prava ſcriptura Remenſis. Legendum, quem innuerant mori non debuiſſe.

[5] *Circa Joannem.*] *Rigaltius ait*, Kata Joannem.

[6] *Etiam ipſo, aut prorſus etiam communi atione privantur?*] Lege, *ipſo munere.* *Rigaltius ait*, Etiam ipſo, ſcilicet Domino, privantur. Quia vel facto ſuo peſſimo Dominum negant, & ad Ethnicos tranſeunt; aut prorſus etiam ejiciuntur ab Eccleſia.

[7] *Vivorum optime.*] *Rigaltius ait*, Chriſtiano more loquitur: ne ſi, mortalium optime, dixiſſet, aliquid in fidem ſive ſpem vitæ æternæ peccaſſet. Qui de Seculo ſunt, mortui dicuntur; qui vero de Eccleſia, vivi.

[8] *Minore clero.*] *Rigaltius ait*, Presbytero, diacono. Per neceſſitatem ſcilicet.

[9] *Ut aut ſuppleatur à nobis.*] *Rigaltius ait*, Si revaleſcat ægrotus.

[10] *Aut à Domino ſupplendum.*] *Rigaltius ait*, Judicaturo vivos & mortuos.

[11] *Alienis.*] *Rigaltius ait*, Supra dixit, extrancis.

1 *Ni-*

unum esse baptisma, necesse est invocatione nominis Jesu perseverante, quia non potest à quoquam hominum quæ semel invocata est auferri. Si eam contra decretum Apostolorum geminare, aut si fuerimus [1] nimietate præstandi, imo superaddendi baptismatis studiosi. Si ille qui ad Ecclesiam revertitur, noluit denuo baptizari, futurum est ut defraudemus baptismate spiritali eum, quem putamus defraudandum non esse baptismate aquæ.

Quid autem statues in personam ejus verbum audientis, qui forte adprehensus in nomine Christi statim confessus, ac priusquam baptizari aqua permitteretur ei, [2] fuerit punitus, utrum perisse eum pronuntiabis, quia non est aqua baptizatus, an vero aliquid extrinsecus patrocinari ei ad salutem existimabis, licet non sit aqua baptizatus? Quod perisse cum existimabis, obviam tibi veniet sententia Domini dicentis, Quicunque me confessus fuerit coram hominibus, confitebor illum & ego coram patre meo qui in cœlis est. Quia nihil interest utrum hic [3] verbum audiens, an fidelis sit qui confitetur Domino, dummodo ipsum Christum quem confiteri oportet, confiteatur. Quia Dominus pari vice confitendo & ipse confessorem suum apud Patrem honore cum martyrii ut pollicitus est exornet. Quod utique non debet latius accipi, quasi possit usquequaque porrigi, quia potest Christi nomen etiam hæreticus aliquis, qui tamen ipsum Christum negat, confiteri; quia in alium Christum credit. Cum Christus confiteatur quod ei prodesse minime possit. [4] Si quidem Dominus non seipsum in confessionem à nobis coram hominibus deduci oportere dixit. Quod sine ipso, & sine venerando nomine ejus non potest fieri. Et ideo integrum ac sincerum & incontaminatum & inviolatum utrumque debet consistere confitenti, nullo delectu habito ipsius confessoris, sive ille justus, sive peccator, perfectusque Christianus, an vero etiam nunc imperfectus qui [5] summo discrimine suo Domino confiteri non timuit. Nec est hoc contrarium superiori tractatui. Quia illic quidem tempus superat ad corrigenda [6] quæ multa vel prava sunt. Et quoniam quædam concessa sunt ipsi tantummodo nomini Domini nostri; martyrium autem non nisi in ipso & per ipsum Dominum possit consummari. Et idcirco neque Christum sine ipsius nomine quis possit confiteri, neque nomen Christi sine ipso Christo ad confessionem cuiquam possit patrocinari.

Quapropter totus discernendus est tractatus hic, ut possit manifestior fieri. Namque invocatio nominis Jesu ideo tantum patrocinari potest, si rite suppleta postea fuerit. Quia & Prophetæ & Apostoli ita prædicaverunt. Ait enim Jacobus in Actis Apostolorum, Viri fratres audite, Simeon exposuit quemadmodum primum Deus visitaverit accipere ex gentibus populum nomini suo. Et sic consonant sermones Prophetarum, sicut scriptum est, post hæc revertar, & reædificabo tabernaculum illud David quod cecidit, & quæ demolita sunt ejus reædificabo, & denuo erigam illud: uti exquirant residui hominum Deum, & omnes gentes super quas invocatum est nomen meum super eas, dicit Dominus faciens hæc. Itaque & residui hominum, id est, quidam Judæorum, & omnes gentes super quas invocatum est nomen Domini, possunt & necesse habent requirere Dominum. Quia ipsa invocatio nominis præbet eis occasionem, vel etiam imponit necessitatem requirendi Dominum. Cum quibus præcipiunt scripturas sanctas sive universas, sive quasdam, tamen audentius de veritate tractare, quam cum gentibus super quas non est invocatum nomen Domini, id est, Christi Jesu filii Dei vivi. Sicuti nec super Judæos, qui veteres tantum scripturas recipiunt. Et ideo utriusque hujus generis homines, id est, Judæi & gentiles, plene ut oportet credentes pari modo baptizantur. Hæretici vero jam baptizati aqua in nomine Jesu Christi, tantum in Spiritu sancto baptizandi sunt. Et in Jesu, quod nomen solum datum est sub cœlo in quo oporteat salvos fieri nos, merito mors contemnitur. [7] Quam si sic perseverent, salvi esse non possunt, quia non requisiverunt Dominum post invocationem nominis ejus super eos, sicut & illi [8] qui in eos Christus qui forte credere noluerunt. De quibus Dominus ait, Cavete ne quis vos in errorem inducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus; & multos in errorem inducent. Et iterum ait: Tunc si qui dixerit vobis, ecce hic Christus aut hic, nolite credere. Surgent enim pseudo-Christi & pseudo-Prophetæ, & dabunt signa magna & portenta, ita ut errent si fieri potest etiam electi. Quas virtutes non dubie tunc illi sub nomine Christi facient. In quo nomine videntur quidam etiam modo quasdam virtutes facere, & falso prophetare. Sed certum est eos, quod ipsi non sint Christi, propterea ad Christum non pertinere. Quemadmodum etiam si quis desciscat à Christo inhærens solo nomini ejus, qui non multum adjuvatur; imo magis hoc nomine etiam oneratur, licet fuerit antea fidelissimus aut justissimus, aut [9] clero aliquo honoratus, aut confessionis dignitate præditus. Hi enim omnes negando verum Christum, introducendo aut sequendo aliud, cum sit nullus omnino alius, nihil spei aut salutis sibi relinquunt. Non aliter quam illi, qui coram hominibus negaverunt Christum, quos negari necesse est à Christo, non habita ulla ratione ipsorum ex præcedenti conversatione eorum [10] aut sensu, aut dignitate, [11] proinde atque ipsi aut si sunt Christum, id est, salutem suam abrogare damnati. Per hujusmodi clausulam quia manifestissime à Domino dictum est, Quicunque me negaverit coram hominibus, negabo eum & ego coram patre meo qui in cœlis est. Ut verbum hoc, quicunque, etiam in clausula confessionis plenissime nobis ostendat, quod nulla conditio ipsius confitentis obesse possit, licet negator ille antea vel hæreticus fuerit, vel audiens, aut audire incipiens, qui nondum baptizatus sit, vel de hæresi ad veritatem fidei conversus, vel ab Ecclesia digressus ac postea reversus sit, & tunc cum rediret [12] prius ei manus ab Episcopo imponeretur, adprehensus, confiteri Christum coram hominibus, necesse habuerit. Sicut

[1] *Nimietate præstandi.*] *Rigaltius ait*, Superstitiosa, vana & inepta formidine.

[2] *Fuerit punitus.*] *Rigaltius ait*, Occisus pro nomine.

[3] *Verbum audiens.*] *Rigaltius ait*, Catechumeni.

[4] *Si quidem Dominus non seipsum.*] *Rigaltius ait*, Legendum, Dominus noster, aut certe delenda est negandi particula. Etenim dixit Dominus, Qui me confessus fuerit.

[5] *Summo discrimine suo.*] *Rigaltius ait*, Interrogatus scilicet coram seculi potestatibus infestissimis nomini Christiano.

[6] *Quæ multa vel prava sint.*] *Rigaltius ait*, Legendum, quam multa vel prava sint. Hoc est, quam multa vel quam prava sint.

[7] *Quam si sic perseverent.*] *Rigaltius ait*, Locus depravatissimus expectat melioris alicujus codicis auxilium.

[8] *Qui in eos Christus.*] Lege, *qui ob pseudo-Christos, forte credere noluerunt.*

[9] *Clero aliquo.*] *Rigaltius ait*, Nempe Episcopo, presbytero, diacono.

[10] *Aut sensu.*] *Rigaltius ait*, Qui rectus antea steterat.

[11] *Proinde atque ipsi aut si.*] *Rigaltius ait*, Legendum, proinde atque ipsi ausi sunt Christum, id est salutem suam abrogare, damnati per hujusmodi clausulam.

[12] *Prius ei manus ab Episcopo imponeretur.*] *Rigaltius ait*, Scribendum, priusquam ei manus ab Episcopo imponeretur, adprehensus.

Sicut iterum neganti Christum nulla propria vetus dignitas potest ad salutem patrocinari.

Quodcunque enim in homine ultimum in hac specie deprehensum fuerit in illo quis nostrum judicari necesse habebit abolitis & obliteratis omnibus quæ prius gessit. Et ideo cum in martyrio tanta sit mutatio rerum in momento temporis, ut in re perquam veloci possint mutari universa, nemo sibi blandiatur, qui occasionem amiserit gloriosæ salutis, si forte se ab ea excluserit propria sua culpa. Sicuti & illa uxor Loth, quæ similiter in angustiis rerum contra præceptum Angelorum, tantummodo post se respexit, & tumulus salis facta est. Qua ratione etiam ille hæreticus qui confitendo Christi nomen trucidatur, nihil postea potest corrigere, si quid de Deo aut de Christo male senserit, cum in alium Deum, aut in alium Christum credendo semetipsum fefellit, confessor non Christi, sed solitario Christi nomine. Quando & Apostolus consequenter dicat: Et si corpus meum tradidero, ita ut exurar igni, dilectionem autem non habeam, nihil proficio. Quia hoc facto nihil proficit qui non habet dilectionem ejus Dei & Christi, qui per Legem & Prophetas & in Evangelio in hoc modo prædicatur, Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota cogitatione tua. Et diliges proximum tibi tanquam te. In his enim duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ. Sicut & Joannes Evangelista dicit, Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum quia Deus dilectio est. Sicuti & Deus ait, Ita enim dilexit Deus mundum, ut filium suum unicum daret, ut omnis qui in eum crederet, non periret, sed haberet vitam æternam. Ut manifeste apparet eum, qui hanc diligendi nos & diligendi à nobis dilectionem in se non habeat, inani confessione & passione [1] nihil proficere, quam ut ipsa appareat & constat hæreticum esse, qui in alium Deum credat, sive Christum alium accipiat. Quanquam Scripturæ novi & veteris testamenti manifeste prædicant, quæ patrem omnipotentem creatorem omnium, & filium ejus sine obscuritate annuntiant. Veniet enim eis ut alii ab alio Deo salutem expectanti.

Tunc demum contra opinionem suam à Christo Dei patris omnipotentis creatoris filio, quem blasphemaverant, in pœnam æternam damnentur, cum judicare Deus cœperit absconsa hominum, secundum Evangelium per Christum Jesum, eo quod in ipsum non crediderint, licet ipsius nomine abluti sint. Et usque adeo omne illud hæreticorum baptisma intercedente aliquo intervallo temporis corrigi potest, si quis supervixerit & fidem correxit, [2] ut Deum nostrum in Evangelio secundum Lucam ad discipulos suos locutus est, dicens: Habeo autem aliud baptisma baptizari. Item secundum Marcum ad filios Zebedæi, eadem ratione dixerat, Potestis bibere calicem quem ego bibo, aut baptismate quo ego baptizor baptizari? Quod sciret homines non solum aqua, verum etiam sanguine suo proprio habere baptizari. Ita ut & solo hoc baptismate baptizati, fidem integram & dilectionem sinceram lavacri possint adipisci, & utroque modo baptizari, æque tamen unum [3] baptisma salutis & honoris pariter & æqualiter consequi.

Quod enim dictum est à Domino, Habeo aliud baptisma baptizari, hoc in loco non ut secundum baptisma, ac sint duo baptismata, significat: sed alterius quoque speciei baptisma ad eandem salutem concurrens donatum nobis esse demonstrat. Quas [4] utrasque species ab ipso Domino nostro primum ministrari & sanctificari oportebat, ut nobis quoque alterutra, sive utraque species, unum hoc duplex salutiferum atque honorificum baptisma præstaret. Et viæ quædam unius baptismatis sic nobis patefierent, ut aliquando impune aliqua illarum deesset, sicut in verbum audientibus martyribus, impune aquæ baptisma deest. Quos tamen certi sumus, [5] si quid laxamenti habeant, etiam aqua solitos baptizari. Itemque illis qui [6] legitimi sunt fideles effecti, impune deest baptisma sanguinis proprii. Quia baptizati in nomine Christi, redemti sunt pretiosissimo sanguine Domini, cum utraque hæc ex uno atque eodem fonte procedant flumina baptismatis Dominici, ut omnis qui sitit veniat & bibat, sicut Scriptura dicit, Flumina de ventre ejus currebant aquæ vivæ. Quæ flumina primum apparuerunt in Domini passione, cum de latere perforato lancea militari sanguis & aqua manavit. Ut emitteret duo flumina diversæ speciei, sed tamen ejusdem ac singulare latus, ita ut impleatur Spiritu sancto quicunque credens biberit ex utroque flumine. Hæc enim de fluminibus his loquens ostendebat Dominus significans Spiritum sanctum, quem accepturi essent qui credituri erant in illum. Nondum autem erat Spiritus, quia Jesus nondum erat clarificatus. Igitur dicens quemadmodum generari potest baptisma, quod Apostolus unum esse prædicat, utique manifestum est illa ratione, quia diversæ sunt species unius atque ejusdem baptismatis ex uno vulnere profluentis in aquam & sanguinem. Cum illic duo sint de quibus locuti sumus baptismata aquæ, id est, unius atque ejusdem species; cum unum esse debeat baptisma uniuscujusque species, sicut plenius sumus locuti.

Et quoniam videmur omne baptisma spiritale trifariam divisisse, veniamus etiam ad probationem narrationis propositæ, ne videamur proprio sensu & temere hoc fecisse. Ait enim Joannes de Domino nostro in Epistola sua nos docens, Hic est qui venit per aquam & sanguinem Jesus Christus. Non in aqua tantum, sed in aqua & sanguine. Et spiritus est qui testimonium perhibet, quia Spiritus est veritas. Quia tres testimonium perhibent, Spiritus & aqua & Sanguis. Et isti tres in unum sunt. Ut ex illis colligamus, & aquam præstare solitam, & sanguinem proprium hominibus præstare Spiritum solitum, & ipsum quoque Spiritum præstare Spiritum solitum. Nam cum effundatur aqua sicuti & sanguis, Spiritus etiam effusus sit à Domino super omnes qui crediderunt, utique & aqua, & proprio nihilominus sanguine, tunc deinde & Spiritu sancto possunt homines baptizari. Ait enim Petrus: Sed hoc est quod dictum est per prophetam: Erit in novissimis diebus dicit Dominus, effundam Spiritum meum super omnem carnem, & pro-

[1] *Nihil proficere, quam ut ipsa apparet & constat hæreticum esse.*] *Rigaltius ait*, Scribendum, nihil proficere, quam ut ipsum appareat & constet hæreticum esse.

[2] *Ut Deum nostrum.*] Lege, *Deum agnoscat qui.*

[3] *Baptisma salutis & honoris.*] *Rigaltius ait*, Etenim martyrii baptismate non solum salus æternæ vitæ, sed & corona datur.

[4] *Utrasque Baptismi species ab ipso Domino primum ministrari & sanctificari oportebat.*] *Rigaltius ait*, Nimirum ante baptisma Christi aquæ non laverant: ante crucem Christi, sanguis non laverat. Quod utrobique accipiendum est de vi ac virtute spiritali, sive deifica. Sed improprie dici videtur à Christo ministrari aquæ baptisma, cum ipsi Christo ab Joanne sit ministratum. Inde nata varietas scripturæ initiari, pro ministrari. Etsi hoc ferri quidem possit.

[5] *Si quid laxamenti habeant.*] *Rigaltius ait*, Si necessitas discriminis imminentis aliquid laxaverit, aliquid temporis indulserit, quod Cyprianus amat dicere, commeatum, & moram in seculo tantisper adhuc manendi.

[6] *Legitimi fideles.*] *Rigaltius ait*, Baptismate in Ecclesia rite susceptō.

1 Ange-

prophetabunt filii eorum & filiæ eorum. Et juvenes visiones videbunt, & seniores somnia somniabunt. Et quidem super servos & super ancillas effundam de spiritu meo. Quem Spiritum in veteri Testamento, non quidem passim, nec effuse; sed communicatum cum aliis, aut etiam sponte insiliisse in quosdam homines, vel induisse illos & fuisse super eos deprehendimus. Sicuti Mosi de septuaginta presbyteris à Domino dictum esse animadvertimus, & auferam spiritum qui super te est, & imponam super eos. Propter quod etiam, secundum pollicitationem suam, Deus ab alio ex spiritu qui super Moysen fuerat, imposuit super illos, & prophetaverunt in castris, quod Moyses ut homo spiritalis ita contigisse gaudebat, licet ab Jesu filio Nave, ut huic rei intercederet, invite suadebatur, & idcirco non fuisse permotus. Porro autem in libro Judicum, item in Regnorum libris animadvertimus super plerosque aut fuisse spiritum Domini, aut insiluisse in eos, tanquam super Gothoniel, Gedeon, Jephte, Sampson, Saul, David, & ceteros alios. Quodusque adeo ita se habet, ut Spiritus sancti sponte accedendi ab eis libertatem ac facultatem manifestissime nos Dominus docuerit, dicens, Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis, & nescis unde veniat aut quo vadat.

Ita ut idem spiritus etiam super indignos quoque sui nonnunquam inveniatur esse. Non utique otiose, nec sine ratione, sed necessariæ alicujus operationis gratia, sicuti super Saul fuit, super quem factus est spiritus Dei & prophetavit. Quanquam posteriore tempore postquam recessit ab eo Spiritus Domini, & postquam [1] angebat eum spiritus malignus à Domino quoniam tunc ad hoc postremus venerat post nuncios quos ante assidue præmiserat, ut interficeret David. Qui idcirco inciderunt in chorum prophetarum & prophetaverunt, ne id quod jussi fuerant perficere possent aut vellent. Quod admirabili ratione per voluntatem, Dei spiritum qui super omnes illos fuit credimus operatum esse. Qui spiritus implevit etiam Joannem Baptistam adhuc ab utero matris suæ, & incubuit super eos, qui cum Cornelio centurione erant priusquam baptizarentur aqua. Ita dum cohæret baptismati hominum Spiritus sanctus; aut antecedit aut sequitur; vel cessante baptismate aquæ incumbit super eos qui credunt, det nobis consilium, quod aut ex integro rite baptisma observare, aut forte dato à quocunque in nomine Jesu baptismate, supplere id debeamus custodita nominis Jesu Christi, sicuti plenissime exposuimus, sanctissima invocatione; custodita præterea tanti temporis, tot virorum, veneranda nobis consuetudine & auctoritate.

Quoniam autem prima pars disputationis hujus videtur explicata, etiam sequentem ejus propter hæreticos debemus attingere: quia perquam necessarium est eum tractatum qui semel in manus incidit non præterire. Ne forte eos qui sunt simpliciores ex fratribus aliquis hæreticorum versutia sua audeat attentare. Nam quia Joannes dixit nos baptizandos esse in spiritu & igni, eo quod addiderit dicens, & igni, idcirco quidam desperati homines ausi sunt usquequaque pravitatem suam porrigere, & propterea homines nasutissimi quærunt quomodo sanctitatis baptisma ita corrumpant ac violent, ut etiam evacuent.

Qui originem jam exinde trahunt à Simone mago, multiformi perversitate per varios errores eam exercentes. Cui Simoni Petrus in Actis Apostolorum dixit, Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia gratiam Christi existimasti per pecunias posse possidere. Non est tibi portio neque sors in sermone hoc. Cor enim tuum non est rectum coram Deo. Et agunt isti hæc omnia dum fallere cupiunt eos qui sint simpliciores aut curiosiores. Et tentant nonnulli iterum tractare se solos integrum atque perfectum, non sicuti nos mutilatum & decurtatum, baptisma tradere. Quod taliter dicantur adsignare, ut quam mox in aquam descenderunt, statim super aquam ignis appareat. Quod si aliquo lusu perpetrari potest, sicut [2] adfirmantur plerique hujusmodi lusus Anaxilai esse, sive naturale quid est, quo pacto possit hoc contingere, sive illi putant hoc se conspicere, sive maligni opus & magicum virus ignem potest in aqua exprimere: illi tamen talem fallaciam & stropham prædicant perfectum baptisma esse, quod fideles homines, si coacti fuerunt accipere, utique non dubitabitur eos id quod habuerant amisisse. Proinde ac si quis sacramento miles dicto desertis suis castris, in hostium diversissimis castris longe aliud sacramentum velit dicere: hac ratione constat eum vetere sacramento exauctoratum esse. Idem si hujusmodi homo rursus ad te redeat, utique hæsitabis utrum habeat baptisma necne, & tamen oportebit te huic quoque pœnitentiam agenti quibuscunque modis potueris subvenire.

Est autem adulterini hujus, imo internecini baptismatis, si quis alius auctor, tum etiam quidam ab eisdem ipsis hæreticis propter hunc eundem errorem confictus liber, qui inscribitur [3] PAULI PRAEDICATIO. In quo libro contra omnes scripturas, & de peccato proprio confitentem invenies Christum, qui solus omnino nihil deliquit, & ad accipiendum Joannis baptisma pene invitum à matre sua Maria esse compulsum. Item cum baptizaretur, ignem super aquam esse visum. Quod in Evangelio nullo est scriptum. Et post tanta tempora, Petrum & Paulum, post conlationem Evangelii in Hierusalem & mutuam altercationem & rerum agendarum dispositionem, postremo in Urbe quasi tunc primum invicem sibi esse cognitos. Et quædam alia hujuscemodi absurde ac turpiter conficta. Quæ omnia in illum librum invenies congesta. Qui autem non ignorant Spiritus sancti qualitatem, intelligunt quod dictum est de igni, de ipso Spiritu dictum esse. Nam in Actis Apostolorum secundum hanc eamdem promissionem Domini nostri, ipso die Pentecostes cum descendisset Spiritus sanctus super discipulos, & in illo baptizarentur, visæ sunt insidentes super singulos linguæ quasi ignis, ut constaret eos Spiritu sancto & in igne baptizatos, hoc est, eo spiritu qui esset sive ignis sive quasi ignis. Qualis ignis fuit qui in rubo ardebat & rubum non comburebat. Qualisque est ille ignis qui est Angelorum spiritus, sicut Scriptura dicit: qui fecit Angelos suos spiritus, & ministros suos

[1] *Angebat eum Spiritus malignus à Domino.*] *Rigaltius ait*, Sic legitur in MS. Remensi. Reg. 1. 16. Exagitabat eum Spiritus nequam à Domino. Arripuit eum Spiritus Domini malus.

[2] *Adfirmantur plerique huiusmodi lusus Anaxilai esse.*] *Rigaltius ait*, Hæc etiam est scriptura Remensis. Plinius lib. xxxv. Ubi de sulphure. Lusit & Anaxilaus eo, condens in calice novo, prunaque subdita circumferens, exardescentis repercussu pallorem dirum, velut defunctorum, effundente conviviis. Nihil notius est, quam hoc passim expediri per aquas quæ ardentes dicuntur: ubi ex aqua limpidissima flammæ surgunt; quod nebulonibus baptismum in aqua & igne fingentibus, maxime accommodum.

[3] *Petri prædicatio.*] *Rigaltius ait*, Hujusce scripti meminit Hieron. lib. de Script. Eccl. in Petro, atque inter Apocryphas scripturas reputari. Et ab Eusebio, in Ebionis hæresi, notantur Περίοδοι Πέτρου. Talia fuere Acta Pauli, studio cujusdam in Asia presbyteri, qui postea convictus fraudis, hæc se amore Pauli fecisse confessus est. Hunc propterea loco decessisse tradit Tertullian. libro de Baptis. Videatur Euseb. in Paulo. Hic vero irrepsit nomen Pauli pro nomine Petri.

suos ignem ardentem. Cui cum similis aut socius aut particeps fueris, poteris nullum ignem timere. Nec illum quidem qui antecedens Domino in die judicii conflagrabit totum orbem terræ, absque eis qui baptizati sunt in Spiritu sancto & igni.

Et hominibus quidem Spiritus perseverat hodie invisibilis, sicut Dominus dicit, Spiritus ubi vult spirat, & nescis unde veniat vel quo vadat. Sed in principio mysterii fidei & spiritalis baptismatis hic idem Spiritus manifeste visus est, & super discipulos insedisse quasi ignis: Item cœlis apertis descendisse super Domino columbæ similem. Quoniam pleraque, imo pene omnia quæ essent futura manifesta sunt, quæ tamen modo essent invisibilia nihilominus. Nunc quoque oculis & incredulitati hominum vel ex parte, vel aliquando, vel in figura sunt monstrata ad corroborandam & confirmandam fidem nostram. Sed nec illud omiserim quod Evangelium merito prædicat. Ait enim paralytico Dominus noster, Bono animo esto fili, dimittuntur tibi peccata; ut ostenderet [1] fide mundari corda ad remissionem peccatorum consequendam. Quam remissionem peccatorum consecuta est illa quæ erat mulier peccatrix in civitate. Cui Dominus ait, Dimittuntur tibi peccata. Et cum cœpissent qui simul discumbebant apud semetipsos dicere, quis est hic qui peccata dimittit? Quod & circa paralyticum acerbius Scribæ & Pharisæi obmurmuraverant. Ait ad mulierem Dominus, Fides tua te salvam fecit. Vade in pace. Ex quibus universis ostenditur, Fide emundari corda, Spiritu autem ablui animas. Porro autem per aquam lavacri, corpora. Sanguine quoque festinantius perveniri per compendium ad salutis præmia.

Puto nos plene exsecutos prædicationem Baptistæ Joannis, unde sermonem sumus exorsi, qui dixit ad Judæos: Ego quidem vos baptizo aqua in pœnitentiam, qui autem post me venit fortior me est, cujus ego non sum dignus solvere corrigiam calceamenti, ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni. Arbitror autem & Apostoli Joannis doctrinam nos non inepte disposuisse, qui ait, quia tres testimonium perhibent, Spiritus & aqua & sanguis, & isti tres unum sunt. Nisi fallor autem etiam illud explanavimus, quod Dominus noster ait, Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini in Spiritu sancto. Præterea existimo nos non infirmam reddidisse consuetudinis causam. Tueamur tamen, licet posteriore loco id facimus, ne qui putet nos unico articulo præsentem altercationem suscitare. Quanquam hæc consuetudo etiam sola deberet, apud homines timorem Dei habentes & humiles præcipuum locum obtinere.

[1] *Fide mundari corda.*] *Rigaltius ait*, Invocato nomine Christi, agnito Christo Dei Filio Ϛεϐαμμένα εἰς βάθος.

DE ALEATORIBUS.

Tractatus perperam Cypriano adscriptus.

[1] MAgna nobis ab universa fraternitate cura (*a*) successit: maxime ex rea (*b*) perditorum omnium audacia, id est, aleatorum quæ animos ad nequitiam in se illicit, ut in lacum mortis mergat (*c*). [2] Et quoniam nobis [3] divina & paterna pietas Apostolatus ducatum contulit, & vicariam Domini sedem cœlesti dignatione ornavit, & originem authentici Apostolatus, super quem Christus fundavit Ecclesiam in superiore nostro (*d*) portamus, accepta simul potestate solvendi ac ligandi & curatione peccata dimittendi: salutari (*e*) doctrina admonemur, ne cum delinquentibus assidue ignoscimus, ipsi cum eis pariter torqueamur.

Ideo sal terræ dicimur, ut ex nobis omnis fraternitas cœlesti sapientia saliatur. Nam cum dicat: Sal autem si fatuatum (*f*) fuerit, nihil (*g*) valebit, nisi ut projiciatur foras & conculcetur ab hominibus; hoc veremur & timemus, [4] ne in (*h*) Ecclesia securi, quod nobis sacerdotalis dignitas tradita est (*i*) negligentes, juxta quosdam fratres inertes reperiamur: aut dum falsam communicationem damus, id quod cum honore de Dei dignatione percepimus, [5] indignante Domino & exprobrante amittamus; dicit enim scriptura divina: Væ erit Pastoribus. Quod si ipsi pastores negligentes reperti fuerint; quid respondebunt (*k*) Domino pro pecoribus? Quid de Domino pecora dicent? à pecoribus se esse vexatos? non creditur illis: incredibilis res est, pastores pati posse aliquid à pecore; magis punientur propter mendacium suum. Et alia scriptura dicit: [6] Rectorem te petierunt, noli extolli. Esto in illis quasi unus ex ipsis: curam illorum habe & considera. Et iterum: [7] Existimate sacerdotem esse cul-

(*a*) *Sic Ebor. Imp.* Cura fidelis. (*b*) *Sic Ebor. Imp.* Et rea. (*c*) *Sic Bod.* 1. *Ebor. Imp.* Ad nequitiam se in lacum. Laqueo mortis tingant, *Ebor.* (*d*) *Sic Bod.* 1. *Corb. Imp.* Vestro. (*e*) *Sic Bod.* 1. *Imp.* Solvendi, salutari. *Bod.* 1. (*f*) Fatuum, *Bod.* 1. (*g*) Nihilo, *Bod.* (*h*) Ne cum, *Bod.* 1. (*i*) Dignitas est, *Bod.* 1. (*k*) A Domino trad. *Bod.* 1.

[1] *Magna nobis ab universa fraternitate cura.*] *Pamelius ait*, Forte legendum: universæ fraternitatis cura. Est tamen adhuc plane mutilum hujus libri frontispicium.

[2] *Et quoniam nobis.*] *Rigaltius ait*, Prætermisi voculam, in, superfluam.

[3] *Et quoniam nobis divina & paterna pietas, &c.*] *Pamelius ait*, Nec Faber notat hunc tractatum non esse Cypriani. Nam ex hoc loco apparere alicujus Pontificis Romani scriptum esse.

[4] *Ne in Ecclesia securi.*] *Pamelius ait*, Etiam hic interposita erat particula, cum, superflua.

[5] *Indignante Domino, exprobrantes amittamus.*] *Pamelius ait*, Censeo legendum, & exprobrante.

[6] *Rectorem te petierunt.*] *Pamelius ait*, Etiam hic malim, posuerunt.

[7] *Existimate sacerdotem.*] *Pamelius ait*, Nescio ad quam scripturam alludat. Nisi forte respiciat eas quæ agriculturam verbi spectant.

cultorem, & omnes esse apud eum delicias, granaria plena, & de quocunque (a) desideraverint pabulo oves, eas saturare. Nam ut constaret nos, id est Episcopos, pastores esse ovium spiritalium, hoc est, hominum fidelium qui sub cura nostra constituti, (b) [1] ne ullum in eis scabiei vitium reperiatur; quo magis à nobis quotidie perscrutentur, ut medicamine cœlesti adhibito, vellera eis florida crescant, quæ ad naturam vestis salutaris proficiant.

In Evangelio Dominus ad Petrum dixit: Petre, inquit, amas me? Et Petrus respondit: Etiam Domine, tu scis quoniam amo te. Dixit: Pasce oves meas & sollicite mandans tertio confirmarit dicendo, Pasce (c) oves meas.

Et quoniam Episcopium, (d) id est, Spiritum sanctum per impositionem manus, cordis excepimus hospitio; [2] cohabitatori nostro ne ullam (e) molestiam proponamus, Apostolus (f) monet & dicit: Nolite contristare Spiritum sanctum qui in vobis est; & nolite extinguere lumen, quod effulsit in vobis. Quanta autem Episcopum bene agentem & salubriter admonentem, [3] sine tribulatione corporis, condigna maneant (g) Martyria: tanta & in Episcopum negligentem (h) nulla de Scripturis sanctis documenta promentem, cumulentur tormenta; Apostolus nos excitat Paulus, [4] & condigno statu Episcopos & procuratores Evangelicæ doctrinæ ponit & dicit: Quamdiu erit infans, procuratores & actores habet; at cum creverit, hæreditatem suam expetit. Nos etiam dispensatores & procuratores Evangelii sumus; hoc quoque inter dispensatores & procuratores quæritur, ut quis fidelis & justus inveniatur; si ergo apud dispensatores & procuratores quæritur, ut quis fidelis & justus inveniatur, quid si (i) oves delinquant, & delinquentibus dispensatores ignoscant? Non ipsi delinquentium se pondere onerant? Apostolus (k) Paulus commemorat, quando ad Timotheum docendum & corroborandum in fidei firmitate, ne quid Deum fallat, & ne malignum orationibus justorum intercedat, [5] providus & sollicitus dicit: O Timothee fili commendatum serva: noli spernere donum quod in te est per impositionem manuum seniorum: accingere fortiter, & viriliter age ministerium tuum, & cum integritate supple: esto ceteris (l) bonum exemplum; nemo tibi contradicat, nemo juventutem tuam contemnat: peccantem coram multis castiga, ut & ceteri metum habeant, & ne communicaveris peccatis alienis. Et iterum: Si quis frater fornicarius, aut idolorum cultor, aut avarus, aut raptor sive injustus nominatus fuerit, cum ejusmodi quidem nec cibum capere. Et alio loco: Quicunque frater more alienigenarum vivit, & admittit res similes factis eorum, desine in convictu ejus esse; quod (m) nisi tu feceris, & tu particeps eris ejus. [6] Et in doctrinis Apostolorum: Si quis frater delinquit in Ecclesia, & non paret legi; hic nec colligatur, donec pœnitentiam agat, & non recipiatur, ne inquinetur & impediatur oratio vestra. Et Apostolus etiam iterum dicit: Eximite malos è medio (n) vestri.

Quod si multorum testium (o) varia & consonanti monitione docemur, [7] cum delinquentibus fratribus cibo ne quidem vesci; quanto magis debeat & ab sacrificio Christi arceri? [8] Quam magna & larga pietas Dei filii, quod in futurum præscius nobis consulat: ne quis inter fratres incautus denuo laqueis diaboli capiatur? Sollicitos esse jussit & providos atque eruditos; quoniam hostis ille antiquus circuit, pulsans Dei servos, [9] non uno genere tentans. Multæ enim sunt tentationes ejus quorum primordia sunt: idololatria, [10] mœchiæ, furta, rapinæ, avaritia, fraus, ebrietas, impatientia, adulterium, homicidium, zelus, perfidia, falsa testimonia, eloquium falsum, invidia, extollentia, maledictum, error, & si qua sunt similia quæ his congruunt; ex quibus est aleæ tabula.

(p) Præest diaboli laqueus manifestus, venenum portans letale serpentis, & inductio corrumpens; quæ cum videtur nihil esse, [11] magna (q) amplexu operitur deletio. Quid illud est quæso fideles, ut [12] manus quæ jam ab injuriis humanis expiata est, & [13] ad sacrificium Dominicum admissa, & quod ad salutem totius hominis pertinet, (r) dignatione suscipit; [14] quæ ad laudem Domini in oraculo exsurgit; [15] quæ (s) signum crucis, per quod tuemur, frontibus imprimit: [16] (t) ipsa quæ divina sacramenta consummat: [17] quid est, inquam, ut iterum laqueis diaboli, unde exuta est, implicetur & per ipsa damnetur? Aleatrices manus, libidinoso studio consueverunt id est, aleæ tabulæ; quod est [18] (v) diaboli venabulum, & delicti vulnus insanabile. Aleæ tabulam dico, ubi diabolus præsto est, (x) ad ami-

(a) *Sic Bod.* 1. *Imp.* Consideraverint *Bod.* 1. 2. (b) Nullum, *Bod.* 1. (c) *Sic Lam. Ebor. Bod.* 1. *Corb. Imp.* Ad Petrum dixit, pasce. (d) Episcopum, *Bod.* 1. (e) Et cohab. nostro nullam, *Bod.* 1. (f) Dominus, *Bod.* 1. (g) Sint, *Bod.* 1. (h) Tanto & Ep. negl. ei, *Bod* 1. (i) Omnes, *Bod.* 1. *Corb.* (k) Apostolus idem P. *Bod.* 1. (l) In bonum, *Bod.* 1. (m) Nisi feceris, *Bod.* 1. (n) Nescio, *Bod.* 1. (o) Unitatem & consonantem monitionem docemur ne cum del. frat. cibum, *Bod.* 1. (p) *Sic Bod.* 1. *Imp.* Præsto est. (q) Amplexibus, *Bod.* 1. (r) Ipsa dig. *Bod.* 1. (s) Ipsa sig. *Bod.* 1. (t) Ipsa, ad, *Bod.* 1. (v) Zabuli malum, *Bod.* 1. (x) Et ad, *Bod.* 1.

[1] *Ne ullum in eis scabiei vitium reperiatur.*] *Pamelius ait*, Ita lego pro eo quod erat, scabie, est tamen adhuc locus obscurus & mutilus.

[2] *Cohabitatori nostro.*] *Pamelius ait*, Superfluâ & particula locum reddebat obscurum.

[3] *Sine tribulatione corporis.*] *Pamelius ait*, Hic velim adjectum, etiam.

[4] *Et cum digno statu.*] *Pamelius ait*, Prorsus lego, condigno.

[5] *Providus & sollicitus dicit.*] *Pamelius ait*, Omnino & istud lego, pro, dicens.

[6] *Et in doctrinis Apostolorum.*] *Pamelius ait*, Unde hæc citat nescio; neque enim reperiuntur aut in Canonibus aut in Constitutionibus Apostolicis.

[7] *Cum delinquentibus.*] *Pamelius ait*, Rursum omisimus, ne, particulam superfluam.

[8] *Quam magna & larga pietas Domini filii.*] *Pamelius ait*, Lego, Dei.

[9] *Non uno genere tentans.*] *Pamelius ait*, Censeo legendum, tentationis.

[10] *Mœchiæ.*] *Pamelius ait*, Prorsus aut hoc legendum, aut mœchia, pro eo quod erat, mœchæ.

[11] *Magna amplexu operitur deletio.*] *Pamelius ait*, Locus multis est corruptus.

[12] *Manus quæ jam.*] *Pamelius ait*, Omnino lego hoc, pro tam, adjicio vero, est, ex Antonino.

[13] *Ad sacrificium Dominicum admissa.*] *Pamelius ait*, Aut alludit ad veterem consuetudinem, de qua libro de lapsis, aut (quod magis apparet ex sequentibus) de presbyteris loquitur.

[14] *Quæ ad laudem Domini.*] *Pamelius ait*, Sic recte Anton. & Morelii quidam codex, pro, ipsa.

[15] *Quæ signum crucis*, &c.] *Pamelius ait*, Hoc iterum ex Antonino pro eo quod erat, ipsa per quam tuemur signum crucis in frontibus.

[16] *Ipsa quæ divina sacramenta.*] *Pamelius ait*, Juxta præcedentem Antonini lectionem, non sum veritus interserere, quæ.

[17] *Quid est, inquam.*] *Pamelius ait*, Particulam, inquam, ex eodem Antonino adjeci; quippe apud quem haud dubio sic legendum, pro eo quod habet, inquit.

[18] *Diaboli venabulum & delicti vulnus.*] *Pamelius ait*, Hæc lectio quoque ejus placet, præ vulgata, Zabuli malum & diaboli vulnus. Juxta quem iterum paulo post & prætermisimus.

 [1] *Ubi*

capiendum summissus, & cum ceperit de captivo triumphum, perfidia, falsa testimonia. Tabulam aleæ dico; [1] ubi dementia, & furia, & venale perjurium, imperium & colloquium serpentinum. [2] Illic rabiosa amicitia, illic atrocissimi [3] sceleris (a) fraternitas discordans, illic convicia & audacia læva, & mens insana, & fera impatientia. Aleæ tabulam dico; ubi possessionum amissio, & pecuniarum ingentium (b) perditio, monstrum, & demonstrans litigiosum, furax dementia.

O aleatorum noxia, sedentaria, & pigra nequitia! O manus crudeles, & ad periculum sui armatæ, quæ bona paterna & [4] opes avorum sudore quæsitas ignominioso studio dilapidant: manus trux, noxia & insomnis nocte dieque continuis instrumentorum suorum armigera: quæ peccando seipsam damnavit, & post peccata non desinit ire. O nequam manus, in perniciem Domini sui armata, quæ sordidissimi æris totam substantiam perdit; & [5] cum tot essent augendæ rei familiaris & multarum abundantiæ opum, modo inops & pauper est. Alea est, quam lex odit: alea est, quam (c) sequitur crimen ignobile; ubi manifesta tentatio, & pœna occulta. (d) [6] Alea est alveus mali, & supplantatio amici, quæ nec lucrum confert, sed totum consumit. Hinc deinde pauperes fiunt, hinc opes suas perdunt, hinc jam consumtis omnibus rebus suis, mutuis pecuniis se obruunt: hinc patrimonium, [7] sine ulla fori calumnia amittunt. Qualis est lis, ut quos nemo persequitur, seipsos per invidiam persequantur? ut paternas suas hæreditates sub ossorum multiformi numero (e) dispergant?

Est & quando ipsi aleatores cum prostitutis mulieribus penes auctorem suum nocturnas vigilias clausis foribus celebrant: armantur adversus se miseri, spiritu diaboli repleti: & illic duplex aut geminum crimen admittunt. Hic concrepat aleæ sonus, illic silentio operatur incestus: hic sine ullo dignitatis suæ respectu, sine ulla excusatione, pestifero studio cedere bonis suis cogitur; illic secreto mortale venenum bibitur. Unde hæc sacrilega meditatio, unde hoc crimen, auctorum testimonio comprobamus? Cum enim quidam studio literarum bene eruditus, multum meditando hoc (f) malum & tam perniciosum studium adinvenit, [8] instinctu solius Zabuli, qui eum artibus suis repleverat; hanc ergo autem ostendit, quam & colendam sculpturis cum sua imagine fabricavit. Statuit itaque imaginem suam cum nominis sui subscriptione, suggerente sibi amico, qui ut hanc artem excogitaret [9] in pectore subjecit. (g) Sic ergo se in imagine speciosa demonstrans, alto quodam loco condidit; & [10] in sinus suos hanc aleæ tabulam gestans, ut quasi ipse lusor & adinventor hujus malitiæ appareret, cujus nomen à Dei servis nominari non deberet (sic enim in nomine turpis est, quomodo in factis iniquus) & quisque Dei servus aleæ tabulam amplectitur, auctoris nomine vocaretur. Ille enim cum se [11] in statunculis & simulacris formaret, aliud crimen adinvenit, [12] quo se ab imitatoribus suis (h) colendum, & sibi sacrificandum instituit; ita ut qui vellet studio ejus adhærere, non ante manum in tabulam porrigeret, nisi auctori hujus prius sacrificasset. Inde factum est, ut olim qui homo fuerat, & facinoris admissionis adulter, post mortem, à (i) profanis & errantibus [13] sub fictitio nomine Dei, talis coli meruerit.

Aleæ tabula qui ludit, & (k) maleficia nosse debet, quod à Dei servis longe sit, (l) sciens quoniam foris [14] maleficus & venenarius, & iterum in judicii diem in igne rotante torquebitur. Aleæ tabula qui ludit, prius auctori ejus sacrificare debet; quod Christianis non licet dicente Domino: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Deo soli; & iterum: Nolite sacrificare diis alienis, ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendum vos. Christianus qui es, & aleæ tabula ludis; licet non sacrifices, lege hujus facinoris particeps es. Et utique Dominus occurrit & dicit: Exi de ea populus meus, ne sis particeps delictorum ejus. Et iterum: Discedite, discedite inde, exite de medio ejus qui portatis vasa Domini, & immundum ne tetigeritis. Christianus quicunque es & alea ludis, hoc (m) primo in loco credere debes, quia non Christianum, sed Ethnicum tibi nomen est; & illud quod ad sacrificium Dominicum pertinet, in vacuum sumis. Sic (n) enim dicit: Omnis immundus non (o) tanget sacrificium sancti. Dicit enim scriptura: [15] Omnis vir manducans carnem sacrificii, & immunditia ejus super ipsum; pereat anima illa de populo meo.

Aleator quicunque es, Christianum te dicis; quod non es, eo quod seculo particeps es: nec (p) amicus Christi potes esse, qui cum inimico Christi tenes amicitiam. [16] Certe qualis dementia aleatorum fidelium, ubi insaniunt, & furacissimis vocibus pejerant; [17] & deorbati Zabuli caligine, invicem sibi manus inferunt, maledicunt, se devovent, parentum originem

1 turbis

(a) Immanitas, illic, *Bod.* 1. (b) Perditus, & dem. lit. &, *Bod.* 1. (c) Insequitur, *Bod.* 1. (d) Laqueus est ille mali, *Bod.* 1. (e) *Sic Corb. Imp.* Sub hostium suorum multif. num. Disperdant, *Bod.* 1. (f) Malum, *Lam.* (g) *Sic Corb. Imp.* In Peccatorem subvenit. (h) Colendum diceret, sacrificandi sibi legem terminabit: ita, *Bod.* 1. (i) *Sic Bod.* 1. *Imp.* Pronis. (k) Maleficium, *Bod.* 1. (l) Scientes, *Bod.* 1. (m) *Sic Bod.* 1. Primum, *Imp.* (n) Enim Dominus, *Bod.* 1. (o) Tangat, *Bod.* 1. (p) *Sic Bod.* 1. *Corb. Imp.* animus.

1 *Ubi dementia & furia.*] *Pamelius ait*, Antoninus, ubi mentis furia.

2 *Illic rabiosa amicitia.*] *Pamelius ait*, Sic etiam ille, & alius quidam Morelii codex, pro, rabidosa.

3 *Sceleris fraternitas.*] *Pamelius ait*, Ita alius Morelii codex pro, immanitas.

4 *Opes avorum sudore quæsitas.*] *Pamelius ait*, Alius Morelii codex sudoribus, sic & Anton.

5 *Cum & tot essent augendæ rei*, &c.] *Pamelius ait*, Aliquid desideratur, nempe occasiones, aut simile quid.

6 *Alea est alveus mali*, &c.] *Pamelius ait*, Hoc rursum ex Anton. pro, laqueus est ille mali, & supplantatio inimici, qui.

7 *Sine ulla fori calumnia.*] *Pamelius ait*, Ex eodem fori, pro, forti. Sed vicissim apud illum reponendum calumnia, pro, pecunia.

8 *Instinctu solius Zabuli*] *Pamelius ait*, Hoc quoque ex eodem, pro, instigatu, qui etiam legit, adimplevit, pro repleverat; sed hoc male.

9 *In peccatorem subvenit.*] *Pamelius ait*, Phrasis obscura.

10 *In sinus suos.*] *Pamelius ait*, Forte, in sinu suo; est tamen adhuc locus obscurus & mutilus.

11 *In statunculis & simulacris.*] *Pamelius ait*, Adjecimus, &, ante desideratum.

12 *Quo se ab imitatoribus colendum*, &c.] *Pamelius ait*, Ita rursum ex illo, pro eo quod erat, colendum diceret, sacrificandi sibi legem terminavit.

13 *Sub fictitio nomine Dei.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lege, pro, fictioso.

14 *Maleficus & venenarius.*] *Pamelius ait*, Nova vox, quantum apparet, à venerandis idolis derivata.

15 *Omnis vir manducans carnem sacrificii.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic restitui hunc locum, ex lib. de Lapsis, ubi sic citatur hæc scriptura, pro eo quod erat, mendicans: lego ex eodem, immunditia, pro immunditiæ.

16 *Certe qualis dementia.*] *Pamelius ait*, Antonin. O qualis, qui etiam pejerant, legit pro, perjurant.

17 *Et deorbati Zabuli caligine.*] *Pamelius ait*, Anton. diaboli. Nova autem est vox, deorbati.

1 *Turbis*

[1] turbis præsentibus dehonorant. Sonat publice aleæ strepitus, festinant ad necem hæreditatis suæ manus: nec intelligit miser, quid sibi noceat, quando se aleæ auctorat. Et qui jam sæpius vincitur, rursus ad nocentius studium, Zabulo suadente animatur. O ars infesta studentibus, & stuprum libidinosum; quod non divitias, sed nuditatem & inopiam præstat; manus carnifex, manus noxia, quæ nec post lucra desinit; sed adhuc post damna ludit. Christianus qui alea ludit, ad sacrificium Zabuli, [2] immolantibus (*a*) penes auctorem, manus polluit. Et idcirco Dominus ad hoc indignari dicit: Nolite, inquit, extendere manus vestras injuste, ne exacerbetis me, & non sinam vos diu permanere super terram; & iterum: Abstinete manus vestras ab injusto, [3] & ne feceritis quicquam mali. Et Apostolus beatissimus Paulus similiter dicit: [4] Videte fratres, ne (*b*) obfiguremini huic seculo, & pompis & deliciis & voluptatibus ejus; sed continete vos ab omni (*c*) injustitia. Nam (*d*) qui delinquit in Deum, nulla fit excusatio, nec indulgentia ulla, [5] & nemini venia datur. In Evangelio Dominus dicit: Si quis, inquit, dixerit blasphemias in filium hominis, dimittetur illi: at is qui peccaverit in Spiritum sanctum, non dimittetur illi, nec hic, nec in futuro seculo. Et iterum propheta dicit: [6] Si delinquendo (*e*) peccet vir adversus virum, orabitur pro eo ad Dominum: Si autem in Deum peccaverit, quis orabit pro eo? Et beatus Apostolus Paulus procurator vicarius Christi, Ecclesiasticam curam agens, ponit & dicit: Vos estis templum Dei, & in vobis Christus habitat; si quis templum Dei violaverit, perdet illum Deus. Iterum Dominus in Evangelio suo negat peccatores, & exprobrat dicens: Recedite à me omnes qui operamini injustitiam; nunquam vos cognitos habui. Et Joannes Apostolus dicit: Omnis qui peccat, non est de Deo, sed de diabolo est; & scitis, quoniam ideo venturus est filius Dei, ut perdat filios diaboli.

Si quis aleator Christianus es, tuus & hæreditatis tuæ inimicus es. Quicunque es, desine ab illa dementia miser. Quid te in laqueum mortis cum diabolo ultra præcipitas? [7] quid opes & divitias tuas (*f*) sordidissimo ære admittis? quid te laqueis secularibus involvis, ut (*g*) de seculo judiceris? quid inimicum tuum favoribus laudando, delinquis; cum quo necesse est puniaris? Esto potius, non aleator, sed Christianus: pecuniam tuam adsidente Christo, spectantibus angelis, & martyribus præsentibus, super mensam Dominicam sparge: patrimonium tuum, quod forsitan sævo studio perditurus eras, pauperibus divide: divitias tuas Christo vincenti committe: servus cum Domino tuo vocare, studio deifico obsequere, artem Domini imitare, quæ non perdit sed potius acquirit. Desine ab illis tuis furacissimis moribus, cohibe præcipitem nequitiam tuam; sit tibi cum pauperibus quotidianis lusus, sit tibi cum viduis frequens operatio; censum & adparatus tuos omnes ad studium Ecclesiæ distrahe: aurum tuum, & argentum, & pecunias tuas in thesauris cœlestibus repone; fundos & villas tuas, justa operatione [8] ad paradisum remove: ut peccata donentur tibi, eleemosynis & orationibus continuis incumbe. Alea ne luseris; ubi lusus nocivus est (*h*) [9] & crimen mortale; ubi dementia sine consideratione; ubi nulla veritas, sed [10] mendaciorum mandra. Abscide inde manum tuam, & averte inde cor tuum: extrahe caliginem inimici ab oculis tuis, & purifica manum tuam à sacrificiis Zabuli: abige abs te furaces mores, esto patiens & Christianus, esto tibi & vitæ tuæ in operationibus justus & providus. Fuge diabolum persequentem, & fuge aleam inimicam rerum tuarum: studium sit tibi sapientiæ, Evangelii monitis erudire, puras manus ad Christum extende, ut promereri Dominum possis, Aleam noli respicere; Amen.

(*a*) *Sic Corb. Imp.* Pœnis auctoris. (*b*) Configuremini, *Bod.* 1. (*c*) Injustitia seculi, *Bod.* 1. (*d*) Quod delicti in Deum nulla fit excusatio, *Bod.* 1. (*e*) Peccatur adversus, *Bod.* 1. (*f*) *Sic Corb. Imp.* Sordidissimas æris. (*g*) Cum seculo, *Bod.* 1. *Corb.* (*h*) Crimen immortale, *Corb.*

[1] *Turbis præsentibus.*] *Pamelius ait*, Hoc ex eodem reposui, pro eo quod erat, turpibus, pessime.

[2] *Immolantibus penes auctores.*] *Pamelius ait*, Rursum obscurus locus. Eadem phrasis supra occurrit.

[3] *Et ne feceritis quicquam mali.*] *Pamelius ait*, Omnino sic lego, quia præcedit, abstinete.

[4] *Videte fratres ne obfiguremini.*] *Pamelius ait*, Ubique alibi Cyprian. configuremini.

[5] *Et nemini venia datur.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc lego, pro, veniam, videtur autem hoc pertinere ad errorem Novatianorum.

[6] *Si delinquendo peccet vir.*] *Pamelius ait*, Istud quoque ex Cypriani aliis locis, pro peccatur.

[7] *Quid opes & divitias tuas.*] *Pamelius ait*, Locus iterum obscurus.

[8] *Ad paradisum remove.*] *Pamelius ait*, Forte, remitte.

[9] *Et crimen mortale.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lego cum altero Morelii cod. pro, immortale.

[10] *Mendaciorum mandra.*] *Pamelius ait*, Alius, mendacii malitia.

DE MONTIBUS SINA ET SION

Tractatus ignoti Auctoris, adversus Judæos.

[1] PRobatio Capitulorum quæ in Scripturis deificis continentur, quæ in veteri Testamento figuraliter scripta sunt, per novum Testamentum spiritaliter intelligenda sunt, quæ per Christum in veritate adimpleta sunt. Nobis enim per Jesum Christum spiritalis intellectus datus est, [1] ipso

[1] *Probatio capitulorum.*] *Pamelius ait*, Mutilum est atque adeo obscurum hujus libri frontispicium, quod tamen legunt omnes excusi & MSS. cod. præter Cambron. qui sic habet. Quod probatio capitulorum, &c. Neque ille satisfacit.

[1] ipso Jesu dicente: Vobis quidem datum est intelligere sacramenta Dei, aliis autem in similitudinibus. Invenimus in Evangelio [2] κατὰ Joannem scriptum. Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Jesum Christum facta est. Quæ lex Moysi in monte Sina data est. Verum iterum invenimus scriptum: [3] De Sion enim exiet lex, & verbum Domini ab Hierusalem. [4] Quatenus hoc intelligere debemus? utrum Sina mons, ubi à Deo Moysi lex data est, & Sion mons unde lex exivit, unum sint; an vero alter sit Sina mons, & alter sit Sion mons. Invenimus enim hæc nomina duorum montium esse Hebraica; [5] verum Latina interpretatio nominum differentium ab invicem, ostendit aliud esse Sina montem, & aliud montem Sion.

Hæc est interpretatio de Hebraica lingua in Latinam. [6] Sina mons interpretatur, tentatio æterna & odium: æque & Sion interpretatur, tentatio exacerbationis & speculatio. Vides ergo in Hebraica interpretatione non sibi similare, sed neque esse unum montem, sed potius duos invicem à se differentes gratia & honore. Præterea cum dicat David propheta [7] in Psalmo 2. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, annuncians imperium ejus: ecce quatenus montem Sion sanctum designat. Unde manifestum est montem Sion cœlestem esse & spiritalem, [8] & montem Sina esse terrenum. Nihil enim potest, quod in terra est, esse sanctum; cum totus mundus mala facta habeat, & à diabolo sit maculatus, dicente Jesu: Odit me seculum, [9] & ego odi illud: quia (a) facta illius sunt mala. Ex qua re quidquid est in hoc seculo terreno, sanctum esse non potest.

Sion autem (b) montem ex prophetico dicto constat esse sanctum & spiritalem; in quo monte (c) [10] Spiritus sanctus filius Dei rex constitutus est, annuncians voluntatem & imperium Dei patris sui: & Sina montem terrenum esse in arida terra constitutum, qui est in Syria Palæstina, ubi est terra Judæa, (d) Ubi est & civitas illa interfectrix prophetarum: ante cujus portam Christus à Judæis crucifixus est in horto: quæ civitas dicitur Hierusalem per Esaiam prophetam, spiritaliter vero execrata & derelicta. Nec immerito. Quia & Deus ex eodem monte Sina terreno, per Moysen adhuc in carne terrena primi hominis positum, populo Judæorum terreno & carnali legem à Deo accepit illis tradendam, digitis sacris scriptam in duabus tabulis lapideis, [11] (licet digitis sacris, tamen digitis in figura carnis) quasi populo carnali & durissimo: sicut fuerunt tabulæ lapideæ durissimæ, in quibus tabulis legem acceperunt. Ideo in duabus, quia significaret unitatem populi dividi in duas partes, partem quæ salvatur, & partem incredulam quæ perit; dicente Angelo ad Rebeccam uxorem Isaac: Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo dividentur, & populus populum superabit, & major serviet minori. Rebecca vero figuram portabat Ecclesiæ, sicut Isaac vir ejus typum in se portabat Christi. Ergo cum dicit, duæ gentes in utero tuo sunt: quia & de gentibus duas partes futuras designabat, partem idololatram perditam, & partem credulam viventem per fidem; hanc unam partem gentium designat in utero Ecclesiæ permanere in generationem æternam in figura Rebeccæ; & partem populi infidelium Judæorum à ventre tunc Rebeccæ dividi, & separari à nativitate Ecclesiæ. Hæc fuit præfiguratio in Genesi per Angelum spiritaliter annunciata. Hæc vero nomina montium talem habent interpretationem in lingua latina, ut demonstret veritatem; qui sint hi duo montes Sina vel Sion: quod quidem post paululum dicturi sumus. [12] Ita enim hanc veritatis interpretationem probavimus, de principio generis humani venientem. Ita ab initio mundi & deinceps omnes homines nascentes, de tempore & facto nomina à parentibus suis accipiebant (non quidem ex se, sed à Deo mente impellebantur; qui antequam fiant, præscius est futurorum) ut quales post crementum ætatis suæ futuri essent, posteriori tempore verbis & nominibus Hebraicis designaretur; & quid singulis futurum esset, interpretatio nominum designaret veritatem; sicuti tunc temporis in Patriarchis completum est, secundum primi hominis carnem de terræ limo esse, ex ipso protoplasto probamus veritatem.

Nomen accepit à Deo Adam. Hebraicum Adam in Latino interpretatur terra caro facta, eo quod [13] ex quatuor cardinibus orbis terrarum pugno comprehendit, sicut scriptum est: Palmo mensus sum cœlum, & pugno comprehendi terram, & finxi hominem ex omni limo terræ: Ad imaginem Dei feci illum. Oportuit illum ex his quatuor cardinibus orbis terræ nomen in se portare Adam. Invenimus in Scripturis, per singulos cardines orbis terræ esse à conditore mundi

(a) Sunt facta illius, *Foss. Mic. Vict.* (b) *Sic Foss. Mic. Vict. Imp.* Non tam ex. (c) Spiritu sancto, *Foss. Mic. Vict.* (d) *Sic Foss. Mic. Vict. Imp.* Dei & Patris. (e) *Sic Foss. Vict. Mic. Imp.* Ubi est civitas.

[1] *Ipso Jesu.*] *Pamelius ait*, Cambron. Christo.

[2] *Secundum Joannem.*] *Pamelius ait*, Hoc ex cod. Cambron. Marchin. Dunen. & Affligin. ad marginem cum Morelio, pro eo quod Affligin. in ipso contextu & vet. exc. juxta; ceteri vero, secundum.

[3] *De Sion enim exiet lex.*] *Pemelius ait*, Etiam hoc cum Morelio ex tribus cod. MSS. pro, exibit.

[4] *Quatenus hoc intelligere debemus.*] *Pamelius ait*, Adjecimus interrogandi notam cum vet. exc. Gravio & Cauchio, & cum nulli eam legerent, loco submovimus ubi erat. An unum.

[5] *Verum latina interpretatio.*] *Pamelius ait*, Manutius, Latina vero. At illud genuinum est.

[6] *Sina mons interpretatur.*] Tanquam verbo prorsus passivo auctor noster voce, interpretor, passim utitur; in Grammatica non minus quam in Theologia hospes.

[7] *In Psalmo 2.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lego, non primo, cum etiam Cyprianus supra lib. Testim. 3. cap. 29. secundum nuncupet hunc psalmum, hæc verba citans, non primum.

[8] *Et montem Sina.*] *Pamelius ait*, Adjicio, montem, ex Cambron. cod. ex eodem reposui illud. Cum totus mundus mala facta habeat, & à diabolo, pro eo quod erat, cum totus mundus propter mala facta à diabolo.

[9] *Quia & ego illud.*] *Pamelius ait*, Cambron. omisso, quia, legit & ego odi illud; neutrum placet, quia longe aliter Evangelista, Quia ego testimonium perhibeo de illo.

[10] *Spiritus sanctus filius Dei.*] *Pamelius ait*, De hac veterum loquendi formula, vide supra librum, quod idola non sint dii. Quare nihil movere debent lectorem, aut ista hunc aut duo similes infra docere. Neque enim ante hæreses de Spiritu sancto exortas, tam caute scripserunt Veteres.

[11] *Licet digitis sacris, tamen digitis in figura carnis.*] *Pamelius ait*, Manutius omissa voce, licet, & semel tantum recitans voces illas, digitis sacris, paulo prius, certa posuit. Verum vulgatæ lectioni consentiunt MSS. nostri; & si parenthesi hæc includantur, sensus erit perspicuus.

[12] *Ita enim omnipotens Deus*, &c.] *Pamelius ait*, Locum hunc depravatissimum ex codic. MSS. partim Affligin. Dun. Marchin. & vet. exc. partim Cambronensi ista restitui. Ita ab initio mundi & deinceps omnes homines nascentes, de tempore & facto nomina à parentibus suis accipiebant (non quidem ex se, sed à Deo mente impellebantur; qui antequam fiant, præscius est futurorum) ut quales post crementum ætatis suæ futuri essent, posteriori tempore verbis & nominibus Hebraicis designaretur. & quid singulis futurum esset, interpretatio nominum designaret veritatem.

[13] *Ex quatuor cardinibus orbis terrarum pugno comprehendit.*] Hæc

di quatuor ſtellas conſtitutas in ſingulis cardinibus. Prima ſtella orientalis dicitur ἀνατολὴ, ſecunda occidentalis δύσις, tertia ſtella aquilonis ἄρκτος, quarta ſtella meridiana dicitur μεσημβρία. Ex nominibus ſtellarum numero quatuor de ſingulis ſtellarum nominibus tolle ſingulas literas principales, de ſtella Anatole, a, de ſtella Dyſis, d, de ſtella Arctos, a, de ſtella Meſembria, m; in his [1] quatuor literis cardinalibus habes nomen Adam. Nam & in numero certo per quatuor literas Græcas nomen deſignatur ἀδὰμ, ita α μία, [2] id eſt, unum, δ τέσσαρες, id eſt, quatuor, α μία, id eſt, unum, μ τεσσαράκοντα, id eſt, quadraginta. Fac & invenies numerum quadragenarium ſenarium. Hic numerus XLVI. paſſionem carnis Adæ deſignat, [3] quam carnem in ſe figuralem Chriſtus portavit, & eam in ligno ſuſpendit. Quæ caro à Deo patre Jeſu vocitata eſt Spiritus ſanctus, qui de cœlo deſcendit, Chriſtus, id eſt, unctus Dei vivi à Deo vocatus eſt; ſpiritus carni mixtus, Jeſus Chriſtus. [4] Hic ergo numerus 46. paſſionem declarat, eo quod ſexto milleſimo anno, hora ſexta paſſus: à mortuis reſurgens; quadrageſima die in cœlos aſcendit: vel quia Solomon quadraginta ſex annis templum Deo fabricaverit. In cujus templi ſimilitudinem Jeſus carnem ſuam eſſe dixit, dicens Phariſæis: [5] Deſtruite fanum iſtud, & ego in tribus diebus excitabo illud. Et Phariſæi dicebant: Quadraginta ſex annis ædificatum eſt fanum iſtud, & hic in tribus diebus excitabit illud? Dicebat autem Jeſus fanum de corpore ſuo.

Deinde Abel filius Adæ nomen accepit Hebraicum, deſignans fratris interſectionem & parentum luctum. Item Enoch, qui ante diluvium Deo juſtus complacuit, & ideo de iſto mundo in carnis ſuæ nativitate vivus tranſlatus eſt in loco, ubi Deus ſcit; ex quo loco in conſummatione mundi innovari habet in hoc mundo, unde etiam tranſlatus eſt ad confundendum & revincendum antichriſtum. A quo interſecti martyria ſua complebunt, viventes in æternum in ſecula ſeculorum. Et ideo Enoch interpretatur, innovatus. Deinde Job juſtus, qui ante diem judicii meruit voce judicis laudari, & ideo diabolo devicto & ſuperato, Job interpretatur, cariſſimus Dei. Æque & Abraham in ſua nativitate à parentibus ſuis Abram vocatus eſt; tentatus vero à Deo fidelis inventus eſt, & à Deo benedictus pater multarum gentium conſtitutus eſt, & ideo immutato à Deo nomine Abraham vocatus eſt, interpretatur, pater multorum populorum.

Ecce interim de multis probationibus pauca diximus, ut ad duorum montium nominum pervenientes, interpretationes eorum montium nominum probemus, qualiter deſignata ſunt ad noſtram inſtructionem; ut ex hac interpretatione nominum, intelligamus montem Sina eſſe terrenum, & montem Sion eſſe cœleſtem. Spiritaliter interpretatum Sina, tentatio æterna & odium; [6] & mons Sion, tentatio exacerbationis & ſpeculatio. Ita intelligitur cum dicitur mons Sina, tentatio æterna & odium, eo quod ex eo monte Moyſes legem acceperit populo duriſſimo & contumaci. Per quam legem tentati à Deo æterno, [7] inventi ſunt non poſſe eandem legem ſuſtinere in perpetuum, exinde Deo in odium converſi ſunt. Ideo in nomine montis Sina, unde legem acceperant, interpretatio nominis deſignavit populum tentatum à Deo, & in odium æternum eſſe converſos: ideo dicitur Sina, tentatio æterna & odium. Invenimus enim in ſcripturis eos eſſe à Deo tentatos. Ita poſitum dicente Domino ad Moyſen: Exeat populus iſte, & colligat ſibi diurnum in diem, & tentabo eos an poſſint legem meam ſuſtinere an non; & tentati à Deo per legem, inventi ſunt ab ea lege alieni. Exinde Deo in odium æternum converſi ſunt, & completa eſt interpretatio Sina. [8] Manifeſta vero & Moyſen, per quem eos Deus per legem tentavit, in Latino interpretatur ſimiliter, Moyſes tentatio Dei, & inventio, per quem tentati à Deo inventi ſunt alieni à legis obſervatione, ideo in æternum Deo in odium converſi ſunt. Hoc odium in ipſo genere Judæorum ſcriptum invenimus, dicente Iſaac de duobus ſuis filiis Eſau majore; & Jacob minore: Jacob dilexi, Eſau autem odio habui: Eſau vero major piloſus fuit totus, inquit, quaſi corium piloſum, in figura populi majoris, in impietate delictorum ſuorum conſtituti. Et Jacob fuit lenis & minor, in figura populi novellioris, qui ex dicti audientia per credulitatis fidem ex aſpredine ſeculi in lenitatem converſus eſt ad Chriſtum Deum, & Dei filium.

Ecce probavimus per ſcripturarum fidem populum majorem & vetuſtiorem eſſe Deo in odium converſum ſecundum interpretationem montis Sina dicentis, tentatio æterna & odium. Æque Sion montis ita interpretatur, [9] tentatio exacerbationis & ſpeculatio. Hæc vero interpretatio Latina, ligni ſacri paſſionem deſignat, dicente Solomone de ipſa paſſione Dominica: Contumelia & tormento interrogemus illum, ut ſciamus reverentiam illius & probemus patientiam ipſius,

Hæc ex lacunis Rabbinorum hauſta. in Pirke R. Eliezer dicitur. Incepit Deus colligere pulverem primi hominis, è quatuor terræ angulis, vid. rubrum, nigrum, album, viridem. Ruber pulvis factus eſt ſanguis, niger fuit pro viſceribus, albus pro oſſibus & nervis, viridis factus eſt corpus. Cur congeſſerit pulverem ejus ex quatuor mundi angulis? quia dixerat ſanctus benedictus, ſive iverit homo ex oriente in occidentem, vel ex occidente in orientem, ſeu in quemcunque locum contenderit, & venerit terminus ejus ut ſeparetur ex hoc mundo, ne tum terra dicat, in iſto loco non eſt à me pulvis corporis tui, *&c.*

[1] *Quatuor literis cardinalibus habes nomen Adam.*] Neſcivit Cabbaliſta noſter in nomine אדם tres tantum reperiri literas. Sed ſi nugarum iſtarum magis idoneus Auctor expectetur, conſulat lector tomum nonum operum D. Auguſtini, tract. 10. in Evang. Joan. ubi hæc omnia occurrunt.

[2] *Id eſt unum*, &c.] *Pamelius ait*, Tum hoc, tum quæ ſequuntur, id eſt quatuor, &, id eſt, unum, & rurſum, id eſt, quadraginta, adſcripta erant in cod. MS. Dun. ad interpretationem Græcarum vocum, in aliis MSS. & vet. exc. omnino deſiderabantur. Ad intellectum tamen majorem putavimus retinenda.

[3] *Quam carnem in ſe figuralem.*] *Pamelius ait*, Sane & caute hoc intelligendum recte adnotavit Manutius.

[4] *Hic numerus* 46.] Ligneus hic ſupputator, numerum 46. conficit ex numero 6000. numero 6. &. 40.

[5] *Deſtruite fanum iſtud.*] *Pamelius ait*, Gravius phanum, & hic & bis poſtea, verum illud conſtanter MSS. omnes, & non Feſtus modo, ſed & Varro de L. L. lib. 5. & Livius 1. dec. lib. 10. à fando dictum fanum volunt.

[6] *Et mons Sion tentatio exacerbationis.*] *Pamelius ait*, Addebant alii, æternæ; verum recte omiſit Manutius cum Cambron. cod. quia ſupra non legitur.

[7] *Inventi ſunt.*] *Pamelius ait*, Ex auctoritate ejuſdem cod. omiſi particulam, &, ſuperfluam.

[8] *Manifeſta vero & Moyſen*, &c.] Ad Moyſis nomen, ſi ſonus ſpectetur, accedere videtur, Maſſa, quod tentationem denotat. *Pamelius ait*, Locus uſque adeo corruptus, ut mederi ex MSS. non licuerit. Ex illis enim quatuor conſentiunt cum excuſis vulgatis, ſicut etiam veteres excuſi, præterquam quod legant Moyſes, quomodo & Morelius legens etiam, Manifeſtat, Cambron. cod. vero longe aliter: Manifeſta vero Moyſi & Aaroni, per quos eos Deus per legem tentavit, in Latino interpretatur. Similiter in monte tentati à Deo inventi ſunt alieni, *&c.* fortaſſis ita legendum; & completa eſt interpretatio Sina, manifeſta Moyſi & Aaroni per quos eos Deus per legem tentavit, omiſſis ceteris omnibus; quandoquidem prius eadem verba ſint poſita, atque adeo hic videantur ſuperflua.

[9] *Tentatio exacerbationis.*] Videtur ſono vocis deceptus à שנא derivaſſe ſcriptor hic ſuum interpretamentum.

ipsius, [1] & tentemus quæ eventura sunt illi. Si enim vere filius Dei est, suscipiet illum, & liberabit eum de manibus contrariorum; morte turpissima condemnemus illum. Hæc cogitaverunt & erraverunt; excæcavit illos malitia ipsorum, & non intellexerunt sacramenta Dei. Ecce tentatores Judæos: item scriptum est: Et tentaverunt Deum in loco inaquoso. Speculum vero altitudinem ligni declarat, dicente Solomone: Posuerunt me velut custodiam pomarii, eo quod in horto in ligno confixus inter duos latrones pependit: & de altitudine ligni ambos speculatur in figura duorum populorum malefactorum; Gentes in seculi mala facta jacentes, & Judæos interfectores prophetarum. Hi sunt duo populi malefactores; quorum figuram in se portabant duo latrones, inter quos pependit innocens. Unus blasphemabat; alius vero confessus est, quia innocens injuriam patiebatur. Jesus autem ambos speculabatur de ligno speculatorio, blasphemum & confessorem, confessorem salvavit, & blasphemum perdidit, sicuti de duobus populis fecit.

Persecutores derelicti, qui in æternæ mortis sententia sibi non crediderint, si sic de seculo exierint, perient. Gentes vero ad se conversæ fidem sibi habentes, quia filius Dei est; salvatæ videbunt in æterna secula seculorum imperatorem & regem suum. Verum in ipsa passione pendens in ligno, duas partes populi prospiciens speculabatur, de alto ligno. Pars populi, qui viderant virtutes ejus mirabiles & deificas, patientem illum injurias dolentes plorabant: alii vero Judæi irridentes, de arundine caput ejus quassabant, blasphemantes & dicentes: Ave rex Judæorum, ubi est pater tuus? veniat & liberet te de cruce. Exinde exacerbatus pater fecit cœlum patefieri, & tonitrua facta sunt, & tenebræ insustinibiles; terra commota, patefacta sunt sepulcra, [2] & corpora sua ejecerunt, & foras à se miserunt; velum templi scissum est; & à tanto fragore cœli & terræmotu, omnes qui stabant ante lignum, alii dolentes, alii vero blasphemantes, & illudentes, [3] prostrati in faciem jacuerunt, trementes, tanquam mortui. Tunc Judæi intellexerunt se offendisse Deum, & in luctum conversi sunt; & fuit exacerbatio. Eo enim tempore quo in ligno confixus pependit, dies fuerunt azymorum, qui sunt dies festi Judæorum. Eo die metuentes factum esse terræmotum, & cœli fragorem, prostrati in faciem, in terra plangentes, in luctum conversi sunt; & in ipsa sua passione complevit propheticum dictum: Et convertam dies festos eorum in luctum, & cantica eorum in lamentationem. Ante enim cum captivi detenti essent in Babylone, dicebant illis Babylonii: Cantate nobis cantica de canticis Sion, & Judæi lamentantes captivitatem suam, dicebant Babyloniis, ut diximus, lamentantes se: Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?

Ecce quatenus completa est interpretatio montis Sion, tentatio exacerbationis & speculatio. Unde manifestum est montem Sion ligni sacri regnum esse in sanctitate justificatum, dicente David: Annunciate regnum Dei in gentibus, quia Dominus regnavit à ligno, & transivit in gentibus. De quo regno ligni regalis idem propheta dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus annuncians imperium ejus. Quod dictum propheticum per Pontium Pilatum in sua passione pendens in ligno complevit. [4] Pontius Pilatus impulsa mente à Deo accepit tabulam, & titulum scripsit tribus linguis, Hebraice, Græce, & Latine: Jesus Nazarenus rex Judæorum; & in capite ligni clavis tabulam cum nomine regis Judæorum confixit: & tunc manifestavit propheticum dictum, eo quod spiritaliter mons Sion crux est, quæ est virtus Dei, Apostolo dicente: Crux Christi non credentibus stultitia est, credentibus autem crux virtus est Dei; & iterum dicit: Nos autem annunciamus vobis Christum, & hunc crucifixum: Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis & Græcis, Dei virtutem & Dei sapientiam. [5] Sic vero & alius propheta declarat lignum passionis Dominicæ esse montem Sion sanctum, in spiritu ita dicens: Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus; dextera lævaque extensis, clavis fixis, innocentiam demonstrans. Ideo dicit innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, [6] & non juravit subdole proximo suo, hic accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo salutari suo. Omnis passio hominum in terram cadet, hæc sola passio crucis stantem demonstrat: unde verum dicimus, montem sanctum lignum esse passionis. Inde innocens manibus, & mundo corde non fuit. Nec enim mundus corde, eo quod Ægyptium calce percusserit in Ægypto, & mortificaverit eum, & manibus suis eum in arena obruerit; Christus autem in montem sanctum ascendit lignum regni sui, ut moreretur à Judæis, quanquam ipse aliquem hominum non mortificaverit, nisi solum diabolum inimicum generis humani. Exinde in montem ascendit innocens & mundus corde; & ideo propheta dicit: Quis ascendet in montem Domini, & quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus & mundo corde. Et declaravit montem Sion sanctum esse sanctam crucem, dicente æque propheta: De Sion exiet lex, & verbum Domini ab Hierusalem. Lex Christianorum crux est sancta Christo filio Dei vivi, dicente æque propheta: Lex tua in medio ventris mei. Percussus in lateris ventre de lancea, sanguis & aqua mixtus profusus fluebat, unde sibi Ecclesiam sanctam fabricavit, in qua legem passionis suæ consecrabat, dicente ipso: Qui sitit, veniat & bibat: Qui credit in me, sicut scriptum est, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Item in Psalmis: Et erit velut lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Ecce verbum propheticum, fructum resurrectionis die tertia spiritaliter intelligendum dicentis: De Sion exiet lex, hoc est, de ligno regali, & verbum Domini ab Hierusalem quæ est Ecclesia.

Caro ligno confixa emisit verbum Dominicum dicens: Heli, heli. Et adimpletum est propheticum spiritale ante dictum: De Sion exiet lex, & verbum Domini ab Hierusalem. [7] Hierusalem dicit de cœlo descen-

[1] *Et tentemus quæ eventura sunt illi.*] *Pamelius ait*, Iterum istud ex Cambron. cod. pro, quæ ventura sunt; Est enim Græce apud 70. τὰ ἐν ἐκβάσει. Omittunt vero MSS. voculam, &, paulo post.

[2] *Et corpora sua ejecerunt & foras à se miserunt.*] *Pamelius ait*, Locum mutilum sic supplevimus ex Cambron. & Cauchii cod. vulgati habebant duntaxat: & corpora à seipso, pro quo non male Manut. cum aliis MSS. & corpora foras emisit.

[3] *Prostrati in faciem.*] *Pamelius ait*, Hoc habeo ex omnibus MSS. pro, prostrati in facie.

[4] *Pontius Pilatus impulsa mente.*] *Pamelius ait*, Cum codex Remboldi negligentia operarum haberet, impolluta; non male reposuit ex conjectura Erasmus, infusa. At illud genuinum est.

[5] *Sic vero & alius propheta.*] *Pamelius ait*, Manutius, verum & alius, sed illud habent MSS. nostri. Mirum autem est quod alium prophetam dicat, quum idem David id pronuntiarit.

[6] *Et non juravit subdole.*] *Pamelius ait*, Quum sic legat alibi Cyprianus, hoc malo cum tribus MSS. & excusis vulgatis, quam in dolo, cum Cambron. sub dolo, cum Manutio.

[7] *Hierusalem dicit.*] *Pamelius ait*, Quod adjecerat Erasmus, ut sensus constaret, de qua dicitur in Apocalypsi, vidi. Nulli habent MSS. Sed prius, cum illis legunt veteres excusi codd.

[1] *De*

descendentem, novam civitatem, quadratam per quatuor Evangelia, habentem duodecim fundamenta duodecim prophetarum, duodecim portas duodecim Apostolorum; per quorum annunciationem Christiani in hanc civitatem sanctam & novam introierunt, quæ spiritalis est Ecclesia.

Ecce probavimus per omnium Scripturarum deificarum fidem duos montes, Sina in terra, & Sion in cœlo, duorum Testamentorum portare figuram; veteris Sina, & novi Sion. Ex quibus duobus montibus, videlicet duobus testamentis, posteriori tempore demonstratos & declaratos habemus duos populos; veterem & priorem Judæorum, & novum & posteriorem populum Christianorum: Judæos terrenos, qui terram promissam à Deo acceperunt carnales; & Christianos cœlestes, qui regna cœlorum à Deo promissa accepturi sunt in futuro seculo. Caro enim Christianorum spiritalis & immortalis erit.

Alia probatione veritatis in Scripturis posita, ex ea veritate cœlesti spiritalem facimus figurarum comparationem, de hujus mundi conversatione. Diximus enim, montis sancti Sion, quod lignum regale & sacrum, haberet interpretationem [1] de Hebraico, in Græcum vel Latinum, tentatio exacerbationis vel speculatio, eo quod de ligno speculabatur ante se stantes bonos & malos.

Ita invenimus ipsum Salvatorem [2] per Solomonem speculum immaculatum patris esse dictum, eo quod Spiritus sanctus Dei filius geminatum se videat; Pater in filio, & filius in Patre, utrique se in se vident, ideo speculum immaculatum. Nam & nos qui illi credimus, Christum in nobis tanquam in speculo videmus, in ipso nos instruente & monente [3] in Epistola Joannis discipuli sui ad populum: Ita me in vobis videte, quomodo quis vestrum se videt in aqua aut in speculo: & confirmat Solomonicum dictum de se dicens: Qui est speculum immaculatum patris.

Verum etiam & vitem æternam & veram se esse dixit; Patrem suum agricolam. Si ergo Christus vitis vera: utique constat, quia & nos qui in illo credimus & ipsum induimus, sumus vitis vera, quæ est vinea Dominica, & Christus custos vineæ suæ, dicente Solomone: Posuerunt me custodem in vinea. Invenimus vero in conversatione hujus mundi in similitudinem spiritalem figuraliter esse vineam, habentem dominum & possessorem suum. Tempore vero maturo prope dies vindemiarum positum in vineam custodem puerum in alto ligno media vinea confixo; & in eo ligno faciunt [4] speculam quadratam de arundinibus quassatis, & per singula latera quadraturæ specula faciunt cavernas ternas, quæ faciunt cavernas duodecim: per quam quadraturam cavernarum custos puer omnem vineam perspiciens custodiat, cantans, ne viator ingrediens vineam Dominicam sibi assignatam vexet, vel fures uvam vineæ conculcent. Quod si importunus fur egens in vineam voluerit introire & uvam demere, illic puer sollicitus de vinea sua deintus de specula dat vocem malam maledicens & comminans, ne in vineam viator fur audeat accedere, dicens, rectum ambula. Fur autem timens vocem pueri sibi comminantis refugit de vinea, speculam videt, vocem audit, puerum intus in specula sibi comminantem non videt, & timens post viam suam vadit.

Hæc conversatio secularis similatur gratiæ spiritali. Ita est enim & in populo deifico, sicut in vinea terrena. Vinea Dominica & spiritalis plebs est Christianorum, quæ custoditur jussu Dei Patris à puero Christo in ligni specula exaltato. Quod si viator diabolus, perambulans viam secularem, ausus fuerit de vinea spiritali hominem de plebe Dominica separare & vexare; statim à puero cœlesti voce correptus, & spiritalibus flagris emendatus, exulans ad centesimum, effugit in locis aridis & desertis. Hic est custos puer filius Dominicus; qui vineam suam sibi à patre commendatam salvandam & reservandam accepit: de quo Esaias propheta canit, dicens: Ecce puer meus dilectissimus, ponam super eum spiritum meum, & judicium gentibus nunciabit: non clamabit, neque contendet. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, quoadusque expellat in contentione judicium; [5] & in nomine ejus gentes credent & sperabunt.

[1] *De Hebraico in Græcum, vel in Latinum.*] *Pamelius ait*, Istud ex tribus aliis MSS. pro eo quod erat, in Græco & Latino. Tamen locus adhuc obscurus. Quæ vero sequuntur, intelligenda sunt, sicut supra.

[2] *Per Solomonem.*] *Pamelius ait*, Et hic & antea adscribit Solomoni quoque Sapientiæ librum.

[3] *In Epistola Joannis discipuli sui.*] *Pamelius ait*, Nusquam tale quid habent Joannis Epistolæ Catholicæ. Videtur itaque reponendum Jacobi, ut alludat ad illud, Hic comparabitur viro consideranti vultum suum in speculo. Quo magis miror quod legat Cambronensis, ad Paulum.

[4] *Speculam quadratam.*] Bonus hic scriptor nihil distare credidit speculum & speculam: pariter peritus derivationum & mysteriorum interpres.

[5] *Et in nomine ejus gentes credent & sperabunt.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc est iisdem, quod miror, quum & apud Isaiam, & apud Matthæum non aliud habeatur, quam sperabunt, Græce & Latine; neque etiam Cyprianus supra lib. Testim. 2. cap. 13. aliud legat quam, credent.

ORATIO
[1] CYPRIANI ANTIOCHENI.
Pro Martyribus.

HAgios, Hagios, hagios, ſancte ſanctorum, Pater patrum noſtrorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Jacob, Deus Apoſtolorum, Deus Prophetarum, Deus Virginum, Deus bene viventium, Deus credentium, Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti filii tui; te invocamus ſupplices, pariter & deprecamur fili unigenite, qui ex ore Altiſſimi procreatus es ante mundi diſpoſitionem, & ex Mariæ ſanctæ virginis utero per myſterium editus; orantibus nobis, ſancti deſiderii ſpiritale incrementum, & integritatem cordis præſtare dignare, ut lavacro ſalutari recreatum pectus à delictis carnalibus incolume perſiſtat. Petimus fide illibata, mente incorrupta, devotione robuſta, operatione ſeu dilectione continua; ut in Eccleſia ſancta tua nos florere permittas: quoniam tibi flectimus genua, & curvamus cervices, cui Angeli & Archangeli, millia millium Martyrum, chorus Apoſtolorum, & Prophetarum gloria exultant, cui omnes aves canunt laudes, linguæ confitentur cœleſtium, terreſtrium & infernorum: tibi omnes aquæ in cœlo, & ſub cœlo confitentur; te inſenſibilia ſentiunt: tu es ſolus, & præter te & extra te nemo. Te quæſumus, Domine Pater omnipotens, qui [2] ſoli filio conſpicabilis es, cujus Angeli & Archangeli obtemperant tibi Domine Pater: te oramus, ut tribuas nobis mentem integram, [3] innocentiam puram, ſinceritatem devotam, conſcientiam ſanctam, puram, ſobriam, caſtam, contra omnes inſidias ſeculi glorioſa fide degentem: contra diaboli minas, & carnales illecebras munitum pectus concedas; ne violenti & cruenti hoſtis lethalibus laqueis implicemur, [4] ut ſignum ſalutis æternæ incolume perferamus. Pelle à nobis omnem ſeculi illuviem, omnemque diaboli perſuaſionem. Laqueetur, concidat, & ſupefetur à nobis, & amoveatur, ſicut à Sarra famula tua Aſmodeus dæmon nequiſſimus, extinctus per Angelum tuum ſanctum Raphael. Et ſicut Tobiæ affuiſti, ita mihi adeſſe digneris. Et ut tribus pueris in camino, & Danieli miſericordiam præſtitiſti: ſic circa nos famulos tuos facere digneris. Qui mortuos ſuſcitaſti; cæcos illuminaſti; ſurdis auditum, mutis eloquia, claudis greſſum, leproſis ſanitatem dediſti: ita & da famulis tuis, qui te tota virtute mentis credimus natum, paſſum, venturum judicare vivos & mortuos. Aſſiſte nobis, ſicut Apoſtolis in vinculis, Teclæ in ignibus, Paulo in perſecutionibus, Petro in fluctibus. Qui ſedes ſuper ſeptem thronos ad dexteram Patris, reſpice nos & libera nos de æternæ mortis interitu: unus in uno, Pater & Filio, Filius in Patre, Spiritus ſanctus, per quem, & cum quo eſt tibi in ſancta Eccleſia honor, virtus, claritas, majeſtas, poteſtas, benedictio, immortalitas, & nunc & in æternum, ſemper & in omnia ſecula ſeculorum, Amen.

[1] *Cypriani Antiocheni.*] Quis fuerat iſte Cyprianus Antiochenus Magus & Juſtinæ amaſius, infra dicetur.

[2] *Soli filio conſpicabilis es.*] *Pamelius ait*, MSS. omnes & vet. exc. conſpectabilis. Verum illud placet, quod ſimiliter dixerit Prudentius: coram refulſit ore conſpicabilis.

[3] *Innocentiam puram.*] *Pamelius ait*, Morelio rurſus acceptam debemus vocem, puram, & paulo poſt vocem, hoſtis, ubi legitur cruenti hoſtis, alibi deſideratas.

[4] *Ut ſignum ſalutis æternæ incolume perferamus.*] *Pamelius ait*, Iiſdem pene verbis utitur etiamnum Eccleſia in ceremoniis baptiſmi.

ORA-

ORATIO CYPRIANI ANTIOCHENI

quam ſub die Paſſionis ſuæ dixit.

DOmine Sancte Pater hagios, Deus hagie, & hagie Deus meus, quis enim major te? tibi gratias & laudem refero [1] Deus Abrahæ & Deus Iſaac & Deus Jacob, Deus Patrum noſtrorum, Deus Apoſtolorum, & Deus Prophetarum, & Deus Martyrum, qui fuiſti ante mundi diſpoſitionem, Deus vivorum, venturus judicare vivos & mortuos: qui es Deus verax, qui ſedes ſuper Cherubim & Seraphim ſedem honoris tui, & proſpicis abyſſos: qui vides cuncta priuſquam naſcantur; [2] qui habes poteſtatem occidere & rurſus reſtituere; qui habes poteſtatem de arido viride facere. Tu omnium Dominus dominator, libera me ab hoc ſeculo, & exaudi me orantem, ſicut exaudiſti filios Iſraël de terra Ægypti, & non tibi crediderunt, nec famulo tuo Moyſi.

Væ peccatis meis. Cum elevaveris confringere terram, ſub qua fiſſura petrarum ſe abſconſurus ſum ab ante virtutem tuam? Cui monti dicturus ſum, cade ſuper me; & cui colli, tege me ab ante metum Domini, cum te levaveris confringere terram? Rogo, Domine, ſubveni mihi: noli ſecundum actum meum me judicare: nihil enim in præceptis tuis parui. Exaudi me orantem, ſicut exaudiſti Jonam de ventre ceti; ſic exaudias me, & ejicias me de morte ad vitam. Sicut Ninivitæ induerunt cinerem & cilicium, & pœnitentiam egerunt [3] ante Dominum. Exomologeſin facienti ante conſpectum tuum pro univerſis peccatis meis, qui es amator pœnitentiæ, miſerere mei. Sed & David dicit: Domine propter nomen tuum dele peccatum meum. Et ego deprecans majeſtatem tuam; dele univerſa peccata mea, & exaudi me orantem, ſicut audiſti tres pueros de camino ignis, Ananiam, Azariam, Mizaëlem: & miſiſti angelum tuum cum nimbo roris, & confuſus eſt Nabuchodonoſor præpoſitus regni: quoniam tu es Rex regnantium, & Dominus dominantium, qui ſolus habes immortalitatem, & lucem habitas inacceſſibilem, quam nemo hominum videt, nec videre poteſt. Exaudi me orantem, ſicut exaudiſti Danielem de lacu leonum: & miſiſti Abacuc prophetam, & attulit ei prandium & dixit: Prande prandium, quod tibi miſit Deus. Et dixit Daniel: Non relinquet Dominus quærentes ſe. Exaudi me orantem, ſicut exaudiſti Tobiam & Sarram dum orarent in atrio domus ſuæ: tunc obtulit pro eis Raphael angelus orationes eorum: ſic & tu exaudias preces meas, & admittas ad aulam ſanctam tuam orationes meas, & continenter mittas angelum tuum, qui deleat univerſa delicta mea, ſicut deleſti ſpiritum immundum à Sara filia Raguel: & illumines cor meum, ſicut illuminaſti oculos Tobiæ. Exaudi me orantem, ſicut exaudiſti Suſannam inter manus ſeniorum, ſic me liberes ab hoc ſeculo, quia tu es amator puræ conſcientiæ. Exaudi me orantem, ſicut exaudiſti Ezechiam regem Judæ & deleſti ab eo infirmitatem: ſic & à me auferas infirmitatem carnis, & augeas mihi ad fidem, ſicut illi auxiſti annos quindecim ad vitam. Libera me de medio ſeculi hujus ſicut liberaſti Theclam de medio amphitheatro, libera me ab omni infirmitate carnis meæ.

Te deprecor Pater majeſtatis, qui in fine temporum miſertus es noſtri, mittens nobis Jeſum Chriſtum filium tuum Dominum Deum Salvatorem noſtrum, natum ex Maria virgine de Spiritu ſancto, annunciante Gabriele angelo, per quem nos liberaſti de periculo mortis imminentis.

Et te deprecor filium Dei vivi, qui feciſti tanta mirabilia, qui in Cana Galilææ de aqua vinum feciſti, propter Iſraël: qui cæcis oculos aperuiſti; qui ſurdos audire feciſti; qui paralyticos ad ſua membra revocaſti; qui ſolviſti linguas blæſorum; dæmonio vexatos ſanaſti; claudos, currentes feciſti velut cervos: mulierem de profluvio ſanguinis liberaſti; mortuos ſuſcitaſti; ſuper aquam pedibus ambulaſti; qui Petro labenti manum tradidiſti; qui mare fundaſti, & terminum ei poſuiſti, & dixiſti: Hucuſque venies, & hic te confringes in virtute tua. Te deprecor filium Dei vivi propter univerſa commiſſa mea, qui es in cœlis filius in Patre & Pater in te in ſempiternum, qui ſedes ſuper Cherubim & Seraphim ſedem honoris tui.

Tibi aſſiſtunt Angeli, Archangeli, numerus innumerabilis, timentes & paventes honorem & virtutem tuam, clamantes voce magna & dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Tu ipſe nobis teſtamentum feciſti: Petite, & accipietis; pulſate, & aperietur vobis. Quodcunque à Patre meo petieritis in nomine meo, ego à Patre peto ut accipiatis. Ego peto, ut accipiam; quæro, ut inveniam; ego pulſo, ut aperiatur mihi; ego in tuo nomine peto, ut tu à Patre petas, & detur mihi. Paratus ſum propter nomen tuum victimam ſanguinis fundere, & quodcunque tormentum ſuſtinere. Tu es, Domine, auditor meus & defenſor: defende me ab adverſario meo. Angelus tuus lucis protegat me, quoniam tu dixiſti; quod credentes petieritis per orationem, dabitur vobis.

Omnis homo mendax, tu es verax. Sicut tu repromiſiſti, poteſtatem habes, Domine, dare mihi omne ſacramentum tuum cœleſte, ut dignus ſim faciem ſanctorum tuorum videre. Spiritus in me operetur,

[1] *Deus Abrahæ.*] *Pamelius ait*, Præmittit idem Gravius, Deus Patrum noſtrorum, quod vulgo poſtponitur, quantum apparet; quia ſic fere ubique ſcriptura. Sed nobiſcum legunt MSS.

[2] *Qui habes poteſtatem occidere.*] *Pamelius ait*, Adjicio, occidere cum Morelio ex MS. Adjicit autem præterea Gravius, qui habes poteſtatem mortificare, & rurſum vivificare, ſed non placet: alioqui enim bis id repeteretur. Ex ipſo tamen addidi illud, & de viridi aridum.

[3] *Ante Dominum.*] *Pamelius ait*, Hoc rurſum ex Gravio. Omiſimus vero cum MS. paulo poſt vocabulum, &, ſuperfluum.

retur, voluntas tua in me fiat: quoniam tibi ſpopondi omnibus diebus vitæ meæ, qui paſſus es ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem, qui crucifixus deſcendiſti, & conculcaſti aculeum mortis. Devicta eſt mors, devictus eſt inimicus diabolus. Tu reſurrexiſti à mortuis, & apparuiſti Apoſtolis tuis: ſedes ad dexteram patris, qui venturus es judicare vivos & mortuos. Tu dominaberis, libera me de manu quærentis animam meam. Per nomen tuum libera me ab adverſaria poteſtate, ut opem des vincendi inimicum meum: quoniam tu es potens aſſertor & advocatus precum & petitionum noſtrarum animarum. Die ac nocte interpelles pro peccatis meis, orationem meam perferas ad patrem tuum. Et tu Domine ſancte pater, digneris reſpicere ſuper preces meas, ſicut reſpexiſti ſuper munera Abel. Digneris me liberare ab igne & pœna perenni, & ab omni tormento quod paratti iniquis: per bonum & benedictum Jeſum Chriſtum Salvatorem noſtrum, per quem tibi laus, honor, virtus, gloria, in ſecula ſeculorum, Amen.

A R-

ARNOLDI CARNOTENSIS,
ABBATIS BONÆ-VALLIS
OPERA.

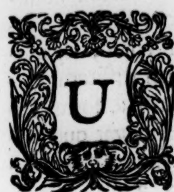
SIVE TRACTATUS

De Verbis Domini in cruce.
De Cardinalibus Chrifti operibus.
De Operibus fex dierum.
De Laudibus Beatæ Virginis.

Quæ omnia nunc primum fimul edita, ex collatione Codicum MSS. Accedunt porro, quæ huc ufque delituerunt, ejufdem Arnoldi Meditationes.

Arnoldi Bonæ-Vallis Abbatis Tractatus de novissimis verbis Domini in Cruce.

PRÆFATIO.

LTIMA Christi verba quæ cruci affixus, novi Testamenti hæredibus (a) *tractanda proposuit, licet sparsim à nonnullis Commentariis Evangeliorum videantur exposita, movit me tamen verborum sanctorum reverentia, amplius eorum penetralia scrutari, & quod illa hora qua consummata videbantur quæ de eo fuerant* (b) *Prophetata prolata sint, cum jam non doctrinæ sed passionis agebatur negotium, & quod in eis sua omnia Christus recapitulat* (c) *dogmata, & tam* (d) *diffuse prius prædicata brevibus coarctat capitulis, ita ut in illo verborum compendio Christianæ fidei ratio splendeat, & de semine exiguo seges immensa universitati credentium profutura* (e) *consurgat. Quæ verba quanto brevius dicta sunt, & in articulo quo seria & necessaria agi rerum circumstantia postulabat, tanto diligentius inquirenda sunt & tanto penitius* (f) *intuenda, quanto fœcundior & causalis & seminalis ratio in eis delitescit. Evolutis igitur causis, quasi ex quibusdam latebris, & ex quodam reclinatorio aureo, honorabilem internorum intellectuum majestatem producens in medium; & egredietur palam in decore suo cognoscibilis veritas, quam antea oppositis velaminibus ignorabas, & cum propius accesseris & infunderit se tibi illuminans sensum tuum divinæ radius veritatis, intelliges & videbis in scintilla incendium, & in stilla reperies pelagus; & in lecytho olei, unde* (g) *creditori tuo reddas debitum, & tibi affatim* (h) *supersit in inconsumtibilem cibum. Ante tamen exordium, attendamus quisnam ille sit qui se clamat derelictum. Nonne ipse qui Latroni promittit & donat Paradisum? Utrobique, Verbi virtutem intellige. Audi quid hæc ultima schola subtilitatis edoceat. Hic idem qui se derelictum causatur, non pro Latrone Patrem rogat, sed potestative (immerito donatis reatibus) repente flagitiosum sanctificat, & cœlestibus invehit sedibus, & secum in gloria locat. Hoc fundamentum fidei est, hoc argumentum probabile & necessarium, omni evidentia constat, quod regni Christi etiam in Cruce perfecta sit efficientia: nec minuitur humilitate carnis, imperii dignitas: imo hoc ad gloriam crucifixi pertinet, quod in illa contumelia crucis, sapientiam & fortitudinem mundi hujus vincat & superet, quod stultum & infirmum æstimabatur incarnati Verbi venerabile sacramentum. Quod enim Filius in persona derelictorum conqueritur, non est impossibilitatis judicium; sed hoc potius intimat, quod diminutio illa excellentiæ superioris,* (i) *humilitati corporis tribuat incrementum: vicissim humilitas & sublimitas quibusdam revolutionibus inter se partiantur negotium; forma Dei se exinaniens, & forma servi nomen quod est super omne nomen accipiens. Non derelinquitur usquequaque, sed dispensatorie singularum exprimitur ratio naturarum, quia & relinqui & pati & mori, quidam arcti & difficiles fiunt transitus, per quos ad solidum & immobilem statum, quasi pelle peccati deposita & omni scabie vitiorum detersa, renovatus homo perveniat. Unde etiam quod* (k) *sitit in Cruce fons vitæ; quod supplicante Christo, etiam crucifigentibus locus est veniæ: quod inter convicia & supplicia, pietate matris afficitur: quod omnibus consummatis victor migrat ad Patrem, indiscussum relinquere, ingratitudinis esset & torporis: & cum hæc singula capitula proprium syntagma requirant, & meditatores Legis Dei totius hic religionis reperiant semina, de quibus exercitatus animus Divinorum intellectuum fructus uberes metat; ad quarum rerum indaginem licet insufficientem me judicem, nec oculis impuris puram lucem intueri sustineam: interim tamen sub umbra Divinorum secretorum sedens, a prohibitis & inaccessibilibus abstinens, ad reliquas Paradisi arbores præsumsi manus extendere, & experiri gustu quid saporis intra se dulcedinum multitudo proposita contineat.*

Primum de verbo illo.

Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti.

OST regulas fidei, Evangelico dogmate promulgatas; post signa & miracula & documenta justitiæ; quia iter longum (*l*) fuit per præcepta, ventum est & ad compendiosum & efficax, per exempla; & ne aliquid doctrinæ deesset, sequuta est forma; quæ ideo ad (*m*) ultimum dilata est, ut quasi piæ hæreditatis Testamentum filii superstites eo devotius amplecterentur, quo Christi sanguine conscripta privilegia sua viderent, & impressam obedientiæ ejus imaginem Bulla imputribilis exhiberet. Ideoque ex illa cathedra Crucis quoddam Deuteronomium (*n*) dictatum est, in qua (*o*) recapitulatis breviter quæ multa prolixitate diffusa

(*a*) Tractare, *Magd.* (*b*) Prophetata & jam, *Magd.* (*c*) *Sic Magd. Imp.* dogmata tam. (*d*) Diffuse dicta, *Magd.* (*e*) *Sic Magd. Imp.* conjungat. Quanto enim. (*f*) *Sic Magd. Imp.* inquirenda. (*g*) *Sic Magd. Imp.* creditori reddes. (*h*) *Sic Magd. Imp.* suppeditabit incon. (*i*) *Sic Magd. Imp.* humanitati. (*k*) *Sic Magd. Imp.* sit. (*l*) Fuerat. *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*m*) Ultima, *Magd. Bod.* 1, 2. (*n*) Dictum. *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*o*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* in recapitulatis.

fusa erant; (*a*) satagit simul Magister bonus facere ac docere & exemplo consummare doctrinam, nec tam veritatis præceptor esse quam testis.

Deus meus, &c. Modo ultro eloquitur qui paulo ante ad Herodis & Pilati inquisitiones conticuit, curiositatem & fastum (*b*) tumentium hominum aspernatus, pauperes spiritu de patibulo edocet: ibique scholam religionis iterum instituens, pauca proponit capitula in quibus & affectum caritatis intimat, & zeli sancti imitationem commendat. Non possunt impedire tormenta (*c*) doctrinam, sed quasi hebes contemnitur ferrum; & (*d*) providit sollicita pietas ut ad regulam fidei, discipulorum mores æquentur; & (*e*) conquadrato fundamento ædificatio firma stabiliter innitatur. Se igitur ipsum modo hominem exhibet, modo Deum; modo omnipotentem, & modo infirmum: ut inter se sublimitas & humilitas, vices negotio congruas partiantur. Modo supplicat, modo imperat; modo se dicit (*f*) derelictum, modo Latroni promittit Paradisum. Agit secundum utramque naturam quod exigit causa. In hac contemnitur, in illa gloriam regnumque largitur. Perstrepebant ante crucem clamores irrisorii; & ad dolorem vulnerum, cruenta plebs addebat convitia: ringebat, & torvis aspectibus in faciem quam conspuerat intendebat, & unanimi classico acclamabat; *Vah qui destruis Templum Dei, & in triduo illud readificas.*

Vide quantum mali, error & perfidia Principum adliniverat plebi; quantum rubiginis suæ affricuerat populo imprudenti auctoritas sacerdotum, quantum convaluerat conjuratio facta in Christum, cum occiderent eum, & nomen ejus delerent è medio. Non verebantur omnes, homicidii titulo in perpetuum esse notabiles, una in se & in parvulos suos tanti sceleris reliquias congerebant, (*g*) & ultro damnationis suæ chirographo subscribebant. Nondum expiraverat Christus, sed fossis manibus pedibusque & scisso vepribus capite vivebat in cruce; & parricidalium mentium intuens vota, non tam clavorum acumine quam (*h*) illorum crimine pungebatur. Pro his igitur ad Patrem convertitur, & caritatis argumento prolato in medium, inauditum dicendi genus novus orator assumit: & inimicorum (*i*) in causa allegans, ipsis invitis atque negligentibus parti contrariæ suffragatur: & utrum plus possit peccatum quam justitia, Deo patri quæstionem proponit, & edisserit (*k*) esse inconveniens ut amplioris sit virtutis delictum quam donum; & prævaleat malitia bonitati, & perditio saluti. Cum enim ipse ad hoc nitatur ut salventur; & Judæi, ad hoc ut damnentur; plus debet apud Deum posse Filii caritas, quam populi cæcitas: quia & hoc non minimum habet pondus quod causæ huic non patrocinatur alienus, sed Filius; neque Reipublicæ commodum ex hac indulgentia minuitur, sed augetur: ideoque nec Legibus nec Judici (*l*) derogat, si temperatur sententia; quia cum communibus utilitatibus tribunalia deserviant, non est sibi contraria institutio quæ quocumque tramite ad propositum redit; quæ quod à statu integritatis suæ elapsum erat, restituit. Alioqui subtracta sibi agonum suorum stipendia Christus queritur: protestans non esse quæstuosos tanti discriminis sudores, si hi quibus tanti laboris opera impensa est sic relinquantur, & ad salutem eorum inefficax sit hæc humilitas, & ita sanguis Filii in conspectu patris vilescat, ut non omnia postulata obtineat.

Clamat igitur; *Heloi Heloi, quare me dereliquisti?* Non improperat Patri, nec derelictum se dicit quasi contumelia Crucis contra propositum videatur apposita; ultro enim & ulnas patibulo & palmas ferro exposuit: sed quantum sit obedientiæ fundamentum & culmen, interrogans innuit, cum se & minorem & æqualem ostendit. Deseritur humilitas, adest majestas; fortius est & sapientius omni virtute & sensu hominum, quod in Christo Judæus & Græcus stultum æstimat & infirmum. Secundum formam servi, legationis suæ ministerium non erubescit, non diffitetur carnis naturam passibilem & mortalem. In hac forma Patri blanditur mediator attentus, nec abnegat quod videtur, nec rapinam arbitratur si aliquid pro potestate loquitur, & Patrem aliquando ex æquali affatur. Deum igitur suum vocat, ne quis quod proprium est alterius ad alterum, existimet alienum; & quod commune videtur, secare præsumat quasi divisum. Naturæ divinæ communio inter Patrem & Filium, non admittit scissuram: & licet sit ibi discretio Personalis, una tamen est divinitas & essentia naturalis. Suum dicit, ut manifestum fiat quod ille qui suus est, in nullo, ei contradicere possit. Deum suum dicit, ut nobis minime formidandum Judicem intimet, quem sicut suum flectere possit; & ad eum tutum esse accessum, quem non ut alienum appellat, sed suum. Nec parvam confidentiam hujus familiaritatis germanitas exigit, quæ in conspectu Patris tantam derelictorum sollicitudinem gerit, ut se quoque in eo quod constat voluntarium esse & spontaneum, dicere non dubitet derelictum. Impossibile sane est, ut in Patrem bonum, bonæ voluntatis cadat ingratitudo; & non magis in tam benigno dilecti sibi Filii affectu complaceat. Quod autem derelictum se Filius commemorat, mercedem obedientiæ postulare videtur; nec diu beneficium differri tolerat, quod deberi sibi obedientia morti obviam procedens, (*m*) confidenter proclamat.

Quare (inquit) *me dereliquisti*? Hujus mysterii rationem nondum intellexerat mundus, necdum tanti sacramenti effectus palam advenerat; & necesse erat, ut tam opus quam virtus hujus Holocausti innotesceret, & auditoribus Evangelii imprimeretur hæc forma, (*n*) & discerent ex præsenti regula, unumquemque oportere deinceps (*o*) introire in Sancta in sanguine proprio; & finem advenisse earum expiationum, quæ factæ erant catenus in sanguine alieno. Periret enim & prorsus dilueretur religionis auctoritas, si iterum circa imagines & umbras veritatis occuparetur; & non magis ipsam veritatem apprehendens, mores in se Taurinos, vel Hircinos mactaret, & in altari intrinseco puræ devotionis, (*p*) adoleret fragrantiam: pro turture & columba pietatis & sanctimoniæ intendens (*q*) affectum.

Deseritur (*r*) Christus, & ad modum Jonæ Prophetæ, projectum in mare, venter belluæ suscipit: sed prope erat susceptio matutina, de qua Pater prædixerat dicens ad Filium; *Exurge gloria mea*; & Filius ad Patrem; *Exurgam diluculo*. Exarmata erat navis, fractumque remigium: sed recollectis reliquiis, iterum navigii supellectilem gubernator magnus aptat ad cursum: & cujus res (*s*) deploratæ esse videbantur, dum (*t*) clauderetur intra Sepulcrum, devicta morte victor egrediens, imperavit ventis & mari: Et infernus obstu-

(*a*) *Sic. Bod.* 1, 2. *Imp.* ac satagit. (*b*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* timentium. (*c*) Doctrinam quasi, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*d*) Providet, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*e*) Cum quadrato, *Magd.* (*f*) Relictum, *Bod.* 1, 2. (*g*) *Sic Magd. Imp.* inserebant, ultro. (*h*) Eorum pertinacia, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*i*) Causam, *Bod.* 1, 2. Causas, *Magd.* (*k*) Non esse conveniens, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*l*) Derogatur, *Magd.* (*m*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* confitenter. (*n*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* ut. (*o*) Ingredi, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*p*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* non adoleret. (*q*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp. Magd.* affectui. (*r*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* Christus ad. (*s*) Deploratæ videbantur, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*t*) Clauderet intra se derelictum victor, *Bod.* 1, 2. *Magd.*

obſtupuit Judicem, quem quaſi prædam peculiarem unguibus carni infixis pro conſuetudine indifferenti attraxerat.

Sane ille Pſalmus cui titulus eſt; *In finem, pro ſuſceptione matutina*; ex perſona Chriſti ſic incipit: *Deus Deus meus, reſpice in me, quare me dereliquiſti?* Sed hæc erant verba derelictorum, id eſt, in perſona eorum quibus ipſe ſe unierat, quibus per omnia abſque peccato ſimilis erat. Suos dicit peccatores propter quos venerat, quorum caput erat; neque membra ſua à ſe abſcindi, conveniens judicabat: Alioquin abſque nota & labe peccati ſi corpus inquiras, caput ſine corpore conſtituas, nec erit cui (*a*) proficiat bonitas, ſi non ſit infra quæ regatur infirmitas. Agit igitur caput cauſam corporis ſui; & pro infirmis ſuis ſollicitus medicus, in tantum compatitur, ut etiam ex parte ſe infirmari non dedignetur; & (ut amplius dicam) ſit peccatum, qui abradebat peccatum. In qua parte patitur, derelinquitur; quia naturæ impaſſibili, in nullo congruit injuriari vel pati.

Abſentat ſe paſſioni divinitas: (*b*) hoc ſolius carnis eſt, in hoc ſolo ſe deſeri Filius innuit, ut undique ſanæ Fidei veritas eluceſcat, & palam ſit quia ſecundum quod Deus eſt, omnino non moritur; ſecundum quod homo, diſpenſatoria ratione ad tempus moriturus deſeritur. Deſeritur itaque cum derelictis; & pro natura quam aſſumſerat, tributum (*c*) ſolvit; & evecturus ſecum genus ſuum ultra hujus ſeculi pelagus, Piratis rapacibus naulum carnis ſuæ protulit; inviſcatiſque dentibus, eorum illuſit voracibus, & tam ſe quam prædam ſuam abſtraxit & evexit. Pro debitoribus debitorem ſe objecit, & quod ex ſe non debebat, ultro debere non abnuit; ideoque totius debiti ſummam ab eo qui pro omnibus ſe tradebat, exactor exegit. Relictum vidit ad tempus, & penitus poſſe extingui arbitratus eſt: ſed abjectio voluntaria non expers erat omnipotentiæ; & calix ille amaritudinis concupiſcentiæ venena infuſa antiquitus, ab imo avulſit, & vomitu repentino tota veteris fermenti conſperſio ejecta eſt. Extenſis igitur brachiis Chriſtus in cruce, totum corpus ſuum infra ſe poſitum complexus eſt: & ſub alis crucis aggregato genere noſtro, ibi & protexit & fovit ubi nihil poſſe putabatur; & in quo victus æſtimatus eſt, maximæ victoriæ vexilla erexit: quia neque mors in eum uſquequaque prævaluit, neque Pater ullo modo negare Filio indulgentiæ privilegium potuit, quod ad pedes ejus proſtrata caritas poſtulavit. Obtinuit itaque dejectio capitis veniam corpori; & percuſſo vertice, ſolidata ſunt membra: ut non ſegnis ſit recompenſatio; & ſemper quid debeat homo Chriſto pro quo ille mortuus eſt, in hac forma meditetur & relegat; fixumque præ oculis ſit hoc caritatis argumentum, maneatque hoc vivum documentum & continuæ perſuaſionis exemplum.

Sed & nobis qui toties derelinquimur, quoties nos tentamina colaphizant, non negligenda quæſtio eſt, inquirere cur derelinquimur, & intellectis cauſis, indagare remedia; quia non poterit in illa mente diu labes obrepere, quæ ſe provida ſtuduerit circumſpectione munire. Deſerimur nonnunquam cum hanc curam negligimus, & (*d*) commonent nos contumeliæ propulſantes ut ſoliciti ſimus, & medetur quandoque negligentiæ confuſio; compelluntque ad remedia confeſſionum nonnullos (cum ſe erubuerint aberraſſe) ipſa tentationum ludibria. Caſtigatur ſæpe ex caſu ſuperbia, & præſumtio ex ruina. Pulſatur ſanctitas, ne extollatur; & ut exerceatur, (*e*) vexatur ad tempus; in modico derelinquitur, & in magnis miſerationibus denuo congregatur. Labitur, & erigitur; deficit, nec ſufficit ex ſe, ut ad medicum recurrat. Ad hanc inquiſitionis formam propoſita à Chriſto in cruce quæſtio nos invitat, quoties nos pungit ſtimulus carnis, vel rapit in mirabilibus ſupra nos elatio mentis. Nec tamen peremtorius æſtimandus eſt recrudeſcentis peccati pruritus, cui obviam pergit ratio, & ſerpenti ſcabiei opponit cauterium. Licet enim ſubſumigent afflata incendia, & flamma vorax jam tectorum elambat faſtigia; una gratiæ ſtilla ſubituſque reſpectus clementiæ, uno flatu ea in cineres rediget: ſedataque procella divinitus, quod putabatur detrimentum, invenitur ſolatium; & quod relictum & oblitum, aſſumtum & reſtitutum.

I I.

Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiſo.

DOmine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum in univerſa terra, qui & ex impiorum ore perficis laudem! (*f*) Ecce unus de derelictis (*g*) aſſumitur, Latro ille collateralis tuus, damnatus ob ſcelera: illum victoriæ tuæ præcurſorem conſtituis, & (*h*) juſtificatum ex gratia, in Paradiſum præmittis; in quo confuſus eſt inimicus & ultor, hæreticus & proditor, (*i*) perverſus diſcipulus & detractor Judæus. Opponebatur à Phariſæis, Chriſto pro crimine; quod cum peccatoribus (*k*) quos Lex abdicabat, ad Legis injuriam non tantum verbo, ſed etiam communicaret convivio. Cum enim leproſos & immundos, ex ritu & decreto extra caſtra depellerent, abraſiſque parietibus earum domorum in quibus fuerant converſati, (*l*) ipſis quoque in quibus conſediſſent ſubſelliis, propria mandaretur purgatio: hoc arguebant in Chriſto quod hujuſmodi perſonarum nec menſam vitaret nec domum, ſed ſuſciperet & ſanaret. Inoleverat ſuperſtitio; & occaſione Legis intellectæ carnaliter, perſequebantur quidem Miniſtri Legis peccatum, cum tamen nec ipſi eſſent à peccato immunes: ſubſcribebantque damnationibus propriis, nullum locum miſericordiæ reſervantes. Nefas putabant, quod Chriſtus curabat in ſabbato, quod miſericordiam præponendam docebat judicio. Ita & quidam hæretici (in quibus ſunt Novatiani) qui volunt videri defenſores Eccleſiæ: eos qui in quocumque crimine poſt baptiſmum lapſi ſunt, pœnitentia cenſent indignos; & omnino non poſſe reſtitui dogmatizat illa impietas, quem in aliquod crimen humana impegit infirmitas. Verum Chriſtus & falſos defenſores Fidei hæreticos, & inimicos gratiæ Judæos præſente judicio deſtruit & convincit; mutans Legem in gratiam, terrorem in manſuetudinem, aſperitatem in lenitatem, umbram in veritatem, judicium in miſericordiam. Novus rex, nova lex; novus dux, nova lux. Fractis prioribus Tabulis, & ſilice ad ſilicem comminuto, novis ſubſcriptionibus figit (*m*) titulum: & dictat pietas, & diſcernit omnia caritas.

Scribitur tribus Linguis inſignibus, Hebraica, Latina,

(*a*) Profecerit, *Bod.* 1, 2. (*b*) Hæc, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*c*) Perſolvit, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*d*) Commovent, *Bod.* 1, 2. (*e*) Vexatur. Ad tempus in modico, *Bod.* 1, 2. (*f*) Ecce enim de, *Magd.* Ecce ex, *Bod.* 1, 2. (*g*) Tuis aſſ. *Bod.* 1, 2. (*h*) *Sic Magd. Imp.* Vivificatum ex. Vivificatum gratia. *Bod.* 1, 2. (*i*) Perverſor hæreticus, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*k*) Quorum communionem, *Magd.* (*l*) Ipſiſque, *Bod.* 1, 2. (*m*) Titulum pietas & dictat, & decernit, *Bod.* 1, 2. *Magd.*

tina, & Græca regnum Christi; & dominatio ejus emanatura in Gentes, cruci insculpitur, nec corrumpere Pilatus quod scripserat voluit. Et licet tam insignem titulum deleri perfidia Judæorum clamose expeteret, obtinere nullo modo prævaluit. Jam ad hanc sculpturam Latro (*a*) concrucifixus pertinebat, & eum intra se illæ literæ colligebant: jam spes subintrabat converso, quia crucifixo sibi mundo, inhiabat cœlestibus; dilatatusque caritate, quasi consputis repudiatisque quæ infra sunt, cum Christo tractabat de regno, affectabat superiora: & cum jam anima egressum accelerans in primis labris esset, & hora ultima adventaret, æquo animo ibat; nec urgebat formido pœnarum conscientiam, quæ se sanguine Christi præterfluente sentiebat ablutam. Exacuebant linguas venenatas, blasphemantes Christum Judæi, & conclamabant & evomebant convitia, & quasi victores insultabant pendenti: fugerant Apostoli; sola plebs (*b*) maledica, firmatis nequam sermonibus, celebrabat ludibrium; Romanis militibus, seditionibus tumultuosis, cedentibus; pro potestate (*c*) ministerium potius exhibentibus, quam consensum.

Sed & alter Latro oblatranti plebi assentiens, quod (*d*) nec se nec alios salvos posset facere, testabatur; irridebatque conparticipem suum qui in eum quem in eadem secum damnatione videret, spem poneret; & nugatorium omnino videbatur, illum credere regem vel Deum, quem secum oppresserat idem opprobrium & (*e*) simile tormentum. Erat itaque unus irrisor, alter confessor; unus exprobrator, alter venerator; hic sperans, ille desperans: hic diligens, ille negligens: aderatque illi controversiæ judex, qui data sententia, blasphemum (*f*) ad tartara, confitentem præmisit ad regna. Sane hic de quo agimus Latro, mansueti animi, & sicut testem Christi decebat, in Auditorio publico, fidei protulerat argumenta; & novo Philosophandi genere, supplicii tanti immemor, cum blasphemo illo de timore Dei & justitia disputabat. *Neque* (inquit) *tu times Deum*, (*g*) *qui in eadem damnatione es; & nos* (*h*) *quidem juste, nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali gessit.* Credit & confitetur, testis est innocentiæ Christi; increpat maledicum, nec sibi parcit; sed tantum accusator sui, seipsum (adversum se sententiæ veritate prolata) persequitur. Damnatio (inquit) similis quidem est, sed causa differens: cum hic ad hoc destinatus sit ex obedientia, nos ob flagitia. Causam accusat, non arguit pœnam; execratur scelus suum, non detrectat judicium. *Neque* (inquit) *tu times Deum:* (*i*) Deum fateri non erubescit, quem ex invidia, non ex merito, noverat crucifigi. Intelligere enim, revelante non carne & sanguine, sed ipso cui attestabatur, jam poterat; quia quod fiebat voluntarium erat, non (*k*) necessarium; nisi ideo necessarium quia ut sic fieret, voluntarie fuerat definitum. Ibi igitur philosophatur & prædicat & fatetur, ubi non tantum diffugiunt & tremunt Apostoli, (*l*) sed & ipsi maligni Spiritus jamjam impositi sibi fræni salivaria masticantes, per antiquum organum suum (linguam fœmineam) nitebantur colligationes illas impietatis dissolvere; scientes quia (*m*) fortis armatus hoc ancipiti gladio erat, eos de diu possesso hujus mundi atrio ejecturus.

Itaque concionator illustris, oblato confessionis & (*n*) fidei auctoramento, impositoque latroni blasphemanti silentio; victoriæ suæ palmam & auctoramentum à Judice exigens, ad Christum convertitur, & dicit: *Memento mei Domine, dum veneris in regnum tuum.* Considerare necesse est, quem locum, quem modum, quod tempus hæc causa habuerit, & quam celerem auditum confessio meruerit; quid possit (*o*) pœnitentia, quando bonus Dominus, tribulato corde clamantem ad se servum suum, etiam in ultimo peccati puncto non negligat. Hora mortis erat, jamque confitentis anima faucibus hærebat, jamque linguam ejus alligabat angustia, illoque articulo temporis, fere ab ipsis (*p*) Apostolis salus desperabatur. Modus passionis, Crux inter omnia supplicia turpissimum & atrocissimum. Quibus postpositis, quasi plagarum & sanguinis immemor, dictator Evangelii Latro efficitur; & (quod (*q*) persuaderi illa hora difficile erat) Christum Deum in cruce fatetur: ibi orat, ibi adorat; multa simul pietatis officia complectitur. Credit & timet, compungitur & pœnitet, confitetur & prædicat, amat, confidit, & orat. Fide illuminatur, timore subditur, compunctione mollitur, pœnitentia concutitur, confessione purgatur, prædicatione zelatur, dilectione dilatatur; confidentia sperat, oratione impetrat.

Ne irascaris, princeps Apostolorum; tibi dico Petre, cui *claves regni cælorum* commissæ sunt: Et te amare flentem Christus respexerat, & donaverat negationis reatum; quia non ex sententia, sed ex infirmitate (*r*) desciveras: Te tamen juxta crucem non video; territus lates, nec saltem matrem Christi fœminasque sanctas (*s*) prosequeris, quæ spectaculo lugubri astabant immobiles. Nec ibi Apostolica auctoritate uteris, ubi ad invicem (*t*) fixis juxta crucibus privata miscent colloquia Salvator & Peccator. Absens eras, & ministerii tui claves (quod pace tua dixerim) modo non profers. Supplet (*v*) vicem tuam summus Sacerdos, apertisque (*x*) seris antiquis, Latro primitiæ derelictorum introducitur (aperiente Christo) in (*y*) regnum cœlorum. Amovetur ab introitu Paradisi custodia ab initio pervigil, & versatilis gladius ille minax, quem Cherubin ab (*z*) antiquo vibraverat. Ibi Latro locatur, unde Lucifer corruit; & cui tu forsitan ultra septies ignoscere nolles; ultra septuagies septies reus sed absolutus à bono Jesu, modo cum Angelis conversatur. Resurge, & disce ignoscere; neque annumeres peccata, (*aa*) vel multiplices tempora. Non arctatur numero, non clauditur fine, nullas omnino habet metas divina clementia. Sit qui invocet, erit qui exaudiat; sit qui pœniteat, non deerit qui indulgeat. Non huic pœnitenti multorum annorum jejunia imponuntur; non nudipedalibus, vel sacco afficitur; simul (*bb*) & confitetur, & justificatur, & glorificatur.

Vide horam, nota personam. Ultima hora, peccatrix persona. Multa antiquaque peccata illico abolet gratia, nec processu moraque temporis indulgentia limat corroditque culpæ rubiginem: sed ubi repente, facto cœlitus sono, Spiritus sanctus illabitur; quicquid immaduerat peccati tabe, siccatur: nec superest ullum fœditatis vestigium vulneri, quod misericordiæ abluit lavacrum. Fœtebat (*cc*) jam quatriduanus in monumento Lazarus, (*dd*) suscitatus non tabescit languore; eri-

(*a*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* crucifixus. (*b*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* maledicta. (*c*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* mysterium. (*d*) Neque se neque, *Bod.* 1, 2. (*e*) Consimile, *Bod.* 1, 2. (*f*) In tartara, *Bod.* 1, 2. (*g*) Quod, *Bod.* 1, 2. (*h*) Quidem digna, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*i*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* non erubescit fateri. (*k*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* necessarium, quia. (*l*) Sed ipsi, *Bod.* 1, 2. (*m*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* foris armatus hic. (*n*) Fidei odoramento, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*o*) Pœnitentia; quomodo, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*p*) Apostolis desperabatur, *Bod.* 1, 2. (*q*) Persuadere, *Bod.* 1, 2. (*r*) Defererat, *Bod.* 1, 2. (*s*) Persequeris, *Bod.* 1, 2. (*t*) Secus crucibus fixus, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*v*) Hanc vicem, *Bod.* 1, 2. (*x*) Serisque, *Bod.* 1, 2. (*y*) Regno, *Bod.* 1, 2. (*z*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* antiquo non vibraverat. (*aa*) Et, *Bod.* 1, 2. (*bb*) Ut confitetur, just. *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*cc*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* etiam. (*dd*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* suscitans.

erigitur, solvitur, & statim convescitur. Nulla lepræ crepido, nullus sinus in facie Simonis (*a*) superest. Hospes incolumis curatori suo hilarem exhibet famulatum: nullum signum horroris comitantibus magistrum; idem conviva & minister prætendit. Maria Magdalene ad pedes Christi plorat & orat, tergit & ungit; nec improperat Christus vitam infamem & inverecundam, nec opponit quod diluit, nec exprobrat quod ignoscit. Quicquid agit in hujusmodi, celeri nutu Spiritus sanctus consummat, nec emendicat aliunde suffragia; (*b*) qui quod dicit, facit; & quod illuminat, format, qui statim piscatores facit doctores, & idiotas prædicatores. In hac gratia non affligitur expectatio dilatione, nec intervallum est inter optatum & datum. David dicit, *Peccavi*; & Propheta, *Translatum est peccatum tuum.* Ad Cain dicitur, *Peccasti, quiesce:* (*c*) & ad mulierem in adulterio deprehensam; *Non te condemnabo: noli ultra peccare.* Quid commemorem Ninivitas, quorum pœnitentia subito Judicem amovet à sententia? Quid Achab & Manassem reges impios; quorum contritionem in angustiis non est aspernata divina clementia? Inter cetera pietatis exempla, Latro noster nobis occurrit, pœnitentiæ regula, confessionis forma, indulgentiæ præco, spei exemplum; qui (*d*) dum ingemit, subito quod quærit invenit, quod petit accipit, & illico audit: *Hodie mecum eris in Paradiso.* Non ad loca purgatoria, flammasque peccatorum ultrices, confitens destinatur; non ad loca tenebrosa & tormenta deducitur; nullam pars adversa gratiæ Dei præsumit inferre calumniam: una Crucis pœna, omnia abolet crimina: imo non pœna, sed gratia. Præmittitur igitur in Paradisum hic nostræ nuncius absolutionis, & primitias libertatis nostræ (testis libertate donatus) Paradisi civibus id expectantibus & desiderantibus, primus invexit.

III.

Mulier, ecce filius tuus.

UBI *sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?* Quid differs? Jam venit hora; mater tua coram te est, & Joannes quem diligis. Latroni loqueris, & matri non loqueris? Intuetur te illa in mulieribus benedicta; & (*e*) fixis in te oculis, vulnera tua, materna pietate considerat: & licet non ignoret quid boni conferat mundo Passio tua, tamen Parentis affectu commoritur, & pectus maternum immanitate doloris arctatur. Suspirat intrinsecus, & erumpentes revocat lacrymas; & eo amplius anxietas intumescit, quo prohibetur egredi, & per luctus lamentaque (*f*) dissolvi. Emergebant quidem aliquando gemitus, sed increpati reprimebantur; revertebanturque in sinum mentis de quo prodibant, & collidebant se ad invicem introrsus, eratque in anima illa, tempestas valida, occurrentibus sibi procellis; & quasi in sartagine frixis medullis, ebulliebant amaritudines quas excoquebat & coagulabat exacerbatio perseverans. Imperabat quippe dolori silentium, formido, & ringentium Judæorum torvi in eam oculi, illos turbines suffocabant. Verum illa tantarum procellarum salsuginem ebibebat: & (quod difficillimum erat) moriebatur & mori non poterat; & clauso tanti doloris tormento intrinsecus, alium vultum palam exhibebat: nec poterat ex facie colligi Crux illa animæ & patibulum spiritus in quo erat hostia viva, beneplacens Deo, & medullatum holocaustum; quod cum ipsa incenderet, tantum conscientiæ ministerio utebatur; ipsaque sine strepitu seipsam mactans, in altario interiori & ligna & flammas & latices congerebat. Nimirum in Tabernaculo illo, duo videres Altaria: aliud in pectore Mariæ, aliud in corpore Christi.

Christus carnem, Maria (*g*) immolabat animam. Optabat quidem ipsa, ad sanguinem animæ & carnis suæ addere sanguinem; & elevatis in Cruce manibus celebrare cum filio sacrificium vespertinum, & cum Domino Jesu (corporali morte) redemtionis nostræ consummare mysterium; sed hoc solius summi Sacerdotis privilegium erat, ut de (*h*) sanguine munus intra Sancta inferret: nec poterat ei consors hæc esse cum aliquo dignitas; & in reparatione hominis, nulli Angelo, nulli homini cum eo fuit aut esse potuit communis auctoritas. Cooperabatur tamen plurimum secundum modum suum, ad propitiandum Deum, ille matris affectus, cum, tam propria quam matris vota, caritas Christi perferret ad Patrem; cum, quod mater peteret, Filius approbaret, Pater donaret. Diligebat Pater Filium, & Filius Patrem; mater vero post utrumque ardebat; unumque erat, quod diversa exhibebant officia, quod Pater bonus, quod Filius pius, quod Mater sancta intendebat, quod in commune elaborabat dilectio, simulque se complectebantur pietas & caritas & bonitas; Matre supplicante, Filio interpellante, Patre propitiante. Filius ad pectus Matris & ubera, Pater ad Filii crucem & vulnera respiciebat: & inter hæc, quid tanta pignora non moverent? quid illa sanctitatis schola nisi pietatem doceret? quid nisi misericordiam informaret? Dilectio & sanctitas & bonitas nihil sibi contrarium sapere poterant, nec reluctari sibi nec adversari concordiæ congruebat: & omnino decebat, ut supplicatio & (*i*) satisfactio & exauditio, in negotio rectitudinis convenirent.

Jesus ergo ut per omnia, pietatis fœdera commendaret antiquum decretum quod de honorandis parentibus dictaverat, observavit; & Matrem adhuc volens sic esse, ad consolationem Apostolorum reservavit superstitem, ut ex his quæ ipsa ab initio audierat & viderat & contulerat in corde suo, senatus Apostolicus doceretur, & Evangelica firmaretur doctrina. Honoratur etiam affatu familiarissimo; & licet brevis fuerit sermo, intimatus tamen est debitus affectus, & expressa singularis dilectio, *Mulier* (inquit) *Ecce filius tuus.* Præsens erat Joannes, cui & dicitur; *Ecce mater tua.* Non est passus Christus ut Judaica rabies in sanctuarium suum profanam mitteret manum, vel aliqua infestatione violaretur illud templum Spiritus Sancti: Positus est fidelis æditus ad tanti thesauri custodiam. Discipulus qui in cœna Dominica cervical sibi in pectore magistri aptaverat, ecce iterum alio privilegio honoratur; & post illud reclinatorium in quo viderat, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*, officina illa in qua Verbum caro factum est, diligenter à Filio ei commendatur: probato dilectoque Discipulo pudor virgineus, matris thalamus, & sanctimoniæ integritas assignatur, ut testis esset idoneus, virgo virgini; fidelis cubicularius matri Domini sui, minister devotus pro reverentia magistri. Vices Filii naturalis, filius (*k*) accepit adoptivus, & trans-

(*a*) Superest: & hospes, *Bod.* 1, 2. (*b*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* qui quod ill. (*c*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* ad mulierem ad. (*d*) Dum subito ingemit, *Bod.* 1, 2. (*e*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* confixis. (*f*) Dissolvitur, *Magd.* (*g*) Immolat, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*h*) Sanguine suo unus, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*i*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* satisfactio. (*k*) Accipit, *Bod.* 1, 2. *Magd.*

transfunditur in (*a*) ministrum filialis affectus: (*b*) formaturque & firmatur in ambobus pietatis unicæ gratus concorsque complexus, non ex traduce naturæ, sed ex munere gratiæ. Unum igitur contubernium Joannis & Mariæ virginitas accipit; & unius moris in domo, unum integritatis propositum, unam habitationem meretur communemque convictum. Ecce Joannes, piæ hæreditatis suscipis testamentum; eligeris, & in hoc præponeris omnibus. Joseph qui eatenus ministraverat, te subrogato, cedit, nec maritalia jura opponit; ut (*c*) obstruatur os loquentium iniqua in posterum, quia matrimonium illud dispensationi divinæ, non copulæ carnali servierat. Ideoque nec Joseph, cum Joannes eum suscipit in parentem, queritur de disjuncto connubio quod dispensatorium fuerat sine ullo carnalis copulæ commercio.

Hoc testimonium integritati matris Christus in fine perhibuit, ut haberet Ecclesia sancta ex Evangelio lapidem quem (*d*) Bonosi Helvidiique hæreticorum impudenti fronti infigeret, qui in matris illibatæ virginitatem ausi sint impia blasphemaque garrire. Tu igitur Joannes sancte, ad hoc eligeris ut ministres & obsequaris ea dilectione qua filius, ea obedientia qua discipulus, ea subjectione qua minister & famulus. Petro commendatur Ecclesia, tibi Maria: illi tumultuosa negotia, tibi pacifica & quieta: illi atria & vestibulum, & altaria sanguinum; tibi commendatur Altare incensi, & Sancta Sanctorum. Ad culmen (*e*) ministerii tui nullus tecum admittitur; solus illi assistis propitiatorio, solus illud Vas aureum continens Manna, illud divinæ Legis scrinium Pontifex destinatus observas. Loco filii positus es, & ut vicem in Matre suppleas ordinaris; nec abnuit te Mater sancta vicarium, licet longe imparem & inferioris tituli; tamen quia sic visum est Filio, amplectitur successorem. Certe piscator fueras, & in hac arte à (*f*) parentibus institutus; nullum te (*g*) stemma (*h*) inclytum facit: sed qui infirma mundi elegit ut fortia confundat, in assumtione tua, paupertatis & humilitatis & castitatis gloriam commendavit, fundatamque caritatem, & illustris animæ puritatem, hoc singulari titulo honoravit.

Intueor igitur quadrigam qua currendum est ad Patrem, sic debere distingui ut per te ad Matrem, per Matrem ad Filium, per Filium vero attingere possit pœnitentis affectus ad Patrem. Et in hoc ferculo quod nos ab hoc seculo evehit, tu sis columna argentea; (*i*) mater, ascensus purpureus; Filius, media caritas, reclinatorium aureum, visio Patris in decore suo, & æternæ pacis jocunda tranquillitas. Hanc interim gloriam proprie virginitas promeretur. Per hanc, in hunc gradum Discipulus sublimatur, per hanc ipsa Mater & Virgo placuerat Deo, & obumbrante virtute Altissimi, in illo beatifico utero, Verbum caro factum est: per hanc fuerat Gabriel Archangelus Mariæ domesticus, imo tota militiæ cœlestis multitudo & naturæ (*k*) Angelicæ gloria (admirans quod sic integram in terris reperisset) circumfusa undique cognato cœlibatui exhibebat reverentiam, & divino incolatui clientelam. (*l*) Proprie tamen Gabriel & Joannes huic assignati officio, communibus studiis ministrabant, simulque ab ambobus tam in cœlo, quam in terra, divina & humana consolatio procurabatur; (*m*) Joanne, juxta quod res postulabat, providente subsidium, Archangelo pia vota (*n*) perferente ad filium.

Factum est igitur ut Dominus imperaverat; & cohabitabant simul in bono jocundoque conventu, virginitas & humilitas, dilectio & puritas, subjectio & caritas; & erat unanimitatis participatio in id ipsum, inter (*o*) Dominum & ministrum, sicut magistri ordinarat auctoritas. Bonus itaque Dominus, bono fine consummans pietatis mysterium, in Cruce justificat impium, & debitum Matri reddit affectum. Addit quoque & tradit exemplum quod ad conservanda quæ sancta sunt, debeat eligi sanctitudo. Nec Sacramentorum arcana impuris sint exponenda conspectibus, nec possit digne sacris ministrare mysteriis; nisi qui in schola studuerit continentiæ conversari. Decet enim, ut qui mundandis, vel mundis officium exhibeat, omnimoda splendeat sanctitate; quia omnino huic formæ contrarium est, ut contrectet incorrupta corruptus, & purificatoriis muneribus manum apponat impurus. Quod non ideo dicimus quod in his qui jam abluti sunt & (*p*) sanctificati, de quantiscumque naufragiis evaserint, aliqua post indulgentiam nota permaneat; quia nisi ad antiqua (*q*) revertatur contagia, nulli prior præjudicat vita.

I V.

Sitio.

Ecce iterum mysteria; & ad invicem sibi Sacramenta divina occurrunt. Responsum erat de Cruce Latroni, & Matri; & ad confirmationem spei, pietatisque exemplum; Latro in regnum præmittitur, Mater interim ob (*r*) rerum mysterium reservatur. His pie provideque dispositis, Christus inter supplicia sitit. Exhaustum erat sacrum pectus sudore (*s*) sanguineo; & lignum illud cui affixus erat, sanctis bajulaverat humeris; & ut (*t*) solet ex mœstitia somnus nonnullis obrepere, sic poterat sitis (*v*) illa ex tormento accendi. Forsitan sic erat: Ego vero sacramentalem hanc sitim intelligo, in qua non tam desideratur potus, quam hominum salus. Neque enim ab irrisoribus & interfectoribus poterat beneficium expectari, quia omnes ad impietatem proni, paratiores erant augere injurias, quam misereri vel compati. Perseverabant adhuc; nec flagellis, nec sputis, nec colaphis poterant saturari. Unde nec consequens videtur, ut audita sitis, eorum cor emolliret, quibus parum erat quod in Cruce pendebat; nec (*x*) satisfactum esse ipsa morte, malignantibus videbatur. Christus tamen, sicut per David prædixerat, irruentibus in se universis, *tanquam parieti inclinato & maceriæ depulsæ*, currit & sitit. Sitit conversionem, currit ad remissionem, exolvit quæ non rapuit. Et licet illi pretium illud magnum cogitarent repellere; jam absorpto serpente festinat ad lavacrum inimicorum, & moritur pro impiis, & rebelles adoptat, & tanti (*y*) affectus beneficia largitur ingratis.

Hoc etiam in titulo Psalmi 33. continetur; ubi affectare David in persona Christi prædicitur, cum coram Abimelech vultum suum mutasse perhibetur. Affectabat David, & tympanizabat ad ostia civitatis, & fere-

(*a*) Ministerium, *Bod.* 1, 2. (*b*) Formatur &. *Bod.* 1, 2. (*c*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* Obseratur. (*d*) Bonosii, *Bod.* 1, 2. (*e*) *Sic Bod.* 1. 2. *Imp.* Mysterii. (*f*) Patribus, *Bod.* 1, 2. (*g*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* stratagema. (*h*) Inclytum indicat, *Bod.* 1. 2. *Magd.* (*i*) Mater vero, ascen. *Bod.* 1, 2. (*k*) Angelicæ admirans, quod se int. *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*l*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* Proprie tunc. (*m*) Joanne, quod, *Bod.* 1, 2. (*n*) Proferente, *Bod.* 1, 2. (*o*) Dominam, *Bod.* 1, 2. (*p*) Sanctificati sunt, de, *Bod.* 1, 2. (*q*) Recurratur, *Bod.* 1, 2. (*r*) Certum, *Bod.* 1, 2. (*s*) Sanguinis, *Bod.* 1, 2. (*t*) Solet mœst. *Bod.* 1, 2. *Imp.* (*v*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* Illa accendi. (*x*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* Satis actum. (*y*) Effectus, *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* beneficii.

ferebatur manibus suis, & in barbam ejus difluebant salivæ: Affectante quippe Christo, & hoc sitiente, ut mansuesceret domus exasperans, & duræ cervicis populus molliretur: exhaustoque pœnitentiæ antidoto, felleas viscosasque peccati fæces evomerent, visa sunt eis hujus doctrinæ verba omni ratione carentia, & dementiæ adscribebant quod eos ad carnis suæ edulium invitabat. Horrebant potum sanguinis, & carnem humanam cibum insolitum mensis suis inferre, impium & nefarium judicabant. *Durus* erat *sermo hujusmodi*; quia sensu carnis oppressi, spiritum & vitam in verbis veracibus contemnebant. Hoc intimabant illæ per barbam David (*a*) fluentes salivæ, quod infantilia hæc verba & frivola æstimarent Judæi, & contemnenda (*b*) essent à profanis sacramenta Dominica, & quasi arreptitii & furibundi reputandi essent horum dogmatum discipuli, & intellectualium mysteriorum ministri. Sed Christus definitiones patientiæ edocens, nec irascitur, nec ulciscitur: sed sustinet & præstolatur, & affectat ut illuminetur populi cæcitas, ut convalescat & exurgat infidelitatis mole suffocata illa tyrannica & effrænis obstinatio, tandemque pateat veritas, & redeat ab errore conversa impietas. *Tympanizat* ergo *ad ostia clausa*, ad aures oppilatas, & incredulis cordibus intonat, & extensa in cruce pelle corporis sui; *in psalterio decachordo*, veteris & novi Instrumenti concutit consonantiam: & quasi incantatis serpentibus, ad insolitam harmoniam reddit edomitos; & detractores facit cantores, & impios modulatores. Mutatur omnino facies Christi in specie sacramentorum, *coram Abimelech*, id est, coram Judæis qui ad (*c*) regnum Christi, ex promissionibus factis ad patres, pertinere videbantur. (*d*) Hic Achis, id est, ignorans, (*e*) hoc est ex parte, populus ille qui non credit nec intelligit. Porrigit quidem discipulis suis, imo toti Ecclesiæ, propriis manibus Eucharistiam, quasi seipsum ferens: quam (*f*) qui digne accipit, vivit; nec immerito proscribitur, qui contemnit: & aliis quidem tantæ rei mysterium *odor est vitæ in vitam*, *aliis odor mortis in mortem*. Unde & Achis David (*g*) dimittit, quia quibusdam ex Judæis repellentibus verbum hoc, & *indignos* se *vitæ æternæ* judicantibus, doctrinam hujusmodi Christus ad gentes convertit.

Abimelech & Achis, non sunt unius personæ nomina, sed quia unius mysterii continent rationem, non incongrue diversis respectibus uni personæ aptantur. Ex parte Achis, id est, ignorantia & error, adhuc in eodem populo perserverat: & qui filii regni videbantur, contemto affectu caritatis Christi, & tympano crucis; quasi David à se dimittunt ut eat, cum dicunt Christo, *Recede a nobis*, *scientiam* (*h*) *viarum tuarum nolumus.*

Maledicunt adhuc Judæi Christo, & veri Helisæi derident calvarium: nec dum tamen Ursis, id est, dæmonibus, derisores exponit: sed in multa patientia expectat pœnitentiam, & differt, nec infert pro meritis iram.

Sed perversa & aversa mens carnalium, sitis hujus non intelligens sacramentum, sancto ori amaritudinem applicat in calamo, & fonti misericordiæ venena propinat. Non tangit Judæe Christus poculum tuum, non gustat acetum *de suburbanis Gomorrhæ & vinea Sodomorum.* Fons ille de quo aquæ vivæ emanant, cujus rivi in æternitatem prosiliunt, non exaruit; neque, ut à te impleatur, affectat. Hoc potius sitit fons ille irriguus, ut ex eo affatim haurias, illaque replearis dulcedine, ut puri te refrigerent latices, & ardentium in te libidinum extinguant carbones. Hoc sitit, ut virens in te caritas perseveret, ut sicut palma in sublime comam spei attollas, & sicut cedrus Libani imputribilis vivas. Pincernas veneficos sitis ista discernit, & propinatores amaritudinis horret & abjicit. Nullis passionum ardoribus fons iste siccatur, nullis pressuris caritas exhauritur. Etiam ubi percutis & irrides, ubi fel porrigis, non commutat se dulcedo in amaritudinem, nec exigit caritas ultionem. Sanguis & aqua de latere (*i*) exeunt vulnerato, aqua in lavacrum, & sanguis in mortis exemplum.

Caritati igitur Christi quæ esurit & sitit justitiam nostram, testimonium perhibet in cœlo Trinitas, ipse Filius qui justificat, Spiritus qui sanctificat, Pater qui glorificat, quia & justitia, & sanctitas, & claritas nostra de sursum est, & testimonium Dei (*quod majus est hominis*) hæc in nobis dona sua commendat, & informat, & confirmat. Nihilominus in terra, per visibilia & corporalia sacramenta, quod intus invisibiliter agitur, commendatur extrinsecus; & attestantur fidei Christianæ, *spiritus*, *aqua & sanguis*: quæ tria (*k*) unum sunt & individua manent, nihilque eorum à sui connexione sejungitur, quia Catholica Ecclesia hac fide vivit ac proficit, ut jam nec sine vera divinitate humanitas, nec sine vera humanitate credatur divinitas. Nec sufficere nobis posset ad intellectum veritatis, testimonium quod de cœlo est, quod sibiipsi perhibet Trinitas; nisi & nobis innotesceret aliquibus signis, & aliquibus argumentis, (*l*) fidei veritas. Sunt itaque hæc tria, spiritus sanctificationis, sanguis redemtionis, aqua purificationis. Non redimit sanguis nisi quos gratia vocat & lavat, nec nisi ablutos & mortuos peccato, Spiritus sanctificat. In commune participant, redemtio & ablutio & sanctificatio. Alterum sine altero esse non potest, quodque agitur unum est, non multiplex. Spiritus namque sanctus superfertur mysteriis, interest sacramentis, quorum rationem aqua mundans significat, quæ illius rei continet signum, cui & sanguis Christi & spiritus Dei præbet effectum. In aqua mundamur, in sanguine informamur.

Mirum dictu, tremendum relatu. Profluentibus de sacro latere aquis viventibus, & emanantibus de fonte uberi largis liquoribus, Christus sitire se perhibet, & ipse mundum irrigans & fœcundans, de ariditate causatur. Omnino sane sitis illa exprimit, raros tunc extitisse qui crederent, cum ipsi & laterent & dubitarent illa hora Apostoli, & adhuc non illabebatur sanguis & aqua in corda discipulorum radicitus, nec immaduerant ebrietate Spiritus, quorum animas timor & dubietas siccaverant.

Te sitit Christus, o Petre: revertere, & dic libere, *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Revertere & confide, & cum frater tuus in aliquo delicto præoccupatus fuerit; tu qui spiritualis es, judica in spiritu lenitatis. Et tu tentatus es aliquando, & ad unius ancillæ vocem à proposito excidisti. Verum sanguis Magistri hunc reatum aspersit, manet tibi eadem gratia, non privaris Apostolatu, manent tibi claves tuæ, & eadem excellentiæ tuæ dignitas perseverat. Exurge, & bibe de fonte misericordiæ, *& tu aliquando conversus*, *confirma fratres tuos*, & in eadem mensura qua propinatum est tibi, remetire eis, & ad formam tuam, *qui stat*, *videat ne cadat*; *& qui cecidit*, *adjiciat ut resurgat.*

Etiam te Judæe parricida, Christi caritas sitit. Muta

(*a*) Profluentes, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*b*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* Essent profanis. (*c*) *Sic Magd. Imp.* Regnum Dei Christi. *Bod.* 1, 2. Dei ex. (*d*) Hoc Achis, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*e*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* hic. (*f*) Quia, *Bod.* 1, 2. (*g*) Demittit, quibusdam, *Bod.* 1, 2. (*h*) Viam semitarum tuarum, *Bod.* 1, 2. (*i*) Effluunt, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*k*) Divinum sunt, *Bod.* 1, 2. (*l*) Fides clareret, *Bod.* 1, 2. *Magd.*

ta intentionem, replica orationem. Dixisti, *sanguis ejus super nos & super filios nostros.* Bonum est quod dicis, si recte (a) intenderis. Sit super te sanguis ejus, & consepelire ei per baptismum in mortem. Opta salvari, non damnari: bibe & tu nobiscum de calice passionis illius. Non est hoc horroris, sed poculum pietatis. Liminare frontis tuæ lini hoc sanguine, & præteriet te Angelus percutiens; nec tanget primogenita tua, sed attrita Ægypto evades illæsus.

V.

Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.

O*Culum pro oculo, dentem pro dente* evelli lex præcipit. Nemini parcit Moyses, omnes injurias suas persequitur & ulciscitur, & absque ulla miseratione, Decretorum ejus contemtor occiditur. Tempore gratiæ temperantur edicta, & Evangelica mansuetudo à populo acquisitionis, iram & convicium & contemtum excludit: nec *Racha* fratri dici aut *fatue*, vel etiam irasci, Magistri nostri disciplina permittit. (b) Ipse quoque qui Judex est omnium, & cujus est vindicta, nequaquam per singulos dies irascitur, & gladium in vaginam revocari præcipiens, (c) percutientes in gladio, gladio perituros denunciat. Ipse scisso dorso verberibus, vellicatis genis, facie sputis illita, puncto capite vepribus, latere saucio, terebratis palmis, (d) pedibus confossis, tanquam agnus jugulatori suo alludens, carnem suam non reluctans explicuit, & nudum corpus, quasi incudem, malleatorum ictibus patienter supposuit. Poterat utique accitis multis millibus Angelorum agere pro se, & de tantis ludibriis erui: sed qui præceperat, percussori sinistræ maxillæ porrigi dexteram, & auferenti pallium præberi & tunicam; seipsum intra regulas suas concludens voluit ut à capite, patientiæ forma prodiret in membra: & in hoc, æmulatio filiorum probaretur, si non se degeneres exhiberent.

Igitur quid prius sitierit, manifestat; & iterum conversus ad Patrem, orat ut hæc ignorantia populo dimittatur: *Pater* (inquit) *dimitte illis, quia nesciunt quid* (e) *faciunt.* Quid est Domine, quod dicis? Non accusas, non quæris vindictam; potius excusas, & conjurationis illius spissamentum attenuas: & hæreditarium onus ab impiis transferens, crimen malitiæ non opponis, qui ideo dimittendum censes, quia admissum ignoranter ipse testaris. Ubi est illud quod dixeras prius: *si non venissem & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: Nunc autem & viderunt & oderunt, & me & Patrem meum?* Viderunt quidem, & oderunt; & quod de te scripserat Moyses, & antiqua conclamabant volumina, omni sabbato decantabant. Intrasti Synagogam, & sicut palam erat, nequaquam ex Commentario literatus, librum Esaiæ explicas, & in auribus omnium legis; *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, ad Evangelizandum pauperibus misit me:* & in Auditorio publico, in te impletum hujus Scripturæ vaticinium, protestaris: Quis ignorantiæ locus erat, cum ipsis inquirentibus *quomodo literas nosses quas non* didiceras; hoc ipsum divinæ sapientiæ documentum esset, quod te quem in Scholis suis nunquam elementarium viderant, eruditum in Lege probarent? Certe latere non poterat, sed hoc in te universitas mirabatur. Ex te sapis, ex te intelligis, disputas publice de Lege cum Scribis; & ex Lege brutos hebetesque Doctores convincis. Quis dubietatis locus, quæ ignorantiæ ratio esse potest, ubi *cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, resurgunt mortui, pauperes Evangelizantur?* Sed obstinatis animis & nolentibus intelligere, ut bene agerent; nec signa ipsa persuasoria erant, nec virtutes operariæ.

In tantum in eorum pectore Christi induruerat odium, ut & bona quæ negare non poterant, non virtute Dei, sed præstigiis dæmonum fieri dicerent: opera Christi, Beelzebub ascribebant; & Spiritus sancti unctionem, Dæmoniis. Et tamen Christus nescire eos quid agant affirmat; ideoque pro errore eorum & cæcitate obnixe supplicat Patri. Sed habebat hæc ipsa postulatio ordinem; & necesse erat, in terra sterili & palustri & purgamenta creante, pro frugibus, usque ad imum fidei fundamenta infigi, & ex profundis Adytis primum submoveri sensus erroneos, ut firmam stabilemque domum sibi veritas aptaret & illustraret, (f) fideique fundatum templum spes gloriæ pangeret. Nec tamen licet tanti criminis molem Mediatoris auctoritas elimaret, obstinatio illius infidelitatis ex se excusabilis erat; nec habebat quid opponeret destituta ratione mens, & animus ad vera prospicienda caligans, cui rectissima species veritatis (ad instar remi qui in aqua demissus, curvi præfractique similitudinem reddit) aliter intelligebatur quam erat: & cum esset præ oculis res ipsa, nullaque interjectio impediret; ex se in transversum intuens, strabus ludificabatur aspectus.

Ideoque nec ratio, nec doctrina in culpa erant, quæ utique non deerant; sed dum multo impendio temporis supervacua quæruntur; malum inolitum in ipsis visceribus sedens, medicantem non admittebat manum: ideoque quia se ægrotare nesciebant, sanitatis contemnebant subsidia, neque aliquid ipsa luce oculis malignis erat infestius; (g) demissisque palpebris & complosis in arctum, violenter sibi cæcitatem imprimebant; usque adeo in hoc malum voluntarii; ut voluntas consuetudinem, & consuetudo faceret necessitatem; necessitas vero usque ad illam vecordiam erumperet, ut nescirent quid facerent.

Hæc erat illa animi crassitudo quam Esaias populo Judæorum improperat; per quam in hanc hebetudinem venerant, ut *videntes non viderent, & audientes non audirent*: quia exasperantes animos dignum erat in propriis sensibus confundi; & qui abutebantur justitiæ documentis & veritatis radios abhorrebant, abdicati à naturæ & gratiæ luce, in cæcitate sua tabescerent, & haberent intra se fumosas exhalationes quæ totum candorem intellectuum & sensuum denigrarent. Legis quippe saliva quam ab antiquo imbiberant, ita eorum faucibus inviscata hærebat, & ceremoniarum veterum sapor, palatum mentis perfidæ ita infecerat, ut esset eis in Sathan, quisquis à Moyse doceret discessum, & de occidente litera vivificantem (h) spiritum hauriret. Unde & Moysen Christo præponentes; quasi in blasphemum, lingua zelantes armabant: (i) præferentes servum Domino, & discipulum magistro. Nec negare poterant miracula: sed tanti ponderis odium erat, tantæque immanitatis invidia, ut Christi bene gesta vel dicta eis non saperent. Ad vesanas mentes nullus omnino veritati (k) patebat accessus; & quæ palam erant & nulla tergiversatione abscondi poterant, per-

(a) Intendis *Bod.* 1, 2. *Magd.* (b) Ipse quippe, *Magd.* (c) Percutientes in gladio, perituros, *Bod.* 1, 2. (d) Pedibusque, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (e) Faciant, *Bod.* 1, 2. (f) Fides fundata, *Bod.* 1, 2. (g) Ideoque demissis palpebris, *Bod.* 1, 2. (h) Intellectum, *Bod.* 1, 2. (i) Præferebant, *Bod.* 1, 2. (k) Patet, *Magd.*

perverſe prout poterant interpretabantur, & in defenſione Legis, jam non tam rationibus quam conviciis utebantur. Ex ipſa quippe Lege convincebantur, & propriis concludebantur dogmatibus; nec ſupererat aliquod prævaricatoribus effugium, niſi quod detrahebant & perſequebantur violentia veritatem: unaque communis intentio (*a*) omnium ad hoc conſpiraverat, ut contumelia gloriam ſuffocarent; & mortis opprobrio, (*b*) pariter & nomen ejus delerent & famam. In hoc, omne conſilium eorum volvebatur; & ad hanc definitionem, omnia perfidiæ argumenta convenerant, ut ſanctum & juſtum (quia *contrarius* erat eorum *operibus*) de medio tollerent, ac per hoc probarent, nullum ei eſſe cum divina natura conſortium; cum ſicut ceteri homines, mortalis & paſſibilis videretur.

Hæc erat cæcitas, hæc ignorantia plebis erroneæ, quam dimitti Chriſti caritas poſtulat, beneficium præſtans ingratis, quod utique & ibi ex parte completum eſt, & in fine perfecte complendum, quando intra hujus indulgentiæ ſinum tota Iſraelitici populi maſſa concurret, cum *gentium intraverit plenitudo.* Hoc *ſciens Jeſus quod omnia dederat ei Pater in manus*; cum dare poſſet quod petebat, & poteſtative hæc propria contineret auctoritas; ſupplicantis, tamen pro tempore perſonam exhibuit, ut ex affectu caritas, & ex ſubjectione humilitas, & ex effectu (*c*) innoteſceret veritas. Quod in tanti abſolutione criminis, nulla eſſet inter Advocatum & Judicem (*d*) repugnantia voluntatum, ſed una & concors eſſet in hoc negotio allegatio utriuſque: quia nullus omnino (*e*) ſeveritati locus ibi eſſe poterat, ubi vulneratus Chriſtus proprii mercedem ſanguinis exigebat.

Exauditur ergo *pro ſua reverentia*; nec (*f*) tunc gratis (*g*) accipit, ſed ingens erogat pretium ut commendetur his pro quibus res tanti ponderis agitur, (*h*) qua deſperata eſſet humani generis cauſa quæ aliter componi non poterat niſi exſolveretur pro pace ejus, tanti pretii quantitas, quod ſingulariter habebat apud ſe humilitas Chriſti & aſſumta humanitas. Convenerunt itaque *juſtitia & pax*, & oſculum datum eſt; & pro captivo ſuo vadem fidelem liberator ſe poſuit: tantaque auctoritate firmatum eſt hujus indulgentiæ privilegium, ut in ipſius Chriſti crucifixi membrana, proprio ſanguine conſcriptæ ſint illius abſolutionis literæ: maneatque infixum uſque hodie ſigillum, plaga lateris, quam ſemper oculis Patris exhibet præſentia Salvatoris.

Perennem igitur hujus gratiæ hæreditatem Teſtator noſter (*i*) tranſmiſit ad poſteros, & originalis mali præciſa radice, licet recrudeſcat peccatum in multis, generalitas (*k*) tamen in illa ita abraſa eſt, ut ad expiationem eorum quæ quotidie admittuntur, non iterum Chriſtum crucifigi oporteat, ſed unum confeſſionis ad omnia crimina (*l*) ſufficiat lavacrum, & ad omnia flagitia, una pœnitentiæ ſufficiat hoſtia. Unde illud crucis ſacrificium factum nobis eſt ſanitas & exemplum, quia & proprie ſanguis ille nos purgavit, Chriſto aſpergente populum, ſemel in ſancta illatus; & nos, ſimilis introitus formam, in proprio ſanguine (crucifixis membris noſtris, & abdicatis voluptatibus) retinemus.

Nec nos latitudinis crucis, & altitudinis & longitudinis & profunditatis (*m*) uſquequaque myſteria intacta præterire convenit. Nam ſua profunditate uſque ad intima noſtra penetrat hoc vexillum, & cuſpide præacuto rimatur interiora; *& pertingens uſque ad diviſionem animæ & ſpiritus*, ipſis infigitur affectibus, ſecretoſque & abditos comprimit motus, & totius petulantiæ perforat appetitus. Hoc in profundo cordis crux agit abſcondita. Intus compungit animam: ſubterque, Leviathan verme venenato, hoc vecte transfixo; intrinſeca noſtra pacificat & conſcientiam munit, & meditationes ſanctificat. Et ſicut illud lignum quod Moyſi à Domino oſtenſum eſt, aquis Marath immerſum, omnem illarum amaritudinem in dulcedinem vertit; ita ſanctæ crucis virtus animo recondita, omnem tentationum ſalſuginem ſua immerſione contactuque (*n*) indulcorat. Jam vero longitudo quæ à pedibus uſque ad Ligni tranſverſi incaſtraturam ſe erigit, (*o*) continuæ mortificationis Chriſtianæ indicium eſt; & oportere crucifigi ſimul cogitationes ſuas & opera, (*p*) efficax documentum. Neceſſe quippe eſt, quantumcunque longa ſint hujus ſeculi ſpatia, ut omni vita, infatigabilis ad ea quæ ante ſunt ſemper tendat, ſemper ſe evehat patientia conſtans & longanimitas perſeverans. Latitudo autem (*q*) caritatem, zeli amplitudine complectitur; cum ægris infirmatur, & cum his quibus eſt ſcandalum, uritur. Extendit ſe & ſuperfertur afflictis, affectu nutritio; expanſiſque alis, pullos implumes aggregat & fovet & protegit: & ſeipſam in tutelam parvulorum exponens, negligit; neque (*r*) alios ut defendat, propria damna formidat. *Cum his* etiam *qui oderunt Pacem*, in tantum eſt pacifica, ut nec læſa exigat ultionem, nec exacerbata referat contumeliam: & ſi corrigat, omnino ſollicite agit, ut plus agat benevolentia quam ſeveritas, cohortatio quam commotio, humilitas quam poteſtas. Juſtum & impium ſimul (*ſ*) complectitur: alterum, ut ſtet: alterum, ut reſurgat. Non eſt ei advena bonitas, nec emendicata aliunde clementia, non ſtimulis, non legibus, non loris ad portanda aliena onera urgetur: ultro demiſſo poplite curvat ſcapulas, nec grave (*t*) judicat eos pati qui ſeipſos ferre non poſſunt, ſed de alterius miſeria beneficium ordinat, & liberalitatem exornat. Si qua ſunt apud infirmos inhoneſta, his abundantius honorem circundat, non improperat, non diffamat; ſanat, non vulnerat; curat, non lacerat; exonerat, non gravat; *operit peccata*, (*u*) non divulgat.

Hujus latitudinis myſteria Chriſtus etiam inter ſupplicia commendans, in eo quod expanſis manibus elevataque læva & dextera inter Latrones ſe medium exhibebat, volebat intelligi commune eſſe illud beneficium; & non ſolum bonis, ſed & impiis quod agebatur proficere; & ſe potius medicamina illa ægris propoſuiſſe quam ſanis; & gratia illa, pari libertate donaſſe eos qui de libera, & eos qui nati fuerant de ancilla.

Reſtat altitudo, quam uſque ad ſummum intimat pars porrecta. Hæc eſt bonæ ſpei confidentia quæ crucifixos mundo, cœleſtibus invehit; & ex (*w*) bonæ conſcientiæ teſtimonio ſecuros certoſque illi gloriæ conſociat, jamjamque bonis illis manum intentat, jam gu-

(*a*) Omnium conſpiraverat, *Magd.* (*b*) Pariter nomen, *Bod.* 1, 2. (*c*) Innoteſceret, quod, *Bod.* 1, 2. (*d*) *Sic Magd. Imp. Bod.* 1, 2. compugnantia. (*e*) Severitatis, *Magd. Bod.* 1, 2. (*f*) Tamen, *Bod.* 1, 2. (*g*) Accipit: ingens, *Bod.* 1, 2. (*h*) Quam, *Bod.* 1, 2. (*i*) Tranſmittit, *Magd.* (*k*) Tamen illa, *Bod.* 1, 2. (*l*) Sufficit, *Bod.* 1, 2. (*m*) Uſquequaque latent myſteria, ſed uſque ad, *Bod.* 1, 2. (*n*) *Sic Magd. Imp. Bod.* 1, 2. Indulcat. (*o*) Continuam, *Bod.* 1, 2. (*p*) Efficiens, *Bod.* 1, 2. (*q*) *Sic Magd. Imp.* caritatis zeli amplitudine univerſa complectitur. (*r*) Dum alios defendit, *Bod.* 1, 2. (*ſ*) Amplectitur, *Bod.* 1, 2. (*t*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* Indicat. (*u*) Nec pudenda divulgat, *Bod.* 1, 2. & *Magd.* (*w*) Bono *Magd.*

guſtat, (*a*) jam os aperit, jam delibat, jam conver-ſatur cum Angelis, jam illa proſequitur agmina, jam agnoſcit, jam liqueſcit, jam amat, jam lætatur & de-lectatur, hilareſcit & quieſcit, intelligit & diligit, & tamen quantalibet perfectione (*b*) quiſque quæ ſurſum ſunt ſapiat, intereſt tamen plurimum inter fidem & ſpem, nec ſine Cruce eſt electis (*c*) dilatio plenitudi-nis, (*d*) quos jam probatos conſummatoſque nulla qui-dem tentatio concutit, ſed (ut diximus) hoc ſolum de-eſt ad cumulum pacis, quod nondum ex toto ſe inte-gram exhibet contemplatio veritatis.

V I.

POſt myrrhatum calicem & reliqua Crucis ludi-bria, quod à Matthæo & Marco & Luca fue-rat præmiſſum, Joannes non tacuit: hoc vide-licet, quod bene diſpoſitis omnibus & aſſignato in no-viſſimis teſtamento gratiæ, & certæ ſpei regulis com-mendatis; ad intimandum quod nihil omnino deeſſet ad doctrinam formamque juſtitiæ, Chriſtus intulerit: *Conſummatum eſt*: ac deinde in manus Patris ſpiritu commendato, inclinans caput, quaſi gratias agens, poteſtative emiſerit animam, conſummans omnem le-galium rationem hoſtiarum, & ultimam ænigmatibus antiquis manum imponens.

Seſe itaque totum obtulit Patri, & conſummata eſt illius holocauſti plenitudo, expenſis in illud (*e*) mi-niſterium carne ſimul & ſpiritu; quia & pro carne & pro ſpiritu hominis angebatur, & totus homo totum Chriſtum habuit (*f*) ſanatorem, dum & caro in me-delam carnis oblata eſt in ligno, & ad ſanctificatio-nem animæ obtinendam, ſpiritus ille deſcendit ad In-feros & aſcendit ad Superos; ibi confringens *ferreos* (*g*) *vectes*, & hic portas aperiens *æternales*. Et à corpore quidem, (*h*) Anima Chriſti per illud triduum ſe ab-ſentans, non ita divinitatem quemadmodum carnem deſeruit; ſed erat Deus in ea indiviſibiliter, *mundum reconcilians ſibi*, tollens à nobis mortis formidinem, per maturam Reſurrectionem: purgans illa (*i*) amari-tudine, quicquid voluptatum venena infecerant, vi-ctoriæ ſuæ gloriam cœlo exhibens & inferno. Ab-ſtractiſque his qui in illa expectatione diu languerant, etiam Angelorum deſideria complevit, quibus hæc hominum reſtitutio grata fuit.

Nec fuit mora inter oblatum & impetratum; ſed ſub omni celeritate ſe complexa ſunt paſſio & abſolu-tio. Itaque alterum ex altero conſtitit, ut eadem ho-ra & repleret ſuperos, & inferos captivaret: (*k*) Acta ſunt tamen in cœleſtibus gaudia illa prolixiori (*l*) ſpa-tio, neque ſtatim reverſa eſt ad corpus ſuum Anima Chriſti; ſed interim his (*m*) quos de tam antiquis te-nebris liberaverat, ſplendoris divini gratulabundam exhibebat præſentiam: & his qui in Mundo erant, conſolationem diſpenſatorie aliquantulum differebat, ut & dilatio augeret deſiderium, & reſurrectionis re-pentinæ lætitia impleret affectum. (*n*) Quia igitur hoc *in capite Libri ſcriptum* erat, ut hanc Patris vo-luntatem filius faceret, & res diu expectata & multis præfigurata modis, occultam à ſeculo faciem in lucem protulerat: exoneratum peccatis populum non ultra paſſus eſt Chriſtus ſupervacuis gravari culturis, quia deinceps non (*o*) eſſet religio ſed ſuperſtitio, ſi cere-moniarum veterum (*p*) fæces cum vino mero in (*q*) E-vangelico calice miſcerentur. Nec tantum Paſſionum ſuarum finem, ſed illarum etiam (*r*) obſervantiarum intelligi voluit; ut poſtquam advenerat veritas, figu-ræ ceſſarent; nec ultra ſuperflue (*s*) vexarentur fideles ſpinoſis circuitionibus per devia aberrando, cum indi-caret eis ipſa veritas viam, & loqueretur publice *quia ego ipſe qui loquebar ecce adſum*. Unctus erat Chriſtus *oleo lætitiæ præ* cunctis humanæ naturæ *participibus*, qui etiam *præ Angelis nomen hæreditabat differentius*: & exſiccata jam erat *a facie* hujus *olei* Judaica unctio; & neceſſe erat, ut complicaretur *Ephod*, *&* *Tera-phin* non (*t*) apparerent; & quicquid Beſeleel, vel contexuerat, vel cœlaverat, locum daret vivis & ra-tionalibus documentis; & abeſſent umbræ & imagi-nes & typica integumenta, (*v*) ubi ipſa veritas nudam formam & puram ſpeciem intuentibus exhiberet. Ita-que finem Legis adveniſſe, in fine Paſſionum Chriſti monſtratum eſt: & quicquid ab antiquo in ſanguine Hircorum & Vitulorum, ſive in aliis quibuſcumque, vel odoramentis, vel libamentis, lex multipliciter ad expiationem peccatorum agendum decreverat, gra-tia reduxit ad compendium; & abbreviato tantæ fati-gationis itinere unum ſanguinem, unam incenſionem propoſuit, & unum holocauſtum omnia continens, ea moderatione aptavit, ut ad id comparandum, quan-tæcumque mendicitatis eſſet homo, haberet ſufficiens pretium, nec quemquam perſona, vel locus impedi-ret (*x*) à tantæ dignationis acceſſu. Unum igitur A-gnum habet Eccleſia: neque quoties Paſcha revolvi-tur, quæri (*y*) alterum neceſſe eſt: & cum una ſit tribus & familia populi Chriſtiani, uni populo una ſuf-ficit hoſtia; & in una domo, una ponitur menſa. U-num habet Panem & Calicem univerſitas fidei; & multitudini Credentium unus cibus apponitur, idem-que ſumitur nec conſumitur; & (*z*) cum omnes im-pleverit, ſupereſt & abundat. Mutabantur Panes propoſitionis per ſingula ſabbata, appoſitiſque calidis, frigidi tollebantur, quia veteres oblationes, quaſi fri-gidas & calorem Spiritus non habentes, repudiandas tempore gratiæ; ipſa panum mutatio intimabat. Ag-nus noſter idem eſt, nec diverſi per diverſas familias immolantur, quia ſicut unitas Eccleſiæ nec ſcindi po-teſt nec dividi; ita neceſſe eſt, ut unum agatur ab omnibus, & uniforme obſequium devotio communis exhibeat, totiuſque univerſitatis conſenſum, ſacrificii ſingularitas ipſa commendat.

Quod vero ad eſum Agni, ſi (*aa*) forte quid ſuper-eſſet, vicinus conjunctus domui ejus cui ſupererat, vocari præcipitur; introductionem Gentium ad com-munionem ſacramentorum Eccleſiæ exprimit: quas uti-que per Evangelium vocatas, convivii hujus ſapor ille-xit, & eatenus jejunos ad ea quæ Judaicus populus ede-re non potuit, (*bb*) gratia mater admiſit. Mirum om-nino eſt dictu, & res ipſa ſpiritualem exigit intelle-ctum; quod cum agnus non niſi ab una familia poſſet immolari, quæ eſſe poſſet tantæ paucitatis familia ita carens

(*a*) Jam aperit, *Magd.* (*b*) Quiſquis, *Bod.* 1, 2. & *Magd.* (*c*) *Sic Magd.* & *Bod.* 1, 2. *Imp.* illatio. (*d*) Quos probatos, *Magd.* (*e*) Myſterium, *Magd.* (*f*) Salvatorem, *Magd.* (*g*) *Sic Magd.* & *Bod.* 1, 2. *Imp.* vectis hic. (*h*) Anima illa Chriſti, *Magd.* (*i*) Amaritudine mortis, *Magd.* (*k*) Acta tamen, *Magd.* (*l*) Spatio fuerunt, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*m*) Quos tam antiquos, *Magd.* (*n*) Quod in capite Libri, *Magd.* & *Bod.* 1, 2. (*o*) Eſſet in regno veritas ſed ſuperſtitio, *Magd.* (*p*) *Sic Magd.* & *Bod.* 1, 2. *Imp.* facies. (*q*) Evangelio miſcerentur, *Magd.* (*r*) Obſervantiarum finem, *Bod.* 1, 2. (*s*) Vexarentur ſinuoſis circuitibus, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*t*) Comparerent, *Bod.* 1, 2. *Imp.* aptarent. (*v*) Ut ipſa veritas, *Magd.* (*x*) Ad tantæ dignationis acceſſum, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*y*) Alium, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*z*) Cum populum, *Magd.* (*aa*) Forte ſupereſſet, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*bb*) Gratia mater adjuvat, *Magd.*

carens filiis, vel nepotibus aliisque propinquis, ut unum non posset per se agniculum edere; maxime cum tam numerosa illius gentis esset fœcunditas, multaque conjugia multiplicem sobolem cumularent? Sed (ut diximus) intimata est Prophetice vocatio gentium, & admissæ sunt per fidem ad participationem Sacramentorum, Judæis secundum carnalem sensum literaturæ hærentibus, nec pervenire valentibus ad spiritualis plenitudinem intellectus. Assatus est ergo agnus noster in veru Crucis, subter incensis tormentorum carbonibus; nihil crudum aut carnale in eo jam sapimus, nihil elixum aut molle: sed ita illa boni odoris assatio in patibuli flamma induruit, ita solidata est ut nihil in ea ultra supersit vel passibile vel mortale, sed omnino mortis pyra ab antiquo accensa, sanguinis illius conspersione extincta est. Ideoque & sibi & nobis constat inconsumtibilis illius integritas, quia nec corrumpi potest quod omnino est solidum, nec minui quod æternum. Caput ejus cum pedibus edimus, nec abhorremus intrinseca; quia fides nostra in hoc vivit & proficit, hoc fatetur, hoc credit quod *Verbum* quod *erat in principio apud Deum*, *factum* sit *caro* in (*a*) fine seculorum, & majestas divina usque ad infirmitatis nostræ descenderit intestina, nec nostræ fragilitatis abhorruit officinam: & qui erat nostrum principium, ad finem quoque nostrum accessit, constituens nobis in se metam & terminum, per finem temporalem revocans ad finem infinitum; & consocians corporis & capitis gloriam, individua connexione astrinxit in unum. Sic caput, sic pedes, sic intestina comedimus, cum ita altitudinem Christi prædicamus, ut non erubescamus humilitatem; ita infirmum, ut fortitudinem quoque non negemus: ita stultum, ut sapientiam admiremur; quia hoc amplius stupendum est in illo nostræ Redemtionis negotio, quod exinaniri (*b*) sic se passa est divinitatis sublimitas, quam quod in se incommutabilis virtus & incomprehensibilis magnitudo, (*c*) stat in beatitudine sempiterna immobiliter perseverans. (*d*) Atque ita & apud Ezechielem faciem & pedes Dei quasi prima & novissima Cherubin contegunt, media tantum videnda exponunt; quia quæ ante Mundi constitutionem apud ipsum erant, vel quis status rerum futurus sit post judicium ultimum, cibus est fidei & spei: Interim dum intelligere satagit quæ secundum carnem gesta sunt, & humanitatis indagare affectus; quasi ex caritatis ejus visceribus, religionis mansuetudo (*e*) pascitur. Carnem igitur hoc modo comedimus: ossa vero igne comburimus, quia sacramenta quidem (quæ quasi divinæ virtutis caro sunt, & veritatis integumenta) visibiliter secundum suam speciem (*f*) percipimus & sumimus; ipsam (*g*) vero substantiam secundum inintelligibilem & invisibilem statum firmam omnino & solidam, nec frangimus nec minuimus; sed flammis injicimus, id est, spiritualibus intelligentiis commendamus; quod *spiritus & vita* sint in divinis mysteriis, nec fas sit intellectu humano tantæ rei confringi notitiam, quam interim intra se Spiritus Sanctus colligit, *donec evacuato quod ex parte est, perfectum* prodeat palam: & cognoscentes sicut & cogniti sumus; jam hoc non sacramento agamus, sed specie.

Ideo nocte Agnum mactare præcipimur; quia nondum ad liquidum elucet hujus operis ratio, cujus fides ministra est, quam in splendoribus Sanctorum (*h*) deteget veritas, cum novum vinum in regno Dei propinabitur, accensisque lampadibus, Virgines Animæ ad æternas nuptias admittentur; positaque inextinguibili lucerna super candelabrum, omnibus qui in domo erunt lucebit, tam sacramentorum veritas, quam ipsius ratio Trinitatis. Interim sane immensi quæstus res agitur, & (*i*) virtutem invisibilem manifestus effectus eloquitur, fideique certitudinem beneficia indulta corroborant; & ex collatione præsentium, (*k*) firma fixaque est expectatio futurorum. Datur nobis agnus iste ad epulum, datur sanguis ejus ad poculum.

Mandatur extrinsecus liminaribus & postibus domorum nostrarum (*l*) sanguis ipse apponi in signum, ut munitum sit quod patet & quod latet; habeantque caro & Spiritus secura præsidia, cum cibus potusque divinus Animam introrsus alat & vegetet, abigatque extra virtutes contrarias signum Crucis & sanguinis nota. Nec dubium quin omnino formident dæmones Passionis formam, terroremque eis characteris hujus inspectio ipsa incutiat. Etiam ipsos Sacramenta sancta & fidei muniunt signa, quos constat non quantum expedit Christiano (*m*) dogmati & castis moribus conformari, sed (*n*) solius fundamenti obtuitu cui quoquomodo inhærent: (*o*) nec statim propter *ligna & fœnum* quæ (*p*) superponi à negligentibus vident, irruunt Dæmones (*q*) in quoscunque carnales, sed reverentur fundamentum, & (*r*) disparent ad vivificum signum, nec temere accedunt ad consecratam sanguinis balsamo domum. Alioquin, si ad singulos excessus vim suam penitus Sacramentorum subtraheret virtus; & inaniter frontibus errantium Crucis titulus (*s*) pingeretur, nulla spes superesset ruentibus. A quibus, licet lapsus articulo Spiritus Sanctus abscedat, manent tamen etiam in reis nec sunt inania sacramenta; ad quæ, ut compungitur qui deliquit, idem Spiritus redit; (*t*) tantaque est Sacramentorum dignitas, ut ipso Spiritu absente, non audeat vis inimica ingredi, nisi desperatione & consuetudine deliberatoque consensu, signum sanctum victa captivaque mens, apostasiæ scalpello eraserit. Hinc est, quod exterminator Angelus, primogenita quæque Ægyptiorum percutiens, viso hoc signo, à liminibus sanguine illitis, quasi increpatus se cohibet; enecatisque Ægyptiis, illæsi incolumesque manent quorum latera frontemque cruoris hujus conspersio rubricaverat. Sic Raab cum esset meretrix, appensa ad fenestram reste coccinea, salvatur, & sola ex Hiericho libera evadit; nec (*v*) patuit domus ejus vastationi & prædæ, quam tam celebris signi reverentia muniebat.

Jubetur etiam, ut festinanter & avide hoc agatur convivium: vestesque itinerarios, baculos habentes in manibus: lumbis præcinctis, panes azymos edant cum lactucis agrestibus: quia tanti operis ministros, nec desides decet esse nec molles; neque viaticum accipientibus exiturisque de Ægypto, quærenda sunt diversoria voluptatum: sed *in exitu de populo barbaro*, simul

(*a*) Finibus, *Bod.* 1, 2. (*b*) Sic passa, *Bod.* 1, 2. (*c*) Statusque beatitudinis sempiternæ immobiliter perseverat, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*d*) Ita &, *Bod.* 1, 2. Item &, *Magd.* (*e*) Depascitur, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*f*) Partimur, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*g*) Vero secundum, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*h*) De se genuit, *Magd.* (*i*) Virtute, *Bod.* 1, 2. (*k*) Fixaque manet, *Magd.* (*l*) Sanguis iste, *Magd.* (*m*) Dogmati & moribus castigatis, *Magd.* (*n*) Et solius fundamenti obtentu, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*o*) Non statim, *Magd. Bod.* 1, 2. (*p*) Superposita, *Magd.* (*q*) In quosque, *Magd.* (*r*) Dissipantur, *Magd.* (*s*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* Pingeretur & nulla. (*t*) Tanta quæ, *Magd.* (*v*) *Sic Bod.* 1, 2. *Magd. Imp.* Patuit.

mul ſe debent componere amaritudo pœnitentiæ & ſinceritas vitæ. Hæc carnaliter aliquando ſicut & cetera Legis ænigmata, profuerunt, dum fides & pietas ad id quod promiſerat veritas, concurrebant: ſed *ubi venit plenitudo temporis, finiſque Legis Chriſtus*, (*a*) quicquid de agno, vel hœdo, vel Juvenca ruffa mandatum eſt; omnia factus ſecundum congruos ſtatus, & in ſe omnia referens juxta proprios intellectus: ceſſatum eſt à multis, ubi unam ſufficientiam poſuit: nec oportuit adhiberi ſignantia, ubi ſignificatum advenit.

Sacrificia de craticula vel ſartagine, zelum fervoremque Sanctorum præloquuta ſunt: ſuffumigationes aromatum, incenſiones orationum, & pia vota affectuſque Sanctorum: incenſi adipes, (*b*) emortuas voluptates: indumenta ſacerdotum, multiplicium gratiarum ornatum continebant. Fœminalia quæ ad operienda pudenda primo loco poſita ſunt, tantam edocent oportere eſſe continentiæ verecundiam, ut ne ſuſpicioni quidem locum relinquat; (*c*) & ita abſcondi quidquid eſt inhoneſtatis notabile, ut nullo caſu ad ea intuenda, zelotes admittatur aſpectus. Sed talem ſe exhibeat converſatio Sacerdotum, quaſi ſine ſexu ſit; & omnino abominetur hujuſmodi labem, (*d*) quinetiam (*e*) confundatur & erubeſcat ad membra communia, ipſamque operiat naturam conſciam ſui, deteſteturque quod poteſt, non quod agit; & quaſi emortuas & fœtidas partes illas (*f*) ſepeliat & abſcondat.

Secunda veſtis, quæ Poderis; id eſt talaris; dicitur, linea eſt: quæ munditiæ perſeverantiam intimabat, & vitæ immaculatæ candorem; quæ ſtricta erat & adhærens corpori, quia ſingularitatem hoc propoſitum diligit, & expeditos eſſe oportet qui ſanctis miniſtrant altaribus, carnemque & veſtem & totam converſationem ſolitariam exhibere.

Tertio loco aderat Balteus, lineam tunicam inter umbilicum & pectus aſtringens; ut in eandem Legem ſub ejuſdem propoſitionis vinculo, mens & actio convenirent; & (*g*) utrumque quadam neceſſitudine ageretur, carnaliſque & ſpiritualis affectus hanc regulam ſibi pari voto conſcriberent, & in idipſum communi ſtudio perenniter conſentirent.

Quartus ornatus erat Tiara vel Cidaris: qui capitis cultus (eo quod domeſtica eſt ibi camera ſenſuum, & propria ſapientiæ domus) indicat, quo philoſophica contemplatio tendat, & quantæ ſit ſapientiæ, eligere cœlibatum. Hæc omnia fieri juſſa ſunt de lino, unde & byſſus aptatur, ut non lateat hujus ſtudii & propoſiti animos, quia multis ablutionibus opus eſt ut ad hunc candorem exercitatus quiſque perveniat; diu torqueri, & longa conſuetudine carnales ſolidari affectus ne tentationum mole facile diſrumpantur.

Et quidem ad caput noſtrum (quod eſt Chriſtus) hac Cidari ſignificante, tota puritatis noſtræ referenda eſt gloria; & tunc demum tuta poterit eſſe perſeverantia, ſi in eo fixa ſit ſpes, & fiducia radicata. Hæc quatuor indumenta minoribus & ſummis Sacerdotibus, ex Lege & decreto erant communia.

Quatuor reliqua, ſunt proprie ſummi Sacerdotis. Inprimis, poſt indumenta prædicta; Tunica hyacinthina ſummus Pontifex induebatur, dependebantque in inferiori ejus parte per circuitum LXXXII. tintinnabula; & inter duo tintinnabula, unum Malum punicum. Omnia erant ex auro puriſſimo, ut totus vocalis ingrederetur in Sancta, ſi aliter ageret, continuo moriturus. Veſtis ſane illa hyacinthina, animam in ſanctimonia enutritam, ad illum profectum indicat pervenire, ut Spiritu vivat, Spiritu ambulet, & à nemine judicetur & omnia judicet. Hoc enim eſt ſummum Sacerdotium, ad hunc apicem ſanctitatis attingere ut totum ſe vir juſtus cœleſtem exhibeat, moreſque ſupernos & divinam exprimat formam; ſolique Creatori mente infixa, individua converſatione inhæreat; hoc totum complectens, tunica hyacinthini coloris inſinuat.

Tintinnabula vero aurea erant: Mala autem ex hyacintho & purpura, cocco & byſſo, in modum ſphærulæ facta; hoc (*h*) ſignificante Spiritu Sancto, quod viri contemplativi quorum *converſatio in cœlis eſt*, & qui *quæ ſurſum ſunt* ſapiunt, *non quæ ſuper terram*; fidei Chriſtianæ doctrinam, & maxime noviſſimum debent populis denunciare terribile Judicium: totuſque eorum inceſſus & ſermo reſonare debent divina myſteria; nec gratiam divinam quæ data (*i*) eſt illis, premere vel ſuffocare debent ſilentio: Quia non ſatis eſt, acceptum in ſudario repoſuiſſe talentum, niſi (*k*) à negotiatione ſervus revertatur cum lucro; nec prodeſt hyacinthina tunica, nec caſtitatis continentiæque inſignia Doctori ſufficiunt, nec pacificus eſt ad Altaria ſancta ingreſſus, ſi negligit annunciare impio viam ſuam, peccatique ſtipendium; cum & ille non habens correctorem, in peccato ſuo pereat; nec profit Doctori ſua Juſtitia, cum ſanguinem (*l*) errantis Judex de manu ſpeculatoris requirat: nec magnum eſt ſibi vivere, niſi ſatagat & alios ſecum (*m*) vivere. Ut ait Seneca; qui res & homines fugit, qui alios videre non poteſt, ſed velut timidum atque iners animal metu oblituit; nequaquam dicendus (*n*) eſt vivere ſibi, ſed ſomno & ventri. Ideo ingrediens in ſancta Sanctorum, totum vocalem ſe debet ſummus Pontifex exhibere & virtute verbi quaſi floribus odoriferis allicere auditores; (*o*) ut prædicatio quaſi tintinnabulum ex auro puriſſimo, puritatem perfectionemque ſingularis intelligentiæ indicet; & ex omni parte per circuitum ſermo ejus, lucis divinæ intonet claritatem: & ipſi florum colores in hyacintho (ut dictum eſt) cœleſte deſiderium; in purpura magnanimitatem regiam adverſus peccatum; in cocco bis tincto, inflammatum in dilectione Dei & Proximi, piæ mentis (*p*) oſtendat affectum.

Oportet ſane; ut ſacerdotalis actio ſemper ſit & auro ſapientiæ fulgida, & hyacintho ſpei in ſublime (*q*) erecta, & purpura regni (ut debellatrix peccati & in captivitatem redigens dæmoniorum (*r*) monſtra) circumdata; & cocco bis tincto, dilectione gemina, flammea & byſſo retorta, ſemper in oppreſſione & caſtigatione carnis ſolicita. In Malis punicis quæ intra corticem unum contegunt multa grana, virtutum multifaria operatio exprimitur, quæ undique uno caritatis (*s*) integumento ambitur. Et recte tintinnabulis Mala miſcentur, cum ſimul prædicatio & actio cohærent; & doctor (*t*) ipſe, quæ dicit, hæc facit.

(*v*) Sextum deinde additur indumentum, quod Superhumerale dicitur; hoc apud Hebræos etiam Ephod

(*a*) Qui quicquid, *Magd.* (*b*) Deſignant emortuas, *Magd.* (*c*) Et abſcondi, (*d*) Qui etiam, *Magd.* (*e*) Confunditur & erubeſcit ad m. c. ipſamque operit n. c. ſ. deteſtaturque, *Bod.* 1, 2. (*f*) Sepelit & abſcondit, *Bod.* 1, 2. (*g*) Utrumque neceſſ. *Bod.* 1, 2. (*h*) *Sic Magd. Bod.* 1, 2. *Imp.* ſignante. (*i*) Eſt, premere, *Bod.* 1, 2. eſt ſibi premere, *Magd.* (*k*) Ad negotiatorem, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*l*) Erronei, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*m*) Vivere. Quia, ut, *Bod.* 1, 2. (*n*) Eſt etiam vivere, *Bod.* 1, 2. (*o*) Ut & prædicatio, *Bod.* 1. 2. (*p*) Exponat, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*q*) Erecta, purpura regni, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*r*) Monſtra: & cocco, *Bod.* 1, 2. (*s*) Tegumento, *Bod.* 1, 2. (*t*) Verus, quod dicit, hoc, *Bod.* 1, 2. (*v*) Sextum additur, *Bod.* 1, 2. *Magd.*

Ephod appellatur. Hoc Samuel cum puer esset, habuisse legitur; & David ante Arcam hoc tulit. Sed Ephod, id est, superhumerale quod summorum erat Pontificum; erat ex hyacintho & purpura & cocco byssoque contextum. Aliud vero Ephod quod & pro tunica linea accipitur; simplex erat & lineum. In hoc Superhumerali, duo lapides onychini auro inclusi inserti erant; unus in ora una, & unus in altera: & sculpta erant nomina filiorum Israel; sex in lapide uno, & sex in altero. Itaque in Superhumerali Pontificis hoc debet intelligi, quomodo in portandis fratrum oneribus officium illud se habere debeat, quantaque eis, ex debito regiminis, solicitudo incumbat, ut propriis humeris ovem perditam ad ovile reportent. In hoc bonorum operum patientia, in laboribus perseverantia indicatur. In coloribus vero Superhumeralis, quæ sit ratio, dictum est supra.

Quod autem nomina Patriarcharum gestat in humeris, ob recordationem eorum utique fit; ut videns populus Patrum nomina conscripta in veste Pontificis, eorum imitetur justitiam, veniatque in memoriam fides Abrahæ, mansuetudo Isaac, patientia Israel, castitas Joseph, disciplina Moysis, zelus Phinees, victoria Josue, Samuelis sinceritas, David humilitas, eorumque qui de illis XII. Patriarchis egressi sunt Principibus vel Sacerdotibus, recte facta vel dicta: qui *per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones.* Duplex autem ratio est, quare hæc in humeris Pontifex nomina portet: ut & ipse auditoribus sequenda Patrum exempla proponat; & ipse, eos quos verbo instruit & exemplo, si præoccupati fuerint *in* aliquo *delicto in spiritu lenitatis* ferat, & amplius exonerare quam gravare infirmos intendat. Eorum enim onera, ipsum Lege officii sui ferre necesse est; & per singulos, sicut diversi morbi exigunt, cum his qui ignorant vel errant, & infirmari & uri.

Quod autem sex nomina in sinistra parte erant, & sex in dextera, in lapidibus Onychinis sculpta; illud est, quod ad conscriptionem hæreditatis supernæ pertinent, non tantum qui probati perfectique videntur, sed etiam qui minoris æstimationis habentur: quia imperfectum nostrum non abjicit divina perfectio, & *calamum quassatum non conterit, & linum fumigans non extinguit.* Amplexatur quidem dextera ejus, eos qui digni sunt promoveri ad oscula; sed & læva ejus supponitur eorum capitibus, quos imbecillitatis vertigo inclinat, nec patitur lapsos omnino collidi quos corruentes excipit, & piam manum inclinatis supponit. Onyx vero, lapis est habens unguis similitudinem, albisque cingentibus zonis igniculos emittit: unde per hunc lapidem, in quo dextrorsum & sinistrorsum nomina XII. filiorum Israel sculpi jubentur; recte (*a*) intelligimus hanc Scripturam pertinere ad Christum qui in carne assumta, quasi unguem se nobis exhibuit & operuit multitudinem peccatorum: zonis candidis (id est continentiæ doctrinis) cingens electos, & miraculorum igniculis accendens ad fidem, ardebat intus & lucebat exterius. Ipse est autem lapis ille in quo & Lex est conscripta divinitus; & in quo scribuntur nomina eorum omnium qui nomen ipsius non assumunt in vanum, quos nulla tribulatio vel adversitas, cum semel insculpti fuerint, eradere poterit vel delere. Ideo à dextris & à sinistris locantur, quia fundatos vel scriptos in petra, nec altum concutit nec profundum: quia per arma justitiæ, in prosperis (*b*) & in adversis gradiuntur invicti.

Sequitur indumentum septimum, quod Hebraice Hosen; Græce (*c*) λόγιον; Latine vero, Rationale vocatur. Hoc ex eisdem speciebus & coloribus quibus (*d*) est Superhumerale, & propter easdem rationes aptari jubetur. Duplex vero fit propter lapidum pondus, ne forte rumpatur. Quadrangulum quoque erat, & palmi mensuram tam in latitudine quam in longitudine continens. In quaternario doctrinæ Evangelicæ jugem memoriam accipe: In palmi mensura, plenam juris mensuram, quantum possibile est operatione humana attingere. Qui enim palmo aliquid metitur, expansis digitis manum extendit ut possit attingere (*e*) in locum quo tendit. Eadem igitur mensura erit piæ intentioni in longitudine boni operis, & in latitudine caritatis. (*f*) Inserti quoque erant in eo XII. lapides per quatuor ordines; terni & terni in latere uno, & terni & terni in latere altero. Et sculpta erant nomina filiorum Israel in singulis singula, per tribuum differentias & ætatum. Per quatuor vero Rationalis angulos, quatuor annuli aurei erant, habentes contra se in Superhumerali alios quatuor annulos; ut annulus contra annulum veniens, catenulis aureis utrinque ad hoc insertis, Superhumerale & Rationale invicem jungeret, & mutuo copularet. Sed & uncini erant in Superhumerali infixi, in quibus catenæ inserebantur, quæ annulos utrinque sibi occurrentes nectebant. Erant etiam & in lateribus & in superiori parte Rationalis & Superhumeralis, annuli duo in summitate, & duo in lateribus; & per singulos discurrentes catenæ, sub & supra: ut in quatuor angulis & in ambobus lateribus juncturæ adessent, & ad scapulas & ad extremitates & ad media utrumque indumentum firmæ stringerent ligaturæ. Hoc autem indumentum non tantum Rationale, sed etiam Rationale Judicii, à Domino dictum est: In quo doctrina & veritas poni jubentur, & hoc, summi Pontificis pectus cum ingreditur in Sancta Sanctorum, ornatur.

Inprimis diligenter attendendum est, quod qui hac veste induitur; in qua, literis, doctrina & veritas impressa est; consecratum doctrinæ & veritati pectus suum intelligat: neque debere secularibus negotiis & (*g*) actionibus & lucris occupari; sed doctrinam fidei exemplo & moribus indicare: quia omnino infame est, abuti ratione, & corrumpere doctrinam, & circumventionibus vel technis opprimere veritatem. Oportet quippe ut omnia quæ agit, moderatrix ratio sic disponat, & sic suis locis aptet misericordiam & judicium; ut cum judicat, severitas non excludat clementiam, & cum miseretur justitiam pietas non relinquat; & sive percutiat sive parcat, à veritatis tramite non recedat. Considerans igitur loca & tempora & modos actionum, & ætates & gradus; in numero & pondere & mensura, singula suis aptet rationibus discretio Sacerdotis; in cujus pectore horum debet esse scientia, (*h*) cujus etiam necesse est vitam esse doctrinam: nec ullum locum in anima illa habeat falsitas, quæ ad judicii divini regulam (*i*) quadrare debet quæcunque vel docet, vel agit, vel statuit, vel corrigit.

(*k*) Superhumerale etiam & Rationale, sibi junctis annulis catenarum complexu ad invicem copulantur; ut puri cogitatus in mente sancta & rationabiles conveniant

(*a*) Intelligitur, *Bod.* 1, 2. (*b*) Et adversis, *Bod.* 1, 2. (*c*) *Sic Bod.* 1, 2. *Imp.* λογικόν. (*d*) Et Superhumerale propter, *Bod.* 1, 2. (*e*) Ad locum, *Bod.* 1, 2. (*f*) Intexti enim erant, *Bod.* 1, 2. (*g*) Factionibus, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*h*) Cujus etiam vita necesse est ut sit doctrina, *Bod.* 1, 2. *Magd.* (*i*) Conquadrare, *Bod.* 1, 2. (*k*) Atque ideo Superhumerale & Rationale, *Bod.* 1, 2.

veniant actiones, & omnia vinculo pacis cohæreant, universamque Pontificis dispositionem caritatis complexus astringat. Aderat præter has ligaturas quæ cœlestibus desideriis piisque affectionibus aptantur, præter Ephod quod posterius & anterius Logion conjungebat; Baltheus tam Tunicam hyacinthinam quam ipsum Superhumerale & Rationale superne constringens tanta firmitate, ut trium indumentorum una species esse videretur, & omnia sibi strictim cohærerent: ut daretur intelligi, quanta sit diligentia, sanctitas observanda; cui etiam post tantæ excellentiæ gloriam, post dona virtutum, post agones & colluctationes & victorias innumerabiles, restant plerumque (a) circa novissima etiam, carnis pericula: (b) & necesse est ut semper hujusmodi solicitudo & intus & extra invigilet, ut actionum & meditationum, in finem, illabata gloria perseveret. Etiam summos fulmina feriunt montes. Et nisi hoc Baltheo, etiam cum omnia eatenus bene disposita fuerint, & ratio & opera jugi nexu stringantur; per motus & impulsus diversarum tentationum disjungi potest & dissilire, quod nullo turbine propellente (c) firmum videbatur & competenter dispositum. Baltheus iste ex purpura erat & Bysso retorta, & hyacintho & Cocco bis tincto; in similitudinem pellis colubri in rotundo contextus. Gestat autem sic ornatus Pontifex, nomina filiorum Israel; pro diversis rationibus, in pectore & in humeris. In humeris quidem, à dextra & læva; propter causas prædictas.

Vel ideo in duobus tantum ordinibus, quia noster summus Pontifex, *cujus Imperium super humerum ejus*, Judæis & Gentibus scripturam Crucis reliquit, & eorum nomina Redemtioni intimavit inscripta, quorum linguas Crucis titulus continebat. In Rationali vero, quatuor lapidum ordines distincte sunt positi (ut dictum est) in quatuor ejus extremitatibus; supra terni, & infra terni. In nominibus Patriarcharum quæ hærent pectori summi Pontificis, hoc intimatur quod qui in regimine sunt, semper affici debeant pro his qui ad eorum sollicitudinem pertinent; & quantum possibile est, recordari eorum debent ex nomine, & orationis exhibere suffragia: neque aliud illud pectus occupare debet, quam animarum zelus, quia officii illius est, revocare devios, reconciliare erroneos, confirmare eos qui proficiunt in justitia; & qui deficiunt, cohortari ne desperent de venia. Sed & seipsum etiam ad præcedentium Patrum quorum gestat nomina, conformare debet exempla; ut quorum recolit gloriam, imitetur & vitam; neque ab eorum fide & operibus se alienum exhibeat, quorum actus & titulos circumfert & probat. Quod autem duodenarius numerus in quatuor ordines divisus, per singulas partes, ternarium reddit; accipi non incongrue potest, quod Evangelii quadratura præ omnibus Scripturis insinuat Trinitatem. Et hæc est Apostolica doctrina quæ decem Legis præcepta in duobus consummat; & totum illud antiquarum traditionum dispendium, in dilectione Dei & proximi abbreviat & coarctat.

Sequitur octavus ornatus Pontificis, Tiara videlicet, quam etiam nonnulli vocant Galerum, vel cidarim. Hac etiam minores Sacerdotes utebantur; eratque byssina, circundata coronula aurea, opere textili facta, sicut hodie Phrygium Mitris nostrorum Pontificum (d) plerumque consuitur: eratque in modum cassidis porrecta aliquantulum, verticis cacumen in sublime excedens; astringebaturque capiti vitta hyacinthina, ne casu aliquo, immolante Pontifice laberetur. At vero summi Tiara Pontificis, excellentior erat; & præter hæc, laminam auream (quam (e) Petalum vocant) fronti habebat insertam: in qua nomen Dei quod apud Hebræos ineffabile dicitur, scriptum erat. Hæc Tiara quæ tegit & ornat caput Pontificis, totamque ejus pulcritudinem coronat & protegit (ut dictum est supra) omnes sensus capitis Deo indicat consecratos; & totam corporis gloriam debere ad caput referri. Totus enim bonæ mentis candor, & sapientiæ splendor, (f) prædicationis gratia munditiæque gloria, benignitas caritatis, & quæcumque sanctitatis insignia, ab illo universali capite (g) veniunt eo quod totum corpus per connexiones & subministrationes crescit ac proficit, solidatur ac perficitur. Ideoque ad totius candoris indicium, & complanatæ mentis compositum statum, omniumque sensuum concordiam intimandam; Cidaris byssina in capite Pontificis ponitur. In vitta vero hyacinthina quæ Cidarim capiti astringit, hoc intelligitur, quod amor & regni cœlestis desiderium, hujus perfectionis apicem cumulat; & ille respectus (h) totas gratiarum connexiones unit & sociat.

Auri vero lamina, cui nomen illud Dei quod definiri non potest ab homine, erat inscriptum; subjectam & suppositam divinæ essentiæ omnem indicat creaturam. In superioribus quidem hoc nomen ponitur, ut quicquid undique est, quantumcumque sit, se cognoscat inferius, se fateatur indignius: & si quid habet candidum, si quid conspicuum, ad illud nomen referat unde accepit, illique excellentiæ devotus ascribat. Hoc nomen tetragrammaton id est, quatuor literarum erat; scilicet יהוה: Cujus interpretatio lingua Hebraica, ineffabile sonat: non quia dici non possit, sed quia (ut dictum est supra) sicut est, nec capi humano sensu possit, nec definiri: In fronte vero hoc nomen Pontifex gerit, *quod utique est super omne nomen, cui omne (i) genu flectitur*; de quo & in Apocalypsi Joannis legitur, quod cum agno stabant supra montem Sion, centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen ejus & nomen Patris ejus, scriptum in frontibus suis. Ibi enim verecundiæ sedes est, & significat professionis nostræ fiduciam; per quam non tantum in nomine gloriæ vel omnipotentiæ Dei, sed etiam in Cruce Christi gloriamur. Unde & ipsæ quatuor literæ; quatuor Crucis (k) intimant cornua, de quibus Abacuc ait: *Cornua in manibus ejus, ibi absc̄ondita est fortitudo ejus.* Sic ornatus Pontifex, creaturarum omnium typum portabat in vestibus sanctis, in quarum coloribus, totius mundi similitudinem præferebat. Byssus enim terræ deputatur de qua gignitur, purpura, Mari, quia ex ejus Cochleis tingitur; hyacinthus, aeri cujus speciem habet; Coccus, propter ruborem, Igni vel Ætheri: Justum enim erat, ut Pontifex Creatorem non solum pro Israel, sed etiam pro universo Mundo (qui ex his quatuor constat) rogaret, & indicaret cuncta indigere misericordia Dei; & cum sacrificaret, universalis conditio expiaretur. Nec tantum pro liberis & Parentibus, sed pro omni creatura & voce & habitu precaretur.

Hæc quæ dicta sunt de invisibili Pontifice; ad invisibilia justitiæ ornamenta nos mittunt, de quibus di-

(a) Contra novissima, *Magd.* (b) Si necesse, *Magd.* (c) Æquale videbatur, *Magd. Bod.* 1, 2. *Laud.* (d) Plerique consuunt, *Magd.* (e) *Sic Magd. Bod.* 1, 2. *Laud. Imp.* plateum. (f) Prædicationis munditiæque, *Magd.* (g) Veniunt ex quo, *Magd. Bod.* 1, 2. (h) Tantas gratiarum, *Magd. Bod.* 1, 2. (i) Genu curvatur, *Magd. Bod.* 1, 2. (k) Indicant, *Magd.*

dicitur : *Sacerdotes tui induantur justitiam.* Et alibi; *Erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus.* Hæc omnia, summus noster Pontifex indutus *decore & fortitudine*, in Spiritu & veritate consummavit : & ingressus sacratiore cultu quam Aaron, virtutum significatarum, ipsam rem amplius nos voluit moribus implere quam vestibus; & lumbos spirituali zona succingi præcipiens, ad lucem sui intellectus cognitionem divinam, sine carnis mentisque munditia neminem posse pervenire, in illa præcinctione nos docuit. Denique ipse tunica inconsutili quasi Podere Pontificali indutus, integritatem caritatis & unitatem Spiritus in vinculo pacis, in eo nos observare docuit. Crucem autem quasi Superhumerale, Sacrificium oblaturus pro populo, humeris imposuit: & plaga & sanguis, loco Rationalis; non solum intra se duodecim filiorum Israel nomina concluserunt, sed & totius generis humani opus illud complexum est naturam; sicut & infixus capiti titulus continebat, scriptus Græce, Hebraice & Latine. Nihil ad sanguinem Christi (*a*) Coccus Legis bis tinctus apparet; ultra septuagies septies nostra tinctura(*b*) procedit : totum pallidum est quicquid Lex typice coloravit, & ad comparationem veritatis (*c*) totum marcidum est quicquid contextum fuerat in figuris. Nulla hyacinthi comparatio ad carnem Christi; quia cum *Verbum caro factum sit*, totum cœleste erat quod nulla peccati infecerat macula, nec quicquam ei de suo Princeps hujus mundi adliniverat. Nec byssus nec purpura (*d*) hujus munditiæ vel gloriæ aliqua ratione aptantur; omnia superat ejus potestas & sanctitas, sanctitudo naturæ, & principatus justitiæ; & amplioris gloriæ sunt, quam fila qualibet torquentibus digitis elaborata, vel conchyliorum sanguine delibuta. Imposita est (*e*) capiti Christi corona pro Cidari, & intextæ illi Serto erant pro bracteis spinæ; & pro lamina aurea in qua nomen Dei sculptum erat, lignum cervici supereminens; in quo Pilatus pro Beseleel, conscripserat nomen quo nihil in cœlo vel in terra sanctius, nihil potentius, nihil mirabilius; JESUS NAZARENUS REX JUDÆORUM. (*f*) Hæc scripsit Gentilis homo nesciens quia ipse esset Rex etiam Gentium. Ideo autem scripsit, utique non intelligens quia ad hunc titulum perventurus erat & jungendus aliquando populus Gentium. Unxit etiam manus Sacerdotis nostri; imo & caput & pedes & latus, sanguis Balsamo pretiosior; quem utique punctura veprium & Clavorum & Lanceæ exprimebant, & fundebant extrinsecus : eratque omni Oleo liquor ille celebrior; sanctificationem & emundationem nostram non significans, sed consummans. Hæc & alia multa quæ lex velamine posito super faciem Moysi absconderat, Christo transfigurato in Monte, paucis patuere Discipulis : & consummato in Cruce, facta sunt evidentia universis. Ruptum quippe est illud velum integumentorum carnalium, & patuit Candelabrum, & propositionis Panes, & Altare incensi, & Cherubin, & Propitiatorium, & Sancta Sanctorum. Petræ quoque scissæ sunt, & sepulcra reserata; quia hæc consummatio, & lapideis cordibus aperit spiritualem intellectum; & ad eos qui mortui erant in peccato, vitalem revocat spiritum : ita ut qui desperati erant, & malæ consuetudinis institis alligati, in civitate Dei nostri (quæ est sancta Ecclesia) deinceps viventes appareant; & qui diu fuerant cineres, fiant Doctores; & qui sepulti, magistri.

(*a*) Coccus bis tinctus, *Magd.* (*b*) *Sic Magd. Bod.* 1, 2. *Laud. Imp.* præcedit. (*c*) Totum umbraculum, *Magd.* (*d*) Ejus munditiæ, *Magd.* (*e*) Quasi Christi, *Magd.* (*f*) Hoc scripsit, *Magd.*

AD-

ADMONITIO
AD
LECTOREM.

LIBRARIUS quidam cum Arnoldi de Cardinalibus Christi Operibus, ante secula aliquot, tractatum venalem habuit: ut meliore pretio eundem venderet, Cypriani nomen substituit; & pro Adriani nomine cui inscribebatur, Cornelii reposuit. Et siquidem periculum erat ne ex operis principio fucus detegeretur, (quotusquisque enim Lector est, qui primam paginam Libri cujusvis sibi obvii non inspiciat) præfationem de suo addidit; quæ utcunque inepta sit, per plures annorum centurias fidem obtinuit. Porro nunc postquam dolus detegitur, hoc saltem nomine utilis futura est, quod exinde licebit ingenium id genus hominum, (qui pessimæ teredines, libros depascuntur & corrumpunt) melius deprehendere.

Additamentum hoc, quod nulli Codices MSS. quos videre contigit agnoscunt, hic infra exhibemus.

AD
CORNELIUM PAPAM,
DE
CARDINALIBUS OPERIBUS CHRISTI
Usque ad ascensum ejus ad Patrem.
PRÆFATIO.

SOLENT matres infantulis nuper editis, in ipso vitæ introitu aptare vocabula, & ex aliquibus præcedentibus vel circumstantibus causis, vel ex genere, vel ex eventibus imponere nomina: ut in ipsis primordialibus initiis, quædam præfigerentur commonitoria ingredientibus vitam, ne nomen eis esset ad ignominiam, si originalis naturæ traductio à consueto limite deviaret, & a virtute patrum degenerans, indigna successio monstri non hominis faciem exhiberet. Respicerent potius ad nomina vel officia sua, quorum inspectio honestæ conversationis formam eis infunderet & doctrinam, ut honorificarent naturales causas & rationales disciplinas, nec in aliquo elementarias amaricarent dulcedines, vel primarias offenderent dignitates. [1] *Nam olim tumultuarie vel inconsiderate nomina rebus imponebantur: sed ex quo ad Adam adducta sunt singula, ut vocaret ea & propria imponeret nomina, provisum est in populo antiquo & institutum, ut aliqua esset in vocabulis ratio, & interpretarentur nomina vitam, & exprimerent aliquam personæ proprietatem, secundum quam vel differret a ceteris, vel etiam communicaret. Sic in nominibus Patriarcharum Abraham, Isaac & Jacob magnarum rerum extitere indicia, & præloquebantur ventura, nec deerat impositorum nominum* [2] *secundum sensum suorum effectuum certitudo. Apud gentiles etiam non in nominibus, sed in agnominibus postea a viris illustribus observatum, (ut nobilitas generis vel virtutis gloria posteros illustraret) Augusti vel Cæsaris titulo succedentem honorare progeniem, & Imperatoriæ dignitatis hæredes primæ originis irradiare fulgoribus. Sic & philosophi & doctores antiqui tractatibus suis nomina prætexere, brevi titulo grandis materiæ latitudinem prælibantes, & propriæ gloriæ, proposito nomine suo, providentes; ut integritatem operis & laborem auctoris, tam styli quam personæ in posterum auctoritas conservaret; & facile scripturæ subtilitas indicaret, si aliqua manus invida elegantiæ tractatuum elimatorum pannum rudem insueret, vel nugis suis quasi sua essent quæ alius laudabiliter dictasset, furtiva translatione insereret. Sic in capite libri sui quisque auctorem se posuit, ut & stylo auctori, & stylo auctor famularetur, & auctoritate altrinseca communis gloria muniretur. Hoc virorum illustrium præclara meruerunt ingenia, & per hæc vivax eorum fama & gloria indelebilis perseverat. Nos vero qui vix intelligimus quæ ab eis dicta sunt, sensu & eloquentiâ omnino eis impares, si quid aliquando scribimus, indignum titulo judicamus; ne forte nobilis materia, cujus explanationi studium adhibemus, decoloratam se potius quam ornatam, nostra præsumtione queratur. Verum quia solent aliquando patres nugis infantilibus arridere, & linguis balbutientibus delectari; indulgentiam meretur humilitas, quæ quo potest accessu sublimitatis vestræ manibus se porrigit attrectandam, non gloriam mendicans, sed gratiam. Ego quidem nec a me ipso, neque ab alio quæro nomen, neque enim aliquid me existimo esse,* [3] *cum nihil sim; qui hoc a vobis maxima supplicatione quæsivi, ut non essem quod sum, & humiliter supplicavi ut ab hac flamma in qua crucior, me vestra clementia liberaret. Tentavi si possem manu vestra me sustinente, honeste descendere: quod quia non potui urgentibus flammis, non attendi quo prosilirem, dum me vorax incendium non cremaret.*

PRO-

[1] *Nam olim tumultuarie.*] Videtur iste ad Præadamitas accedere.

[2] *Secundum sensum suorum effectuum.*] *Pamelius ait,* Sic lego ex conjectura, pro *secundum sensum suum.*

[3] *Cum nihil sim.*] *Pamelius ait,* Plane & istud, pro *sum*, alludit enim ad verba Apostoli.

PROLOGUS.

[1]

SUBLIMES materiæ ſubtilium ingeniorum exigunt tractatores: nec facile de artibus recte judicat, qui artes ignorat. Exercitati in liberalibus diſciplinis ſimul ingenio conveniente & ſtudio philoſophari poſſunt, & ſecure aggredi res abditas: eorumque conatibus ſe perviam penetrata exhibet difficultas, & ænigmatibus enodatis, rerum ſecretarum facies patet, cujus ſerenitatem velabat nubes oppoſita, & veritati ſuperfuſa caligo. Ideoque tam in divinis, quam in Philoſophorum doctrinis, nec tutum eſt nec honeſtum, ineruditos & ignaros [2] ſenſuum ad literas illas pertinentium, proſilire ad diſcuſſionem eorum quæ neſciunt: & de his ſibi uſurpare magiſterium quæ ignorant.

Hujus rei forma ſeraphim faciem Dei, & pedes velant; & patentibus quæ in medio ſunt, principium finemque majeſtatis divinæ alarum extenſio infra ſupraque operiens, aditum ad ſe temerariis tractatoribus vel ſcriptoribus interdicit: nec patitur ad liquidum ſe videri divinitas, quam utique inveſtigatio fidelis aliquo modo odoratur vel ſentit; ſed puram ejus eſſentiam nec conſpicit nec comprehendit. Affirmatio quippe de Dei eſſentia in promtu haberi non poteſt; neque enim definibilis eſt divinitas: [3] ſed verius ſinceriuſque remotio indicat negando quid non ſit quam aſſerendo quid ſit. Quoniam quidquid ſenſui ſubjacet, illud eſſe non poteſt, quod omnem ſuperat intellectum. Quidquid audiri vel videri vel ſciri poteſt, non convenit majeſtati: hebes eſt in hac conſideratione omnis acies ſenſuum, & caligat aſpectus. Hanc inviſibilem lucem & inacceſſibilem naturam ſex alis hinc & inde ſeraphim ſtatu & volatu circumeunt & abſcondunt; ſtatu æternitatis immobilitatem monſtrantes, volatu vero altitudinem ejus ſic in ſuperioribus elevatam, ut quantumlibet ad cor altum homo aſcendat, exaltetur Deus, & comprehenſionis importunitatem evadat. Nec tamen alæ illæ, quæ Dei velant ſubſtantiam, noſtros conſpectus diffugiunt, ſed illæ puris mentibus ſe viſibiles exhibent, & operum Dei ratio, ſive eorum quæ ex nihilo ſunt, ſive eorum quæ ex materia vel factæ ſunt vel fiunt, ſe intelligibilem exponit: & quæ circa Deum & quæ ſub Deo ſunt mundi poteſt cordis quoquo modo ſinceritas contemplari.

Prima rerum conditio ſex inſtituta diebus fatetur artificem, & profitetur opus auctorem. Neque enim ſui ipſius artifex eſſe, aut potuit quis novam creare materiam; nec potuerunt multa & diverſa rerum eſſe principia: quia niſi ad unum cuncta reſpicerent, diſcordia & infinitate cuncta turbata volverentur in chaos, & repugnarent & colliderentur in ſe diſcordes materiæ, niſi omnibus factoris auctoritas imperaret: & unius monarchia poteſtatis, univerſitatis cauſas & efficientias ordinaret. Homo itaque præpoſituram in inferiora accepit, ſciens quis (a) hunc honorem contulerit: nec tamen ea ſcientiæ perfectione illuſtratus eſt, ut eo modo cognoſceret conditorem, quo ejus cognitioni reliquæ creaturæ ſubjectæ ſunt; ſed diſtantiam maximam experiretur inter ſumma & infima, & ex hoc ipſo eſſet Deo acclivis & humilis, quo auctori ſuo ſe in nullo poſſet conferre, cujus nec effugere dominium, nec penetrare conſilium, nec poterat vitare judicium.

Itaque qui circa ipſum ſunt angelici ſpiritus, licet inviſibilis naturæ ſint; in legationibus tamen ſui ſe auditu manifeſtant & viſu: & ſalutis noſtræ miniſteriales eos ſæpiſſime experimur, quorum officia & nomina in ſcripturis ſanctis habentur. Illa quidem ſuperiora agmina nobis prædicant, non indicant Deum: & nunciant quæ jubentur, [4] (b) ſpecialitatem injuncti (c) negotii peragentes, non univerſitatis explicantes ſcientiam: quia ad nos numerus & menſura & pondus refertur. Deus vero his omnibus non artatur, ſed excedens omnia & æternaliter antecedens poteſtas & virtus nil habet coævum, nec immenſitatis ejus profundum ulla creatura vel cœleſtis vel terrena metitur. (d) Quæ vero ſub ipſo ſunt, implent templum; & præſens Eccleſia cognitionem earum rerum aſſequitur, quæ ad cultum juſtitiæ, quæ ad ordinem vitæ, quæ ad gradus aſcenſionum, quæ ad convenientiam morum, quæ ad honeſtatem hujus converſationis & gratiam pertinent contemplationis: hæc aguntur & exercentur in templo præſenti, & per hæc Deus quæritur, nec tamen quæſitus illico invenitur. Guſtamus, delibamus, odoramus, & prope eſt: cumque acceſſeris, longius abit. Et quomodo fulgur nubes diſrumpit, & repentina coruſcatio non tam illuminat quam hebetat oculum: ita aliquando neſcio quo (e) motu tangeris, & tangi te ſentis, eum tamen qui te tangit non intueris.

Dicuntur tibi quædam verba arcana intrinſecus quæ (f) efferri non ſufficis, ut dubitare non poſſis qui juxta te eſt, imo intra te (g) qui te ſollicitat: nec tamen ſicuti eſt, ſe tibi videndum concedat. Rachel ad odorem, non ad eſum, Liæ mandragoras concupiſcit; tu ſponſo fide, non complexu conjungeris; tu ſpe concipis, donec Chriſtus in te formetur; & depoſito pondere hujus cadaveris, ejuſdem ſint puritatis caro & ſpiritus, & renovata natura ſobolem immaculatam parturiat. Rachel quippe [5] viſum principium ſonat. Quod verbum in principio apud Deum in ſuo proprio eſſe, mihi non patet, ſed quibuſdam nominibus (h) Deum invoco & dico: juſtitia, veritas, ſanctificatio, caritas, & quæro aliquas ſpecies vel (i) formas, per quas quid ſentio

(a) Ei hunc, *Omn. Anim. Bod. Laud.* (b) *Sic O. A. Bod. Laud. Imp.* ſpiritalem. (c) Officii, *O. A.* (d) Ea quæ ſub, *Laud.* (e) *Sic Laud. Imp.* modo tu augeris. (f) Effari, *Laud.* (g) *Sic Laud. Imp.* qui ſollicitat. (h) Deum voco, *Omn. Anim. Bod. Laud.* (i) *Sic Bod. Laud. Imp.* formas & per.

[1] *Sublimes materiæ, &c.*] In MSS. codicibus præcedit titulus libri inſequentis, Ad Adrianum Papam de cardinalibus Chriſti operibus: *Pamelius ait*, Quum quod Latine Præfatio, Græce dicatur πρόλογος, cum Morelio ſuſtuli diſtinctionem illam, qua hæc pars Prologus intitulabatur. Progrediebatur ultra Rigaltius, & aſſumentum hoc Prologo prorſus junxit. Ita errorem mutare facilius eſt quam tollere.

[2] *Senſuum ad literas pertinentium.*] *Pamelius ait*, Locus pro difficultate *ſcripturæ*.

[3] *Sed verius ſinceriuſque remotio indicat.*] *Pamelius ait*, Locus obſcurus.

[4] *Spiritalem injuncti negotii peragentes.*] *Pamelius ait*, Apud Remboldum, qui primus hoc opus edidit, poteſt legi, *ſpecialitatem*.

[5] *Viſum principium.*] Rectius *Ovis*. Scriptoribus deduxiſſe videtur à ראוה *vidit* & תחלה *principium*.

ſentio quoquo modo intimem. Nam quod verbum caro factum eſt, facilius video (*a*) ſi hoc ſenſui meo quaſi eſu incorporo; principium autem illud vix remotiſſimo odoratu quaſi pertranſiens ſentio. Illa quidem intellectualia per viſibiles creaturas, quantum fas eſt animæ videre vel prævidere, divina mente à longe proſpicimus; (*b*) in multis per opinionum & conjecturarum pelagus (*c*) circumducti, in multis veritati hærentes, in multis magnitudine rerum oppreſſi, exclamamus cum Apoſtolo: O altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei! Cordi igitur noſtro ſe offert Deus, & aliquid ſui luminis infundit invitans & provocans. Niſi enim aliquo modo ſentiretur, nec appetendi, nec inquirendi ſpes eſſet aliqua vel facultas. [1] Sed quia ex parte ſentitur, admirationi eſt odor ille & ſapor, nullam habens cum carnalibus dulcedinibus ſimilitudinem, & per omnia ſuavitate differens, eoque deſideratur copioſius, quo cetera delectamenta excedit. Deſiderium autem inquirentes purificat, & purificatio excluſis enormitatibus ad formam Dei provehit aſcendentes: atque ita in (*d*) opere ſuo imago & ſimilitudo Dei multis laborioſiſque provectibus propriam ſibi demum (*e*) vendicat dignitatem.

Ad hanc rerum adeo profundarum indaginem niſi incarnati Verbi magiſterium acceſſiſſet, humana defeciſſent ingenia; & neſcio ſi & aliqui auderent ad hæc tentanda conatus aſſurgere: ſed aſſociata carni divinitas, aſſumtam naturam ex parte voluit eſſe ſuæ claritatis conſortem, & apertis cœlis ſuper doctorem & Dominum noſtrum ad ſuperiora noſtrum (*f*) introduxit aſpectum: & vidimus gloriam ejus quaſi unigeniti à Patre: & de plenitudine gratiæ & veritatis quæ in ipſo eſt, inſtillata eſt nobis aliqua portio. Et cum Philippo audivimus: Qui videt me, videt & patrem. Nec tamen in hac viſione plena poteſt eſſe (*g*) ſufficientia, donec in ſplendoribus ſanctorum in die virtutis ſuæ agnoſcatur [2] ratio gignentis & geniti & procedentis; quam (*h*) oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ad liquidum hucuſque aſcendit.

In his omnibus quæ dicta ſunt omnino ſenſum noſtrum materiæ excedit ſublimitas, & ſtylum repellit moles nimii ponderis, & (*i*) aſcenſionis arduæ difficultas: ſed præcepti veſtri, Pater excellentiſſime, me coegit neceſſitas, ut tentarem, ſi forte importunitate ſtudii aliqua poſſem de ſanctuarii ſupellectile vellicare, & reducto in partem velamine, arto ſubtilique aditu propitiatorium intueri. Præſumſit meditatio aſpicere à longe, & annos æternos inquirere, & quid ante tempora ſecularia eſſet indagare; ſi tamen ſeculum vel tempus dici poteſt ante lucem & diem & ſolem; & quomodo ante cauſas elementarias & materiales origines illa æternitatis infinitas ſe haberet; ſi illa omnipotentia apud ſe ſolitaria eſſet, & miniſteriales ei deeſſent ſpiritus, & maneret apud ſe illocaliter ſempiterna divinitas, & in quo eſſet ſapientiæ (*k*) regnum, [3] cum non eſſet quod regeretur, & uſu ſpecieque careret illa inanis antiquitas. Ab his omnibus repulſus, ad ſecularia viſibilia compulſus ſum redire, & utinam me ipſum cognoſcam & ſciam.

Quod ſi animæ meæ, quæ corporis mei obtinet principatum, nec originem ſcio, nec metior quantitatem, nec qualis ſit intueri ſufficio; ſi ignota eſt mihi ratio quare ipſa delectetur in corpore perſecutore ſuo; ſi neſcio quis hanc legem membris (*l*) inſculpſerit, ut tam violenta dominatione ſpiritum opprimat, & melior digniorque natura deteriori ſuccumbat; patienter me terre oportet, ſi operatorem univerſitatis non intelligo, qui in minimis operationum ſuarum particulis meam profiteor cæcitatem.

Inſolubilis videtur hæc quæſtio, quare homo rationabilis in negata nitatur & vetita, & ſemper illicitis delectetur. Omnino rarum eſt & difficile, fieri bonum: facile & pronum eſt, eſſe malum; & hac ſine magiſtro, ſine exemplo doctrina; ſtatim à pubeſcentibus annis imbuimur & docemur. Vide in ipſis qui ſanctimoniam profitentur, quæ religio manum claudat porrectis muneribus, quæ ſolitudo aures obſerat oblatis favoribus, quæ gula communibus eſt contenta ſaporibus. Quis non ſe habeat vilem, ſi videat humilem? Quis non putet opprobrium, ſi ſe ſentit inglorium? Quis enumeret voluptatum potius monſtra quam ſpecies, (*m*) quæ [4] per concupiſcentiæ carnis (*n*) invitam animam trahunt, clam palamque de conclavi ad forum, de lupanari ad theatrum? In primis abraſa verecundia, pudoreque convulſo, non abſconditur ſcelus, nec nutat ratio, nec diſcretio reluctatur carnis affectibus captivus ſpiritus conſentaneam exhibet clientelam. Hoc ipſum quod dico, carnis affectus, improprie dico; quia hæc vitia proprie animæ ſunt, quæ ſentit & movet & vivit: cui imputatur peccatum, [5] quia ipſi datum eſt arbitrium, & judicium, & ſcientia, & potentia, per quæ poſſit (*o*) improbare malum, & eligere bonum. Corpore autem ſic utitur anima, ſicut faber malleo vel incude, in (*p*) qua format omnium turpitudinum Idola, & fabricatur quælibet quarumcumque voluptatum ſimulacra. Non eſt caro dictatrix peccati, nec inventrix malitiæ, nec cogitatus format, nec diſponit agenda; ſed officina eſt ſpiritus, qui in ea, & per eam, quæcumque affectaverit, peragit & conſummat. Quod autem ipſa inſenſibilis ſit, ſpiritu recedente dignoſcitur: poſt cujus diſceſſum, nulli apta uſui ſupereſt putredinis maſſa & paludis acervus. Quidquid enim ſentit, à natura corporis alienum probatur.

Quod vero caro adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus carnem contendere dicitur & repugnare, improprie arbitror dictum: quia ſolius animæ lis iſta eſt, quæ ſecum rixatur, & cum proprio arbitrio litigat, certior in hujuſmodi quæſtionibus quid bonum ſit, quid malum, quam in aliarum rerum inquiſitionibus quid verum ſit, quid falſum. Nam in abditarum cauſarum inſpectionibus & ſecretis naturæ, poteſt homo errare vel decipi; quia non per omnia à fine uſque ad finem intellectus humanus attingit; ſed in his quæ oculis & manibus ſubjacent, nulla ſubtilitas judicium impedit: quia fœtentia à non fœtentibus, decora à turpibus, amara à dulcibus, dura à ſuavibus, & à diſſonis conſonantia facile diſcernuntur. Sed deſiderii ſui

(*a*) Et, *O. A. Laud.* (*b*) Et in, *O. A.* (*c*) Introducti, *Laud.* (*d*) Omni opere, *O. A.* (*e*) *Sic O. A. Laud. Imp.* indicat. (*f*) *Sic Bod. Laud. Imp.* introduxere. (*g*) Fidei ſufficientia, *O. A. Bod. Laud.* (*h*) Quam nec oculus vidit, *O. A. Laud.* (*i*) *Sic O. A. Laud. Imp.* aſcenſiones. (*k*) Regimen, *O. A. Laud.* (*l*) Membris meis, *O. A.* (*m*) Per quæ, *O. A. Bod. Laud.* (*n*) Victam animam, *O. A.* (*o*) Reprobare, *O. A. Laud.* (*p*) Quo, *O. A. Bod. Laud.*

[1] *Sed quia ex parte ſentitur, admirationi eſt odor ille & ſapor.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius: *dolor ille*: ſed non placet.

[2] *Ratio gignentis & geniti & procedentis.*] *Pamelius ait*, En diſtinctionem perſonarum Trinitatis.

[3] *Cum non eſſet quod regeretur.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius *gereretur*: at illud placet, quia præcedit, *regnum.*

[4] *Per concupiſcentiæ carnis vitam animam trahunt.*] *Pamelius ait*, Cenſeo legendum *per concupiſcentias carnis, invitam animam trahunt.*

[5] *Quia datum eſt ipſi arbitrium.*] *Pamelius ait*, Locus pro libero arbitrio.

1 *Et*

ſui veneno mens ebria, corpus contumeliis applicat, & junctis complexibus ambo in mortiferas ſuavitates elapſi, obdormiunt. Cumque evigilaverunt, ſero pœnitentiam adducit confuſio, & inquinamentorum horror fœdatæ menti occurrit.

Et in ceteris omnibus quæ maligne patrata ſunt, hujuſmodi ultio peccatorem perſequitur, & ipſe libidinum labe crapulatus (*a*) ſe convomit. Sed avaritiæ ſolius & quæſtus ardor nec ſatiat cupidum, nec pœnitet eum cumulaſſe quod creſcere optat, non minui: 1 & diſcola obſtinatus ſemper quid idolo ſuo immolet, ſedulus coacervat. Unde hæc ſitis divitiarum miſeris pectoribus aſſidet, & ambitionis ſalſugo bibulam animam occupat; ut per fas & nefas ad loca ſuperiora etiam de latebris eremi nonnulli ſe ingerant: & de omni gradu ubi aliquis aditus patet anheli prodeant, diſcurrant ad judices, blandiantur mediatoribus, conducant auxiliarios, & modis omnibus elaborent, ut ſedeant cum principibus; eo quæſtu, ut maledicat Deus quod ipſi benedixerint, & benedicat quod maledixerint. Hæc lex peccati, quare in his & ſimilibus legem juſtitiæ opprimat, & quare enervata ratio cum ſtare poſſit, tam miſerabiliter ruat, difficile eſt aſſequi; 2 maxime cum defectus iſte à damnationis ſententia pendeat, & hanc inevitabilem pœnam antiqua tranſgreſſio ſit ſortita.

3 (*b*) Ergo ſi me ipſum neſcio, ſi animæ meæ ſubſtantiam & naturam ignoro, ſi eorum quæ intra me ſunt rationem non intelligo; qua audacia ſupra me erigam oculos, ut videam principium ſine principio, & finem ſine fine attingam? A talibus auſibus deſiſtendum excellentia majeſtatis imperat, etiam ipſa impoſſibilitas omnes ingenii noſtri conatus repellit. 4 Quia in paradiſo poſiti ſumus, & in eſu reliquorum fructuum data eſt nobis licentia, à ligno æternitatis illius & inveſtigatione divinitatis ſempiternæ interim continentes? ſcientiam boni & mali intelligamus non nobis prohibitam quaſi veneno infecta ſit ligni hujus natura, ſed quia ea debet ſcientiæ boni & mali reverentia exhiberi ut nemo malum experimento contingat, quæ utique experientia ideo juſtiſſime damnabilis eſt, quia quantum in ſe eſt omnem plantationem divinam deſtruit & eradicat, nam malum nihil aliud eſt quam remotio boni, & quiſquis bonum avellere nititur evacuare quod bonitas ſuperna plantavit molitur; lignum quippe vitæ poſt peccatum eſt interdictum, lignum ſcientiæ boni & mali, ante peccatum prohibitum, ſcientia quippe boni nunquam vetita eſt, ſed ubi peccatum tranſgreſſor expertus eſt, abuſus libertate arbitrii & à paradiſo expulſus, voluptatis poſſeſſor eſſe non potuit, nec facilis ad lignum vitæ reditus fuit, nam mors ſecuta eſt peccatum, & hæc inevitabilis lex uſque hodie ab Adam in ejus ſobolem perſeverat; verum in Chriſti ſanguine amoto flammeo gladio, & aditu ad virtutum coloniam patefacto, jam propior acceſſus conceditur, & exhæredatus homo tam libertate quam hæreditate donatur.

Deambulemus igitur in paradiſo voluptatis. Ea igitur quæ licita ſunt & conceſſa tangamus, & circa cunabula Salvatoris prima infantiæ ejus fercula deguſtemus; & circumciſi & loti victo diabolo, (*c*) Sanctificatiſque affectibus in cœna cum Domino recumbamus; ubi pane angelorum refecti, poſt illius cibi delicias ſurgamus ad tranſitum, ut de hoc mundo vehiculo crucis evehamur ad cœlum; Spiritu ſancto nos replente, qui deinceps nos doceat, & patefaciat quidquid in exilii hujus peregrinatione moles corporis & imperfectionis lippitudo fecit obſcurum. (*d*) Librum igitur quem de cardinalibus Chriſti domini noſtri operibus ſcripſi, paternitati veſtræ (ſuppreſſo nomine noſtro) miſi; in quo fons ſacramentorum eſt & diſciplinæ hujus in qua ſtamus origo; formam & exemplar recte vivendi nobis proponens, ab (*e*) humili Chriſti adventu uſque ad glorioſum ejus reditum ad patrem gradatim (*f*) conſcendit: quem potius in mente (*g*) noſtra quam in pagina ſcribi deſidero; & utinam in ſanctitatis veſtræ conſpectu, memoriam & recordationem noſtri ſupplex mercatur affectus.

(*a*) Secum vomit, *Omn. Anim.* (*b*) Ego ſi, *O. A. Laud.* (*c*) *Sic O. A. Laud. Imp.* ſanctitatis. (*d*) Libellum, *O. A. Laud.* (*e*) *Sic Laud. O. A. Imp.* humili adventu. (*f*) Humiliens, *O. A. Laud.* (*g*) Veſtra, *Bod.*

1 *Et diſcola obſtinatus.*] *Pamelius ait*, Diſcola pro idololatra.

2 *Maxime cum defectus iſte.*] *Pamelius ait*, Ita appellat peccatum originale.

3 *Ergo ſi me ipſum.*] *Pamelius ait*, Hoc rurſum ex conjectura Cauchii, pro *ego.*

4 *Quia in Paradiſo.*] Hæc omnia ex MSS. codicibus Bod. 1, 2. & O. A. addita uſque ad *Ea igitur quæ* licita ſunt.

DE NATIVITATE CHRISTI.

ADEST Chriſti multum deſiderata & diu expectata Nativitas, adeſt ſolennitas inclyta; & in præſentia Salvatoris grates & laudes viſitatori ſuo per orbem terrarum (*a*) ſancta reddit Eccleſia. Gaudia nobis cœlitus nunciantur, lætitia imperatur. Nox iſta ſacri partus conſcia, novis fulgoribus illuſtratur. Gloriantur in cœleſtibus ſuperi, pax in terra bonæ voluntatis hominibus confirmatur. Adſunt angeli, loquuntur paſtoribus; non dedignantur loqui perſonis humilibus, & cum ipſi ſublimes ſint, infimos non aſpernantur. Nec luce inſolita, nec angelorum terrentur paſtores præſentia; ſanæ & puræ fidei homines delectantur in eo quod audiunt conſonas laudantium voces (*b*) cœleſtes, gloriæ & gratiæ divinæ præconia modulantes. Nec ſatis fuit (*c*) ſuperis arcana reſerare cœleſtia, etiam hominibus pax reddita nunciatur, & bonæ voluntatis novi muneris largitate conſecratur affectus. Opor-

(*a*) Sacroſancta, *Laud.* (*b*) Cœleſtis gloria, *Omn. Anim.* (*c*) *Sic O. A. Imp.* ſuperius.

Oportuit bonum Dominum certificare & lætificare in adventu suo bonas expectantium voluntates: & solutis antiquis inimicitiis quæ inter semen serpentis & semen mulieris ab initio fuerant, & contrito capite venenato, hostiles insidias calcaneo hujus sobolis assistentes prærogativa novæ sobolis dissipari.

Unus Gabriel virgini obumbrationem virtutis altissimi nunciat; & multitudo cœlestis exercitus gratulabunda Salvatorem mundi prædicat advenisse, & reconciliata terrestria superis canit (a) & consilium antiquum prodiit palam, nec jam secretum est; sed innotuit publice in conspectu gentium revelata Christi benignitas, & oblata mundo in nullo à nobis differens, excepto quod peccati expers fuit, Salvatoris humanitas. A supernis legationibus incipit Evangelium, cujus primi dictatores Angeli extiterunt. Nec jam in manibus prophetarum similitudines & ænigmata involvuntur; sed angelorum jubilo, & hominum stylo, & [1] evidenti rerum indicio constant & consonant simul promissa & data, umbrisque remotis, Lex & Evangelia sunt unita. Multiplicantur testes, & militia cœlestis conclamat, credit pastorum cuneus & exultat.

A sapientibus & prudentibus non quærit testimonium, qui parvulis se revelat. In hujus doctrinæ initio statim fastus & ambitio condemnatur. Non colores rhetorum, non inductiones persuasoriæ adducuntur; ratio & miracula harum rerum ordinem complectuntur. Inprimis signa se fidei miscuerunt; & maxima in hoc efficacia dogmatum fuit, cum simul verbis & rebus actum est, ut nullum infidelium repugnantia inveniret diffugium. Nox illa omni luce clarior; sermones angelici pacem hominibus nunciantes, designato loco Bethleem, ad quærendum puerum cohortantur pastores. Illi amplius mente quam oculis carnalibus illuminati, ad conspiciendum Emmanuel festinant: & edocti intus invisibili magisterio Spiritus sancti, quem parvulum vident, confitentur immensum; & piæ ei devotionis affectum præsentant. Electa adest humilium personarum simplicitas; ut ponatur regula, & indissolubilis daretur forma, quod non nisi pauperibus spiritu, Christi pateret humilitas: nec superbos ad intuitum sui posset admittere veritas.

Veniunt in Bethleem; quem prædixit Gabriel, invenitur Emmanuel; civitas parvula, domus paupercula, supellex exigua. Nulla domus ambitio, ubi reclinatorium in stabulo; mater in fœno, filius in præsepio. [2] Tale elegit fabricator mundi hospitium, hujusmodi habuit delicias sacræ virginis puerperium. Panniculi pro purpura, pro bysso in ornatu regio, laciniæ congeruntur; genitrix est & obstetrix, & devotam dilectæ (c) soboli ipsa exhibet clientelam, attrectat, amplectitur, jungit oscula, porrigit mammam. Totum negotium plenum gaudio; [3] nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio. Pedisequas substantia familiaris non patitur; mancipiorum obsequia sumtus tenuis & inops mensa excludit. Nullum domus arta diversorium occultabat, nec secreti recessus erant illius casulæ; [4] incrustaturam & tectum, soli parietes per circuitum vestiebant. Nec locus ibi erat lavacris, quæ solent puerperis præparari, quippe nec aliqua naturæ injuria matrem Domini læserat; quoniam sine tormento peperit; quæ in conceptione caruit voluptate: & tamen consuetudinem sequens, ut legi satisfaceret, quasi cum aliis mulieribus esset ei in hoc operatio similis, diebus designatis recubuit, & depositi oneris lassitudinem professa, oblatæ quieti paruit: & in diebus separationis non se à thoro Joseph, (d) qui eam nunquam tetigit, sed ab ingressu templi & ceteris quæ lex prohibebat, continuit. Ultro maturus ab arbore bajula fructus elapsus est: nec oportuit vellicari, quod sponte prodibat. [5] Nihil in hac re petiit ultio, nec præcedens delectatio aliquam expetiit pœnarum usuram. Spiritu sancto obumbrante incendium originale extinctum est; ideoque innoxiam affligi non decuit, nec sustinebat justitia, ut illud vas electionis communibus lassaretur injuriis; quoniam plurimum à ceteris differens, natura communicabat, non culpa. Eratque (e) ei proprium privilegium, quod nulla mulierum nec ante, nec deinceps meruit obtinere, quod erat simul mater & virgo singulis titulis insignita. Unde & matri plenitudo gratiæ debebatur, & virgini abundantior gloria; quæ carnis & mentis integritate insignis, spiritali & corporali intus & extra Christi præsentia fruebatur.

Ornamenta quæ deerant, etiam si adessent, non haberent oculos inspectores: quia præsentia parvuli, sic eorum qui aderant, Joseph, [6] & si quis forte alius ibi erat, oculos occuparat, sic illuminaverat animos, sic corda illexerat; ut in (f) hoc summo bono omnium bonorum unita collectio videretur: nec opus esset (g) evagari & mendicari per partes, quod simul in se uno fidelibus omnipotens infantia præsentabat. Angelica sane non est credendum ibi ministeria defuisse; nec recesserat à venerabili pectore matris Spiritus sanctus ad verbum Gabrielis elapsus. Possidebat domum suam, & templum quod sibi consecraverat adornabat: servabat sacrarium suum, & sanctimoniæ thalamum honorabat. Lætificabant consolationes hujusmodi animam benedictam, & tanti habitatoris reverentia concupiscentiarum ludibria abigebat; legem mentis lex carnis non infestabat, rebellio nulla (h) quietem spiritus affligebat. Parvulus sugens ubera pura alimonia utebatur, & fons sacri pectoris defæcatum edulium ori mundissimo infundebat. Sed & cor matris quædam dulcedines, quæ humanum superant intellectum, imbuebant: eratque utrinque mira jucunditas, cum pia sanctæ matris & devota humilitas, & sancti sanctorum immensa benignitas confœderatis affectibus (i) mergerentur.

Extrinsecus nuda erant & egena quæ videbantur, [7] nihil in illa paupertate videbatur divinum, nisi his quibus

(a) *Sic MSS. Bod. & O. A. Impressa habent*, Et multiplicatis testibus certa præsentiæ suæ dare indicia, ut jam non expectaretur quasi venturus, sed qui venerat, videretur; & essent angeli quem sibi nova Christi infantia consecrarat, sancti ortus & loci indices. (b) Conceptu, *Bod.* (c) *Sic Laud. Imp.* soboli exhibet. (d) Quem nunquam, *O. A. Bod. Laud.* (e) Ibi, *O. A.* (f) Hoc uno, *O. A. Bod. Laud.* (g) Vagari, *O. A. Laud.* (h) *Sic O. A. Imp.* quem. (i) Jungerentur, *Bod. Laud.*

[1] *Evidenti rerum indicio, constant & consonant simul.*] *Pamelius ait*, Ita lego pro eo quod corrupte legebatur, *judicio constat.*

[2] *Tale elegit fabricator mundi hospitium.*] *Pamelius ait*, Hoc quoque lego; pro, *tale egit.*

[3] *Nullus dolor.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lego ex conjectura Cauchii, pro *dolus*, eo quod sequatur *nulla naturæ contumelia in puerperio*; præsertim quum in sequentibus latius hoc prosequatur.

[4] *Incrustaturam & tectum soli parietes vestiebant.*] *Pamelius ait*, Magis placet lectio Marginalis apud Remboldum & alibi, quam quod in textu est *incrastaturam.*

[5] *Nihil in hac re petiit ultio.*] *Pamelius ait*, Istud etiam ex conjectura Cauchii, pro *ultro*. Facit autem hic locus pro immunitate B. Virginis à peccato originali, & præsertim sequentia.

[6] *Et si quis forte alius ibi erat.*] *Pamelius ait*, Irrepserat vitio operarum superflua hic negatio apud Manutium.

[7] *Nihil in illa paupertate videbatur divinum, nisi his.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc recte legit Cauchius, pro *non his.*

[1] *Quin*

quibus revelatum est desuper; quorum primi fuere supra memorati pastores, quorum innocentia & simplicitas electa est, ut laus Christi perficeretur: [1] (a) cum piscatores & pastores sequentibus temporibus confunderent oratores, & à pauperibus & humilibus prædicatio paupertatis [2] haberet initium.

Execrari solent Ægyptii hoc hominum genus, & abominabiles eis sunt oves & pecora. Sed hujusmodi officium ab initio auctoritatem obtinuit: & Abel pastor munera de gregibus ovium obtulit; quæ in eo quod cœlitus inflammari visa sunt quod grata essent Deo, cunctis innotuit. Pastores Abraham, Isaac & Jacob viri Deo familiares: pastores Patriarchæ duodecim: pastor ipse Moyses, qui in eremi recessu dum sequitur pecudes, in rubo conspicit Deum, & potestate signorum collata, populi recipit principatum. Helisæus de aratro propheta constituitur: David de post fœtantes accipitur, & in regni solio collocatur. Agnum quem abominatur Ægyptius, sacrificari sibi præcipit Deus, ejusque sanguis Israelitarum postibus illitus, exterminatorem angelum repellit & abigit; nec timetur mortis periculum, ubi tantæ reverentiæ conspicitur signum.

Ad umbram Petri languentes consurgunt; Apostolis subjiciuntur dæmonia; cedit idiotis reproborum eloquentia: prædicante Paulo captivas complicant manus gentes & regna. Pauperes electi, superbi neglecti; nec fastus, nec astus circa Christi discipulatum aliquem obtinent locum: Christus pauper discipulos divites aspernatur. Pauper mater, pauper filius. Inops hospitium, his qui in forma hujus scholæ in Ecclesia militant, præbent efficax documentum. Hunc in cunabulis adoravere pastores; & parvulum confitentes Deum; simpliciter argumentosi in spiritu & veritate, quem adoraverunt, noverunt. Fuerat quidem miraculum, quod apertis cœlis, lux fulgoris insoliti nocte super eos fulserat, quod auditi angeli & conspecti, quod ab ipsis fuerant edocti & instructi pastores. Sed licet hæc præcessissent, tamen circa infantiam pueri divinitatis intimatæ nulla (a) humana ratio præbebat experimentum: nec circa illius præsepii angustias, vagiente inter alligaturas infantulo, aliquod majestatis erat indicium, sed auditui fides obtemperans, nullum apud Deum impossibile verbum credidit; & per Spiritum sanctum ad sacramentum hoc intelligendum subtilissimis est intelligentiarum accessibus introducta: idemque spiritus qui longe ante prophetas docuerat, etiam nunc humilium mentibus se infundens, dilatabat humani intellectus angustias, & aperiebat interiores oculos; ut viderentur invisibilia, intelligerentur ea (c) quæ humanus non attingit sensus, nec rationis penetrat intellectus.

Hinc est quod prædixerat Esaias: Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Hoc potuit videri, (d) hic nullum fides meritum quærit. Quod autem sequitur, vocabitur nomen ejus Emmanuel, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, si clausi sint oculi mentis, exterioribus oculis nescio quid mireris. Qui nec dum loquitur, quomodo consiliarius erit? parvulus, quomodo creditur omnipotens Deus? omnino infirmus, in quo videbitur fortis? nihil omnino possidens, ad apicem regni & principatus fastigium quibus ascensionibus attinget? Sed si fide (e) mysterium prosequaris, in his omnibus subtilissimas & purissimas rationes invenies, & quod omnino necesse fuit immensum fieri parvulum, & filium Dei hominis filium evidenter agnosces. Mirabitur etiam & dilatabitur cor tuum, quando intelliges profundissimum sacramentum in eo quod contemtibilis factus est admirabilis, & qui literas non didicit, nec legibus instructus est, sufficiens sit divinarum humanarumque rerum consiliarius: quomodo divinitas & humanitas in unam personam (f) convenerunt, & ubi æstimata est infirmitas, fortitudo inventa est; [3] ut corpus humilitatis nostræ divinæ claritati configuratum, non in hoc mundo, sed in cœlesti gloria perpetuum habeat principatum.

Ad parvulos venit Christus, & cum parvulis conversatur; pauperes instruit, & creat, & facit. Ipse in synagoga Judæorum in Esaiæ volumine cum legisset in sabbato, complicato libro prophetiam hanc in se completam edocuit, quod à Spiritu sancto unctus sit, & ad evangelizandum pauperibus pater eum miserit. Idem in Evangelio gloriatur, & confitetur Domino cœli & terræ, gratias agens quod revelata sunt divina mysteria parvulis, à quorum intellectu sublimitas hujus mundi repulsa est; quæ Deo subjici non potest, dum secundum carnem & sanguinem invisibile ipsius suis regulis investigat. Hic est primus religionis introitus, sicut in mundum primus Christi ingressus; ut quicumque pie vult vivere, humiliter de se sentiat, neque supra se in mirabilibus ambulare præsumat. Fundamentum sanctitatis semper fuit humilitas, nec in cœlo stare potuit superba sublimitas. Hanc primam gratiam ingrediens mundum noster parvulus attulit: & à cunabulis nos sibi conformes fieri volens, teneri voluit in vita, quod exhibuit in persona.

Quia vero filii Dei sumus, (g) humanitatis participatione frater noster fieri voluit, ut essemus secum beatitudinis cohæredes, & haberet tota compositio hominis perfectam plenamque lætitiam, cum spiritus divinam repræsentaret imaginem, & caro nostra Christi corporis similitudinem; consummatæ societatis beneficium (h) obtineremus cum nominis Christi & hæreditatis consortes, & divinæ naturæ communicamus per spiritum, & humanæ per corpus. Juravit Dominus, & non pœnitebit eum; & promissionum suarum non immemor, sicut se daturum nobis juraverat, sic complevit. Filius datus est nobis: qui cum in forma Dei esset, splendor gloriæ & figura substantiæ ejus, non est confusus se ad formam servi exinanire, ut qui de fraternitate ejus gloriantur & volunt ascendere, non erubescant descendere; sed eidem scalæ cum Jacob innitantur, & cantantes canticum graduum, ab imis ad superiora conscendant. O Domine, quam admirabile est nomen tuum, vere tu es Deus qui facis mirabilia.

Non modo mundi hujus (i) structuram admiror, non stabilitatem terræ, cum eam complectatur volubile firmamentum; non singulos dies, non lunæ defectum & incrementum, non solem semper integrum & laborem ejus perpetuum; non temporum vicissitudines, in quibus quædam arent, quædam virent, & quæ

(a) *Sic O. A. Bod. Imp.* quin. (b) Nulla ratio, *O. A.* (c) Ad quæ, *O. A. Laud.* (d) Hic fides, *O. A.* (e) Mysteria, *Laud.* (f) Conveniunt, *O. A.* (g) Humilitatis, *Laud.* (h) Obtinemus, *O. A. Laud.* (i) *Sic O. A. Bod. Imp.* staturam.

[1] *Quin piscatores & pastores.*] *Pamelius ait*, Hoc Rembold. rectius quam Erasmus *qui*.

[2] *Haberet initium.*] Ita lego pro *habet*, quemadmodum etiam paulo post *Pastores Abraham*, *Isaac & Jacob*, pro eo quod alii, *pastor*.

[3] *Ut Corpus humilitatis nostræ*, &c. *habeat principatum.*] *Pamelius ait*, Ex Cauchio adjecimus particulam *ut*, prorsus necessariam.

[3] *Hæc*

quæ mortua modo videntur, deinceps reviviscunt. Miror Deum in utero virginis; miror omnipotentem in cunabulis; miror quomodo verbo Dei caro adhæserit, quomodo incorporeus Deus corporis nostri tegumentum induerit. Miror in hac dispensatione tanti dispendia temporis, & tam lentos processus ad obedientiam Salvatoris. In brevi poterat patrari negotium, & poterat tantus labor abbreviari ad solum Christi verbum; sicut (*a*) factus est mundus, & disposita cuncta ad ejus imperium. Sed elementario mundo dignior est (*b*) rationabilis homo, quod ex eo quod in ejus servitium facta sunt omnia, facile creditur. In ceteris quocumque modo aliquæ satisfaciunt rationes, hic solus me complectitur stupor; & cum Abacuc cano: Consideravi opera tua, & expavi. Miror jejunium, miror tentationes, miror Omnipotentem in sepulcro jacentem, miror occisum & resurgentem. [1] Hæc sunt nova mira quæ prædixerat (*c*) Hieremias: Novum faciet Dominus super terram; mulier circumdabit virum. Opus suum faciet, & peregrinum opus ejus ab eo. Jesus Christus heri & hodie ante luciferum genitus, initium carnis sumsit ex virgine, (*d*) & [2] quem cœli cœlorum non capiunt; qui implens omnia cum sit in omnibus, ab his tamen non capitur nec tenetur.

Novum est & inauditum, quod (*e*) in materni angustia uteri circumdedit intra se fragilis caro virtutem Altissimi, & ordinem rerum cursumque naturæ mutavit sapientia Dei: & ubique divinitas dilatata, plenitudinem sui vasi infundens exiguo, sic est circumdata muliebri utero, [3] ut cum universa ambiret implens omnia, excedens cuncta, intra se omnia continens, extra universa complectens. Quem nos parvulum, propheta nuncupat virum; insinuans ei nunquam defuisse virtutem, sed semper virilis ætatis affuisse fortitudinem, quem infantilis infirmitas occultabat. Opus suum igitur (*f*) fecit recreans quod creaverat, [4] salvans quod perierat, ad vitam revocans quod (*g*) mortuum erat. Sed peregrinum opus fuit in Deo, quod verbum factum est caro, quod factus est visibilis & comprehensibilis, passibilis & (*h*) mortalis: & peregrinum à majestate puer sugens ubera, panniculis involutus & sustinens convicia, filius Dei in patibulo constitutus. Consiliarius quoque dictus est parvulus iste, qui & alibi dictus est magni consilii angelus, eo quod secreta Dei quæ ab hominibus erant abscondita, publice revelavit: & cum nemo nosset patrem nisi filius, ipse arcana (*i*) Dei reserans, indaginem Trinitatis explicuit; loquens Patri, & à Patre responsum accipiens, & Spiritum sanctum infundens discipulis, [5] generationis & processionis intimans rationes, subtiliter astruens personarum proprietates, & indissolubilis essentiæ unitatem. Alia quoque inferiora, sed tamen necessaria consilia edocens; ut beneficia collata homo intelligat, ut in eo quod stat, gratias agat, & quod possibile est ex Dei gratia, cum (*k*) ceciderit resurgat.

De Virginibus, ait Apostolus, præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus. Vult & laudat ex imperio Domini, ut quæ nupserint, sic permaneant; [6] quæ vero virgines sunt Dei æmulatione castitatis integritatem exhibeant Christo. Et in hunc modum quæcumque auctoritate divina immobilia constant, sic maneant; quæ vero in alterutrum potest libertas arbitrii flectere, locum eligant (*l*) priorem: quia etsi bona sunt & à Deo instituta conjugia; melior tamen est continentia, & virginitas excellentior; quam non cogit necessitas aut mandatum, sed perfectionis suadet consilium. Quod si divinis consiliis obviaverint tentamenta, & liberas mentes ad carnales revocaverint appetitus; adest Deus fortis, nec spem ponat homo in homine, nec in brachio carnis suæ confidat, quia qui mundum vicit, victoriam suis promittit militibus; & qui victores sunt sui, cœlo vim inferunt, quoniam sicut scriptum est: Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

In parvuli hujus nomine cum hoste antiquo congredimur, & fortis armatus superveniente fortiore de atrio antiquitus possesso potenter expellitur, & præsumtæ infestationis audaciæ silentium imperatur. Defectui carnis nostræ quæ à primitivis fæcibus originalis mali infecta langueràt, ex Christi carne redditur fortitudo: & sacramentorum communicatio, per quam illius corporis sinceritati unimur, nos in tantum corroborat; ut de mundo, & de diabolo, & de nobis ipsis victoria potiamur, & sacramentali gustu vivificis mysteriis inhærentes, una caro & unus spiritus simus, dicente Apostolo: Qui adhæret Domino, unus spiritus est. Sic hi ad quos sermo fit, dicuntur Dii & filii excelsi, nominis & hæreditatis & æternitatis participes, fortitudine societatis Christi subigentes tentamina: & cum homines sint ex indigniori materia, in captivitatem redigunt, & conspuunt ligantque dæmonia.

(*m*) Et quidem in hoc tempore in stadio vitæ hujus se exercet militia Christiana, & præeunte Christi vexillo, quem & parvulum vidimus & cognovimus Deum: & quos spiritus consilii & fortitudinis munit, nec vinci, nec decipi possumus; quos eruditio, divina scientia & potestate fecit insignes. Videtur autem in præsenti disciplina hujuscemodi non esse gaudii, sed mœroris; eo quod non sine periculo certamina peraguntur. Bonum vero certamen certantibus pacatissimum fructum in futuro exercitatis in justitia dabit princeps pacis æternæ, consignans sibi in beatitudine, quorum communicavit naturæ. Ipsi gloria & imperium, à modo & usque in sempiternum. AMEN.

(*a*) *Sic O. A. Imp.* factus mundus. (*b*) Rationalis, *Laud.* (*c*) Esaias, *Laud.* (*d*) *Sic O. A.* &. (*e*) Intra materni angustias, *O. A. Laud.* (*f*) *Sic O. A. Imp. Laud.* fecit quod. (*g*) *Sic O. A. Bod. Imp. Laud.* mortuum. Sed. (*h*) Mortalis. Peregrinum, *Laud.* (*i*) Fidei, *O. A.* (*k*) Ceciderit, ut resurgat, *Laud.* (*l*) Puriorem, *Laud.* (*m*) Et quod in, *Laud.*

[1] *Hæc sunt nova mira quæ prædixerat Hieremias.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic legendum, pro *Esaias*. Neque enim hæc verba apud Esaiam, sed apud Hieremiam reperiuntur.

[2] *Quem cœli cœlorum non capiunt.*] *Pamelius ait*, Omisi particulam, *&*, quæ sensum obscurabat.

[3] *Ut cum universa ambiret.*] *Pamelius ait*, Locus mutilus.

[4] *Salvans quod perierat.*] *Pamelius ait*, Cum Cauchio omisi adjectam *quæ* particulam.

[5] *Generationis & processionis intimans rationes.*] *Pamelius ait*, Locus pro processione Spiritus sancti, etiam ex filio.

[6] *Quæ vero virgines sunt Dei.*] *Pamelius ait*, De his vide librum de disciplina & habitu virginum. Rursum autem hic locus est pro libero arbitrio; item pro peccato originali: & mire facit hic locus contra eos qui dicunt impossibilem continentiam.

(a) DE RATIONE CIRCUMCISIONIS.

INTER omnia testamenti veteris sacramenta nihil Circumcisione solennius antiqua celebravit religio, nec tantum in Hebræos, sed etiam [1] in Phœnices & Arabes hæc traditio inolevit. Reliquæ gentes tam mandatum quam factum irrident; & Deo minime asserunt convenire, ut Salvatoris benignitas plagis infantium delectetur, & (b) immeritos eos in ipso vitæ initio periculo mortis addicat. Hoc de bono Domino sentire, qui neminem vult perire, absurdum & irrationabile judicant. Nec tamen eis omnia reliqua (c) sacrificia sunt horrori; sed in multis naturalem legem sequentes, expiationum retinent instrumenta, & immolant victimas, & incendunt adipes, & cum odoramentis & libaminibus fundunt coram Deo vota & preces. Legimus Job Dei testimonio approbatum, jugibus sacrificiis occupatum; [2] nec legimus circumcisum. Et poterant esse eo tempore diversis in locis multi viri insignes, qui justitiæ Dei subjecti, hoc signo carebant; licet filios Esau & Ismael putandum sit hujus traditionis non fuisse expertes. Verum cum opus istud & antiquitas commendet & jubentis auctoritas; inquirenda est tanti mysterii ratio, quæ Abrahæ specialiter & semini ejus tanto pondere mandata est, ut quisquis in illa gente hujus signi careret differentia, Ethnicus non Judæus reputaretur, & à titulo filiorum Israel abraderetur proscriptus. Hoc cum octava die jussum sit celebrari, & nomen circumciso aptari; intimatum est his qui digni sanctorum consortio censebantur quod eorum nomina scriberentur in cœlis, & æternæ beatitudinis quam post vitæ hujus septimanam octava consequitur, hæredes fierent & consortes, quicumque vitæ innocentia & cœlibatus sanctimonia sese Domino consecrassent.

Tenera itaque infantia hujusmodi erat imbuenda doctrina, & ante concupiscibiles motus, quos peccatum meruerat, miserabili pœnæ, & inevitabili vindictæ etiam in parvulis adhibenda erat severitas, & antequam ebulliret sartago libidinum provisum est ventilabrum, quo refrigerari posset, & extingui depopulatricis flammæ vagus ardor, & universa perlustrans incendium. Ideoque dolor voluptati, & sanguini delectationis sanguis tormenti opponebatur; ut in primis elementis discerent parvuli semper propriæ memores sectionis contraria curare contrariis, & ad cohibendos refrænandosque turpitudinum appetitus, necessarium esse sale corrosorio carnis perfricare pruritus, & semper recrudescentes desiccare putredines. Ad hoc corpus suum mortificabat Apostolus, non tantum circumcidens illud seminarium membrum, sed totum se crucifigens, & omnibus extraordinariis motibus opponens cauterium, usque adeo corpus suum redigens in servitutem ut diceret: Vivo autem jam non ego, vivit vero in me (d) Christus. Cujus facti æmulatores erubescimus in pudendis: & detecto sectoque confusionis operculo, (e) quamvis conscientia testis semper nobis exponat scaturientes intus peccati insidias, nec internum vitare possimus judicium; viriliter tamen standum est, & rationis auctoritate increpandi sunt titillatorii sensus, & summopere vigilandum est ne sequatur assensus. Intra nos pudor iste aboleri omnino non potest; quia nec totum hoc membrum, sed anterior ejus portio jussa est circumcidi. Res sane maxima est, si non egrediatur foras hujus contagio corruptelæ, & insaniens bestia corrupti anhelitus, catenis ferreis in ultimis animæ recessibus alligetur, intusque fractis dentibus seipsam concupiscentia captiva mastiget & corrodat. Manet itaque erubescentia propter sensum; ut qui in agone contendit, sciens circumcisionis mysterium, ab omnibus se abstineat quæ possunt huic flammæ ministrare fomentum. Nec tamen peremtoria est contendentibus, sed probatoria hujus sensualitatis colluctatio tam veterna: sed institutum est certamen inter spiritum & carnem, ut victor homo peccati & pœnæ, post triumphos solennes coronetur in gloria, sine infestationibus deinceps, liber à peccato & pœna.

Hanc verecundiam post prævaricationem, vanitati subjecta, non volens anima pertulit, & vim sustinet inquietudine perurgente, & involuntariis motibus fatigata, infelicitatis suæ deplorat miseriam, liberari de corpore mortis hujus desiderans, & pacifici tranquillique status à Deo postulat libertatem. Quotidiano sane conflictu spiritus & caro luctantur, & causatur ratio adversus domesticum malum; quod ita intra se exerceat regnum, quasi (f) natura sit vitium, & secum traxerit creatio prima peccatum. Hoc utique prima non (g) sentit conditio, sed secutum est transgressorem supplicium, & adhæsit individua pœna peccato; de quo erubescent quicumque mundo corde regem in decore suo videre desiderant. Quis in tam assiduis illusionibus non confundatur? Quis non in tantis contumeliis erubescat? Fomes quippe hujus mali intus in tenebrosis recessibus latitans, ut viderit animam alias occupatam, & minus ad sui circumspectionem sollicitam; irruptionibus vehementibus erumpit, blanditiis venena supponens, pudicitiæ puritatem inopinatis invadit assultibus. Ideoque pudibundus homo nuditatem suam operit, & fœditatem confusus occultat. His redivivis vulneribus semper hac sanie illitis necessaria est per omnem hujus vitæ septimanam jugis resecatio putredinum, & continua circumcisio cicatricum. Et in ceteris quidem (h) membra omnia imperio rationis obediunt, & arbitrii retinent libertatem: hic vero ubi Babyloniæ fornax exarserit, & quasi pice & naphtha conspersi libidinum ebullierint appetitus, inflammata caro libertatis privatur honore; in tantum ut rebellia membra velit nolit in motus nefarios audacter exurgant.

Præcedebant olim integumenta rerum significantia abolitionem peccati, & ad perfectionem inchoata tendebant. Nec hoc sacramentum consuetudini antiquæ subtrahere voluit Christus, & licet non esset in hoc tem-

(a) De Circumcisione Domini, *Laud.* (b) *Sic Bod. Imp.* immeritos in. (c) Sacramenta, *O. A.* (d) Jesus Christus, *O. A.* (e) Licet, *Bod. Laud.* (f) Nata sit in vitium, *Laud.* (g) Sensit, *Bod.* (h) Membris, *Laud.*

[1] *In Phœnices & Arabes.*] *Pamelius ait*, Vide D. Hieronymum in Hieremiam cap. 9.

[2] *Nec legimus circumcisum.*] *Pamelius ait*, Gravius legit *legibus*, at prius placet.

[3] *Hoc*

tempore necessarium, tamen ne antiqua religio prorsus (a) reproba videretur, in se voluit circumcisionis aptare signaculum. Sane originale peccatum quod à primis patribus in totam generis hujus successionem defluxit, omni tempore aliquibus remediis oportuit expiari; licet vim plenam significantia non habuerint, donec ad rem ipsam ventum est, quæ figurarum operiebatur velamine. Et licet sacramentorum arcana omnibus non paterent, virtus tamen & effectus eorum ignorari non poterat; quia ab Adam usque ad Noe sacrificia Deo constat fuisse accepta, quæ usque ad illud tempus sine legis distinctione divinitus inspirata institutione primi hominis celebrarent. Illa vero sacrificia aut in animalium sanguine, aut aliarum oblationum incensionibus agebantur; non quod fumo aut mortibus pecudum delectaretur Deus, sed ut intelligeretur immutabile judicium & prolata ab initio sententia in peccatum.

Immutabile decretum ab æterna lege exierat, concupiscentia affligi, & morte peccatorem puniri: nec poterat plagis exterioribus remedium aliquod subvenire, quin stimulus carnis sine ulla exceptione colaphizaret infirmum, & usque ad dissolutionem mors importuna persequeretur captivum. Et mors quidem carnis concupiscentiarum intersecabat ludibria, nec poterat ultra peccare illud quod erat putredini ac dissolutioni prædestinatum & datum; sed supererat post mortem carnis animæ labor, & afflictio spiritus: nec poterat ulla ratione illa absolvi damnatio, nisi morti omnium vita omnium subveniret, & pro generali morbo gratia Dei singulare propinaret antidotum.

[1] Hoc antiquum redemtionis nostræ consilium sanctis patribus revelavit Deus, voluitque ut paulatim assuescerent homines passioni; & morti necessariæ, voluntariæ mortis opponerent libamentum, & pœnam in medelam, & supplicium in remedium commutarent.

Hujus oblationis doctrinam sacrificia continebant antiqua: & incensiones & mortes hujus consummationis gratiam præsignabant. Propter hoc cum jam fidei tempora propinquarent, imperata est circumcisio; & pars illa corporis in qua est (b) voluptatum seminarium & libidinis officina (c) jussa in parvulis amputari, ut proprii primitias sanguinis, ei qui totum sanguinem suum oblaturus erat, offerrent, & communia singulorum (d) sacrificia singulare præcederent holocaustum. Ubi vero Christus Dominus venit, de quo in capite libri scriptum erat, ut in morte sua patris voluntatem impleret, cessarunt sacrificia; nec jam truncationem præputii evangelium imperavit, sed circumcisionem cordis, & omnem tam membrorum quam affectionum petulantiam gladio spiritus resecari immutabili decreto mandavit. Et tantæ dignitatis illa una redemtoris nostri fuit oblatio, ut una ad tollenda mundi peccata sufficeret; qui tanta auctoritate in sancta introivit in sanguine proprio, ut deinceps nulla supplicantium postulatio sanguine indigeret alieno. A diebus igitur visitationis nostræ regnum cœlorum vim patitur, nec jam in expoliatione carnis circumcisio agitur, sed Spiritus sancti virtute vetustatis antiquæ sanies expurgatur.

(a) Reprobrata, *Laud.* (b) Voluptatis, *Laud.* (c) Jussa est amputari, *O. A.* jussa etiam in parvulis, *Laud.* (d) Sacrificia præcederent, *O. A. Laud.*

[1] *Hoc antiquum redemtionis nostræ consilium.*] *Pamelius ait*, Gravius *antiquæ*, verum prius placet.

(a) DE STELLA ET MAGIS, ET INNOCENTIUM MORTE.

NATO in Bethleem Salvatore, audita est in Effrata ejus in terris præsentia, & usque ad silvas camposque gentium novæ hujus nativitatis est fama porrecta: in Judæa à pastoribus & angelis primo sunt hæc gaudia celebrata, nec multo post Arabum fines (b) hujus rei notitia penetravit, & incolis Sabba præclari stella luminis [1] (c) cœlestis ortum numinis novis splendoribus indicavit. Erant in illis regionibus viri siderum inspectionibus assueti, qui arte mathematica vim discursumque noverant planetarum; quia ex elementorum natura rationem temporum metientes, astrorum (d) ministeria certis experimentis propriis didicerant effectibus assignata. Hi ex vaticiniis Balaam olim audierant, stellam oriri (e) in Jacob, & hominem in Israel, cujus fortitudo quasi rhinocerotis, ad quem in trieribus de Italia venirent, qui superarent Assyrios, & vastarent Hebræos, quo tempore nec in Jacob idolum, nec in Israel simulacrum esset.

Diu homines illi hujus prophetiæ proventum expectaverant, & ubi venit plenitudo temporis, orto repente novo sidere, ad antiqua recurrentes volumina, tam testimonio muniti quam signo, dromadis invecti in Judæam stella (f) duce perveniunt. Nec potuere Palæstinæ incolas latere tanti nominis personæ; sed ubi auditum est quod stellam indicem nati in Bethleem parvuli sequerentur, Herodi novi regis inquisitio nunciatur. (g) Evocatis itaque Magis, rei hujus or-

(a) De Epiphania Domini & Innocentium nece, *Laud.* (b) Hujus notitia, *O. A. Laud.* (c) *Sic O. A. Imp.* cœleste numen. (d) Mysteria, *O. A.* (e) Ex Jacob, *O. A. Bod. Laud.* (f) Ducente, *O. A.* (g) Et vocatis, *O. A.*

[1] *Cœleste numen.*] *Pamelius ait*, Sic legendum censeo; & ita poterit retineri hæc vox quæ sequitur *indicavit*. Alioqui non ut male conjicit Cauchius reponendum *judicatur*.

ordinem cum omni diligentia ſciſcitatur. Audit natum in Bethleem eſſe parvulum, quem profitentes regem & Deum, qui de Sabba venerant, adorare & venerari feſtinant: intimatum eſt ei quod ab antiquis temporibus Moabites Propheta, licet gentilis, prædixerat: & contulit cum literis gentium, ſanctorum vaticinia prophetarum quorum ſcripta per omne ſabbatum legebantur; de quibus nulla in populo Judæorum ambiguitas erat, quin rata eſſent, quæ illi vel aſſeruiſſent præterita, vel prædixiſſent futura: à fortitudine ejus qui quaſi unicornis obvios penetraret, in cujus obſequium ultrices de Italia trieres in Judææ terminos adventarent, & uſque ad (*a*) finem mundi dilatarent imperium, anxius expavit & timuit.

Conturbabat quoque aliud quod in Michæa ſcriptum eſt teſtimonium: Quoniam de Bethleem quæ (*b*) eſt Effrata, egrederetur parvulus, qui Dominator eſſet in Iſrael, cujus egreſſus eſſet ab initio à diebus æternitatis. Cumque ea quæ domeſtici codices continebant, [1] cum his quæ ab alienigenis dicebantur, intelligeret convenire; divinis tentans reluctari conſiliis, ſimulat perfidus religionis aſſenſum, promittens Magis ſeſe ad adorandum parvulum cum omni devotione illico adfuturum, cum per revertentes certitudinem de puero accepiſſet. Turbatur cum Rege maligno Hieroſolyma, non lætatur: expaveſcit & tabeſcit, & negare erubeſcit quod ſcriptura teſtatur. Nec minus horrendum ſcribarum ſacrilegium, quam Herodis impietas: quia proprio Judæi abutentes privilegio, cum viſitationi divinæ invenirentur ingrati, cauſam ſibi cum Herode fecere communem; cum hinc & inde impietas & infidelitas adverſus Dominum (*c*) & Chriſtum ejus fremerent, & pariter in ejus odio conſentirent. Ecce alienigenæ à fluminibus Æthiopiæ ad parvulum Chriſtum ſupplices veniunt, & filii diſperſorum deferunt munera; accedunt qui longe erant, & qui prope recedunt; in loco humili & ſupellectile vili Rex Regum & Dominus dominantium invenitur, cognoſcitur, & ab aliis adoratur.

Quia vero neminem in conſpectu Dei apparere vacuum antiqua lex edocet; prævaricatoribus legis abeuntibus vacuis; primitiæ gentium ſacramentalia munera proferunt de theſauris, & Domino aurum & odoramenta præſentant; profitentes ex ratione munerum de eo quem adorabant quid crederent, quid ſentirent. In auro regem, in thure ſacerdotem, in myrrha incorruptibilem, quamvis paſſibilem profitentur. Oblatio iſta incarnati verbi & exponit myſteria, & brevi ſubtilique indicio utriuſque naturæ humanæ divinæque exprimit unitatem, (*d*) quod proprium eſt unicuique ſingulatim diſtinguens. Nam Deo patri cujus regnum & imperium ſuis mundum replet ſplendoribus, in odorem ſuavitatis ſummus ſacerdos & pontifex Chriſtus ſe obtulit; cujus caro paſſionis cremata carbonibus, [2] incenſionis ſuæ fragrantiam tranſmiſit ad cœlos, & uſque hodie odor ille ſuaviſſimus in terreſtri cœleſtique Eccleſia indeficiens perſeverat. Quod autem paſſibilitas quam obediens Deo voluntarie ſuſcepit, incorruptione firmata ſit; virtus myrrhæ obvians corruptelæ ſuo probat effectu, & viſibilium ratione munerum immortalitatis ſolidæ conſtat evidens argumentum.

Adorato Domino Magi hilares alio tramite in ſuam patriam revertuntur: quia neceſſe eſt, ut qui corde credunt ad juſtitiam, ore etiam confeſſi ſint ad ſalutem, deinde vias elegant arctiores, & ſe diſtrictioribus mandatis obligent: quoniam per vias latas, deſcenſuſque præcipites itur ad inferos, per arctas vero & difficiles reditur ad ſuperos: propter verba labiorum Dei religioſus quiſque vias duras ingreditur, & jugulator voluptatum, [3] ſtantem (*e*) ex diverſo hoſtem ſecurus aggreditur. Arta via eſt caſtitas, trames ſtrictus humilitas; jejunio affligi, & carnem in ſervitutem redigere, ſcopuloſæ ſunt ſemitæ: ſed ad patriam ſuperiorem non niſi per meatus difficiles armati milites revertuntur. Non eſt tutus ad Herodem regreſſus, nec expedit cum his qui oderunt Deum fœdera jungere: nec de religione cum malignantibus inire conſilia, quorum familiaritas infantiam Chriſti ſtudioſe perſequitur; & antequam formetur Chriſtus in nobis; in ipſo piæ converſationis initio, ut extinguatur ſpiritus, & ſuffocetur vita juſtitiæ, penitus elaborat.

[4] Deluſum ſe Herodes conqueritur, cum Magos alias comperit divertiſſe: quia moleſtiſſimum eſt principi tenebrarum cum excogitatis laqueis tentatos quoſlibet noverit evaſiſſe; & acriori inflammatus rabie, in neces innocentium debacchatur. Sic ſanctorum perſecutionibus tyrannus crudelis illuditur, (*f*) qui dum putat perdere quos occidit, melioris vitæ ſtatum eis procurat: & quod ille in perditionem molitur, hi utuntur pro beneficio, quibus lucra vitæ perpetuæ per hæc momentanea damna celeri compendio acquiruntur. Ecce parvuli iſti, quos hoſtis naturæ, pietatis (*g*) inimicus; beſtialis ſævitiæ, inauditæ crudelitatis monſtrum Herodes occidit, ſubito fiunt martyres, & dum vice Chriſti, & pro Chriſto avulſi, à matrum uberibus detruncantur, teſtimonium quod nondum poterant ſermone, perhibent paſſione; & ſufficit cauſa teſtimonio, licet nondum eloquio diſtinguatur. Illico ſpiritus infantilis vaſculi receptaculum deſerens, jam non tenelli corporis ætatiſque novitiæ tempore tenetur: ſed ab illis infantilibus coagulis anima expedita, adepta rationis & intellectus plenitudinem in occurſum Chriſti feſtinat, à quo militiæ ſuæ quærens ſtipendium, ad lucis & pacis æternæ præmittitur gaudia; & [5] Epiphaniæ ſolennia in cœleſtibus celebrat, nec in ſtellæ alicujus lumine, ſed in ipſa claritate divinæ præſentiæ gloriatur.

Acta eſt nativitatis ſolennitas ſurſum jubilantibus angelis, deorſum ex ore infantium & lactentium laus eſt perfecta, reſonantibus uſque ad cœlos victoriæ tubis; & verſus eſt parvulorum vagitus in gaudium, & luctus in jubilum, ſequente non ſtellam, ſed agnum exercitu innocentium, & bajulante glorioſiſſimi triumphi ſolenne vexillum. Nec potuit mundus interficere nuper agonem ingreſſum infantilem exercitum: & pedes qui nondum lutum calcaverant, urgens citatuſque tranſitus non eſt paſſus ullis ſordibus inquinari: ſed in ipſo vitæ initio tota illa innocua phalanx, ſine ullo integritatis detrimento, ad ſolidioris vitæ tranſlata eſt gloriam. Et quæ expectari poterat annorum elapſu rationis diſcretio: repente

(*a*) Fines, *O. A. Bod.* (*b*) In Effrata, *O. A. Bod.* (*c*) Et adverſus Chriſtum, *Bod. Laud.* (*d*) *Sic O. A. Bod. Imp.* quod & proprium. (*e*) Ex adverſo, *Laud.* (*f*) Quia dum, *Laud.* (*g*) Inimicus, homo beſtialis. *Laud.*

[1] *Cum his quæ ab alienigenis dicebantur.*] *Pamelius ait*, Sic recte Morelius, pro eo quod erat, *cum his qui*, peſſime.

[2] *Incenſionis ſuæ fragrantiam.*] *Pamelius ait*, Rurſus hoc ex Morelio pro *flagrantiam.*

[3] *Stantem ex diverſo hoſtem.*] *Pamelius ait*, Forte *ex adverſo.*

[4] *Deluſum ſe Herodes conqueritur, cum Magos alias.*] *Pamelius ait*, Accipit *alias*, tum hic, tum infra alicubi, pro *alia*, id eſt, per aliam viam.

[5] *Epiphaniæ ſolennia.*] *Pamelius ait*, Jam tunc igitur ſolennis erat Epiphaniæ dies.

repente nullis jam ætate illa temporibus subjecta, omnis consummationis reperit finem, & casuum accidentium mutabilitates evasit. Evigilaverunt sensus quos sopor infantiæ opprimebat; displosisque palpebris intuiti lucem, in momento assecuti sunt, quæ pacificis & mundo corde debetur, beatitudinem: & ascendentes per omnium virtutum gradus sine doctrinæ humanæ exercitio cumulatam invenire mensuram; ita ut in ordine sanctorum protomartyres primum habeant locum, [1] & secretorum conscii divinorum, propinquitate familiarissima clementiam Dei pro nostris exorent laboribus; quos usque hodie funestus Herodes persequitur, quorum sanguine & morte diabolus delectatur. Hi itaque à cunabulis in cœlum translati, facti sunt superni capitolii senatores & judices, [2] nonnullis veniam obtinentes immeritis; assistuntque miserationibus & ultionibus divinis, sed sæpius agni, quem quocumque ierit, prosequuntur, mansuetudine, quam ira vel furore utuntur. Hi nuper cruore lacteo loti, primitias baptismi martyrio consecrarunt, tradentes posteris formam, ubi necessitatis articulus excluserit moram; non minus ad lavacrum animæ sanguinem efficacem, quam sanctificatas verbis solennibus aquas; maxime cum nec sanguis hoc elemento careat, sed aquarum motu per totum corporis alveum fluat. Spiritus vero sanctus & aquis & sanguini superfertur, qui subjectos sibi fovet & abluit; quo baptizante idem occisio quod mersio operatur, qua extinctam peccati vitam virtutemque emortuam utriusque rei continet sacramentum. Ipse enim est qui vel hoc vel alio modo quicumque est ille modus baptizat, & ad idem refertur quod pura fide agitur per Christum Dominum nostrum.

[1] *Et secretorum conscii divinorum &c.*] *Pamelius ait*, Locus insignis de oratione Sanctorum pro nobis.

[2] *Nonnulli veniam obtineant immeritis.*] *Pamelius ait*, Denuo reposui *nonnullis* pro eo quod Manut. & Morel. *nonnulli*.

(a) DE BAPTISMO CHRISTI. ET MANIFESTATIONE TRINITATIS.

NON satis est quod angeli locuti sunt pastoribus, quod apparuit stella regibus, quod nativitati, & personæ, & loco consona Prophetarum oracula, perfidæ gentis indicio, Christo perhibentia testimonium, in unam convenere sententiam: sublimius & perfectius testimonium profertur divinitus, & ipse pater invisibilis auditur, & aures humanas omnipotentis Dei præclara vox penetrat, & inaudita à seculo fidei species declaratur. Veniebat Christus ad (b) baptismum Joannis, non egens lavacro, in quo peccatum non erat, sed ut sacramento perennis daretur auctoritas, & tanti virtutem operis nulla personarum acceptio commendaret: quoniam remissio peccatorum, sive per baptismum, sive per alia sacramenta donetur, proprie Spiritus sancti est, & ipsi soli hujus efficientiæ privilegium manet. Verborum solennitas, & sacri invocatio nominis, & signa institutionibus Apostolicis sacerdotum ministeriis attributa, visibile celebrant sacramentum: rem vero ipsam Spiritus sanctus format & efficit, & consecrationibus visibilibus invisibiliter manum totius bonitatis auctor apponit, & plenitudinem gratiæ unctionis divinæ pinguedo, sanctificationibus officialibus infundit, & rem sacramenti consummat & perficit.

Si in Petri vel Pauli nomine baptismi gratia donaretur, posset alius alio videri sublimior: & secundum ministrorum merita hæc singularis (c) gratia æstimari, ut melior esset baptismus ejus qui sanctior videretur, & indignior esset qui ab eo acciperetur, quem non amplior æstimatio commendaret. Hæc & in alia sacramenta transferretur injuria, ut non in eis unitas, sed diversitas haberetur; si (d) censerentur à melioribus fieri meliora, & minus haberent utilitatis & ponderis quæ fierent ab indignis. Sic eucharistia una, alia melior; & baptismus, pro ministerio vel melior vel deterior (e) credetur. Absit hoc à fide catholica, absit à religione Christiana tantæ corruptionis fermentum. Una nobis fides, unus Dominus, unum baptisma: quod si ab indigno forte fuerit consecratum, non audet justus iterare vel corrigere quod semel est factum: quia per quemcumque fiat, idem est; nec hoc privilegium meritis est datum, sed gratiæ; & proprie sibi omnipotentia Dei retinet hunc effectum. Neque enim Paulus pro nobis crucifixus est, aut nos gloriamur in Paulo, sed in cruce Domini gloriamur; cujus virtus omnia peragit sacramenta, sine quo signo nihil est sanctum, neque aliqua consecratio meretur effectum. Hinc omnium sanctificationum exurgit sublimitas & profundum, & longe lateque plenitudo diffunditur gratiarum.

Quod ne ulla præsumtio sibi doni hujus in posterum gloriam vendicaret, in hoc sicut & in aliis, Domini nostri Ecclesiæ suæ providit benignitas, ut ipse baptizaretur à servo: [1] (f) ne conservi conservorum ministerium detrectarent, vel aliquis cuiquam in hoc opere præferatur; quoniam sive Judas sive Paulus baptizet; Christus peccatum lavat, absolvit, & delet. Sic Rachel & Lia, Balam & Zelpham maritis accommodant, & liberos accipiunt ex uteris ancillarum. Scribæ & Pharisæi in cathedra Moysi sedentes, dum agunt

(a) De baptismo Domini, & voce Patris, *Laud.* (b) *Sic O. A. Bod. Imp.* baptismum, non: (c) Gloria, *O. A.* (d) Censeretur, *O. A.* (e) Crederetur, *Laud.* (f) Nec, *O. A.*

[1] *Ne conservi conservorum ministerium detrectarent.*] *Pamelius ait*, Ita prorsus legendum, pro, *nec*.

1 Imme-

agunt quæ ad cathedram pertinent, per omnia plenitudine potestatis utuntur; & officium, non vita tantis (*a*) affectibus honoratur. Obediunt dæmones exorcistis: Christum, inquiunt, scimus, & Paulum novimus, & in (*b*) nomine Christi quem Paulus prædicat, adjurati, egredimur: vos autem penitus ignoramus. Ecce in nomine suo nihil quæstuarii peragunt exorcistæ, nec se eis deferre ipsi dæmones profitentur, sed nomen Christi etiam per lucrorum sectatores suæ gloriæ retinet potestatem, & fiunt in talibus caussis ministri mercenarii, sicut naves onerariæ, quæ per pelagus evehunt institores, quarum rectores potius eorum quos ducunt, pecuniis inhiant quam saluti. Et tamen mare seculi hujus necessarios habet hujusmodi transvectores: alioqui cessabunt commercia, nec ex transmarinorum copia aliorum inopia habebit subsidium, nec occurrent sibi solatia regionum, si vehicula tollantur de invio, & pelagus immeabile relinquatur. (*c*) Bonis quippe sæpe malorum ministeria suffragantur. Supponit itaque cervicem sanctam manibus hominis humilitas redemtoris, & licet plenam non habeat virtutem, suscipit tamen Christus baptisma Joannis. Præparabat viam Domino Joannes lavando exterius corpora; ut præcederet exterius lavacrum secuturum baptisma, in quo conferretur animarum ablutio, & peccatorum remissio. Præcessit quod erat ex parte, ut consummatio sequeretur.

Horret tamen Joannes, & acclive sibi esse sacrum Christi caput non patitur: quia majorem à minore benedici antiquis regulis refragatur, & criminalis ei visa est usurpatio potestatis. De plenitudine Christi omnes accepisse & seipsum, cum ceteris prædicarat Baptista; ideoque (*d*) Deo hominem manus imponere judicabat (*e*) temerarium, & lavare eum in quo non erat peccatum, æstimabat superfluum. Se ad solvendam calceamenti hujus corrigiam confessus indignum, formidabat exhibere prælatum, si ipse in magistro sine causa tentaret hoc agere, quod ab ipso suscipere necessarium dignoscebat. Ideoque tremebundus, humili (*f*) excusatione postulanti ministerium (*g*) negat assensum; non quod obedientiam detrahat imperanti, sed quod judicio suo servo subdi, non competat majestati. Tu, inquit, venis ad me, & à te debeo baptizari? Cui Dominus: Sine modo: sic enim decet nos omnem (*h*) complere justitiam. Joannis humilitas non arguitur; nec vituperabile visum est Christo simplicitatis diffugium, quod reverentia, non importunitas suggerebat. In hoc igitur omnem impleri justitiam asseverat, si doctrinam præcedat exemplum, & honore se invicem præveniant, qui majorem & qui minorem obtinent locum; & qui major est, (*i*) fiat minor, & præcessor sicut ministrator: si in unitate sacramentorum omnes simul conveniant, si pacis ecclesiasticæ fœdera non disrumpant.

Baptizatur Christus, nec ultra Jordanis retrorsum convertitur: aruerunt unctiones, Judaicæ ceremoniæ putruerunt; perpetuo lapsu baptismi gratia emanat ad posteros, nec ulla vetustate siccatur. Adesse se tantis mysteriis & præsentiam suam dignosci, dignata est sempiterna divinitas; cœlisque apertis in specie columbæ Spiritus sanctus (*k*) ibi seipsum ostendens, & intelligi voluit & videri; & quietissimo elapsu adveniens, super Christum quievit & mansit. Acceperat quippe familiare super hoc ab eodem Spiritu Joannes responsum: quia super quem Spiritum sanctum sub hac specie videret, ipse esset quem baptismi maneret auctoritas, qui mundi peccata tolleret, qui solus à nullo sanctificatus & cuncta sanctificans, non tam interesset sanctificationibus & sacramentis omnibus, quam patraret. Sed & vox Patris audita est cœlitus: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.

Hucusque Domine sancte pater non audivimus te loquentem, qui multifarie olim patribus locutus es in Prophetis, & per angelos sanctos quibus ad diversa sæpe (*l*) mysteria à te legatio est injuncta. Teipsum non ita ante hoc tempus locutum audivimus, ut personaliter tibi assignetur locutio quam proferres. Hanc vocem à paternitate tua delatam nemo est qui ambigat; non est qui sibi hoc verbum audeat arrogare, non est in cœlestibus agminibus qui Dominum Jesum, suum audeat filium nominare. Certe (*m*) tibi soli nota est Trinitas; & solus pater scit filium, patremque novit filius, nec à quoquam nisi eo revelante est cognitus. In hac divini magisterii schola pater est qui docet & instruit, filius qui arcana Dei nobis revelat & aperit, Spiritus sanctus qui nos replet & imbuit. A patre potentiam, à filio sapientiam, à Spiritu sancto (*n*) accipimus innocentiam. Pater eligit, Filius diligit, Spiritus sanctus conjungit & unit. A Patre nobis datur æternitas, à Filio imaginis ejus conformitas, & à Spiritu sancto integritas & libertas. In Patre sumus, in Filio vivimus, in Spiritu sancto movemur & proficimus. Convenerunt simul sempiterna divinitas & temporalis humanitas; & eo tenore utriusque naturæ facta est unitas, ut impossibile sit quod junctum est ab invicem separari, sed verbum & caro sic sunt una essentia, ut perfectam & integram sincera conjunctio faciat unitatem. Nec injuria est, sed gratia Dei, si quod minus videtur, digniori jungatur; cum inferior natura contumeliam probrumque peccati non contrahat: nec est minoratio majestatis, provectio paupertatis: nec altitudinem Dei in aliquo humilitas dispensatoria dehonestat.

Hoc testimonium auditum est, quia filius Dei est quem Joannes tenet in manibus, verus homo, verus Deus, unicus patris, in sua natura invisibilis, in nostra visibilis; ut fide & experimento fulciatur doctrina, dum & visu & intellectu incarnati verbi notitiam assequatur. Dilectus à patre [1] immeritos nos dilexit, ultro visitationis suæ nobis beneficium largitus est, ultro sanavit, ultro curavit, ultro libertate donavit. Etiam ingratos prosequitur hic amor & revocat: neque tunc odit, cum corripit & flagellat: usque ad mortem Christum duxit dilectio, & resurgens à mortuis caros habet, quibus tantæ caritatis affectum ostendit. Duo grata vocabula, filius & dilectus, ipso Deo dictante nostris sensibus imprimuntur; ut communio nominum nos associet collegio munerum, & tantæ dulcedinis nomina nostrum emolliant animum, accendantque devotionis affectum. Per omnia sibi pater in filio complacuit, nec ulla in eo serpentis sunt reperta vestigia, nec sacerdotii ejus pœnituit Deum: quoniam sacrificium quod in cruce obtulit, sic in beneplacito Dei constat acceptabile, & perpetua virtute consistit, ut non minus hodie in conspectu patris oblatio illa sit efficax, (*o*) quam ea

(*a*) Effectibus, *Laud.* (*b*) Nomine quem, *O. A.* (*c*) Sæpe enim bonis, *O. A. Bod. Laud.* (*d*) *Sic O. A. Imp.* Deo & hominem. (*e*) *Sic O. A. Bod. Imp.* temerarium, lavare. (*f*) *Sic O. A. Imp.* satisfactione. (*g*) Negavit, *O. A.* (*h*) Implere, *Laud.* (*i*) Fiat junior, *O. A.* fiat sicut minor, *Laud.* (*k*) Joanni ostendit, *O. A. Laud.* (*l*) Ministeria, *Bod. Laud.* (*m*) Sibi, *O. A. Laud.* (*n*) Accepimus, *Laud.* (*o*) Quam illo die quo saucio, *Laud.*

[1] *Immeritos nos dilexit.*] *Pamelius ait*, Sic legendum censeo, pro *immerito*.

ea die qua de saucio latere sanguis & aqua exivit, & semper reservatæ in corpore plagæ salutis humanæ exigant pretium, & obedientiæ donativum requirant.

[1] (a) Huic dilecto filio tuo tu Domine nos præcipis obedire. Loquere igitur Domine, quia audit servus tuus. Auditui meo dabis gaudium & lætitiam, doctrinam tuam amplector: suave est mihi eloquium tuum, vivus & efficax sermo tuus, ancipiti gladio penetrabilior usque ad divisionem spiritus & animæ meæ attingens, carnales & spiritales intra me separat & sequestrat affectus; & à vilibus pretiosa distinguens, quasi flagello de funiculis contexto, de meo interiori templo quod tu inhabitas, omnem nundinationem expellit, nec patitur in atriis tuis mercimonia columbarum, sed à sanctuario gratiæ tuæ omnem venalitatem excludit. Audio te cum irasceris, audio cum misereris; sive parcis, sive flagellas, justum & bonum te prædico: In ira te supplico, in clementia gratias ago, nec sanctis sermonibus contradico. Loquere, magister bone, libenter te audio, & cum adversaris mihi, etiam in plagis & doloribus intelligo disciplinam: nec latet me te docente, ad siccandas corruptionum mearum putredines prodesse cauterium, & mundare cicatrices veteres sal disciplinæ tuæ Evangelio tuo medente infusum. Præcipis ut infundam corrupto pulmoni hyssopum, & spiritus tui suavitate epota, totius malignitatis inflatio detumescat. A te, Deus bone, humilitatem discentes, quasi mansueta animalia quieto gressu te bajulamus sessorem; nequaquam sub hoc onere lassitudinem, sed quietem inventuri: quia jugum tuum non est grave, sed leve; & lex tua, & testimonia justitiæ præcepta, & timor & judicia delectabilium in se rerum continent sacramenta. Lex tua docet vitare peccatum, & corripit transgressores: & ut lotis mundisque pedibus in via immaculata incedant, omnia præmonstrat offendicula, & insinuat diverticula, quibus periculosi transitus evitentur; nihil impossibile, nihil jubet austerum. In quibusdam per legem tuam promissa præmia nos invitant, in multis pœnæ propositæ, & supplicia vel damna territos animos à scelerum retrahunt appetitu: neque lex tua scripta à lege naturali in aliquo dissonat, sed reprobatio mali, & electio boni sic animæ rationali infixa sunt divinitus, ut de hoc nemo recte causetur: quia nulli ad harum rerum persecutionem deest scientia sive potentia; quia & quod agendum est, scimus: & quod scimus, facere possumus.

Quod si impossibilia essent præcepta tua, vel tantis difficultatibus onerata, vel voluntas tua sic abdita, ut non posset intelligi, quid à nobis tua expeteret altitudo, licet invitus nemo peccet; posset tamen ex multis excusare delictum, nisi nobis & moderatio mandati, & veritatis cognitio, & agendorum distinctio auctoritate cognoscibili providissent: & simul se complecterentur possibilitas, & facilitas, scientia & potestas. [2] Præcipis mihi Domine Deus, ut diligam te; hoc & possum & debeo: & totum me & interius tibi esse jubes obnoxium; de proximo jubes, ut ad meam eum mensuram complectar. Gratias ago tibi clementissime Deus, quia quod quæris à me prius ipse donasti: & quomodo tu me dilexeris, si linguis hominum & angelorum loquar, nec digne possum eloqui, nec universa complecti, quæ mihi gratiæ tuæ contulit amplitudo. Justum est Domine ut diligamus te; quia & ipse nos diligis: & iniquum omnino est, ut te in aliquo dilecti tui offendant. Vere hoc mandatum legem complectitur & prophetas, & in hoc verbo omnium scripturarum volumina coartantur. Hoc natura, hoc ratio, hoc Domine verbi tui clamat auctoritas; hoc ex ore tuo audivimus; hic invenit consummationem omnis religio; primum est hoc mandatum & ultimum, hoc in libro vitæ conscriptum, indeficientem & hominibus & angelis exhibet lectionem.

Legat hic unum verbum, & in hoc mandato meditetur Christiana religio, & inveniet ex hac scriptura omnium doctrinarum regulas emanasse: & hinc nasci, & huc reverti, quidquid ecclesiastica continet disciplina, & in omnibus irritum esse & frivolum quidquid dilectio non confirmat. Non pertinet Domine ad te, nec de tuis est qui te non diligit: nec diligit te, qui scienter offendit. Dilectioni tuæ detrahit, qui terminos à te positos transit, & Evangelii tui decreta transgreditur & contemnit. Non amat te qui pecuniam diligit, tibi & mammonæ nemo simul deservit. Non pertinent ad te speciem pietatis habentes & negantes virtutem, nec militant tibi negotiorum hujus seculi trajectores; non audiunt te, sed sicut aspis aures suas obturant, ne eorum corda verbum tuum penetret, quotquot peccato serviunt & voluptati, carnalium amatores. Lex tua Deus, Apostolorum & Martyrum testimonio confirmata; parvulis tuis

(a) Dilecto Filio nos Pater præcipit obedire. Mandatum omni acceptione dignum, ut vocati in societatem hæreditatis, dilectori nostro per omnia obsequamur: & ad omnia quæ fuerint imperata, dilectio lætabunda respondeat. Olim Abraham de terra Chaldæorum simul ac jussus est incunctanter egreditur, & in terra Chanaan hæreditatem repromissam credulus præstolatur. Idem in mandatis accipit ut dilectum filium jugulet; nec cunctatur, sed neque causam cur occidi debeat perscrutatur. Moyses advena ad jubentis imperium sedentem in solio Pharaonem aggreditur; & nisi dimittat populum Dei, multa regni discrimina comminatur. Obedit Samuel ut abjecto Saul David ungat in regem, & reprobationis causam prætendit inobedientiam, dicens: Scelus esse idololatriæ nolle obedire, & ariolandi peccatum, nolle acquiescere. Obedientia David in regno locat & statuit; Saul rebellio dejicit & prosternit. Sed & ipse Dominus qui magis in obedientia quam victimis delectatur pati, usque ad mortem factus obediens, nomen accepit quod est super omne nomen, ad quod omne genu flectitur, & omnis altitudo curvatur: ipse obedientiæ exemplar participes tribulationum facit consolationum consortes, & in judicio iis qui sequuntur eum, pollicetur in regno consessum. Nos vero ad reddendum ei quod suum est, tam ratio debiti quam auctoritas præcepti stimulat & compellit. Utilia quippe sunt & necessaria quæ mandantur; nihil indecens, nihil impossibile Evangelium jubet. Fastus ambitionis Christi dogmate tollitur, humilitas commendatur. In caritatis mansuetudine seminare jubemur in lacrymis, ut mœrentes in gaudio manipulos ad horrea deportemus. Esurire justitiam & proximo misereri, rationis & naturæ lex suggerit; & si scripturæ sileant, nihil de gradibus ascensionum propria mandata definiant. Cumque sapientiam qui de sursum est prius pudicam, deinde constat esse pacificam, ad visionem usumque quietis æternæ mundas & pacificas animas quærit caritas: quas oleum in vasis habentes intus admittat, & sponso repræsentet immaculatæ vitæ sincera virginitas. *O. A. Bod.*

[1] *Huic dilecto filio tuo.*] Hæc quæ sequuntur ad capitis hujus finem, penitus desiderantur in tribus codicibus MSS. Laudensis statim ad caput proximum procedit; Omn. Anim. & Bod. quæ superius habentur substituunt. *Pamelius ait*, Erasmus hic novum sermonem faciens, falsus est cod. Remboldi, qui primus hoc opus edidit. Dum enim quæ sequuntur, litera majuscula excusa essent, forte fortuna in frontispicio pagellæ, videbatur illi superscriptio, *de Baptismo Christi*, novus esse novi sermonis titulus. Quare recte à Manutio & Morelio, prioribus sequentia conjuncta sunt.

[2] *Præcipis mihi Domine Deus ut diligam te, hoc & possum, &c.*] *Pamelius ait*, Recte sic Cauchius, Morelius & Manutius, pro *diligam te hic, & possum.*

tuis pauperibus spiritu, quibus tibi regnum tuum dare complacuit, sapientiam præstitit; & lætificaverunt animas eorum justitiæ tuæ, in quibus per eandem legem edocti vixerunt: & hoc dilectionis præceptum ita fidelium mentes illuminavit, ut in pace & sanctimonia viventes, pacificis & mundis cordibus te viderent, & simul amor sanctus & timor castus perseverantibus tibi studiis obedirent; usque adeo tibi as-confionibus hujusmodi propinquantes, ut fierent judiciorum tuorum conscii, & per ipsos tua & nunc postmodum judicia exerceres. Præcepisti Domine ut audiamus dilectum filium tuum: gratias tibi agimus, quia nos ejus magisterio commendasti. Nos vero ex præcepto tuo ejus doctrinæ nos tradimus informandos; & inhærentes ei, libenter eum, duce Spiritu sancto, omni tempore audiemus.

---

[1]DE JEJUNIO ET TENTATIONIBUS CHRISTI.

Anno tricesimo carnis assumtæ, baptizato Domino in Jordane, postquam revelante patre, quod filius Dei esset, innotuit; non jam conveniebat eum putari filium Joseph, vel esse subditum illi. Nec tamen repente ad signa & miracula & doctrinam usus est potestate, sed interim auctoritatem continuit; & antequam notum se faceret mundo, exposuit se tentandum diabolo: non ut divinitatis integritas probaretur, sed ut tentatoris confunderetur præsumtio; dum fame & lassitudine (a) per jejunium veritas humanitatis pateret, quæ divinitati associata, omnino peccati sensu & consensu careret. Hac ætate tempus doctrinæ insinuatum est rationabile, (b) & [2] ante has metas perperam invadendi magisterium data est forma: quia non competit annis impubibus sedere in cathedra, & in primogenitis boum lege aratio est interdicta. Jam vero cum ætatis & temporis ratio conveniret, & ad obediendum verbo Christi mandatum coelitus advenisset: voluit tamen sapientia Dei primo erudiendos informare exemplo, & contra tentamenta proponere documenta; ut audiret & videret & sentiret humana rationabilitas, quam insuperabilis sit victrixque peccati, si libertas arbitrii libero moderamine dirigatur.

Igitur desertum Christus ingreditur: ibi suo, id est, Spiritu sancto duce & comite conversatur. Locus secretus eligitur; quia solius Dei judicio jejunia sunt agenda, & singulariter inspectorem adjutoremque Deum volunt hæc habere certamina, neque in agonibus aliquibus periculosius militatur. Nulli religionis exercitio fraudulentius inanis gloria adulatur, nulli virtuti favor ita blanditur. Jejuniorum sudoribus laus importuna se ingerit: & subtilissimis aculeis penetrans animam, dum extollit, emollit, & pungit, cum ungit. Virtutem in hypocrisin vertit, & simpliciter inchoata pervertit. Quasi tinea quod integrum erat, rodit & occupat, & sanctitatis fundamenta evellit & dissipat. Subtilissimum malum, proprio laqueo hypocritam jugulat, & propriis armis sanctitatem (c) impugnat. Castigatio carnis spiritum inflat, & macies corporis extenuatum arrogantem impinguat. Contemtus (d) venerationem venatur, fames & calamitas laudibus saturatur. Mens hoc veneno imbuta, in miseriis deliciatur, & occupata hac scabie, in ulceribus gloriatur. Religio fit superstitio, & succedit ei ambitio (e) subornata. Extincto spiritu quatriduano cadaveri solæ supersunt exuviæ, virtutis species exanimis & simulacrum sanctitatis. Tanta est hypocritarum dementia, ut fœtoribus pro odoribus abutantur, & pretiosa vilia, & aspera suavia arbitrentur; & favorum sapor omnium dulcedinum superet condimenta, omnisque delira sensualitas contrariis delectetur. Propter hoc solitudo carens arbitris, & eremus assentatorum satellitio vacua à jejunante Christo eligitur, ut non cum carne & sanguine, sed cum spiritalibus nequitiis dimicetur, & amotis ruinarum occasionibus homo cum diabolo colluctetur, & soli sint in palæstra Christus & antichristus, Spiritus & antispiritus.

Neque putet homo se evasisse pericula, cum in eremum venerit: quia quanto subtilius, tanto difficilius à tentatore invaditur, (f) quia cogitationum foribus assidens, omnia virtutum (g) germina in ipso ortu strangulare molitur. Imaginem Christi delere cupiens; adulterinos colores naturali pulcritudini superducit, claritatem spiritus interpolat & obnubit. Verum liberius anima expedita obviat impugnanti, ubi compedes impedimentorum defuerint, & aspectus irritamenta (h) non moverint: securiorque est congressus, ubi singula non vellicant dimicantem, nec inebriant animum lenocinia voluptatum. [3] Honestius cum spiritu quam cum carne luctamur: quia [4] carnis complexus fœdas exhalans nebulas, eum qui sibi ad-

(a) *Sic O. A. Imp.* post. (b) Nec, *O. A.* (c) Impugnat. Contemtus &c. *O. A. Bod.* (d) Venerationem veneratur, *Laud.* (e) Subornata. Tanta est, &c. *O. A. Bod. Laud.* (f) Qui, *O. A. Laud.* (g) Genimina, *O. A.* (h) *Sic O. A. Bod. Imp.* noverint.

[1] *De Jejunio & Tentationibus.*] Distinctio aliquanto codex Laudensis, *De tribus Tentationibus Domini.*

[2] *Ante has metas perperam invadi magisterium.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lego ex conjectura Cauchii, pro *nec ante.*

[3] *Honestius cum spiritu quam cum carne.*] *Pamelius ait*, Adjecimus *cum*, secundo loco ex Gravio & Remboldo.

[4] *Carnis complexus fœdus exhalans nebulas.*] *Pam. ait*, Malim l. *fœdas.*

[1] *Re-*

adhæserit aliqua ex parte contaminat: nec libidinum morsus quisquam evasit illæsus. Flatus ille pestilens etiam longe positos inficit, & hoc certaminis genus fugam potius quam assultum requirit. Et quia solent oratione & jejunio dæmones edomari, munitio eremi cum hujusmodi armatura exemplo magistri [1] recipit Christianos: quos etsi omnes diversorium non excipiat loci; animi tamen omnino necessaria est solitudo, ubi erecta specula, mens sibi insopita provideat, & detersa rubigine coruscantibus armis importunum hostem terreat & repellat.

Jejuniis vitiorum sentina siccatur, petulantia marcet, concupiscentiæ languent, fugitivæ abeunt voluptates. Extinguitur ardentis Ætnæ incendium & flammivomi fornax Vulcani extincta intrinsecus, montes conterminos non adurit. Jejunium si discretione regatur; omnem carnis rebellionem edomat, & tyrannidem gulæ spoliat & exarmat. Jejunium extraordinarios motus [2] in cippo claudit & artat, & appetitus vagos distringit & ligat. Jejunium si humilitate ornetur; servos Dei, mundi efficit contemtores. Jejunium carnes azymas mundat & solidat: & putredines quæ ex adipe prodeunt, consumit & siccat. Jejunium scripturarum deliciis pascitur, contemplatione reficitur, gratia stabilitur, cœlesti pane nutritur. Danieli interpretatio somniorum revelatur jejunio, & tres pueri de Babylonio illæsi egrediuntur incendio. Moyses in monte quadraginta diebus cum Domino perseverans; & Dei familiare colloquium, & legis (*a*) ministerium jejunio promeretur. Helias quoque eodem dierum numero abstinens in eremo conversatur.

Utilitas jejuniorum temporibus Christianis clarius patuit, & à multis frequentata in plurimos se effudit. Quotquot viros virtutum vidimus, (*b*) non sine jejunio legimus ascendisse: nec aliquid magnum moliti sunt, nisi prius abstinentia præcessisset. Quotiens aliquid à Deo obtinere conati sunt, jejuniis incubuere & lacrymis, & pernoctantes in orationibus, ciliciis carni (*c*) hærentibus supplices beneficia postularunt. Nec defuit proventus, ubi ad pedes Dei sacrificium contriti cordis offerens, se prostravit humilitas; sed prope fuit invocantibus se Deus, & porrexit manum naufragis, & subvenit afflictis. Si Moysen, & Aaron, & Samuelem hodie haberet Ecclesia, cum invocarent, exaudirentur: & orantibus Job, & Noe, & Daniele, populo parceretur. Rarus hodie Phinees, qui perfodiat impudicos: rarus Moyses, qui occidat sacrilegos: rarus Samuel, qui inobedientes lugeat: rarus Job, qui pro filiorum negligentia sacrificium offerat: rarus Aaron, qui coram Pharaone comminationes divinas edicat: rarus Noe, qui his, quibus submersio imminet, arcam bitumine litam provideat. Flens cum Apostolo dico, inimicos (*d*) crucis qui terrena sapiunt magistratus, quorum Deus venter est; qui in his quæ dicere nefas est, impudentes lætantur & gloriantur. Venerunt periculosa tempora quæ prædixit Apostolus; in quibus voluptatum amatores magis quam Dei, speciem pietatis habentes, virtutem vero abnegantes.

Inveniuntur præpositi innumerabiles, qui jejunia & orationes nec digito movent, in quorum manibus iniquitates sunt, & muneribus eorum dextra oneratur: frustra ab his (*e*) quærantur miracula, frustra auxilia (*f*) implorentur: non sunt idonei intercessores, Domini contemtores: nec convenienter ad placandum eum accedunt, nec conciliant quem offendunt. Efficax est oratio præcedente jejunio, & sacris studiis antecedentibus non patitur postulatio devota repulsam. Eligitur solitudo; ut soli Deo vacans anima cum in se per continentiam mactaverit voluptates, purgatis affectibus ad cœlestia evolet; & videns Deum oret & adoret, & dulcedinis supernæ suavitatem prægustet.

Forma igitur jejuniorum proposita, fixoque exemplo, postquam quadraginta dierum abstinentiam Dominus consummavit, Satan cum esurientem videret, accessit. Retroactum tempus obtinuerat quies, & (*g*) secum sub silentii sera opus illud eximium Salvator exegerat; modo oblata famis occasione tumultuator de latebris prodiens, foras egreditur, & subdola professione quasi compatiens ei, subvenire periclitanti naturæ hortatur: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. [3] Nec vult fateri, nec præsumit diabolus diffiteri Christum filium Dei; sed dubie [4] (*h*) suspenseque consulens, tendiculas blandis innectit sermonibus, ut obaudientem sibi reddat obnoxium, & se de compassionis specie reddat acceptum.

Caro & lassitudo, & cetera hujusmodi hominem testabantur; virtutis integritas & vita carens omni peccato, perfectius ei privilegium adscribebant, & divinitas potentissima ex ipsis effectibus negari non poterat. Fuerant & ante Christum viri insignes, prophetæ & sacerdotes: sed in peccatis concepti & nati, nec originali nec personali caruere delicto: & inventa est in omnibus vel ignorantia, vel insufficientia; in quibus erronei peccaverunt, & eguerunt misericordia Dei, per quam edocti & restituti gratias egerunt Deo, & ad plenitudinem justitiæ multum sibi deesse confessi sunt, & sperantes in Deo nullam sibi soliditatem attribuere præsumserunt. Non ita Christus in quo verbi carnisque sic convenit natura, ut nulla alteri ex altero injuria deveniret: quia in carne socia nullam divinitus maculam reperit, nec secuta est, nec præcessit.

Hæc naturarum conjunctio diabolum excæcabat: quia impossibile ei videbatur vel quod esurire posset divinitas, vel quod tantæ tolerantiæ posset esse, tantæque potestatis corporalis humilitas. Duplicem itaque inquisitionem sinuosa calliditate orditur, ut de Christo utrum naturalis filius Dei sit, ipso respondente certitudinem habeat: ut cum Deum confessus se fuerit, absurdum videatur quod Deus esuriat, & in quamcumque partem se responsio verterit, necessitas conclusionis occurrat: Si filius Dei es, tibi non competit esurire. Quod si esuris, manifestum est te filium Dei non esse, quem violentia necessitatis communibus indigentiis intercludit. Succurre, inquit, necessitati si potes, alioqui deficies: & præsentes lapides in panis muta substantiam. Sic enim fiet ut evadas periculum; & si hoc potueris, probes te Deum. Non erat digna responsione quæstio malignantis; neque enim technas diaboli Dominus ignorabat, sed divino cavillatori satisfecit eloquio, sub-

(*a*) Mysterium, *O. A.* (*b*) *Sic O. A. Imp.* sine jejunio. (*c*) Inhærentibus, *O. A.* (*d*) Crucis Christi, *Laud.* (*e*) Quæruntur, *Laud.* (*f*) Implorantur, *Laud.* (*g*) *Sic O. A. Bod. Imp.* secum silentii. (*h*) *Sic O. A. Bod. Imp.* dispenseque.

[1] *Recipit Christianos.*] *Pamelius ait*, Sic lego, pro *recepit.*

[2] *In cippo claudit & artat.*] *Pamelius ait*, Metaphora à cippo instrumento, quo pedes constringuntur.

[3] *Nec vult fateri, nec præsumit diabolus diffiteri.*] *Pamelius ait*, Solus Manutius *differri.*

[4] *Suspenseque.*] *Pamelius ait*, Nova vox.

ſubtiliſſimo dogmate edocens corporis & animæ vitæ propriis alimoniis deberi ſubſidia, & cibum animæ, id eſt, verbum Dei eduliis corporalibus præponendum, & citius attentiuſque menti providendum quam ventri.

Nec opus erat ut hoc facto inſidiatori (a) innoteſceret Chriſtus: quia nullo ſigno ejus poterat invidia commutari, cujus incorrigibilem iniquitatem deſperatio ſugillavit. Superfluum igitur erat ad ſuggeſtionem ejus ibi nulla profutura miracula operari; cum ſatis eſſet diligenter conſideranti, quod eſurientem cibi non ſuperabat appetitus, & deſiderii motus defectio non eſſet, ſed virtus. In nullo Chriſtum aliqua coegit aut dominata eſt ei neceſſitas; qui propriæ moderamine voluntatis diſpoſuit & perſolvit quod exegit humanitas. Sicut in ipſius voluntate fuit conſecrare jejunium; ita & in poteſtate fuit tempore opportuno ſumere cibum. Quod utique nec miniſterio, nec conſilio diaboli fuerat ordinandum; quia & abſtinentiæ & refectionis penes ipſum erat & arbitrium & facultas. Itaque nihil certitudinis ſeductor extorſit, ſed dubius incertuſque dimiſſus eſt; nec obtinuit ut ſe proderet Chriſtus miraculo, vel intemperanter ad cibum properans, obediret ſeductoris conſilio: quaſi tunc primum quid fieri oporteret data doctrina, acceptaque ſententia.

Repulſus igitur auctoritate ſcripturæ, & propoſiti firmitate, defecit ſcrutinio: nec tamen alia aggredi via deſtitit, & falſatis argumentis prioribus alia ſubjiciens, quibus ab eo conſentaneas ſibi reſponſiones aliquas extorqueret, adjecit. Eo igitur ſupra templi pinnaculum conſtituto, quem gula non potuit, vana gloria ſubvertere nititur. A multis ambigitur utrum fuerit (b) hæc translatio corporalis: & ſi de loco ad locum ſe Chriſtus transferri permiſerit, eo modo quo Abacuc de Judæa in Chaldæam (c) delatus eſt; & Philippus de Azoto in occurſum eunuchi, qui revertens de Hieruſalem non intelligens Eſaiam, codicem revolvebat. Sed quod corporaliter eum diabolus tulerit, videtur inconveniens: quod humeris ejus Salvator inſederit, & pro vehiculo uſus ſit quem præcipitatorem ſciebat; vel ei ferendum ſe commiſerit, cujus inſidias agnoſcebat. Suo itaque ſpiritu eum credendum eſt ductum & in deſertum, & ſuper templum, ut utrobique eum diabolus aſſumeret ad tentandum.

Et localiter quidem in deſerto prima fuit tentatio; ſed ceteras eo modo circumduxit tentatoris aſtutia, vel circumduci paſſa eſt patientia Salvatoris, quo modo Ezechiel cum ſuper fluvium Chobar ſederet, Hieroſolymam raptus in ſpiritu civitatem ædificat & metitur, & muros & templum inſtaurat. Hoc modo ſuper culmen templi Chriſtus erat in ſpiritu; [1] ſciens quid Antiſpiritus affectaret, & hoſti ſe de vana gloria pulſaturo opportunitatem parabat. (d) Hac igitur occaſione loci hortatur & conſulit, ut in urbe ſancta & frequentia populorum quaſi novus funambulus in excelſo pendulus, ſe deorſum ad ſpectaculum vulgi jactet intrepidus; addens ex teſtimonio ſcripturæ angelorum affutura ſuffragia, quæ ruentem exciperent, & conſervarent illæſum.

O execrabilis diaboli malitia, o ſtulta nequitia; o inſenſata verſutia, o præſumtio excæcata. Putabat malignus quem gula non vicerat, [2] vana gloria ſuperari. Experientia quippe rerum didicerat, & in multis probaverat; vitiorum (e) victores ſæpe nugis laudationum corruptos, & cognatum propinquumque eſſe virtutibus malum adulationem: nec facile quenquam poſſe evadere, quin libenter aſſentatorum canticis porrigat aures, & laudatorum modulationibus delectetur. Et ſicut rarus eſt, aut nullus qui de ſe mala dici æquanimiter ferat: ita rarus eſt, qui non bene de ſe velit ſentiri, & ſe ſi recte vivit ſtantem in vitæ rectitudine non diligat æſtimari. Quod ſi opera virtutum foras exierint, rarus eſt qui hominum judicia conſpuat, & laudes humanas contemnat. Hoc generale malum in humano genere Satan putabat ex præcedentis occaſione victoriæ ſuggerere Salvatori: ut popularibus laudibus vellet attolli, & facere ſibi nomen juxta nomen magnorum qui ſunt in terra, ſi geminato miraculo jejuniorum conſtantia innoteſceret populo, & vectoribus angelis ſine offendiculo ſuſtentatus, ſe filium Dei tam potenti abſtinentia, quam angelorum obedientia comprobaret.

Hujuſmodi conſiliis filios hominum Satan corrumpere conſueverat, & robuſtis virilibuſque animis etiam hujuſmodi cogitatus immittit: [3] & ſi ab ingreſſu mentis arceatur renitente conſenſu, aliquid tamen de ſpurcitia ſua ibi evomens, abominationum (f) horrores nauſeare compellit. Sic, ut aliquid poeticum inſeram, [4] temulentus Cyclops illiciti conjugii appetitor, licet à Pallade repellatur, in gremio tamen ejus Erichthonium fundit; & incorrupta Minerva, ſupereſt tamen deforme monſtrum, nec omnino affectata ſcelera in memoria moriuntur.

Non tentabis, inquit, Dominum Deum tuum. Hoc in Deuteronomio ſcriptum eſt: Ecce lex legi objicitur, & Satan auctoritate ſcripturæ abutens, malus legis interpres præcipitium quaſi ex ratione mandati hortatur: ſed intellectus fallax & falſus veritate ſincera confunditur; & generali edicto interdictum oſtenditur, ne dum patet in quibuſlibet anguſtiis quilibet exitus, Deus ulla præſumtione tentetur. Alia explorator malignus argumenta conatur adducere; & ad ſummam cumulumque (g) nequitiæ ſuæ, continentem & humilem oblata aggreditur poteſtate; & oſtenſa mundi hujus ſublimitate & gloria (quaſi indignum ſit tantæ auctoritatis doctorem, & inſignium operum patratorem, ignobili & contemtibili ſchemate obumbrari) & dominatione univerſorum uſuque animum dignum honore ſollicitat; & daturum ſe omnia pollicetur, ſi ei pro tanto munere gratias agat, & procidens adoret tanti culminis largitorem.

Solent viris virtutum hujuſmodi præſtigia ſe offerre, [5] & teſtimonium religionis conſcientia perhibente, cum ab aliis digni honoribus judicentur, facile acquieſcunt: & tam proprio quam alieno faſcinati ju-

(a) *Sic O. A. Imp.* innoteſceret: quia. (b) *Sic O. A. Imp.* hic. (c) Translatus eſt, *Laud.* (d) Hoc, *Bod.* (e) Victores ſuæ nugis laudationis, *Laud.* (f) *Sic O. A. Imp.* horrore. (g) Malitiæ, *Bod.*

[1] *Sciens quid antiſpiritus affectaret.*] *Pamelius ait*, Prorſus ſic legendum, non *anteſpiritus*, patet ex verbis illis non procul ab initio *Chriſtus & antichriſtus*, *Spiritus & antiſpiritus*.

[2] *Vana gloria ſuperari.*] *Pamelius ait*, Malim legere *ſuperare*.

[3] *Et ſi ab ingreſſu mentis arceatur renitente conſenſu.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius *retinente*, ſed non placet.

[4] *Temulentus Cyclops.*] *Pamelius ait*, Hoc ſumſit ex Ovidii primo metamorph.

[5] *Et teſtimonium religionis conſcientia perhibente.*] *Pamelius ait*, Non dubito eruditos omnes mihi in hac lectione aſſenſum præbituros, pro eo quod erat, *prohibente*, nullo ſenſu.

[1] Po-

judicio, à rectitudine corruunt, everſaque cathedra mentis, humo fractis cervicibus colliduntur: repenteque & ſubito quod multis erat partum ſudoribus, ambitione irruente obliteratum eſt, & turbinis hujus impetu avulſum eſt, quidquid antiquæ religionis labor meruerat.

Malum hoc Adam in paradiſo pulſavit & ſtravit; cum ſubjectionem quam Deo debebat faſtidiens, appetiit dominatum; & cum vellet eſſe ſicut Deus, ſine Deo ſe vidit & novit: & conſpectam carnis (a) Evæ abhorruit fœditatem, quam licet operiret, manens tamen perpes ibi contumelia, ſtetit & (b) adhæſit. Ad ſuaſionem diaboli animam vanitati ſubjectam dejecit ambitio; [1] poteratque exterminio ejus poſteritas didiciſſe, quam miſera mutatio fuit de deliciis ad ſpinas & tribulos emigraſſe, & raſtris ligonibuſque avaritiam condemnatam. Huic malo reſtitit, & reſiſtere nos ſalvator edocuit, ut ſoli Deo ſubjectus ſit homo quantumcunque profecerit, ut in ipſo, imo ipſe ſit ſubſtantia noſtra; & pateat nobis, quod ſicut [2] peremtoria eſt altitudo quæſita, ita & periculoſiſſima eſt oblata. Non quod poteſtas quæ ex Deo eſt ſit damnabilis, aut ordinatio divina peccatorum ſit obſtetrix; ſed quod excellentiam, cujus Spiritus ſanctus auctor eſt, ita debet complecti humilitas, ut qui vocatus eſt ſuperius, neſciat ſe ſublimem, & per omnia agnoſcat conditio conditorem, & gratia largitorem.

Gloriabantur aliquando diſcipuli, & complacebant ſibi in miraculis, gratulabundi quod eis etiam dæmonia obedirent: ſed repreſſa eſt, increpante Domino, ſimplicitatis eorum præſumtio: Videbam, inquit, Satanam tanquam fulgur (c) deſcendentem de cœlo. His verbis eorum animis intimans; quia ante hoc temporale initium ipſe in principio, imo ipſe principium exiſtens apud Deum, ante hominis conditionem ſuperbientis diaboli ruinam vidit, & affectatæ dominationis ambitionem, dejectionis ejus fuiſſe cauſam: nec in hoc gaudendum eſſe ſi quis prærogativa celſitudinis donaretur, ſed hanc eſſe certam ſtabilemque veri gaudii metam, ſi vocatio noſtra juſtificatione muniretur: & tunc demum ratum conſtare beatificationis proventum, ſi hujus ordinis ſcriptura in conſpectu Dei indelebilis ſervaretur.

Hoc igitur attendentes, quod non in nobis quaſi ex nobis ſufficientes ſumus, ſed ex Domino ſufficientia noſtra eſt; & contentos ſolo Deo neceſſe eſt ei eſſe omnes acclives, cui totum debemus quod vivimus, quod movemur, quod ſumus. Qui de plenitudine ſua nobis interim prout cuique opus eſt, donationes partitur, donec ad cumulum perveniat copia conſummata; uſque adeo conferta coagitataque menſura, ut nihil vel accedat amplius, vel recedat; ſed in cognitione Dei certum finem ſtabilemque metam omnes & animæ & corporis obtineant appetitus. Fruſtra itaque regna hujus mundi tranſitoria & mutabilia, immutabili & æterno regi oſtendit vel promittit diabolus; cum ipſe dicat regnum ſuum de hoc mundo non eſſe: non quod creationem ſuam removens, dæmonum ſubjecerit poteſtati; ſed quia in his qui amorem mundi Dei amori præponunt, non dignetur divinitas ſibi facere manſionem: & impoſſibile ſit eos à Deo regi, qui ſe diabolo tradiderunt: quia Chriſti & Belial nulla eſt participatio, nec aliqua juſtitiæ cum iniquitate poteſt eſſe (d) communio.

Regnat ſane malignus ſpiritus in filiis diffidentiæ, ſed eo modo quo ſatellitiis perditorum hominum præeſt, quia in malitia potentiſſimus invenitur, & quia crudeliori tyrannidi depopulare poteſt & conterere, quicquid ſibi invenerit obvium, & perſequi quod videt in fugam converſum. [3] Regnum hoc non eſt naturæ, ſed malitiæ; perſecutio eſt, non defenſio: & tota hujus poteſtatis virtus in mortem damnationemque eorum qui ſub hoc principe militant, elaborat. Regnum hoc munitur vitiis, ambitur flagitiis: turres ejus ſunt crimina, arma quarumcunque turpitudinum molimina. Hujus regis teloniarii ſunt pauperum oppreſſores; tribuni, ſeductores; præfecti, judiciorum perverſores. Cubicularii ejus ſunt quæſtuum aduncatores, mercimonii trajectores; ærarii ſacerdotes, nummularii doctores, conductitii defenſores, linguæ ſubdolæ vel (e) conſilii locatores, venales auxiliarii, bilingues cauſidici, concinnatores mendacii, fabricatores peccati, veſtiti mollibus, amicti diſcoloribus. In domo hujus regis ſunt; qui paludamentis talaribus pavimenta verrentes, capillis muliebribus ſe in fœminas transfigurant, & dignitatem virilem non ſine naturæ injuria dehoneſtant. In hoc regno ſunt quicunque veritatem Dei commutant in mendacium; quicunque quaſi in taberna vitiorum præcones, venales animas [illegible]riſſimis dæmonibus corrumpendas exponunt. H[illegible]varas manus cupidi muneribus complicant; hic genu flexo concupiſcentiæ ſuæ quiſque idolum colit, & propriæ libidinis adorat ſimulacrum.

Non hæc te Domine Jeſu gloria movet; non hujus mundi tu tenes imperium; non horum cupidine tu cadis aut proſterneris; non adoras malitiam, non peccato ſubjiceris: qui ſervis tuis dæmonia ſubdis, & omnem hujus mundi gloriationem deſtruis & confundis. Inſaniſſime ſatan, qua fronte, qua lingua auſus es dicere Salvatori; ut ante te, qui ſtat inflexibilis & immobilis, caderet? ut te damnatum, ipſe qui te damnaverat, adoraret? Quis auſus, quam impudens hæc fuit præſumtio? Quid deſperate ſperaſti? An filium Dei putabas poſſe tecum apoſtatam fieri? Si de mundo viſibili, id eſt, cœlo & terra, & de his quæ (f) in eo aguntur, te jactas habere dominium; nec cœli, nec terræ tu conditor; nec ſolem moves, nec curſum das ſideribus, nec per te volvitur firmamentum: nec vides aut intelligis Deum, nec ullum tibi eſt cum cœleſti militia conſortium, vel aliquam habes ad ſuperioris mundi claritatem acceſſum. Hujus inferioris mundi tua eſt (g) ſcabies, tua languentia ſunt ulcera, hæc ſcalpis, hæc impurus ablingis. Si quid vitii eſt, ſi quid corruptelæ; tu cadaveribus aſſides, tu contrectas putredines, tu diſtemperas fæces, tu verſas fœtores: tu ſpiritus nequam, tu in piſtrino ſeculi hujus fermentator immundus, tu ſanctitatis corruptor, & ſimplicium perturbator, tu incendiator libidinum, & omnium turpitudinum adinventor: in his regnas, quos inquinas; & in his quos polluis, dominaris. Fornicatores & adulteri te habent ſuggeſtorem, te habebunt tortorem; te quoque cum illis ultricia incendia concremabunt.

Stultis vaniſque promiſſionibus nullus à corde Chriſtiano

(a) Suæ, *O. A. Laud.* (b) Hæſit, *Laud.* (c) Cadentem, *O. A. Laud.* (d) Communio. Regnum hoc, *&c. O. A. Bod.* (e) Qui, *Laud.* (f) Conſiliarii, *Laud.* (g) In eis, *Laud.* (h) *Sic O. A. Imp.* ſcabies languentis.

[1] *Poteratque ejus exterminio poſteritas didiciſſe.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc reponere non ſum veritus ex conjectura Cauchii, pro *extermino ejus*. Malim etiam legi *quam miſera mutatio fuerit*, quam *fuit*.

[2] *Peremtoria eſt altitudo.*] *Pamelius ait*, A perimendo proprie hanc vocem accipit, ſicut etiam infra ſub finem.

[3] *Regnum hoc non eſt naturæ, ſed malitiæ.*] *Pamelius ait*, Cum Gravio adjicio negandi particulam.

Subli-

stiano dari debet accessus, sed primis titillationibus obviare debet abigens manu: nec foveri debet coluber, donec in draconem formetur. Mendax est diabolus, & his qui sibi obtemperant, multa se daturum promittit. Malum hoc in universa Ecclesia vagatur, & communis pestilentia innumerabiles occupat; ut pro gloria hujus mundi qui liberi erant, se vendant in servos, & per vitia ad servitia deputentur, & obligati pacto, chirographum subjectionis conscribant diabolo. Per omne nefas voluptates emuntur; & per omne scelus copiosæ libidines exquiruntur. Judas ille proditor venditurus magistrum, prætaxatum pretium à principibus exegit sacerdotum. Quid mihi, inquit, vultis dare, & ego eum vobis tradam? Usque ad mortem Domini amor lucri se ingerit; nec vitæ Salvatoris, quæstus desiderium parcit.

Etiam in sinu sacerdotum ambitio dormit, ibi sub umbra recubat, in secreto thalami se fraudulenter occultat. Simon Apostolorum temporibus venalem putans Spiritum sanctum, Petrum donis aggreditur, & tentat emere potestatem, per quam plura lucretur. Hæc sacrilegii forma per omnia officia gradusque discurrit, & nihil intentatum ambitio prætermittit. Nec dubitet quisquam diaboli hæc esse negotia, & nundinatores ejus quicunque hæc exercent commercia; nec quidquam hujusmodi ab eo, nisi præmissa apostasia, donari. Nihil funestius comparatur quam execranda dulcedo libidinum & abominabilis gloria luxuum, per quæ immundus spiritus ab immundis & dyscolis adoratur. (a) Inverecunde tentator ambitiosos aggreditur, [1] & conditione perniciosa præmissa (b) præmia talia pollicetur, ultra quæ extendi non possit cupiditas; regnorum scilicet omnium monarchiam & universitatis dominatum, ut in omnibus mundanis unus homo quasi Deus habeat potestatem, & uni omnia subjecta sint, & generale vectigal excellentiæ Principali cuncta persolvant.

Quid ultra cupide quæris? quid amplius avare desideras? numquid & sic potest impleri ambitio tua, aut satiari potest fames tua, offa hujus mundi injecta dentibus tuis, & faucibus tuis universa rerum massa intrusa? Mundum habes, Deum non (c) habes: quid enim facies? Mundus (d) transibit; Deus autem idem ipse est, tu vero qui cum Deo non stas, necesse est ut cum mundo pereunte dissolvaris & cadas. Peremtoria sunt hæc consilia, quæ tibi talia pollicentur, in quibus te necesse est aut vomitu, aut ruptis interire visceribus.

Sed & pretium quod petitur, ut diabolum adores prostratus, & eum tibi Deum constituas, quem non dubitas (e) seductorem, quid sequetur præmonstrat; quia si consenseris ut concedas, casus tui te non potes excusare improvidum; cum ipse tibi casum & ruinam prænominet, & præcipitium exigat, qui tanti se facit nundinatorem culminis, & tantæ tibi promittit fastigia potestatis. (f) Regnum igitur Christi non est de hoc mundo: Regnum cœlorum tibi Deus promittit, ipsum solum adora, ipsi soli memento ut servias, qui repulso tentatore, te quoque gloria & honore post victoriam coronabit, si in justitiæ rectitudine steteris, nec falsis promissionibus obtemperans, ad venerationem diaboli damnationis ejus factus particeps incurveris.

(a) Inverecundus. *Laud.* (b) Præmissa talia, *O. A.* (c) *Sic O. A. Imp.* habes: mundus. (d) *Sic O. A. Laud. Imp.* transibit; tu cum eo qui non stat, cades, transibis & rues. (e) *Sic O. A. Imp.* seductorem, si consenseris. (f) *Sic O. A. Imp.* Regnum Christi.

[1] *Et conditione præmissa talia pollicetur.*] *Pamelius ait*, Cum eodem adjice *præmia.*

DE
COENA DOMINI,
ET
PRIMA INSTITUTIONE [1] CONSUMMANTIS OMNIA SACRAMENTI.

SUscitati Lazari (a) Hierosolymis [2] increbuerat rumor, & tam solenne miraculum ad venerationem Christi excitaverat populum: unde & ei civitatem ingredienti, cum ramis palmarum obviam processerunt; sedentemque super asinum resonantibus (b) laudibus introduxerunt in urbem, regem Israel confitentes, & acclamantes filium David in nomine Domini advenisse, cujus æternum imperium prophetarum vaticinia antiquitus conclamarant. Nec latebat Dominum, qui sciebat omnia, quod in viæ

(a) In Hierosol. *O. A.* (b) Laudibus gratulabundi, *Laud.*

[1] *Consummantis omnia Sacramenti.*] *Pamelius ait*, Ita videtur mihi in titulo legendum, pro eo quod est, *sacramenta*, utpote sacramentum Eucharistiæ, sacramenta omnia consummans; eadem significatione, qua appellatur à Dion. Areopag. lib. de Eccl. hierarch. τελετῶν τελετή. Ac si dicas sacramentum sacramentorum. Rationem reddit ille, quod nullum fere sacramentum hierarchici ordinis sine divina Eucharistia perficiatur. Facit pro nostra lectione, quod post medium tractatus dicat; hæc secreta divina omnium in se mysteriorum summam continere. Prior tamen lectio etiam eodem recidit.

[2] *Increbruerat rumor.*] *Pamelius ait*, Rectius mea sententia Morelius & Gryphius quam ceteri: *increbuerat.*

viæ illius confinio de torrente passionis erat bibiturus, & ex ea veneratione quæ impendebatur ei (a) à plebe, inflammandam amplius invidiam magistratuum, & animos exacerbatos vehementiori insania perturbandos, & conspirationis malignæ non ultra posse occultari consilia, nec differri amplius quæ de ejus interitu cogitarant. Sed volebat pius magister cum jam damnationis suæ dictaretur sententia, & prope esset ut figeretur in cruce, suæ dare indicia potestatis, [1] (b) ut qui animam Lazari revocaverat ab inferis, & quatriduano mortuo reddiderat vitam, dignosceretur virtute divina, non humana tantum opus patrasse: & impossibile esse suam animam ab (c) infero teneri, qui alienam potestative extraxerat: nec se necessitate, sed obedientia urgeri ad mortem; & vitam quam aliis reddebat, [2] ad se quoque ubi juberet, illico rediturum.

Finem igitur legalibus ceremoniis impositurus, parari sibi voluit Pascha, & ex consuetudine legis ea quæri quæ solennitas exigebat, agnum assum, panes azymos, & lactucas agrestes. Non oportet esse fermentarios novi Testamenti ministros: puras sincerasque mentes sanctum quærit convivium. In veru crucis boni odoris assatio omnem excoquat carnalium sensuum cruditatem, & induret solidetque mentis affectus: nec in Ecclesiæ sanctæ sacrificio ulla sit macula, sed pura simplicitas & innocentia vitæ, in una Ecclesiæ catholicæ domo à fidelibus de Ægypto egredientibus, transito mari rubro, lotis Christi sanguine affectibus offeratur.

Cœna itaque disposita inter sacramentales epulas obviarunt sibi instituta antiqua & nova: & consumto agno, quem antiqua traditio proponebat, inconsumtibilem cibum magister apponit discipulis. Nec jam ad elaborata impensis & arte convivia populi invitantur; sed immortalitatis alimonia datur, à communibus cibis differens, corporalis substantiæ retinens speciem, sed virtutis divinæ invisibili efficientia probans adesse præsentiam. Significata olim à tempore Melchisedech prodeunt sacramenta, & filiis Abrahæ facientibus opera ejus summus Sacerdos panem profert & vinum: Hoc est, inquit, corpus meum. Manducaverant & biberant de eodem pane secundum formam visibilem, sed ante verba illa cibus ille communis, tantum nutriendo corpori commodus erat, & vitæ (d) corporali subsidium ministrabat. Sed ex quo à Domino dictum est: Hoc facite in meam commemorationem, [3] hæc est caro mea, & hic est sanguis meus; quotiescunque his verbis & hac fide actum est, panis iste supersubstantialis & calix benedictione solenni sacratus, ad totius hominis vitam salutemque proficit, simul medicamentum & holocaustum ad sanandas infirmitates & purgandas iniquitates existens.

(e) Manifestata est etiam spiritalis & corporalis cibi (f) substantia, aliud fuisse quod prius est appositum & consumtum, aliud quod à magistro datum est & distributum. Quamdiu cibi illi qui ad diem festum erant parati à convescentibus Apostolis sumebantur, veteris paschæ agebatur memoria: nec dum Judas ad (g) veterem vitam pertinens, diabolo invadente & occupante animum ejus egredi cogebatur, sed ubi sacrum cibum mens perfida tetigit, & sceleratum os panis sanctificatus intravit, [4] parricidialis animus vim tanti sacramenti non sustinens, quasi palea de area (h) exsufflatus, & præceps cucurrit ad proditionem & pretium, ad desperationem & laqueum.

Orta fuerat aliquando, sicut in Evangelio Joannis legitur, de novitate verbi hujus quæstio: & ad doctrinam mysterii hujus obstupuerant auditores, cum diceret Dominus: Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Quod quidam quia non credebant, nec poterant intelligere, abierunt retro: quia horrendum eis & nefarium videbatur vesci carne humana; existimantes hoc eo modo dici, ut carnem ejus vel elixam, vel assam, sectamque membratim edere (i) docerentur, cum illius personæ caro si in frusta partiretur, non omni humano generi posset sufficere, qua semel consumta, videretur interisse religio, cui nequaquam ulterius victima superesset.

Sed in cogitationibus hujusmodi caro & sanguis non prodest quidquam: quia sicut ipse magister exposuit, verba hæc spiritus & vita sunt: nec carnalis sensus ad intellectum tantæ profunditatis penetrat, nisi fides accedat. Panis est esca, sanguis vita, caro substantia, corpus Ecclesia. Corpus, propter membrorum in unum convenientiam; panis, propter nutrimenti congruentiam; sanguis, propter vivificationis efficientiam; caro, propter assumtæ humanitatis proprietatem. Hoc sacramentum aliquando corpus suum, aliquando carnem & sanguinem; aliquando panem Christus appellat, portionem vitæ æternæ; [5] cujus secundum hæc visibilia corporali communicavit naturæ. Panis iste communis in carnem & sanguinem mutatus, procurat vitam & incrementum corporibus: ideoque ex consueto rerum effectu fidei nostræ adjuta infirmitas, sensibili argumento edocta est visibilibus sacramentis inesse vitæ æternæ effectum, & non tam corporali, quam spiritali transitione Christo nos uniri. Ipse enim & panis, & caro, & sanguis, idem cibus & substantia, & vita factus est Ecclesiæ suæ; quam corpus suum appellat, dans ei participationem Spiritus.

[6] Accedit; hoc sacramentum aliquando carnem & sanguinem, aliquando panem, aliquando corpus suum Christus appellat; panis dicitur propter nutrimentum vitæ, caro & sanguis propter veritatem naturæ, corpus propter unitatem substantiæ. Corpus suum, se & Ecclesiam suam, cujus caput ipse est, intelligi voluit, quam carnis & sanguinis sui communione univit. Et nos quidem cum caro essemus & sanguis, corrupta & infirma corporis animæque natura, reformari non poteramus, neque ad similitudinem Dei reverti, nisi morbo inveterato imponeretur malagma conveniens, & in curatione desperatæ infirmitatis contraria removerentur contrariis, & similia similibus convenirent.

Panis

(a) Impendebatur à plebe, *O. A.* (b) Et qui, *O. A. Laud.* (c) Ab inferno, *Laud.* (d) Corporalis, *Laud.* (e) Manifesta est etiam spiritualis, *Laud.* (f) Distantia, *O. A. Laud.* (g) Veterem hominem, *O. A.* (h) Exsufflatus est, *O. A. Laud.* (i) Doceremur, *O. A. Laud.*

[1] *Ut qui animam Lazari.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lego, pro *&*.

[2] *Ad se quoque ubi juberet, illico rediturum.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc lego pro *redditurum*.

[3] *Hæc est caro mea.*] *Pamelius ait*, Forte legendum *hoc est corpus meum*, sic enim habent Evangelistæ omnes & Paulus.

[4] *Parricidialis animus.*] *Pamelius ait*, Sic Manutius & Morellius, alii *parricidalis*.

[5] *Cujus secundum hæc visibilia, &c.*] *Pamelius ait*, Locus obscurus. Quod vero sequitur, prorsus transubstantiationem confirmat. Obscurum est & illud quod postea subjungitur, *cujus corpus sacramenta sunt.*

[6] *Accedit; hoc.*] Videntur ista data opera omissa, tanquam dogmati de transubstantiatione non satis consona.

1 *In*

Panis iſte quem Dominus diſcipulis porrigebat, non effigie, ſed natura mutatus, omnipotentia verbi factus eſt caro: & ſicut in perſona Chriſti humanitas videbatur, & latebat divinitas; ita ſacramento viſibili ineffabiliter divina ſe infudit eſſentia, ut eſſet religioni circa ſacramenta devotio, & ad veritatem cujus corpus & ſanguis ſacramenta ſunt, ſincerior pateret acceſſus, uſque ad participationem ſpiritus; non quod uſque ad (*a*) conſubſtantialitatem Chriſti, ſed uſque ad ſocietatem germaniſſimam ejus hæc unitas perveniſſet. Solus quippe filius patri conſubſtantialis eſt, nec diviſibilis eſt, nec partibilis ſubſtantia Trinitatis: noſtra vero & ipſius conjunctio nec miſcet perſonas, nec unit ſubſtantias; ſed affectus conſociat, & confœderat voluntates. Ita Eccleſia corpus Chriſti effecta obſequitur capiti ſuo; & ſuperius lumen [1] in inferiora diffuſum, claritatis ſuæ plenitudine à fine uſque ad finem attingens, totum apud ſe manens, [2] totum ſe (*b*) omnibus commodat, & caloris illius identitas ita corpori aſſidet, ut à capite non recedat.

Panis itaque hic azymus, cibus verus & ſincerus, per ſpeciem & ſacramentum nos tactu ſanctificat, fide illuminat, veritate Chriſto conformat. Et ſicut panis communis quem quotidie edimus, vita eſt corporis: ita panis iſte ſuperſubſtantialis, vita eſt animæ & ſanitas mentis. Omnino nos à tantarum rerum intellectu carnalis ſenſus repellit, & ſicut ipſe Dominus dicit, in tantorum myſteriorum intuitu caro & ſanguis non prodeſt quicquam; quia verba hæc ſpiritus & vita ſunt, & à ſolis ſpiritualibus virtus hæc magnifica judicatur.

Ille qui à nemine judicatur, cujus vita vel conſcientia Deo cognita, humana judicia non formidat, de tantorum poteſt ſecretorum profunditatibus judicare; & cum ſeipſum corpus Chriſti cognoverit, vivifico cibo libenter ſe reficit, ſciens corpori & animæ ſuæ, ex ſacramento & re ſacramenti indiſſolubilem æternitatem donari: quia & ad hoc verbum caro factum eſt, ut nos qui ſecundum carnem Deo placere non (*c*) poteramus ſocietate verbi deterſa ſaliva infantiæ, & carnalis petulantiæ ſputamentis, audiremus per verbum, & revelaretur nobis per ſpiritum cognitio veritatis, & hujus (*d*) cibi munere erogato, gaudemus nos ad cœleſtem menſam admiſſos, ſuperno intereſſe convivio. Panem Angelorum ſub ſacramento manducamus in terris, eundem ſine ſacramento manifeſtius edemus in cœlis. Non miniſterio (*e*) corporali, [3] ſæpe repetitis actionibus ad (*f*) eundem revertentes, ſed conſummato ſacerdotio noſtro, erit & permanebit perpetua & ſtabilis, implens & reficiens nos ſufficientia, (*g*) qua proferet ſe palam abſque ullis integumentis, omnibus conſpicabilis, ſummi præſentia ſacerdotis.

Nunc interim corporalia beneficia ſic ad corporis ſufficiunt nutrimentum, ut alimentum animæ non excludant: imo ſacramentorum inſtitutio nullum ſecum veheret commodum, ſi ſpiritualia non adeſſent. Cumque utrumque neceſſarium ſit, res tamen ſacramenti differentiorem obtinet locum, & perfectiorem habet effectum. Sacramenta quidem, quantum in ſe eſt, ſine propria eſſe virtute non poſſunt; nec ullo modo divina ſe abſentat majeſtas myſteriis: ſed quamvis ab indignis ſe ſumi vel contingi ſacramenta permittant; non poſſunt tamen ſpiritus eſſe participes, quorum infidelitas vel indignitas tantæ ſanctitudini contradicit. Ideoque aliis ſunt hæc munera odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem: quia omnino juſtum eſt, ut tanto priventur beneficio gratiæ contemtores, nec in indignis tantæ gratiæ puritas ſibi faciat manſionem.

Nova eſt hujus ſacramenti doctrina, & ſcholæ Evangelicæ hoc primum magiſterium protulerunt, & doctore Chriſto primum hæc mundo innotuit diſciplina, ut biberent ſanguinem Chriſtiani, cujus eſum legis antiquæ auctoritas diſtrictiſſime interdicit. Lex quippe eſum ſanguinis prohibet, [4] Evangelium præcipit ut bibatur: in quibus mandatis hoc maxime diſcernere debet Chriſtiana religio, quod ſanguis animalium à ſanguine Chriſti per omnia differens, (*h*) temporalis tantum habeat vivificationis effectum, & vita eorum finem habeat, & ſine ulla revocatione terminum conſtitutum. Ideoque ad obtinendam æternitatem [5] non poteſt proficere, quod ſemel obrutum non ſurgit ulterius, nec aliqua ei ſupereſt virtus, quod ſine ulla ſpe præciſis (*i*) radicibus mors penitus (*k*) exſiccavit. Vita vero hominis licet aliquam habet affinitatem cum ſanguine, non tamen ſolo ſanguine regitur: ſed anima ſanguini dat caloris & nutrimenti effectum, ſicut & ceteris quæ in corpore ſunt, propria diſtribuit officia, & dividit motus, & quaſi talenta partitur. Nec oportuit ut ſanguini humano ſanguis pecudum miſceretur; quia vita rationalis hominis, vitæ beſtiali conſociari (*l*) non habet: ſed omnino à fidelium animis, quaſi ſanguis impurus, detergenda eſt hæc carnalis opinio, ne putetur vita hominis eo modo tranſitoria, quo vita pecudum inaneſcit; vel quod ſanguis conſubſtantialis ſit animæ, & neceſſe ſit utrumque ſuperveniente ſuffocatione diſſolvi.

Carne quidem animalibus ſimiles ſumus, ſed vita diſſimiles: ideoque quod commune cum eis habemus, nobis incorporare licenter poſſumus: quod vero dignitati noſtræ non convenit, & ab æternitate alienum videtur, à nobis ſubtiliſſimo legis indicio ſeparamus. Bibimus autem de ſanguine Chriſto ipſo jubente, vitæ æternæ cum ipſo & per ipſum participes: animalis vitæ peccata, quaſi ſanguinem impurum horrentes, & fatentes nos per peccati guſtum à beatitudine privatos & damnatos, niſi nos Chriſti clementia ad ſocietatem vitæ æternæ ſuo ſanguine reduxiſſet. Nobis itaque pro quibus ſanguis Chriſti oblatus eſt in cruce, & quos reconciliavit Deo omnes excedens victimas hoc ſacrificium ſingulare, ipſe Chriſtus pincerna porrexit hoc poculum, & docuit; ut non

(*a*) Conſubſtantialitatem, ſed, *Laud.* (*b*) In omnibus, *O. A.* (*c*) Poſſumus, *Laud.* (*d*) Cibi nobis, *Laud.* (*e*) Corporalis ſubſtantiæ, *Laud.* (*f*) Eadem, *O. A. Laud.* (*g*) Quam proferet palam abſque ullis, *O. A. Laud.* (*h*) Corporalis, *Laud.* (*i*) Radicibus moritur, *O. A.* (*k*) Conſumſit, *Bod.* (*l*) Non debet, *O. A.* (*m*) Judicio, *O. A.* (*n* Muniretur, *O. A.*

[1] *In inferiora diffuſum.*] *Pamelius ait*, Gravius *diffuſa*, eligat lector utrum velit.

[2] *Totum ſe omnibus commodat.*] *Pamelius ait*, Rectius legeretur *accommodat.*

[3] *Sæpe repetitis actionibus ad eundem revertentes.*] *Pamelius ait*, Remboldus cum vulgatis *ad eadem*, Manutius & Morel. *ad candem:* Sed illa Gravii lectio genuina eſt, quia loquitur de pane. Facit autem hic locus ad Frequentem communionem.

[4] ***Evangelium præcipit ut bibatur.***] ***Pamelius ait***, Nihil hoc facere pro neceſſitate communionis utriuſque ſpeciei pulcre deducit Dn. Joan. Heſſelius ex ſequentibus: quæ plane convincunt loqui auctorem de potu ſpiritali ſanguinis Chriſti. Vide adnotationes noſtras in epiſt. ad Cæcilium de ſacramento calicis.

[5] *Non poteſt proficere.*] *Pamelius ait*, Prorſus ſic lego pro, *non poteſt perficere.*

non tantum exterius hoc sanguine liniremur, sed & interius [1] aspersione omnipotenti anima muniremur, & penetrans omnia tanti medicamenti virtus, quidquid esset intus (a) ibi durum effugaret, & renovaret; sanaretque quidquid morbi carni vel spiritui veteris vitæ adliniverat corruptela. Dixerat sane (b) hujus traditionis magister, quod [2] nisi manducaremus ejus carnem, & biberemus ejus sanguinem, non haberemus vitam in nobis: spiritali nos instruens documento & aperiens ad rem adeo abditam intellectum, ut sciremus quod mansio nostra in ipso sit manducatio, & potus quasi quædam incorporatio, subjectis obsequiis, voluntatibus junctis, affectibus unitis.

Esus igitur carnis hujus quædam aviditas est, & quoddam desiderium manendi in ipso, per quod sic imprimimus & eliquamus in nobis (c) dulcedinem caritatis, ut hæreat palato nostro & visceribus sapor dilectionis infusus, penetrans & imbuens omnes animæ corporisque recessus. Potus & esus ad eandem pertinent rationem; quibus sicut corporea nutritur substantia & vivit, & incolumis perseverat, ita vita spiritus hoc proprio alimento nutritur: & quod est esca carni, hoc animæ est fides: quod cibus corpori, hoc verbum spiritui; excellentiori virtute peragens æternaliter, quod agunt alimenta (d) carnalia temporaliter & finaliter.

Celebrantes sacramenta commonemur, quasi ungulam findens & ruminans pecus, revocare ad fauces, & minutatim commolere Dominicæ institutionis exemplum, ut semper passio Christi sit in memoria; nec terreant crucifixi hæredes mortis supplicia, sed pascant & reficiant maturatæ resurrectionis lætabunda solennia. Quam præclarus est calix iste, quam religiosa est hujus potus ebrietas, per quam excedimus Deo, & quæ retro sunt obliti ad anteriora extendimur, non habentes sensum hujus mundi, [3] sed divitis purpurati delicias contemnentes, cruci hæremus, sanguinem sugimus, & intra ipsa redemtoris nostri vulnera figimus linguam: quo interius exteriusque rubricati, à sapientibus hujus seculi judicamur amentes, qui religionis hujus abhorrentes mandatum, usque hodie retro abeunt: & à secretis divinis omnium intra se mysteriorum continentibus summam diffugiunt, & recedunt.

Qui manducat ex hoc pane, ultra non esurit; qui bibit, ultra non sitit: quoniam mysterii hujus sic sufficit gratia, sic reficit intelligentia ut cuicunque tantæ rei innotuerit plenitudo, omnis consummationis fine invento Christi bajulus ipsum ferat in pectore, ipsum gerat in mente, & omni tempore habitatori suo dicta & facta jubilatione consona laudes resonent & gratiarum actiones decantent. Hæc ebrietas non accendit, sed extinguit peccatum: in hoc vino non est luxuria, nec movetur ad ludum post hunc potum lascivia. (e) Cum sopivit oblivio cuncta carnis ludibria: mira sunt quæ sentit, magna quæ videt, inaudita quæ loquitur; [4] quem agnus iste Paschalis inhabitat, cujus animam meri hujus fortitudo hilaritate inexplicabili lætificat & delectat. Inter Dominicæ mensæ convivas animalis homo non admittitur; quidquid caro & sanguis dictat, ab hoc cœtu excluditur. Nihil sapit, nihil prodest quidquid humani sensus molitur subtilitas. (f) Omne quidquid à suis rationibus (g) devium videtur, sapientes hujus seculi ad dementiam referunt, & à veritate reputant alienum. Sed veritas ab erroneis hominibus comprehendi non potuit; & cum in sole vellet figere oculos, vim luminis non ferens, cæcata est, non illuminata humana præsumtio, & aspectui ejus lippitudo inhæsit.

Vident hæc sacramenta pauperes spiritu, & hoc uno contenti ferculo, omnes mundi hujus delicias aspernantur: & possidentes Christum, aliquam hujus mundi possidere supellectilem dedignantur. Esurientes & sitientes justitiam cum saturati fuerint, vide quid agant, intellige quæ loquantur, quam sancti odoris sit quidquid illa eructat plenitudo; verbum bonum, mores compositos, affectus pudicos, sensus pacificos, illa interior sinceritas ubique diffundit; ita ut post odoramenta ista gratiæ hujus comparticipes discurrant, & mutuis se ad invicem affectibus complectantur, & quibus unus est panis, unum est corpus, & omnium unum cor, & anima una, uni Christo adhærens, [5] cetera omnia quasi (h) fermentata respuens, in unius (i) azymi sinceritate lætatur.

Perpes est hoc sacrificium & semper permanens holocaustum: nulla panem hunc multitudo consumit, nulla antiquitate veterascit. Una est Domus Ecclesiæ, in qua (k) agnus editur, nullus ei communicat, quem Israelitici nominis generositas non commendat. Hujus panis figura fuit manna quod in deserto pluit, (l) sic ubi ad verum panem in terra promissionis ventum est, cibus ille defecit. Per singula sabbata panes propositionis jam frigidi & duri mutari consueverant, & calidi panes ejusdem numeri in mensa proponi. [6] Jam nulla fit panis mutatio, unus est panis caloris continui, (m) status integri, qui semel oblatus Deo in sapore dulcissimo, & candore purissimo perseverat. Nec solos sacerdotes ad (n) panis hujus dignitatis Leviticæ prærogativa admittit: universa Ecclesia ad has epulas invitatur. Æqua omnibus portio datur, (o) integer erogatur, distributus non demembratur: incorporatur, non injuriatur; recipitur, non includitur; cum infirmis habitans non infirmatur, nec pauperum ministerio indignatur: fides pura, mens sincera hunc habitatorem delectat, neque immensi & omnipotentis Dei magnitudinem pauperculæ domus nostræ angustia offendit vel artat. Panis iste angelorum omne delectamentum habens virtute mirifica, omnibus qui digne & devote sumunt, secundum suum desiderium sapit; & amplius quam manna illud eremi implet & satiat edentium appetitus, & omnia carnalium saporum irritamenta, & omnium exuperat dulcedinum voluptates.

Vide

(a) Tabidum, *O. A. Bod. Laud.* (b) Hoc hujus, *Bod. Laud.* (c) Dulcedinis, *O. A.* (d) Corporalia, *O. A. Bod. Laud.* (e) Consopivit, *Laud.* (f) Ideo quicquid, *O. A. Bod. Laud.* (g) Rationibus sapientes hujus seculi deviam vident, ad, *O. A. Bod. Laud.* (h) Fermenta, *Laud.* (i) Animi, *O. A.* (k) Hic agnus, *O. A. Laud.* (l) Sed ubi, *O. A.* (m) Et status, *O. A.* (n) Panem hunc, *O. A.* (o) Et integer, *O. A.*

[1] *Aspersione omnipotenti anima muniremur.*] *Pamelius ait*, Forte *muniretur*.

[2] *Nisi manducaremus ejus carnem.*] *Pamelius ait*, Adjecit Gravius *carnem*, ego vero particulam *ejus*. Alludit enim ad verba Christi Joan. 6.

[3] *Sed divitis purpurati delicias contemnentes.*] *Pamelius ait*, Recte sic Gravius pro *præparati*.

[4] *Quem agnus iste Paschalis inhabitat.*] *Pamelius ait*, Remboldus habebat *quæ*, ceteri *quin*. prius vero illud lego ex conjectura Cauchii.

[5] *Cetera omnia quasi fermentata.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius *fermenta*, sed prius malo.

[6] *Jam nulla fit panis mutatio.*] *Rigaltius ait*, Nic. Faber, id est, semper idem panis nobis apponitur is qui de cœlo descendit.

[7] *Nec solos sacerdotes ad panis hujus.*] *Pamelius ait*, Aliquid desideratur, forte legendum, *ad panis hujus esum*.

1 *Intra*

Vide quomodo his qui Christi commemorant passionem [1] intra sacra officia, quasi per quosdam canales de interioribus fontibus [2] egrediantur torrentes, & super omnes delicias lacrymis nectareis anima delectetur; quantam suavitatem animæ inquirenti ubi sit Deus suus, suspiria contemplationis eliciant. Non illos [3] imbres procellosæ tempestatis deponunt, ros matutinus est de cœlestibus stillans, & quasi unctio Spiritus mentem deliniens. Gemitus illos pietas excitat, & inter diem & noctem retro & ante se affectio intuens, & inter (a) data & condonata se dividens, gratias agit tam uberis beneficii largitori; & se sanatam & sanctificatam agnoscens, fletibus se abluit, & lacrymis se baptizat.

Verum hi qui verbo tenus corde sicci & mente aridi [4] sacris intersunt, vel etiam participant donis; lambunt quidem petram, sed inde nec mel sugunt, nec oleum: qui nec aliqua caritatis dulcedine, nec Spiritus sancti pinguedine vegetantur, nec se judicant, nec sacramenta dijudicant: (b) sed sicut cibis communibus irreverenter sacris utuntur muneribus, & Dominicæ mensæ in veste lutulenta se ingerunt impudenter, quibus melius erat mola asinaria collo alligata mergi in pelagus, quam illota conscientia de manu Domini buccellam accipere; qui usque hodie hoc veracissimum & sanctissimum corpus suum creat, & sanctificat, & benedicit, & pie sumentibus dividit. In hujus præsentia non supervacuæ mendicant lacrymæ veniam, nec unquam patitur contriti cordis holocaustum repulsam.

Quotiens te in conspectu Domini video suspirantem, Spiritum sanctum non dubito aspirantem: cum intueor flentem, sentio ignoscentem. Tu si templum Spiritus sancti violas, si intra te sacrarium Dei deturpas & fœdas, si cum calice Christi de calice dæmoniorum communicas, contumelia est, non religio; injuria, non devotio. Idolorum servitus & horrenda abominatio, velle simul Baal famulari & Christo. Abi retro cum saccellis tuis qui lucris inhias, & mercedes sectaris; qui opulentus in Sion quotidie crapularis, qui in lectis eburneis recubas, & in stratis segmentatis lascivis, qui vestiris mollibus & in terra suaviter viventium conversaris, cujus manus plenæ sunt sanguine; cujus lumbi discincti sunt, & sine baltei discurris ligamine. Non est tibi pars in sermone isto: quia quod Dei est, aufers Deo, & imaginem Dei consecras idolo.

Pauperes quidem spiritu ad hoc mysterium [5] eligit & deligit Spiritus sanctus, & eorum qui pompatice & gloriose sacris se altaribus ingerunt, obsequia detestatur. Ozias licet Rex (c) ob præsumtionem lepra percussus, à sanctuarii ingressu repellitur, & ejus oblatio quasi sordida refutatur. Incensi odor de immundorum manibus reputatus (d) est pro fœtore, & iram non gratiam præsumtio meruit: quia contra fas rem usurpans illicitam, temerarie in sancta conscendit. Sed & propter malignantium insolentiam altare suum Deus repellit, & sanctificationibus maledicit, odit sabbata; abominatur solennia, odoramenta fœtent; displicent holocausta. In his omnibus laborare se dicit Deus, nec esse voluntatem suam in ministris impuris, indignatione districta testatur. Sed hierarcha pius quem Spiritus sanctus compungit, excitat, inhabitat, & sanctificat, elevatione manuum crucis mysterium repræsentans, confidenter orat pro sua & populi ignorantia; recolens pudibundi & contriti animi (e) confessione, quod aliquando prævalente adversum se peccato fuerit derelictus, juxta illud quod David plorans ait: Avertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus. Et Dominus per Esaiam: Ad tempus in modico derelinquam te. Verecundatur fateri, & tamen fatetur juventutis delicta.

Sed accusatrici conscientiæ necesse est coram judice respondere; nec potest ibi esse ullum diffugium, ubi ipsa testis est quæ accusat, & nihil ei potest esse occultum qui judicat. Sed ubi cum judice agit qui judicatur, & ipse in partem accusatoris transiens, etiam in sua proscriptione sententiam approbat condemnantis, experitur clementiam Salvatoris, & lætabundus canit: Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem. Et iterum per Esaiam audit: In miserationibus magnis congregabo te. [6] Sed & in eodem articulo temporis cum jam anima festinet ad exitum, & egrediens ad labia expirantis emerserit, pœnitentiam clementissimi Dei benignitas non aspernatur, nec serum est quod verum, nec irremissibile quod voluntarium: & quæcunque necessitas cogat ad pœnitudinem; nec quantitas criminis, nec brevitas temporis, nec horæ extremitas, nec vitæ enormitas (si vera contritio, si pura fuerit voluptatum mutatio) excludit à venia: sed in amplitudine sinus sui mater caritas prodigos suscipit revertentes, & velit nolit Novatus hæreticus, omni tempore Dei gratia recipit pœnitentes.

Ipse Dominus noster derelictorum personam gerens in cruce, se queritur derelictum: & ne desperarent etiam in ultimis constituti, festinans in adjutorium illico adest, & re in arto posita non differt beneficium, sed repente indulgentiæ celeris documentum ejusdem statuit & exemplum, latroni inquiens: Hodie mecum eris in paradiso. Latrocinium damnationem meruerat & supplicium, sed cor contritum pœnam [7] mutavit in martyrium, & sanguinem in baptismum. In momento impietas religionem, crudelitas induit pietatem; & statim consummatus civis sanctorum & domesticus Dei [8] præmissus est in regnum: reconciliationis humanæ privilegium secum ferens ad superos; quo Deo patri tantæ legationis fungens honore in se ipso scripturæ hujus experimentum continens, libero & securo aditu penetrans, præsentavit.

Quid tu Domine amplius Stephano contulisti? quid amplius ille obtinuit dilectus tuus, qui supra pectus tuum in cœna recubuit? quid amplius Pauli meruere sudores? quid labores sanctorum? quid tot an-

(a) Sic O. A. Laud. Imp. Data condonando. (b) Sicut, O. A. (c) Ob lepræ notam à sanctuarii, O. A. Laud. (d) Pro stercore, Laud. (e) Confessionem, Laud.

[1] *Intra sacra officia.*] *Pamelius ait*, Locus hic facit pro sacræ missæ officio, de quo paulo post plura in hæc verba. *Sed hierarcha pius elevatione manuum crucis mysterium repræsentans*, &c. Et iterum sub finem. *Ad hæc intra sacra mysteria ad gratiarum actiones convertitur, & inclinato capite, &c.*

[2] *Egrediantur torrentes.*] *Pamelius ait*, Manut. & Morell. *Egredientur.* At prius placet.

[3] *Imbres procellosæ tempestatis.*] *Pamelius ait*, Sic lego, pro *tempestates.*

[4] *Sacris intersunt vel etiam participant donis.*] *Pamelius ait*, Hinc convincere mihi videor quosdam interfuisse sacris donis qui non participarent.

[5] *Eligit & diligit.*] *Pamelius ait*, Forte *delegit.*

[6] *Sed & in eodem articulo*, &c.] *Pamelius ait*, Pulcher locus contra Novatianos.

[7] *Mutavit in martyrium.*] *Pamelius ait*, Vide epistolam ad Jubaianum.

[8] *Præmissus est in regnum.*] *Pamelius ait*, Sic Manutius & Morelius pro, *permissus*, optime; nam bis sic loquitur tract. de passione Christi sub medium.

[1] Et

annorum tormenta ? quid martyrum plagæ ? Una hora huic collatum est præmium, ad quod illi per tot discrimina pervenerunt. Sic tu Domine, armentarios statim facis prophetas, opiliones reges, teloniarios Apostolos, piscatores doctores. Neque ab his quos sanas, lente languor abscedit, sed illico quem restituis, ex integro convalescit: quia consummatum est quod facis, & perfectum quod largiris. Hanc Dei gratiam recolens, qui de sacro calice bibit, amplius sitit: & ad Deum vivum erigens desiderium, ita singulari fame illo uno appetitu tenetur, ut deinceps fellea peccatorum horreat pocula, & omnis sapor delectamentorum carnalium sit ei quasi rancidum, radensque palatum acutæ mordacitatis acetum. Ad hæc inter sacra mysteria ad gratiarum actiones (*a*) convertitur & inclinato capite, munditia cordis adepta, se intelligens consummatum, restitutus peccator sanctificatam Deo animam quasi depositum custoditum fideliter reddit, & deinceps cum Paulo gloriatur & lætatur dicens: Vivo jam non ego, vivit vero in me Christus. Hæc in Christi commemoratione retractantur à fidelibus, & [1] defæcatis animis carnis ejus edulium non est horrori, sed honori; potuque sancti & sanctificantis sanguinis spiritus delectatur.

Hæc quotiens agimus, non dentes ad mordendum acuimus, sed fide sincera panem sanctum frangimus & partimur; dum quod divinum & quod humanum est, distinguimus & separamus; itemque simul separata jungentes, unum Deum & hominem fatemur. Sed & nos ipsi corpus ejus effecti, sacramento & re sacramenti capiti nostro connectimur & unimur singuli alter alterius membra, ministerium dilectionis pro invicem exhibentes, communicamus caritate, participamus sollicitudine, eundem cibum manducantes & eundem potum bibentes qui de petra spiritali profluit & emanat, qui cibus & potus est Dominus noster Jesus Christus.

(*a*) Vertitur, *Laud.*

[1] *Et defæcatis animis.*] *Pamelius ait*, Ita prorsus lego pro, *defæcata.*

DE ABLUTIONE PEDUM.

JAm Sacramenta corporis sui Apostolis Dominus distribuerat, jam exierat Judas, cum repente de mensa surgens, linteo se præcinxit, & ad genua Petri, lavaturus pedes ejus, ipse genibus flexis Dominus servo consummatæ humilitatis obtulit famulatum. Et ne quid consummationi doctrinæ deesset, inter fixa & immobilia præcepta, & ea quæ moveri possunt & repeti, distinctionem posuit; ut ceteris immutabiliter semel statutis, [1] ultima lavacri species quotidianis expiationibus commodata, commendaretur fidelibus: & sicut lex per singulas offensiones propria sacrificia requirebat, unum figeretur fidei Christianæ remedium; ad quod curreret, quoties se cognosceret offendisse. Quod quidem Petro nondum fuerat revelatum; quippe qui hujus traditionis nondum audierat disciplinam.

Docetur ergo quæ sit baptismi & aliorum sacramentorum stabilitas, & quantum (*a*) ad expiationem proficiat humilis pietas & pia humilitas; & quomodo omni tempore prosequenda & repetenda sit ablutio pedum, per quam recte cognitam & intellectam, adhærentes animæ sordes quotidiana satisfactione lavantur. [2] Nam baptismum repeti, Ecclesiasticæ prohibent regulæ: & semel sanctificatis nulla deinceps manus iterum consecrans præsumit accedere. Nemo sacros ordines semel datos iterum renovat; nemo sacro oleo lita iterum linit aut consecrat, nemo impositioni manuum vel [3] ministerio derogat sacerdotum: quia contumelia esset Spiritus sancti, si evacuari posset quod ille sanctificat, vel aliena sanctificatio emendaret, quod ille semel statuit & confirmat. Ipse summus sacerdos sui est sacramenti institutor & auctor, in ceteris homines Spiritum sanctum habuere doctorem; & sicut par est Spiritui sancto & Christo divinitas, ita in suis institutis æqua est auctoritas & potestas: nec minus ratum est quod dictante Spiritu sancto Apostoli tradiderunt, quam quod ipse tradidit, & in sui commemorationem fieri præcepit. Manet singulis propria dignitas, & uniformis in suo genere stat actio omnium; nihil addi, nihil subtrahi, nihil potest corrigi vel mutari.

[4] Ornata & honorata est Ecclesia quasi paradisus, in amplitudinis suæ umbilico fontem continens gratiæ singularis, flumina creans in vitam æternam salientia, vivam habens originem & decursum perennem. Hinc egredientia quatuor Evangelii flumina per universum mundum secum regenerationis evehunt lavacrum; & de abdito & secretissimo Spiritus sancti munere hujus (*b*) gratiæ liquor emanat, sic lavans quos parentalis labes infecerat, ut nec actualis, nec originalis macula aliqua sui post ablutionem illam vestigia derelinquat. Præteritis lotis, vita deinceps arbitrio est proprio deducenda; ita tamen ut actualibus aliquando

(*a*) Expiatione, *O. A.* (*b*) Gratiæ ubique liquor, *O. A. Laud.*

[1] *Ultima lavacri species.*] *Pamelius ait*, Pœnitentiam haud dubie intelligit; nempe qua (ut paulo post inquit) adhærentes animæ sordes quotidiana satisfactione laventur.

[2] *Nam baptismum repeti*, &c.] *Pamelius ait*, Vide latius supra Epistolam dictam ad Cæcilium. Idipsum autem non licere in Sacramentis ordinis & manus impositionis, hic docet.

[3] *Ministerio derogat sacerdotum.*] *Pamelius ait*, Sic Manut. & Morel. alii, *ministeriis.*

[4] *Ornata & honorata est Ecclesia.*] *Pamelius ait*, Ita lego pro *erat.* Est autem similis locus Epist. ad Jubaianum. Facit autem quod sequitur contra Lutheranos.

1 *Quem*

do recrudescentibus jam non imputentur originalia, nec propter illa damnationi obnoxius (a) sit, cui semel illa sunt in baptismo indulta. In originalibus enim corruptio naturæ abjici & exterminari meruerat; sed quia non erat voluntas in culpa, providit Deus generali damnationi remedium, & suæ sententiam justitiæ temperavit, hæreditarium onus à sobole removens, & misericorditer ablutione & unctione medicinali corruptionis primitivæ fermentum expurgans. Sed in eos qui post indulgentiæ hujus gratiam voluntarii per peccata evagati sunt; qui proprio abutuntur arbitrio, & voluntate non necessitate ducuntur; indignatio & ira non immerito redit: nec in morte Christi aliquis eis superest quæstus, sed justissime eos beneficia contemta condemnant.

(b) Nunc contemtum suum non statim ulciscitur Deus, nec per singulas offensas judicantis ira discurrit, nec obstruxit fonti misericordiæ suæ ostia meatusque multiplices; sed obviat fugientibus, & cogit regredi desperatos, ostendens eis pœnitentiæ viam, qua nulla latior invenitur: & reversis dat ut iterum eis possint sacramenta injuriata prodesse, quorum si pœnitentia non subesset, nullo modo deinceps experiri possent effectum. Propter hoc, benignissime Domine, pedes lavas discipulis: quia post (c) baptismum [1] quem sui reverentia non patitur iterari, aliud lavacrum procurasti, quod nunquam debeat intermitti: tamen ipse quod doces facis, ut quanti quæstus hoc opus sit, ex tua bonitate discamus, & inclinata ad pedes nostros altitudine tua, stans adversus proximum, & erigens se contra Deum confundatur superbia hominum, & ad humilitatem Dei noverit de se humilia sapere lutum.

Pavent discipuli, nec audent obloqui, & quasi ecstasis (d) teneat eos, vel [2] mens alias rapta peregrinetur, nec magistro resistere; neque quid hoc sit, vel cur (e) fiat inquirunt. Solus Petrus sciens quia perhibuerat ei testimonium quod filius Dei vivi esset, & quia verba vitæ æternæ haberet, judicans apud se indignum & inconveniens, sanctum sanctorum flectere genua ad pedes peccatorum. [3] (f) Neutiquam, inquit, tu mihi pedes ablues, & hujus humilitatis sustinere obsequium, non est nostrum, qui adorare debemus in loco ubi stant pedes tui, & satis est nobis quod sicut catuli de mensæ tuæ reliquiis manducamus. Hoc in muliere peccatrice aliquando passus es, nec dedignatus es in mensa solenni multis convescentibus infamis personæ suscipere famulatum; cujus devotio usa est ibi capillis pro linteo, oculis pro catino, lacrymis pro baptismo, tetigit, lavit, & unxit unguento. Mactata intrinsecus anima proprium in sancta sanguinem intulit; singula suum præbuere ministerium, cor contritum erupit in lacrymas, fides lavit, caritas unxit. Hæc multa in conspectu tuo congerens holocausta, de fonte cordis fletus hausit quos protulit: de pœnitentiæ pyxide unguenta quæ obtulit, caputque pro suppedaneo stravit, crinibus circumfusis pedes sacros involvit & tersit. Nihil sibi de se retinens, totam se tibi devovit, & tu affectum potius quam factum attendens, ungebas ungentem, abluebas lavantem, tergebas intrinsecus pœnitentem. Superbo oculo Simon leprosus hanc clementiæ tuæ diligentiam non poterat intueri, sed moleste ferebat quod tangi se ab hujusmodi persona Dominus sustinebat. Qui si lepræ suæ te attenderet mundatorem, non dedignaretur si de plenitudine gratiæ tuæ alii accipiunt, si lavas immundos, si justificas impios, si revocas exules & abjectos.

Honor tuus Deus judicium diligit, & æquum est ut omnis terra adoret te, & in nomine tuo omne genu flectatur: verum quod tu ante figmentum tuum curvaris, quod servis pedes abluis; non competit majestati. Habebat in excusatione sua zelum Dei Petrus, sed non secundum scientiam: & tolerabile aliquo modo videretur quod humilitas suggerebat, si non obstinatio resistere præceptori niteretur. Non lavabis, inquit, mihi pedes in æternum. Ego (g) si oportuerit me mori tecum, paratus sum. Hoc enim debeo, (h) hoc amplector. Pro te libenter cervicem porrigo percussori, sed Deum meum & Dominum meum ad pedes meos prostratum non patior, non audio sustinere.

Simili modo & Joannes venienti Domino ad baptismum tentavit resistere, sed mansuetius increpatus, illico obedivit: & quia super hoc etiam responsum acceperat, licet territus acquievit. Sed differentiam causæ hujus Petrus intelligens, lavare magistrum & obsequi ei tolerabile judicabat. Lavari autem ab eo, & tantam humilitatis ejus pati dejectionem, ita videbatur indignum, ut omnino cogi non posset, nisi interminatio periculosissima coartaret. Ait ei Dominus: Nisi lavero te, non habebis partem mecum. Paulatim mysterii hujus declaratur necessitas, quam conditio proposita inevitabilem reddit: & si cum Christo aliter partem habere non possumus, nisi ipse pedes nostros abluat, quandoquidem sic artatur consensus, lavet & tergat, & sacramenti hujus nobis virtutem exponat.

Supra diximus semel lotos baptismate, eodem lavacro ulterius non egere: sed hoc lavacrum quotidianis est excessibus institutum, & jugis retractatio usque ad novissima veniens, omnia debet opera & cogitatus singulos perscrutari; & affectus per vitia discurrentes, vagam instabilemque animam per inania evehentes corrigere & lavare; nec quidquam in vita prætermittere indiscussum, quod gemitibus & suspiriis non fuerit expiatum. Hoc cum Dominus suos usque in finem discipulos dilexisset; in fine statuit & dixit neminem posse habere perfectam ablutionem, nisi hac sollicitudine muniatur. Mandatum igitur simul & exemplum complexus (i) est hoc, ut hoc exemplo instructi, non dedignarentur in alterutrum agere, quod actum est à magistro & mandato (k) posteris religionis auctoritas firmaretur. Unde & subjungit: Si ego Dominus & magister lavi vestros pedes, & vos debetis alter alterius lavare pedes. Non erubescat servus, si facere jubetur quod prius fecit Dominus: nec difficile nobis esse debet, si sicut ille no-

(a) Sit iste, *O. A.* (b) Nec tamen contemtum suum statim, *Laud. Bod.* (c) Baptismum & Eucharistiam, quæ sui reverentia, *Laud. Bod.* (d) Tenent eo, *O. A.* (e) Fiant, *O. A.* (f) Ne unquam, *Laud. Bod.* (g) Etsi, *O. A.* (h) Quod, *O. A.* (i) Est ut, *Laud.* (k) Posteris hujus, *O. A.*

[1] *Quem sui reverentia non patitur iterari.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morel. legunt *qui*. Ego autem judico legendum *quem*, & aut præmittendum illud, *& Eucharistiam*, aut certe dictis verbis postponendum. Alioqui sibi ipsi contradiceret auctor tract. præcedenti, dum repetitis verbis nos ad eundem panem angelorum reverti dicit. Superfluum autem id esse vel ex eo colligere est, quod sub finem, de Baptismo, non de Eucharistia, repetat idipsum. Nisi legamus, *Chrisma*, pro eo quod est *Eucharistiam*.

[2] *Mens alias rapta.*] *Pamelius ait*, Alias, pro alio. Sicut etiam supra de stella & Magis, & infra de resurrectione Christi.

[3] *Neutiquam tu mihi pedes ablues.*] *Pamelius ait*, Omitto ita legendum pro *abluis* juxta Evangelistam.

nobis donavit, & nos invicem condonemus: quia alter alterius onera comportantes sic legem Christi implemus.

Quotiens igitur cohortamur pusillanimes, & his qui Pharaoni in luto & latere famulati sunt persuademus, ut exeant de Ægypto, quotiens cum infirmis infirmamur, & cum his qui scandalum ferunt urimur; quotiens cum afflictis gemimus: totiens inhærens lutum peccatorum qua possumus solicitudine lavamus; non quod nostra ablutio ex nobis sufficiat, nisi ad lavandum omni tempore nos pius magister accedat. In hoc se periculo fluctuantem laborans anima in Canticis canticorum conqueritur: Lavi, inquit, pedes meos, quo modo inquinabo illos? Quod ablutum est, timet iterum inquinare: sed in via lutulenta vix aliquid solidum ubi pedem figat invenit: & in quibus sæpe provoluta est, paludum inquinamenta formidat.

Clementissime magister, quotiens ego doctrinæ tuæ transgressus sum regulas, quotiens edicta tua Domine sancte contemsi: & cum diceres mihi, revertere, non sum reversus; cum minareris, non timui; cum bonus esses & lenis, exasperans fui; ultra septuagies septies in cœlum & coram te peccavi; quis tot sordes abluet? quis abradet stercora conglobata? Quidquid dicat Petrus, necesse est ut ipse nos abluas: neque enim lavare nos possumus, sed in omnibus quæ agimus indulgentiæ tuæ lavacro indigemus. Ad mensæ tuæ participationem [1] Judas proditor est admissus; sed ab hoc lavacro salutari exclusus, lavari in fine non potuit, quia Apostolatus sui honorem detestabili cupiditate fœdavit. Quia vero apud te fons vitæ est, & miserationum quæ à seculo sunt profunditas infinita: quos abluisti baptismo, quos lavisti sanguine tuo, quos semper lavas quotidiana peccata donando, transfer à paludibus seculi hujus, & luto vitæ præsentis ad [2] purgatissimum gloriæ tuæ regnum, ubi nec scabies ulla, nec lippitudo, ubi nemo fluxum sanguinis patiens, nemo immundus, ubi nullo amplius opus est lavacro, configurato corpori claritatis tuæ corpore nostro; secundum promissa tua, [3] necesse est ut impleas, & qui incœpisti in nobis opus bonum, perficias solidesque per te Christum Dominum nostrum. (*a*)

(*a*) Qui vivis & regnas Deus per omnia secula, *O.A.*

[1] *Judas proditor est admissus &c.*] *Rigaltius ait*, Nic. Faber; id est, ab effectu, Nam revera Dominus etiam Judæ lavit pedes, ut apparet ex cap. 13. Joan.

[2] *Purgatissimum gloriæ suæ regnum.*] *Rigaltius ait*, Gravius in margine *prægratissimum*. Cauchius *pergratissimum*; sed prior lectio germana est.

[3] *Necesse est ut impleas.*] *Rigaltius ait*, Manutius *esse*, at prius placet.

(*a*) DE UNCTIONE CHRISMATIS ET ALIIS SACRAMENTIS.

Dies ista multiplicibus mysteriis honoratur. Hac die primum commendata est nobis fractio panis, & mensa Ecclesiæ panem Angelorum hominibus proposuit ad manducandum. Hodie Christus pedes lavit Apostolis, & hoc solenni devotione omni tempore agendum instituit. Hodie in Ecclesia cum ceteris unctionibus ad populum acquisitionis sanctificandum, in participationem dignitatis & nominis, [1] sacrum chrisma conficitur: in quo mixtum oleo balsamum, regiæ & sacerdotalis gloriæ exprimit unitatem, quibus dignitatibus initiandis divinitus est unctio instituta. Hodie reconciliantur Ecclesiæ peccatores; & ejecti foras ad matris ubera reducuntur, & exclusi à cœtu sanctorum, ad communionem qua caruerant revertuntur. Hodie patent carceres, & damnati libertate donantur. Severitate deposita hodie judices mansuescunt, & undique conjugata pietatis negotia, quasi abortivas traditiones antiquas sepeliunt, & Christianæ religionis parturiunt novitatem. Mortuus quippe est Moyses, & veteris literæ putruerunt ænigmata: à facie novi olei desiccatæ sunt unctiones antiquæ, tota veteris instrumenti incompacta est strues, tabernaculum demolitum, arca ab Allophylis (*b*) capta, totus templi decor ad Assyrios est translatus. Neque enim decebat ut Christiana religio ornamentis visibilibus occupata, in manufactis delectaretur: sed ipsa tabernaculi consumtio, & templi ruina, & sancta in rapinam exposita, excellentioris gloriæ intimarent stabilitatem: & manentia in perpetuum sacramenta, cultores suos ad intuitum invisibilium informarent, & abstractum à corporalibus desiderium nostrum, cœlestis templi concupisceret & ambiret decorem; cujus nec antiquatur, nec senescit religio, in quo lucerna inextinguibilis sine fine coruscat. Ubi sanguis animalium non infertur in sancta, nec sunt hæreditariæ successiones Pontificum, vel uni Leviticæ tribui ministeria assignata: sed de omni tribu, & gente & lingua, quos dignos & idoneos

(*a*) De oleo misericordiæ, *O. A.* (*b*) Rapta, *Laud.*

[1] *Sacrum chrisma conficitur.*] *Pamelius ait*, Latius hac de re supra diximus epist. 70. ad Januarium, & ceteros Episcopos Numidas.

neos divina probat electio secundum vitæ, non generis meritum statuit sacerdotes, [1] quibus calicem sanguinis sui inexhaustæ plenitudinis abundantia semper refertum, conservandum tradidit & erogandum, cujus aspersione & communione intus & extra corda & corpora mundarentur. Hodie, ut diximus, unguentum ad sanctificationem paratur, cujus fragrantia adolescentulæ & novellæ animæ accedentes ad fidem illectæ delectantur, & exinanitionis ejus suavitate delibutæ, diligunt & sequuntur aromatum largitorem, & usque ad regis accubitum spiramine illo trahuntur, & post odorem illum ubique desiderio sancto perurgente sitibundæ discurrunt.

Nihil hoc oleum commune habet cum liquoribus qui ex quorundam fructuum pinguedine exprimuntur, nec vis ejus est (*a*) ex crassitudine penetrativa, quæ secundum quasdam naturales rationes emollit & temperat spissamenta humorum, quos solet intrinsecus astringere ficcitas aliqua, vel corruptio conglobare. Non hæc medendis corporibus est unctio instituta: [2] quia sanctificatis elementis jam non propria natura præbet effectum, sed virtus divina potentius operatur, sed adest veritas signo, & spiritus sacramento; (*b*) ut & ipsis rerum efficientiis gratiæ dignitas pateat, & interiori homini quanta ex his detur auctoritas deiformi conversatione & cœlestibus moribus innotescat. Hoc oleo antiquitus sacerdotes sacrabantur & reges, & ipsi altarium lapides delibuti, spiritualem intelligi volebant sacris mysteriis inesse pinguedinem. [3] Et sicut oleum (*c*) fluitat & humidis quibuslibet superfertur; ita excellentia & sacerdotalis & regiæ dignitatis secundum formam Dei & Christi sub se omnia continens, regimen & munimen tam activæ, quam contemplativæ vitæ obtinet: & ex hoc humore constat descendere omnes gratiarum divisiones, quas Spiritus sanctus, prout vult, singulis distribuit & largitur.

Ex hujus unctionis beneficio & sapientia nobis & intellectus divinitus datur; consilium & fortitudo cœlitus illabitur; scientia, pietas & timor inspirationibus supernis infunditur. Hoc oleo uncti [4] cum spiritualibus nequitiis colluctamur, nec fœtoribus (*d*) spuriis imbui possumus, qui balsami spiritalis odore fragramus. Hoc oleum à creditorum usuris sub Helisæo Propheta mulierem pauperculam liberavit. Hoc Heliæ tempore Sareptenam pavit, nec lecythus trina effusione defecit. Hoc oleo Jacob lapidem quem supposuerat (*e*) capiti unxit, & familiari mandato eruditus, inter sacramenta ascensionum & descensionum, & discursus angelicos innixum scalæ sublimi videns Deum, quid virtutis hæc haberet unctio, intellexit. Moyses hoc oleo tabernaculum & sacra vasa perunxit, & super caput Aaron tanta abundantia fudit, ut usque in barbam ejus descenderet, & [5] super oram vestimenti manaret. Samuel quoque ad reges initiandos sine oleo non accedit, & usque ad defectum & reprobationem carnalium ceremoniarum in populo illo hujusmodi perseveravit traditio, sed vasis Judaicis deficientibus defecit gratia, & stetit oleum. Impletis vasis propheticis & sanctis regibus ad patres appositis, in apostasiam & dyscolatum versum instabile vulgus, in se non retinuit locum quem posset Spiritus sanctus inhabitare, & vasa amurca plena non suscepere liquorem, steteruntque in summo fæces, quæ longo situ induruere; & ubi domicilium religionis fuerat, sterquilinium peccati computruit.

Nec tamen cessantibus his quæ ritu antiquo inoleverant; cum jam in populo Christiana circumcisio videretur damnabilis, & sacrificia idololatriæ imputarentur unctionis mysterium religio Christiana contemsit, sed ceteris generali sanctorum consensu damnatis, non solum in regibus & sacerdotibus unctionis honor permansit, sed in omnem populum catholicum effusa est hujus gratiæ plenitudo. [6] Ut sicut Christus à chrismate dictus est, eo quod singulari excellentiæ oleo unxerit eum Deus; ita & participes ejus quotquot sunt, consortes sint tam unctionis quam nominis, & dicantur à Christo Christiani, ut sint sui Christo duce rectores & duces, & offerant Deo quotidianum sacrificium, ordinati à Deo [7] sanctimoniæ sacerdotes.

Nec immerito huic diei assignata est tanti operis causa; & ex hoc sacramenta hæc obtinuere initium; quo hodie in sacramento calicis (*f*) Christi [8] Ecclesiæ unitas, in lavacro pedum concors societas, & donans invicem caritas, & subjecta humilitas; in unctione Christiani nominis dignitas excellentiæ spiritalis proprie data est, & confirmata filiis adoptionis perpes auctoritas & dignitas perseverans. Dedit itaque Dominus noster in (*g*) mensa in qua ultimum cum Apostolis participavit convivium, propriis manibus panem & vinum: in cruce vero manibus militum corpus tradidit vulnerandum; ut in Apostolis secretius impressa sincera veritas, & vera sinceritas, exponeret gentibus, [9] quomodo vinum & panis caro esset & sanguis, & quibus rationibus causæ effectibus convenirent, & diversa nomina vel species ad unam reducerentur essentiam, & significantia & significata eisdem vocabulis censerentur, ut sacramentum & res sacramenti, veritas & figura usque adeo indivulsam haberent efficientiam, ut dicatur de Gentibus & Judæis quia eandem escam spiritalem manducaverunt consequenti eos petra quæ erat Christus. His gratiæ supernæ privilegiis esu sanctificati (*h*) panis refecti loti, & uncti, non eam quam amiserant, sed ampliorem & digniorem recuperant libertatem: & ejecti de

(*a*) In crassitudine, *Laud.* (*b*) Ut ex, *O. A.* ut in, *Laud. Bod.* (*c*) Fluentis, *O. A. Laud.* (*d*) Spurcicis, *Laud.* (*e*) Capiti suo, *O. A.* (*f*) Christi &, *O. A. Laud.* (*g*) Mensa ultimum, *O. A.* (*h*) Panis & mensæ cœlestis pasti, loti. *Bod. Laud.*

[1] *Quibus calicem sanguinis sui &c. servandum tradidit.*] *Pamelius ait*, Quia de sacerdotibus loquitur, censeo reponi debere *consecrandum*. Est autem insignis locus de electione sacerdotum legis novæ.

[2] *Quia sanctificatis elementis.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius *sanctitatis*. Verum illud malo.

[3] *Et sicut oleum fluitat.*] *Pamelius ait*, Sic recte Erasmus, pro eo quod Remboldus, *fluentis*.

[4] *Cum spiritualibus nequitiis colluctamur.*] *Pamelius ait*, En proprium sacramentalis confirmationis effectum.

[5] *Super oram vestimenti manaret.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morel. *maneret*, at prius germanum est.

[6] *Ut sicut Christus.*] *Pamelius ait*, Quia sequitur *sint* & *dicantur*, prorsus *ut* lego, pro &.

[7] *Sanctimoniæ sacerdotes.*] *Pamelius ait*, Prius egit de ordine sacerdotii, nunc de sacerdotio laici, quod accipit in baptismo per unctionem Chrismatis.

[8] *Ecclesiæ unitas.*] *Pamelius ait*, Prætermisi vocem &, superfluam, sicut *etiam* paulo post.

[9] *Quomodo vinum & panis caro esset & sanguis.*] *Rigaltius ait*, Nic. Faber. Nam & Christus panis est & vinum, quo alimur & potamur ad vitam æternam. Nam & panis & vinum Christus est. Dixit enim: Hoc est corpus meum, panem demonstrans: is, inquam, dixit, qui verbo solo omnia perficit.

de paradiso nudi, ad lignum vitæ hodie revertuntur vestiti, reddita stola & annulo prolato in medium: & reconciliantur matri Ecclesiæ, quos inobedientiæ malum foras expulerat; & Cherubim flammeum gladium ab introitu tranquilli status & innocuæ conversationis amovit.

Hodie in terra maledicta relictis rastris & gravi vomerum pondere, & stimulis fatigatorum boum cruore perfusis, [1] deterso sudore vultus exusti caloribus, (a) attriti laboribus, hilari facie, stellaribus oculis in facie micantibus corpore candido, ornatu composito, ad paternam domum exules reducuntur: & egressus obviam revertenti filio lætabundus Pater clementiam improperio non corrumpit, nec indulgentiam fœdat conviciis, sed bonitatis suæ honorat magnificentiam, & hilaritate magnificat largitatem. Resonant in susceptione hujus solenni musica instrumenta, & communis jubilatio pari consonantia patri misericordiarum gratias agit; cujus imperio antiquam prædam evomunt inferi, ligantur dæmones, & diruptis ferreis nexibus diu quassati liberi revertuntur. Hæc dies nocti illi contigua est, qua absolutionis nostræ negotium Dominus inchoavit: qua à principibus sacerdotum ad Romanum præsidem ductus judex omnium sustinuit judicari: passus est rex illudi, & vita occidi; descendensque ad inferos captivam ab antiquo captivitatem reduxit: hoc Ecclesiæ suæ hodierna traditione exemplum relinquens, ut fieret in Ecclesia absolutio peccatorum, & hæreditati redderentur ejecti, & præcedentibus beneficiis quæ supra enumeravimus, libertate donarentur pœnitentes, qui secundum merita, nisi gratia subveniret, fuerant condemnati. Et omnino convenit, ut eo tempore quo Christus captivos eduxit ab inferis, reconciliati peccatores ad Ecclesiam reducantur: & quo confracta sunt infernalis repagula carceris, judiciaria severitas mansuescat: & quo ab infernalibus tormentis cessatum est, humana supplicia crudelitatis horrorem deponant.

(a) Atriti laboribus, &c. *Ex MSS. addita.*

1 *Deterso sudore vultus.*] *Rigaltius ait*, Nic. Faber. alludit ad illud quod etiamnum in Ecclesia cantatur, in die Cinerum, ut antiquitus cum pœnitentes ex Ecclesia ejiciebantur, in sudore vultus tui panem tuum comedes.

(a) DE PASSIONE CHRISTI.

Domine audivi auditum tuum & timui. Terruit me cum appropinquaret traditor Judas, & immineret passionis hora, quod dixisti ad Patrem: Pater si fieri potest, transeat à me calix iste: & tristem te usque ad mortem, præ nimia anxietate sanguineo sudore perfusus, coram Apostolis es professus. Audiens hæc ego expavi. Quis enim non timeat, si timet ille, quem omnia timent; si (a) pavet ille, cui omne genu curvatur; si ille qui mors est mortis & morsus inferni, morte propinquante pertimescit? Nonne ad hoc veneras, & ita futurum ipse prædixeras? Nonne hoc & signa, & oracula, & vaticinia prophetarum à mundi initio conclamarunt? Si voluntarie obedisti Patri, & non te ut patereris coegit necessitas; quid quereris, quid causaris? Nonne tu docueras & instruxeras fideles tuos, ut non timerent eos qui corpus occidunt, quia usque ad animam tyrannica violentia non attingit? Sed metus ille infirmitatis humanæ communem exprimebat effectum, & generalitatem omnium in carne viventium hoc dolore urgeri, & dissolutionem corporeæ spiritalisque naturæ hac molestia non posse carere; & hanc pœnam universæ successioni Adam sine exceptione impositam, ut difficultas extremi transitus timeretur. Et hæc quidem molestia in eos, qui Dei judicio rationem reddituri occurrunt, non immerito cadit: qui de eo quod beneficio vitæ & rationis, & reliquorum largitate munerum abusi sunt; accusante conscientia redarguti, examen illud in quo nullum est subterfugium timent: & ipsa avulsio spiritus carnis teneritudinem dirumpit & lædit: hanc nemo anxietatem evasit, & nemo egrediente anima sine amaritudine (a) expiravit.

Sed tu Domine, qui judex es omnium, qui potestative ponis animam tuam & potestative resumis; nec pœna te ex necessitate persequitur, nec formidabilis Patris tibi potest esse conspectus; quid anxiaris? quid tremebundus ad orationem discurris? Dormitantibus Apostolis pervigil proditorem expectas, nec tamen te abscondis; sed obvius in adventum eorum procedis, qui te ligare veniunt, & trahere ad Pilati tribunal, quos Judas signifer instructa malignitate præcedit.

Audivi, Domine, auditum tuum & expavi, dum quæris à quærentibus (b) quid quærant, cum noveris quod te quærant: & dixisti eis te esse Jesum Nazarenum. Invasit illico timor tuus eos quos tu timueras, & prostrati solo jacuere exanimes, & armatam cohortem vox unius hominis terruit; & latens in humanitate omnipotentia (c) te discipulis pavidum, coram persecutoribus terribilem exhibebat. Sed ut fieret voluntas patris, & sacrificium carnis à timore & tristitia inchoaret; suberant victimæ desolatorii carbones, quos obedientiæ liquefactus adeps extinxit: & cum traheretur vinctus ad præsidem, non supplicavit apparitoribus, sed Petri compescuit zelum: nec gladiorum passus est adhiberi suffragia, imo & Herodis & Pilati contempsit fastigia: nec potuit altitudo potestatum extorquere ad interrogata responsum. Jam postposito timore quasi utens potentiori auctoritate, inter sputamenta, & colaphos, & reliqua ludibria patientia & man-

(a) In Parasceve, *O. A.* (b) Paveat. *O. A. Bod.* (c) Expiravit, *O. A.* (d) Quid quærantur, cum noveris tu, *O A.* (e) Se discipulis, *O. A.* se discipulis pavidis, *Laud.*

mansuetudine vesanas persecutorum mentes conturbat, & in eo quod inter injurias & convitia se malitia Judaica sentit contemtam; vehementius exacerbatur, & de impietate & malitia suavitas pietasque Christi triumphat.

Frustra funestas judex manus in prætorio abluis, à sanguine Domini te profitens innocentem. [1] Tu ipse causam mortis cum diligenter inquisieris, te non (a) invenisse in eo fateris: ipsa conjux tua nihil tibi & justo huic esse mandaverat, quod utique per os ejus dæmonia imminere sibi [2] judicium sententia testabantur: non excusas, sed accusas, causam tibi facis cum (b) Judæis communem. Illi se proditione, tu parricidio te condemnas. Illi lingua, tu ferro occidis: tam te quam illos inauditæ crudelitatis scelus involvit. Veniet anima tua in manus judicis quem condemnas, fractisque tribunalibus tuis (c) judicaberis, & demergeris in profundum inferni: eruntque tibi & Judæ scelerato in tenebris & gehennalibus flammis pœnæ irremediales, inconsumtibiles ignes, dolores perpetui, & tormenta æterna. Et quidem filius hominis, sicut scriptum est de illo, vadit: qui damnatus est, ut liberaret damnatos; doluit, ut sanaret infirmos; timuit, ut faceret securos; opprobria pertulit, ut improperia detrahentium non moverent electos. Deputatus inter impios, quorum alter assumtus, alter reprobatus est: ut daretur exemplum & [3] forma indissolubilis manens in posteros; quia nec in ultimis Dei clementia pœnitens excludit; nec ulla hora sera est, cui compunctio districta occurrit; nec eos qui vitæ suæ quocunque articulo temporis veri sunt judices, iterum judicari. Quia, cum judicis & tortoris vices non parcens peccator assumit, semetipsum persequens, dum confessionem confusione onerat; holocausti hujus incensio in conspectu Dei veniam impetrat. Neque enim bis in idipsum judicat Deus; sed impœnitentes ipse judicat & damnat, pœnitentes vero quia à seipsis suscipit judicatos, absolvit: neque judicio quod pœnitentiæ humanæ severitas protulit aliquid justitia cœlestis apponit.

Judicati sunt Ægyptii, cum in redeuntibus, super se maris fluctibus involverentur; judicati Sodomitæ, cum subversis eorum urbibus flammis sulphureis cremarentur: sed in eisdem subversionibus gemerent pœnitentes, temporali pœnæ æternalis non succederet, sed esset eis pro remedio supplicium, & pro absolutione tormentum; nec contritos corde æternum contereret & aggravaret judicium. Sic in cruce latro confitens non tantum indulgentiam meruit, sed Christi familiaris effectus, (d) præmissus est in paradisum; & factus est particeps regni, per confessionem factus collega martyrii. Illi vero blasphemo, quia de Domini desperavit potentia, nulla potuit subvenire clementia: nec potuit illi crucis prodesse consortium, [4] cujus malitiam non expiabat pœnitentiæ lavacrum. Ascendisti Domine palmam: quia illud crucis tuæ lignum portendebat triumphum de diabolo, vel de (e) principatibus, & potestatibus, & nequitiis spiritalibus victoriam: erantque in manibus tuis duo cornua, in quibus erant fortitudo tua abscondita, & imperium tuum super humerum tuum: tu ipse patibuli tui bajulus, hærebas ligno quod tuleras, evectionis & passionis anxietates sustinens & labores.

Consideravi opera tua & expavi. [5] Clavis sacros pedes terebrantibus, fossisque manibus, de vulnerum anxietate non loqueris; de spinis sacrum caput pungentibus non quereris; sed satagis ut (f) innotescat posteris, quare derelictus à Deo videaris, expositus contumeliis & Judæorum ludibriis. Causam mortis in te non esse Pilatus ipse prædixerat, & Caiphas mortem tuam pro inimico populo satisfacturam, cùm esset anni illius Pontifex, prophetaverat. Tu de morte non agis, de opprobriis non contendis: sed hoc vis intelligi, quæ sit causa mortis, quis quæstus; ut utraque re cognita, peccatum appareat & gratia; & quanti ponderis sit utrumque, rerum probet effectus: [6] cum originali morti nullum nisi in Christi morte potuerit esse remedium; nec reconciliare Deo potuerit exules & damnatos quælibet oblatio, nisi sanguinis hujus singulare sacrificium. Et sine hoc holocausto poterat Deus tantum condonasse peccatum; sed facilitas veniæ laxaret habenas peccatis effrenibus, quæ etiam Christi vix cohibent passiones, quæ vix sceleratos animos à voluptatum fæce avellunt.

Vulneri sane tam putrido & antiquarum cicatricum fœtori non inveniebatur medicamentum conveniens; nisi unguento sanguinis hujus plaga vetus liniretur, & malagmate carnis in cruce extensæ siccarentur venena, quæ calcaneo primi hominis & omni posteritati ejus serpens ille seductor antiquus infuderat. Hæc una medela corrosit illas quæ in immensum excreverant cicatrices: (g) Et vim suam concupiscentiarum perdidit corruptela, & deleta damnationis conscriptione, novis literis [7] assignata (h) est & restituta libertas; privilegio dato, (i) charta indulgentiæ, sigillo plagæ lateralis firmata.

Considero opera tua: & admiror te cruci inter damnatos affixum, jam nec tristem nec pavidum: sed suppliciorum victorem elevatis manibus triumphantem de Amalech; & quasi sanctificantem de excelso plebem, & elevatum in sublime, & quasi cœlo proximum superioribus inferentem consummati agonis vexillum; & inferioribus erexisse scalam in Patris occursum. Ibi dolorum & conviciorum immemor, subtiliter investigas & ipse exponis quare derelictus fueris, indicans anxietates illius querimoniæ verba esse delictorum tuorum, quorum personam & causam assumseras; in tantum ut per Moysen & per Apostolum sustineres vocari peccatum, & maledictum pro similitudine pœnæ, non culpæ: quod pro eis voluisti intelligi, qui deseri

(a) Invenisse fateris, *Laud.* (b) Judæis esse, *O. A.* (c) Judicaberis in tenebris, & *Laud.* (d) Præmissus in paradisum, factus, *Laud. Bod.* (e) Principibus, *Laud.* (f) Innotescas, *Laud.* (g) Et innumeram concupiscentiam prodidit corruptelam, &, *Laud.* (h) Est restituta, *O. A.* (i) Dato indulgentiæ, *O. A.*

[1] *Tu ipse causam mortis cum diligenter inquisieris.*] *Pamelius ait*, Gravius *causa mortis*, sed non placet.

[2] *Imminere sibi judicium sententia.*] *Pamelius ait*, Recte sic ille cum Remboldo, pro eo quod apud Erasmum & alibi legebatur *sententiæ*. Videtur autem alludere ad formam exorcismorum.

[3] *Forma indissolubilis manens in posteros.*] *Pamelius ait*, Malim legere *manans*. Agit autem hic rursum contra Novatianos de pœnitentia nunquam sera.

[4] *Cujus malitiam non expiabat pœnitentiæ lavacrum.*] *Pamelius ait*, Recte sic Manutius & Cauchius, pro eo quod alii *malitia*.

[5] *Clavis sacros pedes terebrantibus.*] *Pamelius ait*, Fuit igitur auctor in ea sententia, quod non unico clavo, sed duobus pedes Christi terebrati fuerint. Et certe confirmatur idipsum vetustiss. picturis quibusdam.

[6] *Cum Originali morti nullum nisi in morte Christi potuerit.*] *Pamelius ait*, Sic lego prorsus cum Cauchio, & hic & in eo quod sequitur, pro *potuerat* & *potuit*.

[7] *Assignata est & restituta libertas.*] *Pamelius ait*, Etiam hic adjeci voculam &.

deseri à Deo propter peccata meruerant, quorum reconciliationis agebas causam. In qua allegator subtilis pro servis servilem non dedignaris accipere personam: & in tantum infirmis compateris, ut nec crucifigi, nec mori dum illi vivant, & te patrocinante non pereant, nec erubescas nec formides; altitudinem tuam derelinquens ad tempus, gloriæ tuæ majestatem evacuans, ut redeant dispersi, & respirent derelicti.

Hæc est causa quare derelictus sis, ut colligeret & revocaret inanitio tua eos qui fuerant derelicti; & qui sine Deo fuerant dum dominaretur eis peccatum, reducti ad justitiam, conformes Christi, & Christi efficerentur & Dii. Unde scriptum est: Ego dixi, Dii estis.

Considero, Domine, te in illo patibulo ubi videbaris sine adjutorio, quo modo imperatoria potestate latronem præmittis ad regnum: & in cujus assumtione jam manifeste constat quantum apud derelictos profeceris, quorum primus iste gloria & honore coronatus, ipsa die paradisi civis, & domesticus curiæ cœlestis efficitur. Impossibile quippe erat illam sanctam animam tuam teneri ab inferis, de qua ipse ad Patrem dicis: Quia non derelinques animam meam in inferno, nec permittes corrumpi carnem meam in sepulcro: quia ubi in præsentia illius effractis inferis est captivata captivitas, præsentata victrice anima in conspectu patris, ad corpus suum sine dilatione reversa est; & appropinquaverunt saluti, qui longe erant à salute, & inter mortuos liber, morti obnoxios perpetua libertate donavit.

Considero te in cruce de matre solicitum, cui volenti loqui tecum cum evangelizares, negaveras retroactis diebus colloquium, & prætuleras matri auditores verbi, pauperes spiritu; dicens eos tibi esse pro matre & fratribus, qui voluntati Patris obtemperant. Nunc materno moveris affectu, & thalamum humanitatis tuæ cubiculario dilecto commendas, & provides sedulo benedictæ inter mulieres apostolicam clientelam, & obsequium virginis virgini discipulo tradis: [1] ut jam non Joseph, tanti (a) mysterii honoretur præpositura, sed Joannes; quia jam exigebat ratio ut conjugii removeretur opinio: nec ultra pater Christi æstimaretur, qui eatenus vicem patris & conjugis tenuerat. Habebat Joseph in hac Christi dispositione rationabilem contradictionem, cum alteri commendaretur Maria, si se cognovisset carnalem maritum: sed quia in spiritu actum erat conjunctionis illius mysterium, passus est Joseph æquanimiter sibi eum in hoc servitio præponi, quem digniorem se judicabat; & ideo maxime, quia magistri electio sic negotium ordinabat.

[2] Ad hæc sacerdotalis (b) auctoritatis privilegium in medio proferens, mediator inter nos & patrem oras pro his qui ad dolorem vulnerum tuorum opprobria addiderunt; & pro inimicis impetras veniam, supplicas & obsecras, ut hæc eis iniquitas dimittatur, & à morte tua habeantur innoxii ipsi, qui sanguinem tuum super se & super filios suos manere precantur, usque adeo excæcati, ut scelus suum non intelligant, nec odium Christi ipsa mors crucifixi extinguat. Sed caritas tua interim suspendit judicium, & reis ingratisque patientia tua [3] pœnitentiæ providet locum, tempusque reservat, & differt punire dignos exitio; hæc orans ut aperiantur oculi eorum, & agnoscant quæ sit virtus crucis, quæ efficientia sanguinis, quæ magnitudo delicti & doni, gratiæ & peccati. Tanta erat spissitudo velaminis, & crassitudo doctrinæ, qua erant Moyseos scriptura imbuti: ita erant eorum sensus hebetes, & ingenia tenebrosa, ut in verbis legis nihil divinum saperent; nihil aliud quam exterioris umbraculi integumenta viderent, neque ad sacramentorum secreta aliqua intellectus indagine penetrarent. Imo si quis eos vellet in sancta inducere, & introducere in arcana profundaque mysteria; impium judicabant & stultum mel de petra sugere, & de saxo durissimo oleum eliquare. Dimissum est ergo Christo orante peccatum, & ex parte maxima cæcitas illuminata est, & malignantium perfidia demum credidit & intellexit: & de torculari crucis mustum expressit, accepit, & bibit; & in calice quod propinarat Moyses vinum merum à fæcibus segregavit. (c) Ecce plus potuit donum quam delictum, & gratia quam peccatum: quoniam ex debito damnationi obnoxios, gratis sine ullo merito gratia beneficio pietatis absolvit: & judicium imperante Christo misericordiæ dedit locum, & districtionis suæ temperamentum justitia Domino disponente modeste sustinuit.

Jam videt Hebræus, & quicunque de servitute Ægyptia ad repromissæ patriæ libertatem anhelat, quod sanguis Christi efficacius quam sanguis agni illius, quem in Ægypto Israel immolavit, contrarias abigat potestates. Cujus hodie tanta est auctoritas & potestas, ut non solum Israelitica limina muniat, sed etiam ab his qui Israelitice non vivunt, solum sacramenti signum repellat dæmonia: & ubicumque conspecta fuerit, terribilis sit eis sacri nominis virtus & sanguinis nota. Denique quicunque sint sacramentorum ministri; qualescunque sint manus quæ vel mergunt accedentes ad baptismum, vel ungunt; qualecunque pectus, de quo sacra exeunt verba: [4] operationis auctoritas in figura crucis omnibus sacramentis largitur effectum, & (d) cuncta peragit nomen, quod omnibus nominibus eminet, à sacramentorum vicariis invocatum. Et licet indigni sint qui accipiunt, sacramentorum tamen reverentia & propinquiorem ad Deum parat accessum, & ubi redierint ad cor, constat ablutionis donum, & redit effectus munerum: nec alias quæri aut repeti necesse est salutiferum sacramentum.

(e) Jam sanguis tuus, Domine, non quærit ultionem, sanguis tuus lavat crimina, peccata condonat. Clamat sanguis Abel, clamant Sodomorum peccata, & parricidium & libido digna sunt ultione. Tu olim ultionum Deus, modo misereris & parcis his qui offenderunt; sanas contritos corde, & alligas vulneratos; filio prodigo revertenti non improperas luxum; mulieri adulteræ non opponis prostibulum; peccatricis publicæ non recusas servitium; [5] debenti pecuniam dimittis depositum. Judæis perfidis & dedisti gratiam, & dimisisti scelus scelerum & peccatorum peccatum. De latere tuo fons egreditur in vitam æternam prosiliens; & de eadem consubstantiali origine, divisis limitibus, aqua & sanguis emanant, ad

(a) Ministerii, *O. A.* (b) Auctoritas, *Bod.* (c) Et ecce, *O. A.* (d) Conjuncta, *Laud. Bod.* (e) Jam jam, *O. A.*

[1] *Ut jam non Joseph.*] *Pamelius ait*, Hinc colligere non est difficile vixisse Joseph in passione Domini, juxta hujus auctoris sententiam.

[2] *Ad hæc sacerdotalis auctoritatis privilegium.*] *Pamelius ait*, Sic recte Gravius pro *auctoritas*.

[3] *Pœnitentiæ providet locum.*] *Pamelius ait*, Rursus contra Novatianos agit.

[4] *Operationis auctoritas in figura crucis, &c.*] *Rigaltius ait*, In lib. Fabul. August. tractat. 118. in Joan. & serm. 17. de tempore. Chrysost. homil. 55. in Matth.

[5] *Debenti pecuniam dimittis depositum.*] *Pamelius ait*, Forte *debitum*.

1 *Qui*

ad complementum perfectionemque totius justitiæ, sacramenta in perpetuum duratura; & fontis illius ubertas perenni lapsu universam Ecclesiam irrigat & fœcundat. Ex hoc fonte non tantum (a) ablutionis primæ, qua initiantur accedentes ad Christum, undas haurimus: sed & compunctionum & lacrymarum perennes effluunt rivi, & misericordiarum suavitas, & totius pietatis (b) effectus emanat.

Tu, Domine sacerdos sancte, qui in tempore iracundiæ factus es reconciliatio, sancti hujus sanguinis permanentem plenitudinem reliquisti, & beneficium hujus sancti liquoris in perpetuum tradidisti, & constituisti nobis inconsumtibiliter potum vivificum, crucis signum, & mortificationis exemplum. Tu consummatis omnibus vade ad patrem, & trahe nos post te: da nobis in vita præsenti, ut simus sine angaria bajuli crucis tuæ, & comprehendamus cum omnibus sanctis quid (c) latitudo, quid longitudo, (d) quid sublimitas, quid profundum hujus ligni significet; quo conspecto non noceat nobis, neque mordeat coluber solitudinis, sed incolumes per omnia sequamur te; tecum parvuli simus, tecum circumcidamur, tecum baptizemur, tecum jejunemus, tecum lotis pedibus panem angelorum edamus, tecum crucifixi mundo vivamus, tecum Spiritu sancto repleti, & corpore & spiritu in æternum maneamus. [1] Qui vivis, & ultra non morieris in secula seculorum. AMEN.

(a) Absolutionis, *Bod.* oblationis, *Laud.* (b) Affectus, *Bod. Laud.* (c) Sit latitudo, *O. A.* (d) Quid altitudo, *O. A. Bod.*

[1] *Qui vivis & ultra non morieris.*] *Pamelius ait*, Antea erat, *& non ultra morieris:* verum illam germanam esse convincit Remboldus.

(a) DE RESURRECTIONE CHRISTI.

QUÆSITIS Aromatibus ad ungendum Dominum Jesum in monumento positum, sacræ mulieres communicato consilio convenerunt, & repertis ibi sine corpore sudariis, quem non invenere putavere sublatum. Nam & lapis revolutus & vacuum monumentum, simplicibus animis conjecturas hujusmodi opponebant; quod corpus strictum linteis, nisi translatum esset, moveri loco non posset; nec lapis magni ponderis nisi vi humana, ullatenus revolvi potuisset: unde & mane venientes quomodo posset ab ostio monumenti lapis gyrari, anxie causabantur. Sed Dominus qui inspiraverat ut venirent, prævenerat venientes; & egressus de sepulcro vacuum locum reliquerat, apertoque ostio ingredi volentibus liberum dederat aditum, & quasi monebat se alias quæri, qui illis angustiis non poterat occultari. Flebant igitur sacræ fœminæ, quæ eum cui obsequi volebant, se perdidisse putabant; & obriguerant mœstitudine, eo quod devotio sua desiderato frustraretur effectu. Habuerant siquidem eum sicut prophetam, non inferiores fide illis discipulis, qui dicebant, quod Jesus Nazarenus vir propheta fuerat, potens in opere & sermone. Et licet de resurrectione sua ipse tam Apostolos quam reliquos discipulos, in quorum societate istæ esse meruerant, magister providus instruxisset; incusserat tamen omnibus dubietatem & terrorem supplicium crucis & mortis atrocitas: nec tamen ab eorum cordibus avelli poterat dilectio (b) qua adhæserant, & recordatio signorum quæ viderant, & admiratio doctrinæ quam audierant, & conversationis piæ admirabilis sanctitudo qua fuerant informati. Nec dum firmo gressu ibant, sed lababat pes dubitantium, sed quærebant quem amabant, nec maligne desperabant: unde factum est, ut quæstum inventionis dilectionis perseverantia mereretur. Illæ itaque primæ viderunt & cognoverunt quæ ardentius dilexerunt, quæ devotius quæsierunt: illæ sermocinatæ cum Christo, certificatæ quod ipse esset qui à mortuis resurrexisset, nunciant Petro & ceteris, quod Christus resurgens à mortuis jam non moritur. Evangelizarunt viventem, qui mortuus putabatur: nec jam sepulturæ ejus odoramentis corporalibus deserviunt; sed aromatibus firmæ fidei, & certæ spei, & caritatis sinceræ regnanti Domino famulantur, & virtutum fragrantiam non judicato præsentant, sed judici.

Lætantur Apostoli, quos mundus quasi dehiscens terruerat, [1] & quasi dissolutione elementorum quassaretur, omnia præcipiti ruina sterneret, minas horribiles intentarat: solidatisque & compactis cœlestibus & terrenis, æterna redemtione inventa, gratulabundi adorant quem reliquerant; credunt, nec in aliquo hæsitant; assistunt quantum possunt ei, à quo diffugerant. Quem non fragor ille mundi terreret; quando terra tremuit, sol expalluit, & radios lucis suæ sol contenebratus abscondit? Ipsa monumenta lapides sibi superpositos projecerunt; & indignata superior & inferior plaga, tenebris & motibus & scissuris, compassionis suæ & vehementis angustiæ indicaverunt affectum: nec sustinuit intueri mundus perfidiæ Judaicæ scelus; & visa sunt insensata elementa sensu uti abundantiore quam homines, quibus secundum naturam ratio inerat: & crudeliores extitere feris abutentes intellectu; in tantum Christi sanguinem sitientes, ut se ip-

(a) De tribus mulieribus quæ ad unguendum Dominum ad monumentum venerunt, *O. A.* (b) Qua ei, *O. A.*

[1] *Et quasi dissolutione elementorum quassaretur*, &c.] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius *quassarentur omnia*, sed prius malo. Est tamen locus obscurus, præsertim in eo quod sequitur.

 [1] *Filiis*

ipsos maledictione æterna damnarent, & in parvulos suos anathematis illius reliquias immobili stabilimento firmarent.

Sed ne in eorum scelere diutius immoremur, qui repulsi sunt & destructi in finem; quorum parricidalia vota servitium & exterminium meruerant, quos cum Dathan & Abiron (quos ob dissensionis flagitium terra dehiscens vivos absorbuit) constat in tenebris inferi sigillatos: ne tantarum abominationum recordatio paschalem serenitatem interpolet, circa solennitatis inclytæ gaudia devotis & alacribus animis insistamus. Neque enim fas est, ut à nobis aliqua his diebus tristia recitentur: sed sicut [1] filiis Chore datum est ut semper læta canerent & prophetarent, & omnes psalmi eorum attitulati nominibus gaudia prædicant, nec aliqua minantur adversa: ita nos ad Christum pertinentes, cujus sanguine conspersa creditur [2] Adam calvaria, qui sub loco quo crux Domini fixa est humatus traditur ab antiquis; ejusdem sanguinis sanctificati elapsu, lætemur & delectemur in Domino: nec jam amatoribus crucis mors magistri sit horrori, neque pœna sit dolori, nec passio sit pudori; cum hæc omnia vitæ nostræ sint instrumenta: quia mors ejus pro peccatis nostris sacrificium fuit, & (a) pœna crucis excessibus pœna dignis occurrit; labor ejus onera nostra deposuit, dolor ejus nos sanavit, & damnatio indebita nos à damnatione æterna absolvit. Et si quid confusionis visa est in tempore illo pati sancta ejus humilitas, rerum hodie manifestatur effectu quod Apostolus ait: stultum hujuscemodi sapientius esse hominibus, & infirmum fortius omni fortitudine, per quod reprobata sapientia hujus mundi, & de sapientibus & potentibus (b) in nomine crucifixi pauperes spiritu potentissime triumpharunt.

(c) Cantemus igitur Domino, gloriose enim honorificatus est. Liber populus egreditur de Ægypto, Moyse duce: mare fit pervium; columna flammea nocte coruscans Israeliticum antecedit exercitum; stat à dextera & læva mare suspensum, desiccato luto profundi, inoffensum abyssus dat transitum: & egresso populo Dei, Pharaonem cum populo suo repentina mole illapsum pelagus intercludit. Jam præcesserat agnus quem Israel in Ægypto immolarat, cujus sanguine limina rubricata percussor angelus non est ausus attingere: nec exterminatoris gladium populus formidabat, cui & de spiritalibus nequitiis parabat victoriam, illud sine macula sacrificium, & mare divisum, & totum Ægypti robur extinctum.

Primum illud antiquum pascha his miraculis coruscavit, & excluso fermento, præceptum est ut horum dierum celebritas ageretur in azymis: nec solennitatis hujus gaudia servilibus operibus (d) fuscarentur, nec omnino aliqua tantæ sinceritatis gloriam malignitas inquinaret. Certa data est ex lege distinctio, quæ esset paschalis oblatio, & tempus, & locus, & modus; quando, vel ubi, vel quomodo sacra deberet hostia immolari. Victima, agnus, locus, una per singulas familias domus; caro non elixa, sed assa, hora vespertina. Hæc cum eo tempore fierent in figura, quod nos in veritate agimus, typice loquebantur: & dirupto in Christi morte templi velamine, verus agnus solus inter filios hominum sine macula Christus ætate ultima in qua mundi vesperascit conditio, ab una populi Christiani familia in unitate Ecclesiæ assus in cruce, projectis foras hæreticorum fermentis, sinceræ fidei solidata compagine, incomsumtibiliter editur, creditur, & tenetur.

Nova & vetera sub hoc nomine convenerunt: egreditur Israel de servitute Ægypti; exit populus Dei de regno diaboli: baptizantur in nube; & mari Hebræi & jam Spiritu sancto & sanguine Christi mundatur à peccatis populus Dei: ex diversis familiis, una fit domus, una fit tribus, unus est cibus, significantia & significata, res & signa, [3] virtus invisibilis & visibilia sacramenta sic faciunt unum corpus, sicut caro & spiritus, &, quod videtur, in nomine & virtute Christi corpus censetur. In hac rerum convenientia honorificatus est Christus, & gloriosæ laudis triumphos lætabunda hodie canit Ecclesia, [4] in lapide angulari consocians disjunctos olim parietes; quos in unum mirabilis artifex fuso sanguine glutinavit, & reprobato diu à malignis fidei fundamento, caritatis suæ nexibus divisas copulavit macerias, & redegit partes in totum, & multa in unum; & facti sunt una domus confœderati parietes, & stabile fundamentum. Honorificatus est Christus resurgens à mortuis, victor mortis, spolians inferos, & captivos præmittens ad superos. Hucusque per humilitatis gradus ascendens, modo gloria & honore coronatus, nil mortale, [5] nil passibile retinens, impassibilitatis & immortalitatis donavit nos gloria, & resurgentes in beatitudine constituit sempiterna.

Resurrexerunt quidem ante Christum, sed in nomine & fide ejus, sub Helia vivente in corpore, unus: & Helisæo vivo & mortuo, duo qui obierant: sed ad mortem quam gustaverant, iterum redierunt. [6] Resurrexit & Lazarus, & alii nonnulli ad imperium Christi: & aliquo tempore beneficio vitæ usi, iterum ad funera rediere. Res quidem honorabilis & dominatio potestativa fuit, ad corpus exanime spiritum revocare: sed resurrectionis hujus cujus sunt in Christo primitiæ, incomparabilis est dignitas; quam nec sequitur corruptela, nec dissolvit antiquitas, nec aliqua mutabilitas labefactat. Mirati sumus in transfiguratione quæ facta est in monte præsentibus Apostolis Petro, & Jacobo, & Joanne, quando sicut sol resplenduit facies Salvatoris, & vestimenta ejus candorem omnem exuperantia Apostolorum hebetavere conspectum: sed momentaneus ille decor imaginem, non speciem; similitudinem, non substantiam; partem, non plenitudinem transformationis mirifice explicavit: sed neque eandem gloriam quam ante (f) ostendit; sed quod

(a) Pœna excessibus, *O. A. Laud.* (b) *Sic O. A. Imp.* & nomine. (c) Cantemus Domino, *O. A. Bod.* (d) Obfuscarentur, *O. A.* (e) Quod non videtur, *O. A.* (f) Ostendit Apostolis, *O. A. Bod.*

[1] *Filiis Chore datum est, ut semper læta canerent.*] *Pamelius ait*, Psalmos filiis Chore articulatos, videtur ipsis auctoribus adscribere.

[2] *Adam calvaria.*] *Pamelius ait*, Hieron. non satis quidem probat hanc sententiam in Matth. dicens sepultum Adam juxta Hebron & Arbeæ, sicut in lib. Josue legitur. Præter tamen Epiphan. contra Tatianum (ad cujus verba videtur alludere Hieron.) Origenes tract. 35. in Matth. Athanas. de passione Domini. Ambros. epist. 19. Chrysost. in Joan. cum Theophylacto & Euthymio, & August. serm. 71. de tempore, idem cum hoc auctore sentiunt.

[3] *Virtus invisibilis & visibilia Sacramenta.*] *Pamelius ait*, Ita prorsus cum Cauchio, pro, *invisibilia sacramenta*, vel ob id quod sequitur: *quod videtur, & nomine & virtute Christi corpus censetur.* Quæ verba mire faciunt contra Calvinistas.

[4] *In lapide angulari*, &c.] *Pamelius ait*, Locus obscurus, cum Ecclesiæ adscribatur, quod Christi peculiare est.

[5] *Nihil passibili retinens.*] *Pamelius ait*, Manutius vitio operarum habebat, *nisi*.

[6] *Resurrexit & Lazarus.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius, *surrexit*: at prius placet.

quod videre consueverant, hoc viderunt, & dilata est claritatis illius quam nobis pollicitus est plenitudo, quæ in se erat perfecta & (a) à nobis expectatur perficienda, lucidior & sincerior quam æstimari possit ab aliquo, vel quam illa etiam claritas intimaverit, cujus primitias in Christo transformato accepimus.

(b) Opus inclytum & nobile plasma primi hominis conditio fuit, sed quasi seminarium reformationis hujus. Illa prima formatio imaginem & similitudinem artificis ad veritatis essentiam pertrahebat, paulatimque consummata prodiit species, & apparuit candor quem occultabat immortalitas, qua absorpta est eadem quidem & non alia humanitatis natura; sed sanato morbo quo periculis tenebatur obnoxia, sana & incolumis stabili felicitate, corpore & anima idem sapientibus, in nullo dissentientibus; præceptis duplicibus stolis, conspectibus divinis assistit.

Agunt in cœlestibus hæc paschalia gaudia ipsi angelici spiritus, & resurgentis Domini gloriam admirantur; lætantur & delectantur in eo, quod forma servi reversa sit in formam Dei, & exinanitio humilitatis ad depositæ altitudinis redierit majestatem. Sed & in hoc multiplicata sunt gaudia, quod ab his pro quibus se humiliaverat, [1] tantæ excellentiæ beneficium dignatur esse commune, & partiri nobis suæ abundantiam voluit claritatis: ut post resurrectionem corpus non aggravet animam, sed sit caro sine mole & pondere, agilis & mobilis, nullis clausa obstaculis, visu & auditu penetrans omnia & attingens, quocunque voluerit sine impedimento discurrens. Inerit resuscitatis corporibus nulli vanitati subjecta libertas; & quæ cogi non possit ad aliquid, in nullo laborans, jam à spe educta, re ipsa perfruens, nulla expectatione suspensa, & in pace quietissima confirmata, omnisque expers formidinis, in spiritalibus deliciis jugis illa mansio reflorebit.

Quam mirabilis est scientia tua Deus, confirmata est super nos, nec possumus ad eam attingere. [2] Hæc sapientiæ tuæ altitudo, (c) qua mundum non ex præcedente materia, sed solo verbi tui condidisti imperio: creaturis vero corporalibus ex mundi essentia dedisti initium, suis incolis singula elementa adornans, hominem quem de mundo fecisti, cunctis in terra & aquis & aere viventibus præficiens, ita ut suo præposito singula in suo genere ministrarent. Tu aliis vitam temporalem, aliis procurasti perpetuam; admirabili ordine quædam mutans & renovans: & præfinito tempore metam irrationabilibus omnibus præfixisti & terminum, quem transire non possit dissolutioni conditio destinata. Homo quia ex cœlesti & terrena materia compactus est, vestitus extrinsecus pelle & carnibus, tempus accepit, quo te jubente, redderet terræ quod de terra assumserat, & ad immaterialem originem reverteretur spiritus, cujus natura dissolutionis non admittit injuriam. Corpus putredine, & caro vermibus consumenda, secundum naturæ suæ rationem æternitatis [3] non poterat privilegio perfrui, & quod sibi jure non competebat, à conditore nequibat exigere; neque ulla eorum interrogatio super hoc merebatur responsum. Sed tu, optime Domine, ultro gratiam volens dare spiritui, decrevisti clementius, ut ex societate & clientela quam reddiderat animæ caro, aliquid ei commodi proveniret: & quæ ei vehiculum fuerat & particeps studiorum, in recompensatione ministerii, iterum dilecto accolæ consociata, pudica & pacifica rediret, nullas secum revehens contumelias, quibus deinceps quietis internæ concuteret puritatem. Sed & hoc, Domine, ad cumulum beneficii addidisti, ut inter legem carnis & spiritus nulla postmodum esset diversitas, sed una utriusque ex lege tua sancta firmetur, nec post initum fœdus ulla iterum inter eos recrudescat rebellio; sed per manum tuam reconciliatio ordinata stabilis in perpetuum perseveret. Te igitur jubente, terra fit caro, & expulsa de domo iterum (d) conjungatur viro, non jam ancilla, sed libera: & habitant unius moris in domo murmurationibus consopitis, quas olim compugnantes inter se concupiscentiæ concitabant.

Quis, domine Deus, considerare hæc opera tua sufficit? & quis lutum coagulare potest in carnem? quis formare potest in hominem, quis infundere animam, quis reddere vitam, quis dare æternitatem, quis addere felicitatem? [4] Ad hunc proventum humana (e) laborat creatio, hæc semper fidelium expectatio fuit. Hoc optabat rex ille humilis qui se noverat imperfectum, ut adderes conditioni tuæ quod deerat, & perficeres & solidares opus tuum, quod corruptibilitas & mortalitas assidue conviciis multis solebant affligere, & variis opprobriis consueverant infestare. Tu morti imperas, & absorpta eliditur: inanescit corruptio, ubi æger te medente sanatur. Gustavisti mortem pro filiis hominum; ut qui tecum mortui erant, tecum viverent, & participes tribulationum, etiam consolatione gauderent. Resurrectio quidem communis est, & ante tribunal Christi necesse est in corpore justos stare & impios, Dei hoc dictante justitia, ut pietas & impietas in operatoribus debitis stipendiis donarentur; & qui finem habere contemserunt in malis, infinita clauderentur ultione in pœnis; & qui gloriati sunt in cruce, cum crucifixo regnantes beatæ fierent perennitatis participes. Non sunt participes hujus gaudii, quos damnat ambitio: non potest furtivos habens loculos, paschalibus solenniis interesse. Nihil proditor & venditor magistri, fermentator profanus commune habet cum azymis: omnis immundus in anima ad esum hujus agni prohibetur accedere. Nulla ad hanc lætitiam perfidia recipitur; omnis malignitas excluditur: calciatus pedibus [5] ad evangelizandum paratus, accinctus renibus & sanctimoniæ destinatus, habens baculum in manibus, & festinans ut Ægypti deserat idola, sequens Moysen, nec formidans viæ discrimina, quisque purus & sincerus, sine fraude homo verus, accedat & edat: & securus quod resurgat, mortem optet, ut attingat, ad æterna gaudia, in quibus est vita nostra sursum manens, & nos trahens ad bona cœlestia. Qui vivit, & regnat Deus (f) per omnia secula seculorum.

DE

(a) In nobis, *O. A.* (b) Opus inclytum. *Hæc & sequentia ad paragraphi finem ex MSS. supplevimus.* (c) Qui, *O. A. Laud. Bod.* (d) Conjugatur, *Laud.* (e) Laborabat, *Laud. Bod.* (f) Per infinita secula, amen, *Laud.*

[1] *Tantæ excellentiæ beneficium dignatur esse commune.*] *Pamelius ait*, Depravate prius lectum: *dignatus.* significat asterisco suo Manut. illud ergo cum Cauchio reponimus.

[2] *Hæc sapientiæ tuæ altitudo, qua.*] *Pamelius ait*, Hoc quoque lego pro *qui.*

[3] *Non poterat privilegio perfrui.*] *Pamelius ait*, Hoc etiam pro, *non poterant*, quia sequitur *nequibat*, & rursum *merebatur.*

[4] *Ad hunc proventum humana laborabat creatio.*] *Pamelius ait*, Hoc reposuimus ex Remboldo, pro, *laborat*, quia sequitur, *fuit*, & *optabat.*.

[5] *Ad evangelizandum paratus.*] *Pamelius ait*, Sic recte Gravius & Morelius, pro *peractus.*

(*a*) DE ASCENSIONE CHRISTI.

CElebrata in cruce solenni victoria, cum jam templum corporis sui, quod persecutio Judæorum [1] effoderat, Dominus reparasset; noluit statim ad Patrem ascendere, & glorificati corporis præsentiam inferre cœlestibus: sed necessaria dispensatione discipulorum infirmitati consulens, utiliter distulit; & quadraginta diebus in terra conversatus, & visus (*b*) est sæpe, & locutus cum Apostolis, & manducavit & bibit; & vulnera quæ ad dubietatem eorum tollenda, in corpore reservarat, & videnda & palpanda exposuit & impleta in se quæ in scripturis erant prædicta, evidentia (*c*) rerum Dominus noster edocuit. Ad hoc necessaria fuit hujus temporis mora; ut recollectis quos in fugam timor impegerat, quos supplicium crucis terruerat, in multis argumentis apparens, mentes quæ diffidentia titubaverant, solidaret: nec esse phantasticum, sed verum corpus quod surrexerat, tam comessationibus quam contrectationibus probaret. Ad hoc dilata est ascensionis gloria, ut sub hoc dierum interstitio præcedens doctrina (*d*) effectibus firmaretur, imo ut discipulorum desideria recessionem ejus corporalem ambirent; quia spiritalis præsentiæ plenitudo quamdiu (*e*) conspectu carnis præsens aderat, adventare non poterat: & paulatim in hoc conducti sunt, ut libenter consuetudine convictus assueti carerent, cum inhabitator Spiritus sanctus eorum animas possidens, invisibili accessu sinceriores eis effectus (*f*) infunderet, & aperiret interiores oculos ad intuendum intellectu puro Patrem luminum, & substantia rerum sperandarum proposita apparentia sepeliret: nec incertitudinis scrupulus superesset, cum Dominus & magister, quem verum hominem probaverant, eis videntibus cœlum ascenderet; sed jam securi se crederent secuturos, nec esse impossibile quin & ipsi in carne & spiritu ad superos transferrentur.

Omnibus itaque ad tam delectabile spectaculum (*g*) aggregatis: Ascendo, inquit, ad Patrem meum & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Horum verborum auctoritas, cum jam eorum virtutem Spiritus sanctus intimasset, omnem poterat excludere diffidentiam, & hilarescebant animi eorum paternitatis divinæ illustrati honore, & fraternitatis Christi honorati consortio, cùm audirent & crederent se filios Dei & fratres Christi, in quo omnis excellentiæ plenitudo & sufficientia inerat. Nec jam quasi idiotæ & hebetes huic verbo applaudebant carnaliter: sed subtilissime generationem & dignitatem creaturæ à voluntate & nutu creatoris habuisse initium, & imaginem & similitudinem Dei in interiori homine videbant; & dinoscebant intellectu potius quam visu, quam affinitatem habeant inter se pater & filius; & quia substantivo & naturali filio filii adoptivi conformes, à prima origine multa (*h*) habeant ex natura, & multa ex gratia.

Sane hujus generositatis consortium, secundum quam simul cum Christo filii Dei sumus, nobilitatem existentiæ nostræ exponit & intimat: in quo honore si manserimus non degeneres, constat omnino non posse patrem dissidere à filiis, sed deiformibus tutum esse ad paternitatem accessum; nec posse pati, ad hæreditatem possidendam dispositos, in petitionibus divinis repulsam. Sed in quibuscunque filius filialiter genitorem appellaverit; necesse est bonitatem largitoris juste supplicantis prosequi voluntatem; [2] maxime cum ipse pater qui largitur, (*i*) ista suggerat peti quæ non differt benigne largiri. Et quidem paterna (*k*) caritas bonis filiis & hæredibus maxime delectatur: & hoc gloriæ Christi unigeniti dilectio accumulat, quod beatitudinis suæ non patitur esse solitariam magnitudinem, sed addit fratres; non qui minuant quasi divisam in plures excellentiam, sed qui altitudinem divitiarum ejus exornent participes & consortes. Quod cum ipsum qui pater est, constet esse Deum, & eum Deum nostrum, sicut & suum filius attestetur: in eo quod filii sumus, ipse nos possidet: in eo quod noster est Deus; (*l*) quod nostrum est, ipsum cujus proprii sumus, proprie possidemus.

Dico igitur Domino meo: Deus meus es tu, & dicit mihi Dominus meus: Ego Dominus Deus tuus. Homo, cujus Deus est: quid amplius quærit? Si sufficis tu Deo, sufficiat tibi Deus. Bonorum tuorum Deus non indiget, nec conferre potes ei quippiam, nec auferre. Si esurierit, non dicet tibi. Ejus est orbis & plenitudo ejus, & magnitudinem ejus cœli cœlorum non capiunt. Non infirmatur, non eget indumento vel cibo; omnia scit, omnia potest, omnia continet: in ipso omnes vivimus, movemur & sumus. Quid tu ei quasi indigo conferes? Te solum bonitate, non necessitate desiderat. Scriptum est, & ipso jubente tabulis insculptum lapideis, ut diligas eum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Dilige, & diligeris: prope est merces tua, in manibus porrigitur præmium. Esto tu Dei, & erit Deus tuus. Impar sane commercium, pretium inæquale: sed qui pro nobis triginta argenteis appretiatus est, (*m*) hoc in pretio hujusmodi intelligi voluit, ut adimpletio legis quæ in proximi dilectione consistit, ternario & denario figurata, fide & opere mereretur conditori suo uniri & (*n*) jungi, ut haberet homo Deum proprium suum, cui se proprie & singulariter obtulisset: intelligi voluit, quanta fuerit in pretio quod pro eo datum est, & in eo quod ipse dedit pro mundo dissimilitudo, cum ipse exiguo argenteo emtus & venditus, tanto pretio damnatos redimeret, ut dubium esse non possit, quin pretii magnitudo superaret negotium; nec æquari posset damnum, quod omnino damnatio justa meruerat, obedientiæ Christi, quæ gratis usque ad mortem progressa est, & ultro solvit quod non debebat.

His intellectis Apostoli sicut filii prophetarum olim verum Heliam ascensurum sciebant, & horam illam præstolabantur gaudentes: nec jam anxiebantur partu-

(*a*) De ascensione Domini, *Laud.* (*b*) Est &, *Laud.* (*c*) Rerum edocuit, *Laud.* (*d*) Affectibus, *Laud.* (*e*) Conspectui, *Laud.* (*f*) Funderet, *Laud.* (*g*) Congregatis, *Laud.* (*h*) Habebant, *O. A. Bod.* (*i*) Justa, *O. A. Laud. Bod.* (*k*) Claritas, *Laud.* (*l*) Quasi nostrum ipsum, *Laud.* (*m*) *Hæc in impressis desiderata ex MSS. restituimus.* (*n*) Conjungi, *Laud.*

[1] *Effoderat.*] *Pamelius ait*, Forte *perfoderat.*

[2] *Maxime cum ipse Pater, qui largitur ista.*] *Pamelius ait*, Ita prorsus lego, pro *qui largitur justa.*

1 *Mi-*

turientes, sed exorta lætitia parati erant prosequi recedentem: [1] minime dubitantes, quin & ipsi post modicum conversationis hujus, postquam de torrente passionis in via hac bibissent, exaltato capite & (a) erecto, se ad cœlestia Dominum secuturos. Elevatis igitur manibus hæreditariam eis benedictionem relinquens, non (b) manufacto vehiculo, nec auxiliaribus carpentis evectus est Christus: sed naturæ divinæ propria usus virtute, carnem cœlo intulit, & corpus glorificatum patris conspectibus præsentavit. Non indiguit vectoribus angelis, qui offendicula tollentes è medio, ferrent eum in manibus; sed præcedentes & subsequentes applaudebant victori, & concinentes in jubilatione, modulabantur canticum novum, & implebat cœlos consonantiæ illius harmonia: thronis & dominationibus parantibus filio juxta patrem consessum; cherubim & seraphim pedes pacificos ambientibus, radiantibus undique divinis claritatibus, & splendoribus supercælestibus; quos nec ardor perseverans consumit, nec turbinis alicujus afflatus extinguit, nec interpolatio caliginis ullius abscondit.

Celebrat tanti triumphi magnificentiam lætabundus cœlestis exercitus; & qui descendenti coram pastoribus Bethleemitis decantaverunt in sublimi præconia, modo expressioribus conatibus, & intensioribus jubilis revertenti ad patrem solenniora obsequia impendebant, & festivis affectibus venerabantur hominem supra se sublimatum, quem gloria & honore coronaverat pater, [2] ad dexteram suam collocatum: hoc dato ei privilegio singulari, ut in nomine ejus omne genu flecteretur, & super omne nomen ejus nomen excellentius coleretur. Quanta in ejus susceptione in cœlis jucunditas fuerit, nemo sufficit enarrare. Rei hujus magnificentia omnem superat intellectum. Si linguis hominum vel angelorum quis eloquatur, vel ad hoc cujuslibet elaboret acumen ingenii, ut definire velit quæ patris in reditu filii hilaritas fuerit: aut si forte illud sempiternum gaudium aliquod tunc admiserit incrementum, si stabilitatis æternæ se aliquo modo (d) mutare possit immobilis magnitudo; scrutator ille majestatis opprimetur à gloria: & verendum est ne dum vehementius exprimit ubera quam oportet, sanguinem pro lacte emungat.

Attamen invisibilem Deum visibilem filium recepisse ad dexteram suam, manifestum est; & humilitatem carnis nostræ throno judiciario honoratam, paternæ complacuisse altitudini; [3] duo genera gentium civitati supernæ, de qua gloriosa dicta sunt, deinceps (c) assignari, & esse supra mansionarios homines & angelos, & beatitudinis illius gloriam (f) his duobus ordinibus in perpetuum frequentari. Hæc merces obedientiæ Christi, hæc crucis & mortis stipendia, (g) hic passionis labor promeruit; ut corpus humilitatis nostræ fieret corpori claritatis Christi conforme, & mortale hoc indueret immortalitatem, & corruptibile incorruptionem: & fierent homines cum Christo in cœlestibus judices, qui cum eo judicia pertulerant malignorum, & extiterant usque ad mortem tribulationum consortes. Hac die primum invecta (h) est in cœlis hæc novitas inaudita; & gavisus est pater hæreditate amplificata, sobole multiplicata, promissionibus quas locutus fuerat in Prophetis, redditis & completis.

Solum ad hæc quæ prædicta sunt, restat judicium, & examinationi ultimæ adhuc reservant antiqua (i) oracula locum. De judicio quippe & angustia, Christo sublato, superest post misericordiæ tempora quæ ad finem festinant, ut (k) justitiam comitetur judicium: & habeant singuli quod merentur, & honoretur honore dignus, & contemtor confundatur inglorius. Hoc & duo angeli Christo ascendente testati sunt, quia qui judicatus abibat, judex esset terribilis rediturus; & videret collecta in unum generalitas hominum, quas foderat manus, quod terebraverat latus, faciem quam conspuerat, & prolata in medium inflexibili sententia, occurrentibus salvatori electis, remaneant impii infinitis deputati tormentis. Quanta illud edictum sequentur lamenta, illius ultimæ tubæ clangor quam horribilis erit; continuus erit & superfluus illarum lacrymarum decursus. Stridorem illum dentium flammæ inextinguibiles agitabunt. Immortales miseri vivent inter incendia, & inconsumtibiles flammæ nudum corpus allambent. Ardebit purpuratus dives, nec erit qui æstuanti linguæ stillam aquæ infundat. In proprio adipe frixæ libidines bullient, & inter sartagines flammeas miserabilia corpora cremabuntur: & omni tormento atrocius desperatio condemnatos affliget.

Non miserebitur ultra Deus, neque tunc audiet pœnitentes, sera erit illa confessio: & cum clausa fuerit janua, frustra carentes oleo, acclamabunt exclusi. Nullum ibi refrigerium, nullum remedium: semel Christus descendit ad inferos, ulterius non descendet. Non ultra videbunt Deum in tenebris sigillati: irregressibilis erit illa sententia, & immutabile judicium, & stabit damnationis hujus immobile constitutum. Exultabunt sane Sancti in gloria, videbunt Deum & gaudebunt, lætabuntur & delectabuntur & fruentur gloria, & in felicitate jucundabuntur æterna. Ibi non gustabunt quam suavis sit Deus, sed implebuntur & satiabuntur dulcedine mirifica: nihil eis deerit, nihil oberit, omne desiderium eorum Christus præsens implebit. Non senescent, non tabescent, non putrescent amplius: perpetua sanitas, & felix æternitas beatitudinis (l) illis sufficientiam confirmabunt. Non erit concupiscentia in membris, [4] non ultra ulla exsurget (m) rebellio carnis, sed totus hominis status pudicus & pacificus, sana ex integro natura, sine omni macula & ruga deinceps permanebit. Erit denique Deus omnia in omnibus, & illius præsentia omnes animæ & corporis implebit appetitus; cessabuntque de cetero consummatis omnibus ministratorii angelicarum virtutum discursus: & impleta ordinataque omnino civitate Dei, nec innovabitur, nec mutabitur ultra fixæ & consummatæ beatitudinis status. Ei igitur, ante cujus tribunal stabimus, qui nunc vultui Dei apparet pro nobis, cui de nobis tanta cura fuit, ut pro nobis vellet nasci & mori, in præsenti quæsumus, ut cura sit curandi nos, & nobis auctoritatem & potestatem judicandi nosmetipsos & corrigendi concedat; ut in illo terribili judicio suo inter electos asciti & congregati, liberi à servitute & captivitate peccati, cœlestibus civibus conjungamur, & fruamur bonis, quæ ipse diligentibus se repromisit, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit.

[1] DE

(a) Erectos se, *Laud.* (b) Manifestato, *Laud.* (c) Et ad, *Laud.* (d) Se mutare, *Laud.* (e) Assignare, *Laud.* (f) Ab his, *Laud.* (g) Hoc, *O. A. Laud. Bod.* (h) Est cœlis, *Laud.* (i) Judicia, *O. A.* (k) Justitia comminetur, *Laud.* (l) Illius, *O. A. Laud. Bod.* (m) Vel rebellio, *Laud.*

[1] *Minime dubitantes quin & ipsi.*] *Pamelius ait*, Omnino solœcismus est, nisi omittatur illud; *quin & ipsi.*

[2] *Ad dexteram suam collocatum.*] *Pamelius ait*, Omisi voculam, & superfluam cum Cauchio.

[3] *Duo genera gentium &c. assignari.*] *Pamelius ait*, Hoc reposui pro *assignare.*

[4] *Non ultra ulla exsurget rebellio carnis.*] *Pamelius ait*, Non recte in Gravio omissa fuit vox *ultra.* Nam habet eam Reinboldus.

DE
SANCTO SPIRITU.

ADESTO sancte Spiritus, & paraclesin tuam expectantibus illabere cœlitus. Sanctifica templum corporis nostri, & consecra in habitaculum tuum; desiderantes te animas tua præsentia lætifica; dignam te habitatore domum compone, adorna thalamum tuum, & quietis tuæ reclinatorium circumda varietatibus virtutum: sterne pavimenta pigmentis, niteat mansio tua carbunculis flammeis & gemmarum splendoribus; & omnium charismatum intrinsecus spirent odoramenta: affatim balsami liquor fragrantia sua cubiculum tuum imbuat: & abigens inde quidquid tabidum est, quidquid corruptelæ seminarium, stabile & perpetuum hoc facias gaudium nostrum, & creationis tuæ renovationem in decore immarcescibili solides in æternum. Interfuimus sacræ verbi infantiæ, & puerperio virginis obsecuti sumus. Cum cœlesti militia gloriam decantavimus parvulo; confessi sumus omnipotentem, quem in cunabulis vidimus vagientem. Circumcisionis celebravimus sacramenta, & truncato præputio voluptatum, sanctimoniæ didicimus mancipari. Interfuimus baptismati Salvatoris, & audita patris voce de cœlis, ad obediendum Christo traditi sumus, & instructi cœlitus quo modo patrem & filium dilectio jungat & uniat; ita ut in ipsis nominibus intimetur distinctio personarum, & naturæ unitas evidentissime innotescat. Sed & Spiritum sanctum in specie columbæ inter illa mysteria vidimus, & intelleximus ex illa specie, gemitus pœnitentiæ & desideria contemplationis divinæ, ex simplicitate cordis & innocentia vitæ immaculatæ incessanter prodire; & neminem nisi suspiriis hujusmodi præcedentibus, & inspiratione divina monente, posse ad cœlestia aspirare; ut suspiratio, & inspiratio, & aspiratio à sancto Spiritu & causam habeant, & effectum, & materiam, & proventum. Secuti quoque sumus in eremum Dominum jejunantem, & repulsa potenter diaboli vidimus tentamenta. Interfuimus cœnæ, & de calice Domini bibimus; pedes lavimus; mortui sumus cum Christo, & ecce vivimus: prosequimur ascendentem, & præstolamur promissum nobis Spiritum sanctum; cujus unctio nos de omnibus doceat, qui invisibili magisterio nos doceat, & cœlestibus instruat disciplinis: qui carnales hebetet sensus, & conterat appetitus.

Hic Spiritus sanctus ab ipso mundi initio aquis legitur superfusus; non materialibus aquis quasi vehiculo egens, quas potius ipse ferebat, & complectentibus firmamentum dabat congruum motum, & limitem præfinitum. Hujus sempiterna virtus & divinitas, cum in propria natura ab inquisitoribus mundi antiquis Philosophis proprie investigari non posset; subtilissimis tamen intuiti sunt conjecturis compositionem mundi; compositis & distinctis elementorum affectibus præsentem omnibus animam affuisse, quæ secundum genus & ordinem singulorum vitam præberet & motum, & intransgressibiles figeret metas, & stabilitatem assignaret, & usum.

Hanc vitam, hunc motum, hanc rerum essentiam animam mundi Philosophi vocaverunt; putantes cœlestia corpora, solem dico & lunam & stellas, ipsumque firmamentum, hujus animæ virtute moveri & regi, & aquas, & terram, & aerem hujus semine impraegnari. Qui si Spiritum, & Dominum, & creatorem, & vivificatorem, & nutritorem crederent omnium quæ sub ipso sunt, convenientem haberent ad fidem accessum. Sed abscondita est à sapientibus & prudentibus tantæ rei majestas: nec potuit humani fastus ingenii secretis interesse cœlestibus, & penetrare ad superessentialis naturæ altitudinem; & licet intelligerent quod vere esset creatrix & gubernatrix rerum divinitas; distinguere tamen nullo modo potuerunt quæ esset deitatis trinitas, vel quæ unitas, vel quæ personarum proprietas. Superferebatur quidem elemento purificatorio Spiritus sanctificator, jam tunc baptismi virtutem enuncians. Jam tunc illa præfigurabantur tempora quibus arca Noe aquis invecta diluvii, viri justi familiam conservavit illæsam; abolita generatione adultera, qui in filiabus hominum bestiali petulantia effrænes, imprudenter se illis commiscuerant, nec divinos, nec humanos in flagitiis publicis verebantur aspectus. Arcam illam quæ typum gerebat Ecclesiæ, Spiritus sanctus, & tunc regebat, & adhuc regit, extra quam quisquis perfidus evagatur, involutus fluctibus mergitur in profundum; & impossibile est eum vivere, cui non superfertur spiritus vitæ, cujus vivificus calor animat omnia, & fovet, & provehit, & fœcundat. Hic Spiritus sanctus omnium viventium anima, ita largitate sua se omnibus abundanter infundit, ut habeant omnia rationabilia & irrationabilia secundum genus suum ex eo quod sunt, & quod in suo ordine suæ naturæ competentia agunt. Non quod ipse sit substantialis anima singulis, sed in se singulariter manens, de plenitudine sua distributor magnificus, proprias efficientias singulis dividit & largitur; & quasi sol omnia calefaciens, subjecta omnia nutrit, & absque ulla sui diminutione integritatem suam de inexhausta abundantia, quod satis est & sufficit omnibus, commodat & impartit.

Hic Spiritus rubri maris aquas siccavit, & suspensis hinc inde vehementibus fluctibus, ab ollis carnium & Ægypti pulmentariis populum ad spiritalem eremi (a) libertatem eduxit incolumem; & alimoniis cœlestibus pavit, manna quasi rorem matutinum infundens graminibus, quod colligi jussum est ad mensuram. Aderat plena mensura per totam hebdomadam vacante sabbati die; cui sexta præcedens dies consueti victus duplicans quantitatem, octavæ præfigurabat quietem, in qua absque labore & sollicitudine in deliciis epulabuntur electi, & (b) saturabuntur in terra sua duplicia possidentes, corporis & animæ felici perennitate, & perenni felicitate ditati.

Hic est Spiritus sanctus, quem Magi in Ægypto tertii signi ostensione (c) convicti, cum sua defecisse præstigia faterentur, Dei digitum appellarunt, & antiquis Philosophis ejus intimarunt præsentiam defuisse. Et licet de Patre & filio aliqua sensissent Platonici: spiritus tamen tumidus & humani appetitor favoris sanctificationem intellectus divini mereri non potuit: & ubi ad profunditatem sacramentorum ventum est, omnis eorum caligavit subtilitas, nec potuit infidelitas sancti-

(a) Cibum, *Laud.* (b) Satiabuntur, *Laud.* (c) Victi, *Laud.*

ſanctitudini propinquare. Hic digitus Dei, mundanæ judex & vindex perfidiæ, novi tempore teſtamenti potenter expellit dæmonia: nec laborat agendo, ſed ſolo nutu perficit omnia: quod dicit, facit; quod jubet implet; ſecreta indicat, pandit occulta, revelat ignota: hebetat acutos, & perſpicaces confutat. Hoc digito in lapideis tabulis lex primum conſcripta, quinquageſimo die poſt egreſſum Iſrael de Ægypto in monte Sina Moyſi eſt commendata: ſed populus nequam & gens duræ cervicis, à quorum animis terror ille receſſerat, quem mons ardens, & flammea juga, & clangor buccinæ, & lampades coruſcæ, & horrenda tonitrua nuper incuſſerant, in apoſtaſiam converſi, & de Moyſis reditu deſperantes, lege divinitus miſſa indigni judicati ſunt, quia in oculis eorum Moyſes frangens tabulas, tam verba quam inſtrumenta comminuit & delevit. (*a*) Quin etiam ſceleris ultione patrata, reverſus in montem ad Dominum, quadraginta diebus jejunans & colloquens, tandem obtinuit, ut ipſe alias ex ſaxo ad inſtar priorum exciderit tabulas, in quibus eandem quæ in primis fuerat, ſcripturam inſculperet & formaret. Factumque eſt mirabili diſpenſatione ſuperni judicii, ut lex quam Sanctus ſcripſerat Spiritus, deleretur: & quam manus humana reſtituit, in poſterum teneretur. Quod ea ratione credi poteſt ſic actum, ut populus prior ſecundum carnem ambulans & vivens, divinis colloquiis & ſpiritalibus mandatis oſtenderetur indignus; nec poſſe mentes perfidas ſancta percipere, nec intelligere ſacramenta, quæ exemplarium tegmine velabantur. Porro teſtamenti novi quæ Chriſto evangelizante patuit veritas verbo Chriſti prolata, indiſſolubilis permanſit, & ſolida deinde ſtabilitatis perpetuæ auctoritate fulcita eſt, eo quod oblatam gratiam humiles ſuſceperunt, & quod filius inter pauperes ſpiritu invenit ſibi domum in qua caput reclinaret: & merito reprobatos viſibiles tabulæ inviſibilis Dei indicant contemtores, & ampliori dignos honore incarnati verbi credulos auditores, & devotos veneratores.

Lex igitur à paſchalis agni immolatione die quinquageſimo datur: & Pentecoſtes nomen tantæ rei ſolennitas ex lege accepit, in ipſo dierum numero ſacramenti magni complicans rationem. Septenarius quippe numerus ſepties revolutus, quinquageſimum efficit, addito monade; qui præſentis ſeculi metam & futuri initium, perpetuitatem ſub octavæ nomine continens, ſic præſentia terminat, ut nos ad perpetua introducat. Sacratus hic ſeptenarius numerus à conditione mundi auctoritatem obtinuit: quoniam in ſex diebus prima Dei opera patrata ſunt, & ſeptima conſecrata quieti, quaſi ſancta & ſanctificans ſolennitate vacationis honorata, & Spiritui ſanctificatori attitulata. Unde & ceſſanti à ſervilibus operibus populo jubetur ut diem ſabbati ſanctificet; & Spiritui rectitudinis, & ſanctitudinis, & fortitudinis adſcribat, quod directe, quod honeſte, quod viriliter incedit: quia totum ex ejus conſtat ducatu, quod devii diriguntur, quod impii convertuntur, quod debiles confirmantur. Spiritus rectus, Spiritus ſanctus, Spiritus principalis regit, componit, conſummat, & perficit quas inhabitat mentes, & corda quæ poſſidet: nec errare patitur, nec corrumpi, nec vinci, quos docuerit, quos poſſederit, quos gladio potentiſſimæ virtutis accinxerit.

Septenarius iſte ex quaternario & ternario conſtans, cum in ſe propter prædictas cauſas honorabilis habeatur, habet ex partibus ſuis excellentiam maximam: quia artificis & materiæ videtur exprimere & diſtinguere (*b*) primarias ſubſtantias; ut ternarius creatorem propter trinitatem enunciet, & quaternarius creaturam propter quatuor elementa, quæ rerum omnium cauſæ ſunt & ſemina, ſub hujus numeri brevitate concludat. Spiritus ſanctus à Patre procedens, à Patre & filio quaternario ſuperfertur, & conditor benignus opus ſuum amplectitur, & diligit quod plaſmavit, & creaturam ſuam (*c*) ſanctus ipſe ſanctificat & (*d*) conſociat ſibi, & caritatis nexu ſtatuit & conquadrat. His aliiſque ſecretioribus quas illuſtrium virorum ſubtiliora ingenia indagarunt, ſeptenarius numerus in Scripturis ſanctis ſæpe ſacramentales cauſas complectitur; & ſimplex & multiplicatus, neceſſarios ad intelligentiam divinorum operum parturit intellectus.

In hebdomadibus apud Hebræos, dies ſeptimus Sabbatum, id eſt, requies appellatur: qui numerus non tam in ſeptimanis, ſed etiam obſervatur in annis, & annorum hebdomada conſummata ſeptimus annus requietionis eſt, & ipſi terræ Sabbatum imperatur; nec fas eſt cuiquam eo anno ſerere vel metere quippiam, ſed quæ ſponte ſive (*e*) in terra, ſive in vineis, vel in arboribus naſcuntur, alimoniæ pauperum deputantur. Annorum quoque ſeptimanæ apud Hebræos, quinquageſimum annum faciunt, quem jubilæum appellant; in quo decreto legis (ut ſupra dictum eſt) fit terræ remiſſio, & ſervorum libertas, & reſtitutio poſſeſſionum, quas eatenus diſtractio alienaverat, & cetera hujuſmodi gratis ad hæreditatis (*f*) ordinem revertuntur. De numero ſeptenario cum multa dicta ſint, plura ſuperſunt quæ in lege & Evangelio præcipue commendantur. Quinquageſimus itaque annus perficit jubilæum; quinquageſimus dies à paſchate pentecoſten facit, in quo vere Spiritu ſancto infuſo Apoſtolis, ad hæreditatem cœleſtem à quo venundati ſub peccato exulabant, quos diabolo domino mendicitas & egeſtas ſubjecerat, revertuntur.

Septem ſacerdotalibus clangentibus tubis, Hiericho corruit: ſeptem petitionibus orandum Patrem Filius docuit. Remiſſio peccatorum duplicato ſepties ſeptenario, Petro mandatur. Leproſus ſeptimi diei inſpectione à ſacerdote judicatur; ſummi ſacerdotis in ſeptem diebus conſecratio conſummatur. Dominus Jeſus Chriſtus de ſeptem panibus (*g*) quinque millia hominum reficit: & juſtus quiſque Deo laudes per diem ſepties dicit. Ipſe Dominus Jeſus ab Adam ſecundum generationes, quas Lucas commemorat, ſeptuageſimus ſeptimus invenitur; ut ultionem in Lamech ſeptuagies ſepties promulgatam veniens terminaret. Septem diebus in paſchale editur azyma; ſeptem diebus menſe ſeptimo tabernaculorum ſolennitas celebratur. In ſeptem annis templum à Salomone conſtruitur; ſeptem brachiis & totidem luminibus candelabrum adornatur.

Celebramus tam nos quam Judæi quinquageſimum diem, ſed illi in typo: nos autem in veritate, non tam ſignificamus quam agimus. Pentecoſten igitur celebrantes, commemoramus quæ olim ſub Moyſe in veteri Teſtamento ſunt acta, & quæ ſub Chriſto facta ſunt. Poſt cujus aſcenſionem in cœlos Spiritus ſanctus viſibiliter ſuper Apoſtolos in linguis igneis apparuit, & ad inſtar prioris ſeculi univerſitatem fidelium unius labii eſſe voluit: ut quorum erat cor unum & anima una, una eſſet & lingua, (*h*) nec poſſet impedire intellectum credentium aliqua diverſitas

(*a*) Qui etiam, *Laud.* (*b*) Primas. *O. A. Laud. Bod.* (*c*) Spiritus ſanctus, *Laud.* (*d*) Conſociat &, *Laud.* (*e*) In terris, *Laud.* (*f*) Originem, *Laud.* (*g*) Quatuor, *O. A.* (*h*) Ne, *O. A.*

tas verborum : sed Evangelica doctrina propria lingua prolata ad omnium auditum eandem efficientiam obtineret, ut Græcis & Barbaris omnibusque gentibus verbum Evangelii sic esset intelligibile, ac si in eorum auribus linguæ in qua nati erant idiomata resonarent. Aderant Medi, & Elamitæ, Mesopotameni, & Arabes. Hi omnes, dum Hebræa lingua Apostoli prædicarent, locutio Judaica enunciationis suæ articulos cursu consueto evolvens, nullo exponebatur interprete, sed verbo eorum per Spiritum sanctum (*a*) inerat virtus & gratia: ut habitantes Pontum & Asiam, suam esse dicerent linguam, quam audiebant; quasi primitivæ linguæ libertas ad antiquitatis reversa originem, confusionis contumeliam evasisset. Non tantum Apostolis collata est hæc gratia, sed multitudini (*b*) credentium idem Spiritus superfusus est, intus ardentibus, extra loquentibus; & complectebantur se dilectio & verbum, & de calore Spiritus sermo fervebat ignitus. Jam omni timore excluso, obedire se Deo magis quam hominibus, publice profitebantur; & videbatur eis gloria, si pro Christo injuriam paterentur.

Ad hunc modum olim Moysi jussum est, ut in viros septuaginta quos ipse presbyteros judicaret, de Spiritu suo (*c*) partiretur, ut in negotiis partem gererent sollicitudinis: quibus cum imposuisset Moyses manus, requievit in eis Spiritus sanctus; qui non Moysi ablatus est, quasi ipse sine Spiritu remaneret, vel idem Spiritus secaretur in partes; sed secundum mensuram donationis divinæ quæ erat in Moyse, gratia singularis facta est multiplex & communis, & data est multis in eo potestas, quod prius solius Moysis disponebat auctoritas. Sic Heliæ Spiritum duplicem recepit Helisæus: non quod in duas substantias idem Spiritus sit divisus, & duos Propheta sanctus habuerit Spiritus; sed quod populo Christiano, cujus typum Helisæus gerebat, accepto Spiritu sancto data sit potestas in opere & sermone; & ascendentem Heliam, id est, Christum, pio desiderio prosecutus, fide claruerit & intellectu, & vita & signis & miraculis fulserit & exemplis.

Hic sacrorum ordinum distributor, reges creat & principes, sacrat pontifices, eligit sacerdotes. Hic sapientia Solomonem, intellectu Danielem, Joseph consilio, Samsonem fortitudine, Moysen scientia, David pietate, Job timore prosequitur: & sanctorum animas omnimodis fœcundat virtutibus, in tantum affectus pacificos provehens, ut jam in cœlis nostra sit conversatio, diffusa in nobis caritate per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. Hic in pudicis mentibus sibi statuit mansionem. Hic humiles & cœlibes habet domesticos, abominatur ærarios, falsarios detestatur. Hic Giezi mercenarium lepra condemnat, & Jeroboam vendentem sacerdotia cum apostatis locat. Hic Simonem gratiæ Dei nundinatorem à sanctorum consortio exhæredat, cujus detestabiles ausus ultrix ruina confundit & quassat. Hic Balaam ad maledicendum conducto silentium imponit; & per asinam redargutum, colliso ad parietem pede, vacuum pecunia, contumelia oneratum, claudicantem ad propria remisit confusum. Hic omnibus Ecclesiæ sacramentis interest, quæ ipse efficit & consummat. Hic peccata diluit, hic justificat impios, & ad vitam revocat mortuos. Hic discordes pacificat, & vinculo dilectionis adstringit & ligat. Hic nos cœlo invehit, & à mundi hujus vanitatibus avulsos superni regni constituit hæredes, cujus summa est felicitas, quod corpus istud spiritalis effecta cum angelis conversabitur, nec ultra erit carnis & sanguinis aliquis appetitus, sed erit omnium plena sufficientia, cognoscibilis Deus, & inhabitator Spiritus sanctus.

(*a*) Hæc inerat, *Laud.* (*b*) Et multitudini, *Laud.* (*c*) Sancto, *O. A. Laud.*

A R-

ARNOLDI ABBATIS BONÆ-VALLIS CARNOTENSIS TRACTATUS,

De Operibus sex Dierum.

[1] PRÆFATIO.

Pud Hebræos ante Moysen nullum Scripturarum divinarum legimus tractatorem: sed neque historiarum vel liberalium disciplinarum Scriptores vel inquisitores in populo illo aliquos fuisse cognoscimus. In libro tamen Numerorum qui à Moyse conscriptus est, idem Moyses de quodam libro bellorum Domini mentionem facit: cum de terminis Moabitarum & Amorræorum transeunte Israel per Arnon, Seon Rex Amorræorum eis per fines suos transitum vetuit. Sed libri hujus, nec apud Canonicas nec apud Apocryphas Scripturas, vel auctor vel pagina invenitur. Fuisse tamen nonnullos vel apud Chaldæos qui Astronomiæ, vel apud Ægyptios qui Geometriæ vel aliis disciplinis operam darent, ex eo colligitur: quod in omni sapientia Ægyptiorum Moysen accepimus eruditum. Legimus quoque in Epistola Judæ, Enoch septimum ab Adam prophetasse: sed Scripturam illam, si forte scriptura fuit, delevit antiquitas. Longa ante diluvium tempora defluxere. Nulla omnino in tot annorum serie relicta est scriptura: nisi quod aiunt Tubalcain Musicæ fuisse repertorem, & organorum regulas scripsisse in duabus columnis: quarum una latericia, altera lapidea fuit. Audierat enim delendum esse hujus mundi statum conflagratione & cataclysmo, & arti suæ providens, ideo in lapide sculpsit, ne aquis dilueretur; ideo in latere, ne ignibus solveretur. Sed & Abraham cum Prophetes esset, nulla post se scripturæ monumenta reliquit: potius quod ab illo prophetatum est; vel ab Israel, qui filiis suis benedicens, futura prædixit; vel ab aliis; Moyses complexus est, & per ordinem tam facta quam dicta præcedentium Patrum digessit. Juniores tempore tam Græcos quam Latinos scriptores fuisse dubium non est; cum eo tempore quo Roma condita est, jam populus Israel ex Ægypto egressus, in terra promissionis annos septingentos, & octo haberet, & tempore regis Ezechiæ constet Romulum regnasse in Latio qui Romæ conditor fuit. Eodem anno Esaias filius Amos prophetavit.

Postea vero jam senescente regno Judaico, cum soluta est Judæorum captivitas, primum sub Cyro ex parte, deinde ex toto sub Dario; Samius Pythagoras fuit, & non multo post Socrates Atheniensium magister, & post hunc Plato, deinde Aristoteles. Quod ideo dico, quia secundum rationem temporum non tantum Moyses, sed & reliqui Prophetæ Philosophorum hujus mundi ætates & studia præcesserunt: & novo adhuc seculo agricultura vel lanificiis vel fabrilibus, vel hujusmodi artibus quæ vitæ præsentis necessitas postulabat, operam dabat inculta antiquitas: paulatim redigens antiquitatis instrumentis, incommoda publica & congruos usus, vel venas metallicas conflans in æramentum, vel pinguedines fructuum liquens in oleum, vel disponens colores, vel degustans sapores, vel probans adversa, vel eligens naturalibus usibus proficientia. Sic ars fullonum vel tinctorum vel fabrorum vel medicorum, quædam ad remedia, quædam ad delitias oblectante providentia parturiebat, & in his primo studiorum exercitio laborarunt; & venerunt materiales causæ in congruam effigiem, & materiæ formæ & species assignatæ sunt, & expresserunt causæ naturales vires suas, & famulata est natura hominibus, in obsequium eorum se actu & scientia exponens: ut occupatur & opus & usus. In hujusmodi exercitiis ni fallor prima hominum studia sudaverunt: quibus deductis in medium, curiosius agentes, qui acrioris & subtilioris fuerunt ingenii, scrutati sublimiora, & invisibilia Dei per ea quæ facta sunt contemplantes, ex operibus operum conditorem cognoverunt, & quidem glorificaverunt, inhærentes veritati: alii contabuerunt & evanuerunt, lucis divinæ radios non ferentes. Ita animales homines veritatem Dei in mendacium commutantes, dilexerunt vanitatem, & quæsiverunt mendacium, & conversi ad nugas exquisiverunt prudentiam quæ de terra est; & fabricatores errorum, in dæmonum cultum inciderunt: & prævaricatores & apostatæ facti, instruentibus dæmoniis & docentibus eos, fabricati sunt idola, scripserunt mendacia, & seductionibus variis imperitos in errorum suorum impegere collegia. Oportuit itaque quia homo labilis & mutabilis est, & transitoria scientia est, ut ad retinendos semel fixos limites suos, æterna veritas certa & firma repagula opponeret: quæ nec transire vellet catholicus, nec transire posset hæreticus. Decursis igitur prioribus spatiis temporum quæ ab Adam usque ad Noe, & à Noe usque ad Abraham, & ab Abraham usque ad Moysen, in aliis occupationibus defluxerunt: Spiritus Dominus replevit Moysen cum esset in eremo, & quasi in paradisum introducens eum, locutus est ei intrinsecus, ostendens delitias loci, ligna fructifera, virentia gramina, temperiem loci, fontem irriguum, hominem intus inclytum, extra miserum & confusum. Audit sacramentalia flumina, de cardinali illo fonte manantia: audit Satanam in serpente homini suadente mortifera: audit promulgatam in transgressorem exterminii censuram; audit, vel potius videt Cherubin cum gladio flammeo reditum obstruentem proscriptis. Quod primum est, audit Deum, imo revelante Deo, Trinitatis differentias assequitur. Audit Patrem visibilium & invisibilium originem & fundatorem, Filium creatorem

[1] *Præfatio.*] Hæc in editis hucusque desiderata, ex codicibus Bodleiano & Laudensi descripsimus.

rem & operatorem, Spiritum sanctum fœcundatorem & sanctificatorem: ut habeat ex illo spirante prægnans materia vitam & formam, sicut habet per verbum originem & essentiam. Et quamvis essentia & motus, & vita ad proprietatem personarum respiciant; una tamen virtute & bonitate fundata in unitate nihil diversum sentiant, nec plures naturas, nec plures potentias; sed licet propriæ sint efficientiæ; una tamen omnipotentia, una virtus, una divinitas, una bonitas, una beatitudo, una æternitas. Hæc fidei fundamenta cum soli Deo nota essent, cum nemo nosset Patrem nisi Filius; placuit Deo revelare Moysi veritatis originem; cujus literis harum rerum distinctiones primo innotuere hominibus, ut imbuti fide, spe proficerent, & usque ad caritatis latitudinem profectus augerent. Scripsit igitur in prima Geneseos parte, in capite libri opera sex dierum, in quibus mysticis & secretis rationibus, & æternitas Dei, & sapientia verbi, & benignitas Spiritus Sancti sic intimata est; ut haberet simplicitas fidei illuminata per verbum, ad altitudinem divinarum sapientiæ & scientiæ Dei, secundum mensuram sibi datam, accessibilem introitum; in quo exercitaretur, donec ablato quod ex parte est, in ultimis consummaretur. Intimata est in hoc eodem libro angelorum creatio, & diaboli casus: licet manifeste non sit ibi harum rerum expressa distinctio.

OMNIUM quæ sunt, moventur, & vivunt, unum principium Deus, in coæterna sibi sapientia dictavit & fundavit originem: & quasi magni corporis membra, rerum naturas distinguens; propria loca & nomina, congruas mensuras & officia (*a*) assignavit. Nihil apud Deum confusum, nihil informe in illa antiquitate fuit; quia rerum materia ubi facta est, statim in congruas sibi species est formata. Quicquid de mundi æternitate, quicquid de hyle, vel ideis, vel de illa mundi anima quam νοῦν dicunt, sensere Philosophi, plura inducentes principia; primum Geneseos capitulum abolet & confundit, unum præfigens (*b*) omnis creaturæ principium, scilicet Deum: in quo non est aliud providentia, vel sapientia, ratio, vel ordo, vita, forma, vel materia, quam ipse, qui in verbo suo, quod est æterni secreti manifestatio, quod dicit, facit: & quod illuminat, format.

Neque solitudinem vel paupertatem, ante mundi constitutionem suspiceris in illo; neque arbitreris ex subjectione vel obsequio conditorum, potentatui ejus vel gloriæ aliquid accrevisse. Nunquam est sola Trinitas, nunquam egens divinitas, non deesse præsens, non ignorare sapiens, non infirmari potest omnipotens. Non senescit æternitas: non mutatur veritas: nunquam excidit caritas. Non rumpitur solidum: non dividitur unum: nihil deest ad perfectum: non crescit totum: non minuitur universum. Sicut erat & erit; ita scilicet erat & erit, in eo dicantur improprie; quoniam solum ei præsens est: cui nihil vel accedit, vel præterit. Omnium igitur quæ sunt, sola causa est bonitas, non necessitas: & participatio gloriæ rationali creaturæ ita collata est; ut licet de plenitudine illa hauriat, non tamen sit ejus pars, cui conformata secundum aliquem modum, patrissans participat.

Inconveniens omnino & nimis absurdum est, credere globum mundi informem, & artificem simul ab æterno fuisse, & massam illam seorsum positam nullis usibus deservisse: quasi eam Deus, vel non potuerit vel non voluerit, distinguere & formare: cum omnino in Deo idem (*c*) est & velle, & posse, & facere. Sane voluntas & potentia, & effectus in illa rerum constructione sese indivisibiliter comitata sunt; quoniam dixit & facta sunt, mandavit & creata sunt. Æternum quidem de tam magnifico opere in sapientia ejus fuit consilium, sed initium temporale nequaquam confusione illa quæ chaos dicitur, latuit involutum: nec (*d*) omnipotentiam vel sapientiam vel benignitatem conditoris materiam factam languore opprimere, vel dilationibus secularibus negligere tantæ excellentiæ fundamenta, cum dilatio (*e*) corporis inchoati nihil sibi, nihil creaturæ conferret: quia (*f*) in imperfectione operis sui nulla esset gloria conditori: neque ipsa creatura insensibilis & inanimata vel defectum in hoc vel perfectum haberet cui sine aliquo sui damno illa informitas vel inutilitas essent. Unde constat aptata rerum primordia verbo Dei, sicut ait Apostolus, ut de invisibilibus visibilia fierent: & (*g*) pateret sub distinctionibus & formis universitatis complexio, indissolubili connexione in illa mente divina, ab æterno astricta.

Aperta est janua, & egressa est de illa antiqua arca testamenti, multitudo innumerabilis visibilium & invisibilium, spiritualium & corporalium, & jam cœpit locus esse & tempus: quoniam secundum suum modum omnia circumscriptioni obnoxia sunt: præter illam solum naturam, quæ præcedit & excedit omnia, & intra se universa concludit. Circa illam ineffabilem & immensurabilem magnitudinem, vane cogitat homo loca vel tempora: omnino minor est auctore universitas: & quicquid temporale est, ad instar puncti, intra se concludit æternitas. Complectitur omnia: intra solidans, extra protegens: supra fovens, infra sustinens: arte investigabili ligans diversa: temperatura mirabili astringens in pacem & in unum jungens contraria: premens levia ne effluant: sustinens ponderosa ne ruant. In eodem corpore ignem & aquam videas convenire: terræ aerem circumfusum: illamque molem immobilem firmis radicibus levi & subtili fundamento inniti, aquas labiles & supra ferri & ardoribus non consumi: ut in hoc sapientia & omnipotentia artificis propensiori admiratione considerata, nos in sui reverentiam trahat quo nihil ei impossibile videmus: cujus moderamine diversa & contraria in unitatem pacis conveniunt, & immobilia & errantia ad certum ordinem revocantur: nec intumescunt maxima, nec minima consumuntur: (*h*) & tota illa mundi fabrica sine ulla ruinæ formidine, ex tam dissimilibus partibus uniformis: ex tam diversis una: ex tam contrariis quieta, & solida & concors in sua lege perseverat & ordine.

Uni domino omnia subdita non habent (*i*) quo divertant: nec ullum patet effugium à principe nisi in judicem, & à judice in vindicem. Ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: in quo vivimus, movemur & sumus, quotquot sumus; sub certo numero cer-

(*a*) Singulis, *Laud. Bod.* (*b*) Omni, *Laud. Bod.* (*c*) Sit, *Laud.* (*d*) Decuit, *Laud. Bod.* (*e*) Operis, *Laud. Bod.* (*f*) De incompositione, *Laud. Bod.* (*g*) *Sic Laud. Bod. Imp.* placerent. (*h*) *Sic Laud. Imp.* nec. (*i*) Quoquo, *Laud.*

certam habentes mensuram & pondus: ex ipso sumus natura & origine, per ipsum sumus doctrina & regimine: & in ipso sumus unitate dilectionis & consortio gloriæ. In libro ejus numerata sunt & conscripta cuncta quæ agimus: & quicquid ibi scribit transgressio, delet confessio. Imo de libro vitæ nihil deletur, quia liber ille æternitatis est: illius in qua nihil corrigitur aut mutatur. Appensa sunt talenta donorum, mensurata distributio gratiarum ut nihil homo negligat, nihil subtrahat, nihil præsumat.

Et quidem ante hunc visibilem mundum, id est ante cœli & terræ creationem, Angelicæ claritatis obsequium creatori non defuit, & præcessit illa spiritalis natura corporalem (a) origine. Unde Ambrosius in Hexaemeron. Angeli, Dominationes, & Potestates, & si aliquando cœperunt: erant jam quando hic mundus factus est. Et Basilius: Post illa invisibilia & intelligibilia, initium generationis eorum quæ cernuntur sensuque comprehenduntur, scriptura enarrat. Hieronymus super Epistola ad Titum: Sex millia nostri temporis nec dum complentur anni: & quantas prius ætates, quanta tempora, quantas seculorum origines fuisse arbitrandum est, in quibus Angeli, throni, & dominationes servierunt Deo: & absque temporum vicibus atque mensuris Deo volente substiterunt.

Sunt qui ita intelligant: non solum creatorem, sed ipsam etiam cœli & terræ creaturam ante tempora extitisse, quia (b) ad discretionem diei ac noctis, ab ortu & occasu majorum siderum & minorum secundum principia & fines & reditus concurrentium vicissitudinum, determinatis spatiis certarum horarum numero definita est dies & nox: & dierum certis collectionibus distinctum sit tempus: & illa quidem opera sex dierum instituta ex nihilo, nullam habentia vel ex se, vel aliunde materiam, sed tantum voluntate artificis prolata dicunt, cujus verbo dictata est omnium quæ sunt, & causa, & ratio, & origo. Spiritualis quoque naturæ, id est Angelicæ ea plenitudine sentiunt ordinem institutum: ut nullum ad reparandam vel augendam successionem semen invicem transfundi, in genere illo ulla necessitas postulet: quia siquid ad numerum eorum forte deest, hoc suppletur ex homine: cujus multiplicatio quod periit vel quod defuit, restituit & consummat. Tantumque aiunt fuisse spatium inter opus & opus, quantum sex dierum continent intervalla: id est quantum dies & nox una mora metitur, & sic facta singula quibusdam præcedentibus, quibusdam subsequentibus, sicut prius est ordine in ædificio fundatum fundamentum, cui infigitur paries & tectum, quæ sicut mens, & opus artificis, gradatim aptat in domum: ita Deum fabricæ suæ molem & (c) species orditum esse, & quasi texuisse pedetentim sentiunt mundum. Verum illius spatii intercapedinem, qua ante temporum vicissitudinem invisibiliter Dei sapientia prima opera disponebat, definire temerarium est: maxime cum canonicæ scripturæ de hoc nihil certi tradiderint.

Casus tamen Diaboli, quia ab initio fuisse legitur: si ante creationem cœli & terræ fuit, non intelligo vel cui inviderit, vel cujus fuerit homicida, cum homo non esset. Unde illa scriptura (d) qui vivit in æternum creavit omnia simul universam creaturam & Angelicam & humanam & reliquas (e) videtur asserere simul verbo Dei fuisse exortas; licet difficillima sit illa distinctio, & tamen est distinctio qua intellectualis corporalem præcessit. Prius in rebus investigatur ratio essentiæ, deinde ordo naturæ, ad ultimum usus & necessitas causæ. Cumque eadem sit causa, & unire & partiri, & recolligere negotium, industriæ est, ut in eadem re aliquid primum, & aliquid intelligas ultimum. Hoc secundum nostri intellectus angustias in rerum consideratione ex crassitudine (f) corporea patimur, hebetes & lippi ad puræ lucis fulgorem. Verum sapientia Dei attingens à fine usque ad finem: subtilissima celeritate, & prædestinata & creata coessentia intuetur: & quæ ipse, simul nos per partes colligimus, & per aliquas moras (g) collecta unimus.

Creavit itaque Deus cœlum & terram, rationalis creaturæ domicilia: ut haberet utrobique colonum & laudatorem, implens cœlum & terram divinitas. Et superiora quidem agmina Deo vicinius conjuncta, quasi intellectualia vel spiritualia, amplius naturæ creatrici participantia: hærent stabilitati suæ affixa. Homo vero & terrestris & cœlestis, & caro & spiritus, è cœlo terraque commixtus, aliquando apud se sobrius manet, nonnunquam mente Deo excedit, & secundum utramque naturam modo infra est, modo rapitur supra. De Angelis sane quorum gradus & officia & dignitates in multis locis Patrum distinguit auctoritas, nihil Moyses est locutus. Sed cum alibi in hoc ipso libro Geneseos eorum personas & officia introducat: non est dubium quin eorum creatorem in nomine cœli intelligat.

Ideoque cœlum non est dictum inane & vacuum, etiam cum pars reproba cecidisset: quia non in quorundam lapsu tota Angelica collectio est infecta, nec peccatum quorundam nisi in consentaneos prævaricatores redundat: quia non nascitur Spiritus de spiritu, sicut caro (h) de carne: nec omnino illa natura descendit ex traduce: & licet omnium sit una natura, nihil tamen habet alter ex altero: quia unicuique singulariter & proprie omnipotentia divina, specialis est (ut ita dicam) nativitas & origo.

Terra autem cujus habitator homo est inanis dicta est & vacua: quia licet in innocentia sit conditus homo, (i) carnis tamen vigor nondum erat ad integrum solidus: & omnino etiam ante peccatum minus erat purus & perspicax humanus quam Angelicus intellectus. Nondum erat reformatum corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis divinæ: nec erat in eo statu humana conditio, quem absque dubietate resurrectio pollicetur. Vacua adhuc illius plenitudine beatitudinis quam acceptura erat. Quantum sibi ad plenam compositionem deesset, ad lucem accedens didicit: qua circumfusa, melius suum imperfectum considerans; ad eum qui potest implere & componere insufficientiam humanam conversa, confirmationem & reformationem suam nihil hæsitans præstolatur. Vacua erat terra, non habens possessorem: inanis, non habens decorem: quia informe est, quod non illuminat Deus: & vacuum & egenum, quod non implet.

Et dixit Deus, fiat lux, & facta est lux. Scriptum est, quia Deus lux est: & quia lucem habitat inaccessibilem: Ipse non est lux, quæ facta est: sed lux primordialis illuminans omnia, id est, causalium rationum quas apud se habebat reconditas, manifestans (k) efficientiam: conspicabile faciens, quod tamen sibi intelligibile erat: (l) Et est illa prima lux repellens

(a) Originem, *Laud. Bod.* (b) Discretione, *Laud. Bod.* (c) Speciem, *Laud. Bod.* (d) Quæ dixit: *Laud. Bod.* (e) Singulas, *Laud.* (f) *Sic Laud. Imp.* corporea hebetes. (g) *Sic Bod. Imp.* collectas. (h) Ex, *Laud. Bod.* (i) Carnalis, *Laud. Bod.* (k) Efficientias, *Laud.* (l) Et illa, *Bod.*

lens tenebras, & constituens dies, abigens ignorantiam & purificans intellectum (*a*) sapientia. Per hanc enim omnium rerum (*b*) conditio disposita est : & ipsarum constitutionum cognitio, dies vocatur. Est itaque prima dies, ipsius sapientiæ intellectus. Secunda, corporalis dispositio creaturæ. Tertia, segregatis tenebris à luce, utilitatis rerum certa cognitio, qua in admirabili ordine & pulcritudine considerata in admirationem creatoris (*c*) trahimur, invisibilia ipsius, per ea quæ facta sunt contemplantes, ita ut per hoc innotescat nobis sempiterna ejus virtus & divinitas. Quarta vero dies, (*d*) Ecclesiastica doctrina & scriptura sancta divinitus inspirata, in qua certas fidei regulas invenimus, ut non quisque suo sensu, sed veritatis æternæ auctoritate firmetur. Quinta vero dies, (*e*) colluctatio rationis cum concupiscentiis, quasi cum reptilibus innumeris quibus resistit humana infirmitas: in quibusdam quidem membris suis, actionibus hujus secula affixa: in quibusdam vero avolans, conversationem sibi elegit in cœlestibus & quietem. Jam vero sexta dies, est oppressis concupiscentiis, & triumpho de hujus mundi victoria celebrato, mundo corde & pacifico spiritu cognitio & contemplatio Dei: per quam deponentes imaginem terreni, & veterem hominem exuentes, reformamur & in similitudinem Dei & imaginem transimus: imaginem quidem exprimentes, signaculo caritatis: similitudinem vero, stabilitate libertatis & pacis.

Ad hæc consideranda sive contemplanda, prima lux, id est cognitio veritatis, quasi inquisitorem suum humanum dirigit intellectum, manifestans ei singulas rerum species, hoc est distinguens dies ac noctes: illuminans egressum de ignorantia, ad cognoscendum ordinem rerum: ut in nomine cœli & terræ, omnia cœlestia & terrena intelligat: quæ per quædam spatia, quasi per dies & noctes scriptura distinguit & separat, & nequid desit, nequid causetur infirmitas, superfertur Spiritus Dei, fovens & formans rationabiles appetitus, adjuvans infirmitatem, fœcundans sterilitatem, excitans devotionem, operiens excessus, & distracta restaurans.

Hic est spiritus multiplex, unicus, stabilis, mobilis, humanus, benignus : qui ubi vult spirat, & docet, & replet, & suggerit omnia : de cujus inexhausta plenitudine & manatione sincera repleta corda fidelium, unius moris in domo coædificata in habitaculum Dei, eructaverunt in Ecclesia verbum bonum, invincibili eloquentia & insuperabili constantia subjectis contradictoribus: cum repente facto cœlitus sono, illiterati & idiotæ facti sunt fidei assertores, & piscatores disputatores. Hic absque emendicatis aliunde suffragiis, quos compungit, inungit: quos invitat, consummat: quod præcipit, efficit. Ideoque in quod superferri dicitur, nota magisterii dignitatem, nutritoris affectum, vivificatoris præsidium, caritatis impressionem, affinitatem naturæ, benevolentiam gratiæ; & primo quidem lux, deinde dies, postea firmamentum : quarto loco illa magna luminaria facta narrantur, quia prima illa angelica natura vigens bono naturæ & gratiæ, dum per humilitatem stetit in veritate, unita luce æterna, segregata est à nocte, & stabiliri meruit & confirmari, & jam absque ruinæ periculo, de gloria sua omnino secura, nullum ultra habet ad malum accessum : quia ita est luci superiori conterminata, & adeo ex illo fulget splendore, ut lucem quæ ipsa est nullius caliginis vapor interpolet.

Est igitur lux illuminans, Deus: lux illuminata, Angelus : firmamentum, radicatus in Deo (*f*) rationabilis affectus. Est igitur prima dies, intellectualis vel spiritualis naturæ institutio. Secunda, corporalis & visibilis rerum creatio. Tertia, rerum ab invicem distinctio, & earundem secundum genus suum fructificatio. Quarta, per verbum Dei ex testimonio scripturarum mentis illuminatio. Quinta, inter appetitus carnis & spiritus rationis discretio. Sexta, in intellectu & actione, quasi quodam sexu maris & fæminæ, imaginis & similitudinis divinæ expressio, ex qua copula (*g*) spiritali fœtu repletur Ecclesia : jam vero restat in septima sola vacatio, de quo Sabbato ad Sabbatismum octavæ transibit quisquis renovatus Spiritu mentis suæ potiora probaverit, & de tenebris hujus mundi emerserit : in omnibus inter lucem & tenebras dividens & fructificans, quasi arbor bona, secundum gratiam quæ data est sibi.

Oportet quippe hominem intelligere inprimis, quia Deus est : postea, quid sit Deus, ad quod ex creaturæ consideratione paulatim accedit : deinde luce veritatis accensa, inter carnalia & spiritualia, quasi inter aquas superiores & inferiores firmamento rationis fixo, expulsa tentationum quasi flatuum (*h*) salsugine, gramina & arbusta producere, id est virentium gratiarum propagare genimina. Sed & ipsas spirituales intelligentias quæ ex scripturis nascuntur, diligenter attendere, quomodo ipsa veritas quasi sol illuminet animam : ipsa vero anima quasi luna irradiet noctem, id est corporales sensus, actiones quasi stellas multiplicans, quæ caligine tenebrarum hujus mundi non vincantur : necesse est etiam ut inter reptilia & volatilia ea discretione utatur, ut, quia in omnibus est anima viva, & quæ inhonestiora sunt, iis honorem abundantiorem circumdamus, iis exercitiis homo ad formam Dei proficiat, cujus est quies cœlestis hæreditas: cujus gloria beata æternitas, & in agnitione Dei omnem exuperans sensum, pacis (*i*) æternæ felicitas.

Justitia & judicium in primo statim patuere negotio, & sine ulla dilatione assentientium & dissentientium spirituum, utraque pars suorum obtinuit stipendia meritorum, & sejunctis illico contuberniis separata sunt (*k*) sancta & impia agmina, expulsis dejectisque irregressibiliter in inferiores mundi partes, sive infernum ((*l*) quicunque vel ubicunque ille est) his qui sine Deo esse affectaverunt, à Dei quippe visione beatifica sine spe misericordiæ in æternum avulsi, immortales quidem, sed tamen passibiles impassibilitati sanctorum Angelorum superstitum invident, & licet eos infestare non possint, quoniam illi solidata natura intentabiles sunt, in livore malignitatis, in implacabili odio perseverant: & in hoc ipsum invidiæ tormentum, continuæque rubigo malitiæ, jugis ira, infinita tristitia spes veniæ (*m*) interclusa; quasi flammæ ultrices cor eorum (*n*) felleum undique allambunt: & est quasi quædam Gehennæ fornax semper nocendi aviditate accensa mala voluntas, & quasi (*o*) perpetua cæcitas, id est à visione divina præcisa facultas.

Sancti vero Angeli adhærentes Deo semper vultui ejus assistunt, & faciem ejus sine ullo velamine contemplantur. Bibunt de ipso fonte vitæ, & panem suum supersubstantialem in quo confirmati sunt; ad satietatem comedunt : regnant sine fastu, serviunt sine jugo, gaudent sine metu : obtemperant, sed non serviliter : omnis consummationis vident finem, sed non finaliter. Contemplantur altitudinem divitiarum sa-

(*a*) Dei sap. *Laud. Bod.* (*b*) Constitutio, *Laud.* (*c*) *Sic Laud. Bod. Imp.* Trahuntur. (*d*) Est, *Laud. Bod.* (*e*) Est, *Laud. Bod.* (*f*) Rationalis naturæ, *Laud.* (*g*) *Sic Laud.* Spiritalis, *Imp.* (*h*) Fructuum, *Laud. Bod.* (*i*) Supernæ, *Laud. Bod.* (*k*) Et divisa, *addunt Laud. Bod.* (*l*) *Sic Laud. Bod.* Quicunque ubicunque, *Imp.* (*m*) *Sic Laud. Bod.* Venis, *Imp.* (*n*) Ejus *Laud. Bod.* (*o*) Infernus, *addit*, *Bod.*

ſapientiæ & ſcientiæ Dei : quieſcunt in pace illa, quæ omnem exuperat humanum intellectum: & ſi eſt aliqua ſuperior & ſecretior pax quam ſolus inhabitat Deus ; id ipſum beatitudinis eſt : quod habent in ſuo bono ſufficientiam, nec coæquari ſuo ſuperiori præſumunt. Hoc enim illius maligni peccatum eſt, quod non ſuffecit ei excellentiæ ſuæ illa admirabilis magnitudo, ſed ſimilis eſſe altiſſimo voluit, vel quaſi Deus omnino, vel ſaltem ſine Dei Dominio. Ideoque cum eſſet lux in Domino, factus eſt tenebræ in ſeipſo, & juſtiſſimo judicio qui voluit eſſe ſummus, factus eſt infimus ; qui ſupra lucem, nocti addictus ; qui ſupra regem, carceri mancipatus, de libero ſervus, de Angelo diabolus, de conſpicuo obſcurus, de nobili & glorioſo, contemtibilis & horrendus.

Vere diviſa eſt lux à tenebris, & in eodem conſortio bonum & malum eſſe non poſſunt. Non eſt communicatio Chriſti & Belial : non eſt participatio juſtitiæ cum iniquitate. Anguſtum eſt ſtratum (inquit Iſaias) ita ut alter decidat, & pallium breve utrumque operire non poteſt. Sed & chaos magnum inter bonos & malos Angelos eſt firmatum : & irrefragabiliter ſancitum eſt, ut omnino non poſſit ultra vel bonus Angelus in diabolum, vel Satanas tranſire in Angelum bonum : quia utrinque rata & immobilis promulgata eſt ſententia, ut qui ciciderunt, ultra ſtare non poſſunt : qui vero ſtant, periculum caſus cujuſlibet non formident: & ſicut peccatum in electos ultra non cadit, ita in reprobos non redit juſtitia ; quia ſicut nullam (*a*) ſenſit corruptio reorum medelam, ita nullam admittit ſanctorum gloria corruptelam.

Fallitur Origenes, qui dogma Platonicum in Eccleſiam introducens in libris περὶ ἀρχῶν de quadam revolutione dæmonum in corpora (quaſi per craſſæ hujus corporeæ oppreſſionis converſationem indignam purgatione facta) rurſum poſt multa ſecula, per hujuſmodi revolutiones expiatum, in ſtatum antiquum Satanam aſſerit reverſurum. Addit etiam, neſcio quam, paſſivam divinitatem pro reorum redemtione iterum in aere inviſibiliter pati: & dum laborat emungendo ſanguinem ex quibuſdam ſcripturarum auctoritatibus, & prædicat Deum miſericordem & pium, probat eum mendacem & injuſtum. Mendax eſt: Si injuſto & juſto idem reddit ſtipendium. Sed hæc verborum monſtra & rationum portenta, non Chriſtiana ſunt dogmata. Superſedit literæ Origenes, nec intellexit Iſaiam, qui in honore Tyri quædam myſtice loquebatur, quæ ille literator ad proprietatem verbi retorquere conatus eſt. Et erit, inquit Propheta, in illa die, viſitabit Deus ſuper militiam cœli in excelſo, & ſuper reges terræ qui ſunt ſuper terram : & congregabuntur in (*b*) congregatione unius faſcis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & poſt multos dies viſitabuntur. Viſitatio hæc non eſt indulgentiæ, ſed ſeveritatis & juſtitiæ : ſicut ſæpe viſitantur à cuſtodibus, qui in carceribus ſunt, non ut liberentur, ſed ut (*c*) diutius & acrius crucientur.

Sunt & aliæ ſcripturarum auctoritates quas ille quaſi de convallibus rapuit, & ſtatim ad eas cum clamore (*d*) cucurrit. Animas quoque hominum Angelos fuiſſe, & rurſum in Angelos reverſuras : & in reſtitutione Angelos & Dæmones, & omnes homines ſive Chriſtianos, ſive gentiles, ſive catholicos, ſive hæreticos æquales fore: & iterum animas ad nova corpora reverſuras: & ex alio principio iterum alium mundum : & ſic alternis vicibus uſque in infinitum deceſſum & ſucceſſum omnium & ſenſit & ſcripſit ; & alia multa impia & nefaria, quæ etiam replicare criminis eſt.

Ne igitur detruſis in has inferiores partes malignis ſpiritibus, ſi eadem paſſim converſatio dæmonum eſſet & hominum, liber & frequentatus acceſſus, & conflictus aſſiduus homini eſſet, ubi indefeſſa infeſtatio urgeret : ſeorſum pars reproba impetus importunos quaſi amariſſimos fluctus præfixis terminis Deo præcipiente intra ſe collidere coacta eſt, & dictum eſt ei, Uſque huc venies, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Qui dixerat ſedebo in monte teſtamenti, ero ſimilis altiſſimo : jam neque in gregem porcorum audet intrare niſi permiſſus, ſed capiſtrata cervice hac atque illac quantum catenæ longitudo attingit, ſpumans & fremens relambit quod evomuit: & nihil virium habet illa malitia, nihil effectus illa veſania, niſi quantum vel ad probandum, vel ad puniendum juſtos vel injuſtos juſtitia divina permittit. Habent & ipſi ſub principe dæmoniorum leges officiorum & miniſteria diſtributa, & quantum indulget poteſtas ſuperior, dico ſanctorum Angelorum, ſub ſuis poteſtatibus militant & egrediuntur, & circumeunt & ſuſcitant tempeſtates: abſcondunt laqueos, tendunt muſcipulas, & exquiſitis artibus modo violentiam, modo ſimulationem intentant.

Perſuadent & ſuggerunt conſiliatores doloſi quæcunque (*e*) impia, quæcunque impudica : nihil agunt poteſtative in animas, in quarum poteſtate potius & voluntate eſt in forma crucis & ſanguine agni reſiſtere, & confuſum (*f*) & convictum (*g*) repellere in Gehennam. Et ex propriis illuſionibus quibus ſervos Dei irritat & appetit, ipſe repercutitur & illiditur, fitque ipſe occaſio coronæ & gloriæ quibus eſſe voluit tranſgreſſionis laqueus & ruinæ. Sed etſi aliquando prædeſtinatorum aliquis ad ejus flatum infectus contabuit ; armis pœnitentiæ accinctus fortior ſecuriorque ſurrexit, & expertus admiſſi turpitudinem, hoſtem ſuggeſtorem & ſe conſentaneum mira indignatione exhorruit, & rurſum cautior & munitior ad (*h*) conflictus acceſſit. Profligati itaque & repulſi ad ſeipſos convertuntur, & in maris ſui ſalſudine, hoc eſt propria cruciantur invidia, & inefficacis malitiæ dolore tabeſcunt, hoc eſt mare magnum & ſpatioſum in quo ſunt reptilia quorum non eſt numerus, in quo draco ille antiquus quaſi cete immenſum perambulat, cui auctore Deo illuditur.

Ex immiſſionibus vero quæ per Angelos malos fiunt, homo opus divinum non deſtruitur, ſed probatur; & recedentibus tentamentis, omnique ſpirituali nequitia quaſi intra ſuum pelagus recollecta, exſiccatis paludibus voluptatum terra fœcunda herbam virentem & ligna fructifera in talibus germinat incrementis: quia à cordibus electorum abſterſa peccati illuvie de virore fidei, ad faſtigium ſpei & ad ipſum culmen perveniunt caritatis, radicati ſicut arbores bonæ in Chriſto, & fructificantes ſecundum menſuram donationis ejus, unuſquiſque in genere ſuo. Nomine herbarum viridium ſimplices & humiles poſſunt intelligi: arborum vero proceritas ſublimioris ſapientiæ exprimit dignitatem, lignum ſapientiæ, & lignum ſcientiæ, & lignum vitæ, quæ in hac ſcriptura inveniuntur, nos hæc ſpiritaliter intelligere perſuadent, licet fundamentum literæ non avellant.

Conſtitutio corporalis viſibilis & inviſibilis creaturæ, quæ eſt quaſi prima hujus mundi dies, illuminante mentem verbo Dei, intelligibili ratione cognita eſt: ſed oportebat ut eandem lucem intellectus lux copioſior ipſius veritatis vivacioribus documentis accenderet, & acutiora & ſubtiliora per ſe dictaret dogmata veritas, quam humani ingenii vel rationis per ſe poſſet experiri capacitas. Condidit itaque (*i*) ſapientia artifex

(*a*) Sentit, *Laud.* (*b*) Multitudine, *Laud. Bod.* (*c*) Cuſtoditi, *Laud. Bod.* (*d*) Currit, *Laud.* (*e*) Turpia, *Laud. Bod.* (*f*) Vel, *Bod.* (*g*) *Sic Laud.* Victum, *Imp.* (*h*) Conflictum, *Laud.* (*i*) *Sic Bod. Laud.* Sapientia duo, *Imp.*

artifex duo luminaria magna, & constituit in firmamento: & quod intimaverat ex parte per Spiritum, loqui voluit per se ipsam, ut esset posteritati monumentum divina (a) auctoritas, nec errandi locum, aut ignorandi, aut pervertendi verum, hæreticorum haberet impietas. Conveniunt sane in unum naturæ & legis decreta: Sed majus pondus est, ubi doctor est Deus, quam ubi inquisitor est animus.

Moysi in monte Sina datæ sunt tabulæ lapideæ scriptæ digito Dei: Apostolis sanctis verbum quod erat in principio apud Deum, & Deus erat verbum, & idem verbum caro factum (b) est, habitavit in nobis, filius Patris locutus est, & non in tabulis lapideis, sed voce viva prædicavit evangelium, scribens intus in cordibus, clamans extra in auribus: Ego sum via, veritas & vita. In his duobus testamentis, locutus est Deus multifariam patribus in prophetis: nobis per seipsum in Evangeliis: & everso modio velaminum, accensam veritatis lucernam figens super candelabrum quasi diem proposuit divinæ & humanæ naturæ in eadem persona unitum consortium. Ab Adam quippe usque ad Moysen naturalis lex à ceremoniarum libera servitute sub familiari mandato primitivum populum docebat & regebat: Sed, sicut diximus, doctrina hæc, quia non muniebatur definitione auctoritatis, labi poterat per successiones vel corrumpi: ideoque accessit lex scripta quasi luminare minus in ænigmatibus & figuris, unius quidem Dei cultum & venerationem exigens, sed ad exercitationem rudium animorum sub multiplici verborum velamine, rerum veritatem occultans. Fecit Moyses tabernaculum & mensam propositionis & arcam testamenti & velamentum ante sancta sanctorum & Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium: multa de circumcisionis ritu, de mundatione lepræ, de lege Zelotypiæ, de sacerdotum vel levitarum officiis, de unctione pontificis, de civitatibus refugiorum, de violatoribus Sabbatorum, de generibus holocaustorum, & aliis legis decretis præcepta conscripsit. Sed, ut ait Apostolus, luminare illud legis neminem ad perfectum perduxit. Erudivit sub timore quasi Pædagogus teneram Ecclesiæ nascentis infantiam, & lascivientem primæ ætatis insolentiam oppressit serviliter, donec in præfinito tempore à Patre provectus in intelligentia spiritali populus Dei introiret usque in interiora velaminis, & ipsa sancta sanctorum: intra quæ nullus ingredi nisi solus summus Pontifex præsumebat. Ubi vero gratia, scilicet luminare majus, intolerabile legis alleviavit onus, expirante Jesu in patibulo, rupta sunt illa velamina: jam non tantum Aaron; & filiis ejus illud privilegium mansit, sed universitati fidelium liber ingressus datus est, & ad lignum vitæ, & ad sancta sanctorum. Primus ingressus est non in alieno sanguine bonorum Pontifex futurorum, & dato illo (c) magno pretio sanguinis, viluit aurum Legis; & veniens sanctus sanctorum abolevit (d) unctionem & victimas Judæorum.

Luminare minus fulgebat pro modo suo, cum tantum notus esset in Judæa Deus: cum illas umbras & ænigmata mandatorum vix etiam pauci electi illius temporis caperent. Ubi (e) lux gratiæ, evangelii luminare (f) effulsit, nullus fuit qui se à calore ejus posset abscondere: dirupta sunt illa figurarum integumenta, illa verborum involucra, & facta sunt omnia munda mundis, accessibilia & intelligibilia universis, & repulsa multitudine exemplarium, unum pro omnibus omnia continens & excedens, & cujus plenitudinem omnis illa inchoatio figurabat, sanctum & rationabile superfuit holocaustum. Unus ordo, una distinctio, nuda veritas, pura caritas. Jam non tantum tribus Levitica ad sacra mysteria separatur, nec de sola tribu Juda regalis persona eligitur. Una est tribus populus Christianus, gens sancta, populus acquisitionis: & Christus rex noster & Pontifex, regni & sacerdotii pauperibus Spiritu (g) tribuit dignitatem. Jam vitæ puritas non significatur, sed ostenditur: Jam agnus Dei digito demonstratur; Messias non expectatur, jam nobiscum Emmanuel conversatur: fulget in Ecclesia sol justitiæ, Rex decore suo videtur. Propalata est sanctorum via, æterna redemtione inventa. Nihil est ad hominis perfectionem quod non hæc duo doceant testamenta: omnia legis sacramenta simplicitas Evangelica exponit, & profunditatem propheticam explanat Apostolus, & manifeste ad lucem istam magnum pietatis arcanum innotuit: quod (h) manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est mundo, assumtum est in gloria.

Stellæ quoque in firmamento dispositæ, dant lumen suum. Quod exponens Daniel, ait, Qui docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti: & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Docti & doctores stellæ vocantur; quidam enim exemplo, quidam & verbo proficiunt & exemplo. Dividit hæc scriptura inter diem & noctem, separans à sinceritate doctrinæ catholicæ hæreticorum inquinamenta, & à moribus sanctorum eradicans quæcunque non competunt honestati. Lux ista veritatem separat à mendacio, à nugis seria, à pace discordiam, à Christo idola, à puritate religionis quæcunque (i) impia & obscœna. Lux ista cor mundum & à peccati amore divisum, primum pudicum, deinde pacificum, usque ad contemplationis divinæ perducit arcanum.

Descriptio Hierusalem in latere, & per Ezechiel adversus civitatem ordinata obsidio, sartago ferrea pro muro erecta, & reliqua; signum sunt Domini ad Israel: lumbare juxta Euphratem absconditum & putrefactum, oculi animalium & pennæ quarum aliæ volant, aliæ caput & pedes sedentis in throno abscondunt, in signum magnæ rei ab Esaia sunt positæ: & per Apostolum in Christo, & in Ecclesia signatur sacramentum, cùm de nuptiis & conjugii fœdere idem disputaret Apostolus. Agar & Sara duo significant testamenta, Isaac & Ismael populos duos: & multa hujusmodi in signum alicujus rei sancta scriptura ponere consuevit.

Sed & temporum & annorum revolutio, & discursus de una ad alteram, volubilitatem mutabilium & æternitatis stabilitatem distinguit: quia ferventi circuitu rationis desiderium ad principium suum recurrens festinat, ubi nec anni, nec tempora, nec aliquæ mutabiles vicissitudines, sed una sancta est dies consummatio & plenitudo sanctorum: lux non erratica; Deus omnia in omnibus, perpetua illuminatio omnium. Circumcisio in signum est expoliationis carnis peccati, baptismus sepulturæ. Opus altaris crucifixionem carnis, visibilis unctio sanctificatum habitaculum Spiritus sancti significat Templum mentis: dies sunt horum & similium congrui intellectus. Tempora sunt, collectio & concordia novorum & veterum, sicut matutina spatia ad certas metas finesque conveniunt. Licet proprie præsens & præteritum, & quod futurum est nomine temporis censeatur; nihilominus tempus dici-

(a) *Sic. Laud. Bod.* Posteritati divina, *Imp.* (b) Factum habitavit, *Bod. Laud.* (c) Illo pretio, *Bod. Laud.* (d) *Sic Bod. Imp.* Abolevit victimas. (e) Vero, *Bod. Laud.* (f) *Sic. Bod. Laud. Imp.* Luminare effulsit. (g) *Sic. Bod. Laud. Imp.* Pauperibus tribuit. (h) Manifestum, *Bod. Laud.* (i) Turpia, *Bod. Laud.* (k) Israel, *Bod. Laud.*

dicitur æstas & hyems, & alia similia, quæ ad intellectuum volubilitatem aptata, rerum varietates & finem unitatemque diversorum, reductis ad suum principium causis, & conjunctis partibus exprimunt. Idem per annos, licet diffusius intelligitur, in quibus sicut & dies, & tempora concluduntur, & ipsi anni extenduntur in secula.

Ita verbum Dei lux æterna, omnia per scripturam sanctam intimat & comprehendit. Loquitur Moyses revelante sibi Spiritu sancto de constitutione mundi, cui temporaliter & corporaliter non interfuit. Paulus prædicat evangelium, quod ab homine non didicit, sed per revelationem Jesu Christi: ascendit in Paradisum, audit quædam arcana, quæ non licet homini loqui. Joannes Apostolus ad æternitatem verbi, & coessentialitatem & unitatem Patris & Filii ascendit & attingit. Esaias & Daniel multa de fine mundi & de judicio Dei eloquuntur, in quibus quasi per quosdam scalæ gradus ascendit & descendit quilibet studiosus, habens scripturam & tempus quasi annos in quædam infinita secula proficiscens: quippe his omnibus diffluentibus sicut scriptum est, Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Spiritum sanctum superferri aquis superius diximus, cujus inspiratio subjectæ sibi creaturæ vivificaret & fœcundaret originem: non incumbens ei quasi ad tutelam secundum Manichæum contra nescio quam gentem tenebrarum, sed concludens sub se, quia nihil per se, nisi idem Spiritus foveat, aut bene vivit, aut sane intelligit. Aquarum nomine generationes hominum intellige, quæ sicut de fonte in rivum, de rivo in fluvium labuntur: ita homines de conceptu in partum, & de infantili ætate in senium inquieto volumine properant & decurrunt. Unus atque idem spiritus prout vult ex eadem materia, diversa vasa in varia ministeria operatur: & alii datur sermo scientiæ, alii gratia sanitatum, alii discretio spirituum.

Seminat in agro suo mente hominis, semen justitiæ, & quædam quidem ad horrea vitæ activæ, quædam ad cellaria æternitatis implenda prædestinat: ita tamen ut activæ fructus imputribiles, post necessarios vitæ præsentis usus, cœlestibus inferat apothecis. Nascitur ex eodem cespite frumentum & hordeum, & in eodem terræ gremio aurum foditur & argentum. Alia aliis excellentiora, singula in genere suo utilia & necessaria. Ex humano genere, quasi ex aquarum natura, & reptilia procedunt & volucres: quia (a) quidam repunt per hæc terrena: alii vero, his neglectis in cœlestibus conversantur. Repit & lento gressu incedit quem premit conjugii servitus, potestatis fastigium, ministerii solicitudo. Ex occasione officii sæpe officio reddunt ultra quam debeant: sed licet ligna, fœnum, & stipulam congerant, à fundamenti tamen stabilitate non recedunt. Utuntur hoc mundo quasi non utantur: plantant, ædificant, sed tamen iis animo non hærent, imo ad civitatem Dei, de qua gloriosa sunt dicta, medullatis affectibus suspirant.

Neque vero illius civitatis Rex à domo sua simplicia hujus mundi excludit reptilia, qui etiam Raab quasi reptile venenatum purgavit & fecit innocuum: & Tyrum & populum Æthiopum & alienigenas, quasi multa reptilia, congregavit & posuit illic: & ipse (b) natus est in ea quam fundavit altissimus, & filios adoptionis cohæredes constitutos secum lætari & cohabitare voluit in eadem civitate. At vero viri contemplativi, relicto humanæ conversationis nido, nituntur & tendunt in ardua: & per artas vias non parcentes corpori, ubi sit dilectus, investigant: festinant per vepres & tribulos carnibus cruentatis, transiliunt sepes, & irruunt in (c) inclinatorium aureum, ubi rex in accubitu suo nardi odore delectatur: suscipiuntur ad osculum, sugunt ubera potiora vino, trahuntur odore, post unguenta concurrunt.

Gemit in fluctibus suis immensa actio & suspirat: gaudet contemplatio, & primitias pacis Angelicæ jam delibat. Mordetur tentationibus, quasi serpentibus homo in medio viperarum expositus, & concupiscentiarum lanceis latus nudum transfigitur: clamat oppressus, Infelix ego! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Nihil hujusmodi contemplatio sentit: sed rara omnino illa mens est, si aliqua est quæ in hoc mundo ita mente excedat, ut ad illusiones carnis, & pruritus titillationum, non aliquando sive oblita, sive oppressa respiciat. Etiam spirituales dicit Apostolus posse præoccupari in delicto, tu quisquis spiritualis es, considera teipsum, ne & tu tenteris. Intus in medullarum crassitudine in vapore cordis juge incendium & flamma æstuat perseverans: nullis aquis extinguitur, & quocunque fugeris, sequitur. Repit humana infirmitas, & ad longum cursum non sufficit: quod & si fugerit, non evadit. Una patientia totum hunc ignem redigit in cineres: qui resistit, vincit, qui tolerat, superat. Infirmitas sentit, ratio non consentit: nec sensus peccatum est, sed consensus. Hic laborat discretio, hic vigilat ratio, hic est limus, hic est lutum fæcis, hæc procellarum regio, in qua reptilia conversantur. Sed sicut diximus, circumfuso Spiritu sancto, qui subjectus est ei, quantæcunque circumfluant tempestates, exercitio proficit, motu purgatur, tentatione probatur, probatione firmatur. Inter hæc duo vitæ genera, quorum alterum reptat, alterum volat: & pusillanimitas & incolumitas creaturæ in altero sentit quid per se, in altero vero quid possit per Deum: ut nemo in se glorietur, quia neque volentis neque currentis, sed miserantis est Dei.

Enumeratis & distinctis quæ ex terra & quæ ex aquis gignuntur, sequitur quasi auriga omnium inferiorum homo, & ducens præ se pecora & jumenta: quasi bestiales motus sibi subjectos indicans, Dominus mundi constituitur: in seipso quasi alterius (d) machinam exprimens: habens omnium elementorum substantiam, & secundum aliquid omnium creaturarum naturam: dignitate spiritus & animæ rationalis intelligentia alter Angelus in terris: societate carnis & vitæ, motus & essentiæ adeo participans hominibus, ut non solum secundum hoc quod moraliter vel allegorice definivimus, sed etiam secundum proprietatem naturæ ad universitatem rerum quædam sit ei cognatio & affinitas multiplex.

Intueri possumus in homine velut quendam alterum mundum, totum in exiguo, è cœlo terraque commixtum: habentem sub se visibilem creaturam, supra se invisibilem: in unius mentis angustia, universitatis semina complectente. Mens in eo quasi quoddam divinitatis insigne, subditos aptat & dispensat affectus. Habet de cœlesti natura sapientiam & intellectum, consilium & scientiam, constantiam & pietatem, & castum timorem: quo ductore in eo à quo est, humiliter gloriatur. Quicquid (e) spirituale in nobis est,

(a) Alii quidem, *Laud. Bod.* (b) Natus in, *Laud. Bod.* (c) Reclinatorium, *Laud. Bod.* (d) Mundi machinam, *Laud. Bod.* (e) In eo spirituale est, *Laud. Bod.*

est, inde est: ibi exemplar est ad cujus formam homo sensum acuit, mores componit, aptat sanctimoniam, ordinat caritatem: Secundum illam naturam, paulo minor quam Angeli propter carnem passibilem, non ignorat quia ex hac conjunctionis suæ diversitate aliquando liberabitur, & rursum magnificentius colligabitur, nec jam ultra dissolutioni obnoxius, sed æqualis Angelis etiam in corpore constituetur, & illius gloriæ quam modo per patientiam expectat, culmen attinget.

Corpus quidem de terra est, in quo, si diligenter consideres, in minimis corporis partibus omnia hujus magni mundi membra reperies. Gravia hæc elementa, terra & aqua; igne & aere quæ levia sunt, circumfusa moventur: & ponderosa materia segregata ab invicem traductione subtiliorum, confusione non premitur, sed distinctis singulis ordinatisque accessionibus omnia sibi (*a*) serviunt: ut omnino stupenda sit illa rerum discordia in tantam pacem redacta, ut absque ulla dissentione ignis & aqua in eodem vase cohabitent, ita ut & terra aquis non diluatur, & tanta mole subtilitas aeris non excludatur. Imo vero complectuntur se pacifice, ut in hoc quoque mireris artificem, & in harmonia universorum, & in compage omnium, bonum pacis quam sit prædicabile, & commendabile videamus; & cum inter se contrariæ discordesque naturæ conveniant, quantum & quam indissociabile fœdus esse oportet in rationabilibus creaturis, quarum una est origo: una functio, una perventio.

Considera in capite humano, in substantia cerebri quasdam cellulas sub quadam quasi camera cœli, testa superiori constitutas, & quasdam pelliculas, quas meningas vocant, cerebrum involventes, ut quasi nubes aquis vaporalibus calorem superiorem humectent, ne nimia siccitate vitalis ille motus arescat. Deinde quasi in firmamento oculi duo magna luminaria micant, interiori quidem igne semper accensa; in narium fistulis introitus & exitus aeris manifeste conspicabilis est. Discursus aquarum per venarum meatus quasi per alveos suos perenni lapsu circumferuntur: & in Stomacho, & in vesica, sentinam & totius colluvionis pelagus vides. Cor igneum, nisi pulmonis ventilabro refrigeretur, succum corporis exhaurit. Caro, quæ quasi terra in homine est, calore cordis vegetatur & fœcundatur. Hepar & lien, lacerti & musculi, & renes & reliqua officialia membra, quasi (*b*) metalla sunt in corporis officina: eorumque officiis & nutritur, & purgatur, & augetur, & minuitur, prout naturæ ratio exigit, hæc corporea & materialis substantia.

Viret homo in pueritia, sicut herba: floret in adolescentia, sicut arbor: & in senectute fructificat, reptat in ætate decrepita: pascitur cum docetur, ut pecus: ut jumentum servit, cum obedit: volat cum ad suum principium redit. Ita mundum majorem in minore reperies, & nihil est in illa mole immensa quod huic exiguo congrue non aptetur.

Quod autem non ad materiam, sed ad mores multa referimus, & interioris hominis affectiones enumerantes, in illa diutius parte quæ præstat, moramur; nequaquam abolemus historiam, quæ scripturæ fundamentum est: nec vim facimus literæ, proprietatem ejus in sensum alium retorquentes. Ex eodem palmite racemus & vinum, & ex eadem spica, & panis & granum. Nulla est injuria, nulla violentia, quam facimus literæ, si reconditos in ea mysticos revolvimus intellectus: imo honoramus fundamentum, cum super illud, templum Domino ex subtili & invisibili materia, spiritali labore (*c*) construimus.

Sane absque ulla dubitatione credimus, in principio creata simul cœlum & terram, in quibus sicut supra diximus, omnium quæ postea facta sunt, vel fiunt, elementalis extitit causa. Quod autem dicitur lux postea facta, cum Sol nondum esset, si tamen horarum hoc factum putatur intervallis, jam ad literam lux illa vix potest intelligi, nisi forte ille elementalis ignis per se in suo puteo fulgeret.

Sed quomodo (*d*) immixtis in materia elementis, rursus eorum separatio fiat, vix humana ratio capit, cum eorum momentanea separatio, illius sit complectionis destructio. Quod si commixtus aquæ & terræ, & aeri, ignis luxisse dicitur ante solem, hoc rerum experimento rationalis sensus non didicit: cum hodie sine illis duobus magnis luminaribus nihil nisi tenebrosum in rebus corporalibus possit intelligi, & absentia solis, ipsa est nox, & rursum præsentia dies. Proinde si lux illa prima corporalis fuit, remoto Sole & Luna, in rebus visibilibus similem lucem mihi vellem ostendi, nisi forte per anticipationem effectus ante causam positus est, & prius lucem, quam Solem cujus lux est eadem scriptura commemorat.

Quod si lux illa per se fuit, & diem discrevit à nocte, minima fuit illa tenebrarum & lucis discretio, quia ipsa lux minima erat, & omnino confusioni contermina. Hoc ideo dico, quia unam lucem materialem ad discretionem diei & noctis sufficientem fuisse rerum usus usitatusque naturæ cursus insinuat: & ut ad spiritalem revertamur sensum, lux prima rationis & mentis fuit, & voluntatis divinæ cognitio, in rebus visibilibus apparuit, & intellexit homo mente de mundi constitutione divinum consilium: quod corporali lumine deinde sibi conspexit subjectum. Hoc est incongruum, si prius illuminatur spiritus, deinde corpus: imo sicut omnem actionem naturalem præcedit & prævidet ratio; ita multo efficacius in ordine rerum, interiorem ante exteriorem hominem illuminari oportuit: ut de utraque consolatione creatori obnoxius: cui causæ rerum patuerant, de dispositionis æternæ non dubitaret effectu.

Spiritualia & intellectualia & corporalia initium habuisse dubium non est, quantum ad hominis pertinet intellectum: & ipsa institutio primitiva, sibi lux non erat, sed creaturæ cognitio intelligenti lux fuit, quæ nescienti tenebrosa abyssus erat. Neque enim contra rationem est, vel adversatur auctoritati, si rationalem creaturam prius factam, postea credimus illuminatam: & aliud ei fuerit illuminatio, aliud creatio. In reliquis vero eadem consideratio est, in die & nocte, in mane & vespere. Mane & vespere ita ponitur multis in locis, ac si dicatur, prius & posterius. Et fit vespere & mane dies unus, cum priorum & posteriorum plena fulget cognitio. Mane est inquisitionis opinio vel conjectura nondum perveniens ad veritatem, in ipsa inquisitione ex parte sentiens quod investigat; si enim nihil sentiret, nihil inquireret. Ubi (*e*) vero ratio rei ad plenum colligitur, & ad liquidum ac perspicue à fine usque ad finem (*f*) attingit; fit unus dies, & illius causæ assecutio, in cujus discutione multi meditationum conatus quasi horæ meridianæ expensæ sunt.

Ita prima & secunda & tertia dies est, singularum rerum, quæ in usum interioris vel exterioris hominis creatæ

(*a*) Subserviunt, *Laud. Bod.* (*b*) Vere metallice, *Laud. Bod.* (*c*) Constituimus, *Laud. Bod.* (*d*) Esset commixtus, *Laud. Bod.* (*e*) Ergo, *Laud.* (*f*) Sensus attingit, *Laud. Bod.*

creatæ sunt, diligens inspectio, certa cognitio. Quod enim de herbis vel arboribus, vel reptilibus & volatilibus, de jumentis & pecoribus Adam ille primus homo, qui omnibus nomina imposuit, revelante spiritu sensit, & causam & usum universorum agnovit, secundum ordinem & accessionem revelationum, quod prius ei patuit quasi prima dies fuit, & secunda quod posterius. Iterum in ipsa revelatione mane fuit inchoatio doctrinæ, vespere & mane plenitudo scientiæ. Nec nomina, nec causas, nec rerum effectus agnosceret, nisi eum divina sapientia doceret quæ ei & se singulariter proposuit, & quicquid corporaliter creaverat, & distinxit, & tradidit, & subjecit.

Illa quidem visibilis mundi essentia licet simul facta sit, simul tamen dici non potuit: & non nisi per verba humana quæ temporalibus intervallis formantur, rerum universitas exprimi potuit, & quod apud Deum in quo tempus non est vel spatium, simplex erat & unum, à Moyse per partes est visum, & intellectum & dictum, & per loca, & species, & officia distributum. Nimirum idem Moyses qui primam & secundam & tertiam diem, & reliquas tam subtili distinguit libramine: unam esse diem qua cœlum & terra & omne virgultum & herba creata sunt, ut & in ceteris idem intelligas, statim post enumeratas dierum distinctiones subjungit: istæ sunt generationes cœli & terræ: in die quo fecit Deus cœlum & terram, & omne virgultum agri, & omnem herbam regionis.

Vide quam manifeste creationem omnium una die factam Moyses dicit, qui tamen sex dierum opera mirabili subtilitate describit. Nunquam Angelicæ naturæ, quam sub cœli nomine accepimus, divinæ defuit veritatis intuitus: nec humanæ, quæ per terram exprimitur, quasi lux dividens inter diem & noctem rationabilis intellectus. Firmamentum dividens aquas ab aquis, perseverans est ab æterno inter sanctos & impios disciplina. Congregatio aquarum intra unum littus, & terræ & arborum fructificatio, obedientia est creaturæ in genere suo. Duo luminaria in cœlo, de sursum esse indicant quicquid in utroque legitur testamento. Lux firmamenti, intellectus est testamenti. Reptilia & volatilia ex aquis producta: activos & contemplativos ex eadem massa oriri significant. Hæc simul dici omnino non possunt: simul esse, non est qui ambigat.

Faciamus, inquit Deus, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. In omnibus quæ à Deo facta sunt, nihil hujusmodi legimus: sed in omnibus sensibilibus & insensibilibus, & in omnibus quæ sunt & vivunt, dictum est ut essent, & fuerunt. Sol & luna magni & incomparabilis splendoris luminaria, inter reliquas creaturas servilem obtinent locum. Solus homo ad imaginem Dei factus, hoc singulari privilegio honoratur. Et de Angelis quidem, quod ad hanc similitudinem facti sint, nihil legimus. Quoniam sicut eorum creationem eo quod intellectuales naturæ sint, Scriptura intellectui nostro reliquit, ita eorum dignitatem vel excellentiam prætermittit. Credendum tamen est, illam imaginem in illis tanto expressius signatum, quanto illa natura purior est, & divinæ majestati vicinior. Reliqua vero omnia ad imaginem æternitatis non pertinent, quoniam vanitati subjecta, inquieto circuitu rerum vicissitudines obumbrant: neque stabilitatem suæ essentiæ per hos discursus & motus conquirunt, & omnino desinent esse, id quod modo sunt: nullo pacto postquam dissoluta fuerint, ad corpora sua, vel statum quemlibet denuo reversura.

Ipse quoque Sol in reformatione mundi, ab hoc labore suo quiescet: nec opus erit diurnis & nocturnis distinctionibus, quando una dies æterna, & sol unus immobilis Deus erit, & quiescente omni creatura, una erit omnis naturæ stabilitas, una firmitas, una sanitas, una pax, una æqualitas, elementa vero utrum tunc sint, cœlum scilicet ipsum & terra, vel aliquid præter spiritualia, puri pectoris est intueri. Hoc tamen quod dictum, cœlum & terra transibunt, nescio si ad hanc possit referri sententiam. Petrus Apostolus in secunda epistola, quæ Canonica dicitur, verbum evangelicum, vel exponens, vel sequens ait: Adveniet dies Domini ut fur: in qua cœli magno impetu transient; elementa vero calore solventur, terra autem & quæ in ea sunt exurentur. Et infra, Cœli ardentes solventur, & elementa ignis ardore tabescent. Novos vero cœlos, & novam terram, & promissa ipsius expectamus, in quibus justitia habitat. De abolitione vero veteris mundi nulla quæstio superest quæ tam manifeste à principe Ecclesiæ est prædicta. Sed cujusmodi illud novum cœlum & nova terra futura sint, vel si iterum novis creaturis, cœlestia vel terrestria implenda sint, omnino prætermissum est.

Quia vero dictum est justitiam habitaturam novitatem illam, potest intelligi, quod omne corpus (*a*) in illa reformatione alterius & multo purgatioris naturæ futurum est, & quicquid modo vel corruptibile est, vel corruptum, in illa regeneratione purgabitur, & tota erit mera de reliquo, meræ habitatio sanctitatis. Quanto magis homo configuratus corpori claritatis Dei, nihil molis habebit, nihil necessitatis in corpore, quod quidem & spirituale erit, & tamen corpus. Ita & ipsa rationalis creaturæ conversatio quæ utique Paradisus omnino spiritualis (*b*) erit, & tamen habitatio: quia sive in illo novo cœlo, sive in illa nova terra illa glorificata corpora erunt: quæ, licet natura & gloria Angelica agantur, veritate tamen corporis non privabuntur, sed sicut scriptum est, sancti in terra sua duplicia possidebunt. Paradisus autem, hoc est, illa amœnitas, quies, pax, tranquillitas, & cetera omnia bona quæ adhuc oculus non vidit nec in cor hominis ascenderunt, intelligentia & visio Dei erit: quia tunc (*c*) videbit homo & audiet & in cor hominis ascendet, quicquid illud est quod Deus est. Nec de locis corporalibus, vel odoribus, vel saporibus, ulla erit ultra vel cura, vel quæstio; quia, sicut diximus, etiam si localis aliqua tunc erit delectatio, spiritualis erit utique non carnalis.

Homo ad imaginem Dei conditus jam tunc nihil habens simile, nihil commune cum jumentis insipientibus intelliget honorem suum, & in imagine ad quam conditus est intuebitur semet ipsum, & mirabitur, & dilatabitur cor ejus, & adhærens illi beatitudini, & in divinis fixus aspectibus, ita in multitudine illius dulcedinis deliciabitur, & in satietate illa gloriabitur, ut irrigationes fontium, vel obumbrationes arborum, vel varietates fructuum, quas illa antiqua & corporalis habuit Paradisus, nec velit, nec quærat: cum sit ei Deus fons perennis, umbra refrigerans, lignum vitæ, fructus perpetuus, satietas infinita. In præsenti quidem (*d*) vita, exteriores sensus per hæc visibilia evagantes minus ad unum se colligunt, & minus illius imaginis dignitas intelligitur, eo quod effusa extrin-

(*a*) *Sic Bod. Laud.* Omne in, *Imp.* (*b*) *Sic Bod. Laud.* Paradisus erit, *Imp.* (*c*) *Sic Bod. Laud.* Quia videbit, *Imp.* (*d*) Juxta, *Bod. Laud.*

trinsecus per multa diverticula occupata ratio diversatur.

Aliud est imago, aliud illud cujus est imago: & aliud est similitudo, aliud illud cujus est similitudo. Similitudo potest referri ad aliquam partem, imago vero integritatem substantiæ repræsentat. Filius dicitur imago Patris, splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, & forma ejus: quia inter Patrem & filium nulla diversitas, nulla distantia, nisi quod Pater non est filius, & filius non est Pater. In verbo igitur, quod & sapientia Patris est, omnis plenitudo divinitatis existit, & ipse filius imago seu figura substantiæ dicitur, eo quod per verbum vel sapientiam sempiterna nobis revelata sit divinitas: sicut per imaginem cum proprie effigiata fuerit repræsentatur, & intimatur nobis cujuscunque rei proprietas, ego cum me in speculo vel in purissimo fonte intueor, non me ipsum video, sed exprimit mihi imago mea omnem habitum meum vel gestum, & quantum ex facie judicari potest, ipsum mentis affectum: ut tibi videas (*a*) utrum decolor sim, an coloratus: & manifeste intelligas utrum turbatus videar, an quietus. Ideo filius imago dicitur, quia in ipso Patrem intelligimus: & per ipsum accessum habemus ad Deum, quia illuminans nos verbum, & sapientia æterna in intellectu sui Patris quoque aperit intellectum: quoniam qui videt filium, videt & Patrem, quia unum sunt Pater & filius. Ad imaginem igitur Dei, hoc est ad intellectum & notitiam filii, per quem intelligitur & cognoscitur illa paternitas quæ in cœlo & in terra nominatur, factus est homo: expressa in mente hominis illius lucis plenitudine, illius sapientiæ conformitate, illius gloriæ communicatione communicat homo justitiæ Dei: bonitatis particeps, æternitatis hæres: rationis consors, in appetitu pacis, in intellectu veritatis, in amore caritatis illam imaginem repræsentans: non ad illam similitudinem tendens, ad quam anhelabat qui dixit, ero similis altissimo: sed ad illam de qua scriptum est, filii Dei sumus: sed nondum apparuit quid erimus: cum autem apparuerit, similes ei erimus.

Portamus imaginem cœlestis, cum formatur Christus in nobis, cum in moribus nostris & vita, illius generis nobilitas innotescit. Sicut enim exterior facies, paternæ generositatis prætendit indicium, & ibi vel pulcritudo, vel deformitas genitoris trajecta est, ut etiam ex vultu intelligas utrum naturalis an adulterinus sit filius: ita in moribus evidentissimum est, si veritatis & justitiæ lineamenta imitantia exemplar divinum, ad cujus inspectionem omnis pulcritudo & honestas depingitur, illam formam cœlestem expresserint, hunc esse Dei filium & hæredem, quem à paterna bonitate non degenerem indices (*b*).

Hæc imago in anima, non in carne est: nec corporis est honor iste, sed spiritus. Exploditur Anthropomorphitarum hæresis, quæ Deum corpus habere mentiens, secundum corporalem effigiem metitur similitudinem divinam, & imaginem Dei membra dicit visibilia circumscriptioni subjecta. Non intellexerant hujus amentiæ assertores, quia Deus est spiritus: & quia ad intelligendam divinam essentiam caro & sanguis non prodest quicquam. Secundum quod vir est, ad imaginem Dei factus est homo (*c*): secundum quod virago, ad similitudinem masculum quidem (*d*) & fœminam, fecit (*e*) eos. Secundum intensiorem plenitudinem spiritus, vir: secundum remissiorem contemplationis appetitum, fœmina: secundum consummationem, neque vir, neque fœmina: sed in novitate vitæ creatura integra & perfecta.

Dominatio igitur omnium quæ in terra, & quæ in aquis sunt, homini data est: & cœlestem in eo omne quod ei subjectum est, reveretur originem, & in proposito suo creatori obedit, nihil ei venerationis impendens ex communitate naturæ, sed ex prærogativa gratiæ. Rebellia quidem animalia & domita & indomita sæpe adversus hominem videmus consurgere: sed hanc audaciæ & diffidii insolentiam nihil aliud movet, nisi quod ipse in ordine suo non obtemperat creatori: qui hoc non (*f*) ex merito, sed ex gratia accepit, ut creatura irrationabilis ejus moveretur arbitrio & regeretur imperio. Justissimum sane est, ut dissentientem ad (*g*) omnia undique incommoda urgeant, & in eum qui suam voluntati creatoris præposuit, undecunque (*h*) omnium affinium excrescat seditio, & extra in eum excandescat persecutio omnis creaturæ, ut & caro (*i*) adversus spiritum & spiritus adversus carnem contendat, & qui noluit subesse (*k*) superiori suo, nulla ei ab inferioribus reddatur subjectio.

Magna hominis dignitas, cujus factor Deus, consors Angelus, minister mundus, regio Paradisus. Ibi inter arbores condensas & umbrosas & opacantia nemora, inter herbas (*l*) odoriferas, & aromatica gramina, in pratis virentibus & fontis illius Cardinalis vivis emanationibus, inter fructus & visu & usu delectabiles constituitur: in ipsa sua nuditate ostendens quia sicut innocentiam & simplicitatem nulla involvit duplicitas, ita semper fictum animo confusio operit, & circundat malignitas. Nulla ante transgressionem peccati contumelia quæsivit operculum: nihil ingessit caro pudendum: nihil erat quod esset occultandum: non erat in oculis Domini fœda nuditas, nec aliquid pudendum, ubi nulla erat impuritas.

Ceteris omnibus sibi expositis, ab una sola arbore continere præcipitur, & imposita lege obedientiæ, proprio relictus arbitrio majora statim, si staret in mandato, percepturus, probatur in minimo. Sed quia de operibus sex dierum nos ea quæ sentimus scripturos disposuimus, & hoc ex aliqua parte Deo factum est auctore, alterius laboris erit scribere quid de Paradiso, quid de fonte illo, quid de ligno scientiæ boni & mali, vel de ligno vitæ; quid de serpente, quid de transgressione, quid de sententia in serpentem & virum & mulierem promulgata parvitati nostræ secundum mensuram donationis quam accepimus videatur.

Factus homo extra Paradisum, ne aliqua deesse gratia videretur, in Paradisum adducitur, ubi postea de ejus costa facta mulier memoratur. Docebat enim (*m*) hominem ad imaginem Dei conditum etiam loci illius amœnitas: & licet nulla insontem, ubicunque esset, posset urgere calamitas; provisa est tamen secundum exteriores sensus in uno loco omnium delectationum stipata collectio: ne siquid ibi deesset, in quærendo vel expectando quod procul esset, fatigaretur appetitus; sed omnium & præsentia gauderet & usu. Haberet in creatore, si staret, plenitudinem veritatis & pacis rationabilis intellectus, & totam mentem illius unius bonitatis impleret intuitus. Eodem modo etiam haberet homo exterior subjecta sen-

(*a*) *Sic Bod. Laud.* Ubi, *Imp.* (*b*) Judices, *Bod. Laud.* (*c*) *Sic Bod. Laud.* Factus est, secundum, *Imp.* (*d*) *Sic Bod. Laud.* Masculum &, *Imp.* (*e*) *Sic Bod. Laud.* Fœminam inquit, *Imp.* (*f*) Qui non, *Laud.* (*g*) Adeo, *Laud.* (*h*) Undiquaque, *Laud.* (*i*) *Sic Laud.* Ut caro, *Imp.* (*k*) Esse subjectus, *Laud. Bod.* (*l*) Arbores *Laud.* (*m*) Docebat hominem, *Bod. Laud.*

sensibus quæcunque suavia & jucunda humanam possunt oblectare naturam : ut esset omnium spiritualium gaudiorum homini summa Deus, & omnium temporalium consolationum sufficientia Paradisus.

Unde etiam Eden, id est voluptas, dictus est locus ille, & hortus deliciarum propter ubertatem soli, & nemora fructifera. Emanabat è medio fons vitreus, irrigans & humectans omne gramen radicitus : nec tamen redundans enormitet, sed elapsu subterraneo totam horti illius aream imbuens. Frondes patulæ in proceris arboribus subjecta gramina obumbrabant : humorque inferior, & superior temperies, virorem perpetem in cespite nutriebant. Aderat aura meridianis horis, si quis forte erat, vaporem abigens & propellens. Locus omnino nivium ignarus & grandinis, & perpetui veris æqualitate fœcundus. Erat ex fructibus & ipsis virgultis aromatica conspersio : & ex ipsis truncis pinguedines pigmentariæ erumpebant. Stillabat storax, & liquor balsami ruptis corticibus ultro pavimenti crustas affatim imbuebat. Defluebant per prata nardina unguenta spirantia : & gummi stillantibus sine preli violentia, tota undique regio illa innumeris perfundebatur odoribus. Nihil erat ibi triste, nihil corruptum, quod cetera impediret : quia omnia horti illius plantaria, plantatoris sui redolebant virtutem, & cœlestis gloriæ gratiam prædicabant. Sudabant ligna pinguedinem.

Emissura erat sanctorum caritas puritatem : & in illius suavitatis odore tam prædicationis honestas, quam beatitudinis æternæ intimabatur ebrietas. Erat quasi quædam extasis, illa deliniens & & demulcens sensus carnis fragrantia : non tamen consopiens, vel à debitis officiis hominem revocans, sed ad quamcunque operam & studium (*a*) subtilitatem mentis acuens & emundans. Stacte & myrrha, amomum & spica, & medicata (*b*) semina ultro prolapsa glebas fertiles impinguabant (*c*), & licet non indigeret natura, copiosiore tamen gratia juvabatur. Non erat febris, & jam erat antidotum : nulla adhuc naturæ defectio, & jam languorum remedia germinabant. Operabatur homo, non aliquid novum exercitio laborioso ædificans, sed deliciosa cultura aut elucidans aliquid, aut obumbrans, aut aliqua claustra vel diversoria animalibus aptans : ne passim aberrantia, ea maxime loca quibus reverentiam pigmentorum dignitas exigebat, inconsideratis passibus conculcarent. Hæc atque alia hujusmodi sine tædio, sine molestia, poterat homo cultor diligens operari : quæ etiam exhilarationi ejus maxime cooperantia, delicatam operam delectabant.

Custodiebat autem intrinsecus, non timens ne aliquid sibi raperetur ; sed sibi à Deo commendata & subjecta gaudens in obedientia universorum posteritati successuræ providens (*d*) conservabat : sibi etiam ipsi conservabat, ne aliquid admitteret propter quod inde mereretur expelli. Atque utinam circa animæ suæ plantaria, & virtutum (*e*) genimina, ea qua oportuit diligentia vigilasset : operans utilia & conservans : discens ex inferiorum obedientia, quantam creatori subjectionem deberet. In cujus si perseverasset imperio, & custodisset quod fuerat imperatum ; solidaretur cito, quod adhuc erat in pendulo, & ab hac corporalis Paradisi amœnitate deliciarum veheretur in illam spiritalem tranquillitatem, cujus pax omnem superat intellectum. De cujus Paradisi beatitudine, nos aliqua secundum sensus nostri angustias, & mensuram donationis (*f*), spiritualibus spiritualia comparantes in sequentibus perstringemus : (*g*) nunc de corporali Paradiso sensibilibus sensibilia conferentes, & secus doctorum limitem incedentes loqui proposuimus. Et de odoribus quidem horti illius aliqua dicta sunt : alia vero quæ ad reliquos sensus pertinent, differenda supersunt.

Erant ibi ligna fructifera quæ gustui & aspectui deservirent : pulcra ad visum, ad olfactum grata, ad omne delectamentum suavia. Singula secundum genus suum propriis efficientiis mancipata, non tam ad satiandum carnis appetitum, quam etiam ad conservandum humanæ naturæ integrum statum. Nihil extra, nihil ultra ea quæ præ oculis & manibus erant, ambire poterat concupiscentia. Totum erat in promtu quod postulabat, non dico necessitas, sed voluptas. Nec erat (*h*) ulla voluptas aliqua passione desiderii inflammata : nec erat ardor lascivientis petulantiæ : Sed erat in exuberanti copia temperans sufficientia & satietas quietissima. Alia quidem erat arborum gloria, alia fructuum : nec erat ibi quicquam inutile, nihil superfluum : ubi & stipes pinguedinem, & frondes umbram, & poma pabulum porrigebant : gummi languoribus, umbra ardoribus, cibus defectibus occurrebat.

Erant quidem (*i*) extra, non ultra experientiam nostram illæ dulcedines, sed nos ex consuetis inexperta metimur. Vidi ego ligna quorum folia vel fructus bruma non urit : & in citro vel pinu quinti vel sexti anni poma immarcessibilia perseverant. Quare ergo ibi, ubi neque horror hyemis, neque ulla intemperies ingreditur, sed continua veris fixa est novitas (cum ex ipsius temporis harmonia quæcunque ibi sunt, in augmento sint : & quicquid vivit, ex natura & ratione materiæ prægnantis parturiat) non dicamus ligna imputribilia, poma incorruptibilia, & efficacissimos illorum saporum vel odorum effectus, ad implendos usque ad sufficientiam omnes vel gustuum, vel olfactuum, vel aspectuum appetitus ? Quid deerat illi mensæ, illi singulari convivio : ubi & oculus pulcritudine, & gustus dulcedine, & olfactus condito spiramine implebatur? Aderat quoque ad deliciarum cumulum fons ille ex vicinis & intra se natis graminibus saporis grati, refrigerandi & humectandi calorem intrinsecum habens effectum. Temperabat & mundabat corporis venas, per quas quasi per quosdam tubulos defluebat, irrigans quasi alterum Paradisum, & fœcundans in genere suo membra singula propriis officiis distributa.

Cingebant (*k*) labia fontis, hyacinthini & smaragdini flores, & crustæ purpureæ sedes aptabant intumescentibus glebis : ne recumbentium cervicem vel humeros suspensio aggravaret. Fundebant se humi pro tapetibus strata aneto & croco odorata cubilia : nec mordax cynomyia nudis artubus assidebat ; quod genus si ibi erat, inerme erat, nec terebrantibus spiculis quietis illius delicias infestabat, & quidem in illis minimis contemtilibusque volatilibus post peccatum miranda est adeo acris efficientiæ importunitas, quæ fere invisibili & omnino fragili stimulo etiam densissimas pelles armentorum penetrans (*l*) & quasi admota spongia vulneri, quicquid intus est humorum vel sanguinis ebibit & exhaurit. Ante peccatum quidem quia culpa non erat, nec pœna, nec poterat aliqua esse molestia ab inferioribus, ubi superiori suo purum exhibebat famulatum rationis humanæ humilis obedientia.

Vi-

(*a*) Et subtilitatem, *Laud.* (*b*) Medica, *Laud.* (*c*) *Sic Laud. Bod.* Impinguebant, *Imp.* (*d*) Conservabat ne, *Laud.* (*e*) *Sic Laud. Bod.* Gramina, *Imp.* (*f*) Donationis Christi, *Bod.* (*g*) Sicut, *Laud. Bod.* (*h*) Illa, *Laud. Bod.* (*i*) Extra &, *Laud. Bod.* (*k*) Labra, *Laud. Bod.* (*l*) Penetrat, *Laud. Bod.*

Viderer excedere, si non describerem voluptatem: sed quicquid dici potest, minus est ab illis deliciis: quippe deliri & fatui sensus, & labe peccati infecti, integris illis & virginibus sensibus quibus pura utebatur natura, omnino conquadrari non possunt: & omnem hujus corruptionis experientiam illius jocunditatis purissimæ ubertas exuperat: & ne auditui desit, quæ demulceat, melodia, superne in ramis cedrorum vel aliarum arborum Phœnix vivax psallebat, & Psittacus, & multiplici concinentium avium sono una erat consonantia: quorum hilaris universitas laudabat secundum modum suum auctorem suum, in voce exultationis jubilans creatori, blandiens homini, movens ad mulcendum (*a*) eum naturalia organa, & originalis musicæ à Deo condita instrumenta. Gemitus turturis & columbæ hujus temporis suspiria præsignabant. Aliæ singulæ volucres de statu præsentis & futuræ Ecclesiæ præcinebant quasi quædam oracula: vel gaudium vel affectum quemlibet in suæ naturæ modo & ratione promentia. Nihil tamen triste, nihil lugubre ibi erat: ubi non varietas concinentium dissonantiam efficiebat: sed sive per artas sive per amplas faucium fistulas circumflexiones jubilorum impellerentur; ascensiones & descensiones vocum convenientibus in unum differentiis ad unius puncti revertebantur harmoniam.

Fistula & sambuca & cetera naturam imitantia organa, quæ satis oblectant hujus temporis auditores, tantum ab illius monochordi vivis & claris vocibus differunt, quantum quicquid aliunde scriptum est, discrepat ab exemplari. Omnino minor est gratia in raucis follibus & compactis calamis, sive in testudinibus concavis quæ humanum instauravit ingenium, quam in illis vivis instrumentis quæ artifex natura dictavit. Hujusmodi ad mensam protoplasti excubabant tibicines, tales cytharistas habebat (*b*) illa originalis antiquitas: & tamen corporalis hæc erat consolatio, non prædestinata felicitas.

In Paradiso nec mimus erat nec histrio. Alludebant sibi cuncta simpliciter, nec deceptoriis illusionibus simulatio personarum scenas comicas exprimebat. Non emolliebat ad lasciviam dissolutas animas sensualitas satiata (*c*): neque extraordinarius pruritus carnalis affectus legitimos terminos transiliebat (*d*), intra præceptum se continens: & formam omnium à creatore descriptam certis regulis, intra metas præfixas motus voluntarius cohibebat, & quiescebat, & abundans in rationabili sufficientia, non tabescebat æstuans in intemperantia infinita. Omnis quippe usus intemperans fœda est & turpis abusio: & miserum facit quæcunque non impletur, & certis non utitur ponderibus, & mensuris, & numeris quarumcunque rerum experientia. Ideoque effrœni & dissoluto animo appetitus & usus voluptatum irruit in tormentum; quia vehementia & ingluvies intemperantiæ suppositis stipulis non sedatur, sed irritatur.

Non sic ante prævaricationem homo corporalibus illis utebatur deliciis, ut se vagabundus mergeret (*e*) usque in fæces profunditatis: sed honesto & modesto accessu delibans (*f*) universa, præpositura rationabilis honorabat dignitatem, & dominabatur affectibus suis moderatione discreta, non oppressione tyrannica. In his quæ ex parte aliqua summatim tetigimus, visus, auditus, olfactus, gustus & tactus in virginitatis suæ integritate perseverantia, habebant lampades accensas, sine aliqua curiositatis amurca; & puro obsequio, venienti sponso cum luminibus omnium sensuum occurrebant agmina insopita. De lignis illis quæ in illo horto plantaverat Deus præter ea quæ diximus, multa jam spiritaliter restant intelligenda, quia ex quadam vicinia, sic sibi è proximo bona corporalia & spiritualia jungebantur, ut fere unirentur: & tamen separatim & proprie visibilia corpori, invisibilia (*g*) menti destinata suis distinctionibus necesse est adaptari.

Duo tantum (*h*) de omnibus lignis Paradisi Geneseos liber commemorat, lignum vitæ & lignum scientiæ boni & mali: cum multa alia in illa sylva densissima non dubium sit fuisse: quia & lignum sapientiæ legimus, & aliis quoque arboribus nomina virtutum secundum suas efficientias minime defuisse nullo modo ambigimus. Nec nos materialem plantam illius Paradisi corporalis eradicare præsumimus, sed spiritalem fructum in visibili colonia (*i*) metimus, & de olivis fructum sumimus & liquorem. Et in gemmis quidem quæ inter glareas fontis illius Cardinalis volvuntur, & ad nos fluminum allapsu delatæ perveniunt, plurimam esse virtutem experti sumus. Ita & in arboribus quæ odore & sapore sensuum nostrorum consuetudinem excedunt, quis dubitet singularem inesse gratiam ad diversarum causarum remedia: ut & lignum vitæ senectutis morbum (*k*) cohibeat, & lignum temperantiæ ingluviei ardorem extinguat: ita & lignum castitatis ibi procul dubio erat, cujus esus ita poterat temperare naturam, ut non magis genitales corporis partes moverentur ad copulam, quam reliqua membra: quæ singula sine aliquo titillationis pruritu ordinatis accessionibus sua peragunt instituta. Hoc etiam in hujus mundi (*l*) languore jam senescentibus & arescentibus causarum effectibus camphora satis efficaciter agitur: & sæpe olfacta vel hausta desiccat receptacula spermatum, & illius negotii instrumenta congelata corrugat. Hoc multa semina radicesque jam fere effætæ efficiunt. Quanto magis virente mundo & in Paradiso, cum omnia primitivi succi novitate & puritate ferverent, occurreret non unum quodlibet (*m*) gramen, sed semen vel fructus obsequio hominis propter quem facta erant: & alia quidem secundum hanc, alia vero secundum aliam causam salutis & incorruptibilitatis poculum suo propinarent Domino & cultori.

Quod si Solomon ab hyssopo quæ nascitur in maceria, usque ad cedrum Libani disputavit: & tot physici inquisitores naturæ per conjecturas vel experientias assequi potuerunt tam profundæ rei doctrinam: Nunquid Adam qui fuit Dei filius, hoc potuit ignorare, cui ex imagine Dei & similitudine hæc erat gratia, ut omnis creaturæ sibi subditæ intelligeret rationem? Novit plane primogenitus ille omnium corporalium temporales vicissitudines: novit causas, & motus, & essentias, & effectus omnium quæ sensibiliter & visibiliter elementalis origo produxit, & materialis essentia enutrivit. Quia vero boni & mali scientia mentis affectio est, nec corporis est scire bonum vel malum, sed singulare & proprium est animæ; res quidem videtur spectare ad naturæ & essentiæ suæ proprietatem, nomen vero rei, id est scientia boni & mali ad spiritualem sensum & mysticam intelligentiam.

Absit à fide catholica, ut alicujus mali creatrix sit illa sempiterna virtus & divinitas. Procul explodatur illa

(*a*) Eas, *Laud. Bod.* (*b*) *Sic Laud.* Habet, *Imp.* (*c*) *Sic Laud. Bod.* Sauciata, *Imp.* (*d*) Transiebat, *Laud. Bod.* (*e*) Per singulas, *Laud. Bod.* (*f*) *Sic Bod.* Deliberans, *Imp.* (*g*) Vero, *Laud.* (*h*) *Sic Bod.* Tamen, *Imp.* (*i*) *Sic Bod.* Metimur, *Imp.* (*k*) Cohibebat, *Bod.* (*l*) *Sic Laud. Bod.* Ejusmodi, *Imp.* (*m*) Unumquodque, *Laud. Bod.*

illa Manichæorum dementia quæ gentem tenebrarum rebellem Deo, & nescio quæ diversa introducit principia. Procul Paterniani exeant, qui secretas & pudendas corporis partes, à Diabolo & non à Deo asserunt factas. Excludatur à sensu Christiano Menandriana impietas, & Patriciana hæresis, quorum Menander Simonis magi discipulus, ab Angelis & non à Deo mundum asserit factum: Patricius totam humanæ carnis substantiam diaboli esse creationem mentitur. Nec Mambres nec Jannes creatores fuerunt illorum serpentum quos Moysis serpens coram Pharaone absorbuit: sed diabolicis præstigiis, virgæ eorum quæ utique Dei creaturæ erant, versæ sunt in dracones: sicut putris caro in vermes, (*a*) vel ligna combusta vertuntur in cineres. Quis convertibiles neget corporales substantias, cum de carne tua propria lumbricos scaturire, & de veste tineas, & de sudoribus vel quibuscunque putredinibus, vel muscas vel pulices egredi videas? Acceleratus magorum effectus, & virgarum in serpentes conversio repentina, admirationi quibusdam est & stupori: cum mirum non sit de omni re, quæ fieri potest utrum tarde an cito fiat. Cum etiam quorundam hominum ingenia, ea sub omni celeritate constituunt, quæ multo tempore ab imperitioribus & lentioribus vix fiant. Quanto magis illa diabolica subtilitas, quæ rerum effectus & causas ab antiquo cognovit, secretam naturæ virtutem in publicum trahere prævalet, cum aliquid de re occulta efficiendum est in quo hebetes sensus hominum ludificare possit, & à veritate avertere, ut serviant creaturæ, potius quam creatori, qui est benedictus in secula?

Creatura quidem non nisi à solo Deo potest institui, qui nihil malum creavit, sed singula bona, & omnia valde bona. Et Moysis serpens, vere serpens fuit, quem cum placuit creatori, & de virga aptavit in colubrum, & rursum reverti præcepit in virgam. Moyses vero neque auctor, neque creator, sed tamen illius miraculi minister fuit. Ita & columba quæ baptizata Domino super eum apparuit, vere columba fuit, & peracta dispensatione propter quam ad negotii illius ministerium deducta est, iterum ad naturæ illius formam de qua assumta est, subito est reversa. Ita tres Angeli quorum Abraham pedes lavit, quos etiam de panibus quos Sara paravit, & de vitulo quem coxerat ipse Abraham, legimus comedisse, non in phantasticis sed in veris apparuere corporibus: quorum functio ut acta est non evanuit, sed est in se reversa assumtio. Hanc formam intelligentiæ custodiri oportet, quoties per verba, vel visibilia signa loquutus est Deus vel ad Adam in Paradiso, vel ad Prophetas: ut scias ubicunque est vox, ibi esse & corpus: nec tamen quoties loquutus Deus per corporalis ministerium creaturæ, verbum æstimes incarnatum: sed sicut diximus, dispensatoria & perfunctoria erat illa corporalis & personalis assumtio, non essentialis naturarum (*b*) unitio. Longe digressi sumus, occasione hæreticorum qui Deum vel alicujus mali factorem, vel alium quemlibet mali astruunt creatorem: ut aliud principium, alium artificem vel conditorem ex sanctarum auctoritate scripturarum emulgeant.

Lignum scientiæ boni & mali malum non erat in sua natura: nec fructus ejus, vel ante prohibitionem, vel postea, noxius fuit: sed ideo sic nuncupata sunt quia in illa prohibitione experimentum obedientiæ positum est, cujus observatio bonum, prævaricatio malum esset. Scientiam quidem mali ante peccatum homo non habuit, id est nescivit quantum malum esset non obedire Deo; sed docuit eum propria confusio & pœna peccati quid esset peccatum. Si enim pœna transgressionem non sequeretur, & idem esset justitiæ & injustitiæ stipendium; nulla esset ratio, qua timeretur vel amaretur Deus. Nulla omnino timoris causa esset, si non inobedientia puniretur: nulla dilectionis ratio, nisi amantibus copiosior gratia redderetur.

Sciebat Adam non esse violandum mandatum Dei, sed facilem indulgentiam sperabat, non expertus iram vel judicium, quia nondum (*c*) severitatem vel supplicium. Oportebat omnino ut ibi statim in primis parentibus rigor inciperet disciplinæ, ne facilis venia in contemtum Dei filios Adam genus humanum erigeret, & creatura prævaricans & inhonorans Deum, non esset in gloriam, sed in contumeliam creatori. Poterat homo ex peccato diaboli cujus dejectionem non ignorabat, considerare districtionem judicis, & ex illa irrevocabili sententia quæ illum malignum à spe misericordiæ excluserat, simile formidare judicium. Insani cerebri est & animi delirantis, ibi te tibi polliceri veniam, ubi tu provoces iram: in eodem articulo temporis sperare de clementia, in quo contemnitur gratia & conculcatur justitia.

Qualecunque sit vinculum vel fœdus societatis humanæ, rumpenda sunt omnia quæ consuetudo alligat, vel natura, ne offendatur Deus. Non est ista Christiana pietas, quæ nos, divinæ obedientiæ auctoritate contemta, in carnales inclinat affectus. Propter conjugii gratiam & complexus uxorios, relinquit homo patrem & matrem, & (*d*) sunt duo in carne una: non tamen deseri etiam debet Deus qui spirituali connubio universum ecclesiæ corpus in unitate fidei & caritatis compactum, ex conjugio & continentia & cœlibatu unum instaurans corpus & spiritum, ut celebret sibi nuptias modo in spe, in regno vero suo in ipsa veritate disponit.

Scandalizavit Adam oculus suus, id est persuasio conjugis, quem utilius eruisset & projecisset à se, quam blandimentis fœmineis remisse obtemperans, illa peremtoria consilia suscepisset. Nec erat immemor præcepti, vel pœnæ, quam, si transgrederetur, ei Deus fuerat comminatus: sed nescio qua spe de Dei clementia præsumens, (*e*) exiguitatem facti, non pondus pensabat præcepti. Nec usquequaque mortem verebatur, quam non attigerat. Nec forsitan se aliis bonis privandum putabat, quia (*f*) neque calamitatis secuturæ ordinem illa prohibitionis & comminationis sententia continebat. Comedit de fructu interdicto, & facta est (*g*) arbor illa sciendi bonum & malum occasio unde & ipsum lignum nomen accepit antequam illud tangeret homo, non quia in ligni natura boni esset vel mali scientia, sed quia in transgressione mandati quod de ligno erat, futura erat utriusque rei experientia. Et illico sensit homo quod ante non senserat: sensit malum concupiscentiæ, & pruritum membrorum rebellium: obscœnos, & (*h*) non voluntarios carnis appetitus & motus: & scivit quantum interesset inter libertatem & pacem carnis & spiritus, in qua fuerat, & controversiam eorundem, & stimulos titillatorios, quibus pungentibus & urgentibus moribundos & fermentatos artus, languens anima desudabat.

A facie insipientiæ suæ longe factus est à sanitate, miser & incurvatus, putres & corruptas cicatrices illu-

(*a*) *Sic Laud. Bod.* vel combusta vertitur, *Imp.* (*b*) Initiatio, *Laud.* (*c*) Senserat, *Laud. Bod.* (*d*) Fiunt, *Bod.* (*e*) *Sic Laud. Bod.* exiguitatem, non, *Imp.* (*f*) Neque dejectionis neque cal. *Laud. Bod.* (*g*) Ei, *Laud. Bod.* (*h*) Involuntarios, *Laud. Bod.*

illusiones lumborum plorabat, & cucurrit ad folia, ipse jam folio quod à vento rapitur, similis; & contextis succinctoriis abscondit carnes enormes, & operuerunt tam ipse quam mulier jam ardentibus intus libidinum carbonibus horrendas visu sordium officinas. Et cum eadem prius membra essent, pudenda non erant, quia nihil inhonestum erat in corpore, sed habebant omnia membra in suo ordine congruam dignitatem, venerabilem speciem, usum rationabilem, modestiam competentem. Omnia intra modum; nihil contra voluntatem: nulla lex dissentiens: omnia quieta & pacifica tum ipsum creatorem, quam ipsam creatam honorabant naturam. Vere, sicut serpens prædixerat, aperti sunt oculi eorum ad propriæ confusionis cognoscendam miseriam, non ad illius præsumtionis qua Dii esse affectaverunt, gloriam consequendam. Viderunt se, & erubuerunt, & indignos se judicantes divinis aspectibus, non quasi latere possent vel effugere judicem, sed quasi rei & jam in pistrino propriæ conscientiæ deputati ad molam, sese in aliquibus recessibus timidi absconderunt.

Hoc solum verum in omni illa persuasione diabolica fuit, quod aperti sunt oculi eorum, non ad id quod ille promittebat, sed ad id potius sentiendum quod suggestor mentiens intendebat: qui ei quasi successori, parricidali odio invidebat. Hic illius Philosophi non incongrue aptatur sententia; insidiosissime, inquit, nocet, cui gratiæ aguntur pro injuria. Mendax in reliquis omnibus quæ pollicebatur, & detestatione dignissimus, ad illud verbum, quo eos nequaquam mori, sed sicut Deos futuros asseruit, statim & agnosci, & repelli rationis indignatione (*a*) debebat: sed facilem accessum ad cor fœminæ illa habuit promissio, quæ jam ambiebat propriam potestatem, excusso à cervice sua creatoris dominio. Quod si hæc superba præsumtio jam in mentem ejus intraverat, prius superbiæ quam inobedientiæ rea convincitur. Hoc aliqui Tractatorum senserunt: sed ego pro modo meo ita hunc locum accipio, ut superbiam & inobedientiam in eodem puncto concludam, nec ante gustum pomi in elationis malo Evam contabuisse præjudicem. Vere qui in uno offendit, est omnium reus; & ubi mater virtutum caritas læditur, universitas bonorum quasi præcisa radice siccatur. Septem spiritus nequam simul cohabitant, nec facile est alterum avelli ab altero, sed forsitan idem ipse est qui secundum plures malitiæ affectus, diversis nominibus nuncupatur. Spiritus quoque sanctus dicitur septiformis, cum non sit nisi unus: quia ubi timor castus, ibi est pietas, nec pietati potest deesse scientia: ubi vero est scientia, non deest consilium, & consilio constantia & fortitudo accedit. Sic intelligitur, sic amatur sapientia Dei (*b*) quod est verbum patris, ubi humilitas mansuetudinem, mansuetudo compunctionem, compunctio fervorem, fervor benignitatem, benignitas puritatem, puritas exprimit pacem.

Vides apud Prophetam omnes impietates & injustitias simul in eodem articulo pœnitentibus condonari, & negligentibus & reversis ad vomitum, etiam condonata (*c*) requiri. Omnis quippe superbus consequenter est invidus: quia propriæ excellentiæ appetitor semper est alienæ felicitatis detractor. Ita prudentia quæ in bono est, sine temperantia nulla est: & quicunque intemperans est nec de fortitudine gloriari potest, nec de justitia. Unum est corpus virtutum quod nec schisma scindat nec hæresis, & universitas gratiarum ex radice pullulat caritatis. Fundamentum & origo est omnis malitiæ superbia: & licet ipsa omne vitiorum vulgus parturiat, sic tamen habet in se unita & coessentialia sua genimina, ut absque sua sobole nihil omnino efficiat, nec unquam possit solitaria inveniri.

Superbivit, & in eodem momento inobediens mulier fuit: nec æstimanda est temporaliter hæc inobedientiæ successio, cum eadem sit & indivisa utriusque connexio & origo. Adulterini surculi lasciviente radice nonnunquam consertis simul manipulis exurgunt: ita ut virgulas quidem discernas numero, sed incrementi non videas rationem. Unus sapor viti & palmiti: unus color (*d*) crini & corpori: unus odor ligno & cortici: & omnibus membris humanis, licet sint valde diversa, & multiplex eorum sit actio, unum tamen (*e*) principium & indivisa creatio. Unum venenum diversas efficit passiones, & eadem diffusio phrenesin, quæ apoplexiam creat: & quosdam quidem eadem tabe subito intercipi & emori videas, quosdam vero diu languere.

Duo promissa sunt mulieri, immortalitas & divinitas: neutrum provenit, sed jumentorum conditio, & hominum sub unius similitudinis comparatione & damnatione promulgata censetur. Ecce Adam in cujus faciem insufflaverat Deus, quasi omnes sensus quorum ibi sedes est, & domestica cathedra, purificans & fœcundans, bestiali (*f*) irrationabilitate oculos & aures & reliquos sensus ad inferiora repressit, & avertens à spiritualibus divinum intellectum, ventris animal inferioribus membris degeneri paravit famulatu, & sensit caro nudata virtutibus caumata & algores: sensit vacuus spiritus putredines & fœtores: sensit inanis gloria miserias & dolores.

Sic ille idem serpens ausus est in altero Paradiso non deliciarum, sed abstinentiæ aggredi Salvatorem: persuadens ut panem de lapidibus faceret, ut se de pinna templi deorsum mitteret, & (*g*) vecordi dementia ut se dæmonem procidens adoraret. Christus vero qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed cum in forma esset servi usque ad præfinitum tempus à patre, cum esset Deus omnium, serviles terminos non excedens, vitam animæ vitæ corporis præponendam, nec gloriam nec potestatem mundi hujus expetendam edocuit, & proprio exemplo quod facile, si patientia prætendatur, Satanas repelli possit, mansuetissimus magister ostendit. Ad primum sibilum ille primus homo contabuit: de quo post peccatum & damnationem justissimam quasi insultans & increpans Deus dicit, Ecce factus est Adam quasi unus ex nobis, sciens bonum & malum. Hoc schema in scripturis sanctis ironia dicitur, cum figurata locutio personam vel exprobrantis vel indignantis assumit. Unde Apostolus, solidatis post resurrectionem corporibus, & carnis stimulis consopitis, quasi jam intuens quod futurum erat, exprobrans morti clamabat, (*h*) Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Deridebat Apostolus mortem, quæ gloriabatur quasi victrix, occiso Salvatore & posito in sepulcro. Et quia in generali resurrectione ipsa mors destruetur, applaudebat illi victoriæ, & mortis defectui insultabat. Ita per hanc figuram, Hierusalem civitas sancta, cum jam in mortem Domini conspirasset, per Esaiam vallis visionis invective dicitur. Utitur in multis locis hoc genere locutionis sancta Scriptura.

(*a*) Deberet, *Laud. Bod.* (*b*) Quæ, *Bod.* (*c*) Inquiri, *Bod.* (*d*) *Sic Laud. Bod.* carni, *Imp.* (*e*) Est principium, *Laud. Bod.* (*f*) Irrationalitate, *Bod.* (*g*) Vecordi in, *Laud.* (*h*) *Sic Laud. Bod.* Ubi est Victoria, *Imp.*

tur. Unde de Adam dicit (*a*) Dominus, Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, sciens bonum & malum.

Æternitatis honor & omnipotentiæ ad Patrem, sapientiæ & hæreditatis gloria (*b*) transfertur ad Filium, ad Spiritum sanctum bonitatis insigne. Secundum quas differentias, Trinitatis similitudinem, naturæ humanæ integritas exprimebat: nunc autem sciens malum actione, quod vitare potuerat ratione, privata est æternitate & potentia, hæreditate & sapientia, bonitate & justitia, & à ligno vitæ longe projecta, donec satisfactione condigna expiaretur admissum, & inobedientiæ scelus, malumque superbiæ, (*c*) veræ humilitatis pœnitentia expurgaret: ac si diceret Deus, Voluit Adam esse sicut Deus, discat ex pœna & miseria quid tanta præsumtio (*d*) mereatur: expellatur, excludatur à loci hujus amœnitate, & experiatur quantum distet inter bonum & malum.

Non possum satis mirari ad illius tentationis fallaciam, & ad verba mendacii tam cito animum hominis inclinatum. Sciebat homo quia in animalibus vel reptilibus nullum erat secum particeps rationis. Noverat quippe naturas omnium, quibus & propria aptaverat nomina. Adduxerat quippe ad Adam Deus, omne illud viventium genus: in hoc ipso ostendens subjectam sibi omnem irrationabilem creaturam, quæ sibi quasi domesticum peculium præsentaretur, ut videret ipse superior & dignior infra se plebem illius generis obtemperantem sibi, Deo jubente, concorditer: qui etiam quasi propria mancipia, sciens usum omnium, vocaret ex nomine. Hoc est enim scire & vocare ex nomine, propria officia & mores intelligere singulorum. Mugiebant, vel rugiebant, vel hinniebant in genere suo: & secundum naturæ suæ proprietates, dabant signa, vel sonos, vel motus: quibus posset eorum affectus intelligi: verbum solius hominis erat. Et si aliquando Deus voce humana loquebatur; non pertinebat ad eum curiose inquirere quomodo loqueretur, cum de loquente non dubitaret quia Deus esset, & posset loqui ut vellet. Qui enim homini dederat verbum, poterat quod suum erat, cum volebat, capere, & formare in quolibet corpore. Nunc autem serpens quæ contra naturam & blasphemans Deum, loquebatur, utique ex Deo non erat, sed contra Deum. Auctor & inventor idololatriæ jam plures Deos futuros docebat, & seminabat errorem quo per multitudinem falsorum numinum una & vera ignoraretur divinitas.

Nunquid Satanæ præsentia illi innotuit fœminæ, quem forsitan putavit verum dicere, quia hoc audiebat, quod volebat? Solemus quippe cito credere, cum id nobis consulitur quod optatur. Quod si Adam, vel Eva scientes diabolum esse qui personaliter in eorum auribus erat, contemto Deo perniciosissime sese (*e*) tradidere consiliis; hic non tantum scelus inobedientiæ, sed & idololatriæ, fide abnegata, intelligo. Idololatria quippe est, cum quis vel seipsum Deum, vel alium quemlibet præter unum Deum constituit. De serpente enim dubium esse non poterat, quin illa verba ex sua non proferret natura: nec erat inter omnes creaturas Dei aliqua ratione prædita, persuadendi vel consulendi, vel ratiocinandi habens scientiam vel potestatem præter solum Angelicam & humanam. Constat itaque non ignorasse mulierem, quia vere ei diabolus in serpente loquebatur: sed appetitu liberæ potestatis oppressa, quia sine Dei dominio esse voluit, eum quod contra Deum & ad voluntatem suam loquebatur, libenter audivit.

Confuse aliquando viri & mulieris nomina posita sunt, propter corporis unitatem, & peccati similitudinem: Adam tamen non ex diabolo, sed ex muliere verba illa audivit, quibus nec restitit, nec contradixit: & licet forsitan non crederet quod diabolus vel mulier suadebant, ausu tamen nefario sese illi actioni commiscuit.

Senserunt quidam serpentem illum non verbo, sed signo aliquo prævaricationem illam homini intimasse: sed hæc sententia diversum à re gesta exigit intellectum. Alii nec diabolum fuisse in Paradiso affirmant, nisi eo modo, quo vagis & inconstantibus (*f*) mentibus tentationum immittit incendia, quas ideo incendere (*g*) vel exagitare dicitur, quia cum corpus ejus omnes reprobi sint, ipse vero caput; non potest diversa eorum esse actio quorum eadem est voluntas. Et hoc opus nihil aliud est quam malitiæ consensus & unitas. Per quam communicationem quod nos male agimus, ille agens dicitur; & quod ille facit, nos mediante assensu efficimus: sicut in morte Christi quod diabolus, quod Judas, quod Pilatus fecerunt, vicissim & simul ab omnibus actum est: & antequam commemoraret Evangelium quod intraverit in cor Judæ diabolus, legitur quia fur erat, & loculos habebat. Unde & de hac unitate maligni hominis & dæmonis scriptum est, cum maledicit impius diabolum, maledicit animæ suæ. Nullum vero inconveniens est si Paradisum permittente Deo diabolus intravit, cum apud Job, inter Filios Dei legatur astitisse, & in Regnorum libro circumstante sanctorum Angelorum exercitu, ad decipiendum Achab Spiritus mendax sedenti in solio seductionis suæ obtulerit famulatum.

Nec desunt qui allegoricis legibus per serpentem delectationem, per mulierem sensum, per virum mentem accipiant: ut cum delectatio sensum commoverit, mens vero carnali sensui acquiescens delectationis gustum acceperit, de gloria Paradisi, id est ab omni bonæ conscientiæ quiete & pace homo foras pellatur, nec jam ad lignum vitæ ei reditus pateat, nisi per misericordiam Dei Cherubim, quæ est plenitudo scientiæ, infatuatum peccatorem reducat ad sapientiam, inflammans cor ejus ad pœnitentiam per quam solet versari & mutari ultionis sententia, & possunt morti destinati ad lignum vitæ reverti.

Jam de sententia expulsionis & maledictionis aliqua essent dicenda, sed de fonte & fluviis qui ex eo procedunt prius pauca tangenda sunt, ne rem (*h*) tanti sacramenti subterfugisse videamur: non quod singula quæ usque ad Abel & Cain circa Adam acta sunt, suscepimus exponenda: sed quia capitulis quæ proposuimus, ita circumstantes cohærent sententiæ, ut ea ipsa quæ loqui volumus, quasi multitudinem convivarum, affines intellectus ad mensam nostræ dictationis invitent, & intrare compellant.

Non statim post prævaricationem ejectus est homo de loco voluptatis, sed conscio sceleris nihil deliciæ Paradisi conferebant. Tota enim nostra non in loco, sed in mente est gloria: quia non felicem facit locus, sed vita. Quæcunque prius subditam Deo animam delectabant, in tormentum versa sunt transgressori: tum quia sciebat se cito amissurum, nec sibi posse stare quod stans ipse possederat: tum quia quicquid sine Deo potest de temporibus affluere, non implet possess-

(*a*) Deus, *Laud. Bod.* (*b*) Refertur, *Laud. Bod.* (*c*) Nostræ, *Laud.* (*d*) Mereatur: excludatur, *Laud. Bod.* (*e*) Sese consentaneos trad. *Laud. Bod.* (*f*) *Sic Laud. Bod.* motibus, *Imp.* (*g*) Et, *Laud. Bod.* (*h*) Magni, *Laud. Bod.*

possessorem, sed semper vacuum & inanem, quantuscunque sit nebularum globus, utrem dimittit. Et hic expertus est homo quam longe esset à deitate quam cupierat, qui jam in latebris nudus quasi miseriæ & turpitudinis suæ operimentum mendicabat. Sane nulla purpura, nullus regiæ dignitatis amictus, illius dignitatis quæ ante peccatum erat, imitari potuit gloriam. Honestas quidem non egebat diploide, sicut hodie non honestatur, sed celatur turpitudo, (*a*) quantilibet pretii superducto velamine abscondatur. Absente Deo vere à corde suo misellus pavebat & conturbabatur, & non tam in amaritudine pœnitentiæ, quam in stupore mentis, & rationis extasi tabescebat.

Dilata est aliquantulum sententia, nec dum conclamatum erat: quia oportebat jam tunc legis formam divino exemplo conscribi, & ante judicium in causis humanis, accusationis & defensionis locum non præripi; sed datis aliquibus induciis, suspensa interim sententia, ii quibus (*b*) discussio pragmatica incumbit in medio actionum suarum munimenta producant. Aut confessus, aut convictus necesse est, servato antiquo ordine, ille sit qui puniatur. Et in hoc quoque pietas (*c*) divina humanis providit erroribus: ne festinatio, vel impetus, aut ira in rebus inexaminatis veritatem opprimerent, & innocentem aliquem à rationis intuitu caligantibus æstimationibus condemnarent. Arescebat Adam præ timore & expectatione iræ, & revelatio judicii imminens miseram animam affligebat. Jam non loci temperies, nec prata vernantia, nec obumbrantia nemora, nec ligna fructifera, nec aromatica gramina: non melodia vocum, non odorum fragrantia, nec fontis illius saluberrimi vivacitas demulcebat, sed totius dignitatis suæ immemor ceteris rebus vacuus, oneratus contumelia, etiam pecora formidabat.

Et de animalibus, quod eis nomina imposuerit dubium non est: de ceteris vero nominibus rerum primordialium quæri potest, utrum ab Adam, an à Moyse inventa sint. Ego æstimo Adam illis fluminibus quæ in quatuor partes ab illo fonte divisa emanant, aptasse vocabula: quorum primus est Physon, secundus Geon, tertius Tygris, quartus Euphrates. Nec ratio nominum latuit inventorem, & intelligebat, cum in honore esset, rei profundæ mysterium: verum corpus corruptibile jam aggravabat animam, & terrena inhabitatio deprimebat sensum multa cogitantem; & vaga mens jam non vacabat Deo, sed per tumultuantium motuum pelagus discurrebat. Neque jam creatorem per se, neque per ea quæ facta sunt excæcatus considerabat; sed inter passiones & stimulos quibus pungebatur, anxius anhelabat. Ipsa nomina fluminum quorum auctor & interpres extiterat, possent compungere miserum: & utinam spiritum contribulatum & pœnitentiæ humilitatem pro sacrificio obtulisset, & erupisset de corde ejus fons lacrymarum irrigans universi corporis ariditatem, in satisfactionum fluenta discurrens. Non declinasset superbus & vanus in verba malitiæ, nec (*d*) excusationes in peccatis quæsisset, sed pronunciasset adversus se injustitiam suam: & forsitan peccati remissionem impetrasset. (*e*) Sed reprobam animam jam serpens tanquam cinerem manducabat: repebat quippe jam in pectore & ventre illius terreni, & animalis, & quod Dei sunt, non attendentis. Quod si ipse, serpente absorpto vel per remedium confessionis illuso, cucurrisset ad fontem misericordiæ; lotus ex eo redisset ad justitiam, recepisset fortitudinem, amplecteretur temperantiam, invenisset prudentiam. Hæc enim sunt intellectualia flumina, de caritate Christi, qui est fons vivus, emanantia.

Physon igitur primus fluminum prudentiam significat, & ipse circuit omnem terram Evilat: ibi est aurum optimum, & lapis prasinus, & carbunculus. Physon intelligitur oris commutatio. Evilat parturiens vel dolens. In primis constitui oportet quod intellectualis Paradisus sit; deinde quod fons ille, postea vero quod flumina quatuor, ut intellectis rerum cardinibus, & quasi per quosdam alveos fluminum narrationis ordine profluente suis limitibus singula coaptentur: ne forte deliciarum & voluptatis materia si confuse tractetur, quod in propria natura est appetibile, imperitia fiat tractatoris odibile.

Corporalem, & spiritualem, & intellectualem Paradisum esse quicunque sanctarum Scripturarum diligens inquisitor est, ex ipsis intelligit: & corporalem quidem in loco, spiritualem vero in anima, intellectualem vero in Deo, ratione & auctoritate discernit. In corporali, quam Eden dicimus, positus est homo, facta est mulier: & benedictio & maledictio in eodem loco, pro ratione causarum in humanam promulgata est naturam. Ibi potuit diabolus & tentare & vincere hominem: & multo robustiorem postea expertus est Job, scatentem vermibus, sedentem in stercore, quam illum Adam in loco voluptatis constitutum, manente integra & substantia & persona. Nec deerat etiam Job linguæ fœmineæ stimulus, sed irrisit mens solida nugas uxorias, & increpatione modestissima præsumtionem muliebrem virili dignitate coercuit. Erat utique in Paradiso mentis imputribilis inter virtutum delicias, & bonæ conscientiæ gloria nulla ulcerum sanie poterat inquinari. Non erubescebat Job, nec ad occultandam plagam suam diversorium quærebat, quod in arce virtutum pro tribunali sedens, de cunctis labentibus judicabat; nec pavebat à facie Dei, coram quo de innocentia gloriabatur, & interrogatus securissime respondebat. Adam longe aliter se habuit in Paradiso, & ubi omnia cooperabantur (*f*) profectui, ipse nec percussus, nec attritus defecit, ut disceret infirmata posteritas ex languore & ærumna, quia nulla sine Deo potest esse felicitas, nulla sanitas, nulla pax, nulla integritas.

Bona quidem & jucunda erat loci illius voluptas, sed sine creatore manere non poterat, sine quo nec Angelo sursum, nec homini deorsum in tantæ excellentiæ gloria ulla potuit esse stabilitas. Quod si peccati radix non germinasset in homine, nec diffusa tabes agrum hujus propaginis occupasset; locus ille corporalis ita omnia commoda colono suo ultro largiretur, ut nihil omnino deesset extrinsecus, si Spiritus sanctus in corde, quod proprium est domicilium ejus, maneret intrinsecus. Sapor enim omnium illarum deliciarum, & tota illius gratia incolatus ex superna constabant dulcedine, & ipse totius illius voluptatis temperies erat & condimentum.

Tradunt nonnulli doctorum Heliam & Enoch ibi à Deo translatos in illa miseriarum experte affluentia vivere & quiescere, donec in extremis diebus perdito homini, in quo omnis plenitudo diabolicæ virtutis habitabit, pro testimonio veritatis (*g*) morituri occurrant. Aliqua in superioribus de loci hujus amœnitate, quantum nos, quorum conversatio tota in amaritudine

(*a*) Quantumlibet, *Laud. Bod.* (*b*) *Sic Laud. Bod.* distrusio, *Imp.* (*c*) Divina providit, *Laud. Bod.* (*d*) Excusationes peccatis, *Laud. Bod.* (*e*) Sed reproba anima diffidentiæ veneno illita non in confessionem, sed in defensionem peccati divertit; & dum innocens videri appetit districtiorem in se severitatem ultoris accendit. Quod, &c. *Laud. Bod.* (*f*) *Sic Laud. Bod.* perfectui, *Imp.* (*g*) Et ipsi morituri, *Laud. Bod.*

tudine est, sentire possumus, descripta sunt, & ut verum dicam, tacta sunt, non definita. Nunc de spirituali Paradiso, ut aliquid etiam tangamus urget promissio.

Hortus ille deliciarum intus in anima est: hæc pax, hæc fructificatio intus in Spiritu, ubi lignum vitæ est caritas, & lignum sapientiæ intellectus Dei: & ubi est lignum scientiæ boni & mali, veritatis & falsitatis discretio. Ubi est lignum justitiæ, sua cuique reddens rationabilis & ordinata distributio. Omne illud virgultum virtutes fructificat, & producit charismata, & quasi surculi palmitum bajuli, sunt quædam sustentacula, quibus vitis onusta incumbit, & famulantur sibi, & ad invicem genimina illa gratiarum subserviunt. Abstinentia castitati obsequitur, innititur orationi devotio: in timore humilitas, & in amore mentis puritas requiescit.

Nihil vacat in vinea sanctitatis, ubi nec folium cadit, & omnis pampinus aliquis est gradus justitiæ: ubi & vimen in vite, hoc est quod iota in lege. Lex per Moysen data est, Evangelium per ipsum verbum Dei expositum: ligna imputribilia quot volumina emiserunt: tam (a) longe & late palmites extenderunt. Scripturarum propagines mundi climata impleverunt, & de fructu doctrinæ sanctæ plena eructat Ecclesia. Ad has arbores procindendas diu scrutantes scrutationes laboraverunt Hæretici, sed plantatio cœlestis vexationibus non defecit, sed crevit: decorticaverunt ramos, folia combusserunt, sed elisis fructibus, vel ipsis etiam ad solum arboribus dirutis, radix illæsa & vivacior perseverans multiplicatius (b) pullulavit, nec est ex procisione imminuta, sed aucta. In pace confessio, in tribulationibus claruerunt martyria, & sæpe scissus persecutionum vomere ager dominicus copiosiorem reddidit segetem.

In contemplatione Dei carnalis mens, corporis abstersa rubigine, elimata & defæcata profecit, & fructus uberes spiritualis cultura de exercitatione religiosa produxit. In Paradiso animæ, in horto bonæ conscientiæ, in munditia cordis, pax Dei gaudium parturit, & pura fides in veritate quiescit. Justitia disponit ibi omnia suaviter, temperantia moderatur concorditer, sapientia docet, fortitudo corroborat, oratio mundat, abstinentia omnem labem deficcat, spes confortat, humilitas regnat, patientia imperat. Hæc in illis beatitudinibus quies vel gloria animæ, sinus est ille Abrahæ in quo dives ille Lazari animam vidit; vel illa felicitas quam latroni Dominus de cruce promisit. Quicquid videt oculus, vel auris audit, vel in cor hominis ascendit, non est illa quies quam diligentibus se Deus in vita æterna pollicetur. Odoramur tamen pacem illam, quæ omnem superat intellectum, & infra est, quicquid vel æstimari valet vel comprehendi. Nec locus est, nec color, nec sonus, nec odor: quicquid illud est, nec tangitur nec videtur.

Sensus carnis corporeis dimensionibus vallatur & clauditur: & tantum in crassitudine suæ naturæ volvitur & moratur. Ipsius quoque spiritualis acumen naturæ, licet subtilissimum sit, reverberatur tamen superioris lucis splendore, & nihil omnino potest præter (c) illam solam Dei sapientiam quam (d) à fine usque ad finem attingit, ideoque in creatura nulla potest esse plenitudo beatitudinis: quia quicquid est imperfectum, non habet beatitudinis (e) effectum: & cui aliquid deest, nullum efficit consummatum. Nullus corporeus locus, nullus incorporeus spiritus ex propria natura plenas habet delicias: quia plenitudo totius est, non partium, & necesse est, ut omnis pars minus continens ad fundatorem suum recurrat, in eo finem figens, à quo habet initium.

Hic occurrit quod idem Apostolus dicit se raptum usque in tertium cœlum, (f) & audisse arcana verba, quæ non licet homini loqui: Nescio, inquit, Deus scit, sive in corpore sive extra corpus. Raptum se scit, sed de modo dubitat, de quo omnino non ambigeret, si alterum possibile, & alterum impossibile videretur. Nunc autem, quia & cum corpore (g) potuit rapi, potest intelligi corporalis Paradisus etiam in cœlo: licet quasi diversa & cœlum posuerit & Paradisum. Quod si eum raptum in corpore (h) diceremus, necesse est ut cœlum illud corporeum intelligamus. Si vero in spiritu, jam non locum, sed aliquam intelligibilem tranquillitatem visionis divinæ accipimus. Deinde præter (i) solam personam Christi qui, primitiæ dormientium, surrexit unus inter mortuos liber de nullo manifeste scripturæ tradunt canonicæ, quod jam duplicia in terra sua possideat: vel quod corruptibile hoc ante generalem resurrectionem, induat incorruptionem, vel mortale immortalitatem; ut taceamus modo de ipsa theotoco, vel de his qui cum Christo resurrexerunt: quoniam & alia est & nodosissima quæstio: de Paulo quantum possumus, quod cœpimus, persequar. Certe cum hæc scriberet, in carne erat, & in ea carne de qua alibi scripserat: Sentio aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ; & post cetera, Infelix ego (k) homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus. Et datum sibi stimulum carnis suæ, Angelum Satanæ colaphizantem se ipse testatur. Quomodo in corpore rapi potuit sursum, nisi forsitan eo modo quo raptus est in Babylonem Abacuc à Judæa, vel Philippus de Azoto in Eunuchi occursum? Quod si aliquid hujusmodi à Deo contra naturam fit; res miraculi est, & virtutis, nec debet in illa æterna ratione quæ voluntas Dei est, aliquid humanæ rationis ausus detrahere. Potuit tamen illa Pauli temporalis, imo momentanea assumtio eo modo fieri, quo transfiguratus est Christus præsente Petro, & Joanne, & Jacobo, quando Moyses & Elias etiam ipsi glorificati visi sunt cum eo. Passibilis quidem adhuc erat Christus, & ante resurrectionem, resurrectionis gloriam ostendit discipulis non solum suam, sed & eorum qui pariter assistebant. Ita potuit Paulus configuratus ad horam illi gloriæ quam prædicabat, & in similitudinem spiritualium corporum, quæ resurrectio reformabit, sine sensu alicujus infirmitatis, sana & purgata tota natura ad tempus sursum transferri, ut videret & audiret aliquid amplius pro participibus suis, quod plus omnibus in periculis & diversis laboribus ædificans Ecclesiam desudabat. Et sicut Petro adhuc mortali mare fuit calcabile: ita potuit Paulo in corpore cœlum fieri penetrabile.

Si vero Paulum raptum in spiritu dicimus, jam nulla est quæstio: quoniam vere omnem corpoream & spiritualem creaturam in contemplatione Dei transgrediens, fixus & in creatore quiescens, nec infra manere vir plenus Spiritu sancto, nec transgredi Majestatem præsumebat. Ascenderat quasi duas scalas, rationabiles creaturas, & per ea quæ facta sunt, ad creatorem quasi ad tertium cœlum pervenerat. In ipso

(a) Quam longe, *Bod.* (b) *Sic Laud.* Multiplicius, *Imp.* (c) *Sic Laud. Bod.* Propter, *Imp.* (d) Sapientiam à fine, *Laud. Bod.* (e) Beatificandi, *Laud. Bod.* (f) Et usque in Paradisum &, *Laud. Bod.* (g) Et sine corpore potuit, *Laud. Bod.* (h) Corpore dicimus, *Laud. Bod.* (i) *Sic Laud. Bod.* Propter, *Imp.* (k) Infelix homo, *Laud. Bod.*

ipso quippe intellectualem Paradisum esse credimus, ad cujus gloriam in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ad sonum novissimæ tubæ occurremus (*a*) resurgentes, & sic semper cum Domino erimus. Corpus humilitatis nostræ illi divinæ configurabitur claritati, & regem in decore suo in splendoribus sanctorum fides Christiana videbit: imo neque fides, neque spes, expectationis dilatione ibi languebunt, cum regnum solius apparuerit caritatis. Ibi nihil per speculum, neque in ænigmate, sed facie ad faciem illud summum bonum videbitur, & cognoscemus sicut & cogniti sumus. Videbitur Christus, intelligetur Deus, implebit corda omnium Spiritus sanctus, comprehendetur modo incomprehensibili Trinitas, & arcana divinitatis universæ patebunt Ecclesiæ. Cessabunt ministeria Angelica, nec opus erit legationum discursu, cum civitate Dei perfecta, & electionis universitate intus collecta, & omnia omnibus existente, tunc vere in cubito (*b*) hominum erit consummata. Unum erit gaudium, de stabilitate securitas: una erit pax, sufficientiæ æternalis tranquillitas. Patebit veritas, implebit caritas, & erit integra corporis & animæ sanitas. Fulgebit sicut sol, glorificata humanitas: quieta erit & concors spiritus & carnis societas. Angelorum & hominum unum erit consortium, unus panis utriusque, & unum convivium.

Non languebit amor; non liquefiet dilectio: præsentibus omnibus bonis, nulla erit dilationis afflictio. Inebriabuntur ab ubertate gloriæ illius Patris benedicti: satiabuntur à multitudine dulcedinis omnes electi. Non erit eversio mentis illa ebrietas, sed oblivio ærumnarum, & lætitiæ sanctæ perennitas. Nec erit gravis aspectui lucis illius immensitas, imo tota erit illius summa beatitudinis, quod intelligitur in suo puro esse sincera divinitas. (*c*) Videbitur & cognoscetur, intelligetur & amabitur Deus: & hæc visio vel cognitio, intellectus & dilectio tota erit (*d*) illius felicitatis perfectio: quoniam gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei: sed in laudibus tuis humanæ linguæ succubuere præconia: nullus stylus, nullus te expressit affectus. Magnum est quicquid in te oculus corporaliter videt: majus quod sapit spiritus, amplius quod percipit & fruitur perspicax intellectus. Videt in te oculus carnis omnem materiam: longe aliter videt spiritus, communem (*e*) materiæ rationem & causam; omnino dissimiliter, purgata mens ipsam intelligit veritatem; spiritualis quippe visio utitur ænigmatibus & figuris, & per quasdam similitudines animum circumducit: mens vero ipsam rem sicuti est, absque aliquibus phantasiarum simulacris, ad liquidum intuitu mundo intelligit.

Vidit Baltasar articulum manus scribentis in pariete: & quod viderat spiritu, retractans jam aliter in cogitatione conspexit. Sciebat & videbat intus per Spiritum, quia quod ostensum fuerat visibiliter, rei arcanæ signum esset, quam utique nesciebat. Adductus est in medium Daniel qui Spiritu prophetico mente vidit, & quid sibi vellet visio, protinus intellexit. In illo regno licet totum quod ibi esset sit honor & gloria: gloriosior tamen & dignior pro omnibus iste est intellectus, & hæc est (*f*) visio Dei implens & satians cor hominis. Ipsa est tertium cœlum, tertius Paradisus. Ibi est finis, ibi est unitas, atque ideo (*g*) finis, quia nulla diversitas. Non erit in illa pace linguarum varietas, sed morum & affectuum concors & amica societas. In torrente voluptatis illius nihil ultra appetet cumulata satietas, & omnium tristium immemor, tantum mente excedit Deo lætabunda ebrietas. Et licet pro meritis sanctorum diversa sit & gloria, non tamen erit (*h*) illa diversitas vel minoribus in invidiam, vel majoribus in superbiam: quia in distributionibus coronarum tanta erit discretio caritatis, ut & ordinem teneat, & communem omnibus gloriæ dignitatem exhibeat. Beatifica divinæ majestatis præsentia omnibus erit omnia, & erit in commune omnium omnipotentia, omnium sapientia, omnium justitia, omnium pax, omnium intelligentia, & à regno illo omnis excludetur malitia.

Quasi vellicans aliqua de ligno vitæ folia, ad illius fructus gustum suspirans vix aliquem succum de corticibus expressi, neque enim in cor hominis adhuc ascendit id quod latet intrinsecus, & medullam illius dulcedinis, nullus adhuc attigit intellectus. Sane fides loquitur, spes non confunditur, & nos interim caritas consolatur.

Fons in medio Paradisi recte intelligitur caritas, quæ arescentibus aliquando prophetiis & linguis, pleno semper gurgite fluit, nec unquam siccatur. Nihil fœcundius irrigat, nihil efficacius mentem impinguat, quam ipsa caritas, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris. Hæc caritas fons sanctorum est proprius, nec ad hunc potum quisquam admittitur alienus. In linguis, in fide, in abstinentia & signis, in (*i*) eleemosynis, in martyriis simul boni & ficti communicant; sola caritas ab impiorum se cœtibus absentat, & si defuerit unius hujus pura affectio, sterilis est cujuscunque æstimationis videatur religio. Christus quippe est caritas, sincerissimus liquor, virtus mundissima, refrigerium animarum, purificatio mentium: nec vasis inquinatis mera Spiritus sancti bonitas illabitur, nec quisquam immundus unctione illa regali linitur. Caritas quippe est amor, & qui non amat, amari non potest: qui diligit non negligit, nec otiosa unquam potest esse dilectio: sine dilectione confusa est & indiscreta omnis oblatio, & omnino peccas, si non dividis priusquam offeras. Non indiget Deus, nec sub nomine pietatis cruentum vult esse satellitem, nec oppressorem pauperum, nec conductitium judicem: quasi ipse ad illas recumbat delicias quas de suspiriis & sanguine miserorum execranda extruxit crudelitas. Qui diligit non offendit, & si forte ceciderit, ruentem excipiens caritas mater, manum supponit. Hæc erumpit in flumina lacrymarum, & in pœnitentiæ gurgite lapsos baptizat & renovat, & elisos illico restituit & reformat. Occurrit compunctis, suscipit pœnitentes, quos tamen ipsa & afficit & compungit. Solos illos qui in malitia perseverant, abhorret & fugit: & licet prophetes vel ardeas, licet jejunes vel montes transferas, licet in pauperum viscera quicquid possides congeras; tu si peccati servus es, in vanum laboras: nec in visceribus caritatis ullum locum ficti cordis habet duplicitas.

Hæc est origo illorum quatuor fluminum, quorum nomina supra posuimus, quia de caritate emanat prudentia, fluit justitia, fortitudo erumpit & temperantia. Ex iis Cardinalibus bonis sub alternis discursibus, rivuli & minoris famæ fontes secretis meatibus omnem aridam imbuunt: & ex harum torrente virtutum totum nascitur, unde homo proficit & mundatur. Omnis intellectus, rationis, & mentis discretio, sub sapientia militant, omnisque actio ordinata, & mensura

(*a*) *Sic Laud. Bod.* Occurrentes resurgemus, *Imp.* (*b*) *Sic Bod.* Omnia fuerint, *Imp.* (*c*) Videbitur, cognoscetur, intelligetur, amabitur, *Bod.* (*d*) Est illius, *Bod.* (*e*) *Sic Bod.* Spiritus materiæ, *Imp.* (*f*) Hæc visio, *Bod.* (*g*) *Sic Laud. Bod.* Idem, *Imp.* (*h*) *Sic Laud. Bod.* Erit diversitas, *Imp.* (*i*) Et eleemosynis, *Laud. Bod.*

ſura & pondus, & omnis æquitas ad juſtitiam ſe inclinant. Honeſtas morum ex temperantia, ex fortitudine vero patientia naſcitur, & item ex iis ſubdiviſionibus innumeris ſeries gratiarum multiplicibus voluminibus per diverſoria animæ (*a*) illabitur: neque iſta diffuſio perpetuis exundationibus minuitur, ſed augetur.

¹ Phiſon itaque qui eſt oris commutatio, (*b*) ſignificat ſapientiam vel prudentiam, (*c*) ut diximus, quæ circuit omnem terram Evilath: quia vere hoc prudentiæ opus, mutare & convertere irrationabiles & animales homines in cognitionem Dei & laudem. Animales enim naſcimur, ſed per doctrinam ſapientiæ illuminati, ſpirituales efficimur. Unde Apoſtolus, Non prius quod ſpirituale, ſed quod animale; deinde quod ſpirituale. Mutamus igitur os, & purgatis illo (*d*) prophetico carbone labiis, non erubeſcimus, ſed prædicamus improperium crucis, nec irridemus ſicut vani Philoſophi, quod verbum factum eſt caro, ſed gloriamur in humilitate omnipotentis Dei, certi quia ſicut ejus uniti ſumus (*e*) perſonæ, ita uniemur & gloriæ. Exuimus veterem hominem, & induimus novum: mutamus pellem peccati, & ſuccincti munditiæ baltheo currimus expediti. Mutamus os, & ipſi quæ probavimus condemnamus, & in nos ipſos ſeveriſſimi judices vanitatum & voluptatum conſuetudines proſcribimus & delemus. Iraſcimur & indignamur quod tales aliquando fuimus, quales nos ſine horrore & tormento non poſſumus reminiſci. Mutamus os, cum ſepultis vitiorum monſtris, quaſi reſurgentes ex mortuis abdicamus quod volumus, & veritatis cauſam coram hominibus ratione, coram Deo zelo & conſtantia, allegamus.

Sic terram ² Evilath quæ luctum vel partum ſignificat, ſapientia circuit; quia cum omnis creatura uſque adhuc ingemiſcat & parturiat, non eſt ſapientis hilareſcere in loco formidinis, nec ibi quærere cubiculum pacis, ubi eſt torcular doloris. Non invenitur prudentia in terra eorum qui vivunt ſuaviter, ſicut Job ait: quippe in locis humentibus, & ſecreto thalami ſub umbra dormiens Satanas commoratur. Panem arctum & aquam brevem prædicat Iſaias & David ex verbo Dei per Spiritum ſanctum per vias duras ingreditur. In multa ſapientia, multa indignatio; & qui apponit ſcientiam, apponit (*f*) dolorem. Quia vere adverſus vanitatum amplexus ſemper indignans ratio colluctatur, & laborat ſanctimonia, ne adulatione titillatoria mentis integritas corrumpatur. Nullus in hoc labor eſt effœminatis & mollibus, qui ultro ſe ad omnem divaricant corruptelam. In tentationum infirmitate, virtus ſervorum Dei perficitur & augetur, & ex luctu compunctionis devotio ſancta gaudium concipit. Circuit pœnitens, & per intimos animæ ſuæ receſſus ſparſa congerit, & faſces alligat admiſſorum, (*g*) non parcit ſibi, nihil retinet indiſcuſſum; circuitus contra circuitum: quia flexibile corpus gyrat draco volubilis, & perplexis innodationibus vagos & improvidos uſque in labyrinthum impellit, & immerſos tenebris in deſperationis abyſſum concludit. Omnia mens divino timore compuncta diſcutit & retractat: luget in peregrinationis (*h*) hujus exilio tentationibus expoſita & ærumnis: plorat, quia ignorat: & errat, quia concupiſcit: & tabeſcit, quia non bonum quod vult, hoc agit, ſed malum quod odit, hoc efficit. Flet quia mutabilis & inſtabilis per inania rapitur, quia fragilis & corruptibilis carnis ſarcina aggravatur. Quocunque ſe verterit, luctus cauſa occurrit, & ſicut fit cum Libitinarii efferunt funera, cum proſequens agmen lugubri conclamatione commoritur: ita ſapiens in omnibus noviſſima ſua commemorans, ante mortem cauſæ ſuæ dictat judicium, & quaſi jam præſente cadavere fodit ſepulcrum. Plangentium multitudo & ſubſequitur & præcedit: quia & de præteriti, & de præſentibus multum eſt quod ſeipſum quiſque examinans lugeat, ubi tota vita adverſus peccatum clamat, & ut aliquid amplius inferam, nec ab illuſionibus ipſa ſunt ſomnia aliena. Inter hujuſmodi meditationum circuitus, inter lacrymas quas contriti ſpiritus turbo effundit, quaſi ex matutino rore pingueſcit devotio, mundatur intentio, & fructificat contemplationi divinæ affixa fœcunda oratio.

Nulla eſt omnino comparatio inter luctus ſanctorum, & gaudia reproborum: quia hæc carnalis proſperitas ſemper auſpicatur ſupplicia, & corroſus animus flagitiorum aculeis, à flammarum ultricium exuſtione formidat. Nulla pacis veritas, nulla veri gaudii in tranſgreſſorum corde tranquillitas, in quorum conſcientiis jam ante tempus incendia ſua Gehenna præparat, & ad lacerandam peccatricem carnem vermes horribiles, & terribilia dæmonum monſtra dentes jejunos exacuunt. Hos interim ſtimulos, has vepres voluptuoſa modo patitur præſens felicitas, ſed adulatur ſibi, & ſpe incerta blanditur prolongans iniquitatem, & extendens malitiam: donec ſubito veniat finis & culpæ & vitæ, & ſit infinita pœnarum exactio pro ſcelere. At ſancti quorum vitam in deriſum & in (*i*) ſimilitudinem improperii æſtimabat humana (*k*) dementia, quorum luctus & jejunia videbantur inſania, linguis ardentibus & modo ſaginatis (*l*) faucibus (*m*) nec ſtillam refrigerantem infundent: ſed manebit utrorumque pro meritis immobilis & fixa ſententia. Ideoque luctus eorum, etiam in vita præſenti non eſt cœleſtis expers lætitiæ, nec conſolatione caret divina; quæ utique & in conſcientia pacem & gloriam, & in proventu amplius gaudium proteſtatur: cujus ipſa, quæ adhuc in ſpe eſt, delibatio; denunciat quantæ excellentiæ futura ſit illius gloriæ plenitudo.

Invenitur quippe vel in ipſo flumine, vel in terra Evilath, quam præterfluit, optimum aurum, & carbunculus, & lapis praſinus. Sane in prudentia, quæ eſt ipſius contemplatio veritatis, quam quia nemo poteſt eloqui, ideo potius eam concipit quam parit, aurum eſt; id eſt purgatiſſima recte vivendi diſciplina, quæ ab omnibus terrenis ſordibus quaſi excocta niteſcit. Habet & carbunculum cujus fulgor nocte non vincitur, quia veritas nulla falſitate fuſcatur. Habet & lapidem praſinum, id eſt ſemper virentis æternitatis intuitum, & vitæ perpetuæ immarceſſibilem ſtatum. Eſt igitur Phyſon qui eſt oris commutatio, propter cauſas quas diximus primo loco, quaſi neceſſaria

(*a*) Animæ noſtræ, *Laud. Bod.* (*b*) Commutatio, ſapientiam, *Laud. Bod.* (*c*) Prudentiam diximus, *Laud. Bod.* (*d*) Illico Prophetico, *Laud. Bod.* (*e*) Sumus naturæ, *Laud. Bod.* (*f*) Apponit laborem, *Laud. Bod.* (*g*) *Sic Laud. Bod.* Admiſſorum, circuitus, *Imp.* (*h*) *Sic Bod.* Peregrinationis exilio, *Imp.* (*i*) Et ſimilitudinem, *Laud. Bod.* (*k*) Mundana *Laud. Bod.* (*l*) Signatis, *Laud.* (*m*) *Sic Laud. Bod.* Faucibus ſtillam, *Imp.*

¹ *Phiſon.*] Derivationem acceſſit à פה & שנה Flavium hunc Ptolemæus Geog. l. 6. c. 12. & Nubiens. *Oxum* vocant. Forte noſter qui Paulo ſupra Euphratem *Auxem* dixit, *Oxum* intelligebat.

² *Evilath quæ luctum.*] A חול etymon deducit. Quæ vox *doluit* & *cruciatus fuit* ſignificat.

¹ *Vel*

cessaria ad intelligendum, ad discernendum, ad standum, ad resurgendum, ad manendum prudentia: in qua est disciplina rectitudinis, veritas agnitionis, via perventionis.

Secundo loco Gehon ab illo Paradisi fonte egreditur: hic est Nilus qui notissimo cursu Ægyptum cingens exundationibus annuis, certis temporibus & mensuris visitator munificus universæ regioni illabitur, & dilectus maritus agriculturæ illius gremio commixtione optata non tam solum, quam arbusta fœcundat. Significat hoc nomen vel pectus [1] vel hiatum. Fortitudo secundum nominum interpretationem fluvius iste (*a*) accipitur, quia robur in pectore maxime constat. Juxta hunc fluvium filii Israel in Ægypto constituti, primum de esu agni accepere præceptum. Sed & de lumbis succingendis promulgata est cautio: quia expeditos esse oportebat divinis obsequiis mancipatos, nec holocaustorum solennia ab impuris agi decebat. Opus quippe erat fortitudine ad renes stringendos, ut castitas quasi quidam hiatus terræ omnes absorberet corporis passiones, & intra se omnem carnis petulantiam sepeliret. Hæc castitatis virtus in qua summa fortitudine & totis opus viribus est, per Æthiopiam, quæ [2] vilitatem significat, fluit, quia vilissimæ carnis nostræ extinguit incendium, & lavans sordes turpitudinum resumta virtute ad integritatem revocat inquinatum. Quam nigra est passionum exusta ardoribus pellis peccantium! Quam vilis caro quæ se fœditatis facit mancipium, & omnium immunditiarum sentinam! Quam vilis facta est iterans vias tuas, hoc ad personam peccatorum dictum per prophetam intelligimus, quos utique execrabiles constat esse & viles propter lenocinii obscœnitatem, cui se impudenter (*b*) prostituunt; & animam, quæ Dei templum erat, contumeliose Spiritu sancto repulso, fœtoris prostibulum, imo ipsius Satanæ lupanar constituunt.

Hæc fortitudo eorum est, qui ad immolandum agnum de populis segregantur, qui antequam legem in Sina accipiant, de continentia instruantur. Antequam propositionis panes edendos sacerdos David concedat, utrum continuerit, & mundus sit diligenter inquirit. Aruerat torrens fortitudinis, jam desiccatis plebis Israeliticæ fæcibus, cum thurificantes Beelphegor, & idolis initiantes Madianitarum amplexibus captivas animas submiserunt, prævaricationis apostasiam pro pretio turpitudinis prætendentes. Nec defuit zeli fortitudo in fremente per spiritum Dei Phinea sacerdote, qui illius impudentiæ ultor adulterum simul cum scorto in ipsis natibus pugione immerso per illius fœdi commercii fabricam una impressione transfodit. Et illico quievit quassatio, & iterum ad canales suos Geon reversus non est indignatus, nec abjuravit beneficium, eo quod essent, imo fuissent prædicti viri Æthiopes, id est viles: sed iterum sparsum recollegit exercitum, & de infirmis sanitati restitutis, rursum multifariam celebravit victoriam.

Tertius fluvius est Tygris, qui vadit contra Assyrios, & significat temperantiam quæ resistit libidini, multum prudentiæ consiliis adversanti. Tygris quippe [3] velox interpretatur, in quo ipsius temperantiæ alacritas intelligitur. Assyrii quippe, [4] dirigentes lingua latina sonant, vide quam velociter qui temperans est per dirigentium regna elabitur: quam directa sit temperantiæ via, cui nihil, quod impediat, occurrit. Omnia licent (ait Apostolus) sed non omnia expediunt. Omnia licent: sed ego sub nullius potestate redigar. Temperantia nec ad illicita, nec ad licita (*c*) respicit: sed & per ipsa licita in neutram partem declinans regia via incedit. Hæc nec tangit spurcitias, nec ad aliquam inhonestatem accedit: indignatur ad voluptatis mentionem; nauseat ad olfactum: non quærit tenebrosas crepidines ad impudica cubilia, nec theatrales fornices ad turpia perpetranda. Intra sese colligit: victrix sui ipsius; & legitima dominatione, omnibus suis imperat affectionibus: omnia infra se conspicit, nec ultra rationabiles metas etiam indulta transire permittit.

Quarto loco Euphrates ponitur [5] qui fœcundus vel fructificans interpretatur. Ipse est quem [6] Auxem, eo quod foveat & augeat, Assyriorum & Hebræorum volumina nuncuparunt. Hic congruæ justitiæ præfert insigne, eo quod ipsa plurimum in genere humano fructificet: nulla quippe virtus abundantiores fructus facit, quam justitia & æquitas, quæ magis aliis quam sibi prodest, utilitates suas negligens, communia emolumenta præponens. Nec dictum est de hoc fluvio, qui justitiæ adaptatur, contra quid vadat, aut quam terram circumeat. Justitia (*d*) enim ad omnes animæ partes pertinet: quippe (*e*) ipse est ordo & æquitas animæ, quia (*f*) sibi tria ista concorditer copulantur. Reliqua quippe in suis cursibus elaborant, quia prudentiæ stat ex adverso malitia, & fortitudini incontinentia: & temperantiæ crapula, & quicquid modum non habet, obsistit. Justitia vero, quia est omnium virtutum convenientium in unum grata concordia, non ex reliquis virtutibus, sed ex seipsa agnoscitur; quia ipsa est pax & totius unitatis (*g*) sanctitas, habens in se & totum & singula, nec tamen in singulis tota.

Consummatis quæ de Paradiso, vel fonte, vel fluviis nos dicturos promisimus; ad Adam reverti nos cogit propositum; qui, ut diximus, post peccatum ex propria nuditate confusus, intra alicujus glebæ vel scopuli crepidinem, à conspectu Dei carnis prurientis contumeliam pavidus occultabat: nec jam sola illa confusio mentem stupidam stimulabat, sed jam fames, & sitis, & frigus, & reliquarum calamitatum moles miserum affligebat, & hoc maxime, quod ipse, judice conscientia, intus in omni amaritudine anxius tabescebat. Quod ubi ad eum vox illa pervenit, Adam ubi es? Consternata est peccatrix anima, & penitus dissoluta, quia deprehenso in scelere, nec subsidium erat, nec patebat effugium.

Deambulabat autem Deus ad auram post meridiem cum vocaret Adam; in vocatione increpationem, in deambulatione migrationem significans: quia jam tepescente caritatis fervore, & veritatis luce ad vesperam ignorantiæ propinquante, deserto homine de corde ejus migrabat, & lento incessu protrahens allocutionem forsitan ideo morabatur, & pedetentim accedebat: aut si compunctus homo in illo quantocunque spatio cognosceret facinus, & seipsum ju-

(*a*) Iste recte, *Laud. Bod.* (*b*) Impudentes, *Bod.* (*c*) Illicita, respicit, *Laud. Bod.* (*d*) Est enim, *Bod.* (*e*) Quod ipse, *Laud. Bod.* (*f*) Qua sibi, *Laud. Bod.* (*g*) Totius unitas sanctitatis, *Laud.*

[1] *Vel hiatum.*] Derivatur à גוח quod erumpere significat.

[2] *Vilitatem.*] Forte quia Cusæi sive Æthiopes omnibus candidi coloris in contemtu.

[3] *Velox interpretatur.*] Hæc etiam à Josepho sumta 1 Antiqu. c. 27.

[4] *Dirigentes.*] שור Dirigere significat; sed notatio potior ob אשר sumitur, quæ vox viæ directionem denotabit.

[5] *Qui fœcundus.*] Diducit à פרה

[6] *Auxem.*] Aux apud Astronomos altitudinem Solarem significat.

judicans pœniteret, vel ex toto dimitteretur flagitium, vel aliquid statueretur clementius in humiliatum. Non, ut ait Ambrosius (*a*) de Paradiso, voce corporea dominus Adam appellat; sed virtute quadam & præstantiore, quam vox corporis potest esse, oraculo; (*b*) eo scilicet modo quo Prophetas alloquebatur, vel ipse Moyses clamasse legitur, cum nullus audiretur sonus vocis, sed mentis. Interrogatus latebrarum causam & confusionis, nuditatem fatetur, cum amplius de ipso peccato, quam de pœna peccati verecundari debuerit. Erubescebat quidem rebellione animi, de virtute peccati, de irrepente tinea voluptatis: sed abundantiore pudore super hoc affici debuisset, quod veste nuptiali spoliatus de illius convivii gloria ligatis manibus & pedibus in tenebras exteriores præcipitari meruerat.

Tulerant præcedentes (*c*) virtutes operimenta dignitatum quibus ornabant Adam, dum obediret Deo, & relinquentes spoliatum in medio transgressorem contumelia affecerunt. Jam texebat miser folia (*d*) mendacii, & excusationis ordiens telam, non confitebatur errorem, sed quasi subtegmen involvens arundine, & intra suspensos telæ diffundens parietes, responsione cavillata, latenter in auctorem erroris causam refundebat & culpam. Abscondi, inquit, me, eo quod nudus essem. Vere non consilium contra Dominum est, qui comprehendit sapientes in astutia eorum: cui loquitur omnis conscientia, & aperta sunt mentis arcana: cujus intuitum nec inferni Chaos impedit, nec abyssus obsundit. Videbat quippe (*e*) ipse miserum, nec tamen ab illo videbatur, sed tantum audiebatur. Mundo corde videtur Deus, à quo beatifico aspectu tollitur impius. Audiendi & respondendi non negatur effectus, quia in examinatione causæ cum secundum districtionem justitiæ negotium agitur, necesse est quibuscunque tergiversationibus lubrica industria abutatur, ut ex ore suo coram illo judice reus quilibet convincatur.

Mulier, inquit, quam dedisti mihi, dedit mihi de fructu, & comedi. Velit nolit fatetur transgressionem, sed latenter imponit creatori pondus peccati, qui deceptionis aptaverat instrumentum, & quasi muscipulam in quam collaberetur, solatium collaterale tetenderat abominanda suspicio, & adversus bonitatem Dei scientia pervicax: sensus malignus, responsio impudens, & ex hoc ipso solo etiam si aliud in causa non esset, homo morte dignissimus, quod æstimare potuit, mulierem sibi in insidiis positam, & se artificiosa inductione circumventum, atque secundum justitiam se non meruisse damnationis judicium, qui non suo appetitu, sed suasu fœminæ, quam dederat ei Deus, ad prævaricationis declinasset consensum. Imo illam nuditatem perperam sibi illatam, & præjudicatam sibi nimis propera animadversione conqueri videbatur, nec agi secum ordine æquitatis, cum ipse qui dederat legem, debuisset removisse & scandalum, & reprehensionem non in eum qui ceciderat, sed in eum deberet refundi qui casus posuerat instrumentum. Hoc illa Adam excusatio continere videbatur, redarguens Deum, & contendens ausu seditioso contra tranquillitatem (*f*) & verissimam justitiam Dei, quæ adhuc ad pœnitentiam in multa patientia reum expectabat, cum ipse secundum duritiam suam & cor impœnitens thesaurizaret sibi iram in diem (*g*) iræ.

Justissimo ordine post virum, fœminam alloquitur Deus, quæ pertinaci superbia, & ipsa admissum excusat, serpentem suasorem deducens in medium. Deceptam tamen se dicit, amplius dolens, quod diaboli promissio effectu caruerit, quam quod ejus suggestioni assensum præbuerit. Quia igitur neque vir neque mulier confessionis (*h*) vel pœnitentiæ excogitavere consilia, sed addentes prævaricationem inanium argumentorum complexionibus, ad Deum injustitiæ convincendum laborabant, in superbas & exasperantes animas peccati cumulus est refusus, & oppressit subita ruina iniqui ponderis stipatores. Et ordinatissima rectitudine à serpente incepit judicium, ut qui fuerat suggestor peccati, esset particeps & tormenti; & qui ad casum conscientium sibi fuerat gratulatus, haberet ex malitiæ merito quod doleret: & in pœna æmuli sui intelligeret homo, judicis caritatem, cum quasi invitus & vocatus, proscriptionis videretur dictasse sententiam, qui diu expectaverat lapsi pœnitentiam, & tanta indignatione suggestoris puniebat malitiam.

Nihil quæritur à serpente, nulla omnino interrogatio flagitii sciscitatur originem: quia illa in vanum volvitur quæstio, quæ sine fructu est, & quam nulla comitatur correctio. Verum cum ille jam judicatus esset qui ab initio in veritate non stetit, quid sibi vult, quod novi constitutio edicti, legi antiquæ conscribitur, & quasi minus continentia illius plebiscita plenam juris mensuram non habuerint, nova adduntur decreta? Ego existimo librum dispositionum cœlestium, & divinæ paginam providentiæ totum omnino continere quod rerum status, quod processus insinuat, & totum esse oculo majestatis uno momento conspicabile, & quod attrivit antiquitas, vel quod intentat æternitas. Nullum in lege æterna aboletur vel mutatur, vel additur capitulum: sed nos non causas rerum, sed effectus attendentes, addi putamus quæ ante nescivimus: deleri vel mutari, quæ quia non intelligimus, aliter provenire videmus quam noster habuerat intellectus. Sed mentis divinæ immutabilis & fixa est ratio, ita disponens corda, sicut movet & tempora. Cum enim flante Aquilone in hyeme, & effrænata in campo aeris gelidorum flatuum violentia, necesse sit humentia quæque, ubi nimii impetus fervor non cohibet, astringi in glaciem, cum tamen necesse non sit ventorum intumescere rabiem: ita necesse est cuique causæ suam attribui efficientiam, cum tamen necessitas non urgeat causam (*i*). Nihil punit, nisi quod vetat justitia, à cujus æquitate alienum est ut sit vindex actionis quam quasi necessitate extorqueat. Sed præcedit prohibitio (*k*), ne ignorans, vel errans homo offendat; quam utique si contemserit, ex ipsius justitiæ necessitate pœnæ succumbit. Sane quicquid evitari potest, constat necessarium nullatenus esse. Ideoque nec per providentiam premitur, aut violenter attrahitur quicquid rationis arbitrio evitandum exponitur. Nec judicio divino necessitas, sed voluntas punitur: nisi forte illa necessitas fuerit, quam sibi mala consuetudo fecerit, & obstinati animi excæcata malignitas.

Spiritus sanctus in ipsis crepundiis adhuc vagientem mundum jam arguebat de judicio, quia damnato principi se tradiderat condemnandum, non quod ille sit eorum judex qui peccant, sed quod ipse, & qui ei, deserto Deo in malo communicant, justissimo judice Deo, ejecti de Paradiso voluptatis, id est à gloria

(*a*) Ambrosius in libro, *Laud. Bod.* (*b*) Fudit oraculum, *Laud. Bod.* (*c*) Recedentes, *Laud. Bod.* (*d*) Fila mendacii, *Bod.* (*e*) Quidem ipse, *Bod.* (*f*) Tranquillissimam, *Laud.* (*g*) Die ire, *Laud.* (*h*) Offensionis, *Laud.* (*i*) *Sic Laud.* Urgeat, nihil, *Imp.* (*k*) *Sic Laud.* Cohibitio, *Imp.*

gloria Dei in tenebris cohabitent, & in flammis coardeant (*a*). In dejectione illa quando miser simul ac intumuit ruit, nihil de tormento ejus, pauca vero de indignitate scriptura prophetica commemorat, sed de ruina & ruinæ causa odibili Deo superbia, tam Ezechiel quam Isaias pauca obscure perstringunt. Genesis aliquid amplius sub serpentis figura vel nomine legentibus intimat, & à mundi principio maledictionis sententiam usque ad ultimum judicium in fine seculi infinita connexione orditur. Ibi nec incentor erit, nec carnifex, quia tantum sibi vacabit: si tamen dici debet vacatio, ubi miser in Gehennalis abyssi voragine clausus & vinctus in igne ardebit æterno. Tunc nec Dominus aeris, nec rector mundi, nec princeps tenebrarum (*b*) erit, sed infinitæ & inenarrabilis miseriæ irrevocabilis inquilinus. Interim maledictus inter omnes bestias terræ & omnia animantia, super pectus suum gradi, & terram comedere omnibus diebus vitæ suæ, vel permittitur, vel mandatur. Unde Ambrosius in libro de Paradiso, non dixit facio te supra pectus tuum vel ventrem ambulare, & terram comedere: sed ambulabis, inquit, & manducabis: ut prædixisse magis cum futura sunt videretur, quam præscripsisse (*c*) quid faceret.

Maledictus, inquit, inter omnes bestias, id est super omnes qui bestialiter & animaliter vivunt: qui possunt fieri aliquando de carnalibus spirituales, & de terrenis cœlestes, & qui aliquando tenebræ erant, si convertantur & revertantur mediante gratia Dei, lux (*d*) possint effici. Ille autem à spe præcisus, & omnino avulsus à gratia, quia odit & semper persequitur caritatem, sicut in obstinatione odii perseverat, ita super (*e*) maledictionem, inclementiæ privilegium sibi proprie vendicat, & iræ irremissibilis contra se decretum sancit, & in æternum confirmat.

Quod autem super pectus & ventrem suum graditur, illud est, quia in pectore recessus quidam sapientiæ esse dicitur, cujus singulari excellentia cum ille frui possit in contemplatione divina, aversus ab intuitu pacis, totum se contulit ad terrena, & est quasi vita ejus studium indefessum in persuasione peccati. Et in iis quorum Deus venter est, quos Apostolus luget & inimicos crucis Christi denunciat, repit, inspirans eis superbiam, accendens in immunditiam, devorans quoscunque sibi sicut terram subjecerit. Qui terrena sapiunt, cibi sunt illius serpentis, hujus viperæ pabulum: & super quos repit, vel pectore premit, ventrem ventri conglutinat, de semine venenato imprægnans (*f*), & conformem sibi de corrupta anima sobolem generans (*g*). Totum studium ejus est innectere se affectionibus carnalibus, & coagulo turpitudinis menti humanæ injecto; omnes, per quas se volverit, semitas inquinare, ut intus & extra aliquid de illius contagionis conspersione adhæreat, quod postea in alicujus monstri personam erumpat.

Terram, inquit, manducabis omnibus diebus vitæ tuæ, quia usque in diem judicii in quo mors damnationis, & clausuræ ejus æternæ adveniet, semper ablingit quos comedit, & sordidas & terrenas animas intra sterquilinium viscerum suorum sepelit & abscondit. De hujusmodi quos per ventrem accepimus, iis videlicet qui gulæ & luxuriæ serviunt, vel de iis qui abusione sapientiæ superbiunt, & conversi ad terrena creaturæ, potius quam creatori obtemperant, helluo impudens voracitatis suæ sentinam ingurgitat, & inexplebili fame, intra pestilentiæ suæ gurgustium saporatas offas de carnibus damnatorum intrudit.

Quod autem inimicitiæ statuuntur inter serpentem & mulierem, quasi vir ad hunc conflictum non pertineat, illam arbitror esse causam, quod tentationes diaboli ad eos qui viriliter agunt, non præsumunt (*h*) accedere, sed fœmineis mentibus tentator importunus se ingerit. Neque mens, quæ est quasi Adam, nisi sensu carnis illecto, movetur ad vetitum: sed ad delectationem quam tentator accendit, desiderium carnale suspirat, & concupiscentiæ mole oppressum, reluctantem mentem & repugnantem rationem, assiduæ colluctationis importunitate captivat. Ideoque (*i*) inter carnem & mentem futuræ inimicitiæ prædicantur, quia futurum erat per verbum Dei, quod caro factum est & habitavit in nobis, ut fructificaret aliquando crucifixa pœnitentium caro, & de semine obedientiæ virtutum segetes crescerent (*k*), & carnis continentia de adversatrice concupiscentia triumpharet: unde illud est, quod regnum cœlorum vim patitur, & violenti diripiunt illud: quia mulier, hoc est sensus carnis, mariti id est rationis adjuta consiliis serpenti resistit & semini ejus, id est odit ut inimicum, & abigit quicquid sanæ doctrinæ adversatur, & honestatem vitæ commaculat. Violenter mala consuetudo carnis, cum ipsa ad virum conversa fuerit, dominante ratione præciditur; & quasi alterius crucis vexillum figatur in medio, jugi conflictu se ipsam caro superat: imo victor spiritus armata sollicitudine petulantiam carnis, dictante Deo, pia oppressione affligit & domat.

Hanc vim regnum Dei non dedignatur (*l*) pati, nec abjicit latronem cum confitetur, nec Apostolorum principem cum amare flens verbi Domini recordatur: nec excludit peccatricis illius unctionem & fletum, cujus horrebat Simon ille (*m*) leprosus aspectum vel tactum. Semen diaboli est Schisma, & Hæresis, & avaritia, servitus idolorum, omnisque incontinentia & impietas, omniumque vitiorum abominanda collectio. Semen mulieris, ut diximus, ad virum conversæ & potestati rationis jam subditæ, est quicquid boni parturit castitas, quicquid jejunii labor, quicquid sudor martyrii, quicquid ex (*n*) amplexu diversarum passionum fœcundissima concipit caritas. Veteres inimicitiæ ab antiquo inter has emersere familias, nec unquam defuit æmula virtutis invidia. Semper persecuta est humilitatem superbia, & sapientiæ vel justitiæ contraria opposuerunt signa nequitia & malitia. Verum caput serpentis nobis adhuc in carne constitutis victoria in cruce Domini nostri prostruitur, & sub pedibus nostris jam à pectore & ventre excussus, ipso donante, ligatus conteritur.

Fel quod crucifixo oblatum est & neglectum, omnia diaboli tentamenta contemtibilia effecit, & repulsus amaritudinis haustus sitim peccati, quod fellei saporis est, intimavit à membris ejus facile reprimendam: imo ejusdem sanguinis calice hausto, penitus extinguendam. Quod infirmum Dei est, fortius est, non dico hominibus, sed dæmonibus: & hujus carnalis vitæ nostræ infirmitas, (*o*) de malignis spiritibus triumphat, expuens in libidines, & abominans voluptates: hæc ut Christum lucrifaciat Apostolus, ut stercora reputat, & victrix suiipsius sanctorum patientia calcat. Ecce à mulieribus & parvulis caput conteritur tenta-

(*a*) Simul ardeant, *Laud.* (*b*) *Sic Laud. Imp.* Princeps erit. (*c*) *Sic Laud.* Præscisse, *Imp.* (*d*) In Domino possint, *Laud.* (*e*) Omnem maledictionem, *Laud.* (*f*) Imprægnat, *Laud.* (*g*) Generat, *Laud.* (*h*) *Sic Laud.* Præsumuntur, *Imp.* (*i*) Ideo, *Laud.* (*k*) Seges cresceret, *Laud.* (*l*) Indignatur, *Laud.* (*m*) Simon leprosus, *Laud.* (*n*) Quicquid amplexu, *Laud.* (*o*) Jam de, *Laud.*

tentationis, quia omnis fœditatis accessus illico prohibetur, & totius spurcitiæ à sanctorum cordibus statim eliminatur audacia. Cognoscitur adulter, & ad lupanaria sua indigne repellitur: nulla sanctorum conventus fœditatis cujuslibet admittunt vestigia. Excutit ab omni munere mundas manus pura justitia, nec se venalem exhibet judicem, qui ut judex fieret, non pretio, sed gratis accepit. Pretium canis, & merces meretricis, ne inferantur in templum, divina lex prohibet: quia oppressores pauperum, & innocentium oblatratores, & qui corrumpunt & polluunt veritatem, ex illius quæstus sanguine recte non immolant; & arbitrantes quæstum esse pietatem, legem offendunt, & adversus eos in conspectu Dei veritas & pietas ex eorum ministerio, se clamant contumeliam pati.

Caput avaritiæ primus pastor ecclesiæ contrivit viriliter, pecuniam Simonis cum ipso in perditionem excutiens. Caput gulæ præcidit Paulus castigans corpus suum, & redigens in servitutem. Nihilominus & omnium fere hæreseon idem capita amputavit, in Romanis superbiam & seditionem compescens. In prima ad Corinthios Epistola, quod ad sectam legis Judaicæ induci tam cito potuerunt & converti, & quod erant in eis personarum acceptio & schismata, arguit & objurgat. Sed & fornicationis caput in Spiritu vehementi ibidem conterit, tradens Satanæ in interitum carnis eum qui uxorem patris sui publice detinebat. De regula quoque conjugii & castitatis, de auctoritate Apostolatus, de prostratis in deserto fornicatoribus, & murmuratoribus, & Idololatris multa ibi proponit & discutit, in quibus & elisum & elidendum caput maligni ostendit. In secunda quoque ad eosdem Epistola, non esse consensum Christi cum idolis, nec participationem justitiæ cum iniquitate, nec Christum & Belial posse convenire, malignum de medio removens, apertissime distinguit. Galatas insensatos & fascinatos à pseudoprophetis, & ad ceremonias legis (*a*) conversos increpat & revocat, & illius seductionis caput confringit. Ephesios in ordine statuit docens viris mulieres subjici, maritos uxores ut corpus suum in honestate complecti, filios parentibus obedire & honorare, patres ad filios mansuetos esse, servos obsequi, dominos non inflari, & astringens eos in unitatem Spiritus in vinculo pacis, inobedientiæ malum à radice extirpat. Totum corpus Epistolarum tonitruum est, & singulæ fere sententiæ sunt quasi fulmina carbones vastatores spargentia, à quorum luce vel flammis caput hostis illius veterani, fidei Christianæ virtute exuritur.

Occurrit Joseph, occurrit Susanna, ille puer, hæc mulier delicata, uterque hujus monstri caput horrendum quanta virtute contriverit, sacræ non silent historiæ. Impossibile est numerare per singula, quantas de hoc capite nequam sancti celebrarunt victorias: quoties cerebro ejus victrices manus immerserint: quot viduæ, in primo introitu exsufflaverint irrepentem, qui quia in congressu non proficit, & ubi manifeste agnoscitur, illico vincitur, tendit insidias, & si aliquis torpor irrepserit sanctitati, & aliquo modo rigor justitiæ fatigetur & langueat, sedulus præstolatur. Quod si forte ex aliquo neglectu rubigo occupans armis virtutum adhæserit, si ex aliquo (*b*) gloriæ pruritu scabies religionis pellem obduxerit: illico ad tinearum crustas in quibus aliquid suum agnoscit, paratus illabitur, & defluentem saniem ablingit & glutit.

(*c*) Vere appetitus laudis & humanæ gloriæ, scabies est virtutis, tinea sanctitatis, quod ultimum malum sæpe expugnatus hostis in fine expectat. Cum enim gloria nostra sit bonæ testimonium conscientiæ, sæpe fit ut victores vincamur, dum de ipsa victoria, in nobis, non in Domino gloriamur. Et sicut est ex virtute securitas, ita sæpe ex securitate virtus dissolvitur, & infirmato calcaneo nec recte itur, nec languente pede ultra inimica potestas conteritur. In primis audacter congreditur, deinde depulsus Satan insidiatur novissimis, quia tota humanæ militiæ gloria ex ultimis commendatur agonibus. Et cum multi currant in stadio, qui non lassatur in cursu, nec deficit, solus ille bravium accepit. Certantes legitime promerentur coronam, & perseverantes in finem, à linguæ aculeo & laqueo caudæ incolumes & illæsi evadunt.

Ille tamen maledictus terram comedit omnibus diebus vitæ suæ ante judicium, quia amatores mundi à ruina voluptatum distentos & turgidos, rictu patulo absorbet & devorat, & omnem domum in cujus postibus sanguis agni non emicat, intrepidus invadit, omnemque primogenitum ejus interficit indefessus. Restat quippe maledictionis hujus evidentior in fine perfectio, cum pro hac nocendi aviditate & continuo studio dehiscentibus inferis, intra chaos illud Gehennale miser ille claudetur, & in illa tormentorum abysso, in tenebrosis fœtoribus, & horrendis ardoribus, quorum immanitas omnem superat intellectum sine fine mergetur.

Sequitur ex ordine justitiæ mulier quæ suggestioni acquievit, debitaque pœna redditur voluptati; & quæ libertatem suam excusso à se creatoris dominio superbe ambierat, sub viri constituitur servitute. Nec absque nutu divino esse quisquam æstimet, quod usque hodie in genere humano servorum perseverat nomen & genus, cum hoc originalis (*d*) meruerat transgressio, & à primis patribus hujus conditionis emanarit ratio. Videat homo nobilitatem divinam, genus cœleste, honorem regium, potentiæ gloriam, æternitatis vitam, sanctitatis imaginem, & recordetur quid fuerit, & ex jugo quod vicissim trahunt, invicem erubescant, quia hanc oppressionis ignominiam culpa meruit, non natura. Quod enim servi, quod degeneres sunt, & inglorii, & ignobiles: quod peccatores, quod mortales, illius effecit fermenti conspersio, & quicquid ex Adam est, illa una occupavit infectio. Multiplicantur ærumnæ, & in dolore mater misera parturit, & multiplicatio conceptuum cum angustia exiens, parturientis viscera fere dirumpit. Hæc in carne, hæc in Spiritu fiunt, quia cum rationis vel Scripturarum semina doctrinæ studio vel intellectus, quasi viro infundente, anima subjecta susceperit, per multas tribulationes & dolores parturies anxiatur, & vix obtinet, ut victa mala consuetudine in bonum opus assuescat. Quicunque enim volunt in Christo pie vivere, persecutionem patiuntur, & torquentur interius lege membrorum, perurgentibus concupiscentiis, donec longo usu inanescat forma hujus mundi, & phantasmata vanitatum dispereant, & sic demum remotis illecebrarum obstaculis, Christus formetur in nobis. Utrobique calamitas, utriusque puerperia naturæ comitantur suspiria, quia & caro & spiritus captivantibus delectationibus statim cum usura reddunt tributum, & in-

(*a*) Reversos, *Laud. Bod.* (*b*) *Sic Laud. Bod.* justitiæ, *Imp.* (*c*) *Sic Laud. Bod.* Vere enim, *Imp.* (*d*) *Sic Laud. Bod.* moverat, *Imp.*

& instat concupiscentia avellens petulantiæ germina cum tormento. Multiplicantur conceptus urgente lascivia, & quia non agnoscitur peccatum in immunditiæ contumelia, sentitur in pœna, & concussis (a) muliebribus uteri, cum ruptis intrinsecus naturalibus vinculis profluunt secundinæ, vagiente fœtu vere miseriæ tractatur negotium, cum hærenti parvulo obstetricantium tremula manus occurrit.

Hora illius angustiæ satis indicat, quæ sit illa causa quæ in tales erumpit effectus: & quia omnino dulcedo illa venenata est quæ tantæ amaritudinis torrentem effundit, allicitur caro ad libidinosos complexus quorundam (b) prurituum irritata vaporibus, & cum ejus sensum quædam mendacia blandimenta demulceant, captivum sequitur appetitum: cumque se infra fæces concupitas immerserit, tunc demum quis sit illarum deliciarum sapor, ex illius satietatis (c) dulcedine intelligit. Hoc doloris privilegium prima mater reliquis matribus dereliquit, & nulla omnino in tota naturæ hujus successione excipitur, excepta illa quæ sola concepit de Spiritu sancto virgo, & maritalis ignara consortii, penitus aliena fuit ab hujus conscriptionis chirographo. In cujus formam, si per humilitatis & obedientiæ disciplinam Eva Spiritui sancto in templo cordis sui thalamum adornasset, non deesset gratia, & obumbrante virtute altissimi, nullus concupiscentiæ æstus dedicatam Deo animam concremaret. Conciperet quidem de viro suo eo modo, quo terra imbribus irrigata fœcundissimo proventu arbusta emittit & germina: & sine ulla passione desiderii, tantum ad seminales rationes gremio conjugali uteretur maritus.

Adæ quoque dixit Deus, quia audivisti vocem uxoris tuæ, & comedisti de ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo. Propter hominem maledicitur terra, & sterilitate damnatur, & quæ sine ullo labore præposito suo erat omnimodas expositura delicias, modo etiam culta spinas & tribulos (d) prædicitur germinatura: ut etiam ex ipsis punitionibus ærumnarum posset miser compungi, & rastris pœnitentiæ fatigatus contribulato Spiritu, benignissimo satisfaceret judici, cujus ipsa ultio, doctrina erat provocandæ clementiæ, & flagellum, (e) argumentum misericordiæ; quia, inquit, rupisti vinculum obedientiæ, tu quoque dissolveris, & in terram ibis, quia terra es. Intellige clementissimum Deum, etiam cum occidit; & vide quia temporales persecutiones ad correctionem proficiunt, & ipsa mors non tam est homini malum, quam finis malorum. In dissolutione hujus corruptionis intersecatur peccatum, & quod æstimatur districtio, invenitur remedium. Proponitur inobedientiæ capitulum, & uxoria persuasio præceptioni divinæ præposita, & ex ordine justitiæ secundum meritum, stipendium debitum redditur causæ. Labor supervacuus, sterilitas agriculturæ, genimina degenerantia, & ad cumulum defunctio intimatur.

Habet etiam exprobrationis pondus originalis materiæ commemoratio, quod eum de terra sumtum, & terram esse & in terram reversurum, tanta distinctione diligentia judicis insinuat, ut confusa illius temeritatis audacia intelligeret ex infirmitate naturæ suæ, quia secundum originis suæ rationem, nec gloria, nec stabilitas sibi inerat, & (f) totius illius excellentiæ honor nec ex merito, nec ex natura, sed ex sola gratia (g) procedebat. Ex his verbis, imo ex ipsa animadversionis experientia didicit homo, non in se, sed in Domino gloriari, & humiliata est cervix erecta, cui impositum est pro regula libertatis, vinculum servitutis.

Grave onus visum est mulieri, ferre pondus præcepti, & quasi pressura ingens, auctoritas imminens: sed ubi peccati jugum subiit, & impiam tyrannicæ virtutis experta est dominationem, sentiens quid interesset inter jugum suave & grave, cum regredi non posset ad statum de quo corruerat, amarissimæ salivæ deglutivit rancorem, & corrosit intra se emergentis contumeliæ massam. Intumescebat fermentatæ naturæ conspersio, & primitivi azymi sinceritas ebulliente putredinis acredine rumpebatur, & quasi convitiabantur miseræ animæ titillationes illusoriæ, & exprobrabat ei propriæ virtutis confidentiam sensualitas importuna. Nulla supererat tergiversatio, ubi ingens verecundia omnes responsionis concluserat vias, & conclamabant etiam ipsa vitia adversus ægrum, non imponentia suum languorem naturæ, sed superbiæ, de cujus radice omnium cogitationum germina pullularunt. Ex illo uno utero egressa sunt colluctantia omnia vitia, adversum quæ judicium Dei ita est justum & evidens, ut ipsæ concupiscentiæ motus proprios detestentur, & flagitiorum consummatio propriæ voluptatis abominetur & horreat passionem. Denique ipsa confusio & verecundia quæ semper turpitudinum castra sequuntur, quasi crudelissimi carnifices conscientiæ, lacessunt & improperant peccatori, & instant quasi quædam Eumenides, agitatrices furiæ, reprehensionis stimulos cordi saucio affigentes. Ipsa se malitia præjudicat & punit, & contrariis armis in sui defensione utitur veritas.

Expellitur à deliciis transgressor, & miser laboribus deputatur, (h) vestitus quidem pelliceis tunicis, & pro divinitatis amictu morticinorum spoliis involutus, in illius plaudamenti gestamine intelligebat pellem suam pelli belluinæ consimilem, imo ut ipsam rem exprimam, amplioris & abjectioris miseriæ, cujus infirmitas ardoris & algoris impatiens alieno beneficio foveretur. Imo pellibus nudo corpori superductis homo bestia videbatur, & omnino convenientissime aptatum est extra corporibus, quod intus erat in moribus. (i) Agebat homo irrationabilem personam comparatus jumentis insipientibus, & brutæ mentis imperitiam in illa cruda & hispida supellectile exprimebat. Homo de terra terrenus, jam pronus ad infima in limo de quo sumtus erat figebat intuitum; & sarcina corruptionis oppressus, curvas scapulas sessori peccato præbebat, servus ventris, cliens libidinis, vanitatis mancipium, & vernula vitiorum.

Exposuerat animam suam quasi incudem malleatorum ictibus, & in illa fabricarum artifex concupiscentia omnium transgressionum formabat simulacra. Iræ & invidiæ & omnium blasphemiarum idola illius officinæ eructabat incendium, & pubescebant monstra tentationum assidentia cogitationibus, quorum multitudine fatigata ratio gravabatur. Deseruerat quippe Deus animam, & ad seipsam conversa turbabatur: & hæc prima mors hominis fuit, cum creatoris sui custodia caruit, & à contumacia prævaricatoris ingratitudinem ejus execrans & indignans abscessit; privavit eum statim gloria & honore, & vitam, id est cognitionis suæ lumen, in eo extinxit, & excæcata anima, cum veritatem amisit, simul cum illo beatifico visu, & reliquas beatitudinis species

(a) Mulieribus uteris, *Laud.* (b) *Sic Laud. Imp.* prurientium. (c) Confusione, *Laud. Bod.* (d) Dicitur, *Laud. Bod.* (e) *Sic Laud. Imp.* argumentum: quia. (f) Totus, *Laud. Bod.* (g) *Sic Laud.* procedunt, *Imp.* (h) *Sic Laud. Bod.* vestitusque, *Imp.* (i) Agebat irrationabilem, *Laud. Bod.*

ſpecies pariter exhalavit. Recedente Deo nihil boni ſuperfuit, & niſi eo revertente data indulgentia & gratia, ad abjectam & contemtibilem animam illuminationis abolitæ claritas non redit.

Nec tamen imago vel ſimilitudo auctoris etiam moriente anima per peccatum omnino deletur, ſed dum patientia Dei ad pœnitentiam delinquentes expectat, poteſt lavari per pœnitentiam quicquid in eadem imagine per negligentiam fuerit obſcuratum. Reformatur igitur & reſtituitur qui reſurgit à mortuis, & ad indulgentiæ manumiſſionem regrediuntur virtutes ad opera deſtinata: & tunc iterum vivit anima cum ſe videt & odit, & agit quæcunque ſibi fuerint divinitus imperata. Cum enim nihil horum agit, mortua eſt: quia cum vere ejus vita ſit Deus, nullus omnino eo abſente ad aliquod bonum aſpirat affectus. Hæc prima animæ mors, qua deſerenti eam Deo, ipſa quaſi criminum inſtitis connexa remanet, & ſepulta, non omnino à gleba arida, hujus hyemis frigore, ſpei reliquias eradicat, quia dives in miſericordia Deus magna voce quatriduano jam fœtido clamat, Lazare, veni foras: infremuit, clamavit, & flevit, intimans rationabilibus animis quam ſit efficax fletuum pluvia, & pœnitentiæ tremor, & confeſſionis clamor: (*a*) Quæ ſupplicatio non repellitur, imo obtinet veniam ſcelerum, & ſtatim qui reſurgit, ubi ſolvitur, conveſcitur. Nullus ſupereſt fœtor, nullum putredinis veſtigium manet in eo quem de ſtercore erigit Deus: ſed cum principibus populi ſui, ſanctis Angelis dico, donat ſuſcitato conſeſſum, & in ſolio gloriæ collocatum, etiam ad proprium eum admittit convivium.

Indignetur Novatus, iraſcatur Phariſæus: ſumma eſt commendatio caritatis, conſummata omnipotentiæ gloria, bonitas, & clementia, & nihil amplius decet ſanctum quam pietas: nec in aliquo honorabilius eſt præconium redemtoris, quam cum, eo miſerante, convaleſcit & ſolidatur humana infirmitas. Tremendus quidem eſt rigor divinæ juſtitiæ, & formidabilis diſtrictio judicis, reverenda omnino ſeveritas, & judicium punientis: ſed miſericordia lenitate eſt amabilis, & ex gratia prædicabilis. Ubi enim contra merita bonum pro malo redditur, benignitatis ſuperabundantia prædicatur: de cujus plenitudine noſtra ariditas irrigatur. Non eſt ſatis ſancto Spiritui eſſe cum ſanctis, etiam impios ſanctificat, nec improperat: & ſpirat, & replet, & docet, & ungit, & urit; & publicanos & meretrices reformat & imbuit. Illa amplius admirabilis eſt potentia quæ eliſa reſtituit, & fracta reſtaurat, quam quæ vaſa integra in theſauris munitis aggregat & conſervat.

Et quidem mortuos in anima per culpam, pœnitentia reducit ad vitam: deſperationis vero obſtinatio pertrahit in Gehennam; illa deſperationis mors Dei imaginem omnino delet & radit, & illi injuriæ nullum occurrit remedium, nulla clementiæ ſtilla ſe infundit. Senſit Adam mortem illam primam animæ, conſolatione divina privatus: expertus eſt quoque diſceſſum à corpore animæ rationalis: verum hæc ultima per quam diſſoluta eſt corporalis & ſpiritualis ſubſtantia, labores & ærumnas, & ſervitutem quam meruerat, & vincula calamitatis totius præſcriptæ dirupit: & qui vivens & (*b*) pœnitens acceperat gratiam, ſoluto quod culpa meruerat pretio, judicium Domino cantavit & miſericordiam; in laboribus & contumeliis vitæ temporalis, humilitatem & patientiam theſaurizans; in fine quantolibet difficili & arcto, pro libatione ſua ſuo Domino gratias agens. Pungitur concupiſcentiis, laborat & ſudat, ac torquetur: de loco voluptatis (*c*) expellitur, demum emoritur: in iis omnibus, quaſi vas figuli in fornace excoctus, & multis rimarum raſuris attrita peccati rubigine, ad naturalem fulgorem tandem revertitur. Sic circumductus eſt per deſertum Hebraicus populus, & cum intra paucorum dierum ſpatium, ſi recte irent, poſſent fines promiſſos attingere, quadraginta annorum ſuſtinuere diſpendia, in quibus peregrinationis illius anguſtiis erudiretur illius inſolentia multitudinis: ut cum ad diu deſideratas & expectatas promiſſiones accederet, nec ad Ægyptum, nec ad regna cultu Dei vacantia relapſo animo facile ſuſpiraret, à quorum nexibus tanto labore avulſus, vix tandem de male aſſuetis perfidæ gentis erroribus, quos longo convictu imbiberat, longa diſſuetudine triumpharet. Ibi quippe viderant idola, & circa profanos cultus, comeſſationes & impudica cubilia, quibus concupiſcibiles animæ captivos affectus ſubjecerant, & inhæſerant abominationibus, à quibus patrum ſuorum Abraham, Iſaac, & Jacob abhorruerat diſciplina.

Ideo lex, ideoque plagæ & verbera; ideo illa hæreditatis dilatio, ne vileſceret facile conſecutum ubertatis tantæ & gloriæ regnum: imo diligentiſſimo ſub timore Dei ſervaretur proſpectu, tantis exercitationibus & diſtrictionibus conquiſita poſſeſſio. Quid, quod in cruce ſe redemtor noſter derelictum exclamat? Quid, quod vita moritur, quod judex judicatur, quod rex irriſus, quod princeps ſuſpenſus eſt? Myſticæ ſunt & ſacramentales injuriæ ſalvatoris illæ, & granum illud frumenti cadens in terram & moriens, ſpicas ſylveſcentes multiplici germine onuſtavit. Omnino ſic oportuit pati Chriſtum, & intrare in gloriam ſuam: & quod titulus crucis, Hebraice, Græce, & Latine conſcriptus incorruptus permanſerat, habebat in omnium gentium ſalute compleri, quas obedientiæ & humilitati (*d*) conſertas, Chriſto jubente, latrone præmiſſo ad regnum crucifixi mater eveheret caritas.

Vere prædeſtinatis omnia cooperantur in bonum, & robur & infirmitas (*e*) proficiunt ad coronam, & ſtatus & lapſus coædificant laborantem, quia alterum ex altero & proficit & temperatur, dum ex conſideratione infirmitatis deſcendit, nec inflatur ſecuritas ſanctitatis, & ex puritatis reſpectu erubeſcens diſſolutio convaleſcit. Unde in libro quartodecimo de Civitate Dei, ſanctus Auguſtinus ſic infert, Audeo dicere ſuperbis eſſe utile cadere in aliquod apertum manifeſtumque peccatum, unde ſibi diſpliceant, qui jam placendo ceciderunt. Salubrius enim Petrus ſibi diſplicuit, quando flevit, quam ſibi placuit, quando præſumſit. Utiliter ſæpe deſerimur, & dum corripimur, (*f*) emendamur: dum flagellamur, amamur. Ad tempus, inquit Iſaias, imo per Iſaiam Deus, derelinquam te, & in miſerationibus magnis congregabo te. Acturus pœnitentiam de loco voluptatis Adam educitur, quia voluptas & luctus non bene cohabitant, nec deliciæ & religio ad invicem complectuntur. Et tamen ante Paradiſum ſatisfacturus ſtatuitur, ut ſæpe vi-

(*a*) Quorum, *Laud. Bod.* (*b*) Pœnitens reducem acceperat, *Laud. Bod.* (*c*) Pellitur, *Laud.* (*d*) Confirmatas, *Laud. Bod.* (*e*) Faciunt, *Laud. Bod.* (*f*) Erudimur, *Laud. Bod.*

videns unde exierat, & intuens quis fuerat & quis esset, humiliato animo execraretur superbiam, & experiretur post contumelias afflictionum, quantum esset subjectionis & obedientiæ bonum, per quam etiam lapsus & (a) expulsus reditus & restitutionis suæ non desperaret proventum. Videbat vel potius intelligebat quid illius gladii, quem Cherubim vibrant, motus ille versatilis intimaret, de quo quia pauca superius, & tamen prudenti lectori sufficientia exposuimus, idem repetere laboris esse inutilis arbitrati sumus.

(a) *Sic Laud. Bod.* repulsus, *Imp.*

ARNOLDI ABBATIS BONÆ-VALLIS CARNOTENSIS

TRACTATUS

DE LAUDIBUS BEATÆ VIRGINIS.

I linguis hominum loquar & Angelorum; nihil digne, nihil proprie, de sanctæ ac perpetuæ (a) Virginis matris Christi, Mariæ gloria eloqui potero; quia vere in laudibus ejus modulandis non invenitur conveniens organum, & hebes est cujuscunque subtilitatis ingenium. Cum enim debitæ venerationis summa ad Christum respiciat, ex cujus plenitudine roratum est desuper quod Maria prædicatur *gratia plena*; manifestum est individuam esse Matris & Filii gloriam; & commune esse utriusque præconium, cujus definitio omnem superat intellectum: quia etsi illud antiquum (b) consilium de incarnato in sancta Virgine (c) Verbo, quod Deus apud Deum erat, palam factum sit mundo; tamen hujus tam insolitæ actionis modum (quia res miraculi est, & ordinem non sequitur naturæ) sensus humanus timet attingere & hæret ancipiti affectu, quia & stupori est majestas operis, & ingratitudinis foret præterire silentio laudes Auctoris.

Res mira & inaudita, mater Virgo, Verbum caro, Deus homo! Quis in tam celebri miraculo sileat? Item quis hæc prædicare sufficiat? Scimus quidem supra nos esse, hoc aggredi; sed illa in cujus sacratissimo utero Verbum caro factum est, locuturis de Verbo, conciliat Verbum: Nec fas muta esse gaudia Ecclesiæ, ubi implente nos Verbo, hoc habemus in mente quod Mater in utero. Et ipsum quidem unigenitum Patris, ipsa prius mente concepit quam carne. (d) Salutata ab Angelo, credidit sibi manere (e) virginitatis propositum, & nasci ex se Sanctum Sanctorum; quia & hoc acceperat cœlitus intimatum, quod non esset *apud Deum impossibile omne verbum*. In hujus beatitudinis commercio, unita sunt divinis humana, terrenis cœlestia. Securum accessum jam habet homo ad Deum, ubi mediatorem causæ suæ Filium habet ante Patrem, & ante Filium Matrem.

Christus nudato latere, Patri ostendit latus & vulnera; Maria, Christo pectus & ubera; nec potest ullo modo esse repulsa, ubi concurrunt & (f) orant omni lingua disertius, hæc clementiæ monumenta & caritatis insignia. Dividunt coram Patre inter se, Mater & Filius pietatis officia; & miris allegationibus muniunt redemtionis humanæ negotium, & condunt inter se reconciliationis nostræ (g) inviolabile Testamentum. Maria, (h) Christo, se Spiritu immolat, & pro mundi salute obsecrat; Filius impetrat, Pater condonat. Magnum quidem est, quod Latroni conceditur venia; sed & hoc stupendum, quod consummata dispensatione incarnationis, (i) expiraturus Jesus Matrem tanto affectu honorat victor suppliciorum; & quasi sui immemor, ad matrem de cruce convertitur & colloquitur, intimans quanti apud eum meriti esset & gratiæ quam solam in illo puncto respiceret cum jam (k) latere vulnerato, (l) fossis manibus & (m) pedibus, & in ultimis esset. Movebat (n) enim eum Matris affectio, & omnino tunc erat una Christi & Mariæ voluntas, unumque holocaustum ambo pariter offerebant Deo; hæc in sanguine cordis, hic in sanguine carnis.

Verum altius repetenda sunt operis hujus capitula, & brevi est sermone colligendum, quo initio, quo progressu, ad hunc beatitudinis cumulum Virgo sancta devenerit, ut cum Christo communem in salute Mundi effectum obtineat, & à dextris ejus regnans in cœlestibus, *Circumamicta varietatibus, in deaurato vestitu* assistat. Inventa est Virgo ab Angelo in Nazareth, solitaria, seorsim à turbis, va-

(a) Virginis gloria, matre Christi, *Laud. Bod.* 1. (b) Consilium quod de, *Laud. Bod.* 1, 2. (c) Verbo apud Deum erat, *Laud. Bod.* 1, 2. (d) Cum salutata, *Laud. Bod.* 1. (e) Integritatis propositum, *Laud. Bod.* 1. (f) Perorant, *Laud. Bod.* 1. (g) Immobile Test. *Laud. Bod.* 1. (h) Christo se superimmolat, *Laud.* (i) *Sic Laud. Bod.* 1, 2. extirpaturus, *Imp.* (k) *Sic Laud.* capite vuln. *Imp.* (l) Fossisque, *Laud.* (m) Pedibus, ult. *Laud.* (n) Movebat eum, *Laud.*

vacans proculdubio meditationibus sanctis, credo secum pertractans quomodo sine offensione Legis maneret in proposito (a) castitatis; quia hanc elegerat, (b) hanc Deo voverat, & integritatem carnis & spiritus apud se Domino consecrarat. Stabat in (c) adverso Lex, urgebat ad conjugium Moyses; qui maledictum intentans sterilibus, semen & sobolem à filiis Israel exigebat. Nullum de Virginibus à Domino datum erat præceptum, sed nec erat Apostolus qui daret consilium. Acceperat tamen hoc ipsum à Deo per Spiritum sanctum, familiare mandatum; non ex responso Angelico, sed ex inspiratione secreta quæ ei & affectum virginitatis intimaverat, & usque ad necessitatem voti purum desiderium alligaverat: quis tamen rei exitus futurus esset, nondum erat intimatum divinitus; sed hujusmodi accessionibus gradatim sibi officinam purgatissimam aptabat Spiritus sanctus. (d) Ob hoc eam æstimo elegisse solitudinem segregatam, ut diebus & noctibus in hujus controversiæ angustiis, congruis se rationibus muniret; quibus & stare sibi posset optata virginitas; nec tamen quasi in contemptum sui, Legis indignaretur auctoritas. Hoc enim (ut diximus) id est, conjugium, ad propagandum populum Dei, ita (e) lex ab omnibus indifferenter exigebat, ut nec summos Sacerdotes pateretur immunes; quia necesse erat filium patri defuncto statim substitui, nec alium quenquam in ordinem Pontificalem assumi. Ideoque propter (f) successoris necessitatem oportebat eos misceri conjugibus, ut essent parati filii statim cum pater obiisset, consecratione patrata, ad continuationis Incensum accedere, & intra Sancta mane & vespere secundum ritum Legis omni die offerre. Tantaque erat hujus rei necessitas, ut cum immundis & contaminatis concubitu, ex aliarum Tribuum cujuscunque officii personis, nullus ad Sancta pateret accessus; [1] solam summi Pontificis personam, propter hanc impossibilitatem, lex à ministerio non excluderet: licet & à quibusdam ita accipiatur, ut noctibus propter incensum matutinum uxores non tangerent; & (g) ab illa hora si hoc egissent, usque ad vesperam permanerent immundi; qua hora purificati, (h) Lege non temerata, ex ordine ministrarent.

His difficultatibus vallata, quia humani consilii ratio non occurrebat qua & decretum & votum pariter convenirent, causam suam Maria Domino commendabat, & meditationibus & sanctis orationibus vacans de Cœlo expectabat consilium, ubi Spiritu & mente conversationem sibi parabat, ubi cœlebs animus medullitus inhærebat. Nec defuit consolatio. Gabriel Archangelus desursum illabitur; solus solam affatur: *Ave* (inquit) *Maria gratia plena, Dominus tecum.* Raro in veteri Testamento, salutatione Angelica quenquam honoratum reperies. Non salutatur Abraham cum extollitur titulo fidei, cum credit nil hæsitans nasciturum de anu sterili filium sibi jam seni: neque cum eundem filium, de quo & cui promissiones factæ erant, mactare jubetur, nec cunctatur. Non salutatur cum jugulatis quinque Regibus, erepto Loth, victor revertitur: & licet à Melchisedech oblatis Decimis dignus sit benedici, non tamen meretur cœlitus salutari. Sub arbore Mamre & cum Deo loquitur & euntem in ultionem Sodomæ supplicationibus devotis prosequitur; & licet convivio & hospitio dignus inventus sit, & licet si in illis quinque flagitiosis urbibus decem invenirentur immunes, reliquis veniam impetrasset, non tamen ad salutationis familiaritatem pervenit. Non salutatur Moyses, cum de rubo eum Deus alloquitur; neque cum in monte Sina Testamenti tabulis honoratur.

Adnunciato Christo salutationes incipiunt, jam proximo Jesu qui est Salvator, mundi salute non longe posita, Verbum sanctæ spei, Verbum incolumitatis & restitutionis nostræ de cœlis ad terras defertur, jam hoc Verbum prius rarum omnino incipit frequentari. Salutat Angelus Mariam, nec multo post Elizabeth occurrit & ipsa salutans & prophetans. Salutant Angeli post resurrectionem sanctas mulieres, salutat ipse Christus Discipulos. Denique & hunc salutandi morem, salvata per Christum, semper gaudia sua commemorans, exultans servat Ecclesia. Inventa est in Christo perpes lætitia, & salutis æternæ medicamina per ipsum sunt nobis in pœnitentiæ Balsamis designata.

Maria lingua Syriaca, Domina dicitur, Christus Dominus, Maria Domina; & licet ipsa se Christi profiteatur ancillam, hoc servitutis genus omni regno sublimius esse intelligit. Constituta quippe est super omnem creaturam; & quicunque Jesu curvat genu, Matri quoque pronus supplicat & acclivis. In (i) supernis & infernis admirationi est Virgo puerpera; stupent dæmones, gaudent homines, in Cœlo gloriam Deo concinunt Principatus & Potestates. Non cadit in Angelos zelus, nec invidiæ livore candidatus ille tabescit exercitus, nec de præposito sibi carnis ordine offenduntur: quia etsi Christus aliquando *paulo minus ab Angelis*, propter passibilitatem sit imminutus; modo *gloria & honore* coronatus *sub pedibus* suis continet omnia subjecta, nec à dominatione, vel potentia Filii, Mater potest esse sejuncta. Una est Mariæ & Christi caro, unus Spiritus, una caritas: & ex quo dictum est ei, *Dominus tecum*; inseparabiliter perseveravit promissum & donum. Unitas divisionem non recipit, nec secatur in partes; & licet ex duobus factum sit unum, illud tamen ultra scindi non potest, & Filii gloriam cum Matre non tam communem judico quam eandem. Ecce tabernaculum Dei, habens intra se Sanctum sanctorum, virgam signorum, tabulas Testamenti, altare incensi, ambo Cherubin respicientia in alterutrum, Manna, & sine umbra propitiatorium palam expositum. Hæc non in figuris, sed in ipsa veritate, sacrarium Virginis in se continebat reposita, exhibens mundo legem & disciplinam, incensionem zeli, castitatis odorem, concordiam Testamentorum, panem vitæ, inconsumtibilem cibum, sanctitatem, humilitatem, & obedientiæ holocaustum, pœnitentiæ omnibus tutum naufragis portum.

Nulla facta est Angelicæ dignitati injuria, si illius excellentiæ cacumen obumbrat virgo exaltata sicut Cedrus in Libano. Cedrus arbor est procera, & imputribilis: Virginitas quoque Mariæ quia nulla concupiscentiæ (k) carnis viscatur putredine, in hoc procerior & altior virginitate videtur Angelica, quod hæc, virtutis; illa, naturæ: hæc, voluntatis: illa, necessitatis: & in carne quod non est carnis agere, res incomparabilis meriti est & gloriæ singularis. Prosequi Prophetarum oracula quæ de Maria scripta sunt, non

(a) Castitatis: hanc, *Laud. Bod.* 1. (b) Hanc devoverat, *Bod.* 1, 2. (c) Ex adverso, *Laud. Bod.* 1. (d) *Sic Laud. Bod.* 1. ob hoc, *Imp.* (e) *Sic Laud. Bod.* 1, 2. lex omnibus, *Imp.* (f) Successionis, *Laud.* (g) Ab illa vero hora, *Laud.* (h) Lege intemerata, *Bod.* 2. (i) Superis & inferis, *Laud. Bod.* 1. (k) Carnalis, *Laud.*

[1] *Solam summi Pontificis personam.*] Quasi Sagan huic non sufficeretur, ob istos eventus.

non est nostri propositi; neque enim rem tanti culminis sibi noster arrogat stylus. Quomodo enim illud divinum puerperium eloquar, quod ab Angelis in Bethleem celebratum est, ubi in angusto tugurio hospitata virgo non habens diversorium, infantem Jesum laciniis reposuit fasciatum; ubi Virgo & obstetrix & genitrix, sibi ipsi in illa celebritate exhibuit clientelam. Nihil (*a*) quippe doloris, nihil clamoris ibi erat, nullam ibi usuram pœnarum pro voluptate ultio repetebat. Neque enim erat Christus in peccato conceptus, cujus solius est donare peccatum. (*b*) Unde ipsi egredienti, nullum exigens tormenti vectigal, ultro natura januas reserabat. Aderant illic Cherubin & Seraphin; & gratulabundus, *gloria in excelsis*, Deo decantabat cœlestis Exercitus; & usque ad Pastorum excubantium aures harmoniæ Angelicæ consonantia perstrepebat. *Reges Arabum & Sabba* ab Oriente egressi, sequuti stellam insoliti luminis, genibus curvatis & humi purpura defluente, Jesum nostrum pannosum adorantes, donis sacramentalibus venerati sunt.

Ab ortu Salvatoris usque ad Baptismum anni 30. defluxerant, nec toto hoc tempore sejuncta est Mater à Filio, semper individua illi adstitit, & divini conscia secreti, humili affectu venerabatur ut Deum, amplectebatur ut Filium. Ventum est ad miracula, & illico Judaica perfidia movit calumnias, & corde felleo doctrinam Evangelicam persecuta, ringens in Christum despumabat convitia dicens eum *in Beelzebub ejicere dæmonia*: & non esse à Deo, Sabbati contemtorem. Multa præterit succinctus & ad finem properans stylus. Quid singula prosequar? Nec mortuo Christo quievit invidia, nec saturata est cruentæ plebis malitia, cum pedibus & manibus clavi, cum lancea lateri, fel ori, spinæ capiti, & totum corpus hæreret cruci. Observabant milites crucifixum, irridebant Judæi, nec extorquebant responsum. Fugientibus Apostolis, in faciem Filii se opposuerat Mater; & gladio doloris animæ ejus infixo, vulnerabatur spiritu & crucifigebatur affectu: & quod in carne Christi agebant clavi & lancea, hoc in ejus mente, compassio naturalis & affectionis maternæ angustia. *Stabat ante Crucem*, non minor quam matrem Christi decebat: (*c*) Fortasse autem quia in morte Filii intelligebat Redemtionem Mundi, etiam sua ipsa morte se aliquid æstimabat publico muneri addituram. Sed Jesus alieno adjutorio non indigebat, qui dixit; *Factus sum sicut homo, sine adjutorio, inter mortuos liber.* Suscepit quidem Parentis affectum, non tamen quæsivit: sui sanguinis Patri sacrificium offerebat, illo auxilium imo ipsam inter reliquos pro quibus sui sanguinis Patri sacrificium offerebat, illo generali beneficio complexus est.

Ecce bone Jesu, coram te est Mater tua. Cur modo non dicis: *quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei*? Modo matrem non abjicis, nec ignoras, sed commendas discipulo, & vicariam imponis sollicitudinem illi quem præcipue diligis, qui *supra pectus* tuum *in cœna recubuit*, *Mulier* (inquit) *ecce Filius tuus*; *& ad Discipulum*, *ecce Mater tua.* Supererat Joseph, ad quem usque ad illud tempus præcipua obsequii spectaverat ratio, & cui ad hoc ipsum fuerat desponsata; & modo, quasi hoc ministerio censeatur indignus, Joannes assumitur. Hunc intellectum circumstantia (*d*) sermonis videtur exigere: verum secretiore ratione virginitas virginitati commendatur, ut hoc testimonio juguletur [1] Bonosus hæreticus & profanus Helvidius, qui in ore fœtido ausi sunt garrire quod de utero Virginali alius præter Christum partus effusus est; & post Salvatorem natum, Joseph eam licentia maritali contigerit. Ipse Christus de cruce, maternæ Virginitatis est arbiter, idem & (*e*) assertor. Neque enim filios ex Joseph suscepturam à viri consortio separarat. *Obstructum est os loquentium iniqua*; *suscepit eam* Joannes *in suam*, non abnuente Joseph, nec aliquam calumniam referente: suscepit eam in suam; non quasi maritus, sed loco Filii assecla & custos & testis, & conscius. Erant quidam ambo in ministerio Mariæ, Joseph cedente pro tempore & causa; Joanne præposito. Christus quidem in eum expensis contumeliis & tormentis; jam hora propinquante, in matre amplius quam in se pati videbatur: nec dissimulans quod humano pungeretur affectu, circa novissima expressit quantam matri vellet reverentiam à mundo exhiberi, cui in ultimis tam officiosum reliquit dilectionis indicium: in ipso mortis articulo exponens, quod matris esset intemerata virginitas, & quod ei gratiæ singularis æterna maneret hæreditas. Suscepit itaque Discipulus, quod ei commendatum est; & Christus dixit; *Consummatum est.* Hoc dixit; & bono pietatis fine mysterium omne complevit.

Postulabat ordo, ut & de ceteris capitulis quæ Christus in cruce tetigit, aliqua scriberemus; sed supra nos esse scimus, ad tantæ profunditatis mysteria mittere manum. Quis enim disserere sufficiat, quod se derelictum clamat in cruce, (*f*) quasi infirmus; & latronem in Paradisum præmittit quasi Deus: quod orat pro eis qui illi maledicunt, & crucifigentibus obtinet veniam: & quod in eodem puncto in quo apud Patrem, totius mundi causam allegat; quam proprie & singulariter matrem revereatur indicat: quod de siti, & non de corpore vulnerato eloquitur: quod tunc demum protestatur omnia consummata, & sic in manus Patris, spiritu commendato, capite inclinato, emoritur? Magis hæc nostro videntur honoranda silentio, quam indigni sermonis ausu temerario contingenda.

Verum de Maria quod cœpimus, ut breviter prosequamur; hoc ex (*g*) Actibus Apostolorum traditum nobis accepimus, quod post Passionem Christi, cum Apostolis usque ad Pentecosten in orationibus & jejuniis unanimiter conversata est. Postea vero, Joanne in ejus obsequiis perseverante, non diu vocatione dilata, migravit ad Filium: & Angelis occurrentibus & deportantibus illam inclytam animam, assumta est in cœlum: utrum in corpore, aut sine corpore, nullius canonicæ Scripturæ definivit auctoritas: sed quocunque modo sit; eam cum Christo esse, dubium non est. Nec fas est homini loqui quid illud gloriæ sit, quæ beatitudinis plenitudo qua illa perfruitur; quia sicut scriptum est, *pax* illa *omnem superat intellectum*, *nec eam oculus vidit*, *nec auris audivit*, *nec in cor hominis ascendit.* Hoc certum est, quod ibi est ubi tam ipsa quam Filius *vultui Dei* assistunt, pro nobis misericordiam postulantes, non judicium; & obtinentes omni pœnitenti remissionem peccatorum. Imo datum est Filio *à Patre omne judicium*; & ejus est

(*a*) Quippe ibi, *Laud.* (*b*) Ideoque egredienti Christo, *Laud. Bod.* 1. (*c*) Fortasse enim, *Laud.* (*d*) Sermonum, *Laud.* (*e*) *Sic Laud. Bod.* 1, 2. assertor. Obstructum, *Imp.* (*f*) *Sic Laud.* qua inf. *Imp.* (*g*) *Sic Laud. Bod.* 1. actionibus, *Imp.*

[1] *Bonosus hæreticus.*] De hoc supra fere iisdem verbis. Et quidem jure isto utuntur omnes fere Scriptores, ut de suis pro libitu statuant.

est temperare & dispensare severitatis districtæ decretum, qui non facile eos quorum advocatus existit condemnat: cumque idem sit Advocatus & Judex; nequaquam crudeliter judicat, qui semper misericorditer interpellat. Merces quippe mortis ejus, salus est hominum. Nec illud sibi perire facile patitur, pro quo & (a) sanguinis pretium magnum datum est; & tantum reconciliationis humanæ studium fuit, ut sua dispendia non attenderet dum erroneum lucraretur.

(a) Sanguinis ejus, *Laud. Bod.* 1.

ARNOLDI ABBATIS BONÆ-VALLIS MEDITATIONES.

[1] NOli timere, filia Sion: ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super pullum filium subjugalis. Veni Domine Jesu: veni, desiderate cunctis gentibus, quia dormivit anima mea præ tædio moræ tuæ, & oculi mei languerunt præ inopia luminis tui. Orere sol amabilis, ut exeat homo ad opus suum & ad operationem suam usque ad vesperam: & operetur non cibum qui perit, sed qui permanet in æternum. Noli timere, filia Sion; timere pusillorum est. Ideo adhuc filia, quia times; nondum Jerusalem sed filia Sion, hoc est, specula; ergo disce speculari. Noli timere, quia timor oculum turbat, hilaris pupilla lucide speculatur; fides est pupilla oculi tui. Quomodo pupilla oculi subtilissima est, & nisi impigre & sollicite custodiatur à palpebris, levissimo tenuissimi pulveris tactu confunditur: sic acies fidei nisi pervigilem semper habeat custodiam, nihil citius conturbatur. Sed noli timere, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi, oritur tibi sol, qui & te custodiat & illuminet, & perducat te ubi pulvis non est: venit tibi mansuetus, qualis ipse est, talem te esse vult. Mansuesce jugum ejus portare, ut & ipse sedeat super te asinam suam & pullum filium subjugalis. Et quæ est hæc asina? Ipsa quæ caro vocatur, & mulier & virago, quia de viro sumta est. Et quis est pullus ejus? Masculus vir. Et quomodo pullus ejus est? Quia non prius quod spirituale est, sed quod animale; deinde quod est spirituale. Prius caro domatur, ut sub jugo habilis sit, deinde nascitur pullus & roboratur, ut sessorem suum portare possit. Et quare filius subjugalis? quia sub viro est mulier, & mulieris caput vir: & tamen filius est subjugalis, quia per mulierem vir, sed in dolore pariet. Sedeat super utrumque rex mansuetus faciens pacem, ne hæc sibi invicem adversentur. Sedeat, inquam, ut spiritus imperet carni, & caro obtemperet spiritui: spiritus autem & caro obediant suo creatori.

Venit mansuetus, venit tibi; & tu non vadis ei? Egredere de terra carnis tuæ, de cognatione mentis tuæ, & de domo patris tui: de memoria patris tui, Pater tuus Amorreus & mater tua Hethæa: hujus patris obliviscere, & tunc concupiscet rex decorem tuum. Decor magnus est, si audis & vides & inclinas aurem tuam. Audis per obedientiam, vides per intelligentiam, inclinas aurem tuam per humilitatem: hic decor, hæc gloria omnis ab intus est in fimbriis aureis; hunc decorem tuum rex mansuetus concupiscet. Egredere de civitate, quia vidi, inquit, iniquitatem & contradictionem in civitate. Egredere cum pueris Hebræis qui transeunt simpliciter in occursum Domini. Sterne in via ramos olivarum, ut opera misericordiæ pedibus ejus accommodes. Accipe frondes palmarum, ut triumphes de principibus tenebrarum. Nihil in te resideat quod in occursum Jesu non prodeat: quia nec una ungula in Ægypto Pharaoni relinquenda est: manus & cor linguæ concinant hosanna in excelsis.

Videns vidisti Domine Deus afflictionem populi tui, qui est in Ægypto, & inclinasti cœlos tuos, & descendisti liberare nos. Indulta est & mihi, Domine, modica quies ab operibus tenebrarum durissimis; quibus mentem meam vehementer afflixit importunus exactor Pharaonis, & sabbati tui præparatio jam lætificavit animam meam. Veruntamen nondum usque ad speculum perveni, ubi plenius intelligam pustulas & nævos qui maculant faciem meam, qui valde displicent in oculis tuis; quum & si lavero me nitro, & multiplicavero mihi herbam Borith, maculata sum iniquitate mea.

Et tunc, Domine, passionis tuæ dies urgere nos deberent magis quam præpositi Pharaonis: quum in operibus tuis justitia est, & pax & gaudium in Spiritu sancto. Nos autem dormitamus, te, Domine, pro nobis orante: quia oculi nostri tempore nostro gravati sunt. Suscita nos ut vigilemus & oremus, ne incidamus in tentationem: quoniam tribulatio valde proxima est nobis, quam cito clauditur oculus ne te videat: collabitur pes noster in hoc mari magno & spatioso manibus, ubi sunt reptilia quorum non est numerus, quæ somniorum suorum phantasiis intentam ludificant animam, & trahunt in cor maris, unde non facilis ad superiora reductus est: nisi tu emittas manum tuam de alto, & liberes nos de aquis multis. Suscita nos, Domine, ut tecum vel una hora vigilemus & oremus. Quis autem est qui tecum una hora vigilet? Avulsus enim es à nobis quantum jactus est lapidis, & agonizas prolixius, ita ut gutta sanguinis tui decurrat in terram; longe, longe avulsus es à nobis, quia lapis abscisus est à monte sine manibus, & jactus

[1] *Noli timere filia.*] Opus hoc in vetusto Codice Laudensi, qui auctori ipse videtur coævus, repertum, reliquis ejus Scriptis addendum duximus, licet tractatus istiusmodi in vulgatis catalogis nulla mentio habeatur.

& jactus est lapis & percussit Goliam in fronte, & statuam in pedibus. Iste est jactatus tuus longe à nobis, quia etiam & usque ad interiora velaminis præcursor introisti pro nobis, ubi semper interpellas Patrem. Sed utinam gutta sanguinis qui de agone tuo sudat, usque ad terram nostram decurrat, & aperiat terra os suum, & bibat illam, & clamet ad te, & tecum ad Patrem: melius quam sanguis Abel.

Quis autem est, Domine, qui tecum una hora vigilet: etiam non est factum silentium, nisi quasi media hora. Quanto minus una hora vigilabimus tecum; quotiens & quotiens, Domine, venis ad nos, & invenis nos dormientes, & tamen benigne suscitas nos, & iterum abis secundo & tertio eundem sermonem dicens. Statim autem ut recesseris, iterum somnus occupat nos, nec vigilare possumus, nisi quamdiu nobiscum es, & suscitas nos. Venis in secunda & tertia vigilia, sed beatus ille servus, quem tunc inveneris vigilantem. Jam primæ & quartæ vigiliæ nulla mentio fit, quia nec primæva ætas sensum recipit vigilandi, nec ultima spem prolixius orandi. Et quid est, Domine, quod tertio rediens copiam dormiendi paras, Dormite jam & requiescite? Nunquid aliud concedis somnium ubi requiescitur, & aliud prohibes in quo oculi gravantur? Ita est; qui enim vigilat in te, suaviter dormit, & silet, & somno suo requiescit. Qui autem dormit à te, sicut ebrius nocte, nesciens graviter agitatur.

Tristis est, inquit, anima mea usque ad mortem. Anima tristis est, quæ expectat mortis tribulationem. Quis enim sciat utrum ad dextram, an ad sinistram erit: quis sciat quomodo respondeat ad arguentem se, quum judex sicut parturiens loquetur: Ideo tristis anima mea similis fiat pellicano solitudinis, quæ odit civitatem & conventicula eorum de sanguinibus, & macie solitudinis pallet. Ut sicut nycticorax in parietinis scripturæ quærat sibi escam tota nocte; & evolet in passerem super tectum, vigilantem & caventem quin veniat fur. Vel Judam non videtis, quomodo non dormit quam pervigiles habet oculos avaritia, quomodo circuit orbem terræ. Non cessat manus ejus, non cessat pes; & coacervat sibi iram in die iræ. Et tamen dormit Simon, dormit Jacobus, & Joannes; Quare? quia non attendunt quid post paululum futurum sit. Periculi magnitudo somnum fugat. Nunquid dormivit Petrus in atrio? Nunquid dormierunt qui relicto eo fugerunt? Nunquid dormivit adolescens quando tenuerunt eum, & ille relicta syndone nudus profugit? & tum frigus erat, quia stabat Petrus & calefaciebat se; magnitudo periculi, & somnum & frigus & famem facit oblivisci. Evigila miserabilis anima, si non amore saltem timore. Cogita saltem cruciatum quem jam passura es in morte. Certe nulla crux durior est quam mors; Mors inquam ipsa durissima est crux quæ tibi paratur: ad quam tu quotidie festinas, & non attendis. Vide quomodo te mors crucifigit: corpus rigescit, crura distenduntur, manus & brachia decidunt, pectus anhelat, cervix languescit, labia spumant, oculi stupescunt, facies exsudat, vultus tabescit & horrescit, & velut testa pallescit. Ista crux manet te. Nescio utrum in lecto molli, an in cruce rigida suavius moriatur, nisi quod crux citius dolorem abscidit. Quæ videmus & sentimus levia sunt ad ea quæ animus jam prægustat, nam sensus cito à corpore recedit, animam suam mors semper comitatur.

Cum ambularent animalia, ambulabant pariter & rota juxta ea; si vita nostra proficeret, rota sanctæ Scripturæ nobiscum pariter ambularet. Sed quia per paludes & saxa pedibus euntes offendimur, vix rotæ nos sequuntur; passio Domini celebratur, & nos voluptati operam damus, clamat nobis de cruce. O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor similis sicut dolor meus, & nemo est qui audiat, nemo qui consoletur, nemo qui respondeat. Sitio inquit: Domine, quid sitis? ergone te plus cruciat sitis quam crux; de cruce siles, & de siti clamas? Sitio, quid? vestram fidem, vestram salutem, vestrum gaudium; plus animarum vestrarum quam corporis mei cruciatus me tenet.

O vos omnes, qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor sicut dolor meus. Attendite dolorem meum, ut in dolore meo videatis dolorem vestrum; Dolor meus imago vestri doloris est. Quid attenditis in corpore meo? Attendite & videte, si similis dolor non est in corde vestro. Transitis à vobis ad me, retransite à me in vos; & videte si non est similis dolor in vobis, sicut dolor meus. Nolite flere super me, sed super vos ipsas flete filiæ Jerusalem. Vester ille dolor quem transitis & non attenditis, magis est flendus quam dolor meus; propter scelus enim vestrum percussus sum. Hæc nobis de cruce clamas, O benigne Jesu! & si non verbis, tamen ipsa re. Quid tibi respondeam? quid loquar? quid retribuam? fecisti ergo mihi de corpore tuo speculum animæ meæ. Nesciebam contumelias & terrores & colaphizantem me incessanter Satanam, nisi viderem artem medicinæ tuæ similia similibus curantem, & apprehenderem in statera hinc calamitatem tuam, illinc iniquitatem meam. Dedisti corpus tuum percutientibus, & genas tuas vellentibus: faciem tuam non avertisti à conspuentibus in te, ut alapæ tuæ meas alapas removeant, & flagella flagellis expientur, & opprobria exprobrantium tibi, quæ ceciderunt super te, auferant à me opprobrium sempiternum.

Hæc sunt linteamina mundissima carnis tuæ, quibus vulnera mea alligasti, O Samaritane misericors, ut poneres super jumentum tuum hominem à latronibus spoliatum, & flagellis cæsum, & perduceres in stabulum. Quum ipse vere nostros languores tulisti, & dolorem nostrum ipse portasti, cujus livore sanati sumus.

In domo ergo principis sacerdotum velata facie colaphizatur Christus: quia in domo conscientiæ cæcata mente colaphizatur Christianus. Quod enim Christus in publico, ego patior in occulto: & quæ ille foris à ministris Caiaphæ, ego intus à nequitiis Satanæ: quia supra dorsum meum fabricaverunt peccatores, faciem mihi velaverunt, faciem meam in terram defixerunt, & dorsum meum incudem suam fecerunt. Et supra dorsum meum fabricaverunt peccatores, sed adhuc intra domum contineor, ubi puella & moritur & suscitatur: nam & ibidem Petrus negavit. O homo non sum, hominem attendo non Deum; hominem timeo non Deum, cujus veritatem nego. Nonne, Petre, in his verbis velatam faciem habuisse videris? unde & tertio colaphizatus est, quia tertio negavit. Et Paulus tertio rogavit Dominum, ut auferret à se angelum Satanæ, qui eum colaphizabat. Uterque ergo Apostolus colaphizatus est: Uterque ter naufragium passus est, ille intus, iste foris. Voluisset quidem Satanas, at si tam licuisset ei tamdiu Petrum colaphizando cribrare sicut triticum; donec ab eo omnem fidei medullam excussisset. Sed ego (inquit) Petre, rogavi pro te, ut non deficeret fides tua: unde respexit eum Christus, & egressus foras, flevit amarè.

Tamdiu velatam faciem habuit Petrus, donec respexit

ſpexit eum Chriſtus. Sed nunquid non etiam prius negantem non aſpiciebat ? etiam. Sed Petrus reſpicientem ſe Chriſtum non reſpiciebat, quia velatam faciem habebat, unde bene alius Evangeliſta, Et recordatus eſt, inquit, Petrus. Recordatio Petri reſpectus fuit Chriſti, ergo cum peccatum flendo recordaris, à Chriſto videris. Imo ſublato velamine Chriſtum vides, & egreſſus foras propterea negabat, quia intus eſſe volebat. Et tamen quando negavit foras egreſſus eſt. Unde foras ? de domo Chriſti, de domo fidelium. At ubi de domo Caiaphæ foras egreſſus eſt, in domum Chriſti intromiſſus eſt.

Quanti ſunt hodie qui dicunt, nos ſumus de domo Chriſti, nos ſumus de domo Eccleſiæ; & ſunt de domo Caiaphæ, hoc eſt hypocriſis ? Quod Petrus negando, hoc ipſi faciunt affirmando. Sed niſi confitendo foras exeant, & amare fleant, non intrant in Eccleſiam Chriſti. Amaritudo fletuum velamen diluit oculorum. In domo ergo Caiaphæ colaphizatus eſt Chriſtus, quia in domo Caiaphæ colaphizatus eſt Petrus: & quod Petrus à Satana intus paſſus eſt, hoc Chriſtus à miniſtris Satanæ foris pertulit. Attende ergo & vide, ſi eſt dolor tuus ſimilis ſicut dolor meus. Vides quis graviora pertulit opprobria, Chriſtus foris in corpore, an Petrus intus in corde.

Sed jam ad Pilatum eatur: mane autem facto, vinctus adducitur ad Pilatum. Quamdiu culpa latet, nox eſt: at ubi cœpit innoteſcere, mane fit. Tunc jam ligatur à principibus ſacerdotum, & traditur Pilato, hoc eſt principi tenebrarum. Sicut & Apoſtolus dicit hujuſmodi tradere Satanæ in interitum carnis. Effertur adoleſcens de domo ad portam civitatis, ubi ſedet Pilatus pro tribunali: in porta enim judicium fieri ſolebat. Pilatus autem apprehenſum flagellavit. Sæpe dum culpa retegitur, per impudentiam peccator effrænatur. Augentur flagitia, plagæ multiplicantur; multa enim flagella; multa peccata.

His flagellis Pharao cedebat filios Iſraelis. Poſt hæc traditur militibus ad illudendum: ipſa eſt militia ſpiritalis nequitiæ. Vide originem miſeriæ à principibus ſacerdotum: traditur principibus tenebrarum; qui flagellis ſuis ſibi mancipatum militibus ſuis exponunt altius illudendum, & poſtea noviſſime crucifigendum. Poſt crucem non reſtat ſupplicium, quia peccatum cum morte terminatur; ſed vicina jam morte, majori Dæmonum ludibrio peccator agitatur. Exuentes quippe eum veſte totius decoris Chriſtiani: quaſi pro regio ſplendore chlamydem ei coccineam, hoc eſt, veſtimentum mixtum ſanguine circundant, cum propter crudelem vitæ ſuæ ſanguinolentiam à pleriſque & honoratur & circundatur. Unde & plectentes coronam de ſpinis ponunt ſuper caput ejus, cum de rapina pauperum ſpineas ei divitias coacervantes, caput ejus ad regnum efferunt. Vendicant enim pecunia, quod ſapientia dicere ſolet; Per me reges regnant, & conditores legum juſta diſcernunt. Ubi pecunia, ibi lex, ibi clientum copia. Unde & arundinem ponunt in dextera ejus, poteſtas enim & regnum impiorum arundo eſt quæ vento agitatur. Regnum autem Chriſti virga ferrea. Et bene in dextera arundo ponitur; quia dextera eorum dextera iniquitatis. Jam quod ſubſequitur luce clarius eſt: quia flexo genu talibus illuditur potius quam ſervitur.

Ave rex Judæorum, expuentes in eum laudibus ſupervacuis. Laudatur enim peccator in deſideriis animæ ſuæ, & iniquus benedicitur. Acceperunt arundinem & percutiebant caput ejus. A talibus enim rectoribus milites eorum poteſtatem accipiunt nocendi & devorandi pauperes, quod totum tamen abundat in caput ejus; cujus auctoritate ſe tuentur. Hic tertia mors eſt, quando ſedet fœtens in cathedra peſtilentiæ. His mortibus infelix anima ante extremam crucem mortis affigitur: & quod miſerabilius eſt talibus opprobriis quaſi pro magnis honoribus delectatur; & talis quotidie ducitur ad crucem, bajulans ipſe ſibi ſuæ damnationis ſupplicium.

Sed quid eſt quod poſt illuſionem chlamyde exuitur, & ſuis veſtimentis reinduitur? niſi quod ſæpe ſuperbus Adam cum per dolorem carnis confinia mortis ingreditur: depoſita elatione ad putredinis ſuæ conſiderationem revertitur: ubi videlicet vel miſeratione divina pœnitentiæ fructus invenit, vel per tremendum judicium duplici contritione conteritur. Sic Herodes cum veſte regia perſulgidus, plus quam decuit, à populo acclamaretur: mox percuſſus ab Angelo exutus chlamyde veſtem ſuam reinduit, & conſumtus à vermibus expiravit.

Rectene illuſus eſt? Ave rex Judæorum. Quid ſuperbis terra & cinis ? quid veſte nitida gloriaris? ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum vermis, hæc tua veſtis eſt. Illuſerunt tibi, qui tibi circundederunt chlamydem coccineam. Sic Antiochus & dominici natalis hoſtis Herodes alienis veſtibus depoſitis in ſuis vermibus expiraverunt. Redi ad cor tuum tandem aliquando, redi vetus Adam: vide ubi & quomodo te requiſivit & invenit novus Adam: oſtendit tibi in corpore ſuo ignominias animæ tuæ. Non ſatis fuit quod per colaphos & flagella, & nova irriſionum genera, poſt te fugientem clamitans & miſerans percucurrit, & uſque ad noviſſimum crucis ſupplicium jamjam efflantem conſecutus invenit & apprehendit.

Quis enim latro ille fuit niſi Adam; qui ex quo primum in Paradiſo ſui ipſius homicidium perpetravit: tamdiu à Chriſto fugit reus & abſcondit ſe, donec in crucis articulo noviſſime conſumtus & comprehenſus: fugere & latere ultra non potuit: ibi comprehenſus tandem à te bone Jeſu. Converſus eſt, culpam ſuam confeſſus eſt, pœnam libenter amplexus eſt. Tu enim admonebas ne pati abhorreret: quod te quoque ſecum pati videret. Ille ergo tibi de toto mundo ſolus & unus adhæſit: & ideo ſolus de toto hoc mundo tecum in Paradiſum intravit. Ubi & tam firmiter non jam cuſtos Paradiſi, ſed civis & domeſticus Dei colligatus eſt ut amplius inde cadere non poſſit. O beatiſſimum latronem, imo non latronem, ſed martyrem & confeſſorem ! Neceſſitatem enim convertit in voluntatem, & pœnam commutavit in gloriam, & crucem in triumphum. In te, beatiſſime confeſſor & Martyr, de totius mundi ſterilitate fidei reliquias collegit Chriſtus. Tu, fugientibus diſcipulis & Petro negante, ſocius & comes paſſionis ejus fieri gaviſus es: Tu Petrus in cruce fuiſti, & Petrus in domo Caiaphæ, latro. Tamdiu enim Petrus latro fuit, quamdiu intus latitans Chriſtum foris negavit: ideo & Petrum præceſſiſti in Paradiſum; quia qui te in cruce complexus eſt, dux & rector tuus eadem die qua ipſe ingreſſus eſt, fidelem & glorioſum militem ſecum te pariter introduxit.

Egenus & pauper ego ſum, Domine, & claudus ex utero matris meæ; & ecce ſedeo ad portam templi tui quæ dicitur ſpecioſa, non valens nec volens introire. Quin potius egeſtate bonorum tuorum, mendicans foris alimoniam carnis meæ; æreas & falſas imagines hominum: ubi coacervem mihi talentum iniquitatis, faſciculos deprimentes. Et ecce hora orationis nona eſt. Aſcendunt Petrus & Joannes Apoſtoli tui ut orent ad templum ſanctum tuum. Ego autem

autem hæreo terræ & luto, terrena & vana sapiens; & aliis introeuntibus, ego foris remaneo: non quærens cum eis quæ Patris tui sunt; sed quæ primi parentes mei, qui me huc foras ponunt, quotidie male concupiverunt. Et ecce jam hora orationis nona est; inclinata est dies, prope est nox: cum surrexero mane diluculo, de his quæ nunc mendico, nihil in manibus meis reperiam. Hora inquam, orationis nona est; orasti enim hac hora pendens in cruce; orasti inclinato capite, clamans magna voce, & expirasti. Orasti inclinato capite in Spiritu humilitatis, clamans voce magna, altissimo & secretissimo affectu paternæ & nostræ caritatis. In illo, Domine, clamore valido expirasti, & eundem quem de nobis habebas compassionis animum, tecum portasti: & credo, Domine, quia tecum adhuc reservas: quia caritas tua refrigescere nescit. Erat autem hora orationis nona: & quare nona orationis hæc hora? quia circa horam nonam tenebræ factæ sunt. Repellendus erat horror tenebrarum, qui universam operuerat terram. Repellenda caligo populorum, quæ ex tunc cœperat abundare, ex quo tu cœpisti ad auram post meridiem deambulare. Ex tunc non cessasti, clamans ubi es Adam; sequens post tergum fugientis & abscondentis se quantum in ipso fuit: & dimissus est de Paradiso voluptatis, & pervenit usque ad condignum cruciatum suæ iniquitatis. Sed nos, inquit, digna factis recipimus; hic autem quid fecit?

Adam quam sero in hæc verba perrupisti, modo primum te invenit. Amen dico tibi, hodie eris mecum in Paradiso. Ideo hora est orationis nona: nona oravit; nam decima Paradisum intravit. Præterea & non introibat claudus in templum: quia nondum usque ad decimam generationem pervenerat; sed Petrus ad eum: In nomine, inquit, Jesu Christi surge & ambula: vere vos estis montes ad quos levavi animam meam, unde veniet auxilium mihi. Sed auxilium meum à Domino, quia in nomine Jesu Christi surge & ambula. In verbo Christi laxas rete, in verbo Christi claudum levas, in verbo Christi solidantur bases ejus & plantæ. Quæ sunt bases ejus? fides & timor; & quæ plantæ? spes & caritas.

Ideo bene Petrus & Joannes simul ascendebant: quorum alter fidei, alter caritatis insigne ferebat. Ascendebant ad templum tuum, Domine, tecum simul oraturi; ut & ipsi tecum introeant in Paradisum sanctuarii tui. Quia scissum est in morte tua velamentum quod erat super faciem Moysis. Sed nolite timere soli; quia nec tu, Domine, solus in Paradisum introisti. Tu latronem, isti claudum introducunt. Sed neque jam latro in Paradiso, neque claudus in templo. Quomodo claudus enim, qui stat & ambulat, exsilit & Deum laudat? aut quomodo latro, si cum Christo in Paradiso? non enim habitabit juxta te malignus. Latro fuerat, quando latebat ante confessionem: justus autem, post orationem. Quid enim oravit? Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. O magna fides! O magna spes! O magna caritas! Orat pro futuris, non pro præsentibus; non vult de cruce deponi, sed in Christi regno reponi. Quid enim aliud est dicere, quam cupio dissolvi, & cum Christo esse? Nescit quid Paulus magis isto latrone cupierit. Memento mei, O cor contritum & humiliatum! Quid minus vel humilius potuit orare, quam ut vel sui memor esset? Memento mei; cujus mei? mei, inquam, tam indigni, tam peccatoris. Iniquitatem meam ego agnosco, & peccatum meum contra me est: semper confundor oculos meos ad te levare; tibi soli peccavi. Tu solus potes à peccato meo me mundare. Malum coram te feci, cum me tibi volui celare. Latro sum animæ meæ; homicidium quod feci, volui occultare: sed malum coram te feci. Memento mei, miserere mei: merito in hanc miseriam deveni, qui tuam beatitudinem deserui. Dives eram, & ecce quam miser factus sum. De omni ligno Paradisi poteram comedere & delectari; & ecce crucior in hoc ligno, & morior. Memento mei, tui oblitus eram; sed tu cum iratus fueris, misericordiam recordaberis. Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam; video in te magnam & tuam, hoc est, competentem tibi misericordiam: quæ te mihi ad mei consimilem condescendere fecit miseriam. Et ego, inquam, digna factis, tu autem quid fecisti? Video te mihi in pœna similem, quem in actu video tam dissimilem.

Non potuisti me longius sequi. Unde venisti? à summo cœlo egressus es: de utero Virginis speciosus forma processisti; & mecum pendes in ligno? Quis huc adduxit te? sola misericordia. Secundum hanc magnam misericordiam tuam, miserere mei Deus. Deus es, non homo tantum; Deus es, ego homo plasma tuum, ego quem fecisti ad imaginem & similitudinem tuam: imaginis tuæ, Deus miserere. Sed in quo te agnoscam misereri? In eo quia imaginem meam in te video similem & eandem mecum miseriam pati. Quid ergo restat, nisi ut sperem? De tanta misericordia quis unquam potuit desperare? Ergo memento mei, dum veneris in regnum tuum. Vadis ad regnum tuum, implesti negotium tuum. Ad hoc venisti, ut me reducas tecum: tecum ire concupisco, & pro hoc amarissimam mortem pati non contremisco, non erubesco.

Quomodo enim contremiscerem, ubi te mecum esse viderem? Etiamsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala; quoniam tu mecum es. Aut quomodo erubescerem, quod te Dominum cœli portare viderem? Qui enim te erubuerit & tuos sermones; hunc tu erubesces, cum veneris in majestate tua & Patris & sanctorum Angelorum. Qui non bajulat crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Hic est sermo tuus: qui hunc sermonem erubuerit, hunc tu erubesces. Qui enim erubescit crucem tuam, erubescit gloriam tuam: mihi enim absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Jesu Christi. Crux gloria tua est; crux imperium tuum est. Ecce imperium tuum super humerum tuum. Portas crucem tuam, portas portantem te. Qui portat crucem tuam, portat gloriam tuam; qui portat gloriam tuam, portat te. Portantem autem te tu portas super humerum tuum; quia imperium tuum super humerum tuum. Ergo qui te portant, imperium tuum sunt: in ipsis enim tu regnas, O maxime imperator. Sed quomodo aut quo portas imperium tuum super humerum tuum? Humerus tuus altus est, humerus tuus fortis est, humerus tuus pertingit usque ad Patris consessum super omnem principatum & potestatem & virtutem. Illuc reducis ovem centesimam: illuc reducis ovem Joseph: ad dexteram Patris deducitur ovis Joseph. Vade jam secura ovis Joseph: Christus te portat super humerum suum. Fortis est humerus ejus, noli timere: altus est, noli ad ima respicere, quia nemo mittens manum suam ad aratrum & respiciens retro, aptus regno Dei.

Grave jugum super Filios Adam à die nativitatis eorum, usque in diem reversionis in matrem omnium. Quamdiu sum filius veteris Adam, grave jugum porto: si essem filius novi Adam, leve jugum portarem. Quod est onus grave? Talentum plumbi: & quod est onus leve? Crux Christi. Illud, sicut scriptum est,

est, submergitur in aquis vehementibus: istud enatat super aquas. Mira res, nihil formidolosius homini quam crucem pati. Sed quare timent homines crucem? quia latrones sunt: si latrones non essent, crucem non timerent; ergo qui timet, latro est. Quomodo, inquis, latro est? Audi Christum: Vos, inquit, fecistis eam, hoc est, domum meam, speluncam latronum. Templum Dei sanctum est, quod estis vos: faciunt ergo homines seipsos speluncam latronum, jugulant homines, & trahunt in speluncam suam. Quod enim majus homicidium quam ut se ipsum interficiat homo? vel quod gravius homicidium, corpus occidere aut spiritum?

O quotiens homo se interficit? Quot homicidia in semet ipso perficit? Quoties voluntarie & ex studio peccatum perpetrat, quid aliud quam seipsum jugulat? Omnis enim qui accepit gladium, gladio peribit. Gladius animæ peccatum est, peccatum animæ mors est: qui hunc gladium manu propriæ deliberationis accipit, hoc est, acceptum habet & gratum; primus in seipsum manum mittit, semetipsum primus interficit. Gladius, inquit, eorum intret in corda ipsorum. Nec satis est semel occidere & quiescere, sed millies & millies crudeles in se manus convertunt; & veloces sunt pedes eorum ad effundendum sanguinem suum.

Viri sanguinum & dolosi: quomodo dolosi? quia congerunt cadavera mortuorum in speluncam suam, & operiunt aggere terræ, ne vel ipsi videant vel ab aliis videantur. Nolunt ipsi videre, ne horrorem vel putorem ingerant eis in faciem morticina fœtentia: nolunt videri, ne forte deprehensi tanquam latrones & homicidæ ad horrenda supplicia pertrahantur. Quid autem in omnibus suppliciis tam horrendum quam crux? ideo timent latrones crucem, quia crux scelerum vindex est, crux impiorum pœna est. Crux æqua lance judicat & remunerat, hinc innocentes, illinc nocentes: ideo crux impiis formidolosa, piis autem super omnia ligna Paradisi gratiosa est. Nunquid enim Christus crucem timuit? nunquid Petrus? nunquid Andreas? imo optavit. Exultavit ut gigas ad currendam viam; & desiderio, inquit, desideravi hoc pascha vobiscum manducare, antequam patiar. Manducavit hoc pascha cum discipulis, manducavit pascha, & compassus est, quando transivit ex hoc mundo ad Patrem. Ego, inquit, habeo cibum manducare, quem vos nescitis; meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei: voluntas Patris est ut calicem ejus bibam.

Ergo in cruce manducavit & bibit, & inebriatus est & dormivit. Et risit verenda ejus maledictus Cham; filii autem reverentes altissimi soporis mysterium pallio contexerunt. Immisit quippe Dominus soporem in Adam, & tulit unam de costis ejus formans eam in mulierem, & adduxit eam ad Adam. Manifesta res est, quia dormivit & soporatus est Christus, & de latere ejus quotidie ædificatur & pascitur & nutritur Ecclesia; & adducitur à finibus terræ, ut assistat regina ejus in vestitu deaurato circumdata varietate. In cruce ergo manducavit pascha, quia ascendit in palmam & collegit fructus ejus; cum exaltatus, inquit, fuero à terra, omnia traham ad me. Quæ omnia? Cœlum & terram & inferos: traxit ad se Patrem, quia clamor ejus introivit in aures ejus, & contremuit terra, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, quia vocem filii Dei audierunt. Sic mediator Dei & hominum medius inter cœlum & terram pascha manducavit, & fructus arboris undique collegit; quos in corpus suum trajecit; quia confluebant omnia ad arborem vitæ, quæ erat in medio Paradisi: restincta enim erat framea quæ viam intercluserat. Quis ergo amplius crucem timeat? Vere qui crucem timet, ipse sibi testis est, quod adhuc latro est. In cruce enim pendet omnis fructus vitæ: quia ipsa est arbor vitæ quæ est in medio Paradisi; ipsa est altitudo & latitudo, sublimitas & profundum; ipsa bonos colligit & remunerat, malos disperdit & condemnat; ipsa est mœstorum consolatio, esurientium refectio, perfectorum gloriatio.

Circuire possum, Domine, cœlum & terram, mare & aridam, & nusquam te inveniam nisi tantum in cruce: ibi dormis, ibi pascis, ibi cubas in meridie. Crux enim tua fides est; cujus latitudo caritas; longitudo, longanimitas; altitudo spes; profundum timor. In hac cruce te invenit, quicunque te invenit: in hac cruce anima suspenditur à terra, & dulcia poma de ligno vitæ decerpit: in hac cruce Domino suo adhærens dulciter decantat, Susceptor meus es tu, gloria mea, & exaltans caput meum. Nullus ergo te quærit, nullus te invenit, nisi crucifixus. O gloriosa Crux, radicare in me ut ascendam in te.

Sed ubi crucifixerunt eum? In Calvariæ loco. Beatus vero locus in quo figitur crux: bona calvities quæ tali fronde vestitur. Ad hanc calvitiem Eliseus ascendebat; vide si non calvus esset noster Eliseus; Filius, inquit, hominis non habet ubi caput reclinet. Ecce, quam calvus est, qui non habet ubi caput reclinet. Calvus est, quia regnum ejus non est de hoc mundo; calvus est noster Eliseus, quia discipuli ejus relicto eo omnes fugerunt. Quid enim discipuli ejus nisi capilli capitis, qui omnes numerati sunt? Ergo in Calvariæ loco vexillum crucis erigitur. Pro eo, inquit, quod ambulaverunt filiæ Sion extento collo & nutibus oculorum, decalvabit Dominus verticem filiarum Sion: decalvet Dominus verticem capilli perambulantium in delictis suis: decalvet, inquit, filias Sion; & faciat ibi Calvariæ locum, ut ibi figatur gloria Christi crux, ubi sibi sedem superbia locaverat. Dilata, inquit, calvitium tuum sicut aquila. Aquila decalvata perspicuo sole fruitur: sic animæ calvities quanto dilatatur, tanto se purius in eam lux vera infundit. Qui autem comam sibi nutriunt, cæcitatis & gravitatis sibi damnationem adquirunt.

Propterea lucis hujus beatæ visionem perdidit Absalon: quia gravabat eum cæsaries; & non nisi semel in anno tondebatur; & crines ejus ponderabant ducentis siclis pondere publico; unde & eodem crine suspensus ad arborem, interiit.

Absalon patris pax, ipse est & Judas, & quicunque in pace Christo est amaritudo amarissima. Ave Rabbi, voce & osculo patri pacem ferebant; ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant. Homo, inquit, pacis meæ in quo sperabam, qui edebat panes meos; magnificabat super me supplantationem. Unus est & multi sunt; Ecce Absalon! Ecce Judas! Ecce corpus Satanæ! Sed quomodo comam nutriebat? Fur erat & loculos habebat. Ista enim cæsaries gravabat, & semel in anno tonsus est: quando semel retulit triginta argenteos & projecit eos in templo, quos ponderavit ducentis siclis; qui numerus immundorum est, & hoc pondere publico, non pondere sanctuarii. Pœnitentia enim ductus, peccatum suum valde ponderavit.

Peccavi, inquit, tradens sanguinem justum. Singula verba plena sunt ponderibus; sed pondere publico, non pondere sanctuarii: quia plus erubuit infamiam quam conscientiam: plus suam nequitiam, quam Dei misericordiam ponderavit. Audi pondus sanctuarii: Peccavi, malum coram te feci, dele iniquitatem

tem meam : hinc iniquitatem meam ego agnoſco, illinc miſericordiam tuam magnam attendo : miſerere mei, Deus. Audi & pondus publicum : Major eſt, inquit Cain, iniquitas mea, quam ut veniam merear; retulit ergo triginta argenteos, & projecit eos in templo. Vide quantum magni pendebat eos. Non projecit eos in ſterquilinio, ſed in templo : nimirum talibus ſemper diis templum ſuum devoverat. Avaritia enim ſimulacrorum eſt ſervitus, & avaritia excæcat oculos ſapientium. Ecce infelicem, qualiter excæcatus eſt. Maluit ſe ipſum perdere, quam denarios perire : denarios templo, ſeipſum laqueo addixit : amabat hæredes ſuos, qui eoſdem denarios exinde colligerent, qui etiam nunc reſervant eos in ſuo corbana. Projecit eos in templo, & abiens laqueo ſe ſuſpendit : jam diu quidem à Chriſto abierat, & avaritiæ laqueo ſe ſuſpenderat ; ſed quod fecerat in occulto, palam omnibus innotuit. Exterioris pœnæ qualitas modum ſupplicii aperuit; quia per quæ peccaverit homo, per hæc & punietur.

Suſpenſus crepuit medius, plenus erat venter, & ruptus eſt venter : crepuit medius, ubi ſedes erat Satanæ. Crepuit ergo vas contumeliæ, quia non erat de vaſis figuli, quæ probantur in fornace. Propter quod in agro figuli in ſepultura peregrinorum ſortem non habuit ; ſed velut teſta crepitans per inane diſſiluit, & diffuſa ſunt omnia viſcera ejus. Pecunia ſunt viſcera avari; illa diffunduntur & perduntur ; ſed viſcera miſericordiæ colliguntur. Pendet adhuc Judas, ut Abſalon per comam capitis ſui, & mulus cui inſederat pertranſit. Nolite fieri ſicut equus & mulus ; quia mundus tranſit & concupiſcentia ejus. Crinis Abſalon quo ſuſpenditur, radix omnium malorum eſt cupiditas vel avaritia. Ubi hæc radicaverit, omnium malorum cæſaries abundabit. Mulus vero ex equo & aſino mixtus; duplex eſt animus qui foris oſtentat, quod intus non ſervat. Talis erat Judas, talis Abſalon. Foris pietas, intus malitia : duplex eſt iniquitas; equus manifeſte tumet, aſinus ſimpliciter ambulat : mulus nequam & ſubdolus incautum præcipitat.

Aperi nobis, Domine, aperi nobis oſtium lateris tui, quod eſt in arca tua; ut introducas nos cum mundis animalibus ſeptena & ſeptena. Tu es enim verus Noe ; quem ſolum invenit Deus Pater tuus juſtum coram ſe. Hic eſt, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Tu cognoſcis oves tuas, & illæ agnoſcunt te ; quia ſunt animalia munda ſeptena & ſeptena : qui ſeptiformi gratia & operibus lucis ſabbatum ex ſabbato adepti ; jam digni ſunt octavæ conſcribi : qui numerus tantum in arca ſalvatus eſt. Introduc & nos ad te per oſtium lateris tui, quod eſt fides Eccleſiæ : & claude oſtium à foris donec pertranſeat iniquitas : & ceſſante diluculo iterum nobis aperias non jam fidei, ſed ſpei oſtium contra oſtium, quod in montis ædificio Ezechieli prophetæ monſtratum eſt. Interim tamen & feneſtram habes in arca, per quam dilectus mittit manum ſuam, & columbam ſuam excitat, Surge, inquiens, amica mea, ſpecioſa mea, columba mea ; & veni. Et cum evolat poſt te ut apprehendat te, tu effugis, & aſcendis ſuper cherubin, & volas ſuper pennas ventorum : ut non inveniat pes columbæ tuæ ſolidum quid de te ubi requieſcat ; niſi iterum ad arcam tuam revertatur, & tu manu adprehenſam iterum in ſua manſiuncula reponas. Tutius eſt enim in portu fidei interim præſtolari & quieſcere, quam te nimis & fruſtra inſequendo, in aquas diluvii intranſmeabiles decidere & immergi.

Aquæ enim quæ à dextro templi latere effluunt mille paſſus menſuratæ, uſque ad talos veniunt, & poſt alios mille paſſus uſque ad genua, iterum poſt alios mille paſſus, uſque ad renes aſcendunt ; poſt autem alios mille paſſus in tantum creſcit & intumeſcit fluvius ut tranſvadari non poſſit, ſed oporteat potius redire ad ſolidum ripæ. Ideo immunda animalia ibant & non revertebantur : columba vero cum non inveniret ubi pes ejus requieſceret, ad arcam reverſa eſt : at vero corvus ſemel emiſſus neſcit reverti, quia non ſimplici oculo perſequens vanitatis diluvio interceptus eſt. Et merito ; quid enim columbæ & corvo ? quid candidæ & nigro ? quid Judæ & Joanni ? quid Chriſto & Belial ? Et tamen Chriſtus inter Judam & Joannem medius ſedet : inter electum & reprobum latronem medius pendet : & Noe inter corvum & columbam, ſed corvus ſemel emiſſus non eſt reverſus ; quia Judas egreſſus in aera ſubmerſus eſt.

Sed quid eſt, O Domine, quod unus ex militibus latus tuum lancea aperuit. Quis eſt ille unus ex militibus, niſi forte ille qui tunicam tuam inconſutilem accepit ? Ipſa eſt nimirum unitas fidelium quæ tibi ſoli militat ; cujus lancea prædicationis cunctis credentibus latus aperuit. Vivus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Hæc eſt illa lancea quam Abacuc propheta fulgurantem haſtam nominat. Hanc haſtam cum urceo aquæ tulit David à capite Saulis inimici ſui dormientis : quia ſuperbis & invidis ac negligentibus ſermo ſapientiæ cum gratia ſimul ſubtrahitur. Sed dormientem filius Sarviæ confodere voluit ſemel, ut ſecundo opus non eſſet, niſi David hunc benigne prohibuiſſet : quia peccatorem pigrum & contemnentem, niſi miſericors & longanimis patientia Dei ſuſtineret, gladius Satanæ hunc in æternum interficeret. Vult enim improbus Satanas quatenus qui dormit non adjiciat ut reſurgat ; at vero miſericors David de longinquo vertice montis ſæpius inclamat ; nonne reſpondebis Abner ? Retribuis enim peccatoribus bona pro malis mitiſſime David, & admones & expectas diutius, ut reſpondeat tibi unum pro mille. Illis autem vox tua improba videtur : quia inquietum eorum ſomnium inquietas.

Quis es tu, inquit, qui clamas, & inquietas regem ? ab increpatione tua fugient qui aſcenderunt equos, nec evigilare eos vult auriga ipſorum, donec principes ruant in profundum. Rex enim impiorum ſuperbia, in umbra dormit, in ſecreto thalami, in locis humentibus ; & protegunt umbræ umbram ejus. Ipſe eſt Abner qui protegebat Saul : Cur, inquit, inquietas regem ? Compungitur tamen aliquando & ſuperbum cor ad vocem David ; ſed non uſque ad correctionem. Flectitur humilibus ſermonibus ſuperbus Saul, dicente David ; Quem perſequeris rex Iſrael, quem perſequeris ? canem mortuum & pulicem unum ; ſicut perdix in montibus. Non ſine cauſa vel cani mortuo vel pulici uno ſe comparat David. Melior eſt canis vivus leone mortuo : melior eſt canis, vivens Deo & mortuus mundo, quam leo ſuperbus & reprobus, Deo mortuus & vivens ſeculo. Pulex parvulus mordet & ſalit ; ſic humilis juſtus carnalium vitia mordet confidenter, & ſalit in montibus ubi virtutum habet refugium tutiſſimum ; ut non timeat perdicem adulteram, quæ perſecuta eſt Heliam & Joannem Baptiſtam interfecit.

Da mihi portionem, Domine, in terra viventium, in ſepultura peregrinorum, in agro Acheldema : qui pretio magno ſanguinis tui emtus eſt. Ibi enim ſepulti ſunt omnes Patres noſtri, qui ſuper terram hanc fuerunt advenæ & peregrini : ibi Abraham pul-

pulcherrimam uxorem suam in spelunca duplici sepelivit, Saram scilicet. Sed quid est quod agrum ipsum gratis accipere noluit; nec in electis eorum sepulcris mortuum suum sepelire? Quia nec sine pretio sanguinis Christi gratis se per ipsum salvandum credidit; nec bonum sibi existimavit esse, si in fœtentibus mundi sepulcris habitaret. In electis, ait, sepulcris nostris sepeli mortuum tuum. Habet mundus electa sepulcra; illos utique tumulos quos elationis fastigium vel superstitionis operositas perspicuos reddit.

Tota Ægyptus sepulcris plena est, neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus. Illa sepulcra in deserto desiderabant filii Israelis: Deerant nobis, inquiunt, in Ægypto sepulcra; ut cadavera nostra jaceant in deserto nuda & inhumata. In talibus sepulcris noluit mortuum sepelire sanctissimus Patriarcha. Sed ubi? In spelunca duplici, ubi spes bonorum operum & amor contemplative requiescit. Ibi enim & alia condita jacent: ergo Sara & Lia in spelunca duplici simul absconditæ sunt. Illa prius sterilis post modo jam senex filium gaudii unum tantummodo peperit: hæc post sex filios parere cessavit; nisi quod novissime filiam sacri generis ignominiam peperit.

Mira res! hæc quæ filios sex habuit, parere cessare dicitur; illa quæ unum tantummodo, parere cessare non memoratur: sed activa finem habet, contemplativa semper parit. Illa in dolore, ista in gaudio parturit: & tamen utraque in eodem agro sepulta est. Nam Rachel juxta Bethlehem subter ilicem crucis posita est. Nimirum sedet ad pedes Jesu: ut de domo panis semper fœcunda pariat. Ergo Sara & Rachel nunquam parere cessabunt. Lia vero post sex filios aut omnino parere cessat, aut filiam parit. Ipsa est carnalis voluptas; quæ sub specie discretionis nonnunquam subrepit active; sed tamen si vere vidua fuerit salvabitur; non per filiæ, sed per filiorum generationem.

In spelunca duplici Patriarchæ nobiles una cum conjugibus suis sepulti sunt. Habitarunt enim in tabernaculis sicut advenæ & peregrini super terram; ideo sepulturam peregrinorum tam ipsi quam tota eorum successio hæreditate possident. Sed quid est quod Jacob grandævus, majore quam ceteri ambitione, suavitate & gloria, ibidem à filio suo Joseph sepelitur? Per Jacobum grandævum perfecta caritas exprimitur, in qua Pater à Filio, imo cum Filio consepelitur: dicente Christo. Quia si quis diligit me, sermonem meum servabit; & Pater meus diliget eum; & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Hæc est illa gloriosa & suavis sepultura Patris antiqui dierum: qui diligentes se sibi consepelit, & abscondit eos in abscondito faciei suæ à conturbatione hominum. Illuc etiam ossa Joseph, salvatoris nostri ex Ægypto memoria, quotidie referuntur à filiis Israelis: non enim in Ægypto ossa Joseph; quia sepulcra fœtentia & dealbata detestatur. Et Moysen Deus sepelivit; sed sepulcrum ejus usque in hodiernum diem ab homine non invenitur.

Denique quis poterit illuc, ubi ille ascendit per medium nebulæ in altissimum montem; & fuit ibi quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & vidit & perscrutatus est exemplar tabernaculi admirabilis, quod fixit Deus & non homo. Propterea usque hodie dum legitur Moyses velatam habet faciem: quia ab homine mortali sepulcrum ejus non invenitur. In eodem agro sanguinis, & gloriosa regum linea sortem recepit: qui sepulti sunt in sepultura Patrum suorum in Jerusalem. Illic & Prophetarum visio & Maccabæorum bellicosa virtus gloriose decorata est.

Comparetur jam si placet huic sepulturæ peregrinorum, illa quondam gloriosa in regnis, inclyta in superbia Caldæorum turris Babel. Quid simile huic sepulturæ nostræ reperitur? Ibi una in plures lingua discinditur: hic quinque civitates Ægypti non jam lingua Ægyptia, sed Cananitide loquuntur, sed civitas solis vocatur una. De illa siquidem turre Babel projecta est meretrix Jezabel, fornicationum mater, idolorum cultrix, avaritiæ artifex; & cum eam sepelire vellent, quia erat filia regis; non invenerunt nisi calvariam tantum & manuum summitates & sanguine respersum parietem. Hæc sane est impiorum sepultura, hæc digna retributio. Quid ex eis nisi manuum summitates, hoc est operum vix extrema vestigia remanent: & calvities, quæ est locus superbiæ spoliatus capillorum gratia? Quia vidi impium super exaltatum, & elevatum sicut cedros Libani, & transivi & ecce non erat. Hæc est calvaria Jezabel quæ vestita erat decore meretricio, & pinxerat oculos suos stibio. Decalvatus est superbiæ vertex. Non est qui eum dignetur aspicere, nisi qui voluerit nefas ejus abhorrere; ut lavet manus suas in sanguine peccatoris, & velut equus fortis & velox meretricem projectam ungula sua confodiat, & conculcet, & prætereat. Propter hoc & paries adhuc sanguineus relictus est, ut terreat viros sanguinum & dolosos; qui propter avaritiam suam lapidant humilem Naboth. Sed canes impudentissimi amatores cadaverum, carnes sibi fornicarias incorporant: unde & sanguinem ejus consequenter lambunt; quia sicut libidinis, ita & ultionis participes erunt. Alii vero sunt canes qui rubri fiunt ex inimicis ab ipso; qui famem justitiæ patiuntur, & circuiverunt civitatem non Babyloniæ sed Ecclesiæ; & quod mortuum à vitiis ibidem reperiunt, comedunt & sibi consepeliunt. Væ autem his quos extra civitatem mortuos; volucres, hoc est, dæmones per inane volitantes comedunt; quales fuerunt Achitophel & Absalon, & Jezabel & Judas: qui accipientes in vano animam suam, in vano etiam efflaverunt eam.

Sed redeamus ad agrum Acheldema; ut admiremur & æmulemur potius beatarum animarum mansionem & gloriam: quoniam memoria impiorum peribit cum sonitu, memoria vero justorum vivet in secula. Quales fuerunt Joseph qui erat decurio vir justus & bonus: & Nicodemus qui quondam noctis sed jam diei minister: ad perungendum corpus dominicum ferebat mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum. Tales sepulturæ suæ ministros amat Jesus, qui corpus suum audacter eripiant de potestate tenebrarum, & sibi vendicent, ut sciat unusquisque vas suum possidere in honorem & sanctificationem: ligantes illud castitatis legibus, & disciplinæ linteis, & à vermium putredine conservantes per mixturam myrrhæ & aloes. Sunt enim hæ species amaræ quidem, sed corruptelam removentes: quoniam laboriosa quidem est castigatio carnis, sed neque mens neque ipsa caro sine ipsa servatur imputribilis. Quasi libras centum. O mensuram bonam atque confertam! Librandum sane est inter corpus & animam deliberatione subtilissima: ut unumquodque plenum suum habere se gaudeat, & fiat pax & æqualitas inter carnem & spiritum, quatenus & mensura teneatur, & non deseratur perfectio. Hæc sunt quasi libræ centum, quæ corpus Jesu in sepulcro fidelium integrum semper & suave custodiunt.

En lectulum Solomonis quadraginta fortes ambiunt, omnes tenentes gladios & ad bella doctissimi.

Lectu-

Lectulus tuus, Jesu Christe, plusquam Solomonis sepultura tua est, in qua Sabbato requievisti ab omni opere quod patrasti. Est autem monumentum tuum in horto novum, & in petra excisum: quia amica tua, fidelis anima, hortus conclusus est, & renovatur quotidie in agnitione tua, & consolidatur in petra amoris tui, consepeliens se ipsam tibi in interiore homine, in secreto cubiculi tui. Ibi te ambiunt quadraginta fortes ex fortissimis Israelis, in quibus opera sex dierum, opera bona valde sunt & perfecta: ut in senario & denario legis imaginem & similitudinem tuam conservent. Isti melius te custodiunt quam fallax impiorum custodia: quia sunt ad bella doctissimi, non solum carnis illecebras, sed etiam potestates aerias nocturnosque timores abigere.

Illi autem qui nocte sicut ebrii sepulcrum tuum obsident, illic trepidaverunt timore ubi non est timor: quoniam potestas tenebrarum lucem non sustinens, ad nuntium vitæ facti sunt velut mortui. Non ergo te custodiunt filii noctis, sed filii diei: illis enim horrorem incutit splendor tuus, ut fugiant à te; ipsis autem gaudium, ut approximent ad te.

Nobis autem dormientibus, venerunt discipuli ejus, & furati sunt eum. O mendaces! verum dixistis, sed mentita est iniquitas sibi. Dormientes enim Christum custodire non possunt, sed qui mane, inquit, vigilaverint ad me, invenient me. Vobis quippe dormientibus quid nisi somnia apparent? Ecce habetis copiosam in manibus pecuniam illam, si potestis, custodite, ne fures effodiant vel furentur. Jam discipuli Christi suum thesaurum diligenter custodiunt.

Unusquisque quod amat, hoc servare studet. Certe Micol amabat David magis quam Patrem suum Saul: ideo per fenestram dimisit eum & servavit. Quid est hoc? Micol filia Saul, filia quondam superbiæ, postquam nupserit specioso David, incipit odisse patrem suum, cui dicitur in Psalmo: Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum & domum patris tui. Unde per fenestram dimittit David; illam intelligite fenestram, per quam dilectus mittit manum suam. Per hanc fenestram dimittitur ab amica sua, ad amicam suam, hoc est ad seipsum, & absconditur in interiore homine, ubi & securus vivat, & iniquos lateat. Abscondit enim se & exit de templo perfidiæ; quoniam dum cytharizat coram Saul, ut Spiritum Domini malum faciat ab eo recedere, ille impius hasta eum cum pariete tentat configere: sed declinante David, quid est quod parieti hasta infigitur, nisi quod recedente Christi gratia, mens indurata suæ malitiæ telo confoditur.

Quid autem hodie ita perosum habet rex tenebrarum Saul, quam David generum suum? Propter quod absente David filiam suam tollit, & dat alteri marito ignobili; sed manu fortis cum redierit & acceperit regnum, rursus suam sibi vendicat, quoniam desponderat eam sibi ducentis præputiis Philistinorum: à qua non solum carnis, sed mentis immunditias abscidat. Væ peccatoribus, Domine, sepulcrum tuum obsidentibus; quoniam vere declinas ab eis, & non inveniunt te in lecto suo suavi & florido; sed potius offendunt in statuam, cordis sui tenebris involutam, habentes ad caput suum pellem caprinam, peccatorum suorum memoriam fetentes.

Beatus autem qui vigilat ad monumentum tuum & custodit te; & luctatur mane cum Angelo resurrectionis, nec dimittit eum donec audiat aliquid de nomine ejus, quod est mirabile, ut & nomen Jacob commutetur in Israelem, & transmisso amne doloris, statim oriatur ei sol justitiæ.

Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? Clausum est, Domine, ostium mentis meæ, & premit intellectum meum lapis mortalitatis, prægravatus pondere iniquitatis meæ, nec humanæ prorsus vires valent illum amovere, nisi omnipotens sermo tuus à regalibus sedibus veniat; Angelus consilii qui diruit maceriam nostrarum inimicitiarum, & aperiat nobis sensum, ut intelligamus scripturas & videamus linteamina posita ante nos humanitatis & resurrectionis tuæ verissima testimonia. In quibus qui te scrutari, te adjuvante, potuerit, prægustabit aliquid de gloria resurrectionis quam præparasti diligentibus te: cujus primitias jam in sinu tuo collegisti, offerens eas semper in conspectu tuo & Patris tui tostas igni Spiritus sancti.

Et ille quidem Angelus tanti gaudii prænuncius qui revolvit lapidem, & impias mentes perterruit, pias autem blande leniens timere prohibuit: ille, inquam, Angelus non tantum verbo, sed & vultu, habitu vel actu beatæ resurrectionis testimonium perhibuit. Revolvit enim lapidem, & super eum sedit: lapidem, inquam, qui etiam nunc advolutus est super nos, & faciem nostram deprimit. Quod in prima quoque resurrectione, quæ est animæ, fieri dubium non est: ut prementem se corruptionis sarcinam versa vice spiritus subjiciat, & velut judex ac Dominus inferioris sui regimen accipiat.

Quid autem per candorem nivis superantem vestimentorum speciem denotatur, nisi corporis nostri frigida & mundissima castitas; quæ præsidenti in se Angelicæ claritati simul testimonium præbet & obsequium? Porro aspectus ejus interior, ubi signatum est lumen vultus tui, Domine, sicut fulgur & terribilis & lucidus; terribilis, ut inimicos animæ scindat medios, & perterreat: lucidus autem, ut tibi vero lumini cum justitia semper appareat. Talis erat facies Moysi ex consortio sermonis tui; hoc est, luminosa & terribilis, quia cornuta erat ad ventilandum inimicos, & velata propter splendorem, quem carnales oculi ferre non poterant.

Et nunc, Domine, scimus & gaudemus, quia resurrexisti vere à mortuis, & longe divisus es à nobis adhuc mortalibus, quia ascendisti super equos tuos igneos, & currum igneum, qui decem millibus multiplex est. Veruntamen cecidit nobis à te, & apud nos usque hodie remansit pallium tuum; quæ sunt linteamina corporis tui: quibus potentiæ tuæ opem experiamur in tempore opportuno; ut Spiritus tuus duplex fiat in visceribus nostris: quatenus in te & Deum & proximum diligamus. Circundederunt nos dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbaverunt nos. Circundedit nos nostræ mortalitatis indumentum scaturiens; vermes, qui nos assiduè comedunt, & non dormiunt; qui sunt dolores prænuntii doloris illius maximi, qui venit super nos velut arena, & improvisos molitur obruere. Quamvis & quis tam providus ut terrorem illius possit sustinere? at tamen velimus nolimus certe sustinendus est, certe transmeandus est.

Sed noli oblivisci pallium Heliæ; alioquin torrens tibi sine illo non dividetur: sunt & alii torrentes iniquitatis, pelagus peccatorum meorum, qui conturbant me; atque utinam sic turbarent, ut cum dolore clamarem, Pater mi; Pater mi; currus Israelis & auriga ejus: conturbant enim me torrentes iniquitatis, auferentes mihi lumen oculorum meorum, ut non possum videre piissimum Heliam quando tollitur à me: si enim viderem, profecto spiritus ejus duplex fieret in me; & clamarem Pater mi, Pater mi. Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem

Ab-

Abba Pater: duplex Spiritus duplo clamat, Pater mi, Pater mi, Pater mi creator, Pater mi reformator: Pater mi, Pater mi!

O vox affectuosa: currus Israelis & auriga ejus, portas & regis, sustines & gubernas; quem? Israel videntem te, credentem in te, sperantem in te, suspirantem ad te. Ecce sublatus es, amplius te non videbit tuus Eliseus: remansit tamen ei pallium tuum in memoriam tui: ut præsentia absentiæ tuæ dolorem ejus semper & augendo leniat, & leniendo augeat. Hoc sumite, ait, in meam commemorationem: hoc est sacramentum corporis tui quod sumimus in tui commemorationem; donec venias. Pallium tuum est caro tua qua vestitus ad nos processisti, & latuisti perfidos quidem, sed fidelibus tuis teipsum ostendisti, sicut & usque hodie. Sub pallio tuo isto abscondita est maxima fortitudo tua.

O fortissime Samson: quam etiam à dilecta non diligente te ad ultimum secretum tuum non celasti, ut inimicam verteres in amicam: in tantum amasti mulierem non amantem te, sed persequentem te, ut propter amorem stultesceret sapientia ejus, & fortitudo tua infirmaretur. Sed quod stultum est Dei, sapientius factum est hominibus; & quod infirmum est Dei, fortius est hominum: quoniam voluntarie teipsum pati sacrificans, & ex potestate tua moriens concussisti principes tenebrarum, & regnum eorum attrivisti, & facta est crux tua Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitia: his autem qui credunt, Dei virtus & sapientia Dei.

Quamdiu sumus in hoc corpore, peregrinamur à te, Domine. Ambulas quidem cum his qui diligunt te & loquuntur & tristantur super te: sed tamen peregrina est facies tua; & cum cognoscas eos, non cognosceris ab eis. Vere tu es ille Joseph, qui ad fratres tuos quasi ad alienos durius loquebaris, non indignatione sed miseratione: dum illos duos in via ambulantes & tristes adpropinquans & docebas & arguebas. O stulti & tardi corde ad credendum!

Veniunt ergo ad te quasi alieni fratres tui, sed tu benignus adpropinquas eis: veniunt ergo ad te cum asinis stultitiæ & tarditatis suæ, & cum saccis vacuis præ inopia; sed tu non solum frumento reples eos, quinetiam pecuniam reddis ligatam in ore sacculi. Aperiens, inquit, unus saccum ut daret jumento pabulum, invenit pecuniam in ore sacculi: reddita est mihi, ait, pecunia: en habetur in sacco. Quidnam est quod fecit nobis Deus? Vacui & stulti veniunt ad te, sed tu remittis eos onustos & abundantes frumento sapientiæ tuæ: insuper & eloquentiæ pecuniam reddis ligatam auctoritate Scripturæ: quia linguas infantium facis disertas; ut dent jumentis nondum intelligentibus te pabulum & mensuram tritici in tempore suo.

Gradere nunc & nobiscum, Domine, ne desolemur & tristemur in via hac qua ambulamus: quoniam tu ipse quondam filios Israel in columna nubis per diem, & in columna ignis per noctem deduxisti: & ad nutum tuum deponebant tentoria, & rursus erigebant. Quid est autem nubes quæ præcedit veros Israelitas, nisi verissimum & sanctissimum corpus tuum quod in altari sumimus; in quo velatur nobis altitudo diei, immensitas majestatis tuæ, cujus & calorem & splendorem mortalis infirmitas sustinere non possit: nisi mediatrix nubes interposita & ardorem temperaret desuper, & tutam subtus se viam præmonstraret.

Hanc nubem totus exercitus tuus sequitur, Domine rex Sabaoth. Qui autem non sequitur eam, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quo eat. Relucet enim de hac nube semita quæ ducit ad vitam, semita humilitatis & patientiæ, semita mansuetudinis & misericordiæ, & quicquid humano generi per incarnationis tuæ mysterium revelare dignatus es. Relucet nobis ex hac luce legis & prophetiæ gloria; quando Moyses & Elias apparuerunt tecum in monte, sed nubes lucida obumbravit eos; nec enim ipsi sicut & nos sine tua protectione salvari potuissent. Veruntamen illis sicut amicis & domesticis, imo domesticorum & amicorum tuorum præcipuis sacramenti tui nubes erat perlucida, quæ nobis jacentibus & projectis à facie oculorum tuorum valde subobscura est; sed imperfectum meum viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur: quoniam sub nube tua nutris & perficis & deducis velut ovem Joseph. Hæc est columna nubis quæ per diem præcedebat filios Israel: columna vero ignis Spiritus sanctus est: qui super Apostolos in igneis linguis apparuit; qui cæcitatis nostræ caliginem illuminat; & sursum erigit, ut sapiamus ea quæ sursum sunt, non quæ super terram. Nubes ergo per diem, & columna ignis per noctem: quia & caro tua divinitatis æstum nobis temperat: & Spiritus sancti lux tenebras nostræ mentis illustrat. Ergo dum loqueris in via duobus discipulis tecum pariter euntibus, & nubes peregrina faciem tuam tegeret; Nonne, inquiunt, cor nostrum ardens erat in nobis de Jesu, dum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas? Ardebat nimirum intus columna ignis, quia foris in columna nubis loquebatur ad eos.

Sed ubi tandem cognoverunt eum? In fractione panis: panis caro tua est: fregisti manibus tuis corpus tuum: quia potestatem habes ponendi animam tuam, & iterum sumendi eam. Fregisti corpus quod foris apparebat, & ostendisti medullam quæ intus latebat; nisi enim patereris, non cognoscereris. Ibi, inquit, abscondita est fortitudo ejus; quid est autem fortitudo tua, nisi misericordia, nisi mansuetudo, nisi humilitas, nisi patientia? Has virtutes fortissimas & suavissimas in fractione panis, hoc est in passione tua nobis ostendisti: his virtutibus caro tua, quod nos sumus, nutritur paulatim & proficit, & proficiscitur. Et primum quidem inter duas molas spei & timoris molitur sicut frumentum; ut fiat nova conspersio, deinde cum in formam panis transierit, coquitur in clibano passionum: postea cum benedixeris ei omni benedictione spirituali, & dixeris consummatum est; frangis & ipsum corpus nostrum quod in manibus tuis est, & in manus tuas committimus; & ibi agnosceris non specie peregrina, sed in facie propria: ut jam non lancea nobit latus tuum aperiat, sed digito palpare & videre possimus; quia tu es, Domine Deus noster.

Pater orphanorum & judex viduarum, nunquid non vides viduam hanc pauperculam & desolatam animam meam, non habentem aliquos neque fratres, neque amicos, aut vicinos, à quibus mutuum accipiam: vasa vacua non pauca, quæ mihi filii mei suggerant, & ego infundam de modico olei, quod mihi de te residuum est, ut tu benedictionis tuæ plenitudinem omnibus exhibeas. Intelligo enim, Domine, vasa non vacua esse literales quosdam & historicos sensus scripturarum tuarum, quæ non pauca sunt; ut totus mundus ea capere non possit. Quæ quidem vasa sanctissimi templi tui Babylonius rex, hoc est, principatus superbiæ captiva sibi ducit: suisque conviviis non ad gloriam sed ad ignominiam suam servire cogit, usurpans sibi scientiam legis tuæ, & bibens in vasis sanctuarii vinum prostitutionis suæ, unguentisque meretriciis donaria tua commaculans. Propter quod

quod etiam ex adverso parietis crudelis, sed justa contra eos sententia conscribitur: quia omne regnum in seipsum divisum desolabitur, & tradetur Medis & Persis, qui argentum non quærant, nec aurum velint; sed venenatis & ardentibus sagittis parvulos & stultos eorum sensus interficiant.

Tu autem, Domine, aperis & desolatæ viduæ misereberis: ne pessimus & importunus fœnerator, qui ad usuram perditionis meæ multa mihi iniquitatis suæ talenta credidit, duos filios meos interiores animæ meæ sensus ad serviendum sibi tollat: bonum & salutare consilium tuum, ut petam mutuo vasa non pauca, & benedictione superabundantis olei redimam peccata mea, de reliquo vivam cum filiis meis: sed quia nec vicinos habeo nec libros à quibus commodem exercitium mentis meæ, statim ut remisero manus, invadit me creditor ille improbus, & duos filios meos, hoc est intellectum & affectum, inertiæ vanisque illusionibus suis deservire cogit. Tu ergo misericors viduarum defensor, quoniam dives es nimis, & das omnibus affluenter, tu, inquam, ipse mihi commoda & vasa quæ nosti ad hoc esse utilia, & oleum: ut tua sunt omnia, & omnia serviant tibi: quia nolo in Ægyptum oleum meum deferre, ut sic peccem tibi. Sed tantummodo ne panem otiosum comedam, quin potius tota die exercear in justificationibus tuis & vivam. Et ecce quod filius memoriæ meæ mihi obtulit, sicut primum inter manus meas incidet, arripiam.

Stabat Elias in vertice montis, & mittitur ad eum quinquagenarius primus, qui igni consumtus est, & secundus similiter, tertius tamen humilitatis & devotionis merito reservatus est. Ecce vas, sed vacuum, quia potius sic acceptum crudelitatem resonat. Impleatur oleo, & gravis ex eo sonus cessabit. Quis enim Elias stans in vertice montis, nisi tu, Domine Jesu, qui sursum Patri assistis? Venit ad te quinquagenarius primus, quam tibi aridus præ nimia siccitate mundus transmittit; & clamat ad te: Homo Dei, descende de monte, mundus enim cognoscit, quia sine te salvari non possit: homo Dei, & Deus homo: moveat te, quem quæris, homo, ut homini condescendas. Descende de monte; nullus tibi potest appropinquare, nisi tu appropinqueris ei: nullus ad te potest ascendere, nisi tu descendas ad eum · homo Dei, descende de monte. Tu es mons elevatus super verticem montium. Descende & compatere nobis in convalle lacrymarum. Si homo, inquit, Dei sum; descendat ignis de cœlo, & consumat te: ignem enim veni mittere in terram, & quam volo, ut accendatur, & devoret te & quinquaginta tuos? Obsecro, Domine, & super me descendat ille ignis, & devoret in me veterem hominem cum actibus suis. Hic est quinquagenarius primus; quem tuus ignis devorat, ut ab omni opere servili requiescere faciat.

Quinquagenarius autem secundus ipsa est activa; quæ similiter finem habet sabbatum ex sabbato. Hanc quoque in holocaustum ignis tuus absumit. Et in primo quidem quinquagenarius cremabatur hircus, in secundo aries incenditur: tertius autem qui est resurrectionis vel contemplationis, finem non habet, sed cum Elia semper vivit. Unde bene lectum est in Evangelio de magnis piscibus centum quinquaginta tribus, qui omnes in unum piscem redacti sunt, quem super prunas positum septem discipuli viderunt: & una cum Jesu, qui octavus erat, pransi sunt. Ipse numerus, hoc est centum quinquaginta qui sunt tres quinquagenarii & septem discipuli, requiem concorditer sonat: & sicut singuli quinquagenarii ad unitatem, ita septem discipuli ad octavum, hoc est ad Christum tendunt, & in uno omnes consummantur.

Sicut autem unum corpus, unus panis, unus homo vel unus piscis Christus & omnes electi; ita diabolus cum omnibus reprobis unum corpus, & unus hostis; est enim aquila grandis magnarum alarum. Aquila, propter nimiam naturæ spiritualis perspicaciam; grandis, propter superbiæ altitudinem; magnæ alæ adhærentes sibi & extollentes eum, malignorum spirituum potestates: longo membrorum ductu, pessimi homines quorum ministerio fungitur ad pugnam contra bonos; & bene longo, quia adhuc quotidie veniunt, & durant usque in finem seculi, ducatum superbiæ sequentes: plena plumis, fallax dolis & varietate; quia easdem artes variis modis ad decipiendum transfigurat.

Venit ad Libanum, animam scilicet fidei & vitæ merito candidatam. Tulit medullam cedri. Cedrus imputribilis, altitudo spei; cujus medulla caritas, quam singulariter nititur expugnare diabolus, summitatem frondium ejus avellit: scilicet sermonem sapientiæ qui excellentissimus est avellit ab amore Dei, & transportavit in terra Sennaar, hoc est fœtoris eorum, quod significat inanem gloriam.

In illa die sibilabit Dominus muscæ quæ est in extremo fluminum terræ Ægypti, & api quæ est in terra Assur. Sibila, Domine & huic muscæ immundæ peccatrici animæ meæ: ut Spiritus tuus bonus deducat me in viam rectam, ut vadam ad excelsam & montosam promissionis terram; quæ de superioribus suis irrigatur, & de excelso expectat pluviam: non sicut terra Ægypti quam fluvius de terra ebulliens totam cooperit. Non est enim mons oppositus, non est aliquod obstaculum concupiscentiis Ægypti; sed sicut de terrena mente ebulliunt, super dejectam animæ superficiem sine mora decurrunt. Habet autem septem ostia fluvius Ægyptius, quæ de uno capite, id est, superbia derivantur. Horum extremum intelligitur luxuria carnis, de qua muscæ nascuntur, immunditiæ semper amatrices. Nec istam despicit superabundantia gratiæ, sed sibilat ad eam & evocat de extremo fluminum, & jungit api quæ erat in terra Assur: ut veniant & requiescant simul in torrentibus vallium, & in cavernis petrarum, & in omnibus fruticetis, & in universis foraminibus.

Apis virgo est: sed quamdiu est in terra Assur, hoc est, elationis, mel non potest operari: Sola repromissionis terra lacte & melle fluit. Sibilante vero gratia, musca & apis conveniunt, & simul requiescunt in torrentibus vallium: in illis torrentibus, & apis de superbiæ, & musca de luxuriæ sordibus emundantur. Torrentes vallium, disciplinæ sunt humilitatis. Torrentes quare? Quia siquis est mœror, siqua gravitas, in corrigendis vitiis cito prætereunt; unde mulier cum parit, tristitiam habet. Nam labor vertitur in amorem, & tædium in desiderium, & amaritudo in dulcedinem: sicque de torrentibus vallium, proficiunt ad cavernas petrarum. Petræ firmissimi atque fortissimi in fide Patres sunt; in quorum passionibus veluti suis exemplaribus musca & apis quasi columbæ nidificantes requiescunt. Unde non cessat manus eorum, nec cessat pes; sed in omnibus fruticetis bonorum operum jugiter exercentur, sic demum ad comtemplationis foramina perveniunt. Hæc sunt operativa, Domine Jesu, quia sunt bona valde.

Sic Mariæ Magdalenæ sibilasti, de qua non unum, sed septem dæmonia quasi Ægypti flumina ejecisti. Vide quomodo requievit in torrentibus vallium. Intravit inter epulas discumbentium, cucurrit ad pedes Jesu, effundebat super eos torrentes lacrymarum: ad lavan-

lavandum ejus vestigia non aliam quam oculorum suorum undam attulit; capillis suis pro linteis usa est. Tu vero ubi vehementior incanduit, & velut carbo lacrymarum imbre respersus fortius exarsit, videns ab illa sacratissimis vestigiis creberrima & insatiabilia oscula infigi; videns effusæ unctionis suavitate totam domum compleri: quid ergo illa nisi in torrentibus vallium requiescebat, de qua tot & tanti gratiæ torrentes effundebantur? Unde etiam dimissa ei peccata multa, quia multum dilexerat.

Jam sicut columba quæ in luctu est, tota residebat ad pedes Jesu, juxta fluenta plenissima, cum quidem soror ejus Martha satageret circa frequens ministerium. Quid memorem de sepulturæ officio, quod prævenit: de pedibus ascendens ad unctionem capitis, cum in eam fremeret illud avaritiæ sepulcrum fœtens, odorem pietatis ferre non sustinens: non potuit amor tantus Christo etiam moriente mori. Fugientibus & latentibus viris, hoc est, Apostolis, mulier imperterrita stabat ad monumentum plorans. Non habebat vivum, & tota super mortuum ardebat. Corpus erat sublatum, à monumento recedere non valebat. Quo plus de manibus & oculis auferebatur, eo ardentius amans insequebatur. Si fieri posset, pro redimendo corpore sepulcrum lacrymis implevisset. Stabat, inquit, plorans: id solum ei de se residebat. Corpus erat sublatum, sed quis auferat ei ploratum?

Indulge, Domina, indulge totis habenis, & infundere procures indefatigabiles lacrymas, donec sublatum, imo surgentem Dominum tuum consequaris. Iterum & iterum inclinare, vel locum vacuum ubi positus fuerat sæpius intuere. Amplius & amplius ipse te ad plorandum locus irritat, dum ejus quem quæris absentiam, repræsentat. Vidit, inquit, duos angelos in albis sedentes, unum ad caput & unum ad pedes, ubi fuerat positum corpus Jesu. Mulier, inquiunt, quid ploras? Quem quæris? Et quidem bene noveratis, O piissimi Angeli, quid ploraret, & quem quæreret. Quare illam commemorando iterum in fletus excitâstis? Sed prope erat insperatæ consolationis gaudium; jam tota vis doloris & plorationis excurrat: conversa retrorsum, vidit Jesum stantem, & nesciebat quia Jesus erat.

O pium! O delectabile pietatis spectaculum! Ipse qui quæritur & desideratur, & occultat se & manifestatur. Occultat se, ut ardentius requiratur, & requisitus cum gaudio inveniatur, inventus cum sollicitudine teneatur, & tentus non dimittatur; donec in amoris sui cubiculum mansionem facturus introducatur. Hac arte sapientia ludit in orbe terrarum; & deliciæ ejus esse cum filiis hominum. Mulier, quid ploras? Quem quæris? Habes quem quæris, & ignoras. Habes verum & æternum gaudium, & ploras? Habes intus, quem foris requiris. Vere stas ad monumentum foris plorans, mens tua monumentum tuum est, illic non mortuus, sed in æternum vivens requiesco. Mens tua hortus meus est, bene existimasti quia hortulanus sum; secundus Adam ego sum, operor & custodio Paradisum meum. Fletus tuus, pietas tua, desiderium tuum, opus meum est. Habes me intra te & nescis, ideo foris quæris. Ecce & foris apparebo, ut te intus reducam, & invenias intus, quem foras requiris. Maria, novi te ex nomine, disce me cognoscere ex fide.

Rabboni, id est, Magister, quid est discere? Doce me quærere te, doce me tangere & ungere te. Noli, ait, me tangere sicut hominem, nec sicut prius tetigisti, & unxisti mortalem. Nondum ascendi ad Patrem meum, nec dum credidisti me Patri coæqualem, coæternum & consubstantialem. Hoc igitur crede, & tetigisti me; hominem vides, ideo non credis; quod enim videtur, non creditur: Deum non vides, crede, & videbis. Credendo me tanges, sicut & illa mulier quæ vestimenti mei fimbriam tetigit, & confestim sanata est. Quare? Quia fide sua tetigit me. Hac manu tange me: his oculis quære me, his pedibus festinans curre ad me. Nec longe à te sum: Deus enim appropinquans ego sum, verbum in ore tuo & in corde sum. Quid propinquius homini quam cor suum? Illic intus invenior, à quibuscunque invenior. Nam quæ foris videntur, opera quidem mea sunt; sed transitoria sunt, sed caduca sunt: ego autem horum artifex, in secretissimis & mundissimis cordibus inhabito.

Data est tibi, Domine Jesu, omnis potestas in cœlo & in terra, rex magne, rex virtutum, qui factus es obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Ecce elevata est magnificentia tua super cœlos, & omnia subjecta sunt sub pedibus tuis. Regnavit David prius in Ebron septem annis super Judam; postea vero unctus est super Israel, & regnavit in Israele triginta tribus annis. Cum autem super Judam tantum ungereris, verissime David, in Ebron; jam mortuus erat in eis Saul rex superbiæ: alioquin vivente illo & dominante eis peccato, non dicerent tibi, os nostrum & caro nostra es. Quis enim membrum Christi simul esse potest & meretricis? Aut quæ conventio Christi ad Belial? Ecce nos, inquiunt, os tuum & caro tua sumus. Sed heri & nudiustertius cum esset Saul rex super nos, tu eras educens & reducens Israel. Et vere sic est, regnante adhuc principe tenebrarum super nos; tu sustines in multa patientia vasa iræ apta in interitum: & exis ante nos provocans ad bellum contra vitia, & liberas & educis indignos de manu peccatorum. Idcirco prius Juda, id est, confessio ungit te super se regem in Ebron. Mortuo quippe Saule, beneficiorum tuorum reminiscitur, & errorem suum confitendo, transitum facit de peccatis ad te, rex justitiæ.

Regnas autem super Judam septem annis in Ebron; quia reddis eis septuplum in sinu eorum, & septem vitiis expiatos, quibus præerat superbus Saul, tua virtute septemplici reformas. Postea transitus regni tui fit in Jerusalem super universum Israel; quia per negotium confessionis illuminatis jam sensibus pervenitur ad visionem pacis in qua factus est locus tuus. Et ipse est mons quem constitueras discipulis ut irent in Galilæam; & viderent & adorarent te ibi post resurrectionem tuam: quia jam unxerat te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis; ut esset primogenitus mortuorum & princeps regum terræ.

Porro in Jerusalem triginta tribus annis regnas: triginta tres habet decades. In decade lex quæ decem præceptis consistit, in ternario triplex animæ profectus accipitur; quæ videndo, meditando, vel amando legem Dei custodit. De primo dicitur, Laudabo Dominum in vita mea; de secundo, Lex tua meditatio mea est. De tertio, quomodo dilexi legem tuam, Domine? Tres vero qui supra triginta sunt, quosdam contemplativorum excellentissimos indicant, qui pietate conscientiæ, plenitudine sapientiæ, perfectione caritatis, summæ Trinitati approximant. Hic est etiam numerus fortissimorum, qui sunt in exercitu tuo, potentissime: quorum tamen eminentissimi usque ad sapientiam tuam & fortitudinem tuam non perveniunt: quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, aut similis erit Deo in filiis Dei? Tu es quasi tenerrimus ligni vermiculus; qui virginaliter editus, humilitate & caritate tua omnem perforas duritiam: uno impetu Spiritus tui octingentos interficiens principes militiæ.

Quis

Quis ita fortis ut tu, quis ita misericors; qui flevisti super Jerusalem, & planctum fecisti super interitum inimicorum tuorum? Et nunc, Domine, doles tu super Saul & super Jonathan filium ejus, qui occumbunt quotidie super montes Gilboe. Nisi enim doleres, non clamares de cœlo, Saule, Saule, quid me persequeris? Quos enim Saul nisi superbos in Ecclesia tua prælatos significat, qui ab humero & sursum eminere sibi videntur super universum populum? Quid vero Jonathan nisi docilis & elegantis ingenii adolescentes, qui moribus & colloquiis majorum depravati, amicitiam suam non possunt excolere cum David nisi furtim, & quasi caventes ab insidiis detrahentium & illudentium sibi?

Merito ergo ploras, O benigne David, super Saul & super Jonathan filium ejus: plorandi enim non essent, si bene occubuissent; sed ceciderunt super montes Gilboe, qui decurrunt in profundum. Nec in vos gratiæ ros, nec pluvia doctrinæ veniet amplius: quia ibi abjectus est clypeus fortium; clypeus Saul. Clypeus fortium, spes est divinæ protectionis, quo ignita diaboli tela repelluntur, quibus graviter vulneratus est Saul à sagittariis, in tantum ut seipsum desperatione interficeret. Clypeus autem Saul, propriæ virtutis confidentia est, quæ non valet resistere sagittis incircumcisorum.

Væ autem his qui amiserunt sustinentiam, hoc est, clypeum fortium; & maledictus qui confidit in homine, quod est clypeus Saul. Erit enim sicut myricæ in deserto, quia nec ros nec pluvia venient super vos montes Gilboe. Quomodo ceciderunt fortes? Si enim fortes, quomodo ceciderunt? Et si ceciderunt, quomodo fortes? Sed non glorietur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua: sed qui gloriatur, in Domino glorietur; & qui stat, videat ne cadat.

Nam etsi sint aquilis velociores, ut contemplativos velocitate intellectus supervolent: & si leonibus fortiores, ut in fortitudine operis veros prædicatores superent: tamen si de se præsumentes clypeum salutis abjiciant, erunt corruentes coram inimicis suis. Qui autem confidit in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in æternum. Sed maluit Saul incumbere super hastam suam quam inniti super Dominum: idcirco baculus Ægypti arundineus perforavit manum ejus. Sua eum hasta, & suus auriga, qui currum insolentiæ ejus agitabat, interfecit: Sciebam, inquit, quod vivere non posset. Nescit enim humiliari arrogantis obstinatio, ut vivere possit. Jube, rex justissime David, puero tuo, hoc est spiritui puræ discretionis, ut interficiat in me Amalecitam hunc armigerum Saulis, qui ausus est etiam nunc quotidie manum mittere in me.

S. BERNARDI CLARÆ-VALLIS ABBATIS, IN EXTREMIS POSITI, AD ARNOLDUM BONÆ-VALLIS ABBATEM EPISTOLA.

SUSCEPIMUS caritatem vestram in caritate & non in voluptate. Quæ enim voluptas ubi totum sibi vendicat amaritudo? nisi quod solum nihil comedere utcunque delectabile est. Somnus recessit à me ne vel beneficio sopiti sensus, dolor unquam recedat. Defectus stomachi, fere totum quod patior est. Frequenter & in die & in nocte exigit confortari modico admodum qualicunque liquore: nam ad solidum omne inexorabiliter indignatur. Hoc parum quod dignatur admittere, non sine gravi molestia sumit: sed timet graviorem, si se vacuum omnino dimiserit. Quod si plusculum quid interdum admittere acquiescat, id gravissimum. Pedes & crura intumuerunt, quemadmodum hydropicis contingere solet; & in his omnibus ne quid lateat amicum de statu amici solicitum, secundum interiorem hominem (ut minus sapiens dico) spiritus promtus est in carne infirma. Orate Salvatorem qui non vult mortem peccatoris, ut tempestivum jam exitum non differat sed custodiat. Curate munire votis calcaneum nudum meritis: ut is qui insidiatur invenire non possit unde figat dentem, & vulnus infligat. Hæc ipse dictavi, ut per notam vobis manum agnoscatis affectum. Veruntamen rescripsisse quam scripsisse maluerim.

ARNULPHI EPISCOPI LEXOVIENSIS
AD
ARNOLDUM BONÆ-VALLIS ABBATEM
EPISTOLA.

VENERABILIS frater & amicus noster Philippus Abbas, infirmitatem vestram cum magna nobis amaritudine nunciavit, affectum animi lacrimarum testimonio prosecutus. Quod verbum primo statim auditu tanto nobis acerbius extitit, quanto proxime de vestra fueramus præsentia gratulati. Cœperunt igitur occurrere mihi quæ de vestra dilectione jucunda provenerant, & si quid simile in futurum sperabatur, semperque discurrens inter utrumque consideratio, vim mœroris augebat. Occurrebat mihi siquidem caritatis vestræ sanctum illud dulceque colloquium, quo prævaletis auditorum mentes rerum erudire solertia, & aures jucundi sermonis suavitate mulcere. Recordabar vobis quantam scribendi gratiam bonitas divina contulerat, in qua nescio an magis quis sententiarum fructum, an dicendi peritiam debeat admirari. Hæc enim apud vos tanta sibi invicem paritate respondent, ut neque rerum majestas verborum coarctari videatur angustiis, nec sermonis dignitas aliqua sententiarum excellentia prægravari; in his sane quæ vel intellectus concipere, vel humana facundia sufficit explanare; palam est illius hoc processisse doctrina, cujus spiritus familiarium mentes & linguas tam notitia veritatis, quam affluentia sermonis illustrat. Denique dolor in miserationem conversus est dum incommoda vestra laboresque contemplor, quibus innocentiam vestram solicitudo domestica, & persecutoris immanitas incessanter affligunt. Sed & de proximo sperata tranquillitas, quasi de manibus videbatur erepta, ut omnem vobis de præsenti crederetur fortuna requiem invidisse. Potiorem tamen requiem, sicut præsumitur, vobis resolutio contulisset, quia regem in decore suo viderent oculi vestri, ut adimpleret vos lætitia cum vultu suo, quem propter se tot ad præsens tribulationibus passus est infestari. Nobis autem jucundum est vestra vel ad modicum tempus frui præsentia, vestro recreari colloquio, vestro consilio relevari, quoniam vestra si dilata est vobis retributio, non auferetur; sed reposita vobis est in tuto corona justitiæ: depositumque fidele quod suum est, suo tempore qui commisit agnoscet. Dum igitur his super statu vestro considerationibus, mea mens compassione debita raptaretur, subitus tanquam ex insperato morbus obrepsit, ut facile credi posset vestræ partem infirmitatis in me compassionis affectu transfudisse. Hæc tamen est privata passione sublata compassio, sed utrique prospiciens animus duplici cœpit statim incommodo laborare. Visitavit igitur utrumque misericors & miserator Dominus, & utrique ea ratione beneficium sanitatis indulsit, quia alter sine altero perfecte sanari minime potuisset. Vobis ergo servatus sum, vestra mihi nihilominus sapientia reservata, ut secundum legem Christi alter alterius onera invicem supportemus, & secundum exuberantem caritatem, alterius se totum gaudeat utilitatibus impendisse.

EJUSDEM AD EUNDEM.

DE adventu vestro nihil audieram priusquam vester ad me nuncius pervenisset. Neque enim videram dominum Ebroicensem, sed eadem die ipsum literas vestras Turonum, quo ad regem veneramus, accepi; literarumque brevitatem jucunda communis amici supplevit oratio. Gavisus sum de incolumitate vestra, gavisus de peregrinationis proventu, gavisus quod vestram prudentiam & honestatem honore debito Romana recognovit Ecclesia. Ad cumulum tamen exultationis accessit quod in proximo visitare nos dilectio vestra constituit, ut & mutuis exhilaremur aspectibus, & jucundis alternæ collocutionis affatibus delectemur. Communicabimus enim quæ nos interim blanda vel aspera contigerant, quoniam hæc inter amicos communicatio movet affectus, ut prospera quidem propter congratulationem dulciora faciat, & adversa per compatientiam leviora. Porro siquidem levius quod alius mecum pari compassione supportat, ipsamque inter amicos facit exuberare lætitiam, conscia participatio gaudiorum: quanta igitur possum acceleratione festino, Lexoviumque ipso Kal. Mart. die, Domino volente, perveniam: ibidem per dies aliquot, vel in vicinia moraturus. Nuncium autem vestrum per aliquantulum temporis modeste detinui, quoniam incertum me de reditu meo, gravia quæ inter reges vertebantur negotia detinebant.

EJUSDEM AD EUNDEM.

LIteræ quas novissimas vestra mihi caritas destinavit, apud eum qui perferendas acceperat aliquandiu substiterunt. Unde factum est ut eas non profecturi, nec proficiscentis acceperim, sed profecti: quem nec resalutare possem, nec si quid concepissem animo remandare. Feci ego quod potui, holocaustum obtuli pro vobis medullatum, quod sua nimirum pinguedine complaceret, ipsamque oblationem devotus impinguaret offerentis affectus. Holocaustum inquam obtuli medullatum, in quo scilicet medullam divinitatis corporea species obumbraret, procedensque de intimi cordis medullis oratio, suam sacrificio contineret melodiam: hic enim ille vitulus saginatus est, hic mons ille coagulatus & pinguis, hic Christus ille unctus oleo exultationis præ participibus suis, de cujus plenitudine licet omnes acceperint, ipsa tamen effusio non minuit effundentem. Nihil offerri pretiosius, nihil efficacius potest, nihil ei qui offert, vel ei pro quo offertur utilius, si dignitati sacrificii personarum indignitas non obsistat. Oportet enim offerentem puras manus inferre, ne quod impretiabile est omnique veneratione dignissimum, vel sub pretii recidat vilitate, vel causis indignioribus expendatur. Oportet eum pro quo offertur fide recognoscere, caritate

ritate complecti, prosequi desiderio, totamque sibi in eo divinæ propitiationis fiduciam collocare. His autem concurrentibus utriusque partis versatur utilitas, ut qui pro aliis offerunt, pro seipsis inveniantur offerre. Magnum sane, prædicandumque beneficium, quod erogatum alii proficit, ipsumque nihilominus adjuvat erogantem. Quoscunque enim sacerdos effusa caritatis latitudine complectatur, totum simul omnium, totum uniuscujusque est sigillatim; nec integritatem dividit communicatio plurium, nec soliditatem minuit participatio diversorum. Sic est: totus tibi Christus impenditur, totus mihi, totiusque in solidum se cohæredem hæreditatis admittit, quam totam mihi nihilominus repromittit. Quod enim spirituale est, neque terminis circumscribitur, nec aliquibus angustiis coarctatur, nec impensum rarescit impendio, nec aliqua potest integritatis suæ detrimenta sentire. Totum itaque pro vobis obtuli, totum nihilominus proventui meo reservavi, cum scilicet utrique sic cesserit in salutem, ut & iter vestrum cum prosperitate dirigeret, & mihi gratiam divinæ propitiationis augeret.

EX JO. TRITHEMIO DE SCRIPT. ECCLES.

ARNOLDUS Abbas Bonæ-vallis ordinis Cisterciensis: beati Bernardi Abbatis quondam familiaris amicus: vir in divinis Scripturis studiosus & eruditus; secularium quoque literarum non ignarus, ingenio promtus & clarus eloquio, nec minus conversatione quam doctrina conspicuus, nomen suum scribendo posteritati notificavit. Defuncto namque Gulielmo Abbate Sancti Theoderici; & opus vitæ Sancti Bernardi imperfectum relinquente, ipso etiam sancto jam cœlestia regna tenente, scripsit & perfecit. [1] *Vitam Sancti Bernardi* libris 4. *Virorum illustrium gesta nonnulla*, & *quasdam epistolas*. Claruit sub Friderico Imperatore primo, Anno Dom. 1160.

[1] *Vitam Sancti Bernardi.*] Satis indiligenter rationem reddit Trithemius scriptorum Arnoldi, qui tanquam lucubrationem ejus primariam commemorat assumentum illud quod apposuit ad Bernardi vitam à Gulielmo Sancti Theoderici Abbate exaratam: idque quatuor libris absolutum ait; cum tamen Arnoldus solummodo secundum scripserit. Nos itaque eum in hac scriptorum ejus collectione prorsus omisimus, tanquam opus levioris momenti; quodque ad Bernardum & ejus enarratorem Gulielmum rectius pertineat. Notandum porro Arnoldum, licet Henricus de Gandavo aliud suadeat, Carnotensem omnino fuisse, & in codicibus MSS. passim appellari.

GE-

GENESIS.

Carmen ignoti Auctoris perperam Tertulliano & etiam Cypriano attributum.

PRincipio Dominus Cœlum Terramque creavit:
Namque erat informis fluctuq; abscondita tellus;
Immensusque Deus super æquora vasta meabat,
Dum chaos & nigræ fuscabant cuncta tenebræ.
Has dum disjungi jussit de cardine, fatur:
[1] Lux fiat, claro & nituerunt omnia mundo.
Cum Dominus primi complesset facta diei,
Condidit albentem nebulis nascentibus axem;
Accipit immensus verrentia littora Pontus,
Multiplices rapiens validis cum tractibus amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulva retexit,
Arida mox posito narratur nomine terræ;
Florea ventosis consurgunt germina campis,
Pomiferique simul procurvant brachia rami.
Quarta dies generat Solis cum lampade Lunam,
Et Stellas tremulo radiantes lumine fingit;
Hæc elementa dedit subjecto insignia mundo,
Tempora quæ doceant varios mutanda per ortus.
At quinta accipiunt liquentia flumina pisces,
Et volucres varias [2] suspendunt aere pennas.
Sexta at prægelidos in spiras lubricat angues,
Quadrupedumque greges totos diffundit in agros;
Cunctaque multiplici mandavit crescere passim
Germine, & immensis errare & pascere terris.
Hæc ubi constituit divina potentia jussu:
Rectorem inspiciens mundanis defore rebus,
Hæc memorat: Nostris hominem faciamus [3] ad unguem
Vultibus adsimilem, toto qui regnet in orbe;
[4] Et licet hunc uno posset componere verbo;
Ipse tamen sancta dignatus ducere dextra,
Inspirat Brutum divino à pectore pectus.
Quem postquam artificis formatum in imagine vidit,
Metitur solum mordaces volvere curas.
Ilicet irriguo perfundit lumina somno,
Mollibus ut vulsa formetur fœmina costa,
Atque artus mixtu gemino substantia firmet.
[5] Inditur & nomen vitæ, quod dicitur Eva.
Quapropter nati linquunt de more parentes,
Conjugibusque suis positis cum sedibus hærent.
Septima, quando Deus factorum fine quievit,
Sacrata statuens venturi gaudia secli,
Ilicet exhibitis animantum ex ordine turbis,
Distinctim cunctis nomen quod permanet, indit
[6] Adami à Domino donata scientia solers.
Quem Deus adloquio, junctam dignatur & Evam:
Crescite multimodo ventura in tempora partu,
Ut polus & plenæ vestro sint germine terræ:
Hæredesque mei, varios decerpite fructus,
Quos nemora & pingui reddunt de cespite campi.
Hæc ubi disseruit, læta paradisus in aula
Instruitur, primique aspectat lumina Solis.
Gignitur hæc inter pomis lethalibus arbos,
Conjunctum generans vitæ mortisque saporem.
Ædibus in mediis puro fluit agmine flumen,
Quod rigat insignes liquidis de fluctibus ortus,
Quadrifidosque secat undante ex fonte meatus.
Phison auriferis prædives fluctuat undis,
Conspicuasque terit rauco de gurgite gemmas;
Prasinus huic nomen, illi est carbunculus ardens;
Perspicuusque vadis terram prælambit Hevilath.
Post hunc Æthiopas Gihon adlapsus opimat.
Tertius est Tigris, Euphrati adjunctus amœno,
Assyriam celeri discretim flumine sulcans.
Hic positus custos Adamus cum conjuge fida,
Atque opifex, tali formatur voce tonantis:
Ne trepidate simul licitos præcerpere fructus,
Quos nemus intonsum ramo frondente creavit;
Solliciti ne forte malum noxale legatis,
Quod viret ex gemino discreta ad munia succo.
Nec minus interea cæcos nox alta tenebat,
Ac modo formatos vestis nec texerat artus.
Has inter sedes, & baccis mitibus ortus:
Spumeus astuto vincens animalia sensu,
Serpebat tacite spiris frigentibus anguis,
Livida mordaci volvens mendacia sensu,
Fœmineo tentat sub pectore mollia corda:
Dic mihi cur metuas felicia germina mali?
Numquid poma Deus non omnia nota sacravit?
E queis si studeas mellitos carpere victus,
Aureus astrigero remeabit cardine mundus,
Illa negat, vetitosque timet contingere ramos;
Sed tamen infirmo vincuntur pectora sensu.
Adfulsit nulla maculatum nube serenum:
Ilicet ut niveo jam mitia dente momordit,
Tum sapor illecebram mellitis faucibus indens,
[7] Compulit insueto munus deferre marito.
Quod simul ac sumsit, detersa nocte nitentes
Emicuere oculi, mundo splendente, sereni.
Ergo ubi nudatum prospexit corpus uterque,
Cumque pudenda vident, ficulnis frondibus umbrant.
Forte sub occiduo Domini jam lumine Solis
Agnoscunt sonitum, trepidique ad devia tendunt.
Tum Dominus Cœli mœstum compellat Adamum:
Dic ubi nunc degas? Respondit talia supplex;
O Domine adsfatus pavido sub corde tremisco
Magne tuos, nudusque metu frigente fatigor.
Tunc Dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
Tradidit hæc mulier, dum dicit lumina promtim
Candenti perfusa die, liquidumque serenum
Adfulsisse sibi, Solemque & sidera Cœli.
Protinus ira Dei turbatam territat Evam,
Auctorem vetiti dum quærit Maximus acti.
Illa sub hæc pandit: Serpentis suasa loquentis
Accepi, fallente dolo blandoque rogatu:
Nam sua vipereis intexens verba venenis,
Hæc mihi præ cunctis, narravit dulcia pomis.

Ili-

[1] *Lux fiat, claro.*] *Pamelius ait*, Sic Fabricius, pro eo quod Morelius, *clare*, rectius mea sententia.

[2] *Suspendunt, aere.*] Ita lego cum Cauchio, pro *suspendunt corpore.*

[3] *Ad unguem.*] *Pamelius ait*, Hoc cum eodem & Fabricio, *in unguem.*

[4] *Et licet hunc uno.*] *Pamelius ait*, Prætermisimus cum Fabricio vocem, *solo*, superfluam, additam quantum colligere est ex margine.

[5] *Inditur & nomen vitæ.*] *Pamelius ait*, Fabricius *vivæ*, verum illud placet.

[6] *Adami à Domino.*] *Pamelius ait*, Fabricius ut carmen constet: *Adami à Domino data quæ prudentia.* Verum sensus est obscurior.

[7] *Compulit insueto munus deferre marito.*] *Pamelius ait*, Cauchius conjicit legi debere, *insuetum.*

[1] *Tum*

Ilicet Omnipotens condemnat gesta draconis,
Præcipiens cunctis invisum visere monstrum;
Pectore mox fuso prorepere, [1] tum sola morsu
Mandere: mansuro quæcunque in tempora bello,
Humanos inter sensus, ipsumque labantem;
Vertice ut abjecto pronus post crura virorum
Serperet, ut calcet dum labens cominus instat.
Fœmina fraudigeris misere decepta loquelis,
Præcipitur duro discrimine ponere partum,
Servitiumque sui studio perferre mariti.
Tu vero cui visa fuit sententia verax
Conjugis, immiti cessit quæ victa draconi;
Deflebis miserum per tempora longa laborem.
Nam tibi triticeæ surget pro germine messis
Carduus, spinis multum paliurus acutis,
Ut cum visceribus lassis & pectore mœsto,
Plurima sollicitos præstet suspiria victus;
Donec in occiduo venientis tempore mortis,
Unde geris corpus, terræ reddare jacenti.
His actis Dominus trepidis dat tædia vitæ,
Dejectosque procul sacratis dimovet hortis,
Obversosque locat, medioque eliminat igni;
In quo perceleri Cherubim evolvitur æstu,
Dum calidus defervet apex, flammasque volutat.
Queis Dominus, pigro ne frigore membra rigerent,
Consuit evulsas pecudum de viscere pelles,
[2] Operiens nudos calidis de vestibus artus.
Ergo ubi conjugio sese jam fidus Adamus
Esse virum sensit, nomen genitricis amatæ
Exhibet uxori; bino qui germine factus
Continuo genitor, diversis nuncupat orsis.
Atque Cain hic nomen habet, cui junctus Abelus:
Innocuas hujus servabat cura bidentes;
Ast alius curvo terram vertebat aratro.
Hi cum perpetuo ferrent sua dona tonanti,
Dissimiles fructus sensu suadente dedere.
Nam prior uberibus fuerant quæ prosata glebis
Obtulit: ast alius miti se devovet agno,
Exta manu sincera gerens adipemque nivalem;
Confestimque placet Domino pia vota tuenti.
Quod propter gelida Cain incanduit ira.
Quem Deus adloquio dignatus, talibus infit:
Dic mihi, si rectum vivas, & noxia cernas,
Degere non possis contracto à crimine purus?
Desine mordaci fratrem disperdere sensu,
Qui tibi ceu Domino subjectus colla daturus.
Nec tamen his fractus, fratrem deducit ad arva;
Atque ubi deprensum deserto in gramine vidit,
[3] Elidit geminis frangens pia guttura palmis.
Quod factum Dominus [4] cœlo speculatus ab alto,
Disquirit, quonam terrarum degat Abelus?
Ille negat positum custodem se fore fratris.
Cui Deus effatur: [5] Numnam vox sanguinis ejus
Ad me missa sonat, celsumque ascendit ad axem?
Nosce igitur mansura tibi pro crimine tanto.
Nam modo quæ maduit germani sanguine terra,
Inviso maledicta tibi commissa negabit
Semina, & adsumtis fructum non proferet herbis.
[6] Torpidus ut multo collidens membra tremore.

SODOMA.

Carmen ignoti Auctoris perperam Tertulliano & etiam Cypriano attributum.

JAm Deus omnipotens, primævi tempore secli
[7] Vindice diluvio cunctis aboleverat undis,
Quas cœlum sparsit terræ, maris expuit æquor:
[8] Hactenus haud liquido pœnas decernere pactus
Excidio; quoties hiemes induceret aer,
Frænandis varium pluviis mandaverat arcum,
Purpureo & viridi signantem nubila limbo;
Iridis huic nomen; propria est quæ fibula nimbis.
Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda
Impietas, iterumque mali nova pullulat ætas;
[9] Excidio jam non imbres sortita, sed ignes,
Sic Sodomum meruit tellus [10] ardentibus uri
Flammis, & finis portendere signa futuri.
Effera luxuries illic inimica pudoris
Instar legis erat, fugeret quam præscius hospes,
Ante vel ad Scythicas, vel apud Busiridis aras,
Exoptans per sacra necem, cæsusque cruorem
Fundere Bebrycium, & Libycas satiare palæstras;
Anteque vel Circæa novas per pocula formas
Sumere, quam læsum Sodomis amittere sexum.
Pulsabant cœlum invidia connubia mixta,
Incestu parili generis natura rebellis
In sese, læsumque viri cum corpore nomen.
Tempore sed certo Deus omnia prospeculatus,
Judicat injustos; [11] patiens, ubi criminis ætas,
Cessandi spatium vis nulla coegerit iræ.
Jamque dies ultrix aderat: duo de grege missi
Angelico, forma juvenes qui spiritus ambo
Diva ministerio Domini mandata ferebant,
Succedunt Sodomis. Illic de stirpe piorum
Transvena Loth aderat, sapiens justique colonus
Unus erat meminisse Deum; solet utilis arbor
In sylvis latitare feras velut hospita fructu.
Is tunc pro porta residens (vix mœnia adibant
Cœlicolæ) quamquam divinos nescius, ultro
Advocat, appellat, patrio veneratur honore,
Hospitioque vocat, longe stabulare parantes;
Enisus longis precibus, pia pignora mensa
Officiisque probis studio dispungit amicos.
Nox requiem dederat, lux solverat altera noctem,
Et Sodoma in foribus strepitat [12] congesta rudentum.
Loth contra supplex: Ne vos nunc pasta libido
Incendat juvenes istam fœdare juventam;

Quo

[1] *Tum sola morsu, mandere.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lego cum Cauchio, pro *pandere*.

[2] *Operiens nudos.*] *Pamelius ait*, Fabricius & Cauchius: *Opperiens*, addita altera litera *p*. ut carmen constet. Atqui aliam significationem ea vox habet.

[3] *Elidit geminis frangens &c.*] *Pamelius ait*, Ex conjectura sic omnino legendum censeo, non *fraudans*.

[4] *Cœlo speculatus ab alto.*] *Pamelius ait*, Sic recte Morelius, pro eo quod Fabricius *celso*.

[5] *Numnam vox sanguinis ejus.*] *Pamelius ait*, Contra sic rectius Fabricius, & ex conjectura Cauchius, quam Morelius *nonne*.

[6] *Torpidus ut multo collidens &c.*] *Pamelius ait*, Quum prorsus mutilus sit finis hujus carminis, suspicor cætera quoque Geneseos capita, ad eversionem usque Sodomæ, metro à Cypriano conversa.

[7] *Vindice diluvio.*] *Pamelius ait*, Recte sic Morelius pro eo quod Fabricius *Judice*.

[8] *Hactenus haud liquido.*] *Pamelius ait*, Contra hoc Fabricius, quum Morelius, *hactenus &*, quia commemorat pactum Dei de non excidendo posthac orbe per diluvium.

[9] *Excidio jam non imbres.*] Morelius rursum ita melius quam aliter, *imbrem*.

[10] *Ardentibus uri flammis.*] *Pamelius ait*, Hoc denuo Fabricius ut carmen constet, pro *facibus*; Cauchius censebat legendum *fascibus*, non male.

[11] *Patiens ubi criminis ætas.*] *Pamelius ait*, Videtur desiderari versus unus.

[12] *Congesta rudentum.*] Prius nullo sensu *Conquesta rudentum*, *Pamelius ait*, Obscurum est hoc quomodo & illud, *pacta libido*, pro libidine Sodomitica. Moniti ab Ezechiele legimus *pasta*. Item versus ille: *quo luxus genitura vocat, &c.*

1 *Pro-*

Quo luxus genitura vocat? Quo ſemina fruſtra?
Quo nullæ nuptant animæ; non luſtra colentes,
Non ſtabulis reduces, non undis ſubter hiantes,
Nec quæ pennarum modulis prope nubila pendent,
Nec quæ per terram [1] pertracto corpore reptant
Omne genus, luxu genus eſt, ſed fœmina conjux.
Omnibus, & nunquam cuiquam niſi fœmina mater.
Nunc ſi fas juvenilis habet vaſtare pudorem,
Sunt intus natæ bijuges mihi, nubilis ætas,
Virginitas in flore tumet, jam dedita meſſi;
Digna cupido viris, tulerit quam veſtra voluptas:
[2] Dedo, pater, proque hoſpitibus penſabo dolorem.
Vulgus adhæc demens: quiſnam tu, quantus, & unde,
Qui nobis domineris, ait, legeſque recondas?
[3] Tranſvena nunc rector Sodomorum, atque ingerit iras?
Nunc igitur tute ipſe lues, quod noſtra cupido eſt,
Pro natis, proque hoſpitibus; ſatis unus in omnes.
Dicta & facta ſimul: vulgi nulla mora ferentis.
Turbidus hiberno ut dum volvitur impete torrens,
Rivorum numeros uno pede [4] fertur in omnes,
Siqua illic arbor rapidis offenditur undis,
Haud manſura diu; quantum radice licebit
Crinitas durare moras, ubi ſubter adeſam
Perdit humum [5] circumfoſſo jam caudice pendens,
Huc illuc certam differt incerta ruinam:
Haud aliter Loth in media vertigine vulgi
Nutabat vinci prope jam; ſed diva poteſtas
Subvenit, Angelici juvenes de limine raptum
Reſtituunt tectis; demens ſed vulgus ibidem
Pœnarum auſpiciis [6] multatur limine diro.

Tunc decreta Dei reſerant, dignam adfore pœnam
De cœlo Sodomis; Ipſum meruiſſe ſalutem
Juſtitiæ titulo: Quin ergo accingeris iſtinc
Feſtinare fugam pariterque educere, ſi quid
Gentis habes: nos exitium jam inducimus urbi.
Loth generoſcitus adloquitur: ſed dura hominum mens
Credere deſpexit monitum, riſitque timorem.
Tempore mox quo lux tenebras conſcendere tentat,
Et bicolor cœli facies de nocte dieque eſt,
Inſtabant juvenes [7] Chaldæam educere gentem
Ex Sodomis, juſtamque domum donare ſaluti:
Eia age Loth exurge, tuamque adſume jugalem,
Et natas duplices, atque hinc exterminus ito;
Præveniens Sodomum pœnas; Manibus quoque amicis
Producunt trepidos, [8] atque hæc ibi cetera mandant:
Serva Loth animam; ne viſum in terga retrorſum
Vertere forte velis, cœptum vel ſiſtere greſſum;
In montem propera. Timuit Loth ardua tardo
Ereptare gradu, cœleſtes ne prius iræ
Opprimerent: alios igitur depoſcere portus
Aggreditur, parvam quam contra aſpexerat, urbem.
Huc, inquit, contendo fugas; vix mœnibus extat,
Nec longe, nec magna. [9] Illi favere precanti,
Urbis & ipſius pariter geſſere ſalutem;
[10] Segor inde loco nomen vox Barbara novit.
Tunc Loth ingreditur Segor, ſimul exoritur ſol,
Ultimus ille quidem; in Sodomamque incendia fervens
Infert, nam totos radios armaverat igni:
Æmula ſubſeritur caligo, includere lucem
Cœptans, atque globos confuſo intexere cœlo:
Fumantes coeunt nubes, novus irruit imber;
Sulphura cum flammis flagrantibus æſtuat æther.

Hinc habet in falſo de vero fabula famam,
Solis progeniem currus optaſſe paternos,
Nec valuiſſe levem puerum frænare ſuperbos
Solis equos, arſiſſe orbem; tunc fulmine raptum
Aurigam illicitum, planctum mutaſſe ſorores.
[11] Viderit Eridanus, ſi qua illic populus albet,
Aut ſi quis plumat ſenio modulatior ales:
Hic aliter verſæ mœrent miracula formæ.
Namque comes conjux heu me, male tum quoque legis
Fœmina non patiens, divina ad murmura Cœli
Audaces oculos ne quicquam ſola retorſit,
Non habitura loqui quod viderit; & ſimul illic
In fragilem mutata ſalem, ſtetit ipſa ſepulcrum;
Ipſaque imago, ſibi formam ſine corpore ſervans;
Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram,
Nec pluviis dilapſa ſitu, nec diruta ventis.
Quinetiam ſi quis mutilaverit advena formam,
Protinus ex ſeſe ſuggeſtu vulnera complet;
Dicitur & vivens alio jam corpore, ſexus,
Munificos ſolito [12] diſpungere ſanguine menſes.

Nuſquam ſunt Sodomi, nuſquam illorum impia lucent
Mœnia, cum Dominis domus omnis, inops ita, nuſquam:
Tota rogus regio eſt; hinc atro horrore favillæ,
Hincque ſitu cano cineres incendia ſignant.
Occidit illa [13] prior ſpecies (quam proſpiciens) Loth
Nullus arat fruſtra piceas fuligine glebas.
Semiperemta etiam ſi qua illic jugera, lætas
Autumni conantur opes; facile optima ſeſe
Promittunt oculis, pira, perſica, & omnia mala,
Donec carpantur: nam protinus indice tactu,
Solvitur in cinerem, fit vana favillaque pomum.
Sic igitur cœlo pariter terraque ſepultis
Nec mare vivit ibi, mors eſt maris illa quieti;
[14] Idque animat nullus per anhela volumina fluctus,
Quodque etiam patrio nuſquam ſuſpirat ab auſtro;
Quodque nequit proferre aliquam de gurgite gentem
Squamigeram, lævive cuti vel cortice ſeptam,
Vel criſpam concham, aut duplici compagine clauſam.
Solum illic propria mentitur fruge bitumen,
[15] Exuſti fuligo maris; quod vividus ardor
Subter ſtagna coquens de ſulphuris & ſalis æſtu,
Temperat, inque picem dat terræ hærere marinam:
Invehitur proprio cum tempore pingue crematæ
Virus aquæ, ſpumiſque cutis ſuper æquora nigra
Texitur.

[1] *Protracto corpore reptant.*] *Pamelius ait*, Pulcre ſic Morelius, pro eo quod Fabricius, *manant.*

[2] *Dedo pater.*] *Pamelius ait*, Fabricius *cedo*, utrum vis eligas.

[3] *Tranſvena num rector Sodom. &c.*] *Pamelius ait*, Fabricius, *tranſvena correctos Sodomorum duplicat iras*, at illud placet.

[4] *Fertur in omnes.*] *Pamelius ait*, Optime ſic Fabricius, pro *vehitur in omnes.*

[5] *Circumfoſſo jam caudice.*] *Pamelius ait*, Placet contra hoc Morelii, pro eo quod Fabricius *cum caudice.*

[6] *Mulctatur lumine diro.*] *Pamelius ait*, Ita Fabricius, pro eo quod Morelius, *interdum lumine mulctant.* Quod non diſpliceret, ſi legatur, *interdiu.*

[7] *Chaldæam educere gentem.*] *Pamelius ait*, Fabricius *Chaldæum educere ſalvum*, ſed illud eſt elegantius, & ſequens verſus apud illum deſideratur.

[8] *Atque hæc ubi cetera mandant.*] *Pamelius ait*, Fabricius, *atque hæc tibi cetera mando.* Verum non placet.

[9] *Illi favere precanti.*] *Pamelius ait*, ſic ex varia lectione hunc locum reſtitue. Fabricius habet, *illi favere petenti*: Morelius vero, *mihi favete precanti.*

[10] *Segor inde loco nomen.*] *Pamelius ait*, Fabricius *inde ſegor vico*, perinde eſt utrum legas.

[11] *Viderit Eridanus.*] *Pamelius ait*, Optime ſic Morelius pro eo quod Fabricius, *videres heu durum.* Præterquam enim quod: *viderit*, Cypriano familiare ſit, in Eridanum decidiſſe Phaetontem de quo loquitur, ferunt poetarum fabulæ.

[12] *Diſpungere ſanguine menſes.*] *Pamelius ait*, Rurſum hoc rectius Morelius quam alter *depungere.* Nam & ſupra dixit, *diſpungit amicos*, & eſt phraſis Cyprianica, (*quam proſpiciens Loth,*) etiam videtur hic verſus deſiderari.

[13] *Prior ſpecies.*] Imp. *feritas.* Tale quid deſiderari videtur, *Deſeruiſſe pii fertur commercia fratris.* Vide Gen. 12.

[14] *Idque animat nullus per anhela volumina fluctus.*] Sic reſtituit Fabricius. Pamelius, *Quod nullus animat*: produxerunt enim Veteres nonnunquam ſ, in fine dictionis: quare neque placet, ut cum Morelio legatur, *nullos.*

[15] *Exuſti fuligo.*] Contra metri legis & rationem ipſam, *ſiligo* legebatur.

Texitur. Adpellunt queis est ea captio mercis;
Adclinant laterum læves libramine lembos,
Ut semel impositam doceant conscendere venam:
Nam se sponte levans [1] adnabit inertis ad ora
Navigii, pressumque dabit præ munere largo,
Ni plaga contigerit quam mensis fœmina vestit.
Ecce aliud monstrum pelagi de clade notatur:
Cuncta illic immissa natant; natura recessit
Mergendis data corporibus. [2] Si denique tædæ
Luciferam narem sistes qua spiritus igni est,
Velificabit apex flammæ si flamma peremta est.
Ibit subter aquas destructio naufraga lucis.
Hæ Sodomum & Gomorum signatæ in secula pœnæ
Gentibus injustis, queis pectora dura timorem
Deseruere Dei, cœlestia jura tueri,
Inque unum rerum Domini sperare docebunt.

Carmen ignoti Auctoris, Ad Senatorem ex Christiana Religione ad Idola conversum.

Quum te diversis iterum variisque viderem
Inservire sacris, priscoque errore teneri;
[3] Obstipui monitus: quia carmina semper amasti,
Carmine respondens, properavi scribere versus;
Ut te corriperem, tenebras præponere luci.
Quis patiatur enim, te Matrem credere magnam,
Posse Deam dici, rursusque putare colendam;
Cujus cultores infamia turpis inurit?
[4] Namque sacerdotes tunicis muliebribus idem
Interius vitium cultu interiore fatentur;
Idque licere putant, quod non licet: unde per orbem
Leniter incedunt, mollita voce loquentes,
Lapsatosque tenent extenso pollice lumbos,
Et proprium mutant vulgato crimine sexum.
Cumque suos celebrant ritus, his esse diebus
Se castos memorant: at si tantummodo tunc sunt
Ut perhibent, casti, reliquo jam tempore quid sunt?
[5] Sed quia coguntur saltem semel esse pudici,
Mente fremunt, lacerant corpus, funduntque cruorem.
[6] Quale sacrum est vero quod fertur in omine sanguis?
Nunc etiam dicis, quod te non fecerit ætas,
Sed tua relligio calvum: caligaque remota,
[7] Gallica sit pedibus molli redimita papyro.
Res miranda satis dejectaque culmine summo:
Si quis ab Isiacis Consul procedat in orbem,
Oris, Risus erit: qui te non rideat autem,
Qui fueris Consul, nunc Isidis esse ministrum?
Quodque pudet primo, te non putet esse secundo;
Ingeniumque tuum turpes damnare per hymnos
Respondente tibi vulgo & lacerante Senatu.
Teque domo propria pictum cum fascibus ante,
Nunc quoque cum sistro faciem portare caninam.
[8] Hæc tua non pietas est, sed pietatis imago.
Ædibus illa tuis semper monumenta manebunt.
Rumor & ad nostras pervenit publicus aures,
Te dixisse: Dea erravi, ignosce, redivi.
Dic mihi si valeas, cum talia sæpe rogares,
Et veniam peteres; quæ tecum verba locuta est?
Vere mente cares, sequeris qui mente carentes.
Hæc iterum repetis, nec te delinquere sentis.
Quid mereare vide: minus esses forte notandus,
Si tantum hoc scires, & in hoc errore maneres:
At cum vericolæ penetraveris ostia legis,
Et tibi nosse Deum paucis accesserit annis;
Cur linquenda tenes, aut cur retinenda relinquis?
Nilque colis, dum cuncta colis; nec corde retractas
Vera quid à falsis, quid ab umbris lumina distent.
Philosophum fingis, cum te sententia mutet:
Nam tibi si stomachum popularis moverit aura;
Et Judæus eris, totusque incertus haberis.
Indulge dictis, sapientia non placet alta:
Omne quod est nimium contra cadit: unum operantur,
Et calor & frigus: sic hoc, sic illud adurit;
Sic tenebræ visum, sic sol contrarius aufert,
Et pariter lædunt gelidum fervensque lavacrum,
Esca alitur corpus, corpus corrumpitur esca;
Vimque suam minuit, si quid protenditur ultra.
Denique si sedeas, requies est magna laboris;
Si multum sedeas, labor est. Maro namque Poeta
Pro pœna posuit: sedet, æternumque sedebit
Infelix Theseus. Semper nocet utile longum;
Prandia longa nocent, jejunia longa fatigant:
Sic nimium sapere & stultum facit, improba secta,
Me Dea sic docuit, moderamen amabile dixit.
Sed tu nec sectam modo, nec moderamina curas;
Mens autem stabilis nullo pervertitur æstu,
Ipsaque simplicitas nunquam mala cogitat ulla.
Hinc sincera fides æterna sede fruetur:
Et dolus è contra longo cruciabitur igni.
Elige quid velles, ut digna piacula vites.
Sic tamen hanc veniam mereatur creditor inquam.
Ut leve crimen erit, si nolis noscere vera;
Non leve crimen erit, si cognita vera relinquas.
Sed te correctum forsan matura senectus
In melius revocat satiatum erroribus istis;
Tempus enim mutat mala, digerit omnia tempus.
Tunc igitur cum te consulta reduxerit ætas,
Disce Deo servare fidem, ne forte bis unum
Incurras lapsum; quia vere dicitur illud:
Qui pedis offensi lapidem vitare secundo
Nescit, & incautus iterum vexaverit artus;
Imputet ipse sibi, [2] nec casibus imputet ullis.
[9] Corrige delictum fidamine, corrige mentem.
Suffecit peccare semel, desiste vereri:
Non erit in culpa quem pœnitet ante fuisse.

Hymnus

[1] *Adnabit inertis ad ora Navigii.*] *Pamelius ait*, Placet & hoc Morelii, pro *annabit mercis ad ora.* Hoc autem significat ita hærere bitumen navigiis, ut solvi non possit nisi menstruo fœmineo, cujus rei locuples est testis Josephus de Bello Jud. lib. 5. cap. 5.

[2] *Si denique tædæ.*] Hanc veram esse lectionem minime dubitandum; siquidem quæ de *testa* dicebantur sensu omni destituuntur. Tædas vero extinctas undis istis accendi, accensas extingui, nota est fabula.

[3] *Obstipui monitus.*] *Pamelius ait*, Lego *monitus*, pro eo quod erat *motus*, mallem etiam legi *Obstupui*, nisi alibi legeretur apud Cyprianum, *mens obstipuit.*

[4] *Namque sacerdotes tunicis.*] *Pamelius ait*, Obscurus locus & quantum apparet corruptus.

[5] *Sed quia coguntur saltem semel.*] *Pamelius ait*, Puto ex vitio operarum legi *saltim* apud Morelium.

[6] *Quale sacrum est vero &c.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc carmen obscurum.

[6] *Gallica.*] Vestis Sacerdotum Cybelis, qui Galli dicti.

[7] *Hæc tua non pietas.*] Olim legebatur, *humilitas. Pamelius ait*, Etiam hic auctor more veterum *h* pro consonante utitur, de quo videas de arte metrica, nisi forte legendum, *hæc non humilitas.*

[8] *Nec casibus imputet illis.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc lego ex conjectura.

[9] *Corrige delictum fidamine.*] *Pamelius ait*, Nova vox.

¹ De

Hymnus Victorini Pictaviensis [1] *de Cruce Domini, perperam Cypriano attributus.*

EST locus ex omni [2] medium quem credimus orbe,
Golgotha Judæi patrio cognomine dicunt:
Hic ego, de sterili succiso robore lignum
Plantatum, memini fructus genuisse salubres;
[3] Non tamen hos illis qui se posuere colonos
Præbuit; externi fructus habuere beatos.
Arboris hæc species uno de stipite surgit,
Et mox in geminos extendit brachia ramos;
[4] Sicut plena graves antennæ carbasa tendunt,
Vel cum disjunctis juga stant ad aratra juvencis.
Quod tulit hoc primo, maturo semine lapsum
Concepit tellus: Mox hinc mirabile dictu,
Tertia lux iterum terræ superisque tremendum
Extulerat ramum vitali fruge beatum.
Sed bis vicenis conformiter ille diebus,
Crevit in immensum, Cœlumque cacumine summo
Contigit, & tandem sanctum caput abdidit alto.
Dum tamen ingenti bissenos pondere ramos
Edidit, & totum spargens porrexit in orbem;
Gentibus ut cunctis victum vitamque perennem
Præberent, mortemque mori qui posse docerent.
Explicitis etiam mox quinquaginta diebus
Vertice de summo divini nectaris haustum
Detulit in ramos cœlestis spiritus aura:
Dulci rore graves manabant undique frondes.
Ecce sub ingenti ramorum tegminis umbra
Fons erat: Hic nullo casu turbante serenum,
Perspicuis illimis aquis, & gramina lætos
Fundebant circum vario de flore colores.
Hunc circum innumeræ gentes populique coibant;
Quam varii generis, sexus, ætatis, honoris,
Innuptæ nuptæque simul, viduæque nurusque,
Infantes, puerique, viri, juvenesque, senesque,
Hic ubi multigenis flexos incumbere pomis
Cernebant ramos, avidis attingere dextris
Gaudebant madidos cœlesti nectare fructus.
Nec prius hos poterant cupidis decerpere palmis,
Quam lutulenta viæ vestigia fœda prioris
Detererent, corpusque pio de fonte lavarent.
Ergo diu circumspatiantes gramine molli,
Suspiciunt alta pendentes arbore fructus:
Tunc si quæ ex illis delapsa putamina ramis,
Et dulces multo rorantes nectare fructus.
Vescuntur, veros optantes sumere fructus;
Ergo ubi cœlestem cœperunt ora saporem,
Permutant animos, [5] & mentes perdere avaras
Incipiunt; dulcique hominem cognoscere sensu.
Insolito multis stomachum movisse saporem
Vidimus; & fellis commotum molle venenum,
Rejecisse bonos turbata mente sapores:
Aut avide sumtum non dilexisse, diuque
Et male potatum tandem evomuisse saporem.
Sæpe quidem multi revocatis mentibus ægros
Restituere animos, & quæ se posse negabant,
Pertulerant, fructumque sui cepere laboris.
Multi etiam sanctos ausi contingere fontes,
Discessere iterum subito, retroque relapsi,
Sordibus & cœno mixti volvuntur eodem.
Multi vera bono portantes pectore, totis
Accipiunt animis, penitusque in viscera condunt.
Ergo quique sacros possunt accedere fontes,
[6] Septima lux reparans optatas sistit ad undas,
Tingunt in liquidis jejunos fontibus artus;
Sic demum illuviem mentis, vitæque prioris
Deponunt labem, purasque à morte recudunt
Illustres animas, cœlique ad lumen ituras.
Hinc iter ad ramos, & dulcia poma salutis:
Inde iter ad cœlum per ramos arboris altæ.
Hoc lignum vitæ cunctis credentibus. [7] Amen.

[1] *De Pascha Domini.*] Sic aliqui codices. *Pamelius ait*, Beda de re metrica, Victorino Pictaviensi tribuit.

[2] *Medium quem credimus.*] *Rigaltius ait*, Anglicus codex cum Fabricio, *medius.* At prius habent Dunen. & Cornelii Gualteri codd. & placet magis; Fabricius vero solus legit *cernimus.*

[3] *Non tamen hos.*] *Rigaltius ait*, E contrario arridet hæc Fabricii lectio, eo quod alii *hoc* vel *hic:* aliud censeo de eo quod legit *colonis*, cum Dunensi cod. in margine pro *colonos.*

[4] *Sicut plena graves antennæ.*] *Rigaltius ait*, Istud habeo ex varia lectione legentibus Angl. cod. & Fabricio *graves*, aliis vero *gravis*: pro *sicut* Gualteri codex minus recte, *sic ubi.*

[5] *Et mentes perdere avaras.*] *Pamelius ait*, Quum ex verbis his satis constet desiderari versum saltem unum atque alterum non dubito quin genuini sint versus sex sequentes, quos solus habet Fabricius, hoc initio.

[6] *Septima lux reparans.*] *Pamelius ait*, Optime sic Anglicus codex, pro eo quod Morellius & *quos septima lux*, aut Fabricius, *septima lux illos.*

[7] *Amen.*] *Pamelius ait*, Dunensis & Gualteri codex, *ἀμήν.*

DE
[1] SINGULARITATE CLERICORUM.

Tractatus Cypriano perperam adscriptus, necnon Augustino & Origeni juxta quosdam.

PRomiseram quidem vobis ante tempus epistolam, filii carissimi, quæ omnium morum instituta de lege commendans, summatim omnia etiam contineret, quæcumque universis clericis generaliter ad dirigendam regulam competunt disciplinæ. [2] Sed quia nunc de fœminarum commoratione vulgariter inter vos quidam [3] ad ignominiam devoluti sunt, etiam de hac re specialiter vobis, [4] Domini correptione scribere compulsus sum: qui miserum me pro vestra negligentia cum severitate corripiens, mandare præcepit, ne clerici cum fœminis commorentur. Et licet hæc admonitio sola literarum mearum auctoritate sufficeret; tamen ne me somniatorem irrideat quisquam, sicut Joseph fratres irriserunt, scripturarum addimus firmitatem: ut omnes sciant hoc etiam modo per revelationem Dominum jubere, quod literis cognoscitur ante jussisse; nec nos esse adulterantes verbum Domini, aut volentes jactanter de revelationibus gloriari, sed sic ante conspectum Domini referendo non mentiri quod loquimur; sicut à Domino confidimus nos non audisse mendacium, præsumentes vocem Apostoli Pauli protestantis: Non enim sumus, inquit, sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate sicut ex Deo coram ipso in Christo loquimur. In dolore itaque maximo constituti de quibusdam putrefactis membris corporis nostri, & in gemitu jacturam lamentantes Ecclesiæ, quæ per segnitiem nostram redigitur per dies singulos ad nimiam paucitatem; credimus nos ex parte aliqua sublevari, quod diligentiæ nostræ negligentia quorumdam obesse non possit, quibus numquam nostræ literæ defuerunt, quæ per absentiam nostram frequentiam omnibus pensaverunt dissimulationis suæ: ut unusquisque contemtor [5] reum semetipsum conscribat, nos autem libera fronte contemtoribus exclamemus, quod Solomon confidenter exprobrat: Quoniam quidem vocabam, inquit, & non obaudiebatis: & extendebam verba mea, & non intendebatis, sed irrita faciebatis mea consilia, meis autem increpationibus non intendebatis: itaque & ego vestræ perditioni superridebo. Gratulabor ergo adversum vos, cum advenerit vobis interitus, & [6] cum advenerit vobis subito tumultus: eversio autem simul & procellæ, & cum advenerit vobis pressura & expugnatio. Erit enim cum me invocaveritis, ego autem non exaudiam vos. Quærent me mali, & non invenient: oderunt enim sapientiam. Verbum autem Domini non assumserunt, neque voluerunt meis consiliis intendere. Spreverunt enim meas correptiones: ideoque edent viæ suæ fructus, & sua impietate satiabuntur.

Ad vos nunc mea exhortatio convertitur, quos nolumus experiri talia præcipitia ruinarum. Metuite quantum potestis ejusmodi casus exitia: & in ista subversione, labentium vos experimenta perterreant. Nimium præceps est qui transire contendit, ubi alium conspexerit cecidisse: & vehementer infrænis est, cui non incutitur timor alio pereunte. Amator vero est salutis suæ, qui evitat alienæ mortis incursum. Et ipse est providus, qui solicitus fit cladibus ceterorum: sicut Solomon approbat, dicens: Astutus videns malum puniri, vehementer erudietur. Et iterum: Cadentibus impiis justi vehementer terrebuntur. [7] Adversaria est confidentia, quæ periculis vitam suam pro certo commendat. Et lubrica spes est, quæ inter fomenta peccati salvari se sperat. Incerta victoria est, inter hostilia arma pugnare. Et impossibilis liberatio est, flammis circumdari, nec ardere. Quod Solomon non negat, dicens: Quis alligabit in sinu suo ignem, vestimenta autem sua non comburet? Aut quis ambulabit super carbones ignis: pedes vero non comburet? Sic qui introierit ad uxorem proximi sui, non erit immunis, neque omnis qui tangit eam. Credite quæso vos, credite divinæ fidei, [8] quinimo quam nostræ: quia omne quidquid pollicetur, non potest fallere, dicente Domino: Facilius est, inquit, cœlum & terram præterire, quam de lege unum apicem cadere.

[1] *De singularitate Clericorum.*] Videtur circa Bedæ popularis nostri tempora, quando de cœlibatu Clericorum maxime fervebat præsertim in Occidente controversia, conscriptus liber; cui seculo respondet à revelatione desumtum argumentum. Ferebatur enim, Gabrielem Angelum duodecim articulos signatos detulisse, quod conjugium Sacerdotum non esset tolerandum. Post vulgatam versionem in usu receptam, scriptum fuisse constat: nec refert, quod Origenis sententiam tueri videatur Auctor; siquidem hoc ad hypothesin quam susceperat, pertinebat. *Rigaltius ait*, Codex Fossatensis Cypriano tribuit. In Corbeiensi inscribitur, Augustini de singularitate clericorum.

[2] *Sed quia nunc de fœminarum commoratione.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius, cum Landulpho de Columna, *commemoratione*. Verum prius habet Antoninus cum vet. excuf. & argumento libri magis convenit. Nisi vero etiam Landulphus legeret illud *de*, superfluum putarem, & omitterem cum Antonino.

[3] *Ad ignominiam devoluti sunt.*] *Pamelius ait*, Ex vitio codicis Remboldi legebatur *ignominiæ*, duntaxat quod non placeret, reposuit Erasmus *ignominiose*, & illud legunt Antoninus & vet. exc.

[4] *Domini correptione.*] *Pamelius ait*, Manutius & Morelius *correptione*, veram prius placet obsequentia: præsertim si legamus cum Antonino, *corripiens*, pro *conveniens*.

[5] *Reum semetipsum conscribat.*] *Pamelius ait*, Etiam hic Remboldus reposuit, *rerum* corruptissime; nam illud habent vet. excuf. Gravius & Morelius.

[6] *Cum advenerit vobis interitus.*] *Pamelius ait*, Nec vet. excuf. neque Remboldus hoc habent, sed est apud 70. Quare recte quoque ex conjectura Cauchii adjecimus, & illud quod sequitur.

[7] *Adversaria est confidentia.*] *Pamelius ait*, Ita etiam ille rectius, quam vulg. *adversa*.

[8] *Quinimo quam nostræ.*] *Pamelius ait*, Accipit *quinimo*, pro *potius*; nam illud *plus*: neque habent vet. excuf. neque Remboldus, sed primus Erasmus addidit.

cadere. Et iterum : Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Ipsi ergo nos fallimus, quotiens inordinaliter credimus, æstimantes per fidem nostram legis præcepta mutari : ut inter masculos & fœminas speremus passim castitatem immobilem custodiri.

Difficile quis venenum bibet & vivet. Verendum est dormienti in ripa, ne cadat, cum dicat Apostolus : Qui se putat stare, videat ne cadat. In hac parte expedit plus bene timere, quam male fidere. Et utilius est infirmum se homo cognoscat, ut fortis existat ; quam fortis videri velit, & infirmus emergat. De qua re præsumtores objurgat Apostolus, dicens : Si quis putat se aliquid esse, cum nihil sit, seipsum implanat. Pro certo implanator proprius suam animam decipit, qui non cavendo contraria, noxiis rebus semetipse commiserit. Ille autem tutius sibi consulit, qui circa malos semper infidus species quascumque noxias extimescit. Quorum distantiam Solomon disseruit, dicens : Sapiens timendo declinabit ab omni malo : insipiens autem confidens sui miscetur iniquo. Magnum sapientiæ divinæ consilium inventum est, ubi timoris auxilio liberemur. Magna compendia providentiæ, ut aliquando fiat virtus & victoria per timorem. Magna remedia Dominus contulit ad salutem, ut habeat & timidus laudem, sicut Solomon repetit, dicens : Beatus vir qui veretur omnia per metum. Inæstimabilis Domini misericordia, [1] quæ unicuique homini suam contulit gloriam : & incomprehensibilis pietas, quæ secundum pugnas dedit & palmas : ut confitendo masculorum sævitiam superemus, & timendo fœminarum blandimenta vincamus ; dummodo & de virtute & de infirmitate super nos Dominus glorias operetur : ut in omnibus & per omnia omnipotentem semetipse testetur, dividens differentias triumphorum ; ut tam consiliis quam viribus à nobis bella vincantur, ne si vicerimus solius fidei fortitudine, contra Solomonem vacua essent opera sapientiæ. Nunc igitur sapientiæ arma gestanda, ubi fœminei & virilis sexus certamen indicitur. Unde Solomon sic instruit, dicens, Prudentiam, inquit, fac notam tibi, ut te servet à muliere aliena & pessima. Videte nunc prudentiam in isto bello, non fidem nobis datam esse victricem, quæ nos timiditatis remedio liberasset : & contemplamini quæ sunt modo arma sumenda, si vultis habere legis auxilia. Estote timidi, ut sitis intrepidi : & licet timor in certamine infirmitas esse videatur ; tamen secundum verbum Apostoli, virtus in infirmitate perficitur. Separamini deprecor, separamini contagione pestifera.

Quantumcumque fuerit unusquisque longius ab adversis, tantum non sentit adversa. Minus voluptatibus stimulatur, qui non est ubi frequentia est voluptatum. Et minus avaritiæ molestias patitur ; qui divitias non videt : si admittimus Apostolum pollicentem : Qui volunt, inquit, divites fieri, incidunt in tentationem [2] & in muscipulas, & desideria multa & inutilia & noxia, quæ mergunt hominem in perditionem & in interitum. Non aliter tentationibus subjacet, qui junctus est fœminæ ; in qua nihil est aliud nisi quod feriat proximantem. Aculeus peccati facta est forma fœminea ; & mortis conditio non aliunde surrexit, nisi de muliebri substantia. Quod Solomon ad nostram solicitudinem memorat ; dicens : A muliere factum est initium peccati ; propter hanc omnes morimur. Inde mortales tenemur, nec timemus. Quid si jam immortales essemus? Per mulierem liberavit nos equidem Christus, sed unde adhuc morimur formidare debemus. Tunc liberatio ipsa constabit in fœmina, si à nobis mors revincatur, quæ per fœminam venerat. Ceterum si adhuc per mulierem circa nos scandala dominantur ; liberationis Christi fecimus pro certo dispendium. Siquidem in futurum spes ista libertatis manet, quam fidei nostræ Christum credimus contulisse : ut tunc nobis omnino mulier non noceat, cum & ipsa mors fuerit evacuata. Nam si modo putamus nos intentabiles esse muliebribus jaculis ; quid ergo restat cœlestibus regnis ? Non immerito tales sensus Apostolus increpat, dicens : Jam satiati estis, jam divites facti estis : sine nobis regnatis, & utinam regnetis. Tempus ergo luctaminis adhuc geritur, & mors per fœminam adhuc usque grassatur. Mentior, si non videmus exinde interitus plurimorum. Quanti & quales Episcopi & clerici simul & laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia & signa vel mirabilia usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse ; cum volunt in navi fragili navigare ? Quantos leones domuit una muliebris infirmitas delicata, quæ cum sit vilis & misera, [3] de magnis efficit prædam ? Quod Solomon loquitur, dicens : Pretium meretricis tantum est unius panis, mulier autem pretiosas animas capit.

Ante nos ista tractantur, & nullis terroribus coercemur ; quid faceremus, si opinionibus tantummodo gestas historias audiremus ? Sed hæc est semper incredulitas humanæ duritiæ, ut non solum audiendo, sed etiam videndo non credat alteros interisse, nisi & se ipsam viderit interire ; nec sociorum mortibus quatitur, [4] dum illos promeritos aut invalidos opinatur. Se autem multum mereri, aut multum valere fiducialiter putat, nesciens præberi cunctis exempla, cum fuerint quibusdam irrogata supplicia, sicut Dominus in Evangelio proponit & dicit : Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis fuerint peccatores, qui talia passi sunt ? Non. Dico vobis ; nisi pœnitentiam habueritis, similiter perietis, sicut illi supra quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos. Putatis quoniam & ipsi debitores fuerunt præ omnibus hominibus habitantibus in Hierusalem ? Non. Dico vobis : si non pœnitueritis, similiter perietis.

Miramur si Adam per Evam seductus est, quem nulla morientium exempla præcesserant, & nisi jussio una constrinxerat ; cum modo nos nec innumerabiles mortes, nec infinita jussa compescant. Quibus convenienter dicitur secundum increpationem Domini : Si Adam vidisset mortes, quæ factæ in vobis ; olim in cilicio & cinere pœnitentiam egisset. Dico autem vobis, quoniam Adæ tolerabilius erit in die judicii, quam vobis. Longe sit pestis illa, & lues, & clandestina pernicies. [5] O quam inordinabilis fœminæ pro-

[1] *Quæ unicuique homini suam contulit gloriam.*] *Pamelius ait*, Remboldus vitio operarum habebat *suo*, quod quum non quadraret, reposuit Erasmus, *undique* pro *unicuique*; at prius genuinum est.

[2] *Et in muscipulas.*] *Pamelius ait*, Omisimus vocem *diaboli*; quod neque vet. excus. neque Remboldus habeant, neque alibi Cyprianus, qui tamen ubique *muscipulam* legit.

[3] *De magnis efficit prædam.*] *Pamelius ait*, Antoninus addit *ejus* pro *suam*; antiquus vero alter codex Morelii longe aliter legit, *de magnis tantum & fortibus suam mixtam efficit prædam*.

[4] *Dum illos promeritos aut invalidos opinatur.*] *Pamelius ait*, Non male etiam Erasmus, *emeritos*, nisi sequeretur, *si autem multum mereri*, quare illud ex vet. excus. & Remboldo reposuimus.

[5] *O quam inordinabilis.*] *Pamelius ait*, Sic etiam Antoninus. Vet. excus. vero & Remboldus *inordinalis*, locus obscurus. Conjicit autem Gravius legendum *lenocinium*, pro *latrocinium*, sed hoc non satisfacit.

1 Can-

propinquitas jaculatur, cujus vicinia eſt delictorum latrocinium. Non eſt in hac ſocietate ſinceritas approbabilis, quæ colliſiones habet velut quibuſdam fluctibus turbulentas. In hac familiaritate non habitat amica concordia: quoniam non niſi diſcordantes inimicitias creat. Fecit equidem viro Dominus mulierem adjutricem, ſed ſerpentis invidia perſonam ſumſit hoſtilem. Quod ſi illa de viro ſuo nata, uſque hodie ipſum cui jungitur, tentat: quanto magis illa quæ copulatur, nulla lege conjuncta? Et ſi illi qui duo ſunt in carne una concreti, tentationibus mutuis invicem pungunt; quid facient hi qui in una carne nec nati nec juncti ſunt? Præſertim quia nec Deum jam invocare permittitur, qui caritate alterius avocatur; nec finitur cogitare divina, qui ſibi quæſivit cui exhiberet domeſticam curam. Propter quod ſic Apoſtolus conſulit, dicens: Volo vos ſine ſolicitudine eſſe. Qui ſine uxore eſt, ſolicitus eſt quomodo placeat Deo: qui autem habet uxorem, cogitat quæ ſunt hujus mundi, quomodo placeat uxori. Quid eſt nunc quod in hac conjunctione delectet, in qua ſunt ſolæ pugnæ? aut quæ utilitas favet, ubi non ſunt officia conjugalia, quando nec ipſa poſſunt eſſe ſecura?

[1] Cauſale eſt omne quod fœminæ eſt; & copulatio ejus ſemper infeſta eſt. Fœdere ſuo magnas moleſtias præſtat; & cui adhæſerit contra fas, inſanabilem ingerit plagam. De carbonibus ſcintillæ diſſiliunt, de ferro rubigo nutritur, morbos aſpides ſibilant, & mulier fundit concupiſcentiæ peſtilentiam, quam Solomon ſic comparat, dicens: De veſtimentis procedit tinea, & à muliere iniquitas viri. Volo ſcire quæ ſit affectio iſta communis, quæ morbi diſſenſio ſemper ambigua, quæ propoſitum ſuum nutantibus conſiliis impugnando conturbat. Ut quid ſibi adhibuit mulierem qui ducere contemſit uxorem? [2] Omnis qui non manducaverit carnem; ut quid habitationem ſuam carnis apparatibus replet? Et qui non biberit vinum, quid [3] videndi oblectatione perfruitur? Quaſi non aliquoties videndo nec guſtando copia eſculentorum animus paſcitur, & vini odoriferi ſola fragrantia ſuſcitatur ſæpius animus. Quid per hypocriſin vult ab hominibus abſtinens dici, & in ſecreto carnibus & ebrietate diſtendi? Habent multi divitias quas ſuis uſibus negant, ſed pro cupiditate conſervant; quibus ſi nulla cupiditas inhæſiſſet, nec cupiditatis inſignia poſſiderent. At vero quia cupiditate poſſeſſi ſunt, perfruuntur animo quod uſu non tangunt. Ita is qui deſpexit vinculum nuptiarum, & aliter vinculis fœmineis obligatur; quamvis nullo concubitu miſceatur, deſiderio tamen, viſu, colloquio, conjunctione ſemper oblectatur. Nam ſi deſiderium fœminæ non haberet, nunquam fœminam ſuis oblectamentis aſſumeret.

Imo vero inſuper mihi [4] ſuſpectum placitum dedit: qui non legitimam duxit, & legitimam recuſavit: niſi fallor, in publico argumentatus eſt hominibus promittere ſanctitatem, & in occulto ſine uxore non eſſe. Duo argumenta ſanctitatis & libidinis hinc & inde miranda ſunt, quæ utraque invicem tegunt, & utraque invicem produnt. Ingenioſus eunuchus & mœchus invidet ſibi dum conſulit, & dum quærit utrumque, neutrum facit; ut ſanctus minime deputetur, qui non vera conjunctione perfruatur, cum Paulus Apoſtolus dicat: Alligatus es uxori? ne quæſieris ſolutionem. Solutus es ab uxore? ne quæſieris uxorem. Sed conſentio non eſſe caſtitatis hujus pudicitiam violatam: ſuſpicioſis tamen malam porrigit famam; & pudicitiæ bonum fruſtra intrinſecus laborioſo agone cuſtodit; [5] qui illud forinſecus efficit infamari, deſtruens magiſterium Pauli providentis pariter & monentis: Ut quid, inquit, libertas mea judicatur ab infideli conſcientia? Si ergo gratiæ participo: ut quid blaſphemor pro eo quod gratias ago? Pejus eſt quam mœchia, continentiam ducere criminoſam, & infamem facere ſanctimoniam. [6] Blaſphemiam ingerit religioni quam colit, qui quod confitetur, non ante omnes impleverit; ne Chriſtianitas credatur eſſe fallacia, & mœchatio videatur eſſe ſanctitatis velamento veſtita. Propter quod Dominus in Evangelio ſic præmonet, dicens: Sic luceat lumen veſtrum coram hominibus, ut videntes opera veſtra bona, magnificent patrem veſtrum qui in cœlis eſt. Hoc ſequitur & Paulus Apoſtolus, dicens: Non ergo blaſphemetur bonum veſtrum. Et iterum: Providentes bona non tantum coram Deo, ſed etiam coram hominibus. Et alio loco: Sive ergo manducatis, ſive bibitis, ſive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Et eſtote ſine ſcandalo Judæis, & Græcis, & Eccleſiæ Dei, ſicut & ego per omnia omnibus placeo.

Sed opponitur forſan, quid eſt quod ipſe iterum dixerit? Si hominibus placere vellem, Chriſti ſervus non eſſem. Nunquam ſe quæcunque dicta legis excludunt, ſed certis locis reſponſa univerſa defixa ſunt. Illic placere hominibus non licet, ubi voluntas hominum non capit Domini voluntatem. Ubi vero acceptant homines, quod ad gloriam proficit Dei; innoteſcere omnibus ipſe Paulus Apoſtolus præcepit. Unuſquiſque, inquit, noſtrûm, proximo ſuo placeat ad bonam ædificationem. Quale ergo præmium ſanctitatis expectat, qui non ſolum blaſphemiam ſanctitatis ab infidelibus provocat, ſed etiam fidelibus pernicioſum præbet exemplar; ut infirmi ſub prætextu dilectionis ſubtiliter fornicentur, & pudicus impudiciſſimæ caſtitatis præbeat magiſterium, deſtruens quod Paulus Apoſtolus comminatur: Periit, inquit, frater infirmus in tua conſcientia, propter quem Chriſtus paſſus eſt? Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſtum peccatis. Et quidem non hoc juvenibus tantum, ſed & ſenibus congruit, fratrum imbecillitati conſulere; ne ſenectus perire provocet juventutem, ex qua debent omnia ſalutaria documenta procedere: ſicut Eleazarus in libro Maccabæorum profitetur & dicit: Præmitti malo in infernum, quam patrias leges deſerere. Non enim ætate noſtra dignum eſt fingere; ut multi adoleſcentium arbitrati Eleazarum nonaginta annorum, tranſiſſe ad vitam alienigenarum, & ipſi propter meam ſimulationem, & propter modicum & corruptibile tempus vitæ, per me

[1] *Cauſale eſt omne quod fœminæ eſt.*] *Pamelius ait*, Eraſmus *Caſuale*, at illud habet vet. exc. & Remboldus. Alludere videtur ad illud: *Semper habet lites, alternaque jurgia lectus.*

[2] *Omnis qui non manducaverit carnem.*] *Pamelius ait*, Videntur ea ætate clerici à carnibus & vino aſtinuiſſe.

[3] *Videndi oblectatione perfruitur.*] *Pamelius ait*, Sic lego cum vetere excuſ. pro *vini*, neutrum habet Remboldus.

[4] *Suſpectum placitum.*] *Pamelius ait*, *Placitum* pro *decretum*. Solus enim Manut. *placidum*.

[5] *Qui illud forinſecus efficit infamari.*] *Pamelius ait*, Ita ex Antonino, & quodam Morelii cod. pro *quod forinſecus*; legit etiam ille codex *permittit*, pro *efficit*.

[6] *Blaſphemiam ingerit religioni quam colit.*] *Pamelius ait*, Sic optime quidam Morelii codex, pro *contulit*.

me seducantur, & odium ac maculam senectuti meæ acquiram. Ille maluit vitam suam tormentis objicere, quam cuiquam magister perditionis existere: & nos ubi nulla tormenta sunt, fluxibus solis, nolumus salvandos fratres anteponere: nec contenti sumus sine ullis cruciatibus tam nobis prodesse quam ceteris, cum ille noluit vivere moriturus: sicut inferius prosecutus est; dicens: Quamobrem fortiter vita excedens, [1] senectute dignus apparebo, adolescentibus quidem exemplum forte relinquam, ut promto animo ac fortiter pro gravibus & sanctis legibus honestæ morti succedant. Cum hoc etiam laicos deceat, ne aut extraneis occasionem blasphemandi, aut fraternitati opportunitatem fornicationis opponant; tum maxime clericos vehementer necessitas ista constringit; quibus aut religio blasphemata, aut fraternitas perdita pœnas duplices irrogabit. Nec invenient in judicio Domini ullum omnino solatium, qui alienigenis & fratribus peccandi fomitem ministrarunt. Propter quod sic Paulus Apostolus Titum instruit, dicens: Teipsum bonorum factorum præbens exemplum in doctrina, in integritate, in gravitate, in verbo sano atque irreprehensibili: ut adversarius revereatur, nihil habens de nobis dicere mali. Et iterum: Omnibus, inquit, fidem bonam ostende, ut bonam doctrinam Salvatoris Domini nostri præferant in omnibus. Sic & ad Timotheum scribit, dicens: Forma esto fidelibus in sermone, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate. Quod & Petrus Apostolus hortatur, dicens: Conversatio, inquit, vestra in gentibus bona sit, ut in eo quod detrahunt de vobis tanquam de malefactoribus, de bonis operibus vestris glorificent Deum. Et iterum; Quoniam sic est, inquit, voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciatis stultorum hominum ignorantiam.

Nec quisquam sibi proponat & dicat, habere volo quod vincam: hoc est enim dicere, vivere desidero sub ruina. Quis tam stultus qui arctari cupiat ad laborem, cui offertur delicatus triumphus? Neque enim duplex triumphus est sub fœminæ præsentia probari victorem, quam est in singularitate servare integram sponsionem sanctimoniæ. Et cum sit unus titulus gloriarum, hoc loco unus fortis est, qui satis laborat: & cum illo qui parum laborando vicerit, pariter muneratur. Quid quod ille [2] quinimo consummatus adscribitur, qui se omni tempore fœmineis affectibus ostentat abscissum? Quia cum Dominus in Evangelio perfectum vocat, qui totum suis usibus amputaverit patrimonium. [3] Certe etiam soli cuicunque, quotidiani triumphi pro castitate non desunt; quia nunquam desideriis carnalibus spiritum cessat infestare corpus humanum, quod Apostolus affirmat, dicens: Caro, inquit, concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem; hæc enim invicem adversantur sibi, ut non quæcunque vultis, illa faciatis. Habes nunc carnem tuam, quam superes semper: quid tibi vis alteram vel conducere? Nemo super unam febrem cupit adhibere pejorem; ne incipiat [4] hemitritæo insanabili laborare, cui nullus valeat medicus subvenire. Neque aliquis super onus proprium tollit insuper alienum; ne oneribus duobus oppressus, usque ad inferos demergatur. Unde sic Hieremias propheta docet sanctitatis pondus singulariter sustinendum. Bonum est, inquit, viro cum portaverit jugum grave in juventute sua; sedebit singulariter & silebit, quoniam tulit super se jugum grave.

[5] Sed quisquam malignus obsecutor ad dictum Apostoli Pauli confugiet dicentis: Onera vestra sustinete invicem, & sic implebitis legem Christi: Non hæc sunt onera, quæ Paulus Apostolus imperat subvehenda; sed ut tolerantes nosmetipsos discordia nulla discernat; & in tentationibus constitutis fratribus præbeamus auxilia: non ut ipsi nobis tentamenta per fœminas procuremus, sed ut tentamentorum magis pondera sublevemus; cum sciat quale sit sanctitatis jugum, quod vix singulare portetur. De quo non solum ipse, sed & Dominus noluit certum definire præceptum, dicens: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Et iterum; Qui potest capere, capiat. Si ergo difficile singulariter magnitudo istius ponderis toleratur; quomodo tolerabitur, si geminatis ponderibus prægravetur? Et si singulares pene omnes vix durant carnales insidias sustinere; quid faciunt illi, qui ex utroque latere gladiis impendentibus non cunctantur incumbere? Plus dico. Si mariti & uxores desideria conjugalia quotidie gerentes, sibi non sufficiunt; quid agunt illi qui ad augendas impugnationes fœminis sociantur? [6] Ex improviso vel transeunter ad horam fœmineus aspectus occurrens, velut sagittas alienis oculis jactat. Quando libera non est simplex reverentia; quid illic geritur, ubi libertatis sumit mulier in contubernalitate constantiam? quando in domesticis negotiis nunc lacertos ac femora lanificis operibus nudat, nunc æstuans detegit membra, nunc fatigata jactatur, [7] aut in usu aliquando dissolvitur; nunc blanditias exhibet, & quod est venenosius super cuncta psallere delectatur, aut canere? Cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem. Contra quam Solomon sic nos cautos efficit, dicens: Cum cantatrice noli assiduus esse, nec audias illam, ne forte dispereas in efficacia ejus. Taceo reliqua, quæ magis pudenda sunt quam dicenda: solum hoc dico, in dolore vel in ira mulierem frangi conspicere, jam non est sine mulcedine. Quid dicimus si videas jucundantem, aut quod est deterius blandientem? Semel dixerim, omnis inconveniens sodalitas mulierum, gluten est delictorum, & viscum toxicatum, quo diabolus aucupatur. Incongrua est sodalitas fœminarum: quarum sodalitatem ita nos rursum Solomon docet in omnibus præcavere: Cum aliena, inquit, muliere ne sedeas omnino, & ne alterceris cum illa in vino, ne forte declinet cor tuum in illam, & sanguine tuo labaris in perditionem.

Postremo si animum nostrum confidimus in hac communitate durare semper, vel illud apud nos debet esse suspectum; ne ipsæ quæ nobiscum conveniunt, in nos ipsos forsitan moveantur, aut in alteros amores præ rapida ætate incitamentis furialibus stimulentur, & erit nobis causa aut quod pejus est, sine causa ut fornicatio nos maculet aliena, apud quos suggeritur ceteris occasio lupanaris; & crimine alieni reatus absorbebimur, cui nos ipsi suborna-

[1] *Senectute quidem dignus.*] *Pamelius ait*, Adjicimus *quidem*, ex vet. cod. Nam legitur in Maccabæis.

[2] *Quinimo consummatus.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic lego cum Morelio pro *qui minimo*. Quia supra hanc vocem habuimus eadem significatione, & consentiunt vet. exc. cod. & Remboldus.

[3] *Certe etiam soli cuicunque.*] *Pamelius ait*, Adjicio ex iisdem *soli*.

[4] *Hemetritæo insanabili laborare.*] *Pamelius ait*, Hemetritæus febris est juxta Remboldum, tertiana una & dimidia.

[5] *Sed quisquam.*] *Pamelius ait*, Omisimus voculam *si* interjectam juxta cod. vet. & Remboldum.

[6] *Ex improviso vel transeunter.*] *Pamelius ait*, Antoninus *in transitu*, sed illud bis terve infra repetitur.

[7] *Aut in usu aliquando dissolvitur.*] *Pamelius ait*, Remboldus legebat *in risu*, pro quo Erasmus rectius *in risum*: sed illud habet vet. exc.

bornamus immunditiæ lenocinium. Propter quod Apostolus Paulus de similibus ita nos instruit, dicens: Si propter escam frater tuus scandalizatur, jam non in caritate ambulas. Noli esca tua illum perdere, propter quem Christus mortuus est. Et iterum: Bonum est non manducare carnem, neque bibere vinum, [1] neque ostendere in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Et alio loco: Hoc, inquit, judicare magis, ne ponatis offendiculum aut scandalum fratri. Et de semetipso sic ait: Propter quod si cibus scandalizat fratrem meum, jam non manducabo carnem in æternum, ne fratrem scandalizem. Cum ergo nos pulsat conjunctionis hujus molestia detestabilis; & si adulteros non potest facere, facit tamen pejores adulteris & incestis. Quis enim cordis alterius scrutator qualitatem uniuscujusque perpendat; & pro altera persona contra Satanam repugnator, circa Deum vero idoneus fidejussor esse præsumat? De semetipso demens est, qui aliquid pollicetur, ne dicam si etiam pro fœmina sponsionem ponere videatur; cum Paulus Apostolus sic de se pronunciet, dicens: Non quia jam accepi, aut jam justificatus sum, aut jam perfectus sum: sequor autem si quomodo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo. Fratres ego me non arbitror comprehendisse: unum tamen, posteriora quidem oblivifcens, ad ea quæ sunt ante pedes, ad regulam sequor, ad palmam supernæ vocationis Domini nostri Jesu Christi. Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus. Mihi, inquit, pro minimo est, ut à vobis judicer, aut ab humano die; sed neque meipsum judico, qui autem judicat me, Dominus est. Et alio loco: Beatus, inquit, qui non judicat semetipsum, in quo probat alium. Quamvis ergo nos nec de nostra stabilitate certum aliquid habeamus, qui sine cessatione concutimur, inter fluctus seculi sustinentes procellosos incursus: tamen si alicui tanta fiducia est de immobilitate propriæ firmitatis; saltem sollicitus reformidet, ne ipse sit scandalum visibus alienis, sed terreatur voce Domini comminantis: Væ, inquit, huic mundo ab scandalis: veruntamen væ homini illi per quem scandalum venit. Si has Domini comminationes religioso corde metuimus & veremur, plus de aliis quam de nobis extimescamus periculum nostrum, qui mutuis [2] (ab Apostolo Paulo) utilitatibus obligamur: Non quæ sua sunt, inquit, singuli cogitantes, sed quæ aliorum. Et iterum: Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.

Sed aliquis arripiens de ipso Paulo quod opponat: Unusquisque, inquit, vestrûm pro se rationem reddet Deo: & unusquisque suam sarcinam portabit. Qui non vult ergo pro altero reddere rationem, nec caussis ejus, nec negotiis debet particeps illicitus interesse: & qui liber vel immunis circa sarcinas alienas conatur existere, nihil alienum contraria conditione teneat infra se. Nam necesse est ut rationi alterius subjiciatur, qui negotium tractaverit alienum. Oportet eum damno perstringi vel dispendio sarcinarum, apud quem sub intuta custodia fratris sarcinæ perierunt; quia quicquid in domo nostra sub minus idonea tutela perditum fuerit, aut latrones effregerint, nostrum est, & à nobis exigetur quicquid per inertiam nostram male commissum custoditur. Tunc vero ab invicem liberi sumus, si nihil apud nos de re alterius reservetur.

Forsitan aliquis dicat: Ergo nec ad domum orationis debemus pariter convenire, ne aliquis aliquem scandalizet. Hæreticæ professionis est ista contradictio calumniosa, quæ de bonis præscribit, ut asserat mala; & de sanctitate præjudicat, ut immunditiam subtiliter introducat; de licito calumnias facit, ut obtinere illicitum possit. Propter quod Apostolus Paulus hæresi huic ante præscribit, dicens: Veruntamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in Domino. Absit, absit, ut ubique fœminæ præscribantur, aut ubique permissio tribuatur. Habent loca sua circa maritum, circa filios, circa fratres, circa parentes, circa servos; & in domo orationis tantummodo juxta cunctos clericos. In mansione autem una, sine cognatione competenter non habent socios. Hæc est libera quæ stat. Stare vero non potest quicquid inclinaverit libera, dicente scriptura: Non declinabis in dextram, neque in sinistram. Et Dominus in Evangelio: Quod amplius est, à malo est. Disce nunc temperantiæ modum, qui per licentiam quæris excessum. Ama fœminas inter sacra solennia, & odio habe in communione privata; si vis Solomonis tenere doctrinam: Tempus, inquit, amandi, & tempus odiendi.

Tunc ergo cavenda sunt fœminæ participia, quando geritur carnalium curarum continua unanimiter frequentia: quoniam inter curas suas caro semper incitamenta cupidinis provocat; & illic parit fomenta peccandi, ubi pertractans commoda sua temporalis vitæ cogitationibus senserit paululum relaxari; sicut Solomon asserit, dicens: Deprimit terrena cogitatio sensum multa cogitantem. [3] In conventu vero sacrorum, ubi spiritus dominatur, ancilla semetipsam cognoscens, perdit suæ voluptatis usum; perdit & luxum dum tractantur cœlestia, dum celebrantur sancta mysteria; tota humanitas occupatur, ubi non humana, sed divina sunt omnia: ubi veneratio vel tremor & terror incutitur; animis universis sepulta est perfecta substantia carnalis. Inter ipsa fere carnis mercimonia multi voluptatem corporis negligunt, scilicet quando à legionibus exercitia meditantur armorum, aut crepat litibus forum, aut resonant literis auditoria, aut negotiatores commerciis instanter incumbunt, aut artifices in artificia ipsa propensi sunt: quanto magis ubi non carnale opus hominum, sed spiritale geritur angelorum? Nihil illic impugnationes possunt, ubi & ipsi dæmones cedunt; & nulla sexus alicujus permittitur considerari distantia, ubi nec ætas, nec dignitas, sed sola æqualitas regnat: atque ut plenius dicam, omnes illic tales sensus accipiunt; ut & ipsa conjugalitas ignoretur, ubi Christus loquitur, auditur, attenditur, & per omnia & in omnibus solus est totum, testante Apostolo & dicente: Ubi non est, inquit, Judæus & Græcus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, masculus & fœmina, servus & liber, sed omnia & in omnibus Christus. Hunc plane conventum gloria est celebrare cum fœminis, in quo nulla est discretio qualitatis, ubi tantum licet omnes æquare sine aliqua differentia: ut nec in ipso baptismate cujusquam nuditas erubescat, ubi Adæ & Evæ renovatur infantia; nec exponit, sed potius accipit tunicam.

Quod si & illic sit aliquis diabolo pejor, qui fœminarum aspectibus feriatur; de nullo tamen congregatio vestra culpatur, quæ propter cœlestia, non propter ter-

[1] *Neque ostendere.*] *Pamelius ait*, Non est istud hodie apud Apostolum.

[2] *Ab Apostolo Paulo.*] *Pamelius ait*, Erasmus *testante Apostolo*, at illud arridet quia est in vet. cod.

[3] *In conventu vero Sacrorum &c.*] *Pamelius ait*, Pulcher locus pro Sacris Ecclesiæ; quippe ubi dicit tractari cœlestia, celebrari sancta mysteria, opus spiritale angelorum geri, ea Dei præcepta nos congregare & colligere.

terrena colligitur. Veruntamen si quis illic luxuriosis obtutibus fuerit, nullo modo alterum lædit, qui non ad hominem, sed ad Christum pro salute processit. Quinetiam de suis contradictionibus contradictores excludam, ut non meis, sed suis propositionibus cedant. Si inter festa sancta potest communis conventio scandalizari, ubi tentator ipse diabolus tremuit; quis illic stabilem se esse promittit, ubi tentator audenter occurrit? & si illic periclitamur, ubi Dei præcepta nos congregant, quid agimus ubi Dei jussa nos separant? & si turbamur illic, ubi Dei voluntate munimur; quanto magis ubi non solum diabolum, sed etiam Dominum habemus adversum? Cum sacrosanctis enim jussis nobis divina protectio ministratur, sicut Esaias ait: Legem, inquit, in adjutorium dedit; sine jussionibus vero divinis nullum potest esse præsidium.

Aliud est quod Deus imperat facere, & aliud voluntati ejus obsistere: cujus ita sunt mandata servanda, ut si aliquid jusserit quod secundum homines injustum esse videatur, justum credatur & fiat; & si justum jusserit, justum reputetur & fiat: [1] cum sine justitia non potest esse quod mandat, qui potens est injustitiam justificando vocare justitiam, & justitiam reprobando injustitiam probare transversam, cujus voluntas est sola & vera justitia. Si enim totum quod gerimus, ad hoc tantummodo gerimus, ut Domino placeamus; profecto hoc solum erit justum quicquid voluerit, & jusserit, & probaverit Deus cui placere gestimus. Nam cum servi non possint à semetipsis scire quid suis dominis placeat, nisi dominorum sequantur imperia; & utique homines hominum similium sibi non valeant voluntates agnoscere, nisi acceperint quod observent: multo magis mortales nesciunt immortalis Dei justitiam comprehendere, nisi ipse justitiarum suarum dignetur indicia demonstrare, sicut Solomon approbat, dicens: Quis enim hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus? [2] Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ providentiæ nostræ. Corpus enim quod corrumpitur, aggravat animam: & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt invenimus cum labore: quæ in cœlis autem sunt, quis investigabit? Sensum autem tuum quis scit, nisi tu dederis ei sapientiam, & miseris Spiritum sanctum de altissimis? Et si correctæ sunt semitæ eorum qui in terra sunt, & quæ tibi placent, didicerint homines, & per sapientiam sanati sunt: ambulantes in tenebris sibimetipsis lumen non possunt ostendere, nisi ultroneum seipsum non videntibus offerat lumen. Ita humana cæcitas ad Deum non dirigit viam, nisi ipse lucernam legis ostendat. Unde David sic loquitur, dicens: Lucerna est, inquit, pedibus meis verbum tuum, & lux semitis meis. Et iterum: Præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Hoc est ergo luciferum quodcunque fuerit à Deo intimatum: & hoc Deo dignum, quod ipse Deus voluntati suæ fatetur acceptum, ut exerceat per omnia dominatum. Alioqui nec nos servi adscriberemur, nec ipse Dominus haberetur; si secundum voluntatem nostram permitteremur impendere servitutem, & arbitrio nostro non Dei eligeremus exercitamenta justitiæ. Tales Paulus Apostolus vanificat, dicens: Ignorantes, inquit, Dei justitiam, & suam volentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Tollantur nunc è medio ambages istæ tam vanæ, & querimoniæ inaniter calumniosæ. Ad spiritales actus cum fœminis, Deo juvante, non metuimus adunari, qui per Dei jussionem justitiam nos credimus operari, ex qua nobis scimus munimenta supponi. Privatim vero, continentibus quamplurimum clericis & virginibus, hospitia separanda sunt: quia quod Deus iniquum judicat, justum esse non potest. Contubernium tamen etsi nulla in ipso contubernio turpis consuetudo noscatur, accendit; quia impossibile est integritatem ad victoriam pervenire, quæ contendit contra Dei jussa pugnare. Quantum enim lex obedientibus suggerit adjutorium, tantum inobedientibus incitat peccatum, dicente Apostolo: Virtus, inquit, peccati, lex. Qui nos ergo jussit ut in sacris suis cum fœminis triumphemus, ipse jubet ut privatim pugnas fœmineas caveamus.

Sunt equidem necessitates aliæ, quæ nos quoque privatim fœminas videre compellant, sed etiam ipsæ divini operis vel præcepti imperant efficaciam, ut visitemus, ut solatia præbeamus, ut hortamenta vitalia salubriter intimemus: nec tamen & in his officiis minor cura agenda est pro moribus nostris, ut clarescant in nostra operatione indicia puritatis. Severitas non desit, quæ sub clerico fœminam possit astringere, [3] ut ipsam consolationem nostram suscipiat cum tremore, & ita sentiat visitationis affectum, ut clericum veneretur. Ac ne tardius sit evagari per singula, totum quicquid agimus, honestum esse potest, si semper in nobis signa honestatis eluceant: sicut Paulus Apostolus universa complexus est, dicens: Omnia vestra honeste fiant. Et iterum: Sicut præcepimus, inquit, vobis, ut honeste ambuletis. Non bene succedit quidquid agitur passim: & sanctum non est quod geritur sanctum, nisi sancte quod sanctum est peragatur, sicut Solomon asserit, dicens: Qui enim custodierint juste justa, justificabuntur. Sinceriter ergo sinceritas ipsa servanda est; [4] & omne quod voti est, etiam in actu signandum, ne aliud vota commendent, & aliud actus insinuent. Undique probanda est institutio voluntatis, & undique consummandus est cursus uniuscujusque certaminis; ne minus sit aliquid ad triumphum, si non plenius dimicetur. Hinc Paulus Apostolus introducit documenta certaminum: Sed & qui in agone, inquit, certat, non coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Et iterum: Nescitis, inquit, quoniam qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accepit bravium. Sic currite, ut comprehendatis. Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, vos autem incorruptam. Plenitudo est ergo sanctitatis, [5] & palma perfecta, ut ex omni parte secum non habeat quod recuset; ne quod profitetur odisse, tenendo videatur amare.

Quod si aliquis dicit: Captivum teneo adversarium meum, cui semper insultem, videat ne forte adversus eum

[1] *Cum sine justitia non potest esse.*] *Pamelius ait*, Phrasis est auctoris. Vetus exc. & Remboldus legunt *sine victoria*. Sed non placet.

[2] *Cogitationes enim mortalium.*] *Pamelius ait*, Recte sic Gravius & Morelius, pro eo quod alii *cogitationes immortalium*. Nam sic habet liber Sapientiæ, quam Solomonis titulo citat, quomodo & paulo post librum Ecclesiastici.

[3] *Ut ipsam consolationem nostram suscipiat.*] *Pamelius ait*, Vetus excusus ac Remboldus, & hoc & sequentia plurali numero legunt, sed præcedit *fœminam*.

[4] *Et omni quod voti est.*] Confirmatum hinc votum tacitum castitatis adnexum cœlibatui clericorum, de quo paulo post apertius.

[5] *Et palma perfecta.*] *Pamelius ait*, Hinc apparet atque etiam legi debere: *unus accepit palmam*. Sicut ubique legit Cyprianus.

cum captivus incipiat prævalere. Nunquam securus cum thesauro latro tenetur inclusus: nec intra unam caveam habitans cum lupo tutus est agnus. [1] Ipse se voluit superari, qui hostem proprium in suas portas induxit; & intestinum gladium sibi ipse supposuit, qui locum habitationis suæ adversarii ingressibus reservavit: & qui fretus est conversari cum scandalo, [2] sine causa dicit: Pacatus esse volo cum diabolo; contra Apostolum dicentem: Nolite locum dare diabolo. Omni ergo modo muniendus est locus, ubi fuerit thesaurus absconditus, ne per unam cavernam totum parietem latro suffodiat. Nam si deforis expugnans vix muris expellitur; quantum valebit si intra muros acceperit habitaculum? Et si illi qui contra eum claudunt, aliquotiens ab eodem capiuntur; quanto magis ille, qui ultroneus illi patefecerit ingressum, decipitur? Cum dicat Solomon: Si justus vix salvus fit, injustus ubi parebit? Omnes ergo rimæ, ne dicam portæ, claudendæ sunt, ne per unum foramen castra omnia penetrentur: & universa componenda sunt munimenta, ne per modicum non munitum tota civitas ruat, sicut Solomon repetit, dicens: [3] Qui spernit modica, paulatim cadet.

[4] Fit studio autem hujus perversitatis arbitror, ut à clericis ad communitatem fœmina magis quam masculus eligatur. Numquid tantum mulier utilior est commodis clerici, quantum prodest masculus continens, vel puer masculo continenti? Aut ipsa erit decens utilitas, quam indecens communitas facit? Et ubi erit quod Solomon ait: Omne animal diligit simile sibi? Et iterum: Volatilia ad sibi similia conveniunt. Sed & si fœmina utilior existimatur, non oportebat carnalia emolumenta præponere utilitatibus spiritalium commodorum: & expediebat qualemcumque virum inutilem sustinere pro existimatione munienda, [5] quam bonos effectus mulieris cum existimatione turpissima. Quod Solomon comparat, dicens: Melior est, inquit, iniquitas viri, quam benefaciens mulier. Artificialia sunt itaque semper diaboli veneficia, quibus ingenium suæ calliditatis exercens, sanctimoniæ deditos dolosis commoditatibus juvat ut perdat: & inter continentes quasi necessaria emolumenta mutuis adjuvaminibus subministrans, [6] agit prius masculum & fœminam pariter conversari; ut postquam inseparabiles fecerit per alterutra solatia, possit occidere dantes simplices animos ad castitatis vota servanda: & impugnationis suæ arma subducens interim, quasi placidus fautor suggerit sanctitatis argumenta, donec diutius inter ambos inimicam nutriat concordiam. Facit affabiles sibi invicem & deservire, & assentator infestus impedimenta removens universa, commodis eorum gaudet efficaciam commodare; ut tota eos sibimetipsis necessitate commendans, exhibere eos possit in alterutrum solita consolatione pendere. Non vult eos in aliquo impedire, ne separet tam spiritaliter quam carnaliter. Inconcussos efficit vivere, ne ipsa societatis initia immaturo tempore fœdera cœpta conturbent. Usque adeo illos videntibus cunctis ad perfectum sanctitatis invitat, fovet, sublevat: ut Dei esse computent beneficia ipsa contraria, quibus inducuntur ut pereant; nescientes nunquam Deum juvare quod vetat. Quibus in tantum diabolus blandiens securitatem præparat sanctimoniæ, ut conjunctos se magis æstiment quam disjunctos, immobiles circa libidinem perdurare: quos cum omni tranquillitate deducens, nullis procellis aut fluctibus inquietat; & velut in medio mari minus cautos inducit relaxare vela, nec quærere gubernacula, ut subita tempestate concitatos, naufragos ex insperata commotione submergat. Hanc primo exhibet lenitatem, ut duas naves oblectet ad invicem convenire; quas cum fecerit junctas, repentinis turbinibus [7] in semetipsas elidere possit & frangere: & his utitur blandimentis, ut subtractis omnibus jaculis compescens adversa, suggerens prospera, tamdiu sopitum [8] ignem sine ullis flammis occultet, donec duas faculas jungens, simul ambas accendat: & tamdiu cessat sævitiæ suæ tela supponere, donec sicut peritus venator quos occisurus est, laquei sui vinculis alliget. At ubi indissolubili catena devinctos adstrinxerit; velut lanista protinus duos gladiatores adversus invicem compellit armari; & subinde stimulans membra, statim gladios aptat, statim succendit insaniam, & vulnificos amplexus impingens, utrumque simul uno ictu mortificat. Sic explicat quod ante præstare videtur, sic de simplici caritate amorem conflat illicitum, sic per sanctitatem sibi inducit interitum; dum contentus est cedere, sic valet fortius occupare; [9] & dum summissus patitur semetipsum præbere devictum, sic plenius devincere gloriatur. Cujus versutias Paulus Apostolus sic intelligit, dicens: Non enim ignoramus, inquit, astutias ejus. Male itaque in hac participatione pacati sunt, qui ad bella pacificante diabolo perducuntur, & non bene in sanctitate proficiunt, quibus ad detrimentum profectus ipse inimici artificio subornatur; nec recto cursu moliuntur continentiæ scalas ascendere, quos ut de alto præcipitet, elaborat ad culmen adversarius protelare. Sed necesse est caducis lapsibus elidantur, qui viam lubricam tenuerunt, de qua Solomon sic prædicat, dicens: Est via quæ videtur apud homines recta esse; novissima autem ejus veniunt in profundum infernorum.

Sed aiunt: Si de hac conjunctione clerici denotantur; notandi sunt etiam sancti plerique nobiscum. Sicut Helias, qui mansit apud viduam: sive Apostoli, qui mulieres secum comites circumducebant: ut Joannes, qui matrem Domini assumsit, eodem Domino delegante; aut ipse Dominus, cui de suis facultatibus alimenta præstabant aliquæ mulieres religiosæ, cui etiam Martha ministrabat ad mensam, & qui singulariter locutus est ad puteum sedens cum alienigena muliere Samaritana, vel cui recumbenti fœmina lacrymis pedes lavit, & capillis extersit. Callidi argumentatores & jurisperiti fallaces: qui dum cupiunt prævaricari [10] controversias actionesque causarum, etiam

[1] *Ipse se voluit superari.*] *Pamelius ait*, Vet. exc. & Remboldus *penetrari*.

[2] *Sine causa dicit.*] *Pamelius ait*, Vet. exc. *non dicit*: sed prius placet.

[3] *Qui spernit modica, paulatim cadet.*] *Pamelius ait*, Erasmus, male, *cadit*; nam prius habet Ecclesiasticus.

[4] *Sic studeo autem*, &c.] *Pamelius ait*, Hoc Erasmo placet pro eo quod erat, *arbitrio*. Legendum videtur, *fit studio*.

[5] *Quam bonos effectus mulieris.*] *Pamelius ait*, Erasmus *affectus*, minus recte.

[6] *Agit prius masculum & fœminam*, &c.] *Pamelius ait*, Remboldus omiserat *conversari*, & Erasmus legebat *adjicit*, illud vero habet vet. exc.

[7] *In semetipsas elidere.*] *Pamelius ait*, Censeo legendum *illidere*.

[8] *Ignem sine ullis flammis occultet.*] *Pamelius ait*, Recte sic Morelius & Gravius cum vet. exc. & Remboldus pro eo quod alii *occultat*.

[9] *Et dum summissus.*] *Pamelius ait*, Adjicio *dum*, & vet. exc.

[10] *Controversias, actionesque causarum.*] *Pamelius ait*, Genuina quoque est hæc lectio, & Remboldus pro eo quod reposuit Erasmus: *controversas actiones, quæ causarum.*

etiam ipsa jura transvertunt; & cum nolunt competentibus coerceri jussionibus legum, ad illudendos judices inconvenientibus exemplis velut similes conjecturas juris objiciunt: qui per Solomonem ipsius legis sagacitate produntur: Peccator, inquit, homo evitat correptionem, & ad voluntatem suam invenit comparationem. Tales ergo non per orationem, [1] sed per correctionem potius revincendi sunt, ut non ante interpretatis orationibus instruantur, quam admiserint quod ad defensionis solatium repererunt; sicut nos adversus hujusmodi homines Solomon edocet, dicens: Noli, inquit, respondere insipienti ad ipsius insipientiam, ne similis fias illi; sed responde insipienti contra ipsius insipientiam, ut non videatur sibi sapiens esse.

Revera magni homines qui se comparant sanctis, & eximia conversatio nostra, quæ Prophetis vel Apostolis videatur æqualis. Ad occasionem luxuriæ nostræ in perversum sanctos volumus imitari; [2] & in ceteros actus vestigia justorum nolumus sequi. In quibusdam infirmos nos excusamus ad imitanda facta majorum; & in aliis nos æquales majoribus protestamur: cum Helias ipse in angustia constitutus, imparem se patribus suis ante Deum fateatur. Numquid, inquit, melior sum patribus meis? Hoc Helias de antecessoribus suis in infirmitate sua cogitur exclamare: & nos Heliæ vel Prophetis, & Apostolis, & Domino virtutem nostram non dubitamus æquare? [3] Video plane sic apud vos calcari avaritiam, sicut Apostoli propria cuncta dimiserunt. Video crapulam & ebrietatem sic vestris conviviis abesse, sicut Apostoli nihil habentes frequenter coacti sunt esurire. Cognosco taliter in nobis jejunia, sitim, famem, nuditatem propter instantiam doctrinæ solius ubique pollere, sicut in Apostolis legimus triumphasse; & approbantur apud nos eadem exercitia fervere virtutum, quibus Apostoli omnia vitia tremuerunt. Plane quadraginta dierum jejunium Domini meditamur, & orationes excubiasque quibus ille per solitudines etiam nocturna silentia rumpebat. Numquid similes agones frequentamus contra luctamina vitiorum, & sic agimus rigore, austeritate, vigiliis, passionibus, labore, necessitate, afflictione, abstinentia, quibus peccata calcantur, ut nemo de nobis mali aliquid suspicetur? Per quæ Paulus Apostolus conscientiam suam innotuisse omnibus gloriatur: In omnibus, inquit, commendantes nosmetipsos quasi Dei ministros, in sustentatione multa, in pressuris, in tentationibus, in tribulationibus, in angustiis, in plagis, in custodiis, in carceribus, in seditionibus, [4] in invocationibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in bonitate, in Spiritu sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ à dextris & à sinistris. Ad has imitationes infirmi sumus; & ad mulieres circumducendas possibilitatem nobis comparandæ imitationis adsciscimus: quod si etiam cuncta illorum quisquam se implere jactaret; me tamen nullius suadela poterat inclinare, ut alios nunc Apostolos crederem, contra Apostoli Pauli professionem: Numquid, inquit, omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetæ? Si Christus seipsum comparare ausus est Deo, qui ait: Pater major me est: aut si Apostoli coæquare semetipsos ausi sunt Christo: nos hodie Apostolis æquales facit consimilis fortitudo. Misera humanitas in hac æqualitate non times fulminari, quæ de filio Dei, aut de filiis tonitrui, non cunctaris peccatis tuis exempla velut similia mutuare? Cum superbiæ sit elata jactantia, etiam minimis Ecclesiæ quemquam comparabilem velle conscribit, cum Paulus moneat & dicat: Alter alterum superiorem sibi existimantes. Et inferius addidit, dicens: Hoc sentite de vobis quod & in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.

Minus itaque de nostris viribus sentiendum est, nec fortitudini sanctorum nostra infirmitas comparanda est, sicut nobis Apostolus Paulus de semetipso magisterium proponit, & dicit: Non enim audemus, inquit, comparare nos aut conferre quibusdam qui seipsos commendant, sed ipsi in nobis ipsis nosmetipsos nobis commendantes: non supra mensuram gloriantes, sed ad mensuram gratiæ, quam nobis mensus est Deus. Etenim contemplamur quod iterum dixit: Plus ab illis omnibus laboravi, nihil melius, nihil aptius mihi proponitur, unde vincam, nisi ut de ipso de quo mihi præscribitur, ego ipse præscribam. Certe plus omnibus ipse laboravit, & tamen ad mulieres circumducendas collegas suos imitari contremuit, ne se ad interitum subjiceret tentationi carnali. Unde ipse rationem sic reddidit, dicens: Ego, inquit, sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem cædens, sed affligo corpus meum & in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans, ipse reprobus inveniar. Huic ergo te compara, qui Apostolum jactas; & ex ipso disce quid metuas, qui clamat & dicit: Oro vos imitatores mei estote. Noluit itaque de mulieribus circumducendis habere fiduciam; qui non ignorabat quantum aliæ virtutes ab aliis virtutibus differant, & aliam claritatem solis, & aliam lunæ, aliam vero stellarum, de charismatibus Ecclesiasticis similitudinem comparans intimaverat. Sed nos contra de Apostolica nobis coæquatione blandimur, non intendentes penitus quid Apostoli & sancti omnes invicta virtute gesserunt, & difficilem rumpere quærimus viam, cum per facilia planior sit nobis apposita; contra Solomonem dicentem: Non te credas, inquit, viæ laboriosæ, ne ponas animæ tuæ scandalum. Nec ullus considerat, quoniam unus securus in lubrico graditur, & alius qui impar est, labitur: [5] unus per rupes cursu montes ascendit, alius si se coartavit, cadit. Uni contingit per tempestates navigia feliciter explicare, & alteri talis felicitas non potest evenire; quod [6] Paulus Apostolus decernit, dicens: Unusquisque, inquit, proprium donum habet ex Deo, unus quidem sic, alius vero sic.

Sed qui mihi de sanctorum exemplo præjudicant; [7] quid aliud exemplum nolunt contemplari, quod metuant: [8] & qui Apostolis coæquari contendit, quare non magis Presbyteros adulteros apud Danielem ad formidinem sibimetipse proponit? Hæc autem non ideo propono, ut quasi Apostolorum imitatoribus contradicam, sed ut illos confundam, qui se sanctis exæ-

[1] *Sed per correctionem.*] *Pamelius ait*, Placet & ista pro *correptionem*.

[2] *Et in ceteros actus.*] *Pamelius ait*, Etiam hæc pro *inter*.

[3] *Video plane sic.*] *Pamelius ait*, Et hic & paulo post adjecit negationem *non*, Erasmus; sed non est opus. Est enim Ironia, sicut & in eo quod sequitur *cognosco &c.* Idem est judicium de his adjuncta ab illo negatione, ad illam sententiam, *si Christus seipsum &c.* præsertim si legamus cum illis *facit* pro *faciet*.

[4] *In invocationibus.*] Voces nonnullæ hic redundantes è margine videntur in textum irrepsisse.

[5] *Unus per rupes.*] *Pamelius ait*, Vetus exc. & Remboldus *ripas*.

[6] *Paulus Apostolus decernit, dicens.*] *Pamelius ait*, Adjicio *dicens* ex vet. exc.

[7] *Quid aliud exemplum nolunt.*] *Pamelius ait*, Ex eodem cum Morelio lego sic, pro *volunt*.

[8] *Et qui Apostolis.*] *Pamelius ait*, Solus Manutius *Apostolicis*.

exæquent. Nec nego ipsos esse sectandos, quos doctores accepimus cuncti; sed adversus eos contendo, qui cupientes ad mala sua bonorum historias depravare, legem Dei sibi æstimant suffragari; sicut omnes qui perire festinant, & sub obtentu sanctorum dedecora sua volunt esse celata, ut sub imitatione majorum contraria quæque committant; quos Apostolus Paulus prodit & publicat, dicens: Quod autem facio, & facturus sum, ut amputem occasionem; eorum qui volunt occasionem; ut in eo in quo gloriantur, tales inveniantur quales & nos sumus. Nam & hujusmodi pseudo-Apostoli sunt operarii dolosi, transfigurantes se in Apostolos Christi. Hoc addunt ad cumulum perditionis cumulandum, ut bonos infament, quorum exemplo utuntur ad malum; quibus utile esset satis & salubre, si cujuscumque historiæ seipsos magis crederent non intellexisse rationem, quam aliquid inhonestum arbitrarentur in lege: quos Apostolus Paulus corripit & confundit, dicens: Non intelligentes neque quæ loquuntur neque de quibus affirmant. Et iterum: Si quis putat se scire aliquid, necdum cognovit quemadmodum eum oporteat scire. Vacant itaque præjudicia petulantium, quos ingenia suæ perversitatis errabunda transducunt; & quærunt competentes suis sensibus historias quas exponant, qui male agentes mutuant legalia patrocinia. Bene agentibus bona sunt omnia, quæcumque scripta sunt, qui benedicta bene suscipiunt; sicut Paulus Apostolus pollicetur: Scimus quoniam bona est lex, si quis ea legitime utatur.

Obtinuimus confundendo contradictores. Convertamur subinde eosdem quos vicimus insuper erudire, ne aut ut sanctos remanere patiamur in crimine, aut ignari deputemur in reddendo rationem, ut publice victi pœnitentiam gerant: aut si noluerint, nos expunximus quod ad nostram pertinet diligentiam; ut quomodo satisfecimus supradictæ sententiæ Solomonis, ita satisfaciamus Paulo Apostolo concionanti: Servum, inquit, Domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, cum omni modestia corripientem eos qui resistunt veritati; ne forte det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captivi tenentur secundum ejus voluntatem.

Omne quidquid ab auctoribus nostris gestum est, rationabiliter gerebatur: ut posteris nobis adversus prævaricatores munita undique auctoritas traderetur, propter hæresin amputandam quam superius taxavimus, de assumendis fœminis; quam sive per semetipsum, sive per servos suos Dominus paululum relaxavit, ne nimio rigore in totum Domini fabrica damnaretur; prævidebantur à Domino hæretici qui nuptias auferunt; & [1] quos Dominus junxit, contra naturæ principium, & contra Evangelium separare contendunt. Quibus interdicens jam tunc auctoritas parabatur, ne maritatæ mulieres accidere vetarentur ad Christum, qui in præsentia servierunt. Sed non sine moderamine fuit etiam ipsa permissio procurata, quæ non sibi operabatur quod gerebat, sed ceteris. Nam sic allocutus Dominus Samaritanam, ad horam docuit & recessit, nec defensionem continuandis excessibus fecit. Ad horam quoque Martham passus est ministrantem. Sed quid erat aliud Domino, nisi regni cœlestis prandia ministrare? Numquid sub Domino non fuere convivia? Aut sub majestate ejus erat alius cibus aut potus, quam disciplina tantummodo quæ pascebat? Testante ipso Domino ac dicente: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me. [2] Sic Apostolos mulierum comitatus decebat non ut perderent, sed ut discerent reverentiam, & propter humanitatis exhibendum ministerium sequebantur, sicut in Evangelio de Domino & de ipsis pariter memoratur: Et factum est, inquit, post hæc & ipse iter faciebat per civitates & castella evangelizans regnum Dei, & duodecim cum illo, & mulieres quæ erant curatæ à spiritibus immundis & infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, de qua dæmonia septem exierant, & Joanna uxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ & ministrabant ei de facultatibus suis.

Numquid adhærebant singularibus singulæ, aut indisciplinatæ commorantes, perseverabant illecebroso consortio conversantes? [3] Ubi tota Ecclesia propemodum videbitur, ut non ad convivationes improbas, sed ad discenda bonæ conversationis studia sequerentur. [4] Ideo non inde scribitur, quod nostris convivationibus coæquetur, non risus, non jocus dicitur affuisse. Nec sicut apud quosdam nunc usque assolet fieri, chorus psallentium virginum aures venenosis cantibus asseritur demulsisse. Et ut de Apostolis breviter probem, quantum illis fluxa familiaritas potuit displicere, qui compulsi sunt & de ipso Domino loquente cum fœmina dubitare, nisi eos majestatis notitia probata compesceret, sicut Evangelista refert, dicens: Inter hæc, inquit, venerunt discipuli ejus, & mirabantur quod cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit illi: quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Quid autem loquar accessum fœminæ ad pedes Domini provolutæ, cujus luctus & planctus ad defensionem lasciviæ suæ non erubescunt improbi flagitare? Usque adeo illos propria cæcitas rapit, ut nec de similibus causis audeant reluctari, de quibus Solomon; excæcavit, inquit, eos malitia eorum, ut nescirent sacramenta Dei. Joannes autem matrem Domini suscepisse videtur, sed matrem cujus mores maternum indicat nomen. [5] Tamen non possum & alias Christi matres admittere, nec æquanda est mulieribus cunctis, quæ genuit majestatem. Helias quoque jussus est à Domino relinquere solitudinem & ingredi tabernaculum viduæ. Pro imperio Domini laboravit ut in domo mansisset, cui solitudo solatium præstabat & requiem; occasionem illi Dominus obtulit ad magnalia facienda, ut magis famis tempore tam ipsi viduæ quam pupillis ejus sufficientia tribueret alimenta, qui jejuniis usquequaque afflictus toleraverat indigentiam; & qui missus venerat pasci, pastus quinimo conferens miseris, miserias egestatis fecit excludi. Et hoc non potest cujusquam favere luxuriæ; cum nulla fuerit opportunitas scandali ubi transeunter quod pejus est [6] egestosam habuerit mansionem; quam quicunque hospes effugeret. At hic apud quos hospitatus est, implevit & rediit; qui etiamsi moraretur, suspectus esse non potuit. Qualis illic fuit communitatis effectus, ubi non erat victus? Et qualem ad viduam habuit Helias introitum, cui

[1] *Quos Dominus junxit.*] *Pamelius ait*, Aut sic legendum cum Erasmo, aut cum vet. exc. & Remboldo, *quod Dominus jussit*; prius tamen arridet magis.

[2] *Sic Apostolos mulierum comitatus decebat.*] *Pamelius ait*, vet. exc. *Apostolus &c. docebat.*

[3] *Ubi tota Ecclesia propemodum videbitur.*] *Pamelius ait*, Locus prorsus obscurus. Vet. excusus vero & Remboldus legunt *conjurationes improbrosas*, pro *convivationes improbas*, non recte.

[4] *Ideo non inde scribitur.*] *Pamelius ait*, Hoc ex cod. vet. exc. pro quo Remboldus, *adeo*; Erasmus vero, *ad ea bene describitur.* Morel. *adeo non bene.*

[5] *Tamen non possum.*] *Pamelius ait*, Istud rursum ex illorum utroque, pro eo quod Erasmus *possunt.*

[6] *Egestosam.*] *Pamelius ait*, Sic recte Morelius, Remboldus & vet. exc. quum alii *egestuosam.*

1 *Ami-*

cui fames dedit hospitium? Quisquis es qui te vis Heliæ de commoratione viduæ vocari discipulum, prius solitudinis afflictiones, & quadraginta dierum tolera jejunii exitum, & aut non quæres fœminam, aut non erit qui cum fœmina commoretur, & tamen si valueris tibi serva. Nobis autem in spiritu & virtute Heliæ non alium quam Joannem solum Angelus, & Dominus Christus insinuat.

Pro dolor! dolere cogimur quod docemus; qui usque ad hoc venimus, ut in comparatione fluxorum, de sanctorum tremendis virtutibus disputemus. Parce jam parce, protervitas. Nunquam tibi sancti consentiunt; qui religiosa, modesta, veneranda, pudica, pudorata cum fœminis negotia peregerunt. Aut si adhuc per sanctos cavillationis anfractus contendis exquirere; nos tamen [1] amicos Dei non novimus, nisi ad venerationem tantummodo memorari, quod David docuit, dicens: Mihi autem vehementer honorificati sunt amici tui, Deus. Eant nunc prædones pudoris, & plagiarii castitatis, mulierculis suis exponere molestias querelarum. Apud sanctos nostros non habent omnino suffugium, quibus misceri Ecclesiæ auctoritate Pauli Apostoli prohibetur: Et hos, inquit, devita; ex his enim sunt qui repunt in domos, & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis.

Post hoc edictum utinam confidant sibi Angelorum exempla conducere. Nos jam non valent flectere, [2] qui novimus & angelos cum fœminis cecidisse. Ab ipsis equidem bene patrocinia mutuantur, sed nos nullum Angelum audimus contra Paulum Apostolum: Etsi, inquit, ego aut Angelus Dei aliter evangelizaverit vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Insaniunt prorsus, ardent desiderio fœminarum, quotquot huic interdictioni non cedunt; & obscœnitatibus inhiantes, malunt mori, quam contenti sint à lateribus mulierum aliqua disjunctione divelli: ut ad explendam [3] suæ aviditatis ingluviem etiam puncto temporis non sint sine fœminæ voluptate: & hunc habent in mulieribus fructum, ut in illis semper defixa intentione, desideria satient oculorum, ne vel momentum aliquod transeat, [4] quando indigeant quod affectant. Sic inter eos integritas emoritur; ubi omnis commoratio, sive convivendo, sive commanendo corruptis affectionibus inquinatur. Quos sanctus Petrus Apostolus designavit, dicens: In conviviis suis luxuriantes, oculos habentes plenos mœchationibus, & incessabilibus delictis, capientes animas infirmas. Hos etiam ita Solomon denotat: Abominatio est, inquit, coram Domino defigens oculum. Plane contra, purum oculum testatur se habere Job, qui ait: Et, si oculis consensit cor meum. Verum enimvero ille potest suis oculis obnoxius non teneri; cui nolenti repentinus occursus mulieris scandalum moverit, quod protinus mens quod nolebat expellit. Ille autem commotionem sui visus non meretur evadere, qui apud se scandali materiam tenet, qui vult intentionis suæ affectibus frui, qui affectat habere quod oculis offensionem ingerat, quorum aviditas inexplebilis inter offendicula continua nullo modo potest omnino compesci; quod Solomon approbat, dicens: Infernus & interitus non satiantur, similiter oculi hominum insatiabiles sunt. Et in alio loco: Non satiatur oculus videndo. Et iterum: Nequius oculo quid creatum est?

Hac castigatione non compuncti, divina interdicta nefandæ familiaritatis obstinatione contemnunt, & adhuc insuper de caritate causantur, qui secundum verbum Esaiæ amaritudinem pro dulcedine devorantes, nudam fœditatem velamento boni nominis tegunt; dum apud eos sub falsa dilectione, vera dilectio violatur. Sed exclamat caritas & appellat, tales ego non junxi, falsa altera est quæ me simulando confinxit. Nunquam Dei præceptis obsisto, nunquam fluxis faveo, per me sanctitatem non opto culpari. Calumnias mihi aversa germanitas facit, pericula & ego inter falsos fratres incurri. Succurre meus præco, succurre Paule Apostole, dic testimonium meum, ne quod de me annuncias pervertatur. Finis autem præcepti est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Dilectio deputabitur, per quam sanctitatis injuria criminationibus appetitur? Aut illorum erit sincera fraternitas æstimanda, de quibus filiæ matris Ecclesiæ perducuntur in culpam? [5] Si talis Christiana caritas adnotatur; indubitanter odia meliora sunt, quæ dum separant, neminem maculant. Hæc autem parricidalis dilectio fratres persecutores adunare consuevit, qui libenter patiuntur de suo consortio filias Ecclesiæ fornicarias diffamari, contra caritatem quam Paulus Apostolus docuit, dicens: Dilectio proximi malum non operatur. Egregia probatio caritatis, quæ non tantum noxia germanitate officit proximo, sed etiam subjecta non vult esse præscriptionibus Apostolicæ jussionis. Confundantur assertores dilectionis hujuscemodi, quos judicant illi, qui pro communibus commodis etiam consanguineam deserunt caritatem.

In omni mundo pene totum junctum est genus humanum, & ubique cognatio naturalis alterna peregrinatione discernitur. Possunt parentes, possunt filii, possunt fratres, possunt & ipsi quod plus est conjuges à Deo concessa sibi naturæ vincula disrumpere; & clerici Deo non concedente, insuper prohibente, mulierum nexibus ancillatam non valent recusare caritatem? Optanda semper cognatis absentatur affinitas proximorum; & peregrinari ab extraneis fœminis clerici reluctantur? quibus faciendum fuerat, etiam si peculiare aliquid vel inconsuetum Dominus imperasset; qui ad explicanda impossibilia habent Spiritum sanctum, quem mundani homines non habent. Unde Joannes Apostolus sic admonet, dicens: Filioli vincite illos, quoniam major est qui in vobis est, quam qui in hoc mundo. Nunc vero possibile etiam gentibus (non dicam Christianis) & leve prospicitur, & apud clericos sine ullis effectibus evacuatur; ut parum sit eis Dei mandata despicere, nisi aliud dedecus habeant quod nec sectantur, non dicam vincunt omnium gentium consuetudinem: quibus Dominus per Ezechielem exprobrat & dicit: In legalibus meis non ambulastis, & justificationes meas non fecistis. Sed neque secundum justificationes gentium, quæ sunt in circuitu vestro, fecistis. Pudendum nescio quid dilectio ista significat, quæ extorqueri contra naturam putatur.

[6] Adhuc habeo quid mirari: Cum videam de Christianis plerosque maritos pariter & uxores continentiam desti-

[1] *Amicos Dei non novimus, nisi ad venerationem.*] *Pamelius ait*, Locus insignis pro veneratione Sanctorum.

[2] *Qui novimus & Angelos cum fœminis cecidisse.*] *Pamelius ait*, Etiam hic auctor filios Dei Gen. 6. Angelos interpretatur.

[3] *Suæ aviditatis ingluviem.*] *Pamelius ait*, Vet. exc. & Remboldus *illuviem*, neutrum displicet.

[4] *Quando indigeant.*] *Pamelius ait*, Hoc certe ex illo reposuimus pro *cum*.

[5] *Si talis Christiana caritas adnotatur.*] *Pamelius ait*, Rectius sic vet. exc. & Remboldus, quam alii *advocatur*.

[6] *Adhuc habeo quid mirari.*] *Pamelius ait*, Non placet quod repofuit Erasmus, *quid mirari non valeo*, nisi addatur *satis*. Certe illud habent vet. exc. & Remboldus. Est autem locus de voto continentiæ conjugum.

destinantes, domicilia singularia magis eligere, ut consensu communium votorum sine irritatione præsentiæ & concordante secessu valeant obtinere: & [1] eunuchi nostri non durant sine fœminæ sodalitate dormire? Apud illos amor conjugalis continentiæ amore pensatur; & apud spadones cohabitatio fœminæ nunquam potest habere fastidium. Dicat eunuchorum caritas, dicat, ne forte in hac secessione magis conjugalis caritas peccet; ut Apostoli Pauli consilium videatur conjugibus insinuasse divortium: Tempus, inquit, quod restat, breve est. Reliquum est ut & qui habent uxores, sic quasi non habentes esse nitantur, & qui non habent, quasi habentes esse glorientur. De his ipse Apostolus ait: Gloria in turpitudine ipsorum.

Dilectio est, inquiunt. O dilectio quæ invidet sibi! O caritas quæ cupit se in vituperatione laudari! Grande miraculum, ut virginum caritas virgines faciat velut conjuges credi: & conjugum caritas conjuges faciat velut virgines æstimari. Ecce vera dilectio, quæ in conjugalitate dividit, ut in castitate conjungat. Ecce sancta dilectio, quæ conjugalibus ad communem laudem inducit absentiam. Hi pro certo sese inseparabiliter diligunt, qui ut triumphos sibi inferant, à seipsis discedunt; quibus nec crimen, nec natura, nec lex, nec Dominus, nec Apostolus [2] potestatem unius interdixit aut tulit, sed pro tuendis paribus votis, semota unanimitate absentari caritas quam voverunt, qui nec crimini, nec naturæ, nec legi, nec Domino, nec Apostolo, nec ipsi conjugalitati succumbunt; quos tantum virginitas probrosa condemnat, quantum illos conjugalitas castrata glorificat, quibus sufficiat ad supplicium dedecorosum, quod spadones à conjugibus judicantur. Ad quorum increpationem non tacendi sunt etiam filii Israel, qui apud Esdram uxores & filios contra divina jura susceptos [3] non cunctati depellere, nec contra Domini caritatem conati sunt excusare. [4] Verum fatear, si permittor. Qui nunc pro dimittendis fœminis, alienis adhærent: quid facerent si liberos & uxores projicere jubeantur? Aut quando valebunt pro Christo renunciare cognatis, qui mulierculas non suas præponunt Christi præceptis? Dico eos facilius pro iisdem mulierculis parentes proprios abnegare, quam propter Christum ipsas mulierculas relinquere posse; despicientes quod in Evangelio ipse Dominus dixit: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut fratres, & sorores, & animam suam, non potest meus esse discipulus.

Si de abjiciendis parentibus dubitantes, indigni sunt Christo; quid sibi promittunt, quos contemtores exhibet Christo non parentalis affectio? Ac per hoc illorum meritis evacuantur, quos vident contemplatione Christi nullas personas excipere cognatorum. [5] Nec minus eos, sed pejus etiam illi confundunt, qui metuentes non tantum cum aliena, sed etiam cum sua carne luctari amputatis genitalibus abscedunt. De quibus modo examinationis suspendo sententiam, relinquens alia disputatione promendam. Secundum confusionem spadonum, non dubito meliores asserere, qui nec sibi parcunt quidem, dicam fœminis audent tentamenta porrigere. Respondeant spirituales eunuchi, quis furor in dilectione mulierum, vel quod sit in contubernalitate fœminæ mysterium, ut in perniciem suam alienis membris indulgeant, cum illi sua quoque incunctanter abscindant? Hi confirmatos in se artus abjiciunt; & illi adversariis artubus glutinantur. Hi pro integritate spiritali cum tormento non integri corporis dimicare non dubitant; & illi sine tormento, integri esse sine fœminarum dimidietate detrectant. Sed adversus illos comparatio nulla est facienda de nostris; ne consolentur addicti quibuscunque judiciis Christianis. Pejores sunt & aliqui memorandi, ut major pœna sit à detruncato damnari. Judæos considerent usque hodie pro legis imperio carnis suæ partem circumcisione truncare; & sciant quid mereantur, qui Evangelio jubente, dissimulant circumcisi mulierum præsentia peragere Domini voluntatem, non intelligentes quod ipse Dominus dixerit: Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Puto etiam [6] de Gallis suis nobis Idololatræ exprobranter insultent, qui abscindentes semetipsos libenter excruciant, dummodo cum damno status sui, simulacrorum dissimulationibus pareant. Clerici autem nostri, ad lucrum magis corporis proprii, damnum volunt mulierum secum commorantium sustinere; quas etiam de substantia propria evellere oportebat, si cum illis nasci contingeret, ne comparati idololatris & sacrilegis, erubescerent. De quibus & Dominus contemtores arguit, dicens: Prudentiores sunt filii seculi hujus, filiis lucis. Ergo nostris clericis talium profana devotio est præponenda, quibus cum tantis exitiis amabilia sunt turpia sacerdotia. Clerici vero pro dignitate sacerdotii cœlestis non sanguinem fundunt, non tolerant ferrum, non est aliquod vulnus, non est aliquis cruciatus; sed solus contra Dominum fœminæ tenet aspectus. Sic in fœminas ruunt, sic fœminas amant, ut non sperent manifestari dilectionis suæ quandoque posse impura mysteria; sicut per consimiles eorum turpiter publicata sunt & detecta; quos Paulus Apostolus prævideraţ, jam tunc, dicens: Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, quosdam autem & sua subsequuntur. Similiter autem & facta bona manifesta sunt, & quæcunque aliter se habent abscondi non possunt.

At contra & ipsi dicunt: Nonnulli de contemtoribus nostris similiter fœminas habentes in domibus, martyrium consecuti sunt, ut illorum innocens conscientia probaretur. Nolo mihi martyrio quisquam moveat actionem; quia sæpius & mœchi, & sanguinarii, & ebriosi, & omnium scelerum rei, reperta pugnæ occasione conversi, [7] meruerunt ad martyrii veniam pervenire. Ideo enim martyrium appellatur tam corona, quam baptisma; quia baptizat pariter & coronat. Age nunc, si licuerit quibusdam inviolata fœminarum societate martyrium promereri; sine indulgentia quoque illis martyrium ipsum non fuit, quos reatus pro-

[1] *Eunuchi nostri non durant.*] *Pamelius ait*, Neque hic arridet lectio Erasmi: *& eunuchi dubitant.*

[2] *Potestatem unius.*] *Pamelius ait*, Adjecerat Erasmus *conversationis*, sed superflue.

[3] *Non cunctati sunt depellere.*] *Pamelius ait*, Hoc rursum ex vet. exc. cum Gravio & Morelio, pro eo quod corrupte Remboldus & ceteri *contati*. Manutius vero *contenti*.

[4] *Verum fatear, si permittor.*] *Pamelius ait*, Etiam hæc Morelii & illorum genuina est lectio, pro eo quod Erasmus *fateor, si permittar.*

[5] *Nec minus eos, sed pejus etiam illi confundunt.*] *Pamelius ait*, Mendum cod. Remboldi hic quoque remansit hactenus in excusis, *nec minis eos sed pœnis.*

[6] *De Gallis suis.*] *Pamelius ait*, Galli uti vere adnotavit Remboldus erant sacerdotes Cybeles, à Gallo fluvio sic dicti.

[7] *Meruerunt ad martyrii veniam.*] *Pamelius ait*, Reposuit Erasmus *palmam*, sed quia de peccatoribus loquitur, qui ipso martyrio veniam impetrabant, illud illorum placet.

prohibitæ contubernalitatis non absolvit. Nec innocentes in ipsa innocentia potuit approbare; quibus contemtum legis & conversationis illicitæ fœditatem, & quod est gravius super omnia crimen Ecclesiæ cernitur ignovisse. Etenim noxia est innocentia, quæ sponsæ Christi officit famæ. Et cum Christus agnus innocens, imo ipse cœlestis innocentia, quod est verius, totum se contemserit pro Ecclesia, ut eam sine macula ulla vel ruga redderet illibatam; qualis est clericus cui ad hoc sponsa Christi committitur, ut pro unius fœminæ amore culpari totam Ecclesiam patiatur. Audemus dicere, à Deo patre missus est filius de sinu patris, & regno absens esse duravit, ut Ecclesiam faceret innocentem, & clericus mulieris latus deserere non potest, ne Christi Ecclesiam reddat infamem?

Sed aiunt: In martyrio ignoscitur nobis, sicut indultum est parentibus. Hoc ergo & nos omnes de peccatis nostris confidamus; ut qui agere bene laboramus, inter luxurias evagemur, & discurramus per semitas peccatorum, retinacula dimittamus, & fræna laxemus: Eamus nos quacumque mundus abstulerit, & ubicumque nos diabolus invitaverit, libere fornicemur, invideamus, rapiamus, fraudemus, omnia mala securi committamus; martyrium subveniet & evademus. Sic enim Paulus Apostolus pollicetur: Faciamus mala ut veniant bona: quorum damnatio justa est. Huic martyrio spem tradant, quos mathematici docuerunt habere de crastino præscientiam; has coronas expectent, qui super angelos & Christum per astrologos didicerunt scire tempora, quæ Pater in sua posuit potestate, ut vel tunc recordentur, ante martyrii tempus bene agere debuisse, cum diem Domini senserint sicut furem. Sed credamus super illos martyrium jam jamque pendere. Interim priusquam martyres fiant, legibus subjacent; ut judicio subjiciantur, nisi armis examentur. Audaciæ nefas est, illis adversus auctoritatem Domini parentum personas objicere, quibus ipse Dominus contradictionis hujus abstulit vocem. In legalibus, inquit, patrum vestrorum nolite ambulare, & justificationes eorum nolite custodire; & studiis eorum nolite commisceri, & nolite inquinari. Ego Dominus Deus vester. In præceptis meis ambulate, & justificationes meas custodite.

Sciant nunc ademta sibi esse parentalia patrocinia, qui huc atque illuc recurrentes contradictionum latebras quærunt, ne unquam fœminis careant: & quia undique defensionis suffragio deseruntur, novissimis cunctis argumentis exhaustis, sententiam Pauli Apostoli opitulari sibi opinantur, & dicunt: Tu quis es, qui de servo alieno judices? Agnoscit equidem Paulus Apostolus constitutionis suæ verba prolata; sed constitutionarios & prolatores ipsos ignorat. Illis enim contulit defensionem, qui nullam partem legis impugnant; & ipsis tribuit patrocinium, qui ex voto suo aliquid faciunt, nec quidquam Ecclesiasticis juris impediunt. [1] Jus tractat vivendi, & non edendi; arbitrium uniuscujusque confirmans. De similibus neminem jussit judicari, quæ voluntati singulorum auctoritas divina concedens, in utraque parte faciendi & non faciendi clementer indulsit. Illos autem Ecclesiasticis tribunalibus subdidit, quos [2] transgressores ordinariæ transgressionis nulla impunitas excusavit; ut qui passim (Tu quis es, qui de servo alieno judices?) adversus nos veluti libellum contradictorium proferant, [3] rationabile simul & certum recognoscant quod accipimus ab eodem Paulo Apostolo repulsorium: Præcipimus, inquit, vobis fratres in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut separetis vos à fratribus ambulantibus inordinate, & non secundum traditionem quam accepistis à vobis.

Evasimus opinor tanta ligamina quæstionum, quibus amatores eunuchos amplexus fœminei ligaverunt: qui perversis interpretationibus decreta legalia demutare coguntur; & malunt audiri proponentes vana & fabulosa commenta, quam ipsi quæ vera sunt audiant: quos Paulus Apostolus annunciat, dicens: A veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. Quidquid volunt adhuc exquirant, ut obsistant pro mulieribus veritati. Victoriam non habent, apud quos contra Esdram mulier potius quam veritas vicit. Vos autem, filii carissimi, non tantum persuasione, sed potestate convenio. Tale deliramentum despicite, quorum quæstiones Paulum Apostolum scitis ubique damnasse, sicut ad Romanos scripsit, dicens: Rogo vos, fratres diligenter observare eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, aut dicunt, aut faciunt, & declinate ab ipsis. Sic & Timotheo delegat: noli, inquit, verbis contendere; nihil enim utile est, nisi in subversionem audientium. Sollicite cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium irreprehensibilem, recte tractantem verbum veritatis. Stulta autem & inania eloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum sicut cancer serpit. Atque ut ostenderet, clericis disponendis, ad evacuandas quæstiones quæ sit doctrina conveniens, etiam Tito sic insinuat, dicens: Tu autem loquere quæ conveniunt sanæ doctrinæ, majores natu sobrios esse, prudentes, sanos in fide, in caritate, in patientia sincera. Ergo auditiones simplices obedientia vestra suscipiet, & versipellem contradictionum vitate fallaciam. Purum iter vestris gressibus mundate, & super spinas & tribulos nolite seminare vel calcare, ne bonum semen non possit vobis propter spinæ frutices sanctitatis fructus afferre. Unde Propheta Hieremias sic hortatur & docet, dicens: Nolite, inquit, serere in spinis. Circumcidite vos Deo vestro, circumcidite præputium cordis vestri. Abscindenda sunt ergo de agro nostro cuncta quæ pungere & lacerare consueverunt; ne animus agricultoris in possessione sua malignis sentibus inseratur. Et amputanda sunt omnia nobis, quæcunque igniferi fomitis sulphurantibus flammis scatens fornax ebullientis carnis exæstuat; ne vel tenuis quidem scintilla servata majora conflet incendia. Quod Solomon manifestat, dicens: Ab scintilla una augetur ignis. Avertite occasiones impuras, quibus interiora pectoris penetrantur, ut liquida in vobis perspicuitas honoretur. Contenti estote singularitatem laboriosam pro pudore servando potius sustinere, quam sine labore ad dedecus pervenire.

Contemplamini quid sit populo sancto præesse, & considerate quale sit divinis sacramentis insistere. [4] Alteris placere debent, qui alteris vivunt, & talis convenit cura sinceritatis sacratis, qualia sunt sacra ipsa quibus exhibent officia servitutis; ne circa Dominum offendant ipsi quod tractant, aut circa populum incipiant impedire quod prædicant. Propter quod Pau-

[1] *Jus tractat vivendi & non edendi.*] *Pamelius ait*, Obscurus locus.

[2] *Transgressores ordinariæ transgressionis.*] *Pamelius ait*, Recte sic Erasmus pro eo quod illi *ordinari*.

[3] *Rationabile.*] *Pamelius ait*, Et hic & supra alicubi vetus excusus, & Remboldus *rationali*.

[4] *Alteris placere debent qui alteris vivunt.*] *Pamelius ait*, Hæc quoque genuina est lectio, pro eo quod non male Erasmus, *altaribus placere debent, qui de altaribus vivunt*.

Paulus Apostolus sic testificatur : Et omnia , inquit , sustinemus , ne quod impedimentum demus Evangelio Christi. Et iterum : Nemini dantes ullam offensionem , ut non vituperetur [1] ministerium nostrum. Hac igitur institutione vobis quam plurimum laborandum est , de iis quibus ad manifestandam gravitatem singularitas magis quam pluralitas testis vera est. Respicite quanta mala conversatio hujus acquirat ; quæ non nisi corruptionem seminat , pullulat vitia , cupiditatem concipit , ignominiam parit , rabiem concitat , porrigit furiam , lasciviam pascit , petulantiam nutrit , [2] casus exaltat , ruinas ædificat , ripas eripit , præcipitia instruit , periculis navigat , naufragiis velificat , perditione gaudet , interitum fovet , confusionem mercatur , thesaurizat opprobrium , criminationes exaggerat , accusationes inflammat , & catervatim semel in fascem glomerans numerosas indagines captionum , per infinita dedecorum , [3] multiplices mortes invehit in perniciem perditorum.

Tot itaque & tantas strages calamitatis [4] & pessimæ conversationis nemo prosternit , nemo calcat , nemo funestat , nisi singularis castitas sola : quæ munimen invictum est sanctimoniæ , & expugnatio fortis infamiæ ; fortitudinis firmitas , & lasciviæ petulantis infirmitas ; probitatis præsidium , & improbitatis excidium ; animæ victoria , & corporis præda ; ubertas gloriarum , & [5] sterilitas criminum ; pronuba sanctitatis , & repudium turpitudinis ; sinceritatis indicium , & abolitio scandalorum ; exercitium continentiæ , & evacuatio tota luxuriæ ; pax secura virtutum , & debellatio quieta bellorum ; puritatis culmen , & libidinis carcer ; honestatis portus , & ignominiæ naufragalis locus ; virginitatis mater , & hostis immunditiæ ; lorica pudoris , & spolium probrositatis ; corruptionis exitium , murus rigoris , & destructio vulgaritatis ; severitatis gladius , triumphator & occisor dissolutionis ; armatura virium , & exarmatura fluxorum ; integritatis dignitas , & fornicationis addictio ; claritatis fastigium , & dedecoris præcipitium ; voluntas bonorum operum , & afflictio vitiorum ; refrigerium pudicitiæ , pœna petulantiæ ; acquisitio triumphorum , & facinorum detrimentum : requies salutis , & perditionis exilium ; vita spiritus , & carnis interitus ; status qualitatis angelicæ , funus humanæ substantiæ. Hujus retinaculis omnis obscœnitas frænatur , & compedibus ejus calces furentis libidinis statuuntur. In hanc velut in scopulos franguntur impetus qualescunque sanguinis inundantis ; & in illa sedatur spumans humoris insania corporalis. Quæ dum sibi subtrahit adminicula concupiscentiæ , mortua membra sua cognoscitur bajulare : de quibus Apostolus Paulus præmonet , dicens : Mortificate ergo membra , quæ sunt super terram ; fornicationem , immunditiam , libidinem , concupiscentiam malam , & avaritiam , quæ est idolorum servitus , propter quæ venit ira Dei.

Ab his omnibus non nisi splendido singularitatis cultro castratur humana natura , ut illibatos spadones ad convivium sanctitatis dispensante circumcisione introducat. Cui sanctitas ita promisit annuli sui nuptiale signaculum , ut sine ipsa virginitas resignetur , quæ se sola contenta cupidinem domat , mentemque rectificat , concupiscentiam subigit , desideria ardoris extinguit , artus debilitat , corpus ancillat : & ita carnalia crucifigit , ut tam masculus quam fœmina videatur in conversatione mentiri , dum illos utriusque sexus operatione abscidit : aut neutrum faciens de duobus , tertiam formam conferre gloriatur ambobus , ut ante resurrectionem resurrectionis imaginem , ad instar Angelorum meditari noscatur. Quod promittens Dominus futurum : qui digni , inquit , habentur seculi illius & resurrectionis à mortuis , non nubent , neque nubentur , neque enim morientur. Nam sunt similes Angelis Dei : quia resurrectionis filii sunt. Hoc exigit sancta singularitas clericorum , ut antequam transfiguretur , jam transfigurata cernatur in Angelicæ claritatis aspectum , quæ omnia sibi amputans concupiscentiæ certamina deprædatur : cujus laudes Solomon exequitur , dicens : Melius est esse sine filiis cum claritate. [6] Immortalitas est enim in memoria illius ; quia & apud Deum nota est , & apud homines. Cum præsens est , imitantur illam , & desiderant eam , cum se abduxerit ; & in perpetuum coronata triumphat , incoinquinatorum certaminum prælium vincens.

Non est sine filiis cum claritate , nisi singularitas sola , quam non solum conscientia sua nullis sordibus maculat , sed etiam nullæ opiniones [8] suspectæ pluralitatis infamant. Nam si castitas , quod est difficile , masculum & fœminam pariter in virginitate conservet , [9] non habet claritatem ; quam communitas ipsa non potest nisi quibusdam probrositatum tenebris obscurare. Singularitas vero ita clara est omnibus & exerta , ut cunctis splendore sui candoris pura manifestetur & lucida. Unde sic nos Apostolus edocet , dicens : Sicut filii lucis ambulate : fructus enim luminis est in omni bonitate , & justitia , & veritate , probantes quod beneplacitum sit Deo. Et iterum : Omnia , inquit , facite sine murmuratione & hæsitatione , & sitis irreprehensibiles & simplices sicut filii Dei immaculati in medio nationis pravæ & perversæ , inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. Sic ubique singularitas splendet , [10] ut omnes pro illa splendere non dubitent : & ita sanctitatem in semetipsa clarificat , ut laudem sibi ab ipsis quoque inimicis extorqueat. Quod maxime de præposito quocunque Paulus Apostolus mandat , dicens : Oportet autem eum & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt , ut non in opprobrium incidat & laqueum diaboli. Hanc igitur amate , hanc tenete , quæ sola potest fœminas debellare : cum adhuc concupiscentia nulla pectus impulsat , & dum adhuc simplicitas incorrupta permanet vel quieta , ad secretæ singularitatis tutelam cito concurrite , ne postmodum non valeatis effugere.

Præ-

1 *Ministerium nostrum.*] *Pamelius ait* , Prorsus sic legendum cum Morelio pro *vestrum* , quia consentit Apostolus.

2 *Casus exaltat.*] *Pamelius ait* , Male Erasmus *casas* , neque vero etiam placet , quod reposuit ipse : *rapinas exigit* , pro eo quod illi *μεταφορικῶς* , *ripas eripit*.

3 *Multiplices mortes invehit.*] *Pamelius ait* , Vetus excus. *simplices mentes*. Remboldus & alii plerique *simplices mortes* , pro quo Gravius & Manut. *mores* ; Morelius autem *multiplices mortes* , quod placet maxime.

4 *Et pessimæ conversationis.*] *Pamelius ait* , Interjecerat Remboldus denuo *strages* , sed non est opus.

5 *Et sterilitas criminum.*] *Pamelius ait* , Hæc lectio vet. excus. genuina est, quia præcedit *ubertas*, pro qua cum Remboldus legeret *cupiditas* , reposuit Erasmus *captivitas*.

6 *Immortalitas enim est memoria illius.*] *Pamelius ait* , Contra hic recte non posuit Erasmus *immortalitas est enim memoria illius* ; quia illud reperitur ad verbum Græce. Recte tamen ipse *quia* pro *quæ* ; Græce enim est ὅτι.

7 *Suspectæ pluralitatis.*] *Pamelius ait* , Rursum hic legebatur ex mendo cod. Remboldi *parilitatis*.

8 *Non habet claritatem.*] *Pamelius ait* , Ego negationem superfluam censeo.

9 *Ut omnes pro illa splendere non dubitent.*] *Pamelius ait*, Metaphrasis efficit ut Erasmus reponeret *spondere*.

Ut

Præoccupandus est aditus cunctis insidiis, ne hostilitas prior obrepens occurrat improvidis. Salutare remedium est prævenire potius quam præveniri: & anticipare potius quam anticipari, viribus fortibus congruit. Ubicunque fuerit providentia, frustrantur universa contraria; ubi autem providentia negligitur, omnia contraria dominantur. Ante famem certamus, ante inopiam laborando fatigamus. Sic per omnia calamitatibus cunctis tollimus locum, dum gerimus providentiam temporum futurorum. Quanto magis ante prævenienda est omni provisione calamitas fœminarum; cujus cupido si admittitur incipere, nunquam prorsus accipit finem? Cujus comparationem Solomon explicat, dicens: Infernus, & amor mulieris, & terra quæ non satiatur aqua, & ignis non dicit: sufficit. Unusquisque itaque qui securus est quia necdum tentatur, timeat; quia nihil de eo dicitur, prospiciat ne dicatur: homines sumus, fragilitatem nostram carne portamus. Sic jam undique nos circumspecta vivacitate circundare debemus & cingere, ut non sit pars aliqua quæ vacillet. Accipimus quidem fortitudinem spiritalem, per quam substantiæ nostræ fragilitas roboretur. Sed ita nobis spiritalis fortitudo collata est; [1] ut providos non ut præcipites tueatur: ut illos muniat qui renunciant importunitatibus delictorum, non eos qui se magis importunis delictis immergunt. Custos nobis datus est spiritus, sed ut contraria declinantibus assistendo subveniat, non ut contraria eligentibus faveat; nec ut voluntarios & pronos in adversa confortet, sed ut ab adversis nitentes separari confirmet. Nam quicunque perniciosis conatibus audet exercere virtutem, juvamen non habet Spiritus sancti, qui neminem vult ultroneum virum fortem ad fraudulentas victorias coartari: nec protegit illum, quinimo sed deserit, quem periculis irruentem per illicitos eventus exquirere triumphos agnoverit; sicut ipse jam tunc per Solomonem locutus est, dicens: Amans periculum, in ipso peribit.

Ordine suo igitur, non nostro arbitrio virtus sancti Spiritus ministratur, & secundum institutum ejus prælia prosperantur. Nunquam nisi præcipitatus exercitus cecidit, qui avidus [2] fortiter facere ducis vel imperatoris sui dispositiones irrupit; [3] multo magis perperam erogat fortitudinem, qui sine armis doctrinæ magistri Spiritus præsumserit triumphare: cum dicat: Væ qui per præsumtionem suam aliquid faciunt, non per Deum.

Si qua igitur in vobis est fiducia virium spiritalium, [4] quid spiritales deceat recordemini: & si creditis vos spiritaliter militare, agnoscite quod docemus non esse carnale, sicut Paulus Apostolus loquitur, dicens: Si quis putat se Prophetam esse, aut spiritalem, cognoscat quæ scribo vobis. Non est quod vobis in hac persuasione deceptoria blandiamini, ut quia spiritales estis, velitis inter [5] flagitiosorum armamenta versari, nec vos inhabiles esse pro clericatus dignitate: quia majores majoribus consueverunt conflictiones occurrere. Acrius divitibus quam pauperibus invidetur, & non inopes, sed locupletes inquietat infestatio sæva latronum. Plus duces & principes quam milites ab hostibus appetuntur in pugna: & violentibus propulsantur ventis & turbinibus culmina, quæcunque sunt altiora. Ideo magis magisque quo plus ceteris unusquisque potest, sciat esse sibi metuendum ne in aliquo minoretur, propter quod Solomon sic admonet, dicens: Qui gloriatur, inquit, in divitiis, paupertatem vereatur. Rogo vos quantum valeo, & ultra quam valeo, hæc sint studia omnium clericorum, ut singularitatis inaccusabilis secessione fungantur: ne aut ipsi per fœminas, aut fœminæ per illos ad ignominiosa ludibria provocentur. Si quis habet matrem, vel filiam, vel sororem, vel conjugem, vel cognatam, sic habeat, ut nulla ancilla intersit, neque aliqua ingrediatur extranea; ne ad hoc videatur tenere proximas suas, ut ipsarum causa libere sibi adhibeat alienas: quod si non possint ipsæ quæ sunt proximæ sine famularum ministerio, vel sine amicarum esse solatio; expedit ut migrent ad aliud domicilium, quam propter illas personæ contrariæ teneantur. Humanum est enim, ut nec clericus illas necessariis fœminis fraudet, nec ipsæ clericum per importunas fœminas sordident. Assignari possunt sanctis mulieribus, cum quibus vivant, dummodo cum clerico fœmina nulla commaneat. Non despecta, non vetula, sine affinitate, peculiariter suscipienda ad domesticum obsequium: quia magis illicito delinquitur, ubi sine suspicione securum potest esse delictum; maxime quia cupidini nulla deformitas, nulla despectio fastidii, vel vilis existit, sed diabolus pingens speciosum efficit, quicquid fœdum vel horridum fuerit.

Si quis autem modo profectione cogente apud fratres, vel apud extraneos hospitatur, ubi mulieres intersunt; omnino se artet, ne passibilitate aliqua vitietur. Semotus ac secretus Deo vacet & sibi, ne intus capiatur à diabolo; & qui foris capi non potuit, apud suos cadat. Qui hostes effugit, ad tempus pro salutaribus causis procedat ad faciem, & iterum cito discedere de conspectu festinet. Ubique gustanda est cum mulieribus, non continuanda præsentia, sed quasi transeunter fœminis exhibenda est accessio quodammodo fugitiva. [6] Protervitatis enim jam cœpta sunt repræsentari semper in medium; & perditionis meditatio est, frequentativum inter mulieres celebrare processum. De qua re nobis Solomon moderamen imposuit, dicens: In medio mulierum noli assiduus esse. Sic igitur ambulate, sic agite, ut semper in clericis Ecclesiæ senatus candidus constet. Severitas in vobis circa fœminas vigeat, auctoritas polleat, vigor teneatur, gravitas veneretur.

Ut semel omnia colligamus ad clausulam, breviarium relegimus vobis, quod ad compendiosam plenitudinem redigens Paulus Apostolus insinuat: De cetero, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate, quæ accepistis, & didicistis, & audistis, & vidistis in me. Hæc agite; & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum. Amen.

[1] *Ut providos, non ut præcipites tueatur.*] *Pamelius ait*, Adjecimus cum Morelio ex vet. exc. & Remboldo *ut*, omissa tamen voce *nos*: cum iisdem.

[2] *Fortiter facere ducis*, &c.] *Pamelius ait*, Cum iisdem adjecimus *fortiter*.

[3] *Multo magis perperam.*] *Pamelius ait*, Hactenus corruptissime ex vitio codicis Remboldi legebatur *per perituram*.

[4] *Quid spiritales deceat, recordemini.*] *Pamelius ait*, Remboldus denuo corrupte *recordetur*, pro quo Erasmus *recordemur*. At illud genuinum est.

[5] *Inter flagitiosorum armamenta.*] *Pamelius ait*, Reposuerat Erasmus *armenta*.

[6] *Protervitatis.*] Male hæc cohærent; nec promtum est conjicere quid sibi velit Scriptor hic: qui etiam S. Scripturas quas passim adducit, pro libitu detorquet. Videtur per *cœpta* intelligere *initia*.

EXPOSITIO IN SYMBOLUM APOSTOLORUM,

[1] *Ruffino Torano, Aquileiensis Ecclesiæ Presbytero Auctore.*

[2] MIhi quidem, fidelissime Papa Laurenti, ad scribendum animus tam non est cupidus, quam nec idoneus; scienti non esse absque periculo, multorum judiciis ingenium tenue & exile committere. Sed quoniam, ut [3] cum venia tua (*a*) dixerim, temere in epistola tua per Christi me sacramenta, quæ à nobis maxima cum reverentia suscipiuntur, astringis, ut aliquid tibi de fide, secundum symboli traditionem rationemque componam, quamvis supra vires nostras sit pondus præcepti. ([4] Non enim me latet sententia illa sapientum, quæ probe admodum dicit, quia de Deo etiam vera dicere, periculosum est.) Tamen in expositionis à te impositæ necessitatem orationibus juves, dicere aliqua obedientiæ magis reverentia, quam ingenii præsumtione tentabimus. Quæ quidem non tam perfectorum exercitiis digna videantur, quam ad parvulorum in Christo & incipientium librentur auditum. Et quidem (*b*) comperi nonnullos illustrium tractatorum aliqua de his pie & breviter edidisse, [5] Photinum vero hæreticum scio eatenus conscripsisse; non ut rationem dictorum audientibus explanaret, sed ut simpliciter & fideliter dicta ad argumentum sui dogmatis traheret; cum in his verbis sanctus Spiritus providerit, nihil ambiguum, nihil obscurum, nihil à reliquis dissonans poni: quia in his vere completur prophetia qua (*c*) dicitur: Verbum enim consummans & brevians in æquitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. Nos ergo vel simplicitatem suam verbis Apostolicis reddere & assignare tentabimus, vel quæ omissa videntur à prioribus adimplere. Sed ut manifestius fiat argumentum verbi hujus (ut diximus) breviati, causam qua hæc traditio ecclesiis data est, ab origine repetemus.

Tradunt majores nostri quod post ascensionem Domini, cum per adventum sancti Spiritus super singulos quosque Apostolos igneæ linguæ sedissent, ut loquelis diversis variisque loquerentur, per quod eis nulla gens extera, [6] nulla linguæ barbaries inaccessa videretur & invia; præceptum eis à Domino datum, ob prædicandum Dei verbum, ad singulas quemque (*d*) proficisci nationes. Discessuri itaque ab invicem normam [7] prius futuræ sibi prædicationis in commune constituunt: ne forte alius ab alio (*e*) abducti, diversum aliquid his qui ad fidem Christi invitabantur, exponerent. Omnes ergo in uno positi, & Spiritu sancto repleti, breve istud futuræ sibi, ut diximus, prædicationis indicium, conferendo in unum quod sentiebat unusquisque, componunt; atque hanc credentibus dandam esse regulam statuunt. Symbolum autem hoc multis & justissimis ex causis appellare (*f*) voluerunt. Symbolum enim Græce & indicium dici potest & collatio, hoc est, quod plures in unum conferunt. Id enim fecerunt Apostoli in his sermonibus, in unum conferendo unusquisque quod sensit. Indicium autem vel signum iccirco dicitur: quia illo tempore sicut & Paulus Apostolus dicit, & in Actis (*g*) Apostolorum refertur, multi ex circumcisis (*h*) Judæis simulabant se esse Apostolos Christi, & lucri alicujus vel ventris gratia ad prædicandum proficiscebantur; nominantes quidem Christum, sed non integris traditionum lineis nunciantes. Iccirco ergo istud indicium posuere, per quod agnosceretur is, qui Christum vere secundum Apostolicas regulas prædicaret. Denique & in bellis civilibus hoc observari (*i*) ferunt: quoniam & armorum habitus par, & sonus vocis idem, & mos unus est, atque eadem instituta bellandi, ne qua dolo subreptio fiat, symbola discreta unusquisque dux suis militibus tradit; quæ Latine vel signa, vel indicia nominantur: ut si forte occurrerit quis de quo dubitetur, interrogatus symbolum, prodat si sit hostis, an socius. Iccirco denique hæc non scribi chartulis atque (*k*) membranis, sed retineri cordibus tradiderunt, ut certum esset, neminem hæc ex lectione quæ interdum pervenire etiam ad infideles solet, sed ex Apostolorum traditione didicisse sufficeret. Discessuri ergo, ut diximus, ad prædicandum, istud unanimitatis & fidei suæ indicium Apostoli posuere: non sicut filii Noe discessuri ab alterutro turrem ex latere cocto & bitumine construentes, cujus cacumen per-

(*a*) *Sic Edit. Ox. Imp.* tui. (*b*) Equidem, *O.* (*c*) Quæ dicit, *O.* (*d*) Quasque, *O.* (*e*) Alii alio, *O.* (*f*) Appellari, *O.* (*g*) Actibus, *O.* (*h*) —sione, *O.* (*i*) Fertur, *O.* (*k*) Aut, *O.*

[1] *Ruffino Torano.*] Tora sive Thora, urbs Italiæ nunc excisa in limite Sabinorum. Tractatus iste occurrit inter opera Ruffini, nec non S. Hieronymi. Imo seorsim hic Oxoniæ edebatur sub ipsis rei typographicæ initiis, anno 1468. sub hoc titulo: *Expositio S. Hieronymi in Symbolum Apostolorum, ad Papam Laurentium.* Sed quoniam nihil eorum quæ in vulgatis Cypriani editionibus habentur, prætermittere visum est, denuo hic exhibemus. Porro in animo erat hac occasione sumta omnia Ruffini opera hic una evulgare; quemadmodum cum Arnoldo egimus, sed scriptorum ejus mole deterritus, negotium illud in aliud tempus reservandum duxi.

[2] *Mihi quidem, fidelissime Papa.*] *Pamelius ait*, Episcopus fuit quispiam iste Laurentius; tum enim, uti Epistol. 2. diximus omnes Episcopi Papæ nuncupabantur.

[3] *Cum venia tui dixerim.*] *Pamelius ait*, Sic prorsus lego cum Morelio & Frobenio editione operum Hieronymi; legebant enim vulg. *ut conveniatis quæ dixerim.* Manut. *ut conveniat iis* &c. utique corruptissime. Ex eodem adjecimus paulo post, *tua.*

[4] *Non enim me latet.*] *Pamelius ait*, Cum Morelio & Froben. hic adjecimus, *me.* Vicissim apud hunc non recte legitur, *petitionis*, pro, *expositionis.* Legendum est etiam ibi *quæ quidem*, pro, *equidem.*

[5] *Photinum vero hæreticum.*] *Pamelius ait*, De hoc vide August. hær. 45. & Epiphanium hær. 71. Fuit autem multo recentior Cypriano.

[6] *Nulla linguæ barbaries*, &c.] *Pamelius ait*, Istud non modo habet Frobenius, sed & vetus exc. Hieronymi, pro eo quod erat, *nullæ linguæ barbaræ inaccessæ viderentur & inviæ.* aut *in via*, quod pessime habent excusi præter Morel. Vicissim apud Frobenium castigandum, *ob*, pro *ab.*

[7] *Prius futuræ.*] *Pamelius ait*, Hoc quoque ex Frobenio hic desideratum, & ex eodem cum Morelio legimus *invitabantur*, pro, *mutabantur.*

1 Cre-

pertingeret usque ad cœlum; sed munimenta fidei quæ starent adversum faciem inimici è lapidibus vivis, & margaritis Dominicis ædificantes: quæ neque (a) venti impellerent, neque flumina subverterent (b), neque tempestatum ac procellarum turbines permoverent. Merito ergo illi ab invicem separandi turrem superbiæ ædificantes, linguarum confusione damnati sunt, uti ne unusquisque posset advertere proximi sui loquelam. Isti vero qui turrem fidei construebant, omnium linguarum scientia & agnitione (c) donati sunt; ut illud peccati, hoc fidei probaretur indicium. Sed jam nobis etiam de ipsis aliquid contrectandum est margaritis; in quibus primo in loco fons & origo omnium bonorum ponitur, cum dicitur:

[1] CREDO IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM. Verum priusquam incipiam de ipsis sermonum virtutibus disputare, illud non importune commonendum puto; quod in diversis Ecclesiis aliqua in his verbis inveniuntur adjecta. In Ecclesia tamen urbis Romæ hoc non deprehenditur factum, quod ego propterea esse (d) arbitror, quod neque hæresis ulla illic sumsit exordium: & mos ibi (e) servatur antiquus, eos qui gratiam baptismi suscepturi sunt, publice, id est, fidelium populo audienti symbolum reddere, & utique adjectionem unius saltem sermonis, eorum qui præcesserunt in fide non admittit auditus. In ceteris autem locis quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi. Nos tamen illum ordinem sequimur, quem [2] in Aquileiensi Ecclesia per lavacri gratiam (f) suscepimus. CREDO, ergo primum omnium ponitur, sicut & Paulus Apostolus ad Hebræos scribens, dicit: Credere enim primo omnium accedentem ad Dominum (g) oportet, quia est, & credentibus in se remunerator fit. Sed & Propheta dicit: Nisi credideritis, non intelligetis. Ut ergo intelligentiæ tibi aditus patescat, recte primo omnium te credere profiteris: quia nec navem quis ingreditur, & liquido ac profundo vitam committit elemento, nisi se prius credat posse salvari: nec agricola semina sulcis obruit, & fruges (h) spargit in terram; nisi crediderit venturos imbres, affuturum quoque solis teporem (i), quibus terra confota, segetem multiplicata fruge producat, ac ventis spirantibus nutriat. Nihil denique est quod in vita geri possit, si non credulitas ante præcesserit. Quid ergo mirum si accedentes ad Deum (k), credere nos primo omnium profitemur, cum sine hoc nec ipsa exigi possit vita communis? Hoc (l) autem iccirco in principiis præmisimus, quia pagani nobis objicere solent, quod religio nostra, quia quasi rationibus deficit, in sola credendi persuasione consistat. Et ideo ostendimus nec agi nec stare aliquid posse, nisi præcesserit vis credendi. Denique ideo & matrimonia contrahuntur, quia creditur successura posteritas: & pueri discendis artibus traduntur, quia magistrorum in discipulos transfundenda creditur disciplina: Imperii quoque (m) insignia unus suscipit, dum credit sibi urbes & populos, armatum etiam exercitum (n) parituros. Quod si hæc singula nisi prius crediderit futura, nullus aggreditur; quomodo non multo magis ad agnitionem Dei credendo veniatur? Sed videamus quid jam breviatus hic Symboli sermo proponat.

[3] CREDO (inquit) IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM. Orientis Ecclesiæ fere omnes ita tradunt: credo in unum Deum Patrem omnipotentem. Et rursum in sequenti sermone, ubi nos dicimus: Et in Jesum Christum unicum filium ejus Dominum nostrum, ita illi tradunt: Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum unicum filium ejus. Unum scilicet Deum & unum Dominum secundum auctoritatem Pauli Apostoli profitentes. Sed de hoc in competentibus locis (o) repetemus. Nunc interim quod ait: In Deum patrem omnipotentem, videamus. [4] Deus secundum quod opinari potest humana mens, naturæ ipsius vel substantiæ, quæ est super omnia, est appellatio. Pater vero arcani & ineffabilis sacramenti vocabulum est. Deum cum audis, substantiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine ulla admixtione, invisibilem, (p) incorpoream, ineffabilem, inæstimabilem, in qua nihil adjunctum, nihil creatum sit. Sine auctore enim est ille, qui auctor est omnium. Patrem cum audis, [5] filii intellige patrem, qui filius supradictæ sit imago substantiæ. Sicut enim nemo dicitur dominus, nisi habeat vel possessionem, vel servum cui dominetur, & sicut nemo magister dicitur, nisi discipulum habeat: ita & pater nullo pacto quis dici potest nisi filium habens. Hoc ergo ipso nomine quo Deus ipse pater appellatur, cum patre pariter subsistere etiam filius demonstratur. [6] Quomodo autem (q) Deus pater genuerit filium, nolo discutias, nec te curiosius ingeras in profundi hujus (r) arcanum: ne forte dum inaccessæ lucis fulgorem pertinacius perscrutaris, exiguum ipsum qui mortalibus divino munere concessus est, perdas aspectum. Aut si putas in hoc omni indagationis genere nitendum, prius tibi propone (s) quæ nostra sunt: quæ si consequenter valueris expedire, tunc à terrestribus ad cœlestia, & à visibilibus ad invisibilia properato. Expedi primo si potes, & explana, quomodo mens quæ intra te est, generet verbum, & quis (t) sit in ea memoriæ spiritus: quomodo hæc cum diversa sint rebus & actibus, unum tamen (u) sint substantia vel natura; & cum è mente procedant, nunquam tamen ab ipsa separentur. Sed (x) hæc quamvis in nobis & in animæ nostræ substan-

(a) Et, *O.* (b) Subruerent, *O.* (c) Scientiæ agnitione, *O.* (d) Pro eo, *O.* (e) Inibi, *O.* (f) Lavacri gratia, *O.* (g) Deum, *O.* (h) *Sic O. Imp.* pro frugibus. (i) Affuturam quoque solis temperiem, *O.* (k) Dominum, *O.* (l) Hæc, *O.* (m) Et imperii, *O.* (n) Pariturum, *O.* (o) Sequentibus repetemus, *O.* (p) Incorruptibilem, *O.* (q) Sane, *O.* (r) Profundo hujus arcani, *O.* (s) Proponam, *O.* (t) Qui, *O.* (u) Tantum, *O.* (x) Et si, *O.*

[1] *Credo in Deum patrem omnipotentem.*] *Pamelius ait*, Ita nos cum Morelio & Frobenio, quum antea locus esset mutilus: præterquam quod Morelius in ablativo hæc legat, quomodo & Cauchius. Verum quia legunt alii & plures in accusativo, certe magis placet, ut in accusativo legantur omnia, præsertim quum sic legant, non modo Froben. & vet. exc. cod. Hier. sed & vetustior adhuc ex prima editione, quam primum innotuit ars Typographica, quem vidi in Bibliotheca Tholosana. Accidit quod tria illa cetera symboli tom. 4. operum Hieronymi, & ipse Hieronymus dial. contra Lucifer. præterquam uno in loco B. etiam August. ubique in accusativo omnia legant. Et hæc dicta semel sufficiant.

[2] *In Aquileiensi Ecclesia.*] *Pamelius ait*, Remboldus & vet. Hieronymi codex *Aquilegiensi*.

[3] *Credo*, inquit, *in Deum patrem omnipot.*] *Pamelius ait*, Non modo accusativos pro ablativis hic reposuimus, sed & locum mutilum ex Frobenio cum Morelio supplevimus.

[4] *Deus secundum quod opinari potest.*] *Pamelius ait*, Sic utraque editio Hieronymi pro eo quod nostri, *Deus enim quod inopinari potest*, minus recte; neque enim inopinari vox Latina.

[5] *Filii intellige patrem.*] *Pamelius ait*, Ita etiam lego cum Frobenio & Morelio. Ex illo vero & vet. edit. lego, *qui filius supradictæ sit imago substantiæ*, pro *supradictus*.

[6] *Quomodo autem.*] *Pamelius ait*, Placet & hoc illorum pro *sane*. Legunt etiam *ingeras* pro *inseras*, & pro *in profundi hujus arcanum* habent *in profundo arcani*, pro quo ego legendum censeo *in profundum hujus arcani*.

stantia habeantur, tamen tanto nobis occulta videntur, quanto & aspectui corporeo invisibilia. De apertioribus requiramus. Fons quomodo ex se generat fluvium? Quo autem spiritu rapidum fertur fluentum? quod quidem cum unum & inseparabile sit, & fluvius, & fons; tamen nec fons fluvius, nec fluvius fons intelligi aut appellari potest, & tamen qui viderit fluvium, videt & fontem. Exerce te prius in horum explanatione, & discute si potes quæ habentur in manibus; & tunc ad horum sublimiora (a) veniemus. Nec putes, quia te statim de terra suadeam ascendere super cœlos; sed prius te si placet ad istud firmamentum quod oculis patet, (b) educam, & ibi si potes naturam hujus visibilis luminis discute. Quomodo ignis iste cœlestis generat ex semetipso splendorem lucis? quomodo etiam producit vaporem? & cum sint tria (c) in rebus, unum tamen sunt in substantia. Quod & si hæc singula investigare potueris; scito adhuc divinæ generationis mysterium tanto esse differentius & eminentius, quanto creator creaturis potentior, quanto artifex opere suo præstantior, quanto ille qui semper est, eo qui ex nihilo cœpit esse nobilior. Credendus est ergo Deus, pater esse unici filii sui Domini nostri, non discutiendus: neque enim fas est servo de natalibus Domini disputare. Contestatus est pater de cœlis, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Pater ipsum dicit esse filium suum, & ipsum audire jubet. Filius dicit: Qui me videt, videt & Patrem. Et: Ego & pater unum sumus. Et: Ego à Deo exivi, & veni in hunc mundum. Quis est qui inter has Patris & Filii voces medium se discussorem (d) interserat, & Deitatem dividat, affectum separet, & substantiam rumpat, spiritum secet, neget esse verum quod veritas dicit. Est ergo Deus pater verus tanquam veritatis pater, non extrinsecus creans, sed ex eo quod ipse est filium generans, id est, quia (e) sapiens sapientiam, quia (e) justus justitiam, quia (e) sempiternus sempiternum, quia (e) immortalis immortalem, quia (e) invisibilis invisibilem, quia (e) lux splendorem, quia (e) mens verbum.

Quod autem diximus: Orientis Ecclesias tradere [1] unum Deum patrem omnipotentem & unum Dominum, hoc modo intelligendum est, unum non numero dici, sed universitate. Verbi gratia: Si quis enim dicit unum hominem, aut unum equum; hic unum pro numero posuit (f). Potest enim & alius homo esse & tertius, vel equus. Ubi autem secundus vel tertius non potest jungi, unus si dicatur, non numeri, sed universitatis est (g) nomen. Ut si exempli causa dicamus unum solem, hic unus ita dicitur, ut aliis vel tertius addi non possit; unus est enim sol. Multo magis ergo Deus cum unus dicitur, unus non numeri, sed universitatis vocabulo nuncupatur, id est, qui propterea unus dicatur quod alius non sit. Similiter & de Domino accipiendum (h) est, quod unus sit Dominus Jesus Christus filius Dei omnipotens, per quem Deus pater dominatum omnium tenet, unde & sequens sermo omnipotentem pronunciat (i) Dominum. Omnipotens autem ab eo esse dicitur quod omnium ille teneat potentatum. Tenet autem omnia pater per filium, sicut & Apostolus dicit: Quia (k) per ipsum creata sunt omnia, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates. Et iterum ad Hebræos scribens dicit: Quia per ipsum secula instituit, & ipsum constituit universorum (l) hæredem. [2] Constituit autem quod ait; genuit, intelligitur. Quod si per ipsum secula instituit pater, & per ipsum creata sunt omnia, & ipse est hæres omnium; per ipsum ergo & potentatum omnium tenet. Quia sicut lux de luce, & veritas de veritate: ita & de omnipotente omnipotens natus est. Ut in Apocalypsi Joannis de Seraphim scriptum est: Et requiem non habebant die ac nocte, dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus [3] sabaoth, qui erat, & qui est, & venturus est omnipotens. Omnipotens ergo dicitur qui venturus est. Et quis est alius qui venturus est, nisi Jesus Christus filius Dei? His additur, invisibilem & impassibilem. Sciendum quod duo isti sermones in Ecclesiæ Romanæ symbolo non habentur: constat autem apud nos additos, hæreseos causa Sabellii, illius profecto quæ à nostris Patripassiana appellatur; id est, quæ patrem ipsum vel ex virgine natum dicit, & visibilem factum, vel passum affirmat in carne. Ut ergo excluderetur talis impietas de patre, videntur hæc addidisse majores, & invisibilem patrem atque impassibilem dixisse. Constat enim filium, non patrem, in carne natum & ex carne natum, & ex nativitate carnis filium visibilem & passibilem factum. Quantum autem spectat ad illam deitatis immortalem substantiam, quæ una ei eademque cum patre est; ibi neque Pater, neque Filius, neque Spiritus sanctus visibilis aut passibilis creditur. Secundum vero dignationem carnis assumtæ filius & visus & passus in carne est. Quod & propheta prædixerat, ubi ait: Hic Deus noster, & non reputabitur alter ad eum. Invenit omnem viam disciplinæ, & dedit eam Jacob puero suo & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est. [4] Sequitur post hæc:

ET IN CHRISTUM JESUM UNICUM FILIUM EJUS DOMINUM NOSTRUM. Jesus Hebræi vocabuli nomen est, quod apud nos Salvator dicitur. Christus à chrismate, id est, ab unctione appellatur. Legimus enim in libris Moysi, quod Auses Nave filius cum electus esset dux populi, commutato nomine, de Ause Jesus cognominatus sit. Quo scilicet ostenderetur hoc esse nomen quod principibus & ducibus conveniret, iis duntaxat qui salutem sequentibus se populis darent. Itaque & ille Jesus appellatus est, qui eductum de terra Ægypti populum, & de erroribus eremi liberatum in terram repromissionis induxit. Et hic Jesus dicitur, qui populum de ignorantiæ tene-

(a) Veniamus, *O.* (b) Videtur, *O.* (c) Diversa, *O.* (d) Discussor, *O.* (e) Qua, *O.* (f) Hunc posuisse constat, *O.* (g) Nomen esse dignoscitur, *O.* (h) Esse arbitramur, *O.* (i) Deum, *O.* (k) Apostolica vox affirmat ubi dicitur, quoniam, *O.* (l) Instituit pater, & per ipsum creata sunt omnia, & ipse est hæres omnium, *O.*

1 *Unum Deum.*] *Pamelius ait*, Prorsus hoc adjiciendum cum iisdem quum prius id habuerit, sed vox *verum* omittenda. Castiganda etiam est utraque Hieronymi editio, & legendum, hoc modo intelligendum pro *hoc non*, *&* *numeri*, pro *unitatis*.

2 *Constituit autem*, *&c.*] *Pamelius ait*, Tota hæc periodus in illis quoque supplenda. Item Paulo post illud, *de Seraphim.*

3 *Sabaoth*, *qui erat.*] *Pamelius ait*, Hoc vicissim nos ex illis recens adjicimus, quia reperitur & in Apocalypsi.

4 *Sequitur post hæc & in Jesum Christum*, *&c.*] *Pamelius ait*, Locum hunc antea mutilum sic supplevimus, ex utraque Hieronymi editione; neque enim etiam Morelius aliud habebat, quam *&* *in Christo Jesu*. Putat autem præmittendum nomen *Jesu*, non *Christi*, quia prius explicat.

tenebris eductum, & de mundi erroribus evocatum introducit ad regna cœlorum. Christus quoque vel pontificale, vel regium nomen est. Nam prius & pontifices unguento chrismatis consecrabantur & reges: sed illi velut mortales & corruptibiles unguento materiæ corruptibilis ungebantur; hic vero sancto Spiritu perunctus, Christus efficitur, sicut Scriptura de eo dicit: Quem unxit pater Spiritu sancto misso de cœlis. Et Esaias præsignaverat, dicens ex persona filii: Spiritus Domini super me propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me. Quia ergo ostendimus quid sit Jesus qui populum salvet, & quid sit Christus qui pontifex factus sit in æternum: nunc ex consequentibus de quo dicantur ista, videamus. [1] Et in unicum filium ejus (inquit) Dominum nostrum. Per hoc docet nos, quia Jesus iste de quo diximus, & Christus de quo exposuimus, unicus filius sit Dei, & noster Dominus. Ne forte putes quod humana ista vocabula terrenum te aliquid doceant, ideo subjungit unicum hunc esse filium Dei Dominum nostrum. Unus enim de uno nascitur: quia & splendor unus est lucis, & unum est verbum cordis. Nec in numerum pluralem defluit incorporea generatio, nec in divisionem cadit; ubi qui nascitur, nequaquam à generante separatur. Unicus est, ut menti sensus, ut sapientia sapienti, ut cordi verbum, ut forti virtus. Nam sicut solus sapiens pater ab Apostolo dicitur, ita & solus filius sapientia nominatur. Unicus ergo filius est: & cum sit gloria, sempiternitate, virtute, regno, potestate, hoc quod pater est; omnia tamen hæc non sine auctore sicut pater, sed ex patre tanquam filius, sine initio, & æqualis habet; & cum ipse sit omnium caput, [2] ipsius tamen caput est pater. Sic enim scriptum est: Quia caput Christi Deus, ipsius tamen auctor est pater generando sine initio. Quia nec pater præcedit filium, nec filius sequitur patrem in faciendo quasi adoptivum, sicut nos.

Filium sane cum audis, nolo cogitationem carnalis nativitatis assumas, sed memento hæc de incorporea dici substantia & natura simplici. Si enim, ut supra jam diximus, vel in eo quod cor generat verbum, vel mens sensum, vel lux ex se parit splendorem, nihil enim horum requiritur, nec ulla in tali generatione fragilitas cogitatur; quanto purius & sacratius de horum omnium creatore censendum est? Sed fortasse dicas, ista quam memoras, insubstantiva est generatio. Neque enim lux substantivum profert splendorem, aut cor substantivum generat verbum. Filius autem Dei substantialiter asseritur generatus. [3] Ad hoc primo omnium illud dicimus quod etiam in ceteris rebus, cum proferuntur exempla: non per omnia similitudinem servare possunt rei illius cui præbere putantur exemplum; sed unius alicujus partis, pro qua videntur assumta, similitudinem tenent. Verbi gratia, ut cum in Evangelio dicitur: Simile est regnum cœlorum fermento, quod abscondit mulier in farinæ mensuris tribus. Numquid putabimus regnum cœlorum sic per omnia simile esse fermento, ut & substantia illa palpabilis sit ac fragilis, ut acida fieri possit & corrupta? Sed ad hoc solum exemplum istud videtur assumtum, ut ostenderetur, ex parva prædicatione verbi Dei, humanas mentes fidei fermento posse coacescere (*a*). Similiter & cum dicitur: Simile est regnum cœlorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium attrahit: & in hoc nunquid putandum est, quod naturæ lini quo rete aptatur, ac nodis quibus nassulæ nectuntur, regni cœlorum substantia per omnia conferatur? sed ad hoc solum videtur assumta comparatio; ut ostenderetur, quia sicut rete de profundo maris pisces adducit ad littus, ita de profundo hujus seculi errore, humanæ animæ regni cœlorum prædicatione liberantur. Ex quibus constat, exempla non in omnibus his quorum exempla sunt, esse similia. Alioquin si eadem essent omnia, jam non exempla dicerentur: sed ipsæ potius res, de quibus agitur, viderentur.

Deinde etiam illud dicendum est, quod nulla creatura talis esse potest qualis creator ejus. Et ideo sicut sine exemplo est divina substantia, [4] ita & sine exemplo est divina majestas (*b*). Tunc etiam illud addimus, quia omnis creatura ex nihilo est. [5] Si (*c*) ergo insubstantiva scintilla quæ ignis est, gignit ex se creaturam quæ ex nihilo facta est, & conditionem in hoc servat originis suæ: cur illius æternæ lucis substantia, quæ semper fuit, quia insubstantivum in se nihil habuit, insubstantivum ex se splendorem proferre non potuit. Et ideo recte unicus dicitur filius. Unicus enim eo (*d*) solus est, quia natus sit. Nec comparationem aliquam potest habere quod unicum est. Nec similitudinem substantiæ cum facturis (*e*) suis habere potest ille, qui factor est omnium. Hic ergo Jesus Christus filius est unicus Dei, qui est & Dominus noster, unicus & ad filium referri & ad Dominum potest. Unus est filius, vere filius, & unus vere Dominus Jesus Christus. Ceteri quippe, licet dicantur filii, adoptionis tantum gratia dicuntur, non veritate naturæ. Et si dicuntur alii Domini; concessa, non ingenita potestate dicuntur: hic vero solus est unicus filius, & solus unicus Dominus, sicut & Apostolus dicit: Unus pater Deus, & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. Igitur postea quam propositus ordo fidei, ineffabile sacramentum filii de patre nativitatis exposuit; nunc ad humanæ salutis dignationem dispensationemque descendit. Et hunc quem supra dixit unicum filium Dei, & Dominum nostrum nunc dicit.

QUI NATUS EST DE SPIRITU SANCTO EX MARIA VIRGINE. Hæc jam inter homines dispensationis nativitas est, illa divinæ substantiæ; hæc dignationis est, illa naturæ. De Spiritu sancto ex virgine nascitur. Et jam (*f*) hoc loco mundior auditus requiritur, & purior sensus. [6] Hunc enim quem dudum de patre natum ineffabiliter didicisti, nunc (*g*) à sancto Spiritu templum fabricatum intra secreta uteri

(*a*) Coalescere, *O.* (*b*) Nativitas, *O.* (*c*) Sit, *O.* (*d*) Et, *O.* (*e*) In factis, *O.* (*f*) Etiam, *O.* (*g*) Huic, *O.*

[1] *Et in unicum filium ejus, &c.*] *Pamelius ait*, Sic quoque illi, in nostris desiderabantur: *inquit*, neque vero majuscula litera hæc scribi debent, vicissim apud illos legendum *per hoc*, non *post hoc*. Minus etiam recte illi *splendor unius*, quam nos *unus*. Illis quoque adjiciendum *sine initio & æqualis*.

[2] *Ipsius tamen caput est Pater*, *&c.*] *Pamelius ait*, Hæc ex iisdem recens adjecimus haud dubie germana. Videtur tamen etiam hoc aut simile quid adjiciendum, *cumque filius sit omnium auctor*. Et deinde subjungendum *ipsius tamen auctor est pater &c.* usque ad illud *filium sane*, quæ omnia illi non habent.

[3] *Ad hoc primo omnium illud dicimus.*] *Pamelius ait*, Hæc quoque ex illis reposui pro *ad hæc*, &c. *dicemus*.

[4] *Ita & sine exemplo est divina majestas.*] *Pamelius ait*, Illi *divinitas*.

[5] *Si ergo insubstantiva scintilla &c.*] *Pamelius ait*, Locum hunc antea mutilum sic ex iisdem supplevimus, & ante nos quoque Morelius, præterquam quod legat minus recte, *si ergo insubstantiva sit illa quæ ignis est*.

[6] *Huic enim.*] *Pamelius ait*, Vicissim sic illi castigandi sunt pro *hunc*.

1 De

uteri virginalis intellige. Et ſicut in ſancti Spiritus ſanctificatione nulla ſentienda eſt fragilitas: ita & in partu virginis nulla eſt intelligenda corruptio. Novus enim huic ſeculo datus eſt hic partus, nec immerito: qui enim in cœlis unicus filius eſt, conſequenter & in terra unicus filius eſt, quia & unice naſcitur. Nota ſunt omnibus & in Evangeliis decantata de hoc ſcripta Prophetarum qui dicunt, quod virgo concipiet & pariet filium. Sed & partus ipſius mirabilem modum Ezechiel Propheta ante formaverat; Mariam figuraliter portam Domini nominans, per quam ſcilicet, Dominus ingreſſus eſt in mundum. Dicit ergo hoc modo; Porta autem quæ reſpicit ad Orientem, clauſa erit: non aperietur, & nemo tranſibit per eam, quoniam Dominus Deus Iſrael ipſe tranſibit per eam, & clauſa erit. Quid tam evidens dici [1] de conſervatione (*a*) virginis potuit? Clauſa fuit in ea virginitatis porta, per ipſam introivit Dominus Deus Iſrael, & per ipſam in hunc mundum utero virginis proceſſit: & in æternum porta virginis clauſa, ſervata virginitate, permanſit. Igitur Spiritus ſanctus refertur Dominicæ carnis & templi ejus creator.

Incipe hinc jam intelligere etiam ſancti Spiritus majeſtatem. Conteſtatur enim & Evangelicus ſermo de ipſo, quod cum loquenti Angelo ad virginem & dicenti: Quia paries filium, & vocabis nomen ejus Jeſum; hic enim ſalvum faciet populum ſuum à peccatis ſuis: illa reſpondiſſet: Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco? Dixerit ei Angelus Dei: Spiritus ſanctus veniet ſuper te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Et ideo quod naſcetur ex te ſanctum vocabitur filius Dei. [2] Vide ergo cooperantem ſibi invicem Trinitatem. Spiritus ſanctus venire dicitur ſuper virginem, & virtus altiſſimi obumbrare ei. Quæ eſt autem virtus altiſſimi, niſi ipſe Chriſtus, qui eſt Domini virtus & Domini ſapientia? Cujus autem hæc virtus? Altiſſimi, inquit. Adeſt ergo altiſſimus, adeſt virtus altiſſimi, adeſt Spiritus ſanctus. Hæc eſt trinitas ubique latens, ubique apparens, vocabulis perſoniſque diſcreta, inſeparabilis vero ſubſtantia deitatis. Quamvis ſolus filius naſcatur ex virgine, adeſt & Altiſſimus, adeſt & Spiritus ſanctus, ut & conceptus virginis ſanctificetur & partus.

Verum hæc quia ex ſcripturis Propheticis aſſeruntur, poſſunt forte Judæos quamvis ſint infideles & increduli confutare. Sed pagani ſolent ridere nos cum audiunt prædicari à nobis virginis partum: propter quod paucis & eorum obtrectationibus reſpondendum eſt. Omnis partus, ut opinor, ex tribus conſtat. Si adultæ ætatis ſit fœmina, ſi virum adeat, ſi non ſit [3] illius vulva vitio ſterilitatis obcluſa. Ex his tribus in hoc partu quem prædicamus, unum defuit, vir ſcilicet; & hanc partem (quia qui naſcebatur, non erat terrenus homo, ſed cœleſtis) per cœleſtem Spiritum dicimus, ſalva virginis incorruptione, completam. Et tamen quid mirum videtur ſi virgo conceperit; cum Orientis avem quam Phœnicem vocant, in tantum ſine conjuge naſci vel renaſci conſtet, ut ſemper & una ſit, & ſemper ſibi ipſa naſcendo vel renaſcendo ſuccedat? Apes certe neſcire conjugia, nec fœtus nixibus edere, omnibus palam eſt. Sed & alia nonnulla deprehenduntur uti hujuſcemodi ſorte naſcendi. Hoc ergo incredibile videbitur, divina virtute ad totius mundi redintegrationem factum; cujus exempla etiam in animalium nativitate cernuntur? Et tamen mirandum cur hoc gentilibus impoſſibile videatur, qui credunt Minervam ſuam de cerebro Jovis natam: quid ad credendum difficilius? aut quid magis contra naturam? Hic fœmina eſt, hic naturæ ordo ſervatur, hic conceptus & partus temporibus ſuis editus. Ibi nuſquam fœmineus ſexus, ſed vir ſolus & partus. Qui illa credit, cur iſta miretur? Sed & Liberum de femore ejus aſſerunt natum. Ecce aliud portenti genus, & tamen creditur. Venerem quoque, quam Aphroditem vocant, de ſpuma maris (ſicut etiam nominis ipſius compoſitio oſtendit) credunt (*b*) eſſe progenitam; de ovo natos Caſtorem Pollucemque confirmant; ex formicis Myrmidones: & alia mille ſunt, quæ contra rerum naturam venientia, ipſis tamen viſa ſunt credibilia: ut Deucalionis & Pyrrhæ lapides jactos, & hominum ex his ſegetem natam. Et cum hæc tot & talia figmenta crediderint, [4] unum eis verbum impoſſibile videtur quod adoleſcens fœmina divinum germen, non hominis vitio, ſed Deo inſpirante conceperit. Qui utique ſi ad credendum difficiles ſunt, illis tot & tam turpibus monſtris fidem nequaquam commodare debuerant: ſi vero faciles ſunt ad credendum, multo promtius hæc noſtra tam honeſta & tam ſancta recipere, quam illa tam indigna & tam fœda credere debuiſſent.

[5] Sed dicent fortaſſis, quia poſſibile quidem fuerit Deo ut virgo conciperet, poſſibile etiam fuerit Deo ut pareret; ſed indignum videri ut tanta illa majeſtas per genitales fœminæ tranſiret egreſſus: ubi quamvis nulla fuerit ex virili admixtione commixtio, fuit tamen ipſius puerperii obſcœnæ attrectationis injuria: pro quo pauliſper eis ſecundum ſenſum ſuum reſpondeamus. Si quis videat parvulum in profundo cœni necari, & ipſe cum ſit vir magnus & potens, extremis, ut ita dixerim, plantis ingrediatur cœnum, ut parvulum morientem liberet; pollutus ne à te accuſabitur hic vir, quod paululum luti calcaverit? an ut miſericors laudabitur, quod vitam contulerit morituro? Sed hæc etiam de communi homine dicta ſint. Redeamus nunc ad naturam ejus qui natus eſt. Quantum putas natura ſolis eo inferior eſt? quantum creatura ſine dubio creatore. Intuere nunc ſolis radios, [6] ſi in cœni alicujus voraginem demittantur, numquid inde jam aliquid pollutionis acquirunt? aut obſcœnorum illuſtratio ſolis ducitur in injuriam? Ignis quoque natura quanto eſt inferior his de quibus ſermo eſt? Et nulla materia vel obſcœna, vel turpis adhibita ei, ignem polluiſſe creditur. Cum ergo hæc ita eſſe in rebus materialibus conſtet; tu in illa ſupereminenti & incorporea natura, quæ ſuper omnem ignem & ſupra omne lumen eſt, pollutionis aliquid putas aut obſcœnitatis incidere? Tum deinde etiam illud adverte: Nos hominem à Deo creatum de terræ limo dici-

(*a*) Conſecratione, *O.* (*b*) Creditur, *O.*

[1] *De conſervatione Virginis.*] *Pamelius ait*, Etſi cum noſtris legat editio vetus *de conſecratione*; magis tamen illud Frobenii arridet. Placet etiam quod ille paulo poſt habet, *dixerit* pro *dixit*.

[2] *Vide ergo cooperantem ſibi invicem Trinitatem.*] *Pamelius ait*, Corruptiſſime antea erat, *ſimplicem Trinitatem*.

[3] *Illius vulva.*] *Pamelius ait*, Addimus hoc ex iiſdem cum Morelio. Item *& hanc partem*, pro eo quod erat corrupte, *& hoc patet*.

[4] *Unum eis verbum impoſſibile videtur.*] *Pamelius ait*, Non habet utraque Hieronymi editio *verbum*, & legunt *ſpirante*, pro *inſpirante*.

[5] *Sed dicent fortaſſis quia poſſibile quidem fuerit.*] *Pamelius ait*, Contra rectius ſic noſtra, quam Froben. cum Morelio, *ſed dicunt quia poſſibile ſi fuerat*, aut vet. edit. *poſſibile quidem fuerat*.

[6] *Si in cœni alicujus voraginem demittantur.*] *Pamelius ait*, Ita lego ex conjectura Cauchii & ex Froben. pro *dimittantur*, quamquam legat iſte omnia hæc in ſingulari numero cum vet. edit.

dicimus; quod si obscœnitas Deo reputatur opus suum requirenti, multo magis ei reputabitur opus illud ab initio fabricanti; & superfluum est dicere cur per obscœna transierit, cum non possis dicere, cur obscœna condiderit. Et ideo obscœna hæc esse, non natura sed observantia docuit. Ceterum quæ omnia sunt in corpore ex uno eodemque luto formata, usibus tantum & officiis naturalibus distinguuntur.

Sed nec illud quidem ab absolutione vacare (*a*) hujus quæstionis omittam; quod substantia Dei quæ per omnia incorporea est, inseri corporibus, vel capi ab eis principaliter non potest, nisi aliqua media sit substantia spiritalis, quæ capax esse divini spiritus possit. Verbi gratia, ut si dicamus: Lux omnia quidem membra corporis illustrare potest, à nullo tamen eorum nisi à solo oculo capi potest; solus enim oculus est qui capax sit lucis. Et filius ergo Dei nascitur ex virgine, non principaliter soli carni sociatus, sed anima inter carnem Deumque media generatus. Anima ergo media, & in secreta rationabilis spiritus arce verbum Dei capiente; absque ulla quam suspicaris injuria Deus natus est ex virgine. Et ideo nihil ibi turpe putandum est, ubi sanctificatio spiritus inerat, & anima quæ erat Dei capax, particeps fiebat etiam carnis. Nihil ibi dicas impossibile, ubi aderat virtus altissimi. Nihil de humana fragilitate cogites, ubi plenitudo inerat Deitatis.

CRUCIFIXUS SUB PONTIO PILATO, [1] ET SEPULTUS, DESCENDIT IN INFERNA. Docet Apostolus Paulus, illuminatos debere esse oculos cordis nostri ad intelligendum [2] quæ sit altitudo, latitudo & profundum. Altitudo ergo & latitudo & profundum, descriptio (*b*) crucis est. Cujus eam partem quæ in terram defixa est, profundum appellavit; altitudinem vero illam quæ in aerem porrecta sublimis erigitur; latitudinem quoque illam quæ distenta in dexteram lævamque protenditur. Cum ergo tot species mortis sint, quibus de hac vita exitus dari hominibus solet; vult nos Apostolus illuminatos corde scire rationem, cur ex his omnibus crucis potius species ad mortem delecta sit Salvatoris. Unde sciendum est, quod crux ista triumphus erat: triumphi enim insigne est trophæum, trophæum autem devicti hostis indicium est. Quia ergo adveniens Christus, sicut Apostolus dicit, tria pariter sibi regna subjecit; hoc enim indicat, ubi ait: Quia & in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & hæc omnia sua morte vincebat: conveniens mysterio mors quæsita est; ut in aerem sublimatus, & aereas subjugans potestates, victoriam de his supernis & cœlestibus traderet; [3] expensas autem manus tota die (sicut sanctus Propheta dicit) tenderet ad populum incredibilem qui est (*c*) in terra, ut & incredulos contestaretur & invitaret credentes; ea vero parte quæ sub terram demergitur, inferna sibi regna subjiceret.

Etenim ut breviter aliqua etiam de secretioribus perstringamus, ab initio Deus cum fecisset mundum, præfecit ei & (*d*) proposuit quasdam virtutum cœlestium potestates, quibus regeretur & dispensaretur mortalium genus. Quod ita factum Moyses indicat in Deuteronomii cantico, ubi dicit: Cum divideret excelsus gentes, statuit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei; sed & horum nonnulli, sicut & ipse qui princeps appellatus est mundi, datam sibi à Deo potestatem non his quibus acceperant legibus temperarunt, nec humanum genus divinis obedire præceptis, sed suis parere prævaricationibus docuerunt. Et hinc adversum nos peccatorum chirographa scripta sunt, quia, ut Propheta dicit, peccatis nostris venundati sumus. Pretium namque animæ suæ unusquisque consequitur, cum concupiscentiæ satisfecerit. Istud ergo uniuscujusque chirographum ab illis rectoribus pessimis tenebatur, quod Christus detraxit adveniens, & hac eos potestate nudavit (*e*); idque sub ingenti mysterio Paulus indicat, cum dicit de eo: Delens quod adversum nos erat chirographum, & affigens illud cruci suæ, traduxit principatus & potestates, triumphans eos in semetipso. Rectores ergo illi quos humano generi præfecerat Deus, in tyrannidis contumaciam versi, impugnare commissos sibi homines aggressi sunt, & peccati præliis debellare. Sicut Ezechiel Propheta mysticis designat eloquiis, cum dicit: In illa die procedent angeli festinantes exterminare Æthiopiam, eritque inter eos perturbatio in die Ægypti, quoniam ecce venit. Recte ergo eos omnipotentia nudatos (*f*) Christus dicitur triumphasse, ablatamque ab eis potestatem hominibus tradidisse. Sicut ad discipulos suos dicit ipse in Evangelio: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici. Illos itaque qui accepta potestate male abusi sunt, subjectis quondam suis subjicit crux Christi. Nos vero, hoc est, humanum genus edocet primo omnium usque ad mortem resistere adversus peccatum, & libenter interitum pro pietate suscipere. Tum deinde & obedientiæ (*g*) nobis in hac eadem cruce proponit exemplum, sicut illis qui aliquando rectores nostri fuerant, posuit contumaciæ pœnas. Audi ergo quomodo Apostolus vult per crucem Christi obedientiam nos docere: Hoc, inquit, sentite in vobis quod & in Jesu Christo, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem (*h*) hominum factus & habitu repertus ut homo, factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Quia ergo ille magnus magister est qui fecerit & docuerit, [4] ideo obedientiam quæ piis morte etiam suscepta (*i*) servanda est, docuit ipse prius pro hac moriendo servari.

Sed fortasse terreatur aliquis in hujuscemodi doctrina, quod quem paulo ante cum Deo patre diximus sempiternum, ac de ejus substantia esse progenitum, quemque regno, æternitate & majestate unum cum patre esse docuimus, nunc de ejus morte tractemus. Sed nolo terrearis, O fidelis auditor, paulo post istum quem audis mortuum, rursum videbis immortalem; mors

(*a*) Ad solutionem vocare, *O.* (*b*) *Sic O. Imp.* quæ sit altitudo latitudo & profundum, descriptio. (*c*) Teneret ad populum qui est, *O.* (*d*) Præfecit &, *O.* (*e*) Denudavit, *O.* (*f*) Recte venit ergo omnipotentia eorum nudata *O.* (*g*) Tunc deinde obed. *O.* (*h*) Similitudine, *O.* (*i*) Et suscepta morte, *O.*

[1] *Et sepultus.*] *Pamelius ait*, Prorsus hoc adjiciendum cum cod. patet tum ex eo quod infra dicit, *vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quod sepultus dicitur*, tum quia D. Augustinus lib. de fide & symbolo, & rursum lib. 2 & 3. ad Catech. de symbolo, id legat & exponat.

[2] *Quæ sit altitudo.*] *Pamelius ait*, Adjicit cum illo Morelius *divinitatis*, verum neque habet Apostolus, neque huic loco convenit. Recte tamen illud addunt, *altitudo ergo, & latitudo, & profundum, descriptio crucis est.* Et deinde legunt *cujus* pro *crucis*.

[3] *Expensas autem manus, &c.*] *Pamelius ait*, Ita recte restituit hunc locum Cauchius, antea corruptissimum, tam in nostris quam illis edit. similiter & id quod sequitur, *ea vero parte quæ sub terram demergitur, inferna sibi regna subjiceret.*

[4] *Ideo obedientiam, &c.*] *Pamelius ait*, Longe aliter Froben. & vet. edit. *Ideoque prius etiam suscepta morte servanda docuit, ipse hæc primus moriendo servavit.*

[1] Ut

mors enim ab eo mortem spoliatura suscipitur (*a*). Nam sacramentum illud susceptæ carnis, quod supra exposuimus, hanc habet causam, [1] ut divina filii Dei virtus (*b*), velut hamus quidam habitu humanæ carnis obtectus, & (sicut ante Apostolus (*c*) dixit) habitu repertus ut homo, principem mundi invitare possit ad agonem: cui ipse carnem suam velut escam tradidit; ut hamo (*d*) eum divinitatis intrinsecus teneret insertum, & effusione (*e*) immaculati sanguinis, qui (*f*) peccati maculam nescit, omnium peccata deleret, eorum duntaxat qui cruore ejus postes fidei suæ signassent. Sicuti ergo hamum esca conseptum (*g*) si piscis rapiat, non solum escam cum hamo non removet (*h*), sed & ipse de profundo esca aliis futurus educitur: ita & is qui habebat mortis imperium, rapuit quidem in mortem (*i*) corpus Jesu, non sentiens in eo hamum divinitatis inclusum; sed ubi devoravit, hæsit ipse continuo, & disruptis inferni claustris, velut de profundo extractus traditur (*k*), ut esca ceteris fiat. Quod ita futurum sub hac eadem figura & Ezechiel (*l*) dudum signaverat, dicens: Et extraham te in hamo meo, & extendam te super terram: campi implebuntur de te, & constituam super te omnes volucres cœli, & saturabo ex te omnes bestias terræ. Sed & Propheta David dicit: Tu confregisti capita draconis magni, dedisti eum in escam populi Æthiopum. Et Job de eodem mysterio similiter protestatur; ait enim ex persona Dei loquentis ad se: Aut adduces draconem in hamo, & pones capistrum circa nares ejus?

Non ergo damno aliquo aut injuria divinitatis Christus in carne passus est (*m*), sed ut per infirmitatem carnis operaretur salutem in medio terræ, Divina natura in mortem per carnem descendit; non ut lege mortalium detineretur à morte, sed ut per se resurrecturus januas mortis aperiret: velut si quis rex pergat ad gentem in qua proprios habeat captivitatis vinculo alligatos, devictaque ea carcerem intret, in quo vincti detinebantur; [2] & ingressus (*n*) aperiat januas, resolvat catenas, vincula, seras, & claustra comminuat, & vinctos in remissionem educat, & eos qui sedent in tenebris, & in umbra mortis luci ac vitæ restituat. Ergo dicitur rex fuisse quidem in carcere, non tamen ea conditione qua ceteri qui tenebantur inclusi (*o*): sed illi quidem ut pœnas solverent, hic vero ut absolveret pœnas.

Cautissime autem qui symbolum tradiderunt, etiam tempus quo hæc sub Pontio Pilato gesta sunt, designaverunt: ne ex aliqua parte velut vaga & incerta gestorum traditio vacillaret. Sciendum sane est quod in Ecclesiæ Romanæ symbolo non habetur additum: DESCENDIT AD INFERNA, sed neque in Orientis Ecclesiis habetur hic sermo: vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quod (*p*) sepultus dicitur. Sed quoniam tibi erga scripturas divinas amor & studium subjacet, sine dubio dicis mihi oportere hæc magis evidentibus Scripturæ divinæ testimoniis approbari. [3] Quanto enim majora (*q*) sunt quæ credenda sunt; tanto idoneis magis & (*r*) indubitatis testibus indigere, vera est & consequens propositio. Sed nos tanquam scientibus legem loquentes, testimoniorum sylvam brevitatis causa reliquimus (*s*); pauca tamen ex multis, si etiam hoc requiritur, adhibemus (*t*) scientes studiosis quibusque (*v*) in Scripturis divinis latissimum testimoniorum pelagus patere.

Primo ergo omnium sciendum est, quod ipsa ratio crucis non omnibus una eademque est, sed aliud gentibus (*x*), aliud Judæis, aliud credentibus sapit, sicut & Apostolus dicit: Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis vero vocatis Judæis & Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Et alibi (*y*): Verbum enim crucis, [4] pereuntibus quidem stultitia est, his vero qui salvi fiunt, virtus Dei est. Judæi ergo quibus ex lege traditum fuerat, Christum in æternum mansurum, scandalum patiebantur de cruce ejus; quia resurrectionem ejus recipere noluerunt. Gentibus autem stultitia videbatur, Deum (*z*) mortem suscepisse, quia ignorabant mysterium carnis assumtæ. Fideles vero qui & natum & passum in carne receperant, & à mortuis resurrexisse; merito virtutem Dei credebant esse, quæ vicerat mortem. Primo ergo hoc ipsum, quod Judæi quibus Prophetæ hæc prædixerant, non essent credituri, sed illi qui nunquam hæc à Prophetis audierant: audi quomodo (*aa*) [5] Prophetico sermone signatur. Quibus non est, inquit, annunciatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent. Quod autem his qui meditabantur legem Dei à pueritia usque ad (*bb*) senectutem non credentibus, ad gentes esset omne mysterium transferendum, Esaias (*cc*) hoc modo prædicit: Et faciet, inquit Dominus Deus sabaoth omnibus gentibus in monte isto inveniri lætitiam, bibent vinum, ungentur unguento (*dd*): trade hæc omnia gentibus. Hoc enim consilium Dei omnipotentis super omnes gentes. Sed dicent fortasse nobis illi qui se jactant in scientia legis: Blasphematis, qui sic dicitis Dominum corruptioni mortis subjectum & passioni crucis fuisse. Legite ergo quod scriptum habetis in Lamentationibus Hieremiæ, ubi dicit: Spiritus vultus nostri Christus Dominus, comprehensus est in corruptionibus nostris: in quo diximus, sub umbra ejus vivemus in gentibus. Audis quomodo Propheta dicit Christum dominum comprehensum esse, & pro nobis, id est, pro peccatis nostris corruptioni traditum. In cujus umbra quoniam populus ille qui permansit incredulus, abjectus est, dicit quia vivemus non in Israel, sed in gentibus.

Quod si operosum non videtur, quam possumus breviter, singula quæ in Evangeliis referuntur, qualiter in Prophetis prædicta sunt designemus; ut hi qui prima fidei elementa suscipiunt, testimonia hæc habeant in corde descripta, ut nulla (*ee*) eis unquam de his quæ credunt ambiguitas inimica surripiat. Edocemur per Evangelium quod Judas unus de amicis & convivis Christi, tradiderit (*ff*) eum. Audi quomodo hoc prænuntietur in Psalmis: Qui manducat (*gg*), inquit, panes meos, ampliabit (*hh*) adversum me supplantationem.

(*a*) Spoliatam suscipit, *O.* (*b*) Filii virtus, *O.* (*c*) Apostolus Paulus, *O.* (*d*) Tradens; hamo, *O.* (*e*) Profusione, *O.* (*f*) Solus est enim, qui, *O.* (*g*) Contectum, *O.* (*h*) Vomet, *O.* (*i*) Morte, *O.* (*k*) Trahitur, *O.* (*l*) Ezechiel propheta, *O.* (*m*) Patitur, *O.* (*n*) Ingressus, carcerem, *O.* (*o*) In carcere, *O.* (*p*) Et in eodem, *O.* (*q*) Magna, *O.* (*r*) Idoneis &, *O.* (*s*) Derelinquimus, *O.* (*t*) Adhibebimus, *O.* (*v*) Quibuscunque, *O.* (*x*) Gentilibus, *O.* (*y*) Scriptum est, *O.* (*z*) Dominum, *O.* (*aa*) Quomodo per Esaiam, *O.* (*bb*) Usque in, *O.* (*cc*) Idem Esaias, *O.* (*dd*) In monte isto, *O.* (*ee*) Ne ulla, *O.* Tradidit, *O.* (*ff*) Manducabat, *O.* (*gg*) Ampliavit, *O.* (*hh*) Amici, inquit, *O.*

[1] *Ut divina filii Dei virtus.*] *Pamelius ait*, Hunc locum antea corruptissimum ex illis restituimus, omissis vocibus, *erat*, *ergo*, *ut*, & legentes *possit*, pro *posset*.

[2] *Et ingressus aperiat januas.*] *Pamelius ait*, Hoc adjeci ex illis, quibuscum etiam & cum Morelio lego. *resolvat catenas, vincula, seras, & claustra comminuat.*

[3] *Quanto enim majora sunt.*] *Pamelius ait*, Hoc cum Morelio ex iisdem pro *magna* adjecimus etiam vocem *magis*.

[4] *Pereuntibus quidem.*] *Pamelius ait*, Vicissim illis adjiciendum *quidem*, quia id habet Apostolus.

[5] *Prophetico sermone signatur.*] *Pamelius ait*, Ex illis hoc reposui, pro *signantur*.

tionem. Et alibi: Amici (a) mei & proximi mei adversum me appropinquaverunt & steterunt. Et iterum: Molliti sunt sermones ejus super oleum, [1] & ipsi sunt (b) jacula. Vis videre quomodo molliti sunt? Venit, inquit, Judas ad Jesum, & dixit ei: Ave Rabbi, & osculatus est eum. Per molle ergo osculi blandimentum, execrabile jaculum proditionis infixit. Unde (c) & Dominus ad eum dixit: Juda osculo filium hominis tradis? Triginta argenteis audis eum appretiatum esse cupiditate proditoris. Audi & de hoc Propheticam vocem: Et dixi, inquit, ad eos: Si bonum est in conspectu vestro, date mercedem meam [2] aut abnuite. Et post hæc: Et accepi, inquit, triginta argenteos, & misi eos in domum Domini in conflatorium. Nonne hoc est quod in Evangeliis scribitur, quia Judas pœnitentia ductus reportavit pecuniam, & projecit eam in templo, & discessit? Bene autem mercedem suam dicit, velut imputantis & exprobrantis affectu. Etenim tam multa opera bona apud eos egerat: Cæcos eorum illuminaverat; claudis pedes, paralyticis gressum, mortuis quoque reddiderat vitam. Pro iis (d) ergo omnibus bonis mercedem restituunt ei (e), mortem triginta argenteorum æstimatione pensatam. Refertur item in Evangeliis, quod vinctus sit (f). Prædixit hoc sermo Propheticus per Esaiam, dicens: Væ animæ ipsorum, quia cogitaverunt cogitationem pessimam adversum seipsos, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis.

Sed dicet aliquis: Numquid hæc de Domino intelligenda sunt? Numquid Dominus ab hominibus teneri poterat, & (g) in judicium protrahi? Et de hoc te idem Propheta convincet, dicit enim his verbis: Ipse Dominus in judicium veniet cum senioribus & principibus populi. Judicatur ipse Dominus secundum Prophetæ testimonium, & non solum judicatur, sed & flagellis cæditur, & palmis in faciem verberatur, & conspuitur, & omnem pro nobis perfert indignitatis injuriam. Et quia hæc stupenda (h) erant omnibus cum prædicarentur ab Apostolis, idcirco etiam ex persona ipsorum Propheta exclamat & dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Incredibile enim est ut Deus Dei filius ista pertulisse dicatur & prædicetur (i). Et ideo prædicuntur per Prophetas, ne qua credituris dubitatio nasceretur. Ipse ergo ex sua persona Christus Dominus dicit: Dorsum meum dedi flagellis (k), & maxillas meas ad palmas, & faciem meam non averti à confusione sputorum. Scribitur etiam illud inter ceteras passiones ejus, quod alligantes eum duxerunt ad Pilatum: præsignavit etiam hoc Propheta ubi dicit: [3] Et alligantes adduxerunt eum xenium Regi Jarim: nisi si objiciat aliquis & dicat, Sed Pilatus non erat rex. Audi ergo quid in sequentibus (l) Evangelium refert: Audiens, inquit, Pilatus eum esse de Galilæa, misit eum ad Herodem, qui erat tunc rex in Israel. Et bene addidit nomen Jarim, quod est sylvester. Non enim erat Herodes de domo Israel, nec de illa vinea Israelitica, quam eduxerat Dominus de Ægypto, & plantaverat in cornu in loco uberi: sed erat sylvester, id est, ex sylva alienigenarum. Et ideo sylvester appellatur (m), quasi qui de Israeliticæ vitis nequaquam palmitibus pullulasset. Sed & quod ait (n) Propheta, xenium, convenienter aptavit. Tunc enim Herodes & Pilatus (ut Evangelium testatur) ex inimicis in concordiam revocati sunt; & velut reconciliationis suæ xenium, [4] vinctum sibi invicem mittebant Jesum. Quid interest dummodo Jesus ubique ut salvator diffidentes reconciliet, pacem reparet, concordiam reddat? Unde etiam de hoc scriptum est in Job: Dominus reconciliat corda principum terræ.

Refertur item quod cum Pilatus vellet eum dimittere, omnis populus clamaverit: Crucifige, crucifige eum. Prænunciat hoc Hieremias Propheta, dicens ex persona Domini ipsius: Facta est, inquit, hæreditas mea mihi, sicut leo in sylva. Dedit super me vocem suam, propterea exosus sum eam. Et propter hoc (o), inquit, dereliqui domum meam. Et iterum alibi dicit: Super quem aperuistis os vestrum, & adversus quem relaxastis linguas vestras. Cum judicaretur, scribitur tacuisse. Multæ de hoc scripturæ testantur; in Psalmis dicitur: Factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo increpationes. Et iterum: Ergo autem sicut surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens (p) os suum. Et iterum alius Propheta: Sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ejus sublatum est. Imposita ei scribitur corona spinea. Audi de hoc in Canticis Canticorum, super iniquitates Hierusalem mirantis de injuria filii patris vocem, & dicentis: Exite & videte filiæ Hierusalem coronam qua coronavit eum mater sua. Sed & de spinis ita alius Propheta commemorat: Et expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, & non justitiam, sed clamorem. Verumtamen ut mysterii secreta cognoscas: oportebat eum, inquam, qui peccata mundi venit auferre, etiam terræ maledicta purgare; quæ protoplasto peccante, sententiam prævaricationis acceperat, dicente Domino: Maledicta terra in operibus tuis, spinas & tribulos producet tibi. Propterea ergo spinis coronatur Jesus, ut prima illa condemnationis sententia solveretur. Ad crucem ducitur, & in ligno totius mundi vita suspenditur. Vis & de hoc Propheticis testimoniis confirmari? Audi Hieremiam dicentem: Venite, & injiciamus lignum in panem ejus, & conteramus eum de terra viventium. Et iterum: Moyses velut (q) deflens eos dicit: Et erit vita tua suspensa ante oculos tuos, & timebis per diem (r) & noctem, & non credes vitæ tuæ. Sed transcurrendum nobis est, jam enim propositæ brevitatis excedimus modum, & breviatum sermonem longa dissertatione distendimus; pauca tamen addemus, ne penitus quod cœpimus præterisse videamur.

Scribitur Jesus in latere percussus, aquam simul & sanguinem profudisse. Hoc quidem mysticum est; ipse enim dixerat, quia flumina de ventre ejus procedent aquæ vivæ, sed produxit & sanguinem, quem petierant Judæi venire super se & filios (s) suos. Produxit ergo aquam (t), quæ credentes diluat: produxit sanguinem (v), qui condemnet incredulos. Potest tamen etiam (x) intelligi, quod duplicem gratiam baptismi figuraverit, unam quæ datur per aquæ baptismum: aliam quæ per martyrium profusione sanguinis quæritur; utrum-

(a) Amici, inquit, O. (b) Erant, O. (c) Inde O. (d) His, O. (e) Ejus restituunt, O. (f) Est, O. (g) Et ad, O. (h) Obstupescenda, O. (i) Filius passus ista dicatur, O. (k) Ad flagella, O. (l) Consequentibus, O. (m) Est appellatus, O. (n) Dixit, O. (o) Propterea, O. (p) Qui non aperuit, O. (q) Ut, O. (r) Timebis diem, O. (s) Super filios, O. (t) Produxit aquam, O. (v) Et sanguinem O. (x) Tamen illud, O.

[1] *Et ipsi sunt jacula.*] *Pamelius ait*, Illi *stant*. Legit etiam Frobenius *audire* pro *videre*: quod tamen etiam habet vetus editio.

[2] *Aut abnuite & posthæc, &c.*] *Pamelius ait*, Recte sic illi cum 70. quos secutus Morelius, præterquam quod retinuerit *abite*, pro *abnuite*, non recte.

[3] *Et alligantes adduxerunt eum xenium Regi Jarim.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic legendum cum illis pro eo quod alii *ad xenium regis*. Non potui autem reperire unde hoc sumtum sit. Est haud dubie juxta 70.

[4] *Vinctum sibi invicem mittebant.*] *Pamelius ait*, Contra sic illi castigandi pro *justum*.

utrumque enim baptismum nominatur. Quod si & hoc quæris cur non ex alio membro, sed ex latere potius produxisse dicatur aquam & sanguinem. Videtur mihi in latere per costam mulier indicari, quia fons peccati & mortis de muliere prima [1] quæ fuit primi Adam costa, processit; fons redemtionis ac vitæ de secundi Adam costa producitur.

Scriptum est quod in passione ejus ab hora sexta usque ad horam nonam tenebræ factæ sunt. [2] Accipe & de hoc Prophetæ testimonium dicentis: Occidet tibi sol meridie. Et iterum Zacharias Propheta: In illa, inquit, die non erit lux, sed frigus & pruina erit in una die; & dies ille notus Deo, & neque dies neque nox, & ad vesperam erit lux. Quid tam evidens à Propheta dici potuit? Ut jam tum (a) hæc, non tam futura prædici quam narrari præterita videantur, etiam pruinam & frigus prædixit. Propterea enim Petrus calefaciebat se ad ignem, quia frigus erat, & frigus patiebatur, non solum temporis, sed & fidei. Addidit etiam: Et dies illa nota Domino, neque dies, neque nox. Quid est, neque (b) dies neque nox? Nonne aperte de insertis diei tenebris & revocata rursum luce disseruit? Non fuit illa dies, neque enim cœpit ab ortu solis, neque integra nox fuit; non enim peracto diei cursu, [3] spatia sibi debita vel ab initio suscepit, vel ad ultimum terminata (c) perduxit, sed fugata per impiorum facinus lux reparatur ad vesperam. Post horam enim nonam depulsis tenebris sol redditur mundo. Et iterum alius (d) de hoc ipso testimonium dicit: Obscurabitur (e) super terram in die lux.

Docet Evangelii prædicatio quod etiam milites diviserunt sibi vestimenta Jesu, & supra tunicam ejus miserunt sortem. Sed nec de illa quidem veste quam dicuntur milites illudentes induisse eum, id est, de veste coccinea Prophetæ siluerunt. Audi enim quid dicit Esaias: Quis est iste qui venit de (f) Edom, rubor vestimentorum ejus [4] ex Bosor? Quare rubicunda sunt vestimenta tua, & indumentum tuum [5] tanquam à torculari calcato? Unde & ipse respondit: [6] Torcular calcavi solus filius Sion; solus est enim qui peccatum non fecit, & abstulit peccata (g) mundi. Si enim potuit per unum hominem mors introire: quanto magis per unum hominem qui & Deus erat, potuit vita restitui?

Refertur etiam quod aceto potatus sit vel vino myrrhato, quod est amarius felle. Audi quid de hoc Propheta prædixerit. Et dederunt, inquit, in esca mea fel, & in siti mea potaverunt me aceto. Atque respondens jam tunc Moyses dicebat de populo illo: Ex vineis Sodomorum vitis eorum, & palmes eorum de Gomorrha. Uva eorum uva fellis, botrus amaritudinis ipsis. Et iterum exprobrans eos, dicit: Populus stultus & non sapiens, hæc Domino (h) retribuisti? [7] Sed & in Canticis Canticorum eadem (i) prænunciantur, ubi etiam hortus in quo crucifixus est designatur, dicit ergo: Intravi in hortum meum, soror mea sponsa, & vindemiavi myrrham meam. Ubi evidenter vinum myrrhatum quo potatus est declaravit.

Spiritum post hæc scribitur reddidisse. Prænunciatum fuerat & hoc per Prophetam dicentem ex persona filii ad patrem: In manus tuas commendo spiritum meum. Sepultus quoque perhibetur, & lapis magnus positus ad (k) ostium monumenti. Accipe etiam de hoc quid propheticus per Hieremiam sermo prædixerit: Mortificaverunt, inquit, in lacu vitam meam, & posuerunt lapidem super me. Evidentissima hæc sepulturæ ejus indicia Propheticis vocibus designata sunt; accipe tamen & alia: A conspectu, inquit, iniquitatis ablatus est justus, & erit in pace locus ejus. Et alibi: Et dabo malignos in sepultura ejus. Item alius: Recumbens (l) dormivit ut leo, & ut catulus leonis: quis suscitabit eum?

Sed & quod in infernum descendit, evidenter prænunciatur in Psalmis, ubi dicit: Et in pulverem mortis deduxisti me. Et iterum: Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendero (m) in corruptionem? Et iterum: Descendisti (n) in limum profundi, & non est substantia. Sed & Joannes dicit: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Unde & Petrus dixit: Quia Christus mortificatus carne, vivificatus autem spiritu. In ipso (ait) (o) eis qui in carcere inclusi (p) erant, descendit spiritibus prædicare, qui increduli fuere in diebus Noe, in quo etiam quid operis egerit in inferno, declaratur. Sed & ipse Dominus per Prophetam dicit, tanquam de futuro, Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Quod rursus Prophetice nihilominus ostendit impletum, cum dicit: Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me à descendentibus in lacum. Sequitur post hæc (q):

Tertia Die Resurrexit a Mortuis: Resurrectionis quippe gloria in Christo, omne quod infirmum & fragile videbatur absolvit. Si tibi paulo ante non videbatur esse possibile usque ad mortem venisse immortalem; aspice nunc quia qui devicta morte resurrexisse dicitur, non potest esse mortalis: sed bonitatem in hoc intellige creatoris, quia eousque ille miserando (r) descendit, usquequo tu peccando dejectus es. Nec creatorem omnium Deum impossibilitatis accuses, ut ibi putes opus ejus caduco lapsu potuisse concludi, quo ille [8] id reparaturus pervenire non posset: inferna & superna nobis dicuntur, qui certa corporis circumscriptione conclusi, intra præscriptæ nobis legis terminos continemur. Deo autem qui ubique est, & nusquam deest, quod infernum est, aut quod (s) supernum, patet. Verumtamen in assumtione corporis etiam ista complentur. Resuscitatur caro quæ deposita erat (t) in sepulcro, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam: Quia non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Rediit (u) ergo victor à mortuis, inferni secum spolia trahens; eduxit enim eos qui tenebantur à morte, sicut & ipse prædixerat, ubi ait: Cum exaltatus fuero à terra, omnia (x) ad me traham. Atte-

(a) Uti jam hæc, O. (b) Quod, neque O. (c) Produxit, O. (d) Aliud, O. (e) Et obscurabitur, O. (f) Hic qui venit ex Edom, O. (g) Peccatum, O. (h) Retribuistis, O. (i) Pronunciantur, O. (k) Appositus ante, O. (l) Recubans, O. (m) Descendo, O. (n) Descendi, O. (o) In infernum sine dubio abiit, O. (p) Conclusi, O. (q) Hoc, O. (r) Sepeliendo, O. (s) Quid infernum est, aut quid, O. (t) Reposita fuerat, O. (u) Redit, O. (x) Fuero, omnia, O.

[1] *Quæ fuit primi Adam costa.*] *Pamelius ait*, Recte pro *prima*, supplevit etiam Morelius quod hic deerat.

[2] *Accipe & de hoc.*] *Pamelius ait*, Adjicio *&*, quomodo & paulo post *tum*.

[3] *Spatia sibi debita.*] *Pamelius ait*, Etiam voculam *sibi*, & rursum *perduxit* cum.

[4] *Ex Bosor.*] *Pamelius ait*, Cod. *Bosra*, at illud habent Lxx.

[5] *Tanquam à torculari calcato.*] *Pamelius ait*, Morelius *in torculari calcatum.* Verum illud habent Lxx. & ex Græco ad verbum Cyprianus supra Epist. 63.

[6] *Torcular calcavi solus.*] *Pamelius ait*, Quum istud non sit reperire apud 70. sed in versione Hieronymi, præterquam illud *filia Sion*, videtur mihi alludere. Ruffinus ad illud Thren. 1. *Torcular calcavit Dominus virginis filiæ Juda.* Atque adeo non recte legunt alii *filii*.

[7] *Sed & in Canticis Canticorum.*] *Pamelius ait*, Non habent illi *Canticorum*.

[8] *Id reparaturus.*] *Pamelius ait*, Illi *salutem operaturus*, sed minus placet. Contra rectius ille *certa*, quam *certe*.

Atteſtatur autem Evangelium de hoc, cum dicit: Quia monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorum dormientium reſurrexerunt & apparuerunt multis, & ingreſſi ſunt ſanctam civitatem illam, de qua Apoſtolus dicit: Quæ autem ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrum. Sicut & ad Hebræos (*a*) dicit: Decebat enim propter quem omnia, & per quem omnia, multos filios in gloriam adducentem, auctorem ſalutis eorum, per paſſiones conſummari. Igitur conſummatam paſſionibus carnem humanam, quæ in mortem ceciderat per protoplaſti (*b*) lapſum, reſurrectionis virtute reparatam, in dextera ſedis Dei altiſſimi collocavit. Unde & Apoſtolus dicit: Qui ſimul conſuſcitavit (*c*) nos, ſimulque ſedere fecit in cœleſtibus locis, hic enim erat figulus, qui (ut Hieremias docet Propheta) vas de manu ſua collapſum & confractum, rurſum elevavit manibus ſuis, & reformavit ſicut placuit in conſpectu ejus. Placuit autem ita, ut corpus quod mortale & corruptibile ſuſceperat, de ſepulcri petra levatum, & immortale atque incorruptibile effectum, jam non in terrenis, ſed in cœleſtibus & in patris dextra collocaret. Plenæ ſunt de his ſacramentis ſcripturæ veteris Teſtamenti. Nullus ſuper his (*d*) Propheta, nullus legiſlator aut pſalmographus ſiluit, ſed omnis pene ſacra de his loquitur pagina: & ideo ſuperfluum videtur immorari nos ad congreganda teſtimonia. Pauca tamen & admodum pauca ponemus, ad ipſos fontes divinorum voluminum remittentes eos, qui potare abundantius cupiunt.

Dicit ergo ſtatim in Pſalmis: Ego dormivi, & ſomnum cepi, & (*e*) reſurrexi, quoniam Dominus ſuſcepit me. Et iterum in alio loco: Propter miſeriam inopum & gemitum pauperum nunc exſurgam, dicit Dominus. Et alibi ſicut jam ſuperius diximus: Domine, eduxiſti de inferno animam meam: ſalvaſti me à deſcendentibus in lacum. Et in alio: Quoniam converſus vivificaſti me, & de abyſſo terræ iterum reduxiſti me. Evidentiſſime autem in octogeſimo & ſeptimo Pſalmo de eo dicitur: Et factus ſum ſicut homo ſine adjutorio, inter mortuos liber. Non dixit homo, ſed ſicut homo. Sicut homo enim erat, quia etiam (*f*) deſcenderat in infernum: ſed inter mortuos liber erat, quia à morte teneri non poterat. Et ideo in una natura humanæ fragilitatis, in alio divinæ majeſtatis poteſtas (*g*) oſtenditur: Oſee autem Propheta etiam de tertia die manifeſtiſſime prænunciat hoc modo: Sanabit nos, inquit, poſt biduum: in die autem tertia reſurgemus & vivemus in conſpectu ejus. Hæc autem ex perſona eorum dicit, qui cum ipſo die tertia reſurgentes, de morte revocantur ad vitam: & ipſi ſunt qui dicunt: die tertia reſurgemus, & vivemus in conſpectu ejus. Eſaias vero aperte dicit: [1] Qui educit de terra paſtorem magnum ovium. Sed & quod mulieres (*h*) viſuræ eſſent reſurrectionem ejus, Scribis & Phariſæis & populo non credentibus, etiam hoc prædixit Eſaias his verbis: Mulieres quæ venitis ab ſpectaculo venite: non enim eſt populus habens intellectum. Sed & de illis quæ poſt reſurrectionem perrexiſſe ad ſepulcrum dicuntur & quæſiſſe eum, & non inveniſſe: ſicut Maria Magdalena refertur veniſſe ad monumentum ante lucem, & non invento eo, flens dixiſſe ad angelos qui aderant: Quia tulerunt Dominum, & neſcio ubi poſuerunt eum: Etiam de hoc ita prædicitur in Canticis Canticorum: In cubili meo quæſivi quem dilexit anima mea, in noctibus quæſivi eum, & non inveni eum. De illis quoque quæ invenerunt eum, & tenuerunt pedes ejus, prædicitur in Canticis Canticorum: Tenebo eum, & non dimittam eum quem dilexerit anima mea. Hæc interim pauca de multis; brevitati enim ſtudentes plura coacervare non poſſumus.

ASCENDIT IN COELOS, SEDET AD DEXTERAM PATRIS: INDE VENTURUS EST JUDICARE VIVOS ET MORTUOS. Conſequenti brevitate in fine ſermonis hæc continentur; in quibus quod dicitur quidem palam eſt, ſed requiritur (*i*) quo ſenſu intelligi debeant quæ dicuntur. Nam aſcendiſſe & ſedere (*k*) & venturum eſſe, niſi ſecundum dignitatem divinitatis intelligas, aliquid per hæc humanæ fragilitatis videbitur indicari. Conſummatis etenim his quæ in terra gerebantur, & animabus de inferni captivitate revocatis, aſcendere memoratur ad cœlos, ſicut Propheta prædixerat: Aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Illa ſcilicet dona, quæ Petrus in Actis (*l*) Apoſtolorum de Spiritu ſancto dicebat: Exaltatus ergo dextera Dei, effudit (*m*) hoc donum quod vos auditis & videtis. Donum ergo Spiritus ſancti hominibus dedit: quia captivitatem, quam prius diabolus per peccatum deduxerat in infernum, Chriſtus per mortis ſuæ reſurrectionem revocavit ad cœlum (*n*). Aſcendit ergo ad cœlos, non ubi verbum Deus ante non fuerat: quippe qui erat ſemper in cœlis, & manebat in patre; ſed ubi verbum caro factum ante non ſederat (*o*). Denique quia novus iſte ingreſſus portarum cœli æditiuis & principibus videbatur, videntes naturam carnis cœlorum ſecreta penetrantem, dicunt ad invicem, ſicut David plenus Spiritu ſancto enunciat (*p*): Tollite portas principes veſtras, & elevamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. Quis eſt iſte Rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Quæ vox utique non propter divinitatis potentiam, ſed propter novitatem carnis aſcendentis ad dexteram Dei ferebatur. Dicit & alibi idem David: Aſcendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ. In voce enim tubæ, moris victorum eſt (*q*) redire de prælio. De ipſo quoque & aliàs dicitur: Qui ædificat in cœlo aſcenſum ſuum. Etiam alibi: Qui aſcendit ſuper Cherubim & volavit, volavit ſuper pennas ventorum.

Sedere quoque ad dexteram patris, carnis aſſumtæ myſterium eſt: neque enim incorporeæ illi naturæ convenienter iſta abſque aſſumtione carnis aptantur: neque ſedis cœleſtis profectum divina natura, ſed humana conquirit. Unde & dicitur de eo: Parata ſedes tua Domine, ex tunc à ſeculo tu es. Parata ergo à ſeculo ſedes eſt, in qua ſeſſurus erat is in cujus nomine omne genu flectitur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum. Et omnis lingua confitebitur (*r*) ei, quia Dominus Jeſus Chriſtus in gloria Dei patris eſt. De quo & David ita refert; Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. Quæ tamen dicta Dominus in Evangelio

(*a*) Iterum, *O.* (*b*) Carnem atque in ea protoplaſti lapſum. (*c*) Reparatum in dextra Dei ſedens in altiſſimis collocavit. Ut & Ap. dicit, quod ſimul excitavit, *O.* (*d*) Hoc, *O.* (*e*) Soporatus ſum & exſurrexi, *O.* (*f*) Qui etiam, *O.* (*g*) Majeſtatis oſtenditur, *O.* (*h*) *Sic O. Imp.* mulieres quod. (*i*) Sequitur, *O.* (*k*) *Sic O. Imp.* Sediſſe, *O.* (*l*) Actibus, *O.* (*m*) Igitur in dexteram Dei, & ſubdit, *O.* (*n*) Cœlos, *O.* (*o*) Aſcenderat, *O.* (*p*) Spiritu denunciat, *O.* (*q*) Mos eſt victorem, *O.* (*r*) Confitetur, *O.*

[1] *Per paſſiones conſummari.*] *Pamelius ait*, Prorſus hoc cum illis lego, tum quia Græce eſt διὰ παθημάτων, tum quod ſequatur *paſſionibus*.

[2] *Qui educit.*] *Pamelius ait*, Ille *eduxit*, utra lectio ſit verior neſcio. Quum neque Eſaiæ 40. quod adnotarunt in margine Manuſc. & Morel. neque alibi hanc ſcripturam reperire potuerim; ſicut nec illud quod ſequitur, *mulieres quæ venitis*, *&c.* niſi forte illud ita tranſlatum fuerit ab Aquila, Symmacho, aut Theodotione illo loco.

gelio disserens, dicebat ad Pharisæos: Si ergo David in spiritu Dominum eum vocat, quomodo filius ejus est? Per quod se ostendit secundum spiritum Dominum, secundum carnem filium esse David. Unde & ipse Dominus iterum dicit: Veruntamen dico vobis, à modo videbitis filium hominis sedentem à dextris (a) virtutis Dei. Et Petrus Apostolus dicit de Christo: [1] Qui est in dextera Dei, sedens in cœlis. Sed & Paulus ad Ephesios scribens: Secundum operationem, inquit, potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans eum à mortuis, & sedere faciens in dextera sua.

Quod autem veniat judicaturus vivos & mortuos, multis quidem divinarum scripturarum testimoniis edocetur (b): sed priusquam propheticis hæc eloquiis prædicta doceamus, illud necessario arbitror admonendum, quod ista fidei traditio quotidie nos vult de adventu judicis esse sollicitos; ut actus nostros ita præparemus velut reddituri imminenti judici rationem. Hoc enim erat quod & Propheta dicebat de viro beato: [2] Quia disponet sermones suos in judicio. Quid autem dicitur judicare vivos & mortuos, nisi quod alii vivi, alii mortui ad judicium veniant? sed animæ simul judicabuntur (c) & corpora, in quibus vivos animas, corpora mortuos nominavit. Sicut & ipse Dominus in Evangelio dicit: Noli timere eos qui corpus possunt occidere, animæ autem nihil facere possunt: sed timete potius eum qui potest animam & corpus perdere in gehennam.

Nunc jam paucis, si videtur, etiam per Prophetas hæc prædicta esse doceamus. Plura autem testimonia cum volueris, ipse tibi de scripturarum latitudine congregabis. Dicit ergo Malachias Propheta: Ecce venit Dominus (d) omnipotens, & quis sustinebit diem adventus ejus, aut quis sustinebit aspectum ejus? quia ipse ingreditur sicut ignis conflatorii, & sicut spuma lavantium: & sedebit conflans eos, & purgans sicut argentum & sicut aurum. Ut autem evidentius agnoscas quis sit iste Dominus, de quo hæc dicuntur; audi quid & Daniel Propheta prænunciat. Videbam, inquit, in visu noctis, & ecce in (e) nubibus cœli quasi filius hominis veniens, & usque ad vetustum dierum (f) perveniet, & in conspectu ejus oblatus est liber: & ipsi datus est principatus, & honor, & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ ipsi servient, & potestas ejus potestas æterna, quæ non (g) peribit: & regnum ejus non corrumpetur. Ex his ergo edocemur, non solum de adventu & judicio, sed & de potestate ejus & regno, quia potestas ejus æterna sit, & fine corruptionis fine sit regnum, sicut in Evangelio dicitur: Regni ejus non erit finis. Unde valde alienus à fide est, qui regnum Christi dicit aliquando finiendum. Scire tamen debemus, quod salutarem hunc Christi adventum conabitur inimicus ad decipiendum fideles quosque (h) callida fraude simulare, & pro filio hominis qui expectatur venturus in majestate patris sui, filium perditionis in prodigiis & signis mendacibus præparare, ut pro Christo, mundo huic introducat Antichristum. De quo & ipse Dominus in Evangeliis prædixit Judæis: Quia ego veni in nomine patris mei, & non recepistis me: alius veniet nomine suo, & ipsum recipietis. Et iterum dicit: Cum videbitis abominationem desolationis [3] stantem in loco sancto, sicut dicit Daniel Propheta: Qui legit, intelligat. Daniel ergo de adventu erroris istius plenius & latius in suis visionibus edocet: ex quibus valde operosum est exempla nunc ponere, quia satis amplis narrationibus dilatantur. Et ideo scire de his plenius (i) delectantem, ad ipsas magis recensendas remittimus visiones. Sed & Apostolus de eo dicit: Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam nisi discessio venerit primum, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur & extollit se super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Et paulo post: Et tunc revelabitur, inquit, inimicus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui: & evacuabit illuminatione adventus sui eum, cujus est adventus secundum opera Satanæ, in omni virtute, signis & prodigiis mendacibus. Et iterum paulo post: Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati. Propterea ergo Propheticis & Evangelicis atque Apostolicis vocibus nobis prænunciatur hic error, [4] ne quis pro adventu Christi adventum credat (k) Antichristi. Sed & ipse Dominus dixit: Cum dixerint vobis, ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere: venient enim multi pseudochristi & pseudoprophetæ, & seducent multos. Sed quomodo demonstrabitur (l) judicium veri Christi, videamus: Sicut fulgur, inquit, de Oriente resplendet usque ad Occidentem: ita erit adventus filii hominis. Cum enim advenerit verus Dominus Jesus Christus, sedebit, & judicium statuet: sicut Evangelium (m) dicit: Et segregabit oves ab hœdis, & justos ab injustis. Sicut & Apostolus scribit: Quia omnes nos stare oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria operis sui, prout (n) gessit sive bona sive mala: judicabimur autem non solum pro gestis, sed & pro cogitatis secundum quod & ipse Apostolus dicit: Inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die quo judicabit Deus occulta hominum: sed de his ista sufficiant. Post hoc ponitur in ordine fidei:

Et in Spiritum Sanctum. Ea quæ in superioribus paulo latius de Christo sunt tradita, ad incarnationis vel passionis ejus mysterium pertinent. Quæ dum media intercedunt personæ ipsius cooptata, sancti Spiritus commemorationem paulo longius reddiderunt. Ceterum si solius divinitatis ratio habeatur, eo modo quo in principio dicitur, Credo in Deum patrem omnipotentem, & post hæc: In Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum; ita jungitur: Et in Spiritum sanctum. Illa vero omnia quæ de Christo memorantur ad dispensationem carnis, ut diximus, spectant: igitur sancti Spiritus memoratione (o) adimpletur mysterium Trinitatis. Sicut enim unus dicitur Pater (p) & alius non est Pater: unus

(a) Ad dextram, O. (b) Edocemur, O. (c) Animas simul judicabit, O. (d) Veniet Deus, O. (e) Ecce cum, O. (f) Pervenerit, O. (g) Præteribit, O. (h) Decipiendos fid. quoque, O. (i) Volentem, O. (k) Neque pro adv. Chr. adv. credant, O. (l) Sed hoc demonstravit, O. (m) Sicut in Evangeliis, O. (n) Sui corporis, prout, O. (o) Spiritus commemoratione, O. (p) Dicitur Deus Pater, O.

1 *Qui est in dextera Dei, &c.*] *Pamelius ait*, Pessime Froben. *quod*; atqui posteriores duas voces hodie non habet epistola Petri.

2 *Quia disponet.*] *Pamelius ait*, Et Frobenius & vetus editio *disponit*, sed illud placet, quia Græce est οἰκονομήσει.

3 *Stantem in loco sancto.*] *Pamelius ait*, Ex Frobenio & vet. editione Hieronymi addimus *stantem*, quod id habeat Evangelista. Ex quibus etiam paulo post legimus *magis*, pro *magnas*.

4 *Ne quis &c. credat.*] *Pamelius ait*, Idem, *ne qui &c. credant*, *ut recipiat unusquisque propria operis sui*. Legunt illi *corporis*, quomodo & Græce & Latine Apostolus: fortassis alia versione usus est Ruffinus. Confirmant tamen tum iste tum supra Cyprianus lib. testim. 2. cap. 22. & Ambros. in comment. lect. vulgati nostri interpretis qui videtur legisse τὰ ἴδια, pro eo quod est hodie τὰ διὰ.

unus dicitur & unigenitus Filius, & alius unigenitus non est: ita & Spiritus sanctus unus est, & alius non potest esse Spiritus sanctus. Ut ergo fiat distinctio personarum affectionis vocabula secernuntur; quibus ille Pater intelligatur, ex quo omnia, & quod ipse non habeat Patrem; Filius vero (a) tanquam qui ex Patre natus sit; & Spiritus sanctus (b) tanquam de Dei ore procedens & cuncta sanctificans. Ut autem una eademque in Trinitate divinitas doceatur; sicut dictum est, in Deum Patrem credi adjecta præpositione, in: ita & in Christum Filium ejus, ita & in Spiritum Sanctum memoratur. Sed ut manifestius fiat quod dicimus, ex consequentibus approbabitur. Sequitur namque post hunc sermonem,

[1] SANCTAM ECCLESIAM CATHOLICAM, REMISSIONEM (c) PECCATORUM, HUJUS CARNIS RESURRECTIONEM. Non dixit: in sanctam Ecclesiam, nec in remissionem peccatorum, nec in carnis resurrectionem. Si enim addidisset IN præpositionem, una eademque vis fuisset (d) cum superioribus. Nunc autem in illis quidem vocabulis, ubi de divinitate fides ordinatur; in Deum Patrem dicitur & in Jesum Christum Filium ejus, & in Spiritum sanctum; in ceteris vero ubi non de divinitate, sed de creaturis ac mysteriis sermo est, IN præpositio non additur, ut dicatur in sanctam Ecclesiam, sed sanctam Ecclesiam credendam esse, non ut in Deum, sed ut Ecclesiam Deo congregatam: & remissionem peccatorum credendam esse, non in remissionem peccatorum; & resurrectionem carnis, non in resurrectionem carnis. Hac itaque præpositionis syllaba creator à creaturis secernitur, & divina separantur ab humanis. Is ergo Spiritus sanctus est, qui in veteri Testamento legem & Prophetas; in novo vero Evangelia & Apostolos inspiravit. Unde & Apostolus dicit: Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum. Et ideo quæ sunt novi ac veteris Instrumenti volumina, quæ secundum majorum traditionem per ipsum Spiritum sanctum inspirata creduntur, & Ecclesiis Christi tradita competens videtur in hoc loco evidenti numero, sicut ex Patrum monumentis accepimus, designare.

Itaque veteris Instrumenti primo omnium Moysi quinque libri sunt traditi, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium: Post hos Jesu Nave, & Judicum simul cum Ruth: quatuor post hæc Regnorum libri, quos Hebræi duos numerant; Paralipomenon, qui dierum dicitur liber; & Esdræ libri duo, qui apud illos singuli computantur, & Hester: Prophetarum vero Esaias, Hieremias, Ezechiel, & Daniel: præterea duodecim Prophetarum liber unus: Job quoque & Psalmi David singuli sunt libri: Solomonis vero tres Ecclesiis tradidit, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica Canticorum. In his concluserunt librorum numerum veteris Testamenti. Novi vero quatuor Evangelia, Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis: Actus Apostolorum, quos descripsit (e) Lucas: [2] Pauli Apostoli Epistolæ quatuordecim. Petri Apostoli Epistolæ duæ. Jacobi fratris Domini & Apostoli una: Judæ una: Joannis tres. Apocalypsis Joannis. Hæc sunt quæ Patres intra Canonem concluserunt; ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt.

Sciendum tamen est, quod & alii libri sunt qui non Canonici, sed Ecclesiastici à majoribus appellati sunt: ut est Sapientia (f) Solomonis, & alia Sapientia quæ dicitur filii Syrach, qui liber (g) apud Latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur; quo vocabulo non auctor libelli, sed scripturæ qualitas cognominata est. Ejusdem ordinis est libellus Tobiæ; & [3] Judith, & Maccabæorum libri. In novo vero Testamento libellus, qui dicitur [4] Pastoris sive Hermatis, qui appellatur [5] duæ viæ, vel judicium (h) Petri; quæ omnia legi quidem in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Ceteras vero scripturas apocryphas no-

(a) Iste filius vero, *O.* (b) Et hic Spiritus sanct. *O.* (c) Ecclesiam, remissionem, *O.* (d) Vis fuerat, *O.* (e) Descripsit ipse, *O.* (f) Quæ dicitur Solomonis, *O.* (g) Qui libri, *O.* (h) Judicium secundum Petrum, *O.*

[1] *Sanctam Ecclesiam Catholicam.*] *Pamelius ait*, Ex iisdem adjicio *Catholicam*, quamquam mirer non explicari eam vocem ab auctore. Vicissim autem apud illos adjicienda prorsus vox *hujus*.

[2] *Pauli Apostoli Epistolæ.*] *Pamelius ait*, Locus diligenter adnotandus, quod Epistolam Pauli ad Hebræos, [nam alioqui tredecim tantum essent Epistolæ Pauli] utramque Petri, Jacobi unam, & Judæ unam, Joannis tres, indubitato inter Canonicas Scripturas, jam ab ætate sua Ruffinus numeret, quodque Petro & Jacobo Apostolis inscribat. De quarum adeo auctoritate plura hic statueram adscribere, sed ne sim prolixior, Lectorem remitto ad Joan. Driedonem lib. 1. Ecclesiast. dogm. Melchiorem Canum locorum Theologic. 2. & Sixtum Senensem lib. 1. Bibliothecæ sanctæ. Quod opus non ita pridem prodiit, dignissimum profecto, quod omnium studiosorum teratur manibus.

[3] *Judith.*] Videatur Canon 85. Apost. & 60. Laod. Nec non Athan. in synopsi qui mentione 22. Veteris Test. lib. facta addit, ἐκτὸς τούτων εἰσὶ πάλιν ἕτερα βιβλία τῆς αὐτῆς παλαιᾶς διαθήκης, οὐ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγινωσκόμενα δὲ μόνον τοῖς κατηχουμένοις. Sic Epiph. de Pond. & Mens. de Sap. Solom. & Sirach ait, καὶ αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται. Porro Damasc. de Orthod. fide de iisdem, ἐνάρετοι μὲν καὶ καλαὶ, ἀλλ' οὐκ ἀριθμοῦνται, οὐδ' ἔκειντο ἐν τῇ κιβωτῷ. His adstipulatur Hieron. in Præf. ad Prov. Sol. Sicut ergo Judith & Maccab. libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas Scripturas non recipit; sic & hæc duo volumina (utriusque scil. Sap.) legit ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. *Pamelius ait*, Quam non recte hic sentiat Ruffinus de ceteris hic commemoratis Scripturæ libris supra alicubi suis locis tractavimus. Ut idipsum autem faciamus de hoc libro Judith. In primis non modo cum aliis recensetur in Canone Scripturarum locis in argum. citatis, sed & vel ipso D. Hieronymo teste in prologo, Synodus hunc Nicæna inter sacras Scripturas computavit. Deinde citant tanquam Scripturam Canonicam Origenes in cap. ult. lib. Judic. Chrysostomus de variis locis in Matth. hom. 10. Ambros. officior. lib. 3. Epist. 83. lib. 2. de instit. virgin. cap. 2. ac lib. de viduis latissime, etiam cum sua expositione dignatus, pro non exigua sui parte. Cyrillus in Joannem lib. 7. Fulgentius Epist. de statu viduarum. Ipse denique Hieronymus Epist. ad Salvinam. Omitto Bellatorem Presbyterum, D. Isidorum Hispal. & Rhabanum nostrum, qui in illum commentati sunt. Certe D. Hilarius prologo in Psalm. etiam libros Judith & Tobiæ annumerari dicit Canoni Scripturarum, ut 24. libri constituantur veteris Testamenti.

[4] *Pastoris sive Hermatis.*] *Pamelius ait*, Magis placet illud, quod apud Origenem in Epist. ad Rom. non Hermes, sed Hermas nominetur: quum tamen utriusque Apostolus meminerit. Damasus etiam in Catalogo Pontificum Herman vocat, & Eusebius lib. 3. hist. Eccl. cap. 3. ipso Ruffino interprete, Hermæ libellum nuncupat. Hic autem etsi apud Veteres Clementem Alex. Irenæum, Athanasium: citetur etiam ad dogmatum confirmationem, postea tamen à Prospero nullius auctoritatis judicatus, & à Gelasio reprobatus, quippe ex quo, cum Cassianus suum errorem hauserit, tum Ariani suam hæresin comprobare niterentur.

[5] *Duæ viæ vel judicium Petri.*] *Pamelius ait*, Verisimilius est illud *qui appellantur duæ viæ*, ad librum Pastoris referri quam ad Judicium Petri.

[1] *Et*

nominarunt, quas in Ecclesiis legi noluerunt. Hæc nobis à patribus, ut dixi, tradita oportunum visum est hoc in loco designare, ad instructionem eorum qui prima sibi Ecclesiæ ac fidei elementa suscipiunt, ut sciant ex quibus sibi fontibus verbi Dei haurienda sint pocula.

Tenet deinde traditio fidei sanctam Ecclesiam. Causam jam superius diximus, cur non dixerit etiam hic in sanctam Ecclesiam, sed sanctam Ecclesiam. Hi ergo qui supra in unum Deum credere docti (*a*) sunt sub mysterio Trinitatis, credere etiam hoc debent, unam esse Ecclesiam sanctam; in qua una est fides, & unum baptisma, in qua unus Deus creditur Pater, & unus Dominus Jesus Christus Filius ejus, & unus Spiritus sanctus. Ista est ergo sancta Ecclesia, non habens maculam aut rugam. Multi enim & alii Ecclesias congregarunt, ut Marcion, ut Valentinus, ut Hebion, ut Manichæus, ut Arius, & ceteri omnes hæretici. Sed illæ Ecclesiæ non sunt sine macula aut ruga perfidiæ. Et ideo dicebat de illis Propheta: Odivi Ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedebo. De hac autem Ecclesia quæ fidem Christi integram servat, audi quid dicit (*b*) Spiritus sanctus in Canticis Canticorum (*c*): Una est columba mea; una est perfecta genitricis suæ. Qui ergo hanc fidem in Ecclesia susceperit, non declinet in concilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus non introeat. Concilium namque vanitatis est, quod ait Marcion, qui negat patrem Christi Deum esse creatorem, qui per filium suum fecerit mundum. Concilium vanitatis quod Hebion docet, ita Christo credi debere (*d*), ut & circumcisio carnis, & observatio sabbati, & sacrificiorum solennitas, ceteræque omnes observationes secundum literam legis teneantur. Concilium est vanitatis quod Manichæus docet. Primum quod se (*e*) paracletum nominavit, tum deinde quod (*f*) mundum à malo factum dicit, Deum creatorem negat, Testamentum vetus repudiat, unam bonam, aliam malam naturam sibi invicem adversantes (*g*) asserit, coæternas Deo animas hominum secundum Pythagoricos in pecudes & animalia & bestias redire per diversos nascendi circulos adstruit, resurrectionem carnis nostræ negat, passionem Domini & nativitatem non in veritate carnis, sed in phantasiis fuisse confirmat. Concilium vanitatis est, quod Paulus Samosatenus & post ejus successor Photinus asseruit Christum non fuisse ante secula natum ex Patre, sed ex Maria cœpisse: & non eum Deum hominem natum, sed ex homine Deum existimat factum. Concilium vanitatis est, quod Arius atque Eunomius docuit, qui filium Dei non ex ipsa Patris substantia natum, sed ex nihilo creatum volunt, & filium Dei habere initium, & minorem esse Patre: sed & Spiritum sanctum non solum minorem esse, sed & mittendarium asserunt. Concilium vanitatis est & quod illi aiunt, qui filium quidem de substantia Patris fatentur, sanctum vero Spiritum separant & secernunt; cum utique unam eandemque virtutem & divinitatem ostenderit Trinitatis Salvator in Evangelio, cum dicit: Baptizate omnes gentes in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Et est aperte impium separari ab homine quod divinitus jungitur. Concilium vanitatis est & hoc, quod olim congregavit pertinax & prava contentio; asserens quidem Christum carnem humanam suscepisse, non tamen & animam rationalem: cum utique & carni, & animæ, & sensui, & menti una eademque salus à Christo collata sit. Sed & illud concilium vanitatis est, quod Donatus per Africam traditionis causa Ecclesiam criminando contraxit; [1] & quod Novatus sollicitavit, lapsis pœnitentiam denegando, & secundas nuptias cum forte iniri eas necessitas exegerit, condemnando. Has omnes ergo velut congregationes malignantium fuge, sed & eos si qui illi sunt qui dicuntur asserere, quod filius Dei non ita videat vel noverit patrem, sicut ipse noscitur & videtur à patre: vel regnum Christi esse finiendum, vel carnis resurrectionem non integra naturæ suæ substantia reparandam: futurum Dei justum erga omnes negare judicium: [2] diabolum debita absolvere (*h*) damnatione pœnarum. Ab his, inquam, omnibus fidelis declinet auditus, sanctam vero Ecclesiam teneat; quæ Deum Patrem omnipotentem, & unigenitum Filium ejus Jesum Christum Dominum nostrum, & Spiritum sanctum concordi & consona substantiæ ratione profitetur, filiumque Dei natum ex virgine, & passum pro salute humana, & resurrexisse à mortuis in eadem carne qua natus est credit, eundemque venturum judicem omnium sperat, in qua & remissio peccatorum, & carnis resurrectio prædicatur.

Verum de remissione peccatorum sufficere deberet (*i*) sola credulitas. Quis enim causas aut rationem requirat, ubi indulgentia principalis est? Et tamen cum terreni Regis liberalitas discussioni non sit obnoxia, ab humana temeritate discutitur divina largitio? Solent enim cum irrisione dicere adversum nos pagani, quod ipsi nos decipiamus, qui putamus crimina, quæ opere commissa sunt, verbis posse purgari; & aiunt: Numquid potest qui homicidium commisit, homicida non esse; adulter non videri, qui adulterium perpetravit? Quomodo (*k*) hujuscemodi criminum reus, sanctus vobis (*l*) effici subito videtur & purus? Sed ad hæc (*m*), ut dixi, melius fide quam ratione respondeo. Rex enim est omnium qui promisit, terræ cœlique Dominus est qui hæc pollicetur. (*n*) Vis ut ei qui me hominem ex terra fecit, non credam (*o*) quod ex criminoso me faciat innocentem: & qui me cum essem cæcus, fecit videre; cum essem surdus, audire me fecit; qui mihi claudo reddidit gressum; qui me infirmum, sanum fecit; innocentiam mihi perditam non poterit reparare (*p*)? Et tamen veniamus ad ipsius naturæ testimonium. Occidere hominem non semper criminosum est, sed malitia non legibus occidere criminosum est. Non ergo factum me in talibus, quia interdum & recte fit, sed animus male consulens damnat. Si ergo animus in me, qui criminosus effectus est & in quo origo fuit vitii, corrigatur; cur tibi non videar posse innocens effici, qui prius fueram criminosus? Si enim, ut supra ostendimus, constat quod non in facto, sed in voluntate sit crimen, sicut mala voluntas, auctore malo dæmone, peccato me & morti fecit obnoxium; ita in bonum voluntas mutata auctore bono Deo, innocentiæ me reddit & vitæ. Similis causa & in ceteris (*q*) criminibus. Et hoc modo fides nostra

(*a*) Credere edocti, *O.* (*b*) Quid dicat, *O.* (*c*) Canticorum ubi dicitur, *O.* (*d*) Credi debemus, *O.* (*e*) Primo qui seipsum, *O.* (*f*) Deinde qui, *O.* (*g*) Invicem contrariam, *O.* (*h*) Debita absolvi, *O.* (*i*) Sufficere debet, *O.* (*k*) Quomodo ergo, *O.* (*l*) Sanctus nobis, *O.* (*m*) Ad hoc, *O.* (*n*) Pollicetur. Non, *O.* (*o*) Fecit, credam, *O.* (*p*) Fecerit recuperare, *O.* (*q*) Ceteris est, *O.*

[1] *Et quod Novatus sollicitavit.*] *Pamelius ait*, Recte ita loquitur; nam auctor hæresis fuit Novatus, assertor Novatianus.

[2] *Diabolum debita absolvere damnatione pœnarum.*] *Pamelius ait*, Hic vicissim illi non recte *absolvi*. Atqui veluti digito Origenem (quod mirum est) auctor notat.

Sde

noſtra non invenitur naturalibus rationibus adverſari; dum remiſſio peccatorum non geſtis quæ mutari non poſſunt, ſed animo quem de malo in bonum verti poſſe certum eſt, deputatur.

[1] Sed & ulterius (a) iſte ſermo, qui reſurrectionem carnis prænunciat (b), ſummam totius perfectionis ſuccincta brevitate concludit. Quamvis etiam de hoc non ſolum à gentilibus (c), ſed etiam ab hæreticis fides impugnetur Eccleſiæ. Nam Valentinus reſurrectionem carnis omnimodo negat, & Manes, ſicut ſuperius (d) oſtendimus. Sed & iſti, qui Eſaiam Prophetam dicentem quidem: Reſurgent mortui, & ſuſcitabuntur qui in monumentis (e) ſunt, audire noluerunt; nec Danielem ſapientiſſimum omnium prophetantem (f): Quia tunc reſurgent qui ſunt in terræ pulvere; hi quidem in vitam æternam: hi autem in opprobrium & confuſionem æternam. Inde vel in Evangeliis quæ recipere videntur, diſcere debuerunt à Domino Salvatore noſtro Saducæos docente dictum: Quod autem reſurgant mortui, non legiſtis quomodo dicit Moyſes in rubo: Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob? Deus autem non eſt mortuorum, ſed viventium. In quo etiam quæ ſit & quanta reſurrectionis gloria, in ſuperioribus memoravit, cum dixit: In reſurrectione autem mortuorum neque nubent, neque nubentur, ſed erunt ſicut angeli Dei. Reſurrectionis ergo virtus angelicum hominibus confert ſtatum, ut qui de terra reſurrexerunt, non iterum in terra cum pecudibus, ſed in cœlo cum angelis vivant; quos tamen ad hoc ratio vitæ prioris (g) admiſerit: illos ſcilicet, qui jam non carni ſerviunt, ſed animæ ſuæ, carnem caſtis pudicitiæ frænis in obedientia ſancti Spiritus ſubjugaverunt, & omni eam vitiorum labe tenuatam, & ad ſpiritalem gloriam ſanctificationis virtute mutatam, Angelorum quoque meruerunt conſortiis inferre.

Sed infideles reclamant (h) & dicunt: Quomodo poteſt caro quæ putrefacta diſſolvitur, aut in pulverem vertitur, maris etiam interdum profundo ſorbetur, fluctibuſque diſpergitur; recolligi rurſum & redintegrari in unum, & corpus ex ea hominis reparari? Ad quos primam interim reſponſionem ſermonibus Pauli faciamus, (i) dicentes eis: Inſipiens tu, quod ſeminas non vivificabitur (k) niſi prius moriatur. Et quod ſeminas, non corpus quod futurum eſt ſeminas, ſed nudum granum tritici, aut alicujus ceterorum ſeminum: Deus autem dat illi corpus prout vult. Quod ergo in ſeminibus quæ tu in terram jacis, per annos ſingulos fieri vides; hoc in tua carne, [2] quæ Dei lege ſeminatur in terra, futurum eſſe non credis? Cur, quæſo te, tam anguſtus & invalidus divinæ potentiæ æſtimator es, ut diſperſum uniuſcujuſque carnis pulverem in ſuam rationem (l) colligi & reparari poſſe non cenſeas (m); cum videas quod etiam mortale ingenium demerſas in profundum terræ metallorum venas rimatur, & artificis oculus aurum videt, in quo imperitus terram putet? Nec tantum quidem concedimus ei qui fecit hominem; quantum homo qui ab ipſo factus eſt, aſſequi poteſt? Et cum auri eſſe propriam venam, & argenti aliam, æris quoque longe diſparem, ferrique & plumbi (n) diverſas in terra ſpecies terræ latere, mortale deprehendat ingenium: divina virtus invenire poſſe ac diſcernere non putabitur uniuſcujuſque carnis proprium ſenſum, etiam ſi videatur eſſe diſperſum (o).

Sed adhuc tentemus animas quæ deficiunt in fide, naturalibus rationibus adjuvare. Si quis diverſa ſemina in unum permiſceat, & hæc indiſcreta ſeminet vel paſſim ſpargat in terram; nonne uniuſcujuſque ſeminis quocunque loci fuerat ſatio, competenti tempore ſecundum naturæ ſuæ ſpeciem germen producit, & culmum ſuæ formæ ſuique corporis reparat? Ita ergo uniuſcujuſque carnis ſubſtantia quamvis varie & diverſe diſperſa ſit, ratio tamen ipſa quæ ineſt unicuique carni immortalis eſt, quia immortalis animæ caro eſt. Tempore quo ſeminatis in terram corporibus primum verbum Dei voluntate cum (p) arriſerit, collectum de terra, & attractum (q) ſubſtantiæ ſuæ ſenſum reddit ac reparat in illa (r) ſpecie, quam mors aliquando diſſolverat. Et ita fit ut unicuique (s) animæ non confuſum, aut extraneum corpus, ſed ſuum quod habuerat reparetur: ut conſequenter poſſit pro agonibus præſentis vitæ cum anima ſua caro vel pudica coronari, vel impudica puniri. Et ideo ſatis cauta & provida adjectione fidem ſymboli Eccleſia noſtra (t) docet, quæ in eo quod à ceteris traditur, carnis reſurrectionem, uno addito pronomine tradit.

Hujus carnis reſurrectionem HUJUS ſine dubio quam, is qui profertur, ſignaculo crucis fronti impoſito contingit; quo ſciat unuſquiſque fidelium, carnem ſuam ſi mundam ſervaverit à peccato, futuram (u) vas eſſe honoris, utile Domino ad omne opus bonum paratum: ſi vero contaminata fuerit in (x) peccatis, futuram (y) eſſe vas iræ ad interitum. Jam vero de ipſa reſurrectionis gloria, & de promiſſionum (z) magnitudine ſi quis plenius ſcire deſiderat, omnibus pene divinis voluminibus inveniet indicari; ex quibus nos commonitionis tantummodo gratia, pauca in præſenti loco memorantes, finem injuncti à te opuſculi faciemus. Igitur Apoſtolus Paulus quod reſurgant mortui, talibus aſſerit argumentis, dicens: Quod ſi reſurrectio mortuorum non eſt, ergo nec Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra, vacua eſt & fides (aa) noſtra. Et paulo poſt: Nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ (bb) dormientium. Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. Sicut enim in (cc) Adam omnes moriuntur, [3] ita & in Chriſto omnes vivificabuntur: unuſquiſque autem in ſuo ordine; initium Chriſtus, deinde hi qui ſunt Chriſti in adventu ejus, deinde finis. Et in conſequentibus (dd) addit etiam hæc: Ecce myſterium vobis dico: [4] Omnes quidem reſurgemus, ſed non

(a) Et ultimus, O. (b) Pronunciat, O. (c) A gentibus, O. (d) Sicut ſupra, O. (e) In ſepulcris, O. (f) Proteſtantem, O. (g) Vitæ purioris, O. (h) Clamant, O. (i) Dicentis, O. (k) Vivificatur, O. (l) In ſua ratione, O. (m) Credas. An non cenſeas, O. (n) Div. intra, O. (o) Videatur diſperſus, O. (p) Vere Dei voluntas, O. (q) Terra attractum, O. (r) In illam ſpeciem, O. (s) Fit unicuique, O. (t) Caute Eccleſia noſtra fidem ſymboli docet, O. (v) Futurum, O. (x) Contaminatam in, O. (y) Futurum, O. (z) Repromiſſionum, O. (aa) Fides veſt. O. (bb) Mortis initium, O. (cc) Sicut in, O. (dd) Sequentibus, O.

[1] *Sed & ulterius.*] *Pamelius ait*, Sic vetus editio pro eo quod alii, *ſed ultimus*. Et videtur ille caſtigatius quia ſequitur in ſymbolo ET VITAM ÆTERNAM. Quod tamen niſi tacite forte, non explicat Auctor.

[2] *Quæ lege Dei ſeminatur in terra.*] *Pamelius ait*, Prorſus ex illis adjeci cum Morel. *terra*. Cum iiſdem tribus ego *tam* pro *nunc*, & *æſtimator* pro *exiſtimator*.

[3] *Ita in Chriſto omnes vivificabuntur.*] *Pamelius ait*, Sic ex cod. pro *vivificantur*, quia exemplaria Apoſtoli & Latin. & Græca ſic legunt.

[4] *Omnes quidem reſurgemus.*] *Pamelius ait*, Adnotanda eſt hæc lectio conformis noſtro interpreti, præſertim quum præcedentia fere juxta Græcum Apoſtoli exemplar leguntur. In cujus confirmationem latius D. Hieron. Epiſt. ad Minerium & Alexandrum.

[1] *Eſt*

non (*a*) omnes immutabimur. Sive ut in aliis exemplaribus invenimus, omnes quidem dormiemus, omnes autem non immutabimur, in momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Sed & ad Thessalonicenses nihilominus scribens, dicit: Nolo autem vos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini, sicut & ceteri qui spem non habent. Nam si credimus quia (*b*) Jesus mortuus est, & resurrexit: ita & Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum illo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini: quia nos qui vivimus, qui relicti sumus in adventu Domini non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce Archangeli, in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos qui vivimus, qui relicti (*c*) sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, & ita semper cum Domino erimus.

Verum ne existimes (*d*) hæc Pauli solius prædicatione quasi novella (*e*) signari: audi quid etiam Ezechiel Propheta olim per Spiritum prælocutus sit: Ecce, inquit, ego aperiam sepulcra vestra, & educam vos de sepulcris vestris. Job quoque mysticis redundans totus (*f*) eloquiis, audi quam evidenter resurrectionem prædicet mortuorum: [1] Est, inquit, arbori spes: si enim abscissa fuerit, iterum pullulabit, & virgultum ejus nunquam deficit: quod si senuerit, in terra erit radix ejus. Si autem in petra (*g*) mortuus fuerit truncus ejus, ab odore aquæ reflorebit, & faciet fruticem quasi (*h*) novella. Vir vero si mortuus fuerit, abiit: & mortalis si ceciderit, ultra jam non erit? Non tibi videtur in his cum quodam pudore arguere homines & dicere: Itane est stultum hominum genus, ut cum videant excissæ (*i*) arboris truncum iterum (*k*) pullulare de terra, & lignum emortuum iterum vitam recipere; ipsi nec lignis simile aliquid de semetipsis, nec arboribus opinentur? Ut autem scias quod velut interrogantis modo legendum sit quod ut dixit patientissimus Job: Mortalis autem cum ceciderit, non resurget? de consequentibus (*l*) probat, subjungit namque statim: Si autem (*m*) mortuus fuerit homo, vivet. Et paulo post dicit: Expectabo usque quo iterum fiam. Et iterum idem dicit: Qui resuscitaturus est super terram pellem meam, quæ hæc nunc haurit.

Hæc quidem dicta sunt ad comprobationem professionis nostræ, qua confitemur in symbolo hujus carnis resurrectionem. Quod enim adjunctum est, HUJUS, vide quam consonum sit omnibus his quæ de exemplis divinorum voluminum (*n*) memorabamus. Quid enim aliud indicatur in dictis Job, quæ superius exposuimus, cum dicit: Qui resuscitabit pellem meam quæ hæc nunc haurit, id est, quæ ista tormenta perpetitur, nonne aperte hujus carnis dicit resurrectionem futuram, hujus, inquam, quæ tribulationum & tentationum cruciamenta nunc sustinet? Sed & Apostolus cum dicit: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem: numquid non corpus suum quodammodo contingentis, & digito palpantis est vox? Hoc ergo quod nunc corruptibile corpus est, resurrectionis gratia incorruptibile erit, & hoc quod nunc mortale est, immortalitatis virtutibus induetur; ut sicut Christus resurgens à mortuis, jam (*o*) non moritur, neque mors ei ultra dominabitur: ita qui & in Christo resurgunt, nec corruptionem sentient ultra, nec mortem, non natura carnis abjecta, sed conditione ejus & qualitate mutata. Erit ergo corpus quod resurget à mortuis incorruptibile & immortale, non solum justorum, sed etiam peccatorum. Justorum quidem, ut semper possint permanere cum Christo: peccatorum vero, ut absque internecione sui debitas luant pœnas.

Quod autem justi semper cum Domino Christo permaneant jam & in superioribus edocuimus, ubi ostendimus quia Apostolus dicit: Deinde nos qui vivimus, qui relicti (*p*) sumus, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, & ita semper cum Domino erimus. Nec mireris si sacrosancta sanctorum corpora in tantam gloriam resurrectionis (*q*) mutabuntur, ut in occursum Domini (*r*) suspensa nubibus & aere vectata (*s*) rapiantur; cum ipse Apostolus exponens (*t*) quantum conferat Deus his qui diligunt eum, dicat: Qui transformabit (*u*) corpus humilitatis nostræ, [2] conforme corpori fieri claritatis suæ. Nihil ergo absurdum (*x*) est, si sanctorum corpora dicantur nubibus in aera sustolli, cum ad formam corporis Christi quod in dextera Dei sedet, dicantur esse reformanda. Sed & hoc sanctus Apostolus, vel de se, vel de ceteris sui loci, vel meriti addit & dicit: [3] Quia coexcitavit nos cum Christo, simulque fecit sedere in cœlestibus. Unde cum hæc & horum similia quamplurima in repromissionibus habeat resurrectio justorum; non erit jam difficile credere etiam illa quæ Prophetæ (*y*) prædixerunt: quod justi fulgebunt sicut sol & sicut splendor firmamenti in regno Dei. Cui (*z*) enim difficile videbitur, eos fulgorem solis habituros, & siderum ac firmamenti hujus splendore decorandos; quibus vel vita & conversatio angelorum Dei (*aa*) paratur in cœlis, vel conformandi dicuntur ad gloriam corporis Christi? Ad quam gloriam Salvatoris ore promissam respiciens sanctus Apostolus, dicit: Quia seminatur corpus animale, surget (*bb*) corpus spiritale. Si enim verum est, sicut certe verum est, quod justos quosque & sanctos angelorum consortii sociabit divina dignatio; certum est quod & corpora eorum in spiritalis corporis gloriam vertat.

Nec hoc tibi contra naturalem corporis rationem videatur esse promissum. Si enim secundum ea quæ scripta sunt, quod accipiens Deus limum terræ plasmavit hominem, credimus, & hæc est natura corporis nostri, ut voluntate Dei terra verteretur in carnem; quid tibi aut absurdum aut contrarium videtur, si eisdem rationibus, quibus lutum (*cc*) profecisse dicitur in cor-

(*a*) Resurgemus, non, *O.* (*b*) Quod, *O.* (*c*) Qui reliqui, *O.* (*d*) Ne æstimes, *O.* (*e*) Prædicatione novella, *O.* (*f*) Redundans eloquiis, *O.* (*g*) In terra, *O.* (*h*) Novellam, *O.* (*i*) Vid. excisæ, *O.* (*k*) Truncum rursum, *O.* (*l*) Cecideris in infirmitate suæ mortis, non resurget in æternum? De consequentibus habes probationem, *O.* Probationem accipe, *Ruff.* (*m*) Si enim, *O.* (*n*) Memoravimus, *O.* (*o*) Ultra jam, *O.* (*p*) Qui reliqui, *O.* (*q*) Caro sanctorum in tantam gloriam ex resurrectione mutabitur, *O.* (*r*) Domini Jesu Christi, *O.* (*s*) Aere vecta, *O.* (*t*) Expositionem faciens, *O.* (*u*) Qui transinutabit, *O.* (*x*) Ergo absurdi, *O.* (*y*) Prædixerant, *O.* (*z*) Dei. Quid, *O.* (*aa*) Dei vel, *O.* (*bb*) Resurget, *O.* (*cc*) Quibus terra, *O.*

[1] *Est, inquit, arbori spes.*] *Pamelius ait*, Est adnotatu dignum, quod hæc dicat interrogantis modo legenda, contra quam hodie fit in Latinis & Græcis exemplaribus. Mirum est vicissim quod utrobique legat *cum ceciderit* quandoquidem Græce sic priori loco πλουτήσας, & posteriori κοιμηθεὶς.

[2] *Conforme corpori fieri.*] *Pamelius ait*, Rectius quam *corporis filii*, Græce enim est σύμμορφον τῷ σώματι. Adjecimus paulo post voculam, &c.

[3] *Quia coexcitavit &c. simulque fecit.*] *Pamelius ait*, Contra non placet lectio *consuscitabit & faciet*, quia repugnant & Græca & Latina Apostoli exemplaria.

corpus animale, rursum corpus animale, in corpus proficere spiritale credatur? Hæc quidem atque his similia multa invenies in Scripturis divinis de resurrectione justorum. Dabitur autem & peccatoribus, ut supra diximus, incorruptionis & immortalitatis ex resurrectione conditio, ut sicut Deus justis ministrat ad perpetuitatem gloriæ, ita peccatoribus ad prolixitatem confusionis ministret & pœnæ. Sic enim Propheticum definit eloquium, cujus & paulo ante meminimus, ubi (a) dicit: Et multi resurgent de terræ pulvere: hi quidem in vitam æternam, hi autem in confusionem & opprobrium æternum.

Si ergo intelleximus qua veneratione Deus omnipotens Pater dicatur, quove sacramento Dominus noster Jesus Christus unicus Filius ejus habeatur, & qua perfectione sanctus Spiritus ejus nominetur; utque sancta Trinitas unum sit per substantiam, sed affectu personisque discreta: quid etiam partus virginis, quid verbi in carne nativitas: quid sacramentum crucis, quæ utilitas divini ad inferna descensus; quæ resurrectionis gloria, & animarum de infernis revocata captivitas; quid etiam ascensus ad cœlum; & venturi judicis expectatio: sed & sanctæ Ecclesiæ adversum congregationes vanitatis, qualis haberi debeat agnitio; qui sacrorum voluminum numerus; quæve hæreticorum vitanda conventicula: utque in peccatorum remissione divinæ libertati nequaquam ratio naturalis obsistat, & ut carnis nostræ resurrectionem non solum divinæ vocis (b), sed & ipsius Domini & Salvatoris exemplum & consequentia naturalis rationis assignet. Si, inquam, hæc secundum traditionis supra expositæ regulam consequenter advertimus; deprecemur ut nobis & omnibus qui hæc audiunt, concedat Dominus, fide quam suscepimus custodita, cursu consummato, expectare repositam coronam justitiæ; & inveniri inter eos qui resurgunt ad vitam æternam, liberari vero à confusione & opprobrio sempiterno (c): per Christum Dominum nostrum per quem est Deo Patri omnipotenti cum sancto Spiritu gloria & imperium in secula seculorum.

(a) Ubi etiam sic, O. (b) Divinæ voces, O. (c) Oppr. æterno, O.

---

[1] AD VIGILIUM DE JUDAICA INCREDULITATE,

Celsi cujusdam in altercationem Jasonis & Papisci, Præfatio.

[2] Etsi plurimos gentilium scio, Vigili sanctissime, ab ordine atque ratione veritatis adversos, quo minus Dominum noscant, cæcitate mentis errare; tamen magis Judaicæ plebis insaniam novi adversus nomen Domini, pertinaci etiam nunc duritia cordis, ingenita patrum iniquitate, perstare; adversantis veram salutem, nec inquirentis vitæ æternæ datorem, ut qui delictis stirpis antiquæ sint pari merito nequitiæ genitalis obnoxii, saltem vel sero credentes possint converti ad Domini timorem satisfactione omni pœnitentiæ ab iniquitatibus liberari: sed perstat & durat adhuc & semper ad usque progeniem succidaneam innata patrum irreligiosa perfidia; quæ adversum odium nominis Domini incredulitatis infamia roborata, nec ad noscendam veritatem potest corrigi, nec ad timorem Dei ipsius monitis doceri atque suaderi. Cum autem doceat Dominus & ostendat, dicens: Ego sum lumen seculi, qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ: quæ, malum, ratio est, ostensum divinitus vitæ lumen omittere, & mentis cæcitate malle tenebras mortis eligere, ut ostendat damnationis suæ propriæ voluntatis liberam & illicitam perditionem, contra Deum etiam illa nolle quæ prosunt. Secundum quod & per Domini vocem increpatam Hierusalem, quod colligi noluerit, Domino illam volente colligere, loquitur Spiritus sanctus, & bonitatem Dei manifestat peccatoribus subvenire jugiter velle: Hierusalem Hierusalem, quæ interficis Prophetas & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui colligere filios tuos, sicut gallina colligit filios suos sub axillas suas, & noluisti? Adeo Dei voce manifesta, perfidi populi contumacia denotatur, ut etiam salutem propriam suam semper adversus clementem misericordiam Domini sprevisse doceatur. Propheta item alius benevolentiam Dei exhortatione offerens, prædicatione insinuans; proclamat & suadet, dicens: Revertimini ad me, & ego revertar ad vos, dicit Dominus. Alias quoque similiter misericordiam suam Deus sempiternam manere demonstrans, addidit, dicens: Nolo mortem morientis, quantum ut revertatur & vivat, dicit Dominus.

Quid

[1] *Ad Vigilium, &c.*] *Rigaltius ait*, Nicol. Faber: memini me in altercatione Jasonis & Papisci, quæ Græco sermone conscripta est, ita reperisse: λοιδορία θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, maledictio Dei qui appensus est. Bona Rigaltii cum venia, non hæc Nicolaus Faber dixit, sed Hieronymus Tom 6. Comment. in Galat. l. 2. qui etiam ejusdem Jasonis meminit Tom. 3. quæst. Hebr. in Genes. Porro, ut Dorotheum fabulatorem prætereani, qui Jasonem hunc eundem esse statuit cum eo de quo mentio habetur in Actis Apostolorum; & qui primus Troadis Episcopus factus dicitur: librum hunc citabat olim Celsus Epicureus, non sine indignatione & contemtu. Strenue autem defendit Origenes l. 4. contra eundem Celsum. Sed diu est ex quo opus ipsum intercidit, præfatione hac solum superstite.

[2] *Etsi plurimos gentilium scio.*] *Pamelius ait*, Optime quidem quæ de hoc Vigilio postea narrat, convenirent in D. Vigilium Episcopum Tridentinum & Martyrem; sed videtur auctor iste vetustior, etiam si Ambrosii ætate vixisse illum dicamus.

Quid est ergo reverti, quam in Christum credendo, per eum qui est via veniendi ad patrem, Deo reconciliatum posse salvari? Quomodo autem reverti ad Deum possunt, qui ei per quem est agnitio & reversio ad Deum, voluntatem Dei prædicanti credere noluerunt? Aut quomodo Deum satisfactione placare potuerunt; qui eum qui est satisfactio & placatio pro nobis apud patrem, sacrilega impugnatione persequi maluerunt? Si enim advocatum Christum habemus apud Deum patrem, servare ea quæ nos docuit & monuit, quæque ad patrem locuturus est; sollicito timore facere debemus. Igitur nos qui mente in Domini metum prona, mandatorum ejus monitis insistimus, & religiosi ac venerabilis cordis fide credulitatem de ejus timore concipimus; quid aliud sequi, quid cupere, quid magis velle ac tenere debemus, quam ut omni à nobis mentis antiquæ nocte discussa, & caligine vitæ prioris abstersa, mandatorum Domini salutarium memores, ac vitæ æternæ promissa retinentes, ad ejus monita vertamur, & in ipsius lumine quod ostendit, firmata credulitate gradiamur; ut qui ignari aliquando salutis futuræ, in erroribus implicati vitæ prioris, ac tenebris aberravimus, illuminati nunc ejus veri luminis claritate, & ostenso nobis atque patefacto melioris vitæ limite, Domini mandata sequenda & gerenda teneamus. Hoc lumen nobis vitæ salutaris exortum, hoc in reparationem hominis natum, de Dei patris procuratione ac miseratione, præsidium.

Magi primi ab Orientali parte venientes, & stella ejus duce, Judæorum regem palam præscia prædicatione quærentes, adferentes etiam munera, testificata omnibus inquisitione monstrarunt. Et ne aliquibus, quis ille, esset absconsum: inventum puerum procidentes genibus adorarunt; sicut testificatur Evangelium, dicens: Cum autem natus esset Jesus in Bethleem Judæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt in Hierosolymam dicentes: Ubi est qui natus est Rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in Oriente, & venimus adorare eum, testificantes scilicet veritatem de eo, etiam stellam sibi signum atque judicium nativitatis ipsius esse monstratam, qua indice natum Magis prædicantibus & adfirmantibus, Hierosolymis, crederent. [1] Simeon quoque justus qui in cæcitate constitutus, divino monitu audierat se non ante moriturum quam vidisset Christum; cum in templum omni populo præsente infantem secum referret mater, & in spiritu natum esse Christum sensisset, acceptum in manus puerum vidit; & benedicens Deum, in conspectu & auditu omnium dixit: Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Simeon quod cæcus audierat, evidenti veritate perfectum est; & veritatem quam accepto lumine viderat, benedicendo palam Deum populo prædicabat. Ad hoc enim viderat, ut referret, & revelatione sua quod Christus natus fuisset, ostenderet; & perfidi populi initia prima incredulitatis instrueret.

Nec hoc solum testimonium de eo scripturarum cœlestium veritas perhibet, verum & per prophetas ante Spiritus sanctus adventum ejus in hunc mundum futurum, palam mente omnium consciente prædicavit. Nec est obtentus excusationis incredulis, vel ignorasse Dei filium Christum, vel nescisse futurum Salvatoris adventum; sicut David manifestat, dicens: Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam; non sunt sermones nec verba, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exivit sonus eorum, & trans fines terræ fines eorum. In sole posuit tabernaculum suum, id est, in manifesto, in luce, palam seipsum venisse monstravit; & prædicatione per Prophetas, sui ostensione quodammodo, omnibus suam præsentiam probavit. Hoc etiam Esaias, per quem Dominus præsentiam suam clara annunciationis manifestatione monstravit, prophetat & dicit: ipse qui loquebar, veni, id est, qui per Prophetas ante adventus mei futuri præloquens fueram, is propria nunc atque præclara voce præsentiam meam testis mei ipse manifesto. Quid evidentius? Quid luce præclarius? Quid verius potest dici? ut oculis quodammodo perspectus esset, ostendit venisse ipse qui fuerat venturus, antequam veniret; & incredulitate [2] mentes populi perfidi obstruente, venientem nemo cognovit. Sicut idem Esaias in prima increpatione populo proclamat, dicens: Cognovit bos possessorem suum, & asinus præsepium domini sui; Israel autem me nescivit, & plebs me non intellexit. Palam cunctis sicut ipse prædixit apparuit, & sedentibus in tenebris manifestum vitæ lumen effulsit, & justitia [3] perfidorum pectus obsessum, postposita propria ac rejecta salute, tenebras potius cæcitate cordis elegit.

Frequentatur ubique aut manifestat prophetatio cunctorum, qui sancto Spiritu præmonente adventus Domini metatores esse sortiti sunt; hoc lumen seculo datum, & diem nobis salutis exortum, vivificandis quoque in eum credentibus destinatum. Docet hoc in psalmis Spiritus sanctus & ostendit, dicens: Lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino factum est istud, & est admirabile in oculis nostris: iste dies est quem fecit Dominus, ambulemus & jucundemur in eo. In hoc die nos ambulare Paulus quoque Apostolus præcipiens & docens ac præmonens, dicit: Nunc enim propius est nobis salus quam cum credimus: nox præcessit, dies autem approquinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus, id est, in Christo & mandatis ejus, cujus lumine ac monitis luminati & in claritate diei ejus inventi, proximam nobis salutem credulitatis in eum mente conspicimus.

Solem quoque esse Christum cunctis timentibus eum Malachias Propheta testatur & promittit, dicens: Vobis autem timentibus nomen meum orietur sol justitiæ, & sanitas in alis ejus; ostendens ex nullo nobis salutem posse conferri, nisi in passione crucis ejus, qua extendens manus cuncta seculi salvaturus amplexus est. Converso ergo ad eum timore credamus, & ad æternitatem vitæ spe futuri regni ejus animemur. Quis enim tam stolidus ac demens, quis sic ab intellectu suæ salutis alienus; qui tot & tantis veritatis testimoniis incredulus, [4] non adversus, in veram fidem obduratum pectus intellectu veritatis emolliat, & tenebris vitæ quondam mortalis exutus, in lumine præceptorum cœlestium gradiens, ad divina monita & Domini salutaria gerenda mandata, illuminato corde, tota mentis ac fidei credulitate convertat: ut quem Prophetæ prædicaverunt, Deum noscat; ut Christum qui se palam mundo venisse monstravit, intelligat; ut Scripturis divinitus testificantibus, Dei filium & Deum credat. Sicut ipse, quæ sit vita æterna, manifestat, dicens: Hæc est autem, ait, vita æterna, ut cognoscant te solum & verum Deum, & quem misisti Jesum Christum:

[1] *Simeon quoque justus, &c.*] *Pamelius ait*, Mirum est quod etiam secundo repetit, Simeonem hunc cæcum fuisse; neque enim id apud quenquam me legisse memini.

[2] *Mentes populi perfidi obstruente.*] *Pamelius ait*, Rursum hoc reposui pro *mentis*.

[3] *Perfidorum pectus obsessum.*] *Pamelius ait*, Vox quæpiam hic desiderari videtur.

[4] *Non adversus, in veram fidem.*] *Pamelius ait*, Locus corruptissimus: sic etiam paulo post mira est congeminatio, *cordis*, *pectoris*, *mentis*.

1 *Quo*

stum; docens atque ostendens, nihil aliud esse Deum nosse, quam credere & oculos cordis in Dominum prona, imo tota pectoris fide devotæ mentis aperire. Inde jam fit ut credendo intelligas, intelligendo quod credis, in sensu Deum illuminato corde conspicias; sicut idem ipse Dominus & per Esaiam ante monet, dicens: Si non credideritis, nec intelligetis. Tam facilis & præstans & larga est atque abundans de Domini pietate clementia; ut si quis semel sese in eum toto timore converterit, ad cœleste munus admissus; jam ejus non nisi ad divina mens pateat, & ad cœlum ac superna oculos cordis adtollens, Christi lumen partæ jam salutis aspiciat.

Exemplum ac documentum nostri timoris & fidei, ex ipsius Abrahæ Patriarchæ fideli credulitate monstratur, qui repromissioni Dei mente simplici statim credidit, & ideo ad justitiam deputari ei condigna remuneratione commeruit. Hoc Deus diligit, hoc adpetit, hoc in servis suis benignus remunerat, & honorat simplicitatem mundi cordis; [1] quo quidem ejus cernimus timorem dilectionis Domini, quo probamur: credulam fidem mentis, qua justitiæ deputamur. Hanc fidem sequi, hunc Dei timorem servare nos convenit; qui custodientes verba cœlestia, & sperantes promissa divina, filii Abrahæ meruimus nuncupari. Quod Apostoli Pauli, qui Dei voce vas electionis est dictus, contestatione firmatur dicentis. Sic Abraham credidit Deo, & acceptilatum est ei ad justitiam. Cognoscite ergo, quoniam qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Hoc Judaicus populus, cui à primordio legis monita loquebantur, incredulæ mentis duritia & perfidi cordis insania servare noluit; & ideo pro diffidentiæ merito, filiorum nomen amisit. Non tamen omnium perfidæ gentis, adversus nomen Domini, quo minus intelligerent veritatem, odio durata mens est. [2] Etiamque Spiritus sanctus, id est, Christus Dominus noster profectus ex Deo Patre, venit ut salvum faceret quod perierat Israelis: qui major ac fortior ad subigenda contumacium colla in timorem sui nominis & potestatem, eos qui adversus luminis sui claritatem, obstinata etiam tunc mentis cæcitate durabant, ad notitiam claritatis & gloriæ suæ tam facile convertit; quam ut omnes salvos faceret providentiæ suæ divinæ misericordiæ dignatus advenit.

Nam ut duri cordis tunc & impiæ plebis ad Domini metum ipso Domino evangelizante conversas mentes sileam; ut Apostolorum ejus prædicatione multiplicatum in toto orbe & reversum credentium populum conticescam; illud præclarum atque memorabile gloriosumque [3] Jasonis Hebræi Christiani, & Papisci Alexandrini Judæi, disceptationis occurrit: Judaici cordis obstinatam duritiam, Hebræa monitione ac leni increpatione mollitam; victricem in Papisci corde, Jasonis de Spiritus sancti infusione doctrinam. Qua Papiscus ad intellectum veritatis admissus, & ad timorem Domini ipso Domino miserante formatus, & in Jesum Christum Filium Dei credidit, & ut signaculum sumeret deprecatus, Jasonem postulavit. Probat hoc Scriptura concertationis ipsorum, quæ collidentium inter se Papisci adversantis veritati, & Jasonis asserentis & vindicantis dispositionem & plenitudinem Christi, Græci sermonis opere signata est: ad cujus translationem, ad intellectum Latinum, animante Dei ope, & fidei viventis firmitate, servata verborum proprietate, intrepidus accessi; & his qui ab intellectu Græci docilitatis alieni sunt, interpretata integra significatione verborum, & intellectus omnis ac veritatis manifestatione patefacta, Romani sermonis ratione discussa, disserui. Cujus laboris probationem tibi, carissime, [4] qui utriusque linguæ instructione fundatus es, impensa petitione committo: ut qui sancti Spiritus veneratione verecundus es, collata utriusque operis lectione; audaciam verecundæ temeritatis explores; & examine judicii tui, quæ minus à nobis vel improprie forte digesta sunt, auctoritate Spiritus sancti, qui in pectus tuum inundatione gratiæ cœlestis influxit, comprobes & emendes: sitque ad te de ista lectione ab humilitate nostra mandata legatio, & insinuanda tibi in nos prima dilectionis petitio; ut parvitatem fidei meæ, cum discipulorum tuorum instructione atque eruditione conjungas; & me quem in alia parte hujus provinciæ constitutum propter visendos vultus tuos non itineris longinquitas terruit, nec senium ac difficultas fatigati ac fessi jam corporis retardavit, sed animante stimulatu Domini, & urgente festinata cupiditate properandi, contemta quoque omni tribulatione inopiæ atque penuriæ, quantacunque virium facultate veniendi, sanctimoniæ tuæ celebris huc fama perduxit, ad permixtam [5] dilectionis tuæ caritatem, cum unanimitate fraternitatis admittas; & amore tuo quem discipulis suis Dominus hæreditatis titulo reliquit, conjungas pariter & adsciscas. Expertum pariter cum fratribus in apertione oris tui splendorem gratiæ luminis Christi sequar; in tractatibus tuis lumen vitæ, quod Dominus ostendit, quod Christus adveniens æternam vitam esse monstravit.

Certe quam mihi læta illa, quam exoptabilis dies est, cum misericordiæ Domini favore accersitione dilata, senectam istam meam proferre contigerit; ut & orationibus sanctorum impense & jugiter deprecantium Dominum Christi martyrem videam, ut coronam justitiæ, quæ tibi penes Dominum deposita est, portare conspiciam. Nec putaveris autem martyrii tibi, secundum præsens votum fidei nostræ, gloriam tribui: tunc inde felicitatis hujus collata dignatio est; tunc judicio suo justo Dominus elegit destinatum martyrem, cum te exemtum de justorum grege atque adsumtum sibi, inopinato constituit altari sacerdotem. Præclara prorsus & gloriosa vocationis electio, & de Domini dignatione nova atque inaudita & mira felicitas; transmarinæ peregrinationis necessitatibus occupatum, ad destinatum tibi munus, ignarum ac nescium repente venisse: atque ita regressus tui tempus ad hoc esse libratum, ut insperata celeritate veniendi, intelligeres atque dignosceres honorem sacerdotii cœlestis inter ceteros tibi potissimum destinatum; & quod jussione Domini expectatus venires atque occurreres, reservatus ut Eccle-

[1] *Quo quidem ejus cernimus.*] *Pamelius ait*, Etiam hic locus obscurus est & corruptus.

[2] *Etiamque Spiritus, id est, Christus, &c.*] *Pamelius ait*, De hac veterum phrasi qua etiam Christum Spiritum sanctum vocabant, vide supra lib. quod Idola non sint dii, & de montibus Sina & Sion. Atque hic videtur conscripta hæc præfatio ante hæresim Arianam.

[3] *Jasonis Hebræi Christiani & Papisci, &c.*] *Pamelius ait*, Vel hinc & ex eo quod sequitur, *ad cujus translationem &c.* patet non aliud esse hoc scriptum quam præfationem, uti latius in argumento diximus. Quanquam etiam iste locus videatur mutilus. Porro Jason iste Thessalonicensis fuisse dicitur, cujus Rom. 16. & Actuum 17. fit mentio, quem Dorotheus Tyrius in synopsi postea fuisse scribit primum Troadis Episcopum.

[4] *Qui utriusque linguæ instructione fundatus es.*] *Pamelius ait*, Hæc & sequentia optime in D. Vigilium quadrarent, quippe qui & Athenis studuerit, & inde reversus statim ad Episcopatum raptus sit, ac postea ad martyrium, qui etiam quosdam tractatus conscripserit: sed sicut jam diximus, vetustior fuisse auctor videtur.

[5] *Dilectionis tuæ caritatem.*] *Rigaltius ait*, Sic edidit Pamelius. In vet. cod. *dilectus tui* rectissime.

Ecclesiæ suæ Dominus tota miserationis pietate consuleret. Dimicationis plebis mora, quem potius eligeret Episcopum, te quærenti populo suo Christus inopinatum repente obtulit, & complacitum sibi cœlestis providentia, manifeste adventus tui improvisa occursione monstravit: documentum repentini ac perennis occursus, procurationem Dei voluntatis ostendit; ut quod difficili expeditione potuisset occurrere, facili celeritate perfectum sit, urgente Domini jussione; & ut prius te in Ecclesia Dei Episcopum stare conspiceres & stuperes, quam venisse dignosceris.

Inde dilectionem jam tecum suam Dominus initiata caritate firmavit; inde amicitiam tecum, quam discipulis suis cum triumpho crucis suæ tradidit dedicavitque, dicens: Si feceritis quæ mando vobis, jam non dico vos servos, sed amicos, [1] inde martyrium, inde sacerdotii electionem signavit. Amicitia est, per quam ad Christi vultus admitteris, extraordinaria hostia pervenis. Sic eliguntur justi, sic probantur religiosi, ac simplices in Christum timore electi; ut ante remuneratione fidei destiteris, ante præmio devotæ mentis in Domino dignus habeatur, quam venerit hora decreti, quam exceperis sententiam Christi, probatam te & paratam hostiam electio cœlestis inveniat. Etenim ille te, qui non mendax Deus, qui Episcopum plebi suæ de improviso constituit, ille plena dilectione suæ voluntatis te coronabit. Tantum tunc ut nostri memineris petimus, & oramus, cum pudicitia adlectionis Domini probata atque immaculata hostia, ante Christi tribunal adstiteris, cum gloriam gratiæ Dei præmio devotæ mentis ac remunerationis exceperis; memoriæ hæreat & teneas, ut in sensibus tuis maneat, quam nobis impertire dignaris, dilectio caritatis; ut orationibus tuis peccata nostra veniam consequantur, ut meritis justitiæ tuæ, vitæ nostræ delicta purgentur. Etenim martyrii instar esse confido, peccatorem justi martyris petitione meruisse salvari: ut &, cum ipse pro te promovere quod precibus tuis minus possis, martyris meritis libereris. Sic Job justus pro amicorum trium peccatis à Deo rogaturus & impetraturus, ostenditur, & probatio timoris ejus & fidei Domini voce teste signatur. Cum ergo in die liberationis tuæ, carissime, repræsentare te Christi vultibus cœperis; cum in æternitatem perpetuitatemque vivendi regnare cum Christo felici sorte successeris; in Domini misericordia, [2] in mente jam habe puerum tuum Celsum, sanctissime.

[1] *Inde martyrium, &c.*] *Pamelius ait*, Prorsus simile est, sed luculentius Epiphonema, illi Cyprianico de habitu virginum, & de bono pudicitiæ, mire confirmans invocationem sanctorum.

[2] *In mente jam habe puerum tuum Celsum.*] *Pamelius ait*, Hinc patet auctorem hujus translationis non Cyprianum, sed Celsum quendam; nisi forte velit quis legere *Cecilium*. Verum obstat ætas senectutis, in qua transtulisse hæc auctorem constat: neque enim est verisimile Cyprianum in Episcopatu suo hæc scripsisse, ut omittam quod martyrio prohibitus videatur, ne ad senectutem perveniret.

TRACTATUS ADVERSUS JUDÆOS, QUI INSECUTI

Sunt Dominum nostrum Jesum Christum, incerto auctore.

[1] ATtendite sensum & intelligentiam vestram & in Spiritu sancto, ut non tantum auribus audiatis, sed etiam oculis cernatis divinum Christi sacramentum. Cernitis autem per fidem vestram: audire enim necessitatis est, credere sollicitudinis. Aurium officium est, indifferenter pariter vana atque utilia perspicere; fidei autem, nonnisi quæ probaverit, credere. Neque enim quicquam prodest libenter audire, nisi credulitas auditum confirmet. Fidei oculi sunt spiritus, per quem videntur spiritalia: Si ergo vos estis spiritales, intelligite cœlestia. Similia enim sui similia recognoscunt: etiam muta animalia de vocis sono invicem se intelligunt, leones fremitum, tauri mugitum & [2] miles tubam. Quanto ergo verius spiritales spiritalia intelligunt, cœlestes & hæredes patris sui præcepta & ea quæ testamento patris cauta sunt? Vos ergo cum sitis Christi hæredes, intelligite testamentum ejus. Quod si quis per ætatem minus docibilis est ad intelligendum, habet Spiritum sanctum interpretem, illum sequatur; illo duce & magistro facillime poterit novi testamenti jura virtutemque cognoscere, quod hæreditas gentibus contributa est, hoc modo.

Deus & Pater in principio fecit hominem sua manu, eumque posuit in paradiso, data certa conditione præceptorum vitæ, legis & testamenti. Ille autem contemtis patris præceptis, expulsus est paradiso in suam terrigenam nativitatem, in qua etiam defunctus est: sed Deus suscitavit genus justum de semine Adæ, quod semen conservavit in populum, super filium Noe & hæredes ejus. Ex illo genere invenit hominem justum, cui imperavit, ut faceret fabricam in modum machinæ,

[1] *Attendite sensum & intelligentiam vestram.*] *Pamelius ait*, Videtur alludere ad illud Philip. 4. Pax Dei custodiat sensus & intelligentias vestras.

[2] *Miles tubam.*] Rectius dixisset, *equus tubam*. Non enim Miles mutum animal.

3 *Cum*

machinæ, capacitatis certæ mensurarum compagibus; ut illa conditus [1] cum suis filiis Noe, servaretur per illud genus: sed jusserat Deus, propter injustitiam hominum, orbem terræ aquis inundantibus deperire. Igitur postea salvus factus est cum suis Noe, cui constituit & Deus præcepti sui testificationis signum in arcu. Post hæc rursus Dominus Deus testificatus est Abrahæ in Isaac, hoc modo dicens: Tibi dabo hanc terram & semini tuo, & faciam te patrem multarum gentium. Et exinde increvit semen in multitudinem populi, & divisum est in duodecim Patriarchas. Sed etiam illis quoque Dominus testificationem posuit [2] in monte Choreb per Moysem, de quo loco expulsis gentibus, constituit illic populum quem accepit & possedit promissa sibi hæreditate: quibus etiam pleraque signa & miracula ostendit Deus, quasi carissimo filio: Sed idem populus perceptis tot tantisque beneficiis, adversatus est Patri, & dereliquit Deum vivum. Dereliquit enim Israel Dominum, ostendens ei terga, & non faciem: nam faciem suam convertit ad idola; & interficiendo missos ad se Prophetas, qui de Christo prædicabant; exinde consuevit Israel persequi Christum, non tantum in corpore advenientem, sed etiam cum à Prophetis adnunciaretur. Universos etenim vates persecuti sunt, ex quibus quosdam lapidibus insectati, alios indigne excruciando, peremerunt non tantum ipsos, sed & per eos Dominum Christum. Quæ enim hujus probatio? scilicet eo quod insimulatos, & infidos, & perfidos, mendaces, & contrarios Christi susceperint; veros autem & fidei plenos impugnaverint. Moysen maledicebant, quoniam Christum prædicabat: Dathan amabant, quoniam Christum non prædicabat. Aaron repudiabant in sacerdotio, quoniam Christi similitudinem præferebat: Abiron constituebant, quoniam Christo contradicebat. David oderant, quoniam Christum canebat: Saul extollebant, quoniam Christum non loquebatur: Samuelem respuebant, quoniam Christum loquebatur. [3] Agag servabant, nihil enim de Christo loquebatur. Hieremiam lapidabant, Christum vaticinantem. Ananiam diligebant Christo adversantem. Isaiam secabant, Christum vociferantem: Manasse magnificabant, Christum persequentem. Joannem interimebant, Christum demonstrantem: Zachariam trucidabant Christum diligentem: Judam diligebant Christum tradentem.

Videtis quemadmodum Christum qui diligunt, odiuntur: qui odiunt, amore flagrant apud indignam plebem. O pertinaciam persecutionis dignam usque ad mortis exterminationem: non enim tantummodo testes Domini impugnaverunt, sed & ipsi Domino perfidi coloni, contumeliam fecerunt Patri in Filio. Quid igitur digni fuerunt pati ob hoc admissum? scilicet fugari de regno, abdicari hæreditate: & ita factum est, & ita evenit, digna dignis obtigerunt. Pater enim contumeliam passus in Filio, Filius perpessus in Prophetis tempore quo moriebantur; in suo tempore coactus est in indignatione scribere novum Testamentum, adhibitis testibus cœlo & terra, & Angelo de templo, assistentibus Moyse & Helia. Hos enim testes adhibuit, cum pateretur in Israel; hæc ita facta prædixit per Prophetas, his verbis: Audi cœlum & præbe aurem terra, quoniam Dominus locutus est: Filios genui & exaltavi; ipsi autem me spreverunt.

Has voces effudit Dominus in Israel, vociferans & dicens: Vos me noluistis, alii me recipient, qui nondum nec mentionem mei audierunt. Vos nuptias meas sprevistis, alii ibunt qui non sunt vocati. Vos meum rus, vineam meam colere recusastis, unde fructus justitiæ proveniunt; alii colent & fructus capient in Deo. Quæ ista tam dira mens & execranda cogitatio? Interficere ergo potuistis regem & sponsum? propter hoc testes sunt cœlum & terra, & quæ in illis sunt elementa: Insuper omnis creatura testis est in mortem Christi. O novam crudelitatem! [4] commota est omnis nativitas in Domini passione; populus mansit immobilis sine trepidatione. Angelus in pœnitentiam conciso velamine refugit: plebs autem sine pavore, integra veste permansit. Conversa sunt elementa & contusa; Israel securus duravit. O duritia nova, ô audacia singularis, ô perfidia cruenta! Pilatus exteræ gentis judex secularis, potestate temporalis, purificavit manus & abluit scelus necessitatis, dicens: Innocens & immunis sum ab ejus sanguine; plebs autem nec alienum nec externum imitata est, & insuper acclamabat; Adfige in cruce, tolle: sanguis hujus super nos & super filios nostros. Violenta crudelitas, & plebs inhumana: & corda obtusa & oculi reclusi, interfecerunt bene merentem suum, nec lacrymas profuderunt. Lugebant Apostoli, & populus gloriabatur: tremebat terra, & plebs lætabatur; judicabatur Dominus, & Israel exultabat: patiebatur Christus, & impii exclamabant: [5] cruciabatur Dominus, & plebs lætabatur: suspendebatur Dominus, & plebs epulabatur: hac ignominiosa sua solennitate iniqua consilia consignaverunt, delicto crudelitateque sua.

Dic mihi & loquere, impie Israel, talem hostiam obtulisti, patri immolando suum filium? Talia profudisti libamina, sanguinem pignoris acceptissimi Deo? Ducebas choreas Hierusalem, cum interficeretur Christus; faustis vocibus cantus dabas, cum diceres; Adfige, suspende. Propter hoc in fame & in ægritudine: Popule Israel (queritur de te Dominus) neomenias, ait, sabbatum, & diem magnum non patior; ferias & jejunium execratur anima mea. Nec immerito Deus odivit ceremonias vestras, in quibus unicum & primarium filium ejus peremistis. O diem durum, & horam flebilem, & solennitatem lugubrem, & terram infaustam, & civitatem profanam, & populum Domini nece cruentum. Interfecerunt enim Dominum, & latronem liberaverunt. Ob hanc ergo causam coactus est Dominus novum facere Testamentum, [6] consignatum septem signaculis, teste Moyse & Helia in monte; ubi præcepit ne patefieret scripturæ sacramentum, nisi filius hominis resurrexisset à mortuis: sed mox ut surrexit Dominus die tertia, aperuit testamentum novum, testamentum vitale, atque

[1] *Cum filiis suis.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic legendum pro *fratribus*. Neque enim Noe arcam ingressus est cum fratribus, sed cum filiis. Similiter paulo post *arcu* pro *arca*. Posuit enim testimonium fœderis Deus in arcu cœli sive Iridis.

[2] *In monte Choreb.*] *Pamelius ait*, Secuti alias omnes, sic & hanc Scripturam juxta 70. citat. qui *Choreb* legunt pro *Oreb*.

[3] *Agag servabant.*] *Pamelius ait*, Etiam hunc locum restitui, pro eo quod erat *Acham*; neque enim uspiam servasse Acham leguntur Judæi, sed 1 Reg. 15. refertur pepercisse Saul & populus Agag regi Amalech.

[4] *Commota est omnis nativitas.*] *Pamelius ait*, Nativitas pro creatura: est autem mirum quod dicit, *Angelus in pœnitentiam conciso velamine refugit.*

[5] *Cruciabatur Dominus.*] *Pamelius ait*, Addidi vocem *Dominus*, prorsus necessariam.

[6] *Consignatum septem signaculis.*] *Pamelius ait*, Quum alludere videatur ad lib. de quo Apocal. 1. signatum signaculis septem, prorsus legendum censeo *septem signaculis*, nisi quis malit legi *à septem spiritibus*, quippe quorum etiam Apoc. 1. fit mentio.

 [1] Ad

atque ita dixit: Venite exteræ gentes, hæredes mei; Israel enim non obaudivit: quapropter ite discipuli in ultimam usque terram, & prædicate per orbem his verbis. Venite undique patriæ gentium, introite in æternam hæreditatem. Israel enim noluit. Ne dubitetis; nulla hic exceptio est, nec ingenuitatis, nec dignitatis, nec conditionis, nec positionis, nec formæ, nec ætatis, licet dignitate magnifici, licet nobiles, licet senes, licet juvenes, licet pauperes, divites, boni malique, domini atque servi, æqualiter introite in hæreditatem: & si pedibus captus esset, corpore deformis; etsi maculis turpis, & capite defectus videatur; etsi oculis defectus, universis libere licet discumbere in convivio, & epulari nuptias sponsi.

Ne hominem pudeat nec ætatis, nec humilitatis, nec valetudinis, nec conditionis; consuevit enim Dominus hujusmodi hominem sustinere. Nam & cæcis oculos restituit, & claudos ambulare fecit, & mutis sermonem reddidit, & maculosos emundavit, & mortuos suscitavit. Ne timeatis qui peccastis: priores ad vitam venite, nec qui homicidium fecerit, paveat, quia fecerat; nec qui furatur aliena, desperet quia involaverat; nec publicanus timeat, quia concusserat. Omnibus enim remissio peccatorum statuta est, & tales Dominus desiderat humilitate abjectos, & specie indecoros, & valetudine fractos, & servitute depressos. Beati enim & gloriosi & magnifici, & potentes & divites & fortes, noluerunt acquiescere Domino, neque introire in nuptias sponsi; insuper indignissime peremerunt. Propterea factus est altissimus quisque eorum, humillimus; & fortissimus, invalidus; & prudens, stultus; & nobilis & dives, pauperrimus; & hæres, abdicatus: quoniam quidem ipsi abdicaverunt Regem modestissimum & benignissimum, dicentes: Ignoramus quis sit hic; non enim est Rex noster: habemus alium regem Cæsarem, propterea habent quem petiverunt. Tunc completa est Prophetiæ vox, quæ prædixit illis: Vos noluistis aquam Siloam quæ vadit silentio, sed magis voluistis aquam Rassin. Quapropter induco vobis regem Assyriorum, qui montes vestros in planum dabit, & introibit terras vestras. Atque ita factum est. Repudiatus enim Christus à populo, misit tyrannum quem voluerunt; qui civitates eorum diruit, & plebem captivitate damnavit, & spolia accepit, & ad solitudinem Sodomæ patriam eorum redegit. Nam Dominus ex indignatione abstulit ab Hierusalem virtutem panis & aquæ; fortem, gigantem hominem & bellatorem, judicem, Prophetam, destinatorem & senem laudabilem, conciliatorem & peritum architectum, & prudentem adjutorem. Hæc omnia autem auxilia munitionis & propugnacula transtulit ad gentes, & omne regnum suum infixo signo; inhabitavit in illis, & castra metatus est liminis, & ibi constituit virtutis exercitum, ibique regnavit.

Non est jam regnum Hierusalem, sed in nobis: Hic castra, hic exercitus, hic dux, hic virtus, hic sponsus, hic nuptiæ, hic Rex, hic Christus, hic vita, hic suscitatio, hic æternitas. Hic est qui ab initio figuratus est, & à Prophetis honoratus, & in visceribus corporatus, & in Jordane tinctus, & à populo contemtus, & in ligno suspensus, & in terra sepultus. Hic est qui rupit vetus suum testamentum, & scripsit novum, quo gentes [1] ad possessionem bonorum suorum vocavit: ideoque nos gentes humeris nostris crucem Domini nostri gestamus, crucem quam confessus est Israel Dominus; qui eos placide adloquebatur his verbis: Venite ad me omnes qui sub onere laboratis, & ego vos reficiam. Est enim jugum meum placidum, & onus levissimum; & responderunt: non audiemus; sed gentes nostræ exaudierunt, & crediderunt verbo salutari, quo patefactæ sunt aures eorum, & oculi illuminati cæcorum, & elocutæ linguæ impeditorum, claudi prosilierunt velut fera lasciviens. Christus enim cum suo regno sedem posuit illis; plebs autem derelicta, nuda, deserta, viduata regno cœlesti atque terrestri: nam à cœlesti abjecti sunt, destituti omni instrumento quod possederunt, lychno septem luminum, & machina Testamenti, & vasis æreis, & tubis, & pane de cœlo, & terra sancta lacte & melle profluente; hac hæreditate privatus est Israel, & nunc derelictus in omni sua terra sine alimento, sine luminis auxilio. Auxilium enim & præsidium interemisti, & lumen persecutus es, & protectorem repulisti, & sponsum adfixisti, & regem suspendisti: propterea exules de patria tua, oberrans circa gentium flumina, [2] voce supplicum precem flevisti, dicens: Expulsus sum miser de propriis sedibus meis, hospes & advena factus sum alienæ possessionis, sine domo, sine tecto, misere deserti & impii & indigne victi.

Hæc pœna in Israel est, hæc conditio in Hierusalem; & nisi converterint mentes, & dixerint, Vivit Dominus in secula; non poterunt intrare in Domini requiem. Vivit etenim, & vivunt hæreditates ejus; & vivit quem interfecistis impie in Hierusalem: & tamen non tibi totam spem denegavit Dominus; dedit enim veniam pœnitentiæ, si quomodo possis pœnitere. Quis tam bonus, quis tam pius, tam misericors? Accipe, inquit, salutem, licet me occideris: hæres esto cum libera licet non merearis. Ignosco, si te pœnitet. Ergo si fas est, sic capite mentem bonam, vel sero vel tarde intelligite Testamentum novum. Eia vos gentes, absolvite illis scripturas suas, & dicite: Adorate Dominum pro meritis suis: [3] quum manus extenderis, licet exaggeres orationem tuam non exaudit; manus enim tuæ plenæ sunt sanguine. Lavamini, mundi estote, & venite colloquamur, dicit Dominus Deus; eluite sanguinem ex vobis, & emundabit corda vestra super nivem, animas vestras super lac.

Accedite huc, Scripturis credite, hic est salus de Sion Dei, exiet verbum de Hierusalem, judicabit in medio gentium, & corripiet plebem multam: concidant gladios suos in aratra, & frameas suas in falcibus commutent: non sumet gens contra gentem gladium, desinent enim belligerare. Et tu domus Jacob, venite eamus in lumine Domini; remisit enim plebem suam: completa est regio tua præsagiis alienis, & filii alienati sunt. Tua enim ipsa terra est, & exterum factum est genus Domini. Venite ergo intrate, & esto quasi una gens: [4] miserere errantium: æquum est honorificari sententiam Dei, qualiter magnifici prostrati sunt, & humiles allevati, fortes de-

[1] *Ad possessionem bonorum suorum.*] *Pamelius ait*, Ex conjectura sic quoque hunc locum restitui pro *passionem*.

[2] *Voce supplicum precem flevisti.*] *Pamelius ait*, Mira est phrasis, aut certe locus mutilus. Sic & illud nescio quid sibi velit: *hæres esto cum Virgine.*

[3] *Quum manus tuas extenderis.*] *Pamelius ait*, Ita legendum: hoc enim legunt 70. Esaiæ 1. unde sumta sunt sequentia.

[4] *Miserere errantium.*] *Pamelius ait*, Rursum videtur hic locus mutilus.

5 Do-

debilitati, infirmi confirmati; divites ad paupertatem redacti, hæreditati dominantes servi, [1] dominatui subjecti ad regnum vocati; videntes orbati, orbi illuminati; prudentes ad stultitiam, stulti ad prudentiam conversi.

Etenim qui quondam vecordes, & indocti spiritu, nunc scripturas docent, & sciunt, & intelligunt: qui autem ab initio docti & periti & legis disciplinam scientes, nesciunt legem, nesciunt legere, nec intelligunt spiritalia: & qui ex illis prudentibus cupiens videre; venit, intelligit, rogat puerum, aut parvulum, aut anum, aut viduam, aut rusticum, dicens: Vivere cupio, dux esto mihi in Sion: enarra mihi novum Testamentum, reconcilia me Domino: ecce trado me tibi discipulum, interpretare mihi legem, quæ acta sunt in Choreb, dissere præcepta quæ in Sion, & intellige: sine literis disserit scripturas eis, & puer docet senem, & anus persuadet diserto. Correptus ergo Israel sequitur injecta manu ad lavacrum, & ibi testificatur quod credidit, & accepto signo purificatus per Spiritum, rogat accipere vitam per cibum gratiæ panis qui est in benedictione & fit mirum spectaculum: & qui Levitæ offerebant, & sacerdotes immolantes, & summi antistites libantes adsistunt puero offerenti discum; [2] docentur qui olim docebant, & jubetur eis qui præcipiebant, & intinguntur qui baptizant, & circumciduntur qui circumcidebant: sic Dominus florere voluit gentes. Videtis, quemadmodum vos Christus dilexit.

[1] *Dominatui subjecti.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc lego pro *dominati.* Videtur autem rursum mutilus locus, aut certe solœcismus, ubi legitur paulo post, *interpretare mihi legem quæ acta sunt in Choreb.*

[2] *Docentur qui olim docebant.*] *Pamelius ait*, Omnino adjeci *docentur*, antea desideratum; quod alioqui sensus non constaret.

DE REVELATIONE CAPITIS

Beati Joannis Baptistæ, Tractatus incerto auctore.

[1] NArrat Josephus vinctum fuisse abductum Joannem Baptistam in castellum Macheronta, ibique caput ejus truncatum fuisse: [2] narrat historia Ecclesiastica sepultum in Sebaste civitate regionis Palæstinæ, quæ quondam Samaria est appellata. [3] Post longum vero tempus monumentum ejus pagani invaserunt, & ossa per campi planitiem dissipaverunt, rursumque collecta igne concremaverunt, & postea per agros cremata projecerunt. Postea vero advenerunt quidam Monachi religiosi viri de Hierosolymis ad locum ejusdem monumenti, audientes ea quæ Joanni acciderant, & quicquid potuerunt ex ossibus illius colligentes, ad patrem suum Philippum detulerunt Hierosolymam, & ille transmisit ea cum aliis viris religiosis Athanasio Alexandriæ Pontifici fidelissimo. Ibique miro modo fuerunt servata, usque ad tempus Theophili ejusdem urbis Episcopi. Qui Theophilus jubente Theodosio principe omnia idolorum fana in illa regione Christo favente destruxit, & Ecclesiam miræ magnitudinis construxit, & in honorem ejusdem sancti Joannis Baptistæ consecravit, & illius ossa quæ sibi direxerat suprascriptus Athanasius, in eadem Ecclesia congregatis ibi vicinis pontificibus ex omni parte catervatim, omnibusque ordinibus clericorum & populorum, honorifice constituit. Igitur accedente Paschali festivitate, decollatus est Joannes Baptista imperante nequissimo Herode, qui dari saltanti puellæ caput ejus jussit; & multo post decollationem ejus, accedente illo anno quo constructa est Ecclesia in nomine ejus, & ossa ejus ibidem collocata à Theophilo pontifice, jubente Theodosio principe, in honore ejus consecrata est quarto Kalendas Septembris. Solennitas namque ejus mirifice est consecrata in dedicando. Caput autem illius tunc temporis repositum erat in loco, quo illud in absconso uxor Herodis deposuerat, nemine sciente postquam à filia in disco suscepit.

Si quis omnia plenius voluerit scire, [4] chronicam Marcellini principis legat; & ibi reperiet, duos Mo-

[1] *Narrat Josephus.*] Stupendissimam hanc narrationem subnectimus, ne quid Cypriano olim appensum desideraretur. Laterem videtur lavare Pamelius, qui notis suis mendaciorum sentinam purgare satagit. *Pamelius ait*, Lib. nempe 18. antiq. c. 10. seu juxta novam versionem 7. Quod ipsum ex illo repetit Eusebius lib. 1. hist. eccl. cap. 11. seu juxta Græcum exemplar 11. & postea Beda in cap. 14. Marci, ubi quum iisdem verbis utatur, atque adeo illinc hæc transcripta ad verbum videantur; non sum veritus reponere, *in castellum Macheronta abductum.*

[2] *Narrat historia Ecclesiastica &c.*] *Pamelius ait*, Sic lego, quia nullam hujus rei facit mentionem Josephus, sed hist. eccl. lib. 11. cap. 28. auctore Ruffino, in sua ad Eusebium Appendice.

[3] *Post longum vero tempus.*] *Pamelius ait*, Tempore nempe Apostatæ Juliani, inquit Beda cum Ruffino: qui etiam rectius narrant, adsuisse tunc, quum dispergerentur ossa Joannis Bapt. Monachos; non postea advenisse. Ex quibus etiam omnino legendum censeo *Philippum* pro *Josephum*: præsertim consentientibus Petro Trecensi in historia Scholastica, ut omittam MS. quendam de hac re tractatum, & Adone in Martyrol. ad 4. Kal. Septemb. qui cum Ruffino missa dicunt hæc ossa Athanasio per Julianum diaconum.

[4] *Chronicam Marcellini principis.*] *Pamelius ait*, Antea mendose legebatur *Marcelli.* Citat enim etiam Beda loco citato chronicam Marcellini Comitis. Is enim ad Chronicum Eusebii, & Hieron. Appendicem scripsit, & produxit ad tempora usque Justiniani, quæ excusa est cum fastis consularibus Onuphrii Panvinii.

Monachos ab Oriente in Hierusalem venisse causa orationis in tempore Marciani Imperatoris. Quibus Monachis in visione angelica dictum est: Ite ad palatium Herodis, qui quondam hic fuit perfidus princeps, introeuntes perspicite diligenter, & ubi fumum è terra ascendentem videritis, fodientes ibi caput Joannis Baptistæ incunctanter invenietis. Et ita fecerunt, & cum magno honore clanculum secum Hierosolymam deportaverunt. Et non multo post à latronibus raptum est: qui [1] mittentes in quendam specum ibidem dimiserunt, donec idem Joannes Christo auxiliante cuidam viro religioso nomine Marcello sacerdoti, qui in eodem specu morabatur ut eremita, revelavit, dicens: Accipe caput meum, quod in hoc specu depositum est à latronibus, & defer illud [2] Juranno Episcopo qui nunc præest Alexandriæ civitati post Theophilum Deo carum, ubi reliquiæ corporis mei requiescunt. Et sic fecit Marcellus Christo annuente. In eadem igitur solennitate collectionis reliquiarum illius translationis & Ecclesiæ consecrationis, allatum est caput Joannis Baptistæ [3] ad civitatem Alexandriæ à Marcello Presbytero, & datum Juranno Episcopo, quarto Kalendas Septembris. Et Jurannus suscepit illud collocans mirabiliter in eodem loco perpetim custodiendum. Et ideo hodierna festivitas, collectio reliquiarum beati Joannis Baptistæ, non decollatio nominanda Christo annuente; & inventio ac revelatio capitis ejus. Jamque idem vir Domini Jurannus Episcopus, & Marcellus sacerdos feliciter ad Dominum ex hoc mundo in pace migraverant.

Annis evolventibus non plurimis, cuidam viro religioso sacerdoti ac monacho, Felici nomine, qui orationis gratia ab occidentali parte in illis diebus Hierosolymam adierat, angelica visione dictum est: Felix surge concitus & pergens ad civitatem Alexandriæ invenies ibi Ecclesiam in honorem sancti Joannis Baptistæ consecratam, ubi caput ejus cum tribus parvulis innocentibus reconditum est. Quod accipiens transfer in partibus Galliarum in regione Aquitaniæ in locum quem tibi ostendero. De qua visione certus & expergefactus reverendus senex gaudio amplissimo repletus; pergens illico ubi jussus fuerat, sicut ei dictum fuerat, cuncta reperiens, rectori sui itineris grates innumeras rependit, properansque ad locum, thesaurum sibi à Deo destinatum in unius sportellæ conclusit sinu: statimque retro iter arripiens, junctis sibi sociis septem fratribus suis, qui cum eo abierant, vallansque clam omnem regionem illam, perveniens ad littora maris invenit navem cum remigiis ac gubernaculis à Deo paratam; quam ingressus est cum thesauro & magni pretii margaritis. Igitur fratres & socii ejus descendentes cum eo in navi gratias agentes, in hymnis & laudibus Deum benedicentes, alta petunt æquora.

Cumque in mare iter agere cœpisset, Felix elevatis oculis ad cœlum palmas tetendit, dicens: Domine Jesu Christe, qui fecisti cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, & profundum abyssi intueris, qui super undas maris siccis pedibus ambulasti, & Petrum mergentem manu erexisti, & Paulum ter de naufragio liberasti; libera nos de magnis fluctibus hujus pelagi, ut viventes benedicamus nomen tuum in secula seculorum. Mittere etiam Domine dignare sanctum Angelum tuum de cœlis, ut sit dux itineris nostri, sicut fuit quondam patribus nostris, quando eduxisti eos de terra Ægypti in fortitudine magna, & in manu tua valida; & perduc nos recto itinere ad locum optatum, ad sanctas & preciosas margaritas collocandas.

Hæc & his similia orante Beato Felice, ecce nubes lucida descendit supra navem, & de medio nubis egressa est columba ad instar nivis candida, & super puppim navis immobilis perstitit, tam in die quam in nocte, usque dum in partibus Aquitaniæ ad littus maris Oceani pertingerent. Cumque non longe à terra se esse cognovissent, diverterunt ad portum qui appellatur Angolismensis, qui est situs in pago Alniensi. Ibique euntes de navi ad terram, paulisper requieverunt. Moventes autem ex eodem loco, duobus milliaribus peractis, invenerunt eminus corpora mortuorum, [4] regem videlicet Wandalorum cum omni exercitu suo jacentem super faciem terræ, ut opinor, quasi viginti millia virorum. Quoniam egressus fuerat idem populus crassa cervice de vagatione sua per mare cum classe magna, & ventus vehemens irruit in eos, & transvexit in partes occidentis in supradictum portum Angolismensem. Nunciatumque est Pipino regi Aquitanorum, quod gens Wandala regnum ejus invaderet: misitque in omnes terminos Aquitanorum ac Xanctonicæ, nec non Angolismæ, sive omnes terminos eorum, ut contra eos pergerent ac dimicarent: quia idem rex Pipinus tunc morabatur in territorio Alniensi super fluvium Vultronæ, in palatio quod vocatur Engeriacum, inter medios fines Pictavorum ac Xanctonicæ. Denique cum isdem rex Pipinus cum omni multitudine armatorum occurreret hostibus suis, fecit Dominus salutem magnam omni exercitui suo, ita ut nullus evaderet ex hac multitudine, qui non cæde vastaretur. Supradictus autem rex videns sibi à Domino auxilium de cœlo fuisse præstitum, & ultionem de inimicis, ita ut non minuerentur de exercitu suo, nisi viginti viri quos præ ceteris valde diligebat. Quos

[1] *Mittentes in specum quendam.*] *Pamelius ait*, Quod auctor à latronibus, Marcellinus Comes & Simeon Metaphrastes, à figulo quodam raptum dicunt sacrosanctum Baptistæ caput. Atque hinc factum puto, ut maluerit Beda cum loco citato, tum in hom. de collocatione seu natali D. Joannis Baptistæ, non aliud scribere quam incuriæ culpa deperditum. Quod de verbo ad verbum etiam transcriptum est in Bedæ & Adonis martyrologiis ad 6. Kal. Martii, quem Peritium vocat Metaphrastes. Quibus locis, uti & apud Usuardum, legendum esse Emessam, seu potius Emesium Phœniciæ civitatem, non Edessam, patet ex Marcellino, Metaphraste, & Petro Trecensi: tum ex dicta narratione, & Martyrol. D. Donatiani MS. & ipsius Adonis Chronicis.

[2] *Juranno Episcopo.*] *Pamelius ait*, Beda legit *Julioramo.* Petrus Trecensis *Juliaramo.* Illud accedit magis ad lectionem Metaphrastis, qui cum MS. cod. legit *Uranio*, præsertim quum Marcellinus Comes legat *Juliuranio.* Qui tamen non Alexandrinus, sed Emissenus Episcopus fuisse ab illis omnibus perhibetur, atque adeo videtur auctor memoria lapsus, dum Alexandriæ Episcopum facit & successorem Theophili, neque enim inter Alexandrinos Episcopos Uranius recensetur, aut Julioranus.

[3] *Ad civitatem Alexandriæ.*] *Pamelius ait*, Etiam hic sui oblitus videtur auctor, fortassis ex eo quod apud Alexandriam, uti prius dixit, ossa D. Joannis Baptistæ essent recondita, & in ejus honorem ædificata Ecclesia. Nam etiam pro aliis facit, quod habet Sigebertus in Chronico ad annum Dom. 761. Caput Joannis Bapt. ex Edessa (nam sic legendum censeo, pro eo quod est *in*) civitate transfertur. Nam de Translatione in Gallias, id intelligi patet ex Vincentio Bellovacensi, Petro Trecensi, & Antonio; item ex Chronico quodam MS. Guilielmitarum incerti auctoris.

[4] *Regem videlicet Wandalorum.*] *Pamelius ait*, Intelligendum est istud aut de strage Chilxingi Arvernensi, & Amingi Pictaviensis, Comitum, quale quid indicat Sigebertus, qui in auxilium venerant Duci Aquitaniæ contra Pipinum: aut de ipsa cæde Vuayfarii Ducis seu Regis, interfecti apud Petragoricos, juxta Adonem & Aimoinum: ut Wandalos illos nuncupet, quod à Vasconibus, atque adeo & Wandalis orti essent. Aut certe reliquiæ quæpiam Wandalorum rursum Gallias tunc infestantium, quemadmodum eos fecisse scribit Robertus Gaguinus paulo antequam regnaret Carolus Martellus Pipini pater.

Quos accipiens, ſingulis depoſuit feretris. Lætus pro victoria, mœſtus pro amiſſorum funeribus exercitum revocat, pergere cupiens ad propria.

Cumque ab hac cæde quaſi quatuor milliaribus diſjuncti eſſent, figere tentoria imperat; preſſuſque ſomno, ſtratum ſuum parari in papilionibus jubet. Tunc pro laſſitudine ſomno ingruente vox divina oblata eſt, dicens ad eum: Cur te piger ſomnus ita preſſit? Noveris magni viri Joannis Baptiſtæ caput ex tranſmarinis partibus ab oriente cum tribus parvulis innocentibus ad hunc pagum deferri, & propter ejus meritum in hoc prælio divinitus victoriam tibi à Deo eſſe collatam. Reſpondit ei Rex Pipinus in viſione, dicens: Si tanta beneficia propter ejus meritum in me vigent, indica mihi quid agam: aut quemadmodum inveſtigare vel invenire potero eum. Reſpondit ei vox divina, dicens: Ecce poſt tergum tuum ſequuntur te ſeptem fratres in habitu peregrinorum, & unus qui ceteris præeſſe videtur, Felix vocatur. Vade in occurſum eorum cum paucis, & in humilitate cordis benigne ſuſcipe: adornataſque precioſiſſimas margaritas, pacifice, tecum ducere coneris, & videbis magnalia Dei. Vir autem Domini Felix, viſa tanta multitudine cæſorum corporum, pavore perterritus, tamen de adjutorio Dei confiſus, confortat ſocios, & ut pauliſper iter agerent, admonet. Divertenteſque ex adverſo, parvulum ſibi ſtatuerunt habitaculum, ut eadem nocte uſque mane in eodem permanere potuiſſent.

Prædictus autem Rex Pipinus à ſomno evigilans, intra ſemetipſum cogitare tacitus cœpit ex viſione quam viderat, quid agere deberet; recogitans quia in antiquis eſt ſapientia, & multorum peritorum prudentia. Mittenſque concitus accerſiri jubet virum prudentem ac bonis operibus pollentem, nomine Felicem, ut de tanta manifeſta viſione Dominum pulſaret, ut ei ſalubre conſilium ſuggerere dignaretur. Igitur conſilio inventum eſt, ut exutis veſtibus & calceamentis ſuis in cinere & cilicio nudis plantis incedentes, ſicuti oraculo divino admonitus fuerat, obviam famulis Dei procederent. Cumque ſe mutuo conſpexiſſent, jacentes, tam ipſe quam omnes qui aderant, proni in terram tamdiu adoraverunt, quoaduſque famuli Dei ad locum ubi jacebant, pertingerent. Cumque Dominum benedixiſſent, & ſe invicem ſalutaſſent, oſculum pacis ſibimet dederunt. Levanteſque ſe à terra, lacrymabiliter interrogabant ſe invicem, qua cauſa hæc quæ viderant & audierant, accidiſſent. Vir autem Domini Felix cuncta intelligens à Deo eſſe manifeſtata, retexit hiſtorias quemadmodum Hieroſolymam adierat orationis gratia, & theſaurum abſconditum divina miſericordia ei revelaverat. Et facta oratione cum omnes reſpondiſſent: Amen; elevatis Felix precioſiſſimis margaritis, capite ſcilicet Joannis Baptiſtæ & reliquiis ſociorum ejus beatorum martyrum innocentium; cum hymnis & laudibus pſallentium dirigit chorum.

Quo audito cunctus exercitus qui in caſtris erat, quaſi unus vir ei obviam proceſſit numero triginta millia virorum. Exequias vero mortuorum qui in prælio corruerant, ſecum deferentes, petebant auxilium de cœlo à Domino per præcurſorem ſuum Joannem, ut cujus reliquiæ deportarentur divina gratia manifeſtare dignaretur; promittentes ſe tantam fidem habere, ut quidquid peteretur, ſanctus Joannes Domino annuente tribuere poſſet: Apprehendenteſque ſportellam, in qua beati Joannis Baptiſtæ caput continebatur, ſingulis feretris impoſuerunt, mortuos tangentes. Miro atque inæſtimabili modo mox ut tetigit oſſa jacentium, vita per mortuum mortuis reddita eſt. Surrexerunt autem eadem hora ab officio funeris viginti viri tam celeriter ac ſi à ſomno eſſent excitati; & qui à flentibus amicis portabantur ad tumulandum, iiſdem gaudentibus ad vitam redeunt. Videns autem Rex Pipinus & cunctus exercitus magnalia quæ circa eos Dominus geſſerat per præcurſorem ſuum Joannem Baptiſtam; plaudentes manibus benedicebant Dominum, qui fecit mirabilia in cœlo & in terra. Vir autem Domini Felix & ſocii ejus gaudio repleti, una cum Rege Pipino & exercitu ejus, levantes caput beati ac præcellentiſſimi præcurſoris Chriſti Joannis Baptiſtæ & beatorum innocentium, cum gaudio & lætitia iter agere cœperunt. Cumque nulla mora fieret in eundo, pervenerunt ad quandam villam, quæ appellatur Vultronia. Cumque ibidem pauliſper quieviſſent, obvius eis quidam cæcus factus eſt, qui ſtatim ſanus effectus eſt per beatiſſimi præcurſoris merita. Cumque de eodem loco eis moveri placuiſſet, arripiunt iter per viam quæ ducit ad paludem, cognomine Mathevallis. Cumque eis aliquantulum ibi requieſcere placuiſſet; ecce quidam debilis pedibus qui ſe erigere omnino nequibat, rependo ſe trahens obviam eis proceſſit. Qui invocans meritum beati Joannis, ita redditus eſt ſanitati, ut firmus & ſtabilis ſine dolore incederet cum turbis.

Jamque propinquantes ad locum quo tendebant, ſuper fluvium Vultronæ ad palatium nomine Engeriacum pervenerunt. Audiens autem omnis populus à maximo uſque ad minimum, à viro uſque ad mulierem, omnes ſimul in unum conglobati obviam eis proceſſerunt. Cumque ibidem ante palatium Regis Pipini perveniſſent: in baſilica beatiſſimæ & glorioſiſſimæ ſemper virginis Mariæ, cum magno fervore & ſtudio, illico ad cuſtodiendum depoſuerunt. Lætatuſque eſt univerſus populus lætitia magna, & celebraverunt ſolennitatem hujus diei quarto Kalendas Septembris, & reverſi ſunt unuſquiſque ad habitacula ſua. Igitur beatus Felix & ſocii ejus cum venerando rege inter cetera Dominum deprecabantur, ut eis ſalubre conſilium ſuggereret, quonam in loco ſancta membra locarent. Ædificanteſque baſilicam, & in ea concavum ciborium cum ſex columnis marmoreis mirifici operis bene compoſitis non longe à Vultroniæ littore, ſed ut arbitror centum ſtadiis. In quo cum aromatibus & plurimis bonis odoribus condientes caput beati Joannis Baptiſtæ almi præcurſoris Chriſti, & beatorum trium innocentium, corpora ſimul in hoc ciborio concluſerunt, bitumineque ſigillato munierunt. Domino autem auxiliante hoc ædificium completum eſt feliciter. Fecit etiam idem rex fontem ductorium, qui à duobus fere milliaribus per profundiſſimos terræ meatus ad palatium ejus ductus decurreret, & in ipſam baſilicam per ferrum & æs introduceretur, ac ſubtus ciborium per concavam marmoream columnam ebulliret: ibique ſacri baptiſmatis ablutio fieret: ſicque iterum ad primos aditus reflecteretur. Convocans igitur Rex Pipinus & beatus Felix Pontifices & ſacerdotes, omneſque patriæ nobiles; benedicentes Eccleſiam, atque in honore ejuſdem Joannis Baptiſtæ dedicando mirifice conſecrantes, prædiis ac poſſeſſionibus ſuis à progenitoribus ſibi dimiſſis eam nobiliter dotaverunt. Ordinatiſque omnibus neceſſariis, monachos ibidem Deo in perpetuum ſervituros ſtatuerunt, poſtmodum multa Domino mirabilia operante per famulum ſuum Joannem Baptiſtam. Tandem vero metam narrationi ponentes, oremus immenſitatem bonitatis Chriſti, ut ſua potenti dextra ſuffultos nos ad æternæ quietis ſtationem perducat: qui vivit & regnat cum Patre & Spiritu ſancto per omnia ſecula.

DE
DUPLICI MARTYRIO,

Ad Fortunatum, incerto Auctore.

MUltifariam multisque modis ago gratias, Fortunate mihi in Domino carissime, divinæ benignitati, quod & tuam pietatem excitavit ad extimulandum officium meum, ut unico libello commilitonibus nostris materiam subministrarem; unde sibi gratia Spiritus opitulante, munimenta telaque fabricarentur adversus persecutionum incursus: & mihi quod petebas conanti, non dedignata est adesse: & quod utriusque nostrûm operam non passa est esse sterilem, hoc est [1] quod mei Fortunati pium desiderium bene fortunavit, & ministri sui officium voluit esse gregis sui beneficium. Scribis enim ex eo libro multum roboris & alacritatis accessisse strenuis, timidioribus autem & infirmis tantum animorum esse additum, ut ex his quoque per Dei gratiam, certam victoriam nobis promittere debeamus: eoque libentius obtemperavi posterioribus tuis literis, quibus orat tua caritas, ut quoniam hoc auspiciis Domini nostri Jesu Christi bene successit, addam volumen alterum de duplici martyrii genere: quorum unum exhibetur, cum sævit tortorum immanitas: alterum occultius quidem est, sed nihilominus fortem animum postulat, multaque divinitus armatura communitum. Utinam & hoc munus Christi spiritus per me fratribus & commilitonibus nostris largiri dignetur, & quod dederit bene prosperare. Quemadmodum enim nihil sanctum nisi illo sanctificante, nihil potens nisi illo corroborante: ita nihil felix, nihil auspicatum, nisi illo prosperante. Sane & vestris precibus, & Domini bonitate fretus aggrediar.

Martyr (ut iis quoque notum est qui Græce nesciunt) testem sonat. Quanquam autem post exortam Evangelicæ veritatis lucem, Ecclesiastica consuetudo cognominis hujus honorem proprie tribueret iis, [2] qui in tormentis usque ad mortem perdurarunt in professione nominis Jesu Christi, & Evangelicum Instrumentum sanguine suo velut obsignarunt apud incredulos: omnis tamen piorum vita testimonium reddit Deo. Non quod ille cujusquam egeat testimonio, qui ex se fons est æternæ gloriæ, ut nec ullis hominum honoribus fieri possit honoratior, nec ullis mortalium ignominiis obscurior. Sed tamen ita visum est æterno illius divinoque consilio, ut suam bonitatem, sapientiam ac potentiam apud homines per homines velit illustrari; sicut mundum gubernari voluit per Angelos, cum Angelorum ministerio non egeat, multaque hominibus per homines largiatur, quæ per se dare poterat, qui quicquid vult, nutu potest, & cui voluisse, fecisse est. Et quanquam, ut dixi, ad illam ineffabilem majestatem nulla pertingit ignominia; tamen in Scripturis ita loquitur, quasi per nos honoretur, vel ignominia afficiatur. Nam in Deuteronomio cum Moyse expostulat, quod apud populum [3] ob laticis penuriam murmurantem in Cades deserti Sin, ad aquas contradictionis non sanctificarit ipsum inter filios Israel, & ob hanc offensam non est illi nec Aaroni datum ingredi terram promissam, ac tot annis expectatam, sed tantum è montis vertice procul aspicere licuit.

Porro quod dictum est sanctificare pro glorificare, qui literas Hebræorum callent, affirmant esse sermonis illius proprietatem. Quod ipsum tamen ex aliis Scripturarum locis liquere potest, si minus illorum testimonio fidimus, quandoquidem & in oratione Dominica: Sanctificetur nomen tuum, dictum est pro glorificetur sive clarificetur nomen tuum. Sic & Corinthios exhortatur, ut glorificent ac bajulent Deum in corpore suo. Sicut enim nomen Dei glorificatur vita piorum hominum, in quibus ipse per Spiritum suum operatur quicquid faciunt boni: ita è diverso polluitur & infamatur malefactis eorum qui se Dei cultores profitentur. Quemadmodum & militis virtus, aut servi probitas redundat in gloriam ducis, aut heri: ita militis ignavia, aut servi nequitia, dedecori est duci aut hero: propterea, quod hominum mores magna ex parte pendent ab illorum moribus, in quorum potestate sunt. Qui etiamsi prorsus absunt ab omni culpa, tamen popularis existimatio solet dominorum mores ex servorum moribus æstimare. Unde etiam hic videmus Divinam Scripturam frequenter juxta mortalium affectus loquentem, velut in Levitico de eo qui de semine suo dedisset idolo Moloch, dicit: Quia polluit nomen sanctum meum. At quod ab hominibus sanctificatum est, pollui potest: Dei vero nomen in se semper est gloriosum, apud homines tantum contaminatur, quemadmodum mendax infamia non polluit virum integrum. Sic & apud Ezechielem clamat nomen suum fuisse pollutum inter gentes impiis moribus Israelitarum. Quin & beatissimus Paulus scribens Romanis, ex auctoritate Prophetæ dicit, appellans Judæos, legem profitentes, sed ea quæ lex vetat facientes: nomen Dei blasphematur inter gentes. Et in oratione Dominica, sicut attigi modo, ex auctoritate Redemtoris, oramus ut sanctificetur nomen Dei Patris, hoc est, ut inclarescat & illustretur apud homines, utique per homines, vel potius in hominibus. Illustratur autem, si spiritus illius regnet in nobis, & si illius voluntati obtemperetur in terris, quemadmodum in cœlis nulla est rebellio. Quoniam autem homines ex sese nihil habent virtutis, quicquid per nos recte geritur, cedit in gloriam Dei, & ideo thesaurum divinæ potentiæ promit interdum ex vasis fictilibus; ut sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.

Er-

[1] *Quod mei Fortunati, &c.*] *Pamelius ait*, Quanquam hic ut Cypriani esse persuaderet hunc librum, alterius libri ad Fortunatum meminerit; tamen ipse stylus repugnat. Neque enim veteres Patres unquam voce fortunare usi sunt, ne fortunæ viderentur aliquid tribuere.

[2] *Qui in tormentis usque ad mortem perdurarunt.*] *Pamelius ait*, Quam diversa significatione martyres accipiat Cyprianus, supra abunde diximus, præsertim Tomo 1. epist. 9.

[3] *Ob laticis penuriam.*] *Pamelius ait*, Non recte Manutius & Morelius *laricis*, neque vero sic etiam alicubi Cyprianus, cui etiam heri nomen ignotum est.

1 *Ant*

Ergo quanquam omnis piorum vita martyrio suo glorificat Deum & Christum Filium ejus; nullum tamen est illustrius testimonium apud homines, quam sanguinis, hoc est vitæ propter Deum contemtæ, & mortis fortiter toleratæ. Reddiderunt & miracula testimonium divinæ potentiæ, præsertim apud incredulos, nam his proprie data sunt signa, quemadmodum scribit beatus Apostolus: sed semper efficacius fuit sanguinis profusi testimonium. Quot morbos insanabiles verbo sanarat Dominus? quot cæcos illustrarat? quot mancos, paralyticos ac debiles restituerat? quot exanimes ad vitam revocarat? Et tamen pauci credebant in eum, & audiebat: In Beelzebub ejecit dæmonia. Ceterum ubi ventum est ad sanguinem, ibi dejectum est Satanæ regnum, ibi subactus est mundus. Commemorat & Joannes Evangelista triplex in terra testimonium, Spiritus, aqua, & sanguis: quod efficacissimum est, postremo recensens loco. Spiritum in columbæ specie descendentem super Jesum videre meruit Joannes Baptista, an alii viderint incertum. Certe hoc testimonium Joanni datum est, quo desineret dubitare de Domino Jesu, an ille esset qui baptizaret Spiritu & igni. Aquæ testimonium vidit Joannes Evangelista, nec satis constat, solusne viderit, an cum multis. Erat quidem hoc ingens mysterium sacri lavacri quo delentur peccata: sed vidit aquam simul effluere cum sanguine, qui nisi adfuisset, inefficax erat aqua. Quid enim prodest aboleri peccata, nisi succedat vita justitiæ quam confert sanguis? Quanquam hi tres unum sunt: unus enim Deus est, qui per Spiritum, aquam, & sanguinem declarat hominum generi virtutem ac bonitatem suam: [1] aut ideo dicuntur unum esse, quoniam undique sibi constat testimonium, nec ulla ex parte dissonat: quemadmodum quos artissima jungit amicitia, propter summum animorum consensum, unus animus esse dicuntur.

Ac juxta sensum crassiorem, hæc tria præcipua sunt in homine vitæ argumenta atque etiam instrumenta. Quamdiu enim pulmonis officio attrahitur vicissim ac redditur halitus, certum vitæ indicium est: unde loquendi consuetudine, spirare dicuntur qui vivunt, & expirasse qui vitam finierunt. Quin & anima Latinis flatus dicitur, ad Græcæ vocis imitationem, qui ventum ἄνεμον vocant. Super hæc, sunt in ipso homine subtilissimi spiritus, à corde ubi fontem habent sparsi per universum corpus, sed præcipue per arterias commeantes, licet & aliis partibus omnibus mixti: hi si subito evolent, mortem præsentem adferunt: sin includantur, lenta ægrotatione consumunt hominem. Adest & humor quidam naturalis, quem (ut arbitror) Medici Phlegma vocant; sparsus & ipse per universum corpus. Hujus usum nunquam sentimus evidentius quam in sensu gustus: nisi enim hic admixtus sit inter linguam & palatum, nullum erit palati judicium. Et tamen hæc sic mixta sunt in homine, ut non sit sanguis absque spiritu & phlegmate, & pariter ad tuendam vitam conferunt omnia. Videmus quodvis animal mori simulatque sanguis effluxerit; & consumto humore, quem Medici radicalem vocant, non aliter moritur homo, quam extinguitur lucerna consumto oleo. Sed nimium diu moramur in contemplatione naturæ; quod tamen non inutiliter factum opinor à nobis, ut dilucidius fiat caritati vestræ mysterium, in cujus contemplatione ideo versamur lubentius, quia salubrius. Nam juxta naturæ considerationem tunc ista magnam vim habent, cum in vivo corpore sua munia peragunt: ac juxta mysticam Philosophiam, tunc demum plurimum valent, cum corpus relinquunt.

Nemo miratus est Dominum humano more spirantem ac respirantem; sed cum in cruce clamore valido emisisset spiritum, simul intellectum est, illum & verum fuisse hominem, & verum Deum: hominem, quod juxta naturæ ordinem, & ubi vitalem flatum emisisset, desiit vivere; Deum, quod simul cum ingenti clamore mortuus est, declarans se volentem ac spontaneum deponere vitam, quod humanarum virium nemo nescit non esse. Sensit efficax testimonium spiritus vicinus Centurio, sic enim narrat beatus Marcus: Videns autem Centurio qui ex adverso stabat, quia sic expirasset ait: Vere hic homo filius Dei erat. Quid morte abjectius juxta carnem? sed nihil morte potentius juxta spiritum. Erat & illud præter naturæ cursum quod è latere exanimati corporis, sanguis & aqua profluit, ut absolveretur triplex testimonium. Totum effudit spiritum ut nos respiraremus: quicquid erat humoris aquei reliquum, expressit ut nos ablueremur: quicquid resederat in corde sanguinis, emisit ut nos confirmaremur. Atque haud scio an perperam faciam hæc tria inter se conferens; cum sint unum, non natura, sed in mysterio. Si qua tamen est discretio, sanguis in testimonium ratione potissimum celebratur, quod in hoc Scriptura testatur esse vitam animantis, & ob id à cibis submovebatur edicto legis. Præterea magis est expositus hominum oculis sanguis quam spiritus aut aqua.

[2] Vita Domini qui summus fuit martyr, quique & hodie pugnat & vincit in martyribus plurimis, fuit offendiculo. Non jam loquor de Pharisæis & Scribis, ipsis etiam cognatis ac fratribus fuit detestabilis, cum dicerent illum in furorem versum; sed mors illius non solum piis, sed impiis etiam fuit admirabilis, nec alibi magis verum fuit, quod Dei virtus in infirmitate perficitur. Ibi fracta est Satanæ tyrannis, ibi devicti sunt inferi, ibi triumphatum est de diabolo, ibi dejectus orcus, cœlum apertum. Nimirum hoc erat quod instante mortis tempore deprecabatur Dominus: Pater, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te. Quid homine mortuo contemtius? Quis enim vel Cæsarem mortuum metuat? Sed Christi morte quid efficacius? Velum templi scissum est à summo usque ad imum, terra concussa est, saxa discissa sunt, aperta sunt monumenta, revixerunt sepultorum corpora, sol medio die obtexit faciem suam. Nunquam per omnem vitam magis declaravit potentiam suam: mox refractis omnibus mortis repagulis, vivum se discipulis exhibuit. Nimirum hoc est efficax illud sacrosancti sanguinis testimonium, qui solus potuit dirimere maceriam, quæ Deum ab hominum genere separabat: solus potuit unica litura delere totum illud chirographum quod erat contra nos, & [3] Satanæ in nos jus vindicabat. Neque enim sanguis hircorum aut vitulorum potuit abolere peccatum; umbræ erant illa & typi futurorum. Nec ullius hominis sanguis poterat tollere peccatum mundi, præter unici illius agni

[1] *Aut ideo unum dicuntur esse &c.*] *Pamelius ait*, Nimirum consentit hæc expositio adnotationibus Erasmi, in hunc epistolæ Joannis locum: ipse vero Cyprianus longe aliter, de unitate Patris, Filii, & Spiritus sancti interpretatur, libro de Unit. Ecclesiæ. Sic etiam alii Veteres.

[2] *Vita Domini qui summus martyr fuit.*] *Pamelius ait*, Non existimo apud Veteres Christum martyrem nuncupari.

[3] *Satanæ in nos jus vindicabat.*] *Pamelius ait*, Negligentia operarum apud Manutium erat *judicabat.*

agni sanguinem cui Baptista tribuit testimonium, dicens: Ecce agnus Dei, [1] ecce qui tollit peccatum mundi.

Plus est tollere peccatum quam peccata: & peccatum non hujus aut illius, sed mundi. Corpus enim peccati mundum universum occuparat: hoc per Christum esse sublatum, sanguis ipsius pro nobis effusus reddit evidens testimonium, melius pro nobis loquens, ut inquit Apostolus, quam sanguis Abel. Siquidem ille clamans de terra loquebatur vindictam: at Christi sanguis de cruce clamans, pacem loquitur & reconciliationem. Quin idem sanguis quoniam à nobis bibitur, si modo digne bibitur, clamat in cordibus nostris verba pacifica & solatii plena. Et illic triplex est testimonium, licet spiritali quodam modo. Clamat spiritus, qui nobis arrhabonis loco datus est, Abba pater, testificans quod sumus filii Dei. Clamat aqua per quam renati sumus, quod condonata sunt nobis omnia peccata; & si quis adhuc dubitat, accedit sanguinis testimonium clamantis: quid adhuc hæsitas, quid adhuc pavitas tyrannum Satanan? ecce pretium quo te redemit Dei filius. Nisi te salvum voluisset Deus, non tradidisset unigenitum suum in mortem.

Nemo majorem caritatem habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis. Si non est majus eximiæ benevolentiæ testimonium, quam si quis vitam impertiat amico; gravius est Dominici sanguinis testimonium, qui pro inimicis effusus est. Effusus pro inimicis, fecit amicos ac filios Dei: atque ut consideremus hanc fore perpetuam amicitiam, reliquit nobis edendam carnem suam, reliquit bibendum sanguinem; ut per eadem aleremur, per quæ sumus redemti. Sanguinis aspersione confirmatum est vetus Testamentum, quemadmodum ad Hebræos scribens præclare docet beatissimus Paulus: Christi sanguine consignatum & corroboratum est novum Testamentum, hoc est testamentum & pactum gratiæ & remissionis peccatorum, per sanguinem agni immaculati, qui in se recipere dignatus est totius mundi peccatum, quod omnes ex Adam contrahunt qui prodeunt in hanc vitam, & cujus contagio peccant quicunque peccant. Tanta autem est Christi sublimitas, ut fortasse non oporteat quenquam ceterorum hominum cum illo conferre, nisi ipse nobis tantam fiduciam præbuisset; qui non dedignatus sit discipulos suos vocare amicos, servulos suos vocare fratres & cohæredes: Quemadmodum igitur ille suo mirabili testimonio clarificavit Patrem in hoc mundo, atque etiam in cœlis: ita testimonium illius quodammodo consummatur testimonio sanctorum, quasi sit una passio Domini & servorum. Id ne quis existimet parum religiose dictum, beatus Paulus nobis patrocinatur, ita scribens ad Colossenses: Qui nunc gaudeo in passionibus, pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia. Quis enim nescit, fratres, quam uberem proventum effudit Ecclesiæ seges, Apostolorum ac ceterorum martyrum sanguine irrigata? Quo plus sanguinis effusum est, hoc magis effloruit multitudo fidelium: hoc latius sparsit suas propagines illa beata vitis à Christo stirpe surgens, & occupans orbem universum, quacunque patet ab Oriente ad Occidentem, ab Aquilone usque ad Austrum.

Ecce, fratres dilectissimi, à Domini redemtoris temporibus [2] anni fluxerunt plus minus ducenti quadraginta; jamque hujus vitis palmites pene latius se sparserunt quam Romanum imperium, efferas etiam nationes musto Spiritus inebriantes, & quos nulla ferri vis domare potuit, emollit sanguis illius agni candidi. Qui naturæ causas scrutantur, narrant adamantem nullæ chalybis duritiei cedentem, hircino sanguine maceratum, ictu malleorum dissilire: nullus autem adamas corde saxeo peccatorum durior. Hoc igitur cor ferreum, cor saxeum, cor plusquam adamantinum, emollit sanguis Christi, & hujus martyrum, qui supplerunt quod illius passionibus deerat. Hoc argumento summus ille pastor, & ut Petrus ait, princeps pastorum testificatus est se esse pastorem bonum, quia animam suam posuit pro ovibus, nobis exemplum præbens, ut qui pro nostra qualicunque portione [3] vices illius gerimus, parati simus & ipsi pro grege Dominico sanguinem fundere, nisi malumus videri mercenarii quam pastores. Domini verbis congruunt verba discipuli. Cum enim dixisset se gaudere in passionibus, quibus consummaret passiones Christi, perpetiens & ipse pro corpore Christi, quod est Ecclesia, qualia passus erat Dominus; causam adjecit cur ea libenter pateretur: Cujus, inquit, factus sum minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, ut impleam verbum Dei. Et alio quodam in loco scribit se replevisse Evangelium. Sicut ergo mortibus martyrum consummantur passiones Christi, ita sanguine pastorum confirmantur promissa Christi. Nullum enim instrumentum indubitabilius, quam quod tot martyrum sanguine signatum est. Hoc nimirum est implere verbum Dei, hoc est replere Evangelium.

Sed interim gravissimus dolor oboritur animo meo, dilecti, dum mecum reputo, [4] cum adhuc recens ille Christi sanguis fervere debeat in cordibus fidelium, tam multos esse in quibus refrixit caritas: atque hoc gravius discrucior, quod tales non paucos pastores habeat Ecclesia, qui, non solum non opponunt corpora sua adversus luporum incursus, verumetiam ipsi lupos agunt, dum mactant ac perdunt animas simplicium, ipsi ventri suo, quæstui, & ambitioni servientes, adeoque non implent verbum Dei, ut illud cauponentur potius & impiis dogmatibus adulterent; nec cogitant quod ille pastorum Princeps severissimo judicio reposcet singulas oves, pro quibus redimendis sanguinem suum fuderat, de manibus eorum. Sed illos suum manet supplicium: nunc melius est ut omissis querelis, nos invicem ad officium quod Christo debemus exhortemur.

Triplex à Christo testimonium accepimus, triplex illi testimonium reddamus oportet. Rudimenta fideliter tradamus baptizandis, perfectiora baptizatis. Confirmemus illos fructibus Spiritus ad cœlestem vitam provocantes, & si res postulet, libenter etiam vitam commisso nobis gregi impendamus, nostraque morte vicissim Deum clarificemus. Et ne cui videatur mi-

[1] *Ecce qui tollit peccatum mundi.*] *Pamelius ait*, Lugdunensis editio, & Manutius legunt *peccata*, sed illud habet utraque Frobenii & Gravii editio, & genuinum esse constat ex interpretatione auctoris, quæ eadem est cum illa, quam habet Erasmus in Adnotationibus in Joannem; ita ut vel hinc confirmemur conjectura H. Gravii.

[2] *Anni fluxerunt plus minus ducenti quadraginta.*] *Pamelius ait*, Hoc addidit auctor ut putaretur vetustum opus, sed ipse sibi contradicit hac periodo, dum jam ea ætate latius sparsam dicit fidem, quam Romanum imperium; neque enim id ante tempora Imperatoris Constantini verum fuisse satis constat.

[3] *Vices illius gerimus.*] *Pamelius ait*, Hoc rursum auctor addidit ut Episcopus putaretur.

[4] *Cum adhuc recens ille Christi sanguis, &c.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc ad subornationem pertinet. Neque vero uspiam Cyprianus malos pastores lupos nuncupat, sed solos juxta Scripturam hæreticos.

5 Non

mirum morte hominum glorificari Deum, audi beatum Joannem in Evangelio de Petro, cui Dominus prædixerat fore, ut ubi senuisset, ab alio cingeretur & duceretur quo nollet, ita loquentem: significans qua morte esset glorificaturus Deum. Quotquot igitur ab orbe condito propter Deum, propter justitiam ac pietatem mortui sunt, morte sua glorificaverunt Deum. Nam eleemosynas, jejunia, precationes, aliaque pietatis exercitamenta simulant etiam hypocritæ: mortem nemo suscepit alacriter, nisi qui certo persuasum haberet, nihil adversi posse accidere iis qui persistunt in caritate Dei.

Neque tamen statim martyr est, qui occiditur, occiduntur & sicarii & piratæ: [1] non supplicium facit martyrem, sed causa. Quod si qui leguntur sibi fortiter conscivisse necem; aut infirmitas erat morte quærens dolorum finem, aut ambitio, aut dementia. Nec hoc est, testimonium præbere Deo, id facere quod & Deo displicet, & gentium etiam legibus prohibetur. Plurimum interest inter barbaricam immanitatem, & martyrum modestissimam constantiam in se imbecillem, in Christo fortem. Sunt qui certis artibus corpus stupefaciunt, ne sentiant cruciatus: hoc modo se quidem malefici muniunt adversus carnificum manus. Sunt & affectus impotentes, qui sensum adimunt animo, ita ut vel mortem impavidi perferant. Sed placidum illud ac mansuetum, illud humiliter sublime & sublimiter humile non videmus nisi in Christi martyribus. Non obtuentur trucibus oculis carnificem, [2] non minitantur tyranno: magis dolent de illorum cæcitate, quam de suis afflictionibus. Scilicet clamat & in illis Christus: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Non aliud spectant quam in cœlum, ubi spem omnem habent repositam. Sic ipse Dominus velut agnus sine voce ad mactationem ductus est: & si quam edidit vocem, ea magis declaravit animum mitem ac placidum, quam ullum potuisset silentium. Quam blanda oratione compellat Judam proditorem? Quam placide respondit cæsus alapa? Quam nihil ferocius loquitur Annæ & Caiphæ? Quam tranquille respondit Pilato? Denique cum Pharisæi veluti victores moverent capita sua, amarissimis conviciis in illum debacchantes; ille mitissimus clamat: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.

Non igitur mori per se, testimonium est; sed sic mori, est testimonium præbere Deo. Stephanus juvenis inter homicidas, agnus inter lupos, stabat placido angelicoque vultu & ad Domini exemplum orat pro lapidantibus, nec alibi habet oculos quam in cœlum. Illic videre meruit, cujus præsidio superior erat persequentibus. Qui vero timet Deum, non metuit hominum sævitias. Qui ex animo diligit vitam cœlestem, facile vilem habet animam; atque illi, cum beato Paulo, vivere Christus est, mori lucrum. An non ingens lucrum est, hanc & brevem & innumeris malis contaminatam vitam cum sempiterna felicitate commutare? Hic Dominus quemadmodum & in ceteris omnibus sese formam nobis exhibuit. Quum enim instaret extremus actus martyrii, quem aiunt in fabulis oportere esse optimum, secessit, abjecit sese in terram, prolixe atque etiam frequenter, ac sanguineo sudore madescens, nostræ naturæ in se expressit imbecillitatem, ante testatus animi tædium ac tristitiam usque ad mortem, ne nos in desperationem caderemus, si cum omnia mortem præsentem intentant, horrorem naturæ senserimus. Nisi enim adesset sensus dolorum, nihil haberet admirabile martyrium: sed superare dolorem, corona dignum est. Horrere mortem, naturæ est: vincere naturam animi fortitudine, gratiæ est. Omnia potest Paulus, sed in eo qui ipsum corroborat. Sed quibus præsidiis vincitur naturæ infirmitas? Si nos totos humi prosternamus, hoc est, si nihil omnino tribuamus viribus nostris; si vigilemus & oremus instanter; si nostram voluntatem divinæ voluntati submittamus, dicamusque illa ex animo, ex toto corde: Transeat hic calix si fieri potest, sed fiat non sicut ego volo, sed sicut tu vis.

Novi ego ac flevi quosdam magna animi fortitudine præditos; qui jam coronæ proximi defecerunt, & quem diu professi fuerant, abnegarunt. Quid fuit in causa? Dimoverant oculos suos ab eo qui solus robur dat infirmis: intermiserant orationem, ac cœperant ad humana præsidia respicere. Contemplabantur suæ naturæ vincula, considerabant aculeos, ungulas, candentes laminas, ferrum & ignem, reliquumque carnificinæ apparatum, etiam aspectu horrendum, & cruciatuum atrocitatem cum suis viribus conferebant, & ideo victoriam amiserunt è manibus. Ubi quis ita cogitat: hoc possunt; illud perpeti non possum; nunquam feliciter peraget martyrium. Sed qui se totum tradit divinæ voluntati, non alio spectans quam ad illius opem; is demum firmus est & invictus. Hoc autem fieri non potest, nisi adsit vera ac vivida fides, nihil hæsitans, nihil disquirens: ne cogitaveris quanta sit tyranni sævitia, quanta hominis imbecillitas, sed quanta sit Domini virtus, qui certat ac vincit in membris suis.

Ergo ut à digressione reflectamus ad id quod erat constitutum: quemadmodum Domini mors potentior erat quam vita, ita voluit martyrum suorum mortem esse potentem. Quid enim infirmius quam vinciri, damnari, cædi, cruciari, occidi, & ad carnificis arbitrium præbere corpus? Hæc species interdum misericordiam movet etiam sævissimis tyrannis. Verum ubi jam monumenta martyrum pelluntur morbi, rugiunt dæmones, terrentur monarchæ, coruscant miracula, concidunt idola: tum apparet quam sit efficax ac potens martyrum sanguis. Præsentia infirma, Epistolæ graves, audivit beatissimus gentium doctor; hoc & ad martyres recte accommodabitur; vita infirma & contemta, mors gravis ac potens. [3] Jam non est par omnium martyrum in tormentis alacritas, quemadmodum nec omnes eodem genere mortis defunguntur. Tres illi beati pueri in mediis flammis invenere refrigerium, & septi innocuo elemento, velut in conclavi canebant hymnum Domino. Daniel item citra noxam, leonum sodalitio est usus. Beatus Andreas, [4] ut habet humana quidem historia, sed satis probatæ fidei, gaudens sibique gratulans ibat ad crucem. Alii diutius ac variis cruciatibus subinde moriuntur, nec tamen morte datur finire dolorem. Est igitur & illud veri martyris, hoc quoque totum arbitrio Dei committere. Novit ille quid expediat nobis, & quid

[1] *Non supplicium facit martyrem, sed causa.*] *Pamelius ait*, Sumsit quidem hoc ex D. Cypriano, sed quod ille contra hæreticos, iste adversus eos qui mortem sibi consciscunt, & maleficos in medium adducit.

[2] *Non minitantur tyranno.*] *Pamelius ait*, Non per omnia hoc verum esse patet, vel ex solo Prudentio, ubi & Laurentius & Romanus martyres contra faciunt, immo & Maccabæi martyres non erunt, si huic auctori credendum sit. Caute itaque hic locus legendus, ne favere videatur pseudomartyribus nostri seculi.

[3] *Jam non est par omnium Martyrum in tormentis alacritas.*] *Pamelius ait*, Morel. & Manut. *Martyrium*, verum non placet.

[4] *Ut habet quidem humana historia.*] *Pamelius ait*, Hæc quoque phrasis veteribus incognita, qui non humanas, sed Ecclesiasticas historias nuncupant.

quid ad ipsius gloriam maxime conducibile sit. Tantum illud assidue cogitandum est: Sive vivimus sive morimur, Domini sumus. Nec sibi quisquam displiceat, si corpore pariter & animo sentiat gravem ac diutinam molestiam: tantum fidat ei cui certat, is non patietur quenquam tentari supra id quod potest, sed faciet etiam cum tentatione proventum. Quosdam electos interdum patitur in tormentis deficere, ut agnoscant imbecillitatem suam, atque eosdem post fortissimos reddit in certamine. Hac dispensatione Petrus ter abnegavit Dominum, ut edoctus quam nihil posset suis viribus, confirmaret fratres suos. Quomodo autem confirmaret? Ut sibi diffisi, fiduciam omnem collocarent in Domino.

Sed jam tempus est, ut de altero martyrii genere disseramus caritati tuæ, de quo etiam accuratius est disputandum, quod occultum sit & omnium temporum commune; neque enim semper sæviunt Nerones, [1] Dioclesiani, Decii, ac Maximini: nunquam tamen cessat diabolus exercere Christi militiam professos. Et fortassis erunt posthac donante Christo tempora, quibus nullæ tyrannorum persecutiones affligent Ecclesiam: nunquam tamen defutura sunt certamina, nunquam martyria quibus homines pii glorificent Deum, Ecclesia quidem adhuc in hoc exilio militans, peculiaribus gaudiis applaudit iis, qui in professione nominis Jesu animas suas fideliter deposuerunt, & ad horum memorias magna cum alacritate concurritur: sed cœleste theatrum, Angelorum myriades & justorum cum Christo regnantium innumerabilis populus applaudunt omnibus, qui sinceram fidem, & caritatem invictam, quam habent erga Dominum Jesum, integritate & innocentia vitæ testificantur.

Nec solum professione fidei, quæ juxta Paulum, ore fit ad salutem, glorificatur Deus: verumetiam confessione commissorum. Hæc ne temere ex nobis ipsis loqui videamur, adducenda sunt scripturarum testimonia. Ergo nisi piorum vita cederet in gloriam Dei, Christus non diceret in Evangelio: Ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Nec [2] Paulus Apostolus scriberet Galatis: Et in me glorificabant Deum. Confirmatur hoc & per repugnantiam ex his quæ diximus. Etenim si nomen Dei polluitur ac dehonestatur impia vita sui populi; utique bona illius vita cohonestatur. Damnatur apud Apostolum & Philosophorum impia sapientia, qui cum Deum cognovissent, non tamen eum ut Deum glorificaverunt. Sapientiam profitebantur, & summam exhibebant stultitiam. Itaque cum Deum esse profiterentur, tamen turpiter viventes & idolis sacrificantes, falso testimonio quodammodo obscurabant Dei gloriam, quasi nec justus esset nec verax: aut quasi non unus esset, sed multi, aut quasi saxis esset adsimilis. Id autem evidentius etiam testatur beatissimus Paulus, scribens ad Corinthios: Emti, inquit, estis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro. Ideo Deus redemit nos pretio sanguinis sui, ut semel à peccatis expurgati, deinceps vitam ipso dignam ageremus.

Ac symbolum imperatoris gestamus impressum frontibus nostris. Quid si gerens signum Christi, præstet opera Belial; nonne dedecoratur ille cujus insignia gerimus? Contra sicut imperator sibi placet de milite præstrenuo, sic existimans illius virtutem ipsi decori & ornamento esse: sic Deus gloriatur in his quos redemit, quos lavit, quos sanctificavit, quos Spiritus donativo dignatus est, si vitæ sanctimonia declararint, Domini gratiam in ipsis non fuisse vacuam. Si Paulus gloriatur in discipulorum pietate, gaudium & coronam suam illos appellans, qui nihil erat nisi dispensator alieni muneris: annon Dominus magis gloriatur, super his pro quibus mortuus est? Jam quod in libro Job ad hunc modum Satanæ loquitur Dominus: Num animadvertisti servum meum Job, quomodo non sit ei similis super terram, homo simplex & rectus ac timens Deum, & recedens à malitia? nonne sermonem profert de suo cultore gloriantis? Beatus autem Paulus splendidiore etiam verbo usus est, scribens secundam ad Corinthios Epistolam: Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo. Melius est nomen bonum super unguenta pretiosa. Scriptura gloriosam famam appellare solet odoramenta. Non tamen Deus gloriatur hominum more, sibi placens ac gestiens, sed nostram salutem ducit gloriam, & ideo subjecit Apostolus: In his qui salvi fiunt, & in his qui pereunt. Quomodo glorificatus Deus in his qui salvi fiunt? quoniam illius illustratur misericordia. Quomodo in his qui pereunt? quoniam in his declaratur illius justitia.

Nunc ipse sermonis cursus nos eo deduxit, ut doceamus & peccatorum confessione glorificari Deum. Hic occurrit protinus ex libro Jesu Nave Achan, qui quoniam contra divinum edictum sustulerat ex anathemate pallium coccineum insigne, ac ducentos siclos argenti, ac linguam auream siclorum quinquaginta; populus Israel terga vertit hostibus. Itaque Josue dixit [3] Achan: Fili mi, da gloriam Domino Deo Israel, & confitere, atque indica mihi quid feceris, ne abscondas. Confessus, dedit pœnas, & aversus est furor Domini. Ea confessio clarificavit Dei justitiam ac sapientiam. Sapientiam, quod illius oculis nihil esset abstrusum: justitiam, quod non sine causa passus esset hostes adversus Israelem invalescere, quodque leges ipsius nullus hominum impune violat. Nihil erat magni quod suffuratus erat Achan: magnum tamen erat documentum universo populo, quantum periculum sit Dei jussa negligere, eique velle imponere quasi quidquam illum fugeret, aut quasi faveret prævaricatoribus. Atque ille quidem cum esset Judæus, ob unicum peccatum, quod ipsi leve videbatur, severissimas pœnas dedit, lapidatus ab universo populo, corporis interitu salutem animæ redimens. Non enim judicat Deus bis in idipsum.

Sed quæ pœna manet illos, qui post tantam Evangelii lucem & gratiam, postea quam semel illuminati sunt, gustaverunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt æque bonum Dei verbum virtutesque seculi venturi, in multa atque immania crimina relabuntur, crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes? Qui hoc sunt etiam miserabiliores, quod cum tales sint, aspernantur tamen pœnitentiæ salutaris remedium, contemnunt Ecclesiam maternum gremium offerentem, & ad sanitatis instaurationem invitantem. Ejusmodi defectio quantam putas ignominiam inurit Ecclesiæ? Nec ea ignominia non potest pertinere ad Christum qui

[1] *Dioclesiani.*] *Pamelius ait*, Morelius conjicit legendum *Valeriani.* Verum etsi id fiat, plura sunt alia quæ Cypriani non esse convincunt. Neque vero uspiam de altero hoc martyrii genere apud illum sermo est.

[2] *Paulus Apostolus scriberet Galatis.*] *Pamelius ait*, Recte sic Manutius pro *Corinthiis.*

[3] *Achan.*] *Pamelius ait*, Morelius *Achar.* Et sic etiam 70. sed versio hæc mixta est ex vulgata editione Hieron. & 70. Hoc autem mirum quod pœnitentiam lapsorum martyrium quoddam facere videatur.

qui est caput Ecclesiæ, & per omnia suum esse ducit, quod est corporis ac membrorum ipsius. E diverso, quanta totius Ecclesiæ exultatio, cum qui lapsus est, per pœnitentiam Ecclesiæ reconciliatur? Ac ne putemus hoc gaudium apud nos tantum esse, Dominum audiamus in Evangelio [1] κτ̀ Lucam loquentem: Ita dico vobis, quod gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justos, qui non indigent pœnitentia. Nam hæc clausula finit parabolam de pastore, qui relictis nonaginta novem ovibus, unam quæ à grege aberraverat multo labore quæsitam ac tandem inventam, imposuit humeris suis, & caulæ restituit. Simili sententia claudit parabolam de muliere, quæ drachmam perditam invenerat. Ita dico vobis gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente. Nec tamen hoc sic accipiendum est, quasi Deo & ejus Angelis gratius sit post lapsum redire ad pietatem, quam citra lapsum perseverare in innocentia: sed scriptura suo more loquitur secundum affectus humanos, illud testatum esse volens, Deo gratissimam esse peccatorum conversionem. Non enim quærit mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat.

Atque interdum piorum hominum lapsus quamvis enormes, divina dispensatione vertuntur in summum Ecclesiæ profectum. Sic lapsus est Apostolorum princeps: sic Paulus gentium doctor: sic Maria Magdalene, quibus nunc Ecclesia præcipue gloriatur, quorum lapsus cesserunt in stabilimentum ac solatium domus Dei. Præterea non hic loquitur de vere justis, sed de justitia Pharisaica, quemadmodum alibi dicit: Non est opus sanis medico, sed male habentibus. At non erant sani quibus hoc dicebat Dominus; sed legis qualicumque observatione tumidi, sibi videbantur sani, ut ideo non desiderabant Medicum.

Hæc cum ad hunc habeant modum, desiderate frater, conemur assiduis exhortationibus excitare fidelium animos, ut tota etiam vita martyrium, hoc est, testimonium reddat Deo; quod adeo negligendum non est, ut nisi ea præcesserit, martyrium quod sanguine perhibetur, non sit martyrium. Frustra enim cervicem præbueris carnifici, nisi prius occideris membra quæ sunt super terram, hoc est, affectus qui militant adversus spiritum, odium, invidiam, avaritiam, libidinem: quibus quicunque servit, Deum quodammodo abnegavit; & Christum ore profitens, vita Satanam Deum confitetur. Nec hic sermo debet cuiquam videri durior, cum sit verax ac salutaris: quidquid homo quivis Deo anteponit, sibi Deum facit, nec possumus duobus servire Dominis: unus enim est Deus ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligendus.

Quisquis igitur ore dicit: Credo in unum Deum, & servit avaritiæ, aut libidini, aut luxui, sibi mentitur, sibique repugnat, aliud lingua sonans, aliud animo celans, voce tantum testimonium perhibens Deo, cum vita Satanam colat. Efficacius autem est vitæ, quam linguæ testimonium. Non omnis qui dicit: Domine, Domine, intrabit in regnum, sed qui facit voluntatem patris cœlestis. Habent & opera suam linguam, habent suam facundiam, etiam tacente lingua. Ideo Dominus in Evangelio κτ̀ Joannem ita loquitur: Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me. Quemadmodum igitur bona opera profitentur Deum: ita mala quodammodo loquuntur: non est Deus, nec scientia in excelso. Quis non contremiscat, quis non inhorrescat, quis non laceret vestimenta sua, quis non obturet aures suas, si tales voces audiat ex Christiano? Quantus horror, quantus dolor occupat animos nostros; cum quis victus tormentis, jussus abnegare Christum, abnegat, & ad Jovis statuam thus adolet? Quam trepidamus metuentes ne Deus iratus fulmen in nobis vibret iræ suæ, ne terra dehiscens nos absorbeat? ut interdum unius impietas, supplicii consortio multos involvat; & sunt scelera tam immania, ut vidisse quoque aut audisse sit detestabile. Sed cur alias in simili crimine tam sumus conniventes? Cur & nobis adeo blandimur & aliis? At vide quid de talibus loquitur Apostolus scribens Tito: Profitentur se nosse Deum, factis autem negant. Idem in priore ad Timotheum de vidua quæ negligit familiam: Si qua autem suorum, maxime domesticorum, curam non habet; fidem negavit, & est infideli deterior. Si fidem negavit, quæ negligentius habet suam familiam; quid dicturum putas de his qui se totos dediderunt mammonæ & ventri? De Christianis utique loquitur Paulus scribens Philippensibus, cum ait: Quorum finis interitus, quorum Deus venter est. Quos eosdem taxat, scribens Romanis: Hujusmodi Christo Domino non serviunt, sed suo ventri. Servire, juxta Scripturarum consuetudinem dixit, pro colere. Ventrem colunt, cum quem habent pro Deo. Jam de avaritia manifestius etiam pronunciat, scribens ad Colossenses: Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est simulacrorum servitus.

Execramur eos qui procumbunt ad Dianæ simulacrum: quanto justius eos execramur, qui toto pectore serviunt mammonæ, qui illi quotidie sacrificant? Et si avarus est idololatra, qui pecuniæ studio tenetur, qui quod hæreditate obvenit, aut industria partum est recondit, nec erogat in egenos; quid censendum est de his qui lenocinio, qui fœnore, qui rapto, qui fraude, qui calumniis, qui opprimendis pauperibus rem accumulant? Atque hæc idolorum servitus non solum invenitur inter Christianos, verum etiam, quod gemendum est, inter Episcopos. [2] Porro temulentia adeo communis est Africæ nostræ, ut propemodum non habeant pro crimine. Annon videmus ad martyrum memorias Christianum à Christiano cogi ad ebrietatem? An hoc levius crimen esse ducimus, quam hircum immolare Baccho? Mihi videtur multo gravius, si rem recta ratione velimus expendere. Cum tyrannus dicit: Abnega Christum, & immola Jovi, & esto amicus noster, aut morere: sæpe lingua negat, corde reclamante: & manus adolet thus, cum animus intus adoret Christum: quanquam hoc quoque gravissimum est crimen, tamen aliquam impietatis culpam elevat humanæ naturæ imbecillitas. Ibi Satanas tibi loquitur voce tyranni: at quid tibi dicit idem per tuam concupiscentiam? Abnega Christum, & esto dives: Sacrifica Mammonæ, & Christo nuncium remitte. Quid est quod pollicetur? aurum & argentum, inutilem materiam nisi exerceas. Nec dicit morere, sed oblecta oculos; imo potius hoc dicit: Lucrare pecuniam ad breve tempus habiturus, perde in æternum animam tuam. Et tamen hic sponte submittis genua Satanæ, & abnegato Christo, te totum illi

[1] *Kata Lucam.*] *Pamelius ait*, Manutius quidem hic & postea reposuit *secundum*. Verum quod illud Cyprianicum sit, puto auctorem sic ex instituto scripsisse. Est autem etiam præter Veterum sententiam hujus loci expositio.

[2] *Porro temulentia adeo communis est Africæ &c.*] *Pamelius ait*, Quod præmisit de Episcopis, habet ex lib. Cypriani de Lapsis. Hoc vero ex D. Augustino Epist. ad Auxilium, ut putetur Africanus esse.

1 *Car-*

illi mancipas. Quid autem Christus? Meus esto, & vive in æternum: contemne divitias illas temporarias, & ego tibi centuplum reponam in hoc seculo, & vitam æternam in futuro. Relinque terram, & accipe cœlum. Ac Deus ista pollicens deseritur; & diabolus tam nihili res easque falso promittens, adoratur. O fœdam defectionem! O turpem idololatriam! O iniquam permutationem! Quo præmio sollicitavit humani generis primos auctores? Ostendit pomum, & dedit mortem. Mendacio fefellit: Non moriemini, sed eritis sicut Dii, scientes bonum & malum. Atque illi delusi, qualem Dominum deseruerunt, & ad quem defecerunt? A qua felicitate exciderunt, & in quas ærumnas semet conjecerunt? Sed idem ille tenebrarum princeps qui Evæ locutus est per serpentem, nobis loquitur per satellites suos ac ministros, per lenas & lenones, per eos qui pelliciunt ad amorem pecuniæ, ad ambitionem, ad voluptatem, avocantes à sinceritate quæ est in Christo Jesu. Idem ille loquitur nobis per concupiscentias nostras, quæ vivunt in membris nostris. Nec dicit quod homo tyrannus: aut mihi obtempera aut morere, nec ostentat [1] carceres, catenas, uncinos, sartagines, aut caminos incensos, non cruces, laqueos aut gladios; sed tantum: contemne Deum, renuncia vitæ cœlestis hæreditati, & committe adulterium, & capies voluptatem. Sed qualem? Momentaneam & corporis tantum, quot autem amaritudinibus conditam? infamia, periculo, super omnia vero secreto conscientiæ cruciatu. Hæc est esca diaboli, hoc auctoramentum. Stipendium porro quale est? Dicat majore cum fide beatus Apostolus: Stipendium peccati mors est. Quæ mors? Corporis, quam solam minitatur & inferre potest tyrannus homo? Non, sed mors gehennæ, quæ finem nescit. Plus potest homo tyrannus, quam diabolus. Ille quodammodo cogit hominis naturam, nihil aliud potest quam sollicitare: dejicere non potest, nisi assentiaris, contemsisse vicisse est.

Major itaque venia debetur, Christum in tormentis abneganti, quam sponte assentienti diabolo; cui credidisse, est Christum abnegasse. Ille mendax est, & omnis mendacii pater, illius promissa, quantumcunque fronte blandiantur, nihil aliud sunt quam præstigiæ pellicientes in exitium. Ne quis itaque sic sibi blandiatur: Sum peccator, amo pecuniam, servio libidini, studeo honoribus, indulgeo vindictæ, deditus sum voluptatibus: sed Christum non abnegavi. At reclamat tibi Dominus ipse: Non potes duos dominos colere. Et interim horres abominandum [2] thurificati aut libellati cognomen, ipse fortasse thurificatis aut libellatis deterior. Illos humanus metus violentior, quam ut hominis natura possit vincere, eo compulit, ut impias voces promant lingua, reclamante conscientia; tu tam vili mercedula solicitatus, sponte deficis ad eum, à cujus tyrannide te Christus suo sanguine redemit: cujus jam totus es factus, quemadmodum ait Apostolus: Emti estis pretio magno, & jam non estis vestri. Hujus militiam professus es ad salutare lavacrum, huic dedisti nomen, hujus sacramentis initiatus es, accepisti donativum & pignus Spiritus [3] ne quid dubitares de promisso stipendio, simulque diabolo denunciasti perpetuas inimicitias, renunciasti omnibus illius pompis ac voluptatibus; exsufflasti, exsibilasti, jurasti in verba Redemtoris: cumque tot vitiis servias, tibi places quod nondum sis thurificatus aut libellatus.

Si quis miles juratus in verba Cæsaris, profugeret ad [4] Turcam, & ex illius arbitrio faceret ea quæ sciret ingratissima Cæsari; nonne comprehensus ad supplicium, raperetur ut desertor, ut perjurus, ut perfuga? Quis autem audiret eum ita defendentem: non sum desertor, non abnegavi Cæsarem? Annon mox audiret, quid refert si lingua tacuit? Reipsa abnegasti, & plusquam abnegasti; qui non solum deserueris militiam, verum etiam ad tyrannum & hostem imperatoris tui irreconciliabilem transfugeris. Merito fidelium aures abominantur apostatæ vocabulum: verum hoc non ibi tantum execrandum est, cum incenso thusculo, aut scripto libello renunciatur professioni nominis Christi; sed ubicunque contemtis Christi legibus, obtemperatur Satanæ. Nec enim refert quid sonet lingua; quæ si sonet Christum, cum animus sit deditus criminibus, non est professio, sed hypocrisis; abnegatura Christum si metus urgeat, qui premit thurificatos aut libellatos. Atque in his rebus quæ sic inter se pugnant, ut neutra ferat alterius consortium; quotiens hanc amplectimur, aliam abdicavimus; quotiens unam rejecimus, alteram agnoscimus. Cujusmodi sunt lux & tenebræ, bellum & pax, mors & vita, Deus & Belial; quemadmodum testatur & beatus Paulus in secunda ad Corinthios: Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Adhæsisse Belial, est abnegasse Christum, [5] utcumque lingua aut habitu Christum profitearis.

De hoc si quis simpliciorum dubitarit, dabo argumentum crassum & evidens. Fingamus tyrannum ita loqui Christiano: Incende thus Jovi; nihil addentem nec exigentem ut Christum abneget: si adoleverit, nonne cunctis manifestum erit, illum hoc ipso Christum abnegasse, quod Jovi fecerit thymiama, etiamsi nihil proferat impium in Christum? Quemadmodum qui magicis artibus utuntur ([6] à quo malo nos Domini misericordia liberavit; sicut à ceteris omnibus, quibus juxta veterem hominem quondam ambulantes tenebamur) tacite Christum abnegant, dum cum dæmonibus habent fœdus. Jam si [7] Machabæi fratres una cum matre maluerunt tot cruciatibus exanimari, quam carne suilla vesci, sic æstimantes, eum Deum legis auctorem negare, quisquis sciens ac volens legis præcepta violat: quo pacto sibi blanditur, qui in luxu, temulentia, avaritia, rapinis, adulteriis aliisque criminibus consenescunt, quæ gentium etiam leges noluerunt esse impunita? Et cum tot modis Christum abnegent, cum toties immolent dæmonibus; pro Christianis haberi postulant? Atque in his sunt, qui palam ista committunt, ac propemodum etiam gloriantur in rebus pessimis; adeo non pudet aut piget admissorum: & tamen audent venire in Ecclesiam sanctorum, audent misceri gregi Dominico. Tales interdum tolerat Ecclesia, ne provocati magis etiam perturbent populum Dei: sed quid prodest non ejici cœtu piorum, si merueris ejici? Nam ejici remedium est, & gradus ad recuperandam sanitatem: ejectionem

[1] *Carceres, catenas, uncinos.*] *Pamelius ait*, Omnino sic legendum.

[2] *Thurificati aut libellati nomen.*] *Pamelius ait*, Hoc iterum ex D. Cypriano, qui tamen libellaticos nuncupat.

[3] *Ne quid dubitares.*] *Pamelius ait*, Nimis sæpe inculcat hanc certam in Dei fidem.

[4] *Turcam.*] Ita sorex suo indicio deprehenditur.

[5] *Utcunque lingua & habitu Christum profitearis.*] *Pamelius ait*, Caute & hoc legendum.

[6] *A quo malo nos Domini misericordia liberavit.*] *Pamelius ait*, Hoc etiam addidit, ut Cypriani videretur hic liber, quippe quem magicas artes professum fuisse (quanquam perperam) quidam tradunt.

[7] *Machabæi.*] *Pamelius ait*, Recte sic Manutius, pro eo quod erat. *Maccabæi.*

Illic

nem meruisse, summa malorum est. Ac frustra miscetur cœtui sanctorum in templo manufacto, si submotus est à consortio Dei & ab universo corpore mystico Christi.

Oportet autem & illud considerare, quantopere Christiani abhorrent ab idolothytis, & ab ingressu fanorum, atque ab ipsis etiam simulacris. Cum Beatus Paulus clamet, neque idolum esse aliquid, neque idolothytum; multo minus fanum ex lapidibus constructum, est aliquid: & tamen plurimorum animus ea religione tenetur, ut mortem oppetant citius, quam gustent idolis immolatum: & inexpiabile piaculum esse ducant, si ingrediantur fanum Jovis aut Apollinis aut Dianæ, seque putent contactu simulacri vehementer contaminari. Equidem probo talium religionem, si sibi constet in omnibus. Nunc, pro dolor, videre est quosdam in his pene superstitiose trepidos, in aliis ubi gravior erat metuendi causa, nimium esse securos. Per se non inquinat animam contactus idoli, nec ingressus fani, nec esus idolothyti: sed per se polluit conscientiam amor pecuniæ, incestus, rapina, hypocrisis, & his similia monstra. Quam vero congruit horrere fani ingressum, nec horrere in templo sancto Spiritui consecrato victimas immolare dæmoniis? Clamat sanctus Paulus scribens Corinthiis: Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Rursus in eadem epistola: An nescitis quoniam membra vestra templum sunt sancti Spiritus qui in vobis est, quem habetis à Deo & non estis vestri? Quod si Christianorum pectora sibi consecravit Deus ut in illis inhabitet per Spiritum suum; illic deliciatur & inambulat, [1] illic amat sibi offerri victimam puram in omni loco. Et qui in hoc templum Deo sacrum, ejecto sancto Spiritu, inducit abominationes quas in mystica visione conspexit Ezechiel; qui illic sedem facit Mammonæ, Veneri, Como, Baccho, aliisque portentis; qui ibi dæmonibus immolat spurcissimas hostias, veretur ingredi fanum gentium ne contaminetur. [2] Proinde nemo sibi frustra blandiatur, Deus non irridetur; constet sibi nostra religio, nec alios detestemur, ipsi gravioribus obnoxii criminibus: nec alibi simus religiose timidi, alibi impudenter impii. Sed Christum semel professi, tota vita reddamus illi testimonium, & undique glorificemus illum, obedientes illius præceptis; ut in hoc cognoscant homines quod vere fidimus illi, quod ex animo diligimus illum, & quod non simulate ad sacrum lavacrum adduximus nos illius militiæ.

Beatus Apostolus prædixit, nulli pie vivere volenti in Christo Jesu defuturam persecutionem. Si deest tyrannus, si tortor, si spoliator; non deerit concupiscentia, martyrii materiam quotidianam nobis exhibens. Postremo hæc ipsa mala quæ secum defert vita mortalium, quæque piis cum impiis communia sunt, martyrii coronam nobis parabunt; si placide, si cum gratiarum actione pertulerimus. Neque privati sunt martyrii gloria quicunque violenta morte consummati non sunt. Quis autem ausit vel Abraham Patriarcham, vel hujus filium Isaac, vel beatum Job eximere è Martyrum numero? Quæ carnificinæ gravius torserunt corpus, quam Patriarchæ mentem torquebant naturæ affectus; cum incunctanter ad Dei jussum appareret immolare filium unicum & unice carum, in quo tota spes erat illi posteritatis? Quid defuit Isaac Martyrio, qui nihil obmurmurans, passus est se colligari & imponi busto? nec expavit in cervicem vibratam machæram? Cujus autem Martyrium audebimus conferre cum his quæ passus est Job?

Quod si quis adhuc diffidit sermoni nostro, certe beati Pauli verbis non poterit diffidere. Is scribens ad Hebræos, orsus ab Abel usque ad Gedeonem, ingentem sanctorum catalogum recenset, in quo plures sunt qui non defuncti sunt morte violenta; imo pauci sunt qui sic mortui sunt; & tamen de omnibus pronunciat: Et hi testimonio fidei probati inventi sunt, perspicue declarans etiam vita bona peragi Martyrium fidei. [3] Ecclesiæ quidem usus discernit illos cognominibus appellans eos, qui violenta morte decesserunt; Confessores, qui constanter in cruciatibus ac minis mortis professi sunt nomen Domini JESU, parati mortem oppetere, vel potius martyrii supremam coronam ambientes. Apud Deum tamen quicunque carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis, quicunque Christo vere commortui sunt, eique in baptismo consepulti sunt, ut jam non sibi vivant, neque mundo cui semel mortui sunt, sed ei, qui pro ipsis est mortuus; Martyres sunt, nec Martyrium corona fraudabuntur: [4] imprimis autem Monachi, qui vere Monachi sunt, ac virgines quæ vere virgines sunt. [5] Neque enim locus desertus, saccus pro veste, legumen pro cibo, neque jejunia, neque chameuniæ Monachum absolvunt; sub his involucris interdum latet animus valde mundanus. Quod ita deprehenditur, si ad munus aliquod Ecclesiasticum vocentur: ibi videas quosdam ex illis facillime vinci deliciis, impatientiores injuriarum, appetentiores vindictæ quam quivis alius sit ex media plebe. Quid causæ est? Quoniam corpus exercuerunt magis quam animum; cum beatus Paulus doceat, quod exercitatio corporalis ad modicum utilis sit, pietas ad omnia valeat.

Non hæc dixerim, quod improbandi sint qui talibus modis castigant corpus suum, & in servitutem redigunt: sed quod Satanas mille instructus artibus, nonnunquam illudit incautis, transfigurans se in Angelum lucis, & ex hujusmodi corporum exercitamentis inducit illis falsam sanctimoniæ persuasionem; cumque intus madeant spiritalibus vitiis, & sibi & aliis habentur pii. Talis erat justitia Pharisæorum, cui prælata est judice Christo Publicani injustitia. Ita sunt & virgines fatuæ: quæ solidam existimant pietatem corpus habere viro intactum, cum animus avaritia, superbia, invidia, & obtrectatione sit corruptissimus. Sunt & falso viduæ, quæ dum vivunt in deliciis, Christo mortuæ sunt. In summa tamen, quisquis vere Christianus, cujusque status aut ordinis, habet certamina sua, habet crucem suam; quam si patienter tollit, si constanter sustinet, testimonio suo glorificat Dominum, tantum ne sibi vindicet laudem bonorum operum: hoc enim non est glorificare Deum, sed clarificare seipsum.

Habet unusquisque fidelium agones suos, habet adversarium diabolum, habet agonothetam Deum, habet thea-

[1] *Illic amat sibi offerri victimam, &c.*] *Pamelius ait*, Mire detorquet hanc Malachiæ scripturam auctor.

[2] *Proinde nemo sibi frustra blanditur.*] *Pamelius ait*, Hoc rursum mutuatus est ad verbum ex libr. Cypriani de Lapsis.

[3] *Ecclesiæ quidem usus, &c.*] *Pamelius ait*, Non per omnia Cyprianicam esse hanc martyris & confessoris differentiam tomo 1. epist. 9. satis ostendimus.

[4] *Imprimis autem Monachi.*] Hic etiam larvam sibi detrahit Personatus histrio, qui nescivit Cypriani seculo Monachatum nondum natum.

[5] *Neque enim locus desertus.*] *Pamelius ait*, Plane sunt hæc Erasmica, atque adeo & caute legenda.

theatrum non solum Ecclesiæ & Angelorum, sed & infidelium; quemadmodum dicit Paulus ad Corinthios: Spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus. Si vincimus; gloriantur Angeli, gloriantur & fidelium Ecclesiæ, gloriatur & ipse Christus in membris suis. Sin vincimur ignavia nostra; triumphat Satanas cum angelis suis, insultant nobis increduli, ac Deum contumeliis afficiunt, dicentes: Ecce qui jactant se redemtos à tyrannide Satanæ, qui prædicant se mortuos mundo, nihilo minus vincuntur à cupiditatibus suis quam nos, quos dicunt adhuc teneri sub regno Satanæ. Quid prodest illis baptismus, quo dicunt exui veterem hominem cum actibus suis, & indui novum qui secundum Deum creatus est? Quid prodest illis Spiritus sanctus, cujus arbitrio dicunt se temperari? Cur semper in ore habent; Evangelium, Evangelium; cum tota vita discrepet ab Evangelii præceptis? Quanto creditis pudore suffunditur Ecclesia, cum hæc ingeruntur ab hostibus, nec habet quo refellat opprobria? Nonne videmus totum Ecclesiæ cœtum [1] demittere vultus atque erubescere, quotiens aliqua virgo quæ Christo nupserat, dilapsa ex angelico contubernio, defecit ad stuprum aut conjugium? Quantus mœror occupat omnium nostrûm animos, sed præcipue pastorum, si quando Christi miles tormentis inferior, renunciavit imperatori suo? Quantus autem ex adverso Satanæ triumphus?

Itaque, fratres dilectissimi, si vere diligimus Deum, si quotidie petimus ex animo: Sanctificetur nomen tuum; summo studio advigilemus, necubi polluamus nomen illius, sed & morte & vita glorificemus illum, juxta beati Pauli monita: Viventes sine querela ut simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ & perversæ, inter quos luceamus sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes, ad gloriam Christi JESU Regis & agonothetæ nostri, qui suum esse ducit quicquid in membris ipsius geritur. Patiamur cum illo, ut cum illo glorificemur in die Domini. Nos hic illum clarificemus apud homines, ut ille nos clarificet claritate sua coram Angelis suis. Cum, ut inquit Beatus Paulus, venerit glorificari in sanctis suis. Nemo coronatur nisi legitime certaverit. Et hi qui corruptibilem coronam ambiunt, ab omnibus se abstinent, nihil non facientes quod ad victoriam conducit: quid nos facere convenit, ut assequamur illam immortalis vitæ coronam incorruptibilem & immarcescibilem in cœlis?

Hic siquis roget, quo pacto quis possit esse Martyr sine sanguinis effusione: quisquis hoc animo sequitur justitiam, ut mortem citius admissurus sit, quam velit à justitia deflectere: huic promta voluntas pro Martyrio deputabitur. Deus enim non æstimat quenquam ex eventu rerum, sed ex affectu. Cur enim ille fraudetur martyrii gloria, per quem non stetit quo minus martyrium peregerit? Ut contra, mercedem apostatæ feret; quisquis hoc animo vivit, ut Christum negaturus sit, si jactura bonorum, aut corporis cruciatus, aut mors sit accipienda. Qui ob paululum pecuniæ pejerat; an is verebitur abnegare Christum, si tota res periclitetur, si intentetur infamia, carcer & mors? [2] Qui ob febriculam ad incantatricum remedia confugit; an is malit cruciatus morte tristiores perferre, quam Christo renunciare? Imo qui totiens ob brevem carnis delectatiunculam, ob momentaneam gloriam deficit à Christo; vitam habebit vilem pro Christo? Nec hunc tyrannus fecit apostatam, sed ad tyrannum accessit apostata. Ut autem est similis certandi ratio: ita iisdem armis fratrum animi communiendi sunt ad has pugnas quibus ostendimus confirmandos ad martyrium. Fides est, quæ pugnat & superat in Martyribus: nec quisquam defecit in tormentis; nisi fidei defectu.

Orandus igitur assidue Deus, ut fidem in nobis augeat: est enim Dei donum, illi debetur omnis victoriæ gloria. Ingeramus illorum animis & infigamus, quam horrendum crimen sit omnis idololatria, quam severe punita sit à Deo sub lege vetere: quot millia trucidarit Moyses ob vitulum aureum. Deinde proponatur comparatio manifestæ idololatriæ, cum immolatur simulacris: & occultæ, cum contemto Deo obeditur per concupiscentiam Satanæ. Deinde conferatur inter se Deus fons omnis boni, & diabolus omnis malitiæ princeps. Ostendatur & inæqualitas contubernii: in altera parte sunt filii Dei, concives Angelorum, & hæredes beatæ immortalitatis; in altera filii Belial, societas omnium dæmonum, & hæredes gehennæ. Conferatur & impar malitiæ genus, comparentur diversa stipendia. Hæc si prius fuerint persuasa, & intimis infixa visceribus, facilis erit victoria. Nunc fides multis natat in labiis, cum in corde aut nulla sit, aut vehementer langueat. Quis enim non profitetur, quod in Deuteronomio legimus: Audi, Dominus Deus tuus, Dominus unus est? Et; Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies? Quis non quotidie recitat ore: Credo in Deum Patrem omnipotentem? At non credit in Deum, qui non in eo solo collocat [3] totius felicitatis suæ fiduciam: nec unum habet Deum ac Dominum, qui per scortationem, per luxum & avaritiam Satanæ facit imperata, nec illi soli servit, qui servit ventri, qui deditus est huic mundo, qui in pravo positus est.

Ethnici putant plures esse Deos, & hoc tibi videris perfectus Christianus, quod persuasum habes unum esse Deum? quid magni facis? Idem credunt Judæi qui quotidie blasphemant in Synagogis suis: idem credunt dæmones & contremiscunt. Si vere credis in Deum, crede justum & veracem: justum in remunerandis piis, & puniendis impiis: veracem in promissis. Crede non esse spem salutis, nisi per filium ejus quem pro nobis omnibus tradidit in mortem: crede nihil accidere mali posse iis, qui se totos illius voluntati tradiderunt & in illo perseverant. Hoc est credere in Deum Patrem, hoc est credere in Filium ejus, hoc est credere in Spiritum sanctum, unum Deum, & Ecclesiam sanctam mysticum Christi corpus; extra quam, non est salus, & in qua non est pernicies.

Quisquis in tali petra pedes animi fixerit, adversus omnes tentationum incursus stabit immobilis. Exempli gratia: Lacessitus es convitio, suggerit tibi caro vindictæ cupiditatem, priusquam respondeas, sic cogita tecum: Hunc maledicum hominem subornavit diabolus, ut me dejiciat, ac dejectum perdat, sed ausculta quid suadeat imperator tuus cui militas: Beati, inquit, mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Et; Mea est vindicta, & ego retribuam. Quid suadet fortissimus ille Christi dux Paulus: Non nosmetipsos vindicantes, carissimi, sed date locum iræ. Diabolus dicit: Fruere vindicta, & perde vitam æter-

[1] *Demittere vultus.*] *Pamelius ait*, Quidam non recte *dimittere*.

[2] *Qui ob febriculam ad incantatricum remedia confugit.*] *Pamelius ait*, Nescio quæ remedia incantatricum intelligat. Nemo nescit per periammata & incantamenta vetulas remedia passim febricitantibus spondere.

[3] *Totius felicitatis suæ fiduciam.*] *Pamelius ait*, Corrupte & hic quidem *infelicitatis*: quia etiam paulo post omiserat vocem *es*, est etiam hoc caute legendum.

1 *Quo-*

æternam. Deus dicit : Vince in bono malum , & noli resistere malo : & accipe cum filio meo possessionem regni cœlestis. Mox dispice , utri potius expediat obtemperare. Dicit tibi per concupiscentiam tuam diabolus : Mœchare , & fruere temporaria corporis voluptate , & esto meus servus , & cohæres gehennæ. Audi potius quid dicat tibi Deus : Sperne temporariam voluptatem , & accipe centuplum bonæ conscientiæ gaudium in hoc seculo, & vitam æternam in futuro : & expende utri potius sit auscultandum. Suggerit tibi per carnis affectum veluti per Evam Satanas : Vive genialiter. Ex adverso dicit Christus : Beati qui lugent , [1] quoniam ipsi consolationem accipient. Ad eundem modum de ceteris tentationibus, objice tentatori clypeum Scripturarum ; in quibus tibi loquitur Deus non minore fide, quam si tibi coram ore ad os loqueretur. Ex his torrentibus sume tibi lapides , quibus dejicias superbum Goliath. Habes exemplum à Domino tuo, sic ille prostravit diabolum : nec dejicias animum si sæpius invadat , ac subinde majoribus machinis aggrediatur : nihil potest adversus eum qui tecum est. Dic illud Joannis : Major est qui in nobis est , quam qui in isto mundo. Succurrat illud Domini dictum : Confidite quoniam ego vici mundum. His orationibus si Christi miles fuerit exercitatus ad conflictum ; indies comperiet suum antagonistam debiliorem.

Nec tamen remittendæ sunt excubiæ , si quando hostis simulabit tranquillitatem ; sed observans illius insidias , dicat cum beato Abacuc : Super custodiam meam stabo & gradum figam super petram, omni custodia servans cor meum , ne qua pateat aditus obambulanti quærentique quem devoret. Tutissimum autem cordis munimentum est sobrietas cum instanti oratione , jugique scripturarum meditatione. Omnis enim scriptura divinitus inspirata , utilis est ad docendum , ad arguendum , ad corripiendum, ad erudiendum in justitia , ut perfectus sit homo Dei , ad omne opus bonum instructus. Ex hac igitur colligendæ sunt sententiæ , quas ad manum & velut in procinctu habeas , ut his protinus serpentem caput erigentem dejicias. Nullus est enim animorum morbus , cui non præsens remedium divina Scriptura suppeditaret. Hinc comparanda sua exempla piorum sed præcipue Christi , quibus se quisque vel animet vel consoletur.

Venio nunc ad illa mala quæ vel ipsam naturam hominis comitantur , vel fortuito videntur inferri. Hæc quoque pius animus , & ad pugnandum instructus , sibi vertet in materiam coronæ. Exemplo faciam , quod dico , clarius. Excutitur aliquis facultatibus suis, sive bello , sive naufragio , sive rapina. Ne protinus hic cogitet laqueum , aut rationem malis artibus sarciendi quod periit ; sed ita secum loquatur : Dominus est qui tentat me , an diligam ipsum ex toto corde. Ipse dedit , ipse abstulit , sit nomen Domini benedictum. Gratias agat quod acceperit ex Domini benignitate : agat gratias quod amiserit ad probationem fidei. Si hæc dixerit eo animo , quo dixit sanctus Job : cum illo mercedem accipiet. Dominus æstimat , non quantum quis perdat ; sed quam patienter : quemadmodum non respicit , quantum aliquis largiatur egentibus , sed quo animo. Habet aliquis filium unice carum , eo te mors orbat præmatura , pestilentia spoliat te carissimis , sponsa , liberis , amicis ; ferto patienter , & dic : Domino ita visum , & sic fortassis & nobis expediebat, & nostris ; Sit nomen Domini benedictum. Sunt & morbi qui non minus atroces habent cruciatus , quam ulla potest inferre tortorum sævitia [2] veluti pleuritis , ischiasis, podagra, paralysis, calculus , renum & vesicæ exulceratio. Tale si quid acciderit , ne mens exasperetur ad impatientiam, ne lingua erumpat in voces blasphemas, sed cum beato David & Heli sacerdote dicat : Dominus est , faciat quod bonum est in oculis ipsius. Ita mala quæ non inferuntur ob Christi professionem , vertemus nobis in coronam , & Christo in gloriam. Ac fiet fortasse , ut Dominus nostra tolerantia propitiatus , aut auferat afflictiones , aut mitiget ; quod si non fit, tamen hac ratione faciemus , ut quod animo impatienti fuisset intolerabile , fiat patientia mitius. His atque hujusmodi argumentis non desinemus nos invicem exhortari , ad illustrandam Domini gloriam, cujus titulum & insignia gerimus. Præstemus illi martyrium in suo quisque statu & ordine , non solum in adversis , verum etiam in prosperis. In adversis agnoscamus amorem patris flagellantis nos ad correctionem, & gratias agamus caritati qua diligit nos , ut filios , quos abdicare non vult, sed emendatos recipere. In prosperis æque gratias agamus illius bonitati , qua consolatur nos ut tentationum pondus possimus sustinere : ita fiet ut tota vita nostra nihil aliud sit quam testimonium , declarans apud credentes & incredulos sapientiam, bonitatem, misericordiam ac veritatem Dei Patris , & Filii illius Jesu , & Spiritus sancti. Amen.

[1] *Quoniam ipsi consolationem accipient.*] *Pamelius ait* , Est etiam hæc Erasmi versio.

[2] *Veluti pleuritis.*] *Pamelius ait*, Magis placet hoc Morelii, quam quod habebant prius excusi, *pleuretis*, aut Manut. *pleuresis*.

DE DUODECIM ABUSIONIBUS SECULI,

Tractatus, perperam Cypriano, & Augustino adscriptus.

CAPUT I.

PRimus abusionis gradus est, si sine bonis operibus sapiens & prædicator fuerit, qui quod sermone docet, [1] actibus explere negligit. Auditores enim doctrinæ, dicta facere contemnunt, cum prædicatoris opera à prædicationis verbis discrepare conspiciunt. Nunquam enim fit efficax constituentis auctoritas, nisi eam effectu operis cordi adfixerit audientis, præsertim cum & ipse doctor, si in vitiorum amorem delapsus fuerit, alterius doctoris medicamentum suis vulneribus adhibere parvipendit. Unde & ipse Dominus in Evangelio de doctrina pariter & bono opere instruere volens discipulos, qualem in his cautelam haberent admonebat, dicens: Quod si sal evanuerit, [2] in quo salietur? Hoc est, si doctor erraverit, à quo iterum doctore emendabitur? Et si lumen, quod in te est, tenebræ sunt; ipsæ tenebræ quantæ erunt? Si namque oculus, à videndi officio desierit; quis à manu, vel à pede, vel à reliquo corpore illud ministerium exiget? Quapropter doctores cogitent, ne ampliori vindictæ subjaceant, si plurimis perditionis occasionem abundantius præstent. Nam & ipse Solomon dum multæ sapientiæ transgressionem incurrit, totius Israeliticæ plebis regni dispersionem [3] solius sui merito præstitit. Quibus ergo committuntur multa, majora perdunt; si non recte dispensaverint Rectoris sui munera, quæ perceperunt. Cui enim plus committitur ab eo plus exigitur. Et servus qui Domini sui voluntatem intelligens non facit, acrioribus flagellis gravioribusque vindictis vapulabit.

CAP. II.

SEcundus abusionis gradus est, si sine religione senex esse inveniatur. [4] Cui cum membra exterioris hominis veterascunt; vires animi, id est, interioris hominis membra, incrementa roboris non capiunt. Plus enim omnibus religioni operam dare senibus competit, quos præsentis seculi florida ætas transacta deseruit. Sicut namque in lignis ipsa reproba arbor comparet, quæ post flores fructus optimos cultori suo non exhibet: sic & in hominibus ipse reprobus est, quem flos juventutis deserit, & tamen in sui corporis senectute, bonorum operum maturos fructus proferre parvipendit. Quid enim stolidius fieri potest; si mens ad perfectionem festinare non contendat, quando totius corporis habitus senectute confectus ad interitum properat? Dum oculi caligant, aures graviter audiunt, capilli fluunt, facies in pallorem mutatur, dentes lapsi numero minuuntur, cutis arescit, flatus non suaviter olet, pectus suffocatur, tussis cachinnat, genua trepidant, talos & pedes tumor inflat; etiam homo interior qui non senescit, his omnibus adgravatur. Et hæc omnia ruituram jamjamque domum corporis cito prænunciant. Quid ergo superest: nisi ut dum hujus vitæ defectus adpropinquat, nihil aliud cogitare, quomodo futura habitatio prospere comprehendatur, quisque senex adpetat? Juvenibus enim incertus hujus vitæ terminus instat, senibus vero cunctis maturior ex hac luce exitus breviter concordat. Cavendæ enim sunt homini duæ particulæ, [5] quæ in illius carne non veterascunt, & totum hominem secum ad peccatum pertrahunt; cor videlicet & lingua: quia cor novas semper cogitationes machinari non desinit; lingua impigre loquitur, quodcunque machinari cor senserit. Caveat ergo senilis ætas, ne istæ juvenescentes particulæ totam sui harmoniam decipiant, & per res ineptas reliqui corporis gravitatem ne illudant. Unicuique enim considerandum est, quid ætate eminenti dignum sit; ut hoc agat, quod nec vitam, nec ætatem, nec ministerium vile reddat.

CAP. III.

TErtius abusionis gradus est, si adolescens sine obedientia deprehenditur; quo mundus à recto rationis ordine depravatur. Qualiter namque in senectute [6] aliis ministerium imperabit, qui in adolescentia se senioribus obedientem exhibere contemnit? [7] Unde & in proverbio apud veteres habetur, quod dominari nequeat, qui prius alicui servitutem præbere denegat. Propter quod & Dominus Jesus in temporibus suæ carnis, dum adhuc ad legitimam ætatem doctoris non perveniret, obedienter ministrationem parentibus suis præstitit. Sicut ergo in senibus sobrietas, & morum perfectio requiritur: ita etiam in adolescentibus, obsequium, & subjectio, & obedientia rite debetur. Quapropter & in mandatis legis primum in his quæ ad homines pertinent, patris & matris honor imperatur, quia quamvis carnalis pater non supervixerit, aut indignus fuerit; alicui tamen patri digno & viventi, paternus

[1] *Actibus explere.*] *Pamelius ait*, Augustinus *complere.*
[2] *In quo salietur.*] *Pamelius ait*, MS. *solo.*
[3] *Solius sui merito.*] *Pamelius ait*, Augustinus *solo suo.*
[4] *Cui cum membra.*] *Pamelius ait*, Omisimus cum Augustino & MS. codic. vocem *multa*, ex Augustino etiam lego *deseruit*, pro *deserit.*

[5] *Quæ in illius carne.*] *Pamelius ait*, Hic quoque prætermisimus voculam *&*, cum MS.
[6] *Aliis ministerium imperabit.*] *Pamelius ait*, August. *ille ministrari sibi sperabit.*
[7] *Unde & in proverbio.*] *Pamelius ait*, Hoc ex MS. cod. pro *in proverbiis.*

ternus honor usque ad dignam ætatem à filiis præbendus esse ostenditur. Quatuor etenim modis per Scripturas divinas patres vocantur; hoc est, natura, gente, admonitione, & ætate. De patre namque naturali Jacob ad Laban loquitur: Nisi timor patris mei Isaac adfuisset, tulisses omnia quæ mea sunt tibi. Gente vero pater dicitur, quando Dominus de rubo ad Moysen loquebatur: Ego sum, inquiens, Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. Ætate autem & admonitione pariter pater dicitur, cum Moyses in cantico Deuteronomii loquitur: Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi; majores tuos, & dicent tibi. Quod si ergo naturalis pater superstes non fuerit, aut indignus fuerit; [1] admonenti tamen seniori adolescentis obedientia præbenda erit. Quomodo ergo honoratus in senectute adparebit; qui disciplinæ laborem in adolescentia non sustinuerit? Quodcunque etenim homo laboraverit, hoc & metet. Omnis namque disciplina in præsenti non videtur esse gaudii, sed mœroris; postea vero fructum pacatissimum exercitatio per eam reddet justitiæ. Sicut ergo fructus non invenitur in arbore, in qua pampinus aut flos prius non apparuerit: sic & in senectute honorem legitimum adsequi non poterit, qui in adolescentia disciplinæ alicujus exercitatione non laboraverit. Disciplina igitur absque obedientia, qualiter fieri potest? Adolescens ergo sine disciplina, adolescens sine obedientia est: quoniam & ipsa obedientia, quæ omnium disciplinarum mater est, magna exercitatione indiget; quæ sui normam studii in Christo Domino sumsit, qui obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis, ignominiam libenter sustinuit.

CAP. IV.

Quartus abusionis gradus est, dives sine eleemosyna; qui superflua usus sui quæ custodienda in posterum recondit, indigentibus & nihil habentibus non distribuit: per quod efficitur, ut dum in terra quæsita diligenti cura custodit, cœlestis patriæ perennem thesaurum amittat. Ad quem thesaurum Dominus Jesus adolescentem divitem, qui eum de perfectione interrogaverat, ita respondens invitavit: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me, & habebis thesaurum in cœlo. Quem thesaurum nullus unquam hominum habere potest, nisi qui pauperibus solatia præstat, aut qui per seipsum pauper est. Non ergo dormiat in thesauris suis, qui pauperes dormire non sinit. Dives namque etsi multa congregaverit, his frui solus nequaquam poterit; quia unius hominis natura multis rebus non succurrit; quid ergo stultius est quam propter unius hominis victum & vestitum, totam regni cœlestis perdere perennem jocunditatem, & æternos inferni cruciatus, absque consolationis præstolatione subire? Quid igitur aliquando per necessitatem amittendum est, pro æterna remuneratione sponte distribuendum est. Omnia enim quæ videntur, temporalia sunt, quæ non videntur æterna sunt. Quamdiu namque temporales sumus, temporalibus temporalia deserviunt, & cum hinc transierimus, [2] æternis æterna solatia præstabuntur. Idcirco non debemus diligere ea, quæ non semper habebimus; præsertim cum expertem rationis avarum divitem, thesauri & sui agri, & omnia quæ habet, ostendant; quia toto cordis intuitu illas res amat quæ nunquam se diligunt. Si enim aurum & argentum, & agros, & vestimenta, & cibos, & metalla, & bruta animalia quis dilexerit, hæc omnia vicem sibi amoris rependere non posse, ipsa rerum natura ostendit. Quid ergo à ratione longius est; quam diligere, quod te amare non valet; & negligere illum, qui [3] suæ ditioni cum dilectione omnia præbet? Propter hoc igitur non diligi mundus, sed diligi proximus à Deo præcipitur; quia proximus vicem sui amoris potest rependere quod mundus non potest, vel minime non posse dubitatur. Sic enim inimicum esse diligendum Dominus præcepit, ut illa dilectio amicum illum ex inimico efficiat. Quisquis ergo dives cupidus, qui vult æternas habere divitias, distribuendo egenis præstet interim non mansuras. Si enim quod diligit, non vendit, nemo potest emere quod cupit. Avari namque ideo in judicio à rectissimo judice nuncupantur maledicti, quia cum præteribant eorum habitacula non dicebant: Benedictio Domini super vos, [4] benediximus vobis in nomine Domini. Infelices ergo sunt avari divites, qui propter res transitorias, in æternam damnationem dilabuntur, & è contrario: Beati sunt misericordes quia misericordiam consequentur. Felix est ergo misericors, dum in hac virtute non substantiam, sed adfectum Deus requirit.

CAP. V.

Quintus abusionis gradus est, fœmina sine pudicitia. Sicut enim omnes bonos mores procurat & custodit in viris prudentia; sic & in fœminis cunctos honoris actus nutrit & fovet & custodit pudicitia. [5] Pudicitia namque castitatem custodit, avaritiam refrænat, lites devitat, iram mitigat, libidinem occupat, cupiditatem temperat, lasciviam castigat, ebrietatem cavet, verba non multiplicat, gulæ concupiscentias purgat, furtum omnino damnat. Quid plura? Omnia vitia restringit; & omnes virtutes, & quicquid coram Deo & bonis hominibus laudabile est nutrit. Impudica namque vita: nec laudem ab hominibus in præsenti seculo, nec remunerationem à Deo expectat in futuro. Pudica vero vita, famam bonam inter homines habet, & de spe futuræ beatitudinis gaudet. Præsentibus semetipsam imitabilem facit, posteris memoriam amabilem relinquit. Bonis semper moribus delectatur & consentit, & assiduis scripturarum meditationibus & eloquiis animam vegetat. Bonorum præcedentium exempla custodit, & inseparabilia perfectis contubernia nectit. Duobus ergo modis constat vere pudicitiæ exercitatio, id est, corporis habitu & superficie, & animi adfectu interno. Per exteriorem modum coram Deo, providemus opera bona. Pudicitia namque corporis est, alienas res non appetere, & omnem immunditiam devitare, anta horam congruam non gustare velle, risum non excitare, verba vana & falsa non loqui; habitum per omnia ordinatum, compositionemque convenientem tam capillorum quam vestium sicut decet, habere; cum indignis contubernia non inire; superciliosо intuitu neminem ad-

[1] *Admonenti tamen seniori.*] *Pamelius ait*, Interserunt MSS. codd. voculam *aut*.

[2] *Æternis æterna solatia præstabuntur.*] *Pamelius ait*, Rursum hoc ex MS. cod. pro *præstabunt*.

[3] *Suæ dilectioni.*] *Pamelius ait*, Augustinus *ditioni*.

[4] *Benediximus vobis.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc ex MS. cod. pro *benedicimus*, illud enim legitur in Psalmis.

[5] *Pudicitia namque castitatem custodit.*] *Pamelius ait*, Istud *castitatem habet*. Cujus etiam istud paulo post placet *animam vegetat*, pro eo quod erat *animum figit*.

adspicere, vagari oculos non permittere; pompatico & illecebroso gressu non incedere; nulli inferior in incœpto bono opere; apparere nulli contumeliam aut ruborem incutere, neminem blasphemare, bonis non invidere, meliori non controversari; de his quæ ignoras, non tractare, & ea quæ scis non omnia proferre: Hæc enim proximis amabilem hominem reddunt, & Deo acceptabilem faciunt. [1] Pudicitia enim animæ est, plus propter Dei oculos, quam hominum, omnia bona facere; ad petitiones turpium cogitationum compescere; omnes meliores se esse æstimare, nemini invidere; de semetipso nihil confidere, Dei semper auxilio res omnes committere, ante Dei oculos semetipsum constituere, hæretica pravitate sensum non maculare, Catholicis per omnia consentire: Deo soli adhærere, castitatem æternæ mentis Deo Christo offerre: [2] omnia cœpta opera bona mortis tantum termino finire, præsentes tribulationes animi fortitudine negligere, parvipendere; in terra præter proximos nihil amare, cuncti amoris sui thesaurum in cœlo constituere, & pro omni bono actu mercedem à Deo in cœlestibus sperare. Pudicitia ornamentum nobilium est, exaltatio humilium, nobilitas ignobilium, pulcritudo debilium, prosperitas laborantium, solamen mœrentium, augmentum omnis pulcritudinis, decus religionis, defensio criminum, multiplicatio meritorum, creatoris omnium Dei amicitia.

CAP. VI.

Sextus abusionis gradus est, dominus sine virtute. Quia nihil proficit dominandi habere potestatem, si dominus ipse non habeat virtutis rigorem. Sed hic virtutis rigor, non tam exteriori fortitudine, [3] quæ & ipsa secularibus dominis necessaria est, indiget: quam animi interiori fortitudine, bonis moribus exerceri debet. Sæpe enim dominandi per animi negligentiam perditur fortitudo, sicut in Heli sacerdote factum fuisset comprobatur. Qui dum severitate judicii peccantes filios non coercuit in eorum vindictam, Dominus, velut consentienti, ferociter non pepercit. Tria ergo necessaria hos qui dominantur habere oportet: terrorem scilicet, & ordinationem, & amorem. Nisi enim ametur Dominus pariter & metuatur, ordinatio minime constare illius potest. Per beneficia ergo & affabilitatem, procuret ut diligatur: & per justas vindictas, non propriæ injuriæ, sed legis Dei, studeat ut metuatur. Propterea quoque dum multi pendent in eo, ipse Deo adhærere debet, qui illum in ducatum constituit: qui ad portanda multorum onera, ipsum veluti fortiorem solidavit. Paxillus enim nisi bene fortiter firmetur, & alicui fortiori adhæreat: omne quod in eo pendet cito labitur, & ipse solutus à rigore suæ firmitatis, cum oneribus ad terram delabitur. Sic & princeps nisi suo conditori pertinaciter adhæserit: & ipse, [4] & omne quod continet, cito deperit. Quidam namque per dominandi officium plus Deo appropinquant, quidam imposito sibi dignitatis honore deteriores fiunt. Moyses namque accepto populi ducatu, familiarius Dei locutionibus utebatur: Saul vero filius Cis, postquam sceptra regni suscepit, per inobedientiæ superbiam Deum offendit. Rex Solomon postquam patris sui David sedem obtinuit, Deus illum ultra omnes mortales velut ad numerosi populi gubernationem sapientiæ munere ditavit. E contrario vero Hieroboam servus Solomonis, postquam regni domus David occupavit partem: ad idolorum culturam, decem tribus Israel, quæ erant in parte Samariæ, [5] diverterat. Per quæ exempla evidenter ostenditur, quosdam in sublimiori statu ad majorem perfectionem crescere, quosdam vero per supercilium dominationis ad deteriora defluere. Per quod utrumque intelligitur: eos qui ad meliora condescendunt, per virtutem animi & Dei auxilium posse id facere: & eos qui ad deteriora devertuntur, per mentis imbecillitatem pariter & negligentiam errare. Unde & dominum absque virtute fieri non decet, qui virtutem sine Dei auxilio nullatenus habet. Qui etenim multa tuetur, si non habet fortitudinem animi, non valet id agere, quoniam magna magnis infestationibus, vel adversitatibus solent laborare. Omnis ergo qui præest, hoc primus animi tota intentione procuret, ut per omnia de Dei adjutorio omnino non dubitet. Si namque cœperit in actibus suis auxiliatorem habere Dominum dominorum, nullus hominum contemtui poterit habere ejus dominatum: non enim est potestas nisi à Deo. Ipse enim elevat de stercore egenum, & sedere facit cum principibus populi sui, & deponit potentes de sede, & exaltat humiles: ut subditus fiat omnis mundus Deo, & egeat omnis gloria Dei.

CAP. VII.

Septimus abusionis gradus est, Christianus contentiosus, qui cum participationem nominis Christi per fidem & baptismum susceperit, contra Christi dicta & propositum, mundi caduca delectamenta diligit. Omne enim de quo contenditur; aut propter propriam ejus rei dilectionem de qua agitur; aut propter alterius amorem, quæ sub odiosa specie latet, adpetitur. Quemadmodum, verbi gratia, bellum animoso compugnantium conflictu cum odiosa res sit, propter amorem victoriæ & libertatis peragitur; & multæ aliæ dilectæ species, sub odioso labore vel formidine, satis contentiose expetuntur. Unde patenter intelligitur, nihil contendi posse, nisi propter dilectionem, speratam scilicet & subsequentem amabilem remunerationem. Qui igitur de mundo præsente ex quacunque causa contendit, perspicue ostendit quod illum diligit. Quomodo ergo mundum diligi per Joannem Spiritus sancti sermones interdicunt? Qui ait: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Mundi enim amor & Dei, pariter in uno corde cohabitare non possunt, quemadmodum iidem oculi cœlum pariter & terram nequaquam conspiciunt. Sed requirendum est, si vere in mundo aliquid sit quod amari debeat, [6] & quis sit ille mundus, quem diligi divina eloquia vetant. Terra ergo cum nascentibus ex ea, & metallis, & animantibus, & pulcritudine vestium, & oblectationibus ciborum, & iis quæ ad hæc pertinent, non diligi præcipitur: sed proximus, propter quem hæc omnia facta sunt, hic amari jubetur. Hæc enim omnia prædicta, velut non mansura, ad cœlestem pa-

[1] *Pudicitia enim.*] *Pamelius ait*, Augustinus *vero*.

[2] *Omnia cœpta bona opera.*] *Pamelius ait*, Sic MS. pro eo quod Augustinus *intercepta*, & Morelius *accepta*. Sic postea ubi Morelius *mœrentium*, illi legunt *mœstorum*.

[3] *Quæ & ipsa.*] *Pamelius ait*, Hoc ex MS. pro *ipsis*.

[4] *Et omne quod continet.*] *Pamelius ait*, Rectius sic Augustinus quam alii, *& omnis qui consentit vitio.*

[5] *Diverterat.*] *Pamelius ait*, August. *divertit*, & paulo post *divertuntur*, pro, *devertuntur*. Verum utrumque latine dicitur, & consentiunt Morelii MSS.

[6] *Et quis sit ille mundus.*] *Pamelius ait*, Iterum hoc ex MS. pro *quid sit*, & paulo post ex August. *concomitari*, pro, *comitari*.

1 Abu-

patriam pergentes concomitari nequeunt. Proximi vero velut mansuri regis cohæredes, semetipsos licenter diligunt. Quod ergo semper in mundo non manet, & cum mundo pariter deficiet. Ipse mundus non amari præcipitur, proximus autem qui est pars regni cœlestis, in terra & inter ima elementa, à regni cœlorum adpetitoribus non incongrue amatur: dum in suprema illa patria in æternum cohæres habebitur. Propterea vero mundus præsens non diligi imperatur, ne à Dei dilectione alienus, seculi dilector quisque efficiatur. Non ergo debet contendi, quod non licet amari. Igitur Christianus qui hominis Christi similitudinem tenet, morum quoque ejus similitudinem habere debet. Christianus enim nemo recte dicitur, nisi qui Christo moribus coæquatur. De Christo vero per Prophetam ita scribitur: Ecce filius meus quem elegi, electus meus, complacuit in illo sibi anima mea: ponam Spiritum meum super eum. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in platea vocem ejus. Ecce Christus non contendit, neque clamavit: & tu si morum Christi similitudinem tenere cupis, ne contendas, ne [1] abusivus in Ecclesia Christianus existas. Suis enim sectatoribus Christus præcepit: Nolite vocari Rabbi; unus est enim pater vester, qui in cœlis est. Omnes enim vos fratres estis, quibus ad supplicandum imperavit, cum dicet: Sic autem orabitis: Pater noster qui in cœlis, sanctificetur nomen tuum. [2] Frustra ergo contendit patrem se habere in terra, qui patrem & patriam profitetur se habere in cœlo. Cujus patriæ nemo possessor efficitur, nisi qui de terrenæ patriæ contentione securus habetur.

CAP. VIII.

Octavus abusionis gradus est, Pauper superbus, qui nihil habens in superbiam extollitur: cum è contrario divitibus seculi non superbe sapere per Apostolum Paulum imperetur. Quid ergo stolidius potest fieri: quam illum, qui per infimam miseriam velut in terram abjectus, extremus & humilis incedere & contristari debuerat, superciliosо superbiæ tumore inflatam mentem contra Deum erigere? Per quod vitium lapsi corruerunt, qui in summo cœli conditi erant culmine. Quid ergo velut quasi potens in terra superbit: qui præ omnibus hominibus debuerat humilis apparere? Sed ne de paupertate sua tristitiam habeant, quid à Deo recepturi sint, pauperes attendant: ipse enim inquit: beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Recta namque dispensatione misericors judex cœli regnum illis committit, quibus regni terrarum participationem inter mortales abstulit: ut ipse dives in cœli sede appareat, qui in terra penitus nihil procurat. Cavendum ergo pauperibus est, ne dum per egestatem & necessitatem terrenum regnum prætereunt, per mentis etiam impudentiam cœlorum regna amittant. Cum enim Dei dispensatione paupertatem necessariam acceperunt, in ipsorum arbitrio pendet, utrum pauperes spiritu sint. Non quibuscunque pauperibus cœli regna promittuntur, sed his tantummodo in quibus divitiarum inopiam animorum humilitas comitatur. Pauper enim humilis pauper spiritu appellatur, qui cum egenus foris cernitur, nunquam in superbiam elevatur: quoniam ad appetenda regna cœlorum plus valet mentis humilitas, quam præsentium divitiarum temporalis paupertas. Etenim humiles qui bene divitias possessas habent, possunt pauperes spiritu appellari: superbos autem, nihil habentes, haud dubium est beatitudine paupertatis privari. De quibus utrisque sancta Scriptura ita loquitur: Est quasi dives nihil habens, & est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. Quasi pauper ergo in multis divitiis, est dives humilis spiritu; & nihil habens quasi dives, est pauper superbus mentis affectu. Nobilis ergo inopia est mentis humilitas, & ineptæ divitiæ sunt animorum enormitas. Providendum est ergo pauperibus, ut semetipsos, quales sint, intelligant: & quia rebus consequi quod cupiunt non valent, mentis tumore superbire desinant.

CAP. IX.

Nonus abusionis gradus est, Rex iniquus. Etenim Regem non iniquum, sed correctorem iniquorum esse oportet. Inde in semetipso nominis sui dignitatem custodire debet: nomen enim Regis intellectualiter hoc retinet, ut subjectis omnibus rectoris officium procuret. Sed qualiter alios corrigere poterit: qui proprios mores, ne iniqui sint, non corrigit? Quoniam in justitia Regis exaltatur solium, & in veritate Regis solidantur gubernacula populorum. Justitia vero Regis est neminem injuste per potentiam opprimere, sine personarum acceptione inter virum & proximum suum juste judicare, advenis & pupillis & viduis defensorem esse, furta cohibere, adulteria punire, iniquos non exaltare, impudicos & histriones non nutrire, impios de terra perdere, parricidas & pejerantes vivere non sinere, [3] Ecclesias defendere, pauperes eleemosynis alere, justos super regni negotia constituere, senes & sapientes & sobrios consiliarios habere, magorum, ariolorum, Pythonissarumque superstitionibus non intendere, iracundiam differre, patriam fortiter & juste contra adversarios defendere, per omnia in Deo confidere, prosperitatibus animum non elevare, cuncta adversa patienter tolerare, fidem catholicam in Deum habere, filios suos non sinere impie agere, certis horis orationibus insistere, ante horas congruas cibum non gustare. Væ enim terræ, cujus Rex puer est, & cujus Principes mane comedunt. Hæc regni prosperitatem in præsenti faciunt, & Regem ad cœlestia regna meliora perducunt. Qui vero regnum non secundum hanc legem dispensat, multas nimirum adversitates imperii tolerabit. Iccirco enim pax sæpe populorum rumpitur, & offendicula etiam de regno suscitantur, terrarum quoque fructus diminuuntur, & servitia populorum præpediuntur, multi & varii dolores prosperitatem regni inficiunt, carorum & liberorum mortes tristitiam conferunt, hostium incursus provincias undique vastant, bestiæ armentorum & pecorum greges dilacerant: tempestates aeris & hyemis turbata rerum fœcunditate, maris ministeria prohibent: & aliquando fulminum ictus, segetes & arborum flores, & pampinos quosque exurunt. Super omnia vero Regis injustitia, non solum præsentis [4] imperii faciem obfuscat, sed etiam filios suos & nepotes, ne

[1] *Abusivus.*] *Pamelius ait*, Hinc videtur comprobari titulus Cambron. cod. de 12. abusivis seculi, quæ vox à Cypriano, uti & alia pleraque est alienissima, postea tamen denuo repetitur sub finem.

[2] *Frustra ergo.*] *Pamelius ait*, Rectius sic MS. quam alii, *enim.*

[3] *Ecclesias defendere.*] *Pamelius ait*, Vel hinc patet Cypriani non esse, neque enim tunc reges erant Christiani. Eodem pertinet illud *Catholicam in Deum habere*. Citant tamen hinc quædam Ivo l. 8. & Gratianus 23. quæst. 5. cap. Rex.

[4] *Imperii faciem obfuscat.*] *Pamelius ait*, Sic August. alii *fuscat.*

[1] *In*

ne post se regni hæreditatem teneant, obscurat. Propter piaculum enim Solomonis, regnum domus Israel Dominus de manibus filiorum ejus dispersit. Et propter justitiam David Regis, lucernam de semine ejus semper [1] in Hierusalem reliquit. Ecce quantum justitia Regis seculo valet, intuentibus perspicue patet. Est enim pax populorum, tutamen patriæ, immunitas plebis, munimentum gentis, cura languorum, gaudium hominum, temperies aeris, serenitas maris, terræ fœcunditas, solatium pauperum, hæreditas filiorum, & sibimetipsi spes futuræ beatitudinis. Attamen sciat Rex, quod sicut in throno hominum primus constitutus est, sic & in pœnis, si justitiam non fecerit, primatum habiturus est. Omnes namque quoscunque peccatores sub se in præsenti habuit, supra se [2] modo implacabili, in illa pœna futura habebit.

CAP. X.

Decimus gradus abusionis est Episcopus negligens: qui gradus sui honorem inter homines requirit, sed minister sui dignitatem coram Deo, pro quo legatione fungitur, non custodit. Primum namque ab Episcopo, [3] quid sui nominis dignitas teneat, inquiratur: quoniam cum Episcopus nomen Græcum sit, Speculator interpretatur. Quare vero speculator ponitur, & quid à speculatore requiritur, Dominus ipse denudat, cum sub Ezechielis Prophetæ persona, Episcopo officii sui rationem denunciat, ita inquiens: Speculatorem dedi te domui Israel. Audiens ergo ex ore meo sermonem, nunciabis eis ex me. Si autem videris gladium venientem, & tu non annunciaveris ut revertatur impius à via sua, ipse quidem impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Si autem tu annunciaveris, & ille non fuerit reversus, ipse quidem in iniquitate sua morietur, sed tu animam tuam liberasti. Decet ergo Episcopum, [4] qui omnium speculator positus est, peccata diligenter attendere, & postquam attenderit, sermone, si potuerit, & actu corrigere; si non potuerit, juxta Evangelii regulam scelerum operarios declinare. Si enim, inquit in Evangelio Dominus, peccaverit in te frater tuus, corripe illum inter te & ipsum solum. Si te audierit, [5] lucratus eris fratrem tuum: si te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos testes, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum: si illos non audierit, dic Ecclesiæ: si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Tali ordine expellendus est, quicunque doctori vel Episcopo adhærere noluerit. Et qui tali ordine expulsus fuerit, ab alio aliquo doctore vel Episcopo non debet recipi. De sacerdote namque scriptum est in lege: Viduam aut repudiatam non accipiat uxorem. Qui ergo illum excommunicatum à Catholico, illo non permittente, sibi jungit: jura sacerdotii sancti, [6] quod Christianorum genus electum est, excedit. Hac ratione Episcopum, ad eos quibus in speculationem positus est, esse oportet. Ceterum vero, qualis in semetipso esse debeat, Paulus Apostolus exponit: ut ad gradum Episcopi veniens sit sobrius, prudens, castus, sapiens, modestus, hospitalis, filios habens subditos cum omni castitate, testimonium habens bonum ab his qui foris sunt, proferens doctrinæ fidelem sermonem, [7] antequam Episcopus sit, non plures habens uxores quam unam. Non percussor, non bilinguis, non ebriosus, non neophytus, & per hæc ipse ostendat in opere, quod alios docet in sermone doctrinæ. Caveant ergo negligentes Episcopi, quod in tempore vindictæ Dominus per Prophetam conqueritur, dicens: [8] Pastores multi demoliti sunt populum meum, & non pascebant gregem meum pastores, sed pascebant semetipsos; sed potius procurent hi, quos constituit Dominus super familiam suam, dare illis cibum in tempore suo mensuram tritici, puram scilicet & probatam doctrinam, quatenus veniente Domino mereantur audire: Euge serve bone & fidelis, quia supra pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui.

CAP. XI.

Undecimus abusionis gradus est, plebs sine disciplina, quæ, cum disciplinæ exercitationibus non servit, communi se perditionis laqueo constringit: iram etenim domini absque disciplinæ rigore non evadit. Atque idcirco Psalmistæ vocibus indisciplinatæ plebi prædicatur: Apprehendite disciplinam ne quando irascatur Dominus. [9] Disciplina vero morum est ordinata correctio, & majorum præcedentium regularum observatio. De qua disciplina Paulus Apostolus ita loquitur dicens: In disciplina perseverate; tanquam filiis vobis offert se Deus. Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti estis? Omnes enim adulteri, & non filii estis. Qui ergo adulteri, sine disciplina sunt, & cœlestis regni hæreditatem non capiunt: si filii autem paternæ disciplinæ correctiones ferunt, & hæreditatem quandoque recipere posse non desperent. De qua etiam disciplina Esaias quidem indisciplinatæ plebi prædicat dicens: Quiescite agere perverse, discite benefacere. [10] Et ad eandem Psalmista consona voce compsallit, dicens: Declina à malo, & fac bonum. Infelix ergo est qui abjicit disciplinam. Audet enim extra milites aliquid qui Dominum crucifigentes, non ejus sciderunt tunicam, qui Ecclesiæ Christi scindit disciplinam. Sicut enim tunica totum corpus præter caput tegitur: ita disciplina, omnis Ecclesia, præter Christum, qui caput est Ecclesiæ & sub disciplina non est, protegitur & ornatur. Ipsa enim tunica contexta desuper fuerat per totum; quia eadem disciplina Ecclesiæ à Domino de cœlo tribuitur & integratur. De qua Dominus cum ad patrem ascendisset, postquam resurrexit à mortuis, ad Apostolos suos loquebatur, dicens: Vos autem sedete hic in civitate, quoadusque induamini vir-

1 *In Hierusalem.*] *Pamelius ait*, MS. *in seculum*, sed illud placet.

2 *Modo implacabili.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc ex August. pro *plagali*.

3 *Quid sui nominis dignitas teneat.*] *Pamelius ait*, Iterum hoc ex eodem, pro *tenet*.

4 *Qui omnium speculator positus est.*] *Pamelius ait*, MS. *omnium quibus in specula positus est*. Ex quo reposui *sermone*, pro eo quod erat corrupte *sermonem*.

5 *Lucratus eris.*] *Pamelius ait*, MS. *es*. Ex eodem adjeci vocem *testium*. Cyprianus certe aliter etiam hanc & alias Scripturas citat.

6 *Quod Christianorum.*] *Pamelius ait*, MS. *in quo*.

7 *Antequam Episcopus sit.*] *Pamelius ait*, MS. & Augustinus *ante Episcopatum*. Pulcre autem explicat auctor illud *unius uxoris virum*.

8 *Pastores multi.*] *Pamelius ait*, August.

9 *Disciplina vero.*] *Pamelius ait*, Longe aliter definit disciplinam Cyprianus.

10 *Et ad eandem Psalmista consona voce compsallit.*] *Pamelius ait*, Ita hunc locum ex MS. restitui, pro eo quod erat *ad eadem &c. psallit*, nullo sensu. Ex eodem etiam paulo post *loquebatur* pro *loquitur*.

1 *Eun-*

virtute ex alto. Tunica ergo corporis Christi disciplina Ecclesiæ est: qui autem extra disciplinam est, alienus est à corpore Christi. Non scindamus igitur illam, sed sortiamur de illa cujus sit, id est, non solvamus quicquam de mandatis Domini, sed unusquisque in quo vocatus est, in eo permaneat apud Dominum.

CAP. XII.

DUodecimus abusionis gradus est, Populus sine lege, qui dum Dei dicta & legum scita contemnit, per diversas errorum vias [1] eundem perditionis laqueum incurrit. [2] De quibus viis sub persona prævaricatoris populi, humanum genus Propheta ita deplangit: Nos autem sicut oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, de quibus viis etiam sapientia loquitur per Solomonem: Multæ viæ videntur hominibus rectæ, & novissima earum deducunt ad mortem. Quæ utique multæ perditionis viæ tunc inceduntur, cum una regalis via, lex Dei videlicet, quæ neque ad dexteram neque ad sinistram declinat, per negligentiam deseritur. De qua scilicet Dominus Jesus Christus, qui finis legis ad justitiam omni credenti, denunciat: Ego sum via, veritas & vita, neque venit ad patrem nisi per me. Ad quam viam omnes homines communiter invitat, dicens: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Quia non est personarum acceptio apud Deum, ubi non est Judæus, nec Græcus, masculus & fœmina, servus & liber, barbarus & Scytha, sed omnia in omnibus Christus: omnes enim unum sunt in Christo Jesu. Dum ergo Christus finis legis est, qui sine lege sunt, sine Christo fiunt. Igitur populus sine lege populus sine Christo est. Abusivum ergo in temporibus Evangelii populum sine lege fieri, quando Apostolis in cunctas gentes licentia prædicationis data est, quando tonitruum Evangelii per cunctas seculi partes intonuit, quando gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam; quando qui de longe fuerant, facti sunt prope in sanguine Christi: qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei in Christo, quando est tempus acceptabile, & dies salutis, & tempora refrigerii in conspectu altissimi, quando unaquæque gens habet testem resurrectionis, quando ipse Dominus protestatur: dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Non itaque simus sine Christo in hoc tempore transitorio, ne sine nobis Christus esse incipiat in futuro.

[1] *Eundem perditionis laqueum.*] *Pamelius ait*, August. *prævaricationis*, at illud convenit præcedentibus.

[2] *De quibus viis etiam*, &c.] *Pamelius ait*, Omisi cum MS. vocem *eadem*, male interjectam; est autem mirum quod legat *multa via*, quum non aliud habeatur Prov. 14. quam *est via*-- &c. tam apud 70. quam vulgatum interpretem.

C OE N A

Cypriano falso inscripta.

QUidam rex nomine Johel, nuptias faciebat in regione Orientis, in Cana Galilææ. Is invitavit plures, ut cœnam ejus frequentarent. Igitur qui temperius loti in Jordane, adfuerunt in convivio. [1] Tunc commendavit Naaman, aquam sparsit Amos, Jacobus & Andreas attulerunt fœnum, Matthæus & Petrus straverunt, mensam posuit Solomon, atque omnes discubuerunt turbæ. Sed cum jam locus recumbentium plenus esset, qui superveniebant, quisque prout poterat, locum sibi inveniebat. Primus itaque omnium sedit Adam in medio, Eva super folia, Cain super aratrum, Abel super mulgarium, Noë super arcam, Japhet super lateres, Abraham sub arbore, Isaac super aram, Loth juxta ostium, Jacob super petram, Moyses super lapidem, Helias super pellem, Daniel super tribunal, Tobias super lectum, Joseph super modium, Benjamin super saccum, David super monticulum. Jonas super terram, Pharao in arena, Lazarus super tabulam, JESUS super puteum, Zachæus super arborem, Matthæus in scamno, Rebecca super hydriam, Raab super stuppam, [2] Ruth super stipulam, Thecla super fenestram, Susanna in horto, Abessalon in frondibus, Judas super loculum, Petrus super cathedram, Jacobus super rete, Samson super columnam, Heli super sellam, Rachel super sarcinam. Patiens stabat Paulus, & murmurabat Esau, & dolebat Jacob, Job solus sedebat in stercore. Tunc porrexit Rebecca pallium, Judith coopertorium, Agar stragulum, Sem & Japhet cooperuerunt. [3] Recumbentibus illatus est gustus cœnæ, & accepit cucurbitas Jonas, olus Esaias, betas Israël, morum Ezechiel, sycomorum Zacchæus, citrium Adam, lupinos Daniel, pepones Pharao, carduum Cain, ficus Eva, malum Rachel, prunum Ananias, bulbos Lia, [4] olivas Aaron, ovum Joseph, uvas Noë, nucleos Simeon. Dedit acetum Jonas, accepit oxygarum JESUS Christus. Deinde supervenit Jacob cum filiis, & Laban cum filiabus suis, & sederunt super lapides. Venit & Abraham cum domesticis suis & Moyses cum cetera turba, & sederunt foris. Tunc respiciens Rex invitatos suos, sic ait: Quisque voluerit vestrûm venire in vestiarium meum, [5] dabo singulis singulas cœnatorias vestes; tunc aliqui ierunt, & acceperunt. Primus itaque omnium accepit Zacharias albam, Abraham passerinam, Job sulphurinam, Lazarus lineam, Jonas cæruleam, Thecla flammeam, Daniel leoninam, Joannes triclinam, Adam pelliceam, Judas argyrinam, Raab coccineam, Herodias cardinam, Pharao marinam, Enoch cœlinam, Agar variam, David nervi-

[1] *Tunc commendavit Naaman.*] *Pamelius ait*, Sic restitui ex MS. pro *Neeman.*

[2] *Ruth super stipulam.*] *Pamelius ait*, Hoc ex iisdem adjeci, & juxta eosdem ubique lego *Abessalom* pro *Absalon*: fortassis legendum *Judas super loculos* pro eo quod est *loculum.*

[3] *Recumbentibus illatus est.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc ex illis, antea erat corruptissime *recumbentes illatus est.*

[4] *Olivas Aaron, uvas* &c.] *Pamelius ait*, Ita etiam prorsus ex MS. pro eo quod erat *olivas Noë*, *ovum Joseph*, *uvas Aaron.*

[5] *Dabo singulis singulas.*] *Pamelius ait*, Adjicio ex iisdem *singulas*, lego etiam ex illis *David nervinam*, ubi erat *provernicam*. Iidem legunt *Susanna castilinam* pro *castalinam*, & *Aaron myrrinam* pro *murrinam.*

nervinam, Helias aeriam, Eva arborinam, Job biblagiam, Esaias mesotropam, Maria stolam, Susanna castalinam, Moyses conchylinam, Abel purpuream, Levi spartacinam, Thamar colorinam, Azarias carbasinam, Aaron murrinam, Judith hyacinthinam, Cain ferrugineam, Abiron nigram, Anna Persicinam, Isaac nativam, Paulus Tharsicam, Petrus operariam, [1] Jacob alethinam, Jesus columbinam. At ubi divisit vestes, Rex respiciens eos, sic ait: Non ante cœnabitis, nisi singuli singulas vices feceritis: atque ita [2] sibi præcepta diaconia consummaverunt. Primus itaque omnium ignem petiit Helias, succendit Azarias, lignum [3] porrexit Sara, collegit Jephte, attulit Isaac, conscidit Joseph, puteum aperuit Jacob, hyssopum porrexit Sepphora, ad lacum stabat Daniel, aquam attulerunt ministri, hydriam portabat Rebecca, vinum protulit Noe, utrem portabat Agar, attulit argentum Judas, vitulum adduxit Abraham, alligavit Raab, resticulam porrexit Jesus, pedes copulavit Helias, ferrum tradidit Petrus, elisit Daniel, occidit Cain, supportavit Abacuc, suspendit Abessalon, pellem detraxit Helias, ventrem aperuit Hermocrates, mediana suspendit Tobias, sanguinem effudit Herodes, stercus projecit Sem, aquam adjecit Japheth, elavit Helisæus, partes fecit Phalech, numeravit Auses, salem misit Molessadon, oleum adjecit Jacob, in focum imposuit Antiochus, coxit Rebecca, prior gustavit Eva. Explicitisque omnibus, omnes locis suis resederunt. Tunc intulit panes Saul, fregit Jesus, tradidit omnibus Petrus, intulit lentem Jacob, solus manducavit Esau, intulit intritam Abacuc, totum comedit Daniel: [4] fabam intulit Amelsad, prior gustavit Misael. Sed quoniam hœdum coctum comederat Isaac, & piscem assum Tobias; cœpit tumultuari Æglom. Valde esuriebat Daniel, panem petebat Hermocrates; non manducabat Joannes: nihil gustaverat Moyses, jejunus fuit Jesus, micas colligebat Lazarus. Ceteri autem partes suas tenebant, quas ex variis venationibus acceperant. Abraham vitulinam, Isaac cervinam, Abel agninam, Noe arietinam, Samson leoninam, Elisæus ursinam: majorem tamen partem tenebat Benjamin. Postmodum dedit panes Pharao, omnibus divisit Joseph, [5] discum attulit Herodes, partes composuit Rebecca, intulit Jacob, distribuit omnibus Noe. Primus ergo sustulit Joannes caput, cerebellum Abessalon, linguam Aaron, maxillam Samson, auriculam Petrus, oculos Lia, cervicem Holofernes, arterias Zacharias, collum Saul, armora Agar, interanea Jonas, [6] fel piscis Tobias, cor Pharao, renalia Esaias, latus Adam, costam Eva, ilia Maria, ventrem Sara, vulvam Elizabeth, adipem Abel, femora Abraham, caudam Moyses, crura Loth, pedes Jacob, ossa collegit Ezechiel. Item Jacobus & Andreas intulerunt pisces: sustulit itaque asellum Jesus, labeonem Moyses, lupum Benjamin, mugilem Abel, murænam Eva, pellamidem Adam, locustam Joannes, gladium Cain, captionem Abessalon, polypum Pharao, turpitudinem Lia, auratam Thamar, scarum Agar, cantharidem David, halecem Joseph, saxatilem Hieremias, umbras Lazarus, soleam Juda, hirundinem Tobias, argentillum Judas, sepiam Herodes, [7] carnutam Esau, glauculum Jonas, alopidem Jacob, salpam Molessadon, denticem Esaias, araneum Thecla, coracinum Noe, rubellionem Rebecca, lacertum Golias, mænam Maria, & leonem Samson. Posuit & Jonas acetum, Molessadon salem misit, prior intinxit Cain. Explicitisque omnibus, dedit adipem Abel, mel Joannes, lac Abraham, conspersit Sara, dulcia fecit Jesus, omnia perministravit Paulus. Sed quoniam aliquot genera vini habebant, passum bibebat Jesus, Marsicum Jonas, Surrentinum Pharao, pellinum Adam, Gaditanum Moyses, Creticum Isaac, Adrianum Aaron, arbustinum Zachæus, arsinum Thecla, Albense Joannes, Campanum Abel, Signinum Maria, Florentinum Rachel. [8] Saturatione vini sopitus jacebat Adam, ebrius obdormivit Noe, satis biberat Loth, stertebat Holofernes, somnus tenebat Jonam, vigilavit prope gallum Petrus, suscitabatur Jesus, surgere quærebat Jacob, prior surrexit Laban. Tunc miscuit scyphum Benjamin, intulit Martha, prior bibit Petrus. Sed quoniam vinum subduxerat Amelsad, & miscuerat Jonas, murmurabat Hermippus, aquam bibebat Joannes; vinum petebat Maria, non consentiebat Susanna, plenam ampullam ferebat Martha; sitiebat Ismael, ire volebat Tobias, alienum calicem bibere volebat Jacobus. Sublatisque omnibus, aquam ad manus petebat Pilatus, tradidit Judas, ministrabat Martha, effudit Hermocrates, [9] linteum porrexit Martialis, intulit lucernam Esaias, gratias egit Simeon, benedixit Anna, intulit coronas Rachel, David hyssopum porrexit, dedit unguentum Maria, perunxit Martha, poma intulit Adam, favum porrexit Samson, cytharam percussit David, tympanum Maria, psalterium duxit Jubal, choros duxit Judith, cantavit Asael, saltavit Herodias, laudes dedit Azarias, magis lusit Mambres, risum fecit Isaac, osculum porrexit Judas, valefecit Loth. Et cum vellent discedere, respiciens eos Rex, sic ait: Nunc per omnia diem nuptiarum celebrate, & frequentate, & demutate habitus, velut pompas facientes; sic ite in domos vestras. Placuit vero omnibus voluntas Regis: [10] atque ita primus omnium procedit in magristro Jesus, in custode Joannes, in retiario Petrus, in secutore Pharao, [11] in venatore Nemroth, in delatore Judas, in hortulano Adam, in exordiario Eva, in latrone Cain, in pastore Abel, in cursore Jacob, in sacerdote Zacharias, in rege David, in cytharœdo Jubal, in piscatore Jacobus, in coquo Antiochus, in aquario Rebecca, in furnitore Ananias, in bestiario Thecla, in stupido Molessadon, in religioso Solomon, in ministra Martha, in milite Urias, in insano Herodes, in famulo Cham,

[1] *Jacob alethinam.*] *Pamelius ait*, MS. *Joannes pseudoallechinam*, conjicio legendum *Joseph halecinam* eo quod postea sequatur *Joseph halecem.*

[2] *Sibi præcepta diaconia.*] *Pamelius ait*, MS. *præceptas diaconias.*

[3] *Porrexit Sara.*] *Pamelius ait*, Rursum hoc ex MS. adjicio, & lego paulo post *elavit Helisæus*, pro *lavit.* Habent iidem *Malessadom* pro *Malessadon*, & *Arriochus* pro *Antiochus*, tum hic tum postea.

[4] *Fabam intulit Amelsad.*] *Pamelius ait*, MS. unus *Melsad*, alter *Melsat.*

[5] *Discum attulit Herodes.*] *Pamelius ait*, Ita lego ex iisdem, quia paulo post sequitur *intulit.*

[6] *Fel piscis Tobias.*] *Pamelius ait*, MS. *Sycothum Tobias.* Legunt etiam paulo post *politum*, pro *polypum*, sed non placet. Contra rectius legunt *Scarum*, quam alii *Scaurum.*

[7] *Carnutam Esau, glauculum Jonas.*] *Pamelius ait*, MSS. legunt *Cornutam* & *conchulam.* Item *Job* ubi est *Jacob.*

[8] *Saturatione vini sopitus.*] *Pamelius ait*, Priores duas voces adjeci etiam ex MS. & reposui paulo post *Laban* pro *Lazarus*, *intulit Martha*, MS. *Maria.*

[9] *Linteum porrexit Martialis.*] *Pamelius ait*, MS. *Petrus*, at non placet. Rectius vero illi paulo post *choros*, quam *choreas.* Sive autem legas *cantavit Asael*, sive *David* perinde est.

[10] *Atque ita primus procedit.*] *Pamelius ait*, MS. *predit.*

[11] *In venatore Nemroth.*] *Pamelius ait*, Magis hæc placet cod. Dunens. lectio, & MS. Tornac. quam aliorum *Mambres.*

Cham, in medico Tobias, in ebrio Noe, in risiculo Isaac, in tristi Job, in judice Daniel, in fabro Joseph, in prostituta Thamar, in formosa Rachel, in odibili Lia, in domina Maria, in impio Loth, in adversario Amalech, in structore Sem, in rusticulo Esau, in forti Golias, in pistore Hieroboam. Sed quoniam contendebat Dina, aquam effundebat Aaron, & nudus erat Jonas; tunc solem petebat Auses ut siccaretur Bersabee. [1] Quo facto jussit eos Rex ad se venire, qui venerunt (altera die) & munera ei obtulerunt. Primus itaque omnium obtulit arietem Abraham, taurum Thecla, oviculam Noe, camelum Rebecca, leonem Samson, cervum Esau, vitulum Jesus, jumentum Jacob, currum Helias, vestem Judith, [2] crines Bersabee, ligna Isaac, frumentum Joseph, resinam Ruben, pecuniam Abimelech, strobilos Levi, capsam Moyses, favum Petrus, copias Abigal. Sed quoniam ante diem convivii, quædam de convivio subducta fuerant, jussu Regis [3] inquirebantur ab eis. Involverat enim stragulum multicolorium Agar, sigillum aureum Rachel, speculum argenteum Thecla, scyphum bibitorium Benjamin, annulum signatorium Thamar, [4] coopertorium subsericum Judith, lanceam regiam David, alienam uxorem abduxerat Abimelech. Tunc jussit Rex, ut omnes qui fuerant in convivio ducerentur ad tormenta. Quo facto, [5] primus innocens decollatur Joannes, occiditur Abel, foras projicitur Adam, timens obmutescit Zacharias, fugit Jacob, queritur Enoch, turbatur Abimelech, immutatur Nabuchodonosor, deprecatur Abraham, transfertur Helias, supprimitur Dina, includitur Noe, [6] impingitur Loth, suffigitur Jesus, damnatur Daniel, accusatur Susanna, alligatur Joseph, occiditur Martha, tollitur Abacuc, bestiis datur Thecla, in fornacem mittitur Ananias, vinculis constringitur Samson, punitur Urias, flagellatur Paulus, tenditur Esaias, expoliatur Jonas, lapidatur Hieremias, excæcatur Tobias, non credebant Moysi, subducitur Abiron, suspenditur Abessalon, confunditur Rebecca, transducitur Agar, arguitur Pharao, relinquitur Dathan, [7] deprimitur Chore, copulatur Isaac, mittitur Nathan, convincitur Amalech, maledicitur Judas, dehonestatur Mambres, cogitur Loth, interficitur Phinees, dimittitur Ophni, timens moritur Heli, comprimitur Dina, decipitur Esau, substringitur Saul, dolet de facto Job, interrogatur Eva, nescio clamat Cain, tenetur & negat Petrus. Sed quoniam multorum conscientia erat, in furto quod [8] erat suscipiens Raab, querebatur Laban, infamabatur Susanna, arguebat Joannes, negabat Rachel, docebat Moyses, plorabat Triphæna, observabat Maria, attendebat Onesiphorus, tristis erat Paulus, jurabat Jacob, non credebat Pharao, mentiebatur Hieroboam, pavebat Susanna, erubescebat Rebecca, plangebat Hieremias. Postmodum scrutatis omnibus, inventum est furtum apud Benjamin, quod erat in conscientia Joseph. [9] Sed posteaquam probatum est Regi, quod Achar filius Charmi solus esset reus furti, jussit eum mori, donavitque eum omnibus. Tunc occasione accepta, primus omnium calce eum percussit Moyses, abiit in complexum Jacob, vestem detraxit Thecla, ad terram elisit Daniel, lapide percussit David, virga Aaron, flagello Jesus, medium aperuit Judas, lancea transfixit Eleazar. Tunc jussit, uti qui mortuus esset sepeliretur; [10] & vendidit agrum Laban, emit Abraham, Joseph monumentum fecit, & ædificavit Nachor; aromata imposuit Maria, clusit Noe, superscripsit Pilatus, pretium accepit Judas: quo facto gaudens clamat Zacharias, confunditur Elizabeth, stupet Maria, ridebat de facto Sara. Explicitisque omnibus domos suas repetierunt.

1 *Quo facto.*] *Pamelius ait*, Morelius præmittebat *pro*, MS. *sub*, sed utrumque superfluum est. Non habent autem MSS. illud *altera die*.

2 *Crines Bersabee.*] *Pamelius ait*, Addit uterque MS. *Agar*, sed desideratur munus quod obtulisse dicatur, si legi debeat, fortassis adjicienda vox *amphoram*.

3 *Inquirebantur ab eis.*] *Pamelius ait*, Sic lego pro *inquirebatur*, item *involverat* ex MS. Tornac. pro *involaverat*.

4 *Coopertorium subsericum.*] *Pamelius ait*, uterque MS. *sericum*.

5 *Primus decollatur Joannes.*] *Pamelius ait*, Omisimus cum MS. *omnium*.

6 *Impingitur Loth.*] *Pamelius ait*, Prorsus sic etiam lego cum iisdem, postea enim fit mentio *Agar*, legunt iidem *Maria* pro *Martha*.

7 *Deprimitur Chore.*] *Pamelius ait*, Etiam hoc restitui ex MS. pro eo quod corrupte erat *Coreb*. Legunt iidem *demonstratur mambres*, pro *dehonestatur*.

8 *Erat suscipiens Raab.*] *Pamelius ait*, alii *suscipiens*.

9 *Sed posteaquam.*] *Pamelius ait*, Rursum & hoc pro *&*, item *Achar* pro *Aghar*. Legunt iidem *Elizer* pro *Eleazer*, & *ut is* pro *uti*.

10 *Et vendidit agrum Laban.*] *Pamelius ait*, MS. uterque *Emmon*, forte legendum *Ephron*.

MONITIO

Ad Lectorem.

Um S. Cypriani Carthaginiensis scripta undique conquiro, & Bibliothecarum atque amicorum ope codices manu exaratos hinc inde circumspicio, incidi in pœnitentiæ Cypriani huc usque inedita exemplar in Bodleiana nostra, & ejusdem apographum ex Bibliotheca Sanctæ Trinitatis Cantabrigiæ, cum Collatione codicis Usseriani Dubliniæ.

Quod ad scripti natales attinet, Constantini M. tempora antevertisse, aut saltem attigisse censemus; ut sit illa ipsa ἐξαγόρευσις Κυπριανοῦ, *vel certe ejus pars, cujus meminit Nazianzenus Orat. 18. pro apocrypho habuit Gelasius in Concilio Romano, quam etiam citat Georgius Cedrenus in Epitom. historiæ: & demum diligenter admodum describit Photius in opere cujus Titulus* λόγοι τρεῖς εἰς μάρτυρα Κυπριανόν. *Hujus primus liber, res Justinæ virginis persequebatur. Secundus Cypriani à prima juventute vitæ rationem enarrabat. Tertius martyrium utriusque duorum complectebatur. Quæ omnia Eudocia Imperatrix heroico carmine reddidit; quorum synopsin exhibet prædicta oratione Nazianzenus, itidem Photius codice 184. suæ Bibliothecæ, & Symeon Metaphrastes ad Octob. 2. qui suo more narrationem varie interpolavit. Pars media totius operis, ex Græco in Latinum conversa solum ad nos integra pervenit, quam hic repræsentamus. Quod eo lubentius fecimus; siquidem, ut recte observatum, nullus sit vetustus liber, utcunque suppositITIus & mali moris, qui non alicui usui inserviat.*

Opportunum autem hic erit de Personæ statu cui hæc tribuuntur paucis inquirere; præsertim cum hodierna Ecclesia Romana pariter & Græca, duos statuant Episcopos & Martyres Cyprianos; primum Carthaginiensem, alterum Antiochenum; & horum posteriori ea omnia quæ ad Magiam, & Justinæ amorem spectant, ab utrisque referuntur. At è contra, veteres passim, Nazianzenus, Prudentius; &, ut Cardinalis Baronii verbis utar, communiter Græci, Cyprianum Antiochenum cum Carthaginiensi confundunt. Consulat cui otium est Nicephorum, Syncellum, Cedrenum, & Symeonem Metaphrasten ab ipso Surio editum, & uni Afro nostro totam de Magia & Justinæ amoribus narrationem attributam reperiet.

Illustrissimus Baronius ait hoc ex nominis similitudine contigisse, & homonymia deceptum fuisse Nazianzenum, cum Græcorum reliquis. Et ego quidem libens concesserim, Græcos in Latinorum rebus enarrandis, in quibus perpetui sunt hospites, facile labi potuisse, præsertim in iis quæ eorum tempora anteverterunt. Sed quis dixerit in Oriente gesta ipsis vivis & videntibus eos pariter ignorasse? Quod ad Gregorium attinet, adeone ille vecors, ut solus nesciret quæ in Nicomedia ante paucos annos gererentur, & alienissimo tempore, nimirum die anniversaria Cypriani Carthaginiensis, apud plebem suam, alterius gentis & seculi hominem operose pro concione celebraret. Non erat Gregorius ad fidem Christianam noviter accitus, & eorum rudis quæ ad pietatem spectabant; sed à primis annis lac Ecclesiæ hauserat. Patrem enim is habuit Episcopum qui Diocletiani rebus, & magnæ Nicænæ synodo intererat: nunquamne ille de Antiocheno Mago ad fidem nuper converso, de Justina tunc temporis miraculis & passione nobilitata, de Aglaida Scholastico & Athanasio Mago, de Sartaginis ignibus frustra Antiochiæ adhibitis, & capitali pœna tandem Nicomediæ irrogata filium admonuit, ne hæc Afro, qui imperante Valeriano passus erat, eadem tribueret: aut fieri potuit ut ipse Nazianzenus per Nicomediam ex Cappadocia sæpius Athenas pergens, & exinde remeans, errorem tam gravem, & cuilibet non prorsus stupido obvium non statim detegeret? Aut si hæc Nazianzenum simul & illius patrem fugerent; utique Eusebium historiæ Ecclesiasticæ scriptorem diligentissimum, præsertim cum Anthimi Nicomediensis martyrium enarrat, cui successisse fingitur Cyprianus, latuisse illa putabimus?

Minime quidem decet sobrium rerum sacrarum æstimatorem, publicis Ecclesiæ scriptis consignata, &, quod fortasse majus est, ejusdem praxi munita; ob leves conjecturas convellere & solicitare. Interim non est dissimulandum, tantam fuisse primis seculis fingendi licentiam, tam pronam in credendo facilitatem, ut rerum gestarum fides graviter exinde laboraverit; nec orbis terrarum tantum, sed & Dei Ecclesia de temporibus suis Mythicis merito queratur. Arrepta occasione quod confessores, θεοφόροι *&* χριστοφόροι *passim dicebantur, male feriati homines Briareum Christianum, qui maria tranaret Christophorum, Martyrologiis inseruere. Paribus auspiciis lancea quæ Domini latus transfixit, in sanctum Longinum transibit; & vestis qua Protomartyr noster Albanus se induit, in Sanctum Amphibalum permutabatur.*

Ut quod sentiam libere loquar, verisimillimum mihi videtur, Christianum aliquem ex eorum numero

mero qui martyrum res gestas novis augmentis decorare gestiebant, & pia fraude eorum existimationi velificare; Cyprianum Carthaginiensem per omnes undique Ecclesias celebrem, pigmentis suis ornatiorem reddere studuisse, & quandoquidem res humiles & quotidianæ videbantur, ejus pietas, eruditio, proscriptio, secessus & Martyrium; assumenta de magicis artibus, Justinæ amoribus, & Sartaginis miraculis attexuisse; ut qui virtutibus clarus, vitiis suis cumulatius nobilitaretur. Artifex porro, ut patriam suam demereri aliquatenus possit, Dramatis scenam Antiochiæ posuit: quæ quidem cum essent admodum mirifica, & historiæ prius receptæ subnixa, non modo indoctum vulgus, sed ipsos Ecclesiæ antistites percellebant. Nec quis mirabitur Martyri cuiquam hæc accidisse, cum secum reputaverit ipsos Apostolos pariter male habitos. Nova eorum nominibus procusa Evangelia, de quibus Irenæus ait l. 1. c. 17. Inenarrabilem multitudinem apocryphorum & perperam scripturarum adferri, ad stuporem insensatorum. Et narrat Tertullianus lib. de Baptismo, Quendam in Asia presbyterum, qui scripturam construxerat, quasi titulo Pauli de suo cumulans; convictum atque confessum, id se amore Pauli fecisse. Si quis lolii istius amplissimam messem desideret, consulat Gelasii decretum in Concilio Romano, ubi quod ad stomachi patientissimi nauseam suffecerit, reperiet.

Suboluerat vero viris in Occidentalis Ecclesiæ rebus aliquantum versatis, hanc splendidam Cypriani historiam Carthaginiensi præsuli minime quadrare: unde ne tam elegans periret fabula, novus excogitabatur Cyprianus Asiaticus, qui rectius personam istam sustineret. Sed commentum istud adeo infeliciter erat designatum, ut nec temporum, aut locorum, aut rerum gestarum circumstantiæ quidquam rectius cohærerent. Ecclesia Romana diem anniversariam passionis hujus Cypriani diei 26. Septembris assignat, Menologium Græcorum Octobris secundo affigit; Interim Hieronymi quod dicitur Martyrologium à Dacherio editum; & vetustius illud à Maria Florentinio in lucem emissum, utrobique prætereunt. Quod ad Martyrii tempus attinet; Aldhelmus, Rhabanus, Petrus de Natalibus cum aliis nonnullis, sub Claudio passum aiunt: Notkerus, Ado, Photius, cum nobili Annalista, sub Diocletiano coronatum referunt, scil. anno 290. Sed neutra hypothesis phænomenis respondet; cum per totum Claudii imperium, qui etiam Nicomediæ egisse non legitur, & ad extrema fere Diocletiani, pace frueretur Ecclesia: & ipse Anthimus cujus successor perhibetur Cyprianus, in primis persecutionis à Diocletiano motæ initiis, anno nimirum 303. passus esset: ut inaudito prius miraculo Martyr, præcoci fato, persecutionem annis 14. anteverteret; & etiam post tot annorum vices usque sibi superstes; ad Martyrium denuo subeundum in vivis permaneret. Manifestius secum pugnat Beda nostras, qui in Martyrologio ad sept. 26. Justinam plurima sub Diocletiano passam refert, & deinde capite plexam cum Cypriano sub Eutholmio tempore Claudii, quæ pariter cum historiæ fide & Bedæ ipsius judicio pugnant. In secundo enim Tomo Operum ejus, Claudio annum mundi 4224. assignat, Diocletiano vero annum 4238. Interim siquidem hæc gesta finguntur Antiochiæ sub Eutholmio Comite Orientis hæc ad Diocletiani tempora pertinere non possunt, cum non ante Constantini tempora aliquis Comes Orientis illic constituebatur, unde ob mutatam imperii formam apud Zosimum vapulat Constantinus, & Joannes Antiochenus de Feliciano ad illam dignitatem admoto verba faciens addit expressis verbis ait, ὐκ ἦν πρῶτον ἐν τῇ αὐτῇ μεγάλῃ Ἀντιοχείᾳ κόμης ἀνατολῆς ἐγκάθετος. *Demum, ut non singula persequar, quocunque enim oculos verto, mendacium perlucet: Photius ait Cyprianum Antiochiæ Episcopum post Anthimum factum, quem certissimum tamen est non urbis istius sed Nicomediæ præsulem fuisse. Nec quicquam magis sincerum quod alii tradunt, eum Nicomediæ successisse; quando fabulatores uno ore consentiant Cyprianum ex mandato Eutholmii ab Antiochia Nicomediam transmissum, martyrio illic statim coronatum, & ad Galli flumen urbi vicinum una cum Justina capite obtruncatum: ita utcunque Anthimi in Martyrio successor fuerit, certe in Episcopatu succedere non potuit. Sed de his hactenus.*

[1]CONFESSIO SANCTI CYPRIANI,

Martyris atque Pontificis.

Uicunque in Christi mysteriis proficitis, meis intendite lacrymis, & cognoscetis [2] verborum quæ in eis referuntur virtutes. Quicunque dæmoniacis suademini vitiis, amici, discite vanitatem eorum quæ perimunt animas. Numquam (*a*) enim nequior me aliquis factus est: neque ut ego quisquam scrutari potest de eis qui dicuntur Dii, neque dicere diligenter vanitatem virtutum (*b*).

Ego sum Cyprianus qui in tenera adhuc ætate oblatus sum Apollini: parvulus enim cum essem [3] didici Draconis astutiam. Septem autem eram annorum cum ad Solis accessi templum. Et cum adhuc tenerrimus essem, cœpi iniquitates agere. A parentibus autem Dæmonibus traditus sum, & velut votum erat eis vita mea turpis. Et cum essem annorum decem, [4] cum facibus lusi ante idolum quod vocatur Demetra. Et idoli [5] pupillæ albi luctum exspectavi; & in [6] summo montis vertice Dianæ Draconi ministravi. Et [7] post promotionem sacerdos constitutus sum in Olympo monte; & eorum qui dicuntur Dii [8] cognovi insanias, & verbositates audivi, & sonos & strepitus. Et vidi illic [9] per phantasmata arborum & herbarum validam vim ad omnem rem per phantasiam idolorum. Vidi illic choros Dæmoniorum velut [10] ludentium, & aliorum bellantium, & aliorum obsessa facientium, & alios contra venientes, confusionem facientes. Singulorum eorum, qui vocantur Dii, vidi malam potestatem: mansi enim illic diebus XL. & vidi quomodo trans-

(*a*) Nunquid, *Trin.* (*b*) Vanam virtutem, *Trin.* (*c*) De roboribus, *Trin.*

1 *Confessio Sancti Cypriani.*] Quod Græcis verbis diceretur ἐξαγόρευσις. Quam rem videtur respicere Nazianzenus Orat. 18. μακρῷ λόγῳ στηλιτεύων τὴν προτέραν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ τοῦτο τῷ Θεῷ καρποφορήσῃ, τὴν ἐξαγόρευσιν, καὶ πολλοῖς ὁδὸς γένηται τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος, τῶν ἀπὸ κακίας ἐπιστρεφόντων. τίς οὖν ἡ κακία, καὶ σκοπεῖτε ὅση καὶ ἡλίκη τὸ μέγεθος, δαιμόνων ἦν θεραπευτὴς ὁ Χριστοῦ μαθητὴς ὕστερον. Georg. Cedren. πολλὰ καὶ ἀρχικακῷ δράκοντι ἀντιπαλαίσαι, ὡς κατ' αὐτὸν συγγραφὴ δηλοῖ, τῆς κατὰ Ἰουστῖναν τὴν ἁγίαν καλλιπάρθενον δαιμονιώδους προσβολῆς δηλοῦσα τὸ ἀδρανὲς, καὶ τῆς αὐτοῦ πρὸς Θεὸν προφανοῦς ἐξαγορεύσεως τὸ ἀνυπόκριτον. De opere ipso superius in Præfatione egimus. Quod ad Exemplaria attinet, quibus usi sumus; in subsidium illius quod Bibliotheca nostra continet, lectiones Usserianas adnotavit Eruditus vir Dominus Palasa S. S. Theologiæ Professor & Coll. S. Trin. Dubl. Socius. Apographum vero codicis S. Trinit. Cantabrigiæ, communicavit egregius Vir Dr. Battell, Collegii ejusdem Socius: quos honoris causa nomino; parum enim prospere succederent Editorum in veterum scriptis eruendis curæ; nisi subvenirent ipsis laborantibus, amica doctorum hominum commercia.

2 *Verborum quæ in eis referuntur virtutes.*] Græce videtur scriptum δυνάμεις, & intelligit *vim* sive *efficaciam*, ita statim dicit *vanam eorum virtutem*. אלילים sive idola à Græcis interpretibus μάταια dicuntur.

3 *Didici draconis astutiam.*] Apollinis Pythii. Dæmon per totum hoc scriptum eo nomine designatur: qua loquendi forma utitur S. Joannes in Apocalypsi. De Eleusiniis Minut. Felix. *Ceres facibus accensis, & serpente circundata errore subreptam & corruptam Liberam anxia & sollicita vestigat.* Pariter Claudianus de raptu Proserpinæ,

> -----*Faces extollit Eleusis:*
> *Angues Triptolemi strident, & squamea curvis*
> *Colla levant attrita jugis.*

4 *Cum facibus lusi ante Idolum.*] In Eleusiniis factus δᾳδοῦχος. Tertia dies huic lusui addicebatur, & ἡ τῶν λαμπάδων ἡμέρα dicebatur. De hac re Statius in Sylv.

> *Tuque Actæa Ceres, cursu cui semper anhelo*
> *Votivam taciti quassamus lampada Mystæ.*

Parentes autem id curabant ut liberi adhuc pueri initiarentur. Unde Terentius in Phormione,

> *Ferietur alio munere, ubi hera pepererit;*
> *Porro autem alio, ubi erit puero natalis dies:*
> *Ubi initiabunt.*

5 *Pupillæ albi luctum expectavi.*] τῆς κόρης, Proserpinæ. Interpres Græcæ vocis homonymia deceptus, ad oculi fenestram transtulit, quæ ad raptam Cereris filiam pertinebant. Quam impotenti luctu filiam illa requirebat, quantaque cum pompa tota illa tragœdia vario mysteriorum apparatu repræsentabatur, omnibus notum est. Porro *Epoptarum suspiria*, & *tardæ expectationes*, in veterum scriptis passim memorantur.

6 *Summo montis vertice Dianæ.*] Quæ Horatio dicitur, *Montium custos nemorumque virgo.* Mons iste erat forte Olympus Syriæ, juxta Antiochiam, de quo Libanius in vita sua, & alibi; nam fere quælibet regio Olympum suum habuit. Sacri autem erant montes utpote cœlo proximi, quibus ex lege in Sina monte tradita, & ibi jejunio Moysis 40. dierum repetito, auctoramentum accessit. Nihil enim certius est quam Gentium superstitiones, à Judaico cultu, magna ex parte traductas. Antiochenos in Olympo suo certamina summa cum ambitione celebrasse Græco ritu, res est certissima; nec puduit Imperatores Romanos illic Alytarchi habitu ludis præesse. De Diocletiano ait Jo. Antioch. ἐλθὼν ἐξ Αἰγύπτου, τοῦ ὀλυμπικοῦ ἀγῶνος μέλλοντος ἐπιτελεῖσθαι ἐφόρεσε τὸ σχῆμα τοῦ Ἀλυτάρχου. Ait porro ludos istos tandem à Justino Imperatore prohibitos.

7 *Post promotionem.*] Annis nimirum provectior factus. Respicere videtur ad septennium supra memoratum. Ita πρόβασις vel ἀνάβασις de ætate dicitur Luc. 1. 7, 18. & 2. 36.

8 *Cognovi insanias, & verbositates audivi, & sonos, & strepitus.*] Quæ Deæ venatrici accommoda, & proinde grata habebantur. De spectaculis & sonis, initiandis objici solitis Themistius orat. ad patrem ait, ὁ μὲν ἄρτι προσιὼν τοῖς ἀδύτοις, φρίκης τε ἀνεπίμπλατο καὶ ἰλίγγου. ἀδημονίᾳ τε εἴχετο καὶ ἀπορίᾳ συμπάσῃ &c. Et alibi δεινὰ πάντα, φρίκη καὶ τρόμος, καὶ ἱδρὼς, καὶ θάμβος. Pariter Pletho in Scholiis ad Oracula Magica Zoroastris, εἴωθε τοῖς πολλοῖς τῶν τελουμένων φαίνεσθαι κατὰ τὰς τελετὰς κυνώδη τινὰ, καὶ ἄλλως ἀλλόκοτα τὰς μορφὰς φάσματα. Et deinceps, τὰ δὲ τελουμένοις φαινόμενα, κεραυνοὶ, καὶ πῦρ, καὶ εἴ τι ἄλλο, σύμβολα ἄλλως ἐστίν. Quæ omnia poetico more exsequitur Claudianus de Raptu Proserpinæ in principio,

> *Jam mihi cernuntur trepidis delubra moveri*
> *Sedibus, & claram dispergere fulmina lucem,*
> *Adventum testata Dei, jam magnus ab imis*
> *Auditur fremitus terris, templumque remugit.*

9 *Per phantasmata arborum & herbarum vim.*] Photii sylloge habet ὅσα ἄλλα μάθοι περί τε βοτάνων καὶ φυτῶν, καὶ ζώων φύσεως παντοδαπῶν καὶ ὅτι ποικίλων δαιμονίων φασμάτων θεατὴς γένοιτο. In hac arte Thessalæ videntur maxime se exercuisse.

10 *Ludentium, & aliorum bellantium.*] De his videatur Martinus Delrio, Disquis. Mag. l. 2. qu. 27. sect. 2.

transmittuntur spiritus super terram in omnibus gentibus. Esca autem mea erant [1] summa tenera de arboribus (*a*) post occasum solis.

Cum autem XXX. annorum factus fuissem, [2] de Ægypto intravi in terram Chaldæorum, volens discere cœli virtutem, [3] quam ipsi super ignem esse dicunt. Ab ipsis didici [4] stellarum compositionem, quemadmodum [5] in herbis sunt varietates, & choros [6] stellarum super bella constitutos. Hi mihi ostenderunt singulorum [7] spirituum aeris virtutem, facientes me [8] abstinere ab esca animalium, & à vino, & à concubitu. Hi ostenderunt mihi omnia de firmamento; ibi vidi [9] formas quas singuli Dæmones induebantur, & ad mundum egrediebantur. Omnium autem horum & ceterorum Dæmonum & visiones, & species, & omnes actus eorum habebam [10] depictos in magicis (*b*) libris. Et quem volebam vocabam, ut [11] suam annunciationem exerceret. Et [12] trecentorum sexaginta quinque spirituum immundorum naturas sive species didici, ordinesque singulorum Dæmoniorum, & operationes, & in malis quibus gaudent, errorem perditionis, dissensiones, [13] luxuriam, fornicationes, nequitiam, avaritiam, turpe lucrum, vanam laudem, vanam vitam, vanam gloriam, vanam justitiam, vanam veritatem, vanam sapientiam. Sunt autem [14] quidam sicut pulvis, quidam (*c*) sicut pictura quæ exterminatur, quidam velut umbra quæ dissolvitur in semetipsa, & cetera de quibus non est tempus narrare: [15] quorum percipiuntur (*d*) communicationes firmamento, dispositiones stellarum; & quidam (*e*) sunt qui in firmamento moventur, & occultant sacramenti mandatum; & qui eorundem Dæmonum obau-

(*a*) De roboribus, *Trin.* (*b*) Magnis, *Trin.* (*c*) Quædam, *Trin.* (*d*) Et qui percipiunt, *Trin.*. (*e*) Quædam, *Trin.*

1 *Summa tenera.*] ἀκρόδρυα.

2 *De Ægypto.*] Plurima hic omisisse videtur interpres Latinus. Photii sylloge hæc habet, καὶ ὅπως ἐξ ἀθηνῶν εἰς ἄργος, κἀκεῖθεν εἰς φρυγίαν ἀφίκοιτο, ἱερουργὸς δὲ τῶν δαιμονίων ἁπανταχοῦ καθιστάμενος καὶ πολλὴν συνάσκησιν τῆς μαγικῆς ἀθροιζόμενος εἶτα αἰθιόπων, ὡς αἰγύπτου τε ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπέβη καὶ ἰνδοὺς ἐπῆλθεν. ὅσα τε ἐκεῖ παράδοξα καὶ δεινῶς ἄτοπα ἄλλα τε, καὶ εἴδωλα εἶδέ τε καὶ ἐξέμαθε. καὶ εἰς τριακονταετίαν τῆς ἡλικίας πλεύσης, ἐπὶ χαλδαίους ἦλθε.

3 *Quam ipsi super ignem esse dicunt.*] Πυραιθεία Mithræ symbolum. Strabo de Persis ait, τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν μίθραν καλοῦσι. Hic inter Orimasden & Arimaneion medius statuitur. Unde Plutarchus libro de Iside & Osiride refert, μίθραν πέρσαι τὸν μεσίτην ὀνομάζουσι. Pyratheia describit Strabo lib. 15. quod sint, σηκοί τινες ἀξιόλογοι. ἐν δὲ τούτοις μέσοις βωμὸς, ἐν ᾧ πολλή τε σποδὸς, καὶ πῦρ ἄσβεστον φυλάττουσιν οἱ μάγοι. Notat vero Diodorus Siculus extinctos fuisse hos perennes ignes, si quando rex moreretur.

4 *Stellarum compositionem.*] σύνθημα ἀστέρων σχηματισμὸς sive aspectus stellarum, ab Astrologis imprimis spectatur. Manilius

Nec satis est proprias signorum noscere formas,
Consensu quoque fata movent, & fœdere gaudent.

Porro ex nascentium horoscopo totius vitæ futuræ ratio pendere creditur. Unde ex Ægyptiorum placitis, τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων κινήσεως. Mercur. Trism. Et Porph. διὰ ζωδίων δώδεκα ἡ ὁδὸς ταῖς ψυχαῖς. Huc spectant quæ hic habentur de *firmamento.*

5 *In herbis sunt varietates.*] In arte Magica herbarum usus maxime celebratur, quæ pro suis signaturis vires habere credebantur, & aliæ aliis planetis adscriptæ in ipsas stellas vim exercere. Unde Plinius l. 24. c. 2. *Durat tradita persuasio in magna parte vulgi, veneficiis & herbis, solis lunæque defectus cogi: in eoque fœminarum scientiam prævalere.*

6 *Stellarum super bella.*] De Scorpio in conjunctione cum Sole Manilius l. 4.

Scorpius armata violento cuspide cauda,
Qui sua cum Phœbi currum per sidera ducit,
Rimatur terras, & sulcis semina miscet;
In bellum ardentes animos, & Martia castra
Efficit, & multo gaudentem sanguine civem.

7 *Spirituum aeris.*] Apollo apud Eusebium l. 4. de Demonstrat. sic canit

Πῆ μὲν ἐπιχθονίους, πῆ δὲ οὐρανίους, ποτὶ δὲ αἴθρης
Αὐτοῖσι βασιλεῦσι καὶ χόρος ὑγροπορεῖο.
Ηδὲ θαλασσαίοις καὶ ὑποχθονίοισιν ἅπασι.

Plato autem in Phædro Aereis dæmonibus rei Magicæ inventionem tribuit. Vid. Epist. Pauli ad Eph. 2. 2.

8 *Abstinere ab esca animalium.*] Plinius Pythagoram primum fuisse docet qui artes Magicas ab Oriente in Occidentem invexit; unde quæ de abstinentia docuit non adeo Philosophiæ quam Magiæ debentur, ἀσκήσεις istæ, ab initiandis requirebantur; de quibus vide Porphyr. de Abstinentia, Hieroclem, Jamblichum, reliquosque illius gregis, qui Magiam pro Philosophia venditabant. Istis piamentis jactitabant homines transgredi φραγμὸν κακίας καὶ πύλας ἀρχόντων αἰῶνι δεδεμένας.

9 *Formæ quas singuli Dæmones induebantur.*] Pro ratione imperii & potestatis quæ obtinent, nec non regionis quam incolunt. Quo ordine hi Cosmocratores incederent, magna olim apud Magos lis erat. Jaldabaoth primus à quibusdam habebatur teste Irenæo lib. 1. cap. 34. at septimus apud Epiphan. Hær. 26. & Tertull. de præscript. Ita Jao supremum orbem occupat, recensente Epiphanio; at Irenæo in secundis collocatur. De his Celsus ait apud Origen. lib. 6. 6. τινες εἰς ἀρχοντικὰς μορφὰς ἐπανέρχονται, ὥστε τινας μὲν πνεῖσθαι λέοντας, ἄλλους δὲ ταύρους, καὶ ἄλλους δράκοντας, ἢ ἀετοὺς, ἢ ἄρκτους, ἢ κύνας. Rem hanc diligenter explicare satagit Jamblichus, de Mysteriis c. ζ'. μονοειδῆ μὲν ἐστι φάσματα τὰ τῶν θεῶν. τὰ δὲ τῶν δαιμόνων, ποικίλα &c.

10 *Depictos in Magicis libris.*] Quos statim combussisse dicitur Cyprianus. Magici systematis typum exhibet Origenes contra Celsum lib. 6. quod διάγραμμα appellat. Varie etiam enarrant Tertullianus, Origenes, Epiphanius, aliique Patres qui contra Valentinianos scripserunt.

11 *Suam annunciationem exerceret.*] De nominum vi multis agit Origenes contra Celsum lib. 1. Postquam de vocibus Hebræis dixisset. δύναται ταῦτα τὰ ὀνόματα λεγόμενα μετά τινος τοῦ συνήθους αὐτοῖς εἱρμοῦ. De Ægyptiis progreditur, ἄλλα δὲ κατ' αἰγυπτίαν φερόμενα φωνὴν, ἐπί τινων δαιμόνων τῶν τάδε μόνα δυναμένων καὶ ἄλλα κατὰ τὴν περσῶν διάλεκτον ἐπὶ ἄλλων δυνάμεων, καὶ οὕτω καθ' ἕκαστον τῶν ἐθνῶν εἰς χρείας τινὰς παραλαμβάνεσθαι. Jamblichus de Mysteriis cap. 4. 5. multum se torquet ut ostendat voces Ægyptiacas eximia vi pollere, nec permutari posse in alias, nec in aliam dialectum translata vim suam retinere.

12 *Trecentorum sexaginta quinque.*] Is numerus Mithræ sacer. Irenæus lib. 1. cap. 23. de Basilide verba faciens ait, Trecentorum autem sexaginta quinque cœlorum locales positiones distribuunt similiter ut Mathematici. Illorum enim theoremata accipientes, in suum characterem doctrinæ transtulerunt: esse autem principem illorum ἀβράζας, & propter hoc 365. numerum habere in se. De hac re agunt Hieron. Com. in Amos. Augustinus l. de Hæres. Epiph. contra Hæres. 24. Theodorit. l. 1. Hæret. fab. ut alios mittam, qui multis explicant gemmas è ruderibus erutas, in Amuleti usus olim paratas. De Apollinis sive solis Templo à Dioclesiano reparato, addito specu in honorem Hecatis, cui pariter Mithræ numerus videbatur sacer, hæc habet Joan. Antiochenus, ἀνενέωσε δὲ καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερὸν κοσμήσας διαφόροις μαρμάροις· ἔκτισε δὲ καὶ τῇ Ἑκάτῃ ἱερὸν μεταχθόνιον βαθμῶν τξέ.

13 *Luxuriam, fornicationes.*] Hanc ob causam πνεύματα ἀκάθαρτα in S. Scripturis dicuntur.

14 *Quædam sicut pulvis.*] Corpore ex tenui aere conflato, apparuere. Quale Phasma illud à Virgil. descriptum lib. 10.

Tum Dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Æneæ, visu mirabile monstrum,
Dardaniis ornat telis.

15 *Qui percipiunt communicationes firmamenti.*] Sive in Telesmatibus, Amuletis aut Periaptis Stellarum vires, aut dæmonum servitia alligant. Minas quas in Deos intentant Theurgi, Porphyrius in Epist. ad Anebonem appellat βιαστικὰς ἀπειλάς.

obaudiunt verba dæmoniaca quæ per ſacrificia libationis exercentur; [1] qui vero (*a*) ſunt quidam vero non obaudiunt, ſed quaſi caritatem obſervant ad conſilium lucis.

Docuerunt autem me quomodo obaudierunt, ut particeps eſſem tenebrarum conſilio, & quis præſtat lucidam ſpeciem ad obtinendum. Vidi enim mediatores eorum & admiratus ſum, quia & in cœleſtibus mundum [2] per pecuniam imperant. Cognovi enim quas habent ad invicem conteſtationes, & ſtupui, quia juramentis neſandis tenentur. Ibi teſtificationes, ibi mandata, ibi feſtinatio, & malus ſenſus, ut ad invicem commixtionem communicent, quam immundiſſimus Draco adinvenit: impetus terrenos conſtituens, in aere autem & in terra ſuum ſenſum complevit, in inferis vero nunquam ſuam voluntatem conſtituit; & ſic omnes errare fecit per malignitatem ſuam, & multos per errorem diſcedere (*b*) fecit à vera divinitate. Etenim eſt Dæmonum princeps ſicut vanitas, & regnat ſuper iniquos, ſic ſe promittit obtinere impudicitiam uſque in finem. Credite mihi quia ipſum malorum principem vidi Diabolum, in multis ſacrificiis placans meum ingreſſum, & gaudens me adeſſe. Credite mihi quia ſalutavit me, & collocutus ei ſum, & ad eos qui ab ipſo primatus habent, reputatus ſum coæqualis. Ipſe rex Dæmonum [3] aſtutum puerum me appellavit, novum Jambrem dignum ſui (*c*) myſterii, tanquam potentem in miniſterio ſacrificiorum, & libationum & omnis erroris. Si mihi creditis, filium me appellavit dignum ſuæ communionis, & promiſit meam [4] animam in ordine ſui principatus ponere, & mecum ſe eſſe in mundo, & omnia deſideria mea facilius exercere. Et velut magnum principem ſuum honoravit me; [5] & exercitum Dæmonum credidit mihi, in meum miniſterium, & in voluntates meas omnes, & ad omnem obedientiam, & valefaciens mihi, dixit, viriliter age, optime Cypriane; & deduxit me, unde & omnes principes exercitus ejus admirati ſunt meam fiduciam ad eum: propter quod & omnes principes ejus honoraverunt me, cum vidiſſent qualem mihi dignitatem Rex eorum Diabolus tradidiſſet. [6] Erat autem viſio ejus quaſi flos, aurea corona in capite ejus, quaſi ex omni lapide precioſo ornata, quorum ſplendor erat quaſi fulgur, in omni choro qui circa eum erat ſplendens, & erat ſtola ejus formoſa, atque purpurea. Sedes autem ejus alta: multi enim dæmonum exercitus ejus adſtant ei, inclinatos vultus habentes ad obedientiam, & cum timore opera ſua exercentes. Phantaſia autem ejus lata, & magnitudo lucida, in quibus quaſi putabatur illuminare mundum. Dæmones vero cum lampadibus aſtabant ei, & illuminantes locum ante ſedem ejus cum miniſterio. Omnia autem ſimilia [7] fecit per phantaſias adverſus poteſtatem Domini Dei, & in miniſteriis & operibus phantaſmata exempli poſuit reſiſtens Deitati, & pugnam conſtituit contra omnem Domini diſpoſitionem. Transfigurata autem circa ſe habens Dæmonia ad ſimilitudinem ſanctorum Angelorum, & per ſuas phantaſias errorem hominibus oſtendit. Quemadmodum pictor de colorum temperatura figurat immobilia & mobilia & ſimiles facit mobilibus & rationalibus, ita & Diabolus: nihil enim apud eos firmum; faciunt enim pluviam videre, ſed non eſt aqua. Oſtendunt ignem, ſed non comburit. Præſtant eſcam, ſed non ad eſcam veram. Dant aurum, ſed non permanet in ſubſtantia. Oſtendunt autem domos, & regiones, & civitates & homines & flumina, & maria, & montes, & campos, & arbores, & herbas, & flores, & jumenta reptilia & beſtias & ſtragula ex variis coloribus, & ſtolas diverſas; & hæc omnia vana & nihil ſunt, ſed tanquam ſomnia ſunt: talis eſt enim virtus eorum. Nam principes eorum & ipſi nocentes ſeducunt per phantaſias iniquorum hominum animas. Qui & colunt eos in ſacrificiis, & libationibus, & impiis operibus. Quid vero ad me qui volo cognoſcere verum Deum? Ego autem tentavi ejus mendacium, & vanam ſuperbiam, & cognovi quia phantaſma facit tantum. Et cognovi de ſancta virgine Juſtina quia Diabolus & omnes Dæmones ejus phantaſma & fumus ſunt, qui diſſolvuntur [8] per ſignum Chriſti, & nullam habent virtutem. Vidi enim per Chriſtianam puellam, eum qui [9] magna ſufflat Diabolum, nec culicis virtutem habere. Credidi autem Deo per venerabilem fœminam, & eum qui tanta promittit, & dicit ſe eſſe Regem ſeculi, ultimum omnium inveniri cognovi; quia ſemper mentitur. Et Draco factus eſt vermis: à Sancta Juſtina conculcatus eſt Rex Dæmonum. Stabat foris ad oſtium Sanctæ virginis tanquam fur alligatus, intrare non valens. Cui à multis legionibus miniſtratur, axiculam oſtii non potuit irrumpere. Qui ſe putat ſub poteſtate habere mundum, à virgine illudebatur. Qui ſe putat obtinere omnes animas, à puella dejectus eſt. Qui

(*a*) Qui vero, *Trin.* (*b*) Deſcendere, *Bod.* (*c*) Miniſterii, *Uſſer.*

[1] *Qui vero ſunt qui non obaudiunt.*] Ex veteri traditione quam Platonici commendatiorem fecerant, præſertim illi qui poſt Chriſtianiſmum ad Magiam declinarunt quales Jamblichus, Porphyrius, Plotinus, Proclus, & Julianus Apoſtata; in quibus mirabilia plurima bonorum Angelorum opera expediri creditum eſt. Inde Magia diviſa eſt in Albam & Nigram. Altera Theourgia dicta, quæ à ſpiritibus lucis derivata; altera goetia, quæ à ſpiritibus tenebrarum hauſta. Inter hos mediæ habebantur indolis ſpiritus qui *Mediatores* appellabantur: de quibus Hierocles & alii iſtius ſectæ. Spiritus iſti omnes variis artibus procurandi.

[2] *Per pecuniam imperant.*] Plutus ſummum apud inferos numen divitiis præeſt, & ab Apoſtolo Deus hujus mundi dicitur. Ita Spiritus maligni theſauris incubare feruntur, & aurifodinis obverſari.

[3] *Aſtutum puerum.*] In Græco videtur fuiſſe ἀστεῖον.

[4] *Animam meam ordine ſui principatus.*] Ut anima poſt diſceſſum à corpore fieret Dæmon. Pythag. carminibus aureis.

Ην δ' ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ ἐλεύθερον ἤλθῃς,
Εσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός.

[5] *Et exercitum Dæmonum.*] Non unum aut alterum Paredrum, ſive familiarem ſpiritum obſequio meo addixit, ſed totas legiones. Imo impurus ille nugator qui ſecreta Cypriani ſcripſit cuilibet fere Dæmoni paredro multas legiones aſſignat.

[6] *Erat autem viſio ejus.*] Habitu ſcil. regali conſpicuus. M. Delrio diſquiſit. Magic. l. 2. Q. 28. ſect. 3. ait ſolenne eſſe ut Dæmon quando pactum expreſſum iniit, offerre ſe conſpicuum forma virili: poſt pactum quando adorandus, ſemper in forma hirci.

[7] *Fecit per phantaſias.*] Præſtigias ſcil. oculis fucum facientes. Ita Marcus Hæreticus vinum in Euchariſtia in ſanguinem convertiſſe videbatur. Iren. l. 1. c. 9. Epiph. hær. 34. Ita Paneadi victima ſtato die ſpectante populo diſparuit, qua de re videatur Euſeb. l. 7. c. 17. Infinita ſunt quæ Pſeudoclemens, Philoſtratus, Apuleius de mirabilibus à Simone Mago, Apollonio, Juliano Chaldæo, & Maga quæ primi nominis dicebatur, retulerunt. Ut, quæ à Poetis de Circe, Medea aliiſque veneficis narrantur, prætercam.

[8] *Per ſignum Chriſti.*] Quo Thecla flammis ſe eripuiſſe ferebatur. Vid. Origen. lib. 3. in Job. Arnob. lib. 4. c. 27. Athan. de Incarnat. Verbi, & alios paſſim.

[9] *Magna ſufflat.*] φυσιᾷ. gloriatur & jactat. Maligni ſpiritus per inſufflationem admiſſi credebantur; unde exſufflando ejecti. Qui quidem ritus non modo in exorciſmis, ſed etiam baptiſmo obtinuit.

1 Cæ-

Qui dicit ſapientiam ſe tribuere omni ſenſui, victus eſt à fœmina venerabili. Qui [1] cœlum ſe promittit excutere, non potuit decipere ſenſum puellæ venerabilis. Qui gloriatur ſe Regem eſſe, mulierculæ pavidus abſiſtebat. Qui ſicut leo adverſus homines rugit, ut formica ante atrium virginis adſiſtebat, nihil facere valens. Qui omnem hominem promittit ſe terrere, in timorem non miſit Juſtinam Chriſti ancillam. Unde & credebam non eſſe dominum potentiorem Diabolo, & putabam quia [2] omnia tenet, & ſuper omnes imperat: & non ſciebam, (*a*) ô viri, quia ſuper ſimiles ſibi potens eſt tantum, nec ſciebam quia impotens eſt ſuper veros ſervos Chriſti, quia ignorabam aliam eſſe virtutem majorem. Interim ſentiebam in mea conſcientia, quia injuſte præſtat mala Diabolus i. e. mortes, corruptiones, neces, homicidia, mœchationes, fornicationes, luxurias, furta, cupiditates noxias, & quia impiis & iniquis ſuccurrit, & gaudet in effuſione ſanguinis humani, & quia in omnibus malis delectatur, & de bono illi cura non eſt. Et cogitabam in meipſo, dicens, ſi dominus eſt malorum Diabolus, bonorum creator quis eſt? Sic judicans in mea conſcientia, cognoſcebam melius eſſe bonum à malo.

Poſt omnia hæc cum veniſſet [3] Aglaidas quidam Laicus puer ad me, & de amore mihi retuliſſet Juſtinæ cujuſdam virginis; ego promiſi illi præſtare quod petebat. Jam ego accipiebam Draconis conſilium. Nam omnem legionem Dæmonum quæ mihi data erat in auxilium, tranſmiſi adverſus puellam; & nullus eorum vicit virginem Juſtinam. Nam & poſt multas vigilias Aglaidæ quibus vigilavit expectans ut adduceretur ei puella, quia perſeverabat rogans me, perſeveravi & ego contendens, & mittens ad eam diebus uſque ſeptuaginta. Poſtea autem & ipſe Rex Dæmonum denuo à me coactus cum principibus ſuis ad eam venit. Ex omni exercitu Dæmonum venerunt ad eam, & cum commiſiſſent adverſus eam tentationes, nihil profuerunt. Non autem ſolus Aglaidas tenebatur amore puellæ, ſed & ego. Et erat mirabile videre illam tantam multitudinem virtutis Dæmoniorum, & Regem eorum dehoneſtatos ab una puella & devictos. Sed nec deſiderium noſtrum extinguere poterant. Nam peſſimus Aglaidas mihi moleſtus erat, cum à peſſimo amore expugnaretur. Dicebam enim principi Dæmonum Diabolo, ſi non potes vincere puellam, aufer à me & ab Aglaida amorem. Ipſe vero vocans fornicationis Dæmonem, minatus eſt ei ut diſcedere à nobis faceret amorem deſiderii: & nihil potuerunt facere neque Diabolus, neque Dæmon fornicationis, quia in his tantum Dæmones poſſunt, id eſt, [5] in malis rebus: in bonis autem Dei, id eſt, in virtutibus nihil agentes inveniuntur. Tunc itaque magis cognovi quia nihil eſt Diabolus. Nam ipſe naturali deſiderio cooperante utitur per ſordidas cogitationes ad incendium deſiderii hominum. Erat autem grande miraculum videre in ſeptuaginta diebus certamen virginis & ſpiritus qui eſt ſuper fornicationem. Erat autem & Regis Dæmonum videre imperium vanum. [6] Me autem multa & incantante, & [7] ſacrificiis & libationibus omnes eos placante, ſuſcitabam eos adverſus virginem. Cum autem vidiſſem quia nihil explicabant, ſed longe ab oſtiis ejus velut canes latrabant; blaſphemavi Diabolum ſtans contra eum, à deſiderio detentus, & impetum feci adverſus eum manus levans, & puto quia & alapa eum percuſſi, & verbis improperii convitiatus ſum ei. Poſtea ergo voluit me ſic ſeducere. [8] Dæmonem fornicationis præcepit ſchematizare ſe in ſpeciem virginis Juſtinæ, & venire ad me quaſi rogans & dicens, Non ſufferens nimium amorem quem habeo ad te, ecce veni. Sed nihil potuit hic Dæmon facere qui ſe convertit in ſpeciem ejus, neque Diabolus, quia nec ipſam phantaſiam in ſpeciem virginis potuerunt per me polluere, nec permiſſum eſt mihi per communicationem Dæmonis infamare eam quæ ſine malo eſt Juſtina. Si autem concubuiſſem cum Dæmone fornicationis ſperans eſſe puellam, Diabolus ſecundum conſuetudinem ſuam mentiens, habebat dicere mihi; Vidiſti quomodo ſubjeci tibi virginem Juſtinam, nec potuit effugere noſtra retia: Ergo ſatis tibi feci, & complevi tuum deſiderium, & iterum reſtitui eam ubi quaſi in virginitate ſedet. De cetero jam crede mihi, quia quæcunque volo facio. Sed nihil horum permiſit Chriſtus fieri, ut nec per mendacium virgo Chriſti infamaretur; ſed arguit Dæmonem qui ſe convertit in ſpeciem ejus. Cum ergo veniſſet ad me ut oſcularetur me, ſperavi ipſam eſſe, & nominavi nomen ejus, dicens: Bene veniſti Juſtina omnium fœminarum decora; & non ferens Dæmon vel nominis ejus appellationem, ſicut fumus diſſolutus eſt, & evanuit qui ſe in ejus ſpeciem converterat. Tunc ergo cum cognoviſſem phantaſiæ eorum artem, illos quidem contemnebam, virginem autem magnificabam, ſolum vero nomen ejus nominabam, & qui circa me erat legio Dæmonum clamantes fugiebant, & dicebant nomen non bajulantes virginis; Fugimus, jam miniſtrare tibi non poſſumus. Ego vero plus cognovi Diaboli [9] impoſſibilitatem & Dæmonum, quia & nomen puellæ terribile omnibus fuit. Si autem nomen Juſtinæ Dæmones fugiebant cum ipſo Diabolo; quanto magis imperare ei poterat præſentia ejus?

Ego Cyprianus in his omnibus eram, ego exemplum habeo, & tentavi Draconis impoſſibilitatem. Et quia impoſitus mihi erat amor, confundebar, vigilabam, & obſervabam ante atrium virginis in nocturnis horis cantans prope oſtium puellæ. Convertebar in mulierem, & quaſi avis transfigurabar, & ſtatim ut perveniſſem ad oſtium ejus ſolvebatur phantaſia, & neque mulier parebam neque avis, ſed Cyprianus inveniebar.

Feci tunc Aglaidam transfigurari [10] in paſſerem, & volans ſtetit ad feneſtram ejus; mox intendit in eum virgo,

(*a*) Sentiebam, *Uſſ.*

1 *Cœlum ſe promittit excutere.*] Virgilius ait,

Carmina de cælo poſſunt deducere lunam.

& Ovidius de Medea,

Illa reluctantem curſu deducere lunam
Nititur, & tenebris abdere ſolis equos.
Illa refrænat aquas, obliquaque flumina ſiſtit,
Illa loco ſilvas, vivaque ſaxa movet. &c.

2 *Omnia tenet.*] Ceu παντοκράτωρ.

3 *O viri.*] Ω ἄνδρες.

4 *Aglaidas.*] Scholaſticus paſſim appellatur.

5 *In malis rebus.*] Ita in plagis Ægyptiacis, Magi ad clades inferendas valebant, ſed Moyſes erat exorandus ut illas tolleret.

6 *Me autem multum exorante.*] ἐμοῦ δὲ πολλὰ δεηθέντος.

7 *Sacrificiis & libationibus.*] Hanc rem iiſdem verbis deſcribit Nazianzenus Orat. 18. ὁ μισθὸς τῆς προαγωγίας, θυσίαι τε καὶ σπονδαί.

8 *Vocans fornicationis Dæmonem.*] Nazianz. ibid. ait, προαγωγοῦ χρῆται οὐ γυναίῳ τινὶ παλαιῷ τῶν πρὸς ταῦτα ἐπιτηδείων, ἀλλὰ δαιμόνων τινὶ τῶν φιλοσωμάτων καὶ φιληδόνων.

9 *Impoſſibilitatem.*] ἀδυναμίαν.

10 *In paſſerem.*] Avium ſalaciſſimum; nam in ſceleris deſignati congeneres ſpecies animalium ſolent transformationes expediri.

1 *Nec*

virgo, jam non erat passer, sed Aglaidas stans foras ante pinnam fenestræ virginis, (a) & erat juvenis in angustia, nec poterat salire propter nimiam altitudinem, [1] nec habebat quo fugeret. Tunc sancta virgo sensit quomodo ibi devenerat per Dæmonum dolum; Et miserta est ejus [2] ne cadens creparet & periret, consignans se vocavit domesticos suos, ut deponerent eum per scalam à fenestra, & monebat eum dicens: Cessa ab hac insania, melius est tibi sobrie vivere. Tunc Sancta virgo mandavit expelli eum foras ab atrio, & non tradi eum judici, ne periret secundum legis judicium quasi maleficus. Ego autem iterum multis argumentis eam appetivi, & nullo modo diabolico spiritu potui eam superare, nec ulla ars potuit eam vincere maligni, nec infirmitates, nec vexationes, non timor, non dolores, non phantasiæ, non minæ, non blanditiæ, non vanæ cogitationes, non substantia promissa, non escarum dulcium desiderium, non condemnationes, non latronum superventus, non dolositates, non gravis timor. Ergo quia multum rugiebat Diabolus adversus eam, gravavit eam pessima infirmitate, ita ut medici desperarent de ea. Parentes autem plorabant & lugebant, ipsa vero signans se dixit eis: Non moriar, nec enim sentio infirmitates, sed quasi transmissio febris ex aeris spiritu fit mihi. Quid autem non feci contra virginem? Ipsa vero frequenter victoria Christi utebatur, quæ est in ea; signans enim se, fugabat quæ fiebant adversus eam opera Draconis iniqui.

Post multa hæc & tanta, cum vidissem quia nihil Christi superat signum; (multi enim & de eis qui nuper crediderant, sanitates faciebant, & dæmonibus tanquam malis servis imperabant. Ad Diabolum dixi, [3] O miserabilis, & omnis erroris thesaure, fons iniquitatum, inimice veritatis, ut quid meam animam festinasti perdere? Si autem umbra Christi superat te & omnem virtutem tuam; quid poteris facere si ipse Christus tibi minatus fuerit? Si solummodo nominatur & tu evanescis; quid erit si ipse Christus venerit? Si signum ejus infirmum te facit; quid eris si te fortis manus ejus percusserit? Si signum ejus fugat te; ubi eris si ipsum brachium excelsum ejus adversum te sententiam dederit? Si Christus nominatur & [4] tu combureris cum omnibus legionibus Dæmonum tuorum; cum venerit Christus faciet vos ardere flamma ignis æterni. Consignat suos cultores, & non audes nec potes eos tangere. Cognovi & tentavi quia nihil es, inimice Domini & veritatis. Cognovi quia nulla tibi potest adesse virtus; quæ autem præstare putaris, phantasmata sunt & umbræ; & quod promittis, mendacium est & vanitas. Cognovi quia nulla tibi ad utilitatem adest operatio, neque enim tu, neque leges tuæ, neque dispositiones tuæ, neque figuræ tuæ, quibus te putas per phantasias resistere dispositioni Dei, aliquid sunt nisi error & mendacia. O maligne, perdidisti meam animam, [5] exterminasti vitam meam, omnem meam spem perdidisti, & animæ salutem in infernum demersisti. Erravi, O viri amici, erravi! & in magnam impietatem cecidi, obaudiens impiissimo Draconi: insipiens factus sum, Diabolo obsecutus: (b) in vanum mihi fuerunt omnes labores, & vanæ sapientiæ doctrinæ. Item dico tibi Diabole, Væ mihi misero qui tanta sustineo; nam & vapulo à conscientia mea pro eis quibus erravi credens tuis legibus. Ut quid multas erogavi substantias! O maligne refuga veritatis & bonitatis! quia & in literis cooperabaris mihi, ne cognoscerem tuam seductionem. Væ mihi! per omne tempus vitæ meæ vanus fui. Supervacuus factus est labor meus, eruditio, peregrinatio expensa. Si autem dedissem omnia illa pauperibus, haberem vel modicam salutem. O immundissime Diabole! obaudiens tibi ego in tantis laboribus, velut sepulchrum fui in mundo, forte & post mortem decantatio ero. Ego ipse mihi noxius fui gaudens in tuis erroribus. Sed oportet me adorare Deum si me suscipiat; oportet me ad Christum accedere, si non me repellat; oportet me deprecari sanctum Spiritum, quia irritavi illum. Oportet [6] Christianis prosternere, si me susciperent in viam veritatis. Oportet me ad sanctam Justinam flexis genibus deprecari ut pro me oret Dominum. Vade à me Diabole omnis justitiæ aliene, recede de anima mea omnis creaturæ Dei adversarie. Diabolus autem hæc audiens [7] insurrexit mihi, volens me occidere, & ruens super me necare me volens, & minus modice fuit ne me necaret. Cum autem non esset in me virtus, ipso Diabolo premente, rememoratus sum signi Christi, & paratus ut expugnarer, dixi: Christe Justinæ Domine miserere mei, & statim accepi virtutem de invocatione Christi, & movens manum meam consignabam me, & statim inimicus recessit à me, solutus sicut fumus. Postea cum surrexissem, vidi eum quia tenebat gladium, & impetum faciebat contra me. Ego autem consignans meum cor, superavi omnem virtutem ejus omni experimento. Vere tunc cognovi crucis virtutem quia destructio Diaboli est; sic enim & sancta Justina vicit eum, & omnem exercitum dæmonum ejus. Tunc minabatur & dicebat, quia non te salvabit, nec liberabit de manibus meis Christus: nam & omnes impios abominatur, nunc autem cum dolo te adjuvabit, ut & gratia mea te fraudet, & à se projiciat. Cum enim te repulerit, tunc te accipiens corrumpam, & meis tenebris te tradam. Fraudatus es mea gratia Cypriane, & cum cognovisses mea mysteria velut secreta, vadens ad Christianos triumphasti de me. Ego te accipiam, & faciam te sentire meam sententiam, Christus autem neminem de meis suscepit. Tunc ego contremui in verbis Diaboli, nimis enim conturbatus sum, quia pessime & astute cum dolo mihi respondit.

Propter quod, viri fratres, obsecro vos miseremini mei, si possum ad Christum accedere dicite mihi. [8] Et respondit mihi quidam de his qui me visitabant Christianis, & dixit mihi: Confide Cypriane quia Christus suscipiet te, Ignorans enim egisti hæc errore deductus. Et ego dixi illi, Amice, putasne sicut dixit Diabolus ita faciet mihi Christus: Ne forte repellat me, ut efficiar

(a) *Sic Bod.* primam fenestram, *Trin. Usser.* (b) Obaudiens diabolo, *Usser.*

[1] *Nec habebat quo fugeret.*] Narrationes plurimorum qui præstigiis dissolutis deprehensi fuerant & male mulctati, dabit Delrio disqu. mag. l. 2. quæst. 16.

[2] *Ne cadens creparet.*] Ita Actor. 1. Judas dicitur crepuisse medius. ἐλάκησε μέσον.

[3] *O miserabilis.*] Ὦ τάλας.

[4] *Tu combureris.*] Tractat. Cypr. ad Donatum dicitur Christianus, malos spiritus *igne torrere.*

[5] *Exterminasti.*] Ita de hypocritis dicitur quod facies suas exterminent. Græce dicebatur ἀφανίζειν.

[6] *Christianis prosternere.*] Me in pœnitentium classem immittite, cujus infimus gradus ὑπόπτωσις. Sic Tertull. de Pœnitentia, *Presbyteris advolvi, & caris Dei adniculari.*

[7] *Insurrexit mihi volens me occidere.*] Nazianzenus ita rem explicat, εἰς ἑαυτὸν ἐσοικίζεται τὸν τέως θεραπευτήν. Et paulo post, συμπνίγων ὥσπερ τινα Σαοὺλ δεύτερον. τί οὖν ὁ ἄφρων ἐραστὴς, καὶ σώφρων ἐπίληπτος, ζητεῖ δὲ κακοῦ τὴν λύσιν, εὑρίσκει. εὐμήχανον γὰρ ἅπαν πιεζόμενον. τίς ἡ λύσις, ἐπὶ τὸν τῆς παρθένου καταφεύγει θεόν.

[8] *Et respondit mihi quidam.*] Photius addit ἐλύθη τούτων τῆς δειλίας, ἐντυχὼν ἀνδρὶ θεοσεβεῖ, ὄνομα Τιμοθέῳ,

1 *Mul-*

efficiar conculcatio dæmonum & derisio hominibus? Christianus autem dixit mihi, Tentasti & cognovisti Diabolum quia mendax est, & ego dixi, etiam cognosco quia mendax est. Et ipse dixit mihi, & quomodo illius verbis credis? Dico tibi frater quia non est apud Christum dolus nec mendacium. Ipse enim per seipsum juravit, dicens: Vivo ego, dicit Dominus Adonai, quia nolo peccatoris mortem, sed ut convertatur & vivat. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Ideo per seipsum juravit; quia non mentitur Dominus jurejurando confirmans veritatem, ad conversionem eorum qui impie egerunt, & ad fidem eorum qui pœnitentiam agunt. Cognovisti in te Christi pietatem, quod apud ipsum misericordiæ multæ sunt & miserationes, quia veritatem diligit Dominus, & non est dolus in eo, propter quod & propitiationem eum omnes divinæ Scripturæ nominant. Et ut te certum faciam de Dei bonitate, Deus cum sit, propter nos induit hominem, & impassibilis cum sit, pro nobis varias passiones sustinuit, sputatum est ei in faciem, colaphizatus est, & alapis cæsus est, subsannatus est, coronam spineam capiti ejus imposuerunt, acetum & fel obtulerunt ei, crucifixus est, lancea percussus est, hæc & alia multa sustinuit, ut nos habeamus salutem. Nam eramus demersi in peccatis, non enim pro justis mortuus est, sed pro impiis & iniquis. Si ergo pro impiis tanta sollicitudo fuit Christo ut salvarentur, confide Cypriane quia & te suscipiet pœnitentem. Si autem pro eis qui eum crucifixerunt, dixit: Pater dimitte illis, quia nesciunt quod faciunt, multo magis te suscipiet, quia per ignorantiam multa iniqua fecisti.

Tunc ego Cyprianus accipiens fiduciam cœpi flere & confiteri coram eis qui aderant iniquitates meas, dicens: Viri Domini Christiani, multum inique egi, multas iniquitates feci; nec enim numerus est narrandi. [1] Multas mulieres divisi prægnantes, hæc ita diabolo petente à me, & alias [2] matronas transfiguravi in jumenta, & peregrinari feci longe de suis civitatibus, & alias parientes de fornicatione occidebam, hoc volente immundissimo Diabolo (*a*). Parvulos infantes septem dierum sub terra ponens, [3] multos occidi, alios necavi, alios laqueo suspendi. Sic enim erant Dæmones petentes animas parvulorum quasi ad meum auxilium, & propitiationem ad Diabolum. Infantes multos immolabam frequenter Dæmoni qui vocatur Pluto, & quæ vocatur Hecate. [4] Hominum quoque peregrinorum amputabam capita; nam & virginum & mulierum sanguinem libavi. Dianam, Venerem, & Minervam, & Saturnum, & Mercurium, & Jovem, & omnes Dæmones placavi, ut in sanguinibus viderem ipsum diabolum. Ipsi enim sanguinem obtuli omnis carnis & omnis animæ, [5] miscens totum in Phiala aurea, quod ille accipiens sparsit primum in sua corona, quæ erat in capite ejus, deinde quæ circa eum erant Dæmonum. Post hæc sparsit in me dicens: Accipe potestatem omnis animæ rationabilium & mutorum animalium. Væ mihi quia multos occidi inique volens amicis prodesse, multos divites feci esse pauperes. Multa ostia & clausuras aperui. [6] Multos thesauros tuli, & male expendi, & multos fures juvabam. Benefacta mea erant phantasiæ, malefacta autem vera erant. Et ex hoc trepido, quia multas iniquitates egi, & nihil malorum me latuit. Si quando dedi cuicunque aurum de maleficiis ad duos dies parebat, tertia autem die nihil tenebat. Multis negotiatoribus nocui, [7] dans ventum (*b*) & accipiens eorum necessaria. Non possum dicere mœchias, aut fornicationes, vel masculorum concubitus, vel blasphemias, aut ceteras varias iniquitates; in malis enim omnibus involutus sum. Quomodo indulgebit mihi Christus, ô viri quomodo misereatur mihi, qui mihi ipsi & multis aliis non sum misertus! Si autem hoc esset de una anima aut de duabus, haberem vel modicam spem pœnitentiæ. Iterum ego confiteor impietates meas, quantumcunque confiteor non explebo, innumerabiles sunt enim. Ego feci generis exterminium, amicis dolum, peregrinorum interfectionem, multorum hominum occisiones, infantum sacrificia, virginum corruptiones, puerorum necem, justorum persecutionem. In multis regionibus Christianis maledicebam. [8] Quantas persecutiones eis suscitavi, dicens adversus eos falsa crimina: per maleficia enim non potui mihi subjicere ullum de viris Christianis, sicut nec sanctam Justinam, omnia mala adversus eos mentiebar. Et hoc faciens nihil proficiebam, sed plus lucebat in eis Justina, & ego eram obstinatus. Virginibus detrahebam, maritatas accusabam de mœchia; divina sacramenta maledicebam, Scripturas spernebam, sanctos Sacerdotes persubsannabam, Ecclesiam & Christum blasphemabam, sanctorum Evangeliorum illuminationem negare cogebam. De his & de omnibus quæ feci malis quod tempus sufficiat ad confessionem? Nescio si vivam alios viginti annos, & vix in eis de una iniquitate fiet pœnitentia. Quantum ergo erit mihi tempus ad millia millium iniquitates? De cetero, viri amici, dicite mihi quid me oporteat agere. Cognovi virtutem Christi, sed non habeo unde possim placare eum. Cognovi Sacerdotii ejus sanctitatem, sed non est fiducia veniendi ad ejus obsecrationem. Cognovi Scripturarum divinitatem, sed non audeo tangere eas conscientia mea compunctus. Cognovi sacramentum immortale piorum, sed non est in me opus bonum per quod fiducialiter accedens accipiam remissionem multarum iniquitatum mearum. Cognovi Ecclesiæ constantiam, & erubesco ad januas ejus venire. Cognovi virginis virtutem, & confundor intendere in gloriosam faciem ejus. Cognovi immaculatam gratiam, & non audeo venire ad salvationem. Cognovi verum Deum, & nescio quomodo deprecer illum. Venerabilis volo esse, & iniquitates meæ superant meum consilium. Amo servos audire Christi, & ignoro si velint me suscipere; si autem nolint

(*a*) *Addit Uss.* & petente à me. (*b*) *Sic Uss.* Proventum *Trin.* (*c*) *Forte* abnuo.

[1] *Multas mulieres divisi prægnantes.*] Talia refert Clemens in recognit. de Simone Mago, & Nazianzenus de Juliano Orat. 3.

[2] *Matronas transfiguravi.*] Qualia narrantur in Apulejo, perpetrata à maga quam vocat primi nominis.

[3] *Multos occidi.*] Defodiendo vivos; sequitur porro, *multos necavi, alios laqueo suspendi.*

[4] *Hominum quoque peregrinorum.*] Id Dianæ Tauricæ ex more factum; ita apud Livium l. 22. legimus quod Romæ, *Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro boario sub terra vivi dimissi sunt.*

[5] *Miscens totum.*] Livius lib. 10. de Samnitibus ait, *nefando sacro mista hominum pecudumque cæde respersos.*

[6] *Multos thesauros tuli.*] In thesauris detegendis multum se jactitabat Magia.

[7] *Dans ventum.*] Qui apud Lappos passim dicitur venalis. Huc forte respicit fabula Homerica de ventis utribus inclusis, & quæ ex Timæo historico Laertius adducit, de Empedoclis artificio, quo etesias cohibuit.

[8] *Quantas persecutiones suscitavi.*] Notum est ex historia Ecclesiastica à Magis fere omnes persecutiones excitatas. Valerianum in Christianum nomen Macrianus Magis addictus armabat: ita Theotecnus Galerium, Galerius Diocletianum.

nolint ignoſcere meas iniquitates, vel tanquam iniquum me ſuſcipiant. Scio quia æterno interitu dignus ſum, non abjicio pœnas. Sola ipſius juſſione cruciari volo, ſub conditione ejus fieri volo. Et ſi interfici vel mori me jubeat, ſicut dignus ſum, non peto ut parcat, quia conſcius ſum mihi feciſſe multa mala. Non peto ut parcat, ſuperat enim modum pœnæ delictorum cumulus, ſed non ſuperat ejus benignitatem. Scribo adverſum me, me eſſe morte dignum, ſolummodo diſcam quomodo adoratur Chriſtus. Dicite mihi, ô amici, ſi poſſum vel ſicut alienus accedere ad Chriſtum, ut vel à longe intendens videam ejus benignitatem. Animam meam macero dubitatione & timore dicens, quia non remittit mihi multitudinem peccatorum. Ita enim credo, quia pejor me aut ſimilis mihi non ſit impius. Superavi enim [1] Jannem & Mambrem, illi enim confeſſi ſunt in vita ſua digitum Dei; ego autem penitus dicebam non eſſe Deum niſi Diabolum. Si ergo non eſt illis indultum qui vel modicum Dominum cognoverunt, quomodo mihi indulgeat qui ex toto corde ignoravi ejus Deitatem? Jam pronunciare non poſſum multitudinem malorum meorum. Quis vobis narrabit iniquitatum pelagus? quis ex vobis me adſtare faciat in malorum meorum fonte? omni namque malitia perfuſus ſum, in me abyſſi ejus menſuratæ ſunt, in me multi naufragaverunt. Non enim ſum ſolus in perditione malitiæ meæ, nec ſolum animam meam in infernorum foveas immiſi; ſed & alios multos [2] habeo flere, & pro quibus ingemiſcere: pro his utique quibus maleficiis nocui, & pro eis quos inique interfeci, & pro eis quos per doctrinam meam ſimiles mihi feci: etenim eram ſine invidia doctor malorum, [3] ſine invidia iniquorum eruditor, & ſummus præco iniquitatum. Multos diſcipulos iniquitatum feci, multos interfeci in maleficiis mortalibus, & amicis injeci gladium, & genti perditionem. Multos juvenes docui male ſe neſcire, multos peregrinos docui peregrinari in malis. Nunquam bene feci, ſed multos bene agentes prohibui. Suſcitavi ſeniores ad iniquitatem, & morientes ſuaſi male mori. Aruſpicatus ſum ſicut ſacerdos eorum quos dicunt deos. Docui multos multa mala agere, tanquam filius Diaboli pronunciavi mala, tanquam pater Dæmonum multos [4] cibavi, & potum dedi ad interitum animæ & corporis. Multos per magica prodigia perduxi ad imitandum me, & accendi multos, multa nova & mirifica faciens. Occidi multos volentes mihi contraire; qui autem mihi ſubditi facti ſunt, deduxi in tenebras perditionis. Rogantes me multos homines feci currere in aëre, alios ſuper mare bajulabant dæmones, & ſicut ventus navigabant. Similiter & alios peregrinari feci per aërem ambulantes; ventos prohibui, & ventos vendidi. Naves bene navigantes naufragari feci, & alias ſuper terram navigare feci. Aquas pro tempore currere feci in regionibus deſertis, & in domibus feci apparere quaſi ſtagna aquarum. Mulieres feci expelli à viris ſuis, in domibus mœchorum potiones dedi mulieribus ad abortum; faciebam rixas & homicidia ubi erat pax; pœnas præſtabam contrarias, filiorum interfectiones à patribus eorum, patrum homicidia à filiis. Servos armavi in occiſionem adverſus dominos. Omnia faciebam ut placerem diabolo & dæmonibus ejus, & cooperabantur mihi, & laudabant me.

De cetero rogo vos, amici, dicite mihi ſi iniquitatibus quas pronunciavi aliquod eſt remedium ad remiſſionem earum, aut meis manibus mortificem meipſum: melius eſt enim non vivere, quam vivere male errantem & errorem facientem. Sed quia credidi quia eſt verus Deus, volebam proſternere me ei, & ſic mori, ſtatuta mihi morte æterna. Hoc habens deſiderium adhuc ſuſtineo & vivere volo: non enim credo remiſſionem habere me ſuper iniquis meis actibus. Non audeo dicere cetera, non ſuſtineo narrare de his quæ prædixi terribiliora & deteriora de animæ meæ operibus ac dæmoniis, ut non ſurgentes fugiatis; forſitan enim & domus in qua ſumus, cadet audiens talem narrationem. Sed ſolum vos ſentire facio, quia meam animam habebam in tartaro, extra corpus calumniantem & rebellantem. Sicut ſpiritus malorum conſiliator dæmonibus aëris conſilia dabam, & hoc faciebam in utriſque partibus, hoc eſt, dæmoniis aëris, ſed & dæmoniis terræ & inferioribus dæmoniis: eram autem pene coæqualis Diabolo. Non ſuffero, non capio per ſingula narrare vobis quæ adverſus me ſunt: non enim expedit. Nunc ergo vos rogo, amici, conſilium mihi date, & dicite quomodo ſuſcipiet me Chriſtus pœnitentem. Si dixeritis mihi quæ ſunt de Judæis, nec illis coæqualis ſum; ego autem & ipſos dæmonas ſuperavi in impietatibus. Vos autem qui ea quæ Chriſti ſunt elegiſtis, epulamini in Chriſti gratia: mihi autem repoſita eſt pœna inexcuſabilis, qui tales egi in Deum & homines impietates, & immiſericordias & blaſphemias in ſervos Dei & in ipſum Chriſtum. Scio quia dixi [5] meipſum Chriſto majorem; ſed & quæ dicebantur de eo non credebam. Ego autem per magica phantaſmata faciebam & oſtendebam hominibus de mortuis vivos, & infirmos tanquam ſanos, & claudos tanquam currentes, & propter hæc multos impediebam credere Chriſto. Et dicebam hominibus quia omnipotens eſt Diabolus, & ipſe crucifixit Chriſtum quaſi contrarium: & quomodo dicitis mihi ſuſcipiet te Chriſtus, cum in tantis blaſphemaverim eum? quomodo poſſum pœnitere? pro quibus primum ingemiſcam de his quos prohibui ſalvari & perſuaſi perire: an quia glorificavi Dæmones? vel pro homicidiis quæ feci? vel pro his quos conſtitui miſeros? vel pro his quos corrupi? vel pro his quibus inſidiatus ſum injuſte? Inique egi, mœchatus ſum, fornicatus ſum, perdidi multos, rapui, furatus ſum, multos feci periclitari, multos depoſui in infernum, & ad ipſas tenebras exteriores deduxi, & non eſt malum in ſeculo quod non egerim. Sed nunc poſſum ſentire ſanctam virtutem Chriſti, & poſtulo ad eum introitum, ut non memoriam faciat malorum meorum; non ad remiſſionem poſtulo, ſed ad cognoſcendas meas iniquitates peſſimas, & lacrimis non ceſſantibus ſuper his ſilui. Flebam enim ego & adſtantes mihi vehementer, videntes quia meipſum juſte culpabam, & quia rationabiliter ſapui, indignum me judicans ad acceſſionem Chriſti, ut ante eum ſtarem, ſcindens veſtem meam, cinerem in capite meo fricabam, in pavimento jacens, & ingemiſcebam amariſſime lugens, & flens magnis lacrimis, ſolum hoc clamans, Væ mihi! væ mihi! quia perii miſerabilis ego.

Tunc quidam alius de ſanctis [6] nomine Euſebius reſpondit mihi, dicens: Cypriane, noli deſperare; horum enim omnium redemtio eſt gratia Chriſti, quia ignorans egiſti, putans quod Dei operibus teipſum dederas,

[1] *Jannem & Mambrem.*] Quorum nomina non ſolum ſacræ literæ ſed gentium ſcripta nobis exhibent. Qui auditiones admirandas deamat conſulat Palladii lauſiacam hiſtoriam, ubi de horum ſepulcris agitur.

[2] *Habeo flere.*] ἔχω κλαίειν καὶ στενάζειν.

[3] *Sine invidia.*] ἀφθόνως.

[4] *Cibavi.*] Sacrificiis & libationibus, ſed & ſibi addictorum ſanguinem ſugere ſolet paredrus Dæmon.

[5] *Meipſum Chriſto majorem.*] Quod jactitabat Simon Magus, Apollonius Tyanæus &c.

[6] *Nomine Euſebius.*] Addit Photius ἱερωσύνης ὁ Εὐσέβιος ἀξιώματι προείχετο.

An-

deras, ministrans Diabolo. Ignorantia tibi locum pœnitentiæ dabit. Ut quid ita sine mensura te fatigas & luges supra modum? Ut quid consentis cogitationibus, dicens non tibi indulgeri? Nam hoc tibi est ad perditionem animæ. Dixisti quidem, habeo pelagus iniquitatum, & innumerabiles fontes impietatum, & undas multorum malorum. Sed pelagus, & fontes, & undæ sub potestate Dei sunt; jubet enim Dominus, & omnia dissolvuntur. Numquid possunt tua mala vincere Dei benignitatem? Me audi quia te diligo, scio multos etsi non tales, tamen multum peccatores in actibus, & quia animo promto, accesserunt ad Christum. Et per te itaque cognosce quod Magi erant & incenderunt codices suos & suscepti sunt. Et tu similiter occidisti alienos filios dæmoniis, alii autem suos filios occiderunt. Sacrificaverunt enim filios suos & filias dæmoniis. Alii autem libaverunt militiæ cœli. Multi autem abnegaverunt Christum; alii vero blasphemaverunt, & persecuti sunt sanctos ejus; & omnes hos pœnitentes suscepit. Et tu quousque affligis cor tuum, & crucias te infidelitate? Intende & cognosce quia infidelitatem hanc & dubitationem diabolus immisit tibi: pessimus enim est & mala infert sicut tu nosti. Non memoraris quia [1] antequam gallus cantaret in nocte quæ transiit, cum dolo tibi respondit diabolus dicens, quia Christus odit meos, & cum dolo te adjuvabit, ut separet te à me & projiciat te, & faciam in te quod volo. Hæc tibi dixit Diabolus. Cognosce ergo quia Christo præsente, nihil potest tibi facere. Consigna ergo cor tuum, ut auferatur à te infidelitatis cogitatio. Invoca Christum ut habeas ad eum fiduciam, & cognoscas viscerum ejus misericordiam & benignitatem. Jam non habes necesse munera habere quia (a) non petit, non quærit tempus prolixum ad miserandum Christus; jubet, & omnia vincula iniquitatum solvuntur, quæ per ignorantiam egisti. Non per [2] mediatorum phantasias auxilium tibi promittit: dicit enim divina Scriptura, Juxta te est in ore tuo & corde tuo quod dicitur verbum fidei. Et dicit [3] vacue in eum est & invocationes. Et iterum dicit, Prope est Dominus his qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu salvabit. Et iterum, Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Suscepit te Dominus, quia confessus es, & pronunciasti iniquitates tuas quas fecisti. Bene fecisti quia vomuisti venenum Draconis immundi: propter quod silere omnes præsentes amicos (b) petivi, usque quo per confessionem evomeres omne venenum Draconis & astutiam Diaboli. Jam ergo festina ad fidem Christi. Rogo te, audi me, & animæ quietior esto; redi jam in bonum sensum, amice Cypriane, cohibe jam multitudinem lacrymarum, intellige quia homo es, sentis quomodo errasti, quia multa ignorantia cognovisti inimici dolositates. Non est opus te docere quæ adinveniunt dæmones. Tu teipsum mone; noli sic multum disrumpere te in luctum; dic in tuo sensu, in conscientia pura, dic illusio factus sum dæmoniorum, & parabola hominum; dic in corde tuo ignorans egi; Christe, miserere mei: maligno cooperante mecum spiritu, in multis obligatus sum malis. Etenim quemadmodum sylva ab igne incensa, multos homines & domos & civitates comburit, & nemo culpat sylvam de interitu sed ignem; ita & tu noli omnem culpam tibi soli ascribere, sed Diabolo. Non tuam solius conscientiam facias noxiam malarum iniquitatum, quia maligni error in artem magicam te immisit. Annon vidimus multos ad insaniam conversos, qui & ipsi se interfecerunt, sicut traditor Judas seipsum illaqueavit. Et tu Cypriane projiciens infidelitatem tuam, accede ad pietatem Christi, si in errore permansisses, bene dubitares: si autem nunc cognovisti Christum, & adversatus es inimicum, manifesta quia & credis quæ audisti de Christo. Nunc autem lacrimæ quidem tuæ tibi permaneant, propter Christi pietatem, intellectum autem sanum habe in fidem Dei, ut efficiaris mundus secundum ejus voluntatem, & sic poteris plures animas offerre Christo.

Ego autem Cyprianus respondi ei dicens: De lacrimis non cessabo, corripit me conscientia mea, deprecor autem Christum & famulam ejus Justinam incessanter, ut indulgeat mihi quæ in eam deliqui, & ut deprecetur Dominum pro me, rogo te pater Eusebi, narra mihi desideranti de Christi Scripturis, si aliquem de impiis convertentem se Dominus suscepit. Eusebius autem dixit mihi: Paulus Apostolus etsi magus non erat, sed blasphemus & persecutor Christi fuit; ipse sanctum Stephanum cum aliis multis lapidavit: & Petrus qui claves cœlestium mysteriorum tenet, & ipse ter negavit Christum: sed pœnituerunt & suscepti sunt. Et Paulus quidem vas electionis appellatus est: Petrus vero cœlestis regni claves sortitus est. Et quid dicit Paulus? misertus est mihi Christus, quia ignorans feci in incredulitate. In Actibus Apostolorum scriptum est. Quia multi ex his qui curiosa sectati sunt, contulerunt libros suos, & combusserunt eos, & isti suscepti sunt ad illuminationem Spiritus sancti, ab omnibus iniquitatibus suis mundati. Vide & Nabucadonosor Regem Babyloniæ quomodo post divinam ultionem, quam in tribus vidit pueris, cum misisset eos in fornacem ignis, non tetigit eos ignis. Cogebantur enim ab eo abnegare Deum; sed castigavit eum omnium Dominus cum pietate, statutis temporibus septem, & postquam Dominum cognovit, reddidit illi regnum. Et Manasses Rex Israël cum multas impietates gessisset. Similiter & multi Reges & populi multa mala facientes, & Dominum irritantes in idolis, & Prophetas occiderunt, & in templo Dei Idola statuerunt, & adoraverunt eos; & dæmones coluerunt, & multum sanguinem innocentem effuderunt, & populum cum minis & terroribus impie agere jubebant: Prophetas quoque ferris & gladiis & lapidibus occiderunt. Et hos pœnitentia ductos benignus Dominus suscepit, & principatum quem perdiderant, iterum reddidit illis. Sed & omnes Israëlitas frequenter inique agentes, & iterum pœnitentes suscepit, & usque ad adventum ejus pelagus iniquitatum populis indulgens, suscepit eos. Sed usque in hodiernum diem apud Ecclesiam purgatrix pœnitentia plurimos liberat; unde & eos qui valde infirmantur in iniquitatibus, sicut bonus medicus Deo sanos restituit. Virtus autem Ecclesiæ & pœnitentia est Evangelium Christi; omne exemplum passionum ejus continens, quemadmodum & in deserto Manna omnem saporem præstabat, & unicuique desiderium complebat diversarum escarum. Dixit enim Dominus ad Petrum: Non solum septies dimittes pœnitenti, sed septuagies septies. Non ergo desperes, Cypriane, mundari te posse

(a) *Sic Bod.* munera quia, *Trin.* (b) Feci, *Usser.*

[1] *Antequam gallus cantaret.*] Ad galli cantum aufugiunt Dæmones.

[2] *Mediatorum Phantasias.*] Dæmones mediæ naturæ quos Platonici à Magis edocti, ad connexionem & harmoniam mundi visibilis cum invisibilis necessarios censebant.

[3] *Vacue in eum.*] Legendum puto ex Ps. 54. 25. Jacta in eum, & enutriet.

posse magno pelago misericordiæ & miserationum Dei, in quo [1] cito per gratiam Christi habes lavari. Salutarem enim aquam ipse effudit super nos affluenter super peccatores & iniquos, propter nos mortem suscipiens sicut Isaias prophetavit de Christo dicens: Propter peccata populi mei ductus est ad mortem; & iterum dicit, & ipse traditus est propter peccata nostra: & ipse Dominus dicit, Non enim veni justos vocare, sed peccatores ad pœnitentiam ut justificentur; & iterum dicit, quia non habent opus sani medico, sed male habentes. Propterea relinquens nonaginta novem oves, venit ad errantem, & quia gaudium erit in conspectu Angelorum Dei super uno peccatore pœnitentiam agente. Cypriane, tene anchoram fidei juramentum Domini. Quia vivo ego, dicit Adonai Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut magis convertatur & vivat.

Et nunc surge frater, & solve jejunium, hodie triduum [2] habes nihil accipiens, & simul ibimus ad Ecclesiam Christi ad patres, & audi ab eis doctrinæ divinæ verbum, etenim sine invidia docent, & sollicite deducunt in veritatem; & post hoc ad Episcopum accedimus. Cypriane desperate, in te redibit Dominus, & mundabis tua peccata, & quemadmodum trahebas ab Ecclesia Christi, & transmittebas ad Diabolum, ita & multas animas offeres Christo, illuminans eos notitia Christi fidei. Scio quia beatus & verus servus Christi efficieris. Sed rogo & ut me semper in mente habeas ad Dominum. Tunc ego Cyprianus osculatus sum caput ejus & pectus, & Patrem eum vocabam. Erat autem & condiscipulus meus in literis, ipse enim Eusebius ab infantia erat fidelis, & cum essem in errore meo multum me monebat ut ad meliora transirem. Alia autem die, cum adhuc [3] nox esset, ivimus in sanctam Ecclesiam Dei, & vidi cœlestem chorum super terram hymnum referentem Deo cum multa glorificatione. Audivi autem ibi laudem per singulos versus omnium vocem consonantem, ut putarem omnium esse unam vocem, tanquam vocem Angelorum. Prophetæ defuncti loquebantur per vivos, Apostoli tanquam vivi prædicabant. Non erat opus hominum interpretatione, Spiritus sanctus interpretabatur quæ dicebantur. Simpliciores enim sunt sermones puris sensibus constructi. Multi autem admirabantur populi, & cives super meam conversionem, & humilitatem, & hæc videntes glorificabant Dominum dicentes, Vere magnus Dominus Christianorum qui convertit Cyprianum! & dixi ego, pater Eusebi, ut quid non comburimus codices Diaboli, & depono onus iniquitatum? Et mane facientes flammam ante atrium Ecclesiæ, jubente Episcopo combussimus eos. Et Episcopus narravit nobis omnia quæ ad utilitatem essent, & quæ prodessent nobis, sicut narravit mihi & monuit me, qui inter homines factus est Angelus mihi Eusebius.

Cum ergo audisset Dei famula Justina meam conversionem, lucernam accendit, & Deo [4] capillos suos totondit, parentes vero thalamum ejus consecraverunt, in ministerio sanctæ Ecclesiæ; ipsa vero [5] ornamentum vendens omne, cum dote sua, omnia pauperibus erogavit, gratias agens Deo pro mea salute. Et ego simili modo sicut & illa omnem substantiam meam vendens sanctæ Ecclesiæ obtuli, & non multo tempore post merui Domini consignationem accipere, faciente presbytero & patre meo Eusebio, quia valde honorem deferebat sanctæ virgini Justinæ cum omni Ecclesia.

Ex eo cœpi ego Cyprianus multos monere ad conversionem, & credebat multitudo, & addebantur in gregem Christi: exponebam enim illis omnem viam erroris, quia suadibilis est, sed est fons amaritudinis, quem ego pœne totum bibi.

Nunc autem conversus sum ad clarum lumen, & sic per omnes dies convivebam cum patre meo Eusebio, cui est multa gratia & merces apud Dominum, quia liberavit me de morte æterna, & deduxit me ad Christum Jesum: cum quo Deo Patri gloria & potestas, una cum sancto Spiritu in secula seculorum, Amen.

[1] *Cito.*] Εν ἑτίμῳ ἔχεις.
[2] *Triduum habes.*] Vid. Act. 9. 9. Sic & Phot.
[3] *Nox esset.*] Antelucanis horis de quibus Plin.
[4] *Capillos totondit.*] Similia addit Photius de Aglaida.
[5] *Ornamentum vendens.*] κόσμον γυναικεῖον.

MONI-

MONITIO AD LECTOREM.

HIC succedere deberent duo libelli, alter idiomate latino, alter græco conscriptus; prior dicitur Secreta Cypriani, *alter* ευχαὶ Κυπριανȣ̃. *Quos quidem ex membranis describendos curavi, eo animo ut quandoquidem opuscula Martyris nostri nomine insignita, utcunque spuria, edenda suscepissem; nihil per negligentiam aut fraudem prætermisisse viderer. Sed cum tractatus istos superstitione fœdissima, & ineptis Dæmonologiæ mysteriis scatere deprehendi, imo barbariem valde recentem redolere, excusatum me fore spero quod luce publica prohibuerim. Porro constitueram, Acta ejusdem Cypriani quemadmodum à Symeone Metaphraste exhibentur subjicere, ejusdemque & Justinæ vitas & Martyria ex codice græco MS. evulgare: sed cum narrationes istæ in longum excrescerent, nec dignæ sint visæ quibus bonæ chartæ impenderentur, placuit breviusculam Adonis fabellam, quæ illustrissimo Baronio inprimis authentica videtur, Lectori proponere.*

EX ADONE.

NAtale sanctorum martyrum Cypriani Episcopi & Justinæ. Qui passi sunt sub Diocletiano Imperatore, Judice Eutolmio.

Justinæ pater erat Dusius apud civitatem Antiochiam. Qui viam religionis à Diacono nomine Proclio audientes, baptizati sunt à sancto Episcopo Optato. Virgo autem Justina Domino serviens, frequentabat Ecclesiam. Hanc Agladius scholasticus videns, exarsit ob amorem ejus. Et cum nullo modo posset pertingere ad illam, rogavit Cyprianum magum, pretium pollicens, ut arte sua dæmones invocaret, quo eam in amorem ejus excitare posset. Cyprianus autem magus vocatis dæmonibus, cœpit agere ut virginem Christi ei adducerent. Qui semel bis aut tertio venientes ad beatam Justinam, nihil apud illam suis deceptionibus valuerunt; sed signo crucis repulsi, victi recesserunt. Cyprianus vero cum illorum virtutem adversus virginem haudquaquam valuisse videret, dicit ad diabolum: Dic mihi, quemadmodum victi estis à virgine Justina. Cui diabolus: Dicere non possumus, nisi prius jures mihi. Cumque Cyprianus illi jurasset, ait diabolus: Vidi signum Crucifixi, & extimui. Cyprianus dixit: Ergo Crucifixus major est te? Dicit ei diabolus: Etiam. Major enim est omnibus. Quod audiens Cyprianus, contemnens virtutem diaboli, & currens venit ad Episcopum, ceciditque ad pedes ejus, rogans ut doceret eum, & baptismo Christi consignaret, Beatus autem Episcopus gratias agens Deo, catechizavit eum. Et revertens Cyprianus in domum suam, omnia idola confregit. Tunc rediens ad Ecclesiam, diligenter salutis verbum auscultare cœpit. Hora deinde residens, qua catechumeni foras mittebantur, in ecclesia monitus est à diacono ut cum reliquis catechumenis egrederetur. Conversus vero ad diaconum, dicit ei: Servus factus sum Christi, & foras me mittis? Dicit ei diaconus: Factus es perfectus servus Dei? Cyprianus dixit: Vivit mihi Christus qui dæmones confudit, & mei misertus est, quia non exeo hinc, nisi perfectus fuero Christi servus. Diaconus vero Antimo Episcopo hæc renunciavit, qui secundum ordinem instructum baptizavit eum, & non multo post etiam diaconum ordinavit. Qui doctrina & moribus plusquam dici possit excrescens, miraculorum gratia præclarissime floruit. Verum non multo interjecto tempore, factus est Episcopus, sanctamque Justinam virginum matrem constituit. Quorum virtutem non ferens diabolus, per satellites suos apud Eutolmium Comitem Orientis egit ut comprehenderentur Cyprianus Episcopus, & virgo Christi Justina. Cujus ante conspectum vinculis ligati, cum fuissent adducti, Comes dixit ad beatum Cyprianum: Tu es Cyprianus doctor Christianorum, qui per maleficia multos errare fecisti? B. Cyprianus dixit: Aliquando in perditione dæmonum positus, multos luxuriosos feci; sed salvavit me Deus per virginem Justinam, dum eam per dæmonia tentare vellem, quæ illa fide Christi armata per omnia contemsit. Comes iniquus jussit sanctum Episcopum post hæc suspendi, & exungulari: beatam vero Justinam post alapas, crudis nervis immaniter cædi, deinde sanctum Episcopum in carcere recludi, & sanctam virginem in domo cujusdam matronæ custodiri. Qui post aliquot dies in sui præsentiam reductos, in sartagine ferrea jussit torreri, picem, adipem, & ceram desuper ministris infundentibus. Et cum ibi laudem omnipotenti Deo dicerent, Athanasius sacerdos idolorum postulavit Comitem, dicens: Jubeat claritas tua, & in nomine deorum vincam virtutem Christianorum. Et cum appropinquasset ad sartaginem, erupit flamma, & consumsit illum. Comes acceptis tot miraculis, quæ Christus in servis suis operabatur, scripsit Imperatori, quid super eis juberet. Qui rescripsit ut redigerentur Nicomediam, & ibi gladio ferirentur. Perducti igitur ad locum sunt decollationis, & vidit eos quidam Christianus Theognitus, & accurrens osculatus est Cyprianum. Quod cernens Servius cognatus Regis, iratus egit, ut cum sanctis Cypriano & Justina Theognitus decollaretur. Et jacuerunt corpora sanctorum projecta feris sex diebus insepulta. Quidam autem nautæ Christiani nocte rapuerunt ea, & navigantes deportaverunt ad urbem Romam. Et matrona venerabilis Rufina reverenter excipiens illa sepelivit in prædio suo. Passi sunt autem 6. Kal. Oct.

MONITIO AD LECTOREM,

JOHANNES WALLIS S.T.P.

(Geometriæ Professor Oxonii.)

S.

Um Reverendus admodum Johannes Fell *Episcopus Oxoniensis nuper à me petierit ut Tractatum hic sequentem (qui* Cypriani *perhibetur esse, estque cum reliquis* Cypriani *jam edendus,) perlegerem, & saltem numeros (quos depravatos esse suspicatus est) examinarem: Quid hac in re fecerim, paucis exponendum. Repertus olim est Tractatus hic in Bibliotheca* Cottoniana *Manuscriptus, sed mendosus. Hunc Reverendissimus* Jacobus Usserius *nuper Archiepiscopus Armachanus exscribi curaverat; suoque Apographo suas de emendatione conjecturas calamo inseruit: Indeque quem jam tractamus apographum nacti sumus. Hunc demum quem habemus apographum Reverendus vir* Thomas Gale *sacræ Theologiæ Professor, cum Cottoniano illo Codice contulit, & sicubi deviatum erat restituit; suis item adjectis stricturis aliquot, quibus vel emendationes insinuabat, vel phrases aliquot inibi quæ cum* Cypriani *dictis alibi consentiunt, unde de Auctore conjectura fieret. His ita ad me delatis, rem in eum fere quem vides ordinem conjeci. Putaram aliquando, Illas, sive* Usserii, *sive* Galei, *sive Meas etiam de emendatione conjecturas, Textui inserere; sed Uncis inclusas: ipsiusque Textus voculas, quæ videbantur mutandæ, alio charactere scribere: Quo & Manuscriptum fideliter exhiberem, & Emendatio, Lectoris oculo foret obvia. Verum mutato consilio (Reverendo Episcopo sic monente, qui totius operis editionem curat) quo pars hæc cæteris sit conformis, Textum emendatum (sive ex eorum sive ex nostris conjecturis id fieret) integrum apposui; conjectis ad calcem paginæ, quæ vel in Manuscripto menda fuerant, vel censebantur, vel aliæ erant de emendatione conjecturæ quam quæ in textu comparent. Numeris utitur hic Codex solis Romanis (non item Indicis, Barbaricis vulgo dictis) habetque inter illos, literam* Ī *superne notatam pro* Mille, & IIII, VIIII, XXXX, LXXXX, *pro* Quatuor, Novem, Quadraginta, Nonaginta; *(pro quibus nunc fere scribi solent* M, IV, IX, XL, XC:) *sicubi aliter factum est, id Exscriptoris esse sentio, non Autographi. Occurrunt quidem aliquoties in Apographo nostro, numeri Indici,* 2, 3, 4, &c: *sed, inquisitione scrupulosius facta, id Exscriptoris esse intelligo; & in Autographo non inveniri; ut qui ea ætate qua scriptus censetur* Cottonianus *Codex, (sub finem Noni à Christo seculi,) nondum apud Europæos nostros in usu fuerant; (sed seculo saltem undecimo, aut serius:) sed nec Parentheseos Notæ ibidem comparent; nescio an Interstinctionum puncta: quæ itaque ex judicio nostro supplevi. Numeros qui passim erant mendosi & depravati, ex calculo restitui; & consultis S. Scripturæ locis, quo respiciebant. Alia menda Graphica quam plurima, sive ut syntaxeos ratio postulabat, sive alias, ex conjectura supplevi; indicata tamen Codicis MS. lectione, ut siquis inde rectius conjecerit, id ipsi liberum foret. Atque hæc sunt quæ jam ante aliquot menses monenda duxi.*

Postquam hæc ita absolveramus; ipsique Typothetæ suos composuerant typos, mox prelo subjiciendos: spes facta est, ex Rhemensi codice Apographum huc delatum iri. Monuit itaque Reverendus Episcopus, prelum sufflaminandum; atque exspectandum donec apportaretur ille Apographus: Quod post aliquot septimanas factum est; favore Reverendi Doctissimique Viri P. Mabillon, *ordinis Benedictini: Cum hoc Titulo,* Cæcilii Cypriani de Pascha computus inchoat: *Et hoc præmisso Lemmate,* Ex MS. C. Bibliothecæ S. Remigii, Rem. olim LXXI notato, nunc vero 133. *Hunc nacti apographum, cum nostro contuli; reperique sic à nostro variantem ut in Notis monemus; nec minus mendosum. Id saltem bene contigit, ut non semper eodem loci mendosus fuerit uterque codex: sed nunc ex illo noster, nunc ille ex nostro corrigendus. Atque id porro, quod, plurimis in locis, quæ ex conjecturis sive* Usserii *sive,* Galei, *sive nostris, emendaveram, Codex hic confirmat. Quo casu, omissis conjecturis illis, autoritatem hujus Codicis inter variantes lectiones cito; nec conjecturas interpono, nisi cum uterque codex videtur vitiosus. Numerique, in hoc comparent soli Romani, quales in altero; (sed* ∞ *pro* Mille;) *non Indici; nec Parentheseos notæ: atque interstinctionum nescio an ulla habita est in Autographo ratio. Pro* Calendis *habetur* Kl. *(quippe in veteri scriptione* K *pro* Ca *scribi solebat; ut* krus *pro* carus, &c.) *In apographo altero habetur quidem* Kal. *Sed ab Exscriptore, credo, substitutum, qui non erat de singulis Literarum apicibus solicitus, ipsa verba exhibere contentus. (Quod in utroque apographo contigisse suspicor. Literis autem* U. G. W. *Notas & Conjecturas designo* Usserii, Galei, & nostras: *Literisque* C. R. *codices* Cottonianum & Rhemensem; *saltem nostros inde descriptos apographos. Quæ adhuc supersunt menda (supersunt enim,) tuo (Lector) arbitratui permitto; ipsumque sive de conjecturis nostris, sive de ipso opere, ejusve Auctore, judicium. Vale. Vicesimo secundo die Julii, Anno Æræ Dionysianæ,* 1682.

INCIPIT

INCIPIT [1]EXPOSITIO BISSEXTI.

ALITER,

Cæcilii Cypriani de Pascha compotus inchoat.

MUlto quidem non modico tempore (*a*) anxii fuimus & [2] æstuantes, non [3] in (*b*) fecularibus, sed in Sanctis & Divinis Scripturis quærentes invenire, Quisnam (*c*) sit primus dies novi mensis, in quo mense præceptum est (*d*) Judæis in Ægypto (*e*) XIIII[a] luna immolare Pascha. (*f*) Adnuit itaque [4] Sanctissimus qui id vidit, & invenimus. (*g*) Invenimus autem, per ipsius Omnipotentis Dei Patris immensam bonitatem & justitiam, & Christi * filii ejus Domini & Dei nostri (*h*) incomparabilem misericordiam, qui propter peccata nostra (*i*) obediens suo Patri, exposuit animam suam; cum qua resurgens à mortuis die tertia, pollicitus est (*k*) Discipulis suis vitam æternam, & dedit (*l*) pignus Sp. sancti gratiam credentibus in Passione & Resurrectione sua. In quo (*m*) Sp. ipse Dominus volentibus, i. e. totis fidei viribus quærentibus, servis suis revelat (*n*) alta mysteria, & (*o*) manifestat obscura sacramenta. (*p*) Ac propterea credentes, & pro certo scientes quia nihil denegat Deus, sed uni-

(*a*) *W sic restituo*; *& suppleo* fuimus. *R*. An. XII. *C*. Multæ quidem tempore annorum æstuantes. *G*. Multi quidem tempore antiquorum æstuabant. (*b*) *C*. *R*. fæcul. *& sic fere semper*. (*c*) *R*. esset. (*d*) *R*. *deest* Judæis. (*e*) *R*. à quarta decima Luna immolari. (*f*) *W*. *sic restituo*. *C*. adnuit itaque sanctus sum qui dividet. *R*. annuit Sanctus qui vidit & invenimus. (*g*) *C*. inveniemus. * *C*. felicius. (*h*) *R*. incomparabili misericordia. (*i*) *R*. obaudiens. (*k*) *R*. discentibus suis. (*l*) *C*. *deest* pignus. (*m*) *R*. spiritus ipse Dom. (*n*) *C*. *deest* alta. (*o*) *R*. manifesta. (*p*) *C*. Hæc *& sic aliquoties pro* Ac.

[1] *Expositio Bissexti.*] Verba Usserii Apographo suo præfixa. *Ex antiquo Codice Cottoniano*, *Longobardicis literis descripto*, *sub finem Noni à Christo sæculi*. *Huic Tractatui* (*depravatissime scripto*) *in MS. Cottoniano perperam adscriptus est hic Titulus*, Incipit Expositio Bissexti: *Anno Christi* 243. *scripto*. Galeus (qui apographum cum Codice Cottoniano contulit) ad ea verba *perperam adscriptus*, adnotat; *Manu tamen coæva*, *& literis Majusculis*. Michael Seneschallus (in sua *Triade Evangelica*, *seu Quæstione Triplici*, *de Anno*, *Mense*, *& Die*, *Christi Nati*, *Baptizati*, *& Mortui*, Leodii edita, Anno 1669. *Quæst*. 3. *Cap*. 2.) memorat (ex Godofredo Wendelino) à Sirmondo Rhemis repertum (& Bucherio transmissum Anno 1648.) Vetus MS. hoc Titulo prænotatum *Cæcilii Cypriani de Pascha Compotus* Quem eundem nos esse cum hoc Tractatu conjecimus, propter hæc verba quæ inde citat, *Jesus Christus Dominus & Salvator noster post annos* 1579. (à primo Paschate Hebræorum in Ægypto) *cum discentibus suis manducavit Pascha sexto Idus Aprilis*, *feria quinta*, *& passus est altera die*, *sexta feria*. Quæ hic infra occurrunt, parum mutata. (Quod, nacti tandem apographum Codicis Rhemensis, certo comperimus.) Verum, hac unica inspecta periocha, Seneschallus inde opus hoc S. Cypriano abjudicat; *tum quia nemo hactenus Sancto illi tale opus adscripsit*; *tum quia* τὸ cum discentibus suis, *longe abest à solito Cypriani nitore*; *tum quia non erat Cyprianus qui tam pingues errores admitteret contra artem quam explicandam suscepisset*. Ego me vadem non spondeo. Sed (ad primum) si pseudepigraphus sit; at spurius certe non est, & suppostititius, sed antiquum esse liquet; & Cypriani ætate scriptum, res ipsa docet: &, si Cypriano nemo adscripserit; neque cuiquam alii (quod sciam) adscripsit quispiam; sed in Bibliothecis latuit, necdum editus; & à paucis, forte, observatus. Neque verum est, quod *nemo tale opus Cypriano adscripserit*: Nam Paulus Diaconus id facit in vita Cypriani; *Chronicam quoque valde utilem composuit*. Ad secundum; vox *discentibus*, in nostro codice non habetur, (neque hic, neque alio loco ubi in Rhemensi codice comparet) sed, ejus loco, *discipulis*. Quidquod neque tam barbara censebatur, ea ætate, vox *discentes* (hoc sensu,) quin eam aliquoties (quod monet Reverendus Episcopus Oxoniensis) usurpaverit *Tertullianus*; (quem maxime imitatus est Cyprianus, & veneratus, Magistrum appellare solitus; referente Pamelio in vita Cypriani.) De patientia, cap. 3. *Ille cui legiones angelorum*, *si voluisset*, *uno dicto de cœlis affuissent*, *ne unius quidem* Discentis *gladium ultorem probavit*; & De Præscript. cap. 30. *adhuc in seculo supersunt qui meminerint eorum*, *etiam proprii* Discentes *& successores ipsorum*, *ne si posteriores negare possint*. De Baptism. c. 11. *Baptismus non extat alius nisi postea Christi*, *qui tunc utique à* Discentibus *dari non poterat*. Nitorem vero quod spectat; non mirum est si scriptis alioqui genuinis, (à librariis harum rerum imperitis, mendose descriptis,) multum nitoris decedat. Ad tertium vero; quod erraverit assignando, passioni Christi, annum & diem qui rationibus Astronomicis de ætate Lunæ repugnet: non mirum est si Cypriano id contigerit, ea ætate, qua paucissimi erant, etiam ex Sanctis Patribus, rerum Astronomicarum ita periti quin labi possent. Pro Cypriano autem, hæc saltem faciunt; tum quod Codex MS. satis vetustus, hunc auctorem perhibet, neque alius perhibetur quispiam; tum quod vir cl. D. *Gale* peculiares aliquot phrasiologias hic observat, quæ apud Cyprianum occurrunt alibi; tum denique quod monet Reverendus Episcopus Asaphensis *Guilielmus LLoyd*, (harum rerum satis curiosus,) cum plures fuerint Sacrarum Scripturarum Latinæ versiones, eam exacte sequitur hic Auctor, qua & Cyprianus usus est. Neque tamen ille Cyprianum concludit hujus auctorem esse; eo quod (sub finem operis) computum suum terminet ad annum Gordiani quintum, Arriano & Papo Consulibus; qui annus est uno anno prior quam quo se Christianum professus est Cyprianus. Quod tamen fieri potest; cum Historiarum & Chronologiæ Scriptores, non semper ad eum ipsum annum rem perducunt quo ipsi scribunt, sed desinunt potius ad annum aliquanto superiorem. Quod hic minime mirum erit, si Pascha anni quinti Gordiani, ultimum fuerit eo Imperatore celebratum; ineunte (qui proximo anno secutus est) Philippo Arabe ante Pascha. Mirum potius esset, si Cyprianus (alibi terrarum agens) Consulum Romanorum meminerit eo ipso anno quo alibi scriberet. Sed & distincta illa (sub initium) Patris, & Filii, & Spiritus recordatio; Passionis item, & Resurrectionis Christi die tertio, & salutis per eum consequendæ; & diserta agnitio gratiarum Spiritus Sancti, pignoris instar collatarum, (aliaque ejusmodi,) satis redolent virum jam nuper ad Christianismum conversum; atque hæc præcipua Christianismi capita volentem distincte proferre. Ego interim nihil statuo: neque tanti res est ut simus de Auctore admodum soliciti.

[2] *Æstuantes.*] *Gal*. Cyprian. de laude Mart. *nisi quod hæc æstuanti*, &c.

[3] *In secularibus.*] *Gal*. Proterius Episcopus ad Leonem PP. de Ratione Paschatis, *Patres* (Nicæni) .... *compotum statuerunt*, *non juxta Judæorum nunc inductas &c. actiones*, *neque secundum exteriorem putativam fictamque prudentiam*, *sed gratia Spiritus sancti instituti*.

[4] *Sanctissimus.*] *C*. *Sanctus sum qui dividet*. *Gal*. Illud *sum* quod sequitur in MS. supra lineam scribitur, alia manu; & mendose pro *sp*. *W*. Neque id male. Sed malim *Sanctissimus*; quia mox de Patre, Filio, & Spiritu Sancto distincte loquitur. & pro *dividet*, lego *id vidit &*; suppleoque (cum codice *R*.) *invenimus*, quod librarius (superfluum forte ratus quia geminum) omiserat.

unicuique volenti & deſideranti præſtat ſicuti & vult : (*a*) commiſimus nos in rem tam laborioſam ; in qua re (*b*) non derelicti, ſed potius ab ipſo Deo (*c*) inſpirati, volumus amantibus & (*d*) appetentibus ſtudia Divina, oſtendere, nunquam poſſe Chriſtianos à via veritatis errare, & tanquam ignorantes, (*e*) quæ ſit dies Paſchæ, (*f*) poſt Judæos cæcos & hebetes ambulare. (*g*) Cumque à Deo nos evidenter incipiamus, (*h*) non tantum primum diem, (*i*) in quo in Ægypto agnus occiſus eſt oſtendere, ſed (*k*) præteriti & futuri temporis dies Paſchæ Judæorum & Chriſtianorum demonſtrare :

(*l*) Incipiamus itaque (dilectiſſimi fratres) ab Exodi lectione : in qua lectione (*m*) recognoſcimus ipſum Deum & Dominum ad Moyſen & Aaron fratrem ejus (*n*) in terra Ægypti dixiſſe: Menſis hic initium menſium, primus erit vobis in menſibus anni ; (*o*) Fare ad omnem Synagogam filiorum (*p*) Iſrael, dicens, (*q*) Decimo die menſis hujus accipiant ſibi ſinguli per (*r*) domos tribuum ovem per domum ; & ſi exigui erunt in (*ſ*) domo ut non ſint ſufficientes ad ovem, adſumet ſecum (*t*) vicinum proximum ſuum, per numerum animarum (*u*) ſuarum, ſinguli quod ſufficiet ſibi, (*x*) computabunt (*y*) in ovem [1] immaculatum, (*z*) anniculum, perfectum, maſculum, (*aa*) ab agnis (*bb*) ab hædis accipietis. Et erit vobis obſervatum uſque ad quartum decimum diem menſis hujus, & (*cc*) occident eum (*dd*) omne vulgus Synagogæ filiorum Iſrael ad veſperam ; & (*ee*) accipient de ſanguine, & ponent ſuper duos poſtes & ſuper (*ff*) limen in (*gg*) domibus in quibus (*hh*) eum edent in ipſis ; & edent carnes iſtas nocte aſſatas igni, Azyma [2] cum (*ii*) pigridis edent. Non edetis de eis (*kk*) crudum, neque coctum aqua, niſi aſſatum, caput cum pedibus & interaneis, nihil derelinquetis ex eis in mane, & os non confringetis ab eo ; quæ autem (*ll*) relicta fuerint de eo uſque (*mm*) in mane, (*nn*) igni cremabuntur, [3] (*oo*) ex inteſtinis ejus vorabitis, poſt ſuam occiſionem. Sic autem comedetis eum ; lumbi veſtri præcincti ; & caligæ veſtræ in pedibus veſtris, (*pp*) & bacula veſtra in manibus veſtris, & edetis (*qq*) illud feſtinanter ; Paſcha eſt enim Domini.

Præcepit igitur Deus per Moyſen univerſæ Synagogæ filiorum Iſrael in menſe novo, qui eſt initium menſium, primus in menſibus anni, in quo habitu ederent Paſcha quartadecima luna, (*rr*) ad hoc utique, (*ſſ*) ut & ſuam divinitatem credentibus nobis in Chriſto manifeſtaret, & (*tt*) eorum latrocinium jam tunc ab initio ſeculi demonſtraret : (*uu*) & qui in Ægypto ad veſperam i. e. in noviſſima ſeculi (*xx*) tempora præcincti & calceati (*yy*) adverſus (*zz*) Dei Agnum immaculatum, prima die Azymorum ad veſperam cum gladiis & fuſtibus exierunt ; & (*aaa*) univerſa quæ ab omnibus Prophetis (*bbb*) Dei (*ccc*) prædicta fuerant, in eum commiſerunt. Et ideo (*ddd*) qui jam non [4] ſecundum imaginem, ſicut (*eee*) illi, ſed ſecundum veritatem, in commemorationem (*fff*) paſſionis Filii Dei, Paſcha celebramus ; nihil aliud imprimis niſi menſem novum, (*ggg*) quis ſit, & unde incipiat, & ubi finiat, totis viribus fidei noſtræ, diligenter requirere debemus : Et tunc inveniemus, nec ante, nec poſt (*hhh*) XIIII lunam inventam, poſſe ab ipſis Judæis Paſcha (*iii*) obſervari.

Quod ipſum quidem evidenter (*kkk*) incipiat nobis oſtendere ſancta & divina Geneſeos ſcriptura, dicens ; In principio fecit Deus Cœlum & terram. Terra autem erat inviſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, & Spiritus Dei ſuperferebatur ſuper (*lll*) aquas. Et dixit Deus, Fiat lux, & facta eſt lux, & vidit Deus lucem quia bona eſt. Et diviſit Deus inter lucem & (*mmm*) inter tenebras. Et vocavit Deus, lucem, Diem ; & tenebras, (*nnn*) vocavit Noctem. Et (*ooo*) facta eſt veſpera & factum eſt mane Dies unus.

(*ppp*) Referendo igitur & inſinuando nobis ſancta Scriptura, ipſum Dominum diviſiſſe (*qqq*) inter lucem & (*qqq*) inter tenebras, i. e. inter diem & noctem ; evidenter (*rrr*) oſtendit hunc eſſe primum diem & (*ſſſ*) ſequentem ejus noctem ; inter quos omnium (*ttt*) artifex æqualiter, hoc eſt, irreprehenſibiliter diviſit.

[5] (*uuu*) Qui nunc comprehenditur eſſe VIII Kl. Apr. A quo die computantes aliqui ex nobis qui priores voluerunt hunc menſem novum oſtendere, & ipſo XIIII luna inventa dies Paſchæ ſecundum Judæos de-

(*a*) *C* cumſimus, *G* conſenſimus. (*b*) *R* derelictis. (*c*) *C* inſperati. *U.* inſpirati. *R.* inſpirati & illuminati. (*d*) *C* apparentibus. *U.* appetentibus. *G.* approbantibus *R.* adpetentibus. (*e*) *R.* quod. (*f*) *R.* poſuit. (*g*) *C* & *R.* cum quando nos *U.* onus. *G.* Cumque à Deo nos. (*h*) *C.* notandum. (*i*) *R.* quo Ægypto. (*k*) *R.* & præterea fut. (*l*) *C.* Incipiamus, ergo itaque, & *deeſt* dilectiſſimi. *R.* Incipiam itaque dilectiſſimi Fratres ab Exodo delectione. (*m*) *C.* cognoſcimus ipſum. *R.* recognoſcimus ipſum Dominum noſtrum. (*n*) *R.* hi terram. (*o*) *C.* Facere. *G.* loquere. *R.* Fare. (*p*) *R.* Iſrahel, & *ſic ubique.* (*q*) *C.* Decima. (*r*) *C.* domus. (*ſ*) *C.* domum. (*t*) *C.* vicinum & pr. (*u*) *R.* *deeſt* ſuarum. (*x*) *C.* computet. (*y*) *R.* in quem ovem. (*z*) *R.* perfectum maſculum anniculum. (*aa*) C. *R.* *inſerit* erit vobis ; *W. redundat & videtur ex proxima linea huc tranſumptum.* (*bb*) *R.* & ab. (*cc*) *R. C.* occidet. (*dd*) *R.* omnis. (*ee*) *C.* accipiant. (*ff*) *R.* liminaria. (*gg*) *C.* domus. (*hh*) *C.* comeditis. (*ii*) *R.* amaritudine. (*kk*) *R.* crudam... coctam... aſſatam. (*ll*) *R.* derelicta. (*mm*) *C.* *deeſt* in. (*nn*) *C.* igne. (*oo*) *R.* *recte deſunt* ex inteſtinis ejus vorabitis poſt occiſionem. (*pp*) *C.* *deeſt* & bacula veſtra in manibus veſtris. (*qq*) *R.* eum. (*rr*) *C.* adhuc. (*ſſ*) *C.* *deeſt* ut. (*tt*) *R.* illorum. (*uu*) *C.* *deeſt* & qui in Ægypto ad veſperam. (*xx*) *C.* *deeſt* tempora. (*yy*) *C.* adverſum. (*zz*) *R.* agnum Dei. (*aaa*) *C.* *deeſt* univerſa. (*bbb*) *R.* *deeſt* Dei. (*ccc*) *R.* prædicata. (*ddd*) *C.* quia. (*eee*) *R.* illis &, *C.* prius. (*fff*) *C.* *deeſt* paſſionis. (*ggg*) *C.* quæ. *R.* qui. (*hhh*) *R.* quartadecima luna inventa. (*iii*) *C.* obſervare. (*kkk*) *R.* incipiet. (*lll*) *C.* aquam. (*mmm*) *C.* *deeſt* inter. (*nnn*) *C.* *deeſt* vocavit. (*ooo*) *C.* factum eſt veſpere. (*ppp*) *C.* Referendum. & *deeſt* igitur. (*qqq*) *C.* *deeſt* inter. (*rrr*) *R.* oſtendimus. (*ſſſ*) *C.* ſequente ejus nocte. (*ttt*) *C.* *perperam inſerit* nocte inter quos omnium die. (*uuu*) *C.* in hunc, *G.* is nunc, *R.* qui nunc &c. *ſed codex C. totam periocham multo aliter habet, ut in Notis ſubjectis.*

1 *Immaculatum &c.*] *G.* ſic Cyprianus alibi, *immaculatum, anniculum, perfectum.* l. 2. adv. Jud.

2 *Cum pigridis.*] *G.* ἐπὶ πικρίδων, Cyprian. ut ſupra.

3 *Ex inteſtinis ejus vorabitis poſt occiſionem.*] *G.* Unde hæc?

4 *Secundum imaginem.*] *G.* Cypr. ad Demetrianum, *Quod ante occiſo agno præcedit in imagine, impletur in Chriſto, ſecuta veritate.*

5 *Qui nunc comprehenditur eſſe.*] *W.* Codex *C.* totam hanc periocham multo aliter habet ; & calculum plane (aliorum) alium : *In hunc* (lego *Is nunc*) *comprehenditur eſſe* XI *Kal. Apr. A quo die putantes* (lego *computantes*) *aliqui ex nobis qui prioris* (lego *priores*) *voluerunt hunc menſem novum oſtendere. Dixerunt enim eundem menſem ab* VIII *Id. Martii incipere, & in die Non. April. conſummare : Hac* (lego *Ac*) *propterea ipſos dies* XXVIIII. *Revertamur ad Geneſin* &c. Duas itaque opiniones rejicit hic Auctor, quærentium (ante illum) initium primi menſis : alteram in codice R. (quam, ut prolixius expoſitam, in Textum recipimus) alteram in codice C. quam in notis exhibemus. Illi quos notat Codex R. exiſtimaſſe videntur, Lunam cum Sole quarto mundi die creatam, quaſi quartamdecimam ; ut fuerit, eo exeunte, & ineunte die ſecundo, Plenilunium, quam vocant Lunam quintamdecimam ; (& quidem in ipſo Æquinoctio ;) Adeoque, die primo, fuerit Undecima : Et propterea, annum mundi reputantes incipere à die primo, triginta dies, quibus menſem plenum conſtare volunt, in duas partes diſtribuebant, dierum XI, & dierum XIX : ut, finito anni lunaris menſe duodecimo, (hoc eſt diebus CCCLIIII ;) foret, pro Novilunio primi menſis, (in anno Solari communi, qui XI diebus longior eſt quam communis Lunaris) vel repedandum diebus XI ;

vel,

demonstrare ; Dixerunt eundem mensem ab (*a*) Id. Martii incipere & in diem Id. Apr. consummare ; & sic impegerunt. Ac propterea ipsos dies (*b*) XXX quamvis recte diviserint in (*c*) XI & XVIIII : Undecim (*d*) scilicet in communi anno retrorsum computantes, & ad Idus Martii pervenientes ; (*e*) Decem & novem in priorem illum annum quo Embolismus incurrit immittentes, & usque ad Idus April. devenientes : In hoc erraverunt, ut dixi ; cum vere primum diem novi mensis comprehendere non potuerunt. Quæ res sic modo vere ostensa demonstrabitur, cum in ipso Pinace à nobis composito, nullus annus fallere invenietur.

Volentes igitur hunc mensem vere ostendere, unde incipiat & ubi finiat, Revertamur ad Genesin, quæ retulit nobis ipsum (*f*) Deum (*g*) divisisse inter primum diem & primam noctem. Unde recognoscimus, (*h*) & inter secundum & (*i*) inter tertium diem & noctem, neminem alium nisi ipsum (*k*) Deum divisisse, & sic (*l*) à quarta die hoc officium Soli & Lunæ injunxisse. Ipsa sunt enim duo Luminaria, (*m*) majora, de quibus (*n*) ait Deus, Fiant Luminaria in firmamento Cœli (*o*) sic ut appareant super terram, & dividant inter diem & noctem ; & sint (*p*) in signis, in temporibus, & in diebus, & in annis ; & sint in splendore in (*q*) firmamento Cœli (*r*) ita ut luceant super (*s*) terram. Et sic est factum. Et fecit Deus duo luminaria majora, Luminare majus, initium diei ; & luminare minus, initium noctis &c. Hæc sunt autem duo Luminaria, quæ non tantum hoc officium acceperunt, ut dividant inter diem & noctem ; sed & ut sint in signis & in temporibus & in diebus & in annis.

[1] (*t*) Propter hoc ergo Hebræi tunc qui digni fuerunt, (*u*) spiritu Dei edocti (*x*) singulos quoque annos secundum Lunæ cursum computaverunt. Et ut ad cursum Solis occurrerent inter sexdecim annos, mensis primi (*y*) dies XXX, in duas partes, non æqualiter, sed secundum rationem diviserunt ; sicut superius diximus nostros antecessores quidem, secundum Hebræos, recte divisisse, (*z*) in XI & XVIIII ; Diem autem primum mensis primi non comprehendisse & ideo errasse. Qui dies primus novi mensis secundum cursum Lunæ duodecies decrescentis, recognoscitur (*aa*) XVI Kl. April. In quo talis, eadem hora, inventa est Luna, qualis ante annum fuit V Kl. Apr. facta. Cujus anni dies Hebræi numerant (*bb*) CCCLIIII usque in XVII Kl. April. Qui autem secundum cursum solis computant ; post undecim dies & (*cc*) quartam diei, VI Kl. Apr. suppletis diebus CCCLXV & (*dd*) quarta diei, annum consummasse inveniunt, & sic primum diem novi mensis venturi V Kl. April. ostendunt. Ac propterea quatuor quadrantes quadriennii in unum diem redigentes, quinto quoque anno, non V Kl. Apr. Sed (*ee*) V Kl. Mart. immittunt, ne (*ff*) primo diei mensis novi superventuri integrum diem immittant, & hunc totum ordinem quem Hebræi priores, & ante ipsam Romam conditam, certa ratione adsecuti sunt, subvertant. Annus igitur Hebræorum, in XII menses divisus, [2] facit mensem XXVIIII S, similiter & Romanorum in (*gg*) duodecim quoque partitus, facit (*hh*) mensem XXX S. Ergo inter XXVIIII S & (*ii*) XXX S in-

(*a*) *R* idus. (*b*) *R* XXX gen. quamvis. (*c*) *R* in XI & X & VIIII. (*d*) *W sic rescribo.* *R* sciunt & in. (*e*) *R* X & VIIII. (*f*) *R* dominum. (*g*) *C* dividisse. (*h*) *C deest* &. (*i*) *C deest* inter. (*k*) *R* dominum. (*l*) *R* à quarto die hoc officium solis & Lunæ illuxisse. (*m*) *C deest* majora. (*n*) *R* Dominus dixit. (*o*) *C* sicut pariant *U* pareant *G* sicut appareant. *R* ita ut luceant. (*p*) *C* in signis, & in diebus & in mensibus & in temporibus & in annis. (*q*) *R* solidamento. (*r*) *C* sic ut. (*s*) *C* terram &c. *omissis sequentibus.* (*t*) *W hanc totam periocham multo aliter habet codex C, ut in Notis subjectis.* (*u*) *R* spiritum. (*x*) *R* in cœlis quoque. (*y*) *R* diei. (*z*) XI & VIIII, (*lege* in XI & X & VIIII.) (*aa*) *R* XVII. (*bb*) CCLVII. (*cc*) *R* IIII quartum. (*dd*) *W suppleo* quarta diei, *propter* & *quod adhuc superest.* (*ee*) *R* quintum Kl. Mart. immittuntur. (*ff*) *R* primi. (*gg*) *R* XII deciæ, quæ, (*lege* XII-decim. quoque.) (*hh*) *R* menses. (*ii*) *R* XXXI.

vel, facto Embolismo mensis decimi tertii dierum xxx, procedendum diebus xix. Quam distributionem dierum xxx, Auctor hic non improbat. Sed improbat quem ipsi fecerant delectum diei in anno Solari, quo mundum die primo, adeoque Lunam fuisse conditam die quarto, autumabant. Reputabant enim diem illum primum, quo mundus crearetur, viii Kal. Aprilis, hoc est, Martii diem xxv. Quo die ut Luna foret Undecima, mensem quasi incepisse reputabant, ab Idibus Martii, hoc est, Martii die xv ; adeoque, cum fuerit dierum xxx, Idibus Aprilis, qui est Aprilis dies xiii, terminari. Adeoque Lunam decimam quartam, v Kl. Apr. hoc est Martii die xxviii, quo crearetur Luna. Illi vero quos notat codex C. primum illum mundi diem reputabant xi Kl. April. hoc est, Martii diem xxii : mensemque illum primum, dierum xxix, incepisse quidem viii Id. Martii, hoc est, Martii die viii ; & terminari ipsis Nonis Aprilis, hoc est, Aprilis die v : ut decimaquarta fuerit Luna, xii Kl. Apr. hoc est, Martii die xxi ; fueritque primus ille mundi dies Plenilunium, seu Luna decima quinta. Et quidem cum his sentire videtur codex C. in Paragrapho *Posthæc enim breviter dicam* (qui hic in Notis sequitur,) ubi dicitur, *Hebræos nunquam fecisse Pascha ante* xii *Kl. Aprilis*, quod eo die *Luna nata* viii *Id. Martii Decima quarta fuerit.* Quamquam ne hic sibi constans est codex ille ; quippe mox dicit, *Lunam*, *quarta feria*, *in Æquinoctium*, viii *Kl. Apr. Decimamquintam factam esse :* quod propius accedit ad priorem opinionem, dicentium Lunam eo die factam Quartamdecimam. Sed Codex R. (& quidem Codex C. in sequentibus ;) rejicit etiam hanc opinionem : assignando primum diem quo Pascha celebrari possit, (Luna decima quarta,) xvi Kl. Aprilis, hoc est, Martii diem xvii ; cujus itaque Novilunium, seu Prima Luna, fuerit iiii Non. Martii ; qui est Martii dies iii. Quam opinionem in sequentibus statuminare satagit. Ut dubium non sit Codicem C. ibidem depravatum esse.

[1] *Propter hoc.*] *W.* Hanc item periocham multo aliter habet Codex C. Atque ad viii Kl. Apr. id accommodat, quod Codex R. ad V Kl. Apr. Nempe sic, *Posthæc enim breviter dicam ; quod Hebræi tunc qui digni fuerunt, Spiritu Dei edocti singulos quoque annos secundum cursum Lunæ* (supple *computaverunt*,) *nunquam fecerunt Pascha ante* xii *Kal. Apr. Quæ Luna nata in* viii *Id. Mart.* xiiii *est in* xi (lege xii) *Kal. Apr. Cum quo tam magnum officium fuerat adepta. Hoc est itaque quod per singulos menses reparata* xv *Luna præcidetur* (lege *proceditur*) *à Sole ; & ideo per annum plus ambulare invenitur Sol,* xi *dies & quartam partem diei. Et sic Luna quæ in quarta feria in Æquinoctium*, viii *Kal. Apr.* xv. *fuerat facta*, *inventa est suppleto primo anno*, xxvi, viii *Kal. Apr. Idem* (lege *Item*) *secundo anno, subtractis decem & novem inventa est* vii. *Tertio anno* xviii. *Quarto* xxx. *Quinto* xi. *Sexto* xxii. *Septimo* iii. *Octavo autem anno inventa est* xv, *qualis in principio in firmamentum Cœli fuerat posita* viii *Kal. Apr.* iiii *feria.* De quibus sic adnotat Galeus, *Posthæc enim omnia breviter dicam ; quod nunquam factum esset Pascha apud Judæos ante* xii *Kal. Apr. quæ luna nata in* viii *id. Martii* xiiii *est in* xi [lege xii] *Kal. Apr.* Obs. Hæc ex *disputatione Murini Episcopi Alexandrini de Ratione Paschali.* Quis sit *Murinus*, nescio. Simul cum hoc Scriptore (Cypriano) habetur in Codice Cottoniano, & manu plane eadem exaratur. Laudat Josephum qui primus conscripsit circulum x & viiii annorum, Anastasium, Theophilum, Cyrillum, Dionysium exiguum, & Victorinum qui scripsit Hilaro Papæ, urbis Romæ Episcopo.

[2] *Facit mensem* xxviiii.] *W.* Suppleo quæ videtur excidisse *S.* notam semissis, ut & mox post xxx ; nam 354 per 12 divisi, dant 29 cum semisse : itemque 365 & quarta, per 12 divisi dant 30 cum semisse proxime. Ut fuerit Hebræorum mensis, dierum xxviiii cum semisse ; & Romanorum mensis, dierum xxx cum semisse, fere. Ut legendum sit xxviiii *S* item xxx *S* ; & mox *Ergo inter* xxviiii *S &* xxx *S* &c.

intereſt quæ intelliguntur eſſe [1] horæ XI & (*a*) quarta horæ. In quibus XI horis & (*b*) quarta horæ prior ambulavit Sol quando factus eſt initium diei. Sic autem & Luna initium noctis fieri repromiſſa, non oportuit eam poſt occaſum Solis fieri, & ſic in Cœlo videri, quoniam debebat à (*c*) prima die videri & proſequi, (*d*) cum quo tam magnum officium fuerat adepta. Hoc eſt igitur quod per ſingulos menſes, reparata quintadecima luna, proceditur à ſole. Et ideo per annum plus ambulare invenitur Sol XI dies & quartam partem diei. Et ſic Luna quæ quarta feria V Kl. April. (*e*) quintadecima fuerat facta, inventa eſt ſuppleto primo anno XXVI (*f*) qu. V Kl. Apr. Item ſecundo anno, adjectis XI diebus & (*f*) qu. inventa eſt VII S, V Kl. Apr. Tertio anno XVIII (*f*) dod. V Kl. April. Quarto anno XXX, V Kl. Apr. Quinto anno XI (*f*) qu. Sexto anno XXII S. Septimo anno III (*f*) dod. Octavo autem anno inventa eſt XV, V Kl. Apr. qualis in principio fuerat facta.

Hac itaque (*g*) ratione non ſua ſed Dei ſapientia inſtructi (*h*) Hebræi circa [2] curſum (*i*) lunarem, (*k*) juxta regulam primam Græcorum, more Ægyptiorum, & non ſecundum Epactas Lunares, non potuerunt (*l*) errare. Et ideo quando primum in Ægypto, pridie (*m*) Iduum Apriliarum, ſecunda feria, XIIII lunâ, immolaverunt Paſcha; ſuppleto primo anno, (*n*) iterum non potuerunt (*o*) II id. April. celebrare Paſcha, (*p*) quoniam non (*q*) XIIIIa, ſed XXVa (*r*) ab eis inventa eſt luna. (*s*) Itaque quærentes (*t*) XIIII, neceſſe habebant (*u*) [3] immiſſis (*x*) XVIII diebus (*y*) II Kal. Maii invenire XIIII (*z*) lunam. [4] Sed ne ſecundo menſe inciperent agere Paſcha, (*aa*) & non primo menſe, qui eſt à (*bb*) XVI Kl. April. uſque in XVII Kl. Maias, de XXV diebus Lunæ (*cc*) retrorſum computantes, i. e. XI dies ipſius Lunæ deducentes, invenerunt, (*dd*) XIIII luna & ſexta feria, (*ee*) Kal. Apr. qui fuit annus communis & primus. Secundo anno, item communi, (*ff*) XII Kal. Apr. III feria. Tertio autem anno (*gg*) non retrorſum computantes, ne excederent XVI Kl. April. qui eſt dies primus menſis primi, (*hh*) & in menſem XII præteriti anni inciderent, aliter computaverunt. Hic enim fuit annus, in quo non (*ii*) XVIIII, ſed deducto uno, (*kk*) XVIII dies eos immittere oportebat. Quis autem hic unus (*ll*) de XVIIII qui deducitur dies, dicemus per Dei gratiam. [5] Primo enim (*mm*) tempore, quando in Ægypto obſervata eſt Paſcha, fuit ipſo anno debitum, quadrans: primo anno ſequente factum eſt Semis: Secundo anno adjecto factum eſt Dodrans: tertio autem anno factum eſt as: Tertius igitur annus in Pinace, in quo (*nn*) modo Biſſextus & Emboliſmus invenitur. In quo anno Paſcha, XIIII luna, VI Id. Ap. & II feria (*oo*) fuiſſe oſtenditur. Quarto anno, communi, V Kal. April. feria VI. Item quinto anno, communi, (*pp*) XIIII luna, XVI. Kal. (*qq*) April. feria III. (*rr*) Sexto anno, Emboliſmus, Non. April. feria II. Septimo anno, (*ss*) Biſſext. (*tt*) VIIII Kal. April. feria VI. Octavo anno, Em-

(*a*) *R* quartum. (*b*) *R* quartum. (*c*) *W malim* primo, *propter* cum quo *quod ſequitur*. (*d*) *R* quum. (*e*) *R* XV decima. (*f*) *W ſuppleo quæ exciderant* qu. *pro* quadrante, *&* dod. *pro* dodrante, *propter* VII S. *&* XXII S. *quæ adhuc comparent*. (*g*) *C* facta. (*h*) *C deeſt* Hebræi. (*i*) *R* lunæ. (*k*) *R deeſt* juxta regulam primam Græcorum, more Ægyptiorum, & non ſecundum Epactas Lunares. (*l*) *R* erraſſe. (*m*) *R* idus Apr. (*n*) *R* eorum. (*o*) *R* pridie idus Apr. (*p*) *C* quo. (*q*) *R* XIIII decima. (*r*) *R* inventa eſt ab eis. (*s*) *C* Ita. (*t*) *R* XIIII decimam. (*u*) *C deeſt* immiſſis. (*x*) *C recte* XVIII *R* XVIIII. (*y*) *C* III Kal. Maii, *R* pridie Kl. Maias. (*z*) *R deeſt* Lunam. (*aa*) *C deeſt* & non primo menſe, qui eſt à XVI Kl. Apr. uſque in XVII Kl. Maias de XXV diebus lunæ. (*bb*) *R* XIII. (*cc*) *C* ſed retrorſum (*lege*, non antrorſum, ſed retror.) (*dd*) *R* XIIII dec. (*ee*) *R* ipſis Kl. (*ff*) *R* XI. Kl. (*gg*) *C* Tertio autem anno, in Pinace, in quo Biſſextum & Emboliſmus invenitur &c. *omiſſis aliquot verſibus intermediis.* (*hh*) *R* & in menſe XII dec. præteriti anni inciderat. (*ii*) *R* nono X. (*kk*) *R* XVIIII octo. (*ll*) *R* XVIIII nove quid deducitur. (*mm*) *W ſic ſuppleo quod mancum eſt in R* Primo enim tempore quando in Ægypto obſervata eſt Paſcha fuit ipſo anno debitum, Secundo anno adjecto factum eſt, quarto autem anno factum eſt as, (*excidentibus inter* alia *notis quadrantis*, *ſemiſſis*, *& dodrantis*,) Tertius eſt igitur annus in Pinaxe, in quo &c. (*nn*) *C* Biſſextum *& deeſt* modo. (*oo*) *C deeſt* fuiſſe. (*pp*) *R deeſt* XIIII luna. (*qq*) *C deeſt* April. (*rr*) *C deeſt* Sexto anno, emboliſmus, Non. Apr. feria II. Septimo anno, Biſſext. VIIII Kl. Apr. feria VI. (*ss*) *R* Biſſextum ſed communi. (*tt*) *R* Emboliſmo II id.

[1] *Horæ* XI *& quarta horæ.*] *W.* Non hoc intelligendum eſt de incremento totius menſis: nam horæ XI cum quadrante, pro numero menſium, duodecies ſumptæ non conficient totidem dies: ſed pro incremento menſis dimidii, quantum accreverit ab initio menſis ad Plenilunium; nempe ut jam in Plenilunio (peracto menſe dimidio) tantundem Sol proceſſerit, ſeu prior ambulaverit, hoc eſt, plus temporis impenderit in ſuo menſe dimidio peragrando, quam in ſuo Luna: quod vicies & quater ſumptum (tot utique ſunt in anno ſemimenſes) conficiet totidem dies; nempe dies XI cum quadrante, quanto ſcilicet Solaris annus ſuperat Lunarem.

[2] *Circa curſum lunarem.*] G. obſerva igitur, *Curſum Lunarem juxta regulam primam Græcorum*, *more Ægyptiorum*, *& non ſecundum Epactas.*

[3] *Immiſſis* XVIII *diebus*, II *Kal. Maii.*] *W.* Codex *R.* habet XVIIII, ideo forte, quia menſis Embolimæus, dierum XXX ſolet eſſe, adeoque prorſum ſumendi dies XIX; ſed non ita primus menſis novi anni, quod librario forte in cauſa fuerit cur XVIIII pro XVIII hic poneret, ut alibi fieri ſolet ubi eſt Emboliſmus: ſed omnino legendum XVIII, cum Codice *C.* Nam dies XIX, poſt pridie Id. Apr. immiſſi extenderent, non ad Pridie Kal. ſed ad ipſas Kal. Maii, quod itaque ſubſtituendum hic erit, ſi illic retineatur XIX. Similiter, cum Codex *C.* immiſſis diebus XVIII, habet III Kal. Maii, legendum II Kal. vel Prid. Kal.

[4] *Sed ne ſecundo menſe.*] *W.* Codex *C.* habet, *Sed ne ſecundo menſe inciperent agere Paſcha*, (ſuppleo *non antrorſum*) *ſed retrorſum computantes*, *i. e.* XI *dies ipſius Lunæ deducentes*, *invenerunt*, XIIII *Luna & ſexta feria Kal. Apr.* Quæ ſatis clara ſunt, & quantum dictu ſufficit. Sed Codex *R.* interpolatione forte facta, rem fuſius ſic habet, *Sed ne ſecundo menſe inciperent agere Paſcha*, *& non primo menſe*, *qui eſt à* XIII *Kal. Apr. uſque in* XVII *Kal. Maias*, *de* XXV *diebus Lunæ* (quot nempe habuit Prid. id. Apr.) *retrorſum computantes*, *id eſt undecim dies ipſius Lunæ deducentes*, *invenerunt* XIIII *dec.* (illud *dec.* redundat) *& ſexta feria*, *ipſis Kal. Apr.* Quæ conſtare non poſſunt. Nam à XIII Kal. Apr. ad XVII Kal. Maii non ſunt (ne quidem incluſis utriſque extremis) niſi dies XXVII. Sed omnino legendum eſt *à* XVI *Kal. Apr.*

[5] *Primo enim tempore.*] Locum hunc, qui in Codice C. plane deeſt, in R. mancus eſt; utcunque ſupplevi. Senſus hic eſt; Cum annus Solaris dierum 365 cum quadrante, ſuperet communem Lunarem dierum 354, diebus II cum quadrante; in Solari primo communi, dierum 365, deeſt quadrans diei; anno ſecundo, propter ſimilem defectum, deerit ſemiſſis; in tertio, dodrans; qui, cum ſimili quadrante, in anno quarto, complet aſſem, hoc eſt diem integrum; qui itaque anno illi quarto inſertus, annum facit, Biſſextilem dictum, dierum 366; propter VI Kal. Martii bis poſitum. Quo fit, ut V Kal. Martii, ſingulique hunc diem ſequentes, uno die ſerius contingant quam ſi illa non facta fuerit intercalatio. Quapropter, quæ pro communi anno Lunari, facienda erat, in communi anno Solari, repedatio dierum XI; jam facienda eſt, anno biſſextili, dierum XII; propter annum Solarem jam XII diebus excurrentem: contra vero, Promotio pro anno Embolimæo, alias dierum XIX, jam facienda erit dierum XVIII.

Embolismus, pridie Idus April. feria V. (*a*) Ecce itaque, quomodo [1] superius computavimus quod (*b*) post annos octo, V Kal. Apr. iterum inventa est XVa luna. Sic (*c*) post annos octo, pridie idus Apr. inventa (*d*) est XIIII luna (*e*) & feria non secunda quomodo ante, sed quinta est inventa. [2] Et ideo (*f*) XIIII lunam, eodem Pinace, (*g*) non per octo annos, sed per annos Sedecim, ad diem suum primum redire ostendimus; & (*h*) in eo bissexti annos (*i*) secundum cursum solis sine errore ignorantium notavimus. Qui & ipse (*k*) XVI annis suppletis licet ad (*l*) certum diem suum (*m*) immisso Embolismo, cum XIIII luna occurrit, (*n*) tamen ad secundam feriam non occurrit, sed ad primam. Sic æque secunda Sedecennitas (*o*) suppleta occurrit ad septimam feriam. (*p*) Tertia vero, feria sexta. Quarta autem feria quinta. Quinta (*q*) Sedecennitas, (*r*) feria quarta. Sexta (*s*) Sedecennitas. feria tertia. (*t*) Septima autem, cum suppleverit annos CXII, revertitur ad (*u*) II id. Apr. & (*x*) invenitur (*y*) luna XIIII, & feria II.

Hi ergo sunt Anni (*z*) CXII in quibus gyrantes, & (*aa*) à primo die Paschæ observato in Ægypto annos computantes, usque ad Christum (*bb*) pervenimus, & diem Passionis (*cc*) & resurrectionis ejus ostendimus.

(*dd*) Prius est tamen, ut reliquos annos Octo, Pinacis, demonstremus; usque in octavum enim computavimus. Nono itaque anno, (*ee*) communi, XIIII luna, & II feria occurrit Kal. Apr. Item decimo (*ff*) anno communi, XII Kal. Apr. sexta feria. Undecimo anno (*gg*) Bissextus & Embolismus, VI id. Apr. (*hh*) quinta feria. Duodecimo anno communi, (*ii*) V Kal. Apr. secunda feria. (*kk*) Tertiodecimo anno, item communi (*ll*) XVI Kal. Apr. (*mm*) sexta feria. Quartodecimo (*nn*) anno, (*oo*) Embolismus, Non. Apr. quinta feria. (*pp*) Quintodecimo anno Bissext. communi, VIIII Kal. Apr. secunda feria. Sextodecimo anno, facto Embolismo, inventa est (*qq*) iterum ad caput, id est in primo versu, luna (*rr*) XIIII, & prima feria, pridie id. Apr. in quo die diximus Judæos in Ægypto (*ss*) primum observasse Pascha.

Unde usque ad Jesum filium Nave, (*tt*) annis XLI suppletis, immolaverunt filii Israel [3] Pascha Kal. Apr. (*uu*) Sabbato. Ezechias autem (*xx*) ab exitu ex Ægypto usque (*yy*) in primum annum regni sui, post annos (*zz*) DCCCLXVII, celebravit [4] Pascha VI id.

(*a*) *C* Et cætaque. (*b*) *R deest* post. *C* post, anno octavo, VIII Kal. Apr. *quod est suo calculo, supra à nobis recensito, conforme.* (*c*) *C* post, anno octavo, II id. (*d*) *C deest* est. (*e*) *R* sed feria non secunda, sed quinta (*omisso* quomodo ante) *C deest* non & ante. (*f*) *W sic suppleo.* *C* non hunc eodem pinacem. *R* hunc eundem pinacem. (*g*) *C* non per VIII sed decima diem, *pro* sed sedecim ad diem. (*h*) *R* ideo. (*i*) *C deest* secundum cursum solis. (*k*) *R* XVI dec. annus suppletus. *C* XVI ann. suppletus. (*l*) *R* cœlum. (*m*) *C* in Embol. (*n*) *C deest* tamen ad II feriam non occurrit. *R* tamen ad secunda feria non occurrit sed ad prima. (*o*) *C* supplet occurrat. (*p*) *C deest* Tertiæ vero feria VI Quarta autem feria V. (*q*) *R* sedecennitas ostendit fer. (*r*) *deest* feria IIII sexta sedecennitas. (*s*) *R* decennitas. (*t*) *R* septimplum tempus cum impleverit annus. (*u*) *R* pridie idus. (*x*) *C* venit. (*y*) *R* luna quartadecima & secunda feria. (*z*) *C deest* CXII in. *R* gyrantis, & ad diem primum Paschæ observatæ in Ægypto computantes annos. (*aa*) *C deest* à. (*bb*) *C* perveniemus. (*cc*) *C deest* & Resurrectionis. (*dd*) *C* primo ut reliquus annus VIII pinaces. (*ee*) *R* commune. (*ff*) *R deest* anno. (*gg*) *C* bissextum & embolismo. *R* bissextum & embolismus. (*hh*) *C* IIII. (*ii*) *R* quintam Kl. (*kk*) *R* XIIII. (*ll*) *R* XIII. (*mm*) *R* feria sexta. (*nn*) *R deest* anno. (*oo*) *C* embolismo. (*pp*) *R* XII anno bis sextum nonum Kal. April. secunda feria. (*qq*) *C* igitur. (*rr*) *C* XVII & infra II. id. April. (*ss*) *R* primo. (*tt*) *C* anni XLI suppleti. (*uu*) *R* Sabbatis. (*xx*) *W sic suppleo.* *C. R.* ab Ægypto. (*yy*) *R* ad. (*zz*) *R* DCCCLXVIII.

[1] *Superius computavimus*] Usserius, pro *computavimus*, substituendum innuit *compotavimus*, (& sic aliquoties;) & quidem ea ætate, *compotus*, & *compotista*, &c. dici solebant pro *computus*, *computista*, &c.

[2] *Et ideo.*] Poterat, secundum hanc hypothesin, Pinacem instituisse per Octonos annos (quoniam, in annis Octo, luna XIIII redit ad eundem Calendarii diem, licet non eandem Feriam, & ne quidem post annos Sedecim ad eandem Feriam redit:) sed maluit per Sedecim annos computare (*Sedecennitatem* vocat; mallem, *Sedecennium*;) ideo forsan quia, post sedecim annos, ad feriam proxime antecedentem redit; quod post octo annos non fit. Pinacem ipsum (qui perierat) hic restituimus ad Auctoris mentem.

P I N A X.

Pascha XIIII luna.		Feria.						
Caput in Ægypto	II id. Apr.	II	I	VII	VI	V	IIII	III
Communis I	Kal. Apr.	VI	V	IIII	III	II	I	VII
Communis II	XII Kl. Apr.	III	II	I	VII	VI	V	IIII
Bissext. Emb. III	VI id. Apr.	II	I	VII	VI	V	IIII	III
Communis IIII	V Kl. Apr.	VI	V	IIII	III	II	I	VII
Communis V	XVI Kl. Apr.	III	II	I	VII	VI	V	IIII
Embol. VI	Non. Apr.	II	I	VII	VI	V	IIII	III
Bissext. VII	VIIII Kl. Ap.	VI	V	IIII	III	II	I	VII
Embol. VIII	II id. Ap.	V	IIII	III	II	I	VII	VI
Communis VIIII	Kl. Ap.	II	I	VII	VI	V	IIII	III
Communis X	XII Kl. Ap.	VI	V	IIII	III	II	I	VII
Biss. Emb. XI	VI id. Ap.	V	IIII	III	II	I	VII	VI
Communis XII	V Kl. Apr.	II	I	VII	VI	V	IIII	III
Communis XIII	XVI Kl. Apr.	VI	V	IIII	III	II	I	VII
Embol. XIIII	Non. Apr.	V	IIII	III	II	I	VII	VI
Bissext. XV	VIIII Kl. Apr.	II	I	VII	VI	V	IIII	III
Embol. XVI	II id. Ap.	I	VII	VI	V	IIII	III	II
Sedecennitas		I	II	III	IIII	V	VI	VII

Dies Dominicus proxime sequens, est Pascha Christianorum.

[3] *Pascha Kal.*] Nempe tertiæ Sedecennitatis anno Nono.

[4] *Pascha VI.*] Nempe, post integrum pinacem (annorum 112) septies transactum. (seu annos 784,) anno octavi pinacis 83, hoc est, sextæ Sedecennitatis anno tertio.

[1] *Pascha*

VI id. Apr. (*a*) IIII feria. Item Josias duodevicesimo anno regni sui, post annos (*b*) DCCCCLXX immolavit [1] Pascha (*c*) XII Kal. Aprilis, feria II. (*d*) Esdras autem (*e*) eo tempore (*f*) quo suppletæ sunt (*g*) septem hebdomadæ, (*h*) à templo restituto & perfecto & (*i*) restituta civitate Hierusalem, post annos (*k*) Ī. CXIIII, sacrificavit [2] Pascha XII Kal. Apr. Sabbato. [3] Sed & ipse Jesus Dominus (*l*) & Salvator noster, post annos (*m*) Ī. DLXXVIIII (*n*) cum discipulis suis manducavit [4] Pascha (*o*) VI id. April. V feria: & passus est altera die, (*p*) V id. April. VI feria.

Hic est Christus Jesus qui, secundum carnem, Abrahæ fuit filius; in cujus mysterio, (*q*) centenario patri natus Isaac, super humeros suos portavit lignum: ut ex (*r*) eo demonstraretur, & (*s*) adversarios expugnari, & credentes salutem consequi, per lignum, id est per (*t*) crucis signum. Ipse est Abraham, cui dixit Deus, In semine tuo benedicentur (*u*) omnes nationes terræ. Nunquid ergo (*x*) aliquis in Isaac misericordiam consequitur? Non. Sed (*y*) omnis homo credens Deo in Christo (*z*) benedicetur. Et ideo Abraham, quia (*aa*) à Deo Domino dictus est Propheta, cum (*bb*) manifeste sciret, in sacramento Christi, centenario sibi (*cc*) natum filium, qui post diem tertium mortem evacuavit, & illum fortem (*dd*) & inimicum nostrum vinxit; (*ee*) deinde numeravit universos vernaculos [5] suos CCCXVIII i. e. pro centenaria generatione triplicavit C, & fecit τ signum crucis, quibus adjunxit ιη nomen Jesu, & adversarios expugnavit, & filium fratris sui Loth de (*ff*) captivitate eorum liberavit. Et merito ipse Dominus & magister noster dicebat Judæis, (*gg*) Si filii Abrahæ essetis, facta Abrahæ faceretis. (*hh*) At illi itaque qui hæc à Christo audierunt non (*ii*) Abrahæ sed diaboli facta iniqua facere elegerunt. (*kk*) Ac propterea gentes (*ll*) facti estis filii Abrahæ, facta patris sui Abrahæ facientes, cum signo crucis & nomine Jesu, quotidianis diebus adversus Angelos Apostatas pugnantes, sermone Dei armati, qui de captivitate Satanæ liberat homines. Ipse est Abraham qui LXXV annorum credidit vocatus: & quamvis (*mm*) multos, id est tanquam stellas cœli, filios (*nn*) habere, ab ipso Deo (*oo*) sit prædictus; (*pp*) tamen per unicum filium ejus, cujus imaginem portabat ille agnus immaculatus in Ægypto occisus, & ipse protoplastus Adam & omnis homo credens misericordiam (*qq*) à Deo est consecutus.

Denique revertamur ad Exodum, i. e. ad diem (*rr*) Paschæ primum, & exinde per ordinem dinumeremus (*ss*) annos usque ad Christum. In quibus annis inveniemus nobis magna & (*tt*) admiranda sacramenta demonstrari. (*uu*) Dinumerantes itaque (*xx*) (ut dixi) per ordinem; (*yy*) à die quo exierunt ex Ægypto, usque ad diem quo oportebat eos exire de (*zz*) eremo, anni XL. Exeuntes autem de (*zz*) eremo & introeuntes (*aaa*) ut possiderent à (*bbb*) Deo (*ccc*) sibi repromissam terram, (*ddd*) à Jesu filio Nave usque ad (*eee*) Samuelem Judicem, & Dei (*fff*) Sacerdotem, secundum Pauli B. Apostoli sermonem, qui Spiritu (*ggg*) Dei edoctus retulit eos (*hhh*) implevisse annos (*iii*) CCCCL. Ipse est Samuel, qui (*kkk*) ex præcepto Dei unxit Saul (*lll*) in regem qui prior regnavit in populo Judæorum annis (*mmm*) XL. Post quem (*nnn*) regnavit David annis (*ooo*) XL, & VI mensibus. Solomon (*ppp*) filius ejus annis XL. Roboam annis (*qqq*) XVII. (*rrr*) Abia annis III. (*sss*) Asa annis XLI. Jo-

(*a*) *C* III. (*b*) *R* DCCCLXX. (*c*) *C* XVII. (*d*) *R* Hesdra. (*e*) *C* eodem. (*f*) *C* quod suppleti sunt hebdomada à tempore est. (*g*) *W sic emendo. R* VI. (*h*) *R deest* à. (*i*) *R* civitatem restitutam. (*k*) *R* c̄c CXIIII (*sed* c̄c *est pro* ∞̄) (*l*) *C deest* &. (*m*) *C* Ī. DLXXIIII (*excidente* V) (*n*) *U.* Ī. DLXXVIIII. *R* c̄c DLXXVIIII, cum discentibus suis. (*o*) *C* (*manifesto mendo*) VIIII Kal. (*p*) *C* VIII Kal. (*q*) *C deest* centenario. (*r*) *C* eodem monstr, (*s*) *C* adversario sexu repugnari. (*t*) *R* crucis † in signum. (*u*) *R inserit*, in te. (*x*) *R* Aliqui. (*y*) *C* omnes. (*z*) *C* benedicentur. (*aa*) *R* de domino. (*bb*) *C* manifesta. (*cc*) *R* nato filio. (*dd*) *C deest* &. (*ee*) *W sic suppleo, quod in MSS. mancum est.* C deinde numeravit universos vernaculos suos, centenaria generatione triplicavit & fecit signum crucis quibus adjunxit nomine Jesu. *R* denumeravit universos vernas suos & propter centenariam nativitatem triplicavit Centum & fecit signum † quibus & adjecit XVIII in nomine hīīs. (*ff*) *C* servitute lib. (*gg*) *R* si filii Abrahæ estis, facta patris vestri facite. (*hh*) *C* Et. (*ii*) *C* Abraham. (*kk*) *C* hæc. (*ll*) *W sic suppleo. C* facti estis patris suæ Abrahæ facientes, cum signum crucis & nomine Jesu, sermone Dei armati, quotidianis diebus adversus Angelos apostatas pugnantes qui de Capt. *R* facta patris sui Abrahæ facientes cum signum crucis & nomen hīīs quotidianis diebus adversos Angelos apostaticos expugnantes, sermone Dei armati, de captivitate Satanæ liberant homines. (*mm*) *R* in multos. (*nn*) *C* Abrahæ. (*oo*) *C* det. (*pp*) *C* tam. (*qq*) *C deest* à Deo. (*rr*) *C* Pascha I exinde. (*ss*) *C deest* annos. (*tt*) *R* admirabilia. (*uu*) *C* numerantes. (*xx*) *R deest* ut dixi. (*yy*) *R* de. (*zz*) *R* heremo *bis.* (*aaa*) *R* & possidentes. (*bbb*) *R* domino. (*ccc*) *C* sivere promissam. (*ddd*) *R* ab hīīs. (*eee*) *R* Samuel. (*fff*) *C* Levitam. (*ggg*) *R* domini. (*hhh*) *R* implesse. (*iii*) *C* CCCCXL. (*kkk*) *R* jussu. (*lll*) *C* in regni qui orsu regnavit in populum. (*mmm*) *C* XXX. (*nnn*) *C deest* regnavit. (*ooo*) *C* annis XLVI. *R* annis XL, mensibus VI. (*ppp*) *R deest* filius ejus. (*qqq*) *R* XVI. (*rrr*) *R* Abias. (*sss*) *R* Asaf annis XV.

[1] *Pascha* XII.] Nempe, (post 8 pinaces) anno 74 sequentis, seu quintæ sedecennitatis anno decimo.

[2] *Pascha* XII.] Nempe (post pinaces 9) anno 106. sequentis, hoc est Ultimæ Sedecennitatis anno decimo. Numerat autem (ut infra patet) ab exodo ad captivitatem Jechoniæ annos 995; hinc ad edictum Cyri, annos 70; hinc ad finem septem hebdomadum, 49; qui fiunt 1114.

[3] *Sed & ipse Jesus*] G. Locus laudatus à Bucherio.

[4] *Pascha* VI.] Nempe (post pinaces 14.) anno 11. sequentis. Estque locus hic (sed depravatus) quem citat, ex Bucherio, Seneschallus: Qui confirmat calculi correctionem, quam ante posueram. Nempe *Usserius* jam ante, pro I. DLXXIIII, (ubi V. exciderat) restituerat 1579, quod ex annorum omnium computatione, infra sequente, faciendum constat: indeque ex Pinace, diem restitueram, ut vides. Quam correctionem confirmat Codex R.

[5] *Suos* CCCXVIII.] Locus hic, in utroque codice mancus est, adeoque obscurus; sed ad hunc sensum restituendum esse, ex sequentibus liquet; Nempe, cum Abraham adversarios expugnavit & liberavit amicos Gen. 14. numeravit vernaculos, hoc est, famulos suos cccviii. Quo contineri sentit hic Auctor, hæc mysteria prophetica; nimirum, per c centenarii notam, signari, Abrahæ centenario natum iri filium Isaac; quam literam triplicavit (ccc) pro centenariis tribus, prout tribus diebus iter fecit immolandus Isaac (Christi typus;) qui & gestavit lignum, i. e. crucis signum; estque signum crucis τ litera Græca, notans numerum ccc. Sed præter hos trecentos, adjungit porro xviii, hoc est (literis Græcis) ιη, quibus signari putat (utpote literis initialibus) ἰησ̃ς, Nomen Jesu. Adeoque, sicut per Abrahæ famulos cccxviii, liberatus est Loth; ita per τιη (quibus idem numerus signatur) id est, per signum crucis & nomen Jesu, liberatus est Isaac, mortemque evacuavit seu evitavit illo die tertio. Quæ omnia non tam Isaac ultimo spectant (in quo misericordiam consequitur nemo,) sed (cujus ille typus erat) Jesum Christum, semen Abrahæ dictum.

1 Annis

(*a*) Joſaphat annis (*b*) XXV. Joram annis VIII. (*c*) Ochozias anno I. (*d*) Athalias [1] annis VIII. Joas annis (*e*) XL. Amaſias annis XXVIIII. Ozias annis (*f*) LII. (*g*) Joathas annis XVI. Achas annis XVI. Ezechias annis XXVIIII. Manaſſes annis LV. Amos annis II. Joſias annis (*h*) XXXI. (*i*) Joachaz menſibus (*k*) III. (*l*) Joacim annis XI. (*m*) Item Joacim filius ejus, qui & (*n*) Jechonias dictus eſt, diebus centum. (*o*) Fiunt in ſe anni Regum (*p*) DV. [2] Ab Exodo autem DCCCCLXXXXV. Et capta eſt Judæa à Rege (*q*) Nabuchodonoſor, qui transmigrato Jechonia (*r*) in Babyloniam, conſtituit in Hieruſalem (*s*) Sedeciam Regem Juda, quem (*t*) poſt XI annos expugnavit, & filios ejus ante oculos ipſius interfecit; & ſic ipſum (*u*) Sedeciam orbavit, & vinctum eum in Babyloniam duci juſſit, & in molendino conſtituit, ubi & mortuus eſt. (*x*) Et tunc adimpletum eſt de eo quod (*y*) dictum eſt à Domino per Ezechielem Prophetam; (*z*) Extendam (*aa*) retiam meam ſuper eum, & comprehendetur in concluſione, & adducam eum in Babylonem (*bb*) in terra Chaldæorum, & iſtam terram non videbit, & illic morietur. Similiter & (*cc*) Hieremias Propheta de eo & univerſo populo ejus prophetavit, dicens: Hæc dicit Dominus, Sic tradam (*dd*) Sedeciam Regem Juda, & principes (*ee*) ejus, & reſiduos (*ff*) in Hieruſalem, qui derelicti ſunt in terram iſtam, & eos qui (*gg*) habitant in Ægypto; & dabo eos in (*hh*) diſperſionem in omnia regna terræ, & in opprobrium, & in parabolam, & in odium, & in execrationem, (*ii*) in omni loco quo eos expulero; & (*kk*) immittam in eos famem, & mortem, & gladium, donec deficiant à terra quam dedi eis.

(*ll*) Undecimo itaque anno Sedeciæ (*mm*) ſuppleti ſunt ab Exodo (*nn*) anni Mille & ſex. Et tunc populus Judæorum, qui legem non obſervaverat, ſed potius contra voluntatem Dei filios ſuos idolis immolaverat, & ipſe captivus (*oo*) agitur; & civitas eorum quæ Synagogæ (*pp*) portaverat typum ſuccenſa ab adverſariis (*qq*) eradicatur; & templum illud quod in myſterio Adæ fuerat fabricatum, & ipſum à fundamentis (*rr*) ſubvertitur, & ad planum redigitur. Et ſic nobis (*ss*) qui in noviſſimis diebus credere prævidebamur, magnum (ut dixi) ſacramentum demonſtrabatur. Etenim (*tt*) ſi meruerat ipſe populus & civitas exterminari; (*uu*) Quid templum Dei (*xx*) admiſerat ut hoc pateretur? niſi quia vere conſtat (*yy*) id factum (ut (*zz*) dixi) in myſterio ejus qui prior (*aaa*) legem Dei transgreſſus eſt, & fuit pater omnium peccatorum, & (*bbb*) ideo non (*ccc*) ſolum Adæ oportebat (*ddd*) ſubveniri, ſed & omnibus peccatoribus qui filii (*eee*) fidei Abrahæ futuri prævidebantur, merito & ipſi civitati & templo priuſquam (*fff*) ſubverteretur, poſt annos LXX reſtituto, repromittebatur. Et hoc erat quod jam (*ggg*) tunc ab initio ſeculi in Abraham patrem fidei demonſtrabatur: qui cum ſuppleſſet à die nativitatis ſuæ annos LXX, non potuit de terra ſua exire, niſi in (*hhh*) ſigno Pentateuchi, cujus univerſa mandata populus Iſraël non erat obſervaturus, adjicerentur & anni V, & ſic credens Deo, (*iii*) reputaretur ei ad juſtitiam. Hic eſt itaque Abraham, de quo ſuperius diximus, quod LXXV annorum (*kkk*) crediderit vocatus. Ad quos LXXV annos, adjicitur unus annus & fiunt LXXVI. Quis autem hic qui adjicitur (*lll*) annus? Ille ſcilicet qui de ſemine ejus agnus anniculus (*mmm*) immaculatus eſt dictus. (*nnn*) Igitur, de Mille & ſex, deducamus LXXVI, & remanent anni DCCCCXXX; quibus ſupplêtis, Adam functus eſt (*ooo*) vita.

Poſthæc autem demonſtremus Captivitatis tempus, annorum LXX. Suppletis enim ab Exodo uſque ad Jechoniam (*ppp*) annis DCCCCLXXXXV, adjiciamus (*qqq*) XI Sedeciæ, qui anni undecim in corpore LXX annorum computantur. (*rrr*) Quo autem modo videamus. Ex quo capta eſt (*sss*) Hieruſalem, ipſe (*ttt*) Sedecias (*uuu*) (ut diximus) annis XI. (*xxx*) Poſt quem Nabuchodonoſor, qui eum in terra Chaldæorum vinctum duxit, (*yyy*) annis XXV. (*zzz*) Ulemaradan, annis (*aaaa*) XII. (*bbbb*) Balthaſar annis IIII. Et [3] Darius (*cccc*) Cyri filius, annis XVIII. (*dddd*) Fiunt in ſe, anni LXX. Et ſic Cyrus ſuſcepit (*eeee*) regnum Medorum & Perſarum.

Ipſe eſt Cyrus, cujus in principio regni, cum theſauris (*ffff*) domus Dei, reverſus eſt populus (*gggg*) Judæorum in terra ſua. (*hhhh*) Ex quo tempore oportet nos hebdomadas computare. (*iiii*) De quibus Angelum Dei meminimus (*kkkk*) Danieli dixiſſe, LXX (*llll*) hebdomades breviatæ ſunt ſuper populum tuum & ſuper civitatem illam ſanctam, ut (*mmmm*) conſummetur peccatum, (*nnnn*) & ut ſignentur peccata & (*oooo*) deleatur injuſtitia, & expientur injuſtitiæ, (*pppp*) & ut reducatur juſtitia æterna, & ut ſigne-

tur

(*a*) *R* Joſafat. (*b*) *C*. XLV. (*c*) *C* Oozias. (*d*) *W ſic reſtituo. C* & *R* Godolias annis VIII. (*e*) *C* XI. (*f*) *C* XLII. (*g*) *R* Joacham. (*h*) *R* xxi. (*i*) *R* Joachas. (*k*) *C* IIII. (*l*) *R* Joachim. (*m*) *R deeſt* item. (*n*) *C* Jechonia. (*o*) *R* hi ſunt anni DCCCCLXXXXV, *omiſſis reliquis*. (*p*) *C*. DCV, *ſed calculus poſtulat*, DV. (*q*) *R* Nabuchonoſor. (*r*) *C* Babylonia. (*s*) *R* Sedechiam. (*t*) *R* per. (*u*) *R* Sedechiam inorbavit. (*x*) *R deeſt* &. (*y*) *R* dixerat dominus. (*z*) *R* & ext. (*aa*) *Sic uterque Codex*. (*bb*) *R* & in. (*cc*) *R* Jeremias & *deeſt* propheta. (*dd*) *R* Sedechiam. (*ee*) *C deeſt* ejus. (*ff*) *R deeſt* in. (*gg*) *C* inhabitant in. (*hh*) *R* diſſipationem. (*ii*) *C* & in locum ubi. (*kk*) *R* mittam. (*ll*) *R* XI itaque annis ſuppleti ſunt Ezechiæ ab Exodo anni ∞ VI ut &. (*mm*) *C* ſuppletæ. (*nn*) *C deeſt* anni. (*oo*) *C* agetur. (*pp*) *R* portabat. (*qq*) *R* traditur. (*rr*) *C* ſubvertetur ad planum redigetur. (*ss*) *C deeſt* qui. (*tt*) *C* ſic. (*uu*) *C*. Quod. (*xx*) *C* amiſerat. (*yy*) *W ſic reſtituo. Uterque Codex* eum. (*zz*) *R* dixit. (*aaa*) *C* legis. (*bbb*) *C* odio. (*ccc*) *R* ſolo. (*ddd*) *C* ſubvenire. (*eee*) *C deeſt* fidei. (*fff*) *C* ſubverterentur. (*ggg*) *C deeſt* tunc. (*hhh*) *R* ſimilitudine. (*iii*) *R* deputaretur ei juſtitia. (*kkk*) *C* credens. (*lll*) *R* unus. (*mmm*) *C* immolatus eſt. Dictus. (*nnn*) *R* legitur ∞ VI. (*ooo*) *C* vitam. (*ppp*) *C* anni. (*qqq*) *C*. XL, & *deeſt* Sedechiæ. (*rrr*) *C* qui. (*sss*) *R* Hyeruſalem, & *ſic ſæpe*. (*ttt*) *R* Sedechias, & *ſic ſemper*. *C ſemper* Sedecias. (*uuu*) *R deeſt* ut diximus. (*xxx*) *C* cujus poſt mortem poſtquam Nab. (*yyy*) *C* anni. (*zzz*) *R* vitæ Marodat. (*aaaa*) *R* XI. (*bbbb*) *C* Baldaſar. (*cccc*) *R* Aſiriæ. (*dddd*) *R* ſunt. (*eeee*) *C* ſuſcipit. (*ffff*) *R deeſt* domus. (*gggg*) *R deeſt* Judæorum. (*hhhh*) *C* ex ipſo enim. (*iiii*) *R* de ipſis enim. (*kkkk*) *R* Danielo. (*llll*) *C* hebdomadæ. (*mmmm*) *R* conſumetur. (*nnnn*) *C deeſt* & ut ſignentur peccata, & *mox* & expientur injuſtitiæ. (*oooo*) *R* deleantur injuſtitiæ. (*pppp*) *C deeſt* ut.

[1] *Annis* VIII.] Retineo Athaliæ (quam Godoliam vocat uterque Codex) annos 8, (utut nunc 6, nunc 7, memorentur 2 Chron. 22. 12. & 23. 1. & 24. 1. & alibi,) quoniam hoc exigere videtur hujus calculus; atque alii Chronologi ſaltem 7 numerant; & uterque Codex conſentit.

[2] *Ab Exodo autem* DCCCCLXXXXV.] Numeros paſſim vitioſos, reſtituimus ex S. Scripturæ locis, quos reſpiciunt. Atque, ſic emendati, exhibent (quem ille vult) numerum 995. Numeratis, ſcilicet, Davidis 6 menſibus, & Joachazi tribus, & Jechoniæ tribus menſibus cum decem diebus (pro quibus ponit hic 100 dies,) pro uno anno integro.

[3] *Darius Cyri filius.*] *W.* id eſt Gener: ut cui nupſerat Atoſſa Cyri filia.

2 Heb-

ſignetur viſio & (*a*) prophetia, & ut ungueatur ſanctum ſanctorum. Et cognoſces & intelliges ab exitu ſermonis ut (*b*) reſpondeatur & (*c*) ut ædificetur Hieruſalem uſque ad Chriſtum ducem, (*d*) hebdomades VII & hebdomades (*e*) LXII; (*f*) & convertetur & ædificabitur platea, & murus, & exinanientur tempora: & poſt hebdomadas has (*g*) LXII, diſperibit unctio, & judicium non eſt in eo: & civitatem, & illum ſanctum corrumpet cum illo duce qui veniet, & excidentur in cataclyſmo, & uſque ad finem belli breviati (*h*) exterminii. (*i*) Et (*k*) confirmabit, teſtamentum multis hebdomas una: (*l*) & in dimidio hebdomadis auferetur meum ſacrificium & libatio, (*m*) & ſuper (*n*) illum ſanctum (*o*) execratio vaſtationum, & uſque ad conſummationem temporis conſummatio dabitur ſuper hanc vaſtationem.

Et (*p*) confirmabit, inquit, teſtamentum multis [1] hebdomas una. Hæc eſt (*q*) ergo hebdomas una quam ſegregavit Angelus (*r*) de LXX, & poſuit in noviſſima ſeculi tempora. Quam hebdomadam recognoſcimus habere annos ſeptem: in quibus oportet primo Enoch & Eliam venire, & per (*s*) ſuam prophetiam magnæ multitudini Evangelium, id eſt novum teſtamentum, confirmare. (*t*) Sic etenim audivimus Angelum (*u*) Danieli dixiſſe, (*x*) confirmabit teſtamentum multis hebdomas una. Et in dimidio, inquit, hebdomadis auferetur meum ſacrificium & libatio. Dimidium autem hebdomadis, tempus & tempora & dimidium temporis oſtendit; quod eſt triennium & menſes ſex; (*y*) qui fiunt dies, ſecundum (*z*) Apocalypſin, mille CCLX. In quibus diebus ille Antichriſtus magnam faciet vaſtationem: & ideo tunc nemo Chriſtianorum poterit Deo ſacrificium offerre, quoniam ipſe (*aa*) nequiſſimus incipiet in templo Dei (*bb*) ſedere, & ignorantibus (*cc*) ſe Deum affirmare: quem oportet Jeſum (*dd*) Dominum & Salvatorem noſtrum ſpiritu oris ſui interficere, & præſentia adventus ſui evacuare, & in ipſo mundum conſummare: ſicut ſcriptum eſt. Et ſuper illud ſanctum execratio (*ee*) vaſtationum, & uſque ad conſummationem temporis conſummatio dabitur (*ff*) ſuper hanc vaſtationem.

(*gg*) Poſt hæc revertamur ad VII, & ſic ad (*hh*) LXII hebdomadas. Quæ ſeptem hebdomadæ continent annos XLVIIII; quibus ſuppletis, illo in tempore & Hieruſalem reſtituta cognoſcebatur, & platea per medium ejus ædificata conſiderabatur, murus in circuitu civitatis ipſius erectus, illa omnia quæ intus erant fortiter (*ii*) tuebatur: In qua civitate templum illud quod in (*kk*) ſimilitudine Adæ fuerat deſtructum; in (*ll*) nomine ejus iterum (*mm*) per XLVI annos eſt ædificatum, & in (*nn*) ſacramento Spiritus ſancti oleo eſt unctum; quomodo ab Angelo fuerat dictum. Ut (*oo*) conſummetur viſio & (*pp*) prophetia & (*qq*) ungueatur (*rr*) ſanctum ſanctorum. (*ss*) Ipſum autem fuit ſanctum ſanctorum in imaginem hominis (*tt*) unctum, quod cum ipſa civitate, (*uu*) pro infidelitate Judæorum ab ipſo Domino noſtro iterum temporibus Veſpaſiani eſt exterminatum. (*xx*) Sic fuerat enim in eodem capitulo quod exponimus ſcriptum, & poſt (*yy*) LXII hebdomadas (*zz*) diſperibit unctio & judicium non eſt in eo, & civitatem & illud ſanctum corrumpet cum illo duce qui veniet, (*aaa*) & excidentur (*bbb*) in cataclyſmo, (*ccc*) & uſque ad finem belli breviati, (*ddd*) exterminii. Excidentur, (*eee*) inquit, in cataclyſmo. De quibus hoc (*fff*) dixit? Utique de ipſis Judæis, qui poſt adventum Chriſti (*ggg*) in illa (*hhh*) obſidione & (*iii*) expugnatione Veſpaſiani excidi & ejecti ſunt de civitate ſua, in qua jam non redeunt nec (*kkk*) in ipſa fine belli breviati. (*lll*) Quod eſt autem (*mmm*) hoc bellum breviatum? niſi Antichriſti regnum quod exſurgere habet contra populum Chriſtianorum. (*nnn*) Ipſi ſunt dies de quibus ait (*ooo*) Dominus in Evangelio, Et niſi abbreviati eſſent dies illi non liberaretur omnis caro.

Reſtitutum eſt (*ppp*) ergo templum in nomine Protoplaſti, qui dictus eſt Adam, (ſicut (*qqq*) ſuperius diximus) (*rrr*) annis XLVI. Sic autem oſtenditur in nomine Adam: cum apud Græcos prima litera nominis ejus (*sss*) dicatur Alpha μία, ſecunda autem Delta (*ttt*) τέσσαρες, iterum Alpha μία, quarta My τεσσαράκοντα, & (*uuu*) fit numerus ſex & quadraginta. Qui numerus annorum ſic (*xxx*) comprehendetur. Cum (*yyy*) à die illo quo reverſus eſt in terra ſua Judæorum populus, regnavit Cyrus Perſarum annis XXXI: poſt quem * Cambiſes annis VIIII, & impleti ſunt XXXX. Poſt annos autem XL, regnat (*zzz*) Smerdis Magus, menſibus (*aaaa*) ſeptem; qui menſes à nobis non computantur; (*bbbb*) quare? quoniam in ſeptimo menſe Cyri fundamenta Templi (*cccc*) poſuerunt, (*dddd*) & exinde uſque ad annum ſecundum Darii opus (*eeee*) in eo non (*ffff*) confecerunt. Tunc prophetant Aggeus & Zacharias; per quos exhortatus eſt eos Dominus, & unanimes acceſſerunt, & in quadriennio reſiduum opus Templi conſummaverunt. Quod ipſum quidem in primo libro (*gggg*) Eſdræ manifeſte demonſtratur, quod ſexto anno Darii Templum Dei (*hhhh*) ſit per omnia conſummatum. Ad XXXX adjiciamus (*iiii*) Darii VI & fiunt XL & VI. Quibus annis adjecti ſunt tres in myſterio Paſſionis & Reſurrectionis Chriſti, & impleta eſt (*kkkk*) hebdomada ſeptima. Et tunc (*llll*) platea & Templum & murus & ipſa civitas, quadrageſimo & nono anno ſuppleto, per omnia perfecta & (*mmmm*) munita demonſtrabatur. Sed hoc totum opus in ſacramento Eccleſiæ perficiebatur.

Deni-

(*a*) *C* prophetiæ, & ſanctus ſanctorum. (*b*) *R* reſponderetur. (*c*) *C* ædificaretur. (*d*) *C* hebdomadas. (*e*) *W ſic reſtituo. C & R* LXXII. *& ſic aliquoties.* (*f*) *C deeſt* & convertetur & ædificabitur platea, & murus; & exinanientur tempora, & poſt hebdomadas has LXII. (*g*) *R* LXXII. (*h*) *C* & exterminiis. (*i*) *R* ſed. (*k*) *C* confirmavit. (*l*) *C* & dimidia hebdomadas. (*m*) *C deeſt* &. (*n*) *R* illud. (*o*) *C* ab initio. (*p*) *C* confirmavit. (*q*) *C* hebdomada, *& deeſt* ergo. (*r*) *R* DCLXX. (*s*) *C* eorum. (*t*) *C* ſicut aud. (*u*) *R* Danielo. *C* à Daniele. (*x*) *C* & confirmavit. (*y*) *R* quis dies. (*z*) *R* Apocalypſi in. (*aa*) *R* Antichriſtus. (*bb*) *R* conſedere. (*cc*) *R* dominum ſe adfirm. (*dd*) *C* Chriſtum &. (*ee*) *C* vaſtationis. (*ff*) *C* & ſuper. (*gg*) *R* poſt hoc. (*hh*) *R* LXXII. *C.* LXX & duas. (*ii*) *R* tuebantur. (*kk*) *C* ſimilitudinem. (*ll*) *C* omine. (*mm*) *C deeſt* per XLV annos eſt ædificatum. (*nn*) *C* ſacramentum. (*oo*) *C* conſummaretur. (*pp*) *C* prophetiæ. *R* propheta. (*qq*) *R* ungeatur. (*rr*) *C* ſanctus. (*ss*) *Sic reſcribo, ſed C & R* ipſud. (*tt*) *C* victum. (*uu*) *W ſic ſcribo. C* cum. *R* per. (*xx*) *C* quomodo & fuerat in eunde capitulo quem expoſuimus. *R* quem exponimus. *W. reſcribo* quod. (*yy*) *R* LXXII. *C* LXX & una. (*zz*) *C* peribit. (*aaa*) *C deeſt* &. (*bbb*) *C deeſt* in. (*ccc*) *C deeſt* &. (*ddd*) *R* ex terminis. (*eee*) *R* in quid in cataclíſmo diluvii. (*fff*) *R* dicitur. (*ggg*) *C deeſt* in. (*hhh*) *C* ob ſeditione. (*iii*) *R* pugnatione. (*kkk*) *C deeſt* in. (*lll*) *R* quod autem & in hoc. (*mmm*) *C deeſt* hoc. (*nnn*) *C* ipſæ. (*ooo*) *R* Deus. (*ppp*) *R* igitur. (*qqq*) *R* ſupra. (*rrr*) *R* poſt annos XXX & VI. (*sss*) *R* dicitur à alfamia, ſecunda autem delta teſſeres tertia iterum alfamia & quarta mi teſſera conta. (*ttt*) *C* τέσσαρες. (*uuu*) *R* ſic. (*xxx*) *R* comprehenditur. (*yyy*) *R* adjecto illo. * *C* Meabeſſes. (*zzz*) *Sic reſcribo. R* Zmeridius. *C* Hyſmerius. (*aaaa*) *C* VI. (*bbbb*) *C deeſt* quare? (*cccc*) *R* poſuerat. (*dddd*) *R deeſt* in. (*eeee*) *C* meum. (*ffff*) *R* fecerat. (*gggg*) *R* Heſdræ. (*hhhh*) *R* per omnia ſit. (*iiii*) *R deeſt* Darii. (*kkkk*) *C* hebdomades. (*llll*) *C* plateas. (*mmmm*) *R* protecta.

[1] *Hebdomas una.*] *U.* vid. Hippolyt. apud Hieron. Dan. 9.

1 De

Denique videamus quid ipſi XLVIIII anni ſignificent. Non ſine cauſa enim Deus voluit in ſeptem (*a*) hebdomadibus tam magnum, id eſt (*b*) propheticum opus (*c*) conſummari. Hoc autem (*d*) modo (*e*) propheticum fuiſſe (*f*) intelligitur: cum de XLVIIII annis, in nomine Jeſu Chriſti, decem & octo (*g*) ſegregantur, & remanent XXXI: quibus ſuppletis, Chriſtus Jeſus propter credentium ſalutem paſſus eſt & reſurrexit, & per ſemetipſum omnia perfecta oſtendit; & templum quod non humanis ſed ſuis ſacris manibus (*h*) ſecundum imperium Patris ſui (*i*) formavit, non oleo ſed ſpiritu Dei unxit; & civitatem, id eſt Eccleſiam, lapidibus ſanctificatis ædificavit, & in ipſa (*k*) plateam conſtituit. Platea autem eſt via recta (*l*) & plana, in qua ambulantes perveniunt ad vitam æternam. Huic civitati fortem & inexpugnabilem murum, id eſt ſanctum nomen ſuum, conſtituit: per quod nomen omnes adverſarios pedibus ejus ſubjicit. (*m*) Ecce, Dei gratia, quam præclara & admirabilia (*n*) nobis oſtenſa ſunt per annos XXXXVIIII. Qui (*o*) anni è contrario infidelibus, & perſecutionem ſervis Dei facientibus, magnam demonſtrant ſuperventuram calamitatem. (*p*) Qua autem ratione videamus. Hic (*q*) enim mundus in quo juſti & injuſti (*r*) ab initio ſeculi converſantur, ſex diebus eſt conſummatus; quibus ſuppletis benedictus eſt dies ſeptimus; (*s*) ille ſcilicet ſuperventurus ſabbati æterni. In his itaque diebus ab initio, non tantum diabolo & angelis (*t*) ejus, ſed & omnibus peccatoribus à Deo ignis eſt præparatus. In cujus flamma uri ille Finæus dives (*u*) ab ipſo Dei filio eſt demonſtratus. Hic eſt (*x*) gehennæ ignis; in cujus (*y*) ſimilitudine caminus imperio Regis ſepties tantum incenſus per XXXX & VIIII cubita (*z*) excrevit, & adverſarios Ananiæ, Azariæ, & Miſahel conſumpſit, & (*aa*) ipſos tres pueros à Dei filio protectos, (in myſterio noſtro qui ſumus tertium genus (*bb*) hominum,) non vexavit, (*cc*) ſuppletis itaque XXXXVIIII annis, poſt (*dd*) LXX captivitatis, facti ſunt anni (*ee*) CXVIIII. Qui CXVIIII anni conjunguntur illis qui ab Exodo uſque ad Jechoniam computati ſunt anni DCCCCXCV, & fiunt in ſe anni uſque ad Hieruſalem reſtitutam, ſuppleta ſeptima ſeptimana, (*ff*) anni I̅. CXIIII.

Septima (*gg*) autem ſeptimana ſuppleta, neceſſe eſt nos ad (*hh*) LXII (*ii*) hebdomades (*kk*) converti: quæ continent annos CCCCXXXIIII. Quibus ſuppletis oportuit Chriſtum ſecundum carnem naſci. [1] De quo (*ll*) in continenti Simeon, vir juſtus, portans eum (*mm*) ſuis manibus, dixit ad Mariam matrem ejus, Ecce hic poſitus eſt in caſum & reſurrectionem (*nn*) multorum in Iſraël, & in ſignum cui (*oo*) contradicetur. Non tantum autem Simeon ſed & ipſi (*pp*) CCCCXXX & IIII anni, & ſignum crucis, & tempus paſſionis, & tertium diem reſurrectionis ejus demonſtraverunt. (*qq*) Quo autem modo videamus. Superius enim diximus, Abrahæ centenario natum filium in myſterio Chriſti; & demonſtravimus neminem in Iſraël benedictionem conſecutum, aut nunc modo poſſe benedictionem conſequi, niſi in ſemine ipſius Abrahæ, qui eſt (*rr*) Chriſtus. Et ideo in ſacramento Chriſti (*ss*) de CCCCXXXIIII annis primo ſegregantur Centum, & remanent (*tt*) CCCXXXIIII. (*uu*) Anni CCC ſcilicet oſtenderunt (*xx*) τ crucis ſignum, & remanſerunt XXXIIII: (*yy*) de quibus deductis (*zz*) III propter (*aaa*) diem reſurrectionis ejus, remanſerunt anni (*bbb*) XXXI. Quibus ſuppletis, oportuit propter peccata credentium pati Chriſtum. (*ccc*) Ipſos igitur (*ddd*) CCCCXXXIIII annos adjiciamus ad ſummam ſuperiorem, & inveniamus annos ab Exodo uſque ad nativitatem (*eee*) Chriſti, (*fff*) Mille DXLVIII. Cujus nativitatis tempus cognoſcere deſiderantes, ipſos annos M DXLVIII ab Exodo, (*ggg*) id eſt à primo pinacis verſu, diligenter (*hhh*) dinumeremus, & ad diem nativitatis ejus perveniemus. [2] Qui dies ſexta (*iii*) Sedecennitate in tertio decimo verſu invenitur, (*kkk*) V Kl. April. feria IIII.

O quam præclara & divina Domini providentia! (*lll*) ut in illo die quo factus eſt Sol, in ipſo die naſceretur Chriſtus, V Kl. Apr. feria IIII. Et ideo de ipſo (*mmm*) merito ad plebem dicebat Malachias Propheta, Orietur vobis Sol juſtitiæ, & curatio eſt in (*nnn*) pennis ejus. Hic eſt Sol juſtitiæ cujus in (*ooo*) pennis curatio præoſtendebatur. De quo & Moyſes in Cantico (*ppp*) recognoſcitur dicens, Et ſuper (*qqq*) pullos ſuos concupivit (*rrr*) & expandens alas ſuas. Ipſe eſt Dominus in cujus (*sss*) ſimilitudine hic Sol annuus per CCCLXV (*ttt*) dies & quartam partem (*uuu*) diei conſummat. Quæ ipſa quidem [3] pars quarta diei habet tres horas. Tres autem horæ imaginem portant illorum trium dierum qui in principio ſeculi ſine Sole & Luna (*xxx*) fuerunt. Et ideo, (*yyy*) quomodo tres horæ in (*zzz*) quadriennio quater computatæ unum diem duodecim horarum (*aaaa*) effecerunt: ſic & ipſi tres dies [4] per quatuor tempora ternos menſes ſibi (*bbbb*) defendentes annum poſt XII menſes ſuppletum demon-

(*a*) *R* hebdomadas. (*b*) *R* perfectum. (*c*) *R* conſommari, *& ſic ſæpe.* (*d*) *C deeſt* modo. (*e*) *R* perfectum. (*f*) *R* igitur. (*g*) *C* congregantur. (*h*) *R* ob imperio. (*i*) *R* plaſmavit. (*k*) *R deeſt* plateam conſtituit. (*l*) *R deeſt* & plana. (*m*) & ecce. (*n*) *C inſerit* nobilia. (*o*) *C* animæ cont. (*p*) *C* quia autem rationem. (*q*) *R* etenim. (*r*) *R* habitatione. (*s*) *C* illi ſcil. *R* ille. (*t*) *R* erit. (*u*) *C* ab initio, *& deeſt* Finæus. (*x*) *C* Gehenna. (*y*) *C* ſimilitudinem. (*z*) *R* exercuit. (*aa*) *C* ipſus .... puerus .... protectus, *& deeſt* à. (*bb*) *C deeſt* hominum. (*cc*) *C* impletis. (*dd*) *C* captivitatem. (*ee*) *R*. CXIIII. (*ff*) *C deeſt* anni. (*gg*) *C deeſt* autem. (*hh*) *C*. LXXII. (*ii*) hebdomas. (*kk*) *C* reverti. (*ll*) *C* contenentiſſimus. (*mm*) *C* manibus ſuis. (*nn*) *W ſic reſcribo. C & R* mortuorum. (*oo*) *R* contradicitur. (*pp*) *C*. CCCCXXIIII. (*qq*) *C* quo autem quo modo. (*rr*) *R* Chriſti. (*ss*) *R* CCCCXXXVII anni. (*tt*) *R* CCCXXXVII. (*uu*) *R* Trecentis. (*xx*) *R* crucis ſignum, *omiſſo* τ. *C* τ Tau ſignum, *omiſſo* crucis. (*yy*) *C* ex. (*zz*) *R* tres. (*aaa*) *C deeſt* diem. (*bbb*) *C* XXXIII. (*ccc*) *R* his enim igitur. (*ddd*) *C* CCCXXXIIII. (*eee*) *R* domini. (*fff*) *R* ꝏ DXXXVIII. (*ggg*) *R deeſt* id eſt à primo pinacis verſu. (*hhh*) *R* dinumeramus. (*iii*) *R* ſedecennitas. (*kkk*) *C deeſt* V Kl. April. feria IIII. (*lll*) *C deeſt* ut in illo die quo factus eſt ſol, in ipſo die naſceretur Chriſtus, V Kl. April. feria IIII; & ideo de ipſo. (*mmm*) *R deeſt* merito. (*nnn*) *C* pinnis. (*ooo*) *C* pinnis ejus cujus oſtendebatur. (*ppp*) *C* cognoſcitur. (*qqq*) *R* populum ſuum concupivit. (*rrr*) *R* ſpandens alas. (*sss*) *C* ſimilitudinem. (*ttt*) *C deeſt* dies. (*uuu*) *C* dies. (*xxx*) *C* factus ſunt. (*yyy*) *C deeſt* quomodo. (*zzz*) *R* quadriennium. (*aaaa*) *C* efficiunt; ut & ipſæ III horæ diem. (*bbbb*) *C & R* defendentes. *G* dependentes.

[1] *De quo in continenti Simeon.*] C. *contenentiſſimus.* U. *continentiſſimus.* νυνεχέστατος, pro quo Interpres (ſi forte fuerit interpres) legerat συνεχέστατος. G. imo *contentiſſimus*, ut ſorte ſua contentus: Et Simeon ipſe dixit, *Domine nunc dimittis ſervum tuum in pace, quoniam oculi* &c.

[2] *Qui dies*] *W*. Nativitatem Chriſti, contra receptam ſententiam conjicit in Martii diem XXVIII: niſi forte, quæ de Nativitate dicit, ſint de Conceptione intelligenda; quæ circa hoc tempus contigiſſe creditur; Nempe Mart. XXV.

[3] *Pars quarta diei habet tres horas.*] *W*. Imo ſex horas: nam hic agitur de die 24 horarum. Niſi vel totum νυχθήμερον diviſum velit in 12 horas, (noſtrarum duplas;) vel tres horas Diurnas, velit à totidem Nocturnis diſtinguere, quarum hic nullam rationem habeat.

[4] *Per quatuor tempora*] *W*. id eſt, quatuor vicibus, ſeu quater.

demonstraverunt (*a*). Et sic, per hanc multiformem trinitatem, & ipse (*b*) duodecim horæ Evangelium unum in quatuor partes divisum ostenderunt, (*c*) & tres menses per quatuor tempora, id est per quatuor (*d*) Evangelia, à Christo (*e*) electos XII Apostolos nobis (*f*) demonstraverunt.

Hi sunt Apostoli, quorum sermonibus ædificati recognovimus Dominum nostrum anno (*g*) sextodecimo imperii Tiberii Cæsaris passum, cum esset ipse (*h*) annorum (*i*) XXXI. Ad (*k*) XVI ergo (*l*) annum & XXXI, adjiciamus XVIII in nomine ipsius Jesu, & fit numerus LXV; (*m*) quibus desunt trecenti ut impleatur annus secundum (*n*) cursum Solis. CCC autem apud Græcos (*o*) per unam literam notantur quæ dicitur (*p*) Tau, & manifeste demonstrat omnibus (*q*) Tau crucis signum. (*r*) Ecce iterum jam vere credamus quod V Kl. April. secundum carnem natus sit Christus: in quo die probavimus solem factum.

Debemus ostendere (*s*) & id ipsum non fuisse (*t*) vacuum, sed (*u*) in salutem nostram fuisse præostensum. In die enim quarto quando factus est Sol, ipso die & Luna facta est XV, (*x*) altero autem die fuit XVI, tertio vero XVII: & sic plasmatus est Adam de terra, qui per suam inobedientiam non tantum sibi sed & nobis arcessierat mortem: (*y*) quam mortem Dominus noster Jesus conculcans, passus est luna XV; & requievit in corde terræ XVI; tertio autem die, luna XVII inventa, (*z*) reversus est ab inferis, de terræ fundamentis; & sic ipsi Adæ & omnibus credentibus in se restituit vitam æternam. Quomodo (*aa*) ergo per cursum solis (*bb*) signum Tau & tempus Passionis demonstratum est: sic & per cursum lunæ tertius dies resurrectionis ejus evidenter ostensus est. A die enim (*cc*) primo in quo facta est luna quintadecima, exinde per dies (*dd*) XV visa est in cœlo; sextodecimo autem die, sicut in anno XVI imperii Tiberii Cæsaris, velut mortua non (*ee*) est ab hominibus visa; similiter (*ff*) & XVII (*gg*) die non est visa: (*hh*) Duodevigesimo autem, in (*ii*) similitudine & in nomine ipsius Jesu, & ipsa post (*kk*) tertiam diem ad vesperam restituta resurrexit, & nostram omnium resurrectionem futuram ad vesperam, id est (*ll*) in novissima seculi hora (*mm*) demonstravit.

Ecce igitur (*nn*) quanta nobis dies nativitatis Domini ostendit? Qui (*oo*) nativitatis dies ab Exodo repertus est (*pp*) (ut diximus) post annos Γ. DXLVIII. Quos annos (*qq*) ab Exodo sic vere à nobis collectos (*rr*) ostendimus, cum & ipsorum annorum rationem non esse vacuam demonstramus. (*ss*) Dominus enim sanctus & divinus ut ostenderet nobis quoniam futurorum est præscius, & in ipsis annis manifestavit tempus in quo oportebat (*tt*) à filio ejus aquam quæ abluit peccata, XV anno, imperii Tiberii Cæ-

(*a*) *C* dinumeraverunt. (*b*) *R deest* duodecim. (*c*) *C* æterni, *forte* & terni. (*d*) *R* evangelistas, electos à Christo XII Apostolos. (*e*) *C* electus Apostolus. (*f*) *R* manifestaverunt. (*g*) *C* xv. (*h*) *R* anno. (*i*) *C*. xxx & uno. (*k*) *C*. xv. (*l*) *R deest* annum &. (*m*) *R* quibus ccc. (*n*) *C deest* cursum. (*o*) *R* pro una litera. (*p*) *C* τ Tau crucis signum, & man. (*q*) *R* crucem signum. (*r*) *C deest* Ecce iterum jam vere credamus quod V Kl. April. secundum carnem natus sit Christus: in quo die probavimus solem factum. (*s*) *C deest* & id. (*t*) *C* unicum. (*u*) *R deest* in. (*x*) *C* quæ altero die. (*y*) *R* iniquam quam. (*z*) *C* ascendit ab. (*aa*) *R* autem. (*bb*) *R* cursum temporis passionis. (*cc*) *C* plurimo. (*dd*) *R* XII. (*ee*) *C deest* est. (*ff*) *C deest* &. (*gg*) *R deest* die. (*hh*) *R* XVIII. (*ii*) *C* similitudinem & in nomen. (*kk*) *R* tertium. (*ll*) *R deest* in. (*mm*) *R* monstravit. (*nn*) *C* quis tanta nobis ostendit dies nat. dom. (*oo*) *C deest* nativitatis. (*pp*) *R* post annos, ut diximus. (*qq*) *R deest* ab exodo. (*rr*) *C* ostendemus. (*ss*) *C* ostendit qui futurorum est præscius. (*tt*) *C* filium ejus aqua.

IV. *Chronologiæ Synopsis.*

Anni ab Exodo.	
In Eremo	40
Judices	450
Reges ad Jechoniam	505
Ad captam Judæam	995
Sedecias	11
Ad conflagrationem Urbis & Templi	1006
Captivitas.	
Sedecias	11
Nabuchodonosor	25
Ulemaredan	12
Baltasar	4
Darius	18
	70
Ab Exodo ad Captivitatem	995
Captivitas	70
7 Hebdomades	49
Ad Templum restauratum	1114
62 Hebdomades	434
Ad Christum natum	1548
Christi vita	31
Ad Passionem	1579
Ad Gordiani quintum	215
Summa omnium	1794

Reges.	
Saul	40
David	40 ½
Solomon	40
Roboam	17
Abia	3
Asa	41
Josaphat	25
Joram	8
Ochozias	1
Godolias	8
Joas	40
Amasias	29
Ozias	52
Joathas	16
Achas	16
Ezechias	29
Manasses	55
Amon	2
Josias	31
Joachaz	0 ¼
Joachim	11
Jechonias	0 ¼
	505

Restauratio Templi.		
	α 1	
Nomen Adæ	δ 4	
	α 1	
	μ 40	
	46	
7 Hebdomades		
Cyrus	31	
Cambises	9	
Smerdis	0	
Darius, (2 & 4)	6	
Restauratio Templi	46	
Mysterium Passionis	3	
	49	
C. Centenarius, Triplicatus CCC.	300	τ Signum crucis
Reliqui XVIII	18	ιη Nomen Jesu
Vernæ Abrahæ	318	τιη

τ *Ariano*

Cæſaris, ſanctificari. Et ideo quomodo Abraham quando expugnare voluit (*a*) eos qui Loth filium fratris ejus captivum (*b*) duxerunt, (*c*) numerabat vernaculos ſuos primum XVIII in nomine Jeſu; & (*d*) alios propter centenariam generationem, in ſacramento trium dierum (*e*) triplicans, numeravit CCC, & fecit (*f*) τ Tau ſignum crucis: ita & nos (*g*) de I. DXLVIII annis, quindecies centenos deducamus, & remanent XLVIII: ex quibus in nomine Jeſu (*h*) ſublatis XVIII, inventi ſunt anni XXX: quibus ſuppletis, Dominus Jeſus à nativitate ſua baptizatus eſt à Johanne anno quintodecimo imperii Tiberii Cæſaris: cujus anno ſextodecimo paſſus eſt & reſurrexit. Adjiciamus ergo iterum ad ſummam annos XXXI, & fiunt in ſe omnes ab Exodo uſque ad Paſſionem anni (*i*) I. DLXXVIIII. A quo tempore, id eſt à Paſſione, uſque ad annum quintum (*k*) Gordiani, [1] (*l*) Arriano & Papo Conſulibus, [2] ſuppleti ſunt anni (*m*) CCXV. Ab Exodo autem omnes anni (*n*) I. DCCXCIIII.

Hos autem annos omnes ab Exodo, id eſt à primo pinacis verſu, (*o*) ſuper ſeptem ſedecennitates illos uſque numerando, omnes annos ſupradictos conſummemus, & tunc (*p*) ad tertium verſum primæ ſedecennitatis (*q*) pervenientes, inveniemus ſecundum Judæos Paſcha (*r*) XII Kal. Apr. feria tertia. Secundum nos autem, (*s*) tertio verſu primæ ſedecennitatis, VII Kal. Apr. occurrit Dominicus. Ipſo itaque ordine in priora ambulantes uſque in finem ſeculi, Judæorum & Chriſtianorum dies Paſchæ (*t*) invenire volentes non erravimus. (*u*) Ac propterea Deo Patri omnipotenti, qui nos ad gratiam tantam vocavit, & divina ſacramenta manifeſtavit, per Jeſum Chriſtum filium ejus, Dominum (*x*) & Salvatorem noſtrum ſemper ſine ceſſatione gratias agamus.

F I N I S.

(*a*) *R deeſt* eos. (*b*) *R* duxerat. (*c*) *R* numeravit vernas ſuos primo CCCXVIII. (*d*) *C* alium. (*e*) *C* replicans. (*f*) *R* † ſignum †. (*g*) *C* in. (*h*) *R* ſublati. (*i*) *W ſic reſtituo ex calculo*; *C*. I. DLXXXVIII. *R* ∞ DLXXIIII. (*k*) *R* Gordianum. (*l*) *C* Ariani & Papæ Conſuu, *lego* conſulatu. (*m*) *R* ccxx. (*n*) *W ſic reſtituo*. *C*. I. DCCXCVIII. *R* ∞ DCCXCVIIII. (*o*) *R* per ſeptem ſedecennitates pervenientes, inveniemus. (*p*) *W ſuppleo* ad. (*q*) *W ſuppleo ex altero codice* pervenientes. (*r*) *R* VIIII Kl. Apr. feria ſexta. (*s*) *R* Octavo. (*t*) *C deeſt* invenire volentes. (*u*) *C* hac. (*x*) *C deeſt* &.

[1] *Ariano & Papo conſulibus.*] *W.* Ad hunc annum, qui eſt Æræ vulgaris 243, perducitur calculus. Quo anno Cyprianus nondum ſe Chriſtianum profeſſus perhibetur; ſed uno aut altero anno ſerius. An autem eo anno ſcriptus fuerit hic tractatus quo terminatur calculus; non liquet. Ut à Cypriano, nondum Chriſtiano, tunc ſcriberetur, haud putandum eſt. Si itaque hunc habeat Auctorem, ſerius aliquanto ſcriptum fuiſſe, poſtquam ille factus eſt Chriſtianus, dicendum erit. Et quidem raro accidit ut Chronicorum Scriptores ad eum ipſum annum quo ſcribunt res perducant, ſed ad annum aliquem inſigniorem, paulo præteritum. Quod & hic factum eſſe videtur: Nimirum ad annum Gordiani Imperatoris ultimum. Quippe cujus annus quintus deſinit, & ſextus incipit, anno conſulatus Arriani & Papi. Annoque ſexto inchoato, ſed non perfecto, ante aliud Paſcha, à Philippo Arabe, qui ſucceſſit, occiſus eſt; & quidem (referente Julio Capitolino) eiſdem adhuc, Ariano & Papo Conſulibus.

[2] *Suppleti ſunt anni* ccxv.] *W.* in hoc numero variant Codices. Codex *C.* habet ccxv, & quidem rectius. Cum enim uterque mortem Chriſti aſſignet anno Tiberii xvi, qui eſt Æræ vulgatæ Dionyſianæ, annus 29: inde ad Conſules Arrianum & Papum, qui eſt ejuſdem æræ annus 243; ſunt anni 214, aut (utriſque extremis computatis) 215. At Codex *R.* habet ccxx: adeoque ab Exodo numerat annos ∞ccxcviiii, pro ∞ccxciiii; & Judæorum Paſcha pro illo anno, quærit (non ut Codex *C*, in tertio verſu ſed) in verſu Octavo primæ Sedecennitatis; ponitque (non, ut *C*, xii Kl. Apr. feria iii; ſed) viiii Kl. Apr. feria vi: Sed in hoc conſentiunt (quod utrique anno commune eſt) quod Paſcha noſtrum, dominico proxime ſequente, fit vii Kal. Apr. Sive enim xii Kal. Apr. hoc eſt Martii 21, fuerit Tertia feria; ſive ix Kal. Apr. hoc eſt Martii 24, feria ſexta: erit vii Kal. Apr. hoc eſt Martii 26, dies dominicus. Sed erroris cauſam hanc fuiſſe conjicio. Uterque Codex, Nativitati Chriſti, aſſignat annum ab Exodo MDXLVIII: & uterque conſentit, addendos eſſe, pro paſſione, annos xxxi; qui conficiunt quidem annos MDLXXVIIII; ſed Codex *R.* (excidente V) *fiunt*, inquit, *anni* MDLXXIIII. Cumque librarius (de hoc ſecurus) viderat, aliis computantibus, ad illum Gordiani annum eſſe, ab Exodo, annos MDCCXCIIII, differentiamque viderit annorum (non ccxv, ſed) ccxx; hunc numerum iſti intervallo aſſignavit: interpolatis hic annis v, qui illic exciderant. His autem ſic poſitis; animadvertit ille, vel alius forte aliquis, poſitis ab Exodo ad Chriſtum natum annis 1548, indeque ad Paſſionem annis 31, de quibus convenit, inde ad Gordiani quintum (quod jam poſuerat *R.* 220;) omnino fieri, ab Exodo ad Gordiani quintum, annos 1799 ſubſtituit igitur (pro MDCCXCIIII) annos ∞DCCXCVIIII: cui convenit, primæ Sedecennitatis, verſus octavus; adeoque dies viiii Kl. Apr. & feria vi, pro Judæorum Paſchate. Cumque, his datis, ſequeretur Paſcha Chriſtianorum, dominico ſequente, incidere in vii Kal. Apr. quod (uti videtur) reapſe contigit, & quidem, ſecundum Canones à Nicæna Synodo poſt conditos, contingere debuit; ſatis ſecurus erat de calculo rite poſito. Sed & idem contingeret, ut modo dictum eſt, etiamſi hic error, quinque annorum, non incidiſſet: nempe, quod Paſcha Chriſtianorum illo anno foret (quod actu contigit) vii Kal. Apr. ut librarii fuerit ille error calculi, non Auctoris. De quo conſenſu ſibi tantopere gratulatur hic Auctor: indeque Pinacem ſuum recte conſtitutum concludit.

IV. Ad Calcem Codicis Rhemensis, habetur hæc tabella, sed confusa & depravata: Quam, nequid deesse videatur, hic apponimus.

Kl. Mart. Luna & Feria.				Exodus.		
Luna	II	Feria	II	Embolismus prid. Id. Apr.	fer.	II
Luna	XIII	feria	III	Comm. Kl. April.	fer.	VI
Luna	XXIII	feria	IIII	Comm. XII Kl. April.	fer.	III
luna	VI	feria	VI	Bissext. & Embolismus		VI
luna	XVII	feria	VII	Comm. V Kl. April.	fer.	VI
luna	XXIIX	feria	I	Comm. XIII Kl. April.	fer.	III
luna	VIIII	feria	II	Embolismus Non. April.	fer.	II
luna	XXI	feria	IIII	Bissext. Comm. VIII Kl. Apr.	fer.	III
				∞ DCCXVIII		
luna	II	feria	V	Embolismus prid. Id. Apr.	fer.	V
luna	XIII	feria	VI	Comm. Kl. Apr.	fer.	II
luna	XXVI	feria	VII	Comm. XII Kl. April.	fer.	VI
luna	VI	feria	VI	Bissext. & Embol. VI Id. April. fer. V. Passio.		
luna	XVII	feria	III	Comm. V Kl. April.	fer.	II
luna	XXVIII	feria	IIII	Comm. XVI Kl. April.	fer.	VI
luna	VIIII	feria	V	Embolismus Non. April.	fer.	V
luna	XXI	feria	VII	Bissext. Comm. VIIII Kl. Apr.	fer.	II

Feria	I	feria	IIII	feria	III	feria	I
feria	V	feria	III	feria	II	feria	V
feria	II	feria	VII	feria	VI	feria	IIII
feria	I	feria	IIII	feria	V	feria	I
feria	V			feria	III	feria	V
feria	II	feria	III	feria	VI	feria	IIII
feria	I	feria	VII	feria	V	feria	I
feria	V	feria	IIII	feria	II	feria	VII
feria	IIII	feria	III	feria	VI	feria	IIII
feria	I	feria	VII	feria	V	feria	I
feria	V	feria	VI	feria	II	feria	VII
feria	IIII	feria	III	feria	I	feria	IIII
feria	I	feria	VII	feria	V	feria	I
feria	V	feria	VI	feria	II	feria	VII
feria	IIII	feria	III	feria	I	feria	IIII

feria	I	feria	VII	feria	V	feria	III
feria	VII	feria	V	feria	II	feria	VII
feria	IIII	feria	III	feria	I	feria	IIII
feria	I	feria	II	feria	V	feria	III
feria	VII	feria	VI	feria	IIII	feria	IIII
feria	IIII	feria	III	feria	I	feria	IIII
feria	I	feria	II	feria	V	feria	III
feria	VII	feria	VI	feria	IIII	feria	VII
feria	VI						
feria	III						
feria	VII						
feria	VI						
feria	III						
feria	VII						
feria	VI						
feria	III						
feria	VII						
feria	VI						
feria	III						

XVI. Kl. Mars Domini.
III Non. Apr. dom.
VII kl. apr. dom.
XIIX kl. mai. dom.
III kl. apr. dom.
XI kl. apr. dom.
III id. apr. dom.
XVII kl. mai. dom.
XVII id. apr. dom.
III id. Apr. Domini.

III Non. apr. dom.
XIIII Kl. apr. dom.
VI id. apr. dom.
III kl. apr. dom.
XIII kl. mai dom.
Prid. non. apr. dom.
VI kl. apr. dom.
XVII kl. mai dom.
Prid. kl. apr. dom.
X kl. apr. dom.
Prid. id. apr. dom.
VI kl. apr. dom.
XVI kl. mai dom.
VI id. apr. dom.
VIIII kl. apr. dom.
Prid. id. apr. dom.
Prid. non. apr. dom.
XIII kl. apr. dom.
V id. apr. dom.
Prid. kl. apr. dom.
XII kl. mai. dom.

X kl.

X kl. apr. dom.
V kl. apr. dom.
XVI kl. mai dom.
kl. dom.
VIIII kl. apr. dom.
Id apr. dom.
V kl. apr. dom.
XV kl. mai dom.
V id. apr. dom.
VIII kl. apr. dom.
Id. apr. dom.
Non. apr. dom.
XII kl. apr. dom.
IIII id. apr. dom.
Kl. apr. dom.
XVIII kl. apr. dom.
VIII id. apr. dom.
IIII kl. apr. dom.
IIII id. apr. dom.
IIII non. apr. dom.
VIII kl. apr. dom.
VII id. apr. dom.
IIII kl. apr. dom.
Prid. id. apr. dom.
VI kl. apr. dom.
XVI kl. apr. dom.
V id. apr. dom.
VIIII kl. apr. dom.

Non. apr. dom.
XIIII kl. mai. dom.
III non. apr. dom.
VII id. apr. dom.
XVII kl. mai. dom.
III kl. apr. dom.
XI kl. apr. dom.
III id. apr. dom.
VII kl. apr. dom.
XVII kl. apr. dom.
VII id. apr. dom.
X kl. apr. dom.
III id. apr. dom.
III non. apr. dom.
XIIII kl. apr. dom.
VI id. apr. dom.
III kl. apr. dom.
XIII kal. mai. dom.
Prid. non. apr. dom.
VI kl. apr. dom.
XVIII kl. apr. dom.
Prid. kl. apr. dom.
X kl. apr. dom.
IIII id. apr. dom.
IIII non. apr. dom.
VIII kl. apr. dom.
VII id. apr. dom.
IIII kl. apr. dom.

Prid. id. apr. dom.
Prid. non. apr. dom.
XIII kl. apr. dom.
V id. apr. dom.
Prid. kl. apr. dom.
XII kl. apr. dom.
Non. apr. dom.
V kl. apr. dom.
XVI kl. apr. dom.
Kl. ap. dom.
VIIII kl. apr. dom.
Id. apr. dom.
V kl. apr. dom.
XV kl. mai. dom.
V id. apr. dom.
VIII kl. apr. dom.
Id. apr. dom.
Non. ap. dom.
XII kl. apr. dom.
IIII id. apr. dom.
Kl. apr. dom.
XVIII kl. apr. dom.
VIII id. apr. dom.
IIII kl. apr. dom.

W. Sed non fui sollicitus de his vel ordinandis, vel restituendis: Quoniam quicquid sani hic contineatur, id omne haberi potest in Pinace quem (ad Auctoris mentem) ante restitueram & Notis inserueram, quam hanc conspexerim tabellam. Qua nihil aliud continetur, quam confusa materia, & male digesta, & depravata pro istiusmodi pinace: neque operæ pretium est corrigere, vel ordinare, vel etiam divinare quo casu in hanc confusionem devenerit. Sicui id libet, per me licet.

W. Postquam hucusque pervenissent operæ, locusque superesset vacuus in imo paginæ; visum est (ex *Bucherio*) hic inserere *Hippolyti* Canonem Paschalem; qui huic *Cypriani* plane similis est. Nam & ille Cyclum suum per *Hecœdecaëterias* seu *Sedecennitates* distribuit, (sive geminas *Octaeteridas*,) ut *Cyprianus* noster. Atque (ut hic) post Sedecennitates septem, seu Annos CXII; redire docet Pascha ad eundem Mensis diem, eandemque Feriam. Quem Canonem (paulo aliter apud *Bucherium* dispositum) in eam formam hic redigo, qua supra Canonem Cypriani exposuimus.

Cyclus Hippolyti.

Luna Quartadecima.			Feria						
Embolism.	I	Id. April.	VII	VI	V	IIII	III	II	I
	II	IIII Non. Apr.	IIII	III	II	I	VII	VI	V
Bissex.	III	XII Kl. Apr.	I	VII	VI	V	IIII	III	II
Embolism.	IIII	V id. Apr.	VII	VI	V	IIII	III	II	I
	V	IIII Kl. Apr.	IIII	III	II	I	VII	VI	V
	VI	XV Kl. Apr.	I	VII	VI	V	IIII	III	II
Emb. Bissex.	VII	Non. Apr.	VII	VI	V	IIII	III	II	I
	VIII	VIII Kl. Apr.	IIII	III	II	I	VII	VI	V
Embol.	VIIII	IIII Non. Apr.	III	II	I	VII	VI	V	IIII
	X	Id. Ap.	VII	VI	V	IIII	III	II	I
Bissext.	XI	XII Kl. Ap.	IIII	III	II	I	VII	VI	V
Embolism.	XII	V id. Ap.	III	II	I	VII	VI	V	IIII
	XIII	IIII Kl. Apr.	VII	VI	V	IIII	III	II	I
	XIIII	XV Kl. Apr.	IIII	III	II	I	VII	VI	V
Embol. Biss.	XV	Non. Apr.	III	II	I	VII	VI	V	IIII
	XVI	VIII Kl. Apr.	VII	VI	V	IIII	III	II	I
Sedecennitas			I	II	III	IIII	V	VI	VII

Dies Dominicus proxime sequens (non Quartamdecimam, sed) Quintamdecimam Lunam, est (Hippolyti) Pascha Christianorum.

Caput hujus Canonis, seu primus annus primæ sedecennitatis, ponitur, Annus primus Imperatoris Alexandri, qui est Annus Domini vulgaris 222. Adeoque annus vulgaris 243, (qui est Gordiani quintus exiens, & sextus iniens,) est hujus Canonis annus 22, hoc est secundæ sedecennitatis annus sextus. Idemque erat, in Canone Cypriani, versus tertius, adeoque annus secundus, primæ sedecennitatis. Quamquam igitur eadem plane forma sit utriusque Canonis, non tamen ab eodem capite incipiunt: sed Primus Annus Canonis Cypriani, est Vicesimus primus in Canone Hippolyti.

Item, dies primus mensis primi, in Canone Cypriani censetur Martii dies quartus (seu 4 Non. Martii,) ut possit 14

 Luna

Luna incidere in Martii diem 17 (seu 16 Kl. Apr.) sed in Canone Hippolyti primus ille dies censetur Martii quintus (seu 3 Non. Martii,) adeoque quartadecima Luna non ante Martii diem 18, (seu 15 Kl. Apr.)

Sed & pro Christianorum Paschate ponit Hippolytus diem Dominicum qui proxime sequitur (non decimam quartam, sed) Quintamdecimam Lunam: ut, si 15 Luna sit dies Dominicus, non eo die celebrandum sit Pascha (quod, credo, vult Cyprianus, utut id totidem verbis non dicat,) sed Dominico sequente plenilunium (seu Lunam 15) non in ipso plenilunio. Et quidem fieri potest ut Cyprianus etiam (sicut Hippolytus) non ipso Plenilunio (cum sit Dominicus) Pascha celebrandum vellet, sed Dominico sequente: quod & suadere videntur rudera Tabellæ Codicis R.

Denique, in ætate Lunæ discrepant: Quippe, pro Anno vulgari 243, qui est in Canone Cypriani annus secundus, & in Canone Hippolyti vicesimus secundus; ponitur Luna quartadecima, secundum Cyprianum, XII Kl. Apr. feria 3; sed secundum Hippolytum, XV Kl. Apr. feria 7. adeoque Plenilunium XIIII Kl. Ap. feria prima, hoc est Mar. 19. die Dominico, & Hippolyti Pascha (Dominico non eo, sed sequente) die 26 Martii, seu 7 Kl. Apr. Quo ipso die celebrandum item esset secundum Cyprianum ut qui est primus Dominicus post XII Kl. Apr. feria 3. Eundemque diem (pro Paschate istius anni) designant Canones Paschales Dionysii (quibus jam utimur, in Computo Juliano) ad mentem Synodi Nicænæ.

Erant autem (præter hos Hippolyti & Cypriani) alii item Canones ad similem formam (nempe per Sedecennia, aut duplicatam Octaeterida, adeoque post annos 112, aut etiam 56, recurrentes;) ut ex Cypriano nostro constat (qui ejusmodi unum aut alium rejicit,) & Bucherii Notis ad Canonem Hippolyti.

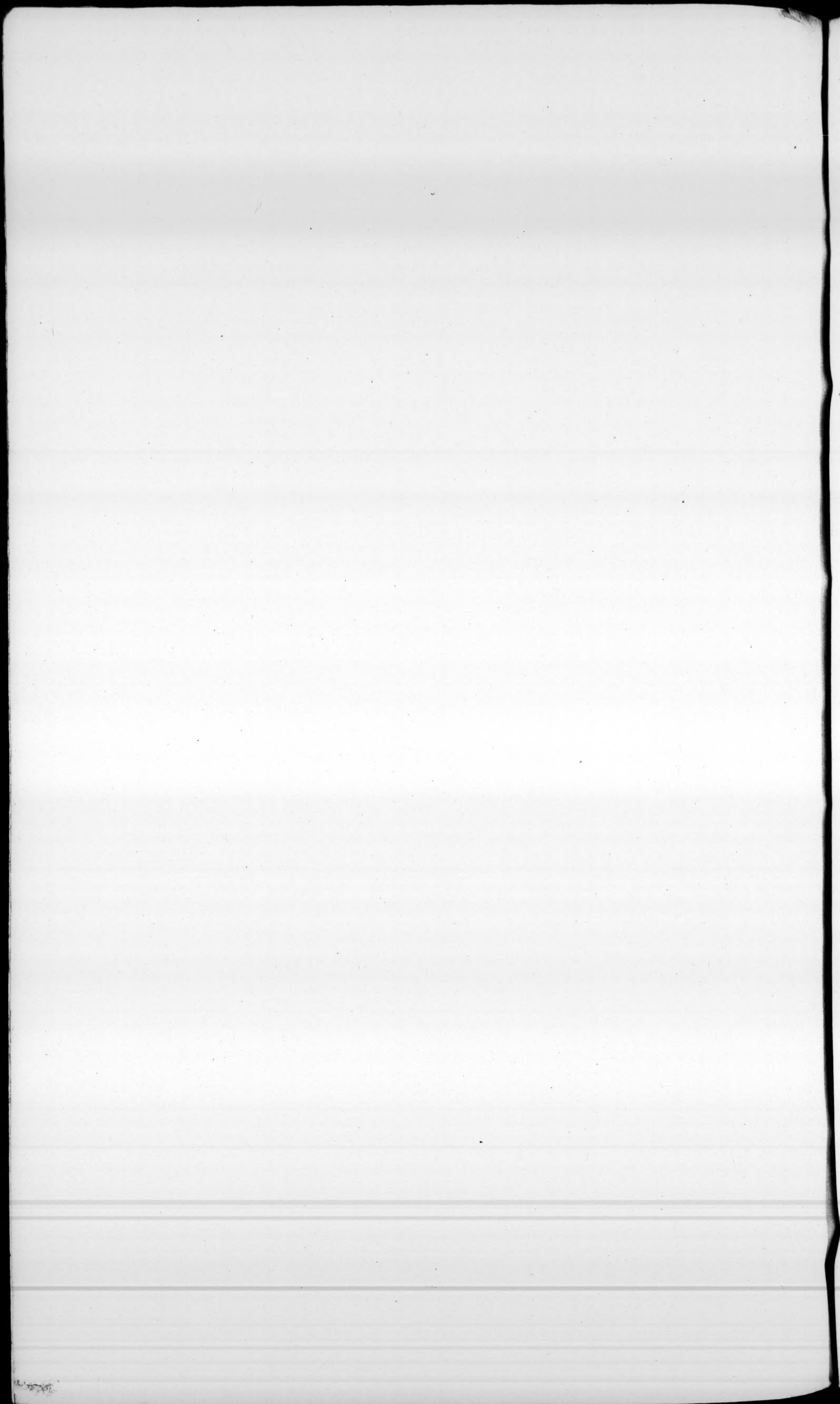
F I N I S.

DISSERTATIONES CYPRIANICÆ.

A B

HENRICO DODWELLO
A. M. DUBLINIENSI.

DOCTISSIMO PARITER ATQUE

REVERENDISSIMO

IN CHRISTO PATRI

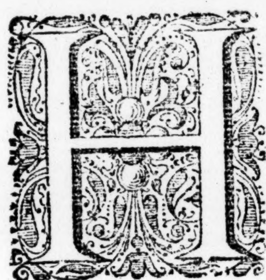
D^NO. JOHANNI FELLO

EPISCOPO

OXONIENSI

DIGNISSIMO,

HEN. DODWELLUS.

ABES ecce nostras, quas rogasti, Pater sanctissime, in *Cyprianum* tuum Annotationes, justis illas fortasse *Dissertationibus*, quam *Notis* similiores. Quamquam enim in Auctoribus edendis, *verborum* cura debeat esse præcipua, ut quam fidelissime ad Auctorum sententiam, pro codicum MSS. fide repræsententur; ea tamen ipsa verborum cura ad *res* tandem referenda est, ut quæ erant ex Auctoribus discenda, ea, constitutis eorum verbis, rectissime deinde solidissimeque colligantur. Ut proinde in Auctorum editorum *usu*, *rerum* illa longe debeat esse præcipua. Magnum hisce literis literatisque contemtum apud delicata ingenia conflavit, cum *rerum* negligentiores, de *verbis lectionibusque* sine modo longas contexerent disputationes. Jejuna illa videbantur, nec tanti esse ut in illis bonæ horæ collocarentur. Optime *Auctoribus* à se edendis, optime *sibi* consulent, optime *lectorum* illi fastidio, qui cum *verborum* explicationibus, *res* etiam putent esse permiscendas. Auctorem, operamque suam id vel maxime apud prudentem lectorem commendabit, si res scitu dignissimæ, nisi eo auctore prodente, alioqui essent ignorandæ. Is tandem *Auctor* bono publico editus existimabitur, ea *Editoris* opera bene collocata.

Ut ergo *Cyprianum* nostrum redderem quam commendatissimum, idem mihi quoque consilium sequendum esse duxi. Verborum illam, quæ in MSS. lectionibus versatur, ab aliis occupatam videram esse provinciam, à te vero, Pater, longe omnium accuratissime. Quas ergo dedi *verborum* explicationes, eas ab *origine* usque pro virili mea duxi, quam sane tractandi rationem non minus *jucundam* studiosis lectoribus fore spero, quam constat esse *utilem*. Quod in *rerum* ipsarum scrutinio *longioribus* usus sum nonnunquam disputationibus, id fateor esse rarum. Nec tamen desunt exempla, in *Lipsii* digressionibus ad *Tacitum*, in *Gothofredi* ad *Philostorgium*, & in *Petavii Epiphanianis*. Ea etiam delegi disputationibus illis argumenta, quæ insignem aliquam habitura viderentur, cum *jucunditate* etiam *utilitatem*, quæque studiosis atque piis lectoribus tam *placere* possent, quam *prodesse*. Id præterea conatus sum (quod nescio quisquamne alius) *veterum* ut *ratiocinia* explicarem, & quidem è *principiis* illorum *seculorum* propriis. Omnino errare recentiores Theologos necesse est, qui cum ad Auctores *ipsos* veterum *ratiocinia* non perpendunt; in justis deinde de re Theologica disputationibus, eadem illa, quæ dixi, veterum *ratiocinia* ad eorum *principiorum* normam expendunt, quæ pro eo tandem *seculo* invalescerent, atque recepta essent, in quo ipsi scriberent. Quæ ita colligunt, fieri vix potest, ut veteres probaturi essent, forte ne intellecturi quidem.

In *ratiociniis* explicandis multa se, quæ mihi sane utilissima viderentur, offerebant. Imprimis, ut quas veteres *Apostolicorum* quoque seculorum, proximeque sequentium (ne quis primum putet *Origenem*) in Scripturarum interpretatione regulas adhibuerint, iis in-

hærerem. Usum *dogmatum* illius ætatis *philosophicorum* alibi astruxi. *Mysticarum* etiam *expositionum*, cum illæ sunt Scripturæ exponendæ quæ sunt *idiomate prophetico* conceptæ, usum alii etiam facile agnoscunt. Ego *omnes* eo idiomate conceptas esse, etiam illas, quæ & alium sensum *literalem* haberent, ostendi obiter ex sententia *veterum;* Inde natas illas quas, omni occasione, etiam argumentantes adhibuerint, *mysticas interpretationes.* Tum in illis ratiociniis *mysticarum* etiam *argumentationum* gustum aliquem præbui, ut inde constaret quam non essent illæ, ut primo videntur intuitu, ridiculæ commentitiæque, sed vero *solidæ*, virisque *prudentissimis* dignissimæ. Mediamque in his viam institi, ita ne sint in *veteribus* spernendæ, ut tamen audaciam non faciant *hodiernis Enthusiastis.* Pro illius nimirum *ætatis* captu conceptæ sunt à Sp. S. Scripturæ, pro *Prophetiarum* etiam jam à *Judæis* receptarum moribus, pro *Enthusiastarum* etiam *Gentilium idiotismis;* qui cum essent eâ ætate, apud id genus homines, notissimi; jam tot seculorum decursu, in desuetudinem abierunt, ut plane non sint nisi ex *libris* veterumque monumentis eruendi. Non est igitur quod ab hodiernis *Enthusiastis* literarum *antiquarum* hostibus sani quidpiam expectemus, aut quod cum *veterum Propheticis* scriptis, vel *Spiritus sancti sententia* conveniat. Qui tamen *mysticas expositiones* magni fecerunt, quas nos hodieque contemnimus; Qui ea etiam *ætate* vixerunt in qua nondum defecerant omnia illa *mysticarum* interpretationum *subsidia*, sed quædam etiamnum in communi vita permanserant, facilia admodum atque familiaria; Qui ea etiam (inquam) ætate in qua dona *Prophetica* viguerunt, quæ eosdem prorsus retinerent *idiotismos* quos *Propheticæ Scripturæ* (quæ *Cypriani* nostri ætate etiamnum viguisse probavimus) non est equidem mirandum si ab illis solidiora habeamus nonnulla quam quæ à literatissimis *hodie* veterumque morum peritissimis, speranda sint. Quin & ad *veterum existimationem* faciet *ratiociniorum* hæc, quam adhibuimus, explicatio. Ita fiet ut qui *auctoritatem* eorum facile contemnant, eorundem *ratiocinia* tamen contemnere non possint. Cum præsertim ea talia fuisse intellexerint, ut si ipsi eadem vixissent *ætate*, iisdemque potiti essent *subsidiis* (quæ sane rebus *antiquis* investigandis maximi fuisse momenti nemo rerum æquus est arbiter quin facile agnoscat) si etiam *prudentiam* illam atque *judicium* in eorum subsidiorum *usu* ipsi adhibuissent, quæ se forte in veteribus desiderare querentur: si hæc (inquam) illis omnia paria contigissent; non tamen essent aliter ratiocinaturi quam, quos illi contemnunt, veteres ratiocinatos fuisse intelligimus. Quid igitur? *Vetustatemne* ipsam rebus *vetustis* indagandis utilem negabunt? *Novitatem* suam in lucro ponent? Eone rerum *Apostolicarum historiis* deprehendendis sese magis instructos credent, quo sunt ab *originibus Apostolicis* remotiores? Eone *solertiores* sese atque *sagaciores?*

Quod si illi ipsi, qui se tanti faciunt, eodem tamen modo essent, positis iisdem circumstantiis, ratiocinaturi; jam spero similia *Patrum ratiocinia* non contemnent. Jam non hoc ipso *mysticorum ratiociniorum* nomine *judicium* eorum *solertiamque* in dubium vocabunt. Jam non eodem illo nomine *fidem* omnem *Patribus*, reliquis etiam in rebus abrogabunt. Jam cum eorum *simplicitate* nec *prudentiam* illis, nec *diligentiam* defuisse comperient; nec ita fuisse argumento, quod in manibus habebant, intentos, ut obvia quævis atque imbecillia *argumenta* avide arriperent, *consequentiarum* plane securi. Contra potius, cum in his quas intelligimus etiam *mysticis* disputationibus, *solertiæ* illorum atque *ingenii* manifesta constabit ratio; idem etiam erit de reliquis, quæ nondum intelligimus, pariter præsumendum. Hæc autem si obtineamus, quos dixi, *veteres recentioribus* nostris cætera fuisse *pares*, accedente tandem in rationem ipsa eorum *vetustate*, erunt proculdubio *superiores.*

Faxit porro Deus ut quæ tu *boni publici* studio moliris, felicem ea, ac pro votis tuis, sortiantur eventum. Vale, Pater sanctissime, meque tua *paterna benedictione* imperti. Scribebam in secessu meo *Asaphensi* VI. Id. *Aprilis* MDCLXXXII.

DISSER-

DISSERTATIO CYPRIANICA I.

AD

Epist. Ordinis PAMELIANI III.

De voce CLERI

SACRI ORDINIS PROPRIA.

Hujus rei explicandæ momentum. §. I. *Ex hujus* tituli *communitate quæ sequantur.* §. II. *Ea quam sint* falsa. §. III. *Nec* Cypriani, *nec* Tertulliani, *nec* Apostolorum *seculo* communis *erat hic titulus* sacro Ordini *cum* Plebeiis. §. IV. *Contrarium probavit infelicissime* Rigaltius *ex loco* 1. *Pet.* 5. 3. 1°. *Si de* Personis, *eo in loco intelligendus fuisset Apostolus*, sacrum *potius* ordinem *ab eo* Cleri *nomine fuisse denotatum verisimilius esset*, *quam* vulgus Christianorum. §. V, VI, VII, VIII. 2°. Κλήρων *nomine*, *non* Personæ, *sed potius* Hæreditates *Ecclesiæ dicatæ videntur intelligendæ.* §. IX. *Unde factum quod* Cleri *nomen fuerit etiam* Plebi *commune.* §. X. *Uti etiam nomen* Sacerdotii. §. XI. *Noluisse tamen Sp. S. ut inde colligeretur* Cleri *proprie sic dicti cum* Plebe paritas. §. XII. *Sed nec* ratio *patitur ut ea inde colligatur sequela.* §. XIII. *Sub communi* Cleri *nomine varii tamen intelligendi erant* sanctitatis gradus. §. XIV. Ratio nominis *primis* Christianismi *temporibus* Sacerdotum *erat propria.* §. XV. *A* Judæis *ea petita est*, *quod*, *post* Apostolorum *tempora*, *parum est verisimile facturos fuisse* Christianos. §. XVI. *Nec duravit in* Clericorum *Electione* sortium *usus post tempora* Apostolorum. §. XVII. *Conclusio.* §. XVIII.

§. I. DE *Cleri* voce in titulo usurpata congessit nonnulla *Rigaltius*, quæ quia ad invidiam sacro Ordini movendam spectant, & *rebellium* Laicorum *Schismaticorumque* causam ex professo propugnant; nec *Schismaticorum* modo, sed *Atheorum* quoque, qui *Cleri* contemnendi prætextus omnes in Religionis contemtum convertunt; non erant sane sine responsione aliqua prætermittenda. Tu pauca, pro paginæ mole reposuisti. Nos alia de vocis *Jure* atque *origine*, pro nostro modulo, sed perspicue, & quam possumus, brevissime.

§. II. Eo igitur spectat tota illa *Rigaltii* disputatio ut prima sua origine totius *Christianæ Plebis* communis fuerit *Cleri* appellatio, Ministrorum deinde sacrorum *ambitu*, propria sit facta. Unde etiam sequitur, cum voce *potestatem* voce ea significatam, in sacri ordinis peculium cessisse, & quidem pari, qua vocem antea communem propriam sibi illi fecerant, injuria. Eodem spectant & illa quæ de *Laicorum* in *sacris* potestate ex *Tertulliano* aliisque antiquorum Conciliorum canonibus perperam intellectis hinc inde corrasit Auctor *de Communione sine symbolis*; quæ si vera essent, nulla jam futura esset *Clericorum* in *Laicos potestas*, saltem nulla *Jure divino*, nulla quæ in causa necessitatis (quæ sola *potestatis* exercendæ est agnoscendæve indicium) *Laicos* constringat. Cessare enim putant in causa *necessitatis* Jus *humanum*, redire *Divinum* illud & *originale*. Ita fiet ut si *Laicorum* quempiam à communione arceant *Clerici*, jam ipse *clericus* fiet, ipse sibi *sacerdos*; ipse se *Baptizare* posset, ipse *Eucharistiam* sibi soli celebrare, ipse omnia Clericorum *munia* præstare. Ut proinde nulla jam superfit *obligatio*, ut se, Sacramentorum recuperandorum gratia, *Clericorum* deinceps arbitrio permittat.

§. III. Quæ cum ita manifesto pugnent cum *Disciplina* illa cujus usus in *primæva* illa *Ecclesia* manifestissimus erat, idemque severissimus; mirum est indulgere sibi potuisse viros alioqui eruditissimos, in ratiunculis tam invalidis ad *consequentias* adeo perniciosas, adeo etiam omni prorsus ratione alienas. Longe enim *certius* est, ex Ecclesiæ etiam Apostolicæ *praxi* atque *traditione*, falsam esse hanc sequelam disciplinæ Ecclesiasticæ adeo contrariam, quam vel ipsi *certas* suas rationes credere possunt de *Cleri Plebisque* Juribus inter se permiscendis, ex quibus illam eliciunt sequelam. *Scripturas* illi nonnullas huc trahunt, nec vident tamen *Scripturas* itidem pro *Disciplinæ* usu, *cogendisque* ad bonam frugem Ecclesiastica potestate *Laicis*, proferri posse longe luculentiores, præsertim accedente *praxeos* nunquam intermissæ commentario. Ut proinde, si ex æquo judicare vellent, *damnare* potius deberent *rationes* illas ex quibus *consequentiæ* sequerentur adeo absurdæ, quam ut *consequentias* illas *probarent* propter *rationes* illas longe difficiliores, minusque manifestas. Ita nimirum *Diogenes Zenonis* adversus motum argutias refutavit, ipse ambulando, nec alia responsione dignas censuit. Id concedunt omnes qui ab *absurdo* argumentantur, falsas esse *præmissas* illas quæ cum *conclusionibus* pugnant longe manifestioribus.

§. IV. Age tamen videamus num quid illi proferant *Disciplinæ Ecclesiæ* refellendæ dignum. Quid igitur volunt? An *Cypriani* seculo *Cleri Plebisque* Jura adhuc fuisse *communia?* Atqui id ne ausus quidem est *Rigaltius*. Concedit ultro, non *Cypriani* modo sed *Tertulliani* etiam *seculo inter Clericos & Laicos differentiam fuisse tantam ut Laici non intelligerentur voce Cleri.* Hospes sit in utroque necesse est qui exempla desi-

desideret. *Cyprianum* igitur, *martyresque* illos omnes qui *Tertulliani* etiam seculo passi sunt è *Clero* ambitus damnabunt, si discrimen illud *Clericorum ambitioni* tribuendum, censeant. An igitur *Tertulliani* seculo *natum* existimant? Ne id quidem ausus est in se probandum suscipere *Rigaltius*. Nullum est tum primum natæ illius ὑπεροχῆς in *Tertulliano*, aut coævo aliquo Auctore, vestigium. Ergo ante *Tertullianum* quidem, post *Apostolorum* tamen tempora natum existiment necesse est. Atqui de *Apostolici* quoque *seculi* usu testimonia habemus omni prorsus exceptione majora. De *Cleri* nomine sacri jam ordinis proprio, S. etiam *Joannis* temporibus extremis, testem habemus [1] *Clementem Alexandrinum*; qui tamen ita meminit, simul ut ab Apostolo illo *probatum* & ab antiquioribus adhuc temporibus deductum innuat. Nihil ille *novi* molitum dicit Apostolum, id operam dedisse potius omnia ut ad veterem formam restituerentur. De *Laicorum* quoque nomine sub *Apostolis Plebi* proprio, tu *Clementem* alium protulisti *Romanum*. Scripsit autem ille ad *Neronis* annum circiter undecimum, ut alibi probavimus, superstitibus præter S. *Joannem* aliis, ut videtur, Apostolis. Irrepserit igitur in Ecclesiam hic *fastus Cleri* sub *Apostolis*, & quidem iisdem faventibus. Id si quis verum credat, ne ipsi quidem *Apostoli* erunt ab hac calumnia liberi.

§. V. At sub Apostolis *communem Sacerdotibus* cum *populo* Cleri titulum putat. Id vero probat infelicissime. Hortatur compresbyteros Apostolus [2] *Petrus* μὴ κατακυριεύειν τῶν κλήρων. Unde vero colligit κλήρων nomine *Plebem* esse duntaxat intelligendam? Tam longe abest hoc ut verum sit, ut si de *Personis* hoc in loco egisset Apostolus, *Sacrum* potius *Ordinem* eo nomine denotasse probabile esset quam *vulgus* Christianorum. Notetur enim inprimis non ad certam aliquam *unius loci* Ecclesiam inscriptam esse hanc Epistolam, nec ad unam illam, etiam *Ponticorum Provinciam*, prout illam inscribit *Irenæus*, quanquam illam quoque latissimam, & *Mithridatis* Regno potentissimo celeberrimam, sed ad *Hellenistarum* διασποράν per *Pontum*, *Galatiam*, *Cappadociam*, *Asiam* [*Proconsularem* viz.] atque *Bythiniam*; atque adeo *Encyclicam* fuisse, perque varias ecclesias distribuendam. Notetur 2°. ad quales etiam *Presbyteros* data sit; non vulgares illos atque gregarios, sed qui *Apostolorum collegæ* haberentur, quos ipse *compresbyteros* appellat. Plane illos innuit *Presbyteros* qui κατὰ πόλιν ab Apostolis constituti sunt, ut nimirum *singuli* constituerentur in *singulis civitatibus*, non alii quam *Presbyterorum Præsides*, quos communi *Presbyterorum* nomine illa forsitan complexa est, ut ipsi etiam *Apostoli Presbyteri* audiebant, *Episcoporum* autem titulo recentior distinxit Ecclesia. Scio etiam *gregarios milites* ab *Imperatoribus commilitones* blande esse appellatos. Sed quos hic alloquitur Apostolus, illis *potestatem* tribuit *munusque* plane *Apostolicum*. Ipsius S. Petri munus erat ποιμαίνειν *Joh.* 21. 16. ipsius *Christi* hoc ipso in loco 1 *Pet.* 5. 4. Idem suis hisce commendat *compresbyteris* v. 2. *Eleemosynarum* Ecclesiæ distribuendarum officium non gregariorum fuit Presbyterorum, sed *Apostolorum* inprimis, tandem *Episcoporum*. Hoc tamen etiam hisce *compresbyteris* tribuit, ut postea videbimus. Hos si intelligamus *Presbyteros*, non erit quod miremur si *Cleri* illis subditi de *sacro* potius *ordine* quam de *Plebe* intelligantur.

§. VI. Et vero si *Personæ* essent, ut dixi, intelligendæ, aptissima hæc esset hujus loci interpretatio. Notetur enim 3°. non κλήρȣ *singulari* numero, sed κλήρων *plurali*, omnium fere MSS. consensu hoc in loco haberi. Quod si *Ecclesiam laicam* intellexisset, & quidem illam non pro locorum diversitate in Collegia diversa distributam, sed unam illam eandemque, sibique similem per totum orbem qua patet, late disseminatam, *singulari* potius numero fuisset usus. Quod igitur *plurali* potius usus est, plane monuit *compresbyterorum* singulis suum cuique fuisse *Cleri Collegium* Deo sacrum, nisi *Collegia* fortasse potius dicendum est, *Presbyterorum* aliud, aliud *Diaconorum*. Quibus, si eos omnes includamus qui Ecclesiasticis reditibus alerentur, Deoque etiam in minoribus officiis inservirent; *Virginum* præterea *Viduarumque*, *Pauperum* atque *Energumenorum* Collegia addenda essent, quorum omnium in Eleemosynarum distributione habita est ratio. Non est igitur necesse ut *Plebem laicam* eo nomine complectamur.

§. VII. Notetur etiam 4°. quod prohibetur ab Apostolo non esse κυριεύειν sed κατακυριεύειν, non ipsum *dominium*, sed vero justi dominii *abusum*: erant igitur de *jure* Presbyteri illi κλήρων κύριοι. Nec enim ab alio metuendus erat potestatis *abusus*, nisi qui *potestate* illa fuisset instructus; nec contentus fuisset Apostolus *abusum* duntaxat reprehendere, si injusta fuisset ipsius *potestatis usurpatio*. Quod si non obstante illa, quam volunt, *nominis* communitate, supersit tamen locus illi quam calumniantur, *Superioritati*; nullus certe locus supererit calumniæ. Quo enim consilio, quo tandem operæ pretio *titulum* affectarent, si in tituli *communitate* potestate tamen fruerentur sibi *propria* minimeque *communi*?

§. VIII. Notandum denique 5°. *Cleri* hanc *Laicorumque* paritatem, si de *Apostolorum* seculo asseritur, ipsos etiam *Apostolos* in ordinem fuisse redigendos. Nisi enim ex *nominis* communitate *potestatis* communitatem una secuturam existimarent: quorsum illa tam anxia, tam invidiæ plena observatio? At *potestatis* coercitionisque nullibi manifestiora, quam illorum temporum, vestigia, nec ab ullis frequentius exercitæ quam ab ipsis *Apostolis*. Si ergo hæc *fastui Clericorum* tribuenda sint, ipsi etiam *Apostoli* de *ambitu* causam dicant necesse est. Frustra enim se quispiam *nominis* communitate defendet, qui *jura* tamen sibi arrogarit nominis communia. Quod si nihilominus *Apostolos* absolvendos putent, eadem opera *nostros* etiam necessario absolvent.

§. IX. Ut autem verum fatear, κλήρων nomine ego non *personas*, sed *hæreditates* potius Ecclesiæ dicatas, intelligo. Quod illæ quoque, non *sacris* modo Scriptoribus, sed optimis etiam castissimisque *Græcæ* Linguæ scriptoribus, κλῆροι appellentur: frustra sim si exempla congererem. Primos autem *Christianismi* proselytas sua vendere solitos, atque in *communes* usus distribuisse, ex Actorum ipsa constat *historia*. Nec id minus manifestum est *Apostolorum* fuisse primum, deinceps *Episcoporum* illud distribuendorum Ecclesiæ thesaurorum officium. Hoc igitur erat ποιμαίνειν τὸ ποίμνιον, v. 2. dare operam ne quid illis deesset qui *Ecclesiæ eleemosynis* alerentur. Ita enim sequitur, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ᾽ ἑκουσίως· μηδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως. Cum dicit

[1] Ὥστε κλήρῳ ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τȣ̃ πνεύματος σημαινομένων de S. Joanne Apostolo *Clem. Al.* in Lib. τίς ὁ σωζόμενος πλȣ́σιος. & ap. *Eus.* Hist. Eccl. III. 23. [2] 1 *Pet.* 5. 3.

3 Apol

cit ἐπισκοποῦντες, id plane innuit, ita id fuisse *Episcoporum* proprium, ut ipsum *Episcopi* nomen id ipsum denotaret. Idem de προεστῶτος quoque nomine sentiendum, cujus officium ita designat S. *Justinus* [3], quod esset πᾶσι τοῖς ἐν χρείᾳ οὖσι κηδεμών. Unde [4] *Titum* jubet Apostolus προΐστασθαι καλῶν ἔργων. Et alibi cum aliis hanc Eleemosynarum distributionem spectantibus conjungit: ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι· ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι· &c. Rom. 12. 8. Eodem spectant quæ deinde addit, μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως· Ἀνάγκην illam in *dando* reprehendit alius Apostolus 2 *Cor.* 9. 7. Quod vero postea subjungit, μὴ αἰσχροκερδῶς, quis alio commodius quam ad rem *pecuniariam* retulerit? Ita igitur intelligenda sequentia: Μηδὲ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου. Quasi ita monuisset, ne *pecunias* illas ex *hæreditatibus* conflatas pro *suis* uterentur, ac si essent ipsi earum κύριοι, cum essent revera earum duntaxat *dispensatores*. Contra potius incorruptæ se *fidei* exempla præberent in re præsertim *pecuniaria*, in qua ut frequentissime peccant homines, ita bonæ malæve fidei capiunt experimentum.

§. X. Quare hæc cum ad causam *Rigaltii* plane nihil faciant, concedimus tamen recte *Plebi* Evangelicæ *Cleri* nomen posse tribui. Id ut intelligatur quo pacto verum sit, nec tamen obstet quo minus idem nomen *sacro ordini* singulari quodam atque præcipuo *jure* conveniat; rem totam à primis usque originibus breviter arcessam. *Clerus* igitur cum non *technica* modo, sed & *Græca* sit vox, ex *Græca* veteris Instrumenti versione deducenda est. Ibi autem de populo *Israëlitico* cum vox κληρονομία frequentissime occurrit, nec exempla desunt quibus ipsis κλῆρος eademque sententia tribuitur, respondetque Hebræo נחל quo etiam *Hæreditas* denotatur. Quod *hæreditates* ita appellantur ad morem illum Veterum proculdubio alludit quo *hæreditates* agrariæ *funiculis* demensæ per *sortes* distributæ sunt. Inde est quod in hoc ipso, quod in manibus habemus, exemplo, eundem populum *Israëliticum*, nunc *hæreditatem* suam, nunc *sortem*, nunc etiam *funiculum*, Dominus appellet. Illam quoque ethnicorum fabulam ob oculos habuisse, verisimile est, de *Diis gentes* sibi *provinciasque* sortito partientibus. Id ergo voluit indicare Dominus in illa, quam dixi, Populorum *sortitione*, unum sibi populum *Israëliticum* sortito obtigisse; illum sibi *populum* fuisse proprium, se *Deum* fore illi populo vicissim proprium. Ut proinde id fuerit populi *Israëlitici* privilegium maximi faciendum, quod cum reliquæ *gentes* suum sibi *inferioris* duntaxat ordinis genium quæque proprium vendicarent; *Deum* tamen *summum* soli sibi vendicare possent *Israëlitæ*. Cum autem in N. T. ratiociniis is scopus sit fere perpetuus quo collineant pleræque disputationes, *Christianum* quoque populum pro *mystico Israële* habendum esse, *mystico* etiam *Israëli* verius quam vel *literali* convenire veri *Israëlis privilegia*; plane sequitur nostro etiam populo *Christiano* proprium esse hoc quoque privilegium ut *Deum summum* habeant sibi *proprium*, illi sint vicissim *populus* Deo summo *proprius*, qui soli ad ejus curam specialemque providentiam pertineant, quod ipsum jam ostendimus *Cleri* esse nomine intelligendum.

§. XI. Sed nec illud diffitemur, eousque pertingere hujus vocis significationem, ut qui ejus ambitu continerentur, iidem *sancti*, nec *sancti* modo, sed *sacerdotes*, essent etiam habendi. Ecquid volunt ulterius Adversarii? Ita *Israel* antiquus [5] βασίλειον ἱεράτευμα vocatur. Eademque appellatio *mystico* etiam *Israeli* in N. T. tribuitur, eoque modo explicatur ut offerre possimus *sacrificia* [6] *spiritualia* quidem illa *Deo* tamen *accepta* atque *grata* per *Jesum Christum*. Recte quidem hæc omnia si cum aliis duntaxat *populis* fiat comparatio. *Israël* Gens *sancta* erat, aliæ ubique terrarum omnes *profanæ*. Nos item *sancti*, ut quantum interest inter profanum *vulgus sacerdotesque*, tantundem aliis *Gentibus Israel*, nos etiam *Israele literali* simus sanctiores. Idque nostra *sanctimonia* consequimur, ut *sacrificia* nostra *Mystica* (*Preces* nimirum, *Apocalyps.* 8. v. 3, 4.) tam sint *Deo* grata, quam grata sunt *sacrificia sacerdotum* alienigenarum quibuscum nullum intercessit cum Deo pactum.

§. XII. Quod vero inde colligunt, nullum esse oportere *clerum* inter *populumque* discrimen, perverse id faciunt. Nusquam illos inter se contulit Sp. S. Simul etiam certum est à prima usque origine præclusum esse omnem hujus collationis prætextum. Certum est denique nec esse *rationem* cur illi inter se conferantur. *Factum* equidem quod attinet, mirum est non animadvertisse viros doctos, hac ipsa sua ratiocinatione usum esse cum suis rebellibus *Coram*. Ita enim ille: [7] *Sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est Dominus: Cur elevamini super populum Domini?* Ex totius *populi sanctitate* illa colligunt, non esse quod super *populum Dei* se efferrent *Aaronitæ*, falsum esse illum *sacerdotum* minime ferendum. Nec rebelles *Israëlitas* modo, sed & *rebelles Christianos* hac eadem ratiocinatione fuisse usos, auctor est Tertullianus: [8] *Quum extollimur* (inquit) *& inflamur adversus clerum, tunc unum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes: quia sacerdotes nos Deo & Patri fecit. Quum ad peræquationem disciplinæ sacerdotalis provocamur, deponimus infulas & pares sumus.* Quæ certe contra ipsum *Tertullianum* notanda, ne ipse forte in eundem errorem impegerit in locis illis quibus abusus est auctor *de communicatione sine symbolis*. Quare omnia secuta prodigia, ita manifeste hunc refellunt errorem ut nequid posset esse manifestius Hoc *Coritarum* illa sacrilegorum *pœna* omnium dirissima; hoc consecrata sacrificantium *thuribula* in *laminas* ducta, altarique in æternam rei memoriam affixa, *ut haberent postea filii Israël quibus commonerentur, nequis accedat alienigena & qui non est de semine Aaron ad offerendum incensum Domino, ne patiatur sicut passus est Core*, v. 40. Hoc *Aaronis* docuit germinantis virgæ miraculum, quod evangelicis etiam temporibus in argumentum traxit Patrum antiquissimus *Clem. Rom.* in sua ad *Corinthios* Epistola. Hoc idem recentiora *Saulis*, *Uzzæ* atque *Uzziæ* supplicia. Plane igitur *sanctitatem* illam totius *populi* communem tantam tamen Dominus esse noluit ut *sacerdotum* esset *Israëliticorum* sanctimoniæ ulla ex parte conferenda.

§. XIII. Sed nec *ratio* patitur, ut, in pari *Cleri* appellatione, paria sint etiam utrinque *privilegia*. Erant enim in *eadem sanctitate varii* tamen *gradus* tantum à se invicem diversi ut inferior quisque superioris respectu *communis* habeatur. *Terra Israëlis sancta* erat, tota *civitas Hierosolymitana* itidem *sancta*, *sanctus mons* in quo *Templum* constructum est, *Templum* ipsum adhuc *sanctius*, cujus tamen partes erant à se invicem in hac eadem *sanctitatis* ratione diversissimæ.

San-

[3] *Apol.* 2. *p.* 99. *A.* [4] *Tit.* 3. 8. [5] *Exod.* 19. 6. [6] 1 *Pet.* 2. 5. 9. *Apoc.* 1. 6 5. 10. [7] *Num.* 16. 3. [8] *De Monogam.* c. 12.

9 Ovid.

Sanctum erat *atrium gentium*, sanctius *atrium interius*, sanctior illa templi pars in quam solis *sacerdotibus* patebat introitus, omnium vero *sanctissimum adytum* sive *sanctum sanctorum*. *Sanctæ* erant propter *primitiarum* oblationem *Israëlitarum fruges* universæ: Quis tamen dubitet ipsas longe *sanctiores* fuisse *primitias*, ut ad illas collatæ reliquæ *profanæ* haberentur, atque identidem *dicerentur*? Idem de aliis quoque rebus *sanctis* observari poterat, si necesse esset. De *personis* autem hoc erit longe verisimilius, quod *inanimatarum* rerum hæ sanctitates ad *hominum* essent *sanctitatem* designandam data opera institutæ. Sicut igitur in *sanctitatis* nomine *communi*, varii tamen poterant esse *gradus* tanto à se invicem intervallo sejuncti ut superioris respectu inferior *communis* esset *profanusque* existimandus; idem de *Cleri* etiam *nomine* judicandum, in *communi* licet *appellatione*, tantam tamen esse posse *rerum discrepantiam* ut *inferior* pro *laico* sit habendus si ad *superiorem* conferatur. Idque eo magis notandum, quod cum Deo *sanctum* id dicatur quod in ejus proprietatem cessit atque peculium, hæc ipsa eadem *proprietas*, pro more hominum captuque, *Cleri* atque *hæreditatis* nomine veniat intelligenda.

§. XIV. Idem tamen de ipso quoque *Cleri* nomine judicandum, ipsum etiam suos habere *gradus* quorum alter alterius respectu *laicus* habendus sit. Qui quidem ad eandem *sortitionem* attinent, eorum *parem* esse *sanctitatem*, ultro concedimus. Sed cum à *prima sortitione* aliarum deinceps sortium accedit *distinctio*, qua fit ut qui in prima illa sortitione *pares* fuerant, illi rursus novis sortitionibus à se invicem *separentur*; plane sequitur ut quæ *prima sortitione* distinctio facta est à reliquis, eadem sit à *primæ sortis* sociis in *secunda sortitione* facienda. Ut igitur in *prima* illa *sortitione* gens tota *Israëlitica* ab aliis *gentibus* universis ita secreta est ut una illa *sancta*, reliquæ *profanæ* haberentur; ita in *secunda sortitione* qua ex omnibus *Israëlitis* una *tribus Levitica* in Dei *peculium* electa est, inque *sortem* ejus transiit, id una sequi debuit, unam *illam sanctam*, reliquas ad illam collatas *profanas* esse habendas. Idem in ipsa tribu *Levitica* de familia *sacerdotali* judicandum. Per omnes enim illarum *sanctitatum gradus*, novæ rursus erant ceremoniæ quibus denuo *sacrarentur*, ac si fuissent à prima sortitione *profani*. Cum autem, pro more *Primitiarum* jam recepto, reliquarumque *frugum* per *primitias* consecrandarum, *tribus Levitica* eo ipso sit consilio electa pro *populi* totius *primogenitis* atque *primitiis*, ut eorum deinde *sanctimonia* ad *populum universum* derivaretur; tantum in illo *consecrandi* ritu inter *Levitarum populique* sanctitatem interfuerit necesse est, quantum inter *frugum communium* sanctitatem atque *primitiarum*.

§. XV. In *sacerdotum* autem negotiis veterum adeo frequens erat, à prima usque antiquitate, *sortium* usus, plane ut existimem formulas illas omnes quibus *Regalis sacerdotii* & *cleri* nominibus insigniuntur *Israëlitæ*, hinc esse repetendas; quod nimirum ad eandem formam ex *universis* gentibus gens *illa una* fuisset *electa*, qua *gentium more*, è suis quique gentibus *eligi* solerent *sacerdotes*. *Sortium* enim primarius erat in *numinibus consulendis* usus, adeoque receptus ut ipsa etiam oracula [9] sortes appellarentur. Is autem in *sacerdotum* rebus erat, ut dixi, quam in *plebeiis*, longe frequentior. In illum erant ordinem sortium auctoritate referendi, ut ita de ministris suis *numinis suffragium* haberetur. Tum si quod gravius erat *munus* obeundum, quinam essent ex *eodem* etiam *ordine* eligendi, de eo quoque numen per *sortes* consulebant, ut ne quis alius admitteretur quam qui esset *numini* acceptissimus. Ita in *mysteriis Isiacis* observatum esse testis est [10] *Apuleius*. Ita in *sacerdotum Israëliticorum* ἐφημερίαις, testis est [11] S. *Lucas* Evangelista. Non est itaque mirandum si in *Christianorum* etiam *primævorum* transierit sacra, quæ ex alterutris plerumque expressa sunt. Apostolatum *Judæ* per sortes in *Matthiam* translatum esse, ex [12] Apostolorum historia manifestum est. Nec alium Dei consulendi ritum à S. *Joanne* Apostolo observatum esse probabile est in prædicta *Alexandrini Clementis* historia, quem illos κληρῶσαι dicit quos in *sacrum ordinem* ascriberet. Estque etiam in Ecclesiæ usu vox hæc frequentissima, ut ante nos observavit etiam [13] *Walo Messalinus*. Cumque id ob oculos præcipue habuerint *Christiani*, nemo ut in *sacrum ordinem* ascribi, nisi *Deo suffragante* videretur, (quo *Prophetiæ* de [14] *Timotheo*, donum fortasse *discernendorum spirituum*, *Episcoporum* à *Sp.* [15] *S.* in Ecclesia constitutio, & similia referenda sunt, estque in hoc ipso asserendo plurimus noster quoque *Cyprianus*) cumque Dei per *sortes* consulendi morem, illo quoque seculo, atque apud illos quoque *Entheos* invaluisse constet; cumque is paratissimus in promtu esset quoties nullus esset præsentium *afflatus*, quem ne veris quidem *Prophetis* pro arbitratu adfuisse in confesso est, hanc usitatissimam fuisse *Cleri augendi* ceremoniam erit sane verisimillimum. Quod si verum sit, jam plane constabit, cur ab *Apostolicis* etiam temporibus *Cleri* nomen proprio quodam jure *sacri ordinis* proprium sit factum. Esto enim. *Hæreditas Dei* fuerit & κληρονομία *plebs* etiam *Christiana*. At nullus erat *plebeiorum* ordo in quem homines, consulto per *sortes* divino numine, ascriberentur. Si ergo ab hoc *sortium* usu ductum fuit *Cleri* nomen, omnino sequitur non aliorum quam *sacratorum Deo* hominum fore *proprium*.

§. XVI. Addo etiam, ex eadem illa nominis origine, non *aliis seculis* ita commode convenire posse hanc nominis ipsius *appropriationem* quam primo illi atque *Apostolico*. Id ex duabus colligo rationibus; inprimis illa, quod hic *sortium* usus in *Judæorum* theocratia præcipue locum habuisse videatur, inde ad *Christianos* dimanasse. At postquam Judæorum immaniter ferocientium crudelitate exarsissent tandem animi *Christianorum*, præcipue post cladem *Hierosolymitanam*, gentisque tandem universæ dispersionem sub *Hadriano*, ubi gentis jam ipsius eviluisset, si quam antea habuisset, auctoritas; ita novas deinceps consuetudines non erant, *Judæorum* commendatione, admissuri, ut contra potius nullxm apud illos efficacius esset argumentum adversus consuetudines alioqui non malas, quam si illas intellexissent à *Judæis* χριστοκτόνοις fuisse invectas. Id è *Paschali* maxime controversia eluxit sub secundi finem à Christo seculi primum nata, si tamen iisdem argumentis usum esse [16] *Constantinum Nicænosque* Patres existimemus quibus usa essent Concilia à *Victoris* parte statuentia, quæ etiamnum extabant. Nec vero novum fuisse illud atque à *Constantino* primum excogitatum argumentum, constat è MS. quem habeo *tractatu paschali*, *Gordiano* imperante, *Arriano* & *Papa* COSS. A. D. CCXLIII. scripto, mendis tamen, sive interpretis, sive librariorum, sive ipsius potius auctoris inqui-

9 Ovid. Metam. Lib. 1. v. 367. --- *placuit cœleste precari Numen & auxilium per sacras quærere sortes.*
10 Metam. L. x. 11 S. *Luc.* 1. 8, 9. 12 *Act.* 1. 26.
13 Dissert. de Episcop. & Presbyt. cap. 3. p. 227, 228.
14 1 *Tim.* 4. 14. 15 1 *Cor.* 12. 10. *Act.* 20. 28.
16 Vid. *Euseb.* *l.* 3. de Vit. Const. *c.* 18.

17 In

quinatissimo. In eo hæc habentur: *Hæc propterea credentes & pro certo scientes quia nihil denegat Deus, sed unicuique volenti & desideranti præstat sicut & vult: cum simus nos in rem tam laboriosam, in qua re non derelicti, sed potius ab ipso Domino insperati* (l. *inspirati*) *volumus amantibus & apparentibus* (l. *appetentibus*) *studia divina ostendere nunquam posse Christianos a via veritatis errare & tanquam ignorantes quæ sit dies pascha, post Judæos cæcos & hebetes ambulare.* Qui ita argumentati sunt, ut ne *veterem* quidem *consuetudinem* ferendam putarent si quam haberet cum *Judæorum* consuetudinibus *congruentiam*; novamne illos consuetudinem à *Judæis* accepturos existimamus? Hanc ergo *sortium* in *Clericorum* electione consuetudinem, antiquiorem illo *Judæorum* odio fuisse verisimillimum est, antiquiorem gentis *dissipatione* sub *Hadriano*, antiquiorem illis *Barchochebæ* tumultibus, ipso urbis *Hierosolymitanæ* excidio, persecutionibusque *Judæorum* infensissimis. Unde sequitur à temporibus usque *Apostolicis* esse omnino repetendam, ut proinde nominis inde orta coarctatio sit iisdem commodissime temporibus tribuenda.

§. XVII. Sed & aliam diximus esse, cur ita sentiamus, rationem. Quod hujus *sortium* in sacrorum ministrorum *electione* usus, post tempora *Apostolorum* vel nulla extent omnino, vel quam paucissima, vestigia. In *Cypriano* nostro, cum id agit aliquoties ex professo ut se, ut alios sui temporis Episcopos, à *Deo* probet esse constitutos, cum ea occasione recenseat omnia quæ essent ex illorum temporum moribus, ad *Episcoporum* constitutionem necessaria, nusquam tamen hujus sortitionis meminit, quæ tamen esset, si qua illa fuisset, *divini suffragii* manifestissimum indicium. Meminerunt & alii *Episcoporum* manifestissimis *Dei* suffragiis constitutorum, [17] *Gregorii Thaumaturgi* & *Alexandri* carbonarii *Gregorius Nyssenus*, *Alexandri Hierosolymitani Eusebius* & *Fabiani Romani*. De sortitione tamen altissimum ubique silentium. Sed nec *Tertullianus*, nec *Irenæus*, nec *Justinus Martyr*, nec eorum ullus qui post Apostolos sacri ministerii meminerunt, *sortitionis* tamen ullam faciunt mentionem, cum tamen alia pleraque Apostolicorum temporum miracula ad hæc usque tempora durasse certissimum sit. Si ergo huic consuetudini *sortiendi sacerdotia* tribuamus, quod ipse *Cleri* titulus *sacri* tandem *ordinis* factus sit *proprius*, *Apostolico* seculo, quo solo illam constat viguisse consuetudinem, *appropriationem* illam tribuamus necesse est. Nec enim est omnino verisimile, cum *mos* ille tandem in *desuetudinem* abiisset, tum demum *titulum* inde ortum factum esse *proprium*.

Atque hæc sufficiant impræsentiarum amoliendo illi Clericorum fastui, quem tanta cumularunt invidia hostes utrinque infensissimi, *Athei* atque *Schismatici*. Quod enim ad *Criticos* attinet, id eorum potius incogitantiæ fortasse tribuendum est, quod cum non sint in pulvere Scholastico admodum versati, consequentiarum sagaces non sint, nec de illis laborandum censent. Nobis hic brevioribus esse licuit, quod quæ hic innui, ea sint à nobis alibi probata, in Tractatu nostro *Anglicano* de *SCHISMATE*. De Cleri nomine egimus cap. XIX. §. 34. 35. 36. 37. omnemque hanc à *Titulis Mysticis* argumentandi rationem, quam sit lubrica, ostendimus ex professo *cap.* ejusdem operis duodecimo.

IBID.

Sive viduæ, sive Clydomeni.] Probabilem existimo tuam illam, pater eruditissime, conjecturam de voce *thlibomeni* loco *clydomeni* reponendam. Confirmat illam non *Corneliana* modo illa *viduarum* cum *thlibomenis* exemplo plane consimili, conjunctio; sed quod illam quoque vocem LXXII. Interpretes, à quibus pleraque vocabula *Technica* mutuata est Ecclesia, eodem omnino sensu usurparent. Estque sane aptissima vocis ita intellectæ cum exhibitionis mentione connexio. Propius tamen ad MSS. fidem accedet si *clydonizomeni* legamus & de *Energumenis* sive *maniacis* intelligamus, qui *lymphatici* Latinis, χειμαζόμενοι Græcis quoque Patribus audiunt. Idem enim valet primaria quoque significatione [18] χειμαζόμενοι quod κλυδωνιζόμενοι. [19] Erant in Ecclesia *exorcistæ*, erant illo quoque *Cypriani* seculo *Energumeni*. Erant in Ecclesiæ officiis nonnulla quæ *energumenorum* illorum propria haberentur; ut constat ex *constitutionibus* illis quæ hodie *Apostolicæ* habentur, ex antiquissimis tamen Ecclesiæ formulis proculdubio collectæ. De illis quoque verissimum erat quod *se exhibere non possent*, ut proinde essent in eorum, qui *Ecclesiæ eleemosynis* alerentur, catalogum plane referendi.

IBID.

Sed & Catechumeni apprehensi infirmitate, decepti esse non debebunt.] *Decepti* vocem hic intelligo ita ac si dixisset *excepti*. Est enim particularum illarum *de* & *ex* apud *Cyprianum* permutatio sane frequentissima. Id ergo volunt *Romani*, ne *Catechumenos* quidem, quanquam nondum in *Ecclesiæ album* cooptatos, à Carthaginiensis *cleri* solicitudine esse excipiendos, quin illorum quoque esset necessitatibus subveniendum. Cum enim *Catechumenorum* nomina nondum essent in Ecclesiæ matriculam relata; ideo existimare poterant *clerici Carthaginienses*, ad suam curam illos nihil attinere. Similis habetur locus Ep. XIII. *Audientibus etiam, si qui fuerint periculo præventi & in exitu constituti, vigilantia vestra non desit.* Iidem enim *Audientes* qui & *Catechumeni*. Idem etiam *non deesse vigilantiam* quod *non esse deceptos*, quo sensu illa verba jam exposuimus.

[17] In vita *Greg. Thaum. Euseb.* Eccl. Hist. 6. 11. 29.

[18] Homilia sub nomine *Amphilochii* de Pœnitent. προσερχόμενοι γὰρ τοῖς μάντεσι καὶ τοῖς κλυδωνιζομένοις, καὶ τοῖς μάγοις καὶ φαρμάκοις, ἐξαιτοῦνται καὶ κατὰ ἀνθρώπων δαίμονας. p. 97. Ed. *Combefis.* κλυδωνιζόμενος est vates qui Dæmonio *plenus* edit Oracula. Nisi fortasse κληδωνιζομένοις hoc in loco potius legendum. Ii certe μάντεσιν affines erunt. Voce tamen κλύδωνι de *Stagirio* Dæmoniaco utitur S. *Chrysostomus*: σαυτὸν δὲ ἐν χαλεπωτάτῳ κλύδωνι κείμενον ἔτι &c. Ad *Stagir.* Orat. I. Tom. VI. Ed. Savil. p. 85. l. 29.

[19] *Conc.* Ancyr. *Can.* 17.

DISSERTATIO CYPRIANICA II.

Ad EPISTOLAM IV.

De literarum Ecclesiasticarum *Characteribus.*

Characteres *quibus* veræ *literæ à* commentitiis *distinguendæ erant. Vel in* Scriptura *vel in* Charta: *In* Scriptura, *vel* manus *scribentium.* §. I. *Vel* notæ *arcanæ.* §. II. *In* Charta, *fortasse* commissura. §. III. *Superioris Epistolæ initium data opera fuisse* obscurum. §. IV.

§. I. ET *quoniam me in iisdem literis & scriptura, & sensus, & chartæ ipsæ quoque moverunt, &c.*] Cum *literarum formatarum* commercium ideo institutum fuerit ne quis à communione *alienus* obreperet, ideo cavendum erat ne illas confingerent qui earum nullum *jus* haberent, *excommunicati* atque *hæretici*. Quare dubitandum non est omnes illas artes hic esse adhibitas quibus *veteres* solebant istiusmodi fraudibus obviare. Id habuit, ni fallor, ob oculos hoc in loco *Cyprianus*, ut cum suspectam haberet, etiam aliis de causis, superiorem *Cleri Romani* Epistolam, hic notas illas adhiberet quibus genuinæ essent à nothis commentitiisque Epistolis distinguendæ. Duas autem adhibet. *Scripturam* inprimis, qua voce duorum alterum, ni fallor, indicare voluit vel scribentis *manum*, vel occultas scribendi *notas*. Utroque certe, similibus in causis, usi sunt veteres. *Manum* quod attinet, insigne habemus ipsius *Apostoli* exemplum 2 *Thess.* 3. 17. ex quo intelligimus, *salutationem* in Epistolis Apostoli *propria* ejus *manu* subscribi solitam, eamque *notam* in omnibus ejus Epistolis adhibitam, ut proinde quæ illa *nota* carerent, commentitiæ haberentur. Idem fortassis observare solebant *Romani* ut in sede etiam vacante, cum *Episcopi manus* expectari non posset, usitati tamen *amanuensis* manum *Cyprianus* expectaret. De *manu* certe in fine Epistolæ illa videntur intelligenda; *Hoc igitur ut scire possumus, & scriptura & subscriptio an vestra sit, recognoscite; & nobis quid sit in vero, rescribite.* Inde colligimus, ut *scriptura* Epistolæ non esset, at saltem *subscriptionem* auctoris *manu* exarari solitam, ut in illa quam jam vidimus, *Apostoli*. Epistolam ordinis *Pameliani* XXXI. à *Novatiano* scriptam à *Moyse* martyre esse subscriptam, ait *Cyprianus* Ep. LII. utramque è *manu* fortasse utriusque cognovit.

§. II. Hunc etiam eundem in finem *arcanas* quasdam excogitasse veteres scribendi *notas*, observavit ad *Laertium* Cl. *Casaubonus*. Sed & in *literarum Ecclesiasticarum* usu ejusmodi *notas* obtinuisse ex *Attici* CP. Epistola discimus, si tamen sincera illa sit Epistola, quam habemus in Collectione *Isidori Mercatoris*. Sunt etiam in Appendice Thesauri *Gruteriani*, inter *notas* illas quæ *Tyroni Tullio* & *Senecæ* inscribuntur, multæ etiam *Ecclesiasticæ*, non alio, ut videtur, adinventæ consilio quam celandorum *arcanorum*. Scribendi certe *celeritati* plerumque sunt inutiles. Nec vero alia erant *Ecclesiæ arcana* scriptis mandanda præterquam in illo, quod dixi, *literarum* commercio. Nequeunt igitur alio ita commode referri. Horum auctorem inventoremque Cyprianum nostrum facit *Trithemius*, quem ipse secutus auctorem, nescio. Id certum, ab alio esse auctore quam vel *Tyrone*, vel *Seneca*, & quidem illo Ecclesiastico; nec esse præterea quod pugnet quin *Cyprianum* ipsum habere potuerint, aut *Cypriano* vetustiorem aliquem fortasse, auctorem. Nondum nomen mutaverat *Byzantium*. Et tamen *Severi* tempore ita diruta est ea civitas, ut in *vici* formam redacta [1] *Perinthiis* adjudicata sit, ut proinde nullum in *literis formatis* locum proprium habere possit. Medio itaque tempore inventum harum *notarum* usum fuisse necesse est, nisi clade illa *Byzantinorum* etiam antiquiorem forte existimemus. *Cypriani* certe tempore in usu fuisse est admodum sane verisimile. Has *notas* intellexeritne apud [2] *Minutium* illis verbis *Cæcilius* (*occultis se notis & insignibus noscunt*) statuere non audeo. De *corporum notis* id intellexisse *gentiles*, ex *Octavii* responsione palam est. Fieri tamen potuit ut revera hisce literarum *commendatitiarum* notis hospites suos primo statim noverint intuitu *Christiani*, quas tamen, cum ignorarent *gentiles*, ad *corporum notas* retulerint. De *notis* idem, ni fallor, observatum de *Pythagoræis*, à quibus multa irrepserunt in mores *Christianorum*. Judicet lector ea huccine sunt referenda. Illas igitur notas desiderarit fortasse *Cyprianus*.

§. III. Idem *chartam* etiam *ipsam* sibi dicit esse suspectam. Communionis Ecclesiasticæ pars erat jus *hospitii*, de quo tam multa veteres. Id è sacra præsertim historia, id è *Tertulliano* abunde constat. In illo *hospitii* jure *symbola* habebant veteres sive *tesseras* quibus hospitum amicos nunquam antea visos, si tamen ab hospitibus commendarentur, exciperent. Illarum *tesserarum* icones dedit nobis [3] *Tomasinus*, ex quibus constat è crassiori plerumque materia factas esse. Hospes visam tesseram cum sua contulit, quæ si congrueret, tum judicabat esse sinceram. Ea *congruitas* aliquando è *commissuris* apte inter se conjungendis apparebat. Quod alia in materia, ut dixi, crassiori, id *Ecclesia Cyprianica*, in Epistolarum ipsarum *commissuris* forte observabat, ad modum instrumentorum nostrorum hodiernorum quas *indenturas* appellamus. Ita fieri potuit ut ex *charta* ipsa judicare posset *Cyprianus*, an pro sincera ea Epistola esset agnoscenda.

§. IV. Quod *sensum* etiam in dubium vocarit, ne quid ex *vero* vel *subtractum* sit, vel *immutatum*: Inde colligo superioris Epistolæ initium ut hodie abruptum intercisumque habemus, ita fuisse ab ipsis etiam scriptoribus exaratum. Et quidem dedita id, ni fallor, opera. Constat enim non placuisse illis quam acceperant, sive à *Clementio*, sive potius à *Felicissimo*, secessus rationem. Id unum in obscura illa Epistolæ parte minime obscurum est, sugillatum ab illis illum *Cypriani* secessum. Eam ipsam causam fuisse puto quod nec nomen *suum*, nec *eorum* apposuerint ad quos data

[1] *Herodian.* l. 3. p. 154. [2] *Minut. Fel.* Octav. [3] De Jure Hosp.

data esset Epistola, nec *signa* illa quæ desideravit *Cyprianus*, quod argumentum ipsum ingratum esse credidissent, *clero* quoque *Carthaginiensi*, nedum ipsi *Cypriano*. Reliqua certe Epistolæ pars non adeo obscura est, ut hujus obscuritatem certo esse consilio tribuendam intelligamus. Quod ideo monendum duxi ne locum illum *critici* temere solicitent. Si enim illum *Romani* obscurum esse voluerunt, quanto sensum facient corrigendo *clariorem*, tanto à scribentium mente alieniorem faciant necesse est.

DISSERTATIO CYPRIANICA III.

Ad EPISTOLAM VI.

De flagitio *Mulierum* cum *Clericis* concumbentium, eaque occasione de συνεισάκτοις.

Quæ ita cum clericis *concumberent* mulieres *innoxias tamen se illibatasque esse* virgines *nihilominus professæ sunt* §. I. Ep. LXII. *scripta post* reditum Cypriani *è secessu*. §. II. *Duravit post* Cypriani *tempora vitiosa hæc consuetudo in* συνεισάκτοις. *Illæ in Ecclesiam* Antiochenam *introductæ à* Paulo Samosateno. *Damnatæ in Concilio* Antiocheno *&* Ancyrano. §. III. *Damnatæ in Concilio* Nicæno; *quæ etiam* concumberent. *Damnatæ etiam à* Basilio *M.* Chrysostomo, Hieronymo, Honorio *Imp. Canonem* Nicænum *non intellexerunt Patres Concil.* Arelatens. *secundi*. §. IV. Ciceronis Cerellia συνείσακτος. §. V. Socratis *&* Platonicorum *de amore elogia*, *ne* corporeo *quidem* amore *exclusо*. §. VI. Apuleii Cypriano *conterranei de eodem* amore *sententia*. §. VII. *Quantam inde* amoris *etiam* corporei *necessitatem collegerint nonnulli. Hermes Trismegistus* & primævi *Hæretici*. §. VIII. *E contra*, *alii* nuptias *omnes damnarunt propter* corporeum *hunc* amorem. §. IX. *Mediam viam tenuerunt plerique* Platonici. §. X. *Eorum principia de utilitate* amoris *etiam* corporei *ad animæ* ascensum. §. XI, XII, XIII, XIV. *Cur* συνείσακτοι fratrum sororumque *titulis scelera sua obduxerint. Cur* fœminæ *dictæ* συνείσακτοι *&* agapetæ. §. XV. *Primis* Christianismi *temporibus nondum natæ*. §. XVI. *Quam nihil faciat earum condemnatio ad* cœlibatum Clericorum. §. XVII.

§. I. D*Oleo enim quando audio quosdam improbe & insolenter discurrere ad ineptias, vel ad discordias vacare; Christi membra, & jam Christum confessa, per concubitos illicitos inquinare*, &c.] Similis habetur locus Ep VII. sequenti, sed qui exponit nonnulla quæ hic obscurius traduntur: *Non deesse* (ait nonnullos) *qui Dei templa & post confessionem sanctificata & illustrata prius membra turpi & infami concubitu suo maculent, cubilia cum fœminis promiscua jungentes, quando etsi stuprum conscientiæ eorum desit hoc ipsum grande crimen est, quod illorum scandalo in aliorum ruinas exempla nascantur*. Constat itaque qui ita cum mulieribus *concumberent*, carnis tamen integritatem servasse illibatam. Quæ quidem consuetudo, quanquam illam hic reprehendat, ut vidimus, *Cyprianus*, tam altas tamen egerat in Ecclesia radices, ut nec, finita jam persecutione, deesset è sacro etiam ordine, *Diaconus* qui cum sacrata etiam *virgine* dormiret. Aliis etiam, tam *viris*, quam *virginibus*, causam eam ex Ep. LXII. communem fuisse constat. Illæ tamen asseverare se *integras* esse, *obstetricum* fidem appellare, *probandas* se *inspiciendasque* præbere. Ita nullus fuit in facto tam fœdo fœdus tamen animus.

§. II. Quod hæc epistola, quæ non tam *Cypriani* quam *synodi* potius ἐνδημούσης fuit, post *reditum* scripta fuerit, ex *Tertulli* mentione in *titulo* colligo. Inde enim constat factum esse illum jam *Episcopum*. Idem tamen ille sub *secessus initium Presbyter* fuit *Ep.* V. in quo etiam ordine ad persecutionis *finem* usque permansit *Epist.* XXXVII. Suadet etiam locus *ultimus* in quo ponitur, pro more *Africæ* quasi *nuper* factus Episcopus. Suadet denique quod cum iisdem *Collegis* legatur in inscriptione *Ep.* LIV. Quærendum itaque id quidnam fuerit à quo tam claræ in Ecclesia existimationis *viri fœminæque*, invalescente etiam tam arcto disciplinæ vigore, excusa etiam per persecutionem, siquam pax contraxerat, rubigine, tam ægre tamen essent extremo Ecclesiasticarum censurarum terrore coërcendi. Nec enim quod male audiret, insecuturos verisimile est quos hac in re peccasse constat. Ut vero bene audire *possit*, nondum est ab aliquo, quod sciam, explicatum.

§. III. Duo conatus est in ea, quam dixi, ad *Pomponium* Epistola *Cyprianus*: alterum ne *dormirent* cum *maribus* sacræ istiusmodi virgines: alterum ut ne simul quidem *viverent*. Ut prius assecutum demus ne id tamen ipsum ita assecutus est, quin in *aliis* Ecclesiæ partibus postea habeamus, *rara* quidem illa, *aliqua* tamen, exempla; posterius tamen tantum abfuit ut assecutus fuerit, ut qui in eo genere peccarent, recentioribus etiam fuerint Ecclesiæ canonibus castigandi. Recte enim tu, Pater, συνεισάκτους illas de quibus quarti seculi Canones, non alias fuisse existimas quam harum *Cyprianicarum* progeniem. Introduxit illas in Ecclesiam *Antiochenam* primus *Paulus Samosatenus*, gentilibus tamen *Antiochenis* ipso συνεισάκτων nomine jam antea cognitas, ne quis illas cum eo primum natas existimet. Nec *Clero* suo duntaxat illas indulsit, sed *Presbyteris* & *Diaconis*, sed *ipse* etiam, earundem consuetudine est usus. [1] Duas ætate florentes formaque conspicuas secum habuit, & quocunque proficisceretur, circumduxit. Nec aliquid ab illis ἀσελγὲς admissum, id saltem ipsos fuisse professos, constat ex epistola *Encyclica* illius, à quo damnatus est, [2] *Antiocheni concilii*. Nec tamen illo *concilii* decreto extincta est mala hæc consuetudo. Meminit quarti seculi initio *concilium Ancyranum*:

[1] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. 7. 30 [2] Canon 19. Græc. divis. 18. *Dionys.* exigui.

cyrantum: Τὰς μέντοι Συνερχομένας παρθένους τισὶν, ὡς ἀδελφὰς ἐκωλύσαμεν. Plane respondet vox συνερχόμεναι συνεισάκτοις, ut quas viri συνεισήγαγον, illæ consentientes συνεισέρχεσθαι dicerentur. Quod porro hoc honesto *sororum* nomine facinora sua colorarint, id quoque ostendit ad prædictam concilii *Antiocheni* Epistolam *Valesius*. Εκωλύσαμεν de *præterito* aliquo decreto videtur intelligendum, nec alio, ut opinor, illo quam *concilii Antiocheni* quo damnatus est, ut dixi, *Samosatenus*. Earundem enim *provinciarum* Episcopi utrique concilio interfuerunt, tam *Antiocheno* illi: quam huic, quod dixi, *Ancyrano*.

§. IV. Sequitur [3] Canon *Nicænus* in hac causa, omnium notissimus. In eo prohibetur *Episcopis*, *Presbyteris* & *Diaconis*, omnibusque in clero constitutis usus harum συνεισάκτων. Huic si Canoni occasionem præbuit facinus *Leontii*, jam constabit ne *concubitu* quidem illarum abstinuisse qui συνεισάκτοις uterentur. Is enim accusatus de juvenculæ mulieris *Eustoliæ* commercio, jussusque proinde ut ab ejus se consortio, συνοικίας, abstineret, se castrandum præbuit quo possit ejus conversatione deinceps uti liberius, ut discimus ex [4] *Athanasio*. Idem testis est ad *concubitum* usque istud pertigisse commercium, ne quis dubitet in hac ipsa quoque causa *Cyprianicis* nostris respondisse illas συνεισάκτους. Ita enim disertissimis verbis idem *Athanasius*: [5] ἑαυτὸν ἀπέκοψεν ὑπὲρ τοῦ μετ' ἐξουσίας λοιπὸν κοιμᾶσθαι μετὰ Ευσολίυ τινὸς, γυναικὸς μὲν δὴ αὐτὴν, λεγομένης δὲ παρθένου. [6] Usus est & συνεισάκτου contubernio *Paregorius* Presbyter *septuagenarius* ad quem M. *Basilii* Epistolam habemus ea ipsa de causa conscriptam. Is quoque se professus est ἐλεύθερον παντὸς σωματικοῦ πάθους, quod de id ætatis sene erat verisimile. Omnium vero S. *Chrysostomus* συνεισάκτους maxima perspicuitate declarat, & quidem illos utriusque generis atque sexus. [7] Duplicem enim habet orationem, ad *viros* aliam, τοὺς ἔχοντας παρθένους συνεισάκτους, aliam ad *fœminas*, τὰς ἐχούσας ἄνδρας συνεισάκτους, vel alio titulo, ὑπὲρ τοῦ τὰς κανονικὰς μὴ συνοικεῖν ἀνδράσι. Utrique tamen se, si audiendi essent, ab omni mala suspicione purgabant. Nec enim ἐπὶ παιδοποιΐᾳ se in unum convenisse dixerunt, ([8] οὐ γάρ φασιν αὐταῖς συγγίνεσθαι) οὔτε ἐξ ἀκολασίας (λέγουσι γὰρ αὐτὰς ἀκεραίους διατηρεῖν) Constat autem *viros* hos non alios fuisse quam *Clericos*, *fœminas* non alias quam *sacras virgines*, illas enim *Canonicas* appellabant. Nullus tamen fuit illorum concubitus. Erant porro utrique *Pauli Samosateni* reliquiæ. In illa enim ejus Ecclesia *Antiochena*, scripsit hæc, vixitque, Chrysostomus. Meminerunt earundem [9] S. *Hieronymus* & Lex *Honorii* in [10] *codice Theodosiano*. Quod enim huc referunt Canonem tertium concilii Arelatens. secundi, frustra faciunt, ut existimo. Fateor equidem Canonis *Nicæni* fere verbis eum canonem esse conceptum. Quod vero additur inter fœminas exceptas, *conversa uxor*, plane id à *Nicænorum* Patrum mente, à συνεισάκτων, ut vidimus, exemplo alienum est; plane sapit *Siricium* cœlibatus clericorum patronum acerrimum, ipsum quoque venerandum illud, novis ausis, *Nicænorum* Patrum quærentem patrocinium. Videmus interim hæ συνεισάκτοι quam accurate *Cyprianicis* respondeant. Ut in hisce *Cyprianicis*, ita in quarti etiam seculi *subintroductis* ad *clericos* præcipue spectabat earum periculum. *Subintroductas* etiam in monasteria ablegat *Basilius*, ut plane constet illarum quoque *virginitatem* fuisse *sacratam*. Has etiam quam malo essent & scandaloso *facto* innexæ, tam fuisse à malo *consilio* alienas, id saltem esse professas, constat è *Chrysostomo*.

§. V. Venio igitur ut ostendam qua tandem illud origine emanarit. Erant enim apud ethnicos etiam *fœminæ* quæ philosophiæ prætextu, virorum familiaritati assuescerent, qualis illa fuit *Ciceronis Cerellia*, quamvis *stuprum* ejus *Ciceroni* objecerit is, quicunque fuit qui sub *Fusii Caleni* persona in *Ciceronem* declamavit apud *Dionem*. *Ciceronis* nomen ab hoc probro purgavit in *quæstura* sua *Corradus*. Meminit ipsius aliquoties in [11] Epistolis *Cicero*, sed ita meminit, ut *studiorum* fuisse potius, quam *eroticorum*, cum illa commercium facile intelligamus. Hanc συνείσακτον alicubi, ni fallor, appellat *Plutarchus*, & quidem ita appellat quasi nomen ipsum apud *Græcos* vulgo obtinuisset. Inde συνεισάκτων Ecclesiasticorum profluxerit exemplum à viris etiam magnis *philosophicisque* commendatum.

§. VI. Ut autem intelligamus, quibus tandem principiis, consuetudinem hanc tantopere probarint, res omnis erit paulo altius repetenda. Non est itaque opus operose ut probemus quantum *amori* velut Deorum omnium *antiquissimo* potentissimoque tribuerint [12] antiqui. Id unum ejus beneficium ad causam nostram maxime spectat, quod in animæ à *corpore* corporisque fæcibus solutione, vim ejus maximam agnoverint. [13] *Plato* in suo Ἀδῃ cum 10000. annorum faciat reliquarum animarum in corporibus moram; φιλοσοφησάντων ἀδόλως & παιδεραστησάντων μετὰ φιλοσοφίας trium duntaxat dixit esse *millium*. Non est utique mirandum plurimos fuisse in *amoris* laude *Platonicos*. Scio equidem de diviniori hæc, *animarum* potius quam *corporum* amore illos interpretari. Quod vero illum quoque *corporum amorem* non contemserint, vel inde constat quod *amatorios Poëtas*, qui toti in corporeo amore occupantur, [14] tanti tamen fecerint, quales erant *Anacreon* & *Sappho*; quod etiam *mysteria* vulgaria tantopere commendarint, quorum tamen *symbola* erant, ut plurimum, obscœna, nec alio quam ad *corporeum* illum *amorem* primario referenda; quod se ἐρωτικῶς θεράποντα appellarit *Socrates*, & λάγνον εἶναι τοὺς πρὸς τὰς καλούς quod disciplinæ magistras *Aspasiam Milesiam*, & *Diotimam Mantinicam*, discipulos non alios agnoverit quam pulcros adolescentes, *Alcibiadem* τὸν γαυρώτατον, *Critobulum* τὸν ὡραιότατον, *Agathona* τὸν ἁβρότατον, *Phædrum* θεῖαν κεφαλὴν, *Lysin* μειράκιον & *Charmidem* τὸν καλὸν, (istiusmodi enim illos epithetis ornarat) quod omnes corporei etiam amoris *affectus* ille ad vivum expresserit, quod *Charmidis* amore πηδᾶν τὴν καρδίαν, καὶ οἰδεῖν τὸ σῶμα, ἐπιλοῦσθαι vero καὶ ἐνθουσιᾶν, ut *Bacchæ* solent, amore *Alcibiadis*, ad *Autolycum* vero se oculos convertisse dixerit, ut noctua soleret ad lumen; quod fortibus præmia non alia concesserit, quam *pulcherrimi*, quem placeret, *amorem*. Fieri vix potest ut hæc omnia ita intelligantur, ut omnem plane corporeum amorem prorsus excluserint.

§. VII. Quod vero ad *Cyprianum* attinet, ita est in hac *amoris* commendatione plurimus ejus conterraneus [15] *Apuleius*, ut ne *corporeum* quidem illum ab ea laude excludat. Defendit nempe, *veterumque* defendit exemplis, sua quoque *amatoria poemata*. Huc refert *Anacreontis*, *Sapphonis*, *Æditui*, *Portii*, *Catulli*, *Tibulli* & *Propertii*, *Virgilii*, gravissimorumque etiam *Philosophorum*, *Solonis*, *Diogenis Cynici* & Ze-

[3] Can. 3. [4] Apolog. 1, profug. p. 718. & Ep. ad Solitar. p. 822. [5] Ep. ad Solitar. *p.* 827. [6] Ep. 198. Edit. Paris. 1618. [7] Tom. sexto Edit. *Savil.* Orat. 17. & 18. [8] Orat. 17. [9] *Hieron.* ad *Eustoch.* de cult. virgin. [10] Cod. *Theodos.* de Episc. & Cler. *l.* 44. [11] L. XIII. Ep. Fam. 72. L. XIII. ad Attic. 21. XIV. 22. [12] Vid. *Plat.* Conv. [13] In *Phædro.* p. 203. [14] Vid. *Max. Tyr.* Dissert. VIII. &c. [15] *Apul.* Apolog.

16 Αογ.

Zenonis Stoici, ipsius etiam *Platonis*, similia exempla. Laudat & *Catulli* illud:

Nam castum esse decet pium poëtam
Ipsum, versiculos nihil necesse est,

& Imperatoris etiam *Hadriani* in *Voconii* amici sui tumulum simile etiam illud:

Lascivus versu, mente pudicus eras.

Quin *versus* istiusmodi, quo *obscœniores*, eo putat esse *sanctiores*. Sunt enim illa ipsa ejus verba de *Platone* loquentis: *Cujus versus, quos nunc percensui, tanto sanctiores sunt, quanto apertiores: tanto pudicius compositi, quanto simplicius professi.* Hac addita ratione: *nam hæc & id genus omnia dissimulare & occultare, peccantis: profiteri & promulgare, ludentis est. Quippe natura vox innocentiæ, silentium maleficio distributa.* Proinde sua *amatoria* pro tribunali etiam recensuit ut scirent *non pigere*, & quidem illa ipsa quæ accusatores pro *intemperantissimis* habuerant. Hæc autem ad *amorem corporeum* spectasse quis dubitet? Non negat certe ipse *Apuleius corporeo* etiam *amori* suam esse *laudem*, modo à corporum *violatione* temperetur, gradusque deinde fiat à *corporeo* illo ad *cælestem amorem*. Ita enim ille, de *cælite* illa, quam appellat, *Venere*, & quidem è principiis *Platonicis*: *Solis illam hominibus datam esse dicit, & eorum paucis curare, nullis ad turpitudinem stimulis vel illecebris sectatores suos percellentem. Quippe ejus amorem non amœnum & lascivum, sed contra incomtum & serium pulcritudine honestatis virtutes amatoribus suis conciliare:* & si quando *decora corpora commendet; à contumelia eorum procul absterrere. Neque enim quidquam aliud in corporum forma diligendum quam quod admoneat divinos animos ejus pulcritudinis quam prius veram & sinceram inter Deos videre.* Hæc cum in mores *Afrorum* permanassent, quis est equidem qui non videat, quam proclive fuerit, ut personas alioqui *honestissimas* & *philosophiam* professas in hæc scelera impellerent, à *Cypriano* nostro memorata?

§. VIII. Ita de *amore* suo locuti sunt *Philosophi*, ita de ἴυγξι sua *Chaldæi*, ita de φϐλο veteres *Ægyptii*, ut essent qui de *amore* hoc *corporeo* eos præcipue intelligendos esse censerent, ut proinde *amores* hosce etiam *impuros* ad *animæ* tamen *puritatem* necessarios existimarent. Non aliam ob causam, ut puto, *Pseudo-Trismegistus nuptias* ad *animæ ascensum* necessarias facit, seu quod eodem redit, *liberorum procreationem*. [16] Μεγίστη (inquit) ἐν τῷ βίῳ σπουδὴ καὶ εὐσεβεστάτη τοῖς εὖ φρονοῦσίν ἐστιν ἡ παιδοποιΐα· καὶ μέγιστον ἀτύχημα καὶ ἀσέβημά ἐστιν, ἄτεκνόν τινα ἐξ ἀνθρώπων ἀπαλλαγῆναι. καὶ δίκην οὗτος δίδωσι μετὰ θάνατον τοῖς δαίμοσιν. ἡ δὲ τιμωρία ἐστὶν ἥδε τὴν τοῦ ἀτέκνου ψυχὴν εἰς σῶμα καταδικασθῆναι, μήτε ἀνδρὸς μήτε γυναικὸς φύσιν ἔχον, ὅπερ ἐστὶ κατηραμένον ὑπὸ τοῦ ἡλίου. τοιγαροῦν, ὦ Ἀσκληπιὲ, μηδενὶ ὄντι ἀτέκνῳ συνηδῆς· τοὐναντίον δὲ ἐλέησον τὴν συμφορὰν, ἐπιστάμενος οἷα αὐτὸν μένει τιμωρία. Nec alio spectasse opinor *Gnosticos* illos, βορβορίτας, ἀῤῥητοποιοὺς, gratiam Dei εἰς ἀσέλγειαν μεταθέντας, Jud. ℣. 4. ἐκπορνεύσαντας, ℣. 7. σάρκα μιαίνοντας, ℣. 8. ἐπαφρίζοντας ἑαυτῶν αἰσχύνας, ℣. 13. quarum mentio apud *Oecumenium*. Huc *Carpocratianos* quoque illos, aliosque vetustiores apud *Irenæum*, ne jam recentiores *Montanistas* accenseam, quorum scelera ortum fabulæ dederunt qua *catholicorum* etiam synaxes *Oedipodæorum* incestuum nomine male audiebant. Erat autem ea primis fere *Christianitatis* post *Apostolos* originibus coæva. Meminerunt non [17] *Minutius* modo & [18] *Tertullianus*, & sub [19] *Marci Antonini* finem qui confessionem ejus è servis extorserant; sed & antiquiores, [20] *Athenagoras*, [21] *Justinus*, [22] *Trypho*, ex antiquiori aliquo auctore [23] *Origenes*; & in *Jasonis* atque *Papisci*, ni fallor, *altercatione Ariston Pellæus*, qui prima vixit post *Apostolos* διαδοχὴ, ut illo quoque seculo sub *Christianorum* nomine latuisse constet qui ita senserant.

§. IX. Fœdum tamen hunc *corporum amorem* ita veri *Socratis Platonisque* asseclæ detestati sunt, ut essent etiam ex adverso inter *hæreticos* alii qui *nuptias* omnes vel eo ipso nomine damnarent, propter *corporum* hoc commercium. Nec id *Tatianus* modo ejusque *Encratitæ* primum sub secundi seculi medium docuere, sed & alii *Apostolis* coævi quos hoc nomine damnavit [24] Apostolus. Tatiano certe antiquiores *Saturninum* atque *Marcionem*, hujus sententiæ propugnatores ipse facit [25] *Irenæus*. Angelis nimirum *Geneseos* præsidibus quibus animarum in *corpora* includendarum munus ab illis assignatum est, pignora quædam atque ἐνέχυρα in liberorum procreatione data esse censuerunt, quo fieret ut diutius in corporibus detinerentur. Eam tamen ipsam solutionis causam existimarunt priores quod ita *Angelis* satisfaciendum putarent ut liberum haberent *ascensum*. Quo etiam Textum illum trahendum voluerunt, de *conveniendo cum adversario in via* ne in *carcerem* mitterentur, *i. e.* ut illi interpretati sunt, in *corpora*.

§. X. Mediam tamen quandam viam tenuerunt atque temperiem Philosophi quotquot erant sobrii, ut damnandum esse aliquem *corporum amorem*, ita aliquem tamen, in hoc ipso *ascensionis* animæ negotio, etiam probandum. Cum enim ex *mysteriis*, ut diximus, commentisque Poëtarum *mystice* tamen ut plurimum intellectis, & in æmulationem *Judæorum Christianorumque*, ex receptis jam *oraculis* suam tandem philosophiam colligendam censuissent; ita corporei amoris monumentis hæc scatebant omnia, nullo ut mysticarum interpretationum effugio aliorsum trahi possent. Constabat ex his omnibus *amatorio furore* plenos, *Diis* tamen esse gratissimos, nonnullos etiam in Deorum esse numerum ascriptos. Constabat *Anacreontis* causam ab oraculo esse susceptam, *sacrum* fuisse eum qui *amoribus* non aliis quam *corporeis* operam dedisset, ἄγους illos, gravissimique *sacrilegii* qui illum violaverant, esse postulatos. Quid quod ἴυγξ illa cujus tanta in *Chaldæorum* oraculis elogia, in corporei quoque *amoris* philtris locum habuit. Eum certe in finem adhibuit illam *Simætha* apud [27] *Theocritum*. Qui hæc vera fuisse crediderat, quis miretur si idem ille *amoris* beneficium longe maximum ad *Deorum* benevolentiam conciliandam, procurandamque *animæ ascensionem* agnosceret? Id ex [28] *Philosophiæ Platonicæ* principiis ut explicari posset, superest ut porro exponamus.

§. XI. Animadvertendum est itaque; 1°. omnem hanc *animarum* in *corpora* inclusionem, *pennarum* esse metaphora à *Platonicis* obumbratam, lapsum ejus πτερoῤῥύησιν haberi, sive *alarum defluxum*, reditum πτεροφύησιν, sive *alarum* itidem novarum *incrementum*. *Alarum* autem nomine nihil aliud intelligebant quam *motum animæ* vehementem quo, ut *corpora*, ita *animæ*, ad *superiora* raperentur. Cum enim *animam* natura *divinam* esse crederent, locumque *superiorem* ei ex

[16] Λογ. καθολικῷ p. 16. Ed. *Turnebi.* [17] *Minut. Fel.* Octav. p. 89. [18] *Tertul.* Apol. c. 7. [19] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 1. [20] *Athenag.* Legat. 1. 4. [21] *Justin.* Apol. I. p. 50. Apol. II. p. 71. [22] Ap. *Just.* Dialog. p. 227. *B.*
[23] *Origen.* cont. *Cels.* p. 293, 294. κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ χελσιανισμοῦ *Origenis* verba. [24] 1 *Tim.* IV. 3. [25] Adver. Hær. l. 30, 31. [26] *Euseb.* Hist. Eccl. IV. 7. [27] *Theocrit.* Eidyl. 11. [28] Vid. *Plutarch.* Erotic. *Plotin.* Ennead. I. l. 6. Ennead. III. l. 5.

ex natura sua convenire; sequebatur omnino cum illa *vehementius* mota esset, redire sibi vim suam *entheam* atque nativam, qua, cum antea viribus destituta conaretur equidem, nec posset, jam facta virium novarum accessione vigentior, posset etiam ad diviniora contendere.

§. XII. Animadvertendum 2°. ex Poëtarum *mythologiis* ex quibus omnem suam philosophiam cudisse diximus *Platonicos*, amorem esse factum *alatum*, quod etiam *Simonides* suo in amorem Hymno *alarum* symbolo ad *oculos* repræsentavit. Idem igitur *Philosophos* Poëtarum commenta secutos admittere necesse erat. Et vero constat *de facto* admisisse *Platonem*. Huc refert in [29] *Phædro* suo nothos illos, *Homero* tamen tributos, in *amorem* versus:

> Τὸν δ' ἤτοι θνητοὶ, μὲν Ἔρωτα καλοῦσι ποτηνόν,
> Ἀθάνατοι δὲ πτέρωτα διὰ πτεροφοίταν ἀνάγκην.

& multa ibidem in eandem sententiam. Ex natura igitur sua *amorem* animarum reditui multum contulisse necesse erat. Ut autem intelligamus, quas tandem vices *corporeo* etiam *amori* in hoc munere assignaverint.

§. XIII. Animadvertendum 3°. hos etiam *animæ* divinioris *motus* quoque diviniores, pendere tamen à corporis temperie, ita ut non pro arbitrio suo, sed vero pro *organi* dispositione, ita possit affici. Id in ipsa quoque *prophetia* verum fuisse concedunt qui de eo egerunt argumento. Non potuit *Isaacus Esauo* bona ominari antequam de ejus præda *gustasset*, ita tandem erga illum æquius afficiendus quanquam illum antea tenerrime dilexisset. Nec zelo motus adversus *Israëlitarum* regem Idololatram prophetare potuit *Elizæus*, nisi *musicæ* ope composito illo sancti quoque zeli turbine. Ingentes etiam exigebat impetus *enthusiasmus* ille seu *furor amatorius*, qui non possent nisi in *corpore* recte disposito excitari. Hinc ergo sequitur

§. XIV. 4°. Quæcunque ad illam *corporis amatorii* temperiem necessaria essent, ea ad *enthusiasmum* quoque illum *amatorium* utilia esse agnoscenda. Ut autem missam faciamus fœdam illam corporum conjunctionem, quam animæ noxiam existimarunt illi quos diximus Philosophi, reliqua tamen ad enthusiasmum hunc excitandum conducere, nemo negarit, quæ etiam *Cypriani* tempore adhibita sunt. Præter *concubitum*, *complexum* etiam & *confabulationem* & *oscula* intercessisse manifestum est. *Certe* (inquit) *ipse concubitus, ipse complexus, ipsa confabulatio & osculatio, & conjacentium duorum turpis & fœda dormitio quantum dedecoris & criminis confitetur?* Qui tamen illo *Enthusiasmo* philosophice uterentur, excitatum ita rebus *corporeis*, alio tamen, & ad *incorporea*, referendum proculdubio censuerunt. Id quod à *Socrate* in suis *puerorum amoribus* factum est sane verisimillimum, de quo consulendæ præclaræ illæ *Maximi Tyrii* dissertationes. Cum tamen *puerorum amores* post tempora *Christiana* maxima flagrarent infamia, ideo *mulierum* potius amoribus indulgendum censuerunt. Nec tamen ita consuetudinem hanc ab aliis usurpatam legimus, quam à *personis philosophicis*, quæ sibi etiam temperare possent ne ab illis, quæ ipsi *licita* putarunt, sensim ad *illicita* etiam prolaberentur. Tales erant certe *clerici* atque illæ quas diximus, *virgines* sacratæ. Habet, fateor, alias rationes *Chrysostomus*, sed illas, extincta hujus consuetudinis origine, tandem, ni fallor, adinventas.

§. XV. Quod vero hi συνείσακτοι *fratrum* illis *sororumque* titulis scelera sua honestarint, id *Cypriani* nostri temporibus erat, ni fallor, aliquanto recentius. Cum recentiorum seculorum superstitione ita crevisset *virginitatis* existimatio, ut *conjugatis* etiam æmulanda videretur; jam multi erant qui sub conjugii prætextu *virginitatem* nihilominus illibatam conservarint. Hos *fratrum sororumque* titulis ornant illorum seculorum scriptores, ut à *maritorum uxorumque* illos officiis distinguerent. De *Anastasio* Presbytero [30] *Amphilochius*: λέγει τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, ὀνόματι μὲν ἀδελφῇ ἢ, τῇ χρήσει. Basilius ibidem: [31] γυνὴ μὲν αὐτοῦ ὑπάρχει τῷ ὀνόματι· ἀδελφὴ ἢ τῇ χρήσει· & alibi in eadem Historia. Idem *Amphilochius* de *Petri* uxore *Basilii* fratris: [32] παραγίνεται μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικὸς τῷ ὀνόματι, ἀδελφῆς ἢ τῇ κλήσει, sed χρήσει proculdubio reponendum, cum *Combefisio*. De *Ursini* Presbyteri *uxore Gregorius* M. [33] *Hic ex tempore ordinationis suæ Presbyteram suam ut sororem diligens, &c.* Ita igitur Συνείσακτοι *fratres* se *sororesque* mutuo appellabant, quod se à *conjugatorum* officiis alienos profiterentur. Forte etiam quod in illa veterum disciplina, includendarum in certas ædium partes *virginum* pateret nihilominus *fratribus* in παρθενῶνα accessus. κατάκλειστοι appellantur illæ *virgines* 2 *Maccab.* III. 19. Et voce Συγκατακλείεσθαι usus est hac ipsa in causa *Chrysostomus*, quasi illam ipsam libertatem eo *nomine* aucuparentur. Atque hinc, ni fallor, vera quoque vocis Συνεισάκτου *origo* petenda. Quod enim *nubere* fœminis, id viris *ducere* dicebatur, quod sponsas *ducerent* in *thalamos* viri atque præirent. Ergo Συνείσακτος erat quæ in *thalamum* ducenda esset à *viro*, propterea quod non essent παρθενῶνος atque ἀνδρωνίτιδος aditus à se invicem distincti. Ita se habuisse in Συνεισάκτων causa, facile colligimus è *Chrysostomo*. Ait enim si quando media de nocte male se haberet *virgo*, facilem esse *viro* & in promtu ad virginem aditum; ancillis necessario ministrantibus, nisi per virorum cubicula, esse nullum. Scio equidem apud illum *viros* etiam dici Συνεισάκτους, sed in *titulo* duntaxat, & à recentiori fortasse manu (habetur enim in aliis MSS. alius ejusdem orationis *titulus*) & pari ἀκυρολογίᾳ qua *viri* apud *Latinos* scriptores *Christianos* etiam *nubere* dicuntur. *Veris* certe *sororibus* hanc libertatem convictus esse concessam ex eo ipso *Nicænorum* Patrum canone constat quo vetitæ sunt Συνείσακτοι. Permittuntur enim iisdem *clericis matres*, *amitæ* atque *sorores* tanquam personæ non suspectæ. Quod *sorores* veras permittant, ideo fortasse factum quod *sorores* & illæ quoque audiissent Συνείσακτοι, quod verum probavimus è canone *Ancyrano*, *Nicæno* paulo antiquiore. Recte itaque hunc canonem Nicænum de *extraneis* interpretatus est *Ruffinus* qui, nondum extincta hac consuetudine, vixit. *Ascititios* enim ejusmodi *fratres sororesque extraneos* fuisse appellatos discimus ex Hieronymo: [34] *Frater* (inquit) *sororem virginem deserit: Cœlibem spernit virgo germanum: Fratrem quærit extraneum:* & in [35] concil. *Eliberitano*. Reliqui illius canonis recentiores interpretes plane ignorasse videntur quid ea voce denotaretur. Quod porro *agapetas* nuncupatas, eundem habeamus testem *Hieronymum*, id ex Apostolo *Joanne* accepisse videntur, idque significare voluisse *spirituale* fuisse, non *carnale* istud omne commercium. *Adoptivas sorores* appellat Lex *Honorii*. Adoptione igitur contracta est *fratrum* illa horum *sororumque* affinitas.

§. XVI. Quanquam autem *Cypriani* tempore, & deinceps, tam altas egerit, ut vidimus, radices; vix est tamen ut *Cypriano* multo antiquiorem fuisse concedamus. Ne ita credam, suadent non illæ modo *Chri-*

[29] *Phæd.* 2. p. 204. [30] In vita *Basil.* Ed. *Combefis.* p. 198. [31] p. 199. [32] p. 211. [33] Dialog. L. IV. c. 11. [34] Ep. ad *Eustoch.* de cust. virg. [35] Can. 27.

[36] Apo-

Christianorum ab omni quoque *mali specie* abstinentium severitas, sed & illa quoque quæ à *Christianis Apologistis* ad illam de *Oedipodæis incestibus* calumniam respondentur, qui suorum castimoniam ita magnificis celebrant elogiis ut plane verisimile non sit domi illos habuisse quod adversariis tantopere faveret exemplum. [36] *Justinus*, ut illam refelleret, illud Salvatoris præceptum profert de *muliere* ne videnda quidem. [37] *Athenagoras* sub *Antoninis Marco* & *Vero* de *osculis* quibus ulos hic videmus *Cypriani ἀτακτοῦντας*, ex Apocrypho aliquo scripto hæc habet: πάλιν (inquit) ἡμῖν λέγοντος τοῦ λόγου, ἐάν τις διὰ τοῦτο ἐκ δευτέρου καταφιλήσῃ, ὅτι ἤρεσεν αὐτῷ —— [deest ἀπόδοσις.] καὶ ἐπιφέροντος, οὕτως οὖν ἀκριβώσασθαι τὸ φίλημα, μᾶλλον δὲ τὸ προσκύνημα δεῖ· ὡς, εἴπου μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραθολωθείη, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιθέντας ζωῆς. Eundem quem *Justinus* locum de non *videnda muliere* protulit *Antiochenus Theophilus*, cui & illum *Solomonis* adjungit, haustum equidem ex Apocryphis, sed qui cum *Christianorum* illius ævi dogmatibus conveniret: [38] οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλεπέτωσαν· τὰ δὲ βλέφαρά σου νευέτω δίκαια, quem etiam aliquoties urget inculcatque. Nondum igitur initium acceperit hæc consuetudo; cum tamen hæc post *Marci* mortem scripserit *Theophilus*. Idem ex *Minutio* colligimus. [39] *Tantum* (inquit) *abest incesti cupido, ut nonnullis rubori sit pudica conjunctio.* Ex hoc ipso aliisque quæ de *Minutio* observavimus quam plurimis, ut *Cypriano* antiquiorem esse constat, ita illum, quam vulgo habetur, existimamus antiquiorem, & scripsisse sub finem *Marci*. Quod tamen volumus inpræsentiarum, nondum in Ecclesiam irrepsisse hanc συνεισάκτων fœditatem, id sane ex his omnibus sequi credimus. Qui enim ne *videndam* quidem *mulierem* esse censuerunt, qui *osculorum* etiam *licitorum* excessum ita periculosum ut qui in eo genere peccaret, illum de *æterna vita* periclitari existimarent, qui ne *oculorum* quidem *ictus*, ne *nutus* etiam alios admitterent nisi ad *rationis* amussim castigatissimos; quis illos credat, quovis tandem illo philosophiæ prætextu, mulierum *oscula*, *amplexus*, ipsos etiam *concubitus*, esse admissuros? Quis *impudicam* hanc conjunctionem illis placere potuisse credat, quibus esset de *pudica* etiam conjunctione erubescendum? Plane igitur existimo inter *pacis* illius cujus meminit *Cyprianus* longæ mala, hoc etiam fuisse numerandum.

§. XVII. Liquet interim ex his omnibus quam ad *cleri cœlibatum* canones minime pertineant qui συνεισάκτων meminerunt, quo tamen referuntur à *Pontificiis*. *Innuptæ* erant, ut vidimus, hæ συνείσακτοι, eoque ipso nomine male audiebat earum cum *clericis* conversatio quod fuissent *innuptæ*, ut proinde causam earum deteriori in loco posuerint quam *justi matrimonii* verbis disertissimis *Cyprianus* atque *Chrysostomus*. Prorsus itaque non sequitur, si illarum cum *clericis* convictus damnatus fuerit, justarum etiam *uxorum* convictum similiter esse damnandum. Erroris erat occasio quod cum hæ (cum jamdiu fuissent extinctæ) quænam essent, omnino ignorarent; non recentiores modo sed veteres quoque interpretes, proinde de *omnibus* mulieribus quacunque de causa cum clericis *commanentibus* intellexerint, quod ex jam dictis constat esse falsissimum.

[36] Apolog. II. p. 62. [37] *Athenagor.* Legat. [38] *Theoph. Ant.* ad *Autolyc.* III. p. 125. [39] Octav. p. 311.

DISSERTATIO CYPRIANICA IV.

Ad EPISTOLAM VIII.

De *visionibus*, utque visionum suarum *fidem* comprobarint *veteres*, &c.

Permansisse visiones *&* dona Prophetica *à temporibus* Apostolorum *usque ad* Cyprianum, *ex auctore* Apocalypseos, Hermete. §. I. Clemente Romano *& auctore* Esdræ *Apocryphi.* §. II. Ignatio. §. III. Quadrato, Philippi *filiabus*, Ammia Philadelphiensi *&* Polycarpo. §. IV. Justino Martyre. §. V. Melitone Sardensi, Alexandro Phryge, Attalo, *alisque*. § VI. Irenæo. §. VII. Perpetua *&* Saturo. *Non fuisse illos* Montanistas. §. VIII. *Verum non est*, *relictum* Montanistis *ab* Ecclesia prophetiarum *fuisse prætextum.* §. IX. *Contra post imperium* Commodi, *eo ipso argumento refutarunt* Montanistarum prophetias *Catholici*, *quod veræ* prophetiæ *donum in Ecclesia* perpetuum *futurum esset*, *cum tamen* Montanistarum *illud jam fuisset extinctum.* §. X. *Ita* Asterius Urbanus, Epiphanius. §. XI. *Auctor* actorum Perpetuæ & Felicitatis. §. XII. XIII. Visiones Natalis *&* Potamienæ, *deque* Alexandro Hierosolymorum, Fabiano Romæ *constituendis Episcopis.* §. XIV. *Agnoscit* prophetias Origenes. §. XV. *Declinatur testimonium* Gregorii Nysseni *de S.* Gregorio Thaumaturgo. §. XVI. *Visio* Dionysii Alexandrini. §. XVII. Visiones *ipsius* Cypriani. §. XVIII, XIX, XX, XXI. Visio *alia* Dionysii Alexandrini. §. XXII. Visiones palam *enunciari solitæ*, *idque ante* eventum. §. XXIII. *Ut* fraudi, *in* visionum prætextu, *subventum sit.* §. XXIV. *De* argumentis *quibus probaretur visionum* fides, *præsertim* intrinsecis. *Donum* cogitationum *patefaciendarum.* §. XXV, XXVI, XXVII. Futurorum *prædicendorum.* Futura, *quæ vires* alioqui creatas *non excederent*, *ab alio tamen*, *præterquam* Deo *prædici*, *ex illius ævi principiis*, *non poterant.* §. XXVIII, XXIX, XXX. *Eodem redit*, *sive à* Deo ipso *immediate*, *sive media aliqua creatura revelata fuerint.* §. XXXI. Hypotheseos *hujus cum* phænomenis *consensio* veritatis *argumentum est.* §. XXXII. *Ex aliarum prophetiarum* fide *ut* aliarum *fidem astruxerint.* §. XXXIII. Ve-

Verorum *prophetarum* omnia *non fuerunt* prophetica. §. XXXIV. *Aliqui* prophetarum errores *cum* vera prophetia *consistunt*, *&* *quinam illi*. §. XXXV, XXXVI, XXXVII. Prophetiæ *veritas ex* communionis, *cui se adjunxerat propheta*, *unitate probata est*. §. XXXVIII. *Quorum* prophetiæ *omnes fuissent* obscuræ, *eorum fides aliter nisi ex* communionis unitate *commendari non poterat*. §. XXXIX. *Visiones* Juvenum *erant propriæ*. §. XL. *Quid de illis sentiendum qui* prophetias *illas antiquorum* ludibrio *habuerint*. §. XLI, XLII.

§. I. NOn est quod hic *Rabbinorum*, aliorumve, qui de *prophetia* egerunt *visionibusque propheticis*, compilationem lector expectet. Nos ea tantum seligemus quæ ab eruditis *prætermissa*, nondumve *satis* animadversa sunt, quod sciam, quæ tamen ad illius de quo agimus seculi historiam aliquid videbuntur habere momenti.

Male itaque faciunt eruditi qui quæ legunt in illius seculi auctoribus de *visionibus*, ea ad *Montanum* trahunt atque *Montanistas*, quasi vero ab ipsis usque Apostolorum temporibus *visiones* in Ecclesia defecerint, omnisque earum prætextus in *Ecclesia* suspectus fuerit atque improbatus, solisque *Montanistis* relictus. Nihil est omnino cur ita sentiant. Potius in omni illo intervallo, ab *Apostolis* ad *Cyprianum* usque, perpetuus erat *visionum* usus, semperque ab Ecclesia *probatus*. Sub primi seculi finem scripta illa est, quam habemus *Apocalypsis*, sive ab *Apostolo*, seu forte à *Joanne Presbytero*, quæ tamen omnis in *visionum* argumento versatur. Eodem circiter tempore *pastorem* suum scripsit *Hermes*, sub *Clemente* enim scripsisse constat ex L. I. *Vision.* 2. Nec est quod moremur recentiora illa *Pontificalis*, *Carminum* adversus *Marcionem* aut quæ *Pii* nomen feruntur *epistolarum* ad *Justum Viennensem*, fidei omnia suspectæ, testimonia. Hujus opus cum tribus constet libris, primus *visionum* titulum præ se fert, totusque est in eo argumento. In [1] secundo etiam de *prophetarum spirituumque* verorum falsorumque distinctione agit ex professo. Quorsum illud, nisi *verorum* quoque *prophetarum* dona eousque in Ecclesia permansisse credidisset? Hunc [2] *Blondellus larvatum prophetam somniatoremque* appellat, *Montanisticarum superstitionum gurgitem*. Idem tamen ibidem *Patrum* aliter sentientium elogia pro more suo coacervavit admodum honorifica, & quidem à *Montanisticis* superstitionibus alienissimorum. Ita nihil in eo *Montanisticum* reperire potuerunt Montanistis coævi *Patres*, quique illas superstitiones primi damnarunt. Judicet lector φιλαρχαῖ@ cui sit potius fidendum.

§. II. *Hermeti* diximus coævum esse *Clementem Romanum* eundemque donorum *propheticorum* patronum. Istiusmodi enim dona fuisse quibus superbiebant schismatis auctores, ex illis ejus verbis facile colligitur. [3] Ἤτω τὶς πιςὸς, ἤτω δυνατὸς γνῶσιν ἐξειπεῖν, ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει [*Clem. Al.* διακρίσει, & rectius] λόγων. Non alio spectant hæc nomina quam ad dona illorum temporum *prophetica*. Πίςις illa de qua gloriari poterant, non alia erat quam *miraculorum* illa quam λόγον πίςεως appellat Apostolus, quo loco dona Sp. S. λόγοι apud illum audiunt. Γνῶσις non quælibet erat cognitio, sed vero *mysteriorum* illa quam in *hæreticis* eo nomine superbientibus ψευδώνυμον γνῶσιν idem vocat Apostolus. Eadem σοφία, quam & λόγον Σοφίας nuncupat. Διάκρισις λόγων eadem est quæ & διάκρισις πνευμάτων, quo sensu dona Sp. S. λόγους appellatos esse diximus. Nisi forte λόγων pro λογισμῶν intelligamus, quo etiam sensu διακρίσιν πνευμάτων de *cogitationum revelatione* interpretabimur. His fortasse temporibus coævus erat auctor librorum *Esdræ* Apocryphorum, quorum partem longe maximam faciunt id genus *visiones* atque *revelationes*.

§. III. Proximus est *Ignatius*; in quo id ipsum reprehendunt hi antiquitatis momi, quòd est *propheticis* hisce *donis* magis, quam volunt illi, propitius. In §. 7. *Ep.* ad *Philadelph.* suam ipsius prophetiam commemorat, quam sibi vere revelatam fuisse *Deum* ipsum *testem* appellat. Εἰ γὰρ (inquit) κατὰ σάρκα μέ τινες ἠθέλησαν πλανῆσαι. ἀλλὰ τὸ πνεῦμα οὐ πλανᾶται, ἀπὸ θεοῦ ὄν. οἶδεν γὰρ πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει, καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει· ἐκραύγασα μεταξὺ ὤν. ἐλάλουν μεγάλῃ φωνῇ· τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ, καὶ διακόνοις. οἱ δὲ πτέσαντές με ὡς προειδότα τὸν μερισμόν τινῶν λέγειν ταῦτα. Μάρτυς δέ μοι [rectius editio *interpolata* suffragante etiam vetere interprete *Usseriano*, Εἰ δὲ ὑποπτεύετέ με ὡς προμαθόντα τὸν μερισμόν τινῶν λέγειν ταῦτα, Μάρτυς μοι] ἐν ᾧ δέδεμαι, ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνων. τὸ δὲ πνεῦμα ἐκήρυσσεν λέγων τάδε· χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου, &c. Idem de suis id genus *donis* in §. 4. *Ep.* ad *Trallianos* illa: Μὴ οὐ δύναμαι τὰ ἐπουράνια γράψαι; ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ νηπίοις οὖσιν ὑμῖν βλάβην παραθῶ· καὶ συγγνωμονεῖτέ μοι, μήποτε οὐ δυνηθέντες χωρῆσαι στραγγαλωθῆτε· καὶ γὰρ ἐγὼ οὐ καθότι, καὶ δυνάμενος τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰς τοποθεσίας τὰς ἀγγελικὰς, καὶ τὰς συστάσεις τὰς ἀρχοντικὰς, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα· παρὰ τοῦτο ἤδη καὶ μαθητής εἰμι. Nec vero singularem fuisse hac in caussa *Ignatium*, ex aliis constabit illius ævi monumentis.

§. IV. *Ignatium* proxime excepit *Quadratus*, qui apologiam pro *Christianis Hadriano* dicavit. Hunc una cum *Philippi* filiabus quas S. *Lucas prophetissas* appellat, *prophetica* ipsum quoque gratia illustrem fuisse scribit [4] *Eusebius*. Et quidem hæc usque tempora attigisse illas *Philippi* filias, ex illis probabile est quæ scripsit ad *Victorem Polycrates*. [5] *Quadrati* διαδοχὴν *Ammia Philadelphiensis* & ipsa quoque *prophetissa ad Montani* ortum continuavit. *Polycarpo* de suo martyrio *somnium propheticum* oblatum esse, testes sunt exceptione majores ipsi *Smyrnæi* in ea quam de ejus *martyrio* dederunt ad *Philomelienses* epistola. [6] Hunc *Doctorem apostolicum* iidem atque *propheticum* appellant, fatenturque nihil esse ab eo *prædictum* quin esset eventu comprobatum. Πᾶν γὰρ ῥῆμα ὃ ἀφῆκεν ἐκ τοῦ σόματος αὐτοῦ, καὶ ἐτελειώθη (inquiunt) καὶ τελειωθήσεται. Hunc An. CXLVII. passum esse vult, & quidem maxima verisimilitudine, noster eruditissimus *Cestriensis*.

§. V. De *Justino* Martyre idem habet *Eusebius*. [7] Γράφει (inquit) ὡς ὅτι καὶ μέχρι καὶ αὐτοῦ χαρίσματα προφητικὰ διέλαμπεν. Recte quidem ille. *Justini* ad *Tryphonem* verba sunt illa: [8] Παρὰ γὰρ ἡμῖν καὶ μέχρι νῦν προφητικὰ χαρίσματά ἐστιν· ἐξ οὗ καὶ αὐτοὶ συνιέναι ὀφείλετε, ὅτι τὰ πάλαι ἐν τῷ γένει ὑμῶν ὄντα εἰς ἡμᾶς μετετέθη. Eodem postea usus est adversus *Judæos* argumento, post

[1] L. II. Mandat. 11, 12. [2] Apolog. pro Sent. *Hieronym.* p. 16, 17. [3] Ep. I. ad *Corinth.* §. 48. [4] Hist. Eccl. III. 37. & ex *Asterio Urbano*. L. V. c. 17. [5] *Asterius Urbanus* ap. *Euseb.* ubi supra. [6] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. IV. 15. [7] Hist. Eccl. IV. 18. [8] Dialog. cum *Tryphon.* p. 308. B.

9 p.

post Christi adventum, nullos fuisse apud *Judæos*, de quo ipsos eorum *sensus* testes appellat: [9] μηκέτι ἐν τῷ γένει ὑμῶν κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος προφήτας γενήσεσθαι. ὅπερ καὶ ὄψει ὑμῖν ἰδεῖν ἐστι. μετ᾽ ἐκεῖνον γὰρ οὐδεὶς ὅλως προφήτης παρ᾽ ὑμῖν γεγένηται. Permansisse autem apud sui quoque temporis *Christianos* eorundem *sensuum* testimonio confirmat, eadem ἰδεῖν voce usus: [10] καὶ παρ᾽ ἡμῖν ἐστιν ἰδεῖν καὶ θηλείας καὶ ἄρσενας, χαρίσματα ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ ἔχοντας. Tam ergo manifestum fuit *Christianis* fuisse *prophetas* quam *Judæis* defecisse. Utrumque ita manifestum, ut *argumenti* vicem sustinere posset adversus *adversarium*. Eademque argumentandi forma usus est *Apostolus* Gal. III. 2. per *Spiritum* enim extraordinaria *Spiritus dona* intelliguntur.

§. VI. Sub finem *Marci* de *Melitone Sardensi* illud habemus *Polycratis* Encomium, quod Sp. S. afflatus cuncta gesserit, [11] τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον. In eadem persecutione *Alexander Phryx* dicitur [12] οὐκ ἄμοιρος ἀποστολικοῦ χαρίσματος. In illa *Apostolica* gratia hanc *propheticam* esse includendam jam vidimus ex simili *Smyrnæorum* de *Polycarpo* [13] loco, ubi hæc duo conjunguntur. *Revelationem Attalo* factam de *Alcibiade* commemorat Ecclesia *Gallicana*. Frequentesque aliorum *diversis* in *Ecclesiis prophetias* fidem *Montanisticis* illis de *prophetia* prætextibus fecisse, auctor est *Eusebius*. Ita enim ille: [14] πλεῖσται οὖν καὶ παραδοξοποιΐαι τοῦ θείου χαρίσματος εἰσέτι τότε κατὰ διαφόρους ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι, πίστιν παρὰ πολλοῖς τοῦ κἀκείνους προφητεύειν παρεῖχον. Ita *Montanistarum* nondum erat proprius hic prætextus, ut hactenus existimarunt eruditi.

§. VII. Idem de illo, *i. e.* suo, quoque seculo [15] *Irenæus*, cujus verba nobis *Græca* servavit *Eusebius*: [16] Οἱ δὲ καὶ πρόγνωσιν ἔχουσιν τῶν μελλόντων, καὶ ὀπτασίας, καὶ ῥήσεις προφητικάς. Quod ille argumenti loco urget adversus *Hæreticos*. Idem alibi: [17] *Ubi Ecclesia, ibi & Spiritus, & ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia, & omnis gratia.* Negat numerum iniri posse *donorum* quæ *suo tempore* operata esset *Ecclesia*. [18] Οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν τῶν χαρισμάτων, ὧν κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἡ ἐκκλησία παρὰ θεοῦ λαβοῦσα, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἑκάστης ἡμέρας ἐπ᾽ εὐεργεσίᾳ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖ. Ex quo id quoque intelligimus, ea quam fuerint vulgaria. Ne vero falli potuisse hic suspicemur *Irenæum*, id quoque addit, non *aliena* duntaxat *fide* se ea retulisse, sed quæ propriis *ipse* auribus hausisset. [19] Καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προφητικὰ χαρίσματα ἐχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερὸν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ ἐκδιηγουμένων. His quid dici potuit manifestius?

§. VIII. *Tertulliani* testimonia propterea non refero quod illum *Montanismi* suspectum facit *Rigaltius*, nec negat apud eum *propheticarum visionum* exempla occurrere satis frequentia. Est & aliud coævum *Tertulliano* testimonium neutiquam sane prætermittendum, actorum *Perpetuæ* & *Felicitatis*. Ibi *visiones* habemus *Perpetuæ* & *Saturi*; & quidem ipsis Martyrum manibus scriptas consignatas, *Africanas* etiam illas, planeque ad *Cyprianicarum* formam conceptas. Habemus etiam coævi auctoris *præfationem*, qua *visionum* istiusmodi usum è *Joelis* prophetia probat commendatque. Mirum est quod hinc *scriptorem* ipsosque adeo *martyres Montanistis* favisse colligat doctissimus *editor*. Non est omnino verisimile, id si fuisset verum, fore illos in *Martyrum* censu numerandos, colendamque etiam eorum in *Ecclesia catholica* memoriam. Nec enim à *Cypriano* inductam esse illam de negando *schismaticorum martyrio* sententiam, sed ab ipso usque *Tertulliano* Africa fuisse receptam, probavit ex eodem *Tertulliano* Cl. *Cestriensis*. Et vero *contra Montanistas*, potius quam ex eorum *sententia*, esse concepta, quæ huc trahunt viri eruditi, statim ostendemus.

§. IX. Quod enim illi *prophetiarum* prætextum relictum putant *Montanistis* ab *Ecclesia*, verum non est. Nec enim pro *veris* prophetis *Montanum* ejusve *mulierculas* habuerant *Catholici*, nec *defecturam* unquam crediderunt in *Ecclesia prophetarum successionem*. Utrumque docuerant contra *Montanistas Catholici*, possuntque ex eorum alterutro à *Montanistarum* scriptoribus facillime distingui. Non *bono*, sed *malo spiritui* tribuebant illas *Montanistarum prophetias*, unde illa ejus apud [20] *Eusebium* querela, pro *lupo* se, qui tamen *agnus* esset, haberi. Proinde *Zoticum*, cum se prophetare primum simularet *Maximilla*, *Exorcistæ* vices obire velle, cum ea tanquam *Dæmoniaca* agere, ni ab aliis cohibitus fuisset, ait [21] *Apollonius*. De *Sota* hoc idem testatur *Ælius Publius Julius Develti* Coloniæ Episcopus apud *Serapionem*, ex *Euseb.* Hist. Eccl. L. V. c. 19. De prædicto *Zotico Comanensi* Episcopo & *Juliano Apameno Asterius Urbanus* ap. *Euseb.* ib. V. 16. [22] Id Catholici ex variis, quibus veri essent *prophetæ* ab *Enthusiastis* secernendi, colligebant: quod *fuco* oculorum *supercilia capillosque* illevisset *Montanus*; quod *salaria prophetis* suis mercaturamque quandam eo prætextu constituisset; quod *viros* suos reliquissent ejus *mulierculæ* cum *prophetissarum* munus in se suscepissent; quod *illæ* quoque *avaritiæ pecuniisque* quavis tandem arte corradendis totæ incumberent; quod παρὰ τὸ κατὰ παράδοσιν καὶ κατὰ διαδοχὴν ἄνωθεν τῆς ἐκκλησίας ἔθος docuissent; præsertim vero quod in *insaniam* illos profanus ille spiritus adegisset, quod *veris prophetis* nunquam crediderunt contigisse *Catholici*. Hoc maxime argumentum occasionem dedit *Tertulliano* scribendi de *Ecstasi* adversus *Apollonium*.

§ X. Sed & alio illo, quod diximus, argumento adversus illos usi sunt *Catholici*, hac arrepta ansa. *Maximilla* de se prædixerat, post se *prophetissam* aliam non futuram, sed *consummationem*. Verba ejus apud *Epiphanium* illa sunt: [23] Μετ᾽ ἐμὲ προφήτης οὐκέτι ἔσται, ἀλλὰ συντέλεια. Quæ mihi sane suadent ut *Blondelli* sententiæ accedam, non quidem *omnia* illa *oracula Sibyllina* quæ extant hodie, à *Montanistis* esse conficta, sed eorum saltem *aliqua*. Ibi enim in *Marci* imperium mundi hæc συντέλεια sive consummatio rejicitur. Sub illius autem imperii finem *Marcellinam* excessisse verisimillimum est. Cum enim ab ejus excessu ad suum quo scribebat annum, annos XIII. sive XIV^m. inchoatum numeret [24] *Asterius Urbanus*, non alio illa quam ad *Commodi* imperium aptius referri posse existimant eruditi. Contra *Catholici* vel hinc illos *prophetiæ* prætextus *falsi* convincendos putant, quod suæ prophetiæ, vel ex confesso, *finis* foret aliquando statuendus. *Verum* prophetiam *perpetuam* fore, & ad *mundi* usque consummationem *revera* permansuram. Ita intelligebant Apostolum illo, ni fallor, loco *Eph.* IV. 11, 12, 13. Ita prophetas, *Joelis*, ut opinor, illum locum præcipue quem dixi-

[9] p. 314. C. D. [10] p. 315. B. [11] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. L. V. 24. [12] Ex Ep. *Lugdun.* & *Vienn.* ap. *Euseb.* L. V. 1. [13] Ap. *Euseb.* ib. 3. [14] *Euseb.* ib. c. 4. [15] *Iren.* L. II. c. 58. [16] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 7. [17] *Iren.* L. III. c. 40.

[18] *Iren.* L. II. c. 58. ap. *Euseb.* ib. [19] Ap. *Euseb* ib. [20] *Euseb.* Hist. Eccl. V. 16. ex *Asterio Urbano*. [21] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 18. [22] Ap. *Euseb.* ib. c. 16, 17, 18. [23] *Epiph.* Hær. XLVIII. §. 2. [24] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 16, 17.

25 Ap.

diximus. Qua ratiocinatione ita abfuerunt à negandis *suorum* temporum *prophetiis*, ut in quacunque *Ecclesia* non fuissent *prophetæ*, ea ne esset quidem pro *Ecclesia* habenda.

§. XI. Ita argumentatus est *Asterius Urbanus.*[25] Εἰ γὰρ μετὰ Κοδρᾶτον καὶ τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἀμμίαν, ὥς φασιν, αἱ περὶ Μοντανὸν διεδέξαντο γυναῖκες τὸ προφητικὸν χάρισμα, τοὺς ἀπὸ Μοντανοῦ, καὶ τῶν γυναικῶν τίνες παρ' αὐτοῖς διεδέξαντο δειξάτωσαν· δεῖν γὰρ εἶναι τὸ προφητικὸν χάρισμα ἐν πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς τελείας παρουσίας ὁ Ἀπόστολος ἀξιοῖ. Ita *Epiphanius*.:[26] Εἰ γὰρ δεῖ χαρίσματα δέχεσθαι, καὶ δεῖ ἐν ἐκκλησίᾳ χαρίσματα, πῶς οὐκέτι μετὰ Μοντανὸν, καὶ Πρίσκιλλαν, καὶ Μαξιμίλλαν ἔχουσι προφήτας; ἆρα ἠργησεν ἡ χάρις; οὐκ ἀργεῖ δὲ ἡ χάρις ἐν ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ. μὴ γένοιτο. Εἰ δὲ ἕως τινὸς προεφήτευσαν οἱ προφητεύσαντες, καὶ οὐκέτι προφητεύουσιν. ἀλλὰ οὔτε Πρίσκιλλα, οὔτε Μαξιμίλλα προεφήτευσαν μετὰ [κατὰ scrib.] τὰς προφητείας τὰς διὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ δοκιμασθείσας. Plane hæc *Epiphaniano* seculo non conveniunt, quo jam in *confesso* erat hæc χαρίσματα eousque non permanasse. Existimo igitur ex *antiquiore* aliquo scriptore illum hæc imperite descripsisse.

§. XII. Ad eandem formam argumentatur vetus ille auctor, quicunque fuit, martyrum contemporaneus, actorum *Perpetuæ* & *Felicitatis*. Is ubi, allato *Joelis* loco, probasset, ita non deficere à V. T. illis N. Testamenti *prophetias*, ut sint potius ex adverso sub N. T. potiores expectandæ; hæc deinde subjungit in illam, quam dixi, sententiam:[27] *Itaque & nos, qui sicut prophetias, ita & visiones novas pariter repromissas & agnoscimus & honoramus; ceterasque virtutes Spiritus Sancti ad instrumentum Ecclesiæ reputamus, cui & missus est idem omnia donativa administrans in omnibus, prout unicuique distribuit Dominus, necessario & digerimus, & ad gloriam Dei lectione celebramus. Ut ne qua aut imbecillitas, aut desperatio fidei, apud veteres tantum æstimet gratiam Divinitatis conversatam, sive martyrum, sive in revelationum dignatione: cum semper Deus operetur quæ repromisit, non credentibus in testimonium, credentibus in beneficium.* Eo omnino spectat tota ea disputatio ne fraudi esset fecuturis *visionibus* quod *ultimis* Ecclesiæ temporibus illas Deus revelare dignatus sit. Id ne esset, hoc sibi probandum sumsit, *ultimis* esse illas præcipue temporibus, semperque ad *consummationem* usque expectandas. Poterant ea fortassis adversus *Ethnicos* dicta videri, poterant etiam adversus *Montanistas*. Contra *Montanistas* potius dicta crediderim, quia quæ dixerat, ea *Scripturarum* testimonio confirmavit. Id sane manifestum est quæ hic protulerat esse apud *suos* in confesso, quod à *Montanista* scribi omnino non poterat.

§. XIII. Notetur enim inprimis scripta esse ab auctore anno *Domini* CCII. *i. e.* anno ab obitu *Maximillæ* circiter XXIII. decessisse enim illam diximus anno *Marci* ultimo, i. e. *Dom.* CLXXIX. Atqui ea si vera fuisset *prophetissa*, non jam alius erat *propheta* expectandus. Qui igitur alios adhuc expectavit, semper expectandos existimavit, fieri non potest ut *illam* pro vera *prophetissa* habuerit, nec proinde *Montanista* esse potuit. Quanquam enim ea hæresis postea in varias deinde sectas distributa fuerit; in eo tamen omnes conveniebant, primas illas *mulierculas* pro *prophetissis* fuisse agnoscendas. Notetur 2°. ut sensu benignissimo *Maximillæ* verba interpretemur, & de *mulieribus* prophetissis, non de *viris* prophetis intelligamus: ne ita quidem hanc præfationem à *Montanista* scribi potuisse. *Perpetuæ* enim *prophetissæ* visiones erat complexurus. Quanquam certum sit hanc interpretationem ad mentem *Maximillæ* accommodari non posse. Quæ enim post se συντέλειαν fore dixerat, eam *omnem* prorsus *prophetiæ* usum exclusuram necesse erat. 3°. Cum hac ipsa argumentatione, ante annos ad minimum decem, in secta illa refellenda usus fuerat *Asterius Urbanus*; quis credat eadem argumentatione usurum sectæ *patronum?* 4°. Id etiam ex eodem *Urbano* constat *de facto* illos omnem suam *prophetarum* successionem in *Maximilla* terminasse, nec alium quemvis post *illam* admisisse successorem. Eadem argumentatione usus[28] *Epiphanius*, post illius obitum neminem alium à *Montanistis* ad *sua* usque tempora agnitum esse confirmat. Fieri igitur non potest ut *Montanista Saturum Perpetuamque* in *prophetarum* album retulerit. Id saltem ex illa aliorum argumentatione concedat lector necesse est, qui ita argumentetur non esse eo *nomine* pro *Montanista* æstimandum. Nec tamen aliud proferunt qui aliter sentiunt viri sane eruditi. Scio equidem lubensque concedo, in tota hac de *prophetiarum perpetuitate* argumentatione *hallucinatos* esse veteres, nec ad eorum *auctoritatem* minuendam facit, quod id genus erroris *alios* frequentesque agnoscamus. Nec enim aliud habuerunt sententiæ suæ fundamentum quam *textus* illos quos diximus, unde rectene *argumentati* sunt, non de *testimonio* eorum, sed vero de *judicio* est quæstio, in qua nullum habent à sua *vetustate* præsidium. Quod vero inde infero, *de facto* illos agnovisse in s[u]o quoque seculo *prophetias*, id jam in *facto* versabitur, de quo testimonium eorum erit pro suo seculo certissimum.

§. XIV. Sed ut eo, unde digressa est, redeat oratio; eadem qua passæ sunt *Perpetua* & *Felicitas*, *Severi* persecutione, occurrebant & alia *visionum* exempla.[29] *Natalis* imprimis confessoris illa sub *Romano* Pontifice *Zephyrino*, qua ab *Artemonis* hæresi ad *catholicam Ecclesiam* revocatus est.[30] Tum *Potamianæ* aliæ, quibus non *Basilides* modo, sed & alii *Alexandrini plures* ad fidem *Christianam* conversi sunt. Præterea *revelationes visionesque* aliæ, quarum prima jussus est[31] *Alexander* è *Cappadocia* ut in *Palæstinam* migraret, secunda atque tertia cum *voce cœlesti* quam בת קל appellant *Judæi*, quibus moniti sunt cum *Episcopo* suo *Hierosolymitani*, eundem *Alexandrum* ut in Episcopatum admitterent. Sub *Maximino* vel *Gordiano*[32] *Fabianus revelatione* Divina factus est Episcopus, Sp. S. in illum, *columbæ* specie delapso, ad eandem plane formam qua in Salvatorem delapsus fuerat.

§. XV. Sub *Gordiano*, vel potius fortasse *Philippo* suos adversus *Celsum* tomos scripsisse videtur *Origenes*; nec enim στάσις illa cujus meminit p. 120.[33] ad remp. referenda est, ut putavit *interpres*, sed ad *sectas* potius *Christianorum*. Jam autem χρόνῳ πλείονι persecutionem passi non erant *Christiani*, quam etiam πάλαι fuisse dicit. Longam illam *pacem* omnino denotare videtur cujus meminit[34] *Cyprianus*; intervallum nimirum à persecutione *Severi* ad illam *Decii*. Hoc autem tempore *prophetica dona* apud *Christianos* viguisse, testis ipse est de suo tempore fide dignissimus, qui & rem omnem *propheticorum donorum* paucis absolvit.[35] Οὔτε τῆς τῆς πίστεως ἀλλοτρίων παραπλήσιόν τι τοῖς προφήταις πεποιήκασι, οὔτε νεώτεροι καὶ μετὰ τὴν

Ιη-

[25] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 17. [26] Hær. XLVIII. §. 2. [27] In Præfat.. [28] Hær. XLVIII. §. 2. [29] Auctor. incognitus adv. *Artemonis* hæresin ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 28.

[30] *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 5. [31] *Euseb.* ib. c. 11. [32] *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 29. [33] L. III. adv. *Cels.* [34] De Lapf. [35] L. VII. p. 337.

36 Ap.

Ἰησοῦ ἐπιδημίαν ἱστόρηνται ἐν Ἰουδαίοις τινὲς προφητεύσαντες. τὸ γὰρ ἅγιον πνεῦμα ὡμολόγηται ἐκείνους καταλελοιπέναι ἀσεβήσαντας εἰς τὸν θεὸν, καὶ τὸν προφητευθέντα ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς προφητῶν. Idem supra de *Judæis Justinus* Martyr. Pergit autem *Origenes* : Σημεῖα δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας, μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ πλείονα ἐδείκνυτο, ὕστερον δὲ ἐλάττονα. πλὴν καὶ νῦν ἔτι ἴχνη ἐστὶν αὐτοῦ παρ' ὀλίγοις, τὰς ψυχὰς τῷ λόγῳ καὶ ταῖς κατ' αὐτὸν πράξεσι κεκαθαρμένοις. Quod suo tempore *vestigia* duntaxat superesse dicat, ad prima illa *Christiani* cultus primordia in *pentecoste* proculdubio respexit, utque voluit cum *Christianorum* cujusque *ordinis* communia olim fuerint sub *Apostolis* dona hæc, quæ diximus, *prophetica*, jam illustrium duntaxat primique meriti *Christianorum* facta esse *propria*.

§. XVI. Benignum hic præberet argumentum vel una illa *Gregorii Thaumaturgi*, *Origenis* discipuli, vita à *Nysseno* conscripta ; ni id metuerem ne certioris fidei monumentis fidem detraherem, si incertiora etiam coacervarem. Hausit illa *Nyssenus* non è coævis *monumentis*, sed vero ex *orali* plerunque *traditione*, nec illa propius quam ex unius, ad minimum, ætatis intervallo deducta. Ea si coram accepisset, nec rem gestam aliter quam gesta est, ratiociniis nimirum suis conjecturisque auctam, posteris repræsentasset ; non viderem sane cur *Nysseno*, cur cuivis probatæ *fidei* viro assensus esset denegandus. Talia sunt autem quæ hactenus protulimus, quæque deinceps proferemus.

§. XVII. Quare suppleat ejus locum alius ejus sub *Origene* condiscipulus, *Dionysius Alexandrinus*. Hic sub finem *Philippi*, ingruente *Alexandriæ*, populi in *Christianos* ferocientis impetu, persecutione, *Divino monitu* fugere jussus est, cui & *fugæ* viam præter opinionem aperuit. Ita de se ipse in sua ad *Germanum* Epistola : [36] κελεύσαντός μοι μεταστῆναι τοῦ θεοῦ, καὶ παραδόξως ὁδοποιήσαντος, &c. Hæc vera esse, Deum ipsum testem appellat : ἐγὼ δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ λαλῶ, καὶ αὐτὸς οἶδεν ὅτι οὐ ψεύδομαι· οὐδὲ μίαν ἐπ' ἐμαυτοῦ βαλλόμενος, ἀθεεὶ πεποίημαι τὴν φυγήν. Quid hic faciemus? Viro sanctissimo ne *jurato* quidem credemus?

§. XVIII. Ad ipsa jam *Cypriani* tempora devenimus, cujus si *unius* testimonia consulamus, nec erit sane quod dubitemus, fuisse *visiones* aliasque *prophetias*, nec fuisse etiam illas *veracissimas*. In hac ipsa quam tractamus *epistola* meminit visionis *prius longe ostensæ quam tempestas vastitatis illius oriretur*, quam jam antea futuram intellexerat. Et quidem illa de *unanimitatis* defectu talis erat qualem descripsit Apostolus, qua ipsa quoque *cordium occulta* manifesta redderentur. Erat & alia revelatio quam *ad minimum famulum* (se ea proculdubio voce denotarat) mandatam ait, *dic illi*, *inquit*, *securus sit*, *quia pax ventura est*. Jam longe aberant à *pacis* spe cum illa scriberet *Cyprianus*. Nec tamen dissimulandum propterea credidit, quin potius ipsam hanc epistolam fuisse *fratribus legendam*. Ita *certum* de eventu fuisse constat, fore nihilominus quod promissum erat.

Orta persecutione *secessit*. Id quoque ut *Dionysium* fecisse ostendimus, sic Deo pariter auctore constat fecisse Cyprianum. [37] *Et audietis* (inquit) *omnia*, *quando ad vos reducem me Dominus fecerit*, *qui ut secederem jussit*. Idem in Ep. XV. multisque in ejusdem vita *Pontius*. Lapsis *pacem*, eo inconsulto, temere concesserant *Presbyteri*. De eo etiam, quid faceret, *Deum* habuit monitorem. *Castigare nos itaque Divina censura nec noctibus desinit*, *nec diebus*. *Præter nocturnas enim visiones*, *per dies quoque impletur apud nos Spiritu Sancto puerorum innocens ætas*, *quæ in extasi videt oculis*, *& audit*, *& loquitur quibus nos Dominus monere & instruere dignatur*. Quinque *Presbyteri* lapsorum patroni, quas illi turbas dederint, ubique constat ex ejusdem epistolis. Id etiam ei à Domino cœlesti *visione* antea revelatum est. [38] *Persecutio* (inquit) *est hæc alia*, *& alia tentatio ; & quinque isti Presbyteri nihil aliud sunt quam quinque primores illi*, *qui edicto nuper magistratibus fuerant copulati*. Ita intellexit recteque, ut videtur, Pamelius: *videtur mihi alludere ad visionem quampiam in qua apparuisse videntur cum magistratibus quinque primores*, *qui edictum contra Episcopos una publicarent*.

§. XIX. Secundam illam sui temporis sub *Gallo* & *Volusiano* persecutionem jam antea ex *revelatione Divina* didicerant, deque ea populum *literis* etiamnum extantibus monendum existimarunt. Ita ad plebem *Thibaritanam* Cyprianus: [39] *Nam cum Domini instruentis dignatione instigemur sæpius*, *amplius & admoneamur*, *ad vestram quoque conscientiam admonitionis nostræ sollicitudinem perferre debemus*. *Scire enim debetis & pro certo credere ac tenere*, *pressuræ diem super caput esse cœpisse*, &c. Deinde paucis interpositis : *Nec putemus talia esse quæ veniunt*, *qualia fuerunt illa quæ transierunt*. *Gravior nunc & ferocior pugna imminet*, &c. Rursus idem cum *Synodo Cyprianus* ad *Cornelium* : [40] *Sed enim cum videamus diem rursus alterius infestationis appropinquare cœpisse*, *& crebris atque assiduis ostensionibus admoneamur*, *ut ad certamen quod nobis hostis indicit*, *armati & parati simus*, *plebem etiam nobis de Divina dignatione commissam*, *exhortationibus nostris paremus*, &c. Postea: *Obtemperandum est namque ostensionibus atque admonitionibus justis*, *ut a pastoribus oves in periculo non deserantur*, &c. Rursus : *Placuit nobis*, *Spiritu Sancto suggerente & Domino per visiones multas & manifestas admonente quia hostis nobis imminere prænunciatur & ostenditur*, *colligere intra castra milites Christi*, &c. Non credent hæc fortasse *Athei*. Sed quid habent quo minus *fide digna* esse censeant? *Visiones* hic habemus, non *multas* modo, sed & *manifestas* ; nec illas *post eventum* confictas, sed vero *antea* prænunciatas, eventuque *comprobatas*; nec id obscura *privati* cujuspiam fide, sed *Synodi* totius consentiente suffragio, mansurisque, si falsæ fuissent, in rei memoriam æternis monumentis, scriptisque consignatas *sole*, ut *Hieronymus* ait, *clarioribus* ; non video quid præterea velle possent ad rem *facti* comprobandam, si modo ex æquo judicare vellent, nec fidem prorsus omnem hominibus derogare.

§. XX. Adeo familiares *Cypriano* erant hujusmodi *visiones*, ut in *disciplinæ* etiam *Ecclesiasticæ* exercitio illas acceperit, aliasque deinceps expectaret. Ita ille de *Florentio Pupiano*, fore, [41] *si plenissime satisfecisset ut communicationis ejus possent habere rationem*, *manente tamen* (inquit) *apud nos Divinæ censuræ respectu & metu ; ut prius Dominum meum consulam an tibi pacem dari*, *& te ad communicationem Ecclesiæ suæ admitti sua ostensione & admonitione permittat*. *Memini enim quid jam mihi sit ostensum*, *imo quid servo obsequenti & timenti de Divina & Dominica auctoritate præceptum ; qui inter cetera quæ ostendere & revelare dignatus est*, *& hoc addidit :* (verba erant proculdubio *Christi* in *visione* quæ subjungit) *itaque qui Christo non credit sacerdotem facienti*, *postea credere incipit sacerdotem vindicanti*. Ita erant frequentes ea ætate Divinæ *revelationes*, ut ne de *resipiscente* quidem *Pupiano* pol-

[36] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 40. [37] Ep. X. [38] Ep. XL. [39] Ep. LVI. [40] Ep. LIV. [41] Ep. LXIX.

polliceri auderet quid esset statuturus, ne aliud fortasse à *Deo* juberetur, ut Deum proinde primum innueret esse consulendum, ut tandem *Dei* in rebellem *pœnam* expectaret, talem plane qualem Apostolicarum censurarum comitem fuisse apud doctos in confesso est. Iterum de *Presbyteris* qui, se inconsulto, *Lapsis* communicaverant, [42] *utar* (inquit) *ea admonitione, qua me Dominus jubet, ut interim prohibeantur offerre*, &c.

§. XXI. Ita constat gravioris momenti omnia, quæ quidem *publicum* Ecclesiæ statum attinerent, esse istiusmodi *visionibus* prædicta. Designatus est à *Cypriano* lector [43] *Celerinus* confessor. Is contra, pro humilitate sua *cum consentire dubitaret Ecclesiæ*, Dei *ipsius admonitu & hortatu in visione per noctem compulsus est ne negaret*. Nec deerat quo de *martyrio suo* monitus est vir sanctissimus, *somnium* quidem illud, sed *propheticum*, & sane manifestissimum. Quo primum *die* in exilii *Curubitani* loco mansit, *mors* ejus & quidem ipsum martyrii *genus* prophetico *symbolo* repræsentata sunt. Ille dilationem *unius diei* petiit accepitque, donec *res suas legitima ordinatione disponeret*, Ecclesiæ fortassis illas. *Dies* ille pro idiomate *Danielis* atque *Apocalypseos* prophetico *annum* designabat. Respondit que eventus accuratissime. *Eo* enim ipso *die post exactum annum coronatum esse* tradit [44] Pontius, *quo hoc illi ante annum fuerat ostensum.* Quid hic dubitamus? De *somnio?* At *à Cypriano* ipso habuit *Pontius* domesticus atque exilii *comes.* De *Pontio?* At jam *ante* martyrii diem *omnibus* innotuerat, ut ne quid *Pontius* comminisci posset si vel maximè voluisset. [45] *Medio enim* (inquit) *tempore imminens passio pro certo ab omnibus sciebatur.* Quid quod illa ediderit *Pontius* quo tempore jam recens erat *Cypriani* memoria; quo multi adhuc superessent *Cypriani* hostes qui nomini ejus essent infensi, *Gentiles*, *Lapsi*, *Æmuli*, ipsi etiam *hæretici*. Hosne igitur indormiisse, *factique* historiam, si falsa esset, tam refutatu facilem, prætermissuros, putant esse verisimile? De *somnii* itaque *fide?* Atqui illam manifestissimus omnique exceptione major comprobavit *eventus*. Quanquam ergo defuissent illa, quæ vidimus de *visionum* usu *alia* tam diserta testimonia, ipsæ tamen sibi comprobandis vel solæ suffecissent *Cyprianicæ*, totique adeo cultus *Christiani* causæ commendandæ.

§. XXII. Ultimis *Cypriani* temporibus; Pontificatu nimirum *Xysti*, ille cujus supra meminimus *Dionysius Alexandrinus*, visionis meminit qua factum dicit ut in *hæreticorum* librorum lectione confirmaretur. Ita enim scribit in epistola ad *Philemonem* Ecclesiæ *Romanæ* Presbyterum: [46] ὅραμα θεόπεμπτον προσελθὸν ἐπέῤῥωσέ με, καὶ λόγος πρός με γενόμενος, προσέταξε διαῤῥήδην λέγων· πᾶσιν ἐντύγχανε οἷς ἂν χεῖρας λάβοις, διευθύνειν γὰρ ἕκαστα καὶ δοκιμάζειν ἱκανὸς εἶ, καὶ σοι γέγονε τοῦτο ἐξ ἀρχῆς καὶ τῆς πίστεως αἴτιον. Ab horum *Dionysii* temporum fine suorum temporum initium arcessit [47] *Eusebius.* Qui cum hoc in sua Historia notatu dignum duxerit, quousque *donorum propheticorum* successio permanavit; id sane innuit *suo* jam *tempore* illam defecisse. Atque adeo post *Constantini* tempora *primum* à doctoribus quæsita est illius defectus *ratio* quanquam ne ita quidem *omnimodam* eorum defectionem agnoverint. At *Constantino* antiquiorem *neminem* fuisse puto qui illa *defecisse* crediderit; nedum ut de defectionis *ratione* laborandum esse censeret.

§. XXIII. Est & illud animadvertendum, quod sane ad *visionum* illius seculi commendationem plurimum facit, quanquam *noctu* essent *dormientibusque*, ut plurimum oblatæ, non tamen intra *privatorum* duntaxat hominum arcana esse reservatas, sed vero *palam* & in *facie Ecclesiæ*, prima quaque occasione enunciatas. Id ab ipsis usque *Apostolorum* temporibus observatum esse constat. *Prophetiæ* illæ quarum meminit epistola ad *Corinthios*, Ecclesiasticorum erant omnino *cœtuum*. Inde tanta cœtuum illorum confusio, quod *simul* plures loquerentur, nec expectarent prophetandi *vices*; quod *dona* illa exercerent quibus Ecclesia ædificari *non* posset, ut qui *dono linguarum* uterentur sine *dono interpretandi*; quod *mulieres* etiam, *prophetissæ* nimirum, in cœtibus *virorum* præter sexus decorum, quodque sine *velis*, *passis* fortasse *capillis*, ad modum *Sibyllarum*, prophetarent. Nec aliter [48] *Agabus* famem illam *œcumenicam* prædixit, quæ imperante *Claudio* contigit; qua tamen prædictione moniti, statim antequam fames *ipsa* evenisset, subsidiis *pecuniariis* subveniebant, ad eandem plane formam qua *Cyprianum* jam vidimus *persecutioni* similiter prædictæ etiamnum *futuræ* occurrentem. Erant enim *publicæ* ut plurimum calamitates *prophetiarum* istiusmodi argumentum, vel *personarum* saltem *publicarum.* Ita S. *Pauli* vincula prædixit *Agabus* Act. XXI. 10, 11. prædixerunt & alii *discipuli* ℣. 4. prædixit πνεῦμα κατὰ πόλιν cap. XX. 23. *i. e.* ut ego arbitror, πνευματικοὶ singularum *Ecclesiarum*, quæ ea etiam ætate secundum *civitates* distributæ sunt. Ita denique *postremorum* temporum prædicti sunt *errores* 1 Tim. IV. πνεῦμα etiam in eo loco de conventuum *prophetis* intelligo, quos cum dicit hæc ῥητῶς prædixisse, id nempe innuit, disertis hæc verbis esse prædicta, præter usitatum prophetiarum morem quæ symbolis *ut plurimum* intellectu difficillimis erant involutæ. Id saltem verisimillimum est *privatorum* nullas *receptas* esse *prophetias* qui se *publico* examini non probassent. Ita certe in *publico* munus suum exercuisse vidimus *Ignatium.* Publicum in usum prophetias suas *scribere* jussi sunt ejusdem seculi *prophetæ.* S. *Joannes*, *Pseudo-Esdras*, qui veri prophetæ personam induere voluit, & *Hermas.* *Cypriani* etiam tempore *palam* & in *facie* Ecclesiæ communicabant suas *visiones*. Visionem *illam* ipsius in exilio omnibus *innotuisse* jam ostendimus, uti etiam & illas *de* instante *persecutione.* Idque ex ipsa visionum *mentione* sane *abruptissima*, colligitur, tum in hac Epistola, tum in Ep. XL. de quinque Presbyteris, tum in Ep. LXIX. de *Florentio Pupiano.* Ita certe *perstrinxit*, nec ullam unquam καθεξῆς exponit, quasi rem commemoraret jam omnibus *notissimam*, quæque adeo narratione non indigeret.

§. XXIV. Quod cum ita se haberet, jam optime cautum videbatur ne qui *falsariorum* doli fidelibus imponerent. Imprimis enim nulli ad hoc munus admitti potuerunt nisi quorum optima esset *existimatio*, vitaque ab omni *fraudis* astutiæque suspicione alienissima. Ita factum ut *prophetæ*, omni suspicione remota, de ejus duntaxat esse *propheti* is judicandum. Hoc autem *judicandi* munus, ut quam accuratissime præstaretur, optima etiam erant in publico præsidia. Aderant enim & alii *prophetæ*, aderant & prophetarum *judices*, qui dono essent *discernendi Spiritus* instructi, ipsi etiam *famæ* proculdubio integerrimæ. Horum si cum aliquo *pugnaret*, cum id in confesso esset, eundem Dei Spiritum sibi esse non posse contrarium; plane sequebatur jam locum esse suspicioni. Quanquam enim certum erat omnia Divini Spiritus *dona* esse pariter *infallibilia*; id tamen etiam certum, quoad *credibilitatis*, quæ vocant, *motiva*, certiora esse *argumenta* cur

[42] Ep. X. [43] Ep. XXXIV. [44] *Pont.* in vit. *Cypriani.* [45] *Pont.* ib. [46] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. VII. 7. [47] Hist. Eccl. VII. 32. [48] Act. XI. 28, 29, 30.

cur unus crederetur afflatus quam cur alii; justumque esse ut qui *minus* esset *credibilis*, is à *credibiliori* judicetur. Quod etiam ad *fraudum* suspicionem attinet, alienissima erat *ætas puerorum*, quos *Cypriani* seculo *prophetasse* jam vidimus.

§. XXV. *Fraude* itaque remota, alia tamen suppetebant argumenta quibus à *Deo* auctore profluxisse probaretur ea *prophetia*, vel enim alio edito *miraculo* se à *Deo* missum *propheta* confirmabat, quod *signum prophetæ* Veteris Testamenti scriptores appellant; vel *intrinsecis* prophetiæ argumentis à *Deo* illam emanasse probabat. Si *miraculo* se commendare vellet, aliud *donum* haberet necesse erit, quod tamen non est, ex Evangelii œconomia, necessarium. *Intrinsecorum* autem argumentorum, quæ eo præcipue spectabant ut *revelationem* illam probarent, *naturæ* vires superare, naturæque proinde *auctori* soli tribuendam, duo erant genera. Vel enim occultas hominum *cogitationes* proferebant, vel *futura contingentia*. Horum utrumque, ex illius præsertim seculi principiis, soli Deo proprium, omnesque creaturarum vires superabat. Prius equidem; quia is solus καρδιογνώστης, *rerum* atque *cordium scrutator*, cui omnia sunt *nuda* atque τετραχηλισμένα. Proinde *arcana Dei* nemo investigare poterat nisi *Spiritus Dei* 1 *Cor.* II. 11. Spiritum etiam *discretorem cogitationum & intentionum cordis* appellat Apostolus *Heb.* IV. 12. Qui ergo alienas *cogitationes* aperuerat, is ubi *fraudis* omnis suspicio remota erat, non alio quam *Divino Spiritu* afflatus credebatur.

§. XXVI. Fuisse autem inter πνευματικὸς Ecclesiæ qui eo etiam essent dono præditi, constat ex Apostolo 1 *Cor.* XIV. 24, 25. *Si autem* (inquit) *omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota: convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt: & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod vere Deus in vobis sit.* In hoc *Infidelis* exemplo certum erat nihil agi potuisse ex *condicto*, ut proinde certissimum esset, qui ita *cogitationes* ejus manifestaret, non alio illas, quam *Divino* Spiritu afflante didicisse. Hujus gratiæ frequens fit in Salvatoris [49] historia mentio, à quo χάριν ἀντὶ χάριτος accepit Ecclesia. Eadem usus est in *Ananiæ* & *Sapphiræ*, ut in *Simonis* etiam *Magi* causa S. Petrus. De *Simone* ita: ἡ καρδία σε οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ Act. VIII. 21. Rursus: Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. In causa *Elymæ* magis [50] S. *Paulus*. Is enim *plenus Sp. Sancto*, non illud modo *Elymæ factum*, sed dolosam etiam *indolem* reprehendit, quanquam antea ignoti. Usum etiam vidimus *Ignatium*, cum schismaticorum *occulta* consilia primus in lucem protulit. Et quidem nescio annon hoc fortasse fuerit donum διακρίσεως πνευμάτων cujus meminit Apostolus. Affinibus certe verbis usi sunt scriptores sacri in hoc ipso *Spiritus* negotio. Dicitur κριτικὸς ἐνθυμήσεων, &c. Heb. IV. 12. ἀνακριτικὸς 1 Cor. XIV. 24. & vero *Spiritus* pro *corde cogitationibusque* usus frequentior est quam ut de eo monendus sit lector.

§. XXVII. Duo autem erant hominum genera quorum *cogitationes* ita patefierent. Vel enim aliorum *prophetarum* cogitationes patefecerunt cum quibus nullum ipsi commercium habebant, ex quo magna accessit rei prædictæ confirmatio. Ita de *Timotheo* non *una* erat sed multæ interque se *consentientes prophetiæ* de S. *Paulo* πνευμάτων καὶ πολλῆς, ut supra vidimus. His autem major erat adhibenda fides quod non *humanorum* duntaxat, sed *Divinorum* quoque arcanorum conscii viderentur. *Humanarum* autem *cogitationum* duo erant genera quæ hoc dono essent manifestanda. Vel enim *fidelium* erant illæ, vel infidelium. *Infidelium* equidem si quis malo animo in Ecclesiasticos conventus irrepsisset, vel prodendi causa, vel ludibrio exponendi, vel ut mundano affectui gratificaretur, id ipsum Spiritu revelante prodebatur; unde fiebat ut si ex eorum numero fuisset, quos *Græci* ἀγνωμονοῦντας appellant, non tam succenseret prodentibus, quam in eorum potius admirationem raperetur, ut in prædicto loco innuitur Epistolæ ad *Corinthios*. Fidelium autem cogitationes prodebantur, si qui essent in *clerum* ascribendi, ut in exemplo *Timothei*; vel siqua *fraude* usi essent, ut in *Anania* & *Sapphira*; vel etiam *insidiis*, ut *Judam* prodidit insidiantem ipse Dominus; vel alio denique fortasse quovis *occulto* flagitio. Id enim ipsum reprehendit in *Anania* & *Sapphira* [51] S. *Petrus* quod ausi essent *non hominibus mentiri, sed Deo*; quod *Spiritum Domini tentarent*. Quasi id exprobrasset, quod cum iis se cœtibus adjunxissent, in quibus *Spiritus dona* ipsi agnoverant; interque alia illud quoque quo *arcana revelarentur*; ipsi tamen occulta sua flagitia *latere* posse sperarint, seque ea impune laturos. Idque ipsum magnum proculdubio incussit *occultorum* etiam flagitiorum metum, cum nullas deinde latebras securas fore intellexissent, v. 5. Nec est quod in hac ipsa ratiocinandi forma vel ipsi *Athei* poterunt merito reprehendere.

§. XXVIII. Erat tamen & aliud argumentum, & quidem ipsi prophetiæ dono *intrinsecum*, quo prophetiarum suarum fidem veteres confirmabant, *futurorum* nempe contingentium *prædictio*. Quæ quidem certa esse, & à Deo auctore fuisse intellecta est, cum ipsam confirmasset eventus. Eratque hæc argumentatio ex *Christianorum* principiis certissima. Ipse *Deus* eo provocat apud [52] *Isaiam*. Nec vero alteri quam *Deo* tribui *de facto* potuit hæc *futurorum* contingentium *præscientia* ex principiis *Christianorum*. Ut enim demus multos esse eventus qui vires creaturarum non excederent; concessa tamen illa, quam *Christiani* tuebantur, providentia, erant nihilominus certi quidam eventus qui nullam habebant causam à *natura* determinatam, ex qua poterant *antea* cognosci; & vero qui non ex una aliqua causa, sed ex omnium consensu complexuque orirentur, (quales erant qui *publicum* spectabant plerique) illos vel unius causæ *defectus*, vel etiam unius *interpositio*, incertos fecit, ut proinde non possent nisi ex illa causa intelligi futuri cui aliarum omnium causarum complexio *de facto* esset obnoxia. Eam autem non aliam crediderunt *Christiani*, quam primum, optimum maximumque Deum.

§. XXIX. Crediderunt inprimis non *casu* factum esse mundum, ut volebant *Epicurei*, sed certa quadam *providentia*, factumque etiamnum eadem *regi* providentia qua factus est. Crediderunt deinde *liberum arbitrium* nulli esse causæ alteri nisi *Deo* soli obnoxium. Proinde *fati* omnes illos sensus qui essent à supremi Dei *decreto* distincti, penitus rejiciebant, sive *Epicureorum* illum à materialium causarum influentia petitum, sive *Astrologorum* illum à cœlestium siderum sive *motu* deductum, sive etiam *causalitate*. Si ergo *soli Deo* liberum arbitrium obnoxium fecerint; plane sequitur eventuum eorum certitudinem qui vel ab ipso libero arbitrio, vel à *conditione* aliqua per liberum arbitrium ponenda penderent, à *Deo solo* esse *de facto* deducendam. Quod vero ad *materialium* causarum eventus attinet, poterant illi *motus universalis* vim aliquam *mechanicam* agnoscere.

Sed

[49] S. Mat. IX. 2. 4. XII. 25. Luc. V. 22. VI. 8. XI. 17. [50] Act. XIII. 9. 10. [51] Act. V. 4. 9. [52] Isa. XLI. 2[illegible]

 [53] Eph.

Sed nec ita talem illam agnoverunt, ut creatura aliqua, cum qua nobis est commercium, vel ipsa possit ex *universali* illo motus *consensu*, futura contingentia *cognoscere*, vel nobis *indicare*. *Indicare* certe nulla potuit nisi *intellectualis*, quam *Christiani Angelum* appellamus. At qui cum nobis versantur *angelos*, eos certis creaturarum *provinciis* assignabant, universarum provinciarum λόγον *præsidem* existimabant, ut proinde *angelorum*, quos dixi, cum nobis versantium, nullus motui *universali* fuerit admotus, ut possit ex *causalitate* sua de *futurorum contingentium* eventu judicare. Sed nec eos ita *incorporeos* agnoverunt ut possent omnia creata in *speculo creatoris* intueri. Nec *omnia creata* illis innotescere crediderunt, nisi quæ *Deus* illis *revelare* dignatus esset, nec etiam omnia illis revelare *de facto* esse dignatum. Mysterium de *incarnatione* ab *Ecclesia* didicisse *angelos*, testis est [53] Apostolus. Tria etiam, ante incarnationem *dæmonem* latuisse, auctorem habemus [54] *Ignatium*. Sed non vacat hisce ut singulis immoremur.

§. XXX. Liquet interim, data hac hypothesi, *futura contingentia*, sive à *libero arbitrio*, sive ab *universali motu*, pendentia, neminem posse, nisi summo illo Deo revelante cognoscere. Sed nec si *motum* illum *universalem* cognovissent, vel ita possent de *eventuum* istiusmodi certitudine judicare. Nec enim ita mundum universum *mechanice* à Deo regi credebant, ut non aliquando *contra* motum illum universalem, sæpius tamen *præter* illum, Deus interponere & vellet, & soleret; *contra* equidem, in miraculis: *præter* illum, quoties vellet ordinarias etiam electorum preces exaudire. Frustra enim essent piorum *preces* ut plurimum, pro bonis præsertim *temporalibus*; si nihil posset Deus præter *universalis* naturæ *cursum*, sine *miraculo*, præstare. Toties enim edenda essent istiusmodi *miracula*, quoties bonorum essent *preces audiendæ*. Quod si præter universalem illum motum multa Deus & *velit* præstare *soleretque*; sequitur ex illo, si vel maxime innotuisset, nihil esse de *futuris contingentibus* certo pronunciandum.

§. XXXI. Quod si *hæc*, ut creatas vires ex natura sua non *superarent*, non tamen possent à creatura, nisi *Deo* revelante, cognosci; id unum abunde sufficit, ut quoties *hominibus* innotuissent, *Deo* tamen summo essent merito tribuenda. Nec enim id quærendum, *Deusne* ipse, an ejus jussu permissuque *creatura* aliqua, ei tamen subdita hominibus ea revelaret? sed, an, eo nolente, vis aliqua contraria? In eo enim versatur erroris *periculum*. Atqui, data hac, quam repræsentavimus, hypothesi; id certum erat hujusmodi revelationes à vi aliqua *contraria* esse non posse. Nec enim erat *creatura* quæ, *Deo nolente*, ea posset *cognoscere*; nec verisimile erat, angelis *contrariis* & suis suorumque hostibus infensissimis, *Deum ea revelaturum*, quæ non essent illorum *naturæ* debita, nec possent, nisi eo *revelante*, cognoscere. Sequitur ergo, ut *angelorum* ministerio in revelatione hominibus patefacienda uteretur, nisi *bonis* tamen minime usurum. Nec metuendum quin illi munere sibi commisso diligentissime fidelissimeque fungerentur. Ita constabat *veras* hasce de *futuris* contingentibus *revelationes* nisi à *Deo* auctore esse non posse.

§. XXXII. Quanquam autem *hypotheseos* veritas, cujus justas hasce diximus esse atque legitimas consequentias, ex *docentium* auctoritate probata est, quæ & ipsa aliis erat *miraculis* commendata; facit tamen nonnihil ad *præmissarum* quoque veritatem, *consequentiarum* quoque ipsa probabilitas, tamque apta inter se & cum *phænomenis* connexio. Nam in hujusmodi causis quas *ipsas* nulla nostra à priori ratiocinatio attingit, id unum student homines, ut sibi quandam fingant *hypothesin* quæ cum *phænomenis* apte conveniat, nec aliam quærunt ejus probationem, quam aptam illam cum phænomenis convenientiam, eamque veriorem judicant quæ phænomenis pluribus aptiusque respondet. Ita judicant de motibus *orbium cœlestium*, *marium*, *ventorumque*; de *magnetis* natura aliorumque id genus omnium. Nec tamen minus est à *nobis* occulta ratio *providentiæ*, quam *orbium cœlestium*. Nec minus apte convenit cum *phænomenis* hæc *Christianorum* de providentia hypothesis, quam *Ptolemæi* illa, sive etiam *Copernici*, sive alterius cujusvis *Astronomi* cum motuum illorum phænomenis. Contra potius longe *certiores* erant *Christianorum* etiam *naturæ* imperitissimorum, de futuris contingentibus *prophetiæ*, quam peritissimorum etiam Astrologorum *judicia*. Ex quo id etiam sequebatur longe esse verisimilius, à *Deo* esse hæc, quam à quovis naturalium causarum *consensu* repetenda.

§ XXXIII. Probata ergo prophetiarum *præteritarum* ex *eventu* veritate, ita deinde *prophetæ* auctoritas accessit ad *aliarum* prophetiarum *successum* similiter expectandum. Quoque *sæpius* prophetiis ejus eventus respondissent, eo *certius* constabat non *casui* hæc, sed vero certis *causis* esse tribuenda. Cum vero duorum essent generum *prophetiæ*, aliæ *claræ* facilesque intellectu, in quibus nulla esse posset de vero prophetæ *sensu* dubitatio; aliæ rursus pro usitato prophetiarum *idiomate*, symbolis ænigmatibusque involutæ, ut ægre intelligi posset quænam *prophetæ* esset aut *numinis* sententia: ex *priorum* veritate de *posterioribus* erat solidissime judicandum. Si omnes *obscuræ* essent, ut in oraculis *Apollinis Loxiæ*, nostrorumque *hodiernorum* Enthusiastarum deliriis; nulla jam erant *intrinseca* credibilitatis argumenta, ut nisi forte eum locum extrinseca supplessent, quantumvis veræ *essent*: at nullum certe habebant *veritatis*, quo à falsis internoscerentur, *characterem*, nec alios proinde, ut vera crederentur, obligabant. Sin aliquæ perspicuæ; jam facile judicium erat, de *reliquis* quid esset statuendum. Si *eventus* vel *unius perspicuæ* prophetiæ non respondisset; plane sequebatur nec *reliquis* esse fidendum, quin potius illas vel naturali *Enthusiasmo*, vel alteri, potius *diabolico*, spiritui quam *Divino*, esse tribuendas. Ita *Maximillæ* prophetias refellit [55] *Asterius Urbanus*. Prædixerat illa imminere πολέμους & ἀκαταστασίας, cum tamen post annum 13^m. jam elapsum, nec *particulare bellum* aut *universale* in terris fuisset, *Christianis* etiam *pax* firma stabilisque permansisset. Inde concludit fidem ei omnem esse derogandam. Quod si evenissent quæ prædicta sunt, pro talium eventuum *frequentia* prophetæ fides *magis* erat *minusve* stabilita. Omnino *solidissima* erat hujusmodi argumentatio, nec video quid in ea *reprehendere* possint, nedum *ridere*, scurræ Athei; nec quid simile obtendere possint pro suis, quas hodie venditant prophetiis, heri nudiustertiusque nati fanatici, sive eorum qui communi *Protestantium* vocabulo censentur, sive etiam eorum quos *mysticos* appellant Theologos *Pontificii*. Neutri argumentis *extrinsecis* utuntur, sive *miraculis*, coram & in propatulo, inque *infidelium* facie editis, sive *aliorum*, à nobis etiam agnitorum prophetarum testimoniis. Neutri testimoniis *intrinsecis*, sive cordium infidelium patefactis *occultis*, sive futurorum contingentium *prædictione*, jam diu ante eventum manifesta, publicamque in lucem edita.

§. XXXIV.

[53] Eph. III. 10. [54] *Ignat.* Ep. ad *Ephes.* §. 19. [55] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 16.

§. XXXIV. Monendi sunt interim lectores non esse tamen quod *prophetarum* omnia *prophetico* sint *spiritui* tribuenda. Ne hoc quidem *Judæi* de *suis*, nec de *Pythiis Græci*, nec de prophetis suis *gentiles* alii, *Phœnices* atque *Ægyptii*, nec qui *prophetas* agnoverunt, *ullos* docuisse arbitror. *Elizæum* latuit *Shunamitidis* infortunium. *Humano* etiam *spiritu* edidit nonnulla sanctissimus *Apostolus*. Non est igitur prophetæ fides in dubium vocanda, siqua illi humanitus dicta exciderint, hoc est, in iis quæ nec ipse Spiritui *Dei*, sed *suo* potius, tribuit. Ut si Apostolus in iis quæ *se*, non *Dominum* hortari monuit, errasset; non debuit id in fraudem cedere aliarum ejus *prophetiarum*. Neque vero ita incerta est, ut voluit profanus *Theologico-Politici* auctor, horum utriusque distinctio. Quo loco *cautionem* interposuerant sacri scriptores, ea ipsa cautio signum erat, excipienda esse sola de quibus fuerat cautum, reliqua de *alio* esse *spiritu* intelligenda. Ita quia in *scriptis* epistolis, siqua *suo* spiritu protulisset Apostolus, id ipsum duxerat esse *monendum*; plane sequitur reliquorum auctorem *Divinum Spiritum* esse habendum. Contra quia *Ignatius*, quæ *Divino Spiritu* auctore edidit, eorum *disertis* verbis *Spiritum* auctorem præferebat, id quoque sequitur, iis exceptis, reliqua *privato* esse *Ignatii spiritui* tribuenda.

§. XXXV. Sed & id existimant nonnulli, veros afflatosque ipso *Dei* Spiritu prophetas, in *revelatorum* manifestatione *suo* esse *spiritui* permissos, ut pro *suo captu* ea aliis enunciarent, qui alius erat in alio excultior atque exornatior. Si itaque in rebus *obiter* notandis, nec ad præcipuum prophetiæ scopum quicquam facientibus, sive suæ *memoriæ* lapsu, sive dum se auditorum *erroneis* quidem illis, sed receptis tamen *præjudiciis* accommodant, quæ tamen erant *argumentationibus*, quam ipsa *revelata*, magis idonea, quia hæc *probanda* erant, illis uti poterant ut *concessis*: si in his inquam *hallucinati* essent, ne is quidem error esset *spiritui prophetico* imputandus. Quod itaque pro *Zacharia Jeremiam* laudat Evangelista; quod 450. annos *Judicibus* 40. *Sauli* tribuat Apostolus; quod incertum *stadiorum* numerum memorat S. *Lucas*, incertum *Baptizatorum* S. *Paulus*; plane innuunt relictas esse scriptorum humanis captibus hujusmodi *minutias*, nec esse propterea quod in *Spiritum Divinum* referantur.

§. XXXVI. Est & aliud exemplum in quo non *illorum* modo qui *prophetias* audissent, sed & ipsorum quoque *prophetarum* irrepere possint errores, in *prophetiarum* scilicet obscurarum *interpretatione*. Erant enim nonnullæ *prophetiæ* certo quodam Spiritus *consilio*, ita *obscuræ*, ut non possent sine *alia revelatione* intelligi; ut *primæ* non alium in finem datæ viderentur, quam ut sanctorum prophetarum *curiositatem diligentiamque* pro *secundis* impetrandis excitarent. Id videmus in *Daniele* præcipue, in quo frequens est *secundarum visionum* pro primarum *interpretatione* mentio. Si itaque ante *secundas visiones* ipse *primas* ausus fuisset *interpretari*, *humano* omnino, non *Divino*, spiritui tribuenda fuisset istiusmodi interpretatio, ut proinde ejus *error*, siquis fuisset, iniquissime esset in *Spiritum Sanctum* referendus.

§. XXXVII. Idem statuebant veteres *Christiani* de scriptis quoque *prophetiis*, sicubi fuissent obscuræ, nisi eodem quo dictatæ fuissent *spiritu* de *novo* revelante neutiquam esse certo intelligendas. Non est itaque quod miremur veterum de *propinquo* mundi *fine* hallucinationes. Nec enim illum disertis *verbis* revelaverat Spiritus. *Colligebant* potius ex tam frequenti *extremorum temporum* mentione in *V. T.* prophetiis, quoties de rebus *evangelicis* occurrit mentio, quæ tamen de *Judaicæ* œconomiæ *ultimis* temporibus satis commode poterant intelligi. Omnino æquum non est ut illos *hominum* errores *Spiritui* imputemus quos nec ipse Spiritus susceperat corrigendos; nec id ipsum asserebant qui ab illo *spiritu* afflati erant, esse id à *spiritu* susceptum. Suppetebat interim satis *certa illa*, quam diximus, *judicandi* ratio. Si enim vel illorum quæ *perspicua* erant, nec ullum habebant *obscuritatis* effugium, quæque *spiritus* nomine essent à πνευματικοῖς venditata, *perpetuo* constabat fides, nec à se ullibi dissentiens, id ipsum argumento erat satis manifesto & *spiritu afflatos* esse qui ea prædixerant, & quidem *veracissimo* illo atque adeo *Divino*, ut proinde essent, in aliis quoque *manifestis*, spiritusque *nomine* manifesto venditatis, similiter credendi. Si contra *perspicuorum* fidem *eventus* fefellisset, id satis erat ad similium *reliquorum* fidem abrogandam.

§. XXXVIII. Recte quidem hucusque, ni fallor, *obscurarum prophetiarum* fidem ex *manifestis* confirmavimus, cum *ejusdem* prophetæ fuissent *obscuræ* illæ cujus *manifestæ*. Quæret autem fortasse, nec immerito, lector, cum ad *diversos* illæ prophetiæ pertinerent, ut *alterius* manifestæ essent, *alterius* obscuræ omnes, nullæ manifestæ, quo pacto essent, in eo casu, *obscuræ* à *manifestis* comprobandæ? Poterat quidem ex *indubii* prophetæ *testimonio dubius* commendari. Erat tamen & alia probandi ratio à communi *spiritus unitate* petita. Ita enim ex illius ævi principiis licuit argumentari, qui ad unam eandemque *communionem* pertinerent, eorum *unum* esse *spiritum*, ex iisdem *sacramentis*, iisdem scilicet *gratiæ canalibus*, ejusdemque *instituti* virtute derivatum. Nec ea duntaxat generali ratione concludebant *unum* esse *unius communionis* spiritum, quod pari ratione fuisset iisdem *sacramentis* collatus, quæ cum *symbola* essent certorum quorundam legaliumque *pactorum*, de ipso illo nimirum *spiritu* conferendo, non poterant sane *alios* obligare quam quorum illa essent symbola, ut non possit *malus spiritus* in homines irrepere nisi qui vicissim cum eo *pacti* essent; nec vero cum illo *pacisci* homines per *symbola* à bono spiritu constituta; sed quod etiam *spiritus* ipsum esset *unitatis* in eadem communione *vinculum*. Ut igitur ex illa *exteriori communione* erat de interna etiam *communione* præsumendum; ita etiam sequebatur qui eorundem fuissent *sacramentorum* participes, fuisse etiam pariter *unius* ejusdemque *spiritus* participes. Data ergo *præternaturali* aliqua motione, quæ nec à *corporeo* aliquo *affectu* nec à *naturali Enthusiasmo* proficisci poterat, sed esset plane in *spiritum* aliquem conferenda; id inprimis supponendum erat, non alium esse illum spiritum quam qui in reliquis ejusdem *communionis* membris operaretur. Ita recte quis ex *reliquorum membrorum* operationibus sive ἐνεργείαις de *hujus* quoque *membri* spiritu judicare poterat. Si *bonus* fuisset in aliis, *malus* utique in *hoc* esse non potuit. Quæ forte deerant in hoc membro *argumenta* quibus distingui posset utrumne ad *bonorum* esset, an potius *malorum* censum referendus; ea tamen in aliis ejusdem *corporis mystici* membris non deerant. Ita tandem eo deveniendum erat ut omnia quæcunque *aliorum* membrorum *dona*, nec dona modo, sed & *argumenta*, quibus hoc *ipsum* donum in *aliis* comprobatum fuerat; ea quoque ad *hujus* etiam *fidem* referenda essent, utcunque *propriis* fuisset argumentis destitutum.

§. XXXIX. Id tamen etiam sequebatur, nullum esse talium *obscurarum* prophetiarum nisi in *Ecclesiæ unitate* præsidium. Ut enim illæ *suo nomine* nihil habent, quo commendarentur; ita, *violata unitate*, nihil ad earum fidem faciebant *extrinseca* hæc, quæ

dixi, argumenta. Si quem *alium* prophetam *testem* adhibuisset, ne ipse quidem *testis*, extra *unitatem* habebatur idoneus. Quod vero aliorum *dona manifestationesque* attinet, nihil illa ad prophetam extra *unitatem* attinebant. Quin potius ea ipsa ratione *suspecta* erat, ex his principiis, quælibet extra *Ecclesiam* prophetia, à *bono spiritu* esse propterea *non posse* quod esset *extra unitatem*. Cum enim Deus *media* conferendi *spiritus* instituisset *sacramenta*, id illum voluisse necesse erat, qui *media* à se instituta adhibere *nolit*, eum nec *beneficia*, per illa media *obtinenda*, consecuturum. Id ni voluisset, nulla fuisset mediorum adhibendorum *obligatio*. Et cum illa *media* à Deo instituta, non alia sint quam *unitatis* symbola (in *unum* enim *corpus baptizamur*, deque *uno* illo *pane* participantes in *unum corpus* coalescimus) id innuisse videtur nolle se aliis *Spiritum* suum conferre nisi in *unitate* constitutis. Utcunque id certum, *de facto* illam obtinuisse apud veteres sententiam, non aliorum esse *Dei Spiritum* quam *unitorum*. Ita in hoc ipso *donorum spiritualium* argumento inferunt, eum qui in non-unitis versatur *spiritum* non esse illum *Dei Spiritum* qui unitatis est *vinculum*. Illa ipsa ratione Apostolum usum observavimus in 2ª. nostra de *Schismate* parte nondum edita. *Baptismum*, quo *Spiritus* confertur, *regenerationis lavacrum* appellant. Ecquis dubitet nullum esse in *non-renatis* spiritualis *vitæ* principium? Quin *exorcismos* baptizandis adhibebant paulo recentiores, id plane rursus innuentes in *non-unitis* spiritum esse plane *diabolicum*. Hæc utinam secum serio perpendant qui hodie ita sentiunt magnifice de suo extra *unitatem* spiritu. Id saltem viderent non esse illam cum primævis *Christianis* affinitatem quam tantopere jactant venditantque, in suis illis de *Spiritu* prætextibus. Qui aliis utuntur quam à Deo institutis *Spiritus* conferendi *mediis*, alium illis esse quam *Divinum* spiritum justa est suspicio, deficientibus præsertim illis, quæ dixi, argumentis ipsi prophetiæ *intrinsecis*. Atque hæc de *veterum prophetiarum* fide; in quibus nihil video quod *Athei* hodierni jure possint reprehendere.

§. XL. De *visionibus* tamen id obiter animadvertendum, nescio an ab aliis animadversum, *juvenum* illas fuisse proprias. Id è celeberrimo illo *Joelis* loco colligo: [56] *Prophetabunt filii & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt.* Plane *senibus* ita *somnia* aptantur, ut *juvenibus visiones*. Vehemens nimirum illa humorum *agitatio* non erat nisi in *ætatis vigore* toleranda. Maximus enim imminebat in *visionibus* à visis *terror*, quem etiamnum tantum experiuntur qui rem habent cum *phantasmatibus*, ut macies illos & pallor occupet, sensimque in vitiosissimam corporis habitudinem conjiciat. Accedit κατοχῆς ipsius violentissima distortio, vultus trux, oculi ardentes, ora spumantia, palpitantium pectorum gravissimus anhelitus. Ita se quidem habuit in *gentium prophetis*, ut *Tripodem* invitissima accesserit apud *Lucanum Pythia*, & nonnullæ fuerint ipsa *agitationis* violentia extinctæ. Ita enim [57] *Lucanus:*

> --- *Nam si qua Deus sub pectora venit,*
> *Numinis aut pœna est mors immatura recepti,*
> *Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris*
> *Compages humana labat, pulsusque Deorum*
> *Concutiunt fragiles animas.* ---

Et *Valerius Maximus* de *Delphico* oraculo: [58] *unde ut certæ consulentibus sortes petuntur, ita nimius Divini spiritus haustus reddentibus pestifer existit.* Longe equidem violentior erat *pseudo-prophetarum Enthusiastarumque* motus, ut hoc ipso *catholici* veros à *Montanistarum* illis distinguendos esse censuerint. Nulla erat in *veris prophetis insania*, nulla κατοχῆς illa tam *vehemens jactatio*. Sibi ipsis constabant potius, prudentes scientesque prædicenda proferebant. Erat tamen *visorum terror* humanæ naturæ fragilitati difficile ferendus. *Horruit* Danieli spiritus Dan. VII. 15. *collapsus est in terram* VIII. 19. *non remansit in eo fortitudo, sed & species ejus immutata est in eo, & emarcuit, nec habuit quicquam virium*, X. 8. *jacuit consternatus super faciem suam & vultus ejus hærebat terræ*. v. 9. *stetit tremens*, v. 11. *in visione dissolutæ sunt compages ejus, & nihil in eo remansit virium, sed & habitus ejus interclusus est.* v. 17. Nec alius quam *visionis* propheticæ *terror* in [59] *Jobo* describitur, & in [60] *Abrahamo*. Non est itaque quod miremur *juvenibus* hæc quam *senibus* fuisse tolerabiliora. Proinde etiam apud Ethnicos *Tiresias juvenum* esse κατοχὴν docet. Ita enim apud [61] *Senecam* ille:

> --- *Si foret viridis mihi* ---
> *Calidusque sanguis, pectore excuterem Deum.*

[62] *Cyprianus* noster cum distinxisset *visiones nocturnas*, quæ sunt ad *senum* potius *somnia* referenda, à *diurnis prophetiis; innocenti puerorum ætati* hasce tribuit: κατοχὴν nimirum, id enim innuunt ejus verba superius exscripta, *Spiritu Sancto impleri*, raptumque à *sensibus*, qui in illis Ecclesiæ contra *Montanistas* disputationibus, *ecstasis* appellatur. Ut igitur *Cypriano somnia* sub vitæ *finem* objecta esse discimus ex *Pontio*, ita si illarum, quarum meminit, *visionum* aliquæ ipsi revelatæ fuerint, sequetur *paulo* post *juventutem*, vergente jam in *senium* ætate passum esse, quod est sane verisimillimum. Si enim *senectutem* provectam attigisset; fieri vix potuit ut non ipsi *Tertulliano* innotuerit, cum tamen nusquam legamus nisi in *libris* ejus fuisse versatum.

§. XLI. Fateor equidem fuisse etiam ætate *Cypriani*, qui *somnia visionesque* ludibrio haberent. Sed quales fuissent illi, prodit ipse in Epistola ad Florentium Pupianum. [63] *Quanquam* (inquit) *sciam somnia ridicula & visiones ineptas quibusdam videri, sed utique illis qui malunt contra sacerdotes credere quam sacerdoti.* Plane innuit qui ita sensissent, *alieno* fuisse in Ecclesiam animo. Quod autem tales ita sentirent, non erat utique mirandum. Fuerunt enim ipsi fere *prophetiæ* coævi, id hominum genus quos Scriptura לצים appellat, qui quod *argumentis* nunquam conficere poterunt, id *risu* tamen atque *jocis*, scommatibus atque dicteriis conarentur, ut religionem ludibrio exponerent. Et vero in prophetis *gestus* erant ab usu hominum communi nonnihil alieni, quos facile erat *ridiculis* hominibus repræsentare tanquam ipsos etiam *ridiculos*. *Josephum* [64] fratres *somniatorem* appellarunt, quod ipse quoque observarat *Cyprianus*. Prophetam illum qui ab *Elisæo* missus *Jehu* regnum *Israeliticum* promiserat, *insanum* vocarunt principes exercitus, nec tamen *oraculum* ab eo editum neglexerunt. Ita quem *nomine* tenus *insanum* vocassent, *serio* tamen pro insano *neutiquam* habendum duxerant. Et frequentes illæ temporibus etiam *Apostolicis* cautelæ de non *contemnendis extinguendisve prophetiis*, id satis innuunt, quam proclives essent ad id faciendum homines de quo toties erant necessario monendi. Nec erat sane aliud illis temporibus expectandum quibus adeo essent *prophetæ cervicosi* atque ordinis publici perturbatores, cum *simul plures* loquerentur, cum *prophetissæ* in cœtibus *virorum*, capitibus etiam *discoopertis*, præ-

[56] *Joël.* II. 28. [57] Bell. Civ. L. V. v. 116. [58] L. I. c. 8. Exemp. *Rom.* 10. [59] Job. IV. 13, 14. [60] Gen. XV. 12. [61] *Senec.* Oedip. v. 29. [62] Ep. X. [63] Ep. LXIX. [64] Gen. XXXVII. 19.

præter sexus modestiam, concionarentur; cum dona sua sine omni *ædificationis utilitatisque* respectu ederent prophetæ, essentque, ne in *futurum* ita deinceps facerent, Ecclesiastica tandem disciplina coërcendi. Erant equidem hæc *prophetis* ipsis, non *donis* eorum *propheticis*, vitio vertenda. Quem enim habuerunt *spiritum*, *subjectus illis* esse dicitur, ne *illius* impetu hæc fieri dicerentur. Experimur tamen hodie, in simili adversariorum genere, quam facile *officiariorum* contemtus in contemtum vertatur *officii*; quam facile avideque *minutias* illas, si quæ alibi præter vulgi opiniones occurrant, iniquissimas profecto (ne quid dicam acerbius) boni honestique regulas, arripiant tamen ad contemtum *personarum* quorum conscientias male habet officii debita veneratio; quam item facile ita se transversum agi patiantur, ut ne *causæ* ipsius meritum quærendum putent, si quando de prophetarum *personis* minus honorifice senserint. Illis autem æquos esse judices nemo concedet.

§. XLII. Quod si illorum quoque prophetarum temporibus, qui *certissima* edidissent prophetiarum suarum testimonia, fuerint tamen istiusmodi censores; non est utique mirandum si in *Cypriani* etiam tempora inciderint, cum jam invaluissent inter philosophos *Epicurei*, qui præternaturalia omnia ludibrio habuerint. Id unum satis erat, si qui *prophetias*, quos diximus, penitius *intellexissent*, nec eorum *interesset* ut *falsæ* haberentur, eorum *nemo* illas in dubium vocarit. Vidimus autem *Cypriano* coævos *prophetica dona* in *Ecclesia* agnovisse, qui quidem *illius seculi* doctissimi haberentur, rerumque Ecclesiasticarum peritissimi. Neque verisimile erat tam severam in Ecclesia disciplinam vigere potuisse, nisi de numine in Ecclesia *præsentissimo* manifestissimis constaret indiciis. Quod si illum *spiritus prophetici* prætextum possent *falsitatis* convincere, jam labasceret una *reliquorum* fides, jam nihil erat quod Ecclesiæ communionem tot annorum pœnitentia tam ingrata ambirent; cum præsertim nullus esset magistratus qui *cogeret*, esset contra qui *rebelles foveret*, omnique opera in rebellionem *pelliceret*. Quod autem ad *Atheos Epicureos* attinet, fuit ea semper, estque hodie illorum indoles, ut *generalibus* suis hypothesibus contenti, in exempla *particularia* ne quidem inquirendum putent. Quam illi fuerint in rebus *Ecclesiasticis* hospites, vel unius *Celsi* exemplo manifestum est. Qui cum sibi omnia *compertissima* esse jactabundus gloriatus esset, in rebus tamen Ecclesiæ *raro* scopum attingit. Estque id in eo fere perpetuum, ut cum *Ecclesiam* ferire vellet, vix tamen ad alios quam *Hæreticos* Ecclesiæ *extorres* pertineant ea, quibus Ecclesiæ causam labefactandam credidit. Egregium vero illum Ecclesiæ censorem, qui ne *Ecclesiam* quidem ab *hæreticorum* illi insensissimorum conventibus poterat distinguere!

DISSERTATIO CYPRIANICA V.

Ad EPISTOLAM X.

De *nominum* è *diptychis* Ecclesiæ recitatione in *Eucharistia*.

In recentioribus *Ecclesiæ* diptychis *vix alii locum habuerunt quam* præcipui *nominis* Episcopi. §. I. *In iisdem omnes in* Ecclesiæ pace *defuncti recitati sunt tempore* Pseudo-Dionysii. §. II. *Mortuorum commemoratio quam antiqua.* §. III. Offerentium *commemoratio.* §. IV. Nominum oblatio *omnium eorum communis qui* pace Ecclesiæ *fruerentur*, *ætate* Cypriani. §. V. Nominum *voce in S. Scriptura* fideles *intelliguntur.* § VI. Nomina *fidelium in Ecclesiæ* matriculam *referenda pro more* civitatum. §. VII. Judæorum *civitas erat* Hierusalem terrestris. §. VIII. Christianorum *ut mysticorum* Israëlitarum cœlestis. §. IX. *In eo cum* Judæis Hellenistis *gentiliumque illius ætatis* philosophia *consenserunt* Christiani. §. X. *Locus* Apoc. III. 12. *Cum nova* civitate *nova etiam* nomina *suscipere solebant veteres.* §. XI. XII. Civitatum *terrestris cœlestisque* Hierusalem *jura pro* reliquarum *civitatum more intelligenda.* §. XIII. *Qui in* civitatem terrestrem *admissi sunt, illi in* cœlestem *quoque admissi credebantur.* §. XIV. *Quid sit* nomina scribi in cœlis. § XV. *Cœlestis matricula cur* liber vitæ *appellatur.* §. XVI. *Hæc in* mysticum Israëlitismum *aptissime conveniunt.* §. XVII. Deleta *sunt etiam peccantium nomina è* matricula synagogæ, *quam & in eo more* Ecclesia *imitata est.* Deletio *illa* rata *in* cœlis. §. XVIII. *Quam hic ubique congrue pro* seculi *sui more scribat* Ignatius. §. XIX. Nomina *illa in matriculas relata* propria, *ut videtur, admissorum* manu. §. XX. *Cujusmodi fuerit* nominum *illa in* sacrificiis commemoratio, *& quomodo præstanda.* §. XXI. *Aliæ hujus phraseos fortassis* origines. §. XXII. Mos *hic rei* disciplinariæ *utilissimus.* §. XXIII. *Catalogus* clericorum. §. XXIV. *Mortuorum commemoratio primum* eucharistica *duntaxat.* Perpetua *non nisi insignium quorundam* sacerdotum & martyrum. §. XXV. *Quantos* martyribus *animos addiderit illa* commemoratio. *Quibus tandem gradibus delapsum fuerit ad* sacrificia propitiatoria. §. XXVI. *Quid sibi voluerit Ecclesia* expungendis *è diptychis* mortuorum *nominibus.* §. XXVII, XXVIII.

§. I. ET *offertur nomen eorum*] Hæc ad *diptycha* Ecclesiæ retulit *Pamelius*, aliique hactenus Interpretes. *Dubitet vero quispiam in recentioribus* Ecclesiæ *diptychis*, aliine locum habuerint quam *præcipui* nominis *Episcopi?* Non aliorum certe meminerunt quæ extant hodie Liturgiæ.

Non

Non aliorum illi quarti quintique seculi Patres, qui de *nominibus* è *diptychis* expungendis reponendisve in iisdem tam multa disputarunt. Id saltem verisimile est non aliorum fuisse *perpetuam* illam commemorationem, quæque per plures Ecclesias celebrata est, si *recentiorum* præsertim seculorum consuetudinem respiciamus.

§. II. Alioqui certum est aliorum quoque *nomina* fuisse etiam in sacris Ecclesiæ *diptychis* scripta atque recitata, præcipue *mortuorum* qui in Ecclesiæ communione decesserant. Non aliorum certe meminit *Pseudo-Dionysius* V. fortasse seculi scriptor. Cum enim in *Hierarchia Ecclesiastica* c. 5. *diptychorum* recitationis ita meminisset, ἡ μυστικὴ τῶν ἱερῶν πτυχῶν ἀνάῤῥησις ἐπιτελεῖται, ad quos illa pertineret ἀνάῤῥησις in *Contemplatione* explicat apertius: Ἀνακηρύττει (inquit) τοὺς ὁσίως βεβιωκότας καὶ πρὸς ἐναρέτου ζωῆς τελείωσιν ἀμεταστάτως ἀφικομένους. Quod observarat etiam *Maximus Dionysii* scholiastes, cujus hæc sunt verba: Σημείωσαι, ὅτι τὰ δίπτυχα τῶν ἀποθανόντων ἐπὶ αὐτοῦ μόνον ἀνεγινώσκετο. Erravit itaque *Pamelius*, si *duplicium* tabularum, *vivorum* atque *mortuorum* existimavit meminisse *Dionysium*.

§. III. Hujus autem *mortuorum commemorationis* frequens est in quarti seculi quintique scriptoribus, & deinceps, mentio. Et vero etiam *Cypriano* nostro fuisse *coævam*, constat ex [1] epistola ad *Furnitanos*. Meminit etiam aliquoties ejusdem Africanæ Ecclesiæ Presbyter (Cypriano tamen antiquior) [2] *Tertullianus*; & quidem ita meminit, ut *consuetudinis* jam ab *antiquis* usque illius Ecclesiæ temporibus *receptæ*. Numerat enim inter illas Ecclesiæ consuetudines quæ jam passim obtinuissent, cum nullis tamen *Apostolorum scriptis* fuissent commendatæ.

§. IV. *Viventium* non aliorum *nomina* reperio commemorata in *recentioribus* illis Ecclesiæ seculis quam *offerentium*. Eorum nimirum qui pro Ecclesiæ tunc invalescente more, dona illa *obtulissent* quæ essent postea in mysticum *eucharistiæ sacrificium* sacerdotis benedictione consecranda. Cum enim ex consuetudine *sacrificiorum* jam recepta tam à *gentilibus* quam *Judæis*, præter *sacrificia publica* quæ publicis impensis oblata sunt, essent & alia *pro offerentium devotione* privata; & cum *privata* illa *propriam* quandam peculiaremque vim habere crederentur, qua numen esset ipsis *offerentibus* conciliandum; propterea nec suis illud negandum crediderunt *Christiani*, quo proprium sibi numinis favorem conciliarent. Eratque adeo certa quædam communionis *honorificæ* species illa μετὰ προσφορᾶς communio, ut constat ex canonibus *pœnitentialibus*. Nec enim ad illam admissi *pœnitentes* sunt, cum *communio* illa *plebeia* illis concessa est. Non equidem de aliis loquitur [3] *Innocentius* I. Verba ejus apponenda sunt, quia hanc rem totam mirifice illustrant: *De nominibus vero recitandis, antequam preces sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit & ipse pro tua prudentia recognoscis, ut cujus hostiam Deo necdum offeras, ejus ante nomen insinues, quamvis illi incognitum sit nihil. Prius ergo oblationes sunt commendandæ, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia, quæ ante præmittimus ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus.* Plane constat *nominum* hanc recitationem in *oblatione* fuisse fundatam, nec proinde aliorum quam *offerentium* factam esse *commemorationem*.

§. V. Sed vero *nominum* illa *commemoratio*, quæ *Cypriani* etiam seculo usurpata est, omnium *communis* fuisse videtur qui quidem *Ecclesiæ communione* fruerentur. Tantundem valent apud illum in hac ipsa, quam in manibus habemus, epistola *ad communicationem admitti* & *offerri nomen*. Nec enim illud pro *ulteriori* aliquo communicationis gradu habitum fuisse plane constat ex sequentibus: *Nondum* (inquit) *pœnitentia acta, nondum exomologesi facta, nondum manu eis ab Episcopo & clero imposita, eucharistia illis datur.* Et ex antecedentibus: *Nam cum in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam justo tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exomologesin veniant, & per manus impositionem Episcopi & cleri jus communicationis accipiant*, &c. Utrobique fit *gradatio*, & quidem ita ut *summus* communionis gradus in ipsa *eucharistiæ* perceptione constituatur.

§. VI. Ut autem horum omnium *origines* investigemus, observanda est inprimis illa *Scripturæ* phrasis, qua *Christiani* ad fidem conversi *nominum* appellatione designantur. Ita *Act.* I. 15. ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἑκατὸν εἴκοσιν. Ita enim ibi omnia fere exemplaria. Quod enim in *editione vulgata hominum* legamus hodie, non est quod antiquo *interpreti* tribuamus, quasi is ἀνθρώπων in suo codice *Græco* reperisset, sed potius exscriptori, facillima *nominum* in *hominum* commutatione. Sunt enim & alia in eadem vulgata *interpretatione* exempla quibus *interpretum* errores in codices recentiores universos irrepserunt. Ut quando de muliere in Evangelio legimus quod *evertit* domum pro *everrit*, & quando alibi *fidem* pro *fine* legimus. Unus ille codex vester *Bodleianus* legit ἀνδρῶν; quod cum aperte falsum sit, superiori enim versu 14. jam facta erat *mulierum* quæ adessent mentio; verisimile est è *glossemate* marginali in *textum* irrepsisse. Phraseos novitatem observasset lector & notasset per *nomina homines* esse intelligendos *Græcis* nimirum ἄνδρας. Inde *librarius* in *Textum* transtulit. Est & alius locus huic plane geminus *Apocal.* III. 4. Ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ ἐν Σάρδεσιν, ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν.

§. VII. Omnino hæc loca alludere videntur ad *matriculam Ecclesiæ*, in qua fidelium baptizatorumque *nomina* scripta essent. Eodemque alludunt, ni fallor, & illa, in quibus [4] *libri vitæ* mentio tam frequens occurrit. Est enim hæc, ut puto, loquendi forma desumta à more *civium* ad *civitatum* jura admittendorum. Erat enim id in usu ut quoties *cives* in aliquam πολιτείαν sive *civitatis jura* ascriberentur, eorum *nomina* essent in *civitatis album* referenda. Ita deinceps constabat quinam essent pro *veris civibus* agnoscendi, ne quis *alienus* in jura *civitatis* irreperet, quæ *jura* civitatum *illustrium* magni habebantur, ea præsertim ætate. Quo illud etiam referendum existimo *Apocal.* XI. 13. in quo terræ motu decima pars *civitatis* cecidisse dicitur, & *occisa* esse *nomina hominum septem millia*. Quis non videt hic ad morem *civitatum* allusum esse, quo in ejusmodi civitatum *epidemicis* calamitatibus è libris *censualibus* sive *civitatis matricula* de *civium* admissorum *numero* judicabant? Ita civitatis *Romanæ* damna æstimavit *Augustus* in *bello civili*, novo constituto *civitatis* censu. Ita in futurum *orbi Romano* consuluit instituto civium per universum *orbem Romanum* in suam cujusque civitatem *lustro*, & ἀπογραφῇ qua civium *nomina* essent denuo in publicis civitatum *tabulis* describenda. Id enim erat *profiteri*, ut *civis* quisque suam civitatem agnosceret, *nomenque* describendum daret; id *describi* ut *nomina* civium ita edita in publicis, quas diximus, tabulis describerentur.

§. VIII.

[1] Ep. LXVI. [2] De Cor. Mil. c. 3. De Monogamia c. 10. [3] Ep. ad *Decent. Eugub.* c. 3. [4] Phil. IV. 3. Apocal. III. 5. XIII. 8. XVII. 8.

5 Ap.

§. VIII. *Civitas* autem illa de qua tantopere gloriati sunt primævi illi *Christiani*, non alia erat quam *Hierusalem*. Ita certe sensit *martyr* anonymus apud [5] *Eusebium*, qui pro more inquisitionum rogatus, *patriam Hierusalem* esse respondit, multisque deinde præsidem lusit, qui illum de *terrena* aliqua civitate *Romæ* æmula intellexerit. Ut enim omnia fere in primis illis *Christianismi* temporibus à Judæorum moribus desumta sunt; ita id in *privilegiorum* negotio præsertim, solenne certe fuit, & fortasse perpetuum, ut si quod sibi privilegium *Israëlis* nomine, asseruissent *Judæi*, id sibi quoque, ut *mystico Israëli*, vendicarent etiam *Christiani*. Jam vero inter alia de quibus gloriati sunt *Judæi*, cum communis illa esset omnium fere gentium, si qua celebrior fuisset, de sua *civitate* jactatio; nec illi sibi hac in parte cedendum existimarunt. Proinde [6] *Judæi* universi, quacunque essent per orbem universum dispersi, civitatem tamen sibi *Hierosolymitanam* patriam vendicabant. Id enim erat illius ætatis usu comprobatum ut si quæ civitatis cujuspiam fuissent *coloniæ*, illæ tamen civitatem *metropolitanam* sibi *patriam* agnoscerent, ejusque *jure* fruerentur, ut qui liberi in colonia *nati* essent, illi essent ex *natalibus* suis in *civitatis Metropolitanæ* censum referendi. Ita *Romæ* civis *natus* est Apostolus, propterea quod in *Tarso*, utcunque longo terrarum intervallo à *Roma* dissita, *Romana* tamen *colonia*, natus esset.

§. IX. Proinde *Mystici* quoque *Israëlitæ*, ne hac etiam ex parte inferiores viderentur, illi etiam sibi *civitatem* novæ suæ *nativitatis* in baptismo ratione vendicandum censuerunt, illam quoque *Hierosolymitanam*, sed vero longe illam, quam terrena illa esset, clariorem. Id enim agitabant in omnibus illis istiusmodi disputationibus ut *mysticorum Israëlitarum* jura *terrenorum* illa non *æquarent* modo, sed longe etiam *superarent*. Idque duobus modis hac in causa confecerunt, tum *civitatis* ipsius respectu, tum *privilegiorum*, sive *civilitatis*, ut reddit *Act.* XXII. 28. vulgatus interpres. [7] *Civitatis* quidem ipsius: *sanctitatis* nomine *civitatem* suam commendarunt *Judæi*; sed vero longe *sanctior* erat cœlestis illa Hierusalem, sanctitatis omnis archetypa. *Magni* etiam *regis* nomine S. *Matth.* V. 35. Nam quia *civitates metropolitanæ* erant plerumque *regum* sedes, ideo quo *major* erat civitatis *rex*, eo etiam *illustrior* ipsa *civitas* fuerit necesse erat; latior enim futura erat civitatis *jurisdictio*. Tanto igitur *Hierusalem* reliquis per orbem *civitatibus* præponenda, quanto esset *rex* eorum *Deus* reliquis etiam *regibus* anteferendus. At si *terrena* illa *Hierusalem* regem *Deum* habebat, neutiquam tamen adeo *præsentem* illum ac *cœlestis* illa, cujus *cives* se *Christiani* professi sunt. Vid. *Apocal.* XXI. 22, 23. Excisa etiam fuerat *terrena* illa *Hierusalem* à *Babyloniis*, brevi etiam à *Romanis* excindenda. At [8] *fundamenta* habuit *cœlestis* illa *Hierusalem* nullis unquam hostium viribus diruenda, longe etiam quam illa *Agrippæ* fundamenta firmiora, quibus *terrenam* illam *civitatem* munire voluit à *Claudio* prohibitus atque impeditus. Unde & *manens civitas* appellatur *Heb.* XIII. 14. quæ nullo esset seculorum decursu peritura. Civitas illa *terrena* ab *hominibus* condita erat, at *cœlestis* hæc non χειροποιητὸς, sed *Deum* habebat artificem & conditorem *Heb.* XI. 10. Id enim etiam in *civitatum* laude positum erat, si quem magni nominis habuissent *conditorem*. Quod etiam ad *privilegia* civitatis, ne in eis quidem erat *terrena* illa *civitas* cum *cœlesti* ulla ex parte conferenda. Ita potius distabant ut *terrena* illa, si ad *cœlestem* conferretur, ne *civitatis* quidem nomine digna censenda esset. Eo spectabant illa privilegia ut cives *liberi* essent. Id ambiebant *civitates* omnes, nec alios quam *liberos* in *civium* numero censebant. *Servorum* conventus *ergastula* potius, quam *civitates*, audiebant. *Quæ nunc est* (inquit Apostolus) *Hierusalem servit cum filiis suis, illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater* (sive metropolis) *nostra.* Gal. IV. 25, 26.

§. X. Ἅλινά ἐςιν ἀλληγορέμενα superiore commate dixerat *Apostolus*. Nec dubito quin si aliorum *Judæorum* Apostolis *coævorum* commentarios allegoricos, præter *Philonem* haberemus; hæc ipsa in iis esset interpretatio reperienda, veram *liberamque Hierusalem* supernam fuisse atque cœlestem, terrenam, quæ *Romanis* eo ipso seculo *servierit*, minoris esse faciendam. Cum igitur in qua quisque civitate *natus* esset, & quidem *ingenuis* atque *civibus*, ea demum pro *patria* habenda esset; cumque *secundam* suam baptismi *nativitatem* pro *vera nativitate* solam agnoscerent *Christiani*; sequebatur ut ea ratione *patriam* quoque sibi vendicarent. Nec vero erat quod aliam sibi *patriam mystici Israëlitæ* agnoscerent, quam *mysticam* hanc *Hierusalem*, in allegoricis *Judæorum* interpretibus jam satis notam atque celebrem. Præsertim cum in eo illis assenserint *Philosophorum* celeberrimi à quibus multa accepisse constat *Judæorum* mysticos illos, quos diximus interpretes, accepta ita derivasse *Christianos*. *Patriam* enim sibi *cœlum* vendicabat *Anaxagoras*. Nec ille modo, sed *Pythagoræorum* illa atque *Platonicorum*, ipso etiam *Apostolorum* seculo, recepta jam hypothesis qua *animas* humanas à *cœlo* stellisque huc descendisse docuerunt φυγάδων, *exulum* nimirum ritu, è *patria*, proinde totam *philosophiam* mysticam in eo positam, ut κάθοδον ejus procurarent, qua voce Græci *reditum* denotant in *patriam* exilio contrarium. Cui consentit tam frequens in N. T. *civitatis cœlestis* tanquam *Christianorum* propriæ, mentio. Eo spectare πολίτευμα illud *Phil.* III. 20. probavit noster eruditissimus *Hammondus*. Eo πολιτείαν quoque, ex ipsa vocis ratione manifestissimum est. Nec enim est quod alium omnino sensum admittat locus Act. XXII. 28. Neque sane necesse est quod plura congeram exempla quæ quidem in N. T. occurrunt ubique, manifestissima sane pariter atque frequentissima.

§. XI. Vicem reliquorum omnium supplebit vel unus ille locus *Apocal.* III. 12. Quo ita scriptum legimus: Ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν ςύλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι· καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου τῆς καινῆς Ἱερουσαλὴμ, ἡ καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν. Plane constat, pro illius ætatis more, *beneficia* civitati præstanda, esse ipso civitatis *jure* remuneranda. Constat etiam in ipso hoc quo alluditur *agonum* negotio, tantum fuisse *civitatum* ambitum, ut *judicum* non modo fidem, sed [9] *athletarum* quoque ipsam, pretio corrumperent, nedum ut verum aliquem *victorem* prætermittendum censerent. Constat præterea in illius *novæ civitatis* jus, pro more seculi, esse admissum, referendo inprimis *nomen* in tabulas *publicas*, tum nova illam à *civitate* sua denominatione insigniendo, adjecta præterea in perpetuam rei fidem publica κήρυκι in ἐκκλησίᾳ ἀναῤῥήσει, posterisque consignando in perennem memoriam nunquam delenda monumenta. Quod autem novo

[5] Ap. *Euseb.* Lib. de *Martyr. Palæstin.* cap. II. ad fin. L. VIII. Eccl. Historiæ.
[6] *Philo* in Flacc. p. 667.
[7] S. *Matth.* IV. 5. XXVII. 53. Apoc. XXI. 10. Unde etiam nomen ἱερόπολις *Philo* de vit. *Mosis*. L. III. p. 453.
[8] *Heb.* XI. 10. [9] *Pausan.* in Eliac.

novo illum [10] *nomine* ornandum dicit, vel de novo *civitatis* nomine intellexit, quam illi diximus è prima *nativitate* non competere, ſed vero novo eſſe mercedis loco adjectam; vel de novo *Chriſtiani* nomine de quo veteres ut plurimum antiqui inſtrumenti de *novo nomine* [11] prophetias interpretati ſunt, vel etiam de veteribus à *parentibus* in prima nativitate datis mutandis in nova illa *prophetarum Apoſtolorumque* nomina; quod pro zelo ſuo nonnullos feciſſe conſtat, præſertim cum *nova* quæque, *novum canticum*, *novum Teſtamentum*, in veteris inſtrumenti idiomate, laudi eſſe atque præconio animadvertiſſent.

§. XII. Eſt & alia ratio hoc in loco fortaſſe veriſimilior. Pro *civitatum* enim more etiam *nomina* ſuſcipiebant, qui in civitatum *jura* fuerant admiſſi. Si in civitatem *Romanam* aſcripti eſſent, *Romanum* quoque *nomen*; ſi in *Græcam*, *Græcum*; ſi in *Judæam*, *Judæum*; & ſic de reliquis. Nec aliam fuiſſe cauſam exiſtimo cur plures in N. Teſtamento *binomines* habeamus, quorum unum *Judæum* eſſet nomen, *Romanum* alterum. Ἰωσὴφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος Act. I. 23. Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μάρκον. Act. XII. 12. 25: XV. 37. Συμεὼν ὁ καλούμενος Νίγερ. Act. XIII. 1. Σαῦλος ὁ καὶ Παῦλος. Act. XIII. 9. Scio alias de *Apoſtoli* nomine datas eſſe ab interpretibus rationes, ſed fruſtra ut exiſtimo. Longe certe hæc eſt, quam nos damus, omnium facillima. Apoſtolus ut ἑβραῖος ἐξ ἑβραίων, *Judæus* erat natione, civitate *Hieroſolymitanus*, ut proinde *Hebræum* nomen *Sauli* in *circumciſione* habuerit, quo & uſus eſt tanquam notiori, quamdiu in *Judæorum* finibus verſatus eſt S. *Lucas*; dein *Pauli*, cum illis finibus egreſſus inter reliquarum provinciarum *Romanos* verſaretur. Idem enim natus in *Tarſo* colonia *Romana*, *Romanus* erat, & quidem *natalibus*, ut proinde *Romano* etiam eſſet *nomine* appellandus. Similiter de reliquis, quos dedi, *binominibus* judicandum cenſeo, tam fuiſſe *Romanos* illos quam *Hieroſolymitanos*, utpote πολιτείαν *Romanam*, ſeu *natalibus* in *Romana* colonia, ſeu pretio κεφαλαίῳ conſecutos. Videmus igitur, in prædicto [12] martyrum *Ægyptiorum* exemplo qui ſe patria *Hieroſolymitanos* fecerunt, quam conſonum fuerit ut *propheticis* ſe *Eliæ*, *Hieremiæ* & *Eſaiæ*, &c. *nominibus* inſignirent civitati *Hieroſolymitanæ* propriis. Ita erat omnino faciendum, ſi locum ſuum atque privilegia *gens* illa ſacra tenuiſſet. *Proſelytiſmus Juſtitiæ* ſuſcipiendus eſſet, & in *mores* Judæorum atque *nomina* tranſeundum, ſi qui fuiſſent è *gentilibus* qui *Segullæ* privilegia ambiiſſent. Perfracta autem jam *maceria*, in myſticum *Iſraëlitiſmum* patuit gentilibus aditus, retentis ſuis cujuſque *moribus* atque *nominibus*. Unde eſt quod in Chriſtianis N. Teſtamenti nominibus *ethnica* multa & quidem ab ipſis gentium *idolis* deſumta, reperiamus. *Chriſtiani* itaque *nomen* Chriſtianæ fuiſſe πολιτείας proprium, eſt ſane mihi veriſimillimum.

§. XIII. Atque ex eodem hoc *civitatum* jure id etiam ſequitur, civitatum harum *literalis myſticæque Hieruſalem* jura pro civitatum *reliquarum* juribus intelligenda eſſe. Nec enim fas eſt ut hæc nugatorio luſorioque ſolius *repræſentationis* conſilio intelligantur dicta, ſed pro modo *legalium ſymbolorum*. Ita nimirum ut quæ alii adhibitis illis *ſymbolis* à gentium *lege pacti* eſſe intelliguntur, ea etiam *Eccleſiaſtici* iiſdem *ſymbolis* adhibitis, pro ſocietatis *Eccleſiaſticæ* lege geſſiſſe reputentur. Præſertim cum id obſervarint etiam *Judæi* literales, quorum ad exemplum conformata ſit à Spiritu *Eccleſia*. Cum igitur id ſit *civitatum* omnium *jure* receptum, ut qui fuiſſent in *civitatum matriculas*, deſcribendis *nominibus*, recepti, illis *civitatum* earundem *jura*, ſacra pariter atque profana, conceſſa eſſent; contra, quorum *nomina* ex iiſdem *matriculis* deleta eſſent, eorum nulla profanorum *ſacrorumve* pars concederetur; idem etiam hic ex eadem interpretationis lege intelligendum. Id nempe voluerunt *Judæi* ſua illa *nominum* in *matriculas* relatione, ut quorum *nomina* ita eſſent in *matriculas* relata, illi populi *Iſraëlitici* privilegiis uterentur, partem illi in *Deo*, in *ſacrificiis* publicis, in *conventibus* ſolennibus, in Dei *promiſſis* populo *Iſraëlitico* factis, in *precibus* viciſſim populi *Iſraëlitici* nomine Deo à *ſacerdote* offerendis, deinde vendicarent.

§. XIV. Quod autem omnia *Iſraëlis* externa typis myſticis atque inviſibilibus adumbrarent allegorici Scripturarum interpretes, id quoque certo quodam prudentiſſimoque conſilio ab illis factum eſt. Eo nimirum collimabant, ut ita inviſibile illud populi *Iſraëlitici* cum Deo commercium pro captu *vulgi* aliquatenus explicarent, & ut populum ſenſibus deditiſſimum (quæ & idololatriæ ejus tam frequentis vera fuerat origo) à ſenſibus ſenſibilibuſque paulatim ad intelligibilia revocarent. Erat *in aperto* Judæus, erat etiam ἐν κρυπτῷ. Erat *Iſraël* ſecundum *carnem*, erat & ſecundum *ſpiritum*. Erat circumciſio *carnis*, erat *ſpiritus* atque *cordis*. Erat hæreditas *Cananæa*, erat etiam *cœleſtis*. Erat *Hieruſalem terrena*, nec deerat illa quoque *cœleſtis*. Erat *pontifex* viſibilis, *ſacrificium* viſibile, *panegyres* viſibiles primogenitorum. Erant viciſſim hiſce συσοιχοῦντες (eſt enim illa Apoſtoli myſticorumque interpretum vox qua hanc ipſam rem denotabant) inviſibilis *Pontifex* λόγος, *ſacrificium* illi proprium itidem *inviſibile*, *panegyres* etiam πρωτοτόκον, ut loquitur [13] Apoſtolus, ipſæ pariter inpræſentiarum *inviſibiles*. Infinitum eſſet, ſi ſingula excuteremus. Ut autem ad normam philoſophiæ *Platonicæ* hæc exigebant *Helleniſtæ*: ita certum eſt ἀλήθειαν Archetypis illis inviſibilibuſque exemplaribus à *Platonicis* eſſe tributam, ut proinde ſiquam efficaciam haberent *externa* hæc atque *ectypa* ἐκμαγεῖα, ea ab *inviſibilibus* illis tota eſſet arceſſenda. Cum itaque civitatis *Iſraëliticæ* privilegia præcipua, quæque eſſent ab alienigenis *proſelytis* maxime expetenda, ea *ſpiritualia* eſſent, & *futuri ſeculi*, ſive עולם הבא ut loquuntur *Rabbini*, μέλλοντος αἰῶνος, ut *Helleniſtæ*; plane ſequitur Iſraëlis *privilegia* ad Iſraëlem *inviſibilem* præcipue attinere, eſſeque adeo ipſa pariter *inviſibilia*, atque illo, quod dixi, *viſibilium* cum *inviſibilibus*, commercio procuranda. In eo ergo ponendum erat *nominum* in *matriculas* referendorum beneficium, quod quæ in *viſibili* civitate geſta ſunt, ea in *inviſibili* rata crederentur; quod cum eorum *nomina* in *matricula* terrenæ *Hieruſalem* ſcriberentur, ſcripta etiam exiſtimarentur in libro *Dei*: Cum cives fierent *terrenæ Hieruſalem*, nec ab illa quoque *civitate cœleſti* putarentur alieni: cum *terrenæ* urbis privilegiis, *cœleſtis* etiam privilegia una eademque opera aſſecuti intelligerentur, quod quæ *Dei* nomine atque inſtituto gererentur in terris, ea rata ab *eo* haberentur in *cœlis*. Hoc magnum revera beneficium erat, meritoque ab univerſis gentibus maximi faciendum. Ceteroqui nihil erat quod *Judæorum* gens, aut jus civitatis *Hieroſolymitanæ* ab alienigenis magnopere expeteretur.

§. XV. Atque ita tandem intelligemus illas loquendi

[10] Vid. *Ignat.* Epiſt. ad *Magn.* §. 10. [11] *Euſeb.* Eccl. Hiſt. VII. 25. & de *Mart. Pal.* ubi ſupra. [12] *Euſeb.* de *Martyrib. Palæſt.* c. 11. [13] Heb. XII. 23.

quendi formulas quibus hoc ipsum in Scriptura denotatur. Quod illa *nomina* scribi dicantur *in cœlis*, videmus hic quam apte quadret huic, quam dedimus, hypothesi. Nempe Hierusalem illa cœlestis non alia erat quam ipsum *cœlum*, ut quæ in ejus *matriculam* relata essent *nomina*, ea jure meritoque *scribi* dicantur *in cœlis*. Et ut *Christianos Judæis* in veri *Israelitismi* privilegia successisse constat; constat etiam *matriculæ* hujus quam diximus, *terrestris* illud esse cum *cœlesti* commercium, ut quorum *nomina* in *terrestri* conscripta essent, ea in *cœlesti* scribi eadem opera dicerentur. Proinde *gaudere* vult *discipulos* suos Dominus quod eorum [14] *nomina scripta essent in cœlis*. Hoc verum esse non *docet*, sed *supponit*. Unde autem constare potuit, & quidem ea certitudine quæ gaudii argumentum esse posset, nisi ex generali illa suppositione qua *nomina* in *album* terrestris *Hierusalem* relata, eadem scribi supponerent *in cœlis*? Proinde *Ecclesiæ* membris etiam peccantibus minatur etiam Dominus, fore non ut in archivis *cœlestibus* ne *scriberentur*, sed ut *scripta* antea denuo *delerentur*. Proinde sine nova revelatione *Clementis nomen* in *libro vitæ scriptum* esse, scire potuit [15] Apostolus, quod scilicet post *baptismum*, quo *nomen* ejus in *terrestris* simul *cœlestisque Hierusalem* matriculas fuisset relatum, nihil admisisset deinceps dignum, cur scriptum postea *deleretur*. Ex quo etiam intelligimus quanti faciendum esset olim communionis *Israeliticæ*, quanti hodieque *Ecclesiasticæ* beneficium, quod per illam in *civium cœlestium* numerum referamur.

§. XVI. Superest ut illud etiam exponamus, cur eadem *cœlestis* civitatis matricula *liber vitæ* appelletur. Primaria igitur hujus vocis significatio ex veteri, ni fallor, instrumento desumenda est. Ibi autem à *regum memoriis*, illo seculo usitatissimis petitam existimo metaphoram. Solebant enim regum benefactores atque beneficia in illiusmodi *commentarios* referre qui regi essent ad manum, siqua esset oblata præmii referendi occasio. Ita *Mardochai* in regem *Assuerum* beneficium conservatum legimus. *Vitæ* autem nomine omnia cujusvis generis *beneficia*, ut è contra *mortis* nomine *mala* omnimoda complecti solent scriptores sacri, præsertim vero hujus vitæ prosperum adversumque statum. Ita de [16] *Rubene*, de [17] *Solomone*, & [18] alibi. Ita forte & illa quoque intelligenda sunt quæ de *vita Pharaonis Josephus*, de *perenni vita Nabuchodonosoris* habet propheta *Daniel*, quod nimirum pro more juramentorum quo quod cuique carissimum esset id Deo oppignoravit male multandum si fefellisset, *Josephus* prosperum *Pharaonis* statum regiamque dignitatem ita obligandam censeret; *Daniel Nabuchodonosori* perpetuam *florentis Regni* fortunam apprecaretur. Scio tamen & *vitam* regum ipsam obligari solitam, quæ causa erat quod [19] *Scythæ* siqua regem adversa *valetudo* afflixisset, eam *perjurio* cujuspiam tribuendam censerent. Sed nescio an alio referri possit locus *Prov.* XVI. 15. *In hilaritate vultus regis vita.* Quando igitur [20] *Moses* è *libro* Dei *deleri* voluit, id tantum voluit, ne deinceps inter *amicos Dei* necessariosque numeraretur. Inde transiit in *beneficia* pacti *Israelitici*, quia *Israelitarum* quisquis pacto stetisset, is *pacti generalis* beneficio esset inter propinquiores *Dei amicos* recensendus. Semper enim à prima usque *pactorum* origine, *vita* inter *pacti* præmia, *mors* inter violati pacti supplicia numerata est. Ita in pacto *Paradisiaco mortem* loco pœnæ minatur, lignum *vitæ* obedientiæ mercedem daturus erat Deus. In pacto *Mosaico*: [21] *Testes invoco hodie cœlum & terram, quod proposuerim vitam & bonum* [*mortem* Heb.] *benedictionem & maledictionem: elige ergo vitam, ut & tu vivas, & semen tuum.* *In Proverb.* de *sapientia* quæ *pacti Mosaici* erat observatio: [22] *lignum vitæ est his qui apprehenderit eam.* Et alibi sæpissime. Merito ergo *matricula* hæc *liber vitæ* appellatur, quod qui in ea scripti essent ad eos *vita* illa attineret, pacti beneficio promissa.

§. XVII. Quod si hæc de pacto quoque *literali* vera erant, de pacto *mystico* longe adhuc erant veriora. *Mystica* enim illa *Israelis* hæreditas *terra viventium* proprio quodam suo jure nuncupatur, quasi vero ne *vitalis* quidem foret hujus *terræ vita*, & *morti* potius quam *vitæ* accensenda. Respondetque etiam hæc loquendi forma *Platoni* atque *Platonicis* accuratissime. Huc trahit ipse *Plato* locum [23] *Euripidis*, quo *vitam* beatorum nos *mori*, eorundem autem *mortem vivere* dicimur. Utque omnia rerum exemplaria *Platonicis* atque *Hellenistis* *αἰώνια* dicuntur, ita hæc etiam *vita αἰώνιος* dicitur, qua voce usus est ipse etiam [24] *Porphyrius*. Ut autem in priori *vitæ* significatione, non tam *existentiam* nudam, quam prosperum vivendi *statum*, vitæ nomine denotari diximus; ita hic quoque ne *durationis* quidem ipsa illa *perennitas*, sed *beatitudo* ipsa *vita* appellatur. Proinde hæc *αἰώνιος vita* non tam *morti* quam *κολάσει αἰωνίῳ* opponitur, quæ & ipsa sacris scriptoribus *mors* habetur, diciturque, nec aliis præterquam *bonis* vita hæc conceditur, quanquam *mali* etiam ad *pœnam* resurrecturi sint, & in existentiæ pœnæque perpetuitate conservandi. Aptissime vero *mystico Israeli*, atque adeo Christianitati conveniebat hæc vita, quod cum *Judæi* sub *Messia* suo vitam sibi diutinam hodie polliceantur, antiquiores *æternam*, unde illa [25] *χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα*, & veteris Testamenti *prophetiæ* quas illi de *Messia* intellexerunt, *αἰώνιον βασιλείαν* & *ζωὴν* etiam *αἰώνιον* disertissimis verbis polliceantur: tum vero *ζωὴν* hanc *αἰώνιον λόγῳ* assignarunt *Platonici* pariter atque *Hellenistæ*, ex quorum principiis loquitur S. *Joannes* Apostolus in *Evangelio*, primaque ejus *epistola*. Iidem *cœlestis civitatis* regem eundem *λόγον* faciunt, unde est quod tam multa habeamus de *βασιλικῇ λόγου δυνάμει* apud *Philonem*, nec aliunde quam ab eo docent esse expectandam. Liquet igitur quam apposite *Evangelium*, quod in *λόγῳ* colendo totum est, *ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης* appelletur. Liquet etiam quam apte cœlestis civitatis matricula *βίβλος τῆς ζωῆς* audiat, *civitatis* nimirum illius quæ *λόγον principem* agnoscit *ζωῆς* auctorem. Liquet denique quam congrue recitandus in die *judicii* hic sit *liber*, quando nimirum vitæ mortisque distribuenda sunt præmia. Cum enim *vita* hæc *αἰώνιος* inter *civitatis αἰωνίου* privilegia numeretur; sequitur omnino non ad *alios* quam *illius* civitatis *cives* jure attinere, ut proinde nequeat hujus præmii distributio commodius quam ex illo, quem dixi, *libro* deduci. Quicunque enim *jus baptismale* conservarint, ne alio suo deinceps flagitio *deleri* postea mererentur, illi *vitam* sibi promissam vendicare poterunt. Nec alii quam *cives* jura *civitatis* cœlestis pro *foro* possunt & pro forma tribunalium postulare, quo referendas esse has metaphoricas locutiones non est quod in dubium vocemus. Videmus interim, hæc si vera sint, quam graviter errarit hactenus vulgus Theologorum, quam nihil hæc ad causam *prædestinariam* faciant, quo tamen illa hactenus plerique retulerint; quam

[14] S. *Luc.* X. 20. [15] Phil. IV. 3. [16] Deut. XXXIII. 6. [17] Psal. LXXII. 15. [18] Ps. XXII. 26. LXIX. 32. [19] *Herodot.* IV. 68. [20] Deut. XXXII. 32.

[21] Deut. XXX. 19. [22] Prov. III. 18. 22. IV. 10. 13. 22. [23] *Phæd.* [24] De Abstin. IV. 20. p. 176. [25] S. Joan. XII. 34. [26] Act. V. 20.

quam maxime faveant *unitati Ecclesiasticæ*, quo tamen ea, nemo est, quod sciam, qui hactenus retulerit.

§. XVIII. Et qua ratione ratam crediderunt *in cœlis* illam baptismalis *matriculæ* inscriptionem, eadem par erat ut crederent, siqua nomina *superiorum* censura, è *matricula Ecclesiæ* delerentur, eadem è matricula *Archetypa delenda* & *in cœlis*, unaque omnium privilegiorum jus esse deinde derogandum. In quo etiam præivit, ni fallor, *Ecclesiæ Synagoga*. Huc enim referenda existimo illa Salvatoris verba: [27] Μακάριοί ἐστε ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσι, καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν ἕνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. De *synagogæ* censuris hæc intellexisse Dominum, constat è voce ἀφορίσωσι. Ita enim *excommunicationem* denotabant *Judæi Hellenistæ*, ita etiam *Ecclesiastici*, nec ulla vox frequentius occurrit in *canonibus*. Recte etiam, & pro more *gentis* atque *seculi*, conjunguntur cum censuris ὀνείδη. Ipsa *anathemata* gravissima erant ipsa quoque *convitia*. Illis autem perculsos fuisse primævos *Christianos* ex eorum synagogis extorres, non è novo duntaxat Testamento discimus, sed ex primævis quoque patribus, [28] *Justino* præsertim atque [29] *Origene*. Iidem etiam testes sunt, nec diris illos, nec convitiis abstinuisse, siqui in eorum censuras incidissent. Quod igitur ad tertium illud attinet, ὀνόματος nimirum ἐκβολὴν, ad eandem illam *excommunicationis* causam spectasse, est mihi sane verisimillimum. Ἐκβάλλειν pro *excommunicatione* usus est in Evangelio S. [30] *Joannes* Apostolus. Idem etiam eadem voce usus est de *excommunicatione* etiam *Ecclesiastica* III. Ep. V. 10. Ut plane constet vocem illam à *synagoga* in *Ecclesiam* transiisse. Aptissime respondet huic *personæ* ἐκβολῇ ἐκβολὴ ὀνόματος, ut nimirum ea ipsa ceremonia *synagogæ juribus* quempiam spoliare crederentur, cum *nomen* ejus è *synagogæ matricula* delerent.

§. XIX. Et quidem in hac ipsa causa, ut & alibi sæpissime, seculi sui *mores* ad vivum expressit *Ignatius*, quod vix credo potuisse quempiam *tertii seculi* falsarium, cum illi jam sensim in desuetudinem abiissent. Ὀνόματος pro *persona* usus apud eum frequens est. [31] Ἀσπάζομαι Ἄλκην τὸ ποθητόν μου ὄνομα, bis. Salutat idem πάντας κατ' ὄνομα in Ep. ad *Smyrn.* ut habetur non in *interpolatione* modo, sed in *veteri* etiam *interprete*, ex quo constat quod in hodierno codice *Florentino* deest, id *librario* esse potius, quam interpolatori, tribuendum. Quanquam salutatio hæc ad illam forte *Romanorum* consuetudinem allusferit, qua obvium quemque, quanquam de *facie* ignotum, *nomine* ex *Nomenclatoris* monitu compellabant; non est tamen quin *Nomenclaturam* illam ipsam intellexerit quæ in *Ecclesiæ matricula* obtinuerat, ac proinde neminem esse à sua salutatione excludendum. Ita eodem redibit hæc *Ignatii* salutatio, quo *Apostoli* illa qua omnes *sanctos* aliquando salutandos duxit. Idem ad *Polycarpum* [32] Ἐξ ὀνόματος πάντας ζήτει. Id quoque de *matricula Ecclesiæ* intelligo, ut idem hic valeat ἐξ ὀνόματος, quod alibi κατ' ἄνδρα. Cavet nimirum ne quispiam prætermittatur, consulenda nominum serie in *matricula Ecclesiæ*. Quod vero de *Hæreticis* ita scribit: [33] τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ὄντα ἄπιστα οὐκ ἔδοξέ μοι ἐγγράψαι. ἀλλὰ μηδὲ γένοιτό μοι αὐτῶν μνημονεύειν, μέχρις οὗ μετανοήσωσιν εἰς τὸ πάθος ὅ ἐστιν ἡμῶν ἀνάστασις· quis non videt hæc cum illa *Judæorum* ὀνόματος ὡς πονηροῦ ἐκβολῇ quam accurate consentiant? Ὀνόματα ἄπιστα quis dubitet pro πονηροῖς haberi? Nec alieni erant hac etiam in causa *Græcorum* mores. Quos illi piaculari crimine constrictos habebant, eorum etiam *nomina* diris devota esse constat ex *Æschinis* oratione adversus *Ctesiphontem num.* 38. Ad eandem planè formam qua *Christianos* Anathemate percussos à *Judæis* Auctorem habemus *Justinum* Martyrem. Quod vera illa, postquam fuissent ex *Ecclesiæ matricula* erasa, nec scribere, nec *voce* tenus proferre dignetur, omnino tractat tanquam πονηρά, profana atque piaculo implicita.

§. XX. *Nominum* autem illam in *matriculis* relationem illorum *manu*, quorum erant *nomina*, fieri solitam arbitror. Is enim erat à prima fere antiquitate *pactorum* mos, ut ea paciscentium *subscriptionibus* confirmarentur. Hæc autem *civium* ascriptio, non ita civium *jura* atque *privilegia* conferebat, quin ex adverso essent ab ascriptis *pacta* etiam mutua exigenda, de *civitatis juribus* deinceps conservandis, deque *fide* in *patriam* colenda. Id etiam à *Judæis* in *proselytismo* observatum colligo ex *Is.* XLIV. 5. *Iste dicet Domini ego sum: & ille vocabit in nomine Jacob: & hic scribet manu sua Domino: & in nomine Israël assimilabitur.* Plane innuit illa *scriptione* factum esse ut *Dei nomine Jacobi* atque *Israëlis* deinde censerentur. Quod ita in censum *Israëlis* transierint, inde constat ad illam, quam dixi, πολιτείαν hanc *scriptionem* esse referendam. Quod scriberent manu sua *Domino*, id quoque signum est cum illa πολιτείᾳ *pactum* cum *Domino* pro more solenni fuisse conjunctum, & in eo quoque cum Deo *pacto* adhibitam fuisse *manuum* illam *subscriptionem*. Sed & in alio illo cum *Deo fœdere*, cujus meminit [34] *Nehemias*, *subscriptionem* legimus atque *signationem*. Et vero legibus *Romanis* (cui parebat primis suis exordiis orbis *Christianus*, ex quibus in hoc ipso *pacti* argumento multa ratiocinatur in Epistola ad *Hebræos* Apostolus, ne dubitemus ad illas *pacta* etiam *Christiana* cum *Deo* inita esse exigenda) manifestum est *subscriptionem* pactis adhiberi solitam. Quæ cum ita se habuerint, fieri vix potuit quin in *Christianorum* quoque mores transierint quorum plerique essent ab his originibus arcessiti.

§. XXI. Cum vero *sacrificiorum* precumque publicarum ejus esset inter *civitatum jura* vel præcipua numerandum; probabile omnino est non generali solum *civium* commemoratione in sacrificiis *publicis* fuisse contentos, sed verò singulorum etiam quam possent propriam factam esse in *precibus* mentionem, præsertim in solennitatibus *panegyricis* quæ *totius populi* causa fuissent institutæ. Ea autem *commemoratio* commodissime fieri potuit prolatis his, quas diximus, *matriculis publicis*. Ita cautum esset ne quem *civem* omitterent *pontifices*, ne quem *profanum*, aut *alienum*, aut *piaculo* constrictum, sacrorum facerent participem. Cum vero nimium prolixa esset tot millium *nominum recitatio*, sola *nominum oblatio* satis esse potuit ad sacrorum beneficia *singulis* impetranda. Id cum communi *sacrificantium* more receptum esset, ad *Judæos* primum, deinde ad *Christianos* dimanare potuit facillime. Cum enim illi non omnem sacrificiorum usum, sed *cruentorum* duntaxat repudiarent, *mystica* autem colerent atque agnoscerent; pronum erat ut quæ alii *beneficia cruentis* sacrificiis tribuissent, eadem *mysticis* suis assererent *Christiani*, ne *cruentis mystica* viderentur inferiora. Proinde in generali illa quæ à prima usque origine, *Eucharistiam* excepit *intercessione*, *matriculam* illam verisimile est *nominum*

Deo

[27] S. *Luc.* VI. 22. [28] Dialog. cum *Tryphon.*
[29] Cont. *Cels.* [30] *Joan.* IX. 34, 35.
[31] Ep. ad *Smyrn.* & Ep. ad *Polycarp.* utrobique in fine. πάντας ἐξ ὀνόματος Ep. ad *Polycarp.* fine.
[32] Ep. ad *Polycarp.* §. 4. [33] Ep. ad *Smyrn.* §. 5.
[34] Nehem. IX. 38.

Deo fuisse *oblatam*. Aliud certe significat *offerri nomina*, aliud *recitari*, ut primo tantum essent à se invicem *usu* potius, quam *nominibus*, diversa; postea cum paulatim inoluisset illa *nominum* sine *recitatione oblatio*, uni eidemque *diptychorum recitationi* denotandæ facta sint communia.

§. XXII. Erant & aliæ *Christianorum* appellationes seculo illo admodum familiares quæ ansam satis opportunam *catalogis* conficiendis dare poterant. Talis erat inprimis *debitoris* illa. Cum enim ante receptum *Christianismum* carnis fuissent *debitores*, iidem in *baptismo* se Dei *debitores* profitebantur. Sunt autem illæ phrases in *Romanis legibus* notissimæ, *nomen obligare*, *obærare*, & *dissolvere*, à *syngraphis* in quibus *debitorum nomina* conscripta sunt, proculdubio petita. Erat & alia *Christianorum* appellatio, qua *milites* dicerentur. Hæc in sacris literis, hæc etiam in Patribus, adeo frequens erat, ut quam plurimis *Ecclesiæ* consuetudinibus ortum dederit. Inde ipsum *sacramenti* nomen *baptismo* etiam attributum; inde *formæ* illæ in *baptismo* antiquissimæ: Συντάττομαί σοι χριστέ, ἀποτάττομαί σοι Σατανᾶ, plane à *militia* desumtæ. Inde nomen *stationum*, *commeatus*, aliaque in Patribus frequentissima. *Militum* autem *nomina* in *catalogis* fuisse *descripta*, non opus est ut probem. Inde *formæ* illæ *nomen dari*, & *catalogi militaris* mentio sane frequentissima. Eo referendum nomen *numerorum* pro *militibus legionariis* sub recentiorum præsertim Imperatorum temporibus, quod eorum solorum nomina *catalogi legionarii* justos *numeros* conficerent; nec enim *auxiliorum* nomina in catalogis *Romanis* scripta sunt. Inde fortasse lux ἀριθμῷ ὀνομάτων, cujus meminit S. *Lucas*. Et qui *ætatem militarem* excesserant, illi ὑπὲρ κατάλογον dicuntur in *Græcis* rerum *Romanarum* scriptoribus. Atque hæ rationes, ut vel solæ *catalogis* hisce in *Ecclesiam* introducendis suffecissent; ita dubitari nequit quin magnum alioqui momentum additurae essent illi, quam modo dedimus potissimæ.

§. XXIII. Quacunque vero de causa mos ille in *Ecclesiam* illatus est, erat sane rei *disciplinariæ*, illius præsertim ætatis, stabiliendæ longe utilissimus. Quin ita etiam necessarius, ut si aliæ deessent, quas dedimus rationes; vix tamen esset ut dubitemus *de facto* saltem, illum obtinuisse. Magnum erat inprimis *constantiæ* præsidium, ingentemque proculdubio incussit apostasiæ pudorem; cum *manu propria*, subscriptione, mansurisque monumentis convinci possent, siqui *Christianitati* suæ renunciassent. Ita adversariorum *gentilium*, *Hæreticorumque* fraudibus commodissime occurri potuit, nequis *profanus* in eorum *synaxes* irreperet, cum suos omnes in *numerato* haberent, nec ignotum quempiam admitterent. Quanquam autem *synaxes* primis *Apostolorum* temporibus omnibus plerumque paterent, at *communio* certe nunquam patuit, & *synaxes* ipsas postea occlusas fuisse verisimile est. Nec enim aliter intelligo ut fabulas illas de *infanticidio* atque *Oedipodæis incestibus* comminisci possent *Judæi*, nec tanta rerum Christianarum ignoratione versari etiam curiosi, quique animum ad illas ediscendas addixerant, qualis fuit *Celsus*. At in *magnis* civitatibus excludi non poterant, ni fuissent ad manum *catalogi* quibus *sui* ab *alienis* dignoscerentur. Accedebant & alia *matricularum* commoda; quod ita constare posset quibus concedendæ essent omnium generum *literæ formatæ*, nequis *Hæreticus* aut *excommunicatus* alterius *Ecclesiæ* commendatione apud aliam abuteretur; quod etiam *lapsi* atque *pœnitentes*, cum etiam maximus esset eorum numerus, neutiquam tamen ante justum pœnitentiæ tempus *expletum* admitterentur; quod denique *lapsi* à *gentilibus* distingui possent, qui non essent tam facile ad *communionem*, quam illi ad *baptismum* admittendi; quod μαρτυρία illa, quæ aliis præterquam *clericis* erat in literis *commendatitiis* necessaria, singulis dari posset, ita enim in cognitionem omnium *fidelium* veniebant, cum *nomina* essent in *matriculas* admissa; quod denique singulis adesset, cum necesse esset *clericorum* cura, quod ipsum in magnis, ut dixi *civitatibus*, cum ostiatim quærendi essent, fieri vix aliter potuit quam confectis istiusmodi *matriculis*, nedum ita commode.

§. XXIV. Præter hos catalogos omnium *Christianorum* communes, erant & alii *clericorum* proprii & eorum qui *sumtibus Ecclesiæ* alerentur, *pauperum*, *virginum*, *viduarum*. Eodem enim catalogo hos omnes contineri solitos existimo, cum & *clerici* & ipse etiam Episcopus ex *eleemosynis* victum haberent. Hujus *catalogi* meminit ipse *Apostolus* 1 *Tim*. V. 9. χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα. Quod enim hæc non sint de aliis *viduis* quam, quas diximus, *pauperibus*, intelligenda, constat ex ℣. 4. ubi quæ *posteros* haberent superstites, illas iisdem nutriendas commendari vult. Hujus ejusdem *catalogi* meminerunt & *canones Ecclesiastici*. Nec aliunde desumsisse credo *Cornelium cleri* sui atque *pauperum numeros* quos habet in epistola ad *Fabium Antiochenum*. Erat autem admodum necessarius hic quoque *catalogus eleemosynis* distribuendis, ne quis ex *eleemosynariorum* numero prætermitteretur, ut *Diaconis* ad manum esset quorum fidei commissa est plerunque illa distributio. Hujus catalogi pars saltem aliqua ad nuperiora etiam Ecclesiæ secula descendit; quam *Diptycha* appellabant, & *recitatam* fuisse in *Eucharistiæ* officio, partim ex *Liturgiis* etiamnum superstitibus, partim ex *pœna* illa expungendorum è diptychis *nominum* colligimus. *Sanctiores* enim reliquis habebantur, qui in eo *catalogo* continerentur, sanctæ *virgines*, sanctæ *viduæ*, sancti etiam *Ecclesiæ paupéres*, ut mirum non sit concessum fuisse illis hunc *recitationis* honorem. Quæ etiam fortasse *ratio* esse potuit cur hujus præsertim *catalogi* nomina frequentius quam aliorum in *primævorum Christianorum* epistolis salutata legamus. Id faciunt *Apostoli*, id *Clemens*, id *Polycarpus*, id *Ignatius*; id reliqui plerique qui illis seculis epistolas conscripserunt.

§. XXV. Quod vero attinet ad illam quæ antiquitus obtinebat *mortuorum commemorationem*, erat illa *Eucharistica* potius quam *propitiatoria*. Extant certe hodie vestigia in antiquissimis, quas habemus, *Liturgiis*, nonnullorum *nomina*, quæ nemo dubitat nisi *gratulatione* commemorari non posse, *patriarcharum*, *prophetarum*, *Apostolorum*, *martyrum*, *sanctorum* omnium, ipsius denique B. *virginis*. *Martyribus* autem injuriam existimat S. *Augustinus* qui pro illis orarit. Idem innuunt moribundorum mortuorumque in Ecclesiæ pace tractandorum pleræque ceremoniæ. Nullum in illis *mœroris* tristitiæve indicium, contra *gaudii* potius gratulationisque omnia. *Beatum* prædicabant propinqui, doloremque *Christianis* indignum esse arbitrati sunt. Funebrem pompam cum cereis atque funalibus *canticisque* ducebant. Excipiebat venientem *sacerdos* cum *gratiis* Deo agendis. Tum recitatæ è Scripturis de *mortuorum* sancta *resurrectione* sententiæ. Sequebatur rursus Psalmorum *cantus*, defunctorumque in pace *prædicatio*. Tum *complexus mortuum* est sacerdos, *sanctorumque* ita in *cœmeteriis* reposuit. Idem fere in *octava* diei, idem & in *anniversaria commemoratione* præstitum. Nec enim alibi mortuorum è *diptychis* factam esse *commemorationem* existimo ad *Eucharistiam*, præsertim *vulgarium*, ne ultra modum *diptychorum recitatio* excresceret oblatio

fieri

fieri fortasse poterat. Ita enim post XXXV. Annum ab obitu S. *Chrysostomi* nomen di*ptychis* Ecclesiæ *Constantinopolitanæ* restitutum est, & post mortem aliorum nomina *expuncta*. Sed nescio an aliorum id fuerit, præsertim in seculis recentioribus quam *insignium* & præcipuarum sedium *sacerdotum* & *martyrum*. Desumta enim hæc videntur è ritibus *gentilium*. Mense autem *Februario* animas priori anno corpore solutas commemorabant *anniversaria commemoratione* publice *Romani*, tum privatim suæ quemque colebant *familiæ*. Nec de *plebeiis* animabus ultra publice cogitatum est. Siquis præterea *aliis annis* cultus illis est exhibitus, is *privatorum* erat duntaxat atque familiarium. *Heroas* autem, aut *Imperatores*, aut siqui alii *patriæ* causa celebrius quicquam gessissent, eos *templis*, eos *aris*, eos *sacerdotum sodalitiis*, *sacris*, atque *reditibus*, diebusque *anniversariis* per omne ævum duraturis colebant. Ita *bonos Imperatores* plerosque *Romani*, ita *Harmodium* atque *Aristogeitonem*, & qui in *Marathone* ceciderant, *Athenienses*. Horum in locum successisse *sanctos*, testis est in *Therapeuticis Theodoretus*. Non est itaque, ex horum exemplo, quod miremur *illustrioribus* quibusdam Ecclesiæ *antistitibus*, non *commemorationem* duntaxat, sed & *recitationem* esse conservatam plusquam *anniversariam*. Sed & *martyrum* eundem fuisse honorem, ex ipso nostro martyre colligimus. *Celerini* avia *Celerina* jampridem martyrio coronata fuerat. Sed & patruus ejusdem atque avunculus *Laurentinus* & *Ignatius*. Nec tamen Cypriani etiam ætate desierat eorum anniversaria commemoratio. [35] *Sacrificia* (inquit) *pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones & dies anniversaria commemoratione celebramus.*

§. XXVI. *Plebeiorum* interim in exequiis usus est vocabulis *Pseudo-Dionysius*, ab *Heroum commemoratione* petitis. Tales enim sunt ἀνάῤῥησις & ἀνακήρυξις ab *Olympionicarum* è tabulis *publicis* per *præconem recitatione* petitæ, quæque adeo non aliis quam illustrioribus ejusmodi viris convenirent. Plane ut innueret illos etiam fuisse triumphalibus præconiis ornandos. Atque hoc *Ecclesiæ* honorificum *testimonium*, quod vigente etiamnum disciplina, pluris erat certe faciendum, non minimum fuisse existimo disciplinæ fulcimentum. Plenos enim *spe* certissimaque beatæ immortalitatis *fiducia* morituros probabile erat, quibus de acta vita accedebat præter *conscientiam* propriam, alienum quoque *testimonium tam fidum*, illis præsertim seculis, minimeque *adulatorium*. Contra sibi diffidere necesse erat, quantalibet alioqui *innocentia* præditos, si in causa propria esset à tam æquis judicibus dissentiendum, ut quolibet *disciplinæ* rigore subeundo, tam certum esset testimonium merito redimendum. Proclive tamen erat, ut, quod postea factum est, ad *mortuorum* etiam *expiationem* sensim dilaberentur. Cum enim illi *mystico* suo *sacrificio* aliorum *sacrificiorum* omnium *beneficia* expectarent, nec id illos lateret fuisse apud utrosque, tam *Judæos*, quam *gentiles*, sacrificia hoc ipso *expiandorum* criminum consilio instituta; inde facile credebant hoc idem beneficium à suo quoque *mystico* eucharistiæ *sacrificio* esse expectandum. Cum etiam præter *commemorationem* illam viventiumque *consolationem*, *animabus* quoque *defunctorum* ipsis *inferiarum* beneficium accedere crederetur (*condiri* enim illas in *tumulis*, sanguinisque *haustu* sensibiliter delectari, *quiescere* deinde, nec *vagari* longius, credebant veteres, dum defæcato tandem corporeo vehiculo in cœlos avolarent) idem animabus *suorum* beneficium, & suo quoque *sacrificio*, procurari posse, pronum erat ut crederent. Non dico quam solide hæc colligebant, sed quam facile esset ut ea colligerent. Certum enim est multas istiusmodi *ethnicorum* de *animarum* cultu superstitiones, etiam vigente sub *Christianis* imperatoribus *Christianismo* obtinuisse. Eo referendæ erant *oblationes* ad *sepulcra martyrum* quas S. [36] Augustinus auctor est, hoc ipso nomine fuisse ab *Ambrosio* reprehensas. Eo illa *Eucharistiæ* ad mortuorum *memorias* profanatio, quam damnant [37] canones *Africani*. Et *orationes* illæ atque *miracula* quæ ad *tumulos* defunctorum, non raro, ut in exemplo *Elisæi*, sed sæpe atque ordinarie edenda existimabant, plane illi *ethnicorum* sententiæ facere videntur qua *animas* defunctorum in *tumulis* habitare crederent, ut & illi quoque S. *Justini*[38] Martyris, qua energumenorum *Dæmones* non alios fuisse credidit quam defunctorum *animas*. Dæmonas enim τυμβοδόμους appellat *Platonicus* [39] *Synesius*, suffragante etiam ipso [40] *Platone*. Idque inde potissimum colligebant, quod qui eo *maniaco* furore acti essent, in *tumulis* atque *desertis* id genus locis præcipue delectarentur, de quo, ne longius abeamus, ex ipso[41] *Evangelio* peti poterit exemplum. Nec aliud voluerunt, ut opinor, Patres [42] *Eliberitani*, qui *cereis per diem in Cœmeteriis accensis*, *inquietari* crediderunt *animas sanctorum*. Fieri certe non potuit ut cereis in *Cœmeteriis* accensis *inquietarentur* si in *cœlis* fuissent, non in ipsis *Cœmeteriis*. Idque ipsum collegisse videtur S. [43] *Justinus* Martyr ex historia *Pythonissæ*, quæ *Samuëlis* animam è sepulcro evocarit, quam & molestum sibi fuisse significavit is quicunque tandem fuerit qui prophetæ *personam* induerat. Nec enim in alias quam *tumulorum animas* ipsi *Necyomantæ* ψυχαγωγίαν suam exercebant. *Justinum* secutus est in sua de Engastrimytho disputatione [44] *Origenes*. Atqui hanc sententiam longe aliam fuisse certum est ab ea quam tradiderat *Ecclesia*. Qui enim nec ad cœlum, nec ad inferos, deferri animas statim à morte crediderant; in locum tamen *refrigerii*, in *externa atria*, in *sinum Abrahæ* deferri crediderunt, idque *bonorum angelorum* ministerio. At si in *tumulis* mansissent, plane supervacuum fuisset illud *ministerium*, nec *Abrahæ* nec aliarum sanctarum *animarum* consortio frui poterant quæ quidem non fuissent in iisdem *tumulis* conditæ; sed nec *refrigerio* aliquo, si sub illorum, quos dixi, *Dæmonum* potestate permansissent.

§. XXVII. Sed, ut eo tandem redeat unde digressa est paulisper oratio, tandem intelligimus, cur illa defunctorum etiam *nominum* ex Ecclesiæ diptychis *expunctio*, pœnæ loco irrogata esset, & quidem adeo severæ. Nec enim id voluit Ecclesia, ut quos, *Deo* ejus acta *secundante*, meliori jam in statu collocasset, eos deinceps in *deteriorem* conjiceret; *æternum* enim animarum statum, non à *judicio* duntaxat, sed à *morte* etiam credidit plerunque *immutabilem*. Sed nec *separati* status *mala* illis imprecati sunt, quibus illos credebant obnoxios, *tenebras* nimirum crebrasque *Dæmonum infestationes*, aliasque *receptaculorum* angustias, quæ ut *viventium precibus* levari posse credebant, ita mirum non erat si vivorum similiter *imprecationibus* gravari posse crederent. Nec enim terminus hisce censuris ullus est præfixus, qui præfigi pœnitentium pœnis solebat. Id ergo voluit *Ecclesia*, ut novo aliquo facinore emergente quod antea latuerat, revocaret

[35] Ep. XXXIV. [36] Confess. L. VI. c. 2.
[37] Cod. Can. Eccl. Afric. Can. 18. Concil. Hippon. Can. 5.
[38] Apolog. II. p. 65. [39] Hymn. IV. v. 47, 48.
[40] In Phædon. p. 32.
[41] S. Matth. VIII. 28. Marc. V. 2. Luc. VIII. 27.
[42] Concil. Eliberit. Can. 34. [43] Dialog. cum *Tryphon.* p. 332, 333. [44] Vid. Edit. *Allatii*, vel in *Huetii Origenianis.*

caret honorificum illud, quod nescia hactenus morienti jam dederat, testimonium, in *viventium* potius *beneficium*, quam *pœnam mortuorum*. Et cum *nomina* eorum è *diptychis* eraderet, id quoties è canonum præscripto fieret, impediebat inprimis *anniversariam* illam, quam dixi, *commemorationem*; contra docebat talem esse illorum statum, cum illo facinore obstricti morerentur, ut de ita *mortuis* bene judicare non possent, nedum illis spem illam certam beatæ resurrectionis, quam antea conceperant, polliceri: nec esse propterea quod illis gratularentur, aut, illorum nomine, *Deo* sive *gratias*, sive *sacrificia Eucharistica* offerrent, quod illa nominum è diptychis *recitatione* significatum esse diximus; metuendum esse potius, & plane desperandum, si in illo crimine sine *pœnitentia* decessissent, monendosque adeo superstites, hoc ipso edito exemplo, non impune fore, nec in pace matris Ecclesiæ decessuros siqui deinceps ita decesserint; fore itaque ut nec de illis bene sperari posset, si se istiusmodi flagitiis innecti paterentur, nec de illis, ante obitum, egissent pœnitentiam In quo nihil est quod veluti durum aut inhumanum reprehendant adversarii.

§. XXVIII. Id unum poterat videri fortasse durius, quod cum *preces viventium mortuis* prodesse existimarent, *mortuos* tamen illos non *laudis* modo honore, sed & *precum* subsidio spoliandos crederent; cum tamen quo periculosiorem credebant eorum statum, eo consequens erat ut crederent *preces* quoque suas esse magis necessarias. Sed præterquam quod hanc ipsam de *precum* efficacia sententiam recentiorum diximus esse temporum, quam Apostolicorum; erat tamen quod ostendere possent ex illorum seculorum receptis dogmatibus, qui illam tantam crediderunt precum efficaciam: Inprimis gravius esse potuit crimen quam quod *precibus* expiari possit sine *pœnitentia*. Hæresis certe talis illis habita est, quo nomine plerique sunt è *diptychis* post mortem exclusi. Tum, ut levius fuisset crimen, quodque pœnitentia expiari posset, seram tamen esse post mortem pœnitentiam. Ita de *Chrysostomo*, ita de *Cypriani* nostri *Geminio Victore* statuendum; qui *canonum* duntaxat Ecclesiasticorum violatorum rei decessisse judicati sunt. Nec enim *precum* ipsarum eam crediderunt efficaciam nisi præsuppositis quibusdam in eo pro quo *preces* offerrentur *conditionibus*, quarum principem locum tribuerunt *pœnitentiæ*. Id ex *Pseudo-Dionysio*, id ex ipso quoque S. *Augustino* manifestum est. Tandem crimen ut levissimum fuisset, ad quod eluendum *generalis pœnitentia* suffecisset cum viventium *precibus*; atqui *precum* illarum, pro illius ævi disciplina, jus nullum habuisse alibi ostendimus qui *extra Ecclesiam* decesserant. Tale autem crimen *hæresis* habita est quo decedens quispiam ab *Ecclesia* excluderetur, ut proinde nullum deinde jus vendicare posset *precum Ecclesiasticarum*. Quod contra in eadem *Cypriani* Ecclesia *Africana Dinocratem* qui sine baptismo decesserat, legimus sororis *Perpetuæ* precibus ex *inferis* esse revocatum, constat *revelatione* excitatam esse *Perpetuam*, fore ut hoc ipsum à Deo jam *martyr* impetraret. Ita ni fuisset, ne ausa quidem fuerat sperare, ut possit à Deo impetrari. Ex quo constat plane fuisse *extraordinarium*, nec in exemplum ex illius seculi Ecclesiæ *Africanæ* principiis trahendum. Ostendimus autem hactenus quantum tribuendum sit illius seculi *Revelationibus*.

Ad EPISTOLAM XIV.

DE

Forma à Cypriano data.

§. I. DEsiderastis in hac re formam à me vobis dari, *inquit Cyprianus.* Et hanc formam per te aliis Episcopis innotescere voluimus.] Ep. XVII. dicunt Confessores. *Formam dare* idem quod *Græcis* τύπον διδόναι. In *Glossis* vet. *forma*, τύπος, & vicissim. Phrasis apud quarti seculi & deinceps Scriptores *Græcos* usitatissima, qua subditi præsertim superiorum suorum cujuscunque generis jussa solent denotare. Forte à *sigillis* quibus id genus instrumenta publica muniri solent. Sigilla enim τυπώματα vocat in *Annibalicis* [1] *Appianus.* Potius tamen ab arte ἀναγλυπτικῇ fortasse desumta est; & enim τύπος εἰκών, nec cujusvis generis illa, sed χαρακτὴρ, talis nimirum quæ ἐχαράχθη. Inde *sigillum* exemplar ἀρχέτυπον; quod vero ad exemplar expressum erat, ἔκτυπον dicitur. Id ergo volunt *subditi* quoties hac phrasi utuntur, tam se accurate superiorum jussa executuros, ut obsequia mandatis tam apte responderent, quam solet sigillum ἔκτυπον ἀρχετύπῳ. A subditis ad *superiores* transiit, cum solerent auctoritatis suæ commendandæ gratia, constituta sua titulis honorificis ornare, de quo extant in moribus *Romanis* innumera exempla. Nec vero apud alios memini extare hanc phrasin, quam apud *Christianos*, & quidem illos præcipue *Græcos*, vel, quod eodem redit, *Latinos* illos quorum dialectus *idiomatibus Græcis* scatet, qualem omnes sciunt fuisse *Africanorum*. Ut suspicio sit è sacra LXXII. interpretatione fuisse desumtam. Multa enim inde transierunt in mores *Christianorum*. Locus esse potuit *Exod.* XXV. 40. ὅρα, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει. In eo enim se πιστὸν θεράποντα probavit *Moses* Numer. XII. 7. quod *formam* illam ad vivum in tabernaculo expresserat, quo se πιστῶν θεραπόντων titulo *superioribus* commendatos volebant qui ita loquerentur. Si apud *Ethnicos* eadem illa locutio obtinuisset, non aliunde commodius illam deducendam credidissem quam à τύποις illis sive *Ideis* ad quarum similitudinem mundus sensibilis, ex *Platonicorum* sententia, expressus est. Easdem autem illas ideas *Hellenistæ* ut credebant, ita illas ex eodem illo quem diximus loco colligebant.

[1] Σαλαντίνοις δὲ μηνίων, εὐθὺς ἐτύπωσεν ἐπιστολὴν τῇ σφραγῖδι Μαρκέλλου, &c. Appian. p. 589.

Ad eandem

De libello à Martyribus accepto.

§. I. CEteri vero qui, *nullo libello à martyribus accepto, invidiam faciunt*, &c.] Nondum igitur prodierant *Luciani* generales illæ literæ Ep. XVII. XXII. quibus omnibus pax concessa est. Quomodo igitur quibus *nondum* à *martyribus* pax impetrata, *invidiam* tamen facere poterant *Episcopis?* Plane ex *generali* illa forma, qua conceptos fuisse nonnullos martyrum libellos ex Ep. XI. discimus, *communicet ille cum suis*. Incerto enim illo *suorum* nomine nemo erat qui se non possit *Ecclesiæ* obtrudere. *Suorum* enim nomine, non *cognati* duntaxat, sed & totæ *familiæ*, amici quoque quibuscum nulla intercesserat præterquam *benevolentiæ* necessitudo, contineri poterant. Illis omnibus ni pacem concessisset Episcopus, id *martyrum* in contumeliam interpretari poterant. Ita in Epist. illa quam dixi XI. infert Cyprianus: *ut incerta & cæca petitio invidiam nobis postea cumulet*. Videmus ibi quorum nomine mota ea sit, cujus hoc in loco meminit, *invidia*. Quanquam scio & *lapsos* ipsos & qui eorum *prætextu*, rebus novis studebant Ep. VI. admodum fuisse importunos. Sed *invidiam* hanc ad *martyrum* intercessionem spectare manifestum est.

§. II. Quod autem ad phrasin illam, de *invidia facienda* spectat, eam ad cujusvis generis *supplices* extendi fateor. In Deorum quoque causa usurpatam probavit ad *Martialem* atque *Arnobium* doctissimus [1] *Heraldus*. Nec tamen explicavit ea unde fuerit desumta. Ego non aliunde petendam arbitror quam è φθόνῳ quem *numinibus* fere proprium ingenitumque fuisse *Ethnici* crediderunt, quo magnis omnibus ultra modum excrescentibus superbientibusque *male* illos cupere existimarunt. Id in *Niobes* causa, id in *Marsyæ*, id in aliis plerisque fabulis *Poëtæ*, *Tragici* præsertim, passim repræsentant. Inde natas loquendi formulas ad *Patres* etiam *Christianos* transiisse observavit Cl. *Casaubonus*, ἀπέςω φθόνος & *præfiscine dixero*, si quis quempiam ultra modum *laudasset* ad numinis *invidiam* declinandam. Eam invidiam cum numinibus omnibus communem fecissent, tum *Nemeseos* sive *Adrastiæ* propriam illam, quasi provinciam crediderunt. Inde νέμεσις, φθόνος, & νεμεσᾷ, φθονεῖ, apud *Hesychium*. Νεμεσήσομαι, φθονήσω, & νέμεσις, φθόνος, *Suidæ*. Erat enim ea Dea ὑπερόπταις, ὑπερηφάνοις, ὑπερφρονοῦσι, sive ὑβρισαῖς inimicissima. His autem omnibus nominibus illos intelligebant qui secundis fortunæ eventibus nimium efferrentur. *Alatam* proinde illam propterea finxerant, quod celeri pede *sequitur superbos ultor à tergo Deus*, ut loquitur *Seneca* Tragœdus. *Adrastiam* autem appellarunt, quod nemo ita peccans illam possit *effugere*. Illam vero animi elationem, nullibi magis elucere crediderunt, quam siquis in potestate constitutus, durum se præbuisset adversus *supplicum* preces. Nec alterius cujuspiam *numinis* fidem apud *tragœdos* miseri atque oppressi frequentius implorant. Duo autem conducere putabant ad *invidiam* hanc concitandam, *supplicis* nimirum conditio, atque *intercessoris*. *Supplicis* quidem, si præter casum illum adversæ fortunæ, se quoque dejecisset, animosque remisisset; *intercessoris* autem, si in ea is existimatione fuisset ut repulsam pati non posset sine gravissima *arrogantiæ* nota ei inurenda qui repulisset. In hoc autem quod habemus in manibus exemplo tantum aberat ut *supplices* ipsi *invidiam* moverent; ut contra potius *indignationem* incurrerent, tanta erat eorum protervia atque procacia, tam longe aberant ab ea animorum demissione quæ vere *supplices* decebat. Superest igitur ut *intercessorum* causa eam existimemus factam esse *invidiam*. Quanta enim fuerit, eo præsertim seculo, *confessorum martyrumque* existimatio, si alia exempla defuissent, quæ tamen etiamnum extant satis frequentia, vel hæc ipsa *Cypriani* cum illis contentio manifestum fecerit. Ægre enim admodum plebes in officio continebant *Episcopi* per orbem *Romanum* inter se consentientes, cum tumultus concitassent cum suis *Lucianus*. Quanquam etiam de populi indignatione fortasse hæc poterant intelligi, quæ & ipsa vim quandam magicam atque fascinatricem, ex illius ævi dogmatibus, habere credita est.

§. II. Quod vero ad illum numinis φθόνον attinet, id porro obiter notandum, non esse quod illum adeo miretur *Casaubonus*, putetque *Christianorum* dogmatibus adeo contrarium. Qui θεῖον φθονερὸν repræsentassent ipsi *gentiles*, iidem tamen φθόνον à Divinis arcuerunt, præcipue *Platonici*. Erat enim hæc eorum ars à *Diogene Laërtio* observata, ut dum contradictoria eidem tribuere viderentur, errores *imaginationis* ita corrigerent. Ita summum Deum μὴ ὂν & tamen ὄντως ὂν iidem appellarunt, ut quod nos in *entis* nomine *perfectum* concipimus, id Deo tribuendum esse innuerent, quod *imperfectum* admiscemus pro nostrarum facultatum ipsarum imperfectione, id contra docerent à Deo esse ablegandum. Idem de *invidiæ* nomine statuendum. Si *affectum* illum vitiosum perturbationemque intelligamus, vel si *dolorem* aliquem de bonorum prosperis successibus, quæ vulgo homines hoc nomine intelligunt: longe abest ut hæc *Divinæ naturæ* in *universum*, ut vel *Nemesi* suæ tribuenda censuerint sobrii *Ethnici*. Id unum voluerunt malorum *arrogantiæ* vel bonorum alioqui *fastui* ipsi certe non bono, adversam esse *naturam Divinam*. In quo equidem nihil est quod non cum Scripturis accuratissime consentiat. Illæ quoque Deum *superbiæ* omni, præ aliis peccatis, inimicissimum repræsentant. Eædem illæ *Diabolis superbiam* illam tribuunt ut naturæ à *Divina* alienissimæ. Illæ denique virorum alioqui sanctorum *fastus* gravissimis suppliciis multatos commemorant. Tales certe erant populi recensio à *Davide*, divitiarum suarum jactabunda ostentatio in *Ezechia*, dirissimis prophetarum minis severissime punita. Quæ si apud *ethnicos* edita fuissent, *Nemesi* proculdubio atque numinis *invidiæ* illa tribuissent. Abusum tamen esse vocis cum hæc *invidia* dicitur, & fatetur auctor quem exscripsit *Suidas*, & faterentur, pro illa quam diximus, arte sua in voce Νέμεσ. *Platonici*. Nec est etiam quod nos refragari aut debeamus, aut etiam possimus.

[1] Ad *Arnob*. L. IV. p. 130. Ed. Lugd. Bat. [2] Ep. *Greg. Nyss.* ad *Eustath.* &c.

Ad

Ad Epistolam XXI.

DE

Martyribus coronatis, & trianfactis.

U*T quicunque prior vestrum coronatus fuerit, istis sororibus vestris Numeriæ & Candidæ, tale peccatum remittant.*] Notanda diligenter hæc verba, ex quibus constat ut nomen *martyrum* pro illius seculi usu, etiamnum *superstitibus* concessum fuerit, si quid gravius confessionis causa passi essent; non tamen nisi *consummatorum* fuisse & coronatorum, *pacem* lapsis concedere. Ita ad *Lucianum* ipsum *Paulus* martyr: *Luciane, coram Christo tibi dico; ut siquis post arcessitionem meam abs te pacem petierit, des in nomine meo.* Inde intelligimus cur *Roma* constitutus *Celerinus Lucianum* in *Africa* agentem de *pace* illis fœminis concedenda interpellarit. Postquam enim *Roma* decessisset *Decius*, defervisse videtur ibidem persecutio. Contra, cum *Africam* appulisset novi anni *Proconsul*, ad *sanguinem* usque sævitum est, cum antea *magistratuum* edicta non ulterius quam ad *incarcerationem* progressa essent. Intelligimus præterea cur libellum martyrum *Lucianus* ediderit, quia decesserant *ipsi* quorum nomine fuisset conceptus. Quanquam ex Ep. XXIII. constat jam *superstitum* nomine libellos edidisse *Lucianum*, ea nimirum spe, fore ut brevi coronarentur. Quod de se quoque ominatur Ep. XXII. Edidit igitur *ante*, post *mortem* tandem valituros.

Nam & Etecusam semper appellari, testis est nobis Deus, quia pro se dona numeravit, ne sacrificaret: sed tantum ascendisse videtur usque ad Trianfacta, & inde descendisse. Hanc ergo non sacrificasse ego scio.] Nullum hinc sensum eliciunt interpretes. Ego *Etecusam* illam quam appellavi, non aliam fuisse puto quam *Candidam*, cujus causam recte tu à *Numeriæ* causa separatam existimas ut magis favorabilem. Sacrificaverat enim *Numeria*, cujus unius causam cum in epistolæ initio egisset *Celerinus*, postea *Candidam* adjungendam censuit, ut uno utræque eodemque libello continerentur. Cum igitur *Candidam Numeriæ* adjunxisset, ne pares in crimine viderentur quibus pariter *indulgentiam* rogaret, hæc intulit superioribus omnino connectenda. *Candidam* quod attineret, ipsam à se ἀεκούσαν semper esse appellatam, qua voce *technica* in canonibus usuque illius seculi notissima, illas denotare voluit quæ nullo suo consensu vim passæ essent. Nec enim ex *illius ævi* disciplina culpa omni caruit, si quis vel invitus coactusque, sine omni proprio consensu, sacrificasset. Ἀεκούσαις istiusmodi accensenda erat *Bona*, de qua ita meminit Caldonius: [1] *quæ tracta est à marito ad sacrificandum. Quæ conscientia non commisi, sed quia tenentes manus ejus ipsi sacrificabant, sic ipsa cœpit dicere contra: non feci, vos fecistis.* Et tamen illa *sacrificantibus* annumerata est, ea sola ratione gratiam expectans quod postea facta esset *extorris*. Erat equidem vim passis postea indulgentior synodus *Ancyrana*; verum ea duntaxat lege, si de illo quoque facinore serio doluissent: [2] τὸ πένθος τοῦ συμβάντος ἀεὶ ἐπιδεικνύμενοι τῇ πάσῃ καταστολῇ, καὶ τῷ σχήματι, καὶ τῇ τοῦ βίου ταπεινότητι. Fuisse tamen innuunt eo quoque seculo nonnullos quibus major placeret ἀκρίβεια, illis verbis: εἰ δὲ καὶ ἐκωλύθησαν ὑπό τινος περισσοτέρας ἀκριβείας ἕνεκεν. Facillima autem erat *Latinæ* vocis [3] *Æcusæ* in *Etecusam* migratio. Æ notam *Saxonicam* literæ A, facillimo errore pro *et* legere potuit *exscriptor*. Constabit præterea ita aptissima sententiæ hujus cum superiori connexio, quæ nulla est ex aliorum interpretamentis. Constabit etiam voci *appellavi* propria sua significatio. Est enim violentior illa quam tribuit illi *Rigaltius*. Nec etiam nisi *duarum* fœminarum meminit *Luciani* responsoria. Nihil ibi de hoc, quam volunt, Etecusa.

Quod vero ad vocem illam interpretum crucem *trianfacta* attinet; ego *tryphacta* à *Celerino* scriptum puto, ut ad *Græcam* δρύφακτον alluserit. *Tria fata* certe nec *numina* erant à *Christianis* sacrificaturis coli solita, nec *Janus* ipse illis vicinus, sed potius ipse *Jupiter Capitolinus*. Nec *locus* sacrificantium *forum* erat *Romanum*, sed ipsum potius *Capitolium*. Tribunalis etiam cancelli δρύφακτος appellati. *Hesychius:* Δρύφακτοι αἱ τοῦ δικαστηρίου θύραι, ἢ κάγκελοι, ἢ τὰ διαφράγματα, ἢ τὰ περιτειχίσματα. [4] *Pollux:* τῶν δὲ τοῦ δικαστηρίου μερῶν, ἐστὶ καὶ ἡ κιγκλὶς καὶ δρύφακτος. Verum hoc ante nos comperi vidisse [5] *Gronovium*. Atque adeo *libellaticam* existimo fuisse *Candidam*. Convenit certe accuratissime *libellatici* crimen in Ep. LII. ad *Antonianum*. Non sacrificavit *Candida*. Et libellatici *manus pura erat, & os ejus feralis cibi contagia nulla polluerant*. Dona numeravit *Candida* ne sacrificaret. Eodem spectant & illa in forma libellatici, *dare me ob hoc præmium, ne quod non licet faciam. Ascendit ad tryphacta* Candida, *& inde descendit*. Erat enim judicis *tribunal* in edito collocatum. Et libellaticus *ad magistratum vel venit* ipse, *vel alio eunte mandavit*. Quis non videt *ascendere ad tryphacta* & *inde descendere*, idem valere quod *ad magistratum venire*? Tueturque hanc *libellaticorum* causam uti *favorabilem* Ep. ad *Antonian. Cyprianus*; ita tamen tuetur, non ut omni culpa vacet, ut innuit *Rigaltius*. Certum enim est *libellaticos* communibus tum *Africanorum* tum etiam *Romanorum* suffragiis fuisse damnatos, quamvis molliorem de illis sententiam tulerint *Petrus Alexandrinus* aliique recentiores. *Cypriani* tamen ætate *primum* damnatos, constat ex prædicta ad *Antonianum* Epistola. Id certe innuunt illa ejus verba: *posteaquam nobis admonentibus didicit, nec hoc se facere debuisse*. Nondum igitur ante admissum id flagitium *didicerant* pro flagitio esse vel habendum. Quanquam hæc cum scriberet *Celerinus*, nondum *Romæ* constitutum videtur quo tandem essent in loco habendi.

[1] Ep. XIX. [2] Can. 3.

[3] Nisi forte ἀτυχοῦσα fuerit appellata; siquidem *infelix* potius, qnam *impia* dicenda.

[4] Onom. L. VIII. c. 1.

[5] Observ. in Script. Eccl. cap. 14.

DISSERTATIO CYPRIANICA VI.

Ad EPISTOLAM XXIV.

De *Presbyteris* doctoribus, doctore *Audientium*, & *legationibus* ecclesiasticis.

Presbyteri doctores Cypriano *antiquiores*, *primariæ in Ecclesia* dignitatis. §. I. Apostolis *coævi*, *à* Judæorum Scribis doctoribus *deducti*. §. II. *Eorum officium in* dono extraordinario *fundatum*. §. III. *Non* omnium *fuisse* presbyterorum, *ut vulgo putant*, *munus illud* docendi. §. IV, V, VI. *In* audientium doctore *probando* presbyteros doctores *solos consuluit Cyprianus*. §. VII. Audientes *iidem qui* catechumeni. §. VIII. *Voce etiam* catechumeni *usi sunt*. Audientium *nomen unde deductum*. §. IX. Catechumenorum *institutio* mysteriis *respondebat*. §. X. Doctor audientium *Cypriano* hypodiaconus. *De* Pantæno, Clemente Alexandrino, Origene, *in schola* Alexandrina *catechistis*. §. XI. Inferiorum *ordinum ministri*, *nunc* Cleri *communi nomine censentur*, *nunc excluduntur*, *apud* Cyprianum. §. XII. Cypriani legationes *omnes*, *aliæque quarum mentio in ejus Epistolis*. §. XIII. *Legationes per* clericos, *& quidem illos*, *ut plurimum*, binos, *raro* hypodiaconatum *excedentes ætate* Cypriani. §. XIV. *Legationes aliæ* Cypriano *antiquiores*, Clementis Alexandrini *atque* Irenæi. §. XV. *Legationes Ecclesiæ* Smyrnensis, Polycarpianæ *atque* Ignatianæ *magis*, *quam Cypriani illæ*, honorificæ. §. XVI. *Legationes seculi* Apostolici, §. XVII. *Pro moribus* juris hospitalis *expressæ*. §. XVIII. Apostoli *peregrinantes ita ab* Ecclesiis *recepti ut solerent à* provincialibus *suis* præsides *provinciarum*. §. XIX. Legationes *illius seculi maxime honorificæ*. §. XX.

§. I. A*Ut quando cum presbyteris doctoribus lectores diligenter probaremus*, *Optatum inter lectores doctorem audientium constituimus.*] Observandum hoc munus *presbyterorum doctorum*, quod non Cypriani primum tempore natum erat, sed vero ab *Apostolis* usque ad ejus tempora deductum. *Cypriano* antiquior [1] *Tertullianus* meminit. *Quid ergo* (inquit) *si episcopus*, *si diaconus*, *si vidua*, *si virgo*, *si doctor*, *si etiam martyr*, *lapsus à regula fuerit; ideo hæreses veritatem videbuntur obtinere?* Ubi ita hujus doni meminit, ut plane ab *officiis* Ecclesiasticis *episcopatus* & *diaconatus* distinguat. Quæ enim sequuntur, personarum sunt dona, non *officiorum*; eaque ipsa ita inter se *gradibus* distincta, ut proximum martyri gradum *doctor* occupet, nec *viduis* modo sit, sed & *virginibus* dignitate superior. Idem postea: *est utique frater* (inquit) *aliquis doctor gratia scientiæ donatus*? &c. Meminit *Tertulliano* coævus martyr [2] *Saturus Aspasii presbyteri doctoris* ab *Optato* episcopo diffidentis. Meminit variis in locis *Hermas* L. I. vis. 3. *Lapides quidem illi quadrati & albi, convenientes in commissuris, ii sunt apostoli, & episcopi, & doctores, & ministri, qui ingressi sunt in clementia Dei & episcopatum gesserunt, & docuerunt, & ministraverunt sancte & modeste electis Dei qui dormierunt quique adhuc sunt, & semper cum illis convenerunt & in se pacem habuerunt & se invicem audierunt.* Mirum est quod hoc è loco eliciat *Blondellus*, eosdem fuisse *Episcopos* atque *doctores*; quasi vero verba illa, *& Episcopatum gesserunt*, ad *doctores* referenda sint, & non ipsos potius qui etiam præcesserant *Episcopos*: præsertim cum occurrant ibidem verba illa, *& docuerunt*, quæ *doctoribus* aptissime respondeant. Fuisse equidem hoc *dono* instructos *Episcopos* ut plurimum, est sane verisimillimum propter præceptum Apostoli, quo *Episcopum* vult esse διδακτικὸν 1 *Tim.* III. 2. 2 *Tim.* II. 24. atque adeo è *presbyteris* illum præcipue ad *Episcopatus* honorem esse provectum quem eo dono constabat esse præditum. At *presbyterorum* etiam *doctorum* jam exempla vidimus, ut proinde necesse non sit qui *doctor* fuerit, eum fore etiam *Episcopum*. Frustra vero nos ad illos auctores refert *Blondellus*, qui post extinctum in Ecclesia *doctoratus* donum floruerunt. Sed ad *Hermam* nostrum redeamus. Idem rursus L. II. Mand. 4. *Etiam nunc*, *Domine*, *audivi à quibusdam doctoribus*, *quod alia pœnitentia non est*, &c. L. III. Simil. 9. *Quadraginta vero Apostoli & doctores sunt prædicationis filii Dei.* Postea: Et *dixit*: *Quoniam hi Apostoli & doctores qui prædicaverunt nomen filii Dei*, *cum habentes fidem ejus & potestatem defuncti essent prædicaverunt his qui ante obierunt.* Iterum: *De octavo vero monte*, *in quo plurimi erant fontes in quibus adaquabatur omne genus creaturæ Dei*, *tales sunt qui crediderunt Apostolis*, *quos misit Dominus in totum orbem prædicare*: *& quidam doctores qui caste & sincere prædicaverunt & docuerunt*, &c. Ex quibus omnibus id etiam intelligimus, quænam illa fuerit *doctrina* unde *doctorum* nomen habuerunt, munus illud *prædicandi*, ut loquitur *Hermas*, tantamque etiam fuisse eorum *dignitatem*, ut cum *Apostolis*, ut plurimum, conjungantur.

§. II. Frequens etiam occurrit horum *doctorum* in Sacris Literis mentio. *Actor.* XIII. 1. *prophetarum* & *doctorum*. 1 *Cor.* XII. primo *Apostolorum*, secundo *prophetarum*, tertio *doctorum* ante alia Spiritus extraordinaria χαρίσματα, v. 28, 29. Eph. IV. 11 *Apostolorum*, *Prophetarum*, *Evangelistarum*, *Pastorum* & *Doctorum*. Inseruntur hic *Evangelistæ* & *pastores*; dona N. T. propria, nec à *pentecoste*, quo tempore Spiritus effusus est, deducenda. *Evangelistæ* enim eo tempore necessarii erant quo *evangelium* ad *exteros* derivandum erat, quod nescio an ante *Cornelii* historiam contigerit, fieri certe vix potest ut mortem *Stephani* antecesserit, *persecutionemque* ea occasione excitatam. *Pastorum* munus tunc necessarium erat, cum

[1] Præscript. adv. Hær. c. 3. [2] In Act. *Perpet.* & *Felic.* in vis. *Saturi.*

cum Ecclesiæ *Eleemosynæ* erant in *pauperes* distribuendæ. Est enim ea ipsa distributio ποιμαίνειν 1 *Pet.* V.2. juxta ea quæ supra disputavimus. Ita fiet ut *donorum* originalium proximus post *prophetas* locus sit *Doctoribus* assignandus. Ex ipsa enim *synagoga* derivatum est ad *Ecclesiam* hujus muneris exemplum. Siquidem illi quoque erant sui *Rabbini* καθηγηταὶ, συζητηταὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, *Scribæ*, νομικοὶ, νομοδιδάσκαλοι (his enim omnibus titulis insigniuntur) qui & διδάσκαλοι simpliciter appellantur *Luc.* II. 46. Fuisse etiam apud ipsos munus admodum honorificum constat è *Rom.* II. 18, 19, 20, 21. Ut necesse esset *Salvatori* de eo *discipulos* suos monere, ne illum *titulum* ambirent. Quam tamen, una cum *officio*, *ambitionem* etiam *Christianis* irrepsisse suspicio est, S. *Jacob.* III. 1.

§. III. Ut autem omnia *Ecclesiæ* munera primis illis originibus *extraordinario* Spiritus Sancti auxilio administrata sunt; idem & in hoc quoque munere contigisse certum est. Id innuit verbum ἔδωκε *Eph.* IV. 11. referendum enim ad locum *Ps.* LXVIII. 19. ℣. 8. laudatum; ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Sunt ergo etiam *Doctores* illis δόμασιν accensendi. Proinde inter Spiritus χαρίσματα habemus διδασκαλίαν *Rom.* XII. 6, 7. προφητείαν & διδαχὴν, 1 *Cor.* XIV. 6. ad eandem plane formam qua supra conjungi vidimus προφήτας atque διδασκάλους. Rursus ibid. διδαχὴν ℣. 26. Nec aliam fuisse *Doctorum Africanorum* rationem ostendunt illa quæ superius è [3] *Tertulliano* produximus; quibus quem *doctorem* appellat, eundem *gratia scientiæ donatum* esse dicit. Probavimus enim istiusmodi Spiritus χαρίσματα ad *Cypriani* nostri tempora permansisse. Fateor equidem illa ætate *donorum extraordinariorum* usum in *ordinariorum* quoque munerum administratione fuisse. Sed vero munus hoc *doctorum* non minus fuisse quam *donum* ipsum *doctrinæ extraordinarium*, inde colligimus quod deficientibus hujusmodi *donis*, paulatim ipsum quoque *munus* in desuetudinem abierit. Nulla enim ejus occurrit in posteriorum seculorum *canonibus* mentio. Nec etiam ullibi cum ordinariis *Episcopi*, *Presbyteri* aut *Diaconi* officiis conjungitur in N. T. sed cum *extraordinariis* illis *Apostolorum*, *Prophetarum*, *miraculorumque*, quæ jamdiu defecisse omnes confitentur. Nec suppetunt *Patribus* quarti seculi & deinceps de eorum *officio* quod scribant ex sui sæculi receptis *moribus* vel evanida vestigia, sed perinde ac nos, è *textu* solum *veterumque scriptis* conjectantur. Videant igitur fratres *Independentes* qua ratione hoc *officium* continuandum censeant, cum tamen *dona* illa, quibus innixum probavimus, nec ipsi defecisse inficientur.

§. IV. Animadvertendum præterea, cum de *Presbyteris doctoribus* meminit *Cyprianus*, id simul innuere, fuisse utique alios è *Presbyterio* qui non fuissent *doctores*. Nec enim opus erat ut *presbyteros doctores* ab *Episcopis* itidem *doctoribus* secerneret, ipse qui hæc scriberet *Episcopus*. Nec locum habebant alii in eorum probatione qui in *clerum* promovendi essent, quam *presbyteri*. Idem Saturus, cum *Aspasium* presbyterum *doctorem* appellat. Cum igitur *docendi* illud munus ex *Herma* idem fuisse didicerimus, quod *prædicandi*; plane sequitur, non *omnium* fuisse *presbyterorum*, ut in Ecclesia concionarentur, nedum ita fuisse officio *presbyterali* essentiale, quam putant hodierni SCHISMATICI, ut qui illud munus non præstiterit, is ne pro *presbytero* habendus sit quidem. Nec vero recentiorum seculorum id errori tribuendum erat. Idem etiam sub *Apostolis* obtinuisse constat ex 1 *Tim.* V. 17. quanquam perperam colligunt προεστῶτας illos *Presbyteros*, qui alii essent à κοπιῶσιν ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, fuisse *laicos*. Cur ita colligant, nihil habent è *textu*, nihil è receptis illius seculi *moribus*, subsidii. Sequitur itaque ne ipsos quidem *Apostolos* donum illud in *ordinandis* exegisse *prævium*, nec inter χαρίσματα ipsa *manuum impositione* collata locum habuisse; sed nec Deum ipsum, cujus nutu omnia tunc gesta sunt, quique Ecclesiæ in necessariis non erat proculdubio defuturus, tale hoc officium instituisse, ut ad ejus administrationem esset hoc donum omnino necessarium.

§. V. Cum etiam ex *receptis* ætatis suæ moribus suas plerumque consuetudines mutuo acceperint *Christiani*; vix puto ullum fuisse exemplum quo *docendi* munus cum *sacerdotio* esset necessario conjunctum. *Judæis* diximus *Scribas* fuisse atque *Rabbinos*, è tribu proculdubio *sacerdotali* illos. Longe tamen aberat ut tota *familia* sacerdotalis *Scribæ* fuerint aut *Rabbini*. *Scribarum* ordinem ab *Ægyptiis* fortassis acceperint *Judæi*. *Illis* enim sui erant Ἱερογραμματεῖς viri sacrorum peritissimi atque doctissimi, ut proinde *sacerdotes* fuisse verisimillimum sit. Nec tamen propterea *sacerdotes* omnes Ἱερογραμματεῖς erant, quin paucorum potius fuisse videtur hæc dignitas, cum tamen tertia populi *Ægyptii* pars *sacerdotalis* fuerit. Idem de *Atheniensium* etiam gentiumque aliarum Ἱερογραμματεῦσι & Ἱερομνήμοσι statuendum, ut sine exemplo fuisse necesse sit, si hæc duo munera, tam inter se diversa, censuissent tamen sibi invicem fuisse conjungenda. Erant tamen admodum pauca, siqua sint omnino, quæ à *Christianis* inducta sunt sine exemplo.

§. VI. Cum itaque probavimus, neque ex *instituto*, neque etiam *de facto*, *presbyteros* omnes fuisse *docendi dono* præditos; plane sequitur, qui *dono* illo caruissent, ita non fuisse ad *docendum* obstrictos, ut potius ab eo *docendi* munere temperare debuerint. Id enim hortatur Apostolus, ut, quo *dono* quispiam fuisset instructus, ei *unice* incumberet, „ *Rom.* XII. „6, 7, 8. &c. *Sapere quenquam ad sobrietatem, & uni-* „*cuique sicut Deus divisit mensuram fidei*, ℣. 3. cer- „to quodam consilio ita distribuisse Deum, ut „nemo dona omnia *ipse* habeat, alter autem ut al- „terius defectus suppleat, sintque ita sibi *invicem* „ omnes mutuo necessarii, *ut non sit SCHISMA in* „*corpore*, 1 *Cor.* XII. 18, 24, 25. Si itaque omnes qui dono quopiam caruissent, illud ne quidem exercere debuerint; sequitur illos quibus negatum esset *docendi donum*, ne *docere* quidem oportuisse. Agnoscimus interim, ex Apostoli mente, siqui sint *utroque dono* præditi, & προστασίας & διδασκαλίας, illos esse merito, *duplici* illo, quem dicit, *honore* dignos. Neque hæc à nobis eo animo disputata sunt ut *ignaviæ* patrocinemur, siquis non sit aliis Ecclesiæ necessariis muneribus obstrictus. Nec id voluisse Apostolum existimamus, aut Ecclesiam primævam. Potius gaudendum existimarem atque gratulandum, siqua Ecclesia tales haberet presbyteros qui omnes huic docendi muneri ita satisfacere possent, ut nec illud ipsum indecore exequerentur, nec alia negligerent. Quod tamen *schismatis* prætextum faciant adversarii, siqui *dono* hoc destituti in *sacros ordines* admittantur, aliisve Ecclesiæ curis pariter necessariis distineantur, quo minus huic possint curæ *unice* invigilare; quod etiam reliqua negligant, *preces publicas* quotidianas, *visitationem* fidelium, *institutionem* catechumenorum, *sacramentorum* celebrationem, *moribundorum* viatica, quod unius hujus muneris prætextu, ne *tempus* quidem sibi vacuum relinquant reliquis muneribus expediendis: ea sane ita non sunt *Apostolica*, ita non pri-

[3] Præscr. c. 14.

primævæ Christianitati conformia, ut ne *probanda* sint quidem.

§. VII. Videmus porro in hoc *audientium doctore* probando non alios à *Cypriano presbyteros* quam *doctores* esse consultos. Idemque ab eo in aliis quoque causis observatum esse est sane admodum verisimile, ut qua in re quisque eminuisset, in ea illum duxerit esse consulendum. Proinde ita intelligendus est cum *communi presbyterorum consilio* sua *omnia* à primo usque episcopatus *exordio*, gesta esse commemorat, ut in rebus singulis neminem, ad quem quidem ea res attineret, à consilio suo excluserit, omnesque etiam, cum res omnium interesset, admiserit. Id quidem exigebat Apostolica illa de *donis* regula (cujus modo meminimus) ut quo *dono* quisque fuisset præditus, ejus exercitio unice incumberet, nec se aliis immisceret ad donum suum nihil attinentibus. Sequitur etiam idem esse *donum* quo *audientes* atque illud quo *fideles* essent *docendi*, quia in *audientium doctore* constituendo *presbyteros doctores* consuluit.

§. VIII. Erant equidem alii *audientes* in *pœnitentium* censu, qui ubi Scripturas atque διδασκαλίαν *audiissent*, è synaxibus erant excludendi. Et quidem illi *Cypriano* nostro coævi, si *Gregorii Thaumaturgi* epistolæ Canonicæ credendum sit. Sed horum nullum in Ecclesia *Africana* extat, quod quidem sciam, ea præsertim ætate, vestigium. Nec alios *doctores* habebant quam *fideles*. Erant enim omnium *fidelium* communes illæ, quibus hi intererant, *auditiones*. Neque vero ex usu Ecclesiæ *Africanæ* alii *audientes* erant quam *catechumeni*. Jam supra vidimus qui *catechumeni* essent *clero Romano* Ep. III. eosdem *audientes* esse *Cypriano* Ep. XIII. Constatque etiam è *Tertulliano*, quo nemo melior est *Cypriani* interpres. Apud [4] illum *audientes intinctis* opponuntur, quo sensu *tingui* apud eundem idem valet quod *baptizari*. Eosdem *auditores* appellat, quorum & *tyrocinia* memorat, nequis dubitet alios esse quam *catechumenos*.

§. IX. Et quidem ipsum hoc *audientium* nomen frequentissimum fuisse videtur. Nec tamen desunt, ea quoque ætate, exempla quibus iidem *catechumeni* audiunt, & quidem apud *Latinos* etiam scriptores. Jam diximus hoc *catechumenorum* nomine usum esse *clerum Romanum*. Usus etiam est & ipse *Cyprianus* Testim. L. III. cap. 98. & *Tertullianus* de Coron. Mil. c. 2. & Præscr. c. 41. Quod quarto tandem S. *Augustini* seculo & deinceps solum obtinuit. Quod vero ad nomen *audientium* attinet, è sacro codice omnino ductum puto, ex illis nimirum locis quibus *fides* ipsa toties ἀκοή dicitur, quam *auditum* reddiderunt *antiqui* etiam interpretes. Ita, *fides ex auditu, auditus autem per verbum*, *Rom.* X. 17. *Auditus fidei*, *Gal.* III. 2. 5. *Verbum auditus Dei* 1 *Thess.* II. 13. Ex veteri autem Instrumento deduxit Apostolus, *Isa.* LIII. 1. *Quis credidit auditui nostro?* Ita enim locum illum legerunt *Tertulliani* quoque *Cyprianique* interpretes. Ad illum autem Isaiæ locum nos disertissimis verbis retulit Apostolus, Rom. X. 16. Nihil huc faciunt vulgaria gentilium ἀκροάματα, quæ ludicra plerumque essent. Faciunt tamen fortasse philosophorum illa quæ non aliis crederentur quam initiandis, ad formam *mysteriorum*.

§. X. Illam certe *mysteriorum* formam repræsentabat tota *catechumenorum* erudiendorum ratio. [5] *Vivendi* novam formam suscipiebant initiandi. Et quidem in ea totus est *Clemens Alexandrinus*, in antiquissimo ejus, quod habemus hodie, opere *Catechetico*, *Pædagogo* viz. [6] Erant etiam in *Petromate libri rituales* initiandis legendi primum, deinde describendi. Et quidem de *baptismi ritibus*, de συντάξει & ἀποτάξει, conversione ad *orientem occidentemque*, &c. agit in *Catechesibus* suis *Cyrillus Hierosolymitanus* aliique.

§. XI. Observandum denique ad officium *hypodiaconatus* spectasse illum *audientium doctoratum*. Idem *Optato doctoratus audientium*, quod *lectio Saturo* ad gradum *lectoris* promovendo, futuri nempe officii prævium *experimentum*. In *Alexandrino* κατηχήσεως, sive ἱερῶν λόγων, διδασκαλείῳ idem munus *presbyteris* fortasse nonnunquam assignatum. [7] *Pantænum* vulgo existimant fuisse *presbyterum*, quamvis nescio sane veterumne quispiam eum ita appellet. [8] *Clementem* ejus in eo munere successorem, *presbyterum* vocat *Alexander Hierosolymitanus* Episcopus. Sed quando scripta est ab *Alexandro* ea epistola, jam successisse videtur in ejus locum *Origenes*, ut proinde non constet fueritne *presbyter* cum munere illo ipse fungeretur. Non tamen *presbyteratui* id fuisse munus necessario annexum constat, quod ad illud evectus fuerit à *Demetrio Origenes* XVIII^m^. duntaxat ætatis annum agens, quo tempore non constat vel *inferioribus* quidem illis, quos pro sacris habent, ordinibus fuisse initiatum. *Presbyteratum* certum est, non ante iter *Achaicum* sub *Alexandro Severo*, ab eo fuisse susceptum. Idque eo fortasse consilio institutum est, quod *fideles* cum jam in sinum Ecclesiæ suscepti fuissent, proinde *doctorem* habere debuerint, qui vel in Ecclesiæ æstimatione esset *sacerdos*. Ad *sacerdotes* enim pertinuisse illam *scientiæ gratiam*, qua *donandum Tertullianus* dixit esse *doctorem*, è veteris quoque legis præscripto constat, *Mal.* II. 7. Illa enim ipsa *scientiæ* voce usus est in eo loco, non modo vetus interpres hodiernus, sed ipse quoque *Cyprianus*. *Catechumenis* vero erudiendis, qui *extra Ecclesiam* siti essent, satis erat vel *laicus*, quem tamen, honoris causa, *clero proximum* eligebant. Præsertim cum, ex iis quæ de eorum sententia superius disputavimus, constet vel *vulgus Christianorum* ita *extraneis* quibusvis sanctitate præcelluisse, ut essent merito, si ad illos conferrentur, pro *sacerdotibus* habendi.

§. XII. Observandum insuper, ex eodem hoc *Cypriani* loco, *lectores* etiam atque *hypodiaconos* generali *clericorum titulo* censeri. Id sane innuit, cum per *clericos* ad *Romanum clerum* scribendum esse dicit, eaque ipsa de causa, *lectorem* fuisse *Saturum*, *hypodiaconum* vero *Optatum* à se constitutum. Simili exemplo *Felicianus Acolythus clericus* dicitur Ep. LV. Quod etiam ad *lectores* attinet, qui tamen inferior erat *hypodiaconatu* gradus, constat idem ex ejusdem epistolis de *Aurelio* & *Celerino* ad honorem *lectoratus* à se provectis. De *Aurelio* ita scribit Ep. XXXIII. *In ordinationibus clericis, fratres carissimi, solemus vos ante consulere*, &c. Ergo & *clericus* erat *Aurelius* & *ordinatus*. *Merebatur* (inquit) *talis clericæ ordinationis inferiores gradus*. Erat igitur & hic quidam gradus *clericæ ordinationis*. Rursus: *Hunc igitur, fratres dilectissimi, à me & à collegis qui præsentes aderant, ordinatum sciatis; quod vos scio & libenter amplecti, & optare tales in Ecclesia nostra plurimos ordinari*. De *Celerino* ita Ep. XXXIV. *dignum* esse dicit, *ut qui sublimiter Christum confessus esset, clerum postmodum Christi ministeriis Ecclesiasticis adornaret*. Rursus eundem *Celerinum fratrem* (inquit) *nostrum, virtutibus pariter & moribus gloriosum, clero nostro non humana suffragatione,* *sed*

[4] De Pœnit. c. 6. 7. [5] *Meurs.* Eleusin. c. 17. [6] Id. ib. c. 10. [7] *Euseb.* Hist. Eccl. V. 10. VI. 3. 6. [8] Apud eund. *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 11.

sed divina dignatione conjunctum. Idem tamen hac ipsa, quam in manibus habemus, epistola, *lectorem Optatum clero* duntaxat *proximum* esse dicit, interque eos numerat qui *ad clerum parabantur*. Et in epistolis ejus vel *cleri* nomine, vel ad *clerum*, datis, nusquam occurrit aliorum mentio præterquam *presbyterorum* atque *diaconorum*. Quis non videt quam *cleri* nomine nunc laxius utatur, nunc strictius, pro more seculi, ut qui uno sensu *clerici* appellantur, sint, ad alios si conferantur, *laicis* accensendi? Idem de *recentioribus* Ecclesiæ canonibus observare poteramus. Sed nos de *Cypriani* temporibus, aut etiam *antiquioribus*, inpræsentiarum agere constituimus.

§ XIII. Est etiam observatione dignus mos illius seculi in *legationibus Ecclesiasticis*. Erant enim *dignitatis*, tum eorum *à quibus*, tum *ad quos*, mitterentur, observantissimi. Prima *Cypriani* legatio ad *Romanos* per *Clementium hypodiaconum* missa est; cujus mentionem habemus *Ep*. III, IV, XV. 2ª. hæc est ad *clerum Romanum* per *Saturum lectorem Optatumque hypodiaconum*. Meminit hac ipsa *Ep*. & XXIX. XXXII. 3ª. ad eundem *clerum* per *Fortunatum hypodiaconum*, *Ep*. XXX. 4ª. *Novatiani* ad *Cyprianum* de ordinatione sua per *Maximum presbyterum*, & *Augendum diaconum*, *Machæum* etiam quendam atque *Longinum*, qui cujus ordinis fuerint, non constat, *Ep*. XLI. 5ª. *Cypriani* cum synodo ad explorandam *Cornelii* ordinationem per *Caldonium Fortunatumque Episcopos*, *Ep*. XLI. XLII. XLV. 6ª. *Cypriani* privatim ad *Cornelium* per *Primitivum presbyterum*, *Ep*. XLI. 7ª. Ejusdem ad eundem per *Mettium hypodiaconum*, & *Nicephorum acolythum*, *Ep*. XLII. XLIII. XLVI. 8ª. *Cornelii* ad *Cyprianum* per *Augendum confessorem*, *Ep*. XLVIII. Quem tamen ille locum in Ecclesia obtinuerit non liquet. 9ª. *Antoniani* ad *Cyprianum* per *Quintum presbyterum*, *Ep*. LII. 10ª. *Cornelii* ad *Cyprianum* per *Saturum acolythum*, *Ep*. LV. 11ª. *Cypriani ad Cornelium* per *Felicianum acolythum*, *Ep*. ead. 12ª. *Pomponii Episcopi* ad *Cyprianum* cum synodo per *Paconium* fratrem, *Ep*. LXII. Sed nec ejus dignitas memoratur. 13ª. Ecclesiarum *Asturicensis* & *Emeritensis* per Episcopos suos *Felicem* & *Sabinum*, *Epist*. LXVIII. in ea causa qua de ipso fuerat *Episcopatu* disceptatum. Subrogati enim erant hi in locos *Martialis* & *Basilidis Libellaticorum*. 14ª. *Quinti Episcopi* Mauritaniæ ad *Cyprianum* primatem per *Lucianum* forte *presbyterum*, *Ep*. LXXI. 15ª. *Cypriani*, sed totius, ut videtur, Ecclesiæ *Africanæ* nomine, ad *Firmilianum Cappadociæ* primarium, ut videtur, Episcopum, per *Rogatianum diaconum*, *Ep*. LXXV. 16ª. Tandem eademque ultima *Cypriani* ipsius in *exilio* jam constituti ad collegas itidem *Episcopos* eosdemque in metallis versantes, per *Victorium Herennianum hypodiaconum*, *Lucanum*, *Maximum* & *Amantium acolythos*, *Ep*. LXXVIII, LXXIX, LXXX.

§. XIV. Notanda autem illa *Cypriani* verba: *Et quoniam oportuit me per clericos scribere*, &c. Ex quibus constat, pro seculi illius more, *legationes* Ecclesiasticas non aliis quam *clericis* fuisse credendas. Id factum fortasse propterea quo major *fides* nunciis ultro citroque referendis accederet. Id tulit certe ægerrime *Cyprianus* cum *Ep*. III. *Cleri Romani* suspectam haberet, laborare ita *Epistolæ clericæ* fidem, ne *mendacio* fortasse *aliquo & fraude corrupta* esset. [9] Scio equidem *epistolam clericam* tam vocari posse illam quæ à *clero Romano* scripta esset, quam quæ *Clementio hypodiacono*, ipsi quoque *clerico*, legato tradita. Sed vero *nuncii* hoc in loco fides solius, non item illa *scribentium*, in dubium vocata est. Ergo *clerici* erant illi quoque *legati* de quorum dignitate aliter non constat. Et *Acolythi*, & siqui alii *inferiorum* ordinum ministri, *legationes* obierint, illos quoque inter *clericos*, hoc ipso etiam argumento, numeratos fuisse necesse est. Notetur etiam plurimas legationes *duobus legatis* fuisse commissas, præsertim *transmarinas*. Quod enim *Novatianus quatuor* miserit, id benevolentiæ captandæ gratia factum esse probabile est. Idem fortasse de *legatione* ad *Martyras* statuendum, *quatuor* illos legatos vel in *Martyrum* honorem esse missos, vel quod variis in *locis* martyres constituti essent, vel quo plures adessent *fidei testes* in Ecclesiæ eleemosynis distribuendis. Erant enim, in illa etiam ætate, alioqui aurea, malæ fidei exempla in re *pecuniaria*. Talis fuerat, in ipsa etiam Ecclesia *Africana* presbyter *Novatus*, *Ep*. XLIX. Talis *Felicissimus*, *Ep*. XXXVIII. Talis denique (quis crederet!) *Nicostratus* ipse *diaconus* & *confessor*, *Ep*. XLVIII, XLIX. Id etiam animadversione dignum, *præcipuum* plerunque legatorum *hypodiaconum* fuisse, nec eum gradum excessisse. Ita fuit in legatione 1ª, 2ª, 3ª. 7ª. 16ª. Quod si aliquando superior quispiam sit missus, id tunc plerunque contigit cum *unicus* mitteretur, ut *numeri* defectum ita personæ *dignitate* compensarent. Ita in legatione 9ª. 14ª, 15ª. Quod aliter singulorum *nomina*, etiam inferioris ordinis, habeamus, non est tamen certum *singulos* duntaxat fuisse missos. Idem obtinuit, non in legationibus modo *transmarinis*, sed & in illis quoque quæ *Provincialium* essent Episcoporum ad provinciarum *primatem*, qualis erat legatio illa 14ª. Quod vero *Episcopi* ipsi *legationem* obierint, factum id non est nisi rarissime, causisque alioqui gravissimis. In legatione 13ª. causa manifesta est. In 5ª. etiam facilis. Erat enim inter *Episcopos* disceptandum, *Cornelium* atque *Novatianum*. Erat etiam de *literis formatis* in posterum dandis cavendum, quarum omne commercium inter alios non erat quam *Episcopos*. Quid quod *synodi Africanæ* etiam missæ sunt, & ad *synodum*, provinciæ nimirum *Episcopos*, ad quos spectabat *Episcopi Romani* ordinatio. *Synodi* enim nomine, uti à *gentilium* usu ad *Christianos* emanavit, *sacerdotum collegia* quæque sive *fraternitates* appellantur, sive in *conventibus*, sive etiam *singuli*. Nec desunt etiam apud *Ecclesiam* hujus significationis exempla, si id inpræsentiarum agerem.

§. XV. Ita quidem se res habuit *legatoria* ætate *Cypriani*. Erant etiam nonnullæ *Cypriano* antiquiores *legationes* ad eandem formam expressæ. [10] *Legatus* ab *Alexandro Hierosolymitano* antistite missus est Ecclesiæ *Antiochenæ* totius *Syriæ* primariæ (cui & *Judæa* attributa est) *Clemens Alexandrinus presbyter*, sed *solus*. Plane ad exemplum legationis 14ª. *Legatus* erat martyrum *Lugdunensium Viennensiumque* ad *Eleutherum Romanum* pontificem *presbyter* [11] *Irenæus* (nec enim est quod *Episcopum* illum tunc temporis faciat *Blondellus*) ipse itidem *solus*. [12] Aliarum *legationum*, ut puto, non habemus exempla usque ad tempora *Polycarpi* atque *Ignatii*. Illæ itaque ut se habuerint, age despiciamus.

§. XVI. Et quidem epistola Ecclesiæ *Smyrnensis* ad *Philomelienses* de martyrio *Polycarpi*, scripta est per *Marcum* quendam *fratrem*, ad formam *legationis* 12æ. quem *Latinus* vetus interpres *Martianum* appellat, de cujus in Ecclesia loco nihil constat. Par est de *Crescentis* loco silentium, quo *nuncio* usus est in illa, quam ad *Philippenses* dedit, epistola ipse *Polycarpus*. Epistolæ [13] *Ignatii* ad *Smyrnæos*, *Ephesios*, *Philadelphienses*,

[9] Ep. IV. [10] *Euseb*. Hist. Eccl. VI. 11. [11] *Euseb*. Hist. Eccl. V. 4. [12] Vid. *Vales*. Not. in locum *Eusebii*. [13] Ep. ad *Smyrn*. §. 12. ad *Ephes*. §. 12.

phienses, *Burrho diacono*, sed qui communi *Smyrnæorum Ephesiorumque* nomine ad illum missus fuerat, traditæ videntur. Reliquæ cui traditæ sint, non constat; sed *Burrho* etiam traditas, est sane admodum verisimile. Notanda enim *Ignatii* verba in Ep. ad *Smyrnæos*, ὃν ἀπεστείλατε μετ' ἐμȣ̃. Non igitur *ad Ignatium* duntaxat, sed *cum eo* missus est [14] *Burrhus*, comes itineris futurus, nunciusque *legationibus* obeundis. Quo nomine etiam [15] *Ephesios* illos alios, *Crocum*, *Onesimum*, *Euplum* atque *Frontonem*, missos puto, atque adeo non alios quam illos pertulisse epistolam ad *Romanos*. Eodem munere functus est [16] *Philo* etiam *diaconus*, *Cilix*. Sed nec *Diaconi* soli, alii etiam diaconis superiores *legationes* tamen obierunt tempore *Ignatii*. [17] *Honorabant Sanctum* (inquiunt auctores martyrii *Ignatii* martyri coævi) *per Episcopos*, *presbyteros & diaconos*, *Asiæ civitatis & Ecclesiæ*. Qui certe ipse *legationis* mos seculum omnino *Ignatianum* sapit, non aliquod recentius. Id factum à *Magnesiis* testis ipse est amplissimus [18] *Ignatius*, non *Damam* modo eorum *Episcopum* sed & *presbyteros Bassum* & *Apollonium*, & *diaconum Sotionem* secum fuisse *Smyrnæ*. Rogat ille sæpius Ecclesias, ut *legatum* aliquem mitterent confirmandæ sedi suæ *Antiochenæ* Episcopo destitutæ. Hunc ille nunc [19] θεοδρόμον appellat, nunc [20] θεοπρεσβύτλω, cujus meminit etiam in Ep. ad *Philippenses Polycarpus*. Quos vero illæ *legatos* destinarint, ostendit idem sanctissimus martyr *Ignatius* in *Ep.* ad *Philadelphienses*: [21] Αἱ ἔγγιστα (inquit) ἐκκλησίαι ἔπεμψαν ἐπισκόπȣς, αἱ δὲ πρεσβυτέρȣς καὶ διακόνȣς. Dubitatque in ea quam diximus ad *Philippenses* epistola ipse *Polycarpus*, ipsene legationem obiret, an alium potius mitteret legatum. Ita non erat à loco etiam *Episcopali* alienum ut ipsi *legationum* munere fungerentur. Ex quo etiam obiter constat quam non fuerit, eo seculo, *Episcopi* officium ita *fixum*, ut putavit *Salmasius*. Ipsum potius *Episcopi* nomen à *peregrinantium* in *Græcis* civitatibus officio desumtum erat. Et *chorepiscopos* περιοδευτὰς appellant *Canones*, quorum idem *rure* officium atque in *urbibus Episcoporum*. Est autem περίοδος eadem illa vox qua *Apostolorum peregrinationes* in antiquioribus Ecclesiæ monumentis denotari observavit ipse *Salmasius*. Nihil itaque vetat eosdem & *Apostolos* fuisse & *Episcopos*, & *peregrinari* potuisse & *certis* tamen *Ecclesiis* præesse. Præsertim cum non sit de *aliorum Apostolorum* peregrinationibus è S. *Pauli* exemplo statuendum. Reliqui certe intra *certas* sese ut plurimum *provincias* continebant, sub illius seculi finem, cum jam constitutæ essent *Ecclesiæ*, & in Ecclesiis *Episcopi*. Non longe ab *Hierosolymis* peregrinatus videtur S. *Jacobus*, si veris monumentis credimus, etiam *Actorum* illis. Nec longe ab *Hierapoli Philippum*, nec ab *Asia* proconsulari *Joannem* discessisse innuunt *Polycrates* & *Clemens Alexandrinus*. In his limitibus nihil vetat in Ecclesiæ primævæ disciplina quin alii quoque *peregrinari* possint *Episcopi*. Quid quod etiam S. [23] *Paulus* cum se reliquos Apostolos in labore superasse contendit, id certe manifeste innuit, non esse reliquorum Apostolorum labores è suo unius exemplo æstimandos. *Singulos* ab illo superatos esse apertius est quam ut de eo dubitari possit. Ita etiam ejus verba intelligi possunt ut *omnes omnium* labores, etiam *collectos*, longo post se intervallo reliquerit. Id si verum sit, *reliquorum Apostolorum* labores æquare poterant *Episcopi*. Æquavit fortasse *Polycarpus*, cum è *Smyrna* sua *Romam* sub *Aniceto* contenderet, inde fortassis in *Galliam Lugdunensium* illam *Viennensiumque Christianorum* coloniam deducturus. Nulla certe primævæ Ecclesiæ indubia monumenta suadent hujus unius labores reliquorum Apostolorum laboribus fuisse inferiores. Longe tamen abest ut *Episcopalis* officii fines excesserit, vel ut eo nomine illum veterum quispiam reprehenderit. Quæ cum ita se haberent, erat utique omnino consentaneum ut non alios *legationibus* quam *superiorum ordinum* adhiberent, nondum in Ecclesiam introductis illis *inferiorum ordinum* ministris quibus usa est *Ecclesia ætasque Cypriani*.

§. XVII. Plane referebant hæc *Ignatiana* ætatis etiam *Apostolicæ* recentissima vestigia. *Illorum* opera præcipua in *disseminandis* potius, quam *regendis*, Ecclesiis collocata est. Proinde consentaneum erat ut *legati* quam *honorificentissimi* deligerentur, præsertim, cum id ipsum Evangelii *propagandi* munus, eorum fuisset præcipue qui in *primaria* essent Ecclesiæ *dignitate* constituti, quales erant ipsi *Apostoli*, *Evangelistæ*, &c. Habebant igitur *Ecclesiæ*, præter illos, *primarii* nominis, *Christi Apostolos*, ipsæ quoque *suos* quos itidem appellabant *Apostolos*, propterea, ut videtur, quod *nuncii* vulgo mitterentur, ut *repræsentarent*, à quibus mitterentur, *Ecclesias*. Id enim ipsum innuere videtur, ea ætate, ipsum *Apostolatus* nomen. Hi *Apostoli* appellantur ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν 2 *Cor.* VIII. 23. Ita *Epaphroditus Philippensium* erat *Apostolus*, *Phil.* II. 25. Quæ autem beneficia illis collata sunt, ea non in illos *solos* sed εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν redundare credebantur, propterea quod *Ecclesias* illas, ut dixi, *repræsentarent*. Ex quo intelligimus quantum aberrarit ab *Apostoli* mente in horum *Apostolorum* explicatione *Walo Messalinus*, cum *secundarios* hosce *Apostolos* à *primariis* missos existimat *ad Ecclesias*, non vice versa *ab Ecclesiis* ad *Apostolos*. Id si fuisset verum, ad πρόσωπον ἐκκλησιῶν attinere non potuit illorum ille cultus, sed vero ad eorum potius à quibus missi fuissent *Apostolorum*. Quid quod durior illa omnis videatur interpretatio qua ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν dicendi erant qui *ad Ecclesias* plantandas missi essent potius quam illi qui *ab ipsis* missi fuissent *Ecclesiis*. *Dei* certe *Christique* appellantur *Apostoli* non qui *ad* Deum Christumve, sed qui *ab* iisdem mittuntur, ut nova prorsus exemploque omni destituta sit contraria illa locutio. Ab hac potius mittentis *personæ repræsentatione* primariorum quoque videtur *Apostolorum* origo deducenda. Principum *satellites* dicuntur quorum id officium est ut principibus *coram* adsint, semperque in eorum *conspectu* obversentur. Inde *vultus* principum intueri, atque ab eorum *vultibus* procedere dicuntur. Quos *vultus* appellant interpretes *Latini*, eos פנים pro suo idiomate *Hebræi*. Eam vocem πρόσωπον reddunt interpretes *Græci*. Pro eo principum more *Dei* quoque *præsentia majestatica vultus facieique* metaphoris in Scriptura obumbratur. Panis propositionis *panis facierum* appellatur, eorum nempe proprius qui *principum commensales* fierent. *Angelus præsentiæ* in *propheta* idem est qui *Dei faciem intueri* dicitur in *Evangelio*. Ut autem pro nunciorum *dignitate* de principum erat *contumelia* judicandum, eo *graviori* quo nuncius fuisset *honoratior*; ita is *honoris* gradus summus erat, siquis esset in principum *conspectu* frequentissimus. Qui igitur è principis *vultu* egressus diceretur, illum siquis minus honorifice tractasset, perinde erat ac si principem ipsum coram agentem præsentemque contemsisset. Cum itaque

[14] Vid. Ep. ad *Ephes.* §. 2. [15] Ep. ad *Rom.* §. 10.
[16] Ep. ad *Philadelph.* §. 11. [17] Edit. *Usser.* p. 5.
[18] Ep. ad *Magnes.* §. 2. [19] Ep. ad *Polycarp.* §. 7.
[20] Ep. ad *Smyrn.* §. 11. [21] Ep. ad *Philadelph.* §. 10.
[22] *Walo Messalin.* de Episcop. & Presb. c. 1.
[23] 1 *Cor.* XV. 10. [24] 2 *Cor.* VIII. 23.

[25] 2 *Cor.*

que communem *sibi* atque *Apostolis honorem* fore *contemtumque* Dominus profitetur, id nempe innuit in eorum nunciorum numero habendos qui essent ὑπὸ πρεσβύτου. Idem ergo de his *Ecclesiarum Apostolis* statuendum ab *Ecclesiarum* quasi *vultibus* fuisse, cum in utrosque, tam *Ecclesias* nimirum *ipsas*, quam *missos* ab Ecclesiis *Apostolos*, communes redundarent *honores* atque *contumeliæ*, quasi unam utrique eandemque personam sustinerent. Quod si verum esset, quod contendit *Salmasius*, secundarios hosce *Ecclesiarum Apostolos* non alia de causa fuisse *Ecclesiarum* quam quia ad *Ecclesias plantandas* mitterentur; non esset sane cur possent à *primariis* etiam *Apostolis* hoc solo nomine distingui. Ipsi enim illi *Christi Apostoli* ad hoc quoque idem *plantandarum Ecclesiarum* munus *missi* sunt à *Christo* atque destinati, *Eph.* IV. 11, 12, 13. Certos enim & ipsi habebant ex pacto κανόνας, ne in hoc inferiores existimemus *secundarios* hosce fuisse *Apostolos*. Quod vero munus illum *Epaphroditi Apostolatum* proprie spectarit, ex eadem illa ad *Philippenses* Epistola facile colligimus, *Phil.* IV. 18. *Habeo autem omnia, & abundo: repletus sum, acceptis ab Epaphrodito quæ misistis*, &c. Rem igitur *pecuniariam* spectabat illa *legatio*. Quod non ita tamen intelligendum erat, quasi, peracta ea dispensatione, ad suos è vestigio reverterentur. Qui ita missi essent, alias deinde *legationes*, ejus ad quem missi essent, nomine obierunt, idque in *longinquas* nonnunquam regiones, quoties id è re esset Ecclesiæ Catholicæ *publica*. [25] Ita *Apostolos* illos *Ecclesiarum* commendat *Corinthiis* à se proculdubio eo missos. Ita *Ephesios* ad se missos *Romam* destinasse videtur [26] *Ignatius*. Erant enim eo ipso consilio missi quos χειροτονηθέντας ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνεκδήμους dicto loco 2 *Cor.* VIII. 19. memorat Apostolus. Inde intelligimus quinam essent *Apostoli* συνέκδημοι quorum mentionem habemus *Act.* XIX. 29. non alios utique quam hos, quos diximus *Apostolos*. Iidem συνέπονες *Act.* XX. 4. συνεξελθόντες *Act.* XVI. 3. συνελθόντες *Act.* XV. 38. quorum ad *officium* ita pertinebat viris illis primariis *ministrare*, ut, siqui recessérant, illi *officio* defuisse existimarentur. Ab hisce se desertum, in epistolis nonnunquam queritur Apostolus. Iidem διακονοῦντες (erat enim hæc *eleemosynarum* suppeditatio proprie sic dicta διακονία) *Act.* XIX. 22. ὑπηρέται *Act.* XIII. 5. Et vero quamplurimi erant qui S. *Paulo* ita ministrarent, nonnulli equidem ab ipso *assumti*, nonnulli ab *Ecclesiis* ad illum delegati, nonnulli etiam à *seipsis* devoti atque dicati. Idem ab *Apostolis* ipsis observatum est, ut gravissimis de causis *legatos* non alios adhiberent quam qui reliquis *præcellerent*. Ita factum in *Concilio Hierosolymitano*, cum de *circumcisionis* necessitate ad Ecclesiam *Antiochenam* mittendum esset Apostolorum *decretum*, non obvios quoslibet qui se ultro offerebant, sed *electos* è suo numero viros constituerunt qui hoc munere fungerentur. [27] Ἔδοξε &c. ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι &c. quod & re ipsa præstiterunt ℣. 25. Nec aliter *Judæi*, à quibus ad *Christianos* emanasse videtur exemplum. Illi etiam ἄνδρας ἐκλεκτοὺς delegarunt in omnem terram, λέγοντες αἵρεσιν ἄθεον χριστιανῶν πεφηνέναι, teste, non uno in loco, [28] S. *Justino* Martyre.

§. XVIII. Neque vero mirandum *Apostolis* hæc præstitisse *Ecclesias*, cum etiam *plebeiis Christianis* eadem præstiterint, si quando in rebus rem *Christianam* publicam attinentibus occuparentur. Erat nimirum non minima *communionis* pars in *hospitii jure* posita, quo spectant etiam veterum quamplurimæ *literæ commendatitiæ*, quarum ad imitationem *literæ* etiam *Ecclesiasticæ formatæ* susceptæ conceptæque sunt. *Hospitibus* autem *commorantibus* sumtus *gratis* suppeditati sunt *discedentibus xenia* donata, & si necesse esset, *comites itineris* additi, si ultra essent profecturi. Hæc ex antiquissimis *Homeri* hospitiis manifesta sunt, quæ in mores *Græcorum* recentiorum deinde transierunt. Hanc φιλοξενίαν commendant aliquoties *Apostoli*, & quidem eo in loco illam habuerunt *primævi Christiani* ut *privati* aliquoties *divites* se suaque omnia *sanctis* undequaque *peregrinantibus* excipiendis dicarent. Talis fuisse videtur *Gaius* non S. *Pauli* modo privatus *hospes*, sed *totius* etiam *Ecclesiæ*, *Rom.* XVI. 23. Eodemque nomine commendatur à S. *Joanne* tertia ejus *Epist.* ℣. 5, 6, 7, 8. Talis etiam fuit *Philemon* Ep. ad *Philem.* ℣. 5, 6, 7. & *Mnason Cyprius* *Act.* XXI. 16. *Ecclesiarum* tamen *publicum* id vulgo fuisse videtur officium. Illo nempe *hospitii* jure usas legimus in se invicem illorum temporum integras etiam *civitates*. Exempla habet nonnulla, ni fallor, in *Verrinis Cicero*. Ut proinde ad *Ecclesias*, quæ *civitates* integras, pro illius quoque seculi more, complecterentur, quæque *civitatibus* proinde conferuntur ab [29] *Origene*, dimanare facillime potuerit. Præsertim cum *Judæi* etiam *Hierosolymitani* cum *provincialibus* διασποραῖς eadem officia, ante *Christianismi* etiam natales exercuissent. Ne longius abeam, id colligo ex *Act.* XXVIII. 21. propterea qui in *publicis* essent *Ecclesiæ* officiis constituti, ad illos præcipue spectabant hæc *hospitalitatis* munia. De *viduis* Ecclesiæ ita scribit Apostolus [30] *Si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit.* De Episcopo: [31] *Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem.* Rursus de eodem: [32] *Sed hospitalem, benignum, sobrium*, &c. Is enim πᾶσι τοῖς ἐν χρείᾳ οὖσι κηδεμὼν erat, teste S. [33] *Justino* Martyre.

§. XIX. Hæc igitur erga *omnes* erant *peregrinantes* communia *Ecclesiarum* officia, quæ quin ipsis etiam *Apostolis* officiosius præstarentur, nihil sane est quod dubitemus. Nescio quicquamne fuerit quo *viri illustres*, pro illius seculi more, excipi solerent, quin idem illud in *Apostolis primariisque* Ecclesiæ viris excipiendis observarint etiam *Ecclesiæ*; & quidem eo promtiori animo, quod non *illorum* modo gratiam, quibus ea præstiterant, sed *Dei* adeo ipsius, cujus in opere occuparentur, se demereri crederent, participesque se illorum quoque operum futuros. Apostolo *Romam* venienti obviam effusi sunt fratres, usque ad *Appii forum* & *tres tabernas*, *Act.* XXVIII. 15. *Ignatio* tamen ad *martyrium* properanti usque ad *portum*. *Melitenses discedentem multis honoribus honoraverunt, & navigantibus imposuerunt quæ necessaria erant*, ibid. v. 10. Erant hæc eorum proculdubio *xenia*. *Discedentem* ad navem usque comitati sunt *Ephesii* *Act.* XX. 38. Hæc erat προπομπὴ, cujus etiam ipse quamplurimis in locis meminit *Apostolus*. Id autem ad *honorem venientis*, pro illius quoque ætatis consuetudine, spectabat, ut quo quisque *dignitate* esset illustrior, eo forent etiam *illustriores* ii qui in ejus occursum *mitterentur*. Idque etiam observatum in excipiendis *provinciarum præsidibus*, ut quem ad locum *provinciæ* primum appulissent, eo *legationes* à *civitatibus*, virorum in sua quisque civitate *primariorum*, mitterentur. Idem etiam à *civitatibus vicinis* observatum in *peregrinationibus*. Id cum *Christiani* in *Apostolorum* virorumque Ecclesiæ *primariorum peregrinationibus* imitarentur, id quoque imitatos verisimile

[25] 2 *Cor.* VIII. 24. [26] Ep. ad *Rom* fin. [27] Act. XV. 22. [28] Dialog. cum *Tryphon.* p. 234. E. 335. C. [29] L. III. cont. *Cels.* [30] 1 *Tim.* V. 10. [31] 1 *Tim.* III. 2. [32] *Tit.* I. 8. [33] Apolog. II.

ſimile eſt, ne venientium *dignitati* deeſſent *legati.* Quanquam enim *faſtum mundanum* procul amandarint *Apoſtoli*, erant tamen *decori* iidem obſervantiſſimi retinentiſſimique. Id certe S. *Pauli* fuiſſe videtur ingenium, ea indoles. Nec id quidem immerito. Cum enim in ita *exceptis*, nullum eſſet, illis præſertim *perſecutionum* ſeculis, *faſtus* periculum; multa tamen erant in his *adiaphoris* quæ ad ſubditorum *cultum* reverentiamque conciliandam facerent, quæ non erant ſane negligenda, cum præſertim non *imperarentur* hæc officia, ſed vero liberrimo ardentiſſimoque *ſubditorum* præſtarentur obſequio.

§. XX. Atque hinc concludimus, quanquam aliunde non intelligeremus quem *locum* in Eccleſia obtinuerint qui his *legationibus* obeundis deſtinarentur, non eſſe tamen quod dubitemus quin is fuerit admodum *honorificus. Ordinariorum* horum Eccleſiæ *miniſteriorum* in prima illi ævi *apoſtolici* hiſtoria, rarior occurrit mentio, *Epiſcoporum* viz. *presbyterorum* atque *diaconorum*. Frequentiores erant *extraordinarii*, *Apoſtoli*, *Evangeliſtæ*, *Paſtores* atque *Doctores* & *Prophetæ* notioreſque omnino atque celebriores. Et probabile quidem eſt horum fuiſſe *propriam* primariam illam ſimpliciſſimamque Eccleſiæ *adminiſtrationem*; tum deinde, cum perturbatiorem illam inordinatioremque experti eſſent, paulatim in eorum locum ſucceſſiſſe *miniſtros* illos, quos hodie retinemus, *ordinarios*, paulatimque, pro ſynaxeon diſciplina, *extraordinarios* illos *ordinariis* factos eſſe *ſubditos.* Quando igitur ſynaxeon munia obierunt hi *extraordinarii miniſtri*, fruſtra expectabimus *ordinariorum miniſtrorum* mentionem. Id unum ſufficit, fuiſſe illos, non ſumma modo *dignitate*, ſed ſummo etiam, in *Eccleſiæ adminiſtratione*, loco, ut proinde, ſiquas illi *legationes* obierint, admodum illas fuiſſe *honorificas* neceſſe eſset. Cum vero tandem, propter *ſynaxeon diſciplinam*, *ordinariis* ſubjicerentur ſynaxeon miniſtris, adhuc tamen *honorem* proculdubio ſummum retinuerunt. Nec enim erant illi *certis* quibuſdam *Eccleſiis* affixi, ſed potius totius *Eccleſiæ Catholicæ* communes, quod (ea proculdubio ætate, cum in eo poſitæ eſsent *ſupremorum miniſtrorum* operæ, potius ut late *Chriſtianitatem* diſseminarent quam ut *Eccleſias* regerent jam fundatas conſtitutaſque) fieri vix poteſt quin eorum officio anteferretur qui *ſingularum* eſsent duntaxat *Eccleſiarum*. Ex hoc autem *extraordinariorum miniſtrorum* numero fuiſse videntur qui *legati* conſtituti eſsent. Ipſa illa eorum *dona infidelium* cauſa, potius quam *fidelium*, data eſse agnoſcit *Apoſtolus* utiliora proinde futura, ſi in *convertendis infidelibus* potius quam *fidelibus confirmandis*, collocarentur. Cum præſertim eo ipſo conſilio miſſi eſſent, non qui venientes *exciperent* modo, ſed qui *comites* eſſent, & *συνεργοὶ itinerantium* atque *peregrinantium.* Sed vero aliam omnino *adminiſtrandi* rationem exigebat *illius ætatis* Eccleſia quam *ſequentium*, ut fruſtra ſint omnino qui nihil *hodie* in Eccleſia permittunt niſi quod ad illius *Apoſtolicæ Eccleſiæ* accedit exemplum. Conſiderandæ ſunt omnino *circumſtantiæ* & *prudentia* adhibenda, qua certum eſt, multis in rebus, uſos eſſe *Apoſtolos.*

DISSERTATIO CYPRIANICA VII.

Ad EPISTOLAM XXVII.

De *Epiſcopo* Unitatis *principio*, & S. *Petri* in *Apoſtolos* primatu *unitatis* exemplari: Et quam ſolide utrobique argumentetur *Cyprianus.*

Lapſi *pacem à* martyribus *conceſſam contra* Epiſcopos *tuebantur.* §. I. *Non* presbyterorum plebiſve *nomine.* §. II. *Sed vero ipſorum* martyrum. §. III. *Eandem cauſam defendebant* Donatiſtæ. §. IV. *Hanc* martyrum *communionem* Epiſcopis *æmulam argumento ab* Unitatis principio *oppugnat* Cyprianus. §. V. VI. *Not.* 1°. *non agi hic de* unitate Eccleſiæ Catholicæ, *ut volunt* Pontificii, *ſed* Eccleſiarum particularium. §. VII. VIII. *Not.* 2°. Eccleſiam Catholicam *pro* toto ſimilari *haberi à* Cypriano. §. IX. Particulares *pro* totis diſſimilaribus, *quæ* unum *proinde* membrum habere debeant *unitatis principium.* §. X. *Recte id & ad mentem* Scripturarum. §. XI, XII. *Hoc ipſum membrum*, *è* Cypriani *ſententia*, *non aliud fuit quam* Epiſcopus. §. XIII. *Ita fuiſſe* de facto *probatur è* principiis Cypriani. §. XIV, XV, XVI. *Probatur etiam* de jure. §. XVII. 1°. Unitas *Eccleſiæ eſt* myſtica. §. XVIII. 2°. *Id voluit in hac* myſtica unitate *Deus ut per* unitatem viſibilem *de* inviſibili *illa cæleſti* unitate *participemus.* §. XIX. 3°. Signa viſibilia *intelligenda ſunt per modum* pacti *de* inviſibilibus beneficiis *per ea repræſentatis à* Deo *præſtandis.* §. XX. 4°. *In hac* repræſentatione *ejuſdem generis* unitas *eſſe debet in* Eccleſia ectypa, *qualis erat in* archetypa. §. XXI. 5°. *Ad* Eccleſiæ viſibilis *unitatem*, *non ſatis eſt* caput *Eccleſiæ* inviſibile Chriſtus; *ſed neceſſarium præterea eſt* caput *etiam* viſibile. §. XXII. *Hæc* capitis viſibilis *unitas de* perſonæ *eſt*, *non de* multitudinis, *unitate intelligenda.* §. XXIII. *Conveniunt hæc cum* originibus Chriſtianis. §. XXIV. *Idem probat* Cyprianus *ex inſtitutione* Chriſti. §. XXV. *Principia ejus ſummatim repræſentantur.* §. XXVI. *Diducitur in partes* Cypriani *argumentatio* myſtica. §. XXVII. 1°. Propheta *fuit* Salvator. §. XXVIII. 2°. *Omnia Salvatoris* dicta *&* facta *erant* Prophetica. §. XXIX. 3°. Nominum *mutationes à* Prophetis *factæ non ſolebant vacare* myſterio. §. XXX. 4°. Etymologia *nominis S.* Petri *in ipſum potius* Apoſtolum, *quam in ejus* confeſſionem *ſolam*, *quadrare debuit.* §. XXXI. 5°. *Ita tamen in ejus* perſonam *conferri debuit*, *ut tamen* ulterius *in gravioribus momenti* uſum

usum *aliquem sit etiam referenda*. §. XXXII. 6°. *Ad munus Domini* propheticum *id quoque pertinuit ut* Ecclesiam suam *formaret*, *non in* doctrina *modo*, *sed in* disciplina *etiam atque* regimine. §. XXXIII. 7°. *Non hoc per* Apostolos *duntaxat* medios *præstare debuit*. §. XXXIV. 8°. *Ita tamen hoc* ipse *curare debuit ut tamen non* disertis verbis *proferret*, *sed per* prophetica *potius* symbola *atque* ænigmata. §. XXXV. 9°. *Proni erant Domini* auditores *ut ejus* dicta *omnia &* facta *in* futurum *Ecclesiæ* usum *referenda existimarent*. §. XXXVI. 10°. *Præcipue illa quæ* Scriptis Sacris *mandata essent*. §. XXXVII. 11°. *Probabile est Domini* familiam Ecclesiæ *typum gessisse*. §. XXXVIII. 12°. *Ut statum* Ecclesiæ *per* domus *allegoriam apte repræsentarit Dominus*, *ita nondum maturum erat ut per* aliam *quamvis repræsentaretur* domo auctiorem. §. XXXIX. 13°. *De* singulis *duntaxat* Ecclesiis *hæc intelligenda sunt*. §. XL. 14°. *In* unica *illa Salvatoris* domo unicus *erat* dispensator *S.* Petrus, *typus* unius Episcopi. §. XLI. 15°. Unicum *etiam erat* domus *illius* fundamentum, unius *pariter typus* Episcopi. §. XLII. *Ex his principiis* plebeiorum *etiam officium manifestum est*. §. XLIII, XLIV. *Salva communione* catholica, *collegarumque Episcoporum* commercio, *alia deinde nulla restat*, *ex his principiis*, causa *qua* tutum *sit* subditis *ab* Episcoporum *se* communione *subducere*. §. XLV. *Hæc principia si vera sint*, *sequetur* suffragii negativi *jus penes* solum *fore* Episcopum. §. XLVI, XLVII, XLVIII.

§. I. ANtequam futuræ disputationis argumentum ex professo aggrediamur; explicanda est inprimis *disputationis occasio*, quæ certe hujus *Epistolæ* scribendæ vera erat *occasio*. Ita tandem intelligemus quam apte *Cyprianus* prudenterque, pro illa occasione argumentetur.

Erat igitur *occasio* quod *lapsorum* nonnulli qui *pacem* communionemque à *Luciano* ejusque sociis *martyribus* sibi concessam, à nonnullis etiam *presbyteris*, *Gaio Diddensi* aliisque illi similibus extorsissent, in eam tandem eruperint audaciam, ut cum *Episcoporum* nemo illorum violentiæ cessisset, suam tamen illam qualemcunque *communionem* nihilominus tuerentur, sive illam confirmarent *Episcopi*, sive minus ratam esse vellent. Proinde in Epistola sua ad *Cyprianum* se *Ecclesiæ* nomine ornarunt, innuentes nimirum suam *communionem* veram esse, qui vero communionem illam non probarent, aliamque quamvis *communionem* sequerentur, eorum communionem *notham* esse nec proinde pro *communione* agnoscendam, ut propterea nec *Ecclesiam* conflare possent quorum *communio* esset illegitima. Erat enim id in illius ævi ratiociniis certissimum, *veram* esse *Ecclesiam* cum *vera* itidem *communione* convertendam. Hic nimirum primus erat gradus, quo usus est cum suis satellitibus *Felicissimus* (qui *Cypriano* à prima Episcopatus *origine* infensus, occasionibus quibusque captandis invigilabat) ad majora postea audenda. Ita adhuc *suam* pro *vera communione* tuebantur, ut una tamen cum minis *preces* admiscerent ut in *Cypriani communionem* admitterentur, quod illis exprobrant *Cyprianus* atque *Romani*. Tandem eo sunt provecti ut *damnarent* etiam *Cypriani communionem*. *Felicissimum* id comminatum, *non communicaturos in monte secum*, qui *Cypriano obtemperassent*, id est, qui eidem *communicarent*, ex ipso *Cypriano* discimus. Idque nondum constituto pseudo-*Episcopo Fortunato*, qui majorem proculdubio conciliavit illis *auctoritatis* speciem atque prætextum.

§. II. Quid ergo (inquies) habebant quo suam *partem* (utor enim voce apud *Africanos* notissima) pro *Ecclesia* habendam esse vel fucum facerent? Non *presbyterii* auctoritatem; erant enim è *presbyteris* paucissimi qui se *schismaticis* adjunxissent. Non *plebem* propter eandem rationem. Id enim velut extra omnem controversiæ aleam positum, pro concesso sumit *Cyprianus* à se stare *clerum stantesque omnes*. Quod enim ad *singulorum* presbyterorum *independentiam* attinet atque αὐθεντείαν, ea nostrorum seculorum proprium est monstrum, illis ita incognitum, ut nec *catholici* reperientur, nec *haretici*, qui tueri auderent. Quam illam aversata fuerit *Ecclesia catholica*, vel ex hoc ipso exemplo abunde liquet. Cum in rebelles hosce *presbyteros* jure suo usus est *Cyprianus*, ita censuras ejus *ratas* habuerunt *reliqui* orbis *Episcopi*, ut nemo eorum *literas formatas* acciperet, nemo ipsos ad *communionem* admitteret, ne revocata quidem ad novum examen eorum causa hoc uno nomine quod à *proprio* fuissent *Episcopo* locis suis exuti atque depositi.

§. III. Aliunde igitur quærendus hujus audaciæ prætextus, nempe à *martyribus*. Notanda enim diligenter eorum illa in epistola ad *Cyprianum* verba: [1] *Optamus te cum sanctis martyribus pacem habere*. Innuentes nimirum, ni ita foret, *Cypriano* id, potius quam *martyribus*, fraudi futurum; *martyrum* enim cum *Deo* communionem esse prorsus indubiam, ut proinde qui ab *illis* alieni essent, à *Deo* quoque alieni essent omnino censendi. Quam enim hic *pacem* appellat, ea, pro illius ætatis usu, *communio* erat (à *pace* nimirum illa, quam sibi invicem in *officio eucharistico* dabant accipiebantque; ut enim apud *Hebræos salutandi* ea forma erat receptissima, qua *pacem* apprecarentur, ita *sanctorum* quoque *salutationem communionis* vicem quandam obtinuisse constat è sacris omnibus primi seculi *epistolis*) *pacemque* à *martyribus* datam *communionem* interpretati sunt ipsi *lapsi*. Atque ita loquitur in hac eadem causa auctor Passionis *Perpetuæ* & *Felicitatis*: [2] *Et nos* (inquit) *itaque quod audivimus & contrectavimus, annunciamus & vobis, fratres & filioli, ut & vos qui interfuistis rememoremini gloriæ Domini: Et qui nunc cognoscitis per auditum, communionem habeatis cum sanctis martyribus, & per illos cum Domino Jesu Christo*, &c. Videmus hic *communionem* cum *Martyribus* gradum esse ad *communionem* cum *Domino Jesu Christo*. Ita intelligimus quid sibi vellent *lapsi*, cum, siquos, causa audita, repulisset *Cyprianus*, id illum vellent negasse, [3] *quod se jactarent à martyribus & confessoribus accepisse*; quod jam *datam repræsentari* sibi à suis *præpositis cogerent*; [4] *quod pacem non dandam sibi postularent*, *sed quasi jam datam sibi vindicarent*; [5] *quod non tam peterent quam vindicarent*, *imo jam & in cœlis habere se dicerent*, ut habemus in Epistola cleri *Romani*. Eo nimirum hæc spectabant om-

[1] Ep. XVII. [2] Præf. [3] Ep. XXIII. [4] Ep. XXIX. [5] Ep. XXX.

omnia ut non tam *Episcoporum* esset, quam *martyrum*, communionis *Ecclesiasticæ* concessio.

§. IV. Similis erat postea *Donatistarum* causa quæ hanc mirifice illustrat. Illi etiam *presbyteros* aliosque *clericos* à suis *Episcopis* divellebant, *novos* Episcopos in eorum loco sufficiebant qui jam fuissent ab *Ecclesia catholica* constituti. Nunquam tamen hæc ex *ordinaria* aliqua quam habebant in *Ecclesia* potestate tueri conati sunt (quod conantur hodierni *SCHISMATICI*) sed vero solo *martyrum* nomine atque prætextu. Edidit nuper doctissimus [6] *Baluzius martyrum* acta à *Donatista* aliquo conscripta. Inde constant hæc, quæ dixi, omnia. *Concilium*, uti vocat, celebrarunt in carcere *martyres*, in quo ita sancitum dicit: [7] *Siquis traditoribus communicaverit, nobiscum partem in regnis cœlestibus non habebit.* Hæc sibi arripiebant *Donatistæ* ut ipsi *martyrum* successores viderentur atque hæredes. Videamus igitur quas inde *conclusiones* collegerint. In ipso *actorum* initio id suum consilium prodit statim auctor, scribi hæc à se ut *Ecclesia catholica teneatur, sanctaque communio à profana discernatur.* Ergo *partem* suam pro *Ecclesia catholica* habuerunt *Donatistæ*, id quod aliunde luculentissime constat; idque hoc ipso nomine quod *martyrum* decreta servarent, ne jam miremur *lapsos* etiam *Cypriani Ecclesiæ* itidem se titulo insigniisse. Idem rursus in eandem sententiam: [8] *His enim de rebus Ecclesia catholica quæ sit, poterit recognosci, si labes pestifera traditorum nefandis actibus suis, sententiaque martyrum omnibus seculis declaretur.* Rursus: [9] *Igitur cum hæc ita sint, quisnam est Divini juris peritia pollens, fide præditus, devotione præclarus, religione sanctus, qui judicis Dei memor veritatem ab errore discernat*, &c. *& unum atque idem existimet & Ecclesiam martyrum & conventicula traditorum?* Tandem ita concludit: [10] *Fugienda est ergo & execranda pollutorum omnium congregatio vitiosa, & appetenda omnibus beatissimorum martyrum successio gloriosa, quæ est Ecclesia sancta, una & vera catholica, ex qua martyres profecti sunt, & à quibus Divina testamenta servata sunt. In hac virtutes populi Spiritus præsentia frequentantur, baptisma à Salvatore perficitur*, &c. Ex hac igitur *martyrum* successione colligebant, suam esse *Ecclesiam catholicam*, suum esse *baptismum* pro baptismo *legitimo* solum agnoscendum. Jamque illud etiam intelligimus cur id tantopere laborarit *Felicissimus* ut *martyres* ab *Episcopo* disjungeret, cujus ipsum testem habemus [11] *Cyprianum.* Fuisse nonnullos qui *Episcopatui Cypriani restiterunt*, innuit *Pontius.* In horum numero fuisse *Felicissimum* docet *Cyprianus.* Ut igitur, quem *initio* factum noluit *Episcopum*, ab ejus se *communione* verisimili aliqua ad *vulgus* specie subduceret, id dedit operam ut *martyres* sibi sui consilii *socios* adsciscerct, ita futurum ratus ut *sejuncti* etiam ab *Episcopo*, *Ecclesiæ* tamen titulum tueri possent, dum *martyrum* illam, quam dixi, *communionem* retinere viderentur. Videbat igitur ipse *Felicissimus* frustra sibi præsidium è *presbyteratu* suo esse quærendum; ita neminem, ætate ea, credidisse non esse *presbyteros Episcopis* suis *obnoxios* ut ne *populo* quidem fallendo fucus iste sufficeret. Nec sane erat alia aliqua in *Ecclesia auctoritas* quæ *Episcopatum* æmulari posset quam *martyrum* illa. Ea vero tanta erat ut ægre illi omnes per orbem *Episcopi* possent repugnare.

§. V. Hanc igitur *martyrum* auctoritatem si *Episcopatui* obnoxiam probare posset, alia nulla erat quæ non iisdem posset argumentis facillime opprimi atque refelli. Varia itaque erant quibus *se Ecclesiasque* suas adversus hunc *martyrum* arietem tuerentur Episcopi *catholici.* Opponebant inprimis *martyribus* alios *martyras*, *Africanis* nimirum illis *Romanos*, quorum unus *Moyses* in carcere tandem extinctus est, ut nimirum arctissimo nominis usu merito posset *martyr* appellari. Quod fortasse efficacissimum erat hujus *schismatis* opprimendi remedium. Vivaciores certe erant *Donatistæ* quorum *martyribus* alios non habuerunt quos opponerent illius ætatis *catholici.* Id enim consecuti sunt ea *martyrum* inter se commissione ut ne posset *martyrum* auctoritate ea controversia dirimi, ut proinde esset ad alia *κειμήλια* necessario confugiendum. Tum, si *martyrum* auctoritate res illa transigenda esset, *causam* tamen esse quæ *martyres* faceret, nec esse *unitatis Ecclesiasticæ* causam, quam *fidei* illam, minus honorificam, nec proinde *unitatis* nomine minus esse *martyrium*, quam *fidei* nomine, oppetendum. Ita argumentatur adversus *Novatianum* ipsum *Dionysius Alexandrinus.* Ita fiebat, ut, missa *martyrum* auctoritate, in causam *unitatis* esset necessario inquirendum. Cum præsertim illud præterea addidissent, ne *martyres* quidem esse habendos, siqui, vel *fidei* nomine, extra *unitatem* mortem oppetiissent; idque ex loco 1 *Cor.* XIII. 3. confirmassent, quod fecit aliquoties [12] *Cyprianus.* Nec enim *caritatem* ab illis illibatam servari qui *unitatem* violassent. Quæ sane argumentatio ad mentem Apostoli eo loco accuratissime respondet, ut alibi ostendimus.

§. VI. Tandem igitur huc revertebat tota illa disputatio, de *unitatis principio* esse inprimis disquirendum. Cum enim, ex jam concessis, manifestum esset, eam *communionem* legitimam esse quæ in *unitate* esset, eam notham & adulterinam quæ ab eodem fuisset *unitatis principio* divulsa; Quærendum deinceps erat, *Episcopine*, an potius *martyres*, pro *unitatis* essent *principio* agnoscendi? Et quidem *Episcopis* hoc *jus* ubique asserit *Cyprianus*, ut inde constet quam illum perperam in suam *partem* traxerint *Donatistæ*, qui *martyribus* illud asserebant contra *Episcopos* jam *legitime* constitutos. Hoc certe erat è *principiis Cypriani* schismaticum, ut proinde illum si *judicem* audire voluissent, ipsi essent pro *schismaticis* habendi. Nec tamen vidit hoc in suis de *Cypriani* nomine disputationibus *Augustinus*, nec recentior aliquis, quod quidem sciam, *Cypriani* interpres, sed nec ante *Augustinum Optatus*, nec Patres in collatione *Carthaginiensi* coævi. Verum revertamur ad *Cyprianum.*

§. VII. Notandum itaque 1°. Cum de *unitate Ecclesiæ* disputatur, non agi tamen de *illius* Ecclesiæ unitate quam *catholicam* hodie dicimus, quæ nimirum omnes ambitu suo per terrarum orbem Ecclesias particulares complectitur, sed de ipsis duntaxat *Ecclesiis particularibus.* Nec enim, in hac ipsa causa, id quærebatur, an *martyribus*, an *Episcopis universis* esset adhærendum, cum *martyres* ad unicam duntaxat diœcesim pertinerent (quo sensu nos *diœceseon* limites hodie distinguimus) sed an *martyribus Carthaginiensibus* (tales erant à quibus hæ turbæ conflatæ sunt) an proprio martyrum *Episcopo*, *Carthaginiensi* viz. tutius se *Carthaginiensis Ecclesia* posset adjungere? Id innuunt *Cypriani* de *Felicissimo* ejusque factione verba illa: [13] *Hi fomenta olim quibusdam confessoribus & hortamenta tribuebant, ne concordarent cum Episcopo suo.* Idem etiam de alio illo *Novatiani* à *Cornelio schismate* statuendum. Nec enim ea unquam fuit, *Cypriani* tempore, quæstio, *Romanone Pontifici*, an reliquis per *orbem* Episcopis, esset adhærendum? Sed, quis esset pro *Romano Episcopo* agnoscendus, *Novatianus*, an potius *Cornelius*? Contra, potius *Cyprianus pares* omnes E-

[6] Miscell. L. II. p. 25. [7] Num. 17, 18. [8] Num. 16. [9] Num. 19. [10] Num. 20. [11] Ep. XL.

[12] Ep. LXXIII. & de Unit. Eccl. & de Bon. Patient. [13] Ep. XL.

Episcopos ubique statuit, neminemque admittit *Episcoporum Episcopum* (quæ verba in synodo *Carthaginiensi* in ipsum *Stephanum Romanum* Episcopum proculdubio jactata sunt) & [14] cum de *Episcopi schismate* dissereret in causa *Martiani Arelatensis*, non illum *SCHISMATIS* propterea damnat quod ab *uno* aliquo *quantivis* nominis *Episcopo* ne *Romano* quidem illo (quanquam ad eum ipsum hæc data esset epistola) sed vero quod à [15] *catholicæ Ecclesiæ unitate*, à *corporis & sacerdotii concessione discesserat*, *collegio Episcoporum insultaret*. Similiter ad *Antonianum* : [16] *concordiam collegii sacerdotalis firmiter obtinentes*, *& catholicæ Ecclesiæ cohærentes*. Idem igitur *Cypriano* valet *catholicæ Ecclesiæ cohærere*, quod *concordiam collegii sacerdotalis firmiter obtinere*.

§. VIII. Scio equidem apud *Cornelium* [17] ἕνα ἐπίσκοπον εἶναι δεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ καθολικῇ. Nec id nego de *Ecclesia Romana* dictum. Scio & apud *Cyprianum* similes loquendi formulas occurrere, & quidem de eadem itidem *Ecclesia Romana*. [18] *Contra sacramentum esse semel traditum Divinæ dispositionis & catholicæ unitatis adulterum & contrarium caput extra Ecclesiam fieri*; [19] *contra institutionis catholicæ* esse *unitatem*, *alium Episcopum fieri consensisse*; *agnoscere communionem Cornelii* idem valere apud illum quod *Ecclesiæ catholicæ radicem & matricem agnoscere ac tenere communionem ejus*, i. e. *catholicæ Ecclesiæ unitatem pariter & caritatem probare firmiter & tenere*. Scripserat & ad [20] *Antonianum* se *cum Cornelio*, *hoc est*, *cum catholica Ecclesia communicare*. Inde colligunt *Romanenses* eam *Ecclesiam* esse *catholicam* quæ cum *Romana* hodie communicat; & vice versa quæ cum eadem non communicat, nec esse illam pro *catholica* hodie existimandam. Mirum sane viros alioquin eruditissimos ita posse argutari! Quasi vero *Ecclesiæ catholicæ* nomen non esset *Ecclesiis* etiam *particularibus* commune. Quis nescit *Ecclesiam* quoque *Smyrnensem*, in antiquissima forte hujus vocis mentione, *catholicam* appellari? Ita scribunt ipsi de *Polycarpo* suo Episcopo : [21] γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. Quis [22] *Cyprianum* ipsum de suo quoque *schismatico Felicissimo*, ejusque *pseudo-Episcopo Fortunato* idem scribere, fuisse illos *sacerdotum hostes*, *& contra Ecclesiam catholicam rebelles*, idque vacillante adhuc *Cornelio*? De *Melitio* Episcopo *schismatico* decrevit synodus *Nicæna* nihil illum tentare debere [23] χωρὶς γνώμης τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου τοῦ ὑπὸ Ἀλέξανδρον, *i. e.* Episcoporum Ecclesiæ *Alexandrinæ* subditorum. Idem concilium Canon. VIII. de hæreticis *Catharis* sive *Novatianis* : εἰ γὰρ τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ὄντος, &c. Rursus Ecclesiæ *Alexandrinæ* ita scribit *Constantinus* : [24] Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς τῇ καθολικῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ. Eundem etiam suæ quoque *Ptolemaidis* Ecclesiæ titulum adhibet *Synesius*. Et si id fuisset apud eruditos minus in confesso, vel hæc ipsa loca quæ de *Ecclesia Romana* loquuntur, satis ipsa probarent, neutiquam de alia quam de *particulari Ecclesia Romana* esse intelligendum. Cum enim *unus* duntaxat *Episcopus* in *Ecclesia catholica* agnoscitur, id ne *verum* quidem erat nisi de *particulari Ecclesia Romana*. Quod enim commentus est de *Ecclesia catholica virtuali* Cardinalis *Perronius*, novum est omnino, nec illis seculis auditum. Erat autem *usus* hujus *vocis* manifestus, ut nimirum distingueretur *Ecclesia Orthodoxa* ab *hæreticorum schismaticorumque* conventiculis. Propterea fortasse *Ecclesia primaria*, quam nos *cathedralem* appellamus, *catholica* audiit apud *antiquos*, quod is locus esset synaxeon *Orthodoxarum* caput, non *hæreticarum* aut *schismaticarum*. Ita legatis *Africanis Romæ* agentibus, & *Antoniano* Ecclesiæ *Romanæ* communicaturo, idem erat *Ecclesiæ catholicæ communicare* quod *communicare Cornelio*, non *Novatiano*. Ita in *Ecclesia Catholica Romæ unicus* duntaxat esse potuit *Episcopus*, quod si quis alius, sede jam plena, *Romæ* fuisset suffectus, is, pro illius ævi principiis, *extra Ecclesiam catholicam* esse debuerit, *hæreticis* nimirum *schismaticisve* accensendus. Nec est quod aliud quispiam è voce *matrice* aut *radice* colligat. Eadem enim voce usus fuerat *Cyprianus* in tractatu *de unitate Ecclesiæ* in usum Ecclesiæ *suæ* primum scripto, postea ad *martyres Romanos* ad *unitatem* reversos transmisso. Nec aliud illis vocibus intellexerunt *Africani* quam *originem*. Non quod ab Ecclesia *Romana* reliquæ orirentur, ut intelligunt *Pontificii*, quod certe non est, de *orientalibus* præsertim Ecclesiis, omnino *verum*; sed quod *primariam* ipsius Ecclesiæ *Romanæ successionem* illibatam servasset *Cornelius*, non servasset *Novatianus* qui *à se ortus esset*, *nemine Episcopatum dante*, ut de suo *Fortunato* loquitur *Cyprianus*, per *successionem* nullo modo *legitimam*. Ita [26] *Tertulliano*, *primordialis lex data Adæ & Evæ in paradiso est quasi matrix omnium præceptorum Dei*. [27] *Eva matrix erat generis fœminini*, quia *prima fœmina* erat, alioqui *virorum* erat *matrix* pariter ac *fœminarum*. [28] *Ecclesiæ matrices* eædem sunt quæ *originales*, quæ viz. à prima usque manassent origine. [29] *Mala* (inquit) *materia boni non erit matrix*, i. e. *origo*. [30] *Bythos & Sige*, *nus & veritas*, *prima quadriga defenditur Valentinianæ factionis*, *matrix & origo cunctorum*. Plane igitur eadem in stylo *Africano matrix & origo*. Ita *Cornelii* Ecclesia *matrix Novatiani* audire posset, quod, *Cornelio* in sede legitime constituto, res novas molitus sit *Novatianus*, ut proinde non ab *ipso Cornelius*, sed à *Cornelio ipse* discessisse esset existimandus.

§. IX. Notandum itaque 2°. cum de *unitate* hujus *particularis*, ut diximus, *Ecclesiæ* quæreretur, duobus modis illam *unitatem* intelligi posse. Sunt enim nonnulla *integra* quorum *partes* ita inter se uniuntur, ut nulla *una pars* sit ceteris *unitatis principium*, quin ipsæ inter se unitæ *integrum* conflare possent parte *illa* destitutæ, tam commode quam *hæc* cum aliis *integrum* conflaret si hæc similiter *alia* quavis *parte* sigillatim sumta destitueretur. Ita in *aqua integro* constituendo, nulla est *pars una* aquæ ita *principalis* quin illa destitutæ reliquæ corpus aquæ constituere possent tam apte quam illa posset cum reliquis, una qualibet sigillatim sumta destituta. Quod de *totis homogeneis* sive *similaribus*, quæ vocantur, est præcipue intelligendum. Et quidem *Ecclesiæ universalis unitas* hujusmodi est ex principiis *Cypriani*. Idem enim omnium *Ecclesiarum particularium* est officium, ut in *aqua* illo, quod diximus, exemplo. [31] *Episcopatus* similiter *unus est*, *cujus à singulis in solidum pars tenetur*. Si in *solidum*, plane sequitur nihil esse quo una quælibet *Ecclesia* aliis ita possit esse necessaria, ut sine *ea* nequeant subsistere. Si nullum sit in *disciplina Ecclesiastica* officium quod non sit omnium pariter Ecclesiarum *commune*, nihil est quo *una* certa

[14] Ep. LXVII. [15] Vid. & Ep. LII.
[16] Ep. LII. init. [17] In Ep. ad *Fab. Antiochen.* ap. *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 43. & in Ep. *Cornel.* ad *Cyprian.* XLVI. [18] Ep. XLII. [19] Ep. XLIV. [20] Ep. LII. init.
[21] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. IV. 15. [22] Ep. LV.
[23] *Socrat.* Hist. Eccl. l. 1. ex Can. 6°. ejusdem concilii.
[24] Ap. *Socrat.* Hist. Eccl. ubi supra.
[25] Vid. *Valef.* Not. ad *Theodor.* Lector. p. 162.
[26] Adv. *Jud.* c. 2. [27] De Virg. Vel. c. 5.
[28] De Præscr. c. 21. [29] Adv. *Hermog.* c. 16.
[30] Adv. *Valentin.* c. 7. [31] De unit. Eccles.

ta aliqua *Ecclesia* possit *aliis* ita esse necessaria ut nequeant ab *ea* separatæ inter se ipsæ cohærere. Quare ut in hujusmodi integris, *totum* est ex *partium* omnium inter se *unitatibus* conflatum, non ex *una* aliqua *unione* quæ omnes quasi permeat; ita in *Ecclesia Catholica*, unitas ejus ex *particularium Ecclesiarum* inter se *consensu* deducenda est, & ex *communione* quæ communis est omnium; non vero à *communi* aliquo vinculo ab *una* aliqua *parte* ad *alias* usque omnes derivando.

§. X. Sunt & alia *integra heterogenea*, *dissimilaria* & *organica*, quorum *partes* ita inter se diversis *officiis* discernuntur, ut sint omnes sibi quidem invicem necessariæ, ita tamen ut præ aliis *aliæ* sint multo adhuc magis necessariæ. Ita in corporibus *animatis*, nonnullarum partium *officium* ita necessarium est, ut & reliquæ ab illis *partes*, *totumque* adeo ipsum omnino pendeant, propterea quod earum influxus ad *omnes partes* derivandus est, suntque illi etiam *influxus* ita necessarii ut sine illis ne *vita* quidem ipsa posset conservari. Id genus *partes* sunt *caput*, *cor*, &c. Sunt igitur illæ partes *unionis principia*. Si enim reliquarum partium aliquæ ab illis præcidantur, non *illæ* utique, sed *partes* ita *præcisæ* alienæ censendæ sunt; quæ vero partes cum illis *unitæ* sunt, eæ solæ ad *totum* pertinere existimantur. Quod signum est illas esse *unionis* externæ *principium*, quia ab *illis* ad *reliquas* unio derivatur. Quanquam autem in *corpore* organico *multæ* partes ita necessariæ esse possent, si *internas* quoque *partes* trunco inclusas *partium* nomine complectamur, si tamen *partium* nomine illas duntaxat *externas* intelligamus, quæ & *membra* appellantur, ita *unicum* duntaxat est in quovis corpore *animato* membrum reliquis *unitatis principium*, in *animalibus caput*, in *vegetativis radix*. Ita igitur intelligit *Cyprianus*, Ecclesias *particulares* corporum *organicorum* esse similes, ut sit etiam in *Ecclesia* visibili *membrum* aliquod itidem visibile quod animalium *capiti* respondeat, *Episcopus* nimirum, ut si quando contingat membrorum à se invicem *disjunctio*, non sit adeo difficile distinguere quæ *membra* ad *Ecclesiam* pertineant *vitalium* ejus influxuum participes, quæ vero ab eadem *separentur*, nec *vitam* illam corporis *Christi* mystici communem habent. Id genus *integris unitatem Ecclesiæ* confert in quibus *una* aliqua, ut dixi, *pars*, eo, quo dixi, modo reliquis eminet. [32] *Quo modo* (inquit) *solis multi radii, sed lumen unum: & rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum: Et cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis à corpore, divisionem lucis unitas non capit: ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit: à fonte præcide rivum, præcisus arescet. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius expandit: unum tamen caput est, & origo una, & una mater fœcunditatis successibus copiosa.* Quæ verba aliquoties exscribit confirmatque *Augustinus*, nequis putet singularem in hac causa fuisse *Cyprianum*.

§. XI. Neque est quod quis *gratis* hæc atque immerito à *Cypriano* supponi suspicetur. *Corpori* etiam *organico Ecclesiam* confert sacra etiam Scriptura, & quidem ita ut *membrorum* mutuam inter se *necessitudinem* ab eorum officiis arcessat, 1 *Cor.* XII. Non sunt hæ pro sermonis ornatu confictæ alioqui otiosæque *similitudines*; sed vero pro *prophetarum* sacro *idiomate* intelligendæ, quo certe idiomate si *Scripturas sacras* i. e. *propheticas*, conceptas esse existimemus, nihil est sane verisimilius magisve genuinum. Illo autem *idiomate*, id Deus *facturus* intelligendus est quod per *similitudinem* fuerat *repræsentatum*. Ex hac igitur *membrorum* mutua *necessitudine*; quæ nec ipsa erat fortuita, sed certo quodam consilio à Deo *prævisa* atque *instituta*, id sane colligendum, *Deum*, quanquam *possit singulis* Ecclesiæ membris in omnibus eorum necessitatibus *ipse* nullo mediante, subvenire; nolle tamen id à *se* ut expectet *creatura*, fratrum potius *dona*, quoties opus esset, in usus suos convertant; cum itaque quæ Deus aliis *concessit* dona, eadem aliis *negaverit*, futurum deinde erat ut alteri alteris sibi *invicem* utiles forent atque necessarii. Inde colligit Apostolus, nullum fore in *corpore mystico SCHISMA*. Ita qui *donum* habebat *linguarum*, *interpretationis* tamen *dono* sæpe carebat; qui *nonnullas* etiam *linguas* ex *dono* callebat, *aliarum* tamen erat imperitus; quæ tamen *utiles* sæpe essent, cum prorsus essent quas ille callebat, *inutiles*. Qui & illas haberet, *gratia sanitatum*; cui nec illa deerat, *dono* tamen *miraculorum* destitutus est. Nec vero erant id genus duntaxat *gratiæ* quibus *singulorum* membrorum defectus supplerentur; sed vero *universales* etiam nonnullæ, quibus *nullum* erat quin careret membrum, ita erant *omnibus* pariter *necessariæ*. Tales erant κυβερνήσεως illa atque προστασίας, atque id genus aliæ. Proinde in *corpore* etiam *mystico visibili* (de eo enim agit) *capitis* pariter atque *oculorum pedumque* usum agnoscit Apostolus, quod nimirum reliquis omnibus *membris* ita *necessarium* est ut est *caput* in corpore *animalis*.

§. XII. Ut autem intelligatur quam hæc apposite ad causam *Cypriani* faciant, duo hæc breviter notentur: Inprimis *dona* illa *extraordinaria* jamdiu defecisse, cum tamen *unitatis Ecclesiasticæ* ratio hodie permaneat, sitque in æternum permansura. Proinde præter illam *necessitudinem* è *donis* illis *extraordinariis* oriundam, aliam esse etiam agnoscendam è *donis ordinariis*. Sunt igitur & alia ejusmodi *dona* quorum usus ab *uno* aliquo *membro* ad reliqua omnia permanet, *corpusque* adeo universum & *membra* omnia ita constringant, ut ni *unum corpus mysticum* constituant, non sint plane pro *vitalibus* agnoscenda, ut *membra* animalium *mori* necesse est si à *capite* sejungantur. Deinde notandum *donorum ordinariorum* usum quo quidem *unitas Ecclesiæ* in perpetuum hodie conservanda est, non aliorum esse quam *officiorum publicorum*. Jam enim diu est ex quo *Donatarii* illi facti sunt *officiariis ordinariis* obnoxii, idque auctoribus ipsis, ut videtur, Apostolis, cum utique graviorem experirentur eorum ἀταξίαν quam quæ posset tolerari. *Nostra* autem *dona* nihil est quod vel obtendat quispiam quo minus sint obnoxia, cum sint & ipsa pariter *ordinaria*. Cum itaque *dona* non alia *publicorum cœtuum unitatem* constringere possent nisi quæ sint ipsa in *publicis cœtibus* exercenda; cum *donorum* quorumvis *usu* in *publico* arceantur nisi quibus indulgendum censuerint *officiarii ordinarii*; cum nullis illi præterquam *officiariis* indulserint; cum *donorum* Sp. Sancti in usum *Ecclesiæ*, non *privatorum* duntaxat Ecclesiæ *membrorum*, nulla hodie supersit divina *institutio* qua sint communicanda, præter χειροθεσίαν illam qua *sacris* deputantur *officiis*; plane sequitur inter *officia Ecclesiastica* quærendum esse illud, quod diximus, *unitatis principium*. Recte igitur hucusque supposuit *Cyprianus*, & esse *membrum* quod sit reliquis membris, in hoc etiam corpore *Christi* mystico, *unitatis principium*; & esse illud in *officiis Ec-*

[32] De Unit. Eccles.

Ecclesiasticis ordinariis investigandum. Quanquam ejus ætate nondum defecisse dona etiam extraordinaria superius ostenderimus.

§. XIII. Quibus ita præsuppositis, Cypriani de unitatis principio satis est manifesta sententia, nec alterius quidem esse illud officii præterquam Episcopatus. Proinde Episcopi communionem ita necessariam existimat ut Ecclesiæ etiam definitionem ingrediatur. [33] Illi (inquit) sunt Ecclesia, plebs sacerdoti adunata, & pastori suo grex adhærens. Unde observanda illa sequentia quæ statim contra Florentium Pupianum intorquet, ipsum licet confessorem, &, pro illius seculi stylo, martyrem: Unde scire debes, Episcopum in Ecclesia esse, & Ecclesiam in Episcopo; & si qui cum Episcopo non sint, in Ecclesia non esse; & frustra sibi blandiri eos, qui pacem cum sacerdotibus Dei non habentes obrepunt, & latenter apud quosdam communicare se credunt, &c. Idem alibi contra Felicissimum: [34] Extra Ecclesiam soli remaneant, qui de Ecclesia recesserunt. Soli cum Episcopis non sint, qui contra Episcopos rebellarunt. Idem ergo de Ecclesia recedere, extra Ecclesiam remanere, quod cum Episcopis non esse. Rursus in eadem [35] Epistola idem valent ad Ecclesiam redire, & cum Episcopis & plebe communicare. Idem alibi in eandem sententiam: [36] Solus poterat de Ecclesia ille discedere; solus Episcopis derelictis cum schismaticis & hæreticis in furore remanere. In Epistola ad Cornelium pro eodem habet sacerdotum esse hostes, & in Ecclesiam Catholicam rebelles. Atque disputationem illam illo memorabili epiphonemate concludit: [37] Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus judex, vice Christi cogitatur, &c. Quanquam ipsum sacerdotis nomen vix aliis attributum legas apud Cyprianum quam Episcopo; at cum de uno duntaxat sacerdote meminit, res ipsa clamat de alio ne posse quidem intelligi. Nec minus diserta illa in Epistola ad Rogatianum: [38] Hæc sunt enim initia hæreticorum, & ortus atque conatus SCHISMATICORUM male cogitantium, ut sibi placeant, ut præpositum superbo tumore contemnant. Sic de Ecclesia receditur, sic altare profanum foris collocatur, sic contra pacem Christi & ordinationem atque unitatem Dei rebellatur. De Unitate Ecclesiæ: An esse sibi cum Christo videtur, qui adversus sacerdotes Christi facit? Qui se à cleri ejus & plebis societate secernit? Arma ille contra Ecclesiam portat, contra Dei dispositionem repugnat: hostis altaris, adversus sacrificium Christi rebellis, pro fide perfidus, pro religione sacrilegus, inobsequens servus, filius impius, frater inimicus, contemtis Episcopis, & Dei sacerdotibus derelictis, constituere audet aliud altare, &c. De Zelo & Livore: Hinc Dominicæ pacis vinculum rumpitur, hinc caritas fraterna violatur, hinc adulteratur veritas, unitas scinditur, ad hæreses atque ad SCHISMATA prosilitur; dum obtrectatur sacerdotibus, dum Episcopis invidetur, dum quis aut queritur non se potius ordinatum, aut dedignatur alterum ferre præpositum. Idem colligitur ex aliis quoque locis illis, quos superius retulimus, quibus coincidunt communicare cum Cornelio. Nec enim ulla ratio erat, è principiis Cypriani, cur in Cornelium illa potius convenirent, quam in alium quemvis Catholicum Episcopum. Hæc idcirco fusius deduximus, nequis aliam, quam quæ revera fuit, à nobis tribui sanctissimo martyri sententiam suspicetur; tum ut ex his locis intelligamus, cur, quod his in locis Episcopo, idem alibi, & in hac ipsa quam in manibus habemus Epistola clero etiam universo, & plebi etiam sive stantibus laicis tribuat. Constat enim ex his locis non plebem modo, sed & clerum quoque ipsum ab Ecclesia fore alienum si ab Episcopo discessissent, nec plebem, nisi Episcopo adunatam, Ecclesiam esse appellandam. Ita igitur Cyprianus intelligendus est, ita clerum atque plebem ad Ecclesiam pertinere, dum Ecclesiasticæ unitatis principium retinuerint, viz. Episcopum. Cavebunt ergo animabus suis, vel hoc ipso nomine, quod perpetua hæc fuerit sibique constans Ecclesiæ sententia, siqui sint qui primævæ antiquitati, martyrisque tam illustris memoriæ, ullam habeant reverentiam. Præsertim cum, nec ea primum ætate irrepserit in Ecclesiam Catholicam illa sententia. Ne plures Cypriano antiquiores inpræsentiarum commemoremus; is est certe vel unus Ignatius, ut plane nequeat in aliam trahi sententiam. Non est ovum (quod ajunt) ovo similius, quam Ignatiana tota hæc ratiocinatio Cypriani.

§. XIV. Sentio autem cum illis mihi esse hac in causa negotium qui Catholicam antiquitatem non tanti faciant ut ei acquiescere velint nisi constet etiam de rationibus. Progredior itaque ut ostendam, & recte constitutum esse in Episcopo unitatis principium; nec adeo esse, quam putant fortasse, futilem rationem à S. Petri primatu petitam. Inprimis non in alio constituendum erat unitatis principium quam in Episcopo. Recolamus enim quæ huc faciunt à præcedentibus facili sequela colligenda. Lucrati sumus & esse talem, quam diximus, in Ecclesia etiam visibili unitatem, & quidem non aliunde illam quam è capitis unitate arcessendam. Quæ si essent è dictis minus manifesta, vel inde sane constarent quod, in Sacris etiam Literis, quoties de unitate reddenda est ratio, à capite illam semper repetant. In matrimonio unum dicuntur vir & uxor, & quidem ad illam eandem unitatis formam qua Christus cum Ecclesia unus dicitur, ut constat ex Eph. V. Nempe quia caput mulieris vir est. Unus dicitur cum fidelibus Christus, quia caput viri Christus est, unus cum Christo Deus, quia caput etiam Christi Deus est. Cum igitur in Archetypis illis unitatibus, quæ quidem in Ecclesiastica unitate repræsentantur, id locum habeat perpetuum; non est equidem quod dubitemus in externa quoque hac corporis mystici unitate idem esse oportere. Lucrati etiam sumus præterea, è donis illam ordinariis, & quidem officiorum Ecclesiasticorum propriis esse repetendam; ut proinde quodcunque aliis præcellit officium, ab illo deducenda sint omnino unitatis primordia. Addendum præterea à sacramentis officiisque in sacramentorum administratione occupatis, hanc arcessendam esse unitatem. Ita enim explicat Apostolus membrorum hanc à capite dependentiam, quod ex eo [39] totum corpus per nexus & conjunctiones ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον [nutritum viz. consolidatumque] crescit in augmentum Dei. Nulli enim sunt hodie alii gratiæ canales quibus gratia possit per membra omnia emanare atque distribui. Nedum in hominum potestate siti, ut per illos alii possint homines aliis esse necessarii. Hac vero symbolorum administratione effectum est, ut vita spiritualis influxus nequeant ad membra derivari, nisi eorum consensu quibus credita est à Deo sacramentorum administratio: ut in corpore animalis frustra expectent membra influxus vitales nisi subministrentur à capite. Qui igitur in hac sacramentorum administratione principem obtinent locum, ab illis gratiam ad reliquos omnes emanare necesse est, ipsi ab aliis pendere in gratia illa derivatione non poterunt, quippe quibus nefas est, nisi eorum permissu sacramenta administrare. Rectissime igitur in illos quadrabunt metaphoricæ illæ, quas diximus,

33 Ep. LXIX. 34 Ep. XL. 35 Ibid. 36 Ep. XLIX. 37 Ep. LV. 38 Ep. LXV. 39 Col. II. 9.

mus, *unitatis* repræsentationes. Idemque valeant in *Ecclesia* necesse est quod *caput* in animali, quod in planta *radix*, quod ab illis derivandi sint ad alios quosque *gratiæ canales*, ipsi vicissim ab aliis minime recipiant, sintque adeo prima illa, quam quærimus, *unitatis sedes*, qua qui deficiunt, illi utique nec cum *Ecclesia uniri* censeantur. Atque ex hac *gratiæ communicatione* per *sacramenta*, sequitur & alia ab iisdem illis *sacramentorum præsidibus* expectanda. Quorum enim in *potestate* sita est illa *gratiæ* per *sacramenta* communicatio, illi proinde ad *gratiæ* illam perceptionem admittere, vel ab eadem poterunt excludere, concedendo viz. vel negando, quæ obtineri illis invitis non poterunt, *Ecclesiæ sacramenta*. Poterunt proinde illi ad *Ecclesiæ societatem* quos velint, admittere, quos nolint, *excludere*. Poterunt *fideles*, delinquentes vel *exclusione* punire, vel *admissione* remunerare. Poterunt & *leges Ecclesiasticas* fidelibus imponere, *præmiis*, quæ dixi, illis *pœnisve* sanciendas. Ut proinde qui *sacramentorum administrationi* præsint, eosdem illos in *Ecclesiæ regimine* constituti necesse sit. Sunt autem rursus *regiminis influentiæ* novi *externarum gratiarum* canales à *præsidibus* ad *subditos* quosque similiter etiam derivandi.

§. XV. Si itaque, ætate *Cypriani*, id quæreretur, quinam essent in *Ecclesiæ regimine*, *sacramentorumve* administratione, *summo* in *Ecclesiæ* loco constituti, utrumque erat de *Episcopis* verissimum. De *aliis* autem, quam *Episcopis* ne erat quidem omnino *verum*. In utroque, quamvis nihil *Cyprianus* sine *presbyterii consilio* agendum *statuerit*; cum tamen *opus* esset, quod à se *gestum*, illis *inconsultis*, fuisset, *ratum* nihilominus habuit. Id ex *ordinationibus* in *secessu* habitis satis constat, unde *jus* in se *uno* aliter agendi agnovisse manifestum est. Quod vero ad rem *sacramentariam* attinet *excommunicationemque*, erat plane sine æmulo. [40] *Solus* in *secessu* decrevit de excludendis à *communione presbyteris*, qui, se inconsulto, *pacem* lapsis concessissent. [41] *Solus* etiam de abstinendo *Felicissimo* decrevit, cum quinque *Felicissimi* satellitibus etiam *presbyteris*. Ergo in ipsos etiam *presbyteros*, ipse etiam *solus jus* habebat. Quanquam nostrum institutum quod attinet, abunde sufficit ut eum saltem obtinuerit *primatum* quem S. *Petro* tribuit in reliquos Apostolos, quos alioqui *pares* agnoscit. Atqui poterat (inquies) ratio *capitis unius* in *pluribus* etiam *hominibus* satis commode servari, ut servatur in formis regiminum *aristocratica* & *democratica*. Poterat, fateor, nec minus tamen commode servari poterat in uno etiam *homine*, ut in forma *monarchica*. Nostrum vero non est quærere, in *Ecclesia* quid esse potuerit? sed, quid *de facto* obtinuerit: nec, quid à *Christo* atque *Apostolis* ejus dimanare potuerit? sed, quid potius *de facto* dimanarit? *Cypriani* certe adversarii non alios opponebant æmulos quam qui fuissent in *Ecclesia de facto*. Ut proinde recte ille prudenterque argumentatus sit, cum è *potestatibus* in *Ecclesia* jam antea *de facto* receptis, eam designarit quæ pro *unitatis principio* esset agnoscenda. Ita *martyres* ab *unitatis principio* excluserat quibus nullum fuerat *jus*, nulla in Ecclesia *ordinaria potestas* in *sacramentorum* unitatis symbolorum *legitima administratione*, hoc uno *martyrum* nomine, ni alio fuissent in *officio* constituti. Ita æmulos etiam *Episcopos*. Est enim id *monarchiarum* omnium commune, etiam eorum quæ per *electionem* deferuntur, ut, quanquam, sede vacante, omnibus pateant, eadem tamen plena, alium æmulum non admittant. Nec enim *duo monarcham* constituunt, ut proinde *secundus* non pro *alio* sit *monarcha* agnoscendus, sed plane *nullo*. Est etiam id *monarchiarum* ejusmodi commune, ut *electorum potestas* cum *interregno* terminetur, ut si *alium* quemvis deinceps *elegerint*, non jam amplius *electores* habendi sint, sed *subditi rebelles*; nec jam amplius *legitima* habenda ea sit *electio*, sed vero *irrita* prorsus & plane *nulla*.

§. XVI. Aliter tamen argumentatur in hac ipsa causa *Cyprianus*, nempe ab ipsa illa, quam diximus, *unitatis natura*. Si enim *Ecclesia unum* corpus mysticum constituat, *sacramenta unitatis* conciliandæ instrumenta sint, sitque in Ecclesia *unitatis principium*, nec in *alio* illud quam in *uno* etiam *homine* constituendum quem *Episcopum* appellarent; plane sequitur & hic *electorum potestatem* cum *prima* esse *electione* terminandam, quia *unius* duntaxat eligendi *potestatem* habebant, ut ex eo capite *secunda* irrita sit. Sequetur præterea ita suffectum *nullum* esse posse, quia priori additus *unus* esse non potest, non certe *unus homo*, ut diximus, nec proinde *unitatis Ecclesiasticæ* jam constitutæ *principium*. Sequitur proinde *extra Ecclesiam*, *unumque* ejus *altare* fore, atque adeo, è *Cypriani* principiis, *profanum* atque *sacrilegum*. Nec enim ad *priorem*, ut dixi, *unitatem* pertinere potuit, cum ejus *caput* esse non posset. Ergo *unitas* illa cujus *caput* constitutus erat novus iste *commentitius* Episcopus, plane *alia* erat quam *Ecclesiæ* illa; &, cum in eadem fuisset *ditione*, necessario *adversa*, ut proinde si *sanctus* fuisset primus *Episcopus*, *secundus* foret necessario *sacrilegus*. Ita de *Cornelii Novatianique* ordinationibus argumentatur in Epist. ad *Antonianum* [42] *Cyprianus*. Factum esse dicit Episcopum *Cornelium*: *cum nemo ante se factus esset: cum Fabiani locus, id est, cum locus Petri & gradus cathedræ sacerdotalis vacaret, quo occupato de Dei voluntate, atque omnium nostrum consensione firmato; quisquis jam Episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est, nec habeat Ecclesiasticam ordinationem; qui Ecclesiæ non tenet unitatem, quisquis ille fuerit, multum de se licet jactans, & sibi plurimum vindicans, profanus est, alienus est, foris est. Et cum post primum secundus esse non possit; quisquis post unum, qui solus esse debeat, factus est, non jam secundus ille, sed nullus, est.* Nec de *Romana* id sede duntaxat, ut putant *Romanenses*, docuit *Cyprianus*. *Ratio* certe de *unico Episcopo* omnino omnium *sedium* communis est, qua & alibi de sua *Carthaginiensi* similiter est usus. Ita ille de factione *Felicissimi* pseudo-Episcopum *Fortunatum* jamjam suffectura: [43] *Aliud altare constitui, aut sacerdotium novum fieri, præter unum altare & unum sacerdotium, non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit* [alludit proculdubio ad *synaxeon* nomen (quas *collectas* reddiderant *Africani*) & quidem elegantissime] *Adulterum est, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio Divina violetur.* Recte igitur hucusque *Cyprianus*, solideque argumentatus est.

§. XVII. Sed nec illam quoque aliam de *jure* quæstionem prætermisit intactam. [44] *Consuetudinem sine veritate vetustatem erroris* appellavit postea martyr noster. *Ad divinæ* potius *traditionis caput & originem revertendum* censet *ad originem Dominicam & Evangelicam, & Apostolicam traditionem. Et inde* (inquit) *surgat actus nostri ratio, unde & ordo & origo surrexit.* Propterea, ne, quod ipse *Stephano*, id *sibi* alius quispiam exprobraret: illam *personæ* etiam *unitatem* in *unitatis principio* probandam suscepit. Idque dupliciter, tum ex *rei* ipsius *natura*, tum ex *Christi* etiam *institutione*. Ex *rei natura* quidem, quia *unus* esset *Deus*, *unus* item *Christus*. Ita adversus *Felicissimum*: [45] *Deus unus est*,

[40] Ep. X. [41] Ep. XXXVIII. [42] Ep. LII. [43] Ep. XL. [44] Ep. LXXIV. [45] Ep. XL.

est, *& Christus unus*, *& una Ecclesia & cathedra una super Petrum Domini voce fundata.* Unde colligit quæ supra exscripsimus de *uno altari*, *unoque sacerdotio.* Neque est quod *mysticas* hujusmodi *ratiocinationes* commentitias in hujusmodi causis putet quispiam, & pro arbitrio confictas. Quam non sint *contemnendæ* eo brevius expediemus inpræsentiarum, quod illas in tractatu nostro *anglicano* de *uno altari*, *unoque sacerdotio*, adversus *schismaticos* nostrates fusius aliquanto deduxerimus atque explicuerimus.

§. XVIII. Animadvertendum igitur 1°. totam hanc, de qua loquimur, *Ecclesiæ unitatem* esse ipsam quoque *mysticam.* Hoc cum nemo sit, quod quidem sciam, qui neget; mirandum tamen id cuipiam *mirum* videri posse, si *locutiones argumentationesque mysticarum* rerum propriæ hic adhibeantur. Id *mirum* potius si aliæ adhiberentur *mysticarum* rerum *alienæ.* Ergo,

§. XIX. Animadvertendum 2°. totam hanc *externam* Ecclesiæ *unitatem* eo esse consilio à Deo institutam, ut per illam fiamus *spiritualis* atque *invisibilis*, cum Deo Christoque ejus, *unitatis* participes. Erat enim id *mysteriorum* omnium *ethnicorum* consilium, unde *mysteriorum* ipsum ad *Christianos* emanavit exemplum, ut *visibilium invisibiliumque* quoddam institueretur quasi commercium, ut per *symbola* quædam atque *ectypa sensibus* obnoxia ad νοητὰ & ἰδέας, atque ipsa adeo rerum illarum *exemplaria archetypa*, aditus pateficret Ergo *mystica* illa *Ecclesiæ* ἕνωσις ad *intellectualem* illam λόγῳ ἕνωσιν, de qua tam multa *Platonici*, aspirabat. Ut igitur κοινωνία cum *orthodoxis* apud S. *Joannem* 1 *Ep.* I. 3. viam parabat ad κοινωνίαν cum *Patre Filioque*; ita de ἑνώσει erat similiter statuendum, qui illam *externam* cum *Ecclesia* communem haberent, eos de *intellectuali* quoque cum *Patre Filioque* ἑνώσει participes futuros. Et quidem ita *intellectualia* hæc *beneficia* respiciebant *externa symbola*, ut plane *irrita* existimarentur atque supervacua, siqua *symbola* præstare illa *beneficia* non possent.

§. XX. Animadvertendum 3°. ita *intellectualia* hæc rerum *exemplaria* per *symbola* fuisse communicata, quod *symbola* eo ipso *consilio* à Deo *instituta* intelligerentur, ut innueret ea se *spiritualia beneficia* præstiturum quæ per *symbola* repræsentasset, ut proinde solicite cavendum esset de *vera* symboli *repræsentatione*, cum alioqui spem omnem *beneficiorum intellectualium* alioqui repræsentandorum, *falsa* esset *repræsentatio* præcisura. Id solenne erat *prophetis*, quorum hæc sunt idiomate concepta. [46] *Joasum* reprehendit *Elizæus* quod terram *ter* duntaxat percussisset, fore dicens propterea ut *trinam* à *Syris* victoriam reportaret, si sæpius ictum repetiisset, penitus profligaturus. Et vero ipso *unitatis* procurandæ consilio instituta videntur à Deo *sacramenta.* *Baptizamur* scilicet *in unum corpus*, 1 *Cor.* XII. 13. *Multi etiam unus sumus panis*, *& unum corpus*, *quia de uno pane participamus*, 1 *Cor.* X. 17. Ita igitur *unitas Ecclesiæ externa internam* illam *intellectualemque* præstitura est, si eam quam accuratissime, & ad verum *expresserit*, i. e. si *unitas ectypa* respondeat *archetypa.* Aliter fiet ut ne *Deus* ipse *obstringatur* ad præstandam *intellectualem* illam, quæ maximi facienda est, *unitatem.* Præsertim cum hæc *sacramentorum* symbola ideo instituta sint ut *pacti* vicem obtinerent. Jam enim sequetur, ut eam præstare *unitatem*, si non *repræsentetur*, ne *pactus* quidem Deus intelligetur. Ea enim duntaxat *pactus* est quæ *significavit*, nec alia *significavit* quam quæ sunt in *pacti solennibus* repræsentata. Ita est pro moribus *pactorum* intelligendus. *Legitima* autem nulla esse potest, sine *pacto obligatio.*

§. XXI. Animadvertendum 4°. ut hæc *intellectualis unitas* ad *vivum* repræsentetur, ejusdem *generis unitas* esse debebit in *Ecclesia ectypa*, qualis fuerat in *archetypa.* Cum igitur in *intellectuali* illa *unitate* à *capite* arcessatur omnis *unitas* (est enim *Christi caput Deus*, ut ipse *Christus* est *caput Ecclesiæ*) sequitur ut in *Ecclesia unitas* à *capite* sit similiter inchoanda. Cum à *capite* illo ad *membra* deriventur *unitatis* influentiæ, à *Deo* ad *Christum*, à *Christo* ad *Ecclesiam*; sequitur in *Ecclesia* idem esse agnoscendum, ut quæcunque *unitatis beneficia* participant *membra*, ea non sint alteri quam *capiti* tribuenda. Utque omnis *corporis membrorumque unitas* à *capitis* unitate profluit, idem in *Ecclesia* valebit, à *capitis* ejus *unitate* Ecclesiæ membrorumque ejus omnem *unitatem* profluere debere. *Christus unus* est, quia *unum* habet *caput*, *Deum* Patrem; *Ecclesia* similiter *una* est, quia *unum* habet *caput*, ipsum *Christum.*

§. XXII. Animadvertendum 5°. non sufficere ad *Ecclesiæ unitatem caput Christum*, sed vero in *Ecclesia visibili* de *visibili* hæc esse *capite* intelligenda. Jam enim ostendimus nihil esse *invisibilium* expectandum à Deo nisi quod à *visibilibus* externisque *symbolis* repræsentetur atque significetur. Proinde nisi in *Ecclesia visibili* sit etiam *unitas visibilis* in ejus constitutione repræsentata, *unitatem* illam *invisibilem* Ecclesiæ membra à Deo frustra expectabimus. Ni adsit in *Ecclesia visibile* etiam *caput*; nec *visibilem unitatem* habere possumus à *visibili*, ut dixi, *capite* repetendam; nec etiam cum *Christo invisibili capite* conjungemur. Ni deriventur in *Ecclesia visibiles* illi *gratiæ canales* à *visibili* ejus *capite* per *sacramenta*, nec erit quod à *Christo invisibili capite invisibilem* sacramentorum *gratiam* speremus. Ni *unum* præterea sit *visibile caput*, non erit *unitatis visibilis* primordium, nec *invisibilis capitis*, ipsius *Christi* ἀῤῥαβών. Quid quod ipsa etiam *sacramenta visibilis unitatis* instrumenta atque pignora, probant omnino eorum omnium necessitatem quæ sunt ad *visibilem unitatem* necessaria, nec esse aliter de *invisibili* quoque *unitate* participandum.

§. XXIII. Animadvertendum 6°. *visibilem* etiam hanc, quam dixi, *capitis visibilis unitatem*, de *personæ* esse *unitate*, non *multitudinis*, qua commune conflectur *caput*, intelligendum. Idque ex hac ipsa *Cypriani ratione*, quia *unus* est *Christus*, & *unus* item *Deus.* In utroque enim *archetypo* non est *multitudinis*, sed vero *persona*, *unitas.* Et quidem tanti semper fecit *Ecclesia* hanc *unitatem*, ut pro *hæreticis* haberet siqui hanc *personarum unitatem* quovis modo labefactandam censerent. Οἱ καταλύοντες Ἰησοῦν, sive *plures Christos* introduxissent, sive etiam *Jesum* à *Christo* distinguendum censuissent, ab ipsis etiam *Apostolorum* usque temporibus in *hæreticorum* censum relati sunt; ne jam *recentioris Ecclesiæ* Decreta commemorem adversus *Nestorium.* Nec aliam existimo fuisse causam cur etiam in *Trinitate unitatem* tantopere deprædicarent *Apostoli*, cur eam ipsam, in *Trinitate* etiam, *unitatem* à *capitis unitate* deduxerint, nisi ut omnibus modis ostenderent, ad *capitis unitatem* ne *tres* equidem *personas* esse adhibendas, sed in *unam* duntaxat esse referendam. Si itaque plusquam *una* esset in *Ecclesiæ visibilis* capite persona, jam *cœlestem* illam *unitatem* minime referret, cum illa nihil commune habitura. Etiam *hæretica* esset illa *repræsentatio.* Cum enim *Christiani* ita *unum* esse debemus, ut est *unus* cum *Christo* suo *Pater*: innueretur *plures* esse in *Christo* aut *Patre personas*, si ad *Christi Patrisve* repræsentationem *plures personas* adhiberemus. Nec enim est quod in *verbis* magis quam in *factis hæresim* constituamus cum *certa* esse debet *facti repræsentatio.* Quo magis Deum irritari oporteat ne *ratam* habeat in *cœlo falsam* illam *unitatem*,

[46] 2 Reg. XIII. 18, 19.

tatem, non modo quia *cœlestem* illam *unitatem* falso vitiosèque repræsentaret *capitis* illa *terrestris multitudo*, ut non *illam* sed plane *aliam* exprimeret; sed vero quia in eo ipso *male* repræsentaret, in quo alioqui accuratissime fuisset cautum, ne, quam esset, aliter repræsentaretur.

§. XXIV. Atque huc conveniunt *origines* illæ omnes ad quas *Christiana* institutiones à *Deo* sunt pro captu illius *ætatis*, expressæ. Λόγον ipsum ἓν, ut *Patrem* τἀγαθὸν, proprio quodam suo modo appellarunt *Platonici*. Illi ἑνοποιὸν δύναμιν attribuunt, ut qui *unitatis* sunt participes (ἑνοειδεῖς nuncupant) Λόγῳ illam referant acceptam. Nec aliter loquuntur ipsæ *Sacræ Literæ*. Illum eundem Λόγον repræsentabat *Judæorum Pontifex maximus* ex sententia *Hellenistarum*; & quidem ita ut *unitatis principium* inde colligebant, non alium esse oportere quam *unum* istiusmodi *Pontificem*; siquis esset præterea, ut in templo *Samaritano*, *profanum* illum, & à Λόγῳ cœlestique *unitate alienum*, nec *cœlestis altaris sacrificiorumque* esse participem. Nec aliter de *Episcopis* suis *primævi* etiam *Christiani*, præcipue *Ignatius*. *Christum animarum* Episcopum agnoscit *Scriptura*. *Christumque* eundem auctor *Apocalypseos* ita in *medio Ecclesiarum* describit, ut solebat *Episcopus* sedere in medio cleri *hemicyclio*. Quis non hic agnoscat *ipsum* esse *invisibilem*, cujus *typum* gerebat ille quem habebat *Ecclesia visibilem?* Id etiam in dicto tractatu ostendimus, *civitatem* quamcunque respondere *civitati Hierosolymitanæ*, nec minoribus frui sub *Evangelio privilegiis*, ut proinde *civitatum Episcopi summis* etiam *Pontificibus* respondeant, & esse adeo pariter Λόγου *vicarios*, eo tamen *sanctiores* quo *Evangelica* omnia *Legalibus* sunt, ex N. Testamenti ratiociniis longe anteferenda. Recte igitur *Ignatius Episcopum* facit nunc *Christi*, nunc *Dei Patris* vicarium; nihil enim prohibet *mediate* eundem esse utriusque *visibilem ectypum*. *Christum* ipsum *invisibilem* agnoscit *Episcopum* in quem redundare dicit *Episcopi visibilis* contemtum, eodem plane modo quo jam supra ostendimus *nunciorum à facie* contemtum in *principum* esse contemtum referendum. Recte etiam *Cyprianus* noster *Episcopum vice Christi judicem* esse docet agnoscendum. Longe certe potiori ratione quam qua *Mosis Aaronisque* contumeliæ in *Deum* similiter essent referendæ.

§. XXV. Recte itaque hucusque Martyr noster ex ipsa *rei natura* argumentatus est; videamus jam ut ratiocinetur idem de *actuali* Christi *institutione*. Atque hoc in loco illam adhibet *rationem* quam sibi putant adeo propitiam *Romanenses*, qui præterea nihil habent in *primæva* trium seculorum *antiquitate* quod sibi vel propitium existiment. Repetamus igitur ejus inprimis *verba*, ut, quid sibi velit, intelligamus. Tum *argumenta* etiam examinemus quibus quod vult putat astruendum. Ita judicabimus nunquid sit de quo sibi tantopere gratulandum triumphandumque censeant *Romanenses*. Quod eo libentius aggredimur, quia viro maximo *Petro de Marca* hoc unum præ reliquis argumentum ita placuisse videamus ut cum rogatu *summi Pontificis* aliquid esset de *Primatu* ejus conscribendum; nihil esset præterea quod è *primæva* illa, quam dixi, *antiquitate* deligendum potius existimaret.

§. XXVI. Quanquam igitur hoc idem argumentum, quoties opus esset, sæpissime repetierit *Cyprianus*, nescio tamen uno aliquo in loco an plura coacervarit quam in ipsa hac Epistola. Hinc igitur illum audiamus: *Dominus*, inquit, *noster*, *cujus præcepta metuere & observare debemus*, *Episcopi honorem & Ecclesiæ suæ rationem disponens in Evangelio loquitur*, *& dicit Petro: Ego tibi dico, quia tu es Petrus, & super istam Petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincent eam: Et tibi dabo claves regni cœlorum, & quæ ligaveris super terram, erunt ligata & in cœlis, & quæcunque solveris super terram, erunt soluta & in cœlis. Inde per temporum & successionum vices, Episcoporum ordinatio, & Ecclesiæ ratio decurrit, ut Ecclesia super Episcopos constituatur, & omnis actus Ecclesiæ per eosdem præpositos gubernetur.* Quæ in hac argumentatione tota asseruit *Cyprianus*, ad hæc facile, ni fallor, capita redigentur: 1°. Quod Apostolo *Petro* eadem illa *clavium potestas*, quæ *reliquis* postea omnibus *Apostolis* concessa est (ut observavit ipse [47] alibi) *soli* tamen hic data est, non id sine certo arcanoque consilio à Servatore esse factum, ut inter *pares unus* tamen reliquis emineret. 2°. Hanc *unius* inter *pares* eminentiam ita commodissime intelligi posse atque explicari, si facta existimetur propter ipsam *unitatis* commendationem; 3°. hanc *unitatem* ita commendatam ab *una persona* inchoandam esse quæ sit etiam *Ecclesiæ fundamentum*, quia super eam *Christus Ecclesiam* suam esset ædificaturus; 4°. hanc *unitatis* commendationem non cum S. *Petri persona* esse terminandam, nec vero esse credibile quod *Christus ipse* ita terminandam voluerit, sed ad *alia* deinceps Ecclesiæ *secula* emanare debuisse; 5°. In illos S. *Petri posteros* convenire hunc, futuris seculis, honorem, qui eidem S. *Apostolo* in officio *Præsidis singularis*, pro more futurarum Ecclesiarum, essent successuri; 6°. illum esse *legitimum* Apostoli in eo officio *successorem* qui per *successionum vices ordinatus* esset, vel, ut alibi loquitur, qui *vicaria ordinatione*, *i. e.* qui *vacante sede* in *vicem* decessoris fuisset suffectus, non qui plenam occupassent, quod fecerant *Fortunatus* atque *Novatianus*: 7°. Non alios quam *Episcopos*, & quidem *omnes* illos, qui quidem *sedem* Episcopalem *legitime* adepti essent, esse S. *Petri* in hoc munere *successores*, ut & *unitatis* essent, in sua quisque Ecclesia, *principia*, & ejusdem *Ecclesiæ fundamenta*. In hac certe Epistola, de *omnibus* loquitur *Episcopis* universim, de sua vero sede *Carthaginiensi* in *particulari*, ut & alibi sæpissime. Fateor equidem 8°. esse ubi sedi *Romanæ* præconii loco, *partem* in hac laude tribuant S. *Petri unitatis principii*, quod Episcopum *Romanum* S. *Petri* in ea ipsa sede *successorem* agnovissent. Sed quoties id faciunt, non id eo animo faciunt ut *primatum* ejus in alios *Episcopos* agnoscant, sed quo *sanctiorem* illius particularis Ecclesiæ *disciplinam* vel eo nomine commendarent, verecundiamque ipsis incuterent violandæ *propriæ unitatis* à quibus ad reliquos *exemplum unitatis* emanasset. Ita audaciam *Felicissimi* eo ipso nomine onerat, quod *navigare auderet ad Petri cathedram, atque ad Ecclesiam principalem unde unitas sacerdotalis exorta esset*; innuendo scilicet, mali esse *exempli*, siqui ceteris *Ecclesiis exemplum* fuissent *unitatis*, iidem aliarum Ecclesiarum rebelles fovendo, *violandæ* itidem *unitatis exemplum* essent. Recte nimirum hæc, & pro seculi genio, procedebat argumentatio. Ut enim *prima* rerum *exemplaria* longe omnium *sanctissima* habebantur, ita *secundariorum* quoque *exemplarium* eo quidque sanctius quo propius accedebat ad primum. Ita enim, ne longius abeamus, probat Apostolus in *Ep.* ad *Hebræos graviora* esse quæ in *Evangelium*, quam quæ in *Legem* fuissent admissa: quia *archetypa* ipsa repræsentata essent sub *Evangelio*, quorum edita sub *Lege* fuissent duntaxat *ectypa*. Ita gravius erat in sede *Romana*, quam alibi, *violatæ unitatis* piaculum, reliquis nimirum *Ecclesiis* atque *unitatibus archetypæ*. Quod si illud *unitatis primordium* eundem Ecclesiæ Ro-

[47] De Unit. Eccles.

Romanæ tribuisset in *reliquas* Ecclesias Episcoposque *primatum* quem in *suæ* quisque Ecclesiæ obnoxios habuit *Episcopos* (ut sane debuit, hæc si eo recte detorta fuisset argumentatio) tam profecto *unitatem* Ecclesiarum aliarum non temerassent cum eorum subditos *appellantes* admitterent, quam nec ipsi *Episcopi* cum *suos* immorigeros *ipsi* coërcerent. Idem *Stephano* exprobrat *Firmilianus*: [48] *quod qui sic de Episcopatus sui loco gloriaretur, & se successionem Petri tenere contenderet, super quem fundamenta Ecclesiæ collocata sunt, multas alias petras induceret, & Ecclesiarum multarum nova ædificia constitueret, dum esse illic baptisma sua auctoritate defenderet.* Quid audio? Multasne *Stephanum* constituisse sedes *Apostolicas*, *cathedras Petri*, aliorum Episcoporum *primatus Romæ* æmulos? Id *Stephano* in *mentem* venire potuisse? Ita illum *intelligere* potuisse *Firmilianum*? Ubinam interea ille, de quo tantopere gloriantur, *unus Episcopus*, *unusque Episcopatus*? Quasi vero qui *baptismos* diversos admisissent, illos necesse esset ut varios per orbem *primatus*, aut varios in urbe etiam *Episcopos* agnoscerent aliorum *Episcoporum petras*. Manifesta est, è contra, *Firmiliani* sententia, quot fuissent in urbe quaque *baptismi* sibi invicem *adversi*, tot fore *Ecclesias*, tot *Ecclesiarum petras*, tot *fundamenta* diversis adversisque ædificiis substernenda. De *singularum* igitur *Ecclesiarum petris fundamentisque* in *Episcopo* quoque agnoscendis agit *Firmilianus*. Nec si aliud *Stephanus* ipse voluisset, verisimile est id prætermissurum esse *Firmilianum*.

§. XXVII. Missis igitur *Pontificiis*, age videamus ipsa *Episcoporum* communia *jura* quam solide ex hoc argumento colligat *Cyprianus*. Nec enim defuturos scio qui quod *mystica* hæc sit argumentatio, idcirco *contemnendam* putent. Non cogitant illi quam id *Patribus* fuerit familiare *Origene* etiam *antiquioribus*, quam id *Apostolico* seculo, quam ipsis etiam *Apostolis* iisque omnibus qui N. *Testamentum* scriptis consignarunt; quam id *Divino* cum hominibus *commercio*, & *Spiritui Prophetico*, *oraculisque* omnibus, non *Judæorum* modo, sed & *gentilium*, conveniat, ut res hominibus patefaciendas *typis* illis *symbolisque* repræsentarent. Verum hoc nos alibi. Videamus itaque inpræsentiarum hæc ipsa *argumentatio* quam sit *firma* atque *solida*.

§. XXVIII. Supponebant igitur 1°. *Prophetam* fuisse *Salvatorem* nostrum, nec è *grege* duntaxat illud, sed vero omnium *Prophetarum maximum* atque *principem*. Nec id illos immerito supposuisse facile concedent adversarii. Non erit itaque necesse ut *Theologorum* hic scrinia compilemus de *munere* ejus *Prophetico*. Sequitur interim *partem* illum *Prophetæ* sustinuisse *personamque* egisse, ut proinde *gesta* ejus essent atque *dicta*, pro *prophetarum idiomate* atque more intelligenda, non pro *vocum* duntaxat sono, externave *factorum* apparentia, sed sensu ut plurimum *mystico* atque arcano. Cum præsertim *parabolicum* illud agendi commercium, de eo à veteribus quoque *Prophetis* fuisset *prædictum*, & vero multa essent ab eo ita pro familiari etiam *colloquio* dicta, quæ ne à *discipulis* quidem intelligerentur.

§. XXIX. 2°. In hoc ipso inter *Salvatorem* aliosque quoslibet *Prophetas* magnum intercessisse discrimen, quod reliquis omnibus, pro certis duntaxat temporibus, *Spiritus* adesset. Reliqua *humano* & fallibili *spiritu* agebant; nec in eorum erat arbitrio situm, ut, quoties vellent, *Spiritum* impetrarent. *Salvator* Spiritus *plenitudinem* habuit, eamque *semper*, & pro suo *arbitrio*. Unde sequitur ejus *nulla* esse *facta* aut *dicta humana*, præsertim quæ *ordinarios* vitæ usus non spectarent, sed *Divina* potius *omnia* arcanisque sensibus refertissima.

§. XXX. 3°. Illam ipsam *nominis mutationem*, quoties à *Prophetis* esset facta, non vacare *mysterio*. Idque ab *Hellenistis* creditum constat è libro *Philonis* περὶ τῶν μετονομαζομένων. Ita se cum *praviderit* à suis intelligendum fore *Salvator*, id proculdubio dedit operam ut ita intellectus *recte* intelligeretur. Scio equidem apud *orientales* illos usitatissimum fuisse ut nova sibi *nomina*, variis de causis, assumerent. Nec est sane improbabile id sibi arrogasse sectarum etiam *magistros* ut nova suis *discipulis nomina* vel boni *ominis* causa imponerent. Ita *Malchum*, nunc βασιλέα, nunc *Porphyrium*, μετωνόμαζον [50] *Longinus* & *Amelius*. Nec desunt etiam apud *historiæ philosophicæ* Scriptores alia, ni fallor, exempla, ne id eo quoque *magisterii jure* à *Salvatore* alienum existimemus. Cum tamen *Salvatoris* διδασκαλία non à *se* esset, sed à *Patre*; nec proinde *humanum* fuisset, sed *Divinum* atque *propheticum* ejus *magisterium*; optime certe illum congruentissimeque intelligemus, si, quod *magisterii jure* egerit, id pro *prophetarum* tamen certo illo, quod dixi, *idiomate* interpretemur. Sed nec hoc quidem difficiles fore adversarios existimo, ut credant, ad *laudem Apostoli* pertinuisse quod ita fuisset à *Domino* cognominatus, quod nimirum præclaram illam *confessionem* quam ab *omnibus* rogaret Dominus, *solus* tamen edidisset; quæ quidem ipsa *confessio petra* fuerit in qua fundanda esset *Ecclesia*, vel etiam *ipse*, quem confessus fuerat, *Dominus*; Apostolus duntaxat πέτρος à *petra fœminino* genere agnominatus, quod nimirum solidam & πετρώδη *confessionem* edidisset, vel *petram* esset ipsam confessus.

§. XXXI. 4°. Tamen multa sunt quæ suadent, ut illæ quoque interpretationes *veræ* essent, quæ etiam alios è *Patribus* habuerint auctores, ita tamen esse *veras*, ut ne *hæc* quidem martyris nostri aliorumque ei coævorum sit prorsus excludenda; 1°. Quod illa *nomina* ut plurimum de ipsa *persona* agnominata, pro usitatissimo Scripturarum more, intelligenda sint. Quod probant *Orthodoxi* de nomine *Emmanuel* adversus *Socinianos*; 2°. Quod nomen illud *Cephæ*, cui respondet illud *Petri Græcum*, diu *ante* confessionem illam, à prima usque ejus conversione inditum ei fuerit à Domino; 3°. Quod *emphatica* sint illa, *Dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram*, quasi de *eodem* dicta essent omnia: præsertim 4°. Quia in idiomate *Syriaco*, quo *locutus* est Dominus, quo *scripsit* etiam Evangelista, periret illa omnis *paronomasia*, ex qua illas, quas diximus, eliciunt interpretationes, nec plusquam *una* utrobique vox occurreret, nimirum illa *Cephæ*; & quidem 5°. *paronomasiam* illam propterea induxisse videtur *Græcus* Evangelistæ *interpres*, tum quod *Petri* nomen *masculinum viro* esset magis congruum, tum quod eo duntaxat nomine apud *Græcos* appellari solitus esset, tum maxime quod πέτρος nomen licet *saxis* commune apud *Græcos* at certe *cautibus* designandis, quæ quidem solidissima essent ædificii construendi *fundamenta*, est quidem πέτρας illud longe usitatius. Unde constat *Græcis* auribus quam fuerit *paronomasia* non *elegans* modo, sed plane *necessaria*. Quæ tamen non vidisse *Latinos* non est mirum, *Græcæ* linguæ atque *Syriacæ* pariter, ut plurimum imperitos. 6°. Quia etiam illo *fundamenti* nomine ita intellecto, nihil tamen sequeretur cur à sensu loci maxime obvio *recedamus*, nihil à Scripturæ more *alienum* si de *Petri* etiam *persona* intelligamus. Ut enim *potestatem clavium soli* hic

[48] Ep. LV. [49] Ep. LXXV. [50] *Eunap.* in *Porphyr.*

hic S. *Petro* concessam, *Apostolis* tamen reliquis factam esse postea *communem* observarat *Cyprianus*; idem de hoc *fundamenti* nomine observare etiam poterat (quod tamen nullibi est ab eo, ut puto, factum) fuisse & illud [51] *reliquorum* postea *Apostolorum*. Est igitur & id satis consentaneum ut & hic *titulus* postea *omnibus* Apostolis communis, hic tamen *soli* attributus fuerit, non reliquis itidem Apostolis.

§. XXXII. 5°. Verisimile non est in Apostoli *unius* honorem hæc esse Domini dicta referenda. Non erat *majestati* ejus congruum ut *discipulo*, ut *servo*, adularetur. Et vero omnem ille *titulorum fastum* in discipulis alibi repressit. Sed & ambitum primatumque in suo regno studiose quærendum, quamprimum esset ei occasio à discipulis oblata, vetuerat, & quidem severissime. Non est igitur ut *oblatum* ultro à *Domino* hunc honorem existimemus, ni majora habuisset in mente quam quæ primo sese intuitu nobis offerunt, præsertim cum & *indolem* Apostoli compertam haberet, *laudis*, ut videtur, *avidissimam*. Poterat equidem, ut quam *spem* de eo conceperat Dominus, ei ne deesset Apostolus, quin potius magis indies magisque id operam daret ut magnifico illi præceptoris testimonio cumulatissime responderet. Poterat etiam in solamen futuri *lapsus*, ut, cum ille contigisset, ne spem omnem animumque dejiceret; fore enim ut, qui *petra* appellatus fuisset *fundamentumque Ecclesiæ* inconcussum, ne illo quidem impetu penitus frangeretur, sed quem *gradum* in *Ecclesia* accepisset, eum ad finem usque tueretur, reversusque, in gratiam dignitatemque rursus acciperetur. Poterat & in aliorum *exemplum*, qui quacunque deinceps Ecclesiæ ætate victuri essent, ut nequem *vires*, aut novitii *fervores*, aut *gratiæ* etiam à Domino indultæ, altius efferrent; nemo *fragilitatis humanæ* esset immemor, nemo *gratiæ Divinæ*, quam sibi esset semper necessaria; quam à *se* nihil, ab *illa* omnia, essent expectanda, eidemque accepta referenda. Poterat & in *pœnitentium exemplum*, quod de se quoque observarat alius Apostolorum coryphæus S. *Paulus*, ut ostenderet ita Deus [52] *divitias misericordiæ*, neminem ut *criminis* admissi, ut *loci* à se proditi, ut *beneficiorum* à se contemtorum, ut *gratiarum* amissarum, sive *multitudo*, sive etiam *magnitudo*, in desperationem conjicerent, cum tantum haberet *Apostolum* indulgentiæ tamen *indigentem* pariter atque *participem*. Rectæ quidem hæc in *Apostoli* in *Ecclesiæ petra fundamentoque* stabilitatem referuntur. Cur autem *ipse* Ecclesiæ *petra* atque *fundamentum* appellaretur, nihil plane faciunt. *Ecclesiæ* pariter hic atque *Apostoli* causam tractari manifestum est. Est itaque aliud omnino quærendum Domini consilium, quo statuamus cum martyre nostro, quid sit, ex eodem hoc Apostoli exemplo, in *Ecclesiæ* etiam causa, colligendum.

§. XXXIII. Observandum itaque 6°. ad munus Domini *propheticum* id maxime pertinuisse, ut *Ecclesiam* suam formaret, normamque ei in futurum observandam traderet, nec id in *doctrina* modo, sed etiam in *regimine* ejus atque *disciplina*. Ut enim *Israëlis* secundum *carnem* regimen erat *Theocraticum*, ut quæ in *ordinarios* Synagogæ *rectores* admissa essent, ea in *Deum* ipsum redundare crederentur; ita certe in *mystico* quoque *Israële* (quem N. Testamenti ratiocinia semper *superiorem* supponunt) ita comparatum esse debuit, ut *subditorum* offensæ in *Deum Christumque* reciderent. Id de *Apostolis* cautum est ab ipso Domino: [53] *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit.* Et vice versa: *Qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.* Cumque esset id firmissimum *auctoritatis Ecclesiasticæ* fundamentum (quæ nec ipsa erat cum Apostolorum ævo *terminanda*) erat sane aliquid à Domino, non de *extraordinariis* duntaxat *officiis* (quale erat *Apostolatus* illud) sed de *ordinariis* quoque statuendum. Nec enim *deficere* debuit regnum *Messiæ* semel inchoatum, nec in eo etiam deficere *regimen* illud, quod dixi, *Theocraticum* inter ejus decora vel præstantissima numerandum. Unde obiter observamus, quam recte hic, & pro *Christianorum primævorum* genio atque principiis, cum *Cypriano* nostro etiam *Ignatius* argumentetur, à *Deo* esse *Christoque suorum* etiam *seculorum rectores*, in *illum* itaque prodire *rectorum cultum* atque *contemtum*, ut proinde *Ecclesiæ Episcoporumque rebelles*, iidem *Deo* essent atque *Christo rebelles* etiam existimandi.

§. XXXIV. 7°. Ne id quidem satis erat ut hæc *Dominus* per *Apostolos medios* præstaret, quibus *vices* suas ascensurus mandaverat. *Moses* enim *ipse* totam *Israëlis politiam* superstes stabiliverat, ut proinde *mystici* & etiam *Israëlis* auctori idem esset faciendum, ne *Moses* etiam hac ex parte videretur inferior. Et sane ad ejus *honorem* vel maxime spectabat, cavere ne quid eorum quæ *discessum* suum secutura essent ad se sectamque suam pertinentia, tantum se *prophetam* latuisse videretur. Quid quod aliquandiu *Apostolorum* ipsorum *fides* apud *Christianos* etiam futura erat *dubia*, nec aliter quam *Domini* ipsius auctoritate confirmanda. Ita certe *Apostolorum* ipse maximus S. *Paulus* de *Eucharistia* agens fidem suam liberavit prolato Domini ipsius exemplo, 1 *Cor.* XI. 23. nihil à se traditum professus quod non ipse à *Domino accepisset*.

§. XXXV. 8°. Ut hoc ipsum præstare Dominum *decuit*, ita congruum etiam erat ne *disertis verbis* id ab eo expectarent Apostoli, sed per *symbola* potius prophetica atque *ænigmata*. Nec id ea *generali* duntaxat *ratione* quod *parabolicum* illum docendi modum adhibere solitus est, sed quod *propriæ* quoque essent, & *gravissimæ* quidem illæ rationes, cur non essent hæc aliter tradenda. Quod enim per *symbola* res futuras adumbrare soleret *Deus*, nec ab ipsis etiam *prophetis*, nedum ab *aliis*, intelligenda, non id *affectatæ obscuritatis* causa factum, multo minus ut eventuum *incertitudinem* sensuum *obscuritate* colorarent, quod *Loxiæ Apollini* objiciunt *Patres* atque *Philosophi*. Fidem *Divinis* prophetiis *obscuris* conciliabant *manifestæ* illæ aliæ, ut jam supra ostendimus. Vera itaque ratio erat quod nonnulla *indigni* essent *homines* qui intelligerent, unde factum ut quæ apud profanum *vulgus parabolis* disseruisset Dominus, eadem *discipulis* suis, clam, *remotis ambagibus*, explicaret, verum id quoque ipsum pro *captu* etiam ipsorum *discipulorum*. Nonnulla falsis *præjudiciis* occupati vel perperam erant intellecturi, vel, si recte intellexissent, *affectuum* tamen quam *judicii* ductu gravius fortasse quidpiam atque sceleratius ausuri. Id ipsum in hac ipsa causa locum habuit. Quod *Ecclesiam* esset à *synagoga* diversam habiturus, id si *palam* edidisset Dominus, maximam erat *invidiam* sibi conflaturus, ne reliquorum deinceps ad ejus auctoritatem facientium æqui essent futuri judices. Videmus id quam ægre tulerint ab ipsis etiam *Apostolis*, cum jam *temporis miraculorumque* progressu *fides Christiana* facta esset confirmatior. Quas illos tragœdias edituros, quas vociferationes putamus, si eadem antea ab ipso Domino nondum ita parati accepissent? Id cum esset à Domino prævisum, consultissimum proinde fuit ne quid *manifestius*

[51] Eph. II. 20. Apocal. XXI. 14. [52] 1 *Tim.* I. 16. [53] S. *Matth.* X. 40. S. *Joan.* XIII. 10.

stius de *Ecclesiæ officiis* proderet quæ *supponebant* illam *Ecclesiæ* à *Synagoga* distinctionem *invidiæ* plenissimam, cum ne id quidem maturum esset ut de illa *distinctione futura* quidpiam cognoscerent. Ut tamen *prophetiæ obscuræ*, cum respondissent *eventus*, non jam amplius *obscuræ*, sed, pro id genus prophetiarum ratione, *manifestæ* fideque adeo dignissimæ videbantur; ita & hæc quoque hujusmodi Salvatoris dicta *ænigmatica*, cum *officia* in *Ecclesia* constituissent *Apostoli*, jam patebat manifesto, quam ea essent ad *Domini mentem* ab *Apostolis* oblitis nescientibusque constituta. Erant enim multa Domini *dicta* quidem atque *gesta*, eo etiamnum superstite, non tamen nisi in *futurum* intelligenda. Unde etiam *S. Spiritus* officium ὑπομνήσις dicitur, qui non esset tam *nova* revelaturus, quam *præterita* illa nec intellecta tamen Salvatoris dicta atque facta in *memoriam* revocaturus cum jam essent ex *eventu* ipso *manifesta*. Ut enim Domini διδαχὴ non *propria* ipsius erat, sed *Patris*, ita Spiritus S. διδαχὴ non *alia* futura erat quam *Filii*. Ita enim prædixerat Dominus de *suis* accepturum esse Sp. Sanctum quæ postea esset *Apostolis* revelaturus, S. *Joan.* XVI. 13, 14. Erat tamen & alia ratio hujus *obscuritatis*, quod ea ipsa *Ecclesiæ* à *Synagoga* futura *distinctio* non à peremtorio aliquo esset Dei *decreto*, sed ab *infidelitate Judæorum*. Illorum enim *ruinam gentium* esse *divitias* ita statuit Apostolus ut plane innuat ne futuram quidem *gentium vocationem* ni *infideles* sese atque immorigeros *Judæi* præbuissent. Quanquam igitur *præsciret* Dominus *futuram* hanc *Ecclesiæ distinctionem*, nondum tamen nisi *conditionate* voluit atque decrevit. Necdum *conditionem* posuerant *Judæi*, qua posita, *decretum* esset è *conditionato* in *absolutum* transiturum. Quemcunque talis *prædictio* habitura esset *eventum*, nullo certe modo congruum erat ut esset ante eventum *manifesta*. Si non obstante ea *prædictione* ita tamen se impulsos sensissent ut ne ita quidem possent *eventum* adeo manifestum *declinare*, jam promtam habuissent sui *excusationem*, jam culpam suam facile in *Deum* rejecissent, Deum unum esse in *causa*, nec se sui *compotes* fuisse, ut aliter facerent, cum ne moniti quidem reatum illum effugere possent. Plenæ sunt ejusmodi querelis tragœdiæ de *Oedipo* cui scelera sua fuerant antea ab *oraculo* prædicta, quibus, ut nihil discamus aliud, id certe discimus è poëtis illis *vulgi personatoribus* quid fuisset à *vulgo* expectandum. Quod si contra, liberi arbitrii usum in *meliora* convertissent; ita *oraculi* ipsius *fides* fuisset ipsa *dubia*, ut de sua prædictione non impleta prophetam ipsum *Jonam* collegisse videmus. Cum autem id certum sit, non esse à *providentiæ benignitate* alienum, ut nonnulla hominum *scelera* non *probet* quidem, sed libero tamen hominum nonnunquam arbitrio *permittat*; tum nulla erant certe quæ commodius permitti possent quam hæc ipsa *Judæorum* facinora, è quibus tanta essent *gentium* beneficia, tanta *providentiæ* ipsius decora redundatura. Ut ergo ad *Domini* curam pertinebat, hæc ad *Ecclesiæ* regimen *ordinarium* attinentia ut prædiceret; ita ad ejusdem infallibilem *prudentiam*, ne aliter prædiceret quam *ænigmatice*.

§. XXXVI. 9°. Igitur, cum id esset, ut vidimus, congruum ut *Ecclesiæ* formam è Salvatoris *dictis factisve ænigmatice* intellectis colligerent, tum erant ipsi proni ut ejus omnia *dicta* atque *facta* in *futurum Ecclesiæ* usum referenda existimarent. Jam enim *veteris Instrumenti* omnia ita interpretati erant, ut quæcunque *Israëli carnali* contigissent, [54] *ea illis in figura contigerint; scripta autem fuerint ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerint.* Atque hoc generali *canone* nituntur quamplurima N. T. *mystica ratiocinia*; fuisse *prophetarum* non *dicta* modo, sed & *facta prophetica*; fuisse *Israëlem* veterem universam *gentem propheticam*, ut eorum etiam *historia prophetica* censenda esset; eo spectasse *historiam* illam universam ut *mysticum Israëlem* supremis temporibus manifestandum designarent, nec alium esse *mysticum* illum supremorum temporum *Israëlitismum* quam purum putum *Christianismum*. Ita *aqua* Diluvii & *nubes Israëlitarum* ad mare rubrum, *baptismi* erant *typi*; *Abrahami uxores*, serva & libera, *Mosaicæ* dispensationis atque *Evangelicæ*; *ejectus* ab *Abrahamo Ismaël*, *ejiciendi* tandem à *Deo Israëlis*; *decimæ* ab *Abrahamo Melchizedeco* solutæ, *censuri* in posterum sacerdotii *Levitici* sacerdotio *Christiano*. Hæc si de V. T. *prophetiis historiisque* statuerent, æquumne erat ut de N. T. *prophetiis* atque *historia* aliter judicarent? Quasi vero *prophetarum* magis interesset ut *sua politiæ* finem, *alienæ* initium, denotarent, quam *Domini* qui *novum* illum *Israëlitismum* ipse esset introducturus. Imo vero & in *historia* etiam *Evangelica prophetiam* agnoscunt. *Christus extra urbem passus*, nos quoque monuit nullam hic esse nobis *manentem civitatem*, proinde *peregrinos esse debere*, extra *castra* proficisci, dedecus ejus atque *probra portaturos*, *Heb.* XIII. 12, 13, 14. Proinde ut ad *Israëlitismi initium* provocavit aliquoties *Salvator*, ita & ad *Christianismi initium* quam ἀρχὴν *Evangelii* appellant, sive ἀρχαίας ἡμέρας *Act.* XV. 7. primi illi *Christiani*, qui si *illa* etiam *tempora* eo nomine includunt quæ quidem *ascensione Domini* essent recentiora, non est quod dubitemus quin *Evangelicam historiam*, quo tempore superstes in terra agebat ipse *Dominus*, essent potius inclusuri. Non est igitur ut cum *Origene* natam hanc putemus Scripturas utriusque fœderis interpretandi rationem.

§. XXXVII. 10°. Cum hæc de *universa* illa sive V. T. sive Evangelica *historia* verum crederent, non fuisse illam seculorum *illorum* propriam, sed *supremorum temporum Ecclesiam* adumbrare; tum de illis *historiæ* utriusque gestis quæ quidem *scriptis* fuissent prodita, id verius credebant. Ita sæpissime Apostolus: *Non est autem scriptum illud propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam, sed & propter nos. Rom.* IV. 23, 24. *Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*, cap. XV. 4. Hic canonem habemus plane generalem. Rursus: *An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos utique scripta sunt*, 1 *Cor.* IX. 10. & in loco jam laudato cap. X. 11. Nec alia hypothesi nititur illa *Apostoli argumentatio* qua *promissionem Josuæ* factam, *Jos.* I. 9. ipse *Christianis* omnibus communem facit, *Heb.* XIII. 5. Fuisse & *alia* prophetarum Israëlitarumque *dicta* atque *facta* nonnulla *neutiquam* prophetica; fuisse & *propheticorum* nonnulla *illius ævi* propria, negare utique non poterant. Negabant tamen utriusvis generis exempla in *scriptis* hodiernis *historiis* occurrere; curatum potius Divina Spiritus Sancti *providentia* ne alia quam *prophetica scriptis* mandarentur, nec illa ipsa alia quam quæ *nostras* supremorum temporum *Ecclesias* spectarent. Eum cum in V. T. interpretatione canonem adhibuissent, consequens proinde erat ut in N. T. interpretatione similiter adhiberent. Id si etiam *factum* credimus, jam id sequebatur, quia illam, de qua agimus, *historiam* de S. Petro *scriptis* mandasset Evangelista, sequi una, ad *Ecclesiæ* illam *futuræ* regimen *ordinarium* fuisse referendam.

§. XXXVIII. 11°. Non est illud absonum ut illa quoque Domini *familia Ecclesiæ* typum gesserit. Ut

[54] 1 Cor. X. 11.

Ut postea legimus de *Ecclesiis κατ' οἶκον*; ita certe *Dominus*, quoties de *Ecclesia* sua loquitur, servavit illam ipsam ut plurimum *domus* allegoriam. Proinde ut οἰκείοις πίστεως appellavit Apostolus *Gal.* VI. 10. ita & οἰκιακοὺς Dominus S. *Matth.* X. 25, 26. Proinde se nunc κύριον οἰκίας S. *Marc.* XIII. 35. nunc οἰκοδεσπότην vocat S. *Matth.* X. 25. & alibi sæpissime. Et quem *præfecturus* esset *Ecclesiæ*, eum Ecclesiæ οἰκονόμον S. *Luc.* XII. 42. Ad quam eandem formam *Apostolatus*, quem hic denotavit, οἰκονομία dicitur 1 *Cor.* IX. 17. & qui *Apostolatui* successit etiam *Episcopatus*, *Tit.* I. 7. Nec aliunde capit experimentum futuri *Episcopi* quam è propriæ *domus* administratione, ut inde intelligatur, quomodo sit *in Dei domo* versaturus 1 *Tim.* III. 4, 5, 15. Atque ad eandem administrationis *domesticæ metaphoram* referendæ sunt *claves regni cœlorum*. Cum enim *domus* Domini *cœli* fuerit archetypa, propriumque ejus, ut *Messiæ*, *regnum* illud fuerit *cœlorum*; plane sequebatur, qui *domui* ejus præfectus fuisset, eum *regno* etiam *cœlorum* fore præficiendum. *Dispensationis* autem domesticæ *symbola* fuerunt *claves*, ei tradendæ qui *domui* esset præficiendus sive *uxor* fuisset illa, sive etiam *dispensator*. Hic autem ad *dispensatoris* officium respexit. Ut etiam, præter *domus privatas*, aliæ *publicæ* erant, quæ *palatia* vocamus; ita *claves* illæ *palatiorum*, totius *regni* administrandi erant *symbola*. Ita intelligendæ *claves Domus David Is.* XXII. 22. Ut enim *throni David* hæres erat Dominus, S. *Luc.* I. 32. ita & *claves David* habere dicitur *Apocal.* III. 7. quæ & ipsæ *mystice* sunt intelligendæ. Sunt enim eædem hic *claves regni cœlorum*, quæ alibi *claves mortis infernique* nuncupantur *Apoc.* I. 18. Videmus igitur quam hic apte ad mentem martyris nostri quadrent omnia, si sit modo per *symbola* judicandum. Videmus quam apte *domus Domini* respondeat *Ecclesiæ*, quam apte *claves* sint *symbola* potestatis *dispensatoriæ* atque *domesticæ*, quam apte potestas illa *dispensatoria Apostolis* primum, tum & *Episcopis* Apostolorum hæredibus, conveniat.

§. XXXIX. 12°. Ut hæc apte per *domus* allegoriam repræsentata sunt, ita nondum maturum erat ut per aliam quamvis repræsentarentur, *domo auctiorem*. Sub *Judæorum* Pontificatu & in *Synagoga* agenti Domino non erat invidiosum si *domus* propriæ administrationem, si munus *dispensatorium* in *domo*, cui placuisset, tribuendum assumsisset. Hæc, vel *Judæis* judicibus, invidia carebant. Majora tamen de eo crediderunt *Apostoli*, domum illam, non *privatam* esse, sed *regiam*; fore enim *Messiam regem* qui gentem *Judæorum* è *Romanorum* jugo eriperet, *regiamque* illis potestatem restitueret. Proinde potestatem illam *domus dispensatoriam* facile erat ut de honoribus *palatinis* intelligerent. Sed ne ipsi quidem *aliorum*, quam *Judæorum*, fore *regem* credidisse videntur, *regnumque* ejus angustis *Palæstinæ* finibus terminandum. Non igitur *Provinciarum* administrationem rogarunt filii *Zebedæi*, sed *locum* duntaxat in *consessibus regni* honorificum. Ab eo aberant longissime ut *spirituale* & *futuræ vitæ* regnum ejus esse crederent, ut per orbem, qua patet, universum, ditionem ejus esse agnoscendam, ut *gentes* ejus fore participes, & quidem paribus cum *Israële* privilegiis, ut in hac vita nihil esset ab eo præter *martyria* atque *cruces* expectandum. Hæc ita nondum *crediderunt*, ut si nondum in fide *confirmati* tale quidpiam à Salvatore audiissent, ne ipsi quidem fuissent à *scandali* periculo securi. Id ita *futurum* cum videret Dominus, studiosissime proinde ab omni *plurium Ecclesiarum* mentione abstinendum duxit. Quæ cum ita se habeant, constabit jam,

§. XL. 13°. Non esse hæc *hodie*, & *ætate* etiam *Cypriani*, nisi de *singulis Ecclesiis* intelligenda. Sive enim *domum* illam *Domini*, pro *Judæorum* sententia intelligamus, de *domo* duntaxat *privata*; sive, pro *discipulorum* illa, de *domo* etiam *regia*: utrobique tamen *singularis Ecclesiæ* typum non excessit. Tota enim ditio *Palæstinæ*, unicum tamen agnoscebat *summum pontificem*, unicam solennium conventuum *urbem*, scilicet *Hierosolymitanam*, unicum *altare*, unica totius gentis *sacrificia*. Hæc tamen omnia erant *singulis* etiam *Ecclesiis*, pro illius ætatis moribus, communia. *Uni* illi *sacerdoti* respondebat quilibet *Episcopus*, è sententia *Cypriani*; *uni altari*, singulorum Episcoporum *communio*; *uni* illi urbi *Hierosolymitanæ*, quælibet per orbem *urbs* in qua visum esset constitui *Episcopum*; *unis* illis gentis universæ *conventibus* tribus illis anniversariis festis *Paschæ*, *Pentecostes* atque *Tabernaculorum*, celebrandis, Ecclesiarum singularum *conventus* iisdem illis *festis* cum suo cujusque *Episcopo*. Non est quod alia congeram exempla in quibus *uni* illi *Judæorum* pontifici *singulos* Ecclesiarum *Episcopos* respondisse in prædicto nostro de *unico altari atque sacerdote* tractatu *anglicano* jam probavimus. Idem etiam è *Domini* illis ad *Samaritanam* mulierem verbis collegimus, S. *Joan.* IV. 21. fore ut quo *jure* tunc fruerentur *summi* Judæorum *pontifices* in unica illa *civitate Hierosolymitana*, idem postea *plurium* esse *civitatum* commune. Sed quæ alibi fusius probavimus, non sunt hoc in loco repetenda.

§. XLI. 14°. Cum *singularum* itaque Ecclesiarum typum gesserit illa Servatoris *domus*, videmus etiam quam apte *unius* duntaxat *dispensatoris* facta sit mentio, qui idem fuerat *unius* typus *Episcopi*. Et quidem ea vel ipsa ratio de *singulis* hoc *Ecclesiis* intelligendum suadet, quod cum hoc in loco, in quo sententiæ jam vulgo obtinenti, de *unica* duntaxat *Ecclesia* futura οἰκονομικῶς gratificatus est Dominus, *unius* duntaxat occurrit mentio *dispensatoris*; postea cum de *Evangelio* per orbem *disseminando* apertius loqueretur, ut proinde *plures* jam essent *domus*, sive *Ecclesiæ*, constituendæ, tandem *plures* ab eo constituti sunt *dispensatores*, cum nulla vel minima *imparitatis* nota. Omnino omnia ad mentem *Cypriani* accommodatissime. Sequebatur enim *singularum* Ecclesiarum *unicos* esse, ex *Domini* institutione, *dispensatores Episcopos*. Sequebatur etiam *Ecclesiæ Catholicæ* præfectum *Episcoporum collegium*. Illi nempe *parium* sibi invicem *Apostolorum collegio* respondit antitypon, in *ordinario* Ecclesiæ regimine, *collegium Episcoporum*, ipsorum quoque inter se *parium*, qui *singularum* essent *Ecclesiarum dispensatores* summi, & nulli humanæ potestati obnoxii. Cum autem *unam* duntaxat *familiam* constituerent *Apostoli*, reliqui, excepto *dispensatore*, pro *privatis* habendi erant, ut plane nihil faciat illud symbolum ad *unum Episcopum* reliquis per orbem *universis* præficiendum. Id certum, cum dissensio esset reliquorum *Episcoporum* à *Romano* in causa *rebaptizandorum hæreticorum*, ita nunquam ea argumentatione usum esse *Cyprianum*, qua quis *unus Episcopus* ceteris pro *unitatis* esset *principio agnoscendus*, ut ne illi quidem responderit tanquam à *Stephano* objectæ. Quod *sedes* sua *Petri* fuisset sedes, de eo gloriatum fuisse *Stephanum* discimus ex Epistola *Firmiliani*. Quod vero inde, ut *unitatis* fuisset *exemplum*, ita *reliquis* etiam *Episcopis unitatis* debuerit esse *principium*, id ne *Stephano* quidem *ipsi* in mentem venisse constat; quanquam id si verum esset, si à *Cypriano* ipso in aliis adversus *suos* atque *Cornelii schismaticos* disputationibus concessum, nihil esset certe quod objici posset opportunius. Quid quod absoluta illa *Episcoporum* in sua cujusque diœcesi *supremitas* toties

à

à *Cypriano*, inter æstus etiam disputandi, non *agnita* modo sed *asserta* etiam atque *inculcata* non patitur ut eundem existimemus *unum* aliquem inter *illos* agnovisse *unitatis principium*, à quo utique qui *Ecclesiæ Catholicæ unitatem* illibatam vellent, pendere omnino, & decreta ejus agnoscere debuerint. Ita nec *sententiam* habebimus *Cypriani*, nec *ratiocinationem*, ita, quam existimant, *Romanensibus* propitiam. Sed & alia illa explicanda est, de *domus fundamento*, ratiocinatio.

§. XLII. Observandum itaque 15°. non *domum* hic intelligi quamcunque, sed *publicam* duntaxat, & *sanctam*, quæque adeo 1°. pro *templo* esset habenda. Nec enim alibi solebant haberi populi *conventus* quos ἐκκλησίας vertunt LXXII. Interpretes, quos vocabulorum Ecclesiæ *Technicorum* auctores fuisse diximus. Eo nimirum respexisse videtur Dominus, quod de *Messia* prædictum esset, fore ut [55] *reædificaret tabernaculum David quod decidit, & diruta ejus reædificaret, & erigeret illud.* Hæc certe Prophetæ [56] *Amosi* verba ad tempora *Messiæ* accommodavit S. *Jacobus*, quæ de *templo* illos intellexisse qui locus erat *Tabernaculo* recipiendo ab ipso [57] *Davide* destinatus, est sane verisimile. 2°. Quoties de [58] *templi reædificatione* loquuntur veteres *Prophetæ*, ita illam, ut plurimum, efferunt ut de *fundamentis* ejus mentionem faciant, unde facile erat ut colligerent, à *primis* usque *fundamentis* fore ejus sub *Messia* restaurationem. Ita videmus quam apte de *fundamentis Ecclesiæ* ponendis meminerit Salvator. 3°. Tamen *templum* hoc *Messiæ*, non *literæ* erat, sed *mysticum*, & quidem *vivum* illud, ut à *templo* illo *Judæorum* vita destituto distingueretur, quippe quod *Dei* etiam *vivi* est templum, quo titulo *Deus Judæorum* à *gentium idolis* in V. T. distinguitur. Non igitur *lapidibus*, sed *personis*, constat hoc *Messiæ templum*. [59] *Superædificati* (inquit Apostolus) *super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Jesu Christo: In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu Sancto.* 4°. Igitur, cum hoc ipsum *templum* è *personis* constet, non est utique mirandum si *fundamentum* habeat itidem *personam*, nec dura istiusmodi locutio existimanda, sed genuina potius, reique ipsi accommodatissima. 5°. In hoc tamen *templi* hujus *spiritualis* à *materiali* diversa est ratio, quod cum *ædificium materiale pluribus* nitatur lapidibus *fundamentalibus*, *spirituale unicum* duntaxat habeat, quoties de *unica* duntaxat Scripturæ loquuntur *Ecclesia*. *Petræ* equidem vocem pariter ac πέτρε pro quolibet *saxo* intelligi posse fateor. Cum vero de ædificii *fundamento* usurpatur, ut ejus *firmitatem* denotet, S. *Matth.* VII. 24, 25. S. *Luc.* VI. 48. tum vero *unum* continuum *saxum* intelligendum esse contendo, quando nimirum *solum* ipsum non aliud est quam *saxeum*. Ita *Petra* vox hoc in loco intelligitur cum *Apostolo* tribuitur, ut proinde aliis locum non relinquat sui *ordinis*, ne *Apostolis* quidem. Ita etiam *lapis angularis* intelligendus est. Quanquam enim in ædificio *materiali plures* sint *lapides angulares*; at, quo sensu Domino tribuitur, in *ædificio spirituali*, certum est *plures* esse non posse. 6°. Igitur, si in hoc *Ecclesiæ* typo, præter *fundamentum invisibile*, ipsum nimirum *Dominum*, fuerit præterea aliud *visibile*, *humanum*, & quidem illud ipsum quoque *unicum*; sequitur & in singulis *Ecclesiis antitypis* præter *Christum*, aliud esse etiam *fundamentum visibile* & *humanum*, pariterque *unicum*, quod non aliud esse potuit quam *Episcopus*. Ita videmus, pro modo *mysticarum ratiocinationum*, quam prudenter solideque, in hac causa, argumentatus fuerit noster *Cyprianus*.

§. XLIII. Jamque ex *unitatis* illa *schismatisque*, quam è principiis ætatis *Cyprianicæ* dedimus, explicatione, ut *solidissima*, ita *facillima* manifestissimaque fient singulorum *officia*, quandocunque *schismata* contigerint. *Episcopus* si *fidem Christi* negaverit, ut *Martialis* & *Basilides*, aut in *hæresim* incideret, ut *Privatus Lambesitanus*, jam ita *fundamentum* esse non potest, ut ad *spirituale* hoc *Christi ædificium* ne *pertineat* quidem, non propter *malam* aliquam *administrationem*, sed vero propter *incapacitatem subjecti*. Qui enim ne *Christianus* quidem est dicendus, is *locum* aliquem honoremque in *Ecclesia Christiana* obtinere non potest. *Idololatra* autem *Christianus* non est propter *communicationem* illam in *sacrificiis Dæmonum*. Nullam enim *Christo* cum *Belial* esse *communionem* pronunciat Apostolus. Quid quod *unitatis* cum *Christo principium* esse non possit qui ne ipse quidem cum *Christo* esse *unus*, nec cum *Christo* esse *unus* qui se *unum* professus est cum *Diabolo* Christi adversario. At qui *Diaboli sacrificiis* se contaminavit, is se *unum* cum *Diabolo* participemque professus est. Ita certe factum illud *interpretabantur Christiani* nostro martyri coævi, nec errasse illos in ea interpretatione constat ex Epistola Apostoli prædicta ad *Corinthios*. Sed nec hæreticus pro Christiano habendus erat, ex principiis ævi Cyprianici. Sed ne ex *veritate* quidem, ut multis probare possemus, si id inpræsentiarum ageremus. Siquis interim à talium *communione* discesserit, non id *jurisdictioni* potestatique tribuendum, sed ipsorum potius *incapacitati*, ut proinde *laicis* licuerit, in tali causa, ab *Episcoporum* quoque *communione* discedere, quorum tamen nulla erat in *Episcopos* proculdubio *jurisdictio*. Id suadet in *Martialis* & *Basilidis* causa *Cyprianus*, quæ verba ejus mirum est ab aliis aliorsum trahi, quasi vero licuisset propter quamvis *Episcoporum improbitatem*, etiam *laicis*, ab eorum se *communione* subducere. Erat itaque sententia istiusmodi *declarativa* duntaxat, ipsum jam à *se*, istiusmodi *Episcopum*, à *Catholica communione* esse præcisum, ut proinde qui *communionem* ejus deinceps amplecterentur, ne ipsi quidem essent pro *Catholicis* agnoscendi. Idem etiam valebat, è principiis *Cyprianicis*, in causa *SCHISMATIS*, siquis se *Episcopus* à reliquorum *Episcoporum collegio* abrupisset. Ea causa erat *Martiani Arelatensis*, qui *Novatiano*, postquam à reliquis per orbem *Romanum Episcopis* damnatus fuisset, tamen adhærebat. De illo ad *plebem* dandas esse à *Stephano* literas auctor erat *Cyprianus*, innuens omnino *illorum* esse etiam *se* ut ab istiusmodi *Episcopo* subtraherent, aliumque in ejus locum sufficiendum *eligerent*. Manifesta autem erat hujus etiam *Martiani* à *communione* Ecclesiæ *Catholicæ* alienatio. Jam damnatus erat *collegii Episcopalis* concordi sententia [60] *Novatianus*, jam ab eorundem etiam *communione* exclusus, negatumque ei *literarum formatarum* commercium. Siquis igitur deinceps *Episcopus communionem* ejus agnosceret, is *unum* se cum *eo* professus erat qui ipse esset à communione *Catholica* alienus, & *alienum* se ab *eorum* etiam *communione* quorum decreto atque suffragiis factus fuisset alienus.

§. XLIV. Utque res ipsa satis erat *plebeiis* etiam in-

[55] Act. XV. 16. [56] Amos. IX. 11.
[57] 1 Paralip. XVII. 1. [58] Is. XLIV. 28. Jerem. XXX. 18. [59] Eph. II. 20, 21, 22.

[60] In Ep. supra dicta LXVII. & *Dionys. Alexandrin.* Epist. ad *Stephan.* ap. *Euseb.* Eccl. Hist. VII. 4, 5.

ingeniis manifesta, ut ne *ducibus* quidem destituti facile possent errare; ita, sicubi necesse esset, duces habebant *collegas* etiam *Episcopos*. Quod ad *sacrificiorum* causam attinet, quæ quidem in *facto* versaretur, nulla opus erat *judicandi* peritia. Id *testibus* in medium prolatis manifestum erat *sacrificasse* illos, quos diximus, *Martialem* atque *Basilidem*. In causa autem *hæreseos*, quæ quidem erat aliquanto difficilior, *duces* habuerunt alios, ut dixi, *Episcopos*. Damnatus fuerat [61] *Privatus Lambesitanus* sententia nonaginta Episcoporum, quo numero in Ecclesia *Africana*, nunquam convenerat, *Cypriani* ætate, majus pleniusque *concilium*. At *Novatianus* orbis etiam *Romani* consensu damnatus est. Hos *duces* habebant *plebs Lambesitana* atque *Arelatensis* cum à suorum *Episcoporum* communione discederent.

§. XLV. At salva *communione* catholica, collegarumque *commercio*, alia deinde nulla restabat, ex his principiis, causa qua tutum esset *Ecclesiarum* singularum *subditis*, cujuscunque essent *ordinis*, ab *Episcoporum* se *communione* subducere. Hac ipsa enim de causa, quæcunque singularum *Ecclesiarum communio* ab *Episcopi communione* fuisset aliena, ea à *catholica* atque *cœlesti* aliena erat pariter existimanda. Qui enim ab *unitatis principio* dissidebant, illi nec ad *unitatem* pertinere poterant; qui ab *uno* illo *sacerdote* λόγε antitypo, illi & à λόγῳ ipso *invisibili Episcopo* divisi intelligebantur; qui ab *uno* Episcopi *altari*, illi & à *mystico* λόγε ἀρχιερέως *sacrificio* atque *altari*; qui *dispensatoris* potestatem non agnoscerent, nec *domus* illos aut *familia* agnoscere debuit; qui *clavium* usu à *domo* fuissent *exclusi*, *foras* illos esse necesse erat, quæ si claves *regni* etiam *cœlorum* fuissent, à *regno* etiam *illo* extorres exulesque fuisse oportuit. Qui in *petra* domus *fundamento* non *fundarentur*, nec *firma* illis potuit esse *fundatio*, nec *domum* ipsam poterant, *lapidum* vice, constituere. Nulli igitur *Episcoporum mores*, nulla mala regiminis *administratio*, nulla *Episcoporum decreta*, utcunque gravia, si *peccatum* tamen abesset; utcunque etiam *peccaminosa*, ni talia fuissent *peccata* quæ illos *incapaces* redderent nominis *Christiani*, communionisque *collegarum* atque *catholicæ*, quæ illos, non à *beneficio* modo, sed à *jure* etiam, *communionis catholicæ* excluderent (quo *jure* etiam fruuntur, suo licet periculo, impii, dum ab idoneo judice illo etiam *jure* excludantur) nihil, inquam, horum *subditos* excusare poterit, quocunque tandem illo separandi prætextu, se ab *Episcoporum communione* alienari patiantur, quin *Episcopis* etiam *errantibus*, illis alioqui recte sentientibus, sint tamen omni communionis *beneficio* pariter alieni. Longe itaque abest ut se omni, cujuscunque tandem is sit generis, *clavium errore* tueri possint, sive ipsi *se* ab *Episcopis* separent, sive *separari* etiam sese *patiantur*, quod nostros etiam facere videmus hodie *SCHISMATICOS*. Atque hæc certe *facilitas* ipsa, ex his principiis, qua omnibus singulisque constat quodnam sit à se officium, in quacunque causa, præstandum, si alia deessent argumenta, est sane per se ipsa gravissimo argumento ad hujus *hypotheseos veritatem* comprobandam. Inde enim talis esse constat, qualis esse debuit, si hanc *curam* Deus in se ipse suscepisset. Erit etiam ex hoc ipso capite, ἀποδεκτὸς pariter atque πιςὸς λόγος, quæ certe utraque faciunt plurimum ad *dogmatum* commendationem, si ipsum audiamus Apostolum.

§. XLVI. Est & aliud, ex iisdem his principiis, observatione dignissimum, fore, ea si admittantur, ut *suffragii negativi jus*, & quidem illud *absolutissimum*, sit penes *solum Episcopum*. Esto enim, reliquis omnibus consentientibus, *presbyteris*, *diaconis*, *clero* etiam reliquo universo, sed & *plebe* similiter concordi (ut *Ecclesiæ Cyprianicæ* faciem ad vivum repræsentemus) refragetur *solus Episcopus*. Is, si nolit in eorum sententiam concedere, *jus* nullum habent reliqui *omnes* quo *invitum* cogant ad sententiam mutandam. Nulla enim esse potest sine *justa pœna* inferendæ potestate *justa coactio*, nec *rata* aliqua apud *Deum* pœna esse potest nisi quæ sit itidem *justa*. At *pœna* alia nulla in *Ecclesia* locum habet præterquam *excommunicatio*. Si itaque pertinacem *Episcopum* à sua *communione* excluderent, id *sibi* fraudi futurum erat, non *Episcopo*. Se potius *ipsos* ab *Ecclesia* vera abscinderent quam *Episcopum*, quemadmodum reliqua *membra universa* locum suum in *corpore* tueri non poterant, si ab *uno capite* abscinderentur. *Irrita* ergo foret in *Episcopum* talis illa sententia. Vel *solus* sacramenta *administrandi jus* retineret, *solus* alios sibi conscribendi satellites, sive *laicos*, sive etiam *clericos*, quippe qui ab illis sui *excommunicatoribus* non haberet; & *rata* esset nihilominus apud *Deum* omnis illa *potestas* quam vel *solus* exercuisset. [62] „Ut enim *Cypriani* utar similitudini„bus, fracto à *sole radio*, non *sol* ipse, sed *radius*, „tenebresceret; præciso à *fonte rivo*, non *fons* ipse, „sed *rivus*, aresceret; abruptis à *trunco ramis* omni„bus, *ramis* equidem deficeret *vitalis* ille succus „quo plantarum illa *vita* conservatur, in *trunco* „nihilominus & in *radice* mansurus. Ita nullam omnino vim haberet ad *Episcopum cogendum* irrita illa *censura*.

§. XLVII. At *vim* aliquam, inquies, habiturum esset *decretum*, si *exequi* illud possent, *nolente Episcopo*, ut *nolentem* non possent in suam *sententiam* vi aliqua adigere. Fateor *habiturum*; sed nego, ex his principiis, posse vel *omnes* aliorum ordinum Ecclesiasticorum *decretum* aliquod *suum exequi*, nolente *Episcopo*. Qui enim *ipsi* in *Ecclesia* non manerent, quam demum *Ecclesiasticam potestatem* retinere poterant qua *decretum* istiusmodi exequerentur? Non erat *expetenda* ab Ecclesiæ subditis *fidelibus* eorum illa *communio*, ita non erat eorundem *excommunicatio metuenda*. Quid ergo stabilire poterant *soli*, quorum nec *expetenda* esset *communio*, nec *censura metuenda*? quorum *pœna* in rebelles sibi *subditos*, apud *Deum* essent, & in *cœlesti* curia, prorsus *irrita*? Si ergo nec *dissentientem* Episcopum *cogere* possent, nec, eo *nolente*, *decreta* sua *stabilire*; sequitur omnino ejus vel *unius* refragantis *suffragium* vim eorum decretis omnem esse abrogaturum, ut ne *jure* quidem valerent, quæ nullos *jure* possent constringere.

§. XLVIII. Dicendum contra, etiam *solius* Episcopi *metuendas* fore *censuras*, aliorum quorumcunque *rebellium* communionem esse etiam *pertimescendam*. Si enim, vel in illa causa, *sejuncti* ab *Episcopo* communionis Ecclesiasticæ *beneficia* pariter amittant; tremenda erit eorum conditio *gratia* prorsus omnique *invisibili communione* destitutorum, concedenda erunt, utcunque *dura*, *licita* tamen omnia, ut veram illam ratamque *Episcopi* communionem possint consequi. Ita *societatis* Ecclesiasticæ *privilegia* omnia, præmiorum pœnarumque *potestas* erunt etiam, in tali casu, penes *solum Episcopum*. Cum autem *decreta* præmiorum pœnarumque jure *destituta*, ne vel *decretorum* nomine digna censenda sint, nec *potestatis* aliquam præ se ferant vel *speciem*; sequitur etiam *decretorum* Ecclesiasticorum condendorum *potestatem* omnem in *solo* esse *Episcopo*, ut proinde (*jus* quod attinet) *potestas Episcopalis*, subditorum saltem respectu, *monarchica* existimanda sit, & quidem illa à legum *humanarum* coërcitione *liberrima*. Talem illam repræsentat

[61] Ep. LV. [62] De Unit. Eccl.

tat sæpissime *Cyprianus*, cum *soli Deo* dicit ab *Episcopis rationem* esse *reddendam*. Et tamen fere nemo est Patrum quem frequentius appellant hodierni *Episcoporum rebelles*. Tantum ille *clero* suo, tantum *plebi*, *laicisque*, in *exercitio* potestatis Episcopalis indulsit, pene ut nihil *suo loco* reliquum fecerit, si, quæ *ipse* pro sua *indulgentia*, cum aliis communicanda censuit, ea sibi *soli* vendicare *non* potuerit. Ita equidem argumentantur qui pro causæ suæ partiumque studio, *jus* à *facto* minime distinguendum existimant adversarii. Quasi vero non esset id in *laude* ponendum, siquis in potestate constitutus *jure* suo nonnunquam *cedat*; quasi qui ita *cesserit*, id ei *fraudi* esse oporteat quo minus *jure* suo in posterum utatur; quasi porro *indulgentia* illa *unius Cypriani* posteri essent omnes sui ordinis *Episcopi jure* illo, idque in *perpetuum*, excludendi. Ita *reditum* Ecclesiasticorum *jure* excidere debuerant ultimorum temporum *officiarii*, quod non *usus* eo *jure* fuerit apud *Corinthios Apostolus*, cum tamen apud *alios* usus esset, & apud *ipsos* etiam *Corinthios jus* tamen suum animose defenderit. Iniquissima pariter atque ingratissima esset illa *indulgentiæ retributio*. Et tamen ita passim argumentantur *antiquarii* qui *historiis ratiocinia* non admiscent. Quasi denique non esset *Cypriani temporibus* congruum (*persecutionis* nimirum illis) multa ut de *juribus* remitterentur, quæ tamen non essent, florente sub *Christiano magistratu Christianismo*, pariter remittenda. *Jura* semel à Domino concessa illibata *conservari* oportet. Quæ vero sint pro *juribus* habenda, non est è *factis*, pro circumstantiarum *varietate* ipsis quoque *variis*; sed vero *è principiis* atque *dogmatibus*, certis illis nec mutationi obnoxiis (quod nos observavimus) æstimandum.

DISSERTATIO CYPRIANICA VIII.

Ad EPISTOLAM XXX.

De *prærogativa*, *indulgentiæ privilegio*, & *privilegio societatis*, ex sententia *legum Romanarum*.

Lapsorum *argumentum de* martyrum *suffragio* communicationis prærogativa. §. I. *Cur vim illam* prærogativæ *illi tribuerint*, *ex illius ævi* principiis *explicatur*. §. II, III. *Responsio* Ecclesiasticorum, *pro* legum *etiam* Romanarum *idiomate concepta*, *& ex iisdem explicata*. §. IV, V, VI.

§. I. N*Am cum omnis prærogativa ita demum ad indulgentiæ privilegium spectet*, *si ab eo cui sociari quærit*, *non discrepet*; *qui à Deo*, *cui sociari quærit*, *discrepat*, *necesse est indulgentiam & privilegium societatis amittat*.] Omnino hæc verba è *legibus Romanis* desumta sunt, nec aliunde intelligenda. Eorum hæc erat occasio. *Lapsi pacem* sibi à *martyribus* confessam ita vendicabant, quasi jam *data* esset, non *danda* deinceps ab *Episcopis*; quasi jam *rata* esset, ut diximus, *in cœlis*, nec ab *Episcoporum confirmatione* expectanda esset. Hoc ut probarent, *martyrum* suffragium *prærogativam communicationis* esse contenderunt. Ita argumentatos esse *lapsos* ex illis *cleri Romani* verbis colligimus: [1] *Quod si alicunde prærogativam communicationis habere se credunt*, *&c.* Ergo per *prærogativam communicationis* id genus *suffragium* intellexerunt, quod non esset ab aliis, quorum intererat, in *dubium* revocandum. Ita enim *martyrum prærogativam ratam* esse voluerunt *in cœlis*, nec ab aliqua *terrena* potestate, ne *Episcopi* quidem illa, revocabilem. Ita *prærogativa sententia* apud *Tertullianum*: [2] *Nam sæpe censores renascentia cum maxime theatra destruebant*, *moribus consulentes*, *quorum scilicet periculum ingens de lascivia providebant ut jam hinc ethnicis testimonium cedat sententia ipsorum nobiscum faciens*, *& nobis in exaggeratione disciplinæ etiam humanæ prærogativa.* Phrasis illa, *in testimonium cedat*, ex [3] *Evangeliis* accepta est, & quidem id genus *testimonii* denotat quod omni prorsus *exceptione* majus est. *Sententia* igitur illa *prærogativa* talis erat quæ nec posset à *gentibus* rejici, quia ipsorum erat *domestica*, nedum à *Christianis* quibus *prærogativa* dicitur. Quod probat argumento à majori. *Sanctior* enim erat illa quæ apud *Christianos* debuit obtinere *disciplina*, ut proinde *humanæ disciplinæ* cedere non debuerit. Cum igitur, ex *gentilium* illa *disciplina spectacula* fuissent improbata, fieri proinde non potuit ut à *Christiana* probarentur. Occurrit etiam apud [4] eundem *prærogativa suffragii* de *suffragio imperatoris*, quod nemo dubitet nequaquam facile fuisse repellendum.

§. II. Quod igitur *martyrum suffragia* pro *prærogativis* habuerint, inde ortum habuisse videtur quod eorundem *preces morientium*, & quasi *testamenta*, tantum valere apud *Deum* crederent ut *repulsam* pati non possent. *Totam illos Dei gratiam redimere*, *omnemque veniam ab eo compensatione sanguinis sui expedire*, [5] ait *Tertullianus*. Hoc de *suis peccatis* illum dixisse fateor. Inde vero pronum erat ut de *alienorum peccatorum* venia idem colligerent. Jam enim, ejus etiam [6] ætate, mos ille *pacem* dandi obtinuit qui sub *Cypriano* nostro tantas tragœdias excitavit. Ideo *Perpetua* rogata est à fratre *visionem* quam & fidenter pollicita est, ea nimirum spe freta, fore ut nihil esset quin à Deo jam passioni proxima impetraret. Ita enim in *Passione* ejus scriptum habemus: *Tunc dixit mihi frater meus*: *Domina soror*, *jam in magna dignatione es*, *tanta*, *ut postules visionem*, *& ostendatur tibi*, *an passio sit*, *an commeatus*. *Et ego*, *quæ me sciebam fabulari cum Domino*, *cujus beneficia tanta experta eram*, *fidens repromissionibus ejus*, *dixi*, *crastina die tibi renunciabo*. Maxima vero sunt quæ in hanc sententiam paulo ante persecutionem illam *Decianam* scripserat *Origenes*. Idem ille munus *martyrum sacrificiis* atque illi quod obtulit in cruce ipse *Dominus*. Sunt enim ea ipsa interpretis verba: [7] *Quomodo autem & filii ejus auferant peccata sanctorum*, *id est*, *Apostoli & martyres*, *si poterimus*,

[1] Ep. XXIX, XXX. [2] De Spectac. c. 10. [3] S. *Matth.* VIII. 4. X. 18. XXIV. 14. S. *Marc.* I. 44. VI. 2. XIII. 9. S. *Luc.* V. 14. IX. 5. XXI. 13. [4] Apolog. c. 5. [5] Apolog. c. 50. [6] Vid. ad Martyr. c. 1. [7] In Numer. Hom. X.

rimus, ex Scripturis Divinis probare tentabimus, &c. *De Martyribus autem ſcribit Joannes Apoſtolus in Apocalypſi, quia animæ eorum qui jugulati ſunt propter nomen Domini Jeſu, adſiſtant altari: Qui autem adſiſtit altari, oſtenditur fungi ſacerdotis officio. Sacerdotis autem officium eſt, pro populi ſupplicare peccatis. Unde ego vereor, ne forte ex quo martyres non fiunt, & hoſtiæ ſanctorum non offeruntur pro peccatis noſtris, peccatorum noſtrorum remiſſionem non mereamur. Et ideo vereor, ne, permanentibus in nobis peccatis noſtris, accidat nobis illud quod de ſemetipſis dicunt Judæi, quia non habentes altare neque templum, neque ſacerdotium, & ob hoc nec hoſtias offerentes, peccata, inquit, noſtra manent in nobis, & ideo venia nulla ſubſequitur. Et contra, nos dicere debemus, quia hoſtiæ martyrum non offeruntur pro nobis, idcirco manent in nobis peccata noſtra. Non enim meremur perſecutionem pati propter Chriſtum, nec mori propter nomen Filii Dei. Et ideo etiam Diabolus, ſciens per paſſionem martyrii remiſſionem fieri peccatorum, non vult nobis publicas gentilium perſecutiones movere*, &c. Nec aliter in *Exhortatione Martyrii:* [8] Ὡς οἱ κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, διακονεῖν ἐδόκουν δι' αἵματος ταύρων καὶ τράγων ἄφεσιν ἁμαρτημάτων ἐκείνοις· οὕτως αἱ ψυχαὶ τῶν πεπελεκισμένων ἕνεκεν τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ, μὴ μάτην τῷ ἐν οὐρανοῖς θυσιαστηρίῳ παρεδρεύουσαι, διακονοῦσι τοῖς εὐχομένοις ἄφεσιν ἁμαρτημάτων. ἅμα δὲ καὶ γινώσκομεν, ὅτι ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς θυσίαν ἑαυτὸν προσήνεγκεν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, οὕτως οἱ ἱερεῖς ὧν ἐστιν ἀρχιερεὺς, θυσίαν ἑαυτοὺς προσφέρουσι, δι' ἣν ὡς παρ' οἰκείῳ τόπῳ ὁρῶνται τῷ θυσιαστηρίῳ. . . . Τίς δὲ ὁ ἄμωμος ἱερεὺς ἄμωμον ἱερεῖον προσφέρων, ἢ ὁ κρατῶν τῆς ὁμολογίας, καὶ πληρῶν πάντα ἀριθμὸν, ὃν ἀπαιτεῖ ὁ τοῦ μαρτυρίου λόγος. Rurſus [9] ſub finem: τάχα δὲ καὶ ὥσπερ τιμίῳ αἵματι τοῦ Ἰησοῦ ἠγοράσθημεν, Ἰησοῦ λαβόντος τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· οὕτως τῷ τιμίῳ αἵματι τῶν μαρτύρων ἀγορασθήσονταί τινες, καὶ αὐτῶν πλέον παρ' ὃ ὑψώθησαν ἄν, δίκαιοι μὲν γενόμενοι, μὴ μαρτυρήσαντες δέ.

§. III. Ex his *Origenis* locis multa *Cypriani* noſtri intelligimus. Conſtat inprimis, ipſum *ſacerdotum* officium fuiſſe à nonnullis *martyribus* attributum, & quidem ex hoc ipſo *Apocalypſeos* loco. Male equidem collegerunt. Nec enim *aſſiſtere altari martyrum* dicuntur *animæ*, quod *ſacerdotum* fuiſſet *ſacrificantium*; ſed ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου fuiſſe, loco nimirum *ſacrificiorum* proprio. Utcunque quo jure tandem illud, quave injuria, collegerint, id certe præterea intelligimus, cur *aliena*, pariter ac *ſua*, *peccata* expiare crederentur. Docet enim *Origenes Eccleſiæ peccata martyrum* illis *ſacrificiis* fuiſſe *purganda*; inde nullam fuiſſe ſua ætate *publicam remiſſionem* quod *deeſſent* illa *ſacrificia*. Id enim *ſacerdotibus* pro *officio* ſuo munus incumbebat ut populi *peccata* tollerent. Inde intelligimus quo prætextu *martyres* à *lapſis* facti ſunt *Epiſcoporum æmuli*, quod & ipſi etiam *ſacerdotes* fuiſſe crederentur. Hinc non tam *rogandam* fuiſſe ab *Epiſcopis* illam quam *lapſis martyres* conceſſerant *pacem*, quam potius *vendicandam*, collegerint, ut quam *ipſi* à Deo *pacem ſacrificio* ſuo *martyres* impetrarant, ea ab *Epiſcopis rata* haberetur. Intelligimus præterea cur *ratam* illam *in cœlis pacem*, *Epiſcopis* etiam refragantibus, fuiſſe crediderint, quod nimirum *martyres* non *viſibilium altarium* ſacerdotes fuiſſent, ſed vero *inviſibilis* illius atque *archetypi altaris* in *cœlo*. Id cum ita eſſe ſuppoſuiſſent, jam recte deinde colligebant, pro illius ætatis ratiociniis atque principiis, potiorem illis *martyrum ſacrificiis*, certioremque vim, quam *Eccleſiaſticis*, eſſe tribuendam. Ita enim *Chriſti ſacrificium Judæorum ſacrificiis*, anteferendum concludit [10] Apoſtolus quod ille *tabernaculi veri miniſter* eſſet, *Heb.* VIII. 2. quod *non in manufacta ſancta introiverit, exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum*, *Heb.* IX. 24. cum *Judæorum* pontifices *ſuper terram eſſent*, *Heb.* VIII. 4. *exemplari umbræque duntaxat cœleſtium deſervirent*, ℣. 5. Nec erat ſane quod huic *Apoſtoli* argumentationi reponere poſſent *Platonici Helleniſtæ*. Certum apud illos erat *archetypa* illa *ſacrificia* omnium eſſe efficaciſſima; ab illis ad *terreſtria* vim omnem virtutemque eſſe derivandam, ut quo *propius* ad *illa* quidque acceſſiſſet, eo foret etiam *efficacius*. Ita igitur *martyrum* illa *cœleſtia ſacrificia terreſtribus Eccleſiæ* erant, pro ejuſdem ratiocinii tenore, anteferenda. Nec id modo collegiſſe contenti, addebant præterea, jam *ratam* ſibi eſſe *in cœlis* illam *pacem*. Quanquam enim in his *terrenis altaribus* certum ſit ſæpenumero non *litare* pontifices; at *cœleſte* illud *verum* erat, ex iiſdem illis principiis, appellandum, quod ſcilicet deſtinatum ſibi finem ſemper conſequeretur. Ita igitur *lapſos* illos argumentatos eſſe veriſimile eſt, *ratam* ita in *cœleſti* curia *pacem* in *terreſtri prærogativam* habendam eſſe, ne illam ſcilicet *judices Eccleſiaſtici* poſſent *recuſare*, quemadmodum in tribunalibus *Romanis* venia ab *imperatore* conceſſa non erat in curiis inferioribus refutanda. Fore enim, ita ni facerent, ut *pacem* à *Deo* ipſo indultam *Eccleſiaſtici* in dubium revocare viderentur.

§. IV. Quas alias reſponſiones huic argumento adhibuerint Eccleſiaſtici, jam ſupra vidimus. Id unum agimus inpræſentiarum ut de illa *prærogativa cauſa* quid videamus reſponderint. Id ipſum è verbis illis colligimus quæ jam ſupra exſcripſimus. Eſtque etiam hæc *reſponſio* pro *Romanarum legum* moribus concepta. *Privilegii* itaque nomine intelligunt jus illud ſubditorum è *prærogativa* oriundum quo poſſent ſibi in inferioribus curiis *vendicare* quod fuerat ante *prærogativa Principis* conceſſum. Id enim ipſum à *lapſis* factum ex ipſo *Cypriano* diſcimus, *Ep.* XXIX. quo etiam loco ipſa illa *vendicandi* voce eſt uſus. Nam *privilegii* nomine *ſingularem* aliquam in illius cauſa *legem* obſervandam eſſe [11] innuerunt, qua eſſet à communi lege talis ſubditus eximendus. *Privilegium* igitur *indulgentiæ* eſt quo quis *legi pœnali* obnoxius, *indultu* tamen *principis* ab ea fuiſſet lege liberatus. Eſt enim illud *indulgere*, de *pœnalis legis* ſeveritate aliquid remittere. Reſpondent itaque *Eccleſiaſtici*, in illis etiam *principum prærogativis* eſſe tamen caſus nonnullos *legibus* ipſis principumque etiam *reſcriptis* exceptos, in quibus *legum* ipſarum potior habenda eſſet ratio quam *prærogativarum*. Id ipſum de *Chriſto* in *Divorum* numerum recipiendo contigiſſe auctor eſt [12] *Tertullianus*, *Tiberium* nempe id ad *ſenatum* cum *prærogativa ſuffragii* ſui detuliſſe, repulſam tamen propterea tuliſſe, quod in ſe *ſenatus non probaverat*. Erat enim etiamnum inter *ſenatus* jura *apotheoſis* illa five *conſecratio*. Hiſtoria quam vera fuerit, non admodum laboro; pro *legum* tamen *Romanarum* moribus, quorum peritiſſimus erat *Tertullianus*, conceptam eſſe vix eſt quod dubitemus. Ergo in ejuſmodi cauſis *recuſari* potuit *coram* licet *præſentiſque* principis *prærogativa*. *Abſentis* longe minor habenda erat ratio. Cum enim *reſcripta* iſtiuſmodi *ſupplicantium* ſæpe *fraude* maliſque artibus elicerentur, idcirco ipſi imperatores iſtiuſmodi *reſcriptorum* vim aliis ſuis etiam *reſcriptis* limitandam cenſuerunt. Exemplum hodie habemus in codice *Juſtinianæo*. Ita enim ad ſenatum ſcribunt *Theodoſius* junior & [13] *Valentinianus*: *Reſcripta con-*

[8] P. 192. Edit. *Wetſtenii.* [9] P. 217. 218. [10] Apoc. VI. 9. [11] *Gell.* Noct. Attic. X. 20. [12] Apol. c. 5. [13] Cod. L. I. Tit. XIX. 7.

contra jus elicita ab omnibus judicibus refutari præcipimus; nisi forte sit aliquid quod non lædat alium, & prosit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat. Videmus hic *indulgentiæ* nomine *pœnalium legum*, quam diximus, remissionem intelligi. Quæ quanquam *indulgentiæ* in hoc rescripto universæ confirmentur, sunt tamen in eodem variæ *prærogativarum* limitationes, & quidem tales, quibus *judicum* non modo arbitrio permittitur, ut *prærogativas* illas *refutent*, sed *præcipitur* etiam ne aliter faciant. Fieri etiam potuit ut, in hac ipsa *indulgentiarum* causa, aliter se habuerint *rescripta* principum ætate *Cypriani*, modo codicem haberemus, qui jamdiu periit, *Gregorianum*. Sunt etiam in eodem illo [14] titulo alia quoque ejusdem rei exempla, in quibus & illud *Constantii Aug.* generale: *Nec damnosa fisco, nec juri contraria postulari oportet.*

§. V. Verum hæc *prærogativa*, de qua loquimur, non ipsius *Dei* fuit, sed *martyrum*. Ut proinde non *Imperatorum rescriptis*, sed potius illorum, respondeat, quibus concessum fuerat, nonnullis in causis, *indulgentiæ privilegium*. Solebant enim Imperatores, etiam *subditis*, eam gratiam concedere, ut reos possent & quidem *capitis*, pœnæ eximere. *Virginibus* id *Vestalibus* indultum est à libera usque republica. Plebi quoque *Provincialium*, pro *Præsidum* tamen, ut videtur, arbitrio, ut *Judæis* in [15] Evangelio. Potiori itaque ratione *Præsidibus* ipsis non negatum esse verisimillimum est. *Majestatis* tamen causam semper *principibus* reservatam esse vix est quod dubitemus, & quidem propter ipsam hanc, quam hic habemus, rationem. Propterea quod iniquum esset eum *societatis privilegio* gaudere qui in ipsam fuisset *societatem* perduellis. Ni sibi illam Imperatores reservassent, jam in rebellium *præsidum* potestate situm esset, satellites conscribere, res novas eorum opera clam moliri, deprehensis ignoscere.

§. VI. Ita igitur responderint, ni fallor, *Romani*. Esto, fuerit *martyribus* sua *prærogativa*; at, pro *legibus Romanorum*, quibus illæ *prærogativæ* stabilitæ essent, esse tamen causas in quibus illæ essent *prærogativæ repellendæ*, in eorum numero *majestatis* illam longe esse præcipuam, quam & locum hic habere. Proinde si *martyres* suas *prærogativas* ratas esse voluissent, cavendum illis fuisse ne *Deo* alieni, ne *legi* ejus, Evangelio nimirum, diversi invenirentur, ne *societati* à Deo pariter atque Evangelio institutæ; quæ enim cum illis pugnant, *juri* esse contraria, *majestatemque* læsura: horum esse *judices Episcopos*. Si quem igitur *Episcopi* à *communione* excludendum judicassent, tam non esse id *martyrum prærogativis* adversum, ut siqui *martyres* se *Episcopis* opposuissent, iidem *Deo*, *Christo*, *Evangelio* adversi esse censendi essent, nec proinde esse pro *martyribus* agnoscendos. Ita igitur ad *indulgentiæ privilegium* spectare *martyrum* illam *prærogativam*, si se ipsi *martyres Episcopo*, potestatique à *Christo* in Evangelio institutæ morigeros præbuerint; aliter fore, ita ne sit *lapsis* profutura illa à *martyribus* sit vel maxime obfutura.

Porro quæ *prærogativa communicationis* paulo supra dicta est, ea *prærogativa communicatio* dicitur in aliis codicibus, auctore *Pamelio*. Utrovis modo legas, non longe aberrabis. Jam *prærogativam suffragii* & *prærogativam sententiam* legi observavimus apud [16] *Tertullianum*, ut proinde tam *adjective* usurpari posset quam *substantive*. Frequentiorem tamen putat *Junius* vim ejus *adjectivam*.

Amabunt hoc ipsum, ad fidelem se dilatos esse medicinam.] Forte *Hellenismus*. Ἀγαπᾷν ita sæpissime usurpant *Græci*.

[14] Ib. n. 3. [15] S. *Matth.* XXVII. 15. S. *Luc.* XXIII. 17. [16] *Jun.* in loc. *Tertullian.* de Spectac. c. 5.

DISSERTATIO CYPRIANICA IX.

Ad EPISTOLAM XXXI.

De potestate *presbyterii*, sede *Episcopali* vacante.

Auctoritas *quid sit ex usu* legum Romanarum. *Ea penes solum erat* Episcopum. §. I. *Ordinis Episcopalis* auctoritas *à* presbyteriis, *ætate* Cypriani, *sede etiam* vacante, *agnita*. §. II, III. *Ex quibus principiis id* presbyterio, *sede etiam vacante, non licuerit, quod tamen, sede* plena, *licuit* Episcopo. §. IV.

§. I. P*Ost excessum nobilissimæ memoriæ viri Fabiani, nondum est Episcopus*, &c. *Qui omnia ista moderetur, & eorum qui lapsi sunt, possit cum AUCTORITATE & consilio habere rationem.*] Locus diligenter notandus ex quo constat, quid possint, ea ætate, *sede* etiam *vacante*, *presbyteri*; & quo *jure* potiretur *Episcopus*, quanquam illo *jure* suo cesserit nonnunquam, ea præsertim *ætate*. Plane constat *AUCTORITATEM* omnem gestorum *Ecclesiasticorum* fuisse penes solum *Episcopum*. Similia de baptismo Tertullianus: [1] *Dandi quidem habet jus summus sacerdos, qui est Episcopus. Dehinc presbyteri & diaconi, non tamen sine Episcopi AUCTORITATE, propter Ecclesiæ honorem. Quo salvo, salva pax est.* Quem hic *Ecclesiæ honorem* appellat *Tertullianus*, illum martyr noster *Episcopi honorem*, Ep. XXVII. & *contumelias Episcopatus* sui, siquæ ausi essent, etiam secessus sui tempore, se tamen inconsulto, *presbyteri*, Ep. X. Convenit nimirum cum alio illo martyris axiomate quo *Episcopum* ita in *Ecclesia* esse statuit, ut sit etiam *Ecclesia* in *Episcopo*. Quæcunque igitur *auctoritatis* nomine *potestas* intelligenda erat, eam ita *propriam* facit *Episcopi*, ut, ne *vacante* quidem sede, *presbyteris* conveniat. Vacabat enim sedes *Fabiani* quando hæc scripserunt presbyteri *Romani*, quibus *auctoritatem* sibi tamdiu deesse innuunt, quamdiu *defuit Episcopus*. Videamus igitur quid sit *auctoritatis* illo nomine intelligendum. In *legibus Romanis* (quarum hic sunt proculdubio usi idiomate) *mulierum* omnium perpetua erat [2] *tutela*. Tu-

[1] De Baptism. c. 17. [2] Vid. *Barnab. Brisson.* de Rit. Nuptiar. p. 22.

Tutorum istiusmodi potestatem *auctoritatem* appellabant. Illorum nutu siquid gestum esset, id *illis auctoribus* gestum esse dixerunt, id firmum erat ratumque, nec postea revocandum. Sin aliter, id *nullo auctore* gestum illegitimum erat, planeque irritum. Id in *pactis* obtinebat, id in *emtionibus venditionibusque*, ceterisque id genus omnibus negotiis *forensibus*, ipsisque adeo *connubiis*, nihil ut *pupillam* obligaret ni *tutorem* habuisset *auctorem*. Eo ipso argumento usus est sæpissime in suis *orationibus* summus oratorum. Ita igitur hæc sunt in *Ecclesiam* referenda, ut *Ecclesia* atque *presbyterium* in *Episcopi* quasi *tutela* fuisse intelligerentur, nisi potius fortasse *mariti* vicem sustinuerit *Episcopus*. *Unitatem* enim eam, cujus *principium* fuisse probavimus *Episcopum*, cum *unitate matrimoniali* conferendam censuit Apostolus. *Mariti* autem auctoritatem fuisse absolutissimam nemo est qui dubitet. Illum autem veluti solius *Christi* proprium titulum declinandum censuerit Episcopus. *Amicum* se *sponsi* professus erat *Baptista*, *paranymphum* S. *Apostolus*. Et vero *tutoris* nomen satis modestum *fiduciariam* quandam potestatem designabat qualis illa esset *Episcopi*. Erat itaque istiusmodi hæc *Episcopi* veluti *tutoris auctoritas*, ut quanquam in *nonnullis* causis, *nuptiarum* præsertim illa, nihil posset fortasse *tutor* sine *pupillæ consensu*; at contra nihil posset etiam in *quacunque* causa *pupilla* sine *tutore* quod in *lege* ratum esset habendum. *Episcopum* igitur *auctorem* habere debuerunt reliqui cujuscunque ordinis *Ecclesiastici*, siquid vellent in *lege Ecclesiastica* vim suam obtinere. Illa quidem in *privatorum* quoque hominum commercio obtinebat *auctoritas*. Ad nostram autem *Ecclesiæ* causam attinebit illa fortasse potius quæ *publicorum* essent *collegiorum*. Id vero erat in illis fortasse perpetuum ut *unum* haberent è suo numero *præsidem* qui conventuum negotia moderaretur. Id porro erat *præsidum* illorum *jus* fere perpetuum, ut negotiorum ad conventus *referendorum* potestate *soli* potirentur quam & *auctoritatem* appellabant. Ita *referebant* ad *senatum consules*, ad *plebem tribuni plebis*. Quæ ita decreta essent, ea, *illo auctore*, decreta dicebantur, à quo fuisset facta *relatio*. Nec quicquam *agi* in istiusmodi conventibus *legitime* poterat de quo non esset antea *legitime relatum*; nec vero ulla erat *legitima relatio* præterquam eorum quibus *referendi potestas* fuerat à *lege* concessa. Ita factum ut, inconsultis *relatoribus*, nihil agi possit in *lege* validum. Cum igitur ea *auctoritate* carerent quæ non fuissent, *Episcopo referente*, decreta, quanquam in ipso *necessitatis* casu; sequitur penes illum *solum* fuisse illam *referendi* potestatem. Sequetur etiam penes eundem fuisse *jus suffragii negativi*. Si enim quod, non eo *referente*, decretum esset, id *auctoritate* carebat, nec ad alium pertinebat *jus* illud *referendi*, nec *relaturum* probabile erat quod ipse non *probarat*; nihil igitur *ratum* esse potuit, nisi ipso *suffragante*. Plane igitur ad mentem *Tertulliani* res Ecclesiasticas gerebant *sejuncta* illius *Cyprianicæ* ætatis [3] *Presbyteria*. *Formam*, ut loquebantur, expectabant à *Cypriano Presbyteri Carthaginienses*. Quorsum illud, si ex *eorum* suffragiis, res geri potuit, *absente* etiam, necessariis de causis, *Episcopo*? illum de *clericis* etiam *inferioris* ordinis consulunt, de [4] *Philumeno* & *Fortunato hypodiaconis*, & *Favorino Acolutho* qui *cum medio* (ut inquiunt) *tempore recesserant*, *tandem rediissent*. Illum de *lapsis* lapsorum patroni Episcopatus ejus ab *origine* usque hostes nihilominus infensissimi, ne quid illos concessuros suspicemur quod non viderent, pro illorum temporum sensu, necessario esse concedendum. Quæ vero *clerus Romanus Episcopo viduatus*, quæ etiam eorum hortatu *clerus Carthaginiensis*, *Episcopo absente*, gesserunt; ea talia erant quæ jam antea gerenda accepissent, quæque adeo novo aliquo decreto ne quidem indigerent. Ad *nova* autem *decreta* condenda pertinebat *Episcopi* illa *rogatio* qua se *auctorem* interponere solebat *Episcopus*, ut proinde quæ *novo decreto* non egerent, ea *Episcopi auctoritati* derogare non possent. Habebant ea antiquiorum Episcoporum *auctoritatem*, vel sui etiam antiquius interpositam, quorum essent *rogatu* istiusmodi *decreta* atque *auctoritate* condita.

§. II. Quod si quid *novi* accidisset, de quo nihil *veterum decretis* cautum extabat, jam plane necessaria erat Episcopi *auctoritas* qua *nova* essent *decreta* condenda. Atque hic quam cautissime agebant utriusque, quam dixi civitatis *presbyteri*. Consulebant inprimis *aliarum* civitatum *Episcopos* ἐνδημοῦντας. Erat enim utraque civitas, tam *Romana* quam *Carthaginiensis*, *metropolitana*, ad quam aliis de causis necessarium esset confluere *vicinarum* civitatum *Episcopos*. Id à *Romanis* observatum esse testantur eorum illa: [5] *Cujus temperamenti moderamen nos hic tenere quærentes, diu, & quidem multi, & quidem cum quibusdam Episcopis vicinis nobis & appropinquantibus, & quos ex aliis provinciis longe positis persecutionis istius ardor ejecerat*, &c. Nec aliter *Presbyteri Carthaginienses* de Gaio Diddensi, ejusque diacono: [6] *Integre & cum disciplina fecistis* (inquit *Cyprianus*) *fratres carissimi*, *quod consilio collegarum meorum qui præsentes erant*, *Gaio Diddensi Presbytero & diacono ejus censuistis non communicandum*, &c. Horum ita usi sunt consilio, ut quæ gerenda cum *auctoritate* essent, in illis *Episcoporum* ἐνδημούντων auxilium etiam adhiberent quantum licuit in aliena ditione. *Moniti* erant *Gaius* iste cum sceleris participe *diacono* à *collegis* [*Episcopis* nimirum, nec enim alios unquam *collegas* appellat *Cyprianus*, ut infra observavimus] & *semel atque iterum moniti* id ne facerent. Ut proinde etiam hic *auctores* haberent *Episcopos*, cum ne *negare* quidem *communionem* auderent in manifesto crimine deprehensis soli *Presbyteri*, nisi prius *monitis* per *alienos* etiam *Episcopos*. Non est quod credamus fore ut ἀλλοτριοεπισκοπὴν ipsi ultro inferrent, si sui *ordinis* potestatem ad *communionis negationem* satis ipsam per se sufficere credidissent. Nec est verisimile tam æquo animo laturum fuisse ipsum *Cyprianum* tantam illam *Episcopatus* sui *contumeliam*. Nunquam certe id ab *Episcopo* aliquo *præsente* factum legimus, ut *collegarum* auxilium in abstinendo suæ ditionis *presbytero* implorarit. Tantum autem abfuit hoc illi ut molestum fuerit, ut, siqua gravior esset censura inferenda, ne *presbyterio* quidem *integro* vices suas mandandas censuerit, sed vero *collegis Episcopis* ἐνδημοῦσι, adscitis è *presbyterio* suo uno vel altero quos illis *socios* adjunxerit. Ita in abstinendo *Felicissimo* & *Augendo* cum reliquis eorum satellitibus *Cypriani* munus obierunt, & quidem sibi ab ipso demandatum, [7] *Caldonius*, *Herculanus*, & *Victor Episcopi*, cum *Rogatiano* atque *Numidico Presbyteris*. Proprias fortasse *vices* suas *Presbyteris* credidit, ut in recentiorum etiam temporum *conciliis* absentium *Episcoporum vices* unum alterumve *Presbyterum* sustinuisse legimus. Ita factum ut quod ita gestum esset, non *Presbyterii*, sed vero *collegii Episcopalis* nomine gestum intelligeretur. Certe *definientes*, subscripserunt decretis synodalibus *vicarii* illi *Presbyteri*, quod tamen alioqui *solorum* erat proprium *Episcoporum*.

§. III. *Romani* paulo severius, utpote in causa paulo graviori. *Lapsorum* causa istiusmodi fuit qua nulla

[3] Ep. XIV. [4] Ep. XXVIII. Ep. VI. [5] Ep. XXXI. [6] Ep. XXVIII. [7] Ep. XXXVIII, XXXIX.

nulla erat *Ecclesiastica potestatis* exercendæ necessitas. Qui *sacrificiis* profanis communicarant, jam *mensæ Dæmonum*, ipsorumque adeo *Dæmonum*, participes facti sunt. Ut proinde ipso *facto jus* omne *communionis* cum *Christo* perdiderint, quia *nulla communio Christo cum Belial*. His igitur à communione abstinendis sufficiebant quicunque *communionem* penes se habebant, nec opus erat novo aliquo decreto quo de *persona* pariter ac de *facto* statuendum esset. Id unum *potestati Ecclesiasticæ* relictum est in quo possit *apparere*, ut de *restituenda* communione Ecclesiastica judicarent, de *rei pœnitentia* atque *satisfactione* aliisque istiusmodi *conditionibus* ad *communionem* requisitis. Hanc autem totam quæstionem *Episcopo* reservant *futuro*, & quidem in [8] interregno omnium diutissimo. Quorsum illud si, sede etiam *vacante*, parem existimassent *presbyteris potestatem* cum ea quam haberent *præsidente* etiam *Episcopo*?

§. IV. Fateor equidem fuisse in hac causa nonnihil *singulare* in quo *Cyprianus* ipse, non *Episcopus* modo, sed & *metropolitanus*, nihil tamen tentare *solus* ausus est sine *consilio coepiscoporum*, ne miremur si in ea cautiores se præbuerint *clerici* Episcopo *destituti*. Hi vero id plane innuunt ne id sibi quidem *licuisse* quod *licuisset Episcopo*. Nec, ut *Cyprianus*, ad *pacem* duntaxat *consiliumque Episcoporum* differunt, sed ad *Episcopi* etiam *constitutionem*; interea si quid ipsi decrevissent, id *auctoritate* omni cariturum metuunt. Recte quidem illi. Erant enim, in causa *communionis* concedendæ aut negandæ, alii omnino consulendi, ne quam *alius* communionem *concessisset*, eam *alii* *refutarent*. *Communio* autem *Ecclesiæ catholicæ* penes *collegium* erat *Episcoporum*, ut sæpissime *Cyprianus*. *Episcoporum* igitur *nomine*, & *ad Episcopos*, scriptæ videntur *literæ formatæ*. Quanquam igitur, in conciliorum *intervallis*, quædam possent à *metropolitano*, possent etiam à *privatis Episcopis* nonnulla decerni, quæ tandem ab *aliis* essent, *quibuscunque* tandem illis, *Episcopis* necessario probanda; solius tamen *collegii* beneficio hoc *jure* fruebantur *singuli* etiam *Episcopi*, ut quod à *singulis*, pro *sua* esset *Ecclesia* constitutum, id ab *universis* esset *collegis* ubique confirmandum. At, *Cypriani* saltem ætate, aliud omnino erat *Episcoporum collegium* quam *presbyterorum*, ut proinde, siquid esset à *presbyteris* aliisve quibuscunque, præterquam *Episcopis*, gestum, id ne *collegii* quidem *jure* apud *exteros* valere debuerit. Cum enim defuisset *Episcopi referentis* in sua, illa quam explicuimus, Ecclesia, *auctoritas* id ne *collegæ* nomine nec *Ecclesiæ* gestum interpretabantur leges *Ecclesiasticæ*, ut proinde nulla esset ratio cur utrovis nomine esset, sive *collegarum commercii*, sive *Ecclesiastici* confirmandum. Atque ea ipsa ratio fortasse fuerit cur in excommunicatione *Felicissimi*, electis è *presbyterio* paucis quibusdam *presbyteris* qui *vice sua* fungerentur, alios etiam illis *Episcopos* qui coram aderant, adjunxerit, ut ita sententia ab *Episcopis* lata (suo etiam tanquam *Episcopi* suffragio per delegatos illos *presbyteros* repræsentato) apud *alias* etiam *Ecclesias* vim haberet, *nullam* alioqui habitura.

[8] Ep. XXI. XXXI.

DISSERTATIO CYPRIANICA X.

Ad EPISTOLAM XXXIII.

De *ordine* Episcoporum presbyterorumque, è *Cypriani* veterumque sententia, ab invicem *distinguendo*.

Lectorem *ab* unico *&* solo Episcopo *ordinandum esse*. §. I. Collegæ Cypriani *non alii quam* Episcopi. §. II. *Ex eo quod* Episcopi *diversum à* presbyterii collegium *constituerint*, *infertur etiam alium constituisse* ordinem. §. III, IV. *Objectio* Blondelli *de S.* Cypriani διχονοίας. §. V. *Resp. veteres eosdem qui* uno *eodemque* ordine Episcopatum *complectuntur atque* presbyteratum, alium *tamen utriusque atque* alium ordinem *agnoscere*. §. VI. *Refelluntur qui praxeos primi sequentiumque seculorum diversitati tribuunt phraseon illam apud veteres diversitatem*. §. VII. *In* sacerdotibus Judæorum, *quibus responderunt* sacrifici eucharistici *apud* Christianos, *nunc* unum *duntaxat* ordinem, *nunc* duos, *agnoverunt* Hellenistæ. §. VIII. *Pro analogia illa quæ inter* Judæorum Christianorumque sacerdotia *intercessit*, *in ipsa* nominum communitate, primario *tamen* presbytero exors *aliqua* potestas *reservanda erat*. §. IX. *Ad* Judæorum *exemplum* bipertitas *illas veterum* Christianorum distributiones *fuisse conceptas*. §. X. *Tunc* unum *faciunt* ordinem, *apud* Judæos Hellenistas, sacerdos summus vulgaresque, *cum* Levitis *opponuntur*. §. XI. *Eadem ratio valuit in* Christianorum primario *vulgaribusque* presbyteris, *si cum* diaconis *conferantur*. §. XII. *Cur aliis potius* clerum *suum nominibus*, *quam* sacerdotalibus, *insigniendum censuerint primævi* Christiani. §. XIII. *Nullam esse in eo* veterum *pugnam*, *quod nunc* unum *faciant*, *nunc* diversum *Episcoporum presbyterorumque* ordinem. §. XIV.

§. I. H*Unc igitur, fratres dilectissimi, à me & à collegis qui præsentes aderant, ordinatum sciatis*, &c.] De *Aurelio* confessore in *lectorem* ordinatio hæc *Cyprianus*. Non est tamen quod *collegas* hosce de aliis quam *Episcopis* intelligendos suspicemur. Quod enim à *collegis* etiam illis *ordinatum* dicat *Aurelium*, de alia eorum opera præterquam *suffragii* consensusque intelligi non potest. Erat quidem in *lectoris* etiam *ordinatione* χειροθεσία, (si de ætate *Cypriani* ex antiquissimis *constitutionibus* judicandum sit) sed *Episcopi* solius illa, non item aliorum *clericorum*. 2[us] canon eorum qui *Apostolici*

ſtolici appellantur, [1] πρεσβύτερος ὑπὸ ἑνὸς ἐπισκόπου χειροτονείσθω, καὶ διάκονος, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί. Hi *canones*, cum *conſtitutionum* laciniæ ſint, quæ nimirum ibi fuſius diſputata eſſent, in breviorem formam redacta unique intuitui ſub finem repræſentata; nequeunt proinde melius quam ex ipſis *conſtitutionibus* explicari. Ibi autem excluduntur ab illa inferiorum clericorum χειροθεσίᾳ diſertiſſimis verbis *presbyteri*, & quidem ita excluduntur, ut *ſoli* illa *unique Epiſcopo* integra reſervetur. [2] Πρεσβύτερον ἢ καὶ διάκονον ὑπὸ ἑνὸς ἐπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν. μήτε ἢ καὶ πρεσβύτερον, μήτε διάκονον χειροτονεῖν ἐκ λαϊκῶν κληρικούς. Habemus igitur hoc in loco exemplum quo ab illo quis *ordinatus* dici poſſit cujus *ſuaſu* atque *conſilio* ordinatus fuerit, licet locum in ipſa χειροθεσίᾳ nullum prorſus habuerit. Hoc unum multis obviare poterit adverſariorum exemplis, de *Monacho* ab *Abbate* in *presbyterum ordinato apud Caſſianum*, de *Northumbria Epiſcopis Scotis* à *Columbani* ſucceſſoribus *presbyteris* miſſis *ordinatiſque*.

§. II. Quod vero ad vocem illam *collegarum* attinet, uſurpat illam frequentiſſime ſanctiſſimus martyr, nec de aliis tamen uſurpat quam *Epiſcopis*, ipſe ſcilicet *Epiſcopus*. Et quidem ita propriam facit *Epiſcopis* ut *collegas presbyteris* opponat, plane innuens *presbyteros*, alioſque adeo omnes *clericos*, ab eo tamen eſſe *collegio* prorſus *excludendos*. Ne longius abeam, ſcripta eſt ad *presbyteros diaconoſque* ſuos *Ep.* XXVIII. Et tamen *collegarum* in ea ab utriſque diverſorum meminit ſæpiſſime. A *collegis* ſuis monitos fuiſſe dicit *Gaium Diddenſem* ejuſque *diaconum* ne *lapſis* communicarent, eorundem *collegarum* conſilio communionem eſſe illis à *clero* ſuo negatam, eam ipſam epiſtolam *collegis* etiam legendam, tractandam denique lapſorum cauſam non tantum cum *collegis* ſuis, ſed & *cum plebe* ipſa *univerſa*. Tertiæ perſonæ *collegas* hoſce quis dubitet à *clero* ſuo, ad quos data eſt epiſtola, omnino fuiſſe diverſos? Importunus ſim, ſi exempla congererem quæ occurrunt in his epiſtolis, ut dixi, frequentiſſima. Nec tamen ullibi, ut opinor, alios *collegas* appellat quam *Epiſcopos*, quo magis mirum eſt ab adverſariorum nonnullis hunc ipſum locum pro *presbyterorum ordinatione* eſſe prolatum.

§. III. Atque ut *Epiſcopos collegas*, ita *Epiſcoporum univerſitatem collegium*, appellat. Ecquis dubitet id, eo nomine à *legibus* deſumto, intellexiſſe martyrem noſtrum quod *leges* illæ *Romanæ* intellexerant à quibus mutuo acceperat? Illæ autem *corpora*, quæ vocantur *ſocietates*, *ſodalitia*, ἑταιρείας (his enim omnibus nominibus [3] appellantur) ea voce denotant. *Diverſum* igitur à *presbyteris corpus*, *Cypriani* etiam ætate, conſtituebant *Epiſcopi*. Proinde *ordinem* etiam diverſum conſtituerint neceſſe eſt. *Singula* [4] enim *diſtincta corpora ſuum ordinem feciſſe* fatetur ipſe *Salmaſius*. Eſtque id *Romanis legibus* accommodatiſſimum. In hac tamen cauſa, ſunt & aliæ rationes quæ ſuadeant diverſos à ſe invicem fuiſſe *Cypriano Epiſcoporum presbyterorumque ordines*, nec fore aliter reſponſurum ſi coram ipſum conſuluiſſent adverſarii. Ut in corporibus etiam *politicis ordines* agnoverunt *leges Romanæ*, ita certe in *ſacris* ſacerdotum *collegiis*, eam vocem frequentiſſime adhibere ſolebant. Conſtat id è quamplurimis *inſcriptionibus* in quibus *ſacerdotalium collegiorum* mentio occurrit. Inde probabile eſt hanc eandem vocem in *Eccleſiam* à *Tertulliano* illatam, *legum*, ut dixi, *Romanarum* peritiſſimo. Qui igitur in *ſacris* diverſum conſtituunt *collegium*, ad diverſum etiam ſunt *ordinem* referendi.

§. IV. Ne vero nos in *voce* ludere putent adverſarii, jam ſuadet vocis ipſa *ratio*. Ut enim in *politicis ordinem plebi* opponebant, ad eandem plane formam qua uſus eſt in *Eccleſiaſticis Tertullianus*; ita qui à *plebe* diſtincti erant, illi erant etiam in *ordinem* accenſendi. *Plebis* autem nomine eos omnes complectebantur qui in communi nomine participes, nullam tamen obtinebant propriam loci dignitatem qua ceteris eminerent. *Plebem* igitur *Deorum* memorat *Ovidius* Metam. I.

Plebs habitat diverſa locis, &c.

Non eſt itaque quod miremur in *ſacerdotum* multitudine ſuam pariter fuiſſe *plebem*, qui hoc duntaxat honore potirentur quod fuiſſent *ſacerdotes*. Qui igitur in communi honore *ſacerdotali* proprium habebant *munus*, propriamque *dignitatem*, quibus eſſent reliquis etiam *ſacerdotibus* anteferendi, illi non in *plebe*, ſed in *ordine* erant neceſſario cenſendi. Dixi, quibus *munus* fuiſſet, muneriſque *dignitas*, ita fuiſſe cenſendos, ut in *ordinibus ſenatorio* atque *equeſtri* apud *Romanos* quorum uterque erat à *plebe* diverſiſſimus. Fateor enim non *loci* duntaxat *ordinem* ad hanc, quam tractamus, *ordinis dignitatem* ſufficere. Sed vero *Epiſcopis* proprium erat, è principiis *Cypriani*, munus à *presbyterorum* illo admodum diverſum. Jam enim ex illis, quæ dixi, principiis oſtendi, quanquam *presbyteros* in *conſilium* adhibere ſolerent *Epiſcopi*, jus tamen omne *poteſtatemque* rerum, communi licet *conſilio* geſtarum, ab *Epiſcopis* fuiſſe derivanda; eorum fuiſſe *auctoritatem*, & quidem *ſolorum*, inde rata fuiſſe in foro *conſcientiæ*, apud *Deum* exteroſque *Epiſcopos*, communia illa *decreta* non quod *presbyteros*, ſed quod *Epiſcopos*, ſuffragantes habuiſſent. Hæc ſunt de antiquo vocis hujus uſu, ni fallor, certiſſima. De novo illo qui heri nudiuſtertiuſque in *ſcholis* obtinuit, non eſt quod deinde laboremus.

§. V. *Sed id* (inquit [5] *Blondellus*) *exceptione omni majus eſt, quod conſtanter cleri corpus* διχοτομεῖ. Profertque teſtimonia ex *Ep.* LXII. LXV. LXVIII. LXXII. & libro de *Lapſis*, quibus *duobus* hiſce, *Epiſcoporum (præpoſitorum, ſacerdotum) diaconorumque* nominibus *clerum* complectitur univerſum. Inde ſequi forte quiſpiam exiſtimet non *alium* eſſe hunc utrumque *ordinem* quod *alterum* duntaxat hujus διχοτομίας membrum impleat, videaturque proinde in *eodem ordine* contineri. De hoc ſuo argumento ſentiunt ſane magnifice adverſarii. Nec in *Cypriani* ſolius cauſa urgent, ſed *ſacrorum* etiam *ſcriptorum* & *patrum* quotquot habemus *Cypriano* etiam antiquiorum, recentiorumque. Id genus teſtimoniis magnam ſuæ *apologiæ* partem implevit *Blondellus*, ſuoſque putat illos fuiſſe omnes quicunque iſtiuſmodi διχοτομίαις delectantur. Unicum fere hoc eſt adverſariorum, ſive in *Scripturis*, ſive in *primæva* etiam *antiquitate*, præſidium, à quo ſi dejiciantur, reliqua deinde faciliori negotio obtinebimus. Quod non ad *Cypriani* ſolius cauſam faciat, ſed totius etiam *antiquitatis*, ſi, quæ hic dicenda habemus, ea breviter exponamus, præſertim ea quæ non ſunt ab aliis, quod quidem ſciam, antea obſervata.

§. VI. Nego itaque eam quam adeo manifeſtam exiſtimant, *ſequelam*, ſi eundem *ordinem* conſtituant *Epiſcopi & presbyteri*, fore deinde ut non ſint pro *diverſis ordinibus* agnoſcendi. Ego contra, & *unum* fuiſſe utrorumque *ordinem*, & tamen à ſe invicem *diverſos* itidem *ordines* conſtituiſſe contendo. Nullam certe

[1] Conſt. Apoſt. VIII. 20. vid. & Cap. II.

[2] Conſt. Ap. III. 20. & Cap. II. [3] Vid. Digeſt. III. Tit. 4 L. XLVII. Tit. 22. Cod. L. XI. 17.

[4] *Walo Meſſalin.* de Epiſc. & Presb. cap. VI. p. 465.

[5] Apolog. pro Sent. Hieron. Sect. II. Teſt. XVI. pag. 43.

certe harum aſſertionum fuiſſe pugnam illi omnes ſenſerint neceſſe eſt, quorum pro utraque teſtimonia collegit obſervavitque ipſe *Blondellus*. Horum numero *Cyprianum* accenſendum eſſe jam probavimus. Idem & de aliis *Cypriano* etiam antiquioribus *Blondellus*, *Tertulliano* præſertim & *Clemente Alexandrino*. *Clerum* univerſum *bipertita* nonnunquam diviſione exhauriunt: & tamen alibi *trium* quoque ordinum mentionem faciunt diſertiſſimam. De eo, ſiquis dubitet, *Blondellum* ipſum conſulat. Is ultro ſuppeditabit exempla.

§. VII. Qui autem *diverſas* fuiſſe diſcordeſque ſententias exiſtimant, inde ortam putant auctorum *eorundem* ſententiarum nihilominus tantam illam quam putant *diverſitatem*, quod *ſtylum* ævi *Apoſtolici* cum ſui ævi *moribus* longe aliis conjungendam exiſtimarint. Cum itaque *trium ordinum* meminerunt, pro *ſuo* eſſe *ſeculo* intelligendos; cum *duorum* duntaxat, tum *ſtylum* illos expreſſiſſe *Apoſtolicum*, & *morum* proinde *Apoſtolicorum* in eo elucere nonnulla, licet ſubobſcura, veſtigia. Dici id fortaſſe non immerito poſſet, ſiquam *ſtyli* novitatem obſervaſſent adverſarii, vel ſiqua eſſet, inter *duorum* ordinum *triumve* auctores, tanta illa, quam exiſtimant, ſententiarum diſcrepantia. Quod ſi ex *originibus Chriſtianis* utriuſque ſententiæ habuerint exempla cum nulla adhuc eſſet de *morum* atque *ſtyli* pugna vel leviſſima ſuſpicio; ſi de illis, quorum tanta fuit olim quanta fuit poſtea apud *Chriſtianos*, eſtque etiamnum hodie, *Epiſcoporum presbyterorumque* diverſitas, eadem tamen *ſtyli* diverſitate uſi ſunt, ut nunc *duplici* illos *ordine* diſtinguerent, nunc in *eodem* complecterentur; duo inde ſequentur pro noſtra ſententia maniſeſtiſſima: Alterum nihil eſſe quod *Apoſtolicis* etiam *primævisque* ſeculis colligant non tantam fuiſſe inter *presbyteriorum præſides* plebeioſque *presbyteros* intervallum quantum poſtea fuit *Epiſcoporum* atque *presbyterorum*, eo ſolo nomine quod *eodem* utrique *ordine* continerentur; alterum, nec eſſe quod exiſtiment *majus* fuiſſe apud recentiores illud intervallum quod *diverſo* nonnunquam à ſe invicem *ordine* cenſerentur.

§. VIII. Age itaque rem totam à *primis* uſque rei *Chriſtianæ originibus* repetamus. Jam diximus eo collimare pleraſque N. T. ratiocinationes ut quæcunque *Iraëlitæ carnales* privilegia venditaſſent, ea *myſtico Iſraëlitiſmo* aſſererent. Cum itaque *ſacerdotii* illud *ſacrificiique* decus *Judæi* præcipue jactarent, *myſtico* certe *Iſraëlitiſmo* maximo fuiſſet probro ſi eo quoque decore caruiſſent. Tantum aberat ut vera illa ſit *Salmaſii* ſententia, ab omni *ſacerdotii* illos *ſacrificiique* prætextu fuiſſe alienos. Cum itaque *ſacrificii myſtici* apud *myſticum Iſraëlitiſmum* locum obtinuerit *Euchariſtia*, ſequitur illos quorum ad *officium* attinebat *Euchariſtiæ conſecratio*, *ſacerdotes* etiam fuiſſe *myſticos* atque *Evangelicos*. Hæc alibi à nobis probata inpræſentiarum duntaxat vera eſſe ſupponimus. Cum itaque *ſacerdotium Moſaicum Evangelici* typum geſſerit; ſequitur quæ in *typo* repræſentata ſunt, eſſe quoque quodd illis in *antitypo* reſpondeat. Erat autem in *typo*, præter *gregarios* ſacerdotes, *unus* tamen præcipuus quem *ſummum ſacerdotem* appellarunt. Huic nullus erit qui in *Evangelio* reſpondeat, ni talem aliquam *exortem* (quam vocat *Hieronymus*) *poteſtatem* in *presbyterii præſide* agnoſcamus. Idque ipſum in Tractatu noſtro *anglicano* probavimus, in *ſummi pontificis* locum ſucceſſiſſe *ſingularum* Eccleſiarum *Epiſcopos*. At *ſummum ſacerdotem* nunc *communi* ſacerdotum *ordine* cenſebant *Helleniſtæ*, nunc *alium* ejus propriumque tamen *ordinem* agnoſcunt. Utriuſque generis exempla habemus apud *Philonem*. In *vita Moſis*: [6] Επεὶ δὲ οὐ μία ΤΑΞΙΣ τῶν ἱερωμένων, ἀλλ' οἷς μὲν ἐπιτέτραπται τὰ περὶ τὰς εὐχάς, καὶ θυσίας, καὶ τὰς ἄλλας ἱερουργίας, ἄχρι τῶν ἀδύτων ἰοῦσιν· οἷς δὲ τούτων μὲν οὐδὲν, ἐπιμέλεια δὲ καὶ φρουρὰ καὶ μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ τοῦ τε ἱεροῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, οὓς νεωκόρους ἔνιοι καλοῦσιν &c. Rurſus: [7] Τῶν περὶ τὸν νεὼν λειτουργῶν ΔΥΟ ΤΑΞΕΙΣ εἰσίν· ἡ μὲν κρείσσων Ἱερέων, ἡ δὲ ἐλάττων Νεωκόρων. In libro cui Titulus, Τίνα γέρα Ἱερέων, ita: Τοσαύτας προσόδων ἀφορμὰς χαρισάμενος τοῖς Ἱερεῦσιν, οὐδὲ τῶν ἐν ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΑΞΕΙ κατωλιγώρησεν· εἰσὶ δὲ Νεωκόροι. Poſtea de *Levitarum Decimis*, ita: [8] κλῆρος γὰρ Νεωκόρων οὗτος. οὐ πρότερον γοῦν εἴασεν ὁ νόμος αὐταῖς χρῆσθαι σὺν λαβόντας ἢ πάλιν ἄλλας δεκάτας ὡς ἀπὸ κτημάτων ἰδίων ἀπάρξασθαι καὶ δοῦναι τοῖς τῆς ΑΜΕΙΝΟΝΟΣ ΤΑΞΕΩΣ ἱερεῦσι. His in locis *duos* duntaxat *ordines* agnoſcit, *ſacerdotum* proprie dictorum atque *Levitarum*, ut proinde neceſſe ſit *ſummum pontificem* in *ſacerdotum ordine* cenſeri. Idque etiam innuere fortaſſe videtur alibi, quando eum [9] ἱερᾶς τάξεως ταξίαρχον appellat. Vox à *militia Romana* deſumta eſt. Eodem autem apud illos *ordine* cenſeri poterant *milites* gregarii *ordinum* qui hic τάξεις appellantur, atque *ordinum ductores* qui ταξίαρχοι. Fieri tamen etiam potuit ut *alium* per ſe *ordinem* conſtituerint ταξίαρχοι, cum *ſibi* licet invicem *æquales*, *gregariis* tamen τάξεων militibus omnes fuerint *inæquales*. Sed idem alibi *Philo* alium proculdubio *propriumque* ſummo pontifici *ordinem* concedit. *Summum pontificem* virginem uxorem ducere oportuit. Τοῖς δὲ (inquit) ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΤΑΞΕΩΣ ἐπανῆκε τὰ περὶ συνόδου γυναικῶν ἐφιείς, καὶ πεπειραμένας ἀνδρῶν ἑτέρων ἐγγυᾶσθαι.

§. IX. Conveniebat itaque accuratiſſime cum *Chriſtianitatis originibus*, *ordinum* Eccleſiaſticorum utraque illa diſtributio tam *bipertita* illa quam etiam *tripertita*. Conveniebat etiam utriuſque ordinis *Epiſcoporum* atque *presbyterorum*, *nominum* illa *communitas* tanta tamen *poteſtatis* cum *diverſitate* conjuncta, quanta fuit, apud *Judæos*, *ſummi ſacerdotis* atque *gregalium*. Nullum certe fuit apud *Judæos ſummi pontificatus* proprium nomen. כהן & ille fuit, ſed nonnunquam emphatice הכהן *Exod.* XXXVIII. 21. nonnunquam cum *Epitheto* appellatus eſt כהן הגדל, *Græcis* ſimplici ἀρχιερέως vocabulo. Nec negat etiam [10] *Salmaſius* in communi illo primævorum *presbyteriorum* nomine fuiſſe tamen *præſidem*, in communi συνεδρίου, ſive *conſeſſus*, honore, fuiſſe πρωτοκαθεδρίαν, ſive *locum* in *conſeſſu primarium*. Quin id potius pro communi, illo ſeculo, *more collegiorum* uſitatum fuiſſe concedit; nec eſt ſane aliter ut effugiant *Monarchia* illa in recenti *Apoſtolorum* memoria manifeſta veſtigia, in *angelis Apocalypſeos*, in Apoſtoli ad *Timotheum Titumque* epiſtolis, in *catalogis Epiſcoporum* ab *Apoſtolis* ſecundi ſaltem ſeculi medio collectis. Sub *communi* presbyterorum *nomine* unum ſaltem concedant neceſſe eſt *presbyterum* fuiſſe *primarium*. *Primi* autem loci *privilegia* quænam fuerint, nihil eſt in ſcriptis Apoſtolorum quo facile decernant. *Cogendorum conventuum dimittendorumque poteſtatem*, concedit *Blondellus*, quam unam ſatis eſſe in noſtro de *SCHISMATE* tractatu *anglicano* oſtendimus. Sed nec in conventibus *paria* eorum *præſidum* probant cum *plebeiis presbyteris* ſuffragia. Nullus eſt *Scripturæ* textus, nullum prorſus eorum *temporum* exemplum, quo quid, refragante *præſide*, geſtum legimus à *presbyterio*.

[6] Lib. III°. p. 462. Ed. *Turnebi*. [7] Ib. p. 473. [8] p. 571. [9] Περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμ. p. 567. [10] *Walo Meſſal.* de Ep. & Presb.

rio. Contra potius ex hoc ipso *Judæorum* exemplo colligimus tantam esse *potuisse primarii presbyteri* in ceteros *potestatem*, non obstante *nominum* communitate, quanta fuit *summi sacerdotis* in *vulgares sacerdotes*; nec *potuisse* modo, sed etiam *oportuisse*, si *sacerdotium Christianum Judæorum* illi, velut *antitypum typo*, respondisse supponamus, quod erat in illius ævi ratiociniis certissimum.

§. X. Et vero ad hoc ipsum *Judæorum* exemplum *bipertitas* istiusmodi divisiones fuisse conceptas, ex plerisque ipsius *Blondelli* testimoniis manifesto constat. Ipse martyr noster *Episcopos* & *sacerdotes diaconis* opponit, quæ duo munera *altaris ministerium*, *locumque sacerdotalem* appellat, *Ep.* LXVIII. *Sacerdotes* etiam *ministris*, tum *Ep.* LXXII. tum in libro *de Lapsis.* Estque *Cyprianus* in illis *sacerdotii altarisque* similitudinibus sane frequentissimus. Disertius ante *Cyprianum* [11] *Origenes sacerdotem* & *ministrum*, *ordinemque* etiam *sacerdotalem* atque *Leviticum* in hac eadem causa sibi invicem opponit. Sed & ante *Origenem* [12] *Clemens Romanus* coævus *Apostolis* Christianorum sive *Episcopos* & *diaconos*, sive *presbyteros* potius & *diaconos* malint, cum *Judæorum sacerdotio* componit. Deest equidem ἀπόδοσις, unde nihil illis commune tribuisse colligit *Salmasius*; quasi vero non essent *Enthymemata* in illius ævi ratiociniis, præsertim *oratoriis*, usitatissima. Atqui argumentatur eo in loco *Clemens* ab exemplo *Judæorum* ad officium *Christianorum.* Perperam omnino, ni hæc sibi invicem respondisse supposuisset. Et tamen *Clemens* nunc *bipertitam* illam *cleri Judaici*, nunc *tripertitam*, ad exemplum *Philonis*, agnoscit. *Bipertitam* §. 32. ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἱερεῖς καὶ λευῖται πάντες οἱ λειτουργοῦντες τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Θεοῦ. *Bipertitam* etiam alibi, ubi è contra *sacerdotes* ordinarios *Levitis* accenset. Ait enim *sacrificium* μωμοσκοπηθὲν προσφέρεσθαι διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων λειτουργῶν, §. 40. *Tripertitam* postea §. 40. cum ἀρχιερέα, ἱερέας, λευΐτας ab invicem disterminat. *Poterat* itaque & in *Ecclesiasticæ potestatis* διχοτομίαις *triplicem* tamen *potestatem* agnoscere. Et vero *debuit* siquam habuisset apud *Christianos* ἀπόδοσιν *triplex* etiam ille *Judæorum* sacrificorum *ordo* cujus paulo antea meminerat, siquem usum illud saltem comparationis *membrum* quo *summum* etiam *Judæorum Pontificem* cum *Christiano* itidem *Pontifice* conferendum censuit. Quid quod etiam *Clementis* ætate obtinuisse *primarii presbyteri* πρωτοκαθεδρίαν, testem habeamus *Clementi* coævum *Hermetem.* Meminit enim ille reprehenditque suorum ambitum *de* [13] *prima cathedra*, *de* [14] *principatu & dignitate.* Quorsum illa ni *primæ cathedræ principatus* aliquis atque *dignitas*, ἀρχή proculdubio *Hermeti*, atque ἀξία, sive etiam ἀξίωμα, fuisset præ reliquis è grege *presbyteris*?

§. XI. Quod vero *sacerdotum* communi nomine *summum* etiam *sacerdotem* complectantur aliquoties *Hellenistæ*, id ea potissimum occasione factum est cum de *Levitis* esset mentio facienda. Ut autem à *Levitis* distinguerentur, satis erat *commune* utrisque *sacerdotium*, nec opus est ut *communis* etiam fuerit utrisque sacerdotii *ordo* aut *gradus.* Nomen enim *sacerdotii* ad *sacrificandi* munus præcipue referebat. Erat autem id *utrisque*, tam *pontifici* quam *sacerdotibus*, commune, ut utrique *sacrificia* pariter *offerrent*: & utrisque offerentibus *Levitæ* etiam pariter *ministrarent.* Quem autem quisque in communi *sacerdotii* honore *locum* obtineret; quam usurparint *collegæ sacerdotes* in suo *corpore* regiminis *formam*, sive *monarchicam* illam, seu potius *Aristocraticam* aut *Democraticam*; quo *munere* in regimine fungerentur, *regentiumne*, an potius eorum qui *regerentur*; quale fuerit id regimen, an *absolutum legibus*, an *subjectum*, *humanisque* etiam *judicibus* obnoxium; alterius omnino loci erat ut disputaretur, cum *sacerdotes*, non cum *Levitis*, sed vero inter *se*, essent conferendi.

§. XII. Communis etiam erat *Christianis* quoque *sacerdotibus* & illa ratio qua & illi unum eundemque *ordinem* constituerent si ad *diaconos* conferrentur, & tamen inter *se* collati alium atque alium. *Commune* erat utrisque, tam *Episcopis* quam *presbyteris*, munus *Eucharistiæ* offerendi nimirum *sacrificium Evangelicum.* *Diaconorum* similiter atque *Levitarum* par munus erat, non ut *sacrificarent* ipsi, sed ut sacrificantibus offerentibusque *ministrarent.* Nec enim *Episcopis* duntaxat, sed & *presbyteris*, ministrabant antiquitus *diaconi.* Scio equidem majora ausos postea, sed seculis *Cypriano* recentioribus. Cautum est in concilio *Neocæsareensi* ne in *urbe*, quantumvis *magna*, plures tamen essent quam VII. ad exemplum nimirum Apostolorum *Act.* VI. Hic Canon primo in *codicem Ecclesiæ universæ*, tum in illum quoque, migravit quem in usum *Ecclesiæ Romanæ* interpretatus est *Dionysius Exiguus.* Inde in *recentiores* Canonum *collectiones*, moresque aliarum quoque *Ecclesiarum*, præsertim *Occidentalium*, emanasse probabile est, præsertim cum exemplum haberent illæ Ecclesiæ *Romanæ*, à temporibus usque antiquissimis, [15] *Cypriano* certe coævis, eo numero contentæ. Ab hac *diaconorum* paucitate, *presbyterorum* contra in magnis præsertim civitatibus copia, creverunt, ut videtur, *diaconis* animi, ut fuerint deinde variis Ecclesiæ Occidentalis canonibus coercendi. *Cypriani* autem seculo *presbyteris*, ut dixi, *ministrabant.* [16] De *presbyteris* in carcere *apud confessores offerentibus*, *singuli* (inquit) *cum singulis diaconis per vices alternent. Offerebant* presbyteri. Quod igitur à *diaconis* munus præstandum erat id unum reliquum est ut presbytero offerenti *ministrarent.* De *Gaio* etiam *Diddensi presbytero* ejusque *diacono* legimus *Ep.* XXVIII. Unde etiam colligimus *presbyteris* ἐπιχωρίοις suos etiam fuisse *diaconos.* Sed & ante *Cyprianum* [17] *Ignatius Sotionem diaconum* laudat, quod *Episcopo subjectus* esset *ut gratiæ Dei*, *& presbyterio ut legi Jesu Christi.* Recte igitur *offerentium ministrantiumque* ordines *duo* ita in *Ecclesia* distincti sunt, ut antea in *synagoga.*

§. XIII. *Levitarum* quidem nomen *diaconis* attributum fateor cum *Salmasio* recentiorum fuisse seculorum. Male tamen inde colligit, nihil illos cum *Levitis* habuisse commune. Nec enim in iisdem rebus vocabulis etiam iisdem utebantur *mystici carnalesque Israëlitæ.* Quem *Emmanuel* appellavit [18] propheta, eundem *Jesum* nominavit [19] Evangelista, & tamen in eo ipso *Jesu* nomine prophetiam illam impletam esse dixit. De *Juda* ἐπισκοπῇ locutus est [20] Psaltes, quem de ejusdem *Apostolatu* interpretatus est Apostolus [21] *Petrus.* Hæc etiam è *Scripturis Propheticis* futurum *Evangelii* statum prænunciantibus. Mirum itaque esse non debet si in *Judæorum* œconomia *aliis* tamen *nominibus* appellarentur quæ *Evangelicorum* tamen essent similium *typica.* Mutanda esse illa quæ *Evangelicis dogmatibus* adversa essent, ipsum docuit *Evangelium.* Id ipsum in hac causa locum habuit. Quod inferiores *ministri* omnes *Levitæ* appellarentur, inde factum quod certæ tribui, *Leviticæ* nimirum, id ministerium esset, ipso *natalium* jure pro-

[11] In Numer. Hom. 2. [12] Ep. ad *Corinth.* §. 40, 41. [13] Lib. II. Mandat. 12. [14] Lib. III. Similitud. 8. [15] Vid. Ep. *Cornelii* ad *Fab. Antiochen.* ap. *Euseb.* Hist. Eccl. L. VI. c. 43. [16] Ep. V. [17] Ep. ad *Magnes.* §. 2. [18] *Is.* VII. 14. [19] S. *Matth.* I. 21, 22, 23. [20] Ps. CIX. 8. [21] Act. I. 20. 26.

proprium. Contra nihil valent sub *Evangelio*, sine *merito*, *natales*, *merentibus* quibuscunque, quacunque tandem stirpe oriundis, patet aditus ad *honores Evangelicos*. Tollendum igitur erat ipsum nomen quo quis *natalibus* sine *merito* hos *Evangelii honores* exambiret. Quid quod etiam ipso *benedicendi sanctificandique* consilio nomina mutari solita in confesso fuerit apud mysticos *Hellenistarum* interpretes, ut proinde in *Evangelio* non tam *miranda* fuerit *nominum* illa *mutatio* quam *speranda* potius atque *expectanda*, accedente præsertim veterum quoque Scripturarum auctoritate. *Episcoporum* enim *diaconorumque* nomina ex [22] *Isaiæ* prophetia deduxit [23] *Clemens Romanus*, quam de Novi Testamenti dispensatione est interpretatus. Ita habebant codices *Clementi* coævi, quanquam aliter locum illum legant non hodierni modo codices, sed vetustiores etiam illi *Irenæi*. *Apostolis* autem temporumque Apostolicorum *Christianis* id unum satis erat, ita locum in sui ævi codicibus fuisse conceptum. Ex illis enim Veteris Testamenti de Novo Testamento Prophetiis plerasque *Christianorum* voces *technicas* emanasse diximus. Quin & ea potuit fuisse ratio cur *diaconi* potius *Christianorum* sacrorum inferiores ministri quam *Levitæ* appellarentur, quod *sacrificiis* potius *corban*, *eleemosynariis* quam *Eucharisticis*, primaria sua institutione deservierint. Id enim munus *eleemosynarium* in stylo Novi Testamenti *Hellenistico*, διακονία dicitur, & quidem significatione maxime genuina. Quod porro *presbyterorum* nomen inter Ecclesiæ officia admiserint, occurrebat ea, ni fallor, in promtu ratio quod, cum nondum à *publicis* templi *sacris* vel *descivissent* ipsi, vel *pulsi* etiam fuissent à *Judæorum* sacerdotibus, essent tamen *Christianis* ipsis inter se *lites* atque jurgia, essent propterea privati constituendi *Judices* quorum essent arbitrio à *fidelibus* permittenda. Nec enim è re fuisse *Christiana* censuit [24] Apostolus si eorum inter se *dissidia*, & quæ dissidentes fere comitantur *calumniæ* atque *jurgia*, ea *infidelibus* patefierent, sive *gentilibus* illis, sive paulo adhuc fortasse æquioribus *Judæorum sacerdotibus*. Id ante *Apostolum* vetuerat etiam [25] *Dominus*, cum necdum è *synagoga* pulsi essent, necdum à *Mosaicæ cathedræ* cultu obsequioque discedere concessisset, quin potius vetera illa officia novis ipse [26] præceptis cumulasset. Erat igitur etiamnum, cum unum adhuc cum *Judæis* corpus *Christiani*, sacrificiorum respectu, conflarent, *arbitrantium* tamen *tribunal* istiusmodi domesticum plane necessarium. Atqui *seculares* istiusmodi *causas* quod attinet, *civitates* integræ cum suis ditionibus *suburbicariis* eadem *jurisdictione* contineri solebant. Proinde consentaneum erat ut à *civitatibus* exemplum *Christiani* in *tribunalium* illorum constitutione desumerent. *Civitatum* autem plerarumque regimen penes *seniores* fuisse quorum *concilia* nunc *senatus*, nunc γερουσίαι, appellata sunt, observavit ipse concessitque *Salmasius*. Propius ad nostram causam spectat quod *Judæorum* etiam *civitates* eandem etiam regiminis formam observarent, sive *Rabbinis*, sive potius *Josepho*, credendum censeamus. Hos etiam πρεσβυτέρες etiam appellant interpretes *Hellenistæ* quam vocem nescio an de suis *senioribus* usurparint *Græci*. Frequentior certe magisque familiaris ejus usus occurrit apud *Hellenistas*, ut proinde dubium non sit quin illis acceptum retulerint *Christiani*. Porro in *judiciis* locum habuisse hosce *presbyteros*, constat etiam *exemplis*. In [27] synedrio adversus Dominum adfuerunt, non solum *sacerdotes*, sed hujusmodi etiam πρεσβύτεροι λαῦ, nempe *laici*, ut videtur. In antiquiori etiam *Hellenista* πρεσβυτέρες etiam habemus *judices* [28] *Susannæ*. Cum igitur, ante *Christianorum* à *synagoga* secessum hoc ipsum in *synagoga* officium obtinuerint *presbyteri*, non est utique mirandum, si alia etiam omni *Ecclesiæ potestate* locupletatum retinuerint. Postquam enim Ecclesiarum synaxeon *disciplinam* perturbassent immorigeri πνευματικοὶ, tandem constitutum videtur ut non pro *dono*, sed vero pro *officio*, munia essent *synaxeon* obeunda. Inde factum, ut cum [29] *eucharistia* etiam ab eo administranda esset, qui *dono* illo *spiritus* fuisset præditus, jam propria facta esset *officii*, cum jam *diversi* essent *ecclesiæ* atque *synagogæ* conventus, successissentque in *carnalium* locum hæc *sacrificia eucharistica*. Nihil autem erat proclivius quam ut in eosdem *presbyteros* conferretur nova hæc Ecclesiæ potestas in spiritualibus quibus antea credita fuisset illa causarum *secularium*. Recepto vero, in Ecclesiæ usu, *presbyterorum* titulo *vetustiore*, nihil erat necesse ut *novo* hoc aucti *officio*, *novo* deinceps *titulo* appellarentur. *Metum* nihilominus præterea à *synagoga* in causa fuisse puto primis illis *Christianis* cur à *sacerdotum* nomine abstinendum censuerint, non *persecutionis* illum intelligo, sed *scandali*. Si enim *sacerdotes* alios *templi sacerdotibus* opposuissent, si *Pontificem* alium *Principemve sacerdotum summo* illi *Judæorum Pontifici*; id in *defectionis* signum *Judæi* videbantur interpretaturi, cum idem jam in *defectione Samaritana* exemplum diris atrocissimis devovissent. *Eadem* igitur *Officia*, *nominibus* tamen *aliis*, erant retinenda, cum præsertim primævos illos *Christianos* de hoc *scandalo* vitando maxime fuisse solicitos constet ex *Act.* XXI. 21, 22, 23, 24. Quid quod illi *æternum* Christi *sacerdotium* secundum *ordinem Melchizedeci sacerdotio Aaronis Levitico*, eo ipso nomine prætulissent, quod *mortales* essent homines qui eo munere *Mosaico* fungerentur, *Heb.* VII. 8. 23. Cavendum igitur erat, ne, qui eam ipsam *sacerdotum* vicem in *Evangelio* supplerent, ii *sacerdotum titulo* censerentur. Is uni *Christo* reservandus erat, ne ipsi, pariter ut *Aaroni*, *mortuo* succedendum videretur. Nec enim desunt & alia exempla quamplurima in quibus cum *res* ipsa communis esset, rei tamen *titulus* uni duntaxat *proprius* agnosceretur. *Solum Deum sapientem*, *solum immortalem* appellant sacræ literæ, & tamen *alios* alibi appellant eædem *sapientes* atque *immortales*. *Solum Christum* docent pro *doctore* esse agnoscendum, nec minus tamen alios agnoscunt itidem doctores. *Christum* eundem *martyrem* celebrant *solum martyres Lugdunenses* atque *Viennenses* apud *Eusebium*, nec se eo titulo dignos, non minus profecto digni eo titulo *revera* quod se illo indignos profiterentur. Ita fieri potuit ut qui *sacerdotes* essent atque *haberentur*, à *sacerdotum* tamen *titulo* ipsi temperarint, quem & *Christo* proprium agnoverint. Utcunque quicquid sit de *nomine* existimandum, at *rem* ipsam *Ecclesiæ ministris* fuisse communem, multa faciunt ne prorsus dubitemus. *Apostoli* inprimis illa à *Mosaicæ* legis *sacerdotibus* ad *officiarios* Evangelii, in communi *alimentorum* causa, deducta argumentatio; tum & illa *Clementis Romani* ab eorundem *sacerdotum disciplina* ad observandam propterea in *Evangelii* etiam *ministris* similem utique *disciplinam*: tandem & aliæ in *Cypriano* nostro quamplurimæ, his plane similes, in quibus ex *Levitici sacerdotii* muneribus non uno in loco colligit quid sit etiam de *Evangelici sacerdotii* muneribus sentiendum, in quibus etiam eosdem *Evangelii ministros* ipso quoque *sacerdotii* titulo decorandos existimarint.

[22] *Isa.* LX. 17. [23] *Clem.* Ep. ad *Corinth.* § 42.
[24] 1 Cor. VI. 1. [25] S. *Matth.* XVIII. 15, 16, 17, 18.
[26] S. *Matth.* XXIII. 1, 2, 3. [27] S. *Matth.* XXVII. 1.
[28] Hist. *Susan.* v. 5. 41. [29] 1 *Cor.* XIV. 16, 17.

rint. Nec tamen solus id fecit, sed & alii ipsi coævi.

§. XIV. Quod porro *veteres* nunc *unum* eundemque faciant *Episcoporum Presbyterorumque* ordinem, nunc *diversum* fateantur, ne id quidem utique *mirandum* est, nec pro *contradictione* habendum. Quæcunque id quod sunt in *relatione* situm habent, ea pro *correlatorum* variorum respectu ita fient & *ipsa* quoque inter se diversa, ut quæ uno respectu vere *affirmari* possint, ea ipsa alio respectu poterint tam vere itidem *negari*. Ea rei est ipsius indoles, & vero multa ejus suppetunt in usu hominum *exempla*. Ostendimus supra totam Ecclesiæ *Plebem* pro *clero Domini* esse agnoscendam, & tamen, si ad *Ecclesiæ officiarios* conferantur, ita illis *cleri* titulum non esse tribuendum ut sit potius negandus, sintque ipsi merito pro *laicis* existimandi. Idem de eadem *cleri* voce *inferioribus* Ecclesiæ *ministris* tribuenda observavimus ex ipso *Cypriano*. *Ministros* illos nunc *cleri* ambitu *complectitur*, nunc pro *correlatorum* diversitate vicissim *excludit*. Eodem & illa quoque spectant exempla quæ jamjam protulimus de *vocum* limitatione cum *res* tamen ipsa nullis esset limitibus constricta. Quidni itaque dicamus *Episcopos* itidem atque *presbyteros*, si ad *diaconos* conferantur, *unius* esse ejusdemque *ordinis* propter *sacerdotium* utrisque, non item *diaconis*, commune; rursus tamen eosdem *Episcopos presbyteris* collatos, ad *alium* jam spectare *ordinem*, propter *singularem* illam ὑπεροχὴν Episcopis *propriam*, *exortemque* illam, quam appellant *Episcoporum potestatem?*

Ad eandem.

INterim hoc die auspicatus est dum dedicat lectionem] *Dedicandi* vocem idem apud *Afros* valere quod *incipiendi*, observarat ante nos etiam *Pamelius*. Cur vero ita significet, non idem explicavit. Deducta est nimirum ea significatio à *locorum* sacrorum *dedicatione* in quibus prima quæque sacra *officia dedicationis* vicem obtinebant. A prima ea sacrorum officiorum recitatione jam rite poterant alia deinceps *sacra* ibidem administrari, quæ si ibi antea administrarentur, *profana* essent potius atque *piacularia* habenda. Quæcunque igitur sacris essent usibus destinanda, eorum usu, nisi *dedicatorum*, erat prorsus interdictum. *Arborum segetumque* frugibus ne *uti* quidem licuit, nisi *primitiarum* antecessit *oblatio* atque *consecratio*. Et cum, pro *legis* etiam *Mosaicæ* usu, *domus* essent etiam *privatorum* dedicandæ, peragenda erat *dedicationis* illa qualiscunque solennitas, antequam *legitima* haberi posset *habitatio*. Id etiam viderunt sanctiores *Ethnici* rerum gravioris momenti quarumcunque numini dicanda esse *primordia*. Ita *Aratus*, ita *Hesiodus*, ita *philosophorum* sanctissimi *Pythagorei*. Ita &, in vitæ communis usu, pleræque *gentes* atque *respublicæ*, ut neque *nuptiæ* essent, neque *prælia*, neque *fœdera*, nisi prævio auspicatu, ineunda, sed nec *nova* cujusvis generis *negotia*, nec *nova* vitæ instituendæ *consilia*; ut inde manifesto constet quam congrue noster *auspicatum* cum *dedicatione* conjunxerit. Id cum esset ab aliis observatum, tum *Israëlitis* (qui *gens sancta* habebantur) longe erat potiori ratione observandum, ut cum non *res* modo omnes à *gente sancta* usurpandæ, sed & *negotia* essent sacris gentis sacræ *usibus* aptanda; tum vero *sanctitas* illa *rerum* atque *negotiorum primordiorum* esset *dedicatione* concilianda. Redundare enim credebatur ad alia ejusdem generis omnia *primitiarum* illa *sanctimonia*. In *primitiarum* consecratione *messem* totam sacrari crediderunt, in *primogenitorum* totam itidem *familiam*, in *tribus* Leviticæ, *primogenitorum* nomine, illa totam stirpem *Israëliticam*. Inde superstitiosa illa consecrationis cautela, cujus meminit *Arnobius*, ne nimia illa *sanctimonia* messem universam profanis usibus eximeret, frustra nimirum illa in *primitiarum* illam quam diximus *sanctitatem* ad messem reliquam pertinere credidissent. Ita factum ut cum res essent omnes *primordiorum*, ut dixi, *dedicatione* dedicandæ, idem apud illos valeret *dedicare* atque *incipere*. Id quod eo *verisimilius* est quod styli *Africani*, quæ quidem extant in scriptoribus *Christianis*, pleraque idiomata, ea sint è Scripturæ sacræ gentisque sacræ moribus utplurimum derivata.

Confirmat hanc nostram de *locorum* sanctorum *dedicatione* observationem accusatio illa *Athanasii* de qua legimus in [1] Apologia ejus ad *Constantium Augustum*. Paschali ille solennitate, cum habendæ essent synaxes solito longe frequentiores, *Eucharistiæ* nimirum gratia à *singulis*, pro illius seculi more, percipiendæ, & vero jam aliquoties experti essent in synaxibus quadragesimalibus quam incommode tanta multitudo in Ecclesiis angustioribus fuisset coacta; magnam Ecclesiam ab Imperatore nuper extructam, necdum tamen dedicatam, in suos usus ea occasione convertit. Hoc ejus factum ita calumniabantur adversarii quasi Imperatoris illam Ecclesiam Imperatoris injussu *dedicasset*. Unde illud nisi quia *prima* illa, ut diximus sacra pro *dedicatione* haberentur? aliis quidem quamplurimis sui seculi exemplis causam suam tuetur *Athanasius*, decessoris sui *Alexandri* in Ecclesia *Theonæ Alexandrina*, aliorumque *Europæorum*, *Trivirensium* atque *Aquilegientium*, *Constantis* etiam *Augusti* qui ipsæ Ecclesiæ *Aquileiensis* synaxi nondum dedicatæ interfuisset; verum ita tuetur ut *necessitati* potius illas, quam certo *consilio*, synaxes tribuendas censuerit, quæ si ingruat, etiam in *loco* non sancto *synaxes* nemo dubitat *sanctas* esse atque *legitimas*. Una ergo illa *necessitatis* causa demta, prima istiusmodi sacra *Dedicationis* vicem præstitisse confessus est ea ipsa defensione *Athanasius*.

[1] Apolog. ad *Constant.* p. 682. Edit. Græco-Lat. *Paris.* 1627.

DIS-

DISSERTATIO CYPRIANICA XI.

Ad EPISTOLAM XXXIV.

De *Martyrum commemoratione*, eaque occasione, de *Martyrum paucitate* in primævis *Christianorum* persecutionibus, deque fide *Actorum* atque *Martyrologiorum*.

Martyrum *commemoratio* annua *singulorum* distincta *erat*, *&* *perpetua*. §. I. *Ea cum ita se haberet*, *fieri non potuit ut tot martyrum* nomina *perierint*, *si tam* multi *quam putantur*, *unquam extitissent*. §. II. *Ut in* singulis Ecclesiis *perire potuerint*, *vix certe poterant ex* Ecclesia universa. §. III. Martyrum *gloria quam illustris fuerit apud* exteras *etiam* Ecclesias. §. IV. *Nec* insigniorum *duntaxat* martyrum *illa*, *sed* plebeiorum *etiam*, *ne tales à* martyrologiorum *collectoribus prætermissos adversarii existiment*. §. V. *Ne* antiquioribus *quidem martyrum* collectoribus, *fuisse tamen*, *eam quæ putatur*, *monumentorum* copiam. §. VI. Paucos *admodum*, *ante suam ætatem*, martyres *agnovit* Origenes. §. VII. Paucos *ex* Imperatoribus *fuisse* persecutores. §. VIII. Rescripta *principum in favorem* Christianorum *impediebant quo minus* frequentes *esse possent*, *sive* plebium *tumultus*, *sive* Præfectorum provincialium *furores*. §. IX. Imperatores *nonnulli* Christianorum amici *atque* patroni. §. X. *Alii*, *ut* amici *non fuerint*, à sævitia *tamen erant* alieni. §. XI. Felicitatem temporum *suorum in* clementia *ponebant illius ætatis* Imperatores. §. XII. *Persecutio* Neronis ingentem *quidem sustulit* multitudinem, *sed nec alibi quam* Romæ, *nec ullis*, *ut videtur*, tabulis Ecclesiasticis *consignatam*. *In* illius *persecutionis martyribus dies* translationis *pro veris* natalitiis *habebantur*. §. XIII. *Exemplum insigne in die SS. Apostolorum* Petri & Pauli. §. XIV. Commemoratio *illa martyrum* annua, *ut* Apostolorum *temporibus* non *fuerit*, *fuit tamen certe illis* proxima. §. XV. Domitiani *persecutio &* brevis *fuit*, *& minime* cruenta. §. XVI. Trajani *persecutio nulla per* edicta. §. XVII. Trajani *persecutio* Antiochena *&* paucorum *fuit*, *&* brevi *quievit*. §. XVIII. *Illarum*, *quæ sub* Trajano *contigerant*, *persecutionum auctores erant Judæi*. §. XIX. *Persecutionis* tempus *quo passus est* Simeon Cleophæ. §. XX, XXI. *Ea non aliorum fuisse videtur quam* familiæ Davidicæ. §. XXII. *Persecutio & epistola* Tiberiani *ad* Trajanum *omnino suppositiiæ*. §. XXIII, XXIV. *Persecutio* Plinii *nec* Trajanum *habuit auctorem*. §. XXV. *Nec* multos *martyrio coronavit*. §. XXVI. *Persecutio* Arrii Antonini *proconsulis in* Asia. §. XXVII. Hadriani *nulla persecutio per* edicta. §. XXVIII. *Fabulæ de* Oedipodeis *Christianorum* incestibus *&* infanticidiis *ortæ sub* Hadriano *occasione* Carpocratianorum *hæreticorum*. §. XXIX. *Necdum* creditæ. *Magica* Hadriani *studia persecutionis*, *siqua fuisset*, occasio *esse potuerunt*. §. XXX. *Nec è Christianorum* apologiis, *nec è* Serenii Granniani *relatione constat* Christianorum *aliquam fuisse sub* Hadriano *persecutionem*. §. XXXI. *Nec è* Templo Veneris *quod in Domini N. sepulcro condidisse dicitur* Hadrianus. §. XXXII. *Sub* Antonino Pio *plures erant* persecutiones *μερικαί*. §. XXXIII. *Calumnia* majestatis *temporumque* infelicium. §. XXXIV. *Cur* Marcus *de* Gallorum *Christianorum supplicio rescripserit*. §. XXXV. *De hujus persecutionis* tempore. §. XXXVI. *De* tempore *quo* legationem *obiit*, *pro Christianis*, Athenagoras. §. XXXVII. Persecutiones, *quarum meminit* Athenagoras, magistratuum *erant* urbicorum *qui* jure gladii *carebant*. §. XXXVIII. *Eorundem* magistratuum *erant &* Asiæ *persecutiones quarum occasione* apologias *scripserunt* Melito *&* Apollinaris. §. XXXIX. Commodi *persecutio nulla*. §. XL. Severi *nulla ante A. D. CCII. desiit anno* seculari *CCIV*. §. XLI. *Occasio hujus persecutionis nata à* Judæorum *defectione*. §. XLII. Universalis *erat*, *sed sævissima* Alexandriæ. §. XLIII. *Nulla alibi fortasse*, *præterquam* Alexandriæ, *proposita erant persecutionis* edicta. §. XLIV. Invitus *persecutus est* Severus, inviti *etiam provinciarum* præsides. §. XLV. *Hæc persecutio non aliorum fuit quam* proselytarum. §. XLVI. *A* Severo *ad* Maximinum *tempora* Christianis *satis propitia*. §. XLVII. *Persecutio* Maximini *solorum fuit* clericorum, *&* paucarum *Ecclesiarum*. *Nulla in* Africa. §. XLVIII. Romæ *etiam* brevissima. §. XLIX, L. *Aliæ persecutiones in* Oriente locales *erant & à nullo* Maximini edicto. §. LI. Decii *mite & minime* cruentum *ingenium*. §. LII. *Vix ante An. Dom. CCL. ad* cædes *progressus est*, *eodemque desiit* cruenta *esse* Decii *persecutio*. §. LIII. *Persecutionis varii* gradus *in* Africa. §. LIV. *Exempla virorum insignium in hac persecutione* fugientium *obstabant*

bant quo minus multi potuerint esse martyres. §. LV. *Primus annus persecutionis* Alexandrinæ *paucos* martyres *coronavit*. §. LVI. *Annus secundus non admodum* multos. *Tertio* pax. §. LVII. Galli *persecutio* brevissima. §. LVIII. *Persecutionis* Valeriani *annus primus sine* martyriis. §. LIX. *Anno* 2°. *quo* martyria *cœpta*, *paulatim* remisit. §. LX. *Multi*, *in ea persecutione*, martyres *esse non potuerunt*; *ab initio* Valeriani *usque ad An. Dom. CCLVIII. nulli*. §. LXI. *Resp. Testimonio* Cypriani *de martyribus* innumerabilibus. §. LXII. Valeriani *edicta revocavit* Gallienus. §. LXIII. Aureliani *persecutio* intentata *tantummodo*, *non item* executioni *mandata*. §. LXIV. *Persecutio* Diocletiani. §. LXV. *Primis* XVIII. Diocletiani *annis nulla persecutio*. §. LXVI, LXVII. *Prima persecutio solorum militum*. §. LXVIII. *Nec alibi quam in* Orientis *diœcesi*. *Martyres* paucissimi. §. LXIX. Narseum Galerius *An. Dom. CCCII. superavit*. §. LXX. *Primum edictum de persecutione nondum* sanguinarium. §. LXXI. *Secundum edictum* sanguinarium, *sed in solos* clericos, *mense* Julio. §. LXXII. Primus *annus persecutionis*, *secundum calculos* Eusebii, *est revera* secundus. §. LXXIII. *Novum edictum* sanguinarium, *in omnes*, *etiam* laicos Galerii, *ut videtur*, *& quidem post depositam à* Diocletiano *purpuram*. §. LXXIV. *In* Constantii *imperio nulla omnino persecutio quæ* martyres *fecerit*. §. LXXV. *Persecutio in* Africa, *de* synaxibus, *& de tradendis sacris* codicibus, *desiit quo tempore purpuram deposuit* Maximianus Herculius. §. LXXVI. *Desiit eodem tempore in* Italia, *& in* Occidentali *imperio* universo. §. LXXVII. *Restaurata in* Oriente *à* Maximino. §. LXXVIII. *Nova edicta in Christianos* urbium *etiam* magistratibus *directa*. §. LXXIX. *Mutatio persecutionis à* mortibus *ad* mutilationes. §. LXXX. *Anno persecutionis* 7°. *ultimus martyr* Cæsareæ. §. LXXXI. *Concessa à* Galerio *pax eodem anno à* Maximino *violata*. §. LXXXII. *Deterritus à* Constantino Maximinus *antequam edicta* sanguinaria *emitteret*. §. LXXXIII. Mutilationes *jussit*, cædes *vetuit*. §. LXXXIV. *De* primi Augusti *titulo* Constantini *proprio*, *historia*. §. LXXXV, LXXXVI. Maximini *primum edictum pro* pace. §. LXXXVI. *Pauci erant* secundæ *hujus Maximini persecutionis* martyres. §. LXXXVII. Pauci *omnino*, *pro moribus* Romanorum, *suppliciis* dies *quotannis assignandi*. §. LXXXVIII. *Quos illi* locos *atque* dies *suppliciis plerunque assignarint*. §. LXXXIX. *Quos illi* numeros *singulis suppliciorum diebus pro* magnis *habuerint*. §. XC. *Persecutiones* Licinii *&* Juliani. §. XCI. Paucitas martyrum *nihil detrahit primorum Christianorum* gloriæ. §. XCII. Ecclesiastici *honores ab* Imperatorum Romanorum *honoribus mutuo accepti*. §. XCIII. *Inde natalitia* martyrum. §. XCIV. *Et natalitia* Episcoporum. §. XCV.

§. I. S*Acrificia pro eis semper*, *ut meministi*, *offerimus*, *quoties martyrum passiones & dies anniversaria commemoratione celebramus*.] *De martyrum commemoratione* Eucharistica [1] scripsi equidem nonnulla superius, quibus & alia si hoc in loco addidero, operam utique lectori pio antiquitatisque Ecclesiasticæ studioso non ingratam fore censui. *Aliorum* itaque *commemoratio* cum *unica*, ut videtur, anniversaria solennitate determinaretur, in eo eminere diximus *martyrum* illam quod in omne ævum duratura, redeunte celebritate, permaneret; nec uno *eodemque tempore* omnium, ut *in Romanis februis* quæ superioris anni defunctorum *omnium* communis erat, sed vero *alia* erat *singulorum martyrum* & ab invicem diversa commemoratio, & quidem ipso *illo* quo fuissent coronati *die*. Id voluerunt proculdubio *Smyrnenses* cum *martyrii Polycarpiani* diem tam accurate notandum ducerent, eundem nempe illum *diem* quem antea γενέθλιον ἡμέραν appellassent, à se ἐπιτελεσθησομένην. Idem *Cyprianus* noster: [2] *Denique & dies eorum quibus excedunt annotate*, *ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus. Quanquam Tertullus fidelissimus & devotissimus frater noster pro cetera solicitudine & cura sua quam fratribus in omni obsequio operationis impertit*, (*qui nec illic circa curam corporum deest*) *scripserit & scribat*, *ac significet mihi dies quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt*, *& celebrentur hic à nobis oblationes & sacrificia ob commemorationem eorum quæ cito vobiscum Domino protegente celebrabimus.* Nec aliud, opinor, in mente habuit [3] cum *Xysti Romani* diem quo passus est clero suo significandum censuit, quem & aliis *collegis* suis innotescere voluit, nisi ut eodem illo *die* omnes *Xysti* memoriam celebrarent. Non est itaque opus ut *martyrologiorum* fidem, in hac causa, è pseudo-*Damasi* pontificali, aliisve istiusmodi stramineis monumentis astruamus.

§. II. Ut autem *martyrologiorum* fidem certam hic putamus, ita eadem de causa *fluxam* alibi incertamque credimus. Cum enim martyrum aliquot *millia* falsus nobis procudat [4] *Hieronymus*, quique alia nobis *recentiora martyrologia* eum secuti collegerunt, & quidem primorum illos utique *seculorum*, primarumque *persecutionum*; extant tamen in antiquissimis istiusmodi collectionibus *nomina paucissima*, & quo quæque est aliis antiquior, eo pauciora. Extant præterea eorundem *martyrum natales* in diversis *martyrologiis* atque *menologiis* alii omnino atque alii. Quid igitur? Tantamne credemus in *fastos Ecclesiasticos* irrepere potuisse discrepantiam, cum à proxima usque martyrum memoria *dies* martyrum *natalitios* notandos curarint locorum temporumque, in quibus passi narrantur, *Episcopi*? Tantamne *martyrum* à primis collectoribus *multitudinem* credemus prætermissam si, quam creduntur, multi extitissent? Unde id nimirum? deditane opera certoque consilio? at qui nobis id genus *collectiones* confecerunt, eo gratiorem operam

[1] Dissert. V. §. 25. [2] Ep. XXXVII. [3] Ep. LXXXII. [4] Ep. ad *Chromatium* & *Heliodorum*.

ram suam crediderunt meliusque collocatam, quo fuissent utique copiosiores. *Ignorantiæ* igitur illam tribuemus negligentiam? atqui nulla est *historiæ*, sive *Ecclesiasticæ*, sive etiam *civilis*, pars, quæ meliora habuerit subsidia quo minus posset intercidere. Extabant inprimis *acta Romanorum magistratuum* à notariis publicis excepta fide omni dignissima, quæ & ipsa à *Christianis* fuisse consulta constat è *formis* antiquissimis ad *Romanarum legum* normam propius, quam ad *Christianorum* mores, accedentibus. Extabant eorundem *acta* à *Christianis* fratribus, qui rebus gestis ipsi interfuissent, concinnata; ea etiam fide dignissima, quippe quæ *Episcoporum clericorumve* cura atque fide niterentur, ut jam vidimus ex ipso *Cypriano*. Accedebat præterea festa illa *commemorationis* solennitas, cum annis seculisque redeuntibus, ipsa quoque rediens. Accedebant *Homiliæ* atque *Panegyrici* maxima omnium Ecclesiæ ordinum frequentia celeberrimi. Hæc si perpendantur, fieri vix potuit ut in *singulis* martyrum *Ecclesiis* propriorum *cujusque* martyrum memoria deficere potuerit.

§. III. Sed vero, præter *singularum* Ecclesiarum fidem, erant præterea, in Ecclesiæ Catholicæ commercio, tam fida etiam adminicula, ut ne ita quidem eorum memoria ex *Ecclesia Catholica* deficere potuerit, si vel maxime eam è *singulis* defecisse fingamus. Florente enim *imperio Romano*, ita inter se communicabant *Romani* orbis *Ecclesiæ*, ut si quid esset in una aliqua Ecclesia quod omnium interesset, id necessario ad alias omnes debuerit permanare. Jam vero martyrum quorumcunque ea erat, pro illorum seculorum moribus, fama ut longe illa lateque per *Romanum orbem* volitaret. Eorum *nomina* in *aliarum* quoque Ecclesiarum diptycha recepta, *natalia* celebrata, præsertim *Ecclesiarum finitimarum*. Ita in *Romano* illo veteri *Kalendario Bucheriano Africanorum* quoque *martyrum* nomina habemus. De aliorum quoque *celebriorum martyrum* triumphis epistolæ *encyclicæ* extabant ipsis *martyribus* coævæ, qualis illa erat *Smyrnensium*, de *Polycarpo*, ad *Philomelienses*, *Lugdunensium* quoque atque *Viennensium* ad *Eleutherum* Pontificem *Romanum* atque Asianos, pro forma *Judaicarum epistolarum* quas habemus in [5] *Maccabaicis* de gentis suæ in quacunque orbis parte versaretur, angustiis ut in aliis quoque quamplurimis more *Christianorum* à *Judaicis* permanasse certissimum est. Et quidem adeo sedulos fuisse in *martyrum* gestis memoriæ tradendis veteres, ut *nihil illos fere fugerit*, discimus ex disertissimo *Pontii* testimonio: [6] *Majores* (inquit) *nostri plebeiis & catechumenis martyrium consecutis, tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederunt, ut de passionibus eorum multa, aut, prope dixerim, pene cuncta conscripserint, ut ad nostram quoque notitiam, qui nondum nati fuimus, pervenirent.* Fieri itaque vix potuit ut oblivioni traderentur, nisi in *Diocletiani* fortasse persecutione quæ *scripta* Ecclesiastica exhausit, illa monumenta perierint.

§. IV. Tum & illæ quoque *martyrum*, de *pace* lapsis concedenda, *epistolæ communicatoriæ* ad universi orbis *Episcopos*, quam late, ipsæ literæ Episcoporum *formatæ*, erant dirigendæ pro lapsorum itineribus. Tum si qua gravior ingruebat Ecclesiæ *communionem* violatura controversia, magnum erat, etiam apud *exteros*, martyrum nomen, maximique quacunque impellebant momenti. Et si quam *communionem* fuissent martyres amplexi, in maximam cessit *communionis* commendationem. Jam vidimus alibi eo argumento usos *Cypriani* nostri *SCHISMATICOS*, recentioresque *Cypriano Donatistas*. Usus est, è contra, ipse etiam *Cyprianus*, commissis inter se *Romanis martyribus* atque *Africanis*. Usus pariter adversus *Novatianum* est *Cornelius* in sua ad *Fabium Antiochenum* epistola. Ipse etiam pro se *Novatianus*, antequam rediissent ad *unitatem* martyres qui ei favebant. *Nicostrati* etiam nomine deinceps usum esse, verisimile est, quem nunquam constat ad *unitatem* rediisse. Sed & ante *Cyprianum*, eodem argumento, à *martyrum* auctoritate, usi sunt antiquiores *Hæretici*. *Montanistas* de *Themisone* [7] atque *Alexandro* gloriatos esse constat. Idem de aliis etiam hæreticis observavit *Asterius Urbanus*: [8] Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων αἱρέσεων τινὲς πλείστους ὅσους ἔχουσι μάρτυρας. . . . . καὶ πρῶτοί γε οἱ ἀπὸ τῆς Μαρκίωνος αἱρέσεως, Μαρκιωνισταὶ καλούμενοι, πλείστους ὅσους ἔχειν Χριστοῦ μάρτυρας λέγουσιν. *Metrodorum* porro *Marcionistam*, nostro *Cypriano* coævum, sub *Decio* passum existimat [9] *Valesius*. Mitto recentiorum *Cypriano* monumentorum testimonia, quia ipsum *Cyprianum* illiusque seculi mores suscepi explicandos.

§. V. Fieri itaque non potuit quin, si tot olim fuissent, quot putantur *martyres*, superessent hodieque è probatis illorum seculorum monumentis eorum saltem *nomina*. Nec enim *illustrium* duntaxat, eorumque qui *insignia* in Ecclesia munera obiissent, honorem illum *proprium* voluerunt; sed *laicorum* quoque, si qui insignia fortitudinis specimina edidissent; sed *fœminarum* quoque atque *servorum*, etiam *puerorum*. *Laicorum* tot habemus exempla, ut frustra simus si alia proferamus. Fœminas habemus in hac eadem Ecclesia *Africana Perpetuam* atque *Felicitatem*, in hac eadem epistola aviam *Celerini Celerinam*, alias etiam in Ep. *Luciani* ad *Celerinum*, *Bibliadem* præterea & *Blandinæ* dominam in [10] Ep. *Lugdunensium* & *Viennensium*, ipsamque *Blandinam*, *servam* licet, egregiis tamen præconiis hac in causa ornatam. *Puerum* etiam habemus apud *Prudentium* in [11] martyrio *Romani*. De *plebeiis* etiam & *catechumenis* ipsum *Pontium* testem modo audivimus. Pauca nos exempla selegimus, sed ex optimæ fidei monumentis. Aliena enim erat à *Christianorum* primævorum moribus illa προσωποληψία (à S. *Jacobo* acriter reprehensa cap. II. 1. &c.) qua *personarum* meritis ex *loci* dignitate pretium vel contemtus accederet. Ita alius etiam Apostolus: *Non est servus neque liber, non est masculus neque fœmina; omnes enim in Christo Jesu unum sumus*, Gal. III. 28. Quod certe de privilegiis *spiritualibus* omnino verum est, nullam esse *loci* dignitatem qua quis audeat se aliis anteferre. Quo modo sententiam suam exponit ipse *Jacobus* Apostolus v. 5. In eo eadem *spiritualium* privilegiorum censu nemo dubitet includendum esse *martyrium*. Non est itaque quod existimemus insigniores duntaxat loco officioque *martyras* ab Ecclesia esse delectos quorum *nomina* atque *memoriam* in suis monumentis conservarit.

§. VI. Quod ergo *paucorum martyrum* memoriam habemus in primævis indubiæ fidei monumentis, signum fuisse puto, ne *multos* fuisse quidem qui persecutionibus illis primævis absumerentur. Tantum enim abest ut monumentorum copia ad nos usque permanarit, ut ne antiquioribus quidem seculis qui id genus monumenta scrutati sunt, eorum habuisse videantur. *Eusebius* duas *martyrum* collectiones, de an-

[5] 2 *Maccab.* I. 11. [6] In vit. *Cypriani*. [7] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 18. 17. [8] Ib. cap. 17. [9] Not. ad *Euseb.* V. 15.
[10] Ep. XXII. [11] Peri Steph.

antiquioribus aliam, aliam de *sui* temporis *martyribus Palæstinis*. Posteriorem habemus hodie integram. Prior periit quidem ipsa, sed ex iis quæ de ea historiæ suæ Ecclesiasticæ aliquoties inseruit, facile colligimus non fuisse *magnam*, quanquam ex actis instrumentisque originalibus maxima, ut videtur, ex parte conflatam. Singulis enim persecutionibus quæ suo tempore extabant etiamnum monumenta in historia monet, omnia, ut opinor, illa, vel *maximam* certe eorum *partem* quæ συναγωγῇ suæ inseruerat, quæ tamen pauca admodum erant, nec recentiorum magnificæ jactationi respondentia. Et tamen ibi non *unius* duntaxat (ut in posteriori) *provinciæ* martyria collegerat, sed *orbis*, ut videtur, *Romani* universa, *Orientis* fortasse omnia. *Occidentis* etiam quæ *Græce* saltem extabant, qualia erant illa *Lugdunensium* atque *Viennensium*. Quarto tandem seculo *orationes* habemus atque *homilias Panegyricas* de *tempore*, quarum si supposititias à genuinis distinguamus, pauci supererunt *martyres* quorum *festa* eo seculo celebrarentur. Ejusdem seculi *Kalendarium* habemus *Bucherianum* illud, sub *Liberii*, ut videtur, pontificatu concinnatum, ex aliis tamen antiquioribus *Liberio* monumentis. Est quidem *Latinorum* illud *Occidentaliumque* duntaxat *martyrum*, ut proinde *Eusebianam collectionem* supplere possit, ut qui *Occidentalium martyrum* apud *Eusebium* desiderantur, eos in *Bucheriana* hac *collectione* expectare possimus. Est enim *Latinorum*, non *Italiæ* duntaxat, sed aliarum quoque *provinciarum*, quos tamen omnes paucissimos recenset. Sub hujus seculi finem scripsit περὶ στεφανῶν *Prudentius*, in *Latinos* etiam *martyras*, præcipue *Hispanos*, sed & illos etiam *paucissimos*.

§. VII. Successerunt paulo postea *martyrologia*, inprimis *Hieronymianum* illud, tum & alia in singulis Ecclesiis, tam *Græcis* quam *Latinis*, ad illius imitationem concinnata, in quibus omnibus, id verum experimur quod diximus, quanto *antiquiora* sunt, tanto etiam esse *simpliciora*. Sed de *paucitate* primævorum *martyrum* disertissimum habemus *Origenis* testimonium, quod miror hactenus à nemine, quod sciam, esse animadversum. [12] Ὀλίγοι (inquit) κατὰ καιροὺς καὶ σφόδρα εὐαρίθμητοι ὑπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν θεοσεβείας τεθνήκασι. Additque nullam neque βασιλέων, neque τῶν κατὰ τόπους ἡγουμένων persecutionem neque δήμων, ἐπὶ πλεῖον δυνηθῆναι. Et tamen millenos aliquot in singulos anni *dies* confinxit nobis *Pseudo-Hieronymus*, & multos Imperatorum annos persecutionibus tribuunt *martyrologiorum menologiorumque* consarcinatores. Sciunt nempe illi de primævis illis persecutionibus quæ certe ignoravit *Origenes*.

§. VIII. Neque enim illud verum est, quod illi putant, tam multos *Imperatorum* fuisse *persecutores*. Qui scripsit sub *Constantino*, [13] *Lactantius* paucos ante *Diocletianum* in eo *persecutorum* albo recensuit, *Neronem* duntaxat *Domitianum*, *Decium*, *Valerianum*, atque *Aurelianum*. Convenitque, pro ætate sua, cum *Lactantio* [14] *Tertullianus*, nec enim alios ille ante se quam quos *Lactantius* persecutores Imperatores agnoscit, *Neronem* atque *Domitianum*. De reliquis ita: *quas (leges nimirum* adversus *Christianos* à *Domitiano*, ut videtur, & *Nerone* editas) *Trajanus ex parte frustratus est vetando inquiri Christianos* (Ep. nimirum illa ad *Plinium* juniorem celeberrima) *quas nullus Hadrianus, quanquam curiositatum omnium explorator; nullus Vespasianus, quanquam Judæorum debellator, nullus Pius, nullus Severus impressit*. Et tamen otiosi Monachi quot illi nobis *Vespasiani*, *Trajani*, *Hadriani*, & *Severi* de persecutione *edicta* confinxerunt? Convenit cum *Tertulliano* qui *Marcio* imperante scripsit [15] *Melito Sardensis*. Solos ille *Neronem* atque *Domitianum* ex *Imperatoribus* sua ætate antiquioribus *persecutores* agnoscit. Μόνοι (inquit) πάντων ἀναπεισθέντες ὑπό τινων βασκάνων ἀνθρώπων τὸν καθ' ἡμᾶς ἐν διαβολῇ καταστῆσαι λόγον ἠθέλησαν Νέρων καὶ Δομετιανός. Quanquam hæc non ita intelligo, quasi nemo *Christianorum*, sub his etiam *Imperatoribus*, martyrium obiissent, ipso etiam auctore *Imperatore*. *Ignatium* sustulit *Trajanus*. Id unum nego *edictis* illos in *Christianos* sæviisse, ut proinde multi esse nequeant qui horum Imperatorum *auctoritate* perierint. Restat igitur ut qui *illis* temporibus martyrium passi sunt, vel Præfectorum provincialium edictis, aut plebium in theatro clamoribus passi intelligantur. Neutros autem ἐπὶ πλεῖον δυνηθῆναι didicimus ex *Origene*.

§. IX. Quid quod etiam *rescripta principum* in *favorem Christianorum* edita provinciarum licet *præsidibus* data, non tamen in illis duntaxat *Provinciis*, sed per *universum Imperium*, pro *Romanorum* moribus, *legum* vicem obtinebant; nec illis duntaxat, quibus edita sunt, temporibus, sed donec *futurorum* principum revocarentur edictis *contrariis*. Est enim ea forma perpetua *rescriptorum* in *codicibus* & *Pandectis* quæ tamen nemo dubitat fuisse *perpetua*, & quidem *Romani imperii universi*. Iis autem *rescriptis* provincialium *præsidum potestas plebiumque* est infra angustiores coercita limites; ut deinceps quæcunque istiusmodi *rescriptis* vetarentur, ea ne *auderent* quidem provinciales præsides aut munerum theatricorum *editores*, si aliter fecissent, gravioribus suppliciis reprimendi. *Tiberii* quidem *minas* in *rescriptum* emanasse, ne is ipse quidem, qui earum meminit, auctor est *Tertullianus*. Et post illum *Christianorum* accusatores impune tulisse constat. *Trajani* tamen *rescriptum* cujus meminit [16] *Tertullianus*, habemus hodieque apud *Plinium*. In eo negat *conquirendos* quidem esse *Christianos*, nulla tamen pœna *deferentibus* constituta. Eum supplevit defectum *Hadrianus* in suo *rescripto* ad *Minutium Fundanum Asiæ* proconsulem, quod nobis servavit *Latine* [17] S. *Justinus*, *Græce* vertit [18] *Eusebius*. In eo pœnæ etiam calumniantibus constituuntur. Vetat præterea ne quid durius in *Christianos* ἀξιώσεσι καὶ μόναις βοαῖς constituatur. Ἀξιώσεις illæ *libelli* erant, ut videtur, *accusantium*; βοαὶ *clamores* populi in *theatro*, *Christianos ad leones*, &c. De ἐπαρχιώταις etiam disertis verbis cautum est in hoc rescripto, ut proinde in *futurum* non licuerit, sive præfectis *provincialibus*, sive *populis*, *Christianos* ita tractare. Multa porro in *Christianorum* favorem rescripta edidisse *Pium*, auctorem habemus [19] *Melitonem Sardensem*, ad *Larissæos* viz. ad *Thessalonicenses*, ad universos denique *Græcos*. His *edictis* id tandem effectum est ut *longa* illa *pax*, cujus meminit cum [20] *Origene* noster quoque [21] *Cyprianus*, ad *Decii* usque tempora, repressis ab initio *populi* tumultibus, inviolata permanserit, repressa etiam *præsidum* sævientium ferocia. Quare fieri vix potuit quin hucusque verum fuerit quod scripsisse diximus *Origenem*. Non negamus interim erupisse nonnunquam *populi præsidumque* furorem, accessisse etiam excitatis consultorum *Imperatorum rescripta*, quale illud fuit *Marci* in causa *Lugdunensium* atque *Viennensium*. Sed, quia dedita opera nunquam eo incubuerint *Imperatores*, nec

[12] Cont. *Cels*, L. III. p. 116. [13] De mort. persecut. n. 2, 3, 4, 5, 6. [14] Apol. c. 5. [15] Ap. *Euseb*. Hist. Eccl. IV. 26. [16] *Tertull*. ap. *Plin*. L. X. Ep. 98.

[17] *Justin*. ad fin. Apol. II. [18] Ap. *Euseb*. Hist. Eccles. IV. 26. [19] Ap. *Euseb*. Hist. Eccl. VI. 26. [20] Cont. *Cels*. L. III. p. 120. [21] De *Laps*.

nec ſuperiorum principum *revocata* eſsent *edicta*; nec *plurium* erant *provinciarum*, nec in iis ipſis provinciis in quibus accenſus iſte furor eſset, potuit tamen eſse *diuturnus*. Mitto jam recentiora *Gallieni* atque ultimæ perſecutionis Imperatorum *reſcripta*. Quæ enim *pacem Chriſtianis* dabant, ea *contrariis* perſecutorum *reſcriptis* revocata eſse nemo dubitat. Quæ *modum* duntaxat *perſecutioni* ponebant, ea & in ipſa *perſecutione* nonnunquam valuiſse probabile eſt.

§. X. Erant etiam, in eodem intervallo nonnulli principes *Chriſtianorum amici* atque *patroni*. Talis fuiſſe creditur à nonnullis *Hadrianus*. Talis *Caracalla*, *Elagabalus*, atque *Alexander Severus*. Tales *Philippi*, talis initio *Valerianus*, & perpetuo *Gallienus*. Talis etiam initio *Aurelianus*, & in ultima quoque illa *Diocletiani* perſecutione *Conſtantius Chlorus*. Horum temporibus ne *populi* quidem tumultus, nec *præfectorum* provincialium impreſſiones, frequentes fuiſſe veriſimile eſt, cum *principum demerendorum* prætextus frequentiſſimam præbuerit tumultuariis iſtiuſmodi *perſecutionibus* anſam. Nec enim id in *gratiam* principum admiſſuri erant quod, ſi fieret, videretur iiſdem *diſpliciturum*. Scio illum ipſum nonnullorum principum *favorem invidiæ* cauſam præbuiſſe *æmulis principibus*. In odium *Philipporum* perſecutus eſt *Decius*, in odium *Alexandri Maximinus*. At certo *ſuperſtitibus* id genus principibus *Chriſtianorum patronis*, id ſaltem aſſueverat *populus* ut *principum* cultum cum *Dei* honore *conciliarent*, ut, eo ſaltem nomine minus futuri eſſent, etiam in *poſterum*, infenſi.

§. XI. Erat *Imperatorum* & alia claſſis, ut *Chriſtianis* forte minime faventium, *mitis* tamen illa, & *ſanguinis* humani parum avida. Tales fuiſſe conſtat *Titum*, *Nervam*, *Trajanum*, utrumque *Antoninum*, *Pertinacem*. Horum indoles placidiſſima tam fuit à *crudelitate* omni aliena, ut, niſi *ſuperſtitioſi* admodum iidem fuerint, fieri certe vix potuerit ut vel numinis violati prætextu ſanguinem *innocuorum* hauriri paterentur, nedum ut *progreſſus* aliquos in ſævitia fecerint, ſi vel aliorum impulſi conſilio durius quippiam ab initio ſtatuiſſent. At ab ea quoque *ſuperſtitione* cavendum ſibi duxit [22] *Marcus*. Nec eſt ſane quod ſuſpicemur, ſub *clementiſſimis principibus* multum ſibi in *crudelitate* indulgere potuiſſe ſive *plebes* in *theatris*, ſive *præſides* etiam *provinciales*.

§. XII. Quid quod ab *Antoninis* orta ſecutos etiam *principes* generoſa quædam de *clementiæ* laude inceſſerit *ambitio*, quæ vel *nocentium* ſanguinem hauriri ægre pateretur, nedum ut lanienis cruciatibuſque innocentium tantopere ſtuduerint quam ſibi aliiſque perſuaſerunt fabulatores. De *felicitate temporum* ſuorum admodum omnes fuiſſe ſolicitos è nummis inſcriptionibuſque atque imperialibus edictis abunde manifeſtum eſt. Id autem in ſuorum *temporum* laude ponebant ſi quam *pauciſſimi* quocunque demum prætextu interficerentur, quocunque tandem delicto ſuo mortem meruiſſent. Pius [23] *prorſus ſine civili ſanguine & hoſtili, quantum ad ſeipſum pertinet, vixit.* Verba ſunt *Julii Capitolini*. Eam laudem *Marcus* æmulatus, *in capitolio juravit, nullum ſenatorem ſe ſciente occiſum, quum etiam rebelles dixerit ſe ſervaturum fuiſſe, ſi ſciſſet*. Id quod in *Avidii Caſſii* defectione fecit ſane manifeſtum. Cum enim illum de primis *Caſſii* conatibus opprimendis monuiſſet *Lucius* frater, ita reſcripſit *Marcus*: [24] *Epiſtolam tuam legi* (inquit) *& ſolicitam potius quam imperatoriam, & non noſtri temporis.* Et poſtea, oppreſſo *Caſſio*, de ejus ſtudioſis, in oratione ad Senatum: [25] *Vivant igitur ſecuri, ſcientes ſub Marco ſe vivere.* Et rurſus: * *Ego vero à vobis peto ut conſcios ſenatorii ordinis & equeſtris à cæde, à proſcriptione, à timore, ab infamia, ab invidia, & poſtremo ab omni vindicetis injuria: detiſque hoc meis temporibus*, &c. Idem apud [26] *Dionem Pertinax* in cauſa *Falconis* conſulis de læſa majeſtate à Senatu puniendi: Μὴ γένοιτο, ἔφη, μηδένα βουλευτὴν ἐμοῦ ἄρχοντος μηδὲ δικαίως θανατωθῆναι. Et de [27] *Alexandro Severo Lampridius*: Ἀναίματον *imperium ejus* [ ] *idcirco vocatum eſt quod ſenatorem nullum occiderit.* Teſtemque advocat *Herodianum*, cujus hæc ſunt verba: [28] εἰς τεσσαρεσκαιδέκατον ἐλάσας τῆς βασιλείας ἔτος ἀναιμωτὶ ἦρξεν· οὐδέ τις εἰπεῖν ἔχει ὑπ' ἐκείνου φονευθέντα. Et alibi: [29] τέλος μὲν δὴ τοιοῦτον κατέλαβε τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὴν μητέρα βασιλεύσαντα ἔτεσι τεσσαρεσκαίδεκα, ὅσον πρὸς τοὺς ἀρχομένους, ἀμέμπτως καὶ ἀναιμωτί. Ex quibus locis intelligimus non in ſenatores ſolos, ſed in omnes talem ſe præbuiſſe *Alexandrum*. Ab *Imperatoribus* deinde ad *provinciales* etiam *præfectos* utilem hanc emanaſſe ambitionem, teſtem habemus S. Ambroſium: [30] *Scio* (inquit) *pleroſque gentilium gloriari ſolitos, quod incruentam de adminiſtratione provinciali ſecurim revexerint.* Parum itaque credibile eſt quod *principes præfectoſque*, præterquam quod *perſecutores* eſſent, ceteroqui *bonos*, adeo tamen *inhumanos*, adeo *ſanguinis* innocentium *ſitientes* repræſentarint fabulatores. Si minus *Chriſtianorum* cauſa, at ſuorum certe *temporum*, *famæque* apud *poſteros*, non erant *eouſque* ſævituri.

§. XIII. Age itaque breviter percurramus has, quas ita *ſanguinarias* exiſtimant, *perſecutiones*. Ita intelligemus non tot *martyrum*, quot putant, *nomina* perierint. Prima *Neronis* erat, cujus ita meminit *Tacitus* ut plane innuat *plurimos* fuiſſe qui in ea paterentur. [31] *Igitur primo* (inquit) *correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis, convicti ſunt.* Eam *ingentem multitudinem* etiam *pœnæ* fuiſſe ſubjectam innuunt ſequentia, in quibus pœnam eorum per *noctes* pariter atque *dies* duraſſe legimus. Quid quod *repreſſam* dicat ea perſecutione *in præſens exitiabilem*, quam appellat, Chriſtianorum *ſuperſtitionem*, quod certe, niſi *ingenti* aliqua *multitudine* ſublata, fieri non potuit. At non aliorum certe *Chriſtianorum* illa potuit eſſe perſecutio, quam eorum qui *Romæ* verſarentur. Utcunque *iniquos* perſecutores exiſtimemus, qui *Romæ* tamen aberant in illos nulla erat vel ſpecie tenus veriſimilis ratio cur intentarentur *urbis incendium*. Aliam itaque perſecutionem comminiſcantur neceſſe eſt, quam illam cujus meminit *Tacitus*, ſiquos *alios* præterquam *Romæ Chriſtianos* in ea paſſos comminiſcuntur. At quo illam tandem idoneo teſtimonio fuiſſe confirmabunt? Redeamus interim ad *Tacitum* noſtrum. Ultro itaque *ingentem multitudinem* hac perſecutione *paſſam* agnoſco, nec proinde tamen eorum *nomina* ex Eccleſiæ archivis *periiſſe* exiſtimo. Id, rogabis forte, fieri qui potuerit? Ego duorum opera alterum omnino aſſerendum puto, vel dedita opera *prætermiſſam* eſſe fortaſſis *ingentem* illam *multitudinem*, quod non tam *Chriſtianitatis*, quam *incenſæ urbis* prætextu, licet falſo, paſſi tamen

[22] De vit. ſua. L. I. n. 6.
[23] *Capitolin. Pio*, cap. 13.
[24] *Capitolin.* in *Marco*. c. 29.
[25] *Vulcat. Gallican.* in *Caſſio*. c. 2. * Ib. c. 12.
[26] *Dion. Xiph.* in *Pertinace*.
[27] *Lamprid.* in *Alexandr.* c. 52.
[28] *Herod.* L. VI. [29] Sub. fin. Lib. VI.
[30] Ep. LVIII. [31] Annal. XV.

tamen crederentur; vel, quod est fortasse verisimilius, *serior* erat illo seculo *martyrum* hæc annua *commemoratio*. Est enim id observatione dignum *Apostolorum* apostolicique *seculi* martyrum nomina in *recentioribus Kalendariis* primum comparere. Quarto nimirum quintoque seculo, cum *reliquiarum* cultus in Ecclesiam irreperet, tum primum *basilicæ* in eorum *memoriis* conditæ, tum & *urbium* insignium tutissima *præsidia* haberi cœperunt. Inde *revelationes* à monachis nescio quibus confictæ de reperiendis martyrum corporibus, magnam illarum urbium locorumque gratiam inituris quibus illa fuissent ab Imperatoribus concessa. Præcipue vero in conquirendis undequaque reliquiis superstitiosi erant *Constantinopolitani*, urbisque illius Imperatores. Ita factum ut quorum nulla unquam extitisset in *probatis* Ecclesiæ *monumentis* memoria, historiam tamen eorundem ex fictitiis istiusmodi *somniis revelationibusque* comminiscerentur. Et cum dies eorum *vere natalitii*, mortis nimirum aut depositionis, i. e. *sepulturæ*, laterent; dies *translationis* repertorum ita corporum cum solenni pompa in insigniorem aliquam urbem aut basilicam, *verorum natalitiorum* locum supplebant. In illis annui conventus, in illis commemorationes orationesque panegyricæ haberi solitæ, ut proinde tandem factum sit ut, temporis progressu, *veri* tandem *natalitii* crederentur. Illo demum, quo dixi, tempore *Timothei*[32] reliquias Kal. *Jun. Constantinopolim* allatas esse memorat *Idatius* ad An. Dom. CCCLVI. *Andreæ* & *Lucæ* V. Non. *Mart.* An. CCCLVII. S. *Stephani* protomartyris fer. VI. III. Non. *Decemb.* An. CCCCXV. ne ad alia istiusmodi exempla digrediar quæ sunt sane frequentissima.

§ XIV. Nec se aliter res habuit in festo SS. Apostolorum *Petri* & *Pauli* cujus diem exploratissimam censuit *Baronius*, III. Kal. *Jul.* Nullam hic sententiarum diversitatem observavit in id genus monumentorum consarcinatoribus. Quin & *Caii* & *Zephyrini* Pontificis *Romani*, & *Dionysii Corinthii* testimonia huc relata à *Nicephoro Calisto*. Egregia proculdubio omnique fide digna, si quod eorum nomine commendat *Nicephorus*, idem ipsi tradidissent. Sed si *Eusebium* consulamus, à quo hausit ista *Nicephorus*, alia longe apparebit eorum sententia quam fuit illa *Nicephori*. [33] *Caius* eorum *trophæa* suo quoque tempore *Romæ* dixit ostendi. *Zephyrinum* non *testem* produxit *Eusebius*, sed, pro more illius seculi, *ætatem* Caii *Zephyrini* mentione designat. *Dionysius* eodem tempore passos dicit, eadem nempe *Neronis persecutione*, sed ne *annum* quidem nedum *diem* sibi exploratum innuit. Et tamen in *die* consentit Kalendarium *Liberii Bucherianum*, & quotquot illum exceperunt, omnes. Unde (inquies) illi? Nempe ex eodem, quem diximus, errorum fonte quod diem *translationis*, quæ *comperta* esset, cum vero *natali*, qui *incompertus* esset, omnino confuderint. Ita intelligemus cur *Tusci* & *Bassi* Coss. meminerit in Apostolorum martyrio designando Kalendarium, quod non intellexit ipse *Bucherius*. E *Vaticano* scilicet & via *Ostiensi* ubi sigillatim sepultæ essent, ætate *Caii*, horum Apostolorum reliquiæ, translatæ postea sunt in *Catacumbas*, inde rursus à *Cornelio*, ut volunt, rogatu *Lucinæ* ad loca ubi fuerant antea depositæ. *Posterioris translationis* recentior erat memoria, ejusque certum *diem*, sive *vera* illa fuerit, sive *ipsa* quoque pariter commentitia, *commemorationi* tamen eorum *annuæ panegyricisque*, ea occasione, *conventibus* assignarunt. Extat ea de re commentitia *Cornelii*[34] Epistola inter merces *Isidori*. Nec in *Pseudo-Damasiana* modo *Cornelii* vita, sed in antiquiori quoque illo simplicioríque *Liberii* indiculo occurrit hujus rei mentio. Nec sane aliter, quam de hac *recentiori translatione*, intelligi possunt, quæ de hujus diei celebritate traduntur. Hanc ipsam fuisse hujus translationis *diem* conveniunt omnes, cum nemo tamen hac translatione antiquior certam aliquam huic martyrio *diem* assignarit. [35] *Lucinam* hujus *translationis* auctorem volunt, unde aliam quoque *Lucinam* commenti sunt qui utramque hanc historiam commiscuerunt. Quod vero *Tusci* & *Bassi* Coss. meminit in eo martyrii tempore indiculus *Bucherii*, ut certe de alia *translatione* intelligi nequit præterquam illa *Cornelii*, ita prodit sane auctorem *Cornelianis* temporibus recentiorem. Certum enim est ad illos Coss. non vixisse *Cornelium*. Cum tamen *Valeriani* quoque martyres *Decio* etiam tribuant *fabulatores* (in quo etiam versatur errore *Baronius*) & vero *fastos* illorum temporum pro arbitrio transponerent scriptores *Cyclorum paschalium*, & insignium martyrum *Cypriani* & *Xysti* memoria celeberrimus ille esset consulatus; facile omnino fuit ut recentior aliquis *Cornelio* fabulator, qui Romanis illis Apostolorum annuis commemorationibus primus ansam dedit, quod gestum esse à *Cornelio* finxisset, id illis etiam *consulibus* assignaret. Quod si *fastos* aliquos ab illis usque temporibus deduxisset Ecclesia, fieri certe vix potuit ut per *omnes* illius seculi martyres, *translationis* dies pro *veris* eorundem *natalitiis* observarentur.

§. XV. Ut vero *Apostolicis temporibus* recentiorem illam putemus *commemorationis* consuetudinem, ita certe non *multo* recentiorem fuisse verisimile est. *Tertullianus* eam *traditionibus* non scriptis accensuit: [36] *Oblationes pro defunctis*, *pro natalitiis annua die facimus*. Plane *natalitia* hæc, quæ à *vulgarium* defunctorum *commemoratione* distinguuntur, non alia arbitror fuisse quam *martyrum*. Ergo quando scripsit illa *Tertullianus*, adeo jam *antiqua* erat hæc consuetudo ut de prima ejus *origine* non constaret. Nec recentes erant ætate *Tertulliani*[37] *census* illi & *fasti* quibus *Episcoporum* depositiones *martyrumque* natales in archivis Ecclesiæ signarentur, quousque *martyrologiorum* recentiorum primos fontes existimant fuisse eruditi. Quanquam in Ecclesia *Africana* (quæ colonia fuisse videtur *Romanorum* sub secundi seculi initium deducta) quod *antiquum* fuerat id fateor ab *Apostolorum* memoria esse potuisse aliquanto remotius. *Sepulcrorum* tamen observatio, quæ in hanc tandem *commemorationem* desiisse videtur, à brevi post Apostolos intervallo repetita est. [38] SS. *Pauli* & *Petri* trophæa *Caii Zephyrinique* ætate extitisse & nota omnibus fuisse, jam observavimus. *Johannum* etiam duorum sepulcra apud *Ephesum*, [39] non *Eusebii* ætate modo, sed etiam [40] *Dionysii Eusebio* antiquioris monstrabantur. Et quod ita metuerent Gentiles ne *Polycarpi* reliquias suffurarentur *Christiani*, *Christoque* ipso relicto *Christi* vice colerent; indicio est *Memorias*, quas appellabant, *martyrum* ea etiam ætate *synaxibus* fuisse frequentatas, quod in illis fortasse locis *synaxes* illæ *annuæ*, quibus fieret eorum *commemoratio*, haberentur. Eas illi *synaxes*, cum *Deo*, martyrum nomine, gratias referrent, in *martyrum* ipsorum *cultum* fuisse conversas Gentiles existimabant. Ab

[32] Aliter de his *Theodor.* Lect. L. II. & *Baronius*.
[33] Ap. Euseb. Hist. Eccles. II. 25. [34] Ep. I.
[35] *Aringh.* in *Rom.* subterran. L. III. c. 3.
[36] De cor. mil. c. 3.
[37] De Præscr. c. 32. De cor. mil. c. 13.
[38] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. II. 25.
[39] *Euseb.* Hist. Eccles. III. 39.
[40] *Euseb.* Hist. Eccles. VII. 25.

Ab hoc ergo tempore quo inceperint hi *fasti* atque solennis *commemoratio*, siqua nomina in recentioribus *Kalendariis* appareant quorum *vetustiorum* nullus meminerit, ea omnia *suspecta* esse & pro *commentitiis* haberi debebunt. Sed redeat eo, unde digressa est, oratio.

§. XVI. Proximus post *Neronem Christianos* persecutus est *Domitianus*. Quo tempore, sive *inceperit* hæc *commemoratio*, sive fuerit potius *recentior*, at sane *multi* esse non poterant qui in ea coronati sunt. Erat enim ea persecutio brevissima ut vix unum annum implere potuerit. Statim extinctum innuit [41] *Lactantius*. *Tutus* (inquit) *regnavit donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam vero ad persequendum justum populum instinctu dæmonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas.* Sed quid agimus *conjecturis* cum *tempus* ipsum certissimis habeamus characteribus consignatum? Ethnicum scriptorem protulit *Eusebius* (quem *Brutium* appellat in Chronico, eundem forte qui consulatum gesserit sub *Antonino*) qui ita scripserit, [42] ἐν ἔτει πεντεκαιδεκάτῳ Δομετιανοῦ μετὰ πλείστων ἑτέρων καὶ Φλαβίαν Δομετίλλαν ἐξ ἀδελφῆς γεγονυῖαν Φλαβίου Κλήμεντος ἑνὸς τῶν τηνικάδε ἐπὶ Ῥώμης ὑπάτων, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν, εἰς νῆσον Ποντίαν κατὰ τιμωρίαν δεδόσθαι. Consulatus ille *Flavii Clementis* incidit in annum Æræ *Christianæ* vulgaris XCV. Tribunitiam potestatem XV. à *Septembris* XIII. iniit *Domitianus*. Sub *finem* igitur anni persecutionem illam contigisse necesse est. Atqui sub finem *Septembris* anni sequentis, die nimirum ejus XVIII. occisus est. His itaque terminis concludi illam persecutionem necesse est, ut vix *annum* impleri potuerit. Sed ne illis quidem limitibus *cruenta* esse potuit. Si *Tertulliano* credimus, ne ad *cruciatus* quidem progressus est, nedum ad *cædem*. Ita enim ille: [43] *Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate, sed qua & homo, facile cœptum repressit, restitutis etiam quos relegaverat.* *Tentavit* itaque duntaxat, non item *Cæsariano*, quod fecit Nero, *gladio ferocit*. *Relegavit* etiam confessos, non *capitali* etiam, sed nec *membrorum* supplicio, affecit. Nec alios sub eo quam *exules* habemus in probis Ecclesiæ monumentis, *Flaviam* illam *Domitillam*, & S. *Joannem* Apostolum. *Antipas* in Asia populi furore passus est. Nisi forte *Glabrionem*, quem *Judaismi* & *Flavium* cos. quem *Atheismi* nomine interfectos testis est *Dio*, *Christianismi* nomine interfectos intelligamus. *Repressit* etiam *cœptum*, & quos *relegaverat* ipse *restituit*. Non itaque, ut hactenus creditum est, *exules* de causa *Christianitatis*, à *Nerva* primum revocati sunt. Rediisse sub *Nerva* primum revocati sunt. Rediisse sub *Nerva* facile concessero & ab eodem fuisse *revocatos*. Ita enim fuisse auctores habemus *Dionem Xiphilini*, & *Clementem Alexandrinum* in Tractatu *de divite salvando*. Sed non pugnat, ut existimat *Baluzius*, à *Domitiano* etiam fuisse revocatos, si tamen mors tyranni impedierit quo minus revocationis beneficio potiri possent *exules Christiani*. Sed nec per *totum* illud, quod dixi, tempus duravit persecutio, si suum *ipse* cœptum *represserit*. Consentit cum *Tertulliano*, de hac *Domitiani* mutatione, *Hegesippus*. Cum enim in *Davidicam* familiam ille inquisivisset, & pro locupletibus metuendisque pauperes illos spernendosque reperisset; illum hujus inquisitionis eventum ita describit *Hegesippus*, *Domitianum* [44] ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνεῖναι, καταπαῦσαι δὲ διὰ προστάγματος τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμόν. Scio equidem, eodem auctore [45] *Tertulliano*, *Joannem* Apostolum *Domitiano* in *oleum igneum* esse conjectum, tum stupendo miraculo salvum, in *insulam* deinde esse *relegatum*, verum eo miraculo ita deterritus est fortasse tyrannus ut ne auderet quidem deinde in innocentes pro ingenio suo sævire. Hæc si vera sunt, suspecta erunt deinde recentiorum monumenta omnia quæcunque *martyres Domitiano* tribuendos esse censuerint.

§. XVII. Jam, si *Lactantium* audimus, à *Domitiano* ad *Decium* usque nulla erat omnino persecutio. Ita enim ille: [46] *Rescissis igitur actis tyranni, non modo in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed etiam multo clarius ac floridius enituit; secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in orientem occidentemque porrexit*, &c. *Sed enim postea longa pax rupta est. Extitit enim, post annos plurimos, execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam.* Ex quibus conterranei sui verbis intelligimus *longa Cypriani pax* quibus sit limitibus includenda. Sed quia *Lactantio* causam suam permittere non poterunt, siqui erunt ὑποθέσεως δῆλοι; age videamus quid sit de iis, quos *persecutores* appellant, Imperatoribus sentiendum. Primum, in hoc intervallo, *Trajano* locum tribuunt, quem *Decio* ipso sæviorem, si audimus *fabulatores*, fuisse necesse est. Nec cogitant interim quam ille ingenio *miti* esset *placidoque* & *gloriæ* præterea avidissimo, ut, si *Christianos* vel maxime odisset, *sui* tamen causa non esset, *suorum temporum felicitatem* tanta illa, quam volunt, crudelitate maculaturus. Sed *edictis* tantum abest ut in *Christianos* sævierit, ut *Neronis* & *Domitiani* quæ etiamnum extabant edicta *ex parte frustratum* dicat *Tertullianus*. Et quidem illum purgant ipsa *Eusebii* verba si accurate perpendantur. [47] Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν κατὰ τοῦτον, νῦν οὗ τοὺς χρόνους ἐξετάζομεν, μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστάσεως δήμων, τὸν καθ' ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διωγμόν. *Populum* itaque, non *imperatorem*, facit illius persecutionis auctorem, κατ' αὐτὸν, non ὑπ' αὐτοῦ, ut ejus potius *tempore* quam *jussu* extitisse significet. Nec vero μερικὴν fore probabile erat si *rescriptis* illam sanxisset *imperator* per orbem *Romanum* universum, ut dixi, valituris.

§. XVIII. Videamus itaque μερικαὶ illæ *persecutiones* quousque fuerint progressæ. Et quidem quæ *imperatorem* spectat sola illa fuit *Antiochena* in qua passus dicitur *Ignatius*. Ejus certum *tempus* habemus in *actis Ignatii* consulatum *Syriæ* [*Suræ* potius] & *Senecionis*, annum Domini CVII. sed paucos admodum absumsit ea persecutio. *Ignatio* comites in martyrio *Zosimum* duntaxat & *Rufum* adjunxit *Polycarpus* qui statim ab eorum martyrio scripsit celeberrimam illam ad *Philippenses* quæ extat hodie epistolam, sub initium anni CVIII. alia proculdubio additurus accendendis ad *martyrium Philippensium* animis, siquæ alia è provincia *Syriæ* habuisset exempla. Nec est verisimile postea alios fuisse interfectos. In ipso enim itinere nondum *Troade* egressus *pacem* suis redditam ipse acceperat [48] *Ignatius*. Nec est sane probabile, eo quidem tempore ultra hoc ipsum sæviisse *Trajanum*. Jam enim in procinctu erat expeditionis, quam adornabat adversus *Persas*, cum ipsum damnaret *Ignatium*, ut proinde postquam *Antiochia* discessisset, nec *edicta* adversus *Christianos* emisisset, statim *Antiochena* illa quieverit Ecclesia. Quæ de aliis *Trajani* persecutionibus attulit *Baronius*, ea omnia è recentioribus hausta sunt, & suspectæ fidei monumentis.

§. XIX.

[41] De mort. pers. c. 3. [42] *Euseb.* Hist. Eccles. III. 18.
[43] Apol. c. 5. [44] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. III. 20.
[45] Præscr. c. 36. [46] *Lactant.* de mort. persecut. c. 3, 4.
[47] Euseb. Hist. Eccles. III. 32.
[48] Ep. ad *Phil.* n. 10. Ep. ad *Smyrn.* n. 11.

tamen crederentur; vel, quod est fortasse verisimilius, *serior* erat illo seculo *martyrum* hæc annua *commemoratio*. Est enim id observatione dignum *Apostolorum* apostolicique *seculi* martyrum nomina in *recentioribus Kalendariis* primum comparere. Quarto nimirum quintoque seculo, cum *reliquiarum* cultus in Ecclesiam irreperet, tum primum *basilicæ* in eorum *memoriis* conditæ, tum & *urbium* insignium tutissima *præsidia* haberi cœperunt. Inde *revelationes* à monachis nescio quibus confictæ de reperiendis martyrum corporibus, magnam illarum urbium locorumque gratiam inituris quibus illa fuissent ab Imperatoribus concessa. Præcipue vero in conquirendis undequaque reliquiis superstitiosi erant *Constantinopolitani*, urbisque illius Imperatores. Ita factum ut quorum nulla unquam extitisset in *probatis* Ecclesiæ *monumentis* memoria, historiam tamen eorundem ex fictitiis istiusmodi *somniis revelationibusque* comminiscerentur. Et cum dies eorum *vere natalitii*, mortis nimirum aut depositionis, i. e. *sepulturæ*, laterent; dies *translationis* repertorum ita corporum cum solenni pompa in insigniorem aliquam urbem aut basilicam, *verorum natalitiorum* locum supplebant. In illis annui conventus, in illis commemorationes orationesque panegyricæ haberi solitæ, ut proinde tandem factum sit ut, temporis progressu, *veri* tandem *natalitii* crederentur. Illo demum, quo dixi, tempore *Timothei*[32] reliquias Kal. *Jun. Constantinopolim* allatas esse memorat *Idatius* ad An. Dom. CCCLVI. *Andreæ* & *Lucæ* V. Non. *Mart.* An. CCCLVII. S. *Stephani* protomartyris fer. VI. III. Non. *Decemb.* An. CCCCXV. ne ad alia istiusmodi exempla digrediar quæ sunt sane frequentissima.

§ XIV. Nec se aliter res habuit in festo SS. Apostolorum *Petri* & *Pauli* cujus diem exploratissimam censuit *Baronius*, III. Kal. *Jul.* Nullam hic sententiarum diversitatem observavit in id genus monumentorum consarcinatoribus. Quin & *Caii* & *Zephyrini* Pontificis *Romani*, & *Dionysii Corinthii* testimonia huc relata à *Nicephoro Calisto*. Egregia proculdubio omnique fide digna, si quod eorum nomine commendat *Nicephorus*, idem ipsi tradidissent. Sed si *Eusebium* consulamus, à quo hausit ista *Nicephorus*, alia longe apparebit eorum sententia quam fuit illa *Nicephori*. [33] *Caius* eorum *trophæa* suo quoque tempore *Romæ* dixit ostendi. *Zephyrinum* non *testem* produxit *Eusebius*, sed, pro more illius seculi, *ætatem* Caii *Zephyrini* mentione designat. *Dionysius* eodem tempore passos dicit, eadem nempe *Neronis persecutione*, sed ne *annum* quidem nedum *diem* sibi exploratum innuit. Et tamen in *die* consentit Kalendarium *Liberii Bucherianum*, & quotquot illum exceperunt, omnes. Unde (inquies) illi? Nempe ex eodem, quem diximus, errorum fonte quod diem *translationis*, quæ *comperta* esset, cum vero *natali*, qui *incompertus* esset, omnino confuderint. Ita intelligemus cur *Tusci* & *Bassi* Coss. meminerit in Apostolorum martyrio designando Kalendarium, quod non intellexit ipse *Bucherius*. E *Vaticano* scilicet & via *Ostiensi* ubi sigillatim sepultæ essent, ætate *Caii*, horum Apostolorum reliquiæ, translatæ postea sunt in *Catacumbas*, inde rursus à *Cornelio*, ut volunt, rogatu *Lucinæ* ad loca ubi fuerant antea depositæ. *Posterioris translationis* recentior erat memoria, ejusque certum *diem*, sive *vera* illa fuerit, sive *ipsa* quoque pariter commentitia, *commemorationi* tamen eorum *annuæ panegyricisque*, ea occasione, *conventibus* assignarunt. Extat ea de re commentitia *Cornelii*[34] Epistola inter merces *Isidori*. Nec in *Pseudo-Damasiana* modo *Cornelii* vita, sed in antiquiori quoque illo simpliciorique *Liberii* indiculo occurrit hujus rei mentio. Nec sane aliter, quam de hac *recentiori translatione*, intelligi possunt, quæ de hujus diei celebritate traduntur. Hanc ipsam fuisse hujus translationis *diem* conveniunt omnes, cum nemo tamen hac translatione antiquior certam aliquam huic martyrio *diem* assignarit. [35] *Lucinam* hujus *translationis* auctorem volunt, unde aliam quoque *Lucinam* commenti sunt qui utramque hanc historiam commiscuerunt. Quod vero *Tusci* & *Bassi* Coss. meminit in eo martyrii tempore indiculus *Bucherii*, ut certe de alia *translatione* intelligi nequit præterquam illa *Cornelii*, ita prodit sane auctorem *Cornelianis* temporibus recentiorem. Certum enim est ad illos Coss. non vixisse *Cornelium*. Cum tamen *Valeriani* quoque martyres *Decio* etiam tribuant *fabulatores* (in quo etiam versatur errore *Baronius*) & vero *fastos* illorum temporum pro arbitrio transponerent scriptores *Cyclorum paschalium*, & insignium martyrum *Cypriani* & *Xysti* memoria celeberrimus ille esset consulatus; facile omnino fuit ut recentior aliquis *Cornelio* fabulator, qui Romanis illis Apostolorum annuis commemorationibus primus ansam dedit, quod gestum esse à *Cornelio* finxisset, id illis etiam *consulibus* assignaret. Quod si *fastos* aliquos ab illis usque temporibus deduxisset Ecclesia, fieri certe vix potuit ut per *omnes* illius seculi martyres, *translationis* dies pro *veris* eorundem *natalitiis* observarentur.

§. XV. Ut vero *Apostolicis temporibus* recentiorem illam putemus *commemorationis* consuetudinem, ita certe non *multo* recentiorem fuisse verisimile est. *Tertullianus* eam *traditionibus* non scriptis accensuit: [36] *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.* Plane *natalitia* hæc, quæ à *vulgarium* defunctorum *commemoratione* distinguuntur, non alia arbitror fuisse quam *martyrum.* Ergo quando scripsit illa *Tertullianus*, adeo jam *antiqua* erat hæc consuetudo ut de prima ejus *origine* non constaret. Nec recentes erant ætate *Tertulliani*[37] *census* illi & *fasti* quibus *Episcoporum* depositiones *martyrumque* natales in archivis Ecclesiæ signarentur, quousque *martyrologiorum* recentiorum primos fontes existimant fuisse eruditi. Quanquam in Ecclesia *Africana* (quæ colonia fuisse videtur *Romanorum* sub secundi seculi initium deducta) quod *antiquum* fuerat id fateor ab *Apostolorum* memoria esse potuisse aliquanto remotius. *Sepulcrorum* tamen observatio, quæ in hanc tandem *commemorationem* desiisse videtur, à brevi post Apostolos intervallo repetita est. [38] SS. *Pauli* & *Petri* trophæa *Caii Zephyrinique* ætate extitisse & nota omnibus fuisse, jam observavimus. *Johannum* etiam duorum sepulcra apud *Ephesum*, [39] non *Eusebii* ætate modo, sed etiam [40] *Dionysii Eusebio* antiquioris monstrabantur. Et quod ita metuerent Gentiles ne *Polycarpi* reliquias suffurarentur *Christiani*, *Christoque* ipso relicto *Christi* vice colerent; indicio est *Memorias*, quas appellabant, *martyrum* ea etiam ætate *synaxibus* fuisse frequentatas, quod in illis fortasse locis *synaxes* illæ *annuæ*, quibus fieret eorum *commemoratio*, haberentur. Eas illi *synaxes*, cum *Deo*, martyrum nomine, gratias referrent, in *martyrum* ipsorum *cultum* fuisse conversas Gentiles existimabant. Ab

[32] Aliter de his *Theodor.* Lect. L. II. & *Baronius*.
[33] Ap. Euseb. Hist. Eccles. II. 25. [34] Ep. I.
[35] *Aringh.* in *Rom.* subterran. L. III. c. 3.
[36] De cor. mil. c. 3.
[37] De Præscr. c. 32. De cor. mil. c. 13.
[38] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. II. 25.
[39] *Euseb.* Hist. Eccles. III. 39.
[40] *Euseb.* Hist. Eccles. VII. 25.

Ab hoc ergo tempore quo inceperint hi *fasti* atque solennis *commemoratio*, siqua nomina in recentioribus *Kalendariis* appareant quorum *vetustiorum* nullus meminerit, ea omnia *suspecta* esse & pro *commentitiis* haberi debebunt. Sed redeat eo, unde digressa est, oratio.

§. XVI. Proximus post *Neronem Christianos* persecutus est *Domitianus*. Quo tempore, sive *inceperit* hæc *commemoratio*, sive fuerit potius *recentior*, at sane *multi* esse non poterant qui in ea coronati sunt. Erat enim ea persecutio brevissima ut vix unum annum implere potuerit. Statim extinctum innuit [41] *Lactantius. Tutus* (inquit) *regnavit donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam vero ad persequendum justum populum instinctu dæmonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas.* Sed quid agimus *conjecturis* cum *tempus* ipsum certissimis habeamus characteribus consignatum? Ethnicum scriptorem protulit *Eusebius* (quem *Brutium* appellat in Chronico, eundem forte qui consulatum gesserit sub *Antonino*) qui ita scripserit, [42] ἐν ἔτει πεντεκαιδεκάτῳ Δομετιανοῦ μετὰ πλείστων ἑτέρων καὶ Φλαβίαν Δομετίλλαν ἐξ ἀδελφῆς γεγονυῖαν Φλαβίου Κλήμεντος ἑνὸς τῶν τηνικάδε ἐπὶ Ῥώμης ὑπάτων, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν, εἰς νῆσον Ποντίαν κατὰ τιμωρίαν δεδόσθαι. Consulatus ille *Flavii Clementis* incidit in annum Æræ *Christianæ* vulgaris XCV. Tribunitiam potestatem XV. à *Septembris* XIII. iniit *Domitianus*. Sub *finem* igitur anni persecutionem illam contigisse necesse est. Atqui sub finem *Septembris* anni sequentis, die nimirum ejus XVIII. occisus est. His itaque terminis concludi illam persecutionem necesse est, ut vix *annum* impleri potuerit. Sed ne illis quidem limitibus *cruenta* esse potuit. Si *Tertulliano* credimus, ne ad *cruciatus* quidem progressus est, nedum ad *cædem*. Ita enim ille: [43] *Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate, sed qua & homo, facile cœptum repressit, restitutis etiam quos relegaverat. Tentavit* itaque duntaxat, non item *Cæsariano*, quod fecit Nero, *gladio ferociit. Relegavit* etiam confessos, non *capitali* etiam, sed nec *membrorum* supplicio, affecit. Nec alios sub eo quam *exules* habemus in probis Ecclesiæ monumentis, *Flaviam* illam *Domitillam*, & S. *Joannem* Apostolum. *Antipas* in Asia populi furore passus est. Nisi forte *Glabrionem*, quem *Judaismi* & *Flavium* cos. quem *Atheismi* nomine interfectos testis est *Dio*, *Christianismi* nomine interfectos intelligamus. *Repressit* etiam *cœptum*, & quos *relegaverat* ipse *restituit*. Non itaque, ut hactenus creditum est, *exules* de causa *Christianitatis*, à *Nerva* primum revocati sunt. Rediisse sub *Nerva* primum revocati sunt. Rediisse sub *Nerva* facile concessero & ab eodem fuisse *revocatos*. Ita enim fuisse auctores habemus *Dionem Xiphilini*, & *Clementem Alexandrinum* in Tractatu *de divite salvando*. Sed non pugnat, ut existimat *Baluzius*, à *Domitiano* etiam fuisse revocatos, si tamen mors tyranni impedierit quo minus revocationis beneficio potiri possent *exules Christiani*. Sed nec per *totum* illud, quod dixi, tempus duravit persecutio, si suum *ipse* cœptum *represserit*. Consentit cum *Tertulliano*, de hac *Domitiani* mutatione, *Hegesippus*. Cum enim in *Davidicam* familiam ille inquisivisset, & pro locupletibus metuendisque pauperes illos spernendosque reperisset; illum hujus inquisitionis eventum ita describit *Hegesippus*, *Domitianum* [44] ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνεῖναι, καταπαῦσαι δὲ διὰ προστάγματος τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμόν. Scio equidem, eodem auctore [45] *Tertulliano*, *Joannem* Apostolum *Domitiano* in *oleum igneum* esse conjectum, tum stupendo miraculo salvum, in *insulam* deinde esse *relegatum*, verum eo miraculo ita deterritus est fortasse tyrannus ut ne auderet quidem deinde in innocentes pro ingenio suo sævire. Hæc si vera sunt, suspecta erunt deinde recentiorum monumenta omnia quæcunque *martyres Domitiano* tribuendos esse censuerint.

§. XVII. Jam, si *Lactantium* audimus, à *Domitiano* ad *Decium* usque nulla erat omnino persecutio. Ita enim ille: [46] *Rescissis igitur actis tyranni, non modo in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed etiam multo clarius ac floridius enituit; secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in orientem occidentemque porrexit*, &c. *Sed enim postea longa pax rupta est. Extitit enim, post annos plurimos, execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam.* Ex quibus conterranei sui verbis intelligimus *longa Cypriani pax* quibus sit limitibus includenda. Sed quia *Lactantio* causam suam permittere non poterunt, siqui erunt ὑποθέσεως δῆλοι; age videamus quid sit de iis, quos *persecutores* appellant, Imperatoribus sentiendum. Primum, in hoc intervallo, *Trajano* locum tribuunt, quem *Decio* ipso sæviorem, si audimus *fabulatores*, fuisse necesse est. Nec cogitant interim quam ille ingenio *miti* esset *placidoque* & *gloriæ* præterea avidissimo, ut, si *Christianos* vel maxime odisset, *sui* tamen causa non esset, *suorum temporum felicitatem* tanta illa, quam volunt, crudelitate maculaturus. Sed *edictis* tantum abest ut in *Christianos* sævierit, ut *Neronis* & *Domitiani* quæ etiamnum extabant edicta *ex parte frustratum* dicat *Tertullianus*. Et quidem illum purgant ipsa *Eusebii* verba si accurate perpendantur. [47] Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν κατὰ τοῦτον, οὗ τοὺς χρόνους ἐξετάζομεν, μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστάσεως δήμων, τὸν καθ' ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διωγμόν. *Populum* itaque, non *imperatorem*, facit illius persecutionis auctorem, κατ' αὐτὸν, non ὑπ' αὐτοῦ, ut ejus potius *tempore* quam *jussu* extitisse significet. Nec vero μερικὴν fore probabile erat si *rescriptis* illam sanxisset *imperator* per orbem *Romanum* universum, ut dixi, valituris.

§. XVIII. Videamus itaque μερικαὶ illæ *persecutiones* quousque fuerint progressæ. Et quidem quæ *imperatorem* spectat sola illa fuit *Antiochena* in qua passus dicitur *Ignatius*. Ejus certum *tempus* habemus in *actis Ignatii* consulatum *Syriæ* [*Suræ* potius] & *Senecionis*, annum Domini CVII. sed paucos admodum absumsit ea persecutio. *Ignatio* comites in martyrio *Zosimum* duntaxat & *Rufum* adjunxit *Polycarpus* qui statim ab eorum martyrio scripsit celeberrimam illam ad *Philippenses* quæ extat hodie epistolam, sub initium anni CVIII. alia proculdubio additurus accendendis ad *martyrium Philippensium* animis, siquæ alia è provincia *Syria* habuisset exempla. Nec est verisimile postea alios fuisse interfectos. In ipso enim itinere nondum *Troade* egressus *pacem* suis redditam ipse acceperat [48] *Ignatius*. Nec est sane probabile, eo quidem tempore ultra hoc ipsum sæviisse *Trajanum*. Jam enim in procinctu erat expeditionis, quam adornabat adversus *Persas*, cum ipsum damnaret *Ignatium*, ut proinde postquam *Antiochia* discessisset, nec *edicta* adversus *Christianos* emisisset, statim *Antiochena* illa quieverit Ecclesia. Quæ de aliis *Trajani* persecutionibus attulit *Baronius*, ea omnia è recentioribus hausta sunt, & suspectæ fidei monumentis.

§. XIX.

[41] De mort. perf. c. 3. [42] *Euseb.* Hist. Eccles. III. 18.
[43] Apol. c. 5. [44] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. III. 20.
[45] Præscr. c. 36. [46] *Lactant.* de mort. persecut. c. 3, 4.
[47] Euseb. Hist. Eccles. III. 32.
[48] Ep. ad *Phil.* n. 10. Ep. ad *Smyrn.* n. 11.

§. XIX. Sed nec μερικαὶ illæ *provinciarum* persecutiones tam erant cruentæ quam existimantur. Erant equidem *Judæi Christianorum* hostes infensissimi in hoc uno toti occupati ut quibuscunque demum artibus *Gentilium* animos ad *Christianorum* cruciatus cædemque accenderent. In *Apostolorum* historia quam illi seduli in his maleficiis fuerint, omnibus arbitror esse compertissimum. Sed nec ita extinctis Apostolis rabies ista desæviit. De sui quoque temporis *Judæis* ita *Justinus* martyr: [49] Ἄνδρας ἐκλεκτοὺς ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐκλεξάμενοι τότε, ἐξεπέμψατε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, λέγοντες αἵρεσιν ἄθεον Χριστιανῶν πεφηνέναι καταλέγοντες ταῦτα ἅπερ καθ' ἡμῶν οἱ ἀγνοοῦντες ἡμᾶς πάντες λέγουσιν· ὥστε οὐ μόνον ἑαυτοῖς ἀδικίας αἴτιοι ὑπάρχετε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἁπλῶς ἀνθρώποις. Atheismi accusatio ut *Apostolorum* temporibus recentior est, ita *secundo* tandem seculo & deinceps *Christianis* fuisse intentatam constat è *Christianorum apologiis*; constat etiam è *Polycarpi* martyrio, qui cum jussus esset à Præside de *Atheis* tollendis votum suum publice testari, de *Christianis* utique tollendis proculdubio præses erat intelligendus; constat & è *Luciani Alexandro Pseudo-manti* qui in numero eorum quos à mysteriis suis arcuit, *Atheos*, *Epicureos Christianosque* recensuit. Idem & in alio ejusdem dialogi loco idem martyr, ubi cum alia in illam, ut dixi, sententiam retulisset, & illa quoque subjunxit: [50] πρὸς τούτοις καὶ ἁλούσης ὑμῶν τῆς πόλεως, καὶ τῆς γῆς ἐρημωθείσης, οὐ μετανοεῖτε. Ut ne dubitari quidem possit de *recentioribus* etiam *Judæis* esse illa intelligenda. Sed & *exemplis* idem aliunde constat. *Simeonem Cleopæ* ab *hæreticis* accusatum esse observavit [51] *Hegesippus*. De *Judæorum* VII. (quas alibi L. IV. c. 22 recensuit idem *Hegesippus*) hæresibus intellexit illum rectissime *Valesius*. Addidit enim eodem in loco *Hegesippus*, virginem eousque permansisse Ecclesiam quod *Christianorum hæreses* ne natæ quidem viderentur, nedum ut tanta illa auctoritate, qua usos hosce videmus hæreticos, invaluerit. Et in *Polycarpi* martyrio *Judæos* etiam *Polycarpo* infensos memorat Ecclesia *Smyrnensis*. Neque porro aliis in *locis* hanc persecutionem sæviisse constat quam ubi magnæ essent *Judæorum* coloniæ. Quod si *Judæorum*, potius quam *Gentilium*, furore excitata illa fuerit sub *Trajano* persecutio, jam *populorum* potius, *præfectorumque* fuisse videbitur quam *imperatorum* quorum neminem legimus ita *Judæis* fuisse propitium; jam nec adeo *dura* esse potuit, cum nec adeo gratum esset *Gentilibus* concivibus *Judæorum* nomen, magnæque inter utrosque simultates intercesserint.

§. XX. Sed percurramus μερικὰς illas *provinciarum* singularum persecutiones quas quidem constat è probatæ fidei monumentis contigisse sub *Trajano*. Alia itaque erat in eadem *Syriæ* provincia sub eodem equidem *imperio*, diversa tamen ab ea quam excitasset ipse [52] *imperator*. Passum enim legimus in eadem illa provincia, eundem, quem diximus, *Simeonem Cleopæ*, [53] ἐπὶ Τραϊανοῦ Καίσαρος καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ. Verba sunt *Hegesippi*. Qui *Trajani edicto* hanc tribuunt persecutionem omnes hasce μερικὰς persecutiones in unam commiscent, quam & duobus hisce temporis characteribus designatam existimant: Anno *Trajani* X. quo passum legimus *Ignatium*, & hujus *Attici* consulatu, quem & in hujus anni X. fastos intrudunt. Frustra nimirum illi. Nec enim uni cuidam certoque anno assignanda sunt quæ per diversas provincias populi furore gesta sunt; nec est quod ex hoc *Attici* consulatu, si vel maxime constaret, certum aliquid de persecutionis *tempore* colligamus. Præterquam enim quod *suffectus* fuisse videatur, non *ordinarius*, nec tamen huic anno *Trajani* X. quo esset in *provincia Atticus*, proculdubio collocandus; nec id tamen dicit, quod existimant, *Hegesippus*, ὕπατον fuisse, sed duntaxat ὑπατικόν. Id nempe voluit, cum *legati Cæsaris* alii consulares, alii essent *prætorii* in *Syria* tamen fuisse *consularem*, non ut illius anni *consul* fuerit, sed ut olim *consulatu functus*, quod satis erat ad *provinciam consularem* administrandam. Nec certo aliquo *intervallo* à *consulatu* in *provincias* missi sunt. Scio equidem in libera repub. *annuum* plerumque illud fuisse intervallum, *quinquennale* ex *Augusti* decreto apud *Dionem*. Et quidem in *populi* provinciis obtineri hoc fortasse potuit. Sed in *provinciis Cæsareis* quæ per *legatos Cæsarum* administrarentur, omnia gesta pro solorum imperatorum *arbitrio*.

§. XXI. Quod vero ad hunc motum attinet in quo passum diximus *Simeonem*, ego si in re incerta divinari liceat, sub *finem* imperii statuendum esse existimarim. Cum enim *Judæi Cyrenenses* & *Cyprii* jam rebellassent, & ad res novas moliendas spectarent ipsi etiam *Syriæ Judæi* qui & ipsi postea defecerint, & vero *Messiæ* expectatio causa esset præcipua quæ *Judæis* novarum rerum studium excitaret, quem & ipsum crediderint è *Davide* oriundum; proinde consentaneum erat ita *præfectos Syriæ* paci esse publicæ consulturos si stirpem omnem *Davidis* sustulissent. Eo itaque nomine odiosum *Romanis* metuendumque *Simeonem* repræsentarunt *Judæi* quod ea esset familia *Davidis* oriundus. *Herodis* nimirum exemplum secutus fuerit in eo consilio *Atticus*. Aliter certe cum nulli imminerent tumultus, de familia *Davidis* verisimile est parum admodum solicitos fuisse *Romanos*. Ita fiet ut medio aliquo tempore hoc *Simeonis* martyrium contigerit, inter motus *Judæorum Cyrenensium Ægyptiorum Cypriorumque* & *Mesopotamenorum* in *Syria* quos debellarit *Lusius Quietus*. Eodem autem anno conjungit *Dio* hos *Judæorum* in aliis provinciis motus cum terræ motu *Antiocheno* in quo periit *Pedo* consul, anno nimirum *Trajani* XVII. vel XVIII. ineunte, Domini CXV. Illo enim anno consulem *Pedonem* habent *fasti* probatissimi, *fasti* quos *Siculos* appellant liber *Cuspiniani*, & *Idatius*. Debellatos autem à *Lusio Quieto Judæos Mesopotamenos* ultimo *Trajani* anno posuit in Chronico *Eusebius*, Domini nimirum CXVII. Medio itaque anno Domini CXVI. passum esse *Simeonem*, est sane verisimillimum. Ita fuerit Domino *coævus*, quem æra vulgari *quadriennio* seniorem fuisse consentiunt eruditi, utpote qui ipse tunc annum egerit CXX. Nec sane *seniorem* fuisse probabile est ex historia Evangelica, quæ certe *Simeone* seniores *Cleopam* ipsum & *Mariam Cleopæ* Domino *coævos* facit; sed nec ex *historia Ecclesiastica* quæ S. *Jacobum Simeoni* præponit in sede *Hierosolymitana*. Jam enim *familiæ* Domini conjunctam fuisse hanc *successionem*, nos alibi observavimus. Erat autem ea *successionis* lex ut *maximus natu* hæreditatem adire debuerit. Ita etiam intelligimus cur *Simeonis* non meminerit *Polycarpus*, non utique prætermissurus si in eadem persecutione eademque *Syriæ* provincia passus esset *Simeon* quæ *Ignatium* sustulisset. Ita intelligimus cur ad *Trajanum*, nec ultra, perstitisse Domini consanguineos dicat *Hegesippus*. Extinctam enim hac occasione à *Romanis Davidis* fuisse familiam, extinctamque eadem occasione familiam *Domini* universam, quæ ad familiam illam attinebat, omnino verisimile est; ita deinde alienis à *stirpe* Domini locum esse factum in sedem *Hierosolymitanam* succedendi. Ita de-

[49] Dialog. cum *Tryphon*. p. 234, 235. [50] p. 335.
[51] Ap. *Euseb*. Hist. Eccl. III. 32.
[52] *Euseb*. Hist. Eccles. III. 32.
[53] Ap. *Euseb*. ib.

denique intelligimus cur nisi *accusatus* non puniretur à præfecto *Simeon*, quod nimirum ita jam antea cautum esset ab ipso Imperatore in suo illo ad *Plinium* rescripto.

§. XXII. Est etiam id observatione dignum *Simeonis accusatores* in ea accusatione causæ suæ præsidium posuisse quod ex *Davidica stirpe* oriundus esset potius quam in eo quod esset *Christianus*. Si enim *Christianitatis* causam satis ipsam per se ad ejus pœnam valituram existimassent, ab illa certe *stirpis Davidicæ* mentione vel *sui* causa, si minus *Simeonis*, abstinuissent, ipsi sibi ejusdem criminis conscii, tandemque deprehensi. Quod itaque *illam* præterea addiderint, signum est ea spe fecisse, fore ut plus valitura esset apud *Romanos* causa illa *majestatis* quam illa *religionis*. Paucorum autem erat ea, & ut ad *stirpem* penitus delendam suffecerit, ad *alios* certe *Christianos* non spectabat qui de stirpe illa gloriari ipsi non poterant.

§. XXIII. In hac eadem *Syriæ* provincia *Tiberianum* habent adversarii *Palæstinæ* primæ præfectum testem, ut existimant, de sui temporis *martyrum multitudine* amplissimum. Ita enim legimus in illius ad *Trajanum* Imperatorem Epistola, ἀπέκαμον τιμωρῶν καὶ φονεύων τοὺς Γαλιλαίους τοῦ τῆς δόγματος τῶν λεγομένων Χριστιανῶν κατὰ τὰ ὑμέτερα θεσπίσματα, &c. Sed multa sunt quæ hanc Epistolam suspectam faciunt, ab illius seculi historia & moribus admodum aliena. Vel eo nomine suspecta est imprimis quod eam à *Joanne Malela Antiocheno* ediderit præstantissimus *Usserius*, auctore fabulosissimo, nec alium in omni antiquitate repererit qui ejus meminit præter *Suidam* quem ex eodem *Joanne* habuisse verisimile est. At certe *Palæstini* præfecti Epistolam *Eusebium*, ipsum quoque *Palæstinum*, vix est ut dicamus effugisse, vix est ut in ejus *historia Ecclesiastica* illam hodie desideraremus si in illam incidisset. *Palæstinæ* quoque illam distributionem in *primam* & *secundam* nemo est veterum qui meminerit *Trajano* coævus. Reliquit *Augustus* senatui imperii *Breviarium*, quod quale fuerit ex [54] *Strabone* & *Tacito* & *Plinio* intelligimus, nec ullus memoratur Imperatorum qui eam provinciarum distributionem innovarit usque ad *Hadrianum*. Mutata equidem nonnulla ab *Hadriano* discimus ex [55] *Appiano*. Sed quamcunque tandem ille provinciarum distributionem reliquit posteris, ea rursus permansisse videtur usque ad *Diocletianum*. Novam enim ille cum suis *Cæsaribus* provinciarum partitionem fecit. Provincias, eo imperante, *in frusta concisas* tradit in aureolo de persecutorum mortibus libello *Lactantius*. *Constantinum Magnum* rursus eo nomine sugillat [56] *Zosimus* quod in imperii administratione nonnulla mutare ausus sit. Nulla tamen hucusque apparet *Palæstinæ* in *primam secundamque* partitio. Postea quæ divisio obtinuerit, intelligimus ex *legibus*, ex Conciliorum *subscriptionibus*, ex *Ammiano*, & *Rufi Festi Breviario* ad *Valentinianum* I. Nec ulla tamen hactenus *Palæstina prima*. Primam distributæ *Palæstinæ* in *tres provincias* mentionem observavit *Gothofredus* in [57] codice *Theodosiano*, anno CCCCIX. Inde ad impostoris nostri tempora videtur emanasse.

§. XXIV. Sed & *tituli* quibus *Trajanum* ornavit *Tiberianus*, alieni etiam sunt ab ætate *Trajani*. Quod νικητὴν appellet, quod, τροπαιοῦχον (*victorem* scilicet & *triumphatorem* pro forma scriptorum *Latinorum*) quod θειότατον, recentiorem fictoris ætatem plane sapiunt, omnia *Constantinopolitanorum* Imperatorum stylum referentia. [58] *Victorem*, *triumphatorem*, circa *Constantini* tempora inventa esse dicit *Onuphrius*. *Victoris* equidem titulo usum *Constantinum* fateor, sed *triumphatoris* illi atque θειότητι longe adhuc *Constantino* recentiores sunt. Constat id quod dico è *nummis*, *inscriptionibus*, *legibus*, aliisque id genus *publicis* monumentis. Aliud est quod *Antoninum Pium* θειότατον appellet in edicto [59] *Marcus*. De *Divo* Imperatore *consecrato* recte ille & pro *Romanorum* moribus. Θεῖον enim *Græci*, quem *Latini Divum* nuncupabant. Nos vero Imperatorum etiamnum *superstitum* titulis alienum θειότητι titulum ætate *Trajani* fuisse contendimus. Et vero mali *ominis* in loco, pro illius seculi superstitione, fuisset, si quis *Divum* Imperatorem *mortuorum* titulis compellasset, ne dubitemus vel *imprudenti Tiberiano* excidere potuisse. *Maledictum est* (inquit *Tertullianus*) *ante apotheosin Deum Cæsarem nuncupari*. Quod etiam *plurali* numero est usus, ὑμέτερα θεσπίσματα, καταξιώσατε, & ὑμετέρῳ κράτει, prodit auctorem *Heraclio* fortasse coævum, qui *filios* habuit imperii *socios*, ut proinde *plurium* Imperatorum nominibus monumenta publica essent concipienda. Sed & θεσπισμάτων illa mentio ipsa quoque suspecta est. Cum enim θεσπισμάτων obsequio tantam ille multitudinem sustulisset, fieri certe vix potest ut de aliis possint quam de *generalibus edictis* intelligi. Talia autem à *Trajano* nunquam fuisse edita jam probavimus.

§. XXV. In *Bythinia* grassata eadem est *Trajani* persecutio, sub *Plinii* junioris, ut dixi, *proconsulatu*. Post *consulatum Plinii* eam contigisse certum est, sed *paucorum*, ut probabile est, annorum intervallo, ut proinde non sit longe ab *initio Trajani* removenda. Sed nec illa, quandocunque fuerit, *Imperatorem* tamen habuit auctorem, nec, quam existimant, multos martyrio coronavit. *Unum* equidem memorat *Imperatoris*, quod *Christianos* spectarit, edictum, nempe de *Hetæriis*. Sed & illud *Agapas* duntaxat spectavit, non item *synaxes Ecclesiasticas* quæ quidem *Eucharistiæ* percipiendæ gratia celebrarentur; nec inobsequentes habuit ipsos *Christianos*, ut prætextum inde quærere potuerit in illos sæviendi. Ait enim ipsos [60] *se sacramento non in scelus aliquod obstrinxisse, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent*, [omnino de *Eucharistia* hæc videntur intelligenda] *quibus peractis morem sibi discedendi fuisse* [hæc populi *dimissio* est finita synaxi, pronunciatis à diacono verbis solennibus, *ite in pace*, quæ & *missa* postea est, pro styli *Africani* genio, dicta] *rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium: quod ipsum facere desiisse post edictum* (inquit) *meum, quo secundum mandata tua Hetærias esse vetueram*. Novus hic cœtus ad *capiendum cibum* post dimissam *synaxem Eucharisticam* vix est ut de alio cœtu quam *Agaparum* illo intelligamus. Hoc itaque *Trajani* edictum de *Hetæriis* nullos fecit *martyres*, quia ab eousque tempore quo propositum erat, ipsi *Christiani* ab illis abstinuerunt. Aliud autem nullum memorat eo in loco *Plinius*. Quod itaque nonnulli passi fuerint, non est *Trajano*, sed vel præcedentium Imperatorum *edictis*, vel provinciarum *consuetudinibus* vim *legum* tandem progressu temporis obtinentibus, tribuendum.

§. XXVI.

[54] *Strab.* Geogr. L. ult. in fine. *Tacit.* Annal. IV. *Plin.* Nat. Hist. L. III, IV, V. Ex Autorib. M. *Agrippa* & D. *Augusto*.

[55] *Appian.* Procem. in Bel. Civil. [56] *Zosim.* L. II.

[57] Cod. *Theodos.* L. VII. Tit. IV. de erogat. mil. annon. leg. 30.

[58] Rom. princip. L. I. p. 13. [59] *Euseb.* Hist. Eccl. IV. 13.

[60] *Plin.* L. X. Ep. 97.

§. XXVI. Utcunque tamen *plurimos in magistratu suo Christianos* à *Plinio* esse *interfectos* memorat *Eusebius*. Unde vero ipse hoc rescivit [61] *Eusebius*? Certe *Plinius perseverantes* à se *duci jussos* dicit. *Plurimi* autem fuerint, an *pauci*, non dicit. [62] *Plinium Tertullianus* de *quibusdam* duntaxat *damnatis*, *quibusdam gradu pulsis* intellexit. Nec sane fuisse admodum *multos* ex illis *Plinii* verbis colligimus: *Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum*. Non *passorum* (inquit) sed *periclitantium*. Nondum itaque *multos* interfecerat cum *Trajanum* de iis propter ipsam eorum *multitudinem* consulendum esse duxit. Suspicatur tamen *Scaliger* errasse ab *Eusebii* mente interpretem *Hieronymum*. In *Græcis* enim *Eusebii Syncellianis*, voci *plurimos* respondet τίνας. Ego *Eusebium* ipsum potius hallucinatum puto, & fidelius in *Eusebii interpretatione* versatum esse *Hieronymum* quam *Syncellum*, in *verbis* ipsius recitandis. Eundem enim errorem erravit in Historia etiam Ecclesiastica. Ait enim *Plinium* [63] ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν μαρτύρων κινηθέντα, βασιλεῖ κοινώσασθαι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀναιρουμένων. Nempe *martyras* appellat quorum tantam dixerat fuisse *multitudinem*, & cum voce ἀναιρουμένων usus est potius quam ἀναιρεθησομένων, plane innuit de *passorum* potius quam de *periclitantium* multitudine intellectum ab eo esse *Plinium*. Perperam autem intellectum esse jam probavimus.

§. XXVII. Eodem ni fallor tempore quo persecutus est in *Bithynia Plinius*, persecutus etiam est in *Asia* proconsulari *Arrius Antoninus* avus maternus *Antonini Pii*, ad quem scripsit etiam nonnullas epistolas ipse [64] *Plinius*. De hujus *persecutione* ita Tertullianus: [65] *Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt: cum ille paucis duci jussis, reliquis ait*, ὦ δειλοί, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. *Paucos* hic duci *jussos* ait ipse *Tertullianus*. Et hic sese *offerentium* multitudine, ut *Plinius* multitudine *periclitantium*, impeditus est quo minus pro libitu suo sæviret. Hortatur *Philippenses* suos ad *martyrium* ita *Polycarpus*, [66] ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονὴν, ἣν ἴδετε κατ᾽ ὀφθαλμοὺς, οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγνατίῳ καὶ Ζωσίμῳ καὶ Ῥούφῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν, καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς Ἀποστόλοις. Ita hodierna *Polycarpi* exemplaria & *Eusebii*. Sed ἡμῶν in *Eusebii* codice D. *Savilii* & *Nicephoro* & apographo *Salmasii* legi, notavit calamo in libri sui ora *Usserius*. Probabile est de sui *temporis* persecutione intelligendum esse *Polycarpum*, quanquam hic *Apostolos* etiam ipsos in exemplorum numero recensuerit. Ita illum si intelligamus, vel de suæ *Smyrnensis Ecclesiæ* martyribus loquitur, vel de illius ad quam scribit *Philippensis*. Si de suæ, non aliam fuisse crediderim quam hanc *Arrii*, ut dixi, *Antonini*. Si de alia Ecclesiæ *Philippensis*, illa quoque fuerit *Ignatii martyrio* coæva, circiter annum Domini, quem dixi CVII. Ut proinde *Plinii* & *Arrii Antonini* persecutiones non longe ab hoc esse tempore removendas sit sane verisimillimum. Ceterum *multos* fuisse probabile non est quos ita *paucis*, tam frigide censuit esse annumerandos.

§. XXVIII. Quartam *Hadriano* persecutionem tribuunt recentiores, auctore, ut existimo, *Sulpitio Severo*. Neminem certe reperi eo antiquiorem qui ita senserit. [67] *Eusebius quartam Marco Antonino* assignat. *Eusebium* secuti veterum plerique [68] *Hieronymus*, [69] *Augustinus*, [70] *Orosius*. Idem senserunt *Eusebio* antiquiores, *Lactantius*, *Tertullianus*, *Melito Sardensis*. *Antonino Pio*, ut *pacem Christianis* impetraret, *Hadriani* nomine usus est qui vixit sub *Hadriano* [71] S. *Justinus* Martyr, qua fronte usurus si & ipse fuisset persecutus? Nec etiam alia mente unquam innuit fuisse *Hadrianum*. Curavit *Hadrianus* templa in omnibus civitatibus sine *simulacris* construenda. Fama erat *Christo* ea fore dicanda, ut testis est gentilis ipse [72] *Lampridius*. Ejus mentem si recte assecuti fuerint qui ita essent suspicati, longe sane abfuisse necesse est ut ejus *discipulos* persequeretur quem pro *Deo* ipse habuerit. Sed scio aliter sentire *Casaubonum*, nec ita fuerit necne mihi impræsentiarum disputandum existimo. Certiora jam dedimus argumenta quibus constat nunquam *persecutorem* fuisse *Hadrianum*. Omnium loco id unum esse potuit cum *rescriptorum* in favorem *Christianorum* editorum meminerint *scriptores Christiani* ab *Hadriani* ætate proximi; neminem tamen habeamus qui *edictorum* meminerit persecutionem decernentium. Et sane *rescriptum Hadriani* ad *Minucium Fundanum*, provincialium duntaxat *clamores* quam iniqui essent, ostendit, sua *edicta* nullus meminit, memoraturus omnino & *revocaturus* siqua, ea de causa edidisset. Accedebat præterea quod hoc *Hadriani* tempore *Judæi Christianorum* hostes infensissimi (quos illius ævi persecutionum auctores præcipuos fuisse diximus) ipsi domesticis calamitatibus oppressi *Christianis* vexandis vacare non possent; quod cum bellis tumultibusque *Romano* etiam *imperio* molestiam maximam crearint, *gratiam* proculdubio omnem sive *Imperatoris*, sive *præfectorum* etiam *Romanorum* provincialium, amiserint, quam in perniciem *Christianorum* ante converterant; quod in sua *Palæstina* provincia *Christianos* gravissimis cruciatibus puniret defectionis dux *Barcochebas*, in *Christum* negare vellent atque blasphemare (de quo testem habemus coævum [73] *Justinum* Martyrem) quin eo etiam ipso nomine quod nollent sibi *adversum Romanum militem ferre subsidium*, si [74] *Eusebio* credimus, vel saltem *Hieronymo*, & secuto illum [75] *Orosio*, aliisque. Hæc proculdubio, ut *Judæis* odium, ita gratiam *Christianis* favoremque conciliabant, ut nec *ipsi* possent *Christianis* esse molesti, neque vellent, ut antea solebant, eorum suasu impulsuque *Romani*. Id quod etiam capta urbe *Hierosolymitana* tandem apparuit. Pulsis enim *Judæis* loci incolis & nova deducta in *Æliam* colonia, *Christianis* tamen permissam testatur *Orosius*. Et vero maximum *Christianorum* numerum eo confluxisse exinde constat quod [76] *Episcopum gentilem* habuerint novi coloni. Ita nempe reprimendam existimarit *Hadrianus Judæorum* ferociam si *Christianos* illis ingratissimos in eorum locum introduxisset. Neque vero ab hujus imperii *fine* duntaxat molestissimos se præbuerant *Judæi*, sed à fine Trajani, ipsiusque *Hadriani* etiam initio, ut nunquam animo in *Judæos benevolo*, nunquam *malevolo* in *Christianos*, verisimile sit fuisse *Hadrianum*.

§. XXIX. Edicto itaque in *Christianos Hadrianum* concedit temperasse [77] *Baronius*. Alia tamen *arte* usum esse contendit, ut fidem martyrologiorum suorum quavis tandem arte tueatur. Scripsisse nimirum ad civitates illos sibi non placere, ita quorum vel-

[61] *Eus.* Chr. [62] *Tertull.* Apol. c. 2.
[63] *Euseb.* Hist. Eccl. III. 33.
[64] *Plin.* L. IV. Ep. 3. 18. L. v. Ep. 10.
[65] *Tertull.* ad *Scap.* c. 5. [66] Ad *Philip.* p. 21. Ed. *Usserii.*
[67] In Chron. [68] *Hieron.* Script. Eccles.
[69] *Polycarp. Aug.* de Civ. Dei XVIII. 52.
[70] *Oros.* L. VII. c. 5. [71] *Justin.* Apol. II.
[72] *Lamprid.* in *Alex. Sever.* c. 44.
[73] *Justin.* Apolog. II. p. 72. [74] In Chron.
[75] *Oros.* L. VII. c. 13. [76] *Euseb.* Hist. Eccl. IV. 6.
[77] *Baron.* A. D. 120. n. 3.

vellet, sanguine satiandum, sine sanguinis tamen invidia. Atqui probet primum necesse est *alienum Hadriani à Christianis animum*. Tum & in *privatos* dolus iste singulosque fortasse processerit; at in *sectam* universam, in *multos* uno impetu delendos, nedum si diuturnam pateretur *urbium* crudelitatem, sine modo, sine fine, sævire, frustra omnino sperare potuit fore ut lateret. Negare tamen interim non possumus, ut à *Judæis* metuendum non fuerit, ab *Hæreticis* tamen qui sub *Hadriano* catervatim eruperint, conflatum esse nomini *Christiano* odium gravissimum atque invidiam. Jam enim [78] *Carpocratiani* obscœnis suis irreligiosissimisque mysteriis fabulis illis de *Oedipodæis* incestibus & *infanticidiis*, occasionem dederunt, quæ quantum valuerint ad *gentilium* animos in *Christianos* accendendos, satis constat ex scriptoribus *apologeticorum*. Quanquam enim illis cum *Orthodoxis* nullum intercesserit commercium, fugit tamen id *gentilium* curiosissimos. [79] *Celsus* ipse, cum de sua *diligentia* gloriatus esset, nihil tamen est quod legerit apud scriptores *hæreticos* quin *Catholicis* etiam *Orthodoxisque* attribuerit. Utcunque fuerit, certum tamen est spurcitias illas *hæreticorum* in contumeliam *Orthodoxorum*, ab eo usque tempore, esse conversas. Observavit id ante nos [80] *Eusebius*, & *Eusebio* antiquior [81] *Irenæus* quos consulat Lector qui de eo dubitandum esse censuerit. Nec enim vacat ut eorum verba exscribamus.

§. XXX. His itaque initiis ortus novus deinde excitatus est *Christianos* persequendi ardor, tanto utique perniciosior quo colorem habuit prætextumque plausibiliorem, ut cum *superstitiosis* duntaxat antea, jam *bonis* omnibus humanique generis studiosis odio digni viderentur. Minus tamen nocuit ea calumnia *coævis* Hadriano *Christianis*, quod aliena viderentur à *Christianorum moribus*, & fortasse quod notos *Christianorum* hostes *Judæos* illarum calumniarum auctores præcipuos fuisse compererant, qui jam omni fide indigni habebantur. Nec enim cessasse illos in hac quoque calumnia *Christianis* inurenda è verbis [82] *Justini* supra recitatis suspicamur. Id ipsum etiam disertis verbis testatur [83] *Origenes*. Ab initio certe fidem non obtinuerunt. De illis ipsis calumniis, ὃ πιϛεῦσαι ἄξιον· πόῤῥω γὰρ κεχώρηκε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, inquit apud *Justinum* [84] *Trypho*. Nec aliter alii quorum meminit [85] *Origenes*. Cum autem nondum *crederentur* hæ calumniæ, fieri certe non potuit ut vel populi, vel saltem *præfectorum* furores sæpe multumve excitarint. Quod autem notat *Origenes* sua etiam ætate repertos esse nonnullos qui has fabulas veras crediderint, innuit certe apud graviores plurimosque Orientalium serius visas esse credibiles, ne dubitemus in *initio*, quod appellat, *Christianitatis*, nondum eam fidem obtinere potuisse ut gentiles possent ad cædem innocentium bonorumque accendere. Accedebat fortasse & alia ratio quæ, utcunque in se levis, apud *Hadrianum* tamen principem superstitiosissimum gravissima esse poterat, quod nempe *magicis* operationibus *Christiani* adversissimi haberentur. Ideo [86] *Alexander* pseudomantis *Christianos* à suis mysteriis summovendos curavit. Ideo *Valerianum* [87] *Macrianus* Magus ad persecutionem adegit. Ideo *Diocletianum* suus quoque, quem appellat [88] *Lactantius Tages*. Ideo [89] *Julianus Babylam* Martyrem è *Daphne* tollendum curavit, quod *Christianos* invisos Diis suis censuerint ut proinde nulla sua sacra possent, nisi sublatis *Christianis*, rite procedere. Docent itaque in *apologiis* suis *Christiani* malos esse genios illos qui *Christianis* essent infensi, nec tam *odio* Christianorum, quam *motu*, illos cessisse *Christianis*.

§. XXXI. Sed scriptas à *Quadrato* atque *Aristide apologias magnas ab Hadriano in Christianos concitatæ persecutionis indices* existimat [90] *Baronius*. At ne *parvas* equidem fuisse facile compererat si ipsam consuluisset Historiam. *Eusebius conatus* duntaxat memorat malevolorum hominum qui illis dederint occasionem scribendi, nondum vero *ortam* aliquam persecutionem eorum interpellatione sedandam [91] πονηροὶ (inquit) ἄνδρες τὸν ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο. Quare ante apologias illas nulla adhuc persecutio orta erat, sed eo tantum propendit fortassis *Hadrianus* ut eam aliquando concitaret. Postea vero his ipsis apologiis sedatam esse, & testem habemus [92] S. *Hieronymum*, & concedit ipse *Baronius*. Nullos itaque in ea *martyres* factos esse verisimile est. Sed & *relationem* illam *Serenii Granniani* ad *Hadrianum* persecutionis argumentum existimant adversarii. *Imminentis* equidem fuisse argumentum facile concessero, *ardentis* fuisse nihil est quod concedamus. *Serenii* ipsius alienum à persecutione animum arguit ipsa *relatio*. Quorsum enim illa ipsa consulendi mora, quorsum argumenta quibus ostenderat quam *iniqui* essent provincialium clamores, si provincialium sententiam probasset? Plane innuunt illa non sponte sua libentemque Christianis nociturum, sed invitum coactumque à rescripto Imperatoris. Aliter foret ut rem ipsam ne Imperatoris quidem arbitrio permisisset, ni usque ad responsum manum à cæde temperasset. Sed *nullum* ipse responsum tulit; ante enim è provincia decessit quam appellaret. & *adversum* persecutioni rescriptum accepit successor *Minucius Fundanus*, quem nec ipsum persecutum esse verisimile est cum rescriptum Imperatoris quotidie expectaretur. Quod vero ait in *rescripto* ita agi posse in *Christianos* siquid deprehenderentur παρὰ τὸν νόμους πράττοντες, & si provinciales vellent ἀξιώσεις suas διϊσχυρίζεσθαι, plane ostendit verum esse quod diximus, non jam de *religione*, sed vero de *infanticidiis incestibusque* aliisque id genus *criminibus* adversus leges *Christianos* deinde fore postulandos.

§. XXXII. Est & aliud *Hadriani* factum quod in argumentum convertunt adversarii, templum nempe *Veneris* ab eo in loco quo passus esset Dominus extructum, de quo ita Sulpicius Severus: [93] *Qua tempestate Adrianus, existimans se Christianam fidem loci injuria peremturum, & in templo, ac loco Dominicæ passionis, dæmonum simulacra constituit.* Nempe quo in loco crucem Domini reperisse dicitur Imperatrix *Helena*, [94] in eo templum *Veneri* dicatum una repperit. Hoc *Christiani* dedita opera factum interpretabantur, in *Christianæ* religionis contumeliam. Et quia novam illam coloniam *Æliam* ab *Ælio Hadriano* constitutam noverant, maxima etiam ex parte de *novo* constructum; ideo *templum* quoque illud *Hadriano* tribuendum censuerunt auctores Christiani *Eusebio* recentiores quarti seculi & deinceps omnes. Ipse *Eusebius* inventæ cruci coævus de *Hadriano* ne meminit quidem. Inde colligunt malignum *Hadriani* in *Christianos* animum. Verum id immerito. Nec enim constabat ab *Hadriano* templum illud fuisse con-

[78] *Clem. Alex.* Strom. III.
[79] *Origen.* cont. *Cels.* L. I. p. 11.
[80] *Euseb.* Hist. Eccl. IV. 7. [81] *Iren.* adv. Hæres. I. 24.
[82] §. 19. [83] *Orig.* cont. *Cels.* L. VI. p. 293, 294.
[84] Adv. *Tryph.* p. 227. [85] *Orig.* cont. *Cels.* L. VI. p. 302.
[86] *Lucian.* Alexan. [87] *Dionys. Alex.* ap. *Eus.* Hist. Eccl. VII. 10. [88] *Lactan.* de mort. pers. n. 10.
[89] *Socr.* Hist. Eccles. III. 18. *Sozom.* V. 19. & alii.
[90] An. 120. n. 3. [91] *Euseb.* Hist. Eccles. IV. 3.
[92] *Hieronym.* Ep. ad Magnum. 84.
[93] Sacr. Hist. L. II.
[94] *Euseb.* de vit. *Const.* III. 26. & ex eo alii.

constructum, nec rescivisse eum de *sepulcro Christi* eo in loco constituto, nec conservatam esse à *Christianis* ad ejus usque ætatem sepulcri Dominici *memoriam*, nedum ut id rescire posset Ethnicus Imperator. Nimium conjecturis suis tribuebant hac in causa *Christiani* nulla *Historicorum* monumentorum fide nitentibus. Cum enim *Æliam* suam sub imperii finem conderet *Hadrianus*, jam certe longe illum ab omni *persecutionis* consilio absuisse probabile est. Jam enim *Judæorum* turbæ toties repetitæ *Judæis* illum alieniorem, quam antea reddiderant, magis item viceversa, quam antea, *propitium Christianis*. Et cum *Judæos* tam profano illo *suis* spectaculo à patria sua arcere voluerit, non est sane verisimile *passurum* ut novis suis coloniis *Christianis* tam fœdum illud blasphemumque in memoriam Domini *spectaculum* ob oculos obversaretur. Nulla itaque fuisse videtur, sub imperio *Hadriani*, in *Christianos* quorumcunque persecutio. Ne unum quidem habemus apud *Eusebium* martyrem qui in ea perierit, sed nec in aliis quibuscunque probatæ fidei monumentis. Unus forte excipiendus erit *Telesphorus*, quem martyrem fuisse tradit *Irenæus* III. 3. Si tamen *Hadriani* temporibus assignandus sit (quod fateor mihi videri verisimillimum) quanquam quo Imperatore passus fuerit, non constat ex *Irenæo* aut coævo *Irenæi* aliquo auctore. Quin & eorum, quos sub *Barcocheba* passos esse certum est, tantis tamen illorum temporum tumultibus, ipsa quoque nomina extincta sunt omnisque memoria. Nocuit omnino *Hadriano* fama illa nativæ crudelitatis quam illi tribuunt historici, ut deinde sæva quæque de eo facillime crederentur.

§. XXXIII. Qui ita de *temporibus* imperatorum ab eorundem *moribus* judicandum censent, longe pacatiora *Christianis* existimant tempora *Antonini* quam fuerint illa *Hadriani*. At si rem ipsam remotis præjudiciis partiumque studio perpendamus, aliud omnino sentiemus. Jam dixi nullius *martyris* in probis monumentis extare memoriam qui passus fuerit sub *Hadriano*, cum tamen multæ fuerint persecutiones μερικαὶ sub *Antonino Pio*. Statim ab *initio* imperii obtulit ei *Justinus* apologiam priorem quæ 2ª. tamen est in distributione hodierna, in qua, cum queratur de solo nomine conflari *Christianis* invidiam, idque unum agat ut crimina siqua *Christianis* intentarentur, probari tamen velit, provocatque ad rescriptum *Hadriani*; innuit sane jam neglectam fuisse contemtamque apud provinciales illam legem. Et cum in [1] Dialogo cum *Tryphone* dicit præsentissimum sibi apud conterraneos suos periculum de ea apologia esse conflatum, facile intelligimus jam in ipso persecutionis procinctu saltem fuisse *Samaritanos*. Idem in 2ª. sua apologia, quæ hodie prima est, plures habet martyres ab ipso urbis *Romanæ* præfecto paulo antea sublatos *Ptolemæum*, *Lucium*, & forte illam, cujus meminit, fœminam. Jam ergo & in ipsa urbe *Romana* orta erat persecutio, ne dubitemus ad eam excitandam provincias fuisse propensissimas. Nec tamen plures quam quos memorat passos fuisse constat. Probabile est enim ea ipsa apologia, ubi ad Imperatorem senatumque pervenerat, extinctam eam esse persecutionem. Recruduit tamen postea. Ipsum enim *Justinum* sub *Antonino Pio* passum esse necesse est, si tam juvenis periit quam vult *Epiphanius*. In *Asia* sub eodem passus videtur *Polycarpus*, si nimirum calculos sequamur eruditissimi patris *Cestriensis* qui illum anno Dom. CXLVII. extinctum existimat. *Polycarpo* additi socii XI. è *Philadelphensibus*, nec plures ea persecutio videtur absumsisse. Nisi forte illis martyres *Pergamenos* jungimus, quos sub *Decio* passos existimat *Valesius*. Sub eodem *Pii* imperio & illa quoque orta videtur in *Syria* persecutio de qua mentio in vita *Peregrini*, non tamen eodem quo passus est *Polycarpus* tempore. Missam enim ait *Lucianus* à *Communi Asiæ* ad *Peregrinum* legationem gratulatoriam, quæ certe mitti non potuit si & ipsi similiter laborassent. Sed nec ea quoque videtur fuisse *sanguinolenta*. Dimissus enim est à præside viro philosophico ipse *Peregrinus*, quem *Christianorum* præcipuum habitum tradit idem auctor, ut proinde verisimile non sit eundem in gregarios *Christianos* sæviisse. Sed & in variis *Græciæ* urbibus motus fuisse in *Christianos*, innuunt varia illa *Pii* ad easdem rescripta, qui tamen fortasse nullos, vel admodum paucos *martyres* fecerunt, subveniente *Christianis* opportune, per rescripta sua, ipso Imperatore.

§. XXXIV. *Novis* hisce *persecutionibus* causæ erant *nova* in Christianos *calumniæ*, hoc primum tempore, ut videtur, excogitatæ. Prima erat *majestatis* illa quod per *genium Cæsaris* jurare nollent, nec *statuas* ejus *adorare*, sed nec eum *Dominum* saltem agnoscere. Primum legimus *Polycarpum* qui his artibus fuerat tentatus. [2] τί γὰρ κακόν ἐστιν (inquiunt *Herodes* ad eum & *Nicetes*) εἰπεῖν κύριε Καῖσαρ, καὶ ἐπιθῦσαι; & postea Proconsul: Ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην. Inde postea expressius de hoc crimine agunt *Christianorum* apologetici, [3] *Theophilus Antiochenus*, & præsertim [4] *Tertullianus*. Nec enim ita disertam facit hujus accusationis mentionem qui scripsit ante *Polycarpi* martyrium [5] S. *Justinus*, quamvis eam in animo habere ipse etiam potuerit. Alia erat qua calamitates publicas omnes *Christianis* imputabant. Inciderunt enim in hujus *Antonini*, ut in *Marci* etiam, tempora gravissimi in *Asia* terræmotus urbium aliquot excidio insignes. Hos *Christianorum* hostes *Asiani* in odium *Christianorum* convertebant, quasi vero *Christianorum* causa Dii *Romano* imperio irascerentur, *Christianorum* proinde quasi καθαρμάτων sanguine satiandi. Id ita fuisse è rescripto illo colligimus ad *commune Asiæ* quod nobis conservavit *Eusebius*, & quicunque illud 2ª. *Justini* apologiæ subjunxit. Utrique *Antonino* illud tribuunt codices, *Marco Eusebiani*, *Pio* autem illi *Justini*. Et sane utriusvis esse potuit. *Marco* Imperatore, *terræmotus* contigisse facile consentiunt omnes, & quidem in *Asia*, ad cujus incolas dedit illud Imperator. Testis est illius ævi atque loci omni exceptione major *Aristides*. Similiter in *Pii* imperio fuisse terræmotum & quidem in *Asia* auctor est [6] *Capitolinus*, qui inter *adversa* illorum temporum recenset *terræmotum quo Rhodiorum & Asiæ oppida conciderunt, quæ omnia mirifice instauravit.* Illos *terræmotus* partim γεγονότας partim γινομένους recenset eo ipso tempore quo rescriptum suum edidit Imperator, ex quo tempus certo constaret, modo de auctore rescripti liquido constaret. Si *Marci* tribunitiam potestatem XV. cum consulatu componamus cum [7] *Eusebio*, rescripserit illud in ipso suo IIIº. consulatu *Marcus* A. D. CLXI. Sin *Pii* potestatem similiter tribunitiam XV. cum consulatu ejus IV. ut habent codices *Justini*, ita editum fuerit A. D. CLIII. Sed mihi fateor *suspectum* esse hoc *edictum*, magisque ad mentem *Christianorum* esse con-

[1] Dialog. cum *Tryphon.* p. 349. C.
[2] In Ep. *Smyrn.* ad *Philomel.*
[3] *Theoph.* ad *Autolyc.* L. 1. p. 76.
[4] *Tert.* Apol. c. 27. &c.
[5] *Justin.* Apol. II. p. 64.
[6] *Capitolin.* in *Pio* c. 9.
[7] *Euseb.* Hist. Eccles. IV. 13.

conceptum quam illud concepturus fuerit *gentilis* Imperator.

§. XXXV. *Quintam* persecutionem *Marci* temporibus assignat [8] *Sulpicius* quam *quartam* reliqui numerant, ut dixi, veterum *Eusebii* sequaces. Sed nec illa *Imperatorem* auctorem habuit, nec tam multos coronavit quam putant, *martyras*, ut ex recensione constabit. Diximus jam antea excogitatam fuisse illam in *Christianos* calumniam de *infanticidiis* & *Oedipodæis incestibus*. Ea jam apud nonnullos eam fidem obtinuerat ut *Christianos* pro genere hominum flagitiosissimo haberent. Non est itaque quod miremur eorum rabiem ultra modum increvisse, & in rudi creduloque vulgo magis indies magisque esse propagatam. Quid porro vulgus de re aliqua censuisset, in *ludis panegyricisque* conventibus præcipue eluxisse constat ex illorum temporum [9] historia. Hæc occasio erat persecutionis illius quæ *Lugdunenses Viennensesque* martyres exercuit. Cum enim *ludi quinquennales* à *Druso* instituti, totius *Galliæ* conventu in *Lugduno* celebrandi essent, ea occasione non est quod dubitemus maximos fuisse totius gentis frequentissimosque *concursus*, maximam ut plerunque fit, *populi* ita convenientis *licentiam*. Et quanquam solis *populi* clamoribus nihil esset per *superiorum* Imperatorum *rescripta* permissum; ut tamen *lege* agerent cum *Christianis*, si quid utique probandum suscepissent, ita nunquam vetitum erat ut contra esset ipso *Hadriani* rescripto disertissimis verbis permissum. Capiunt itaque *Christianos*, multis proculdubio, in tanto populi impetu, quod jusserat *Trajanus*, promtissimo animo *accusantibus*. Captos, ni cives essent Romani, *ipsos*, in id genus causis parum exploratis, *quæstionibus subjiciunt*, ut subjecturus erat [10] *Apostolum præses*, subjecerunt [11] *Philippenses*, cum nondum comperissent illum virum esse *Romanum*. Neminem autem horum martyrum *civem Romanum* legimus præter unum *Attalum*. Præcipue autem in eorum, siqui essent, *servos*, pro moribus *Romanorum*, *quæstionem* instituunt. Horum nonnullos *ethnicos* fuisse tradunt *Lugdunenses* & *Viennenses* qui metu cruciatuum, militibus præterea ad hoc ipsum eos incitantibus, confessi sunt *cœnas* illas *Thyesteas* atque *Oedipodæos concubitus*. Jamque omnium sententia *convicti* eorum criminum erant *Christiani*, de quibus antea nihil habuissent explorati. Inde non est quod miremur *rescriptum* esse à clementissimo alioqui mitissimoque Imperatore, de puniendis *Christianis*. Id tamen ea æquitate temperavit ut ne in *aliorum* Christianorum fraudem cederet præterquam *Lugdunensium* atque *Viennensium*, quos *servorum* testimonio convictos eorum criminum constrictosque teneret, ut proinde non tam *Christiani* nominis hostis quam *infanticidiorum incestuumque* hostis fuerit habendus.

§. XXXVI. In hujus persecutionis *tempore* statuendo diversus à se est *Eusebius*. In *Historia* annum *Marci* XVII. ei assignat, in *Chronico* VII. duntaxat. Hinc diversæ à se invicem Doctorum sententiæ. Ego *Chronico* potius accedo, non quod *bellum Parthicum* cum ea conjungit *Orosius* quo usus est testimonio *Blondellus*. Fecit enim hoc *Orosius* ex conjectura sua, nulla prorsus *historiæ* fide; nulla enim *belli Parthici* mentio in epistola *Lugdunensium* & *Viennensium*. Ego ex ipsa potius *epistola* repetendum censeo. *Ludos* instituit *Drusus Lugduni* in honorem *Julii* An. U. C. DCCXLIII. ut è *Dione* collegit & *Livii* epitomatore doctissimus pater Episcopus *Asaphensis*, Kalendis ut videtur *Juliis* illos dedicaturus. Sed repentino *Germanorum* incursu impeditus est ne illo anno dedicare posset. Proximo itaque anno venit in *Gallium* ipse *Augustus*. Inde ludi instaurati, non in *Julii* (ut antea constitutum erat) honorem sunt, sed ipsius *Augusti* ipsis Kalend. mense viz. *Augusto* sacro. Meminit [12] *Suetonius*, meminit etiam sub *Hadriano* [13] *Juvenalis*, & sub *Alexandro Severo Dio*. Instituti sunt *Julo Antonio*, *Fabio Africano* Coss. An. U. C. *Varroniano* DCCXLIV. *Pentaetericos* fuisse probabile est, i. e. *quarto* quoque anno absoluto, *quinto* ineunte rediisse, ut *pentaetericos* explicat [14] *Censorinus*. In hos ludos incidisse hanc persecutionem ex ipsa constat *Lugdunensium* epistola. Annus itaque urbis DCCCCXX. agonalis fuerit necesse est, *Christi* nimirum, pro æra vulgari CLXVII. Mors *Pii* in *Aprilis* initium incidit, ut proinde *Aprilis* initio *Marcus* VI. imperii annum absolverit, Kalend. *Augusti* VII. jam per aliquot menses inchoarit. Convenit præterea quod *unum* dicant à præfecto *Galliarum* Imperatorem fuisse consultum. Is nempe *Marcus* fuit, necdum reverso à bello *Parthico* fratre *Lucio*. Quod si annus fuisset XVII. jam *Commodus* etiam tribunitiam potestatem acceperat, ut proinde rescriptum fuerit illius etiam nomine inscribendum. Illud fateor omnium esse difficillimum, quod ad Pontificem *Romanum Eleutherum* scripserint martyres *Gallici* per *Irenæum*. Sed incertissima profecto sunt quæ de horum Pontificum temporibus tradunt sive *Eusebius*, sive Indiculus *Bucherianus*, sive pseudo-*Damasus*, &c. Ut nihil sit ex illis de indubitatæ fidei monumentis statuendum. Id unum certum quandocunque contigerit hæc persecutio, coævum tamen illi, &, qui in ea passus est, *Pothino* fuisse *Eleutherum*. Nec enim omnino credibile est, quod existimat *Blondellus*, martyrum legationem, tot ab eorum obitu elapsis annis, obiisse *Irenæum*. Proinde ex eo quod VII. hujus imperii anno hæc contigerit persecutio, concludendum potius hallucinatos esse alios omnes qui tot annis recentiorem faciunt *Eleutheri* Pontificatum, & *Irenæum* tot annos jam Pontificem. Et quidem eo minus credibilia sunt illa monumenta contraria, quod nec ipsa inter se consentiant. Vidit nihilominus *Eusebius* quod non vidit *Blondellus*, coævum illi fuisse persecutioni *Eleutherum*, ut proinde quo in loco *Eleutherum* XVII. *Antonini* assignat, eodem etiam *Persecutionem* collocandam esse censuerit. Sed longe profecto melius in horum Pontificum temporibus conveniunt cum historia monumenta ea quibus usus est *Eutychius* quæ sub initium *Antonini* successisse tradunt *Eleutherum*. In alta Ecclesiæ *pace*, & ante illam, ut videtur, persecutionem scripsit adversus hæreses *Irenæus*. Vix aliter fuisset otium. Quid quod cum de *martyribus* [15] disserit ita loquitur tamen, ut, cum illa scriberet, nullos innuat fuisse martyres. Et tamen jam Pontifex erat *Eleutherus*. Sed longe accuratiora de illorum temporum *Pontificibus* à viro longe eruditissimo maximoque *Cestriensi* expectamus.

§. XXXVII. Hæc prima erat, ni fallor, quæ sub *Marco* contigit, persecutio, in qua qui passi essent è *Lugdunensium Viennensiumque* epistola intelligeremus, si eam integram haberemus qualis extitit ætate *Eusebii*. Nec enim verisimile erat adornatam eam fuisse legationem qua illæ ad *Eleutherum* & *Asianos* datæ essent epistolæ, nisi postquam intermissa paulatim desæviret illa persecutio. Reverso sub anni sequentis initium ad *triumphum Romæ* celebrandum *Lu-*

8 *Sulp. Sever.* Sacr. Hist. L. II.
9 *Euseb.* Hist. Eccles. V. 1.
10 *Act.* XXXII. 25, 26. 11 ib. c. XVI. 37.
12 *Sueton. Claud.* 13 *Juv.* Sat. I.
14 *Censorin.* de die natal. c. 18.
15 L. IV. adv. Hær. c. 64.

Lucio, legatum egit pro *Christianis*, ni fallor, *Athenagoras*, ut proinde ejus *apologia* non sit alteri quam huic *Galliæ* persecutioni aptanda. Fateor equidem *Lucium Aurelium Commodum* (cui *legationem* suam inscripsit *Athenagoras*) tam *fratrem Marci* quam filium intelligi posse. Quod vero *Armeniaci* titulum cum *Sarmatico* conjungit, codicum omnino vitio tribuendum. Nec enim *Lucius* frater unquam *Sarmaticus* appellatus est qui diu antea defunctus est quam bellum *Sarmaticum* oriretur. Nec *Lucium* filium unquam *Armeniacum* appellatum legimus. Quod autem de [16] οἰκυμένης βαθεῖα εἰρήνη gratulatur *Athenagoras*, de alio certe quam *fratre Lucio* intelligi non potest. Nec enim absolvit *Marcus Marcomannicum* bellum in quo filio socio est usus. Pro Σαρματικοῖς itaque omnino Παρθικοῖς reponendum. Eum enim titulum *Marcus*, cum primum repudiasset, at profligato bello utrumque *Parthicum* appellatum esse scribit in *Marci* vita [17] *Capitolinus*. *Marci* Trib. Pot. XIX. (quæ cum *Veri* V. concurrit, annoque Domini CLXV.) *Parthici* titulus in utriusque, tam *Marci* quam *Veri* nummis primum apparet. Inde etiam in sequentium annorum nummis occurrit, ut certum sit utroque titulo tam *Parthici* quam *Armeniaci* titulo utrumque esse usum, quanquam fateor in *Marci* nummis *Armeniaci* quam *Parthici* titulum frequentiorem esse. Convenit & quod addit in *titulo* legationis suæ *Athenagoras*, τὸ ἢ μέγιστον φιλοσόφοις. Hunc enim titulum cum *Marco Lucium Verum* habuisse communem, constat è 2a apologia *Justini*. Quod eum usurparit *Commodus*, nemo est qui asserat. Ita etiam loquitur de *Proteo*, sive *Peregrino*, acsi ea ipsa qua hæc scriberet, Olympiade is se in ignem conjecisset. [18] Τοῦτον ἢ ἐκ ἀγνοεῖτε ῥίψαντα ἑαυτὸν εἰς τὸ πῦρ περὶ τὴν ὀλυμπίαν. Rectissime. Concremavit se iste *Proteus* ipsa Olympiade CCXXXVI. Marci anno V. triennio antequam *Romam* redierit *Lucius*. Nec vero tempus opportunius esse potuit *legationi* obeundæ quam cum *Augustis* de victoria *Parthica*, & *triumpho* brevi secuturo esset gratulandum. Jam enim *indulgentia Augustorum* pro more expectanda erat. Quo vero tempore redierit ab Oriente *Lucius*, è *nummis* utriusque facile colligimus. *Marci* nummos habemus hac epigraphe insignitos: M. ANT. AUG. ARM. PARTH. MAX. TR. P. XXII. IMP. V. COS. III. FORT. RED. Similis eodem anno concurrit *nummus Lucii* ita inscriptus: L. AUR. ANTONINUS. AUG. ARM. TR. P. VIII. IMP. V. COS. III. FORT. RED. Horum unum exhibent Cimelia illustrissimi Domini *Edvardi* Comitis *Clarendoniæ*, harum literarum Patroni studiosissimi. Utriusque scilicet Imperatoris nomine vota *fortunæ reduci* soluta sunt, quod post quinquennalem absentiam salvus tandem rediisset *Lucius*. Utræque *tribunitiæ potestates* A. D. CLXVIII. designant, sed eum ipsum jam provectum; sunt enim & alii utriusque *nummi* iis *tribunitiis potestatibus* consignati, in quibus IMP. IV. duntaxat legimus. Unde sequitur eodem anno *gesta* aliqua in bello *Parthico* intercessisse, quorum felici successu uterque *Imp. V.* pro more, ab *exercitu* acclamatus est, ante hunc, quem dixi, *Lucii* reditum. Hoc itaque tempore *legationem* obiit *Athenagoras*, viz. An. CLXVIII. statim à reditu *Lucii*. Si enim eam diutius distulisset, obstitisset bellum *Marcomannicum* quo minus posset *pacem* illam, quam βαθεῖαν appellat, Imperatoribus revera gratulari. Neque porro obstat quod dicit, neminem *Christianum* ullius criminis fuisse convictum. Nec enim necesse est ut eum ita intelligamus quasi *alieno* testimonio non fuissent convicti; sed (quod ait [19] *Tertullianus*) cum tot *Christianorum* conventicula disturbassent, neminem tamen persecutores in flagitio deprehendissent, neminem etiam fide dignorum hominum testimonio convicissent.

§. XXXVIII. Ad eandem itaque persecutionem omnino pertinuisse videtur hæc *Athenagoræ* apologia, aliis tamen in locis excitatam, *Hellade* nimirum, si *Atheniensis* ipse fuerit *Athenagoras*. Nec enim est quod dubitemus quin, cum de convictis operarum testimonio *Christianis* fama emanasset, odiosum deinde & Diis hominibusque invisum hominum genus ubique haberentur; exarsisse deinde *plebium* clamores, *fanaticorum* zelum, *factiosorum* avaritiam, ut quantum cuique per *leges* liceret, tantum omnes, pro suo quisque modulo, in *Christianos* sævierit. Tum interpellatos probabile est provinciarum plebiumque legationibus *Imperatores*, fatigatos circi clamoribus *præfectos provinciales*. Cum vero nullum haberent *Imperatorum* rescriptum, & vero *præfectorum provincialium* potestas tot fuisset priorum Imperatorum in favorem Christianorum editis edictis coercita ut nihil illi, nisi admodum superstitiosi fuisent, novare tamen, nisi præeuntibus Imperatoribus, auderent; probabile est paucos omnino *præfectorum Romanorum* fuisse repertos qui *Christianos* persequerentur. Ea itaque spe dejecti ad *magistratus urbicos* confugerunt, quorum animi jam erant à *Christianis* alieniores, & quibus *proprias* plerunque leges atque consuetudines *Romani* etiam indulserant. Facile itaque illi in Christianorum persecutionem conversi sunt. Dum tamen *Romanorum præfectorum* consensum non habebant, *aliis* equidem incommodis *Christianos* afficere poterant, non item illos *martyrio* coronare. *Jure* enim *gladii* carebant, per *Romanas* leges, magistratus *urbici*. Hanc ipsam fuisse eorum *Christianorum* causam quorum nomine legationem susceperat *Athenagoras*, illa ejus verba innuunt: [20] μὴ προνενόηθε ἢ ἡμῶν, συγχωρεῖτε ἢ μηδὲν ἀδικοῦντας, ἀλλὰ ἢ πάντων, ὡς προϊόντι ἢ λόγε δειχθήσεται, εὐσεβέστατα διακειμένους πρός τε τὸ θεῖον ἢ τὴν ὑμετέραν βασιλείαν, ἐλαύνεσθαι ἢ φέρεσθαι ἢ διώκεσθαι, ἐπὶ μόνῳ ὀνόματι προσπολεμούντων ἡμῖν τῶν πολλῶν. Non dicit *ipsos* persecutionum auctores fuisse *Imperatores*, sed *aliorum* sævitia oppressis *Christianis* non utique subvenisse, plane ad mentem *Tertulliani* atque *Lactantii*, ut supra vidimus. Quos vero *persecutores* intelligat, ex ipsa *pœnarum* mentione facile colligimus, ἐλαύνεσθαι, φέρεσθαι, ἢ διώκεσθαι. Nempe *proscriptionem* illa & *exilium* denotant, non autem *mortes*, sed ne *cruciatus* quidem. Non est itaque quod hic *martyres* aliquos fuisse colligamus. Male igitur adversarii, quoties *apologias* à *Christianis* oblatas *Imperatoribus* legunt, toties *Romanorum persecutiones* fuisse concludunt. Male rursus, quoties essent *persecutiones*, toties *Christianorum lanienas* fuisse atque *martyria*.

§. XXXIX. Ab *Hellade* deinde ad *Asiam* minorem transiit tragœdiarum *Gallicarum* fama, & cum fama rabies in *Christianos*. Ibi nova orta persecutio occasionem dedisse videtur *apologiis Melitonis Sardensis* & *Apollinaris Hierapolitani*. Uno enim eodemque *tempore* fuisse scriptas verisimile est ut uni certum est oblatas esse eidemque *Imperatori*. Erat tamen hæc persecutio aliquot fortasse annis *Gallicana* recentior, & *Græca* illa in qua scripsit *Athenagoras*. Post mortem certe *Lucii Veri* scriptam illam verisimile est oblatamque utramque apologiam. Aliter certe *Lucio* illam pariter ac *Marco* obtulissent, præsertim cum in ea agerent *Imperii* parte quæ ad *Lucii* potius, cum abesset à fratre, ditionem attinebant. Post annum ita-

[16] *Athenag.* leg. p. 2. [17] *Capitol.* c. 9. [18] *Athenagor.* legat. p. 30. [19] Apol. c. 7. [20] Legat. p. 2.

itaque *Marci* IX. Domini, pro æra vulgari, CLXX. inchoatum scripserint necesse est. Rursus ante An. Dom. CLXXV. Tunc enim tribunitiam potestatem accepisse *Commodum* constat è nummis inscriptionibusque. Quod si, cum illi scriberent, jam consors imperii factus esset *Commodus*, ut certe rescriptum erat cum *Commodi* mentione concipiendum, ita certe nec in *libello supplici* erat nomen ejus prætermittendum. Quid quod ominatur *Commodi* imperium [21] *Melito* quo ipse innuit *nondum* ipsum fuisse Imperatorem. Medio itaque tempore contigerit ea persecutio. X. imperii anno tribuunt tam *Eusebius* in Chronico quam *Chronicon Alexandrinum.* Ita fiet ut apologiam obtulerit Melito post prima saltem vicennalia *Mart.* XVII. A. D. CLXX. Aptissime ex ipsius Cl. *Pagi* rationibus, ut primis decennalibus votis *solutis* pro principis *indulgentia* supplicaretur. Et magis, ni fallor, ad mentem auctoris Chronici *Alexandrini*, qui *Eusebium*, ut probabile est, secutus auctorem, cum *anno* potius *Imperatoris*, quam cum Coss. illam *Melitonis* conjunxit apologiam. Ita turbas illas, quarum occasione apo ogiam. Ita turbas illas, quarum occasione apologiam scripsit *Athenagoras* proxime exceperit, ut ab eodem impetu transierit ille furor ab *Hellade* in *Asiam*, quo antea à *Gallus* in *Helladem* transierat. Atqui solarum illa quoque fuit *urbium*, plane ad exemplum prioris in *Hellade*, non *Imperatorum*, sed ne *præfectorum* quidem *provincialium.* τὸ γὰρ οὐδὲ πώποτε γινόμενον, νῦν διώκεται (inquit) τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασι κατὰ τὴν Ἀσίαν. Plane δόγματα, pro usu illarum Rerumpub. non alia erant quam *urbium* decreta quæ in eam formam concipi solebant, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, non autem *rescripta Imperatorum*, sed nec *edicta præfectorum provincialium.* Id *novum* esse dicit, & *quod nunquam antea sit factum.* At *novum* non fuit ut *præfecti* provinciarum *Christianos* persequerentur etiam in *Asia.* Novum non fuit, si præsertim adversarii audiendi sint ut persequerentur etiam *Imperatores.* Quod porro ait in *Asia* hoc fuisse *novum*, plane innuit *alibi* ne hoc quidem ipsum exemplis caruisse. Nempe idem à *Pio* datas aliquas ad urbes memorat epistolas, ne quid novi in *Christianorum* causa molirentur. Et nuperrimo exemplo idem à *Græcis* civitatibus factum, de quo diximus egisse *Athenagoram.* Unde etiam constat de *urbium* δόγμασιν hæc esse intelligenda. Constat porro obiter edictum illud quod sub nomine *Antonini Pii Justini* apologiæ II. subjunxere Librarii, *Pii* certe esse non potuisse. Quod enim ad κοινῷ *Asiæ* datum illud esse edictum, plane significat omnes *Asiæ* urbes quæ in communi *Asiæ* Concilio repræsentabantur, spectasse *Pium*, ut in hoc ipso *Melitonis* exemplo edicto dato ad πάντας Ἕλληνας cautum est ne quid in aliqua *Helladis* civitate tumultuaretur. At si hoc sub *Pio* olim in ipsa *Asia* contigisset, jam certe fieri non potuit ut *novum* illud nec *unquam antea factum* diceret qui sub *Marco* scripsit *Melito.* Dubitat præterea *Melito* num hæc persecutio ab *Imperatore* emanarit, de *occultis* proculdubio *literis* intelligendus. Dubitare enim non potuit, si per *edicta* illam jussisset Imperator. *Smyrnæ* enim aut *Ephesi* aut in aliqua alia primaria saltem *Asiæ* civitate propositum fuisset antequam illud proconsul exequeretur. Sed de diverticulo in viam. Confirmat etiam quod diximus *pœna* ipsa cujus meminit *Melito*, *bonorum* illa certe, non *capitis.* Ita enim scribit *Melito:* [22] Οἱ γὰρ ἀναιδεῖς συκοφάνται καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐρασταὶ τὴν ἐκ τῶν διαταγμάτων [male *imperialia edicta* διατάγματα vertit *Valesius*] ἔχοντες ἀφορμὴν, φανερῶς λῃστεύουσι, νύκτωρ καὶ μεθημέραν διαρπάζοντες τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας. Pœnæ itaque *capitalis* nulla in hac *Asia* persecutione mentio, sed nec ullius *potestatis* quæ *capitalem* posset, pro arbitrio suo, irrogare.

§. XL. Sub *Commodo pacem* Ecclesiæ fuisse διαμόνον testis est illorum temporum scriptor [23] *Asterius Urbanus*, quam *pacem cunctas* orbis *Ecclesias* complexam esse scribit [24] *Eusebius.* Nempe *Marciam Christianorum* fuisse Patronam ait, *Dione* suo fortasse auctore, [25] *Xiphilinus.* Passum equidem legimus hoc ipso tempore *Apollonium*, cum præfectus prætorio adhuc esset *Perennis*, i. e. ante A. D. CLXXXVI. Verum *ita* passum ut rescriptum *Hadriani* accuratissime *Perennis* observaret. Nec accepit *libellos* accusationis *Perennis* nisi edito *accusatoris nomine*, ut jusserat *Trajanus*; & *accusatorem* ipsum extremo supplicio affecit è rescripto *Hadriani.* Qua ipsa severitate probabile est deterritos *accusatores* non multos postea esse repertos.

§. XLI. Quintam deinde persecutionem *Severo* tribuunt *Eusebius* & qui illum exscribunt alii, quam sextam numerat *Sulpicius Severus.* Nec tamen illam ipsam inchoatam putant ante X. ejus annum. Nec otium erat antea sive ipsi *Imperatori*, sive provinciarum *præfectis*, nec ipsis *urbium* plebibus magistratibusve quos *externa* saltem ab hostibus *pax* in eam sæviendi lasciviam plerunque convertit. Domesticis tumultibus inquieta erant omnia, nec de *Imperatore* constabat quis pro legitimo esset habendus, usque ad cædem *Albini.* Nec erat A. D. CXCVII Nec occurrebat saltem *occasio* aliqua quæ *Imperatoris* iram in *Christianos* excitaret, cum nec *Nigriani* fuissent illi nec *Albiniani*, ut ait [26] *Tertullianus.* Inde bella à *Romani* imperii *hostibus* externa ingruebant. V. *Severi* anno bellum *Judaicum* & *Samariticum* assignat *Eusebius*, & vero certum est *Romanis* finibus molestos fuisse *Parthos* cum in bello adversus *Albinum*, *Severus* esset occupatus. Absoluto hoc *Albini* bello, statim in illos movit *Severus*, & de re adversus illos bene gesta tribunitia potestate VI. Imperator XI. appellatus est. VII. tandem anno *Parthicum*, *Adiabenicum* & *Arabicum* nuncupatum annotavit in Chronico *Eusebius.* Id nempe, ut opinor, à *militibus.* Vix enim illum *Parthici* titulum in *inscriptionibus* legimus ante Trib. P. VIII. ut proinde illo tandem VIII. ejus anno titulum illum à *senatu* confirmatum, acceptumque à *Severo* sit omnino verisimillimum. IX. autem anno persecutionem assignat auctor chronici *Alexandrini*, sed manifestissimo unius anni errore. Tempus enim notavit accuratissime in *Severi* vita *Spartianus.* De *Caracalla* enim consulatu I. in quo patrem III. collegam habuit, ista subjungit: [27] *Statim in Syria consulatum inierunt. Post hoc, dato stipendio cumulatiore militibus, Alexandriam petiit. In itinere Palæstinis plurima jura fundavit. Judæos fieri sub gravi pœna vetuit. Idem etiam de Christianis sanxit.* Incidit ille consulatus in annum Æræ vulgaris CCII. X. etiam *Severi* anno hanc persecutionem tam in *Chronico* quam etiam in *Historia* tribuit [28] *Eusebius*, & quidem auctore, ut videtur, coævo *Juda*, aliisque fortasse *Origenis* ea occasione scriptis epistolis. Ergo post VIII. Id. *April.* orta illa est persecutio. Ab eo enim *natali* suo pot. tribunitiam suam X. iniit *Severus.* Forte auctor chro-

[21] *Melito* ap. *Euseb.* Hist. Eccles. IV. 26.
[22] Ap. *Euseb.* ubi supra.
[23] Ap. Euseb. Hist. Eccles. V. 16.
[24] *Euseb.* Hist. Eccles. V. 21. [25] *Xiphilin.* in *Commodo.*
[26] Ad *Scap.* c. 2. Apol. c. 35.
[27] *Spartian.* in *Sever.* c. 16, 17.
[28] *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 2. Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 7.

chronici *Alexandrini* in hoc primo persecutionis anno statuendo secutus fuerit *Olympiadum* aliquem collectorem. Annus autem Olympiacus à Solstitio anni D. CCI. ad Solstitium anni CCII. extenditur. Ita si mentem ejus recte capimus, initium hujus persecutionis inter VIII. Id. *April.* & Solstitium, medio aliquo tempore erit statuendum. Durasse autem constat duobus annis, anno viz. [29] *Origenis* XVII. & XVIII. Præfectis Ægypti duobus, *Lato* & *Aquila*. Huc itaque refero quod observavit sive *Eusebius*, sive *Hieronymus*, de duodecimo *Severi* anno: [30] *In hoc anno Jobelæum à majoribus invenimus observatum*, i. e. *duodecimo anno Severi*, *&* CCLII. *Antiochenæ urbis*. Non convenire hunc annum numeris aliorum *Jobelæorum* observavit ipse *Scaliger*, verum incidisse in annum secularem U. C. DCCCCLVII. qui Coss. habuit *Chilonem* & *Libonem*, ut notat scriptor accuratissimus [31] *Censorinus*. Incidisse autem in XII. *Severi* annum constat ex *inscriptionibus* quibus XII. *Severo* VII. *Antonino* Trib. Pot. assignatur cum *ludos seculares* facerent. Inde constat obiter quantum errarit hactenus vulgus chronologorum qui *Severo* natalem tribuunt *Palilibus* recentiorem. Nempe occasione *anni secularis*, ne tanta celebritas cruore macularetur, *pacem* Ecclesiæ concessit Imperator. Inde *Christiani*, cum urbis *Romanæ*, earumque superstitionum, nomine quibus illum *Gentiles* celebrarent, festum habere non possent, at *pacis* suæ religionisque causa habebant. Cum vero è *Scriptura* quærerent exemplum, nullum certe occurrebat accommodatius quam illud *Jobelæi*. Jam enim licebat omnibus, ut in illo *Judæorum Jobelæo*, ad suam cujusque hæreditatem in *pace* redire. Inde fortasse & alios duos ante *Diocletiani* persecutionem celebrarunt *Jobelæos*. Meminit certe, eadem etiam forma *Hieronymus*, quanquam uno alterove anno à vero situ remotos. Sed XLIX. forte, non L. annorum illi fuerunt *Jobelæi*. Tertii itaque anni præfectum probabile est nihil in mandatis habuisse de persecutione *Christianorum*.

§. XLII. Prima itaque hujus persecutionis occasio ex illa *Judæorum* defectione nata videtur. Profligato enim illo *Judæorum* bello, & oblato à Senatu triumpho *Judaico*; cavendum erat ne qui deinde ab iisdem tumultus orirentur. Proinde *Judæos fieri vetuit sub gravi pœna*, non tamen *Judæis*, sed *Proselytis*, sive *solis* sive *præcipue*, inferenda. Et cum triumphi *Judaici* occasione & consulatus *Augustorum* in *Antiochia* suscepti, & ludorum munerumque ea causa editorum magni fuissent in *Antiochia* populi concursus, credibile est fatigatum theatri circique clamoribus *Severum* ut *Judæis Christianos* adjungeret. Certe illorum temporum *Gentilibus* non ita magnum videbatur *Judæorum Christianorumque* discrimen, ut proinde quæ de *Judæis* legunt in illorum seculorum historiis, ea de *Christianis* intelligant viri eruditi. Ita [32] *Suetonium* interpretantur de *Judæis Chresto impulsore assidue tumultuantibus* & à *Claudio* urbe pulsis. Ita *Judæum* [33] *Epicteti* βεβαμμένον. [34] *Ita Judaicam religionem* ob quam *collusorem suum puerum gravius verberatum flebit septennis Caracalla*. Inde his ipsis temporibus vel paulo etiam fortasse recentius, nova illa quam appellat [35] *Tertullianus*, *Christianorum Dei editio*, *cum ejusmodi inscriptione*, *Deus Christianorum Ononychites*, *auribus asininis*, *altero pede ungulati*, *librum gestantis*, *&* *togati*. *Judæorum* enim Deo eandem ipsam formam tribuerat [36] *Tacitus*, & qui *Antiochum Epiphanem* in templum comitati sunt, apud * *Josephum*. Inde etiam *Judæorum* illa *Christianorumque* apud recentiores conjunctio quasi idem sentientium. *Judæos*, *Samaritanos* & *Christianos* conjunxit [37] *Elagabalus*, & *Elagabalo* antiquior [38] *Hadrianus*; *Christianos* & *Judæos* recentior [39] *Alexander Severus*. Sed vero in hac ipsa causa quæ *Judæos Romano* imperio suspectos faciebat, erant & alia quæ ne *Christianos* quidem, apud *Gentiles* rerum *Christianarum* nescios, ab eadem illa suspicione videbantur liberare. *Christiani* etiam expectabant *Messiam*, & quidem talem illum plerique qui *terrenus* foret princeps, erant enim *Millenarii*. Et quanquam nullam unquam experti essent *Christianorum* in tot *Judæorum* defectionibus perfidiam, quoniam tamen ante *Messiæ* sui adventum *Christiani* credebant fore ut *Romanum* imperium è medio tolleretur, & proinde auditis *Romanorum* infortuniis lætarentur, non quod *Romanis* male vellent, sed quod brevi venturum *Messiam* quotidie expectarent, *malevoli* tamen ab adversariis & *Romanæ* majestati infensi credebantur, ut constat è dialogo quem *Philopatridem* appellant sub nomine *Luciani*. His itaque, ni fallor, gradibus mota hæc est *Antiochiæ* in *Christianos* persecutio, ne mirum sit cur præ aliis præcipue eam *Antiocheni* suæ urbis epocha signarint, cur *Jobelæum* illi ad imitationem anni *Romani secularis* in ejus memoriam celebrarint. Pacem enim quæ *Diocletiani* persecutionem secuta est multis *Encæniis* & solennibus concentibus celebratam scribit [40] *Eusebius*. Inde obvium erat ut *Palæstinæ* scriptores (quales erant tam *Eusebius* quam ipse etiam *Hieronymus*) memoriam ejus è *metropolis* suæ archivis conservarint.

§. XLIII. Undecunque tamen eam *ortam* credamus, longe ea lateque per *Romanas* provincias grassata est. In *Ægypto* qualis fuerit descripsit *Eusebius* L. VI. Hist. Eccl. c. 2, 3, 4, 5. In *Africa*, præter *Perpetuam* & *Felicitatem*, huic proculdubio persecutioni assignandi sunt quorum meminit hac ipsa epistola noster martyr, Avia *Celerini* & *patruus* & *avunculi*. Nec aliam *Tertulliano* ansam datam existimo scribendi ad *martyras*. Sed & omnibus in locis, omnibusque Ecclesiis, tradit *Eusebius* tunc fuisse *martyria*, [41] ἐν ἁπάσαις ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ πάντα τόπον· Et alibi, [42] μυρίους ὅσους τοὺς κατὰ τὸ μαρτύριον ἀναδουμένους στεφάνοις. Quod certe verum esse non potuit, nisi candide intelligatur. *Alexandriæ* enim maximam fuisse copiam idem confessus est, [43] μάλιστα δὲ (inquit) ἐπλήθυεν ἐπ' Ἀλεξανδρείας, propterea fortasse quod ibi in persecutionis initio versaretur ipse *Severus*. In itinere enim ab *Antiochia Alexandriam* versus decretam fuisse superius audivimus. Inde igitur judicare licet de reliquis. At *Alexandriæ* his ipsis temporibus agebat *Origenes* qui ὀλίγους & εὐαριθμήτους fuisse tradit qui ibi coronati fuerint. Nec sane tantam fuisse, quantam innuit *Eusebius*, martyrum multitudinem, ex ipsa *Eusebii* historia facile colligimus. Nec enim *multos* ille recensuit, nec vero admodum *multos* significat à se esse prætermissos.

§. XLIV. Sed & alia de causa credibile est *Alexandriæ* magis quam in aliis (*Occidentis* præsertim) *imperii* partibus esse sævitum, propterea quod maximæ ibi fuissent *Judæorum* coloniæ, & quod ab illis præcipue

[29] *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 2. 3. [30] In *Eus.* Chr.
[31] *Censorin.* c. 17. [32] *Sueton.* in *Claud.*
[33] *Epictet.* ap. *Arrian.* L. II. c. 9.
[34] *Spartian. Caracall.* c. 1. [35] Apol. c. 16.
[36] *Tacit.* Hist. V. * *Joseph.* cont. *Apion.* L. II.
[37] *Lamprid. Heliogabal.* c. 3.
[38] *Hadrian.* Ep. ad *Servian.* ap. *Flav. Vopisc.* in *Saturnin.* c. 8. [39] *Lamprid.* in *Alexandr.* c. 45.
[40] *Euseb.* Hist. Eccl. X. 3. [41] *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 1.
[42] C. 2. [43] C. 1.

cipue partibus maxime immineret metus si qui novi tumultus in *Judaea* orirentur. Propterea fortasse ibi *proposita* sunt persecutionis edicta, cum in reliquis tamen provinciis non nisi ad *clamores* tumultuantis in *circo* & *theatro* plebis, & quod rem aliunde Imperatori sensissent non fore utique ingratam, nullis certe *propositis* edictis, praefecti persequerentur. Ita certe rem fuisse multa suadent, quod *Severum* in persecutorum catalogo praetermiserit *Lactantius*, nec *Lactantius* modo, sed *Severo* coaevus etiam *Tertullianus*. Nec praetermisit solum, sed disertis verbis exclusit. [44] *Solos* inquit *impios*, *injustos*, *turpes*, *truces*, *vanos*, *dementes*, *leges* illas persecutionis adversus Christianos *exercuisse*, & *Neronem* rursus *solum* atque *Domitianum* illis notis designavit, non omnino *Severum*, quem infra inter laudatae memoriae principes recensuit. Leges illas easdem, *nullum* dicit *Pium*, *nullum Severum impressisse*. Ita editio *Junii*. Quid dici potuit clarius, nisi forte pro *Severo Verum* cum *Rhenano* & *Rigaltio*, legamus (quem errorem in veterum scriptis frequentem observavit *Scaliger*) & de *Marco Lucioque Veris* intelligamus. Sed ne ita quidem adversariis satisfaciet, qui & *Marcum* numerant inter *persecutores*: nec suo etiam instituto, satisfaciet ipse *Tertullianus*, qui eo ipso nomine *persecutioni* invidiam conflat quod nulli eam *boni principes* exercuisse legerentur. Porro in *actis* nostri martyris frequentissima occurrit mentio *rescriptorum* imperialium: *Sacratissimi Imperatores* (inquit *Paternus* proconsul) *Valerianus & Gallienus literas ad me dare dignati sunt, quibus praeceperunt eos qui Romanam religionem non colunt, debere Romanas ceremonias recognoscere.* Rursus: *Poteris ergo secundum preceptum Valeriani & Gallieni exul ad urbem Curubitanam proficisci?* Iterum: *Non solum de Episcopis, verum etiam de Presbyteris mihi scribere dignati sunt.* Postea: *Praeceperunt etiam ne in aliquibus locis conciliabula fiant, nec coemeteria ingrediantur.* Ad eandem formam sequentis etiam anni Proconsul *Galerius Maximus*. At nullum memorant sive *praeceptum* sive *edictum* Imperatoris acta *Perpetuae* & *Felicitatis* quae habemus hodie sincera.

§. XLV. Quod si *edictum* aliquod in has etiam, *Occidentis*, partes emissum concedamus, at sane ab Imperatore *extortum* potius videtur, quam emissum à volente. Id satis innuunt illa *Tertulliani* ad Scapulam: [45] *Sed & clarissimas foeminas & clarissimos viros Severus sciens hujus secta esse, non modo non laesit, verum & testimonio exornavit, & populo furenti in os palam restitit. Populi* itaque potius quam *Severi* furore nata haec videtur persecutio, & quanquam *cessit* populo in emittendo persecutionis decreto, *restitit* tamen eidem in os *Christianos amicos* ad supplicium poscenti. Plane haec *refragantis* ab initio & *nolentis* indicia sunt. Sed & *praesides* provinciarum *Africanarum Christianos* inviti persecuti sunt. Ita idem Tertullianus: [46] *Quanti autem praesides & constantiores & crudeliores dissimulaverunt ab hujusmodi causis? Ut Cincius Severus, qui Thistri ipse dedit remedium quomodo responderent Christiani ut dimitti possent: ut Vespronius Candidus, qui Christianum quasi tumultuosum civibus suis satisfacere dimisit: ut Asper qui modice vexatum hominem, & statim dejectum, nec sacrificium compulit facere, ante professus inter advocatos & assessores, dolere se incidisse in hanc causam. Pudens etiam missum ad se Christianum, in elogio, concussione ejus intellecta, dimisit, scisso eodem elogio, sine accusatore negans se auditurum hominem, secundum mandatum*, *Trajani* scilicet in rescripto ad *Plinium*. Nequeunt haec exempla de aliqua alia persecutione ita commode intelligi ac illa, de qua agimus, *Severi*. *Cincius Severus* idem est, ni fallor, quem *Cingium Severum* appellat in *Commodo* [47] *Lampridius*, *Cincium Severum* [48] *Spartianus* in *Severo*, quem etiam memorat à *Severo Augusto* accusatum quod se veneno appetisset, atque ita interfectum, eo ut videtur tempore quo *Roma* moratus est *Severus* à fine An. Dom. CCII. ad CCVIII. quo expeditionem *Britannicam* adornavit. *Vespronius Candidus*, quem & *veterem consularem* appellat, legationem obiit à *Didio Juliano* ad exercitum *Severi*, teste *Spartiano*. Pro *vetus* consularis, *Verus* legendum esse contendit *Casaubonus*, nec alium quam hunc *Vespronium Candidum Verum* collegam *Commodi* Augusti agnoscit *Onuphrius* An. U. C. DCCCCXXXII. Christi CLXXIX. Duo *Aspri* Coss. erant A. D. CCXII. ut proinde si eorum alter *Africa* Proconsul fuerit, in *Caracalla* imperium incurrere debuerit ejus Proconsulatus, nisi jam iterum Cos. eum fuisse supponamus. *Pudens* aliquis *Marco* imperante bis Cos. fuit A. D. CLXV, CLXVI. Ita etiam sub *Marco* Proconsul esse potuit. Si itaque de persecutione aliqua ab Imperatore concitata intelligendus sit *Tertullianus*, in nullam certe propius quam in *Severi* persecutionem convenient. Fateor tamen & in alia quam *Severi* tempora convenire potuisse, vel *Marco* vel *Commodi*, vel etiam fortasse *Caracalla*; fateor etiam *populi* potius clamoribus quam *Imperatorum* edictis potuisse concitari; fateor denique non potuisse omnes in *Africa* Proconsulatu biennio illo persecutionis succedere. Id unum ergo colligo quam remissi futuri erant illius temporis Proconsules in majori, quam qua usum esse diximus *Severum*, diligentia Imperatoris in *Christianorum* persecutione incitarentur.

§. XLVI. Est etiam id observatione dignum, *Christianos fieri* duntaxat vetuisse *Severum*, nihil autem esse quo jam *factos* posset colligi ejus esse jussu puniendos. Ita nulli *martyres* coronandi erant nisi qui *gentiles* olim fuissent, & *Christo* nomen dedissent postquam propositum illud fuisset persecutionis edictum, & quidem intra illud *persecutionis* biennium; vel siqui se *libentes* supplicio obtulissent, quod facturus erat puer *Origenes* (hos enim nulla superiorum Imperatorum edicta à poena eximebant) vel siqui denique *alios* ad *Christianam religionem* convertissent, quo ipso etiam legimus tantum sibi odium gentilium factum jam celebriorem eundem concitasse *Origenem*. Non alios certe *Origenis* discipulos *martyres* recenset [49] *Eusebius* quam *proselytas*. Nec alia de causa *fugientem* persecutos *Origenem* tradit *Eusebius*, quam propter multitudinem eorum qui ab eo quotidie *converterentur*. Hac una de causa summo illum studio 2°. praesertim persecutionis anno quaesitum esse constat, cum jam tempus pateretur ut multi possent post edictum à *gentilium* superstitione se ad *Christianam* religionem conferre. Ita [50] *Eusebius* τοσοῦτος δὲ ἦν ἄρα τῶν ἀπίστων ὁ πρὸς αὐτὸν πόλεμος, ὡς καὶ συστροφὰς ποιησαμένους, στρατιώτας αὐτοῦ περὶ τὸν οἶκον ἔνθα κατέμενεν ἐπιστῆσαι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν τῆς ἱερᾶς πίστεως κατηχουμένων παρ' αὐτοῦ· οὕτω δὲ ὁσημέραι ὁ κατ' αὐτοῦ διωγμὸς ἐξεκάετο ὡς μηκέτι χωρεῖν αὐτὸν τὴν πᾶσαν Ἀλεξανδρέων πόλιν, οἴκους μὲν ἐξ οἴκων ἀμείβοντα, πανταχόθεν δὲ ἐλαυνόμενον, τοῦ πληθύος ἕνεκεν τῶν δι' αὐτοῦ τῇ θείᾳ προσιόντων διδασκαλίᾳ. Longe certe diligentius quaesitum constat quam ipsum Episcopum *Demetrium*. Cur ita, nisi quia ipse etiam fuisset in *proselytarum* conversione

[44] Apol. c. 5. [45] Ad *Scap.* c. 4. [46] Ad *Scap.* ib. [47] *Lamp. Com.* c. 20. [48] *Spart. Sev.* c. 13. [49] *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 4. [50] *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 3.

ne longe diligentior? nisi quia odiosius esset, ex edicti forma, *conversoris* nomen quam *Christiani*, quam etiam *Episcopi*? Quoscunque igitur huic persecutioni assignant *martyrologiorum* compaginatores, si *parentibus* nati essent *Christianis*, & in *Ecclesia* ab *origine* baptizati atque enutriti, nec se tamen *obtulissent*, nec *alios* ad fidem pertraxissent, sed nec aliis *accusantibus* ad judices delati, ii omnes *suspectorum* numero sunt omnino accensendi.

§. XLVII. Jam *Caracallæ* tempora, ut aliis fuerint *cruentissima*, at *Christianis* certe prorsus ἀναίμακτα fuisse verisimillimum est. *Lacte Christiano educatum* ait [51] *Tertullianus*. Septennis puer [52] *collusorem suum puerum ob Judaicam religionem gravius verberatum* doluit, quo ipso *Judaicæ religionis* nomine *Christianam* vulgo intelligant eruditi. Sub eo etiam *Asprum* fuisse *Africa* Proconsulem, qui quantum *Christianis* faverit è *Tertulliano* jam didicimus, id proculdubio non ausus, nedum ut id coram *advocatis* suis & *assessoribus* profiteri auderet si sub imperio vixisset *Christiano* nomini infenso, præsertim cum in eos quos pro *hostibus* haberet, tam sævo esset alioqui ingenio *Caracalla*. *Macrino* nec *tempus* fuit, nec *animus* memoratur à *Christianis* alienus. *Alagabalus* cetera immanissimus, ita tamen *Christianos* non oderat ut pro *suis* etiam habuerit. [53] *Dicebat* (inquit *Lampridius*) *Judæorum & Samaritanorum religiones, & Christianam devotionem illuc transferendam, ut omnium culturarum secretum Heliogabali sacerdotium teneret.* Locum *Psalm.* XIX. 5. ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθηκε τὸ σκήνωμα αὐτοῦ legebant, quotquot interpretatione LXXII. usi sunt *Judæi* & *Christiani*, & de λόγῳ dictum intelligebant. Idem senserint fortasse *Samaritani*, siquid aliis à *Pentateucho* Scripturis tribuendum esse censuerint, vel idem fortasse ex aliquo *Pentateuchi* loco collegerint. Hoc ille ita intelligebat acsi *solem* ipsum pro *Deo* habuissent, nec enim alium [54] *Heliogabalum* suum quam *solem* existimavit. Ita itaque non erat *persecuturus* quos pro *suis* habuit ut, si vellent alii, esset etiam *impediturus*. Quam vero *amicum Christianis* fuerit *Alexandri* imperium, abunde manifestum est. [55] *Christianis* ille publicum locum occupantibus in *Ecclesiæ* usum concessit. [56] Idem *Christianos* in munerum publicorum dispositione sibi in exemplum proposuit. [57] Idem *Christum* in *Larario majore sanctioreque* habuit, quod nullos tamen nisi *divos optimosque* & *consecratos* complecteretur. Idem *Christo templum* facere voluit, eumque inter *deos* recipere. Idem per *præcones* illam *Christi* sententiam celebrabat, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Sed & [58] *Mammæa* mater (cui nimium in reipub. administratione permissum esse queruntur, qui hujus præstantissimi principis memoriam carpserunt) ipsa quoque *Christiana* fuit, & *Origenem* accersivit ut ab eo in doctrina *Christi* erudiretur. Ea cum ita se haberent, non erat quod *Christiani* metuerent, sive à *plebium* tumultibus, sive etiam à *præfectis* provinciarum. Sed & metum illum *edictu* sustulit, ni fallor, *Alexander*. Ita enim de eo [59] *Lampridius*: *Judæis privilegia servavit. Christianos esse passus est.* Cum *Judæos Christianis* hac in causa conjungit, plane innuit revocatum de utrisque ab *Alexandro* quod fuerat antea de utrisque à *Septimio Severo* constitutum, & quidem per *edicta*, si quidem per *edicta* sancitum esset à *Severo*. Si enim *leges* adversus *Christianos* à suis decessoribus latas solum non *impressisset*, non tanti id erat ut de solo *Alexandro* notaretur, cum nec alius quispiam à *Severo* Imperator illas impressisset. Id fuit ergo in *Alexandro* singulare, quod quas *Caracalla leges* adversus *Christianos*, & *Macrinus*, & *Alagabalus*, non *impressissent*, eas ipse etiam *sustulisset*, ut jam deinde populis præfectisque non *liceret* Christianos persequi nisi *nova* à *novis* principibus emitterentur edicta.

§. XLVIII. Successit deinde *Alexandro Maximinus* cui VI. persecutionem tribuunt *Eusebius*, *Hieronymus*, *Augustinus* & *Orosius*, V. tamen duntaxat ex ordine *Sulpicii Severi*. Hunc in *Ecclesiarum sacerdotes* factum à *Maximino* ait *Eusebius*, in *chronico Hieronymi Latino*, in Ecclesiarum ἄρχοντας μόνους, idem in *Historia*. Sed ἀρχόντων nomine *gregarios* etiam *sacerdotes* includi ex eo ipso colligunt, quod *Protocteto* Ecclesiæ *Cæsariensis presbytero* librum suum de *martyrio* dicarit *Origenes* hac occasione conscriptum, quem una cum *Ambrosio* περιστάσεις οὐχ ἡ τυχοῦσα ἐν τῷ διωγμῷ κατειλήφει. Recte itaque *Eusebium* intellexisse [61] *Orosius* qui persecutionem hanc in *sacerdotes* & *clericos*, i. e. *doctores*, motam esse tradit, si tamen *clericorum* nomen non infra *presbyteros* extendamus, qui soli *doctores* esse poterant, præsertim ætate *Orosii*. Essetque res extra dubium si de illius veritate constaret quod statim addit *Orosius*, præcipue propter *Origenem presbyterum* persecutionem hanc à *Maximino* esse concitatam. Sed ut verum esse hoc fortasse poterat propter *Mammæa*, illud cum *Origene* commercium, quam oderat *Maximinus*, ita tamen habuisse nullo habemus coævi auctoris testimonio consignatum. Ita non ad *multos* pertinebat illa persecutio. Sed levior adhuc erat *edicto* edicti *executio*. Addit præterea [62] *Sulpicius nonnullarum* duntaxat *Ecclesiarum clericos ab eo esse vexatos*. Cui etiam consentit [63] *Firmilianus*, quod persecutio illa non *per totum mundum*, *sed localis* fuisset, si tamen de eadem persecutione sit intelligendus. In *Africa* certe non videtur fuisse cum illam ignorarit *Lactantius*. Nec sane aliter tam *longa* illa fuisset *pax* de qua meminit in libro de lapsis *Cyprianus*, si memoria tam *recenti* illam interrupisset *Maximinus*. Sed nec illud verum esse potuit quod dicit de *Cypriano Pontius*, *sacerdotales coronas in Africa primum imbuisse* si in *Africam* transiisset illa persecutio quæ in *sacerdotes* præcipue sæviebat. Et ne alibi quidem tantam fuisse ejus, quantam putant sævitiam, ex illo quo duravit *tempore*, ex illis quibus est grassata *locis*, facile colligimus.

§. XLIX. Quos itaque *limites* habuerit illa *Maximini* persecutio, ex Episcoporum *Romanorum* successione optime colligimus. Ut enim in *Romanis Episcopis* & ditione præsertim *suburbicaria* exemplum edidit provincialibus præfectis, quo quid sibi gratum esset intelligerent; ita non est quod suspicemur quin *Romæ* omnia pro ejus mente gesta fuerint, cum tantum haberet tamque infamem ibi sævitiæ ministrum *Vitalianum*. Quo ergo tempore *Romanus* Episcopus occisus est, eo tandem tempore constabat *Episcopos* fuisse è *Maximini* mandato occidendos: quo etiam tempore *tuti* erant *Romani Episcopi* ab omni persecutionis incommodo, eo recte colligimus *remissam* esse à *Maximino* persecutionem. Ita illam si æstimemus, necesse erat hanc *persecutionem* omnino fuisse *brevissimam*. Primus *Maximinum* sibi infensum sensit *Pontianus*, quem tamen primum *exilio*, tandem

[51] *Tert.* ad *Scap.* c. 4. [52] *Spartian. Caracal.* c. 1.
[53] In *Heliogabal.* c. 3. [54] *Tertul.* Apolog. c. 16.
[55] *Lamprid. Alex. Sev.* c. 49. c. 45.
[56] E scriptore suorum temporum id. c. 29. 31. c. 43.
[57] C. 51. [58] *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 21.
[59] *Lamprid. Alex. Sever.* c. 22.
[60] *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 28.
[61] *Oros.* L. VIII. c. 19.
[62] *Sulp. Sever.* Sacr. Hist. L. II.
[63] Ep. apud *Cyprian.* LXXV.

dem *morte* affecit sub finem anni CCXXXV. *Discinctum* tradit Sept. XXVIII. Indiculus *Bucherii s defunctum* pseudo-*Damasus* Novem. XIX. ita ut in ambiguo relinquat, ipsisne *exilii* incommodis occubuerit, an *jussu Maximini*. Hunc in martyrii *die* sequuntur *martyrologia*. *Recentiorem* martyrii Epocham verisimile est fuisse *veriorem*. Novembris enim XXI. suffectum fuisse in ejus locum *Anterotem* testis est *Bucherii* indiculus. Nec longe abit quod defunctum *Anterotem* III. *Januarii* mensem *unum* dicant & X. sedisse diebus. Successit *Anteroti Fabianus* cui neminem deinceps ad *Decii* usque persecutionem molestum fuisse legimus. Ita fiet ut intra finem *Novembris* & initium *Januarii* tota hæc sit concludenda persecutio. *Hippolytum Portuensem* regionis suburbicariæ Episcopum *August*. XXII. tradunt *martyrologia*. Id si verum sit, vel superiori anno CCXXV. vel hoc CCXXXVI. contigerit necesse est. Ita *depositio* ejus, quam cum *Pontiani* depositione conjungit Kalendarium *Bucherianum*, non fuerit ante annum CCXXXVII. XIII. enim *Augusti* illam assignat *Kalendarium*. Nec vero est quod dubitemus, quin *Augusto* exeunte anni CCXXXVII. *pax* fuerit *Christianis* restituta.

§. L. Ego citius restitutam suspicor, ut omnino *verus* vix potuerit esse, quem assignant, *Hippolyti natalis*. Augusti XIII. anni CCXXXV. *Legem* habemus *Alexandri* Imperatoris in [64] *codice Justiniani*. Ex quo obiter constat quantum aberrarit à scopo vulgus chronologorum qui ante illum mensem constituunt *natalem Maximini*. Ita fiet ut, cum tanto intervallo abfuerit à *Roma Maximinus*, vix potuerit occidi eo anno *Hippolytus Romæ*, si *Augusti* XXII. passum credamus. Sed etiam *Augusto* anni insequentis, nulla erat fortasse *Romæ* potestas *Maximini*. Unicam habemus in [65] codice illis Coss. *Maximini legem*, sed *Januarii* IX. editam. Nec plura quam *unius* anni gesta commemorat *Herodianus*. Contulerat se in *hiberna Maximinus*, *proximo vere* in hostem moturus. *Minatus* enim est *se excisurum subacturumque Oceano tenus omnes Germaniæ barbaras nationes*. Id quod etiam præstiturum credit [66] *Herodianus*, ni domesticis fuisset turbis impeditus. *Proximo* itaque anno ineunte Imperatores facti sunt in *Africa* duo *Gordiani*. Literas *Gordiani* patris è *Carthagine* datas ad Senatum recitavit *Junius Syllanus* Cos. suffectus *Maii* XXVII. ut legimus in hodierno [67] *Capitolino*, vel *Junii* XXVI. ut emendat ex veteri editione *Salmasius*. Ita mense *Augusto* nihil potuit *Romæ Maximinus*. Nuncium de *Gordianis interemtis* accepit senatus VII. Kal. *Junii*, ipsis *Apollinaribus ludis*, si [68] *Capitolinum* audimus. Liber *Puteani* quo usus est *Casaubonus*, VII. Id. *Jun.* alius VIII. Id. *Jun.* reponendum omnino VII. vel VIII. Id. sed *Jul.* In illos enim dies incidunt *Ludi Apollinares* in veteri *Augusti Kalendario*. Sed brevius est intervallum quam ut eodem anno *utrosque* hosce nuncios acceperit senatus, nec sufficiebat rebus à *Gordiano* gestis. Sequente itaque anno CCXXXVII. mensi *Julio* tribuendum *Gordianorum* interitum est sane verisimillimum. Aliter mitti non potuerunt à *Maximino* ad senatum legati, cum nuncium jam de imperio *Gordianorum* accepisset in *Pannonia* ipse *Maximinus*, quos tamen *missos rejectosque* à senatu auctore constat [69] *Capitolino*. Et quidem annum unum menses VI. *Gordianis* tribuit [70] *Capitolinus*. Ut in *mensibus* erraric fortasse, at certe in *anno* non errasse constat ex illis, quos dixi, nunciis, quorum *dies* ex *actis senatus* proculdubio descripserat. Tandem audita [71] *Maximi* & *Balbini* Augg. renunciatione movet in senatum *Maximinus*, appetente *hyeme*. Rem enim illam totam *hyeme* gestam testis est *Herodianus*. Et sub *finem* hujus anni *occisi* sunt, vel sequentis initium, III. enim Trib. potestatem inchoasse *Maximinum* seniorem constat è nummis. [72] Ita *annum* absolvere poterant *Maximinus* & *Balbinus*, quem tribuit illis [73] *Capitolinus*. Quod enim alibi *biennium* illis assignat, numeravit annum [74] *Gordianorum* Eo enim tempore eminebant [75] *Maximus* & *Balbinus* inter XX. viros quibus Reipub. tutela commissa est à senatu, distributis inter illos *Italiæ* regionibus. Occisi igitur sunt à militibus Ann. D. CCXXXVIII. *Agon. Capitolino*, sed ante mensem *Junium*. *Junii* enim XXII. & deinceps *leges* habemus [76] *Gordiani Augusti*, qui post eorum cædem factus est Augustus. Et quod *unam* habeamus Kal. *Januarii* [77] signatam, omnino probabile est excidisse *numerum Kalendarum*, ut anni potius *fine* quam *initio* eam condiderit *Gordianus*. Ita fortasse horum imperiorum tempora recte explicuerimus, quibus nescio quidpiamne sit in *Romana historia* perturbatius. Quæ si *vera* esse concedantur, jam intelligemus quam *brevis* illa necessario fuerit *Maximini* persecutio. Intelligemus præterea cur nulla fuerit in *Africa*, quia defecerunt ibi *Gordiani*.

§. LI. Nec etiam præterquam ad *Vitalianum*, ad alium aliquem *Provinciarum* præfectum datum illud videtur *Maximini* de persecutione rescriptum. Quas certe alibi in *partibus* imperii *Orientalibus*, legimus *persecutiones*, eorum ut occasio aliqua fortasse fuerit, at *causam* certe nullum verisimile est fuisse *Imperatoris edictum*. *Maximini* persecutio *Episcoporum* erat *solorum*, vel forte etiam *presbyterorum*. At *fidelium* omnium *communis* erat illa cujus meminit *Firmilianus*. Id innuunt illa ejus verba —— [78] *ad turbandum populum nostrum terribilior effecta est*. Et, *in hac autem perturbatione constitutis fidelibus*, &c. Sed nec ulla propria *sacerdotii* mentio in *Origenis* exhortatione ad *martyrium Ambrosio* dicata, sed eo potius omnia referuntur ut *Christianitatis* potius quam *sacerdotii* illud videatur fuisse periculum. Sed & alias fuisse causas manifestum est. Per suam *Cappadociæ* & *Ponti* provinciam *terramotus* plurimos frequentesque ait fuisse *Firmilianus*, qui urbes aliquot integras absorpserint, quos sane constat in tota illa *Asia* minori fuisse frequentissimos. *Ex hoc persecutionem gravem Christiani nominis factam* dicit. Constat enim omnia reipublicæ *incommoda* eo esse relata à *gentilibus*, ut *diis* ob *Christianum* nomen infensis tribuenda viderentur. Idem tradit de sui etiam temporis persecutione [79] *Origenes*, si tamen de eadem persecutione loquatur, quam alibi [80] *Maximini* imperio ipse consignavit, ut illum vulgo intelligunt eruditi. Ita fiet ut *Maximini* edictum inter solas fortasse *suburbicanas* regiones nocuerit *Christianis*: quæ alibi nascerentur *persecutiones*, è certis *locorum* incommodis, certis *plebium præsidumque* odiis in *Christianos*, quam *Imperatori* potius tribuenda erant. Sed nec illæ admodum *cruenta* esse poterant, cum pateret *Christianis fuga*, ut ait patuisse *Firmilianus*. Incepit persecutio illa (cujus meminit *Firmilianus*) A. D. CCXXXV. accuratissime,

[64] L. I. Tit. 26. n. 2. [65] Cod. L. II. T. 3. 13.
[66] *Herodian.* L. VII. p. 334.
[67] *Capitolin. Maximin.* duob. c. 16.
[68] *Cap. Maximo* & *Balbin.* c. 1.
[69] *Cap.* in *Gordianis* tribus c. 10. [70] Ib. c. ult.
[71] *Cap. Max.* duob. c. 21. [72] *Goltz.*
[73] *Cap. Max.* & *Balbino* c. 15 [74] *Cap. Gordian.* c. 2.
[75] *Cap.* ib. c. 10.
[76] In Cod. II. 10. 2. V. 51. 5. II. 22. 2. &c.
[77] Cod. V. 70. 2. [78] Apud *Cyprian.* Ep. LXXV.
[79] Tract. XXVIII. [80] Ap. *Euseb.*

tissime. Ad illum enim annum anni XXII. ab eo quo scripsit *Firmilianus* anno retro supputati pertingunt. Medio aliquo tempore inter *Severi* persecutiones atque *Maximini*, orta ea videtur in Africa persecutio quæ *Tertulliano* occasionem dedit scribendi *apologeticum*, & libros ad *nationes* & ad *Scapulam*. Sed & ea videtur, non *Imperatorum* fuisse, sed *præfectorum* provincialium, nec ita *multos* fecisse *martyres*. Non vacat tamen eam impræsentiarum accurate exequi.

§. LII. Venio itaque tandem ad nostri *Cypriani* tempora, in quibus prima occurrit persecutio *Decii* quam *septimam* numerat *Eusebius*. Ab illa *Severi* XXXVIII. annorum intervallum interponit *Sulpicius*. Recte nimirum ille, pro communi sententia, modo *decadem*, quæ intercidit, reponas. Ab anno enim *Domini* CCII. *Severi* X. quo *incepisse* illam diximus persecutionem ad A. D. CCL. in quem incidit maxima pars *primi* anni imperii *Deciani*, numerantur anni XLVIII. accuratissime. Hanc persecutionem faciunt fabulatores, excepta ultima *Diocletiani*, omnium omnino sævissimam, *martyrumque copia* fœcundissimam. Et quo id videantur meliori jure facere, *fastos Ecclesiasticos* perturbant, *consules* transponunt, alium nobis *Decium* redivivum sub *Valeriano* comminiscuntur, quem & ipsi cum *Decio* Imperatore imperite confundunt, ut ostendit in suis annalibus pater maximus accuratissimusque noster *Cestriensis*. Ita factum ut *omnes* nostro martyri coævæ persecutiones unius *Decii* nomen ferant, & *Galli Valerianique* martyres in *ejus* censum referantur. Iniquissimi quidem illi, ut longe alium nobis *Decium* repræsentent quam suopte fuerit ingenio. Πάσαις διαπρέποντα τῶν ἀρεταῖς & ἄριστα βεβασιλευκότα [81] appellat *Zosimus*. *Artibus cunctis virtutibusque instructum, placidum & communem domi* Aurelius Victor. Et quod *Trajani optimique principis* titulis vivus à senatu fuerit ornatus, mortuusque ab iisdem in *Divos* relatus; plane innuunt, præterquam in *Christianos*, non tam fuisse, quam putatur, *sanguinolentum Decii* imperium. Quod si *sævus* sua fuisset *indole*, eundem & in *alios* futurum verisimile erat. Si *mitis* placidusque, cur *alius* omnino fuit in *Christianos?* Demus aliquid *superstitioni*. At cum ita crederet pro bono reipublicæ in Christianos esse sæviendum; *modum* tamen aliquem justis alioqui meritisque, quas existimabat, pœnis imposuisset ipsa illa *nativa clementia*, ipsa illa quam bonos illorum temporum principes incessisse diximus, ambitio de *temporum* suorum *felicitate*. Neque vero probis Ecclesiæ monumentis subinnuitur tantam fuisse sub *Decio*, quam putant, *martyrum* multitudinem.

§. LIII. Statim equidem à *suscepto* imperio *inceptam* constat ab eo persecutionem. *Quasi hujus rei gratia provectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cœpit ut protinus caderet*, [82] inquit *Lactantius*. Et ad *Alexandrinos* unus idemque nuncius retulit & successisse in imperio *Decium*, & edidisse persecutionis *edicta*, ut è *Dionysii Alexandrini* [83] epistola constat ad *Fabium Antiochenum*. Nempe *Romæ* fuit ipse sub finem A.D. CCXLIX. Primi omnium capti sunt cum sociis *Moyses* & *Maximus* & *Celerinus*, ipso adhuc *Romæ* versante *Decio*. Sed *cruciatibus* duntaxat & *tormentis* adhuc gesta res est, nondum pœna *capitis* in quenquam constituta. Dimissus etiam videtur post aliquot dierum probationem *Celerinus*, ut ex hac ipsa epistola colligimus. Unde illud si tam *sævus* fuisset, quam volunt in *Christianorum* persecutione, *Decius?* Primum legimus *martyrem Fabianum* sub finem *Januarii*, si tamen recte tempus consignatum à vitarum Pontificalium concinnatoribus, sub *discessum* fortasse *Decii*, nec enim diu ille *Romæ* est moratus. Postea paulo plus quam annuum intercessit intervallum antequam in *Fabiani* locum sufficeretur *Cornelius*. Inde colligimus ea usum esse arte in Ecclesiæ persecutione *Decium* qua usus antea fuerat *Maximinus*, ut in Ecclesiæ *sacerdotes* præcipue persecutionem intentaret, sublato ita *pastore*, rem fore facilem ratus, & minimo sanguine præstandam, ut *ovile* dissiparetur. Inde certe remissius cum *Christianis* agi cœptum. Capti jam deprehensique Confessores in *custodia* detinebantur usque ad *finem* persecutionis. Nec *alios* deinde captos legimus, sed nec eos ipsos *novis* deinde, post *Decii* discessum, cruciatibus quæstionibusque subjectos. Qui enim in carcere obiit *Moyses*, carceris potius incommodis quam nova aliqua judicis sævitia videtur occisus. Nec est sane omnino verisimile alios fore interficiendos, cum quos adhuc in custodia haberent, eorum tamen sanguini vitæque pepercerint. Sed nec unquam meminerunt cleri *Romani*, sede vacante, conscriptæ epistolæ, novum aliquem post *Fabianum* martyrio coronatum, sed ne *captum* equidem *cruciatumque* eo *Christiani* nomine à *judice*. Et vero totum opprimendæ *Christianitatis* præsidium in eo esse positum à *Decio* si sedem *Romæ* vacuam servasset, ex illis nostri martyris verbis colligimus quæ scripsit ad Antonianum. [84] *Multo* (inquit) *patientius & tolerabilius audisse* Decium *levari adversus se æmulum principem quam constitui Romæ æmulum sacerdotem*. Quorsum illud, ni gravius aliquod momentum in ea situm credidisset *Romanæ* sedis vacatione? Aliter certe tam tolerabilis erat *Christianis unius*, licet fortissimi, militis *jactura* quam ipsi fuit [85] *Decio* cum filium fortissime dimicantem ab hostibus interfectum accepisset. Omnino hæc *Christianos* tractandi ratio, ut quam paucissimo *sanguine* constaret ipsius *Christianitatis* excidium, *miti* illi, quod in eo principe celebratur placidoque optime conveniebat ingenio.

§. LIV. Talis fuit *Romæ Decii* persecutio, ubi pro *principis* arbitrio res singulas gestas esse verisimilimum est. Verum ad *Provincias* emanavit principis edictum, & in illis pro diverso præfectorum provincialiumque genio, erat & ipsa quoque persecutio diversissima, ita tamen ut omnibus *exemplo* proculdubio fuerint quæ *Romæ* ipsius Imperatoris jussu gesta audivissent. *Carthagini*, ut è *Cypriani* nostri constat epistolis, primus impetus *populi* erat furentis in *Episcopum*, plane ad exemplum *Decii* qui *Romanum Episcopum* primo loco tollendum censuit. [86] *Orto* itaque *turbationis impetu primo* Cyprianum ad leonem populus flagitavit. Inde illi secessus occasio, propter *quietem fratrum publicam*, quod se unum præ aliis expeti, & sui unius invidiosa præsentia populi clamitantis furorem intellexisset accendi. Eo fugato duo erant omnino persecutionis *gradus*, prior *magistratuum urbicorum* usque ad adventum novi, ut videtur, proconsulis, anno sequenti Æræ vulgaris CCL. officium inituri; tum ipsius, ubi appulisset, *proconsulis*. *Magistratus* illi, cum pro *Romanis*, ut dixi, legibus, *jus gladii* non haberent; consentaneum proinde erat ut pro eo intervallo *nulli* prorsus omnino fierent *martyres*. Solis itaque *proscriptionibus* & *carceribus* rem gestam hactenus fuisse manifestum est. *Proscriptus* ipse est *Cyprianus*. Confessores reliqui in *custodiam* dati. Eo enim usque concessum erat *magistratibus*

[81] *Zosim.* Hist. L. I. [82] De mort. persec. c. 4.
[83] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 41.

[84] Ep. LII. [85] *Victor Schotti* in *Decio*.
[86] Ep. XV. & *Pont.* in vit.

stratibus ut suo proprio jure procederent. Et tamen hujus *incruentæ* persecutionis *metu* lapsa est tanta illa *fidelium* multitudo, quam toties luget ipse [87] *Cyprianus*, quo ipso nomine sceleris gravitatem extollit. Tandem appulit *proconsul*, atque inde *martyria* facta esse legimus. De illis agit Ep. IX. *Cyprianus*. Eam statim ab *adventu proconsulis*, datam, verba ejus illa innuunt: *Et nuper quidem, cum, confessione perstante suscepta pœna est, quæ confessores Christi fecit extorres.* Prima itaque *proconsulis* persecutio erat per *exilia*, inde ad *cædes* facta est gradatio. Ita enim sequitur: *Confessio tamen præsens, quanto in passione fortior, tanto clarior & major in honore est. Crevit pugna, crevit & pugnantium gloria. Nec retardati estis ab acie tormentorum metu, sed ipsis tormentis magis estis ad aciem provocati; fortes & stabiles ad maximi certaminis prælium prompta devotione prodistis.* Gemina sunt & illa quæ habet alibi de *Aurelio* confessore: [88] *Gemino hic agone certavit; bis confessus, & bis confessionis suæ victoria gloriosus; & quando vicit in cursu factus extorris, & cum denuo certamine fortiore pugnavit, triumphator & victor in prælio passionis. Quotiens adversarius provocare servos Dei voluit, totiens promtissimus miles pugnavit & vicit. Parum fuerit sub oculis ante paucorum, quando extorris fiebat, congressum fuisse meruit; & in foro congredi clariore virtute, ut post magistratus etiam proconsulem vinceret, & post exilium tormenta superaret.* Non erant itaque ante *proconsulis* adventum expectanda *martyria*. Sed nec *postea* antequam comperererat proconsul prima sua *exilii* methodo nullos se in *delenda Christianitate* fecisse progressus. Id quando contigerit ita colligimus. Ab hac proconsulis *posteriori* persecutione, quæ *capitis* erat, ad prima *Paschæ* solennia *triennium* numerat *Cyprianus*, ad [89] *Pascham* viz. A. D. CCLIII. Verisimillimum est ætate *Cypriani* ea methodo usos esse *Afros* quæ in eo tractatu traditur quem *Cypriano* suo subjunxerit è MSS. Dominus *Oxoniensis*. In eo autem tractatu A. D. CCXLIII. qui *Arriano* & *Papo* Coss. notatur, est annus Cycli CXII. annorum *tertius*. Ergo annus CCLIII. quo illud triennium absolvitur, est ejusdem Cycli XIII. Is Cycli annus XIV. primi mensis lunaris habet V. Kal. *April.* (i. e. *Martii* XXVIII.) fer. II. Ergo *Dominica Paschalis* erit *April.* III. Scripsit vero illam LIII. *Cyprianus* circa *prima pascha solennia*. Ea, ni fallor, erant *jejunium Paschale*, ut proinde *secunda solennia* habenda sint quam *lætitiam Paschæ* appellat *Celerinus* Ep. XXI. hebdomada *Dominicam Paschalem* excipiente. Id *jejunium*, apud *Afros*, illos præcipue *dies* complectebatur, *quibus ablatus est sponsus*, teste [90] *Tertulliano*, i. e. *quibus jacuit in sepulcro corpus Domini*, viz. intervallum à feria *Passionis* ad Dominicam *Paschalem*. Ita fiet ut initio *Aprilis* A. D. CCL. ad *martyria* progressus fuerit proconsul, si tempus *accurate* designarit *Cyprianus*. Erant autem, ut in *violentis* plerunque fit, illius quoque persecutionis *initia* longe sæviora. *Quosdam jam coronatos* ait cum Ep. IX. scriberet *Cyprianus*, *quosdam vero ad coronam victoriæ proximos.* Nulla tamen in utrovis genere *magnæ* alicujus *multitudinis* significatio. Postea, cum nihil istiusmodi *initiis* se comperisset profecisse proconsul, ad alia Reip. negotia conversus *remissiorem* se in *persecutione* præbuit. Cum enim postea accidissent illæ de *martyrum pace* lapsis concedenda controversiæ, magnus jam *lapsorum* erat ad *martyras concursus*, multa de eorum nomine disputatio, eorumque auctoritas hinc inde ventilata. Nullos tamen *novos* martyres *captos* legimus, nullos jam captorum *novos cruciatus*, sed ne prolatos quidem coram proconsule, solius *carceris* incommodis oppressos qui deinde perierint, quæ sane *magna* fuisse discimus ex epistola *Luciani* ad [91] *Celerinum*. Ita fiet ut quæ in *Africa* perierit *martyrum* multitudo, *magna* sane esse non potuerit.

§. LV. Sed & alias imperii provincias *Decii* illud de persecutione proculdubio emanavit edictum. Quid gestum esset in *Asia*, è vita *Gregorii Thaumaturgi* per *Nyssenum* conscripta facile intelligeremus, si quid tamen esset in ea vita fide dignum quod merito posset coævis monumentis immisceri. Sed evoluto seculo & amplius scripsit illa *Nyssenus*, nec ullo usus *illius ævi* teste, ex *orali* duntaxat *traditione* fabularum matre fœcundissima. Magnum ille *tormentorum* apparatum describit superandæ Christianorum patientiæ; gravissimas etiam principis *minas* in præfectos provinciarum si *negligentiores* in eo persecutionis officio deprehendisset, *alienas* illas à moribus *Romani imperii*; à moribus ipsius *Decii*, à coævorum scriptorum *fide* commemorat. *Martyres* etiam in ea factos dicit; sed vero *multi* illi fuerint an *pauci*, omnino non dicit. Sed non adeo *multos* fuisse admodum probabile est, quod *fuga* dedisset exemplum ipse *Thaumaturgus*, Deo nempe ita jubente. Quod ideo certe verisimilius est quod aliis etiam maximæ auctoritatis viris idem *Deus* in eadem persecutione præceperit, *Cypriano* & *Dionysio Alexandrino*. Sed in *Asia* magis fuit id quam aliis in locis necessarium, non modo *infirmiorum* causa, ut illis subveniretur, quam causam memorat *Nyssenus*; sed propter *Montanistas* etiam qui ea ipsa causa à *Catholicis* damnati essent quod negassent in *persecutione* esse *fugiendum*. Et in priori illa, cujus meminisse diximus *Firmilianum*, persecutione *Maximini*, idem etiam auctor est *fugisse* Catholicos, ut proinde non sit quod miremur si in hac etiam persecutione similiter *fugerint*. Sed & in *Palæstina* passi sunt [92] *Decio* imperante *Babylas Antiochenus*, *Alexander Hierosolymitanus*, & *confessionem* certe *præclarissimam* edidit *Origenes*. Unde etiam constat, pro *Decii* & *Maximini* exemplo factum quod in *sacerdotes* sit præcipue sævitum, & quod expetitus fuerit præ aliis *Origenes*. Sed, præter illos illustres viros, alios etiam esse passos, nihil est quod colligamus. *Romanum* exemplum proposuerit forte sibi *Palæstinæ* præfectus, *plebem* scilicet, uno alterove insigniori edito exemplo, ita fore crediderit ut facile coerceret.

§. LVI. Omnium vero durissima erat illa quæ *Alexandrinis* incubuit persecutio. *Anno* enim integro persecutionis edictum antevertisse auctor est coævus [93] *Dionysius*. Præfectus erat illius anni *Sabinus*. Inflammavit in *Christianos* plebem *Alexandrinam* præstigiator aliquis κακῶν τῇ πόλει μάντις καὶ ποιητὴς, qui scilicet *malorum* quæ civitati ominatus esset, idem ipse *auctor* fuerit, tantam illam bonorum civium innocentiumque hominum *cædem* excitando. Semper enim *Christianos* id genus impostoribus odio fuisse diximus. Et facile illis fuit omnium θεομηνιῶν invidiam, apud imperitum vulgus, in *Christianorum* capita convertere. Involant illico illi in *Christianos*, & quos obvios habent, diris inhumanisque modis interficiunt. Tum in *domos Christianorum* irrumpunt, sed jam *avaritia superstitionem* vincente, dum *bonis* inhiant, *hominibus* fugam facilem concedunt. Paucos itaque hactenus *martyres* fuisse verisimile est, præsertim nullo adhuc accedente *Imperatoris edicto*, nullo adhuc *præfecti* militari auxilio. Quin illa potius omnia

87 De lapsis. 88 Ep. XXXIII. vid. etiam Ep. LIII.
89 Ep. LIII. 90 *Tertul.* de Jejun. adv. Psych. c. 13, 14.
91 Ep. XXII. 92 *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 39.
93 Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 40, 41.

nia habuerunt *adversa*, tam publicæ *pacis* conservandæ causa, quam ne *seditiones* illæ tandem in *defectionem* erumperent, quam etiam *tuendi* innocentes, cum εὐμενῆ illam *Philippi* βασιλείαν dicat *Christianis* fuisse *Dionysius*. Hæc itaque impediebant quo minus pro libitu sævirent in *Christianos*. Interim tutum non fuit *Christianis* in publicum procedere ne novi in eos tumultus orirentur, & nequid durius in ipsos ederetur qui ita processissent, tanta erat *populi* jam concitati rabies. Hoc est quod ἐπιπολὺ ἀκμάσαι significat *Dionysius*. Nec vero credibile est multos *Christianorum* ita aliorum exemplo monitos, tam sui quam publica Ecclesiæ causa, illud incurrisse periculum. Tandem mutuis *Gentilium* seditionibus & *bellis civilibus*, quæ qualia fuerint explicavit Cl. *Cestriensis*, factum est ut ad *finem* hujus anni Christiani pace fruerentur.

§. LVII. Successit annus persecutionis Alexandrinæ secundus, *Christi*, ex maxima parte, CCL. pro Æra vulgari, *Decii* primus absolutus, secundus inchoatus, cum jam appulisset *Alexandriam* persecutionis *edictum*. In eo quinam passi fuerint, in urbe *Alexandrina*, martyres, accurate scripsit *Dionysius* epistola ad *Fabium Antiochenum*. Nec vero innuit saltem alios *multos* à se fuisse prætermissos. Ait equidem [1] κατὰ πόλεις καὶ κώμας alios πλείστους fuisse à gentilibus discerptos. Sed nihil vetat πλείστους fuisse *omnes* collectim, cum tamen in *singulis* urbibus vicisque *pauci* admodum fuissent. Nec alioqui *multos* fuisse ex ipso *Alexandria* exemplo colligere possumus. Habebat enim ea civitas plebem tumultuosissimam novarumque rerum avidissimam, ut constat ex *Hadriani* epistola ad *Servianum*. Non est itaque probabile modum *Alexandrinorum* exemplumque superasse minores illas urbeculas. Tertio persecutionis anno remisisse persecutionem in ipso anni *initio* è *Dionysio* colligimus. Reversus enim *Alexandriam* Paschalem ibi festivitatem celebravit, ἐπιλαβούσης ὅσον οὔπω τῆς εἰρήνης, ut ait [2] *Eusebius*. Nec enim intelligi potest de *Paschate* anni CCL. Tunc enim nulla erat *Christianis* pax. Sed neque de sequente Paschate anni CCLII. Is enim annus fuit *Galli* primus peste illa quæ *Hostilianum* absumsit, per *Romanum* orbem celeberrimus. *Pestem* autem illam *Pascha* antevertisse proximo capite testatur [3] *Eusebius*. Ita enim ille: μετὰ ταῦτα λοιμικῆς τὸν πόλεμον διαλαβούσης νόσου, τῆς τε ἑορτῆς πλησιαζούσης. Medium itaque Pascha intelligi necesse est. Convenitque cum alia ejusdem persecutionis historia. Nec enim *Alexandria* duntaxat, sed & in aliis imperii *Romani* provinciis remisit eodem tempore, ipso ut videtur *Decio* connivente. Ni ita fuisset, non est quod putemus ausuros *Romanos Cornelium* sibi, superstite etiamnum *Decio* & gravissime laturo, Episcopum adsciscere; non est quod putemus ausurum redire *Cyprianum*, & tam *securum* exercuisse cum *Cornelio* nuper in Episcopatum evecto, de *ejus* & *Novatiani ordinatione* commercium; non est quod putemus tot *legationes* hoc ipso anno CCLI. ultro citroque à *Novatiano*, à *Cornelio*, & rursus ad eosdem ab ipso *Cypriano* & concilio *Africano* universo esse transmissas. Hæc plane innuunt maximam fuisse *Christianis* eo anno *pacem* pacisque permansuræ *fiduciam*. Et tamen ad finem usque illius anni superstitem fuisse *Decium* invictis argumentis evicit Cl. *Cestriensis*.

§. LVIII. Successit *Decio Gallus*, quem, nisi è coævis *Galli*, *Cypriano* & [4] *Dionysio*, constaret, aliunde esset ut nesciremus eum in *persecutorum* esse catalogo censendum. Prætermittunt eum in Chronico *Eusebius*, *Hieronymus*, *Augustinus*, *Orosius*, & *Sulpicius Severus*, ipse etiam *Lactantius*. Et tamen eam longe graviorem *fore* persecutione *Deciana* prædixit ex revelatione Divina *Cyprianus*. Ita scribit ille ad Cornelium: [5] *Diem certaminis appropinquasse; hostem violentum cito contra nos exurgere; pugnam, non talem qualis fuit, sed graviorem multo & acriorem venire.* Nec dubitandum quin *eventus* responderit, ex quo intelligimus quanto *levior* fuerit illa *Decii* persecutio quam fecerint illam commentis suis fabulatores. Sed nec illa, quæ tam *brevis* fuit, admodum *multos* martyres coronare potuit. Nec enim ultra A. D. CCLIII. *Galli* simul atque *Æmiliani* tempora extendi posse ostendit *Cestriensis*. Ab illo certe anno *tribunitias* suas *potestates* numeravit *Valerianus*. Et tamen non *primis* statim imperii *initiis*, sed cum imperium ejus jam prospero esset in statu, cunctaque ex animi sententia succederent, persecutionem *Gallus* inchoavit. Verba *Dionysii* sunt: ὃς δὲ φερομένης αὐτῷ τῆς βασιλείας, καὶ κατὰ νοῦν χωρούντων τῶν πραγμάτων, τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ καὶ τῆς ὑγιείας πρεσβεύοντας πρὸς τὸν θεὸν ἤλασεν. Aliquantum certe temporis elapsum innuit quo probandum fuit rectene & pro voto prima illa imperia initia procederent. Occasionem persecutionis à *lue* repetendam existimo, & quod plerunque fieri solebat, primo eam à *populi* clamoribus, tum ab *Imperatore* & *præfectis* esse excitatam. Constat jam elapsas esse *Idus Maias* illius anni quo LV. ad Cornelium dedit Epistolam. Constat & secundam jam à reditu ab exilio, *synodum* habuisse *Cyprianum*, & superiori anno fuisse primam. Quæ certe notæ annum saltem CCLI. accurate designant. In ea prima *edicti* mentio quo *populus celebrare sacrificia jubebatur*. Inde *ad leonem* ipse *clamore popularium in circo postulatus est*. Sed *proconsulis*, ni fallor, nondum *Imperatoris* illud fuerit *edictum*. *Roma* enim, posteaquam *passus* esset *Cornelius*, & *reversus* esset ab exilio *Lucius*, *nuper* tamen [6] scribit *exortam esse persecutionem repentinam, & contra Ecclesiam Christi & Episcopum Cornelium beatum martyrem* Romanosque *omnes secularem potestatem subito proruperisse*. Breve itaque fuit intervallum ab *exilio Cornelii* ad *reditum Lucii*. Nec ante illud *Cornelii* exilium proruperat *Roma* potestas *secularis*, sive *præfectorum* ea fuerit, sive ipsorum etiam *Imperatorum*. At cum *Lucio* redierunt *Lucii comites in exilio*, *redierunt cum ingenti fratrum gratulantium gaudio*. Quæ plane innuunt ita rediisse *Lucium*, ut nullus superesset *novi exilii* metus. Nec constat unquam inde *redintegratam* illam fuisse *persecutionem*. *Bella*, ut opinor, undequaque ingruentia, ut intelligimus ex libro nostri martyris adversus *Demetrianum*, alio Imperatores diverterant ne *Christianorum* persecutioni vacare possent; vel forte illos *sævitiæ pœnituit* cum ita non viderent *placari* Christianorum cæde adversa *numina*, ut res indies in *deteriorem* statum laberentur; ita non *expiari pestilentiam* ut *nova* præterea reipublicæ infortunia quotidie succrescerent. Brevissimis itaque limitibus tota illa *Italia* est conclusa persecutio. Et tamen cum tot essent tantillo spatio *exules*, non est certe verisimile insigni aliqua *feritate* usos esse persecutores, nec adeo multos fecisse *martyres*. Nec etiam constat extra *Italiam* ullum emanasse Imperatoris *edictum*.

§. LIX. *Valerianum*, quamvis *brevi tempore*, *multum justi sanguinis fudisse* tradit *Lactantius*. Tenemus itaque de *temporis brevitate* confessum. Aliter tamen coævum *Dionysium* vulgo intelligunt eruditi, qui

[1] Ap. Euseb. Hist. Eccles. VI. 42.
[2] *Euseb.* Hist. Eccles. VII. 21. [3] c. 22.
[4] *Dionys.* ap. *Euseb.* Hist. Eccles. VII. c. 1.
[5] Ep. LIV. [6] Ep. LVIII.

qui ubi S. *Joannis* Apostoli de *Antichristo* verba recitasset, [6] καὶ ἐδόθη γὰρ αὐτῷ στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ βλασφημίαν καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία καὶ μῆνες τεσσαράκοντα δύο, statim addit, ἀμφότερα δέ ἐστιν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ θαυμάσαι. Sed qui putant toto eo tempore martyres esse coronatos, nec recte capiunt mentem *Dionysii*, nec cum eo *Lactantium* conciliare poterunt. Cum enim VII. *tribunitias potestates* duntaxat ex *nummis* legamus complevisse *Valerianum* ab An. Dom. CCLIII. exeunte numerandas; & legamus An. Dom. CCLXI. *Gallieno* & *Volusiano* Coss. de novo Imperatore deligendo consultasse inter se [7] *Macrianum* & *Balistam*, ex quo sequitur sub *finem* anni CCLX. captum esse *Valerianum*; constat menses illos XLII. septennii illius medium omnino spatium occupare oportere. Proinde incidet *initium* illius persecutionis in mensem *Julium* anni CCLVII. Fieri certe vix potest ut *citius* inceperit, potest tamen ut aliquanto fortasse *tardius*. A *Roma* enim ad *Africam* brevissima est trajectio. Primus in *Africa* exulavit ipse *Cyprianus*. Ita enim scribunt ad eum reliqui [8] confessores (quos habuit in *exilio* comites, licet non in *exilii loco*) *ipsum priorem sibi ducatum ad confessionem nominis Christi præbuisse*. At primo *exilii Curubitani* die oblatam illi dicit [9] *Pontius* illam fuisse visionem qua significatum esset eodem illum sequentis anni die fore coronandum. Dies ille XIV. erat *Septembris*. Fieri itaque vix potuit ut antea quam diximus *Roma* illud emissum fuerit edictum, ni maximas intercessisse moras supponamus. At primo hoc persecutionis anno *nulli* erant *martyres*. *Exulabant* duntaxat omnes etiam alii *Cypriani* in confessione socii. *Exulabant* etiam cum [10] *Dionysio Alexandrino* ejus etiam comites, in confessione, *Alexandrini*. Nec enim gravioris in eo *edicto* supplicii mentio fuisse videtur quam *exilii*.

§. LX. Prodiit itaque secundo tandem persecutionis anno ferale illud *edictum* quo pœna *capitis* Christiani essent puniendi, *exeunte*, ut videtur, mense *Julio*, vel etiam *Augusto* fortasse ineunte. Nuncios enim miserat ad urbem, ea ipsa de causa, [11] *Cyprianus*, ut *quomodocunque* de Christianis *rescriptum fuisset*, *exploratum sibi veritatem ad se referrent*. Unde verisimile est *prima* quaque data opportunitate redituros, nequam *moram* intercessisse suspicemur. Ex his didicit quid *rescripsisset ad senatum* de pœna Christianorum capitali *Valerianus*, & *Xistum* Pontificem *Romanum* VIII. Id. *August*. i. e. Augusti VI. fuisse animadversum, anni nimirum Ær. vulg. CCLVIII. Non est quod putemus *moram* aliquam fuisse inter *edictum* & pœnam *Xisti*, quod passum *Xistum* audiissent ante *reditum* suum nuncii; nec rursus inter *reditum* nunciorum & edicti *appulsum* in *Africam* moram aliquam interpositam esse constat ex eo quod *Cyprianus* ipse passus fuerit *Septembr*. XIV. ejusdem anni, qui prior (inquit *Pontius*) *in provincia martyrii primitias dedicavit*. Serius deinde transiit ad alias provincias *Africæ* remotiores, ut proinde vix *biennium* superarit ea persecutio quæ *martyres* fecit, usque ad captivitatem *Valeriani*. Et tamen ægre vel unum annum *vigori* persecutionis assignaveris, tanti eam secuti sunt reipublicæ tumultus qui vel sævissimorum persecutorum impetus solerent interrumpere. Iisdem illis Coss. expeditionem *Persicam* suscepit *Valerianus*, eumque usque ad *Byzantium* comitatus est ipse Cos. *Memmius Fuscus*, [12] *Vopisco* teste in *Aureliano*. Purpuram etiam sumsit in *Pannonia* iisdem Coss. [13] *Ingenuus*, post discessum tamen *Valeriani*, quia adversus illum *Gallienus* ipse profectus est, ex quo intelligimus quanta *festinatione* post edictum, discesserit *Roma Valerianus*. Ab eo tempore ita belli curis implicitus est *Valerianus* ut vacare ipse persecutioni non potuerit, ut proinde in provinciarum præfectis situm fuerit ut persecutionem, pro suo quisque ingenio atque arbitrio urgerent remitterentve. Nec enim de persecutione urgenda videtur unquam solicitus fuisse *Gallienus*. Ita intelligimus quam recte scripserit *Lactantius brevi tempore* sanguinem fudisse *Valerianum*.

§. LXI. Videamus jam rectene illud præterea adjecerit, *multum* justi sanguinis *brevi* illo tempore ab eo esse fusum. Ad quos illud periculum pertinuerit, è *rescripti* Imperatoris summa, quam nobis conservavit [14] *Cyprianus*, intelligimus. *Rescripsit ille ad senatum ut Episcopi & Presbyteri & diacones incontinenti animadvertantur; senatores vero & viri egregii & equites Romani, dignitate amissa, etiam bonis spolientur, & si, ademtis facultatibus, Christiani esse perseveraverint, capite quoque multentur; matronæ ademtis bonis in exilium relegentur; Cæsariani quicunque vel prius confessi fuerant, vel nunc confessi fuerint, confiscentur, & vincti in Cæsarianas possessiones descripti mittantur*. Ita *Cyprianus*. Non itaque ad alios pertinebat hujus edicti periculum quam ad eos qui in *horum* ordinum aliquo censerentur. Inde intelligimus quam ultra *edicti* modum sævus fuerit in [15] *Ægypto Æmilianus* qui *viros* & *mulieres*; *juvenes* ac *senes*; *puellas* & *anus*; *milites* ac *paganos*, ex omni hominum *genere* atque *ætate* aliquos *martyrio* coronavit. Non est itaque quod ex iis quæ *Ægypto* gesta narrat *Dionysius*, de reliquis præfectis provinciisque statuamus. Sed nec omnibus etiam in *edicto* comprehensis pœna tamen statuitur *capitalis*, non *Matronis*, non *Cæsarianis*, *libertis* nimirum *Cæsareis* qui jam essent *manumissi*. Non est itaque quod in reliquis provinciis, quibus non præessent præsides ingenio *suo* sævi & in *Christianos* infensi, *tales* aliquos *martyres* fuisse suspicemur. Erant & illa *senatorum* & *equestris* ordinis virorum cædes quantumvis noxiorum *odii* tamen invidiæque plenissima, & *temporum felicitati*, ut dixi, adversissima, si ingenti aliquo *numero* fuissent interfecti, & quam principes, alioqui *sævissimi*, aversarentur. *Hadrianus* quod *quatuor uno tempore consulares*, nec *jussu* tamen suo, sed *senatus* & quidem *majestatis* nomine postulatos, occidi *passus* esset, de amolienda à se tristissima illius facti [16] *opinione* admodum solicitus fuit. Nec *multorum* nomina habemus nobilium quos occiderat [17] *Hadrianus*, & tamen tanta fuit de illis ipsis senatus indignatio ut ægre admodum, nec nisi magna [18] *Antonini Pii* importunitate, eum in *Divorum* numerum retulerit. [19] *Severus* etiam eo ipso nomine male audiit quod tot nobiles viros occiderit *consulares* nonnullos, & aliquos *prætorios*. Et tamen totius imperii annis XVIII. vix ad numerum *quadragenarium* consurgunt. Horum itaque *pauci* pro multis habebantur. Soli itaque supersunt *clerici*, & quidem ii superiorum ordinum, *Episcopi* duntaxat, *Presbyteri* & *Diaconi*, qui ipsi licet pro *cleri* paucitate *multi* esse possent, *pauci* tamen etiam esse poterant respectu *fidelium*. Cum itaque *multos Cyprianum* in martyrio *secutos* dicit [20] *Pontius*, multos omnino *uni Cypriano* opposuit, non de *magna* aliqua *multitudine* intelligendos. Et cum *multum*

[6] Ap. *Euseb*. Hist. Eccles. VII. 10.
[7] *Trebell. Poll.* in Gall. duob.
[8] Ep. LXXIX. [9] In vit.
[10] Ex Ep. *Dionysii* ad *German*. *Euseb*. Hist. Eccl. VII. 11.
[11] Ep. LXXXII. [12] *Vopisc.* in *Aurelian*. c. 13.
[13] *Treb. Poll.* in trigint. Tyran. num. VIII.
[14] Ap. *Cyprian*. Ep. LXXXII.
[15] *Dionys*. Ep. ad *Domit*. & *Didym*. ap. *Euseb*. Hist. Eccl. VII. 11. [16] *Spartian Hadrian*. c. 7.
[17] Vid. *Spartian* c 15.
[18] *Dio Xiph*. in *Anton*. [19] *Spart*. in *Sept. Sev*. c. 13.
[20] *Pont*. in vit. *Cypr*.

tum justi sanguinis brevi tempore fusum tradit *Lactantius*, multum viz. pro *temporis brevitate*, multum pro *passorum qualitate* intellexit. Quod vero aliquot *millia* in hac persecutione *excruciata* tradit [21] *Orosius*, *recentior* est ipse quam ut fidem de rebus eo seculo gestis mereatur; & scriptorum antiquiorum *imperitior* quam ut monumentorum coævorum fidem secutum suspicemur; eodemque in loco habendum cum eo quod dicit, *mox ut arripuit imperium Valerianus, adegisse per tormenta Christianos ad idololatriam*, quem tamen *primis* imperii annis *Christianis* amicissimum fuisse testetur coævus [22] *Dionysius*. Tam fuisse *Christianis* amicum ait quam fuerint οἱ λεχθέντες ἀναφανδὸν χριστιανοὶ γεγονέναι (*Alexandrum*, ni fallor, intelligit atque *Philippos*) quin & illos benevolentia *superasse*; *familiam* præterea *totam Christianis abundasse*, ut *Ecclesia Dei* esse videretur. Id si verum, jam neque *præsidum* quispiam, neque *plebes urbicæ*, illis molesti esse ausi fuissent quos tam caros Imperatori gratosque accepissent. Inde non *Orosius* modo, sed & alii quicunque fabulatores refellentur, si quos martyres *primis* illis *Valeriani* annis fuerint commenti.

§. LXII. Sed *Cyprianum* ipsum de sui temporis *martyrum* multitudine testem profert [23] *Aringhus*, qui ita martyres Veteris Test. cum N. Test. martyribus confert ut illos numerabiles, hos dicat innumerabiles. [24] *Per eadem* (inquit) *documenta pœnarum, per eadem passionum martyria pergamus, hoc ampliorem gloriam computantes temporis nostri, quod cum vetera exempla numerentur, exuberante postmodum copia virtutis & fidei, numerari non possunt martyres Christiani, testante Apocalypsi & dicente, Post hac vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*, &c. Sed si conferantur N. T. martyres cum martyribus quorum fit mentio in libris *Maccabaicis*, *Eleazaro* & matre cum VII. filiis, (quod facit eo in loco *Cyprianus*) non necesse est ut *magnus* fuerit numerus qui cum longo intervallo superarit, ut illius respectu dici posset *innumerabilis*. Sed non loquitur profecto sanctissimus martyr de illorum, qui jam *facti* essent martyres, numero, sed potius eorum qui *Evangelii* totius temporibus *futuri* essent, ut *legis veteris* temporibus opponuntur. Idem itaque valent apud illum *nostri temporis martyres* ac *martyres Christiani*, qui scilicet non legis *Mosaicæ*, sed *Christianæ*, nomine facti essent martyres. Nec alios probare potuit *innumerabiles* ex illo quem profert *Apocalypseos* loco. Nec enim ibi de *certo* aliquo temporis Evangelici *intervallo* egit Apostolus, sed de *omnibus* qui futuri essent usque ad *seculi consummationem*. Inde recte colligit nemini esse de *martyrii* honore desperandum. *Nemo* (inquit) *difficile vel arduum putet esse martyrem fieri, quando videat martyrum populum non posse numerari.* Non *præteritorum* sed *futurorum* martyrum multitudo huc inserviebat, ne quis sibi difficile putaret, *futurum* omnino, martyrium. Nondum certe *fuisse* martyres *innumerabiles* ex eo ipso constat quod de eorum passionibus *pene cuncta* ad suam usque memoriam conservata esse tradat *Pontius*.

§. LXIII. Capto *Valeriano* revocavit ejus edicta *Gallienus*, restitutis ubique *locis sacris*. Extat hodieque ejus rescriptum apud [25] *Eusebium* quod quidem ad *Ægyptum* pertinebat, cui simile aliud ætate sua extitisse tradidit, ne proprium illud *Ægyptiorum* fuisse indultum existimemus. Quod aliud *Ægyptiis* Episcopis rescriptum proprium emiserit *Gallienus*, quam quod antea in reliquorum Episcoporum gratiam emiserat, ea erat, ni fallor, ratio, quod cum *pacem* Christianis primo indulgeret, nondum *Gallienum* principem agnoscerent *Ægyptii*. Cum enim captus esset *Valerianus*, purpuram sumsit acerbissimus iste *Christianorum* persecutor *Æmilianus*, ut è *Trebellio Pollione* constat in duobus *Gallienis* & *triginta tyrannis*. Captus est tandem missusque ad *Gallienum* à *Theodoto*. Sed post anni spatium, ut è *Dionysio* colligimus. Ita enim ille de imperio *Gallieni*: [26] ὁ δὲ ὁσιώτερος καὶ φιλοθεώτερος ὑπερβὰς τὴν ἑπταετηρίδα νῦν ἐνιαυτὸν ἔννατον διανύει, ἐν ᾧ ἑορτάσωμεν. Annus omissus ad *Æmilianum* omnino spectare videtur qui *Macriani*, ut videtur, exemplo, purpuram in *Ægypto* sumserat. Ita edictum *indulgentiæ* emiserit *Gallienus Ægyptiis* A. D. CCLXII. accuratissime, instante solennitate *Paschali*, paulo antequam illa scriberet *Dionysius*. Hortatur enim *Christianos* suos *Dionysius* ut gratitudinem suam, pro concessa indulgentia, *Paschali* lætitia celebrarent. Nec enim de *Macriano* solo hic sermonem esse *Dionysio*, sed etiam de aliis *Macriano* similibus tyrannis qualis fuit *Æmilianus*, in *Ægypto*, constat ex forma plurali qua usus est *Dionysius*, Πρῶτος ὢν καὶ μετ' ἐκείνους παρών.

§. LXIV. Inde nemo est de persecutione suspectus usque ad *Aurelianum*. Eum tamen ipsum prætermisit *Sulpicius Severus*, vir alioqui *fabulis* addictissimus. Et merito quidem ille. *Intentata* enim duntaxat erat ab *Aureliano*, non item *executioni* mandata. Id satis manifeste indicant scriptores illis temporibus proximi, [27] *Lactantius* & *Eusebius*. Ecquid illis *Lactantii* verbis clarius? *Verum illi ne perficere quidem quæ cogitaverat licuit, sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias ulteriores cruenta ejus scripta pervenerant, & jam Cænofrurio, qui locus est Thraciæ, cruentus ipse humi jacebat.* Si *perficere quæ cogitaverat non licuit*, nullos itaque ejus decreto factos *martyres* fuisse necesse est. Similiter [28] *Eusebius* de eodem *Aureliano*: Προϊούσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς, ἀλλοῖόν τι περὶ ἡμῶν φρονήσας, ἤδη τισὶ βουλαῖς ὡς ἂν διωγμὸν ἐγείρειεν ἀνεκινεῖτο· πολύς τε ἦν ὁ παρὰ πᾶσι περὶ τούτου λόγος. μέλλοντα δὲ ἤδη καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τοῖς καθ' ἡμῶν γράμμασιν ὑποσημειούμενον, θεία μέτεισιν δίκη, μονονουχὶ ἐξ ἀγκώνων τῆς ἐγχειρήσεως αὐτὸν ἀποδεσμοῦσα, λαμπρῶς τε τοῖς πᾶσι συνορᾶν παριστῶσα, ὡς οὔποτε γένοιτο ἂν ῥαστώνη τοῖς τοῦ βίου ἄρχουσι κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν, μὴ οὐχὶ τῆς ὑπερμάχου χειρὸς θείᾳ καὶ οὐρανίῳ κρίσει παιδείας ἕνεκα καὶ ἐπιστροφῆς, καθ' οὓς ἂν αὐτὴ δοκιμάζοι καιρούς, τοῦτ' ἐπιτελεῖσθαι συγχωρούσης. *Impulsus* itaque erat duntaxat *Aurelianus* ut persecutionem adversus *Christianos* commoveret, & de ea *rumor* solum, quasi de re nondum ad exitum perducta, ferebatur. Μέλλοντα etiam dixit, & edictis σχεδὸν εἰπεῖν ὑποσημειούμενον, à Deo esse occupatum. Nondum igitur persecutionem *excitaverat*, vixdum etiam *subscripserat* edictis cum à Deo punitus est. *Constricto cubito* Deus *conatum ejus repressit*. Nondum igitur res erat ultra *conatum* perducta, nondum etiam *plagam* inflixerat quam fuerat elevato cubito minatus. Ostendit etiam hoc exemplo Deus unquam hujus mundi principibus adversus Christi Ecclesias licere, nisi quibus ipsi visum est temporibus id fieri *permiserit*. Ergo *Aurelianum* Deus ne *permisit* quidem. Convenitque ad amussim cum eo quod alibi de *Diocletiani* persecutione tradit idem *Eusebius*, tum primum tanquam ex alto sopore excitatum fuisse diabolum post illud intervallum quod persecutionem *Decii* ac *Valeriani* subsecutum est.

[21] *Oros.* L. VII. c. 22. [22] *Dionys.* ap. *Euseb.* Hist. Eccl. VII. 10. [23] *Aringh.* Rom. subter. L. VI. c. 56. n. 30. [24] *Cypr.* de Exh. martyr. c. 11.

[25] *Euseb.* Hist. Eccl. VII. 13. [26] *Dionys.* ap. *Euseb.* Hist. Eccl. VII. 23. [27] De mort. pers. c. 6. [28] *Euseb.* Hist. Eccl. VII. 30.

est. L. VIII. c. 4. Nullo itaque in loco habuit persecutionem *Aureliani*. Ita sunt hæc omnia perspicua, ut de *Eusebii* mente vix habuerit cur dubitaret ipse *Baronius*. Rogat tantum, *hoc si verum est, unde tot martyres in persecutione Aureliani passi inveniuntur?* Videat id cum suis fabulatoribus eruditissimus Cardinalis. Sed necesse erit ut *Eusebii* fidem coævo testimonio impugnet, non recentioribus qui *Eusebii* errores novis suis plerunque erroribus cumularunt, quibus aberrarunt à mente ipsius *Eusebii*. Sed *Eusebio* opposuit quæ scripserat in *Chronico* idem *Eusebius* ad annum *Abrahami* MMCCXCI. *Aurelianus quum adversum nos persecutionem movisset, fulmen juxta eum comitesque ejus ruit: ac non multo post inter Constantinopolim & Heracleam in Cænophrurio via veteris occiditur.* Ita *Chronicon*, priorem partem ex *Eusebio*, posteriorem ex *Eutropio*, ut solet *Hieronymus*. Sed profecto male mentem *Eusebii* quæsivit potius in *Chronico* quam in *Historia*, in *primis Eusebii* quam in *secundis* ejusdem cogitationibus: in *Interprete* quam in *Græco* ejus originali; in opere *interpolato* quam in *puro* nullisque interpolationibus ab auctoris mente immutato. Sæpe *Eusebium* male interpretatus est *Hieronymus*, quod & in hoc ipso loco fecisse constabit, si tamen *Græca* ejus qua par erit, fide è suo *Syncelli* MS. repræsentarit *Scaliger*. Ita enim *Græce* scripsit *Eusebius*: [29] Αὐρηλιανὸς μέλλων διωγμὸν κινεῖν κατὰ Χριστιανῶν, θείῳ κεραυνῷ διακωλύεται· συσκευῆς δὲ γινομένης κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν, ἐδολοφονήθη μεταξὺ Ἡρακλείας καὶ Βυζαντίου ἐν τῷ καλουμένῳ καινῷ φρουρίῳ. Alio omnino sensu, quo innuitur *antequam* emissum fuisset persecutionis edictum, deterritum fuisse ab ejus subscriptione lapsu fulminis *Aurelianum*, eodemque tempore quo subscripserit structas illi fuisse illas, quibus perierit, insidias. Plane omnia ad mentem ejus in *historia*, iisdemque pene *verbis* concepta, ut nihil sit quod de fide *Scaligeri* hoc saltem in loco dubitemus. Nec tamen id, quod vult *Baronius*, ipse tradit interpres *Hieronymus*. Quod ait *motam* ab *Aureliano* persecutionem, id verum erat ex sententia *Lactantii*. *Emisso* enim persecutionis *edicto motam* fuisse necesse est. Quod vero contra testatur *Lactantius* impeditum esse Imperatorem quo minus *posset id quod cogitaverat perficere*, nihil innuit in contrarium *Hieronymus*. Nescio tamen an integrioribus *Hieronymi* codicibus usus fuerit *Orosius*, propius certe accessit ad mentem *Eusebii*. Ita enim ille: [30] *Novissime cum persecutionem adversus Christianos agi, nonus à Nerone decerneret, fulmen ante eum magno pavore circumstantium ruit, ac non multo post in itinere occisus est.* Et rursus alibi clarius: [31] *Nona correptio fuit, cum Aureliano persecutionem decernenti diris turbinibus terribile ac triste fulmen sub ipsis pedibus ruit.* Plane innuit cum *moveretur* ab *Aureliano* persecutio, lapsum illud esse fulmen, non cum illud *movisset*, & *unum* duntaxat intervallum constituit à decreto *Aureliani* ad ejusdem cædem, non *duo* ut *Hieronymus* à *decreto* ad *fulmen* aliud, aliud à *fulmine* ad *necem Aureliani*. Omnino ex sententia *Græcorum* quæ jam *Scaligero* retulimus. Hodiernam tamen *Hieronymi* lectionem secutus est [32] *Prosper Aquitanus*, paulo tamen *Orosio* recentior. At *Ruffinus Eusebium* ita intellexit acsi persecutionis edicto ne *subscripsisset* quidem *Aurelianus*. Eum forte secutus *Orosius*, nec enim *Græcum Eusebium* ab eo consultum arbitror. Recte itaque *Eusebium* & *Orosium* intellexit [33] *Baronius*, & immerito illum hoc nomine rejecit vir sane maximus & de literatura chronologica meritissimus [34] *Antonius de Pagi*. Sed errare profecto necesse est qui de veteribus Ecclesiæ monumentis malunt è commentitiis recentioribusque Monachorum fabellis statuere, quam vicissim has ad illorum fidem exigere.

§. LXV. Ab *Aureliano* deinde ad *Diocletianum* neminem habent Imperatorum de *persecutione* suspectum. Sed nec *populorum* in theatris adversus *Christianos* clamantium, nec *præfectorum* in eosdem decernentium ulla habemus in bonæ fidei monumentis vel minima vestigia. Sed vero hæc ut omnium longissima erat, ita etiam forte sævissima, certe martyrum proventu erat copiosissima. Inde factum ut *Æram Diocletiani* recentiores *Græci* *Æram martyrum* appellent. Ut tamen fieri solet, qui multorum criminum revera rei sunt, ut multis præterea commentitiis criminibus onerentur; ita veram hujus persecutionis sævitiam longe tamen, quam fuit, sæviorem repræsentant fabulatores. Quod quidem eo faciunt securius, quod paucissima extent etiamnum illius persecutionis sincera monumenta quibus revincantur. Qui historiam ejus plenissime executus unum habuimus *Eusebium* (exscribunt enim illum recentiores alii) qui tamen ipse paucissima habet de *martyribus* qui alibi passi essent præterquam in imperio *Diocletiani*. Magnam fecit huic historiæ accessionem editus nuper à doctissimo *Baluzio Lactantius* de *mortibus persecutorum*. Et quidem gratulandum rei *literariæ* Ecclesiasticæ, gratulandum *Ecclesiæ Catholicæ*, gratulandum ipsi *Lactantio*, quod eum nactus fuerit editorem, virum ita *candidum*, ita *veritatis* amantem, ita alienum à *Partium* studiis atque præjudiciis. Aliter foret ut lucem fortasse nunquam expertus æternum latitasset, in ipso partu vel suppressus vel etiam forte penitus extinctus. Infeliciorem certe fuisse ferunt S. *Chrysostomi* epistolam ad *Cæsarium*. Jam cum habemus alium quem cum *Eusebio* contendamus auctorem coævum, nihil erit sane in recentiorum *martyrologiis* atque *menologiis* quod his tantis consentientium suffragiis conferendum putent viri paulo cordatiores atque peritiores.

§. LXVI. Quod itaque per *totum* hujus imperium *persecutionem* fuisse putent, longe abest ut *verum* fuerit. [35] „Multa erant è contra prolixissimæ Imperatorum in Christianos *benevolentiæ* indicia. Regendas *Christianis* provincias crediderunt, omni sacrificandi metu, qui præfectis provinciarum ex officio imminebat, illos liberabant. Quin & in ipsis „Imperatorum palatiis, liberi versati sunt. Ipsæ eorum uxores & liberi & servi erant Christiani. (Tales fuisse constat [36] *Diocletiani* uxorem *Priscam*, & filiam ejusdem *Valeriani*, *Maximiani* autem *Galerii* uxorem.) [37] „His ea quæ religionis suæ erant, „tam verbis quam factis libere exequendi coram semetipsis potestatem dederunt; ipsis ob hanc fidei „suæ libertatem gloriari ac se ostentare quodammodo permittentes; eosque præ ceteris omnibus ministris præcipuo quodam amore complectebantur. Id „genus *exempla* aliqua profert *Eusebius*. Quin & singulis Ecclesiarum antistitibus summus honor, cultus ac benevolentia ab omnibus tam privatis quam „provinciarum rectoribus delatus est. Innumerabilem præterea hominum quotidie ad fidem Christi „confugientium fuisse turbam, immensum Ecclesiarum in singulis urbibus numerum, illustres popu-„lorum

[29] In Chronic. Græc. *Euseb.* ad num. ΒΣ ΓΑ.
[30] *Oros.* L. VII. c. 23. [31] c. 27.
[32] In Biblioth. *Labbæi* Tom. 1.
[33] An. Christ. 273. num. 3, 4.
[34] Dissert. Hypat. c. Part. III. cap. ult. n. 13.
[35] *Euseb.* Hist. Eccl. VIII. 1.
[36] *Lact.* de mort. pers. n. 15.
[37] *Euseb.* ibid.

„lorum in sacris ædibus concursus, quo factum esset „ut priscis ædificiis jam non contenti in singulis ur„bibus spatiosas ab ipsis fundamentis extruerent Ec„clesias, tradit *Eusebius*. Quin & hæc progressu tem„poris increscentia, & quotidie in majus ac melius „proficientia, nec livor ullus atterere, nec maligni„tas dæmonis fascinare, nec hominum (inquit) insi„diæ prohibere unquam potuerunt, quamdiu omni„potentis Dei dextera populum suum, utpote tali „dignum præsidio, texit atque custodiit. Videant fabulatores qui prioribus illis *Diocletiani* annis *martyres* passos volunt, videant, inquam, quomodo hæc possint cum suis commentis conciliare.

§. LXVII. Confessum hic tenemus *Baronium*. *Quantum* ([38] inquit) *hæc adversentur actis sanctorum martyrum, quæ certis definita temporibus sunt suis locis superius recitata, nemo non videt.* Opponit tamen *Eusebio* testimonium *Constantini*, *Eusebio* proculdubio anteferendum si pro *Baronio* sententiam tulisset. [39] Ait ille sese κομιδῇ παῖδα interfuisse cum consultaret de *Apollinis* oraculo *Diocletianus* quo fuerit deinde in *Christianorum* persecutionem concitatus. Quod se *admodum puerum Constantinus* appellet, cum huic interesset consultationi, colligit *Baronius* circa *initia Diocletiani*, annum autem *Constantini* IX. circiter illam contigisse. Sed non necesse est ut admodum soliciti simus de hoc *Baronii* argumento cum tempus ipsum hujus consultationis accurate consignatum habeamus ab ipso *Lactantio*, ut statim videbimus. Nec enim de alio *Apollinis* oraculo quam illo quod decennalem persecutionem immediate præcessit, *Constantini* verba intellexit Cl. *Baluzius*. Quod vero κομιδῇ παῖδα IX. circiter *Constantini* annum necessario designare existimarit *Baronius*, non observavit profecto illius seculi, in hominum ætatibus designandis, morem licentissimum. Κομιδῇ νέον ad *tricesimum* usque ætatis annum extendi observavit non uno in loco doctissimus *Casaubonus*. *Gordianum* XIII. ad minimum annos natum *infantem* appellat [40] *Capitolinus*. Verisimilius tamen est XV. tunc egisse annum si XXII. perierit, ut periisse auctor est [41] *Junius Cordus* apud *Capitolinum*. Si *infans* fuerit ea ætate *Gordianus*, non erit quod miremur anno CCCII. *puerum* fuisse *Constantinum*. Sed de ipso *Constantino* non sunt istiusmodi loquendi formæ sine exemplo. Anno CCCVI. *juvenem* appellat [42] *Lactantius*. Anno CCCVII. cum *Faustam* uxorem duceret filiam *Maximiani Herculii* ita de eo auctor [43] Panegyrici Epithalamii: *O divinum tuum, Maximiane, judicium qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti, Divi, inquam, Constantii filium, in quem septima* (leg. proculdubio *se prima*) *illius juventa transfudit*, &c. Idem tradit primam suam uxorem, *Crispi* matrem, *ab ipso fine pueritiæ* duxisse Constantinum, *ut primo ingressu adolescentiæ formaret animum maritalem*, & fuisse *novum jam tum miraculum juvenem uxorium*. Ita itaque sibi invicem connectuntur finis *pueritiæ*, ingressus *adolescentiæ* & *juventus*, ut in annos *maritales* omnes conveniant. Qui autem *prima* fuit *juventa* anno CCCVII. quid miremur si *puer* idem fuerit anno CCCII? Donandum certe aliquod vehementiæ illi quæ tam in illa *Constantini* lege, quam in *oratione* ejusdem *ad sanctorum cœtum*, variis exemplis elucet.

§. LXVIII. Primum persecutionis gradum in *milites* fuisse tradit [44] *Eusebius* in *historia*, ex *Chronico* omnino intelligendus. Ad annum *Diocletiani* XVII. num. *Abrahami* MMCCXVII. *Veturius* (inquit) *magister militiæ Christianos milites persequitur, paulatim ex illo jam tempore persecutione adversum nos incipiente.* Biennio anteriorem ponit editio *Pontaci*, triennio *Prosper Aquitanus* & acta *Marcelli* centurionis, si tamen sinceri sint illius anni in actis Coss. *Faustus* & *Gallus*, quod negat *Antonius de Pagi*. Sed recte omnino constituit editio *Scaligerana*. Convenit enim [45] *Lactantius* qui omnia ordine temporis accuratissimo disposuit. Occasionem ait captasse hujus persecutionis *Diocletianum* è quibusdam ejus *sacrificiis* quibus *ventura quærebat*. Cum enim *cruce* se signassent qui aderant *Christiani*, *sacra turbata sunt*, *trepidabant aruspices*, *nec solitas in extis notas videbant*, *&*, *quasi non litassent*, *sæpius immolabant*. *Tandem respondit magister Aruspicum*, *idcirco non respondere sacra quod rebus divinis profani homines interessent*. Inde *Diocletiani* furor in *Christianos* accensus est. *Tempus* notat *Lactantius*, cum ageret *in partibus Orientis*, *& cum esset pro timore scrutator rerum futurarum*. Is timor quisnam fuerit, è superioribus facile colligimus. Cum enim *Galerium* adversus *Narseum* per *Armeniam* misisset, *ipsum* dixerat [46] *Lactantius* in *Oriente substitisse aucupantem exitus rerum*. Omnino hæc sibi invicem conveniunt accuratissime. Idem enim valet *aucupare exitus rerum* in priori loco, quod in posteriori, *scrutari res futuras & ventura quærere*. Nec sunt alio ea sacrificia referenda. Omnino maximo erat in metu *Diocletianus*, cum jam duobus præliis superatus fuisset à *Narseo Galerius*, ut proinde ad nativam sibi superstitionem duxerit esse confugiendum. Et cum dixisset *Lactantius* reducem deinde à victoria *Galerium fastum* inde *superbiamque sibi attulisse*, &c. ita illam digressionem repressit: *sed differo de factis ejus dicere*, *ne confundam tempora*. Ex quibus intelligimus tum admodum solicitum fuisse de *temporum* ratione *Lactantium*, tum *victoriam* illam *præcessisse* quæ statim esset traditurus. Ergo in A. D. CCCI. incidit hæc prima *militum* persecutio. Quæ enim in contrarium profert ex actis *Marcelli* doctissimus *Pagi*, ea certe suspecta sunt, nec cum *Lactantii* fide ulla ex parte conferenda.

§. LXIX. Sed videamus quousque *prima* hæc *persecutio* processerit. Ita itaque [47] *Lactantius*: *Tum ira furens, sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio, jussit, & in eos, si detrectassent, verberibus animadverti; datisque ad præpositos literis, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit, ut qui non paruissent, militia solverentur.* Emissa itaque sunt adversus *milites* persecutionis edicta, nondum tamen *sanguinaria*. Ita enim sequitur: *Hactenus furor ejus & ira processit, nec amplius contra legem aut religionem Dei fecit.* Passos tamen *aliquos*, licet non pro *Imperatoris* edicto, at pro *ministri* propria sævitia, docet *Eusebius*, sed ita docet, ut innuat omnino fuisse *paucissimos*. Nec enim alium στρατοπεδάρχην intelligit in ejus historia *Valesius* quam quem *Veturium* appellaverat in *Chronico*, & *magistrum militiæ*; nec sane alius erat intelligendus qui [48] πρῶτον ἐνεχείρει τῷ κατὰ τῶν στρατευμάτων διωγμῷ. *Magister militiæ* qui primus persecutionem aggressus est, non alius ut puto fuerit quam qui jussa Imperatoris in *Palatinos milites* executus est. Agebat enim hoc tempore, in *Oriente*, ut dixi, *Diocletianus*. In eo autem *Orientis prætorio* erat illud

[38] *Baron.* An. Dom. 302. n. 5.
[39] Ap. *Euseb.* vit. *Constant.* II. 51.
[40] *Cap.* in *Maxim.* & *Balbino* c. 9.
[41] *Cap.* in *Gordianis* 22.
[42] *Lact.* de mort. perf. n. 24.
[43] Panegyric. *Maximian.* & *Constantino* dict.
[44] *Euseb.* Hist. Ecclef. VIII. 1.
[45] *Lactant.* de mort. perf. n. 10.
[46] n 9. [47] n. 10.
[48] *Euseb.* Hist. Ecclef. VIII. 4.

illud etiam officium στρατοπεδάρχου, sive *magistri militum*, cui jussa Imperatorum præcipue demandabantur, ea præsertim quæ *milites* spectabant. *Maximini* edicta adversus *Christianos* ἡγεμόνες τε καὶ πρὸς τούτοις ὁ τοῦ στρατοπέδων ἄρχειν ἐπιτεταγμένος executioni mandarunt, *Euf.* de Mart. *Pal.* c. 9. *Præfectum prætorii* reddit eo in loco *Valesius*. Rursus confessores in metallis cum Gentilium invictam novamque persecutionem liberioribus suis synaxibus concitassent à *præfectis metallorum* primo ad ἐφεστῶτα τοῖς αὐτόθι στρατεύμασι, quem στρατοπεδάρχην etiam ibidem *Eusebius* appellat, ab eo deinde missi sunt ad Cæsarem *Maximinum*, ib c. 13. Hic *ducem* vertit *Valesius qui militaribus copiis illic præerat. Ducem* etiam vertit L. VIII. c. 4. Ego neutra interpretatione *Eusebii* mentem existimo assecutum esse *Valesium*; propius tamen accessisse ad στρατοπεδάρχου officium *præfectum prætorio*. Id tamen unum me ab ea sententia alieniorem facit quod *præfectos prætorio* nullos alibi legamus præterquam in provinciis *Cæsareis*, qualis *nondum* fuerat *Oriens* quo tempore agebat ibi *Diocletianus*. Potius itaque *magistrum armorum* reddendum censuerim. Illius enim officii in provinciis non *Cæsareis* meminit sæpissime *Ammianus Marcellinus*. Huic itaque persecutionis illius quæ in *milites* exercenda erat, curam commisit Imperator. Ita recte verterit *Hieronymus*. Hos verberibus animadverti jusserat *Diocletianus*. Ex his *verberibus* nonnullos *mortuos* fuisse crediderim, quos tamen cum ἕνα που καὶ δεύτερον, & ἐνίους dicat *Eusebius*, id palam, uti dixi, innuit fuisse *paucissimos*. At in *edicto* nulla est omnino *verberum* mentio. *Militia* duntaxat erant *solvendi*. Quos igitur per *provincias* passos comminiscuntur, illi suspecti, & quæ passos tradunt monumentorum, hoc ipso nomine fides vacillabit. Sed redeamus ad *historiam*.

§. LXX. Dimissus itaque à *Diocletiano Galerius* in proprium rediit imperium, nempe ut novum exercitum conscriberet. Per *Illyricum* enim *Mœsiamque* novas illas *copias* esse *contractas* tradit *Eutropius*. In hac cura reliquam anni, quæ supererat, partem insumtam verisimile est, ita tamen ut *vere* appetente paratus expeditioni fuerit. *Confestim* enim *exercitum* illum è *veteranis* ac *tyronibus* esse *contractum* auctorem habemus *Schotti Victorem* in *Cæsaribus*. Ergo A. D. CCCII. primo *vere* movit in *Persas*, itinere per *Asiam* ut videtur *minorem* disposito, quos etiam in *Armenia* majori, uno, ut videtur, prælio penitus debellavit. Inde tempus aliquod nuntiis ultro citroque ad *Diocletianum* mittendis de pacis conditionibus insumtum esse verisimile est, ita ut reversus à *Diocletiano* in *Mesopotamia*, cum *ingenti* [49] *honore* susceptus fuerit. Hæc omnia ante *autumni* finem gesta esse constat. Rediit [50] enim *interjecto aliquanto tempore in Bithyniam hyematum Diocletianus*. Hoc tempus *quantum* voluerit *Lactantius* ex hac rerum serie colligimus. Illum secutus est postea *Galerius*, ut totam illam *hyemem* consultationibus de *persecutione* insumserint. Repugnabat diu *Diocletianus*, satis esse monens, si (quod ipse antea fecisset) [51] *Palatinos tantum ac milites ab ea religione prohiberet*. Cum *Galerium* deflectere non posset; consulti deinde *amici*, tum etiam *Dii*, & præ aliis *Apollo Milesius*. Tandem *Diocletianus*, cum *nec amicis*, *nec Cæsari*, *nec Apollini* posset *reluctari*, *hanc tamen moderationem* (inquit *Lactantius*) *tenere conatus est ut eam rem sine sanguine transigi juberet*, *cum Cæsar vivos cremari vellet qui sacrificio repugnassent.* Nondum itaque ad cædes consenserat *Diocletianus*. Suffragatur huic temporum dispositioni *Eusebius* qui huic anno *Diocletiani* XVIII. tribuit *victoriam Galerii*.

§. LXXI. Successit itaque fatalis annus *Diocletiani* XIX. *Christi* CCCIII. Coss. *Dioclestian*. VIII. *Maximiano* VII. in quo omnes fere consentiunt initium *decennalis persecutionis* esse collocandum. Quod enim aliter habeatur in *Augustino*, id codicum potius quam *Augustini* vitio *Actorumve* tribuendum probavit *Valesius*. Hoc itaque anno, absoluta jam *hyeme*, *vere* ineunte (quod ab *hirundinum visu* ventisque *Chelidoniis* arcessunt scriptores *Romani*, quorum utrosque mensi *Februario* assignant) jam conveniebat de persecutione, [52] *inquirebatur* duntaxat, (ominis causa) *peragendæ rei dies aptus & felix*, tandemque *terminalia* delecta sunt, *ut quasi terminus imponeretur Christianæ religioni*. Is erat VII. Kal. *Mart. Feb.* XXIII. Eo itaque die *Ecclesiam* diruebant, *Scripturas* incendebant *Nicomediæ*, quod reliquo deinde imperio foret in exemplum. Proximo die *Feb.* XXIV. [53] edictum *Nicomediæ* propositum est, quo *cavebatur ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate*, *tormentis subjecti essent ex quocunque ordine aut gradu venirent*, *adversus eos omnes actio valeret*, *ipsi non de injuria*, *non de adulterio*, *non de rebus ablatis agere possent*, *libertatem denique ac vocem non haberent*. Ita *Lactantius*. Unum tamen illud in suo edicta dispescuit [54] *Eusebius*, diverso etiam *tempore* ad provincias missa. Primum erat de *Ecclesiis* ad solum usque *diruendis*, sacris *codicibus* incendendis, utque *honorati* infamia notarentur, τοὺς δὲ ἐν οἰκετίαις, εἰ ἐπιμένοιεν ἐν τῇ τοῦ χριστιανισμοῦ προθέσει, ἐλευθερίας στερεῖσθαι. Quem locum vulgo non intelligunt interpretes, quo pacto nempe fieri posset ut qui jam ἐν οἰκετίαις essent, *libertatem* tamen aliquam retinerent qua possent deinde *privari*. Sed non erat hoc pro *Romanorum* legibus difficile, *Liberti* enim qui *inferiori* illo libertatis gradu donati essent (superiorem enim fuisse quo omnis *servitutis memoria* deleretur, ostendit *Appianus*) adhuc erant ἐν οἰκετίαις, & *actione ingrati* tenebantur ut, si minus fuissent in patronos officiosi, facile *libertatem amitterent*, quod si *privatis* jure *Romano* concessum fuerit, nihil erit sane quod miremur si ex *legum* actionibus eadem priventur. Simile habemus exemplum in edicto *Valeriani* quod è *Cypriano* nostro supra retulimus. *Cæsariani* enim ibi erant *liberti Cæsaris* quos Καισαρείους appellat *Dio Xiphilini* in *Severo*. *Hos confiscari*, *& vinctos in Cæsarianas possessiones descriptos mitti*, jussit [55] *Valerianus*. Quod autem in *suos* duntaxat *Cæsareos libertos* constituit *Valerianus*, id in *alienos* etiam constituerant Principes seculi *Diocletianei*. De primo hoc edicto intelligo quod scripsit *Eusebius* mense *Dystro* secundum *Syros*, *Martio Romano*, esse propositum in *Syria*, τῆς τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτῆς εἰσελαυνούσης. Propter maximam enim *Paschalium* solennium *frequentiam* jam *maxime* erant *Ecclesiæ necessariæ* cum essent ex edicto *diruendæ*. Scio aliter *Eusebium* intellexisse tam *exscriptores* ejus *antiquiores*, quam *recentiores* etiam *interpretes*. Id tamen voluit, ni fallor, non in *ipsa* paschali festivitate, sed cum *immineret* feria passionis, propositum in *Syria* edictum de *Ecclesiis diruendis*. Cyclum Anatolii *Syros* secutos verisimile est, cujus *limes Paschalis* erat *æquinoctium Sosigenis Martii* XXV. Ergo illum *sequi* oportebat *Dominicam Paschalem*. Et tamen ante *Martium* finitum *propositum* esse *edictum* necesse erat, si *Syrorum Dystro* propositum fuerit qui *Romanorum Martio* respondet.

§. LXXII. Erat & aliud ex [56] *Eusebii* testimonio edictum μετὰ πολὺ, *non multo post* superius emissum, quo

[49] *Eutrop.* L. IX. [50] *Lactan.* n. 10.
[51] *Lactan.* n. 11. [52] N. 12. [53] ib. n. 13.
[54] *Euseb.* Hist. Eccles. VIII. 2.
[55] Supra §. L. [56] *Euseb.* ib.

quo mandatum est προέδρους omnes ubicunque Ecclesiarum, primum quidem ut conjicerentur in vincula, deinde vero ut Diis sacrificare omnibus modis cogerentur. Προέδρων omnes cujuscunque ordinis *clericos* intellexisse Imperatores è decreti *executione* manifestum est. Quod vero hujus etiam edicti *duplicem* rursus *gradum* distinxerit *Eusebius*, id certo fecit consilio, & ex rei gestæ veritate. Cum enim alibi dixisset pro *primo* hujus edicti *gradu* ita carceres fuisse repletos *Episcopis*, *presbyteris*, *diaconis*, *lectoribus* atque *exorcistis*, ut nullus iis qui ob alia crimina condemnati essent, jam locus superesset; ita deinde *novi edicti* sententiam explicat, [57] αὖθις δ' ἑτέρων τὰ πρῶτα γραμμάτων ἐπικατειληφότων, ἐν οἷς τοὺς κατακλείστους θύσαντας μὲν ἐᾶν βαδίζειν ἐπ' ἐλευθερίας· ἐνισταμένους δὲ μυρίαις καταξαίνειν προσέτακτο βασάνοις. Hujus forsitan edicti *tempus* designavit quicunque *Eusebio* notulam illam subjunxit quam habemus hodie in fine libri VIII. cum ait mense *Xanthico* sive *Aprili*, edicta *Syriam* appulisse de persecutione. Quod enim ille de primo illo edicto intellexit, fieri non potest ut verum fuerit, cum contra ipse *Eusebius* veteresque omnes *Eusebii* tam *interpretes* quam *exscriptores* prius illud edictum eo quo dixi *tempore* propositum affirment. Convenit præterea tempus *Procopii* primi martyris *Palæstini*, quamvis illud vitiosissime expresserit [58] *Eusebius*, Δεσίου μηνὸς ὀγδόῃ, πρὸ ἑπτὰ εἰδῶν Ἰουνίων, λέγοιτ' ἂν παρὰ Ῥωμαίοις, ἡμέρᾳ τετράδι σαββάτου. Nec convenit VIII. *Dæsii* cum VII. Id *Jun.* nec utrivis feria IV. Rectius omnino Acta *Latina* quæ è duobus MSS. profert Cl. *Valesius*, in hæc verba: [59] *Dies erat septima Julii mensis qua VII. Idus Julii dicitur apud Latinos.* Cyclo Solis IV. Litera Dominic. C. VII. *Julii* est feria IV. Quod autem VII. Id. appellarit *Eusebius* illorumque *Actorum* auctor, obliti sunt *Julio* VI. esse *Nonas*. Aliter foret VII. *Julii* esset revera pro VII. *Iduum* numerandus. Tam itaque tardus erat in persecutione *Diocletianus*, tamque à Christianorum *sanguine* alienus, ut, exceptis illis qui *Nicomediæ* incendii nomine, licet falso, puniti sunt, ne *cruciatus* quidem permitteret provincialibus in *Christianos*, omni licet conatu, renitente in contrarium atque impellente *Galerio*. Ita itaque media fere primi anni pars *incruenta* transiit. Nec enim verisimile est segniores in *Palæstina* quam in aliis provinciis fuisse persecutores. Sed nec *multos* reliqua illius anni parte passos fuisse probabile est. Imprimis quod solorum esset *clericorum* κατὰ μόνων τῶν τῆς ἐκκλησίας προέδρων, inquit [60] *Eusebius*, juxta edicta superius memorata; tum etiam quod *cruciatibus* potius quam *cæde* sævitum sit, ut qui *martyrium* passi sunt, eorum plerique ipso *cruciatuum* dolore extincti fuerint; tum etiam quod captos cruciatosque facillime *dimitterent*, etiam [61] *invitos* nonnullos, si quid viderentur, vel *tacentes*, vel si *loqui* etiam non *possent*, de invicto illo patientiæ robore remittere; tum etiam quod in *civitatibus* duntaxat capitalibus, & quidem instantibus *festis* solennibus, cum dimittendi reliqui essent pro more captivi, plecterentur, etiam quibus non *indulgendum* censuissent Imperatores, vel in usum *spectaculorum* reservarentur ut cum bestiis depugnarent. Unicum autem præterea *festum* hoc anno memorat Eusebius quo *passi sint Christiani*, viz. *Novembr.* XVII. appetente jam *Diocletiani* die *vicennali Novembr.* XX. secundum *Lactantium*. Ea occasione *duos* solos *Cæsareæ* passos memorat *Eusebius*, μόνοι (inquit) δύο τῶν ἁγίων μαρτύρων κατηξιώθησαν στεφάνου.

§. LXXIII. Quod tamen ille *primo* persecutionis anno tribuit, id secundo tribuendum existimo, anno nimirum *Æra vulg.* CCCIV. Hoc enim anno *finem* fuisse ait *Vicennalium*, τέλος τῆς ἀρχικῆς εἰκοσαετηρίδος ἐπιστάσης, quod non observavit in sua interpretatione *Valesius*. Legendum itaque τέλους ἐπιστάντος. Neque vero est ut hoc excidisse putemus *Eusebio*. Quanquam enim recte ille persecutionem XIX. *Diocletiani* anno assignaverat tam in *chronico* quam etiam in *historia*, idem tamen sui oblitus, de eo anno ita loquitur quasi fuisset etiam XX. Ita *Imperatores* ait, dum benevolo in *Christianos* animo fuissent, [62] δεκαετηρίδας καὶ εἰκοσαετηρίδας ἐκπλήσαντας. *Vicennalia* itaque *prima* quæ fine anni XIX. principio XX. celebrata essent, jam *præterita* asseruit cum *inciperet* persecutio, quæ tamen eo *ipso* persecutionis anno celebrata esse tradit auctor certissimæ fidei *Lactantius*. Inde etiam est quod secundo persecutionis anno purpuram *deposuisse* tradit *Diocletianum* atque *Maximianum*, quod tamen non ante III. annum, *Christi* nimirum CCCV. fecisse constat è *Lactantio*. Mirum tamen cum ea ipsa [63] *Eusebii* verba de secundo anno exscripserit *Hieronymus*, ad annum tamen persecutionis III. ea apposuisse, in *librario*, potius quam *Hieronymo*, tribuendum sit. Certe alienum erat à mente *Eusebii* qui ita etiam alibi scribit: [64] οὔπω δ' αὐτοῖς τῆς τοιᾶσδε κινήσεως δεύτερον ἔτος πεπλήρωτο, cum mentis suæ statu dejectus ad privatam se vitam contulit *Diocletianus*, cum *Herculio*. *Biennium* tamen *superasse* constat è *Lactantio*. Persecutionem à mense *Martio* anni CCCIII. arcessit, uti diximus, *Eusebius*. At purpuram *Nicomediæ* deposuit *Diocletianus* ipsis *Kalendis Maiis* anni CCCV. eodem teste [65] *Lactantio*, cui etiam consentit, sui rursus oblitus, *Eusebius*, cum *tertio* tandem anno persecutionem à *Maximino* excitatam scribit, qui tamen *Cæsar* eodem tempore factus est quo *excessit* imperio *Diocletianus*. Quanquam autem instar omnium unus sit habendus *Lactantius*, sunt tamen & alia quæ fidem ejus hac in causa commendant. Certum est ex historia eodem tempore quo deposuerint imperium *Diocletianus* atque *Maximianus*, *Augustos* factos *Constantium* atque *Galerium*, *Cæsares* etiam *Severum* atque *Maximinum*; ita ut *Severum* sua purpura vestierit *Maximianus*, sua etiam *Diocletianus Maximinum*. Curavit enim *Galerius* ut illa *Diocletiani*, quam appellat, *dispositio* accuratissime servaretur, ut nunquam respublica duobus *Augustis*, duobus *Cæsaribus* careret. Appellat *Diocletianum* & *Maximianum*, ἡμετέρους πατέρας in edicto suo *Maximinus* ap. *Euseb.* Hist. Eccles. IX. 9. non facturus proculdubio ni ab illis *Cæsares* facti fuissent *ipse* & *Severus*. *Filiorum* enim adoptione *Cæsares*, *fratrum* adoptione æquales *Augustos* creabant illius ævi Imperatores. Atqui anno CCCV. *Augusti* facti sunt *Constantius* atque *Galerius*. At *Constantio* qui obiit A. D. CCCVI. *annuum imperium* tribuit *Victor*. Conveniunt & *Fasti* nostri *Alexandrini Theonis*, in quibus ita legimus: Κωνσταντῖνος Καῖσαρ τὸ ε. καὶ Μαξιμῖνος Καῖσαρ τὸ ε. Κωνσταντῖνος σέβαστος τὸ ς. καὶ Μαξιμῖνος σέβαστος τὸ ς. Rectissime ex regulis eruditissimi *Pagi* quas ille sibi hac in causa adversas fuerat suspicatus. Inde constat VI. consulatus quem A. D. CCCVI. gesserunt *Constantinus* atque *Maximianus* fuisse *Augustum* utriusque imperium *priore anno* susceptum. Quod vero ad *Cæsares* attinet, quanquam *Eusebius* eos proximo anno à depositione *Diocletiani Cæsares* factos asserat, nempe à *Galerio*, quod ex ipsius *Maximini* edicto re-

[57] *Euseb.* ib. c. 6. [58] *Euseb.* de martyrib. *Palæstin.* c. 1.
[59] *Valesf.* in loc. [60] De mart. *Pal.* c. 2. [61] Ib. c. 1.
[62] *Euseb.* Hist. Eccl. VIII. 13.
[63] *Euseb.* de martyr. *Palæst.* c. 3. & in *Chron.*
[64] Hist. Eccles. VIII. 13.
[65] *Lactan.* de mort. persec. n. 19.

refutavimus, at certe tempus *Cæsarei* eorum imperii satis accurate consignavit, Anno CCCV. Eodem spectat quod *tertio* tandem persecutionis anno *persecutionem* dicat à *Maximino* fuisse resuscitatam: quod denique *Severum* secundo imperii sui anno testetur interfectum, quem Anno CCCVII. concidisse (quo consulem *illum* habet cum *Maximino Theon)* manifestum est. Ipsi illi *Fasti* quibus Coss. An. CCCVI. novi habentur *Augusti*, Anni CCCVII. novi *Cæsares*, omnem prorsus dubitandi rationem excludunt de anno *innovati* imperii CCCV. Fateor tamen gravissimos esse, in contrarium, auctores qui Coss. An. CCCIV. tradunt imperio cessisse *Diocletianum*, *Idatium* imprimis & *Zosimum*. Utcunque sive *cesserit*, sive *nomen* etiam imperii retinuerit, ab eo certe tempore probabile est, omnia pro arbitrio suo gessisse *Galerium*. Atque ita fortasse *Eusebius* cum *Lactantio* & *Victore Cæsarum* auctore conciliandus. Id saltem erit ex hac hypothesi certum, quamdiu rempubl. administravit *Diocletianus*, usque ad annum CCCIV. in solos *clericos* esse *capitali* pœna animadversum, nec ad *laicos* illud pertinuisse periculum. Quæ certe optime conveniunt cum iis quæ de *Diocletiano* observavit *Lactantius*, fuisse illum à *sanguinariis* edictis, in hac saltem *Christianorum* causa alienissimum.

§. LXXIV. Successerunt deinde anno CCCIV. si *Eusebio* credimus, edicta sæviora, quibus[66] πάντας πανδημεὶ τοὺς κατὰ πόλιν θύειν τε καὶ σπένδειν τοῖς εἰδώλοις ἐκελεύετο. Quo tempore *Timotheum* tradit *Eusebius*, post innumera tormenta, tandem *tenui* ac *lento igni* fuisse consumtum. Plane hæc edicta *Galerium* sapiunt auctorem quem [67] *Lactantius* ait *vivos illos cremari* voluisse qui *sacrificio repugnassent*, etiamnum imperium administrante *Diocletiano*. Postea etiam ejus decreta ita describit *Lactantius* ut omnino hisce *Eusebianis* ad amussim respondere videantur, si tamen locum illum integrum sincerumque haberemus.[68] *Dignitatem* (inquit) *non habentibus pœna ignis fuit, & exilii primo adversus Christianos permiserat, datis legibus ut post tormenta damnati lentis ignibus urerentur.* Tum modum illum cruciatus ita describit ut *Eusebiano* respondeat. Fateor equidem mutila hæc videri, & in eam forte interpolanda sententiam, ut quæ de *exclusione* à *legum* beneficio vel *exilio* molliora statuisset in *Christianos Diocletianus*, permittente utique, non probante *Galerio* num. 14. ea *Galerius* jam *Augustus* novis legibus revocarit, & quidem durioribus illis quas ille *Cæsar Diocletiano* consuluisset, num. 11. Quo vero tempore hæc emissa essent, ex Agone *Cæsariensi* colligendum. Agon quinquennalis *Herodis* ab eo in honorem *Cæsaris* in dedicatione *Cæsareæ* instituta anno *Herodis* XXVIII. ex quo *Hierosolymis* potitus est, *Olympiad.* CXCII. viz. anno olympiadis tertio, incidit in annum U. C. pro *Ær. Varroniana* DCCXLV. Mortuus est *Agrippa* ludis *Cæsariensibus* anno *Claudii* III. U. C. DCCXCVII. qui *quartus* est atque adeo *agonalis* ab illo, quem dixi, *Herodis* agone primo, accuratissime. Ab illis si initium supputationis exordiamur, annus *Christi* CCCIV. qui est U. C. MLVII. erit, fateor, *agonalis*. Sed de hoc *ludo* rectius omnino è coævis monumentis quam è tam longe repetendis originibus statuemus. Si hæc ἑορτὴ πάνδημος ἐθνῶν, cujus meminit secundo suo, quem numerat, anno persecutionis *Eusebius*, sit pro *agonum quinquennalium* solennitate aliqua redeunte habenda: ego de illa potius intelligendam arbitrarer quam designat[69] *Eusebius* infra in martyrio *Pamphili* ejusque sociorum, nempe V. *Dystri* III. Non. *Martii*, quo τύχης γενέθλια *genii natales* gentes celebrarent, *urbis* omnino suæ *natalitia*, ab *Herodis* tamen illis quæ videntur intercidisse, aliquantum discrepantia. Certe *ethnicorum* propria erat id genus *idololatrica* solennitas, non *Judæorum* nedum ut à *Judæo* fuerit instituta. Convenit etiam mensis *Dystrus*. Qui enim post *paucos* ab hac solennitate *dies* occisi sunt, illos XXIV. *Dystri* passos tradit *Eusebius*. Septimus is erat persecutionis annus quo passus est cum suis *Pamphilus*. Ille itaque, si pro consuetudine agonum *quinquennalium* qui IV. quoque anno solido *absoluto* redire solebant, fuerit *agonalis*, plane sequitur ut de III. persecutionis anno intelligi debeant quæ de II. tradit *Eusebius*, illum fuisse similiter *agonalem*. Quæ sane mirifice faciunt ad confirmandam illam *Lactantii* chronologiam quam ille accuratissime diligentissimeque designavit. Ita fiet ut non prodierint illa *Galerii* edicta ante annum persecutionis III. Christi CCCV. quo se purpura *exuerunt* seniores *Augusti*, atque adeo hucusque verum fuisse quod ait *Eusebius* in solos *Ecclesiarum antistites* vim omnem persecutionis incubuisse, saltem pro ditione *Diocletiani*.

§. LXXV. Videamus itaque jam qualis fuerit in *reliquis* imperii partibus eadem illa persecutio. In *Galerii* imperio omnino probabile est pro sævissimi principis ingenio fuisse etiam sævissimam. Sed nulla habemus de eo coæva monumenta quæ qualis fuerit testatum faciant. Constantium ab *initio* amicissimum, τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου μηδαμῶς ἐπικοινωνεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν θεοσεβεῖς ἀβλαβεῖς καὶ ἀνεπηρεάστους φυλάξαντα· καὶ μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελόντα, μηδ' ἕτερόν τι καθ' ἡμῶν καινουργήσαντα, tradit[70] *Eusebius*. Idem & in *scholio* quod fini lib. VIII. subjunxit *studiosus* quispiam, non ipse forsitan *Eusebius*, ex *Eusebio* tamen sua maximam partem mutuatus, & iisdem fere *verbis*. Discrepat nonnihil[71] *Lactantius*, cujus hæc sunt verba: *Constantius, ne dissentire à majorum præceptis videretur, conventicula, id est, parietes, qui restitui poterant, dirui passus est, verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servabat.* Nec id temere. Infra enim de *Constantino* jam *Augusto* ita scribit:[72] *Suscepto imperio Constantinus Augustus nihil egit prius quam Christianos cultui ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima ejus sanctio sanctæ religionis restituta.* At nihil habuit agendum *Constantinus* si nihil fuisset à patre ejus *Constantio* in *Christianorum* causa innovatum. Ego *Lactantio* potius crediderim scriptori diligentiori rerumque *Latinarum* longe peritiori. In eo tamen uterque convenit *nullam* fuisse quæ *martyres* fecerit in *Constantii* ditione persecutionem. Confirmatque doctissimus *Baluzius* ex epistola *Donatistarum* apud[73] *Optatum* ex *Eutropio*. Cuncta autem quæ *trans Alpes* erant *Constantio* credita ait *Victor Schotti*. Ergo non *Britannias* modo, & *Gallias*, sed *Hispanias*, regebat, nec enim illas aliis ditionibus accensuit idem *Victor*. Habentur equidem nonnulla in canonibus concilii *Eliberitani* ad cultum idololatricum spectantia, verum ea talia pleraque ut *sponte* potius admissa, quam à *magistratu coacta* videantur. Unum illud propius huc attinere videtur, de illis qui non[74] *immolaverant*, sed *munus* tantum dederant, eo quod se à funestis abstinuerant sacrificiis. Erat enim ea ipsissima *libellaticorum* causa, ut eam describit noster martyr Ep. ad *Antonianum*. Sed cum nullum accederet *Con-*

[66] De mart. *Pal.* c. 3. [67] De mort. persec. n. 11.
[68] Ib. num. 21. [69] De mart. Pal. c. 11.
[70] *Euseb.* Hist. Eccles. VIII. 13.

[71] De mort. persec. c. 15. [72] Ib. c. 24.
[73] *Opt. Milev.* L. I. [74] Can. 3.

Conſtantii edictum, non aliorum eſſe potuit ea perſecutio quam *urbicorum magiſtratuum*, qui cum *gladii* poteſtate carerent, nullos certe *martyres* coronare poterant. Quæ etiam in concilio [75] *Arelatenſi* habentur de cauſa *traditorum*, ea certe non ad *domeſticam* aliquam cauſam attinebant, ſed ad *Afrorum* illam de ſchiſmate *Donatiſtarum*, cujus illos cognitores judiceſque dederat Imperator. At ſi aliqua fuiſſet, ut exiſtimat *Baluzius*, illis in partibus perſecutio; fieri omnino vix potuit quin in illorum conciliorum canonibus ſaltem aliquos haberemus de traditoribus *propriis* lapſiſque quales ediderunt, quæ proximis à perſecutione temporibus convenerunt in *Oriente*, Synodi *Neocæſarienſis* & *Ancyrana*. Quæ porro recentiorum fidei aſtruendæ protulit ex *Euſebio Baluzius*, ea ſtatim exponemus.

§. LXXVI. Pergendum interim ad imperium *Herculii*. Nam *præter Gallias, ab Oriente uſque ad Occaſum, tres* (inquit [76] *Lactantius) acerbiſſimæ beſtiæ ſæviebant*. De *Maximiano* etiam ita: [77] *Senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens.* Cum vero *tempora* in *Africa* quam alibi *certiora* habeamus, propter graviſſimas illas, quæ inde ortæ ſunt, de *Donatiſtarum* ſchiſmate diſputationes, inde poſſumus de reliquis *Maximiani* partibus certiſſime judicare. Incepit autem ea etiam in *Africa*, eodem illo quo dixi anno CCCIII. Ita enim *Alfius Cæcilianus*, cujus *Duumviratu* cœpta perſecutio eſt, in [78] *actis* purgationis *Felicis Aptungitani* à *Baluzio* editis: *Non modicum* (inquit) *tempus eſt ex quo duumviratum adminiſtravi, anni ſunt undecim.* Geſta illa ſunt Coſſ. *Voluſiano* & *Anniano* A. D. CCCXIV. Inde ſi retrorſum numeres annos XI. in A. D. CCCIII. incides accuratiſſime. Faceſſant itaque quæ ex vitioſis S. *Auguſtini* codicibus crucem hactenus chronologis fixerunt in ſtatuendo hujus perſecutionis initio. Ut itaque eo *anno*, ita certe vix ante menſem *Aprilem* edicta perſecutionis *Africam* appellere potuerunt. Sed alia erant omnino hæc edicta *Maximiani* ab iis quæ ediderant priores Eccleſiæ perſecutores. Neminem jam paſſum legimus eo ſolo nomine quod fuiſſet *Chriſtianus*, neminem quod gentilium idolis *ſacrificare* recuſaſſet. Sed ne eo quidem nomine quo uſum diximus *Diocletianum*, quod quis eſſet *clericus*: ſed eo quod ſacros codices tradere renuiſſet. Id etiam fuiſſe videtur è *Maximiani* edicto capitale ſiquis *collectam ſacerdos* celebraſſet, vel ei etiam *laicus* interfuiſſet. Hoc certe *uno* nomine paſſi ſunt quorum paſſiones nobis conſervavit editus à [79] *Baluzio* auctior Donatiſta. Non *Chriſtianitatem*, ne *ſacerdotium* quidem, objicit *Saturnino* presbytero Proconſul, ſed *ſynaxim*. *Tu* (inquit) *contra juſſionem Imperatorum & Cæſarum feciſti, ut hos omnes colligeres.* Et rurſus confeſſo Chriſtiano, *Non quæro* ([80] inquit) *utrum Chriſtianus ſis, ſed an collectam feceris, vel Scripturas aliquas habeas?* Multos equidem periculo involvebant hujuſmodi edicta, cum quicunque *ſynaxibus* interfuiſſent de *vita* illis eſſet periclitandum. Sed neminem profecto involvebat niſi *ſponte* ſua periculum adeuntem (quod certe *animorum* erat pluſquam vulgarium) neminem niſi *deprehenſum*, quod ſæpe contigiſſe vix eſt veriſimile, & invidiam conflabat *deprehendentibus* ipſa *pœna* illa graviſſima atrocitas. Et vero illos qui vel minima *victoriæ* ſpecie tam facile *deprehenſos* dimittebant, qui ſæpe ipſa periclitantium multitudine, oppreſſi, fatigati atque emolliti eſſent, non eſt ſane veriſimile fuiſſe in *inveſtigandis* Chriſtianorum *latebris* admodum diligentes. Sed qualiſcunque fuerit hæc perſecutio, non erat certe, quam putant, diuturna. Non eſt ut eam ultra depoſitam à *Maximiano* purpuram prorogemus. *Tempora* diligentiſſime notarunt acta quæ extabant ætate *Auguſtini*: *Nam geſta* ([81] inquit) *martyrum quibus oſtendebatur tempus perſecutionis Coſſ. geſta ſunt Diocletiano IX. & Maximiano VIII. prid. Id. Februarias: geſta autem epiſcopalia decreti Cirtenſis, poſt eorundem conſulatum III. Non Martias.* Conſtat omnino, quod *tempus* hic appellatur *perſecutionis*, non alium eſſe quam *ſecundum* ejuſdem *annum*. Nec enim initio *Februarii Africam* appuliſſe potuit edictum à *Diocletiano Nicomediæ* ſub *finem Februarii* emiſſum, nedum *aliud* à *Maximiano Herculio* poſtea emittendum. Cum vero ſynodus illa haberetur, jam certe *pacem* Eccleſia accepiſſe videtur. Vix aliter foret ut *Synodi* habendæ vacare poſſent Epiſcopi, nedum ut tam *levi cauſa* tam *multi* convenerint, ut *unus Epiſcopus* conſtitueretur. Idque innuit [82] *Optatus*, cùm ait *idcirco conſediſſe in domo Urbani Cariſi, quia Baſilicæ necdum fuerant reſtitutæ.* Speraſſe illos indicat brevi fore ut reſtituerentur. Melius tamen tempus notavit, ni fallor, *Optatus* III. Iduum *Maiarum*. Jam enim depoſuerat imperium eo ipſo anno *Maximianus*, ſive Kal. *Aprilis* depoſuerit, ut *Idatius*, ſive Kal. *Maiis*, ut videtur innuere *Lactantius*.

§. LXXVII. Eodem tempore deſiit & in *Italia*. Valedicturus enim imperio *Maximianus* eam, ni fallor, gratiam ſubditis faciebat quo gratior illis acceptiorque eſſet ejus memoria. Sequebantur tempora turbulenta uſque ad imperium *Maxentii*. Is autem in *initio* captandæ benevolentiæ cauſa revocavit perſecutionis edictum, *Chriſtianumque* ſe ſimulavit. Ita [83] *Euſebius*: ἀρχόμενος μὲν τὴν καθ' ἡμᾶς πίστιν ἐπ' ἀρεσκείᾳ καὶ κολακείᾳ τοῦ δήμου Ῥωμαίων καθυπεκρίνατο· ταύτῃ τε τοῖς ὑπηκόοις κατὰ τῶν χριστιανῶν ἀνεῖναι προστάττει διωγμόν, εὐσέβειαν ἐπιμορφάζων, καὶ ὡς ἂν δεξιὸς καὶ πολὺ πρᾷος παρὰ τοὺς προτέρους φανείη. Nec alio fuiſſe unquam in *Chriſtianos* animo *Maxentium* inde colligimus, quod, recepta tandem A. D. CCCXI. *Africa*, eundem ſe adhuc in *Chriſtianos* præbuiſſe auctor ſit [84] *Optatus*. Diſtulit autem fortaſſe *Galerius* quod novo ſuo Cæſari *Severo* perſecutionem in mandatis dediſſet. Quacunque tamen id de cauſa evenerit, ita erat in Occidentalibus imperiis reſtincta *ſecundo anno* perſecutio, ut toto deinde *decennio* nunquam fuerit reſuſcitata. Teſtis eſt locupletiſſimus illorum temporum coævus *Euſebius* mille fabulatoribus anteponendus. Is ubi dixerat *Orientale imperium* ad *Illyricum* uſque diutinis graviſſimiſque perſecutionibus fuiſſe vexatum, ita deinde ſubjunxit: [85] τὰ γάρ τοι ἐπέκεινα τῶν δεδηλωμένων, Ἰταλία πᾶσα καὶ Σικελία, Γαλλία τε καὶ ὅσα κατὰ δυόμενον ἥλιον ἐπὶ Σπανίαν Μαυριτανίαν τε καὶ Ἀφρικήν, οὐδ' ὅλοις ἔτεσι δυσὶ τοῖς πρώτοις τοῦ διωγμοῦ τὸν τόλεμον ὑπομείναντα, ταχίστης ἠξιώθησαν ἐπισκοπῆς τε θεοῦ καὶ εἰρήνης, τῆς οὐρανίου προνοίας φειδῶ τῆς τῶν ἀνδρῶν ἁπλότητος καὶ πίστεως ποιουμένης. Ecquis eſt qui non videat eundem hic deſignari *Occidentalium* perſecutioni terminum atque illum quem dixi fuiſſe imperii *Maximiano Herculio*? [86] οὔπω δεύτερον ἔτος πεπληρῶσθαι à perſecutionis edicto dixerat de imperio *Diocletiani* & *Maximiani*. Et hic οὐδ' ὅλοις ἔτεσι δυσὶ concluſam illam dixit perſecutionem. Quod vero exiſtimat doctiſſimus *Baluzius* innuere *Euſebium* in *Gallia* atque *Hiſpania* fuiſſe ſaltem aliquam, quæ ſecundo tamen anno deſierit, perſecutionem; fugit illum

[75] Conc. *Arelat.* I. Can. 13. 14. [76] *Lactan.* n. 16.
[77] Ib. n. 15. [78] Miſcel. L. II. p. 82.
[79] Miſcel. L. II. p. 63. [80] Ib. p. 66.
[81] Brevic. Collat. diei 3. c. 17. [82] *Optat.* L. I.
[83] *Euſeb.* Hiſt. Eccleſ. VIII. 14. [84] *Optat* L. I.
[85] *Euſeb.* Hiſt. Eccl. VIII. 13. [86] Ibid.

illum certe ratio. Certum est, nec ipso refragante, nihil *Christianos* esse passos auctore *Constantio*. Et vero jamdiu extincta erat principum edictis prava illa consuetudo *præfectorum* innocentes concedentium *populis* in *theatro* clamantibus. Ne *populum* quidem in hac persecutione infensum videntur habuisse *Christiani*. Cur aliter *populum* primo persecutionis anno ita sibi infensum sensit [87] *Diocletianus?* Cur *populi benevolentiam* ita sibi captandam censuit *Maxentius* si se *Christianum* simularet? Cur ita persecutores omnes in *Italia populi* tanto odio flagrabant, ut tradiderit in *Italia* exercitus *Severum*, ipsum esset *Galerium* tradituros? Nec credibile est ausuros provinciarum *præfectos* in *Christianos* sævire sub *principe benevolo*; nec si id auderent, impune laturos; nec si unum alterumve impune sustulissent, tantam tamen illam, quam faciunt fabulatores, martyrum *multitudinem* impune sublaturos. Id unum igitur voluit, ni fallor, *Eusebius* ut annum illum *occidentalis imperii* tractum, præcipuis provinciis *nominatis*, designaret, nec ultra *secundum* persecutionis annum ipsam in toto illo tractu durasse indicaret.

§. LXXVIII. Redeamus itaque ad pertexendam ejusdem persecutionis historiam in partibus imperii *Orientalibus*. Purpuram diximus deposuisse *Diocletianum* A. D. CCCV. *April.* I. si *Idatium*, *Maii* I. si [88] *Lactantium* audiemus. Eodem illo die factus est Cæsar *Maximinus*. Eadem enim purpura qua se *exuit* illum *induit Diocletianus*, quod factum etiam innuit [89] *Lactantius* in alio *Cæsare Severo* à *Maximiano Herculio*. Et tamen alium illi ab utrisque *natalem* tribuit [90] *Eusebius* *Novemb.* XX. eundem scilicet quem *Diocletiano* [91] *Lactantius*, nisi forte quid mysterii illis verbis subesse suspicemur, κατὰ τὴν λεγομένην αὐτοῦ γενέθλιον ἡμέραν, quasi *diceretur* duntaxat, non item *vere* fuisset ejus *natalis*. Sed inde fortasse factum, quia *Diocletiani Cæsar* esset, ut eundem etiam cum *Diocletiano natalem* celebraret, cum tamen alio die *Cæsaream* majestatem inierit. Eumne diem *Nicomedia*, ominis gratia, expectarit antequam provinciam capesseret, non est ut facile dicamus. Fieri tamen potest ut ita fuerit. Id si verum fuerit, aliquandiu *quievisse Orientis Christianos* necesse erat, à *depositione* nimirum *Diocletiani* usque ad adventum *Maximini*. Inde δευτέρα illa, quam appellat *Eusebius*, ἐπανάστασις *Maximini* jam longe sævior illa quæ præcesserat, quam cum illi αὐτόθεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρελθόντι tribuit [92] *Eusebius*, *tertio* tamen illam constituit persecutionis anno, ut proinde exeunte A. D. CCCV. nova illa persecutio inceperit. Recte quidem id, & pro suis principiis, *Eusebius*. Sequenti enim post *Diocletiani* depositionem anno initium *Maximini* tribuit *Eusebius* in *Chronico*, ex quo illum erroris manifesti convictum tenemus, cum certum sit è *Lactantio* uno eodemque non *anno* modo, sed & *die* deposuisse *Diocletianum*, suscepisse *Maximinum*. Ut tamen consultum de edicto persecutionis constitutumque anno *tertio* concedamus, fieri tamen vix potest ut ante annum IV. emissum fuerit per provincias atque propositum. Sub finem *Martii* anni IV. sese obtulit præfecto *Apphianus*, reperitque omnia quasi in ipso persecutionis *procinctu* atque apparatu. *Præcones* urbis *Cæsariensis* omnes patresfamilias una cum uxoribus liberisque ad idolorum templa jussu præsidis evocabant, citabantque *tribuni* è *catalogo* militari, ut videtur, *milites* præsidiarios *nominatim*. Hæc plane *incipientium* erant, non eorum qui *progressus* aliquos jam fecissent in persecutione.

§. LXXIX. Quale autem fuerit novæ hujusce persecutionis *edictum* ex *Eusebio* facile intelligimus, [93] ὡς ἂν πανδημεὶ πάντες ἀπαξαπλῶς μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων θύοιεν. Plane hæc respondent illis quæ supra secundo persecutionis anno retulerat *Eusebius*, & fere iisdem verbis, πάντας πανδημεὶ σὺν τῇ κατὰ πόλιν θύειν τε καὶ σπένδειν τοῖς εἰδώλοις, ut vix dubium esse possit quin unum fuerit idemque edictum, ab uno eodemque *Galerio*, non tamen eodem tempore emissum. Convenit & pœna *Apphiani*, *lentus ignis pedibus* ejus admotus, plane ad mentem *Galerii*, ut supra è *Lactantio* observavimus. Illud unum tamen fuerit in *utroque* edicto fortasse *diversum*, quod eum superiori edicto *omnes*, non ut antea duntaxat *clerici*, sacrificare juberentur, *executio* tamen *Romanis* duntaxat *præfectis*, non item *urbium magistratibus* qui potestate *gladii* carerent, fuisset demandata; secundo tamen edicto *magistratuum*, etiam *urbicorum* opera in civium suorum è *matriculis* detectione etiam exigeretur. Id certe studuit postea *Maximinus* ut *civitates* etiam in *persecutionis* invidiam alliceret. Sexto persecutionis anno *edictum* direxit [94] τοῖς ἐν ἑκάσταις πόλεσι λογισταῖς ἅμα στρατηγοῖς καὶ ταβουλαρίοις. Rursus *edictum* quo revocatum est *Galerii* edictum de persecutione, directum [95] λογισταῖς καὶ στρατηγοῖς καὶ πραιποσίτοις τοῦ πάγου ἑκάστης πόλεως, quos etiam, σὺν τῇ κατ' ἀγροὺς ἐπιτεταγμένους appellat. Inde tandem nata πόλεων ψηφίσματα adversus *Christianos*, quæ *nova* videbantur [96] *Eusebio*, utpote à *Maximino* primum excogitata. Non meminit ille quæ fuissent *olim* ab *urbibus* decreta sub *Antoninis*. Nempe experientia compertum est ad *cives* detegendos quam esset illa *civicorum magistratuum* opera necessaria. Ita quarto tandem persecutionis anno natum est hoc *posterius edictum* paulo antequam pateretur *Apphianus*, A. D. CCCVI.

§. LXXX. Ab hoc tertio anno quo imperium deposuit *Diocletianus* perstitit *Nicomediæ* persecutio usque ad palinodiam *Galerii*, à Kal. *Maiis* Anni CCCV. usque ad prid. Kal. *Maiis* Anni CCCXI. Id colligimus è [97] *Lactantio* qui hoc tempore *Donatum* suum scribit è *carcere* fuisse *liberatum*, cum *carcer* illi *sex annis pro domicilio fuisset*. At in ditione *Maximini Cæsarea* erat saltem aliqua persecutionis *remissio*, licet nulla fuerat ejusdem *revocatio*. Ipsa *cædium* satietas, atque affectatio illa, quam diximus, *incruenti imperii*, ad *sæviora* quidem persecutores consilia, minus tamen *martyrum* proventu *copiosa*, convertit. Ita [98] *Eusebius*: τὰ δ' οὖν τῶν συμφορῶν ἔσχατα, ὅτε δὴ λοιπὸν ἀπειρηκότες ἐπὶ τῇ τῶν κακῶν ὑπερβολῇ καὶ πρὸς τὸ κτείνειν ἀποκαμόντες, πλησμονὴν τε καὶ κόρον τοῦ τῶν αἱμάτων ἐκχύσεως ἐσχηκότες ἐπὶ τὸ νομιζόμενον αὐτοῖς χρηστὸν καὶ φιλάνθρωπον ἐτρέποντο, nempe *ut in posterum nulla adversum Christianos sævitia uti viderentur. Neque enim fas esse aiebant, ut urbes quidem civium sanguine contaminarentur; imperatores autem ipsi erga omnes benigni ac mansueti crudelitatis aspergerentur infamia: sed potius decere, ut humanitas & beneficentia imperatoria majestatis in universos diffunderetur, nec posthac nostri capitali supplicio plecterentur. Quippe hujusmodi per Imperatorum indulgentiam liberatos nos esse.* Ita pro ditione *Orientis Cæsarea Eusebius*. Nec aliter in ditione *Augustea* factum, cujus metropolis erat *Nicomedia*, testis est [99] *Lactantius*: *Illud vero pessimum* (inquit) *genus est, cui clementiæ species falsa blanditur: ille*

[87] *Lact.* de mort. pers. c. 17. [88] Ibid. c. 19. [89] Ib. c. 26.
[90] *Euseb.* de mart. pal. c. 5. [91] *Lact.* de mort. pers. c. 17.
[92] *Euseb.* de mart. pal. c. 4. [93] De mart. pal. c. 4.
[94] Ib. c. 19. [95] *Euseb.* Hist. Eccl. IX. 1.
[96] *Euseb.* ib. c. 7. [97] De mort. pers. c. 35.
[98] *Euseb.* Hist. Eccl. VIII. 12. [99] Div. Inst. V. 2.

ille gravior, ille ſævior eſt carnifex qui neminem ſtatuit occidere. Itaque dici non poteſt, hujuſmodi judices quanta & quam graviora tormentorum genera excogitaverint, ut ad effectum propoſiti ſui pervenirent. Hæc autem non tantum ideo faciunt, ut gloriari poſſint, nullum ſe innocentium peremiſſe (nam & ipſe audivi aliquos gloriantes, quia adminiſtratio ſua hac parte fuerit incruenta) ſed & invidiæ cauſa, ne aut ipſi vincantur, aut illi virtutis ſuæ gloriam conſequantur. Proinde ſummam curam adhibebant ne morerentur quos cruciaverant. Ita enim ſequitur: *Contendunt igitur ut vincant, & exquiſitos dolores corporibus immittunt: & nihil aliud evitant, quam ut ne torti moriantur.* Et rurſus: *Illi autem pertinaci ſtultitia jubent curam tortis diligenter adhiberi, ut ad alios cruciatus membra renoventur, & reparetur novus ſanguis ad pœnam. Quid tam pium, tam beneficum, tam humanum, fieri poteſt? non curaſſent tam ſolicite quos amarent.* Plane illi ad exemplum *Decii* qui eadem, ni fallor, ante *crudelitatis* infamiam ſe putavit evitare poſſe. Ita enim de ejus tormentis noſter [1] *Cyprianus: Tormenta venerunt, & tormenta ſine fine tortoris, ſine exitu damnationis, ſine ſolatio mortis; tormenta quæ ad coronam non facile dimittant, ſed tamdiu torqueant quamdiu dejiciant: niſi ſi aliquis divina dignatione ſubtractus inter ipſa cruciamenta profecerit, adeptus gloriam non termino ſupplicii, ſed velocitate moriendi.* Ita intelligimus ut *clementiæ* laudem conciliarint boni alioqui principes cum immaniſſima adverſus *Chriſtianos ſævitia.* Quanquam autem *Chriſtianorum* patientiam gravius exercuerunt hi cruciatus, at *pauciores* certe fecerunt omnino *martyres.*

§. LXXXI. In eo autem ponebant hanc *clementiæ* laudem perſecutores, de quibus agimus, *Diocletianai*, ſi, cum *vitæ* peperciſſent, *oculos* tamen *dextros* eruiſſent, & *ſiniſtros poplites* debilitaſſent candenti ferro. Ex quo itaque cœperunt hæ mutilationes, cum *vitæ ſervandæ* cauſa fuiſſent excogitatæ, exinde *rariora* fuiſſe *martyria* veriſimile eſt. Cum itaque quarto tandem perſecutionis anno ſæviorem illam *Maximini* perſecutionem recruduiſſe dixerimus; V. tamen incæpiſſe [2] *mutilationes* damnationeſque ad *metalla* teſtatur *Euſebius.* Hoc anno periit *Urbanus* ſæviſſimus *Chriſtianorum* perſecutor. Qui illum deinde VI. anno excepit *Firmilianus* in præfectura [3] *Palæſtinæ*, quanquam nonnullos *capite* multavit, at quamplurimos illis, quas dixi, *mutilationibus* operiſque *metallicis* pro virili ſua fatigavit. Jamque perſecutionis *incendium* tot *martyrum* cruore imminutum *reſtinctumque* obſervavit [4] *Euſebius*, ἀνέσεώς τε ἤδη καὶ ἐλευθερίας τοῖς ἐπὶ Θηβαΐδος εἰς τὰ αὐτόθι μέταλλα διὰ Χριστὸν καταπονουμένοις συγκεχωρημένοις, cum novo quaſi captato initio novum *Maximini* prodiit *edictum* quo omnes erant, tam *fœminæ* quam *viri*, tam *ſervi* quam *domini*, ipſi etiam ὑπομάζιοι *infantes* ad ſacrificia cogendi. Duraſſe itaque videtur illa intermiſſio à menſe *Auguſto* uſque ad *Novembrem.* Primo ergo novi hujus edicti impetu *interfectos* à *Firmiliano* nonnullos *martyres* memorat [5] *Euſebius*, ita tamen ut menſe *Decembri* ad ingenium redierit, &, pro *mortibus*, *mutilationibus* deinde *operiſque metallicis* ſævierit, paucis duntaxat ad *martyrium* delectis. Cum tamen maximo flagraret ipſorum [6] *gentilium* odio atque invidia nova hæc eruptio, non eſt quod miremur non fuiſſe diuturnam. Anno enim tandem perſecutionis VII. *Martii* VII. paſſus *Eubulus* ultimus *martyrum Cæſarienſium*, [7] ὕστατος τῶν ἐπὶ τῆς Καισαρείας μαρτύρων τὸν ἆθλον ἐπεσφραγίσατο, inquit *Euſebius*, cum nempe ipſe *Firmilianus* à *Maximino* extremo ſupplicio addictus, capite truncatus eſt. Ita tranſiit annus ille VII. cum rurſus ſenſim *negligi* à *gentilibus* res *Chriſtianorum* viderentur. Id enim vult illis verbis [8] *Euſebius*, καίπως ἠρέμα τῶν καθ' ἡμᾶς ἡσυχὴν τὸ ἀπερίεργον εἰληφότων. Inde anno VIII. tanta crevit *Chriſtianis* in *metallis* conſtitutis fiducia ut palam *collectas* celebrarent, extructis etiam *Eccleſiis.* Hoc illis novam rurſus novi poſt *Firmilianum* præfecti conflavit invidiam. Inde, conſulto Imperatore acceptiſque reſcriptis, quatuor ex omni numero ſelectos ipſe vivicomburio conſummavit, XXXIX. *Maximino* deſtinavit, quos ille uno eodemque *die* capitibus truncavit. Reliquos per alia metalla diſperſit, nec alios in ea præfectura paſſos veriſimile eſt à VII. *Mart.* anni VII. uſque ad annum perſecutionis IX. Nec eſt quod dubitemus de aliis etiam eſſe *præfecturis* ex hac ipſa *præfectura* ſtatuendum.

§. LXXXII. Prodiit tandem abſoluto anno perſecutionis VIII. ineunte IX. edictum *Galerii*, quo perſecutio illa penitus extincta eſt, inter Kal. *Martias* quibus XX. *tribunitiam poteſtatem* inchoaverat, prid. Kal. *Maias* quod *Nicomediæ* dicit propoſitum fuiſſe [9] *Lactantius*, & quanquam invito *Maximino*, à *Sabino* præf. prætorio [10] *Orientis*, præfectis *provincialibus urbiciſque* magiſtratibus communicatum, cum & ipſe *verbo* tenus *judicibus* mandaſſet ut ab oppugnatione [11] *Chriſtianorum* abſtinerent. Duravit hæc *pax* ne *ſex* quidem integris *menſibus.* Inde ad novas artes prætextuſque quærendos reſtaurandæ perſecutionis ſe convertit *Maximinus.* Imprimis arcuit *Chriſtianos* à *cœmeteriis.* Tum ſubornavit *civitatum* ad ſe *legationes* magni quaſi beneficii loco id à ſe petentium ut *Chriſtiani* pellerentur, imprimis *Antiochiæ*, in qua urbis curator *Theotecnus* egregius impoſtor novum *Jovis Philii* ſimulacrum magicis artibus conſecratum erexit, ejuſdemque commentus eſt oraculum quo juberetur [12] *Chriſtianos urbe* omnique urbis *territorio* eſſe exterminandos. Tum novo quodam exemplo civitates, quæ id gratum *Maximino* fore intellexiſſent, ſua etiam ψηφίσματα adverſus *Chriſtianos* emiſerunt. Legationes hæ eodem quo deceſſit *Galerius* anno, ſed exeunte, *Nicomediæ* accepit, poſtquam *Galerii* ditionem ad fretum uſque *Chalcedonium* occupaſſet, & pacem amicitiamque cum *Licinio* certis conditionibus compoſuiſſet. Hoc ex ipſius *Maximini* edicto conſtat in favorem *Chriſtianorum* ſequenti Anno CCCXII. finiente edito. Sed & [13] *indulgentiam* Chriſtianis à *Galerio* conceſſam hoc etiam anno revocatam neceſſe eſt ſi non integris VI. menſibus ea pax duraverit. Sed occultis, ni fallor, artibus, nondum aliquo *edicto*, hucuſque ſævitum eſt.

§. LXXXIII. Poſtea aliæ *fraudes* excogitatæ ut in *Chriſtianorum* odium populos accenderet. *Acta* imprimis [14] *Pilati* in *Salvatoris* noſtri *contumeliam* ab *Impoſtore* aliquo conficta, quæ tamen tanti fecit *Maximinus* ut publicis *edictis* ea commendarit, ut ubique locorum, tam in *agris*, quam in *civitatibus* publice proponerentur, utque *ludimagiſtri* pro *dictatis* hæc declamanda & memoriæ commendanda *pueris* traderent. Tum etiam impuras quaſdam *mulierculas* eo tormentis adegit dux quidem *Damaſcenus*, ut *publice* editis apud *acta* teſtimoniis faterentur ſe olim *Chriſtianas* fuiſſe, & flagitiorum quæ à *Chriſtianis* in ipſis ædibus ſacris gererentur, eſſe *conſcias*, ut nem-

[1] Ep. VIII. [2] De mart. Pal. c. 7. [3] Ib. c. 8.
[4] De mart. Pal. c. 9. [5] Ib. c. 10. [6] Ib. c. 9.
[7] Ib. c. 11. [8] Ib. c. 13. [9] N. 35.
[10] *Euſeb.* Hiſt. Eccleſ. IX. 1. [11] Ib. c. 2.
[12] Ib. c. 3. [13] Ap. *Euſeb.* Hiſt. Eccl. IX. 9.
[14] *Euſeb.* Hiſt. Eccl. IX. 5.

nempe fidem aliquam *antiquiorum* illi calumniæ conciliarent de *Oedipodeis* Christianorum incestibus. Tandem ita concitato *populo*, facta etiam sunt illa *urbium* [15] θεσπίσματα, earum proculdubio præcipue quæ *legationes* superiori anno *Nicomediam* destinarant, idque ipsis cohortantibus provinciarum *præsidibus* qui id gratum esse Imperatori perspexerant. Quibus ita comparatis jam pulcherrimam sibi *invidiæ* declinandæ nactus videbatur occasionem, ut quasi *urbium* legationibus coactus *edictum pacis* revocaret. Rescripsit enim ad illa civitatum decreta, pellendos esse *Christianos*. Qualis fuerit rescripti *forma*, constat ex eo exemplari quo usus est ad *Tyrios*, quodque æreis tabulis, pro more civitatum incisum tradit [16] *Eusebius* ad perpetuam rei memoriam. Subjungit enim ejusmodi literas in omnibus provinciis fuisse propositas. Jamque persecutioni matura erant omnia ni *Constantinus* illum [17] deterruisset. Tempus quo hæc *rescripta* edita sunt, colligimus ex *Eusebio*. Postquam enim victus esset à *Licinio* in *campo sereno* mense *Maio* anni CCCXIII. secundum rescriptum edidit in *favorem* Christianorum [18] ὅδ' ὅλον ἐνιαυτὸν τῆς τῶν χριστιανῶν ἐν στήλαις ἀνατεθειμένων ὑστερίσαν. Hæc itaque rescripta edita fuisse post mensem *Maium* Anni CCCXII. necesse est. Existimo tamen maximam hujus persecutionis partem sub *finem* anni superioris contigisse. *Lucianum* martyrem *Octobr.* XXVI. passum volunt, quibus res *Luciani* magis exploratæ erant, auctores *Græci*. Nondum scilicet mensis VI. ab edicto moribundi *Galerii* expletus est, ut ait *Eusebius*. Passus est etiam *Nicomediæ* cum in ea esset civitate ipse *Maximinus*. [19] Hic autem hoc ipso tempore *primas* civitatum *legationes* excepit sine θεσπίσμασι, teste ipso [20] *Maximino* in primo suo pro *Christianis* edicto sub finem Anni CCCXII. emisso. Secundo enim edicto Anni CCCXIII. παρελθόντι ἐνιαυτῷ *superius edictum* à se editum testatur. Dolis itaque *Theotecni Antiochiæ* curatoris, hostisque *Christianorum* infensissimi missum *Antiochia Nicomediam Lucianum* fuisse probabile est. Convenit etiam quod *Petrum* episcopum *Alexandrinum* IX. persecutionis anno passum tradit Chronicon *Alexandrinum*.

§. LXXXIV. Quod autem ait [21] *Eusebius* hanc *Maximini* persecutionem priori fuisse multo acerbiorem, nisi candide intelligatur, verum esse vix potest, quanquam non necesse est ut ita intelligatur quasi majorem fecerit *martyrum* proventum. Diu egit per *dolos* ut in alios potius quam se invidia recideret. Si quod edidit rescriptum *sanguinarium*, id *privatis* potius *literis* quam *edicto* aliquo *publice* proposito præfectis insinuavit. Innuit ipse *Maximinus* edicto Anni CCCXII. *pacem* à se *Orienti* [22] indultam nunquam esse à se revocatam; quod vero *judices* immitius cum *Christianis* egerint id *illis* potius, quam *sibi*, fuisse tribuendum. Ita illa ejus verba intelligo: τηνικαῦτα οὖν ὅτε ἀκολούθως τῇ κελεύσει τῇ ἐμῇ ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐφυλάττετο τὰ προστεταγμένα, συνέβαινε μηδένα ἐκ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν, μήτε ἐξόριστον μήτε ἐνύβριστον γίνεσθαι· ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ μὴ βαρέως κατ' αὐτῶν τι γίνεσθαι εἰς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν ἀνακεκλῆσθαι. Maximum itaque eorum numerum qui secunda hac *Maximini* persecutione perierunt absorpsit primus ille *judicum* impetus, cum tamen aliunde rem fore gratam intellexissent, qui licet pro *temporis brevitate multi* esse potuerint, *multos* tamen *absolute* fuisse non est omnino verisimile. Tandem cum *civitatum*, post *legationes*, etiam *decreta* accepisset, tum fatetur à se aliquid illis fuisse indultum, eo quod necesse esset illis benignius respondere, pro more *superiorum Imperatorum*: ἀναγκαῖον (inquit) ἔσχον προσφιλῶς ἀποκρίνασθαι, ὅτι δὴ αὐτὸ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι αὐτοκράτορες πάντες διεφύλαξαν. *Rescriptis* itaque ad civitatum decreta responsoriis, *Christiani* ita non de *vita*, ut ne de *membris* quidem periclitabantur, tantum erant ab illarum civitatum *territoriis* pellendi. Una tamen cum illis rescriptis etiam alia ad *præfectos* provinciarum *judicesque* data esse verisimile est, sed nec illa *cædem* imperantia. *Nam cum clementiam* (inquit [23] *Lactantius*) *specie tenus profiteretur, occidi servos vetuit, debilitari jussit.* Ita rediit ad supra dictas corporum *mutilationes*, quæ licet *confessores multos* fecerunt, *nullos* tamen *martyres*. Sed brevis admodum fuit hæc etiam persecutio. Cum enim post mensem *Maium* emissa illa probavimus persecutionis edicta Ann. CCCXII. movente jam adversus *Maxentium Constantino*, eo tamen ipso tempore, simul ac rescivit, *literis* illum deterruit *Constantinus*, quibus ad dissimulationem cum adactum scribit [24] *Lactantius*. Merito quidem ille. Erat enim *primus Augustorum Constantinus*, cui, pro illorum temporum administratione, parere oportebat reliquos *Imperatores* omnes, tam [25] *Cæsares*, quam etiam *Augustos*. Fecit illum *Augustum Constantius* pater [26] *Augustus Galerio* prior. Renunciavit etiam *Augustum*, statim à patris decessu, *exercitus*, cui, pro eorundem temporum more, jus renunciandi competebat. Refragatus tamen est *Augusti* titulo *Galerius*, qui *Cæsaream* illi duntaxat dignitatem confirmavit. Quod enim excogitatum à *Galerio* scribit [27] *Lactantius*, ut *Severum Augustum nuncupando, Constantinum non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximino appellari juberet, ut eum de secundo loco rejiceret in quartum*, præposito nimirum illi ipso quoque Maximino; id etiam fecisse constat è fastis *Alexandrinis* MSS. *Usseriani*, *Theone*, ni fallor, *Alexandrino* auctore, qui illos ad annum usque Dom. CCCLXXII. perduxit. Ibi enim pro Anni CCCVII. Coss. quos agnovit *imperium Orientale*, legimus Σεβῆρον σέβαστον καὶ Μαξιμιανὸν Καίσαρα, nostrum nempe *Maximinum*, cujus primum consulatum reperire non potuit [28] *Baluzius*, sæpe enim hæc nomina inter se permiscent illorum temporum scriptores. Temperavit itaque aliquantisper *Augusti* titulo *Constantinus* ut è *panegyrico* anonymi discimus coævi illorum temporum auctoris. Interim sublato *Severo* imperium *Licinio* dedit *Galerius* substituto in *Severi* loco, *Augusteum* nimirum imperium, id enim *Severo* concessum probavimus, nec aliud *imperii* nomine solet denotare *Lactantius*. Et eodem, ut videtur, consilio *Constantinum* [29] deprimendi, ut proinde *Constantino* illum anteponeret. Postea secutæ nuptiæ *Constantini* cum *Fausta* filia *Maximiani Herculii*, qua occasione *Augusti* titulum illi à *Maximiano* attributum testatur auctor *panegyrici*. Nec dubium quin *Licinio* illum anteposuerit, quem *injuria* illi antetulerat *Galerius*. Cum autem purpuram resumsisset *Herculius*, non est quod dubitemus quin potior *illius* esse debuerit quam *Galerii* auctoritas, utpote ipso *Galerio* senioris. Nondum tamen fateor pro *imperio* cum *Maximino* egisse *Constantinum*, cum *minis* potius quam *mandatis Maximinum* deterreret. Cum enim se *Maximinus Augustum* nuncupasset, ante

[15] Ib. c. 4. [16] *Euseb.* Hist. Eccl. IX. 7.
[17] *Lactan.* n. 37. [18] *Euseb.* Hist. Eccles. IX. 10.
[19] *Euseb.* Hist. Eccles. IX. 6. [20] Ib. c. 9.
[21] Ib. c. 6. [22] Ib. c. 9. [23] De mort. persf. n. 36.
[24] Ib. n. 37. [25] §. LXXXIV.
[26] *Lactan.* ib. n. 24. *Euseb.* Hist. Eccl. VIII. 13.
[27] Ib. n. 25. [28] Ad *Lactan.* n. 35. in not.
[29] Vid. *Lactan.* n. 32.

ante *novam* illam *Constantini* confirmationem ab *Herculio*, jam neminem superiorem agnoscebat, non [30] *Licinium*, quia ipse prius fuisset *Cæsar*; non *Constantinum*, quia eo antiquior fuisset in titulo *Augusti*.

§. LXXXVI. Duravit itaque hæc ipsa dissimulatio usque ad nuncium de profligato à *Constantino Maxentio*. Jam primi *Augusti* titulum extra dubium posuit auctoritas *Senatus*. Ita enim [31] *Lactantius*: *Senatus Constantino, virtutis gratia, primi nominis titulum decrevit quem sibi Maximinus vindicabat*. Inde pro *auctoritate* egit cum *Maximino Constantinus*. *Hyeme proxima*, (ut inquit [32] *Lactantius*) *rebus in urbe compositis, Mediolanum venit*, Decembri, ut existimo, ineunte, eodem venit, nuptiarum causa, *Licinius*. Nihil prius gestum quam ut *Deo gratias* agerent pro recenti victoria, *Christianis* autem *pacem*. Ibi conditum decretum pro *pace* quod nobis conservavit Latine hodie [33] *Lactantius*. Illud extemplo una cum *victoriæ* nuntio mittunt *Maximino*. Ille vero μὴ δοκεῖν ἑτέροις εἶξαι βιαζόμενος, novum, ut auctorem habemus [34] *Eusebium*, ἐξ ἰδίας αὐθεντείας, emisit edictum. Ægre enim admodum & invitus senatusconsulto cessit quo *Constantinus* primi tituli *Augustus* renunciatus est. Quod autem sequenti potius Anno CCCXIII. hoc edictum emissum vult *Baluzius*, & annos *Maximini* à *natali* ejus Kal. *Maiis* numerandos existimat, non à Kal. *Januariis*; erravit, ut existimo, manifesto vir doctissimus à sententia *Maximini*. Quod enim existimat vir [35] doctissimus, sequenti potius emissum Anno CCCXIII. & annos *Maximini* ab ejus *natali* Kal. *Maiis* non à Kal. *Januariis* esse arcessendos, novum est omnino, nec pro illius, ut puto, *seculi* moribus receptum. Fateor equidem me pronum esse ut in ejus sententiam concederem si idoneo aliquo probatæque fidei exemplo id potuisset confirmare. Et ratio fortassis esse potuit quod *tribunitiis potestatibus* edicta solerent aliquando signare. Exemplum habemus illustre illud ipsum *Galerii* edictum quo *Christianis* concesserat *pacem*. Ita fieri potuit ut quæ nova *tribunitia potestate* signanda essent ea novo etiam *anno* tribuenda viderentur. Sed in hoc profecto, quod in manibus habemus, *edicto* nulla est omnino *tribunitiæ potestatis* mentio, ni forte illam neglexerit in *Græca* sua interpretatione *Eusebius*. Sunt tamen in adversum alia quæ suadent anno potius CCCXII. assignandum illud esse *Maximini* edictum. *Maxentium* vicit *Constantinus* VI. Kal. *Novembr.* auctore [36] *Lactantio*. Nec longe abit *Kalendarium Constantii* à *Bucherio* editum. In eo enim ad V. Kal. *Novembr.* habemus, *evictio Tyranni*, ad IV. *adventus Divi*, si tamen *Tyranni* nomine *Maxentius*, potius quam *Licinius*, sit intelligendus, ut est sane verisimillimum. Ita fiet ut *Romam Octob.* XXIX. ingressus fuerit *Constantinus*. Inde duos menses *Romæ* non explevit. De *Maxentio* & *Constantino* ita [37] *Nazarius*: *Quicquid mali sexennio toto dominatio feralis inflixerat, bimestris fere cura sanavit*. Convenit etiam lex *Constantini* in codice *Theodosiano* quam *Romæ* edidit sub initium *Decembris*, sed *Roma* statim discessurus. Convenit etiam accuratissime confirmatque nostram hanc sententiam mors *Diocletiani*. *Vocatum* enim *ad nuptias Constantiæ* & *Licinii* tradit [38] *Aurelius Victor*, *se tamen*, ait, *per senectam*, *quo minus interesse valeret*, *excusavisse*. Deinde *rescriptis minacibus acceptis quibus increpabatur Maxentio favisse*, *ac Maximino favere*, *suspectans necem dedecorosam*, *venenum dicitur*, inquit, *hausisse*. *Diocletianum* III. *Decembris* defunctum docet nos *Idatius*, hujus omnino Anni CCCXII. post cædem *Maxentii*. Si enim ad mensem *Decembrem* sequentis Anni CCCXIII. vixisset, jam ipsi *Maximino* superstes fuisset, quod falsum esse constat è *Lactantio*. Ita constabat brevi fore ut convenirent *Mediolani Constantinus* atque *Licinius* nuptiasque celebrarent. Edictum autem *Mediolani* medium circiter *Decembrem* editum ad *Maximinum* pervenire potuisse, ut aliud *ipse* edictum *eodem anno* emittere potuerit, non erit quod quis miretur si veredariorum celeritatem, ipsiusque *Maximini* præceps ingenium exploratum habuerit.

§. LXXXVII. Quandocunque tamen edidit illud rescriptum *Maximinus*, seu *fine* anni superioris, seu initio Anni CCCXIII. longum tamen intervallum intercedere non potuit inter illam, quam diximus, *Maximini dissimulationem* atque hoc *pacis edictum*, sed nec inter hoc *edictum pacis* atque expeditionem adversus *Licinium*, indeque ad *secundum* hoc *edictum* quo persecutio sedata est, ipso tandem Tyranno in *Christianorum* partes fere concedente. Nullum itaque suppetebat in omnibus hisce intervallis rerum novandarum *otium*, ut concedamus earum *cupientissimum* fuisse *Maximinum*. Non est interim ut negemus *passos* esse aliquos, & quidem usque ad coronam *martyrii*. Coronavit nonnullos ipse *Maximinus* post illam quoque dissimulationem. *Et tamen* (inquit [39] *Lactantius*) *si quis inciderat*, *mari occulte mergebatur*. Non itaque audebat *palam*, quod fecerat antea, *Christianos* laniare, sed nec illos studiose *quærere*, ut *paucissimos* fuisse necesse sit qui in eum inciderent. Sed & alibi *judices* nonnullos in *Christianos* sævIisse ipse innuit *Maximinus*, sed præcepta ejus perperam intelligentes si ipsi sit credendum. [40] τινες (inquit) τῶν δικαστῶν παρενεθυμήθησαν τὰς ἡμετέρας κελεύσεις, καὶ δικάζειν τοὺς ἡμετέρους ἀνθρώπους περὶ τῶν προσαγμάτων τὰ ἡμέτερα παρεσκεύασαν, καὶ ὀκνηρότερον προσιέναι ταύταις θρησκείαις αἷς ἦν ἀρεστὸν αὐτοῖς ἐποίησαν. Sed quod se purgat eorum culpa Tyrannus, nullo publico edicto rescriptove illis auctorem fuisse probabile est; quod *nonnullos* duntaxat, τινας scilicet, in eo dicat errore versatos, *plerosque* indicat *Christianis* ab eo usque tempore, non fuisse molestos. Neque est profecto quod miremur *judices* revocanti non ita facile *credidisse* qui tantum illum *dissimulatorem* antea fuissent experti. Sed nec *martyres* fecisse innuit *paucos* illos *judices*, ne *cruciatus* equidem adhibuisse, sed *edicti interpretatione* impeditos esse *Christianos* quo minus *synaxes* suas auderent in *cœmeteriis* celebrare, quod *libertatem* illam nondum illis *Maximinus* indulsisset. In eo enim non temere creditum esse *ei* superiori capite dixerat *Eusebius*. Quod itaque *acerbiorem* dicat hanc superiori persecutione *Eusebius*; vel de *fine* superioris persecutionis intellexit quo *remisisse* illam ostendimus; vel de *cruciatuum mutilationumve* acerbitate intellexit; vel *temporis* rationem habuit ut pro *temporis* quidem *brevitate* fuerit acerbissima. *Brevissimam* enim fuisse ex dictis manifestum est.

§. LXXXVIII. Atque ita primas *decem*, quas appellant, *gentilium* persecutiones recensuimus. Sunt tamen & alia in hisce *generatim* notanda quæ minus copiosam, quam quæ hactenus credita est, suadeant *martyrum* fuisse multitudinem. Imprimis certum est penes *Romanos solos* fuisse jus *gladii*, non penes *pro-vin-*

[30] *Lactant.* n. 32. [31] Ibid. n. 44. [32] Ib. n. 45.
[33] Ib. n. 48. [34] *Euseb.* Hist. Eccles. IX. 9.
[35] *Baluz.* in not. ad *Lactant.* [36] De mort. pers. n. 44.
[37] *Nazar.* panegyr. *Constant.*
[38] Vict. Epitom. in *Diocletiano.* [39] De mort. pers. n. 37.
[40] Apud *Euseb.* Hist. Eccles. IX. 10.

vinciales, nec *urbium magistratus*. Unde sequitur, quicunque *capite* plecterentur, de illis è *Romanis legibus* omnino esse statuendum. Tum & illud quoque certum est, qui *Christianos* persequerentur, fuisse omnium *superstitiosissimos*, ut proinde quæ *leges* ad *religionem* spectare crederentur, nihil sit quod dubitemus illas accuratissime fuisse ab illis *observatas*. Qui itaque *jus gladii*, pro *Romanorum* legibus haberent, illi vel *judices* erant ordinarii, vel ipsi provinciarum *præfecti*, qui tamen *judices* haberent *adsessores* atque *advocatos*. Erat autem *judicum* omnium commune quod multis *diebus* illis officio suo fungi fuerit interdictum. Imprimis *diebus nefastis*, quos etiam *religiosos*, *atros*, *Ægyptiacos* appellabant scriptores *Latini*, *Græci* ἀποφράδας. Cavebant enim imprimis ne quid mali *ominis* gestis *publicis* intercederet. Unde *formæ* illæ gestis *Romanorum* publicis, in *libera republica* præpositæ, *Quod bonum felix faustumque sit*, & ἀγαθῇ τύχῃ in Rebuspublicis *Græcis*. *Nefastos* idcirco appellabant quod tria illa verba solennia *prætorem* fari non oportuit, [41] *Do*, *dico*, *addico*. Horum plurimi occurrunt in vetustioribus Kalendariis. Erant & alii, illis quidem inferiores, *religiosi* tamen & ipsi, quos *nefastos ex parte* appellabant, quod una eorundem parte *fari* non liceret, alia liceret. Erant & dies *intercisi* quos *Endotercisos* appellant vetera *Kalendaria*, quod inter *Deos hominesque* essent distribuendi. Horum *quibusdam horis fas non est jus dicere*, inquit *Macrobius*, quas etiam ibidem explicat. Erant etiam quotannis *feriæ Messivæ* & *vindemiales* quibus *judiciaria cura causidicis relaxata*, ut loquitur [42] *Minucius Felix*, ut licitum fuerit illis in *rura*, animi causa secedere, quod certe licere non potuit, ni *criminalium* pariter ac *civilium* fororum fuisset *justitium* atque vacatio. *Patroni* enim erant in *criminalibus* etiam *actionibus causidici*. Sed & alii præterea erant, non *stati* quidem illi, sed pro *aeris* temperie, admodum frequentes dies minime ἀγοραῖοι. Qui enim *cælo servabant* siquod θεῖα μηνίματ☉, aut subinfensi numinis indicium, pro *Etruscorum* disciplina, deprehendissent, si *exta* infausta, si *avium volatus* aut *garritus* minime propitios, si *fulmina*, aut subitam aliquam *procellam*; jam vitiosa erant omnia, conventusque dissolvendus. Vel *pluviæ* prætextu comitia dissolvuntur apud *Aristophanem*. Proinde *sub dio* comitia celebrata sunt, ut si qua nova fuisset aeris mutatio, eo illam facilius citiusque haberent exploratam. Nec *Romanorum* modo dies *nefastos* probabile est à *præsidibus provinciarum Romanis* fuisse observatos, sed & illos quoque *provincialium* suæ, in qua versabatur quisque provinciæ. *Judæis* concessit *Pilatus* ne remanerent in cruce corpora *sabbato*, præsertim *sabbato* in μεγάλῳ ἡμέραν incidente S. *Joan.* XIX. 31. Ita *sabbatum* non erat *nova* aliqua *crucifixione* violaturus. Idem reliquis *provincialibus* à *præsidibus* concessum verisimile est. Violata hæc fuisse *festa* ut nonnunquam concedamus, in seculis *Imperatoriis*, quibus omnia *licentius* quam in *libera repub.* gesta fuisse certum est; at certe nec *frequentes* fuisse id genus ἀνομίας, in principibus alioqui *superstitiosissimis*, nedum in *præfectis* qui saltem *principum rescriptis* constringerentur, facile est ut suspicemur. Et cum *felicem diem persecutioni inchoandæ* expectasse aliquandiu *Diocletianum* testis sit [43] *Lactantius*: non erat sane consentaneum ut *infaustis diebus* seu supplicia irroganda *decreverit*, seu decreta *irrogarit*. Convenit certe *Eusebius* qui per universam decennalem persecutionem, vix *ternos* annis singulis, aut *quaternos*, suppliciorum *dies* assignat, quos etiam *eosdem Antiochiæ* fuisse aliquoties innuit atque *Cæsareæ*, & in eos *reservatos* tradit qui diversis temporibus capti essent; ut una tamen paterentur. Videant itaque fabulatores, qui singulis anni diebus, exceptis Kalendis *Januariis*, aliquot *martyrum millenos* assignant.

§. LXXXIX. Nec enim est quod temere tam *paucos* recensuerit suppliciorum *dies Eusebius*. Convenit cum moribus *Romanorum* accuratissime. Ut enim præter *provinciarum præsides*, & *judices* illorum *adsessores* atque *advocatos*, nemo alius *jure gladii* erat ornatus; ita certe vix puto reperiri posse alios qui sententias *capitales* è *tabellis recitarit*, nec alium fortasse quam ipsum *præsidem*, vel ejus, si gravi aliqua invaletudinis, vel necessitatis causa detineretur; *vicarium*. Ipsum certe *decretis* suppliciorum perpetuo præsentem tradunt, ipsisque etiam plerunque *suppliciis*, bonæ alioqui probatæque fidei monumenta. Inde factum ut nusquam alibi supplicia prætequam in *urbe* præsidis *sede* memoret *Eusebius*. Hoc ideo notandum, ne alios nescio quos per alias *Palæstinæ urbes* & *vicos* ab *Eusebio martyres* prætermissos suspicemur, qui tamen omnes à se commemoratos innuit. Id cum ita se haberet, illos præsertim *suppliciis* dies constituebant quibus frequentissimi totius provinciæ *conventus* pro more essent expectandi. Hoc erant in numero dies quibus *ludi* & *munera* essent *Circensia* edenda. Imprimis *Imperatorum* omnium *Cæsarumque natalitia* etiam in *provinciis* celebrabant omnes *præfecti*. Tum & *Divorum* etiam *Augustorum* in *urbibus* νεωκόροις, siquæ *templa* haberent in eorum honorem, vel *urbis* etiam *Romanæ*, vel etiam *ludos quinquennales* in perpetuum celebrandos. Hæc in *urbibus* alioqui liberis. Sed in *Romanis coloniis* in quibus essent *capitolia*, aliaque ad exemplum *urbis Romanæ* expressa, & *ludos* etiam nonnullos, *Romanorum* alioqui proprios, fuisse verisimile est, quibus *expensæ* suppetebant in illos prodigendæ. Hi *publici*. Erant præterea *privati* sacerdotiorum, *Asiarcharum*, *Alytarcharum*, *Phœniciarcharum*, *Ciliciarcharum*, &c. Sed non admodum *multos* ferre poterant *provinciæ* propter *expensas*, erant enim omnino *gravissimæ*. Siqui igitur ad *bestias*, vel ad *munus gladiatorum* in se invicem damnati essent, illis ipsis *ludis* omnino proferebant. Nec alio ipsos, quam ludorum ipsorum diebus, pati potuisse ex epistola *Smyrnæorum* de martyrio *Polycarpi* colligimus. Petebant *Asiarcham Philippum Smyrnæi*, ut *Polycarpo* leonem immitteret. Respondit *Philippus* μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ ἐπειδὴ ἐπληρώκει τὰ κυνηγέσια. *Ludi* illi, cum *sacri* essent, nefas erat, nec rite fiebant si alieno *tempore* solverentur. Unde alia etiam *regula* colligitur explorandæ *martyrologiorum* fidei, an quos illo *martyrii* genere occubuisse tradunt, illos etiam ipsis *ludorum* periisse diebus agnoscant. Quod si alio potius *martyrii* genere damnarentur, eadem equidem *solennitate*, sed diebus *profestis*, pati illos opportebat (habebant enim ad *præcipuorum festorum* apparatum dies aliquot, *minus* tamen *insigni* nota prævios) ita tamen ut non fuerit id *perpetuum*. Iisdem diebus & illi perierunt, quos *indulgentiæ* beneficio privare volebant, quoties appetebat tempus *indulgentiæ*. Ita *Barabbæ* indulgentiam cum impetrassent à *Pilato Judæi*, Dominum nostrum se una eademque opera *perdituros* sciebant S. *Matth.* XXVII. 20. quod illa eximendus esset *indulgentia*. Et in hac ipsa *Diocletiani* [44] persecutione, cum, ex solenni more, absolutis *Vicennalibus* Imperatorum, universis qui in custodia tenebantur *indulgentia* publice

[41] *Macrob.* Saturn. l. 16. *Ovid.* Fast. I.
[42] Vid. not. ad *Minuc.*
[43] *Lact.* de mort. pers. n. 12.
[44] *Euseb.* mart. Pal. c. 2.

blice per *præconem* annunciata esset, qui solus ea fuerat exclusus *Romanus*, fractis laqueo faucibus, *martyrio* coronatus est. Atque ut non admodum *frequentes* redire poterant horum *ludorum* vices, ita nec frequentes redibant vices *suppliciorum publicorum*. Toto *biennio* quo retentum in custodia tradit [45] *Eusebius Agapium*, à *secundo* nimirum anno persecutionis ad *quartum*, *ter* duntaxat è carcere eductus fuerat, & cum maleficis solemni pompa traductus in stadio. Et toto [46] *sexennio Donatus*, & *tribus præsidibus* sibi invicem succedentibus, *Flaccino*, *Hierocle* & *Priscilliano*, *novies* tamen, nec sæpius, tormentis cruciatibusque variis subjectus est.

§. XC. An tamen *magnus* revera fuerit *martyrum* in hac universa persecutione numerus, ita optime judicabimus, si quos ille *numeros* pro *magnis* habuerit, intelligamus. Cum ex omni confessorum numero qui in metallis *Palæstinæ* exulabant, XXXIX. delegerat præses ad *Maximinum* mittendos, magna ejus sævitiam onerat *Eusebius* infamia quod eos omnes *uno eodemque die* interfecerit: [47] Ταύτῃ οὖν ἑνὸς δέοντος τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα, νόμιμοι τοῦ παναγεστάτου Μαξιμίνου ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνονται. Quod itaque tot *uno die* martyres confecerit, id pro *extraordinario* habuit *Eusebius*, & quod *vulgarium* dierum supplicia *longe* superarit. Idem [48] auctor est persecutionis hujus vim longe gravissimam provinciis *Africæ*, *Mauritaniæ*, *Thebaidis* atque *Ægypti* incubuisse. Ita sequetur ut eorum *diurna* supplicia sint pro omnium *numerosissimis* habenda. Videamus itaque quos ille numeros reputarit magnos in ipsa *Thebaide*. [49] Καὶ ταῦτα γὲ πάντα (inquit) ἐνηργεῖτο οὐκ ἐπ᾽ ὀλίγας ἡμέρας ἢ χρόνον τινὰ βραχὺν, ἀλλ᾽ ἐπὶ μακρὸν ὅλων ἐτῶν διάστημα· ὅτε μὲν πλειόνων ἢ δέκα, ὅτε δὲ ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν ἀναιρουμένων· ἄλλοτε δὲ οὐχ ἧττον καὶ τριάκοντα· ἤδη δὲ ἐγγύς που καὶ ἑξήκοντα· καὶ πάλιν ἄλλοτε ἑκατὸν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἄνδρες ἅμα κομιδῇ νηπίοις καὶ γυναιξὶν ἐκτείνοντο, ποικίλαις καὶ ἐναλλαττούσαις τιμωρίαις καταδικαζόμενοι· ἱστορήσαμεν δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν τόπων γενόμενοι, πλείους ἀθρόως κατὰ μίαν ἡμέραν, τοὺς μὲν τῆς κεφαλῆς ἀποτομὴν ὑπομείναντας, τοὺς δὲ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν, ὡς ἀμβλύνεσθαι φονεύοντα τὸν σίδηρον, ἀτονοῦντα δὲ διαθλᾶσθαι, αὐτούς τε τοὺς ἀναιροῦντας ἀποκαμόντας, ἀμοιβαδὸν ἀλλήλους διαδέχεσθαι. Plane innuit numerum *decennarium vicenariumque* pro *singulis diebus* insignis fuisse feritatis; quod vero ad *tricenarium sexagenarium centenariumque* usque assurrexerint, *rarum* admodum & *singularis* fuisse exempli. Suffecerat sane numerus longe *centenario* inferior ad hebetandum unicum, quo sunt usi, *gladium*, ad lassandum *unicum*, quem solebant adhibere, carnificem, ut *successore* opus fuerit. E provincia *Africa* civitate *Alutinensi* fuerunt illi *martyres* quorum gesta scripsit *Donatista* à *Baluzio* auctior editus, qui numerum *quinquagenarium* non attingunt. His itaque omnibus expensis quod soli *præsides* provinciarum *jus gladii* haberent, pro legibus *Romanorum*; quod non alibi præterquam in *civitatibus metropolitanis* præsidum *sedibus*, edi solerent *Christianorum* supplicia; quod nec aliis annorum tempestatibus præterquam *festis ludorum munerumque* editione celebribus, quæ nec ipsa fuerint per universum anni curriculum admodum frequentia; quod *singulorum dierum* non *magnus* esset *numerus*, nec *multi* essent, in illis ludis, *dies* suppliciis destinandi: quod tanta fuerint in *decennali* illa *persecutione*, *pacis* tamen, aut saltem *quietis*, intervalla, & majora adhuc *sanguinaria persecutionis* quæ *martyres* coronarit: conficietur omnino nullo in loco ponendam esse *martyrologiorum actorumque* fidem quæ tam immensam faciat illorum *martyrum* multitudinem.

§. XCI. Jam ultimæ illæ *Licinii* & *Juliani* persecutiones non est quod longam nobis moram injiciant. *Licinii* imprimis illa *ægre* tandem, diversisque *gradibus* ad *mortes* usque progressa est, sed *Episcoporum* duntaxat, ne *clericorum* quidem *omnium*, nedum *Christianorum*. Sed & illos etiam *clam* potius & ex *insidiis* aggressus est, non *palam*, metu *Constantini*. In *reliquos* cum *pararet* edictum, occupatus est à *Constantino* quo minus rem ad exitum perducere potuerit. Ita fuisse disertissimis verbis testatur [50] *Eusebius*. Λοιπὸν καὶ τὸν κατὰ πάντων ἀνακινεῖν διωγμὸν ἐπὶ διάνοιαν ἐβάλλετο. Ἐκράτει τε γνώμης καὶ οὐδὲν ἐμποδὼν ἦν αὐτῷ μὴ οὐχὶ ἐν ἔργῳ χωρεῖν, εἰ μὴ τάχιστα τὸ μέλλον ἔσεσθαι προλαβὼν ὁ τῶν οἰκείων ψυχῶν ὑπέρμαχος Θεὸς, ὡς ἐν βαθεῖ σκότῳ καὶ νυκτὶ ζοφωδεστάτῃ φωστῆρα μέγαν ἀθρόως καὶ σωτῆρα τοῖς πᾶσιν ἐξέλαμψε, τὸν αὐτοῦ θεράποντα Κωνσταντῖνον, ὑψηλῷ βραχίονι ἐπὶ τὰ τῇδε χειραγωγήσας. Iisdem fere *verbis* usus est etiam in [51] *vita Constantini*. Ergo *universalem* persecutionem *Licinius* solum ἐπὶ διάνοιαν ἐβάλλετο, nondum ἐκράτει γνώμης, nec ἐν ἔργῳ ἐχώρει, à Deo προληφθεὶς, & quidem τάχιστα. Caveant itaque fabulatores ne quos alios sub *Licinio martyres* faciant, præterquam *Episcopos*. *Julianus Christianis* [52] *martyria* invidebat, & *sævitiæ* notam fugiebat, quam viderat incurrisse *persecutores*, ipse sui ostentator maximus, gloriæque avidissimus. Et siquos *martyres* fecit, eos tamen alio quovis, præsertim *majestatis* quem captabat avidissime, prætextu, [53] interfecit. Victus indignatione *insultantium* in suos Deos *Christianorum Theodorum* [54] *Salustio* præfecto prætorii cruciandum mandavit, & persecutionem moliebatur, etiam ad exitum fortasse perducturus, si à bello *Persico* rediisset. Sed in ipso persecutionis *consilio* oppressus est. Incertum se prodit *Optatus*: *Persecutionem* (inquit) *jam miserat, aut mittere disponebat* L. II. Ita tamen ut nullos *passos* innuat, at emissum fuisse concessisset persecutionis edictum. Graviora erant quæ *populi* tumultibus, quæ provocantium in se *Gentilium* furores *Christianorum*, ultroque se *objicientium*, promtitudine in se concitassent, quanquam *Alexandrinos* in causa *Georgii* ab illis discerpti, acriter increpuerit ipse *Julianus*. Occurrebant tamen hujusmodi alia *nonnulla*, aliis in *locis* exempla.

§. XCII. Neque est quod *Christianorum* gloriæ quippiam propterea detrahamus, quod *pauciores* fuerint, quam putant, *martyres*. Ipsa *Christianorum* illa monstrosa *fortitudo* persecutorum fregit plerunque ferociam, ne ultra sævire auderent. Conciliabant *spectatorum* omnium *misericordiam* tot innocentium tam sævi cruciatus; conflabant persecutoribus *odium* gravissimum atque *invidiam*; incutiebant ipsis persecutoribus *pudorem* generosæ indoli minime ferendum, quod cum tanta sua *ignominia*, tam gravi *crudelitatis* infamia, nihil interim proficerent quin *gloriam* potius immortalemque *memoriam* passis procurarent; & *vinci* se ab idiotis, adolescentibus, etiam mulierculis ægerrime ferebant. Periclitantium *multitudine* deterritus est à sæviori persecutione *Plinius*. Fractus est etiam sese offerentium stupenda promtitudine vir, una demta persecutionis causa, cætera optimus, *Arrius Antoninus*. Præfectum *Syriæ* vicit sua pertinacia Chri-

[45] *Euseb.* ib. c. 6.
[46] *Lactan.* de mort. persec. n. 16. 35.
[47] De mart. *Pal.* c. 13.
[48] *Euseb.* Hist. Eccl. VIII. 6. [49] Ib. c. 9.
[50] *Euseb.* Hist. Eccles. X. 8.
[51] Vit. *Const.* II. 2.
[52] *Socr.* Eccl. Hist. III. 12.
[53] *Sozom.* Eccl. Hist. V. 17. [54] *Socr.* III. 19.

Christianus adhuc *peregrinus*, quam & aliis suæ ætatis *Christianis* familiarem fuisse tradit *Lucianus*. [55] *Sabinum Ægypti* præfectum cum *assessoribus*, cum alius quidam cedere nonnihil cruciatibus sensimque remittere videretur de pristina animi firmitate, represserunt alii eodem tempore ad subsellium accurrentes, seseque *Christianos*, nemine interrogante, confessi. Idque ipsum *Galerio* ad persecutionem stimulanti opposuit *Diocletianus*, quod Christiani [56] *libenter mori solerent*. Quanta etiam æmulatione contenderent de *victoria* præfecti, habemus è [57] *Lactantio. Itaque in excogitandis pœnarum generibus, nihil aliud quam victoriam excogitant. Sciunt enim certamen illud esse & pugnam. Vidi ego in Bithynia præsidem gaudio mirabiliter elatum, tanquam barbarorum gentem aliquam subegisset: quod unus, qui per biennium magna virtute restiterat, postremo cedere visus est.* Inde facillime concessi dimissionum prætextus. „Alius (in„quit [58] *Eusebius*) cum quidam manus ejus appre„hendissent, ipsumque ad aram adduxissent, & abo„minandum ac scelestum sacrificium dextræ ejus in„jecissent, quasi sacrificasset dimittebatur. Alius, „cum ne summis quidem digitis thus attigisset, non„nullis tantum affirmantibus eum sacrificasse, silen„tio discedebat. Hic semivivus correptus ac subli„mis elatus, projiciebatur ut mortuus, & vinculis „absolvebatur, computatus inter eos qui sacrifica„verant. Ille vociferans atque contestans se his quæ „jubebantur minime assentiri; pugnis ore contuso, „plurimis ad hoc constitutis illum tacere cogentibus, „per vim extrudebatur, tametsi haudquaquam sa„crificasset: οὕτως ἐκ παντὸς τὸ δοκεῖν τεθυκέναι αὐτοῖς „(inquit) περὶ πολλοῦ ὑπῆρχεν. Atque ut *victoria* supra modum efferebantur, ita vicissim spe victoriæ *dejecti* oppugnatione omni abstinebant. Ita de *Donato* suo [59] *Lactantius: denique post illas novem gloriosissimas pugnas, quibus à te Zabulus victus est, non est ausus ulterius congredi tecum, quem tot prœliis expertus est non posse superari. Et cum tibi parata esset victrix corona, desiit amplius provocare, ne jam sumeres.* Non est autem quod eorum *gloriam* inde minuendam existimemus, cum non ipsi *tormentis*, sed vero zelo eorum atque votis paria *tormenta*, defuissent. Sed & illa quoque ratio cur *interfectiones* evitarint studiosissime ipsi *persecutores*, ut *cruciatus* sæviores facerent, longiusque protraherent, id sane efficiebat, ut quo *pauciora* ederent *martyria*, eo etiam *illustriora*, & *confessiones* ipsas aliorum temporum *martyriis* adæquarent. Et cum *temporum* infelicitatem administrationisque sanguinariæ *infamiam* hac una arte se eludere posse crederent persecutores, si dirissimos quidem *cruciatus*, *mortes* tamen *nullas* inferrent; jam nativæ suæ feritati liberius indulgebant cum nulla existimationis suæ jactura exercendæ.

§. XCIII. Sed redeamus tandem ad nostrum *Cyprianum*. Est itaque id observatione dignum, omnes hosce *martyrum* honores ad *Romanorum* esse imitationem expressos, atque inde rectissime intelligendos. *Consulibus* aliisque *annuis magistratibus* martyres *Romanos* confert noster [60] *Cyprianus*, quorum *confessio* fuerat & ipsa quoque *annua*. *Consules designatos* habebant *Romani*, & *martyres designatos* memorat [61] *Tertullianus*. *Fastos consulum* servabant *gentiles*, & *fastorum Ecclesiasticorum* idem meminit *Tertullianus*. *Munera* edebant in officii susceptione *consules* & *proconsules*. Nec aliud, opinor, in mente habuit *Mappalicus*, cum novo *proconsuli* nuper appulso, & persecutionem incipienti, *Cras* ([62] inquit) *videbis agonem*. Id nempe voluit innuere tam sibi gratum fore acceptumque atque honorificum certamen illud pro *Christi* fide suscipiendum quam *proconsuli* essent ludi illi honoris sui officiique comites quibus *Christianorum* supplicia edi solita jam antea observavimus. Nec vero aliam frequentiorem similitudinem adhibent, hac in causa, primævi illi scriptores quam *agonis* illam atque *ludorum*. Jam vero in *triumphi* atque *martyrii* contentione, in *Donati* sui causa, auctor est amplissimus *Lactantius*. Quod etiam *coronam* memorant *martyrii*, duplici respectu potest intelligi, tam *corona* illius qua ornandus erat qui certamen ipsum obiisset, pro more *Græcorum*; quam illius etiam qua ornatus sedebat in *Orchestra consul* sive *proconsul* in cujus honorem *ludi* ederentur. Ita etiam sentiendum de *martyrum natalitiis* à *Romanorum* omnino moribus, in Imperatorum *Divorum* consecrationibus, esse arcessenda. Postquam enim relatus quis fuisset in numerum *Divorum*, senatu suffragante; jam *templa* illi atque *altaria*, & nova etiam plerunque sacerdotum *sodalitia* atque *collegia* instituta erant, & reditibus salariisque instructa, qui sacris illis procurandis vacare possent in omne ævum duraturis. Et ne deessent *collegiis* ita institutis frequentia, in quibus occuparentur, officia, *fastos* quosdam concinnabant rerum à *Divo* illo gestarum *Kalendarii* more dispositarum, ut quo *die* quidque gestum fuisset, eo gesti memoria *sacrificiis officiisque publicis* quotannis redeuntibus in perpetuum servaretur. Id genus *Kalendaria* in *sodalium* usum proculdubio confecta, duo hodie habemus, *Divi Julii* aliud sub *Augusto*, aliud *Divi Constantini* imperante ejus filio *Constantio*. Ut vero in illis *Kalendariis* alia quoque, ut dixi, utriusque *Divi* gesta deprehendimus; ita *natalitia* eorum præcipua quadam celebritate observata nihil est quod dubitemus. Proinde *duplicia* habemus in *Kalendario Bucheriano* Constantini *natalitia*, tam *vitæ* nimirum quam *Imperii*. Et cum aliorum principum *Divorum* vix quicquam videretur fortasse dignum quod *posteritati* commendaretur præter *natalitia*; proinde & alia sigillatim *Kalendaria* conficiebant quibus principum *Divorum* sola *natalitia* consignarentur. Id genus unum habemus etiamnum in *Bucherio*. Ita itaque cum *martyrii* dignitatem summis *seculi* honoribus æquare vellent primævi *Christiani*; consentaneum proinde erat ut eorum *exemplum* seris nepotibus commendarent commemorando eorum *natalitia*. Inde natos diximus primos Ecclesiæ *fastos* & prima *Kalendaria*. Nec enim deerant etiam apud *ethnicos* exempla eorum qui, *morte* pro bono publico suscepta, gratam *posterorum* commemorationem meruissent. Et vero optime cum Christianorum de futuro statu sententia conveniebat ut martyrum *mortes* pro *natalitiis* haberentur. Id unum obesse videbitur quod omnis illa *mortuorum* hominum *consecratio* à *Christianis* minime probaretur. At certe sero tandem sublata est ipsa illa *Imperatorum consecratio*. *Constantinus* ipse *Divus* factus est, & post illum *Christiani Imperatores* quamplurimi. Eorum catalogum collegit [63] *Onuphrius* usque ad *Theodosium* juniorem & *Valentinianum* III. Sed & alia supererant in *Christianorum* principum titulis *ethnica* vestigia. Ipsum *Pontificis maximi* nomen à *Gratiano* primum repudiatum tradit *Zosimus*, ne alia id genus exempla impræsentiarum commemorem. Proinde hanc rationem facile prohibituram concederemus quo minus *martyres* his honoribus impertirent, si

[55] *Euseb.* Hist. Eccl. VI. 41.
[56] *Lact.* mort. pers. n. 11. [57] *Lact.* Div. Inst. V. II.
[58] De Martyrib. *Palæstin.* c. 1. [59] Mort. pers. n. 16.
[60] Ep. XVI. [61] *Tertul.* ad mart. c. 1.
[62] Ep. *Cypr.* IX.
[63] *Onuphr.* fast. L. II. ad an. U. C. 964.

ſi in genere *omnes* improbaſſent. Cum tamen *Imperatores*, ipſos quoque *mortales*, his titulis ornarent; nec alienum cenſerent à *bonorum* Imperatorum officio ut delatos ſibi à *ſenatu* ſive ipſi *acciperent*, ſive ipſi etiam *deceſſoribus* ſuis meritis ultro *deferrent*; cum *martyrii* honorem longe maximum haberent, & quibusvis *ſeculi* titulis infinito intervallo anteferendum; cum nomen etiam *Deorum* ſanctis *hominibus* concederent, ut [64] alibi probavimus, & vero conſentaneum eſſet ut cum nomine *honorem* etiam conjungerent; cum id unum in *creaturarum* honore improbarent ſi quam partem honoris *ſummo numini* debiti vendicaſſent, ſi quam hominum *tutelam*, ſi quod munus in regimine *providentiæ* adminiſtrare crederentur; aut ſiquas proinde *preces*, impetrandis beneficiis illis obtuliſſent, aut de impetratis *gratias*; cum ſolius *memoriæ* honor, *exemplique* commendatio, & grata *beneficiorum Dei* in *martyrum* conſtantia elucentium, commemoratio, ita nihil honori *Divino* adverſum, ex eorum ſententia, continere viderentur, ut *hunc* honorem illis à ſe deberi apertiſſime profiterentur; cum denique nihil ſit in hac *natalitium commemoratione* quod non poſſit ad *probati* illius, quem diximus, *honoris* ſignificationem ſatis commode referri: nihil erit viciſſim cur dubitemus quin *natalitiorum* tota illa, quam dixi, ſolennitas ab *Imperatorum* in *Divos Romana* poſſet *conſecratione* dimanare.

§. XCIV. Conveniebat certe accuratiſſime hæc origo cum *dogmatibus* Chriſtianorum. Ut enim βασιλέας *Imperatores Romanos*, pro illorum ſeculorum uſu, appellabant; ita *martyres* ſuos *Chriſtiani*. Proinde *thronos* martyribus concedit auctor [65] *Apocalypſeos* τοῖς πεπελεκισμένοις διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ, nec *thronos* modo, ſed & κρῖμα, utraque βασιλέων inſignia. Quin & diſertis verbis *millennii* βασιλείαν iiſdem tribuit, & quidem ſolis. *Solis* enim illis partem in *prima reſurrectione* aſſignat; *ſolis* etiam partem in prima reſurrectione obtinentibus [66] ἱερωσύνην atque βασιλείαν. Ita *millenarii* quos ſecutos eſſe conſtat illorum ſeculorum *Chriſtianos* fere univerſos. Ut ergo *annua* erant *Imperatorum* illa *Romanorum natalitia*, ſic & *martyrum* illa apud *Chriſtianos*. Ut *ſacrificiis* illa atque *conviviis* & *ſportulis* in uſum pauperum aſſignandis celebrata ſunt; ſic *martyrum* feſta *ſacrificiis Euchariſticis* & *Agapis* ad eorum memorias in uſum pauperum ſimiliter diſtribuendis. *Thure multo* incenſo procurata eſt [67] *Imperatorum conſecratio*. Et *thure multo* uſos in *Chriſtianorum ſepultura* auctor eſt [68] *Tertullianus*: *Si Arabiæ queruntur* (inquit) *ſciant Sabæi pluris & carioris ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Quæ cum de *vulgarium Chriſtianorum* ſepultura intelligit [69] *Baronius*, fugit illum omnino ratio. *Illuſtrium* certe *perſonarum* propria fuiſſe videtur. *Martyrum* autem dignitas erat, in primævorum Chriſtianorum cenſu, omnium longe *maxima*. Et in eorum *corporibus* curandis, tam *vivorum*, quam *mortuorum*, Chriſtianorum *zelus* præcipue emicuit, eorum præſertim qui *lapſi* eſſent, quique *martyrum* favorem ambirent ut *Eccleſiaſticæ communioni* reſtituerentur. Ut enim *opere* & *eleemoſynis* (*Cyprianico* ſermone utor) redimenda erat amiſſa communio, ita in *eleemoſynarum* cenſu locum vel primarium obtinebat *ſepultura mortuorum*, in qua rurſus primarium obtinebat illa *martyrum*. Non eſt itaque quod miremur ita fuiſſe, in *martyrum ſepultura*, ambitioſos *primævos* illos *Chriſtianos*.

§. XCV. Sed & alia *natalitia* recepit in *faſtos* ſuos, paulo fortaſſe *recentiores*, Eccleſia. Nec enim ſoli *martyrum* dies *emortuales*, verum & illi, quibus *honorem ſuſcepiſſent* Epiſcopi, *natalitiorum* nomine deſignabantur. Reſpondebant *Imperatorum natalitiis* hæc quoque *natalitia*. Duplicia enim fuiſſe *Imperatorum natalitia* conſtat, tam *vitæ* illa, quam etiam alia *imperii* & quidem utraque *faſtis* conſignata, atque *annua ſolennitate* celebranda. Recte itaque *ſuſceptorum* Epiſcopatuum *dies* pro *natalitiis* habendi erant, quod *Chriſtianorum* ſacerdotium *regale* haberetur. *Sacerdotale* enim nomen, ut *ſacro ordine*, ita, in eo ipſo etiam ordine, *Epiſcoporum* fuiſſe, ex *Eccleſiæ* uſu, proprium, jam alibi ſuperius obſervavimus.

[64] *Prolegom.* ad lib. D. *Stearnii* de *obſtinatione*.
[65] Apocal. XX. 4. [66] V. 6.

[67] *Herodian.* [68] Apolog. c. 42.
[69] An. Chriſt. XXXIV. n. 30.

Chronologia *Perſecutionum*, rerumque ad perſecutiones *attinentium*.

Ann. Ær. vulg. LXIV.

PErſecutio *Neronis* ex *Tacito*. §. XIII.

XCV.

Perſecutio *Domitiani* poſt Sept. XIII. incepit, ex *Brutio*. §. XVI.

XCVI.

Revocavit Chriſtianos ab exilio *Domitianus* paulo ante Sept. XVIII. ib. Necdum enim redierant *exules* ante novum edictum *Nervæ*.

CVII.

Perſecutio qua paſſus eſt *Ignatius*, ex actis. §. XVIII. Pax reddita hoc ipſo anno. ib. *Plinii* & *Arrii Antonini* perſecutiones hoc ipſo etiam fortaſſe anno. §. XXVII.

CVIII.

Poſt *Ignatii* mortem, quæ *Decembri* menſe die XX. anni ſuperioris contigerat, cum nuncium de morte in *Aſia* accepiſſet, necdum tamen *geſta Ignatii* haberet explorata, Epiſtolam ſcripſit ad *Philippenſes Polycarpus*. §. XVIII.

CXVI.

Paſſus *Simeon Cleopæ*, & extincta eſt familia *Davidis*. §. XXI.

CLIII.

Edictum *Antonini Pii* pro *Chriſtianis*, ſi forte fuerit *Pii*. §. XXXIV.

CLXI.

Idem edictum ſi *Marco* potius ſit, quam *Pio*, tribuendum. ib.

CLXVII.

Perſecutio *Gallorum Lugdunenſium Vienenſiumque* ſub *Marco*. §. XXXVI.

CLXVIII.

Athenagoræ legatio pro *Chriſtianis* poſt reditum *Lucii*. §. XXXVII.

CLXX.

Melitonis Sardenſis & *Apollinaris Hierapolitani* apologiæ. §. XXXIX.

CCII.

Poſt VIII. Id. *April.* ante *Solſtitium* incepit perſecutio *Severi*. §. XLI. Ann. XVII. ætatis *Origenis*.

CCIII.

Ann. XVIII. *Origenis*, hujus perſecutionis ſecundus, ibid.

CCIV.

Anno *ſeculari* ineunte, deſiit hæc *Severi* perſ. ibid.

CCXXXV.

CCXXXV.

Sub *finem* anni persecutio *Maximini*. §. L. Persecutio in *Asia*. §. LI.

CCXXXVI.

Initio anni *finis* persecutionis. Defecerunt in *Africa Gordiani* mense *Maio*, in *Italia senatus*. ib. §. L.

CCXXXVII.

Mense *Junio* occisi in *Africa Gordiani*. Mense *Julio Augustum* imperium susceperunt *Maximus* & *Balbinus*, *Cæsarem Gordianus* tertius. ib. §. L.

CCXXXVIII.

Ludis Capitolinis, ante *Jun*. XXII. occisi *Maximus* & *Balbinus*, *Augustum* imperium suscepit *Gordianus*. §. L.

CCXLVIII.

Persecutio *Alexandrina*. §. LVI. in fine anni.

CCXLIX.

Sub *finem* anni incepit cum imperio *Decii* persecutio. §. LIII. In *Africa* saltem hucusque incruenta. § LIV.

CCL.

Initio *Aprilis* ad *cædes* progressa est persecutio in *Africa*, confestim facta remissior. §. LIV. Persecutionis *Alexandrinæ* anni secundi maxima pars in hunc annum incidit. §. LVII.

CCLI.

Tertius annus persecutionis *Alexandrinæ*. *Remissa* persecutio tam *Alexandriæ*, quam etiam in *Africa*. §. LVII.

CCLII.

Lues sub *Gallo*, ejusdemque *persecutio* brevissima, §. LVIII.

CCLVII.

Sub initium *Augusti* persecutio *Valeriani*, sed sine *martyriis*. §. LIX.

CCLVIII.

Sub initium *Augusti* edictum *Valeriani* de pœna *capitis*. §. LX.

CCLXI.

Purpuram arripuit in *Ægypto Æmilianus*. Revocata in reliquo imperio *Valeriani* persecutio à *Gallieno*. §. LXIII.

CCLXXV.

Revocata à *Gallieno* eadem persecutio in *Ægypto*, capto jam *Æmiliano*. §. LXIII.

CCLXXV.

Sub *initium* anni, sub *finem Aureliani*, emissa ab eo persecutionis edicta. §. LXIV.

CCCI.

Prima *Diocletiani* persecutio in *milites*. §. LXVIII.

CCCII.

Victus à *Galerio Narseus Persarum* rex. §. LXX.

CCCIII.

Annus primus persecutionis inchoatus à *Feb*. XXIII. *Nicomediæ*. §. LXXI.

CCCIV.

Annus primus persecutionis absolutus, secundus inchoatus, sed primus *Eusebio*. §. LXXIII.

CCCV.

Annus 2us perf. absolutus, 3ius inchoatus, sed secundus *Eusebio*. Purpuram deposuerunt *Diocletianus* & *Maximianus*. Nova deinde & sævior *persecutio* instaurata in *Oriente* à *Galerio* & *Maximino*, omnium deinceps *Christianorum*, cum antea solorum fuisset *clericorum*. Agon quinquennalis *Cæsareæ*. §. LXXIV. Desiit persecutio in *Occidente*. §. LXXV, LXXVI, LXXVII, LXXVIII.

CCCVI.

Annus tertius perf. absolutus, quartus inchoatus. Incepit *Cæsareæ* nova illa persecutio *Maximini* quæ *omnes* cogebat sacrificare. §. LXXVIII, LXXIX.

CCCVII.

Annus quartus persecutionis absolutus, quintus inchoatus. Cœperunt pro *cædibus mutilationes*. Mors *Urbani* præfecti *Palæstinæ* persecutoris. §. LXXXI.

CCCVIII.

Annus quintus absolutus, sextus inchoatus. *Firmilianus Palæstinæ* præses *mutilationibus*, potius quam *cædibus*, persecutus est. Persecutio *remissa* à mense *Augusto* ad *Novembrem*, rursusque sub hujus anni *finem* novo *Maximini* edicto instaurata, ita tamen ut mense *Decembri* redierint ad *mutilationes* persecutores. §. LXXXI.

CCCIX.

Annus sextus absolutus, septimus inchoatus. *Martii* VII. passus est *Eubulus* ultimus *martyrum Cæsareensium*. Inde neglectu *Gentilium* rediit *Christianis pax*. §. LXXXI.

CCCX.

Annus septimus absolutus, octavus inchoatus. Nova rursus, invidia *gentilium*, orta *Christianorum persecutio*, verum ea *brevissima*, & unius impetus. §. LXXXI.

CCCXI.

Annus octavus absolutus, nonus inchoatus. Edictum *Galerii* pro *pace*, inter Kal. *Mart*. & prid. Kal. *Maias*. Pax illa ne *sex* quidem *mensium* integrorum, ita ut sub finem *Octobris* redierit persecutio, sed & ea unius impetus, *sanguinolenta*. Legationes *primas urbium* accepit *Nicomediæ Maximinus*. §. LXXXII.

CCCXII.

Annus nonus absolutus, decimus inchoatus. Secundæ *urbium* legationes cum *decretis* adversus *Christianos*. *Maximini* ad illas *rescripta* de *pellendis* ex illis urbibus *Christianis*, earumque urbium territoriis, post mensem *Maium*. §. LXXXIII. Persecutio nova inchoata, sed *mutilationum* duntaxat, & statim minis literisque *Constantini* sedata adversus *Maxentium* moventis. §. LXXXIV. Profligato *Maxentio* sub finem *Octobris*, primi *Augusti* titulus *Constantino* à *senatu* decretus. *Roma* discessit, *Mediolanum* medio *Decembri* venit *Constantinus*. Edictum *pacis*. Nuptiæ *Licinii* cum *Constantia*. Mors *Diocletiani*. Primum *Maximini* edictum pro *pace*. §. LXXXVI.

CCCXIII.

Annus decimus absolutus, undecimus inchoatus. Victus à *Licinio Maximinus* in *campo sereno Maii* primo edictum *Constantini* & *Licinii* pro *pace*, *Nicomediæ* propositum *Jun*. XIII. quo tempore decennalem hanc persecutionem terminat *Lactantius*, num. 48. Secundum deinde *Maximini* pro *Christianis* edictum.

CCCXX.

Persecutio *Licinii*. *Euseb*. Chron. §. XCI.

CCCLXII.

Persecutio *Juliani* cum ageret *Antiochiæ*, sub finem *Octobris*, cum conflagrasset simulacrum *Jovis Olympii* ut colligitur ex *Ammiano* XXII. §. XCI.

DIS-

DISSERTATIO CYPRIANICA XII.

De primorum *martyrum* insigni *fortitudine*, ejusque *causis*.

Illustris erat primævorum martyrum *in* dolore *perferendo* constantia. §. I. *Causa* externa *prima* Galilæorum *mores in* Christianos *derivati*. §. II. *Secunda* Disciplinæ Christianæ *rigor*, Apostolorum, Viduarum; *aliorumque* Ecclesiasticorum. §. III. Vulgus *etiam primævorum* Christianorum *à* voluptatibus *alienissimum*. §. IV. *Et* corporum *etiam* exercitiis *deditum*, *præcipue* Pœnitentes. §. V. *Et* persecutionum *assiduo*, *saltem*, metu, *in* officio *continebantur*, *præsertim* exercitiorum corporeorum. §. VI. *Ea* corporum exercitia *quantum valeant ad* dolores *fortiter* tolerandos. §. VII. *Nec tamen* sufficere *credebantur*, *in causa* martyrum, *sine* auxilio Divino. §. VIII. *Tertia*, gloria. §. IX. *Poterat*, *in causa martyrum*, *locum* aliquem *habere* gloria. §. X. *Ita tamen* aliquem, *ut plane* omnem *habere non posset*. *Ægre admodum Ecclesiæ* communionem *retinere poterant qui uno* gloriæ studio *impellerentur*. §. XI. *Ut possent*, frustra *tamen tantos*, Christi *nomine*, *dolores*, *uno* gloriæ studio, *pertulissent*. §. XII. *Nullum*, *apud* gloriæ studiosos, *occurrit* exemplum *quod posset cum primorum* martyrum constantia *comparari*. §. XIII. *Non* omne gloriæ studium *in* martyribus *erat improbandum*. §. XIV. *Non* δόξα, *sed* κενοδοξία; *non* æmulatio, *sed juncta æmulationi* invidia. §. XV. *Quarta*, vitæ *bene sibi consciæ* innocentia. §. XVI. *Quinta*, *spes* immortalitatis. *Ea* gentes *universas in* mortis *metum confirmavit*. §. XVII. *Nec ea tamen* sufficiebat *tantæ illi* martyrum constantiæ. §. XVIII. *Sexta*, præmia martyrii *pro illius* ævi *dogmatibus*, *primo*, futuræ vitæ *martyres* recta *Deum petere credebantur*. §. XIX. *Martyrum* precibus *datum credebant ut* futuræ *vitæ* præmia properarentur. Prima resurrectio, *in millenni* Christi *regno*, martyrum propria. §. XX. *Eam* resurrectionem, *sua etiam* ætate, *futuram expectabant*. §. XXI. *Et* mundi finem *prope imminentem*. §. XXII. *Testimonia S.* Petri, Clementis Romani, Hermeti. §. XXIII. *S.* Joannis, Ignatii, *oraculorum* Sibyllinorum, Philopatridis *dialogi*, *sub* Lucio Antonino, *ut videtur*, *scripti*. §. XXIV. Tertulliani, Cypriani. §. XXV. Lactantii. §. XXVI. *Hæ opiniones*, *ut minus* veræ, *ingenti tamen* martyrii *studio poterant* credentium *animos accendere*. §. XXVII. Martyrum *in* mundi conflagratione *privilegium*, *&* *in* cœlo *præmia*. §. XXVIII. *Secundo*, hujus vitæ. Sacramentorum *vicem implere* martyrium *credebant*, *tam* baptismi, *quam* sacrificii Eucharistici. §. XXIX. *Etiam quoad* mysticam *illam* unionem, *quæ* sacramentorum *finis erat primarius*. §. XXX. *Et* unionis *illius* beneficia, *peccatorum* remissionem. §. XXXI. *Etiam* alienorum. §. XXXII, XXXIII. *Duriusculæ nonnullæ veterum de* martyrii merito *locutiones explicantur ac defenduntur*. Martyrum passiones *eædem pro* Christi *ipsius* passionibus *habendæ*. §. XXXIV. *Eædem occurrunt*, *in* sacris literis, *de* martyrum *passionibus*, *quæ* de Christi *passionibus*, argumentationes. §. XXXV. Christo martyrum *passiones tribuunt* scriptores *etiam* Ecclesiastici. §. XXXVI. Martyrii merita, *cum non sint* martyrum, *sed* Christi *propria*, *per* gratiam *tamen ipsis martyribus* imputantur. §. XXXVII. *Multum tamen valere credebatur* martyrum intercessio *ad sui martyrii beneficia aliis impetranda*. *Martyres* Christi *in judicio* adsessores. §. XXXVIII. Internæ *causæ*. *Prima* revelationes *ipsis* martyribus *factæ de futura sua* passione. §. XXXIX. *Secunda* gaudium *quo affecti sunt à Deo martyres* Christi *causa passuri*. §. XL. *Fieri non potuit quin* vere *senserint* martyres *Divina hæc* auxilia *quorum* soli *essent conscii*. §. XLI. Tuebatur *nonnunquam Deus* martyres *nequid* possent *in eos inimicorum* conatus. §. XLII. *Illud martyrii* genus *martyribus concessit* Deus *quod optaverant ipsi* martyres. §. XLIII. *In ipso* agone *constitutis tanta subministravit* auxilia, *ut* minueretur *nonnunquam dolorum* sensus, *nonnunquam penitus* extingueretur, *nonnunquam etiam in* voluptates *converteretur*. §. XLIV. *De horum* gestorum fide *prorsus nihil est quod dubitemus*. §. XLV. *Primo non sunt* audiendi *in contrarium* Philosophi. §. XLVI. *Secundo in* aliis gentilibus *qui* miraculis *Christianorum* martyrum *interfuissent*, *is sequebatur* eventus *qui à* veris *esset* probatisque miraculis *expectandus*. §. XLVII. *Tertio idem dicendum de* Christianis. Lapsi *ea ætate admodum* rari. §. XLVIII, XLIX. *Quarto hæc ita contigisse constat* è coævis monumentis. §. L.

§. I. CUm in hoc versemur tam *nobili*, tam hodieque *utili*, de *martyrio* argumento, consultissimum credidimus ne, quæ de eo dicenda habuimus, ad primævorum Ecclesiæ scriptorum, historiæque Ecclesiasticæ, illustrationem spectantia, ab aliis tamen plerunque prætermissa, di-

diversis in locis lector quæreret. Nec erit, ut spero, hoc etiam in loco importunum ea disserere, quorum amplissimam, aliis in locis ansam, ipse præbiturus erat *Cyprianus*.

Quanquam itaque primarum illarum persecutionum *damnum* pervenerit, ut vidimus, ad *paucos*; at certe *metum* ad *omnes*, nemine excepto, permanasse manifestum est. Ut proinde satis mirari nequeamus primorum *Christianorum* tantam illam *fortitudinem*, qua *mortem* illi, nec eam ipsam *simplicem*, sed diris diuturnisque *cruciatibus* adhuc formidabiliorem, constanti tamen atque heroico plane animo pertulerint; quod *laici* pariter atque *clerici*, *fœminæ* pariter ac *viri*, *pueri* pariter ac *adulti*, ea omnia contemserint, quæ tremenda aliis viderentur. Ingeniosi erant admodum in *novarum pœnarum* excogitatione adversarii, quarum vel *mentionem* hodie lectores perhorrescimus; ambitiosi admodum in *Christianorum divina* illa *constantia* expugnanda, acsi familiam suam novis *titulis*, rempub. essent novis *triumphis* novarumque *provinciarum* accessione cumulaturi; seduli admodum atque indefessi in pœnarum illa tantarum irrogatione, nondum obductas priorum vulnerum cicatrices novis subinde vulneribus, inauditis hucusque dolorum augendorum artibus laniantibus: nec tamen tantum illi omni suo *ingenio*, *ambitione*, *sedulitate*, proficere potuerunt, quantum *Christiani* poterant superare *patientia*. Estque id omnium maxime mirandum quod *fœminæ* alioqui molles atque delicatæ, qualis fuerat in *partu Felicitas*: quod viri etiam alioqui *mali*, *tormenta* tamen atque *martyrium Christi* nomine, avide fortiterque susceperint, qualem alibi diximus fuisse *Nicostratum Novatianum*. Non erant hæc *humanis* proculdubio viribus, non *Enthusiasticæ credulitati*, accepta referenda; sed vero ipsi potius *Numini*, malis etiam, sua tamen causa patientibus, præsentissimo, quo publicum statueretur *aliis* similiter passuris exemplum. Erit tamen nec *inutile*, nec etiam *injucundum*, si *humanas* quoque causas exponamus, tam ut constet qui sint *martyrii candidatis* proprii etiam *conatus* adhibendi, quam etiam ut pateat quam sint illi etiam *humani conatus* sine *Dei* propitii auxilio *inanes* penitus atque prorsus *inutiles*.

§. II. Harum itaque *causarum* aliæ in *omnium* observationem incurrebant, etiam *infidelium*; aliæ *internæ* erant, solorumque *fidelium*, sua nimirum cujusque experientia teste comprobandæ. In primo genere censendum erat quod *primorum* martyrum *exemplum* & gloria posteris animos addere poterant similia passuris. Poterat & Judæorum, præsertim Galilæorum, obstinata illa indoles in primorum Christianorum patientia locum habere. Judæis omnibus *moriendi contemtum* tribuit [1] *Tacitus*. Majus est quod de *Galilæis* suis tradit [2] *Josephus* mortis etiam omnimodas species illos pro nihilo duxisse. Et sane *Galilæorum* ut *nomen* in primævos *Christianos* transiit, & mores una transiisse verisimillimum est. Nec enim à *Juliano* incepit hoc *nomen*. Ante illum *Christianos Galilæos* appellavit auctor *Philopatridis* & *Celsus* Christianorum hostes infensissimi. Accedit etiam quod ut hoc ipso *obstinationis* nomine celebres erant *Judæorum Galilæi*, ita *obstinationem Christianis* fuisse exprobratam constet ex Apologetico *Tertulliani*. Utque *Galilæorum* mirandam hanc patientiam *μανίᾳ* potius aut gentis *consuetudini* tribuit [3] *Epictetus*; ita *Christianorum* illam similem utique constantiam ψιλῇ παρατάξει, non vero λόγῳ & σεμνότητι ejusdem cum [4] *Epicteto* sectæ *Stoicæ* Imperator *Marcus*. Nec est sane quod miremur *Galilæorum* mores in primos *Christianos* emanasse, cum Dominus ipse *Nazarenus*, cum *Apostoli* plerique saltem primarii, fuissent patria *Galilæi*; cum frequentissimas in *Galilæam* legamus Domini excursiones, ut primorum proinde *Christianorum* probabile sit partem longe maximam fuisse etiam patria *Galilæam*.

§. III. Accedebat primævus ille *disciplinæ Christianæ* rigor, austerumque primorum *Christianorum* vivendi genus, quæ eos poterant ad *labores cruciatusque* facilius tolerandos indurare. *Vigiliis* illos *jejuniisque* reliquisque id genus corporum μελέταις atque γυμνασίαις addictissimos, ab omni autem *voluptatum* usu abstinentissimos ex ipsa N. T. historia satis constat. Multis patientiæ *exercitiis* usus est S. Apostolus Paulus: [5] *In tribulationibus* fuit, *in necessitatibus*, *in angustiis*, *in plagis*, *in carceribus*, *in seditionibus*, *in laboribus*, *in vigiliis*, *in jejuniis*, &c. Inde non est quod miremur diutino illo tam duræ disciplinæ usu confirmatum illum fuisse ad laborem omnem atque patientiam. Ipse certe in tanto animi robore comparando his ipsis exercitiis locum saltem aliquem fuisse ultro agnoscit. *Ego* ([6] inquit) *didici in quibus sum, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare (ubique & in omnibus institutus sum) & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati.* Quid mirum cum & ipsum Dominum didicisse dicat, [7] *ex iis quæ passus est, obedientiam?* Neque vero solus fuit in duro hoc vivendi instituto *gentium Apostolus*. Idem de aliis quoque Apostolis traditum habemus in veterum monumentis. De S. *Matthæo* testem habemus *Clementem Alexandrinum*, de S. *Jacobo Hegesippum*. Sed nec *Apostolorum* propria erat illa *disciplina*. Eandem alii etiam observarunt illius ætatis *Christiani*. S. *Timothæus* imprimis ab ineunte usque ætate sanctissime institutus. [8] ἐκακοπάθησε ad exemplum *disciplinæ militaris*. Usus est [9] σωματικῇ γυμνασίᾳ, cui exercitationi ne nimium tribueret, monendum illum duxit Apostolus. [10] ὑδροπότει usque ad *stomachi infirmitatem*, cui tamen ut mederetur, *modicum* suadet *vini* ut *aquæ* admisceret. Eandem corporis subigendi disciplinam coluerunt & *viduæ Ecclesiasticæ*. [11] *Instabant obsecrationibus & orationibus nocte & die.* Plane ad exemplum *viduarum Judaicarum* atque *Ethnicarum* à quibus morem illum in *Ecclesiam* transiisse verisimile est, quæ quales fuerint, & quali usæ vivendi instituto, aliunde constat. Eo fuit in numero censenda [12] *Anna prophetissa*, de qua legimus *non discessisse eam de templo, jejuniis & observationibus servientem nocte ac die.* Eo in numero [13] *Juditha*, de qua legimus, *habuisse super lumbos suos cilicium & jejunasse omnibus diebus vitæ suæ, præter sabbatha, & Neomenias, & festa domus Israël.* Ex quo certe testimonio, quicquid sit de *historia* sentiendum, at certe constat de *moribus Hellenistarum*. Talis illa denique *Ephesia matrona* celeberrima cujus meminit *Petronius*. Ex his itaque exemplis *jejunia* & *corporis* domandi disciplinam ad *Christianas* etiam *viduas* emanasse verisimile est. A *voluptate* certe omni alienissimum fuisse earum institutum, ex illis ipsis Apostoli verbis constat quibus deliciarum studiosas reprehendit, [14] *nam quæ in deliciis est vivens, mortua est.*

§. IV.

[1] *Tacit.* Hist. IV. [2] *Joseph.* Ant. XVIII.
[3] *Epictet.* ap. *Arrian.* L. IV. c. 7.
[4] In vit. sua Lib. IX. num. 3.
[5] 2 *Cor.* VI. 4, 5. XI. 27.
[6] *Philipp.* IV. 11, 12.
[7] *Heb.* V. 8. [8] 2 *Tim.* II. 3.
[9] 1 *Tim.* IV. 8. [10] 1 *Tim.* V. 23.
[11] 1 *Tim.* V. 5. [12] S. *Luc.* II. 37.
[13] *Judith* VIII. 6. [14] 1 *Tim.* V. 6.

§. IV. Non est itaque quod dubitemus quin communis omnium illorum fuerit dura hæc corporum exercitatio qui quidem *Ecclesiæ catalogo* continerentur, pro illius *ætatis* moribus, *Ecclesiæ* sumtibus alendi. *Instabant* enim & illi omnes *orationibus* quibus *jejunia* illa adhibere solebant, & reliquam omnem *corporis disciplinam*. *Clericos* autem omnes, *viduas*, *virgines*, *pauperes*, *infirmos*, *hospites* præterea *Ecclesiæ* causa *peregrinantes* complectebantur illi *Ecclesiæ catalogi*. Sed ne *vulgus* quidem *Christianorum* mollitiem tamen aliquam aut delicias sectabantur quibus inepti laboribus perferendis doloribusque redderentur. Abstinebant imprimis à publicis plerisque *vulgi* voluptatibus quas illi impias existimabant & prorsus illicitas. Eo retulerunt *spectacula* omnia atque *sacrificia*; eo *festos* gentilium omnes in idolorum dæmonum cultum institutos; eo *acroamata poëtarum* omnia, sive in *theatro* agentium, sive *domi* etiam recitantium. Abstinebant præterea à *vocationibus voluptatum* administris, arte *statuaria* atque *histrionica*, &c. Abstinebant porro à vitæ *communis* plerisque oblectamentis, à *jocis* omnibus atque *facetiis*. *Eutrapeliam* quam mediam inter ἀναισθησίαν & βωμολοχίαν constituit Aristoteles, reprehendit tamen *Apostolus*. Nihil itaque admittebant nisi quod grave esset & serium, sanctaque conversatione dignum. Et in *licitarum* quoque *voluptatum* usu modum tamen adhibebant atque temperiem, ut ne unquam voluptati indulgeretur. [15] *Edebant quantum esurientes capiebant, biberunt quantum pudicis erat utile, ita saturabantur ut qui meminissent etiam per noctem adorandum Deum sibi esse; ita fabulabantur; ut qui scirent Dominum audire*, inquit *Tertullianus*. *Cupiditatem procreandi aut unam sciverunt, aut nullam*, teste [16] *Minutio*, *unum* nempe duntaxat *matrimonium* quo & ipso modestissime sunt usi, non ad *voluptatem*, sed ad *liberorum* duntaxat *procreationem*, ut communi Christianorum nomine profitentur *Justinus* atque *Athenagoras*. Ergo *voluptatum corporalium*, etiam in *communi* Christianorum *vita*, is tamen erat usus ut neminem posset emollire.

§. V. Sed nec aberant à *vulgo Christianorum* illæ etiam, quas diximus, ἀσκήσεις. Incumbebant enim ea etiam laicis officia quæ ad *corpora* induranda omnino faciebant. *Catechumenorum* imprimis atque *competentium*, severa admodum erat, ea ætate, *disciplina*. Nec enim *discenda* modo Christianorum vitæ se dederunt, sed etiam *exercenda*, ut sui experimentum darent Ecclesiæ Rectoribus quales deinde essent in pacti Baptismalis persolutione expectandi. *Jejuniis* præsertim sese expiabant, ceterisque, ut videtur, quæ jejunia solebant *exercitiis*, *xerophagiis*, *humicubationibus*, &c. Hæc *omnium* fuisse *Christianorum*, nemo est quin facile intelligat. *Pœnitentium* porro, etiam *laicorum*, qualia fuerint *exercitia corporalia* apud omnes in confesso est, & quam levia crimina, pro illius seculi disciplina, sufficerent ut in *pœnitentium* ordinem quis deturbaretur. Reliqui sunt *fideles laici* quibus & ipsis multa erant *corporum* exercitia subeunda, *stationes* frequentes, *nocturnæ orationes*, *jejunia* ab Ecclesiæ præfectis indicta, cum *ciliciis* & *humicubationibus*, siqua gravior Ecclesiæ, aut etiam reipublicæ, *calamitas* immineret, si pellendæ essent *siccitates*, si *bella*, si contagiosi *morbi*, si *terræmotus*, &c. cum *ordinandi* essent Ecclesiæ ministri, restaurandi in Ecclesiam *pœnitentes*, subigendæ *hæreses* aut *schismata*, seu propria aliqua *domestica*, seu *publica* esset perturbatio metuenda. Ita fiebat ut raro admodum feriari possent ab his exercitiis *fideles* etiam *laici*, cum præsertim, in publica Ecclesiæ administratione, tantum *laicis*, pro illius seculi moribus, indulgeretur. Convenit etiam auctor *Philopatridis* qui *Christianos* omnes eo ipso *jejuniorum* nomine sugillat, mœstosque illos repræsentat atque vultuosos. Convenit & *Clemens Alexandrinus*, qui cum *Pædagogum* suum, *disciplinæ* severissimæ librum in *Catechumenorum* usum conscripserat, ut nimirum inde discerent *Catechumeni* quid esset ab iisdem jam *Christianis* deinde expectandum; id sane innuit, *omnium Christianorum* communes illas fuisse ἀσκήσεις.

§. VI. Tales esse, pro *officio* suo, oportuit *omnes Christianos*. Et vero ne officii obliviscerentur, impediebant frequentes illæ *persecutiones*, aut, quod eodem redit, frequentes saltem persecutionum *metus*. Quanquam enim persecutiones *Romanorum*, quibus de *vita* periclitandum esset, jam probavimus non admodum fuisse *frequentes*; at *magistratuum urbicorum* persecutiones, quæ *possessionum*, quæ *libertatis*, quæ *exilii*, quæ *corporum* etiam flagellandorum jus habebant, siqui non fuissent *cives Romani*; at *plebium* tumultus; at *Judæorum superstitiosorumve* hominum, atque *impostorum Christiano* nomini infensissimorum insidiæ, & sæpe contigerunt, & tamen sæpius quam contingerent, metuebantur. Satis autem erant hæ ipsæ *persecutiones*, seu *reipsa* contigerint, seu duntaxat *metuerentur*, ad mentes à *mundo* alienandas, ad *voluptates* mundi reprimendas quas tam *fluxas* atque *caducas* quotidie experirentur, ad bonorum *cœlestium* cogitationes firmius imprimendas quæ sola essent *solida* ac *diuturna*, extraque omnem prœdarum insidiarumque metum constituta. Inde *officia* omnia etiam *laici* diligentius præstabant propter præmiorum *cœlestium* spem, suppliciorumque *infernorum* metum proximum atque præsentissimum. Inde & illa quoque *corporum* exercitia serius exculta quibus ad *martyria* animosius suscipienda confirmarentur. Quanquam nec aliæ rationes deerant cur *frequentiora* his temporibus *corporum* exercitia expectarentur. Ipsæ illæ *fugæ*; ipsi *carceres* & quæ carceres comitari solerent, vitæ *incommoda*; ipsa *flagella*, *bonorum direptiones*, quæque spoliatos expectare necesse erat, *angustiæ*; ipsa vita illa tam levi momento *mutabilis*, tam *vaga* atque *incerta*, tot illis mortium cruciatuumque *metibus* obnoxia, ut deessent reliqua, erant sane & ipsa *corporum* durissima *exercitia*. Nec tamen est quod & alia *exercitia* ab illis *neglecta* suspicemur *corporibus* durandis imprimis facientia. Jam *stationes* solito frequentiores, jam *jejunia*, *cilicia*, *chameuniæ*, tota illa *humilificandi hominis disciplina* (ut de *pœnitentia* loquitur *Tertullianus*) egregiis *corporum* exercitiis refertissima, ut *Deum* placarent, ut sui *auxilium* gentiliumque *conversionem* à *Deo* impetrarent.

§. VII. Faciebant hæc omnino ad *corpora* confirmanda *Christianorum* primævorum *exercitia*. Nec est sane quod diffiteamur ad *mortis* contemtum *doloresque* perferendos plurimum valere duram *corporis institutionem*. Hinc *Barbarorum* omnium *nativa* illa *fortitudo* qui *delicias* nescirent, *laboribus* autem & *duro* vivendi genere instituti fuissent. Hinc & *prædonum* illa atque *gladiatorum* hominum alioqui *malorum*, ut intelligamus non tam esse *animo* illam quam *corpori* referendam. Hinc & illa *Lacedæmoniorum*, quæ & *mulierum* communis erat atque *puerorum* qui quidem fuerant, pro *Lycurgi* legibus, educati. Nota illa *Puerorum Lacedæmoniorum* constantia læto sese & immoto vultu verberandos ad *mortem* usque præbentium, & in ipsa quoque morte *ridentium*. Et *muliebris* fortitudinis apud *Lacedæmonios* exempla multa suppeditat *Plutarchus* in libro *de virtutibus mulierum*. Iisdem

[15] *Tertull.* Apol. c. 39. [16] *Minut. Fel. Octav.*

Iisdem hisce corporum μελέταις & γυμνασίαις fortitudinem suam acceptam referebant *Philosophi* qui, *ratione* duce, *pusillanimam* alioqui indolem, ad stupendam plane animi *generositatem* extulerunt. Si quis plura cupiat, præter alios, *Ciceronem* præcipue consulat in *Tusculanis*.

§. VIII. Nec tamen huic tam *duræ*, cui assueverant, vitæ institutioni *constantiam* suam acceptam ita referebant *primævi Christiani*, ut *Dei* etiam ipsius *auxilium* excluderent. *Apostolus* ipse, quo loco illum superius audivimus de sua ad dolores perferendos institutione profitentem, *Dei* tamen *auxilium*, verbis proxime sequentibus, necessarium agnovit. [17] *Omnia possum* (inquit) *in eo qui me confortat.* Martyres *Lugdunenses Christum* unum *martyrem* agnoverunt, se vero viles esse abjectosque *confessores.* Proinde lacrymis profusis fratres obsecrabant [18] ἵνα ἐκτενεῖς εὐχαὶ γίνωνται πρὸς τὸ τελειωθῆναι αὐτές. Spiritus S. *Perpetuæ* martyri [19] *dictavit, non aliud petendum ab aqua* [*Baptismi* scilicet] *nisi sufferentiam carnis.* Ergo & illam quoque *carnis sufferentiam* Dei tamen donum agnovit, & ab eo solo impetrandum. Id quod ipsa experientia verum esse reperit. Cum enim, post paucos à *Baptismo* dies in carcerem recepta esset, ut proinde *disciplinæ Christianæ* nondum potuerit, per *tempus*, assuescere; primas carceris angustias sensit plane difficillimas. *Nunquam* (inquit) *experta eram tales tenebras. O diem asperum!* Quas itaque postea sensit delicias, quibus *carcerem* ait *subito factum esse prætorium*, non est quod *corpori* exercito, sed *Divinæ* potius *gratiæ* tribuamus. Idem experta est & socia *Perpetuæ* martyr *Felicitas. Cum enim, pro naturali difficultate octavi mensis in partu laborans doleret, ait illi quidam ex ministris cataractariorum: quæ modo doles, quid facies objecta bestiis?* &c. *Respondit illa, modo ego patior quod patior: illic autem alius erit in me, qui patietur pro me, quia & ego pro illo passura sum.* Fidemque præstitit facta in *passione* pro *Christo* animosissima. Quod si *corporis* exercitati duritiei tribuenda illa omnis fuisset invicta in passione constantia; cur non eadem fuisset in *partu*? Æqua erat omnino & ad omnia *pariter* parata acquisita illa *corporis* exercitati durities. Quod vero *delicatior* in *partu*, *aliam* se sensit in *martyrio*, aliis omnino erat quam *Felicitatis* viribus assignandum. Eandem *carnis sufferentiam* à Deo rogant & illi *martyres* quorum *acta* habemus hodieque à *Donatista* conscripta à Cl. *Baluzio* sincerius edita atque locupletius. Sensit & *Blandina*, in persecutione [20] *Lugdunensium*, ἀνάληψιν quandam & ἀνάπαυσιν καὶ ἀναλγησίαν τῶν συμβαινόντων, quoties illa verba proferret, Χριστιανή εἰμι, καὶ παρ' ἡμῖν οὐδὲν φαῦλον γίνεται. Ecquid valere poterant quælibet *corporum* exercitia ad vim tantam *verbis* illis conciliandam? Ecquid prorsus ad ἀναλγησίαν? *Sensum* doloris *minuere* fortasse poterant *corporum* exercitia; sensum omnem *tollere* atque penitus *extinguere* plane non poterant. Et tamen id in se experti sunt & alii martyres, ita nullum ut sentirent *dolorem*, ut contra mirificas potius, fidemque prorsus non expertorum omnem superantes pro dolore *delicias.* Sensit illas sub [21] *Juliano Theodorus*, accepitque ab ipso *Theodoro Ruffinus.* Constantes porro in *doloribus* tolerandis illa reddere fortasse potuit tam *dura* institutio; non item *audaces* ad *pericula* adeunda, non *latos*, non *ambitiosos*, non *avidos*, ad adversarios ultro *provocandos.* Damna illa *facilius* forte pertulissent, non item in *lucro* posuissent quæ reliqui plerique pro damnosissimis habuerunt atque luctuosissimis, ut in *lucro* posuisse videmus plerosque *martyres primævos.* Altius itaque omnino repetenda tanta illa tolerantia.

§. IX. Ergo *gloriam* hic suspicabuntur habere locum qui *veræ* martyrum *gloriæ*, qui *religioni Christianæ*, detractum cupiant. Magnam esse *gloriæ* vim ad mentes hominum accendendas facile concessero, tam in rebus fortiter *gerendis*, quam in adversis etiam fortiter *tolerandis.* Decantata passim extant in utroque genere *Græcorum Romanorumque* exempla; decantata etiam *philosophorum*, *gloriæ animalium*; decantata *gentium* integrarum *gloriæ* studiosarum. Quid quod illi quoque *gloria* impellerentur qui *rejicere* illam viderentur atque *contemnere.* Observavit hoc olim in *Philosophis* ipse [22] *Cicero* qui *libros* adversus *gloriam* conscriptos propriis tamen nominibus inscriberent atque insignirent. Unde colligitur, quantumcunque *gloriæ* studium damnarent primævi *Christiani*, non id tamen obstare quo minus eodem *gloriæ* studio impulsi tanta illa gesserint atque tolerarint. Sensim enim etiam sine sensu obrepit hoc vitium, ut qui *humiles* aliis videantur, qui *se* quoque *humiles* existimant, de sua tamen ipsa *humilitate gloriari* reperiantur. Nec in aliam facilius incurrit quam in indolem vere *magnam*, vere *generosam.* Et, quod propius nostram hanc de *Christianitate* causam spectat, *Peregrinus* iste, cujus *vitam* scripsit *Lucianus*, totus *gloriæ* ab ipsa usque origine mancipium, & qui *gloriam* eo ipso *patientiæ* nomine, mortisque contemtu affectavit, factus tandem *gloriæ* victima cum se coram *Græcia* universa, in *Olympicis* incenderet; is inquam, ipse *Peregrinus* se, eo ipso, ut videtur, consilio *Christianis* adjunxit, ut in *carcerem* eo nomine conjectus *cruciatus* toleraret atque *martyrium.* Quid quod etiam, in *sui temporis* nonnullis *martyribus*, qui tantas illas in Ecclesia turbas, de *pace lapsis* concedenda, concitarint, *calorem gloriæ* notarit ipse [23] *Cyprianus.*

§. X. Nec sane mirum in hoc *gloriæ* studio peccare potuisse *martyres.* Quanquam enim *ambitionem* illam *martyrum* supra modum & Ecclesiæ regulas intumescentem reprimat sæpe reprehendatque *Cyprianus*; at cum intra illos limites sese contineret, tantum abest ut reprimeret ut contra potius omni studio illam excitet atque accendat. Huc certe spectant pleraque ejus argumenta. *Gloriam Ecclesiæ*, *gloriam sui temporis* in eo sitam esse monet si fortiter paterentur; *gloriosum* esse illud *Deo hominibusque spectaculum patientis Christiani.* Et pro illius ætatis moribus, multa sane erant quæ *martyres* ad *patientiæ gloriam* accenderent. Accendebant illos imprimis gloriosa illa primorum martyrum exempla. Accendebat annua illa, & in omne ævum duratura, commemoratio. Accendebat magna illa *martyrum* in Ecclesia *auctoritas*, siqua gravior occurrisset controversia eorum nomine dirimenda. Accendebant *visitantium Christianorum* studiosissima *officia*, quæ talia ac tanta erant ut reprimenda ea censeret noster *Cyprianus*, ne *martyribus* apud *gentiles invidiam* conflarent. Proinde [24] *singulos cum singulis diaconis* presbyteros jussit *alternare per vices*, *quia & mutatio* (inquit) *personarum & vicissitudo convenientium minuit invidiam.* Id ipsum *Julianum Christianorum* hostem infensissimum à *persecutione* cohibebat quod tantam illis *gloriam* invideret. *Visitationem* illam quantovis *pretio* redimebant à custodiæ militibus. [25] *Reptabant religiosæ fœminæ ad osculanda martyrum vincula.* Tum omnia

[17] Philipp. IV. 13. [18] Ap. *Euseb.* Hist. Eccl. V. 2.
[19] Act. *Perpet.* & *Felicit.*
[20] Ex Ep. *Lugd.* & *Viennens. Euseb.* Hist. Eccl. V. 1.
[21] *Ruffin.* Hist. Eccl. X. 36.
[22] In Quæst. *Tuscul.* [23] Ep. X.
[24] Ep. V. [25] *Tertul.* ad uxor. L. 2. c. 4.

nia *necessaria* ad eorum solatia abunde suppeditabant, non *clerici* modo, quorum id ad *officium* spectabat; sed & è *laicis* quisque qui *martyrii* esset paulo studiosior, [26] læti omnes atque ac triumphabundi siquam suam operam *martyribus*, gratam fuisse intellexissent. *Lapsorum* autem eo erat ambitiosior erga *martyres* devotio quod id genus *officiis Deum* se sperarent perinde ac *martyres*, demerituros. Ita *lapsus* suos redimere voluerunt *Numeria* & *Candida*. [27] *Ad Statim* (inquit *Celerinus*) *& Severianum aliosque confessores* &c. *ipsæ in portum descenderunt, & in urbem levaverunt; quod sexaginta quinque ministraverunt, & usque in hodiernum in omnibus foverunt.* Ea Christianorum *officia* ut experiretur, ipsum se in carcerem inclusisse impostorem, quem diximus, *Peregrinum*, auctor est *Lucianus*. Expertusque est sane prolixissima. Præter illa, quæ diximus, officia *vulgaria*, *legationem* accepit ab *Asiæ Ecclesiis* sane honorificam. Tanti *martyres* etiamnum *superstites* fecerunt *primævi Christiani*. Qui porro essent martyrio *defuncti*, eorum *sepulturam* magnifice procurabant, & sacra corpora à militibus immani *pretio* mercati sunt, *memoriam* deinde *panegyricis* conventibus atque orationibus illustrem conservarunt. Tanta erat *martyrum gloria*, quæ homines, alioqui *malos*, poterat, si tamen *gloriæ* studiosi essent, ad *martyrium* exstimulare.

§. XI. Poterat itaque *gloria* locum hic habere *aliquem*; ita tamen poterat ut non *omnem* prorsus habuerit, ut non alia generosæ indolis longe *graviora* hortamenta prorsus excluserit. Qui unam *gloriam* ob oculos habuerunt, ita *disciplinam* illius *Ecclesiæ* sibi senserunt *adversam*, ut raro admodum contigerit quin Ecclesiæ *communione* tandem *pellerentur*, ni novas ipsi *hæreses*, illo *gloriæ* studio plerunque oriundas, condidissent, & sponte sua ab Ecclesiastica communione *secessissent*. Nec enim quenquam, utcunque magni nominis, utcunque celso in loco constitutum, à communibus Ecclesiæ regulis eximebant; & vero multa erant, in illis regulis, *cervicosis* hominibus *gloriæque* studiosis, adversa. Non dico vitia illa vulgi etiam opinione damnata, quæ vitaturum hominem *laudis* studiosum erat consentaneum. Ea ipsa dico quæ ipsi *gloriæ* studio essent è diametro contraria. Imprimis *gloriæ* illud immane studium ab *Ecclesia* damnatum esse constat, ut proinde, qui *Ecclesiæ* laudem vellet captare, eum *humilem videri* oportuerit, quantoque esset *laudis* appetentior, eo magis ab omni laudis *studio* videri debuerit alienior. Quam vero onerosum hoc ingenio jactabundo, atque odiosum, esse debuit quod qualis *esset* nunquam *apparere* auderet, sed aliam omnino, adversamque sibi, *personam* sustinere debuerit? Nec *videri* modo alium oportuit, sed in *praxi* agere, quæ essent sui fidentibus hominibus ingratissima. *Subjiciendus* erat Ecclesiæ rectoribus, eorum judicio standum siquid reprehendendum in eo censuissent, & quidem *standum* quanquam alia fuisset ipsius sententia, si *communione* tamen *Ecclesiæ* privari nollet. *Communione pulsus* majorem adhuc sui *dejectionem* probare, animosque *remittere* debuit ut ad *communionem* denuo reciperetur. *Durissima* omnino homini *superbo*, neque prorsus *toleranda*. Pulsus itaque *Aquila*, pulsus etiam *Porphyrius* cum *judiciariæ Astrologiæ* studium nollent, Ecclesia prohibente, relinquere. Pulsus tantus ille *Peregrinus* cum quid *vetitum* ab *Ecclesia* comedisset. Ægre itaque poterat Ecclesiæ *communionem* hoc genus hominum retinere, ut proinde qui retinuerint, alios fuisse sit omnino verisimillimum.

§. XII. Si retinere illam *potuissent*; quæro porro, quo *consilio* tantam illam *patientiam*, unico laudis studio, ostentare potuissent? quo tandem suo commodo? quo operæpretio? nempe ut *gentilium laudem* captarent? At tam longe aberat ut eorum laudem consequerentur, ut *contemtum* potius incurrerent atque *contumeliam*. Ipsam *Christi crucem* illi pro *stultitia* habuerunt. Qui vero *crucifixi* nomine occumberent, *stultissimos* omnino censuerunt, *desperatos*, *θανατῶντας*, *παραβόλους*, *vitæ pertæsos*. Egregiam vero *laudem* illam quam tanto suo *damno* mercarentur! Ergo potius ut *laudem Ecclesiæ*? At quæ ratio fuit cur *Ecclesiæ laudem* ipsam ambirent, ni *vera* illa crederent quæ in *Ecclesia* docerentur? Nullum erat certe *mundanum lucrum* ab *Ecclesia* expectandum, *damna* potius eorum omnium quæ *mundani homines* in *lucro* ponunt. *Stulti porro cum* haberentur *Christiani*, qui vero *sapientiæ laude* in *mundo* florerent, illi essent ab *Ecclesia* alienissimi; nihil erat sane cur *stultorum* hominum *opinionem* tam avide ambirent, tam immani *pretio* captarent. Quod si *veram* crederent *Christianam religionem*, stultissimum omnino foret tantam illam *patientiam*, non alio quam *laudis studio* ostentare. Nec enim ipsam illam *laudem* illis concessisset *Ecclesia*, si unico illo *laudis* studio passos rescivisset. Quæ vero illa *laus* est ab illis laudari *nescientibus*, qui si te intus & in cute nossent, essent *vituperaturi*? Non *te* laudant qui ita laudant, sed *alium* illum quem *te* esse crediderant. Quare si fuissent ex animo *Christiani*, ne *laude* quidem *dignum* judicare esse poterant quod *solius laudis* intuitu paterentur. Quid quod *laude humana* longe *præstantiora* præmia *martyribus* reposita crederent quibus *fraudarentur* siqui *laudem humanam* fuissent avidius conversati. *Divinum auxilium* atque *solatium* interciperet omnis *humanæ laudis* importuna captatio. Nec *futura* præmia illum *sperare* licuit qui fuisset *humana laude* contentus, nec pœnas etiam *futuras* declinare qui *præmiis futuris* excidisset. Ita factum ut futurorum *præmiorum* securitas in *humilitate*, in *humanæ laudis* contemtu tota poneretur, quod ipsum aliquoties inculcat noster *Cyprianus*. Paucis contraham. Si *Christiani* non fuissent; nihil erat cur tam *graves* paterentur, *Christi* nomine, *pœnas*. Sin fuissent, nihil item cur *solius humanæ laudis* intuitu illas paterentur.

§. XIII. Quare fidem omnem prorsus excedit, *unius gloriæ* studio tantam illam *Christianorum* tribuendam esse patientiam. *Irrepere* poterat fortasse nonnullis parum *cautis*; rem totam secum reputantibus, non poterat. Nec est verisimile, in tanto *periculo*, temere tamen atque *inconsulto* egisse quamplurimos. Non opus est ut hic operose disputemus tantumne posset in aliis *humana gloria* quantum præstitit in *Christianis* invicta *patientia*? Et tamen nullum ullibi occurrit *exemplum* quod nostris possit *martyribus* conferri, nedum *æquiparari*. Unum fortasse alterumve inveneris *heroem* aut *philosophum*, unam fortasse alteramve in suis tamen finibus, *gentem* qui *mortem cruciatusque* præ *gloria* contemserint. At *populum* universum, omnium *ordinum*, *sexuum*, *ætatum*, nulla inter se *natalium* aut *patriæ* affinitate conjunctum, una *doctrinæ* atque *Sectæ* fœdere sociatum, per universas, qua patebat, *orbis Romani* partes, disseminatum, tot aliarum *gentium* moribus, tam à se, quam ab invicem, diversissimarum, erat aliorum malis exemplis ubique præsentissimis circumseptum, *mores* tamen suos *illibatos* servare posse, nedum *alios* sibi mores effingere posse, nedum *duriores*: unam apud illos *institutoris* valere potuisse, unam *Sectæ* reverentiam, *civili* nulla *coercitione* armatam, & tamen omni

[26] *Tertul.* ad mart. c. 2. [27] *Celerin.* ad *Lucian.* inter Ep. *Cypr.* Ep. XXI.

ni apud illos *civili coercitione* longe formidabiliorem; tantum potuisse *contemtorum* alioqui hominum *auctoritatem* ut tam duram vitæ austeramque disciplinam illis possent commendare; tantum extulere ut nullis possent *mundi*, sive deliciis, sive terroribus ab illa revocari; tantum potuisse ut illorum hominum *laudem* omni aliorum seu *laudi*, seu *vituperio*, seu *minis*, seu *cruciatibus*, anteponerent; hæc inquam longe omnia *mundana* superant *exempla*. Hæc nulla unquam *gens* præstitit, nulla unquam *instituto*, nulla *Philosophia*. Et tamen si vel maxime *posset* humanæ laudis aviditas ad tantam homines animare constantiam; nobis tamen sufficit nihil *esse* quod *nostrorum* martyrum constantiam *gloriæ humanæ* tribuamus. Inde consequetur *graviora* esse quærenda, quam *gloriæ*, incitamenta quæ *Christianos* ad *martyria* impulerint.

§. XIV. Non interim negavimus & *gloriæ* tamen *suum* fuisse *locum*. Nec enim *qualibet gloriæ* aviditas est omnino reprehendenda. Quod quis ab *aliena opinione* pendeat, præsertim *humana* illa, id in *gloriæ appetentia* culparunt ipsi etiam *Philosophi*. Quod quis etiam *sui fidens* de *suis viribus* donisque glorietur, id in omni *religione* damnatum est, non minus *Ethnicorum* illa quam nostra *Christianorum*, tanquam *religioni* maxime *adversum*. Inde frequentissimas memorant θεομηνίας numinisque φθόνους ex hoc ipso vitio plerunque oriundos, quibus & nostras favere Scripturas sacras [28] superius probavimus. Quod quis etiam ex illorum quoque *donorum* æstimatione *nimia*, quæ quidem ipse pro *Divinis donis* agnoverit, *efferatur* tamen *ipse*, ut *alios* præ se omnes, & eorum *dona* contemnat; id etiam in exemplo *Pharisæi* de suis *donis* Deo *ipsi* gratulantis redarguit ipse Dominus, id in *gentibus* de sua *vocatione* gloriantibus, & *Judæos* quasi rejectitios contemnentibus, ut *publicanum* contemserat *Pharisæus*, reprehendit *Apostolus*. Hæc autem vitia à *nostris* plerisque *martyribus* alienissima probavimus. Nullum illi in *se* donum agnoverant quod non *Deo* soli referrent acceptum, & quo *majores* apud *Deum* honoratioresque fierent eo facti sunt *humiliores* fratrumque observantiores, *Dei gratiam* & *preces fratrum* obsecrantes ardentius. Jam tolle ab illo *gloriæ appetitu* hæc *vitia*, quid porro reliquûm erit quod in eo merito reprehendas? Esto, *hominum opiniones* flocci faciendæ sint. At *Dei* certe, quem *judicem* habituri sumus *falli nescium*, de nobis nostrisque actionibus, sententia magni æstimanda est. At *conscientiæ nostræ*, quæ *Dei* vicem obtinet, quæ ad *animorum* nostrorum *pacem* est aliorum instar omnium, quis audiat dicere *sententiam* esse *spernendam*? At *bonorum* etiam *hominum Deum* unice ob oculos habentium, pro *Dei* regulis, pro *conscientiæ* dictaminibus, res nostras æstimantium, ecquis est quin fateatur plurimum valere ad *pacem conscientiæ* conciliandam atque stabiliendam? Quo quis certe est *humilior*; quo sibi de *favore* (in propria causa) suspectior, eo *majorem* concipit ab *alieno* de *se* rebusque *suis*, quam à *proprio*, judicio *fiduciam*, eo *pacatiorem* experitur ipsam *conscientiam*. Mala itaque esse non potest hæc *alienæ opinionis* æstimatio cujus eo est quisque *appetentior*, quo quis est *humilior*, quo quis *bonæ conscientiæ* studiosior. Erat tamen & aliud quod *Ecclesiæ judicium* maximi faciendum esse suaserit, quod *Dei* locum sustinuerit *Ecclesia*, ejusque *judicium* repræsentarit, & quidem ita repræsentarit, ut in *dubiis*, nec per humana media certo intelligendis, etiam *obligare* illum posset ut rata haberet in *cœlis* quæ illa judicasset in *terris*. Talem esse *judicem*, ex ipsa Sacramentorum potestate facile colligimus. Unica *salutis* media *ordinaria* illa à *Deo* instituta sunt, quæ tamen ita *Ecclesiæ* commisit, ut nec possit quispiam, *illa* repudiante, communicare, nec *illa* quempiam debeat admittere nisi è se *approbatum*. Nec aliter senserunt illius ævi martyres. Ecclesiæ judicium *summum futuri judicii præjudicium* appellat [29] *Tertullianus*. Quis autem negat *tale judicium* esse votis omnibus atque conatibus ambiendum?

§. XV. Non itaque δόξα, sed κενοδοξία improbanda est, illa scilicet *hominum opinio* quæ præter *opinantium* sententiam, nihil continet præterea *solidum*, nullum *fide* dignum virtutis *testimonium*; & pro vana illa *hominum* opinione *vera gloria* unice expetenda est. Quanquam scio δόξης nomine κενοδοξίαν esse sæpissime intelligendam. Sed non proinde *res* ipsa damnanda est quia *voce res* longe *alia* nonnunquam intelligitur. Vocem κενοδοξίας adhibent non sacræ modo N. T. literæ, sed alii etiam, à *Christo nato*, auctores, etiam *pagani*. Usus est sæpissime *Philo Judæus*, usus [30] *Lucianus*, usi alii. A *Platonicis Philosophis* desumtum arbitror, qui cum omnem nostram, pro hac vita, cognitionem non ἐπιστήμης, *scientiæ*, sed unius δόξης nomine designarent, & tamen adversus *Scepticos* discrimen aliquod harum δόξων admitterent quo nimirum alii aliis saltem propius ad *veritatem* ipsam accederent, essent *verisimiliores*; proinde κενοδοξίας nomine illam δόξαν denotarunt, quæ *inanis* esset, nec quippiam haberet cum *veritate* affine. Inde ad illas quoque *hominum opiniones* translata quæ ad *famam* spectant, κενοδοξία illam alienæ *opinionis* affectationem significat, quæ præter *opinionem* atque *famam* aliud nihil sibi proponit, de *veritate* prorsus non solicita, *verene laude* sint *digna*, quæ tantopere ab *hominibus laudantur*, vel illa ipsa *fama* sitne saltem *verisimile* meriti *testimonium*. Hanc κενοδοξίαν nemo est qui dubitet esse damnandam, nec tamen inde sequitur *veram gloriam* similiter esse damnandam, aut à *primævis Christianis* de *facto* esse damnatam. Porro quod de *gloria* diximus, est etiam de *æmulatione* dicendum, quæ ab illo *gloriæ studio* proficiscitur. *Æmulabantur* enim *martyres* gloriosa priorum martyrum *exempla*. Deme tamen *æmulationi invidiam*, nihil restabit in *æmulatione* redarguendum. Quid enim *mali* in se continet *bonis* aliorum *exemplis* in studio virtutis accendi? Et tamen idem hic quod in priori *voce* contingit ζήλε nomen, quam *æmulationem* vertit *Latinus interpres*, alia denotare in *primævis* Ecclesiæ *scriptoribus*. In N. T. scriptis, & in *Clemente Romano*, aliisque, pro ejus *homonymis* habemus σάσιν, ἔριδα, διχοςασίαν, & in *Cypriani* nostri opere *de Zelo & Livore*.

§. XVI. Multum porro valere potuit ad *mortem* fortiter oppetendam vitæ institutæ *innocentia* bene sibi conscia, etiam in *futuræ vitæ* præmiorum *incertitudine*. Id sensit in [31] *Platone Socrates*. „Bene sibi „ominatur, nihil sibi, in illa vita, esse *metuendum*; „*feliciorem* fore, ea quæ est *hujus mundi* vita, si ta„men *ulla* sit; sin nulla sit, etiam hujus mundi *tur„bis feliciorem* ipsam illam esse ἀναισθησίαν. Et tamen ad credenda illius vitæ *præmia* eo erat *proclivior*, quo sibi partem in *illa*, siqua esset, credidit esse repositam. Et vel incerta illa bonorum, *hujus vitæ* bona tanto intervallo superantium *spes* omni erat *mundanæ possessione* præstantior. Id sentiunt hodie qui bona *viliora* bonorum longe *præstantiorum spe*, licet *incertissima*, lubentissime projiciant. Id sensit *Cleombrotus*, qui

[28] Ad Ep. XIV. Diss. de Lib. à mart. accept. n. 3.
[29] Apol. c. 39.
[30] *Lucian. Peregrin.*
[31] Apud *Platon.* in *Phædon.*

qui ipſo illo *Socratis* exemplo, ipſa *Platonis* lectione, incitatus mortem, *incerta* illa *præſtantium* bonorum *ſpe*, avidiſſime arripuit. Tantum potuit *Chriſtianorum* inſignis illa *innocentia*.

§. XVII. Accedebat præterea *futurorum*, quæ dixi, *præmiorum ſpes* illa longe *certiſſima*. Licet autem, apud nos, qui *ſpem* illam omnem debemus *educationi* potius atque *conſuetudini* quam *rationi* atque *fidei*, raros admodum, nec inſigni laude dignos, fructus ſpes illa tanta plerunque producat; at apud illos qui ſpem illam *ex animo* certaque *ratione* conceperant, ſtupendum peperit *mortis contemtum*, vitæque melioris *futuræ aviditatem*. Mitto *Philoſophos* qui indole eſſent inſtitutioneque minime vulgari, ne *hominibus* hoc potius, quam *principiis*, videatur eſſe tribuendum. *Gentes univerſas* memorant auctores, uno *immortalitatis* intuitu, in *mortem* avidiſſime ruentes. De *gentibus ſeptentrionalibus*, non *Gallis* modo, ſed & *Britannis* qui à *Druidibus* hoc dogmate fuiſſent imbutæ, ita [32] *Lucanus*:

> ——— *regit idem ſpiritus artus*
> *Orbe alio: longæ (canitis ſi cognita) vitæ*
> *Mors media eſt. Certe populi, quos deſpicit Arctos*
> *Felices errore ſuo, quos ille timorum*
> *Maximus, haud urget leti metus. Inde ruendi*
> *In ferrum mens prona viris, animæque capaces*
> *Mortis, & ignavum rediture parcere vitæ.*

Mela: [33] *Unum ex iis quæ præcipiunt, in vulgus effluxit, videlicet ut forent ad bella meliores, æternas eſſe animas, vitamque alteram ad manes. Itaque cum mortuis cremant & defodiunt apta viventibus olim. Negotiorum ratio & exactio crediti deferebatur ad inferos: erantque qui ſe in rogos ſuorum, velut una victuri, libenter immitterent.* Diodorus: [34] εἰώθασι γὰρ καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἅμιλλαν καταστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν. Ενισχύει γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Cæſar: [35] *In primis hoc volunt perſuadere, non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* De *Germanis* ita *Appianus* in *Celticis*: *Germanis mores ferociſſimi inſunt; in aggrediendo inſignis audacia, contemtus mortis maximus ob reviviſcendi ſpem.* Τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τὴν τόλμαν θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταὶ, δι' ἐλπίδα ἀναβιώσεως. De *Thracibus Mela*: [36] *Una gens Thraces habitant, aliis aliiſque præditi & nominibus & moribus. Quidam feri ſunt, & ad mortem paratiſſimi, Getæ utique. Id varia opinio perficit; alias redituras putant animas obeuntium: alii, etſi non redeant, non extingui tamen, ſed ad beatiora tranſire: alii, emori quidem, ſed id melius eſſe quam vivere.* Et communem illis *fœminiſque* hanc fuiſſe *fortitudinem* conſtat è ſequentibus. Nec aliter Solinus: [37] *Thracibus barbaris ineſt contemtus vitæ, ex quadam naturali ſapientiæ diſciplina. Concordant omnes ad interitum voluntarium, dum nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti; alii, non extingui, ſed beatas magis fieri.* Sed & *Judæus* ipſis eandem hanc de futura animarum immortalitate opinionem tantæ illorum cauſam fortitudinis fuiſſe tradit Tacitus: [38] *Animas* (inquit) *prælio aut ſuppliciis peremtorum, æternas putant. Hinc generandi amor, & moriendi contemtus.* Quæ itaque in *aliis gentibus*, in ipſis etiam *Judæis*, tantam peperit conſtantiam, tam egregium *moriendi contemtum* opinio de *anima immortalitate*; quidni eadem parere potuerit apud *Chriſtianos*, tanto præſertim intervallo certior, tanto ſupernaturalium quoque præmiorum acceſſione cumulatior?

§. XVIII. Erant tamen hæc *omnium* Chriſtianorum *communia*, & ad omnem pariter *mortis* ſpeciem *cruciatuumque* pariter idonea; cum tamen *Chriſtianos* in *martyrio*, morte nimirum illa quæ *Chriſti* nomine obeunda eſſet, conſtet quam in *alio* quovis *mortis genere*, longe adhuc fuiſſe animoſiores. *Felicitatem* diximus, quæ in *partu* dolores ſenſit acerbiſſimos, de *martyrio* tamen ne quidem fuiſſe ſolicitam, nec cum pateretur ullum edidiſſe *doloris indicium*. Et in *lue* illa quæ *noſtro martyri* occaſionem dedit ſcribendi *de mortalitate*, id maxime nonnullos doluit, quod *morte* illa *vulgari* à *martyrio* cujus ſpem maximam concepiſſent, abriperentur. Proinde *gratias* judicibus agebant *damnati*, *gratias Deo*. Formam hodie habemus qua uſus eſt in ſua paſſione [39] *Polycarpus*. [40] *Ignatius* tunc ſe fore Chriſti diſcipulum profeſſus eſt ſi pro Chriſto pateretur, & vero admodum ſolicitus erat ne vel piorum *precibus*, vel *Dei* etiam *miraculo* à ferarum faucibus eriperetur. Deum conſuluit per *Perpetuam* frater, *paſſio futura eſſet, an commeatus?* Ita metuebant illi ne corona illa martyrii exciderent. Sed infinitum eſſet exempla congerere. Id unum ſatis eſt quod diu eſt ex quo obſervavit [41] *Sulpitius Severus*, avidius expetita eſſe ea ætate *martyria* quam poſtea *Epiſcopatus*. Accedit præterea quod quo *ſævius* eſſet *martyrii genus* cruciatibuſque ingenioſe excogitatis onuſtius, eo adhuc *ambitioſius* ambiretur. Grandia ſunt illa & vere generoſæ indolis pleniſſima quæ ſcripſit ad *Scapulam* Tertullianus: [42] *Sed majora certamina majora ſequuntur præmia. Crudelitas veſtra gloria eſt noſtra. Vide tantum ne hoc ipſo quod talia ſuſtinemus, ad hoc ſolum videamur erumpere, ut hoc ipſum probemus, nos hæc non timere, ſed ultro vocare.* Aliæ itaque quærendæ cauſæ altiores, & *martyrio* propriæ, cum in eo *propria* quædam eluxerit *Chriſtianorum* fortitudo.

§. XIX. *Futura* imprimis *vitæ præmia* expectabant ingentia. Nec immerito quidem illi. Pollicitus enim eſt in Scriptura Deus mercedem hujus vitæ paſſionibus digniſſimam, quin illas infinito potius intervallo *ſuperantem*. Ita enim Apoſtolus: [43] *Exiſtimo quod non ſunt condignæ paſſiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Sed quæ paſſim habentur in ſacro codice huc ſpectantia, ea quibuſvis obvia ſunt. Nos ea potius hic colligenda ſuſcepimus quæ *primævi Chriſtiani* de *futura* illa *mercede* ſenſerint, vel ſaltem è *Scriptura* collegerint. Illud itaque imprimis *martyrum* proprium crediderunt, quod *recta* illi *Dominum* à morte peterent, nec in *exteriori* illo *atrio* atque *animarum vulgarium* communi receptaculo *diem judicii* cum reliquis expectarent, nedum illius *ignis* quo *mundus* univerſus eſſet conflagraturus, & quo animæ reliquæ expiandæ eſſent, *purgatione* opus haberent. Huc ſpectat locus *Cypriani* celeberrimus: [44] *Aliud eſt, ad veniam ſtare, aliud ad gloriam pervenire: Aliud miſſum in carcerem non exire inde, donec ſolvat noviſſimum quadrantem; aliud ſtatim fidei & virtutis accipere mercedem: aliud pro peccatis*

[32] Lib. I. v. 456. [33] Lib. III. c. 2.
[34] *Diodor. Sic.* Biblioth. L. V. p. 212. *Græc.*
[35] De bello *Gal.* L. VI. c. 14.
[36] Edit. V. Cl. Iſ. Voſſii L. I. c. 2.
[37] Polyhiſt. c. 16. [38] *Tacit.* Hiſt. L. V.
[39] Apud *Euſeb.* Hiſt. Eccleſ. IV. 15.
[40] *Ignat.* Ep. ad *Rom.* [41] *Sulp. Sev.* Hiſt. Sacr. L. II.
[42] *Tert.* ad *Scap.* c. 4. 5. [43] Rom. VIII. 18.
[44] Ep. LII. ad *Anton.*

catis longo dolore cruciatum emundari, & purgari diu igne; aliud peccata omnia passione purgasse: aliud denique pendere in die judicii ad sententiam Domini; aliud statim à Domino coronari. Verba illa, *statim accipere mercedem, statim à Domino coronari*, id plane innuunt quod diximus, *moram* esse *nullam* inter cædem martyrum eorundemque *mercedem*. Qui ita censuerunt, id inde collegisse videntur quod *moram* illam omnem solius *expiationis* causa à Deo constitutam existimassent. Ut proinde qui nihil haberent *expiandum*, eorum *nulla* futura esset in eo expiationis loco *mora*. Quod porro *nihil* in martyribus *purgandum* superasse crederent, exinde collegerunt, quod secundo *martyrii baptismo* illam quoque *baptismi virtutem* tribuerent, quod *peccata* eo penitus *expiarentur*, de quo statim plura. Cum vero *expiationis futuræ* dolorem longe graviorem crederent quantocunque *martyrii dolore*; quis est qui non videat quam hoc esset illos incitaturum ad quantosvis *martyrii dolores* animose perferendos?

§. XX. Hæc illi *statim* à morte crediderunt *martyribus* reservata esse præmia. Erant & alia, quæ ut *aliis* quoque *justis* crederent communia, ita tamen communia crediderunt ut proprio quodam suo jure *martyres* in communi mercede *eminere* crederentur. Imprimis illorum *precibus* è Deo concessum crediderunt quod *properatum* ab eo esset in reddendis futuræ vitæ præmiis, quod *persecutionum* tempora contraherentur. Tantam prænunciat Dominus supremorum temporum tribulationem, ut [45] *nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro. Electis* tamen dandum pollicetur *quod essent breviandi.* Qui illi essent *electi*, discimus ex [46] *Apocalypsi.* Quod enim *vindicta* tandem retribueretur illis qui martyrum *sanguinem* effudissent, id non aliorum quam ipsorum *martyrum precibus* impetratum legimus, eorum scilicet quorum *animæ subtus altare*, victimarum ritu, *jacuissent.* Cum enim *sanguinem* omnem *vocalem* repræsentet S. Scriptura, tum vero illum præcipue qui *justorum*, & in causa *justitiæ* fuisset effusus. *Piaculum* contrahebat *terra* universa *sanguine* innoxio contaminata, nec in *Judæorum* modo moribus, sed etiam in *Gentilium*, *Græcorum* præsertim, historiis *exempla* occurrunt frequentissima. Quod certe ipsum *piaculum* eo *sceleratius* esse oportuit atque funestius, quo *sanctiores* ipsi & in *causa sanctiori*, fuissent occisi. Ergo *martyrum precibus* concedendum crediderunt, quod & *pœnæ* infidelium, & justorum in *millenni* regno *præmia* essent properanda. Jam in *millenni regno primam* fore *resurrectionem corporum* crediderunt primævi *Christiani.* Et ut *justorum* propriam eam crediderunt resurrectionem, ita *martyrum* in ea portionem longe esse præcipuam. Ut huic sententiæ faverit *Apocalyptes*, jam superius ostendimus. De πεπελεκισμένοις διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ agit in eo loco *Apocalyptes*, non πεπωλημένοις, ut male codex *Alexandrinus.* Consentiunt enim hic cum *vulgata Græci* codicis lectione non *antiqui* modo *codices* plerique, sed & *versiones. Vulgata* imprimis, & vulgata *antiquiores* illæ *Cypriani* quoque nostri atque *Tertulliani. Gladio* enim aut *securi* pro more *Romanorum* in primævos *martyres* animadversum est à præsidum *lictoribus*, cum ad *cruciatus* nondum esset crudelitas *Romana* progressa. Ita enim ad *Scapulam Tertullianus:* [47] *Nam & nunc à præside legionis, & à præside Mauritaniæ vexatur hoc nomen, sed gladio tenus, sicut & à primordio mandatum est animadverti in hujusmodi.*

§. XXI. His itaque πεπελεκισμένοις vel *solis*, vel ut dixi *præcipue*, tribuit *Apocalyptes*, quod & eorum *corpora* essent in *prima* illa *resurrectione* revictura, ipsique una cum *Christo* regnaturi. Aliorum certe non meminit. Unde facile colligimus quam pronum esset ut *Apocalypten* ita intelligerent *primævi* illi *Christiani* plerique *millenarii.* Sane huc spectare videbatur locus *Sap.* V. quem ad *martyres* retulit *noster martyr*, quem certe librum ut in *Canonicis* non recensuerint, *auctoritati* tamen ejus *Ecclesiasticæ* certum est multum illos scriptos tribuisse. Hæc cum ita *crederentur*, dici nequit quantum *martyres* illius *ætatis* martyrii studio inflammarint. Nec enim illi, quod nos facimus, *spem* illam *beatæ resurrectionis* futuram duntaxat *è longinquo* speculabantur, sed ὡς ἐν τάχει, ut loquitur *Apocalyptes*, nec ultra suam *ætatem* prorogandam crediderunt. Cum enim quæ *prophetæ* de ἐσχάταις ἡμέραις prædixerant, illi ad *Evangelium* rectissime retulissent, facilis inde erat erroris occasio ut post *Evangelii* tempora brevi mundum *finiendum* existimarent. Proinde Dominum ipsum ante passionem consulebant [48] discipuli, de signo *adventus* sui & *consummationis seculi* quam συντέλειαν appellabant *Platonici*, & *Ægyptii Hermetis Trismegisti* discipuli, & ἀποκατάστασιν, quorum etiam vocabula adhibuerunt hac in causa N. T. Scriptores. Nempe intelligebant his vocibus illi, quos diximus, *philosophi anni* sui *magni* circulum quo sphæræ omnes & stellæ ad eundem situm interque se aspectum essent rediturae. Tunc enim nova omnia etiam in hoc inferiori mundo reditura credebant quæ antea *ætate aurea*, prioris nempe circuli *initio* extitissent. Et, quod propius ad hanc *Christianorum* causam spectabat, credebat [49] *Plato* novi circuli *initio* λόγον esse mundi gubernaculo præficiendum, & *bona* omnia quæ ætatem illam auream comitarentur, *ejus* esse præfecturæ tribuenda. Nihil certe aliud voluisse *Hesiodum* ostendit doctissimus *Heinsius* in eruditissimis suis ad *Hesiodum* prolegomenis, quem & *Cumæi carminis* nomine denotat imitaturque *Virgilius.* Et tamen *Virgilium* tanquam sibi ὁμόψηφον ad suas partes traxerunt primævi *Christiani.* Inde intelligimus quam recte, & pro horum quoque dogmatum tenore Christus Dominus, qui λόγος idem fuerit, etiam ἄρχων μέλλοντος αἰῶνος fuerit appellandus. Intelligimus præterea quam è *Gentilium* pariter principiis quibus assueverant primævi *Christiani* è *gentibus* oriundi, pariter ac *Judæorum* de *Messia* suo traditionibus, proni omnes fuerint ut *mundi finem* jam jamque affuturum exspectarent.

§. XXII. Eam porro, undecunque illam collegerint, *Christianorum* tamen *primævorum* fuisse sententiam, abunde constat. Inde illud vulgi consilium quo *regem* Dominum facturi erant, quod nempe *futuri*, ut dixi, *seculi principem* Messiam fore credidissent. Inde *Zebedæi* filiorum tanta illa ambitio qua locum sibi primarium in concessu *regio* Messiæ apparabant. Inde discipulorum post resurrectionem illa interrogatio: [50] *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israël?* Inde *Emmauntem* proficiscentium discipulorum illa: [51] *Nos autem sperabamus quia ipse esset redemturus Israël.* Et illa novaturientium querela, quos è professo refellendos suscepit S. *Petrus* Apostolus: [52] *Ubi est promissio aut adventus ejus? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ.* De quibus & alius ille Gentium Apostolus: [53] *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum: ut non cito moveamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam*

[45] S. Matt. XXIV. 22. [46] Apocal. VI. 10.
[47] *Tertull.* ad *Scap.* c. 4. [48] S. Matth. XXIV. 3.

[49] In Politico. [50] Act. I. 6. [51] S. Luc. XXIV. 21.
[52] 2 S. Pet. III. 4. [53] 2 Thess. II. 1, 2.

quam per nos missam, quasi instet dies Domini. Idque ipsum in causa fuisse puto cur omnem illam de *temporibus* & *momentis* disputationem studiose amolirentur Apostoli: [54] *De temporibus autem* (inquit S. *Paulus*) *& momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis.* Inde & illa disertissima *Domini* monita: [55] *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.* Vidit nimirum Dominus brevi fore qui ea ipsa de *temporibus* solicitudine ad *defectionem* à fide *Christiana* essent impellendi. Et cum orto illo errore scriberet S. *Lucas*, illud ipsum tam opportunum *Domini* monitum sua præsertim commemoratione dignum censuit, quo coævis suis posterisque consuleret.

§. XXIII. Atqui sufficiebant, inquies, *Domini* hæc *Apostolorumque* adeo diserta testimonia ad opinionem hanc de *propinquo* mundi *fine* è *Christianorum* animis deinceps evellendam, neve temporum illi tam pernicioso studio incumberent. Sufficiebant omnino ad purgandam Christianæ fidei *veracitatem*, ne *illa* deinde *erroris* convicta putaretur, quem illi perperam curiosi homines è suis potius *conjecturis*, quam è certo aliquo *Christiana* fidei testimonio collegissent. Constabat *ultimos* illos Evangelii *dies* de *mundi fine* propinquo intelligi non potuisse cum, ne oborto quidem errore illo, ab illis tamen *phrasibus* cavendum esse crederent in posterum. Et cum *ultimorum dierum unum diem*, pro idiomate Prophetico, *mille annis* æquiparari posse dicat S. Apostolus [56] *Petrus*: quis est qui non videat, illis testimoniis non obstantibus, quanto intervallo ætas *illa* potuerit à *fine mundi* sejungi. Nec tamen ita *errori* occursum quin & alii deinceps in eundem errorem impegerint. Cum scriberet ad *Corinthios Clemens Romanus*, erant qui hoc ipso errore de *fide* periclitarentur. In illos *Apocrypha* cujusdam Scripturæ verba intorquet eodem plane facientia quo & illa quæ supra è S. *Petro* retulimus: ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τὴν ψυχὴν, οἱ λέγοντες, Ταῦτα ἠκούσαμεν καὶ ἀπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἰδοὺ γεγηράκαμεν καὶ οὐδὲν ἡμῖν τούτων συμβέβηκεν. Eundem *Apocryphi* libri locum, quem & προφητικὸν λόγον appellat, retulit & secunda epistola quam *Clementi* tribuunt, antiquissima tamen illa ipsique *Clementi*, ut videtur, fere coæva, è quo intelligimus durasse etiamnum istiusmodi dubitatores. *Clementi* coætaneus fuit *Hermas* qui sibi de *temporibus* interroganti, & an jam futura esset consummatio? ita sibi responsum ait: *Quando consummata fuerit turris & ædificata, habet finem. Sed & cito consummabitur.* Lib. I. *Vis.* III.

§. XXIV. Post *Clementem* scripsit, ut existimo, Epistolam primam Apostolus *Joannes*, qui licet ipse non errarit, aliis tamen facilem *errandi occasionem* præbere potuit. [57] A *mundi* amore dehortatur ea potissimum usus ratione qua & alibi usus est Apostolus S. *Paulus*, quod *mundi bona* sint *transitoria*. Quod ita probat quia *hora jam adesset*, cum illa scriberet, *novissima*. Nempe *Antichristum* à *prophetis* accepissent *hora novissima* venturum, *hæreticos* autem ille sive *Pseudochristos* pro *Antichristis* habuit. Inde colligit *sua* jam *ætate horam* illam adesse *novissimam*. Quanquam autem satis esset ad *Apostoli* institutum quod *mundus transiturus* probaretur; inde enim facile infertur amorem nostrum in *æterna* potius esse convertendum: quanquam etiam ad illum *transitum* comprobandum satis fuerit, adesse *signa* quibus ad finem *propius* quam ad initia accedere probaretur, ut *mediam* saltem ejus *ætatem* fuisset egressus, quod verum esse potuit ut *milleni* aliquot anni ad *finem* usque restarent; inde tamen aliis in promtu erat ut *finem mundi* propius instare colligerent. [58] Ἔσχατοι καιροὶ λοιπὸν paulo postea scripsit *Ignatius*, ni illum pro *Apostoli* sententia potius intelligamus. Post illum quicunque partem hodiernorum oraculorum *Sibyllinorum* ante excessum *Marci* confinxit, is *finem mundi* sub *Marco* imperante prædixit. Unde etiam confirmatur *Blondelli* sententia de *Montanista* illorum auctore. Eodem enim, ut videtur, tempore prædixit similiter [59] *Maximilla Montanistarum* prophetissa, post se aliam nullam fore prophetissam, ἀλλὰ συντέλειαν. Eodemque fortasse referenda quæ habet sub *Christianorum* nomine auctor *Philopatridis*: ἀταξίαι καὶ ταραχαὶ τὴν πόλιν καταλήψονται, τὰ στρατόπεδα ἥττονα τῶν ἐναντίων γενήσονται. Et πολέμους atque ἀκαταστασίας prædixit [60] *Maximilla*. Ad *veras* illas Domini *prophetias*, alludunt, ni fallor, ambo, quibus hæc inter signa συντελείας prænuncia recensentur πόλεμοι S. *Matt.* XXIV. 6. S. *Marc.* XIII. 7. & ταραχαὶ S. *Marc.* XIII. 8. Quibus & *Christianorum* quoque *persecutiones* adjunxerat proculdubio *Maximilla*, cum ex eo ipso illam falsitatis arguerit *Asterius Urbanus* quod *Christianis pax firma stabilisque permansisset.* Atqui *persecutiones* utrobique inter συντελείας σημεῖα numeravit Dominus. Ita itaque innuebant *Montanistæ* proximam esse συντέλειαν. Et sane quæ habentur, eo in dialogo, *prophetiæ*, stylum omnino potius *Montanisticum*, quam *catholicum*, sapiunt. Et *Celsi Luciano* coævi errores frequentissimi quibus ea *Catholicis Christianis* tribuit quæ solorum fuissent *hæreticorum*, faciunt omnino ne miremur si in simili etiam versetur errore *Lucianus*. Convenient etiam melius *Luciani* temporibus si de *Lucii* potius *Antonini* victoriis in *Persas* atque *Arabes*, quam *Trajani* ea intelligamus quæ in hujus dialogi fine legimus. Quid quod *Celsus* ille, quem diximus, horum, ut videtur, temporum scriptor *ejusdem genii* memoret *prophetias*, alienas certe à moribus *Catholicorum*, *Montanisticis* vero illis quam simillimas quarum specimina conservavit hodie nobis *Epiphanius*. Ea in utrisque nota similis occurrit quod pro *persona Numinis*, quo se mentirentur afflatos, utræque conciperentur. Unde etiam fortasse factum ut cum *personam Paracleti* repræsentarit in suis prophetiis *Montanus*, ipse *se* pro *Paracleto* venditare putaretur. Longe aliter *propheta Orthodoxi* tam V. quam N. T. *Deum* illi in *tertia persona*, se vero à Deo missos duntaxat exprimunt.

§. XXV. Porro *preces* Ecclesiæ pro *mora finis* memorat [62] *Tertullianus*. Quorsum illud ni *finis* in *propinquo* ab *Ecclesia* etiam crederetur? *Antichristum jam instare* scripsit de fug. in persec. c. 12. Ad decimum *Severi*, quo anno persecutionem concitatam ostendimus, *Danielis hebdomadas* deduxit [63] *Judas* scriptor eorum temporum, quo etiam tempore decantatissimum *Antichristi* adventum imminere existimavit. Ita vehementia persecutionis nonnullorum animos fuisse perturbatos observavit *Eusebius*. Ad *finem mundi* jam *proximum*, ut existimabat, hæc omnino spectabant omnia, tam *adventus Antichristi* quam etiam *persecutio*, ut ostendimus, nempe inter *signa* συντελείας recensita. Jam *Cypriani* tempore quam *propinquum* crediderint *mundi finem*, multa sunt quæ manifestum faciunt. *Antichristum* & illi *instare* crediderunt.

[54] 1 Thess. V. 1. [55] Act. I. 7.
[56] 2 Petr. III. 8. [57] *Clem. Rom.* ad *Cor.* n. 23.
[58] 1 Joan. II. 17, 18. [59] *Ignat.* Ep. ad. *Eph.* n. II.
[60] Ap. *Epiphan.* Hær. XLVIII. n. 2.
[61] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. V. 16.
[62] *Tertull.* Apol. c. 39.
[63] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 7.

funt. [64] *Decium majorem metatorem Antichrifti* appellat *Lucianus*, metaphora à re *caftrenfi* deducta. Quem cum ad locum *metator* præcefferat eo brevi fecuturus exfpectabatur *Imperator*, præfertim fi *major* ille fuerit, ceteris nimirum metatoribus *præfectus*. De *Galli* perfecutione ita ipfe *Cyprianus*: [65] „Illorum flenda & „lamentanda concifio eft, quos fic diabolus excæ„cat, ut æterna gehennæ fupplicia non cogitantes, „Antichrifti jam propinquantis adventum conentur „imitari. Rurfus ad *Thibaritanos* ita: [66] Scire enim „debetis, & pro certo credere ac tenere, preffuræ „diem fuper caput effe cœpiffe, & occafum feculi „atque Antichrifti tempus appropinquaffe, &c. Ite„rum: Quæ nunc omnia confideranda funt nobis, „ut nemo quidquam de feculo jam moriente defide„ret, &c. Nec quifquam miretur perfecutionibus „nos affiduis fatigari, & preffuris angentibus fre„quenter urgeri, quando hæc futura in noviffimis „temporibus Dominus ante prædixerit, *&c.* Neque „aliquis ex vobis, fratres dilectiffimi, futuræ per„fecutionis metu, aut Antichrifti imminentis ad„ventu fic terreatur, ut non Evangelicis exhorta„tionibus & præceptis ac monitis cœleftibus ad om„nia inveniatur armatus. Venit Antichriftus, fed „& fupervenit Chriftus. Et ad *Cornelium* de *No„vatiano*: [67] Agnofcitne jam qui fit facerdos Dei? „quæ fit Ecclefia & domus Chrifti? qui fint Dei „fervi, quos diabolus infeftet? qui fint Chriftiani, „quos Antichriftus impugnet? Ad *Lucium*: [68] Im„minente Antichrifto paret ad prœlium milites non „folum fermonis & vocis incitamento, fed fidei & „virtutis exemplo. De *Bafilide* & *Martiali* lapfis ad *Hifpanos*: „[69] Prænunciata funt hæc futura in fe„culi fine, & Domini voce atque Apoftolorum con„teftatione prædictum eft, deficiente jam mundo „atque appropinquante Antichrifto, bona quæque „deficere, mala vero & adverfa proficere. Non fic „tamen, quamvis noviffimis temporibus, in Eccle„fia Dei aut Evangelicus vigor cecidit, &c. De uni„tate Ecclefiæ: Malum hoc, dilectiffimi fratres, „jampridem cœperat, fed nunc crevit ejufdem mali „infefta clades, & exurgere ac pullulare plus cœpit „hæreticæ perverfitatis & fchifmatum venenata per„nicies, quia & fic in occafu mundi fieri oportebat, „prænunciante per Apoftolum nobis & præmonente „Spiritu Sancto: In noviffimis, inquit, diebus ade„runt tempora molefta, &c. Paucis interpofitis: „Adimplentur quæcunque prædicta funt, & appro„pinquante jam feculi fine, hominum pariter ac tem„porum probatione venerunt. In libro adverfus *De„metrianum* id fere agit ex profeffo ut *mundi fenium* probet & *propinquum* ejus *finem*. Nec aliter in libro de idolorum vanitate: „Nec non Deus ante prædi„xerat fore, ut vergente feculo, & mundi fine jam „proximo, ex omni gente, populo & loco cultores „fibi allegeret Deus multo fideliores, & melioris ob„fequii, *&c.*

§. XXVI. Eodem fpectant & illa, in libro de *mortalitate* quibus *peftilentiam* illam, *bellum*, *famem*, &c. è dictis Domini S. *Luc.* XXI. *noviffimis temporibus*, *&* *regno Dei jam proximo* affignat. Et de proxime futuris perfecutionibus illa: „Excedunt ecce „in pace tutæ cum gloria fua virgines, venientis An„tichrifti minas & corruptelas & lupanaria non ti„mentes. Poftea ait, Coronare jam mundum, & „malorum infeftantium turbinibus obfideri. Paucif„que rurfus interpofitis: Mundus ecce nutat & la„bitur, & ruinam fui non jam fenectute rerum, fed „fine teftatur. Librum *de exhortatione martyrii* ita „exorditur: Defiderafti, Fortunate cariffime, ut „quoniam perfecutionum & preffurarum pondus in„cumbit, & in fine atque in confummatione mundi, „Antichrifti tempus infeftum appropinquare nunc „cœpit, ad præparandas & corroborandas fratrum „mentes de Divinis Scripturis hortamenta compone„rem, quibus milites Chrifti ad cœlefte & fpiritale „certamen animarem. Et quidem in primis perfecutionibus id omnium commune ut *perfecutores* omnes pro *Antichriftis* haberentur, quæ etiam opinio ad *quartum* ufque *feculum* defcendit. Ita enim de *Conftantio* etiam loquuntur qui fub ejus *perfecutione* fcripferunt, *Athanafius*, *Hilarius*, *Lucifer Calaritanus*. Una etiam defcendit opinio de *propinquo* mundi *fine*, ut è *Juliano Pomario* conftat, & *Bedæ* epiftola ad *Plegwinum*. Sed nos intra *Ethnicarum perfecutionum* tempora nofmetipfos continemus. Sub *decima perfecutione* vixit fcripfitque *primam* Inftitutionum *editionem* omnino *Lactantius*, qui fui feculi de *mundi fine* fententiam ita repræfentat: [70] „Completis annorum fex „millibus, mutationem iftam fieri oportere, & jam „propinquare illum fummum conclufionis extremæ „diem, de fignis quæ à prophetis dicta funt, licet „nofcere. Prædixerunt enim figna, quibus confum„matio temporum exfpectanda fit nobis in fingulos „dies atque timenda. Quando autem compleatur „hæc fumma, docent ii qui de temporibus fcripfe„runt, colligentes ea ex Literis fanctis, & ex variis „hiftoriis, quantus fit numerus annorum ab exordio „mundi: qui licet varient, & aliquantulum nume„ri eorum fumma diffentiat, omnis tamen exfpecta„tio non amplius, quam ducentorum videtur anno„rum. Quanquam itaque effent qui fuis *fummis chronologicis* de *fex millibus* annorum 200. reliquos facerent, illi fcilicet qui *Chriftum* anno 5500. *natum* crediderunt (poft 300. enim à *Chrifto nato* annum fcripfit illa *Lactantius*) adeo tamen *incerta* videbantur eorum rationes, ut *confummationem temporum* in *fingulos dies exfpectarent* atque *timerent*.

§. XXVII. Jam, ut minus *vera* fuiffent hæ *Chriftianorum* opiniones, erant certe illæ animis ad *martyria* incitandis longe tamen *utiliffima*. Id genus enim argumenta fuppeditabant quæ, pro captu *vulgi*, effent accommodatiffima. Imprimis non *fpiritualia* duntaxat *præmia* captum illum fuperantia, fed etiam *fenfibilia*, pro *millenni* faltem illo *Chrifti* in *terris* regno, proponebant. Tum nec illa ipfa præmia fenfibilia admodum *remota*, quæ, quo *remotiora* putantur, eo *difficilius* impellunt ingenia *fenfibus* addicta. Hæc autem cum *hujus vitæ* delicias omnes longo intervallo fuperare crederentur, *prope* etiam & præ foribus & jamjam adfutura fperabantur. Ægre admodum quempiam *ita* fenfibus addictum reperies quin in *lucro* ponendum exiftimet fi *voluptates* cum *dolore* permiftas cum *finceris*, fi *minores* cum *majoribus*, fi *breves* admodum & mox perituras cum *æternis* permutare poffit & minime caducis, fi præfertim *mora* quoque *breviffima* fatiganda ejus & probanda fuerit exfpectatio. Et tamen eo etiam accedebat quod, ut ea *futura præmia* quo *propiora*, eo etiam *majora* viderentur; ita viciffim *illa* quibus interim fruerentur *terrenæ deliciæ*, quo *breviores*, eo viderentur effe *minores*. Longe autem *breviffimas* illas repræfentatura erat hæc opinio de *propinquo* mundi *fine*. Propria erant *natura* breves & ætatis incertæ, & tamen eam ipfam brevitatem *nativam* correptura erat brevioremque factura *propinqua* mundi *confummatio*. Cur enim

[64] *Lucian.* ad *Celerin.* Ep. inter *Cyprianicas* XXII.
[65] Ep. LV. ad. *Cornel.* [66] Ep. LVI.
[67] Ep. LVII. [68] Ep. LVIII. [69] Ep. LXVIII.
[70] Div. Inft. VII. 25.

enim illi divitiis cumulandis, cur perituris honoribus studerent, cur voluptatibus undequaque conquirendis; cum essent vel in ipso fortasse *conatu* ad *judicium* rapiendi? Cur posterorum curam foverent ullam, aut longas ingentesve spes producerent, ne una equidem ætate duraturas? Ipsa illa spei *incertitudo* magna reprimebat omnino molimina. Id certe apud *voluptuarios* effectura erat ut ne *labores ingentes* tam *levi mercede* crederent esse tolerandos; id certe ut tam *fragiles* ne *tantæ* haberentur in ipsa etiam *fruitione* deliciæ? Quæ cum studium *terrestrium bonorum* ita imminuerent, etiam apud homines alioqui *delicatos*, nec ullo vitæ durioris instituto à *terrestrium* rerum studio alieniores; at vim certe *æmulam* adhuc magis imminuebant qua viderentur tantis illis *futuræ vitæ* voluptatibus jamjam adfuturis anteferendæ. Tandem & *futuræ* vitæ *supplicia*, illa proculdubio *sensibilia*, quo *propinquiora*, eo etiam magis *metuenda* videbantur. Est hominum indoles *metus* quam *spei* plerunque capacior, rerum *novarum* studiosa, *futurorum* bonorum ut *appetentior*, malorum itidem *futurorum* magis *meticulosa*, si præsertim & *gravia* illa sint, & *certa* & prope *imminentia*. Ita fieri necesse erat ut qui *propinquum* mundi *finem* quotidie expectarent, illis præsentissimum lapsus crederetur imminere supplicium.

§. XXVIII. Sed eo redeat unde deflexit oratio. Post illa *martyrum*, quæ dixi, in *millennio* præmia, secutura credebatur *mundi conflagratio*. Una etiam mortuorum secunda illa *resurrectio*, *impiorum* præcipue, & *justorum* fortasse nondum penitus defæcatorum. Hic novum rursus credebatur *martyrum* privilegium quod communi illo *orbis incendio* soli fortasse, vel cum paucis admodum sociis, minime læderentur. Id ipsum innuunt *martyris nostri* verba superius recitata. Cum enim dicat, *In die judicii pendere alios ad sententiam Domini*, consentaneum est ut & *ignis* ille, cujus meminit, non sit utique de *alio* quam de illo *conflagrationis* intelligendus. Is enim est quem *judicii* comitem adjungunt veteres. Nec enim verisimile est sensisse illos tantum illud incendium subito esse extinguendum, ne locum in eo habere possit *Cypriani* illa *diutina purgatio*. De alio equidem non intellexit qui *Cypriani* erat fortasse conterraneus Lactantius: [71] *Tum quorum peccata* (inquit) *vel pondere, vel numero prævaluerint, perstringentur igni, atque amburentur. Quos autem plena justitia & maturitas virtutis incoxerit, ignem illum non sentient. Habent enim aliquid in se Dei, quod vim flammæ repellat ac rejiciat. Tanta vis est innocentiæ, ut ab ea ignis ille refugiat innoxius, qui accipit à Deo hanc potestatem, ut impios urat, justis obtemperet. Plenam* enim *martyrum* fuisse *justitiam* constabit ex iis quæ de veterum sententia sumus infra tradituri. Eo autem hæc ordine disponuntur à *Lactantio*; primo ut præcedat *incendium*; tum ut *animæ* corporibus destitutæ excitentur; deinde ut *rectæ* per incendium *illæsæ* cœlum petant *justorum perfectorum* animæ, cum *corporibus* quæ in *priori* illa *resurrectione* recepta essent; *imperfectorum animæ* tamdiu conflagrarent dum *corporeorum* affectuum fæcibus penitus fuissent purgatæ: inde *corporibus* suis *secunda resurrectione* vestirentur, *rectæ* & *illæ* cœlum deinde petituræ. Quorum autem *animæ* prorsus essent *insanabiles*, nulla ut *incendii* possent *expiatione* defæcari, nulla esset eorum in *utravis resurrectione* portio, seu *corpora* nunquam recepturæ essent, seu in *pœnam* duntaxat recepturæ, ut proinde *talis* corporum receptio ne nomine quidem *resurrectionis* digna esset existimanda. Porro tantam censuerunt hujus *incendii* pœnam, ut quantuscunque *hujus vitæ* cruciatus ei longe esset anteponendus. Receptis denique in *cœlum martyribus* majora & in *gloria* præmia reposita esse censebant quo fuerant & in *passionibus* illustriores. Illum *gloriæ* gradum ut *aureolæ* nomine *scholastici*, sic & veteres *coronæ* nomine denotabant. Adhibebant & illam Domini similitudinem qua vulgarium justorum præmia *trigesimo* fructui contulit, virginum *sexagesimo*, martyrum *centesimo*. Tanto majora credebantur *martyrum*, quam *vulgarium justorum*, præmia, quanto proportionem *tricesimam* superat *centesima*.

§. XXIX. Hæc futura putabantur *martyrum* præmia. Erant & alia *hujus* quoque *vitæ*, quæ quo propiora erant & magis in prospectu, eo erant *martyrii* studium ardentius inflammatura. Quæcunque enim haberentur in Ecclesia *media* quibus homines Deo grati redderentur, eorum omnium *vicem* unum crediderunt sustinere *martyrium*, & quidem ita sustinere ut & eadem præstaret *beneficia*, gradu tamen præstantiora. Imprimis *Baptismi* vicem illi tribuebant, de qua plura proxima Dissertatione trademus. Tum & *Eucharistiæ*. Huc ποτήριον σωτηρίου, de quo Propheta Regius, huc & Domini ποτήριον quod & ipse bibiturus, & filiis *Zebedæi* propinaturus, retulit *Origenes*, & ante *Origenem* poculum Domini [72] *Clemens Alexandrinus* præceptor *Origenis*, ne alios commemorem persecutionibus primævis recentiores. Nempe ad *libationum* morem allusum est quo *vini* poculum in vulgaribus etiam *sacrificiis* adhiberi solebat, quo aptius convenire potuit in *sacrificium* Domini *Eucharisticum*. Hæc *vini* libatio ipsa erat σπονδὴ qua *pacta* essent, de pace inter *hostes* ineunda, procuranda. Ita factum ut *pacta* de pace inter Deum hominesque non tam *sacrificiis cruentis*, quam illis potius *vini libationibus*, tribuenda viderentur. Ita *Eucharisticis* Christianorum *sacrificiis incruentis*; ita & *martyrum cruentis*, optimo jure congruebat, si vel *sanguinis* ulla esset necessitas agnoscenda. Longe enim magis pactis *humanis* paciscentium *sanguis*, quam *bestiarum*, erat accommodatior, quod ipsis *gentium* sacrificiis *humanis* confirmat [73] *Tertullianus*. Quanquam autem ea *sanguinis* emissio, quæ *vita* constitura erat, rarior esset fortassis; at ea certe quæ vitam non adimeret, longe adhuc erat in *pactis* frequentior, ut facile probare possemus si id esset agendum ex professo. Ita constat, ut σπονδῶν nomen *liquidorum* præcipue *sacrificiorum* erat proprium, ita inter *liquida*, *sanguinem*; inter *sanguines*, *humanum*, fuisse præcipuum. Proinde ne à Scripturarum equidem moribus alienæ erant hujusmodi locutiones. [74] *Obsecro itaque vos, fratres*, (inquit Apostolus) *per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem*, quæ huc retulit [75] *Cyprianus*. Λογικὴ λατρεία, cujus meminit S. *Paulus*, ad λατρείαν, *templi* nimirum *sacrificia* quibus se extulerunt præ aliis hominibus *Judæi*, referenda. Cum itaque hoc *nostri corporis* sacrificium λογικὴ λατρεία dicitur, in eo illud *Judæorum* sacrificiis prætulit Apostolus, quod hoc *nostrum sacrificium* sit *mysticum*. Ita enim alibi λογικὸν γάλα lac *mysticum*, & in aliis *mysticis* scriptoribus, *Philone* præsertim & *Clemente Alexandrino*. Cum itaque *sacrificium* hoc appellat Apostolus, id plane innuit, eadem omnino beneficia expectare posse *Christianos* ab hoc *corporum* suorum *sa-*

[71] *Lact.* Div. Inst. VII. 21.

[72] Exhort. ad martyr. p. 188. 189. &c. Tract. XII. in Matth. *Clem. Al.* Pædag. L. I c. 6.

[73] Ad martyr.

[74] Rom. XII. 1.

[75] Ep. LXXVII. & de exhort. mart. c. 8.

sacrificio quod solebant *Judæi* à suis bestiarum *sacrificiis*. Cum vero *mysticum* præterea illud *sacrificium* agnoscit, tanto jam *solidiora* ejus atque *certiora beneficia* pollicetur, quanto *mystica* erant atque *Archetypa ectypis* in *virtute* anteferenda. Quod voce etiam δωρέσι satis aperte significavit. Ad *sacrificia* enim pertinet in idiomate *Hellenistico*. De *Abele* observavit auctor ad *Ebræos*, [76] ὡς προσενηνέχθαι τῷ Θεῷ, propter πλείονα nempe θυσίαν. Sed hæc (inquies) de *vivente* corporis *sacrificio* intelligenda sunt. At cum illa *corporis* oblatio *Deo* jus permittat ut pro suo prorsus arbitrio de nobis disponat; non est quod dubitemus quin de *jure nostro* eo magis cedamus quo ad *mortem* propius accedimus. Id certe in laudem Domini nostri qui erat ὁ πιςὸς μάρτυς, *martyr* viz. *Archetypus*, recensuit Apostolus quod ὑπήκουσεν ἕως θανάτου. At cum alibi Apostolus ita scribit, [77] ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε, nemo est quin de *martyrio* ejus intelligat. Inde *Saturus* sanguinem suum moribundus *aspersit*, plane pro more *libationum*, quod & *Senecam* præstitisse auctorem *Tacitum* habemus.

§. XXX. Cum itaque *sacrificii* apud *Christianos* vicem impleat *Eucharistia*, facile intelligimus *Eucharistiæ* vicem implere posse *martyrium*. Ita certe credidit noster [78] *Cyprianus*, cum hac ipsa ratione suos confessores consolatur de eo ipso solicitos quod facultas non daretur *offerendi* & *celebrandi sacrificia Divina*. Nec *sacrificii* modo, sed etiam *altaris*, vicem præstitit martyr [79] *Lucianus*, cum in carcere *Eucharistiam* in suo *pectore* consecraret. Et ne *nominum* solam hanc fuisse communitatem suspicemur, utriusque sacramenti *officium* præstare *martyrium* credebatur. Eo utraque collimare alibi ostendimus ut nos Deo quam arctissime *uniant*, inde reliqua eorum emanare *beneficia*. Hoc autem ipsum *martyrio* tribuebant *primævi Christiani*. Ita Hermas: [80] *Qui vero de profundo trahuntur, & imponuntur in structuram, & conveniunt commissuræ eorum cum ceteris lapidibus, qui jam ædificati sunt, ii sunt qui jam dormierunt, & passi sunt causa nominis Domini.* Id nempe primum *sacramentorum* est officium, ut per ea *uniamur* cum *fratribus*, est & alia *Divinior unio* qua cum *Deo* omnes conjungimur, quam & ipsam *martyrio* tribuendam censuerunt. Ita enim ad martyres suos *Origenes*: [81] Ἀλλὰ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἄξιοι γίνεσθε, τοῦ ἐν γενέσθαι ἅμα υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι κατὰ τοῦ σωτῆρος εὐχὴν λέγοντος ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσι. Quæ tamen ita veteres intellexerunt, non ut divisi ab *externa* Ecclesiæ *communione*, seu *Deo*, seu *Ecclesia*, per *martyrium* conjungerentur (nec enim *hæreticos* aut *schismaticos martyres* agnoscebant) sed quod hactenus in *voto uniti* penitius *unirentur* per *martyrium* ut cum *Catechumeni* aut *pœnitentes martyrio* coronarentur; vel quod illi qui in *externa* etiam *Ecclesiæ unione* jam fuissent admissi, *internam* tamen illam *utilioremque unionem*, ut per alia *bona opera*, ita etiam per *martyria*, consummarent saltem atque perficerent.

§. XXXI. Id cum ita se haberet, non est proinde quod miremur si *unionis* illius *beneficia martyrio* concederent. Imprimis *peccatorum* omnium *remissionem*, nec eam talem qualis esse putabatur illa *pœnitentium*, *inchoatam* duntaxat & certis quibusdam expiationis *gradibus* consummandam, sed qualis esset *recens baptizatorum*, suis numeris omnibus absolutam *martyribus* tribuebant atque perfectam. Nec illi id immerito. Ita enim sanctus *Apocalypseos* scriptor; cum primum *martyria* in Ecclesia cœperunt esse frequentia: *Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna; & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine.* Plane alludit ad *lotionem* aliquam quæ *propria* crederetur eorum qui de *tribulatione magna* venerant. Nec enim id à *scriptorum sacrorum* more alienum est ut vim quandam *purgatricem* & *expiatricem tribulationibus* assignent. Ita *Malachias*: [82] *Et sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Levi, & colabit eos quasi aurum & quasi argentum.* Quam ibi purgationem Metaphora ab igne deducta repræsentarat *Malachias*, quid miremur si *liquido* item *elemento* tribuat *Apocalyptes*? Utrique enim elemento *expiationem* assignant scriptores *mystici* qui uni illi *expiandorum* hominum studio incumbebant. Siqua itaque *lotione* hæc peragenda erat *expiatio*, nulla tamen habebatur *efficacior* quam illa *sanguinis*: siquo rursus *sanguine*, nullus tamen *sanguis tribulationi* magis proprius quam qui in *martyrio* fuisset effusus. Quod enim ad *externum* illum Christi *sanguinem* attinebat, non ille *adversarum* magis quam *prosperarum* rerum erat proprius; nec proinde *martyrum* quam *justorum* in hoc seculo florentium. Quod si ita hæc intelligas ut *externi* quoque illius *sanguinis* propriam saltem *applicationem* concedas propter *propriam* eorum cum *Christo* in passione *conformitatem*, eodem plane redibit, nec admodum repugno; seu proprium *martyrum* sanguinem Christo *uniendum* censeas; seu proprium *Christi martyribus applicandum*.

§. XXXII. Idem quod *Apocalyptes* scripsit auctor vetustissimus *Hermas* Apocalyptæ coævus. [83] „Quicunque (inquit) propter nomen Domini passi sunt, „honorati apud Deum habentur, & omnium eorum deleta sunt delicta, quia propter nomen filii „Dei mortem obierunt. Rursus: Vos igitur, quicunque propter hoc nomen mortem obitis, Dominum honorare debetis, quod dignos vos habet „Dominus, ut nomen ejus feratis, & omnia peccata vestra redimantur. In passione SS. *Perpetuæ* & *Felicitatis* cum *Saturus* uno morsu Leopardi tanto „perfusus esset sanguine, ut populus reverenti illi „secundi Baptismatis testimonium reclamaverit, salvum lotum, salvum lotum: plane (inquit auctor) „utique salvus erat, qui hoc modo laverat. Ex quo intelligimus de quo *sanguine* Apocalypten intellecturi erant illius ævi Christiani. Tertullianus: „[84] Quis non ubi requisivit, accedit? ubi accessit, „pati exoptat? ut totam Dei gratiam redimat, ut „omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui „expediat? omnia enim huic operi delicta donantur. Inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus, ut est æmulatio Divinæ rei & humanæ, cum damnamur à vobis, à Deo absolvimur. Alibi de eo ipso, quem huc retulimus, *Apocalypseos* loco: [85] „Hi sunt, ait, qui veniunt ex illa pressura magna, & laverunt vestimenta sua, & candidaverunt ipsum in sanguine Agni: vestitus enim „animæ caro. Sordes quidem baptismate abluuntur, „maculæ vero martyrio candidantur. [86] *Origenes* ubi varios modos recenset quibus *remissionem peccatorum* consequi possumus, secundum locum tribuit *martyrio*. Alium ejusdem locum supra [87] retulimus locupletissimum, quo *martyrium* cum *Domini sacerdotio* contulit, ita ut utrique *communem* faciat *peccatorum expiationem*, nec *suorum* modo *peccatorum*, sed etiam alie-

[76] Ebr. XI. 5. [77] 2 Tim. IV. 6.
[78] Ep. LXXVII. [79] *Philostorg.*
[80] Past. L. I. Vis. 3. [81] Exhort. ad martyr. p. 205.
[82] Mal. III. 3. [83] Past. L. III. Similit. 9.
[84] Apol. fin. [85] Scorpiac. adv. Gnostic c. 12.
[86] *Orig.* Hom. 2. in Levit. [87] Dissert. VIII. §. 2.

alienorum. Retulimus & alios ejusdem [88] *Origenis* locos ex *exhort. martyrii*, in quibus *martyres* existimat *sacerdotibus* suppares διακονεῖν τοῖς εὐχομένοις ἄφεσιν ἁμαρτημάτων, quin & *redimi* quosdam *sanguine martyrum*, ut & *Christi* pretioso sanguine redimuntur. Alium equidem *Tertulliani* locum *Origeni* opponit [89] *Wetstenius*, sed jam *Montanistæ*, nec plane pro *Ecclesiæ* sententia audiendi. *Omnem* enim *martyrum* oppugnat *alienorum* criminum *indulgentiam*, quam tamen *Ecclesiam* admisisse manifestissimum est. Nobis interim abunde sufficit, ne eo quidem ipso in loco ita *alienum* ab Ecclesia *Tertullianum gratiam* tamen *martyrum* in *propriorum* saltem peccatorum *remissione* ausum esse negare. *Sufficiat* (inquit) *martyrio propria delicta purgasse*.

§. XXXIII. Nostri autem martyris, quæ huc spectant, egregia sunt omnino *martyrii* præconia. *Gehennæ ignes* martyrum sanguine *sopiri* docet. [90] *Fluebat* (inquit) *sanguis, qui incendium persecutionis extingueret, qui flammas & ignes gehennæ glorioso cruore sopiret*. *Emere* præterea immortalitatem. [91] *Pretiosa mors hæc est quæ emit immortalitatem pretio sui sanguinis*. Mitto jam quæ passim obvia sunt in hoc nostro martyre de *pace* lapsis concedenda, unde constat ita *securam* fuisse Ecclesiam de *propriorum* martyris *peccatorum remissione* ut ad *alios* etiam *martyrum* illam *indulgentiam* derivari posse concesserit. Neque refragatus est noster, dum se *martyres* inter *regulas Domini* atque *Evangelii* continerent, utcunque *martyres* in suæ Ecclesiæ *disciplina* senserit infestos. Mitto & quod supra retuli testimonium ex Ep. ad *Antonianum*. Mitto & suspecti auctoris *de laude martyrii* testimonia. Sed & alia mitto primævis persecutionibus recentiora testimonia. Id enim unum ago impræsentiarum ut, quæ in *Gentilium* persecutione eluxit, tam stupendæ *Christianorum* fortitudinis rationes reddam. Non est autem illa ex *aliorum* quam *illorum*, receptis opinionibus deducenda.

§. XXXIV. Video interim fore ut *dura* hæc nonnullis videantur, & in *Christi* contumeliam cessura, si *purgari proprio* martyrum *sanguine* peccata dicantur; si *Christo* etiam in hoc *expiationis* officio conferantur *martyres*; si nec *sua* duntaxat sed & *aliorum*, *pœnitentium* imprimis, etiam *Ecclesiæ*, peccata eodem sanguine *expiari* credantur; si pro *sacrificiis expiatoriis* habenda sint *martyria*; si *gratiam* Dei *redimere* dicantur, & quidem *proprii sanguinis compensatione*; si *immortalitatem emere*, idque *sui sanguinis pretio*; si & *gehennæ ignes glorioso cruore sopire*. Non hic facimus, quod faciunt plerique, ut quæcunque docent *vetustissimi* Ecclesiæ scriptores à recentiorum placitis *aliena*, ea statim pro *nævis* habeant & *erroribus*, nihil admodum soliciti, quoties aliter *locuti* sunt, aliterne *senserint*, & num in eorum *sensum* cadat illa, quæ videtur merita, *reprehensio blasphema* hæc omnino viderentur, nec minus à Dei *mente*, quam *honore*, aliena, si, quo *sonant* sensu, essent *intelligenda*; si tanta hæc præconia de *humano*, quantivis pretii *sanguine*, excluso *Christo*, prædicarentur. Nos veterum patrocinium, pro virili nostra suscipimus. Meminerimus itaque inter beneficia *martyrii* à nobis superius recensita, etiam arctissimam illam fuisse cum *Christo* atque *Patre* ejus *unionem*. Inde factum ut excludi *Christus* à *martyrio* non posset, quin essent potius omnia *Christo* cum ipsis *martyribus* in *martyrio* communia. Non tam itaque *martyribus*, quam *Christo* potius *in* martyribus, omnes illæ *passiones*, omnis illa *fortitudo*, omne *patientiæ meritum* erat plane tribuendum. Idque ipsum erat hujus *unionis* vel præcipuum, vel unicum fortasse consilium, ut *communes* haberentur cum *Christo martyrum* passiones, & vicissim cum *martyribus* communia *Christi* merita. Nec enim *otiosa* erat hæc *unio*, ut non solidi cujuspiam in *lege beneficii* intuitu fuerit instituta; nec tanta tamen, quam somniant *Enthusiastæ*, ut *physicam* naturarum discrepantiam esset absorptura: Sed eo potius institutæ consilio, ut & *martyrum* passiones *Christi* propriæ in lege haberentur, & proinde *ipsis* etiam *martyribus* jus novum accresceret, quo idem præmium illis eorum passionibus deberetur, quod, pro *pacti Evangelici* ratione, *Christi* esset *ipsius* passionibus persolvendum. Eo certe spectant pleræque N. T. locutiones. Inde ipse *Christus* in *sanctis habitare* dicitur & *vivere*. *Si autem Christus in vobis est*, &c. Rom. VIII. 10. *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christi*: 2 Cor. XIII. 3. *Christus Jesus in vobis est, nisi forte reprobi estis*. ℣. 5. *Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus*. Gal. II. 20. *Christus in vobis spes gloriæ*. Col. I. 27. Inde & eorum *membra* pro *membris Christi* habentur: *sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem*. Rom. VI. 19. *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis?* 1 Cor. VI. 15. Et ut ἐφορέσαμεν εἰκόνα *terrestris Adami*, ita hortatur Apostolus ut φορέσωμεν (ita enim legunt MSS.) τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου 1 Cor. XV. 49. Nempe in *corpore*, eo enim fine hæc proferuntur ab Apostolo ut probet *resurrectionem corporis*. Proinde idem alibi: δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν 1 Cor. VI. 20. Sed & hic φορέσατε in suis quibus usus est codicibus *Græcis* legisse videtur *vulgatus interpres*, dum ita locum transtulit: *Glorificate & portate Deum in corpore vestro*. Inde & *passiones corporum* nostrorum *Christo* tribuuntur, ut dixi. *Saule, Saule, quid me persequeris?* Act. IX. 4. inquit ad Apostolum *Dominus*, cum tamen persequeretur *Ecclesiam*. *Sicut abundant passiones Christi nobis; ita & per Christum abundat consolatio nostra*. 2 Cor. I. 5. *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia*. Col. I. 24. Plane *passiones* in *carne* Apostoli eæ *Christi* reputantur; & quidem ita ut *supplerent* quæ forent aliter *Christi passionibus* defutura. Rursus ita *Christo* imputantur ut ne *propriæ* essent S. *Pauli*, sed toti etiam *Ecclesiæ* communes. Iterum: *Semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris*. 2 Cor. IV. 10. *Ego stigmata Domini Jesu Christi in corpore meo porto* Gal. VI. 17. Hæc est κοινωνία τῶν παθημάτων Phil. III. 10. 1 Petr. IV. 13. quod scilicet *passiones nostræ* in causa *Christi* non sint *nobis* propriæ, sed cum *Christo communes*.

§. XXXV. Accedit porro quod in *nostris*, pro causa *Christi*, passionibus eædem plane *argumentationes* in N. T. adhibentur, ut quæ *Christi* ipsius *passionibus*, pro novi fœderis ratione, debeantur, eadem & *nobis* ita patientibus possent vendicari. *Christus* ipse *suis* passionibus *gloriam* promeruit. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod* [Διὸ] *& Deus exultavit illum*, &c. Phil. II. 8, 9. *Videmus Jesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum*, Ebr. II. 9. Ita nimirum de eo prædixerant V. T. Scripturæ: *De torrente in via bibet: propterea exaltabit caput*. Ps. CX. 7. *Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spo-*

[88] Hom. 10. in Num. [89] De pudicit. c. 22. [90] Ep. IX. [91] Ib.

ſpolia, pro eo quod tradidit in mortem animam ſuam, &c. Iſ. LIII. 12. Eadem prorſus habemus de *noſtris paſſionibus* argumenta: *Si tamen compatimur, ut & glorificemur.* Rom. VIII. 17. Ita & in loco jam ſuperius laudato 2 Cor. IV. 10. Rurſus: *Fidelis ſermo. Nam ſi commortui ſumus, & convivemus. Si ſuſtinebimus, & conregnabimus.* 2 Tim. II. 11, 12. *Sed communicantes Chriſti paſſionibus, gaudete, ut & in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes.* 1 Petr. IV. 13. Unde itaque *noſtris paſſionibus* vendicare poſſumus *Chriſti* mercedem, niſi promiſſa *Patris* & inita cum *Chriſto pacta* ad illas etiam pertinere cenſeantur? Hoc etiam unde niſi quia & *ipſæ* pro *Chriſti paſſionibus* habentur? Id ſi ita ſe habeat, quidni & *illis* prout *Chriſti* habentur, eadem *dignitas*, idem *valor* atque *meritum* accreſcat? Nec enim, ut ad *Chriſtum* referuntur, quicquam in ſe continent *imperfectum* quod cum *meriti* ratione pugnet. Quod *imperfectum* eſt id *noſtrum* eſt, nec ad *Chriſtum* alia ratione pertinere cenſetur quam ut *expiatur*, impediturque quo minus veniat in noſtras cum Deo rationes. Sed quod *Chriſti* nomine mercedem expoſcit, id *eadem*, qua *Chriſtus* uti ſolet, *ratione* expoſcere cenſendum eſt, quæ alia nulla eſt quam ipſa *operis dignitas.* Ita itaque *martyrii* beneficium in *martyrem* redundabit, ut nec deſit quod *homines* vere poſſit ad *martyrii* ſtudium accendere, nec ſit interim quippiam quo *Chriſti meritis*, quo *gratiæ*, vel minimum derogetur. Nec enim dubitabunt adverſarii quin quæ dixi omnia, vere ea *Chriſti* poſſint *meritis paſſionibuſque* accommodari. Quod nihil in *ſe* martyres eximium agnoſcerent; quod uni *Chriſto* omnia tribuerint: id ad *Chriſti* gloriam maxime ſpectabat, ſiquid poſſet è *martyribus* eximium elicere.

§. XXXVI. Recte itaque hæc, & pro vera *Scripturarum* ſententia poterant colligi. Dubitabit autem fortaſſe quiſpiam verene poſſit ad *ſcriptorum*, quos dixi, *Eccleſiaſticorum* mentem accommodari? Illi ſcilicet an non tam *martyrum*, quam *Chriſti* potius in *martyribus* operantis facinus *martyrium* agnoſcerent? Exemplis hoc conſtabit manifeſtiſſime. De *ſancto* martyre ita *Lugdunenſes* & *Viennenſes*: [92] ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς μεγάλας ἐπετέλει δόξας καταργῶν τὸν ἀντικείμενον καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ὑποτύπωσιν, ὅτι μηδὲν φοβερὸν ὅπου πατρὸς ἀγάπη, μηδὲν ἀλγεινὸν ὅπου Χριστοῦ δόξα. De *Blandina*: [93] μέγαν καὶ ἀκαταγώνιστον ἀθλητὴν Χριστὸν ἐνδεδυμένη. Ideo *martyres* illi *Chriſto vero & fideli martyri* nomen *martyris* tribuendum cenſuerunt, quod *Chriſti* viribus, non *ſuis* tribuendum *martyrium* eſſe cenſerent. Id plane agnoviſſe *Felicitatem* jam ſupra vidimus, ut *aliam* omnino *Chriſti* virtutem in *martyrio*, quam in *partu*, expectarit, ut *ſuis* viribus cum partus doloribus congredi eam oporteret, *Chriſti* tamen fretam viribus in *martyrio.* *Cyprianus* noſter: [94] *Qui pro nobis mortem ſemel vicit, ſemper vincit in nobis.* Rurſus: *Ipſe luctatur in nobis, ipſe congreditur, ipſe in certamine agonis noſtri & coronat pariter, & coronatur.* Videant adverſarii ut coronari poſſit in *martyribus Chriſtus*, ni ipſum *martyrium Chriſto* in *martyribus* habitanti tribuendum eſſe cenſuerint.

§. XXXVII. Ita vidimus ut *martyrum* paſſiones *ſacrificii expiatorii* vicem poſſent ſuſtinere, nec pro *ſuis* modo, ſed pro *alienis*, etiam univerſæ *Eccleſiæ*, peccatis. Quod itaque *martyrum pacem* rogarent *lapſi*, ratam etiam haberent plerunque *Epiſcopi*; non id *martyrum meritis*, ſed vero *gratiæ* qua valebant apud *Chriſtum* concedebant. Cum enim ea *paſſionum merita* non *martyribus* ipſis, ſed ſoli *Chriſto*, ut dixi, tribuenda eſſent, nempe ipſis illis *paſſionibus*, non ut *martyrum*, ſed *Chriſti*, eſſent propriæ, convenirent: ſequebatur nec *meritum* illud *martyri*, nec *jus* illud meriti *diſtribuendi applicandive* competere. Et tamen revera competere debuit ſiquod meritum *martyris proprium*, ſiquod *Chriſti non proprium*, agnoviſſent. Nemo enim eſt qui neget *jus* ſuum eſſe cuique in *propriorum* bonorum *adminiſtratione.* Quod itaque omnem illam *martyrum pacem* à *Chriſto* nihilominus impetrandam eſſe cenſuerunt atque confirmandam; nec aliam ipſius *martyris*, in ea pace procuranda, virtutem agnoſcerent quam *gratiam*, quam dixi, illam qua valituram ſperarent ad *pacem* à *Chriſto* impetrandam; plane ſequitur nihil illos in hac tota cauſa ſenſiſſe quod *Chriſti* meritis injurium credi poſſet ſive contumelioſum. Progredior itaque ad *gratiam* illam explicandam qua præditos credebant *martyres* ad beneficia à *Chriſto* impetranda. Ut enim *unio* noſtra cum *Chriſto myſtica* ejuſdem plane generis eſt cujus *uxoris* illa cum *viro*, cui etiam confertur ab *Apoſtolo* Eph. V. ita & *jus noſtrum* ab ea *unione* oriundum ejuſdem generis fore conſentaneum eſt cum *jure uxoris* in *bona mariti.* Habet itaque *uxor jus* quoddam in *univerſa* mariti *bona*, præſertim ut *unam* cum *marito perſonam* in *lege* conſtituit; ſed *perſonale* duntaxat illud quo quæ ad propriam perſonam *neceſſaria* videbuntur omnia, ſine certo aliquo limite poteſt vendicare; non item *arbitrarium* quo poſſit in alios, *marito* refragante, transferre. Ad eundem plane modum *martyr*, propter *myſticam* illam, quam dixi, cum *Chriſto unionem*, ad omnia Chriſti *merita* atque *beneficia jus* obtinebit, quæ quidem ad *propriam* ſunt ſalutem neceſſaria; eo tamen *majus* quo ipſa *unio* arctior eſt atque intimior, & quo *res* ipſa ad propriam quandam *juris* ſui ſpeciem propius ſpectare videtur. Aliter foret ut *omnium juſtorum*, qui *myſtica* hac *unione* cum *Chriſto* conjunguntur, etiam *præmia* eſſent paria. Cum itaque hæc *unio* in eo ſit ſita quod *portemus Chriſti*, & quidem *patientis*, *imaginem* (quam omnes in *baptiſmo portamus* in quo nos cum eo *commori* & *conſepeliri* docet Apoſtolus) tum profecto illam ad vivum magis repræſentant *martyres* qui *mortem* etiam *corpoream*, de *facto*, pro ejus nomine ſuſcipiunt. Ita fiet ut & *unio* eorum *intimior* cenſenda ſit. Inde etiam oritur *juſtorum* inæqualitas, quod ut non *per opera*, at *ſecundum opera*, nemo eſt quin juſtos *judicandos* fateatur. Inde conſequetur, quibus *plura* & *meliora opera* imputantur, eorum etiam *majorem* fore *mercedem.* Quanquam itaque bona opera qua *bona*, *noſtra* non ſint, ſed ſolius *Dei*, eam tamen *gratiam* omnibus concedit Dominus, ut quibus uſus eſt in rebus gerendis *inſtrumentis*, eorum *rationibus* res ipſæ geſtæ *reputentur.* Ita & *martyrii meritum* ipſis *martyribus* accenſebitur, eo propenſiori *gratia*, quo magis *Dei auxilium* ad *martyrium*, quam ad alia *bona opera* neceſſarium eſt. Et cum ſummum *Chriſti meritum* in ejuſdem ſit *morte* conſtituendum, ſequitur & *ſummum* hominum *meritum* ſimiliter eſſe in *martyrio* ponendum. Cum itaque *martyribus* imputetur, pro Evangelico *Dei* cum *hominibus* commercio, *proprium* cujuſque *martyrium*, non eſt proinde diſſentaneum ut & *merita martyrii* ipſis etiam *martyribus* imputentur. Et cum *Chriſtus* ſua morte, ſuo ſanguine, *immortalitatem emerit*, *gehennæ flammas extinxerit*, &c. & *martyres* hæc feciſſe dicentur, cum præſertim, pro *myſtica*, quam dixi, *unione*, unam facere intelligantur *illi* cum *Chriſto* perſonam.

§. XXXVIII. Sed ut *uxor* bona *mariti* ſine *mariti* con-

[92] Ap. *Euſeb.* Hiſt. Eccleſ. V. 1. [93] Ib. c. 1. [94] Ep. IX.

consensu, in *alios* transferre non potest; ita nec *martyres* sui etiam beneficia *martyrii*. Et tamen magna est *uxoris* apud *maritum auctoritas* ad quidlibet facile impetrandum. Similiter & veteres magnam crediderunt *martyrum auctoritatem* apud *Deum*, ne repulsam facile paterentur. [1] *In magna* (inquit ad *Perpetuam* frater) *dignatione es*, *tanta*, *ut postules visionem*, *& ostendatur tibi*. Cui & illa, *fidens* Domini *repromissionibus*, *crastina*, respondit, *die tibi renunciabo*. Tanta erat *moribundæ martyris* dignatio ut de *visione* auderet spondere. Noster martyr ad martyres *Moysem* & *Maximum*: [2] „Quid enim petitis de „indulgentia Domini, quod non impetrare mereamini, qui sic Domini mandata servastis; qui Evangelicam disciplinam sincero fidei vigore tenuistis, qui incorrupto honore virtutis, cum præceptis Domini, & cum Apostolis ejus, fortiter stantes nutantem multorum fidem martyrii vestri veritate solidastis. Idem ad martyras in metallis constitutos: „[3] Plane quia nunc vobis in precibus efficacior sermo est, & ad impetrandum quod in „pressuris petitur facilior oratio est: petite impensius & rogate, &c. Jam alibi ostendimus quænam efficacia *martyrum precibus* exinde accreverit quod cum *sacrificio* conjungi existimarentur, & quidem cum *ejusmodi sacrificio* quod & *mysticum* esset, & *Deo acceptabile*, ut proinde ægre fieri posset quin *litaret*. Quod si *auctoritatem* quandam his *precibus* necessariam putarent, ut pro *loci* dignitate audirentur; eam inde repetebant, quod & impræsentiarum *amicos Dei* illos crederent, & in futuro Christi regno atque judicio *assessores*. Ita noster ad *Sergium*, *Rogatianum* &c. [4] „Fulgebunt justi & tanquam scintillæ in arundineto „discurrent. Judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit eorum Dominus in perpetuum. Quando ergo judicaturos vos & regnaturos cum Christo Domino cogitatis, exultetis necesse est, & futurorum gaudio præsentia supplicia calcetis, &c. De exhortatione martyrii: „[4] Quis „ergo non omnibus viribus elaboret ad tantam claritatem pervenire, ut amicus Dei fiat, ut cum „Christo statim gaudeat? ut post tormenta & supplicia terrena, præmia Divina percipiat? Si militibus secularibus gloriosum est, ut hoste devicto „redeant in patriam triumphantes: quanto potior „& major est gloria, victo diabolo ad paradisum „triumphantem redire, & unde Adam peccator ejectus, illuc prostrato eo qui ante dejecerat, trophæa victricia reportare? offerre Deo acceptissimum munus, incorruptam fidem, & virtutem „mentis incolumem, laudem devotionis illustrem? „comitari eum, cum venire cœperit, vindictam de „inimicis recepturus; lateri ejus assistere cum sederit judicaturus, *&c.* Et alibi: „Quid enim gloriosius, *&c.* quam judicis sui dignatione judicem „factum fuisse? Ep. XXVI. Nec aliter *Dionysius Alexandrinus*: [5] Αὐτοὶ τοίνυν οἱ θεῖοι μάρτυρες παρ' ἡμῖν οἱ νῦν τοῦ Χριστοῦ πάρεδροι καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κοινωνοί, καὶ μέτοχοι τῆς κρίσεως αὐτοῦ, καὶ συνδικάζοντες αὐτῷ, τῶν παραπεπτωκότων ἀδελφῶν τινας ὑπευθύνους τοῖς τῶν θυσιῶν ἐγκλήμασι γενομένους προσελάβοντο. Eodem plane redit seu de *triumphantium* moribus intelligamus qui locum in triumphis suis carissimis *amicis* concedebant qui & *veniam* possent *captivis* impetrare in triumpho trucidandis; seu de *regum* in concilio *consessibus* qui locum proximum solerent *carissimo* cuique tribuere; seu de *præsidum Romanorum* tribunalibus qui suos haberent *assessores* pro quorum sententia solerent de reis constituere. Maximam hæ omnes similitudines repræsentant *judicis gratiam* qua pollere *martyres* existimabant. In eo tamen diversus est à *Dionysio* noster *Cyprianus*, quod, cum uterque *judicio* assignet tantam hanc *martyrum gratiam*, *Dionysius*, à *Millenariorum* sententia alienior, *statim* à *martyrio* hanc gratiam *martyribus* assignet, *Cyprianus* differendam censeat, ut videtur, ad *Millennium* & judicium *Christi* in *millenni* ejus *regno* exercendum. Id sane innuunt verba illa ejus observatione dignissima: „[6] Credimus quidem posse apud judicem plurimum „martyrum merita, & opera justorum: sed cum „judicii dies venerit, cum post occasum seculi hujus & „mundi ante tribunal Christi populus ejus adstiterit.

§. XXXIX. Et quidem *ratio* præcipua cur *martyria* uni *Christo* potius, quam ipsis *martyribus* assignarentur, erat præsentissimum illud *Christi auxilium* quo supra vires suas proprias in pœnis *Christi* causa tolerandis adjuvarentur. Multis autem modis sese exerebat hoc *auxilium*. Nunc enim martyres de *instante* periculo monebat numen *signo* aliquo prævio, & *revelatione* plerunque Divina. Ita intelligebant nihil fore in futura passione *fortuitum*, nihil hostium *odio* tribuendum; sed vero providentissimo Dei *consilio* omnes confessiones eventus ab eo administrari. Intelligebant nihil esse in creatura situm quo vel latum unguem à Dei *permissione* persecutores discederent, cum id genus prædictionibus *eventus* accuratissime responderent. Intelligebant nihil sibi fore in ea persecutione *metuendum* quæ tota à benevolentissimi Numinis nutu penderet, nec sibi *nocituram*, sed vero maximum potius in *lucrum* cessuram, si se totos Deo ejusque providentiæ, summa cum fiducia, commisissent. Intelligebant *honoris* loco habenda esse omnia illa *patientiæ* exercitia, cum quos *revelationibus* dignaretur Deus, eorum *patientiam* ita probandam esse statueret atque exercendam, & majora sibi destinari *præmia* quo graviores decernerentur in futura persecutione *dolores*. Intelligebant nec esse quod de sua essent futura *perseverantia* soliciti: qui enim futuras persecutiones *decrevisset* Deus, illum suis nec in *eventu* defuturum, nec dolores *permissurum* eorum viribus *impares*, sed vel *impediturum* quo minus procederent hostium machinationes; vel (quod mercedis intuitu longe adhuc esset optabilius) novas laborantibus *vires* quæ oneri ferendo satis essent, esse administraturum: [7] *fidelem* enim esse *Deum*, *nec passurum illos tentari supra id quod possent*, *sed facturum etiam cum tentatione proventum*, *ut possent sustinere*. Intelligebant denique id sibi unice esse curandum ut *Deo* se totos *crederent*, de *eventu*, sub ejus administratione, plane securos. Ita resciverat de sua passione futura *Polycarpus*; ita & *Perpetua*, sed custodiæ jam mandata, ita & *Cyprianus* noster. Nec enim alia hic adhibenda censui testimonia quam quæ habemus fidei probatissimæ, qualia habemus hodie paucissima. Aliter fortasse foret ut frequentiora habemus, si & illa primæva sincera extarent, nec interpolationibus suspecta. Sed nec illa etiam adhibui *Apostolorum* SS. *Petri* & *Pauli*, qui de instante ἀναλύσει ita loquuntur quasi illam revelatione didicissent, ne propriæ hæ viderentur *Apostolorum* temporumque Apostolicorum *revelationes*. Neque vero ad *martyres* in *patientia* duntaxat, sed & in *fide*, confirmandos faciebant hæ *prædictiones*. Præbebant enim *religioni Christianæ* confirmandæ argumenta longe solidissima. Ut enim de revelationibus *alienis* dubitare fortasse possent; de *suis* certe dubitare non poterant; sed

[1] Pass. SS. *Perp.* & *Fel.* [2] Ep. XVI.
[3] Ep. LXXVII. [4] Ep. LXXXI.
[5] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. VI. 42.
[6] De lapsi. [7] 1 Cor. X. 13.

ſed nec de *alienis* ejuſdem *ſpiritus* prophetiis quas *proprio* ſuo *ſpiritui* ita conſentaneas experirentur, talem nempe illum experti qualem pollicitæ erant in Chriſtiana religione *Scripturæ*, qualem & expreſſerant *Apoſtoli*. Ut de illis *revelationibus* minus conſtaret quarum *eventus* eſſet à ſuis temporibus *remotior*; de illis certe conſtabat manifeſtiſſime quæ *proprio* eſſent *tempore* implendæ, quæ nec alios quam *ſe* ſpectarent, ut proinde eſſent neceſſario in proprios eorum *ſenſus obſervationemque* incurſuræ, utcunque illos exiſtimamus rerum alienarum parum curioſos. Ut *obſcuræ revelationes*, utcunque veraciſſimæ, fidem tamen ſuam aliis non ita facile comprobaturæ viderentur; at profecto *manifeſtas* facile intellecturi erant, & *veræne* eſſent, an falſæ *deprehenſuri*. Et ut alioqui *obſcuræ* fuiſſent iſtiuſmodi prophetiæ, ipſo tamen *eventu* futuræ erant ſane manifeſtæ. Ex his autem *manifeſtis* prophetiis fides etiam accedebat aliis *obſcurioribus* pro ea, qua uſos veteres ſuperius oſtendimus, argumentatione. Ut denique *alias prophetias* ad proprium ſuum *officium* nihil attinentes, minus intelligerent, minus erat utique quod mirarentur. Nec enim erat quod à Deo cognitionem illam expectarent quæ ad *officium* ſuum nihil attineret. At quæ erant *officiis* propriis neceſſaria ea cum *manifeſtiſſimis oraculis* haberent conſignata; ſpes inde erat fore ut & reliqua eſſent, cum ad *officium* ſuum ſpectarent, ſimiliter *manifeſtiſſima*. Ita *prædictiones* hæ argumenta ſuppeditabant omni prorſus exceptione majora apud *illos* quibus fuiſſent à Deo patefactæ, ſed & illis etiam quibus fuiſſent, *ante eventum*, communicatæ, præſertim ſi ad viros alioqui *illuſtres* attinerent, in quos omnium eſſent ora converſa, & in *vulgus* aliquantiſper ante eventum emanaſſent, qualem illam ſuperius oſtendimus noſtri fuiſſe *Cypriani*.

§. XL. Deprehenſos porro *captoſque martyres* tantis *gaudiis* perfundere ſolebat Deus, ut quæ illis dura antea & acerba viſa eſſent, ea in *dulcedinem* tota converterentur. Suaviſſimum erat *animarum* cum *Deo* commercium, *pax illa Dei quæ exuperat omnem ſenſum* Phil. IV. 7. *Lætitia* illa *inenarrabilis & glorificata*. 1 Pet. I. 8. De *hujus* enim *vitæ* gaudiis utrobique loquuntur Apoſtoli. Præterea χαρίσματα & quæcunque *benevolentiæ Divinæ* τεκμήρια, jam longe *ſolitis* cumulatiora atque illuſtriora, ut quam *cari Deo* eſſent, *intimius* experirentur, inde reliqua in *agone* futuro pro votis reſponſura ſperarent. Inde tot legimus in N. T. paræneſes de *gaudio in tribulatione* ſervando, S. Matth. V. 11, 12. Luc. VI. 22, 23. Jacob. I. 2. Rom. V. 3. 1 Pet. I. 6. IV. 13, 14. Quorſum illud ni qui *gaudium* in *perſecutione* juſſiſſet Deus, idem *perſecutionem* patientibus conceſſurus eſſet *gaudendi* argumentum? Illud certe experti ſunt Apoſtoli, cum *irent gaudentes à conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Jeſu contumeliam pati*, Act. V. 41. Illud [8] S. *Paulus* & *Silas* cum in interiori carcere, pedibus eorum in nervo conſtrictis, *orantes* tamen *laudarent Deum*. Illud idem Apoſtolus, cum tantum abeſſet ut perſecutiones *Chriſti* nomine detrectaret, ut *conſolationis* nomine eas ultro etiam avideque expetierit: [9] *Libenter* (inquit) *gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Chriſti. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto ille, quum enim infirmor, tunc potens ſum.* Inde tantus ille *Ignatii* ardor, qui cum in *omnibus* ejus epiſtolis eluceat, tum in illa præſertim quam dedit ad *Romanos*. Inde *Polycarpi*, aliorumque *ultro* ſeſe offerentium, & præſidum in ſe rabiem beſtiarumque *provocantium*. Narrat ſimpliciſſimo ſtylo quæ experta eſſet ipſa *Perpetua*, cum primo carceris ingreſſu expaviſſet, tandem in lætitiam converſum omnem illum eſſe pavorem. *Factus eſt* (inquit) *mihi carcer ſubito prætorium, ut ibi mallem eſſe quam alicubi.* Tum & quo frueretur *Dei* commercio: *Ego quæ me ſciebam fabulari cum Domino, cujus beneficia tanta experta eram, fidens repromiſſionibus ejus, dixi, &c.* Eadem expertus cum ſuis *Lucianus* ita ſcribit: [10] *Juſſi ſumus ſecundum præceptum Imperatoris fame & ſiti necari, & recluſi ſumus in duabus cellis, ita ut nos afficerent fame & ſiti, ſed & ignis ab opere preſſuræ noſtræ tam intolerabilis erat, quam nemo portare poſſet; ſed nunc ipſam claritatem ſumus conſecuti.* Talia itaque erant *interna* hæc martyrum *auxilia* quorum, præter ipſum *martyrem*, nemo *alius* poſſet eſſe conſcius.

§. XLI. Nec vero eſt quod quis propterea de illis cenſeat eſſe dubitandum. Imprimis conſtat à Deo id genus auxilia *expectaſſe martyres* cum eſſet pro *illius* nomine patiendum. Habebant enim & illa, quæ dixi, *gaudendi præcepta*, quibus etiam promiſſio *internæ conſolationis*, quæ foret *gaudii argumentum*, contineretur. Et de *facto* ita illos alioſque Scripturæ locos intellexiſſe, ut ſpem maximam ante paſſionem conceperint fore ut ipſum *Chriſtum* ſibi præſentiſſimum, novaſque ejus *vires* experirentur, ex illis conſtat quæ produximus teſtimoniis. Ex quo ſequitur ſecundo ni reſpondiſſet, pro expectatione, eventus, fore omnino ut *ſpe* ſua fruſtrarentur, unde imminebat maximum *defectionis* periculum. Ita enim perſuaſis, eaque opinione de promiſſo *Chriſti auxilio* imbutis, erat merito cur de ipſa *Chriſti fide* videretur eſſe dubitandum. Nec enim eſt quod *futurarum* promiſſionum ſpe *præſentium* promiſſionum dilationem ſuſtinerent; cum potius eſſent è *præſentium* promiſſionum *experimento* de *futurarum* quoque ſpe *fallaci* judicaturi. Ita certe *ſenſuros* primos *Chriſtianæ* religionis proſelytas omnino veriſimile eſt, nulla prorſus *educatione*, nullis tot ſeculorum præconceptis *præjudiciis* occupatos, ſed ſoli *rationi* duci *fidem* illam omnem quam de *noſtra religione* conceperant, acceptam referentes. Et tamen è *lapſis* ne unum quidem reperient qui *defectionem* ſuam omnino *defenderit*, nedum ea *ratione*, quod *ſpem* ſuam de *præſenti* Chriſti *auxilio* deluſam eſſe ſenſiſſet. Vel *mora* aliqua inſignis ſpem illam feciſſet ſaltem *dubiam*, & ſi vel *dubia* fuiſſet, non erat utique ſuffectura tantis illis ſeu *martyrii* doloribus tolerandis, ſeu, poſt lapſum, *pœnitentiæ*, ut in Eccleſiam denuo reciperentur. Vere itaque hæc *Chriſti auxilia* & *ſolatia ſenſerunt* quicunque *Chriſti nomine* paterentur; & *vere omnes*, cum *neminem* legamus de deluſa ſaltem expectatione ſua fuiſſe conqueſtum; & *certo omnes*, cum *neminem* legamus eo capite aut puſillanimiorem eſſe factum, aut minus in ſequenti aliqua probatione conſtantem. Quod ſi minus *ſpei*, at *metui* ſaltem inferorum, graviorumque ibi *æternorumque cruciatuum*, illuſtrium illam martyrum *tolerantiam* aſſignandam fortaſſe putabunt adverſarii. Et ſane multum potuiſſe, qui tam *prope adfuturus* crederetur, *inferorum* metum jam ſuperius oſtendimus. Nego tamen ſuffeciſſe tantis patientiæ *phænomenis*. Obſerv. enim tertio quæ graviorum cruciatuum *metui* aſſignanda eſſet patientia, eam, ut *lubenti* forte animo ſuſcepta fuerit; at *læto* certe *hilarique* ſuſcipi non potuiſſe. Unde itaque tantum illud moribundorum martyrum *gaudium*? Unde *animus* adeo tranquillus? Unde *frontes* ita exporrecti, *vultus* tranquilli, *oculi* ardentes, ita plane quaſi ad *triumphum* eſſent, potius quam ad *pœnam*, rapiendi? *Metus* fuiſſet

[8] Act. XVI. 25. [9] 2 Cor. XII. 9, 10. [10] Ep. *Cypr.* XXII.

set suppliciorum infernalium; quam minimo mundanorum suppliciorum metu metum illum redemtum voluissent. *Supplicium* omne, quoties possent, sine *officii* dispendio, vitassent; sin minus possent, *constanti* equidem, non *læto*, vultu, ut *minus malum*, erant toleraturi. Atqui non *tolerabant* modo, sed *læti* etiam se & lubentes supplicio offerebant; etiam *irritabant* adversarios, & quo magis irritassent, quo *sæviori* essent *ingenio*, quo constaret sævituros atrocius: eo *magis* triumphabant & sibi gratulabantur. Quis est qui non videat *bonorum* hæc esse potius, quam *malorum*, prospectui tribuenda? Quis est qui non *prætevitorum* potius bonorum *experientiæ*, quam *spei futurorum?* Neque vero *illustriorum* duntaxat *egregiorumque* virorum proprium erat ut ita paterentur. Vix est quod *Christianorum* quempiam *Christi* nomine passum legamus quin eo, quod dixi, *animo vultuque* sit passus. Et quidem huic ipsi *ratiocinio* magnum accedit præterea momentum, si recolamus quarto alias omnino *Christianis* fuisse patiendi rationes quam quæ *Philosophis* possent, sine *futurorum* prospectu, patientiam fortasse *commendare*. Credebant *Stoici* hujus corporis *dolores* ne in *malis* quidem esse numerandos, neque minus *felicem* fore *sapientem* suum in *Perilli tauro* quam rebus mundanis utcunque prospere, & pro voto fluentibus. Sed rarissimos illi *sapientes* in *hac vita* numerabant, nec nisi longo rerum usu & ἀσκήσει, vix *anno* tandem *quingentesimo*, pro *Phœnicis* ætate, reperiendum. Reliquorum omnium *alias* longe fuisse ὑπολήψεις ipsi facile concedebant. Alias certe fuisse *Christianorum*, saltem *vulgarium*, ex illo ipso *Apostoli* ratiocinio facile colligimus: [11] *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Ergo & in *malis* censebant *hujus* vitæ *dolores*, & in *malis* hujus mundi *maximis*, ni aliunde supramundanis præmiis deliciisque compensarentur. Quibus & illa *Domini* consentanea legimus in Parabola: [12] *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.* Alia itaque supererat *Epicuri* ratio qua *dolores* quidem illi vere *mali*, ut existimabant, longe tamen *præstantiorum voluptatum* sensu ita absorberentur atque compensarentur, ut *malorum sensum* omnem excluderent. Ita enim moribundus *Epicurus* scripsit se *diem* suum *ultimum*, utcunque gravissimis *corporis* doloribus oneratissimum, eundem tamen agere *jucundissimum*. Idem proculdubio sensere *Christiani*. Sed quam ille *doloris levationem* præclaris suis *inventis* acceptam retulit, & *memoriæ* illorum jucundissimæ; eam illi non aliunde quam à *Dei* sanctique *Spiritus* visitatione expectabant, nec *creaturam* ullam, ejusve *voluptatem* tantis doloribus ferendis *parem* agnoscebant. *Altiori* itaque *principio* debebant sua illa tanta *gaudia*, nec omnino fieri potuit ut tam *alacres* haberemus, si spe sua tanta excidissent. Hæc itaque in apparatum.

§. XLII. Productis itaque ad pœnam martyribus & in ipso jam *agone* constitutis, & alia suppeditavit benignus fidelisque Deus *auxilia*, quibus confirmarentur. Apparuit nonnunquam ipse *signo* aliquo *sensibili*. Ita *Stephano* contigit; ita *Polycarpo*, qui & *vocem* cœlitus delapsam accepit illam ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου, Πολύκαρπε. Plane ad exemplum *Domini protomartyris* quem [13] angelus apparens ad agonem confirmavit. Et vero frequentius *Dominum* ipsis *martyribus* verisimile est, quam *spectatoribus*, apparuisse; & frequentius adhuc *menti* internisque sensibus esse patefactum quam *extrinsecus* apparuerit. Utcunque tamen *Dominum* martyr præsentem deprehenderet, dici nequit quanto illum *martyrii* studio zeloque inflammarit. Prolatis deinde *pœnarum instrumentis*, impedivit tamen aliquoties Deus ne martyribus nocerent. Illud etiam pro exemplo *Domini*, quem deprehensuri milites abierunt [14] *retrorsum*, & *ceciderunt in terram*. Adeo erat hoc primis illis seculis familiare, ne *bestiæ* martyres auderent contingere, ut prævideret id metueritque *Ignatius*, totusque in id unum incumbat scribens ad *Romanos*, ut eorum pro se *preces* deprecaretur, ne sibi etiam non *possent* bestiæ nocere, [15] ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψαντο. Similia quoque fuisse in suprema *Diocletiani* persecutione exempla, testemque habemus hodie [16] αὐτόπτην ipsum *Eusebium*. Feras illas in *alias* satis acres, solos *Christianos* ait, nec *attingere* ausas, nec *propius accedere*: & cum irruere jam impetumque facere cœpissent, constrictas tamen, quasi *Divina* virtute, earum fuisse *fauces*, ipsasque retro fuisse *repulsas*, & ne *candenti* quidem *ferro* quo illas stimulabant *bestiarii*, in *Christianos* agi potuisse; nec in *una* modo *bestia* factum experimentum, sed in secunda etiam tertiaque similiter successisse. Quo se itaque convertent nostræ religionis adversarii? Suisne potius credent de re non visa *conjecturis* quam *testis oculati* testimonio? Scio eo esse ingenio id genus hominum. Id quam æquum sincerumque sit, ipsi viderint. Eo referendum & illud quod de *Polycarpo* narrant *Smyrnæi*, & ipsi [17] *testes oculati*, *ignem*, quo comburendus erat *Polycarpus*, in *arcus* similitudinem esse figuratum, & quasi *velum navis* corpus martyris ita obduxisse, ut tamen non læserit.

§. XLIII. Tandem ubi passionis *tempus* appeteret, ita tamen omnia plerunque contingebant, plane ut *Divinæ* potius *dispositioni*, quam *persecutoribus*, tribuenda viderentur. Optaverat *Ignatius* ut *totus* à bestiis absumeretur, ne *molestus* esset fratribus suas reliquias collecturis. [18] Κολακεύσατε τὰ θηρία (inquit) ἵνα μοι τάφος γένωνται, καὶ μηδὲν καταλείπωσι τῶν τοῦ σώματός μου, ἵνα μὴ κοιμηθεὶς βαρύς τινι εὑρεθήσωμαι· τότε ἔσομαι μαθητὴς ἀληθὴς Ιησοῦ Χριστοῦ, ὅτε οὐδὲ τὸ σῶμά μου ὁ κόσμος ὄψεται. Et pro votis respondisse *eventum* constat ex ejus *actis* à *coævo* & *oculato* etiam teste conscriptis: [19] „Sic bestiis crudelibus ab impiis apponebatur ut confestim sancti martyris Ignatii compleretur desiderium (secundum quod scriptum est: Desiderium justi acceptabile) ut sit nulli fratrum gravis per collectionem reliquiarum, secundum quod, præoccupans in epistola, propriam concupiscit fieri fruitionem. Sola enim asperiora sanctorum ossium relicta sunt, &c. Sed illa forsitan interpolata sunt. Idem itaque testatur *Eusebius*, ut verisimile sit, *hac* saltem in causa, esse *sincera*. Simile & aliud habemus exemplum in *actis Perpetuæ* & *Felicitatis*, de martyre *Saturo*. Ita illa: „Saturus autem nihil quam ursum abominabatur: sed uno morsu Leopardi confici se jam præsumebat. Itaque cum apro subministraretur, venator potius qui illum apro subligaverat, subsessus ab eadem bestia post diem muneris obiit. Saturus solummodo tractus est. Et cum ad ursum substrictus esset in ponte, ursus de cavea prodire noluit. Itaque secundo Saturus illæsus revocatur. Deinde nonnullis interpositis: „Item Saturus in alia porta militem exhortabatur, dicens: Ad summam, inquit, certe, sicut præsumsi & prædixi, nullam usque adhuc bestiam sensi. Et nunc de toto corde credas. Ecce

[11] 1 Cor. XV. 19. [12] S. Luc. XVI. 25.
[13] S. Luc. XXII. 43. [14] S. Joan. XVIII. 6.
[15] Ep. ad *Rom.* n. 5.
[16] *Eus.* Hist. Eccl. VIII. 7.
[17] Ep. Eccles. *Smyrn.* p. 25. ad *Usser.*
[18] Ep. ad *Rom.* n. 4. [19] Ed. *Usser.* p. 8.

,,ce prodeo illo, & ab uno morsu leopardi consu-,,mor. Et statim in fine spectaculi, leopardo eje-,,cto, de uno morsu tanto perfusus est sanguine, ,,ut populus reverenti illi secundi baptismatis testi-,,monium reclamaverit, &c. Ita non aliam quam optaverant ipsi martyres, mortem persecutores inferre poterant. Similia habent eadem *acta* de *Saturnino* & *Revocato Saturi* sociis, *datum* & illis à Deo *eum exitum, quem quisque desideraverat.* Sed ne unum quidem pœnæ *diem* poterant anticipare. Observavit id in nostri martyris causa *Pontius*, cui ipsum passionis *diem* ante *annum* diximus fuisse revelatum. ,,Forsitan tamen quærat aliquis (inquit) quæ causa ,,fuerit à prætorio revertendi ad principem. Et vo-,,lunt, hoc scilicet de suo, tunc proconsulem no-,,luisse. Absit ut in rebus Divinitus gestis segni-,,tiem sive fastidium proconsulis conquerar. Absit ,,ut malum hoc intra conscientiam religiosæ mentis ,,admittam, ut de tam beatissimo martyre ructus ,,hominis judicaret. Sed crastinus dies ille quem ,,ante annum dignatio Divina prædixerat, vere cra-,,stinus esse debeat. Illuxit denique dies alius, ille ,,signatus, ille promissus, ille Divinus; quem si ty-,,rannus ipse differre voluisset; nunquam prorsus ,,valeret; dies de conscientia futuri martyris lætus, ,,& discussis per totum mundi ambitum nubibus, ,,claro sole radiatus. Ita nimirum censuerunt *illius seculi* Christiani. Et in hoc quoque respondebant *Domini* protomartyris exemplo *primævi Christiani*, cui ita omnia sunt à Deo Patre *antea* constituta, ut nec in eum ante *horam* illam *fatalem*, quicquam possent hostium insidiæ, nec ut eum *alio*, quam prædictum esset, *genere* mortis afficerent.

§. XLIV. Constitutis porro in *ipso agone* martyribus, quo magis essent *necessaria* numinis *auxilia*, eo etiam *uberiora* illa sentiebant, tanta ea nonnunquam ut omnem plane doloris *sensum* penitus *extinxerint*; plerunque ut maxima ex parte *imminuerint*, fecerintque omnino levissimum; aliquando denique ut in *voluptates* etiam *converterint*. De sublato *doloris sensu* egregium habemus exemplum in ipsa *Perpetua*. Ea ita vaccæ jactationem non *sensit*, ut ne fuisset equidem *credititura nisi quasdam notas vexationis in corpore & habitu suo recognovisset.* Toto nimirum eo tempore *in spiritu* eam & *extasi* fuisse memorant *Acta*. Simile & aliud exemplum de *Blandina* supra retulimus. Mutati in *voluptatem* doloris exemplum etiam dedimus in *Theodoro*. Et cum turgescentibus & inflammatis è *priori* cruciatu vulneribus ad *novos* cruciatus producerentur, magnaque essent in spe *persecutores* fore ut duorum saltem alterum consequerentur, ut aut *ipsi* martyres essent defecturi, aut aliis saltem exemplo suo *terrorem* injecturi; longe tamen aliud effectum quam speraverant, numinis providentissimi auxilio, tam ne gravior esset, solutis vulneribus, *secundus* ille cruciatus, ut sanarentur etiam *priora vulnera:* tam ne *dejectiori* animo ad novos cruciatus progrederentur, ut essent etiam *animosiores;* tam ne *alios* exemplo suo *terrerent*, ut *inflammarint* potius atque *excitarint*. Hæc expertus est in laniena Lugdunensi *Sanctus*, de quo ita scribunt *Lugdunenses:* [20] παρὰ πᾶσαν δόξαν ἀνθρώπων ἀνέκοψε καὶ ἀνωρθώθη τὸ σωμάτιον ἐν ταῖς μετέπειτα βασάνοις, καὶ τὴν ἰδέαν ἀπέλαβε τὴν προτέραν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μελῶν ὥστε μὴ κόλασιν, ἀλλ' ἴασιν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ τὴν δευτέραν στρέβλωσιν αὐτῷ γενέσθαι. Inde factum ita ut ne *alius* quispiam deficeret, ut etiam è *lapsis* una *Biblias* expergefieret tandem, & novo sit martyrii studio accensa. Inde fatigati victique adversarii ad nova sese consilia artesque converterunt.

§. XLV. Jam si harum narrationum *fidem* pro *historicæ fidei* captu atque natura probare velint athei, nihil prorsus video quod hic desiderare possint quo minus videantur esse verissimæ. Imprimis non in angulis, aut paucis quibusdam consciis, quorum posset interesse, sed palam gesta & in *omnium* conspectu narrant, tam *inimicorum*, quam *amicorum*, quin *potius* inimicorum qui locum in *theatris* præcipuum habebant. Ita factum non modo ut qui ea scripserint ea certo possent *cognoscere;* sed & qui alia in sententia essent, ea facile possent certoque *refellere*. Observandum secundo, talia fuisse hæc gesta ut *plurimorum* intererit, & quam *maxime*, ne lateret veritas, sed potius ut esset compertissima. *Persecutorum* intererat ne hæc vera crederentur quibus gravissima forent crudelitatis infamia, apud absentes, tam vivos, quam etiam posteros onerandi; quibus Divino etiam suffragio damnati viderentur. *Christianorum* etiam maxime omnium intererat, si quidem *fuissent* falsa, ne vera *crederentur*, quibus tantos hujus vitæ cruciatus tam *nulla* futurorum præmiorum *mercede* lucraturi. Non est itaque quod suspicemur *contemtas* has fuisse *narrationes;* sed vero omnem potius ab utrisque diligentiam in illis eruendis fore adhibendam. Tertio itaque in Christianæ religionis *confirmationem* cessisse omnem hanc indagationem, non modo è *testimoniis Christianorum*, sed ex ipsis rerum *gestarum* monumentis omni modo manifestum est. Ea certe omnia ex his *miraculis* consecuta esse constat, quæ verisimile erat, si vera deprehenderentur consecutura.

§. XLVI. Certum est primo nulla extare eorum, vel *Gentilium* testimonia qui de *facto* dubitent, itane gesta essent; sed qui *causam* duntaxat facti *aliam* assignarent, *magicæ* scilicet, vel id genus imposturis. Si vel maxime *miracula Christianorum* repudiassent *philosophi*, non est tamen quod *ratione* duce ea repudiasse suspicemur. Nec tamen opus est ut eo, hac in causa, confugiamus. Siqui *philosophi* de *facto* dubitandum censuerint, nunquam tamen speciali aliqua ratione & *Christianæ* religioni propria, quasi *proprias* quasdam in *nostris miraculis* imposturæ notas ac characteres deprehendissent, sed id genus *universalibus* rationibus quibus omnem rerum *præternaturalium* fidem, quas suis non hausissent sensibus, erant derogaturi. Alii omnem prorsus *certitudinem* negabant, nec esse ulla omnino κριτήρια concedebant quibus *falsa* possint à *veris* distingui; alii omnem etiam *verisimilitudinem*. Et quidem ipsa etiam *Academia* quæ primis *Christianismi* temporibus maxime vigebat, nullam agnoscebat *certitudinem*. Hi nulla admittebant *principia* quibus possent res *gesta* confirmari, omnique adeo *Historicæ fidei* detrahebant, qui mirum non est si à *Christianis* convinci non possent, cum nulla concederent argumentandi *principia* quibus *convincerentur*. Horum *personam* induit apud *Minutium Cæcilius*, unde probabile est tales etiam fuisse *plerosque* qui *Christianis* adversarentur. Alii si qua concederent rei *gestæ* probandæ topica, plus tamen tribuebant præconceptis suis *hypothesibus* quam *historicæ* rerum gestarum *fidei*. Recte quidem illi si hypotheses suas *certiori* aliquo *argumento confirmassent* quam esset in rerum *gestarum* confirmatione *humanum testimonium*. Sed ab eo longissime aberant ut eas ita probarent. *Epicureorum* atomi, & *Astrologorum* fata, & siquæ aliæ essent receptæ rerum naturalium *hypotheses* sola *Phænomenorum congruentia* probatæ sunt, ut proinde à *Phænomenorum* fide necessario

[20] Ap. *Euseb.* Hist. Eccles. V. 1.

rio penderent. Ipsa autem illa *Phænomena* qua alia *fide* acceperant quam *sensuum* atque *hominum* naturæ peritorum? Præpostere itaque agebant & absurde cum *Phænomena* nova ad receptas jam *hypotheses* exigerent, cum essent contra ad *Phænomena* ipsæ potius *hypotheses* exigendæ. Erant denique & alii è *philosophis*, qui, ut plus tribuerent idoneo rerum gestarum *testimonio* quam suis *hypothesibus*, Christianos tamen *contemnerent*, ut ne *quærendum* esse censerent, itane se haberent quæ ab illis affirmarentur. Inde consentaneum erat ut *veritatem* ibi non *reperirent* ubi ne *quærendam* esse credidissent. Et vero multos hoc fuisse ingenio ex illo S. *Lucæ* testimonio colligimus quo *Beræenses* tanquam *Thessalonicensibus* εὐγενεστέρους hoc ipso nomine commendat, quod [21] *susceperint verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent.* Εὐγένεια enim ea ipsa notione est vox *technica* apud *Platonicos*, ut constat è [22] *Speusippo* qui eam definit τὴν πρὸς λόγους δι' ἀγωγίαν. Reliqui itaque utcunque *rationem aliis* in rebus creparent, in rebus tamen *Christianorum* ne *curiositati* quidem illi *philosophorum* genuinæ, indulgebant, nec ipsi etiam rationi *ductiles* sese præbebant. Aliter non foret ut toties errarent quoties de *Christianis* loquuntur, ut errasse videmus. Non erat itaque ut hos *veritatem* consecuturos speraremus, ni ipsa sese minime quærentibus *ultro* obtulisset. Atqui abstinebant *philosophi* à *foris* & judicum plerunque *tribunalibus* & *ludis* publicis, quibus in locis hæc *Christianorum miracula* edita fuisse diximus. Nulla itaque est ratio quod suspicemur ullam fuisse suspicionis *rationem* si vel maxime fuissent id genus hominibus suspecta.

§. XLVII. Demtis itaque *philosophis*, è *Gentilibus* Christianorum adversariis supererant secundo, ii qui in *theatris* & publicis *spectaculis* solerent esse frequentissimi. His enim maxime constabat verane hæc essent *Christianorum miracula* quæ *palam* & in omnium conspectu ederentur. Apud hos autem eum omnino habuerunt *eventum* quem è *veris* essemus probatisque atque *agnitis* expectaturi. Desævire cœpit, ut plurimum *persecutio*, nec ἐπὶ πλεῖον ἐδυνήθη, ut loquitur *Origenes*. Spectatores omnium ordinum, tam ipsorum *præsidum* quam *adsessorum*, quam aliorum qui aderant virorum etiam illustrium; *plebeii* etiam ipsique *milites optiones* quibus martyrum *custodia* demandata erat, *Christo* nomen dabant, & in numerum *patientium Christianorum*, sæviente adhuc ipsa persecutione, quotidie transibant. Inde *martyrum sanguinem Ecclesiæ semen* tradit fuisse *Tertullianus*. Hos autem nihil erat quod in *Christianorum* partes allicere posset nisi deprehensa *veritas*. Christianorum vel *odio* maximo vel *contemtu* imbuti ad *spectacula* plerique venerant, ut magna omnino animorum *demissione* opus esset ut se deinde, vel *convicti*, Christianis adjungerent. Tum etiam qui, *voluptatis* causa, *spectacula* frequentarent, ea *deinde* erat in perpetuum *voluptate* carendum. Parum id videtur fortasse; de *pacis* etiam erat ipsaque *persecutione* participandum, & quidem è jussu *Severi* & sequentium fortasse principum, magis *proselytæ* illi quam qui à prima sua usque *origine* fuissent *Christiani*. Fabellis deinde odiosissimis de conviviis *Thyestæis* & *Oedipodæis* incestibus maxima nomini *Christiano* invidia conflata est, quæ & *veræ* crederentur siquod *falsitatis* argumentum in *Christianis* deprehendissent. Id si evenisset, jam aliter omnia cessisse necesse erat; majori omnium *odio* conflictari *Christianos*, dignos deinde judicandos qui è genere humano extirparentur; plures *hostes* infensioresque indies experituros. Vera itaque necesse est crediderint *Christianorum miracula* qui ad *Christianam religionem* eorum evidentia converterentur. Et cum illi qui adhuc in avita superstitione permanserant, de *causis* duntaxat quærendum censerent, *magiæ* essent aliisve artibus id genus superstitiosis tribuenda, de *facto* vera esse concesserant. Et quidem hæc *miracula* ansam dedisse illi de *Christianorum magia* calumniæ colligimus è supradictis *Perpetuæ* & *Felicitatis* actis, ubi de illis ita legimus; *A tribuno castigatius eo fuisse tractatos, quia ex admonitionibus hominum vanissimorum verebatur, ne subtraherentur de carcere incantationibus aliquibus magicis.* Non est quod *alio* referamus hujus suspicionis *occasionem* quam ad *miracula* illa satis frequentia in *martyrum* passionibus sæpe edita. Cur vero *luculentius* expectemus testimonium ab adversariis in *infidelitate* sua nihilominus perseverantibus?

§. XLVIII. 3° Itaque *Christianos* quod attinet, nihil est quod in illis desideremus, à *verorum miraculorum* comprobatione expectandum. Animi ipsorum *martyrum* quo gravioribus & diuturnioribus exercerentur cruciatibus sæpiusque repetitis, eo indies *audentiores* sunt facti atque *confirmatiores*. Eorum *exemplis* & *lapsis* animi accedebant, ut victi deinde de victoribus triumpharent. Excitabantur & aliorum astantium ardores, non *fidelium* modo, sed & *gentilium*, ut sese profiterentur martyrii candidatos. Hæc plane omnia consentanea sunt *prodigiis* maximis *signisque* à Deo in *passione martyrum* patrandis; consentanea deprehensæ veritati sinceræ à fucis omnibus & fallaciis omnibus aliena. Eo autem usque processit hæc πληροφορία ut *vera* admodum *lapsorum* occurrant, in primis persecutionibus, exempla usque ad tempora nostri *Cypriani*. Id certe innuit sua ætate Plinius: [23] *Propositus est libellus sine auctore, multorum nomina continens qui negarent se esse Christianos, aut fuisse, quum praeunte me deos appellarent, & imagini tuæ, quam propter hoc jusseram cum simulacris numinum afferri, thure ac vino supplicarent: præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi dicuntur qui sunt revera Christiani.* Quod *lapsos* hosce *vere Christianis* opponat, plane significat *falsos* fuisse *Christianos*, non utique quod *fidem* Christo datam *violassent* (nec enim id reprehensurus erat ipse *persecutor*) sed quod alieni essent ab *eorum Christianorum* societate qui *nomen Christianorum* & *disciplinam* à *Christo* usque & *Apostolis* vera & legitima *successione* traduxissent. Horum itaque à *moribus* ita ait alienum fuisse *lapsum*, ut quos utique *lapsos fuisse* constaret, eos concludat ne quidem *olim* fuisse *Christianos*, & proinde *veraces* esse eos qui se *fuisse* negarent. Eadem plane ratiocinatione usus est *Plinius*, qua & usus est Apostolus: [24] *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum; sed ut manifesti sint quoniam non sunt omnes ex nobis.* Uterque innuit, qui *vere* essent, non *externa* duntaxat *simulatione*. Christiani, eorum *lapsum* fuisse, cum illa scriberent, longe rarissimum. *Gnosticos* itaque fuisse *Plinianos* illos *Christi negatores* & *maledictores* omnino consentaneum est. Hi enim *martyria* facienda esse negabant, aut *Christum crucifixum* in persecutione agnoscendum, ut ex *Irenæo* constat & plerisque N. etiam Testamenti *ratiociniis*. Et profecto ex *principiis* potius quam ex *infirmitate negantium*, erat tanta illa negantium *audacia*, qua *Christum* ita negabant, ut *negati* ne *puderet* quidem, sed ipsi etiam *proconsuli* se nunquam Christianos fuisse *persuaderent*. Egissent certe *Catholici* modestius; *pudorem* suum ac *dolorem* non

[21] Act. XVIII. 11. [22] In definitionibus. [23] *Plin.* L. X. Ep. 97. [24] 1 Joan. II. 19.

non poterant ita *dissimulare* ut ne quidem *fuisse* viderentur.

§. XLIX. Durabatque hæc Christianorum *constantia* quamdiu & mos ille ad pœnas sese *offerendi* apud illos invaluit. Nec enim aliunde postea *improbatus* est nisi cum eorum aliquos in ipsa probatione deficere comperisset Ecclesia. Id ex Ecclesiæ *Smyrnensis* epistola colligimus. Cum enim *Quintus Phryx*, qui & se *obtulisset*, & aliis *auctor* fuisset sese ut *offerrent*, visis tamen bestiis cessisset; inde collegerunt improbandum esse eorum exemplum. Sunt enim illa illius Ecclesiæ verba: διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς [melius cum *Langbiano* ἑκόντως] ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον. Ita enim omnia in persecutione *Divinæ providentiæ* assignabant, ut & *lapsorum* etiam *defectiones* pro *Divini* beneplaciti *significatione* haberent, non esse rapiendam ab *ambientibus* martyrii coronam, sed à *Dei* potius *gratia* humiliter expectandam. Inde *aliqua* quidem habemus *spontaneorum martyrum* exempla, longe tamen quam antea *rariora*, & *paucorum* duntaxat hominum, cum antea sese *catervatim* obtulissent. *Cives universos* sese *Arrio Antonino Asiæ* sub *Trajano*, proconsuli obtulisse observavimus è *Tertulliano*. Quod itaque *Blondellus* promtum *Ignatii* paratumque ad *martyrium* animum in argumentum trahat, falso ei inscriptas eas fuisse epistolas quæ hanc præ se ferant promtitudinem, contra erat potius faciendum. Longe enim *seculi Ignatiani* magis propria, quam *sequentium*, hæc erat ipsa *promtitudo*. Conveniunt huic *hypothesi Phænomena*. In Nov. Testament. historia cum & *persecutionum* mentio, etiam à *Gentilibus* intentarum, aliquoties occurrat, & passim *vitia* in Ecclesiam irrepentia reprehendantur; vix tamen lapsos aliquos reperies. *Gnosticorum* aliquos fortasse, sed plane desperatos, nullos *Orthodoxos*, nullos *pœnitentes*; quales *Orthodoxos* futuros etiam antea observavimus. Idem & in scriptis *Clementis*, *Hermæ*, *Ignatii*, *Barnabæ*, *Justini*, observare possumus qui ante illud *Polycarpi martyrium* scripserant, de *lapsis* raram admodum occurrere *mentionem*, sed ne *querelam* quidem. Cæterum illud ipsum coævum *Polycarpo* exemplum, *Christianos* ut *cautiores* fecerit, nondum tamen *dejectiores*. Nec *crevisse* inde videtur *lapsorum* numerus, aut *decrevisse martyrum*. Interposito deinde plusquam XX. annorum intervallo, in persecutione *Lugdunensi decem lapsi* ἀνέτοιμοι, ἀγύμναστοι, καὶ ἔτι ἀσθενεῖς, magnam dederunt reliquis *Christianis* consternationem. [25] Μεγάλην (inquiunt scriptores *Lugdunenses*) λύπην καὶ πένθος ἀμέτρητον ἐνεποίησαν ἡμῖν, καὶ τὴν προθυμίαν τῶν λοιπῶν τῶν μὴ συνειλημμένων ἐνέκοψαν. Et *causam* postea exponunt cur ita afficerentur, διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ὁμολογίας· οὐ τὰς ἐπιφερομένας κολάσεις φοβούμενοι, ἀλλὰ τὸ τέλος ἀφορῶντες, καὶ τὸ ἀποπεσεῖν τινα δεδιότες. Fieri vix potuit ut tanta fuerit *reliquorum Christianorum* consternatio si id genus exemplis assuevissent. Et tamen *pauci* erant omnino qui *ceciderant*, & omnes *postea* resipuerunt. Ea nempe imbuti opinione ipsum esse *Christum* qui in *martyribus* concertaret, inde spem conceperant ne *unum* quidem fore in *martyrii agone* superandum. Et cum contra quam speraverant, alium eventum experirentur eadem & illos *admiratio* incessit, quæ & *Josuam* incesserat cum, in *parva* licet velitatione, *Israelitas* recepisset à *Cananæis* superatos. Male quidem illi argumentati cum ne *parvas* equidem providentiæ in *speciem* anomalias concederent arcano quodam Dei consilio moderandas. Inde tamen intelligimus quam & illi *lapsibus* oppido *rarissimis* assueverant, & si *frequentes* fuissent, quam essent animos illorum *dejecturi*, spemque illam omnem in *dubium* revocaturi. Secuta postea est *Severi* persecutio, quæ cum *proselytarum* fuerit præcipue, & plerunque *Neophytorum*; nec tamen vel *unius lapsi* occurrit mentio in probatis Ecclesiæ monumentis. Quos enim ait *Tertullianus martyrum* ambiisse *pacem*, non *lapsus* illi, sed *mœchiæ*, aliarumque vitæ sordium *pœnitentiam* agebant. Prima lapsorum *magno numero* deficientium mentio in nostro occurrit *Cypriano*. Sed illi minis *incruentis* cesserunt, emolliti *longæ pacis* deliciis, & neglecta vivendi disciplina, nec *Christo* sese ad *tormenta usque* crediderant, ut superari crederentur, ejusve auxilium credentibus præsentissimum in *dubium* revocare.

§. L. Observ. denique quarto hæc haberi omnia in *coævis* Ecclesiæ monumentis (nec enim alia nos adhibenda censuimus) omni *fide* dignissimis, viz. edita fuisse illa quæ diximus, *Divini auxilii* indicia manifestissima; fuisse illas *gentium conversiones*; fuisse illas Gentilium reliquorum *infidelium* calumnias; fuisse illam auxilii Divini *expectationem*, eique respondisse *martyrum constantiam*, lapsorumque *paucitatem*; fuisse denique & alia omnia quæ forent, hæc si vera deprehenderentur, expectanda. Ita de *reipsa* constat, siqua fides, in causis *facti*, humano testimonio: siqua de rebus *antiquis* fides *antiquorum coævis* monumentis. Nos itaque rerum gestarum causas *pares*, & quæ *sufficere* possent assignavimus; adversarii *pares*, siquas possint, comminiscantur præcluso *Dei* tam illustri, tam explorato, omnibusque veritatis studiosis tam facili sedulitate deprehendendo *auxilio*; præclusis *religionis Christianæ* tam manifestis *testimoniis*.

[25] Ap. *Euseb*. Hist. Eccles. V. 1.

DISSERTATIO CYPRIANICA XIII.

De *secundo* Martyrii *Baptismo.*

Cur singularem *huic argumento dicemus dissertationem.* §. I. *Ab* antiquissimis *usque Ecclesiæ* temporibus *ad* nostra *hæc descendit opinio.* §. II. Baptismus aqueus *&* unio externa *cum Ecclesia* prærequisita *ad* sanguineum *martyrii* Baptismum. §. III. *Baptismum* sanguineum aqueo *prætulerunt* veteres. §. IV. *Explicatur*, *hac in causa*, *locus* Cypriani. §. V, VI. *Defenditur hæc* Veterum *sententia.* §. VII. *E quibus* Scripturæ *locis illam collegerint.* §. VIII. *Observ. primo è* factis *Domini legitimam procedere* argumentationem, *præcipue id genus* factis *qualia adhibuerunt*, *hac in causa*, *Veteres.* §. IX, X. *Obs. secundo*, *non è* factis *modo*, *sed ex ipsis Domini* verbis, *constat pro* baptismo *habendum esse* martyrium. §. XI. *Obs. tertio*, *non* verborum *esse duntaxat*, *sed* rerum *etiam ipsarum* baptismi *atque* martyrii *affinitatem. Locorum* occasionem, *in quibus de* baptismo sanguinis *agi crediderunt Veteres*, *fuisse* martyrium. *Domini* baptismus *ejusdem erat* martyrium, *idque sensu* Ecclesiastico. §. XII. Hæretici *Apostolis coævi* martyrium *negabant. Horum* Pseudo-Christos *refellebat S.* Joannes *argumento à* veri *Messiæ* adventu *per* aquam *&* sanguinem. *Explicatur tota illa argumentatio.* §. XIII, XIV, XV, XVI. *Observ. quarto*, *in ipso illo* initiationis expiationisque *ritu*, *cui peccatorum* purgationem *tribuebant* Veteres, *tam frequentem fuisse apud illos* sanguinis *quam* aquæ *usum : & quidem sanguinis* initiatorum proprii. §. XVII. *Nec id modo in* initiationibus, *sed & in* pactis *obtinebat*, *pro moribus Veterum* antiquissimis. §. XVIII. *Ut* sanguini, *in hoc* expiationis *negotio*, *partes concedebant facile* primarias, *ita* humani sanguinis, *præ* aliis *etiam* sanguinibus, *vim longe* maximam *agnoverunt.* §. XIX. *Obs. quinto*, *ad ipsum* baptismi sacramentum *pertinere* sanguineum *hunc* baptismum, *& quidem ita* pertinere *ut* partem *ejus* præcipuam *consummet.* §. XX. *Primo* pactum baptismale *pro illis (qui apud* Veteres *obtinebant)* pactorum *esse moribus explicandum.* §. XXI. *Secundo ut in* aliis pactis, *ita & in* nostro *quoque* baptismali, *duo esse à se invicem distinguenda diversarum partium* officia, Dei *alia*, *alia* nostra. §. XXII. *Tertio*, jus *illud* legale *omne*, *quod* pacti *beneficio obtinemus*, *ad* Dei promissiones, *ex* officii nostri *præstatione esse deducendum.* §. XXIII. *Quarto*, *quæ* nobis *incumbunt in hoc pacto baptismali* conditiones *à* nostra *parte præstandæ*, *è* symbolorum *solennium* significatione *colligendum.* §. XXIV. *Quinto*, *in* symbolis *baptismi nostri sacramentalis* solennibus, *non* aquæ *solius* baptismus *denotatur*, *sed etiam ille* sanguinis; *& quidem ita denotatur ut ad* unum *eundemque* baptismum *uterque pertinere intelligatur.* §. XXV. *Ita se habet* de facto. §. XXVI. *Redditur facti* ratio. §. XXVII, XXVIII. *Sexto*, *ita* adumbratur *in ipso* aquei baptismi *symbolo* baptismus sanguineus *ut plane innuatur nullam esse aquei baptismi* efficaciam *nisi ad* sanguineum baptismum *referatur.* §. XXIX, XXX. *Infertur septimo*, *non modo ex* pacti baptismalis *lege*, *sed vero ex ejusdem etiam* æquitate, *vendicari posse in* sanguineo baptismo *omnia* beneficia *à* Christo, *pro* sua *pacti baptismalis* parte, *præstanda.* §. XXXI, XXXII. *Infertur octavo* plenam *omnium* peccatorum *præcedentium* indulgentiam *tam esse* martyrio, *quam* baptismo, *concedendam.* §. XXXIII, XXXIV. *Nihil esse alienum à* baptismi *natura quod* temporis *intervallo sejungantur à se invicem* baptismus aqueus *atque* sanguineus. §. XXXV. *Nono* martyrum sanguinem *pro* Christi sanguine *habuisse* Veteres. §. XXXVI. *Decimo præcipue si*, *pro* Christi exemplo, *publica* animarum *causa fuisset effusus.* §. XXXVII. *Defenduntur* Veteres. §. XXXVIII. Martyrium *in altero etiam* Eucharistiæ *sacramento spondemus.* §. XXXIX. *In* martyrio *jus ad* beneficia *baptismi tam* privativa, *quam etiam* positiva *consequimur.* §. XL.

§. I. Diximus, superiori dissertatione, in *primorum* temporum *martyriis*, locum ab *auxilio Divino* primarium obtinuisse recepta illius *Ecclesiæ* primævæ de *martyrii* dignitate *dogmata*, illud imprimis quo *secundi baptismi* vicem atque beneficia *martyrio* vendicabant. Hoc, quia alienum scio à *recentiorum* placitis qui suas sacrarum literarum *interpretationes*, utcunque *infirmas*, nec *certo* aliquo *ratiocinio* nitentes, *Veterum* tamen *ratiociniis* anteponunt; & quia tota hæc *mysticæ argumentationis* ratio, quæ *mysticarum* omnino *scripturarum*, hujusque adeo de *sacramentis* argumenti, est, suo quodam *jure* propria, contemta tamen vel neglecta est à celeberrimis plerisque *nostrorum* temporum interpretibus; & quia qui hanc *Veterum* sententiam tuentur hodie scriptores *pontificii*, unam Veterum *auctoritatem* tamen obtendunt, plane de eorum *ratiociniis* securi, rectene tam è *Scripturis*, & pro *primævæ Christianitatis* captu (cui tamen soli *Spiritum S.* in *Scripturarum* concinnatione consuluisse alibi [1] probavimus) atque adeo *solide*, collegerint: proinde consultissimum duximus si tam jucundo utilique argumento, propriam suam, singularemque dissertationem assignaremus.

§. II. Ab *antiquissimis* itaque temporibus *Ecclesiæ*, re-

[1] In Prolegom. ad Dom. *Stearn.* de Obstinat.

recentissimaque *Apostolorum* memoria, deducta hæc est de *secundo* martyrii *baptismo* sententia, & in Ecclesia vulgariter recepta. De *Felicitate* ita auctor [2] Actorum: *Item Felicitas salvam se peperisse gaudens, ut ad bestias pugnaret, sanguine ab obstetrice ad retiarium lotura post partum baptismo secundo.* Eodem spectat etiam gentilium de *Saturo* acclamatio cum uno *leopardi* morsu totus suo sanguine perfunderetur, *salvum lotum, salvum lotum*, quod ita interpretatur actorum auctor, ut ad *secundam* martyrii *lotionem* facta esset vel à nescientibus turbis allusio. Ita jam obtinuerat apud *Christianos* ea loquendi ratio qua quis etiam *martyrii* pariter ac *aquæ baptismo* lotus diceretur. *Secundæ* porro *intinctionis* voce usus est de martyrio [3] *Tertullianus*, quod & alibi *secundi Lavacri*, *sanguinis* nimirum *baptismi*, nomine designat. Nec aliter [4] *Origenes* qui ex eo ipso *baptismi officio* colligit recte, *martyrium baptismi* nomine, meritoque, insigniri posse, quod *peccatorum remissionem* præstet pariter ac Baptismus, ne solius *nominis* hic haberi rationem suspicentur adversarii: [5] καθὸ (inquit) ἄφεσιν λαμβάνει ἁμαρτημάτων ὁ ὑπομείνας, βάπτισμά ἐστιν· εἰ γὰρ τὸ βάπτισμα ἄφεσιν ἁμαρτημάτων ἐπαγγέλλεται, καθὼς παρειλήφαμεν περὶ τοῦ ἐν ὕδατι καὶ πνεύματι βαπτίσματος, ἄφεσιν δὲ λαμβάνει ἁμαρτημάτων καὶ ὁ τὸ τοῦ μαρτυρίου ὑπομείνας βάπτισμα, βάπτισμα τὸ μαρτύριον εὐλόγως λέγοιτ' ἄν, &c. Idem & in aliis locis sæpe habet idem [6] *Adamantius*. Idem sæpe noster [7] *Cyprianus*, & recentiores alii *Cypriano* Patres quamplurimi, quos tædet in hoc loco sigillatim recensere. Inde enim consentientibus *Græcorum Latinorumque* suffragiis comprobata hæc opinio ad nostra usque tempora descendit.

§. III. Est porro illud animadversione dignum, ita inter se duos hosce *aquæ* atque *sanguinis baptismos* contendisse Veteres, ut nonnunquam postponant secundum hunc *sanguinis* baptismum *aquæ* illi primo, & vice versa nonnunquam anteferant, diverso id nimirum respectu atque consideratione. Quod quidem ad illud spectat *aquei* baptismi *officium* quo *unimur Christo* atque *Ecclesiæ*, quanquam superiori jam dissertatione ostenderimus suam quoque vim in hac *ipsa* quoque *unione* augenda saltem atque *promovenda* concessisse Veteres: ita tamen illam concesserunt ut vim interim ejus nullam agnoverint ad *eorum* unionem *promovendam* qui nondum essent *prævio* aliquo atque *inchoato* saltem unitionis *vinculo* Ecclesiæ conglutinati, seu *communionis* in officio *Eucharistico*, seu *baptismi* reipsa suscepti, vel in *voto* saltem expetiti, quæ causa erat *competentium Catechumenorum*; vim rursus nullam ad *martyrii beneficia* nondum unitis impetranda. Nec enim *martyrio beneficium* aliquod tribuunt siquis *extra unitatem* passus fuerit; sed nec *illud* ejus *beneficium* agnoscunt, ut ea ipsa ratione quis *unitus invisibili* aliqua *unitate* censeatur si *martyrium* passus fuerit. Proinde *hæreticorum schismaticorumque* martyria, illorum viz. qui aliquo vel actu *suo*, vel *Ecclesiæ*, ab *unitate* abscissi essent, nec *unitorum* fuisse crediderunt, nec adeo ullius apud *Deum* pretii. *Catechumenorum* causam favorabiliorem censuerunt, qui non tam essent ab unitate *sejuncti*, quam eam ipsam unitatem nondum *consecuti*; quibus ita *vitio* non esset vertendum quod nondum essent *uniti*, ut contra *laudi* potius esset quod *Ecclesiasticæ disciplinæ* leges observassent. Hi certe *voto* tam *suo*, quam *Ecclesiæ*, *uniti* jam erant; & cum se *legibus Ecclesiasticis* subjecissent, eo ipso se *politicæ unitatis* membra professi sunt, quod *mysticam* illam *unitatem*, quantovis eam haberent in pretio, *arripere* tamen non auderent; expectarent interim, dum, per leges Ecclesiasticæ politiæ eam rite adipisci liceret. Illis igitur *æquum* erat concedi *unitatis beneficia*, qui jam ea essent, quæ *legitima* esset, *unitate* conjuncti; nec ulla sua *culpa* impedirentur quo minus illam quoque consecuti essent quæ nondum esset *legitima*. Erat autem *martyrii fructus* inter *unitatis beneficia*, pro illorum seculorum sententia, censendus. Hanc *Catechumenorum* causam agit in epistola ad *Jubaianum* noster [8] *Cyprianus*. Damnasse autem *hæreticorum schismaticorumque* martyria notius est quam ut ulla probatione indigeat. Nec solum fuisse in hac causa *Cyprianum*, sed *Ecclesia* pariter *universa* suffragante damnasse, ex ipso S. *Augustino* liquet, qui cum nostro martyri, in causa *baptismi hæreticorum* sese strenuissime opponit, hanc tamen ejus de *hæreticorum schismaticorumque* martyriis censuram ubique comprobat; ex ipsa etiam *Ecclesiæ catholicæ* praxi liquet, quæ cum *verorum martyrum* semper fuerit observantissima, nunquam tamen illis *hæreticos schismaticosve* accensuerit, nulla eorum *nomina* in *fastos* suos admiserit, nullam instituerit eorum solennem *commemorationem*.

§. IV. Quanquam ergo ad *subjecti dispositionem* necessarius sit prior ille *aquæ* baptismus, ut quis *sanguinei* baptismi possit fructum percipere; si tamen recte hanc comparationem instituere velimus, & de utriusque baptismi *beneficio* judicare, id porro quærendum, utrius baptismi magis sit *beneficium* in *subjecto* rite *disposito?* Et quidem *hujus* beneficii respectu *sanguineum baptismum aqueo* prætulerunt *Origenes* & noster *Cyprianus*. [9] *Baptisma sanguinis* (inquit *Origenes*) *solum est quod nos puriores reddat, quam aqua baptismus reddidit.* Quod, paucis interpositis, ita explicat: *Vereor ne istud baptismi eminentius sit isto baptismate quod per aquam traditur. Illo enim accepto, valde pauci sunt ita beati, qui id immaculatum usque ad exitum vitæ servare potuerint. Hoc vero baptismo qui baptizatus fuerit, peccare jam ultro non potest. Et si temerarium non est, in rebus talibus audere aliquid, possumus dicere quod per illud baptisma præterita peccata purgantur, per istud vero etiam futura perimuntur. Ibi peccata dimissa sunt, hic exclusa.* In eandem plane sententiam *gloriosissimum* hunc & *maximum sanguinis baptismum* appellat noster martyr, quod nempe *gloriosiora* sint & *majora* sanguinei baptismi *beneficia* quam sint ea quæ per aqueum sunt baptismum à *subjecto* rite *disposito* expectanda. Ita enim scribit ille in sua ad martyrium exhortatione: *Nos tantum* (inquit) *qui Domino permittente primum baptisma credentibus dedimus, ad aliud quoque singulos præparemus, insinuantes & docentes hoc esse baptisma in gratia majus, in potestate sublimius, in honore pretiosius: baptisma in quo Angeli baptizant, baptisma in quo Deus & Christus ejus exultant, baptisma post quod nemo jam peccat, baptisma quod fidei nostræ incrementa consummat, baptisma quod nos de mundo recedentes statim Deo copulat. In aqua baptismo accipitur peccatorum remissa; in sanguinis corona virtutum. Amplectenda res est & optanda, & omnibus postulationum nostrarum precibus expetenda, ut qui servi Dei sumus, simus & amici.* Multa hic habemus in hoc *Cypriani* nostri testimonio cum *Origeniano* illo communia, quæque tam communi *assertioni*, quam *sibi* invicem, lucem vicissim fœnerentur.

§. V. *Gratiæ* imprimis *magnitudinem* inde æstimat quod, cum post *aquæ* baptismum *peccamus* iterum, baptizalemque gratiam *amittimus*, in baptismo *sanguinis* nullus supersit metus futurorum peccatorum, ut proinde

[2] Act. *Perp.* & *Fel.* p. 29, 30. Ed. *Oxon.* [3] *Tertull.* de Patient. c. 13. [4] Id. de Baptism. cap. 16. [5] *Origen.* in *Matth.* p. 416. Ed. *Huetii.* [6] *Origen.* in Lib. *Judic.* Hom. 7. & in *Johan.* Tom. 8. p. 133. Ed. *Huetii.* [7] *Cyprian.* Ep. LIV. de Orat. Domin. Exhort. Martyr. Ep. LXXIII. [8] Ep. LXXIII. [9] *Origen.* in Judic. Hom. 7.

proinde per illum tam *futurorum* securi reddimur quam *præteritorum*, cum *præterita* duntaxat in *aqueo* baptismo expientur, quod etiam ante *Cyprianum* observaverat *Origenes*, & post *Cyprianum* nostrum sanctissima martyr *Pelagia* apud *Ambrosium* L. III. de Virginib. Tum ad *gratiæ* quoque *magnitudinem* illud pertinere censet, quod, cum ad ἀρχῆς λόγον & θεμέλιον *aqueum* illum baptismum retulerit Apostolus, *Ebr*. VI. 1, 2. *Sanguinis* hic baptismus ad *fidei nostræ incrementa consummanda* pertineat; quod, cum in *aqueo* baptismo renunciantes mundo fruitionem Dei non nisi è *longinquo* tamen expectemus, per *sanguineum statim Deo copulemur*; quod, cum ibi *peccatorum remissionem* consequamur, hic *præmium* etiam *coronamque* expectare possimus; illic *servos Dei* nos, vel saltem ἀπελεύθερος profiteamur, hic etiam *amici Dei* agnoscamur. Porro *potestate sublimiorem* dicit hunc *sanguinis* baptismum, quod *hominem* ministrum ad *aquæ* baptismum adhibeamus, in *sanguineo Angelorum* ministerio initiemur. Ut enim *invisibilis* plane est *martyrum* ille *baptismus*, saltem quod ad illam *partem* attinet quæ *Deum* ipsum spectat; ita certe *invisibilem* illam λειτουργίαν ad *Deum* ipsum diximus, pro mysticæ Philosophiæ principiis, fuisse referendam. Ut autem in *mystico sacerdotio* duo erant officia *visibili sacerdotio* ad amussim respondentia, *superius* aliud, quod βελτιωτικὸν sive τελειωτικὸν appellarunt, *Christi* proculdubio *ipsius* in hac mystica λειτουργίᾳ proprium; *inferius* aliud sive ὑπηρετικὸν, quod *angelorum* etiam fuisse proprium nihil est quod dubitemus: ita certe *baptismi* munus ad *inferius* illud ministerium pertinuisse, alibi est à nobis, nisi fallimur, probatum. In *externo* enim *aquei* baptismi munere *inferioris* generis ministris usi sunt utplurimum Apostoli. Ut proinde idem sit de *invisibili* quoque illo *mysticoque baptismo* statuendum, ut *exteriori baptismo* adamussim respondeat, hic quoque ὑπηρετῶν fuisse usum, qui non alii esse potuerint, pro *veterum* illorum captu, quam *angeli*. *Divinæ* enim *præsentiæ* symbolum (*Schechinam* appellant *Judæi*) *angelis* tribuunt scriptores veteres tam *Judæi*, quam *Ecclesiastici*, quam *Sacri* & *Canonici*; & quam *Deo* tribuunt nonnunquam *apparitionem*, eandem alibi *angelis* assignant. *Deus* in rubo *Moysi* apparuisse legitur, quem tamen *angelum* appellat [10] S. *Stephanus*. *Deus* in monte *Sinai* Decalogum edidit, quam tamen eandem *legem ab Angelis* editam ait [11] Apostolus. Et vero in hoc *cœlestium mysteriorum* universo negotio, quod præstatur in visibilis *Ecclesiasticæ* Hierarchiæ mysteriis officium ab ordinariis *Ecclesiæ* ministris, tam βελτιωτικὸν illud, quod dixi, quam etiam ὑπηρετικὸν, idem *angelis* officium assignat *Clemens Alexandrinus*: [12] ταύτας (inquit) ἄμφω τὰς διακονίας ἄγγελοί τε ὑπηρετοῦσι τῷ θεῷ κατὰ τὴν περίγειον οἰκονομίαν, καὶ αὐτὸς ὁ γνωστικὸς, &c. Sed redeamus ad nostrum *Cyprianum*.

§. VI. Idem denique addit mysticum hunc *sanguinis* baptismum *in honore* esse *pretiosiorem*. Quæ verba ad illa fortasse referenda sunt, quod cum in *aqueo baptismo servi* duntaxat conscribimur, hic in *sanguineo* baptismo *amicorum* titulo longe honoratiori exornemur. Forte etiam ad externam Divini hujus *Agonis* pompam atque apparatum, quod nempe in eo *Deus* & *Christus* ejus exultent. Docet Dominus *exultationem in cœlo* esse in conversione peccatoris. Hanc *conversionem* illi ad baptismum *aqueum* fortasse retulerint, & *exultationem in cœlo* illam de *angelorum exultatione* intellexerint. Opponitur enim *Deo cœlum* S. *Luc*. XV. 21. Et *cœlum* cum τοῖς κατοικοῦσι conjungitur, *Apocal*. XII. 12. quod certe de *Trin-uno Deo* ita commode intelligi nequit. Ita igitur *Deum* hujus *sanguinei* baptismi præsidem crediderunt, quod, cum *martyrium agonibus*, sive *ludis theatralibus*, contulissent, Deum *Agonothetam* fecerint, & quasi *consulem* in *Orchestra spectatorem*. Ipsa *spectaculi* voce à *theatris* desumta usus hac in causa est Octavius: [13] „Quam pulcrum (inquit) spectaculum „Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, *&c*. Et noster *Cyprianus*: [14] „Spectat militem suum „Christus ubique pugnantem. Et postea: Ecce „agon sublimis & magnus, & coronæ cœlestis præ„mio gloriosus, ut spectet nos certantes Deus. [ ] „Præliantes nos & fidei congressione pugnantes spe„ctat Deus, spectant angeli ejus, spectat & Christus. Et alibi: [15] „O quale illud fuit spectaculum Domi„no, quam sublime, quam magnum, quam Dei „oculis sacramento ac devotione militis ejus accep„tum, &c. Nec mirum hac eadem similitudine usos esse toties *Christianos*, quam & ipsam eandem adhibuerant ipsi etiam *Philosophi*, [16] *Seneca* & [17] *Epictetus*. Quanquam etiam altius repetitam fuisse verisimile est, à *visionibus* nimirum illis quibus Deus præsens laborantibus apparuerat. Ita S. *Stephano Christus* Act. VII. 55. Et in certamine *Polycarpi* vocem cœlitus emissam memorant *Smyrnenses*, [18] ἴσχυε Πολύκαρπε, καὶ ἀνδρίζου. Et merito sane illi *Dei* hanc faventis *præsentiam* maximi honoris loco duxerunt. In eo autem prætulerint fortasse *sanguinei* hujus baptismi apparatum, quod, cum in *cœlo gaudium* esse memorant sacræ Literæ in *conversione peccatoris*, (*aqueo* nimirum baptismo expiati) *cœli* nomine *cœlestes* creaturas, *angelos* nimirum intellexerint; hic *Deum* ipsum ejusque *Christum* plaudentes introduxerint.

§. VII. Non me latet *antiquitatis* contemtores quam illi hæc veterum *Christianorum* ratiocinia *nullo* sint in *loco* habituri. Quod *martyrium baptismi* secundi titulo insignierint; nec nudo duntaxat *titulo*, sed præterea omnia prioris baptismi *beneficia* eidem attribuerint; nec eo ipso contenti, *superiorem* etiam eo *ipso* baptismo fecerint qui à Deo fuerat institutus: pro nudis illi proculdubio habituri sunt *martyrum* deliriis atque commentis. Indignabuntur porro, nec ferendam audaciam esse clamitabunt, tantum illos inventis suis tribuere ut *commentitium* suum baptismum baptismo à *Christo* instituto vel *conferre* audeant, nedum *anteferre*. Quæramus igitur meritone, an secus, in ea veteres fuerint sententia? Rogo interim atque obsecro, ut tantisper seponant *affectus* dum *rationem* reddimus cur ita senserint *primævi Christiani*. Ita fiet ut & *nobis* æquiores sint, & *sibi* ipsis optime consulant, si non sint in heroas illos, *Christo* proculdubio carissimos, censores temerarii. Videamus itaque imprimis unde veteres *secundum* hunc *baptismum* collegerint. Inde intelligemus an proba fuerit & *solida* illa collectio. Inde num & illa quoque *solida* quæ de eorum inter se commissione prioribus illis principiis datis superstruxerint.

§. VIII. Et quidem *recentiores* ab *antiquioribus* illum accepisse manifestum est. Non sunt igitur in hunc nostrum censum recipiendi. Huc retulit martyr noster S. *Luc*. XII. 50. [19] *De quo* (inquit) *& Dominus dicebat habere se aliud baptisma baptizari*. Retulit etiam *Origenes*. Locupletior est in eo probando *Tertullianus*: [20] „Est quidem nobis etiam secundum

[10] Act. VII. 35. [11] Ebr. II. 2. [12] *Clem. Alex*. Strom. VII. init. [13] *Minut. Fel. Octav*. p. 358. [14] Ep. LVI. [15] Ep. IX. [16] *Senec*. de Prov. c. 2. [17] *Epict*. ap. *Arrian*.

[18] Ep. ad. *Philom*. ap. *Euseb*. Hist. Eccl. IV. 15. [19] Ep. LXXIII. ad *Jubaian*. [20] *Tertul*. de Bapt. c. 16.

„dum lavacrum, unum & ipsum, sanguinis scilicet, de quo Dominus, Habeo, (inquit) baptismo tingui, quum jam tinctus fuisset. Venerat „enim per aquam & sanguinem, sicut Joannes scripsit, ut aqua tingueretur, sanguine glorificaretur. „Proinde ut nos faceret aqua vocatos: sanguine electos, hos duos baptismos de vulnere perfossi lateris emisit. Quia qui in sanguinem ejus crederent, aqua lavarentur: qui aqua lavissent, etiam „sanguinem potarent. Hic est baptismus qui lavacrum & non acceptum repræsentat, & perditum reddit. Quod itaque Dominus *passionem* suam *baptismum* alium appellaverit; quod *venerit in aqua & sanguine*; quod cum *aqua sanguinem* in cruce è *vulnere* perfossi *lateris* emiserit: hinc colligunt Domini *duplicem* fuisse *baptismum*. Nec tamen *Domini* proprium fuisse è S. *Matth.* XX. 22. colligere poterant, in quo loco *Apostolorum* passio *baptismi* nomine etiam intelligenda est. Videamus ergo rectene hæc atque legitime procedat argumentatio.

§. IX. Recolendum itaque imprimis, quod superius etiam [21] observavimus, non *dicta* modo *Domini* nostri, sed & *facta*, quæ quidem *scriptis* habemus hodie mandata; *Prophetica* esse, & in *perpetuum* Ecclesiæ *usum* conscripta, ut proinde ex id genus *factis* non sit futilis, ut putant vulgo, sed solida, argumentatio. Recte itaque concludit *Tertullianus*, ex eo quod Dominus tam per *sanguinem* quam per *aquam venerit*, *Christianis* etiam tam *sanguinem*, quam *aquam*, esse proficuum. Recte iterum ex eo quod *sanguinem* pariter ac *aquam* è vulnere *lateris* emiserit, *sanguinem* quoque illum ex usu fore *Ecclesiæ*. Ne vero nimia permittatur in hoc genus argumentationibus licentia, observetur imprimis ea quæ hic protulerat *Tertullianus* Domini *exempla*, non *extraordinaria* fuisse, sed *ordinaria*. In *ordinariis* facile admittent adversarii *vitam* Domini *exemplum* esse Christianorum. Quod autem per *sanguinem* pariter ac *aquam* venerit, id nemo dubitet quin tale sit in quo eum imitari *possimus*, quod ipsum nos *ordinarii* voce intelligimus. Quod porro etiam cum *sanguine aqua* è vulnere lateris emanarit, id quoque concedent medici *extraordinarium* non fuisse si de *aqua* pericardii sit intelligendum. Observetur porro secundo *Christianam vitam* ita in N. T. describi quasi quod à *Christo* ad *literam* gestum sit, id nos *mystice* gerere debeamus. Ita cum eo *mori* debemus, cum eo *crucifigi*, cum eo *ignominiam ferre*, cum eo *sepeliri*, *resurgere* & *ascendere in cœlum*. Notetur tertio, hæc de Christi *passionibus* esse vel primario intelligenda, ut quanquam *gesta* sint ab eo nonnulla imitationem nostram fortasse superantia; at quæ *passus* est, nos eadem *pati* debeamus. Notetur quarto, ita optime de sensu *Prophetiæ* judicari posse si *typus* propheticus ad rem *notam* alludat in *praxi Ecclesiæ* ab eo repræsentatam. Ut enim in *Propheticis repræsentationibus* id certum est, non *sui* gratia *typum*, sed *antitypi* ab eo repræsentati, à Deo esse designatum; ita id quoque certum est non alibi, quam in *Ecclesia*, illud *antitypum* esse quærendum. Ut proinde quoties aptum occurrit in Ecclesia *antitypum* quod *typo* examussim respondeat, nec de alio quæstio est, an ab eo magis ad vivum exprimatur; ita dubitari non possit quin id ipsum Deus designare voluerit; nec est in hac argumentationis methodo quippiam quod lascivientibus ingeniis permittatur. Est id sane veterum omnibus moribus omnino consentaneum, quicunque sunt in *Propheticorum symbolorum* interpretatione versati. Id cum ob oculos haberent N. T. scriptores *N. Testamenti* universam œconomiam *antitypam* esse, quæ fuerit in universa itidem *V. Testamenti* œconomia adumbrata: proinde cum quid in utraque œconomia *simile* repererint, id una etiam admittunt, quod alibi nuspiam, ut in id genus *similitudinibus* à *similitudine prototypa* ad *antitypam* solidam agnoscant & legitimam argumentationem. Et quidem ea *certitudine* certam agnoscebant hujusmodi argumentationem quæ cum ea *obscuritate* conciliari posset quæ styli *symbolici* & *prophetici* fere genuina est, ita saltem certam ut locum interim relinquat *libero* hominum *arbitrio*, ita certam ut hominibus cordatis abunde sufficiat ad *praxim* prudenter instituendam. Ita quibuscunque V. T. locis aliquam habemus *aquæ* mentionem, ea omnia referunt etiam sacri scriptores ad N. Testamenti *aquam baptismalem*, & quæ sint in *nostro* baptismo *officia* observanda inde colligunt. Ita & in illo *Atheniensium* de *muris ligneis* oraculo *Themistocles*, cum *Atheniensium* causa editum perpenderet, inde prudentissime colligebat ex *Atheniensium* proinde *moribus* esse intelligendum. Et cum oracula *Loxiæ*, *Delphici* nimirum *Apollinis*, pariter ac *Judæorum Prophetiæ*, non essent ad *literam*, sed *symbolice*, potius exponenda; id porro quærendum duxit, ecquid esset in jam constituta *Atheniensium* Rep. quod cum *muris ligneis* aliquid haberet affine (nec enim in *muros* noviter *exstruendos* ipsum innuebat oraculum) & vero nihil erat quod in urbe quæ viribus floreret commerciisque *maritimis*, de quo *muri* illi aptius possent, quam de *navibus*, intelligi. Nec vero aliquid opponi in contrarium potest de hujus argumentationis *incertitudine*, quod non sit omnium fere *Prophetiarum oraculorumque* commune ab ipsis usque utrorumque exordiis.

§. X. Hæc itaque omnia validissime procedent, si quinto id quoque supponatur, res ita à *Propheticis typis* repræsentatas ad *perpetuum* attinuisse Ecclesiæ *usum*. Quæ enim ita *perpetua* futura sunt, ea Deo *curæ* esse certissimum est; ea maxime *necessaria* ut certo aliquo *decreto* stabilirentur; ea ad *primarium* Dei in *Propheticis* symbolis *consilium* pertinuisse censenda sunt. In his itaque cum quid accuratissime quadrat, non *fortuito* id *casui*, sed *certissimo* providentiæ *consilio* tribuendum est. Cum ergo quæ de *Domini adventu* legimus per *aquam* & *sanguinem*, de *aqua* etiam & *sanguine* è *lateris* vulnere profluentibus, pro *styli Prophetici* idiomate, *symbolorum* vicem obtinuerint; cum ea in *utrumque* hunc Ecclesiæ *baptismum* aptissime conveniant; cum nihil sit quod dubitemus quin *perpetuus* uterque futurus sit: plane sequitur, ita esse Dominum commodissime intelligendum. Præsertim sexto si id quoque observetur, ni huc *typos* Domini referamus ut prænunciarent quem ille voluit *Ecclesiæ* statum atque constitutionem; nihil certe esse quo aliunde constet Ecclesiæ *disciplinam* ab eo esse constitutam. Nec enim de ea *disertis verbis* à Domino alicubi cautum legimus. Quid quod hæc per *symbola* tradendi methodus ita est à *Domino* probata, ut *multitudini* omnia, *discipulis* etiam pleraque per *symbola* tradiderit; & quidem, pro veterum de se *prophetiarum* fide, ita erat traditurus. Tunc vero maxime *idonea* erat ea tradendi ratio cum res *futura* traderentur quibus nondum maturus esset auditorum captus. Cum enim *talia* traderet Salvator, etiam *discipulos* per *symbola* instituit, dedita nimirum opera, ne antea *intelligerentur* quam eorum fidem *eventus* comprobasset. Atqui *Spiritus baptismus*, quæ quidem *sacramenti* pars erat præcipua, non tamen ante *resurrectionem* erat communicatus, ut proinde illum quoque non *disertis verbis*, sed *aquæ symbolo*, prædiceret, S. *Joan.* VII. 38, 39. Quod si *baptismum Spiritus*, qui ad

[21] Differt. VII. §. 29.

ad *gloriam* ejus tantopere faciebat, obſcuris tamen ænigmatibus involvendum duxerit; multo certe potiori ratione occultandus erat *ſanguinis* illi atque *martyrii* quem modum poſſent omnino *capere*. Nec enim adhuc ipſum *Dominum* eo *ſanguinis baptiſmo* fungi oportere crediderant, in infidelitatem fere relapſi, cum id verum, præter expectationem ſuam, revera comperiſſent, S. *Luc.* XXIV. 21. gravius omnino paſſuri ſcandalum ſi ſibi quoque eundem ſubeundum nondum maturi didiciſſent. Proinde quamvis eorum, quæ *ſua cauſa* paſſuri erant diſcipuli, meminerit aliquoties Dominus, ne, cum *eveniſſent*, eum *latuiſſe*, aut præter illius *conſilium* eveniſſe, ſuſpicarentur; id tamen *caute* admodum, & pro *infirmorum* captu, fecit, nedum ut *baptiſmum ſanguinis*, qui ſtatus erat patiendi, perſpicue commemoraret.

§. XI. Obſervandum itaque ſecundo, id quoque negari non poſſe, *paſſionem* ſuam *baptiſmum* appellaſſe *Salvatorem*: & quod *Apoſtoli* pro ejus nomine *paſſuri* eſſent, tantundem apud illum valere ac *baptizari eo baptiſmo* quo eſſet ipſe *baptizatus*, S. *Matth.* XX. 22. Ita enim in *Græco* habemus, & in aliis *vetuſtiſſimis verſionibus*, deſunt tamen ea verba in *Latino* interprete vulgato, ſuffragantibus etiam [22] *Hilario Ambroſio*, [23] *Hieronymo*, ipſoque, quicquid innuat in contrarium *Grotius*, [24] *Origene*. Convenit tamen cum *Græcis* codicibus vetuſtiſſimus interpres *Syrus*, & ut hic expungenda eſſe fateremur, quin tamen apud S. *Marcum* legenda ſint Cap. X. 38, 39. nemo eſt qui dubitet, ut proinde nihil ſit quod de argumento metuamus. Sed aliam hic *ſignificationem* hujus *vocis* intelligent adverſarii quam qua utimur cum de *ſacramento* loquimur. Oſtendant igitur *aliam in illius ævi* auctoribus quam quæ ad *expiationem ſanctificationemque* pertinet. Eo certe ſpectabant, qui tum obtinebant, *baptiſmi*, ut opinor, omnes, non *hominum* modo quibus in *Phariſæorum* aut *Johannis* diſciplinam aſcriberentur, ſed & *vaſorum* quoque illi ſacrorumque *utenſilium*. Quando igitur *notæ ſignificationis* vocem Dominus tribuit *martyrio*, id illum voluiſſe neceſſe eſt, idem fore à *martyrio*, quod à *baptiſmis* illis expectandum, ut nimirum tam *ſanguine* à ſuis *impuritatibus*, quam *aqua*, purgarentur atque expiarentur. Quod ſi dicant nuſpiam indicaſſe Dominum hos eſſe fructus à *martyrio* expectandos, iidem obſervare poterant ne de *baptiſmi* quidem *ſacramento* id unquam docuiſſe Salvatorem. Nulla certe mentio *peccatorum expiandorum* in ejus apud S. *Matthæum inſtitutione*, nulla in ejus *uſu* apud S. *Johannem*. Et tamen hunc *baptiſmi ſacramentalis* fructum nos alibi ex Apoſtolorum ſcriptis probavimus. Quod ergo ita docuerint *Apoſtoli*, id ex *nota* illa, quam dixi, tunc temporis *ſignificatione vocis*, & *rei* ipſius apud illos, à quibus illam *Chriſtiani*, uſu illo deduxiſſe eſt ſane veriſimillimum, niſi ad *novam* potius Apoſtolorum *revelationem* hic, ſine ulla prorſus neceſſitate, confugiendum putent adverſarii. Quod ſi *Apoſtoli* ex *nota* illa vocis *ſignificatione* collegerint *baptiſmo ſacramentali* vim illam *peccatorum expiatricem* eſſe tribuendam; quidni & nos, ex *ejuſdem* vocis *ſignificatione* itidem colligamus, *ſanguineo* quoque *baptiſmo* vim eandem *purgatricem* eſſe pariter tribuendam?

§. XII. Ne quis autem putet unicum noſtrum præſidium in *vocis* ipſa *ſignificatione* eſſe poſitum; age, videamus, annon ex *re ipſa* conſtet recte hic à veteribus acceptum eſſe Salvatorem? Obſervandum itaque tertio, veriſimillimam horum locorum occaſionem, in quibus de *baptiſmo ſanguinis* agi crediderunt veteres, fuiſſe *martyrium*. *Alium* illum baptiſmum, quo ſe dixit Dominus fore *baptizandum*, de *paſſione* ejus in *cruce* intelligendum eſſe nemo dubitet. Ea autem ipſa *paſſio*, pro more etiam ſcriptorum ſacrorum, *martyrium* appellatur. Inde & ipſe Dominus μάρτυς ὁ πιςὸς ϗ ἀληθινὸς, *Apocal.* I. 5. III. 14. dicitur, & μαρτυρήσαι ἐπὶ Ποντίȣ Πιλάτȣ τὴν καλὴν ὁμολογίαν 1 *Tim.* VI. 13. Quæ verba omnia *martyrium*, pro primævæ Eccleſiæ idiomate, deſignant. Nequid autem hic ab Eccleſiaſticis confictum arbitremur, etiam ipſam *martyrii* vocem ſignificatione Eccleſiaſtica uſurpant ſacræ literæ. Ita μάρτυς *Stephanus Act.* XXII. 20. & μάρτυς ὁ πιςὸς *Antipas Apocal.* II. 13. quæ eadem *Domino* antea tribuerat, ut vidimus, auctor *Apocalypſeos*, nequis hic miretur *martyris* vocem etiam *Domino* tributam, ſenſu *Eccleſiaſtico* intellectam eſſe à veteribus. Ita certe alienam non crediderunt à *Domino* hanc hujus vocis *ſignificationem*, ut *propriam* etiam fere *Domino* fecerint ipſi *martyres* nonnulli apud [25] *Euſebium*. Quod ſi Domini *paſſio martyrium*, eademque ſit *baptiſmi* quoque nomine inſignienda; Ecquid novum alienumve dicimus ſi etiam de *martyribus Eccleſiaſticis* idem affirmemus?

§. XIII. Sed & aliorum locorum *occaſionem* eodem collimare eſt ſane veriſimillimum. Cum ſcriberet Apoſtolus S. *Joannes*, jam orti videntur hæretici *Valentiniani* quidem *antiquiores*, eorum tamen *parentes* atque *origines*. Nec enim prorſus *novum* erat *Valentinianorum* inſtitutum, ſed *priorum hæreticorum* inventa πρὸς ἴδιον χαρακτῆρα μεθήρμωσε, inquit de *Valentino* [26] *Irenæus*; cujuſdam *veteris opinionis ſemina nactus eſt*, teſte [27] *Tertulliano*. Ut igitur *Jeſum* à *Chriſto* diviſerunt *Valentiniani*, ad *antiquiorum hæreticorum* exemplum *Apoſtolo* coævorum, quorum occaſione tam eſt in eo ipſo argumento multus in prima ſua epiſtola Apoſtolus; ita & *martyria* cum iiſdem *Valentinianis* eoſdem etiam *Apoſtolo* coævos *hæreticos* ſuſtuliſſe probabile eſt. In illam certe ſententiam optime quadrabunt Apoſtoli *argumenta*, ut ante nos noſter obſervavit *Hammondus*. *Antichriſti* erant hi *hæretici*, ſeu, quod apud Apoſtolum tantundem valet, *Pſeudo-Chriſti*, quod *Chriſti Judæis* promiſſi perſonam ipſi in ſe ſuſciperent. Proinde illud innuit Apoſtolus totius Evangelii ſui fuiſſe conſilium, *ut crederent Jeſum fuiſſe filium Dei*, Joan. XX. 31. (quem nempe titulum *Meſſiæ* ſuo è Pſ. II. 7. illius ſeculi *Judæi* aſſerebant) non autem illos *hæreticorum* anteſignanos. Quare inter cætera argumenta quibus *falſum* illum de *Chriſto* prætextum refellit Apoſtolus, illo quoque uſus eſt de *veri Chriſti adventu* per *aquam* & *ſanguinem*. [28] *Hic eſt* (inquit) *qui venit per aquam & ſanguinem Jeſus Chriſtus; non in aqua ſolum, ſed in aqua & ſanguine*. A *ſignis* nimirum *veri Meſſiæ* argumentatus eſt de quibus inter *Judæos*, vel ſaltem *illius* ævi *Chriſtianos*, convenerat, tam ut *Jeſum* noſtrum verum *Meſſiam* comprobaret, quam ut *Pſeudo-Chriſtos* illos vel eo ipſo *baptiſmi* nomine improbaret. *Venit* (inquit) *per aquam & ſanguinem*. Nempe inter alios *Meſſiæ* titulos, quibus illum deſignatum intellexerant in Scripturis, erat vel præcipuus ille Ερχόμενȣ. Ita habemus in S. *Luc.* VII. 19, 20. & alibi. Illum fortaſſe è celeberrimo illo loco, *Gen.* XLIX. 10 vel Pſ. L. 3. XCVI. 13. XCVIII. 9. collegerint, aliiſve ſimilibus *Scripturæ* locis quibus *Meſſias venturus* dicitur. Quare cum *Meſſias venturus* appellaretur, tantundem valent *ſigna Meſſiæ* ac *ſigna adventus*. Ita de *vero Meſſia* diſcipuli ejus, *Quod ſignum adventus tui?* S. *Matth.* & de *falſo Meſſia* Apoſtolus: *Cujus eſt adventus ſecundum operationem Satanæ in omni vir-*

[22] *Hilar.* Can. 30. in Matth. [23] *Hieron.* L. III. Comm. in *Matth.* XX. [24] *Origen.* in *Matth.* Tom. 16. p. 415. Ed. *Huetianæ*. [25] *Euſeb.* Hiſt. Eccl. V. 2. [26] *Iren.* L. I. c. 5. [27] *Tert.* adv. *Valent.* c. 4. [28] 1 Joan. V. 6.

virtute & signis, &c. 2 *Theſſ.* II. 9. *Venire* itaque *per aquam* & *ſanguinem* idem valet ac per *aquam* & *ſanguinem* ſe verum *Meſſiam* comprobare.

§. XIV. Nempe qui *venturus erat in mundum* is idem erat à *Patre mittendus* atque *ſanctificandus*, S. *Joan.* X. 36. Ea autem *ſanctificatio* qualis intelligeretur, è *ſanctiſſimo* Judæorum *officio*, *ſummo* nimirum *ſacerdotio*, optime colligemus. In illius itaque *ſanctificatione* tam *aquam* quam etiam *ſanguinem* locum habuiſſe conſtat; *aquam* equidem *Exod.* XXIX. 4. *Lev.* VIII. 6. *ſanguinem* autem *Exod.* XXIX. 20, 21. *Lev.* VIII. 23, 24. Ad *Meſſiam* enim tanquam *myſticum* Evangelici fœderis *ſacerdotem*, retulit in hac ipſa cauſa Apoſtolus *Judæi Pontificis* exemplum, quod ille etiam *paſſione* ſua eſſet *ſanctificandus*. Τελειώσεως voce uſus eſt [29] *Apoſtolus*, *myſtica* nimirum illa, & ſacræ *myſteriorum præfecturæ* propria. Ita tamen *Chriſti* hoc *ſacerdotium* cum *Judæorum ſacerdotio* contendit Apoſtolus, ut, cum in utriuſque *conſecratione ſanguinis* uſum adhibitum probaſſet, in eo eminuerit *Chriſti ſacerdotium* quod *ſuo* duntaxat *ſanguine conſecratus* fuiſſet *Chriſtus* cum *externo* duntaxat *pecudum ſanguine* uſi eſſent in *ſacerdotum* ſuorum *conſecratione Judæi*, Ebr. IX. 25, 26. Idem & alibi ſæpius inculcat, cum non *taurorum hircorumve*, ſed vero *proprio* duntaxat, *ſanguine Chriſtum* docet *initiatum*. Ergo cum *Judæis* in eo convenerat *Apoſtolus*, ad quorum *principia* ſuam hic aptavit *argumentationem*, ut *Pontificem* fore *Chriſtum* à *ſummo* nimirum *Judæorum Pontifice* adumbratum, ita qui *verus* futurus eſſet *Meſſias*, *ſanguine* pariter ac *aqua* tam *ipſum* fore *luſtrandum* (vel, ut *Evangelica* voce utamur, *baptizandum*) quam *alios* iiſdem eſſe *luſtrandum*. De *aquæ baptiſmo* id fuiſſe receptum conſtat ex ipſa illa *Phariſæorum* interrogatione qua *Joannem*, ipſene ſe pro *Meſſia* venditaret, explorandum cenſuerunt: *Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta?* S. *Joan.* I. 25. Idem de *ſanguinis baptiſmo* innuunt illa Domini ad diſcipulos: [30] *O ſtulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti ſunt Prophetæ! Nonne hæc oportuit pati Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam?* Hoc ſcilicet ex illis collegit *Scripturis* quarum ſenſum poſtea *diſcipulis* explicuit, cum eorum *intellectus* aperuiſſet ut *ſcripturas* intelligerent, illis nimirum quæ vel ex illorum ſeculorum *conceſſis*, vel certis quibuſdam illius ſeculi *ratiociniis*, de *Meſſia* intelligendæ erant, quæque futuram commemorarent *Meſſiæ paſſionem*, quales proferunt quamplurimas non *N.* modo *Teſtamenti* ſcriptores, ſed & ſequentium ſeculorum *Patres* quorum extant hodie diſputationes adverſus *Judæos*, *Juſtinus*, *Tertullianus*, *Euſebius*, &c.

§. XV. Illæ ergo *Scripturæ* quæ, pro illius ſeculi captu, de *Meſſiæ paſſione* intellectæ ſunt, *argumenti* vicem obtinere poterant apud illos, qui, ut ab *Orthodoxis* diſcrepabant in eo quod *Jeſum* eſſe *Chriſtum* negarint, ita & in eo viciſſim à *Judæis*, quod *Chriſtum* qualemcunque illum finxiſſent, *veniſſe* tamen crediderint. Ita ergo *Jeſum* Apoſtolus *Chriſtum* fuiſſe confirmavit, quod tam per *ſanguinem* quam per *aquam* venerit, in eo nempe ponens *emphaſin* atque *argumenti* vim, quod *non in aqua ſolum venerit*, ſed *in aqua & ſanguine*, quod nimirum illum de *adventu* in *aqua* prætextum nec *Pſeudo-Chriſti* quidem abjeciſſent, *ſanguinem* duntaxat inter *adventus* ſui *ſigna* non adhibuiſſent, (cum nec ipſi *Antichriſti patiendi*, ſeu *exemplum*, ſeu etiam *inſtitutionem*, diſcipulis edidiſſent) qua ipſa ratione illos probat à *Chriſti* eſſe nomine excludendos, qui *utrumque ſignum* adhibere debuerit.

§. XVI. Nec alio referendum exiſtimo quod, in Evangelio, *ſignum* illud de *aqua* & *ſanguine* è *lateris vulnere* in cruce manantibus tantopere confirmandum crediderit Apoſtolus, quaſi de eo fuiſſet maximopere dubitatum. [31] *Et qui vidit* (inquit) *teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium ejus. Et ille ſcit quia vera dicit, ut & vos credatis.* Ni quæſtio fuiſſet inter *æmulos Chriſti*, ea, qua dixi, ratiocinatione terminanda, *alia* profecto Domini *miracula* abunde ejus à Patre miſſionem confirmaſſent. *Eorum* tamen *miraculorum teſtes* nullos protulit, nedum tanta illa, qua hic uſus eſt, *aſſeveratione*. Quid quod verba illa, *ut & vos*, emphaſin quandam habeant eximiam, *reliqua* nimirum *miracula infidelium* cauſa fuiſſe tam *edita*, quam *ſcriptis* etiam conſignata; hoc *unum aliis* omnino *adverſariis* fuiſſe deſtinatum illis nimirum quorum gratia ſcriptum fuiſſet Evangelium, *Antichriſtorum æmulorum* aſſertoribus. Recte itaque hanc *ſanguinis* pariter ac *aquæ* è *Chriſti latere* emiſſionem, atque duplicem hunc *aquæ ſanguiniſque baptiſmum*, eodem retulit *Tertullianus*. Quod enim adverſus *eoſdem adverſarios* conſcripta eſſent ab Apoſtolo, inde ſane veriſimile eſt, *eodem* eſſe referenda. Et quia cum *aquæ* & *Spiritus baptiſmis* ita *ſanguis* ab [32] Apoſtolo confertur ut ipſe *ternarium* cum illis numerum conficiat; plane ſequitur *baptiſmi* etiam rationem *ſanguini* cum *aqua* fuiſſe communem. Quia etiam ex *aquæ* & *ſanguinis* emiſſione ita *Antichriſtos* refutat in *Evangelio* ut in *epiſtola* refutarat per *adventum* in *aqua* & *ſanguine*: ſequitur præterea, ſi in *epiſtola* per *ſanguinem* baptiſmus *ſanguinis* intelligendus ſit, in emiſſione etiam illa *aquæ* & *ſanguinis*, quæ in *Evangelio* memoratur, *aquæ* etiam *ſanguiniſque baptiſmos* eſſe ſimiliter intelligendos. Ita itaque ex locorum occaſione in quibus *aquæ ſanguiniſque* mentionem retulit huc *Tertullianus*, & cum *Tertulliano* vetus illa proculdubio *Eccleſia*, colligimus, non alium utique *ſanguinem* quam *baptiſmalem* eſſe intelligendum.

§. XVII. At *æquivoce* (inquies) communis erat *baptiſmi* illa ratio *aquæ*, *ſanguini* atque *Spiritui*, ut proinde non ſit quod ex communi hac *baptiſmi* ratione inferamus *ſanguinei* atque *aquei baptiſmi fructus* eoſdem eſſe expectandos. Id ne dicatur, obſervamus præterea quarto in ipſo illo *initiationis expiationiſque* ritu, cui *peccatorum* illam *purgationem* tribuebant Veteres, tam frequentem fuiſſe apud illos *ſanguinis*, quam *aquæ*, uſum. In utraque illa tam *Judæorum*, quam *Gentilium*, initiatione *ſacrificiorum* uſum interceſſiſſe nemo eſt quin facile concedat. Nota eſt apud *Judæos* etiam *Rabbinorum* illa obſervatio qua *tria* dicunt in *proſelytiſmo* eſſe obſervanda, *circumciſionem*, *ſacrificium* atque *baptiſmum*. Et vero *ſacrificii* vicem ſuſtinuiſſe, ex Veterum ſententia, *martyrium* jam probavimus. Porro præter *ſacrificiorum ſanguinem*, ne id quidem erat à communi *initiationum* uſu alienum ut *ſuum* quoque *ſanguinem* ad *ſui expiationem* adhiberent. Clarum illud eſt in *circumciſione* apud *Judæos* exemplum. Sed & in *Bellonæ* initiis *ſanguinem* emiſſum eſſe diſcimus ex Tertulliano: [33] *Hodie* (inquit) *iſthic Bellonæ ſacratus ſanguis de femore proſciſſo in palmulam exceptus ſuis datur ſignatis.* Ejuſdem ritus meminerunt & alii. Cum tamen ita ſcribat in *Commodo* ſuo Lampridius, *Bellonæ ſervientes vere exſecare brachium præcepit*, colligit *Caſaubonus* plerunque *ficta* & *ſimulata* tantum fuiſſe vulnera *Bellonariorum*. Eo venerunt fortaſſe mollioribus ſuis interpretatiunculis fanatici *recentiores*. Sed *verum* fuiſſe *ſanguinis emiſſionem* quæ ab *antiquioribus* introducta eſt, & *verum* illam quæ à *militibus* obſervata eſt *Bellonæ* initiatis, è

[29] Ebr. II. 10, 11. V. 8, 9. [30] S. Luc. XXIV. 25, 26. [31] S. Joan. XIX. 35. [32] 1. Joan. V. 8. [33] Tertull. Apol. c. 8.

è supradicto *Tertulliani* loco colligimus atque *Vegetii*, aliorumque plerorumque qui hujus ritus meminerunt. Et vero vetustissimum fuisse illum *lustrationis* morem per *sanguinis emissionem* è quamplurimis constat Scripturæ locis *Lev.* XIX. 28. *Deut.* XIV. 1. 1 *Reg.* XVIII. 28. *Jer.* XVI. 6 Ita nempe *Baalitæ*, ita *Galli* (quorum diem sacrum IX. Kal. *April.* quem & *sanguinis diem* appellabant, memorat in D. *Claudio Trebellius Pollio*, perperam enim ea ad *Bellonam* retulit *Casaubonus*, quæ ad *magnam matrem* ipse retulit *Trebellius*) ita *Isiaci* & *Luperci* flagris sese pectorumve tunsionibus male ad *sanguinis* missionem usque mulctantes. Eodem scilicet exemplo quo sua quoque cum *dæmonibus* fœdera *Veneficæ* etiam *sanguine* dicuntur hodie sancire.

§. XVIII. Neque vero *initiorum* duntaxat vicem supplebat *baptismus*, *pacti* etiam illam obtinebat. At *paciscentium* quoque mos erat suo invicem *sanguine fœdera* sancire. Ita *circumcisionem* suam intelligebant *Judæi*. Unde etiam qui *pacto Mosaico* per *sanguinem* initiatus fuisset, eum, pro receptis *Judæorum* moribus, חתן דמים appellatum ad *Exod.* IV. 26. observarunt *Medus* atque *Gregorius*, & ante illos in Lexico suo *Schindlerus*. Idem in *Gentilium* quoque *pactis* obtinuit, quorum equidem memoriam aliquam hodie retinemus, *antiquissimis*. De *Medis* atque *Lydis* auctor est in *Clio Herodotus*, ὅρκια δὲ ποιέεται ταῦτα τὰ ἔθνεα τάπερ τε Ἕλληνες· καὶ πρὸς τούτοισι ἐπεὰν τοὺς βραχίονας ἐπιτάμωνται, ἐς τὴν ὁμοχροΐην τὸ αἷμα ἀναλείχουσι ἀλλήλων. De *Scythis* in *Melpomene*: ὅρκια δὲ ποιεῦνται Σκύθαι ὧδε, πρὸς τοὺς ἂν ποιέωνται· ἐς κύλικα μεγάλην κεραμίνην οἶνον ἐγχέαντες, αἷμα συμμίσγουσι τῶν τὰ ὅρκια ταμνομένων. De iisdem *Scythis* atque *Medis* ita Solinus: *Haustu mutui sanguinis fœdus sanciunt, non suo tantum more, sed Medorum quoque usurpata disciplina*, Polyhist. c. 20. Et vero *aliorum* Barbarorum, quorum hæc recepta fuerit consuetudo, meminerunt *historici* etiam *recentiores*. Quanquam & in illis quoque *brutorum sacrificiis* idem intellexisse *gentiles* ostenderunt nostri adversus *Socinianos*, hominum *vicem* gessisse illas *brutorum* mactationes similia sibi imprecantium si fidem fefellissent. Ergo ille quoque *sacrificiorum* sanguis *humani* tamen erat *sanguinis* vicarius, eodemque erat loco censendus acsi *homo ipse* sanguinem *proprium* oppignorasset. Cumque duplex esset hæc, quam dixi, tam apud *Judæos* quam *Gentiles*, *aquæ* atque *sanguinis*, peccatorum *expiandorum* gratia, recepta *lustratio*; major tamen credita est, *sanguinis*, quam *aquæ*, efficacia. *Leviora* enim erant illa quæ *aquæ aspersione* expianda crederentur. *Graviora* quæque quæ *piacula* sive ἄγη habebantur, *sanguine* purganda erant. *Homicidium* inter *piacula* numerabant *Veteres*, quod nimirum ipsi *terræ* maculam inureret nullo, præterquam *sanguinis*, lavacro eluendam. Ejus autem, si *notus* fuisset auctor, *proprio* ejus *sanguine* piaculum expiabant; sin latuisset, *vaccæ sanguine* in loco immolandæ. Neque vero *cædes* sola, sed & *impuritas* illa legalis è *morticiniis* contactu contrahenda *vaccæ rufæ* cineribus purganda erat. Quinetiam totius populi *Israëlitici* peccata in [34] *hircum emissarium* imprecatione conjecta sunt, ejusdem, ut *Rabbini* volunt, morte luenda. Nec alia *Græcorum* erat de suis quoque [35] καθάρμασι sententia, ut ex *Aristophanis* scholiaste discimus. Tamque erat universalis hæc peccatorum per *sanguinem* purgatio, ut nullam hic exceptionem adhibeat Apostolus: [36] *Sine sanguinis* (inquit) *effusione non fit remissio*. Ita consentaneum erat illorum temporum dogmatibus, ut cum utramque tam *sanguinis*, quam *aquæ* expiationem pro *baptismo* haberent, majorem tamen *sanguinei baptismi*, quam *aquei*, virtutem agnoscerent.

§. XIX. Et ut *sanguini* in hoc *expiationis* negotio, partes concedebant facile primarias; ita *humani sanguinis*, præ aliis etiam *sanguinibus*, vim longe maximam agnoverunt. Inde ortum duxit immanis illa, quæ apud Veteres invaluit, ἀνθρωποθυσία, quod delictis *hominum* expiandis *humanus sanguis* aptissimus videretur. Cum gravior aliqua immineret ab irato numine *patriæ* calamitas quæ multorum exitium epidemicum minaretur, multorum vitæ paucorum erant *sanguine* redimendæ, sive is *sacrificio* esset, sive *alio* aliquo *modo* hauriendus. Eam [37] ἀνθρωποθυσίας, apud *Phœnicas* rationem reddidit, apud *Philonem Byblium*, *Pseudo-Sanchoniathon* auctor, ut vulgo creditur, vetustissimus. Eandem dicunt rationem *Mythologi* cur *Phryxus* & *Helle* sacrificio destinarentur, cum *terræ sterilitas* (ita enim *Athamanti* persuasit *Ino*) famem minaretur. Eandem cur *Leonis filiæ*, cur *Andromeda*, cur etiam, apud recentiores *Romanos*, *Curtius* & duo *Decii* se, patriæ servandæ augendæve gratia, exitio devoverint. *Exercitus* salutem voluit *Agamemnon Iphigenia* filia sua, voluit & hoste *Polyxena*, immolanda servare. Multa sunt eodem spectantia exempla quæ plenam fidem faciant quantum in *humanis criminibus* expiandis *humano sanguini* tribuerint, quantum etiam *aqueis* illum *lustrationibus* prætulerint. Apud *Judæos* ipsa *circumcisio sanguinea* omnino *expiationis* (sive *baptismum* cum *Domino* appellare malis) vicem sustinebat, & quidem *humano* ipsius initiati *sanguine* faciendæ. Cum itaque id unum ad *baptismi* rationem proprie spectet ut in eo peccata *expianda* sint; cum etiam, in ea *expiationis* ratione, exempla habuerit Dominus tam *Judæorum*, quam *Gentilium*, qui *sanguini* beneficium illud, pariter ac *aquæ* tribuissent, qui *humano* etiam ipsius *initiati* sanguini, qui *majorem* quoque efficaciam *sanguineæ lustrationi*, quam vel *aqueæ* concessissent: Non erat sane consentaneum ut quam *expiandi* majorem in *sanguine* quam in *aqua* virtutem *alii* apud se fuisse gloriarentur, ea soli *Christiani* destituerentur. Præsertim cum in eo versari, jam diximus, universam fere N. T. argumentationem, ut quæcunque essent, sive apud *Judæos*, sive *Gentiles*, privilegia de quibus gloriarentur, ea *Christianis* potiori præstantiorique ratione convenire probarentur. Non erat consentaneum ut, cum in eadem hac causa *baptismi* vocem adhiberent tam ipse *Dominus* quam *N. T.* scriptores, aliam tamen *significationem* intelligerent quam *expiandi* illam omnium notissimam receptissimamque. Non erat consentaneum ut, qui ita *sensissent*, aliter tamen *loquerentur* quam *martyrem* nostrum jam locutum observavimus, ut nimirum *sanguinei baptismi* vim etiam *expiatricem aquei baptismi* illi longe anteferendam existimarent. Tantum abest ut *duram* hanc, & à sacramentorum dignitate, & Domini mente *alienam* censere debeamus loquendi rationem, ut putant illam alienam adversarii.

§. XX. Ita itaque ostendimus, quam hic omnia apte inter se congrueque, pro illius ætatis dogmatibus cohæreant, si ita *Dominum* ipsum, ita ejus *Apostolos*, intelligamus. Inde sequitur pro hoc esse potius sensu *præjudicandum*, vel, si *vocem* malimus Tertullianeam, *præscribendum*, ni clara occurrant in reipsa argumenta cur sit aliter intelligenda. Atqui tantum abest ut in reipsa *contraria* habeamus argumenta, ut nihil magis faciat ad nostræ sententiæ confirmationem quam si *rem ipsam* penitius examinemus. Animadvertendum itaque quinto ad *ipsum* baptismi *sacramentum* pertinere *sanguineum* hunc *baptismum*, & quidem ita pertinere ut *partem* ejus *præcipuam* consummet. Hoc ubi probatum dederimus, nemo erit, opinor, quin facile concedat præcipuum *baptismi fructum* ab eo esse jure meritoque expectandum. Nec alio spectat, ut puto, *Apostoli* illa com-

[34] Lev. XVI. [35] *Arist.* Schol. in *Plut.* [36] Ebr. IX. 22. [37] Ap. *Euseb.* Præp. Evang. I. 10. IV. 16. *Porphyr.* de Abst. II. 56. Vid. nostram de *Sanchoniathone* Dissertationem lingua Vernacula conscriptam.

comparatio qua *aquam*, *sanguinem* & *Spiritum* in unum ita contulit, ut, quemadmodum *Pater*, *Filius* & *Spiritus S. unum* sunt, ita *aqua*, *Spiritus* & *sanguis* sint in *unum*, quod nempe *unum* idemque præstent omnes compleantque *officium*. De *baptismali aqua* & *Spiritu* intelligendum observavimus, ut proinde *baptismum* illum *sacramentalem* supplere debeat *sanguineus* hic *baptismus*. Idque ipsum observavit ante nos *Origenes*, ne quis veterum dogmatibus minus consentaneam suspicetur nostram hanc interpretationem. Neque vero pugnat quod *sanguineum* hunc *baptismum secundum* appellarint iidem veteres. Ita enim intelligendi sunt, quod, cum *renovari* denuo non possit *sacramentalis* ille *baptismus*, in *martyrio* tamen ejus *beneficia* sint de *novo*, sine ejus tamen ipsius *renovatione* expectanda, & quod *nova* fidelium adultorum *peccata*, quæ quidem in *aqueo baptismo* remissa non essent, hic plene penitusque & pro *baptismalis remissionis* modo mensuraque remittatur. Quæ cum *secunda* sit *remissio*, non erit utique mirum si *secundo* etiam *baptismo* tribuenda videatur. Sed, misso *Apostoli* testimonio, age *rem* ipsam, ex *propria* hujus *sacramentalis* baptismi *natura*, explicemus.

§. XXI. Recolamus itaque imprimis omne hoc *baptismi* negotium *pactum* esse quoddam *fidelium* cum *Deo*, nec aliunde rectius quam è receptis *pactorum* moribus explicandum. Esse enim *Evangelii* καινὴν διαθήκην ab illa scilicet diversam quæ *Judæorum* fuerat atque legis *Mosaicæ*; esse etiam sub *Evangelio* non *Testamentum* modo, sed & *pactum*, eamque duplicem διαθήκης significationem *Evangelicis* etiam *temporibus* convenire; esse etiam sub *mystico Israëlitismo* eadem omnino pacti *beneficia* quæ propria olim fuerant *Israëlitismi literalis*, ut nobis *Deus* summus in *proprium* ascribatur *Deum*, *nos* illi vicissim in *proprium* ascribamur *populum*; nec illud modo, sed *externam* esse hanc nostram cum Deo *confœderationem*, ita nempe intelligendam, ut *externum* aliquod intercedat *unionis* politicæ *vinculum* tam *nobis* invicem, quam *Deo* etiam *nobiscum* commune, quo *nos* ipsi profiteamur *Deo* fœderatos, & ab *aliis* etiam *fœderati* agnoscamur, ad eundem plane modum quo & *Israël secundum carnem* pro *fœderato* Dei *populo*, præ universi orbis *gentibus*, olim poterat agnosci: hæc, inquam, ita sunt ex N. T. ratiociniis manifesta, ut mirum sit esse hodie qui de nostra assertione dubitent. Hæc enim si vera agnoscamus: plane sequitur *externa* ea *solennia* quibus in *societatem Christianorum* politicam ascribimur, ea *fœderis* esse *solennia*. Quis autem illud dubitet *baptismi* esse *proprium* officium ut per illum sacris Christianorum *initiemur*, & in *propriam* ascribamur *Christianorum societatem*? Convenit præterea quod qui confertur in *Christianorum* baptismo *Spiritus*, is ἀῤῥαβὼν (quæ & *arrha* est scriptoribus *Romanis*) in N. T. appelletur. Erat enim in jure *Romano arrha* pactorum propria, præcipue *nuptialium*. Nempe *mysticam* cum *Ecclesia* unitatem *matrimoniali unitati* respondere V. ad *Eph.* innuit Apostolus. Propria porro *arrha* est illius *temporis* quo *primo* fœdus inimus. Inde sequitur ut de alia *Spiritus* collatione, præterquam *baptismali*, nequeat intelligi. Conveniunt denique & *baptismi* illæ in Ecclesia primæva *formæ*, *Credis? Credo; Abrenuncias? Abrenuncio.* Sunt enim & illæ ad *Romanorum* pactorum *formas* expressæ, rursus præcipue *nuptialium*, *Das? Do; Spondes? Spondeo.* Unde illud saltem necessario colligitur, pro *pacto baptismum* primævos saltem habuisse Christianos.

§. XXII. Hinc sequitur secundo ut in *aliis pactis*, ita & in *nostro* quoque *pacto baptismali*, duo esse à se invicem distinguenda diversarum partium *officia*, *Dei* alia, alia *nostra*. Ad *Deum* spectant *promissiones* quibus cavetur de præstandis *baptismi beneficiis*, tam illæ quæ de *præsenti* præstandæ sunt, *peccatorum omnium expiatio*, *Spiritus S. donatio*, *mystica* cum *Christo unio*, saltem *externa*, &c. quam quæ de *futuris* adhibentur officii nostri *præmiis*. Ad nos spectant quæ à *nobis* vicissim spondentur pro *nostra* pacti baptismalis *parte* præstanda. Quanquam enim *promissiones* fateamur *extra pacta* factas, sine *alterius partis obligatione* satis commode intelligi posse; at quæ *alteram* pacti *partem* constituunt, illæ *mutua* omnino *utriusque* partis exigunt *officia*. Ipsa hoc *pacti* ratio necessario supponit. *Data* enim fortasse, non certe *pacta*, illæ *promissiones* dicerentur quæ nulla supponerent *officia* sibi ex *adversa parte* respondentia.

§. XXXIII. Sequitur tertio jus illud *legale* omne, quod *pacti* beneficio obtinemus, ad Dei *promissiones*, ex *officii nostri* præstatione esse deducendum. Est enim illud omnium *pactorum* commune ut quæ habentur in illis *promissiones* eæ *conditionatæ* intelligantur, nec antea debitæ quam præstitæ fuerint, ex *altera parte*, promissionum *conditiones*. Sed in id *genus* pactis quæ, ex altera parte, sola includunt *beneficia* aliis *præstanda*, nulla vicissim ab aliis *recipienda*, qualia sint *pacta* necesse est quæ *Deo* sunt *hominibusque* communia, nemo est quin æquum fateatur nullum esse posse *jus* ad *beneficia*, ni præcesserint *conditiones* ex altera parte præstandæ. Nos tamen de *jure legali* impræsentiarum agimus, non de sola *æquitate*. Et ut *æquitas* aliqua fortasse esse possit, ut qui conditionem implere *voluerit*, conditionis *beneficium* nonnunquam impetret, licet illam *de facto* nondum impleverit, cum nulla sua *culpa* à *conditione* etiam *de facto* præstanda impeditur; at *legali* saltem *jure* carere qui conditionem *de facto* non præstiterit, quocunque tandem rerum *eventu* fuerit impeditus, est omnino certissimum. In illis præsertim *pactis* adhuc *validius* procedit argumentum quorum *conditiones* non sunt *conditiones* duntaxat *ad arbitrium* imponentis requisitæ, sed etiam *dispositiones* ex parte *subjecti* necessariæ. Cum itaque nullum hujus pacti redundet in Deum *beneficium*, sequitur quæcunque Deus à nobis postulat, ea *nostri* esse causa necessaria, ut proinde ni postulata præstemus, ipsis promissionem *beneficiis* obtinendis *inepti* reddamur atque *indispositi*.

§. XXIV. Quarto itaque ut intelligamus quæ nobis incumbant in hoc *baptismali pacto* conditiones à nobis pro *nostra* pacti *parte* præstandæ, attendendum est quæ *symbola* sint à *nobis* in ipsis pacti *solennibus* adhibenda, & quid illa *symbola*, ex ipso *Dei instituto* significant, & pro *legibus significationis symbolicæ* quæ illa saltem ætate vigebant. Quæ enim *symbola* in *pacti* solennibus usurpantur ea non *significandi* duntaxat; sed *obligandi* etiam gratia instituta sunt. Ut enim *sacramenta* omnia, sive *mysteria*, pro *sacris* hominum cum Deo *pactis* intelligenda sunt; ita & id *sacri* omnis *commercii* genuinum est ut *symbolice* potius quam ad *literam*, intelligenda sint, nec ita *verbis*, quam *rebus*, rerum tamen aliarum *symbolis*, officia illa repræsententur quæ partium inter se transigentium habentur *obligatoria*. Quæ itaque *symbolis* baptismalibus *significantur* ea nos *spondere* à nobis deinde *præstanda* virtute *pacti baptismalis* existimamur, ea à *nobis* præstita *jus* inde *nobis* faciunt ut *promissa Divina* ejusdem *pacti Evangelici* virtute vendicemus.

§. XXV. Quinto in *symbolis* baptismi nostri *sacramentalis* solennibus, non *aqua* solius *baptismus* denotatur, sed etiam ille *sanguinis*, verum ita denotetur ut *uno* eodemque *symbolo*, *uno* eodemque denotetur *elemento*, ut proinde ad *unum*, ut diximus, eundemque *baptismum* pertinere intelligantur. Ut enim, cum *aqua* adhibetur, *peccatorum desertionem* pollicemur, futuramque *vitæ sanctimoniam* quæ externo aquæ *symbolo* satis

satis apte repræsentatur; ita cum in *aquam* descendimus & vicissim ex eadem emergimus, *Christi mortem, sepulturam resurrectionemque* repræsentamus, nosque etiam *spondemus* horum omnium participes, paratos nimirum ut quæcunque ille nobis immiserit, ea nos, illius causa ad *mortem usque* toleraturos. Eodem *symbolo*, qua *Christum* respicit, intelligimus *Christum* sibi *passiones nostras* imputaturum, & quam *mercedem* ipse à *Patre*, pro suo cum Patre *fœdere* vendicat, eadem *nostras* quoque *pasiones* esse remuneraturum. Ita constabit quo *jure* sibi *baptismi* nomen vendicent *nostra passiones*, cum ad ipsam *baptismi sacramentalis* rationem spectent *consummandam*. Constabit etiam quo porro *jure* ejusdem sibi vendicent *baptismi beneficia*, cum illis etiam *symbolis* repræsententur quæ à *Deo* instituta sunt, & quæ hoc ipso *consilio* instituta sunt ut *pasiones nostras* repræsentent atque spondeant, & quæ *Dei* etiam nobiscum *paciscentis* sunt quoque *symbola sponsoria*, ipsum præterea, pro mutuo *pacti* jure, ad *præstanda* ea quæ *symbolis* repræsentantur *obligantia*, se quoque *nostras* passiones pro *suis* agniturum, & *suo* merito, *sua* mercede compensaturum.

§. XXVI. Et vero accuratissime, pro Domini nostri *mente* atque *principiis* conceptam hanc omnem fuisse argumentationem facile constabit si diversa diversarum Scripturarum asserta in unum colligamus quasi fasciculum. *Repræsentari* imprimis nostram in *baptismo* cum Christo *passionem* atque *mortem*, nec *repræsentari* modo verumetiam *ita* repræsentari ut cum *Christi* passione *nostras* uniat quodammodo & communes utrisque faciat, VI°. ad *Romanos* capite satis aperte docet Apostolus. *Unam esse nostram Christique* passionem ex illis ejus verbis constat: *Mortui sumus cum Christo*, v. 8. *Vetus homo noster simul crucifixus est*, v. 6. *Consepulti sumus cum eo*, v. 4. Et quidem *repræsentatione* quadam ad vivum totam hanc transigi unionem illa innuunt: *Complantati facti sumus similitudini mortis ejus*, v. 5. Nec alio quam *baptismi* officio: *An ignoratis quia quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem*, v. 3, 4. Neque vero *unio* sola & mera hæc habenda est, & quæ tota in hominum *imaginatione* atque *æstimatione* constituta est. Eam diximus *symboli sponsorii* esse *naturam* ut una inferat *legalem* quandam *obligationem* qua *partes* inter se paciscentes *præstare* id tenentur quod symbolis *repræsentarint*. Inde fit ut, quod sola *similitudine* fieri non potuit, *nobis* tamen ex hac ipsa *repræsentatione jus* quoddam ad rem ipsam proveniat, quo *unionem* ipsam *internam* & *mysticam* vendicare possumus, ejusque beneficia. Eo ipso principio nituntur id genus ratiocinia: *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus; simul & resurrectionis erimus*, v. 5. *Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum Christo*, v. 6. Nec enim de *alia morte* hic agi quam *typica* hac atque *symbolica* in baptismo *repræsentata* jam ostendimus. Ea *morte symbolica* constabat jam defunctos esse apud quos ita argumentatur Apostolus qui *mortis* nimirum *symbolis* in *baptismo* usi fuerant. Inde tanquam è principio notorio legitima procedebat argumentatio si & illud subintelligamus *symbola* inter *paciscendum* usurpata esse etiam & ipsa *sponsoria*. Nec alia, ut existimo, *hypothesi* illud nititur etiam ejusdem Apostoli, alio tamen in loco ratiocinium: *Igitur, si consurrexistis* (inquit) *cum Christo, quæ sursum sunt quærite*, &c. Col. III. 1. *Mortificate ergo membra vestra*, &c. v. 5. Quod illos *jam* supponat *consurrexisse*, ad illud referri non potest quam ad *emersionem* illam ex *aqua baptismali* quæ *resurrectionis* erat *symbolum*, ut nimirum *forensi* pactorum *idiomate* tunc *resurrexisse* existimarentur cum usurparent *resurrectionis symbolum*. Inde recte colligit *Colossensium* officia, ea modo *supponantur* quæ jam ostendimus necessario esse *supponenda*. Cum enim *mortis* illo *symbolo*, *immersione* nimirum, sponderent se *membrorum* suorum *mortificationem* curaturos; & *resurrectionis symbolo* id quoque spopondissent, ad *novam* se cœlestemque *vitam* esse *resurrecturos*: inde nemo non videt quam ille solide prudenterque argumentetur, cum è *pacto promissoque* illos hortatur ne *officio* deessent, *fidemve* fallerent. Infirmæ autem admodum & jejunæ forent id genus *sequelæ* si ex *inani* mortis resurrectionisque *symbolo* ad *mysticam* illos *mortem resurrectionemque* hortaretur.

§. XXVII. Ita nimirum constat *de facto*, ex ipsa *aquei baptismi* institutione *baptismum sanguinis* excludi non posse, nec etiam è *pacti baptismalis* beneficio. Si porro *facti* rationem quærimus, ea est, ni fallor, altius è duobus præsertim principiis deducenda: quod scilicet *Christi mors* ea sit beatæ *resurrectionis* mercede coronanda; quod etiam illud sit in præcipuis *baptismi beneficiis* numerandum ut nimirum *baptismi* virtute illud consequamur ut *nostra* quoque *mors* sit *Christo* imputanda. Quod *Christo*, eo ipso *mortis* nomine, ea deberetur, quam dixi, *resurrectionis* merces, è V. quoque T. jam superius ostendimus. Ex illo nimirum *antiquiori pacto* quo de toto *redemtionis* negotio *incarnationisque* cum *Patre* transegit. Quod enim *Christi* resurrectio, non tam *propriæ* ejus & nativæ Deitati, quam *Patri* tribuitur; quod etiam *Pater* non *Patris* tamen in hac causa personam egerit, sed *judicis*; nec suæ in filium στοργῆς rationem habuerit, sed *Christi* potius in passione *meriti*: quod etiam *Christus* non pro sua hic *æqualitate* cum Patre, sed plane quasi *subditus*, sit considerandus, & *obedientiæ* merito præmium *exaltationis* à Patre reputarit; plane (inquam) hæc omnia arguunt non *suam* hic, sed vero *alienam*, & quidem à sua longe diversissimam à Christo susceptam esse *personam*. Et vero ipsa *persona*, quam sustinuit, ratio *pactum* aliquod omnino postulat, & mutuum cum Patre consensum. Nec enim *Christi* nomine *una* aliqua ut Scholæ loquuntur, *individua persona* intelligitur, sed *politica* & *publica* quæ suo ambitu *omnes* omnium seculorum locorumque omnium *fideles* complectatur. His enim omnibus convenire intelliguntur hujus *beneficia*. Poterant fortasse *Christi merita* præmium aliquod ex *æquitatis* jure *sibi* impetrare. Quod vero non ex *æquo* duntaxat, sed pro *justitia* debito illud vendicent; quod non *sibi* modo, sed *suis* omnibus illud à Patre debeatur, sine *pacto* prorsus intelligi non potest quo *Pater* etiam *persona politica* illam constitutionem *acceptaret*. Erat enim hoc antecedenter ad *pactum* ita *arbitrarium* ut nulla *Patrem*, ni ita convenisset, vel *æquitas* obligaret, ut pro *Christi* meritis mercedem *fidelibus* persolveret, cum præsertim & ipsi *Christo*, in *propria* etiam *persona* persolvisset. Et quidem admodum consentaneum erat *Platonicis* illius ævi dogmatibus, ut huic *αἰωνίῳ* Evangelii διαθήκῃ, quæ tamen erat terrestris, alia etiam responderet προαιώνιος in cœlis cujus virtuti sit etiam tribuenda terrestris διαθήκης efficacia. Ita *probatum* dedimus hoc *pactum*, quod licet *asserant* etiam recentiores, neutiquam tamen *probant*, nec probare unquam *poterunt* qui nullam nisi ex disertis *Scripturarum* testimoniis probationem admittunt.

§. XXVIII. Huic itaque *cœlesti pacto* duo illa tribuenda erant: primo ut *jure* etiam *legali Christo* præmium pro *suis* meritis deberetur; secundo etiam ut *fideles* universi *unam* in *lege* cum Christo *personam* constituerent. Nec enim de utrovis horum quicquam in *terrestri pacto* cautum legimus. Nondum tamen

men ad *singulos homines* descendit hoc pactum, ut intelligi possit *quinam* ad hanc politicam Christi personam *homines* pertineant ut sibi possint illius cœlestis pacti *beneficia* vendicare. Proinde præter hoc Patris cum Christo *cœleste pactum*; aliud præterea necessarium erat, *Christi* cum *hominibus*, & quidem pro captu humano *externum*, externisque *symbolis* celebrandum, ut constet quinam illi sint qui à *Christo* pro *suis* agnoscantur. Hoc autem *pactum* ut ad *sacramenta* spectat in genere, ita propius & præcipue ad *baptismum* quod unicum *initiationis* sacramentum omnes agnoscunt. Illud enim proprie *pactum* appellamus quo *jus pacti* ejusdemque *beneficia* primum consequimur, non quo consecuti *jus* idem *augemus* atque *consummamus*. Qua itaque ratione ad *baptismi consummationem* ostendimus pertinere *martyrium*, eadem & ad *pactum Evangelicum* pactique *beneficia* pertinere censebitur, nequis *nominis* solius, non item *rei* per nomen significatæ, hanc *baptismi* cum *martyrio* communicationem interpretetur.

§. XXIX. Observandum enim sexto, non ea tantum *generali* ratione adumbrari in *baptismo martyrium*, qua & reliqua omnia baptizati *officia* adumbrantur; sed quod ipsum *aquei* baptismi *symbolum* ita nostrum, quem diximus, *sanguineum baptismum* repræsentet, ut plane nulla sit *aquei baptismi* efficacia nisi ad *sanguineum baptismum* referatur. Qua enim *immersio* in *aquam* vitæ animalis *mortificationem*, denotat, qua *emersio* ex eadem novæ etiam spiritualisque *vitæ* sponsionem, ea, qua dixi, *sponsarii symboli* significatione repræsentat; fateor nullum esse Christianæ vitæ *officium* quin ad horum alterutrum referatur, cum καθαρσιν omnia aut τελειωσιν spectent, ut loquamur cum *Pythagorais*, hæc ad novam mysticamque *vitam*, ad novam illa mysticamque *mortem*, similiter referenda. Nec tamen propterea *novi baptismi* beneficia quibuslibet vitæ Christianæ *officiis*, sed ne *omnibus* quidem simul collectis, asserimus. Cum enim illud dixerimus præcipuum *baptismi* fuisse consilium ut Christi morientis resurgentisque *imaginem* ad vivum *repræsentemus*, inde etiam *beneficii baptismalis* spem omnem ab ea ipsa *repræsentatione* arcessamus; sequitur proinde ut qua vita atque morte *Christum* accuratissime *exprimimus*, in illis primarium baptismi *consilium* constituendum sit, ab iisdem baptismi etiam *beneficia* sint præcipue expectanda. Atqui *corporeæ* erant illæ *Christi* tam *mors* quam *resurrectio*, quibus nos profitemur in baptismo *conformes*, & quarum nos ibidem portemus *imagines*, ut in *corporeæ resurrectionis* causa 1 *Cor.* XV. loquitur etiam Apostolus. *Mystica* enim *resurrectio* si *sola* in *baptismo* sponderetur, tota illa Apostoli argumentatio concideret. Est quidem verisimillimum inde ortum esse *resurrectionem negantium* errorem quod *resurrectionem* illam baptismi *symbolicam* de solius *animæ* mystica resurrectione, non item *corporis* intelligerent. Cum autem ex universa illa Apostoli disputatione manifestum sit, illud fuisse præcipuum baptismi *consilium* ut, de quo præcipue illius ætatis *fides* vacillaret, de eo interponerentur *promissiones* in *pacto baptismali* omnium certissimæ; plane sequitur *Christi resurrectionem*, non aliam quam *corpoream* in *baptismo* exhiberi, cui & *nostra* respondeat *resurrectio* præcipue *corporea*. Quod vero ad *mortem resurrectionemque mysticas* attinet, tantum abest ut per illas possimus *Christi* φορεῖν εἰκόνα, ut ne *vere* quidem *Christus* eo sensu sit unquam *mortuus* aut *resurrexerit*. *Mori* ille *peccato* non potuit qui nunquam ei vixerat. *Mortificare carnem* non opus habuit qui nullam unquam sensit carnis rebellionem. Nec *resurrexit* ille ad novam spiritualemque *vitam* qui præterquam *spiritualem* vitam aliam nullam unquam duxerat. *Mystica* ergo *mors* atque *resurrectio secundariæ* fuisse oportet, non *primariæ* in baptismo *repræsentationis*, quatenus & illæ, quanquam nullam cum Christo *conformitatem* ipsæ denotent, disponant saltem ad illam animarum *nostrarum* cum Christo *conformitatem*, quam & ipsam *Christo* fateor esse *gratissimam*.

§. XXX. Cum itaque *mortis* hæc *resurrectionisque* in baptismo *repræsentatio* ad *corpora* nostra primo referenda esse probaverimus: sequitur *primarium* baptismi consilium esse ut *corpora* nostra *Christo* devoveamus, nosque promtos spondeamus paratosque ut *Christi* causa *mortem* oppetamus, *corporum* viz. Inde *reliquorum* baptismi *beneficiorum* spem concipimus accipimusque omnium certissimam. Imprimis de beata *resurrectione corporis* nimirum illa, quæ *corporis passionibus* accuratissime respondet. Quæque ut *præcipua* erat plerisque ratio *Christianitatis*, ea præsertim ætate, recipiendæ, ita *creditu* erat omnium *difficillima*, ut proinde consentaneum esset eam commendari argumentis omnino certissimis. Tum & *mysticam* quoque illam *mortem resurrectionemque* pollicemur, quæ *secundaria immersionis* nostræ *emersionisque* in baptismo significatione denotantur: & quatenus hæc eadem *symbola* pro *Christi* etiam parte adhibentur, is una spondet ne *suam* quidem operam nobis defuturam. Ita constat *martyrium* in *primaria* baptismi significatione contineri. Constat deinde ita à nobis interpositam hanc *martyrii sponsionem* ut sit *conditio* ex *nostra* parte præstanda unde pendeant *reliqua* baptismi *beneficia*. Ita sequitur ex *pacti* hujus *jure*, *martyrio* saltem in *voto* deberi omnia *baptismi beneficia*. Sequitur ita ad baptismi *consummationem* spectare *martyrium* ut *martyrium* de *facto* præstitum spectat ad *consummationem martyrii* duntaxat in *voto*.

§. XXXI. Ne vero nimius videar in captandis *baptismalis pacti* minutiis, colligo septimo non modo ex illius pacti *lege*, sed vero ex ejusdem etiam *æquitate*, vendicari posse in *sanguineo baptismo* omnia *beneficia* à *Christo* pro *sua* pacti baptismalis *parte* præstanda, nequid supeersse videatur, cur dubitemus rectene hæc & pro *Christi mente* veteres collegerint. Cum enim jam ostenderimus *conditionem* à nobis præstandam, qua jus illud consequamur ad promissa Christi *beneficia*, hanc ipsam esse *corporis nostri* pro Christo devotionem; quod nihilominus *recens baptizatis* incruenta morte sublatis concedat tamen Christus baptismi *beneficia*, ratio non est quod *conditionem* illam *præstiterint* cui *debentur* ex *pacti æquitate* ejusdem *beneficia*, sed quod *prima* pacti beneficia *gratis* concedantur & sine *ulla* prorsus *conditione*, præsertim illis qui nondum *actuali obligationi* aut *conditioni* de *facto* præstandæ obnoxii essent, propter *incapacitatem subjecti*. *Adultorum* alia est omnino ratio. Quam enim *conditionem* nondum *præstare* possunt, eam *velle* saltem poterant, ut *facti* loco apud Deum habeatur illud ipsum *votum*. Sunt autem inter se admodum diversæ illæ *æquitatis* rationes qua quis *excusatur* à præstanda pacti conditione, & qua quis eandem legis conditionem censetur *implevisse*, si minus ad *literam* legis, at pro *legislatoris* sententia, si æquus modo adhibeatur *legis interpres*. Ita igitur *martyrium* in *voto* cum sit pro legis *litera* reipsa aliud, idem tamen censebitur cum *martyrio* de *facto* pro *interpretationis æquitate*. Ita fiet ut omnia *baptismi beneficia* soli debeantur *martyrio*, saltem in *voto*. Quod si etiam in baptizatis *non-martyribus*, soli tamen *martyrio* in *voto* debeatur *jus* illud omne quod consecuti in *baptismo* sunt ad *baptismi beneficia*; quis est qui non videat potiori ratione tribuendum esse *martyrio actuali*? Est enim hæc *legis* ipsa *conditio*, non autem aliud quid

quod *æquo* egeat legis *interprete* ut pro ipsa *conditione* censeatur. Quanquam igitur nusquam aliunde constaret, disertis *Evangelicæ legis* verbis *martyrio* deberi *baptismi beneficia*; id tamen facile ex ipsa ejusdem *ratiocinii* sequela colligeremus.

§. XXXII. Est enim ea in omni, *humana* quoque, *legumlatione* probata argumentatio qua legum *casibus omissis* è *ratiocinii paritate* prospicimus. Illis nempe canonibus generalibus oriunda, quod causis omnibus consultum cuperent *legumlatores*; quod *rationem* ubique ducem sequi vellent; quod denique quam rationem in *una causa* probassent, eandem essent & in *aliis* similiter probaturi. Inde contingit ut quæ ita constituta fuerint, non pro *prudentium* modo *consiliis* habeantur, sed *legum* etiam *vim* obtineant. Inde sequitur, si vel pro *legum humanarum* exemplo *Divina* etiam *legislatio* esset instituenda, *rationis paritatem* pro *Divina* esse *lege* intelligendam. Atqui major certe est ratio cur valere in *Divina legislatione* debeat hæc argumentatio quam in *humana*. Falluntur enim in suis *ratiociniis* humani etiam *legislatores*, nec *sequelas* omnes prævident, etiam *legitimas*; ut proinde etiam cum recte argumentamur ex eorum *principiis*, adhuc tamen dubitare liceat essentne tamen illi nostras *sequelas* probaturi. *Deus* tamen nec in *principiis* hallucinari, nec in *sequelis*, potest. Ita certum erit quam *rationem* in *una causa* probarit, in *aliis* etiam esse agniturum. Certum erit, si *martyrii causa* tanta *beneficia* in *baptismo* concedat, ipsi *martyrio* longe potiori ratione concessurum. Certum si *martyrii* vel *votum* tanta tamen & tam copiosa mercede compenset, nihil esse quod metuamus *soluto voto* eandem mercedem esse negaturum. Certum denique proinde, si *plenam* numerisque suis omnibus absolutam *peccatorum remissionem* consequantur *baptizati*, fore omnino ut eandem consequantur *martyres*.

§. XXXIII. Addo enim octavo non ita esse intelligendum hoc commune *baptismi* jus atque *martyrii*, ut in *baptismo* remittantur peccata *virtute* quidem illius in *voto martyrii* quod *profitemur* in *baptismo*, sola tamen illa quæ baptismum *præcesserint*, non item ea quæ *inter* baptismum admissa fuerint atque martyrium. Aliter veteres hoc etiam ipso paria facere censuerunt cum *baptismo martyrium*, quod ut in *baptismo* peccata omnia remittuntur, ipsum nempe *baptismum præcedentia*, non *originale* duntaxat, verumetiam *actualia*, idem sit de *martyrio* quoque sentiendum, delere scilicet *universæ vitæ* flagitia, nihil ut præterea supersit expiandum. Recte quidem illi è principiis modo explicatis. Si enim propter illud *martyrii votum* concedatur peccatorum præteritorum *plena indulgentia*; parem utique *indulgentiam* potius, ut dixi, expectabimus, eodem *voto* jam *soluto*. At *par* illa *indulgentia* esse nequit si quocunque tandem tempore susceptus *baptismus* peccata tamen *præterita universa* deleat, nec tamen *alia* in *martyrio* deleantur quam quæ *baptismum* præcesserint, tanto utique intervallo à se dissitum, cui & *intervallo* peccatorum nondum remissorum *copia* necessario responderit. Pro *pacti* certe *æquitate*, quo magis *conditiones* præstamus pro *nostra* pacti *parte* præstandas, eo consequitur accrescitque nobis *jus* ad *mercedem* à Deo præstandam validius; eo & vicissim *major* erit ipsius *Dei* ad *mercedem*, quam pollicitus est, præstandam, *obligatio*; eo etiam *favorem Dei* possumus, pro *pacti* ratione, *ampliorem* nobis vendicare. Quin &, missa *pacti* consideratione, *favorem* saltem, quem dixi, *Dei* illum tanto majori cum *fiducia* possumus expectare, quanto nostram versus Deum *benevolentiam* luculentius *testatum* facimus. Qui autem *sanguinem* suum pro *Deo* profuderit, hunc nemo dubitet longe certe *testatiorem* fecisse suam versus Deum *benevolentiam*, quam qui promto fuerit duntaxat expeditoque ad profundendum animo. Et cum *gratiæ speciali* tribuamus si quis pro *facto voluntatem* fuerit interpretatus, signum est profecto *factum* ipsum ad *justitiæ* rationem propius accedere, longe certe adhuc *propius* siquando *pacti* etiam consideratio intercesserit. Est itaque naturæ *pacti*, est & *rectæ rationi*, prorsus consentaneum, ut quam peccatorum *indulgentiam plenariam baptismo* concedimus, eam nec *martyrio* negandam existimemus.

§. XXXIV. Quid quod illud etiam, pro receptis *pactorum moribus*, omnes *æquum* agnoscant, ut siquando *stipulatione* primum interposita nonnullæ *præmii primitiæ* stipulatori in *manus* tradantur; at certe *fidem* stipulationis *liberatam*, *præstitamque* pacti *conditionem* maneat *præmii plenitudo*, eo copiosior quo & illæ fuerint ampliores. *Arrham* tradunt in manus *pacta nuptialia*, at nondum *dotem* nisi *consummato matrimonio*. Idem & in aliis quæ ad *bona passionesque* spectant *pactis* solet obtinere. Verum hoc in *illis* præcipue *pactis* elucet quæ *nondum-adultorum* nomine stipulantur *tutores*. *Inchoato* quodam *jure* vestit ipsa illa *inchoata stipulatio*. Donec tamen *adulti* fuerint, & ad annos conditionum præstandarum capaces provecti, *pactumque* suo quoque *proprio nomine* consummandum, nondum *pleno* jure atque consummato quæ jam consecuti sunt possidere censentur, nedum ut *jus* habeant tam firmum ad *futura* pacti *præmia*. Quorsum illud ni majori in pretio haberentur conditiones jam *præstitæ*, quam *susceptæ* duntaxat & fide quantumcunque firma *præstandæ*? Ita igitur *consummati* in *martyrio baptismi* pleniorem fore quam *inchoati indulgentiam* consentaneum est. Ut proinde, si peccata *præterita* eluantur in *baptismo aqueo*, nihil sit cur dubitemus fore etiam eluenda in baptismo *sanguineo*.

§. XXXV. Quod enim spatio *temporis* interposito *baptismum aqueum* sequatur *sanguineus*, non est utique quod à *baptismi* natura alienum censeamus. Distinxit, ut vidimus, Apostolus tres *baptismi* partes, *aquam*, *Spiritum* & *sanguinem*. Nec tamen qui *baptismo aqueo* lustrarentur, semper tamen uno eodemque *tempore Spiritum* etiam accipiebant *baptismalem*, ut alibi probavimus. Apostoli *aqueo baptismo*, superstite adhuc Domino perfusi sunt, cum tamen *Spiritum* nemo, nisi post ejusdem *resurrectionem* acciperet. *Samaritanos aqua* expiavit *Philippus diaconus*; *Spiritum* nemo poterat iisdem conferre præter *Apostolos*. Quid igitur, *Aquane* soli tribuemus vim illam *peccatorum præteritorum* expiatricem? Ita fieret ut *nova* opus esset *expiatione* peccatorum *aqueum baptismum* consecutorum. Sicut enim in *Gentilium mysteriis* elementa καθαρτικὰ viam τελειώσει parare credebantur, nequid superesset impurum cum sanctiora commercia ambirent; ita *Spiritui* proculdubio inserviebat *aquea* illa *lustratio* nequa *vasis* impuritas obstaret quo minus posset pro dignitate sua recipi. Prorsus itaque *alienum* erat ab ejus *sanctitate* ut quis illum *impurus* acciperet. Proinde necessarium erat ut ipse *Spiritus* vicem *aquæ* suppleret pro *peccatorum* expiatione baptismo aqueo *recentiorum*. Quod si *Spiritui* vim illam concedamus, non erit utique cur à *sanguine* alienum censeamus. Pro *pacti* ratione à *sanguine* potius expectanda erat, quod ille ad *officium* nostrum *dispositionemque* spectat quorum major haberi solet in *pactorum* jure ratio quam *donorum* Dei *gratuitorum*. Favet porro quod pro illius ævi dogmatibus *Platonicis* (è quibus omnis hæc *Theologia symbolica* omnino explicanda est) cum à *prototypis* omnis illa *symbolorum* sive *antityporum* virtus deducenda crede-

deretur; ita tamen *symbolorum* efficaciam explicabant, ut quidem ipsa per se nihil ad effectum conferrent, *indicarent* duntaxat cui *prototyporum* illa nativa virtus esset applicanda, ita ut ab ipsis *prototypis* omnis illa *virtus*, seu *naturalis* illa esset, seu *juris* etiam *legalis*, esset expectanda. Et cum *aqua* esse debeat *paciscentium* conditio qua *juris* illo conjunguntur inter se *commercio*; congruum profecto est ut quam vim *symbolis Divinis* pro *Dei* obligatione concedimus, eandem *nostris* pro *nostra obligatione* vicissim concedamus; & quo *pacti* jure *Deus* delinquentes afficit *supplicio*, eodem jure teneatur ad *mercedem* illis, qui conditionem præstiterint, retribuendam. Si itaque *martyrii* vel *professio*, martyrii *absentis* virtute *remissionem peccatorum* præstet, eandem certe necessario oportet, *ipsum*, quando adest, præstare *martyrium*. Convenitque accuratissime, quod superius huc retulimus, cum *stolas* suas *martyres* in *Agni sanguine* lavisse narrantur. Nec enim id de *baptismi lavacro* ita commode poterat intelligi, quod *omnium fidelium* commune fuerat, sed de lavacro *patientium proprio*; nec de *illorum* duntaxat peccatorum expiatione quæ tantam illam *tribulationem* antecesserant, in *baptismo* scilicet aqueo *expiata*, sed illorum quoque quæ in ipsa illa *tribulatione* essent *expianda*.

§. XXXVI. Neque vero erit quod miremur tantam veteres *baptismo martyrum sanguineo* vim assignasse, si & illud recolamus nono *martyrum* illum *sanguinem Christo* ipsi à veteribus fuisse attributum: & quidem ita *Christo* ut ne *martyrum* fuisse crederetur, nec in martyrum *propria* duntaxat *commoda* cessisse, sed vero in *Ecclesiæ* potius *universæ*. Hæc è veterum sententia superiori Dissertatione probavimus, ubi & illud pariter ostendimus quam non essent à Scripturis sacrorumque Scriptorum principiis abhorrentia. Hæc itaque si concedantur, jam intelligemus quam solide illi prudenterque omnem hanc *baptismi sanguinei* efficaciam è *Scriptura* collegerint. *Christi* enim *sanguini* nemo dubitat convenire hanc peccatorum expiationem. *Christi* autem nomen pro universo Christi *corpore mystico* sæpissime intelligitur. Quidni igitur vim illam peccatorum purgatricem *Christo* ita *intellecto* asseramus? Nihil est profecto, cur quoties *Christi sanguinem* peccata nostra *lavare* atque *purgare* tradunt sacræ literæ, de *personali* ejus *sanguine* illas duntaxat intelligamus. Et vero *nominis* ratio suadet potius ut sit virtus hæc *Christo* cum ejusdem *mystico corpore*, communis. Quod enim *nomen* suum nobiscum communicet, id illo nempe consilio fecit ut & *jura* nomini respondentia intelligantur esse communia. Ut in *matrimoniali unitate* (quam hic adhibet Apostolus ad *Christi* mysticam cum *Ecclesia* unitatem explicandam) commune *viro* atque *fœminæ nomen* communia etiam utriusque in lege *jura* facit. Ita & cum *martyrum sanguis* pro *Christi sanguine* habetur, consentaneum est id idcirco fieri ut & *jura* utriusque *sanguinis* fiant invicem *communia*. Nihil autem est quod dubitemus quodvis *Christi symbolum* à *vero* tamen ejusdem atque *originali sanguine* superari. Eodem tamen rediturum diximus seu *martyrum sanguinem* pro *suo* Christus agnoverit; seu per *mysticam* utriusque sanguinis *unionem* proprii etiam sanguinis *virtutem* per martyrium *applicuerit*. Illa certe ipsa vel *applicatio* tanto *efficacior* esse debuit quo *Christi* sanguinem *propius* attingit, magisque *viva* repræsentatione exhibet.

§. XXXVII. Estque adhuc eo magis consentaneum recte veteres, & pro causæ *æquitate* hic esse argumentatos, Quod 1°. non quibuslibet fidelium seu *passionibus*, seu *mortibus*, tantam virtutem assignarint, sed illis duntaxat quibus ad *Christi* mortis exemplum propius accessissent, cum nempe *publica* Ecclesiæ fratrumque *causa* sese obtulissent. Est quidem *sanctorum* omnium *in conspectu Domini mors* quælibet *pretiosa*. Est & adhuc pretiosior *innocentium*, eorum scilicet quos vis oppressit iniquorum hominum. Sed & illam Deo *caram* esse nihil est quod dubitemus qua occumbunt ii quibus *officia* sua quælibet *vita* sunt ipsa cariora, qui *mortem* præ *peccato* eligunt. Estque etiam hæc ipsa *mors baptismali officio* affinis, ne ab illius *præmiis privilegiisque*, putetur prorsus aliena. Nec illa proculdubio Deo ingrata *mors*, quam tantis *Ethnici* efferunt præconiis, qua quis *patria* vitam suam impendit, *multorumque* mortes *una* morte redimit, nec illa etiam à *Christi* exemplo aliena. Longe tamen omnium *proxime* ad *Christi* illud illustrissimum accedit exemplum, si & *animarum* causa quis, & *communi* quidem illa *multorum*, vel etiam omnium ubicunque *fidelium*, mortem oppetat; Si quis pro communi *fide*, pro communi fidelium *corpore*, pro communi *unitate* unitatisque communi *vinculo*, ut *corpus* Christi *mysticum* in sua integritate *conservet*, & nova insuper resipiscentium accessione *locupletet*. Hoc est ferri τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων, hoc est *Christi*, & quidem *patientis*, εἰκόνα *portare*; hoc est *supplere quæ deerant Christi pro Ecclesia passionibus*; hoc cum eo *mori*, *crucifigi*, *sepeliri*, cum & *eadem* patimur, & *eadem* etiam de *causa*, cum & *passionem* & *passionis causam* habemus cum *Christo* communem. Plane innuunt hæc omnia esse *mysticam* quandam, in hac ipsa *passionum* causa communem nobis cum Christo *unitatem*, ut proinde ad *unam* utræque eandemque passionum *collectionem* pertinere censeantur. In his autem de *unitate mystica ratiociniis* id genus *canones*, & quidem *universales* illos, agnoscit Apostolus, „Quod *capiti* convenit, id „& *membris* esse commune; Quod *primitiis*, id & „*massæ* universæ. Ni *universales* fuissent illi, quos diximus, canones, omnino subjungere debuit Apostolus cur in *illa* potius quam in *alia* qualibet causa essent agnoscendi. *Argumentantis* enim personam hic sustinuit Apostolus, non autem illius qui pro sua duntaxat *auctoritate* dictaret. Ita igitur quæ *peccatorum* expiatio *capiti*, eadem & *membris*; quæ hujus sanguinis *primitiis*, eadem & *massæ* conveniet. Ita scilicet nos incitare voluit Dominus ad *mortem* pro *fratribus* lubenti animo constantique obeundam, ut in hac ipsa etiam causa ipsum imitaremur, ut sicut *ipse* pro *nobis vitam posuit*, & *nos* pro *fratribus vitam poneremus* 1 S. Joan. III, 16. Ita vitam pro *Apostolo* ponere parati erant *discipuli*, *ipse* vicissim pro *discipulis*. Ita *Ignatius* ἀντίψυχον eorum esse voluit qui *Episcopis* adhærerent, quod scilicet eorum ψυχὰς ψυχῇ sua, *vitas* nempe *vita*, redimere voluerit. Inde tantus ille *Christianorum* in se invicem amor quo illustres illos & conspicuos fuisse sua etiam ætate memorat *Tertullianus*. *Damonis* & *Pythiæ* Historia apud *Pythagoræos* longe celeberrima est. Hos æmulati *Judæorum* sunt *Esseni*, illos *Christiani*, quos tamen omnes longo intervallo superarunt. Ita conveniebat ad amussim cum hisce *principiis praxis* etiam primævorum *Christianorum*. Ita *praxim* illam generosissimam prudentissimis etiam *principiis* fulcivit Dominus legislator omnium longe peritissimus.

§. XXXVIII. Quæ cum ita se habeant, jam facile intelligimus nihil esse cur male audiant, hac in causa, *primævi Christiani*. *Baptismi* titulo *martyrium* insignierunt. Nec temere id, nec pro suo duntaxat arbitrio. *Christum* nimirum ipsum habuerunt quem sequerentur auctorem. Sed cum *titulo jura* etiam *baptismi martyrio* tribuerunt, & quidem *Sacramentalis baptismi* à Deo ipso instituti. Immane proculdubio fa-

facinus, si quæ à *Deo* essent in *pacto Sacramentali* præstanda, ea suis *adinventis* assererent, nullo tamen nixi Dei *promisso*, nullo Dei legitimo *vicario* qui Dei *personam* agere saltem posset, & Dei *nomine* ea polliceri quæ *Deus* ipse, propter legitimam *delegationem*, præstare *teneretur*. Sed longe aberant ab eo scelere *veteres* ut Dei *nomen*, sine Divina tamen *auctoritate*, suis *institutis* prætexerent. At *impium* profecto non fuit *si conditiones* à *Deo* ipso *præstandas* expectarent in *pacto baptismali* ab ipso *instituto*. *Impium* non fuit è *baptismi* Sacramentalis *consilio* colligere siquid *porro* in *pacto baptismali* videretur *inclusum*. *Impium* non fuit hoc ipsum de *martyrio* colligere, siqua possent *legitima* Sacramentorumque *propria argumentatione*. *Impium* denique non fuit, si & *martyrio*, ubi id probassent, & *jura* quoque *baptismalia* assererent. Atqui *baptismo martyrium* non *conferunt* modo, sed etiam *anteferunt*. Male quidem id, si jam constitisset *sua* nimirum *humana instituta* cum *Divinis* ausos esse contendere. Sed vero aliter se rem habere ex dictis constat. Cum in *pacto baptismali* includi *martyrium* probarint veteres, immerito sane *martyrium humanis institutis* accensent adversarii. Jam non *humana* cum *Divinis instituta* contendunt, sed *Divina* cum *Divinis*, vel unam fortasse potius Divini instituti *partem* cum *alia* ejusdem instituti *parte*. Nihil autem vetat quo minus *Divinorum institutorum* alterum altero possit esse *præstantius*: quin id potius necesse est quoties ad *eundem finem* referuntur, cum aliqua tamen *subordinatione*. Quod enim *finem* illum *propius* attingit, id necessario erit, in *medii* ratione, *præstantius*. At à *pactis symbolicis* (qualia *Sacramenta* esse omnes agnoscunt) sejungi nequit istiusmodi *subordinatio*. Cum enim *symbola* adhibeantur ad alia tamen *officia* à symbolis diversissima *repræsentanda*, ipsaque adeo illa repræsentatione *spondenda*, ut proinde *mediorum* utraque vicem impleant; constat tamen *officii* quam *symboli* longe potiorem esse rationem, *jusque* ad *mercedem* à Deo promissam conferre longe *auctius* atque *validius*. Dici tamen denique potest tam *symbolum* nostræ in baptismo *professionis*, quam *conditionem* quam eo *symbolo* spondemus à *nostra* pacti baptismalis *parte* præstandam, quanquam in *pacto* à *Deo* quidem *instituto* adhibeantur, ad *humana* tamen *officia*, partemque pacti illam quæ *homines* spectat, attinere. Ita non cum *humanis Divina* conferentur, sed cum *humanis officiis* alia *officia* & illa quoque pariter *humana*, ut alia aliis *meliora* habeantur, & *Deo gratiora*. Fateor equidem horum officiorum *jus* ad *mercedem* pacto institutionique Divinæ totum acceptum esse referendum. Id tamen ita verum est ut quanquam non *propter opera* Deus mercedem retribuat, at *secundum opera* fiat illa retributio, ut proinde in *officiis nostris* quo sunt quæque in se *præstantiora* & *Deo gratiora*, eo *exigantur* à Deo paciscente diligentius, & mercede copiosiori coronentur.

§. XXXIX. Quanquam autem *baptismi* solius rationem in hac nostra Dissertatione habuerimus; quod tamen de *baptismo* asseruimus, idem de altero *Eucharistiæ* sacramento asserere poteramus, *repræsentare* nimirum hic, atque adeo *sponderi*, nostrum pro Christo *martyrium*, ut proinde hujus etiam *Eucharistiæ* pacti *præmia* possint à martyribus vendicari. Nec enim aliter in *pane Eucharistico fracto* repræsentatur *corpus Domini* quam ut *passum*, *fractum*, *crucifixum*; nec aliter in *effuso vino sanguis* quam ut ipse etiam *effusus*. Quis est qui non videat quam sint hæc manifesto ad *passiones Christi* referenda? Cum itaque per *unum* illum *panem* unum *nos* cum *Christo corpus* profiteamur, 1 *Cor*. X. 17. id plane pro *symbolico spondendi* ritu, spondemus, non *in corpore* modo nos, sed *in* ipsis quoque *corporis passionibus* cum *Christo* fore communicaturos, ut & ipsi nos paratos præstemus ut cum eo *patiamur* atque *crucifigamur*. Cum etiam dicitur hic sanguis *pro multis effusus*, id porro pollicemur, nos etiam, pro *Christi* exemplo, eo promtiori animo ad patiendum accessuros quo *plurium* salutem intelligimus nostra fore *morte* promovendam. Ita enim fore ut *Christi patientis* exemplum magis ad *vivum* repræsentemus. Proinde verisimilia sunt, & Divino consilio prorsus consentanea, quæ de *martyrii præmiis* hucusque disputavimus, cum eo *utriusque sacramenti* pacta collineare videamus.

§. XL. Quanquam etiam unicum illud hactenus tractaverimus *baptismi* beneficium (quod etiam ipsum *privativum* est) *peccatorum* scilicet *remissionem*, unde etiam sequitur *impunitas*, & ipsa etiam *privativa*; non est tamen inde ut propterea negemus jus esse martyribus ad *positiva* baptismi beneficia. *Si enim cum Christo patimur, cum eodem etiam regnabimus*. Ita argumentatur Apostolus è *canone* harum *mysticarum argumentationum* proprio. Ita etiam & *veteres* cum primarium *martyribus*, ut ostendimus, in *regno Christi*, consessum assererent. Et merito quidem illi. Si enim *Christo* passuro *merces* proposita est, *debebatur* certe illi, *præstita* pacti *conditione*, tanta illa merces. Si & *nos* eandem *Christi* patientis *personam* in nostra quoque *passione* sustineamus; & quidem eo ipso sustineamus consilio ut quæ *jura* Christo patienti pro *pacto Divino* accrescebant, & *nobis* quoque similiter patientibus accrescerent; sequitur & *nobis* patientibus ingentem illam repositam esse *mercedem*, tantam scilicet quanta *Christo*, pro hujus pacti jure debebatur, & quidem ex ejusdem *pacti* eodem *jure*. Ita fiet ut *universa* baptismi *beneficia*, tam *negativa*, quam etiam *positiva*, martyribus debeantur.

FINIS.

APPEN-

APPENDIX
AD
DISSERTATIONES CYPRIANICAS.

PROLEGOMENA.

Canon Regum *Astronomicus*, partim cum MSS. editisque *collatus*, partim è MSS. nunc primum *editus*.

Fasti *Græci* priores, *Theonis* forsitan *Alexandrini*, ex *archivis* tamen *sacerdotum Heliopolitanorum*) nunc primum editi, è MS°. *Saviliano*.

Fragmentum *Theonis Alexandrini* in προχείρους *Ptolemæi* κανόνας, è MS°. *Barocciano*.

Fasti *Græci* posteriores, forte Imperatoris *Heraclii*, ex apographo *Vossiano*.

Fragmentum Imperatoris *Heraclii* in προχείρους *Ptolemæi* κανόνας, è MS°. eodem *Barocciano*.

Fasti *Latini* è MS°. Collegii *Corporis Christi* Oxoniensis.

A B

HENRICO DODWELLO

A. M.

DUBLINIENSI.

PROLEGOMENA,

De *fastis* sequentibus tam *Græcis* quam *Latinis*, deque *regum regnorumque* canone *Astronomico*.

Græci fasti *priores utilissimi in temporibus* persecutionis Diocletianeæ, §. I. *Cur tanta in illius* persecutionis *Coss. fastorum discrepantia*, §. II. Alexandrinus *fuit horum* fastorum *concinnator*, §. III. *Duplex erat anni* Ægyptiaci *forma*, *alia* Alexandrinorum, *quæ & apud scriptores* Christianos; *alia reliquorum* Ægyptiorum, *quæ & apud scriptores* Ethnicos *longe notior erat atque usurpatior*, §. IV. *Cur anni vagi formam ita studiose retinuerint* Ethnici Ægyptii, §. V. *Profligato cultu* Idololatrico *sensim* extincta, §. VI. *Hæc* fixi *anni atque* vagi *comparatio à* Theone Alexandrino *instituta*, §. VII. *An°.* Augusti *V°. concurrebant* Thoth Alexandrinus *&* Ægyptius, *An°.* Aug. *IX°. admissa est ab* Alexandrinis *prima* intercalatio, §. VIII. Fastos *suos à* caniculæ ortu *fixo in anno* Juliano *inchoavit* Theon, *concurrente etiam* Thoth mobili, *ipsoque adeo* anni magni *novi* canicularis *exordio*, §. IX. *Ortum* caniculæ *in* Ægypto Julii *XX°*, *in anno fixo* Juliano, *assignabant*, §. X. *Diversa admodum ab invicem de stellarum* ortu *erant &* occasu *veterum parapegmata*; *in designando tamen* ortu caniculæ *plerique ad hunc ipsum etiam diem prope accedebant*, §. XI. *Accessit certe noster* Theon, §. XII. *Locus* Solini *difficilis explicatur*. *Canicula* Syrius *& terra* Ægypti Seriadica *à* Nilo *qui vetustissimo nomine* Siris *appellatus est*, §. XIII. Natalis mundi *primus erat* cycli *magni* dies *quo ad unum & commune primordium redituri credebantur* sol *&* luna *in anno* Ægyptiaco *vago*, §. XIV. Sacerdotum Ægyptiorum *erat hæc Epocha*. Solinus *Antonino Pio* junior, §. XV. *Sacerdotum etiam* Heliopolitanorum, §. XVI. *Conciliantur inter se de hujus Epochæ initio* Theon *&* Censorinus. *Ab* Antonini Pii *initio hanc Epocham deduxerunt* Sacerdotes Ægyptii, §. XVII. *Cum novo* cycli mundani *initio* ætatem aurea *redire credebant*, *eamque* Antonino Pio, *quod in ejus tempora incidisset*, *gratulabantur*, §. XVIII. *Fastos hosce collegerunt*, Sacerdotes, *pro sua quisque ætate*, Heliopolitani; *ab illis* Theonem *accepisse probabile est*, §. XIX. *Horum fastorum errores* Librariorum *esse potius*, *quam primorum* Auctorum, §. XX.

De fastis Græcis *secundis* Heraclianis, §. XXI.

Utrique fasti *canoni* Astronomico *aptati*, §. XXII. *Æra* Nabonasari, *pro observationibus* Astronomicis, *omnium* antiquissima, §. XXIII. *Illæ observationes* publici *erant* Astronomorum *Babyloniorum* Collegii, *à* Beroso *primum*, *ex archivis* Chaldæorum, Græce *editæ*, §. XXIV. *Satis apte convenit* Æra Nabonasari *cum* Historia *Astrologiæ* judiciariæ, §. XXV. *Cum* Berosi *rationibus convenit noster* canon, §. XXVI. *A* Beroso *accepit* Hipparchus, *ab* Hipparcho *Astronomi* Alexandrini, §. XXVII. *Prima canonis* Epocha *defenditur*, §. XXVIII. *Secunda Epocha* Astronomis *usitatissima*, *sed* recentius *introducta*, §. XXIX. Certa *tamen*, §. XXX, XXXI. *Tertia* Augustorum *Epocha* fixa Astronomis *inutilis*: vaga *utilis*, *& certis* Imperatorum *annis ab* Astronomis *signata*, §. XXXII. *Ultima* Diocletiani *Epocha nullis* Imperatorum *annis ab* Astronomis *distincta*, §. XXXIII. *Canonis Astronomici* dies *incipiunt à* meridie. *Cur illud initium constituerit* Ptolemæus, §. XXXIV. Anni *à neomenia* Thoth. *Ita in* Epochis *incepisse ostenditur*, §. XXXV. *Ita & in* regum singulorum *annis Epochæ* primæ, §. XXXVI. *Epochæ etiam* secundæ, §. XXXVII. *Præcipue vero constat in Epocha* tertia. *Percurruntur* Imperatorum Romanorum *tempora usque ad* Nervam, §. XXXVIII. Trajani *initia varia*, primum, *idemque citimum à* morte Nervæ Jan. *XXVII°. A. D. XCVIII*[i]. §. XXXIX. Secundum *altius*, *à* Nervæ abdicatione. *Nullum hoc tempore discrimen* Cæsarum *atque* Augustorum, §. XL. *Abdicavit* Nerva Dec. *XXVII°. A. D. XCVII*[i], §. XLI. Tertium, *ab* adoptione Oct. *XXVII. A. D. XCVII*[i]. *mortuus* Trajanus *A. D. CXVII°*, §. XLII. *Numeravit tamen ab A. D. CXVI°. Trib. Pot. cum* canone, Hadrianus, §. XLIII, XLIV. *Vera honorum* Ælii Cæsaris *series*, §. XLV. *Provinciam* Pannonicam *fine anni* Dom. *CXXXVI*[i]. *administravit*, §. XLVI. *De secundo* Ælii *consulatu*, §. XLVII. *Duplicem habuit* Hadrianus natalem, adoptionis *alium ab A. D. CXVI°. alium* μοναρχίας *à* morte Trajani, *numerandum*, §. XLVIII. *Non tamen anno CXVI°.* Hadrianum *palam agnovit Imperii hæredem* Trajanus, §. XLIX. *Percurritur* canon *ab* Antonino Pio *ad* Caracallam, §. L. *A* Caracalla *ad* Alexandrum, (*cur inde* natales *Imperatorum non habeamus ita certo consignatos*,) §. LI. *Ab* Alexandro *ad* Decium, §. LII. *In* Decio *canon non potest omnino defendi*, §. LIII. *à* Decio *ad* Probum, §. LIV. *à* Probo *ad* Diocletianum, §. LV. *Post tempora* Ptolemæi *non est hu-*

jus canonis *eadem*, *quæ antea*, auctoritas. Tempora *secuta sunt Reip. perturbatissima*, §. LVI. Scriptores *deinde paucissimi*, *& neglecta* Astronomiæ *studia*, *etiam* Alexandriæ, §. LVII. *Restaurato*, *post Concilium* Nicænum, *occasione cycli* Paschalis, *apud* Alexandrinos *Christianos*, *studio* Astronomiæ; *ea occasione* canonem, *in* Imperatorum *temporibus*, *ab* Antonino Pio *usque ad* Diocletianum, *suppleverunt fortasse* recentiores, §. LVIII, LIX, LX.

De fastis postremis Latinis, §. LXI. *Ratio reddita de* MSS. §. LXII.

§. I. FAstos hic, benigne Lector, habes in universum tres, *Græcos* duos, tertios *Latinos*. *Græcos* priores in temporibus *persecutionis Diocletianeæ* utilissimos expertus, proinde tecum communicandos censui. Tempus *depositi à Diocletiano* & *Maximiano Herculio* Imperii *Augustei*, *sumtique* à *Constantio Chloro* & *Maximiano Galerio*, hic clarissime consignatum habemus. Cum enim pro An. Dom. CCCV^i. Coss. *Constantinum* legimus & *Maximinum Cæsares* (*Constantium* quem dixi illum atque *Maximianum Galerium* intelligit) & pro anno CCCVI°. eosdem iterum, sed novo jam *Augustorum* titulo auctos: facile colligimus anni CCCV^i. *initio* jam *Cæsares* fuisse duntaxat cum fastis inscriberentur, nondum scilicet *deposito* primorum principum Imperio; eodem tamen anno *provecto* factos *Augustos*, ut proinde sequentis anni CCCVI^i. initio *Augusti* appellentur. Constat etiam *repetiti* utriusque *consulatus* ratio. Pro regulis enim Cl. [1] *Pagi*, novos anni CCCV^i. *Augustos* oportuit sequenti anno Coss. procedere. Proximo anno CCCVII°. Coss. legimus *Severum Augustum* & *Maximianum Cæsarem*. *Maximinum* vult quem *Cæsarem* appellat. Habemus itaque *primum* Maximini *consulatum* frustra alibi à Cl. [2] *Baluzio* quæsitum. Quanquam & in libro de *præfectis urbi* obscura etiam extent hujus consulatus vestigia. Anni enim CCCVII^i. usque ad mensem *Aprilem*, Coss. ibi consignatos ita legimus. *Maximian. VII. & Maximian. Secundus* ille *Maximianus* non alius est à nostro *Maximino*. Nec enim recentiores modo, sed & illius seculi *coæva* monumenta hæc nomina confundunt cum *Maximino Maximianum*, & cum *Constantino Constantium*. Ita intelligimus, vel *superioris* anni *fine*, vel *hujus initio*, hostem *Italis* fuisse *Severum* (quem propterea suis fastis expunxerint) & fortasse *captivum*, ut proinde *Galerium* ejus loco sufficerent, & cum altero *Galerii Consule* conjungerent; quem tamen & *ipsum* postea similiter *hostem* è suis fastis, à mense *Aprili*, similiter expunxerint, & *novum* sibi jam utrumque Consulem *Occidentalem* substituerint, ut proinde & illa quoque *Galerii* in *Italiam* expeditio, aut affecto *Martio*, aut *Aprili* ineunte, contigerit. Discimus præterea jam *superiori* anno titulo *Augusteo* ornatum esse *Severum*, ut hujus anni initio *Augustus* appellaretur. Nova & hæc, nec, ut puto, aliunde discenda, cum ne *consulatum* quidem *Severi* in editis, quos habemus, fastis ullibi reperceris. Et tamen ordine succedunt, pro Cl. *Pagi* regulis, admodum consentaneo, ut nimirum post *depositum* à supremis *Augustis* A. D. CCCV°. Imperium, *novi* primum *Augusti*, anno CCCVI°. tum & *novi Cæsares* anno CCCVII°. Coss. processerint. Iidem porro fasti anno CCCIX°. *Licinium Augustum* Coss. exhibent cum collega *Constantino M.* quem auctor perperam *Constantium* scripsit. *Constantinum* itaque nondum *Orientales Augustum*, ut videtur, agnoverunt, cum tamen *Licinium* superiori anno à *Galerio* renunciatum agnoscerent. Coss. deinde anni CCCX^i. frustra alibi quæsieris, *Andronicum* & *Probum*. Hæc de horum fastorum *utilitate* pro hoc, quem dixi, limite *persecutionis Diocletianeæ*. Nimius enim forem si & aliorum temporum utilia hic annotarem.

§. II. Quod autem fuerint, hoc in loco, fasti omnes ab invicem aliquanto *discrepantiores*, ratio manifesta est. Nempe deposito à *senioribus Augustis* Imperio, statim vacillare cœpit in *novis principibus* Imperii *concordia*. Ita factum ut quos Coss. alius Imperator crearet, alii minime agnoscerent, sed *novos* ipsi, pro sua quisque ditione, in eorum locum sufficerent. Cœpit hoc sibi jus vendicare *Maxentius* à fuga patris *Maximiani Herculii*, sub finem anni CCCVII^i. Ab eo usque tempore Coss. *sibi* proprios atque *Italiæ* designavit, quorum hodieque nomina nobis conservarunt auctor præstantissimi libelli *de præfectis Urbi* atque *Idatius*. Alios interim fecit Coss. pro sua ditione *Constantinus*, præsertim post nuptias *Faustæ* confirmatior jam factus, atque novo *Augusti* titulo auctus, ab *Herculio*. Quanquam & superiori anno CCCVII°. à mense *Aprili*, alios ab *orientalis* Imperii consulibus retulit libellus *præf. Urbi* in *occidente* suffectos. Verum illi *totius* erant *occidentis* communes quousque perstitit patris *Maximiani* concordia cum filio *Maxentio*. Alios inde *Galli*, alios *Itali*, sibi proprios agnoscebant. Alios rursus creavit pro suo saltem *Augusteo* Imperio *Galerius*, qui nullum *occidentalium Imperatorum* jus pro eo intervallo comprobavit. Hos acceperitne in sua ditione *Cæsarea Maximinus*, non constat. Duravitque illa Imperatorum discordia ab obitu *Constantii Chlori* An. Dom. CCCVI°. ad debellatum usque anno CCCXII°. *Maxentium*. Inde intelligimus cur etiam anni CCCVII^i. Coss. *Galerianos Severum* atque *Maximinum* nulli hodieque agnoscant fasti *occidentales*. Jam enim purpuram resumserat *Herculius* cum *consulatu*, ascito sibi collega *Constantino*; jam *Italiam* petebat hostis cum exercitu *Severus*, profligatum *Severum* secutus eodem etiam anno cum exercitu infesto hostis *Galerius*. *Andronicum* & *Probum* Coss. fecerit fortasse vel desertus à *Licinio Galerius*, vel desertor *Galerii Maximinus* qui de *Augusteo Licinii* titulo se *Galerio* subinfensum prodidit, & ægre admodum, si forte, in officio retentus est, uti discimus è [3] *Lactantio*. Perturbatissimum certe Imperii statum ipsi innuunt *postconsulatus*. Ita enim fastos notabant quoties *comitiorum consularium* nullum esset *otium*. Hosce *orientales consulatus* è *fastis* etiam *orientalibus* eraserint fortasse, victo *Maximino*, *occidentales* Imperatores, sive *Constantinus*, sive *Licinius*; vel in gratiam *victorum*, ipsi etiam *librarii*. Cum enim unius Imperii non nisi unos Coss. fastis inscribendos existimarent, illos potissimum seligendos credebant quorum gratior esset memoria, & in monumentis frequentior. Ita certe factum verisimile est, ut *orientales*, quos dixi, Coss. reticerent, non *Idatius* modo & fasti *Bucheriani*, qui *Latini* erant, & *Occidentalium* proinde consulum duntaxat meminisse putandi sunt, sed & *Græci* illi quos *Siculos* appellant. Noster tamen *Alexan-*

[1] Diss. Hypat. Part. 2. cap. 1. [2] *Baluz.* Not. ad *Lactant.* de mort. Pers. in cap. 35. [3] De mort. Pers. c. 32.

Alexandrinus fuit, provinciæ nimirum illius quæ & *Imperatores*, & *Coss.* agnoscebat duntaxat *orientales*; nec remota admodum eorum vixit memoria, ne hallucinari illum potuisse suspicemur; & cum *Ethnicus* fuerit, non est quin eorum memoriæ benevolum fuisse existimemus quorum nomina fuissent è fastis à *Christianis Imperatoribus*, aut in eorum gratiam à *librariis*, erasa.

§. III. Quod *Alexandrinum* dixerimus horum fastorum concinnatorem, id à nobis non immerito esse dictum, multa sunt quæ produnt. Imprimis quod non alios agnoscat Coss. quam quos *orientales* Coss. agnoscerent, nec alios, ut vidimus, *Augustos* quam qui ab *Orientis* fuissent Imperatoribus in eam allecti dignitatem. Saltem hinc in *orientalium* numero fuisse verisimile est. Sed & illæ, quibus usus est, *Epocha* Alexandrinorum propriæ *Ægyptium* illum produnt potius quam alterius cujuslibet in *oriente* provinciæ, *Alexandrinum* etiam potius quam alterius cujuslibet etiam in *Ægypto* civitatis. Prima est ab *Alexandro magno*, ab ipso nimirum coloniæ *Græcæ Alexandrinæ* deductore, ipso urbis *Alexandrinæ* κτίστῃ sive conditore. Secunda ἐτῶν ἀπὸ Αὐγούστου, nec ab initio *Augusti*, nec à fine, arcessitur, sed vero ab *initio* ejus duntaxat *Alexandrino*; eo nimirum initio quo, extincta *Cleopatra*, *Augustum* primo agnoscerent dominum *Alexandrini*. Annus enim fastorum nostrorum primus, *Christi* CXXXVIIIus *urb. cond.* pro calculis *Varronianis*, DCCCXCIus. est annus *Augusti* CLXVIIus. Deme ex annis U. C. CLXVII. supererunt DCCXXIV, quo U. C. anno sese *Cleopatra* interfecerit, accuratissime. Reliquæ duæ στήλιδες *auctorem* indicant adhuc manifestius. Quam enim supputandi rationem secutus est in nostro illo, quod nunc damus è MSº. *Bodleiano*, *Theonis Alexandrini* fragmento ipse *Theon*, eandem secutus est & noster, ut plane verisimile sit non alium à *Theone* illo nostrorum quoque fastorum esse auctorem.

§. IV. Ex illo scilicet eximio *Theonis* fragmento discimus, (quod nescirent aliter eruditi) sua etiam adhuc *Theonis* ætate, aliam fuisse suis civibus *Alexandrinis Græcis*, aliam reliquis *Ægyptiis*, anni rationem; *Alexandrinis* nempe *fixam* atque stabilem Solari anno *Juliano* respondentem, reliquis *vagam* atque mobilem, nec nisi emenso anno *Caniculari magno*, (annorum scilicet *Ægyptiorum* communium MCCCCLXI, *Julianorum* MCCCCLX.) ad exordium commune redeuntem. Estque id animadversione dignum *fixam Christianis*, *vagam Gentilibus* notiorem fuisse atque receptiorem. *Fixam* solummodo agnoscunt scriptores *Paschales* ad unum, ut opinor, omnes, non *coævi* modo *Theonis*, sed *Theone* antiquior *Anatolius*, & *Anatolio* rursus antiquior *Clemens Alexandrinus*, & quorum ille sese rursus antiquiorum sententias recenset in *mortis* Christi *die* designanda, tam *Catholici* quam etiam *Heretici*. Nimium enim ab *æquinoctio*, & à *Judæorum* paschate, aberrassent, si *vagam* secuti essent anni *Ægyptiaci* rationem. Qui *Phamenoth* XXV. *passionem* Domini [4] ἀκριβολογούμενοι celebrabant, si *fixam* anni formam observabant, *Mart.* XXIº. si *vagam*, *Mart.* VIIIº. celebrasse necesse erat. Poterant equidem *Mart.* XXI. qui in eo ipso die ponebant *æquinoctium*. At qui *Mart.* VIIIº. passionis memoriam colebant, fieri certe nulla supputandi ratione potuit ut non *æquinoctium* anticiparent. Ita longe illos abfuisse necesse erat à tanta illa, quam jactabant, ἀκριβείᾳ. *Fixam* similiter *Theoni* coævus *Epiphanius*, & alii quoque *Christiani*, ut ne *fuisse* quidem innuant qui *vagam* sequerentur. Et tamen viceversa *vagam* similiter usurpant scriptores, quotquot habemus illorum seculorum, *Gentiles*, *fixam* altissimo plerunque silentio prætermittentes. Illam perpetuo * *Ptolemaus* civis ipse (ut volunt) *Alexandrinus*; illam [5] *Censorinus* scriptor curiosissimus, qui tamen ne id quidem ipsum resciviss videtur, fuissentne ex *Ægyptiis* aliqui qui *fixam* agnoscerent: illam [6] *Proclus*, qui nec aliam innuit ab *Ægyptiis* usurpatam. Unus est fortasse [6] *Plutarchus* ex *auctoribus* Gentilibus *Diocletiano* antiquioribus qui *fixos* menses *Ægyptiacos* agnoverit. Una etiam fortasse quæ meminerit [8] *inscriptio Antonino Pio* coæva, *anno Dom.* CXLVI. Sed *Græci* erant illi, non *Ægyptii*.

§. V. Quod formam anni *vagi* ita mordicus retinuerint *Gentiles Ægyptii*, & à forma *fixa* ita studiose temperarint, causam illam fuisse suspicor, quod, cum sacra quadam atque mystica ratione annum suum ita digessissent, ut *Canicularis* anni *magni* circuitu [9] *festa* eorum per Solarem annum universum permearent, nefas esse ducerent si aliam aliquam sequerentur anni formam qua fieret ne *suo tempore* sacra recurrerent. Id genus rationes tradit [10] *Macrobius* de anno *Romano*, cur *mensibus* aliis *VI. Nonæ* assignarentur, aliis duntaxat *IV*; cur mensi *Februario* dies tantum XXVIII; cur VI. kal. *Martii* potius quam *fine* anni veteris, aut *initio* novi, fieret intercalatio. Ex quibus intelligimus in id genus nugis *Gentiles* fuisse *superstitiosissimos*. Similiter *Athenienses*, cum mense alieno *Demetrium* initiari vellent, decreto publico mensis nomen mutarunt, ut ne alio mense *mysteria* quam *Boedromione* peragi viderentur. Nec id equidem immerito, si, quod existimabant, id fuisset verum, à vero nempe *Deo* festa illa fuissent *instituta*, & quidem ob *arcanas* etiam rationes, & per symbola *pactum* denotantia. Erat enim periculum longe maximum ne à *mente Dei* aberrarent siquam novitatem molirentur in rebus *mysticis* atque *arcanis*; & præterea nefas esset siqua nova *symbola* Dei nomine venditarent, *pactum* scilicet à *Deo* præstandum *denotantia* atque *stipulantia*. Ita enim *Dei* nomine ea *stipularentur* quæ *Deus* nunquam præstanda *suscepisset*. Sic intelligimus quantum fuerit *Jeroboami* flagitium cum *festa* ille à *Deo* instituta *alio* tamen auderet *tempore* celebrare, quæ perperam referunt Novatores ad *festa* nec à *Deo* instituta, nec ob *arcanas* aliquas rationes, nec per symbola *pactum* significantia. Omnino enim ad *mores gentium* in Divino cultu receptos hæc accommodata esse verisimile est. Ita igitur factum puto ut, cum in *Augusti* gratiam forma ea, quam dixi, *fixa* ab *Alexandrinis* fuisset introducta, *Græci* quidem eam atque *Romani* usurparent, *Ægyptii* autem omnes repudiarint, & qui *sacris Ægyptiis* assuevissent, etiam *cives* alioqui *Alexandrini*. Nec puto aliquid in *anni forma* novasse *Diocletianum*, id potius curasse unum ut *novam Epocham* induceret, quam tamen alii annis *fixis*, alii *vagis*, emetirentur. *Epocham* illam *eandem* per annos *fixos* numerant scriptores Epistolarum *Paschalium*; per *vagos Theon*, & *Ptolemæus*, qui cum annis *Nabonasari*, & *Philippi* conjungunt, quos *vagos* fuisse constat. Erat autem *Astronomis* in universum, *nova* illa *fixi* anni ratio, propter ipsam novitatem, incommoda. *Pauciorum* enim erat annorum omne illud intervallum quam quod usibus *Astronomicis* admodum inserviret, & *Hipparcho* recentius, aliisque quamplurimis primi nominis

[4] Ap. *Clem. Al.* Strom. I. * In magn. Constr.
[5] De die Nat. c. 21. [6] Hypotyp. Astronom. Hypothes.
[7] De *Isid.* & *Osirid.* & in *Romulo*.
[8] Apud *Gruter*. p. CCCXIV. 2.
[9] *Geminus* Elem. Astron. c. 6.
[10] *Macrob.* Saturnal. L. I. c. 13.

minis Astronomis, quorum essent propterea prætermittendæ *observationes* in observationum *Astronomicarum* altius repeteretur exordium. Sed nec illud minori laboraret incommodo si *diversas* ab invicem *annorum* formas in una eademque *Astronomicarum* observationum *historia* permiscerent. Essent nimirum tot æquationes longe molestissimæ quibus ad unam formam essent tandem redigendæ.

§. VI. Atque ita obiter intelligimus cur qui illam *fixi* anni formam usurpant *Christiani* neutiquam altius quam ad recentissimam omnium *Diocletiani* Epocham assurgant. Nulla apud illos mentio *Nabonasari*, nulla *Alexandri*, nulla *Augustorum*. Altum de his omnibus occurrit apud illos ubique silentium ni πρόχειρον *Ptolemæi* canonem suscepissent continuandum. In promtu ratio est. Nimirum recentior erat, apud *Ægyptios*, illis omnibus Epochis hæc *fixi* anni forma, ut proinde non posset ad illas, pro fide rerum *historicarum*, accommodari. Intelligimus præterea, cur, statim à recepto per *Ægyptum* ubique *Christianismo*, profligata penitus *Gentilium* εἰδωλομανίᾳ, tam *vagi* anni forma, quam *Epochæ* ad illam accommodatæ omnes, in communi usu esse desierint. Ipsam nempe illam superstitionem *Idololatricam* causam unicam esse diximus quo minus ad receptiorem Solaris anni formam se auderent accommodare, præsertim cum & illam *verissimam* agnoscerent, & primi hanc fortasse mortalium didicissent, aliosque omnes docuissent, nuper illam certe *Romanos*, cum eorum cive *Sosigene* usus esset in *Romani* Kalendarii reformatione ipse *Julius*. Liberos itaque ab ea superstitione *Christianos* nihil erat quod vel ab *initio* faceret alieniores, & quo magis *numero* nostri atque *auctoritate* invalescerent, eo jam *vulgarior* erat *fixi* anni forma atque receptior. Accedebat tamen & alia ratio, quod *Paschalium* cyclorum constructio, ipso Synodi *Nicænæ* decreto, Patriarchis *Alexandrinis* fuisset credita, & quidem ita credita ut quæ ab illis statuerentur, ea orbem *Romanum* universum oporteret agnoscere. Et tamen ad propriam Episcopi *Alexandrini* ditionem spectabat *Libya Cyrenaica*, *Ægyptus* universa, atque *Thebais*, & quidem ex ejusdem Synodi *Nicænæ* decreto. Ita factum ut qui nullo sacrorum prætextu superstitioso ab ea *abhorrerent*, eos jam sacrorum ipsa religio ad *fixi* anni formam *constringeret*. Quid quod anni *fixi* forma longe poterat facilius ad *Romani* anni formam aptari, ac proinde facilius ab aliis universis *Romani* orbis Ecclesiis intelligi.

§. VII. Dum tamen tanta illa perstaret anni *Alexandrini* à reliquorum *Ægyptiorum* anno diversitas, & *Theonis* equidem ætate longe plures essent *Alexandrini* qui formam anni *Ægyptiaci vagam* nescirent quæ jam apud illos in desuetudinem abierat, non modo *Christiani* omnes, sed & *Græci* etiam, ut diximus, coloni atque *Romani*; constat inde ad literarium *Alexandrinorum* cum reliquis *Ægyptiis* commercium quam necessaria fuerit utriusque anni comparatio ut siquo anni mensisque die quidpiam fuisset ab aliis, pro sua supputandi rationi annotatum, id alii, quo suæ supputationis die contingere debuerit, vicissim intelligerent. Præcipue vero studiorum *Astronomicorum* causa crediderim hanc institutam esse comparationem, ut siquid annotassent in fixa anni forma *Astronomi Alexandrini*, id scire possent quo intervallo distaret ab observationibus *Astronomorum antiquissimorum* in forma anni *Nabonasarea*. Æram enim illam *Nabonasari* observationes illæ *Astronomicæ* præcipue nobilitarant. Hanc itaque comparationem à *Theone* esse institutam è nostro discimus *Theonis* fragmento cui respondent ad amussim nostri quoque *fasti*. Eam repetendam censuit à primo anni *fixi Alexandrini* exordio quo primum illi à reliquis *Ægyptiis* discesserant. Eousque non aliter numerabant [11] Astronomi *Alexandrini* quam reliqui *Ægyptii*. Quot illi pro *Romani* anni forma *Bissextos*, pro *sua* singulares *Epagomenas*, intercalassent, tot etiam diebus à communi *Ægyptiorum* forma discesserant. Ita fiebat ut non ante annum *Canicularem magnum* evolutum, (*fixorum* MCCCCLX. *vagorum* MCCCCLXI, cum *Bissexti* illi, sive *Epagomenæ*, ad justum *annum* ipsi consurgerent) fieret ἀποκατάστασις, ad unum scilicet redirent annus tam *fixus* quam *vagus* & commune primordium, & in unum rursus eundemque diem *Thot Alexandrini* atque *Ægyptiaci* initium incideret. Medio interim intervallo ab illo *Alexandrinæ* Epochæ *capite*, à quo prima fuerat *intercalatio*, numerabant dies *intercalares addendos* anno *Ægyptiaco* ut eundem mensis diem in anno *Alexandrino* deprehenderent; *detrahendos* vicissim *Alexandrino* ut eundem reperirent in anno *Ægyptiaco*. Mensium utrisque una adhuc eademque forma permanebat.

§. VIII. Sed unde repetendum illud esset *Alexandrinæ* Epochæ *caput*, & quo tandem æræ *Ægyptiacæ* anno prima facta esset ab *Alexandrinis intercalatio*, id fugit hactenus omnes (ante *Petavium*) Chronologos, & nos quoque fugeret, ipsumque *Petavium*, ni fragmenti nostri *Theoniani* ope id quoque disceremus. Crediderunt nonnulli ab Epocha *Diocletiani* deducendum. Verum eam sententiam refutavit [12] *Scaliger* exemplis *Diocletiano* antiquioribus, viditque fore, id si verum esset, ut non ab *Augusti* XXIX°. incipiendus esset annus *fixus Alexandrinus*, quod tamen constat esse verissimum. Ipse potius in annum *receptæ* ab *Augusto Alexandriæ* conferendum censet, *urbis* nimirum *conditæ* DCCXXIVm. Fatetur tamen, id si verum foret, initium *Thoth* in ultimum *Augusti* diem incursurum. Id cum falsum esse constaret, ad vitiosam *Romanorum Pontificum* confugit *intercalationem* cujus meminit *Solinus*, frustra se tentasse professus si *emendati cycli* rationem habuisset. Quasi vero nihilo peritiores essent *Romanis* Pontificibus *Alexandrini*, nec propriam sibi habuissent *intercalandi rationem*. Sed tenebras omnes dispulit noster *Theon*. Ab eo discimus non ab initio *Augusti Alexandrino*, sed post *V*m. ejus *annum*, esse numerandum. Eo anno uterque *Thoth* tam *fixus* quam *vagus* in unum eundemque anni *Juliani* diem inciderunt. Inde pro *quarto* quoque anno *unum* numerat diem *Theon* quo *annus Ægyptiacus Alexandrinum* anteverterit. *Quarto* itaque post *V*m. illum *Augusti* annum, i. e. IX°. post receptam *Alexandriam*, U. C. DCCXXXIII°. prima erat *Alexandrinorum* intercalatio. Ita enim *Thoth*, cum jam fuisset in *Aug*. XXIX°. impeditus est ne in alium quemvis diem relaberetur. Sic optime omnia cohærebunt. Erat enim annus *Bissextus*, & quidem à *Scaligerano* 2us. ut si *Bissexto Scaligerano* an. U. C. DCCXXI°. initium *Thoth* in *August*. XXXIm. inciderit, DCCXXV°. in *Aug*. XXXm. DCCXXIX°. in *August*. XXIXm. incidere debuerit, inde, interposito IVi. cujusque anni die *intercalari*, non possit dimoveri. Conveniunt & nostri *fasti*. Ab illo enim U. C. anno DCCXXIX°. *Augusti* V°. extra numerum

[11] Ita de Bissextis *Syncellus*: αἱ δ' αὐταὶ καὶ τετραετηρίδες παρὰ τοῖς μαθηματικοῖς ἀστρονόμοις κέκληνται. Chron. p. 312. de hoc proculdubio canone nostro intelligendus *Astronomico*. Sic & noster *Theon* in fragm.

[12] Emend. temp. L. IV. p. 236.

rum rejecto, XLI[us]. *Bissextus* incidet in Ann. U. C. DCCCXXXIII[m]. *Christi* CXL[m]. accuratissime. Perperam itaque *Theonem* nostrum intellexit *Petavius*, qui ipsum illum annum *Augusti* V[m]. putavit ab *Alexandrinis* intercalatum. Frustra etiam *Anianus* & *Georgius* qui idem videntur sensisse cum *Petavio*, vid. *Syncell.* p. 312, 313. Ita si fuisset, jam alio die *Thoth fixus*, alio *mobilis* inceperit, ut proinde post evolutum *cyclum magnum* ab eo anno numerandum, uno adhuc die ab invicem discrepantes invenirentur, nec ad ullam redirent ἀποκατάστασιν.

§. IX. Quod siquis quærat cur *fastos* nostros *Theon* ab an. Dom. CXXXVIII°. inceperit, nos illam putamus fuisse rationem, quod inde repetendum censuerit anni *magni canicularis* exordium. Id discimus è [13] *Censorino*, cujus hæc sunt verba: *Horum*, inquit, *initia semper a primo die mensis ejus sumuntur, cui apud Ægyptios nomen est Thoth, quique hoc anno fuit ante diem VII[m]. Kal. Jul. cum abhinc annos centum, Imperatore Antonino Pio II. & Bruttio Præsente Coss. iidem dies fuerint ante diem XII[m]. Kal. Aug. quo tempore solet canicula in Ægypto facere exortum. Quare scire etiam licet, anni illius magni, qui, ut supra dictum est, & solaris, & canicularis, & Dei annus vocatur, nunc agi vertentem annum centesimum.* Nondum explevissent à *Nabonasaro* annum *magnum*, nequis inde novum initium ductum existimet. Sed cum à quolibet Zodiaci *puncto* ad eundem *punctum* fieret in anno *magno* ἀποκατάστασις, ut proinde in hominum *arbitrio* situm esset quem vellent *Zodiaci punctum* pro anni magni *initio* designare; placuit tamen ab eo potius puncto annum *magnum* exordiri quod anni *naturalis vertentis* principium existimabant maxime consentaneum. Multis autem eam sententiam placuisse à *canis exortu* esse exordiendum sub finem capitis testatur idem *Censorinus.* In horum numero *Ægyptios* fuisse colligimus è [14] *Porphyrio.* Nempe *cancrum* propterea ab illis pro anni *initio* haberi solitum, quod prope *cancrum* esset Σῶθις, ἣν κυνὸς, inquit, ἀςέρα ἕλληνες φασί. Nimirum duplex erat ratio cur ita censerent, *propria* alia *Ægyptiorum*, alia *mystica* & quæ *aliis* posset etiam esse *communis.* Propria erat *Ægyptiorum*, quod *Nili* sui *inundationem*, cujus beneficium tota esset *Ægyptus*, sub *caniculæ ortum* quotannis contingere observassent, quod ex eodem *ortu* qualis esset futurus annus conjecturam capere solerent, quanquam etiam & *Coss.* similiter ex illo *ortu* conjectari solitos discimus è [15] *Cicerone. Mystica* erat quod ait, ex eorum sententia, [16] *Porphyrius*, illam Σώθεως ἀνατολὴν γενέσεως κατάρχειν τῆς εἰς τὸν κόσμον. Nempe nomine γενέσεως εἰς κόσμον *descensum animæ* intelligebant in *mundum sublunarem* quem à *Solis* etiam *descensu* à *tropico cancri* deducebant nobis propinquissimo ad aliud usque *capricorni tropicum* à nobis remotissimum. Ab eo enim usque tempore *Sol* populis aquilonaribus *descendere* videtur quia ejus *altitudo* gradatim in *nostro* horizonte *decrescit.* Similiter & *animæ descensum*, cujus *fontem* ponebant in *Sole*, signis tribuebant *aquilonaribus*, ascensum *meridionalibus*, *aquilonarium* nomine ea intelligentes quæ inter *cancri tropicum* sita essent atque illud *capricorni*; & vicissim nomine *meridionalium* ea quæ à *tropico capricorni* ad *cancri* usque *tropicum* pertingerent. Hæc è prædicto *Porphyrio* discimus atque *Macrobio.* Ita erat consentaneum ut quod *animæ* humanæ *principium* esset *descensus* in γένεσιν, id pro *Solis* in Zodiaco motus *annui principio* haberetur.

§. X. Et quidem ad *caniculæ* motum quod *annum* illum *magnum* conformare vellent, ipsa ejus *nomina*, ut alia deessent argumenta, manifeste indicarent. Inde illum *canicularem* appellabant. Inde etiam Σωθιακὴν περίοδον, quod scilicet *circuitum* Σώθεως, sive *caniculæ*, complecteretur dum ad *idem* rediret in cœlo *punctum* in quo antea fuisset. Ita habebant *fixum* aliquod in *cœlo* & *cœlesti anno* punctum, unde *anni* etiam *civilis fixi* arcessendum esset exordium, ut non ab hominum *institutis* illud, quæ incertiora erant & mutabiliora quam ut possent pro anni *Astronomici* regula haberi; sed à *cœlo* potius, ipsaque adeo *natura*, petitum videretur, nec ulla posset hominum *institutione* violari. Cum itaque ad *caniculæ* περίοδον annum illum *canicularem magnum* compositum fuisse ostenderimus; quo *die* anni Solaris *fixi* oriretur illa in *Ægypto*, ab eo maxime consentaneum erat ut repeteretur anni *Ægyptiaci* primordium. Hunc ortum *Censorinus* tribuit XII. kal. *Augusti*, si Librarium audiamus. Sed reponendum omnino XIII. kal. ut XX[us]. *Julii* denotetur, non XXI[us]. Incidit enim Consulatu *Antonini Pii* II°. & *Bruttii Præsentis*, *Christi* scilicet CXXXIX°. neomenia *Thoth* in illum quem dixi *Julii* diem, accuratissime. Et cum inde numerat *annum vertentem centesimum* ad sui temporis Coss. *Ulpium* & *Pontianum*, *Christi* scilicet CCXXXVIII[m]. certum est centum annorum spatio XXV. numerandos esse dies intercalares, quos si à VII. kal. *Jul. Junii* viz. XXV°. numeres, *Julii* diem pertingent non XXI[m]. sed omnino XX[m]. Uterque certe numerus *Censorini* esse vix potest. Aliter foret ut ipsi etiam *Censorino* errorem illum tribuendum existimarem, adeo convenit cum hodierno etiam *Censorino Solinus* in loco plane gemino, & è *Censorino* fortasse descripto, vel è *Censorini* potius auctoribus. Proinde credideram è diversa *numerandi* methodo omnem illam numerorum fluxisse discrepantiam. [17] *Romanis* à *nocte media* ad mediam numerantibus, totum illud intervallum quod solis ortum occasumque intercedit, ad unum spectabat diem *Julii* XX[m]. *Ptolemæo* & *Astronomis* à *meridie* numerantibus, antemeridiana diei pars finiebat *Julii* XX[m]. postmeridiana *Julii* XXI[m]. inchoabat. Sed mihi fateor ne hanc quidem satisfacere numerandi rationem. Si enim *primum* hujus *centenarii* annum ita numerarit *Censorinus*, cur non itidem *centesimum*? Ita fieret ut, quo anno scripsit *Censorinus*, *Thoth vagus* non in VII[m]. kal. *Jul.* incidisset, sed VIII[m]. *Junii* nempe XXIV[m].

§. XI. Redeo jam unde digressus sum. In hunc itaque ipsum diem *Julii* XX[m]. *caniculæ ortum* contendit veteres plerosque contulisse [18] *Salmasius*, cum tamen falsam illam secutus, quam diximus, *Censorini* lectionem, *sententiam* illorum crederet diversam à sententia *Censorini.* Refellit illum [19] *Petavius*, pro suo more, maledicentissime. Utinam causam posset præstare *Salmasius.* Sed tanta est, ut verum fatear, veterum ab invicem in stellarum *ortu* & *occasu* statuendo diversitas ut ægre admodum repereris exemplum in quo apud illos de *die* convenitur. Ipsa etiam *hypothesis* falsa est, uno eodemque *Juliani* anni die una eademque cœlestium motuum *Phænomena*, etiam in eodem loco perpetuo reditura. Id quo minus fiat vetat ipsa *Zodiaci* anticipatio, & punctorum

[13] *Censor.* de die Nat. c. 21.
[14] *Porph.* de Antr. Nymph. p 265. ed. *Holsten.*
[15] *Cicer.* L. I. de Divin.
[16] *Porphyr.* ib.
[17] *Gell.* Noct. Att. L. III. c. 2. *Macrob* L. I. c. 3.
[18] *Salmas. Plin.* exercit. ad *Solin.* p. 432.
[19] *Petav.* auctar. Doctrin. temp. L. VII. c. 2.

rum *cardinalium*, tam *æquinoctialium* quam *solstitialium*, incerta admodum & ab invicem diversa positio. Hæc veteribus suboluisse fateor. Primus hæc invenit, ut videtur, *Hipparchus*. Secutus est *Hipparchum* [20] *Ptolemæus*. Inde meminerunt recentiores [21] *Origenes* & [22] *Proclus*. Sed eorum nulla habita est ratio in constructione anni *Juliani*, aliorumve *vulgarium* fixorum. Et ignota fuisse prorsus vetustissimis videntur *Ægyptiis*. Erat præterea rudis admodum illa connexio qua cum *Nili inundatione*, & *Solis* in Zodiaco *descensu*, ortum *Caniculæ* conjunxerunt. Frustra laborat in eorum conciliatione [23] *Salmasius*. Et frustra *Porphyrius* ortum illum tribuit *Solis* in *cancrum* ingressui. Nec id puto *voluisse* veteres, ut ita *diem* accurate denotarent, sed duntaxat *cardinem*, quod nimirum ad illum *cancri cardinem* Caniculæ *ortus* quam ad alium quemvis *cardinem* propius accederet. *Descensum* certe *Solis* ab ipso Septentrionali *solstitio*, *solstitium* ab *initio cancri* deducebant, vel concludebant saltem infra *decimum* cancri *gradum*. Inde etiam *Nili inundationem*, ut hæc tamen omnia infra mensem *Junium* concluderent, & *cancri* saltem *Dodecatemorion*. Quanquam etiam *solstitii* nomine duo omnino signa, tam *cancri* quam etiam *leonis* concluserit *Lucanus*, illos forte secutus auctores, qui hæc omnia cum *solstitio* conjunxerint. Observavit magnus *Scaliger*, tam in *Manilianis*, quam in Ep. ad *Mamertum Patissonem*. At qui *ortum Caniculæ* accurate designare volebant, præsertim *Heliacum*, à *Junio* removebant illum, ut opinor, omnes, aut è *cancri* saltem *Dodecatemorio*. Nolo hic recensere veterum quamplurimas, & à se diversissimas, hoc de ortu, sententias. Eas alii collegerunt. Id unum dico, in eo tamen convenire plerosque primi nominis Astronomos, mense *Julio*, Sole *leonem* ineunte, *Caniculam oriri*. Nec est quod unius alteriusve *diei* discordiam miremur, etiam in ejusdem *loci* observationibus. Aliquam oportuit esse discrepantiam cum *gradus* CCCLX. essent per *dies* CCCLXV. & quadrantem tribuendi. Quid quod *mensium civilium* initia non essent ad *mensium cœlestium* initia exigenda. Nec illi inter *se*, nec cum *Zodiaco* conveniunt, ne *Juliani* quidem illi omnium receptissimi, & *Sosigenis* Astronomi peritissimi consilio concinnati. *Medio* circiter mense *Juliano* Solis ponit ad Zodiaci signa appulsum Kalendarium *Herwarti Constantianum*. Et quidem ita ponere necesse erat qui puncta *cardinalia* in *VIII. Kal.* contulissent (quorum *punctorum* ratio duntaxat habita est in constructione anni *Juliani*) & qui *puncta* illa in *octavis* cœlestium signorum gradibus collocabant. Et tamen qui in *aliis* signorum *gradibus* quam *octavis* collocabant, illos aliter numerare necesse erat. Ita qui in cœlestium signorum *loco* conveniebant, discrepare tamen poterant ab invicem in designando mensis civilis *die*.

§. XII. Ex ipso autem *Censorini* die, *Julii* XX°. constat illos, quorum hic sententiam de anni magni initio retulit, *Caniculæ* ortum ad *Solis* in *leonem* ingressum retulisse. Idem nostrum quoque sensisse *Theonem* constat ex ejus in [24] *Aratum* Scholiis. Τότε (inquit) ἐμβαίνει ὁ Νεῖλος καὶ ἡ τοῦ κυνὸς ἐπιτολὴ κατὰ ἐνδεκάτην ὥραν φαίνεται, καὶ ταύτην ἀρχὴν ἔτους τίθενται, καὶ τῆς Ἴσιδος ἱερὸν εἶναι τὸν κύνα λέγουσι, καὶ τὴν ἐπιτολὴν αὐτοῦ· ἐφ' ἣν καὶ τὸν ὄρτυγα θύουσι, τῷ παλμῷ τούτου τοῦ ζώου σημειούμενοι τὸν καιρὸν τῆς ἐπιτολῆς τοῦ ἄστρου. Notandæ sunt omnino voces φαίνεται & ἐπιτολή. Ortus φαινόμενος est ortus *Heliacus*, qui idem etiam ἐπιτολὴ proprie dicitur; est enim ortus *Cosmicus* ἀνατολή, uti discimus è *Gemino*. Concurrunt itaque, pro hac nostri *Theonis*, quam diximus, hypothesi, ortus *Caniculæ*, quem diximus, *Heliacus*, & ortus *Nili sensibilis*, quam aliam diximus notam *exordii* anni magni *Ægyptiaci*. Quanquam enim *Sole cancrum* tenente, & mense *Junio*, & sub *solstitio*, ortum *Nili* alii collocent; *sensibile* tamen ejus *incrementum* ortum *Caniculæ* non antevertisse, & illud quoque confirmat, quod *Etesiæ* in eundem *Caniculæ* ortum, eundem *Solis* in *leonem* appulsum, tam pro *Arati*, quam Scholiastæ etiam *Theonis*, *principiis*, incurrant. *Etesiis* enim illis *Nili* incrementum *Thales* & *Veterum* antiquissimi tribuebant, non ita proculdubio sensuri ni recentius *Etesiis* illud fuisset *incrementum*. Eodem etiam & illud referendum quod *Epiphi* mensi *Ægyptiaco Solis* in *leone* sedem tribuit idem *Theon*, quo tempore & κόρης ἁρπαγὴν dicit ab *Ægyptiis* fuisse celebratam. *Epiphi* mensis *fixus* est omnino cui certus *Solis* locus in *Zodiaco* respondet, *fixo* autem *Epiphi* mensem *Julium* pro maxima parte respondisse constat in anno *Juliano*. Ita itaque probabile est cum illis sensisse *Theonem* quos ait *Censorinus*, à *Caniculæ* ortu, mense *Julio Romano* exeunte, annum magnum *Ægyptiacum* fuisse exorsos.

§. XIII. Respondet *Censorino* ad amussim, etiam vitiosæ illi, quam probavimus vitiosam, lectioni *Solinus*, qui etiam ea omnia confirmat, quæ diximus. Ita ille [25] de *Nili* incremento: *omnem*, ait, *excessus originem de Sole fieri, primamque exultantiam tumoris concipi, cum per cancrum Sol vehatur. Postmodum triginta ejus partibus evolutis, ubi ingressus leonem, ortus Syrios excitaverit, propulso omni fluore tantam vim amnis erumpere. Quod tempus Sacerdotes natalem mundi judicarunt, id est, inter tertium decimum calendas Augusti & undecimum diem*. Ab illa scilicet conjunctione *incrementi Nili* cum *ortu Caniculæ*, & nomen quoque *Nili* ad *sidus* cum magno [26] *Seldeno* derivatum existimo. Nempe *Nilus* sacris Scriptoribus שחור, &, recentioribus etiam seculis, *Siris* ad *cataractas* usque & *Syenen* audiebat. Ab eo deinde loco ad mare antiquissimum nomen mutasse videntur recentiores. Ab eo *fluvii* nomine *astrum* etiam Σείριον appellabant quo fluvii *ortus* indicabatur. Et qua forma Σείριος ἀστὴρ appellatur ab *Hesiodo*, eadem verisimile est *Ægypti* terram γῆν σειριάδα vel σειριαδικὴν ab *antiquis* fuisse appellatam. Inde forte intelligemus locum illum *Josephi* difficillimum, *Geographorum* hactenus crucem, in quo ait *Sethi* columnas *Astronomicas* in terra *Seriadica* esse collocatas. Jam ostendi in vernacula de *Sanchoniathone* Dissertatione, in *Ægypto* potius quam alibi quærendam illam esse terram *Seriadicam*. Id è *Manethone*, id ex *Ammiano*, id ex ipsa *Sethi* mentione, collegimus. Accedit etiam & ipsa ratio cur *stelis* illa Astronomica inventa credenda censuerunt, & quidem illis *lapideis*. Nempe *diluviis* consultum *stelis* illis *lapideis*, *conflagrationi* stelis *coctilibus* lateritiis, fatetur in eo loco *Josephus*. *Diluvia* hæc ad *Nili inundationes* facillime retulerimus. Ita terram illam *Seriadicam* talem fuisse oportuit ut *Nili* esset inundationibus maxime obnoxia. Et in promtu erit ratio cur præ aliis *Ægypti* partibus illa σειριάς appellaretur quæ fluvio *Siri* fuisset, præ aliis, maxime

[20] *Ptol.* magn. constr. L. VII. c. 2.
[21] *Origen.* in Gen. ap. *Eus.* de Pr. Ev. L. VI. c. 11.
[22] *Procl.* Hypotyp. Astron. hypothes.
[23] *Petav.* Auctar. L. VII. c. 1.
[24] P. 22. ed. *Oxon.*
[25] Polyhist. c. 44.
[26] *Selden.* de Diis Syr. synt. I. c. 4.

me exposita. Ad hanc etymologiam proxime accessit [27] *Eustathius*, qui scripsit Σηιρειάδ. Et ut astrum σείριον *Syrium* scribunt Auctores *Latini*, ita non est quod miremur de *Syria* terram *Seiriadicam* intellexisse veterem *Josephi* interpretem. Quod porro *fluvii* nomen in *terram* deduxerimus, habemus in ipso *Ægypti* nomine exemplum antiquissimum. Est quidem illud nomen nostris Scriptoribus sacris antiquissimis incognitum. De *fluvio* usurpat *Gentilium* antiquissimus [28] *Homerus*. Inde ad *terram* transiisse est sane verisimillimum. Frustra huc *Seres* & Insulam *Seriam* retulit *Goar*. Inde *Serica*, non *Serias* aut *Seriadica* fuerit appellanda.

§. XIV. Ait præterea *Solinus natalem mundi* hoc die esse constitutum. *Natalis* nomine intelligit primum illum Epochæ *diem* unde novæ supputationis ducendum esset exordium, ut in *urbium regumque* natalibus novi anni erant ab ipso eorum natali *die* inchoandi. *Mundi* autem propterea hunc *natalem* appellabant quod non unius duntaxat cœlestis orbis in eo circuitus denotaretur, ut in motu *Solari* anni vertentis; nec unius duntaxat φωστῆρος, ut in motu *Solari* anni *Canicularis* magni, tunc enim redire credebatur *sol* ad idem cœli *punctum* unde ab illius anni initio discesserat, & quidem in eodem mensis civilis *die*, eademque *hora*. Ita *natalem Invicti* legimus de *sole* in Kalendario *Constantiano* ad VIII[m]. kal. *Januarii*. *Sol invictus* dicitur in *nummis inscriptionibusque*. Et vero incidit in VIII[m]. kal. *Jan.* sol *novus*, seu *natalis* motus Solaris *annui*. A *solstitio* enim *hiberno* annum inchoabant *Romani*, quod & in ipsum illum *diem* contulerunt. *Mundi* itaque ille fuit, apud *Ægyptios*, circuitus quo fieret non *solis* modo, sed *lunæ* etiam, ἀποκατάστασις, ita ut non *sibi* duntaxat, verumetiam *invicem* responderent in eodem situ, eodemque inter se respectu. *Sacrorum* enim causa diximus ab *ethnicis* id genus *cyclos* fuisse excogitatos. In *sacris* autem non *solis* tantum, sed *lunæ* etiam, rationem habebant propter *neomenias*. Illam itaque *lunæ* cum *sole* in eundem locum ἀποκατάστασιν XXV. annorum circuitu contingere credebant, annorum scilicet *vagorum Ægyptiacorum*, ut proinde anni *magni* ἀποκατάστασις rediret post cyclum annorum *vagorum* MCCCCLXI. quinquies repetitum atque vigesies. Ita cyclus annorum *mundi* annis constabat 36525. *vagis*, 36500. *Julianis*. *Vagorum* tamen unicam rationem diximus habuisse *Gentiles Ægyptios*. Hunc cyclum tradiderant auctores Γενικῶν & Κυρανίδων, librorum scilicet qui sub *Mercurii* nomine ferebantur, teste [29] *Syncello*, auctore, ut videtur, ipso *Manethone*. Non est itaque quod dubitemus quin idem fuerit *Ægyptiorum*. Erat enim illud illis solenne ut sua omnia antiquissima inventa *Mercurii* sui nomine inscriberent. Hujus itaque *cycli* annum numerabant, ætate *Censorini*, centesimum. Nec alium exordiri ac notare volebat, ut opinor, fastis suis consularibus noster quoque *Theon*. Εἰκοσιπενταετηρίδων tabellas in πρoχείροις κανόσι confecisse *Ptolemæum* testis est [30] *Syncellus*. Iisdem usum in Commentario esse *Theonem*, ex hoc ipso constat, quod damus, illius fragmento.

§. XV. Addit præterea Solinus *Sacerdotes* hunc *natalem mundi judicasse*. Ita intelligimus *sacris* usibus hunc cyclum fuisse destinatum. Intelligimus etiam quinam fuerint à *quibus* numeratus fuerit annus ille *Censorini centesimus*. Erat enim moribus illorum seculorum receptum ut *sacrorum* antistitibus *annorum* dispositio crederetur. Ita *Bissextos* intercalabant *Pontifices Romani*, utcunque imperiti. Sed & antea magnam illam anni confusionem, cui occurrere voluit *Julius*, iidem *Pontifices* induxerant. Inde intelligimus, quo tandem exemplo, cyclorum quoque *Paschalium* cura solis commissa fuerit *Episcopis*, præsertim *Alexandrinis*, earum rerum longe peritissimis. Ita providebant ethnici ne alio quam suo tempore *feriæ* redirent, quod, pro illius seculi superstitione, magni habebatur ad res etiam seculares feliciter gerendas. Inde etiam colligimus (quod nescio aliusne quispiam hactenus observarit) recentiorem esse, quam vulgo creditur, ipsum quoque *Solinum*. *Plinio* coævum putant, vel paulo etiam fortasse juniorem. Atqui *Antonini Pii* initia exceperit necesse est qui eo tempore vixerit quo hunc *mundi natalem Sacerdotes Ægyptii* jam antea *judicarant*; ipsum etiam fortasse *Censorinum*, qui *errorem* ejus in *die* fuerit imitatus. Nemo est certe quarto Christi seculo antiquior qui illum unquam testem adduxerit. Multa tamen habuit cum eo communia ipse *Censorinus*.

§. XVI. Redeat tandem eo nostra, unde deflexit, oratio. Jam ostendimus, qui in *signo* cœlesti & *gradu* etiam convenirent, quam tamen illis facile fuerit & proclive ut in *die* mensis *civilis* possint ab invicem discrepare. Nec tamen *longe* abeunt ab invicem qui diem hujus ortus designabant in Kalendario *Juliano*. Conveniunt ad amussim, uti diximus, *Censorinus* atque *Solinus*. Ipso *Julii* XX°. die tam *solis* in *leonem* appulsum, quam *caniculæ ortum*, collocat *Leonici Ptolemæus*. Sed fide prorsus indignum fateor istum compaginatorem. Habeo ipsum *Ptolemæum* MS[m]. quo usus est in tractatu de *anno Macedonico* magnus *Usserius*, longe etiam illo sinceriorem quem *Græcum* edidit in auctario *Petavius*. In neutro tamen habemus quod repræsentat planus iste *Leonici*. Cæterum *solis* in *leonem* introitum eo ipso die constituit *Columella*, ut proinde non alio illos oportuerit constituere *ortum caniculæ* qui *primo* illum *leonis* gradui assignassent. XXI°. *Etesias* tribuit noster MS[us]. viz. *Epiphi* XXVII°. quas diximus veteres cum *Nili incremento*, & *caniculæ ortu*, conjunxisse. Eodemque die *caniculæ ortum* ponit *Ptolemæus Petavii* Hor. XIV[a]. viz. Parallelo IX°. quem per *inferiorem Ægyptum* duxit *Ptolemæus*, ubi agebant Sacerdotes *Heliopolitani*. Ita verisimilem habebant errandi occasionem *Censorinus* & *Solinus*. Anteriorem tamen faciunt alii. XIX°. assignant *Palladius* & *Aetius*. XVIII°. planus *Leonici* & non uno loco *Plinius*. Sed certum est initio *Antonini Pii* neomeniam *Thoth mobilis* in alium diem non potuisse quam in *Julii* XX[m]. incurrere. Non est itaque quod dubitemus hunc ipsum *diem* hujus Epochæ fuisse primordium. Qui ergo remotiorem ab hoc tempore diem *ortui caniculæ* assignant, vel de alio loquuntur caniculæ ortu quam *matutino* & *heliaco*, vel alio in loco observabant quam *Heliopoli*, vel *cœlestes* aliter *civilesque* menses inter se contulerunt, vel de *gradu* etiam *cœlesti* aliter sentiebant quam *Heliopolitani*. Nihil itaque illi ad nostrum *Theonem*. Ut enim *Sacerdotum Ægyptiorum* hanc fuisse Epocham didicimus è *Solino*, ita certe non aliorum fuisse verisimile est quam *Heliopolitanorum*, qui in rebus *sacris* longe reliquis *Ægyptiorum* etiam sacerdotibus, præcellebant.

§. XVII. Discrepare tamen uno anno videtur in fastis suis *Theon* ab illa supputandi ratione quam etiam *Consulibus* notavit *Censorinus*. Fasti *Theonis* ab illis Coss. incipiunt quorum Consulatu decessit *Hadrianus*, successit *Antoninus Pius*, viz. an. Dom. CXXXVIII°. Incipit *Censorinus* à Coss. sequentibus anni

[27] In Hexamer.
[28] Odyss. Δ.
[29] *Georg. Sync.* p. 35, 52.
[30] *Syncell.* Chron. p. 52.

anni Dom. CXXXIXi. in illum enim annum incidit *Antonini* Consulatus IIus. cum *Bruttio Præsente.* Quod equidem ad *diem* attinet quem hujus anni Cosmici *natalem* appellavit *Solinus*, eodem redit seu hoc nostri *Theonis* anno, seu illo potius *Censorini*, hanc novam Epocham incepisse dicamus. Integro enim quadriennio, ab anno CXXXVI°. ad CXXXIXm. *vagi Thoth* neomenia incurret in diem *Julii* XXm. Ergo aliunde quærenda hujus difficultatis solutio, quod diversis, ut dixi, Coss. hujus magni cycli initium signarit noster *Theon* atque *Censorinus.* Erit autem & illa expedita si de annis *absolutis Censorinum*, de *inchoatis nostrum* intelligamus, ut secundus *Antonini* cum *Bruttio Præsente* Consulatus sit hujus cycli primus *absolutus*, secundus *inchoatus*; *Ulpii* etiam & *Pontiani* Consulatus ejusdem cycli sit *absolutus* equidem centesimus, *inchoatus* autem centesimus primus. Id quod admodum sane verisimile est. Cum enim in *fixo* anno *Juliano fixam* etiam *caniculæ*, in qua oriretur, sedem concessissent, toto etiam illo quadriennio, quo in eundem *fixi* anni *Juliani* diem idem *vagi mensis Ægyptiaci* dies incideret, eodem etiam mensis *Ægyptiaci* die oriri *caniculam*, erat omnino, pro Kalendarii ratione, consentaneum. Cur igitur *ultimum* quadriennii annum potius quam è tribus anterioribus quemvis eligerent? Ultimum appello propterea quod anno sequenti, Domini CXL°. jam intercalato VI°. Epagomenων, mutabat neomenia *Thoth* sedem in anno *Juliano*. Est itaque omnino verisimile in honorem *Antonini Pii* novam hanc ab *Ægyptiis* institutam esse Epocham, atque adeo ab *ejusdem* esse *Imperio* numerandam. Neque enim est quod ab illius *seculi* moribus alienum putemus ipsum hunc honorem. Ita certe proximos ejus successores *Marcum* & *Verum* cultos esse constat, de quibus ita scribit *Spartianus* in *Æl. Ver.* c. 5. *Fastos Consulares nonnullos ab his sumsisse ordinem Consulum.* Ita omnia convenient ad amussim. Ut enim an. CXXXVIII°. decessisse *Hadrianum*, successisse *Antoninum*, probavit felicissime Cl. *Pagi*; ita primum illum *Antonini*, & reliquos deinceps in Æra *Nabonasari* ita numerare *Ptolemæum*, & apud omnes in confesso est, etiam illos qui tamen aliter quam *Pagi* sentiunt de annis *Antonini*, & è nostris constabit in illum *canonis Ptolemaici* locum annotationibus. Nempe annos duntaxat *inchoatos* numeravit *Ptolemæus.* Quis autem dubitet numeros *Ptolemæi* suorum etiam fuisse numeros *Ægyptiorum*? Ita scilicet magni habebatur si in *natalem Antonini*, non equidem *diem*, sed saltem *annum*, & *mensem*, si à morte *Hadriani* ejus *Imperium* exordiamur, etiam *mundi natalis* incideret, & ab eo usque exordio tanta illa futurorum in tanto cyclo annorum series esset numeranda.

§. XVIII. Et vero si illorum seculorum recepta *dogmata* perpendamus, nullum esse potuit novi Imperii melius *omen* aut felicius *auspicium.* Novi enim cycli *mundani* initio *novum* etiam credebant redire *mundum.* Ut enim cycli Solaris *annuo* initio *Solem novum* appellabant (ita enim appellasse constat è [31] *Servio*, [32] *Censorino*, [33] *Virgilio*, [34] *Ovidio* & [35] *Varrone*) ut *ver novum* pro *veris initio* legimus apud [36] *Virgilium*; ita consentaneum erat ut novi cycli *mundani* initium pro *novo mundo* haberetur. Ita fortasse intelligemus quæ de *novo mundo* legimus in *novo* præcipue *Testamento*, quanquam è *veteri Testamento* desumta. Ita certe intellecturi videbantur qui illa novi Testamenti *ætate* vivebant. Cum *novo mundo aureum* etiam redire credebant, quod primum fuerat mundi *seculum.* Hoc illos sentire consentaneum erat qui *mala* omnia seculorum reliquorum, tam *ærei* quam *ferrei*, defectis mundi viribus & *senio* tribuebant, quæ quidem erat sententia eo, de quo loquimur, seculo, etiam inter *Christianos* receptissima. Si enim *senectuti* mala, bona etiam vicissim omnia mundi erant *ætati primæ* tribuenda. Et vero ita sensisse tam *Hesiodum* quam *Platonem* probavit *Heinsius* in eruditissimis suis ad *Hesiodum* Prolegomenis. Remota enim à mundo *clavo* εἱμαρμένῃ atque ἀνάγκῃ, eum jam novi cycli mundani initio ab ipso λόγῳ susceptum credidit [37] *Plato*, ei autem fausta omnia atque felicia tribuenda. Cum ergo *temporum* suorum *felicitatem* solenne esset *Romanis Imperatoribus* gratulari; nihil est proinde quod miremur *Antonino Pio* hæc tribui ab *Ægyptiis Sacerdotibus* tempora omnium *felicissima.* Ipsi *Augusto*, ipsi Consuli *Pollioni*, hoc idem gratulatus est [38] *Virgilius*, quod ab eo usque anno *Aurei seculi* initium esset numerandum. Quin & *magnos menses* pro aureæ ætatis *initio* habet *Virgilius.* Aptissime nimirum si ad *annum magnum magni* etiam *menses* [39] referantur. Quod si etiam, cum *Asconio Pediano*, magnos menses de *Julio* & *Augusto* mensibus intelligamus qui nomina à *primis* Imperii *Romani* conditoribus acceperant; ne ita quidem abludent. Jam vidimus mense *Julio* nostræ quoque Epochæ initium esse constitutum ab *Ægyptiis. Virgilium* imitatus ætatem *Carino* auream similiter gratulatur *Calpurnius Siculus.* Sic & *Diocletianum aurei parentem seculi*, & *ferrei Maximianum* appellat, pro *vulgi* sermone *Lampridius* in *Heliog.* c. 35. Sed libertate hæc cecinit *Virgilius*, cecinit *Calpurnius*, omnino Poëtica, nullo prorsus, cur ab eo potius quam ab alio quovis anno *mundi novi* initium deduceret, argumento. Solidius id multo, pro suis equidem principiis, colligebant *Sacerdotes Ægyptii*, quod scilicet initio *Antonini Thoth mobilis* in *mundani motus initium* naturale incurrisset, & in magnorum mensium *primum.* Nec enim temere hæc & fortuito putabant contigisse, sed vero consultissima numinis providentia, & insigni benevolentiæ argumento. Et, ut *providentiam* missam facerent, inde meliora omnia & feliciora futura colligebant qui res nostras à *cœlestibus motibus* necessario pendere credebant, quod crediderunt *Ægyptii Genethliaci.* Et ut *pauca* aliqua *subessent* paucis in locis (ut phrasi utar *Virgiliana*) *priscæ vestigia fraudis*, at de *mundi* fato credebant è *mundano* esse *motu* statuendum. In *Romanum* vero hæc quam in aliud quodvis *humanum* Imperium quadrabant, quod illius ditionem *mundum*, pro illius ætatis usu, appellarent. Accedebat, apud *Gentiles*, divini sui *Platonis* vaticinium, tunc fore homines felices cum reges haberent *Philosophos*, quem titulum avide affectabant tam *Pius* quam & *filii* ejus *Antonini.* Conveniebat præterea tam domi *incruentum*, quam ab externis etiam hostibus *pacatissimum Antonini* Imperium, quæ certe *auream ætatem* maxime apud *Virgilium* insigniunt. *Ominati* tamen sunt potius quam *gratulati* illam felicitatem *Ægyptii.* Quæ enim *post* initium Imperii subsecuta sunt, ea causam nullam præbere poterant Epochæ ab ejus *initio* numerandæ. Si

[31] *Serv.* in VII. Æneid.
[32] *Censorin.* c. 21.
[33] *Virgil.* Æneid. VII.
[34] *Ovid.* Fast. L. I.
[35] *Varr.* Ling. Lat. L. V.
[36] *Virgil.* Georgic. L. I.
[37] Sympos.
[38] Eglog. IV.
[39] Vid. *Pomp. Sabin.* & *Serv.* in loc.

Si tamen alias habuerint, quam, quas dixi, *Astronomicas* hujus dogmatis *Ægyptii* rationes; poterant etiam è *moribus*, etiam sub *Hadriano* cognitis exploratisque, ominari quam futuri essent, eo Imperante, felices. Habemus itaque hujus novæ Epochæ *Theonianæ annum* primum, primum scilicet *Pii*, *Christi* autem CXXXVIIIm. *diem* etiam primum in anno *Juliano Julii* XXm. *mobilem* tamen illum, &, pro anni *Ægyptiaci* ratione, per omnes deinde anni *Juliani* dies errabundum. Quod autem *fastis Consularibus*, illam deduxerit ad suam usque, qua scribebat, ætatem *Theon*, exempla habuit apud Paschalium cyclorum *Christianos* Scriptores recentissima. Similes & illi cyclos quibus *solis* inter se *lunæque* rationes æquarentur, ad suam usque ætatem per *fastos Consulares* similiter deduxerant. Sed *antiquiores* crediderim *Theonis* fuisse Auctores, & suæ *superstitionis* affines, à quibus etiam ad *Christianos* illud emanarit exemplum.

§. XIX. Omnino probabile est fuisse etiam *Censorino* suos quoque *fastos* ab hujus Epochæ initio perductos è quibus *primum* Epochæ annum & *centesimum* adeo accurate designarit. Est & illud etiam probabile, ab *Ægyptiis* accepisse *Censorinum*, *Sacerdotibus* nimirum *Heliopolitanis*. Ab illis enim *numeratam* hanc novam fuisse Epocham è *Solino* jam collegimus. Cum itaque in *Romani* Imperatoris honorem eam esse à *Sacerdotibus* excogitatam sit sane verisimile; consentaneum proinde fuit ut calculos suos pro captu *Romanorum* ac more designarent. Inde factum puto ut ipsum mensis *Juliani* diem ab *illis* didicerint *Solinus* atque *Censorinus*. Inde etiam ut Coss. hujus Epochæ primos, & quem locum in eorum numeratione tenuerint etiam illius anni, quo scripsit, Coss. didicerit *Censorinus*. Non est autem verisimile vitiosis fastis usos quos secutus fuerit Auctor, illius, quo scripsit, seculi forsitan accuratissimus. Quod si eousque annos sui cycli vertentes Coss. notarint *Censorino* coævi *Sacerdotes Heliopolitani*; non est sane probabile de futuros exemplo *posteros* sacerdotes, quin & illi, dum absolveretur cyclus, ad suam quilibet ætatem eosdem illos fastos *Romanorum* Coss. perducerent. Ita fide publica Collegii *Heliopolitani* nitentur hi fasti, quo nescio ecquid possit, in id genus rebus, testimonium esse locupletius. Nec aliam sane originem produnt ipsi fasti. Solos illos Coss. agnoscunt quos agnovit *Ægyptus*, cum alios tamen Coss. aliæ *Romani* Imperii *partes* agnoscerent. Fieri hoc vix certe potuit si ex aliis quam *domesticis archivis* depromerentur. Suntque etiam in Consulum *Cæsareorum* dignitate, seu *Cæsarea*, seu *Augustea* designanda accuratissimi, ut plane eodem *tempore* quo Consulatum inierint, fastis illos consignarint *Heliopolitani*. Aliter foret ut, qui postea erant *Augusti*, eos etiam in *Cæsareis* Consulatibus *Augusteo* tamen titulo ornarent. Et quidem ab ipsis *Sacerdotibus* hæc accipere potuit *Theon*. Nondum enim, cum hæc scriberet ille, eversa sunt à *Theodosio* Idolorum in *Ægypto* templa; nondum dissoluta, ut videtur, Idololatricorum *Sacerdotum* Collegia. De *Constantio* ita *Symmachus* in relatione ad *Valentinianum* juniorem: *Nil ille decerpsit sacrarum Virginum Privilegiis, replevit nobilibus Sacerdotia, Romanis Cæremoniis non negavit impensas*, &c. Idem de reliquis ad *Valentinianum* juniorem Imperatoribus. Tantum aberat ut *aliis* sacerdotia prohiberent ut *ipsi* etiam *Christiani* Imperatores ad *Gratianum* usque omnes *Pontificatus Maximi* titulum retinuerint *Imperatoriæ* majestati conjunctum; *vestem*, inter alia Imperii insignia, à sacerdotibus Idololatricis, *sacerdotalem* acciperent; & *fastis* etiam *Pontificiis Pontifices* inscriberentur. Hæc cum *Romæ* tolerarentur, non erit proinde ut miremur si & in *Ægypto* fuerint, & in interiori *Ægypti* regione *Heliopolitana*, tolerata.

§. XX. Fateor tamen in his fastis occurrere nonnulla hodie vitiosissima. Quod *Consulum nomina* male concipiantur, id leviculum & facile ferendum. Ita facile irrepunt, Librariorum imperitia, id genus errores ut vix ullæ extent hodie fortasse Nomenclaturæ quæ illis careant. Est præterea ubi *Collegæ* ab invicem *separantur*, & ordine etiam perturbatissimo disponuntur, præsertim in temporibus *Maximini Thracis*, *Maximi* & *Balbini*, *Gordiani*, *Philippi*, *Decii*; rursus *Claudii* & *Aureliani*. Accurate tamen illi *sibi* invicem, etiam in *errore*, sæpe respondent. Anno CCXXXVIo. *Maximinum* Imperatorem *Africani* Collegam omiserat Librarius. Proinde ejus locum primo *sequentis anni* Consule supplevit. Inde transiit in sequentes annos idem error, ut *primus* quisque *Consul* annum suum & Collegam uno anno anticiparet. Anno CCXXXIXo. repetit deinde & infercit *Cornelianum* anni CCXXXVIIIi. Consulem. Anno CCXLo. *Gordiano* II. Coss. adjungit Collegam *Pompeianum*, sed loco non suo, quem etiam rursus loco suo repetit, quod fecerat in *Corneliano*. Tum repetit Coss. omissos annorum superiorum, *duobus* jam locis à *suo* loco revulsos, *tribus* à *Collegis* Coss. primis, suum, ut dixi, uno loco anticipantibus. Ita factum ut *tribus* deinde locis distent ab invicem *Collegæ* Consules. Omissis tandem annorum CCXLV. & CCXLVI. *secundis* Coss. *Titiano* & *Albino*, jam *uno* deinde anno distant ab invicem *Collegæ*. Numerato denique *Valeriani* Consulatu, quem ille sub finem anni CCLIIIi. gesserat tantummodo suffectum, ita redeunt in suum locum Collegæ. Ecquis est qui non videat ab oscitantibus potius *Librariis* hos, quam à *fastorum* conditoribus, errores emanasse? Similem habemus errorem sub *Claudio* & *Aureliano*. Annus CCLXIXus. solum *Claudium* habet Coss. temere nimirum intrusum. Ita annus unus redundat. Rursus itaque omissis anni CCLXXIII. Coss. *Tacito* & *Placidiano*, sic tandem conveniunt Coss. propriis deinde annis restituti. Non est itaque ut à melioribus Codicibus meliora desperemus. Nos interim, quæ potuimus, ea tecum, Lector, communicare decrevimus.

§. XXI. De *secundis*, quos damus, fastis *Græcis* non audemus, Lector, adeo polliceri magnifice. Sunt equidem illi admodum *barbari*, & è variis fastorum *fragmentis*, diversorumque forsitan *Auctorum*, hinc inde concinnati. Ad an. Dom. CDLVII. sexaginta Coss. paria omissa sunt, quæ tamen postea interpolata reperies. Eo ipso anno condidit fastos suos *Victorius*. Ergo suspicatus eram Auctorem nostrum vel *Victorianos* fastos eousque descripsisse, inde ex *alio* aliquo *Paschalis cycli* conditore reliquos attexuisse; vel aliunde ad *Victorii* tempora perductos, è *Victorii* saltem *Continuatore* supplevisse. Sed neutro in loco conveniunt, & è *Græco* potius aliquo Scriptore nostrum accepisse verisimile est. Quod ab *Alexandri* initio incipiat noster, quo cyclum suum condidit *Hippolytus*; vel à recentiore aliquo Scriptore Coss. acceptos indicat, qui tamen *Hippolyti* cyclum secutus fuerit, vel partim ab ipso etiam forsitan *Hippolyto*. Quanquam enim ejus *canonem* habeamus, periit tamen *Liber* quem scripsit de *Canone*. Non tamen *Alexan-*

40 *Zosim.* L. IV. p. 250. Ed. *Oxon.*

Alexandri videtur rationem habuiſſe noſter, ſed *Antonini*. Ita enim inſcripſit faſtos ſuos, Μετὰ τ̀ βασιλείαν Αντωνίνε. *Ptolemai* habuit, ni fallor, in mente *Antoninum* cujus Epochas ſequitur, aut Epocham illam, quam dixi, celeberrimam ab illo *Antonino* deductam. Immani ſcilicet errore quo *Antoninum Pium* cum degenere iſto *Antonino Elagabalo* confuderit, & cum *initio Antonini* etiam *finem*. Nec tamen ulla id genus monumenta *Chronologica* indigna cenſeo quæ in lucem edantur; nedum hoſce *faſtos*, quos Imperatoris *Heraclii* fuiſſe ſuſpicor, ut proinde, pro proximis *Heraclio* temporibus, omni fide videantur eſſe digniſſimi.

§. XXII. Utroſque faſtos *Græcos*, tam *Theonianos* quam *Heraclianos*, Epochis tamen *Ægyptiis* conſignatos obſervavimus. Annis *Alexandri*, *Auguſti*, & *Tetraeteridum*, pro *Ægyptiorum more* interpolatarum, ſuos inſignivit *Theon*. Annis etiam *Auguſti*, & *Diocletiani*, &, ſub finem, *Philippi*, ſive *Alexandri*, ſuos *Heraclius*, quanquam nullo titulo conſpicuis. Eos nos *Latinos* præfiximus ne viderentur eſſe MSi. Proinde *canones* regum *Aſtronomicos* omnino dignos cenſui qui præfigerentur. Plane enim pertinent ad eandem *temporum* ſeriem, & in eodem MS°. continebantur, unde *Theonianos* Coſs. deſcripſimus, tam *Uſſeriano*, quam etiam *Saviliano*; & temporum antiquiſſimorum rationes exhibent fide digniſſimas. Tam *Philoſophis* has, quam *Hiſtoricis*, gratas fore cenſeo. Continent enim ea *temporum* intervalla, eam *anni* formam accuratiſſime ſignatam, quibus phænomena *Aſtronomica* ſunt à vetuſtiſſimis quibuſque celeberrimiſque *Aſtronomis*, pro ſuo quiſque tempore, accuratiſſime conſignata. Et quidem hac ipſa phænomenorum *hiſtoria* niti conſtat hypotheſes *Hipparchi* atque *Ptolemæi*, ut plane non ſit quod dubitemus canones hoſce omnium fuiſſe certiſſimos. Aliter foret, ut, ſi horum *canonum* ſuſpecta eſſet fides, *hypotheſeon* illis nitentium fides univerſa labaſceret. Illos itaque cum MSS. & qua parte editi erant cum editis, contulimus, ad tempora nimirum *magni Theodoſii*. Reliquos nunc primum edimus, & quidem illos à recentioribus, ſed longe tamen imperitioribus, ad ſua cujuſque tempora perductos. Et in notas ea omnia congeſſimus, quæ Lectoris interent ut uni ejus intuitui repræſentarentur, quippe quæ videri poſſent neceſſaria ad judicium de nominibus temporibuſque antiquiſſimis.

§. XXIII. Ergo, ut à *titulo* ordiamur, ut *canonis* nomine omnem cujuſcunque generis *catalogum* complectebantur veteres; ita πρόχειρον illum appellabant qui in *tabellas* redactus in promtu eſſet, ut nulla illum oporteret operoſa *demonſtratione* inveſtigare. Id genus *tabulas* cum *motuum cœleſtium* confeciſſet *Ptolemæus*, tum præterea unam *regum* fortaſſe confecerit, quorum toties in *magna conſtructione* meminerat, eorumque annis tot *Aſtronomorum* obſervationes conſignatas commemoraſſet. Ipſi certe *Ptolemæo* hunc etiam *canonem* tribuerunt codices *Petavii*, tribuit *Syncellus*. Quod porro βασιλέων alii, alii βασιλειῶν, hunc canonem appellent, eodem redit utrovis modo legas. Continet enim diverſas etiam βασιλείας, & quidem ſigillatim poſtea ab invicem diſtinctas, primam Ασσυρίων καὶ Μήδων, ſecundam Περσῶν tertiam Ελλήνων, quartam Ρωμαίων eandemque ultimam. Ut proinde [41] *Theonis canoni*, qui legerit βασιλειῶν, ne illos quidem *titulos* deeſſe oportuerit. Quod vero à *Nabonaſaro* Epocham inceperint *Chaldai*, occaſionem refert ex *Alexandro Polyhiſtore* & *Beroſo Syncellus*, quod geſta regum antiquiorum *Nabonaſarus* ipſe corruperat. Ita factum ut ab eo incipere neceſſe eſſet, cum jam rerum antiquiorum fides eſſe ſuſpecta. Suntque illa ſane veriſimilia, ſed quæ ſola ſufficiant ad *Beroſi* fidem atque *Polyhiſtoris* elevandam. Unde enim illi (hæc ſi vera ſint) tam immenſam nobis *hiſtoriarum* ſeriem procuderunt *Nabonaſaro* antiquiorum? Corruptis monumentis deerant ſaltem *argumenta* quibus poſſent rerum adeo antiquarum fidem aliis commendare. Unde & illas etiam *Aſtronomicas Calliſthenes* obſervationes, quarum meminit [42] *Simplicius*, annorum ante *Alexandrum* MDCCCCIII, quas ad [43] *Ariſtotelem* fabulatur etiam à *Calliſthene* miſſas? Nempe inviderit humano generi, inviderit rei publicæ literariæ, tam egregias vetuſtaſque obſervationes *Ariſtoteles*; nullus repererit in *Ariſtotelis* Bibliotheca *Græcus*, ſeu *Philoſophus*, ſeu *Aſtronomus*; nullus etiam poſt receptam à *Macedonibus Babylonem*, & arcana eorum ſcrinia jam reſerata *Græcis* atque patefacta. Nullus illas viderit *Beroſus*, nullus *Hipparchus*, nullus *Ptolemæus*; ſed ne *Chaldæorum* quidem *Aſtronomorum* ullus qui obſervationes ſuas *æra Nabonaſari* conſignaſſent etiam ante captam ab *Alexandro Babyloniam*? Scriptorum qui res geſtas *Alexandri M.* memoriæ mandarunt fidem ſugillant [44] *Strabo* & *Arrianus*, & quidem ita ut ne ipſum *Calliſthenem* [45] *Strabo* ab eo ſubleſtæ fidei crimine abſolvat. Horum aliquem *Simplicio* præiviſſe veriſimile eſt.

§. XXIV. Omnino probabile eſt Epocham omnium *antiquiſſimam*, earum ſcilicet quæ *Aſtronomicis* fuiſſent obſervationibus inſignitæ, in hunc uſum eſſe delectam ab *Aſtronomis*. Maxime enim faciebat ad *hypotheſeon* firmitatem ſi *quamplurimorum annorum* habuiſſent obſervationes ſibi tamen invicem conſentientes. Quod ergo altius non repetiverint ſuarum obſervationum *exordia*, inde colligimus, aut *ſuſpectam* illis antiquiorum hiſtoricorum fuiſſe fidem; aut incertam, in aliis Epochis, nec ſibi conſentientem, *anni formam*; aut nullis ſaltem illam *Aſtronomicis obſervationibus* fuiſſe inſignitam: & viciſſim hæc omnia in hac, quam delegarant, Epocha fuiſſe *certiſſima*. Jam obſervavimus non eſſe novi *anni canicularis* exordium. Quantumcunque diſcrepent de *ortu caniculæ*, ab invicem *Aſtronomi*: nemo eſt tamen qui non recentiorem exiſtimet *Feb.* XXVI°. à quo numeratur *Thoth* primus *Nabonaſari*. Ergo *hiſtoricæ* rationes fuerint oportet cur ab hac *æra* numerarint *Aſtronomi*. Proinde mihi & illa quoque ſolutio ſuſpecta qua fidem *Ægyptiorum Chaldæorumque* excuſare ſaltem aliquatenus conatur Cl. *Marſhamus*. Nempe de cœleſtium *orbium* revolutionibus intelligit nugacem eorum Chronologiam. Ingenioſe quidem ille. Nec aliter puto reſponſuros *Chaldæos* ſi quis eorum fidem in dubium vocaſſet. Sed & illas *orbium* cœleſtium converſiones *fictitias* fuiſſe neceſſe eſt. Si enim fuiſſent ab eorum Aſtronomis obſervatæ, potius illa obſervationum antiquiſſimarum penus, quam recentiorum hæc altera à *Nabonaſaro*, erat in lucem proferenda. Quod vero ad has noſtras attinet *Nabonaſareas*, quæ quidem in *Babylone* ipſa obſervatæ ſunt, omnino animadverſione dignum exiſtimo, nulla hodie earum apud *Ptolemæum* extare *nomi-*

[41] Vide fragm. *Theon.* in καν. προχ.
[42] *Simpl.* in L. II.
[43] *Ariſt.* de Cœl. comm. 16.
[44] *Strab.* Geogr. L. XI. p. 508. L. XV. p. 685. *Arrian.* Præf. de Geſt. *Al. Magn.*
[45] *Strab.* Geogr. L. VIII. p. 362.

nomina, cum tamen *Græcarum* observationum Auctores suis quemque *nominibus* plerunque commemoret. Nec tamen ad earum fidem *minuendam*, sed *augendam* potius hæc spectat observatio. Est enim proinde quod existimemus non *privatorum* hoc *Astronomorum* apud *Chaldæos* fuisse munus, sed *publici* potius *Astronomorum Collegii*. Ita certe fuisse apud *Sinenses* Auctor est *Martinius*. Et vero *publicum* fuisse, apud *Babylonios*, id genus *corpus* è sacro *Danielis* libro facile colligimus. Eo scilicet majori fide dignas has fuisse constat observationes. Non audebant illi fallere principes alioqui in scientiam, levissimis de causis, propensissimos. Pœna *capitis* id genus errores luisse, hodieque luere, *Mathematicos Sinenses*, tradit idem [46] *Martinius*. Neque vero est quod mitiorem apud reges *Babylonios* pœnam, quam apud *Sinenses*, metuerent *Astronomi*. Levissimam rei artis naturæque vires superantis ignorantiam toti *Mathematicorum Collegio* capitalem decrevit *Nabuchodonosorus*. Accedit præterea quod has observationes in *stelis* exarare solerent in sempiternam rei memoriam. Nec enim alias intelligo *Sethi* columnas fuisse *lateritias*, quarum meminit [47] *Josephus*, quam has ipsas *Babylonias*. Gentem utramque *Ægyptiorum* scilicet & *Chaldæorum*) fuisse æmulam, & communes sibi multas origines venditasse, [48] alibi ostendimus. Et vero *lateritiam* illam in ædificiis ὕλην primi usurparunt *Babylonii*. *Stelæ* alteræ *lapideæ Ægyptiæ* erant. sed quæ nullas continerent observationes *Astronomicas*. E *coctilibus laterculis* suas collegerunt siderum observationes annorum CCCCLXXX *Berosus* atque [49] *Critodemus*, DCCXX. annorum *Epigenes*, *Babylonias* nimirum illas, nec enim alias scripsit *Berosus*, qui & primus meminit *Epochæ*, ut vidimus, *Nabonasareæ*. Quare cum doctissimis viris, *Vossio* & *Marshamo*, omnino existimamus non esse aliunde annos illos, quam à *Nabonasaro* numerandos. Annus *Nabonasari* CCCCLXXXus. est annus à *morte Alexandri* LVIus. ut recte observavit *Marshamus*. Ita *Antiocho* tertio, ab *Alexandro*, *Syriæ* regi libros suos rerum *Chaldaicarum* dicarit *Berosus*, anno nempe illius *Antiochi Soteris* XIIo. qui idem fuerit, pro nostri canonis rationibus, *Philadelphi Ptolemai* XVIIus. Ita legimus in ipso [50] *Tatiano*, ut sic ipsi etiam *Alexandro* coævus esse potuerit idem ille *Berosus*, quod testantur de eo *Tatianus* atque [51] *Syncellus*. Male hic calculos subduxit vir maximus *Gerardus Vossius*, qui, hoc posito annorum numero, credidit fore ut in tertii à *Seleuco Antiochi* (quem θεὸν cognominabant) tempora incideret *Berosus*. Ita locum *Tatiani* in *Evangelica præparatione* recitavit [52] *Eusebius* ut *Berosum* in tertii à *Seleuco Antiochi* tempora contulerit. Nec refragabitur *Plinius* si *Mureti* lectionem sequamur atque *Chiffletii*. Denario enim illum *Berosi* numerum faciunt auctiorem. Ita scripserit *Berosus* anno à morte *Alexandri* LXVIo. anno *Antiochi* Θεȣ̃ IIIo. *Ptolemai Philadelphi* XXVIIo.

§. XXV. Cum igitur in *coctiles laterculos* referrent suas illas, quas dixi, motuum cœlestium *observationes*, easque omnibus quo facilius innotescerent, in *templis* etiam, conventuum nimirum publicorum locis proponerent; jam facile cum illis poterant omnium locorum homines suas etiam *domesticas* observationes conferre. Inde orta illa est *observationum* penus qua sola nititur tota illa quæ à *Chaldæis* inventa excultaque est, *judiciaria Astrologia*. Nempe anni sequentis phænomena omnia quæ quidem ad *Planetas* attinerent (nullas enim de *stellis fixis* editas fuisse eorum observationes, *Ptolemæum* ipsum testem habemus locupletissimum) *diebus* etiam *horisque* distributa proponebant *Mathematici*. Edito infante, *hora* puerperii observata, *horoscopum* illius horæ parens è *templi* proximi tabellis didicerit. Tum *vitam fortunamque* prolis *parens* in *Ephemeridas annalesque* digesserit, dum annos maturos ipse infans attigisset; ipsa proles vitam suam deinde pertexuerit, annotatis præsertim insignissimis vitæ casibus. Tum è suppellectile ita parata *regulas* generales colligebant Sacerdotes *Chaldæi*, quis esset cujusque casus, cui *stella*, & cui illius stellæ *situi virtutique* assignandus. Hæc si ita contigerint, plane compertissima fuerint necesse est quorum memoria fuisset hunc in modum consignata. Nec enim fieri potuit, error aliquis si primum irrepsisset, diu ut lateret; nec fieri rursus ut proditus in memoriam tamen posterorum propagaretur. Constat autem, cum *Græcis* hæc proderet *Berosus*, jam excultissimum apud *Chaldæos* hoc studium fuisse *judiciariæ Astrologiæ*. Respondetque satis apte hujus studii *historia*, ut illam *Nabonasari* ætatem *attingere* potuerit, vix potuerit *superare*. Ipse meruit hoc nomine ab *Atheniensibus* statuam inaurata lingua *Berosus*, *ob divinas* (inquit [53] *Plinius*) *prædictiones*. Sed & in *Alexandri* morte præsagienda fidem arti suæ, ante *Berosum*, conciliarunt ipsi quoque *Chaldæi*. Hæc è scriptoribus *prophanis* habemus *Astrologiæ* specimina, ut puto, antiquissima. Est enim *Astrologia* inventa à *Chaldæis*, quicquid de se æmuli glorientur *Ægyptii*. Et verum illud omnino puto quod scribit *Josephus*, à *Chaldæis* ad *Ægyptios*, inde ad *Græcos* aliasque gentes excultiores emanasse. Et ut *Astronomiæ* fuerit apud *Ægyptios* aliquod; *Astrologiæ* certe nullum legimus fuisse specimen antiquius *Alexandro*. Apud *Chaldæos* habemus in sacris Codicibus adhuc *antiquiora*. Sub *Nabuchodonosoro* legimus, apud *Danielem*, fuisse apud *Babylonios Chaldæorum* Collegium *futurorum* præscium. Perstringit etiam *Astrologos* verbis disertissimis [54] *Isaias* non longe certe à nostra *Nabonasari* Epocha remotus. [55] Idem δαίμονος meminit & τύχης, quæ probat è principiis hujus *Astrologiæ* dicta doctissimus [56] *Huetius*, quod & antea eo retulerat noster quoque [57] *Seldenus*. Scio equidem huc referri & *Liæ* verba *Gen.* XXX. 11. à Cl. *Seldeno*. Sed nihil habet quo adeo antiquam hanc fuisse disciplinam evincat. *Homeri* verba tam de *signis Zodiaci*, quam de *domibus Genethliacis* intelligi possunt. De *Sethi columnis* jam diximus. Sed & *orphaica* etiam recentiora esse constat, quanquam illa reticuerit *Seldenus*. Nos tamen illam à primis fere *æra Nabonasareæ* initiis deduximus. Neque vero verisimile est tantam perfectionem illam consequi qua scripsit *Berosus* ætate potuisse, ni *quadringentorum* fuisset, & quod excurrit, annorum observationibus exculta atque locupletata.

§. XXVI. *Berosum* itaque nostri canonis primum editorem fuisse diximus. Conveniunt & ejus *rationes*, si tamen recte concipiantur; & ut recte concipiantur tam *Beroso* lucem fœnerabitur noster *canon*, quam à *Beroso* lucem vicissim accipiet. *Nabopolasaro* annos

[46] *Martin.* Sin. Hist. L. II. p. 58.
[47] *Jos.* L. I. Ant. c. 4.
[48] De *Sanchoniathon*.
[49] *Plin.* N. H. VII. 56.
[50] *Tatian.* ed. Gr. Lat. p. 171.
[51] *Sync.* p. 14.
[52] Ap. *Euseb.* Pr. Ev. L. X. c. 11.
[53] *Plin.* N. H. L. VII. c. 37.
[54] Is. XLVII. 11, 12, 13.
[55] Is. LXV. 11.
[56] *Huet.* Not. ad 2m. Origen. tom. p. 212.
[57] *Selden.* de Diis Syr. Synt. 1. c. 1.

annos tribuit *Berosus* εἰκοσιέννεα, si *Græco Scaligeri Eusebio* fides, vel *Latino* etiam contra *Appionem Josepho*. Eamque sequitur lectionem ipse [58] *Scaliger*. Sed errore facillimo εἰκοσιὲν in εἰκοσιέννεα mutavit Librarius. Refragantur enim *Scaligero* alii omnes. Cum nostro canone XXI. duntaxat annos illi concedit, etiam è *Berosi* sententia ipsisque *verbis*, [59] *Josephus* in *Antiquitatibus* tam *Græcus* quam *Latinus*, etiam contra *Appionem Græcus*; concedunt utriusque tam *Berosi* quam etiam *Josephi* verba apud [60] *Euseb.* in *præparatione Evangelica*. Quin & ipse è quo *Græca* descripsit *Scaliger Eusebiana* [61] *Syncellus*, ex eodem etiam *Beroso* atque *Josepho*. Et vero ita scripsisse *Josephum* alius illius numerus suadet ne prorsus dubitemus. Annus secundus *Nabuchodonosori* est apud illum *captivitatis* quintus. Nempe *captivitatem* inchoavit ille à *Nabopolasari* XVIII°. Ita, *Nabopolasaro* si anni XXI. assignentur, incidet quintus *captivitatis* in *Nabuchodonosori* secundum accuratissime. Reliqui *Berosi* numeri cum nostro *canone* satis accurate conveniunt, præterquam quod *Laborosoarchodum* numeret *Berosus*, paucorum duntaxat *mensium* principem, in nostro *canone* omissum. Verum id pro more fecit noster. Qui *annum integrum* non explerent, eorum nunquam meminit, ita tamen ut numero *universo* nihil pereat, nempe eorum *tempora* aliorum principum *diuturniorum* temporibus accensens. Solenne id fuisse *Sinensibus* testis est in *Sinica* historia *Martinius*. Et qua æquandorum temporum arte nostri usi sint *Ægyptii*, utque regum diversorum *tempora* inter se propterea permiscuerint; habemus hodieque luculentum [62] *Porphyrii* fragmentum. Quidni idem etiam apud *Chaldæos* valuisse existimemus? Id potius est quod in *Beroso* miremur, tantam ejus esse in eorundem regum *nominibus* concipiendis à nostro discrepantiam. Ab ipsis templorum *Archivis* descripserit nostra fortasse *Berosus*, quo factum ut propius ad idioma *Babylonium* accederent; cum tamen in *historia* id dederit aliarum gentium ipsis *auribus* ut pro eorum recepta pronunciatione ea nomina efferrent; & cum *varia* essent, pro more *orientalium*, ejusdem quoque principis *nomina*, ea tamen in *historia* commemoranda existimaret quæ essent jam in *aliarum* quoque gentium *historiis* decantatissima. Vel fieri etiam fortasse poterat ut non à *Beroso*, sed à *Critodemo*, nomina acceperint nostri *canonis* concinnatores.

§. XXVII. Tantum itaque *cœlestium observationum* tamque eximium thesaurum cum edidisset *Berosus*, *Græcorum* doctorum plausu, præcipue *Astronomorum*, exceptum esse probabile est. Inde & illos consulendi *stelas* illas, seu *coctiles laterculos*, studium incesserit, ut siqua fuissent à *Beroso* prætermissa; siqua *nova*, post *Berosi* tempora, à *Chaldæis* observata, supplerent, & cum *Græcis* suis communicarent. Hæc *Critodemus* & *Epigenes*. Primus tamen, quod scimus, *Græcorum* ad rem *Astronomicam* serio promovendam aptavit *Hipparchus*, *Beroso* plusquam centenario toto junior, anno *Nab.* circiter DC. Is enim *suas* aliquot observationes eadem illa *Epocha* signavit. Ab illo reliqui deinde acceperunt *Astronomi*, quo studio florebant, ea ætate, præcipue *Alexandrini*. Illis eo proculdubio nomine gratior erat atque acceptior quod *anni* forma uteretur *Ægyptiaca*. Illam adhibebant *Agrippa*, *Menelaus*, & *Theon Ptolemæo* coævus. Ita descendit ad nostrum *Ptolemæum*, aliosque *Astronomos Ptolemæo* recentiores. Hæc de usu hujus canonis *Astronomico*.

§. XXVIII. In ejusdem usu *historico* variæ factæ sunt *Epochæ*. Prima à *Nabonasaro* ad mortem *Alexandri*; secunda à *morte Alexandri*, seu *initio Philippi* ad initium *Augusti Alexandrinum*; tertia ab initio *Augusti* ad initium *Diocletiani*; quarta ab initio *Diocletiani* qua hodieque utuntur *Ægyptii*, sub alio tamen nomine. *Martyrum* enim æram illam appellant, non *Diocletiani*. Prima *regibus* insignitur, *Assyriis* atque *Medis*, & *Persis*; verum illis duntaxat qui *Babylonem* in potestate habuerint, & ab eo usque *tempore* quo illam obtinuerunt. Ratio in promtu est. Solorum enim *Chaldæorum* illæ erant observationes, nec alibi factæ quam in ipsa urbe *Babylone*; ipso tamen illo, quo factæ sunt, *tempore* regum *nominibus annisque* signatæ. Quin & anni *initio* signatas esse probabile est ut *luna* in *eclipsi* laboribus pulsandis *aneis* tympanis, pro illius ævi superstitione, occurrerent. Illam certe tradit *Martinius* rationem observationum *Sinicarum* tanto Mathematicorum periculo edendarum; & vero Veteres plerosque eadem illa superstitione afflatos compertissimum est. Ita *concurrentium* annorum etiam confusionem vitabant, siquis *filius* uno eodemque tempore cum *patre* regnasset. *Filii* tamen nomen, ante *patris* excessum, non ferebant publicæ inscriptiones. Ita tempora accuratissime respondisse necesse erat. Opponit tamen huic canoni *Syncellus* canonem alium quem ἐκκλησιαστικὸν στοιχειώσιν appellat, in *summa* quidem annorum eundem, in *regum singulorum* annis admodum diversum. Sed nostri canonis rationes tuentur *eclipses*, tuetur & *Berosus*. Nec habet quod opponat στοιχειωτὴς cum his tantæ fidei monumentis ullatenus conferendum. *Conjecturis* suis usum verisimile est illius στοιχειώσεως Auctorem (si tamen *unus* sit) nulla certe discrepantium MSS. fide. Qui *priorem* nominis *Nabonasari* partem in mente habuit quispiam *Ecclesiasticus* (nec enim *Africanum* esse constat) *Nabuchodonosorum* fuisse suspicatus est, sola ductus, ut videtur, *nominum* aliqua similitudine. Tum & *Nabuchodonosori* annos à *captivitate* numeravit, quam etiam ab ejusdem XVIII°. anno deducendam existimavit. Ex integro annorum XLIII. numero, demptis XVIII. supererant anni XXV. suo *Nabonasaro* tribuendi. Illum ipsum de annis *Nabuchodonosori* numerum colligit è *Josepho* [63] *Syncellus*. Tum & *Nabuchodonosori hæredi* XVIII. tribuit annos vitiatus in *Antiquitatibus Josephus*. Inde forte VIII. suos annos elicuit στοιχειωτὴς quos *Nadio* assignaret. Longe enim abeunt à vero illi *Josephi* numeri. Alius quispiam prudentior *Ecclesiasticus posteriorem* nominis partem propius accedere putavit ad nomen *Salmanasari* (cum & *ætas* etiam melius responderet) retinendos tamen credidit *annos* jam antea assignatos *Nabuchodonosoro*. Hanc sententiam sequitur ipse *Syncellus*. Similiter in reliquis, cum quos *Babylonico* nomine reperisset in *canone*, illos alio nomine in *sacris literis* appellatos conjecisset; quos ille *sacræ Scripturæ* principes in *canone* memorari sola conjectura ductus στοιχειωτὴς existimasset, eorum & *tempora* illis assignavit, & ex aliis plerunque, diversisque, à *canone* Auctoribus. Hæc usque ad regum *Persarum* βασιλείαν. Inde totus est à *canone* diversus *Ecclesiasticus* iste στοιχειωτὴς. Hæc de *prima* hujus canonis *Epocha*, à *Nabonasaro* ad *mortem Alexandri Magni*, in qua nullæ habebantur *observationes*, præterquam *Chaldæorum*.

§. XXIX. *Proxima* deinde *Epocha* ab *Alexandri Magni morte* consurgit, seu ab *initio Philippi*. Utroque

[58] *Scal.* Not. ad fragm.
[59] *Jos.* Ant. L. X. c. 13. cont. *Appion.* L. I.
[60] *Eus.* Pr. Ev. L. IX. c. 40.
[61] *Syncell.* p. 220.
[62] Apud *Euseb.* Chr. Græc. p. 59.
[63] *Syncell.* p. 226.

que enim nomine memoravit *Astronomi*, & fere solam, omissa deinde (ni antiquius aliquod annorum intervallum id posceret) mentione *Nabonasari*. Hinc certe numerasse *Theonem* constat è nostro ejus fragmento. Hinc & *Theonis* Auctor, in quem scripsit, ipse *Ptolemaus*, in προχείροις κανόσι. Ita [64] *Syncellus:* Τὰς μὲν τοι ἀπὸ τῆς τελευτῆς Ἀλεξάνδρου ψηφοφορίας τῶν ἀστέρων ὁ αὐτὸς φιλόσοφος ἐν προχείροις κανόσιν ᾳυος' ἐτῶν περιόδων [leg. περίοδον] ἤτοι ἀποκαταστάσει Αἰγυπτιακοῦ ἑνὸς ἔτους ἐξέθετο. Annum *Ægyptiacum lunarem* intelligit, cujus ἀποκαταστάσιν cum XXV. annorum spatio, scilicet vagorum vulgarium, solitam redire diximus; proinde *Solari* annorum MCCCCLXI. respondere non potuit. Omisso itaque anno intercalari, proximam εἰκοσιπενταετηρίδα ad annum MCCCCLXXVI. terminari necesse erat. Hanc itaque *Lunarem* περίοδον ab *Alexandri morte* repetendam censuit *Ptolemaus*, propterea fortasse quod illa *Ægyptiorum* Epocha esset antiquissima, saltem *Alexandrinorum*, nec enim constat de *Lunari* illa periodo aliquid, ante *Alexandrum*, rescivisse *Chaldæos*. Ab *Alexandrinis* autem præcipue inventam hanc usurpatamque esse Epocham, ex ipso κλήσει nomine facile colligimus quo insignitur in ipso *canonis* titulo *Alexander*. Obtinuerat nimirum jam aliquantisper per præcipuas *Romani* orbis *civitates* mos ille imitatione dignissimus quo *conditoris* memoriam insigni *Epocha* commemorarent. Ita *Romulum Romani*, *Seleucum Edesseni*, *Julium Cæsarem Antiocheni*. Quin & *Tyriis* suam, & *Ascalonitis* & *Laodicenis Epocham* fuisse testatur [65] *Eusebius*. Horum æmulos fuisse *Alexandrinos* omnino verisimile est, cum & *urbem* haberent *Romanæ* urbi proximam, & *conditorem* præterea longe celeberrimum. Ipso tamen *Alexandro* recentiorem fuisse certum est. Nondum in *aliis*, quas dixi, *civitatibus* mos iste receptus est, & *Calippi* duntaxat *periodis* usus est in *Alexandrinis* etiam observationibus *Timocharis*. Nullam ille *urbis Epocham* commemorat, siqua tamen fuisset, proculdubio commemoraturus; sed nec alius quispiam *Hipparcho* antiquior *Astronomus Alexandrinus*. Ipse etiam *Hipparchus* periodi *Calippeæ* numeris suas designat observationes, ut proinde siquando notetur annis *ab Alexandro*, *Ptolemao* tamen potius nota illa, quam *Hipparcho*, tribuenda videatur. Et ut alia deessent argumenta; ipsum tamen hujus *Epochæ initium*, ipsa *regum* sub initio *tempora* vitiosissima, id palam faciunt quod à *coævis* non fuerint consignata. Annos *Aridæi* numerat canon VII. *Alexandri* deinde XII, ut nimirum decesserit *junior* ille *Alexander* anno à morte *Alexandri Magni* XIX°. Uno tamen eodemque tempore utrumque illum regem regnasse certum est. Moriens *Alexander* regnum *Philippo Aridæo* fratri legavit, & infanti quem paritura esset jam gravida, per aliquot menses, ex *Alexandro Roxana*. *juniorem* itaque *Alexandrum* illa enixa est. Inde *regum* (in *plurali* numero) nomine gesta publica *Macedonum* consignata legimus. Decessit *Alexander Magnus* anno primo *Olympiad.* CXIV^æ^. Occisus ab *Olympiade* matre *Philippus Aridæus* anno quarto *Olympiad.* CXV^æ^. post annum *regni* sextum, *mensem* quartum, Auctore *Diodoro*. Occisus à *Cassandro* junior *Alexander* anno secundo *Olymp.* CXVII^æ^. (anno viz. XIII°. à *Magni Alexandri* morte duntaxat inchoato) eodem teste *Diodoro*. Omnino à *coævis* hic error emanare non potuit. Sed nec alium quempiam se superiorem agnoscebat tamdiu *Lagides*.

§. XXX. Et tamen *postea* anni *regum* observationibus *Astronomicis* illustres respondent accuratissime. Hæc ita contigisse suspicor. Cum regum *Babyloniorum* nomina ad *Alexandrum* duntaxat deduxisset è *Babyloniorum* Archivis *Berosus*; & vero esset utilissimum ut & *suorum* similiter *Alexandrinorum* observationes, etiam ante editos *Berosi* libros, certa aliqua *temporum* nota designarent, ut quo *intervallo* distarent ab invicem ejusdem motus phænomena distinguerent: proinde ab eo usque tempore quo defecissent *canones Babylonii*, novi erant sibi canones, sed pro *Babyloniorum* exemplo, concinnandi. Ita tandem placuit ab eo novo *canone urbis* etiam suæ novam exordiri *Epocham*. Et quia *conditoris* sui *Alexandri Magni* memoriam colere volebant; tot etiam annos à primo suo *Lagide Ptolemao* detrahebant, quot annis aliquem è *stirpe* ejus regem à *Macedonibus* agnitum didicissent. Ab initio *Philadelphi* literarum Mæcenatis munificentissimi, jam certa erant regum *Ægyptiorum* tempora tam pro reliquorum *Scriptorum* copia, quam præcipue *Astronomorum*. Insignem inde apud *Astronomos* Epocham deduxerat *Dionysius* (cujus meminit sæpe *Ptolemaus*) nec ipse ab initio Epochæ suæ admodum remotus. Illius Epochæ initium an. *Nabonasari* CCCCLXIII. absolutus, i. e. XXXIX^us^. itidem absolutus à *morte Alexandri*. Hic nihil est quod dubitemus cum hæc Epocha fuerit à *coævo* signata. Hinc itaque cum cœpissent in *Alexandria* observare *Astronomi*, jam certa fuerit oportet numerandi ratio, ne fallerent observationum intervalla. Cum itaque æmulorum deinde de *regno* litigantium vices variæ calculo perturbassent, sedulo tamen cavebant *Astronomi* nequis inde error eorum *observationibus* irreperet. Distinguebant itaque qui *regum* anni fuissent cum *aliis regibus* communes, quæ aliorum regum intervalla hujus ejusdemque regis annos interrupissent. Id genus canonem conservavit nobis in aureo fragmento [66] *Porphyrius* cum nostro canone ad amussim consentientem. Ita contigit ut quanquam sero fuerit apud *Alexandrinos* recepta nova hæc, quam dixi, Epocha *ab Alexandro*, recte tamen ejus intervalla ad initium usque suppleverint.

§. XXXI. Ut enim ab *initio Philadelphi* tempora *Ægyptiorum* regum certissima fuisse necesse est; ita *Lagidæ*, si annos illos assignaveris qui à *morte Alexandri* fluxerint ad initium *Philadelphi*, constabit etiam XXXIX. annos absolutos, pro nostri canonis rationibus, soli esse *Lagidæ* assignandos. Fateor equidem XXXVIII. duntaxat concedere *Porphyrium*. Sed annos *Ptolemai Porphyrius* ab eo usque tempore numerat quo missus est in *Ægyptum* ab *Aridæo*, quod μετ' ἐνιαυτὸν ait contigisse, à *morte* scilicet *Alexandri* numerandum. Ita factum ut cum annum à *morte Alexandri* XLI^m^. attigerit *Lagides*, annos tamen ei XL. duntaxat assignent Scriptores, quod ab hac ejus sub *Aridæo Satrapia* anni numerentur. Nec tamen, pro nostri canonis rationibus, necesse est *integrum* intelligamus seu *primum* à illum *morte Alexandri* annum quo *Satrapa* constitutus est ab *Aridæo Ptolemaus*; seu XLI^m^. quo è vivis excesserit. Menses enim aliquot veram *Alexandri* mortem anticipat nostra Epocha à *morte Alexandri*. Et vero secundum illum, quo cum patre regnarit *Philadelphus*, annum, inchoatum duntaxat existimat *Usserius*. Hinc itaque videmus ut in *Alexandri* posteris errare potuerit canon, illibata tamen ejusdem in *Ptolemaorum* temporibus consignandis fide. Nempe à *recentioribus* adjecti sunt solius Epochæ explendæ causa illi posteri, nullis

[64] *Syncell.* p. 207. [65] *Euseb.* Chron. num. MMCCXCIII. [66] *Porphyr.* ap. *Scal.* in Gr. *Euseb.* Chr. p. 59.

lis omnino *coævorum Astronomorum* observationibus insignes. *Satrapiæ* annos XVII. duntaxat numeravit *Porphyrius*, recte si de *absolutis* intelligamus. Anno enim secundo *Olympiad.* CXVIII^{æ}. *regium* à *Ptolemæo* nomen sumtum scribit *Diodorus*, à *morte Alexandri* XVII°. Ex quo rursus intelligimus non esse annos XIX. cum nostro canone, à *Ptolemæi* regno detrahendos. *Juniorem* itaque necesse est hujus Epochæ fuisse conditorem. Et si quidem *Epigenis* illi anni DCCXX de annis essent *Nabonasari* intelligendi, ut intellexit Cl. *Marshamus*, non equidem alium hujus *Ægyptiacæ* Epochæ Auctorem fuisse crediderim. Conjunxit equidem *Alexandrinas* observationes & *Calippicarum* periodorum annos cum æra *Nabonasari Hipparchus*. Sed conjunxeritne cum eadem æra *regum Alexandrinorum* aliquem laterculum, illud sane non constat. Sunt porro in hac Epocha secunda *eclipses* quæ intervalla ejus justa, fidemque confirmant.

§. XXXII. Tertiam itaque *Augustorum* Epocham quod attinet, à *morte Cleopatræ* ductam; *civilis* illa potius videtur *Alexandrinorum* in honorem *Augusti*, quam *Astronomorum*. Nec enim *Astronomicis* usibus idonea fuit varia illa anni forma, *vagi* ab initio, tum *fixi* deinde à nono illius Epochæ anno. Quintus tamen ejus annus, seu potius *Bissexti* seu dies *intercalares* à quinto illo anno numerandi, caput erat, ut è *Theone* jam ostendimus, Epochæ *Astronomicæ*. In eo conveniebat *Thoth* uterque, tam *Alexandrinorum*, quam reliquorum etiam *Ægyptiorum*. Inde itaque incipiebat annus *canicularis magnus*, eo etiam post emensum CCCLXV. *Bissextorum* cyclum rediturus, quem *cyclum* numerabat in tertia fastorum suorum σελίδι & quarta *Theon*. Ita scilicet commercium servabant cum reliquorum *Ægyptiorum* Astronomis Astronomi *Alexandrini*. Quanquam autem ab Epochæ *initio* nullam *Epocham* numerarint *Astronomi*; *Imperatorum* tamen deinde *Romanorum* annis suas observationes insigniebant, ut proinde & hic intervalla accurate designarint. XII°. *Domitiani* observavit *Agrippa*, primo *Trajani Menelaus* Geometra, primis *Hadriani* annis senior *Theon*, *Ptolemæus* ipse postremis *Hadriani* & primis *Antonini*. Et conveniunt intervalla accuratissime; ita tamen ut non ab *Augusto*, sed à *Nabonasaro* numerentur. Cum tamen ex annis *Imperatorum* colligunt annos *Nabonasari*; proinde constat annos *Imperatorum* certum, etiam apud *Astronomos*, habuisse locum in Epocha *Nabonasari*. Et cum pro nostri *canonis* numeris apte respondeant, sequitur non alias, quam *canonis* nostri, fuisse *Astronomorum Alexandrinorum* etiam rationes. Sic etiam veteres de *Paschate* Scriptores *Christiani*, quorum meminit [67] *Clemens Alexandrinus*, nostri etiam canonis numeros secuti sunt. Cum enim *Christum* anno *Augusti* XXVIII°. natum docerent, & XXX. annorum *mediam* partem sub *Augusto*, *mediam* vixisse sub *Tiberio*; *Augusto* XLIII. annos tribuerint necesse est, ab initio ejus, ut dixi, *Alexandrino*, non *Romano*, numerandos. Proinde *Astronomorum* iidem erant numeri, cum non alios quam illos Auctores sequerentur in cyclis suis *Paschalibus* plerunque *Christiani*. Quod vero dixi ineptam supputationibus *Astronomicis* hanc fuisse ab *Augusto* Epocham, de forma *Alexandrina* intelligo. Qui enim formam anni *vagi* solam observarent, quod reliquos fecisse diximus *Ægyptios*, à quocunque exordio poterant satis commode numerare. Ita igitur noster *Theon*, ita & nonnunquam *Ptolomæus* solet, sed raro, numerare.

§. XXXIII. Ultimam hujus canonis Epocham *Diocletiani* fuisse diximus. Ea cum *simplicem* utrobique anni formam exhiberet, proinde *Astronomicis* etiam utrobique usibus erat satis idonea. Sed nullis illam puto *regum* temporibus fuisse ab *Astronomicis* distinctam. Ipsa *tempora* hoc clamant *vitiosissima* deinde, & à summa illa *Mathematicorum* ἀκριβείᾳ omnino alienissima. Noster *Theon*, in hoc ejus *fragmento*, & *commentariis* in *Ptolemæum*, hac ipsa usus Epocha; neutro tamen in loco numerat annos *Imperatorum*, sed ne *canonis* quidem meminit in quo numerarentur. Idem tamen annos ab *Augusto* ad *Diocletianum*, ἐκ τοῦ βασιλειῶν κανόνος, numerat CCCXIII. Similiter & Scriptores cyclorum Paschalium *Christiani* (à quibus *Astronomorum* morem discendum esse diximus) annum *Diocletiani* memorant quidem, sed nullo unquam *Imperatoris* anno designatum. Plane itaque à *recentioribus* monachis reliqua *Imperatorum* nomina fuisse suspicor; quorum licet in temporibus antiquioribus nullo sit in loco fides, pro suis tamen proximisque temporibus non sint facile spernendi. Proinde commode accidit quod tot habeamus nostri canonis continuatores, & tot intervallis aliqua saltem minime temnenda.

§. XXXIV. A *Nabonasaro* tamen ad *Diocletianum*, ut ab *Astronomis* concinnatus est hic canon, ita eorum *usibus* aptatum esse verisimile est. Proinde numerandi rationem ubique certam constantemque fuisse oportet, ut ab uno eodemque exordio anni omnes accuratissime incipiant. Commune itaque annorum omnium *initium* est neomenia *Thoth vagi* in quemcunque anni *Juliani* diem inciderit; commune etiam *dierum* omnium initium est *meridies*. Quod à *meridie* dies inchoet *Ptolemæus* est sane quod miremur, cum nec *Babyloniorum* ea fuerit consuetudo, nec *Hipparchi*, nec etiam *Ægyptiorum*. *Babylonios* à Solis *ortu* ad ejusdem *ortum* numerasse è [68] *Plinio* constat, & *Varrone* apud [69] *Gellium*, [70] è *Censorino* etiam atque [71] *Macrobio*. *Hipparchus* eandem numerandi rationem secutus quæ fuerat *Ægyptiorum*, atque *Romanorum*, à *nocte media* ad *noctem* similiter *mediam*. Solos *Umbros* legimus qui eo modo diem finierint quo *Ptolemæus*, & tamen nihil illis fuisse certum est cum nostro *Ptolemæo*. Plane pro *Astronomorum* usibus & hanc à *Ptolemæo* numerandi methodum susceptam esse verisimile est. *Ortus* solis & *occasus* ita erant ab invicem, pro variis anni tempestatibus, ipsi quoque varii, ut prorsus inepti essent calculis *Astronomicis*. Idem de aliis quoque νυχθημέρων punctis statuendum à *meridiano* circulo diversis. A *meridiano* itaque *puncto* alterutro, seu *diurno*, seu *nocturno* inchoandus erat omnino dies *Astronomicus*. Erat tamen & illud incommodum si à *meridiano nocturno* νυχθημέρων primordium arcesserent, quod *Astronomicas observationes* plerasque *noctu* factas *duobus diebus* necesse esset assignare. Proinde mutavit *Hipparchi* initium fortasse *Ptolemæus*; *Ptolemæum* secuti reliqui deinde *Ægyptiorum Astronomi*, in illis è nostro *fragmento* constat nostrum fuisse *Theonem*. Quod si *Historiæ*, potius quam *Astronomiæ*, in hoc canone consultum vellent; nec verisimile est *horam* diei consignaturos qua inceperit *Nabonasarus*, nedum illam præcise *meridianam*; nec mutaturum *Hipparchi* horam recentiorem *Hipparcho Ptolemæum*.

§. XXXV. Quod vero dixi *Thoth vagi* neomeniam commune omnium hujus canonis *annorum* esse pri-

[67] Strom. I.
[68] *Plin.* N. H. II. 77.
[69] *Gell.* Noct. Att. III. 2.
[70] *Censorin.* de die Nat. c. 22.
[71] *Macrob.* Saturn. I. 3.

primordium, id (quia nondum observarunt Chronologi) paulo accuratius demonstrandum est. Inde perpetuo numerat *Nabonasari* Epocham *Ptolemaus*, ut etiam *menses*, *dies*, ipsas *horas* numeret ab *hora sexta* primi diei *Thoth vagi Nabonasarei*. Sed non constat illud verumne *Nabonasari* fuerit exordium. Etiam secundæ Epochæ idem statuit *initium*, cum tamen *Thoth* illo VI. mensibus recentior esset *excessus Alexandri*. Anno *Nabonasari* CCCCXXV. quem *primum* numerat *canon* à *morte Alexandri*, incidit *Thoth vagus* in *Novemb.* duodecimum pro rationibus anni *Juliani*. Excessit *Alexander* sequentis anni *Juliani Maii* XXII°. Etiam illo *excessu* recentius erat *initium Philippi* post turbas militum prætorianorum, ut expleto *anno* à *morte Alexandri*, viz. *Ægyptiaco* à *Thoth* alio numerando, *Ægyptum* appulerit missus à *Philippo* satrapa *Ægypti Ptolemaus Lagides*. Et tamen tam *mortem Alexandri* quam *initium Philippi* à præcedente *Thoth* arcessit noster *Ptolemaus* Astronomus, & reliqui deinde *Astronomi*. Ita numerat eosdem *mensium dierumque* supervacuorum calculos in hac *Alexandri* Epocha secunda quos in priori illa numeraverat Epocha *Nabonasari*. Unde illud, ni ab eodem etiam illa repeteretur initio? Id etiam unde ni *Astronomicæ* præsertim æquationis rationem habuisset? Sic & noster in fragmento *Theon*. Similiter & tertiam *Augustorum* Epocham, ab initio *Thoth*, & quidem à *meridie*, pro more suo numerat idem [73] *Ptolemaus*. Idem noster *Theon*, nequid suspicemur hac etiam in causa, discessisse ab invicem *Astronomos*. Inde contigisse ostendimus quod, ab eo usque tempore quo primum intercalare cœperunt *Alexandrini*, annum *Augustorum* ab *Augusti Juliani* XXIX°. numerarent, quod *primo* anno intercalari *Thoth* mobilis in illo ipso mensis *Juliani die* repertus fuisset. Nec sane longe aberat à fine *Cleopatræ*, quam *Augusto* mense extinctam verisimile est. Quarta denique *Diocletiani* Epocha *Thoth fixum* reperit apud *Alexandrinos*. Apud reliquos *Ægyptios* adhuc *vagus* erat. Et quo sese invicem intelligerent; hos *fastos*, hanc *intercalares* supputandi methodum, à *Theone* nostro usurpatam diximus. Constat tamen *primi* mensis *Ægyptiaci*, potius quam veri *Diocletianai Imperii* initii, hic etiam habitam esse rationem. *Thoth* CCCXIIIIus. ab *Augusto fixus* incidit in *August.* XXIXm. anni Domini CCLXXXIVi. *Thoth vagus*, quem noster numerat *Theon*, in ejusdem anni Domini *Jun.* XIIIm. cum tamen sequenti mense *Septembri*, & quidem *die* ejus XVII°. *Diocletianum Augustum* salutatam testetur *Chronicon Alexandrinum*. Nempe eam numerandi rationem omnium expeditissimam judicarunt, qua ad *unum* omnia & commune essent deducenda *primordium*, ut idem omnium *Epocharum* esset *initium*, quod fuerat etiam & *anni Ægyptiaci*.

§. XXXVI. Quod porro in *Epochis* idem & in *principum* singulorum *annis* observatum verisimile est. Aliter fuisset, addendi erant præterea principum *natales*, *menses* præterea & *dies* supervacui. Nec enim aliter colligere poterant quotus *regni* annus in quotum *Epochæ* annum incurrisset; nec quanto intervallo ab origine distarent *observationes* Astronomicæ *regum* annis consignatæ, nedum annorum *menses*, *dies*, *horas*, *sexagesimas*, &c. quæ tamen erant ad ἀκρίβειαν *Astronomicam* omnino necessaria. Quæ factæ erant in *Babylonia* observationes eas, facta *meridianorum* æquatione, redigit ad *meridianum Alexandriæ* accuratissimus *Ptolemaus*. Idem labor ad æquandos *regum* annos cum annis *Nabonasari* fuisset necessarius ni, qua diximus methodo, jam æquati intelligerentur. Sed de eo nullibi solicitum videmus *Hipparchum*, nullibi *Ptolemaum*. Conveniunt accuratissime numeri, ut quot intercessissent novi *Thoth*, tot numerentur ab exordio non anni modo *Nabonasari*, sed & *regum* etiam *singulorum*. Qui enim in æquandis *Epochis* eam adhibuerant, refragante etiam *Historia*, quam dixi, methodum; cur non etiam eandem adhibituros putemus in *regum* singulorum annis, quorum & anomaliæ perplexiores futuræ essent, & longe etiam frequentiores? Sub *Mardocempado* duas memorat eclipses ex *Hipparcho* [74] *Ptolemaus*, quarum utraque in mensem *Thoth* incurrerit, sed primo alteram, alteram secundo, illius regis anno. His etiam respondent accuratissime anni *Nabonasari* quos nemo dubitat à *Thoth* fuisse numeratos. Hoc certe fieri vix potuit nisi cum *vago Thoth* inceperit initium *Mardocempadi*. Proinde & regum *Mardocempado* antiquiorum annos ita æquatos fuisse consentaneum est. Conveniunt itaque *initia* annorum *Nabonasari* atque *regum*. Conveniunt & *fines*. Annus *Nabonasari* CCXLV. cum [75] diebus 327. est annus *Nabonasari* CCXLVI, fere absolutus. Convenit autem cum *Darii Hystaspis* anno XX°, pro canonis rationibus, accuratissime. Ita *magorum* menses omissi, aliorumque regum *menses* atque *dies*, nihil tamen impediunt quo minus in *summa* optime conveniant. Estque id observatione dignissimum in toto hoc regum canone ne *unum* equidem hic comparere qui non spatium *annuum* expleverit, nec tamen propterea minus inter se convenire annorum integra intervalla. Aliunde itaque necesse est ut defectus illi sarciantur, quod tamen *veris* regum temporibus fieri omnino non potuit.

§. XXXVII. Ita factum in canone regum *Babylonico*, & in ea etiam ejusdem versione quam *Græcorum Astronomorum* usibus accommodavit *Hipparchus*. Exemplum etiam in aliis ejusdem canonis *Epochis Ægyptiacis* secuti videntur *Ægyptii*. Annos duntaxat *integros* memorat canon; & tamen æquantur intervalla, & conveniunt observationes ab ipsis *Astronomis* sub *Philadelpho* & *Philometore* consignatæ. Et quidem in *Philadelphi* annis observatum esse è *Dionysii* etiam *Astronomi* Epocha colligimus, quam ab initio [76] *Philadelphi* numeratam esse verisimillimum est. Quanquam enim mensibus *cœlestibus* observationes suas consignarit ipse *Dionysius*, annis tamen *Nabonasareis* à *Thoth* inchoandis illas aptat *Ptolemaus*.

§. XXXVIII. Est autem id manifestissimum in *tertia* nostri canonis *Epocha*, ab *Augusti* initio *Alexandrino*. Hic equidem occurrunt, fateor, maximæ difficultates, quas hac tamen unica observatione expediri posse puto. Sunt tamen quæ dicturus sum in hac Epocha propterea manifestiora quod *Imperatorum* plerorumque *natalitia* vera habeamus explorata. Invaluerat nimirum per *Romani* Imperii etiam *Provincias* consuetudo qua *Imperatorum natalitia* annua solennitate celebrabant, ut discimus è *Plinio*. Invaluerat & alia qua *divis Imperatoribus* sodalitia *Sacerdotalia* dicarentur, quorum id officium esset ut *divorum*, etiam *defunctorum*, natalitia *annua* colerent, ut constat è veteribus *kalendariis*. Faciebant hæc *quotannis* redeuntia festa ne unquam *natalitiorum* irrepere posset oblivio. Percurramus itaque *Imperatores*, & videamus annon, pro nostra hypothesi, anni eorum integri in canone nostro commemorentur. Primo *Augusto* anni tribuuntur XLIII. Addantur anno U.C. DCCXXIV°. Ita discesserit *Augustus* anno U. C.

72 *Plin.* ibid. 73 *Ptol.* Magn. Constr. L. III. c. 8.
74 *Ptol.* Magn. Constr. L. IV. c. 5, 6.
75 Ibid. c. 9.
76 Apud *Ptol.* Magn. Constr. L. IX. c. 7.

C. DCCLXVII°. Christi XIV. Incidit eo anno *Thoth mobilis* in *Aug.* XXm. cui superstes fuit *Augustus* usque ad *Sept.* XIXm. Ita proximus *Thoth* ad primum spectabat annum *Tiberii*. *Tiberio* tribuit canon annos XXII. Desinent an. Dom XXXVI. Mortuus est *Tiberius* an. Dom. XXXVII°. *Mart.* XVI°. ante *Thoth Aug.* XIV. qui proinde *Caio* imputandus est. *Caius* Imperavit annis IV. Numerentur, pro canonis rationibus, ab an. D. XXXVI°. Incidet ultimus ejus *Thoth* in an. Dom. XLm. Decessit enim *Caius* sequentis *Jan.* XXIV°. ante *Thoth* anni XLIi. *Aug.* XIII. *Claudio* concedit canon annos XIV. Ita ultimus ejus *Thoth* inciderit in an. Dom. LIVm. *Aug.* X. Recte nimirum ille. Excessit enim ejusdem anni *Octob.* XIII°. *Neroni* cum assignantur anni XIV. necesse est ut *Thoth* an. D. LXVIIIi. ei tribuatur, propter tumultus Reip. Nec enim succedentium principum quispiam annum integrum explevit usque ad *Vespasianum*, quem tamen nondum *Augustum* agnoverunt *Itali*. Non tamen illum attigit *Nero* occisus *Jun.* IX. *Thoth* enim illius anni incidit in *Aug.* sextum. Inde si numeres, decimus *Vespasiani Thoth* conveniet an. D. LXXVIII°. Excessit *Vespasianus* anno sequenti, *Jun.* XXIV°. sed ante *Thoth Aug.* IV. qui *Titi* primus est. Tertius itaque *Titi Thoth* an. Dom. LXXXI°. constituendus est. *Thoth* ille fuit *Aug.* tertio, superstes fuit *Titus* usque ad *Sept.* XIIIm. Ita intelligimus cur *tres* annos *Tito* tribuat canon, qui tamen paucos *tertii* anni *menses* expleverit. Inde decimus quintus *Thoth Domitiani* attinget an. D. XCVIm. Recte scilicet. *Thoth* anni XCVIi. fuit *Jul.* XXX. Occisus est *Domitianus Sept.* XVIII. *Nervæ Thoth* unicus incidit in *Jul.* XXXm. A. D. XCVII. Proximum non attigisse certum est, defunctum scilicet sequenti anno, sub finem *Januarii*.

§. XXXIX. Sunt equidem sequentia tempora, pro nostri canonis rationibus, paulo difficiliora. *Thoth Trajani* XIXus. (si ab anno XCVII°. numeretur) conveniet A. D. CXVI°. Et tamen *Thoth* anni CXVIIi. probabile est superstitem fuisse *Trajanum*, *Thoth* anni CXVIIi. fuit *Jul.* XXV. Mortuus est *Trajanus Aug.* XI. si tamen anni CXVIIi. *Thoth Trajano* assignaveris, universam deinde perturbari necesse est canonis nostri seriem. *Thoth* enim anni CXXXVIIIi. non vidit *Hadrianus*. Incidit *Thoth* ille in *Jul.* vigesimum, sed *Jul.* decimo jam excesserat *Hadrianus*. Ita *Thoth* non plures quam XX. *Hadriano* concedendi erunt, & reliquam deinde quæ jam bene habet, labefactari necesse est canonis nostri Chronologiam. Vix est certe ut ante an. Dom. CXVIIm. *Trajanum* mortuum existimemus. *Secundo Consulem favore Plotinæ factum, totam præsumtionem Adoptionis emeruisse*, ait de *Hadriano* [77] *Spartianus*. Consulatum illum gessit an. CXVIII°. Priori itaque anno *designatus* fuerit oportet. Tum enim aderat moribundo *Plotina*. Ita etiam *Adoptionis* fuisset argumentum. Pro regulis enim Cl. *Pagi* novus princeps proximis *kal. Januar.* Coss. procedere debuit. Et quanquam fateor, sub *Imperatoribus*, *plurium* etiam nonnunquam annorum Coss. fuisse *designatos*; at signum certe *Adoptionis* non fuisset *Consulatus* ultra annum prorogatus. Conveniunt etiam huic anno CXVII°. annorum *numeri* quos *Trajano* auctores assignant. Sed quia varia erant *Trajani initia* unde deduxerunt auctores numerorum suorum exordia; proinde & illa distinguenda sunt ut intelligamus illi numeri quam apte respondeant. Citimum *Trajani initium* à *morte Nervæ* deducendum est. Qui illud accurate designarint, duos Veterum habemus, [78] *Dionem* & *Eutropium*. *Dion Nervæ* annum unum tribuit, menses quatuor, dies novem; annum similiter *Eutropius*, totidemque menses, sed dies duntaxat octo. Nulla est in *reipsa* discrepantia, sed in sola numerandi *ratione*. Uterque diem *Januarii* indicat XXVIIm. Sed *Dio* à XVIII°. *Septembris* numeravit, quo periit *Domitianus*, ad XVIIIm. *Januarii*. Inde nonum si numeres diem, incidet in illum, quem dixi, *Januarii* XXVIIm. *Eutropius* à XIV°. kal. *Octob.* more *Romano*, ad XIVm. similiter kal. *Februarii*. Demtis VIII. erit VI. kal. *Febr.* idem *Januarii* dies XXVII. Uterque numerus alterum invicem confirmat. Inde corrigendus apud *Theophilum Chryseros*. In numero dierum η pro ι reponendum. Error admodum facilis est. Sic & *Clem. Alexandrin.* Hinc αὐτοκρατορίας, ut loquitur *Dio*, seu μοναρχίας initium repetendum. Ἐμονάρχησε *Trajanus*, ex calculis *Dionis*, annos XIX. mens. VI. dies XV. Numerentur à *Jan.* XXVII°, pro more *Dionis* vulgari, pertingent ad *Jul.* XXVIIm. Adde dies XV, *Julii* reliquos quatuor, cæteros *Augusti*; incidet initium *Hadriani* in *Aug.* XIm. accuratissime. Uno die discrepare videtur è *Chryserote* [79] *Theophilus Antiochenus* qui annos *Trajani* numeravit mensesque totidem quot *Dio*, sed dies præterea XVI. Nihil discrepat, sed *morem* supputandi secutus est, quem dixi, *Romanum*, à VI. kal. ad VI. kal. sic à sexto kal. *Aug.* XVIus. est *Augusti* undecimus.

§. XL. Paulo altius aliud erit repetendum *Trajani* initium quo Imperium *abdicavit Nerva*. Tunc illum αὐτοκράτορα fecit *Nerva* quod scribit de eo *Dio*, primo *Cæsarem*, μετὰ τοῦτο αὐτοκράτορα ab eo renunciatum. Quod enim *Augusteam* hic à *Cæsarea* dignitate distinguant eruditi, omnino hallucinantur. In ipsa etiam *Augustea* dignitate varii tamen semper erant *gradus*, quorum *primum* usque ad *abdicationem* tenuit ipse *Nerva*. Propius accedebat ad *æqualitatem* cum quis *fratrem* adoptaret quam cum *filium*. Sic *Marcus Lucium*; sic *Diocletianus Maximianum Herculium*. Et tamen *primi Augusti* dignitas *fratri seniori* reservata est. Hic *prioris Augusti* gradus erat αὐτοκρατορία, & *abdicante Nerva*, in *Trajanum* collatus est. Recentiorem illo tempore fuisse tantam illam *Cæsaris* atque *Augusti* discrepantiam testis est disertissimus [80] *Victor* in Cæsaribus: *Abhinc*, inquit, *diversa nomina Cæsarum atque Augusti: inductumque in Rempublicam, uti duo, seu plures, summæ potentiæ dissimiles, cognomento ac potestate dispari sint*. Ne vero hæc *Victori* temere excidisse suspicemur, idem scribit, quod *Victor*, *Spartianus*. Ad *Hadrianum* usque eos duntaxat ait à se commemoratos qui *principum locum retentassent*; deinde illorum se vitas scripturum pollicetur, *qui Cæsarum nomine appellati essent, nec principes aut Augusti fuissent*. Horum *primum* ait fuisse [81] Ælium Verum, *qui primus*, inquit, *tantum Cæsaris nomen accepit, adoptione Hadriani familiæ principum adscriptus*. Sic in vita *Lucii Veri* [82] Capitolinus: *Huic naturalis pater fuit L. Ælius Verus, qui ab Adriano adoptatus, primus Cæsar est dictus, & in eadem statione constitutus periit*. Probabile est *Hadrianum* cum *Ælium Cæsarem* turpibus de causis, & promissis adactus, *Cæsarea* dignitate ornaret, propterea dignitatem ipsam illi datam imminuisse. Aliter certe illum *Cæsarem* ab *Hadriano* esse factum quam fuerit à *Nerva Trajanus*, verba habemus [83] *Spartiani* expressissima. Sic enim ad *Diocletianum* ille: Non

[77] *Spart. Hadrian.* c. 4.
[78] *Dion.* ap. *Xiphilin. Eutrop.* L. VIII.
[79] *Theoph.* L. III. ad *Autolyc.*
[80] In *Trajan.* [81] *Spart.* in *Æl. Ver.* c. 1.
[82] *Capitolin.* in *Ver.* c. 1.
[83] *Spart.* in *Æl. Ver.* c. 2.

Non testamento ut antea solebat, neque eo modo quo Trajanus est adoptatus; sed eo prope genere quo nostris temporibus, à vestra clementia, Maximianus atque Constantius Cæsares dicti sunt, quasi quidam principum filii viri, & designati Augustæ majestatis hæredes. Hæc obiter, quia nondum comperi observata ab eruditis. Videat itaque Cl. *Pagi* quam fidem mereantur tot *Cesareæ* dignitatis ante *Ælium Cæsarem* quinquennalia atque decennalia ab eo primum commemorata. Quanquam autem *abdicato* Nervæ Imperio, jam *primum* in Imperio gradum consecutus erat *Trajanus*; cum tamen, *Nerva* superstite, noluit usurpare. Sic enim [84] Plinius: *Jam te providentia deorum primum in locum provexerat; tu adhuc in secundo resistere, atque etiam senescere, optabas. Privatus tibi videbaris, quamdiu Imperator & alius esset.* De vita enim *Nervæ* hæc, non de ejus *Imperio*, intelligenda esse, indicant sequentia: *Audita sunt*, inquit, *vota tua, sed in quantum optimo illi & sanctissimo seni utile fuit, quem dum* [leg. *dii*] *cœlo vindicaverunt, nequid post illud Divinum & immortale factum mortale faceret.* Ita intelligimus cur quarto etiam *Nervæ* consulatu nummos habeamus *Tribunitia* ejus *Pot.* II. etiam insignitos, cum tamen jam *privatus* esset *Nerva*.

§. XLI. Superiori enim anno illum Imperium *abdicasse*, ex eodem [85] *Plinio* colligimus. Sic enim scribit: *Divus quidem Nerva (nam privatus quoque attendebat his quæ recte in publico fierent) missis ad me gravissimis literis, non mihi solum, verumetiam seculo gratulatus est, cui exemplum (sic enim scripsit) simile antiquis contigisset.* Gesta hæc coram Coss. de causa *Babii Massæ* scribit *Plinius*, quibus tamen *Nerva* jam *privatus* attenderit. *Alios* illos Coss. fuisse oportet quam ipse *Nerva*. Atqui anno XCVIII°. alios præter se Coss. non vidit, ne *suffectos* quidem. Nec enim mensis *Januarii* finem attigit. Superioris itaque anni XCVIIi. fine causam illam actam esse necesse est coram *mensis* illius Coss. *suffectis*. Convenit & senior *Victor* in *Cæsaribus*, qui mense Imperii XVI°. *Nervam abdicasse* testatur. Inibat mensem Imperii XVIm. *Nerva* XVIII°. *Decemb.* an. XCVII°. Sed *statim* Auctorem novi hujus *Trajani* honoris *consecratum* ait *Plinius*. Proinde *brevissimum* inde ad *mortem Nervæ* fuisse oportet intervallum. Ipsum *abdicationis diem* designavit, ni fallor, [86] *Clemens Alexandrinus* cum *Trajano* tribuit annos XIX. mens. VII. dies XV. Eundem *dierum* numerum habet *Clemens*, quem à morte *Nervæ Dio*, ut proinde probabile sit justum inde mensem implevisse *Nervam*. Ita Imperium exuerit *Decemb.* XXVII°. Ita etiam intelligimus, cur *Menelaus*, qui [87] observavit anno XCVIII°. *Mechir* XV°. qui decimus est *Januarii*, primo se dixerit observasse anno *Trajani*, ne facta quidem *Nervæ*, quanquam etiamnum superstitis, mentione; quia jam superiori anno Imperium *exuerat*. Hæc itaque *secunda* est *Trajani* Epocha.

§. XLII. Est & *tertia* utrisque superior à prima *Trajani adoptione* in *Capitolio*. Factus est enim à *Nerva Trajanus* Imperator, etiam *absens* & *ignarus*. *Eras* (inquit [88] *Plinius*) *Imperator, & esse te nesciebas. Imperator titulis, imaginibus & signis, cæterum modestia*, &c. *Legatus & miles, quum jam tua vexilla, tuas Aquilas* [] *anteires.* Quæ vero dignitas *Trajano* ex hac *adoptione* accreverit, ita describit idem [89] *Plinius*: *Simul filius, simul Cæsar. Mox Imperator, & consors Tribunitiæ potestatis. --- Non solum successor Imperii, sed particeps sociusque. --- Et omnia pariter & statim factus es quæ proxime parens verus tantum in alterum filium contulit.* Frustra hæc ad alium quam *Augustum* Imperii gradum retulit Cl. *Pagi*. Certum est quod in *alterum* duntaxat *filium Titum* contulit *Vespasianus*, de alio intelligi non posse. *Pares* certe illos fecit coævus [90] *Plinius* senior. *Sciant*, inquit, *omnes quam ex æquo tecum vivit Imperium. Triumphalis & Censorius tu, sextumque Consul, ac Tribunitiæ potestatis particeps.* Hujus *adoptionis tempus* è *Victore Epitomatore* discimus. Ait imperasse *Nervam* menses XIII. dies X. De *Nervæ Monarchia* proculdubio intelligendus est. Ita *Trajanum* adoptarit *Octobr.* diem circiter XXVII. *Cum Trajano tribus*, ait, *vixisse mensibus.* *Vixisse* ait, non *Imperasse*, ut proinde *tres* illi *menses* non sint in *Nervæ abdicatione*, sed in *morte*, terminandi. Respondentque, ut vidimus, accuratissime. Inde numeravit in *Chronico Eusebius* cum *Trajano* assignat annos XIX. menses IX. Inde & *Victor* in *Cæsaribus* cum tribuit eidem annos *prope viginti*. Inde & Augustus [91] *Julianus* cum rotundum numerum annorum XX. Inde & *Trajani Tribunitiæ potestates.* Modo enim *Plinium* fatentem audivimus, hoc ipso tempore *consortem Tribunitiæ potestatis* à *Nerva* factum esse *Trajanum*. Ex his omnibus Epochis numerisque respondentibus, *Trajanum* anno CXVII°. decessisse necesse est. Ita Trib. Pot. vigesimum attigerit, quam & [92] *nummi* commemorant. Non poterat sane si *Aug.* undecimo, anni CXVIi. mortuum statuamus.

§. XLIII. *Mortuus* itaque *Trajanus* est anno CXVII°. & tamen ab anno CXVI°. *Tribunitias potestates* suas certum est numerasse *Hadrianum*. Constat hoc imprimis è coævis *Hadriano Astronomis*, *Theone* seniore, ipsoque *Ptolemæo*. Sic enim conjungunt illi annos *Hadriani* cum æra *Nabonasari* ut necesse sit *Thoth* anni CXVIi. ultimum esse *Trajani*, reliquos *Hadriano* imputandos. Recte itaque *canon* noster &, pro *Astronomorum* mente, *Hadriani* annos consignavit. Pro more suo fecit cum *duorum* simul regnantium annos *soli* tamen *posteriori* assignat. Sic in Epocha *Ptolemæorum*, *Lagidæ* annos cum filio *Philadelpho* communes *soli* tamen *Philadelpho* accensuisse jam vidimus. Nec *Astronomi* modo, sed & alia quoque illius ævi monumenta ita numerarunt. *Tribunit. Pot.* XXIIm. *Hadriani* habent *Inscriptiones*. Sic in *Transylvania* una apud [93] *Gruterum*:

IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTH. FIL.
DIVI. NERVAE. NEPOTIS. TRAIANO. HADRIANO.
AUG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II.
COS. III.
DERESIUS. RUSTICUS. CURATOR. VELETRIARUM. TIBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS.

Alia est omnino inscriptio *Transylvanica* quam Thesauro *Gruteriano* acceptam refert *Pagi*, cum tamen ibi non legatur, in hæc verba è [94] *Lazio*:

L. ANNIO FABIANO III. VIRO CAPITAL. TRIB.
LEG. II. AVG. QVÆSTORI. TVRBANTIVM TRIB.
PLEBIS PRÆTORIS CVRATORI VIÆ LATINÆ
IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTH. FIL. DIVI
NERVÆ NEPOTIS. TRAIANI HADRIANI AVG.
PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III.

Nihil habet quod huic Inscriptioni respondeat Cl. *Pagi*,

[84] Panegyric. *Trajan.*
[85] L. VII. Ep. 33.
[86] *Cl. Al.* Strom. I.
[87] Apud *Ptol.* Magn. Constr. L. VII. c. 3.
[88] *Plin.* Panegyr. [89] cap. 8.
[90] Præf. ad Nat. Hist.
[91] *Julian.* in Cæs.
[92] Numm. ap. *Goltz.*
[93] *Grut.* p. 252. 1.
[94] *Lazius* Comm. Reip. *Rom.* L. III. c. 16.

gi, nisi quod dedicatam existimet in *Transylvania* antequam de *Hadriani* morte rescivissent. Sed, quod pace viri ingeniosissimi, dictum velim, *divinari* hoc est potius quam *respondere*, praesertim cum & alia huc convenire ostenderimus, & simus porro ostensuri. Est etiam & alia *Romæ* in Thesauro *Gruteri*, ubi non est quod existimemus diu latuisse mortem *Hadriani*. Eam ita recitavit [1] *Gruterus*:

IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. FILIO
DIVI. NERVAE. NEPOTI. TRAIANO. HADRIANO.
AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II.
COS. III. P. P. ET. DIVAE. SABINAE.
IMP. CAESAR. T. AELIVS. HADRIANVS
ANTONINVS. AVG. PIVS. PONT. MAX. TRIB.
POT. II. COS. DES. III. P. P. IMP. II.
PARENTIBVS. SVIS.

Quod hic TRIB. POT. XXI. legerit *Onuphrius*, id nulla auctoritate factum existimat ipse *Pagi*. Quod vero quaeritur omissum hic DIVI nomen *Hadriano* tribuendum, id leviculum, & fieri potest ut litera D pro eo posita transcribentium incuria fuerit praetermissa.

§. XLIV. Habemus etiam Inscriptiones in *Pannonia* superiori, quo tempore Provinciam illam administrabat *L. Ælius Cæsar* ab *Hadriano* adoptatus, *Hadriani Trib. Pot.* XXI. dedicatas. E [2] *Lazio* aliam exscripsit *Pagi*: HADRIANO AUG. P. P. TRIB. POT. XXI. COS. III. IMP. II. LELIVS. CÆS. FIL. TRIB. POT. COS. PR. PROCOS. VIVIR SACRIS FACI. VII. Aliam è *Bongarsii* & *Clusii* schedis [3] *Gruterus*: IMP. CAES. TRAIANO HADRIANO AVG. P. P. TRIB. POT. XXI. COS. III. IMP. II. L. AELIVS CAES. FIL. TRIB. POT. COS. II. PROCOS. XV. VIR SACRIS. FACIVND. Quo vero anno illæ dedicatæ quærendum. Gesta hujus *Ælii Cæsaris* ordine perturbatissimo repræsentavit *Spartianus*. Ita ille in [4] Hadriano, *Adoptavit ergo Ceionium Commodum Verum invitis omnibus, eumque Ælium Verum Cæsarem appellavit. Ob cujus adoptionem Ludos Circenses dedit, & donativum populo ac militibus expendit: quem Prætura honoravit, ac statim Pannoniis imposuit, decreto Consulatu cum sumtibus; eundem Commodum secundum Consulem designavit.* Nec aliter in [5] Ælio Vero: *Adoptatus autem Ælius Verus ab Adriano eo tempore quo jam (ut superius diximus) parum vigebat, & de Successore necessario cogitabat, statimque Prætor factus, & Pannoniis dux ac rector impositus, mox Consul creatus. Et quia erat deputatus Imperio, iterum Consul designatus est. Datum etiam populo congiarium causa ejus adoptionis, collatumque militibus HS. ter millies, Circenses editi, neque quicquam prætermissum quod posset lætitiam publicam frequentare.* Hæc ille quasi hoc gesta essent ordine. Primo ut *adoptatus* fuerit *Ælius*, tum *Prætor* factus, deinde *Pannoniæ* impositus, ita *decretus* ei primus cum *sumtibus Consulatus*, tandem *secundum Consul* fuerit *designatus*. Pessime hæc, & ordine alienissimo. Nos veram gestorum seriem eruere & designare conabimur.

§. XLV. Primum itaque *Ælii* honorem *Præturam* existimamus. Eo enim tempore natum filium ejus *Verum* qui cum *Marco* postea Imperavit, tradit [6] *Capitolinus*, & quidem eodem quo *Nero* die *Dec.* XV°. Sic enim de *Nerone* [7] *Suetonius*. Post septimum annum in familiam [8] *Aureliam* traductus est. Adoptatus à *Marco* est [9] *Feb.* vigesimo quinto, an. D. CXXXVIII. Ergo annum septimum impleverit *Verus Dec.* XV. an. D. CXXXVIIⁱ. natus nimirum eodem *Decemb.* XV. anni CXXXⁱ. ut proinde eo ipso anno *Præturam* gesserit pater *Ælius Verus*. Qui enim XLIIᵐ. regisse annum putarunt, cum moreretur, *Lucium Verum*, de XLII°. anno inchoato duntaxat intelligendi sunt, & pro ea sententia quæ ei Imperii annos XI. tribuebat, quæ ut *falsa* est, ita tamen *veterem* fuisse, constat è [10] *Capitolino*, & *Eusebio*. Quod itaque *statim Prætor* factus dicitur *Ælius*, non ita intelligendum est quasi *statim* ab *adoptione* sit factus, sed quod per *saltum Prætor* factus sit, non antea *Quæstor*, quod munus, per *leges Annarias*, *Præturam* debuit antecedere. Proximus *Ælio* gradus in gratia *Hadriani* fuit an. Dom. CXXXV. *Consulatus* sequentis anni *decretis* cum *sumtibus*. Quod enim *sumtu publico* Consulatus *decerneretur*, id habuit præ aliis Consulatibus eximium, quod insignem quandam Imperatoris indicaret benevolentiam, vixque esset aliorum quam quos *Imperii* destinarent *hæredes*. Ita igitur *Consulatum* illum inierit *Ælius* nondum *Cæsar*, nec *Æliæ* gentis nomine fastis inscriptus. Editis igitur *Consulatus* muneribus, etiam sequentis anni CXXXVII. *Cos. iterum designatus est, quia deputatus Imperio est*, ut ait *Spartianus*. In *secundo* enim *Consulatu* præcipuum erat, pro receptis Imperii moribus, *omen Imperii*; præcipue in nova hac *Nervæ* familia. *Designatus* erat *iterum Cos. Trajanus*, cum Imperium capesseret, ut è [11] *Plinio* didicimus. [12] *Ipse Hadrianus secundo Cos. designatus totam præsumtionem adoptionis emeruit.* Sic & *Antoninus Pius secundo ejus Consulatu designato* adoptatus est, aliisque Imperii insignibus ornatus. [13] *Marcus Cæsar, designato Consulatu*, appellatus est. Ita intelligimus cur *quia Imperio deputatus erat Ælius*, idcirco *iterum Cos. designatum* ait *Spartianus*. Nondum itaque *Imperium* capessiverat *Ælius*, sed erat tantum *Imperio deputatus*. Aliter fuisset, vix est certe ut credamus *gratias Ælii* de *adoptione* tamdiu differendas, si *orationem Consularem* in *Senatu* habuisset. Sed & *Hadrianus* ipse antea nuncium accepit de *secundo* suo *Consulatu*, quam de *adoptione*. Similiter de *Ælio* statuendum erit, si sit equidem quidpiam in ejus causa, ex *Hadriani* exemplo statuendum. Postea *adoptatus* est *Ælius*, datum, eo nomine, populo militibusque *congiarium*, editi ludi *Circenses* quibus ipse interfuit *Hadrianus*. Tandem *Hadriani* secessus *Tiburtinus*, quo tempore *urbem Lucio Ælio Cæsari permissam* scribit *Victor* in *Cæsaribus*. Hoc ipso *Urbanæ* administrationis tempore datam crediderim illam ejus *Epistolam*, seu etiam *legem*, quam conservavit nobis ex inscriptione [14] *Kirchmannus*, ad *Libertos Sannori Quintiliani*, *XIII. kal. Julius*, *in hortis Statiliæ Maximæ*, *Ceionio Commodo & Civica Pompeiano Coss.* Inde intelligimus hoc an. Dom. CXXXVI°. ante *Jun.* XIXᵐ. jam *adoptatum* esse *Ælium*, nec tamen adhuc ex *urbe* in *provinciam* discessisse. *Roma* enim illam *legem* edidit.

§. XLVI. Ita igitur vix potuerit *provinciam* ante *Aug.* undecimum attingere. Inde *Trib. Pot.* vigesimum duntaxat inivit *Hadrianus* si quidem à morte *Trajani*, & *Christi* anno CXVII°. numerentur. Et tamen

[1] *Grut.* p. 252. 7.
[2] *Laz.* L. 2. Comm. Reip. *Rom.* c. 5.
[3] *Gruter.* 252. 2.
[4] Cap. 23.
[5] Cap. 3.
[6] *Capitolin.* in *Ver.* c. 1.
[7] *Sueton.* in *Neron.* c. 6.
[8] *Cap.* in *Ver.* c. 2.
[9] *Cap* in *Ant. Pio* c. 4.
[10] *Cap.* in *Ver.* c. 11. *Eus.* Chr.
[11] *Plin.* Panegyr.
[12] *Spartian.* Adrian. c. 4.
[13] *Cap.* in *Marc.* c. 6.
[14] *Kirchman.* de fun. Roman. L. III. c. 14.

tamen omnes ejus *Pannonicas Inscriptiones Trib. Hadriani Pot.* vigesimum primum numerare videmus, ex an. CXVI°. proinde arcessendam. Redux è provincia [15] *Ælius*, & *gratias Hadriano* de *adoptione* acturus, ipsis periit *Calendis Januariis* quibus orationem erat de eo argumento jam paratam recitaturus. Ex quo intelligimus ultimo loco gestam illam esse *Pannonicam provinciam*. Neque vero possumus cum Cl. *Pagi Cæsaream Ælii* dignitatem in annum integrum prorogare, ut nimirum non anni CXXXVII[i]. sed CXXXVIII[i]. perierit *Calendis Januariis*. Brevius fuerit oportet illi *Cæsarei* honoris spatium quam ut *biennium* fere expleverit. De illo *Virgilianum* illud sæpe dixit *Hadrianus*:

> *Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra*
> *Esse sinent.*

Et, *Ego Divum mihi adoptavi, non filium. Diu etiam ancipitem*, ait [16] *Spartianus*, post mortem *Ælii Veri*. *quid ageret*, fuisse *Hadrianum*. Id verum esse non potest si *Calendis Januariis* anni CXXXVIII[i]. mortuum *Verum* statuamus. Jam enim ostendimus *Feb.* vigesimo sexto adoptatum esse *Antoninum*. Et tamen aliquid de hoc ipso spatio deterendum erat. Quum eum *Hadrianus adoptare se velle publicasset*, *acceptum est ab* [17] *Antonino deliberandi spatium, utrum arrogari ab Adriano vellet*. Non fuit certe *anceps Adrianus* ab eo usque tempore quo *publicavit*. Sed nec *ante* publicationem *brevi* temporis spatio *ancipitem* fuisse probabile est, ni temerarium plane in re tanti momenti fuisse statuamus *Hadrianum*. Et plane de *secundo Ælii Consulatu* ita loquuntur Auctores quasi *designatus* ille potius fuisset quam *gestus*. Porro *sera* nimis fuisset, post *biennium*, etiam in *Senatu* gratiarum actio. Ni illum hoc anno CXXXVI°. in *provinciam* profectum dicamus, *Romæ* illum diu hæsisse necesse erat; *Senatum* vidisse sæpius coactum; suo etiam *secundo Consulatu* occasionem habuisse, cum illum iniret, etiam in *Senatu gratias* agendi longe opportunissimam. Quam tandem nobis causam excogitabit Vir Cl. cur tamdiu dilatam putet solennem illam *gratiarum actionem*.

§. XLVII. Nec dissimulo tamen esse quod pro sua causa obtendat Vir Doctissimus. Jam vidimus è *nostris* inscriptionibus unam quæ *XXIm. Hadriani Trib. Pot.* cum *secundo Ælii Consulatu* conjungat. Est & alia quæ *secundi Consulatus* meminit apud [18] *Gruterum* istiusmodi, idque *Romæ*: L. HELIO. CAES. DIVI. HADRIANI. AUG. F. COS. II. F. Post *mortem Ælii* hanc *secundam* inscriptionem fuisse manifestum est quæ *Divum* ipsum appellat *Hadrianum*. Non est itaque quod miremur si in *titulis* ejus memoretur *secundus* ejus *Consulatus* cum & *fastis* fuisset inscriptus, & *anno* nomen dederit, ipsasque attigerit *Calendas Januarias*. Prior inscriptio difficilior est. Probavit tamen Cl. [19] *Pagi* Consulatus *designatos* pro *absolutis* sæpe memorari. Quod de *Consulatibus Cæsareis* præcipue verum. Sic in *Consulatu Claudii* quarto, & *Aureliani* tertio. Et in illis rursus maxime *designatis* Consulatibus qui in ipsis *Imperii auspiciis*, & *Imperii nomine* designarentur. Sic *Claudio* natus *Imperii* die vigesimo *Britannicus*, viz. *Feb.* duodecimo, A. D. XLI[i]. *secundo* tamen [20] *Claudii Consulatu* natum ait *Suetonius*, cum tamen secundum illum Consulatum inierit [21] *Claudius* an. Dom. XLII°. Sic etiam adoptatum *Feb.* XXV° an. D. CXXXVIII°. superstite etiamnum *Hadriano*, secundo *Antonini Pii* Consulatu *Marcum* dicit *Capitolinus*. Et tamen an. CXXXIX°. *Consulatum secundum* gessit *Antoninus*. His exemplis etiam *priorem* anni præcedentis partem *Consulatu designato* notam videmus. *Posteriorem* partem qua, pro nostris rationibus, in *Provinciam Pannonicam* venerit *Ælius*, frequentius ita consignatam verisimile est, cum *Imperii* causa *designatus* ille esset *Consulatus*. Poterat tamen anni CXXXVII[i]. *initio*, antequam de *morte Ælii* nuncius *Pannoniam* attigisset, inscriptio illa in *Pannonia* dedicari, pro nostra tamen, non adversariorum sententia, *Pot. Trib.* XXI. consignanda.

§. XLVIII. Confirmant etiam nostram hanc sententiam *Auctores* omnes qui tribuunt *Hadriano* annos XXII. vel *partem* certe aliquam anni XXIII[i]. plures certe gravioresque quam ut possent facile contemni. *Victor Schotti* tradit *interiisse*, *anno Imperii*, *absque mense*, *vicesimo secundo*. [22] Spartianus: *Imperavit annis XXI. mensibus XI.* Victor Epitomator: *Imperavit annis viginti duobus.* Eutropius: *Obiit in Campania, major sexagenario, Imperii anno XXI. mense decimo, die XXIX°.* Sic & *Epiphanius* etiam in *Ancorato*. *Secant* plane hunc nodum, non *solvunt*, vulgo Chronologi, qui his tantis Auctoribus fidem plane derogant. Nos methodo expedimus longe faciliori quæ utrorumque auctorum fidem illibatam servet, tam eorum qui annos *Hadriano* XXII. assignant, quam eorum qui tantummodo XXI. Ut triplicem *Trajanus*, sic *Hadrianus* duplicem habuit Epocham, ab *adoptione* aliam, aliam à *morte Trajani*; & quidem illam *duplici* præterea *natali* insignitam. *Natalis adoptionis* fuit *Aug.* IX. *Natalis* Αυτοκρατορίας, seu *μοναρχίας*, erat *Aug.* XI. quo de *Trajani morte* nuncium accepit. Id itaque fefellit hactenus eruditos quod ab uno eodemque *anno Juliano* utrumque hunc *natalem* repetendum esse censuerint. Jam ostendimus in *Trajano* ab an. Dom. XCVII°. *Natalem adoptionis*, ab an. XCVIII°. quo *excessit Nerva*, *Imperii natalem* esse numerandum. Sic etiam de *Hadriano* dicendum, ab *Aug.* nono, an. CXVI[i]. superstite etiamnum *Trajano*, ducendos esse annos *adoptionis*; ab *Aug.* undecimo, anni CXVII[i]. quo *nuncium* accepit de *morte Trajani*, annos *Imperii*, seu Αυτοκρατορίας. Conveniunt accurate cum *priori* Epocha Auctores qui annos *Hadriani* XXI. menses numerant XI. si priorem terminum excludas. Convenit & *Eutropius* qui annos XXI. mens. X. dies duntaxat XXIX. *uno* nempe *die* à justo *mense* deficientes. Sic enim habebis si, pro more *Romano*, numeres à V. Id. *Aug.* anni CXVI[i]. ad VI. Id. *Jul.* anni CXXXVIII[i]. quo *decessit Hadrianus*. Sequebantur *adoptionem*, & præcedebant *Imperium*, pro *Trajani* exemplo, *Tribunitiæ*, ut vidimus, *potestates*. Proinde & illæ huic etiam priori, Epochæ respondent. Quod vero eandem Epocham adhibuerint *Astronomi*, id inde contigisse crediderim, quod cum reliqui *Augustea* potestatis tituli varii admodum essent, & temporis incerti, *potestatem* tamen *Tribunitiam* hucusque *Cæsares* sine intervallo comitatam experientur. Secundam Epocham manifeste sequitur *Dio*: ἐμονάρχησεν (inquit) ἔτη εἴκοσι καὶ μῆνας ἕνδεκα. Ad eandem plane formam qua antea *Trajani* annos à *morte Nervæ* numeraverat. Nec longe

[15] *Spart. Æl. Ver.* c. 4. [16] c. 6.
[17] *Capitolin. Ant. Pio* c. 4.
[18] *Grut.* 253. 1.
[19] *Pagi* Diss. Hyp. Part. 1. c. 1. n. 7. 8.
[20] *Pagi* Diss. Hyp. Part. 1. c. 2.
[21] c. 3, 4.
[22] *Spart.* Adrian. c. 26.

longe abeunt qui hunc numerum accurate designant [23] *Chryseros* apud *Theophilum Antiochenum*, [24] *Clemens Alexandrinus*, & [25] Chronologus Anonymus qui scripsit sub *Alexandro Severo*. Annos illi numerant *Hadriani* XX. menses X. dies XXVIII. Numerentur à III. Id. *Aug.* anni CXVIIi. ad sextum Id. *Jul.* anni CXXXVIIIi. Ita conciliatæ hæ duæ Epochæ una etiam ostendunt *Trajanum* anno CXVIIo. mortuum, & tamen ab anno usque CXVIo. *Tribunitias potestates* numerasse *Hadrianum*.

§. XLIX. Quanquam autem inde numerarit *Hadrianus*; non est tamen ut existimemus *palam* illum à *Trajano* agnitum pro *Imperii* hærede, ut fuerat à *Nerva* ipse *Trajanus*. Ita si fuisset, dubitari non potuit verene esset à *Trajano* adoptatus, an potius artibus consiliisque *Plotinæ*. Nullum locum illa fabella habuisset, *mortuo* jam *Trajano*, [26] *Adrianum in adoptionem adscitum esse, supposito qui pro Trajano* [moribundo scilicet] *fessa voce loqueretur*. De his ne dubitandi quidem relictus fuisset locus, si *anno* integro *Cæsarem* illum renunciasset *Trajanus*, fecissetque *potestatis Tribunitiæ* participem. Nec [27] *secundo Cos. favore Plotinæ factus totam præsumptionem adoptionis emeruisset*. Omnino anno CXVIIo. *designatus* est, ut diximus, secundus ille *Hadriani* Consulatus quem gessit anno CXVIIIo. Nondum igitur anni CXVIIi. initio *totam* illam *adoptionis præsumptionem* emeruerat, quam tamen emeruisse necesse erat, si superiori jam anno CXVIo. jam *Tribunitia potestate* fuisset ornatus; nondum *adoptatus* cum *adoptionis præsumtionem* faceret secundum illum *Consulatum*, etiam *designatum*. Condi tamen potuit superiori anno *testamentum Trajani* quo *adoptatus* est, *hæresque* institutus Imperii *Hadrianus*, *Trajano* jam in expeditione *Parthica* occupato periculi plenissimo, ita tamen ut non ante *Trajani mortem* emanarit in *vulgus*. Utcunque tamen non *conditi* signatique testamenti diem, sed quo *literas adoptionis* accepit, pro illo quoque superioris anni *natali* celebrari voluit. Sic enim conceptis verbis [28] Spartianus: *Quinto Iduum Augusti die, Legatus Syriæ literas adoptionis accepit, quando & natalem adoptionis celebrari jussit*. Mandato *Hadriani* tribuit quod illi celebratus esset *natalis*. Nullum itaque superiori anno ante *literas adoptionis* celebratum verisimile est. Ut itaque hujus Epochæ *natalem* primus instituit post *Trajani* excessum *Hadrianus*; sic & ab eodem fuisse probabile est, quod retro esset ab anno superiori numerandus.

§. L. Ita *canonem* ad *Ptolemæi* usque tempora deduximus. Scripsit enim ille observavitque sub *Antonino Pio*. Reliqua deinde tempora non ita certa sunt. *Pio* itaque annos tribuit XXIII. ab an. Dom. ut dixi, CXXXVIIo. numerandos. Ita *Thoth* ejus ultimus inciderit in A. D. CLXm. Defunctus est anno CLXIo. *Mart.* septimo. Ita *Thoth* proximum non vidit qui eo anno fuit *Jul.* XIV. *Commodus* non *unum* duntaxat ut *Hadrianus*, sed *plures* habuit annos cum *patre* communes. Proinde ne bis iidem numerarentur, aut utriusvis anni plures prætermitterentur, placuit *Astronomis* in unum numerum utriusque tempora conferre. Sic enim vetustissimus nostri canonis exscriptor *Clemens Alexandrinus*, quamvis recentiores alii suos utrique annos sigillatim assignarint. Recte tamen illi quoque recentiores, & pro nostri canonis methodo. *Marco* concedunt annos XIX. Sic ultimus ejus *Thoth* fuerit An. Dom. CLXXIXo. mortuus est sequenti anno *Mart.* XVIIo. Sic *Thoth* anni CLXXXi. *Jul.* X. primus erit *Commodi*. Addantur *Commodi* anni XIII. ultimus ejus *Thoth* erit An. Dom. CXCII. Idemque erit *Thoth* XXXIIus. ab initio *Marci*, si uno utriusque temporа numero complectamur. *Pertinax* deinde & *Didius Julianus* in nostro canone non comparent. Recte, quia neuter annum absolvit. *Severi* deinde & *Caracallæ* annos rursus conjungunt Auctores canonis antiquiores, quos itidem distinguunt recentiores, quod in *Marco* & *Commodo* factum modo observavimus. *Severi Thoth* XVIIIus. convenit A. D. CCXo. Proximo *Feb.* IV. defunctus est *Eboraci*, quo anno *Thoth vagus* in *Jul.* secundum incurrit.

§. LI. Inde si *Thoth Caracallæ* septimum, *Severo* & *Caracallæ* communem XXVm. numeremus; pertinget ad an. *Dom.* CCXVIIm. Et tamen certum est *Thoth* illum septimum non attigisse *Caracallam*. Occisus est *Caracalla* ineunte *Aprili*, *Thoth* fuit *Jun.* XXX. Nempe *Macrini* fuit hic *Thoth*, qui licet annum integrum absolverit, nullus tamen in hoc nostro canone comparet. Numeravit hic, pro more suo, canon. Cum enim præessent id genus Principes qui nec Rempub. haberent *pacatam*, nec Imperium ad *hæredes* transmiserint, nec *diu* etiam ipsi imperarint; non *ipsis* solet, sed vero eorum *decessoribus*, eorum quoque tempora imputare. Exemplum in *Nerone* jam vidimus, cui illius anni *Thoth* quo imperarint *Galba*, *Otho* & *Vitellius*, canon tamen similiter annumeravit. Ita certam habebant numerandi rationem *Astronomi*, dum redirent Reipub. pacata tempora, siquid observassent interea certo principis *anno* consignandum. Et vero *consilio*, potius quam *errori*, hos esse tribuendos numeros exinde constat, quod non propterea deficiant annorum solidorum *intervalla*, sed respondeant nihilominus accuratissime. Proximus anni CCXVIIIi. *Thoth* de jure debetur *Elagabalo*. Victus enim est ab eo *Macrinus Jun.* tertio, ante *Thoth Jun.* XXX. Sic quartus ejus *Thoth* conveniet anno CCXXIo. Occisus est sequentis anni *Mart.* sexto, ante *Thoth Jun.* XXIX. Inde XIIIus. *Alexandri Thoth* incurret in A. D. CCXXXIVm. Id si verum, proinde ante *Thoth* anni CCXXXVi. *Alexandrum* occubuisse oportuit, qui eo anno *Jun.* XXVI. inceperit. Ex quo eorum sententia confirmabitur qui mense *Martio* interfectum existimant. Sed hoc in loco vacillare incipit canonis nostri fides. Hucusque Imperatorum *natales* certius habemus consignatos. Reliqui deinde incertiores sunt. Defecit enim jam *Nervæ* familia cujus *natales* conservarunt *Sodales Antoniniani*. Permistæ sunt invicem deinde *familiæ* usque ad *Diocletianum*, ut non *diu* Imperium in *una* aliqua familia permanserit. Ita quanquam *Divos*, in hoc ipso intervallo, plures habeamus à Senatu consecratos; quia tamen (excepto *Claudio*) nullam cum sequentibus Imperatoribus habebant cognationem, idcirco nulla *sacerdotum Sodalitia* legimus in eorum honorem instituta, qui eorum *natales* annua [29] solennitate celebrarint. In *Constantini* equidem Kalendarium admissi postea sunt *Gordianus*, *Claudius* & *Probus*; sed *vita* duntaxat, non item *imperii*, natalibus ibi commemoratis. Reliquorum *natales* omnes ita periisse probabile est. Estque id sane dolendum quod quo loco vacillat hujus seculi *Historia*, eodem & nostrum *canonem* vacillare manifestum sit. Sed pergamus.

§. LII.

[23] *Chrys.* ap. *Theoph.* L. III. ad *Autolyc.*
[24] *Clem. Al.* Strom. 1.
[25] Chronol. Anonym. ap. *Canis.* Ant. Lect. & *Labb.* Bibliothec.
[26] *Spart. Adrian.* c. 4.
[27] Ibid.
[28] Ibid.
[29] Apud *Bucher.* in Doctrin. Temp.

§. LII. *Thoth* itaque tertius *Maximini* idemque ultimus incidit in *Jun.* XXVm. anni CCXXXVIIIi. Recte illud. Sub illius enim anni finem ante *ludos Capitolinos* periit cum filio *Maximinus* Trib. Pot. tertia. Proinde *Thoth* sextus *Gordiani* in An. Dom. CCXLIXm. conferendus est. Sequenti anno à *Mart.* XIVo. & deinceps *Leges* habemus in *codice Philippi*, post mensem *Maium* nullas habemus *Gordiani*. Ita *Thoth Jun.* XXIII. *Philippo* concedendus erit. Quanquam etiamsi *Thoth* attigisset *Gordianus*, participem tamen habuit Imperii *Philippum*. Estque ea canonis nostri consuetudo ut *communes* duobus principibus anni, si *singuli* sint, posteriori assignentur. Sic in *Ptolemæo Philadelpho* vidimus; sic in *Hadriano*. Convenit & hujus seculi Auctor [30] *Porphyrius*. Annus *Gordiani* ultimus est *Plotini* XXXIXus. *Philippi* primus est ejusdem *Plotini* XLus. Annos *Plotini* non absolutos numerat, sed *ineuntes*; nec à *certo* aliquo *mense* (eum enim celavit ex industria *Plotinus*), nec proinde à certo aliquo Imperatoris *natali* qui sine *mense* designari non potuit quem teneret locum in ætate *Plotini*. Proinde à communi illo *Romani* anni exordio, *kal.* nimirum *Januariis*, *Plotini* etiam annos verisimile est numerasse *Porphyrium*; easque ita cum *Imperatorum* annis conjunxisse ut cujus principis *natalis* kal. *Januarias* propius attigisset, illi annus, cujus illæ essent *kalendæ*, assignaretur. Primum *Plotini* annum ducit à *Severi* XIIIo. ut dixi *ineunte*. Inivit T. P. XIIIm. *Severus* circiter mensem *Maium* anni CCVi. Ab illius igitur anni kalendis *Januariis* primus numeratur annus *Plotini*. Ita XLus. inchoabitur ab A. D. CCXLIVi. kal. itidem *Januariis*. Hunc cum primum numeret *Philippi*, proinde consentaneum est ut priori anni parte purpuram acceperit *Philippus*, priori etiam *Gordianus* occubuerit. Sextus itaque *Philippi Thoth* an. CCXLIXo. statuendus est. Edidit *Philippus* legem ultimam *Jun.* XVIIo. primam *Decius Octob.* XIXo. Medio tempore certum est interiisse *Philippos*, quo vero tempore incertum. Si nostrum *canonem* audimus, *Jun.* XXII. superstites necesse est, qui *Thoth vagi* pro eo anno fuerat initium. Estque id sane verisimile. Cum enim *triginta* menses *Decio Victor* Epitomator assignat, ab eo usque tempore numeravit, ni fallor, quo à *Mæsicis Pannonicisque* legionibus *Decius* Imperator renunciatus est. *Junio* illud exeunte fortasse contigerit. Inde etiam *Tribunitias potestates* forte numeravit. Diutius tamen probabile est vixisse *Philippos*, eosque adhuc agnovisse *Romanos*. Incepisse enim *persecutionem* cum *Decii* Imperio jam ostendimus è *Lactantio* & *Dionysio Alexandrino*. Constat porro in eorum numero qui *primi* capti sunt fuisse *Moysem*, *Maximum* atque *Celerinum*. Constat præterea *Decio Romæ* versante tortum *Celerinum*, à quo *Decium* propterea superatum ait *Lucianus*. Ab *hyeme* autem annum illum inchoavit *Cyprianus* quem egerint in carcere prædicti Martyres. *Hyeme* itaque *Romam* venit *Decius* anni CCXLIXi. nec diu ante *hyemem* probabile est occubuisse *Philippos*. Ita *Thoth Philippo* imputandus erit, non *Decio*.

§. LIII. Ipsi porro *Decio* Thoth *unicum* concedit canon anni viz. CCLi. Et tamen certum est *Thoth* anni CCLIi. fuisse superstitem. Plane nihil hic succurrit quo *canoni* nostro patrocinemur. Suspicabar *mutatos* invicem *Decii* annos atque *Galli*. Sed conveniunt cum *Bambrigii* Codice nostri etiam Codices MSS. omnes. Convenit etiam *Imperatorum* laterculus quem fastis suis adjunxit *Heraclius*, è nostro proculdubio canone desumtus. Suspicabar ad *Decii* filium spectare potuisse *partem* illam anni CCLIi. *postremam*. *Filium* enim *Decii* à *Gallo* adoptatum tradit *Zosimus*, eundemque postea à *Gallo* occisum, metuente scilicet, ne paterni nominis celebritate Imperium assequeretur. Sed invictis argumentis probavit maximus Pater *Cestriensis* illius, quem dixi, anni *finem* attigisse *Decium*, quæ de alio *Decio*, quam *Augusto*, intelligi non possunt. Nec alium legimus fuisse, in probis monumentis, quam *unicum* Decii *filium*, qui & ipse una cum *patre* occubuerit. Fictitius plane secundus iste videtur *Decii filius*, nec aliunde, ut existimo, repetendus quam ex alio Veterum errore quo *Volusianum Decii* filium crediderunt. Sed & illos refutavit idem Pater eruditissimus. Suspicabar denique annum illum ultimum *Decio* fuisse cum *Gallo* communem. Favebat huic conjecturæ quod sint alii qui cum *canone* nostro sentiant. *Decio* annum duntaxat *unum*, menses *tres*, tribuit *Cassiodorus*. *Gallo* annos totidem, quot noster canon, viz. *tres*, alii apud *Syncellum*. Favebat etiam quod *utriusque* anni *quatuor*, ut male *singulis* distribuantur, *amborum* tamen *Thoth* omnes complectantur accuratissime. Nihil tamen est in *Historia* cur suspicemur cum *Decio* Imperasse *Gallum*. *Filium* habebat *Decius* egregiæ indolis juvenem, jamque Imperii cum patre *participem*, ut nulla sit proinde ratio cur *Gallum Decius* adoptaret. Nec vero *munus* aliquod gessit in Imperio *Gallus* quo parem aliquam colligamus fuisse ejus cum *Decio* potestatem. Et ne post *mortem* quidem *Decii Gallum* verisimile est retro *Tribunitiam potestatem* saltem *unam* in *Decii* tempora numerasse, ut numeravit sub *Trajano Hadrianus*. Ut enim ab eo *Gallum adoptatum* esse non constat, sic *Decii* memoriæ *Gallum* constat fuisse infensum. Nec denique *Decio vivente* invitoque purpuram assumsit *Gallus* ut fecerat *Decius vivo* adhuc atque etiam nolente *Philippo*, ut partem sibi posset aliquam de *Decii* etiam Imperio decerpere. Nihil itaque fateor hic succurrere quo possint nostri *canonis* defendi rationes.

§. LIV. A *fine* tamen *Philippi Thoth* quartum explevit, uti dixi, *Gallus Jun.* XXI. anni CCLIIIi. præsertim si tres *Æmiliani* quatuorve menses ei accenseantur. Sic enim vidimus perturbatæ Reipublicæ temporibus breviora principum Imperia, qui annum non absolverent, decessoribus imputari. *Adulta æstate* renunciatus est à *Senatu* [31] Cæsar *Gallienus*, quamprimum nuncius appulisset de *Augusteo Valeriani* patris Imperio apud legiones *Mæsiacas*, i. e. quamprimum *Augustum Valerianum* agnovissent *Romani*. *Adulta æstas* medius *æstatis* est mensis, vel etiam ultimus. Saltem *Junii* finem fuisse verisimile est. Vix tamen *Thoth* illum *Valeriano* detraxeris si ab *initio* ejus *Mæsiaco*, aut ab *Æmiliani morte* numeretur. Cum vero *Gallieno Thoth* XVm. assignat *canon*, vix puto rursus posse defendi. *Thoth* ille XVus. erit *Jun.* XVII. anni *Dom.* CCLXVIIIi. De [32] *Claudio Augusto* renunciato (non de *morte Gallieni*, ut existimat Cl. *Pagi*) accepit nuncium Senatus *Mart.* XXIVo. Non est tamen verisimile diu superstitem fuisse *Gallienum*. A moribundo enim [33] *Gallieno* purpura *Claudio* destinata est. Proinde *Jun.* XVIIm. non attigerit. Quod porro *Claudio* unicum duntaxat *Thoth* concedit *canon*, post annum *Dom.* CCLXVIIIm. ne id quidem est verum. *Tertiam* illi fuisse *æstatem* è sortibus *Virgilianis* tradit [34] *Trebellius Pollio*. Secundum *Claudii* annum πληρέμβνον memorat coævus *Claudio* in vita *Plotini Porphyrius*, quo extinctus peste fuerit

[30] *Porphyr.* in vit. *Plotin.* [31] *Aurel. Victor.* Cæsar.
[32] *Treb. Poll.* Claud. c. 4.
[33] *Victor.* in Cæsarib. & *Victor.* Epitom.
[34] *Treb. Poll.* Claud. c. 10.

rit *Plotinus* eadem, ni fallor, peste quæ & *Claudium* ipsum quasi urbis κάθαρμα devotum sustulerit. Sed & *legem* habemus *Claudii Antiochiano* & [35] *Orfito* Coss. editam, an. *Dom.* CCLXX. *Octob.* XXVI. Pro nostri tamen canonis rationibus, *Thoth* ille *primus* erit *Aureliani.* Ita *Thoth* ejusdem sextus erit *Jun.* XVI. anni CCLXXVi. Sic noster canon & *Heraclius.* Sed *Thoth* illum non vidit *Aurelianus* initio anni occisus. Excusari nihilominus potest hoc in loco *canon.* Pro more suo tribuit *Aureliano* menses *interregni*, sed & illos quoque, quorum non meminit, *Taciti* atque *Floriani*, quod singulorum tempora ad justum annum non assurgant. *Thoth* itaque anni CCLXXVIi. *primus* est *Probi*, quo anno à *Senatu*, initio *Februarii*, (si [36] *Vopisco* credimus) initio *Aprilis* (si Cl. *Pagi*) acclamatus est *Augustus*; certe ante *Thoth*, *Jun.* XV. Proinde septimus ejus *Thoth* erit *Jun.* XIV. anni CCLXXXIIi. Sic & *Julianus* Imperator septimum *Probi* annum agnoscit. *Probi* Trib. Pot. sextum, cum Consulatu quarto conjungit inscriptio apud [37] *Reynesium.* Nempe fine anni CCLXXXIi. Ita post initium anni CCLXXXIIi. mense *Februario* aut *Martio* exibit *Pot. Trib.* VI, inibit P. T. VII. *Tres* vero præterea anni septimi, aut *quatuor* menses *Probo* tribuunt Auctores; *quatuor Eutropius* & *Syncellus*, à fine *Taciti*, ni fallor, arcessendos; *tres Eusebius* in *Chronico* & *Cassiodorus*, à fine forsitan *Floriani.* Hos itaque si numeres menses à *Februario* aut *Martio*, non longe certe aberit cædes *Probi* à *Thoth Jun.* XIV. & fieri potest ut recte illi canon *Thoth* illum assignaverit.

§. LV. *Cari* deinde *Thoth* duos numerat *canon* quorum ultimus inciderit in *Jun.* XIII. anni CCLXXXIVi. Nec tamen propterea credendum est *Thoth* illi posteriori superstitem fuisse *Carum.* *Trib.* ejus *Pot.* secundum cum *Consulatu* ejus secundo conjungunt nummi. Proinde *Thoth* anni CCLXXXIIIi. transierit necesse est, si quidem anni CCLXXXIIi. *Thoth Probo* assignemus. Sed anni sequentis *initio* leges *Carini* & *Numeriani* nominibus insignitas observavit *Pagi*, nulla facta *Cari* mentione. Proinde superioris anni *fine* aut hujus *initio Carum* decessisse concludit. Omnino superioris anni *fine*, Autumno scilicet, qua anni parte præcipue solent contingere *tonitrua* quibus *Carum* interfectum Veteres plerique tradiderunt. Sic eodem illo anno tempus erat rebus aliis gerendis quas ab utroque filio jam *Augusto* gestas fuisse verisimile est. Nummus habetur *Numeriani* jam *Augusti* cujus in aversa parte [38] legitur MARS VICTOR S.C. Et utrique *Augusto*, jam consecrato patre, victorias gratulatur in *Cynegetico Olympius Nemesianus*, penetrata à *Numeriano Persidos intima*, captam ipsam *Babylonem*, &c. & *bella sub Arcto* à *Carino* profligata. Nempe *Cari* patris victorias prosecutus est *Numerianus* novis ipse victoriis, ut proinde eadem expeditione gesta utraque contigerint *Cari* atque *Numeriani.* In terra hostili occubuit *Carus*, non in *hibernis*, & in ipso expeditionis cursu, cum *fines Persarum* à *fatis*, ut crediderant superstitiosi, constitutos, *transgredi cuperet.* Proinde de *hibernis* ne cogitaverat quidem, & eundem plane impetum secutus videtur *Numerianus* cum *Persidis intima* penetraret. *Carini* autem illam attigit victoriam, ni fallor, *Nemesianus* qua *Sabinum Julianum* oppressit, qui *Cari morte cognita* (inquit [39] *Victor*) *Imperium* (apud *Venetos*) *avebat eripere.* Proinde & illa quoque gesta sunt eodem anno quo occubuit *Carus*, nec adeo sera fuit mors *Cari* quin & nuncius de ejus morte *occidentem* appulerit, & tempus etiam suppeteret res alias eodem anno gerendi. Id quod sane necessarium erat si hoc ipsum *Nemesiani Cynegeticon* viderit *Numerianus*, & cum eo contenderit, quod factum testis est [40] *Vopiscus.* Nec enim locus fuisset studiis inter ipsos armorum fremitus atque tumultus. Cum itaque *Caro* biennium accenset *canon*, eodem modo numeravit quo & alii numerant Auctores. Nec enim de *Caro* solo id intelligunt, sed & *liberos* etiam ejusdem includunt. Id profitentur disertis verbis *Victor Schotti*, *Eutropius*, *Cassiodorus*, *Eusebius* in *Chronico*, *Syncellus* & *Patriarcha Nicephorus.* Id quoque suo pro more noster. Sic enim *Commodi* tempora cum patre *Marco*, *Caracallæ* cum *Severo* conjunxit. Superavit autem biennium *Carinus.* Tertiam enim ejus *Trib. Pot.* repræsentant nummi. De eo itaque intervallo *biennium* hoc intelligendum est quod fluxit à cæde *Probi* ad cædem *Numeriani* aut initium *Diocletiani.* Sic recte *Thoth* secundum tenuerit *Carus.* Incepit enim *Diocletianus* à *Sept.* XVIIº. anni CCLXXXIVi. Initium itaque *Epochæ Diocletianeæ* in anno *Alexandrino* fixo ab *Aug.* XXIXº. in anno *Ægyptiaco* vago à *Jun.* XIIIº. an. *Dom.* CCLXXXVi. repetendum est.

§. LVI. Non est itaque hujus unius ejusdemque canonis una tamen ubique eademque auctoritas. Quæ *Ptolemæum* præcedunt longe certiora sunt, florente scilicet *Astronomiæ* studio, nec *Astronomorum Alexandrinorum* perturbata *successione.* Postea, sublatis *Antoninis*, ut alia studia fortasse floruerint, non est tamen probabile floruisse studium *Astronomiæ*, nedum *Alexandriæ.* *Severi* tempora bellis erant molestissima, & quidem in *oriente*, & partibus *Ægypto* vicinis, cum *Nigro* primum, dein cum aliis gentibus *Romano* nomini infensis. Omni autem hoste atrocior erat in *Alexandrinos Caracalla.* Satis erat illa vel una clades quæ fugaret eruditos, amœnissimumque illud otium perturbaret quæ *studiorum* unica est patrona. Sequebantur cædes *Caracallæ*, tum & bella illa civilia *Elagabali* cum *Macrino* in *oriente* omnia, ne liberam ab eorum terrore putemus *Ægyptum.* Sequebantur expeditiones *Alexandri* & *Gordiani*, hæ etiam in *orientem.* Sequebantur & *seditiones* illæ *Alexandrinorum* domesticæ quarum meminit sub *Philippi* finem [41] *Dionysius Alexandrinus*, & *Jotapiani* motus in *Syria* sub *Decio.* Sequebatur, non magno intervallo expeditio *Persica Valeriani* omnium infelicissima, & tot deinde *tyrannides* in orbe *Romano* universo, *Æmiliani* præsertim illa in ipsa urbe *Alexandrina.* Pulsis ab *Odenato* profligatisque *Persis*, novi tamen sequebantur motus in *Ægypto* à *Zenobiæ* duce *Timagene*, & gravissimum inde *bellum.* Tum & bellum illud *Aureliani* in *oriente* cum *Zenobia.* Rebellavit etiam sub *Probo Saturninus*, in *oriente.* Sequebantur bella *Cari* & *Numeriani* in *Persas*, ipsa etiam *orientalia.* Sequebantur novi in *Ægypto* motus quos ægre tandem composuit *Diocletianus.* Quem tandem studiis locum *Alexandriæ* relictum existimabimus in tantis seu *seditionibus*, seu *bellis*, seu bellorum propinquorum frequentissimis etiam *terroribus?*

§. LVII.

[35] Cod. Lib. I. Tit. XXIII. leg. 2.
[36] *Vopisc.* Aurelian. c. 41.
[37] *Reynes.* p. 320.
[38] Vide *Scal.* ad *Eus.* num. 2299.
[39] *Vict.* Cæs.
[40] *Vopisc.* Numer. c. 1.
[41] *Dionys. Al.* ap. *Eus.* H. E. VI. 41.

§. LVII. Proinde illorum temporum habemus hodieque *Scriptores* admodum paucos, non quod multi perierint, ſed quod multi ne unquam quidem fuerint. Occiſus eſt ab *Aureliano Dionyſius Longinus* ſcriptor κριτικώτατος. Recenſuit ille [1] viros Eruditos, ſua *adoleſcentia* celebres, tam qui *ſcriptis* claruiſſent, quam qui nihil *ſcripſiſſent;* nullos tamen inter illos *Aſtronomos.* Idem nihilominus queritur, cum illa ſcriberet, poſt mortem *Plotini*, ſub initium *Aureliani*, vel *Philoſophorum* minimum fuiſſe proventum. Sunt enim illa ejus verba: ὁ μὲν γὰρ νῦν καιρὸς οὐδ' εἰπεῖν ἔστιν, ὅσην σπάνιν ἔσχηκε τοῦ πράγματος. Aliter fuiſſet, vix certe tanti principes, quanti erant *Aurelianus* & *Probus*, adeo tamen eſſent obſcuri. *Neminem* à ſe *Latinorum lectitatum* (ait [2] *Vopiſcus*) *qui Aureliani vitam in literas retuliſſet. Probum* (inquit [3] idem) *ſcriptorum inopia pene neſcimus.* Ipſos tamen illos *Philoſophos*, *Græcos* etiam atque *Alexandrinos*, *Romam* confluxiſſe diſcimus è *Porphyrio.* Venit eo cum *Philippo Plotinus* A. D. CCXLIV°. & quidem ab ipſa *Alexandria.* Reperit tamen ibi *Ammonii Alexandrini* diſcipulos, *Erennium* atque ethnicum *Origenem.* Eo poſtea venit *Amelius*, eo ipſe *Porphyrius*, eo *Antonius Rhodius*, *Paulinus Scythopolites*, *Zethus Arabicus*, & *Euſtochius*, *Serapion*, *Olympius*, omnes *Alexandrini.* Eo illos veniſſe non eſt equidem quod adeo miremur. Sed quod ſedem *Romæ* & *ſcholam* fixerint, id erat plane novum, innuitque ne tutas equidem aliis in locis ſedes habuiſſe philoſophiam. Nec tamen unum legimus in his omnibus *Aſtronomum. Alexandrinorum* porro in his ſtudiis *Aſtronomicis* infantiam unus ille, quem habemus horum temporum Scriptorem Paſchalem, prodit *Anatolius.* Studuit ille *Alexandriæ.* Nec *ſtuduit* modo, ſed ſcholæ etiam fuit *Alexandrinæ* præfectus. Nec tamen cycli Paſchalis ipſa calluit elementa, ne quidem *epactas ſolis* (quibus uſi ſunt, pro *literis dominicalibus* veteres) aut *Biſſextos*, pro anni, non modo *Juliani*, ſed etiam *Alexandrini fixi*, forma intercalandos. Videmus itaque quo fuerint in loco, illo præſertim ſeculo, illa etiam in ſchola *Alexandrina*, ſtudia *Aſtronomiæ.*

§. LVIII. Neglecto itaque ſtudio *Aſtronomiæ*, & ſoluto *Alexandrinorum Aſtronomorum* Collegio; nullas deinde oportet fuiſſe *obſervationes*, nullam deinde apud *Aſtronomos* curam *temporum*, nullam *canonis Imperatorum* quorum annis notanda eſſent obſervationum *intervalla.* Ita quæ ſequuntur canonis tempora uſque ad Epocham *Diocletiani*, ut ab *Aſtronomis* fuerint, à *coævis* tamen non fuiſſe neceſſe erit. Inde ſequebantur *errores*, longe certe graviores quam qui à *coævis* eſſe poterant. Redierunt tandem ſub *Conſtantino* tempora feliciſſima; redierunt una *literæ* præſertim *Aſtronomicæ*, quæ quidem rurſus in eadem ſchola *Alexandrina* excolebantur atque vigebant. Sub Concilio *Nicæno* fervebat acris de *Paſchate* diſputatio, non illa quidem, ut vulgo exiſtimant eruditi, eadem quæ ſub *Victore* Eccleſiam exercuerat, An *Dominica* potius, quam alia quævis dies, *Paſchati* dicanda eſſet? ſed, Quem tandem *cyclum* ſequerentur in *Dominicæ* diei *deſignatione?* Non equidem ceſſiſſe, ut putant, *Aſiæ Quartadecimanos*, ex [4] *Epiphanio* conſtat & [5] *Socrate* atque [6] *Sozomeno*, aliiſque illius ſeculi Auctoribus. Et fuiſſe in diverſis *Eccleſiis* alium tamen *cyclum* atque alium, alium *Gallis*, alium *Africanis*, alium ſuis *Syris* & forſan *Alexandrinis*, teſtem habemus Patribus *Nicænis* paulo ſuperiorem *Anatolium.* Hos igitur conciliabat invicem *Nicæna* Synodus, quod nec erat factu difficile, cum id facile concederent omnes Eccleſiæ plus *omnium* intereſſe *Romani* orbis in illo feſto celebrando *uniformitatem*, quam ſuum cujuſque *cyclum.* Proinde nulla fuiſſe conſtat partium, de ſuo *cyclo*, ſtudia. In eo facile conveniebant *Epiſcopi*, id eſſe maxime optandum, ſi in *uno* eodemque *Paſchate* convenire poſſent Imperii *Romani* univerſæ *Provinciæ.* In eo rurſus, ita facilius convenire poſſe *Provincias*, ſi de *reipſa* ea adhiberetur cura ut obſervaretur quam accuratiſſime. Cum itaque ad illam quam dixi *uniformitatem* prorſus neceſſarium eſſet ut *unius* Provinciæ morem *cæteræ* ſequerentur; ea tamen erat Provincia reliquis in *exemplum* proponenda, non quæ reliquis in *Imperii notitia*, ſed quæ in *cycli* Paſchalis *peritia*, antecelleret. Cum itaque *Alexandrinis* Epiſcopis hoc detulerint officium *Nicæni* Patres; ſequitur in *ſolis lunæque* motibus inter ſe æquandis, atque adeo rei *Aſtronomicæ* univerſæ peritia prælatos reliquis fuiſſe, eo ſaltem ſeculo, *Alexandrinos.*

§. LIX. Ita equidem ſtatutum à Concilio *Nicæno* aſſerunt Patres *quinti*, & deinceps, *ſeculi* omnes, & ſub finem *quarti* etiam *Ambroſius.* Et quidem *Alexandrinorum* rationes ſecutos conſtat, qui & menſes *Ægyptiacos*, pro more tamen *Alexandrinorum*, fixos, ſequuntur in computo *Paſchali*, & Epocham *Diocletiani.* Sunt enim utraque *Alexandrinorum* propria. Nullam tamen habemus *Alexandrini* Epiſcopi Epiſtolam *Paſchalem* ante *Theophilum.* Sed & illæ ipſæ *Ægyptiis* inſcriptæ ſunt duntaxat *Epiſcopis*, & *menſium* etiam conſignatæ nominibus duntaxat *Ægyptiis*, cum tamen *Romanorum* etiam *menſium* nomina adhibuerint illi qui in uſum *univerſi* Imperii ſcripſerunt. Extat tamen [7] *cyclus* ejuſdem *Theophili* Imperatori *Theodoſio* inſcriptus quem confecerit fortaſſis in uſum Imperii. Primum habemus ſucceſſorem ejus nepotemque è ſorore, *Cyrillum* qui Eccleſiis *Africanis*, ditioni ſuæ non ſubditis, Paſchatis celebrandi tempus indicarit. Utcunque tamen ab ipſis uſque Concilii *Nicæni* temporibus jam celebres fuiſſe conſtat præ aliis *Romani* orbis *Epiſcopis* Epiſcopos *Alexandrinos*, hoc ipſo *Aſtronomiæ* ſtudio. Accenditque proculdubio *Chriſtianorum* induſtriam hoc illorum officium, ut in *Aſtronomiam* excolendam, vel cycli *Paſchalis* cauſa, *Chriſtiani Alexandrini* diligentius incumberent. Quod vero *Epocham* præcipue *Diocletiani* uſurparent, nec *Diocletiani* cauſa factum eſt, cujus memoria erat apud *Chriſtianos* odioſiſſima; nec quod eouſque *cyclos* ſuos exordirentur, aut intermiſſa *Aſtronomiæ* ſtudia inde repetiverint; ſed quod pro *canonis Aſtronomici* rationibus numerandum in hac cauſa exiſtimarent quæ tota ſpectaret ad *Aſtronomiam.* Cur vero hæc potius Epocha *Chriſtianis* arrideret præ aliis ejuſdem canonis etiam *Epochis*, ea quoque eſt in promtu ratio, quod & omnium eſſet *recentiſſima* & repetitis ſtudiis *Aſtronomiæ* propinquiſſima, quod ſola omnium *Chriſti æra* recentior eſſet, & ſola etiam formam *Alexandrini anni* fixam (quam *Chriſtianis* ſemper placuiſſe diximus) ab initio uſque numeraret.

§. LX. Hæc autem ut occaſio fuerit reſtauratæ *Aſtronomiæ*, altius tamen illa deinceps, & ex *aliis* etiam canonis *Epochis*, erat repetenda. Ut enim accurate *ſolis* motus cum *lunæ* motibus æquarent; quæ maximo ab invicem intervallo diſtarent *obſervationes*, eo erant omnium *utiliſſimæ.* Ita neceſſarium erat ut ſui temporis obſervationes cum ſuperiorum Epocharum obſervationibus compararent. Et quia in tertia *Auguſtorum* Epocha nonnullas *Aſtronomorum* obſerva-

[1] Apud *Porphyr.* in vit. *Plotin.*
[2] *Vopiſc.* in *Aurelian.* c. 1. [3] *Vopiſc.* in *Prob.* c. 1.
[4] *Epiphan.* Hær. L. [5] *Socrat.* H. E. V. 22.
[6] *Sozom.* H. E. VII. 18. [7] Apud *Bucher.*

vationes reperissent *Imperatorum* annis consignatas, quem illæ locum in canone tenerent nisi è sequentium *Imperatorum* annis similiter consignatis intelligi non poterat. Supplenda itaque posteriorum Imperatorum erant tempora usque ad initium Epochæ *Diocletiani*. Aliter foret ut obscura essent annorum *Augusteorum* inter se collatorum ab invicem intervalla; obscurum etiam Epochæ *Diocletianeæ* initium, quo tandem esset intervallo à reliquis canonis *Epochis annisque* collocandum. Hoc itaque supplementum cum à *junioribus* esset, remotioribusque ab eorum temporum memoria; inde tot illius *errores*. Mirum potius videri poterat inter tot errores *annorum*, tam justa tamen observari potuisse *intervalla*, ut ne unus quidem redundet annus, aut deficiat. Id *fastis* debuisse crediderim, quod numeratis Coss. paribus de *intervallis* statuerent, quamvis male illos inter *Imperatores* distribuerent. Et fieri poterat ut non alios secuti essent *fastos* quam *Theonianos* nostros aut *Heliopolitanos*. Quamvis enim à *Christianis* orta sit *occasio* instaurandæ *Astronomiæ*; non est tamen propterea dubitandum quin & *Ethnicos* incesserit *Christianorum* saltem *æmulatio*, cum & apud illos studia artesque reviviscerent, & tot etiam tamque celebres haberent post *Constantini* tempora Philosophos; & *festorum* etiam causa, præcipue *Noviluniorum*, & illos quoque de *solis lunæque* motibus æquandis oportuerit fuisse solicitos. Et quidem si recte MSS. suos, nec pro arbitrio mutilatos, repræsentarit *Petavius*, & vere illi in *Antonino Pio* desierint; fieri quidem potest ut ipse *Ptolemæus* canonem eousque perduxerit, (si tamen *finem* attigerit *Antonini*) & fieri rursus potuit ut ab eo ipso loco reliqua suppleverint *recentiores*.

§. LXI. De *fastis Latinis* monuit nos Pater Eruditissimus *Oxoniensis*. Erant cum aliis quibusdam Miscellaneis in MS°. Collegii *Corporis Christi Oxoniensis*, in quo sequebatur *Marianus Scotus*. Admodum vitiosos esse fateor perturbatosque, novisque imperiti *Librarii* erratis inquinatiores, qui collegas etiam Coss. in diversos annos aliquando dispescuit. Nec tamen ita prorsus inutiles existimo qui edantur. Nec enim quicquam ita vitiosum est quin sinceræ veritatis rudera saltem præbeat, si cum aliis studiose conferatur. Est enim is errantium casus ut non semper in iisdem locis impingant. Hi ipsi fasti fastorum *Theonianorum* fidem in *Severi* & *Maximini* collegarum Consulatu confirmant, quo ipso nomine bene de Rep. Literaria merentur. Nec dubito, quin, si cum *Prospero*, *Victorio*, & *Cassiodoro*, cum ipso etiam *Mariano*, contendantur, fore ut & alia præclara ex illis eruantur. Ex illis ita concinnati videntur, ut tamen *Codices* nonnunquam emendatiores, nonnunquam & alios etiam *Auctores*, habuerit concinnator.

§. LXII. Superest jam ut, *quid* mecum debeat Lector, & *quibus* studiorum meorum fautoribus, grato animo recognoscam. *Deum* itaque imprimis optimum maximumque veneror qui & mihi vires tantillo oneri ferundo dedit, & Patronis amicisque me etiam *juvandi* voluntatem. Horum agmen ducat Cl. Pater Episcopus *OXONIENSIS*, cui & multa debet resp. literaria, & plura debitura est. Totum ille se impendit ut de ea quam optime mereatur. Hoc Auctore manum hisce *Dissertationibus* primam admovi. Idem MSS. Codices, siqui essent in Bibliothecis *Oxoniensibus* qui nostra studia juvare possent, qua *conferendos* curavit, qua etiam *exscribendos*. Fastos *Latinos* illi debemus soli. Eidem & *excerpta* illa quæ damus è Commentariis *Theonis Alexandrini* & *Heraclii* Imperatoris in προχείρυς *Ptolemæi* κανόνας. *Heraclium* indicavit amicus integerrimus *THOMAS SMITH* Sacræ Theologiæ Professor Eruditissimus, & Socius Collegii *Magdalenensis* dignissimus. Nos ea ex utroque exscribenda selegimus quæ, seu ad *canonem* intelligendum, seu ad rem *Historicam* aliquatenus illustrandam, factura viderentur. *Paschalia* vero ex *Heraclio* idcirco lubentius exscribenda curavimus quod illorum temporum *Paschata* parum congrua experti essemus. Suberat itaque suspicio ne forte alium aliquem *cyclum* [8] observarint illo seculo *Constantinopolitani*. Verum id ut verum non sit; hoc tamen ipsum ut sciremus erat operæ pretium. Sed fragmentum nostrum commendabit non *Imperatoris* modo nomen, sed & ipsa ejus *antiquitas*. Nec enim puto extare aliquem *Computistam Constantinopolitanum* nostro Imperatore vetustiorem. Idem Pater *Oxoniensis* Apographa è MS°. *Usseriano* Collegii nostri *Dublinensis* descripta cum Autographis *Savilianis* conferenda curavit unde sua noster descripserat *Usserius*. Usus est, in ea collatione, opera Cl. D. D. *WALLISII* Professoris *Saviliani* dignissimi; qui non nostra modo cum *Savilianis* contulisse contentus est, sed & alium nobis *canonem* ex iisdem Archivis *Savilianis* ipse descripsit, quem nos secundum *Savilianum* appellavimus. Pertingit autem à secunda canonis Epocha, initio nimirum *Philippi Aridæi*, ad *Leonem Sapientem*. Alia præterea canonis *Apographa* duo cum *fastis* etiam Consularibus *Græcis* secundis suppeditarunt schedæ Viri longe præstantissimi *ISAACI VOSSII*. In eo Viro nescio ecquid potius miremur, indolemne humanissimam, & rei Literariæ publicæ studiosissimam; an ingenium felicissimum, & humaniori Literatura omnigena excultissimum.

Notæ Auctorum *è quibus hæc collegimus, vel confirmavimus.*

B. *Bainbrigius.*

Censor. *Censorinus* de die Nat. c. 21.

Cl. Al. *Clemens Alexandrin.* Strom. 1.

Ἐκ. ϛοιχ. Ἐκκλησιαςικὴ Στοιχείωσις ap. *Scalig.* p. 379. *Eus.* Gr. & *Syncell.* auctores illius ϛοιχειώσεως. *Hippolytus* Martyr, *Annianus* & *Maximus*, vide *Syncell.* p. 315.

Pet. *Petavius* ad fin. *Rationar. Tempor.* è variis MSS.

Pt. *Ptolemæus* in *Constr. Magn.*

S. 2. MS. *Savilii* secundum, quod *Theonis* fuisse puto usque ad *Diocletianum*, nunc primum à Cl. *Wallisio* communicatum.

Sc. *Scalig.* in Gr. Chron. *Euseb.* & συναγ. & can. Isag.

Sync. *Syncellus* à *Goar* editus.

Th. *Theon Alexandrin.* Comm. in *Ptol.* & in *fragm.* quod nunc primum edimus.

Voss. V. Cl. *Is. Vossii* Apographa duo è MSS. duobus. Primum *Heraclii* Imperatoris fuisse putamus, secundum ex eodem, à recentiori tamen Auctore concinnatum.

Uss. *Usserius* in Notis ad suum Apographum marginalibus.

[8] Vide *Petav.* ad *Niceph. Constantinop.* Histor. ad p. 151. & 175.

[1] ΚΑΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ.

Βασιλέων Ασσυρίων ϗ Μήδων	ἔτη	συναγωγὴ
[2] Ναβονασάρȣ	[3] ιδ	[3] ιδ
[4] Ναδίȣ	[5] β	[6] ις
[7] Χινζίρȣ ϗ [8] Πώρȣ	ε	[9] κα
[10] Ιȣγαίȣ	ε	[11] κς
[12] Μαρδοκεμπάδȣ	ιϐ	[13] λη
[14] Αρκιανȣ̃	ε	[15] μγ
[16] Αϐασιλεύτȣ πρώτȣ	ϐ	[17] με
[18] Βηλίϐȣ	γ	[19] μη
[20] Απραναδίȣ	ς	[21] νδ
[22] Ριγηϐήλȣ	α	[23] νε
[24] Μεσεσιμορδάκȣ	δ	[25] νθ
Αϐασιλεύτȣ [26] δευτέρȣ	η	[27] ξζ
[28] Ασαραδίνȣ	ιγ	[29] π
[30] Σαοσδȣχινȣ̃	[31] κ	[32] ρ
[33] Χυνιλαδάνȣ	[34] κϐ	[35] ρκϐ
[36] Ναϐοπολασάρȣ	[37] κα	[38] ρμγ
[39] Ναϐοκολασάρȣ	μγ	[40] ρπς
[41] Ιλοαρȣδάμȣ	[42] ϐ	[43] ρπη
[44] Νιρικασολασάρȣ	[45] δ	[46] ρςϐ
[47] Ναϐοναδίȣ	[48] ιζ	σθ

[1] Περσῶν βασιλεῖς	ἔτη	συναγωγὴ
[2] Κύρȣ	θ	σιη
Καμβύσȣ	[3] η	σκς
Δαρείȣ [4] πρώτȣ	[5] λς	σξϐ
Ξέρξȣ	κα	σπγ

Hinc nova ſequitur Epocha à morte *Alexandri*, ſive ab initio *Philippi*. Utroque enim modo illam deſignant Scriptores qui hunc *canonem* in *temporum* ratione ſequuntur, omiſſa deinde æra *Nabonaſari*. Quoniam vero *Ptolemæus* hanc etiam Epocham cum priori *Nabonaſari* Epocha plerunque conjungit, aliam deinde σελίδα apponere viſum eſt, ſed numeris *Indicis* ſignatam, ne MS°. ea tribueret Lector quæ nos facilioris duntaxat ſupputationis gratia ſubjecimus. Ita enim facile intelligetur, quæ in his rurſus intervallis *Nabonaſari* Epocha notat *Ptolemæus*, quam illa accurate cum noſtri *canonis* fide conſentiant. Conſtat porro è *Theonis* fragmento non altius ab illo, quam ab hac ſecunda Epocha *Philippi*, repetitam eſſe *Aſtronomicorum* Phænomenorum *Hiſtoriam*. Nec aliter in προχείροις κανόσιν ipſe *Ptolemæus*. Vide *Syncell*. p. 207. Et quidem è Theſauro *Saviliano* alium nobis, & ex alio Codice, Catalogum deſcripſit Cl. *Walliſius* à *Philippo* incipientem, quem nos proinde *Theoni* tribuendum eſſe cenſemus, à recentioribus tamen aliis ad ſua uſque tempora perductum, & fortaſſe conſpurcatum. Quod enim in *Theodoſio* majori ſuum finierit canonem *Bainbrigius*, eſt quod ſuſpicemur non aliqua MS. fide, ſed ſua potius conjectura, id feciſſe *Bainbrigium*; & Catalogum ſuum poſteriori parte mutilaſſe. Nullum reperit Codicem *Walliſius* in Cimeliis *Savilianis* qui *Theodoſium* ultimum numerarit. Nec aliunde veriſimile eſt ſua accepiſſe *Bainbrigium*. Convenit certe etiam in ſcribendis minutiis cum priori noſtro Codice *Saviliano* quem deſcripſerat *Uſſerius*. Nec etiam

1 Πτολεμαίȣ κανὼν βασιλέων Ασσυρίων ϗ Μήδων, *Pet*. Deſunt in utroque Apograph. *Voſſiano*. Κανόνιον τῶν βασιλειῶν ἐπὶ συναγωγῶν *Theon*. Fragm. 2 Ita *Ptolemæus*. Sed Ναβοναζάρȣ *Cenſ*. & *Voſſii* primus, quem *Heraclii* Imperatoris fuiſſe ſuſpicor. Ναβονασάρȣ *Voſſ*. ſecundus. 3 3 κε. κε. ἐκκλησ. ϛοιχ. ap. *Sc*. Synag. p. 379. *Sync*. p. 208. 4 Ναβίȣ *Sc*. in *Græcis Euſebianis*, & in συναγ. ἱϛορ. p. 397. *Naſſius* idem Can. Iſag. L. II. p. 140. Ἄβιος quintus Chald. Rex *Sync*. p. 90. Arabs eo nomine Rex Chaldæorum *Sync*. p. 92. 5 η aliter *Syncell*. κατὰ τὴν ἐκκλησιαϛικὴν ϛοιχείωσιν & *Sc*. in Synag p. 397. 6 λγ. *Sc*. ibid. 7 Χωζίρȣ vel Χίνζηρος *Pet*. Χινζήρȣ *Sync*. *Sc*. Χίνζηρος *Voſſ*. 1. & *Sc*. in Synag. Χίνζιρος *Voſſ*. 2. Ζίνζιρος ſeptimus Chald. Rex. *Sync*. p. 90. 8 Πόρȣ vel Πώρȣ *Pet*. Πῶρος *Sc*. in Synag. Πύῤῥȣ *Sync*. Πόρȣ *Sc*. *Voſſ*. 1, 2. Idem nomen Πῶρος 3 *Chaldæor*. Regis habemus in *Sync*. 9 λη ἐκ. ϛοιχ. ap. *Sc*. ib. 10 Ιλȣλαίȣ *Sync*. *Sc*. *Voſſ*. 2. Ιλλȣλ. *Sc*. Synag. *Sync*. *Dilulæus* idem in Can. Iſ. ubi ſupra, quarti Regis nota Græca Δ pro nominis initio ſumta. Ελȣλαῖος Rex Tyr. Menandr. *Epheſ*. 11 μγ. ἐκ. ϛοιχ. ap. *Sc*. 12 *Mardocempadi* an. primus *Nabonaſ*. 27us. *Ptol*. magn. Syntax. L. IV. c. 6. Ejuſdem an ſecundus *Nabonaſ*. 27us. cum diebus aliquot redundantibus, i. e. 28us. inchoatus. Accuratiſſime pro hujus Tabulæ rationibus. Μαρδοκέτης Rex *Chald*. Arabs *Sync*. 92. 13 νε. ἐκ. ϛοιχ. ap. *Sc*. 14 Αρκαιανοῦ & Αρκιαν. *Pet*. Αρκαιανοῦ *Voſſ*. 1. Αρκεανοῦ *Sync*. *Sc*. *Voſſ*. 2. 15 ξ ἐκ. ϛοιχ. ap. *Sc*. 16 Αβασίλευτον πρῶτον *Voſſ*. 2. deeſt πρώτ. *Sync*. *Sc*. πρῶτ. *Voſſ*. 17 ξϐ ἐκ. ϛοιχ. ib. 18 Βηλιϐȣ *Sync*. *Sc*. Βήληλος ἐκ. ϛοιχ. ap. *Sc*. *Sync*. 19 ξε ἐκ. ϛοιχ. ib. 20 Απαναδίȣ vel Απρναδ. *Pet*. Απορανadίσȣ *Sync*. ἐκ. ϛοιχ. Απροναδ. *Uſſ*. Απορναδίκȣ *Sc*. Απραιαν. *Voſſ*. 1. Απαραν. *Voſſ*. 2. *Sync*. 21 οα ἐκκλησ. ϛοιχειωσ. ibid. 22 Ιριγεβάλȣ *Sync*. Ηριγεβάλȣ *Sc*. Ηριγέβαλλος ἐκκλησ. ϛοιχειωσ. Ρηγεβήλȣ *Voſſ*. 1, 2. Ιρηγίβαλλος ἐκκλησ. ϛοιχειωσ. *Sync*. 23 οβ ἐκ. ϛοιχ ibid. 24 Μεσησσιμοσάκȣ & Μεσεσσιμορδ. *Pet*. Μεσησιμορδάκȣ *Sync*. Νεσνοιμορδάκȣ *Sc*. *Neſnoemondacus* in Can. Iſ. Μεσισικορδάκȣ in ἐκ. ϛοιχ. Μεσησσημορδάκȣ *Voſſ*. 1. Μεσησημ. *Voſſ*. 2. Σισιμάρδακος Arabs Chald. Rex *Sync*. p. 92. 25 οϛ ἐκ. ϛοιχ. ib. 26 ἄλλȣ *Sync*. *Sc*. β *Voſſ*. 1, 2. 27 πδ ἐκ ϛοιχ. 28 Ασαρ. & Ασσαρ. *Pet*. Ισαρινδίνȣ *Sync*. Ιεαριηδίνȣ *Sc*. Ισααρίδηνος ἐκ. ϛοιχ. Ασαριδίνȣ *Voſſ*. 1, 2. Jearidin. *Sc*. Can. Iſ. 29 ϛζ ἐκ. ϛοιχ. 30 Σαοσδουχήȣ & Ζαοσδουχίνȣ *Pet*. Σαοσδουχίȣ *Sync*. Σαοσδόσχιος in ἐκ. ϛοιχ. Σαος Δȣχιος ἐκ. ϛοιχ. *Sync*. 31 ϑ ἐκ ϛοιχ. & *Sync*. 32 ρϛ in ἐκ. ϛοιχ. πθ *Sync*. 33 Χυνιλασάνȣ & Χυνιλαδ. *Pet*. Κινιλαδάλȣ *Scalig*. *Syncellus* Κινηλάδανος in ἐκ. ϛοιχ. Κινιλαδάνȣ *Voſſ*. 1. Κιννηλαδάνȣ *Voſſ*. 2. *Kiniladachus* *Sc*. in Can. Iſ. 34 ιδ in ἐκ. ϛοιχ. & *Sync*. 35 ρκ in ἐκ. ϛοιχ. ργ *Sync*. 36 Ναϐοπολλ. & Ναϐολασσ. *Pet*. Ναϐοπολλ. *Voſſ*. 1. Ναϐοπολασάρ. *Voſſ*. 2. Ναϐοπαλατσάρ. πατρὸς Ναβȣχοδονόσορ *Sync*. *Sc*. Ναϐοπαλασὰρ in ἐκ. ϛοιχ. 37 Vus *Nabopolaſari* CXXVII. *Nabonaſari* *Ptol*. magn. Synt. V. 14. Male itaque *Syncellus* ſecutus errores ἐκκλησιαϛικῆς ϛοιχειώσεως. 38 ρμα in ἐκκλ. ϛοιχ. ϛκδ *Sync*. addit *Sc*. κατὰ δὲ ἄλλȣς κε, viz de *Regni* annis intelligendus. Qui ita ſenſerunt huic *Nabopolaſaro* *Nabuchodonoſori* annos tribuerunt. 39 Ναϐοκολλασσάρ. & Λαϐοκολασσάρ. *Pet*. Ναϐȣπαλασσ. τȣ̃ ϗ Ναϐȣχοδονόσορ *Sync*. *Sc*. Ναϐουχοδονόσορος in ἐκ. ϛοιχ. Ναϐοκολασάρου *Voſſ*. 1. 40 ρπδ in ἐκ. ϛοιχ. ρξζ *Sync*. *Sc*. 41 Ιλȣαροδ. & Ιαλοαρουσάμου *Pet*. Ιλȣαρουδάμου B. Ιλλουαρουδ. *Sync*. Ιλλοαρ. *Voſſ*. 1, 2. Ευιδαλμαροδαχ in ἐκ. ϛοιχ. *Ewilmerodach* *Sc*. in can. Iſ. Εϐιδὰν Μερωδὰχ ἐκ. ϛοιχ. *Sync*. 42 γ *Sync*. *Sc*. ε in ἐκ ϛοιχ. *Sync*. 43 ρο *Sync*. *Sc*. ρπθ in ἐκ. ϛοιχ. 44 Νηριγασολασάρου *Sync*. *Sc*. Νηρικασολασσάρυ *Voſſ*. 1. Νηριγασολασσάρου *Voſſ*. 2. Νηριγλήσαρος, ὁ ϗ Βαλτάσαρ in ἐκ. ϛοιχ. *Neregaſolares* *Sc*. in Can. Iſ. nec è *Beroſo*, nec ex *Abydeno*. 45 ε *Sync*. *Sc*. γ in ἐκ. ϛοιχ. 46 ροε *Sync*. *Sc* ρϛϐ recte in ἐκ. ϛοιχ. 47 add. τȣ̃ ϗ Αϛυάγους *Sync*. *Sc*. ὁ ϗ Αϛυάγης Δαρεῖος, Ασσουῆρος, ϗ Αρταξέρξης in ἐκ. ϛοιχ. 48 λδ *Sync*. *Sc*. Inde recte.

1 Omiſſ. *Sc*. & in ἐκ. ϛοιχ. 2 Κύρȣ *Voſſ*. 1. Κῦρος Περσῶν πρῶτος in ἐκ. ϛοιχ. Inde alios ab hoc Canone Auctores ſequitur. 3 Septimus *Cambyſis Nabon*. CCXXIV. d. 196. *Ptol*. L. V. p. 125. viz. CCXXV. inchoatus, ut idem ib. c. 14. accuratiſſime. 4 πρῶτον *Voſſ*. 1. α *Pet*. deeſt *Sync*. & *Sc*. ſed πρῶτον ap. *Ptolem*. in magn. Conſtr. L. IV. 5 *Darii* πρώτου XX. *Nab*. CCXLV,

Αρταξέρξου [6] πρώτου	μα	τκδ
Δαρείου [7] δεύτερου	ιθ	τμγ
Αρταξέρξου [8] δεύτερου	μς	τπθ
Ὤχου	κα	υι
[9] Αρώγου	β	[10] υιβ
Δαρείου [11] τρίτου	[12] δ	[13] υις
Ελλήνων [14] βασιλεῖς		
Αλεξάνδρου τοῦ [15] Μακεδόνος	[16] η	[17] υκδ

usquequaque convenit, cum tempore quo Catalogum suum confecit *Theon*, finis *Theodosii*. Obiit Imperator An. Dom. CCCXCV. Scripsit in προχείρους canones noster anno *Diocletiani* LXXVII. *Christi* CCCLXI. Scripsit in posteriores *magnæ Syntaxeos* libros anno *Diocletiani* LXXXI. *Nabonasari* MCXII. *Christi* CCCLXV. Fasti nostri *Græci* priores, siquidem sunt, ut putamus, *Theonis*, ad Ann. *Christi* CCCLXXII. pertingunt. Nec dum tamen *Augustus* factus est *Theodosius*. Est tamen fateor, mendis Chronologicis, pro hac secunda Epocha, inquinatissimus noster iste *Theon*. Eum tamen qualisqualis est, cum Lectore communicabimus.

dies 327. [viz. CCXLVI. inchoatus] *Ptolem.* magn. Constr. L. IV. p. 103. *Græc.* edit. Ejusdem an XXXI. *Nabon.* CCLVI d. &c. [i. e. CCLVII. inchoatus] *Ptolem.* L. IV. p. 106. 6 α *Pet.* προτέρου *Sc.* πρώτου *Voss.* 1. 7 β *Pet.* Δαρείου β *Voss.* 1. add. τοῦ καὶ νόθου *Sync. Sc.* 8 β *Pet. Voss.* 1, 2. 9 Σάρου *Sync.* Ἄρσου *Sc.* rectius. 10 Ab hoc anno *Nabon.* CCCCXII. *Alexandri* M. initium arcessit Græcus *Scaligeri* Eusebius p. 56. Recte. 11 Δαρείου γ *Voss.* 1, 2. τοῦ καὶ τρίτου *Sync.* τοῦ καὶ Αρσάμου *Sc.* 12 ς *Sync. Sc.* 13 υι η *Sync. Sc.* 14 Post *Alexandrum* ed. tertia *Rationarii* sui *Pet.* & quidem è MS. Regio. Desunt *Sc.* Ad septimum *Alexandri* ann. *Nab.* CDXIX. *Sync.* p. 206. Hinc Ἑλλήνων βασιλείας anni numerandi. Hoc anno condita *Alexandria*. Inde ad XXII. *Cleopatræ* anni CCC. *Syncell.* p. 261. 15 μεγάλου *Sync. Sc.* Deest utrumque in *Voss.* 2. 16 ς *Sync. Sc.* 17 Eodem numero annorum à *Nabonasaro* mortem *Alexandri* designat *Ptolemæus* magn. Const. L. III. p. 79. & interpres *Ptolemai Cabasilas* in tertium, p. 180. *Syncell.* p. 204, 206.

[1]			Nab.
[2] Φιλίππου Αρριδαίου	[3] ζ	[4] ζ	431
[5] Αλεξάνδρου ἄλλου	ιβ	[6] ιθ	443
[7] Ελλήνων βασιλεῖς ἐν Αἰγύπτῳ			
[8] Πτολεμαίου Λάγου	κ	[9] λθ	[10] 463
[11] Πτολεμαίου Φιλαδέλφου	[12] λη	[13] οζ	[14] 501
Πτολεμαίου [15] Ευεργέτου	κε	[16] ρβ	[17] 526
[18] Πτολεμαίου Φιλοπάτορος	ιζ	[19] ριθ	543
[20] Πτολεμαίου Επιφανοῦς	κδ	[21] ρμγ	567
[22] Πτολεμαίου Φιλομήτορος	[23] λε	[24] ροη	602
Πτολεμαίου Ευεργέτου [25] ἄλλου	κθ	[26] σζ	631
[27] Πτολεμαίου Σωτῆρος	[28] λς	σμγ	667
[29] Διονυσίου	κθ	σοβ	696
Κλεοπάτρας [30]	κβ	[31] σςδ	718

Sequitur deinde tertia jam Æra, *Augusti*, à morte viz. *Cleopatræ*. Eam quia sæpe adhibent, qui hoc Canone usi sunt, *Ægyptii*, placuit & hanc subjicere, sed, quod in Æra *Nabonasari* jam fecimus, numeris *Indicis*, non *Græcis*.

[1] Ρωμαίων βασιλεῖς			Nab.	Aug.
[2] Αυγούστου	μγ	τλζ	761	43
[3] Τιβερίου	κβ	τνθ	783	65
[4] Γαΐου	δ	τξγ	787	69
[5] Κλαυδίου	ιδ	τοζ	801	83
[6] Νέρωνος [7]	ιδ	τϛα	815	97
[8] Ουεσπεσιανοῦ	ι	υα	825	107
[9] Τίτου	γ	υδ	828	110
[10] Δομετιανοῦ	ιε	υιθ	843	125
[11] Νερούα	α	υκ	844	126

1 Ἔτη βασιλέων τῶν μετὰ τὴν Αλεξάνδρου τοῦ βασιλέως τελευτὴν, *Pet.* in ed. tertia. 2 Φιλίππου τοῦ μετ' Αλέξανδρον τὸν κτίστην vel Φιλίππου τοῦ Αρριδαίου *Pet.* Φιλ. τ. μ. Α. τ. κτ. *Voss.* 1 Φιλίππου duntaxat *Voss.* 2. Φίλιππος, & sic reliqua deinceps omnia nominandi non gignendi casu S. 2. 3 κζ S. 2. 4 κζ S. 2. 5 Αλεξάνδρου Αιγου *Pet.* Αλεξάνδρου *Voss.* 2. Αλέξανδρος ἕτερος *Voss.* 1. Αλέξανδρος S. 2. Κασσάνδρου legend. putat *Usserius*, vel ipsum saltem intelligendum, quomodo *Lycophroni Alexandra* & *Cassandra* eadem. Fallitur vir doctissimus. Est enim *Alexander* filius *Roxanæ*, quem Regem agnoverunt *Macedones*, propterea à *Cassandro* post duodecimum regni annum extinctus *Olymp.* 117. anno secundo, teste *Diodoro*. Hallucinatur tamen canonis Auctor quod XII. annos putet à morte *Aridæi* esse numerandos. Vide *Syncell.* p. 264. 6 λθ S. 2. 7 Desunt S. 2. *Voss.* 1, 2. 8 Πτολ. ὁ Λάγου S. 2. Πτολεμαῖος Λαγοως *Voss.* 1. Πτολεμαιο Λαγου *Voss.* 2. 9 νθ S. 2. 10 454. *Nab.* 36. primæ period. *Calip.* Pt. VII. 3. Ætas *Timocharidis*. 465. primæ Per. 47. ib. 11 Φιλάδελφος S. 2. Πτολεμαῖος Φιλαδελφς *Voss.* 1. Φιλαδέλφου *Voss.* 2. 12 XIII *Philadelphi* CCCCLXXVI. *Nabonas.* *Timocharis* ex *Hipparcho* apud *Ptolem* magn. Synt. L. X. p. 242. Gr. pro hujus canonis rationibus accuratissime. LII. à morte *Alex.* Pt. L. X. c. 9. 13 ςζ S. 2. Sed refellitur è *Ptolemæo*. 14 476 *Nab.* 52. à mort. *Alexand. Ptolem.* X. p. 252. Gr. 15 Ευεργ. α. *Pet.* Ευεργέτης atque ita à Lagide usque perpetuo omisso *Ptolemai* nomine S. 2. Ευεργέτις α *Voss.* 1. omisso similiter *Ptolemai* nomine. Ευεργέτου *Voss.* 2. & sine *Ptolemæis*. 16 ρκβ S. 2. 17 506. d. &c. *Nab.* i. e. 507. inchoatus est 83 mort. Al. *Ptol.* XI. p. 261, 262. 18 Φιλοπάτωρ S. 2. Φιλοπατορ *Voss.* 1. 19 ρλθ S. 2. 20 Επιφανής S. 2. Ἐπιφανις *Voss.* 1. 21 ρξγ S. 2. 22 Φιλομήτωρ S. 2. Φιλομητορ *Voss.* 1. 23 κε S. 2. 24 ρπη S. 2. septimus *Philometoris* DLXXIII. d. 206. DLXXIV. inchoat. *Nabonass. Ptol.* L. VI. c. 5. 25 Ευεργέτης ἄλλος S. 2. Ευεργέτις β *Voss.* 1. Ευεργέτου β *Voss.* 2. β *Pet.* 26 σιζ S. 2. *Hipparch.* observ. an. CXCVII. à morte *Alexandri*, qui erat DCXX. d. 86. *Nabon.* viz. DCXXI. inchoat. *Pt.* L. V. p. 112, 114. Græc. *Theon.* in V^m. p. 247. 27 Σωτὴρ S. 2. *Voss.* 1. Σωτῆρος *Voss.* 2. 28 κς S. 2. Inde recte. 29 Διονύσου *Pet.* Διονύσιος S. 2. Νεοσδιωνυσος *Voss.* 1. Διονυσου νεου *Voss.* 2. 30 Addit Γυν *Voss.* 1. qua nota eam γυναῖκα fuisse, ni fallor, innuit. 31 σςβ male *Petav.* Agnoscant enim hujus Epochæ *Ptolemæorum* intervallum *Ptol.* L. III. c. 8. *Cabasilas* in *Pt.* p. 180.

1 Desunt S. 2. Ρωμαίων duntaxat habet *Voss.* 1. Βασ. Ρωμ. *Voss.* 2. Hinc ad mortem *Commodi Romanorum* Imperatorum catalogum transcripsit *Clem. Al.* Strom. I. p. 339. 2 Αὔγουστος λῆλα [b] S 2. Quid sibi velit nescio, sed puto eum innuere novæ Epochæ initium. Αὔγουστος *Voss.* 1. 3 Τιβέριος S. 2. *Voss.* 1. 4 Γάϊος S. 2. Γαΐος Ιουλιος Κεσαρ *Voss.* 1. 5 Κλαύδιος S. 2. *Voss* 1. 6 Νερων *Voss.* 1. Νέρων S. 2. 7 Γάλβας ἔτος ἓν inseritur à *Clement. Alexand.* male. 8 Ουεσπασ. *Pet.* Ουεσπασιανός S. 2. *Voss.* 1, 2. 9 Τίτος S. 2. *Voss.* 1. 10 Δομητιανος *Voss.* Δομετιανός S. 2. Duodecimus *Domitiani Metroi* VII. ap. *Bithynos Tyti* secundo, ap. *Ægyptios*, *Nabonasar.* DCCCXL. *Agrippa* ap. *Ptol.* L. VII. p. 170. Gr. Omisso viz. anno *Galbæ*. 11 Νερύας S. 2. *Voss.* 1. Νέρβας *Cl. Al.*

12 Τραιανȣ̃	ιθ	υλθ	863	145
13 Αδριανȣ̃	κα	υξ	884	166
14 Αντωνίνου	κγ	υπγ	907	189
15 Μάρκου κ̀ Κομόδȣ	λϐ	φιε	939	221
16 Σεβήρȣ	κὲ	φμ	964	246
17 Αντωνίνȣ	δ	φμδ	968	250
18 Αλεξάνδρȣ Μαμαία	ιγ	φνζ	981	263
19 Μαξιμίνȣ	γ	φξ	984	266
20 Γορδιανȣ̃	ς	φξς	990	272
21 Φιλίππȣ	ς	φοϐ	996	278
22 Δεκίȣ	α	φογ	997	279
23 Γάλλȣ	γ	φος	1000	282
24 Γαλλιωȣ̃	ιε	φϛ′α	1015	297
25 Κλαυδίȣ	α	φϛ′ϐ	1016	298
26 Αυρηλιανȣ̃	ς	φϛ′η	1022	304
27 Πρόβȣ	ζ	χε	1029	311
28 Κάρȣ	ϐ	29 χζ	1031	313

12 Τραϊανός S. 2. *Voſſ.* 1. Primus *Trajani* DCCCXLV. *Nabonaſ.* *Menelaus* Geometra ap. *Ptolemæum* L. VII. p. 170, 171. Gr. omiſſo rurſus anno *Galbæ.* 13 Αδριανός S. 2. *Voſſ.* 1. Ad nonum *Adriani* à XXXI. *Darii* primi, (viz. an. *Nab.* CCLVI. abſolut. ann. DCXV. d. 133. i. e. an. DCXVI. inchoat. Ita IX. *Adrian.* erit DCCCLXXII. accuratiſſime. *Ptol.* L. IV. c. IX. 14 Αντωνῖνος S. 2. Αιλιος Αντονινος *Voſſ.* 1. Ελλιου Αντονινου *Voſſ.* 2. Primus *Antonin.* eſt CCCCIX. ab an. *Nabon.* CCCCLXXVI. (LII. à morte *Alexandri*) Adde CDIX. LII. erunt an. CCCCLXI. à morte *Alexandri*. His adde CCCCXXIV. ante mortem *Alexandri*, erunt anni DCCCLXXXV. *Ptolem.* L. X c. 9. Secundus *Ant.* eſt ann. *Nabonaſ.* DCCCLXXXV. d. 203. *Pt.* L. V. c. 3. i. e. DCCCLXXXVI inchoat. Id. L. IX. c. 10. A *Meſori* XXIV. XXI. *Adriani* ad *Mechir* VI. H. *Antonini* intervallum annor. duorum, dierum CLXVII. *Ptolemæus* L. XI. c. 5, 6. *Nab.* DCCCLXXXVI L. IX. Tertius *Anton.* eſt CDLXIII. à morte *Alexandri*, & CCLXXXV. ab *Hipparchi* obſervatione an. XXXII. tertiæ Period. *Calippi* viz CLXXVIII. à mort. *Alex.* *Pt.* L. III. c. 2. XLIV. an. à mort. *Alex.* eſt CDXIX. ante hunc ann. ibid. CDLXXXIV. *Nab.* ante ann. CDII. d. 283. i. e. CDIII. inchoat. Id. L. IX. Quæ omnia ſuperfluum illum *Galbæ* annum excludunt. Hucuſque Codices *Petavii*, & fortaſſe *Ptolemæus*. Eſt tamen merito dubitandum pertigeritne *Ptolemæus* ad finem *Pii*. XVII^us^. *Adriani* ann. CLXI. d. 66. ab *Auguſto*, ſive à fine *Cleopatræ*, i. e. CLXII. inchoat. & an. *Nabon.* DCCCLXXIX. d. 66. i. e. DCCCLXXX. inchoat. *Ptol.* lib. 3. p. 79 Gr. *Cabaſil.* in III. p. 180. Poſt undecimum *Adriani* (inchoatum viz.) an. VI. d. 70. *Ptol.* l. XI. p. 263. Gr. XIX^us^. *Adriani* à ſecundo *Mardocempadi* (viz. *Nabonaſ.* XXVII. abſoluto) anni DCCCLIV. d. 73. viz. an. DCCCLV. inchoat. Addantur XXVII. fient an. *Nabon.* DCCCLXXXII. inchoat. accuratiſſime. *Ptol.* l. IV. c. 7. Poſt XV. inchoatum anni IV. d. 69. *Ptolem.* l. X. p. 245. XX^us^. *Adrian.* DCCCLXXXII. d. 72. *Nabonaſari*, i. e. DCCCLXXXIII. inchoat. *Pt.* l. V. c. 13. A XVII. inchoat. ann. III. d. 35. *Pt.* l. XI. c. 5. 15 Disjunctim hæc ſecundus *Voſſii* Cod. MS. ita: Μαρκο Αντονινο κ̀ Βηρου ιθ. φϐ. Κομμοδȣ ιγ. φιε. Sed conjunctim alii omnes: Μάρκȣ Κομόδου B. Μάρκος Κόμοδος S. 2. Αντωνῖνος κ̀ Κόμοδος *Cl. Alexandrinus*. Κομοδος *Voſſ.* 1. ita tamen ut utriuſque tempora tam *Antonini* quam *Commodi* ſuo *Commodo* tribuat, λϐ. φιε. Recentioribus itaque hæc videtur tribuenda variatio. Hucuſque *Clem. Alexandrin.* qui ab *Auguſto* ad finem *Commodi* annos numerat CCXXII. & quidem *bis* (ne mendam ſubeſſe ſuſpicemur) cum tamen ſummæ particulares non ultra CCXX. conſurgant. Peccarat nimirum in *Antonino Pio* cui annos duntaxat XXI. aſſignarat, cum tamen XXIII. eſſent illi è noſtro *Canone* reponendi. Quod vero *Galbæ* annum unum tribuat, id hauſit, ni fallor, ex Eccleſiaſtico aliquo Scriptore de Canone Paſchali *Alexandrino*. Illos conſtat temporum fuiſſe admodum imperitos, & tamen omnia quo jure quave injuria ſuis hypotheſibus accommodaſſe. 16 Σεβῆρος S. 2. Σεβήρ. *B.* ᾽σσυηρος και Αντων᾽ *Voſſ.* 1. Et quidem *Antonini Caracallæ* annos *Severi* annis accenſeri conſtat, cum *Severo* anni XXV. tribuuntur, qui tamen ſolus XVIII. duntaxat imperarit, ad eandem plane formam qua & *Commodi* annos cum patre communes fecerant noſtri Canonis concinnatores. Idem tamen *Voſſii* Cod. ſecundus qui filium ſuperius à patre ſejunxerat, hic etiam ab invicem ſeparat. Ita enim ille: Σεβηρου ιη. φλγ. Αντονινου Καρακαλου ζ. φμ. 17 Αντωνῖνος S. 2. Αντωνῖνος νεος *Voſſ.* 1. Αντωνίνȣ ἄλλȣ *Voſſ.* 2. *Alagabalum* hic intelligi ex ipſo annorum numero ſatis conſtat. *Macrini* nullam habet rationem. 18 Αλέξανδρος S. 2. Αλεξανδρος ο Μαμαιας *Voſſ.* 1. Αλεξανδρο του Μαμαιας *Voſſ.* 2. 19 Μαξιμῖνος S. 2. *Voſſ.* 1. *Maximini* annos numerat ad cædem *Maximi* & *Balbini*, quo tempore Imperium *Auguſteum* adeptus eſt *Gordianus* junior. 20 Γορδιανός S. 2. *Voſſ.* 1. Primum *Gordiani* annum ita notat *Cenſorinus* quod fuerit *Nabonaſari* DCCCCLXXXVI. *Philippi*, ſive ab exceſſu *Alex.* M. DLXII. *Auguſteorum* CCLXVII. quæ ſibi invicem non conſentiunt. Recte quidem ille in Imperio *Auguſtorum*. Reliquæ itaque *Epochæ* ad illam corrigendæ, niſi forte *Galbæ* illum quem diximus annum cum *Clemente* retinendum cenſuerit. Quod porro initium *Thoth* in VII. kal. *Jul.* (*Junii* viz. XXV.) hoc anno incidiſſe tradit, & verum eſt, & locum huic anno certum in Periodi *Julianæ* ſaltem quadriennio aſſerit, &, cum ſit *Tetraeteridis* ultimus, facit ne poſſit in ulteriora protrudi. Hæc *Cenſ.* de die Nat. c. 21. Vid. *Bucher.* doctr. Temp. p. 233. 21 Φίλιππος S 2. *Voſſ.* 1. Sed annos *Philippo* VII aſſignat uterque Codex *Voſſianus* Φιλ. ζ. φογ. 22 Δέκιος S. 2. *Voſſ.* 1. Δεκ. α. φοδ. *Voſſ.* 1, 2. 23 Γάλλος S. 2. *Gallo* nimirum tempus tribuit Canon quo *Decium* truncaverat. Aliter Codices *Voſſiani*. Γαλος και Βιλλουσιανο, ϐ. φοα. *Voſſ.* 1. Γαλλου και βολλουσιανου ϐ. φος. 24 Γαλιανός S. 2. Ουαλεριος και Γαλλινος *Voſſ.* 1. Ουαλεριανου και Γαλλινου *Voſſ.* 2. 25 Κλαυδιανός S. 2. Κλαύδιος *Voſſ.* 1. 26 Αυρηλιανός S. 2. Αυρηλιος *Voſſ.* 1. Αυριλλιανου *Voſſ.* 2. 27 Πρόϐος S. 2. *Voſſ.* 1. 28 Κάρος Gψ Gϐ λει S. 2. Quid ſibi priores illæ notæ velint, plane neſcio. Poſtrema innuit, ni fallor, hic λείπειν, ſive deficere priorem illam Epocham Philippi, inde novam eſſe Diocletiani inchoandam. Καρος και Καρινος *Voſſ.* 1. Καρου και Καρινου *Voſſ.* 2. 29 In hoc numero annorum Philippi ante Æram Diocletiani conſentiunt omnes hujus canonis ſive deſcriptores, ſive etiam continuatores, & prætera Faſti noſtri *Voſſiani*, & Fragmentum, quod hic damus, Theonis. Sed & aliud illud ab *Auguſto* intervallum ſimiliter confirmat *Theon.* CCCXIII. annos numerat ab *Auguſto* ex Æra Diocletiani perpetuo ſubtrahendos. Deſinunt autem in A. D. Æræ *Chriſtianæ* vulgaris CCLXXXIV. ita ut CCLXXXV. pro primo *Diocletiani* habeatur. Incidit eo anno Neomenia *Thoth* in *Jun.* XIII. Ita conſtabit unde numerandi ſint anni hujus Epochæ, in anno *Alexandrino* fixo, ſi quidem, quod in aliis Epochis ſolebant, id in hac etiam Epocha obſervarint, ut ab ineunte *Thoth* annum ſuum ordirentur. Convenit porro accuratiſſime idem *Theon* in ſextum *Ptolemæi* p. 277, 282, 284, 332. ubi annum *Nabonaſari* MCXII. *Philippi* DCLXXXVIII. cum anno *Diocletiani* LXXXI. componit. Conveniunt etiam Scriptores Epiſtolarum *Paſchalium* & *Epiphanius*. Statueram, quod hucuſque feci, idem ulterius ad finem uſque perducere, ut viz. Epochas alias cum hac etiam *Diocletiani* Epocha numeris *Indicis* ſubnotarem. Verum ita mendoſa ſunt quæ deinceps ſequuntur omnia, ut nequeant ad certum Canonem exigi. Proinde varias duntaxat Lectiones deinceps Lector expectet.

Quarta Epocha *Diocletiani* mendosissima.

1 Διοκλητιανοῦ	κ	χκζ
2 Χριστιανῶν Ρωμαίων βασιλεῖς.		
3 Κωνσταντίνου μεγάλου	κ[illegible]	χν[illegible]
4 Κωνσταντίου υἱοῦ αὐτοῦ	κδ	χπ
5 Ιουλιανοῦ παραβάτου	β	χπβ
6 Ιοβιανοῦ	α	χπγ
7 Ουαλεντ⊙	ια	χϛδ
8 Γρατιανοῦ	γ	χϛζ
9 Θεοδοσίου μεγάλου	ιζ	ψιδ
10 Αρκαδίου	ιγ	ψκζ
11 Θεοδοσίου μικροῦ	μϛ	ψογ
12 Μαρκιανοῦ	ζ	ψπ
13 Λεόντ⊙ τοῦ Μακέλη	ιζ	ψϛζ
14 Ζήνων⊙	ιη	ωιε
15 Αναστασίου	κζ	ωμβ
16 Ιουστίνου Θρᾳκός	θ	ωνα
17 Ιουστινιανοῦ μεγάλου	λη	ωπθ
18 Ιουστίνου ἄλλου	ιβ	π́α
19 Τιβερίου	δ	π́ε
20 Μαυρικίου	κ	π́κε
21 Φωκᾶ	η	π́λγ
22 Ηρακλείου	λα	π́ξδ
23 Κωνσταντίνου υἱοῦ αὐτοῦ	α	π́ξε
24 Κώνσταντ⊙	κζ	π́ϛβ
25 Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου	ιζ	ᾳθ
26 Ιουστινιανοῦ μικροῦ τὸ πρῶτον	ι	ᾳιθ
27 Λεοντίου	γ	ᾳκβ
28 Τιβερίου Αψιμάρου	ζ	ᾳκθ
29 Ιουστινιανοῦ τὸ δεύτερον	ϛ	ᾳλε
30 Φιλιππικοῦ	β	ᾳλζ
31 Αναστασίου	β	ᾳλθ
32 Θεοδοσίου Ατραμυτινοῦ	α	ᾳμ
33 Λεόντ⊙ Ισαύρου	κε	ᾳξε
34 Αρταβάσδου	γ	ᾳξη
35 Κωνσταντίνου Κοπρωνύμου	λ	ᾳϛη
36 Λέοντ⊙ ἐκ Χαζάρων	ε	ᾳργ
37 Εἰρήνης καὶ Κωνσταντίνου	ιζ	ᾳρκ
38 Εἰρήνης μόνης	ε	ᾳρκε
39 Νικηφόρου τοῦ Γενικοῦ	θ	ᾳρλδ
40 Μιχαὴλ Ρανκαβαίου	β	ᾳρλϛ
41 Λέοντ⊙ Αρμενίου	ζ	ᾳρμγ
42 Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ	θ	ᾳρνβ
43 Θεοφίλου	ιγ	ᾳρξε
44 Μιχαὴλ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ	ιδ	ᾳροθ
45 Μιχαὴλ μόνου	ια	ᾳρϛ́
46 Βασιλείου Μακεδόν⊙	ιθ	ᾳσθ
47 Λεόντ⊙ τοῦ Σοφοῦ	κε	ᾳσλδ
Αλεξάνδρου	α	ᾳσλε
Ρωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ	γ	ᾳσλη
Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου	ιδ	ᾳσνβ
Ρωμανοῦ νέου	α	ᾳσνγ
Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ	ϛ	ᾳσνθ

1 Διοκλητιανός S. 2. Διοκλητιανου καὶ Κωνσταντ. κ δ. χ λα. *Voss*. 1. Διοκλιτιανου κ. χκ ζ. Κωνσταντινου δ. χλ α. *Voss*. 2. 2 Desunt *B*. S. 2. *Voss*. 1, 2. 3 Κώνσταντῖν⊙ ὁ μέγας S. 2. Κωνσταντινος κε. κ θ. χ ξ. *Voss*. 2 Κωνσταντινου κ θ. χ ξ. *Voss*. 2. 4 Κωνστάντι⊙ S. 2. Κωνσταντινος κ δ. χ πδ. και οι υιοι α. χ πζ. *Voss*. 1. Κωνσταντιου κ λ. χ πα. 5 Ιουλιανος S. 2. Ιουλιανος ελς ζ εις δυς διρ βυζα β. χπ ϛ. *Voss*. 1. [Quid sibi velint illæ MS[i]. notæ, judicent perspicaciores. Existimo innui quod ἑλληνιστὴς fuerit, (quod eodem redit quo nostri MS[i]. παραβάτης) & quod VII. annis imperaverit, si ab eo usque tempore numeretur quo εἰς δύσιν vocatus est à *Constantio*, & *Cæsar* ab eodem missus in *Galliam*, sub finem A. D. CCCLV. (superavit enim ab eo exordio septennium) & quod annis IV. si ab ejus Imperio *Augusteo*, ex quo scilicet à militibus *Augustus* in *Gallia* appellatus est A. D. CCCLX. (quartum enim inde annum attigit) in *Byzantio* autem, defuncto scilicet *Constantio*, II. tantummodo, quos tamen non explevit.] Ιουλιανου β. χπ ϛ. *Voss*. 2. 6 Ιωβιανός S. 2. Ιοβιανος α χπ ζ. *Voss*. 1. Ιοβιανου α. χπ ζ *Voss*. 2. 7 Ουάλης S. 2. Ουαλεντινιανος και Βαλης ι. χϛ ζ. *Voss*. 1. Ουαλεντος ι δ. ψ α. 8 Γρατιανός S. 2. Ουαλεντος και Γρατιανος εν ρωμη δ. ψ α. *Voss*. 1. Ουαλεντινιανου ι. ψ ϛ ζ. *Voss*. 2. 9 Θεοδόσι⊙ μέγας S. 2. Θεοδωσιος ος σπανος εν βυζ ι ϛ. ψ ιζ. *Voss*. 1. Θεοδωσιου ι ϛ. ψι ζ. *Voss*. 2. Hucusque *Bainbrigius*, sed pro suo forte duntaxat arbitrio. Inter *Savilianos* enim Codices quibus usus est *Bainbrigius*, nullum reperit *Wallisius* qui hic defierit. Frustra itaque hinc de *Theonis* tempore judicatur. Quæ enim Æram *Diocletiani* sequuntur, *Theone* prorsus indigna sunt. Nec ulterius *Theon* quam ad initium *Diocletiani* κανονίου τῶν βασιλείων fidem appellat. Æram *Diocletiani* simpliciter numerat, nulla deinceps κανονίου facta mentione. Placet itaque prior *Usserii* nostri conjectura qua continuatorem hujus Canonis ab *Antonino* ad *Diocletianum Theonem* existimavit, quamvis illam postea, mutata, ut videtur, sententia, deleverit. 10 Αρκάδι⊙ S. 2. Αρκαδιος ιξ ονοριο νοι αυτ εν ρωμη ι δ. ψλ α. *Voss*. 1. [Per notam illam ιξ καὶ intelligendum, ut ex aliis hujus MS[i]. locis colligimus] Αρκαδίου ι δ. ψλ α. *Voss*. 2. 11 Θεοδόσι⊙ μικρός S. 2. Ονορλος και θεοδοσιος αδελφιδης ι γ. ψμ α. Θεοδωσιος μικρος γ. ψμ ζ. Θεοδοσιος και Ουαλεντινιανος εν ρωμη κ ϛ. ψο γ. *Voss*. 1. Θεοδωσιου ναιου μ β. ψο γ. 12 Μαρκιανός S. 2. Ουαλεντινιανος και Μαρκιανος εν βυζαντιο δ. ψο ζ. *Voss*. 1. Μαρκιανου ϛ. ψο θ. *Voss*. 2. 13 Λέων S. 2. Λέων μέγας ι η ψ ϛ ζ. Λεων και ανθεμιος εν ρωμη . . . Λεων μικρος . . . *Voss*. 1. Λεοντος ι η. ψ ϛ ζ. *Voss*. 2. 14 Ζήνων S. 2. Ζηνων και ο υιος ι ζ. ωι δ. *Voss*. 1. Ζινονος ι ζ. ωι δ. *Voss*. 2. 15 Αναστάσι⊙ S. 2. Αναστασιος κ ζ. ωμ α. *Voss*. 1. Αναστασιου κ ζ. ωμ α. *Voss*. 2. 16 Ιουστῖν⊙ S. 2. Ιουστινος θ. ω ν. *Voss*. 1. Ιουστινου θ. ω ν. *Voss*. 2. 17 Ιουστινιανός S. 2. Ιουστινιανος λ η. ω πη. *Voss*. 1 Ιουστινιανου λ η. ω πη. *Voss*. 2. 18 Ιουστῖν⊙ S. 2. Ιουστινος ι γ. π́ α *Voss*. 1. Ιουστινου ι γ π́ α. *Voss*. 2. 19 Τιβέρι⊙ S. 2. Τιβεριος και Κωνσταντινος δ. π́ ε. *Voss*. 1. Τιβεριου τ η Κωνσταντ. *Voss*. 2. 20 Μαυρίκι⊙ S. 2. Μαυρικιος κ γ. π́ κε. *Voss*. 1. Μαυρικιου Φωκα κ. π́ κε. *Voss*. 2. 21 Φωκᾶς S. 2. Φωκας η. π́ λγ. *Voss*. 1. Ut in nostro *Voss*. 2. Desinit hoc in loco *Voss*. 1. quem proinde *Heraclio* Imperatori tribuendum censeo qui scripsit in Canon. προχείρους, ut proinde Imperatorum illud κανόνιον ab eo auctum esse verisimile sit, præsertim cum & Fasti *Vossiani* Consulares desinant similiter in annum hujus Epochæ π́νγ. *Heraclii* nempe annum pro hac supputatione XX[m]. Convenit autem ut plurimum cum secundo *Vossiano*, etiam in erroribus manifestis, ut proinde non alium fuisse credam *Canonem* quem ob oculos habuerit ille etiam continuator. 22 Ηρακλεῖος S. 2. Ηρακλειου λ. π́ ξγ. *Voss*. 2. 23 Κωνσταντῖνος S. 2. Κωνσταντ τ σιστιν δυσιν ιξ Ηρακλο α. π́ ξδ. *Voss*. 2. 24 Κωνσταντῖνος S. 2. Κωνσταντίνου κ ζ. π́ λα. *Voss*. 2. 25 Κωνσταντῖνος S. 2. Κωνσταντινου ι ζ. ᾳ η. *Voss*. 2. 26 Ιουστινιανὸς τὸ πρωτον S. 2. Ιουστινιανο τ″ α ι ᾳι η. *Voss*. 2. 27 Λέων S. 2. Λεοντος γ ᾳκ α *Voss*. 2. 28 Τιβέριος S. 2. Τιβεριου ζ. ᾳκ η. *Voss*. 2. 29 Ιουστινιανὸς τὸ δεύτερον S. 2. Ιουστινιανου το β. ϛ. ᾳλ η. *Voss*. 2. 30 Φιλιππικὸς S. 2. Φιλιππικου β. ᾳλ ϛ. *Voss*. 2. 31 Αναστάσιος S. 2. Αναστασιου β. ᾳλ η. *Voss*. 2. 32 Θεοδόσιος S. 2. Θεοδωσιου α. ᾳ λθ. *Voss*. 2. 33 Λέων S. 2. Λεοντος κ ε. ᾳ ξδ. *Voss*. 2. 34 Αρτάβασδος S. 2. deest *Voss*. 2. Sed ejus tamen anni sequentis Imperatoris annis accensentur. 35 Κωνσταντῖνος S. 2. Κωνσταντινου λ δ. ᾳ ϛ η. *Voss*. 2. Inde cum nostro *Saviliano* consentit. 36 Λέων S. 2. Λεοντος καὶ Κωνσταντ *Voss*. 2. 37 Κωνσταντῖνος solus S. 2. Κωνσταντινου καὶ Ειρηνης ι. ᾳρ ιγ. Κωνσταντινου ζ. ᾳρ κ. *Voss*. 2. 38 Ειρήνη S. 2. Ειρημης *Voss*. 2. 39 Νικηφόρος S. 2. Νηκιφορος συντ νω *Voss*. 2. 40 Μιχαήλ S. 2. Μηχαηλ συν τῇ νω. Hic desinit *Voss*. 2. 41 Λέων S. 2. 42 Μιχαήλ S. 2. 43 Θεόφιλος S. 2. 44 Μιχαὴλ σὺν τῇ μητρὶ S. 2. 45 Μιχαὴλ μόνος S 2. 46 Βασίλειος S. 2. 47 Λέων S. 2. sine annorum numero, & deficit. Ut verisimile sit sub hoc *Leone* vixisse hunc continuatorem. De hoc Codice ita *Wallisius* : *Nomina ejus rubris literis pene fugientibus scripta, numeri atris & clarioribus.*

Ιωάννου

Ἰωάννου τοῦ τζιμισκῆ	ς	ασξε
Βασιλείου τοῦ Βουλγαοκτόνου	ν	ατιε
Κωνσταντίνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ	β	ατιζ
Ῥωμανοῦ Ἀργυροπούλου	ε	ατκβ
Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος	ζ	ατκθ
Μιχαὴλ τοῦ Καλαφάτου	ζ	ατλε
Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου	ιβ	ατμζ
Μιχαὴλ	α	[a]ατμθ
Θεοδώρας	α	[b]ατμζ
Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ	β	[c]ατνθ
Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα	ζ	[d]ατνιβ
Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους	δ	ατξβ
Μιχαὴλ τοῦ Παραπινάκη	ς	ατξη
Νικηφόρου τοῦ Βοτανιάτου	γ	ατοα
Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ	λζ	αυη
Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ	κδ	αυλβ
Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ	λη	αυο
Ἀλεξίου καὶ Ἀνδρονίκου	β	αυοβ
Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου	η	αυπ
Ἀλεξίου τοῦ Ἀγγέλου	θ	αυπθ
Ἀλεξίου καὶ Μουρτζούφλου	α	αυς'
Θεοδώρου τοῦ Λάσκαρι	ιη	αφη
Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη	λβ	αφμ
Θεοδώρου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ	γ	αφμγ
Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου	κδ	αφξζ
Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου	μθ	αχις
Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου	ς	αχκβ
Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ	μβ	αχξδ
Μανουὴλ ὁ υἱὸς αὐτοῦ	λε	αχοθ
Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ	κβ	αψνα
Κωνσταντίνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ	γ	αψνδ
καὶ ὁ Ἀμηρᾶς ὁμουράτης	ξγ	αψλζ

A.D.	[a] Ὑπάτοι	Ῥωμαίων	ἔτη ἀπὸ Ἀλεξάνδρου	ἔτη ἀπὸ Αὐγούστου	ἐπακταὶ ἤτοι ἐμβόλιμοι	[b] τετραετηρίδες
138	Ἀντώνιος εὐσεβής	καὶ [c] Καρμερινός	υξα	ρξζ	μ	β
139	Ἀντώνιος δεύτερος	καὶ Πρεσέντιος	υξβ	ρξη	μ	γ
140	Ἀντώνιος τρίτος	καὶ Αὐρήλλιος Καῖσαρ	υξγ	ρξθ	μα	δ
141	Σιλογὰς	καὶ Σευῆρος	υξδ	ρο	μα	α
142	Ῥουφῖνος	καὶ Κουλδράτος	υξε	ροα	μα	β
143	Τορκουάτος	καὶ Ἀττικός	υξς	ροβ	μα	γ
144	Μάξιμος	καὶ Αὐούϊτος	υξζ	ρογ	μβ	δ
145	Ἀντώνιος	καὶ Αὐρήλλιος Καῖσαρ τὸ β	υξη	ροδ	μβ	α
146	Κλάρος	καὶ Κλαύδιος	υξθ	ροε	μβ	β
147	Λάργος	καὶ Μεσαλῖνος	υο	ρος	μβ	γ
148	Τορκουάτος	καὶ Ἰουλιανός	υοα	ροζ	μγ	δ
149	Ὄρφιτος	καὶ Πρίσκος	υοβ	ροη	μγ	α
150	Γαλλικανος	καὶ Οὐετήρος	υογ	ροθ	μγ	β
151	Κονδιανός	καὶ Μάξιμος	υοδ	ρπ	μγ	γ
152	Γαλβέριων	καὶ Ὄμμουλος	υοε	ρπα	μδ	δ
153	Πρεσέντιος	καὶ Ῥουφῖνος	υος	ρπβ	μδ	α
154	Κώμοδος	καὶ Λατεράνος	υοζ	ρπγ	μδ	β
155	Σάβονος	καὶ Σευῆρος	υοη	ρπδ	μδ	γ
156	Σουλιανὸς	καὶ Αὐρηλιανός	υοθ	ρπε	με	δ
157	Βάρβαρος	καὶ Ῥίγουλος	υπ	ρπς	με	α
158	Τέρτιλλος	καὶ Κλημῖνος	υπα	ρπζ	με	β
159	Κύντιλλος	καὶ Πρίσκος	υπβ	ρπη	με	γ
160	Βραδουας	καὶ Ὄαρνος	υπγ	ρπθ	μς	δ
161	Ἀντώνιος τὸ γ	καὶ Οὐῆρος τὸ β	υπδ	ρς'	μς	α
162	Ῥουστίκιος τὸ β	καὶ Ἀκουλῖνος	υπε	ρς'α	μς	β
163	Κογλιανὸς	καὶ Πάστωρ	υπς	ρς'β	μς	γ
164	Μακρῖνος	καὶ Κέλσος	υπζ	ρς'γ	μζ	δ
165	Ὄρφιτος	καὶ Πούδενος	υπη	ρς'δ	μζ	α
166	Πούδενος	καὶ Πολλιων	υπθ	ρς'ε	μζ	β
167	Λούκιος τὸ γ	καὶ Κοδράτος	υς'	ρς'ς	μζ	γ
168	Ἀπρωνιανὸς τὸ β	καὶ Παῦλος τὸ β	υς'α	ρς'ζ	μη	δ
169	Πρίσκος	καὶ Ἀπολλινάριος	υς'β	ρς'η	μη	α
170	Κλάρος	καὶ Κέθηγος	υς'γ	ρς'θ	μη	β
171	Σευῆρος	καὶ Ἐρενιανός	υς'δ	σ	μη	γ
172	Ὄρφιτος	καὶ Μάξιμος	υς'ε	σα	μθ	δ
173	Σευῆρος τὸ β'	καὶ Πομπιανὸς τὸ β'	υς'ς	σβ	μθ	α
174	Γάλλος	καὶ Φλάκκος	υς'ζ	σγ	μθ	β
175	Πόσων	καὶ Ἰουλιανὸς	υς'η	σδ	μθ	γ
176	Πολίων	καὶ Ἄπερ τὸ β	υς'θ	σε	ν	δ
177	Κώμοδος	καὶ Κυΐντολος	φ	σς	ν	α
178	Ὄρφοτος	καὶ Ῥοῦφος	φα	σζ	ν	β
179	Κώμοδος	καὶ Οὐῆρος	φβ	ση	ν	γ
180	Πρῆτος	καὶ Κονδιανὸς	φγ	σθ	να	δ
181	Κώμοδος	καὶ Βοῦρρος	φδ	σι	να	α
182	Καμερτῖνος	καὶ Ῥοῦφος	φε	σια	να	β
183	Κώμοδος τὸ α	καὶ Βικτορῖνος	φς	σιβ	να	γ
184	Μαρουλλος	καὶ Ἡλιανὸς	φζ	σιγ	νβ	δ
185	Μάτερνος	καὶ Βραδούας	φη	σιδ	νβ	α
186	Κωμοδος τὸ ε	καὶ Γαβρίων τὸ β	φθ	σιε	νβ	β
187	Κρίσπινος	καὶ Ἡλιανος	φι	σις	νβ	γ
188	Φουσκιανος τὸ β'	καὶ Σιλανὸς τὸ β	φια	σιζ	νγ	δ
189	Σιλανὸς	καὶ Σιλανὸς	φιβ	σιη	νγ	α
190	Κώμοδος τὸ ς	καὶ Σεπτιμανὸς τὸ β	φιγ	σιθ	νγ	β
191	Ἀπρωνιανὸς	καὶ Βραδούας	φιδ	σκ	νγ	γ
192	Κώμοδος τὸ ζ	καὶ Περτίναξ	φιε	σκα	νδ	δ
193	Φλάκκος	καὶ Κλάρος	φις	σκβ	νδ	α
194	Σεβῆρος τὸ β	καὶ Ἀλβῖνος	φιζ	σκγ	νδ	β
195	Τέρτιλλος	καὶ Κλήμης	φιη	σκδ	νδ	γ
196	Δέξτρος τὸ β	καὶ Κρίσπος	φιθ	σκε	νε	δ
197	Λατέρνος	καὶ Ῥουφῖνος	φκ	σκς	νε	α
198	Σατορνῖλος	καὶ Γάλλος	φκα	σκζ	νε	β
199	Ἀνυλλῖνος	καὶ Φρονήτων	φκβ	σκη	νε	γ
200	Σεβῆρος τὸ γ	καὶ Βικτωρῖνος	φκγ	σκθ	νς	δ
201	Μουκιανὸς	καὶ Φλαβιανὸς	φκδ	σλ	νς	α
202	Σεβῆρος τὸ δ	καὶ Ἀντωνῖνος	φκε	σλα	νς	β
203	Σεπτίμιος Γέτας	καὶ Βῆρος	φκς	σλβ	νς	γ
204	Κύλων τὸ β	καὶ Λίβων	φκζ	σλγ	νζ	δ
205	Ἀντώνιος τὸ β	καὶ [d] Τέγας Καῖσαρ	φκη	σλδ	νζ	α
206	Σαβῖνος	καὶ Αἰμιλιανὸς	φκθ	σλε	νζ	β
207	Ἄπρων	καὶ Μάξιμος	φλ	σλς	νζ	γ
208	Ἀντώνιος τὸ γ	καὶ Γέτας τὸ β	φλα	σλζ	νη	δ
209	Πομπιανὸς	καὶ Ἄβιτος	φλβ	σλη	νη	α
210	Φαυστῖνος	καὶ Ῥουφῖνος	φλγ	σλθ	νη	β
211	Γεντιανὸς	καὶ Βάσσος	φλδ	σμ	νη	γ
212	Ἄσπρος	καὶ Ἄσπρος	φλε	σμα	νθ	δ
213	Ἀντώνιος τὸ δ	καὶ Βαλβῖνος	φλς	σμβ	νθ	α
214	Μεσαλᾶς	καὶ Σαβῖνος	φλζ	σμγ	νθ	β
215	Λαῖτος	καὶ Κερεάλης	φλη	σμδ	νθ	γ
216	Σαβῖνος τὸ β	καὶ Ἀνυλλῖνος	φλθ	σμε	ξ	δ
217	Πέρσης τὸ β	καὶ Ἐξτρικάτος	φμ	σμς	ξ	α
218	Ὀκλατιανὸς	καὶ Ἄλβεντος	φμα	σμζ	ξ	β
219	Σάκερδος τὸ β	καὶ Ἀντώνιος τὸ β	φμβ	σμη	ξ	γ
220	Βαλλέριος	καὶ Κομάζων	φμγ	σμθ	ξα	δ
221	Σαβινιανὸς	καὶ Σέλευκος	φμδ	σν	ξα	α
222	Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος	καὶ Μόδεστος	φμε	σνα	ξα	β
223	Μάξιμος	καὶ Ἡλιανὸς	φμς	σνβ	ξα	γ
224	Ἰουλιανὸς	καὶ Κρίσπινος	φμζ	σνγ	ξβ	δ
225	Φοῦσκος τὸ β	καὶ Δέξτρος	φμη	σνδ	ξβ	α
226	Ἀλέξανδρος τὸ β	καὶ Μαρκελῖνος	φμθ	σνε	ξβ	β
227	Σαβῖνος	καὶ Μάξιμος	φν	σνς	ξβ	γ
228	Μόδεστος	καὶ Πρόβος	φνα	σνζ	ξγ	δ
229	Ἀλέξανδρος τὸ γ	καὶ Δίων	φνβ	σνη	ξγ	α
230	Πρισκιλλιανος	καὶ Ἀγρικόλας	φνγ	σνθ	ξγ	β
231	Πομπηϊανὸς	καὶ Πελιγνιανὸς	φνδ	σξ	ξγ	γ
232	Λοῦπος	καὶ Μάξιμος	φνε	σξα	ξδ	δ
233	Μάξιμος	καὶ Πάτερνος	φνς	σξβ	ξδ	α
234	Μάξιμος τὸ β	καὶ Οὐρβανὸς	φνζ	σξγ	ξδ	β
235	Πομπηιανὸς	καὶ Κυντιανὸς	φνη	σξδ	ξδ	γ
236	Περπέτουος	καὶ Ἀφρικανὸς	φνθ	σξε	ξε	δ
237	Πῖος	καὶ Κορνηλιανὸς	φξ	σξς	ξε	α
238	Γορδιανὸς	καὶ Ποντιανὸς	φξα	σξζ	ξε	β
239	Σαβῖνος τὸ β	καὶ Κορνηλιανὸς	φξβ	σξη	ξε	γ
240	Γορδιανος τὸ β	καὶ Πομπηιανος	φξγ	σξθ	ξς	δ
241	Ἀττικὸς	καὶ Ἀβιολα	φξδ	σο	ξς	α

a ατμη b ατμθ. c ατνα. d ατνη. Ambigua hæc, vel emendata, in Autographo Savilii. *Wallis.*

a ὕπατοι *Usser.* b Hic non pro quatuor annorum *intervallo*, sed pro sexta *Epagomena* intercalari quarti cujusque anni propria. Vid. *Proleg.* sect. VII. c al. Καμερῖνος *Usser.* d leg. Γέτας *Usser.*

242	Αρειανὸς	καὶ Βενοῦστος	Φξε	σοα	ξς	β
243	Πετετρεῖνος	καὶ Πομπηϊανὸς	Φξς	σοβ	ξς	γ
244	Φίλιππος σέβαστος τὸ β	καὶ Πελεκστρων	Φξζ	σογ	ξζ	δ
245	Πέρσης	καὶ Πάππος	Φξη	σοδ	ξζ	α
246	Φίλιππος σέβαστος τὸ β	καὶ Αιμιλιανὸς	Φξθ	σοε	ξζ	β
247	Φίλιππος τὸ γ	καὶ Φίλιππος αὐτοκράτωρ	Φο	σος	ξζ	γ
248	Αιμιλιανὸς τὸ β	καὶ Φίλιππος τὸ β	Φοα	σοζ	ξη	δ
249	Δέκιος τὸ β	καὶ Καυλίνος	Φοβ	σοη	ξη	α
250	Δέκιος τὸ γ	καὶ Γράτος	Φογ	σοθ	ξη	β
251	Γάλλος τὸ β	καὶ Δέκιος	Φοδ	σπ	ξη	γ
252	Βολουσιανὸς τὸ β	καὶ Βολουσιανὸς	Φοε	σπα	ξθ	δ
253	Βαλεριανὸς	καὶ Μαξιμῖνος	Φος	σπβ	ξθ	α
254	Βαλλεριανὸς τὸ β	καὶ Γαληνὸς τὸ β	Φοζ	σπγ	ξθ	β
255	Βαλλεριανὸς τὸ γ	καὶ Γαληνὸς τὸ γ	Φοη	σπδ	ξθ	γ
256	Μάξιμος	καὶ Γλαβρίων	Φοθ	σπε	ο	δ
257	Βαλλεριανὸς τὸ δ	καὶ a Γαληῖνος	Φπ	σπς	ο	α
258	Τοῦσκος	καὶ Βάσσος	Φπα	σπζ	ο	β
259	Αιμιλιανὸς	καὶ Βάσσος	Φπβ	σπη	ο	γ
260	Σικουλάριος	καὶ Δονάτος	Φπγ	σπθ	οα	δ
261	Γαλληῖνος σέβαστος τὸ δ	καὶ Βολουσιανὸς	Φπδ	σς'	οα	[illegible]
262	Γαλληῖνος τὸ ε	καὶ Φαυστιανὸς	Φπε	σς'α	οα	β
263	Αλβῖνος	καὶ Δέκστρος	Φπς	σς'β	οα	γ
264	Γαλληῖνος τὸ ς	καὶ Σατορνῖλος	Φπζ	σς'γ	οβ	δ
265	Βαλλεριανὸς	καὶ Λουκοῦλλος	Φπη	σς'δ	οβ	α
266	Γαλληῖνος τὸ ζ	καὶ Σαβῖνος	Φπθ	σς'ε	οβ	β
267	Πάτερνος	καὶ Αρκεσίλαος	Φς'	σς'ς	οβ	γ
268	Πάτερνος τὸ β	καὶ Μαρινιανὸς	Φς'α	σς'ζ	ογ	δ
269	Κλαύδιος		Φς'β	σς'η	ογ	α
270	Κλαύδιος σεβαστός	καὶ Πατέρνος	Φς'γ	σς'θ	ογ	β
271	Αντίοχος τὸ β	καὶ Ορφιτος	Φς'δ	τ	ογ	γ
272	Αυριλλιανὸς σεβαστὸς	καὶ Βάσσος	Φς'ε	τα	οδ	δ
273	Κυΐντος	καὶ Βελλουμηνιανὸς	Φς'ς	τβ	οδ	α
274	Αυριλλιανὸς τὸ β	καὶ Καπετολῖνος	Φς'ζ	τγ	οδ	β
275	Αυριλλιανὸς τὸ γ	καὶ Μαρκελῖνος	Φς'η	τδ	οδ	γ
276	Τάκιτος σεβαστὸς	καὶ Αιμιλιανὸς	Φς'θ	τε	οε	δ
277	Πρόβος σεβαστὸς	καὶ Παυλῖνος	χ	τς	οε	α
278	Πρόβος τὸ β	καὶ Λοῦπος	χα	τζ	οε	β
279	Πρόβος τὸ γ	καὶ Πάτερνος	χβ	τη	οε	γ
280	Μεσσαλᾶς	καὶ Γρατος	χγ	τθ	ος	δ
281	Πρόβος τὸ δ	καὶ Τιβεριανὸς	χδ	τι	ος	α
282	Πρόβος τὸ ε	καὶ Βικτορῖνος	χε	τια	ος	β
283	Κάρος σεβαστὸς	καὶ Καρῖνος	χς	τιβ	ος	γ
284	Καρῖνος σεβαστος	καὶ Νουμεριανὸς	χζ	τιγ	οζ	δ
285	Διοκλιτιανὸς σεβαστὸς	καὶ Αριστόβουλος	χη	τιδ	οζ	α
286	Μαξιμῖνος	καὶ Ακυλῖνος	χθ	τιε	οζ	β
287	Διοκλιτιανὸς σεβαστὸς	καὶ Μαξιμιανὸς	χι	τις	οζ	γ
288	Μαξιμῖνος σεβαστὸς	καὶ Ιαννουάριος	χια	τιζ	οη	δ
289	Βάσσος τὸ β	καὶ Κυντιανὸς	χιβ	τιη	οη	α
290	Διοκλητιανὸς σεβαστὸς	καὶ Μαξιμινος σεβαστὸς	χιγ	τιθ	οη	β
291	Τιβεριανὸς	καὶ Δίων	χιδ	τκ	οη	γ
292	Αννηβολιανός	καὶ Ασκληπιόδοτος	χιε	τκα	οθ	δ
293	Διοκλητιανὸς	καὶ Μαξιμιανὸς	χις	τκβ	οθ	α
294	Κωνσταντῖνος Καῖσαρ	καὶ Μαξιμιανὸς Καῖσαρ	χιζ	τκγ	οθ	β
295	Τοῦσκος	καὶ Ανυλλῖνος	χιη	τκδ	οθ	γ
296	Διοκλητιανὸς σεβαστὸς	καὶ Κωνσταντινος Καῖσαρ τὸ :	χιθ	τκε	π	δ
297	Μαξιμιανὸς σεβαστὸς τὸ ε	καὶ Μαξιμῖνος σεβαστὸς τὸ β	χκ	τκς	π	α
298	Ευστος τὸ β	καὶ Γάλλος	χκα	τκζ	π	β
299	Διοκλιτιανὸς σεβαστὸς τὸ ζ	καὶ Μαξιμιανὸς σεβαστὸς τὸ ς	χκβ	τκη	π	γ
300	Κωνσταντῖνος Καῖσαρ τὸ γ	καὶ Μαξιμιανὸς Καῖσαρ τὸ Γ	χκγ	τκθ	πα	δ
301	Τιτιανὸς	καὶ Νεποτιανὸς	χκδ	τλ	πα	α
302	Κωνσταντῖνος Καῖσαρ τὸ δ	καὶ Μαξιμῖνος Καῖσαρ τὸ δ	χκε	τλα	πα	β
303	Διοκλιτιανὸς σεβαστὸς τὸ η	καὶ Μαξιμῖνος σεβαστὸς τὸ ζ	χκς	τλβ	πα	γ
304	Διοκλιτιανὸς τὸ θ	καὶ Μαξιμῖνος σεβαστὸς τὸ η	χκζ	τλγ	πβ	δ
305	Κωνσταντῖνος Καῖσαρ τὸ ε	καὶ Μαξιμῖνος Καῖσαρ τὸ ε	χκη	τλδ	πβ	α
306	Κωνσταντῖνος σεβαστὸς τὸ ς	καὶ Μαξιμῖνος σεβαστὸς τὸ ς	χκθ	τλε	πβ	β
307	Σεβῆρος σεβαστὸς	καὶ Μαξιμιανὸς Καῖσαρ	χλ	τλς	πβ	γ
308	Διοκλητιανὸς σεβαστὸς τὸ ι	καὶ Μαξιμιανὸς σεβαστὸς τὸ θ	χλα	τλζ	πγ	δ
309	Λικίνιος σεβαστὸς τὸ α	καὶ Κωνστάντιος τὸ α	χλβ	τλη	πγ	α
310	Ανδρόνικος	καὶ Προβος	χλγ	τλθ	πγ	β
311	Μαξιμιανὸς	καὶ Μαξιμίνος	χλδ	τμ	πγ	γ
312	Κωνσταντῖνος τὸ β	καὶ Λικίνιος τὸ β	χλε	τμα	πδ	δ
313	Κωνσταντῖνος τὸ γ	καὶ Λικίνιος τὸ γ	χλς	τμβ	πδ	α
314	Βολουσιανὸς	καὶ Ανιάνος	χλζ	τμγ	πδ	β
315	Κωνσταντῖνος τὸ δ	καὶ Λικίνιος τὸ δ	χλη	τμδ	πδ	γ
316	Σαβινος	καὶ Ρουφῖνος	χλθ	τμε	πε	δ
317	Γαλλικὸς	καὶ Βάσσος	χμ	τμς	πε	α
318	Λικινιος τὸ ε	καὶ Κρίσπος Καῖσαρ	χμα	τμζ	πε	β
319	Κωνσταντῖνος σεβαστὸς τὸ ε	καὶ Λικίνιος Καῖσαρ	χμβ	τμη	πε	γ
320	Κωνσταντῖνος σεβαστὸς τὸ ς	καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ	χμγ	τμθ	πς	δ
321	Κρίσπος Καῖσαρ τὸ β	καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ	χμδ	τν	πς	α
322	Προβιανὸς	καὶ Ιουλιανὸς	χμε	τνα	πς	β
323	Σεβῆρος	καὶ Ρουφῖνος	χμς	τνβ	πς	γ
324	Κρίσπος Καῖσαρ	καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ	χμζ	τνγ	πζ	δ
325	Πρόκλος ἤτοι Παυλῖνος	καὶ Ιουλιανὸς	χμη	τνδ	πζ	α
326	Κωνσταντῖνος τὸ ζ	καὶ Κωνστάντιος τὸ α	χμθ	τνε	πζ	β
327	Κωνσταντῖνος	καὶ Μαξιμῖνος	χν	τνς	πζ	γ
328	Ιαννουάριος	καὶ Ιουστος	χνα	τνζ	πη	δ
329	Κωνσταντῖνος τὸ η	καὶ Κωνστάντιος τὸ β	χνβ	τνη	πη	α
330	Γαλλικανὸς	καὶ Συμμαχος	χνγ	τνθ	πη	β
331	Βάσσος	καὶ Αβλαβιος	χνδ	τξ	πη	γ
332	Πακάτανος	καὶ Ιλαριανος	χνε	τξα	πθ	α
333	Δελμάτιος	καὶ Ζηνοφιλος	χνς	τξβ	πθ	δ
334	Οπτατος	καὶ Παυλινος	χνζ	τξγ	πθ	β
335	Κωνστάντιος	καὶ Αλβῖνος	χνη	τξδ	πθ	γ
336	Νεποτιανὸς	καὶ Φακοῦνδος	χνθ	τξε	ς'	δ
337	Φελεκιανὸς	καὶ Τιτανὸς	χξ	τξς	ς'	α
338	Ουρσος	καὶ Πολέμιος	χξα	τξζ	ς'	β
339	Κωνστάντιος τὸ β	καὶ Κώνστας τὸ α	χξβ	τξη	ς'	γ
340	Ακινδυνος	καὶ Πρόκλος	χξγ	τξθ	ς'α	δ
341	Μαρκελλῖνος	καὶ Προβιανὸς	χξδ	το	ς'α	α
342	Κωνστάντιος σεβαστὸς τὸ γ	καὶ Κωνστας σεβαστὸς τὸ β	χξε	τοα	ς'α	β
343	Πλάκιτος	καὶ Ρωμύλος	χξς	τοβ	ς'α	γ
344	Λεοντιος	καὶ Σαλουστιος	χξζ	τογ	ς'β	δ
345	Αμάντιος	καὶ Αλμῖνος	χξη	τοδ	ς'β	α
346	Κωνστάντιος τὸ δ	καὶ Κωνστάντιος τὸ γ	χξθ	τοε	ς'β	β
347	Ρουφῖνος	καὶ Ευσέβιος	χο	τος	ς'β	γ
348	Φιλιππος	καὶ Σαλιας	χοα	τοζ	ς'γ	δ
349	Λιμήνιος	καὶ Κατυλῖνος	χοβ	τοη	ς'γ	α
350	Σέργιος	καὶ Νιγρινίανος	χογ	τοθ	ς'γ	β
351	τοῖς ἐομένοις		χοδ	τπ	ς'γ	γ
352	Κωνστάντιος Αὔγουστος τὸ ε	καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ	χοε	τπα	ς'δ	δ
353	Κωνστάντιος τὸ ς	καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ τὸ η	χος	τπβ	ς'δ	α
354	Κωνσταντιος τὸ ζ	καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ τὸ γ	χοζ	τπγ	ς'δ	β
355	Αρβίτιων	καὶ Δουλιανὸς	χοη	τπδ	ς'δ	γ
356	Κωνσταντιος Αὔγουστος τὸ η	καὶ Ιουλιανὸς Καῖσαρ τὸ α	χοθ	τπε	ς'ε	δ
357	Κωνσταντιος Αὔγουστος τὸ θ	καὶ Ιουλιανὸς Καῖσαρ τὸ β	χπ	τπς	ς'ε	α
358	Δατιανος	καὶ Κερέλλιος.	χπα	τπζ	ς'ε	β
359	Ευσεβιος	καὶ Υπάτιος	χπβ	τπη	ς'ε	γ
360	Κωνστάντιος Αὔγουστος τὸ ι	καὶ Ιουλιανὸς Καῖσαρ τὸ γ	χπγ	τπθ	ς'ς	δ
361	Ταῦρος	καὶ Φλωρέντιος	χπδ	τς'	ς'ς	α
362	Μαμερτῖνος	καὶ Νεουετας	χπε	τς'α	ς'ς	β
363	Ιουλιανὸς Αὔγουστος τὸ δ	καὶ Σαλούστιος	χπς	τς'β	ς'ς	γ
364	Ιουλιανὸς Αὔγουστος	καὶ Ουαρονιανος	χπζ	τς'γ	ς'ζ	δ
365	Ουαλεντινιανὸς	καὶ Ουάλης Αὔγουστος τὸ α	χπη	τς'δ	ς'ζ	α
366	Γρατιανὸς ἐπιφανεστατος	καὶ Δαγαλαΐφος	χπθ	τς'ε	ς'ζ	β
367	Λουπίκιος	καὶ Ιουιανὸς	χς'	τς'ς	ς'ζ	γ
368	Ουαλεντινιανὸς	καὶ Ουάλης Αὔγουστος τὸ β	χς'α	τς'ζ	ς'η	δ
369	Ουαλεντινιανὸς	καὶ Ιουίκτωρ	χς'β	τς'η	ς'η	α
370	Ουαλεντινιανος	καὶ Ουαλης τὸ γ	χς'γ	τς'θ	ς'η	β
371	Γρατιανὸς Αὔγουστος τὸ β	καὶ Πρόβος	χς'δ	υ	ς'η	γ
372	Μοδεστος	καὶ Αρενθεου	χς'ε	υα	ς'θ	δ

a Sic etiam sæpe scribitur hujus Imperatoris nomen apud *Porphyr.* in vit. *Plotini.*

THEONIS FRAGMENTUM.

Θέωνος Ἀλεξανδρέως εἰς τοὺς προχείρους κανόνας.

Ὅσα δεῖ προειδέναι τοὺς ἀρχομένους τοῦ κανόνος.

Ἡ μὲν λογικωτέρα ἔφοδος τῆς διὰ τῶν προχείρων κανόνων ψηφοφορίας τῶν ἀστέρων, τέκνον Ἐπιφάνιε, γέγονεν ἡμῖν δι' ἀκριβείας ἐν πέντε βιβλίοις ἐν ἑτέρῳ συντάγματι· ἐν τούτῳ δὲ ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν προσιόντων ἡμῖν πρὸς τὴν τῆς τοιαύτης διδασκαλίας μάθησιν, μετὰ τοῦ μηδὲ τοῖς πολλαπλασιασμοῖς ἢ μερισμοῖς τῶν ἀριθμῶν, a ἱκανῶς δείξεων τυγχάνουσιν, ἐσπουδάσαμεν καὶ πρὸς τούτους, κατὰ τὸ δυνατὸν, μεθοδικώτερον ὑπομνηματίσασθαι, ψιλὰς τὰς ἐφόδους παρατιθέντες πρὸς τὸ καταδηλοτέραν αὐτοῖς τὴν ἔκθεσιν τῶν κανονίων τῆς διδασκαλίας καταφαίνεσθαι. Ἐπεὶ οὖν τῶν προκειμένων προχείρων κανόνων b περιέχουσαν τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων, ἀπὸ χρόνου τινὸς ἐχρῆν προϋφεστάναι, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν τόπου τῶν ἀστέρων, (ἐπεὶ καὶ κινήσεώς ἐστιν ἀρχὴν τόπος καὶ χρόνος) πεποίηται ταύτην ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους Φιλίππου τοῦ μετ' Ἀλέξανδρον τὴν κτίσην κατ' Αιγυπτίους, καθ' οὓς ἐνιαύσιος χρόνος ἡμερῶν τυγχάνει τ ξε μόνον, Θὼθ νεομηνία τῆς μεσημβρίας, ὅπως ἐστι, πληρωθείσης ἕκτης ὥρας καὶ ἀρχομένης ἑβδόμης, ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν κατ' Αἴγυπτον Ἀλεξάνδρειαν, διὰ τὸ καὶ παρὰ τὰς χώρας γίνεσθαι κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον χρόνον· τῶν ἑξῆς ἀκόλουθον ἡγούμεθα τὰ εἰς τὴν προκειμένων πραγματείαν συντείνοντα προδιδάξαι, τουτέστι, περὶ τῶν μοιρῶν καὶ τῶν λεπτῶν, ἤτοι ἑξηκοστῶν, καὶ τῶν κατ' αὐτὰ πολλαπλασιασμῶν, ἢ μερισμῶν, καὶ ἔτι τῶν κατὰ τὴν πραγματείαν ὀνομασιῶν. Προληπτέον δὲ καθόλου, ὅτι τοῦ ζωδιακοῦ, ἢ καὶ ἄλλου προσμεγίστου κύκλου εἰς c τ ζ ἴσα διαιρουμένου, ἕκαστον διάστημα μοίριον καλεῖται· καὶ ὅτι ἡ μὲν μοῖρα διαιρεῖται εἰς λεπτὰ πρῶτα ξ, τὸ δὲ ἓν πάλιν εἰς δεύτερα ἑξήκοντα πάλιν, τὸ δὲ δεύτερον ὁμοίως· εἰς τρίτα πάλιν ἑξήκοντα, καὶ ἑξῆς ἀκολούθως· καὶ ὅτι μοῖρα ἐπὶ μοῖραν πολλαπλασιαζομένη, μοίρας ποιεῖ· ἐπὶ δὲ πρῶτα λεπτὰ, πρῶτα λεπτά· ἐπὶ δὲ δεύτερα, δεύτερα· ἐπὶ τρίτα, τρίτα· καὶ τὰ ἑξῆς πάλιν ὁμοίως. Πρῶτα δὲ λεπτὰ ἐπὶ πρῶτα, ποιεῖ δεύτερα· καὶ μεριζόμενα παρὰ τῶν d ζ, πρῶτα πάλιν· πρῶτα δὲ ἐπὶ δεύτερα, τρίτα· καὶ μεριζόμενα παρὰ τῶν e ζ, δεύτερα· καὶ ἑξῆς πάλιν ἀκολούθως· δεύτερα δὲ ἐπὶ δεύτερα, τέταρτα· καὶ μεριζόμενα παρὰ τῶν f ζ, τρίτα· Ἔτι πάλιν κανόνα φαμὲν πᾶσαν τὴν σύνταξιν οἵας δήποτε παρακειμένης ἐν τῷ κανόνι πραγματείας, κἂν πλειόνων τυγχάνῃ πτυχίων· στίχον δὲ, τὸν κατὰ τὸ κοινὸν ἔθος κατονομαζόμενον· σελίδιον δὲ, τὸ κατὰ τὴν θέσιν τῆς ἀκροστιχίδος κείμενον, κἂν μοιρῶν μόνον τυγχάνῃ, ἢ καὶ μόνων ἑξηκοστῶν· Πάλιν τὸ συναμφότερον σελίδιον φαμέν.

Ἔτι τοῦ ζωδιακοῦ εἰς δώδεκα ἴσα διαιρουμένου, ὃ παροδεύει ὁ ἥλιος, πρῶτον δωδεκατημόριον ἀπὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, κριὸν καλοῦμεν· τὸ δεύτερον, ταῦρον· καὶ ἑξῆς ἀκολούθως κατὰ τὴν παραδεδομένην ἡμῖν τάξιν τῶν δώδεκα ζωδίων· καὶ τούτων ἑπόμενα καλοῦμεν, ὡς ἀπὸ κριοῦ ἐπὶ ταῦρον καὶ διδύμους, καὶ ἑξῆς ὁμοίως· προηγούμενα δὲ τὰ ἀνάπαλιν, ὅσα ἀπὸ διδύμων ἐπὶ ταῦρον καὶ κριὸν ὁμοίως. Ἐπεὶ δὲ γὰρ φαμὲν κατὰ τὸ σύνεχες τῷ μὲν κριῷ τὸν ταῦρον, τῷ δὲ ταύρῳ τοὺς διδύμους, καὶ ἑξῆς ὁμοίως. ἔτι δὲ ἐποχὴν φαμὲν, ἣν κατά τινα χρόνον ἐπέχει τοῦ ζωδιακοῦ μοῖραν ὁ

Theonis Alexandrini in Canones expeditos.

Lecturis Canonem quæ sint supponenda *præcognita.*

QUO pacto sint Astrorum calculi per *expeditos Canones* putandi, in alio, fili *Epiphanie*, quinque Librorum opere, pro severioris ratiocinii legibus ostendi: Quoniam vero nostrorum discipulorum plerique nec multiplicandorum dividendorumve numerorum [molestiam ferunt; quod tamen faciant necesse est] si id genus demonstrationes velint satis apprehendere; propterea novam, horum quoque gratia, operam pro virili nostra ponendam censuimus, ut nudis duntaxat documentis propositis illos faciliori methodo commonefaciamus, ut ita hæc Canonum disciplina illis manifestior appareat. Quoniam itaque Canonum horum, qui stellarum motus metiuntur, expeditorum tam tempus, quam locum etiam certum oportet supponi in quo agant stellæ (est enim motus illius initium in certo illo loco atque tempore) proinde hoc nostrorum Canonum initium arcessit [*Ptolemæus*] à primo illius *Philippi* anno qui *Alexandro* conditori successit, & quidem secundum *Ægyptios*, quorum annus dies duntaxat CCCLXV complectitur, à *Thoth* novilunii meridie, absoluta hora sexta, inchoata hora septima, pro climate nostræ *Ægyptiacæ Alexandriæ* (sunt enim pro aliarum Regionum diversitate & horæ quoque aliæ ab invicem atque aliæ) proinde consentaneum duximus, quæ ad nostrum argumentum aliquatenus conducunt, ea præmonere, de [cœlestium circulorum] *partibus*, aut *minutis* (seu potius *sexagesimas* appellare malis) deque horum multiplicationibus aut partitionibus, & de *nominum* eorum, quæ in hoc argumento occurrunt, significatione. Id vero ante omnia præmonendum, Zodiaco, seu maximorum circulorum quovis alio, in partes CCCLX. æquales diviso singula illa intervalla *gradus* appellari; & quidem illos ipsos gradus in *minuta prima* LX. rursus distribui, horum rursus singula in minuta LX *secunda*, & minuta secunda in *tertia* pariter LX. & sic deinceps. Id quoque præmonendum, *gradus* si per *gradus* multiplicentur, *gradus* reddi; sin per *minuta* sexagesima *prima*, minuta eadem prima; si per secunda, secunda; si per tertia, tertia; atque ad eundem modum, si ulterius processeris. Prima autem minuta si per prima multiplices, efficies minuta secunda; & viceversa si secunda minuta per LX. partiaris, prima rursus minuta provenient. Sic prima minuta si per secunda multiplicentur, dabunt tertia, quæ ipsa tertia, per LX. divisa, secunda colliges. Sic & in reliquis. Quod si secunda per secunda duxeris, quarta fient; eadem per LX. distributa, tertia efficies. Præterea canonis nomine omnem intelligimus cujuscumque generis congeriem tabellis designatam, in quocunque tandem illa versetur argumento, & plurium sit laterculorum. Stichum vero, seu versum, pro vulgi etiam more usurpamus [ut nempe seriem à sinistra dextram versus denotet.] Selidion vero, seu laterculum appellamus qui titulo in capite præfixo sua [deorsum] positura respondet, utcunque graduum sit solorum, seu solorum etiam minutorum. Eodem etiam nomine utrumque, [seu tertium potius ex utroque conflatum] insignimus.

Porro distributo in duodecim partes æquales *Zodiaco*, primam illam duodecimam, quam à verno Æquinoctio Sol emetitur, *Arietem* nuncupamus, secundam *Taurum*, & sic deinceps secundum traditum nobis ordinem duodecim signorum. Horum illa *consequentia* vocamus quæ eo ordine se invicem sequuntur, ut *Taurus Arietem*, ut *Taurum Gemini*, & in reliquis similiter; & vicissim *antecedentia* quæ contrario ordine sibi invicem respondent, ut *Geminis Taurus*, *Tauro Aries*. Sequi enim dicimus pro motus continuitate, *Taurum* si ad *Arietem* instituatur comparatio, *Geminos* etiam si ad *Taurum*, & ad eundem modum cætera. *Epocham* præterea [astri] illum dicimus Zodiaci *gradum* qui de-

a Vel deest hoc in loco aliquid, vel mendose concepta præcedentia. Nos sententiam potius quam verba reddidimus. b Forte ἀρχὴν add. ut infra. c τ ξ. d ξ. e ξ. f ξ.

designato tempore à stella occupatur. His ita expeditis, age jam ad illud, quod nobis proposuimus, argumentum progrediamur.

Quoniam itaque hanc numerandi per *expeditos Canones* rationem incipientibus, id inprimis necessarium est ut dati temporis *titulos* discant qui plerunque *quinque* sunt; de his proinde inprimis agendum. Sunt autem illi *tituli*, [circuli annorum *viginti quinque*, seu] *Icosipentaeterides*, anni etiam *simplices*, mensis *Ægyptius*, *dies* & *hora*. Id genus ergo cyclos hunc in modum investigamus. Nempe annos ab initio *Philippi* ad tempus usque designatum in unam summam collectos, in *Icosipentaeteridum* laterculum inserimus, & quem reperimus in eo numerum summa illa proxime minorem, eum dicemus absolutas esse *Icosipentaeteridas*; siqui autem è summa illa ab initio *Philippi* supererint, eos annos *simplices* habebimus. Sin nihil restet, ipsa autem summa ab initio *Philippi* collecta in primo *Icosipentaeteridum* laterculo reperiatur; *simplicium* annorum titulum ne quidem designabimus. Propterea diximus titulos *plerunque* esse quinque. Horum titulorum primum accipies *Icosipentaeteridum*, tum & *mensis* & *diei Ægyptiacæ*, hunc in modum. Quoniám enim annus *Græcorum*, *id est*, *Alexandrinus* est dierum 365¼, *Ægyptiacus* autem dierum, ut diximus, 365 tantummodo; perspicuum est *quarto* quoque anno diem unum ad *Alexandrinum* accrescere, in annis autem MCCCCLX. dies CCCLXV, i. e. annum unum *Ægyptiacum*. Deinde unum rursus *Alexandrini* habent anni, cum *Ægyptiis*, initium, *dies* deinceps *mensesque*, pro forma temporum *Ægyptiacorum*, uno tamen id duntaxat anno. Sequentis anni initio *quarta* rursus *diei* parte annum suum faciunt auctiorem *Alexandrini*, & sic deinde consequenter.

Est autem supradicta annorum MCCCCLX *restauratio*, à certi quodam temporis initio [arcessenda,] à *quinto* scilicet *Augusti* anno; ut proinde ab hoc usque tempore, novum capiant *Ægyptii* suæ supputationis exordium, ut quolibet deinde anno *quarta* diei parte [annum *Alexandrinum*] antecedant. Quoties itaque mensis Ægyptiaci & diei locum in *Græcorum* anno seu *Alexandrino*, indagare placet; summæ annorum à quinto *Augusti* anno ad annum designatum, quadrantem accipimus (*quarto* enim quoque anno unam *Alexandrinis* diem diximus addendam) siqui supererunt dies, qui tamen numerum *ternarium* non exeedant, illos prætermittentes, ita numerum assequemur eorum dierum quibus annus *Ægyptiacus Alexandrinum* antecedit, quo & *tetraeteridas* appellamus. Illos itaque datæ mensis diei adjiciemus, & quidem ita ut ab illius diei *meridie* illos numeremus [sic enim *diem* mensis *Alexandrini* deprehendemus] collectam [rursus] illam dierum summam à dati mensis initio rejiciemus [ut nempe data mensis *Alexandrini* die diem mensis *Ægyptiaci* investigemus] tum & singulis mensibus totidem dierum *tricenarios* assignabimus; quo autem mense distributio defecerit, illum mensem *Ægyptiacum* habebimus, & reliquos [*è tricenaria* distributione] *dies* pro quota mensis *Ægyptiaci* die numerabimus. Quod si nulli superint, sed vero *tricenaria* illa distributio totum numerum exhauserit; illum designabimus *mensem* in quo desinit æqualis illa distributio. Porro, si, rejectis dierum tricenariis, in *Thoth* desinemus, vel *mensem* illi *proximum*, detrahendæ erunt præterea, pro [*Ægyptiorum*] quinque *Epagomenis*, dies perpetuo *quinque*; & si *sex* habeat *Epagomenas*, [quod in anno *intercalato* contingit] addemus numero *annorum* annum unum (si quidem è *dierum* numero colligatur) quod si nulli reperiantur anni *simplices*, unum saltem, [pro eo ipso *intercalari* die] annum describemus. *Horam* autem à *meridie* numerabimus, *septimam* diei horam *primam* appellantes, *octavam secundam*, & sic in reliquis usque ad XXIV, quæ est hora diei sexta.

Ut autem quinque *titulorum* supradictorum doctrina adhuc amplius illustretur; proponatur, exempli causa, tempus ab initio Regni *Philippi* ad annum *Diocletiani* LXXVII, *Thoth* XXII, *hora* diei XI. Quoniam itaque ab initio *Philippi* ad *Diocletiani* initium anni colliguntur DCCVII, ut è *Regnorum Canone* in unam summam collecto manifestum est; his si addamus annos ab initio *Diocletiani* propositos LXXVII, summam ex utraque collectam [annorum] DCLXXXIV, in primum *Icosipentaeteridum* laterculum inserimus, & quem ibi reperimus numerum proxime minorem DCLXXXIV, viz. DCLXXVI, eum pro numero *Icosipentaeteridum* habebimus; reliqui præterea VIII, sunt anni

ἀστὴρ· τούτων οὕτω προδιειλημμένων ἑξῆς ἐπὶ τὴν προκειμένην πραγματείαν χωρήσομεν.

Ἐπεὶ οὖν τοὺς μέλλοντας ἄρχεσθαι τῶν προκειμένων ἡμῖν διὰ τῶν προχείρων κανόνων ψηφοφοριῶν, ἀναγκαῖόν ἐστι προμανθάνειν τὰ ἐκ τοῦ ἀναδιδομένου χρόνου γινόμενα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεφάλαια πέντε· πρότερον περὶ τούτων διαληψόμεθα. Ἔστι δὲ τάδε· εἰκοσιπενταετηρίδες, καὶ τὰ ἁπλᾶ ἔτη, μὴν Αἰγύπτιος, ἡμέρα, καὶ ὥρα· εὑρίσκομεν τοίνυν τὰς εἴκοσι πέντε τόνδε τὸν τρόπον, συνάγοντες τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Φιλίππου ἔτη μέχρι τοῦ ἀναδιδομένου χρόνου, εἰσάγομεν εἰς τὸ τῶν εἰκοσιπενταετηρίδων κανόνιον, καὶ τὰ ἐγκείμενα ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ πρῶτον σελίδιον ἔγγιστα ἐλάττονα τῶν συναχθέντων, φήσομεν εἶναι εἰκοσιπενταετηρίδας· τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Φιλίππου ἐκ τῶν συναγμένων ἔτη ἁπλᾶ· Ἐὰν δὲ μηδὲν ὑπολείπηται, ἀλλ᾽ αὐτὰ τὰ συναγόμενα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Φιλίππου ἔτη εὑρίσκεται εἰς τὸ τῶν εἰκοσιπενταετηρίδων πρῶτον σελίδιον, οὐκ ἀπογραψόμεθα τὸ τῶν ἁπλῶν ἐτῶν κεφάλαιον· διὸ καὶ ἐλέγομεν ὡς ἀπὸ τὸ πλεῖστον πέντε εἶναι τὰ κεφάλαια· Λαμβάνεται δὲ ἕκαστον τῶν κεφαλαίων πρῶτον αἱ εἰκοσιπενταετηρίδες, ἑξῆς δὲ λαμβάνεται ὁ μὴν καὶ ἡμέρα κατ᾽ Αἰγυπτίους τόνδε πάλιν τὸν τρόπον. Ἐπεὶ γὰρ ὁ καθ᾽ Ἕλληνας, ἤτοι κατὰ Ἀλεξανδρέας, ἀναδιδύμενος ἡμῖν ἐνιαυτὸς ἡμερῶν ἐστιν τξε. δ a ὁ δὲ κατ᾽ Αἰγυπτίους, ὡς ἔφαμεν, τξε μόνον· δῆλον ὡς ὅτι κατὰ τέσσαρα ἔτη ἡμέραν μίαν προσλαμβάνει τὸν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν, κατὰ δὲ ᾳυξ ἔτη ἡμέρας τξε, τουτέστι κατ᾽ Αἰγυπτίους ἐνιαυτὸν ἕνα· καὶ πάλιν ἅμα ποιοῦσιν οἵτε κατὰ τὸν Ἀλεξάνδρειαν καὶ οἱ κατὰ τὸν Αἰγυπτὸν ἀρχὴν τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ἑξῆς τὰς ἡμέρας, καὶ τοὺς μῆνας τοῦ κατ᾽ Αἰγυπτίους χρόνου, ὅλον ἐνιαυτὸν b προειληφότες, καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἑξῆς ἐνιαυτοῦ ἄρχονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸ δ τῆς ἡμέρας προσλαμβάνειν, καὶ ἑξῆς πάλιν ἀκολούθως.

Γέγονε δὲ ἡ εἰρημένη διὰ ᾳυξ ἐτῶν ἀποκατάστασις ἀπό τινος ἀρχῆς χρόνου, τῷ πέμπτῳ ἔτει Αὐγούστου βασιλείας, ὡς ἐκ τούτου πάλιν τοῦ χρόνου τὴν ἀρχὴν εἰληφέναι c τοὺς Αἰγυπτίους, προλαμβάνειν καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν τῷ τετάρτῳ μέρει τῆς ἡμέρας· Ὅταν οὖν ἀπὸ τοῦ κατ᾽ Ἀλεξάνδρειαν, ἤτοι καθ᾽ Ἕλληνας, χρόνον, τόν τε κατ᾽ Αἰγυπτίους μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν προαιρώμεθα λαμβάνειν· τῶν συναγομένων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἔτους Αὐγούστου, μέχρι τοῦ ἀναδιδομένου τὸ τέταρτον λαμβάνοντες (διὰ τὸ, ὡς ἔφαμεν, κατὰ τέσσαρα ἔτη μίαν ἡμέραν αὐτοὺς προσλαμβάνειν) παρῶντες τὰ ἀπολειπόμενα μέχρι τριῶν, τὰ γινόμενα ἕξομεν, ὅσαις ἡμέραις προείληφεν ὁ κατ᾽ Αἰγυπτίους τὸν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν, αἵτινες καλοῦνται τετραετηρίδες· ἃς προστιθέντες τῇ ἀναδοθείσῃ τοῦ μηνὸς ἡμέρᾳ τῆς παρελθούσης μεσημβρίας, τὸν συναχθέντα τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸν ἐκβάλλοντες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀναδοθέντος μηνὸς, ἑκάστῳ μηνὶ διδόντες ἡμέρας λ, εἰς ὃν δὲ καταντήσει μῆνα ὁ ἀριθμὸς, ἐκεῖνον φήσομεν εἶναι κατ᾽ Αἰγυπτίους, τὰς δὲ ὑπολιμπανομένας ἡμέρας Αἰγυπτίας. Ἐὰν δὲ πάλιν μὴ ὑπολειφθῶσιν ἡμέραι, ἀλλ᾽ ἐκβαλλόμενον τὸ τῶν ἡμερῶν πλῆθος εἰς τριακονθήμερον ἀπαρτίσῃ, αὐτὸν δὲ τὸν μῆνα καθ᾽ ὃν ἀπήρτισε τὰς λ ἡμέρας ἀπογραψόμεθα. Ἐὰν δὲ καὶ προς ἐκβάλλοντες τὸ τῶν ἡμερῶν πλῆθος, καταλήξωμεν εἰς τὸν Θὼθ, ἢ καὶ εἰς τὸν ἑξῆς αὐτοῦ μῆνα, ἀφελόντες τοῦ πενθημέρου πάντοτε ἡμέρας πέντε· κἂν ἑξήμερος τυγχάνῃ, προσθήσομεν ἀπογραφεῖσι ἔτεσι ἐνιαυτὸν ἕνα, ἂν ἐκ τῶν ἡμερῶν ἐπισυναχθῇ, ἐὰν δὲ τύχῃ μὴ εὑρῆσθαι ἁπλᾶ ἔτη, αὐτὸ ἓν ἔτος ἁπλοῦν ἀπογραψόμεθα. τὰς δὲ ἀπὸ μεσημβρίας ὥρας ληψόμεθα, τὴν ἑβδόμην ἡμερινὴν ὥραν πρώτην καλοῦντες, καὶ τὴν ὀγδόην δευτέραν, καὶ ἑξῆς ὁμοίως μέχρι τῆς κδ, ἥτις ἐστὶ τῆς ἡμέρας ὥρα ἕκτη.

Ἵνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος φανερὰ ἡμῖν γένηται ἡ τῶν προειρημένων πέντε κεφαλαίων ἔφοδος, ὑποκείσθω χρόνος ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Φιλίππου βασιλείας, μέχρι Διοκλητιανοῦ ἔτους οζ Θὼθ κβ ὥρα ἡμερινὴ ια. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Φιλίππου βασιλείας μέχρι τῆς Διοκλητιανοῦ συνάγεται ἔτη χζ, ὡς ἐκ τῶν ἐν τῷ κανονίῳ τῶν βασιλειῶν ἐπὶ συναγωγῶν γίνεται δῆλον· ἐὰν τούτοις προσθέντες τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ ἀναδοθέντα ἔτη οζ, τὰ συναγόμενα χπδ εἰσάγομεν εἰς τὸ τῶν εἰκοσιπενταετηρίδων πρῶτον σελίδιον, καὶ τὰ παρακείμενα αὐτῷ τῶν χπδ ἔγγιστα ἐλάσσονα χος τυγχάνοντα φήσομεν εἶναι εἰκοσιπενταετηρίδας· τὰ δὲ ὑπολειπόμενα η ἔτη, ἁ-

πλᾶ

a Rectius MS. *Petavii*, ὁ κατ᾽ Ἀλεξανδρέας. Aliter si legas, deque anno *Ægyptio* intelligas, legendum deinde potius προλαμβάνει.

b παρειληφότες.

c Ἀλεξανδρεῖς, ut supra.

d Hæc habet è *Theone Petavius* Auctar. Doctr. temp. L. V. c. 4.

πλα ἔτη, a . . . . καὶ πρὸς τὴν λῆψιν τοῦ τε κατ' Αἰγυπτίους μηνὸς καὶ ἡμέρας. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Αὐγούστου μέχρι τῆς Διοκλητιανοῦ ἔτη ὁμοίως συνάγεται ἐκ τοῦ τῶν βασιλειῶν κανόνος τι γ, ἐλέγομεν δὲ τὴν b κατάστασιν τοῦ κατὰ Ἀλεξανδρέας πρὸς τὴν κατ' Αἰγυπτίους γενῆσθαι μετὰ ε ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Αὐγούστου βασιλείας· ἐὰν τοῖς ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως μέχρι τῆς ἀρχῆς Διοκλητιανοῦ ἔτεσι προσθῶμεν τὰ ἀναδοθέντα ἀπὸ Διοκλητιανοῦ ἔτη ο ζ, καὶ συναγομένων τ πε τὸ τέταρτον λάβωμεν, τὰς γινομένας ἐκ τοῦ μερισμοῦ ἡμέρας ϛ ϛ, παραλειπόντων ἡμῶν τὸ ὑπόλοιπον, ἕξομεν ὅσας προείληφεν ὁ κατ' Αἰγυπτίους χρόνος ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως μέχρι τοῦ ἀναδοθέντος ἀπὸ Διοκλητιανοῦ ο ζ ἔτους τῶν κατ' Ἀλεξανδρέας, ἤτοι καθ' Ἕλληνας, αἷς c προσθέντας τὴν ἀναδοθεῖσαν τοῦ μηνὸς ἡμέραν τῆς παρελθούσης μεσημβρίας, τουτέστι, τὰς τοῦ Σεπτεβρίου ἡμέρας κ β ἐπειδήπερ ἡ ἀναδοθεῖσα ὥρα μετὰ μεσημβρίαν ἐτύγχανεν, εἰ γὰρ ἦν μεσημβρίαν, τὴν κ α προσετίθεμεν ἄν· αὐτὴ γὰρ πάλιν ἡμέρα ἐγίνετο τῆς παρελθούσης μεσημβρίας· τὰς συναγομένας ρι η ἐκβάλλοντες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀναδιδομένου μηνός· ὡς σὺν τῷ Θὼθ ἑκάστῳ μηνὶ διδόντες ἡμέρας λ, ἕξομεν κατ' Αἰγυπτίους τόντε μῆνα χοιὰκ, τὴν δὲ ἡμέραν κ η, ὅσα καὶ μετὰ τοὺς ὅλους μῆνας ὑπελείφθησαν.

simplices. . . . . & ad inventionem *Ægyptiaci* tam *mensis*, quam etiam *diei*. Ergo quoniam ab initio *Augusti* usque ad initium *Diocletiani* similiter, ex eodem *Regnorum Canone*, anni colliguntur CCCXIII. diximus autem *Alexandrini* anni commune illud cum *Ægyptiaco* exordium post *quintum* ab initio *Augusti* annum esse repetendum; si itaque à communi illo anni utriusque initio usque ad initium *Diocletiani* annis elapsis addamus & reliquos à *Diocletiano* annos LXXVII; collatisque in unam summam utrisque, quadrantem accipiamus, *dies* scilicet, pro divisionis illius quoto, XCVI, (reliquis nimirum omissis qui ad numerum *quaternarium* non assurgunt) tenebimus *dierum* numerum à communi utriusque primordio deductum ad annum *Diocletiani* LXXVII. quo *Alexandrinum* illum, seu *Græcorum*, annum antecedit *Ægyptiacus*. His addemus propositum mensis diem à meridie numerandum, *Septembris* nimirum dies XXII, propterea quod *meridiem* hora proposita *consequatur*. Si enim *antemeridiana* fuisset *hora*, dies utique XXI. addidissemus, fuisset enim eadem *dies* cum præcedentis diei *meridie*. Fient omnes collecti CXVIII. Horum rursus, si ab initio dati mensis *tricenarios* ejiciamus, ita ut non modo *Thoth*, sed singulis præterea mensibus, suos etiam concedamus *tricenarios*; habebimus mensem *Ægyptiacum Choiac*, diem XXVIII. tot enim dies restabunt deductis solidorum mensium *tricenariis*.

Fasti alii ex Apographo Vossiano *illi Regum Canoni subjuncti, quem* Heraclii *Imperatoris fuiße suspicati sumus, ut & hos putemus ejusdem esse* Heraclii. *Sunt autem mutili pariter atque ordine perturbatissimo. Nulli autem in Apographo* accentus, *nulli* spiritus, *sed nec etiam plerunque* dipthongi.

	Μετα την βασιλειαν Αντωνινου		Anni, ut videtur, *Imperii.*	Anni *Augusti.*
222	Αντωνινος το δ	και Αλεξανδρος	δα	σπβ
223	Μαξημινος το δ	και Σελινος	β	252
224	Ιουλιανος β	και Κελσπινος	γ	pro-
225	Φουσκος το β	και Σεκστος	δ	culdubio.
226	Σευηρος β	και Μαρκελο το β	ε	
227	Αλβιανος β	και Μαξιμινος	ϛ	
228	Μοδεστος β	και Προβος	ζ	
229	Σευηρος και Αλεξ.	και Διων β	η	
230	Πρισκιλλιανος	και Αγρικολας	θ	σξ
231	Κομοδος	και Πελιγνιανος	ι	
232	Λουπος	και Μαξημος	ια	
233	Μαξημος	και Πατερνος	ιβ	
234	Μαξιμος β	και Ουρβιανος	ιγ	
235	Σευηρος	και Κουτιανος	α	
236	Μαξημος	και Αφρικιανος	β	
237	Πρεπετουος	και Κορδινιανος	γ	
238	Πιος	και Προκλος	α	
239	Γορδιανου	και Αβιολαου	β	
240	Σαβινος β	και Βρενουτος	γ	σο
241	Γορδιανος β	και Πομπιλιανος	δ	
242	Αττικος	και Πρετεκαστος	ε	
243	Αριανος	και Παππος	ϛ	
244	Πελεγρινος	Εμηλιανος	α	
245	Φιλιππος σεβαστος	και Τιτιανος	β	
246	Περσις	και Αλβιανος	γ	
247	Φιλιππος σεβαστς β	και Φιλιππος κεσαρ .)(.	δ	
249	Αιμιλιανος β	και Ακυλλινος	ϛ	
250	Τραϊανος β	και Γρατος	α	σπ
251	Δεκιος το γ	και Δεκιος Καισαρ το β	α	
252	Γαλος το β	και Ουολουσιανος	β	
253	Ουολουσιανος το β	και Γαληνος το α	γα	
254	Ουαλλεριανος	και Γαληνος το β	β	
256	Μαξιμος	και Γλαβριον το γ	δ	
257	Ουαλλεριανος το δ	και Γαλλιανος το γ	ε	
258	Τουσκος	και Βασσος	ε	
259	Αιμιλιανος	και Βασσος	ϛ	
260	Σεκουλλαριος το β	και Δωνατος	ζ	σϛ́
261	Γαλινου το δ	και Ουολουσιανος	η	
262	Γαλινος το ε	και Φαυστινιανος	θ	
263	Αλβινος το β	και Δεξτρος	ι	
264	Γαλλινου το ϛ	και Σατορνινος	ια	
265	Ουαλλεριανος το β	και Λουκιος	ιβ	
266	Γαλλινου το ζ *	και Σαβινελλος	ιγ	
267	Πατερνος	και Αρκεσιλαος	ιδ	
268	Πατερνος το β	και Μαξινιανος	ιε	
269	Κλαυδιος σεβαστς	και Πατερνος	α	
270	Αντιοχιανος το β	και Ορφητος	α	
271	Αυριλλιανος σεβαστς	και Βασσος το β	β	τ
272	Κυιντος το β	και Βελδουβινιανος	γ	
273	Τατικος	και Πλακιδιανος	α	
274	Αυριλλιανος το β	και Καπετολινος	ε	
275	Αυριλλιανος το γ	και Μαρκελλινος	ϛ	
276	Τατικος το β	και Εμηλιανος	α	
277	Προβος σεβαστος	και Παυλινος	β	
278	Προβος το β	και Λουπος	γ	
279	Προβος το γ	και Πατερνος το β	δ	
280	Μεσσαλας	και Γρατος	ε	τι
281	Προβος το δ	και Τιβεριος	ϛ	
282	Προβος το ε	και Ουικτορινος	ζ	
283	Καρος σεβαστος	και Καρινος	α	
284	Καρινος το β	και Νουμεριανος	β	χζ

Omittitur deinde Epocha Augusti.

	Τα απο Φιλιππου μεχρι Διοκλητιανου το β ετη		XZ Ep. Dioclet.	Philippi.
			ετη	
285	Διοκλητιανου το β	και Αριστοβουλου	α	χη
286	Μαξιμος	και Ακυλλιανος	β	χθ
287	Διοκλιτιανου το γ	και Μαξιμινος σεβαστος	γ	χι
288	Μαξιμινου το β	και Ιαννουαριου		
289	Τιβεριου Βασσου	και Διωνος και Κυντιανου	ε	χιβ
290	Διοκλιτιανου το δ	και Μαξιμιανου γ	ϛ	χιγ
291	Τιβεριανου το β	και Διωνος	ζ	χιδ
292	Ανιλιανου	και Ασκλιπιοδωτου	η	χιε
293	Διοκλιτιανου το ε	και Μαξιμιανο το δ	θ	χιϛ
294	Κωνσαντινου Κασαρ	και Μαξιμιανου Καισαρ	ι	χιζ
295	Τουσκου	και Ανυλλινου	ια	χιη
296	Διοκλιτιανου το ϛ	και Κωνσαντινου το β	ιβ	χιθ
297	Μαξιμινου το ε	και Μαξιμιανου Καισαρ το β	ιγ	χκ
298	Φαυστος	και Γαλλος	ιδ	χκα
299	Διοκλιτιανου Ζ ϛ' viz. και	Μαξιμιανου το ϛ	ιε	χκβ
300	Κωνσαντινου Καος. το γ	και Μαξιμιανου το	ιϛ	χκγ

a Deest aliquid. Nullum tamen spatium vacuum in MS°. b ἀποκατάστασιν, ut infra. c προσθέντες.

301	Τιτιανȣ	και Νεπωτιανȣ	ιζ	χκδ	
302	Κωνςαντινȣ Καισαρ δ	και Μαξιμιανος Καισ. το α	η	χκε	
303	Διοκλιτιανȣ το η	και Μαξιμιανου το ζ	ιθ	χκς	
304	Διοκλιτιανȣ το θ	και Μαξιμιανȣ το η	κ	χκζ	
305	Κωνςαντ Καισαρ το ζ	και Μαξιμιανȣ Καιτ. το ι	κα	χκη	
338	Ουρσου	και Πολεμιȣ			
339	Κωνςαντιȣ το β	και Κωνςαντος το α			
340	Ακινδυνȣ	και Πρȣκλȣ			
341	Γρȣιος	και Προρινȣ			
342	Κωνςαντιȣ το γ	και Κωνςαντος το β			
343	Πλακιανȣ	και Ρομυλλȣ			
344	Λεοντιȣ	και Σαλλȣςιȣ			
345	Αμαντιȣ	και Αλβιανȣ			
346	Κωνςαντιȣ το δ	και Κωνςαντος το γ			
347	Ρȣφινȣ	και Ευσεβιȣ			
348	Φιλιππȣ	και Σαλια			
349	Λημενιȣ	και Κατυλινȣ			
350	Σεργιος	και Νιγριανος			
351	Οι μετα υπατιαν Σεργιȣ και Νιγριανȣ				
352	Κωνςαντιȣ το ε	και Κωνςαντιȣ ναιȣ το α			
353	Κωνςαντιȣ το β	και Κωνςαντος το β			
354	Κωνςαντιȣ το ζ	και Κωνςαντος το γ			
355	Αρβητιονος	και Λολλιανȣ			
356	Κωνςαντιȣ το η	και Ιȣλιανȣ Κεσαρος το α			
357	Κωνςαντιου το θ	και Ιȣλιανȣ Κεσαρος το β			
358	Δατιανος	και Καραλλιος			
359	Ευσεβιος	και Υπατιος			Indictio.
360	Κωνςαντιȣ το ι	και Ιουλιανȣ το γ	ος	χπγ	γ
361	Ταυρȣ	και Φλορεντιȣ	οη	χπδ	δ
362	Μαμερτινȣ.	και Νεβιλτας	οθ	χπε	ε
363	Ιȣλιανȣ το δ	και Σαλουςιȣ	π	χπς	ς
364	Ιοβιανος	και Βαρρωνιανος	πα	χπζ	ζ
365	Ουαλεντινιανȣ	και Ουαλεντος το β	πβ	χπη	η
366	Γρατιανος	και Δαγαλαις	πγ	χπθ	θ
367	Λȣππηκινος	και Ιοβιανος	πδ	χς'	ι
368	Ουαλεντινιανȣ το β	και Ουαλις το β	πε	χς'α	ια
369	Ουαλεντινιανȣ	και Ουηκτορος	πς	χς'β	ιβ
370	Ουαλεντινιανȣ	και Ουαλεντος το γ	πζ	χς'γ	ιγ
371	Γρατιανȣ το β	και Προβȣ	πη	χς'δ	ιδ
372	Μοδεςος	και Αρινθεος	πθ	χς'ε	ιε
373	Ουαλεντινιανος	και Ουαλης το δ	ς'	χς'ς	α
374	Γρατιανȣ το γ	και Εκυτιου	ς'α	χς'ζ	β
375	Τοις μετα την υπατιαν Γρατιανου και Εκυτιου		ς'β	χς'η	γ
376	Ουαλεντος το ε	και Ουαλεντινος νεος	ς'γ	χς'θ	δ
377	Γρατιανος το δ	και Μερβαυδος	ς'δ	ψ	ε
378	Ουαλεντινιανος το ς	και Ουαλεντινος ναιος	ς'ε	ψα	ς
379	Αυσωνιου	και Ολυβριου	ς'ς	ψβ	ζ
380	Γρατιανος το β	και Θεοδωσιου το δ	ς'ζ	ψγ	η
381	Ευχεριος	και Ευαγριος το α	ς'η	ψδ	θ
382	Αντονινου	και Ευαγριου το β	ς'θ	ψε	ι
383	Μεροβαυδȣ το β	και Σατορνιλου το α	ρ	ψς	ια
384	Ρηχομηρου	και Κλεαρχου	ρα	ψζ	ιβ
385	Αρκαδιου το α	και Βαυδωνος	ρβ	ψη	ιγ
386	Ονωριου επιφανεςατου	και Ευοδιου	ργ	ψθ	ιδ
387	Βαλεντινιανου το γ	και Ευτροπιου	ρδ	ψι	ε
388	Θεοδωσιου το β	και Κυνιγιου	ρε	ψια	α
389	Τιματιου	και Προμοτου	ρς	ψιβ	β
390	Ουαλεντινιανου το δ	και Νεωτεριου	ρζ	ψιγ	γ
391	Τατιανου	και Συμαχου	ρη	ψιδ	δ
392	Αρκαδιου το β	και Ρουφινου	ρθ	ψιε	ε
393	Θεοδωσιου το γ	και Αβουνδαντιȣ	ρι	ψις	ς
394	Αρκαδιου το γ	και Ονωριου το β	ρια	ψιζ	ζ
395	Ολυβριου	και Προβινου	ριβ	ψιη	η
396	Αρκαδιου το δ	και Ονωριου το γ	ριγ	ψιθ	θ
397	Καισαριου	και Αττικου	ριδ	ψκ	ι
398	Ονωριου το δ	και Ευτυχιανου	ριδ male.	ψκα	ια
399	Ευτροπιου	και Θεοδωρου	ριε	ψκβ	ιβ
400	Ιτελιχωνος	και Αυρελλιανου	ρις	ψκγ	ιγ
401	Βικεντιου	και Φραβιττα	ριζ	ψκδ	ιδ
402	Αρκαδιου το ε	και Ονωριου το ε	ριη	ψκε	ιε
403	Θεοδωσιου το α	και Ρωμιορδου	ριθ	ψκς	α
404	Ονωριου το ς	και Αρισινετου	ρκ	ψκζ	β
405	Στελιχονος το β	και Ανθεμιου το α	ρκα	ψκη	γ
406	Αρκαδιου το ς	και Προβου	ρκβ	ψκθ	δ
407	Ονωριου το ζ	και Θεοδωσιου το β	ρκγ	ψλ	ε
408	Βασσου	και Φιλιππου	ρκδ	ψλα	ς
409	Ονωριου το η [του	και Θεοδωσιου το γ	ρκε	ψλβ	ζ
410	Ουαρανου του λαμπροτα-		ρκς	ψλγ	η

411	τȣ Ονωριȣ το θ	και Θεοδωσιου το δ	ρκζ	ψλδ	θ
412	Ονωριȣ το ι	και Θεοδωσιου το ε	ρκη	ψλε	ι
413	Λȣκιȣ τȣ λαμπροτατȣ		ρκθ	ψλς	ια
414	Κωνςαντιȣ	και Κωςαντος	ρλ	ψλζ	ιβ
415	Ονωριȣ το ια	και Θεοδωσιου το ς	ρλα	ψλη	ιγ
416	Θεοδωσιȣ το ζ	και Παλλαδιου	ρλβ	ψλθ	ιδ
417	Ονωριȣ το ιβ	και Κωςαντος το β	ρλγ	ψμ	ιε
418	Ονωριȣ το ιγ	και Θεοδωσιου το η	ρλδ	ψμα	α
419	Μοναξιȣ	και Πλινθα	ρλε	ψμβ	β
420	Θεοδωσιȣ το θ	και Κωςαντος το γ	ρλς	ψμγ	γ
421	Ευςαθιȣ	και Αγρικολα	ρλζ	ψμδ	δ
422	Ονωριȣ το ιδ	και Θεοδωσιου το ι	ρλη	ψμε	ε
423	Ασκληπιοδωτȣ	και Μαρινιανου	ρλθ	ψμς	ς
425	Θεοδωσιος το ια	και Ουαλεντινιανου Καισαρ	ρμ	ψμζ	ζ η
426	Θεοδωσιος το ιβ	και Ουαλεντινιανου το β	ρμα	ψμη	θ
427	Ιεριȣ	και Αρδαβουριου	ρμβ	ψμθ	ι
428	Φιλικος	και Ταυρου	ρμγ	ψν	ια
429	Φλωρεντιȣ	και Διονυσου	ρμδ	ψνα	ιβ
430	Θεοδωσιȣ το ιγ	και Ουαλεντινιανου το γ	ρμε	ψνβ	ιγ
431	Αντιοχȣ	και Βασσου	ρμς	ψνγ	ιδ
432	Ουαλλεριȣ	και Αετιου	ρμζ	ψνδ	ε
433	Θεοδοσιȣ το ιδ	και Μαξιμου	ρμη	ψνε	α
434	Αρεοβινδα	και Ασπαρος	ρμθ	ψνς	β
435	Θεοδοσιος το ιε	και Ουαλεντινιανου το ιδ	ρν	ψνζ	γ
436	Ισιδωρȣ	και Σινατορου	ρνα	ψνη	δ
437	Αετιȣ το β	και Σιγισβουλδου	ρνβ	ψνθ	ε
438	Θεοδοσιȣ το ις	και Φαυςου	ρνγ	ψξ	ς
439	Θεοδοσιȣ το ιζ	και Φιςου	ρνδ	ψξα	ζ
440	Ανατολιȣ	και Ουαλεντινου	ρνε	ψξβ	η
441	Κυρȣ μονȣ		ρνς	ψξγ	θ
442	Ευδοξιȣ	και Διοσκορου	ρνζ	ψξδ	ι
443	Μαξιμȣ	και Πατεριου	ρνη	ψξε	ια
444	Θεοδοσιȣ το ιη	και Αλβινου	ρνθ	ψξς	ιβ
445	Ουαλεντινιανȣ το ς	και Νομου	ρξ	ψξζ	ιγ
446	Αετιου το γ	και Συμμαχος	ρξα	ψξη	ιδ
447	Αρταβȣριȣ	και Αλυπιου	ρξβ	ψξθ	ιε
448	Ζινωνος	και Ποςουμιανου	ρξγ	ψο	α
449	Πρωτογενους	και Αςυριου	ρξδ	ψοα	β
450	Βαλεντινιανȣ	και Αβιηνου	ρξε	ψοβ	γ
451	Μαρκιανου Αυγουςȣ	και Αδελφιου	ρξς	ψογ	δ
452	Σποραкιȣ	και Ερκουλανου	ρξζ	ψοδ	ε
453	Βινκομαλȣ	και Οπηλιωνος	ρξη	ψοε	ς
454	Αετιȣ	και Στουδιου	ρξθ	ψος	ζ
455	Βαλεντινιανȣ το η	και Ανθεμιου	ρο	ψοζ	η
456	Βαρανȣ	και Ιωανου	ροα	ψοη	θ
457	Κωνςαντιȣ	και Ρουφου	ροβ	ψοθ	ι
518	Μαγνȣ μονȣ		σλβ	ωλθ	ια
519	Ιȣςινω Αυγουςος	και Ευθεριχος	σλγ	ωμ	ιβ
520	Βιταλιανȣ	και Ρουςικιου	σλδ	ωμα	ιγ
521	Ιουςινιανου	και Ουαλλεριου	σλε	ωμβ	ιδ
522	Συμμαχου	και Βοητιου	σλς	ωμγ	ιε
523	Μαξιμινου μονου		σλζ	ωμδ	α
524	Ιουςινιανου Αυγουςου	και Οπιλλιονος	σλη	ωμε	β
525	Φιλοξενου	και Προβου	σλθ	ωμς	γ
526	Ολυβριου μονου		σμ	ωμζ	δ
527	Μαβορτιου μονου		σμα	ωμη	ε
528	Ιουςινιανȣ Αυγ. το β μονȣ		σμβ	ωμθ	ς
529	Δεκιου μονου		σμγ	ων	ζ
530	Λαμπαδιου	και Ορεςου	σμδ	ωνα	η
531	Ανυπατα		σμε	ωνβ	θ
532	Ανυπατα		σμς	ωνγ	ι
533	Ιȣςινιανος Αυγ. το γ μονȣ		σμζ	ωνδ	ια
534	Ιουςινιανου Αυγ. το δ	και Παυλινου	σμη	ωνε	ιβ
535	Βελισαριου μονου		σμθ	ωνς	ιγ
536	Ανυπατα		σν	ωνζ	ιδ
537	Ανυπατα		σνα	ωνη	ιε
538	Ιωαννου μονȣ και επαρχου	πρετορου	σνβ	ωνθ	α
539	Αππιανος μονου		σνγ	ωξ	β
540	Ιουςινου μονου		σνδ	ωξα	γ
541	Βασιλειου μονου		σνε	ωξβ	δ
542	Ανυπατα		σνς	ωξγ	ε
543	Ανυπατα		σνζ	ωξδ	ς
544	Ανυπατα		σνη	ωξε	ζ
545	Ανυπατα		σνθ	ωξς	η
546	Ανυπατα		σξ	ωξζ	θ
547	Ανυπατα		σξα	ωξη	ι
548	Ανυπατα		σξβ	ωξθ	ια
549	Ανυπατα		σξγ	ωο	ιβ

Hæc Fastorum lacuna postea suppletur.

550	Ανυπατα		σξδ	ωοα	ιγ
551	Ανυπατα		σξε	ωοβ	ιδ
552	Ανυπατα		σξϛ	ωογ	ιε
553	Ανυπατα		τξζ	ωοδ	α
554	Ανυπατα		σξη	ωοε	β
555	Ανυπατα		σξθ	ωοϛ	γ
556	Ανυπατα		σο	ωοζ	δ
557	Ανυπατα		τοα	ωοη	ε
558	Ανυπατα		σοβ	ωοθ	ϛ
559	Ανυπατα		σογ	ωπ	ζ
560	Ανυπατα		τοδ	ωπα	η
561	Ανυπατα		σοε	ωπβ	θ
562	Ανυπατα		σοϛ	ωπγ	ι
563	Ανυπατα		σοζ	ωπδ	ια
564	Ανυπατα		σοη	ωπε	ιβ
565	Ανυπατα		σοθ	ωπϛ	ιγ
566	Ιȣϛινȣ Αυγȣ. μονȣ 2		σπ	ωπζ	ιδ
567	Ανυπατα		σπα	ωπη	ιε
568	Ιȣϛινȣ Αυγȣ. το β μονȣ		σπβ	ωπθ	α
569	Ανυπατα		σπγ	ωϛ'	β
570	Ανυπατα		σπδ	ωϛ'α	γ
571	Ανυπατα		σπε	ωϛ'β	δ
572	Ανυπατα		σπϛ	ωϛ'γ	ε
573	Ανυπατα		τπζ	ωϛ'δ	ϛ
574	Ανυπατα		σπη	ωϛ'ε	ζ
575	Ανυπατα		τπθ	ωϛ'ϛ	η
576	Ανυπατα		σϛ'	ωϛ'ζ	θ
577	Ανυπατα		σϛ'α	ωϛ'η	ι
578	Ανυπατα		σϛ'β	ωϛ'θ	ια
579	Τιβεϱιȣ Κωϛαντ. Αυγ. μονȣ		σϛ'γ	π'	ιβ
580	Ανυπατα		σϛ'δ	π'α	ιγ
581	Ανυπατα		σϛ'ε	π'β	ιδ
582	Ανυπατα		σϛ'ϛ	π'γ	ιε
583	Ανυπατα		σϛ'ζ	π'δ	α
584	Μαυϱικιȣ Τιβεϱιου Αυγ. μονȣ		σϛ'η	π'ε	β
458	Λεωντος Αυγ. μονȣ		ρογ	ψπ	ιβ
460	Απολλωνιȣ	και Μαγνȣ	ροδ	ψπα	ιγ
461	Δαγαλαιφȣ	και Σεβεϱινȣ	ροε	ψπβ	ιδ
462	Λεωντος β μονȣ		ροϛ	ψπγ	ιε
463	Βιβιανȣ μονȣ		ροζ	ψπδ	α
464	Ρȣϛικȣ	και Ολυβριȣ	ροη	ψπε	β
465	Βασιλεισκȣ	και Αρμεναϱικȣ	ροθ	ψπϛ	γ
466	Λεοντος γ μονȣ		ρπ	ψπζ	δ
467	Πȣσαιȣ	και Ιωαννȣ	ρπα	ψπη	ε
468	Ανθεμιȣ Αυγȣ μονȣ		ρπβ	ψπθ	ϛ
469	Ζινωνος	και Μαρκιανος	ρπγ	ψϛ'	ζ
470	Ιωρδανȣ	και Σεβηϱȣ	ρπδ	ψϛ'α	η
471	Λεοντος δ μονȣ	και Προβιανȣ	ρπε	ψϛ'β	θ
472	Μαρκιανȣ μονȣ	και Φηϛȣ	ρπϛ	ψϛ'γ	ι
473	Λεοντος μονȣ ε		ρπζ	ψϛ'δ	ια
474	Λεοντος ναιȣ Αυγȣ. μονȣ		ρπη	ψϛ'ε	β
475	Ανυπατα		ρπθ	ψϛ'ϛ	γ
476	Βασιλειȣ Αυγȣϛȣ μονȣ και Αρματιȣ μονȣ		ρϛ'	ψϛ'ζ	ιδ
477	Ανυπατα		ρϛ'α	ψϛ'η	ιε
478	Ιολȣ μονȣ		ρϛ'β	ψϛ'θ	α
479	Ζινονος Αυγȣϛȣ μονȣ		ρϛ'γ	ω	β
480	Βασιλειου μονȣ		ρϛ'δ	ωα	γ
481	Πλακητου μονȣ		ρϛ'ε	ωβ	δ
482	Τροκονδου μονȣ		ρϛ'ϛ	ωγ	ε
483	Ανυπατα		ρϛ'ζ	ωδ	ϛ
484	Θεοδωϱιχȣ μονȣ		ρϛ'η	ωε	ζ
485	Συμμαχου μονȣ		ρϛ'θ	ωϛ	η
486	Λογινȣ β μονȣ		σ	ωζ	θ
487	Βοητιου μονου		σα	ωη	ι
488	Δυναμιȣ	και Σιφιδιου	σβ	ωθ	ια
489	Ευσεβιȣ μονȣ		σγ	ωι	ιβ
490	Λογινȣ δευτεϱȣ μονȣ		σδ	ωια	ιγ
491	Ολυβριου ναιȣ μονȣ		σε	ωιβ	ιδ
492	Αναϛασιȣ Αυγȣ	και Ρουφȣ	σϛ	ωιγ	ιε
493	Ευσεβιȣ β μονου		σζ	ωιδ	α
	Ανυπατα		ση	ωιε b	
494	Ασεϱιου	και Πρεσιδιου	ση	ωιε	β

495	Βιατορος		σθ	ωιϛ	γ	
496	Παυλου μονȣ		σι	ωιζ	δ	
497	Αναϛασιου Αυγȣ το β		σια	ωιη	ε	
498	Ιωαννȣ	και Παυλινȣ	σιβ	ωιθ	ϛ	
499	Ιωαννȣ αλλȣ μονȣ Κυρτȣ		σιγ	ωκ	ζ	
500	Πατρικιου	και Υπατιȣ	σιδ	ωκα	η	
501	Πομπηινου	και Αβηινȣ	σιε	ωκβ	θ	
502	Προβου	και Αβηινȣ	σιϛ	ωκγ	ι	
503	Δεξικρατους	και Βȣλȣσιανȣ	σιζ	ωκδ	ια	
504	Κεθηγου μονου		σιη	ωκε	ιβ	
505	Σαβινιανου	και Θεοδωϱȣ	σιθ	ωκϛ	ιγ	
506	Αρεοβιναδου ναιου	και Μεσσαλα	σκ	ωκζ	ιδ	
507	Αναϛασιου Αυγȣ το γ	και Βενανтιȣ	σκα	ωκη	ιε	
508	Καλλεϱος	και αλλȣ Βιναντιȣ	σκβ	ωκθ	α	
509	Οπορτουνου μονου		σκγ	ωλ	β	
510	Δοητιου μονου		σκδ	ωλα	γ	
511	Σεκουνδινου	και Φηνικος	σκε	ωλβ	δ	
512	Παυλου τȣ Βιβιανȣ	και Μοσχιανȣ	σκϛ	ωλγ	ε	
513	Κλιμεντινου	και Προβȣ αλλȣ	σκζ	ωλδ	ϛ	
514	Σενατορος μονȣ		σκη	ωλε	ζ	
515	Ανθεμιου	και Φλοϱεντινȣ	σκθ	ωλϛ	η	
516	Πετρου μονου		σλ	ωλζ	θ	
517	Αναϛασιȣ	και Αγαπητȣ	σλα	ωλη	ι	
585	Ανυπατα		σϛ'θ	π'ϛ	γ	
586	Ανυπατα		τ	π'ζ	δ	
587	Ανυπατα		τα	π'η	ε	
588	Ανυπατα		τβ	π'θ	ϛ	
589	Ανυπατα		τγ	π'ι	ζ	
590	Ανυπατα		τδ	π'ια	η	
591	Ανυπατα		τε	π'ιβ	θ	
592	Ανυπατα		τϛ	π'ιγ	ι	
593	Ανυπατα		τζ	π'ιδ	ια	
594	Ανυπατα		τη	π'ιε	ιβ	
595	Ανυπατα		τθ	π'ιϛ	ιγ	
596	Ανυπατα		τι	π'ιζ	ιδ	
597	Ανυπατα		τια	π'ιη	ιε	
598	Ανυπατα		τιβ	π'ιθ	α	
599	Ανυπατα		τιγ	π'κ	β	
600	Ανυπατα		τιδ	π'κα	γ	
601	Ανυπατα		τιε	π'κβ	δ	
602	Ανυπατα		τιϛ	π'κγ	ε	
603	Ανυπατα		τιζ	π'κδ	ϛ	
604	Φωκα Αυγȣ μονου		τιη	π'κε	ζ	
605	Ανυπατα		τιθ	π'κϛ	η	
606	Ανυπατα		τκ	π'κζ	θ	
607	Ανυπατα		τκα	π'κη	ι	
608	Ανυπατα		τκβ	π'κδ	ια	
609	Ανυπατα		τκε	π'λβ	ιβ	
610	Ανυπατα		τκϛ	π'λγ	ιγ	
611	Ηϱακλειȣ Αυγ. μονου		τκζ	π'λδ	ιδ	
612	Ανυπατα		τκη	π'λε	ιε	
613	Ανυπατα		τκθ	π'λϛ	α	
614	Ανυπατα		τλ	π'λζ	β	
615	Ανυπατα		τλα	π'λη	γ	
616	Ανυπατα		τλβ	π'λθ	δ	Epocha *Augusti.*
ex *Indictione*	Ανυπατα					
	Ανυπατα					
617	Ανυπατα		τλγ	π'μ	ε	χμϛ
618	Ανυπατα		τλδ	π'μα	ϛ	χμζ
619	Ανυπατα		τλε	π'μβ	ζ	χμη
620	Ανυπατα		τλϛ	π'μγ	η	χμθ
621	Ανυπατα		τλζ	π'μδ	θ	χν
622	Ανυπατα		τλη	π'με	ι	χνα
623	Ανυπατα		τλθ	π'μϛ	ια	χνβ
624	Ανυπατα		τμ	π'μζ	ιβ	χνγ
625	Ανυπατα		τμα	π'μη	ιγ	χνδ
626	Ανυπατα		τμβ	π'μθ	ιδ	χνε
627	Ανυπατα		τμγ	π'ν	ιε	χνϛ
628	Ανυπατα		τμδ	π'να	α	χνζ
629	Ανυπατα		τμε	π'νβ	β	χνη
630	Ανυπατα		τμϛ	π'νγ	γ	χνθ

a Conveniunt in hoc Consulatu Fasti *Siculi*. b Duo hæc ad unum eundemque annum in MS. referuntur.

FRAGMENTUM HERACLII IMPERATORIS.

[Fragmentum è Commentario Imperatoris Heraclii in προχείρους Ptolemæi Canones.]

Μέθοδος δι᾽ ἧς εὑρίσκεται ἑκάστου μηνὸς οἵα δήποτε ἡμέρα, καὶ εἰς ποίαν τῆς ἑβδομάδος ἡμέραν καὶ ποῖον ἐνιαυτὸν γίνεται τὸ δίσεξτον.

Ἐν τῷ προχείρῳ κανόνι τοῦ Πτολεμαίου μετὰ τοὺς κανόνας τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων ἔγκειται κανόνια δι᾽ ὧν δύναταί τις γνῶναι τὴν ἑκάστου μηνὸς ἡμέραν, εἰς ποίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος καταντᾷ. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἄνευ τῶν τοιούτων κανονίων οὐ δύναταί τις εὑρίσκειν τὴν ἐπιζητουμένην ἡμέραν· ἐφεύρομεν ἡμεῖς συντομωτέραν μέθοδον, ὥστε χωρὶς τοῦ τοιούτου κανόνος εὑρίσκειν εὐχερῶς τὴν ἐν οἵᾳ δήποτε a ἐπινέμησε ἑκάστου μηνὸς ἡμέρᾳ ἐν ποίᾳ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ καταντᾷ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ δίσεξτον ἐν ποίῳ γίνεται ἔτει. Δεῖ τοίνυν λαμβάνειν τὰ συναγόμενα ἔτη ἀπὸ ἀρχῆς τοῦ Γ ἔτους τῆς b εὐδοκίας Θεοῦ ἡμετέρας βασιλείας, τουτέστι, ἀπὸ τῆς α ἐπινεμήσεως, καὶ τῷ συναγομένῳ ποσῷ τῶν ἐτῶν ἀεὶ προστιθέναι τὸ ἴδιον δ καὶ μετὰ τὴν [τὴν] πρόσθεσιν τοῦ δ, δέον ἑκάστῳ τὸ ἓν ἀφαιρεῖν, καὶ εἶθ᾽ οὕτω προσθῆναι τὰς ἡμέρας τοῦ μηνὸς τὰς ἐπιζητουμένας ὡς κατ᾽ Ἀλεξανδρεῖς, καὶ ἀριθμεῖν ἀπὸ τοῦ Σεπτεβρίου μηνὸς ὡς τοῦ ἐπιζητουμένου μηνός, πόσοι μῆνες εἰσί, καὶ τούτους διπλασιάζειν καὶ προσθεῖναι τῷ συναχθέντι ποσῷ, καὶ τὸ γινόμενον ποσὸν μερίζειν εἰς τὰ ζ καὶ ὅσαι ἡμέραι καταλειφθῶσι, πρὸς ἐκεῖνο τὸ ποσὸν λέγειν εἶναι τὴν ἐπιζητουμένην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος· εἴτε γὰρ μία ὑπολειφθείη κυριακὴ πάντως ἡ ἡμέρα εὑρίσκεται, εἴτε δύο δευτέρα, καὶ ἐφεξῆς ὁμοίως ὡς τοῦ σαββάτου. Ὑποδείγματος δὲ ἕνεκεν, ὑποκείσθω ἡμῶν ἡ c ια τοῦ Ἀπριλλίου μηνὸς τῆς ἐνισταμένης ἑβδόμης d ἐπινομήσεως. Εἰσὶν οὖν ἀπὸ τῆς α ἐπινεμήσεως e ἧς τούτου ἔτους τῆς ἡμετέρας κελεύσει Θεοῦ βασιλείας μέχρι τῆς ἑβδόμης αὐτῆς ἐπινεμήσεως ἔτη ζ, καὶ τὸ τέταρτον αὐτῶν ἐστιν α. τὰ γὰρ γ τὰ f ἀπονέμοντα δηλοῦσι τὰ ἔτη τὰ μετὰ τὸ δίσεξτον· καὶ τούτων τέως οὐ λαμβάνομεν τὸ δ, ὡς οὐ g θ ἀπαρτιθῶσιν, ἵνα τὸ δ αὐτῶν γένηται ἕν· ὅταν γὰρ μεριζόμενος ὁ συναγόμενος τῶν ἐτῶν ἀριθμὸς ἀπὸ τῆς α ἐπινεμήσεως εἰς τὰ δ μηδὲν καταλείπῃ ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ δίσεκτον γίνεται, ὥσπερ περὶ τῆς μελλούσης εἰσιέναι η ἐπινεμήσεως εἰς τὰ τέσσαρα μεριζόμενος οὐδὲν καταλιμπάνει. Ογδοον γὰρ ὑπάρχει ἀπὸ τῆς αὐτῆς πρώτης ἐπινεμήσεως. Ομοίως δὲ καὶ εἰς τὸ ιβ ἔτος τὸ ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπινεμήσεως. καὶ εἰς τὸν ις, καὶ ἐφεξῆς ὡσαύτως. τὰ γὰρ μετὰ τοῦ μερισμοῦ τοῦ δ, ὡς εἰκὸς καταλιμπανόμενα αὐτά εἰσι τὰ ἔτη τὰ μετὰ τὸ δίσεξτον, εἴτε ἓν καταλειφθείη, εἴτε δύο, εἴτε τρία· ὧν τινῶν, ὡς εἴρηται, τὸ δ οὐ λαμβάνομεν μέχρι οὗ ὁ τῶν δ ἐτῶν ἀριθμὸς πληρωθῇ, τότε καὶ τὸ δ αὐτῶν ἓν γίνεται. Δεῖ οὖν τὸ ἓν τὸ ἀπὸ τοῦ μερισμοῦ τοῦ δ τῶν ζ ἐτῶν ἀπὸ τῆς α ἐπινεμήσεως μέχρι τῆς ἐνισταμένης ἑβδόμης γινόμενον προσθεῖναι τοῖς ζ ἔτεσι. γίνονται οὖν τὰ ἔτη σὺν τῇ προσθέσει τοῦ δ τῷ ἀριθμῷ η· ἀφ᾽ ὧν δέον ἀφελεῖν ἕν, καθὰ προδεδήλωται, καὶ πάλιν μενοῦσι τῷ ἀριθμῷ ζ. χρὴ οὖν τούτοις προσθῆναι τὴν ἐπιζητουμένην ἡμέραν, τουτέστι, τὴν ι τοῦ Ἀπριλλίου μηνὸς ἥτις ἐστὶ παρ᾽ Ἀλεξανδρεῦσι ιε. Δεῖ τοίνυν τὰς ιε ταύτας προσθεῖναι τοῖς ἑπτὰ τοῖς μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἑνός, καὶ γίνονται κβ. Δέον δὲ μετρῆσαι ἀπὸ τοῦ Σεπτεμ-

Methodus qua invenitur cujuscunque mensis quacunque dies, & in quem septimanæ feriam incurrit, & in quem annum incidit Bissextus.

In expedito *Ptolemæi* Canone post Canones inerrantium stellarum, habentur etiam præterea & alii Canones quorum ope intelligi possit cujusvis *mensis* dies in quem *septimanæ* diem incurrit. Quoniam vero sine illis *Tabulis* non poterit dies expetita reperiri; proinde methodum expeditiorem nos excogitavimus qua inveniri facile possit, in quacunque *Indictione*, cujuscunque *mensis* dies in quam *septimanæ* feriam conveniat; quin & illud quoque, in quo anno sit *Bissextus* interpolandus. Ergo ab initio *tertii* anni nostri, [a] quod Dei gratia administramus, Imperii, repetendi sunt anni, inque unam summam colligendi, [b] à *prima viz. Indictione*, & collectæ annorum summæ, pro *quarto* quoque anno, unitas per perpetuam Regulam addenda. Qua facta additione unitatis quartæ, alia vicissim unitas à summa quaque detrahenda erit. Tum & dies mensis, de quibus instituitur quæstio, in prædictam summam conferendi; quod tamen ita intelligendum ut pro *Alexandrinorum* more procedat calculus, à mense nempe *Septembri* proinde repetendus. Inde numerandi *menses* ad eum usque *mensem* cujus feriam quæris, mensiumque numerus duplicatus summæ jam collectæ adjiciendus. Ea summa ita aucta, in *septenos* distribuenda, & quæ *dies* reliqua fuerit, eam habeas pro die *septimanæ* expetita. Seu anni *una* fuerit relicta, *Dominica* fuisse deprehenditur, seu *duæ*, feria *secunda*, & sic deinceps usque ad *Sabbatum*. Exempli gratia, proponatur *Aprilis* [c] XI. *Indictionis septimæ* jam labentis. Sunt itaque à *prima Indictione* ad hunc usque annum nostri, quod Divino nutu administramus, Imperii, *Indictionem* nempe VII. *anni* VII, quorum quarta pars *unicam* præbet unitatem. Tres enim reliqui eorum indicant annorum numerum qui à *Bissexto* fluxere. Horum itaque quartam partem non accipimus dum ad [d] IX. usque assurrexerint, ut alia rursus unitas pro quarta eorum parte accedat. Cum enim numero annorum à *prima Indictione* per VI. distributo, nihil restat reliquum, illi anno *Bissextus* inserendus. Sic in futura *Indictione octava*, numerus octonarius in IV. distributus nihil facit reliquum. Est enim ille annus ab eadem *prima Indictione* prorsus *octavus*. Similiter & in anno XII. & in XVI. à *prima* illa *Indictione*, & in reliquis deinceps eodem ordine respondentibus. Qui enim reliqui supersunt (ut fieri solet) post divisionem per quatuor, illi sunt anni à *Bissexto*, seu unus fuerit relictus, seu duo, seu tres. Horum, ut dixi, quartam non accipimus unitatem dum quatuor annorum numerus fuerit impletus. Tum pro *quarta* eorum parte *unitas* addenda. Quare unitatem illam ab annorum VII, (à *prima Indictione* ad eam quæ jam instat VII.) per *quatuor* distributione relictam. VII. illis annis oportebit adjicere. Ea igitur adjecta parte quarta, prodibunt anni numero octo. Horum *unus*, uti jam ostendimus, subducendus. Ita rursus supererunt numero *septem*. His addenda *dies* de qua instituitur quæstio, *Aprilis* [e] *undecima*, quæ eodem apud *Alexandrinos* XV. est. Ergo *septem* illis, ablata *unitate*, relictis addere oportet *quindecim*, & fient XXII.

Porro

a Ἐπινεμήσει. b εὐδοκίᾳ. Marg. habet: ἤγουν Γ ἔτος τῆς εὐδοκίας Θεοῦ ἡμετέρας βασιλείας ἐστὶ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ͵ςρκ. Quæ textui proculdubio inserenda.

c ι. d ἐπινεμ. e ἕως vel ὡς.

f ἀπομένοντα. g η.

a In margine: *Tertius annus nostri, quod Dei gratia administramus Imperii, ab orbe condito numeratur annus* 6120.

b Ann. *Dom.* DCXIII. à superioris anni *Septembri*.

c X. d VIII. e Omnino, X cui respondet *Pharmuthi* XV, ista pro ea *Indictione* septima feria III, ut infra.

Porro à *Septembri* menses numerabis ad quæsitum usque mensem, i. e. *Aprilem*, suntque octo. Hi duplicati faciunt sedecim. Illos adde prædictis XXII, eruntque in universum XXXVIII. Ex hoc itaque numero XXXVIII. per VII. diviso, ejectis quinque *septenariis*, supererunt *tres*, è quibus intelligimus decimum *Aprilis* mensis diem in feriam septimanæ *tertiam* incurrere.

Demonstratio cur oporteat, quærentes quotam mensis Alexandrini *diem, à tribus ante* Septembrem *diebus incipere.*

QUoniam necessarium est ut sciamus, quoties *Alexandrini* mensis diem investigamus, cur *tres* accipiamus, ante *Septembris* initium, dies; sciendum nobis *Romanis* primum mensium numerari *Januarium*, *Alexandrinis* autem *Septembrem*, quem & *Thoth* appellant. Huic itaque accensent tres *Augusti* supra numerum dies, singulis nimirum mensibus dies XXX. concedentes, sic enim menses suos numerare solent *Alexandrini*. Si enim dies ab ineunte *Januario* ad *Augusti* finem, *mensium* nimirum *octo*, in unam summam colligamus, erunt dies CCXLIII. Subductis rursus VIII. mensibus *Alexandrinis*, XXX. dierum, ut dixi, singulis; reliqui invenientur dies tres ante mensem *Romanum* nonum, quem numerant primum *Alexandrini*. Quem itaque *Augusti* diem nos XXIX. numeramus, eundem *Alexandrini* primum sui *Thoth*, [nostri] scilicet *Septembris*. Quem rursus nos *Septembris* primum censemus, eum ejusdem mensis IV. *Alexandrini*. Ergo ut sciamus mensem *Alexandrinum Thoth* aut aliquem deinceps quemvis alium; & quo pacto sibi apud illos respondeant; tres hosce dies superfluos addere necesse est, atque ita à *Septembri* incipere, numerosque ad *Augusti* finem perducere, quem illi *Mesori* appellant. Sub finem itaque *Augusti*, VIII. apud *Alexandrinos* dies redundantes deprehendemus. Tribus enim ante *Septembrem* additis, aliorum quoque mensium dies (qui quidem dies habent XXXI.) redundantes unam è singulis oportebit adjicere, unam scilicet *Octobris*, *Decembris* unam & unam *Januarii*. Ita erunt numero VI. Inde duobus pro *Februario* mense subductis, restabunt quatuor. Deinde manifestum est quatuor mensium, *Martii*, *Maii*, *Julii* & *Augusti* pro singulis, diem unum esse adjiciendum. Hi enim omnes XXXI. dies habent. His VI. additis, fient, *Augusto* exeunte, VIII. Illis VIII. diebus cum quinque dies detraxerint, unumque inde mensem conflarint *Alexandrini*, quem & *πενθήμερον*, i. e. quinque dierum, appellant, tres deinde relinquunt dies *Septembri* ineunti rursus adjiciendos, siquis velit *Thoth Alexandrinum* mensem reperire, qui illum excipit (diem dixi) *πενθήμερον*, dierumque trium auctarium complectitur. Ita rursus & menses numerare oportet, singulorumque mensium diebus singulis redundantibus tres illos augere. Quoties vero annus est *Bissextus*, solent [a] *Alexandrini*, in anno ante *Bissextum* (i. e. quando supputationem impleverint) in illo (inquam) anno, & eo quidem solo, finito jam *Augusto* (quem illi *Mesori* vocant) pro quinque dierum mense, senum dierum illum, conficere. Demtis itaque VI. diebus ex VIII. dierum numero, (quem dixi,) redundantium, reliquæ erunt duæ. Quapropter illo anno, & quidem *Bissexti* illo solo, duæ dies adjiciendæ ante *Septembrem*; & pro *Februario*, non duæ, sed unica eximenda, quia *Februarium* in *Bissexto* XXIX. dierum faciunt *Romani*.

a Imo vero in ipso anno *Bissexto* sextum illum diem intercalasse *Alexandrinos* constat è nostris Fastis *Theonianis*.

βρίου πόσοι μῆνες εἰσὶν ἕως τοῦ ἐπιζητουμένου μηνὸς, τουτέστι, Απριλλίου, καί εἰσι η, καὶ a τούτοις διπλασιάζοντες τὰ ις προστίθεμεν τοῖς κβ, καὶ γίνονται τῷ ἀριθμῷ λη. Τοῦτον οὖν τὰ τριάκοντα ὀκτὼ ἀριθμὸν, μερίζοντες τὰ ἑπτὰ, ἐκβάλλομεν ἑπτάδας πέντε, καὶ εὑρίσκομεν ἀπομενούσας γ, καὶ b δηλοῦσα ὅτι ἡ ι τοῦ Απριλλίου μηνὸς εἰς τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος καταντᾷ.

Απόδειξις τίνος c χαριζητοῦντες τοῦ παρὰ Αλεξανδρεῦσι μηνὸς τὴν ποσέαν ἡμέραν εὑρεῖν d τρεῖς ἡμέρας πρὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός.

ΕΠπειδὴ ἀναγκαῖον ἐστὶ γνῶναι, ἤτοι γινώσκειν τίνος ἕνεκεν ζητούντων ἡμῶν εὑρεῖν ποσέαν ἔχει ὁ παρὰ Αλεξανδρεῦσι μὴν, τρεῖς ἡμέρας λαμβάνομεν πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σεπτεβρίου· ἰστέον ἡμῶν τῶν Ρωμαίων τὴν ἀρχὴν τῶν μηνῶν ἀπὸ τοῦ Ιαννουαρίου μηνὸς e ψηφιζόντων, τῶν δὲ Αλεξανδρέων ἀπὸ τοῦ Σεπτεβρίου τοῦ λεγομένου Θῶθ παρ' αὐτῶν, συνάγονται τέως τοῦ Αυγούστου πληρουμένου τρεῖς ἡμέραι περισσαὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σεπτεβρίου, ἑκάστου μηνὸς ἀπὸ λ ἡμερῶν ψηφιζομένου, καθάπερ οἱ Αλεξανδρεῖς τοὺς μῆνας ψηφίζειν εἰώθασι. Συναγομένου γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀπὸ τοῦ Ιαννουαρίου μηνὸς, μέχρι τοῦ Αυγούστου f πληρωμένου, τουτέστι, τῶν ὀκτὼ μηνῶν ἀπὸ λ ἡμερῶν, ὡς εἴρηται, καθὼς οἱ Αλεξανδρεῖς ἀποτελοῦσι τοὺς μῆνας, μένουσιν ἡμέραι τρεῖς· καὶ εὑρίσκονται αἱ αὐταὶ τρεῖς ἡμέραι τοῦ ἐνάτου μηνὸς παρὰ Ρωμαίοις, τουτέστι, τοῦ Σεπτεβρίου τοῦ παρ' Αλεξανδρεῦσι πρώτου. Οταν οὖν ἔχωμεν ἡμεῖς κθ τοῦ Αυγούστου, οἱ Αλεξανδρεῖς πρῶτον ἔχουσι τοῦ Θῶθ, τουτέστι, τοῦ Σεπτεβρίου. Οταν δὲ ἡμεῖς πρῶτον ἔχωμεν τοῦ Σεπτεβρίου, οἱ Αλεξανδρεῖς τετάρτην ἔχουσι τοῦ αὐτοῦ μηνός. Πρὸς τὸ οὖν γινώσκεσθαι τὸν κατ' g Αλεξανδρεῦσι μῆνα τὸν Θῶθ, ἤτοιγε καὶ τοὺς ἑξῆς, καὶ πόσιν ἔχοι παρ' αὐτοῖς ὁ μὴν, ἀνάγκη τὰς τρεῖς ταύτας τὰς περισσευούσας προστιθέναι, καὶ εἶθ' οὕτως ἄρχεσθαι ἀπὸ τοῦ Σεπτεβρίου, καὶ ψηφίζειν ἕως τοῦ Αυγούστου πληρωμένου τοῦ ὀνομαζομένου παρ' αὐτοῖς Μεσωρί. Πληρουμένου οὖν τοῦ αὐτοῦ Αυγούστου, εὑρίσκονται οἱ Αλεξανδρεῖς η ἡμέρας ἔχοντες περισσάς. Τῶν γὰρ γ προστιθεμένων πρὸ τοῦ Σεπτεβρίου οὕτως ἑκάστου μηνὸς τῶν ἀπὸ λα ἡμερῶν τὴν περισσὴν μίαν ἡμέραν προστίθεμεν ταῖς τρισὶ ταύταις, τουτέστιν, Οκτωβρίου μίαν, Δεκεμβρίου μίαν, Ιαννουαρίου μίαν, ὡς γίνεσθαι τῷ ἀριθμῷ ς· ὑφεξαιρουμένων δὲ δύο ὑπὲρ τοῦ Φευρουαρίου μηνὸς, μένουσι τέσσαρες. Προδήλως δὲ δεῖ προσθεῖναι τοῦ Μαρτίου καί τοῦ Μαίου, καὶ τοῦ Ιουλίου, καὶ τοῦ Αυγούστου, τῶν τεσσάρων ἄνα μίας ἡμέρας· Οὗτοι γὰρ πάντες ἀπὸ λα ἡμέρας ἔχουσι. Προστιθεμένων δὲ τῶν τεσσάρων, γίνονται η πληρουμένου τοῦ Αυγούστου. Οἱ δὲ Αλεξανδρεῖς ἐκ τῶν η ἀφαιροῦντες τὰς ε ἡμέρας, καὶ ἐπιτελοῦντες ἕνα μῆνα τὸν λεγόμενον παρ' αὐτοῖς πενθήμερον, καταλιμπάνουσι τρεῖς ἡμέρας, ἃς πάλιν τοῦ Σεπτεβρίου ἀρχομένου δέον πάλιν προστίθεσθαι διὰ τὸ εὑρίσκεσθαι τὸν κατ' Αλεξανδρεῖς Θῶθ μῆνα τὸν μετὰ τὴν πενθήμερον ἀρξάμενον τρίτην ἡμέραν ἤδη h πεπληρώματα ἔχοντα. Οὕτω δεῖ πάλιν ψηφίζειν τοὺς μηνὰς καὶ ἑκάστου μηνὸς τὴν μίαν ἡμέραν τὴν περιττὴν προστιθέναι τοῖς τρισί. Ο῞τε δὲ δίσεξτόν ἐστιν ἐν τῷ πρὸ τοῦ δισέξτου ἐνιαυτῷ, τουτέστιν, ὅτε πληρωθῶσι οἱ Αλεξανδρεῖς ἐκείνῳ τῷ ἐνιαυτῷ, καὶ μόνῳ, μετὰ τὸν Αὔγυστον τὸν λεγόμενον παρ' αὐτοῖς Μεσωρὶ, ἀντὶ τοῦ πενθημέρου μηνὸς, ἑξήμερον ἀποτελοῦσιν. i Αφαιροῦντας δὲ αὐτῶν τὰς ς ἡμέρας ἐκ τῶν η τῶν περιττῶν ἡμερῶν εὑρίσκονται περισσαὶ β ἡμέραι ὑπολιμπανόμεναι, καὶ διὰ τοῦτο τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ, καὶ μόνῳ τῷ τοῦ δισέξτου δύο ἡμέραι προστίθενται πρὸ τοῦ Σεπτεβρίου, καὶ ὑπὲρ τοῦ Φευρουαρίου οὐ ἀφαιροῦνται δύο, ἀλλὰ μία, διὰ τὸ τοὺς Ρωμαίους ἐν τῷ δισέξτῳ κθ ἡμέρας ποιεῖν Φευρουάριον.

a Τούτους. b δηλοῦσι. c χάριν ζητοῦντες.
d deest verbum. e ψηφιζ. Sed ita vocem hanc concipere solebant barbari illius ætatis Librarii. f πληρωμ.
g Αλεξανδρέας vel παρ' add. h πληρώματα. i ἀφαιροῦντες.

Μέθοδος δι' ἧς τὸ Πάσχα εὑρίσκεται κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν.

Ἡ πάντιμος ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς ζωοποιοῦ ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀληθινοῦ θεοῦ ἐπιτελεῖται ἀπὸ τῆς κβ Μαρτίου μηνὸς, καὶ αὐτῆς τῆς κβ ἕως τῆς κε τοῦ Ἀπριλλίου μηνὸς καὶ αὐτῆς κε. Οὐδὲν πρὸ κα τοῦ Μαρτίου τελεῖται, οὐδὲ κς Ἀπριλλίου. Γίνεται δὲ ἀπὸ τῆς ιε τῆς ☽ καὶ αὐτῆς ἕως τῆς κα τῆς ☽ καὶ αὐτῆς. Οὐ γὰρ τῇ ιδ τῆς ☽ γίνεται, οὐδὲ τῇ κβ. Ἡ δὲ τοιαύτη ἑορτασικὴ ἡμέρα εὑρίσκεται διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψήφου τῷ τρόπῳ τούτῳ. Δέον ζητεῖν τὰς ἐπακτὰς τοῦ ☉ καὶ τῆς ☽. Αἱ δὲ ἐπακταὶ τοῦ ☉ εὑρίσκονται οὕτως. Ἀπὸ τῆς νυνὶ διελθούσης α ἐπινεμήσεως τοῦ τρίτου ἔτους τῇ εὐδοκίᾳ θεοῦ ἡμετέρας βασιλείας, δέον ἀριθμεῖν πάντας τοὺς συναγομένους ἐνιαυτοὺς, ὥσπερ νῦν μέχρι τῆς ἐνισαμένης ια ἐπινεμήσεως συνάγονται ἔτη ια. Καὶ δέον λαβεῖν τὸ δ αὐτῶν καὶ προσθεῖναι αὐτοῖς ὅπερ ἐστὶ δύο. δ γὰρ δύο γίνονται η, ἀπομενοῦσιν γ, ὧν τινῶν οὐ δέον τὸ δ λαβεῖν· αὐτὰ γὰρ τὰ τρία τὰ μένοντα σημαίνουσι τὰ τρία ἔτη τὰ μετὰ τὸ δίσεξτον. Ὅσα γὰρ μένουσι μετὰ τὸ λαβεῖν τὸ δ, εἴτε ἓν, εἴτε δύο, εἴτε τρία, a [εἰ η] τὰ ἔτη, ὡς εἴρηται, τὰ μετὰ τὸ δίσεξτον σημαίνουσι. Καὶ οὐ δεῖ τούτων λαμβάνειν τὸ δ. Δέον οὖν, ὡς εἴρηται, τὸ δ τῶν συναγομένων ἐτῶν ἀπὸ τῆς α ἐπινεμήσεως πάντοτε προστιθέναι αὐτῇ, ὥσπερ νῦν τοῖς ια ἔτεσι, τὸ δ αὐτῶν, τουτέστιν, τὰ β, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν πρόσθεσιν τοῦ ἑνὸς δ, δέον πάντοτε ἀφαιρεῖν ἓν καὶ μερίζειν εἰς τὸν ζ ἀριθμὸν, καὶ τὰ γινόμενα, ἤτοι μένοντα, λέγειν τὰς ἐπακτὰς εἶναι τοῦ ☉. Ὥσπερ νῦν εἰσι ια ἔτη τὰ ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπινεμήσεως, τὸ δ τούτων β, προστιθεμένων τῶν β γίνονται ιγ. ἀφελὸν α πάντοτε, μένουσιν ιβ, καὶ μερίζοντες εἰς τὸν ζ ἀριθμὸν, καὶ ποιοῦντες ἓν ζ, εὑρίσκομεν πέντε τὸν μένοντα ἀριθμὸν, καὶ αὗταί εἰσιν αἱ ἐπακταὶ τοῦ ☉, τῆς ια ἐπινεμήσεως. Αἱ δὲ ἐπακταὶ τῆς ☽ εὑρίσκονται οὕτως. Δέον ἀπὸ τῆς ἐπινεμήσεως τῆς ἐπὶ Μαυρικίου τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ λήξει. b μερίζει τοὺς χρόνους, οἵτινές εἰσι μέχρι τῆς ια ἐπινεμήσεως λδ, καὶ δέον πάντοτε ὅσαι ἐννεακαιδεκαετηρίδες εὑρεθῶσι ὑπεξελεῖν ἐκ τῶν συναγομένων χρόνων, καὶ τοὺς ἀπομένοντας χρόνους πολλαπλασιάσαι εἰς τὸν ια ἀριθμόν· καὶ δέον ἀφαιρεῖν ὅσους ἂν εὕρομεν μῆνας ἀπὸ λ ἡμερῶν· καὶ εὑρίσκεται ὁ καταλιμπανόμενος ἀριθμὸς αἱ ἐπακταὶ τῆς ☽. Ὥσπερ νῦν λαμβάνομεν ἀπὸ τῆς η, ὡς εἴρηται, ἐπινεμήσεως μέχρι τῆς ἐνισαμένης ια ἐπινεμήσεως ἐνιαυτοὺς λδ· καὶ ἀφαιροῦμεν τούτων τὴν μίαν ἐννεακαιδεκαετηρίδα, καὶ μένουσιν ἔτη ιε. Ταῦτα πολλαπλασιάζοντες ἐπὶ τὸν ια συνάγουσιν ρξε. Ἀφαιροῦμεν ἀπ' αὐτῶν τοὺς ἀπὸ λ ἡμερῶν μῆνας, τουτέστι ε λ ρν c ἡμέρα, καὶ μένουσιν ἡμέραι ιε, αἵτινές εἰσι αἱ ἐπακταὶ τῆς ☽· καὶ δέον πάντοτε προστιθέναι τῆς ☽ ὀκτὼ ἡμέρας. Ὥσπερ οὖν ἔχοντες ἐν τῇ ἐνισαμένῃ ἐν ια ἐπινεμήσει τὰς ἐπακτὰς τῆς ☽ ιβ· προστίθεμεν αὐταῖς τὰς η ἡμέρας, καὶ γίνονται d τῶν ἀριθμῶν κγ. Καὶ δέον λαβεῖν πάντοτε τοῦ ἀριθμοῦ τούτου τὸν λείποντα εἰς τὰς μδ ἡμέρας ἀριθμόν· εὑρίσκομεν γινόμενα τὸν ἀριθμὸν κα, καὶ σημαίνει ὅτι κα Μαρτίου τῆς ἐνισαμένης ια ἐπινεμήσεως, γίνεται ἡ ιδ τῆς ☽. Εἴτε γὰρ ἐπάνω η ἀπομένοι μεταλαβεῖν εἰς τὰς μδ e μέχρι τοῦ Μαρτίου ἐστί. Καὶ οὕτω δεῖ τηρῆσαι τὴν ιδ τῆς ☽. Εἴτε δὲ ἧττον τῶν η εὑρεθῇ, εἰδέναι δέον ὅτι τοῦ Ἀπριλλίου ἐστὶν, ὅτι ἡ ιδ τῆς ☽ ἐστί. Καὶ ἐὰν ἔλαττον τῶν η ἐστὶ τοῦ Ἀπριλλίου, δέον ἐξ αὐτῶν τῶν μεινάντων εἰς τὸν λείποντα εἰς τὸν μδ ἀριθμὸν ἓν πάντοτε ἀφαιρεῖν, καὶ ὁ καταλιμπανόμενος ἀριθμός ἐστιν Ἀπριλλίου ἐν ᾧ ιδ τῆς ☽ εὑρίσκεται. Εἴτε ὁ λείπων εἰς τὸν μδ ἀριθμὸν τῶν συναγομένων ἐπακτῶν τῆς ☽, δέον τὰ λα ὑφεξαιρεῖν καὶ εἰδέναι ὅτι ὁ ἀπομένων ἀριθμὸς Ἀπριλλίου ἐστὶν, ἐν ᾧ ἡ ιδ τῆς ☽ εὑρίσκεται. Εἰ δὲ ἀναλυόμενοι οἱ χρόνοι ἀπὸ τῆς η ἐπινεμήσεως τῆς ἐπὶ Μαυρικίου τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ λήξει τῆς ἐννεακαιδεκαετηρίδος εἰς μηδὲν λήξουσιν, ἀλλὰ πάντες οἱ χρόνοι εἰς ἐννεακαιδεκαετηρίδας ἀναλυθῶσι· δέον τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ἀνεπακτὸν λέγειν, καὶ μόνον τὸν η ἀριθμὸν πάντοτε προστιθέμενον ταῖς ἐπακταῖς τῆς ☽ λαμβάνειν, καὶ τὸν λείποντα τούτῳ τῷ ἀριθμῷ εἰς τὸν μδ αὐτῶν δέον τηρεῖν· καὶ ἀπὸ τούτου ἀφαιρεῖν λα, καὶ τότε λέγειν ιδ τῆς ☽ εἶναι. Τῆς γὰρ ἐπινεμήσεως ἐκείνης ἀνεπάκτου οὔσης ἔχομεν τὸν προστιθέμενον ταῖς ἐπακταῖς τὸν

a Delenda. b μερίζειν.
c ἡμέρας. d τῷ ἀριθμῷ.
e ἡμέρας.

Methodus qua Pascha, *secundum* Ecclesiasticam Traditionem, *sit investigandum.*

Dies omni cultu dignissima, qua vivificæ *Resurrectionis* Domini nostri & veri Dei *Jesu Christi* festum celebramus à XXII. mensis *Martii* incipit, ipsaque illa XXII. & ad XXV. mensis *Aprilis* pertingit, quam & ipsam includit XXV. Neque enim XXI. *Martii* celebratur, neque *Aprilis* XXVI. Observari autem solet à *Luna* XV. & ea ipsa, usque ad *Lunam* XXI. & eam quoque ipsam. Nec enim *Luna* XIV. solet, nec etiam XXII. Hoc autem modo invenitur hujus festi dies secundum calculum *Ecclesiasticum*. Quærere oportet imprimis *Epactas Solis* & *Lunæ*. Sic autem inveniuntur *Epactæ Solis*. Ab *Indictione prima* nuper præterita, *tertio* nimirum anno nostri Deo grati Imperii, annos omnes oportet in unam summam collectos numerare. Ita usque ad *Indictionem*, quæ jam adest, *undecimam*, colliguntur anni XI. Horum *quartam* partem, *binarium* scilicet, accipies, addesque superioribus. Bis enim quatuor VIII. sunt. Reliqui sunt *tres* quorum quartam partem non accipies. Indicant enim tres illi reliqui tres annos à *Bissexto*. Quarta enim parte detracta, quæ supererunt, seu unus, seu duo, seu tres, annos indicant, uti dictum est, qui ab ultimo *Bissexto* transierint. Quare horum pars *quarta* accipienda non est. Ergo annorum à *prima Indictione* collectorum pars *quarta*, uti diximus, *Indictioni* semper addenda erit, ut in hac ipsa *Indictione*, quæ [a] jam adest, XI. pars ejus *quarta*, nempe *binarius*; factaque additione, quartæ unius unitas rursus semper eximenda; tum reliqua per VII. partiere, & quæ deinde supererunt, ea *Solis Epactas* appellabis. Exempli gratia, jam XI. est à *prima Indictione* annus. Horum *quarta* pars *duo* quibus additis fiunt XIII. Rursus unitate, per perpetuam regulam, sublata, restant XII. His per VII. divisis supererunt quinque pro XI. *Indictione*, Solis *Epactæ*. Sic autem reperiuntur *Epactæ Lunæ*. A *Mauricii* beatæ memoriæ Principis Indictione [b] sepone annos usque ad XI. *Indictionem* XXXIV. Quotquot autem reperti fuerint XIX. annorum Cycli, illi ex annorum prædicta collectione [c] detrahendi, qui autem supererunt per XI. multiplicandi, inde menses XXX. dierum omnes detrahendi, numero reliquo *Epactæ Lunæ* reperientur. Sic ab *octava*, uti dictum, *Indictione* ad illam, quæ jam instat, *undecimam* annos accipimus XXXIV. His uno Cyclo *novendecennali* subducto, manebunt anni XV. Illos si per XI. multiplices, dant annos CLXV. Hinc subducimus menses XXX. dierum, i. e. quinquies *triginta*, [seu, quod eodem redit] dies CL, ita manebunt dies XV. pro *Epactis Lunæ*. Porro *Epactis Lunæ* dies VIII. semper addendæ sunt. Quare cum in ea quæ jam adest XI. *Indictione* Epactas *Lunæ* habeamus XV, octo præterea dies addimus, fientque numero XXIII. Pro hoc autem numero illum semper accipere oportet quo deficit à numero dierum XLIV, nempe numerum XXI. Indicatque *Martii* XXI. hujus *Indictionis* XI. *Lunam* fore XIV. Et quidem *Lunæ* XIV. ita observanda est. [d] Seu enim *octonarium* superet, numerus ei geminus quo deficit à XLIV. pro die *Martii* accipiendus est; seu ab *octonario* deficiat, colligendum inde in *Aprilem* incidere *Lunam* XIV. Et quidem si sit *Aprilis* VIII. minor, è reliquo numero quo deficit ad XLIV. semper *unitas* detrahenda est, reliquus erit *Aprilis* dies quo *Luna* invenietur XIV. [e] Sin vero collectæ *Lunæ Epactæ* cum *additione* supradicta numerum *Complementi*, quo deficit XLIV, relinquant *mense* majorem; demtis XXXI, reliquum scies numerum esse *Aprilis* quo *Luna* XIV. invenienda sit. Quod si anni ab VIII. *Indictione Mauricii* beatæ memoriæ, per novendecim annorum Cyclos divisi nihil faciant reliquum, sed possint omnes in pares Cyclos resolvi; nullas *annus* iste habebit *Epactas*. Proinde solum *octonarium* accipies *Epactis Lunæ*, per perpetuam Regulam, addendum; & quo superatur à XLIV, numerum observabis, verum subductis XXXI, eoque die *Lunam* dices XIV. Cum enim *Epactis* illa careat *Indictio*, habemus tamen numerum octonarium *Epactis* adjiciendum, cujus

a An. *Dom.* DCXXIII.
b Deesse hic videtur *Indictionis* numerus VIII. ut infra.
c An. *Dom.* DXC. d Transponenda hæc in *Græco*.
e In hunc, ni fallor, sensum intelligenda sunt *Græca*. Sunt enim mutila.

cujus & reliquum accipimus qui ei deest ad XLIV, estque ille reliquus XXXVI. Subductis itaque (uti jam superius diximus) XXXI, restant V, ex quo discimus, quoties occurrit *Indictio*, *Epactis* destituta, quintum *Aprilis* *Lunæ* esse XIV.

Qua autem Septimanæ *feria Luna* illa XIV. inveniatur, seu in mensem *Martium*, seu potius in *Aprilem* fortassis incurrerit, hoc modo investigamus. Diei *mensis*, quo *Luna* XIV. inventa est, *Epactæ Solis* addendæ. *Epactæ Solis* jam V. sunt, *Luna* autem XIV. in *Martii* incidit XXI, quo ipso die eam habet ætatem *Luna*. Sic fient numero XXVI. Semper autem (quoties in *Martium* cadit *Luna* XIV,) quatuor addenda, fientque, nostra *Indictione* XI, XXX. Quod si in *Aprilem* ea *Luna* XIV. inciderit, *quatuor* addenda non sunt. Ergo numerus inde conflatus per *septena* dividendus. Ita jam quater VII. fiunt XXVIII. Reliquæ sunt è XXX. *duæ* dies, id nempe indicantes secundam esse Septimanæ *feriam* diem illam *Martii* XXI, cui concurrit *Luna* XIV. Cum itaque dies *Martii* XXI. *secunda* sit Septimanæ *feria*; reliquis præterea ad *Dominicam* usque diebus additis, *Martii* XXVII. invenietur sancta & vivifica *resurrectionis* dies pro *Indictione* XI. Ad eundem modum, pro quocunque anno eadem sacra & vivifica dies *resurrectionis* Domini nostri & veri Dei cupientibus innotescet, siquis velit, pro singulis *Indictionibus* ab *Indictione* nostri Deo auspice *Imperii* unum semper annum adjicere, ad indagandas *Epactas Solis*; & ab octava *Mauricii* beatæ memoriæ *Indictione*, methodo prædicta procedere ad *Lunæ Epactas* similiter investigandas. Ita inveniemur vivificam *Christi* nostri *resurrectionem*, pro Apostolica Sanctorum Patrum Traditione celebrare, læti, & summa gloria efferentes sanctissimum illius nomen, cum ingenito *Patre*, & vivifico *Spiritu*, nunc & semper, & in Secula Seculorum. Amen.

η ἀριθμὸν, καὶ λαμβάνομεν τὰ λείποντα εἰς τὸν μδ, καὶ γίνεται ὁ μένων ἀριθμὸς λϛ. Αφαιροῦμεν οὖν, καθὰ ἀνωτέρω εἴρηται, τὸν λα ἀριθμὸν, a μετὰ ε ἀριθμὸς σημαίνει ὅτι τῇ πέμπτῃ τοῦ Απριλλίου γίνεται ἡ ιδ τῆς ☽, ὅτε ἀνέπακτός ἐστιν ἐκείνη ἡ ἐπινέμησις.

Εἰ μέντοι ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος ὁποίας ἐστιν ἐν ᾗ ἡ ιδ τῆς ☽ εὑρίσκεται, εἴτε εἰς Μάρτιον, εἴτε εἰς τὸν Απρίλλιον τυχὸν αὐτῇ ἐμπίπτει, γινώσκεται τῷ τρόπῳ τούτῳ. Δέον τὰς ἐπακτὰς τοῦ ☉ προστιθέναι ταῖς ἡμέραις τοῦ μηνὸς ἐν ᾧ ἡ ιδ τῆς ☽ εὑρίσκεται. Ωσπερ νῦν αἱ ἐπακταὶ τοῦ ☉ ἐγίνοντο b τῶν ἀριθμῶν ε, ἡ δὲ ιδ τῆς ☽ εἰκοστῇ πρώτῃ Μαρτίου ἐνέπεσε, ἐν ᾗ ἡ ιδ τῆς ☽ ἔφθασε, καὶ γίνονται κϛ τῷ ἀριθμῷ. καὶ δέον πάντοτε καθότε ἐστιν ἐν Μαρτίῳ ἡ ιδ τῆς ☽ τέσσαρας προστιθέναι. Γίνονται δὲ ἐν τῇ ἐνισταμένῃ ἐν ια ἐπινεμήσει, λ. Εὰν δὲ εἰς Απρίλλιον ἐμπέσῃ ἡ ιδ τῆς ☽, οὐ δεῖ προστιθέναι τὰς δ. Δέον τοίνυν μερίζειν τὸν γενόμενον ἀριθμὸν εἰς τὸν ζ. Ωσπερ νῦν μερίζοντες δ ζ κη, εὑρίσκομεν μενούσας ἐκ τῶν λ δύο ἡμέρας, αἵτινες σημαίνουσιν ὅτι δευτέρα ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος ἐστιν ἡ κα τοῦ Μαρτίου μηνὸς ἐν ᾗ ἡ ιδ τῆς ☽ ἔφθασε. Τῆς οὖν κα τοῦ Μαρτίου μηνὸς οὔσης, ὡς εἴρηται, ἐν δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος, καὶ προστιθεμένων τῶν ἡμερῶν τῶν μέχρι τῆς κυριακῆς εὑρίσκεται τῇ κζ τοῦ Μαρτίου ἡ ἅγιος καὶ ζωοποιὸς ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν τοῦ c ἀληθεινοῦ Θεοῦ τοῖς βουλομένοις γνωστὴ γίνεται, προδήλως τοῦ ἑνὸς τοῦ ἐνιαυτοῦ πάντοτε προστιθεμένου καθ' ἕκαστον Ινδικτον ἀπὸ τῆς ἐπινεμήσεως τῆς ἡμετέρας σὺν Θεῷ βασιλείας εἰς τὸ γινώσκειν τὰς ἐπακτὰς τοῦ ☉, καὶ ἀπὸ τῆς η ἐπινεμήσεως τῆς ἐπὶ Μαυρικίου τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ λήξει, εἰς τὸ εὑρίσκειν τὰς ἐπακτὰς τῆς ☽ κατὰ τοὺς προειρημένους τρόπους. Καὶ εὑρισκόμεθα, κατὰ τὴν Αποστολικὴν τῶν ἁγίων πατέρων παράδοσιν, τὴν ζωοποιὸν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐπιτελοῦντες, χαίροντες, καὶ δοξάζοντες τὸ πανάγιον αὐτοῦ ὄνομα σὺν τῷ ἀνάρχῳ πατρὶ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

a forte μένων. b τῷ ἀριθμῷ. c Sic & supra barbarus Librarius pro ἀληθινοῦ.

MONITIO AD LECTOREM.

S*Tatueram, Lector, tertios illos, quos promisi,* Fastos Latinos, *hoc in loco subjungere. Quanquam enim in eodem Codice haberentur in quo sequebatur Chronicon* Mariani Scoti; *alios tamen credideram a Fastis* Mariani. *Cur ita sentirem, duæ me præcipue movebant rationes; altera quod in* fronte *MSt.* seorsim *legerentur, non ut in editis* Mariani *exemplaribus reliquo operi* permisti; *altera quod major esset illorum à vulgatis* Mariani *Fastis plerunque* discrepantia *quam quæ videretur esse* Librarii. *Monuit tamen eruditissimus Pater* Asaphensis *ipsos illos* Mariani *Fastos à* Florentio Wigorniensi *exscriptos, sinceriores tamen hodie in* Florentio *haberi, quam apud ipsum* Marianum; *nempe melioribus suo* Mariani *Codicibus quam fuerint illi unde emanarint hodiernæ* Mariani *Editiones. Facto itaque experimento deprehendi quo longius ab edito* Mariano *discederent Fasti* Oxonienses, *eo ad* Florentium *plerunque propius accedere. Deprehendi etiam utrobique primum illum* Maximini *cum Collega* Severo *Consulatum. Non sunt itaque Fasti illi alii à Fastis* Mariani, *sed alius duntaxat in Codice ordo, & Codex ipse sincerior. Hæc te ratio mutati postea consilii nolui, Lector, ut lateret.*

FINIS.